

รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติ
เนื่องในโอกาสครบรอบปีที่ 51 แห่งการสถาปนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

**เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหาร การพัฒนา:
จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ**

**Sufficiency Economy and Development Administration:
From Philosophy to Practice**

31 มีนาคม 2560
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ระดับชาติ ประจำปี 2560
จัดโดย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

คณะกรรมการจัดประชุมวิชาการของสถาบัน

เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ครบรอบ 51 ปี

อธิการบดี	ที่ปรึกษา
รองศาสตราจารย์ ดร.จรี วิจิตรวาทการ	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.อัญชนา ณ ระนอง	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย ณ เชียงใหม่	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.พลภัทร บุราคม	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.ธวัชชัย ศุภดิษฐ์	ที่ปรึกษา
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ	ประธาน
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	รองประธาน
รองอธิการบดีฝ่ายวางแผน	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	กรรมการ
คณบดีคณะรัฐประศาสนศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะบริหารธุรกิจ	กรรมการ
คณบดีคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ	กรรมการ
คณบดีคณะสถิติประยุกต์	กรรมการ
คณบดีคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
คณบดีคณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
คณบดีคณะภาษาและการสื่อสาร	กรรมการ
คณบดีคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	กรรมการ
คณบดีคณะนิติศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะการจัดการการท่องเที่ยว	กรรมการ
คณบดีคณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ	กรรมการ
คณบดีวิทยาลัยนานาชาติ	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักสิทธิพัฒนา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักบรรณสารการพัฒนา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักเทคโนโลยีสารสนเทศ	กรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายสื่อสารองค์การ	กรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการกองกลาง	กรรมการ
ผู้อำนวยการกองบริการการศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	กรรมการ
กับการพัฒนาที่ยั่งยืน	
ศาสตราจารย์ ดร.มณีวรรณ ฉัตรอุทัย	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.สมพจน์ วรรณนุช	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.กุลทิพย์ ศาสตรระจุ	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประสพโชค มั่งสวัสดิ์	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาแว มะแะ	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักวิจัย	กรรมการและเลขานุการ
เลขานุการสำนักวิจัย	ผู้ช่วยเลขานุการ

กองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการ ประจำปี 2560

สาขารัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.จินดาลักษณ์ วัฒนสินธุ์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.วิวัฒน์ชัย อุตถากร
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ คำริชอบ

สาขาบริหารธุรกิจ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.นิตยา วงศ์ธาดา

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา จรุงกิจอนันต์
2. ดร.นิเวศน์ เหมวชิรวรากร

สาขาพัฒนาการเศรษฐกิจ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์วุฒิคุณ ดร.ราเชนทร์ ชินทยารังสรรค์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.สุขสรรค์ กันตะบุตร
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิสริยา นิติทัศน์ประภาส บุญญะศิริ

สาขาสถิติประยุกต์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต หล่อจิระขุนท์กุล

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชนี ภูวพัฒนะพันธุ์
2. ดร.พรพรรณ ไวยทางกูร
3. ดร.ทิพาลักษณ์ กฤตยาเกียรติ

สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาแว มะแส

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน
2. ศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์

สาขาบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.วิสาชา ภูจินดา

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ศาสตราจารย์ ดร.ธวัชชัย ศุภดิษฐ์
2. รองศาสตราจารย์ ดร.วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ

สาขาภาษาและการสื่อสาร

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรองค์ ชาศคร

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร. มล. จรัสวิไล จรูญโรจน์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัญชลี โตพึงพงศ์

สาขาพัฒนาศาสตร์พยาบาลมนุษย์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

1. ศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย ณ เชียงใหม่
2. ศาสตราจารย์ ดร.กัลยาณี เสนาสุ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ศาสตราจารย์ ดร.สุนันทา เสี่ยงไทย
2. นายโสภณ สุภาพงษ์

สาขานิติศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล นิติไกรพจน์
2. ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ รัตนกุล

สาขาการจัดการการท่องเที่ยว

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.เทิดชาย ช่วยบำรุง

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์มาดา วิชาศิลป์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจย์

สาขานิติศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.จิตราภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ดร.ศิริกุล เลากัยกุล
2. ดร.พีระพงษ์ กลิ่นลออ

วิทยาลัยนานาชาติ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิ สุนทรายุทธ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ภาวนันต์
2. ดร.ปณิธิ การสมดี

สหวิทยาการ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.อัชกรณ วังศ์ปรีดี

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.ดำรงค์ วัฒนา
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัชเชลิม สุทธิพงษ์ประชา

เจ้าของ

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

จัดทำโดย

สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ที่อยู่

118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

โทรศัพท์

0-2727-3300 , 0-2727-3312

โทรสาร

0-2375-8972 , 0-2374-2759

e-mail

nidaconference@hotmail.com

ออกแบบปก

สำนักงาน

บริษัท ปาริข จำกัด

ที่อยู่

89/240 หมู่ 5 ตำบลตะโนนย์ อำเภอบางกรี่ จังหวัดนนทบุรี 11120

โทรศัพท์

0-2977-1494 , 09 4549 4646

โทรสาร

0-2977-1494

e-mail

parich_t@yahoo.com

จัดรูปเล่มโดย

สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ปีที่เผยแพร่

กรกฎาคม 2560

ISBN (e-book)**978-974-231-932-8**

คำนำ

การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ประจำปี 2560 เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ครบรอบ 51 ปี เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารพัฒนา: ปรัชญาสู่การปฏิบัติ” มีผลงานจากนักวิชาการที่ผ่านการพิจารณาจากผู้อ่านประเมินจำนวน 74 เรื่อง และได้นำเสนอผลงาน ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ในวันพฤหัสบดีที่ 31 มีนาคม 2560

การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการจากการประชุมสัมมนาวิชาการดังกล่าว ประกอบด้วยบทความที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ “เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารพัฒนา: ปรัชญาสู่การปฏิบัติ” ในหัวข้อย่อยตามสาขาวิชา

- กลุ่มที่ 1 รัฐประศาสนศาสตร์ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารภาครัฐ”
- กลุ่มที่ 2 บริหารธุรกิจ “From Research to Action เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”
- กลุ่มที่ 3 พัฒนาการเศรษฐกิจ “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ”
- กลุ่มที่ 4 สถิติประยุกต์ “สถิติประยุกต์ 4.0 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”
- กลุ่มที่ 5 การบริหารการพัฒนาสังคม “การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาสังคม”
- กลุ่มที่ 6 การบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”
- กลุ่มที่ 7 ภาษาและการสื่อสาร “ศาสตร์และศิลป์ในการใช้ภาษาเพื่อการพัฒนา”
- กลุ่มที่ 8 พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ “ศาสตร์และศิลป์ของพระราชาด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน”
- กลุ่มที่ 9 นิติศาสตร์ “กฎหมายเพื่อการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”
- กลุ่มที่ 10 การจัดการการท่องเที่ยว “จากการท่องเที่ยวสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระราชดำริ”
- กลุ่มที่ 11 นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการสื่อสาร “การสื่อสารเพื่อตราสินค้าที่ยั่งยืน”
- กลุ่มที่ 12 วิทยาลัยนานาชาติ “The Science and Art of Management: The Theory and Practice of Sufficiency Economy”

บทความวิชาการในกลุ่มย่อยดังกล่าว มีผลจากการศึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านพัฒนบริหารศาสตร์ คณะกรรมการจัดประชุมวิชาการขอขอบคุณผู้เขียนบทความ ผู้ประเมินบทความ ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสาขาวิชา และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่ให้ทุนสนับสนุนการจัดสัมมนาวิชาการในครั้งนี้

ปกหน้า.....	ก
คำสั่งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.....	ข
เรื่อง แต่งตั้งกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ ประจำปี 2560	
คำนำ.....	ค
สารบัญ.....	ง

รัฐประศาสนศาสตร์ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารภาครัฐ” (ห้อง 1)

- การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การกำกับดูแลกิจการ
 และความรับผิดชอบต่อสังคมสู่ความยั่งยืนของตลาดทุนไทย.....1
 ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.มนตรี โสคติยานุรักษ์
- กลไกการบริหารภาครัฐในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์สู่วิถีความพอเพียง.....25
 ✍ นายสุริยัน บุญแท้ และ ศาสตราจารย์ ดร.อัญญา ณ ระนอง
- วิวัฒนาการและแนวโน้มในอนาคตของการพัฒนามาตรฐานและ
 การตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในประเทศไทย.....43
 ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรกรณ์ ปรียากร
- สมรรถนะของนักบริหารระดับสูงในราชการพลเรือนไทยตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 เพื่อการขับเคลื่อนพันธกิจของหน่วยงาน: ความคาดหวัง กับ ที่เป็นอยู่จริง.....77
 ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระวัฒน์ ปันนิตามัย
- ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ศาสตร์แห่งการครองตนของ “คน” ยุติธรรม..... 104
 ✍ อาจารย์ ดร.ติญทรรศน์ ประทีปพรณรงค์
- REVIVAL OF THE LEVIATHAN IN THE LOCAL GOVERNANCE LANDSCAPE IN THAILAND:
 Constitutional Oversight Agencies and Their Roles in Rabies Control
 and Outbreak Management in Provincial Thailand.....118
 ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธัชเฉลิม สุทธิพงษ์ประชา
 รองศาสตราจารย์ ดร.อัษฎกรณ์ วงศ์ปรีดี

รัฐประศาสนศาสตร์ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารภาครัฐ” (ห้อง 2)

- ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารภาครัฐตามกรอบนโยบายประเทศไทย 4.0.....131
 ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ ภัทรนรากุล
- การสังเคราะห์กรณีศึกษาการนำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์
 ใช้แก้วิกฤตยางพาราภาคใต้ พ.ศ.2555 - 2559.....148
 ✍ นางสาววิศรุตฯ ทองแกมแก้ว
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ ภัทรนรากุล
- ทุนทางสังคมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับจังหวัด: การวิเคราะห์เบื้องต้น.....169
 ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พลอย สืบวิเศษ

รัฐประศาสนศาสตร์ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารภาครัฐ” (ห้อง 2) ต่อ

- ธรรมชาติของการพัฒนาที่ยั่งยืนในอาเซียน.....183
✍ ศาสตราจารย์ ดร.พลภัทร บุราคม
- การปฏิรูประบบราชการของไทยกับกลไกการกำกับดูแล
การบริหารราชการแผ่นดินแบบสมดุลตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....203
✍ ศาสตราจารย์ ดร.นิสสารก์ เวชยานนท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดนุวัศ สาคกริก

บริหารธุรกิจ “From Research to Action เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” (ห้อง1)

- The Fit between Depth of Disclosure and Self-Construal on
Consumer Evaluations in Peer-to-Peer Market239
✍ ดร.สุมิตรา อัสวีไชยตระกูล
- Using Grounded Theory in Business and Management.....243
✍ รองศาสตราจารย์ พ.ต.ต.ดร.ดนุศิน เจริญ
- การศึกษาพฤติกรรมของผู้ใช้ Facebook เปรียบเทียบปัจจุบันและย้อนหลัง 3 ปี.....252
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.दनยพฤทธิ์ ไกรฤทธิ์

บริหารธุรกิจ “From Research to Action เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” (ห้อง2)

- ตามรอยคำสอนพระราชฯ: จากค่านิยมสู่การกระทำ
(มหัศจรรย์คำสอนพ่อ: ต่อจุดการกระทำสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน).....264
✍ ศาสตราจารย์ ดร.มนีวรรณ ฉัตรอุทัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิษฐ์ วรรณรัตน์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิพุธ อ่องสกุล
- ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการเติบโตอย่างยั่งยืนผ่านพลวัตการสร้างสรรค์.....280
✍ ศาสตราจารย์ ดร.พลิน ภู่อุญ
- การสร้างและใช้แผนที่คัสเตอร์ในการกำหนดนโยบายสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ.....294
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.อนุกัลยณ์ จีระลักษณะกุล

บริหารธุรกิจ “From Research to Action เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” (ห้อง3)

- กลยุทธ์การจัดการลงทุนตามความเสี่ยงด้วยหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์.....302
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์
- อิทธิพลของความสอดคล้องภาพลักษณ์ต่อการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภค.....317
✍ อาจารย์ ดร.ปิยะ งามเจริญมงคล
- Sustainable Operations in Multi-channel Environment.....325
✍ อาจารย์ ดร.ธัญรัตน์ อมรเพชรกุล
- ความยั่งยืนของการสร้างมูลค่าเพิ่มในส่วนผู้ถือหุ้นของกิจการในตลาดหลักทรัพย์ไทย.....335
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.ไพบุลย์ เสรีวัฒนา

พัฒนาการเศรษฐกิจ “มุ่งสู่ระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน” (ห้อง 1)

- ระบบนิเวศทางการเงินกับหนี้ครัวเรือนไทย.....355
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณดา จันทน์สม
- Sufficiency Economy Philosophy Index.....403
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.อดิสร อิศรางกูร ณ อยุธยา
- Do Stock Markets promote sustainability? Implications from Stock Market Development, Private Investment and Consumption.....415
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิศิษฐ์ ชัยศรีสวัสดิ์สุข
- ทางออกที่ยั่งยืนสำหรับการแก้ไขปัญหาหนี้สินครู.....423
✍ อาจารย์ ดร.อจฉรา โยมสินธุ์

พัฒนาการเศรษฐกิจ “มุ่งสู่ระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน” (ห้อง 2)

- การบริหารจัดการอุปสงค์เพื่อการสร้างรายได้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.....446
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.อุดมศักดิ์ ศิลปะราชวงศ์
- การจัดการห่วงโซ่อุปทานเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.....457
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนันต์ วัฒนกุลจรัส
- การประยุกต์ใช้ TSA เพื่อลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของธุรกิจบริการที่พัก.....478
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.พรเพ็ญ วรสิทธิ์
- การประยุกต์ใช้ TSA เพื่อกระจายรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว.....495
✍ นางสาวกุลนิดา แวรวีวงศ์

สถิติประยุกต์ “สถิติประยุกต์ 4.0 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”

- การปรับปรุงข้อมูลภาครัฐให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน: กรณีศึกษาดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า.....504
 ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิวัตรณ์ เมฆบัณฑิตกุล
- วิเคราะห์เนื้อหาารายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
 และหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี.....521
 ✍ อาจารย์ ดร.อานนท์ ศักดิ์วีระวิทย์
 อาจารย์ ดร.วัชรินทร์ ไชยมงคล
 นายคุณพล ทองคำ
 นายวศิน แก้วชาญคำ
- เกษตรทฤษฎีใหม่-เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง ร.9 และ
 ตัวแบบการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด.....542
 ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจน์ภา อมรัชกุล
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรินทร์ สุขหมอก
 อาจารย์ ดร.ศิวิกา ดุษฎีโหนด

การบริหารการพัฒนาสังคม “การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาสังคม”

- จิตพหุติกรรมศาสตร์เพื่อการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย.....548
 ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.ดุจเดือน พันธ์นนาวิน
- การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อจัดการปัญหา
 การโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่นในยุคประเทศไทย 4.0.....557
 ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภญ.สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค
- ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาชุมชนเมือง:
 ศึกษากรณีชุมชนรุ่งมณีพัฒนา กรุงเทพมหานคร.....586
 ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม
- การวิเคราะห์ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงราย.....606
 ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปวีณา ลีตระกูล

การบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

- การจัดการระบบนิเวศในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต
 ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ620
 ✍ ดร.นพดล ไคว้สุวรรณ
- การพัฒนาวัสดุเพาะกล้าข้าวจากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร.....629
 ✍ อาจารย์ ดร.ประนิตดา เพ็งจั่ว
 อาจารย์ ดร.ศตพล มุ่งคำกลาง

การบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (ต่อ)

- แบบจำลองดูยภาพทั่วไปประยุกต์ในการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง.....644
✍ รองศาสตราจารย์ ดร. สมพจน์ กรรณนุช
- การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การออกแบบมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน :
กรณีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)687
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณพงศ์ นพเกตุ
- การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง718
✍ อาจารย์ ดร.ฉวีภา คั่นธา

ภาษาและการสื่อสาร “ศาสตร์และศิลป์ในการใช้ภาษาเพื่อการพัฒนา”

- พระอัจฉริยภาพด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารและการแปลวรรณกรรม
ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.....738
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรอนงค์ ชาศคร
- การสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ.....767
✍ รองศาสตราจารย์ ปรีมา มัลลิกะมาส
- การถ่ายทอดความต่างทางวัฒนธรรมและไวยากรณ์เชิงสมมติในวรรณกรรมภาษาเยอรมันร่วมสมัยเป็นภาษาไทย:
กรณีศึกษาเรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน” ของอาร์โน โกลเกอร์.....798
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัญชลี โตพึ่งพงศ์

พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ “ศาสตร์และศิลป์ของพระราชกาด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน”

- การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศไทย.....820
✍ ศาสตราจารย์ ดร.กัลยาณี สีสนาสุ
ศาสตราจารย์ ดร.บุษยา วีรกุล
- ศาสตร์แห่งพระราชกาด้านการพัฒนาองค์การ: เข้าใจ เข้าถึง แล้วจึงพัฒนา.....853
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.จิระประภา อัครบวร
อาจารย์ ดร.อานนท์ ศักดิ์วีระวิชัย
- การศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีจากพระบรมราโชวาทและ
พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.....880
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.วิชัย อุตสาหจิต
- Sufficiency economy philosophy: from philosophy to business practice.....928
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.สุชสรร์ กันตะบุตร
- มองการจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชนผ่านเลนส์แนวคิดระบบ:
ทางเลือกในการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอด.....944
✍ อาจารย์ ดร.วิศัลย์ธีรา เมตตานนท์

นิตินิติศาสตร์ “กฎหมายเพื่อการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

- ธรรมนูญของนักลงทุนไทยในแถบลุ่มน้ำโขง:
ความท้าทายในการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.....960
✍ อาจารย์ ดร.วัชรชัย จิรินดากุล
- ความเป็นสากลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติด้านการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม:
วิเคราะห์จากแง่มุมทางกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเล
และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างยั่งยืน.....980
✍ อาจารย์ ดร.กฤษฎากร ว่องวุฒิกุล
- กฎหมายสำหรับการพัฒนากิจการเพื่อสังคมอีกทางเลือก
ของการพัฒนาแบบยั่งยืนภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.....997
✍ อาจารย์ ดร.ประพิน นุชเปี่ยม
- การบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติอาเซียนภายใต้กรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง:
กรณีศึกษาแรงงานเคลื่อนย้ายถิ่นฐานไทยและมาเลเซีย.....1019
✍ อาจารย์เสาวณีย์ แก้วจุลกาญจน์
- การพัฒนากฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการคุ้มครอง
การแสดงออกทางวัฒนธรรมของชุมชนภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....1036
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วริยา ล้ำเลิศ
- การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานและ
การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....1050
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติพร อำไพ
- การปฏิรูปกฎหมายเพื่อพัฒนาฐานการผลิตการเกษตร
ให้เข้มแข็งและยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....1092
✍ อาจารย์ ดร.พัชรพรรณ นุชประยูร
- แนวทางการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวคิดในการปรับโครงสร้างรัฐสภา.....1114
✍ อาจารย์ ดร.ฉันทิ์ สันตะพันธ์
- องค์การพิทักษ์ระบบคุณธรรม : การพัฒนารากฐานคุณธรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....1133
✍ อาจารย์ ดร.ฉันทิ์ สันตะพันธ์

การจัดการการท่องเที่ยว “จากการท่องเที่ยวสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระราชดำริ”

- มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย: มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวกับมิติ การส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.....1147
✍ อาจารย์ ดร.แสงแซ่ บุญศิริ
- แนวทางการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญสู่ความยั่งยืน กรณีศึกษา ท่าเรือภูเก็ต.....1159
✍ อาจารย์ ดร.ไพฑูรย์ มนต์พานทอง
- ตามรอยพ่อ...จากการอนุรักษ์น้ำเข้าสู่การท่องเที่ยว.....1184
✍ อาจารย์ ดร.สัณชัย เกียรติทรงชัย
- การท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการ “ปีท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์สี่ช้าง”
ประจำปี 2560 กับมิติการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.....1196
✍ อาจารย์ วชิรวิทย์ วิชาสวัสดิ์

นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ “การสื่อสารเพื่อตราสินค้าที่ยั่งยืน”

- การวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์.....1208
✍ รองศาสตราจารย์ ดร.ประทุม ฤกษ์กลาง
- การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและ
ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมของกลุ่มผู้บริโภคเจนเอเรชั่นวาย.....1226
✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุหงา ชัยสุวรรณ
- CSR Making a Sustainable Difference:
Case Study Roza Cooperation With the Ministry of Health1244
✍ ดร.มารีสา จันทมาศ

วิทยาลัยนานาชาติ “The Science and Art Management: The Theory and Practice of Sufficiency Economy”

- The sufficiency economy philosophy and nonprofit & NGO management
in the margins: A lesson from the foreign language education by development
agents in Thailand's underworld.....1256
✍ Assistant Professor Hugo Yu-Hsiu Lee, Ph.D.,
- The concept of sufficiency economy for sustainable environment:
The case of end-of-life vehicle management.....1267
✍ Assistant Professor Aweewan Panyagometh, Ph.D,
- The impact of social media on social comparison and envy in teenagers:
The moderating role of the parent comparing children and in-group
competition among friends.....1282
✍ Assistant Professor Peerayuth Charoensukmongkol, Ph.D.,

วิทยาลัยนานาชาติ “The Science and Art Management: The Theory and Practice of Sufficiency Economy” (ต่อ)

- The role of mindfulness meditation on trading performance
of stock traders in Thailand.....1305
✍ Assistant Professor Vesarach Aumeboonsuke, Ph.D.,
- The sufficiency economy philosophy and small and
medium-sized enterprises (SMEs) in Thailand.....1324
✍ Assistant Professor, Sid Suntrayuth, Ph.D.,

สหวิทยาการ “SMART CITY บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

- การศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการพัฒนาดำให้เป็นเมืองที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์
โดยการผลิตไฟฟ้าใช้เองจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์.....1341
✍ ดร.สันต์ ศรีธรรมธำ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณพงศ์ นพเกตุ
- Smart City บนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: Smart Economy.....1360
✍ ผศ.ดร.ณัฐภูมิ เจนวิทยาโรจน์
ผศ.ดร.จงสวัสดิ์ จงวัฒน์ผล
อ.ดร.กฤษฎา นิมนานันท์
- Smart City บนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: Management Insight Lab.....1369
✍ ผศ.ดร.ณัฐภูมิ เจนวิทยาโรจน์
ผศ.ดร.จงสวัสดิ์ จงวัฒน์ผล
อ.ดร.กฤษฎา นิมนานันท์

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การกำกับดูแลกิจการ และความรับผิดชอบต่อสังคมสู่ความยั่งยืนของตลาดทุนไทย

มนตรี โสคติยานุรักษ์¹

บทคัดย่อ

ตลาดทุนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างมากเป็นช่องทางในการระดมทุน การออมและการสร้างผลตอบแทนให้แก่ภาคประชาชนและภาคธุรกิจ การสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นกับตลาดทุนจึงมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะการนำหลักการต่างๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมาประยุกต์ใช้ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ที่มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy: SE) หลักการกำกับดูแลกิจการ (Corporate Governance: CG) และหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility :CSR) ไปประยุกต์ใช้ซึ่งส่งผลต่อการจัดอันดับความน่าเชื่อถือของตลาดทุนและส่งผลต่อการดำเนินงานหรือผลประกอบการของบริษัทจดทะเบียน

คำสำคัญ : ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, การกำกับดูแลกิจการ, ความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการ, ความยั่งยืน, ตลาดทุน, ภาคเอกชน

¹ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กทม. 10240
อีเมล : montree_so@yahoo.com

บทนำ

ตลาดทุน (Capital Market) ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของตลาดการเงิน (Financial Market) โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางหรือแหล่งพบปะของผู้มีเงินออมหรือผู้ที่ต้องการลงทุน กับผู้ที่ต้องการเงินทุน เช่น เจ้าของธุรกิจหรือผู้ประกอบการที่มองหาเงินทุนระยะยาวเพื่อใช้ในการดำเนินธุรกิจหรือต่อยอดธุรกิจ โดยมีการออกสินค้าเป็นหลักทรัพย์ขายให้แก่ประชาชนเพื่อถือครองไว้และถือว่ามีพันธสัญญาต่อกันได้แก่ หุ้น หุ้นกู้ พันธบัตร และกองทุนรวมต่างๆ ในกระบวนการทำงานของตลาดทุนมีผู้เกี่ยวข้องมากมายมีบริษัทจดทะเบียนที่ออกหุ้นมาขายให้แก่ประชาชนหลายร้อยบริษัทมีผู้ถือหุ้นบริษัทจำนวนมาก การซื้อขายเปลี่ยนมือจึงต้องทำให้เป็นระบบและมีระเบียบกฎเกณฑ์ ผู้ลงทุนมีข้อมูลเพียงพอที่จะใช้ในการตัดสินใจลงทุน ซึ่งข้อมูลต้องตรงกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น และราคาหุ้นต้องเป็นไปตามกลไกการตลาด โดยหน่วยงานหลักที่กำกับดูแลตลาดทุนได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์หรือ ก.ล.ต. (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2552) โดย ก.ล.ต. มีหน้าที่กำกับดูแลบริษัทหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ให้ใบอนุญาตและกำกับดูแลการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบธุรกิจเป็นตลาดหลักทรัพย์และธุรกิจหลักทรัพย์ เช่น บริษัทหลักทรัพย์ บริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุน เป็นต้น และทำหน้าที่อนุญาตการเสนอขายหลักทรัพย์ต่อประชาชน โดยดูแลให้บริษัทที่จะขายหลักทรัพย์ต้องเปิดเผยข้อมูลที่ครบถ้วนและมากเพียงพอกับการตัดสินใจของผู้ลงทุน ดูแลให้การซื้อขายหลักทรัพย์ในตลาดหลักทรัพย์ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ผู้ลงทุนได้รับความเป็นธรรมในการรับบริการจากผู้ประกอบธุรกิจในตลาดทุน รวมทั้งมีหน้าที่ตรวจสอบและลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ลงทุน ส่วนตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย มีสถานะเป็นนิติบุคคลแห่งเดียวที่ประกอบธุรกิจเป็นตลาดหลักทรัพย์ในประเทศไทย หน้าที่เป็นศูนย์กลางการซื้อขายหลักทรัพย์ โดยจัดให้มีระบบเพื่ออำนวยความสะดวกให้การซื้อขาย การชำระราคาและการส่งมอบหลักทรัพย์ทำได้อย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งติดตามรายการซื้อขายในเบื้องต้น (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2553)

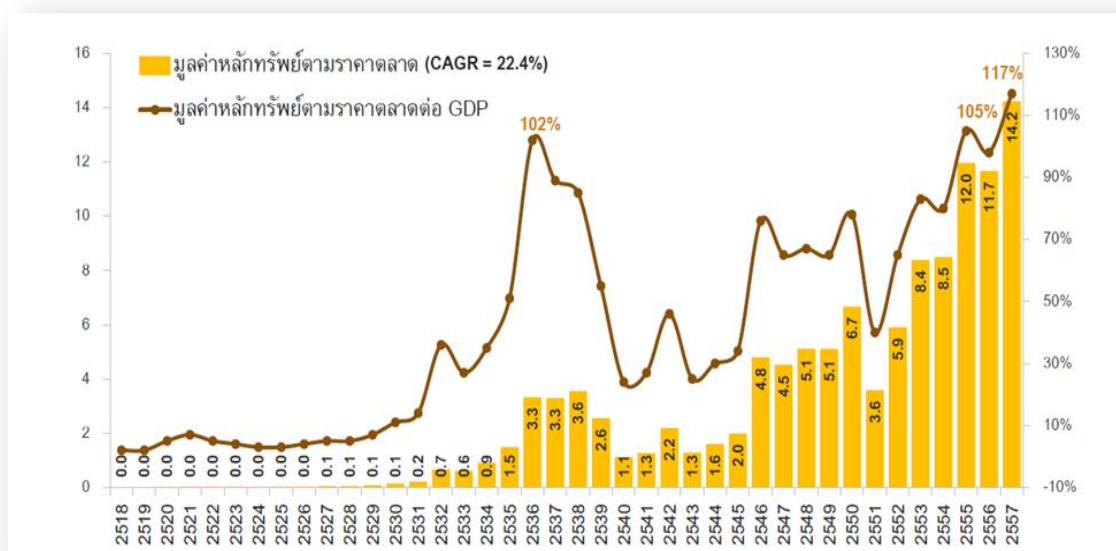
ในปัจจุบันตลาดทุนจึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจในการจัดหาและจัดสรรเงินทุนระหว่างผู้ที่ต้องการเงินทุนและผู้ลงทุน มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในฐานะเป็นแหล่งระดมทุนให้กับทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ช่วยเสริมสร้างความสมดุลให้กับระบบการเงิน ลดการพึ่งพิงเงินทุนจากภาคการธนาคาร เป็นกลไกขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจและก่อให้เกิดการจ้างงาน ตลอดจนเป็นช่องทางทางการเงินของประชาชน ซึ่งระบบเศรษฐกิจไม่สามารถเติบโตอย่างยั่งยืนได้หากปราศจากตลาดทุนที่มีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2560)

ในระยะแรกตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเป็นตลาดหุ้นที่มีอัตราส่วนราคาหุ้นต่อกำไร (Price to Earning or P/E Ratio) โดยเฉลี่ยต่ำที่สุดในภูมิภาค และนับเป็นหนึ่งในตลาดหุ้นที่มีระดับราคาต่ำที่สุดในภูมิภาคอาเซียน มีสาเหตุจากตลาดทุนไทยมีขนาดเล็กมาก บริษัทจดทะเบียนขนาดใหญ่มีจำนวนน้อย ประเภทหลักทรัพย์ไม่ค่อยหลากหลาย ทำให้มีทางเลือกในการลงทุนน้อย แต่ต่อมาตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยมีแผนการพัฒนาลตลาดทุนไทยที่มุ่งเน้นการขยายตลาดทุนให้มีขนาดใหญ่ทัดเทียมกับตลาดทุนอื่นๆ ในภูมิภาค

เอเชีย และเพิ่มสินค้าให้หลากหลายและมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยให้นักลงทุนสามารถกระจายการลงทุนและกระจายความเสี่ยงได้ดีขึ้น (พันธ์ศักดิ์ เวชอนุรักษ์ และเอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์, 2549) การดำเนินการดังกล่าวจึงส่งผลต่อเนื่องมาทำให้ตลอดระยะเวลา 40 กว่าปีที่ผ่านมาตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยมีการเติบโตในอัตราที่สูงมาก ประมาณร้อยละ 22.4 ต่อปี โดยปี 2557 มูลค่าหลักทรัพย์ตามราคาตลาดของ SET และ mai มีมูลค่าสูงถึง 117 เปอร์เซ็นต์ของ GDP ซึ่งจะเห็นว่าได้ตลาดทุนได้ก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างมาก ดังภาพที่ 1

หน่วยล้านล้านบาท

หน่วย %

ภาพที่ 1 มูลค่าหลักทรัพย์ตามราคาตลาดของ SET และ mai และสัดส่วนมูลค่าหลักทรัพย์ตามราคาตลาดต่อ GDP

ที่มา: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (2557)

ด้วยความเป็นโลกาภิวัตน์และความต้องการที่จะทำให้ตลาดทุนเป็นที่น่าเชื่อถือและเกิดการยอมรับในตลาดทุนในระดับสากล มีผลทำให้ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญและดำเนินการตามหลักการกำกับดูแลกิจการหรือบรรษัทภิบาล (Corporate Governance: CG) และความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) ซึ่งหลักการดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากหน่วยงานต่างประเทศซึ่งเป็นผู้สร้างเกณฑ์มาตรฐานต่างๆ ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวัดหรือการประเมินการดำเนินงานของภาคเอกชนทั่วโลก ให้การประกอบกิจการจะต้องคำนึงถึงเรื่องของความโปร่งใส ตรวจสอบได้ การคิดถึงส่วนรวม รวมทั้งสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเชื่อว่าจะทำให้สังคมได้ประโยชน์ด้วย ทำให้ตลาดทุนไทยต้องมีการดำเนินการตามในลักษณะต่างๆ ตามกรอบแนวทางที่ทั้งสองแนวคิดได้วางหลักการไว้จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากรายงานประจำปีของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์จึงพบว่า ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและสำนักงาน

คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องของแนวคิดการกำกับดูแลกิจการหรือบรรษัทภิบาล (CG) และความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) แต่นอกจากการกำกับดูแลกิจการ (CG) และความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการ (CSR) แล้ว ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยยังส่งเสริมให้มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจของบริษัทจดทะเบียนเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนอีกด้วย

อย่างไรก็ตามอาจมีการตั้งคำถามว่าการจะสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นกับตลาดทุนนั้นภาคเอกชนสามารถที่จะนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้หรือไม่ อย่างไร เพราะภาคธุรกิจก็มีแนวคิดในเรื่องของผลกำไรเป็นตัวตั้งเพื่อตอบแทนเจ้าของหรือผู้ถือหุ้นเป็นสำคัญ ซึ่งอาจมองว่าน่าจะขัดกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง แต่ความเข้าใจดังกล่าวมิได้เป็นเช่นนั้น โดยอาชว์ เตาลานนท์ อดีตประธานกรรมการหอการค้าไทย และสภาหอการค้าแห่งประเทศไทยได้กล่าวว่า “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขัดกับหลักการทำกำไร แต่การได้มาซึ่งกำไรของธุรกิจต้องไม่เอาเปรียบผู้อื่น แสวงหากำไรจนเกินตัว ไม่เบียดเบียนสังคมและทำลายสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางการประกอบธุรกิจที่มุ่งสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในมิติ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางการพัฒนาธุรกิจให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านทุน ปัจจัยการผลิต สังคม สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยเน้นให้มีการบริหารความเสี่ยงด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ไม่ประมาท ไม่โลภเกินไป ขยายธุรกิจให้เหมาะสมกับกำลังทุนและศักยภาพของทุนบนพื้นฐานการใช้ความรู้ คุณธรรมและดำเนินการด้วยความรอบคอบ” ข้อมูลดังกล่าวยังสามารถยืนยันได้จากผลการสำรวจความคิดเห็นของผู้บริหารระดับสูงที่เป็นสมาชิกสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย เมื่อปี พ.ศ.2549 ที่ยืนยันว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับภาคเอกชนและส่งผลทางบวกกับภาคเอกชนอีกด้วย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555)

นอกจากปรัชญาเศรษฐกิจที่ภาคเอกชนน่าจะมีการนำมาประยุกต์ใช้กันมากขึ้นแล้ว ด้วยอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ทำให้แนวคิดต่างๆ ซึ่งต่างประเทศได้คิดค้นขึ้น เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินงานกับองค์กรต่างๆ ในประเทศไทยอย่างมากที่จะต้องดำเนินการตาม เช่น แนวคิดการกำกับดูแลกิจการ (Corporate Governance: CG) หรือบรรษัทภิบาล และแนวคิดหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งหากไม่ดำเนินการตามก็จะมีผลต่อการประกอบกิจการที่อาจไม่ได้รับความน่าเชื่อถือหรือไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควรจากประเทศต่างๆ อย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์แนวคิดดังกล่าวพบว่า มีหลักการที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2555) โดยหากมีการนำไปประยุกต์ใช้ควบคู่กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วยแล้ว น่าจะนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น (Sustainable Development Goals: SDGs)

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงต้องการนำเสนอว่าหากตลาดทุนของประเทศไทยมีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมานำมาประยุกต์ใช้แล้วจะส่งผลให้เกิดผลกระทบ (เชิงบวก) ในเรื่องการสร้างความยั่งยืนให้แก่ตลาดทุนไทยเกิดขึ้นได้ โดยบทความนี้เป็นบทความวิชาการซึ่งข้อมูลที่น่าเสนอได้มาจากการเรียบเรียงและวิเคราะห์จากเอกสารต่างๆ เช่น รายงานประจำปีของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่มีการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ โดยมีได้เป็นการศึกษาวิจัยอย่างเต็มรูปแบบ จึงอาจมีข้อจำกัดของการนำเสนอข้อมูลบางส่วนที่อาจไม่ครอบคลุมในทุกมิติ เนื่องจากการวิเคราะห์และตีความในมุมมองของผู้เขียนเท่านั้น สำหรับวัตถุประสงค์ของบทความนี้เพื่อต้องการที่จะอธิบายตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ที่มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy: SE) หลักการกำกับดูแลกิจการ (Corporate Governance: CG) และหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility :CSR) ไปประยุกต์ใช้ว่าส่งผลต่อการจัดอันดับความน่าเชื่อถือของตลาดทุนและส่งผลต่อการดำเนินงานหรือผลประกอบการกิจการหรือไม่ อย่างไร โดยมีรายละเอียด ดังนี้

การนำแนวคิดการกำกับดูแลกิจการ (CG) และความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความโปร่งใส

การนำแนวคิดการกำกับดูแลกิจการ (CG) ไปประยุกต์ใช้

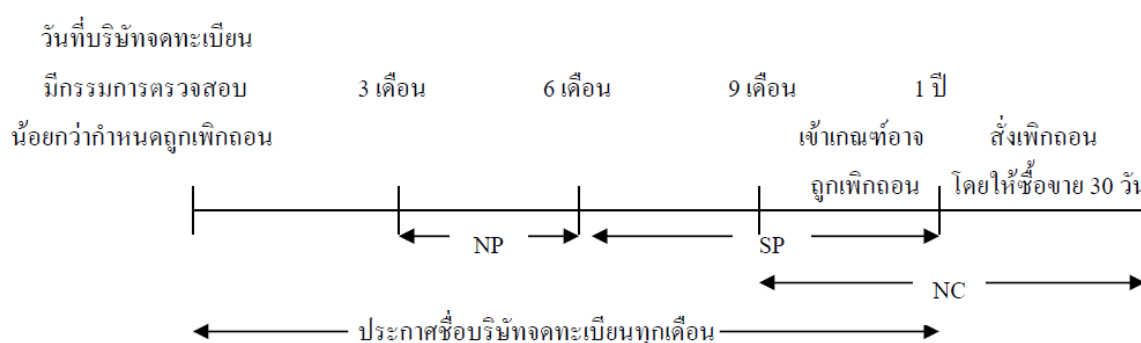
หัวใจสำคัญของหลักการกำกับดูแลกิจการคือ การดูแลรักษาผลประโยชน์ให้กับผู้ถือหุ้นซึ่งเป็นเจ้าของกิจการ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ถือหุ้นนั้นก็วัดออกมาในรูปของผลประกอบการ ดังนั้นการศึกษาในแวดวงวิชาการส่วนใหญ่จึงศึกษาว่า หากมีการดำเนินการกำกับดูแลกิจการที่ดีจะสามารถเพิ่มผลประกอบการให้กับผู้ถือหุ้นได้หรือไม่ (Zheka, 2006) โดยผลการศึกษาของ Drobetz และคณะ (2003) ที่ศึกษาระดับของการมีการกำกับดูแลกิจการกับผลประกอบการของบริษัทในตลาดหลักทรัพย์เยอรมันโดยสร้างการจัดระดับการกำกับดูแลกิจการที่ดี (Corporate governance rating: CGR) ขึ้นมาและใช้มูลค่าบริษัท (Tobin's Q) กับราคาตลาดต่อหุ้น/มูลค่าตามบัญชีต่อหุ้น (Market-to-book value) เป็นเครื่องมือวัดผลประกอบการพบว่า CGR มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับมูลค่าบริษัท ส่วนผลตอบแทนที่คาดหวัง (Expected return) ของนักลงทุนมีความสัมพันธ์เชิงลบกับระดับ CGR กล่าวได้ว่า การมี CGR ดีจะยิ่งทำให้ Expected return ลดลงและลดต้นทุนทางการเงินลงด้วย (Cost of capital) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Black และคณะ (2005) ได้ศึกษาบริษัทในตลาดหลักทรัพย์เกาหลี 515 แห่ง โดยใช้การสร้างการจัดระดับการกำกับดูแลกิจการที่ดี (Corporate governance index: KCGI) และใช้ Tobin's Q ในการวัดผลประกอบการซึ่งพบว่า ระดับ KCGI มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับผลประกอบการ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Mongkon Laoworapong, Somchai Supattarakul, and Fredric William Swierczek (2015) พบว่า การสอบทานผลประกอบการมี

ความสำคัญมากที่สุดในปัจจุบันประสิทธิภาพของกรรมการด้านกำกับดูแล และมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับมูลค่ากิจการและอัตราผลตอบแทนของสินทรัพย์

ดังนั้นในการนำหลักการกำกับดูแลกิจการ (CG) ไปประยุกต์ใช้ สิ่งที่เป็นผลต่อเนื่องตามมาก็คือ ภาพลักษณ์หรือความน่าเชื่อถือที่เพิ่มขึ้น สำหรับตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญของการสร้างความโปร่งใสให้เกิดขึ้นในตลาดทุนอย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่ปี 2537 ได้กำหนดให้บริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ต้องมีกรรมการอิสระ (Independent Director) หรือกรรมการจากภายนอก (Outside Director) ซึ่งกรรมการที่มีได้เป็นกรรมการบริหาร (Non-Executive Director) และไม่ได้มีส่วน เกี่ยวข้องกับการบริหารงานประจำและไม่เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ภายในบริษัท โดยทำหน้าที่สอบทานให้บริษัทมีการรายงานทางการเงินอย่างถูกต้อง สอบทานให้บริษัทมีระบบควบคุมภายในและระบบการตรวจสอบภายในที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และพิจารณาความเป็นอิสระของหน่วยงานตรวจสอบภายใน ตลอดจนให้ความเห็นชอบการพิจารณาแต่งตั้ง โยกย้าย เลิกจ้างหัวหน้าหน่วยงานตรวจสอบภายใน หรือหน่วยงานอื่นใดที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการตรวจสอบภายใน สอบทานให้บริษัทปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ข้อกำหนดของตลาดหลักทรัพย์ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจของบริษัท พิจารณา คัดเลือกเสนอแต่งตั้งบุคคลซึ่งมีความเป็นอิสระเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้สอบบัญชี พิจารณารายการที่เกี่ยวข้องกัน หรือรายการที่อาจมีความขัดแย้งทางผลประโยชน์ให้เป็นไปตามกฎหมายและข้อกำหนดของตลาดหลักทรัพย์ เพื่อให้มีความสมเหตุสมผลและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อบริษัท จากนั้นในปี 2541 เริ่มที่จะมีมาตรการเพิ่มเติมด้วยการออกนโยบายเรื่องข้อปฏิบัติที่ดีสำหรับกรรมการบริษัทจดทะเบียน (Code of Best Practice for Directors of Listed Companies) และมีมาตรการต่างๆ เพื่อส่งเสริมความโปร่งใสของบริษัทในตลาดทุนเรื่อยมาอีกหลายวิธีการด้วยกัน เช่น การจัดทำหลักการกำกับกิจการที่ดี (หลักการ 40 ข้อ) การมอบรางวัล Best Corporate Governance Report Awards การประเมินการกำกับกิจการที่ดี จนมาถึงปี 2549 ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเริ่มที่จะเปลี่ยนจากมาตรการส่งเสริมความโปร่งใสมาเป็นการบังคับใช้อย่างจริงจังและกำหนดมาตรการลงโทษหากไม่ดำเนินการ ด้วยการมีนโยบายและมาตรการการส่งเสริมการแต่งตั้งกรรมการตรวจสอบ (Audit Committee) กับบริษัทที่จดทะเบียน ฯ (2549) ซึ่งตลาดหลักทรัพย์เล็งเห็นน่าจะเป็นเครื่องมือสำคัญของคณะกรรมการบริษัทในการกำกับดูแลการดำเนินงานและการบริหารงานของกิจการตลอดจนดูแลให้มีระบบการรายงานข้อมูลที่น่าเชื่อถือมากขึ้น มีระบบการควบคุมภายในที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยได้มีการบูรณาการในการดำเนินการต่อบริษัทจดทะเบียนที่ไม่สามารถแต่งตั้งกรรมการตรวจสอบได้ ภายในเวลาที่กำหนด เริ่มจากการขึ้นเครื่องหมาย NP (Notice Pending) ในระหว่าง 3 เดือนแรกนับจากวันที่บริษัทจดทะเบียนครบกำหนดต้องแต่งตั้งกรรมการตรวจสอบให้ครบถ้วนตามข้อกำหนด หากมีการขึ้นเครื่องหมาย NP ครบ 3 เดือนแล้ว บริษัทจดทะเบียนยังไม่สามารถแต่งตั้งกรรมการตรวจสอบได้ครบถ้วน ตลาดหลักทรัพย์จะขึ้นเครื่องหมาย SP (Suspension) ห้ามการซื้อขายหลักทรัพย์ของบริษัท และหากขึ้นเครื่องหมาย SP ครบ 3 เดือนแล้ว บริษัทจดทะเบียนยังไม่สามารถแต่งตั้งกรรมการตรวจสอบได้ครบถ้วนอีก ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยจะประกาศให้บริษัทจดทะเบียนเข้าข่ายอาจถูกเพิกถอนตามข้อ 9(3) แห่งข้อบังคับตลาดหลักทรัพย์ว่าด้วยการเพิกถอนหลักทรัพย์จดทะเบียน พร้อมขึ้นเครื่องหมาย NC

(Non Compliance) เพื่อเตือนให้ผู้ลงทุนทราบว่าหลักทรัพย์ของบริษัทอาจถูกเพิกถอน จากนั้นตลาดหลักทรัพย์อาจสั่งเพิกถอนหลักทรัพย์ของบริษัทดังกล่าว หากบริษัทไม่สามารถแต่งตั้ง กรรมการตรวจสอบดังกล่าวได้ครบถ้วนภายใน 3 เดือนนับจากวันที่ตลาดหลักทรัพย์ประกาศให้เข้าข่ายอาจถูกเพิกถอนจากตลาดหลักทรัพย์โดยให้ซื้อขายหลักทรัพย์ได้ 30 วันก่อนถูกเพิกถอน (นโยบายส่งเสริมการแต่งตั้งกรรมการตรวจสอบตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2549) ซึ่งถือได้ว่ามาตรการดังกล่าวต้องการที่จะบังคับใช้ให้เกิดความโปร่งใสที่เป็นรูปธรรมอย่างจริงจังมากขึ้นเพื่อให้บริษัทที่จดทะเบียนดำเนินการตาม (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 กระบวนการในการดำเนินการต่อบริษัทจดทะเบียนที่ไม่สามารถแต่งตั้งกรรมการตรวจสอบได้ภายในเวลาที่กำหนด

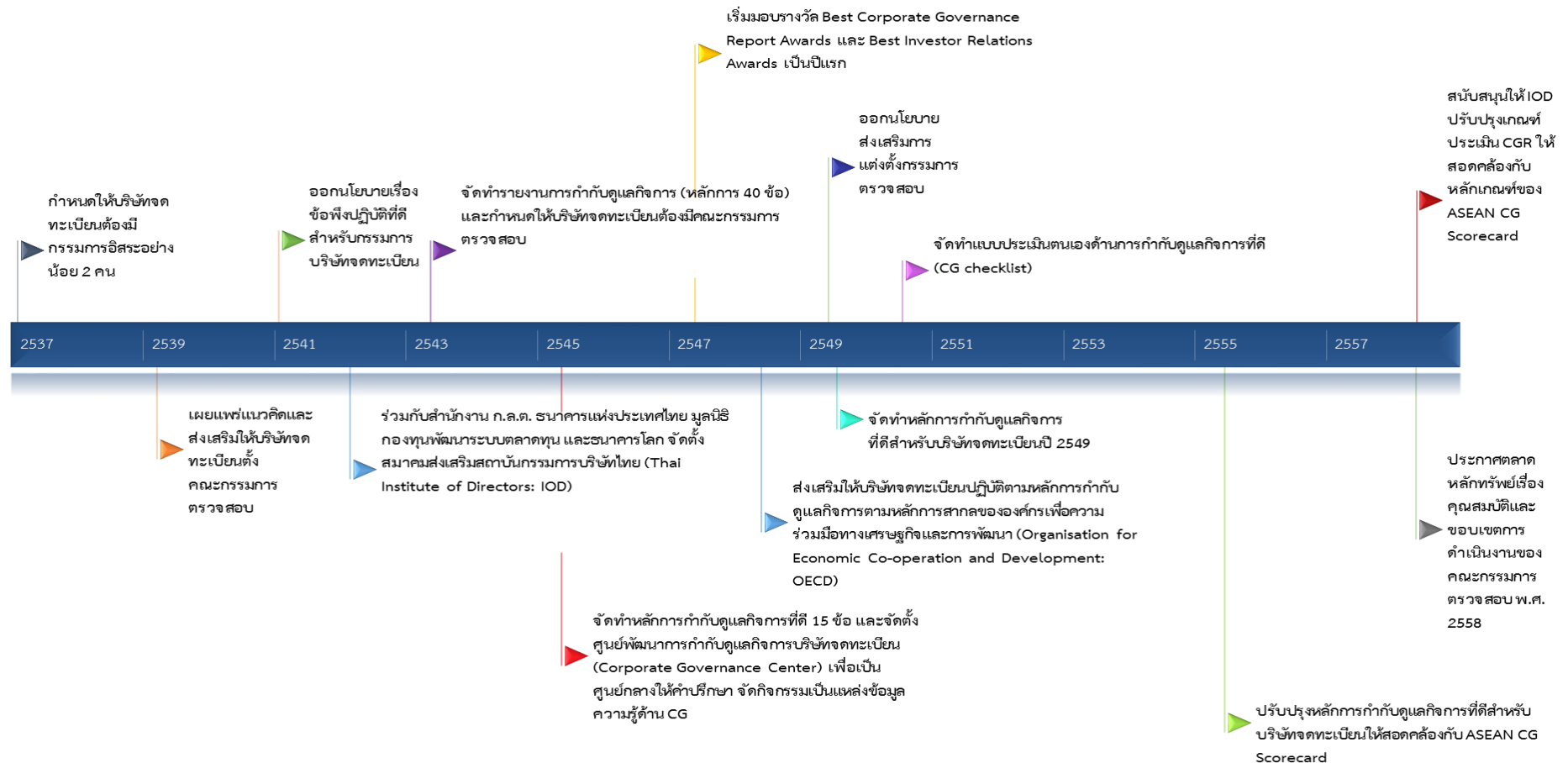

จากนั้นก็ได้มีการพัฒนาการกำกับดูแลกิจการอีกหลายมาตรการด้วยกันทั้งสนับสนุน ส่งเสริมและมาตรการบังคับจนมาถึงปัจจุบัน เช่น การจัดทำแบบประเมินตนเองด้านการกำกับดูแลกิจการที่ดี ปรับปรุงหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดีสำหรับบริษัทจดทะเบียนให้สอดคล้องกับ ASEAN CG Scorecard การสนับสนุนให้สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (IOD) ปรับปรุงเกณฑ์ประเมินให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ ASEAN CG Scorecard และประกาศตลาดหลักทรัพย์เรื่องคุณสมบัติและขอบเขตการดำเนินงานของคณะกรรมการตรวจสอบ พ.ศ.2558 (ภาพที่ 3) ส่งผลให้บริษัทจดทะเบียนที่ดำเนินธุรกิจอยู่บนพื้นฐานการกำกับดูแลกิจการที่ดีนั้น มีผลการดำเนินงานที่ดีขึ้นสอดคล้องกับงานวิจัยข้างต้น ทั้งยังส่งผลต่อภาพรวมของความน่าเชื่อถือของตลาดหลักทรัพย์อีกด้วย ซึ่งเมื่อมีความน่าเชื่อถือมากเท่าไรก็จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้ลงทุนมากขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะนักลงทุนต่างประเทศหากตลาดทุนของไทยมีความโปร่งใสก็จะตัดสินใจที่จะเลือกมาลงทุนในตลาดทุนไทยมากยิ่งขึ้น (ภาพที่ 5) ผลจากการประเมิน ASEAN CG Scorecard 2015 ที่ดำเนินการโดยสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (IOD) ได้ประเมินการปฏิบัติงานตามหลักบรรษัทภิบาลของบริษัทที่จดทะเบียนในประเทศอาเซียนซึ่งจากการประเมินพบว่า ประเทศไทยได้คะแนนเป็นอันดับ 1 ติดต่อกันถึง 4 ปี โดยมีประเทศที่เข้าร่วมการประเมิน คือ ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และเวียดนาม นอกจากนี้ผลจากการประเมิน Corporate Governance Report of Thai listed Companies: CGR พบว่า บริษัทจดทะเบียนไทยได้คะแนนอยู่ที่ 75 เปอร์เซนต์ซึ่งอยู่ในระดับดี และส่วนในเรื่องของแนวคิดเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนก็พบว่า บริษัทจดทะเบียนไทย 13 แห่ง ได้รับการคัดเลือกเป็นองค์ประกอบในดัชนี Dow Jones Sustainability Index (DJSI) มากที่สุดในอาเซียน และได้คะแนน ASEAN

CG Scorecard ถึง 84 เปอร์เซนต์ สูงสุดในภูมิภาคติดต่อกันถึง 4 ปี (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2558) ส่งผลให้ตลาดทุนไทยมีความน่าเชื่อถือที่จะลงทุนจากนักลงทุนต่างประเทศเพิ่มมากยิ่งขึ้น

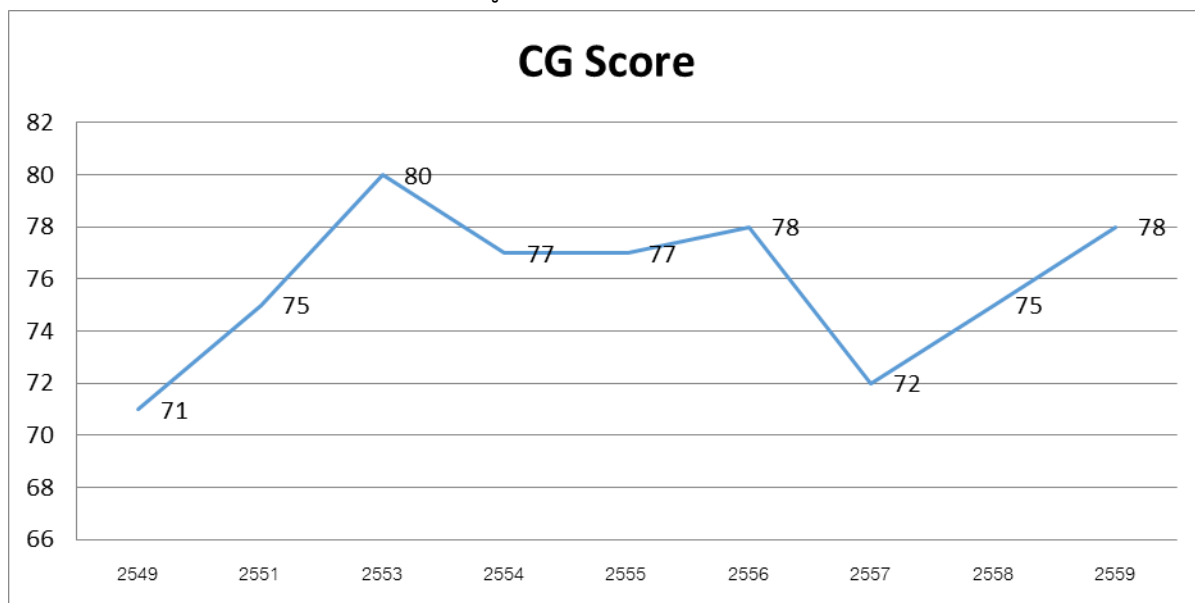
นอกจากนี้เกณฑ์การตัดสินใจที่นักลงทุนจะเลือกตัดสินใจที่จะลงทุน มีการนำเรื่องของอันดับคะแนนการกำกับดูแลกิจการที่ดีไปประกอบการพิจารณาด้วย โดยผลจากการประเมินพบว่า ตลาดทุนไทยมีแนวโน้มที่ดีขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 3 พัฒนาการของมาตรการกำกับดูแลกิจการของตลาดทุนไทย

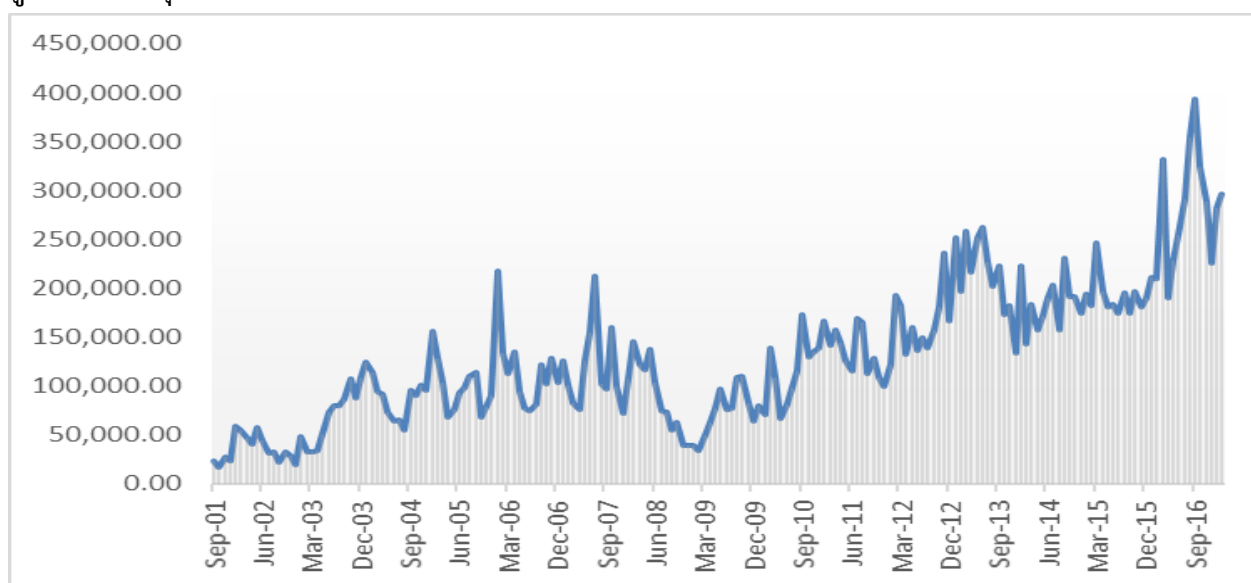
ที่มา: ประยุกต์จากข้อมูลของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (2559)

ภาพที่ 4 คะแนนการประเมินผลการกำกับดูแลกิจการของบริษัทจดทะเบียนฯ

ที่มา: ประยุกต์จากสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (IOD) (2559)

มูลค่าการซื้อขายหุ้น (ล้านบาท)

ภาพที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลการซื้อขายหุ้นของชาวต่างประเทศในตลาด SET ตั้งแต่ปี ค.ศ.2001 -2016

ที่มา: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (2559)

การนำแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ไปประยุกต์ใช้

สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ได้นิยามหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) ในบริบทของตลาดหลักทรัพย์คือ การส่งเสริมให้กิจการในภาคธุรกิจและกิจการที่มีใช้ภาคธุรกิจ ให้ประกอบกิจการด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมตามทิศทางสากลอย่างมีคุณธรรม เพื่อสร้างคุณค่าและประโยชน์สุขแก่กิจการ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สังคม สิ่งแวดล้อมและประเทศชาติอย่างแท้จริง (สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม, 2555: 14) ซึ่งประเภทของหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) มีการจำแนกออกเป็นหลายลักษณะ ได้แก่ 1) การจำแนกโดยกระบวนการธุรกิจ ที่เรียกว่า CSR-as-process, CSR-in-process, CSR-After-process 2) การจำแนกตามเจตนารมณ์แห่งการกระทำ 3) การจำแนกตามทรัพยากรที่ใช้ 4) การจำแนกตามกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 5) การจำแนกตามประเด็นปัญหาสังคม 6) การจำแนกตามรูปแบบกิจกรรม 7) การจำแนกโดยใช้เกณฑ์ผลประโยชน์เป็นเป้าหมาย 8) การจำแนกตามประเภทความรับผิดชอบต่อ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552) ซึ่งการทำ CSR ไม่ควรที่จะเป็นการสร้างภาระหรือกิจกรรมที่ทำเพิ่มขึ้นมา แต่ควรที่จะให้การทำ CSR อยู่ในทุกการดำเนินงานหรือในทุกกระบวนการทำงานทุกขั้นตอน

Kotler, P and Lee, N. (2005) ได้จำแนกรูปแบบของกิจกรรมที่ทำตามหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ออกเป็น 6 รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ 1) การส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคม ที่เน้นที่การสร้างตระหนักรู้ กิจกรรมที่จัดมีลักษณะของขยายความรู้หรือประเด็นปัญหาสังคม รวมถึงการมีส่วนร่วม การระดมเงิน การค้นหาอาสาสมัคร เป็นต้น 2) การตลาดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม เป็นการอุดหนุนหรือการบริจาคเงินที่ได้จากการขายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์เพื่อช่วยเหลือสังคม 3) การตลาดเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาด้านสังคม เป็นการสนับสนุนการพัฒนาหรือทำให้เกิดผลจากการรณรงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านสาธารณสุข ความปลอดภัย สิ่งแวดล้อม โดยเน้นที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นหลัก 4) การบริจาคเพื่อการกุศลในรูปแบบต่างๆ เป็นรูปแบบของกิจกรรมที่เอกชนส่วนใหญ่ดำเนินการ 5) การอาสาช่วยเหลือชุมชน 6) การประกอบธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคม มีลักษณะที่การดำเนินธุรกิจไม่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมหรืออาจช่วยในการแก้ไขปัญหาสังคมด้านต่างๆ เน้นที่กระบวนการทางธุรกิจ ในส่วนของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้มีการกำหนดหลักความรับผิดชอบต่อสังคมออกเป็น 8 หมวดด้วยกัน ประกอบไปด้วย 1) การกำกับกิจการที่ดี 2) การประกอบธุรกิจด้วยความเป็นธรรม 3) การเคารพสิทธิมนุษยชนและการปฏิบัติแรงงานอย่างเป็นธรรม 4) ความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค 5) การร่วมพัฒนาชุมชนสังคม 6) การดูแลสิ่งแวดล้อม 7) การเผยแพร่ข่าวสารจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม และ 8) การจัดทำรายงานด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้ส่งเสริมให้บริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์มีการดำเนินการในรูปแบบต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี ตัวอย่างเช่น การจัดอบรมหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งมีบริษัทเข้าร่วมอบรมจำนวนถึง 334 บริษัทและมีการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมทักษะนักปฏิบัติ CSR ใน 7 หลักสูตร มีบริษัทที่เข้าอบรมจำนวนถึง 132 บริษัท เป็นต้น (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2558) ซึ่งส่งผลให้มีความน่าเชื่อถือและมีผลการดำเนินการ

ที่ดีขึ้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Suwina Cheng, Kenny Z.Lin and William Wong (2016) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรายงานความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR Reporting) กับผลการดำเนินงาน (Performance) ของบริษัทจดทะเบียนในประเทศจีน ในช่วงปี 2008-2009 พบว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการเปิดเผยความรับผิดชอบต่อสังคมในปัจจุบัน (Current CSR disclosures) กับผลการดำเนินงานภายหลัง (Subsequent Performance) และยังค้นพบว่า การบริจาคของบริษัท (Corporate Donation) มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปรับปรุงผลการดำเนินงานในปีหน้าอีกด้วย ทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Carmelo Reverte, Eduardo Gomez-Melero and Juan Gabriel Cegarra Navarro (2016) ที่ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลแนวทางปฏิบัติด้านความรับผิดชอบต่อสังคมที่มีต่อผลการดำเนินงานขององค์กรของ 133 บริษัทที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมในประเทศสเปน โดยผลการศึกษาพบว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมมีผลเชิงบวกต่อทั้งนวัตกรรมและผลการดำเนินงานขององค์กรอย่างมีนัยสำคัญ แสดงให้เห็นว่าการนำหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) มาประยุกต์ใช้ส่งผลต่อผลการดำเนินงานของบริษัทที่จดทะเบียนฯ

หากพิจารณาจากการกำหนดหลักความรับผิดชอบต่อสังคมของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ข้างต้นจะพบว่า แนวคิดการกำกับดูแลกิจการที่ดี (CG) ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) เนื่องจากหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) เป็นเรื่องที่มีความครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากกว่าการกำกับดูแลกิจการที่ดี (CG) ซึ่งการจะเป็นองค์กรที่มีบรรษัทภิบาลจึงต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552) เป็นการมองภาพการบริหารจัดการเพื่อสังคมมากกว่ามองเพียงแค่องค์กรของตนว่ามีการกำกับดูแลกิจการที่ดีเท่านั้น อย่างไรก็ตามตลาดทุนของไทยจะมีการเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนต้องนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ร่วมด้วยกับสองแนวคิดดังกล่าวข้างต้นซึ่งจะยิ่งเสริมพลังการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในตลาดทุน

ตลาดทุนสามารถที่จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้เพื่อให้ตลาดทุนของไทยเกิดการพัฒนายั่งยืน เนื่องจากตลาดทุนหรือตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยถือว่าเป็นองค์กรที่เป็นศูนย์กลางในการซื้อขายหลักทรัพย์และการระดมทุนของกิจการในระยะยาว เป็นเสาหลักด้านการพัฒนาตลาดทุนให้สามารถเติบโตและสนับสนุนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2556) จากข้อมูลในรายงานประจำปี พ.ศ.2558 ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยมีมูลค่าทรัพย์สินตามราคาตลาดรวมกว่า 12.60 ล้านล้านบาท คิดเป็น 4 เท่าของผลผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศหรือผลิตภัณฑ์ในประเทศเบื้องต้น (Gross Domestic Product GDP) เฉพาะมูลค่ารวมของหลักทรัพย์ที่เข้าจดทะเบียนใหม่มีจำนวนถึง 41 หลักทรัพย์ คิดเป็นมูลค่าทั้งสิ้น 289,322 ล้านบาทซึ่งสูงสุดในภูมิภาคติดต่อกันถึงสามปี (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2558) ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าตลาดทุนนั้นเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศอย่างมาก การสร้างให้ตลาดทุนมีการพัฒนาจนไปสู่ความยั่งยืนได้ ก็จะมีความสัมพันธ์หรือมีผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศที่ยั่งยืนตามไปด้วย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 แต่ยังไม่ได้รับความสนใจมากนักจนเมื่อเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจขึ้นทำให้มีการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในภาคธุรกิจมากขึ้น รวมถึงตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และธนาคารแห่งประเทศไทยก็ได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ด้วย (ประสาร ไตรรัตน์วรกุล, 2559) หากย้อนกลับไปในช่วงปี พ.ศ.2546 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีการตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น 8 ภาคส่วน หนึ่งในนั้นคือ ภาคเอกชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) คณะทำงานชุดดังกล่าวได้มีการจัดสัมมนาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกับภาคธุรกิจให้แก่บริษัทในตลาดหลักทรัพย์ที่มีประมาณ 400 บริษัท และมีบริษัทร้อยละ 85 จะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ทางนโยบายขององค์กรตน (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2549) แม้จะไม่พบหลักฐานที่ชัดเจนในรายงานผลประกอบการหรือรายงานดำเนินงานประจำปีที่ภาคเอกชนซึ่งจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ทุกบริษัทก็ตาม แต่จากการศึกษาของ สุรรัตน์ แซ่เห้ง (2557) ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่อง การเปิดเผยข้อมูลปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษาบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยในปี 2556 จำนวนประชากรทั้งสิ้น 497 บริษัท (ไม่ได้รวมบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ใหม่) กลุ่มตัวอย่างจำนวน 222 บริษัทพบว่า บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยทุกบริษัทที่ได้ทำการศึกษา มีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นได้ว่าแม้จะมีความพยายามในการที่จะเผยแพร่ความรู้เพื่อให้ภาคเอกชนและตลาดทุนมีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้มากขึ้นก็ตาม แต่ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์จึงทำให้แนวคิดของต่างประเทศหลายแนวคิดได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของภาคเอกชนของประเทศไทยด้วยเช่นกัน แต่ก็เป็นแนวคิดที่เมื่อนำมาประยุกต์ใช้แล้วก่อให้เกิดผลดีต่อองค์กรและประชาชนโดยรวมซึ่งแนวคิดเหล่านั้นได้กล่าวมาแล้วข้างต้นของบทความ

การดำเนินงานของตลาดทุนที่อยู่ในขอบข่ายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในเรื่องของการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเมื่อวิเคราะห์จากเนื้อหาในส่วนของการปฏิบัติงานจะพบว่า ส่วนใหญ่มีการดำเนินที่อยู่ในขอบข่ายของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

ความพอประมาณ

ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยมีการตั้งเป้าหมายให้สัดส่วนของผู้ลงทุนมีความสมดุลมากขึ้น มีการส่งเสริมการลงทุนแบบการกระจายการลงทุนในสินทรัพย์ที่ให้ค่าเฉลี่ยผลตอบแทนที่สูงในระยะยาว ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางการเงินในอนาคตของประเทศ เช่น การลงทุนผ่านกองทุนรวมและกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ โดยร่วมมือกับบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุนรวมและสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ด้วยการเน้นการให้ความรู้ด้านการวางแผนการเงินการลงทุนกับประชาชนผู้มียรายได้ประจำ เป็นต้น (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2558)

ความมีเหตุผล

มีการจัดทำแผนพัฒนาตลาดทุนซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่อง อาทิ การจัดทำแผนพัฒนาตลาดทุนไทยปี 2559-2563 ที่ต้องการให้การดำเนินงานของตลาดทุนไทยมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนในการเชื่อมตลาดทุนไทยกับระบบเศรษฐกิจในภูมิภาค การเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันของภาคการเงินของไทย นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างความร่วมมือกับสมาคมบริษัทจดทะเบียนไทยเพื่อสำรวจความคิดเห็นผู้บริหารระดับสูงของบริษัทที่จดทะเบียน โดยเน้นการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ธุรกิจ แนวโน้มการส่งออก การลงทุนและการระดมทุน เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจในการกำหนดแผนกลยุทธ์สำหรับภาคธุรกิจ รวมถึงการวางนโยบายที่ด้านเศรษฐกิจและสังคมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2558)

การสร้างภูมิคุ้มกัน

มีการจัดคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงและมีการให้ความสำคัญเรื่องของการบริหารความเสี่ยงในด้านต่างๆ อย่างมาก ได้แก่ 1) การบริหารความเสี่ยงระดับองค์กรและระดับกระบวนการปฏิบัติงานที่เน้นเรื่องการกำหนด Risk Appetite/Risk Tolerance ในระดับองค์กร ผลการประเมินความเสี่ยงขององค์กร เป็นต้น 2) การบริหารความเสี่ยงเชิงกลยุทธ์ มีการประเมินแผนกลยุทธ์และการกำหนดตัวชี้วัดเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความเชื่อมโยงของการบริหารความเสี่ยงและการวางแผนกลยุทธ์ขององค์กร 3) การบริหารความเสี่ยงของธุรกิจหรือโครงการใหม่ๆ เพื่อประเมินว่าสามารถดำเนินการต่อไปได้หรือไม่อย่างไร 4) การบริหารความเสี่ยงของบริษัทย่อยๆ เพื่อปรับปรุงวิธีการคำนวณค่าความเสี่ยงในการชำระราคาหลักทรัพย์ เพื่อยกระดับมาตรฐานความเสี่ยงให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล เป็นต้น (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2558) ซึ่งเรื่องของการบริหารความเสี่ยงถือว่าเป็นขอบข่ายการมีภูมิคุ้มกันซึ่งเป็นหนึ่งในหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เงื่อนไขความรู้

นอกจากนี้เรื่องของการสร้างภูมิคุ้มกันแล้วตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยยังได้ให้ความสำคัญเรื่องของฝึกอบรมและการเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการลงทุน การให้ความรู้เรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) เช่น การจัดอบรมหลักสูตรการบริหารความรับผิดชอบต่อสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งมีบริษัทเข้าร่วมอบรมจำนวนถึง 334 บริษัทและมีการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมทักษะนักปฏิบัติ CSR ใน 7 หลักสูตร มีบริษัทที่เข้าอบรมจำนวนถึง 132 บริษัท เป็นต้น รวมถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการและแนวปฏิบัติที่ดีด้านธรรมาภิบาล โดยจัดอบรมและให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้บริหารระดับสูงของบริษัทที่จดทะเบียนใหม่ ซึ่งมีผู้บริหารเข้าร่วมถึง 839 คนจาก 50 บริษัท และการอบรมเชิงปฏิบัติการเลขานุการบริษัทมีผู้เข้าร่วมจำนวน 812 คน เป็นต้น รวมถึงมีการส่งเสริมการสร้างผลงานวิจัยเพื่อพัฒนาตลาดทุน ด้วยการตั้งสถาบันวิจัยเพื่อตลาดทุนขึ้น เพื่อพัฒนาและสนับสนุนการผลิตผลงานวิจัยและงานศึกษาด้านตลาดทุน ซึ่งกรณีตัวอย่างดังกล่าวเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเงื่อนไขด้านความรู้ทั้งสิ้น จึงอยู่ในขอบข่ายหนึ่งในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน

เงื่อนไขคุณธรรม

ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยคำนึงถึงเรื่องของคุณธรรมเป็นอย่างมาก พิจารณาได้จากการมีการวิเคราะห์การปฏิบัติงานของบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ โดยเน้นการประเมินด้านบรรษัทภิบาลซึ่งได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และมีการจัดทำบทวิเคราะห์ข้อเสนอการพัฒนาเป็นรายบริษัท เพื่อให้ผู้ลงทุนนำไปประกอบการตัดสินใจที่จะเลือกว่าจะลงทุนกับบริษัทดังกล่าวหรือไม่ อีกทั้งยังได้มีการร่วมมือกับสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (IOD) ในการประเมินและพัฒนาปรับปรุงเครื่องมือการประเมินด้านการกำกับดูแลกิจการที่ดีตามแนวทางของ ASEAN CG Scorecard (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2557) ซึ่งเป็นการประเมินการกำกับดูแลกิจการที่ดีในกลุ่มประเทศอาเซียน เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินความโปร่งใส ตรวจสอบได้ของบริษัทต่างๆ

รวมถึงมีการจัดงาน SET Award of Honor เพื่อมอบรางวัลให้แก่บริษัทที่มีความเป็นเลิศอย่างต่อเนื่อง 3 ปีขึ้นไปในด้านการรายงานบริษัทภิบาล ความรับผิดชอบต่อปทัศย์สิทธิผู้ถือหุ้น เพื่อปกป้องสิทธิผู้ถือหุ้นรายย่อยในตลาดหลักทรัพย์ ฯ และมอบรางวัลแก่บริษัทที่มีผลการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมยอดเยี่ยม (Best CSR Awards) (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2557) รวมถึงมีมาตรการการต่อต้านการทุจริตในรูปแบบต่างๆ เช่น ปี 2557 มีการจัดโครงการแนวร่วมปฏิบัติของภาคเอกชนไทยในการต่อต้านการทุจริต (Collective Action Coalition Against Corruption : CAC) โดยมีบริษัทที่จะจดทะเบียน ฯ เข้าร่วมประกาศเจตนารมณ์แล้ว 337 บริษัท โดยมีเป้าหมายที่จะผลักดันให้บริษัทที่จดทะเบียนอย่างน้อยร้อยละ 60 ปฏิบัติตามแนวทางการป้องกันการทุจริต คอร์รัปชันที่โครงการกำหนดเพื่อให้ได้ประกาศนียบัตรรับรองการเป็นสมาชิกแนวร่วมดังกล่าวภายในปี 2560 และมีการริเริ่มให้มีการจัดทำและเปิดเผยดัชนีชี้วัด ความคืบหน้าการป้องกันการมีส่วนเกี่ยวข้องกับคอร์รัปชัน (Anti-corruption Progress Indicator) ของบริษัทจดทะเบียนด้วย (วรพล โสคติยานุรักษ์, 2557) รวมถึงมีมาตรการการลงโทษคณะกรรมการตลาดหลักทรัพย์ ผู้บริหาร ที่ปรึกษา พนักงานตลาดหลักทรัพย์ และบริษัทที่จดทะเบียน ฯ ที่มีการทุจริตหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรการ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญเรื่องของคุณธรรมที่บริษัทที่จดทะเบียนจะต้องดำเนินตามอย่างจริงจัง

ภาคธุรกิจกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและผลลัพธ์ (Outcome)

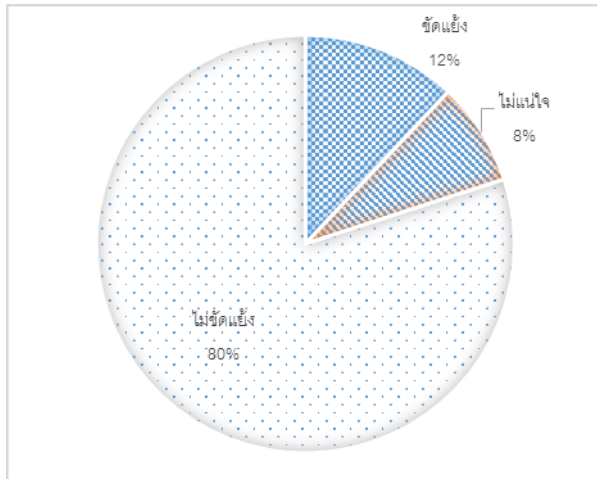
ธุรกิจขนาดใหญ่หลายบริษัทด้วยกันที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ต้องการที่จะขับเคลื่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ เช่น บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) หรือ SCG, บริษัท ปตท จำกัด (มหาชน), บริษัท เบทาโก จำกัด (มหาชน), บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน), บริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน) และบริษัทในกลุ่มมิตรผล ซึ่งองค์การภาคเอกชนดังกล่าวได้มีการลงนามความร่วมมือระหว่างสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้หัวข้อ “7 องค์การผู้นำขับเคลื่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชน” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2556 โดยมีเป้าหมายสำคัญที่ต้องการให้องค์กรธุรกิจที่ร่วมลงนามความร่วมมือจะเป็นต้นแบบให้ภาคเอกชนอื่นๆ ดำเนินการตามและ

ผลักดันให้การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีการประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น (หอการค้าไทย, 2556) และหลังจากมีการลงนามความร่วมมือที่จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้พบว่า ผลลัพธ์ (Outcome) คือ บริษัทส่วนใหญ่มีผลประกอบการที่ดีขึ้น เช่น บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) หรือ SCG ในปี 2546 มีรายได้รวมอยู่ที่ 453,938.48 ล้านบาท พอมาถึงปี 2557 มีรายได้รวมเพิ่มขึ้นเป็น 503,577.25 ล้านบาท บริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน) ในปี 2546 มีรายได้รวมอยู่ที่ 284,670.29 ล้านบาท พอมาถึงปี 2557 มีรายได้รวมเพิ่มขึ้นเป็น 370,301.08 ล้านบาท เป็นต้น ยกเว้นบริษัทบางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) บริษัท ปตท จำกัด (มหาชน) ที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับพลังงานหรือน้ำมันซึ่งได้รับผลกระทบจากความผันผวนของราคาน้ำมันตลาดโลกและผลกระทบจากปัญหาเศรษฐกิจโลก (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2557) ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการควบคุมแต่ก็ไม่ได้ได้รับความเดือนร้อนมากนัก

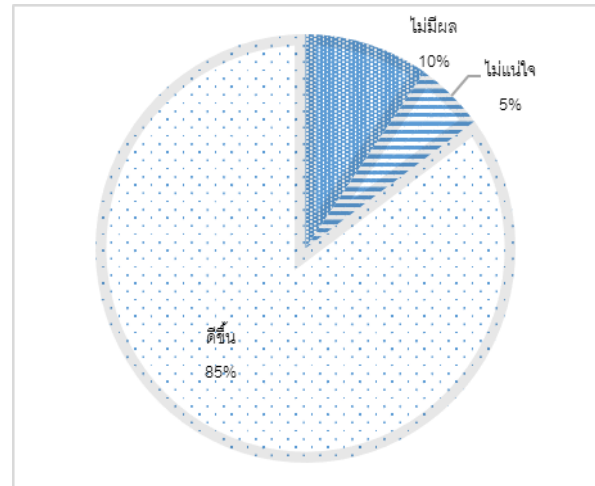
ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการผสมผสานแนวคิดการกำกับดูแลกิจการที่ดีและความรับผิดชอบต่อสังคมในการบริหารองค์การ อย่างเช่น บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) ซึ่งในช่วงปี พ.ศ.2540 องค์กรธุรกิจส่วนใหญ่ประสบวิกฤตจากระบบเศรษฐกิจ แต่ปั้มน้ำมันชุมชนของบริษัทดังกล่าวเป็นกลุ่มธุรกิจที่รอดพ้นวิกฤตมาได้ เนื่องจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์การตามหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข โดยทำให้สอดคล้องกับหลักการแสวงหาประโยชน์ที่มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างมูลค่ากับคุณค่า คือ ยอมรับกำไรในระดับพอประมาณและมีเหตุผล ไม่สร้างผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม มุ่งสร้างประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละด้าน 1) ความพอประมาณ มีการกำหนดทิศทางและเป้าหมายธุรกิจที่คำนึงถึงความสมดุล มีบริการและผลิตภัณฑ์ที่มาจากชนบทนำมาจำหน่ายในเมืองต่างๆ ส่งเสริมการผลิตและการใช้พลังงานที่ได้มาจากพืช 2) ความมีเหตุผล มีการยึดถือนโยบายและเน้นการกำกับดูแลกิจการที่ดี วางแผนธุรกิจที่เป็นระบบ 3) ความมีภูมิคุ้มกัน มีระบบส่งเสริมบริหารความเสี่ยงทั้งทั้งองค์การ 4) เงื่อนไขความรู้ ส่งเสริมการสู่องค์การแห่งการเรียนรู้ และการบริหารองค์ความรู้ขององค์การ (Knowledge Management) 5) เงื่อนไขคุณธรรม โดยมีวัฒนธรรมการคัดสรรบุคลากรที่เน้นเรื่อง “เป็นคนดี มีความรู้ เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น” สร้างเครือข่ายความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ส่งเสริมหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี (Corporate Governance: CG) มาเป็นหลักในการปฏิบัติงาน จากการนำไปประยุกต์ใช้ทำให้ได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดผลงานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ครั้งที่ 2 ประเภทธุรกิจขนาดใหญ่จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) (อนุสรณ์ แสงนิม นวล, ม.ป.ป.,บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน). ม.ป.ป.)

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างบริษัทขนาดใหญ่อีกสองแห่งที่แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจของตนอย่างเช่น บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ซึ่งคุณชานนท์ เจียรนวนนท์ ประธานกรรมการและประธานเจ้าหน้าที่บริหารบริษัท (2549) ได้กล่าวว่า “ซีพี ได้นำแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินธุรกิจ โดยเฉพาะเรื่องการลงทุน ซึ่งซีพีจะประเมินตัวเองเสมอว่ามีความสามารถลงทุนได้เท่าใด และจะลงทุนอย่างที่ไม่ทำให้มีภาระมากเกินไป เครือซีพี มีเงินลงทุนเท่าไรก็ทำตามความสามารถเท่านั้น เพื่อไม่ให้ต้องมีภาระมากเกินไป หลักเศรษฐกิจพอเพียงคือทำตามกำลังของเราให้ธุรกิจเจริญก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา” สิ่งที่ผู้บริหารระดับสูงขององค์กรดังกล่าวได้สะท้อนมานั้นแสดงให้เห็นว่ามีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในธุรกิจของตนจริงในเรื่องของการหลักความเหตุผลในการที่จะลงทุน และมีการประยุกต์ใช้หลักความพอประมาณในการลงทุนที่ไม่มากเกินไปจนเป็นภาระสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและองค์กร อีกตัวอย่างหนึ่งคือ บริษัท ไทยเพรซิเดนท์ฟูดส์ จำกัด (มหาชน) หรือบริษัทที่ผลิตมาว่าที่ประชาชนรู้จักโดยทั่วไปก็ได้มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ด้วย เช่น มีการวิจัยสร้างความรู้ใหม่และนวัตกรรมใหม่ๆ ในการผลิตภัณฑ์ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขเรื่องความรู้ ไม่มีการขึ้นราคาสินค้าที่จำหน่ายหลัก เพราะไม่ต้องการให้ประชาชนได้รับผลกระทบจากการต้องการกำไรที่มากขึ้น แต่ผลลัพธ์คือ การไม่ขึ้นราคาสินค้ากลับทำให้ได้กำไรที่เพิ่มขึ้นผ่านทางการบริหารต้นทุนที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องของความพอประมาณ และเงื่อนไขคุณธรรม นอกจากนี้ยังได้มีการวางแผนการลงทุนธุรกิจใหม่ๆ พร้อมการมีเงินสำรองเมื่อหากเกิดวิกฤต แนวทางดังกล่าวก็สอดคล้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันซึ่งเป็นหลักการหนึ่งในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน (อัญชลี สบายสุข, 2559)

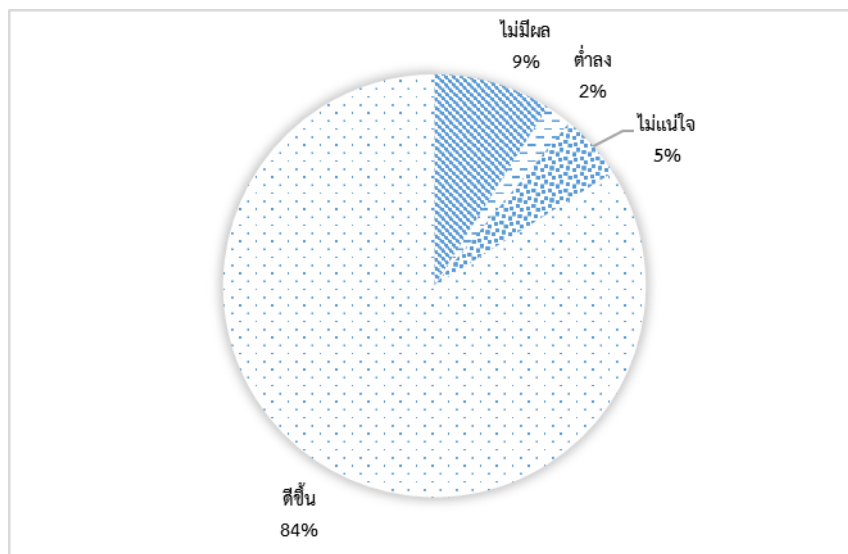
สำหรับผลลัพธ์ (Outcome) ที่ยืนยันได้ว่าการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับภาคเอกชนหรือตลาดทุนจะส่งผลให้มีผลดีต่อองค์การที่มีการนำไปปฏิบัติทั้งเรื่องของผลประกอบการที่ดีขึ้น ภาพลักษณ์ที่ดีขึ้น มีความสามารถทางการแข่งขันที่มีภูมิคุ้มกัน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ผลการสำรวจของสมาชิกสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (2549) ที่ได้ทำการสำรวจผู้บริหารระดับสูงที่เป็นสมาชิกสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อยืนยันว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับภาคเอกชนและส่งผลทางบวกกับภาคเอกชน โดยผลการสำรวจพบว่า การดำเนินธุรกิจตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะส่งผลต่อมูลค่าหุ้นของบริษัท ร้อยละ 86 ไม่ขัดแย้งกับการดำเนินธุรกิจร้อยละ 80 และการดำเนินธุรกิจตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยให้บริษัทสามารถดึงดูดผู้ลงทุนได้ดีขึ้นร้อยละ 84 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) ดังแผนภาพที่ 6-8

ภาพที่ 6: ความคิดเห็นที่มีต่อมูลค่าหุ้นของบริษัท เมื่อดำเนินธุรกิจตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา: สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (2549)

ภาพที่ 7: ผลต่อมูลค่าหุ้นของบริษัท เมื่อดำเนินธุรกิจตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้
ที่มา: สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (2549)

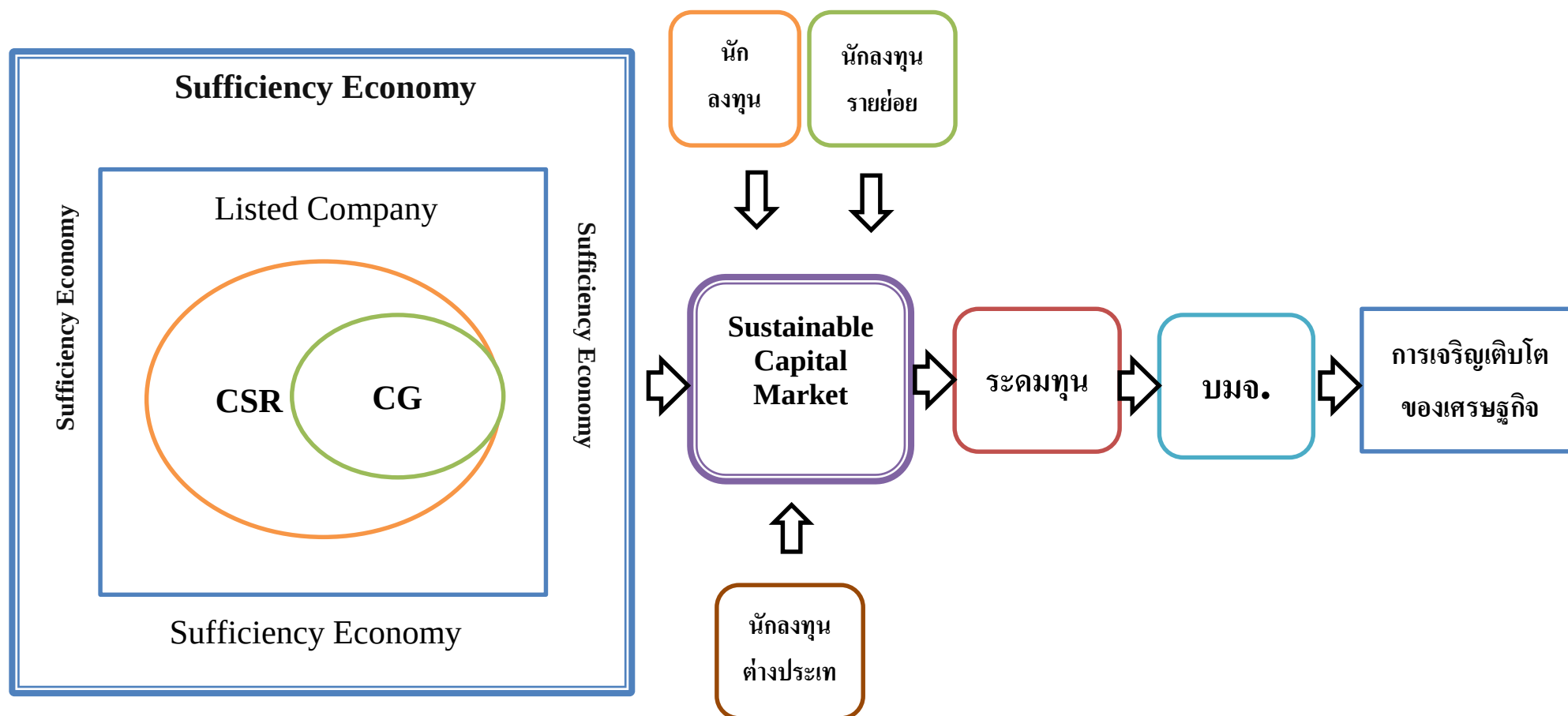
ภาพที่ 8: ความสามารถในการดึงดูดผู้ลงทุน เมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้
ที่มา: สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย (2549)

งานวิจัยของสุขสรณ์ กันตะบุตร และคณะ (2553) ซึ่งได้ทำงานวิจัยในโครงการศึกษาพัฒนาแนวทางปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ 1 โดยได้รับทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งได้ทำการวิจัยบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย จำนวน 5 บริษัท ประกอบไปด้วย บริษัท ปูนซิเมนต์ จำกัด (มหาชน) บริษัท กสิกรไทย จำกัด (มหาชน) บริษัท ทิปโก้ฟูดส์ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) บริษัท แพนเอเชียฟู้ดแวลู จำกัด (มหาชน) และบริษัท ทู คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) พบว่า มีผลประกอบการที่แข่งขันได้ในตลาด และมีความมั่นคงในระยะยาวด้วย

มีความเสี่ยงในการประกอบการต่ำ โดยสามารถตอบรับการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมทางธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีนวัตกรรมในสินค้าและบริการ และกระบวนการทำงานสูง มีความน่าเชื่อถือของตราสัญลักษณ์สูง ส่วนใหญ่มีผลการดำเนินงานที่ดี มีรายได้เติบโตมาอย่างต่อเนื่อง ยกเว้นบริษัท ทรู คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ เป็นบริษัทที่สามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางการแข่งขันทางการสื่อสารโทรคมนาคมที่มีการแข่งขันสูงมาก มีความสามารถในการปรับตัวอัตราหนี้สินสุทธิต่อกำไรก่อนหักดอกเบี้ยจ่ายภาษีเงินได้ ค่าเสื่อมราคาและค่าจัดจำหน่าย จาก 13.5 เท่าในปี 2540 ลดลงเหลือเพียง 3 เท่าในปี 2551 และทุกองค์การสามารถรอดพ้นวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปี 2540 มาได้

อย่างไรก็ตามแม้จะไม่มีหลักฐานบ่งชี้อย่างชัดเจนว่าการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในตลาดทุนจะส่งผลให้ตลาดทุนมีผลการดำเนินงานดีขึ้น แต่หากพิจารณาจากการที่ประสาร ไตรรัตน์วรกุล (2559) ได้กล่าวว่า “เมื่อเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจขึ้นในปี 2540 ทำให้มีการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในภาคธุรกิจมากขึ้น รวมถึงตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และธนาคารแห่งประเทศไทย ก็ได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ด้วย” สามารถที่จะอนุมานได้ว่าตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยมีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในตลาดทุนตั้งแต่หลังเกิดวิกฤตในปี 2540 เป็นต้นมา ซึ่งหากบริษัทส่วนใหญ่ที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้และส่งผลให้มีประกอบการที่ดีขึ้น และเมื่อครั้งใดที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจสามารถรอดพ้นจากปัญหามาได้เหมือนกับบริษัทที่ได้มีการลงนามความร่วมมือที่จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ข้างต้น ก็จะมีผลต่อการที่ทำให้ตลาดทุนของไทยมีความยั่งยืนตามมา ทั้งยังส่งผลต่อการจัดอันดับความน่าเชื่อถือหรือความน่าลงทุนมากขึ้นตามมไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้ดึงดูดนักลงทุนสถาบัน นักลงทุนรายย่อย และนักลงทุนจากต่างประเทศให้เข้ามาลงทุนในตลาดหลักทรัพย์เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 ตัวแบบการพัฒนาตลาดทุนอย่างยั่งยืน

บทสรุป

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพระราชทานไว้ให้แก่ประชาชนไทยเป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งแล้วว่าเป็นหลักการหรือแนวคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในทุกองค์การรวมถึงตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและภาคเอกชนก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมก่อให้เกิดผลที่ดีต่อความน่าเชื่อถือ สำหรับภาคธุรกิจที่เป็นองค์กรขนาดใหญ่ซึ่งได้จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย มีหลายองค์การที่มีผลประกอบการที่ดีขึ้น ปัจจัยตัวหนึ่งน่าจะมาจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ควบคู่กับหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี (CG) และหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่แนวคิดการกำกับดูแลกิจการที่ดี (CG) และหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) เปรียบเสมือนเครื่องมือในการวัดหรือประเมินองค์การซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากภายนอกประเทศเนื่องจากต่างประเทศเป็นผู้กำหนดว่าองค์การนั้นๆ มีการดำเนินการที่มีความโปร่งใสตรวจสอบได้ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย คำนึงถึงสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือไม่อย่างไร ซึ่งมีผลให้หน่วยงานต่างๆ เช่น ตลาดทุนไทยและบริษัทต่างๆ ต้องดำเนินการตามหลักเกณฑ์หรือหลักการที่กำหนด เพราะหากไม่ดำเนินการอาจมีผลต่อความน่าเชื่อถือหรือการได้รับการยอมรับจากนานาประเทศ และอาจมีผลต่อการตัดสินใจของผู้ลงทุน แต่สำหรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เป็นกฎเกณฑ์ที่บังคับให้ต้องปฏิบัติตาม การนำไปปฏิบัติขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลหรือแต่ละองค์การเลือกที่นำไปปรับใช้กับตนเองหรือหน่วยงานตนเองตามบริบท ตามความสมัครใจเท่านั้นซึ่งอาจมีการนำไปประยุกต์ใช้จนเป็นวิถีปฏิบัติหรืออยู่ภายในการดำเนินงานต่างๆ โดยไม่รู้ตัว ดังนั้นจึงมีการนำแนวคิดการกำกับดูแลกิจการที่ดี (CG) และหลักความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) มาประยุกต์ใช้และเห็นเป็นรูปธรรมมากกว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่เรื่องของการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอาจอยู่ในการดำเนินงานในขอบข่ายต่างๆ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วแนวคิดทั้งสองอยู่ในขอบข่ายข้อหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ เรื่องของคุณธรรม

หากตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงรวมถึงการนำแนวคิดที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กันกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ทุกองค์การ และมีการใช้อย่างต่อเนื่องก็จะส่งผลให้บริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์มีผลการดำเนินงานที่ดีขึ้น และส่งผลกระทบเชิงบวกต่อเนื่องไปถึงตลาดทุนทำให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น เมื่อมีความโปร่งใสมากขึ้นก็จะทำให้นักลงทุนทั้งภายในประเทศและต่างประเทศลงทุนมากขึ้น เมื่อนักลงทุนมีการลงทุนมากขึ้นก็จะทำให้ตลาดทุนมีความยั่งยืน และส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2549. สนง.ทรัพย์สินของบริษัทต้นแบบขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. ผู้จัดการออนไลน์, 24 สิงหาคม 2549.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. 2556. รายงานประจำปี 2556 สานโอกาสลงทุน. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. 2557. รายงานประจำปี 2557 Share for all. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. 2558. รายงานประจำปี 2558 Towards The 5 decade of Sustainable Growth. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. 2558. รายงานตลาดหลักทรัพย์เพื่อความยั่งยืน 2558 Towards The 5 decade of Sustainable Growth. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน). ม.ป.ป. การดำเนินธุรกิจตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน).
- ประสาร ไตรรัตน์วรกุล. 2559. น้อมนำหลักปรัชญาศก.พอเพียง ‘ประสาร’ ชี้โจทย์ใหญ่ภาคธุรกิจไม่สามารถมองข้ามอัตรา. หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ, พฤศจิกายน. 3-5.
- พันธ์ศักดิ์ เวชอนุรักษ์ และเอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์. 2549. บทบาทของสถาบันวิทยาการตลาดทุนในการพัฒนาตลาดทุนไทย. วารสารบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ฉบับที่ 1 พฤศจิกายน 2549.
- วรพล โสคติยานุรักษ์. 2557. รวมพลังต่อสู้คอร์รัปชัน เพื่อชัยชนะอย่างยั่งยืน. คอลัมน์ เปิดบ้าน ก.ล.ต. หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. ฉบับวันที่ 25 กันยายน 2557.
- สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. 2555. แนวทางความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการ. กรุงเทพฯ: บริษัท เมจิกเพรส จำกัด.
- สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย. 2549. ผลการสำรวจผู้บริหารระดับสูงที่เป็นสมาชิกสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทยต่อการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในภาคธุรกิจ. กรุงเทพฯ: สมาชิกสมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2555. จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติกว่า 1 ทศวรรษ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.
- สุรรัตน์ แซ่ฝู. 2557. การเปิดเผยข้อมูลปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สุขสรณ์ กัณตะบุตร และคณะ. 2553. โครงการศึกษาพัฒนาแนวทางปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. 2552. ตลาดทุนคืออะไร. หนังสือพิมพ์มติชน คอลัมน์ “ครบเครื่องตลาดทุน” วันที่ 29 ธันวาคม 2552.

สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. 2553. ก.ล.ต. กับตลาดหลักทรัพย์. หนังสือพิมพ์มติชน คอลัมน์ “ครบเครื่องตลาดทุน” วันที่ 10 มีนาคม 2553.

สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. 2557. พัฒนาการตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยนับตั้งแต่เริ่มการซื้อขาย (ปี 2518-2557). ค้นหาใน www.sec.or.th

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. 2552. คู่มือการจัดระดับการกำกับดูแลองค์กรภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance Rating). กรุงเทพฯ: บริษัท ฟรีเมียร์ โพร จำกัด.

หอการค้าไทย. 2556. สถช. ผนึก 7 ผู้นำองค์กรธุรกิจขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. หอการค้าไทย.

อนุสรณ์ แสงนิมมวล. ม.ป.ป. วิถีบางจากกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน).

อัญชลี สบายสุข. 2559. 2 ธุรกิจตัวอย่างสานต่อ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” นำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์. ค้นหาใน <https://daily.rabbit.co.th>.

Black, B.S., Kim, W., Jang, H. and K.S. Park. 2005. Does Corporate Governance Predict Firms' Market Values: Time-Series Evidence from Korea. Working Paper. <http://ssrn.com/abstract=844744>.

Carmelo Reverte et al. 2016. Determinants of Corporate Social Responsibility Disclosure Ratings by Spanish Listed Firms. *Journal of Business Ethics*. 88(2):351-366

Drobetz, W., Schillhofer, A. and H. Zimmermann, 2004, Corporate governance and expected stock returns: evidence from Germany. *European Financial Management*. 10, 267-93.

Juan-Gabriel Cegarra-Navarro et al. 2016. Linking social and economic responsibilities with financial performance: The role of innovation. *European Management Journal* Volume 34, Issue 5, October 2016: 530-539.

Kotler, P., & Lee, N.. 2005. *Corporate Social Responsibility*. New Jersey, John Wiley & Sons.

Mongkon Laoworapong et al. 2015. Corporate Governance, Board Effectiveness, and Performance of Thai Listed Firms. *AU Journal of Management*. Vol 13, No 1 (2015).

Suwina Cheng et al. 2016. Corporate social responsibility reporting and firm performance: evidence from China. *Journal of Management & Governance*, vol. 20, issue 3, 503-523.

Zelenyuk. V Zheka.V. 2006. Corporate Governance and Firm's Efficiency: The case of Transitional Country, Ukraine. **Journal of Productivity Analysis**. V.25 Number 1/2: 143-169.

กลไกการบริหารภาครัฐในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์สู่วิถีความพอเพียง

สุริยัน บุญแท้¹
อัญญา ณ ระนอง²

บทคัดย่อ

บทความนี้แสดงให้เห็นถึงปัญหาการดื่มแอลกอฮอล์ที่สวนทางกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงจนทำลายภูมิคุ้มกันทางสังคม อย่างไรก็ดี กลไกของภาครัฐในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ได้ยึดแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งการควบคุม การป้องกัน การลดปริมาณ ตลอดจนการจำกัดและลดความรุนแรงของปัญหา โดยอาศัยการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เครือข่ายการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ควรอยู่ภายใต้กระบวนการกำกับดูแลเครือข่ายที่ดี เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามจุดมุ่งหมาย นั่นคือการลด ละ เลิกเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของประชาชนคนไทย นำพาสังคมไทยสู่วิถีพอเพียง

คำสำคัญ: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ภูมิคุ้มกันทางสังคม การจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ เครือข่ายการบริหารภาครัฐแบบเครือข่าย

¹ นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² ศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทนำ

เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เป็นปัจจัยเสี่ยงอันดับต้นๆ ของการเกิดโรคภัยต่างๆ นำมาซึ่งการบาดเจ็บ ความพิการ ตลอดจนการเสียชีวิต ทั้งยังก่อให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจมูลค่ามหาศาล และเป็นสาเหตุของ ปัญหาความยากจน (อัญชนา ณ ระนอง, 2551) และปัญหาสังคมอีกมากมาย ปัญหาแอลกอฮอล์จึงเป็น ปัญหาสำคัญ และเป็นปัญหาในระดับสากลที่ประเทศโดยส่วนใหญ่ต่างต้องเผชิญ สำหรับประเทศไทย พบว่ามี ภาระจากปัญหาแอลกอฮอล์มากกว่าค่าเฉลี่ยนานาชาติถึง 2 เท่า ทั้งยังมีนักดื่มหน้าใหม่ที่ส่วนใหญ่เป็นเด็กและ เยาวชนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ปัญหาแอลกอฮอล์เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและกระจายตัวไปในวงกว้าง การจัดการโดยภาครัฐเพียง ลำพังไม่อาจแก้ปัญหาได้ด้วยมีข้อจำกัดต่างๆ ดังนั้น จึงต้องอาศัยภาคส่วนอื่นๆ โดยเฉพาะภาคประชาสังคม เข้ามาร่วมเป็นเครือข่าย ในประเทศไทยภาพที่ชัดเจนคือ บทบาทของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริม สุขภาพ (สสส.) ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีใช้ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ทำหน้าที่ขับเคลื่อนกระบวนการ สร้างเสริมสุขภาพอย่างรอบด้าน ผ่านกลไกสำคัญคือการสร้างภาคีเครือข่ายกระจายไปทั่วประเทศ สอดคล้อง กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระดับพื้นฐาน คือการส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพดี พึ่งตนเองได้ ลดค่าใช้จ่าย ที่ไม่จำเป็น และระดับก้าวหน้า คือการส่งเสริมการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยน ช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งกันและกัน

บทความนี้จะแสดงให้เห็นถึงกลไกการบริหารภาครัฐในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ เชื่อมโยงกับ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนำเสนอแนวคิดเพื่อเพิ่มศักยภาพในการจัดการ

ผู้เขียนเริ่ม *ส่วนแรก* ด้วยการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อความเข้าใจ ที่ถูกต้อง โดยเฉพาะเศรษฐกิจพอเพียงระดับก้าวหน้าคือ การรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่าย ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และการประสานความร่วมมือ จากนั้น *ส่วนที่สอง* จึงนำเสนอเกี่ยวกับ ผลกระทบของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ที่นอกจากจะสะท้อนพฤติกรรมส่วนบุคคลที่ไม่พอเพียงแล้ว ยัง ทำลายภูมิคุ้มกันทางสังคมของไทยอย่างน่าวิตกกังวล

ส่วนที่สาม กล่าวถึง การจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ของภาครัฐ โดยอาศัยการสร้างเครือข่าย และการมี ส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ซึ่งหน่วยงานที่เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนคือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ สร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ส่วนสุดท้าย *ส่วนที่สี่* เป็นการนำเสนอเกี่ยวกับการบริหารภาครัฐแบบเครือข่าย โดย นำเสนอโมโนทัศน์เบื้องต้น แล้วสรุปถึงผลกระทบ ซึ่งมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ในส่วนเชิงลบนั้นจะสามารถแก้ไข หรือลดข้อจำกัดได้หากมีการกำกับดูแลเครือข่ายที่ดี ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า ควรนำมาประยุกต์ใช้กับเครือข่ายในการ จัดการปัญหาแอลกอฮอล์ของไทย เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแก้ปัญหา และพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง ยั่งยืน ต่อไป

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารการพัฒนาอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

“เศรษฐกิจพอเพียง” แนวปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในหลวงรัชกาลที่ 9 พระราชทานพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560)

ปรัชญาของพระองค์ไม่ใช่เพียง Self-sufficiency หรือการพึ่งพาตนเอง แต่มีความหมายกว้างกว่านั้น เป็นระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่า Self-sufficiency Economy ครอบคลุมทั้งเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือระดับที่เลี้ยงตัวเองได้ บนพื้นฐานของความประหยัดและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือระดับที่มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมกันดำเนินงานในเรื่องต่างๆ มีการสร้างเครือข่ายและการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ โดยประสานความร่วมมือกับภายนอก ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ใช่แค่เพียงเรื่องของการพึ่งพาตนเอง โดยที่ไม่เกี่ยวข้องกับใคร และมีใช้แค่เรื่องของการประหยัด แต่ยังครอบคลุมถึงการเชื่อมโยงกับผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันอีกด้วย (มูลนิธิมั่นพัฒนา, 2560) หลักเศรษฐกิจพอเพียงจึงแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่เริ่มต้นจากการพึ่งตนเอง โดยเปลี่ยนจากการพึ่งพาตนเองไม่ได้หรือต้องคอยอาศัยผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา (dependent) เป็นการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็ง เป็นอิสระ (independent) แล้วจึงค่อยๆ พัฒนาขึ้นมาเป็นการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน จนนำไปสู่การพึ่งพิงอิงกัน (inter-dependent) สงเคราะห์เกื้อกูล ร่วมมือกัน และประสานกับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สถาบันไทยพัฒน์ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย, 2560)

ตามความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยคุณสมบัติ 3 ประการ ได้แก่ (1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ และ (3) การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้ การตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงมีเงื่อนไข 2 ประการ ได้แก่ (1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ และ (2) เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบสมดุลและนำไปสู่ความยั่งยืน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการภาครัฐ ให้การดำเนินนโยบายสาธารณะตามแนวทางสายกลางและมีคุณภาพ เพื่อการบรรลุผลลัพธ์สุดท้าย (ultimate outcomes) คือ ประโยชน์ส่วนรวม ความผาสุก ความมั่นคง ความยั่งยืนของประชาชน (ไพโรจน์ ภัทรนรากุล, 2551)

การดื่มแอลกอฮอล์ พฤติกรรมที่สวนทางกับเศรษฐกิจพอเพียง

องค์การอนามัยโลกรายงานว่าการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นปัจจัยเสี่ยงอันดับ 3 ของการะโรคและการบาดเจ็บ (World Health Organization, 2009, p. 12) โดยในปี 2012 พบว่ามีประชากรโลกเสียชีวิตจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประมาณ 3.3 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 5.9 ของการเสียชีวิตทั้งหมด นานาประเทศโดยส่วนใหญ่พบการะโรคและการเสียชีวิตจากการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อยู่อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งโทษภัยจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นั้นติดลำดับ 5 อันดับแรกของปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ทั้งเสี่ยงต่อโรค ความพิการ และการเสียชีวิต โดยเป็นปัจจัยเชิงสาเหตุของโรคและเงื่อนไขของการบาดเจ็บมากกว่า 200 ประเภท (World Health Organization, 2014)

สำหรับประเทศไทย พบว่ามีปริมาณการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์สูงเป็นอันดับ 3 ในเอเชีย รองจากเกาหลีใต้ และญี่ปุ่น และเป็นอันดับ 75 ของโลก (ณัฐ ธารพานิช, 2557, หน้า 171) การสำรวจพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในปี พ.ศ. 2559 โดยศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ ร่วมกับศูนย์วิจัยปัญหาสุรา พบว่ามีผู้ดื่มแอลกอฮอล์ร้อยละ 34.3 หรือประมาณการได้ว่าคนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป ดื่มแอลกอฮอล์เกือบ 18 ล้านคน ซึ่ง 2 ใน 3 ดื่มอย่างน้อยเดือนละครั้ง โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการดื่มแต่ละครั้ง 342 บาท (ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ, 2559) การติดตามแนวโน้มพฤติกรรมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ยังพบว่าปริมาณการดื่มโดยเฉลี่ยของคนไทยมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยเพิ่มขึ้นจาก 37 ลิตรต่อคนต่อปีในปี พ.ศ. 2540 เป็น 52 ลิตรต่อคนต่อปีในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.8 ต่อปี (ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา, 2556, หน้า 16) ที่สำคัญคือ สัดส่วนของนักดื่มเยาวชนอายุ 15 - 19 ปี เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนจากร้อยละ 11 ในปี พ.ศ. 2544 เป็นร้อยละ 14 ในปี พ.ศ. 2554 (นพพล วิทย์วรพงศ์, 2557, หน้า 323) สังคมไทยจึงมีนักดื่มหน้าใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประมาณปีละ 2.5 แสนคน (สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์, 2557, หน้า 27) การเริ่มดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เมื่ออายุน้อยนี้จะมีผลให้เกิดภาวะการดื่มมากผิดปกติ และนำไปสู่การติดแอลกอฮอล์เมื่อโตขึ้น (วัชรพงศ์ รติสุขพิมล และชัยพร เชียนพานิช, 2557, หน้า 63)

สถานการณ์ข้างต้น นอกจากจะสะท้อนพฤติกรรมส่วนบุคคลที่ไม่พอเพียง คือการใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นแล้ว โดยภาพรวมยังเป็นการทำลายภูมิคุ้มกันของสังคมไทยอย่างร้ายแรง เพราะประชากร 1 ใน 3 มีความเสี่ยงต่อโรค ความพิการ และการเสียชีวิต อีกทั้งเด็กและเยาวชนอันเป็นอนาคตของชาติ จำนวนไม่น้อยก็กำลังเดินหน้าสู่ความเสี่ยงดังกล่าว ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเติบโตขึ้นกลายเป็นประชากรที่ขาดคุณภาพ แต่ที่แย่กว่านั้นคืออาจกลายเป็นภาระสังคมได้ โดยมีรายงานการศึกษาที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งว่า ประเทศไทยมีการะจากปัญหาแอลกอฮอล์มากกว่าค่าเฉลี่ยนานาชาติถึง 2 เท่า (บาบอร์ และคณะ, 2010/2555) ตามที่ศูนย์วิจัยปัญหาสุรารายงานว่าในปี พ.ศ. 2552 เครื่องดื่มแอลกอฮอล์กลายเป็นปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพอันดับหนึ่ง ทำให้เกิดการเสียชีวิตของประชากรไทยในเพศชายถึง 20,842 ราย หรือ ร้อยละ 8.6 ของการเสียชีวิตทั้งหมด (ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา, 2556, หน้า 111) ทั้งยังกระทบต่อทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก เมื่อย้อนไปดูข้อมูลปี พ.ศ. 2549 โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายด้านสุขภาพ (HITAP) ได้ประเมินว่าประเทศไทยมีต้นทุนที่เกิดจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มูลค่ากว่า 1.5 แสนล้านบาท หรือประมาณร้อยละ 2 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) (มนรัตน์ ถาวรเจริญทรัพย์ และคณะ, 2553, หน้า ii) ซึ่งเป็นมูลค่าที่สูงกว่าผลประโยชน์ที่สังคมได้รับในรูปแบบภาษีเดียว (ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา, 2553, หน้า 4) นอกจากนี้ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ยังก่อให้เกิดปัญหาสังคมอีกมากมาย อาทิ เป็นสาเหตุของการทะเลาะเบาะแว้งและความรุนแรงในครอบครัว ความรุนแรงในที่ทำงาน การกระทำผิดคดีอาญาโดยเฉพาะการคุกคามและล่วงละเมิด

ทางเพศ ความสูญเสียบนท้องถนน ความสูญเสียผลผลิตภาพการทำงาน และยังสามารถนำไปสู่การเสพติดอื่น (ณัฐธินิชา เลอฟิลิแบร์ต, 2557)

ภาครัฐกับการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ บนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กลไกการจัดการภาครัฐต่อปัญหาแอลกอฮอล์ของไทยนั้นมีความก้าวหน้าพอสมควร โดยเฉพาะกระบวนการจัดการปัญหาและขับเคลื่อนนโยบายอย่างมีส่วนร่วม จนเกิดพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 (บาบอร์ และคณะ, 2010/2555) พระราชบัญญัตินี้กำหนดให้มีคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัด มีโครงสร้างประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และหัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัดที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ ได้แก่ ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัด สรรพสามิตพื้นที่ หัวหน้าสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประชาสัมพันธ์จังหวัด พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรค รวมถึงผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านสังคมสงเคราะห์ การแพทย์ จิตวิทยา และกฎหมาย พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 มีวัตถุประสงค์หลักคือการลดปริมาณการดื่มแอลกอฮอล์ของประชาชนโดยรวม ผ่านมาตรการต่างๆ เพื่อลดการเข้าถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (กนกพร พินิจลึก, บุญทานกร พรหมภักดี, วรางคณา คัมภีระ, นิภาพร ห่องบุตรศรี, และนันทน์ วิรุฬหเดช, 2556, หน้า 12)

นอกจากนี้ ยังมียุทธศาสตร์นโยบายแอลกอฮอล์ระดับชาติ กำหนดมาในปี พ.ศ. 2553 โดยความร่วมมือของหน่วยงานหลักอย่างศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ (IHPP) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ยุทธศาสตร์นโยบายแอลกอฮอล์ระดับชาติ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนับสนุนการควบคุมขนาดและความรุนแรงของปัญหาแอลกอฮอล์ในสังคมไทย โดยการพัฒนามาตรการของนโยบายแอลกอฮอล์ สร้างความเข้มแข็งในการนำนโยบายไปปฏิบัติและศักยภาพในการติดตามประเมินผลนโยบาย สนับสนุนบทบาทและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนโดยเฉพาะในระดับพื้นที่ และเป็นเครื่องมือกำหนดเป้าหมายในระยะยาว ยุทธศาสตร์นโยบายแอลกอฮอล์ระดับชาติ มีเป้าหมายเชิงกลไก 4 ประการ คือ (1) ควบคุม และลดปริมาณการบริโภคของสังคม (2) ป้องกันนักดื่มหน้าใหม่ และควบคุมความชุกของผู้บริโภค (3) ลดความเสี่ยงของการบริโภค ทั้งเชิงปริมาณการบริโภค รูปแบบของการบริโภค และพฤติกรรมหลังการบริโภค และ (4) จำกัดและลดความรุนแรงของปัญหาจากการบริโภค (ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา, 2553, หน้า 9)

เห็นได้ว่า กฎหมาย และนโยบายหลักของไทยในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ ต่างสนับสนุนการทำงานแบบเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคีสำคัญอย่าง ภาคประชาสังคม (civil society) ที่ผ่องถ่ายอำนาจไปจากภาครัฐ จนขยายตัวเติบโต และเข้มแข็งมากขึ้นในปัจจุบัน (Bowornwathana, 2005, p. 573)

การเติบโตและเข้มแข็งของภาคประชาสังคมในศตวรรษที่ 21 นี้ สอดคล้องตามพาราไดม์ (Paradigm) ใหม่ทางรัฐประศาสนศาสตร์ คือ “ธรรมาภิบาล” (Governance) ที่การบริหารกิจการสาธารณะไม่ใช่เรื่องของภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ยังประกอบไปด้วยภาคส่วนอื่นๆ เข้ามาร่วมด้วย ทำให้การบริหารกิจการสาธารณะนอกจากจะผ่านทางสถาบันต่างๆ แล้วยังดำเนินการผ่านเครือข่ายอีกด้วย (Henry, 2010)

ภาพแสดงที่ชัดเจนของการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์แบบเครือข่าย คือ การทำงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีใช้ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจทำหน้าที่เป็นองค์กรที่ริเริ่ม ผลักดัน กระตุ้น สนับสนุน และร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพอย่างรอบด้าน ผ่านกลไกสำคัญคือการสร้างภาคีเครือข่ายกระจายไปทั่วประเทศ ทั้งร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน สถานพยาบาล สถานประกอบการ สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา สมาคม/องค์กรวิชาชีพ ตลอดจนครอบครัว เด็กและเยาวชน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559)

การควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้ประชาชนลด ละ เลิกการดื่มเป็นแผนงานหลักของ สสส. โดยได้ริเริ่มโครงการรณรงค์ลดเหล้าเข้าพรรษาขึ้นในปี พ.ศ. 2546 โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนาและศีลธรรม เข้ามาร่วมกับเหตุผลในการรณรงค์อื่นๆ ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยอาศัยความร่วมมือของภาคีเครือข่ายจากทุกภาคส่วนให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ทักษพล ธรรมรังสี, 2553, หน้า 1) ในปี พ.ศ. 2547 สสส. ได้จัดตั้งหน่วยบริหารจัดการสมาชิกเครือข่ายขึ้นคือ สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) เป็นองค์การพัฒนาเอกชน โดยมีมูลนิธิวิถีสุขเป็นนิติบุคคลรองรับ สคล. ทำหน้าที่ประสานเครือข่ายเพื่อร่วมกันในการรณรงค์สร้างค่านิยมปลอดเหล้า ส่งเสริมความรู้ต่อข้อกฎหมาย ผลักดันการบังคับใช้กฎหมาย และสร้างแนวร่วมขยายเครือข่าย สคล. นั้นถือเป็นมุมด้านพลังสังคมที่จะเข้ามาขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา ร่วมกับมุมด้านนโยบาย และมุมวิชาการ ตามหลักคิด 3 เหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของนายแพทย์ประเวศ วะสี (สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า, 2559) ปัจจุบันมีการตั้งสำนักงาน สคล. ครบทุกจังหวัด ประกอบด้วยภาคีภาคประชาชน และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมีผู้ประสานงานประจำจังหวัด จังหวัดละหนึ่งคน เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงแผนงาน พร้อมการสนับสนุนด้านต่างๆ รวมถึงงบประมาณจาก สคล. ส่วนกลางไปยังประชาคมงดเหล้า รวมถึงภาคีอื่นๆ ในพื้นที่

การประเมินผลการรณรงค์ “งดเหล้าเข้าพรรษาปี 2559” ที่ผ่านมา ปรากฏชัดว่าการรณรงค์โดย สสส. / สคล. และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง มีพลังในการสร้างความตระหนัก หรือสำนึกในการ ลด ละ เลิกการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับผู้ที่ไม่ดื่ม ซึ่งเป็นการป้องกันนักดื่มหน้าใหม่ ส่วนผู้ที่ดื่มอยู่เดิมาก็พบว่า มีประมาณ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 67.1 ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมางดหรือลดดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในช่วงเข้าพรรษา ซึ่งส่งผลดีต่อตัวเองคือ ประหยัดค่าใช้จ่าย สุขภาพกายและสุขภาพจิตดีขึ้น ตลอดจนส่งเสริมสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว สร้างความสุขในครอบครัว และส่งผลดีต่อส่วนรวมคือ ปีนี้ประเทศประหยัดเงินได้ในช่วงเข้าพรรษาถึง 1.3 หมื่นล้านบาท (ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ, 2559)

ที่สำคัญ สคล. ยังนำกรอบยุทธศาสตร์นโยบายแอลกอฮอล์ระดับชาติมาใช้ออกแบบโครงการและขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ควบคุมแอลกอฮอล์ระดับจังหวัด ใน 25 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง เชียงราย พิชณุโลก สุโขทัย ตาก อุตรดิตถ์ เพชรบูรณ์ ขอนแก่น มหาสารคาม สกลนคร เลย ร้อยเอ็ด สุรินทร์ อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สิงห์บุรี ลพบุรี ชุมพร และนครศรีธรรมราช โดยมีหลักเกณฑ์สำคัญในการคัดเลือกจังหวัดเป้าหมายดังกล่าว คือ จังหวัดที่มีดัชนีความเสี่ยงสูงต่อปัญหาแอลกอฮอล์ ภาคีเครือข่ายในจังหวัดมีความพร้อมในการดำเนินงาน เห็นโอกาสการขยายผลได้ และเครือข่ายมีองค์ประกอบทั้งภาครัฐ ประชาสังคม และวิชาการ ซึ่งผลการดำเนินงานของจังหวัดต่างๆ พบความก้าวหน้ามาเป็นลำดับ ตั้งแต่เกิดการสะสมต้นทุน พัฒนากลไก ดำเนินงานตามแผน จนมีแผนยุทธศาสตร์รองรับในการขับเคลื่อนโครงการต่างๆ (สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า, สิงหาคม 2559)

การทำงานของ สสส. และ สคล. อยู่บนปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างแท้จริง โดยนอกจากจะอยู่ในระดับพื้นฐาน คือ การส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเองและลดค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ไม่จำเป็น โดยเฉพาะสิ่งที่เบียดเบียน ทั้งเหล้า บุหรี่ การพนันแล้ว ยังไปถึงเศรษฐกิจพอเพียงระดับก้าวหน้า คือ การส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่าย โดยเฉพาะเครือข่ายองค์กรงดเหล้า หรือประชาคมงดเหล้าในแต่ละจังหวัด

เครือข่าย บริบทของการบริหารภาครัฐในปัจจุบัน

ตามที่กล่าวมา เห็นได้ว่ากลไกสำคัญของภาครัฐของไทยในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ คือ การสร้างเครือข่าย ซึ่งเครือข่าย (Network) นับเป็นบริบทที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการบริหารภาครัฐในปัจจุบัน (O'Toole, 1997, p. 50) ตั้งแต่ช่วงก่อนทศวรรษ 1990s การบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายนี้ได้ถูกนำมาใช้ในหลายๆ ประเทศ เพื่อแก้ปัญหาที่ยุ่ยากอย่างเช่น ด้านสาธารณสุข ด้านสังคม การพัฒนาท้องถิ่น และการศึกษา (Turrini, Cristofoli, Frosini, & Nasi, 2010, p. 528) ซึ่งปัญหาแอลกอฮอล์ก็จัดรวมอยู่ในนั้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยหน่วยงานภาครัฐเพียงลำพัง เพราะมีความซับซ้อน หรือเกี่ยวข้องกับหน่วยงานจำนวนมาก รวมถึงอาจมีการกระจายตัวของปัญหาไปในหลายพื้นที่ (จิรประภา อัครบวร และประยูร อัครบวร, 2552, หน้า 99) ขณะที่องค์กรที่มีใช้ภาครัฐจำนวนมากต่างแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเข้าถึงปัญหา และศักยภาพในการจัดการกับปัญหา การเข้ามาร่วมกับภาครัฐทำงานในลักษณะเครือข่ายจึงเป็นทางออกทางเลือกที่ดีในการแก้ไขปัญหาสาธารณะ โดยอาศัยจุดแข็งของแต่ละภาคส่วน นำไปสู่เป้าหมายร่วมกัน (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2549, หน้า 91) นอกจากนี้ การรวมกันเป็นเครือข่ายยังเอื้อต่อการสร้างและส่งผ่านนวัตกรรม นำไปสู่การปฏิบัติที่ดีขึ้น อันมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และมีตัวอย่างความสำเร็จให้ศึกษาและทำตาม องค์การส่วนใหญ่ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน จึงต่างตระหนักถึงประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย (Thoreson & Stopka, 2014, p. 18 ; ศิระ พงษ์สุวรรณ, 2557, หน้า 4)

ในด้านรัฐประศาสนศาสตร์ การบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายนี้นับเป็นประเด็นที่กำลังอยู่ในกระแสความสนใจของนักวิชาการเป็นอย่างมาก โดยมีงานการศึกษาวิจัยแพร่หลายเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา (Hwang & Moon, 2009, p.4 ; Muijs, West, & Ainscow, 2010, p.5 ; Isett, Mergel, LeRoux, Mischen, & Rethemeyer, 2011, p. i173) การทำความเข้าใจต่อมโนทัศน์ (Concept) เบื้องต้นของเครือข่ายจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นทั้งต่อการศึกษา และการบริหารจัดการเครือข่าย

ความหมายของเครือข่าย

การนำคำว่า “เครือข่าย” มาใช้ในที่นี้เป็นลักษณะของการอุปมา (metaphor) ถึงรูปแบบการทำงานร่วมกันของบุคคลหรือกลุ่มต่างๆ ทางสังคม ที่ไม่จำเป็นต้องมีโครงสร้างหรือตัวตนของการรวมตัวจริงๆ เพียงแต่ทุกคนต่างก็รับรู้และยอมรับถึงการทำงานร่วมกันภายใต้เครือข่าย (Isett, Mergel, LeRoux, Mischen, & Rethemeyer, 2011, p. i160)

เครือข่ายเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มที่มีผลประโยชน์ เป้าหมาย และบทบาทหน้าที่คล้ายๆ กัน (Scheurell, 1987, p. 15) โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความสมัครใจในการแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน (Starkey, 1996, p. 3) รวมถึงพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน (Muijs, West, & Ainscow, 2010, p. 5) มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน โดยปราศจากการบังคับบัญชาภายใต้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งที่ใหญ่กว่า (O'Toole, 1997, p. 45) การเป็นเครือข่าวยังต้องทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในช่วงระยะเวลานานพอสมควร (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546, หน้า 16)

องค์ประกอบของเครือข่าย

Schroeder (1999, pp. 39-40) วิเคราะห์องค์ประกอบของเครือข่ายตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร (Resource Exchange Theory) โดยมองเครือข่ายในฐานะการเป็นพฤติกรรมการปรับตัวขององค์การที่ไม่อยู่เพียงลำพัง แต่เข้ามาอยู่ในระดับความสัมพันธ์ระหว่างองค์การ (interorganizational level) ที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการต่อรองและแลกเปลี่ยน จึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับอำนาจและการพึ่งพาที่มีผลกระทบต่อองค์ประกอบของเครือข่าย อันได้แก่ โครงสร้างเครือข่าย ลำดับชั้น การแลกเปลี่ยน ความถี่ของการติดต่อ และที่ตั้งในเครือข่าย ดังนี้

1) โครงสร้างเครือข่าย (Network Structure) เครือข่ายเป็นรูปแบบองค์การที่ไม่เป็นทางการ (informal organization) มีลักษณะทางโครงสร้างที่สำคัญคือ ไม่มีชั้นการบังคับบัญชา มีความยืดหยุ่นสูง อยู่บนพื้นฐานการใช้ความสามารถหลัก (core competencies) ขององค์การ (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556, หน้า 436)

การรวมตัวกันของเครือข่ายจะแตกต่างจากองค์การทั่วไปคือ มีความแตกต่างกันทางบทบาทหน้าที่และภารกิจของสมาชิก อย่างไรก็ตาม จะมีองค์การหนึ่งๆ ที่เป็นตัวแทนนำ (a lead agency) แสดงบทบาทเป็นผู้รับผิดชอบหลักต่อภารกิจที่มาร่วมกัน และกระจายบทบาท ความรับผิดชอบต่างๆ ไปยังองค์การอื่นในเครือข่าย ซึ่งหมายถึงมีการสร้างความชัดเจนในขอบเขตงานและความรับผิดชอบของสมาชิกในเครือข่าย กล่าวได้ว่าโครงสร้างเครือข่ายจะเป็นตัวกำหนดความร่วมมือ การไหลของข้อมูลข่าวสาร การประสานงานระหว่างองค์การในเครือข่าย รวมถึงทรัพยากรทั้งหมด (Schroeder, 1999, pp. 40-41)

โครงสร้างเครือข่าย มีความสำคัญต่อประสิทธิผลของเครือข่าย โดย Provan and Milward (1995, p. 24) ทำการวิจัยพบข้อเสนอว่า โครงสร้างเครือข่ายจะต้องมีการบูรณาการแบบรวมศูนย์ และมีการควบคุมจากภายนอกทางตรงและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ข้อเสนอดังกล่าวนี้ถือเป็นตัวแบบเบื้องต้นที่นำไปสู่การศึกษาวิจัยอย่างแพร่หลาย

2) ลำดับชั้นของเครือข่าย (Network Hierarchy) แม้ว่าภายในเครือข่ายจะไม่มีชั้นการบังคับบัญชา เช่นองค์การทั่วไป (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556, หน้า 436) แต่เครือข่ายจะมีตัวแทนนำ (a lead agency) ซึ่งอยู่ตำแหน่งกลางของเครือข่าย หรือเป็นศูนย์กลางการประสานงานไปยังสมาชิกอื่นๆ ในเครือข่าย โดยเป็นผู้กำกับทิศทางการส่งมอบบริการ ประสานงาน ประสานความร่วมมือ กระจายความรับผิดชอบโดยไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนหรือช่องว่างในการบริการ นอกจากนี้ตัวแทนนำของเครือข่ายยังมีหน้าที่ต้องคงรักษาไว้ซึ่งสภาพของเครือข่าย (Schroeder, 1999, pp. 41-42)

3) การต่างตอบแทนกันและกันในเครือข่าย (Network Reciprocity) เครือข่ายมีความจำเป็นที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การต่างตอบแทนกันและกันจะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน ซึ่งการให้และการรับในการแลกเปลี่ยนกันนั้นจะต้องมีคุณค่าต่ออีกฝ่ายที่พอจะเทียบเคียงกันได้ หากสมาชิกไม่มีการตอบแทนกันและกัน ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนจะสิ้นสุดลง ความเชื่อมโยงและความหนาแน่นของเครือข่ายจะลดลง (Schroeder, 1999, p. 42) ในทางตรงข้าม หากความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนมีมากขึ้น ก็จะยิ่งเพิ่มความผูกพันภายในระหว่างกัน หรือทำให้เครือข่ายมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 44)

การต่างตอบแทน ตรงกับแนวคิดการพึ่งพากันและกัน (interdependence) ซึ่งเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (เพ็ญอ้าง, หน้า 41-43) เห็นว่าการจะทำให้สมาชิกของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนา จำเป็นต้องทำให้สมาชิกเห็นความสำคัญของกันและกัน นั่นคือการที่อยู่ในภาวะที่จะต้องพึ่งพากันและกัน อย่างไรก็ตาม ในประเด็นการแลกเปลี่ยนนั้น บางทีอาจไม่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนเท่าเทียมกันก็ได้ อาจเป็นความสัมพันธ์แบบเสริมสร้างกัน (complementary relationship) คือการนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง

4) ความถี่ของการติดต่อ (Frequency of Contact) การติดต่อกันระหว่างสมาชิกจะพัฒนาความสัมพันธ์ในเครือข่ายให้แน่นแฟ้นขึ้น พร้อมๆ กับพัฒนาความเข้าใจและความไว้วางใจต่อกัน ทำให้เกิดการไหลเวียนของความคิดและข้อมูลข่าวสารภายในเครือข่าย ความถี่ของการติดต่อจะเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิก จึงใช้นามาชี้วัดความสัมพันธ์ที่ดำเนินต่อไปของเครือข่ายได้ (Schroeder, 1999, pp. 42-43)

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น อาจมาจากระยะเวลาในการสร้างความสัมพันธ์ ความเข้มข้นหรือความผูกพันทางอารมณ์ที่มีอยู่เดิม รวมถึงความใกล้ชิดกันเป็นการส่วนตัวด้วย ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นนอกจากจะมีประโยชน์ต่อการแบ่งปันสารสนเทศ รวมถึงองค์ความรู้ที่มีอยู่ในเฉพาะตัวบุคคลแล้ว ความใกล้ชิดกันจนติดต่อกันได้หมด ยังทำให้เกิดเป็นเครือข่ายที่หนาแน่น (dense network) ส่งผลให้ได้รับสารสนเทศจากหลายแหล่ง ช่วยในการตรวจสอบความถูกต้องได้ (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556, หน้า 438-440)

5) ที่ตั้งในเครือข่าย (Location within the Network) หมายถึง ตำแหน่งที่องค์การต่างๆ ตั้งอยู่ในเครือข่าย อาจเป็นตัวแทนนำของเครือข่าย หรือเป็นสมาชิกของเครือข่าย โดยพิจารณาจากการเป็นศูนย์กลางหรือ จำนวนความเชื่อมโยงในความสัมพันธ์กับสมาชิกเครือข่ายอื่นๆ ที่ตั้งในเครือข่ายจึงสอดคล้องกับโครงสร้างของเครือข่าย มีนัยในการกำหนดรูปแบบของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Schroeder, 1999, p. 43)

ทั้งนี้ ความเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย พิจารณาได้จาก 3 มิติ ได้แก่ (1) ระดับความเป็นศูนย์กลาง พิจารณาจากจำนวนสายสัมพันธ์ที่องค์การมีกับองค์การอื่นๆ เป็นมุมมองของการแลกเปลี่ยนเชิงอำนาจ องค์การที่เป็นศูนย์กลางจะมีทางเลือกต่างๆ ซึ่งเมื่อมีทางเลือกมากก็ย่อมมีอำนาจมาก (2) ความใกล้ชิดของความเป็นศูนย์กลาง พิจารณาจากความยาวของสายสัมพันธ์จากจุดหนึ่งไปยังจุดหนึ่ง องค์การที่เป็นศูนย์กลางจะเข้าถึงองค์การอื่นด้วยขั้นตอนที่สั้นที่สุด ทำให้มีความรวดเร็วในการแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ และ (3) การคั่นกลางของความเป็นศูนย์กลาง พิจารณาจากเส้นทางผ่านของการติดต่อสื่อสาร องค์การที่เป็นศูนย์กลางจะมีเส้นทางผ่านของข้อมูลที่สั้นที่สุด คือไม่ต้องผ่านองค์การอื่นหลายองค์การ (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2556, หน้า 441-443)

การศึกษาองค์ประกอบของเครือข่าย อาจพิจารณาในมิติอื่นนอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนทรัพยากร คือการพิจารณาถึงการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของเครือข่าย เสริมขึ้นมาจากข้างต้น องค์ประกอบดังกล่าวได้แก่ จุดร่วมของเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่าย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 37-41) ดังนี้

6) จุดร่วมของเครือข่าย (The joint network) ประกอบไปด้วย (1) การรับรู้มุมมองร่วมกัน (common perception) ซึ่งถือเป็นหัวใจของเครือข่าย เมื่อสมาชิกมีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะมีผลทำให้การประสานงานและการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปได้โดยสะดวก การรับรู้ร่วมกันนี้ ยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่างได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้จุดร่วมของเครือข่ายที่สมาชิกยอมรับกัน (2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) สมาชิกในเครือข่ายจะต้องมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกัน การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะดำเนินไปด้วยกันจะช่วยให้การเคลื่อนไหวมีพลัง มีเอกภาพ และลดความขัดแย้งทางความคิด และ (3) การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (mutual interests/benefits) เครือข่ายเกิดจากการที่สมาชิกแต่ละคนต่างก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้น จะไม่สามารถบรรลุได้หากดำเนินการโดยลำพัง ต้องอาศัยความร่วมมือกันและกัน ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย

7) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่าย (all stakeholders participation) การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำ สถานะของสมาชิกในเครือข่าย ควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน ในฐานะหุ้นส่วนของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (vertical relationship)

ผลกระทบของการบริหารภาครัฐแบบเครือข่าย

การเติบโตของการบริหารภาครัฐแบบเครือข่าย ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา สะท้อนทั้งผลเชิงบวก หรือข้อได้เปรียบ และผลเชิงลบหรือข้อจำกัด ต่อการบริหารกิจการสาธารณะ ดังนี้

ผลกระทบเชิงบวก

Goldsmith and Eggers (2004, pp. 25-37) กล่าวถึงประโยชน์ของการบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายไว้ดังนี้

1) ความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (specialization) การบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายจะทำให้มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละภาคส่วน ซึ่งสนับสนุนให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

2) นวัตกรรม (innovation) การบริหารภาครัฐแบบเครือข่าย จะเสนอบริการใหม่อยู่เสมอเมื่อเทียบกับหน่วยงานของรัฐที่ติดอยู่กับกฎระเบียบต่างๆ อีกทั้งการมีส่วนร่วมของหน่วยงานเครือข่ายที่มีความหลากหลายก็เอื้อให้เกิดการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ได้ง่ายขึ้น

3) ความรวดเร็ว และความยืดหยุ่น (speed and flexibility) จากการที่ไม่มีการควบคุมโดยตรงและสมาชิกในเครือข่ายมีอิสระในการตัดสินใจเอง ทำให้การตัดสินใจมีความรวดเร็ว สามารถตอบสนองต่อปัญหาต่างๆ ได้ทันทั่วทั้งที่ อีกทั้งการอาศัยหน่วยงานอื่นภายนอกเป็นผู้ให้บริการในแต่ละส่วน ทำให้มีความยืดหยุ่นและคล่องตัว ในการปรับปริมาณงาน รวมถึงทรัพยากร

4) การเข้าถึงบริการ (increased reach) การบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายสามารถช่วยขยายการบริการโดยไม่ต้องใช้งบประมาณมากนัก ด้วยการพึ่งพาหุ้นส่วนที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐ นอกจากนี้ เครือข่ายยังเชื่อมโยงผู้รับบริการได้กว้างขวางและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น อย่างการใช้ระบบออนไลน์เป็นเครื่องมือ

ผลกระทบเชิงลบ

แม้การบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายจะมีผลเชิงบวกหรือข้อได้เปรียบข้างต้น แต่กระนั้นก็ก่อให้เกิดผลเชิงลบหรือข้อจำกัดได้ด้วย โดยเฉพาะการเป็นปัญหาต่อกระบวนการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) การขาดกติกาในการตัดสินใจ การจัดการเครือข่าย มักก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินใจขึ้นบ่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ การเข้าร่วมเครือข่ายจะขึ้นอยู่กับความสมัครใจของภาคีแต่ละภาคี และไม่มีกติกากำหนดเกี่ยวกับการตัดสินใจไว้ชัดเจน เมื่อสมาชิกในเครือข่ายมีความเห็นแย้งกันก็จะใช้วิธีการเจรจาต่อรองเพื่อหาฉันทมติ (consensus) แต่บ่อยครั้งการเจรจาก็ล้มเหลว ไม่สามารถบรรลุฉันทมติได้ และอาจใช้เวลานานยืดเยื้อ รวมถึงอาจทำให้เกิดการตัดสินใจเลือกความเห็นร่วมที่แย่ที่สุด (lowest common denominator) (Peters, 2010)

2) ความไม่สอดคล้องกันของเป้าหมาย เครือข่ายมักเป็นที่รวมของผู้กระทำการที่มีเป้าหมายทับซ้อนกัน และอาจขัดแย้งกัน การจะประสานเป้าหมายให้สอดคล้องกันจึงทำได้ยาก (Goldsmith & Eggers, 2004) อีกทั้งการมุ่งถ่ายอำนาจและถ่ายโอนภารกิจไปให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ทำให้ภาคีต่างๆ ในเครือข่ายมีอิสระค่อนข้างสูง หากภาคีคำนึงถึงผลประโยชน์และเป้าประสงค์ของหน่วยงานของตนมากกว่าประโยชน์ของส่วนรวม จะทำให้การกำหนดนโยบายมุ่งตอบสนองต่อเป้าประสงค์ของหน่วยงานของตนเป็นหลัก ในขณะที่เป้าประสงค์ใหญ่ของส่วนรวมหรือเป้าหมายระยะยาวของสังคมจะถูกละเลย (Peters, 2010)

3) การขาดสำนักรับผิดชอบ การกระจายงานให้หน่วยงานต่างๆ นำไปปฏิบัติ หน่วยงานเจ้าของเรื่องอาจมองว่าพ้นความรับผิดชอบของตน จึงอาจจะเลยในการกำกับดูแล (Goldsmith & Eggers, 2004) อีกทั้งการให้อิสระแก่ผู้ปฏิบัติงานมากขึ้น ขณะที่มีความเชื่อมโยงกับองค์กรทางการเมืองน้อยลง อาจเป็นการทำลายกลไกสำนักรับผิดชอบลงตามไปด้วย (Peters, 2010) ปัญหานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Saikku and Karjalainen (2012) ที่พบว่าการบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายแม้จะเป็นประโยชน์มาก แต่ก็ประสบปัญหาสำคัญในเรื่องการมีสำนักรับผิดชอบ (accountability)

การกำกับดูแลเครือข่าย

ผู้เขียนได้รวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับการกำกับทิศทางเครือข่าย การแก้ปัญหาข้อจำกัดของเครือข่าย และปัจจัยที่ยึดโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน เพื่อเป็นการกำกับดูแลเครือข่าย ให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล พร้อมรักษาความสัมพันธ์แบบเครือข่ายให้มีความยั่งยืน ดังนี้

1) การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของเครือข่ายจะต้องมีการประสานเป้าหมายของภาคีต่างๆ ให้สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ผ่านกระบวนการถ่ายทอดเป้าหมายทั่วทั้งเครือข่าย โดยทำความเข้าใจกับภาคีต่างๆ ให้ยึดผลลัพธ์ปลายทางของเครือข่ายเป็นสำคัญ และให้ดำเนินงานตามกลยุทธ์ของเครือข่าย (Goldsmith & Eggers, 2004) การกำหนดเป้าหมายร่วมกันจะทำให้เครือข่ายมีสำนักรับผิดชอบภายใต้เป้าหมายนั้น ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ภาคีต่างๆ สามารถกำหนดวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมายได้ด้วยตัวเอง กล่าวได้ว่า การกำหนดเป้าหมายร่วมกันเป็นการกำกับทิศทางเชิงนโยบาย แต่ยังคงให้อิสระในการดำเนินงานแก่สมาชิกในเครือข่าย (Peters, 2010)

2) การออกแบบการติดตามประเมินผลที่เหมาะสม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือนำไปกระตุ้นให้เกิดการปรับปรุงวิธีการดำเนินงานของภาคีต่างๆ (Peters, 2010) การติดตามประเมินผลการดำเนินงานของเครือข่ายอาจยากที่จะประเมินผลลัพธ์อันเป็นเป้าหมายปลายทาง เพราะงานของเครือข่ายมักใช้เวลายาวนานกว่าจะเห็นผลลัพธ์นั้น อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการทำงาน ควรมีการติดตามและประเมินผลตามกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการกำกับดูแล อาทิ การวัดความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการ (Goldsmith & Eggers, 2004)

3) การสร้างความไว้วางใจและค่านิยมร่วม เป็นการควบคุมด้วยเครื่องมือแบบอ่อน (soft instruments) อยู่บนพื้นฐานของการสานเสวนาและการเจรจาต่อรองเป็นสำคัญ (Peters, 2010) ความไว้วางใจถือเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จะทำให้ภาคีต่างๆ เข้ามาร่วมมือกัน และทำให้การทำงานร่วมกันนั้นมีความราบรื่นจนประสบผลสำเร็จ ส่วนค่านิยมร่วม อาทิ การเห็นความสำคัญของการเสียสละเพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ตลอดจนความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและผู้อื่น จะช่วยให้เครือข่ายมีพลังในการขับเคลื่อนบริการสาธารณะ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2558)

การสร้างความไว้วางใจและค่านิยมร่วม เป็นส่วนหนึ่งของการกำกับทิศทางในการดำเนินงานของเครือข่าย โดยเชื่อว่าจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการนโยบายไปปฏิบัติ และเอื้อต่อการบรรลุวัตถุประสงค์อันเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ (Peters, 2010) นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้น ทำให้เครือข่ายมีความยั่งยืน (Goldsmith & Eggers, 2004)

4) การประสานงานและสื่อสารกันอย่างเข้มข้น เครือข่ายต้องการความร่วมมือในระดับที่สูง โดยเฉพาะการทำกิจกรรมร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน โครงสร้างของเครือข่ายจะต้องมีจุดปฏิสัมพันธ์ระหว่างแกนหลักกับสมาชิกอื่นๆ ให้มากที่สุด เพื่อให้การประสานงานถึงกัน (Goldsmith & Eggers, 2004) และจำเป็นต้องมีการสื่อสารกันอย่างเข้มข้น อาทิ การประชุมภาคีร่วมกันบ่อยๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างกัน ลดความขัดแย้ง และสร้างความร่วมมือระหว่างกัน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2558) ทั้งนี้ เครือข่ายต้องอาศัยสารสนเทศที่มีการไหลเวียนได้อย่างอิสระและรวดเร็ว จึงควรจัดเตรียมช่องทางการสื่อสารที่ทันสมัย เช่น การสื่อสารผ่านระบบดิจิทัล และการมีศูนย์หรือสำนักงานร่วมกันก็เป็นเรื่องจำเป็น เพื่อให้เกิดการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบตัวต่อตัว (Goldsmith & Eggers, 2004)

5) การจัดการความขัดแย้ง ในเครือข่ายที่ประกอบด้วยภาคีอันหลากหลาย มีความสุม่เสี่ยงหรืออ่อนไหวต่อความขัดแย้งสูง (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2558) โดยเฉพาะเครือข่ายที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมของภาคีสมาชิก ยิ่งมีโอกาสขัดแย้งได้ง่าย (Goldsmith & Eggers, 2004) การเชื่อมโยงเครือข่ายจึงต้องมีการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งเน้นการใช้สันติวิธี โดยการยอมรับความแตกต่างหลากหลาย การเปิดใจกว้าง และการเจรจาด้วยเหตุผล (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2558) วิธีการจัดการความขัดแย้งอย่างหนึ่ง คือการจัดให้มีการพบปะหรือประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ และที่สำคัญคือการให้ทุกภาคีมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ (Goldsmith & Eggers, 2004)

สรุปองค์ประกอบร่วมที่สำคัญของการกำกับดูแลเครือข่าย ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน การออกแบบ การติดตามประเมินผลที่เหมาะสม การสร้างความไว้วางใจและค่านิยมร่วม การประสานงานและสื่อสารกัน อย่างเข้มข้น และการจัดการความขัดแย้ง แสดงตามแผนภาพได้ดังนี้

องค์ประกอบร่วมที่สำคัญของการกำกับดูแลเครือข่าย

จากองค์ประกอบร่วมที่สำคัญของการกำกับดูแลเครือข่ายข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าจะเป็นประโยชน์อย่างมากหากนำมาประยุกต์ใช้กับเครือข่ายในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ของไทย เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแก้ปัญหา เพราะแม้ว่าการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ในประเทศไทยมีความตื่นตัวสูง รวมถึงมีองค์กรขับเคลื่อนร่วมกันเป็นเครือข่าย แต่โดยภาพรวมก็ยังไม่เห็นผลที่ชัดเจน ทั้งการควบคุมการดื่ม การควบคุมพฤติกรรมเสี่ยง การควบคุมและลดความรุนแรงของปัญหา (ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา, 2553, หน้า 5) สถานการณ์ปัญหาจึงเป็นอย่างที่กำลังทวีความรุนแรง การกำกับดูแลเครือข่ายที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายไปสู่การปฏิบัตินั้นจึงมีความสำคัญยิ่ง

บทสรุป

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ ระบบเศรษฐกิจแบบ Self-sufficiency Economy ครอบคลุมทั้งระดับที่เลี้ยงตัวเองได้ เน้นความประหยัดและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และระดับที่มีการรวมตัวกัน และการสร้างเครือข่าย เพื่อเสริมความเข้มแข็งและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ประกอบด้วยหลักของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม นับเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบสมดุลและนำไปสู่ความยั่งยืน

ขณะเดียวกัน พบว่าคนไทยมีการตีเครื่องตีแอลกอฮอล์สูงมาก และส่งผลกระทบอย่างน่าวิตก ทั้งต่อสุขภาพร่างกาย เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลที่ไม่พอเพียงจากการใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นแล้ว ยังเป็นการทำลายภูมิคุ้มกันของสังคมไทยอย่างร้ายแรง เพราะประชากร 1 ใน 3 มีความเสี่ยงต่อโรค ความพิการ และการเสียชีวิต อีกทั้งเด็กและเยาวชนอันเป็นอนาคตของชาติ จำนวนไม่น้อยก็เข้าสู่การเป็นนักดื่มหน้าใหม่ เดินหน้าสู่ความเสี่ยงดังกล่าว

อย่างไรก็ดี ภาครัฐนั้นมีความตื่นตัวมากต่อปัญหาดังกล่าว และมีกลไกการจัดการปัญหาด้วยการทำงานแบบเครือข่าย พร้อมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ปรากฏชัดจากการทำงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่ไม่ใช่ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ และสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) ที่ สสส. จัดตั้งขึ้นให้ทำหน้าที่ประสานเครือข่าย ผลงานที่ชัดเจนอาจพิจารณาได้จากการประเมินผลการรณรงค์ “งดเหล้าเข้าพรรษา” ซึ่งปี 2559 มีประชาชนประมาณ 2 ใน 3 เข้าร่วมลด ละ เลิกเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในช่วงเข้าพรรษา ส่งผลดีต่อตัวเอง และครอบครัว รวมถึงช่วยชาติประหยัดได้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาและสนับสนุนให้เกิดแผนยุทธศาสตร์ควบคุมแอลกอฮอล์ระดับจังหวัด ใน 25 จังหวัด เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนโครงการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ต่างๆ ในพื้นที่ เป็นการทำงานที่อยู่บนปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างแท้จริง ทั้งการส่งเสริมให้ประชาชนลดค่าใช้จ่ายในการดื่มแอลกอฮอล์ และส่งเสริมการสร้างเครือข่าย เกิดเครือข่ายองค์กรงดเหล้า หรือประชาคมงดเหล้าในแต่ละจังหวัด

ทั้งนี้ การบริหารภาครัฐแบบเครือข่าย นับว่ามีความสำคัญและสอดคล้องกับพาราไดม์ใหม่ทางรัฐประศาสนศาสตร์ เหมาะกับการนำมาใช้แก้ปัญหาที่มีความซับซ้อนรวมถึงปัญหาแอลกอฮอล์ แต่การบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายก็ก่อให้เกิดผลเชิงลบหรือข้อจำกัดบางประการได้ อาทิ การขาดกติกาในการตัดสินใจ ความไม่สอดคล้องกันของเป้าหมาย และการขาดสำนึกรับผิดชอบ จึงมีการเสนอแนวคิดในการกำกับดูแลเครือข่าย โดยมีองค์ประกอบรวม ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน การออกแบบการติดตามประเมินผลที่เหมาะสม การสร้างความไว้วางใจและค่านิยมร่วม การประสานงานและสื่อสารกันอย่างเข้มข้น และการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าจะเป็นประโยชน์อย่างมากหากนำมาประยุกต์ใช้กำกับดูแลเครือข่ายในการจัดการปัญหาแอลกอฮอล์ของไทย เพื่อเพิ่มความสามารถของเครือข่ายในการจัดการปัญหา และส่งเสริมให้เครือข่ายมีความเข้มแข็ง ยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กนกพร พินิจถึก, บุญทนากร พรหมภักดี, วรางคณา คุ่มโกคา, นิภาพร ห่องบุตรศรี, และนันทัน วิรุฬหเดช. (2556). *การประเมินผลมาตรการการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ตามแนวทางของแบบจำลอง CIPP ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น*. นนทบุรี: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา.
- จริยประภา อัครบวร และประยูร อัครบวร. (2552). *การบริหารงานภาครัฐในรูปแบบเครือข่าย*. กรุงเทพฯ: ก.พลพิมพ์.
- ณัฐธินิชา เลอพิไลเบิร์ต. (2557). ผลกระทบจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. ใน นพพล วิทย์วรพงศ์ (บรรณาธิการ), *ทศวรรษศูนย์วิจัยปัญหาสุรา: สถานะความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์* (หน้า 95-127). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ณัฐ ธารพานิช. (2557). นโยบายการควบคุมแอลกอฮอล์ที่ทรงประสิทธิภาพ. ใน กรรณจริยา สุขรุ่ง, ปิยนภา ประยูร, และหนูเพียร แสนอินทร์ (บรรณาธิการ), *เรื่องเล่า ก้าว 10: งานวิจัยเด่นรอบทศวรรษแห่งการเรียนรู้และการขับเคลื่อนนโยบายเพื่อลดปัญหาแอลกอฮอล์ในสังคมไทย* (หน้า 169-196). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ทักษพล ธรรมรังสี. (2553). *จดเล้าเข้าพรรษาให้อะไรกับสังคมไทย: ถอดบทเรียนเจ็ดปีของการรณรงค์*. นนทบุรี: เดอะ กราฟิโก ซิสเต็มส์.
- ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. (2556). *ทฤษฎีองค์การ: มุมมองต่างกระบวนทัศน์*. กรุงเทพฯ: ดี.เค. ปรีณติงเวิลด์.
- นพพล วิทย์วรพงศ์. (2557). “เล่ห์หน้า” ความท้าทายในอนาคตและช่องว่างองค์ความรู้. ใน นพพล วิทย์วรพงศ์ (บรรณาธิการ), *ทศวรรษศูนย์วิจัยปัญหาสุรา: สถานะความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์* (หน้า 317-369). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). เครือข่ายองค์กรชุมชน. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. (29), 16-28.
- บาบอร์, ที., แคทาโน, อาร์., คาสเวล, เอส., เอ็ดเวิร์ดส์, จี., จีส์เบรชท์, เอ็น., แกรห์ม, เค., ..., รอชชอร์, ไอ. (2555). *สุรา ไม่ใช่สินค้าธรรมดา* (ทักษพล ธรรมรังสี, บรรณาธิการ และผู้แปล) (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เดอะ กราฟิโก ซิสเต็มส์. ตันฉบับพิมพ์ปี 2010
- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล. (2551). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ. ใน อดิ จันทรสม และณัฐพงศ์ ทองภักดี (บรรณาธิการ), *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา* (หน้า 267-292). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- มนตร์ธม ถาวรเจริญทรัพย์ และคณะ. (2553). *การประเมินต้นทุนทางสังคม สุขภาพ และเศรษฐกิจของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายด้านสุขภาพ (HITAP).
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2560). *เศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้นจาก http://www.chaipat.or.th/site_content/34-13/3579-2010-10-08-05-24-39.html
- มูลนิธิมั่นพัฒนา. (2560). *ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ระดับ*. สืบค้นจาก <http://porlaewdeethecreator.com/ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง/>

- วัชรพงศ์ รติสุขพิมล และชัยพร เชียนพานิช. (2557). เหตุปัจจัยของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. ใน นพพล วิทย์วรพงศ์ (บรรณาธิการ), *ทศวรรษศูนย์วิจัยปัญหาสุรา: สถานะความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์* (หน้า 55-93). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. (2549). วรณกรรมปริทัศน์เรื่อง Governing by Network: The New Shape of the Public Sector by Stephen Goldsmith and William D. Eggers. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, (4)3, 91-99.
- ศิระ พงษ์สุวรรณ. (2557). *การจัดการภาคีสาธารณะกับประสิทธิผลของคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจจังหวัด* (ดุชนินันท์). มหาวิทยาลัยเกริก, คณะศิลปศาสตร์, สาขารัฐประศาสนศาสตร์.
- ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา. (2553). *ยุทธศาสตร์แอลกอฮอล์ระดับชาติ*. นนทบุรี: เดอะ กราฟิโก ซิสเต็มส์.
- ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา. (2556). *สถานการณ์การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบในประเทศไทย ปี 2556*. นนทบุรี: เดอะ กราฟิโก ซิสเต็มส์.
- ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ. (2559). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการประเมินผลการรณรงค์ “งดเหล้าเข้าพรรษาปี 2559” : กรณีศึกษาประชาชนอายุ 15 ปีขึ้นไปใน 12 จังหวัดทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ.
- สถาบันไทยพัฒน์ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย. (2560). *ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้นจาก <http://www.sufficiencyeconomy.com/2006/02/3.html>
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2558). *การจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่ในกรณีของป่าชุมชนภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ: คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2559). *รู้จัก สสส*. สืบค้นจาก <http://www.thaihealth.or.th/Aboutus.html>
- สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. (2557). *รายงานประจำปี 2557*. กรุงเทพฯ: ยูเนี่ยนสไมล์.
- สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า. (15 สิงหาคม 2559). *แผนพัฒนาและสนับสนุนยุทธศาสตร์ควบคุมแอลกอฮอล์ระดับจังหวัด*. ใน คณะกรรมการกำกับทิศทางแผนรณรงค์ลดการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์, *การประชุมคณะกรรมการกำกับทิศทางแผนรณรงค์ลดการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ครั้งที่ 4/2559*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
- สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า. (2559). *ความเป็นมา สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า*. สืบค้นจาก <http://stopdrinknetwork.net/thai/sdnthai.html>
- อัญชนา ณ ระนอง. (2551). การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กับความยากจน. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*. (48)3, 89-124.

ภาษาอังกฤษ

- Bowornwathana, B. (2005). Governance Reform in Thailand: Questionable Assumptions, Uncertain Outcomes. In R. Hodges (Ed.), *Governance and the Public Sector* (pp. 572-582). Cheltenham, the United Kingdom: Edward Elgar.
- Goldsmith, S., & Eggers, W. D. (2004). *Governing by Network: The New Shape of the Public Sector*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Henry, N. (2010). *Public Administration and Public Affairs* (11th ed). New York, NY: Longman.
- Hwang, S. & Moon, I. C. (2009). Are We Treating Networks Seriously? The Growth of Network Research in Public Administration & Public Policy, *Connections*, 29(2), 4-17.
- Isett, K. R., Mergel, I. A., LeRoux, K., Mischen, P. A. & Rethemeyer, R. K. (2011). Networks in Public Administration Scholarship: Understanding Where We Are and Where We Need to Go. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 21(1), i157-i173. doi:10.1093/jopart/muq061
- Muijs, D., West, M. & Ainscow, M. (2010). Why network? Theoretical perspectives on networking, *School Effectiveness and School Improvement*, 21(1), 5-26. doi: 10.1080/09243450903569692
- O'Toole, L. J., Jr. (1997). Treating Networks Seriously: Practical and Research-Based Agendas in Public Administration. *Public Administration Review*, 57(1), 45-52.
- Peters, B. G. (2010). Meta-Governance and Public Management. In S. P. Osborne (Ed.), *The New Public Governance?: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance* (pp. 36-51). New York, NY: Routledge.
- Provan, K. G., & Milward, H. B. (1995). A Preliminary Theory of Interorganizational Network Effectiveness: A Comparative Study of Four Community Mental Health Systems. *Administrative Science Quarterly*, 40(1), 1-33. doi: 10.2307/2393698
- Saikku, P. & Karjalainen, V. (2012) Network governance in activation policy - health care as an emergent partner. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 32(5/6), 299-311. doi: 10.1108/01443331211236998
- Scheurell, R. B. (1987). *Introduction to human service networks history, organizations and professions*. New York, NY: Lanham.
- Schroeder, J. A. (1999). *Network effectiveness, service capacity and the delivery of services to the homeless* (Dissertation). Tulane University, The School of Social Work, Social Work.
- Starkey, P. (1996). *Networking for Sustainable Agriculture: Lessons from Animal Traction Development*. London, England: International Institute for Environment and Development.
- Thoreson, K., & Stopka, G. (2014). Networking Leads to Better Results: Local governments show how it's done. *Public Management*, 96(4), 18-19.
- Turrini, A., Cristofoli, D., Frosini, F., & Nasi, N. (2010). Networking Literature about Determinants of Network Effectiveness. *Public Administration*, 88(2), 528-550. doi: 10.1111/j.1467-9299.2009.01791.x

World Health Organization. (2009). *Global health risks: mortality and burden of disease attributable to selected major risks*. Geneva, Switzerland: WHO Press.

World Health Organization. (2014). *Global status report on alcohol and health 2014*. Geneva, Switzerland: WHO Press.

วิวัฒนาการและแนวโน้มในอนาคตของการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และกระบวนการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทย¹

ปกรณ ปรียากร²

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์วิวัฒนาการของการพัฒนามาตรฐานและกระบวนการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทย รวมทั้งการพิจารณาองค์ประกอบสำคัญของการบริหารกิจการฮาลาลที่มีผลต่อการสร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับในผลิตภัณฑ์ฮาลาลจากประเทศไทยของผู้บริโภคทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

ผลการศึกษาพบว่าประเทศไทยแม้จะมีใช้ประเทศมุสลิม แต่การรับรองฮาลาลเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 มีเครื่องหมายรับรองฮาลาลในปี พ.ศ. 2538 ภายใต้บทบาทขององค์การศาสนาอิสลามคือจุฬาราชมนตรีและคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ต่อมาเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติการบริหารองค์การศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 การบริหารกิจการฮาลาลถือเป็นพันธกิจสำคัญขององค์การศาสนาอิสลาม ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด การสนับสนุนของรัฐบาลไทยโดยมติคณะรัฐมนตรีจัดตั้งสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย และศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตามนโยบายครัวไทยสู่ครัวโลก ก่อให้เกิดความเติบโตและการพัฒนากิจการฮาลาลภายใต้หลักการ “ศาสนารับรอง วิทยาศาสตร์รองรับ” นำไปสู่การผนึกกำลังระหว่างองค์การศาสนากับองค์การวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ ในการพัฒนามาตรฐานอาหารฮาลาลที่สอดคล้องกับมาตรฐานฮาลาลระหว่างประเทศ การจัดโครงสร้างและระบบงานในการตรวจรับรองฮาลาล การวางระบบงานฮาลาลในสถานประกอบการ การผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาลที่ต้องตลอดห่วงโซ่อุปทาน การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การกำหนดเอกภาพของกระบวนการตรวจรับรอง การขอใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาลที่มีตราเดียวพิจารณาอนุมัติโดยคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ทำให้ประเทศไทยมีศักยภาพโดดเด่นเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง

คำสำคัญ ฮาลาล วิถีชีวิตมุสลิม มาตรฐานฮาลาล การตรวจรับรองฮาลาล เครื่องหมายรับรองฮาลาล

¹ บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติวันคล้ายวันสถาปนาครบรอบ 51 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี 2560 เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา: จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ วันศุกร์ที่ 31 มีนาคม 2560

² รองศาสตราจารย์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เลขที่ 118 ถนนเสรีไทย บางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
Email: pakorn@nida.ac.th

The Evolution and Future Trends of Halal Standard Development and Halal Certification Process in Thailand¹

Pakorn Priyakorn²

Abstract

The objective of this qualitative research is to study and analyze the development of Halal standard and certification process of Halal products in Thailand. The major elements of Halal operations and management that create trustworthiness and confidence of Thai Halal products from consumers worldwide is also thoroughly considered.

Major findings of the research are that Thailand started the Halal certification process since 1949 by Sheikhlislam and the first Halal certification mark was officially issued since 1995 by the Central Islamic Council of Thailand After the Royal Act of the Administration of Islamic Organization B.E. 2540 was promulgated, the Halal management affairs mission has been the full authority of the Central Islamic Council of Thailand and the Provincial Islamic Committees. As a part of “Thailand as Kitchen of the World”, the Royal Cabinet resolution then established Halal Standard Institute of Thailand and Halal Science Center at Chulalongkorn University to strengthen the Halal certification process. Since then the integration between Islamic organizations and Halal science academic institute with major guiding principle called “Religious Compliance Certifies and Halal Science Supports” led to the growth and development of Halal standard and certification in line with International Halal standard. Hence, the positive consequence are the setup of structure and process of Halal certification, Halal management system in business enterprise, Halal production process throughout supply chain, human resources development and the unification of the halal certification bodies throughout the country. With one single Halal certification mark accredited by the Central Islamic Council of Thailand create assurance and trustworthiness of the consumers worldwide.

Key Words: Halal, Muslim way of life, Halal standard, Halal certification, Halal certification mark

¹ An article presented at the 51 NIDA Anniversary National Academic Conference 2017 on Sufficiency Economy and Development Administration: From Philosophy to Implementation. 31 March 2017

² Associate Professor in Public Administration National Institute of Development Administration
118 Sereethai Road Bangkapi Bangkok Thailand 10240 Email: priyakoanpakorn@gmail.com

1. ความนำ

เป็นที่ปรากฏชัดว่าในช่วงระยะเวลาประมาณสองทศวรรษที่ผ่านมา ผลิตภัณฑ์ฮาลาลของไทยได้รับการยอมรับอย่างต่อเนื่องในประชาคมสังคมและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ กล่าวคืออัตราการเติบโตในการส่งออกผลิตภัณฑ์ฮาลาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารฮาลาลมีความเติบโตอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากศักยภาพด้านวัตถุดิบการเกษตร ความพร้อมของผู้ประกอบการไทย การมีองค์การศาสนาที่เข้มแข็งและมีเอกภาพทำหน้าที่ในการออกใบรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาล รวมทั้งแรงสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในการผนวกเรื่องฮาลาลเข้าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ครัวไทยสู่ครัวโลก (Thailand: Kitchen of the World) เป็นปัจจัยที่ทำให้ประเทศไทยสามารถยกระดับสินค้าอาหารฮาลาลไปสู่การเป็นผู้นำในระดับโลกได้ โดยในปี 2557 ผู้ประกอบการไทยส่งออกสินค้าอาหารฮาลาลไปยังประเทศมุสลิมเป็นอันดับที่ 10 ของโลก คิดเป็นมูลค่า 200,000 ล้านบาท หรือประมาณ 6,000 ล้านบาทหรือสหรัฐ หรือสัดส่วนร้อยละ 22 ของมูลค่าส่งออกอาหารโดยรวม และมีอัตราขยายตัวร้อยละ 8 ต่อปีในช่วงระหว่างปี 2553 – 2557 (ยงวุฒิ เสาวพฤกษ์. 2558) ต่อมาในปี 2558 การส่งออกผลิตภัณฑ์ฮาลาลยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เพราะผู้บริโภคยังคงเชื่อมั่นมาตรฐานสินค้าฮาลาลไทย

สำหรับปัจจัยที่ช่วยขับเคลื่อนให้ตลาดอาหารฮาลาลโลกมีแนวโน้มเติบโตได้ดี ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของประชากรมุสลิมที่มาพร้อมกับความตื่นตัวในความต้องการอาหารปลอดภัยและมีคุณภาพสูง ความง่ายในการเข้าถึงสินค้าผ่านการขยายตัวของธุรกิจการซื้อขายออนไลน์ รวมทั้งหน่วยงานรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลให้ความสำคัญต่อการพัฒนามาตรฐานฮาลาล โดยมีกระบวนการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ที่เป็นระบบมากขึ้น อันเป็นผลให้มีผลิตภัณฑ์ฮาลาลที่ได้รับการรับรองและใช้ตราสัญลักษณ์ฮาลาลเพิ่มจาก 64,588 ผลิตภัณฑ์ใน ปี 2554 ขึ้นเป็นจำนวน 120,640 ผลิตภัณฑ์ในปี 2559 (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. 2559)

ขณะเดียวกันรัฐบาล พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสินค้าและบริการฮาลาล พ.ศ. 2559 – 2563 ได้กำหนดวิสัยทัศน์เพื่อ “สรรค์สร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการฮาลาลไทยให้มีมาตรฐานชั้นนำในตลาดฮาลาลโลก” ภายใต้หลักการ “ศาสนารับรองและวิทยาศาสตร์รองรับ” มีเจตนารมณ์เชิงยุทธศาสตร์ในการผลักดันให้ภายในปี 2563 ประเทศไทยเป็นประเทศสำคัญอันดับ 1 ใน 5 ของประเทศผู้ส่งออกสินค้าฮาลาลไปสู่ตลาดโลก ทั้งนี้ องค์ประกอบสำคัญของยุทธศาสตร์ในการจัดการมี 4 ประเด็น คือ (สุภา ตั้งกิตติคุณ. 2558)

- 1) การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนามาตรฐานและการตรวจรับรองฮาลาล
- 2) การเสริมสร้างศักยภาพการผลิตสินค้าและบริการฮาลาล
- 3) การพัฒนาศักยภาพการตลาดฮาลาลสู่สากล และ
- 4) การพัฒนาศักยภาพการวิจัยพัฒนาวิทยาศาสตร์ฮาลาลเพื่อสร้างความเข้มแข็งของอุตสาหกรรมฮาลาล

ดังนั้น จุดเริ่มต้นของการวิจัยเรื่องวิวัฒนาการและแนวโน้มในอนาคตของการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และ กระบวนการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในประเทศไทย เกิดจากเหตุผลสองประการคือ

ประการที่หนึ่ง ความน่าสนใจเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของปริมาณผลิตภัณฑ์ฮาลาลจากประเทศไทยในตลาดโลก เป็นการสะท้อนถึงความเชื่อถือและการยอมรับในคุณภาพของผลิตภัณฑ์ฮาลาลจากประเทศไทยในหมู่ผู้บริโภคทั้งในตลาดกลุ่มประเทศมุสลิม และประเทศอื่นที่มีใช้ประเทศมุสลิม

ประการที่สอง พิจารณาจากข้อเรียกร้องของผู้สนใจทั้งในเชิงวิชาการและปฏิบัติการที่มักจะตั้งคำถามตรงไปตรงมาว่า ทำไมผลิตภัณฑ์ฮาลาลที่ส่งออกจากประเทศไทยจึงได้รับการยอมรับสูง แม้ว่าประเทศไทยจะมีใช้ประเทศมุสลิม ดังนั้น ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อพัฒนามาตรฐานฮาลาลของร้านอาหารในแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งงานวิจัยในการจัดทำเครือข่ายสถานประกอบการที่ได้รับการรับรองมาตรฐานฮาลาลเพื่อการท่องเที่ยว ให้กับกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (ปกรณ ปรียากรและคณะ. 2558) ผู้วิจัยจึงพิจารณาต่อยอดจากงานวิจัยทั้งสองเรื่องนั้น ถึงความสำคัญของการพัฒนามาตรฐานฮาลาลและกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในประเทศไทยด้วยการวิเคราะห์วิวัฒนาการในเรื่องนี้ ทั้งนี้ เพื่อจะนำไปสู่การพิจารณาถึงสาระหลักในงานด้านการกำหนดมาตรฐานฮาลาล การวางระบบ รูปแบบและกระบวนการตรวจรับรองฮาลาลของประเทศไทย ทั้งในส่วนบทบาทของรัฐบาลในการดำเนินนโยบายการสร้างความเข้มแข็งของผลิตภัณฑ์ฮาลาลไทย ภายใต้ความร่วมมือระหว่างองค์การภาครัฐ ภาคเอกชน และที่สำคัญยิ่งคือการบริหารกิจการฮาลาลขององค์การด้านการบริหารกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย

2. วัตถุประสงค์ คำถาม และขอบเขตของการวิจัย

วัตถุประสงค์สำคัญของบทความวิจัยนี้มีสองประการ คือ

- 1) เพื่อพิจารณาวิวัฒนาการของการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และกระบวนการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ ฮาลาลของประเทศไทยนับตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน
- 2) เพื่อพิจารณาองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในบริบททางสังคมและเศรษฐกิจไทยอันมีผลต่อการยอมรับในประชาคมระหว่างประเทศ

เนื่องจากการวิจัยในลักษณะนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงพิจารณากำหนดคำถามของการวิจัยอย่างมีโครงสร้างดังนี้

- 1) การให้ความสำคัญต่อการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทยเริ่มขึ้นเมื่อใด มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาอย่างไร และคณะบุคคลหรือองค์การใดเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องใดบ้าง อย่างไรในแต่ละช่วงเวลา
- 2) การพัฒนามาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยเกิดขึ้นเมื่อใด หลังจากมีมาตรฐานแล้วมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการกำหนดกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลอย่างไร และมีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น
- 3) องค์การศาสนาอิสลามในประเทศไทยมีบทบาทอย่างไรบ้าง ในการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลดังกล่าว ขณะเดียวกันองค์การภาครัฐ ภาคเอกชน องค์การภาคประชาสังคม มีส่วนร่วมหรือไม่ มากน้อยเพียงใด
- 4) การพัฒนามาตรฐานฮาลาลและกระบวนการรับรองฮาลาลของไทยสอดคล้องกับการพัฒนามาตรฐานฮาลาลของโลกมุสลิมหรือไม่ อย่างไร และมาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยได้รับการยอมรับหรือไม่ อย่างไร ในแวดวงมาตรฐานฮาลาลสากล

สำหรับขอบเขตของงานวิจัยในเชิงสังคมศาสตร์ประยุกต์ เพื่อการวิเคราะห์พัฒนาการเรื่องมาตรฐานฮาลาลในประเทศไทยถือเป็นงานที่มีความสำคัญ แต่สำหรับในวงการมาตรฐานฮาลาลของไทยถือว่าเป็นงานใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนในบริบททางเศรษฐกิจสังคมที่มีไข่มุมสลิม ดังนั้นเพื่อให้การแสวงหาคำตอบของคำถามวิจัยที่จะลงลึกถึงวิวัฒนาการ ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตของระยะเวลาการดำเนินการด้านการตรวจรับรองฮาลาล ของไทย จะนับย้อนหลังตั้งแต่ปี 2492 เป็นต้นมาจนถึงปี 2559 ส่วนในด้านของแนวโน้มจะเป็นการคาดการณ์ไปจนถึงปี 2563

3. ระเบียบวิธีการวิจัย การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงพลวัตรเชิงวิวัฒนาการและแนวโน้มในอนาคตผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวมและวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง ประมวลข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ เจตนาเหตุของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์เนื้อหาของกฎหมายและระเบียบของการบริหารกิจการฮาลาลในแต่ละช่วงเวลาของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการกำหนดมาตรฐาน และการกำหนดกระบวนการรับรองมาตรฐาน ขณะเดียวกันได้ใช้ความพยายามในการสืบค้นข้อมูลพื้นฐานจากรายงานผลการดำเนินงาน บันทึกการประชุม เพื่อประมวลวิวัฒนาการของการพัฒนามาตรฐานและกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในแต่ละช่วงเวลา จากนั้นจึงจัดทำเป็นเอกสารเบื้องต้น เพื่อนำไปตรวจสอบความชัดเจนและถูกต้อง ด้วยการดำเนินการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้บริหารองค์การศาสนาอิสลามหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งผู้ประกอบการภาคเอกชน

ขั้นตอนที่สอง ในส่วนของการวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงลึกเพื่อนำไปสู่ความสมบูรณ์ของเอกสารเบื้องต้นนั้น ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ที่หลากหลาย นับตั้งแต่การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศาสนาอิสลาม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นผู้บริหารของสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย การสนทนากลุ่ม (Focus group) กับคณะกรรมการกำหนดมาตรฐานผู้ทำหน้าที่ในการศึกษา วิเคราะห์และสังเคราะห์งานที่เกี่ยวข้องกับการตรวจรับรอง ที่ปรึกษาประจำสถานประกอบการ ผู้ควบคุมการเชือดสัตว์ ผู้ตรวจสอบผลิตภัณฑ์ฮาลาล ผู้ตรวจการผลิตภัณฑ์ฮาลาล การประชุมร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการมาตรฐานฮาลาล รวมทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการอบรมผู้ประกอบการ นักวิชาการศาสนา นักวิทยาศาสตร์แขนงที่เกี่ยวข้อง นักวิทยาศาสตร์ฮาลาล รวมถึงการตรวจติดตามการทำงานการตรวจและการรับรองฮาลาล

ขั้นตอนที่สาม จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ แล้วจึงสรุปเป็นบทความวิจัยในลักษณะของกรณีศึกษา เพื่อเผยแพร่ต่อไป

4. นิยามศัพท์ที่สำคัญ

เนื่องจากงานด้านมาตรฐานและการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาล เป็นศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินงานเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเฉพาะ ทั้งในเชิงแนวความคิดและแนวปฏิบัติที่มีอิทธิพลโดยตรงกับหลักการและกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของมุสลิม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องนิยามศัพท์เฉพาะที่สำคัญเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยดังนี้

“ฮาลาล” เป็นคำที่มาจากภาษาอาหรับ **حلال** มีความหมายว่าอนุญาตหรืออนุมัติ ในบทบัญญัติกฎหมายอิสลาม ฮาลาลมีความหมายเฉพาะว่า เป็นที่อนุมัติตามบทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอาน รวมทั้งการปฏิบัติอันถือเป็นแบบอย่างจากวจนะและการปฏิบัติตนของมุฮัมมัด ศาสดาแห่งอิสลาม ที่ได้รับการอธิบายโดยบรรดาปรมาจารย์และผู้เชี่ยวชาญในด้านกฎหมายอิสลาม

“มาตรฐาน” หมายถึง ข้อกำหนดทางวิชาการในรูปของเอกสารที่แพร่หลายแก่บุคคลทั่วไป กำหนดขึ้นโดยความร่วมมือและการยอมรับร่วมกันของผู้มีส่วนได้เสีย และผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลจากการพิจารณาร่วมกันโดยมุ่งประโยชน์สูงสุด ดังนั้น เมื่อเกี่ยวข้องกับเรื่องของฮาลาลจึงหมายถึงข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาล

“นุญส” หมายถึง สิ่งสกปรกตามศาสนบัญญัติอิสลาม ซึ่งมี 3 ประเภท ได้แก่ นุญสชนิดเบา นุญสชนิดปานกลาง และนุญสชนิดหนัก รวมถึงอาหารที่ปนเปื้อนหรือสัมผัสกับนุญส เว้นแต่จะได้ขจัดนุญสนั้นออกไปแล้ว

“อาหารฮาลาล” หมายถึง อาหารที่ได้รับอนุญาตตามศาสนบัญญัติอิสลาม รวมถึงสิ่งอื่นที่มีความหมายเช่นเดียวกันและมีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อกำหนดในมาตรฐานฉบับนี้

“ศาสนบัญญัติอิสลาม” หมายถึง บทบัญญัติที่มุสลิมต้องถือปฏิบัติ โดยยึดตัวบทจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัซซุนนะฮ์ อัล-อิจมาอ์ และอัล-กียาส ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันตามแนวทางในสาขานิกาย (มัซฮับ) ชาฟีอี หรือฮานาฟี หรือมาลิกี หรือฮัมบาลี ขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศที่จะนำแนวทางนี้ไปใช้ปฏิบัติว่ายึดถือในแนวทางใด

“กิจการฮาลาล” หมายถึง การดำเนินกิจการใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดมาตรฐานฮาลาล การวางระบบมาตรฐานฮาลาล การควบคุมมาตรฐานฮาลาล การตรวจและการรับรองฮาลาล รวมถึงการอนุญาต การยกเลิกให้ใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาลแก่ผลิตภัณฑ์ การประชาสัมพันธ์ หรือการให้บริการอื่นที่เกี่ยวข้อง

“ผลิตภัณฑ์ฮาลาล” หมายถึง สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ หรือสิ่งที่ผลิตขึ้นตามกระบวนการมาตรฐานผลิตภัณฑ์ฮาลาล และหมายความรวมถึงการจำหน่าย บริการ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การจัดการโลจิสติกส์และห่วงโซ่อุปทาน ตลอดจนนวัตกรรมที่เกี่ยวข้อง ที่ไม่ขัดต่อศาสนบัญญัติอิสลาม (CrescentRating, 2015)

“ระบบงานฮาลาล” หมายถึง ข้อกำหนดในการตรวจและการรับรองฮาลาล รวมถึงการอนุญาต การยกเลิกให้ใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาลแก่ผลิตภัณฑ์ การประชาสัมพันธ์ หรือการให้บริการที่เกี่ยวข้อง

“การรับรองฮาลาล” หมายถึง การให้การรับรองผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยผู้ประกอบการ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ฮาลาล หรือได้ถูกผลิตขึ้นจากสิ่งที่ยาลาลตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม โดยหน่วยงานที่ได้รับมอบอำนาจตามกฎหมายให้เป็นผู้ทำหน้าที่ในการตรวจรับรอง

5. ประโยชน์ของการศึกษา

ในทางสังคมศาสตร์วิธีการศึกษาและวิเคราะห์ด้วยข้อพิจารณาเชิงวิวัฒนาการมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจถึงปรัชญา หลักการและเหตุผล แนวคิดและพัฒนาการทางการบริหารการพัฒนามาตรฐานฮาลาลของประเทศไทย ที่สะท้อนถึงคุณค่าในด้านอัตลักษณ์ของมาตรฐานฮาลาล และกระบวนการตรวจรับรองของไทยที่ผ่านมา อันถือเป็นการถอดบทเรียนของการทำงานเพื่อการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกันการพิจารณาแนวโน้มของการพัฒนามาตรฐานด้วยการสังเคราะห์และสานโยงข้อเท็จจริงในอดีต จะมีผลสำคัญต่อการสร้างความแข็งแกร่งด้านการสร้างการยอมรับในตราสัญลักษณ์ของเครื่องหมายรับรองฮาลาลของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการสร้างความเชื่อถือของผู้บริโภค ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการแข่งขันด้านคุณภาพของตลาดฮาลาลโลกในอนาคต

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยในฐานะที่เป็นมุสลิม แต่มีใช้ผู้เชี่ยวชาญในด้านนิติศาสตร์อิสลาม รวมถึงปรัชญาของศาสตร์ทางด้านดังกล่าวนี้โดยตรง แต่ด้วยการวิเคราะห์ปรัชญาของศาสตร์ด้านการบริหารและการจัดการ บทสรุปที่น่าจะได้รับคือความเข้าใจที่ถ่องแท้ถึงประเด็นว่าด้วยปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในกิจการฮาลาลประเทศไทยในเชิงเปรียบเทียบกับงานด้านเดียวกันนี้ในประเทศอื่นด้วย

ดังนั้น ผลลัพธ์สุดท้ายที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยนี้คือ การชี้ให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาคุณค่าของมาตรฐานฮาลาล และการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง อันหมายถึงการเน้นความสำคัญของมาตรฐานฮาลาลในการสร้างคุณค่าของผลิตภัณฑ์ฮาลาลไทย ทั้งในฐานะของเครื่องหมายรับรอง และการสร้างความยั่งยืนในด้านมูลค่าของแบรนด์ฮาลาลไทย

6. แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานฮาลาล

6.1 ความหมายและความสำคัญของฮาลาลในการดำเนินชีวิตของมุสลิม

ตามหลักศรัทธาและหลักการปฏิบัติตนของมุสลิมทั้งหลาย คัมภีร์อัลกุรอานมีสถานะเป็นกฎหมายหลักในการดำเนินชีวิตและการจัดระเบียบสังคม ในขณะที่บทเรียนจากจริยวัตรของศาสนาดามุฮัมมัดหรือซุนนะห์ถือเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาอันถาวรในอัลเลาะห์ การดำรงไว้ซึ่งความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความพอเพียง พอดี พอสมควร และดำรงตนอยู่ในทางสายกลางของมุสลิมอย่างแท้จริง (วินัย ดะห์ลัน. 2557: 221–227, อับดุลเลาะห์ หนุ่มสุข. 2558: 91–106) ทั้งนี้ การดำเนินชีวิตที่มีแบบแผนอันสำคัญยิ่งคือวิถีฮาลาลและญอญิบ

ดังที่ได้อธิบายแล้วว่าคำว่า **ฮาลาล (حلال)** เป็นคำภาษาอาหรับ มีความหมายทั่วไปว่า “อนุมัติ” เมื่อนำมาใช้ในบทบัญญัติศาสนา นักวิชาการด้านนิติศาสตร์อิสลามอธิบายว่า “หมายถึงสิ่งที่ได้รับอนุมัติทั้งในการบริโภคและอุปโภค” นอกจากนั้นคำตรงข้ามของฮาลาลคือคำว่า “ฮารอม” ที่มีความหมายว่าห้าม ซึ่งเมื่อนำมาใช้ในหลักกฎหมายอิสลามจะมีความหมายว่า “เป็นสิ่งที่ศาสนาห้าม” (อรุณ บุญชม. 2551: 3)

ดร. ยูซุฟ อัลกอฎาวี อธิบายว่าเมื่อพิจารณาตามหลักนิติศาสตร์อิสลาม การดำเนินชีวิตของมุสลิมจึงมีกำหนดกฎเกณฑ์ทั้งในด้านการอนุมัติหรือไม่อนุมัติ ตลอดจนการห้ามกระทำการสิ่งใด จึงถือว่าวิถีชีวิตมุสลิมมีความผูกพันอยู่กับศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งในเรื่องของความผูกพันระหว่างอัลเลาะห์กับมนุษย์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่ได้รับอนุมัติหรือไม่อนุมัติให้บริโภค (Yusuf al-Qaradawi: 2001: 12–14)

ทั้งนี้ สัตว์ที่ได้รับอนุมัติให้บริโภคจะต้องผ่านการเชือดเพื่อนำไปเป็นอาหาร มีวิธีการเชือดอย่างถูกต้อง โดยมุสลิมที่เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในกรรมวิธีการเชือดอย่างถูกต้อง รวมถึงการกำหนดเจตนารมณ์ในการเชือดด้วยมีดหรือเครื่องมือที่คมกริบ โดยผู้เชือดจะต้องตัดหลอดเลือด หลอดเลือดแดง หลอดเลือดดำ และหลอดอาหารให้ขาดเพียงครั้งเดียว พร้อมด้วยการกล่าวนามของพระผู้เป็นเจ้า โดยไม่ต้องมีดออกจนกว่าเลือดจะไหลออกจากตัวสัตว์จนหมดและหยุดลง ดังนั้นการเชือดจึงแตกต่างจากการฆ่าหรือการทรมานสัตว์ เพราะตามหลักศาสนาบัญญัติอิสลามห้ามการทรมานสัตว์โดยสิ้นเชิง อันรวมไปถึงการทรมานสัตว์ด้วยการทำให้สลบหรือหมดความรู้สึก (stunning) เพื่อความง่ายในการเชือดอีกด้วย (มุหัมมัด บินรอฮิม อัด-ตุวัยญีรียฺ. 2006)

ในเรื่องของการบริโภคนั้น บทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานที่ถือเป็นการชี้นำผู้บริโภคระบุว่า “มนุษย์ชาติทั้งหลาย จงบริโภคสิ่งอนุมัติและเป็นสิ่งที่ดีที่มีอยู่ในแผ่นดิน และจงอย่าปฏิบัติตามวิถีของมารร้ายชัยฏอน เพราะโดยแท้จริงวิถีเหล่านั้นเป็นศัตรูของพวกท่านโดยชัดเจน” (อัลบะเกาะเราะห์: 168)

ในโอกาสนี้ นักนิติศาสตร์อิสลามอธิบายว่าการบริโภคสิ่งอนุมัติได้จำกัดเฉพาะมุสลิม แต่ใช้ถ้อยสำนวนว่า “มวลมนุษยชาติ” ทั้งหมด นอกจากนั้นคำว่าสิ่งที่ดีนั้น ภาษาอาหรับที่ใช้ในบทบัญญัตินี้คือคำว่า “ฏอยยิบ” ซึ่งมีความหมายโดยเฉพาะว่า “สิ่งที่ดี สะอาด และมีคุณค่าต่อสุขภาพ” โดยในภาษาอังกฤษคำว่า “ฏอยยิบ” มักจะแปลว่า “Wholesomeness” หรือ “Healthiness” ซึ่งย่อมจะหมายถึงสิ่งที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างสุขภาพ ส่วนคำว่ามารร้ายชัยฏอน คือสิ่งที่เป็นพิษอันไม่มีคุณค่าต่อชีวิตและร่างกายนั่นเอง (Sazelin Arif and Ridzwan Ahmad. 2001: 12242–12248, Abdul Aziz, Yuhanis. And Vui Chok, Nyen.2013: 1–23)

อนึ่ง สำหรับบทบัญญัติในพระคัมภีร์อัลกุรอานที่กล่าวถึงมุสลิมผู้ศรัทธานั้น จะเป็นบทบัญญัติที่มีเงื่อนไขเฉพาะ ได้แก่

“บรรดาผู้มีศรัทธาทั้งหลาย จงบริโภคสิ่งที่ดีอันมากมายที่เราได้ประทานให้เป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกท่าน และพวกท่านจงขอบคุณอัลเลาะห์หากพวกท่านเคารพภักดีต่อพระองค์เท่านั้น ที่จริงพระองค์ได้ห้ามพวกท่านเฉพาะแต่เพียง ซากสัตว์ เลือด เนื้อของสุกร สัตว์ที่ถูกเชือดบูชาโดยเอื่อนามอื่นนอกจากอัลเลาะห์ ดังนั้น ผู้ใดที่ตกอยู่ในภาวะคับขัน โดยไม่มีเจตนาขัดขึ้น และไม่ใช้เป็นการละเมิดก็ไม่มีบาปแก่พวกเขา แท้จริง อัลเลาะห์เป็นผู้เมตตายิ่ง ผู้ทรงเมตตาเสมอ” (อัลบะเกาะเราะห์: 172–173)

บทบัญญัติที่กล่าวนี้มุ่งเฉพาะผู้มีศรัทธาในอิสลามเท่านั้น กล่าวคือเป็นเจตนารมณ์ของอัลเลาะห์กำหนดให้ผู้ศรัทธาในอิสลาม พิจารณาบริโภคสิ่งที่ดีที่ถือเป็นปัจจัยยังชีพที่เป็นประโยชน์ (Nurruhidayah A. Fadzillillah. et.al: 159) ทั้งนี้ ถือได้ว่าเป็นพระกรุณาธิคุณของพระองค์สำหรับอาหารที่ห้ามบริโภคมีเพียงสี่อย่าง ได้แก่ **ซากสัตว์ เลือด สุกร และสัตว์ที่ถูกเชือดเพื่อการบูชา** ด้วยเจตนาในการกล่าวนามอื่นที่มิใช่**อัลเลาะห์** และอาหารที่กล่าวในพระบัญญัติอื่นที่ชัดเจนที่สุด ได้แก่

“จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ฉันไม่พบว่ามีสิ่งใดที่เปิดเผยแก่ฉันเป็นสิ่งที่ต้องห้ามแก่ผู้ที่จะบริโภคมัน เว้นแต่สัตว์ที่ตายเอง หรือเลือดที่ไหลออกมา หรือเนื้อของสุกร เพราะแท้จริงมันเป็นสิ่งที่สกปรก หรือสัตว์ที่เป็นการฝ่าฝืนที่เปล่งนามอื่นไปจากอัลเลาะห์ขณะเชือด ดังนั้น ผู้ใดที่ตกอยู่ในภาวะคับขัน โดยไม่มีเจตนาขัดขึ้น และไม่ใช้เป็นการละเมิด เพราะแท้จริงพระผู้อภิบาลของท่านเป็นผู้อภัยยิ่ง” (อัลอันอาม: 145)

เมื่อศึกษาด้วยการสืบค้นในบทบัญญัติโองการอื่น มีการกล่าวถึงรายละเอียดบรรดาสัตว์และสิ่งที่ไม่อนุมัติชัดเจนมากยิ่งขึ้นไปอีก (Jabar Zaman and others. 2001: 385–389) กล่าวคือ

“เป็นที่ต้องห้ามเหนือพวกท่าน คือ ชากสัตว์ เลือด เนื้อสุกร สัตว์ที่ถูกเชือดบูชาโดยเอื่อนามอื่นนอกจากอัลเลาะห์ สัตว์ที่ถูกรัดคอตาย สัตว์ที่ถูกตีจนตาย สัตว์ที่ตกมาจากที่สูงจนตาย สัตว์ที่ถูกขวิดตาย สัตว์ที่ถูกสัตว์ดุร้ายกิน เว้นแต่ที่พวกท่านเชือดอย่างถูกต้องทัน และสัตว์ที่ถูกเชือดพลิกบนแท่นหินเพื่อการบูชาญ.” (อัลมาอิดะห์: 3)

ดังนั้น ในบทบัญญัตินี้สิ่งที่ไม่อนุมัติมีรวมทั้งสิ้น 4 ประเภท ซึ่งต่อมาในการพิจารณาและถกเถียงของนักนิติศาสตร์อิสลามยุคปัจจุบันจึงมีการจัดทำเป็นรายละเอียดที่ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งในบทความนี้จะระบุไว้เมื่อพิจารณากรณีการกำหนดมาตรฐานฮาลาลของไทย

จะเห็นได้ว่า “ฮาลาล” หมายถึงสิ่งที่อนุมัติให้มุสลิมบริโภคได้อย่างปลอดภัยทั้งในทางกายภาพและจิตภาพ จึงจำเป็นต้องปราศจากการปนเปื้อนสิ่งต้องห้าม หรือในศาสนาบัญญัติอิสลามใช้คำว่า “ฮารอม (Haram)” จึงมีความละเอียดอ่อนค่อนข้างสูง เมื่อพิจารณาถึงความเชื่อมโยงของกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาลตลอดห่วงโซ่คุณค่าของผู้บริโภค (Customer Value Chain) และการจัดการด้านห่วงโซ่อุปทาน (Logistics and Supply Chain) ทั้งนี้ เนื่องจากความซับซ้อนของวัตถุดิบและกระบวนการผลิตเชิงอุตสาหกรรม อาจมีความเสี่ยงต่อการปนเปื้อนหะรอมมากขึ้น ผู้บริโภคมุสลิมจึงใส่ใจในมาตรฐานฮาลาลที่เป็นหลักการด้านความปลอดภัย การตรวจสอบ และการทวนสอบของการรับรองฮาลาลที่มีคุณภาพ จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภค

6.2 การพัฒนามาตรฐานฮาลาลในองค์การระหว่างประเทศ

มาตรฐานฮาลาล (Halal Standards) เป็นเรื่องใหม่เมื่อเทียบกับมาตรฐานอุตสาหกรรมอื่น ดังนั้นเมื่อ ผลิตภัณฑ์ฮาลาลเริ่มมีความเกี่ยวข้องกับการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างกันมากขึ้น ลูกค้าหรือผู้บริโภคจึงหันมาให้ความสำคัญต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการจัดการฮาลาลตลอดเส้นทางของห่วงโซ่อุปทาน ทั้งนี้ เพื่อมีหลักประกันในความถูกต้องและน่าเชื่อถือต่อผู้บริโภคตั้งแต่ต้นทางไปจนถึงปลายทาง กล่าวคือความเชื่อมั่นจากเรือกสวนไร่นาไปสู่โต๊ะอาหาร (From Farm to Table) จำเป็นต้องมีการดำเนินการที่เป็นมาตรฐาน (Standardization)

เมื่อปี 2540 คณะกรรมาธิการโครงการมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศขององค์การอาหารและเกษตรและองค์การอนามัยโลก (FAO/WHO Codex Alimentarius Commission: CAC) (เรียกย่อว่า Codex) มีหน้าที่ในการกำหนดมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศให้เป็นมาตรฐานสากล นอกจากนี้คำว่า “Codex” เป็นคำที่ใช้เรียก “Codex Alimentarius” ซึ่งมาจากภาษาละติน หมายถึง “Food Code” (ในภาษาไทยหมายถึงข้อกำหนดด้านมาตรฐานอาหาร) ด้วย โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อปกป้องคุ้มครองสุขภาพอนามัยของผู้บริโภค และเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในด้านการค้าระหว่างประเทศ (CODEX. 2001: 43–46) มีประกาศฉบับที่ CAC/GL 24–1997 อันเป็นผลจากการประชุมครั้งที่ 22 ปี 2540 เรื่อง แนวทางทั่วไปในการใช้คำว่าฮาลาล (General Guidelines for Use the Term Halal) เพื่อเป็นแนวทางของประเทศสมาชิกในการวางมาตรฐานและมาตรการในการใช้คำว่าฮาลาลอย่างเป็นทางการได้ อันแสดงให้เห็นว่าองค์การระหว่างประเทศทั้งสององค์กรนี้มีหน้าที่โดยตรงในการกำหนดมาตรฐานด้านอาหาร ให้การยอมรับว่าการกำหนดมาตรฐานด้านอาหารฮาลาลจำเป็นต้องเข้าใจถึงหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติตามข้อกำหนดและเงื่อนไขทางนิติศาสตร์อิสลาม

เกี่ยวกับเรื่องนี้สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม นำเอกสารโคเด็กซ์ มาแปลเป็นภาษาไทยเมื่อปี 2541 (ศูนย์สารนิเทศทางอาหาร. 2558) และประกาศใช้เป็นมาตรฐานรหัส มอก. 1701-2541 เพื่อประกาศใช้ในระดับที่เหมือนกันทุกประการ (Identical) โดยชี้ชัดว่า

“มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมฉบับนี้ กำหนดข้อเสนอแนะทั่วไป และมาตรฐานในการ ดำเนินการสำหรับการใช้คำ “ฮาลาล” (Halal) หรือคำอื่นที่เทียบเท่าเพื่ออ้างบนฉลาก อาหาร ตามที่กำหนดในมาตรฐานทั่วไปสำหรับการแสดงฉลากของอาหารบรรจุหีบห่อ (General Standard for the Labeling of Prepackaged Foods) และรวมถึงการใช้ เครื่องหมายการค้า ชื่อยี่ห้อและชื่อทางธุรกิจ และใช้เป็นส่วนเสริมของร่างข้อแนะนำทั่วไป สำหรับการอวดอ้างฉบับแก้ไข (Drafted Revision of Codex General Guidelines on Claims) แต่ไม่สามารถใช้แทนข้อห้ามใดๆ ในร่างข้อแนะนำดังกล่าว ข้อแนะนำนี้ได้รับการ รับรองแล้วจากคณะกรรมการโครงการมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศ (Codex Alimentarius Commission) การนำข้อแนะนำนี้ไปใช้ปฏิบัติและการออกใบรับรองโดย ประเทศผู้ส่งออก ควรได้รับการยอมรับในหลักการจากประเทศผู้นำเข้าเกี่ยวกับการใช้คำ “ฮาลาล” บนฉลากอาหารที่ได้ปฏิบัติตามข้อแนะนำนี้”

จึงอาจกล่าวได้ว่าปี 2540 เป็นปีสำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนามาตรฐานฮาลาลอย่างจริงจังใน วงการอาหารโลก และประเทศไทยเองได้ให้ความสำคัญในเรื่องดังกล่าวนี้ด้วย

พิจารณาเชิงเนื้อหาของมาตรฐานฮาลาลโคเด็กซ์ ที่ใช้เป็นบรรทัดฐานสำหรับการกำหนดมาตรฐาน ฮาลาลที่จะถือเป็นมาตรฐานเฉพาะในวงการระหว่างประเทศนั้น มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

6.2.1 ข้อแนะนำทั่วไปสำหรับการใช้คำ “ฮาลาล”

คณะกรรมการโคเด็กซ์ พิจารณาว่าอาจมีความแตกต่างเล็กน้อยทางด้านความคิดในการ แปลความหมายของสัตว์ที่มีการเชือดอย่างถูกต้อง และสัตว์ที่เชือดไม่ถูกต้องตามบทบัญญัติอิสลาม ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความแตกต่างด้านแนวคิดของสำนักคิดทางศาสนาอิสลาม (Islamic Schools of Thought) ดังนั้น ข้อแนะนำทั่วไปเหล่านี้ จะขึ้นอยู่กับการศึกษาของพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องของประเทศผู้นำเข้า อย่างไรก็ตามใบรับรองที่ออกโดยพนักงานเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม (Religious Authorities) ของประเทศ ผู้ส่งออกควรได้รับการยอมรับในหลักการจากประเทศผู้นำเข้า เว้นแต่ประเทศผู้นำเข้าให้เหตุผลความจำเป็น สำหรับความต้องการเฉพาะอย่างอื่น

(1) ขอบข่าย

เสนอมาตรการในการดำเนินการสำหรับการใช้คำ “ฮาลาล” เพื่อการแสดงไว้บนฉลากอาหาร รวมถึงการจัดทำข้อกำหนดสำหรับใช้คำ “ฮาลาล” และคำอื่นที่เทียบเท่าในการอ้างตามที่กำหนดในมาตรฐาน ทั่วไปสำหรับการแสดงฉลากของอาหารบรรจุหีบห่อ (General Standard for the Labelling of Prepackaged Foods) และรวมถึงการใช้เครื่องหมายการค้า ชื่อยี่ห้อและชื่อทางด้านธุรกิจ โดยข้อแนะนำนี้ ต้องการใช้เป็นส่วนหนึ่งของร่างข้อแนะนำทั่วไปสำหรับการอวดอ้างฉบับปรับปรุงแก้ไข (Draft Revision of the Codex General Guidelines on Claims) และไม่สามารถใช้แทนข้อห้ามใดๆ ในร่างข้อแนะนำดังกล่าว

(2) คำนิยาม

อาหารฮาลาล หมายถึง อาหารที่ได้รับอนุญาตตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม และควรมีคุณสมบัติครบถ้วน ดังนี้

- ก. ไม่ประกอบด้วยหรือไม่บรรจุสิ่งใดที่ไม่ถูกต้องตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม
- ข. ต้องไม่ถูกเตรียม แปรรูป ขนส่ง หรือเก็บรักษา โดยใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ปนเปื้อนจากสิ่งสกปรกตามข้อกำหนดในบทบัญญัติศาสนาอิสลาม
- ค. ต้องไม่อยู่ในขั้นตอนการเตรียม การแปรรูป การขนส่ง หรือการเก็บรักษา โดยสัมผัสโดยตรงกับอาหารที่ไม่ถูกต้องเกณฑ์ข้อ ก. และ ข.
- ง. นอกจากข้อ ก. ข้างต้น อาหารฮาลาลสามารถเตรียม แปรรูป หรือเก็บรักษาในบริเวณที่แยกออกจากกัน หรือสายการผลิตที่แยกจากกันภายในสถานที่ผลิตเดียวกันกับการผลิตอาหารที่ไม่ฮาลาล จำเป็นต้องวางมาตรการที่ควรดำเนินการเพื่อป้องกันการปนเปื้อนข้ามระหว่างอาหารฮาลาลกับ อาหารที่ไม่ฮาลาล
- จ. สำหรับอุปกรณ์ที่ผ่านการใช้กับอาหารที่ไม่ฮาลาล จะต้องมีการทำความสะอาดที่ถูกต้องตามข้อกำหนดของบทบัญญัติศาสนาอิสลาม กับต้องมีการตรวจสอบความถูกต้องในการชำระล้างดังกล่าว

(3) บรรทัดฐานสำหรับการใช้คำว่าฮาลาล

(3.1) อาหารที่ถูกต้องตามบทบัญญัติ

คำว่า ฮาลาล จะใช้สำหรับอาหารที่ได้พิจารณาแล้วว่าถูกต้องบทบัญญัติอิสลามเท่านั้น โดยจะพิจารณาจากวัตถุดิบที่จะใช้ในการประกอบอาหารทั้งหมดจะต้องถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ โดยมีข้อยกเว้นวัตถุดิบที่ได้มา รวมทั้งผลิตภัณฑ์และสิ่งที่ได้จากวัตถุดิบดังกล่าว (หมายถึงสิ่งที่ต้องห้ามหรือหะรอม) ได้แก่

ก. อาหารที่ได้จากสัตว์ต่อไปนี้

- สุนัข และหมูป่า
- สุนัข งู และลิง
- สัตว์กินเนื้อเป็นอาหารที่มีเขี้ยวและกรงเล็บ เช่น สิงโต เสือ หมี และสัตว์อื่นที่คล้ายกัน
- นกกินเหยื่อที่มีกรงเล็บ เช่น นกอินทรี นกแร้ง และนกอื่นที่คล้ายกัน
- สัตว์ทำลาย เช่น หนู ตะขาบ แมลงป่อง และสัตว์อื่นที่คล้ายกัน
- สัตว์ที่ห้ามฆ่าในศาสนาอิสลาม เช่น มด ผึ้ง และนกหัวขวาน
- สัตว์ที่น่ารังเกียจโดยทั่วไป เช่น เหยี่ยว หมัด ไร เห็บ แมลงวัน หนอน และสัตว์อื่นที่คล้ายกัน
- สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น กบ จระเข้ และสัตว์ที่คล้ายกัน
- ล่อ (เดิมเรียกว่า ฟ่อ) และลาที่เป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อการใช้งาน
- สัตว์น้ำที่มีพิษและเป็นอันตรายทุกชนิด
- สัตว์อื่นที่ไม่ได้มีการเชือดอย่างถูกต้องตามกฎหมายศาสนาอิสลาม
- เลือด (โลหิต) ของสัตว์ทุกชนิด

- ข. อาหารที่ได้จากพืช จะต้องไม่ใช่พืชที่มีพิษและเป็นอันตราย ยกเว้นเมื่อสารพิษและอันตรายได้ถูกกำจัดออกระหว่างกระบวนการผลิตแล้ว
- ค. เครื่องดื่ม เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ และเครื่องดื่มทุกชนิดที่มีพิษ และ
- ง. วัตถุเจือปนอาหาร ที่มาจากทั้ง 3 แหล่ง คือ สัตว์ พืช และเครื่องดื่มข้างต้น

(3.2) การเชือดสัตว์

สัตว์บกทุกชนิดที่อนุญาตให้บริโภคจะต้องผ่านการเชือดที่ถูกต้องตามบทบัญญัติอิสลาม โดยการเชือดควรต้องดำเนินการให้เป็นตาม Codex Recommended Code of Hygienic Practice for Fresh Meat) และตามข้อกำหนดต่อไปนี้

- ก. ผู้เชือดต้องเป็นมุสลิมที่มีสภาพจิตปกติ และมีความรู้ในการเชือดสัตว์ตามบทบัญญัติอิสลาม
- ข. สัตว์ที่จะนำมาเชือดเป็นสัตว์ที่ได้รับอนุมัติตามบทบัญญัติอิสลาม
- ค. สัตว์ที่จะนำมาเชือดต้องเป็นสัตว์ที่ยังมีชีวิตในระหว่างทำการเชือด
- ง. ผู้เชือดต้องกล่าวคำว่า “บิสมิลลาฮฺ” (คือการกล่าวนามของพระผู้เป็นเจ้า) ก่อนทำการเชือดสัตว์แต่ละตัว
- จ. มีดที่ใช้ในการเชือดจะต้องคมกริบ ผู้เชือดจะไม่มีคมมีดออกจากสัตว์ในระหว่างทำการเชือด
- ฉ. ในการเชือดจะต้องให้คมมีดตัดหลอดเลือด หลอดอาหาร เส้นเลือดแดง และเส้นเลือดดำบริเวณส่วนลำคอของสัตว์ที่ถูกเชือดให้ขาด

(3.3) การเตรียม การผลิต การบรรจุหีบห่อ การขนส่ง และการเก็บรักษา

อาหารทุกชนิดควรเตรียม แปรรูป บรรจุหีบ ห่อ ขนส่ง และเก็บรักษาในลักษณะที่เป็นไปตามข้อกำหนดของค่านิยามข้างต้น และเป็นไปตามหลักเกณฑ์ทั่วไปเกี่ยวกับสุขลักษณะอาหารของโคเด็กซ์ (Codex General Principles on Food Hygienic) และมาตรฐานอาหารของโคเด็กซ์เรื่องอื่นที่เกี่ยวข้อง

(3.4) ข้อกำหนดเพิ่มเติมเกี่ยวกับฉลากแสดงผลิตภัณฑ์

- ก. เมื่ออ้างว่าอาหารที่ผลิตเป็นอาหารฮาลาล คำว่า ฮาลาล หรือคำที่เทียบเท่าจะต้องปรากฏบนฉลากอาหาร
- ข. ตาม Draft Revision of the Codex General Guidelines on Claims การอ้างว่า ฮาลาล ไม่ควรใช้ในทางที่อาจทำให้เกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับความปลอดภัยของอาหารที่คล้ายคลึงกัน หรืออ้างว่าอาหารฮาลาลมีคุณค่าทางโภชนาการสูงกว่า หรือมีประโยชน์ต่อสุขภาพมากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับอาหารชนิดอื่น

หลังจากมีการประกาศมาตรฐานโคเด็กซ์เรื่องฮาลาลแล้ว ปรากฏว่าความตื่นตัวในเรื่องนี้จึงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศมุสลิมและมีไม่มุสลิม

6.3 การพัฒนามาตรฐานฮาลาลขององค์การความร่วมมือระหว่างประเทศอิสลาม (Organization of Islamic Cooperation – OIC)

การเคลื่อนไหวในการกำหนดและพัฒนามาตรฐานฮาลาลกลุ่มประเทศมุสลิมเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2527 ในการประชุมครั้งแรกของ Economic and Commercial Cooperation Standing Committee – COMCEC ซึ่งเป็นองค์กรในเครือข่ายขององค์การความร่วมมือระหว่างประเทศอิสลาม (Organization of Islamic Cooperation – OIC) มีมติให้จัดตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญด้านมาตรฐานของประเทศมุสลิม เพื่อวางรากฐานในการพัฒนามาตรฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาความร่วมมือด้านเศรษฐกิจและการพาณิชย์ จนนำไปสู่การบรรลุข้อตกลงในการจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องนี้โดยเฉพาะ โดยผ่านการรับรองในการประชุม COMCEC ครั้งที่ 14 เมื่อปี 2542 แต่กว่าจะมีมติร่วมกันจาก OIC ในปี 2554 ให้จัดตั้งสถาบันมาตรฐานและมาตรวิทยาสำหรับประเทศอิสลาม (Standard and Metrology Institute for Islamic Countries – SMIIC) เป็นองค์กรในเครือข่ายลำดับที่ 13 ของ OIC โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่นครอิสตันบูล สาธารณรัฐตุรกี

พันธกิจสำคัญตามเจตนารมณ์ของ SMIIC ได้แก่ การประสานสมรรถนะระหว่างประเทศสมาชิกในการร่วมกันกำหนดมาตรฐานและมาตรการที่เกี่ยวข้อง โดยใช้กระบวนการเชิงสมัครใจของการจัดทำมาตรฐาน ที่จะอำนวยความสะดวกทางการค้าและการบริการระหว่างองค์การของประเทศสมาชิกและประชาคมนานาชาติ ที่จะส่งผลให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกิจกรรมด้านมาตรวิทยา การใช้ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ การกำหนดมาตรฐาน การวางข้อกำหนดด้านกระบวนการตรวจรับรอง การรับรองหน่วยตรวจรับรอง เพื่อสนับสนุนการสร้างเสถียรภาพของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจภายใต้กรอบคัมภีร์ด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมนวัตกรรม รวมทั้งหลักประกันด้านความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ ภารกิจด้านมาตรฐานฮาลาลถือเป็นหนึ่งในฐานะที่ผลิตภัณฑ์ฮาลาลเป็นปัจจัยสำคัญระหว่างประเทศสมาชิก

ในด้านมาตรฐานฮาลาลนั้น นับตั้งแต่การก่อตั้ง SMIIC ดำเนินการจัดทำมาตรฐานและประกาศใช้มาตรฐานเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2554 ประกอบด้วยมาตรฐานดังต่อไปนี้ (Haluk Dağ and Emel Erbası-Gonc. 2013: 1–6)

- 1) มาตรฐานว่าด้วยแนวทางทั่วไปด้านอาหารฮาลาล (OIC/SMIIC 1: 2011: General Guidelines on Halal Food) เป็นมาตรฐานที่กำหนดขึ้นจากการประยุกต์แนวคิดที่สำคัญและจำเป็นด้านอาหารฮาลาล ตามหลักนิติศาสตร์อิสลาม โดยสามารถเทียบเคียงกับมาตรฐานฮาลาลโคเด็กซ์ ซึ่งจะมีความสอดคล้องกับระบบการจัดการความปลอดภัยของอาหาร (ISO 22000) รวมทั้งระบบการตรวจสอบย้อนกลับในห่วงโซาอาหารและอาหารสัตว์ (ISO 22005)
- 2) มาตรฐานว่าด้วยแนวทางสำหรับหน่วยงานในการตรวจรับรองฮาลาล (OIC/SMIIC 2: 2011: “Guidelines for Bodies Providing Halal Certification”) เป็นมาตรฐานตามหลักนิติศาสตร์อิสลามในการปฏิบัติการด้านการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในสถานประกอบการที่สามารถเทียบเคียงได้กับมาตรฐานการตรวจสอบและรับรอง - ข้อกำหนดสำหรับหน่วยตรวจ (ISO/IEC 17020) มาตรฐานการตรวจสอบและรับรอง - ข้อกำหนดสำหรับหน่วยตรวจประเมินและให้การรับรองระบบการจัดการ (ISO/IEC 17021) มาตรฐานการตรวจสอบและรับรอง - ข้อกำหนดทั่วไปว่าด้วยความสามารถของห้องปฏิบัติการทดสอบและสอบเทียบ (ISO/IEC 17025) มาตรฐานระบบการจัดการความปลอดภัยด้านอาหาร - ข้อกำหนดสำหรับหน่วยตรวจประเมินและให้การรับรองระบบการจัดการความปลอดภัยของอาหาร (ISO/TS 2203)

- 3) มาตรฐานแนวทางสำหรับหน่วยงานด้านการรับรองระบบงานเพื่อให้การรับรองหน่วยงานตรวจรับรองฮาลาล (OIC/SMIIC 3: 2011. “Guidelines for the Halal Accreditation Body Accrediting Halal Certification Bodies”) เป็นมาตรฐานที่กำหนดขึ้นโดยใช้ข้อกำหนดตามหลักนิติศาสตร์อิสลาม ทั้งนี้ด้วยการเทียบเคียงได้กับมาตรฐานสากลการเป็นหน่วยงานการรับรองระบบงาน (ISO/IEC 17011)

ในการดำเนินงานของ SMIIC ในการพัฒนามาตรฐานนั้น กระทำโดยการจัดตั้งคณะกรรมการวิชาการ (Technical Committees – TCs) ทั้งหมดจำนวน 9 ด้าน ได้แก่

- ด้านอาหารฮาลาล (TC1: Halal Food Issues)
- ด้านเครื่องสำอางฮาลาล (TC2: Halal Cosmetics Issues)
- ด้านสถานบริการ (TC3: Service Site Issues)
- ด้านพลังงานทดแทน (TC4: Renewable Energy)
- ด้านการท่องเที่ยวและบริการที่เกี่ยวข้อง (TC5: Tourism and Related Services)
- ด้านกระบวนการทางการเกษตร (TC6: Agricultural Processes)
- ด้านการขนส่ง (TC7: Transportation)
- ด้านวัตถุดิบเครื่องหนัง และการฟอกหนัง (TC8: Leather and Tanning Material)
- ด้านสิ่งทอและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง (TC9: Textile and Related Products)

7. สรุปผลการวิจัย

7.1 วิวัฒนาการการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในประเทศไทย

(1) ยุคเริ่มต้น พ.ศ. 2492 – 2523

ท่านผู้หญิงสมร ภูมิณรงค์ อดีตเลขาธิการของท่านจุฬาราชมนตรีถ้วน สุวรรณศาสตร์ และคณะบุคคลที่เกี่ยวข้อง อธิบายว่าในปีปลายปี พ.ศ. 2491 จนถึงต้นปี พ.ศ. 2492 ซึ่งสืบค้นจากบันทึกของหัวหน้าสำนักงานจุฬาราชมนตรี (ปริญา วิโรจน์วิทย์. 2512) ระบุว่า คณะนักธุรกิจจากตะวันออกกลางจากราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย สาธารณรัฐอิรัก และสาธารณรัฐคูเวต ได้มาขอคำปรึกษาเกี่ยวกับความต้องการผลิตภัณฑ์อาหารประเภทเนื้อสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไก่จากประเทศไทยเป็นอย่างมาก แต่ปัญหามีว่าบริษัทคู่ค้าอันได้แก่โรงเชือดสัตว์ของเทศบาลนครกรุงเทพในขณะนั้น ซึ่งมีอำนาจผูกขาดการดำเนินการด้านการเชือดสัตว์ โดยต่อมาภายหลังได้จัดตั้งขึ้นเป็นบริษัทสหสามัคคีค้าสัตว์ในปี พ.ศ. 2498 โดยเทศบาลนครกรุงเทพถือหุ้นใหญ่ และบริษัทแหลมทองค้าสัตว์ ซึ่งดำเนินการด้านโรงเลี้ยงไก่ ไม่สามารถให้หลักประกันได้ว่าไก่ที่ส่งออกมีการเชือดอย่างถูกต้องตามหลักการอิสลามหรือไม่ ถึงแม้บริษัททั้งสองจะยืนยันว่าสามารถดำเนินการได้ก็ตามหลักการอิสลาม หลังจากมีการปรึกษาหารือกันหลายครั้ง ในท้ายที่สุดกลุ่มพ่อค้าทั้งสามประเทศ จึงขอเข้ารับคำแนะนำจากท่านจุฬาราชมนตรีในฐานะของผู้นำสูงสุดทางด้านศาสนาอิสลาม เพื่อขอให้จุฬาราชมนตรีออกเอกสารรับรองความถูกต้องในการเชือด การชำระล้าง และการบรรจุภัณฑ์ให้กับบริษัทคู่ค้าดังกล่าว

อนึ่ง เนื่องจากในขณะนั้นจุฬาราชมนตรีไม่เคยมีการดำเนินการในเรื่องนี้มาก่อน จึงได้เรียกประชุมคณะผู้ทรงคุณวุฒิในการทำหน้าที่วินิจฉัยเกี่ยวกับการตัดสินปัญหาหรือการพิทวา (ในภายหลังเรียกว่า คณะอะห์ลุลฟัตวา) จำนวนสามท่าน ซึ่งเป็นนักการศาสนารุ่นใหม่ คือ นายมานิตย์ เกียรติธำชัย นายมูสตอฟา ฮานาฟี นายสวาฮ์ดี สุมาลัยศักดิ์ และนายรังสฤษดิ์ เชาวณศิริ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2489 – 2490 กับได้เชิญนายกเทศมนตรีนครกรุงเทพ นายประสิทธิ์ สมิตะศิริ และนายใหญ่ วิจิตรพาหนการ อธิบดีกรมปศุสัตว์ ซึ่งทั้งสองท่านนี้มิใช่มุสลิม ผลการปรึกษาหารือได้นำเสนอจุฬาราชมนตรีเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2492 ในลักษณะของแนวทางในการให้ความรู้เรื่องฮาลาลแก่ผู้ประกอบการ การให้ความรู้แก่พนักงานเชือดสัตว์ที่เป็นมุสลิม การจัดทำคำร้องเพื่อขอให้ออกหนังสือรับรอง การออกหนังสือรับรองฮาลาลจากจุฬาราชมนตรี และการตีตราฮาลาลเป็นภาษาอาหรับลงบนบรรจุภัณฑ์ หลังจากนั้นจึงเริ่มมีการดำเนินการออกหนังสือรับรองโดยจุฬาราชมนตรี เนื่องจากเป็นความเชื่อมั่นระหว่างผู้ประกอบการที่เป็นผู้ผลิตและจำหน่ายด้านหนึ่ง กับผู้ประกอบการที่เป็นพ่อค้าคนกลางอีกด้านหนึ่ง

ตามบันทึกของสำนักงานจุฬาราชมนตรีข้างต้นระบุว่า การออกหนังสือรับรองครั้งแรกกระทำขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2492 โดยเขียนด้วยลายมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำว่าฮาลาลเขียนเป็นภาษาอาหรับ เป็นการเขียนด้วยลายมือของนายต่วน สุมาลัยศักดิ์ จุฬาราชมนตรีเอง เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่อาจจะค้นพบเอกสารนั้นได้ หลังจากนั้นจึงมีบริษัทอื่นที่ส่งผลิตภัณฑ์ไปฮาลาลออกไปจำหน่ายในมาเลเซีย อินโดนีเซีย และอินเดีย โดยบริษัทที่ส่งออกมาคือ บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อุตสาหกรรมจำกัด ในช่วงปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา ในส่วนของการบริโภคผลิตภัณฑ์ฮาลาลในประเทศ ยังไม่มีการขอการรับรองในช่วงนั้น เพราะโดยส่วนใหญ่ มักจะซื้อจากพ่อค้ารายย่อยมุสลิมที่ดำเนินการเชือดไก่ เชือดเนื้อสัตว์อื่น และชำแหละเพื่อขายเป็นเนื้อไก่และเนื้อสัตว์ฮาลาลด้วยตนเอง โดยใช้ตัวบุคคลเป็นความเชื่อถือและเชื่อมั่นในตัวผลิตภัณฑ์

โดยสรุปแล้วการดำเนินงานในยุคต้น บทบาทของนักการศาสนามีความโดดเด่นสูง อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนในงานรัฐระดับท้องถิ่น และการบริหารราชการส่วนกลางเป็นไปในลักษณะที่เอื้อต่อการทำงานขององค์กรศาสนา อันเนื่องมาจากการยอมรับในสถานะผู้นำของจุฬาราชมนตรีด้านงานทางศาสนา โดยเฉพาะจากผู้ประกอบการภาคเอกชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

(1) ยุคเปลี่ยนผ่าน พ.ศ. 2524 – 2539

นายประเสริฐ มะหะหมัด ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2524 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การพัฒนาประเทศมีการปรับตัวทางเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลในเวลานั้นผลักดันแผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกที่เรียกกันว่า “ยุคโชติช่วงชัชวาลด้านการอุตสาหกรรม” เป็นผลให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารมากยิ่งขึ้น จึงมีผู้ประกอบการเริ่มปรับตัวและเพิ่มจำนวนในการขอรับรองฮาลาลของผู้ประกอบการที่มีใช้มุสลิมมากขึ้น

เมื่อจุฬาราชมนตรีท่านนี้ดำรงตำแหน่งได้ประมาณ 1 ปี ท่านพิจารณาเห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่ของจุฬาราชมนตรีมีข้อจำกัดในการดำเนินการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาล ดังนั้น ในการประชุมคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 2/2525 วันที่ 30 ตุลาคม 2525 ท่านจุฬาราชมนตรีได้เสนอให้การตรวจรับรองฮาลาล เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบการ และเพื่อให้ระบบการตรวจรับรองมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการมากขึ้น ในเวลาต่อมามีข้อเรียกร้องจากผู้บริโภคเกี่ยวกับการใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาล หรือตราฮาลาลบนบรรจุภัณฑ์ที่

มิได้ระบุถึงควมชัดเจนนั้ ดังนั้น คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยจึงนำเรื่องนี้เข้าสู่การพิจารณาและเสนอให้จุฬาราชมนตรีเป็นผู้วินิจฉัยเมื่อปี พ.ศ. 2537

จุฬาราชมนตรีได้สั่งการให้มีการออกแบบตราสัญลักษณ์ฮาลาลที่จะอนุญาตให้ใช้เพื่อแสดงถึงสถานะของผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการตรวจรับรองฮาลาลแล้ว โดยเครื่องหมาย “มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน โดยเขียนคำว่าฮาลาลเป็นภาษาอาหรับกลางสี่เหลี่ยม” จากนั้นจึงยื่นคำขอเพื่อจดทะเบียนเครื่องหมายรับรองฮาลาลกับกรมทะเบียนการค้า กระทรวงพาณิชย์ ตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2538 ตามคำขอเลขที่ 287197 287198 และ 287199 หลังจากนั้นกรมทะเบียนการค้าจึงได้รับจดทะเบียนเครื่องหมายรับรองฮาลาลตามสัญลักษณ์ที่ขอเป็นเครื่องหมายการค้าของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2539 ทะเบียนเลขที่ ร.47 ร. 48 และ ร.49 (การุณ กุใหญ่. 2551: 23) โดยระบุว่าผู้ลงนามอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายคือจุฬาราชมนตรี ในฐานะประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ซึ่งในเรื่องนี้ได้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

(2) ยุคเติบโตและพัฒนา พ.ศ. 2540 – 2559

ปี พ.ศ. 2540 เป็นปีแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของประชาคมมุสลิมไทย เนื่องจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในด้านโครงสร้าง กระบวนการบริหารและการจัดการ การกำหนดอำนาจหน้าที่ รวมถึงการเลือกคณะกรรมการบริหารทุกระดับตั้งแต่ระดับมัสยิด ระดับคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และการได้มาซึ่งคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และที่สำคัญมากที่สุดคือการสรรหาและคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี (พิจารณารายละเอียดจาก พรบ. การบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540) โดยนายสวาสดี สุมาลัยศักดิ์ ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2540 และดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2553 นายอาศิส พิทักษ์คุมพล ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2553 ซึ่งในช่วงนี้อาจถือได้ว่าการดำเนินภารกิจด้านฮาลาลขององค์กรศาสนาอิสลามของไทยมีการเติบโตและพัฒนาไปเป็นอันมาก

ในด้านที่เกี่ยวกับกิจการฮาลาลของประเทศไทย กฎหมายฉบับนี้ให้อำนาจในการบริหารกิจการด้านนี้อย่างชัดเจน กล่าวคือ **ประการที่หนึ่ง** ให้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมีอำนาจในประเทศโดยรวมตามมาตรา 18 (2) (6) และ (11) โดยมีสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมีสถานะเป็นนิติบุคคล ตามมาตรา 22 และ**ประการที่สอง** ให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีอำนาจตามมาตรา 26 (13) โดยมีสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีสถานะเป็นนิติบุคคล ในการนี้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยได้ออกระเบียบว่าด้วยกิจการฮาลาลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 และมีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ใช้ชื่อระเบียบว่า “ระเบียบคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ว่าด้วยการบริหารกิจการฮาลาล พ.ศ. 2558”

ตามระเบียบการบริหารกิจการฮาลาลฉบับปัจจุบันข้อ 14 วรรคหนึ่งกำหนดให้ “คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเป็นหน่วยตรวจและรับรองฮาลาลแก่ผลิตภัณฑ์ หรือการให้บริการฮาลาลของผู้ประกอบการภายในจังหวัดนั้น” โดยในปัจจุบันประเทศไทยมีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดรวม 39 จังหวัด และข้อ 14 วรรคสามกำหนดว่า ในกรณีที่จังหวัดใดไม่มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งหมายถึงจังหวัดอีกจำนวน 38 จังหวัด ให้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยสามารถเข้าไปดำเนินการตรวจรับรองภายในจังหวัดนั้น โดยจะต้องมีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายกิจการฮาลาล คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย เป็นหน่วยตรวจและรับรองของจังหวัดนั้น

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าปัจจุบันประเทศไทยมีหน่วยตรวจและรับรองฮาลาล (Halal Certification Bodies – HCBs) จำนวน 40 หน่วยงาน ปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรฐานของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย โดยมี “คณะกรรมการควบคุมมาตรฐานฮาลาล” ตามระเบียบฯ ข้อ 8 ทำหน้าที่กำหนดและประกาศใช้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ของประเทศ ให้ถูกต้องตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและมาตรฐานสากล โดยคณะกรรมการชุดนี้จะทำหน้าที่ “รับรองระบบงานแก่หน่วยงานตรวจรับรองผลิตภัณฑ์” ตามระเบียบฯ ข้อ 13 ซึ่งตามเจตนารมณ์ของระเบียบ จึงอาจกล่าวได้ว่าคณะกรรมการควบคุมมาตรฐานเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะหน่วยรับรองระบบงานฮาลาลของประเทศ (Halal Accreditation Body – HAB) กับมีสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย ตามระเบียบฯ ข้อ 24 ทำหน้าที่ด้านวิชาการมาตรฐาน การพัฒนาบุคลากร การตลาด การสื่อสารองค์การ การประสานความร่วมมือกับองค์การภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐาน การดำเนินการกิจด้านวิเทศสัมพันธ์ และการส่งเสริม รวมทั้งการพัฒนาด้านอื่นที่เกี่ยวข้องการดำเนินกิจการฮาลาล

บทสรุปที่สำคัญในยุคนี้นี้ซึ่งมีระยะเวลารวมประมาณสองทศวรรษ กิจการฮาลาลประเทศไทยเริ่มเติบโตและพัฒนาเรื่อยมา โดยในปี พ.ศ. 2546 มีจำนวนผู้ประกอบการฮาลาลที่เริ่มจากประมาณ 800 ราย ด้วยจำนวนผลิตภัณฑ์ประมาณ 6,000 รายการ ในปี พ.ศ. 2550 มีจำนวนผู้ประกอบการเพิ่มขึ้นเป็น 2,000 ราย มีจำนวนผลิตภัณฑ์ 65,000 รายการ ปี พ.ศ. 2555 ผู้ประกอบการเพิ่มเป็น 4,300 ราย มีจำนวนผลิตภัณฑ์ 96,750 รายการ และในปี พ.ศ. 2559 ผู้ประกอบการเพิ่มขึ้นเป็น 6,467 ราย และมีจำนวนผลิตภัณฑ์มากถึง 164,300 รายการ (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2559)

7.2 บทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนกิจการฮาลาลขององค์การภาครัฐ

การพัฒนากิจการฮาลาลของประเทศไทยจนสามารถกลายเป็นประเทศชั้นนำในด้านผลิตภัณฑ์ฮาลาลนั้น พลัสนับสนุนที่สำคัญมาจากนโยบายของรัฐบาลไทยที่ดำเนินต่อเนื่องกันมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธศาสตร์ที่ถือเป็นธงนำสำคัญ (Flagship Strategy) คือ การสรรค์สร้างประเทศไทยให้เป็นครัวของโลก (Thailand as KITCHEN of the world) ที่เริ่มวางรากฐานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 และต่อเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน ทั้งนี้อาหารฮาลาลถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ของประเทศตลอดมา

สำหรับเรื่องที่ต้องให้ความสนใจด้านบทบาทของรัฐบาลที่ควรบันทึกไว้ อันแสดงถึงการสรรค์สร้างงานด้านผลิตภัณฑ์ฮาลาลให้โดดเด่นในเวทีการค้าระหว่างประเทศมี 2 เรื่อง คือ

ประการแรก การจัดตั้งสถาบันมาตรฐานอาหารฮาลาลแห่งประเทศไทย โดยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545 (ตามข้อเสนอของคณะกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารฮาลาล การประชุมครั้งที่ 1/2545) โดยมีสาระสำคัญในมติคณะรัฐมนตรีคือ

“เห็นชอบรูปแบบและแนวทางการจัดตั้งองค์กรการรับรองมาตรฐานฮาลาล และเห็นควรให้ ภาครัฐสนับสนุนงบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดตั้งและบริหารสถาบันรับรองมาตรฐานอาหารฮาลาล ขึ้นเป็นหน่วยงานในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (สกอท.) โดยใช้งบ กลางในปี 2545 จำนวน 4,517,854 บาท และงบกลางปี 2546 วงเงิน 3.50 ล้านบาท โดย มอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ร่วมกับ สกอท. ทำ ความตกลงในรายละเอียดกับสำนักงบประมาณ ขณะเดียวกันคณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้กำหนดชื่อ หน่วยงานนี้ว่า **"สถาบันมาตรฐานอาหารฮาลาลแห่งประเทศไทย"** (สำนักโฆษก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. 2545)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2552 คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ได้มีมติให้เปลี่ยนชื่อ สถาบันแห่งนี้เป็น “สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย” เพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงและขยายตัว ของผลิตภัณฑ์อาหารฮาลาล ไปสู่การเติบโตของผลิตภัณฑ์และบริการฮาลาลที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ยา เวชภัณฑ์ เครื่องสำอาง การบริการด้านการท่องเที่ยว การบริการทางการแพทย์และพยาบาล การพัฒนาธุรกิจ ด้านสุขภาพ การพัฒนามาตรฐานด้านการศึกษาเพื่อยกระดับวิชาชีพด้านฮาลาล

ประการที่ 2 จัดตั้งศูนย์ข้อมูลและบริการทางวิทยาศาสตร์และห้องปฏิบัติการ เพื่อส่งเสริม และพัฒนาอาหารฮาลาล มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2546 (ตามข้อเสนอของคณะกรรมการ พัฒนาอุตสาหกรรมอาหารฮาลาลครั้งที่ 1/2546) โดยมีสาระสำคัญในมติคณะรัฐมนตรี คือ

“เห็นชอบแผนงานจัดตั้งศูนย์ข้อมูลและบริการทางวิทยาศาสตร์และห้องปฏิบัติการเพื่อ ส่งเสริมและพัฒนาอาหารฮาลาล พร้อมโครงข่ายอันประกอบด้วย 3 โครงการ โดยมอบหมายให้ คณะสหเวชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทำความเข้าใจความตกลงในรายละเอียดกับสำนักงบประมาณใน การขอรับการจัดสรรงบประมาณ ปี 2547 วงเงิน 37.40 ล้านบาท และปี 2548 และปี 2549 วงเงิน 19.08 ล้านบาทต่อปี เพื่อใช้ในการดำเนินการตามแผนงานต่อไป ” (สำนักโฆษก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.2546.)

ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2547 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีมติอนุมัติให้จัดตั้ง “ศูนย์ วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” แยกจากคณะสหเวชศาสตร์ โดยในปัจจุบันหน่วยงานแห่งนี้ ได้รับการยอมรับว่าเป็นศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาลแห่งแรกของโลก (วินัย ดะห์ลัน. 2559)

การสนับสนุนของรัฐบาลทุกสมัยเพื่อการพัฒนากิจการฮาลาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้าน มาตรฐานฮาลาลและวิทยาศาสตร์ฮาลาล สำหรับรัฐบาลนายกรัฐมนตรี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้มีการ ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพธุรกิจสินค้าและบริการฮาลาล (พ.ศ. 2559 – 2563) กำหนดแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมฮาลาล โดยยึดหลักศาสนบัญญัติเป็นแกนหลักในการพัฒนา อุตสาหกรรมฮาลาล โดยให้ความสำคัญต่อการผลิตที่เป็นไปตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม ทำให้ผลิตภัณฑ์ ฮาลาลที่มีกระบวนการผลิตถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม และเกิดระบบการคุ้มครองผู้บริโภคมุสลิมที่ดีใน สังคม ซึ่งเน้นการดำเนินงานในเชิงบูรณาการเพื่อการเชื่อมโยงกันของทุกภาคส่วน รวมทั้งเสริมสร้างการ ยอมรับมาตรฐานฮาลาลไทย และเน้นความเป็นเอกภาพของทุกภาคส่วน โดยให้ความสำคัญต่อกลไกที่ เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

ก. หลักการทางศาสนา มอบหมายและสนับสนุนให้เป็นพันธกิจของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด รวมทั้งบุคลากรที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่จะวางมาตรฐานฮาลาลตามหลักการทางศาสนา โดยมีสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทยให้การสนับสนุนเพื่อให้ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับของประเทมุสลิม

ข. การพัฒนาระบบการผลิตและการตลาด ที่จะสนับสนุนผู้ประกอบการให้สามารถผลิตได้ตามมาตรฐานฮาลาล โดยในด้านของอาหารประเทศไทยมีจุดแข็งจากการที่ได้เริ่มต้นพัฒนาระบบ Halal-GMP/HACCP เป็นการบูรณาการระบบมาตรฐานฮาลาลสากลเข้ากับระบบความปลอดภัยทางอาหาร ทั้งนี้ต้องมีการกำหนดให้เรื่องฮาลาลเป็นส่วนหนึ่งของความปลอดภัยด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Safety) อุตสาหกรรมของประเทศไทยจึงควรให้ความสำคัญต่อระบบการผลิตที่ถูกต้องตามมาตรฐานฮาลาล เพื่อให้มีคุณภาพสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ ควบคู่ไปกับการทำตลาดฮาลาลเชิงรุกทั้งในด้านสินค้าและบริการฮาลาล

ค. ระบบตรวจสอบ โดยการสร้างระบบการตรวจสอบที่มีมาตรฐานและมีการดำเนินงานร่วมกันของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย ศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ควรมีกฎไกสำหรับการติดตามตรวจสอบ ผักอบรม วางระบบ และงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาระบบตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง

เรื่องที่สำคัญคือการสร้างคุณภาพฮาลาล ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาล เพื่อสรรค์สร้างคุณภาพของสินค้าและบริการฮาลาลให้เป็นที่ยอมรับของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ

7.3 วิวัฒนาการในการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และการตรวจรับรองฮาลาล

ด้วยเหตุที่ประเทศไทยมิใช่ประเทศมุสลิม ดังนั้น ในการกำหนดเจตนารมณ์เชิงยุทธศาสตร์ของรัฐบาลในการจัดตั้งสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย พร้อมกับการสนับสนุนงานด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาลของศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอย่างจริงจัง จึงมุ่งไปที่การทำให้กระบวนการตรวจรับรองฮาลาลของหน่วยตรวจรับรองทั้ง 40 หน่วย ได้แก่ ฝ่ายกิจการฮาลาลของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 39 จังหวัด กับคณะตรวจรับรองในฝ่ายกิจการฮาลาลของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยอีก 1 หน่วยงาน ทำงานโดยใช้มาตรฐานและการทำงานให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ภายใต้หลักคิดในเชิงยุทธศาสตร์ที่น่าสนใจคือ “ศาสนารับรอง วิทยาศาสตร์รองรับ (Shariah Certifies and Halal Science Supports)”

การสัมมนากลุ่มกับผู้เกี่ยวข้องพบว่า ในช่วงเริ่มต้นของการดำเนินงานมีความยากอยู่ค่อนข้างมาก อันเนื่องมาจาก

ประการแรก มาตรฐานฮาลาลเป็นเรื่องใหม่ที่ต้องใช้การบูรณาการระหว่างงานการประยุกต์หลักนิติศาสตร์อิสลามไปสู่การปฏิบัติด้านหนึ่ง กับงานด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์หรืองานด้านนิติวิทยาศาสตร์ฮาลาล ที่ช่วยแยกแยะจุดวิกฤตหะรอม ทั้งในส่วนของการผลิต กระบวนการผลิต การจัดส่ง และจัดจำหน่ายทุกขั้นตอน

ประการที่สอง การขาดแคลนบุคลากรที่มีสมรรถนะและศักยภาพด้านกระบวนการตรวจรับรอง ที่มีทัศนคติและพฤติกรรมของความเป็นมืออาชีพ สามารถผลิตผลงานด้านการตรวจสอบ การใช้ดุลยพินิจ รวมทั้งการวินิจฉัยในจุดวิกฤต ที่อาจจะมีการปนเปื้อนข้ามระหว่างสิ่งทีฮาลาลกับหะรอมในสนามการทำงาน การผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาล ที่นับวันจะมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น

ประการที่สาม การจัดทำมาตรฐานของระบบและกระบวนการตรวจรับรอง ให้เป็นเอกสารทีมีความชัดเจน สะดวกในการนำไปปฏิบัติ ง่ายต่อการทำความเข้าใจของบุคลากรทั้งในส่วนของผู้ประกอบการ บุคลากรของหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการตรวจรับรอง ที่สำคัญที่สุดคือผู้บริโภคนผลิตภัณฑ์ฮาลาลและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ประการที่สี่ การกำหนดแนวทางในการจัดการและทรัพยากร ที่สะท้อนถึงต้นทุนในการตรวจรับรองทีเหมาะสมกับภารกิจ

สำหรับจุดเริ่มต้นของการพัฒนามาตรฐานฮาลาลในระยะแรก เป็นการประยุกต์แนวคิดเชิงบูรณาการระบบ Codex-Halal เข้ากับระบบการวิเคราะห์อันตรายและจุดควบคุมวิกฤติ หรือ HACCP เริ่มขึ้นเมื่อครั้งรองศาสตราจารย์ ดร.วินัย ตะห์ลัน เข้าร่วมสนับสนุนบริษัท การบินไทย จำกัด จัดทำครัวฮาลาลในการแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ในปี พ.ศ. 2541 หลังจากนั้นได้มีการร่วมมือกับสถาบันอาหารพัฒนาระบบ Halal-HACCP ขึ้น และจัดทำเป็นเอกสารเมื่อปี พ.ศ. 2542 และมีการพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นระบบ Halal-GMP/HACCP มีคู่มือ 3 เล่มในปี พ.ศ. 2548 คือ

- 1) Halal-GMP/HACCP 5000:1426 หลักการพื้นฐานและคำศัพท์
- 2) Halal-GMP/HACCP 5001:1426 ข้อกำหนด
- 3) Halal-GMP/HACCP 5004:1426 แนวทางสำหรับจัดทำ

มาตรฐานฮาลาลจีเอ็มพี/เอชเอซีซีพี (Halal-GMP/HACCP) เป็นระบบคุณภาพที่ใช้หลักเกณฑ์ที่ดีในการผลิต (General Manufacturing Practice – GMP) ของ Codex ซึ่งได้รับการพิจารณาว่าเป็นโปรแกรมพื้นฐานในการกำหนดหัวข้อเรียงลำดับตามขั้นตอนในห่วงโซ่อาหาร และเน้นการควบคุมสุลักษณะที่สำคัญและคุณภาพ ฮาลาลในแต่ละขั้นตอนตามหลักเกณฑ์ของการวิเคราะห์อันตรายและควบคุมจุดวิกฤต (Hazard Analysis and Critical Control Points – HACCP)

หลังจากนั้นในปี 2548 ศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจาก Halal-GMP/HACCP พัฒนาก้าวหน้าขึ้นเป็นระบบบริหารจัดการเพื่อการจัดเตรียมอาหารฮาลาล ปลอดภัยที่เรียกว่า HAL-Q

ในเรื่องนี้ วินัย ตะห์ลัน อธิบายว่า HAL-Q เป็นระบบบริหารจัดการเพื่อการจัดเตรียมอาหารฮาลาลปลอดภัยยึดหลัก **หนึ่ง** ความสะอาดปลอดภัย (H-hygiene) **สอง** การสร้างความมั่นใจแก่ผู้บริโภค (A-assurance) **สาม** ความรับผิดชอบของผู้ประกอบการต่อผลิตภัณฑ์ของตน (L-liability) **สี่** คุณภาพ (Q-quality) โดยระบบ HAL-Q กำหนดแนวคิดว่ “หะรอม” เป็นอันตรายเช่นเดียวกับอันตรายทางกายภาพ ชีวภาพ และเคมี ในระบบความปลอดภัยทั่วไป จึงจำเป็นต้องกำจัดการตลอดห่วงโซ่อุปทานอาหารฮาลาล (Halal Supply Chain) เริ่มจากการคัดเลือกวัตถุดิบ การกำหนดกระบวนการผลิต การจัดการโลจิสติกส์ กำหนดการตรวจวิเคราะห์ การเฝ้าระวัง การชำระล้างอย่างถูกต้อง ด้วยการใช้สบู่ดินเพื่อการชำระล้างสิ่งสกปรก หรือ “นญิส” ที่นักวิทยาศาสตร์ฮาลาลของศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิจัย

และพัฒนาขึ้นเป็นผลิตภัณฑ์แรกของโลก จากนั้นการวางระบบ HAL-Q ด้วยวิธีที่ใช้ภาษาสัญลักษณ์ 4x4 ได้แก่ “4 เตรียมการ 4 อันตราย 4 การจัดการ และ 4 การดำเนินงาน”

7.4 การประกาศใช้มาตรฐานฮาลาลฉบับแรกของประเทศไทย

การพัฒนามาตรฐานฮาลาลเริ่มแรกอย่างเป็นทางการของประเทศไทย โดยมีคณะทำงานที่ประกอบด้วยนักวิชาการศาสนาอิสลาม กล่าวคือ ในการประชุมครั้งที่ 1/2550 เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2550 คณะกรรมการมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ ได้มีมติเห็นชอบให้กำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติเรื่องอาหารฮาลาล เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพ การอำนวยความสะดวกทางการค้า และการคุ้มครองผู้บริโภค โดยออกเป็นประกาศ ณ วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 ประกาศดังกล่าวนี้ ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 124 ตอนพิเศษ 78 ง วันที่ 29 มิถุนายน 2550 เป็นมาตรฐานสมัครใจ ใช้ชื่อรหัสว่า มกอช. 8400-2550 หรือใช้ในภาษาอังกฤษว่า TACFS 8400-2007 อันนับเป็นมาตรฐานฮาลาลแห่งชาติฉบับแรกของประเทศไทย

หลักการสำคัญของมาตรฐานฉบับนี้ อาจสรุปได้ดังต่อไปนี้

1) ขอบข่าย

เป็นมาตรฐานที่ใช้สำหรับเรื่องของอาหารฮาลาล ครอบคลุมการจัดหาวัตถุดิบ การจัดเตรียมกระบวนการผลิต การบรรจุ การเก็บรักษา การนำเสนอและการจัดจำหน่าย การรักษาความปลอดภัยของอาหาร และเครื่องหมายและฉลาก โดยอาหารฮาลาลที่จะได้รับการรับรองตามมาตรฐานนี้ จะต้องเป็นไปตามข้อกำหนดของศาสนาบัญญัติอิสลาม โดยองค์กรศาสนาให้การรับรอง กฎหมายและมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของอาหาร และการแสดงเครื่องหมายและฉลาก

อนึ่ง เนื่องจากการตีความศาสนาบัญญัติอิสลามของนิกายและสาขานิกาย อาจมีบางส่วนที่แตกต่างกัน ความแตกต่างที่เกิดขึ้นในการนี้ ประเทศผู้ส่งออกและประเทศผู้นำเข้าหรือผู้ประกอบการค้าของทั้งสองประเทศควรมีข้อตกลงระหว่างกันให้ชัดเจน

2) นิยามความหมายของคำสำคัญที่ใช้

- (1) ฮาลาล (Halal, **حلال**) หมายถึง สิ่งของ หรือการกระทำใดๆ ซึ่งได้รับการอนุญาตตามศาสนาบัญญัติอิสลาม
- (2) นญิส หมายถึง สิ่งสกปรกตามศาสนาบัญญัติอิสลาม ซึ่งมี 3 ประเภท ได้แก่ นญิสชนิดเบา นญิสชนิดปานกลาง และนญิสชนิดหนัก รวมถึงอาหารที่ปนเปื้อนหรือสัมผัสกับนญิส เว้นแต่จะได้ขจัดนญิสนั้นออกไปแล้ว
- (3) อาหารฮาลาล (Halal Food) หมายถึง อาหารที่ได้รับการอนุญาตตามศาสนาบัญญัติอิสลาม รวมถึงสิ่งอื่นที่มีความหมายเช่นเดียวกัน และมีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อกำหนดในมาตรฐานฉบับนี้
- (4) ศาสนบัญญัติอิสลาม (Islamic Law) หมายถึง บทบัญญัติที่มุสลิมต้องถือปฏิบัติโดยยึดตัวบทจากคัมภีร์อัล-กุรอาน อัลสุนนะฮ์ อัล-อิจมาอ์ และอัล-กียาส ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันตามแนวทางในสาขานิกาย (มัซฮับ) ชาฟีอี หรือฮานาฟี หรือมาลิกี หรือฮัมบาลี ขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศที่จะนำแนวทางนี้ไปใช้ปฏิบัติว่ายึดถือในแนวทางใด

3) อาหารที่อนุญาตตามหลักการอิสลาม

อิสลามถือว่าแหล่งอาหารทั้งหมดเป็นที่ยอนุญาต ยกเว้นแหล่งอาหารรวมทั้งผลิตภัณฑ์และสิ่งที่ได้จากแหล่งอาหาร ได้แก่

- สุนัข หมูป่า สุนัข งู ลิง
- สัตว์กินเนื้อเป็นอาหารที่มีเขี้ยวและกรงเล็บ เช่น สิงโต เสือ หมี และสัตว์อื่นๆ ที่คล้ายกัน
- นกล่าเหยื่อที่มีกรงเล็บ เช่น นกอินทรี นกแร้ง และนกอื่นๆ ที่คล้ายกัน
- สัตว์ทำลาย และสัตว์มีพิษ เช่น หนู ตะขาบ แมลงป่อง และสัตว์อื่นๆ ที่คล้ายกัน
- สัตว์ที่ห้ามฆ่าในศาสนาอิสลาม เช่น มด ผึ้ง และนกหัวขวาน
- สัตว์ที่น่ารังเกียจโดยทั่วไป เช่น เห็บ หมัด ไร เหา แมลงวัน หนอน และสัตว์อื่นๆ ที่คล้ายกัน
- สัตว์ที่อาศัยอยู่ได้ทั้งบนบกและในน้ำ เช่น กบ จระเข้ เต่า และสัตว์อื่นๆ ที่คล้ายกัน
- ลาและล่อที่เป็นสัตว์เลี้ยงใช้งาน
- สัตว์น้ำที่มีพิษหรือเป็นอันตรายทุกชนิด เว้นแต่พิษหรืออันตรายดังกล่าวได้ถูกกำจัดออกระหว่างกระบวนการผลิตแล้ว
- สัตว์บก สัตว์ปีก สัตว์ประเภทนกที่ไม่ได้ถูกเชือดถูกต้องตามศาสนบัญญัติอิสลาม
- เลือดที่มาจากการเชือดหรือไหลออกจากร่างกาย
- อาหารที่ได้จากพืชที่มีพิษ หรือทำให้มึนเมา หรือเป็นอันตราย เว้นแต่เมื่อสารดังกล่าวได้ถูกกำจัดออกระหว่างกระบวนการผลิตแล้ว
- อาหาร และเครื่องดื่มที่ก่อให้เกิดความมึนเมา
- เครื่องดื่ม แร่ธาตุจากธรรมชาติ และวัตถุเคมีทุกชนิดที่เป็นพิษและก่อให้เกิดอันตราย
- อาหาร และเครื่องดื่มที่มีส่วนประกอบอาหารที่ได้จากการดัดแปรพันธุกรรม (Genetically Modified Organism (GMO) จากสารพันธุกรรมของสัตว์ที่ไม่อนุญาตตามศาสนบัญญัติอิสลาม
- วัตถุเจือปนอาหาร หรือส่วนผสมอาหารที่มาจากแหล่งข้างต้น

4) การเชือดสัตว์

- (1) การเชือดต้องกระทำโดยมุสลิมผู้ศรัทธา และมีความรู้ความเข้าใจในวิธีการเชือดสัตว์ตามศาสนบัญญัติอิสลาม โดยสัตว์ที่จะทำการเชือดต้องเป็นสัตว์ที่ยอนุญาตให้ใช้เป็นอาหารได้ตามศาสนบัญญัติอิสลาม สัตว์จะต้องมีชีวิต ณ เวลาที่เชือด
- (2) การเชือดต้องตัดหลอดลม หลอดอาหาร เส้นเลือดแดงใหญ่ และเส้นเลือดดำใหญ่ บริเวณลำคอให้ขาดในคราวเดียว
- (3) ก่อนที่จะเชือดสัตว์ต้องกล่าวคำว่า “บิสมิลลาฮฺ (بِسْمِ اللَّهِ)” การเชือดให้ใช้เฉพาะมีด หรือเครื่องมือที่คม และไม่ควรรยกออกจากลำคอสัตว์ขณะทำการเชือด สัตว์จะต้องตายเพราะการเชือดโดยไม่ทรมาน ไม่แนะนำทำให้สัตว์สลบ หรือหมดสติ ก่อนการเชือด (Stunning) ไม่แนะนำให้เชือดสัตว์ปีกโดยใช้เครื่องเชือดกล เว้นแต่กรณีที่เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด

5) การจัดเตรียม การผลิต การขนส่ง และการเก็บรักษา

- (1) อาหารที่ผ่านกระบวนการผลิตจะฮาลาลได้ ต้องไม่มีส่วนประกอบที่มาจากสัตว์ซึ่งไม่อนุญาต หรือมาจากสัตว์ที่เชือดไม่เป็นไปตามศาสนบัญญัติอิสลาม กับต้องจัดเตรียม ผ่านกระบวนการผลิต แปรรูป ขนส่ง หรือเก็บรักษา โดยใช้อุปกรณ์ที่ไม่มีการปนเปื้อนนุญส
- (2) ในระหว่างการจัดเตรียม การผ่านกระบวนการผลิต การเก็บรักษา หรือการขนส่งอาหารเหล่านั้นจะต้องแยกออกจากอาหารอื่นที่มีคุณสมบัติต้องห้ามหรือจากสิ่งที่เป็นนุญส ทั้งนี้ ในระหว่างการเก็บรักษาและการขนส่ง วัตถุดิบที่จะนำมาใช้ในการผลิตและผลิตภัณฑ์อาหารฮาลาลจะต้องแยกออกจากอาหารอื่นที่มีคุณสมบัติต้องห้าม หรือมีมาตรการป้องกันการปนเปื้อนจากสิ่งที่เป็นนุญส
- (3) เครื่องมือ ภาชนะ เครื่องจักร และอุปกรณ์การผลิตอาหารฮาลาล ต้องไม่ทำมาจากวัสดุที่เป็นนุญส หรือต้องไม่มีส่วนประกอบของนุญสตามศาสนบัญญัติอิสลาม
- (4) กรณีการใช้อุปกรณ์ที่ผ่านการใช้กับอาหารที่ไม่ใช่ฮาลาลมาก่อน ต้องล้างทำความสะอาดตามศาสนบัญญัติอิสลาม
- (5) กรณีที่มีการเปลี่ยนสายการผลิตอาหารที่ปนเปื้อนนุญสชนิดหนึ่งมาผลิตอาหารฮาลาล สายการผลิตนั้นจะต้องได้รับการล้างและชำระตามศาสนบัญญัติอิสลาม
- (6) ขั้นตอนการปฏิบัติจะต้องอยู่ภายใต้การดูแลและทวนสอบผลการล้างโดยองค์กรทางศาสนาอิสลาม เมื่อได้มีการปรับเปลี่ยนสายการผลิตมาสู่การผลิตอาหารฮาลาล แล้วต้องผลิตอาหารฮาลาลเท่านั้น หากมีการเปลี่ยนสายการผลิตไปสู่การผลิตอาหารที่ปนเปื้อนนุญสชนิดหนึ่งอีก จะไม่อนุญาตให้กลับมาสู่การผลิตอาหารฮาลาล
- (7) การชำระล้างนุญส เครื่องมือ เครื่องจักร และอุปกรณ์ที่สัมผัสกับอาหารโดยตรง ที่ปนเปื้อนนุญสทุกชนิด ไม่ว่าจะมองเห็นหรือไม่ ต้องกำจัดด้วยวิธีล้างทำความสะอาดตามที่ระบุไว้ในศาสนบัญญัติอิสลาม
- (8) อาหารทุกชนิดควรเตรียม ผลิต บรรจุ ผ่านกระบวนการบรรจุ ขนส่ง และเก็บรักษาตามศาสนบัญญัติอิสลามและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง หรือตามหลักเกณฑ์ทั่วไปเกี่ยวกับสุขลักษณะอาหารโครงการมาตรฐานอาหาร เอฟ เอ โอ/ดับบลิว เอช โอ (Codex General Principles on Food Hygiene) และมาตรฐานอาหารของโครงการมาตรฐานอาหาร เอฟ เอ โอ/ดับบลิว เอช โอ

6) บรรจุภัณฑ์ และการบรรจุ

- (1) บรรจุภัณฑ์ต้องฮาลาล และไม่เป็นวัตถุที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์ ไม่ทำมาจากสิ่งที่ประกาศว่าเป็นนุญสตามศาสนบัญญัติอิสลาม
- (2) กระบวนการบรรจุต้องกระทำในพื้นที่ที่สะอาด ไม่มีการปนเปื้อนนุญส และปฏิบัติอย่างถูกสุขลักษณะ
- (3) การเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ วิธีการนำเสนอ การโฆษณา และการจัดจำหน่ายต้องแยกผลิตภัณฑ์อาหารฮาลาลที่ต้องการเก็บรักษา การนำเสนอ และจัดจำหน่าย ออกจากผลิตภัณฑ์ที่ไม่ฮาลาล และควรที่จะแสดงเครื่องหมาย “ฮาลาล (حلال)” หรือ “ซาบิหะฮฺ (ذبيحة)” (เชือดถูกต้องตามศาสนบัญญัติอิสลาม) ตามแต่กรณี ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการปะปนหรือปนเปื้อนจากสิ่งที่ไม่ฮาลาล

7) เครื่องหมายและฉลาก

- (1) อาหารฮาลาลให้มีข้อกำหนดฉลากเพิ่มเติม กล่าวคือ วัสดุที่เป็นฉลากและสัมผัสโดยตรงกับผลิตภัณฑ์อาหารต้องไม่เป็นวัสดุที่เป็นนินิส หรือมีส่วนประกอบที่เป็นนินิส หรือปนเปื้อนนินิส และไม่เป็นวัสดุที่มีอันตรายต่อสุขภาพ
- (2) อาหารที่จะกล่าวอ้างว่าเป็นอาหารฮาลาล ต้องแสดงคำว่าฮาลาล (Halal หรือ **حلال**) หรือข้อความอื่นที่เทียบเท่า เช่น ซาบีหะฮฺ (**ذبيحة**) หรือเครื่องหมายที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยรับรองบนฉลากอาหาร
- (3) การกล่าวอ้างว่าเป็นอาหารฮาลาลต้องไม่กระทำในลักษณะที่ก่อให้เกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับความปลอดภัยของอาหาร และไม่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการได้รับการรับรองฮาลาล หรือทำให้เข้าใจว่าอาหารฮาลาลมีคุณค่าทางโภชนาการสูงกว่า หรือมีประโยชน์ต่อสุขภาพมากกว่าอาหารชนิดอื่นๆ

7.5 บทบาทขององค์กรศาสนาอิสลามในการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับกิจการฮาลาล

ดังได้กล่าวแล้วว่าการบริหารกิจการฮาลาลในประเทศไทย เป็นบทบาทขององค์กรศาสนาอิสลามตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 โดยมีองค์การที่ทำหน้าที่ของ Halal Certification Bodies (HCB) รวมทั้งหมด 40 หน่วยงาน ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 77 จังหวัด ดังนั้นในการบริหารกิจการฮาลาลจึงจำเป็นต้องมีการจัดวางระบบ กำหนดระเบียบและแนวทางปฏิบัติงานให้มีความชัดเจน และเชื่อมโยงการทำงานที่นำไปสู่ความเชื่อมั่นทั้งในส่วนของผู้ประกอบการ ผู้บริโภค และประชาคมโดยรวม

จากการวิเคราะห์เอกสาร พิจารณารายงานผลการดำเนินงาน การติดตามการประชุมสัมมนา ร่วมกันระหว่างฝ่ายกิจการฮาลาลในสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ฝ่ายกิจการฮาลาลในสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดพบว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีการกำหนดรายละเอียดของระเบียบการบริหาร ข้อกำหนด แนวทางดำเนินการที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุปในปัจจุบันระเบียบ ข้อบังคับ และข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

- ๑) ระเบียบคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยว่าด้วยการบริหารกิจการฮาลาล 2558
- ๒) ข้อบังคับคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยว่าด้วยการดำเนินการตรวจรับรองสถานประกอบการ การตรวจผลิตภัณฑ์และค่าธรรมเนียม พ.ศ. 2559
- ๓) ข้อกำหนดการตรวจรับรองกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาล พ.ศ. 2559
- ๔) ข้อกำหนดการตรวจรับรองโรงเชือดสัตว์และการชำแหละชิ้นส่วน พ.ศ. 2559
- ๕) ข้อกำหนดแนวทางปฏิบัติการขอใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาลบนผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ พ.ศ. 2559

หากพิจารณาเฉพาะระเบียบคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ว่าด้วยการบริหารกิจการฮาลาล 2558 วันที่ 27 พฤศจิกายน 2558 เพื่อชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างของระบบการตรวจรับรองกระบวนการหลัก และการดำเนินการที่เกี่ยวข้องตามหมวดหมู่ของระเบียบ กล่าวคือระเบียบนี้ประกอบด้วย

- หมวด 1 บททั่วไปมีเรื่องที่สำคัญคือการอธิบายคุณลักษณะงานด้านการรับรองฮาลาลอย่างละเอียดและชัดเจน
- หมวด 2 การรับรองระบบงานฮาลาล และการควบคุมมาตรฐานฮาลาล
- หมวด 3 หน่วยงานตรวจรับรองฮาลาล และอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายฮาลาล
- หมวด 4 สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย
- หมวด 5 คณะกรรมการตรวจการผลิตภัณฑ์ฮาลาล และการประเมินประเมิน
- หมวด 6 ผู้ประกอบการ
- หมวด 7 ประเภทการรับรอง
- หมวด 8 การขอรับรองฮาลาล และการขอใช้เครื่องหมายฮาลาล
- หมวด 9 หนังสือรับรองฮาลาล
- หมวด 10 การควบคุมมาตรฐานฮาลาล
- หมวด 11 การร้องคัดค้าน
- หมวด 12 ค่าธรรมเนียม และเงินประกัน
- หมวด 13 มาตรการการลงโทษ

ในด้านของประเภทของการรับรองนั้น ระเบียบข้อ 32 ระบุว่ามีการที่สามารถขอรับรองฮาลาลแบ่งออกเป็น 10 ประเภท ได้แก่

- ๑) ผลิตภัณฑ์อุปโภค
- ๒) ผลิตภัณฑ์บริโภค
- ๓) การเชือดสัตว์ การชำแหละ
- ๔) การบริการอาหาร เครื่องดื่ม ครั้วฮาลาล
- ๕) ผลิตภัณฑ์ฮาลาล ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป วัตถุดิบ ส่วนผสม และหรือเนื้อสัตว์ฮาลาลนำเข้าจากต่างประเทศ
- ๖) การขนส่ง และการจัดการโลจิสติกส์
- ๗) เวชภัณฑ์ และเครื่องสำอาง
- ๘) บรรจุภัณฑ์
- ๙) เอกสารเพื่อการส่งออก
- ๑๐) ประเภทอื่นใดที่กรรมการเห็นชอบ

ขั้นตอนในกระบวนการตรวจรับรองฮาลาลนั้น เมื่อพิจารณาข้อกำหนดการตรวจรับรองกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาล พ.ศ. 2559 ข้อ 7 มีทั้งหมด 12 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- ๑) ผู้ประกอบการจัดทำเอกสารให้ถูกต้อง และยื่นคำขอต่อหน่วยตรวจรับรอง
- ๒) เจ้าหน้าที่ฝ่ายกิจการฮาลาลตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของเอกสาร ถ้าไม่ถูกต้องให้แก้ไขภายใน 7 วัน เมื่อถูกต้องแล้วดำเนินการต่อไป
- ๓) ผู้ประกอบการชำระค่าธรรมเนียม เจ้าหน้าที่กำหนดวันดำเนินการฝึกอบรมตามหลักสูตรที่กำหนด
- ๔) เจ้าหน้าที่แจ้งกำหนดที่จะเข้าดำเนินการตรวจรับรอง
- ๕) ผู้ประกอบการส่งวัตถุดิบ หรือสินค้าสำเร็จรูป เพื่อตรวจสอบการปนเปื้อนในห้องปฏิบัติการที่ได้รับการยอมรับ

- ๖) คณะกรรมการตรวจสอบเข้าดำเนินการตรวจสอบการผลิต ณ สถานที่ประกอบการ
- ๗) ถ้าผลการตรวจพบข้อบกพร่องและให้คำแนะนำในการแก้ไข ผู้ประกอบการต้องแก้ไขและรายงานผลภายใน 30 วัน
- ๘) คณะกรรมการฯ เข้าติดตามผลการแก้ไข
- ๙) ในกรณีตรวจพบว่าผลการแก้ไขไม่สมบูรณ์ อาจจะทำให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมถ้าแก้ไขได้ แต่ถ้าไม่มีทางที่จะแก้ไขได้ ให้ยกเลิกการตรวจรับรอง ผู้ประกอบการมีสิทธิอุทธรณ์ได้
- ๑๐) คณะกรรมการตรวจสอบและสรุปรายงานเสนอต่อคณะกรรมการฝ่ายกิจการฮาลาล เพื่อพิจารณาอนุมัติการรับรอง
- ๑๑) นำเสนอคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยผ่านฝ่ายกิจการฮาลาล เพื่อพิจารณาอนุมัติให้ใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาล
- ๑๒) การออกหนังสือรับรองให้ใช้เครื่องหมายฮาลาลเป็นอำนาจหน้าที่โดยเฉพาะของ สกอท. เท่านั้น และผู้มีอำนาจลงนามในหนังสือรับรอง ได้แก่ จุฬาราชมนตรี ในฐานะประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

สำหรับเครื่องหมายรับรองฮาลาลนั้น เป็นเครื่องหมายรับรองฮาลาลของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ที่ได้จดทะเบียนรับรองไว้กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ ตามกฎหมายด้านทะเบียนการค้า คือ พระราชบัญญัติทะเบียนการค้า พ.ศ. 2534 และอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายรับรองแสดงบนฉลากผลิตภัณฑ์ การโฆษณาผลิตภัณฑ์ หรือกิจการอื่นใด มีสัญลักษณ์อ่านว่า “ฮาลาล” เขียนเป็นภาษาอาหรับอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หลังกรอบเป็นเส้นแนวตั้ง ใต้กรอบภายในเส้นขนานมีคำว่า ที่ กอท.ฮล.... (รหัสผลิตภัณฑ์)เป็นภาษาไทย ภาษาอาหรับ ภาษาอังกฤษ และหรือภาษาอื่นตามที่คณะกรรมการกำหนด

7.6 การเสริมสร้างความร่วมมือกับองค์การมาตรฐานฮาลาลระหว่างประเทศ

ประเทศไทยเข้าไปมีส่วนร่วมกับการขับเคลื่อนเรื่องของมาตรฐานฮาลาลในประชาคมอาเซียนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 โดยมีสหพันธรัฐมาเลเซียเป็นแกนนำในการผลักดันเรื่องฮาลาลในการประชุมคณะกรรมการโคเด็กซ์กลุ่มภูมิภาคเอเชียครั้งแรกที่ประเทศอินเดีย โดยได้เรียกร้องให้คณะกรรมการโคเด็กซ์พิจารณาเรื่องกำหนดฉลากหรือเครื่องหมายที่จะใช้กับผลิตภัณฑ์เนื้อสัตว์ที่จัดเตรียมตามหลักการศาสนาอิสลาม แต่ยังไม่มีความคืบหน้าใดๆ จากที่ประชุมอย่างชัดเจน เพียงแต่จะรับไว้เป็นข้อสังเกตในการศึกษาอย่างละเอียดต่อไป

นับเป็นเวลาถึงสิบสองปีหลังจากการประชุมที่ประเทศอินเดีย มาเลเซียจึงได้มีโอกาสเป็นเจ้าภาพและมีบทบาทสำคัญมากในการจัดการประชุมโคเด็กซ์กลุ่มเอเชียครั้งที่ 8 ในปี พ.ศ. 2536 ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ผู้แทนมาเลเซียได้ขอให้มีการจัดทำแนวทางในการแสดงฉลากหรือเครื่องหมายสำหรับผลิตภัณฑ์อาหารตามข้อกำหนดของศาสนาอิสลาม (Labelling of Food with Regard to Religious Requirements)

อีกสามปีต่อมาเมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2539 มีการประชุมร่วมกันของเจ้าหน้าที่ระดับอาวุโสของประเทศอาเซียน เพื่อเตรียมการจัดประชุมระดับรัฐมนตรีด้านการเกษตรและป่าไม้ของอาเซียน (ASEAN Ministerial Meeting on Agriculture and Forestry or SOM-AMAF) ณ ประเทศสิงคโปร์ ที่ประชุมมีมติให้จัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยการร่างแนวทางอาหารฮาลาลของอาเซียน (ASEAN Ad hoc Working Group on Halal Food Guidelines) ต่อมาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2539 คณะทำงานเฉพาะกิจ

ชุดนี้ ได้ประชุมร่วมกันเป็นครั้งแรกที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ เพื่อจัดทำร่างอย่างเป็นทางการเพื่อนำเสนอในการประชุมคณะกรรมการโคเด็กซ์ โดยในครั้งนั้นผู้แทนจากประเทศไทยคือกรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

การประชุมคณะทำงานเฉพาะกิจฮาลาลอาเซียนครั้งที่ 2 จัดขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2539 ที่กรุงจาการ์ตา อินโดนีเซีย โดยในการประชุมครั้งนี้ถือว่าเป็นครั้งแรกที่ตัวแทนจากสำนักจุฬาราชมนตรีเข้าร่วมในฐานะตัวแทนจากประเทศไทยร่วมกับกรมปศุสัตว์ หลังจากนั้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2539 ในการประชุมคณะทำงานเฉพาะกิจฮาลาลอาเซียนครั้งที่ 3 ที่กรุงเทพมหานคร ถือเป็นครั้งแรกที่ตัวแทนจากคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยเข้าร่วมประชุมในฐานะตัวแทนของประเทศไทยร่วมกับตัวแทนจากกรมปศุสัตว์ โดยในครั้งนั้นรองศาสตราจารย์ ดร.วินัย ดะห์ลัน ได้เข้าร่วมประชุมในฐานะตัวแทนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยที่ประชุมมีมติรับร่างสุดท้ายแนวทางทั่วไปของอาเซียน ว่าด้วยการเตรียมและการปฏิบัติต่ออาหารฮาลาล

เดือนเมษายน พ.ศ. 2541 ประเทศไทยได้รับเกียรติเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมคณะทำงานเฉพาะกิจฮาลาลอาเซียนครั้งที่ 4 ในกรุงเทพมหานคร ที่ประชุมได้มีมติรับรองตรา **"ฮาลาลอาเซียน" ชั่วคราวเป็นรูปเครื่อง หมายถึงถ้วยของอาเซียนวางคู่กับตราฮาลาลของแต่ละประเทศ** โดยมีเงื่อนไขที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่ในท้ายที่สุดเรื่องนี้ไม่ได้มีการนำมาใช้แต่ประการใด

นอกจากนั้นการพัฒนาความร่วมมือขององค์การด้านกิจการฮาลาลของประชาคมอาเซียน ในระยะหลังปี พ.ศ. 2550 ถูกนำไปบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของ โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ไทย (Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle Development Project: IMT-GT) เพื่อประสานความร่วมมือแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน ในด้านมาตรฐานและกระบวนการตรวจรับรอง โดยใช้งานด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาลเป็นธงนำ (Mohamad, N. and Backhouse, C. 2014)

ในด้านความร่วมมือทางวิชาการด้านฮาลาลระหว่างประเทศนั้น สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย และศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยประสานความร่วมมือกันจัดงานประชุมวิชาการระหว่างประเทศ โดยใช้ชื่อว่า THAILAND HALAL ASSEMBLY จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2557 ต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. 2559 มีวัตถุประสงค์เพื่อประกาศศักยภาพฮาลาลประเทศไทยในเวทีโลก โดยมีการประชุมวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาลเรียกว่า Halal Science, Industry and Business (HASIB) การประชุมเพื่อแสวงหาข้อตกลงระหว่างหน่วยงานรับรองฮาลาลระหว่างประเทศ (Halal Certification Convention) การแสดงนิทรรศการด้านวิทยาศาสตร์วิทยาการและนวัตกรรมฮาลาลของประเทศไทย รวมทั้งการแสดงผลิตภัณฑ์และสินค้าฮาลาล (Halal Exposition)

อนึ่ง ในการประชุมทุกครั้งได้เชิญประธานคณะกรรมการและเลขาธิการสถาบันมาตรฐานและมาตรวิทยา (Standard and Metrology Institute for Islamic Countries – SMIC) เข้าร่วมการประชุมด้วย ทั้งนี้เพื่อแสวงหาความร่วมมือด้านการมาตรฐานและการพัฒนาระบบการตรวจรับรองฮาลาลของประเทศไทย ให้เป็นที่ยอมรับและความเชื่อถือด้านผลิตภัณฑ์ฮาลาลจากประเทศสมาชิกขององค์การความร่วมมือประเทศอิสลามมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่า เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2558 ช่วงพิธีปิดงาน Thailand Halal Assembly 2015 นั้น H.E. Mr. Sebahittin Korkmaz ประธานคณะกรรมการบริหาร OIC/SMIIC กล่าวแสดงความยินดีในความสำเร็จของงานนี้ ได้แสดงความชื่นชมปรัชญาการทำงานด้านกิจการฮาลาลของประเทศไทย ภายใต้หลักการ “ศาสนารับรอง วิทยาศาสตร์รองรับ (Religious Certifies and Halal Science Supports)” ที่ถือได้ว่าเป็นความโดดเด่นที่สุดเท่าที่เคยมีโอกาสสัมผัสงานฮาลาลในระดับนานาชาติ พร้อมกับกล่าวปิดท้ายว่า **“เรื่องที่ประทับใจที่สุดของกิจการฮาลาลประเทศไทยคือ ความพยายามขั้นสูงสุดระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรศาสนาอิสลาม ในการประยุกต์งานนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ฮาลาลเพื่อใช้กับการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลให้เป็นที่เชื่อมั่นสำหรับผู้บริโภค ความน่าเชื่อถือเช่นนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศไทยแล้ว งานด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาลของไทย จะมีส่วนสำคัญอย่างมากสำหรับการพัฒนากิจการฮาลาลของโลกอีกด้วย”** (สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย. 2559)

ต่อมาเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2559 นาย Ihsan Ovut เลขาธิการ OIC/SMIIC ได้มีหนังสือที่ SMIIC 2016/007 มายังเลขาธิการคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย เชิญประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ จากนั้นกระทรวงการต่างประเทศของไทยให้ความเห็นชอบในการสมัครเป็นสมาชิก ด้วยการเสนอให้สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย เข้ารับการพิจารณาให้เป็นผู้แทนประเทศไทย ในการเป็นสมาชิกประเภทผู้สังเกตการณ์ของ OIC/SMIIC เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2559 จากนั้นคณะกรรมการบริหาร SMIIC ในการประชุมครั้งที่ 13 วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2559 จึงพิจารณาและมีมติเอกฉันท์รับประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ นับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2560 จากนั้นประชุมสมัชชาใหญ่ครั้งที่ 10 (General Assembly Meeting) รับทราบและรับรองเรื่องนี้ในการประชุมเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2559

7.7 แนวโน้มในอนาคต

จากการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา การขยายตัวของผลิตภัณฑ์และบริการฮาลาล ทั้งในด้านของอาหารและมิใช่อาหารมีอัตราเพิ่มสูงขึ้นมาก ดังนั้น มาตรฐานฮาลาล การตรวจรับรอง และการจัดทำข้อกำหนดของผลิตภัณฑ์ฮาลาลและบริการที่มีใช่อาหาร จึงเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสนใจมากยิ่งขึ้นในห้วงเวลาจากนี้ไปจนถึงปี พ.ศ. 2563

การประชุมวิชาการ Halal Certification Body Convention ในการจัดงาน Thailand Halal Assembly ครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 9 – 11 ธันวาคม พ.ศ. 2559 ที่ประชุมมีความคิดเห็นร่วมกันว่า การพัฒนามาตรฐานและกระบวนการรับรองฮาลาลภายในปี พ.ศ. 2563 ควรจะครอบคลุมผลิตภัณฑ์รวม 5 ประเภท ได้แก่ (สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย. 2559)

1. ผลิตภัณฑ์อาหาร ได้แก่ อาหารสำเร็จรูปและเครื่องดื่ม ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากปศุสัตว์ ผลิตภัณฑ์อาหารประเภทขายตรง (Food Retailing) การจัดเก็บและการจำหน่ายอาหารในร้านสะดวกซื้อ ผลิตภัณฑ์อาหารเสริมสร้างสุขภาพ (Functional foods)
2. ผลิตภัณฑ์ยา เครื่องสำอาง เวชภัณฑ์ วัคซีน
3. ส่วนผสมและสารปรุง ทั้งในผลิตภัณฑ์อาหารและมิใช่อาหาร
4. การบริการที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตยุคใหม่ (Lifestyles) ได้แก่ การท่องเที่ยว เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ภัตตาคาร ศูนย์อาหารในศูนย์การค้าหรือแหล่งท่องเที่ยวหรือในกิจกรรมกีฬา กิจกรรมด้านสันทนาการและการบันเทิง สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์

5. การบริการอื่น ได้แก่ การจัดการโลจิสติกส์และห่วงโซ่อุปทาน การกำหนดมาตรฐานของห้องปฏิบัติการ การตรวจสอบและการรับรอง (Auditing and Certification) การวิจัยและการพัฒนาเทคโนโลยี

จะเห็นได้ว่าสาขาการผลิตเหล่านี้ กระบวนการพัฒนามาตรฐาน แนวทางการตรวจสอบ กระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลจะมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลให้การทำงานของนักวิชาการศาสนาอิสลามจะต้องร่วมมือกับนักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการแขนงต่างๆ มากยิ่งขึ้นในอนาคต

8. สรุปและอภิปรายผล

วัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยนี้ ด้านแรกเป็นการพิจารณาวิวัฒนาการของการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และกระบวนการตรวจรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในประเทศไทยนับตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน และด้านที่สองมุ่งพิจารณาองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของการพัฒนามาตรฐานฮาลาลและกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลในบริบททางสังคมและเศรษฐกิจไทย อันมีผลต่อการยอมรับในประชาคมระหว่างประเทศด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการตอบคำถามวิจัยที่กำหนดไว้ดังนี้

1) ประเทศไทยเริ่มดำเนินการตรวจรับรองฮาลาลเป็นครั้งแรกเมื่อ 68 ปีที่แล้วมา โดยในขั้นต้นแม้จะมีได้มีกระบวนการในการตรวจสอบเพื่อการรับรองที่ชัดเจน แต่ด้วยความเชื่อมั่นของผู้ประกอบการทั้งในส่วนของผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย ผู้ส่งออก ที่มีต่อผู้นำศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุฬาราชมนตรีถ้วนสุวรรณศาสตร์ และคณะผู้ทรงคุณวุฒิด้านนิติศาสตร์อิสลามของจุฬาราชมนตรีสมัยนั้น ขณะเดียวกันการประสานสัมพันธ์กับองค์การภาครัฐ เพื่อขอรับการสนับสนุนทางวิชาการจากหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมปศุสัตว์ ในกรณีศึกษาี้ รวมทั้งหน่วยงานระดับท้องถิ่นที่มีอำนาจในการคุ้มครองผู้บริโภคด้านโรงฆ่าสัตว์ เช่น กรณีเทศบาลนครกรุงเทพ ทำให้กระบวนการรับรองและออกเครื่องหมายรับรองมีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับในแวดวงธุรกิจ แต่ยังมีได้มีเครื่องหมายฮาลาลที่เป็นทางการ โดยการดำเนินการนี้ใช้เวลาต่อเนื่องมาถึงประมาณ 32 ปี (พ.ศ. 2492–2524)

2) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 การตรวจรับรองฮาลาล เริ่มมีการพัฒนาระบบ กระบวนการ และระเบียบในการตรวจรับรองมากขึ้น เมื่อนายประเสริฐ มะหะหมัด จุฬาราชมนตรี มอบอำนาจให้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยเข้ามารับผิดชอบในการดำเนินการแทน มีการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบระเบียบการดำเนินการตรวจรับรอง แต่ที่สำคัญคือการใช้ตราเครื่องหมายรับรองฮาลาลที่จดทะเบียนเป็นเครื่องหมายการค้ากับกรมทะเบียนการค้า กระทรวงพาณิชย์ เมื่อปี พ.ศ. 2538 โดยในปัจจุบันเครื่องหมายฮาลาลที่ใช้ต่อเนื่องกันตลอดมา เครื่องหมายดังกล่าวมีสถานะเป็นเครื่องหมายรับรอง (Certification Mark) อันเป็นระเบียบและแนวทางการปฏิบัติของกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ ในการใช้เครื่องหมายดังกล่าวตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2559

ดังนั้นประเทศไทยจึงเป็นประเทศแรกในโลกที่มีเครื่องหมายรับรองฮาลาล “เพียงเครื่องหมายเดียว” และถือเป็นธรรมเนียมและแบบแผนในการปฏิบัติมาเป็นเวลาถึง 22 ปี

3) พระราชบัญญัติการบริหารองค์การศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ กล่าวคือกฎหมายฉบับนี้ระบุให้ภารกิจด้านฮาลาลถือเป็นอำนาจหน้าที่ขององค์การศาสนาอิสลาม คือ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามแห่งประเทศไทย (สกอท.) และสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด (สกอจ.) จากนั้นจึงมีการกำหนดบทบาทของฝ่ายกิจการฮาลาลของ สกอท.และ สกอจ.ในการทำหน้าที่เป็นหน่วยงานตรวจรับรองฮาลาล (Halal Certification Bodies) รวมกันทั้งสิ้น 40 หน่วยงาน ที่ใช้ระบบการตรวจรับรอง อันมีระเบียบและข้อกำหนดด้วยกระบวนการเพื่อการตรวจสอบที่ชัดเจน เป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการนำไปวางระบบการผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาล การเตรียมการด้านบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การพัฒนากระบวนการดำเนินงานที่ถูกต้องตามบทบัญญัติอิสลาม ตลอดห่วงโซ่อุปทานของการดำเนินการ การขอรับการรับรองฮาลาล การขอใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาล รวมทั้งค่าธรรมเนียมทั้งหลายอย่างชัดเจน

4) นโยบายและยุทธศาสตร์ครัวไทยสู่ครัวโลกที่เริ่มต้นใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้มีการสถาปนาหน่วยงานที่สำคัญสองหน่วยงานคือ หนึ่ง สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย (สมฮท.) ในสังกัด สกอท.จัดตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 24 กันยายน 2545 ทำหน้าที่ทางวิชาการด้านมาตรฐานฮาลาลขององค์การศาสนาอิสลามในประเทศไทย และสอง ศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 13 สิงหาคม 2546

กล่าวเฉพาะศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นหน่วยงานวิทยาศาสตร์ฮาลาลแห่งแรกของโลกที่มีความพร้อมสูง ทั้งในด้านของห้องปฏิบัติการนิติวิทยาศาสตร์ฮาลาลที่เป็นห้องปฏิบัติการด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาลแห่งแรกในโลกที่ได้รับการรับรอง ISO/IEC 17025 การวางระบบบริหารจัดการเพื่อการจัดเตรียมอาหารฮาลาลปลอดภัย อันทำให้มีการพัฒนาระบบผลิตอาหารฮาลาลเพื่อเตรียมความพร้อมในการขอรับรองฮาลาล (HAL-Q System) โดยมีนวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อควบคุมโลจิสติกส์ตามศาสนบัญญัติอิสลาม (S.I.L.K and SPHERE) นอกจากนั้นศูนย์ฯ ยังมีงานมาตรฐานฮาลาล Halal-GMP/HACCP ในภาคอุตสาหกรรมอาหาร งานพัฒนาและวิจัยด้านนวัตกรรมฮาลาล การจัดตั้งศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจผลิตภัณฑ์และบริการฮาลาล” (Business Incubator of Halal Products and Services หรือ BIHAPS) และที่โดดเด่นที่สุดในปัจจุบันคือ การจัดทำบัญชีรายชื่อวัตถุดิบ สารเคมี ผลิตภัณฑ์เพื่อประโยชน์แก่ภาคอุตสาหกรรมและผู้บริโภคที่เรียกว่า Halal Numbers มาใช้แทน E Numbers (Winai Dahlan. 2016)

อนึ่ง งานสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนากิจการฮาลาลประเทศไทยเป็นอย่างมากคือ การสนับสนุนงานด้านวิทยาศาสตร์ของศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล ทั้งในด้านทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรประเภททุนและปัจจัยการดำเนินงาน และทรัพยากรด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ แก่สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และสถาบันมาตรฐานอาหารฮาลาลแห่งประเทศไทย ต่อเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2556 เป็นต้นมา โดยมีเจตนารมณ์เชิงกลยุทธ์ที่จะผลักดันให้การพัฒนามาตรฐาน ฮาลาล การตรวจสอบและการรับรองฮาลาล รวมทั้งการพัฒนาทรัพยากรบุคคลด้วยการพัฒนาการเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาลแก่ผู้ประกอบการ ผู้บริโภค และประชาชนทั่วไป ตามค่านิยมร่วมที่ว่า **“ฮาลาลประเทศไทย: ศาสนารับรอง วิทยาศาสตร์รองรับ”**

5) ประเทศไทยเริ่มดำเนินการพัฒนามาตรฐานฮาลาล นับตั้งแต่กรมการโคเด็กซ์ริเริ่มและให้การสนับสนุนในการแยกมาตรฐานอาหารฮาลาลเป็นมาตรฐานเฉพาะ จนเป็นผลให้ประเทศไทยเป็นประเทศมิใช่มุสลิมประเทศแรกที่มีมาตรฐานของประเทศในด้านอาหารฮาลาลในปี พ.ศ. 2550 และมีการพัฒนางานด้านการมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง โดยให้การสนับสนุนองค์การภาครัฐในด้านวิชาการและงบประมาณจากกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงมหาดไทย กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการต่างประเทศ สำนักนายกรัฐมนตรี รวมทั้งความร่วมมือที่ได้รับจากองค์การภาคเอกชน ได้แก่ สมาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สมาหอการค้าแห่งประเทศไทย บริษัทเอกชนที่เป็นผู้ประกอบการตลอดห่วงโซ่คุณค่าและห่วงโซ่อุปทาน

6) เนื่องจากงานมาตรฐานฮาลาลในปัจจุบันมีความเป็นสากลมากขึ้นในประชาคมนานาชาติ ทั้งในเชิงของมาตรฐานและมาตรวิทยา (Standard and Metrology) จากการศึกษาปรากฏชัดว่าการบริหารและการดำเนินกิจการฮาลาลประเทศไทย ได้มีการลงนามความร่วมมือที่หลากหลายกับหน่วยงานรับรองระบบงานฮาลาล (Halal Accreditation Bodies – HABs) และหน่วยงานการตรวจรับรองฮาลาล (Halal Certification Bodies – HCBs) ในทุกภูมิภาคของโลก โดยเฉพาะประเทศในประชาคมอาเซียน ได้แก่ มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไนดารุสซาลาม สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ (Zakiah Samori. 2014)

อนึ่ง ที่สำคัญคือการประสานสัมพันธ์กับองค์การความร่วมมือประเทศอิสลาม (Organization of Islamic Cooperation – OIC) โดยประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกของสถาบันมาตรฐานและมาตรวิทยาสำหรับประเทศมุสลิม (Standard and Metrology Institute for Islamic Countries – SMIIC) อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2560 (SMIIC. 2016)

7) การเตรียมการเพื่อรองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจฮาลาล ด้วยการพัฒนาสมรรถนะขององค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนามาตรฐานฮาลาล และกระบวนการตรวจรับรองที่จะต้องให้ทันกับความต้องการในสาขาการผลิตทั้ง 5 สาขาที่ระบุไว้ในประเด็นว่าด้วยแนวโน้มในอนาคต

9. บทส่งท้าย

กรณีศึกษาเรื่องวิวัฒนาการและแนวโน้มของการพัฒนามาตรฐานฮาลาล รวมทั้งผลที่ตามมาคือการตรวจสอบและการรับรองฮาลาลของประเทศไทย สะท้อนให้เห็นว่าแม้ประเทศไทยจะมีใช้ประเทศมุสลิม แต่ในการดำเนินงานด้านนี้ของประเทศไทย องค์กรศาสนาอิสลามในประเทศไทย หลังปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ได้รับโอกาสอย่างขนานใหญ่ในการที่รัฐบาลไทยทุกยุคทุกสมัยให้ความสำคัญต่อพันธกิจฮาลาลของประชาคมมุสลิมด้วยการมอบเวทีและนิเวศวิทยาของการพัฒนา (Platform and Ecology) ในการขับเคลื่อนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ฮาลาลอย่างต่อเนื่อง ด้วยการหนุนช่วยด้วยความสมัครใจจากผู้ประกอบการภาคเอกชนที่ส่วนใหญ่มิใช่มุสลิม

นอกจากนั้นในด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาลิขิตและธุรกิจฮาลาลยังผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของคลัสเตอร์ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทยยุค 4.0 ที่จะมีการขับเคลื่อนสังคมด้วยจักรกลใหม่ที่เรียกว่านวัตกรรมเพื่อการสรรค์สร้างคุณค่า (Value Innovation) น่าจะยังประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมด้วยศาสตร์พระราชานำพาประเทศไปสู่ความมั่นคง ความมั่งคั่ง และยั่งยืนภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น การวิจัยและพัฒนาด้านฮาลาลในวิถีสังคมใหม่ย่อมจะมีความท้าทายมากในการยกระดับฮาลาลประเทศไทยไปสู่ “นวัตกรรมฮาลาล 4.0” ด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

- Abdul Aziz, Yuhannis. And Vui Chok, Nyen. 2013 *The Role of Halal Awareness, Halal Certification, and Marketing Components in Determining Halal Purchase Intention Among Non-Muslims in Malaysia: A Structural Equation Modeling Approach*. Journal of International Food & Agribusiness Marketing, 25:1, 1-23
- Al-Qaradawi, Y. 1999., *The Lawful and the Prohibited in Islam (al Halal Wal Haram Fil Islam)*, Trans: Ahmad Zaki, Hammad, American Trust Publications, Indianapolis, US.
- Arif, Sazelin. and Ahmad, Ridzwan. 2011. Food quality standards in developing quality human capital: An Islamic perspective. African Journal of Business Management Vol. 5(31), pp. 12242–12248.
- Codex Alimentarius Commission. *Food Labelling–Complete Texts*. Joint FAO/WHO Food Standards Programme, FAO, Rome Italy
- CrescentRating. 2015. *Muslim / Halal travel market Basic Concepts, Terms, and Definitions* First Edition – August
- Haluk Dağ and Emel Erbas-Gonc. 2013. SMIIC and halal food standards. Journal of Chemical Metrology 7:1) 1–6
- Jabar Zaman Khan Khattak. and Others. 2011. *Concept of Halal Food and Biotechnology*. Advance Journal of Food Science and Technology 3(5): 385–389. World Applied Sciences Journal 17 (Towards the Traceability of Halal and Thoyyiban Application): 06–10, 2012
- Mohamad, N. and Backhouse, C. 2014. *A Framework for the Development of Halal Food Products* in Malaysia Proceedings of the 2014 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Bali, Indonesia.
- Mustafa Afifi Ab. Halim and Mohd Mahyeddin Mohd Salleh 2012. The Possibility of Uniformity on Halal Standards in Organization of Islamic Cooperation (OIC). IDOSI Publications
- Nurulhuda Noordin. Nor Laila Md Noor, Zainal Samicho 2014. *Strategic Approach to Halal Certification System: An Ecosystem Perspective*. Procedia–Social and Behavioral Sciences 121 79–95
- Winai Dahlan. (Editor). 2016. *H Numbers: Halal, Haram, Mashbooh, Ingredients List*. Bangkok: The Halal Science Center Chulalongkorn University
- Zakiah Samori, Amal Hayati Ishak, and Nurul Himmah Kassan. 2014. *Understanding the Development of Halal Food Standard: Suggestion for Future Research*. International Journal of Social Science and Humanity, Vol. 4, No. 6, November
- The Standards and Metrology Institute for Islamic Countries. 2015. *SMIIC Strategic Plan 2016– 2020*. www.smiic.org

- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. 2558. แผนยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพธุรกิจสินค้าและบริการฮาลาล (พ.ศ. 2559 –2563)
- การุญ ภูใหญ่. 2551. “ประเทศไทยกับการผลิตอาหารฮาลาล” ในสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย. คู่มือแนะนำฮาลาล ฮารอม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหาร
- ปกรณ์ ปรียากร. 2555. การพัฒนามาตรฐานฮาลาลสำหรับร้านอาหารขนาดกลางเพื่อรองรับการท่องเที่ยว. กรมพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา
- ปกรณ์ ปรียากร. 2556. การสรรค์สร้างเครือข่ายร้านอาหารที่ได้รับการรับรองฮาลาล ของกรมการท่องเที่ยว. กรมพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา
- ปริญญญา วิโรจน์วิทย์. 2512. สมุดบันทึกงานของจุฬาราชมนตรีถ้วน สุวรรณศาสตร์ ตามคำบอกเล่าของคุณ สมร ภูมิณรงค์ เลขานุการจุฬาราชมนตรี เอกสารรวบรวมงานมูลนิธิถ้วน สุวรรณศาสตร์ จุฬาราชมนตรี มุหัมมัด บินอับรอฮีม อัต-ตุยญีรีย. 2006. การเชือดสัตว์ สำนักงานเผยแพร่และสอนอิสลามอัล-ร็อบวะฮ์ กรุงริยาด แปลโดย ซัลย์ สะอะ สืบค้นจาก <https://islamhouse.com/th/articles/206689>
- ยงวุฒิ เสาวพฤกษ์. 2558. “ซีตลาตอาหารฮาลาลโตแรง ลุ้นไทยติดท็อปไฟว์ส่งออกสูงสุดในโลก ” ผู้จัดการออนไลน์. วันที่ 3 ธันวาคม. สืบค้นจาก www.manager.co.th/asp.bin
- วินัย ตะห์ลัน. 2557. นบีมุฮัมมัด (ช.ล.) นักวิทยาศาสตร์เอกของโลก. กรุงเทพมหานคร. สหพัฒนการพิมพ์ ศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. HAL-Q ระบบบริหารจัดการเพื่อการจัดเตรียมอาหารฮาลาลปลอดภัย. สืบค้นจาก <http://www.halalscience.org/service/hal-q>
- ศูนย์สารสนเทศทางอาหาร สถาบันค้นคว้าและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2558. มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม มอก. 1701 – 2541. สืบค้นจาก www.ifrpd.ku.ac.th
- สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย. 2559. รายงานสรุปผลการประชุม The Third Meeting of Halal Certification Bodies Convention in Bangkok Thailand. 25 ธันวาคม
- สถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย. 2558. บนเส้นทางการพัฒนากิจการฮาลาลในประเทศไทย. เอกสารชุดความรู้เรื่องมาตรฐานฮาลาล
- สำนักโฆษก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. 2545. รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 24 กันยายน 2545: เรื่องที่ 14 ข้อ 14.3.
- สำนักโฆษก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. 2546. รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 13 สิงหาคม. 2546: เรื่องที่ 37 ข้อ 37.3
- สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. 2558. ระเบียบคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ว่าด้วยการบริหารกิจการฮาลาล 2558
- สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. 2559. ข้อบังคับคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยว่าด้วยการดำเนินการตรวจรับรองสถานประกอบการ การตรวจผลิตภัณฑ์และค่าธรรมเนียม พ.ศ. 2559

- สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย.2559. ข้อกำหนดแนวทางการตรวจรับรองกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ฮาลาล พ.ศ. 2559
- สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. 2559. ข้อกำหนดแนวทางปฏิบัติการตรวจรับรองโรงเชือดสัตว์และการชำแหละชิ้นส่วน พ.ศ. 2559
- สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. 2559. ข้อกำหนดแนวทางปฏิบัติการขอใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาลบนผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ พ.ศ. 2559
- สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. 2559. รายงานสรุปจำนวนผู้ประกอบการและจำนวนผลิตภัณฑ์ที่ได้รับอนุมัติให้ใช้เครื่องหมายรับรองฮาลาล
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. 2551. พระราชบัญญัติมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม พ.ศ. 2511
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. 2551. พระราชบัญญัติการมาตรฐานแห่งชาติ พ.ศ. 2551
- สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. 2559. ประกาศมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ระบบการจัดการปลอดภัยอาหาร ข้อกำหนดสำหรับหน่วยตรวจประเมินและให้การรับรองระบบการจัดการความปลอดภัยของอาหาร
- สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2550 มาตรฐานอาหารฮาลาล มกอช. 8400-2007
- สุภา ตั้งกิตติคุณ. 2558. “ไทยล้นติด 1 ใน 5 ส่งออกอาหารฮาลาล” ในหนังสือพิมพ์สยามธุรกิจ ปีที่ 20 ฉบับที่ 1569 วันที่ 12-18 ธันวาคม 2558
- อรุณ บุญชม. 2551. “ฮาลาลคืออะไร ทำไมต้องฮาลาล” ในสถาบันมาตรฐานฮาลาลแห่งประเทศไทย. *คู่มือแนะนำฮาลาลฮารอม* เอกสารวิชาการชุดที่หนึ่ง
- อับดุลเลาะห์ หนุ่มสุข. 2557. อัลวะสะฎียะฮ์: ดุลยภาพแห่งอิสลาม:เส้นทางสู่ความเที่ยงธรรมและสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร. สถาบันวะสะฎียะฮ์ว่าด้วยสันติภาพและการพัฒนา

สมรรถนะของนักบริหารระดับสูงในราชการพลเรือนไทย ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการขับเคลื่อนพันธกิจของหน่วยงาน: ความคาดหวัง กับ ที่เป็นอยู่จริง¹

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย²

บทคัดย่อ

ผู้บริหารระดับสูงในภาครัฐถือเป็นกำลังคนที่มีบทบาทสำคัญที่เชื่อมต่อระหว่างกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายไปปฏิบัติ ในการพัฒนาประเทศมุ่งสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และ ยั่งยืน ตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งประเมินว่าผลการพัฒนาต่อยอดกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพียงใด และเปรียบเทียบสมรรถนะด้านบริหาร จำนวน 17 ด้านของนักบริหารระดับสูงในราชการพลเรือนที่เข้ารับการอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับสูง (นบส.1): ผู้มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม จำนวน 212 คน ที่จัดโดยสำนักงาน ก.พ.ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 ข้อค้นพบที่ได้เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงระบบการพัฒนาภาวะผู้นำในภาคราชการพลเรือนของประเทศไทยให้มีความพอดี ภูมิคุ้มกัน การใช้เหตุผล ในการบริหารเพื่อการพัฒนา

ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า หลักสูตร นบส. 1 สามารถพัฒนานักบริหารในราชการพลเรือนให้ตอบสนองต่อปรัชญาด้านความมีเหตุผล บนเงื่อนไขความรู้ได้เป็นอย่างดี แต่ยังคงได้รับการพัฒนาความสามารถตอบสนอง ต่อเงื่อนไขคุณธรรม ผลการศึกษายังบ่งชี้ว่า ระดับสมรรถนะการบริหารทั้ง 17 ด้านของ นบส.1 รุ่นที่ 82 มีความเหนือกว่า ของ นบส.1 รุ่นที่ 81 ในทุกด้าน ทุกหมวด สมรรถนะด้านการใฝ่เรียนรู้ของนักบริหารของทั้ง 2 รุ่น อยู่ในระดับต่ำที่สุด และ สมรรถนะด้านความสุจริตซื่อตรง หลังการพัฒนา มีคะแนนน้อยกว่า ก่อนการพัฒนา งานวิจัยนี้เสนอแนะให้เพิ่มเนื้อหา แนวทาง การพัฒนาด้านเงื่อนไข คุณธรรมของนักบริหารให้มากขึ้น ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญ จำเป็นประกอบกับด้านความรู้ความเชี่ยวชาญในการบริหารงานราชการแผ่นดิน การศึกษานี้ได้เสนอแนะ แนวทางการปรับปรุงระบบของการพัฒนาภาวะผู้นำในราชการพลเรือน โดยเฉพาะปรัชญา กระบวนการ และ วิธีการพัฒนารายการสมรรถนะที่นักบริหารได้คะแนนการประเมินต่ำ

¹ งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนคณะรัฐประศาสนศาสตร์ และถูกนำเสนอในงานสัมมนาระดับชาติ ครอบรอบการก่อตั้ง 51 ปี ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2560

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240 อีเมลล์ wewatpun@gmail.com

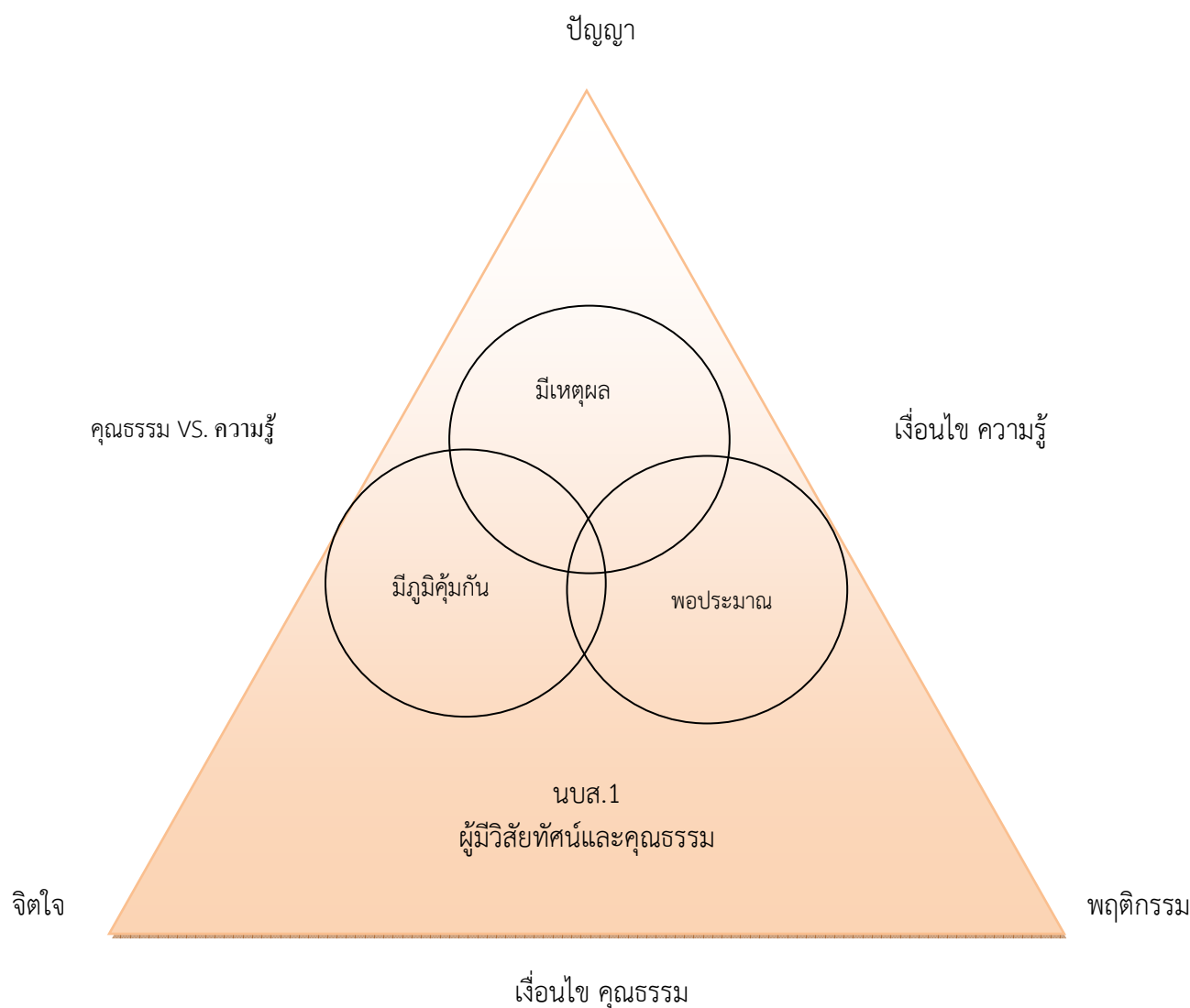
1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กับ การพัฒนาสมรรถนะนักบริหารของราชการพลเรือนไทย

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหลักในการพัฒนาประเทศแล้ว จำนวน 12 ฉบับ ในปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2560 การพัฒนาประเทศยังประสบปัญหาต่างๆมากมายที่สะท้อน เศรษฐกิจหดตัว ความเหลื่อมล้ำ ความขัดแย้งเพิ่มขึ้น ปัญหาความยากจน การติดกับดักประเทศรายได้ปานกลาง แม่วยโส ประชากรผู้สูงวัยมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติถูกคุกคาม ปัญหาทางสังคมและจิตใจ อันเนื่องมาจากความไม่สมดุลของการพัฒนา ทั้งๆที่ เนื้อหาสาระของแต่ละแผนนั้น ช่างวาดฝันไว้เป็นอย่างดีและงดงาม แต่ในการกำหนดอนาคตของประเทศกระทำผ่านกลไกของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ นั่นคือ นโยบายของคณะรัฐบาลในการพัฒนาประเทศ ผ่านการบริหารราชการแผ่นดินแต่ละยุคสมัย ขาดความต่อเนื่อง (high policy distortion) ขณะที่หน่วยงานภาครัฐยังมีปัญหาเรื่องอำนาจหน้าที่ การจัดโครงสร้าง กระบวนการ ความสัมพันธ์ งบประมาณ ทรัพยากรอันจำกัด รวมทั้งทักษะความรู้ ความสามารถของบุคลากรที่ถดถอย การบริหารที่ละเมิดต่อหลักธรรมาภิบาลและหลักคุณธรรม อันส่งผลต่อความด้อยประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการจัดการภาครัฐ

เมื่อปี พ.ศ. 2517 ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทรงรับสั่งว่า “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นอันพอควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างค่อยเสริม ความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศ และของประชาชน โดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากเลวที่สุดในที่สุด” กระแสรับสั่งนี้ ถูกใช้เพื่อเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของปวงชนชาวไทย ซึ่งต่อมา แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2550 และคณะรัฐมนตรีหลายชุดได้นำมาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้าชี้นำในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ นโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินและที่สำคัญ คือ ให้เป็นหลักชี้นำ ในการดำรงอยู่และการปฏิบัติของชีวิตประชาชนในทุกระดับ ดำเนินไปในทางสายกลาง ด้วย 3 ห่วง กล่าวคือ มีความพอประมาณ ไม่มากไม่น้อย มีเหตุผลในการตัดสินใจ และ สร้างภูมิคุ้มกัน เตรียมตัวให้พร้อม รับมือต่อผลกระทบ ของการเปลี่ยนแปลงใดๆ และ 2 เงื่อนไข คือ 1). เงื่อนไขความรู้ มีเหตุผล รอบคอบ และ อย่างระมัดระวัง และ 2). เงื่อนไขคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน แบ่งปัน มุ่งต่อส่วนรวม ทั้งในการดำรงชีวิต และ ในการบริหาร

ในภาพที่ 1 ข้างล่างนี้ ชี้ให้เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นหลักในการพัฒนาบุคลากรได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะโดยหลักของการศึกษาแล้ว เรานิยมมุ่งพัฒนาความเป็นคนใน 3 ด้านหลักสำคัญๆ กล่าวคือ 1. พุทธิปัญญา – ให้รู้จัก ให้เข้าใจในสรรพสิ่ง 2. จิตพิสัย – ด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม อารมณ์ ทศนคติ และ 3. ด้าน ทักษะพิสัย – สะท้อนภาวะของสมอง ระบบประสาท กล้ามเนื้อ และ จิตใจ ผ่านพฤติกรรม การกระทำ คำพูด ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นเสมือนยาคำที่ชี้นำเบื้องหลัง การใช้ปัญญา รู้คิด กำกับชีวิต ด้วยคุณธรรม ส่งผลต่อการแสดงออกของปัจเจกชน ในสถานการณ์และห้วงเวลาที่แตกต่างกันไป การพัฒนา นักบริหาร 3 ด้าน ตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 1: เป้าหมายของการพัฒนาคนที่ชี้นำด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในภาคราชการพลเรือนไทย สำนักงาน ก.พ. ในฐานะเป็นหน่วยงานกลางด้านการบริหารงานบุคคลของภาครัฐ เห็นความสำคัญในการพัฒนาบุคลากร ดังจะเห็นจากยุทธศาสตร์ที่ 1 และ ที่ 2 ของยุทธศาสตร์การพัฒนาข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2552-2556 ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพข้าราชการในการปฏิบัติงานบนพื้นฐานของสมรรถนะ มุ่งให้ข้าราชการเป็นคนดี ซื่อสัตย์ สุจริต มีคุณธรรมและจริยธรรม ในการนี้จึงกำหนดให้ส่วนราชการทำการประเมินสมรรถนะบุคลากร หาช่องว่างรายการสมรรถนะเพื่อใช้กำหนดในการจัดทำแผนการพัฒนา

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน (สพข.) สำนักงาน ก.พ. เป็นหน่วยงานในระดับสำนักที่มีพันธกิจหลักในการกำหนดระบบ นโยบาย มาตรฐานการพัฒนาข้าราชการพลเรือน ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาข้าราชการพลเรือน ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ควบคู่ไปกับการดำเนินการจัดฝึกอบรมบางหลักสูตรกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น กลุ่มนักบริหาร นักบริหารทรัพยากรบุคคล ข้าราชการแรกบรรจุ ข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และกลุ่มข้าราชการที่จะเกษียณ สพข. รับผิดชอบในการกำหนดระบบพัฒนาและการดำเนินการพัฒนาทำการจัดฝึกอบรม จำนวน 18 หลักสูตร จำแนกตามประเภทตำแหน่งข้าราชการพลเรือน

ดังนี้ กลุ่มตำแหน่งบริหาร จำนวน 5 หลักสูตร (รวมทั้งหลักสูตรนักบริหาร) กลุ่มประเภทอำนวยการ จำนวน 7 หลักสูตร กลุ่มประเภทวิชาการ จำนวน 10 หลักสูตร และ กลุ่มประเภททั่วไป จำนวน 4 หลักสูตร (สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., 2553, 15 - 16)

เป้าหมายในการพัฒนาหลักสูตรนักบริหารระดับสูง (นบส) ของราชการพลเรือน คือ มุ่งสร้างให้นักบริหารระดับสูงในภาครัฐไทยให้เป็นนักบริหารการเปลี่ยนแปลงที่ถึงพร้อมด้วยวิสัยทัศน์และคุณธรรม นั่นคือ มุ่งพัฒนาด้านพุทธิปัญญา (cognitive) ความรู้ ความสามารถ ทักษะด้านการจัดการ เป็นนักบริหารมืออาชีพที่เก่ง มีวิสัยทัศน์ ความคิดอ่านที่กว้างไกล และ มุ่งพัฒนาด้านจิตพิสัย (affective) คุณธรรมจริยธรรม ความดีงาม เสียสละ ผู้นำที่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม นอกจากนี้หลักสูตรนบส. ยังมุ่งเสริมสร้างทักษะพิสัย (psychomotor) สุขภาพร่างกายและจิตใจของนักบริหารด้วย แม้จะเป็นไปในระยะของวัยกลางคนแล้วก็ตาม

การพัฒนาภาวะผู้นำของนักบริหารระดับสูงของราชการพลเรือนไทย มีน้อยคนแต่เป็นการลงทุนที่สูง เช่น ในปีงบประมาณ พ.ศ 2558 หลักสูตร นบส. 1 รุ่นที่ 81 คิดเป็นวงเงินราคากลางทั้งสิ้น 35,760,000 บาท เป็นค่าใช้จ่ายคนละ 298,000 บาท ส่วน รุ่นที่ 82 คิดเป็นวงเงินราคากลางทั้งสิ้น 33,376,000 บาท ในระยะเวลา 4 เดือนของหลักสูตร คิดเป็นค่าใช้จ่ายคนละ 281,333 บาท (ดูเพิ่มเติมที่ <http://www.ocsc.go.th/ocsc/th/>) การบริหารหลักสูตรให้ได้ผลดี ที่จะก่อให้เกิดมรรคผลแก่ราชการพลเรือนในวงกว้าง ต้องอาศัยการออกแบบที่สอดคล้องกับปรัชญาของการพัฒนา สถานการณ์ และ ความต้องการ คัดสรรถูกกลุ่มเป้าหมายและดำเนินการอย่างมืออาชีพ ที่รัดกุม คุ่มค่า การติดตามตรวจสอบถึงผลสำเร็จ มีการปรับปรุง ระบบ กระบวนการ เทคนิคที่ใช้พัฒนา และ บุคลากรที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง ระยะเวลาที่มีผู้รู้แสดงทัศนะว่าแนวคิดการพัฒนาผู้บริหารระดับสูงควรเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการมุ่งพัฒนาระดับบุคคลเป็นสำคัญให้หันมาเน้นเป็นรายกลุ่มที่เริ่มจากการวิเคราะห์กรอบแนวคิดทักษะของผู้บริหารก่อน แล้วใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการออกแบบเนื้อหาและกระบวนการพัฒนา หลายหน่วยงานยังเป็นนักโทษกระบวนทัศน์การเรียนรู้แบบการศึกษาที่มีขอบเขตอันเข้มงวด บ้างหันไปจ้างที่ปรึกษาภายนอกให้มาออกแบบ พัฒนา ดำเนินการหลักสูตร ซึ่งบริษัทที่ปรึกษาเหล่านี้จะมีมาตรฐานเนื้อหาและการดำเนินการอยู่แล้ว โมเดลสมรรถนะที่ใช้ก็มีลักษณะพื้นๆ กระบวนการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ต้องเริ่มจากการคิดการปฏิบัติอย่างจริงจังของทีมผู้บริหารระดับสูงในการขับเคลื่อน ไล่เลียงลงมายังผู้ออกแบบและผู้ดำเนินการโปรแกรมการพัฒนา (Soske, & Conger, 2010, p.245; p. 266)

ในการพัฒนาผู้บริหารระดับสูงในภาครัฐนั้น สพข. รับผิดชอบในการจัดฝึกอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับสูง (นบส.) มาตลอดนับแต่ปี 2530 (สำนักงาน ก.พ., 2557) โดยกำหนดให้นักบริหารมีภารกิจ 4 ประการ ได้แก่ ด้านการกำหนดแผนงาน การบริหารงาน การบริหารคน การบริหารงบประมาณ จึงใช้กำหนดเป็นกรอบมาตรฐานของหลักสูตรนักบริหารระดับสูง จำนวน 7 หมวด 44 รายวิชา การศึกษารายบุคคลและกลุ่ม การเสริมสร้างประสบการณ์ การดำเนินโครงการหลักสูตรการพัฒนานักบริหารระดับสูง: ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม (นบส 1) ระยะเวลา 4 เดือน จำนวน 7 ชุดการเรียนรู้ มีผู้เข้าอบรม รุ่นละ 120 คน ในระยะ 10 ปีให้หลังนี้ ดำเนินการอบรมปีละ 2 รุ่น นอกจากนั้น สพข.ยังมีภาระในการดำเนินการฝึกอบรมหลักสูตร นบส 2 แก่นักบริหารระดับรองอธิบดี และ หลักสูตรเสริมนักบริหารระดับสูง(ส.นบส) แก่นักบริหารที่เข้าอบรมหลักสูตรอื่นให้เทียบเท่ากับหลักสูตร นบส.

การวิจัยนี้ได้ประมวลสรุปรายการสมรรถนะ 17 ด้านสำหรับนักบริหารระดับสูงในราชการพลเรือนไทย เพื่อนำไปสร้างแบบประเมินสมรรถนะก่อนและหลังการพัฒนาของการวิจัยครั้งนี้ ที่ผู้วิจัยพบว่ามีหลายแหล่งที่แตกต่างกัน กล่าวคือ 1). รายการสมรรถนะหลัก จำนวน 5 รายการ ได้แก่ การมุ่งผลสัมฤทธิ์ การบริการที่ดี การทำงานเป็นทีม ความเชี่ยวชาญในหน้าที่ และ ความสุจริตซื่อตรง และ 2). รายการสมรรถนะเฉพาะตำแหน่งนักบริหารระดับสูง จำนวน 5 รายการ ได้แก่ ภาวะผู้นำ วิสัยทัศน์ การสอนงานและการมอบหมายงาน การวางกลยุทธ์ในภาครัฐ และ ศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง และ 3). สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ดังปรากฏในหนังสือเวียน 7 ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2553 กำหนดสมรรถนะหลักของนักบริหารระดับสูง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการจัดประมวลใหม่ เป็น 5 กลุ่ม รายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 การบริหารตน จำนวน 4 รายการ ประกอบด้วย การควบคุมตน การใฝ่เรียนรู้ ความสุจริตเที่ยงตรง และ การปรับตัวและความยืดหยุ่น กลุ่มที่ 2 การบริหารคน ได้แก่ จำนวน 3 รายการ ประกอบด้วย การสอนงาน ทักษะในการสื่อสาร และการประสานสัมพันธ์ กลุ่มที่ 3 ความรอบรู้ในการบริหาร จำนวน 3 รายการ ประกอบด้วย การบริหารความเปลี่ยนแปลง การมีจิตมุ่งบริการ และ การวางแผนกลยุทธ์ กลุ่มที่ 4 การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ จำนวน 3 รายการ ประกอบด้วย ความพร้อมรับผิด การส่งมอบผลสัมฤทธิ์ และการบริหารทรัพยากร และ กลุ่มที่ 5 การบริหารอย่างมีอาชีพ จำนวน 4 รายการ ประกอบด้วย วิสัยทัศน์ การตัดสินใจ การคิดเชิงกลยุทธ์ และ ภาวะผู้นำ

ปัญหา คือ ความสอดคล้องจริงจังของสิ่งที่พูดกับสิ่งที่ทำ เมื่อมีการระบุ ประกาศเจตนารมณ์ รายการสมรรถนะของนักบริหารราชการพลเรือนไปแล้ว ถูกนำไปใช้จริงเพียงใดในการออกแบบหลักสูตรและในกระบวนการพัฒนา ใช้แล้วได้ผลเช่นไร คำถามของการวิจัยนี้มี 3 ข้อ กล่าวคือ 1. ความเป็นตัวแทนที่ดีของชุดการเรียนรู้ นบส1ทั้ง 7 หมวด ในทัศนะของนักบริหารกลุ่มตัวอย่าง ว่ามีเนื้อหามุ่งพัฒนาสมรรถนะทั้ง 5 กลุ่มเพียงใด 2. รายการสมรรถนะเหล่านี้มีความสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ และ ได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงในหลักสูตร นบส 1 หรือไม่ สมรรถนะที่มุ่งพัฒนาตรงกับที่ นบส 1 ต้องการหรือไม่? และ 3. ผลการพัฒนาหลักสูตรนบส1 สามารถยกระดับสมรรถนะนักบริหารผู้เข้าอบรมได้จริงหรือไม่ โดยพิจารณาจากค่าเฉลี่ยของระดับสมรรถนะของนักบริหารทั้งรุ่น ในระยะทั้ง ก่อนและหลังการพัฒนา

2. กรอบแนวคิดเบื้องหลังของการพัฒนาภาวะผู้นำสำหรับผู้บริหาร

วีระวัฒน์ (2557) เห็นว่ากระบวนการเพื่อเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ และ พฤติกรรมของผู้บริหาร เพื่อเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ที่สูงขึ้น นำพาผู้คนได้อย่างดีนั้น พึงสร้างประโยชน์ให้แก่ทั้ง บุคคล ทีม และองค์กร โมเดลสมรรถนะเป็นเพียงแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำที่คาดหวัง ขณะที่ยังต้องคำนึงถึงกระบวนการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม เนื้อหา กิจกรรมการพัฒนา ต้องมีความเชื่อมโยงกับประเด็นยุทธศาสตร์ อุดมการณ์ ค่านิยม วิสัยทัศน์ และ พันธกิจ ของส่วนราชการ

วีระวัฒน์ (2559) พบว่าหลักสูตรนักบริหารระดับสูง (นบส.1) ประสบความสำเร็จสูง สามารถพัฒนาสมรรถนะกลุ่มด้านการบริหารแบบมีอาชีพได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่พึงปรับปรุงแนวการพัฒนาสมรรถนะกลุ่มความรู้ด้านการบริหาร และ สมรรถนะด้านความสุจริตซื่อตรง รายการสมรรถนะนักบริหารนบส. 1 รุ่นที่ 81 ทั้ง 17 ด้านมีความสำคัญในระดับสูงต่อความสำเร็จในการบริหารงานภาครัฐ แต่หลักสูตรนบส.มีการพัฒนารายการสมรรถนะทั้ง 17 ด้านน้อยไป ต่ำกว่าระดับที่คาดหวังต้องการอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน

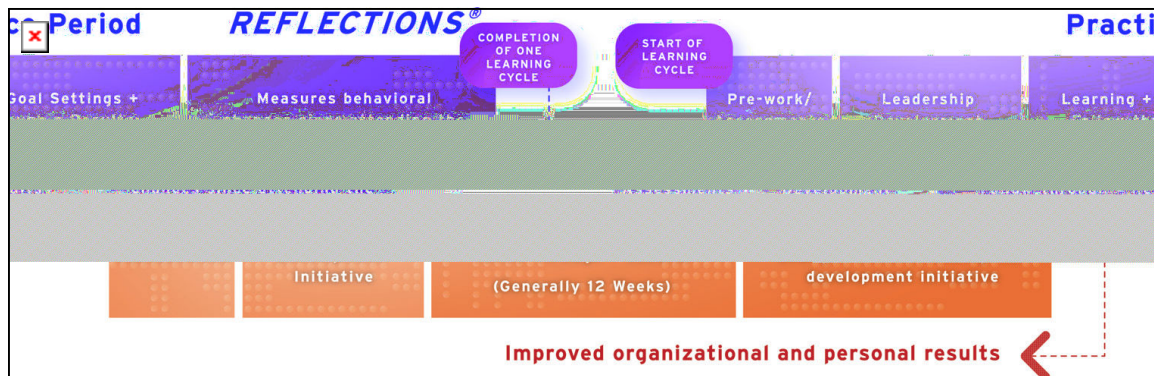
การพัฒนาภาวะผู้นำของ Center for Creative Leadership สหรัฐอเมริกา (McCauley and Van Velsor, 2004) ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการพัฒนาภาวะผู้นำที่เป็นระบบการออกแบบกระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำที่ยืด 3 คำนี้เป็นรากฐานในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้ได้ผลดี คือ “CAS: Challenge- Assess- Support ทำทาย-ประเมิน-สนับสนุน” ที่สัมพันธ์กัน ส่งผลต่อกิจกรรมและกระบวนการพัฒนา ที่มุ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลง

ทำทาย หมายความว่า ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมออกจากความคุ้นชินไปเผชิญกับเหตุการณ์ที่แปลกใหม่ ได้เรียนรู้เห็นอะไรที่ใหม่และแตกต่าง ช่วยกระตุ้นเปิดโลกทัศน์สร้างการเรียนรู้ใหม่ๆ **ประเมิน** หมายถึง การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะของตัวตนผู้เรียนแล้วสะท้อนกลับให้ตระหนักถึงตนเองมากยิ่งขึ้น อาทิ จุดเด่น จุดด้อย จุดแข็ง จุดอ่อน ของตน เมื่อเทียบกับมาตรฐานปกติของคนส่วนใหญ่ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตนเอง **สนับสนุน** หมายถึง ส่งเสริมด้านแรงจูงใจ ความคิดอ่าน ความเชื่อ ตลอดกระบวนการพัฒนา เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการเรียนรู้ การพัฒนาและการเติบโต

จะเห็นได้ว่าการออกแบบใช้วิชาการชี้นำแนวทางการพัฒนาหลักสูตรโดยทำความเข้าใจกับลักษณะและระดับของงานบริหารที่จะพัฒนาก่อน จากนั้นกำหนดเป็นปรัชญาชี้นำของการอบรม ผสมกับการเสริมสร้างประสบการณ์ ลดความสำคัญด้านการศึกษา มุ่งเพิ่มพูนการเรียนรู้ ทำทาย และ สนับสนุน เป้าหมายของการพัฒนา ให้สามารถนำตน นำทีม นำองค์กรได้ผ่านการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับบริบทและตนเอง มีทักษะในการนำ มั่นใจในบทบาทและศักยภาพของตนกระบวนการและกิจกรรมของเรียนรู้ทั้งหลายจะสะท้อนปรัชญาการพัฒนา การพัฒนาจะเน้นกระบวนการเชิงลึก (in-depth process) ที่มุ่งพัฒนาสมรรถนะเฉพาะตนของผู้เข้าอบรมแต่ละคนใน 6 รายการ ได้แก่ การรู้จักตนเอง ความคล่องแคล่วในการเรียนรู้ การสื่อสาร การโน้มน้าว การคิดและทำอย่างเป็นระบบ และการนำพาตนเองคืนสู่สภาพปกติ

กระบวนการพัฒนา จะเกิดขึ้น 3 ระยะ ก่อน-ระหว่าง- และ หลังการพัฒนา ก่อนการฝึกอบรม คือ การประเมินภาวะผู้นำของผู้เข้าอบรม การประเมินแบบ 360 องศาซึ่งถือเป็นหัวใจสะท้อนประสบการณ์ในการนำ เพื่อให้ได้รายละเอียดเกี่ยวกับทักษะ พฤติกรรม ความโน้มเอียง รวมทั้งสมรรถนะ แรงจูงใจ ระบุความจำเป็นที่ต้องได้รับการพัฒนา วางรากฐานเพื่อสร้างความเติบโตของตนเอง และในวิชาชีพแก่ผู้เข้ารับการอบรม ระหว่างการอบรม แม้จะแค่ 5 วัน เน้นสัมพันธภาพภายใต้สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ที่ปลอดภัยแต่ทำทายกระบวนการพัฒนาจะผสมผสานระหว่างข้อมูลผลการประเมินเฉพาะราย กิจกรรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และ แบบฝึกฝนเสริมสร้างทักษะ เน้นการเรียนรู้ การฝึกปฏิบัติ การสะท้อนความคิดอ่าน และ การกำหนดเป้าหมาย บทบาทของอาจารย์ที่ปรึกษาในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาผู้นำ จะเข้มข้นมากในการเป็นพี่เลี้ยง สอนแนะ เป็นระยะๆ ครั้งละครึ่งวัน นอกจากนี้กระบวนการพัฒนา ยังมีการเรียนรู้จากเพื่อนผู้เข้าอบรม (peer learning) ที่จะให้ข้อมูลย้อนกลับ คำแนะนำ แง่คิดมุมมอง และ กำลังใจ หลังการอบรม จุดเน้นของกระบวนการพัฒนา คือ การประยุกต์ใช้ผลการเรียนรู้สู่ทำงานอย่างต่อเนื่อง เช่น สามารถรับการชี้แนะทางโทรศัพท์เกี่ยวกับสมรรถนะ ประสบการณ์การบริหารจากโค้ช 2 ครั้งๆละ 45 นาที หลังจากนั้น 3 เดือนเมื่อการพัฒนาเสร็จสิ้น การประเมินที่เรียกว่า Reflections (ดังแสดงในภาพที่ 2) เพื่อประเมินความก้าวหน้าการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม ผู้เข้าอบรมสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูล ทรัพยากร แหล่งอ้างอิงต่างๆ ทางระบบ e-learning

ภาพที่ 2: กระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำของ Center for Creative Leadership สหรัฐอเมริกา

Yost & Plunkett (2009) เสนอโมเดลการพัฒนาที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงกับบริบทของการพัฒนา นักบริหารระดับสูงของไทยที่เรียกว่า โมเดลสามขาของการพัฒนาภาวะผู้นำ โดยยึด 3 คำหลัก คือ ประสบการณ์ สมรรถนะ และ สัมพันธภาพ เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ในกรณีการศึกษาเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ที่ต้องนำประสบการณ์ของผู้เข้าอบรมแต่ละคนมาสร้างประโยชน์แก่กัน สมรรถนะ หมายถึงกลุ่มของทักษะ ความรู้ ความสามารถ คุณลักษณะใดๆที่เราคาดหวังให้ผู้บริหารแสดงออกในการบริหารงาน และ สัมพันธภาพ หมายถึง การรู้จักคุ้นเคย สร้างเป็นเครือข่ายส่วนตัวและในวิชาชีพ ในกรณีการอบรมนักบริหารระดับสูงของโลกตะวันออก ผู้เข้ารับการพัฒนานอกเหนือการได้รับองค์ความรู้ใหม่ๆแล้ว ต่างต้องการแลกเปลี่ยนมวล ประสบการณ์ และ ที่สำคัญ คือ การสร้างเครือข่ายที่มีความสำคัญเกื้อหนุนต่อผลสัมฤทธิ์ในการทำงาน ดังแสดง ไว้ในภาพที่ 3

ภาพที่ 3: โมเดลสามขาของการพัฒนาภาวะผู้นำในหน่วยงาน

Conger (2010) เสนอแนะรูปแบบการออกแบบแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำร่วมสมัยว่าควรครอบคลุม 4 แนวทางแห่งความสำเร็จดังต่อไปนี้ 1. การพัฒนาทักษะรายบุคคล ที่อิงกับโมเดลสมรรถนะที่พิจารณาเป็นอย่างดี ใช้การเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบตลอดทุกระยะของการพัฒนา โดยที่องค์กรต้องมีระบบสนับสนุนการพัฒนา ระบบเสริมแรงและการให้รางวัล 2. การหล่อหลอมผู้นำให้ซึมซับค่านิยมและวิสัยทัศน์ของหน่วยงาน ผ่านการคัดเลือกผู้เข้าอบรมที่เข้มข้น การปลูกฝังอุดมการณ์ การปฏิบัติที่สะท้อนถึงการยึดมั่นเชื่อมั่นในค่านิยมและวิสัยทัศน์อย่างแท้จริง 3. การริเริ่มสิ่งใหม่ผ่านภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ กรอบยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน หลักสูตรที่ออกแบบกระตุ้นให้มีการปรึกษาหารือ อภิปรายร่วมกัน กลไกการให้ข้อมูลป้อนกลับ ผู้อำนวยการแบบมีอาชีพ และ 4. การริเริ่มผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (action learning) โครงการที่เกี่ยวกับพันธกิจ การสะท้อนคิดไตร่ตรองร่วมกันของสมาชิกทีม

3. บทบาทของสมรรถนะและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำ

สมรรถนะมีบทบาทในกระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำในหลายๆ ด้าน อาทิ เป็นเนื้อหาสาระสำคัญ ที่กำหนดหมวด รายวิชา กิจกรรมการพัฒนา ใช้สมรรถนะเป็นสาระของเครื่องมือประเมินเพื่อการพัฒนา สมรรถนะยังสามารถใช้ในการประเมินพัฒนาการในการเรียนรู้ก่อนและหลังของผู้เข้าอบรม อันบ่งชี้ถึงความสำเร็จของกระบวนการพัฒนาได้อีกด้วย การวิจัยร่วมสมัยเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยใช้สมรรถนะเป็นมาตรฐานกลาง ชี้ให้เห็นว่าสามารถทำได้ในการกำหนดเป็นโมเดลสมรรถนะ และเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือประเมินสมรรถนะและการนำผลประเมินไปใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำในระยะต่างๆ แทนการพัฒนาภาวะผู้นำแบบเหมารวมเสียโหล (one-size-fits-all) ซึ่งนักอบรมมักเชื่อว่ากลุ่มสมรรถนะชุดเดียวประกันประสิทธิผลของการเป็นผู้นำที่ดี

สาระสำคัญของการพัฒนาภาวะผู้นำของนักบริหารสมัยใหม่ คือ ให้ค้นพบรู้จักตนเอง และ ตนทำอะไรได้ แบ่งได้ 4 มิติ ได้แก่ 1.สมรรถนะ 2.ประสบการณ์ 3. อุปนิสัยใจคอ 4. แรงขับเคลื่อน ซึ่งล้วนร่วมกันส่งผลต่อการเป็นผู้นำที่ดี (Korn Ferry, 2015) การออกแบบการพัฒนานักบริหารที่ดี พึงมุ่งพัฒนาทั้ง 4 มิติสนองเป้าหมายทั้งของนักบริหารผู้เข้าอบรม และ ของหน่วยงานราชการโดยมีความเชื่อเบื้องหลัง คือ เมื่อกระบวนการพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถของนักบริหารให้ถึงพร้อมทั้ง 4 ด้านแล้ว นักบริหารพึงสร้างประโยชน์มรรคผลให้บังเกิดแก่หน่วยงานด้วย ผ่านงานในหน้าที่รับผิดชอบบริหาร

Eva, N., & Sendjaya, S. (2013) ทำการศึกษาวิจัยประสิทธิผลการพัฒนาภาวะผู้นำในหมู่เยาวชนของประเทศออสเตรเลียด้วยแนวทางของภาวะผู้นำแบบคนรับใช้ (Servant Leadership) ใน 6 มิติ โดยแบ่งการศึกษาเป็น 3 ระยะ ระยะที่ 1 เป็นการสัมภาษณ์ความเห็นของหัวหน้านักศึกษา 33 ครั้ง ถึงเนื้อหาที่สำคัญกับที่สอนเรียนจริง พบว่าที่เห็นว่าสำคัญและมีการพัฒนานั้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องใน 2 มิติของภาวะผู้นำแบบคนรับใช้ คือ ภาวะร่วมมือกลุ่มสัมพันธ์ และ การมีอิทธิพลเพื่อการเปลี่ยนแปลง ขณะที่มีการเรียนการสอนด้านมิติจิตวิญญาณและ ศีลธรรมรับรู้รับผิดชอบสำคัญน้อยที่สุด ระยะที่ 2 ทำการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ได้แก่ ผู้บริหารและคณาจารย์ของวิทยาลัย ผู้อำนวยการกลุ่มในการพัฒนา พบว่าหลักสูตรควรเน้นที่จิตอาสา ศีลธรรมรับรู้รับผิดชอบ และการมีอิทธิพลเพื่อเปลี่ยนแปลง ระยะที่ 3 การสำรวจความเห็นจากนักศึกษาจำนวน 97 คน ด้วยแบบประเมินภาวะผู้นำแบบคนรับใช้ พบว่าควรเน้นที่การเติมใจปฏิบัติหน้าที่ การมีอิทธิพลเพื่อเปลี่ยนแปลง และ ศีลธรรมรับรู้รับผิดชอบนั้นมีความสำคัญ จะเห็นว่าการศึกษาทั้ง 3 ระยะนี้ชี้ให้เห็นถึงการรับรู้ที่แตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างถึงสิ่งที่พึงเน้น ขณะที่ผู้เรียนรู้อย่างถึงถึงความแตกต่างในสิ่งที่พัฒนา กับ สิ่งที่สำคัญที่สุดระบไว้

Kim, Kareem, Nordin, & Bing (2014) หลังจากทำการทบทวนทฤษฎี แนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง การบริหารการเปลี่ยนแปลง และ สมรรถนะ ได้ร่วมกันกำหนดโมเดลสมรรถนะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้อำนวยการโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษาชั้น โดยใช้กลุ่มตัวอย่างอาจารย์โรงเรียน จำนวน 936 คน และ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง โมเดลได้รับการยืนยันเชิงประจักษ์ถึงความเหมาะสม โดยผู้วิจัยสรุปกระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็น 4 ระยะ ได้แก่ 1. การกำหนดเป้าหมาย – สมรรถนะการกำหนดเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ระยะที่ 2 การสร้างขีดความสามารถ – สมรรถนะการสร้างขีดความสามารถที่เหมาะสมกับปัจจัยท้าทาย ระยะที่ 3 การลดทอนความขัดแย้งและแรงต่อต้าน – สมรรถนะการบรรเทาแรงต้านและความขัดแย้ง ระยะที่ 4 การปลูกฝังการเปลี่ยนแปลง- สมรรถนะการประเมินเพื่อการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง จากนั้นนำผลสร้างเป็นแบบประเมินสมรรถนะจำนวน 12 ข้อ เพื่อใช้ในการประเมินหาความจำเป็นในการฝึกอบรมกับผู้นำอบรม ผลที่ได้ยังใช้ประโยชน์ในการวางแผน การออกแบบ การดำเนินการ และการประเมินผลการเรียนรู้ในการพัฒนาผู้บริหารโรงเรียน เพราะเชื่อว่าผู้นำอบรมทุกคนจะได้ประโยชน์จากหลักสูตรเท่ากัน

ในการพัฒนาบุคลากรในองค์การยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ ที่มีการปฏิรูปการเปลี่ยนแปลงนิยมใช้สมรรถนะเป็นหลัก แม้ว่ามีผู้วิพากษ์ถึงความเป็นตัวแทนที่ดีที่เหมาะสมของรายการสมรรถนะ อำนาจพยากรณ์ถึงความสำเร็จในระดับบุคคลและประโยชน์ต่อหน่วยงานของสมรรถนะ (Markus, Cooper-Thomas, & Allpress, 2005; Myatt, 2013; Richards, 2008) Conger (2010, 292-295) ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการนำสมรรถนะมาเป็นสรณะในโปรแกรมพัฒนาภาวะผู้นำว่า บางหลักสูตรมีจำนวนรายการสมรรถนะที่มุ่งพัฒนามาก ขาดจุดเน้นตามความสำคัญเร่งด่วน สมรรถนะที่สำคัญจำเป็นของผู้นำแต่ละรุ่นวัย แต่ละหน่วยงานไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน บางด้านมีความซับซ้อนเป็นนามธรรม ยากแก่การพัฒนาในระยะเวลาอันสั้นได้ หลายรายการยึดติดกับอดีตหรือปัจจุบันมากเกินไป ผู้บริหารหลายคนเข้าใจว่ารายการสมรรถนะเหล่านั้น สะท้อนถึงภาวะผู้นำในอุดมคติที่โหยหา ผู้นำที่ดีพึงเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมสะท้อนผลร่วมตามรายการสมรรถนะเหล่านั้นมากที่สุด ซึ่งยากจะพบเห็นได้ในโลกแห่งความเป็นจริง อีกทั้งข้อแม้ของการเป็นผู้นำที่ดี ถูกจำกัดด้วยระดับชั้นงานในการบริหารและปัจจัยเชิงสถานการณ์ ความเป็นผู้นำที่ดีตามความเชื่อดังกล่าวเป็นการคิดแบบง่าย เหมารวม และ เกินจริง ปรัชญาของการพัฒนาภาวะผู้นำระดับสูง พึงมุ่งพัฒนาในสิ่งที่เขาต้องการ ให้รู้ทันในสิ่งที่ผู้นำต้องเผชิญ สารของการพัฒนา ควรมุ่งเสริมสร้างประสบการณ์ที่หลุดจากระดับพฤติกรรมในระดับปฏิบัติการมุ่งสู่ระดับยุทธศาสตร์ให้มากโดยเฉพาะกับการทำความเข้าใจกับสภาพแวดล้อมในอนาคตที่แปรผัน อันจะส่งผลต่อภารกิจของตำแหน่งในระดับที่สูงขึ้น

งานเขียนบางชิ้นบ่งชี้ว่าสมรรถนะที่ดีพึงช่วยสร้างความสอดคล้องระหว่างยุทธศาสตร์ งาน กับ คน Bunker, K.A., Hall, D.T., & Kram, K.E. (2010) เห็นว่าระบบการพัฒนาภาวะผู้นำที่ดี พึงเป็นกระบวนการที่มีส่วนค้นหา ระบุ และ ปิด ช่องว่าง 4 ประเภท ที่เกิดในตัวนักบริหารได้แก่ ช่องว่างภายในตน ที่เพิ่มด้วยตระหนักรู้จักตนเอง ช่องว่างระหว่างบุคคล ช่องว่างภายในระบบต่างๆของหน่วยงาน และ ช่องว่างในระดับสถาบัน การพัฒนาพึงประเมินให้ได้ว่าผู้นำอบรมมีแต่ละช่องว่างเช่นไร จากนั้นจึงจะกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับความต้องการหรือลักษณะภาพของแต่ละคน พิจารณาได้จากภาวะช่องว่างของผู้เข้ารับการพัฒนาแต่ละคนเป็นลักษณะเฉพาะหนึ่ง (one-size-fits-one)

Leonard, (2005) ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อพื้นฐาน 3 ประการที่อยู่เบื้องหลังของการพัฒนาภาวะผู้นำแบบดั้งเดิมซึ่งเป็นลักษณะเสียโหล ได้แก่ 1). หลักสูตรการฝึกอบรมที่ใช้กระบวนการเดียวกันกับผู้เข้าอบรมทุกระดับตำแหน่งเหมือนกันหมด 2). ในความเป็นจริงหาใช่ว่าผู้เข้าอบรมแต่ละคนได้รับประโยชน์จากการอบรมเท่ากันหรือเหมือนกัน และ 3). หน่วยงานต้นสังกัด ได้รับอานิสงส์จากบุคลากรที่เข้ารับการอบรม หลักสูตรที่แสนแพงไม่มากพอ นั่นคือ ให้ผลตอบแทนที่หน่วยงานได้รับยังน้อย เขาระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องได้ขบคิด โดยตั้งคำถามที่น่าสนใจ เช่น การพัฒนาภาวะผู้นำของหน่วยงานมีประสิทธิผลเพียงใด มีบุคลากรที่ถึงพร้อมก้าวสู่ตำแหน่งระดับต่างๆของหน่วยงานหรือไม่ ในปัจจุบันและอนาคต บุคลากรของหน่วยงาน มีช่องว่างในสมรรถนะการเป็นผู้นำในเรื่องใด ด้านใด ระดับไหน เนื่องจากภาวะผู้นำเป็นเรื่องที่ซับซ้อน คนจะเรียนรู้การเป็นผู้นำได้เช่นไร จะมีหลักฐานเชิงประจักษ์ใดเพื่อใช้ยืนยันถึงผลสำเร็จของเทคนิคการพัฒนาหนึ่งๆ ว่าให้ผลดังที่ประสงค์ เราจะมีหนทางประเมินความสำเร็จของโปรแกรมหรือหลักสูตรการพัฒนาภาวะผู้นำของหน่วยงานเช่นไร

Leonard (2005, 72, 82) มีความเชื่อว่าการพัฒนาภาวะผู้นำที่ดีควรทำการประเมินช่องว่างของสมรรถนะ (competencies gap) ที่มีและที่คาดหวังของผู้บริหารในลักษณะเชิงกลยุทธ์ ที่มีความเชื่อมโยงกับเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ พันธกิจ ค่านิยมของหน่วยงาน มากกว่าที่จะเป็นกิจกรรมการฝึกอบรมที่มีแบบแผนเป็นทางการเหมือนกันหมดทุกรุ่น เขาเห็นอีกว่าโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำที่ไม่สามารถตอบสนองต่อความคาดหวังของหน่วยงานหรือผู้เข้ารับการพัฒนาดังนั้น สืบเนื่องจากเหตุผล 3 ประการ ดังนี้ แนวทางของการพัฒนายึดถือโมเดลเดียวที่เชื่อว่าดีหรือเหมาะสมที่สุดแล้ว โมเดลที่ยึดถือนั้นไม่มีหลักฐานยืนยันถึงประสิทธิผลว่าเที่ยงตรงเหมาะสมกับการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้ของนักบริหาร และประการสุดท้าย การพัฒนาเน้นประสิทธิภาพ ความง่ายสะดวก ต้นทุน และ ผลตอบแทนการลงทุนเป็นหลัก ขาดการใส่ใจให้ความสำคัญการพัฒนาในแง่มุมเชิงกลยุทธ์ ไม่สามารถแสดงหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงผลสัมฤทธิ์ คุณค่าที่แท้จริงของโปรแกรมการพัฒนา ได้แต่ปกป้องแนวปฏิบัติรูปแบบของการพัฒนาแบบเดิมๆให้หนักและเหนียวยิ่งขึ้น ซึ่งยิ่งแต่จะเสียโอกาส

วรรณกรรมที่ทบทวนมานี้มีทั้งสนับสนุนและสงสัยประสิทธิภาพของสมรรถนะต่อการสร้างภาวะผู้นำหลายหน่วยงานแม้มีโมเดลสมรรถนะ แต่ขาดการนำไปใช้อย่างจริงจัง ต่อเนื่องและอย่างเป็นระบบ ดังจะเห็นได้ว่าการพัฒนาเป็นกิจกรรมอิสระที่ขาดความเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาสู่การประเมินสู่การพัฒนา อีกทั้งยังไม่มีระบบสนับสนุนการพัฒนารองรับ การนำข้อมูลผลการพัฒนาไปใช้ยังมีน้อย ไม่มีการส่งต่อแก่ระบบเตรียมคนสืบทอดตำแหน่งของหน่วยงาน

4. วัตถุประสงค์การวิจัย คำถามการวิจัย และ ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการนำโมเดลสมรรถนะมาใช้ในการพัฒนานักบริหารระดับสูงของราชการพลเรือนไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบกับนักบริหาร ผู้เข้ารับการพัฒนาลำดับสูง นักบริหารระดับสูง ในปี พ.ศ. 2558 รุ่นที่ 81 จำนวน 119 คน กับ รุ่นที่ 82 จำนวน 93 คน รวม 212 คน โดยมุ่งตอบคำถาม 4 ข้อดังนี้

1. ระดับสมรรถนะทั้งรายหมวด/รายด้าน ก่อน/หลัง การพัฒนาของนักบริหาร นบส. 1 ของรุ่นที่ 81/รุ่นที่ 82 เหมือนหรือแตกต่างกันเช่นไร สมมติเจตนาเป้าหมายของหลักสูตรหรือไม่
2. ระดับสมรรถนะที่นบส.1 เห็นว่าสำคัญต่อการบริหาร คาดหวังจะได้รับการพัฒนา กับ ที่ได้รับการพัฒนาจากหลักสูตร เหมือน หรือ ต่างจากที่ นบส. 1 คาดหวัง เพียงใด
3. ผลการพัฒนามีความสอดคล้องกันเพียงใดกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี
4. แนวทางปรับปรุงการพัฒนาสมรรถนะของนักบริหารของหลักสูตรนบส.1 โดยเฉพาะในรายการสมรรถนะที่ได้รับคะแนนการประเมินต่ำ ตามการรายงานตนเอง ควรเป็นเช่นไร

การวิจัยนี้จะเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยจะทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมรรถนะด้านการบริหารและด้านภาวะผู้นำในภาครัฐของไทย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร กระบวนการพัฒนานักบริหารระดับสูงในภาครัฐของประเทศไทย โดยเฉพาะจาก สำนักงาน ก.พ. ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมงานวิจัย เอกสาร white paper ของบริษัทที่ปรึกษาชั้นนำทั้งในและต่างประเทศเพื่อระบุ องค์ประกอบ กลไกการพัฒนา จากนั้นทำการสร้างแบบประเมินรายการสมรรถนะด้านการบริหารและด้านภาวะผู้นำในภาครัฐขึ้น

การสุ่มกลุ่มตัวอย่างทำอย่างเฉพาะเจาะจง คือ นบส 1 รุ่นที่ 81และ รุ่นที่ 82 รวมจำนวน 212 คน ซึ่งเข้ารับการอบรมระหว่างวันที่ 18 ธันวาคม 2557 – 15 กันยายน 2558 ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนสำนักงาน ก.พ. จ. นนทบุรี ผู้วิจัยทำการประเมิน สมรรถนะ ก่อนและหลังการฝึกอบรม (single group pre-and post-test design) ด้วยแบบสอบถามชุดเดียวกัน วัดรายการสมรรถนะจำนวน 5 กลุ่ม 17 รายการ วัดความตรงในการตอบแบบประเมิน การตอบแบ่งระดับความเห็นแบบลิเคิร์ตเป็น 5 ช่วงค่า (1 = เห็นด้วยน้อย 5= เห็นด้วยอย่างยิ่ง) การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนาและการทดสอบความต่างค่าเฉลี่ยด้วยสถิติ t-test

5. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและการอภิปรายผล

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับกลุ่มตัวอย่าง ผู้เข้าอบรมหลักสูตร นบส 1 รุ่นที่ 81 จำนวน 119 คน เป็นเพศหญิง 46 คน (38.7%) เพศชาย 73 คน (61.3%) ช่วงอายุระหว่าง 40 – 60 ปี มาจาก 19 กระทรวง และหน่วยงานอิสระหรือรัฐวิสาหกิจ รวมจำนวน 95 ส่วนราชการ ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการสังกัดการบริหารราชการส่วนกลาง (58%) มากกว่าสังกัดการบริหารราชการส่วนภูมิภาค (42%) ส่วนผู้เข้าอบรมหลักสูตร นบส 1 รุ่นที่ 82 จำนวน 111 คน เป็นเพศหญิง 42 คน (38%) เพศชาย 69 คน (62%) แต่มีผู้ตอบแบบสอบถามที่สมบูรณ์จำนวน 93 ฉบับ ช่วงอายุระหว่าง 42 – 60 ปี มาจาก 17 กระทรวง 63 ส่วนราชการ ส่วนใหญ่มาจากราชการส่วนกลาง

การวิเคราะห์รายการสมรรถนะนักบริหาร จำนวน 17 ด้าน ถือเป็นเนื้อหาสาระ (content scales) ซึ่งสะท้อนเป้าหมายหลักและระดับความสำเร็จของการพัฒนา ทั้งนี้ความน่าเชื่อถือของการตอบต้องตีความตามระดับความตรง (validity scales) ในการตอบแบบประเมินสมรรถนะของ นบส. 1 เป็นรายบุคคลและทั้งกลุ่ม ซึ่งมาตรวัดความตรงแบ่งเป็นด้านย่อยๆดังนี้ คะแนนของความซื่อสัตย์ในการตอบ เต็ม 6 (ยิ่งมากยิ่งดี) การบิดเบือนตนในทางบวก เต็ม 9 (คะแนนยิ่งสูง ผลการตอบยิ่งไม่น่าเชื่อถือ) การโกหก 0 (ไม่โกหก) โดยเฉพาะหากจะนำผลประเมินเพื่อการพัฒนาจำต้องพิจารณา คะแนนมาตรฐานความตรงของ นบส. ผู้ตอบเป็นรายบุคคล ประกอบผลคะแนนเนื้อหาสมรรถนะแต่ละด้านประกอบการแปลผลด้วย จึงจะทำให้ผลการแปลคะแนนสมรรถนะของนบส. น่าเชื่อถือ การวิเคราะห์ผล พิจารณาตามลำดับของคำถามการวิจัย ผลการวิเคราะห์ในตารางที่ 4 บ่งชี้ว่าในภาพรวม ผู้ตอบแม้มีความซื่อสัตย์ แต่มีการบิดเบือนสูง

คำถามวิจัยที่ 1 ระดับสมรรถนะก่อน/หลังการพัฒนาของกลุ่มตัวอย่าง นบส.1 รุ่นที่ 81/ 82 เหมือนหรือแตกต่างกันเช่นไร สมมติเจตนาเป้าหมายของหลักสูตรหรือไม่

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังปรากฏในตารางที่ 1 ในหน้าถัดไป ข้อมูลบ่งชี้ว่า สำหรับ นบส.1 รุ่นที่ 81 รายงานว่า มีรายการสมรรถนะ เพียง 2 หมวด ที่ผลของการพัฒนา(คะแนนความแตกต่างของค่าเฉลี่ย) ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ หมวดการบริหารคน และ ความรอบรู้ในการบริหาร ซึ่งหากพิจารณาสมรรถนะรายด้านที่มีนัยสำคัญก็จะพบว่า สืบเนื่องจากสมรรถนะการสื่อสาร และการประสานสัมพันธ์ ส่วนความรอบรู้ด้านการบริหาร นั้นแตกต่างเพราะสมรรถนะด้านจิตมุ่งบริการงานในหน้าที่ ที่เชื่อว่ากิจกรรมหลักสูตรมีส่วนพัฒนา

ผลการวิเคราะห์ต่อไป บ่งชี้ว่า หลักสูตร นบส. 1 ส่งผลต่อการยกระดับสมรรถนะของ นบส.1 รุ่นที่ 82 มากกว่าในทั้ง 5 หมวด – หากพิจารณาตามลำดับแล้วได้แก่ การบริหารมืออาชีพ การบริหารตน ความรอบรู้ การบริหาร การบริหารผลสัมฤทธิ์ และ การบริหารคน ทั้งนี้ผลที่เกิดอาจมีลักษณะเฉพาะกลุ่ม (sample specific) ของ นบส. แต่ละรุ่นที่ผ่านการคัดเลือกเข้ารับการพัฒนา ยังไม่อาจขยายผลว่าจะเป็นเช่นนี้กับทุกกลุ่มได้

ผลการศึกษา ว่าเป็นไปตามเจตนารมณ์ของหลักสูตรต่อการเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม จำต้องมีการพิจารณาผลของสมรรถนะเป็นรายด้าน ในตารางที่ 2 ก็จะพบว่า ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของสมรรถนะวิสัยทัศน์ ก่อนและหลังการพัฒนา ของ นบส.1 รุ่นที่ 81 และ ของรุ่นที่ 82 ตามลำดับ กล่าวคือ ค่า t-test statistic -2.307, alpha = .05; -2.870, alpha .01 ทำให้เชื่อได้ว่าหลักสูตร นบส.1. มีส่วนยกระดับทัศนะมุมมองของนักบริหารระดับสูงในราชการไทย ให้เป็นผู้ที่มี “broad perspectives and strategic view” มองกว้างไกล มีอำนาจของการล่วงรู้ ตัดสินใจในปัจจุบันบนข้อมูลในอนาคตได้ดี (Denhardt, Denhardt, & Blanc, 2014, p.310,354) นอกจากนี้หากพิจารณารายการสมรรถนะสนับสนุน การคิดกลยุทธ์ ก็จะพบว่า ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของสมรรถนะนี้ ทั้งก่อนและหลังการพัฒนา ของ นบส.1 รุ่นที่ 81 และ ของรุ่นที่ 82 ตามลำดับ กล่าวคือ ค่า t-test statistic -3.159, alpha = .00; -3.962, alpha .00 ยิ่งให้ผลที่มั่นใจ

ในด้านของคุณธรรม หากพิจารณา เนื้อหาของหลักสูตร ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ตลอดระยะเวลา 4 เดือนของการพัฒนา นับตั้งแต่ก่อน ระหว่าง การพัฒนา มิติของการเป็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรม ตามเงื่อนไขของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ค่อนข้างถูกละเลย ทั้งนี้อาจด้วยการเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัว ยากแก่การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง แต่ตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคราชการไทยอันเป็นที่ทราบกันว่ามีปัญหาเรื่องระบบคอร์รัปชัน ระบบอุปถัมภ์ และระบบการเมือง การไม่ตระหนักถึงปัญหาด้านการมุ่งคำนึงถึงส่วนรวมเป็นที่ตั้ง จิตสาธารณะ ย่อมสร้างอันตรายทั้งในปัจจุบันและ อนาคต เสมือนสภาวะฉุกเฉินเงียบ (silent emergencies) ให้แก่หน่วยงาน สังคมและประเทศชาติ ดังที่ผลของการศึกษาในภาพที่ 4 ที่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของสมรรถนะความสุจริตเที่ยงตรง หลังการพัฒนา ของ นบส.1 รุ่นที่ 81 มีคะแนนต่ำกว่าก่อนการพัฒนา ($t = 2.576$, $\alpha = .01$) และเช่นกัน ของรุ่นที่ 82 ค่า t -test statistic หลังการพัฒนาก็มีค่าต่ำกว่าก่อนการพัฒนา แม้ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 1.591$, $\alpha = .15$) ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้บริหารหลักสูตร ควรหาแนวทางที่เหมาะสมและเชื่อว่าได้ผลเพื่อการพัฒนาจริยธรรมคุณธรรมของนักบริหาร เช่น ปรัชญาหลักพื้นฐานของความเป็นคนแต่ละศาสนากรรมและธรรมชาติของจิต แนวทางของปรัชญาคลาสสิกที่ว่าด้วยธรรมชาติกัณธิน/ตณฺธินของผู้นำ (Wah, 2013) และ จริยปัญญาของผู้บริหารพัฒนาได้แต่ใช้เวลา (Wells & Schminke, 2001)

ตารางที่ 1: ผลการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระดับสมรรถนะ รายหมวด ก่อนและหลัง การพัฒนา ของ นบส. 1 รุ่นที่ 81 และ รุ่นที่ 82

หมวดของสมรรถนะ 5 กลุ่ม	นบส 1. รุ่น 81					นบส 1. รุ่น 82				
	Mean	n	S.D	t	P-value	Mean	n	S.D	t	P-value
1. การบริหารตน - ก่อน	4.0239	119	.51123	-1.184	.239	4.0065	93	.43656	-2.449	.016
- หลัง	4.0934	119	.63122			4.1583	93	.66038		
2. การบริหารคน - ก่อน	3.9461	119	.60767	-2.774	.006	3.8962	93	.47436	-3.778	.000
- หลัง	4.1159	119	.66716			4.1394	93	.64515		
3. ความรอบรู้การบริหาร - ก่อน	3.9871	119	.58405	-2.145	.034	3.9394	93	.50341	-3.250	.002
- หลัง	4.1168	119	.64492			4.1481	93	.67296		
4. การบริหารผลสัมฤทธิ์ - ก่อน	3.9777	119	.58489	-1.929	.056	3.9358	93	.48942	-3.231	.002
- หลัง	4.0932	119	.65714			4.1427	93	.65462		
5. การบริหารมืออาชีพ - ก่อน	4.0921	119	.56915	-1.396	.165	4.0631	93	.45408	-3.100	.003
- หลัง	4.1808	119	.69063			4.2882	93	.75897		

ตารางที่ 2: ผลการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระดับสมรรถนะรายด้าน จำนวน 17 ด้าน ก่อน และ หลัง การพัฒนา ของ นบส. 1 รุ่นที่ 81 และ รุ่นที่ 82

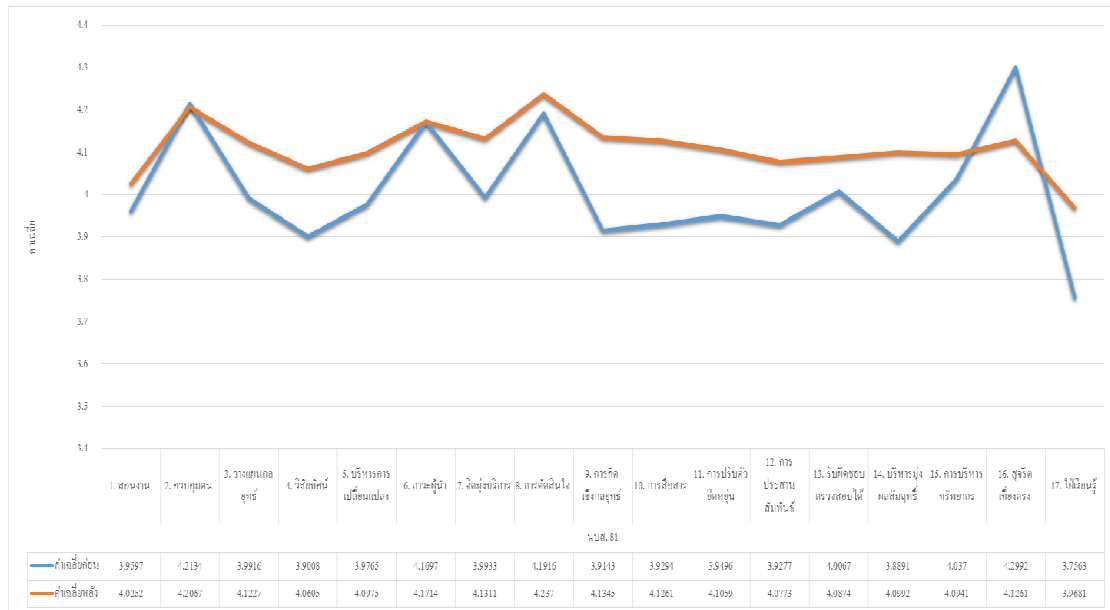
กลุ่มสมรรถนะ	นบส 1. รุ่น 81					นบส 1. รุ่น 82				
	Mean	n	S.D	t	P-value	Mean	n	S.D	t	P-value
1. การบริหารตน										
1.1 การควบคุมตน – ก่อน	4.2134	119	.52188	.097	.923	4.1548	93	.51679	-1.217	.227
- หลัง	4.2067	119	.67544			4.2409	93	.65578		
1.2 ความใฝ่เรียนรู้ - ก่อน	3.7563	119	.68304	-3.115	.002	3.7484	93	.61355	-3.987	.000
- หลัง	3.9681	119	.69281			4.0409	93	.74982		
1.3 ความสุจริตเที่ยงตรง – ก่อน	4.2992	119	.48494	2.576	.011	4.3054	93	.43598	1.591	.115
- หลัง	4.1261	119	.73363			4.1849	93	.75021		
1.4 การปรับตัวยืดหยุ่น – ก่อน	3.9496	119	.60350	-2.456	.016	3.8860	93	.54085	-4.368	.000
- หลัง	4.1059	119	.66272			4.1806	93	.65146		
2. การบริหารคน										
2.1 การสอนงาน - ก่อน	3.9597	119	.53144	-.918	.361	4.0882	93	.46388	-.138	.891
-หลัง	4.0252	119	.67976			4.0989	93	.69384		
2.2 การสื่อสาร - ก่อน	3.9294	119	.68721	-2.875	.005	3.9247	93	.50812	-2.556	.012
- หลัง	4.1261	119	.62862			4.1183	93	.71823		
2.3 การประสานสัมพันธ์ – ก่อน	3.9277	119	.65754	-2.056	.042	3.8774	93	.55328	-3.345	.001
- หลัง	4.0773	119	.74338			4.1183	93	.68919		
3. ความรอบรู้การบริหาร										
3.1 บริหารการเปลี่ยนแปลง - ก่อน	3.9765	119	.63255	-1.798	.075	3.9204	93	.62425	-2.570	.012
-หลัง	4.0975	119	.70199			4.1075	93	.72685		

กลุ่มสมรรถนะ	นบส 1. รุ่น 81					นบส 1. รุ่น 82				
	Mean	n	S.D	t	P-value	Mean	n	S.D	t	P-value
3.2 จิตมุ่งบริการ - ก่อน	3.9933	119	.59770	-2.020	.046	3.9591	93	.52300	-3.221	.002
- หลัง	4.1311	119	.67369			4.1978	93	.69187		
3.3 วางแผนกลยุทธ์ - ก่อน	3.9916	119	.70706	-1.916	.058	3.9376	93	.55480	-2.926	.004
- หลัง	4.1227	119	.71313			4.1398	93	.71796		
4. การบริหารผลสัมฤทธิ์										
4.1 ความพร้อมรับผิด - ก่อน	4.0067	119	.56143	-1.280	.203	4.0022	93	.43489	-1.954	.054
- หลัง	4.0874	119	.66212			4.1376	93	.69092		
4.2 การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ - ก่อน	3.8891	119	.68281	-3.166	.002	3.8301	93	.62132	-4.364	.000
- หลัง	4.0992	119	.67992			4.1462	93	.68724		
4.3 การบริหารทรัพยากร - ก่อน	4.0370	119	.66228	-.793	.429	3.9742	93	.58102	-2.248	.027
- หลัง	4.0941	119	.76306			4.1441	93	.72314		
5. การบริหารมืออาชีพ										
5.1 วิสัยทัศน์ - ก่อน	3.9008	119	.64931	-2.307	.023	3.9376	93	.53729	-2.870	.005
- หลัง	4.0605	119	.65848			4.1441	93	.69930		
5.2 การตัดสินใจ - ก่อน	4.1916	119	.55565	-.650	.517	4.1634	93	.44716	-2.355	.021
- หลัง	4.2370	119	.69914			4.3161	93	.63542		
5.3 การคิดเชิงกลยุทธ์ - ก่อน	3.9143	119	.69894	-3.159	.002	3.8989	93	.57907	-3.962	.000
- หลัง	4.1345	119	.73328			4.2387	93	.82634		
5.4 ภาวะผู้นำ - ก่อน	4.1697	119	.59980	-.024	.981	4.1269	93	.46231	-1.409	.162
- หลัง	4.1714	119	.71795			4.3097	93	1.32157		

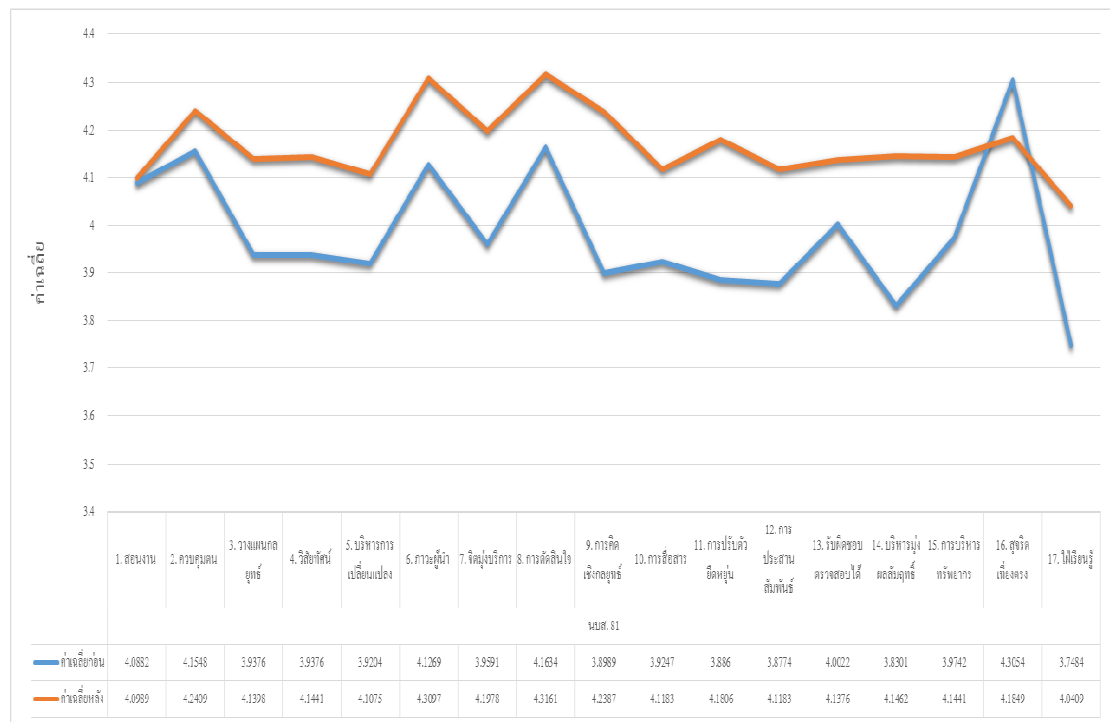
ตารางที่ 3: การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของความตรงในการตอบแบบประเมินก่อน-หลังการพัฒนาหลักสูตร นบส. 1

การประเมินความตรงในการตอบ	นบส.1 รุ่น 81		นบส.1 รุ่น 82	
	ค่าเฉลี่ยก่อน	ค่าเฉลี่ยหลัง	ค่าเฉลี่ยก่อน	ค่าเฉลี่ยหลัง
1. ความซื่อสัตย์ในการตอบ	4.706	5.143	3.305	4.168
2. การเปิดเผยตนในทางบวก	9.294	8.857	7.916	8.247
3. การเปิดเผยตนในทางลบ	0.017	0.025	0.021	0.022

ภาพที่ 4: กราฟเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสมรรถนะ ก่อน และ หลัง การพัฒนา จำนวน 17 ด้าน ของ นบส. 1 รุ่นที่ 81 (n = 119)

ภาพที่ 5: กราฟเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสมรรถนะ ก่อน และ หลัง การพัฒนา จำนวน 17 ด้าน ของ นบส. 1 รุ่นที่ 82 (n = 93)

คำถามการวิจัย ที่ 2 . ระดับสมรรถนะที่ นบส.1 เห็นว่าสำคัญ จำเป็นต่อการบริหาร กับ ที่ได้รับการพัฒนาจากหลักสูตร เหมือน หรือ ต่าง จากที่ นบส. 1 คาดหวัง เพียงใด

หากพิจารณาดังตารางที่ 3 ในรายหมวด ผลการประเมินของ นบส.1 ทั้ง 2 รุ่น ต่างชี้ให้เห็นว่า คะแนนเฉลี่ยก่อนการพัฒนา ทั้ง 5 หมวด สูงกว่า คะแนนเฉลี่ยหลังการพัฒนา อย่างมีนัยสำคัญทุกหมวด (ยกเว้นหมวดการบริหารแบบมีอาชีพ หลังการพัฒนา ของ นบส.1 รุ่นที่ 82) ผลการวิเคราะห์นี้สะท้อนว่า หลักสูตรยังไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างรายการสมรรถนะที่มีความสำคัญจำเป็นต่อการบริหารหน่วยงาน กับ กิจกรรมต่างๆ ของชุดการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบ สมรรถนะรายด้าน ทั้งก่อน และ หลัง ของ กลุ่ม นบส.1 ทั้ง 2 รุ่น ต่างก็ยืนยันผลเช่นเดียวกันกับการวิเคราะห์รายหมวด คะแนนเฉลี่ยก่อนการพัฒนา ทั้ง 17 ด้าน สูงกว่า คะแนนเฉลี่ยหลังการพัฒนา อย่างมีนัยสำคัญทุกด้าน เหมือนดังที่พบในการศึกษากับ นบส.1 รุ่นที่ 81 (วิระวัฒน์, 2559)

ทั้งนี้ผู้บริหารหลักสูตร ควรเชื่อมโยง เนื้อหา กิจกรรม การพัฒนา เข้ากับ รายการสมรรถนะ ประการแรกสุด คือ ผู้บริหารระดับสูง พึงใส่ใจกับ การออกแบบที่ไม่สามารถนำสิ่งที่คิดฝัน ไปปฏิบัติให้บังเกิดผล ตระก่ทั่วไปของการพัฒนาการฝึกอบรม คือ การที่ทักทักคิดว่าผู้เข้าอบรมมีความบกพร่องในสมรรถนะ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาระดับสมรรถนะนักบริหารเป็นรายบุคคล ด้วยความเชื่อว่า หลังการพัฒนา ปัจเจกชนจะมีพฤติกรรมการทำงาน การบริหารที่ดีงาม ส่งเสริมต่อประสิทธิผลของหน่วยงาน แต่ในความเป็นจริง เชื่อกันว่า ปัญหาของผลการดำเนินการและพฤติกรรมการทำงาน เกิดจากระบบการบริหารที่ไร้ผล การออกแบบที่คิดอ่านรู้เห็นที่ไม่เป็นระบบ (system failure) มากกว่า ดังนั้นการพัฒนาภาวะผู้นำที่ได้ผล พึงเริ่มที่ strategic change การปรับปรุงระบบต่างๆในระดับของหน่วยงานก่อน อาทิ บทบาท ความรับผิดชอบ ความสัมพันธ์ (3Rs – Roles, Responsibilities, Relationship) ก่อนไปมุ่งที่คาดหวังและส่งเสริมให้ปัจเจกแสดงพฤติกรรมใหม่ๆก่อให้เกิดการเรียนรู้การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล ทั้งนี้ทีมผู้บริหารระดับสูงพึงเป็นผู้ที่กำหนดอุดมการณ์ค่านิยม ทิศทางยุทธศาสตร์ ที่ชัดเจน แล้วอุปสรรคที่ขัดขวางการขับเคลื่อนการเรียนรู้ เน้นการสอนแนะและการให้คำปรึกษาเชิงกระบวนการ (coaching and process consultation) เป็นกลุ่ม ต่อระบบการพัฒนาใหม่ (Beer, Finnstrom, & Schrader, 2016; Soske, & Conger, 2010) หลักสูตรควรลดจำนวนสมรรถนะที่จะมุ่งพัฒนาลง ในเวลาอันสั้น มากด้วยกิจกรรม เราไม่สามารถพัฒนายกระดับ หลายสมรรถนะได้

ตารางที่ 3: ความแตกต่างของค่าเฉลี่ย ระหว่าง ความสำคัญของสมรรถนะ กับ ความเป็นตัวแทนที่ดีของสมรรถนะของหลักสูตรตามการรายงานของนบส.

ก. รายหมวดสมรรถนะ 5 ด้าน

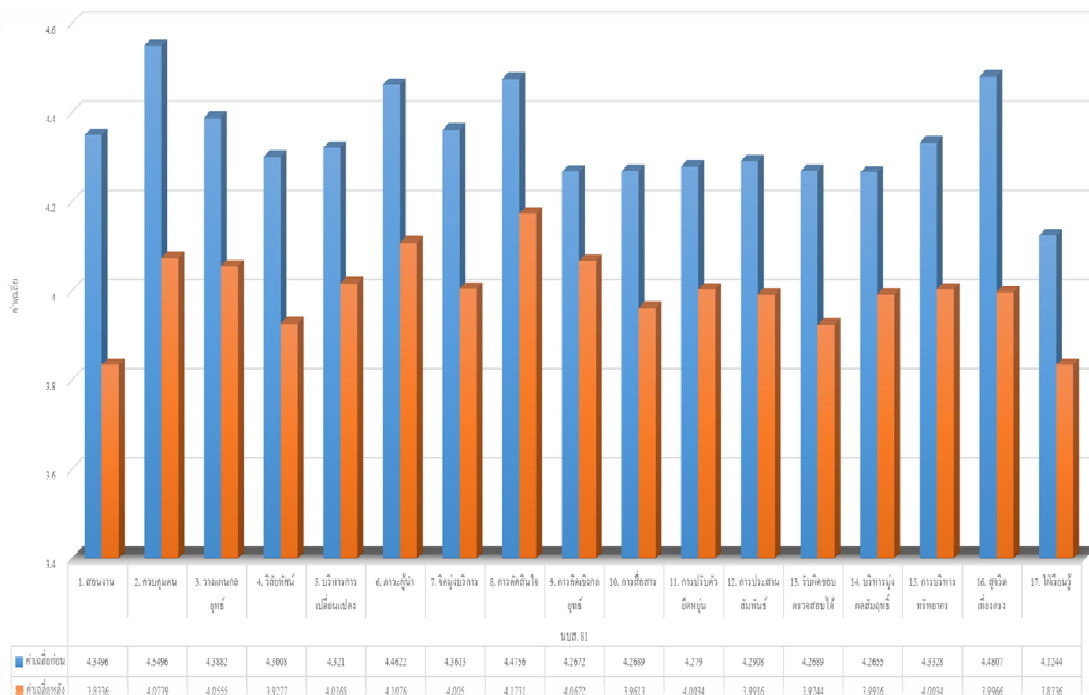
กลุ่ม 5 ด้าน	นบส 1. รุ่น 81 (n= 119)				นบส 1. รุ่น 82 (n = 93)			
	Mean	S.D	t	P-value	Mean	S.D	t	P-value
1. การบริหารตน - ก่อน	4.3469	.46110	7.676	.000	4.2956	.37133	2.179	.032
- หลัง	3.9671	.53730			4.1520	.65816		
2. การบริหารคน - ก่อน	4.2903	.51104	5.810	.000	4.2946	.43256	2.278	.025
- หลัง	3.9984	.58799			4.1448	.64057		
3. ความรอบรู้การบริหาร - ก่อน	4.3571	.46310	6.663	.000	4.3677	.38497	3.632	.000
- หลัง	4.0257	.53634			4.1400	.67106		
4. การบริหารผลสัมฤทธิ์ - ก่อน	4.2885	.49192	6.142	.000	4.3126	.41743	2.703	.008
- หลัง	3.9733	.56439			4.1320	.65219		
5. การบริหารมืออาชีพ - ก่อน	4.4021	.49190	5.326	.000	4.4009	.41479	1.685	.095
- หลัง	4.1156	.57105			4.2743	.75810		

ข. สมรรถนะเป็นรายด้าน จำนวน 17 ด้าน

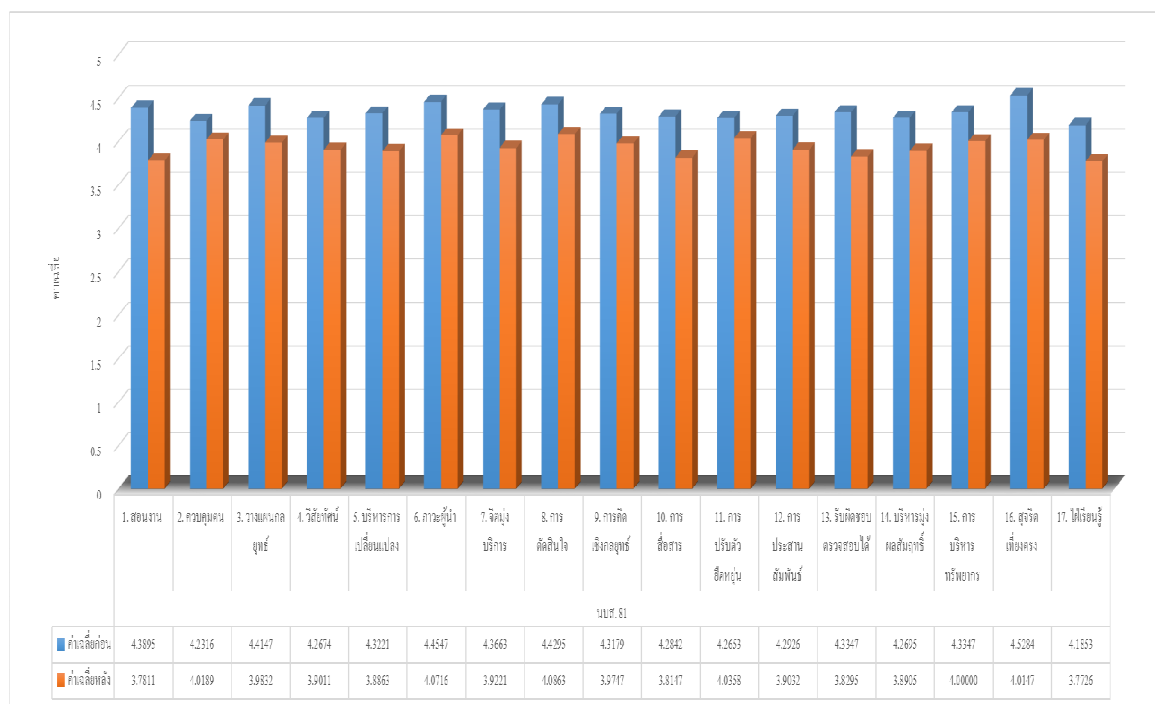
กลุ่มสมรรถนะ		นบส 1. รุ่น 81 (n= 119)				นบส 1. รุ่น 82 (n = 93)			
		Mean	S.D	t	P-value	Mean	S.D	t	P-value
1. การบริหารตน									
1.1 การควบคุมตน	- ก่อน	4.5496	.48588	7.798	.000	4.2316	.37848	3.320	.001
	- หลัง	4.0739	.60330			4.0189	.61060		
1.2 ใฝ่เรียนรู้	- ก่อน	4.1244	.60169	4.750	.000	4.1853	.47601	6.737	.000
	- หลัง	3.8336	.63155			3.7726	.61996		
1.3 สุจริตเที่ยงตรง	- ก่อน	4.4807	.42332	8.804	.000	4.5284	.40938	8.797	.000
	- หลัง	3.9966	.64885			4.0147	.54830		
1.4 การปรับตัวยืดหยุ่น	- ก่อน	4.2790	.59331	4.586	.000	4.2653	.48064	2.146	.034
	- หลัง	4.0034	.61063			4.0358	1.02686		
2. การบริหารคน									
2.1 สอนงาน	- ก่อน	4.3496	.43897	9.341	.000	4.3895	.38412	11.026	.000
	- หลัง	3.8336	.58357			3.7811	.48296		
2.2 การสื่อสาร	- ก่อน	4.2689	.55138	5.288	.000	4.2842	.42634	7.169	.000
	- หลัง	3.9613	.59448			3.8147	.55982		
2.3 การประสานสัมพันธ์	- ก่อน	4.2908	.55830	5.776	.000	4.2926	.48625	5.835	.000
	- หลัง	3.9916	.60304			3.9032	.63102		
3. ความรอบรู้การบริหาร									
3.1 บริหารการเปลี่ยนแปลง	- ก่อน	4.3210	.53312	5.042	.000	4.3221	.48404	6.435	.000
	-หลัง	4.0168	.61923			3.8863	.62341		

กลุ่มสมรรถนะ	นบส 1. รุ่น 81 (n= 119)				นบส 1. รุ่น 82 (n = 93)			
	Mean	S.D	t	P-value	Mean	S.D	t	P-value
3.2 จิตมุ่งบริการ - ก่อน - หลัง	4.3613 4.0050	.50842 .53200	6.609	.000	4.3663 3.9221	.40702 .62341	7.886	.000
3.3 วางแผนกลยุทธ์ - ก่อน - หลัง	4.3882 4.0555	.52934 .62487	5.653	.000	4.4147 3.9832	.45686 .66118	6.453	.000
4. การบริหารผลสัมฤทธิ์								
4.1 รับผิดชอบตรวจสอบได้ - ก่อน - หลัง	4.2689 3.9244	.47331 .58280	6.068	.000	4.3347 3.8295	.42919 .52102	9.000	.000
4.2 บริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ - ก่อน - หลัง	4.2655 3.9916	.60680 .61528	4.395	.000	4.2695 3.8905	.51676 .60054	5.723	.000
4.3 การบริหารทรัพยากร - ก่อน - หลัง	4.3328 4.0034	.56943 .66281	5.669	.000	4.2247 4.000	.51318 .63581	5.102	.000
5. การบริหารมืออาชีพ								
5.1 วิสัยทัศน์ - ก่อน - หลัง	4.3008 3.9277	.52132 .56792	6.727	.000	4.2674 3.9011	.49302 .54019	6.257	.000
5.2 การตัดสินใจ - ก่อน - หลัง	4.4756 4.1731	.49608 .58855	4.861	.000	4.4295 4.0863	.44240 .57141	5.499	.000
5.3 การคิดเชิงกลยุทธ์ - ก่อน - หลัง	4.2672 4.0672	.60354 .61632	3.344	.000	4.3179 3.9747	.46448 .65379	5.109	.000
5.4 ภาวะผู้นำ - ก่อน - หลัง	4.4622 4.1076	.49864 .60886	6.210	.000	4.4547 4.0716	.45424 .60979	6.387	.000

ภาพที่ 6: ค่าเฉลี่ยสมรรถนะ ก่อน และ หลัง การพัฒนา จำนวน 17 ด้าน ของ นบส. 1 รุ่นที่ 81 (n = 119)

ภาพที่ 7: กราฟค่าเฉลี่ยสมรรถนะ ก่อน และ หลัง การพัฒนา จำนวน 17 ด้าน นบส. 1 รุ่นที่ 82 (n = 93)

คำถามวิจัยที่ 3: ผลการพัฒนามีความสอดคล้องกันเพียงใดกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี

ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า หลักสูตรนักบริหารระดับสูง (นบส.1) มุ่งเน้นเงื่อนไขความรู้ มากกว่าการพัฒนาที่มุ่งเน้น เงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งเป็นการพัฒนานักบริหารที่ไม่สมดุล แม้ว่าผลการพัฒนาจะเพิ่มความสำเร็จในด้านความ รอบรู้ในการบริหาร การคิดเชิงกลยุทธ์และ วิสัยทัศน์ แต่ก็ยังมีข้อกังขาในหมวดของการบริหารตนเอง โดยเฉพาะในมิติการเรียนรู้ และ ความสุจริตเที่ยงตรง ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะตน ที่ยากแก่การพัฒนาให้ ได้ผล ในระยะเวลาอันสั้นได้

คำถามการวิจัยที่ 4: แนวทางปรับปรุงการพัฒนาสมรรถนะของนักบริหารของหลักสูตรนบส.1 โดยเฉพาะใน สมรรถนะที่ได้รับคะแนนการประเมินต่ำ ตามการรายงานตนเอง ควรเป็นเช่นไร

1. การวางระบบการพัฒนา

- การกำหนดปรัชญา เป้าหมายของการพัฒนาภาวะผู้นำให้ชัดเจนไม่ควรเน้นการฝึกอบรมในห้องเรียน แต่ เป็นการมุ่งพัฒนาสมรรถนะของ นักบริหารเป็นรายกลุ่ม มุ่งพัฒนาการคิดให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง แทน การมุ่งพัฒนาทักษะพฤติกรรมในเชิงปฏิบัติการของผู้เข้าอบรม ให้นำศักยภาพและประสบการณ์อันมีค่าของ นบส.มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในระหว่างการพัฒนา ส่งเสริมการประเมินเพื่อการพัฒนา (assessment for development) และการพัฒนาด้านจิตพิสัย การใฝ่เรียนรู้ ด้วยการเรียนรู้จากการเล่า ปรัชญา และ จิตสำนึก อุดมการณ์ของกรณีผู้นำต้นแบบ

- การกำหนดยุทธศาสตร์ของการพัฒนา สร้างการมีส่วนร่วมกับส่วนราชการ สำนักงาน ก.พ.ควร รับผิดชอบเฉพาะบางรายการสมรรถนะเท่านั้น และ ส่งเสริมให้ส่วนราชการอื่นๆร่วมกันวางระบบพัฒนา รายการสมรรถนะเฉพาะทาง เช่น ตามกลุ่มกระทรวงที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกัน

- การกำหนดเป้าหมาย เป้าประสงค์หลัก แนวการพัฒนาที่ยึดหยุ่นตามลักษณะของกลุ่มรุ่น จุดเน้น ของสาระการพัฒนา ของนบส.1 แต่ละรุ่น ผันแปรตามสถานการณ์ หรือ นโยบายแห่งรัฐ

2. แนวปฏิบัติของการพัฒนา

- ระบุว่าแต่ละชุดวิชามุ่งพัฒนาสมรรถนะใดให้น้อยรายการสมรรถนะด้วยวิธีพัฒนาที่ชัดเจน
- การส่งเสริมแนวการพัฒนาที่เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมของการบริหารภาครัฐให้มากขึ้น
- รูปแบบการพัฒนาเชิงกระบวนการ แบบ Center for Creative Leadership (McCauley, & Van Velsor, 2004) หรือ สมรรถนะ-เครือข่าย- เสริมสร้างประสบการณ์ (Yost & Plunkett, 2009) -ควรมีการนำ ผลประเมินสมรรถนะทั้ง 17 ด้าน ของนักบริหารระดับสูงเป็นรายบุคคลไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาจุดเด่น และแก้ไขปรับปรุงสมรรถนะที่เชื่อว่าเป็นจุดอ่อนในรูปของระบบสนับสนุนการพัฒนา เช่น การประเมินซ้ำ แผนพัฒนาเป็นรายบุคคล การสอนแนะ โดยผู้บริหารด้วยกันเอง (executive peer coaching) การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (action learning)

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการประเมินตนเอง ตามการรับรู้ คำรายงาน ความประทับใจของ นบส. ที่เข้ารับการอบรม ก่อนและหลังการเสร็จสิ้นหลักสูตรการพัฒนา ซึ่งผลประเมินความเที่ยงตรงในการตอบแบบประเมินในภาพรวมบ่งชี้ว่า แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างมีระดับความซื่อสัตย์ในการตอบ แต่ก็มีความเอนเอียงการบิดเบือนตนเองในทางบวกค่อนข้างสูง ดังนั้นการแปลผลคะแนนการประเมินสมรรถนะโดยเฉพาะในรายบุคคลต้องกระทำอย่างระมัดระวัง

1. ควรมีการออกแบบแนวทางการพัฒนาที่ลดจำนวนรายการสมรรถนะลง เน้นการออกแบบองค์การก่อนมุ่งพัฒนาสมรรถนะรายบุคคล สร้างความชัดเจนในด้านการบริหารตน เช่น ความสุจริตเที่ยงตรง การใฝ่เรียนรู้ รวมทั้งแนวทางการพัฒนานักบริหารตามกลุ่มต้นสังกัด ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงการออกแบบกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2. ควรมีการตรวจสอบคุณสมบัติเชิงจิตมิติของแบบประเมิน เช่น ความเชื่อถือได้ ความตรง อำนาจพยากรณ์ของแบบประเมิน นอกเหนือจากการตรวจสอบความตรงในการตอบที่ได้ทำ

3. การตรวจสอบความสำเร็จของหมวดสมรรถนะทั้ง 5 ด้านต่อประสิทธิภาพการบริหารของผู้เข้ารับการพัฒนา ด้วยการวิจัยเชิงสหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนสมรรถนะรายด้านหรือรายหมวดกับผลสำเร็จในการบริหารงานของ นบส.1 ในทุกรุ่นที่เข้ารับการพัฒนา

4. การใส่ใจในรายละเอียด ความเหมาะสมของแนวทางการพัฒนา โดยสร้างการมีส่วนร่วมและรับฟังความต้องการของกลุ่มผู้ที่จะเข้ารับการพัฒนา ทำการวิเคราะห์ระดับสมรรถนะ นำผลที่ได้นำมาออกแบบกลไก ระบบการพัฒนา ทดสอบกิจกรรม กระบวนการพัฒนา เพื่อให้แน่ใจว่า ตรงกับความต้องการ พัฒนารายการสมรรถนะ ที่สอดคล้องกับ เป้าหมายและปรัชญาชี้นำการพัฒนา การสร้างเครือข่ายหลังการพัฒนาของนักบริหาร การประยุกต์สิ่งที่เรียนรู้สู่งานบริหาร

5. การศึกษาแนวทางในการออกแบบและวางระบบการประเมิน การพัฒนา การพัฒนาความก้าวหน้าในอาชีพของผู้เข้ารับการพัฒนา ระหว่างหน่วยงานราชการ

บรรณานุกรม

- วีระวัฒน์ ปิ่นนิตามัย (2557). การประเมินผลหลักสูตรนักรับบริหารงานท้องถิ่นระดับสูงของไทย: การศึกษาเชิงประจักษ์การพัฒนาภาวะผู้นำท้องถิ่นของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์, ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม, 97-116.
- วีระวัฒน์ ปิ่นนิตามัย (2559). การวิเคราะห์ระดับสมรรถนะด้านการบริหารและภาวะผู้นำของนักบริหารระดับสูงในภาครัฐของไทย: กรณีศึกษานักบริหารระดับสูงผู้มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม รุ่นที่ 81 ของสำนักงาน ก.พ. รายงานการวิจัย. การประชุมวิชาการระดับชาติครบรอบปีที่ 50 ของการก่อตั้งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 1 เมษายน 2559.
- สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. (2552). แนวทางปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การพัฒนาข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2552 – 2556. กรุงเทพฯ: บริษัทแอร์บอร์น พรินต์ จำกัด.
- สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. (2553). ผู้นำสร้างได้ หนังสือวิชาการด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ประจำปี 2553. กรุงเทพฯ: บริษัทแอร์บอร์น พรินต์ จำกัด.
- Beer, M., Finnstrom, M., & Schrader, D. (2016). Why leadership training fails – and what To do about it. *Harvard Business Review*, October, 50 – 57.
- Bunker, K.A., Hall, D.T., & Kram, K.E. (2010). *Extraordinary leadership: Addressing the gaps in senior executive development*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Conger, J.A. (2010). Developing leadership talent: Delivering on the promise of structured Programs. p. 281 – 311. In R. Silver and B.E. Dowell. (Eds.). *Strategy-driven talent management: A leadership perspective*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Denhardt, R.B., Denhardt, J.V., & Blanc, T.A. (2014). *Public administration: An action orientation*. 7th Ed. Australia: Cengage Learning.
- Eva, N., & Sendjaya, S. (2013). Creating future leaders: An examination of youth leadership development in Australia. *Education + Training*, 55, 584 – 598.
- Kim, T.M., Kareem, O.A., Nordin, M.S. & Bing, K.W. (2014). The development of a principal change leadership competency model: A structural equation modelling approach. *ISEA*, 42, 3 – 42.
- Korn Ferry. (2015). Korn Ferry assessment of leadership potential research guide and Technical manual. Available at www.kornferry.com.
- Leonard, H.S. (2005). When leadership development fails managers: Addressing the right gaps when developing leadership. *Filling the leadership pipeline*, 1, 69 – 84.
- Marcus, L.H., Cooper-Thomas, H.D., & Allpress, K.N. (2005). Confounded by competencies? An evaluation of the evolution and use of competency models. *New Zealand Journal of Psychology*, 34, 117 – 126.

McCauley, C., & Van Velsor, (2004). The Center for Creative Leadership handbook of leadership development . San Francisco; CA: Jossey Bass.

McCauley, C., Derue, D.S., Yost, P.R., & Taylor, S. (2013). Experience-based leadership Development: Models, Tools, Best Practices, and Advice for On-the-Job Development. New York: Wiley & Sons.

Petrie, N. (2014). Future trends in leadership development: A white paper.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ศาสตร์แห่งการครองตนของ “คน” ยุติธรรม

ดิญทรศน์ ประทีปพรณงค์¹

บทคัดย่อ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดแห่งการดำรงตนบนความพอดีซึ่งสามารถนำไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่คนในองค์กรยุติธรรมส่วนหนึ่ง มักจะขาดสำนึกของความพอเพียง จนนำไปสู่การกระทำทุจริต อย่างไรก็ตามการน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติอาจมิใช่เรื่องง่าย เนื่องจากค่านิยมทางวัตถุในระดับปัจเจกบุคคล และความบกพร่องในภาวะผู้นำ ล้วนแต่เป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับคนในองค์กรยุติธรรม ในการที่จะครองตนตามความพอดี พอประมาณ ด้วยเหตุนี้ การกำหนดแนวทางการส่งเสริมการน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตของบุคลากรในองค์กรของตนในเชิงปฏิบัติ เพื่อเป็นหนทางหนึ่งในการขจัดปัญหาความ อยุติธรรมทางกฎหมาย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวด

คำสำคัญ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ค่านิยมทางวัตถุ กระบวนการยุติธรรม การบริหารงานยุติธรรม

¹ อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

ความนำ

Jean-Jacques Rousseau กล่าวว่า “การตระหนักรู้ถึงความยุติธรรม (the sense of justice) มิได้เป็นแค่เพียงกรอบความคิดทางศีลธรรม (moral conception) ที่เกิดจากความเข้าใจเท่านั้น แต่ยังเป็นผลตามธรรมชาติอันเกิดจากความรู้สึกที่แท้จริงในจิตใจของมนุษย์ด้วย” (อ้างถึงใน Rawls, 1973: 281) คำกล่าวของ Rousseau สะท้อนให้เห็นว่า การตระหนักรู้ถึงความยุติธรรมเป็นความรู้สึกที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ทุกคน

คำว่า “ความยุติธรรม” เป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความยุติธรรมในการบังคับใช้กฎหมาย หรือเรียกสั้นๆ ว่า ความยุติธรรมทางกฎหมาย จะสังเกตเห็นว่าหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมไทย ล้วนแสดงจุดยืนที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อธำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ตัวอย่างเช่น กรมสอบสวนคดีพิเศษ กล่าวถึง วิสัยทัศน์ขององค์กรว่า “เป็นองค์กรที่มีความเป็นเลิศด้านการป้องกันปราบปราม สืบสวนสอบสวนคดีพิเศษ และได้รับความเชื่อมั่นในการบังคับใช้กฎหมาย ด้วยความเป็นธรรม” ในขณะที่ องค์กรอัยการ ก็ได้กล่าวถึงวิสัยทัศน์ขององค์กร ว่า “องค์กรอัยการมีความเป็นเลิศในการยุติธรรม และเป็นที่เชื่อมั่นของประชาชน”

แม้หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมของไทย จะเน้นย้ำถึงภารกิจในการอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนก็ตาม ความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการยุติธรรมกลับอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ โดยเฉพาะความเชื่อมั่นของประชาชนต่อองค์กรตำรวจ (Leechainan et al., 2012) ผลสำรวจความคิดเห็นของประชาชน เรื่อง “การปฏิรูปองค์กรตำรวจ” ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยศูนย์สำรวจความคิดเห็น “นิด้าโพล” สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการเห็นการปฏิรูปสำนักงานตำรวจแห่งชาติอย่างเร่งด่วน เพราะต้องการให้ปัญหาเรื้อรังหลายปัญหา เช่น ปัญหาการทุจริต ปัญหาการใช้ตำแหน่งหน้าที่โดยมิชอบ เป็นต้น ได้รับการสะสางโดยเร็ว (นิด้าโพล, ๒๕๕๗)

ความเชื่อมั่นของประชาชนต่อหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเป็นสิ่งสำคัญ การขาดความเชื่อมั่นต่อหน่วยงานยุติธรรมไม่เพียงแต่กระทบต่อภาพลักษณ์ของหน่วยงานนั้นๆ เท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบอีกด้วย คำถามต่างๆ อันเป็นที่คุ้นหูผู้คนในสังคมไทย เช่น ความยุติธรรมมีอยู่จริงหรือไม่ ทำอย่างไรจึงจะได้รับความเป็นธรรม เหตุใดผู้ถูกกระทำจึงไม่ได้รับความเป็นธรรม เป็นต้น สะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาของกระบวนการยุติธรรมไทยเป็นอย่างดี น่าสนใจว่า หากพิจารณาจากการดำเนินคดีต่อบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมส่วนหนึ่งในอดีต จะพบว่าปัญหาการทุจริตในหมู่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนไม่เชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม

การดำเนินคดีกับอดีตผู้บัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง ฐานเรียกรับผลประโยชน์ และอื่นๆ (ผู้จัดการออนไลน์ ๒๕๕๗, ๒๓ พฤศจิกายน) การไล่ออกอัยการพิเศษประจำกรม เนื่องจากเรียกรับทรัพย์สินจากผู้ต้องหา (สำนักข่าวอิศรา ๒๕๕๗, ๔ ธันวาคม) การไล่ออกผู้พิพากษา ด้วยสาเหตุการเรียกรับผลประโยชน์จากคู่ความ (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ ๒๕๕๗) เป็นต้น ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นว่าการทุจริตในกระบวนการยุติธรรมเป็นปัญหาที่ร้ายแรงและพบได้ในทุกองค์กรยุติธรรม เมื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาทุจริตจากกรณีตัวอย่างข้างต้น จะพบว่า ปฐมเหตุของปัญหาดังกล่าว คือ การขาดสำนึกในเรื่องของ “ความพอเพียง” ในหมู่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม

บทควมนี้ม่วัตถุประสงค์สําคัญ ๓ ประการ ประการแรก บทควมนี้ต้งการชี้ให้ผู้อ่านเห่นว่ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป่นศาสตร์แห่งการครองตน หรือการดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถที่จะปรับใช้ได้กับทุก ภาคส่วน รวมทั้งคนในองศ์กรยุติธรรม ประการถัดมา บทควมนี้มุ่งหมายที่จะวิเคราะห์ถึงอุปสรรคของบุคลากร ในกระบวนการยุติธรรมในการที่จะประพถิตตน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทของสังคมปัจจุบัน ประการสุดท้าย บทควมนี้เสนอแนวทางการส่งเสริมการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับการ ดำรงตนของคนในองศ์กรยุติธรรมในเชิงปฏิบัติ เพื่อเป่นหนทางหนึ่งในการจัดควมอยุติธรรมทางกฎหมาย

เศรษฐกิจพอเพียง: ศาสตร์แห่งการครองตน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป่นแนวคิดที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงประยุกต์จากหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนา เรื่อง “ทางสายกลาง” (Drechsler, 2016) โดย คำว่ เศรษฐกิจพอเพียง หมายความว่า การ อยุ่อย่างพอมีพอกิน และพึงพาดตนเองได้ ไม่ใช่จ่ายเกินตัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐) คำว่ พอเพียง มีองค์ประกอบสําคัญ ๓ ประการ คือ

ที่มา: <http://www.stou.ac.th/stouonline/lom/data/sec/Alternative/04-04-01.html>

๑. ความพอประมาณ

คนเรถ้าพอในควมต้งการ ก็ม่วมโลภน้อย เมื่อม่วมโลภ น้อย ก็เปียดเปียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศม่วมคิด อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ ม่วมคิดว่ทำอะไต้งพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่ โลภอย่งมก คนเราก็อยุ่เป็นสุข(พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระ ชนมพรรษา ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑)

ควมพอประมาณ หมายความว่า ควมพอดีต่อควมจำเป็น และควมเหมาะสมตามฐานานุรูปของ ตน ณ ช่วงเวลาหนึ่ง เมื่อม่วมพอดี ไม่มกหรือน้อยจนเกินไป ก็จะไม่เกิดการแสวงหาที่นำมาซึ่งการ เปียดเปียนผู้อื่น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐)

๒. ความมีเหตุผล

การทำงานใดๆ ไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ควรอย่างยิ่งที่จะตั้งเป้าหมาย ขอบเขตและหลักการไว้ให้แน่นอน เพราะจะช่วยให้สามารถปฏิบัติมุ่งเข้าสู่ผลสำเร็จได้โดยตรงและถูกต้องพอเหมาะพอดี เป็นการป้องกันและขจัดความล่าช้า ความสิ้นเปลือง ความเสียเปล่าทุกอย่างได้สิ้นเชิง และเมื่อปฏิบัติดำเนินงานสู่เป้าหมายนั้น ผู้มีการศึกษาต้องไม่ละทิ้งหลักวิชา ไม่ละทิ้งความคิดพิจารณาตามเหตุผลและความชอบธรรมถูกต้อง (พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๓๐)

ความมีเหตุผล หมายความว่า การตัดสินใจกระทำการใดๆ โดยนำหลักวิชา หลักธรรม หลักกฎหมาย และหลักคุณงามความดีอื่นๆ มาพิจารณาอย่างรอบคอบ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐)

๓. มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองและประชาชนโดยทั่วไป มีความเปลี่ยนแปลงมาตลอด เนื่องมาจากความวิปริตผันแปรของวิถีแห่งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่นๆ ของโลก ยากยิ่งที่เราหลีกเลี่ยงให้พ้นได้ จึงต้องระมัดระวัง ประคับ ประคองตัวมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เพื่อที่จะอยู่ให้รอด และก้าวหน้าต่อไปได้โดยสวัสดิ์ (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ วันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๑)

มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายความว่า ความพร้อมจากการเตรียมตัวเพื่อรับผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐)

คงจะเป็น ที่ประจักษ์แล้วว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แท้จริงแล้วเป็นปรัชญาที่น่าเอาเรื่อง เศรษฐกิจเรื่องปากท้องซึ่งเป็นที่เข้าใจได้ง่าย มาขับเคลื่อนแนวคิดความพอเหมาะพอดีในการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสังคมในภาวะการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงของโลก หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแสดงให้เห็นถึง พระอัจฉริยภาพของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้อย่างดียิ่ง

แนวคิดการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมได้เป็นอย่างดี เพราะในกระบวนการยุติธรรมนั้น ความประพฤติของบุคลากรในองค์กรยุติธรรมส่งผลต่อความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการยุติธรรม และการอำนวยความสะดวกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น หากบุคลากรในองค์กรยุติธรรมดำรงตนบนเส้นทางแห่งความพอเพียง เชื่อแน่ว่า การทุจริตในกระบวนการยุติธรรมจะลดลง และจะช่วยยกระดับความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบอีกด้วย

อุปสรรคในการครองตนของ “คน” ยุติธรรม

ภายใต้บริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน การครองตนให้เหมาะสม รู้จักความพอดีพอเพียง มีชีวิตเรียบง่าย เนื้อหาในส่วนนี้ จะวิเคราะห์ถึงอุปสรรคสำคัญบางประการของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมในการดำรงตนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะกล่าวถึงบุคลากรในองค์กรตำรวจ องค์กรอัยการ และองค์กรตุลาการเท่านั้น

ก่อนที่จะวิเคราะห์ถึงอุปสรรคที่กล่าวมาข้างต้น ก็ควรที่จะทราบเสียก่อนว่าทั้งองค์กรตำรวจ องค์กรอัยการ และองค์กรตุลาการ ล้วนแต่กำหนดหลักจริยธรรมและจรรยาบรรณไว้ เพื่อเป็นแนวทางให้บุคลากรในองค์กรของตนยึดถือปฏิบัติด้วยกันทั้งสิ้น ตามกฎ ก.ตร. ว่าด้วยประมวลจริยธรรมและจรรยาบรรณของตำรวจ พ.ศ. ๒๕๕๑ ข้อ ๑๒

ข้าราชการตำรวจต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและยึดมั่นในศีลธรรม โดยยึดประโยชน์ส่วนรวมเหนือประโยชน์ส่วนตน ซึ่งต้องประพฤติปฏิบัติ ดังนี้

- (๑) ไม่ใช้ตำแหน่ง อำนาจหรือหน้าที่ หรือไม่ยอมให้ผู้อื่นใช้ตำแหน่ง อำนาจหรือหน้าที่ของตน แสวงหาประโยชน์สำหรับตนเองหรือผู้อื่น
- (๒) ไม่ใช้ตำแหน่ง อำนาจหรือหน้าที่ หรือไม่ยอมให้ผู้อื่นใช้ตำแหน่ง อำนาจหรือหน้าที่ของตน ไปในทางทุจริต หรือมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ การใช้ดุลยพินิจ หรือการกระทำของข้าราชการตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอื่น อันเป็นผลให้เกิดการตัดสินใจ การใช้ดุลยพินิจ หรือการกระทำของผู้ที่สูญเสียความเที่ยงธรรมและยุติธรรม
- (๓) ไม่รับของขวัญนอกเหนือจากโอกาสและกาลตามประเพณีนิยม และของขวัญนั้นต้องมีมูลค่าตามที่คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติประกาศกำหนด
- (๔) ...
- (๕) ...
- (๖) ดำรงชีวิตส่วนตัวไม่ให้เกิดมลทินหมิ่นมองต่อตำแหน่งหน้าที่ ไม่ทำผิดกฎหมายแม้เห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่หมกมุ่นในอบายมุขทั้งหลาย ไม่ฟุ้งเฟ้อหรูหรา และใช้จ่ายประหยัดตามฐานะแห่งตน

ประมวลจริยธรรมและจรรยาบรรณของตำรวจ ได้วางแนวทางการดำรงตนของข้าราชการตำรวจไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ข้อ ๑๒(๖) ที่กล่าวว่า ข้าราชการตำรวจไม่ควรฟุ้งเฟ้อหรูหรา และควรใช้จ่ายประหยัดตามฐานะแห่งตน แนวทางการครองตนของข้าราชการตำรวจตามประมวลจริยธรรมข้างต้นนับว่าเป็นแนวปฏิบัติหลักอันสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเป็นแนวคิดที่มุ่งสร้างสำนึกการมีพออยู่พอกินให้กับข้าราชการตำรวจ โดยหากข้าราชการตำรวจสามารถปฏิบัติตามแนวจริยธรรมในข้อ ๑๒ (๖) นี้ได้ ก็เชื่อได้ว่าจะสามารถปฏิบัติตนตามหลักจริยธรรมในข้อย่อยอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี เช่น ข้าราชการตำรวจก็จะไม่ใช้ตำแหน่ง อำนาจหรือหน้าที่ หรือไม่ยอมให้ผู้อื่นใช้ตำแหน่ง อำนาจหรือหน้าที่ของตน แสวงหาประโยชน์สำหรับตนเองหรือผู้อื่น เป็นต้น

ตามประมวลจริยธรรมข้าราชการฝ่ายอัยการและบุคลากรของสำนักงานอัยการสูงสุด พ.ศ. ๒๕๕๑ ข้อ ๑๒
วรรคแรก

ข้าราชการฝ่ายอัยการต้องไม่รับทรัพย์สินของกำนันหรือประโยชน์อื่นใดโดยมิชอบด้วย
กฎหมาย อันเนื่องมาจากการปฏิบัติหน้าที่ และจะต้องดูแลให้บุคคลในครอบครัวปฏิบัติ
เช่นเดียวกันด้วย

ข้อ ๑๓

ข้าราชการฝ่ายอัยการจะต้องไม่ยินยอมให้บุคคลในครอบครัวก้าวล่วงการปฏิบัติหน้าที่
ของตนหรือของผู้อื่น และจะต้องไม่ยินยอมให้ผู้อื่นใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนแสวงหา
ประโยชน์อันมิชอบ

นอกจากนี้ ในข้อ ๒๘

ข้าราชการฝ่ายอัยการพึงวางตนให้เหมาะสม ครองตนอย่างพอเพียงสมฐานานุรูป
ข้อกำหนดในประมวลจริยธรรมข้าราชการฝ่ายอัยการข้างต้น แสดงให้เห็นความคล้ายคลึง
กับประมวลจริยธรรมของข้าราชการตำรวจ เพราะเน้นย้ำให้ข้าราชการอัยการครองตน
ตามฐานานุรูป หมายความว่า การดำรงชีพอย่างพอมีพอกินเหมาะสมกับฐานะของตน เมื่อ
อัยการสามารถที่จะปฏิบัติได้ดังที่ประมวลจริยธรรมกำหนดไว้แล้ว การใช้อำนาจสั่งคดีของ
อัยการก็จะเป็นไปตามข้อเท็จจริง และตามหลักเหตุและผล ปราศจากการครอบงำของ
บุคคลใด หรือการครอบงำจากผลประโยชน์ที่เสนอมาให้ตน

นอกจากตำรวจ และอัยการแล้ว องค์การตุลาการนั้นว่ามีความสำคัญยิ่งในกระบวนการยุติธรรม อาจกล่าวได้ว่า
องค์การตุลาการเป็นปราการด่านสุดท้ายในกระบวนการไต่สวนความผิด ตามประมวลจริยธรรมของข้าราชการ
ตุลาการ พ.ศ. ๒๕๕๒ ข้อ ๓๕

ผู้พิพากษาจักต้อง เคารพและปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด อยู่ในกรอบของศีลธรรม
และพึงมีความสันโดษ ครองตนอย่างเรียบง่าย สุภาพ สำนวณกิริยามารยาท มีอัธยาศัย
ยึดถือจริยธรรมและประเพณีอันดีงามของตุลาการ ทั้งพึงวางตนให้เป็นที่เชื่อถือศรัทธาของ
บุคคลทั่วไป

อนึ่ง ในประมวลดังกล่าวยังได้ให้คำอธิบายคำว่า ครองตนอย่างเรียบง่าย ว่าหมายความว่า “การครองตนแบบ
ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย หรูหรา หรือโอ้อวด” (คู่มือประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ ๒๕๕๒, ๘๕)

นอกจากข้อกำหนดดังกล่าว ในข้อ ๓๘

ผู้พิพากษาจักต้อง ไม่ยินยอมให้บุคคลในครอบครัวก้าวล่วงการปฏิบัติหน้าที่ของตน หรือ
ของผู้อื่น และจักต้องไม่ยินยอมให้ผู้อื่นใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนแสวงหาประโยชน์อันมิชอบ

ข้อกำหนดในประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการเป็นหลักสำคัญอย่างมากในการค้ำจุน “ความเป็นอิสระของ
ผู้พิพากษา” ในการพิจารณาอรรถคดี เนื่องจากหลักจริยธรรมข้างต้น เป็นแนวคิดที่สร้างเสริมภูมิคุ้มกันทาง
จิตใจของผู้พิพากษา ให้คงความเป็นกลางในการพิจารณาคดีความต่างๆ โดยไม่โอนเอียงเห็นแก่ประโยชน์ส่วน
ตนจนนำมาซึ่งความอยุติธรรมในการตัดสินคดี (Cox, 1995-1996)

หากพิจารณาจากประมวลจริยธรรมและจรรยาบรรณขององค์กรยุติธรรมทั้ง ๓ แล้ว จะเห็นได้ว่าล้วนแต่ให้ความสำคัญกับหลักการดำรงตนอย่างพอเพียงของบุคลากรในองค์กรทั้งสิ้น แม้องค์กรทั้ง ๓ จะกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมเพื่อให้บุคลากรของตนนำไปปฏิบัติ การประพฤติตนนอกเรืตของตำรวจอัยการ และผู้พิพากษาจำนวนหนึ่งก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ ปัจจุบันยังไม่ม้งานวิชาการเชิงลึกเกี่ยวกับจริยธรรมและจรรยาบรรณการครองตนของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาค้นคว้าในประเด็นปัญหาใกล้เคียง ทำให้เห็นว่าอุปสรรคของคนในองค์กรยุติธรรมในการดำรงตนอย่างพอประมาณ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เกิดจาก ๒ สาเหตุ คือ ค่านิยมทางวัตถุในระดับปัจเจกบุคคล และความบกพร่องในภาวะผู้นำ

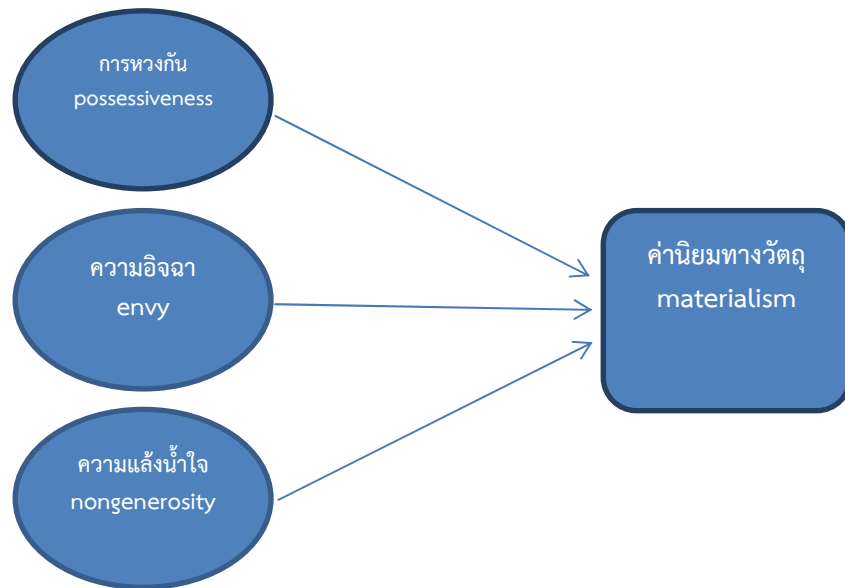
ค่านิยมทางวัตถุในระดับปัจเจกบุคคล

การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกส่งผลกระทบต่อสังคมไทยในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านวิถีการดำรงชีวิตของผู้คน บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมก็เป็นคนกลุ่มหนึ่งในสังคม ดังนั้น วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมด้วย การศึกษาวิจัยวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยในปัจจุบัน พบว่า คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยมีแนวโน้มการยึดติดค่านิยมทางวัตถุมากขึ้น (Watchravesringkan, 2012; Likitapiwat et al., 2015; Ger and Belk, 1996)

Belk (1985: 265) ให้นิยามคำว่า ค่านิยมทางวัตถุ หรือวัตถุนิยม (materialism) ว่าหมายถึงความถึง การที่ผู้บริโภคให้ความสำคัญกับการครอบครอง(วัตถุ) ในทางโลก ในระดับสูงสุดของ ค่านิยมทางวัตถุ การครอบครองวัตถุในทางโลก จะเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตของปัจเจกบุคคล และจะกลายเป็นที่มาแห่งความพึงพอใจ และความไม่พึงพอใจ

Ger and Belk (1996) กล่าวว่า บุคคลที่ยึดติดค่านิยมทางวัตถุจะแสวงหาของหรูหรา ฟุ่มเฟือย ในการดำรงชีวิตมากขึ้น เพราะคนเหล่านี้มองว่าการครอบครองวัตถุที่มีค่า มีราคา แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งของตน ในสายตาของผู้อื่น ผลการศึกษาค่านิยมทางวัตถุกับสังคมไทยข้างต้น ก็ล้วนยืนยันผลในลักษณะเดียวกันว่า คนไทยที่ยึดติดค่านิยมทางวัตถุมองว่า การได้มาซึ่งของมีค่ามีราคา แสดงถึงความมั่งคั่งของตน และนำมาซึ่งความสุขทางใจอีกด้วย

Belk (1985: 267-286) ยังอธิบายว่า ค่านิยมทางวัตถุ ประกอบด้วย ๓ ส่วน กล่าวคือ การหวงกัน (possessiveness) ความอิจฉา (envy) และความแล้งน้ำใจ (nongenerosity)

แผนภาพ ๑: ส่วนประกอบของค่านิยมทางวัตถุตามหลักการของ Belk

อาจกล่าวได้ว่า ความอิจฉา เป็นส่วนประกอบหลักของค่านิยมทางวัตถุที่จะนำไปสู่การแสวงหา อย่างมีอยากได้เหมือนผู้อื่น จนทำให้ผู้ที่ยึดติดกับค่านิยมทางวัตถุหลงผิด กระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เช่น เมื่อเห็นเพื่อนร่วมงานในนาฬิกาเรือนแพง เกิดความอิจฉาอยากมีอยากได้เหมือนเขา ก็พยายามแสวงหาหนทางที่จะได้มาซึ่งนาฬิกาเรือนแพง จึงใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนเรียกรับสินบน เป็นต้น

การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับค่านิยมทางวัตถุมีความขัดแย้งกันอย่างชัดเจนใน ๒ ประเด็นหลัก รายละเอียดปรากฏตามตารางต่อไปนี้

แนวคิด	ความแตกต่าง	
	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	ค่านิยมทางวัตถุ
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	ความพอใจในสิ่งที่มี	ความสุขอันเกิดจากความพอดี
ค่านิยมทางวัตถุ	การแสวงหาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด	ความสุขอันเกิดจากการได้ครอบครอง

ตาราง ๑: ความแตกต่างระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับค่านิยมทางวัตถุ

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น วิธีชีวิตของคนในสังคมย่อมมีอิทธิพลไม่มากนักน้อยต่อวิถีชีวิตของคนในองค์กรยุติธรรม การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษามาตรการป้องกันเพื่อปรับปรุงกระบวนการใช้อำนาจเกินขอบเขต กรณีเจ้าพนักงานตำรวจใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ ชี้ให้เห็นว่า ค่านิยมทางวัตถุของเจ้าหน้าที่ตำรวจบางคน หรือบางกลุ่มทำให้เกิดวัฒนธรรมย่อยในเรื่องความฟุ้งเฟ้อขึ้นในองค์กร เช่น เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเกิดความฟุ้งเฟ้อ เห็นรุ่นพี่ หรือผู้บังคับบัญชาขี้อวดหรู ตนเองก็อยากมีอยากได้บ้าง เมื่อเกิดความต้องการอยากครอบครองของราคาแพง ก็ทำให้เจ้าหน้าที่ที่ยึดติดวัตถุนิยม ยอมที่จะกระทำความผิด เรียกรับสินบน ริดไถ และอื่นๆ เพื่อแลกกับการได้มาซึ่งทรัพย์สินที่ตนอยากได้ (เกษมศานต์ โชติชาครพันธุ์ และคณะ, ๒๕๕๒)

นอกจากนี้ การศึกษาวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีผลทำให้ข้าราชการตำรวจชั้นประทวนไม่รักษาระเบียบวินัย ก็พบว่า ข้าราชการตำรวจผู้ยึดติดกับค่านิยมทางวัตถุมีแนวโน้มกระทำความผิดจริยธรรมมากกว่าข้าราชการตำรวจอื่นๆ (สาธิต จัตตานนท์, ๒๕๔๕)

คงประจักษ์แล้วว่า ค่านิยมทางวัตถุ เป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการประพฤติตน และการครองตนสมควรตามฐานานุรูปของบุคลการในกระบวนการยุติธรรมในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี จะต้องกล่าวว่า ค่านิยมความฟุ้งเฟ้อหรูหรา คงจะมีได้มีแต่เพียงในองค์กรตำรวจเท่านั้น คนบางส่วนในองค์กรอัยการ หรือ องค์กรตุลาการ ก็น่าจะได้รับอิทธิพลทางค่านิยมทางวัตถุไม่มากนักน้อย จึงได้เกิดคติเรียกรับสินบนต่างๆ ที่ปรากฏเป็นข่าวนั่นเอง

ความบกพร่องในภาวะผู้นำ

นอกจากค่านิยมทางวัตถุในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว ค่านิยมขององค์กรก็เป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อหลอมพฤติกรรมของบุคลากรในองค์กร ค่านิยมขององค์กรยุคธรรมไทยบางองค์กร หล่อหลอมบุคลากรขององค์กรให้ยอมรับในสิ่งบางสิ่งที่ไม่เหมาะสม เช่น ค่านิยมระบบส่วย ค่านิยมระบบอุปถัมภ์ เป็นต้น ปัญหาด้านค่านิยมองค์กร มักเกิดจากความบกพร่องในภาวะผู้นำ หรือความล้มเหลวในการเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้นำ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และกมลทิพย์ คดีการ, บรรณธิการ, ๒๕๕๒) คำกล่าวที่ว่า “ผู้บังคับบัญชา ไม่รู้เห็นเป็นใจ ทำไม่ได้” หรือ “ระดับบนไม่เอา ไม่ให้ทำ ข้างล่างทำไม่ได้ ขึ้นอยู่กับนาย” (เกษมสานต์ โชติชาครพันธุ์ และคณะ, ๒๕๕๒) ตอกย้ำอย่างชัดเจนว่าบทบาทของผู้นำส่งผลต่อค่านิยมองค์กร

การที่ผู้นำองค์กรมักมาก ไม่รู้จักความพอเพียง ในการดำรงตน ก็จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ลอกเลียนแบบ ตัวอย่างเช่น เมื่อหัวหน้าทีมตำรวจ เข้าจับกุมคดียาเสพติด และพบเงินของกลางจำนวนมาก ก็ จะเกิดความโลภ อยากได้เงินนั้นมาครอบครอง เมื่ออยากได้เงินมาครอบครอง ก็จะยอมทำผิดกฎหมายโดยการ เจริญกับผู้กระทำความผิด ให้มอบเงินดังกล่าวให้ตน เพื่อแลกกับการไม่ดำเนินคดี (เกษมสานต์ โชติชาครพันธุ์ และคณะ, ๒๕๕๒) ตัวอย่างนี้ทำให้เห็นภาพว่า หากจิตใจของผู้นำ หรือผู้บังคับบัญชาในองค์กรยุติธรรม เป็น ผู้ที่ขาดสำนึกแห่งความพอเพียง ความมีเหตุและผล ก็เป็นการยากที่ผู้ใต้บังคับบัญชาจะครองตนให้อยู่ใน วิถีทางที่เหมาะสมที่ควรได้ เมื่อทั้งผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชาต่างมีความบกพร่องด้านจริยธรรมแล้ว บุคลากรโดย ส่วนรวมก็ไม่พ้นที่จะปฏิบัติตามค่านิยมองค์กรที่ไม่เหมาะสมอย่างแน่นอน

แนวทางการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในเชิงปฏิบัติ

ในปัจจุบันหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม ล้วนพิจารณาว่าจะน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นค่านิยมขององค์กร เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตส่วนตน อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมหลักปรัชญาดังกล่าว ยังไม่มีความชัดเจนในทางปฏิบัติเท่าที่ควร ตัวอย่างเช่น ตามแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติราชการ ๔ ปี สำนักงานอัยการสูงสุด พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๒ (สำนักงานอัยการสูงสุด, ๒๕๕๙) มีการกล่าวถึงการส่งเสริมให้ข้าราชการอัยการ นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต แต่ก็ได้มีการกำหนดนโยบาย หรือแผนการรองรับในเรื่องดังกล่าว

บทความนี้นำเสนอแนวทางส่งเสริมการน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับการดำรงตนของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมในเชิงปฏิบัติ โดยแบ่งข้อเสนอออกเป็น ๓ ด้าน กล่าวคือ ด้านการสร้างค่านิยมร่วมในองค์กร ด้านการพัฒนาจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรม และด้านการพัฒนาองค์ความรู้ด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรมแก่นักศึกษาวิชากฎหมาย

๑. ด้านการสร้างค่านิยมร่วมในองค์กร

แม้องค์กรตำรวจ องค์กรอัยการ และองค์กรตุลาการต่างก็กำหนดแนวทางการครองตนอยู่ในประมวลจริยธรรมและจรรยาบรรณขององค์กรก็ตาม การส่งเสริมให้คนในองค์กรยึดมั่นในแนวทางแห่งความพอเพียงในทางปฏิบัติ จะช่วยให้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกนำมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตของบุคลากรในองค์กรยุติธรรมอย่างแท้จริง การส่งเสริมดังกล่าวข้างต้น ควรเริ่มจากการสร้างค่านิยมความพอเพียงในองค์กรซึ่งทำได้โดย

๑.๑ การสร้างแบบอย่างโดยผู้นำองค์กร หมายความว่า ผู้นำองค์กรควรดำรงตนอย่างพอเพียง ไม่นิยมซื้อหา หรือรับประทานของหรูหรา ฟุ่มเฟือย เช่น สวมใส่เครื่องประดับมูลค่ามาก ดื่มสุราราคาแพง เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้นำควรเป็นแบบอย่างในการประพฤติตนมิให้เป็นที่ครหาในทางที่ไม่ดี เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บุคลากรคนอื่นในองค์กร เช่น หลีกเลี่ยงการสังสรรค์กับเครือข่ายนักธุรกิจที่ไม่ใช่ญาติสนิท เป็นต้น เรื่องการครองตนของผู้นำ หรือผู้บังคับบัญชาเป็นเรื่องสำคัญ เพราะความประพฤติของผู้นำมีส่วนในการหล่อหลอมค่านิยมองค์กร ดังที่กล่าวมาแล้วในเนื้อหาส่วนก่อน หากผู้นำประพฤติตนในลักษณะปากว่าตาขยิบ การส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กรครองตนด้วยความพอเพียงก็มีแต่จะล้มเหลว

๑.๒ การสร้างแบบอย่างผ่านการใช้จ่ายงบประมาณขององค์กร หมายความว่า การใช้จ่ายงบประมาณขององค์กร ควรกำหนดตามความจำเป็นต่อการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างแท้จริง และหลีกเลี่ยงการใช้จ่ายในกิจกรรมฟุ่มเฟือย นอกจากนี้ ควรให้มีการประเมินการจัดกิจกรรมต่างๆ ว่าประโยชน์ที่ได้นั้นคุ้มกับค่าใช้จ่ายหรือไม่ เช่น กิจกรรมการศึกษาดูงานต่างประเทศ เป็นต้น

การสร้างแบบอย่างที่ดีจะทำให้เกิดการปลูกฝังค่านิยมร่วมกันของบุคลากรในองค์กร ซึ่งจะทำให้การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติมิใช่เป็นเพียงแต่วาทกรรม

๒. ด้านการพัฒนาจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรม

ในปัจจุบัน การพัฒนาคนในองค์กรยุติธรรมทั้งหลายมีลักษณะต่างคนต่างทำ ทำให้การสอดส่องดูแลจริยธรรมและจรรยาบรรณขององค์กรยุติธรรม มิได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงทำให้มาตรฐานทางจริยธรรมและจรรยาบรรณ โดยเฉพาะเรื่องการดำรงตน มีความแตกต่างกันมาก (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และกมลทิพย์ คดีการ, บรรณาธิการ, ๒๕๕๒) การส่งเสริมให้หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงไปปฏิบัติจริง จึงควรมีการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานยุติธรรมเพื่อพัฒนาจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพพร้อมกัน

องค์กรยุติธรรมไม่ว่าจะเป็น ตำรวจ อัยการ ศาล หรือหน่วยงานอื่นๆ ควรจะมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพวิชาชีพยุติธรรม โดยอาจจัดตั้งคณะทำงานร่วมกัน เพื่อกำหนดมาตรฐานจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพวิชาชีพยุติธรรม หรืออาจจะให้เนติบัณฑิตยสภาเข้ามามีบทบาทในส่วนนี้ ในลักษณะเดียวกับ สภานายความ แพทยสภา สภาวิศวกร หรือ สภาวิชาชีพอื่นๆ ที่คอยสอดส่องมาตรฐานทางจริยธรรมและจรรยาบรรณของบุคลากรในวิชาชีพของตน ซึ่งคณะทำงานดังกล่าว หรือเนติบัณฑิตยสภา จะทำหน้าที่กำหนดมาตรฐานรวมทั้งสอดส่องจริยธรรมและจรรยาบรรณของบุคลากรในวิชาชีพยุติธรรม และรายงานต่อองค์กรยุติธรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวทางการตั้งคณะทำงานร่วม หรือให้เนติบัณฑิตยสภารับบทบาทการกำหนดมาตรฐานจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรม และคอยสอดส่องดูแลในเรื่องดังกล่าว จะทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างองค์กรยุติธรรม ในการสร้างบรรทัดฐานร่วมของวิชาชีพยุติธรรม แนวทางดังว่ามานี้ ยังเป็นการช่วยสนับสนุนงานของคณะกรรมการบริหารงานบุคคลของแต่ละองค์กรยุติธรรมในเชิงรุกอีกด้วย เพราะโดยส่วนใหญ่แล้วคณะกรรมการบริหารงานบุคคลในแต่ละองค์กรยุติธรรม จะตรวจสอบมาตรฐานจริยธรรมและจรรยาบรรณของบุคลากรของตน เมื่อมีเรื่องร้องเรียน หรือเมื่อผู้บังคับบัญชาของผู้ฝ่าฝืนมาตรฐานจริยธรรมส่งเรื่องมาเท่านั้น

๓. ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรม แก่นักศึกษาวิชากฎหมายเตรียมคนเพื่อเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมในฐานะผู้ประกอบวิชาชีพมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด โดยหากพิจารณาจากหลักสูตรการเรียนการสอนวิชากฎหมายในแต่ละสถาบันการศึกษาในปัจจุบัน จะเห็นว่าสถานศึกษาแต่ละแห่งจะเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการอบรมให้นักศึกษาวิชากฎหมาย ได้ตระหนักถึงจริยธรรมและจรรยาบรรณของวิชาชีพในกระบวนการยุติธรรมเท่าที่ควร (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และกมลทิพย์ คติการ, บรรณาธิการ, ๒๕๕๒)

องค์กรยุติธรรมกับสถานศึกษา เช่น มหาวิทยาลัย สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา โรงเรียนนายร้อยตำรวจ เป็นต้น ควรจะร่วมมือกันจัดทำโครงการอบรมความรู้ด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรม แก่นักศึกษาวิชากฎหมายทั้งหลายเพื่อให้นักศึกษาเหล่านี้ ได้ตระหนักตั้งแต่อนุที่ตนจะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมว่า การดำรงตนอย่างพอเพียงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพในกระบวนการยุติธรรม เพราะแนวทางความพอเพียงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมได้

นอกจากการสร้างสำนึกผ่านการอบรมดังที่กล่าวมาแล้ว ในการสอบแข่งขันเพื่อเข้ารับราชการในองค์กรยุติธรรม หรือก่อนที่บุคลากรคนใดจะได้รับการบรรจุเข้ารับราชการ แล้วแต่กรณี องค์กรยุติธรรมที่เกี่ยวข้อง ควรจัดให้มีการทดสอบความรู้ด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรม เพื่อจะส่งเสริมให้ผู้สนใจจะเข้าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ได้ให้ความใส่ใจกับการประพฤติปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม

สรุป

การขาดสำนึกการครองตนให้อยู่ในวิถีแห่งความพอเพียงเป็นปัญหาที่นำไปสู่ความอยุติธรรมบ่อยครั้ง แม้องค์กรยุติธรรมแต่ละองค์กร จะกำหนดแนวทางการครองตนไว้ในประมวลจริยธรรมและจรรยาบรรณขององค์กรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบัน ค่านิยมทางวัตถุในระดับปัจเจกบุคคล และความบกพร่องในภาวะผู้นำ เป็นอุปสรรคใหญ่ของคนในองค์กรยุติธรรมในการที่จะน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตน ดังนั้น เพียงการกำหนดแนวทางการครองตนในประมวลจริยธรรมและจรรยาบรรณขององค์กรจึงไม่เพียงพอ องค์กรยุติธรรมจึงควรให้ความสำคัญกับแนวทางการส่งเสริมให้บุคลากรของตนปฏิบัติตนด้วยความพอเพียงในทางปฏิบัติด้วย เพื่อทำให้เกิดผลอย่างแท้จริง

แนวทางการส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กรยุติธรรมให้นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้อย่างจริงจังควรเริ่มจากการสร้างค่านิยมร่วมในองค์กร ซึ่งทำได้โดยการสร้างแบบอย่างจากตัวผู้นำองค์กร และแบบอย่างจากการบริหารงานองค์กรในเรื่องการใช้จ่าย นอกจากนี้ องค์กรในกระบวนการยุติธรรมควรร่วมมือกันสร้างมาตรฐานจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรม เพื่อทำให้เกิดบรรทัดฐานและค่านิยมร่วมระหว่างองค์กรในเรื่องการครองตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง แนวทางอีกประการที่สำคัญ คือ การอบรมองค์ความรู้ด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพยุติธรรมแก่นักศึกษาวิชากฎหมาย เพื่อสร้างสำนึกเรื่องความพอเพียงให้แก่ นักศึกษาวิชากฎหมายก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมด้วย

บรรณานุกรม

- เกษมศานต์ โชติชาครพันธุ์, ปรีดา สดาวรร และประเสริฐ พัฒนาผลไพบูลย์. ๒๕๕๒. การศึกษามาตรการป้องกันเพื่อปรับปรุงกระบวนการใช้อำนาจเกินขอบเขต กรณีเจ้าพนักงานตำรวจใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ. เอกสารวิจัย เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และกมลทิพย์ คติการ. ๒๕๕๒. การบูรณาการแนวคิดและวิธีการปฏิรูป กระบวนการยุติธรรมไทย. หนังสือชุดโครงการเวทีความคิดเพื่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย.
- ผู้จัดการออนไลน์. ๒๕๕๗ (๒๓ พฤศจิกายน). ตะลึง! คั่นคุกหาสน์ “พงศ์พัฒน์” เจอซุกเงินดอลลาร์หลาย ล้าน แม้คนขับรถยนต์รายขึ้นเศรษฐกิจ. ค้นวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๐ จาก <http://www.manager.co.th/Crime/viewnews.aspx?NewsID=9570000134990>
- ศูนย์สำรวจความคิดเห็น “นิด้าโพล” สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๕๗. ผลสำรวจความคิดเห็นของประชาชน เรื่อง ปฏิรูปองค์กรตำรวจ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สำรวจความคิดเห็น “นิด้าโพล” สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, ปกป้อง จันวิทย์, อิศร์กุล อุณหเกตุ, ศุภณัฐ ศศิวิวัฒน์, กิตติพงศ์ สนธิสัมพันธ์ และสาโรช ศรีใส. ๒๕๕๗. เมฆคอร์รัปชันและการแสวงหาผลประโยชน์. เอกสารวิจัย เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สาธิต จัตตานนท์. ๒๕๕๕. ปัจจัยที่มีผลทำให้ข้าราชการตำรวจชั้นประทวนไม่รักษาระเบียบวินัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกริก.
- สำนักข่าวอิศรา. ๒๕๕๗ (๔ ธันวาคม). ฟันอาญาซ้ำ"อดีตอัยการ"ชู้กรรโชกทรัพย์ผู้ต้องหา หลังถูกไล่ออก-เรียกคืนเครื่องราชฯ. ค้นวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๐ จาก http://www.isranews.org/isranews-news/item/34871-news02_34871.html
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ๒๕๕๐. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานศาลยุติธรรม. ๒๕๕๒. คู่มือประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม.
- สำนักงานอัยการสูงสุด. ๒๕๕๙. แผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ ๔ ปี สำนักงานอัยการสูงสุด พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานอัยการสูงสุด.

- Belk, W.R. 1985. Materialism: Trait Aspects of Living in the Material World. **Journal of Consumer Research**. 12: 265-280.
- Cox, A. 1995-1996. The Independence of the Judiciary: History and Purposes. **U. Dayton L. Rev.** 21: 565-584.
- Drechsler, W. 2016. Public Administration within the Sufficiency Economy. **Thai Journal of Public Administration**. 14: 9-37.
- Ger, G. and Belk, W.R. 1996. Cross-Cultural Differences in Materialism. **Journal of Economic Psychology**. 17: 55-77.
- Leechaianan, Y., Khruakham, S. and Hoover, T.L. 2012. Public Confidence in Thailand Legal Authorities. **International Journal of Public Science and Management**. 14: 246-263.
- Likitapiwat, T., Sereetrakul, W. and Wichadee, S. 2015. Examining Materialistic Values of University Students in Thailand. **Int. J. Psychol. Res.** 8: 109-118.
- Rawls. J. 1963. The Sense of Justice. **The Philosophical Review**. 72: 281-305.
- Watchravesringkan, K. 2012. Cross-Cultural Equivalence of Materialistic Values Scale (MVS): An Exploratory Study between the United States and Thailand. **Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing**. 20: 235-253.

REVIVAL OF THE LEVIATHAN IN THE LOCAL GOVERNANCE LANDSCAPE IN THAILAND: Constitutional Oversight Agencies and Their Roles in Rabies Control and Outbreak Management in Provincial Thailand

Tatchalerm Sudhipongpracha¹

Achakorn Wongpreedee²

ABSTRACT

Since the end of the 20th century, Thailand has been engulfed in a multitude of governance challenge, ranging from political turmoil, widespread government corruption, social inequality, and uneven economic development between urban and rural areas. In an attempt to tackle these challenges, two key reform efforts were adopted: decentralization of public service functions to the local level and creation of constitutional oversight agencies, such as the Public Finance Audit Commission (PFAC). We argue that these constitutional independent agencies designed to root out government corruption have hindered the decentralization process by empowering the national government agencies at the expense of local governments. Apart from this recentralization trend, these independent agencies have revealed weaknesses in Thailand's governance system. In this paper, special attention will be given to the PFAC's role in overseeing multi-level government efforts to control rabies infection and manage outbreak. Coinciding with the spread of anti-politician sentiment after the 2006 military coup d'état, the PFAC has become increasingly strict in its interpretation of local governments' discretionary authority and autonomy. Our paper will discuss how the PFAC has disrupted decentralization, especially with respect to the country's rabies control and outbreak management campaign. Data come from an attitude survey of 280 local public health officials in Thailand, as well as the Thai Rabies database managed by Thailand's Department of Livestock.

¹ Faculty of Public Health Thammasat University, THAILAND
e-mail: tatchalerm.s@fph.tu.ac.th

² Graduate School of Public Administration
National Institute of Development Administration, THAILAND
e-mail: achakorn1@gmail.com

II. INTRODUCTION

Among a wide range of governance reform strategies aimed at improving the public sector over the past few decades, decentralization has been the rage throughout the world, attracting much attention in matters of democratic governance, public service delivery, and economic development (Manor, 1995; 1999; Agranoff, 1998; 2014). Existing literature divides decentralization into two dimensions. The first dimension deals with rearrangement of the relationship between national and subnational governments by transferring public service functions and resources to lower levels of government (Conyers, 1984; Bergvall et al., 2006; Ahmad & Searle, 2006; Brillantes & Flores, 2012). The second dimension of decentralization aims at restructuring the way in which public sector organizations work with traditional and emerging societal actors in policy formulation and implementation (Fox & Aranda, 1996; Ackerman, 2004; Buehler, 2010; Klijin et al., 2010; Brillantes & Flores, 2012; Pestoff, 2012). In the context of public health systems, these two dimensions suggest that there is no perfect or permanent solution of decentralized governance (Crisp et al., 2000; Laverack, 2006). Instead, there are multiple models of decentralization, each developed to fit an individual country's context and circumstances. Also, decentralization in practice is not consistent across any given administrative function. Health decentralization in particular is an area where some functions are fully decentralized, while others are centrally controlled or sustainable to recentralization (Bossert, 1998; Khaleghian & Das Gupta, 2005).

Local administrative reform and decentralization reflect a permanent process of readjusting the bundle of functions, authorities, and resources for each government level (Rattso, 1998; Pollitt & Talbot, 2004). Any fixed equilibrium of decentralized governance is fragile and will develop internal pressures that will eventually lead to a new equilibrium. The dynamics or recurring nature of this decentralization-recentralization cycle is not determined by how much experience a country has with decentralization (Olsen & Peters, 1996; Pierre, 2000). Nordic countries with decades of experience with decentralization are just as susceptible to the same structural and organizational dilemmas as the decentralizing countries in Africa and Asia (De Vries, 2000; Saltman & Bankauskaite, 2006). Instead, our argument in this paper is that the key factor distinguishing decentralization in different countries is how the state institutions have dealt with political crises. As Lange (2009) suggests, the crises adjust power relations and facilitated state reforms by empowering new actors while weakening actors with entrenched interests in the status quo. Based on this argument, decentralization outcomes are shaped by the extent to which the crises of the state at each historical juncture have realigned power relations among actors with vested interests in decentralization.

However, an analysis of decentralization requires going beyond a collection of multi-purpose code words of democracy, efficiency, transparency, and participation to identify the real decision-making factors underpinning the distribution of functions, authorities, and resources among different levels of government (Saltman et al, 2007). Since this distribution is inherently political, there are always trade-offs between the decision-making factors (Bossert, 1998). A more important issue to consider is the local governments' legitimacy in the eyes of the population, which depends on their ability to provide needed services. If decentralization impedes the delivery of those services, the result can be to delegitimize the decentralization process as a whole.

In addition, few empirical works have been conducted to assess links between decentralization and the evidence on specific policy outcomes. This paper is an attempt to enrich a growing body of literature by offering empirical evidence about decentralization and its effects on a public health program in Thailand. Decentralization in this context extends beyond local government performance to include a broader view of how the crises of the Thai State at each historical juncture have affected the country's national-subnational relations since the 1997 financial crisis. The analysis in this study proceeds in two steps, beginning with a discussion of the decentralization reform in Thailand from 1997 to present. Then, the paper reports the results from a national survey of local government health officials in Thailand about their rabies control and outbreak management strategies.

III. ANALYTICAL FRAMEWORKS

○ Theory on Crisis and Institutional Change

Crises have the potential to provoke and sustain radical institutional change by transforming the cost of institutional reform, promoting political and societal consensus, and realigning power relations. This theoretical framework is widely used in political sociology to examine the emergence of developmental states. In his work on war making and state making in early modern Europe, Tilly (1992) argues that constant warfare forced political elites to develop large states capable of collecting revenue and mobilizing a large army. In modern time, a combination of external security threats, domestic unrest, and fiscal constraints create incentives for state-building reforms in developmental states in East Asia (Doner et al., 2005). Similarly, in a comparative analysis of Botswana and Malaysia, Lange (2009) argues that political crises facing the two countries after the Second World War readjusted power relations by weakening conservative elites with entrenched interests in the status quo while empowering those actors in favor of state reforms. Based on the concepts of critical juncture and punctuated equilibrium, this theory also points out that crises can also have negative effects on institutional reform and development. In this paper, we argue that political crises in Thailand in 1997-2002 (The National Administrative Reform era) and in 2006-present (the Great National Political turmoil) have been a destructive crisis for the decentralization reform effort. The two crises did not produce political and social consensus on the legitimacy of decentralization and local government administration. Neither did the crises realign power relations in favor of local actors. These negative outcomes have

affected local governments' ability to provide necessary public services in a timely manner, such as disease control and outbreak management.

○ Multiple Forms of Accountability

As decentralization rearranges the distribution of functions, authorities, and resources among different levels of government, the issue of accountability comes to play. Accountability is one of the many administrative values that attract significant public attention. However, accountability is never a monistic concept. In public administration, the traditional concept of accountability follows Max Weber's bureaucratic philosophy, which dictates that accountability means answerability for one's actions or behavior (Behn, 2001). Romzek and Dubnick (1987) argue that the bureaucratic definition of accountability is too formalistic and only exposes one aspect of the public sector. In reality, the concept of accountability facing contemporary public managers includes the democratic, extra-democratic, hierarchical, and non-hierarchical elements (Behn, 2001). In their analysis of a series of events leading up to the space shuttle Challenger explosion, Romzek and Dubnick (1987) classify accountability into four distinct categories;

- Bureaucratic accountability or hierarchical accountability is characterized by the intra-agency relationships between organizational superiors and subordinates based on the classical bureaucratic principles, such as the unity of command, span of control, and organizational hierarchy (Koliba et al., 2011). The bureaucratic accountability principles are embodied within formal standard operating procedures (SOPs) and other explicit intra-organizational rules and procedures (Milward & Provan, 1998).
- Legal accountability is predicated on the public managers' adherence to the rule of law and other legislative mandates. This type of accountability can be structured through written contractual arrangements between signatories of a legally binding contract (Koliba et al., 2011). Contractual agreements and regulatory frameworks must be precise in order to constrain public administrators' behaviour and to ensure that the private citizens' rights are protected (Lowi, 1979).
- Political accountability denotes the public managers' responsiveness to the needs and concerns of elected politicians (Mulgan, 2000) and other social actors, such as interest groups and the public at large (Maas & Radway, 1959). Koliba and colleagues (2011) refer to political accountability as –the vestiges of democratic anchorage designed to align each government official's performance with the public interests (p. 213).
- Professional accountability is –characterized by placement of organizational activities in the hands of the employees with the expertise or special skills to get the job done (Romzek & Dubnick, 1987: p. 230). Also, the professional accountability mechanism relies on networked relationships among professional public managers and –the means by which they associate with one another (Koliba et al., 2011: p. 214). These public officials' professional associations transcend organizational boundaries and are committed to a technocratic orientation (Mosher, 1982).

As Thailand embraces the principle of decentralization, elected politicians replace appointed bureaucrats as the chief executive officers in all local jurisdictions. In Thailand's contemporary municipal government structure, mayors – the highest-ranking elected officials – currently serve as both the local residents' representatives and the local government officials' organizational superiors (Sudhipongpracha, 2014). Thus, from the Thai local governments' standpoint, it is difficult to differentiate between political accountability and bureaucratic accountability. For this reason, this paper requires a major modification of Romzek and Dubnick's four-pronged accountability framework. For Thai local government officials, the political and bureaucratic mechanisms in local government organizations constitute the foundation of their administrative accountability.

Further, the concept of bureaucratic accountability defined by Romzek and Dubnick must also be revisited. Unlike their counterparts in North America, Thai local government officials are appointed by the Ministry of Interior, not by their local elected leaders. Their code of conduct and performance appraisal criteria are dictated by the interior ministry's national commission on local government personnel and standards, not by their local administrative organizations (Sudhipongpracha, 2014). In addition, as the constitutional oversight agencies, such as the Public Finance Audit Commission (PFAC), have become influential in local government administration, financial accountability (to the PFAC) has been added to our analytical framework. Therefore, three types of bureaucratic accountability are currently at work in the Thai local government setting. First, local bureaucratic accountability denotes the local government officials' responsibility to the mayors as their organizational superiors. As previously discussed, this type of bureaucratic accountability forms a crucial part of the local government officials' administrative accountability. Second, national bureaucratic accountability emphasizes the local governments' adherence to the interior ministry's regulations and standard operating procedures. Third, financial accountability denotes the local governments' attention to the Public Finance Audit Commission's instructions.

○ Rabies Control and Outbreak Management

Rabies is one of the most serious zoonotic diseases. Considered one of the deadliest zoonotic diseases, rabies is 100 % fatal once clinical signs appear (Webber, 2005). Rabies viruses are transmitted through the bite of rabid animals. Asia and Africa are the first and second most affected continents by rabies with an estimated 38,500 (70 %) of the 55,000 annual rabies deaths worldwide (Ali et al., 2013). The burden of rabies falls mostly on poor communities and children. Deaths from rabies can be prevented by the timely application of appropriate prophylaxis. Community awareness about rabies is crucial in rabies control and outbreak management. To raise awareness, knowledge gap among population should be identified and targeted. In Thailand, local governments play an instrumental role in both rabies prevention and public education about the disease. However, similar to other developing countries, rabies control and outbreak management responsibilities are scattered throughout the national government. Since rabies is a disease transmitted to humans from rabid animals, the Ministry of Public Health (responsible for human health) and the Ministry of Agriculture (responsible for animal health) are involved.

The other two layers of complexity in the campaign against rabies in Thailand rest with the Ministry of Interior who oversees local governments and the Public Finance Audit Commission who inspects how local government funds are used for anti-viral vaccines and other preventive activities.

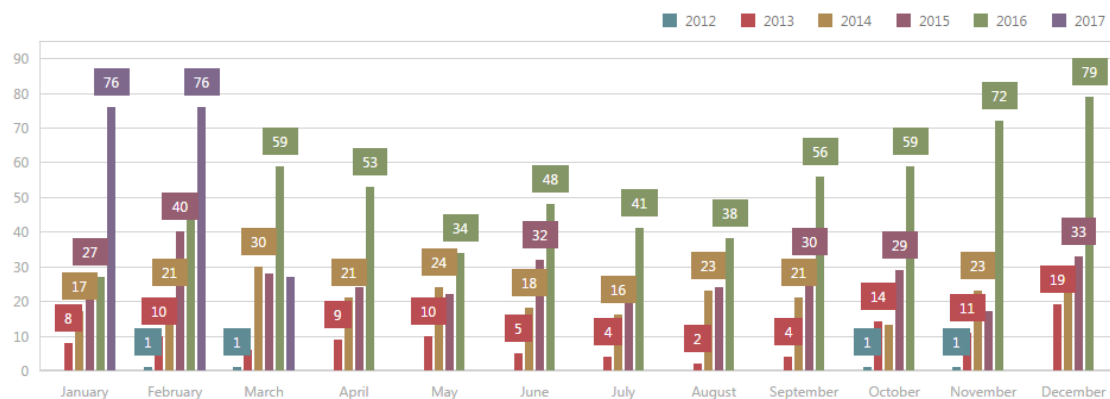
III. METHODS

- For the first part of this analysis, we examine a number of government documents, including parliamentary acts related to decentralization, local government structures and functions, disease control, and rabies.
- In the second part of this analysis, we conducted an electronic survey of local public health officials who are members of the Thai Local Government Health network between February and September 2016. Overall, 280 respondents participated in the survey (57.03% response rate). Line application was used to contact these officials. Survey questions include questions about these officials' accountability perceptions, rabies infection cases in each official's jurisdiction, and other local government characteristics, such as type of local government, per capita income, population density, and annual revenue.

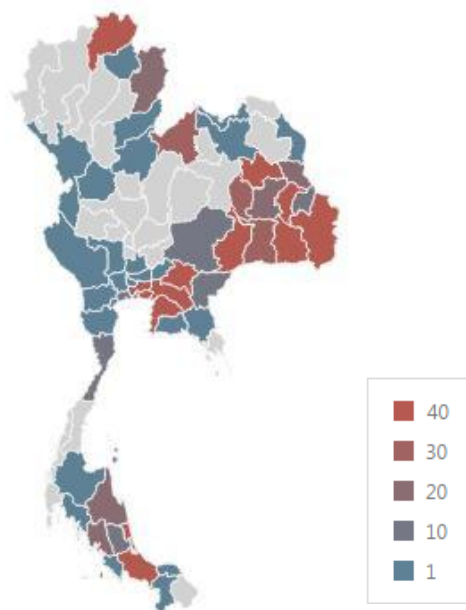
IV. FINDINGS

- Between 1997 and 2002, the Thai State faced the worst financial crisis in its modern history, which precipitated a major overhaul of the country's administrative system. The Parliament ratified the 1997 constitution and passed the National Decentralization Act, which were considered landmark legal documents for the decentralization reform efforts. Yet, enforcement of these two laws was a different story. Following the Thai public law system, decentralization must follow secondary legislation that the minister of interior is empowered to make under the authority granted by the National Decentralization Act or other related legislation. This second legislation, including ministerial regulations, orders, and decrees, supersede all local ordinances. The crisis of the Thai State between 1997 and 2002 did not trigger adequate changes in the country's administrative structure. The interior ministry, which the decentralization reformers intended to reform, has become the caretaker of the decentralization reform process.
- Local governments are charged with preventive and primary healthcare functions under the Public Health Act, the Communicable Disease Control Act, and the National Decentralization Act. These include activities relate to rabies infection control and outbreak management. However, since 2012, the Thai State has come under another crisis—the legitimacy crisis that eventually led to demise of the country's electoral regime. This crisis has produced the dogma of transparent and ethical government and the vanguard agencies, particularly the Public Finance Audit Commission (PFAC) and the National Counter-Corruption Agencies (NCCA). These constitutional oversight agencies have since been increasingly strict with their financial and

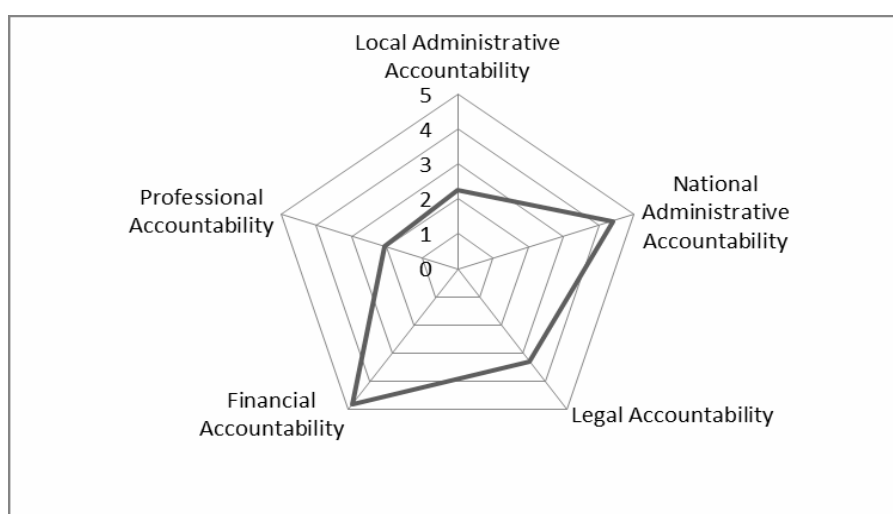
financial audits of local governments. In 2012, the Public Finance Audit Commission (PFAC) has issued warnings to several local governments in the northeastern region that their rabies-related programs are not authorized by the Rabies Act of 1992. The argument is that local governments are only responsible for diseases in human, while animal disease control and management still belong to the Department of Livestock. As a result, few local governments have been involved in rabies-related programs since 2012. Unfortunately, local governments have been the major actors in the national campaign against rabies infection for years. After the local governments' withdrawal from the campaign, cases of rabies infections have been consistently increasing as shown in the figure below.

Also, the figure below shows the number of reported rabies infections by region in 2016. The northeastern and eastern provinces had the largest numbers of rabies infections in 2016.

- The Public Finance Audit Commission (PFAC) has issued similar warnings on other health-related programs at the local level, such as purchase of sand granular insecticide, garbage collection management, and groundwater drilling. These warnings deal a major blow to the decentralization reform efforts that were designed to nurture local government autonomy and innovation.
- Local public health officials were asked in an online survey to rate the importance of each accountability mechanism from 1 (not important) to 5 (very important). The figure below shows that our respondents paid more attention to the national administrative accountability and financial accountability mechanisms than others. Professional accountability received the lowest score.

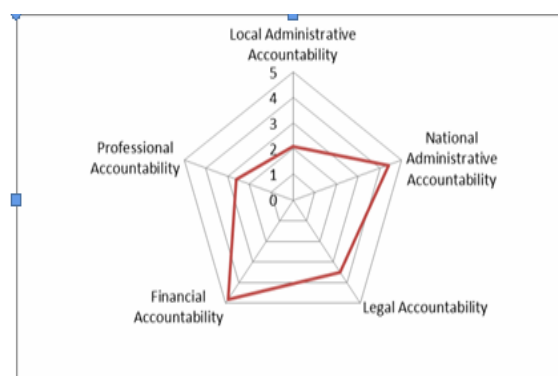

National Average

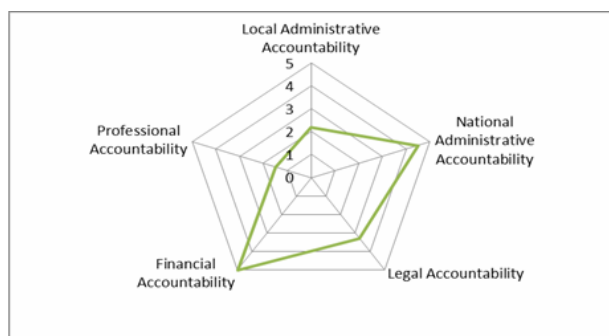
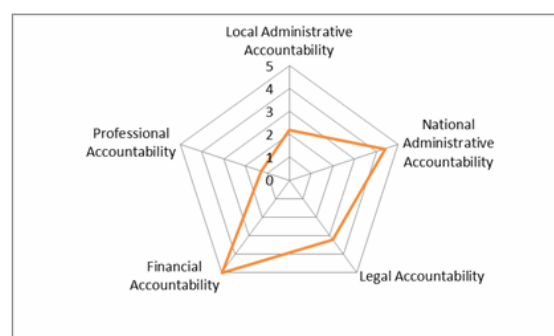
- When we analyze the survey responses by region, the findings indicate that local public officials in the northeastern and eastern regions paid the lowest degree of attention to their professional accountability mechanism.

North (n = 45)

South (n = 56)

East (n = 40)**Northeast (n = 71)****Central and Western Region (n = 68)**

- We also performed an inferential statistical analysis of the survey responses by using –percentage change in the number of reported rabies infections‖ in each jurisdiction as our dependent variable. The main independent variable is the degree of importance that the survey respondents reported with respect to each of the five accountability mechanisms. Control variables include change in population density, change in per capita income, change in local government revenue, and type of local government. There are six regression models in this study. Model I is a model without the main independent variable. Model II – Model VI are models for each main independent variable: local administrative accountability (Model II), national administrative accountability (Model III), legal accountability (Model IV), financial accountability (Model V), and professional accountability (Model VI).
- Results show that a local jurisdiction with positive changes population density and higher per capita income is more likely to have more rabies infection cases. Jurisdictions where local public health officials paid much attention to national administrative accountability and financial accountability are more likely to see more rabies infections. On the contrary, jurisdictions with local public health officials using professional accountability are likely to see fewer rabies infection incidences.

	Model I	Model II (Local Administrative Accountability)	Model III (National Administrative Accountability)	Model IV (Legal Accountability)	Model V (Financial Accountability)	Model VI (Professional Accountability)
Constant	0.132** (0.06)	0.126 (0.13)	0.134* (0.07)	0.057 (0.05)	0.062 (0.04)	0.019 (0.04)
Accountability Perception	-	-0.049 (0.03)	0.090*** (0.03)	0.013 (0.02)	0.127*** (0.03)	-0.150*** (0.04)
Change in Population Density	0.093** (0.04)	0.109 (0.098)	0.171*** (0.04)	0.021 (0.012)	0.141 (0.122)	0.116** (0.05)
Change in Per Capita Income (Baht)	0.015*** (0.01)	0.097 (0.101)	0.018 (0.01)	0.008 (0.01)	-0.788 (0.58)	0.014 (0.01)
Change in Local Government Revenue (Baht)	0.026 (0.05)	0.039 (0.04)	0.075 (0.07)	0.147 (0.11)	0.052 (0.041)	0.123 (0.09)
Type of Local Government						
- Municipality (Ref.)	-	-	-	-	-	-
- Subdistrict Administrative Organization	-0.045 (0.092)	-0.035** (0.012)	-0.005 (0.01)	-0.045 (0.03)	0.043 (0.054)	0.021 (0.03)
Number of Observations	131	131	128	131	128	131
Prob > F	0.000	0.000	0.003	0.002	0.000	0.000
R ²	0.637	0.712	0.733	0.6993	0.7585	0.6283

Note: * p < 0.1, ** p < 0.05, *** p < 0.01

V. REFERENCES

- Ackerman, J. (2004). Co-governance for Accountability: Beyond "Exit" and "Voice". *World Development*, 32(3), 447-463.
- Agranoff, R. (2014). Local Governments in Multilevel Systems: Emergent Public Administration Challenges. *American Review of Public Administration*, 44(4 Supplemental Issue), 47S-62S.
- Agranoff, R., & McGuire, M. (1998). Multinetwork Management: Collaboration and the Hollow State in Local Economic Policy. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8(1), 67-91.
- Ahmad, E., & Searle, B. (2006). On the Implementation of Transfers to Subnational Governments. In E. Ahmad, & G. Brosio, *Handbook of Fiscal Federalism* (pp. 381-401). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Ali, A., Yimer, E. A., & Sifer, D. (2013). A Study on Knowledge, Attitude, and Practice of Rabies among Residents in Addis Ababa, Ethiopia. *Ethiopia Veterinary Journal*, 17(2), 19-35.
- Behn, R. D. (2001). *Rethinking Democratic Accountability*. Washington, D.C.: Brookings Institute.
- Bergvall, D., Charbit, C., Kraan, D. J., & Merk, O. (2006). Intergovernmental Transfers and Decentralized Public Spending. *OECD Journal of Budgeting*, 5(4).
- Brillantes, A. B., & Flores, H. P. (2012). Decentralization and Good Urban Governance in Southeast Asia: Focus on the Philippines, Indonesia, and Thailand. In K. S. Yap, & M. Thuzar, *Urbanization in Southeast Asia: Issues and Impacts* (pp. 293-319). Singapore: ISEAS Publishing.
- Buehler, M. (2010). Decentralization and Local Democracy in Indonesia: the Marginalization of the Public Sphere. In E. Aspinall, & M. Mietzner, *Problems of Democratization in Indonesia: Elections, Institutions, and Society* (pp. 267-285). Singapore: ISEAS Publishing.
- Conyers, D. (1984). Decentralization and Development: A Review of the Literature. *Public Administration and Development*, 4, 187-197.
- Crisp, B., Swerissen, H., & Duckett, S. (2000). Four Approaches to Capacity Building in Health: Consequences for Measurement and Accountability. *Health Promotion International*, 15, 99-107.
- De Vries, M. (2000). The Rise and Fall of Decentralization: A Comparative Analysis of Arguments and Practices in European Countries. *European Journal of Political Research*, 38(2), 193-224.
- Doner, R., Ritchie, B., & Slater, D. (2005). Systemic Vulnerability and the Origins of Developmental Stagnation: Northeast and Southeast Asia in Comparative Perspective. *International Organization*, 59, 327-361.
- Fox, J., & Aranda, B. (1996). *Decentralization and Rural Development in Mexico: Community Participation in Oaxaca's Municipal Funds Program*. San Diego: Center for U.S.-Mexican Studies, University of California.

- Hutchcroft, P. D. (2000). Colonial Masters, National Politicos, and Provincial Lords: Central Authority and Local Autonomy in the American Philippines, 1900-1913. *Journal of Asian Studies*, 59, 277-306.
- Khaleghian, P., & Das Gupta, M. (2005). Public Management and the Essential Public Health Functions. *World Development*, 33(7), 1083-1099.
- Klijin, E. H., Steijn, B., & Edelenbos, J. (2010). The Impact of Network Management on Outcomes in Governance Networks. *Public Administration*, 88, 1063-1082.
- Koliba, C. J., Mills, R. M., & Zia, A. (2011). Accountability in Governance Networks: An Assessment of Public, Private, and Nonprofit Emergency Management Practices Following Hurricane Katrina. *Public Administration Review*, 71(2), 210-220.
- Lange, M. (2009). Developmental Crises: A Comparative-Historical Analysis of State-building in Colonial Botswana and Malaysia. *Commonwealth and Comparative Politics*, 47(1), 1-27.
- Laverack, G. (2006). Improving Health Outcomes through Community Empowerment: A Review of the Literature. *Journal of Health, Population, and Nutrition*, 24, 113-120.
- Lowi, T. (1979). *The End of Liberalism: the Second Republic of the United States*. New York: Norton.
- Maas, A., & Radway, L. (1959). Gauging Administrative Responsibility. *Public Administration Review*, 19, 182-193.
- Manor, J. (1995). Democratic Decentralization in Africa and Asia. *IDS Bulletin*, 26, 81-88.
- Manor, J. (1999). *The Political Economy of Democratic Decentralization*. Washington, D.C.: World Bank.
- Milward, H., & Provan, K. (1998). Principles for Controlling Agents: the Political Economy of Network Structure. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8(2), 203-222.
- Mosher, F. C. (1982). *Democracy and the Public Service*. New York: Oxford University Press.
- Mulgan, R. (2000). Accountability: An Ever-expanding Concept? *Public Administration*, 78(3), 555-573.
- Olsen, J. P., & Peters, B. G. (1996). *Learning from Experience: Experiential Learning in Administrative Reforms in Eight Democracies*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Pestoff, V. (2012). Co-Production and Third Sector Social Services in Europe: Some Crucial Conceptual Issues. In V. Pestoff, T. Brandsen, & B. Verschuere, *New Public Governance* (pp. 13-34). New York: Routledge.
- Pierre, J. (2000). *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Pollitt, C., & Talbot, C. (2004). *Unbundled Government*. London: Taylor and Francis.
- Rattso, J. (1998). *Fiscal Federalism and State-local Finance: the Scandinavian Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Romzek, B. S., & Dubnick, M. J. (1987). Accountability in the Public Sector: Lessons from the Challenger Tragedy. *Public Administration Review*, 47(3), 227-238.

- Saltman, R. B., & Bankausakaite, V. (2006). Conceptualizing Decentralization in European Health Systems: A Functional Perspective. *Health Economics, Policy, and Law*, 1(2), 127-147.
- Sudhipongpracha, T. (2014). Local Emergency Management in Decentralized Thailand: Analysis of Thai Municipal Administrators' Perceptions of Democratic Accountabilities in the Post-decentralization Era. *Journal of Asian Public Policy*, 7(3), 259-274.
- Tilly, C. (1992). *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell.

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารภาครัฐตามกรอบนโยบายประเทศไทย 4.0

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสนอแนวทางการบริหารภาครัฐบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการขับเคลื่อนการบริหารการพัฒนาภายใต้กรอบนโยบายประเทศไทย 4.0 และเพื่อสำรวจเงื่อนไขที่จำเป็นและความท้าทายในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว รูปแบบของบทความเป็นเชิงแนวคิดอาศัยการทบทวนเอกสารและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยในการศึกษาได้เสนอแนวทางการประยุกต์หลักการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี และเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม กับเป้าหมายและทิศทางการบริหารการพัฒนา ทั้งนี้การบริหารการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายตามตัวแบบประเทศไทย 4.0 ได้นั้น ภาครัฐควรให้ความสำคัญในมิติของการพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ การสร้างจิตสำนึกร่วม การเสริมสร้างธรรมาภิบาลทั้งทางการเมืองและการบริหาร และการยกระดับการวิจัยและพัฒนาและการสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อให้พร้อมขับเคลื่อนสู่เป้าหมายการยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนาประเทศในระยะยาว คือ “มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน”

คำสำคัญ: ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง; การบริหารภาครัฐ; ประเทศไทย 4.0

¹ อาจารย์ประจำ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

บทนำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการพื้นฐานในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยยึดแนวทางสายกลางและมุ่งสู่ดุลยภาพ ซึ่งเป็นทิศทางที่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศและเชื่อมโยงกับการบริหารภาครัฐยุคใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาลและการพัฒนาที่ยั่งยืน ปรัชญาของการบริหารภาครัฐเป็นการบริหารการพัฒนาที่ยึดมั่นในการบรรลุผลลัพธ์คือประโยชน์สาธารณะ หรือประโยชน์สุขส่วนรวม คุณภาพชีวิต ความผาสุก ความปลอดภัยในชีวิต ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการบริหารภาครัฐยุคใหม่ที่สำคัญในเรื่องความเป็นธรรมในสังคม การเสริมสร้างธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (ไพโรจน์ ภัทรนรากุล, 2551)

ปัจจุบันสังคมไทยมีความตื่นตัวในทิศทางการบริหารการพัฒนาตามกรอบนโยบายประเทศไทย 4.0 ซึ่งมีเป้าหมายยกระดับการพัฒนาประเทศสู่แบบแผนความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจที่เน้นฐานคุณค่า (Value-based Economy) และมุ่งตอบสนองยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ที่กำหนดให้ “ประเทศไทย มีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” นำไปสู่การพัฒนาให้คนไทยมีความสุขและตอบสนองต่อการบรรลุซึ่งผลประโยชน์แห่งชาติ ในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างรายได้ระดับสูง เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว และสร้างความสุขของคนไทย สังคมมีความมั่นคง เสมอภาคและเป็นธรรม ประเทศแข่งขันได้ในระบบเศรษฐกิจ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้เพื่อนำเสนอปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของการบริหารภาครัฐ และเสนอความเชื่อมโยงในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการขับเคลื่อนการบริหารการพัฒนาตามแนวนโยบายประเทศไทย 4.0 รวมถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่เกื้อหนุน โดยโครงสร้างของรายงานเริ่มจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็นกระบวนการทัศน์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การบริหารภาครัฐตามกรอบนโยบายประเทศไทย 4.0 การนำเสนอถึงสาระของประเทศไทย 4.0 ในฐานะกรอบนโยบายขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศที่มุ่งนวัตกรรม ตามมาด้วยการบริหารการพัฒนา:การบริหารการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาประเทศ และสุดท้ายยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กระบวนทัศน์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดหลักที่มีมิติในเชิงปรัชญาและเป็นภูมิปัญญาสากลที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับนานาประเทศ และเป็นกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบสมดุลที่ได้รับความสนใจจากประชาคมโลก อดีตเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ นายโคฟี อันนัน ได้มองเห็นถึงความสอดคล้องว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่สู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืน โดยสหประชาชาติได้จัดทำประกาศราชสดุดีเฉลิมพระเกียรติในพิธีทูลเกล้าถวายเป็นรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ (Lifetime Achievement Human Development Award) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเมื่อเดือนพฤษภาคม 2549 โดยได้กล่าวอย่างชัดเจนถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ท่านในฐานะกษัตริย์นักพัฒนาของโลก (The World's Development King)²

“...ด้วยพระปรีชาสามารถในการเป็นนักคิดของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทและคุณูปการต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้นานาประเทศตื่นตัวในการปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาสู่ความยั่งยืนภายใต้แนวคิดใหม่...ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งชี้ถึงแนวทางการพัฒนาที่เน้นความสมดุล ความพอประมาณ ความมีเหตุผล สำนึกในคุณธรรม และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอที่จะต้านทานผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากกระแสโลกาภิวัตน์...”

ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติได้มีการประชุมวาระพิเศษ เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2559 โดย นาย ปีเตอร์ ธอมป์สัน ประธานสมัชชาสหประชาชาติ และ นายบัน คิมูน อดีตเลขาธิการสหประชาชาติพร้อมด้วยผู้แทนสหประชาชาติทุกภูมิภาคต่างๆของโลก ได้ร่วมสดุดีและถวายพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพระปรีชาสามารถที่ทรงครองราชย์ด้วยความวิริยะอุตสาหะในการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อประเทศชาติและประชาชน ทรงเป็นผู้นำในด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน นำประเทศผ่านพ้นช่วงเวลาความยุ่งเหยิงและความตรึงเครียดทางการเมือง ทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนาทรงสร้างนวัตกรรมนำพาประเทศสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน แนวพระราชดำริของพระองค์ทำให้โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมถึงแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการนำไปปรับใช้ในหลายประเทศและตรงกับเป้าหมายของสหประชาชาติตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่เป็นกรอบทิศทางการบริหารการพัฒนาประเทศที่สมดุลที่ต้องอาศัยพลังสติปัญญาความรอบรู้และสำนึกในคุณธรรมเป็นที่ตั้ง โดยความหมายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมถึงมิติการพัฒนาที่เป็นสากลและได้มีการเผยแพร่ความหมายและแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างกว้างขวาง

² His Majesty's “Sufficiency Economy Philosophy” emphasizing moderation, responsible consumption, and resilience to external shocks is of great relevance to communities everywhere during these times of rapid globalization. The philosophy's “middle path” approach strongly reinforces the United Nations’ own advocacy of a people-centered and sustainable path toward human development (Former UN Secretary-General Kofi Annan).

“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้ความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร ความมีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

ความพอเพียงตามนิยามความหมายข้างต้นประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2551)

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้เป็นกลยุทธ์ด้านการบริหารการพัฒนาตั้งแต่ในระดับปัจเจก ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศนั้นจะต้องคำนึงถึงคุณลักษณะของความพอเพียงทั้ง 3 ประการ กล่าวคือเมื่อมองตั้งแต่ระดับปัจเจกต้องทำให้คนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ ในระดับชุมชนต้องสร้างความสัมพันธ์เครือข่ายโยงใย ความเป็นอยู่และกิจกรรมเข้าด้วยกัน และส่งเสริมช่วยเหลือกันเพื่อให้การพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างมั่นคง ส่วนในระดับประเทศจะต้องสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงทั้ง ด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งกลยุทธ์การบริหารที่ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้มีหลักปฏิบัติที่สำคัญ ได้แก่

1) การสร้างภูมิคุ้มกัน (Immunization) คือ มีความระมัดระวัง พิจารณาเหตุและผลของการกระทำ โดยคำนึงถึงผลระยะยาว และตระหนักถึงความเสี่ยงทั้งจากสภาพแวดล้อมต่างๆ ทั้งในด้านบวกและลบ รวมทั้งจะต้องมีการสร้างระบบบริหารความเสี่ยง กระจายความเสี่ยง ป้องกันความเสี่ยง ลดความเสี่ยง และสร้างกลไกเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีกับการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ในทุกเวลา เช่น การกำหนดโครงสร้างการบริหารที่มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน

2) การบริหารต้นทุนต่ำ (Low Cost Management) เป็นการใช้หลักการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพและรอบคอบ มีการวิเคราะห์ให้เห็นความคุ้มค่าของการลงทุน และพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

3) การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Resource Utilization) เป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่า โดยยึดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นการจัดการที่ดี มีระบบการสร้างความพอประมาณและความมีเหตุผล อนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อการพัฒนา

4) การเติบโตอย่างยั่งยืน (Sustainable Growth) คือ ความมีเสถียรภาพและมั่นคงโดยมีกลไกในการปรับตัวเพื่อช่วยลดปัญหาที่เกิดจากความเสี่ยง ความผันผวน และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดจนมีการบริหารจัดการที่ดีและใช้ทรัพยากรต่างๆ ในองค์กรทั้งบุคลากรและทุนอย่างมีประสิทธิภาพ

การบริหารภาครัฐตามกรอบนโยบายไทยแลนด์ 4.0

ภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารประเทศตามกรอบนโยบายประเทศไทย 4.0 ซึ่งเป็นโมเดลการพัฒนาประเทศที่มุ่งขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่เปลี่ยนเศรษฐกิจแบบเดิมไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม เทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์ ตลอดช่วงหลายทศวรรษการพัฒนาที่ผ่านมาประเทศไทยมีความก้าวหน้าในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลพวงของการพัฒนาประเทศส่งผลให้ปัญหาความยากจน มีทิศทางที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ยังคงสูง เกิดการพัฒนาที่ไม่สมดุล และเป็นความพยายามที่จะยกระดับการพัฒนาประเทศให้ก้าวข้ามระดับรายได้ปานกลางไปสู่ระดับรายได้ที่สูงขึ้นผ่านระบบเศรษฐกิจฐานคุณค่า (Value-based Economy) (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2559) โดยโมเดลประเทศไทย 4.0 จะมีการยกระดับองค์ประกอบ

- จากเกษตรดั้งเดิมไปสู่เกษตรสมัยใหม่ที่เน้นการจัดการโดยเทคโนโลยี
- จาก SMEs แบบเดิม ไปสู่ Smart Enterprises และ Start-ups ที่มีศักยภาพสูง
- จากบริการแบบเดิมมูลค่าต่ำไปสู่การบริการที่มีมูลค่าสูง
- จากแรงงานทักษะต่ำไปสู่แรงงานที่มีความรู้และทักษะสูง

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรม เป็นการเปลี่ยนความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Advantage) ของประเทศ 2 ด้าน ได้แก่ความหลากหลายทางชีวภาพ และความมั่นคงทางวัฒนธรรม ให้เป็นความได้เปรียบเชิงแข่งขัน (Competitive Advantage) ทั้งนี้ให้ความสำคัญกับ 5 กลุ่มเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม ได้แก่ 1) กลุ่มอาหาร เกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ 2) กลุ่มสาธารณสุข สุขภาพ และเทคโนโลยีทางการแพทย์ 3) กลุ่มเครื่องมือ อุปกรณ์อัจฉริยะ หุ่นยนต์และระบบเครื่องกล 4) กลุ่มดิจิทัล เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมอุปกรณ์ต่างๆ และ 5) กลุ่มเทคโนโลยีสร้างสรรค์ วัฒนธรรมและบริการที่มีมูลค่าสูง

อุตสาหกรรม 4.0 หรือ Industry 4.0 หมายถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 หรือ “4th Industrial Revolution” เป็นความคิดริเริ่มในเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐบาลสหพันธ์เยอรมันซึ่งได้ผ่านความเห็นชอบในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของแผนปฏิบัติการของกลยุทธ์เทคโนโลยีขั้นสูง (High-Tech Strategy 2020 Action Plan) เมื่อปี 2011 (Kagermann, Washlster, Helbig, 2013) ที่มาของแนวคิดคือมองว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมสามครั้งที่ผ่านมาเข้ามาสู่ยุคสมัยของการขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์ ระบบไฟฟ้าและเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งปัจจุบันระบบอินเทอร์เน็ตของทุกสรรพสิ่ง (The Internet of Things –IoT) และวิทยาการไซเบอร์หรือ ระบบคอมพิวเตอร์ทางกายภาพ (Cyber-physical systems –CPS) มีบทบาทสำคัญในการผลิตยุคใหม่ซึ่งจะขับเคลื่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4

กระบวนทัศน์ของอุตสาหกรรม 4.0 มีองค์ประกอบสำคัญคือ ผลิตภัณฑ์อัจฉริยะ (Smart Product) จักรกลอัจฉริยะ (Smart Machine) การขยายตัวของผู้ประกอบการ ผู้ดำเนินการ (Augmented Operator) เพื่อเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมอัจฉริยะ (Smart Factory) โดยการเชื่อมต่อของอินเทอร์เน็ตของทุกสรรพสิ่ง ซึ่งมีส่วนช่วยให้การวางแผนและกระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพสูง (Broy, Kagermann, Achatz, 2010)

ประเทศไทย 4.0 ในฐานะกรอบนโยบายขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศที่มุ่งนวัตกรรม

ประเทศไทย 4.0 หรือ Thailand 4.0 เป็นโมเดลการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศที่มุ่งการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจแบบเดิมไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม การใช้เทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์และภาคบริการภายใต้วิสัยทัศน์ “มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน” โมเดลเศรษฐกิจใหม่เป็นการวางภาพอนาคตการบริหารการพัฒนาประเทศ เหมือนกับที่ทุกประเทศชั้นนำต้องการมุ่งไป เช่น สหรัฐอเมริกาที่ประกาศตนเป็น “A Nation of Makers” ประเทศอังกฤษมุ่ง “Design of Innovation” ประเทศจีนยกระดับ “Made in China 2025” ประเทศอินเดีย “Made in India” ประเทศสิงคโปร์มุ่งเน้นประเทศสู่ “Smart Nation” เกาหลีใต้ที่มุ่งเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ “Creative Economy” (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2559)

ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรมนั้น เป็นการเปลี่ยนความได้เปรียบในเชิงเปรียบเทียบ (Competitive Advantage) ของประเทศไทยที่มีอยู่ 2 ด้าน คือ ความหลากหลายของทรัพยากรทางชีวภาพ (Biological Diversity) และความมั่งคั่งและความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) เพื่อยกระดับความได้เปรียบดังกล่าวสู่ความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยให้ความสำคัญ 5 กลุ่มเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม คือ

- กลุ่มอาหาร เกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ (Food, Agriculture and Bio-Tech)
- กลุ่มสาธารณสุข สุขภาพและเทคโนโลยีทางการแพทย์ (Health, Wellness and Bio-Med)
- กลุ่มเครื่องมืออุปกรณ์อัจฉริยะ หุ่นยนต์และเครื่องกล (Smart Devices, Robotics and Mechatronics)
- กลุ่มดิจิทัล เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมอุปกรณ์ต่างๆ (Digital, Internet of Things, Artificial Intelligence and Embedded Technology)
- กลุ่มเทคโนโลยีสร้างสรรค์ วัฒนธรรมและบริการที่มีมูลค่าสูง (Creative, Culture and High Value Services)

ทั้งนี้คาดหวังว่ากลุ่มเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมเป้าหมาย จะเป็นพื้นฐานในการสร้างธุรกิจตั้งต้นใหม่ๆ(New Startups) เพิ่มขึ้น โดยสามารถจำแนกตามกลุ่มเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมใหม่ และคาดหวังที่การพัฒนาและการขยายตัวของกลุ่มธุรกิจใหม่ๆที่มีศักยภาพและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ กลุ่มเทคโนโลยี และธุรกิจตั้งต้นดัง ตารางที่ 1

ตารางที่ 1: กลุ่มเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมเป้าหมายและธุรกิจตั้งต้น

กลุ่มเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมเป้าหมาย	ธุรกิจตั้งต้นรูปแบบใหม่ๆ (New Startups)
กลุ่มอาหาร เกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ	เทคโนโลยีการเกษตร(Agritech) เทคโนโลยีอาหาร (Foodtech)
กลุ่มสาธารณสุข สุขภาพและเทคโนโลยีทางการแพทย์	เทคโนโลยีสุขภาพ(healthtech) เทคโนโลยีการแพทย์ (Meditech)และสปปา
กลุ่มเครื่องมืออุปกรณ์อัจฉริยะ หุ่นยนต์และเครื่องกล	เทคโนโลยีหุ่นยนต์ (Robotech)
กลุ่มดิจิทัล เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมต่ออุปกรณ์ต่างๆ	เทคโนโลยีด้านการเงิน(Fintech) อุปกรณ์เชื่อมต่อออนไลน์ (IoT) เทคโนโลยีการศึกษา (Edtech)พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-Commerce)และการตลาดอิเล็กทรอนิกส์ (e-Marketplace)
กลุ่มเทคโนโลยีสร้างสรรค์ วัฒนธรรมและบริการที่มีมูลค่าสูง	เทคโนโลยีการออกแบบ (Designtech)ธุรกิจแบบแผนชีวิต (Lifestyle Business) เทคโนโลยีการท่องเที่ยว(Traveltech) และการเพิ่มประสิทธิภาพการบริการ (Service Enhancing)

เป้าหมายที่มุ่งหวังตามโมเดลประเทศไทย 4.0 ต้องการพัฒนาประเทศไทยสู่ประเทศรายได้สูงที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมในลักษณะกลไกหรือเครื่องยนต์เพื่อการเติบโต (Engines of Growth) โดยให้น้ำหนักครอบคลุม 3 ด้าน คือ

- กลไกสร้างการเติบโตด้านผลิตภาพ (Productive Growth Engine) เพื่อยกระดับการพัฒนาประเทศไทยสู่ประเทศที่มีรายได้สูง ที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม ปัญญา เทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์ โดยสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาคส่วน
- กลไกสร้างการเติบโตอย่างครอบคลุม (Inclusive Growth Engine) เพื่อให้การพัฒนาในภาพรวมของประเทศส่งอานิสงค์ไปยังทุกพื้นที่ทุกกลุ่ม โดยประชาชนได้ประโยชน์ เป็นการพัฒนาที่กระจายรายได้ โอกาสและผลประโยชน์เกิดขึ้นแก่ทุกกลุ่ม ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจระดับกลุ่มจังหวัด
- กลไกสร้างการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Green Growth Engine) ให้ความสำคัญการพัฒนาเทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ใช้ประโยชน์จากพลังงานทดแทน พลังงานหมุนเวียน การพัฒนากระบวนการผลิตที่ลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในภาคอุตสาหกรรมมุ่งสู่อุตสาหกรรม 4.0 เป็นการเตรียมความพร้อมของประเทศไทยสู่ยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 ภายใต้การปฏิวัติอุตสาหกรรมนี้เป็นการบูรณาการโลกของการผลิตเข้ากับการเชื่อมต่อทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ตของทุกสรรพสิ่ง (The Internet of Things –IoT) ตามแนวทางอุตสาหกรรม 4.0 ระบบเครือข่ายในการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลในกระบวนการผลิตตั้งแต่วัตถุดิบ เครื่องจักร อุปกรณ์ ระบบอัตโนมัติและหุ่นยนต์หน่วยต่างๆ ที่สำคัญคือเครื่องจักรกลอัจฉริยะ หรือระบบอัตโนมัติที่สามารถเชื่อมโยงกับสังคมเครือข่ายผ่านอินเทอร์เน็ต สามารถใช้ทรัพยากรและแบ่งปันข้อมูลข่าวสารร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถในการผสานเทคโนโลยีการสื่อสารกับเครื่องจักรและระบบในลักษณะ อุตสาหกรรมที่มีการใช้เครื่องจักรมาใช้แทนคนในการทำงาน (Industrial Automation) ทำให้สามารถผลิตสินค้าตามความต้องการของผู้บริโภครายบุคคล สามารถรักษาประสิทธิภาพการผลิตที่สูงในลักษณะการผลิตคราวละมากๆ (Mass Production) อาทิ การผลิตรถยนต์ตามความต้องการของลูกค้าที่สามารถกำหนดรายละเอียดตามสั่ง อุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เทคโนโลยีการพิมพ์ 3 มิติ (3D Printing) การพัฒนาระบบ Smart Grid การแพทย์สาขา Telemedicine มุ่งนี้ประเทศไทยต้องเตรียมพร้อมที่จะปรับตัวและนำเทคโนโลยีอัตโนมัติมาช่วยในการผลิตเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต และความสามารถในการแข่งขันของประเทศในยุคอุตสาหกรรมยุคใหม่

สำหรับในภาคเกษตร มุ่งให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ยกระดับผลิตภัณท์มวลรวมภาคการเกษตรในระดับจังหวัดให้สูงขึ้น ส่งเสริมเกษตรกรต้นแบบที่มีความรู้ความสามารถ (Smart Farmer) จัดพื้นที่ตามศักยภาพ ประสานข้อมูลด้านการผลิต วิชาการและการตลาด ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีการเกษตรทั้งด้านการผลิต การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การถนอมรักษาผลผลิตให้มีคุณภาพ และการขนส่ง โดยสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเกษตรกร หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชน

การบริหารการพัฒนา: การบริหารการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาประเทศ

การบริหารการพัฒนา (Development Administration) เป็นที่สนใจในหมู่นักวิชาการและนักบริหารการพัฒนาในช่วงทศวรรษ 1953 เน้นความสำคัญถึงการบริหารการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาประเทศ จอร์จ เอฟ แกนท์ (Gant, 1979) เป็นนักวิชาการคนแรกที่ได้อธิบายความหมายของการบริหารการพัฒนาว่า หมายถึง การบริหารนโยบาย แผนงานและโครงการต่างๆ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนา โดยมุ่งให้ความสำคัญกับหน่วยงาน ระบบการจัดการและกระบวนการต่างๆเพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา นอกจากนี้การบริหารการพัฒนายังเป็นคำที่ถูกใช้ควบคู่กับคำว่า “เศรษฐศาสตร์การพัฒนา (Development Economics)” ซึ่งเป็นการศึกษาการวางแผนเศรษฐกิจในประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง

แกนท์ได้แบ่งการบริหารการพัฒนาแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การบริหารงานภายใน (Internal Administration) และการบริหารงานภายนอก (External Administration) การบริหารภายในเกี่ยวข้องกับการจัดการกลไกภายในองค์กรให้มีประสิทธิภาพ ทั้งการวางแผนการตัดสินใจ กฎระเบียบ การบริหารงานบุคคลและการคลัง ส่วนการบริหารภายนอกเป็นการบริหารที่ครอบคลุมถึงปัจจัยภายนอกทั้งหมดที่มีความเกี่ยวข้องกับองค์การ ทั้งนี้เพราะความสำเร็จในการบริหารการพัฒนานั้น ต้องสร้างประสิทธิภาพการบริหารภายในองค์กร พร้อมกับสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับทั้งบุคคล หน่วยงานหรือองค์การภายนอกอื่นๆ เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือให้องค์การสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ (Gant, 2006)

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนา เกี่ยวข้องกับประชาชนและบทบาทของสถาบันกับการพัฒนา โดยการบริหารการพัฒนามุ่งส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงและนวัตกรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การพัฒนา ไม่ยึดติดกับจารีตและปทัสถานแบบเดิมๆ หากแต่เสริมสร้างสมรรถนะของระบบราชการให้เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้น การบริหารการพัฒนา คือ การจัดการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง โดยเป็นการจัดการของภาครัฐเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของที่กำหนดไว้ ดังนั้น นักบริหารการพัฒนาจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างสรรค์และรับมือกับการเปลี่ยนแปลง ประเด็นนี้ เอ็ดเวิร์ด ดับบลิว ไวต์เนอร์ (Weidner, 1962) ได้ย้ำถึงการปรับวิธีการบริหารให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของแผนงานที่รัฐบาลวางไว้ซึ่งต้องระบุให้ชัดเจนว่าจุดมุ่งหมายสำหรับการพัฒนาเป็นอย่างไร แล้วจึงนำการบริหารมาปฏิบัติให้สำเร็จผลตามจุดมุ่งหมายนั้น

แฟรี่ เจ ฟรีดแมน (Friedman, 1970) ได้แบ่งองค์ประกอบของการบริหารการพัฒนาออกเป็น 2 ส่วนที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ 1) การนำเอาแผนงานที่มุ่งให้เกิดความทันสมัยไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลเรียกว่า การบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development: A of D) และ 2) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการเพิ่มสมรรถนะในระบบการบริหาร เรียกว่า การพัฒนาการบริหาร (Development of Administration: D of A) จากองค์ประกอบทั้งสองส่วนจึงกล่าวได้ว่าการบริหารการพัฒนา คือ การบริหารเพื่อการพัฒนาและการพัฒนาการบริหาร

เฟรด ดับบลิว ริกส์ (Riggs, 1970) มองว่าการบริหารการพัฒนาคือครอบคลุมความหมายใน 2 ด้าน โดยความหมายแรกการบริหารการพัฒนาหมายถึงการบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development) ซึ่งประกอบด้วยการบริหารโครงการหรือแผนงานทั้งหลายขององค์การขนาดใหญ่ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนา (Development Objectives) และความหมายที่สอง มองการบริหารการพัฒนาเป็นการสร้างสมรรถนะทางการบริหารให้ดียิ่งขึ้นหรือเป็นการพัฒนาการบริหาร (Development of Administration) นั่นเอง

สำหรับเฮอร์วิง สเวดโลว์ (Swerdlow, 1963) มีทัศนะว่าการบริหารการพัฒนาในประเทศที่ยากจนหรือประเทศด้อยพัฒนาย่อมมีความแตกต่างกับการบริหารในประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศด้อยพัฒนามีลักษณะพิเศษที่ทำให้รัฐบาลต้องมีบทบาทด้านการบริหารที่แตกต่างออกไป อีกทั้งยังส่งผลให้บทบาทของนักบริหารมีลักษณะแตกต่างออกไปด้วย การบริหารในสภาวะที่มีความแตกต่างเช่นนี้สามารถเรียกได้ว่าเป็นการบริหารการพัฒนา ประเด็นสำคัญการบริหารการพัฒนาเป็นการปรับปรุงสมรรถนะทางการบริหารขององค์การเพื่อให้บรรลุผลลัพธ์อันพึงประสงค์ มีการพัฒนาการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ตลอดจนจัดการกับปัญหาต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการสร้างความก้าวหน้าทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

การบริหารการพัฒนาเป็นกระบวนการบริหารนโยบาย แผน รวมถึงกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายด้านการพัฒนารวมถึงการส่งเสริมบทบาทในการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชน กล่าวอีกนัยหนึ่งการบริหารการพัฒนาเป็นการบริหารที่เชื่อมโยงกลไกต่าง ๆ ของรัฐให้มาทำงานประสานกันจนนำไปสู่การบรรลุจุดมุ่งหมายของการพัฒนา ทั้งนี้แนวคิดการบริหารการพัฒนาคือครอบคลุมการบริหารในประเทศด้อยพัฒนาไปจนถึงการบริหารขององค์การและงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ซึ่งโดยปกติจะเป็นงานที่มีลักษณะบุกเบิก มีการใช้ความคิดสร้างสรรค์สูง และเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆที่มีลักษณะเป็นพลวัตและมีความไม่แน่นอน (อุทัย เลาหิเชียร, 2528)

ลักษณะของการบริหารการพัฒนานั้น เอ็ดเวิร์ด ดับบลิว ไวด์เนอร์ (Weidner, 1962) ได้สรุปไว้ว่ามีทั้งหมด 6 ประการ ได้แก่

1. อุดมคติ (The Ideal) มีลักษณะเป็นการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีทิศทางด้วยการกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ แบ่งได้เป็น 2 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ 1) ความสามารถของระบบการเมืองและการบริหารได้รับการควบคุมภายใต้ภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ 2) ความสามารถของระบบการบริหารในการดำเนินการให้แผนการเปลี่ยนแปลงสำเร็จลุล่วง

2. การเน้นผลประโยชน์สั้น (The Short-run Payoff) มีลักษณะเป็นการวางแผนการพัฒนาอย่างมีทิศทางแต่มักจะขาดกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ องค์ประกอบลักษณะนี้เกิดขึ้นภายใต้สภาวะแวดล้อม 4 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการทำหน้าที่ของผู้นำ การช่วยเหลือจากภายนอกหรือต่างประเทศ ผู้นำประเทศต้องเผชิญกับปัญหาและความวุ่นวายทางการเมือง และมีการเรียกร้องหรือความต้องการเห็นผลการดำเนินงานของรัฐบาลอย่างเป็นรูปธรรม

3. การเน้นผลประโยชน์ยาว (The Long-run Payoff) มีลักษณะเป็นการวางแผนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ แต่ในขณะเดียวกันก็ขาดการคำนึงถึงการเติบโตอย่างมีทิศทาง

4. การเน้นการปฏิบัติ (Pragmatism) มีลักษณะเป็นการบริหารที่ไม่มีทั้งการวางแผนการพัฒนาอย่างมีทิศทางและกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ

5. วิกฤตการณ์ (Crisis) มีลักษณะเป็นการบริหารแบบฉับพลัน ขาดการวางแผนการพัฒนาอย่างมีทิศทางและกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบซึ่งมักถูกนำมาใช้ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน เช่น ในช่วงสงคราม ช่วงที่เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น

6. สังคมที่มีสภาพคงที่ไม่พัฒนา (Static Society) กล่าวคือไม่มีทั้งการวางแผนและการเปลี่ยนแปลง

มิลตัน เจ เอสแมน (Esman, 1967) ได้แนะนำองค์ประกอบของการบริหารการพัฒนาไว้ซึ่งมีรายละเอียดทั้งหมด 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบหลัก (Substantive Elements) ในการบริหารการพัฒนามีองค์ประกอบที่มีความสำคัญหลายด้าน ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักการคัดเลือกตัวผู้บริหารเพื่อนำนโยบายไปบังคับใช้ หรือก่อให้เกิดผลทางการปฏิบัติตามแผนการพัฒนา โดยมุมมองที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลักนี้มี 2 ด้านคือ มุมมองด้านเทคนิค และมุมมองด้านสังคมวิทยา-การเมือง

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ (Managerial Elements) มีความสำคัญในการขับเคลื่อนให้แผนการพัฒนาดำเนินไปอย่างเหมาะสม ตลอดจนยังมีผลต่อการระดมสรรพกำลังของหน่วยการบริหารต่างๆ อันจะช่วยให้เกิดระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพ โดยองค์ประกอบด้านการจัดการให้ความสำคัญกับประเด็นดังต่อไปนี้

- ในการบริหารการพัฒนาจำเป็นต้องอาศัยนักบริหารที่มีความอดทนและซึ่งพร้อมร่วมแรงร่วมใจทำงาน
- จำเป็นต้องมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารการพัฒนาที่เหมาะสมเพื่อนำไปสู่การดำเนินงานที่ราบรื่น
- ผู้ได้รับอำนาจด้านการบริหารต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตในการบรรลุเป้าหมายแห่งการพัฒนา จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับชนชั้นกลางในประเทศ เนื่องจากชนกลุ่มนี้เป็นกำลังสำคัญที่มีส่วนต่อการขับเคลื่อนให้เกิดการบริหารการพัฒนา

- การบริหารการพัฒนาที่ดีต้องไม่ละเลยทัศนคติหรือความต้องการของเสียงข้างน้อย
- ในระบบการบริหารการพัฒนาบุคลากรภาครัฐจะต้องปฏิบัติงานอย่างโปร่งใสและรับผิดชอบต่อประชาชน

3. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Elements relating to Social Change) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่นี้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติของประชาชนซึ่งมีผลต่อการกำหนดแผนด้านการบริหารของรัฐบาล จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนานั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีใน 2 ประเด็น คือ ประการแรก ความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ระหว่างกิจกรรมของนักบริหารและระบบการบริหารราชการ ประการที่สอง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ อาทิ กิจกรรมด้านการวางแผนครอบครัว การส่งเสริมการศึกษา การพัฒนาระบบสาธารณสุข การพัฒนาเกษตรกรรม

4. องค์ประกอบด้านการเมือง (Political Elements) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนา เนื่องจากการวางแผนและการตัดสินใจใดๆของรัฐบาลล้วนเกิดขึ้นโดยผู้นำ อีกทั้งผู้บริหารเหล่านั้นยังเป็นผู้ริเริ่มแผนการพัฒนาต่างๆ ดังนั้นหากปราศจากองค์ประกอบด้านการเมืองแล้วการบริหารการพัฒนา ย่อมไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ เพื่อให้เกิดการบริหารการพัฒนาที่เหมาะสมฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรติดตามและพิจารณาประเด็นความขัดแย้งและความร่วมมือระหว่างขวักอำนาจต่างๆ ทางการเมือง ตลอดจนส่งเสริมให้รัฐบาลมีเสถียรภาพและเจ้าหน้าที่รัฐรวมทั้งผู้นำทางการเมืองมีความรับผิดชอบต่อสาธารณชน

กล่าวโดยสรุปการบริหารการพัฒนา เป็นการบริหารการเปลี่ยนแปลง โดยการขับเคลื่อนการดำเนินงานนโยบาย แผน โครงการและกิจกรรมของรัฐบาลหรือองค์กรทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาประเทศ มุ่งการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น โดยการบริหารการพัฒนาครอบคลุม 2 มิติ ได้แก่ การบริหารเพื่อการพัฒนาซึ่งหมายถึงการนำเอานโยบายหรือแผนที่วางไว้ไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ และอีกมิติหนึ่งคือการพัฒนาการบริหาร ซึ่งเป็นการเพิ่มสมรรถนะหรือขีดความสามารถด้านการบริหารให้พร้อมต่อการพัฒนา และการบริหารการพัฒนาย่อมประสบผลสำเร็จได้นั้น ต้องให้ความสำคัญต่อการบริหารภายในและการบริหารภายนอกควบคู่กันไป โดยเฉพาะการจัดการกับปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องให้ช่วยส่งเสริมการบรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนา ที่สำคัญนักบริหารการพัฒนาและบริบทของการเมืองที่เกื้อหนุน รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของการบริหารการพัฒนา

ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเกื้อหนุนต่อการบริหารภาครัฐ โดยที่ปรัชญาการบริหารภาครัฐยึดถือหลักการพื้นฐาน (Basic Principles) อันประกอบด้วย หลักประสิทธิภาพ หลักประสิทธิผล หลักธรรมาภิบาล หลักความเสมอภาค หลักความเป็นธรรมในสังคมโดยมุ่งเน้นผลลัพธ์ที่พึงปรารถนา (Ultimate Outcomes) คือประโยชน์สาธารณะ ประโยชน์สุขส่วนรวม คุณภาพชีวิต ความผาสุกที่ยั่งยืน และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งปัจจุบันการบริหารภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการสร้างธรรมาภิบาล ความเป็นธรรมในสังคม บทบาทของภาคประชาสังคมและการเสริมพลังประชาชน ตลอดจนการนำแนวทางการจัดการแบบภาคธุรกิจมาปรับใช้มากขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กรภาครัฐ

แนวคิดเหล่านี้จึงกลายเป็นแนวคิดหลักในการปฏิรูประบบบริหารภาครัฐเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ให้ความสำคัญในการมุ่งสู่สังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน โดยพิจารณาว่าประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งในบริบททางสังคม เศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและกระแสโลกาภิวัตน์ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น จึงได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวปฏิบัติในการบริหารการพัฒนา ในช่วงระยะเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ถึงปัจจุบันซึ่งอยู่ในระยะของแผนพัฒนาฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2559-2563) โดยเน้นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และให้ความสำคัญในมิติต่างๆ ดังนี้

- ด้านสังคม เน้นเรื่องการพัฒนาศักยภาพ คุณภาพ และการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และสร้างจิตสำนึก
- ด้านเศรษฐกิจ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง การพึ่งตนเองและการพัฒนาความมั่นคงด้านสังคม อาหารและพลังงาน
- ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เน้นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน
- ด้านกลไกและกระบวนการ เน้นการจัดทำยุทธศาสตร์ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และตั้งอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาวิจัยมากขึ้น

ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้นำเสนอในตารางที่ 2

ตารางที่ 2: ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนา	แนวทางการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (หลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี)
การจัดความยากจนซึ่งให้ความสำคัญทั้งในระดับประเทศระดับชุมชนและระดับบุคคล	ปรับพื้นฐานจิตใจ วิธีการผลิตและการบริโภคแบบพอเพียง พอประมาณ ขจัดโครงสร้างความเหลื่อมล้ำทางสังคม เพื่อแก้ไขความยากจนอย่างยั่งยืน มุ่งความอยู่ดีมีสุข ดัชนีวัดความสุข (Happiness indicator)
การพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ	พัฒนาความรู้ จัดการความรู้ เพิ่มขีดสมรรถนะ ยกระดับภูมิปัญญาไทย และเสริมสร้างจริยธรรมคุณธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักที่สำคัญ
ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและแข่งขันได้	สร้างจิตสำนึกให้การดำเนินเศรษฐกิจและธุรกิจโดยคำนึงถึงความมีเหตุผลและความรับผิดชอบต่อสังคม (Business for Society)
การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสู่สมดุลโดยเน้นการบูรณาการและการจัดการอย่างเป็นองค์รวมเพื่อเกื้อหนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน
การต่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ	ดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างมีคุณภาพและมีอารยะทั้งในมิติของอำนาจ เศรษฐกิจและวัฒนธรรมโดยยึดหลักเหตุผล เกียรติภูมิ ผลประโยชน์ชาติ ปราศจากอคติ การครอบงำหรืออิทธิพล และผลประโยชน์ทับซ้อนในการดำเนินนโยบายทั้งในกรอบทวิภาคีและพหุภาคี

ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนา	แนวทางการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (หลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี)
การปรับปรุงกฎหมายและส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี	ปรับปรุงกฎหมายที่เหมาะสม เสริมสร้างธรรมาภิบาลทางการเมืองและการบริหาร พื้นฟูจิตวิญญาณสาธารณะ สร้างองค์การแห่งเกียรติภูมิและศักดิ์ศรี เคารพหลักนิติธรรม ยกเลิกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม
การส่งเสริมประชาธิปไตยและกระบวนการประชาสังคม	สร้างภูมิคุ้มกัน ยกระดับจิตสำนึกของนักการเมืองให้มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม สร้างจริยธรรมคุณธรรมนักการเมือง เสริมสร้างความรู้พัฒนากลไกการมีส่วนร่วมและระบบตรวจสอบภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง วางรากฐานการศึกษาและพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง
การรักษาความมั่นคงของรัฐ	วางรากฐานความมั่นคงที่มีดุลยภาพในกรอบความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) ความมั่นคงทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม ความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security) เศรษฐกิจพลังงานและสิ่งแวดล้อม
การรองรับการเปลี่ยนแปลงและพลวัตโลก	สร้างระบบภูมิคุ้มกัน เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตของชาติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและวิถีชีวิตของสังคมไทยจากกระแสโลกาภิวัตน์ พัฒนาระบบสัญญาณเตือนภัยเพื่อป้องกันวิกฤตการณ์และสาธารณภัยทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่มา: ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2551:91)

เงื่อนไขและปัจจัยความสำเร็จในการบริหารภาครัฐตามกรอบนโยบายประเทศไทย 4.0 มีความจำเป็นต้องพัฒนาในหลายด้าน

ประการแรก การปฏิรูปการศึกษาและการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อให้ประชาชนได้รับโอกาสทางการศึกษาที่มีคุณภาพที่พอเพียง มีความทั่วถึงและความเสมอภาค ยกระดับจิตใจและศักยภาพของประชาชนให้รอบรู้และเท่าทันการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวได้ว่ายกระดับการศึกษาสู่ยุคการศึกษา 4.0 และ HR 4.0 ที่คนไทยมีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ สามารถแก้ไขปัญหาและพึ่งพาตนเองได้ทางปัญญา เตรียมคนไทยให้พร้อมสำหรับประเทศไทย 4.0 ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาคุณลักษณะคนไทย 4.0 ที่มีความรู้ มีทักษะมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีอัตลักษณ์ความเป็นไทย สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพิ่มผลิตภาพ จึงมีความจำเป็นต้องยกระดับการศึกษา เพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีศักยภาพ และสิ่งสำคัญที่ต้องยกระดับคือสำนึกความรับผิดชอบต่อสาธารณะ ปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม ให้หลุดจากกับดักอำนาจนิยม ระบบอุปถัมภ์ เส้นสายพวกพ้อง สู้ห่างโซ่คุณธรรมความสามารถในระดับสากล

ประการที่สอง การวิจัยพัฒนาและสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ปัจจุบันประเทศไทยมีการลงทุนวิจัยและพัฒนาเทียบกับ GDP คิดเป็นเพียงร้อยละ 0.6 ซึ่งถือว่ายังไม่พอเพียงทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีของตนเอง และต้องสูญเสียงบประมาณในการนำเข้าเทคโนโลยีถึงปีละกว่า สองแสนล้านบาท ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องการยกระดับวิจัยและพัฒนาอย่างน้อยร้อยละ 4 ร้อยละ GDP ภายในระยะของแผนพัฒนาฉบับที่ 12 คือยกระดับวิจัยพัฒนาและนวัตกรรม RDI 4.0 ภาครัฐจึงต้องเร่งส่งเสริมให้เกิดการวิจัยพัฒนา การลงทุนด้านนวัตกรรมเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา

ประการที่สาม เศรษฐกิจเติบโตอย่างมีคุณภาพและมีความต่อเนื่องที่สำคัญเป็นการเติบโตครอบคลุมทุกภาคส่วน (Inclusive Growth) มีการเติบโตและกระจายผลประโยชน์ไปยังทุกกลุ่มทุกภาคส่วน เป็นการเติบโตแบบสีเขียว Green Growth ใส่ใจสังคมและสิ่งแวดล้อม ไม่ผันผวนหรือเติบโตแบบฟองสบู่ ในระยะสั้นตั้งเป้าหมายให้ GDP ขยายตัวร้อยละ 4 และมีเสถียรภาพต่อเนื่องเป็นเศรษฐกิจ 4.0 ที่ระดับ GDP เติบโต 4.0 เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals- SDGs)

ประการที่สี่ ยกระดับธรรมาภิบาลของประเทศ พัฒนากฎและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์การภาครัฐและภาคธุรกิจให้มีความโปร่งใสให้คะแนนดัชนีความโปร่งใส Corruption Perception Index –CPI ที่ปัจจุบันอยู่ที่ 3.3 หรือ 33 คะแนน จาก 100 คะแนน ให้เพิ่มเป็น CPI 4.0 หรือ 40 คะแนนจาก 100 คะแนน ภายในกรอบเวลาปฏิรูปทางการเมืองก่อนเลือกตั้งและเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องให้ถึง 80 คะแนนในระยะของยุทธศาสตร์ชาติระยะยาว 20 ปี ที่ผ่านมาถึงปัจจุบันระดับธรรมาภิบาลของประเทศยังขาดการพัฒนาอย่างจริงจัง ยังคงมีการแต่งตั้งโยกย้ายที่มีการซื้อขายตำแหน่ง มีการทุจริตคอร์รัปชันในการจัดซื้อจัดจ้างของหน่วยภาครัฐและรัฐวิสาหกิจ จากกรณีสินบนโรดส์รอยซ์ เป็นต้น

ประการที่ห้า การเมืองและนโยบาย 4.0 หมายถึงการกำหนดนโยบายที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน และสอดคล้องกับศักยภาพของประเทศอย่างแท้จริง เป็นนโยบายที่ให้ความสำคัญกับการจัดสรรคุณค่าสู่สังคม การเมืองและนโยบายต้องก้าวข้ามการกำหนดนโยบายประชานิยมที่หวังผลประโยชน์ และสร้างความเสียหายเป็นที่มาของการทุจริตเชิงนโยบาย รวมถึงมีมาตรการตรวจสอบป้องกันโครงการค่าโง่โครงการด้อยคุณภาพเพื่อไม่ให้ประเทศเสียโอกาสจากการพัฒนาเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

สรุปและเสนอแนะ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการพื้นฐานในการจัดการวิถีชีวิตตามแนวทางสายกลางสำหรับทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชน องค์กร และรัฐบาล การบริหารการพัฒนาประเทศตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกระบวนการพัฒนาตามแนวทางสมดุล อยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี พร้อมด้วยเงื่อนไขความรู้คู่คุณธรรมและเงื่อนไขให้การพัฒนามุ่งสู่ความมั่นคงและความยั่งยืน จะเป็นหลักประกันให้การบริหารภาครัฐมุ่งการตอบสนองเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนา คือความอยู่ดีมีสุข ความผาสุก ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งการขับเคลื่อนการพัฒนาได้นั้นการบริหารภาครัฐ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางนโยบายและยุทธศาสตร์ บนพื้นฐานของหลักการข้างต้น ซึ่งการปรับพื้นฐานด้านจิตใจของประชาชนทุกระดับ

สำหรับประเทศไทย 4.0 เป็นตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยที่มุ่งขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศสู่เศรษฐกิจฐานคุณค่า (Value-based Economy) เป็นวิสัยทัศน์เชิงนโยบายที่กำหนดเป้าหมายการพัฒนาในระยะยาว “มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน” เป็นจักรกลสร้างความเติบโต ซึ่งต้องการการเปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขเงื่อนไขความสำเร็จ ในการขับเคลื่อนประเทศไทยจึงควรให้ความสำคัญในด้านต่างๆ คือ

คุณภาพการศึกษาที่พอเพียง ปรับพื้นฐานจิตใจของประชาชน โดยเฉพาะผู้กำหนดนโยบาย เจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับ ผู้ประกอบการผู้ลงทุนให้ยึดมั่นเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล มีสำนึกสาธารณะยึดประโยชน์ส่วนรวมและมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีค่านิยมหลักยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต

การเมืองแบบพอเพียง หมายถึงนักการเมืองมีจิตสำนึกทางการเมือง มีจิตอาสาเข้ามาทำการเมืองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน เป็นการเมืองแบบธรรมาธิปไตย ปราศจากการใช้อำนาจเพื่อแสวงประโยชน์แก่ตนเอง พรรคพวกพ้อง ทำงานด้วยความเสียสละ อุทิศตน ผู้นำการเมืองต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นแบบอย่างที่ดี ร่วมกำหนดทิศทางการบริหารการพัฒนาตามแนวทาง 4 พ คือ พอเพียง (Sufficiency) พร้อมช่วยเหลือแบ่งปัน (Sharing) ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเอง (Self-reliance) ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และประเทศชาติ เพื่อให้เกิดความมั่นคง ทั้งในมิติของความมั่นคงทางสังคม ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านพลังงาน สอดคล้องพัฒนาสู่ความยั่งยืน (Sustainability) ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- ไชรทัส “ประเทศไทย 4.0” สร้างเศรษฐกิจใหม่ ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง
 สืบค้นที่ <http://www.thairath.co.th/content/613903> (1 ตุลาคม 2560)
- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2547). เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร กรุงเทพฯ: สำนักงาน
 คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- จริยา บุญยะประภัส (2559). “โมเดลประเทศไทย 4.0/Thailand-Plus-One ลดต้นทุนและพัฒนาตลาด
 เข้าถึงได้จากประชาชาติธุรกิจ <http://www.prachat.net/>
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542). วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะและความเป็นอื่น.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ประเทศไทย 4.0: สัมภาษณ์ ดร. สุวิทย์ เมษินทรีย์ โดย BrandAge สืบค้นที่
<http://www.admissionpremium.com/news/1377> (1 ตุลาคม 2560)
- ประเวศ วะสี (2540). เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง: ความเข้มแข็งจากฐานราก กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน
- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2542). “การบริหารการพัฒนาการเกษตร: แนวทางความยั่งยืน และกลยุทธ์สู่ความ
 มั่นคงด้านอาหาร” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 39, ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม) 35-53.
- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2548). “ธรรมาภิบาลกับการจัดการยุคใหม่” ใน 50 ปี คณะรัฐประศาสนศาสตร์
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพฯ
- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2549). “เศรษฐกิจพอเพียง: ปรัชญาและยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบยั่งยืน” บทความ
 วิชาการเสนอในวันครบรอบสถาปนา 40 ปีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2551). “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ”. วารสารการจัดการภาครัฐและ
 ภาคเอกชน ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2551 หน้า 67-107.
- สุทธิชัย หยุ่น (2560). คนไทยพร้อมสำหรับประเทศไทย 4.0 หรือยัง? บทนำ- บทวิเคราะห์คอลัมน์กาแฟดำ
 กรุงเทพธุรกิจ 16 มกราคม 2560 หน้า 2
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. (2559). ประเทศไทย 4.0: สร้างความเข้มแข็งจากภายใน เชื่อมโยง เศรษฐกิจไทยสู่โลก
 สืบค้นที่ <http://www.facebook.com/drsuvitpage/posts/1396306724009387> (7 พฤศจิกายน
 2559) เส้นทางสู่โมเดลประเทศไทย 4.0 สืบค้นที่ <http://www.bangkokbanksme.com/article/5992>
 (1 ตุลาคม 2560)
- Bangkokbiznes (2559). ชูเศรษฐกิจพอเพียง สร้างความยั่งยืน สืบค้นที่
<http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/724024> (8 พฤศจิกายน 2559)

ภาษาอังกฤษ

- Broy, Kangermann, Achatz (ed.) (2010). Cyber-Physical Systems: Innovation durch softwarintensive eingebettete System, Berlin, Heidelberg, Springer Verlag.
- Esman, Milton J. (1967). "The Institution Building concepts – An Interim Appraisal," mimeographed, produced as part of the Inter-University Program in Institution Building, Pittsburg: University of Pittsburgh.
- Friedman, H. J. (1970). "Administrative Roles in Local Governments," in E.W. Weidner (ed.) Development Administration in Asia. North Carolina: Duke University Press.
- Gant, G. F. (1979). Development Administration: Concepts, Goals, Methods. Madison: University of Wisconsin Press.
- Gant, G. F. (2006). The Concept of Development Administration, in Eric E. Otenyo, Nancy S. Lind (ed.) Comparative Public Administration (Research in Public Policy Analysis and Management, Volume15. Emerald Group Publishing Limited.
- Heady, Ferrel (1996). Public Administration: A Comparative Perspective. Engle-wood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Kagermann H., W. Washlster, and J. Helbig (eds.) (2013). Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0: Final Report of the Industrie 4.0 Working Group.
- Oliver Launguepin (2016). "Thailand 4.0, what do you need to know?" <http://www.thailand-business-news.com/economics/54286-thailand-4-0-need-konw.html> (1 October 2017)
- Riggs, F. W. (1970). Frontiers of Development Administration. North Carolina: Duke University Press.
- Robertson, J. (1990). Future Wealth: A New Economics for the 21st Century. London: Cassell Publishers.
- Staley, E. (1961). The Future of Underdeveloped Countries (Revised edition). New York: Harper & Bros.
- Swerdlow, Irving (ed.) (1963). Development Administration: Concepts and Problems. Syracuse, New York: Syracuse University Press.
- WCED. (1987). Our Common Future. World Commission on Environment and Development.
- Weidner, Edward. W. (1963). Development Administration: A New Focus for Research, in Ferrel Heady and Sybil L. Stokes (eds.), Papers in Comparative Public Administration. Ann Arbor: Michigan Institute of Public Administration.
- Weidner, Edward. W. (1964). Technical Assistance in Public Administration Over-seas: The Case for National Development. Chicago: Public Administration Service.

การสังเคราะห์กรณีศึกษาการนำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ ใช้แก้วิกฤตยางพาราภาคใต้ พ.ศ.2555 – 2559

วิศรุตฯ ทองแกมแก้ว¹
ไพโรจน์ ภัทรนรากุล²

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจและสังเคราะห์กรณีศึกษาของชุมชนต่างๆ ที่ได้นำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในชุมชน โดย กรณีศึกษาครอบคลุมทั้งชุมชนที่นำมาใช้ จนเห็นผลความสำเร็จแล้ว และ ชุมชนที่กำลังนำเกษตรทฤษฎีใหม่มาดำเนินการอยู่ โดยมุ่งตอบคำถามการวิจัยว่า เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถแก้วิกฤตยางพาราที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2555 – 2559 ได้อย่างไร ทั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเชิงเอกสาร รวบรวมชุมชนที่นำทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้จนได้ผลสำเร็จ จำนวน 3 ชุมชน และ การสัมภาษณ์ชุมชนที่กำลังนำทฤษฎีใหม่มาดำเนินการอยู่ จำนวน 1 ชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และ แบบบันทึกข้อมูล ใช้เทคนิคในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนที่ศึกษาสอดคล้องกับแนวทางประชารัฐและมุ่งตรงเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ข้อ 12 คือ แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน โดยจุดเริ่มต้นจากระบบการผลิตในครัวเรือนเพื่อการบริโภค ส่วนที่เหลือจากการบริโภคและการสร้างผลผลิตส่วนเกินการบริโภคนำออกจำหน่าย มีการพึ่งตนเองได้ สร้างรายได้ เกิดความเข้มแข็งและมีการขยายผลจากการรวมกลุ่มและถ่ายทอดความรู้ของภาคประชาชน ทั้งนี้ โดยมีภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วม โดยการส่งเสริมอำนวยความสะดวก ให้ความรู้ คำแนะนำเทคนิคต่าง ๆ แก่เกษตรกร เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ : เกษตรทฤษฎีใหม่ ; การประยุกต์ ; วิกฤตยางพารา

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อาจารย์ประจำโปรแกรมรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

² อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Synthesis of case study on leading new agriculture theory has applied for Southern hevea brasiliensis crisis, 2012-2016

Abstract

This article has objective to survey and synthesis case study of any communities leading new agriculture theory according to philosophy of sufficiency economy has applied in community. Case study covering utilize community until fulfillment and community pay attention to question of research. That is new agriculture theory is resolve hevea brasiliensis crisis during 2012-2016 as well. Anyhow qualitative research has study documentary, collect communities are applied new theory until fulfillment for 3 communities. Moreover, interview community is conducting new theory for 1 community. Tool of research is interview and data record and technical of qualitative analysis.

Result of study found that studied communities are accordance with method of people and state and focus on sustainable development goals-SDGs; clause 12 is consumption plan and sustainable production. It starting from production system of household for consumption. Remainder from consume and production is distribution and self-dependent, create income, strength and expansion from integrate and pass on knowledge of people sector. Furthermore, public sector has participate and facilitate, give knowledge, suggestion of any technique to farmer is sustainable development.

Keywords : New agriculture theory ; application ; hevea brasiliensis crisis

บทนำ

ยางพารา ถือเป็นทรัพยากรอันสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศไทย นับตั้งแต่ พ.ศ.2534 เป็นต้นมา ประเทศไทย คือ ผู้ผลิตและส่งออกยางพาราเป็นอันดับ 1 ของโลก และสามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศได้ปีละหลายแสนล้านบาท ภายหลังต่อมาปี พ.ศ.2554 ประเทศไทยได้ประสบกับภาวะน้ำท่วมครั้งใหญ่ น้ำเอ่อท่วมโรงงานยางพารา โรงงานผลิตสินค้าเกี่ยวกับยางต่าง ๆ ได้รับความเสียหาย ซึ่ง สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2556 : 2) ได้ให้ข้อมูลว่า ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2555 เป็นต้นมา เกษตรกรขายได้ กิโลกรัมละ ไม่ถึง 100 บาท จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงนำมาซึ่งความเดือดร้อนของเกษตรกร โดยราคายางพาราได้ตกต่ำลง จนเป็นภาวะขั้นวิกฤต ที่ในปี พ.ศ.2555 กิโลกรัมละ 81.15 บาท พ.ศ.2556 กิโลกรัมละ 74.75 บาท พ.ศ.2557 กิโลกรัมละ 53.93 บาท พ.ศ.2558 กิโลกรัมละ 44.17 บาท และ พ.ศ.2559 เฉลี่ยอยู่ที่ กิโลกรัมละ 50 บาท

นอกจากนี้ สถานการณ์อุทกภัยที่เกิดขึ้นในเขตพื้นที่ภาคใต้ อย่างต่อเนื่องในระยะเวลาใกล้เคียงกัน เป็นผลให้พื้นที่ได้รับความเสียหาย เกษตรกรไม่สามารถกรีดยางได้ อีกทั้ง สภาพพื้นที่ได้รับความเสียหาย เมื่อน้ำลด เกษตรกรต้องฟื้นฟูสภาพป่าสวนยางใหม่ ทำให้สูญเสียรายได้และเพิ่มค่าใช้จ่าย ก่อหนี้สินตามมา โดยจากข้อมูลของ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2558 อ่างใน เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน, 2559 : 3) ได้แสดงให้เห็นว่า รายได้เฉลี่ย อยู่ที่ 26,286 บาท ต่อครัวเรือน ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยอยู่ที่ 21,293 บาท ต่อครัวเรือน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้หนี้สินของคนได้ เฉลี่ยอยู่ที่ 163,892 บาท ต่อครัวเรือน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 81.0 ของค่าใช้จ่ายต่อรายได้ จากตัวเลขดังกล่าว อธิบายได้ว่า หนี้สินของคนได้อยู่ในจำนวนที่สูง บ่งชี้ถึง สภาวะความลำบากในคุณภาพชีวิต ถือเป็นปัญหาที่เป็นวิกฤตที่จะต้องได้รับการแก้ไข

จากสภาพการณ์ที่ได้อธิบายข้างต้น เมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่แท้จริงแล้ว เกษตรกรในหลายพื้นที่ ยังคงยึดติดกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ตั้งอยู่บนความไม่แน่นอน และเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป ความเคยชินของเกษตรกรแต่เดิม จึงชี้ให้เห็นถึง การบริหารจัดการยางพาราที่ยังมีช่องว่าง ทั้งในเรื่องผลผลิต การตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ยาง อีกทั้ง การประสบกับภาวะหนี้สินของครอบครัวเกษตรกรตามมา

ดังนั้น ทางรอดที่จะนำพาครอบครัวเกษตรกรไปสู่การพ้นจากวิกฤตยางพาราได้นั้น เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเป็นแนวทางที่ทำให้พ้นและก่อให้เกิดความยั่งยืนในอนาคตได้ ในที่นี้ คำถามการวิจัย คือ เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถแก้วิกฤตยางพาราได้อย่างไร ซึ่งผู้เขียนนำเสนอด้วยการพิสูจน์ทฤษฎีใหม่จากตัวอย่างกรณีศึกษาของชุมชนต่าง ๆ ที่ได้นำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในชุมชน โดยเป็นการสำรวจกรณีศึกษาทั้งในชุมชนที่นำมาใช้ จนเห็นผลประสบความสำเร็จแล้ว และ ชุมชนที่กำลังนำเกษตรทฤษฎีใหม่มาดำเนินการอยู่ ในบทความนี้ จะเป็นการสำรวจและสังเคราะห์กรณีศึกษาการนำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้แก้วิกฤตยางพาราภาคใต้ พ.ศ.2555 – 2559

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจกรณีศึกษาชุมชนที่นำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ในการแก้วิกฤตยางพาราภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2555 – 2559
2. เพื่อสังเคราะห์กรณีศึกษาการนำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ในการแก้วิกฤตยางพาราภาคใต้

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการสำรวจและสังเคราะห์กรณีศึกษาของชุมชนที่นำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ รัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ในการแก้วิกฤตยางพาราภาคใต้ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2555 – 2559 ซึ่งศึกษาทั้งชุมชนที่นำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้จนได้ผลประสบความสำเร็จแล้ว และ ชุมชนที่กำลังดำเนินการอยู่

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การเกษตรทฤษฎีใหม่

1. จุดเริ่มต้น

การแก้ปัญหาในการทำเกษตรตามแนวพระราชดำรินั้นในการปลูกพืชที่เหมาะสม ในปี พ.ศ.2532 ได้ทรงริเริ่มแนวทางการพัฒนาเกษตรแบบผสมผสาน พร้อมทั้งตั้งมูลนิธิชัยพัฒนาขึ้นเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อช่วยเหลือประชาชนในด้านเศรษฐกิจและสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยทรงซื้อที่ดินด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จำนวน 16 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวา ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณ วัดมงคลชัยพัฒนา ตั้งอยู่ในตำบลเขาหินพัฒนาและตำบลห้วยบง อำเภอนครหลวงพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี เพื่อจัดตั้งศูนย์บริการพัฒนาตามพระราชดำริ สำหรับเป็นต้นแบบสาธิตการพัฒนา

ในพื้นที่ทรงจัดซื้อแห่งนี้พระองค์ทรงมอบให้กรมชลประทานขุดสระน้ำและปรับพื้นที่ กรมวิชาการเกษตรและสำนักงานเกษตรจังหวัดทดสอบการปลูกพืช โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรกร้อยละ 30 ขุดสระน้ำ ส่วนที่ 2 ร้อยละ 60 ใช้สำหรับการปลูกพืช และส่วนที่เหลือร้อยละ 10 ใช้สำหรับสร้างที่อยู่อาศัย ถนนคูคลองและคันดินต่าง ๆ ถือได้ว่าเป็นการดำเนินการให้แนวพระราชดำริเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ของในหลวงให้ปรากฏเป็นรูปธรรมครั้งแรก ซึ่งเป็นตัวอย่างให้ราษฎรได้เห็นว่าการทำงานเกษตรแบบผสมผสานด้วยการจัดการที่ดินนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาว (สุขพ่อ, ม.ป.ป. : ออนไลน์)

2.หลักการของทฤษฎีใหม่

มูลนิธิชัยพัฒนา (2554 : ออนไลน์) ได้อธิบายว่า แนวพระราชดำริเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ได้แบ่งออกเป็น ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น และ ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า ดังนี้

2.1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 : การผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงนำออกจำหน่าย

การจัดสรรพื้นที่ที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ให้แบ่งพื้นที่ ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง **พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง** ประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ **พื้นที่ส่วนที่สอง** ประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน สำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ **พื้นที่ส่วนที่สาม** ประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้

เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย **พื้นที่ส่วนที่สี่** ประมาณ 10% เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรียนอื่น ๆ

(1) หลักการและแนวทางสำคัญ

1) เป็นระบบการผลิตแบบพอเพียง ที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ ชุมชนต้องมีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำนองเดียวกับการ “ลงแขก” แบบดั้งเดิมเพื่อลดค่าใช้จ่าย

2) เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนจะต้องบริโภค ดังนั้น จึงประมาณว่า ครอบครัวหนึ่งทำนา 5 ไร่ จะทำให้มีข้าวพอกินตลอดปี โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีคุณภาพ

3) ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วงได้อย่างพอเพียง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำ โดยมีหลักว่าต้องมีน้ำเพียงพอที่จะทำการเพาะปลูกได้ตลอดปี ทั้งนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า ต้องมีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตร ต่อการเพาะปลูก 1 ไร่โดยประมาณ ฉะนั้น เมื่อทำนา 5 ไร่ ทำพืชไร่หรือไม้ผลอีก 5 ไร่ (รวมเป็น 10 ไร่) จะต้องมีน้ำ 10,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี

ดังนั้น หากมีพื้นที่ 15 ไร่ จึงมีสูตรคร่าว ๆ ว่า แต่ละแปลงประกอบด้วย นา 5 ไร่ พืชไร่พืชสวน 5 ไร่ สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร จุประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็น ปริมาณน้ำที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ในยามฤดูแล้ง ที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ 2 ไร่ รวมทั้งหมด 15 ไร่

4) การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ รัชกาลที่ 9 ทรงคำนวณและคำนึงจากอัตราถือครองที่ดินถัวเฉลี่ย ครัวเรือนละ 15 ไร่ อย่างไรก็ตาม หากเกษตรกรมีพื้นที่ถือครองน้อยกว่าหรือมากกว่านี้ ก็สามารถใช้อัตราส่วน 30:30:30:10 ไปเป็นเกณฑ์ปรับใช้ได้ กล่าวคือ 30% ส่วนแรก ขุดสระน้ำ (สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉด ฯลฯ ได้ด้วย) 30% ส่วนที่สอง ทำนา 30% ส่วนที่สาม ปลูกพืชไร่ พืชสวน (ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ไม้สร้างบ้าน พืชไร่ พืชผัก ฯลฯ) 10% สุดท้าย เป็นที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ (ถนน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชผักสวนครัวหลังบ้าน เป็นต้น)

อย่างไรก็ตาม อัตราส่วนดังกล่าวเป็นสูตรหรือหลักการโดยประมาณเท่านั้น สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมโดยขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่ ดิน ปริมาณน้ำฝนและสภาพแวดล้อม เช่น ในกรณีภาคใต้ที่มีฝนตกชุกกว่าภาคอื่น หรือหากพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำมาเติมสระได้ต่อเนื่อง ก็อาจลดขนาดของบ่อหรือสระน้ำให้เล็กลง เพื่อเก็บพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์อื่นต่อไปได้

2.2 ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 : การรวมกลุ่ม

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว เริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูป กลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรง ร่วมใจกันดำเนินการในด้าน

(1) **การผลิต** (พันธุ์พืช เตรียมดิน ซลประทาน ฯลฯ) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิตโดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก

(2) **การตลาด** (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาผู้รวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดี และลดค่าใช้จ่ายลงด้วย

(3) **ความเป็นอยู่** (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) ในขณะเดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง

(4) **สวัสดิการ** (สาธารณสุข เงินกู้) แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีนอนมัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

(5) **การศึกษา** (โรงเรียนทุนการศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

(6) **สังคมและศาสนา** ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว กิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นราชการองค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสำคัญ

ทฤษฎีใหม่ จะทำให้เกษตรกรมีการพัฒนาตนเองไปสู่ขั้นที่พออยู่พอกินได้มากขึ้น จัดการพื้นที่เกษตรของตนเองได้เหมาะสม เกิดประโยชน์ไปสู่ความยั่งยืนได้

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 : การร่วมมือกับทุนขนาดใหญ่

เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัท จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2554)

แนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ ดังข้างต้น กล่าวได้ว่า การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่นั้น เป็นแนวทางที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมของพื้นที่ ในที่นี้ เป็นพื้นที่ป่าสวนยางพารา ซึ่งการนำทฤษฎีใหม่ทั้ง 3 ขั้นมาใช้นั้น ผู้เขียนจะนำเสนอกรณีตัวอย่างในส่วนของผลการวิจัยต่อไป

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสังเคราะห์กรณีศึกษาการนำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้แก้วิกฤตยางพาราภาคใต้ พ.ศ.2555 – 2559 ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) รวบรวมชุมชนที่นำทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้จนประสบความสำเร็จ จำนวน 3 ชุมชน และ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ชุมชนที่กำลังนำทฤษฎีใหม่มาดำเนินการอยู่ จำนวน 1 ชุมชน โดยสัมภาษณ์รองประธานสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านหนองบัว จำนวน 1 คน และ ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 1 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และ แบบบันทึกข้อมูลการรวบรวมชุมชนที่นำทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ 5 ขั้นตอน คือ การจัดระเบียบข้อมูล การทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูล การสร้างข้อมูลสรุปชั่วคราว การสร้างบทสรุป และการพิสูจน์ของผลการวิเคราะห์ข้อมูล (รัตนะ บัวสนธ์, 2551 : 228 – 235)

ผลการวิจัย

ในบทความนี้ ผู้เขียนนำเสนอการสำรวจชุมชนที่นำเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้แก่วิกฤตยางพารา ในช่วงระหว่างปี 2555 – 2559 โดยการอธิบาย วิเคราะห์ ร่วมกับการสังเคราะห์กรณีของชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งตนเองอันนำไปสู่หนทางรอด จนเป็นความยั่งยืน โดยในที่นี้ จะมีทั้งกรณีที่ทำเป็นผลสำเร็จแล้ว และ กรณีที่กำลังดำเนินการอยู่ ดังนี้

กรณีการใช้พื้นที่ในเขตที่อยู่อาศัย ตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 บ้านม่วงค่าย ตำบลฉลุง อำเภอลาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ผู้จัดการออนไลน์ (2559) ได้ให้ข้อมูลว่า เกษตรกรในพื้นที่ หมู่ 2 บ้านม่วงค่าย ตำบลฉลุง อำเภอลาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ชื่อนายหรือหมาน รอดกูป วัย 64 ปี และนางมาหลอ รอดกูป อายุ 61 ปี ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรแบบผสมผสาน แม้จะใช้เนื้อที่เพียง 4 ไร่ และ ทำต่อเนื่องมากกว่า 22 ปี จนปัจจุบันกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานและผู้รอบรู้ด้านการทำเกษตรแบบผสมผสาน

วิธีดำเนินการ ได้แบ่งเนื้อที่สวนยาง จำนวน 14 ไร่ มาทำการเกษตรแบบผสมผสาน 4 ไร่ ตั้งแต่ปี 2537 จนปัจจุบันทั่วทั้งพื้นที่ 4 ไร่ แทบไม่มีที่ว่าง และเต็มไปด้วยไม้ผลไม้นานาชนิด และพืชผักต่าง ๆ กว่า 20 ชนิดที่เก็บขายได้ทั้งแบบรายวัน และตามฤดูกาล สร้างรายได้หมุนเวียนต่อเนื่องทั้งปี ซึ่งเป็นรายได้เสริม นอกเหนือจากสวนยางพารา ในพื้นที่ 4 ไร่ ได้แบ่งพื้นที่เป็นบ่อเลี้ยงปลา 1 บ่อ และปลูกไม้ผลหลายชนิด เช่น สละพันธุ์สุมาลี และพันธุ์เนวินงศ์ มังคุด ลองกอง ทุเรียนหมอนทอง ก้านยาว และชะนี นอกจากนี้ ยังมีมะยงชิด ส้มจี๊ด ละมุด มะพร้าวแกง มะพร้าวน้ำหอม กล้วยหิน รวมทั้งพืชผักต่าง ๆ ที่แซมตามร่องสวน เช่น ผักเหลียง ผักกูด ใผ่หอม ต้นเนียง สะตอ หรือแม้แต่พริกไทยและยังเลี้ยงผึ้งอีก 10 รังด้วย รวมถึงไก่บ้านอีก 1 คอก และรอบๆ สวนแซมด้วยไม้ยืนต้น เช่น ต้นตำเสา ต้นสัก และต้นสะเดา ส่วนที่เหลือก็เป็นสวนยางพาราผลผลิต ที่เด่น ๆ และได้รับความสนใจมากขณะนี้ คือ ผักเหลียง ซึ่งราคาดีไม่มีตก ตั้งแต่กิโลกรัมละ 80-100 บาท ส่วนต้นพันธุ์ได้เพาะขยายพันธุ์ขายด้วยแต่ต้องจองคิว

โดยสวนเกษตรผสมผสานของ นายหรือหมาน ปัจจุบันกลายเป็นต้นแบบสถานที่เรียนรู้และดูงานของผู้ที่สนใจการทำเกษตรแบบผสมผสาน และทางสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง อำเภอลาดใหญ่ ยังได้มอบเกียรติบัตรเป็นผู้ประสบความสำเร็จ และมีความรอบรู้การทำเกษตรผสมผสานอีกด้วย

ภาพประกอบ 1 : กรณีศึกษาบ้านม่วงค่าย จังหวัดสงขลา
ที่มา : ผู้จัดการออนไลน์ (2559 : ออนไลน์)

กรณีการปลูกพืชร่วมยางและการรวมกลุ่ม ตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 และ ขั้นที่ 2 ตำบลตะโหมด อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

เป็นการศึกษาวิจัยเรื่อง ความรู้ภาคปฏิบัติและบทเรียนกับการขับเคลื่อนนโยบายเพื่อเพิ่มพื้นที่การปลูกพืชร่วมยาง โดย สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และ คณะ (2558 : 35 - 50) ซึ่งทำการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคล จัดเวทีนำเสนอผลการศึกษา 2 ครั้ง และ เวทีสัมมนาทางวิชาการ 1 ครั้ง ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรที่ปลูกพืชร่วมยางเกิดจากการขับเคลื่อนของภาคประชาชน เองเป็นหลัก โดยการมีองค์กรภาคประชาชนที่เข้มแข็งอย่างสภาลำนัดตะโหมด ส่งผลให้ชุมชนชาวสวนยางมีศักยภาพในการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้ระบบสวนยางพารามากขึ้น ซึ่งจะได้เห็นได้ชัดว่า ในระยะเวลาเพียง 13 ปี จากปี 2543 -2556 มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการและปลูกพืชร่วมในสวนยางของตนเองแล้วถึง 75 ราย และยังขยายผลไปสู่ตำบลข้างเคียง เช่น ตำบลคลองใหญ่อีก 15 ราย

กล่าวได้ว่า การดำเนินขับเคลื่อนภาคประชาชนเป็นรูปแบบที่เรียกว่าได้ผลที่น่าพอใจ ทั้งนี้เนื่องจากการขับเคลื่อนที่มีเหตุผลหลายประการ คือ

- (1) เป็นการขับเคลื่อนที่ให้ความสำคัญกับความรู้อย่างจริงจัง
- (2) เป็นการขับเคลื่อนที่ให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อม
- (3) เป็นการขับเคลื่อนที่ชี้ให้เห็นผลประโยชน์จากพืชร่วมอย่างชัดเจน
- (4) เป็นการขับเคลื่อนที่อาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง และร่วมใจ ของคนภายในชุมชน

จึงสรุปได้ว่า แกนนำภาคประชาชนปัจจุบันมีความรู้และความสามารถเกี่ยวกับพืชร่วมยางสูงขึ้น รู้จักพืชร่วมยางแต่ละประเภทค่อนข้างดี และรู้จักจำกัดและข้อได้เปรียบของพืชชนิดต่าง ๆ ที่จะนำมาปลูกร่วมยางเป็นอย่างดี

ประเด็นความรู้ภาคปฏิบัติพืชร่วมยาง พบว่า ไม้ป่าทุกชนิดปลูกเป็นพืชร่วมยางได้ เช่น ตะเคียนทอง จำปาทอง กฤษณา พะยอม สักทอง เป็นต้น ไม้เศรษฐกิจโตเร็ว เช่น สะเดาเทียม และมะฮอกกานี ไม่ควรปลูกจำนวนมาก ส่วนไม้ผลที่เป็นพืชร่วมยางได้ผลดี ได้แก่ ทุเรียน จำปาดะ กระท้อน มะไฟ รวมทั้ง สะตอ เหียง โดยควรปลูกพืชร่วมระหว่างร่องยาง ด้วยความหนาแน่น 30-40 ต้น ต่อไร่

บทเรียนพืชร่วมยาง พบว่า ไม้เศรษฐกิจโตเร็วจะส่งผลเชิงลบต่อผลผลิตยาง ไม้ผลที่ไม่เหมาะสม เช่น ส้มโอ ลองกอง มังคุด (ในสภาพดินที่แห้ง) มะม่วง เงาะ แม้ภาคประชาชนมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการปลูกพืชร่วมยาง แต่หากจะให้พื้นที่ปลูกพืชร่วมยางขยายตัวมากขึ้น จำเป็นต้องขับเคลื่อนในเชิงนโยบาย

ก. มังคุดร่วมยางในสวนที่มีความชื้นสูง

ข. มังคุดร่วมยางในสวนที่มีความชื้นต่ำ

ภาพประกอบ 2 : การปลูกมังคุดร่วมยางในสวนยางที่มีความชื้นต่างกัน

ที่มา : สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และ คณะ (2558 : 42)

ข้อสังเกต

แม้ว่า การจัดตั้งเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก โดยภาคประชาชน จะเป็นผลลัพธ์ให้เกษตรกรมีความมั่นใจมากขึ้นทั้งความรู้และการปฏิบัติในเชิงเทคนิคและเชิงเศรษฐกิจ มีผลความพึงพอใจที่ดี แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาเกษตรกรโดยทั่วไปแล้ว จะว่าพบ ส่วนใหญ่ยังมีทัศนคติส่วนตัวที่นิยมทำสวนยางเชิงเดี่ยวมากกว่า เพราะไม่อยากมีภาระอื่น ๆ นอกจากยางพาราเท่านั้น และยังพบว่า เกษตรกรไม่น้อยที่ได้รับความรู้และมั่นใจในคุณสมบัติของพืชร่วมยาง แต่หากไม่มีการสนับสนุนกล้าพืชร่วมให้ เกษตรกรก็จะไม่คิดขวนขวายที่จะหากล้าพืชร่วมด้วยตัวเอง สวนยางพาราของตนเองจึงยังคงเป็นสวนยางเชิงเดี่ยวอยู่เช่นนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งข้อสังเกตดังกล่าว ถือว่ายังเป็นข้อจำกัดอยู่ไม่น้อย

กรณีการปลูกพืช การรวมกลุ่ม และ การร่วมมือกับทุนขนาดใหญ่ ตามทฤษฎีขั้นที่ 1 ขั้นที่ 2 และ ขั้นที่ 3 อำเภอรอนด และ อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา

(1) การปลูกพริก

ภายหลังจากประสบปัญหาการขาดรายได้ของเกษตรกรชาวสวนยาง อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา จึงหันมาสนใจปลูกพริก เนื่องจากเป็นพืชที่มีราคาดี สามารถส่งออกไปยังต่างประเทศที่อยู่ข้างเคียง เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ ซึ่งทั้งสองประเทศมีความต้องการพริกจากประเทศไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ

วิธีการดำเนินการ ในกรณีนี้ พลันชน (2559 : ออนไลน์) ได้ให้ข้อมูลว่า **ภาครัฐได้เข้ามาร่วมสนับสนุนการปลูกพริกเสริมรายได้ให้กับเกษตรกร** โดย ศูนย์วิจัยควบคุมศัตรูพืชโดยชีวินทรีย์แห่งชาติ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดย ผศ.ดร.นริศ ท้าวจันทร์ และนางสาวยา วารีย์ยะห์ สาเมาะ นักวิจัยศูนย์ฯ ร่วมกับภาควิชาการจัดการศัตรูพืช คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และสำนักงานประสานงานวิจัย อุตสาหกรรม และชุมชน ได้จัดอบรมให้ความรู้เรื่อง “การปลูกพริกปลอดภัยแบบบูรณาการ” แก่เกษตรกรผู้ปลูกพริก จำนวน 12 คน ณ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแดนอนรุักษ์ ตำบลแดนสงวน อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา พร้อมแจกคู่มือเรื่อง “การปลูกพริกและการจัดการแบบบูรณาการ” และได้มอบหัวเชื้อราเพื่อควบคุมโรคและแมลงของพริก ได้แก่ เชื้อรา *Metarhizium anisopliae* เชื้อรา *Beauveria bassiana* และเชื้อรา *Trichoderma* sp. อีกทั้ง มีการสาธิตการผลิตเชื้อราสดให้แก่เกษตรกรผู้เข้าร่วมอบรมเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

การที่รัฐส่งเสริมด้วยวิธีการดังกล่าว เนื่องมาจาก สภาพปัญหาการปลูกพริกในปัจจุบัน คือ ความไม่สม่ำเสมอของผลผลิตพริก ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ฤดูกาล รวมทั้งการระบาดของโรคพืช และการเข้าทำลายของแมลงศัตรูพืช ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพและจำนวนผลผลิตที่ลดลง จากปัญหาดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น วิธีการแก้ไขเพื่อลดปัญหาของการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร คือ **การปลูกพริกปลอดภัยแบบบูรณาการ** ซึ่งเป็นการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ปลอดภัยเข้ามาใช้ในการปลูกพริก รวมถึงการควบคุมศัตรูพริกให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิต และยังเป็นวิธีการที่ช่วยลดต้นทุนการผลิตให้กับเกษตรกร เน้นการทำการเกษตรแบบปราณีต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัย มีคุณภาพ และมีมาตรฐานสากลเป็นที่ยอมรับของตลาด และรวมถึงผู้บริโภค (สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2559 : ออนไลน์)

ภาพประกอบ 3 : การถ่ายทอดองค์ความรู้การปลูกพริกปลอดภัยแบบบูรณาการ
ที่มา : สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2559 : ออนไลน์)

วิธีการปลูกพริกปลอดภัยแบบบูรณาการ นั้น สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2559 : ออนไลน์) ได้ให้ข้อมูลว่า จะเน้นการใช้ชีวภัณฑ์ทางการเกษตรที่มีประโยชน์ เช่น การใช้เชื้อจุลินทรีย์ควบคุมแมลงและโรคพืช จุลินทรีย์ที่ส่งเสริมการเจริญเติบโตของต้นพืช หรือการใช้น้ำหมักชีวภาพจากพืช หรือสัตว์ ร่วมกับการจัดการแปลงปลูกพริก เช่น การเตรียมดิน การจัดการระยะปลูกที่เหมาะสม การจัดการทรงพุ่ม และการดูแลความสะอาดของแปลงปลูกพริก เพื่อส่งเสริมความแข็งแรงของต้นพริกและช่วยลดหรือทดแทนการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เพื่อใช้วิธีการดังกล่าวเป็นแนวทางในการผลิตพริกที่มีความปลอดภัย

ภาพประกอบ 4 : พริกปลอดภัยแบบบูรณาการ
ที่มา : พลังชน (2559 : ออนไลน์)

จากวิธีการดังกล่าวที่รัฐส่งเสริมการปลูกพริกปลอดภัยแบบบูรณาการ นอกจาก จะทำให้เกษตรกรมีรายได้เสริมแล้ว ยังเป็นผลต่อยอดให้เกษตรกรนำความรู้ไปถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง ซึ่งผู้เขียนมีทัศนะว่า ก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายตามมา และกลุ่มเกษตรกรก็จะมีคามเข้มแข็งขึ้น ทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจมากขึ้น ในการบริหารจัดการระบบการปลูกพืชได้อย่างเหมาะสม อีกทั้ง เมื่อมีการถ่ายทอดไปสู่ชุมชนอื่น จนรวมกลุ่มได้อย่างเข้มแข็ง จากที่เพียงแต่ตำบลแดนสงวน จะมีรายได้จากการส่งออกไปยังต่างประเทศ สามารถขยายไปสู่ชุมชนต่าง ๆ ให้มีรายได้เสริมด้วยการส่งออกพริกไปยังประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ เพื่อแก้วิกฤตจากยางพาราคต่ำได้

(2) การปลูกกล้วยหอมทอง

จังหวัดสงขลาได้ขยายผลการปลูกยอดกล้วยหอมทอง ตามโครงการปลูกกล้วยหอมทองปลอดสารพิษ เพื่อสนับสนุนการส่งออกของจังหวัดสงขลา โดยนำร่องที่ อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งในเริ่มแรก ได้ใช้พื้นที่สวนกล้วยหอมทองของ นายประเสริฐ หนูเอียด เกษตรกรในหมู่ที่ 5 ตำบลปากแตระ ใช้พื้นที่บ่อกึ่งร้าง มาปลูกกล้วยหอมทองในเนื้อที่ทั้งหมด 10 ไร่ กว่า 3 พันต้น ภายหลังต่อมาเกษตรกรในพื้นที่ได้เข้าร่วมโครงการปลูกกล้วยหอมทองปลอดสารพิษ เพื่อการส่งออกของกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษตำบลปากแตระ เริ่มตัดกล้วยหอมทองส่งออกขายที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นรุ่นแรก โดยทยอยส่งออกสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในราคาประกันกิโลกรัมละ 15 บาท **ผลลัพธ์ที่ออกมา** คือ ผลผลิตกล้วยหอมทองรุ่นแรกที่ออกมาเป็นที่น่าพอใจ ได้คุณภาพเป็นไปตามมาตรฐานการส่งออกที่ทางบริษัทผู้รับซื้อกำหนดไว้ เป็นกล้วยเกรดเกือบ A ทั้งหมด ผลผลิตตรงตามสเปกที่กำหนดไว้ และทางบริษัทรับซื้อกล้วยหอมทองจากประเทศญี่ปุ่นพอใจเป็นอย่างมาก (ผู้จัดการออนไลน์, 2559)

ภาพประกอบ 5 : การปลูกกล้วยหอมทอง
ที่มา : เส้นทางเศรษฐกิจออนไลน์ (2559 : ออนไลน์)

และขยายผลต่อยอดที่ ตำบลคลองขวาง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา กว่า 30 คน โดยรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มปลูกกล้วยหอมทองนาหวี อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา ทั้งนี้มีการทำสัญญารองรับผลผลิตกับบริษัท แพน แปซิฟิค ฟู้ด คอร์ปอเรชั่น จำกัด ประเทศญี่ปุ่น ในปัจจุบัน มีการขยายผลมาปลูกในพื้นที่เกือบ 100 ไร่ ใน อำเภอนาหวี ซึ่งถือเป็นพืชเศรษฐกิจใหม่ของจังหวัดสงขลา และในพื้นที่ อำเภอนาหวี ด้วย

กล่าวได้ว่า ในการขยายผลต่อยอดลักษณะดังกล่าว เมื่อจังหวัดให้การสนับสนุน ยิ่งก่อให้เกิดความสนใจแก่เกษตรกร โดยจากข้อมูลของ เส้นทางเศรษฐกิจออนไลน์ (2559 : ออนไลน์) ได้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นางปวีรัตน์ พรหมเลิศ เลขาธิการกลุ่มปลูกกล้วยหอมทองนาหวี ว่า “สมาชิกในกลุ่มได้ไต่สวนยางพาราบางส่วนเพื่อทดลองปลูกกล้วยหอมทอง ผสมผสานกับผักสวนครัว ซึ่งสามารถสร้างรายได้ระหว่างรอการเจริญเติบโตของกล้วยหอมทอง เช่น ปลูกพริก มะเขือ สับปะรด และตะไคร้ ระหว่างต้นกล้วย เพื่อเป็นการไล่แมลงที่จะมาชอนไชอีกด้วย”

กรณีการรวมกลุ่มกัน ตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 บ้านหนองบัว ตำบลท่าข้าม อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา

จากวิกฤตยางพาราที่มีราคาตกต่ำ ประชาชนบ้านหนองบัวได้รวมกลุ่มกัน ใช้วิธีการจัดซื้อน้ำยางสด โดย นายสมชัย ไชยกุล ประชาชนในเขตพื้นที่ (สัมภาษณ์ส่วนบุคคล : 7 ธันวาคม 2559) ให้ได้สัมภาษณ์ว่า “จัดซื้อน้ำยางสด ที่ ส.ก.ย. ประชาชนในหมู่บ้าน เอน้ำยางมาขายที่ ส.ก.ย. แต่ก่อนหน้านี้ เค้าไม่ได้ขายให้กับ ส.ก.ย. แต่เค้าขายให้กับคนนอก พ่อค้าคนกลาง เมื่อก่อน แรกๆ ที่รวมกลุ่มกันรับซื้อน้ำยาง แล้วขายน้ำยางสด อย่างเดียว ไม่ได้นำมารมควันเลย พอมีวิกฤต ส.ก.ย.รับตรงนี้ แล้วมาทำยางแผ่นรมควัน แล้วเงินเฉลี่ยให้กับ ชาวบ้านที่เค้าเอามาขาย”

ภาพประกอบ 6 : น้ำยางสดและยางแผ่นรมควัน

ช่วงประมาณปี พ.ศ.2558 ที่เกิดวิกฤตราคายางตกต่ำ ส.ก.ย. บ้านหนองบัว โดยแกนนำของ ผู้ใหญ่บ้าน นายสุรเชษฐ์ บิลสัน และประชาชนในหมู่บ้านได้มีการรวมตัวกันและมีการไปประท้วงราคายางพาราที่ค่ายเสนาณรงค์ จึงทำให้บ้านหนองบัว สามารถใช้วิธีการต่อรองกับศูนย์วิจัยยางสงขลา โดย นายก่อศักดิ์ สุริวงค์ รองประธานสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านหนองบัว (สัมภาษณ์ส่วนบุคคล : 22 พฤศจิกายน 2559) ได้กล่าวว่า “ไม่ว่าราคายางพาราจะเกิดวิกฤตตกต่ำอย่างไร ส.ก.ย. บ้านหนองบัว ก็จะซื้อน้ำยางตามปกติโดยที่คิดจากราคายางพาราตามท้องตลาด เหลือไว้ประมาณกิโลกรัมละ 5 บาท เพื่อที่จะให้ ส.ก.ย. บ้านหนองบัวอยู่รอดวิกฤตยางพารา” ซึ่ง นายสมชัย ไชยกุล ประชาชนในเขตพื้นที่ (สัมภาษณ์ส่วนบุคคล : 7 ธันวาคม 2559) ได้เสริมว่า “สมมุติว่า สกย. ขายให้กับศูนย์วิจัยได้ กิโลกรัมละ 60 บาท แต่ศูนย์วิจัยการยางฯ ซื้อจากชาวบ้านกิโลกรัมละ 55 บาท ทำให้ชาวบ้านได้กำไร 5 บาท โดยเงิน 5 บาทนี้ ไม่ได้เอาเงินไป

ฟรี ๆ แต่เอาไปรวมๆ ที่หลัง แล้วทำกิจกรรม พาไปเที่ยว ศึกษาดูงาน และ จะปันผลให้ประชาชน 31 มีนาคม ของทุกปี โดยปันผลให้ 4% สมมุติว่า ชาวบ้านได้ 10,000 บาท ปันผลให้ 4% เท่ากับ ชาวบ้านได้เงินปันผล 400 บาท”

ข้อสังเกต

การได้รับเงินปันผล แน่นอนว่าจำนวนเงินที่ได้รับของแต่ละคน จะไม่เท่ากัน เพราะเงินปันผลขึ้นอยู่กับรายได้จากจำนวนการผลิต แต่เงินที่ใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การไปเที่ยว ก็มาจากจำนวนที่ไม่เท่ากันของรายได้การผลิตเช่นกัน ซึ่งชาวบ้าน สมาชิกยินยอมพร้อมใจที่จะให้มีเงินรวมในหมู่บ้าน โดยเฉลี่ยแล้วเป็นหลักแสนต่อปี และ รวมยอดปัจจุบันอยู่ที่จำนวน 1 ล้านบาท โดยประมาณ โดยเงินที่เก็บเข้าสหกรณ์กองทุนหมู่บ้านหนองบัว นั้น นำไปทำกิจกรรม เช่น การศึกษาดูงานสหกรณ์สวนยางพาราต่างพื้นที่ การนำไปพัฒนาคุณลอง สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ

อุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินการ ในช่วงที่ราคายางพาราทกต่ำมาก ทำให้เกิดอุปสรรคที่ไม่สามารถต่อรองได้เช่นกัน เช่น ช่วงลงที่ 22 – 25 บาท ก็ต้องจำยอมกับการประสบกับภาวะขาดทุน และ อีกประการหนึ่ง ชาวบ้านบางคน ยังไม่เข้าใจการผลิตยางพารา จนทำให้ยางพาราแผ่นรมควันไม่มีคุณภาพ ซึ่งเป็นผลให้ราคายางพาราแผ่นรมควัน จำหน่ายได้ราคาตกลง

วิธีแก้ปัญหา นายสมชัย ไชยกุล ประธานในเขตพื้นที่ (สัมภาษณ์ส่วนบุคคล : 7 ธันวาคม 2559) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ส.ก.ย. บ้านหนองบัว ให้ปุ๋ยเพื่อไปใช้ในการเกษตรก่อนแล้วค่อยส่งจ่ายเงินที่หลัง เพื่อที่จะช่วยเหลือประชาชนในชุมชน โดยเป็นปุ๋ยอินทรีย์ คือ ส.ก.ย. ไปสั่งซื้อประมาณ 1 รถกระบะ คือ ถ้าชาวบ้านจะซื้อก็เอาก่อนได้เลย แล้วจ่ายทีหลัง จัดเป็นบัญชีไว้ เดือนละ 1 ครั้ง ชาวบ้านไปจ่ายเดือนหน้าได้ คือ ส.ก.ย. จ่ายไปก่อน แล้วให้ชาวบ้านมาซื้อในราคาที่ต่ำกว่าตลาด”

อธิบายได้ว่า ตามหลักการของสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านหนองบัว จะจ่ายเงินสดให้กับชาวบ้านไปก่อน โดยจ่ายเงินสินเชื่อ 2 สัปดาห์/ครั้ง เพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านให้กู้เงินได้ในยามฉุกเฉิน ครั้งละ 2,000 บาท หาก 1 เดือน ก็จะได้ 4,000 บาท และไม่คิดดอกเบี้ย ตามหลักศาสนาอิสลาม

ผลลัพธ์

นายก้อแท้ สุริวงศ์ รองประธานสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านหนองบัว (สัมภาษณ์ส่วนบุคคล : 22 พฤศจิกายน 2559) ได้กล่าวว่า การดำเนินการดังกล่าว เกิดผลลัพธ์ในทางที่ดี ดังนี้

- (1) ทำให้ประชาชนใน ส.ก.ย. บ้านหนองบัว มีความสุขและเกิดการกินดีอยู่ดี ไม่ว่าราคายางพาราจะตกต่ำอย่างไรประชาชนก็มีความสุข สามัคคีกัน และได้ยึดถือตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
- (2) ชุมชนก็มีการพัฒนาอย่างมาก เพราะเงินส่วนที่เหลือจากกำไร ส.ก.ย. บ้านหนองบัว ก็นำมาพัฒนาช่วยเหลือชุมชนในหลายๆ ด้าน เช่น เป็นทุนการศึกษา นำมาทำกิจกรรมในวันสำคัญ พัฒนาอาคารมัสยิด
- (3) ทางรัฐบาลได้มองเห็นปัญหาของประชาชนในการทำสวนอย่างเพิ่มมากขึ้น เอาศูนย์วิจัยการยางมาแนะนำเรื่องการทำน้ำยาง ได้มีคุณภาพที่สูงขึ้นกว่านี้ และได้มีการประกันราคาน้ำยางหรือยางแผ่นรมควัน ส่งเสริม ส.ก.ย. บ้านหนองบัวเป็นอย่างดีและต่อเนื่อง
- (4) ทำให้ประชาชนเข้มแข็งและเกิดความสามัคคีกันอย่างเห็นได้ชัด
- (5) ทำให้ทาง ส.ก.ย. บ้านหนองบัว ได้มีความมั่นคงเป็นอย่างมาก ตอนนี้ ส.ก.ย. บ้านหนองบัว มีผลกำไรรวมภายใน ประมาณ 1 ล้านบาท เงินส่วนนี้นำมาช่วยเหลือ ประชาชนได้กู้ยืมในยามฉุกเฉิน

การสังเคราะห์กรณีศึกษา

จากกรณีศึกษาทั้ง 4 ดังข้างต้น ผู้เขียนมองว่า ได้เชื่อมโยงกับ 2 ประเด็นสำคัญ คือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ประการ (Sustainable Development Goals–SDGs) โดยสอดคล้องกับข้อ 12 คือ แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน และ แนวทางประชารัฐ

1. เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน : แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน

ทั้ง 4 กรณีศึกษา เป็นการพัฒนาการเกษตรตามทฤษฎีใหม่สามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดย **กรณีศึกษาที่ 1 บ้านม่วงค่าย ตำบลฉลุง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา** ได้ใช้พื้นที่ในเขตที่อยู่อาศัย ดำเนินตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 โดยแบ่งพื้นที่เป็น 4 ส่วนในเขตสวนยางพารา ทั้งการปลูกพืชผสมผสาน หลากหลายชนิด ร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ ในสัดส่วนที่ดินที่อยู่อาศัย กล่าวได้ว่า แม้พื้นที่นี้จะดำเนินมาในระยะเวลา 22 ปีแล้ว แต่สิ่งที่ดำเนินตามทฤษฎีใหม่ ได้แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ว่า แม้จะอยู่ในช่วงวิกฤตยางพาราที่หนักที่สุดตั้งแต่ปี พ.ศ.2555 เป็นต้นมา เกษตรกรก็สามารถอยู่รอดได้จากสถานการณ์ดังกล่าว โดยสามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยการบริโภคผลผลิตในครัวเรือน และ เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนสามารถนำไปจำหน่ายต่อได้ ส่งผลมีรายได้หมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง จนในปัจจุบันเป็นศูนย์เรียนรู้ต้นแบบ เกิดผลดีของการขยายผลให้ชุมชนต่าง ๆ ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ **กรณีศึกษาที่ 2 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง** ได้ใช้การปลูกพืชร่วมยางโดยมาจากการขับเคลื่อนของภาคประชาชน “สภานานวัตกรรม” ซึ่งวิธีการ เน้นการขับเคลื่อนที่ให้ความสำคัญกับความรู้ การขับเคลื่อนที่ให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อม การขับเคลื่อนที่ชี้ให้เห็นผลประโยชน์จากพืชร่วมอย่างชัดเจน และการขับเคลื่อนที่อาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง และร่วมใจ ของคนภายในชุมชน โดยในทางปฏิบัติได้มีกิจกรรมการทดสอบปลูกพืช เพื่อเรียนรู้ข้อจำกัด ข้อได้เปรียบต่าง ๆ เกี่ยวกับการปลูกพืชร่วมยาง เช่น การทดสอบปลูกมังคุด พบว่า ควรปลูกมังคุดในสวนยางที่มีสภาพความชื้นของดินสูง จะเหมาะสมกว่า ซึ่งวิธีการดังกล่าวเกิดผลลัพธ์ที่ดีแก่เกษตรกรในความมั่นใจและความพอใจในการเรียนรู้เทคนิคใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อมีวิกฤตยางพารา หากมีการขับเคลื่อนของภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มเกษตรกรก็ยังคงอยู่ได้ **กรณีศึกษาที่ 3 การปลูกพริก และ ปลูกกล้วยหอมทองในอำเภอรโนด จังหวัดสงขลา** โดยการปลูกพริกในอำเภอรโนด สามารถส่งออกพริกไปยังต่างประเทศที่อยู่ข้างเคียง เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ เป็นผลให้เกษตรกรมีรายได้เสริม ถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง และการปลูกกล้วยหอมทองปลอดสารพิษ อำเภอรโนด ได้นำผลผลิตไปส่งออกขายยังประเทศญี่ปุ่น ซึ่งบริษัทประเทศญี่ปุ่น มีความพอใจในกล้วยเกรด A เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ การดำเนินตามทฤษฎีใหม่ตามขั้นที่ 1,2 และ 3 ของอำเภอรโนด ได้ขยายผลต่อไปยัง **ตำบลคลองขวาง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา** โดยเกษตรกรได้รวมตัวกันปลูกกล้วยหอมทอง ผสมผสานกับผักสวนครัว ซึ่งสามารถสร้างรายได้ระหว่างรอการเจริญเติบโตของกล้วยหอมทอง การดำเนินดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึง ผลที่ตามมาในเรื่องความมั่นคงของชีวิต การมีรากฐานที่แข็งแรงในการพัฒนา และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี **กรณีศึกษาที่ 4 บ้านหนองบัว ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา** ใช้วิธีการรวมกลุ่มกัน โดยมีสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านหนองบัว เป็นกองกลางในการดูแล เป็นผลทำให้ชาวบ้านไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง และได้กำไรจากราคายาง กิโลกรัมละ 5 บาท โดยผลกำไรดังกล่าวก็กลับคืนสู่ชาวบ้าน และได้เงินปันผล 4% ซึ่งเงินที่ได้กำไรกิโลกรัมละ 5 บาท นั้น ใช้ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เป็นไปตามแนวทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 การดำเนินดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึง ความพร้อมเพรียงของชุมชน เป็นความเข้มแข็ง และ ความสามัคคีในการพัฒนา ร่วมกันเพื่อชุมชน กล่าวได้ว่า จากกรณีทั้ง 4 ดังข้างต้น ได้ดำเนินตามแนวทฤษฎีใหม่ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนั้น ตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในเรื่องของแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน

2. แนวทางประชารัฐ

ต่อเนื่องจากการตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เมื่อมองถึงวิธีดำเนินการแล้วถึงแม้ฐานจะอยู่ที่เกษตรกรเองเป็นหลัก แต่พบว่า รัฐบาล เจ้าหน้าที่/หน่วยงานของรัฐ จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับประชาชนด้วย ซึ่งเป็นไปตามหลักประชารัฐ โดยรัฐบาลเป็นผู้อำนวยความสะดวก เปิดช่องทางให้กับประชาชน และประชาชนมีการทำงานร่วมกันกับเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากทั้ง 4 กรณีศึกษา ใน **กรณีศึกษาที่ 1 บ้านม่วงค้าย ตำบลฉลุง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา** กล่าวได้ว่า ถึงแม้จุดเริ่มต้นเกิดขึ้นจากเกษตรกร แต่ สวนเกษตรผสมผสานของ นายหรือหมาน ที่ในปัจจุบันกลายเป็นต้นแบบการเรียนรู้ได้นั้น เนื่องด้วยการส่งเสริมจากรัฐ คือ สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ได้สนับสนุนให้รางวัลในผลความสำเร็จ ของการนำแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนนั้น ทำให้อยู่ได้ด้วยตนเอง และ เป็นศูนย์เรียนรู้แก่การถ่ายทอดความรู้สู่คนกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย

กรณีศึกษาที่ 2 ตำบลตะโหมด อำเภอดงระดง จังหวัดพัทลุง ในวิธีการขับเคลื่อนภาคประชาชน เพื่อนำไปสู่บทเรียน จากการปฏิบัติร่วมกันนั้น ถึงแม้จะมีจุดเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มกันของประชาชน แต่ความสำเร็จก่อตัวเป็นรูปธรรมได้นั้น เพราะโครงการเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชร่วมยาง ของภาครัฐ ส่งเสริม ผลักดันให้กลุ่มเกษตรกรมีการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย ถึงแม้ว่า การดำเนินงานจะทำก่อนเกิดวิกฤตยางพารา แต่เมื่อมีการดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ในช่วงที่เกิดวิกฤตยางพารา เกษตรกรสามารถรอดพ้นจากวิกฤตดังกล่าวได้

กรณีศึกษาที่ 3 การปลูกพริก และ ปลูกกล้วยหอมทอง ในอำเภอ ระโนด จังหวัดสงขลา และ ตำบลคลองขวาง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา โดยภาครัฐได้เข้าร่วมสนับสนุนการปลูกพริกเสริมรายได้ให้กับเกษตรกร ด้วยการอบรมให้ความรู้ “การปลูกพริกและการจัดการแบบบูรณาการ” เพื่อส่งเสริมวิธีการที่ปลอดภัยในการปลูกพริก ทางด้านพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทอง ทางหน่วยงานจังหวัดสงขลาได้มีโครงการปลูกกล้วยหอมทองปลอดสารพิษ เพื่อการส่งออก และมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการดังกล่าว ซึ่งภาครัฐได้เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกร

กรณีศึกษาที่ 4 บ้านหนองบัว ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เกษตรกรบ้านหนองบัว ได้รวมกลุ่มสมาชิกดำเนินงานในฐานะสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านหนองบัว และได้ประสานงานกับศูนย์วิจัยยางสงขลา ซึ่งการรวมกลุ่มดังกล่าว ทำให้มีอำนาจต่อรองเกี่ยวกับราคายางมากขึ้น จะเห็นได้ว่า ผลสำเร็จจะเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมได้นั้น รัฐและประชาชนต้องร่วมมือกัน โดยรัฐเป็นผู้อำนวยความสะดวก ส่งเสริมให้แก่ประชาชน

ดังนั้น ทั้ง 4 กรณีศึกษาดังข้างต้นที่ได้ดำเนินการตามแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ จะเห็นได้ว่าเกิดผลสำเร็จในเรื่องของการตอบโจทย์การพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้ จุดเริ่มต้นเกิดขึ้นจากเกษตรกร แต่เมื่อมีรัฐเข้ามาส่งเสริม สนับสนุน ช่วยเหลือ ด้วยนั้น ทำให้ผลลัพธ์เกิดเป็นรูปธรรมในทางเหมาะสม ดี และ ขยายผลที่เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางได้

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

แม้จะเกิดวิกฤตยางพารา ที่ราคายางพาราตกต่ำเพียงใด แต่แนวพระราชดำริการเกษตรทฤษฎีใหม่ ได้เป็นวิธีการที่สะท้อนให้เห็นแล้วว่า ทำให้เกษตรกรสามารถรอดพ้นจากสภาวะการณดังกล่าวได้ โดยทำให้พึ่งตนเองได้ มีรายได้ที่หมุนเวียน เกิดการพัฒนาความรู้ถ่ายทอดสู่กลุ่มต่าง ๆ ได้ ส่งผลให้มีการสร้างเครือข่าย และการร่วมกับทุนขนาดใหญ่ ซึ่งผู้เขียนมีข้อเสนอแนะในส่วนท้าย ดังนี้

ประการแรก การขับเคลื่อนภาคประชาชน ถึงแม้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่น่าพอใจ แต่จากผลการวิจัยยังมีข้อสังเกตว่า ทักษะคติของเกษตรกรนิยมทำสวนยางพาราเดี่ยวมากกว่า เพราะไม่อยากมีภาระ ดังนั้น จึงควรมีแนวทางให้เกษตรกรปรับตัวทัศนคติใหม่ ว่า การทำแบบผสมผสาน ไม่ได้เป็นภาระ แต่เป็นการขยายผลให้มีการพัฒนาต่อไปได้ ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่รัฐจะต้องคอยหล่อหลอม ปลุกฝัง ให้ความรู้ วิธีการที่เหมาะสมเกี่ยวกับการทำเกษตรในพื้นที่ให้แก่ครอบครัวเกษตรกร โดยมองไปที่บุตรหลาน เยาวชนด้วย เพื่อให้เข้าใจว่า การทำแบบผสมผสาน เกิดผลที่ดี มั่นคง ได้จริง อีกทั้ง รัฐจะต้องคอยส่งเสริม ผลักดัน ให้มีโครงการต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนภาคประชาชน เพื่อให้เข้าร่วมโครงการ

ประการที่สอง ภาครัฐควรส่งเสริมการศึกษาทางด้านการยาง โดยทั้ง การวิจัย การบริหารจัดการ ตลาด และการออกนโยบายต่าง ๆ ในการขับเคลื่อน ซึ่งปัจจุบันมีหน่วยงานที่ดูแลโดยเฉพาะ คือ การยางแห่งประเทศไทย ที่คอยอำนวยความสะดวก สนับสนุนเกษตรกรให้มีความรู้ เทคนิคใหม่ ๆ ที่ปลอดภัย เหมาะสมในการจัดการพื้นที่สวนยาง ทั้งนี้ การยางแห่งประเทศไทย อาจประสานงานร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ เช่น ศูนย์วิจัยยาง ศูนย์วิจัยของมหาวิทยาลัยในพื้นที่ เป็นต้น

ประการสุดท้าย จากที่การยางแห่งประเทศไทย ได้ขับเคลื่อนนโยบายรัฐ ตามโครงการควบคุมปริมาณการผลิต ส่งเสริมชาวสวนยางปลูกแทนด้วยพืชสำคัญทางเศรษฐกิจมุงเป้า 4 แสนไร่/ปี โดยส่งเสริมเกษตรกรชาวสวนยางโค่นยางเก่า ตันยางทรุดโทรมเสียหาย หรือ ตันยางที่ให้ผลผลิตน้อย และ ตันยางมีอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี ให้มาขอรับสิทธิหรือขอคำปรึกษาได้ที่ กยท. จังหวัดหรือสาขาที่อยู่ในพื้นที่ของเกษตรกร เพื่อขอรับการส่งเสริมปลูกแทนได้ ในอัตราไร่ละไม่เกิน 16,000 บาทต่อไร่ (การยางแห่งประเทศไทย,2559 : ออนไลน์) ควรมีการประเมินเป็นระยะ ๆ ว่า ผลลัพธ์ที่ออกมา เป็นไปในทางอย่างไร หรือ มีข้อเสนออะไรเพิ่มเติมจากเกษตรกร ในการที่จะนำมาปรับวิธีการส่งเสริม ช่วยเหลือให้ตรงกับความต้องการของเกษตรกรยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- การยางแห่งประเทศไทย.(2559). *กยท.เดินทางตามนโยบายรัฐฯ โครงการควบคุมปริมาณการผลิตส่งเสริมชาวสวนยางปลูกแทนด้วยพืชสำคัญทางเศรษฐกิจมุ่งเป้า 4 แสนไร่/ปี.ข่าวประชาสัมพันธ์ วันที่ 13 ธันวาคม 2559.*(ออนไลน์). สืบค้นวันที่ 14 ธันวาคม 2559.
 สืบค้นจาก http://www.raot.co.th/ewt_news.php?nid=4644
- เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน.(2559).*สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของคนใต้*.กรุงเทพฯ.
- ก่อแด่ สุริวงค์,รองประธานสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านหนองบัว,สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2559.
- ผู้จัดการออนไลน์.(2558).*ชาวสวนยางหาดใหญ่ทำเกษตรผสมผสานในเนื้อที่ 4 ไร่ สร้างรายได้หมุนเวียนต่อเนื่อง*.(ออนไลน์). สืบค้นวันที่ 16 พฤศจิกายน 2559.
 สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9590000021234>
- พลังชน.(2559).*วช. ร่วมกับ ม.สงขลานครินทร์ หาดใหญ่ จัดอบรม “การปลูกพริกปลอดภัยแบบบูรณาการ”*.(ออนไลน์). สืบค้นวันที่ 5 มกราคม 2560
 สืบค้นจาก http://suphannews.blogspot.com/2016/11/blog-post_87.html
- มติชนออนไลน์.(2559).*ชาวระโนดรวมกลุ่มปลูกกล้วยหอมทองไร้สารพิษ ฟังมีโอเตอร์ส่งตลาดญี่ปุ่น*.(ออนไลน์).สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2559.
 สืบค้นจาก <http://www.matichon.co.th/news/ 162010>
- มูลนิธิชัยพัฒนา.(2554). *ทฤษฎีใหม่*.(ออนไลน์).สืบค้นวันที่ 20 ธันวาคม 2559
 สืบค้นจาก <http://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/2010-06-02-08-30-08.html>
- รัตน์ บัวสนธิ.(2551). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ : คำสมัย.
- สุขพ้อ.(ม.ป.ป.). *แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่และโครงการฟาร์มตัวอย่าง*.(ออนไลน์). สืบค้นวันที่ 20 ธันวาคม 2559 สืบค้นจาก
http://sukphor.com/ebook/ebook_kaset/kaset.pdf
- สมชัย ไชยกุล,ประชาชนในเขตพื้นที่,สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2559.
- สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และคณะ.(2558). “ความรู้ภาคปฏิบัติและบทเรียนกับการขับเคลื่อนเชิงนโยบายเพื่อเพิ่มพื้นที่การปลูกพืชร่วมยาง”.*วารสารพัฒนาสังคม*, 17(2), 35–50.
- เส้นทางเศรษฐกิจออนไลน์.(2559).*สงขลาไค่นายขยายพื้นที่ปลูก “กล้วยหอมทอง” ออร์เดอร์เพียบ ญี่ปุ่นรับไม่อั้น*.(ออนไลน์). สืบค้นวันที่ 5 มกราคม 2560
 สืบค้นจาก https://www.sentangsedtee.com/career-channel/article_8037
- สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.(2556). *วิกฤตยางพารา*.กรุงเทพฯ : สำนักวิชาการสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.(2559).*เกษตรกร อ.ระโนด จ.สงขลา หันมาปลูกพริกแบบปลอดภัย หลังประสบราคายางตกต่ำ หวังสร้างกลุ่มเครือข่ายให้พึ่งพาตนเองได้*.(ออนไลน์). สืบค้นวันที่ สืบค้นวันที่ 5 มกราคม 2560
 สืบค้นจาก <http://rdo.psu.ac.th/index.php/activity/105-activities/ac-university/lectures /675-2016-11-29-05-39-50>

ทุนทางสังคมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับจังหวัด: การวิเคราะห์เบื้องต้น

พลอย สืบวิเศษ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม (social capital) กับการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ในระดับจังหวัดของประเทศไทย บทความเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาไปเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัยนี้ ทุนทางสังคมจะวัดโดยการเข้าร่วม เครือข่ายทางสังคม (social network) และการมีความเชื่อมั่นทางสังคม (social trust) ผลจากการวิจัยพบว่า จังหวัดที่มีทุนทางสังคมสูง โดยประโยชน์ในการเข้าร่วมเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวาง จะมีการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับจังหวัด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ จังหวัดที่มีทุนทางสังคมสูงจะเป็นจังหวัดที่ประชาชนเข้าถึงไฟฟ้าและน้ำประปาได้มาก และประชากรส่วนใหญ่มีการเข้าถึงการศึกษาและการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง ทำให้สามารถสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

¹ อาจารย์ประจำ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อีเมลล์ ploystar@yahoo.com

1. บทนำ

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ สหประชาชาติกำหนดให้ปีค.ศ. 2030 เป็นปีที่ จะสร้างให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในอดีตนั้นเมื่อก้าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน ก็มักจะมุ่งไปที่ความยั่งยืน ในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก เนื่องจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมจากในอดีตนั้น มีส่วน ในการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก อาทิเช่น ทำให้เกิดการทำลายป่าไม้ แหล่งน้ำ ดิน แร่ธาตุ รวมไปถึงอากาศ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินี้มีมาตั้งแต่ยุค 1970 ที่นักวิชาการทั้ง ในสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้เล็งเห็นว่า ทรัพยากรในโลกมีจำกัด และหากมนุษย์ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ อย่างจำกัดนี้ไปในระดับที่เคยเป็นมา โลกอาจเกิดภาวะขาดแคลนทรัพยากร และนำไปสู่ความหายนะได้ ดังปรากฏในงานเขียนชื่อ “The Limits to Growth” ต่อจากนั้นมาจึงเป็นจุดเริ่มของการให้ความหมาย การพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนในยุคปัจจุบัน แต่ไม่ได้ลดขีดความสามารถ ในการตอบสนองความจำเป็นของอนาคต ในปีค.ศ. 1980 ที่ประชุมสหประชาชาติจัดตั้งคณะกรรมการ สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชื่อ Brundtland Commission เพื่อผลักดันให้ชาติต่างๆ ร่วมมือกันเพื่อให้เกิด การพัฒนาที่ยั่งยืน และได้เกิดการขยายความการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กว้างออกไป โดยไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ แต่เน้นมิติทางเศรษฐกิจและสังคมเข้าไปด้วย ซึ่งสามสิ่งนี้นับเป็น เสาหลักของ การพัฒนาอย่างยั่งยืนในปัจจุบัน ต่อมาในปี ค.ศ.2015 องค์การสหประชาชาติกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) เน้นที่การลดปัญหาความยากจน การเข้าถึง การศึกษาและการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง การพัฒนาเมือง และถิ่นฐานที่ยั่งยืน การรักษามรดกธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการผลิตและบริโภคอย่างยั่งยืน การส่งเสริมธรรมาภิบาลและการเข้าถึงกระบวนการ ยุติธรรมที่เท่าเทียม เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนางานอย่างยั่งยืนประกอบไปด้วยการเชื่อมโยงการพัฒนาทั้งในมิติ ความเสมอภาคทางสังคม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการรักษาสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วยกัน งานวิจัย ชี้นี้จะเน้นการศึกษาการพัฒนาอย่างยั่งยืนในแง่ของการเข้าถึงบริการพื้นฐานของประชาชน ได้แก่ การเข้าถึง น้ำประปา ไฟฟ้า การศึกษา และการสาธารณสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2. กรอบแนวคิด

ทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital) กับผลการพัฒนา (Development Performance)

ตั้งแต่งานเขียนของ Robert Putnam เรื่อง Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy ในปีค.ศ. 1993 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยม และมีชื่อเสียงขึ้นในหมู่นักสังคมศาสตร์ ในการศึกษาขึ้นนี้ Putnam ประเมินการพัฒนาที่ยั่งยืนของมลรัฐของ ประเทศอิตาลีสี่สิบแห่ง การค้นพบของเขาสรุปได้ว่า ในมลรัฐที่มีทุนทางสังคมเข้มแข็ง ประชาชนจะมีการ เข้าถึงบริการด้านการศึกษาและสาธารณสุข โรงเรียนมีมาตรฐานที่ดี อัตราอาชญากรรมลดลง ความแตกต่าง ของผลการพัฒนาเหล่านี้ เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของภาคประชาสังคมและสมาคมอาสาสมัครในแต่ละ ภูมิภาค การศึกษาพบว่า ในภาคเหนือของอิตาลี ซึ่งประชากรมีระดับของทุนทางสังคมสูง (โดยวัดจาก การไปใช้ สิทธิเลือกตั้ง จำนวนผู้อ่านหนังสือพิมพ์ การเป็นสมาชิกชมรมหรือสมาคมต่างๆ เช่นสมาคมฟุตบอล การมี ความเชื่อมั่นในสถาบันของรัฐ) ทำให้รัฐบาลท้องถิ่นสามารถทำงานและมีความร่วมมือกับประชาชน และมี ประสิทธิภาพในการทำงาน มีความสร้างสรรค์ในการออกนโยบายต่างๆ และมีความสำเร็จในการนำนโยบาย ดังกล่าวไปปฏิบัติ ในขณะที่องค์การภาครัฐในภาคใต้ ที่ประชาชนมีความร่วมมือกับภาครัฐน้อยกว่า องค์การ

ภาครัฐในระดับภูมิภาคเหล่านี้ จะมีการฉ้อฉลและไม่มีประสิทธิภาพในการทำงาน (Putnum, 1993: 81) นักวิชาการด้านทุนทางสังคม (Box and Posner, 2000; Keefer and Knack, 2005) เสนอว่ามีกลไกสามประการที่อธิบายความเชื่อมโยงระหว่างทุนทางสังคม และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ประการแรก ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ผู้แทนที่ได้รับการเลือกตั้งมาจะต้องทำงานเพื่อนำนโยบายที่ผู้ลงคะแนนเสียงส่วนใหญ่สนับสนุนไปปฏิบัติ และกดดันข้าราชการให้ส่งมอบบริการสาธารณะให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เนื่องจากการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพขององค์การภาครัฐขึ้นอยู่กับความสามารถของประชาชนในการในการตรวจสอบตัวแทนที่พวกเขาเลือกมานั้นให้มีความรับผิดชอบต่อการทำงานเพื่อประชาชน ประชาชนที่มีทุนทางสังคมสูงโดยมีการเข้าร่วมเครือข่ายทางสังคมอย่างกว้างขวาง จะเป็นประชาชนที่มีความตื่นตัวในกิจการที่เกี่ยวกับสาธารณะ การมีส่วนร่วมของประชาชนในองค์การในชุมชนอย่างตื่นตัวนี้ จะทำให้ประชาชนมีโอกาสในการอภิปรายในกิจการของพลเมือง เพิ่มความตระหนักในประเด็นทางการเมือง และประเมินว่ารัฐได้ทำหน้าที่อย่างเต็มที่แล้วหรือยังในการปรับปรุงสวัสดิการสาธารณะ (Putnum, 1993: 81, Boix and Posner, 2000: 17) ดังนั้น ทุนทางสังคมทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐมีความรับผิดชอบต่อประชาชน เพิ่มความต้องการของประชาชนในการร่วมมือและบังคับให้ภาครัฐต้องปรับปรุงผลการดำเนินงาน ซึ่งส่งผลให้เกิดผลดีด้านการพัฒนา

ประการที่สอง ทุนทางสังคมสามารถอุปถัมภ์ให้เกิดคุณธรรมในหมู่พลเมือง การมีส่วนร่วมของพลเมืองในเครือข่ายทางสังคมส่งผลทำให้ประชาชนมีอัตลักษณ์ร่วมกัน ให้ประชาชนมีประสบการณ์ร่วมกันและสร้างคุณภาพที่ดีในการตัดสินใจ ดังนั้นทุนทางสังคมสามารถสนับสนุนธรรมาภิบาล “โดยเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนจากที่มองผลประโยชน์ส่วนตัว (เช่น ฉันจะรวยมากขึ้นได้อย่างไร) มาเป็นการมองประโยชน์ของชุมชนส่วนรวมมากขึ้น (เช่น ทำอย่างไรจะให้ชุมชนของเราพัฒนาขึ้น) ในคำนิยามของ Putnum ทุนทางสังคมช่วยสนับสนุนให้ประชาชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่ประชาชนต้องเรียกร้องต้องการจากรัฐ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นควรจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อทุกคน แทนที่จะเป็นว่าการพัฒนาจะเป็นการช่วยให้สมาชิกบางคนของสังคมให้ได้ประโยชน์บนความเสียหายเปรียบของประชาชนคนอื่น (Boix and Posner, 2000: 18) ดังนั้น ทุนทางสังคมจะช่วยเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน ลดภาระต้นทุนของการใช้กฎระเบียบที่และการบังคับใช้กฎระเบียบที่เข้มงวด และช่วยสนับสนุนการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติ ประชาชนที่มีทุนทางสังคมสูง จะเป็นชุมชนที่ยึดโยงกันโดยกฎระเบียบของการอยู่ร่วมกัน และชุมชนที่ยึดโยงกันด้วยกฎระเบียบนี้ จะทำให้ชุมชนนั้นเป็นชุมชนที่มีต้นทุนต่ำทางการพัฒนา (Knack, 2002: 744)

ท้ายที่สุดประการที่สาม ทุนทางสังคมสามารถช่วยลดความขัดแย้งในชุมชน ในหลายๆ ชุมชน พลเมืองจะถูกแบ่งแยกเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นมิตรกันทางการเมือง หรือมีกลุ่มที่แตกต่างกันทางศาสนาและเชื้อชาติ การมีทุนทางสังคมต่ำอาจทำให้การแบ่งแยกต่างๆ เหล่านี้มากขึ้นในชุมชน การมีทุนทางสังคมสูงจะช่วยนำไปสู่ความเต็มใจในการประสานรอยร้าวเหล่านั้น ดังนั้นทุนทางสังคมจะช่วยเพิ่มความร่วมมือ และมีบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกันซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจและความสามารถของเจ้าหน้าที่ของรัฐและสาธารณชนในการร่วมมือกัน ในอันที่จะทำให้ความเชื่อต่างๆ ที่มีร่วมกันนั้นมั่นคงขึ้น ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาชุมชนมีความก้าวหน้ามากขึ้น (World Bank, 2015; Boix and Posner, 2000: 19)

Putnam and Goss (2002: 4) กล่าวว่าทุนทางสังคมคือเครือข่ายทางสังคมและบรรทัดฐานที่สนับสนุนการดำเนินงานร่วมกัน ทุนทางสังคมอันประกอบไปด้วยความสัมพันธ์และประเพณีที่ก่อรูปปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคมมักประกอบด้วย 1. เครือข่ายทางสังคม (Social Network) คือการรวมตัวกันของปัจเจกซึ่งจะช่วยส่งเสริมและปกป้องความสัมพันธ์ส่วนบุคคล และ 2. ความเชื่อมั่นทางสังคม (Social Trust) คือเจตคติโดยรวมซึ่งก่อให้เกิดการติดต่อกันทางสังคมที่มากขึ้นและทำให้เจตคติโดยรวมเข้มแข็งขึ้น (World Bank, 2015: 1-4) ทุนทางสังคมซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญสององค์ประกอบ คือเครือข่ายทางสังคมและความเชื่อมั่นทางสังคม ที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นองค์ประกอบทางโครงสร้างและทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งสองนี้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกล่าวคือ นักวิชาการมีความเชื่อว่าเครือข่ายทางสังคมจะสร้างบรรทัดฐานแบบแลกเปลี่ยนและส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมั่นทางสังคม แม้ว่าความเชื่อมั่นทางสังคมเองก็อาจช่วยเพิ่มให้เกิดเครือข่ายทางสังคมได้ด้วยก็ตาม ดังนั้นความเชื่อมั่นทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมจึงเป็นแก่นของทุนทางสังคม

นักวิชาการด้านทุนทางสังคมกล่าวว่า เครือข่ายทางสังคม (Social Network) มีรูปแบบแตกต่างกัน Putnam and Goss (2002: 10) แบ่งประเภทเครือข่ายทางสังคมเป็นสี่ประเภท คือ แบบเป็นทางการกับแบบไม่เป็นทางการ (Informal VS Formal) แบบหนาและแบบเบาบาง (Thin VS Thick) แบบมองเข้าไปภายในกับแบบมองออกไปข้างนอก (Inward-looking VS Outward-looking) แบบการเชื่อมต่อกับแบบเป็นพันธะ (Bridging VS Bonding) ประเภทเครือข่ายทางสังคมที่แตกต่างกันทำให้เกิดผลต่างกันต่อบรรทัดฐานร่วมและความเชื่อมั่น เครือข่ายทางสังคมที่มีการก่อตัวแบบแนวตั้งหรือตามสายการบังคับบัญชา จะทำให้เกิดการมุ่งผลประโยชน์แบบแคบๆ แบบความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ และอาจปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูล รวมถึงวัตถุดิบและทรัพยากรซึ่งใช้ในการช่วยสนับสนุนชุมชน (World Bank, 2015: 2) งานวิจัยก่อนหน้านี้ (Pharr, 2000: 175; Warren, 2001: 45) พบว่าเครือข่ายทางสังคมในแนวราบที่สมาชิกมีสถานะเท่าเทียมกัน สามารถสร้างบรรทัดฐานแบบแลกเปลี่ยนและสร้างความเชื่อมั่นทางสังคมได้มากที่สุด การศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับทุนทางสังคม จะมุ่งเน้นการศึกษาไปที่เครือข่ายแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการและพบว่าเครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการจะส่งเสริมทุนทางสังคมมากกว่า Putnam and Goss (2002: 9) กล่าวว่ากลุ่มไม่เป็นทางการมีแนวโน้มที่จะ “มีบทบาทในการขัดเกลาทางสังคมที่สร้างนิสัยของกสมีส่วนร่วมให้ประชาชน” จากงานที่กล่าวมานี้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาเครือข่ายทางสังคมแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้เห็นรูปแบบของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไทยในเครือข่ายทางสังคมเหล่านี้ ศึกษาว่าเครือข่ายทางสังคมเหล่านี้จะมีผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่เพียงใด

ความเชื่อมั่นทางสังคม (Social Trust) เป็นองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมของทุนทางสังคม ซึ่งหมายความว่าถึงเจตคติโดยรวมของปัจเจกที่มีต่อเพื่อนประชากรด้วยกัน (Cook, 2001: 82) นักวิชาการด้านทุนทางสังคมกล่าวว่า มีความเชื่อมั่นทางสังคมหลายแบบ และความเชื่อมั่นทางสังคมแต่ละแบบก็ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนในระดับที่ต่างกัน (Uslaner, 2002: 14; Cook, 2001: 77) ความเชื่อมั่นในคนแปลกหน้าหรือคนที่ไม่รู้จัก สามารถส่งผลต่อความเป็นพลเมือง (Civil Society) และการมีส่วนร่วม ความเชื่อมั่นทางสังคมประเภทนี้ ซึ่งเรียกว่าความเชื่อมั่นทางสังคมโดยทั่วไป (Generalized Trust) สร้างขึ้นมาจากการมีความปรารถนาดีที่มีให้กับคนที่ไม่รู้จักกันมาก่อน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีความแตกต่างกันมากกว่าคนที่มีความเหมือนกัน ในทางกลับกัน ประเภทของความเชื่อมั่นทางสังคมในปัจเจกหรือกลุ่มแบบเฉพาะเจาะจงหรือแบบคับแคบ (Particularized Trust) อาจไม่ก่อให้เกิดชุมชนของพลเมือง ความเชื่อมั่นทางสังคมประเภทนี้ ซึ่งมักเรียกว่าความเชื่อมั่นแบบเฉพาะเจาะจง มักจะเกิดขึ้นในกลุ่มคนที่มีความคล้ายคลึงทาง

ประชากร หรือคนที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมที่เหมือนกัน ความเชื่อมั่นทางสังคมแบบเฉพาะเจาะจง มีแนวโน้มที่จะสร้างความคาดหวังในความปรารถนาดีภายในกลุ่มสมาชิกของตน และสร้างความไม่เชื่อมั่นไว้ว่างใจในกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มตน ความเชื่อมั่นทางสังคมแบบเฉพาะเจาะจง อาจกล่าวได้ว่าไม่ส่งเสริมให้เกิดทุนทางสังคม (Levi, 2005: 47) บทความนี้มุ่งศึกษาความเชื่อมั่นทางสังคมทั้งแบบทั่วไปและแบบเฉพาะเจาะจง เพื่อศึกษาว่าความเชื่อมั่นทางสังคมทั้งสองแบบนี้ มีผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่

3. การออกแบบการวิจัยและการวัดผลการศึกษา

ในบทความนี้ มีการตั้งสมมติฐานว่าพลเมืองของจังหวัดที่ประชาชนเข้าร่วมเครือข่ายทางสังคมและมีบรรทัดฐานของความเชื่อมั่นทางสังคมสูงก็จะมีแนวโน้มที่จะมีศักยภาพสูงในการพัฒนาด้วย กล่าวคือประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้อย่างทั่วถึงมากกว่าจังหวัดที่มีเครือข่ายทางสังคมและมีความเชื่อมั่นทางสังคมที่ต่ำกว่า ข้อมูลที่ใช้เก็บมาจากการทำสำรวจในระดับจังหวัดในปีพ.ศ.2559 ประชากรคือประชาชนทุกภูมิภาคในประเทศไทย กลุ่มตัวอย่างคือประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 2,320 คน จาก 29 จังหวัด² และได้รับแบบสอบถามคืนมาจำนวน 2,025 ฉบับ โดยคิดเป็นอัตราที่ได้รับแบบสอบถามคืน 87.3%

ในการศึกษา จังหวัด 29 จังหวัดได้รับการสุ่ม ซึ่งในจำนวนนี้รวมจังหวัดสี่จังหวัดในภาคกลาง สี่จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามจังหวัดในภาคตะวันตก หกจังหวัดในภาคเหนือ และเจ็ดจังหวัดในภาคอีสาน รวมทั้งห้าจังหวัดในภาคใต้ (ดูรายชื่อจังหวัดได้ในภาคผนวก 1) ในแต่ละจังหวัดสี่ตำบลจะถูกสุ่มตัวอย่าง และแต่ละตำบลจะสุ่มอีกสองหมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านประชาชนจะถูกเลือกมาสิบคน โดยวิธีสุ่มแบบไม่เฉพาะเจาะจง นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับจังหวัดอย่างน้อยหนึ่งคนจะตอบแบบสอบถามในส่วนข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัด

จากการสำรวจ มีสี่คำถามที่จะใช้วัดการมีส่วนร่วมของประชาชนในเครือข่ายทางสังคม คำถามเหล่านี้เป็นคำถามที่ใช้ถามกันอย่างกว้างขวางในการวัดการมีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคมในประเทศไทย (เช่น Asian Barometer Survey³; World Bank, 2003: 3-5) คำถามแรก ถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในเครือข่ายทางสังคมอย่างเป็นทางการ “ท่านเป็นสมาชิกที่มีบทบาทในองค์กรหรือกลุ่มที่เป็นทางการหรือไม่” คำถามที่สอง ผู้ตอบคำถามจะต้องระบุชื่อสมาคมองค์กรหรือกลุ่มทางสังคมที่เป็นทางการที่ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นสมาชิก อย่างน้อยสามองค์กรหรือกลุ่ม คำถามที่สามถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ “ท่านเป็นสมาชิกที่มีบทบาทขององค์กรหรือกลุ่มที่ไม่เป็นทางการหรือไม่” และในคำถามที่สี่ ผู้ตอบจะต้องระบุชื่อสมาคมองค์กรหรือกลุ่มที่ไม่เป็นทางการที่ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นสมาชิก อย่างน้อยสามองค์กรหรือกลุ่ม จากคำถามเหล่านี้ การสำรวจช่วยให้เราได้รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในเครือข่ายทางสังคมสี่แบบด้วยกันคือ 1.แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-involvement) 2. แบบมีส่วนร่วมในเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ (Informal-network Involvement) 3. แบบมีส่วนร่วมในเครือข่ายที่เป็นทางการ (Formal-network Involvement) และ 4. แบบมีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ (Full Involvement) การไม่มีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนไม่เป็นสมาชิกขององค์กรหรือกลุ่ม

² ประเทศไทยมี 76 จังหวัดและหนึ่งการปกครองรูปแบบพิเศษคือกรุงเทพมหานคร

³ Asian Barometer: A Comparative Survey of Democracy, Governance and Development. www.asianbarometer.org; Chong-min Park and Doh Chull Shin, 2003. “Social Capital and Democratic Citizenship: The Case of South Korea” Asian Barometer Working Paper Series No. 12, Taipei: National Taiwan University and Academic Sinica.

ใดเลยไม่ว่าจะเป็นองค์กรหรือกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประชาชนที่มีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ คือประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเท่านั้น ส่วนประชาชนที่มีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทางการ คือประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มที่เป็นทางการเท่านั้น ส่วนกลุ่มประชาชนที่มีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคมอย่างเต็มรูป ก็คือประชาชนที่เป็นสมาชิกขององค์กรหรือกลุ่มทั้งแบบที่เป็นทางการและแบบที่ไม่เป็นทางการ

ในการสำรวจเดียวกันนี้ มีคำถามที่ถามเกี่ยวกับการวัดความเชื่อมั่นทางสังคมสองคำถาม คำถามแรกถามเกี่ยวกับความเชื่อมั่นส่วนบุคคล “โดยทั่วไปแล้ว ท่านจะกล่าวได้หรือไม่ว่าคนทั่วไปมีความน่าเชื่อถือ หรือท่านไม่จำเป็นต้องระมัดระวังมากเกินไปในการติดต่อกับคนเหล่านั้น” คำถามแรกนี้มีการใช้กันกว้างขวางในแบบสำรวจความเชื่อมั่นทางสังคมในประเทศต่างๆหลายประเทศ (เช่น Knack and Keefer, 1997; World Bank, 2015: 3) คำถามที่สองวัดเจตคติต่อคนแปลกหน้า “ท่านจะเห็นด้วยหรือไม่กับคำกล่าวที่ว่า ในการทำงานกับใครสักคน การทำงานกับเพื่อนหรือเครือข่ายเป็นสิ่งพึงปรารถนามากกว่าการทำงานกับคนแปลกหน้า แม้ว่าคนแปลกหน้าคนนั้นจะมีคุณสมบัติดีกว่าเพื่อนหรือญาติ” คำถามที่สองนี้ ใช้กันในการสำรวจหลายประเทศ (เช่น Asian Barometer Survey, 2013; Knack and Keefer, 1997) เพื่อวัดความเชื่อมั่นในตัวคนแปลกหน้า จากคำถามทั้งสอง สามารถระบุ รูปแบบความเชื่อมั่นทางสังคมได้สี่ประเภทคือ 1.ความเชื่อมั่นทั่วไป (Generalized Trust) 2. ความเชื่อมั่นบนพื้นฐานความสามารถ (Competence-based Trust) 3. ความเชื่อมั่นบนพื้นฐานของข้อผูกพัน (Commitment-based Trust) 4. ความเชื่อมั่นที่เฉพาะเจาะจง (Particularized Trust) ในความเชื่อมั่นทั่วไป ประชาชนเชื่อว่า คนทั่วไปมีความน่าเชื่อถือและสามารถทำงานร่วมกันได้แม้จะเป็นคนแปลกหน้า ความเชื่อมั่นบนพื้นฐานความสามารถ หมายความว่าคนทั่วไปไม่น่าเชื่อถือ แต่คนเหล่านี้ก็สามารถร่วมงานกับเราได้บนพื้นฐานของความสามารถตามวิชาชีพและความสามารถทางเทคนิค ความเชื่อมั่นบนพื้นฐานของข้อผูกพัน หมายความว่าประชาชนเชื่อว่าคนส่วนใหญ่มีความน่าเชื่อถือ แต่ถ้าเลือกได้ ก็จะทำงานกับเพื่อนหรือญาติ ส่วนความเชื่อมั่นที่เฉพาะเจาะจง หมายความว่าคนส่วนใหญ่ไม่น่าเชื่อถือ และอยากจะทำงานเฉพาะกับแวดวงของเพื่อนหรือญาติเท่านั้น

4. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การวัดตัวแปรตาม

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับความเชื่อมั่นทางสังคม ที่มีต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระดับการวิจัยคือจังหวัดยี่สิบเก้าจังหวัด (ดูรายชื่อจังหวัดได้ในภาคผนวก 1) ผลการพัฒนาอย่างยั่งยืน วัดได้โดยการเข้าถึงบริการสาธารณะที่ทั่วถึงของประชาชน จังหวัดเป็นหน่วยงานที่เหมาะสมมากในการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเพราะแต่ละจังหวัดมีผลการดำเนินงานด้านเกิดการพัฒนาแตกต่างกัน เช่นเดียวกับในประเทศหลายๆ ประเทศ รัฐบาลกลางของไทยมอบหมายและกระจายอำนาจการจัดสินค้าและบริการสาธารณะลงไปสู่จังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้นำนโยบายไปปฏิบัติและรับผิดชอบในการจัดสรรสินค้าและบริการสาธารณะ เช่น การจัดระบบสาธารณสุขภาคการศึกษา สาธารณสุข และบริการสาธารณะพื้นฐานอื่นๆให้ประชาชนในจังหวัดในนามของรัฐบาลกลาง ดังเช่น ตัวอย่างในตารางที่ 1 บางจังหวัดสามารถจัดสรรสินค้าและบริการสาธารณะได้อย่างเพียงพอมากกว่าบางจังหวัด การพิจารณาจากการให้บริการของจังหวัดที่มีความเพียงพอแตกต่างกัน ทำให้เราสามารถศึกษาผลกระทบของทุนทางสังคมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตัวชี้วัดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ใช้ในที่นี้มีสี่ตัว 1. ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าถึงน้ำประปา 2. ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าถึงไฟฟ้า 3. จำนวนแพทย์ต่อประชากร 4. จำนวนปี

โดยเฉลี่ยในการเข้ารับการศึกษาของประชากรในช่วงอายุ 15-59 ปี เหตุผลสามข้อที่งานวิจัยชิ้นนี้เลือกตัวชี้วัดทั้งสี่ตัวก็คือ หนึ่ง ตัวชี้วัดเหล่านี้สามารถเปรียบเทียบกันได้ระหว่างจังหวัดต่างๆ สอง น้ำประปา ไฟฟ้า และการสาธารณสุข รวมไปถึงการศึกษาคือบริการสาธารณะที่ประชาชนมีความต้องการเป็นส่วนมากในทุกจังหวัด สาม หน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการนำนโยบายไปปฏิบัติและมีหน้าที่รับผิดชอบต่อการให้บริการและบำรุงรักษาสินค้าและบริการสาธารณะเหล่านี้ ตัวชี้วัดเหล่านี้ จึงได้นำมาใช้ในการดำเนินการศึกษาระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนของจังหวัด ตัวชี้วัดเหล่านี้นำมาจากฐานข้อมูลตัวชี้วัดด้านการพัฒนาระดับจังหวัดและกลุ่มจังหวัดของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัด (พ.ศ. 2559) และแหล่งข้อมูลภาครัฐอื่นๆ

การวัดตัวแปรอิสระ

เพื่อจะประมาณผลของเครือข่ายทางสังคมกับความเชื่อมั่นทางสังคมต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน งานวิจัยชิ้นนี้คำนวณจำนวนสัดส่วนของประชากรในแต่ละจังหวัดที่เข้าร่วมเครือข่ายทางสังคมแบบเป็นทางการ เครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ หรือการรวมเครือข่ายทางสังคมเต็มรูปแบบ และคำนวณจำนวนสัดส่วนของประชากรในจังหวัดที่อยู่ในกลุ่มของผู้มีความเชื่อมั่นทางสังคม ในรูปแบบต่างๆ คือ แบบที่มีความเชื่อมั่นทางสังคมแบบต่างๆ ไป แบบมีความเชื่อมั่นทางสังคมบนพื้นฐานความสามารถ และแบบที่มีความเชื่อมั่นทางสังคมบนพื้นฐานของข้อผูกพัน การวัดทำเพื่อประมาณระดับของการมีความเครือข่ายทางสังคม และระดับการมีความเชื่อมั่นทางสังคมของประชาชนในจังหวัด

ตัวแปรควบคุม

เพื่อจะระบุความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการพัฒนาได้อย่างแน่นอนมากขึ้น งานวิจัยนี้จึงได้กำหนดให้มีตัวแปรควบคุมสามตัวแปรคือ ทรัพยากรของรัฐ การกระจายอำนาจ และเศรษฐกิจและสังคม โดยตัวแปรทั้งสาม อาจส่งผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ทรัพยากรของภาครัฐ ตัวแปรควบคุมชุดแรกประกอบด้วยทรัพยากรภาครัฐ การพัฒนาในระดับจังหวัดจะดีขึ้นเมื่อจังหวัดมีทรัพยากรมากขึ้น จำนวนของทรัพยากรที่แต่ละจังหวัดมีจึงถูกใช้เป็นตัวแปรควบคุม การวัดในหมวดนี้รวมถึงงบประมาณในการพัฒนาจังหวัดที่จังหวัดได้รับจากรัฐบาลกลาง ความสามารถในการเบิกจ่ายงบประมาณรายจ่ายของจังหวัด (เพื่อวัดความสามารถของจังหวัดใดๆ ในการใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ) เงินสนับสนุนจากรัฐบาลกลางที่มีให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัด และรายได้ทั้งหมดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดนั้นๆ

การกระจายอำนาจ ตัวแปรควบคุมตัวที่สอง คือการกระจายอำนาจ ซึ่งในทฤษฎีการกระจายอำนาจ ระบุว่าเป็นหลักในการเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในระบบรวมอำนาจ เจ้าหน้าที่ของรัฐจะถูกแยกออกจากชุมชนที่ตนเองทำงานอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีการกระจายอำนาจ เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องมีตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนมากขึ้น จึงทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องมีความตอบสนองใกล้ชิดต่อความต้องการของชุมชน และเตรียมพร้อมในการตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น การกระจายอำนาจ จึงสามารถเพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Accountability) และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในการวิเคราะห์การกระจายอำนาจนั้น จะใช้เงินภาษีที่จัดเก็บโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของแต่ละจังหวัดคิดเป็นร้อยละของรายรับทั้งหมด เป็นตัวชี้วัดการกระจายอำนาจ (Schneider, 2003: 37) ยิ่งจังหวัดใดมีจำนวนภาษีที่จัดเก็บได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาก ก็ยิ่งนับว่ามีการกระจายอำนาจในระดับสูง เพราะหมายความว่า

จังหวัดมีอิสระจากการพึ่งพารัฐบาลกลางและผูกพันกับท้องถิ่นมากขึ้น การกระจายอำนาจของงบประมาณนี้สามารถทำให้เจ้าหน้าที่ในภาครัฐ ต้องมีความรับผิดชอบ (Accountability) มากขึ้นต่อประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งต้องตอบสนองต่อการให้ชุมชนที่ตนเองรับผิดชอบนั้นมีความอยู่ดีกินดีมากขึ้น

เศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่ระดับการพัฒนาเศรษฐกิจมีระดับสูงขึ้น ความต้องการในสินค้าและบริการสาธารณะก็จะมีระดับที่สูงขึ้นด้วยอย่างเป็นเหตุเป็นผลกัน ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัดต่อหัว (Per Capita GPP) จึงถูกนำมาใช้เป็นตัวแปรควบคุมอีกตัวหนึ่ง ความต้องการด้านสาธารณสุข ภูมิภาค การศึกษา และความต้องการในบริการสาธารณสุข น่าจะเพิ่มขึ้นในจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัดต่อหัวที่สูงกว่า จำนวนประชากรในจังหวัดและระยะทางวัดจากกรุงเทพมหานครถึงจังหวัดนั้นๆ ก็ถูกใช้เป็นตัวแปรควบคุมด้วยในแง่ของความต้องการสินค้าและบริการสาธารณะเช่นเดียวกันกับราคาของสินค้าและบริการสาธารณะ ความต้องการสินค้าและบริการสาธารณะ น่าจะสูงกว่าในจังหวัดที่มีจำนวนประชากรมากกว่า และอยู่ใกล้กรุงเทพมหานครมากกว่า เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมด้านการค้าและอุตสาหกรรมของไทย ต้นทุนในการจัดสินค้าและบริการสาธารณะหรือการสร้างสาธารณูปโภคควรจะสูงกว่าในจังหวัดที่อยู่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานคร

ตัวชี้วัดด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน	ค่าต่ำสุด*	ค่าสูงสุด*	ค่าเฉลี่ยในประเทศ**	จำนวนจังหวัด
ร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำประปาใช้	1.94	41.92	15.77	29
ร้อยละของครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้	59.91	110.78	88.41	29
ร้อยละของโรงพยาบาลที่ได้รับการรับรองคุณภาพ	28.57	100.00	74.76	29
จำนวนแพทย์ต่อประชากร	805	5,516	2,980	29
ร้อยละของโรงเรียนที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานการประกันคุณภาพ	53.57	91.91	73.21	29
จำนวนปีโดยเฉลี่ยของประชากรอายุ 15-59 ปี ที่เรียนในโรงเรียน	7.20	10.10	8.90	29

Note: * Lowest and highest values of twenty nine provinces under study; **The average of all seventy six provinces in Thailand.

Source: National Economic and Social Development Board, *Provincial Development Indicators Database*, 2016; Office for National Education Standards and Quality Assessment, *Schools Assessment Report*, 2016.

5. ผลการศึกษา

จากตารางที่สอง เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยอาศัยการวิเคราะห์ Multiple Regression โดยเป็นการศึกษาใน 29 จังหวัด โดยตัวแปรอิสระและตัวแปรตามเป็นข้อมูลในปี.ศ. 2559 จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางสถิติในทิศทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ จังหวัดที่ประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมเป็นสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทางการ ประชาชนในจังหวัดนั้นจะสามารถเข้าถึงบริการทางสังคมได้มาก โดยสามารถเข้าถึงบริการด้านน้ำประปา ไฟฟ้า ตลอดจนมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ส่วนจังหวัดที่ประชาชนจำนวนมากเป็นสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ ประชาชนในจังหวัดนั้นจะเข้าถึงบริการทางสังคมโดยเฉพาะบริการด้านไฟฟ้า ได้ดีกว่าจังหวัดที่ประชาชนเข้าร่วมเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการต่ำกว่า ส่วนจังหวัดที่ประชาชนจำนวนมากเป็นสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นจำนวนมาก ประชาชนในจังหวัดนั้นจะสามารถเข้าถึงบริการทางสังคมได้สูงในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นบริการด้านไฟฟ้า น้ำประปา และบริการสาธารณสุขและการศึกษา ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ สนับสนุนทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชี้ให้เห็นว่าการมีภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง จะส่งผลให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาคประชาชนกับภาครัฐ และทำให้ภาครัฐต้องมีความรับผิดชอบ (Accountability) ต่อประชาชนมากขึ้นซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในกรณีของความเชื่อมั่นทางสังคม (Social Trust) จากการศึกษาไม่พบความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างความเชื่อมั่นทางสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ จังหวัดที่ประชาชนจำนวนมากให้ความเชื่อมั่นและมีความไว้วางใจต่อบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของความเชื่อมั่นทั่วไป (Generalized Trust) ความเชื่อมั่นบนพื้นฐานความสามารถ (Competence-based Trust) ความเชื่อมั่นบนพื้นฐานของข้อผูกพัน (Commitment-based Trust) ก็ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ข้อค้นพบดังกล่าวนี้จึงไม่สนับสนุนทฤษฎีทุนทางสังคม แต่อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยอื่นๆ (Cook , 2001: 10) พบว่าความเชื่อมั่นทางสังคม อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคม และเครือข่ายทางสังคมจะเป็นปัจจัยเหตุที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้นความสำคัญของปัจจัยด้านความเชื่อมั่นทางสังคมจึงต้องมีการศึกษาต่อไป

กรณีตัวแปรควบคุม (Control Variables) จากการศึกษาพบว่า มีตัวแปรควบคุมเพียงสองตัวแปร ที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การกระจายอำนาจ และผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัดต่อหัว (Per Capita GPP) กล่าวคือการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น (โดยวัดจาก สัดส่วนของรายได้จากภาษีที่ท้องถิ่นเป็นผู้จัดเก็บเอง เมื่อเทียบกับรายได้ทั้งหมด) มีความสัมพันธ์ในทิศทางบวกกับการเข้าถึงบริการสาธารณะโดยเฉพาะบริการด้านไฟฟ้าและน้ำประปาซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวนี้สนับสนุนทฤษฎีการกระจายอำนาจ (Decentralization Theory) ที่ชี้ให้เห็นว่า การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นทำให้หน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นต้องพยายามตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัดต่อหัว จะมีความสัมพันธ์ในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยจังหวัดที่ประชาชนมีรายได้สูง ก็มักจะเป็นจังหวัดที่ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะโดยเฉพาะ ประปา ไฟฟ้า การสาธารณสุขและการศึกษาได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่าทรัพยากรภาครัฐในจังหวัด ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ จังหวัดที่มีทรัพยากรมาก เช่น มีงบประมาณจังหวัดสูง มีความสามารถในการเบิกจ่ายงบประมาณที่สูง และมีรายได้ที่สูง ก็ได้เป็นการรับประกันว่าทรัพยากรที่มากขึ้นนั้น จะถูกนำไปใช้ในการพัฒนาโดยเฉพาะการเพิ่ม

การเข้าถึงในบริการสาธารณะของประชาชน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมและการกระจายอำนาจเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของจังหวัด

ตาราง 2 ทุนทางสังคมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

Dependent Variable: Sustainable Development				
	Percent of households having access to tap water (Coefficients β)	Percent of households having access to electricity (Coefficients β)	Doctor per 1,000 population ratio (Coefficients β)	Average years of schooling of population ages 15-59 (Coefficients β)
<u>Independent variables</u>				
Social networks				
Formal network involvement	0.190 (2.21)*	0.213 (2.58)*	0.132 (0.87)	0.208 (2.88)*
Informal network involvement	0.051 (0.82)	0.169 (2.14)*	0.061 (0.66)	0.112 (0.12)
Full involvement	0.226 (2.09)*	0.350 (3.70)**	0.276 (2.04)*	0.320 (2.69)*
Social trust				
Generalized trust	-0.080 (-0.84)	-0.231 (-1.31)	0.114 (0.55)	-0.221(-0.98)
Commitment-based trust	-0.026 (-0.45)	-0.046 (-0.97)	-0.087 (0.78)	-0.082 (-0.34)
Competence-based trust	-0.033 (-0.38)	-0.092 (-0.55)	0.029 (0.51)	0.210 (0.45)
Government resources				
Provincial development budget (in million baht)	0.122 (0.65)	0.132 (0.10)	-0.098 (-0.91)	0.150 (0.1.)
Budget disbursement rate	-0.010 (-0.27)	0.075 (0.63)	-0.121 (-0.42)	0.243 (0.54)
Central government subsidy (in million baht)	0.138 (0.85)	0.093 (0.11)	-0.109 (-0.74)	-0.160 (-0.37)
Total revenue received by local governments (in million baht)	-0.145 (-0.45)	0.089 (0.10)	-0.061 (-0.67)	0.094 (0.86)
Decentralization				
Tax revenue collected by local governments as percentage of total revenue	0.299 (2.54)*	0.276 (2.51)*	0.044 (0.33)	0.020 (0.43)
Socio-economic variables				
Per capita GPP	0.334 (3.78)**	0.441 (2.28)*	0.420 (3.55)**	0.267 (3.88)**
Size of population (in million)	-0.012 (-0.14)	-0.188 (-1.22)	0.057 (0.22)	0.099 (0.38)
Distance from Bangkok (km)	0.236 (1.09)	0.077 (0.82)	0.154 (0.79)	0.047 (0.87)
N	29	29	29	29
Adjusted R square	0.531	0.612	0.445	.503
F	8.981	16.150	.888	8.876

6. สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามแนวความคิดของ Putnam (1993) ทุนทางสังคมซึ่งวัดโดยการมีเครือข่ายทางสังคม (Social Network) และความเชื่อมั่นทางสังคม (Social Trust) จะมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือในสังคมที่มีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งประชาชนก็มักจะเข้าถึงบริการด้านการศึกษาและสาธารณสุข ตลอดจนมีโรงเรียนที่มีมาตรฐานดีและมีอัตราอาชญากรรมที่ลดลง งานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเอาแนวความคิดของ Putnam มาศึกษาในกรณีประเทศไทยโดยศึกษาทุนทางสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนใน 29 จังหวัด จากการศึกษาพบว่า จังหวัดที่มีทุนทางสังคมสูง มักจะมีระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืนสูงกว่าจังหวัดที่มีทุนทางสังคมต่ำกว่า กล่าวคือประชาชนในจังหวัดเหล่านั้นสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะโดยเฉพาะการเข้าถึงไฟฟ้า ประปา การศึกษาและการสาธารณสุขได้ดีขึ้น ดังนั้นทุนทางสังคมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

นอกจากปัจจัยด้านทุนทางสังคมแล้ว งานวิจัยยังพบว่าการกระจายอำนาจมีผลในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น (โดยวัดจากสัดส่วนของรายได้จากภาษีที่ท้องถิ่นเป็นผู้จัดเก็บเอง เมื่อเทียบกับรายได้ทั้งหมด) มีความสัมพันธ์ในทิศทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการเข้าถึงบริการสาธารณะโดยเฉพาะบริการด้านไฟฟ้าและน้ำประปา ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวนี้สนับสนุนทฤษฎีการกระจายอำนาจ (Decentralization Theory) ที่ชี้ให้เห็นว่า การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นทำให้หน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นต้องพยายามตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ทรัพยากรของรัฐในจังหวัดไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน กล่าวคือ จังหวัดที่มีทรัพยากรมากขึ้น เช่น มีงบประมาณจังหวัดสูง มีความสามารถในการเบิกจ่ายงบประมาณที่สูง และมีการมีรายได้ของท้องถิ่นที่สูง ก็ได้เป็นการรับประกันว่าทรัพยากรที่มากขึ้นนั้น จะถูกนำไปใช้ในการพัฒนาโดยเฉพาะการเพิ่มการเข้าถึงในบริการสาธารณะของประชาชน ข้อค้นพบดังกล่าวนี้จึงยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางสังคมและการกระจายอำนาจ โดยชี้ให้เห็นว่าการเพิ่มทรัพยากรให้แก่จังหวัด เช่นการเพิ่มงบประมาณจังหวัดให้สูงขึ้น หรือการเพิ่มประสิทธิภาพในการเบิกจ่ายงบประมาณแต่เพียงอย่างเดียว ไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นได้จริง จำเป็นต้องมีการส่งเสริมให้เกิดทุนทางสังคม ตลอดจนการกระจายอำนาจให้มากขึ้น จึงเป็นการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อประชาชนของภาครัฐ (Accountability) ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

References

- Asian Barometer: A Comparative Survey of Democracy, Governance and Development.
Retrieved from www.asianbarometer.org. on 10 December, 2012.
- Boix, Carles and Daniel N. Posner. 2000. Making Social Capital Work: A Review of Robert Putnam's Making Democracy Work: Civic traditions in Modern Italy. *The Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University*, Paper no. 96, June 2000.
Retrieved from <http://www.WEB/cfiapubs/pdfs/boc01.html>, on 30 November 2016.
- Cook, Karen S. (2001). *Trust in Society*, New York: Russell Sage Foundation.
- Knack, Stephen and Philip Keefer. 1997. "Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation," *The Quarterly Journal of Economics*. Vol.112, No.4: 1251-1288.
- Meadows, Donella, H. et al (1972) **The Limits to Growth**. Universe Book. New York. Retrieved from http://collections.dartmouth.edu/published-derivatives/meadows/pdf/meadows_ltg-001.pdf. On 17 December, 2016.
- Pharr, Susan J. 2000. "Officials' Misconduct and Public Distrust: Japan and the Trilateral Democracies" in Susan J. Pharr and Robert D. Putnam (eds.) *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton, NJ: Princeton University Press, 173-201.
- Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Schneider, Aaron. 2003. "Decentralization: Conceptualization and Measurement" *Studies in Comparative International Development*. Vol. 38, No.3, 32-56.
- Warren, Mark E. 2001. *Democracy and Association*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- World Bank. 2015. *Social Capital in Poverty Reduction and Economic Development*.
Retrieved from <http://www.worldbank.org/socialdevelopment>, on 25 October, 2016.
- World Bank. 2015. *Rural Population Data*. Retrieved from <http://www.dataworldbank.org>, on November 10, 2016.
- Uslaner, Eric M. 2002. *The Moral Foundations of Trust*, New York: Cambridge University Press.

ภาคผนวก 1 รายชื่อจังหวัด

<u>ภาคกลาง</u> อ่างทอง ลพบุรี ชัยนาท สมุทรสาคร	<u>ภาคเหนือ</u> ลำปาง อุตรดิตถ์ พะเยา แม่ฮ่องสอน อุทัยธานี ตาก	<u>ภาคใต้</u> นครศรีธรรมราช กระบี่ สุราษฎร์ธานี สงขลา นราธิวาส
<u>ภาคตะวันออก</u> จันทบุรี ตราด นครนายก สระแก้ว	<u>ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</u> บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี อุดรธานี หนองคาย มหาสารคาม	
<u>ภาคตะวันตก</u> กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี		

ธรรมาภิบาลกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในอาเซียน

พลภัทร บุราคม¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้พัฒนาตัวชี้วัดด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยอาศัยวิธีการวิเคราะห์ของ Dasgupta (2001) และ Hamilton and Ruta (2006) จากตัวชี้วัดดังกล่าว พบว่า ถึงแม้ประเทศสมาชิก ASEAN จะมีการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนสูง ส่งผลให้มีผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจที่ดี โดยมีระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูง แต่ถ้าวเคราะห์ถึงระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยใช้ Genuine Wealth Index (GWI) มาวัดแล้วจะพบว่า ประเทศต่างๆ มีระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนแตกต่างกันมาก และจากการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลทำให้ระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศต่างๆ แตกต่างกัน ก็พบว่า ปัจจัยด้านสถาบัน คือ ระดับการมีธรรมาภิบาลที่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้นเป้าหมายการส่งเสริมการมีธรรมาภิบาลที่ดี จึงควรเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของ ASEAN

¹ อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

1. แนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น เป็นแนวความคิด ที่มีผู้คนพูดถึงกันเป็นอย่างมาก แต่อะไรคือการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ก่อนนั้นเมื่อคนพูดถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน ก็มักจะให้ความสำคัญกับมิติด้านสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีความสำคัญ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาอุตสาหกรรม ในช่วงที่ผ่านมา ได้มีส่วนสำคัญในการทำลายสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติลงอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ ป่าไม้ ดิน อากาศ แร่ธาตุ ตลอดจนแหล่งพลังงานต่าง ๆ

ในช่วงทศวรรษที่ 1970 ได้มีนักวิชาการที่มีชื่อเสียง ทั้งในสาขาวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมตัวกันในชื่อ The Club of Rome และได้ตีพิมพ์ผลงานที่ชื่อว่า The Limits to Growth ขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าโลกเรานั้นมีทรัพยากรจำกัด และถ้าเรายังคงใช้ทรัพยากรที่จำกัดในระดับที่เป็นอยู่ ก็จะไปสู่ความหายนะของโลกได้ จากข้อคิดดังกล่าวจึงนำไปสู่การให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบัน โดยไม่ลดขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนในอนาคต” ดังนั้น การพัฒนาและการรักษาสีงแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาควบคู่กันไป

ในช่วงทศวรรษที่ 1980 ที่ประชุมใหญ่องค์การสหประชาชาติ ได้มองเห็นถึงปัญหาความเสื่อมโทรมลงอย่างรุนแรงของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือ Brundtland Commission ขึ้นเพื่อ ผลักดันให้เกิดแนวทางในการสร้างความร่วมมือกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ข้อเสนอของคณะกรรมการดังกล่าว ก็คือสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ กล่าวคือ “สิ่งแวดล้อมเปรียบเสมือนกับที่ที่เราอยู่อาศัย ส่วนการพัฒนามาก็คือ การที่เราพยายามปรับปรุงส่วนต่าง ๆ ทั้งหมด ของที่ที่เราอยู่อาศัยให้ดีขึ้น” จากข้อเสนอดังกล่าวทำให้เกิดความหมายใหม่ของการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ควรจำกัดอยู่แค่เพียง การรักษาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเท่านั้น แต่จะต้องอาศัยการพัฒนาที่ยั่งยืน ในทั้งมิติด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้น นอกจากจะต้องให้ความสำคัญกับ ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังต้องให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาความยากจน ความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย ตลอดจนการกระจายความมั่งคั่ง ที่เหมาะสมอีกด้วย เพื่อให้ประชาชนใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังนั้น สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม จึงถูกกำหนดให้เป็นสามเสาหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืนในปัจจุบัน

ข้อเสนอของ Brundtland Commission นี้ได้ถูกนำไปขยายผลอย่างกว้างขวาง ทั้งใน Earth Summit ที่จัดขึ้นที่เมือง Rio de Janeiro ในปี 1992 ตลอดจนถูกนำไปกำหนดเป็นเป้าหมายของการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ ได้แก่ Millennium Development Goals (MDGs) ซึ่งเน้นถึงการลดปัญหาความยากจนและการลดอัตราการตายของทารก และการส่งเสริมความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย และต่อมาในปี 2015 องค์การสหประชาชาติก็ได้กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนภายหลังปี 2015 หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) ขึ้น โดยเน้นถึงการลดปัญหาความยากจน ความเสมอภาคในการเข้าถึงการศึกษาและสาธารณสุข การพัฒนาเมืองและถิ่นฐานมนุษย์ที่ยั่งยืน การรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน และการส่งเสริมการมีธรรมาภิบาลและความเสมอภาคในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เป็นต้น

จากเป้าหมายเหล่านี้จึงเห็นได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น หมายถึงการพัฒนาที่เชื่อมโยงความเสมอภาคทางสังคม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการมีสิ่งแวดล้อมที่ดีเข้าด้วยกัน ให้ไปด้วยกันนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าข้อเรียกร้องให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นสิ่งที่ดี แต่การนำเอาเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนเหล่านี้มาปฏิบัติ ให้เกิดผลได้จริงนั้นก็ไม่ใช่เรื่องง่าย วัตถุประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้ จึงต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมาภิบาล (Governance) กับการพัฒนาที่ยั่งยืนมนบริบทของ ASEAN โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาสามประการดังต่อไปนี้

1. การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของ ASEAN
2. ผลกระทบของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของ ASEAN ต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยวัดจาก Genuine Wealth Index (GWI)
3. ศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของอาเซียน

เป้าหมายของงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของ ASEAN โดยการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน จะส่งผลให้ประเทศสมาชิกอาเซียนมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูง แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศสมาชิกอาเซียน ก็มีความแตกต่างอย่างมากในระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยวัดจาก GWI โดยประเทศที่มีระดับการพัฒนาด้านธรรมาภิบาลที่ดี ก็จะมีแนวโน้มที่มีระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนสูงกว่าประเทศที่มีระดับธรรมาภิบาลต่ำกว่า

2. ความเป็นมาของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของอาเซียน

ASEAN หรือ สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นตามปฏิญญากรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2510 มีประเทศสมาชิกรวม 10 ประเทศ แบ่งเป็นสมาชิกอาเซียนเดิม 6 ประเทศ คือ บรูไนดารุสซาลาม อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย และประเทศสมาชิกอาเซียนใหม่ 4 ประเทศ คือ กัมพูชา ลาว พม่า และเวียดนาม หรือเรียกสั้นๆ ว่ากลุ่ม CLMV (Cambodia, Laos, Myanmar, Vietnam)

อาเซียนก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์แรกเริ่ม เพื่อสร้างสันติภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในช่วงที่มีสงครามอินโดจีนและภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ โดยการก่อตั้งอาเซียนมีจุดประสงค์ร่วมกันเพื่อส่งเสริมให้อาเซียนเป็นภูมิภาคที่มีความสงบสุข มีอิสรภาพและเป็นกลาง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อสิ้นสุดสงครามอินโดจีนลง และเมื่อการค้าระหว่างประเทศมีแนวโน้มการกีดกันทางการค้าที่รุนแรงมากขึ้น ประเทศสมาชิกอาเซียนก็ได้หันมามุ่งเน้นกระชับและขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างกันมากขึ้น เพื่อลดการพึ่งพาทางการค้าและการลงทุนกับประเทศพัฒนาแล้ว โดยที่ผ่านมานั้น ประเทศสมาชิกอาเซียนมักมีการค้าและการลงทุนกับประเทศพัฒนาแล้วโดยเฉพาะ สหรัฐอเมริกา ยุโรปและญี่ปุ่นเป็นหลัก การกีดกันทางการค้าทั้งในรูปของภาษีและไม่ใช่ภาษี ตลอดจนการกำหนดมาตรฐานสินค้าที่สูงมากขึ้นในประเทศพัฒนาแล้ว ส่งผลให้ประเทศสมาชิกอาเซียนพยายามหันมาส่งเสริมการค้าและการลงทุนระหว่างกันให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อลดการพึ่งพาประเทศพัฒนาแล้ว (Plummer, 2009: 89)

3. นโยบายการเปิดเสรีทางการค้าของอาเซียน

การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนของประเทศสมาชิกอาเซียน ได้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2535 และ 2541 โดยมีการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area: AFTA) ขึ้นในปี พ.ศ. 2535 และมีการจัดทำข้อตกลงว่าด้วยเขตการลงทุนอาเซียน (ASEAN Investment Area: AIA) ขึ้นในปี พ.ศ. 2541

ในกรอบของ AFTA นั้น ได้เน้นให้ประเทศสมาชิกอาเซียนเปิดเสรีทางการค้าให้กับสินค้าและบริการต่างๆ ที่ผลิตในอาเซียนประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยมีเป้าหมายการลดกำแพงภาษีเป็นขั้นตอนดังนี้ สำหรับประเทศสมาชิกอาเซียนเดิม 6 ประเทศ ได้กำหนดให้ในปี พ.ศ. 2546 (ค.ศ. 2003) ให้ลดภาษีเหลือ 0% สำหรับสินค้าน้อยละ 60 ที่อยู่ในบัญชีการลดภาษี (inclusion list) ปี พ.ศ. 2550 (ค.ศ. 2007) ให้ลดภาษีเหลือ 0% สำหรับสินค้าน้อยละ 80 ที่อยู่ในบัญชีการลดภาษี และในปี พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 2010) ให้มีการลดภาษีเหลือ 0% สำหรับสินค้า ร้อยละ 100 ที่อยู่ในบัญชีการลดภาษี

สำหรับประเทศสมาชิกใหม่ในอาเซียน CLMV ได้มีการกำหนดให้ปี พ.ศ. 2546 (ค.ศ. 2003) ให้เวียดนามลดภาษีเหลือ 0 – 5% ให้มากรายการที่สุด ปี 2548 (ค.ศ. 2005) ให้ลาวและเมียนมาร์ลดภาษีเหลือ 0 – 5% ให้มากรายการที่สุด และในปี 2550 (ค.ศ. 2007) ให้กัมพูชาลดภาษีเหลือ 0 – 5% ให้มากรายการที่สุด และในปี พ.ศ. 2558 (ค.ศ. 2015) กำหนดให้ประเทศ CLMV ทั้งหมดลดภาษีเหลือ 0% สำหรับสินค้าน้อยละ 100 ที่อยู่ในบัญชีการลดภาษี (กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ 2551: 12 – 13)

นอกจากการเปิดเสรีทางการค้ากับประเทศภายในกลุ่มสมาชิกอาเซียนแล้ว ประเทศสมาชิกอาเซียนยังมีนโยบายเปิดเสรีทางการค้ากับประเทศนอกกลุ่มสมาชิกอีกด้วย โดยเน้นส่งเสริมการจัดทำเขตการค้าเสรีและความเป็นหุ้นส่วนเศรษฐกิจกับประเทศภายนอกอาเซียนอย่างกว้างขวาง เพื่อดึงดูดการค้าและการลงทุนจากประเทศภายนอกอาเซียนด้วย ตัวอย่างเช่น การจัดทำแผนการค้าเสรีอาเซียน – จีน ความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจอาเซียน – ญี่ปุ่น เขตการค้าเสรีอาเซียน – สาธารณรัฐเกาหลี เขตการค้าเสรีอาเซียน – ออสเตรเลีย – นิวซีแลนด์ และเขตการค้าเสรีอาเซียน – อินเดีย เป็นต้น (กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ 2551: 132)

4. ผลของนโยบายการเปิดเสรีด้านการค้าของประเทศสมาชิกอาเซียน

จากการที่ประเทศสมาชิกอาเซียน มีนโยบายเปิดเสรีทางการค้าอย่างกว้างขวางดังกล่าว จึงส่งผลให้กำแพงภาษี (tariff) ของประเทศสมาชิกอาเซียนมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ตารางที่ 4.1 แสดงให้เห็นถึงอัตราภาษีศุลกากรขาเข้าโดยเฉลี่ย (mean tariff rates) ของประเทศสมาชิกอาเซียน โดยเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ที่สำคัญในเอเชีย จากตารางจะเห็นได้ว่าการค้าเสรีของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยสิงคโปร์เป็นประเทศที่มีอัตราภาษีศุลกากรต่ำที่สุด โดยมีอัตราใกล้เคียงกับ 0% มาตลอดในช่วงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 จนถึง 2006 ส่วนในประเทศสมาชิกอาเซียนอื่นๆ อัตราภาษีศุลกากรขาเข้าก็มีแนวโน้มลดลงจากเฉลี่ยประมาณร้อยละ 30 ในปี ค.ศ. 1980 มาอยู่ที่ประมาณเพียงร้อยละ 6-10 ในปี 2006

ตารางที่ 4.1 อัตราภาษีศุลกากรนำเข้าโดยเฉลี่ย (mean tariff rates) ของประเทศสมาชิกอาเซียนโดยเปรียบเทียบ 1980 - 2006

ประเทศ	Mean tariff rates			
	1980	1990	1999	2006
East Asia				
China	49.5	40.3	17.5	8.9
Hong Kong	0	0	0	0
Japan	9.5	6.9	6.6	n.a.
S. Korea	20.4	13.3	9.4	9.1
Taiwan	n.a.	9.7	9.7	n.a.
ASEAN				
Indonesia	29.0	23.3	11.9	6.0
Malaysia	10.6	13.0	9.1	6.2
Philippines	38.0	24.3	10.2	5.4
Singapore	0.3	0.4	0.4	0
Thailand	32.3	40.8	27.6	10.8
Vietnam	40.1	38.6	29.5	17.2
South Asia				
Bangladesh	99.0	102.0	22.1	15.5
India	74.3	79.2	32.9	16.8
Pakistan	77.6	58.8	n.a.	14.8
Sri Lanka	41.3	26.9	20.0	11.0

ที่มา: Seiji Naya. *The Asian Development Experience: Overcoming Crisis and Adjusting to Change*. Manila: Asian Development Bank, 2008: 162 – 163.

และถ้าเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ นอกอาเซียนจากตารางจะพบว่าอัตราของกำแพงภาษีของประเทศสมาชิกอาเซียนมีแนวโน้มอยู่ในระดับต่ำเทียบเคียงได้กับประเทศหลักๆ ในเอเชียตะวันออก และต่ำกว่าประเทศในเอเชียใต้ การมีอัตราภาษีที่ต่ำนี้ น่าส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ ตลอดจนส่งผลเป็นการดึงดูดการลงทุนและการค้าจากต่างประเทศเข้ามาสู่อาเซียนอีกด้วย

ตารางที่ 4.2 แสดงให้เห็นถึงข้อมูลการส่งออกและนำเข้าของอาเซียน จากตารางจะเห็นว่า ประการแรก มูลค่าของการค้าระหว่างประเทศของอาเซียนมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น กล่าวคือ เพิ่มจาก 706,480 US\$ million ในปี ค.ศ. 1996 มาเป็นถึง 824,539 ล้าน และ 2,045,731 ล้าน ในปี 2003 และ 2010 ตามลำดับ ประการที่สอง ประเทศสมาชิกอาเซียนยังมีแนวโน้มที่พึ่งพาการค้าระหว่างประเทศเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ประเทศสมาชิกอาเซียนโดยส่วนใหญ่มีเศรษฐกิจภายในค่อนข้างเล็ก กล่าวคือ ประเทศสมาชิกอาเซียนมีแนวโน้มที่มีสัดส่วนของการส่งออกและการนำเข้าต่อ GDP เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือในช่วงก่อนวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 (ค.ศ. 1997) สัดส่วนของการส่งออกคิดเป็นร้อยละของ GDP อยู่ที่ร้อยละ 49.4 ในขณะที่การนำเข้าต่อ GDP อยู่ที่ร้อยละ 45.7 แต่หลังจากวิกฤตเศรษฐกิจ GDP มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่การส่งออกยังมีการขยายตัว ส่งผลให้การส่งออกต่อ GDP ขยายตัวเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 65.6 62.7 และ 68.4 ในปี ค.ศ. 1998 2003 และ 2010 ตามลำดับ การนำเข้าของประเทศสมาชิกอาเซียนต่อ GDP ก็มีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มสูงขึ้น เช่นเดียวกันในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ โดยเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 53.7 51.5 และ 64.6 ในปี ค.ศ. 1998 2003 และ 2010 ตามลำดับ จากตารางที่ 4.2 จึงแสดงให้เห็นว่าการค้าระหว่างประเทศในประเทศอาเซียนมีการขยายตัวมากขึ้นและประเทศสมาชิกอาเซียนก็มีแนวโน้มที่พึ่งพาการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น โดยสัดส่วนของการค้าระหว่างประเทศต่อ GDP มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามอาเซียนในภาพรวมก็ยังคงมีการเกินดุลทางการค้าระหว่างประเทศ เนื่องจากการขยายตัวของอุปสงค์ต่อสินค้าจากอาเซียนยังคงมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 4.2 มูลค่าการค้า การส่งออกและการนำเข้าของอาเซียน

ตัวชี้วัด	จำนวน/ร้อยละ	1996	1997	1998	2003	2008	2010
Total trade	US\$ million	706,480	716,441	576,108	824,539	1,897,127	2,045,731
Ratio to GDP	Share of trade to GDP(%)	95.1	103.1	119.3	114.2	125.4	133.0
	Exports to GDP(%)	49.4	52.5	65.6	62.7	64.6	68.4
	Imports to GDP(%)	45.7	50.6	53.7	51.5	60.8	64.6
Trade balance	US\$ million	45,570	14,678	57,194	80,575	57,946	96,152
	Share to exports (%)	11.9	8.9	18.1	17.8	5.9	9.0

ที่มา: ASEAN, Trade Statistics Database, October 2011

ตารางที่ 4.3 มูลค่าการส่งออกของอาเซียนไปยังประเทศคู่ค้าหลักในปี ค.ศ. 2004 (ร้อยละ และ US\$ millions)

OF/TO	World (US\$ mil)	ASEAN-6	ASEAN-10	CHINA	JAPAN	USA	NAFTA	EU-15
Indonesia	71,550	17.14	18.17	6.44	22.31	12.28	13.28	12.20
Malaysia	126,510	24.00	25.09	6.69	10.10	18.77	19.92	11.80
Philippines	39,680	15.48	17.23	6.69	20.12	18.17	19.21	16.43
Singapore	179,674	21.95	24.30	8.57	6.44	12.96	13.74	13.72
Thailand	96,245	18.08	22.01	7.38	13.98	16.10	17.68	14.31
Brunei	4,511	17.22	17.25	4.50	38.13	8.64	8.70	2.60
Cambodia	2,589	3.05	7.47	1.05	3.49	55.88	60.04	25.46
Laos	540	19.43	32.85	2.10	1.35	0.62	1.85	26.96
Myanmar	3,161	44.62	45.32	5.94	5.17	0.00	0.60	15.55
Vietnam	25,850	11.35	13.04	8.98	13.57	20.14	21.48	22.52
ASEAN-6	518,170	20.53	20.62	7.41	12.25	15.23	16.29	13.26
ASEAN-10	550,310	20.15	22.24	7.44	12.22	15.55	16.64	13.78

ที่มา: International Monetary Fund. *Direction of Trade Statistics*, 2007

ตารางที่ 4.3 แสดงให้เห็นถึงมูลค่าของการส่งออกของประเทศสมาชิกอาเซียนไปยังประเทศคู่ค้าหลักๆ จากตารางจะพบว่าสัดส่วนของการค้าภายในกลุ่มประเทศอาเซียน (intra – ASEAN trade) มีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของอาเซียนและการเปิดเสรีทางการค้าให้กับสินค้าที่ผลิตภายในประเทศอาเซียน โดยจากตารางจะพบว่า การส่งออกไปยังประเทศภายในกลุ่มสมาชิกอาเซียนด้วยกันเองมีสัดส่วนสูงถึงโดยเฉลี่ยกว่าร้อยละ 20 ของการส่งออกทั้งหมด โดยประเทศสมาชิกอาเซียนดั้งเดิม 6 ประเทศ มีสัดส่วนของการส่งออกไปยังประเทศสมาชิกอาเซียนทั้งหมด คิดเป็นร้อยละ 20.62 ของการส่งออกทั้งหมด ในขณะที่การส่งออกไปประเทศคู่ค้าหลักๆ อื่น ได้แก่ สาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และยุโรป คิดเป็นร้อยละ 7.41 12.25 15.23 และ 13.26 ตามลำดับ และถ้าวรวมประเทศสมาชิกใหม่ CLMV เป็น ASEAN-10 สัดส่วนของการค้าภายในอาเซียนเองก็จะเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 22.24 ของการส่งออกทั้งหมด ในขณะที่การส่งออกไปยังประเทศคู่ค้าหลักอื่นๆ ได้แก่ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และยุโรปคิดเป็นร้อยละ 7.44 12.22 15.55 และ 13.78 ตามลำดับ

จากตารางที่ 4.2 –4.3 จึงกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของอาเซียนและการเปิดเสรีทางการค้าได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ ตลอดจนส่งผลให้อาเซียนพึ่งพาการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังส่งผลให้ประเทศสมาชิกอาเซียนมีการค้าภายในกลุ่มมากขึ้นและสามารถลดการพึ่งพาการส่งออกไปยังประเทศพัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา ยุโรป และ ญี่ปุ่นลง การมีตลาดการค้าระหว่างประเทศที่หลากหลายมากขึ้น (market diversification) น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยลดความเสี่ยงจากความผันผวนของตลาดโลก ถ้าเกิดมีปัญหาในการส่งออกไปยังตลาดใดตลาดหนึ่ง ก็ยังคงมีตลาดอื่นสามารถรองรับได้บ้าง

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า ถึงแม้ประเทศสมาชิกอาเซียนจะมีความพยายามในการเปิดเสรีทางการค้าระหว่างประเทศ โดยการพยายามลดกำแพงภาษี (tariff) ลง แต่อย่างไรก็ตามการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ ยังขึ้นอยู่กับมาตรการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี (Nontariff barrier: NTB) อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการจำกัดโควตาการนำเข้า (import quota) การกำหนดมาตรฐานสินค้านำเข้าและใบอนุญาตนำเข้า (import licensing and standard) ตลอดจนมาตรการการตอบโต้การทุ่มตลาด (antidumping duties) ก็อาจนับเป็น NTB ได้ด้วย นักวิชาการเป็นจำนวนมากมีความเห็นว่ามาตรการตอบโต้การทุ่มตลาดมีแนวโน้มที่มักถูกใช้เป็นมาตรการกีดกันทางการค้ามากกว่าที่จะเป็นมาตรการตอบโต้การเอาเปรียบ โดยใช้กลยุทธ์ด้านราคาของบริษัท (Plummer and Yue, 2009: 8-10)

ถึงแม้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ NTB ในแต่ละประเทศเพื่อจำกัดการนำเข้าจะหาได้ยาก ตลอดจนเป็นการยากที่จะวัดผลกระทบของมาตรการเหล่านี้ต่อการนำเข้า เนื่องจากความแตกต่างด้านเนื้อหาของการใช้มาตรการเหล่านี้ในแต่ละประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางท่านก็พยายามวัดความรุนแรงในการใช้ NTB ของแต่ละประเทศ Bijit Bora และคณะ (2002) ได้จัดทำดัชนีวัดมาตรการกีดกันทางการค้าในสินค้าประเภทต่างๆ (ตารางที่ 4.4) ขึ้น จากตารางจะพบว่าประเทศสมาชิกอาเซียนยังมีการใช้ NTB ในการจำกัดการนำเข้าของสินค้าบางชนิด โดยประเทศบรูไนและประเทศไทยในภาพรวมมีการใช้ NTB ในระดับที่สูงกว่าร้อยละ 3 ส่วนประเทศสมาชิกอาเซียนอื่นๆ มีอยู่ในระดับร้อยละ 2 หรือต่ำกว่า มีเพียงประเทศสิงคโปร์ประเทศเดียวที่มีระดับการใช้ NTB อยู่ในระดับต่ำกว่า 1 โดยสินค้าที่ยังคงมีการใช้ NTB กันมากได้แก่ สินค้าการเกษตร ผลิตภัณฑ์เหล็ก และสิ่งทอ

การที่ประเทศสมาชิกอาเซียนหลายประเทศยังคงมีการใช้มาตรการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษีในสินค้าหลายประเภท จึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญเช่นกัน ในการจำกัดการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศของอาเซียน

ตารางที่ 4.4 Nontariff Barrier Coverage Ratio, 2001

Product category	ASEAN						
	Brunei	Indo	Malay	Phil	Sing	Thai	Viet
Primary products	6.49	4.43	3.02	0.74	0.61	6.32	0.43
- Agriculture	7.61	3.35	3.53	0.76	0.72	6.67	0.41
- Mining	0.00	10.84	0.00	0.61	0.00	4.22	0.54
Manufactures	2.43	1.07	2.41	1.92	0.13	3.30	1.23
- Iron and Steel	0.00	1.87	7.97	0.00	0.00	0.00	21.74
- Chemical	3.41	1.56	0.75	4.67	0.00	0.24	0.12
- Machinery and Transport equipment	2.90	1.92	4.29	1.92	0.56	1.39	0.00
- Textiles and clothing	0.00	0.00	0.30	0.00	0.00	13.50	0.00
Other consumption goods	0.00	0.00	4.31	2.65	0.00	0.00	0.00
All products	3.35	1.82	2.54	1.68	0.24	3.97	1.03

หมายเหตุ: คำนวณจาก incidence of nontariff barriers, UNCTAD database.

ที่มา: Bijit Bora, Aki Kuwahara and Sam Laird. “Quantification on Non-tariff Measures” UNCTAD Policy Issues in International Trade and Commodities Study Issue, No. 18, 2002, Table 2.

5. นโยบายความร่วมมือด้านการลงทุนของอาเซียน

นอกจากความร่วมมือด้านการค้าแล้ว ประเทศสมาชิกอาเซียนยังได้พยายามส่งเสริมให้อาเซียนเป็นภูมิภาคที่ดึงดูดการลงทุนเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย โดยได้เริ่มจัดทำความตกลงว่าด้วยเขตการลงทุนอาเซียน (ASEAN Investment Area: AIA) ขึ้นในปี พ.ศ. 2541 (ค.ศ. 1998) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้อาเซียนเป็นแหล่งดึงดูดการลงทุนทั้งจากภายในและภายนอกอาเซียน โดยเน้นการส่งเสริมการลงทุนโดยตรงในสาขาการผลิต การเกษตร การป่าไม้ ประมง เหมืองแร่ และบริการที่เกี่ยวข้อง

หลักการดำเนินการเพื่อส่งเสริมการลงทุนภายใต้ AIA ประกอบไปด้วยหลักการสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก หลักการปฏิบัติเยี่ยงคนในชาติ (national treatment) กล่าวคือ ประเทศสมาชิกอาเซียนจะต้องปฏิบัติต่อนักลงทุนจากประเทศอาเซียนอื่นเท่าเทียมกับที่ปฏิบัติต่อนักลงทุนที่เป็นคนชาติตน ประการที่สอง หลักการว่าด้วยการเปิดตลาด (opening – up of industries) กล่าวคือ ประเทศสมาชิกอาเซียนจะต้องเปิดเสรีทุกอุตสาหกรรมให้แก่นักลงทุนสัญชาติอาเซียนภายในปี ค.ศ. 2010 สำหรับประเทศสมาชิกดั้งเดิม 6 ประเทศ และสำหรับประเทศ CLMV ภายในปี ค.ศ. 2015 แต่มีข้อยกเว้นได้ โดยประเทศสมาชิกจะต้องยื่นรายการประเภทกิจการที่ขอยกเว้นชั่วคราวและรายการประเภทกิจการที่มีความอ่อนไหวง่ายได้ แต่ต้องมีการทบทวนเพื่อยกเลิกรายการดังกล่าว (กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2551: 16)

นอกจากการเปิดเสรีด้านการลงทุนให้กับประเทศสมาชิกอาเซียนแล้วประเทศสมาชิกอาเซียน แต่ละประเทศก็ยังมี การทำความตกลงทวิภาคีในการเปิดเสรีและความร่วมมือด้านการลงทุนกับประเทศภายนอกอย่างกว้างขวางอีกด้วย เช่น การเปิดเสรีด้านการลงทุนระหว่างมาเลเซียกับออสเตรเลีย ซิลี อินเดีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้และสหรัฐอเมริกา ประเทศไทยกับออสเตรเลีย สหภาพยุโรป อินเดีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ นิวซีแลนด์ และสหรัฐอเมริกา ประเทศเวียดนามกับญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา เป็นต้น (Plummer and Yue, 2009: 15)

6. ผลของนโยบายการเปิดเสรีด้านการลงทุนของประเทศสมาชิกอาเซียน

จากการที่ประเทศสมาชิกอาเซียนมีการเปิดเสรีด้านการลงทุนมากขึ้น ทั้งกับประเทศภายในอาเซียน และภายนอก ประกอบกับการที่อาเซียนเป็นตลาดการค้าที่มีขนาดใหญ่ จากการที่สินค้าและบริการมีการเคลื่อนย้ายเสรีมากขึ้นภายในอาเซียน ปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดการลงทุนในอาเซียนให้มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 6.1 แสดงให้เห็นถึงเงินลงทุนโดยตรงที่ไหลเข้ามาสู่ประเทศสมาชิกอาเซียน จากตารางจะพบว่าเงินลงทุนโดยตรงที่ไหลเข้ามายังประเทศสมาชิกอาเซียนทั้งหมด มีแนวโน้มที่ค่อยเพิ่มขึ้นจาก 28,231 ล้าน ดอลลาร์ ในปี ค.ศ. 1995 มาเป็น 35,117 ล้านดอลลาร์ และ 52,380 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ. 2004 และ 2006 ตามลำดับ โดยมีมูลค่าลดลงบ้างเล็กน้อยในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียในปี 1997 ส่วนประเทศที่รับเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศเป็นอันดับต้น ได้แก่ สิงคโปร์ รองลงมาได้แก่ ประเทศมาเลเซีย ประเทศไทย และอินโดนีเซีย นอกจากนั้นประเทศอื่นๆ ในอาเซียนได้รับเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศไม่สูงนัก

ผลกระทบประการที่สองของการเปิดเสรีด้านการลงทุนของอาเซียน ก็คือ การเปิดเสรีด้านการลงทุนของอาเซียน ยังส่งผลให้ประเทศสมาชิกอาเซียน มีแนวโน้มพึ่งพาการลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นด้วย ตารางที่ 6.2 แสดงให้เห็นถึงสัดส่วนของเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่ไหลเข้าสู่ประเทศสมาชิกอาเซียน คิดเป็นร้อยละของ GDP ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาการลงทุนจากต่างประเทศของประเทศสมาชิกอาเซียน

ตาราง 6.1 เงินลงทุนโดยตรงไหลเข้าสู่อาเซียน 1995 – 2006(US\$ million)

ประเทศ	1995	1997	2000	2002	2004	2005	2006
Cambodia	151	168	149	145	131	381	483
Indonesia	4,346	4,678	-4,550	145	1,895	8,336	5,556
Laos PDR	88	86	34	25	17	28	187
Malaysia	5,815	6,323	3,788	3,203	4,624	3,965	6,060
Philippines	1,577	1,261	2,240	1,542	688	1,854	2,345
Singapore	11,503	13,533	16,485	7,200	19,828	15,002	24,005
Thailand	2,070	3,882	3,350	3,335	5,862	8,957	10,756
Vietnam	1,780	2,587	1,289	1,200	1,610	2,021	2,360
Total FDI inflows to ASEAN*	28,231	34,099	23,541	18,023	35,117	41,068	52,380

*Total FDI inflows to ASEAN รวมเงินลงทุนโดยตรงของบรูไนและเมียนมาร์

ที่มา: ASEAN, ASEAN FDI Database, 2007

ตารางที่ 6.2 เงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศคิดเป็นสัดส่วนของ GDP ของประเทศสมาชิกอาเซียน

Country	1985	1990	1995	2000	2005
Brunei	0.8	0.7	12.1	56.2	74.3
Cambodia	2.0	3.4	12.1	48.2	45.0
Indonesia	28.1	34.0	25.0	35.8	38.1
Laos PDR	0.4	1.5	11.6	33.0	36.9
Malaysia	22.7	23.4	32.3	58.8	54.5
Myanmar	11.3	11.1	17.2	24.7	25.1
Philippines	8.5	7.4	8.2	16.6	20.1
Singapore	60.9	77.9	71.5	84.6	87.0
Thailand	5.7	9.6	10.4	23.0	21.7
Vietnam	1.3	4.0	28.5	46.7	51.8
Average Asia	16.3	14.8	17.0	27.9	31.3
Average developed Countries	6.2	8.1	8.9	17.1	18.8
Average developing countries	13.9	13.0	15.3	20.6	30.0

ที่มา: ASEAN, Investment Statistics Database, September 2011 and UNCTAD, FDI Statistics Online

ข้อมูลจากตารางที่ 6.2 ชี้ให้เห็นว่าประเทศสมาชิกอาเซียนมีแนวโน้มพึ่งพา การลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มสูงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ก็เพราะว่าประเทศสมาชิกอาเซียนส่วนใหญ่มีขนาดของเศรษฐกิจภายในประเทศค่อนข้างเล็ก จึงต้องพึ่งพาการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศค่อนข้างมาก การเปิดเสรีด้านการค้าและการลงทุนของอาเซียน จึงส่งผลให้อาเซียนมีแนวโน้มพึ่งพาการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มมากยิ่งขึ้น ในปี ค.ศ. 1985 มีเพียง 3 ประเทศสมาชิกอาเซียนที่มีสัดส่วนของการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศต่อ GDP สูงกว่าค่าเฉลี่ยของเอเชีย กล่าวคือ อินโดนีเซีย (28.1%) มาเลเซีย (22.7%) และสิงคโปร์ (60.9%) แต่พอมาในปี 2005 มีถึง 7 ประเทศสมาชิกอาเซียนที่มีสัดส่วนของการลงทุนโดยตรงต่อ GDP สูงกว่าค่าเฉลี่ยของเอเชีย กล่าวคือ บรูไน (74.3%) กัมพูชา (45.0%) อินโดนีเซีย (38.1%) ลาว (36.9%) มาเลเซีย (54.5%) สิงคโปร์ (87.0%) และเวียดนาม (51.8%) นอกจากนั้นเป็นที่น่าสังเกตอีกด้วยว่าสัดส่วนของการลงทุนโดยตรงต่อ GDP ในประเทศพัฒนาแล้ว ในปี 2005 อยู่ที่ประมาณร้อยละ 18.8 เท่านั้น การที่ประเทศสมาชิกอาเซียนมีการพึ่งพาการค้าการลงทุนจากต่างประเทศที่สูงมากนี้ ย่อมส่งผลให้เกิดความเสี่ยงจากความผันผวนของเศรษฐกิจโลกได้ง่าย

ถึงแม้การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่ไหลเข้ามาสู่ประเทศสมาชิกอาเซียน จะมีมูลค่าโดยเฉลี่ยสูงขึ้นก็ตาม แต่ถ้านำข้อมูลเงินทุนไหลเข้าของอาเซียนมาเปรียบเทียบกับเงินทุนที่ไหลเข้าไปยังภูมิภาคอื่นนอกอาเซียน จะพบว่าสัดส่วนของเงินลงทุนโดยตรงที่ไหลเข้าอาเซียนมีแนวโน้มชะลอตัวลง เมื่อเทียบกับเงินลงทุนโดยตรงที่ไหลไปยังภูมิภาคอื่นๆ ของโลก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอาเซียนมีความสามารถในการดึงดูดเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศได้ลดน้อยลงโดยเปรียบเทียบ

ตารางที่ 6.3 สัดส่วนของเงินลงทุนโดยตรงที่ไหลเข้าอาเซียนและประเทศหรือภูมิภาคอื่นที่สำคัญ (คิดเป็นร้อยละของเงินลงทุนโดยตรงทั้งหมดทั่วโลก)

Host country	1995	1997	1999	2000	2002	2004	2005	2006
United States	17.60	21.13	25.79	22.25	11.97	18.30	10.68	13.43
European Unions	37.90	29.10	45.70	49.40	49.70	30.10	46.00	40.70
Japan	0.01	0.66	1.16	0.59	1.50	1.10	0.30	0.50
PR China	11.00	9.24	3.67	2.89	8.54	8.53	7.90	8.32
S. Korea	0.37	0.54	0.88	0.61	0.49	1.09	0.79	0.38
East Asia*	21.71	19.40	9.58	9.87	13.20	18.30	16.80	14.21
ASEAN**	8.27	7.01	2.62	1.67	2.55	3.61	4.05	3.94
BRICS***	10.60	12.67	7.34	6.80	12.88	13.06	12.20	10.87

*East Asia includes China, Hong Kong, Laos PDR, Taiwan, S. Korea, Cambodia, Indonesia, Malaysia, Myanmar, Philippines, Singapore, Thailand, and Vietnam.

**ASEAN includes Brunei, Cambodia, Indonesia, Lao PDR, Malaysia, Myanmar, Philippines, Singapore, Thailand, and Vietnam.

***BRICS includes Brazil. The Russian Federation. India. China and South Africa.

ที่มา: UNCTAD, FDI Statistics Online.

ตารางที่ 6.3 แสดงให้เห็นถึงสัดส่วนของเงินลงทุนโดยตรงคิดเป็นร้อยละของเงินลงทุนโดยตรงทั้งหมดทั่วโลก ที่ไหลเข้าอาเซียนโดยเปรียบเทียบกับประเทศหรือภูมิภาคอื่นๆ ที่สำคัญ จากตารางจะพบว่าอาเซียนมีความสามารถในการดึงดูดการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศลดน้อยลงโดยเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และกลุ่มประเทศ BRICS โดยสัดส่วนของเงินลงทุนโดยตรงที่ไหลเข้าอาเซียนในปี ค.ศ. 1995 อยู่ที่ร้อยละ 8.27 ของเงินลงทุนโดยตรงทั่วโลก แต่หลังจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 1997 สัดส่วนของเงินลงทุนโดยตรงดังกล่าวก็ลดลงมาอยู่ที่ร้อยละ 2.62 และ 3.94 ในปี 1999 และ 2006 ตามลำดับ

จากการที่สาธารณรัฐประชาชนจีนมีบทบาทสำคัญเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในระบบเศรษฐกิจโลก ส่งผลให้ประเทศจีนเป็นทั้งคู่แข่งและคู่ค้าที่สำคัญของทั้งประเทศพัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนารวมทั้งอาเซียน การที่ประเทศจีนมีขนาดเศรษฐกิจที่ใหญ่และมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ประเทศจีนสามารถดึงดูดเงินลงทุนจากต่างประเทศได้เป็นจำนวนมาก ประเทศจีนได้กลายเป็นเป้าหมายของการลงทุนโดยตรงจากทั่วโลก โดยการลงทุนจากต่างประเทศมีเป้าหมายทั้งเพื่อการผลิตเพื่อตลาดภายใน ตลอดจนการใช้ประเทศจีนเป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออก

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา กลุ่มประเทศ BRICS อันประกอบไปด้วย ประเทศบราซิล สหพันธ์สาธารณรัฐรัสเซีย อินเดีย จีน และแอฟริกาใต้ ก็เป็นกลุ่มประเทศที่ได้รับเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยสัดส่วนของเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่ไหลเข้ากลุ่มประเทศ BRICS มีสัดส่วนถึงร้อยละ 10.87 ของเงินลงทุนโดยตรงทั่วโลกในปี ค.ศ. 2006 อัตราการเจริญเติบโตที่สูงของกลุ่มประเทศ BRICS ช่วยดึงดูดเงินลงทุนจากต่างประเทศที่มีเป้าหมายเพื่อการผลิตเพื่อตลาดภายใน นอกจากนี้จากการเพิ่มขึ้นของราคาสินค้าประเภทวัตถุดิบและแร่ธาตุในตลาดโลก ก็ส่งผลให้ BRICS สามารถดึงดูดการลงทุนในสาขาเหมืองแร่และทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมาก (UNTAD, 2013: 12)

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนของอาเซียน ได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการค้าและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศในประเทศสมาชิกอาเซียนเพิ่มมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามจากการที่ประเทศสมาชิกอาเซียนโดยส่วนใหญ่มีขนาดของเศรษฐกิจภายในประเทศที่ค่อนข้างเล็ก จึงส่งผลให้อาเซียนมีแนวโน้มต้องพึ่งพาการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นด้วย โดยมูลค่าของการค้าระหว่างประเทศและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศมีสัดส่วนที่สูงมากเพื่อเทียบกับ GDP และจากการที่อาเซียนต้องพึ่งพาการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมากในกระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ ทำให้อาเซียนมีความจำเป็นเป็นอย่างมากที่จะต้องรักษาระดับของความสามารถในการดึงดูดการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตอีกด้วยว่าถึงแม้ประเทศสมาชิกอาเซียนจะต้องพึ่งพาการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก แต่อาเซียนก็มีแนวโน้มที่สามารถดึงดูดการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศได้ลดลงโดยเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ

7. ระดับของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศสมาชิกอาเซียน

ประเทศสมาชิกอาเซียนส่วนใหญ่เป็นประเทศที่มีระดับรายได้ต่อหัวของประชากรค่อนข้างต่ำ โดยมี GDP per capita ต่ำกว่า US\$2,000 ยกเว้นประเทศสิงคโปร์ บรูไน มาเลเซีย และประเทศไทย ที่มี GDP per capita ที่ US\$25,207 13,879 4,625 และ 2,537 ตามลำดับในปี ค.ศ. 2004 (ดูตารางที่ 7.1)

นอกจากนั้นประเทศสมาชิกอาเซียนยังมีระดับของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันอย่างมาก โดยวัดจาก Human development index (HDI) HDI เป็นดัชนีที่ใช้วัดระดับคุณภาพชีวิตของประชากร โดยวัดจากอายุขัยโดยเฉลี่ยของประชากร อัตราการอ่านออกเขียนได้ของประชากร อัตราการเข้าเรียนของประชากร และผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเฉลี่ยต่อหัว ดังนั้น HDI จึงเป็นดัชนีที่ใช้วัดการมีสุขภาพอนามัยที่ดี การมีความรู้ และการมีมาตรฐานการครองชีพที่ดีของประชากรในแต่ละประเทศ (Cypher and Dietz, 2009: 47) จากตารางที่ 7.1 จะพบว่าประเทศสมาชิกอาเซียนมีความแตกต่างกันอย่างมากในลำดับของ HDI ประเทศสมาชิกอาเซียนอย่างเช่น สิงคโปร์ และบรูไนมีระดับ HDI ที่ค่อนข้างดีมาก โดยอยู่ในลำดับที่ 25 และ 33 ของโลกตามลำดับ ในขณะที่ประเทศมาเลเซีย ไทย และฟิลิปปินส์มีลำดับ HDI อยู่ในระดับปานกลาง โดยอยู่ที่ 61 73 และ 84 ตามลำดับ ส่วนประเทศอื่นๆ นอกจากนั้นมีระดับของ HDI ไม่ดีนัก โดยอยู่ในลำดับที่สูงกว่าร้อยละของโลก

การที่ประเทศสมาชิกอาเซียนมีความแตกต่างกันอย่างมากในระดับของการพัฒนานี้ ย่อมส่งผลทำให้การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ เพื่อให้เป็นฐานการผลิตเดียวกัน เพื่อดึงดูดการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศนั้น ทำได้ไม่ถนัดนัก

ตารางที่ 7.1 ตัวชี้วัดการพัฒนาที่สำคัญของประเทศสมาชิกอาเซียน

	GDP (US\$ billion) 2004	Population (million) 2005	Per Capita GDP (US\$) 2004	Share of Industry in GDP, 2003	Human Development Index (rank) 2003
Brunei	5.2	0.4	13,879	58.4	33
Cambodia	4.9	13.9	358	27.9	130
Indonesia	258.0	219.0	1,193	45.0	110
Laos PDR	2.4	5.9	423	24.6	133
Malaysia	118.0	26.2	4,625	42.1	61
Myanmar	9.1	56.0	166	17.3	129
Philippines	86.1	84.2	1,042	33.5	84
Singapore	106.9	4.3	25,207	31.1	25
Thailand	163.5	65.0	2,537	45.8	73
Vietnam	45.4	83.1	554	38.5	108

ที่มา: ASEAN, Yearbook of Statistics, various issues อ้างใน Plummer (2009: 71)

ตารางที่ 8.1 อัตราการขยายตัวของ GDP (%) ของประเทศสมาชิกอาเซียน

Country	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2007
Brunei	4.2	6.7	5.1	6.2
Cambodia	4.6	5.2	2.1	4.6
Indonesia	7.9	6.3	4.4	5.9
Laos PDR	4.0	6.6	3.4	5.2
Malaysia	7.9	6.1	4.2	4.8
Philippines	6.0	1.8	2.9	4.5
Singapore	9.1	7.4	7.8	4.3
Thailand	6.9	7.9	4.6	5.1
Vietnam	5.2	6.5	2.7	4.9
S. Korea	7.8	8.7	6.3	4.6
China	5.4	9.3	10.2	9.4
Hong Kong	9.2	6.6	4.4	4.6
Taiwan	9.0	8.0	6.4	3.4
India	3.1	5.9	5.3	7.0

ที่มา: IMF, World Economic Outlook Database.

8. การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียน

ในขณะที่ประเทศสมาชิกอาเซียนมีความแตกต่างกันอย่างมากในระดับของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ทุกประเทศก็มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดี ตารางที่ 8.1 แสดงให้เห็นถึงอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียน โดยเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ที่สำคัญในเอเชีย จากตารางจะพบว่าในช่วงทศวรรษก่อนวิกฤตเศรษฐกิจในปี ค.ศ. 1997 ประเทศสมาชิกอาเซียนมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างสูง โดยเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 6 – 7 ต่อปี เทียบได้กับประเทศอื่นๆ ที่สำคัญในเอเชีย การขยายตัวของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ชะลอตัวลงในช่วงระหว่างปี 1991 – 2000 เนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 1997 แต่หลังจากนั้นก็มีการขยายตัวเพิ่มสูงขึ้นอีกในช่วงปี 2001 – 2007 อย่างไรก็ตามอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยของอาเซียนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำกว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ประเทศจีนสามารถดึงดูดการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศได้เป็นจำนวนมาก

9. การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศสมาชิก ASEAN

ถึงแม้ประเทศสมาชิกอาเซียนจะประสบความสำเร็จในด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยวัดจากอัตราการขยายตัวของ GDP แต่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยการใช้ GDP ที่สูงขึ้นนั้น ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าการเจริญเติบโตดังกล่าวนั้นจะเป็นไปอย่างยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จะต้องเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนในอนาคต ต้องสูญเสียโอกาสในการพัฒนาด้วย (United Nations, 2012) กล่าวคือต้องเป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และสร้างมลพิษ จนคนในรุ่นหน้าต่อไป ไม่สามารถอยู่ได้

ในปัจจุบัน นักวิชาการที่สำคัญ เช่น Dasgupta (2001) และ Hamilton and Ruta (2006) ได้พัฒนาตัวชี้วัดด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้น โดยเรียกว่า Genuine Wealth Index (GWI) ดังนี้

$$GWI = \text{Produced capital (such as machinery and infrastructure)} + \text{Human capital (knowledge and skills)} \\ - \text{Natural resource depletion rates} - \text{Environmental damage (CO}_2 \text{ damage cost)}$$

GWI เป็นการวัดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยนำเอามูลค่าของการลงทุนในปัจจุบัน (Produced Capital) รวมกับมูลค่าของการลงทุนในทุนมนุษย์ (Human Capital) และหักลบด้วยอัตราเสื่อมลงของทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Depletion Rates) และผลเสียที่เกิดจากการปล่อยมลพิษ (CO₂ Damage Cost) จากการที่ United Nations (2012) ได้ทำการสำรวจอัตราการเสื่อมลงของทรัพยากรธรรมชาติ ของแต่ละประเทศไว้แล้ว ประกอบกับได้มีการกำหนดอัตราผลเสียที่เกิดจากการปล่อยมลพิษ (CO₂ Damage Cost) ไว้ที่ 30 USD ต่อตัน ในปีค.ศ.2010 อาศัยข้อมูลดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้จึงสามารถคำนวณอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืน (Growth in GWI per capita) ของประเทศต่างๆได้ตามตารางที่ 9.1

ตารางที่ 9.1 เปรียบเทียบอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

Country	GDP per capita growth (%)	Growth in genuine wealth per capita (%)
Indonesia	5.9	1.6
Malaysia	4.8	2.2
Philippines	4.5	1.8
Thailand	5.1	2.0
Vietnam	4.9	1.2
PR. China	9.6	2.1
India	4.6	0.9
East Asia	5.4	2.7
Latin America	1.9	0.2

Note: There are 3 main categories of capital assets whose integration constitutes genuine wealth: produced capital (such as machinery and infrastructure), environmental assets (such as forests, water, fishery stocks, fuels), and human capital (knowledge and skills).

Source: World Bank, *World Development Indicators, 2014* and United Nations, 2012

จากตารางที่ 9.1 จะพบว่าถึงแม้ประเทศต่างๆ จะมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยวัดจาก GDP per capita growth ที่สูงก็ตาม แต่เมื่อหักลบด้วยอัตราการลดลงของทรัพยากรและผลเสียที่เกิดจากการปล่อยมลพิษแต่ละประเทศแล้ว อัตราการพัฒนาที่ยั่งยืน ของประเทศต่างๆจะมีอัตราที่ต่ำลงมาก กล่าวคือ ในกรณีของประเทศสมาชิก ASEAN อัตราการพัฒนาที่ยั่งยืน จะอยู่ที่ประมาณร้อยละ 1-2 ต่อปีเท่านั้น โดยมาเลเซียจะมีอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนสูงสุดคือร้อยละ 2.2 ต่อปี ส่วนประเทศที่มีอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนต่ำสุดคือเวียดนาม โดยมีอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนประมาณร้อยละ 1.2 ต่อปีเท่านั้น ในกรณีของประเทศอื่นๆ ที่ไม่ใช่ ASEAN ก็เช่นเดียวกัน มีอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่สูงนัก กล่าวคือประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ถึงแม้จะมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูง โดยวัดจาก GDP แต่เมื่อหักลบอัตราเสื่อมถอยลงของทรัพยากรและผลเสียที่เกิดจากมลพิษ ก็จะมีอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนเพียงร้อยละ 2.1 ต่อปีเท่านั้น กรณีของประเทศอินเดีย และกลุ่มประเทศละตินอเมริกาก็เช่นเดียวกัน มีอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนเพียงร้อยละ 0.9 และ 0.2 ตามลำดับเท่านั้น

จากข้อค้นพบดังกล่าวนี้ จึงมีคำถามว่า ปัจจัยอะไรที่ทำให้ประเทศต่างๆมีระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน (โดยวัดจาก Growth in GWI per capita) แตกต่างกัน

10. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การวิจัยในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเป็นการศึกษาของ 35 ประเทศในช่วงเวลาระหว่างปี ค.ศ. 2002-2012 ตารางที่ 10.1 แสดงให้เห็นถึงผลการวิเคราะห์ Multiple Regression โดยอาศัยข้อมูล Pooled Time-series Cross-sectional Data อย่างไรก็ตามการใช้ Pooled Data มักประสบปัญหา Contemporaneous Correlation และ Panel Heteroscedasticity งานวิจัยชิ้นนี้จึงใช้ Panel-corrected Standard Errors เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

ตารางที่ 10.1 แสดงผลการวิเคราะห์ทางสถิติ จากตารางจะพบว่า มีปัจจัยหลักๆ สามปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ ปัจจัยแรกการลงทุนด้านการศึกษา ประเทศที่ประชากรสามารถเข้าถึงบริการด้านการศึกษาได้ดี โดยวัดจากสัดส่วนจำนวนประชากรที่เข้าเรียนในระดับประถมและมัธยมศึกษา ก็มักจะเป็นประเทศที่มีอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนสูงกว่าประเทศที่มีประชากรเข้าถึงการศึกษาได้ต่ำ

ปัจจัยที่สอง ได้แก่ปัจจัยด้านสถาบัน กล่าวคือการมีธรรมาภิบาลที่ดี เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน งานวิจัยชิ้นนี้ ใช้ตัวชี้วัดสามตัวในการวิเคราะห์ระดับการมีธรรมาภิบาล ตัวชี้วัดแรก คือ Government Effectiveness ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงการมีรัฐบาลและระบบราชการที่มีประสิทธิภาพสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน (Accountability) โดยมีค่าระหว่าง -2.5 ถึง 2.5 โดยค่าสูงแสดงให้เห็นถึงการมีธรรมาภิบาลที่ดี ตัวชี้วัดที่สอง คือ Regulatory Quality ซึ่งเป็นตัวชี้วัด ที่แสดงให้เห็นถึงการมีกระบวนการกำกับและกำหนดนโยบายของรัฐบาลที่เป็นไปอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้ (Transparency) โดยมีค่าระหว่าง -2.5 ถึง 2.5 โดยค่าสูงแสดงให้เห็นถึงการมีธรรมาภิบาลที่ดี จากตารางที่ 10.1 จะเห็นว่า Government Effectiveness และ Regulatory Quality มีความสัมพันธ์ในทิศทางบวก กับอัตราการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ประเทศที่มีธรรมาภิบาลในระดับสูง ก็มักจะมีระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนสูงด้วย

ตัวชี้วัดที่สามได้แก่ เสรีภาพทางการเมืองของประชาชน (Political Freedom) ซึ่งเป็นตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) Freedom House ได้ทำการจัดลำดับประเทศต่างๆ ในด้านการมีเสรีภาพทางการเมืองของประชาชน โดยมีค่าระหว่าง 1-7 โดยค่าต่ำหมายถึง เป็นประเทศที่ประชาชนมีหลักประกันด้านสิทธิเสรีภาพในการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สูง ส่วนค่าสูงหมายถึงประเทศที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการมีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองที่ต่ำ จากตารางที่ 10.1 จะพบว่า เสรีภาพในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน มีความสัมพันธ์ในทิศทางผกผันกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ ประเทศที่มีหลักประกันด้านสิทธิเสรีภาพของประชาชนสูง ก็มักจะมีระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับที่สูงด้วย

Table 10.1: Empirical Results of Regression on GDP per Capita Growth and Growth in Genuine Wealth per Capita, 1988-2012

	<i>Dependent variable</i>	
	(1) <i>Log-GDP Growth Per Capita</i>	(2) <i>Growth in Genuine Wealth Per Capita</i>
Gross savingst-1	0.166** (6.99)	0.234* (4.24)
Capital formation(t-5)	-0.0502* (-2.99)	-0.232 (-1.65)
^Population	-0.322 (-0.34)	
Trade openness	0.0933** (6.74)	0.0552 (2.56)
Primary+ secondary Enrollment	0.0187** (6.56)0.0118* (5.25)	
Government Effectiveness	0.132* (4.32)	0.1600* (4.35)
Regulatory Quality	0.154* (4.22)0.2332** (5.34)	
Political freedom	-0.071 (-2.10)	-0.0223**(-6.79)
<i>Adj. R-square = 0.53 F= 40.327</i>		<i>Adj. R-square= 0.77 F= 0.77</i>

Estimation Technique: Pooled OLS with panel-corrected Standard Errors

Notes: Pooled OLS estimates with t-statistics in parentheses *statistically significant at 0.05 level

**statistically significant at 0.01 level.

11. สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ถึงแม้ ASEAN จะมีระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูง โดยวัดจากการขยายตัวของ GDP แต่อย่างไรก็ตามถ้าวัดอัตราการพัฒนายั่งยืน โดยหักลบอัตราการเสื่อมถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติ และผลเสียที่เกิดจากการปล่อยมลพิษ โดยอาศัยการวัด GWI แล้ว จะพบว่าประเทศสมาชิก ASEAN มีอัตราการพัฒนายั่งยืนในระดับที่แตกต่างกัน และจากการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนายั่งยืน ก็พบว่าปัจจัยด้านสถาบัน กล่าวคือ การมีธรรมาภิบาลที่ดี เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออัตราการพัฒนายั่งยืน งานวิจัยชิ้นนี้ ได้ใช้ตัวชี้วัดสามตัวคือ 1. Government Effectiveness เพื่อวัดการมีรัฐบาลและระบบราชการที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน (Accountability) 2. Regulatory Quality ซึ่งใช้วัดความโปร่งใสและตรวจสอบได้ในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล (Transparency) และ 3. Political Freedom ซึ่งใช้วัดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) จากการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดด้านธรรมาภิบาลทั้งสามตัวมีความสัมพันธ์กับอัตราการพัฒนายั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนั้นการลงทุนด้านการศึกษาก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการพัฒนายั่งยืน ดังนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายด้านการพัฒนายั่งยืนซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของ ASEAN การส่งเสริมการมีธรรมาภิบาลที่ดีและการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาจึงควรเป็นเป้าหมายสำคัญของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของ ASEAN

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. 2555 **AEC Fact Book**. กรุงเทพฯ : ศูนย์บริการข้อมูลประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน.

กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. 2551. **ASEAN Economic Community**: ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. กรุงเทพฯ: คัลเลอร์ไอเดีย จำกัด.

ภาษาอังกฤษ

ASEAN. 2007. *ASEAN Foreign Direct Investment Database*. Jakarta: ASEAN Secretariat.

ASEAN. 2011. *ASEAN Trade Statistics*. Jakarta: ASEAN Secretariat.

ASEAN. 2011. *ASEAN Investment Statistics*. Jakarta: ASEAN Secretariat.

ASEAN. 2011. *Trade Statistics Database*. Jakarta: ASEAN Secretariat.

Bora, Bijit, Aki Kuwahara and Sam Laird. 2002. "Quantification on Non-tariff Measures.: *UNCTAD Policy Issues in International Trade and Commodities Study*. No. 18, table2.

Cameron, David. 1978. "The Expansion of Public Economy." *American Political Science Review* 72 (4): 1243-1261.

Cypher, James and James Dietz. 2009. *The Process of Economic development*. London: Routledge.

Dasgupta, P. 2001. *Human Well-Being and the Natural Environment*. Oxford: Oxford University Press.

Garrett, Geoffrey and Deborah Mitchell. 2001. "Globalization and the Welfare State." *European Journal of Political Research* 39(2): 145-177.

Gelos, Gaston and Shang-Jin Wei. 2005. "Transparency and International Portfolio Holding." *Journal of Finance* 60(6): 2987-3020.

Hamilton, K., and Ruta, G. 2006. *Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century*. Retrived from <http://siteresource.worldbank.org/INTEEN/2145781110886258964/ALL.pdf>.

Hooper, Vince and Suk-Joong Kim. 2007. "The Determinants of Capital Inflows: Does Opacity of Recipient Country Explain the Flows?" *Economic Systems* 31(1): 35-48.

International Monetary Fund. 2010. *International Financial Statistics*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

International Monetary Fund. 2010. *World Economic Outlook*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

International Monetary Fund. 2010. *Directions of Trade Statistics*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

Jensen, Nathan M. 2006. *Nation-states and the Multinational Corporation: A Political Economy of Foreign Direct Investment*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi. 2009. *Governance Matters: Worldwide Governance Indicators*. Policy Research Working Paper No. 4978: World Bank.
- Knack, S. and P. Keefer. 1995. "Institutions and Economic Performance." *Economics and Politics*. 7 (3): 207-227)
- Li, Quan and Adam Resnick. 2003. "Democratic Institutions and Foreign Direct Investment Inflows to Developing Countries." *International Organization* 57(1): 175-211.
- Menon, Sudha V. 2007. *Governance, Leadership and Economic Growth in Singapore*. Retrieved from [http://mpra.ub.uni-muenchen.de/4741/1/MPRS paper 4741.pdf](http://mpra.ub.uni-muenchen.de/4741/1/MPRS_paper_4741.pdf).
- North, Douglass C. 1993. *The New Institutional Economics and Development*. Retrieved from <http://qed.econ.queensu.ca/pub/faculty/lloyd-ellis/econ835/readings/north.pdf>.
- Plummer, Michael G. 2009. *ASEAN Economic Integration: Trade, Foreign Direct Investment, and Finance*. M.A.: World Scientific Press.
- Plummer, Michael B. and Chai Siow Yue. 2009. *Realizing the ASEAN Economic Community: An Assessment*. Singapore: Institute of Asian Study.
- Portes, Richard and Helene Rey. 2005. "The Determinants of Cross-border Equity Flows." *Journal of International Economics*.
- Rodrik, Dani. 1978. *Has Globalization Gone Too Far?* Washington, D.C. Institute of International Economics.
- Rodrik, Dani. 1997. *Democracy and Economic Performance*. Retrieved from <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/demoecon.PDF>.
- Rodrik, Dani. 2002. *Institutions, Integration and Geography: In search of the Deep Determinants of Economic Growth*. Retrieved from http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/_Rodrik.pdf.
- Rudra, Nita. 2002. "Globalization and the Decline of the Welfare State in Less Developed Countries" *International Organization* 56(2): 411-445.
- Seiji, Naya. 2008. *The ASEAN Development Experience: Overcoming Crisis and Adjusting to Change*. Manila: Asian Development Bank.
- UNCTAD. 2010. *FDI Statistics*. New York: United Nations.
- United Nations. 2012. *The Millennium Development Goals Report*. New York. Retrieved from [http://www.un.org/millenniumgoals/pdf.MDG Report 2012.pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/pdf.MDG_Report_2012.pdf).
- Wei, Shang-Jin. 2000. "Local Corruption and Global Capital Flows." *Brookings Paper on Economic Activity* 2: 303-354.
- World Bank. 1993. *East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- World Bank. 2014. *World Development Indicators*. Washington, D.C.: World Bank
- Zhuang, J., E. de Dios and A. Longman-Martin. 2010. *Governance and Institutional Quality and the Links with Economic growth and Income inequality: With Special Reference to Developing Asia*. Retrieved from <http://www.adb.org/Documents/WorkingPapers/2010/Economics-WP193.pdf>.

การปฏิรูประบบราชการของไทยกับกลไกการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดิน แบบสมดุลตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

นิสสารก์ เวชยานนท์¹
ดนุวัศ สาคริก²

บทคัดย่อ

เป้าหมายของการบริหารราชการแผ่นดิน คือการทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น ซึ่งจะทำให้
ต่อเมื่อรัฐบาลได้มีการเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ ระบบราชการไทยผ่านการเปลี่ยนแปลงมา
หลายต่อหลายครั้งแต่ก็ยังประสบปัญหาขาดประสิทธิภาพและการทุจริตอยู่ตลอดมา สาเหตุประการหนึ่ง
เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และที่สำคัญเกิดจากการขาดการ
กำกับดูแลที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งที่จะนำเสนอแนวคิดการกำกับดูแลการ
บริหารราชการแผ่นดินแบบสมดุลตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ช่วย
ให้สังคมไทยรอดพ้นวิกฤตมาแล้วหลายครั้งหลายหน โดยศึกษาจากแนวทางการบริหารงานภาครัฐในระดับ
สากล จากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และจากกลไกการกำกับดูแลที่มีอยู่ในปัจจุบัน การศึกษาค้นคว้า
ค้นพบว่าการกำกับดูแลที่สมดุลและเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยนั้นต้องอาศัยการพัฒนากลไก 4 มิติ
ประกอบด้วย หน่วยงานที่กำกับดูแล หน่วยงานที่ถูกกำกับดูแล ฐานข้อมูล และการมีส่วนร่วมของ
ประชาชน

¹ ศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Public Sector Reform in Thailand and the Balanced Mechanism for Public Sector Management through Sufficiency Economy Philosophy

Nisada Wedchayanon¹

Danuvas Sagarik²

Abstract

The goal of public sector management is to upgrade citizen's quality of life, which can be done if and only if government is efficient. In the past, Thai public sector management has gone through several reforms but has still been facing problems of inefficiency and corruption. One of the main reasons comes from changes in economic, politics, and social contexts across the globe together with inefficient supervision mechanisms. This integrative study aims to propose the new concept of public sector supervision mechanism that focuses on international standard as well as the balanced approach adopted from sufficiency economy philosophy, the development philosophy that helped Thailand went through economic crisis in the past. It is highly recommended that public sector supervision mechanism in Thailand should be developed with balanced approach focusing on 4 dimensions, including supervisory organizations, government units, database, and public participation.

Keywords: Public Sector Management, Sufficiency Economy Philosophy, Supervision Mechanism, Public Sector Reform

* Professor Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration.

** Asst. Prof. Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration.

1. บทนำ

เป้าหมายของการบริหารราชการแผ่นดิน คือ การทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น ซึ่งจะทำให้
ก็ต่อเมื่อรัฐบาลได้มีการเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ ระบบราชการไทยผ่านการเปลี่ยนแปลง
มาหลายต่อหลายครั้ง ครั้งสำคัญอาจย้อนกลับไปได้ตั้งแต่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 5 เมื่อประเทศมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 หลังจากนั้นอาจกล่าวได้ว่า รัฐบาล
เกือบทุกรัฐบาลก็ได้มีการปรับปรุงระบบราชการแทบทั้งสิ้น มีการกำหนดแผนแม่บทของการปฏิรูประบบ
ราชการ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการการปฏิรูประบบราชการมาโดยตลอด

อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 ส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้าง
ทางเศรษฐกิจและสังคมของโลกเป็นวงกว้างอย่างเห็นได้ชัด ความเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจและสังคม
เหล่านั้นส่งผลโดยตรงมายังการเปลี่ยนแปลงของบริบทในประเทศไทยทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและภาคเอกชน
ในส่วนของการบริหารราชการแผ่นดินและการดำเนินงานของภาครัฐนั้นจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนและ
พัฒนาระบบกลไกการทำงานอยู่เสมอ เพื่อให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายใหม่ของสังคม รวมทั้ง
เพื่อพัฒนาความสามารถในการแข่งขันและรับมือกับปัญหาในมิติต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ตลอดจน
เพื่อที่จะสามารถกำกับดูแลและพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา ได้รายงานความเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจและ
สังคมหลายประการ เช่น ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและพลวัตรของสังคมทั้งจากปัจจัยภายในและ
ภายนอกนั้นซึ่งมีส่วนทำให้การบริหารงานภาครัฐและการปกครอง (Governance) รูปแบบเก่าขาด
ประสิทธิภาพในการกำกับดูแลปัญหาและความท้าทายอย่างทั่วถึงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานะสังคมและ
เศรษฐกิจปัจจุบัน ดังนั้นการที่หน่วยงานภาครัฐจะสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศได้อย่างมี
ประสิทธิภาพได้นั้นจำเป็นต้องปรับปรุงและพัฒนากลไกการกำกับดูแลการบริหารงานอย่างครบถ้วนซึ่งจะ
ครอบคลุมปัจจัยในสองมิติด้วยกันก็คือ ปัจจัยภายนอก และ ปัจจัยภายใน โดยปัจจัยทั้งสองมิตินั้นต่างมี
อิทธิพลต่อความมีประสิทธิภาพในการทำหน้าที่ของภาครัฐในด้านต่าง ๆ

ปัจจัยภายนอกนั้นหมายรวมถึงสภาพแวดล้อมและความท้าทายที่เปลี่ยนแปลงไปตามความ
เปลี่ยนแปลงตามระบบเศรษฐกิจและสังคมของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งมีผลกระทบโดย
ตรงต่อประเทศต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ
และสังคมของโลก เช่น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และความมีพลวัตรของ
สังคมที่มากขึ้น ตลอดจนกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้กระบวนการต่าง ๆ เกิดความซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อเนื่องกัน
เป็นวงกว้าง โดย Goldin และ Vogel (2010) อธิบายถึงกระแสโลกาภิวัตน์ว่าเป็นกระแสที่ถูกกำหนดโดย
ความเชื่อมโยงต่อกันและกัน (Interconnected) การพึ่งพากันและกัน (Interdependent) และระบบโลกที่
ซับซ้อนมากขึ้น (Complex World) และเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนามนุษย์อย่างก้าวกระโดดใน
แบบที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่น มีการเกิดขึ้นของการตรวจสอบมาตรฐานและธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการใน
ระดับนานาชาติในหลาย ๆ ภาคส่วน เช่น มาตรฐาน ISO (International Standards Organization) ซึ่งเป็น
องค์การมาตรฐานสากลและเป็นผู้ออกมาตรฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับธุรกิจและอุตสาหกรรมที่ใช้กันทั่วโลก
(International Civil Aviation Organization : ICAO) ซึ่งเข้ามามีบทบาทในการตรวจสอบมาตรฐานความ
ปลอดภัยทางการบินของประเทศไทย หรือแม้กระทั่งการเกิดขึ้นของการเฝ้าระวังการค้ามนุษย์ในระดับ

นานาชาติ รายงาน (Trafficking in Persons Report : TIP) ซึ่งเมื่อไม่นานมานี้มีการเข้ามาตรวจสอบภาคการประมงของไทยด้วย ซึ่งประเทศไทยได้รับผลกระทบอย่างมากเนื่องจากไม่สามารถปรับตัวได้ทันโดยเหตุผลส่วนหนึ่งเกิดจากการขาดการกำกับดูแลหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้โลกาภิวัตน์ยังส่งผลให้เกิดสถานะที่เรียกว่าความเสี่ยงเชิงระบบ (Systematic Risk) ดังที่ปรากฏในงานศึกษาของ Kaufman และ Scott (2003) ซึ่งเชื่อมโยงกระแสโลกาภิวัตน์ว่ามีความเป็นไปได้ในการสร้างความเสี่ยงในแง่ของผลกระทบที่เกิดจากความล้มเหลวหรือความผิดพลาดขององค์กรหรือระบบนานาชาติที่สามารถมีผลอย่างกว้างขวางไปยังประเทศทั่วโลก โดยสรุปแล้ว สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นได้ชัดว่าหากไม่มีการกำกับดูแลที่ดีจากภาครัฐแล้ว ประเทศก็มีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบอย่างมากจากอิทธิพลดังกล่าว

นอกจากปัจจัยภายนอกซึ่งเข้ามามีอิทธิพลและบทบาทต่อการกำกับดูแลของหน่วยงานภาครัฐแล้ว ปัจจัยภายในนั้นก็มีความสำคัญและมีอิทธิพลไม่น้อยเช่นกัน โดยปัจจัยภายในหลาย ๆ ปัจจัยนั้นส่งผลโดยตรงต่อความมีประสิทธิภาพของหน่วยงานและต่อประเทศ อันได้แก่ การบริหารราชการและการปกครอง หรือธรรมาภิบาล (Governance) การคอร์รัปชัน และความเชื่อมั่นสาธารณะ (Public Trust) โดยการคอร์รัปชันนั้นถือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศและส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของหน่วยงานและบุคลากรภาครัฐ เนื่องจากการคอร์รัปชันส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง อันได้แก่ เศรษฐกิจซึ่งเกิดการนำงบประมาณเพื่อการพัฒนาไปใช้ในประโยชน์ส่วนตน เชิงสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งเสริมการเข้าบุกรุกทำลายและหาประโยชน์จากทรัพยากรของชาติ เชิงการเมืองและสังคมซึ่งเป็นปัจจัยทำให้ความเชื่อใจ (trust) ซึ่งเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตยนั้นสั่นคลอน และยังส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของสังคม (Søreide, 2014) ผลกระทบของการคอร์รัปชันนั้นเห็นเป็นที่ประจักษ์ในประเทศไทยในหลาย ๆ ยุคหลาย ๆ สมัย ซึ่งแต่ละครั้งนั้นนำมาซึ่งการสูญเสียงบประมาณอันสำคัญที่สามารถนำไปพัฒนาประเทศหรือสามารถใช้ประโยชน์ได้ ยกตัวอย่างเช่น การคอร์รัปชันในโครงการรับจำนำข้าว หรือการทุจริตบ้านเอื้ออาทร ซึ่งต่างสร้างความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงให้แก่ประเทศ

ปัจจัยภายในด้านความเชื่อมั่นสาธารณะ (Public Trust) ถือเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นตัวบ่งชี้ถึงสังคมที่มีการบริหารปกครองที่ดี หากสังคมปราศจากความเชื่อมั่นของประชาชนต่อหน่วยงานภาครัฐและเจ้าหน้าที่ภาครัฐแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจกันในระบบการเมือง ส่งผลให้เกิดการกีดกันทางการเมืองซึ่งส่งผลโดยตรงต่อกระบวนการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะทำให้ประเทศนั้นต้องสูญเสียโอกาสในการขับเคลื่อนความเจริญผ่านการดำเนินนโยบายต่าง ๆ เนื่องจากความไม่ไว้วางใจจากประชาชน (Diamond, 2007) นอกจากนี้แล้ว ความเชื่อมั่นในหน่วยงานภาครัฐนั้นส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จในการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศ หลากหลายมิติด้วยกัน ได้แก่ เพิ่มความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ลงทุนและผู้บริโภคซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินนโยบายสาธารณะ เป็นต้น อย่างไรก็ตามสถานการณ์ปัจจุบันทั่วโลกแสดงให้เห็นถึงระดับความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานภาครัฐในรูปแบบที่ถดถอยลง องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา รายงานว่าประชาชนในกลุ่มประเทศ OECD เพียงร้อยละ 40 เท่านั้นที่เชื่อมั่นในรัฐบาลของตน (OECD, 2016) ในขณะที่ประชาชนสหรัฐอเมริกาเชื่อมั่นในรัฐบาลของตนเพียงร้อยละ 19 (Pew Research Center, 2015) ซึ่งเมื่อมองดูสถานการณ์ความเชื่อมั่นสาธารณะในประเทศไทยนั้นจะพบว่าค่อนข้างเป็นไปได้ในทางเดียวกันเนื่องจากปัจจัยภายในเชิงลบที่ขาดการกำกับดูแล เช่นการขาดธรรมาภิบาล หรือการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น

ปัจจุบันถึงแม้ประเทศไทยมีกลไกในการตรวจสอบดูแลอยู่แล้ว แต่ก็ยังเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่นการทุจริต การขาดความไว้วางใจสาธารณะ (Public Trust) ตลอดจนความท้าทายใหม่ ๆ จากภายนอกซึ่งเข้ามาพร้อมกับกระแสความเปลี่ยนแปลงจากยุคโลกาภิวัตน์ เช่น การก่อการร้าย หรือผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจ ประกอบการแนวทางการพัฒนาประเทศในปัจจุบันที่มุ่งเน้นความร่วมมือจากภาคเอกชนและประชาชนหรือประชารัฐ แสดงให้เห็นว่าการกำกับดูแลที่มีอยู่ในปัจจุบันนั้นยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะรับมือความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายต่าง ๆ จึงจำเป็นที่ประเทศไทยจะต้องมีกลไกในการกำกับดูแลประเทศที่มีประสิทธิภาพและก้าวทันต่อทุกความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายมากขึ้น อันที่จะช่วยปกป้องและพัฒนาหลักธรรมาภิบาลของประเทศและสามารถตอบสนองและแก้ไขต่อความท้าทายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและฉับพลันภายใต้สภาวะโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยในการศึกษาค้นคว้ามีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อศึกษาและระบุถึงความท้าทาย ปัญหา และ อุปสรรคที่เกิดขึ้นทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานของระบบราชการ และเพื่อศึกษาถึงการสร้างกลไกการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพและครอบคลุมต่อทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก อันที่จะช่วยให้หน่วยงานราชการสามารถตอบสนองต่อความท้าทาย ปัญหา และอุปสรรคได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ทฤษฎีและแนวคิดการศึกษา

การกำกับดูแลเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมการใช้ทรัพยากรและการบริหารงานราชการให้เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลและเกิดประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ กระแสการปรับปรุงการบริหารราชการนั้นถูกกล่าวถึงอย่างต่อเนื่องหลังจากเกิดสภาวะปัญหาในการบริหารจัดการอย่างมีภาระรับผิดชอบ (Accountable Management) ตัวอย่างเช่น มีการกล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวอย่างกว้างขวางในสหราชอาณาจักร (United Kingdom) ในช่วงทศวรรษที่ 1980s และดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัญหาของการบริหารจัดการเหล่านั้นเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยต่าง ๆ จนนำไปสู่การปฏิรูปการบริหารจัดการ ที่เรียกว่า การบริหารการปกครองบ้านเมืองแนวใหม่ (New Public Sector Management) ซึ่งเริ่มมีการพูดถึงปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ ปัจจัยด้านความมีประสิทธิภาพ การตรวจสอบภายใน การสร้างเครื่องมือวัดผลการดำเนินงาน และระบบข้อมูลงบประมาณแบบสมัยใหม่ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการปรับปรุงเพื่อให้เกิดการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพทั้งสิ้น (Humphrey *et al.*, 1993) นอกจากนี้ ท่ามกลางบริบทในปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายอย่างกว้างขวางนั้น การมีระบบกลไกและการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบดูแลจากทุก ๆ ภาคส่วนไม่เพียงแต่ฝ่ายบริหารจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง งานศึกษาที่จัดทำขึ้นโดย Pickett (2001) ที่ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนที่มากขึ้นในการตรวจสอบการบริหารในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ภาระรับผิดชอบในการตรวจสอบดูแลนั้นไม่สามารถทำได้เฉพาะจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอีกต่อไป หากแต่ทุก ๆ ฝ่ายไม่ว่าในระดับองค์กรหรือในทุกภาคส่วนของประเทศต่างจะต้องมีส่วนร่วมในการตรวจสอบดูแลเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกันทั้งหมด

แนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาและการกำกับดูแลสมัยใหม่ ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อให้หน่วยงานรัฐบาลและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องก้าวทันความท้าทายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีอิทธิพลอย่างมากต่อสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคปัจจุบันมีความสำคัญต่อการกำกับดูแลและการบริหารงานราชการในประเด็นที่ควรพิจารณาดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดหลักธรรมาภิบาล (Governance)

แนวทางการกำกับดูแลหน่วยงานภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลที่ดี (Good Governance) นั้นถูกกล่าวถึงในระดับประชามนานาชาติดีว่าเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศและแก้ปัญหาภายในต่าง ๆ เช่น ปัญหาทุจริตตลอดจนปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลากรได้โดยแนวทางการสร้างธรรมาภิบาลอ้างอิงครั้งแรกในรายงานของธนาคารโลก (World Bank) เรื่อง “Sub-Sahara Africa from Crisis to Sustainable Growth” ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของการมีหลัก Governance หรือธรรมาภิบาลว่าเป็น “ลักษณะและวิถีทางการใช้อำนาจในการใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งครอบคลุมการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ การบริหารจัดการภาครัฐ การรับผิดชอบ กรอบตัวบทกฎหมายเกี่ยวกับการพัฒนาความโปร่งใสและข้อมูลข่าวสาร” (World Bank, 1989) โดยจะเห็นได้ชัดว่าบทบาทของผู้มีหน้าที่ในการกำกับดูแลมีความสำคัญมากและนับว่าเป็นกลไกหลักสำคัญที่จะทำให้เกิดธรรมาภิบาล

Desai (2009) ทำการศึกษาความสำคัญของการมีหลักการกำกับดูแลที่เป็นธรรมาภิบาล (Good Governance) และพบว่ามีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับความสามารถเชิงเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยประเทศที่มีคะแนนความสามารถด้าน Good Governance สูงนั้นมักจะมีระดับการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมสูงตามมาด้วย สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund) ทำการศึกษาพบว่าปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่ความสำเร็จในการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจของประเทศก็คือการมีหลัก Good Governance นั้นเอง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552)

องค์ประกอบของหลักการ Good Governance ตามหลักการของธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งถือเป็น “หลักธรรมาภิบาลสากล” นั้นประกอบไปด้วย 8 องค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่ 1. หลักนิติธรรม (Rule of Law) หมายถึง การสร้างกรอบทางกฎหมายที่มีความเป็นธรรมและไม่เลือกปฏิบัติ 2. ความโปร่งใสมุ่งหมายถึงการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่สามารถเข้าถึงและตรวจสอบได้อย่างกว้างขวาง (Transparency) 3. การตอบสนอง (Responsiveness) หมายถึง การดูแลเอาใจใส่ความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของทุก ๆ ฝ่าย 4. การมุ่งเน้นฉันทามติ (Consensus Oriented) หมายถึง การสร้างกระบวนการหาข้อยุติร่วมกันอันจะเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย 5. ความเสมอภาค (Equity and Inclusiveness) หมายถึง ความเท่าเทียมในการเข้าถึงโอกาส 6. หลักประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Effectiveness and Efficiency) หมายถึง กระบวนการที่สามารถสร้างผลสัมฤทธิ์ที่ตรงต่อความต้องการและใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด 7. ภาระรับผิดชอบ (Accountability) หมายถึง ความรับผิดชอบของผู้มีอำนาจตัดสินใจ ทั้งในภาครัฐและเอกชน ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและสาธารณชน และ 8. การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การเปิดกว้างในการตัดสินใจทั้งทางตรงและทางอ้อมบนพื้นฐานของการมีเสรีภาพในการรวมกลุ่มและแสดงความคิดเห็นของประชาชนโดยไม่จำกัดเพศ ศาสนา หรือปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ (ปธาน สุวรรณมงคล, 2558)

2.2 แนวคิดภาระรับผิดชอบ (Accountability)

จากความสำคัญของการมีหลักธรรมาภิบาลในประเทศดังที่แสดงไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าหนึ่งในหลักการสำคัญของหลักธรรมาภิบาลคือการมีความรับผิดชอบและรับชอบ (Accountability) ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติว่าเป็นหลักการบริหารราชการแผ่นดินที่ถูกต้องและจำเป็นทั้งสำหรับผู้ที่มีหน้าที่กำกับดูแลและหน่วยงานที่ถูกกำกับและถูกตรวจสอบ ดังนั้นเพื่อที่จะสามารถเข้าใจได้ถึงความสำคัญของการมีหลัก Accountability จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตีความและอธิบายถึงหลักการดังกล่าวอย่างลึกซึ้ง

Oakerson (1989) ให้ความหมายคำ Accountability ว่าหมายถึงภาระรับผิดชอบของข้าราชการต่อทั้งการกระทำ (actions) และการไม่กระทำ (inactions) Jabbara และ Dwivedi (1989) ให้ความหมายถึง Accountability คือความสามารถในการตอบคำถามหรืออธิบายพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และความรับผิดชอบในงานหรือการปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ รวมทั้งการตอบสนองต่อความคาดหวังของสาธารณะ เปรมปรีดี บุญรังษี (2554) วิเคราะห์ความหมายของคำ Accountability ว่าหมายถึงความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ที่ไม่ได้มีความหมายเฉพาะเจาะจงเพียงความรับผิดชอบเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมไปถึงการนำปรัชญาและค่านิยม และการบริหารอย่างมีหลักเกณฑ์ เช่น การปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ หรือการตอบสนองต่อความคาดหวังของสาธารณะ โดยสรุปแล้ว คำว่า Accountability นั้นมีความหมายโดยรวมถึงความสามารถในการตรวจสอบและการมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ถูกตรวจสอบนั่นเอง

หลักการของภาวะรับผิดชอบนั้นมีผู้ให้กรอบความคิดเห็นไว้หลายประการ ดังนี้ Schacter (2000) กล่าวว่าหลักภาวะรับผิดชอบนั้นมาจากสองแกนด้วยกัน คือ ภาวะรับผิดชอบแนวดิ่ง (Vertical Accountability) ซึ่งหมายถึง กระบวนการการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม และภาวะรับผิดชอบแนวนอน (Horizontal Accountability) ซึ่งหมายถึง การก่อตั้งหรือดำเนินงานจากหน่วยงานที่รัฐบาลก่อตั้งขึ้นเพื่อทำการกำกับดูแลการทำงาน เช่น หน่วยงานตรวจสอบภายใน หน่วยงานตรวจสอบการเลือกตั้ง หรือหน่วยงานต่อต้านและปราบปรามการทุจริต เป็นต้น ซึ่งเมื่อทั้งสองแกนนี้มีความเข้มแข็ง ย่อมทำให้การกำกับดูแลมีประสิทธิภาพตามไปด้วย Kuchapski (2001) อธิบายว่าภาวะรับผิดชอบประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญสามประการด้วยกันก็คือ 1) การเปิดเผย (Disclosure) ซึ่งหมายถึงการเปิดเผยข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2) ความโปร่งใส (Transparency) ซึ่งเกิดจากการรายงานข้อมูลที่ต้องและอย่างสม่ำเสมอ อันก่อให้เกิดความไว้วางใจ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบองค์กรซึ่งนำไปสู่ความโปร่งใสในที่สุด และ 3) การแก้ไขปรับปรุง (Redress) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นขององค์กรและหน่วยงานในการตอบสนองต่อความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

นอกจากนี้ Desai (2009) ชี้ให้เห็น การศึกษาความสำคัญของภาระรับผิดชอบสาธารณะที่มีต่อการพัฒนาหลักธรรมาภิบาลในสังคม ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไปว่ามีส่วนช่วยพัฒนาหลักธรรมาภิบาลอย่างชัดเจน ซึ่งการที่จะสร้างภาระรับผิดชอบสาธารณะให้เกิดขึ้นในหน่วยงานที่ทำหน้าที่กำกับดูแลของภาครัฐได้นั้น ขึ้นอยู่กับรากฐาน 4 ประการด้วยกัน คือ 1) ระบบผู้แทนประชาชนที่ดี (Appropriate Representation) ซึ่งกล่าวถึง การมีหน่วยงานกำกับดูแลกระบวนการการสรรหาผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่งในหน่วยงานรัฐบาล เช่น คณะกรรมการการเลือกตั้ง 2) การมีส่วนร่วมของประชาชน (Citizen Participation) หมายถึง การกระจายอำนาจการปกครอง (Decentralized Structure) และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย 3) การกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย (Legitimate Conduct) เช่น การกำกับดูแลการทำงานของข้าราชการที่โปร่งใสและไม่เลือกปฏิบัติ การมีหน่วยงานกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพและโปร่งใส ตลอดจนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำกับดูแล และ 4) การบังคับใช้หน้าที่รับผิดชอบ (Liability Enforcement) ซึ่งหมายถึงการบังคับใช้กฎหมายอันเนื่องมาจากการกำกับดูแล เช่น การดำเนินคดีทางกฎหมายต่อเจ้าหน้าที่รัฐบาลที่กระทำการทุจริต หรือการมีหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายที่มีประสิทธิภาพ

2.3 แนวคิดรัฐบาลแบบเปิด (Open Government)

การเปิดเผยข้อมูลสู่สาธารณะนั้นถือเป็นปัจจัยสำคัญในการต่อต้านการทุจริต ซึ่งทำให้การบริหารและการกำกับดูแลองค์กรหรือหน่วยงานใด ๆ เกิดประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในประเทศ นอกจากนี้ ปัจจุบันการพัฒนาทางเทคโนโลยีอันนำมาซึ่งการเข้าถึงสินค้าและบริการได้อย่างสะดวกและรวดเร็วไม่เพียงแต่จะเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการเข้าถึงสินค้าและบริการ แต่ยังเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนที่ต่อรัฐบาลของตนเองอีกด้วย องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ชี้ให้เห็นว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดังกล่าว ทำให้ประชาชนมีความคาดหวังให้การกำกับดูแลนั้นมีความโปร่งใส ตลอดจนการเข้าถึงข้อมูลที่สะดวกจากหน่วยงานรัฐบาล นอกจากนี้แล้ว การที่รัฐบาลเปิดเผยข้อมูล ขั้นตอน และการดำเนินการต่าง ๆ แก่สาธารณะถือเป็นหนึ่งในปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการสร้างสังคมประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของหน่วยงานราชการซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่นของประชาชนในที่สุด (OECD, 2016)

แนวคิดรัฐบาลแบบเปิด (Open Government) นั้นถือเป็นแนวทางปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับและถูกผลักดันในระดับนานาชาติ ทั้งจากองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ซึ่งมีการก่อตั้งกลุ่มความร่วมมือเพื่อการสร้างรัฐบาลที่โปร่งใสและมีนวัตกรรม (Network on Open and Innovative Government) ในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกา กลุ่มประเทศแคริบเบียน และกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังมีการผลักดันแผนการปฏิบัติการดังกล่าวซึ่งมีการริเริ่มโดยประเทศสหรัฐอเมริกา นำโดยประธานาธิบดี บารัค โอบามา ในปี พ.ศ. 2554 ที่มีชื่อว่า “Open Government Partnership” ซึ่งปัจจุบันมีประเทศสมาชิกเข้าร่วมกว่า 70 ประเทศทั่วโลก ในขณะเดียวกันประธานาธิบดี บารัค โอบามา ได้มีการริเริ่มโครงการภายในประเทศ ในปี พ.ศ. 2556 ที่เรียกว่า “Open Data Initiative” ซึ่งเป็นการเปิดเผยข้อมูลการบริหารและดำเนินการของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้นในการดำเนินงานนั้นรัฐบาลสหรัฐอเมริกามีการนำแผนดังกล่าวไปปรับปรุงในภาคส่วนที่สำคัญ ๆ เช่น สาธารณสุข พลังงาน การศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลสหรัฐอเมริกามีการริเริ่มโครงการ “Project Open Data” เพื่อที่จะเผยแพร่ข้อมูลเชิงปฏิบัติและความรู้ทางเทคโนโลยีแก่หน่วยงานท้องถิ่นในประเทศเพื่อเปิดเผยข้อมูลแก่ประชาชนผู้เสียภาษีอย่างเปิดเผยอีกด้วย

หลักการและองค์ประกอบของแนวคิดรัฐบาลแบบเปิดภายใต้กรอบความร่วมมือของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาประกอบได้ด้วย 3 องค์ประกอบด้วยกันคือ

1) ความโปร่งใส หมายถึง รัฐบาลมีหน้าที่ที่จะต้องเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและช่วยเหลือให้ประชาชนทราบถึงการดำเนินงานของรัฐบาล อีกทั้งจะต้องพิจารณาว่าข้อมูลข่าวสารนั้นถือเป็นทรัพย์สินของชาติ โดยรัฐบาลต้องให้การช่วยเหลือประชาชนด้านการเข้าถึงข้อมูล ตลอดจนจัดหาเทคโนโลยีนำเสนอข้อมูลที่เข้าถึงได้ง่ายแก่ประชาชน

2) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายตลอดจนแสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงการบริหารราชการเพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการบริหารจัดการภาครัฐผ่านช่องทางต่าง ๆ

3) การทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ หมายถึง ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับภาคประชาชน ตลอดจนการใช้วิธีการ เครื่องมือ หรือระบบวิธีที่สร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการประสานงานระหว่างกันในทุก ระดับ

2.4 แนวคิดความเชื่อมั่น (Trust)

เป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติงานภาครัฐทั่วโลกนั้น คือ การได้มาซึ่งความเชื่อมั่น (trust) โดยเฉพาะจากประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม ดังที่กล่าวไว้โดยสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนว่า นโยบายและเป้าหมายสำคัญของการบริหารงานภาครัฐคือการสร้างความศรัทธาในการบริหารราชการแผ่นดิน ฉะนั้น ข้าราชการจึงควรมีการปรับปรุงประสิทธิภาพงานทำงาน อีกทั้งมีการพัฒนาระบบตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ข้าราชการประพฤติตนอย่างมีอาชีพและมีคุณธรรม จริยธรรม และมีสมรรถนะความสามารถในการให้บริการประชาชน (สำนักวิจัยและพัฒนาระบบงานบุคคล สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2550) ดังนั้น ความเชื่อมั่นของประชาชนนั้นถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการปฏิบัติงานของหน่วยงานรัฐบาล เนื่องจากว่า หากประชาชนขาดความเชื่อมั่นในหน่วยงานรัฐบาลของตนแล้ว การกำกับดูแลหรือการดำเนินนโยบายใด ๆ ย่อมมีปัญหาไม่สามารถลุล่วงได้ด้วยดี

อย่างไรก็ตามหลาย ๆ ประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญกับความถดถอยทางด้านความเชื่อมั่นของประชาชน ซึ่งเกิดมาจากการประทุพติมีของเจ้าหน้าที่รัฐตลอดจนการทุจริตคอร์รัปชัน นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของประชาชนดังที่องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า เกิดจากทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปของประชาชนที่ต้องการความโปร่งใสและความมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตลอดจนทรัพยากรที่น้อยลงในหน่วยงานภาครัฐ และการที่ข้าราชการจำเป็นต้องปรับตัวเข้ากับสภาวะแวดล้อมของโลกใหม่ ๆ ในยุคปัจจุบันซึ่งก่อให้เกิดความยากลำบากในการปรับเปลี่ยนจากวิธีการทำงานเดิม (Traditional Values) เข้ากับความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในยุคปัจจุบัน (OECD, 1996) ซึ่งการขาดความเชื่อมั่นของประชาชนนั้นมีแนวโน้มสูงที่จะนำไปสู่ผลกระทบเชิงลบในสังคมโดย (Kornhauser, 1960) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการขาดความเชื่อมั่นต่อรัฐบาลถึงแม้จะเป็นรัฐบาลท้องถิ่นก็ตาม ย่อมนำไปสู่ความไม่พอใจที่เพิ่มขึ้นจนส่งผลให้เกิดความรุนแรงทางการเมือง ผ่านการออกมาแสดงการเรียกร้องทางการเมืองนั่นเอง

ในเชิงความหมายของความเชื่อมั่นนั้น มีผู้ได้ให้ความหมายของแนวคิดดังกล่าวไว้แตกต่างกันไป ดังนี้ Marshall (2000) ได้ให้ความหมายว่า ความไว้วางใจเป็นผลสะท้อนให้เกิดความเชื่อมั่น ความซื่อสัตย์ของบุคคลที่มีต่อคุณลักษณะและความสามารถของบุคคลอื่น Mishra (1996) ได้ให้ความหมายความไว้วางใจ ว่าเป็นความเต็มใจของบุคคลที่มีความมั่นคงต่อบุคคลอื่น โดยมีความเชื่อว่าบุคคลนั้นเป็นบุคคลที่มีความสามารถ มีการเปิดเผยให้ความสนใจห่วงใยและความน่าเชื่อถือ โดยสรุปแล้ว ความเชื่อมั่น หมายถึง ความไว้วางใจหรือความมั่นใจของบุคคลซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจของบุคคลนั้นว่ามีการรับรู้ความรู้สึกตลอดจนการแสดงออกที่บุคคลแสดงพฤติกรรมความเต็มใจการยอมรับ ความเสียหาย และความคาดหวังทางบวกที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดภายใต้สถานการณ์หนึ่ง (จำลองลักษณ์ อินทวัน, 2558)

ในด้านองค์ประกอบของความเชื่อมั่นนั้น มีผู้ได้แสดงไว้หลายประการด้วยกัน ดังนี้ Mayer และคณะ (1995) ได้กล่าวว่า จากคำนิยามที่ว่าความเชื่อถือว่าไว้วางใจ คือ ความยินยอมของบุคคลที่จะยอมรับผลการกระทำที่อาจเป็นผลทางลบของบุคคลอื่นโดยอยู่บนพื้นฐานความคาดหวังที่ว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติ หรือทำงานใด ๆ ที่สำคัญสำหรับผู้ให้ความเชื่อถือว่าไว้วางใจ สามารถสรุปองค์ประกอบที่สำคัญของความเชื่อถือว่าไว้วางใจได้ 3 ประการ ได้แก่ 1) ความเต็มใจ หมายถึง ความเชื่อมั่นแก่ผู้อื่นอย่างตั้งใจ 2) การยอมรับความเสียหาย (Vulnerability) หมายถึง ความเชื่อมั่นในบุคคลใดบุคคลหนึ่งแต่ในขณะเดียวกันก็รับรู้ถึงผลเสียที่อาจเกิดขึ้นได้ และ 3) ความคาดหวัง (expectation) ซึ่งแสดงถึงเงื่อนไขของความสมควรแก่การได้รับความเชื่อมั่น และศักยภาพของบุคคลนั้น ๆ ที่ได้ให้ความเชื่อถือว่าไว้วางใจ

จากกรอบแนวคิดในเรื่องของโลกาภิวัตน์อันส่งผลต่อแนวคิดหลักธรรมาภิบาลซึ่งกำหนดให้บุคลากรภาครัฐต้องมีภาวะความรับผิดชอบ รวมไปถึงแนวคิดรัฐบาลแบบเปิดซึ่งเป็นแนวคิดที่ส่งผลกระทบไปถึงภาครัฐทั่วโลก รวมทั้งภาครัฐของไทยด้วย ในส่วนต่อไปจะเป็นการพูดถึงกลไกในการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินของไทย

3. บริบทของสังคมไทยที่มีผลต่อกลไกการตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดิน

สังคมไทยเป็นสังคมที่ยอมรับความไม่เท่าเทียมกัน อันสืบเนื่องมาจากบุญกรรมและบุญบารมีที่มีการสะสมมาในชาติปางก่อน ความไม่เสมอภาคในความสัมพันธ์นี้นำไปสู่ความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่-ผู้น้อย นำไปสู่การพึ่งพาและยึดมั่นในตัวบุคคลมากกว่ายึดในเหตุผล การศึกษาของ อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (2543) แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยยังถูกรอบงำด้วยระบบอุปถัมภ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบอุปถัมภ์ในวงการข้าราชการ ซึ่งมีให้เห็นอย่างชัดเจน ตัวอย่างที่สะท้อนออกมา เช่น การใช้เส้นสายในการฝากบุคคลเข้าทำงานในหน่วยงาน เป็นต้น ได้มีการศึกษาและแบ่งลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยออกเป็น 4 รูปแบบ คือ (สนธิ สมัครการ, 2533)

1. ระบบอุปถัมภ์ในเครือญาติ
2. ระบบอุปถัมภ์ในกลุ่มเพื่อน
3. ระบบอุปถัมภ์ภายในองค์กรของรัฐหรือเอกชน
4. ระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพและข้ามอาชีพ

โดยทั้ง 4 รูปแบบ ยึดโยงกันด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวและมีพฤติกรรมของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งผลลัพธ์ของการใช้ระบบอุปถัมภ์นำมาซึ่งการละเลยในการบังคับใช้กฎระเบียบ รวมทั้งกฎหมายต่าง ๆ ทำให้ผู้ที่มิหน้าที่ไม่ยึดถือปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบอย่างจริงจัง ส่งผลเสียต่อระบบราชการและทำให้ระบบงานขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

นอกเหนือจากระบบอุปถัมภ์ที่มีอิทธิพลต่อบริบทของสังคมไทยแล้ว ค่านิยมบางอย่างตลอดจนวัฒนธรรมก็มีผลทำให้การบังคับใช้กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ไม่ได้ผล ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างค่านิยม 3 ประการ คือ

1. ค่านิยมของคนไทยที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นเรื่องที่ดี เพราะการที่คนไทยยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ย่อมทำให้ผู้ที่ทำให้เกิดความสบายใจ มีจิตใจอ่อนโยนและมีความเมตตา กรุณา แต่ในขณะเดียวกันก็ส่งผลทำให้ไม่อยากเอาผิดเอาโทษเพราะเกรงว่าจะเป็นบาป ทำให้การลงโทษผู้กระทำความผิดหรือการบังคับใช้กฎหมายไม่เกิดขึ้น หรือเกิดก็กระทำในระดับที่ต่ำ ทำให้คนผิดไม่เกรงกลัว ไม่เลิกพฤติกรรมไม่ดี

2. ค่านิยมของคนไทยที่นิยมในอำนาจและบารมี การที่จะทำให้เกิดการยอมรับของสังคมไทยได้นั้น จำเป็นที่จะต้องสะสมอำนาจ วิธีการสะสมอำนาจอย่างหนึ่งคือ การให้ความช่วยเหลือต่อผู้ที่ประสบความเดือดร้อน โดยการผ่อนหนักให้เป็นเบา ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ให้ความช่วยเหลือเกิดบารมีในตนเอง แสดงถึงความเป็นคนที่มีจิตใจกว้างขวาง

3. ค่านิยมของคนไทยในด้านของความกตัญญูรู้คุณ ซึ่งถือว่าความกตัญญูเป็นคุณลักษณะประการหนึ่งของคนดี แต่ในอีกมุมหนึ่งก็ส่งผลเสียในแง่ของการบังคับใช้กฎหมาย ถ้าผู้กระทำความผิดเป็นผู้ที่มีบุญคุณก็ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติที่มีค่านิยมแบบนั้นไม่กล้าที่จะลงโทษ ทำให้การตรวจสอบต่าง ๆ ไม่ส่งผลอย่างแท้จริง พฤติกรรมที่ปรากฏให้เห็นคือการเพิกเฉยหรือละเลยในการปฏิบัติในสิ่งที่ควรทำ

จากบริบททางสังคม ก็มาถึงบริบททางการเมืองของสังคมไทย นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ก็อาจจะพูดได้ว่าการเมืองไทยถูกครอบงำด้วยผู้นำ 2 ประเภท คือ ผู้นำที่มาจากภาคราชการซึ่งอาจเป็นอดีตทหาร อดีตปลัดกระทรวง กับผู้นำที่ไม่ได้มาจากภาคราชการ คือมาจากภาคธุรกิจหรือเป็นนักการเมืองที่ผ่านการเลือกตั้งมา ระบบการเมืองไทยนั้นเป็นระบบรัฐสภา ซึ่งเป็นระบบที่ไม่มีการแบ่งแยกอำนาจอย่างเด็ดขาด ข้าราชการต้องทำงานใกล้ชิดกับฝ่ายการเมือง เพราะเป็นผู้ที่รับนโยบายโดยตรงจากฝ่ายการเมืองไปปฏิบัติ กฎหมายให้อำนาจแก่ฝ่ายการเมืองในฐานะผู้รับผิดชอบต่อนโยบายและเป็นผู้ที่มีอำนาจในการแต่งตั้ง ข้าราชการระดับสูง เช่น ปลัดกระทรวง การทำงานของฝ่ายข้าราชการประจำก็ต้องปฏิบัติตามนโยบาย ทำให้ทั้งฝ่ายการเมืองและข้าราชการประจำในระดับสูงต้องทำงานเอื้อซึ่งกันและกัน ผลที่ตามมาคือการกำกับ ติดตาม ตรวจสอบมักทำได้ไม่เต็มที่ เพราะไม่มีกลไกการถ่วงดุลอำนาจอย่างชัดเจน การตรวจสอบติดตามก็กระทำได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าทั้งฝ่ายการเมืองและฝ่ายข้าราชการประจำมีการใช้ระบบอุปถัมภ์ด้วยแล้ว การตรวจสอบติดตามยิ่งเป็นไปได้อย่างยาก ส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะของความร่วมมือช่วยกันปกปิดความผิดอีกด้วย การตรวจสอบจากภายนอกก็ยิ่งเป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ

ในบริบททางด้านเศรษฐกิจ ประเทศไทยยังประเทศที่กำลังพัฒนา ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อคนต่อปีเท่ากับ 5,620 ดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณ 185,858 บาท (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133 ตอนที่ 115 ก หน้า 1-215, 2559) ซึ่งจัดว่าเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลาง แต่มีความเหลื่อมล้ำสูง โดยพิจารณาจากดัชนีค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านรายได้ (Gini Coefficient) ที่พบว่ากลุ่มประชากรที่มีรายได้สูงที่สุด ร้อยละ 10 มีสัดส่วนรายได้ร้อยละ 35 ของรายได้รวมในปี 2558 ในขณะที่กลุ่มประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำสุด มีสัดส่วนรายได้เพียงร้อยละ 14.3 ของรายได้รวมเท่านั้น นอกจากความเหลื่อมล้ำในด้านรายได้แล้ว ยังมีความเหลื่อมล้ำในด้านการครอบครองสินทรัพย์และการถือครองที่ดินอีก คือคนที่ถือครองที่ดินร้อยละ 40 แต่มีส่วนแบ่งการถือครองแค่ร้อยละ 1.2 ของที่ดินทั้งหมด ในขณะที่คนรวยประมาณร้อยละ 10 ถือครองที่ดินถึงร้อยละ 60 นอกจากความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้และการถือครองที่ดินแล้ว ยังมีความเหลื่อมล้ำในด้านอื่น ๆ อีกมากและแนวโน้มของอัตราความเหลื่อมล้ำมีมากขึ้นถ้าไม่ได้รับการแก้ไข

ความเหลื่อมล้ำและปัญหาทางด้านเศรษฐกิจได้ส่งผลทำให้การบุกรุกป่าและพื้นที่อนุรักษ์มีมากขึ้น เพราะประชาชนต้องการที่ดินทำกิน ปัญหาเหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ปัญหาเศรษฐกิจยังส่งผลทำให้การจัดเก็บภาษีของรัฐบาลทำได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย การแก้ปัญหาของภาครัฐที่ผ่านมาเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและยังไม่มีทางเลือกให้กับประชาชน เช่น ปัญหาที่ดินทำกินหรือรายได้ไม่เพียงพอ การบังคับใช้กฎหมายอยู่ในลักษณะของการอนุโลมและผ่อนปรน เช่น การบุกรุกพื้นที่สาธารณะบนถนนและทางเท้า เจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนใหญ่จะอ้างการว่ากล่าวตักเตือน พอมีการว่ากล่าวผู้ที่กระทำความผิดก็ลดพฤติกรรมลง แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ไปก็กลับมาค้าขายบนทางเท้าใหม่ พฤติกรรมเหล่านี้มีให้เห็นจนชินตา ทำให้ผู้กระทำความผิดหรือผู้ที่มีความกล้าที่จะกระทำความผิดเพราะมองผลประโยชน์ส่วนตัว ก็จะสร้างปัญหาให้กับสังคมไม่มีวันสิ้นสุด ปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากสภาพทางเศรษฐกิจที่ประชาชนต้องดิ้นรนแม้ว่าจะกระทำความผิด การกำกับตรวจสอบและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดในสภาพที่เศรษฐกิจและรายได้ของประชาชนต่ำก็ยังไม่ได้ผล

ในส่วนต่อไปผู้เขียนจะได้ทบทวนระบบและกลไกการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินในปัจจุบันและจะได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาในการกำกับดูแลการบริหารราชการ

4. ทบทวนกลไกและระบบการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดิน

ในสมัยที่ประเทศไทยมีรัฐบาลที่ค่อนข้างจะมีเสถียรภาพ คือ รัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ช่วงปี พ.ศ. 2523 – พ.ศ. 2531 เป็นช่วงที่รัฐบาลมีการประกาศนโยบายของการปฏิรูประบบราชการที่ค่อนข้างชัดเจน รัฐบาลของพลเอกเปรมบริหารประเทศอยู่ประมาณ 8 ปี 4 เดือน ซึ่งเป็นช่วงที่อาจกล่าวได้ว่าระบบราชการมีความเข้มแข็งมาก สามารถที่จะผลักดันนโยบายที่สำคัญต่าง ๆ ของรัฐบาลให้สำเร็จลุล่วงไปได้ และสามารถแก้ไขวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ของประเทศ

โดยหน่วยงานราชการที่มีบทบาทสำคัญ คือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เป็นต้น หลังจากรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์แล้ว รัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศจะมีระยะเวลาในการบริหารสั้น ๆ เช่น รัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ประมาณ 3 ปี มาถึงรัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน พลเอกสุจินดา คราประยูร นายชวน หลีกภัย นายบรรหาร ศิลปอาชา และพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้องเจอกับมรสุมทางเศรษฐกิจ นั่นก็คือ วิกฤติต้มยำกุ้ง

หลังจากการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 พรรคไทยรักไทยได้รับการเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด โดยมีพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งในช่วงนี้กระแสของการปฏิรูประบบการบริหารงานภาครัฐได้แผ่ขยายไปทั่วโลก ระบบราชการไทยได้รับอิทธิพลในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งทำให้เกิดขึ้นของพระราชบัญญัติ 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2545 และพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ใน พ.ศ. 2545 เช่นกัน โดยเป็นผลจากการปฏิรูประบบราชการ ทำให้มีการเกิดขึ้นของกระทรวงใหม่อีก 6 กระทรวง เมื่อรวมของเดิมแล้วมีกระทรวงทั้งสิ้น 20 กระทรวง

การเพิ่มขึ้นของกระทรวงทำให้จำนวนงบประมาณรายจ่ายหมวดเงินเดือนของข้าราชการมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งในปัจจุบันงบประมาณรายจ่ายของกระทรวงและหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งสิ้น 1,445,956.1 ล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 52.9 ของวงเงินงบประมาณ ซึ่งในจำนวนที่กล่าวนี้ จำแนกเป็นเงินเดือนและค่าใช้จ่ายของบุคลากรมากที่สุด (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133 ตอนที่ 84 ก หน้า 1-150, 2559)

การปฏิรูประบบราชการที่มีการดำเนินการค่อนข้างมากเกิดขึ้นในสมัยของพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ในปี พ.ศ. 2545 มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและมีการนำเอาเครื่องมือในการบริหารจัดการเข้ามาใช้ในระบบราชการมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนด้านโครงสร้างและองค์การที่รับผิดชอบหลักคือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 มีหน้าที่เสนอแนะและให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการพัฒนาระบบราชการและงานของรัฐ ซึ่งรวมถึงโครงสร้างของระบบราชการ ระบบงบประมาณ และระบบบุคลากร เป็นต้น การปฏิรูปในครั้งนั้นได้นำเอาแนวคิดของการจัดการภาครัฐแนวใหม่เข้ามาใช้ เช่น การปรับเปลี่ยนระบบและกระบวนการจัดสรรงบประมาณโดยเน้นยุทธศาสตร์ มีการนำเอาการจัดทำคำรับรองผลการปฏิบัติงาน (Performance Agreement) และใช้ระบบการจ่ายค่าตอบแทนตามผลงาน (Performance – related pay) โดยมีการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการปฏิบัติงานทั้งในระดับบุคคลและระดับขององค์การ โดยใช้ตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงาน (key performance indicators) ที่ชัดเจน มีการกำหนดกรอบในการวัดและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานในระบบราชการ ซึ่งได้กำหนดมาตรฐานผลผลิต ผลลัพธ์ และผลลัพธ์บั้นปลายที่ครอบคลุมเกณฑ์มาตรฐานรวม 5 ด้าน ได้แก่ 1) ปริมาณ 2) เวลา 3) ค่าใช้จ่าย 4) คุณภาพ 5) ความพึงพอใจ

ในปัจจุบันระบบราชการไทย มีการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ การกำกับดูแลภายใน และการกำกับดูแลจากภายนอก การกำกับดูแลภายใน คือ ภายในหน่วยราชการตามสายบังคับบัญชา จากกรมไปยังกระทรวง ปลัดกระทรวง รัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรีที่เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด นอกจากนี้ คำว่า ภายในหน่วยราชการ ยังมีหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ในการกำกับ ตรวจสอบ ประเมิน เช่น การตรวจสอบด้านการเงิน ด้านบัญชี ด้านการกระทำผิด ด้านแผนงาน เช่น สำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน ที่ทำหน้าที่ในการกำกับ ตรวจสอบ เป็นต้น สำหรับการกำกับดูแลจากภายนอก เช่น รัฐสภา องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ และภาคประชาชน

4.1 กลไกและระบบการกำกับควบคุมการบริหารราชการจากภายใน

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2553 ในมาตรา 11(1) ได้กำหนดให้นายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาลมีอำนาจหน้าที่ในการ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 108 ตอนที่ 156 ฉบับพิเศษ หน้า 41, 2534; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 21 หน้า 6-7, 2535; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 110 ตอนที่ 127 ฉบับพิเศษ หน้า 1-3, 2536; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 117 ตอนที่ 37 ก หน้า 22-25, 2543; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนที่ 99 ก หน้า 1-13, 2545; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 120 ตอนที่ 108 ก หน้า 1-2, 2546; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-10, 2550; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127 ตอนที่ 75 ก หน้า 51-53, 2553)

“กำกับโดยทั่วไปซึ่งการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อการนี้จะสั่งให้ราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และส่วนราชการซึ่งมีหน้าที่ควบคุมราชการส่วนท้องถิ่นชี้แจง แสดงความคิดเห็น ทำรายงานเกี่ยวกับการปฏิบัติราชการ ในกรณีจำเป็นจะยับยั้งการปฏิบัติราชการใด ๆ ที่ขัดต่อนโยบายหรือมติของคณะรัฐมนตรีก็ได้และมีอำนาจสั่งสอบสวนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการปฏิบัติราชการของราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่น”

มาตรา 21 ระบุว่า ในกระทรวงให้มีปลัดกระทรวงมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบควบคุมราชการประจำในกระทรวง แปลงนโยบายเป็นแนวทางและแผนการปฏิบัติราชการ กำกับการทำงานของส่วนราชการในกระทรวงให้เกิดผลสัมฤทธิ์ และประสานการปฏิบัติงานของส่วนราชการในกระทรวงให้มีเอกภาพสอดคล้องกัน รวมทั้งเร่งรัด ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติราชการของส่วนราชการในกระทรวง

จะเห็นได้ว่า กฎหมายระเบียบบริหารราชการแผ่นดินเขียนไว้อย่างชัดเจนว่าการกำกับ ควบคุม กระทรวง ลงมาในระดับกรม และลดหลั่นลงมา ในกฎหมายพูดถึงผลสัมฤทธิ์ ในระดับกองก็จะมีผู้อำนวยการกอง หัวหน้ากอง หรือหัวหน้าส่วนราชการที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่เทียบเท่าผู้อำนวยการกองหรือหัวหน้ากอง หรือหัวหน้าส่วนราชการตามมาตรา 31 วรรคสอง เป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการและรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการ

ในการบริหารราชการส่วนภูมิภาค ในมาตรา 57(4) กำหนดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีหน้าที่

“กำกับดูแลการปฏิบัติราชการอันมิใช่ราชการส่วนภูมิภาคของข้าราชการซึ่งประจำอยู่ในจังหวัดนั้น ... ให้ปฏิบัติราชการให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ หรือคำสั่งของกระทรวง ทบวง กรม หรือมติของคณะรัฐมนตรี หรือการสั่งการของนายกรัฐมนตรี หรือยับยั้งการกระทำใด ๆ ของข้าราชการในจังหวัดที่ขัดต่อกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ หรือคำสั่งของกระทรวง ทบวง กรม มติของคณะรัฐมนตรี หรือการสั่งการของนายกรัฐมนตรีไว้ชั่วคราว แล้วรายงานกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้อง...”

มาตรา 71/10 ยังกำหนดให้คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการทำหน้าที่ “ติดตาม ประเมินผล และแนะนำ เพื่อให้มีการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้และรายงานต่อคณะรัฐมนตรีพร้อมข้อเสนอแนะ”

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน มีการกำหนดหน้าที่และให้อำนาจผู้บังคับบัญชาในการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐละเว้นไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย อาญา มาตรา 157 จะมีบทกำหนดโทษเอาไว้ ซึ่งมีโทษจำคุก 10 ปี แต่ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ก็จะมี ความผิดตามกฎหมาย ป.ป.ช. ด้วย โดยปัจจุบันมีการเพิ่มโทษจำคุก 20 ปี เป็นอย่างต่ำ และสูงสุดคือจำคุกตลอดชีวิต หรือในกรณีที่ทุจริตจะมีโทษจำคุกตลอดชีวิตหรือประหารชีวิต

การกำกับ ประเมินผล การบริหารราชการแผ่นดินในแต่ละกระทรวงจะมีระบบการตรวจราชการ เป็นอีกกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญ มีงานวิจัยและบทความทางวิชาการที่พูดถึง การพัฒนาการของระบบการตรวจราชการของประเทศไทย เช่น วิชัย คงรัตนชาติ (2539) ธวัชชัย เทิดเผ่าไทย (2540) อนันท์ย สังหาลวณิช (2516) สุพจน์ ทรายแก้ว (2552) สมบัติ อารังธัญวงศ์ (2537) และทศพร ศิริสัมพันธ์ (2546) ซึ่งสามารถสรุปประเด็นปัญหาอุปสรรคของระบบการตรวจราชการแผ่นดิน ได้ดังนี้

วิชัย พบว่า ผู้ตรวจการมักจะใช้ดุลพินิจในการตรวจ อันส่งผลทำให้เอนเอียงในทางปฏิบัติ และก่อให้เกิดระบบอุปถัมภ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าผู้ตรวจเป็นผู้บังคับบัญชามาก่อน อีกทั้ง ธรรมเนียมปฏิบัติเมื่อเกิดการต้อนรับอย่างดี ทำให้เกิดความเกรงใจในการตรวจประเมินผลการปฏิบัติงาน ขาดความจริงจัง

ธวัชชัย ได้ศึกษาพบว่า ผู้รับตรวจมองว่าผู้ตรวจเป็นผู้ที่ไม่มีคุณภาพ กล่าวคือ หน่วยงานที่ถูกตรวจมีทัศนคติเชิงลบต่อผู้ตรวจ

โอนทัย ศึกษาพบถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ของการตรวจราชการ เช่น ปัญหางบประมาณไม่เพียงพอ ทำให้การตรวจทำได้อย่างจำกัดและไม่ทั่วถึง และยังพบถึงปัญหาด้านมาตรฐานในการตรวจไม่มี ทำให้การตรวจไม่มีคุณภาพ

สุพจน์ พบว่าปัญหาของการตรวจราชการของไทยมีหลายประการ เช่น การตรวจราชการไม่สอดคล้องกับบริบทการบริหารราชการ มีการเพิ่มขึ้นของกลไกการควบคุมในระบบราชการ ทำให้ระบบการควบคุมมีความสลับซับซ้อน เป็นต้น

สมบัติ วิเคราะห์ถึงปัญหาของระบบการตรวจราชการในอดีต ที่การแต่งตั้งผู้ตรวจราชการ มักจะแต่งตั้งข้าราชการที่ไม่ค่อยมีไฟหรือใกล้เกษียณ หรือแต่งตั้งคนที่มีปัญหาที่หน่วยงานต้องการเอาออกไป จึงแต่งตั้งให้เป็นผู้ตรวจ

ทศพร วิจัยพบว่า การตรวจราชการของไทยมีลักษณะเป็นแบบเก่า ทำงานในเชิงรับ มุ่งเน้นการเร่งรัด สอดส่องควบคุม เป็นการจ้องจับผิด ไม่เอื้อต่อระบบการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ และยังเป็นอุปสรรคต่อการสร้างนวัตกรรมทางการบริหารอีกด้วย

โดยสรุป กลไกการกำกับควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินจากภายในเป็นหน้าที่ที่ระบุไว้ในกฎหมาย ว่าเป็นของผู้บังคับบัญชาตั้งแต่ปลัดกระทรวงลงมาถึงอธิบดี ผู้อำนวยการกอง หัวหน้าส่วนราชการที่มีระบุไว้ในพระราชบัญญัติการบริหารราชการแผ่นดินอย่างชัดเจน และยังมีระบบของการตรวจราชการ ซึ่งได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่กำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เอง เช่น การเสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อที่จะรับทราบปัญหาของประชาชนอย่างแท้จริง และพัฒนามาจนถึงปัจจุบันที่มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มีการจัดตั้งเครือข่ายที่ปรึกษา มีการจัดตั้งคณะกรรมการธรรมาภิบาลจังหวัด มีการกำหนดการตรวจราชการแบบบูรณาการมุ่งผลสัมฤทธิ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลที่ผ่านมาที่จะปรับปรุงกลไกในการกำกับควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน

นอกจากนั้น เพื่อเป็นการสนับสนุนการกำกับดูแลในภาคราชการ ยังได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ หรือ ค.ต.ป. (คณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ, 2560) เพื่อทำหน้าที่ในการวางนโยบาย แนวทางการตรวจสอบและการประเมินผล ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริม ผลักดัน สอดทานและเสนอแนะมาตรการ เพื่อให้ส่วนราชการดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการตรวจสอบและประเมินผลต่อนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี รวมทั้งการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการ ตลอดจนมติของคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องและรายงานให้นายกรัฐมนตรีทราบเป็นระยะ โดยองค์ประกอบของ ค.ต.ป. จะมีรัฐมนตรีซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้ง เป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการโดยตำแหน่งซึ่งประกอบด้วยปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงมหาดไทย ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ

เลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อธิบดีกรมบัญชีกลาง และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งจากบุคคลซึ่งได้รับการสรรหา จำนวนไม่น้อยกว่า 7 คน แต่ไม่เกิน 10 คน เป็นกรรมการ โดยมีเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ เป็นกรรมการและเลขานุการ และรองเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการที่เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการมอบหมาย เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ เพื่อให้การทำงานของคณะกรรมการชุดนี้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงมีอนุกรรมการเพื่อช่วยเหลือการทำงานอีก ประกอบด้วย

1. อ.ค.ต.ป. เกี่ยวกับการกำหนดแนวทางวิธีการตรวจสอบ และประเมินผลภาคราชการ
2. อ.ค.ต.ป. เฉพาะกิจ เกี่ยวกับการกำหนดแนวทางวิธีการบูรณาการระบบตรวจสอบ และประเมินผลของหน่วยงานกลางที่อยู่ในกำกับของราชการฝ่ายบริหาร
3. อ.ค.ต.ป. กลุ่มกระทรวง จำนวน 4 คณะ
4. อ.ค.ต.ป. กลุ่มจังหวัด จำนวน 4 คณะ
5. ค.ต.ป. ประจำกระทรวง 20 คณะ

จากผลการดำเนินงานของคณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการนั้น พบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ พอประมวลได้ดังนี้ คือ

1. การตรวจสอบของ ค.ต.ป. มีความซ้ำซ้อนกับการดำเนินงานของหน่วยงานกลางอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมบัญชีกลาง ที่ต้องทำหน้าที่อยู่แล้ว ดังนั้นจึงเป็นการเพิ่มภาระให้กับหน่วยงาน โดยเฉพาะการตรวจสอบในกรณีปกติ อีกทั้ง วิธีการตรวจสอบของ ค.ต.ป. ส่วนมากจะเป็นการตรวจสอบเอกสารพวกรายงานต่าง ๆ ไม่ได้มีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างจากการตรวจสอบทั่วไป ซึ่งการตรวจสอบจากรายงานแบบนี้เกิดความล่าช้า เพราะรายงานต้องส่งผ่านจากกรมไปยังกระทรวง และจากกระทรวงไปยัง ค.ต.ป. กระทรวง และไปต่อ อ.ค.ต.ป. กลุ่มกระทรวง รวมทั้งจากจังหวัดก็ต้องส่งไปยัง อ.ค.ต.ป. กลุ่มจังหวัด แล้วจึงจะจัดส่งรายงานดังกล่าวมายัง ค.ต.ป. ซึ่งลักษณะการทำงานในรูปแบบดังกล่าว มีผลทำให้การรายงานเกิดความล่าช้าและไม่ทันต่อสถานการณ์ ขาดความน่าสนใจ อีกทั้งทำให้ไม่สามารถใช้ในการตัดสินใจเชิงนโยบายได้ทันทั่วถึง

2. ลักษณะการทำงานของ ค.ต.ป. มีลักษณะเป็นงานรองมีใช้งานหลัก ทำให้ขาดบุคลากรที่จะมารับผิดชอบงานโดยตรง ภาระงานส่วนใหญ่จะถูกมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของผู้ตรวจสอบภายในหน่วยราชการ อีกทั้ง บางส่วนราชการยังต้องขอตัวบุคลากรจากหน่วยงานอื่นมาช่วย การทำงานของ ค.ต.ป. ถูกมองว่าเป็นงานรอง จึงทำให้ตัวบุคลากรที่ทำมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งในด้านความรู้ความสามารถ เพราะในการตรวจสอบต้องอาศัยทั้งองค์ความรู้ที่หลากหลาย ประสบการณ์ที่ชำนาญและต้องมีความเป็นอิสระ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมาก แต่ที่ผ่านมาพบว่าปัจจัยเหล่านี้ยังคงเป็นจุดอ่อนของหน่วยงานตรวจสอบนี้อยู่

3. ระบบการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ ซึ่งดำเนินการตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ พ.ศ. 2548 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ไม่มีการกำหนดบทบัญญัติในด้านการให้ข้อมูลให้โทษอย่างชัดเจนแก่ผู้บริหาร ทำให้ ค.ต.ป. ไม่มีกลไกที่จะทำให้ผลการปฏิบัติงานมีความสัมฤทธิ์ผลได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดกลไกในการให้ข้อมูลให้โทษ ส่งผลทำให้ผู้บริหารของหน่วยราชการต่าง ๆ ไม่สนใจการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ รวมทั้งไม่เห็นความสำคัญของการที่จะนำผลจากการประเมินและการตรวจสอบนำกลับมาใช้ในการปรับปรุงการปฏิบัติงาน

ทั้งสามประเด็นปัญหาที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปัญหาในการทำงานของ ค.ต.ป. ยังมีปัญหาอื่น ๆ อีก เช่น ขาดระบบข้อมูลซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการประเมินและตรวจสอบการทำงานภาครัฐทำให้มองเห็นได้ว่าการตรวจสอบและการกำกับดูแลการทำงานภาครัฐ ยังไม่สามารถทำให้เกิดผลการปฏิบัติงานที่คุ้มค่ากับงบประมาณที่ใช้ในแต่ละปีได้ ดังนั้น การปรับปรุงพัฒนาและออกแบบระบบที่ทำให้การกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินภาครัฐมีผลสัมฤทธิ์นั้น จึงต้องได้รับการศึกษาอย่างเร่งด่วน

4.2 การกำกับดูแลระบบราชการแผ่นดินโดยองค์กรภาครัฐภายนอก

การบริหารราชการแผ่นดินของไทย ดำเนินการภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งในปัจจุบันได้เข้าสู่แผนฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีหน้าที่ในการจัดทำแผน ในส่วนของงบประมาณในการดำเนินการจะเป็นหน้าที่ของสำนักงานงบประมาณในการจัดสรรเงินเพื่อให้กระทรวงต่าง ๆ สามารถบริหารงานได้ตามแผนและยุทธศาสตร์ที่วางไว้ จากการศึกษาพบว่า มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินอยู่ทั้งหมด 8 หน่วยงาน ประกอบไปด้วย

1. คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน
2. คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ
3. สำนักงานงบประมาณ
4. คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน
5. คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
6. ผู้ตรวจการแผ่นดิน
7. คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ
8. คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ

ในส่วนต่อไปผู้เขียนจะได้พูดถึงกลไกการควบคุม รวมถึงอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเหล่านี้ ที่กำกับควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน

1. คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.)

หน่วยงานนี้มีหน้าที่หลักในการพัฒนา วางระบบบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐ บริหารกำลังคน ให้สามารถปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์และแผนงานของรัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความเป็นมืออาชีพ และสร้างมาตรฐานทางจริยธรรมให้ข้าราชการและบุคลากรภาครัฐทั่วประเทศ นอกจากนี้ ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125 ตอนที่ 22 ก หน้า 1-51, 2551) กำหนดให้คณะกรรมการนี้ ทำหน้าที่ในการกำกับ ดูแล ติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการบริหารทรัพยากรบุคคลของข้าราชการพลเรือนในกระทรวง ทบวง กรม เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและสร้างมาตรฐานด้านการบริหารงานบุคคล

เมื่อพิจารณาถึงอำนาจหน้าที่ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า ก.พ. มีบทบาทที่มีความสำคัญยิ่ง ที่จะต้องให้ความเห็นในการดำเนินการให้ได้มา และรักษาไว้ซึ่งข้าราชการและบุคลากรภาครัฐที่ดี อีกทั้ง ต้องกำกับ ดูแล ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล การบริหารบุคลากรภาครัฐ สำหรับเครื่องมือที่ ก.พ. ใช้ในการกำกับดูแล คือ ก.พ. มีระบบสารสนเทศทรัพยากรบุคคลที่มีชื่อว่า DPIS (Departmental Personnel Information System) ซึ่งพัฒนามาถึงปัจจุบัน คือเวอร์ชันที่ 5.0 เป็นแบบ Web Application โดยปัจจุบันมี 142 หน่วยราชการ รวมทั้งสำนักงานรัฐมนตรีกระทรวงที่ใช้โปรแกรมนี้ นอกจากนั้น ทางสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ยังมีระบบฐานข้อมูลเพื่อรองรับการแต่งตั้งนักบริหารระดับสูง ซึ่งเป็นระบบที่พัฒนาเพิ่มเติมจากระบบ DPIS เพื่อใช้ในการจัดเก็บข้อมูลข้าราชการผู้ดำรงตำแหน่งประเภทบริหารและผู้ที่มีความสมบัติที่จะได้รับการแต่งตั้งในการดำรงตำแหน่งประเภทผู้บริหาร

2. คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.)

ในการปฏิรูประบบราชการให้มีความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล หน่วยงานนี้เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทมากที่สุดและเป็นที่คาดหวังอย่างสูง เพราะหน่วยงานนี้เกิดขึ้นในยุคที่ประเทศไทยมีการปฏิรูประบบราชการในช่วงปี 2540 เป็นต้นมา ได้มีการกำหนดให้มีคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ หรือ ก.พ.ร. (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนที่ 99 ก หน้า 1-13, 2545) (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนที่ 99 ก หน้า 14-34, 2545) (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-10, 2550) (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 120 ตอนที่ 100 ก, 2546) ช่วยยกระดับความโปร่งใสและสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งวิธีการที่สำคัญที่จะสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ คือ การทำให้ระบบราชการมีความโปร่งใสในการบริหาร ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ ต้องมีการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินอย่างรอบคอบ ต้องเข้าใจบริบทของราชการไทย ระบบราชการไทยมีพัฒนาการที่แตกต่างจากสังคมตะวันตก มีสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ที่แตกต่างจากประเทศอังกฤษหรือสหรัฐอเมริกาอย่างมาก เครื่องมือหรือกลไกในการควบคุมตรวจสอบภาครัฐ ที่อาจจะมีประสิทธิภาพในประเทศเหล่านั้น อาจใช้ไม่ได้ผลในบริบทของสังคมไทยที่ความสัมพันธ์ของบุคคลมีการยึดโยงกันหลายชั้นและมีความซับซ้อน

การตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการของ ก.พ.ร. ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการที่เรียกว่า ค.ต.ป. ทำหน้าที่ตรวจสอบและรายงานผลพร้อมข้อเสนอแนะต่อนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี โดยได้กำหนดกรอบการตรวจสอบภาคราชการไว้ 2 ด้าน คือ

1. การสอบทานกรณีปกติ
2. การสอบทานกรณีพิเศษ

ทั้งสองกรณีที่เป็นการสอบทานตามโครงการปกติและโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ที่สำคัญของรัฐบาล ซึ่งไม่ได้อยู่ในลักษณะของการประเมินผล ซึ่งมีระดับของการตรวจสอบที่เข้มข้นมากกว่า นอกจากมีคณะกรรมการที่เรียกว่า ค.ต.ป. แล้ว ยังมีการตั้งคณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการที่เรียกว่า อ.ค.ต.ป. ทำหน้าที่ในการกำหนดแนวทาง วิธีการ ตรวจสอบ ร่วมกันกับกระทรวงและจังหวัด เป็นลักษณะของการบูรณาการโครงการ ภายใต้ยุทธศาสตร์สำคัญ 3 คณะ คือ

1. คณะทำงานด้านการบูรณาการโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว
2. คณะทำงานด้านการบูรณาการโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
3. คณะทำงานด้านการบูรณาการการพัฒนาเตรียมการเพื่อการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

นอกจากกลไกในด้านคณะกรรมการและอนุกรรมการแล้ว ก.พ.ร. ยังได้พัฒนาระบบสารสนเทศในการตรวจสอบและประเมินผลร่วมกัน ทั้งการรายงานผลการปฏิบัติราชการทางอิเล็กทรอนิกส์ ที่เรียกว่าระบบ e-SAR โดยใช้ในส่วนของการราชการ จังหวัด และองค์กรมหาชน เพื่อลดภาระด้านเอกสาร ลดระยะเวลาในการตรวจประเมินและลดขั้นตอนอีกด้วย แต่ทั้งนี้ ระบบ e-SAR เป็นเพียงระบบเพื่อรองรับการรายงานผลของการดำเนินงานตัวชี้วัดเท่านั้น ไม่สามารถประมวลผลได้ทันที

ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 ก.พ.ร. ได้มีการเพิ่มเครื่องมือในการกำกับดูแลระบบบริหารราชการแผ่นดินอีก 2 เครื่องมือ คือ การปรับระบบการตรวจราชการและการวิเคราะห์ความเสี่ยงตามหลักธรรมาภิบาลของแผนงานโครงการที่สำคัญตามนโยบายของรัฐบาล

3. สำนักงบประมาณ

หน่วยงานที่มีฐานะเทียบเท่ากรมและสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี (สำนักงบประมาณ) มีหน้าที่ในการจัดทำงบประมาณแผ่นดินเพื่อเสนอนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติก่อนที่รัฐบาลจะเสนอรัฐสภาเพื่อขอความเห็นชอบ เพื่ออนุมัติให้ประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี สำหรับการใช้จ่ายในปีต่อไป หน้าที่สำคัญของหน่วยงานนี้ คือ การติดตามผล ประเมินผล และรายงานผลสำเร็จของการดำเนินการของส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจต่อคณะรัฐมนตรี

ในการทำงานของสำนักงบประมาณ จะมีกลไกในการทำงานคือ สำนักประเมินผล/สำนักประเมินผล 2 ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ คือ

1. พัฒนาระบบ รูปแบบ กระบวนการ วิธีการ และเครื่องมือในการติดตามประเมินผล
2. ติดตามประเมินผลในระดับผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบในการดำเนินงานของส่วนราชการ องค์การบริหารรูปแบบพิเศษ รัฐวิสาหกิจ กองทุนและเงินทุนหมุนเวียน ด้านการบริหาร ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม ในมิติยุทธศาสตร์ มิติหน่วยงาน และมิติพื้นที่ รวมทั้งรายงานการติดตามประเมินผลเสนอต่อคณะรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรี
3. ประเมินผลการปฏิบัติงานและการใช้จ่ายงบประมาณรายจ่ายประจำปีของหน่วยงานตามข้อ 2 เพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรี
4. ให้คำปรึกษาหรือเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการติดตามประเมินผลให้แก่หน่วยงานตามข้อ 2
5. ให้คำปรึกษาหรือเสนอแนะในการทบทวนผลผลิต โครงการ หรือกิจกรรม และการพัฒนาตัวชี้วัดเป้าหมายการให้บริการหน่วยงานตามข้อ 2 หรือตามเป้าหมายยุทธศาสตร์

สำนักงบประมาณมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและแนะนำการจัดทำงบประมาณโดยต้องคำนึงถึงวินัยทางการคลังและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และยังต้องเสนอแนะนโยบายและแนวทางการจัดสรรงบประมาณให้เป็นไปตามแนวนโยบายแห่งรัฐ และแนวทางการพัฒนาประเทศตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อจัดทำค่าของงบประมาณเสร็จ หน่วยงานนี้ก็ต้องมีหน้าที่ในการบริหารจัดการงบประมาณเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด คำนวณ บรรลุเป้าหมายและผลสัมฤทธิ์ โดยต้องมีการติดตามผล ประเมินผล และรายงานผลสำเร็จของการดำเนินงาน ถ้าผลของการดำเนินงานไม่ดี ไม่บรรลุผลสัมฤทธิ์ ก็ต้องระงับยับยั้งและเสนอแนะให้ความเห็นต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในปีงบประมาณถัดไป

เครื่องมือในการกำกับติดตามที่สำนักงานประมาณใช้ คือการจัดทำระบบฐานข้อมูล แผน และ ผลการปฏิบัติงานและการใช้จ่ายงบประมาณ (BB EVMIS)

4. คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน

คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน หรือ คตง. ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. 2542 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 115 ก หน้า 1-26, 2542) มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการกำกับ ดูแลสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) ซึ่งเป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ทำหน้าที่ตรวจสอบการใช้จ่ายเงินแผ่นดิน โดยคณะกรรมการนี้ต้องกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับการตรวจสอบ การบริหารงบประมาณสำหรับหน่วยรับตรวจ และเป็นองค์กรชี้ขาดสูงสุดในกระบวนการทางวินัยทางงบประมาณและการคลัง

ผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน มีอำนาจหน้าที่ต้องรายงานผลการตรวจสอบต่อคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน

สำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน มีอำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบการเงินของแผ่นดิน และจัดทำรายงานติดตามผลการปฏิบัติงาน

5. ผู้ตรวจการแผ่นดิน

หน่วยงานนี้เป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127 ตอนที่ 47 ก หน้า 1-127, 2550) มีอำนาจหน้าที่ในการแสวงหาและสอบสวนข้อเท็จจริงตามคำร้องเรียน ดำเนินการเกี่ยวกับจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำการติดตาม ประเมินผล และจัดทำข้อเสนอแนะในการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ และรายงานผลการตรวจสอบและผลการปฏิบัติหน้าที่พร้อมข้อสังเกตต่อคณะรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาทุกปี โดยต้องประกาศรายงานดังกล่าวในราชกิจจานุเบกษาและให้ประชาชนได้รับทราบทั่วกัน

6. คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

พระราชบัญญัติพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2521 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 95 ตอนที่ 89 หน้า 483, 2521) กำหนดให้มีหน่วยงานใน 2 ระดับ คือ ระดับคณะกรรมการและระดับสำนักงาน ซึ่งก็คือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นหน่วยงานภายใต้สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ตัวสำนักงานคณะกรรมการมีหน้าที่ในการจัดทำแผนชาติ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ช่วง 5 ปี โดยจะต้องวิเคราะห์เสนอโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ให้สอดคล้องกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ นอกจากนั้น ยังต้องพิจารณาการลงทุนประจำปี ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการต่าง ๆ ของรัฐวิสาหกิจ เพื่อเสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรี และกระทรวงต้นสังกัดของรัฐวิสาหกิจ ตามระเบียบว่าด้วยงบประมาณของรัฐวิสาหกิจ พ.ศ. 2522 หน่วยงานนี้มีหน้าที่ในการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งแผนงานโครงการพัฒนาของส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจ

หน่วยงานที่มีหน้าที่ในการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งแผนงานโครงการพัฒนาของส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์เป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในด้านการกำกับดูแลหน่วยงานนี้ยังต้องติดตามผลการดำเนินงานของบริษัทเอกชนในโครงการที่มีผลการลงทุนหรือมีทรัพย์สินตั้งแต่หนึ่งพันล้านบาทขึ้นไป ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการให้เอกชนเข้าร่วมงานหรือดำเนินการในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2535

จากอำนาจหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามที่ได้กล่าวไปนี้ จะเห็นได้ว่าหน่วยงานนี้ไม่ใช่เป็นหน่วยงานที่กำกับการใช้จ่ายงบประมาณโดยตรง จึงไม่ได้เป็นหน่วยงานที่จะลงไปตรวจสอบการใช้งบประมาณเป็นรายโครงการ เพียงแต่มีหน้าที่ในการประเมินผลในภาพรวมของการพัฒนาว่าการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านไปในแต่ละปีมีผลสัมฤทธิ์เมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายและตัวชี้วัดเป็นเช่นไร โดยมีได้กำกับและประเมินผลลงรายละเอียดทุกโครงการถึงอย่างไรก็ตาม หน่วยงานก็ยังคงต้องให้ความสำคัญในการประเมินผลโครงการขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในภาพรวมมาก ๆ เท่านั้น เพื่อที่จะนำผลการประเมินเป็นข้อมูลในการปรับปรุงแผนต่อไป

7. สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ

สำนักงานนี้และตัวคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เรียกย่อ ๆ ว่า ป.ป.ช. (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 114 ก หน้า 1-41, 2542; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 114 ก หน้า 1, 2542; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 128 ตอนที่ 26 ก หน้า 1-37, 2554; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนที่ 60 ก หน้า 1-9, 2558) มีการจัดตั้งขึ้นเป็นองค์กรอิสระ มีหน้าที่ในการป้องกันและปราบปรามทุจริต โดยการไต่สวนข้อเท็จจริงและสรุปสำนวนพร้อมทั้งทำความเห็นส่งไปยังอัยการสูงสุด เพื่อฟ้องคดีต่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตามหมวด 6 นอกจากนี้แล้วยังมีอำนาจหน้าที่ในการไต่สวนและวินิจฉัยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ร่ำรวยผิดปกติ ที่กระทำความผิดฐานทุจริตต่อหน้าที่หรือกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ หรือความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ในการยุติธรรมหรือความผิดที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ต้องกำกับดูแลคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

8. สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ

สำนักงานนี้มีคณะกรรมการคือ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ หรือเรียกว่า ป.ป.ท. (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125 ตอนที่ 21 ก หน้า 1-25, 2551; ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133 ตอนที่ 38 ก หน้า 39-48, 2559) มีอำนาจในการทำหนังสือสอบถามหรือเรียกให้สถาบันการเงิน ส่วนราชการ องค์กร หรือหน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ ส่งเจ้าหน้าที่มาให้ถ้อยคำหรือส่งคำชี้แจงเป็นหนังสือ หรือส่งบัญชีเอกสารหรือหลักฐานอื่น ๆ มาเพื่อไต่สวน หรือประกอบการพิจารณา ไต่สวนข้อเท็จจริง ซึ่มีผลเกี่ยวกับการกระทำทุจริตในภาครัฐของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และจัดทำรายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะกรรมการ ป.ป.ช. ทราบด้วย

โดยสรุป จากการทบทวนบทบาทอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่ต้องทำหน้าที่ในการตรวจสอบควบคุม กำกับติดตามการปฏิบัติงาน เพื่อให้ได้ผลงานตามที่ได้กำหนดไว้เป็นเป้าหมายและยุทธศาสตร์ โดยในด้านกฎหมายก็ได้มีการกำหนดอย่างชัดเจน เช่น

มาตรา 8 (7) ของพระราชบัญญัติคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ให้คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนทำหน้าที่ในการกำกับดูแล ติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการบริหารทรัพยากรบุคคลของข้าราชการพลเรือนในกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ หรือ

มาตรา 71/10 ตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ข้อ 7 ระบุให้สำนักงาน ก.พ.ร. ต้องมีหน้าที่ติดตาม ประเมินผล และให้คำแนะนำเพื่อให้มีการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ หรือ

มาตรา 244 ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 กำหนดให้ผู้ตรวจการแผ่นดินมีอำนาจในการพิจารณาและสอบสวนข้อเท็จจริงการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือทำนอกเหนืออำนาจตามกฎหมายของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือข้าราชการส่วนท้องถิ่น และให้รายงานผลการตรวจสอบและผลการปฏิบัติหน้าที่พร้อมต้องตั้งข้อสังเกตเสนอต่อคณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภา ทุกปี เป็นต้น

อำนาจทางกฎหมายที่กล่าวมานี้ ยังรวมถึงอำนาจในการเรียกข้อมูลมาตรวจสอบอีกด้วย เช่น

มาตรา 8 (7) ของพระราชบัญญัติคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ให้อำนาจเรียกเอกสารหลักฐานจากส่วนราชการ หรือให้ผู้แทนส่วนราชการ ข้าราชการ หรือบุคคลใด ๆ มาชี้แจงข้อเท็จจริง หรือ

ในพระราชบัญญัติมาตรการของฝ่ายบริหารในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2551 กำหนดให้คณะกรรมการ ป.ป.ท. สามารถมีหนังสือสอบถามหรือเรียกให้สถาบันการเงิน ส่วนราชการ องค์กร หรือหน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ หรือบุคคลใดๆมาให้อัยการ ส่งคำชี้แจงเป็นหนังสือ หรือส่งบัญชีเอกสารหรือหลักฐานใด ๆ มาเพื่อไต่สวนหรือเพื่อประกอบการพิจารณา หรือ

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 244 กำหนดให้ผู้ตรวจการแผ่นดินมีอำนาจรายงานผลการตรวจสอบและผลการปฏิบัติหน้าที่พร้อมข้อสังเกตต่อคณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภาทุกปี

อำนาจในการลงโทษ ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. 2542 ให้คณะกรรมการวินัยทางงบประมาณและการคลัง พิจารณาและกำหนดโทษปรับทางปกครองเบื้องต้นแก่เจ้าหน้าที่หรือพนักงานหน่วยรับตรวจที่ฝ่าฝืนมาตรการควบคุมการเงินของรัฐ หรือพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2554 กำหนดให้ ป.ป.ช. มีอำนาจตามข้อ 3 ให้ไต่สวนและวินิจฉัยผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ร่ำรวยผิดปกติ เพื่อร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน และในข้อ 4 ให้อำนาจในการไต่สวนและวินิจฉัยผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูง หรือข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ผู้อำนวยการกองที่ร่ำรวยผิดปกติ หรือกระทำผิดฐานทุจริตต่อหน้าที่ได้

4.3 กลไกและระบบการกำกับควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินจากภายนอก

กลไกที่มีความสำคัญที่ทำหน้าที่ในการกำกับ ตรวจสอบ การบริหารราชการแผ่นดินจากภายนอกที่มีความสำคัญ มีอยู่ด้วยกัน 3 หน่วยงาน คือ 1. รัฐสภา 2. ประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ และ 3. สื่อมวลชน

รัฐสภา ซึ่งประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา มีอำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารก็คือคณะรัฐบาล โดยรูปแบบของการตรวจสอบแบ่งออกได้เป็น 6 รูปแบบ คือ

1. การตั้งกระทู้ถาม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ กระทู้ตามมาตรา 183 กับกระทู้ถามสด ตามมาตรา 184

ในมาตรา 183 กำหนดให้สมาชิกสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติ สามารถยื่นกระทู้ถามรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ และให้รัฐมนตรีคือคนที่รัฐมนตรีมอบหมายมาชี้แจงและแสดงเหตุผล

ในมาตรา 184 มาตรานี้ถูกบัญญัติครั้งแรกในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-99, 2540) โดยให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่มีสิทธิในการตั้งกระทู้ถามสดต่อนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี ผู้มีรับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดินในเรื่องที่เกี่ยวข้อง โดยต้องตอบคำถามสด ๆ ด้วยวาจา ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการกำกับควบคุมการบริหาร โดยเฉพาะเวลาที่บ้านเมืองมีปัญหาสำคัญเร่งด่วน

2. การเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจ มีการบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ให้มีการขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจและเกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีอาญาหรือการลงมติถอดถอนผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ทั้งนี้ เป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ในมาตรา 303-311 โดยถ้าในกรณีที่มีพฤติกรรมทุจริตร้ายแรงผิดปกติ หรือมีพฤติการณ์ที่ส่อไปในทางทุจริตต่อหน้าที่ โดยฝ่ายค้านจะต้องยื่นข้อกล่าวหาดังกล่าวไปยังคณะกรรมการ ป.ป.ช. เพื่อดำเนินการไต่สวนอีกทางหนึ่งด้วย

3. การเข้าชื่อขอเปิดอภิปรายทั่วไปในวุฒิสภา เพื่อให้คณะรัฐมนตรีแถลงข้อเท็จจริงหรือชี้แจงปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน โดยไม่มีการลงมติ

สมาชิกวุฒิสภาจำนวนไม่น้อยกว่าสามในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่มีอยู่ในวุฒิสภา สามารถเข้าชื่อขอเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อให้มีการแถลงข้อเท็จจริงหรือชี้แจงในปัญหาที่เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินโดยไม่มีการลงมติ ถึงแม้จะไม่มีกรรมการลงมติแต่ก็จัดได้ว่าเป็นกลไกหนึ่งในการกำกับ ควบคุม ตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดินโดยฝ่ายนิติบัญญัติ

4. การตั้งคณะกรรมการธิการ โดยมาตรา 189 ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-99, 2540) กำหนดให้สภาผู้แทนและวุฒิสภา มีอำนาจตั้งคณะกรรมการธิการสามัญและคณะกรรมการวิสามัญ เพื่อศึกษาหรือสอบสวนเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่เห็นว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน เหตุผลของการมีกลไกนี้ก็เพื่อต้องการสอบสวน ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับปัญหาหรือหาสาเหตุของปัญหา อันนำมาซึ่งความขัดข้องในการบริหารราชการแผ่นดิน ถือได้ว่าเป็นกลไกอีกประการหนึ่งในการควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหาร

5. การควบคุมการใช้จ่ายเงินงบประมาณของแผ่นดิน งบประมาณถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การบริหารราชการแผ่นดินบรรลุถึงเจตนารมณ์ของรัฐบาลและช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้ไปสู่ความก้าวหน้า ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้น ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีแต่ละครั้ง สภาจะตั้งคณะกรรมการมา 1 ชุด ในการพิจารณาด้วยความรอบคอบ วางงบประมาณในแต่ละกระทรวง ทบวง กรม ขอมานั้นเป็นไปอย่างสมเหตุสมผลหรือไม่ โดยต้องพิจารณาถึงความสอดคล้องระหว่างแผนงาน แผนเงิน และแผนคน พระราชบัญญัติงบประมาณถือว่าเป็นพระราชบัญญัติที่มีความสำคัญมาก ในกรณีที่พระราชบัญญัติฉบับที่สภาผู้แทนราษฎรไม่รับหลักการ ตามจารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว รัฐบาลต้องลาออกหรือรัฐบาลอาจเลือกวิธียุบสภา

6. การให้ความเห็นชอบการทำสนธิสัญญา ในการทำความตกลงระหว่างประเทศหรือการที่รัฐบาลต้องรับพันธสัญญา พระมหากษัตริย์จะใช้พระราชอำนาจในเรื่องที่ผ่านทางด้านคณะรัฐมนตรี แต่มีสนธิสัญญา 3 ประเภท ที่ต้องให้รัฐสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติให้ความเห็นชอบ คือ

- 1) สนธิสัญญาที่มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตไทย
- 2) สนธิสัญญาที่มีบทเปลี่ยนแปลงเขตอำนาจแห่งรัฐ
- 3) สนธิสัญญาที่จะต้องออกกฎหมายอนุวัติการหรือบังคับให้เป็นไปตามสนธิสัญญา

กล่าวโดยสรุป รัฐสภา คือ ทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา มีหน้าที่ในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐของนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี ถึงกระนั้น ภายใต้การปกครองแบบรัฐสภา ที่ฝ่ายบริหารต้องมีความเสี่ยงอย่างมากในสภาผู้แทนราษฎรอยู่แล้ว การตรวจสอบ การควบคุมการทำงานของรัฐบาลก็ยังเป็นไปได้ยาก เช่น กรณีที่เกิดขึ้นอย่างโครงการจำนำข้าว ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อประเทศอย่างใหญ่หลวงก็ยังไม่สามารถประสบความสำเร็จในการใช้กลไกในการตรวจสอบควบคุมการทำงานของรัฐบาลได้

ประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์

ในรัฐธรรมนูญปี 2540 และปี 2550 ได้วางบทบัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพและเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล เช่น ในรัฐธรรมนูญปี 2540 ได้มีการจัดตั้งองค์กรอิสระที่มีหน้าที่ในการตรวจสอบ อาทิ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ศาลรัฐธรรมนูญ ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา นอกจากนี้รัฐธรรมนูญปี 2540 ยังบัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิออกเสียงประชามติ มีสิทธิเข้าชื่อถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่งทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นโดยตรงหรือโดยอ้อม เช่น มีกลไกการที่ประชาชน 50,000 คนเข้าชื่อเพื่อยื่นถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เช่น ในอดีตมีการยื่นถอดถอนนักการเมืองหลายคน หรือยื่นถอดถอนอธิบดีบางกรมกรณีทุจริต เป็นต้น นอกจากนี้ประชาชนยังสามารถร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดินในกรณีสืบสวนคดีร้ายแรงผิดปกติ หรือสามารถฟ้องร้องนักการเมืองผู้ดำรงตำแหน่งในข้อหาทำทุจริตต่อหน้าที่

กลไกในการตรวจสอบของภาคประชาชนนั้นนอกจากจะสามารถเข้าชื่อด้วยตัวเองแล้วก็ยังสามารถทำการตรวจสอบโดยผ่านกลไกต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. ผ่านกลไกของคณะกรรมการ ป.ป.ช.
2. ผ่านช่องทางของศาลปกครอง
3. ผ่านผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา

นอกจากกลไกการตรวจสอบในระดับชาติแล้วในระดับท้องถิ่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ยังมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น

การตรวจสอบตามมาตรา 57 คือ การตรวจสอบโดยขอรับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลการดำเนินโครงการที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ดังปรากฏ

“มาตรา 57 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่มีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาดังกล่าว”

อีกทั้งในรัฐธรรมนูญปี 2550 ยังมีอีกหลายมาตราที่ได้กล่าวถึงสิทธิของประชาชนที่จะต้องได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ ถึงแม้ว่าจะมีบทบัญญัติในเรื่องสิทธิของประชาชนตามที่ได้กล่าวมานี้ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว พบว่ายังไม่สามารถที่จะนำเอามาใช้ได้จริง ประชาชนก็ยังเข้าถึงไม่ถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะติดตามตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณ หรือไม่สามารถตรวจสอบแผนพัฒนาโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นว่าหน่วยงานปกครองท้องถิ่นได้กำหนดแผนได้ตรงกับปัญหาและความเดือดร้อนของประชาชนในพื้นที่หรือไม่

ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 มีสถิติเรื่องร้องเรียนที่ผู้ตรวจการแผ่นดินรับไว้พิจารณาทั้งสิ้น 4,807 เรื่อง แบ่งเป็นเรื่องร้องเรียนที่รับไว้พิจารณาในปี 2558 จำนวน 2,906 เรื่อง และเรื่องที่ค้างพิจารณา 1,901 เรื่อง โดยมีเรื่องที่ดำเนินการเสร็จในปีงบประมาณ 2558 จำนวน 2,206 เรื่อง (ผู้ตรวจการแผ่นดิน, 2558)

ในส่วนของสถิติคดีปกครองของศาลปกครองชั้นต้นในปี พ.ศ. 2558 รับคดีทั้งหมด 7,898 คดี ทำคดีแล้วเสร็จ 4,647 คดี คดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณา 3,251 คดี ส่วนในปี 2559 คดีที่รับเข้าทั้งหมด 6,601 คดี คดีแล้วเสร็จ 1,932 คดี คดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณา 4,669 คดี (ศาลปกครอง, 2559) แต่เมื่อรวมคดีที่ยังคงอยู่ระหว่างการพิจารณาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 จนถึงปี พ.ศ. 2559 ปรากฏคดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาทั้งสิ้น 11,296 คดี ในขณะที่คดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาในศาลปกครองสูงสุดคือ 9,284 คดี (ศาลปกครอง, 2559)

สื่อมวลชน

สื่อมวลชนในปัจจุบันได้เข้ามามีส่วนในการกำกับดูแลและควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินมากขึ้น สื่อออนไลน์นับว่ามีบทบาทต่อการรับรู้ของประชาชนได้รวดเร็วมากกว่าสื่อทางการ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ การเข้ามามีบทบาทในการแจ้งข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น นำไปสู่การติดตามตรวจสอบการดำเนินการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งการละเลยต่อหน้าที่ หรือการประพฤติดมิชอบในหน่วยราชการ การทุจริตคอร์รัปชัน รวมทั้งการดำเนินคดีในกระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาด

ตัวอย่างของการติดตามตรวจสอบโดยสื่อมวลชนหรือสื่อออนไลน์ เช่น การรายงานข่าวสถานการณ์อุทกภัยผ่านทางช่องทางสื่อสารของสื่อมวลชนที่ลงไปยังพื้นที่ประสบอุทกภัยจริง ทำให้เห็นชัดว่าพื้นที่ใดที่ประชาชนต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน การทำข่าวในลักษณะของสารคดีที่เปิดเผยความผิดพลาดในการดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรมที่ส่งผลให้ผู้บริสุทธิ์ต้องถูกจองจำในคุกด้วยเหตุที่มีได้เกิดจากการกระทำของตนเอง หรือสื่อออนไลน์เปิดเผยการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐในการเรียกรับสินบน ข่าวการทุจริตในการจัดซื้อจัดจ้างครุภัณฑ์ในหน่วยราชการ หรือการทุจริตโครงการของรัฐ เช่น นมโรงเรียน หรือกรณีจำนำข้าว เป็นต้น

ผลของการที่สื่อมวลชนเข้ามามีบทบาทในการติดตามตรวจสอบหรือกำกับดูแลการดำเนินการ ต่าง ๆ ของรัฐที่มีผลกระทบต่อประชาชนนี้ ถือว่าเป็นแนวโน้มที่ดีในการเป็นช่องทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแจ้งข้อเท็จจริง สภาพปัญหา เพื่อนำมาสู่การหาวิธีการแก้ไข นอกจากนี้การทำงานเชิงรุกของสื่อมวลชนที่มีได้จำกัดหน้าที่ของตนเองแค่เป็นเพียงการรายงานข่าวหรือเผยแพร่ข่าวสารให้แก่สาธารณะเท่านั้น แต่ยังมี ความพยายามในการติดตามข้อเท็จจริงอย่างต่อเนื่องโดยการลงไปหาข้อมูลในพื้นที่หรือสืบเสาะหาสาเหตุของปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและนำมาสื่อสารต่อสาธารณะ ยังถือเป็นการเพิ่มช่องทางให้ประชาชนสามารถรับรู้ข้อมูลข้อเท็จจริงจากหลาย ๆ แหล่งข้อมูลอีกด้วย

ถึงแม้ว่าบทบาทของสื่อมวลชนจะทำให้การกำกับตรวจสอบการปฏิบัติงานของภาครัฐมีมากขึ้นแต่ข้อที่ต้องระวัง คือ ข้อมูลข่าวสารที่ได้มาจากสื่ออื่นต้องเป็นข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง เที่ยงตรง ครบครัน สมบูรณ์ และมีความเป็นธรรม เพราะการนำเสนอข่าวสารข้อมูลต้องยึดถือข้อเท็จจริง ความถูกต้อง เที่ยงตรงโดยต้องเลือกแหล่งข่าว แหล่งข้อมูลที่ต้องตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนการนำเสนอ ปัญหาของสื่อมวลชนที่ผ่านมามีปัญหาในหลาย ๆ ด้านทั้งในด้านความไม่เป็นกลาง การนำเสนอเนื้อหาไม่ถูกต้อง หรือการรับอามิสสินจ้าง ในอีกมุมหนึ่งสื่อเองก็มีการกำกับดูแลโดยผ่านองค์กรวิชาชีพสื่อแต่ก็ถูกวิจารณ์ว่ามีการกำกับแบบไม่จริงจัง ไม่สามารถดูแลจริยธรรมของสมาชิกได้จริง ในขณะเดียวกันถ้ารัฐเข้าไปควบคุมก็ทำให้สื่อขาดความเป็นอิสระ ดังนั้นการที่จะทำให้บทบาทของสื่อในการตรวจสอบการกำกับการบริหารงานภาครัฐก็ต้องทำให้เกิดความสมดุลและต้องให้มีการตรวจสอบการทำงานได้อย่างโปร่งใส

5. การวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของการกำกับดูแลการบริหารงานภาครัฐ

จากบริบทของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองของไทยที่ผ่านมาพบว่ามี ความเกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมายให้เกิดประสิทธิภาพมากกว่าการออกกฎหมาย กล่าวคือหน่วยงานในการกำกับดูแลในระบบราชการไทยมีค่อนข้างมากถ้าเปรียบเทียบกับประเทศอื่นทั้งที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา หรือประเทศเพื่อนบ้าน แต่กฎหมายที่ออกมาไม่มีประสิทธิผลเพราะขาดการบังคับใช้อย่างจริงจังและเป็นมาตรฐานเดียวกัน ทำให้กฎหมายฉบับเดียวกันอาจใช้ได้ผลในกลุ่มคนหรือองค์การบางแห่ง ในขณะที่อีกหลายแห่งไม่สามารถเอามาบังคับใช้ได้ หรือเอามาใช้ได้ในช่วงบางโอกาส สาเหตุที่สำคัญคือระบบสังคมไทยที่นิยมการพึ่งพาอาศัยกันมากกว่าพึ่งความรู้ความสามารถของตัวเอง ระบบการเมืองที่ยังไม่มีเสถียรภาพ และรายได้ของประชาชนส่วนใหญ่ยังต่ำอยู่

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในช่วงปี พ.ศ. 2540 เมื่อประเทศไทยเผชิญกับวิกฤติต้มยำกุ้งนำมาซึ่งการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเป็นผลมาจากรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่กำหนดให้ประเทศต้องมีสถาบันและองค์กรอิสระหลายแห่ง นำมาซึ่งกลไกในการกำกับดูแลระบบราชการและองค์กรภาครัฐที่เป็นไปตามอารยประเทศ จากปี 2540 นับถึงปัจจุบันผ่านมาแล้วถึง 20 ปี แต่พัฒนาการของกลไกในการกำกับติดตามการบริหารราชการแผ่นดินยังไม่คืบหน้ามากเท่าที่ควรจะเป็น ทั้ง ๆ ที่ระยะเวลาถึงสองทศวรรษกับรัฐที่เข้ามาดูแลการบริหารราชการแผ่นดินมีทั้งหมด 8 รัฐบาล ตั้งแต่รัฐบาลนายชวน หลีกภัย (พ.ศ. 2541 – พ.ศ. 2544) พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 – พ.ศ. 2549) พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ (พ.ศ. 2549 – พ.ศ. 2551) นายสมัคร สุนทรเวช (29 มกราคม พ.ศ. 2551 – 9 กันยายน พ.ศ. 2551) นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ (9 กันยายน พ.ศ. 2551 – 18 กันยายน พ.ศ. 2551) นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (พ.ศ. 2551 – พ.ศ. 2554) นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร (พ.ศ. 2554 – พ.ศ. 2557) และรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (24 สิงหาคม พ.ศ. 2557 – ปัจจุบัน) (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2559)

การที่ระบบการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินของไทยยังไม่มีประสิทธิผลเท่าที่ควรส่งผลต่อภาพลักษณ์ของประเทศเป็นอย่างมากโดยเฉพาะเรื่องของการทุจริตคอร์รัปชัน ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามคอร์รัปชันของไทยมีจำนวนมากถึง 24 หน่วยงาน มีเครือข่ายภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชนเพื่อต่อต้านการคอร์รัปชันอีกถึง 44 องค์กร แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่สามารถเอาผิดกับผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทั้งหมด โครงการจรรยาบรรณในปี พ.ศ. 2554-2557 เป็นตัวอย่างที่ดี เพราะถ้ามีการกำกับดูแลในระดับหน่วยงานตั้งแต่กรมที่รับผิดชอบในกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงที่เกี่ยวข้อง แม้ผู้กระทำผิด

หรือละเลยเพิกเฉยจะเป็นผู้บริหารประเทศในระดับสูงเพียงไร กลไกของสังคมที่เข้มแข็งก็จะไม่ทำให้ความเสียหายนั้นลุกลามใหญ่โตไปได้ แต่ด้วยลักษณะของสังคมพึ่งพาและอุปถัมภ์ทำให้ปัญหาเหล่านี้ถูกมองข้าม

กรณีของกรมการบินพลเรือนเป็นอีกกรณีหนึ่งที่ส่งผลเสียหายกับภาพลักษณ์ของไทยมาก เพราะมองว่าระบบมาตรฐานการบินของเราไม่มีความปลอดภัยตามมาตรฐานสากล กลไกการกำกับดูแลภายในของหน่วยงานมีปัญหาทั้ง ๆ ที่ทราบถึงตัวปัญหา เช่น การขาดบุคลากรที่เชี่ยวชาญ การขาดตัวความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งองค์กรที่ทำหน้าที่ในการกำกับขาดความเป็นอิสระมีผลประโยชน์ทับซ้อนไม่ได้แยกออกกระหว่างหน่วยที่กำกับและหน่วยปฏิบัติ จากสาเหตุเหล่านี้ทำให้ประเทศไทยต้องถูกขึ้นธงแดง ทั้งหลายทั้งปวงก็มาจากปัญหาของการกำกับดูแลทั้งภายในและภายนอก

จากกรณีศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่าตัวระบบและกลไกที่ราชการไทยมีอยู่นั้นไม่สามารถที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการกำกับดูแลได้ ซึ่งในบริบทที่สังคมไทยต้องการที่จะก้าวไปสู่ “Thailand 4.0” นั้นจำเป็นต้องปรับปรุงกลไกและระบบการกำกับดูแลใหม่โดยต้องนำปัญหาและบริบทข้อจำกัดต่าง ๆ มาพิจารณา ในส่วนต่อไปจะเป็นข้อเสนอในการปรับปรุงระบบและกลไกในการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินแบบสมดุลโดยอิงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

6. ข้อเสนอรูปแบบการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินแบบสมดุล

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยึดหลักการ 3 ประการ คือ ความพอดี ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน โดยคำนึงถึง 2 เงื่อนไข คือ 1. ความรู้ 2. คุณธรรม หลักความพอดีหรือพอประมาณ คำว่าพอดีหรือพอประมาณนั้นขึ้นอยู่กับ การประเมินตัวเราหรือการตรวจสอบศักยภาพของตนเอง การรับเอาแนวคิดหลักการของตะวันตกเข้ามาต้องมีการวิเคราะห์สังเคราะห์ก่อนว่าเหมาะสมกับบริบททั้งสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศหรือไม่ ในหลายประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูง ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มั่นคง และการศึกษามีคุณภาพ การกำกับดูแลการปฏิบัติงานจะมีการกระจายหรือมอบอำนาจให้หน่วยงานเหล่านั้นกำกับควบคุมตนเอง เช่น ระบบ The Malcolm Baldrige National Quality Award : MBNQA (American Society for Quality, 1987) หรือระบบของยุโรป คือ European Foundation for Quality Management : EFQM (The European Foundation for Quality Management) ซึ่งระบบเหล่านั้นส่วนใหญ่ที่ประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับความพร้อมในหลาย ๆ ด้าน

ในสภาพบริบทที่เป็นอยู่ในระบบราชการไทย มีบางองค์กรที่มีความพร้อมที่จะสามารถกำกับดูแลตนเองได้ในขณะที่ยังมีหน่วยงานมากมายที่ขาดข้อมูลในการประเมิน ขาดความรู้ การประเมินที่ผ่านมาเมื่อหน่วยงานกำกับมีการกำหนดตัวชี้วัด หน่วยงานที่ถูกประเมินจะต้อรองเพื่อให้ผลการประเมินดีเกินกว่าความเป็นจริงและไม่มีรายงานผลการประเมิน ซึ่งพฤติกรรมแบบนี้แสดงถึงความไม่พร้อมถ้าเอาวิธีการประเมินแบบการประเมินตนเองเข้าไปใช้ก็อาจทำให้ไม่ได้ผล และผลเสียก็จะทำให้เกิดความไม่คุ้มค่าของการใช้งบประมาณของประเทศ

หลักความมีเหตุผล หลักการข้อนี้ยึดการพิจารณาเหตุ ปัจจัย เป้าหมาย ผลลัพธ์และผลกระทบเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาสภาพหรือสาเหตุปัญหาของการกำกับดูแลระบบบริหารราชการแผ่นดินประการหนึ่งคือ ขาดความเป็นอิสระของผู้ประเมิน การกำกับดูแลการปฏิบัติงานที่ผ่านมาหน่วยงานกำกับ เช่น สำนักงาน ก.พ.ร. ค.ต.ป. เหล่านี้เป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้คณะรัฐมนตรีทั้งสิ้น โครงการจํานำจ้าว ปัญหา ICAO เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย การกำกับจึงทำได้ยาก

ความมีเหตุผลที่ดี จะทำให้ระบบมีการปรับปรุงกลไกการทำงานให้ดียิ่งขึ้น แต่ที่ผ่านมาองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้เกิดการกำกับดูแลได้ คือ ฐานข้อมูล ที่เป็นผลจากการปฏิบัติ ซึ่งการขาดข้อมูลของการประเมินผลทำให้การกำกับไม่สามารถลงไปถึงสัมฤทธิ์ผลของงานได้ อีกทั้งการกำกับดูแลที่จะเกิดประสิทธิภาพได้ต้องอาศัยภาคส่วนต่าง ๆ เป็นผู้ให้ข้อมูลซึ่งภาคประชาชนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในเรื่องนี้

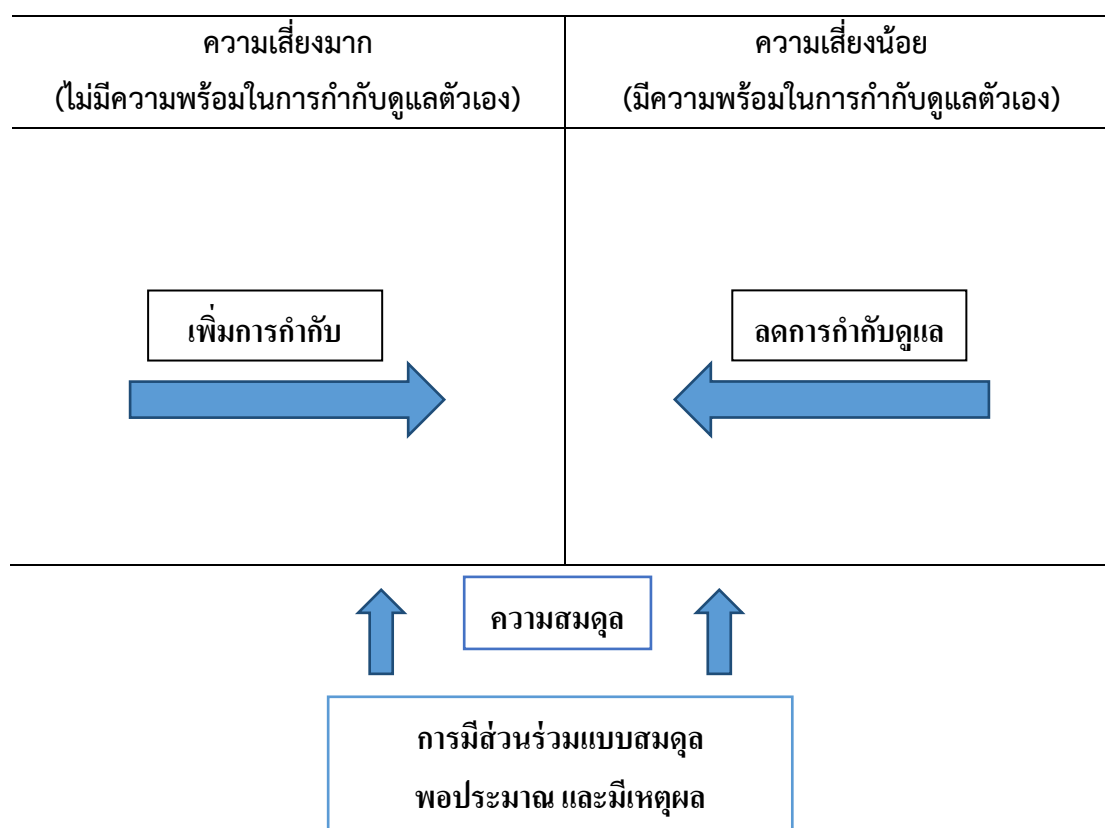
การมีภูมิคุ้มกัน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงข้อนี้เป็นข้อที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะหน่วยงานต่าง ๆ มีความเสี่ยงที่ไม่เท่ากันอันเนื่องจากตัวบริบทและการบริหารงานภายใน ดังนั้นระบบในการกำกับที่ดีควรที่จะให้ความสำคัญกับเรื่องของการประเมินความเสี่ยง หน่วยงานที่มีความเสี่ยงสูงควรมีการกำกับดูแลที่ใกล้ชิด ในขณะที่หน่วยงานที่มีความเสี่ยงน้อยหรือความเสี่ยงก็อาจจะลดความเข้มงวดในการกำกับดูแลเพื่อให้เหมาะสมกับบริบท

ในส่วนที่เป็นเงื่อนไขทั้ง 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมนั้นก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในการสร้างระบบและกลไกในการกำกับดูแล ระบบการจัดการผลการปฏิบัติงาน (Performance Management) ระบบการวัดและประเมินผลงาน การกำหนดตัวชี้วัด ความรู้ในการบูรณาการข้อมูล ความรู้ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ ประกอบกับความมีคุณธรรม ความพร้อมรับผิด การยอมให้มีการตรวจสอบ เงื่อนไขเหล่านี้จําต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในระบบก่อน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำกับดูแลอย่างแท้จริง จะทำให้เกิดประสิทธิผลคุ้มค่า

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุดและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินก็ต่อเมื่อเป็นการมีส่วนร่วมที่ยึดหลักความพอดีและมีสมดุลไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป

รูปภาพจำลองในรูปที่ 1 นี้แสดงถึงระบบและกลไกในการกำกับดูแลระบบบริหารราชการแผ่นดินที่ดีต้องเป็นระบบที่สร้างความสมดุลระหว่าง ระดับของการกำกับดูแลที่จะต้องสมดุลกับระดับของความเสี่ยงของหน่วยงาน กล่าวคือความเสี่ยงต่อการกำกับน้อย ถ้าความเสี่ยงสูงก็ต้องกำกับดูแลมาก

รูปภาพที่ 1 การกำกับดูแลระบบบริหารราชการแผ่นดินที่สร้างความสมดุลระหว่าง ระดับของการกำกับดูแลที่ต้องสมดุลกับระดับของความเสี่ยงของหน่วยงาน

สำหรับการมีส่วนร่วมสาธารณะของประชาชน (Public Participation) นั้นหมายถึง การที่องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ทำการรวบรวมประชาชนในกระบวนการวางแผนและการตัดสินใจ โดยส่วนใหญ่แล้วการมีส่วนร่วมสาธารณะจะมีรูปแบบการสื่อสารแบบสองทาง (two-ways communication) และกลไกการร่วมมือ (collaboration) เพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจที่ดีขึ้น

การขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ในลักษณะ Active participation เนื่องจากขาดระบบการให้ประชาชนมีส่วนร่วมที่ชัดเจน ทั้งนี้ประชาชนเป็นกลไกที่มีความสำคัญของการบริหารราชการแผ่นดิน ตั้งแต่เป็นผู้เลือกผู้แทนเข้าสู่อำนาจบริหารและนิติบัญญัติ เป็นผู้ที่ได้รับผลการดำเนินงานภาครัฐและเป็นผู้เสียภาษีให้ภาครัฐเพื่อเป็นงบประมาณในการดำเนินงาน อย่างไรก็ตามการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดิน จะต้องมีความเหมาะสมไม่นำไปสู่การเป็นข้อจำกัดของการทำหน้าที่ของรัฐบาลในการบริหารแผ่นดินในภาพรวม

การที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดินและการกำกับดูแลนั้น ควรมีความสมดุลเกิดขึ้น โดย Irvin และ Stansbury (2004) ทำการศึกษาถึงผลกระทบจากการมีส่วนร่วมที่ในบางครั้งมีมากเกินไปและได้วิเคราะห์ว่าในขณะที่การมีส่วนร่วมสาธารณะนั้นมีประโยชน์ในวงกว้าง แต่โดยรวมแล้วก็พบว่ามีข้อเสียด้วยเช่นกัน โดย ณ ที่นี้มุ่งเน้นในการศึกษาข้อเสียของการมีส่วนร่วมในลักษณะที่มากเกินไป ซึ่งพบว่ามีผลกระทบโดยอาจจะทำให้กระบวนการการตัดสินใจใช้เวลามากขึ้นและการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจถูกครอบงำโดยผลกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งอาจทำให้ผลลัพธ์หรือนโยบายที่ออกมาไม่ได้มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม นอกจากนี้การมีส่วนร่วมมากเกินไปจะทำให้ใช้เวลาและค่าใช้จ่ายเกินความจำเป็น รวมทั้งมีความเป็นไปได้ในการเกิดการตัดสินใจที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งมีผลกระทบทางการเมืองที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ข้อมูลจากการศึกษาการกำกับดูแลของระบบบริหารราชการแผ่นดินทั้ง 2 ประเภท คือ การกำกับการดูแลภายในและภายนอก บริบทของการบริหารราชการแผ่นดินที่เพิ่มความเข้มข้นในเรื่องธรรมาภิบาล แนวคิดการสร้างรัฐบาลแบบเปิด (Open government) และหลักความสมดุลตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำมาซึ่งข้อเสนอในการสร้างระบบและปรับปรุงกลไกในการกำกับดูแลประเมินผลการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ตามมิติทั้ง 4 ดังรูปภาพที่ 2

รูปภาพที่ 2 กรอบการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินแบบสมดุล

โดยรายละเอียดของข้อเสนอในการกำกับดูแลในแต่ละมิติมีดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอให้มืองค์กรที่มีความเป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของภาครัฐทำหน้าที่ในการตรวจสอบและประเมินผลพร้อมทั้งทำหน้าที่กำกับดูแล

เหตุผล : หน่วยงานเช่น คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ สำนักงบประมาณ หน่วยงานเหล่านี้ล้วนเป็นหน่วยงานในการกำกับอยู่ภายใต้ภาครัฐมีทั้งนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีที่บังคับบัญชาอยู่ ซึ่งมองถึงความสัมพันธ์ในการตรวจสอบแล้วจะพบถึงความไม่เป็นอิสระในการทำงาน การขอข้อมูลข้อเท็จจริงเป็นไปอย่างไม่สะดวก ลำบาก ขาดความกล้าหาญในการประเมินผลหรือการตรวจสอบ อีกทั้งไม่เป็นไปตามหลักการถ่วงดุล เพราะหน่วยงานผู้ปฏิบัติกับหน่วยงานที่ตรวจสอบมีที่มาจากแหล่งเดียวกัน ภายใต้สังคมอุปถัมภ์มาก ๆ อย่างสังคมไทย การตรวจสอบประเมินผลเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก นอกจากจะตรวจสอบยากแล้วเมื่อพบปัญหาที่มีการรายงานผล รายงานผลเหล่านั้นก็ไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการปรับปรุงและผู้ที่กระทำผิดก็ยังอยู่ในระบบแบบเดิม ประชาชนไม่ได้รับรู้รับทราบก่อให้เกิดความคับข้องใจแก่ประชาชนหรือคนที่เดือดร้อนและในที่สุดก็จะไปโทษผู้นำว่าไม่เอาจริงเอาจัง มีการช่วยเหลือกันขึ้นอยู่กับว่าเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ ด้วยเหตุผลเหล่านี้ก็ไปพ้องกับการมีหลักสูตรสร้างเครือข่ายในผู้บริหารภาครัฐ ภาคเอกชน ในระดับสูงขึ้นมาเรื่อย ๆ หลักสูตรเหล่านี้ในแง่ที่ดีก็ดีมาก แต่ผลลัพธ์ก็ทำให้เกิดสายสัมพันธ์ที่นำไปสู่การช่วยเหลือในทางมิชอบด้วย

2. ข้อเสนอให้หน่วยงานของรัฐที่ได้งบประมาณต้องจัดทำให้เกิดระบบการขับเคลื่อนผลสัมฤทธิ์เชิงยุทธศาสตร์ที่เรียกว่าระบบการบริหารผลสัมฤทธิ์ (Performance Management) ที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน และต้องกำหนดขอบเขตความพร้อมรับผิดชอบ (Accountability) ที่ชัดเจน

เหตุผล : การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของภาครัฐที่ผ่านมาไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน แต่ละหน่วยงานก็ต่างคนต่างทำ และส่วนใหญ่หน่วยงานภาครัฐจะใช้จ่ายเงินงบประมาณเกินครึ่งไปกับค่าจ้าง เงินเดือน และงานประจำ ไม่เข้าใจงานยุทธศาสตร์และความเชื่อมโยงในงานที่ตนเองรับผิดชอบ ดังนั้น เมื่อสิ้นปีงบประมาณก็จะตั้งงบประมาณแบบเดิมในลักษณะของการเพิ่มขึ้นอีกประมาณร้อยละ 15 ถึง 20 โดยไม่มีผลสัมฤทธิ์เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือโครงการที่นำไปในอดีต

หลักการที่สำคัญของการบริหารผลสัมฤทธิ์นี้ใช้หลักการเดียวกับการบริหารงานคุณภาพ มีการกำหนดเป้าหมาย ตัวชี้วัดที่เหมาะสม มีการจัดวางคนที่มีสมรรถนะที่สอดคล้องและใส่ทรัพยากร พร้อมทั้งผู้บริหารต้องลงมาขับเคลื่อน ติดตาม ปรับปรุงให้เป็นไปตามเป้าหมาย เมื่อมีปัญหาต้องรีบแก้ทันที

องค์ประกอบสำคัญที่สุดของระบบการบริหารผลสัมฤทธิ์ คือ การกำหนดผลลัพธ์ (outcome) ที่ต้องได้รับการสะท้อนกลับจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะอย่างยิ่งเสียงจากประชาชน ที่ผ่านมากกระบวนการนี้ได้รับการละเลย การกำหนดผลลัพธ์ไม่ค่อยมี ส่วนใหญ่หน่วยงานจะกำหนดแค่ผลผลิต เช่น ถ้าได้งบประมาณในการสร้างถนนก็จะกำหนดว่าได้ถนน แต่จริง ๆ แล้วผลลัพธ์ของถนนซึ่งจะสะท้อนถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนในบริเวณนั้นไม่ได้ถูกกล่าวถึง

นอกจากผลลัพธ์ (outcome) แล้ว ตัวชี้วัด (key performance indicator) ก็เป็นปัญหาอย่างมากในหน่วยราชการไทย เพราะการได้ตัวชี้วัดที่เหมาะสมนั้นต้องมาจากการศึกษาค้นคว้าไม่ใช่ได้มาด้วยกระบวนการต่อรอง ซึ่งที่ผ่านมามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ใช้การต่อรองทั้งเป้าหมายและตัวชี้วัดกับหน่วยงาน เช่น ก.พ.ร. ซึ่งไม่เป็นไปตามหลักการที่ควรจะเป็น

ข้อมูลก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ระบบสามารถดำเนินการไปได้ และข้อมูลนี้ต้องมีการบันทึกเป็นประจำ ซึ่งระบบที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลนี้จะได้กล่าวถึงในข้อเสนอต่อไป

ความพร้อมรับผิดต่อประชาชน (Public Accountability) ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมากและแนวคิดการบริหารภาครัฐก็ได้เปลี่ยนจากการให้งบประมาณตามปัจจัยนำเข้า มาเป็นการให้งบประมาณตามผลลัพธ์ของงาน (result-based) แต่ในความเป็นจริงก็ยังทำไม่ได้เป็นส่วนใหญ่ ประเทศที่ปรับเปลี่ยนระบบการให้งบประมาณไปเน้นที่ผลลัพธ์ก็จะเป็นประเทศที่พนักงานหรือบุคลากรของรัฐได้มีการปรับเปลี่ยนค่านิยมที่เน้นวัฒนธรรมของผลงาน (culture of performance) ประเด็นก็คือ จะทำอย่างไรที่จะให้บุคลากรของรัฐต้องรับผิดชอบในผลงานที่แต่ละคนปฏิบัติ ความพร้อมรับผิดนี้มีความสัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงาน ถ้าหน่วยงานใดมีผลการปฏิบัติงานสูงความพร้อมรับผิดก็จะสูงตามไปด้วย และในทางตรงกันข้ามถ้าหน่วยงานไหนมีผลการปฏิบัติงานน้อย ความรับผิดชอบและความพร้อมรับผิดในงานก็น้อยตามไปด้วย ที่เป็นเช่นนี้เพราะหน่วยงานที่มีผลงานที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนสูงก็แสดงถึงความทุ่มเทและความเอาใจใส่ในงานสูง ในขณะที่บางหน่วยงานมีผลงานสูงแต่ผลงานเหล่านั้นไม่ตรงกับยุทธศาสตร์และความต้องการของประชาชน ดังนั้นตัวของความพร้อมรับผิดต่อประชาชนก็จะต่ำไปด้วย (ธวัชชัย เทิดเผ่าไทย, 2540)

3. ข้อเสนอให้มีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลกลางเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร การบริหารตามยุทธศาสตร์สำหรับฝ่ายบริหาร และข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับประชาชน

เหตุผล : การขาดฐานข้อมูลกลางที่เป็นภาพรวมของการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่เป็นมาตรฐานเดียวกันของทุกหน่วยงานราชการนั้นจะส่งผลเสียต่อการกำกับดูแลและจะทำให้การกำกับดูแลขาดประสิทธิภาพ ซึ่งตามแนวคิดรัฐบาลแบบเปิด (Open Government) เน้นถึงความสำคัญของการมีฐานข้อมูลและเปิดเผยให้สาธารณะได้เข้าถึง การพัฒนากลไกการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดินที่สมดุลจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงมิติของข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะพบว่า การมีฐานข้อมูลที่ครบถ้วนถูกต้องเปรียบเสมือนการที่เรารู้สถานะต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐและสามารถใช้ข้อมูลเหล่านี้ประกอบการบริหารราชการนับเป็นการช่วยสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นและการเผยแพร่ข้อมูลควรใช้หลักความสมดุลและความพอดี

ฐานข้อมูลกลางดังกล่าวจะทำให้ข้อมูลสำคัญของทุกหน่วยงานไม่สูญหาย และ สะดวกต่อการนำข้อมูลมาใช้ การสร้างฐานข้อมูลเพื่อให้หน่วยราชการบันทึก เป็นการกำกับดูแลรูปแบบหนึ่ง และทำให้สามารถนำข้อมูลมาใช้ได้ตลอดเวลา ทั้งข้อมูลที่เป็นปัจจุบันและข้อมูลในอดีต

ที่ผ่านมาการรายงานผลมิได้มีการเปิดเผยกับประชาชน หรือ public ทั้งนี้การดำเนินงานของหน่วยงานตรวจสอบสิ้นสุดโดยการรายงานผลไปที่รัฐบาล หรือ รัฐมนตรี ที่รับผิดชอบ ซึ่งเป็นการสิ้นสุดกระบวนการทำงาน ผลการรายงานจะถูกนำไปใช้หรือไม่ ไม่อยู่ในขอบเขตอำนาจหน้าที่ขององค์กรตรวจสอบ ดังนั้น หากหน่วยที่รับรายงานไม่ดำเนินการต่อ เรื่องความผิดปกติดังกล่าวจะไม่มีกลไกที่ทำให้มีการยับยั้ง หรือ ลงโทษผู้กระทำผิด นอกจากนั้น องค์กรตรวจสอบส่วนใหญ่ ถูกแต่งตั้งโดยฝ่ายบริหาร ซึ่งอาจมีผลต่อความตรงและความเชื่อมั่นของ รายงาน บางครั้งหากประชาชนได้ข้อมูลจาก open source อาจก่อให้เกิดความสับสนและถูกแบ่งแยกตามข้อมูลที่ได้รับ และขาดความไว้วางใจต่อการบริหารราชการแผ่นดิน

กล่าวโดยสรุป การสร้างฐานข้อมูลกลางนั้น เพื่อรวบรวมข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดิน โดยฐานข้อมูลดังกล่าว ต้องทันสมัย และหน่วยงานอื่น หรือผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงได้ง่าย และเป็นประโยชน์ต่อการบริหารราชการแผ่นดิน

4. ข้อเสนอให้มีการสร้างช่องทางให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล หรือรายงานเหตุการณ์ที่เป็นสัญญาณเตือนความผิดปกติให้กับหน่วยงานภาครัฐ มีหน่วยงาน เครื่องมือ เทคโนโลยีที่เหมาะสม รวมทั้งกฎหมาย หรือพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างชัดเจน และสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ได้โดยง่ายโดยยึดหลักประชาธิปไตย

เหตุผล : แนวคิดการกำกับดูแลภาครัฐที่ยึดหลักการของธรรมาภิบาลนั้นแสดงให้เห็นว่า การบริหารงานภาครัฐนั้นจะให้ความสำคัญกับความโปร่งใส ความพร้อมรับผิด คุณธรรมและจริยธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชน ความเท่าเทียมและความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งตามหลักการนี้จะทำให้การบริหารราชการแผ่นดินเกิดประสิทธิภาพสูงสุดและนำไปสู่การพัฒนาประเทศตามยุทธศาสตร์ที่วางแผนไว้

การกำกับดูแล การตรวจสอบโดยภาคประชาชน ถือเป็นการกำกับดูแลที่มีความสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือ เป็นการตรวจสอบที่ไม่ได้มาจากหน่วยงานภาครัฐ เป็นการตรวจสอบภายนอกเพื่อสร้างความไว้วางใจสาธารณะ (Public Trust) ที่ประชาชนมีต่อระบบราชการ อันก่อให้เกิดรัฐบาลที่มีความเข้มแข็ง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนจำเป็นต้องมีกลไก เครื่องมือ และช่องทางในการสร้างความตระหนักรู้ให้แก่ประชาชน และการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เช่น หน่วยงานอิสระ แอปพลิเคชัน หรือเว็บไซต์ที่สะดวกต่อการใช้งาน เพื่อให้สามารถนำความคิดเห็นดังกล่าวมาปรับการดำเนินงานของภาครัฐให้ดียิ่งขึ้นและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

ทั้งนี้การให้ประชาชนมีส่วนร่วมควรกำหนดมิติที่เหมาะสม เพราะบางครั้งอาจมีผลให้การบริหารแผ่นดินมีความล่าช้าและการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ได้เป็นกลไกของประชาชนที่สนใจหรือได้รับผลกระทบที่แท้จริง แต่เป็นกลุ่มประชาชนที่มีการจัดตั้งโดยบุคคลบางกลุ่มที่ผ่านมามีโครงการหลายโครงการที่ประชาชนมิได้คัดค้าน แต่โครงการไม่ได้ตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ดังนั้นการให้ข้อมูลต่อประชาชนควรให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปสู่การตัดสินใจอย่างครอบคลุม

นอกจากนี้ควรจัดให้มีการสื่อสารผลการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐให้กับประชาชนทราบในรูปแบบต่าง ๆ โดยอาจออกแบบ เช่น มีระบบการแถลงผลการดำเนินงานของหน่วยงานอย่างเป็นรูปธรรมตามตัวชี้วัดของแต่ละกระทรวงในเชิงผลลัพธ์ เป็นต้น

การรายงานผลที่ผ่านมาไม่สามารถนำไปใช้เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดินอย่างต่อเนื่องและขาดการสื่อสารถึงผลการบริหารราชการแผ่นดินให้ประชาชนทราบ ทั้งนี้เพราะการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งการกำกับดูแลภายในและการกำกับดูแลภายนอก ผลการดำเนินงานส่วนใหญ่จะถูกจัดทำเป็นรายงาน ซึ่งส่วนใหญ่จัดทำเป็นเอกสารรายงานประจำปี หรือจัดทำรายงาน 2 ครั้งต่อปี

ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบได้ซึ่งจะส่งผลให้หน่วยงานราชการที่ได้รับงบประมาณมีความตระหนักว่าจะต้องปรับปรุงการทำงาน อันเป็นการอาศัยการใช้กลไกทางสังคมบังคับให้ส่วนราชการต้องตื่นตัวในการทำงานมากกว่าการกำกับดูแลตามลำดับชั้น

เอกสารอ้างอิง

- American Society for Quality. (1987). *MALCOLM BALDRIGE NATIONAL QUALITY AWARD (MBNQA)*. Retrieved March 2, 2017, <http://asq.org/learn-about-quality/malcolm-baldrige-award/overview/overview.html>
- Desai, J. P. (2009). *The power of public accountability*. Universal Consulting India Pvt Ltd.
- Diamond, L. (2007). *Building trust in government by improving governance*. Vienna.
- Goldin, I. and Vogel, T. (2010). Global governance and systemic risk in th 21st century : Lessons from the financial crisis. *Global Policy*, January.1(1).
- Humphrey, C., Miller, P. and Scapens, R. W. (1993). Accountability and accountable management in the UK public sector. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 6(3), 7-29.
- Irvin, R. A. and Stansbury, J. (2004). Citizen participation in decision making: Is it worth the effort? *Public Administration Review*, 7 February, 64(1), 55-65.
- Jabbra, J. G. (1989). *Public Service Accountability: A Comparative Perspective*. Hartford(Connecticut): Kumarian Press, Inc.
- Kaufman, G. G. and Scott, K. E. (2003). What is systemic risk, and do bank regulators retard or contribute to it?. *Independent Review*, 7(3), 371-391.
- Kornhauser, W. (1960). *The Politics of Mass Society*. Transaction Publishers.
- Kuchapski, R. (2001). *Reconceptualizing Accountability for Education*. ProQuest Digital Dissertations. Ed D. Dissertation, University of Saskatchewan.
- Marshall, E. M., (2000). *Building trust at the speed of change: The power of the relationship-based corporation*. New York: McGraw-Hill.
- Mayer, R. C., Davis, J. H. and Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3).
- Mishra, A. K. (1996). Organizational responses to crisis: The centrality of trust. In R. M. Kramer and T. R. Tyler, (Eds.) *Trust in Organizations: Frontiers of theory and research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 261-287.
- Oakerson, R. J. (1989). Governance structures for enhancing accountability and responsiveness. Ed J. L. Perry, In *Handbook of Public Administration*. San Francisco, CA: Jossey-Bass., 114-130.
- OECD, (1996). *Ethics in the public service: Current issues and practice*. Occasional Papers, 14
- OECD, (2016). *Open Government*. Organization for Economic Co-operation and Development. from : <http://www.oecd.org/gov/open-government.htm>
- OECD, (2016). *Trust in government*. Retrieved from : <http://www.oecd.org/gov/trust-in-government.htm>
- Pew Research Center, (2015). *Public Trust in Government: 1958-2015*. from : <http://www.people-press.org/2015/11/23/public-trust-in-government-1958-2015/>
- Pickett, K. H. S. (2001). *Internal Control: A Manager's Journey*. New York: John Wiley and Sons Inc.
- Schacter, M. (2000). *When accountability fails: A framework for diagnosis and action*. Policy Brief No. 9, Institute on Governance.
- Søreide, T. (2014). *Drivers of corruption : a brief review*. World Bank Group.
- The European Foundation for Quality Management, *The European Foundation of Quality Management*. from : <http://www.efqm.org/the-efqm-excellence-model>
- Retrieved March 2, 2017.
- World Bank, (1989). *From crisis to sustainable growth- sub Saharan Africa : a long-term perspective study*. Washington, DC: The World Bank.

คณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ, 2560. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.

ค้นจาก http://www.opdc.go.th/content.php?menu_id=2&content_id=3111

จำลองลักษณ์ อินทวัน. (2558). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา.

วารสารกระบวนการยุติธรรม, 8(2).

ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2546). การพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ. วารสารวิธีวิทยาการวิจัย,

เมษายน-มิถุนายน.16(2).

ธวัชชัย เทิดเผ่าไทย. (2540). การตรวจราชการของกรมการปกครอง : ทิศทางและบทบาทในอนาคต.

ปธาน สุวรรณมงคล. (2558). การบริหารงานภาครัฐกับการสร้างธรรมาภิบาล. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

เปรมปรีดิ์ บุญรังสี. (2554). รูปแบบความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ในการบริหารงานห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา
ของรัฐ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133 ตอนที่ 115 ก
หน้า 1-215, 2559.

ผู้ตรวจการแผ่นดิน. (2558). รายงานประจำปี 2558.

พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 120
ตอนที่ 100 ก, 2546.

พระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133 ตอนที่ 84 ก
หน้า 1-150, 2559.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. 2542. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116
ตอนที่ 115 ก หน้า 1-26, 2542.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542. ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 116 ตอนที่ 114 ก หน้า 1-41, 2542.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 (และที่แก้ไขเพิ่มเติม
พ.ศ. 2550). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 114 ก หน้า 1, 2542.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2554.
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 128 ตอนที่ 26 ก หน้า 1-37, 2554.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2558.
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนที่ 60 ก หน้า 1-9, 2558.

พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนที่ 99 ก หน้า 14-34,
2545.

พระราชบัญญัติพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2521. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 95 ตอนที่ 89
หน้า 483, 2521.

พระราชบัญญัติมาตรการของฝ่ายบริหารในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2551. ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 125 ตอนที่ 21 ก หน้า 1-25, 2551.

พระราชบัญญัติมาตรการของฝ่ายบริหารในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559.
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133 ตอนที่ 38 ก หน้า 39-48, 2559.

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125 ตอนที่ 22 ก หน้า 1-51, 2551.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 108 ตอนที่ 156 ฉบับ
พิเศษ หน้า 41, 2534.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 21 หน้า 6-7, 2535.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2536. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 110 ตอนที่ 127 ฉบับพิเศษ หน้า 1-3, 2536.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2543. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 117 ตอนที่ 37 ก หน้า 22-25, 2543.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนที่ 99 ก หน้า 1-13, 2545.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2546. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 120 ตอนที่ 108 ก หน้า 1-2, 2546.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-10, 2550.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2553. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127 ตอนที่ 75 ก หน้า 51-53, 2553.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-99, 2540.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127 ตอนที่ 47 ก หน้า 1-127, 2550.

วิชัย คงรัตนชาติ. (2539). การใช้ดุลพินิจของผู้ตรวจราชการกรมการปกครอง.

ศาลปกครอง. (2559). สถิติคดีปกครองของศาลปกครองชั้นต้น. ค้นจาก

<http://www.admincourt.go.th/admincourt/site/03statoldcivil.html>

ศาลปกครอง. (2559). สถิติคดีปกครองของศาลปกครองสูงสุด. ค้นจาก

<http://www.admincourt.go.th/admincourt/site/03statoldsupre.html>

สนธิ สมครการ. (2533). ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย. นนทบุรี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สมบัติ ชำรงธัญวงศ์. (2537). มิติใหม่ของการตรวจราชการแผ่นดิน. วารสารการบริหารและการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 3(1), 85-123.

สำนักงบประมาณ. ประวัติและความเป็นมา. ค้นจาก http://www.bb.go.th/bbweb/?page_id=5757

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2552). คู่มือการจัดระดับการกำกับดูแลองค์การภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance Rating).

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟรีเอร์ โพร จำกัด.

สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2559). ประวัตินายกรัฐมนตรี. ค้นจาก

http://www.soc.go.th/bb_main21.htm

สำนักวิจัยและพัฒนาระบบงานบุคคล สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2550). ความเชื่อถือไว้วางใจในภาครัฐ (Public Trust) ทฤษฎีแนวคิดและหลักการ.

สุพจน์ ทรายแก้ว. (2552). การพัฒนาระบบบริหารการตรวจราชการของประเทศไทย. วารสารสถาบันพระปกเกล้า, กันยายน-ธันวาคม.7(3).

อดิพันธ์ พรหมพันธุ์. (2558). รัฐราชการไทยในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์. วารสารสังคมศาสตร์.

อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์. (2543). ระบบอุปถัมภ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อโนทัย สิงคาลวนิช. (2516). การตรวจงานบริหารทั่วไปในหน้าที่ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี.

The Fit between Depth of Self-Disclosure and Self-Construal on Consumer Evaluations in Peer-to-Peer Markets

Sumitra Auschaitrakul¹

Peer-to-peer (P-to-P) markets are platforms where individual sellers exchange products and services with individual buyers (e.g., Airbnb, Eatwith, Vayable). A unique characteristic of P-to-P markets is that sellers in P-to-P markets often disclose personal information about themselves which can vary in terms of depth, defined as the degree of intimacy of information shared with others (Collins and Miller 1994; Moon 2000). Lower depth refers to personal information that is less intimate and lends little insight into the seller's character (i.e., "Hi, I'm Megan. I grew up in Portland."). In contrast, higher depth refers to personal information that is more intimate and lends greater insight into the seller's character. (i.e., "Hi, I'm Megan. I'm an adopted child.").

We propose and show that the effect of depth of self-disclosure on product evaluation is moderated by consumers' self-construal --- the extent to which one sees themselves as being connected or separate from others (Markus and Kitayama 1991). Research indicating that consumers with an interdependent self-construal (interdependents) place high value on relationships (Duclos and Barasch 2014). This implies that, in the P-to-P context, interdependents are likely to focus on developing a relationship with a seller. Given the relationship focus of interdependents, it is likely that high (vs. low) depth of disclosure would fit better with interdependents because it provides more (vs. less) personal information that can be used as a starting point for developing a relationship. As fit between consumer and message increases, prior findings suggest that consumers will experience greater processing fluency while reading the message (Kim, Rao, and Lee 2009; Lee and Aaker 2004). These feelings of fluency would then be misattributed to objects, resulting in more favorable product evaluation.

In contrast, past research suggests that consumers with an independent self-construal (independents) place high value on benefits for self. In the P-to-P context, this implies that independents are likely to focus more on maximizing product benefits, and less on relationship building with the seller. Since independents focus on maximizing product benefits and not relationship building, it is likely that disclosure of personal information – whether at low or high depth of disclosure – would not fit their self-construal. This lack of fit should reduce feelings of processing fluency, resulting in unfavorable product evaluation in either low or high depth of disclosure conditions. Formally,

¹ University of the Thai Chamber of Commerce (UTCC), Thailand
Ashesh Mukherjee, McGill University, Canada

H1: Depth of disclosure will interact with self-construal on product evaluation, such that

H1a: In the case of interdependent self-construal, product evaluation will be higher when depth of disclosure is high compared to low.

H1b: In the case of independent self-construal, product evaluation will not differ between the two levels of depth of disclosure.

H2: The interaction effect stated in H1 will be mediated by processing fluency.

We tested our hypotheses in two studies. Study 1 employed a 2 (depth: low vs. high) X 2 (self-construal: independent vs. interdependent), between-subjects design with 236 Mturk participants (105 women, $M_{\text{age}} = 36.69$). Participants first read the cover story which stated that their task was to evaluate a meal-sharing website. We then manipulated self-construal by presenting one of the two fictitious webpages (SimplicityEat vs. TogetherEat). We manipulated self-construal using text and picture displayed on the webpage. In the independent self-construal condition, the SimplicityEat webpage evoked personal enjoyment and featured a single person sitting on a mountain. In the interdependent self-construal condition, the TogetherEat webpage evoked relationship building and featured people shoulder hugging on a mountain. Next, we manipulated depth of disclosure by presenting participants with the ad containing either low or high depth posted by a same-sex seller. To manipulate depth of disclosure, we varied information about the host section appeared in the ad, controlling for product information. In the low depth condition, participants saw the host revealed information about hometown and summer trip. In the high depth condition, participants saw the host revealing information about passion and life motto. Finally, we measured product evaluation: “How likely is it that you would book the meal being offered from the host if the price was reasonable?” (1 = not likely at all, 7 = very likely). Consistent with H1, the interaction was significant ($F(1, 232) = 5.20, p = .023$). Participants in the interdependent self-construal condition indicated higher product evaluation when depth of disclosure was high compared to low ($M_{\text{high}} = 4.76$ vs. $M_{\text{low}} = 4.12, p = .055$), supporting H1a. In contrast, this difference did not emerge in the independent self-construal condition ($M_{\text{high}} = 4.85$ vs. $M_{\text{low}} = 4.42, p > .20$), supporting H1b.

Next, we conducted study 2 with 195 Mturk participants (85 women, $M_{\text{age}} = 35.93$). Our goal was to replicate study 1 with a few changes. Instead of manipulating self-construal, we measured participant’s chronic self-construal. Also, we used a new measure of product evaluation (i.e., “Assuming the advertised price of this walking tour is 40 dollars, what percentage of this price would you be willing to pay?” 1 = 10% of the price, 2 = 20% of the price, ..., 12 = 120% of the price) and a new product category (i.e., travel). To test H1, we first computed a dominant chronic self-construal score by subtracting participants’ mean ratings on the independent subscale from their mean ratings on the interdependent subscale. Supporting H1, the interaction between depth of disclosure (contrast-coded) and self-construal (mean-centered) on product evaluation was significant ($\beta = -.34, t(191) = -1.99, p =$

.048). To investigate the nature of interaction, we conducted a spotlight analysis. Supporting H1a, participants with a dominant interdependent self-construal indicated higher product evaluation ($M_{\text{high}} = 9.08$ vs. $M_{\text{low}} = 8.04$, $p = .070$). Also, supporting H1b, product evaluation did not differ among those with a dominant independent self-construal ($M_{\text{high}} = 8.30$ vs. $M_{\text{low}} = 8.88$, $p > .32$). Thus, we replicated study 1's findings.

In the next studies, we will test H2. Specifically, we plan to measure and test the mediating role of processing fluency in study 3 and manipulate the processing fluency construct in study 4. In summary, this research aims to contribute to the self-disclosure literature by identifying self-construal as a new moderator, and processing fluency as a new mediator of the effect of depth of self-disclosure on product evaluation.

Selected References

- Collins, Nancy L. and Lynn Carol Miller (1994), "Self-Disclosure and Liking: A Meta-Analytic Review," *Psychological Bulletin*, 116 (3), 457-475.
- Duclos, Rod and Alixandra Barasch (2014), "Prosocial Behavior in Intergroup Relations: How Donor Self-Construal and Recipient Group-Membership Shape Generosity," *Journal of Consumer Research*, 41 (1), 93-108.
- Kim, Hakkyun, Akshay R. Rao, and Angela Y. Lee (2009), "It's Time to Vote: The Effect of Matching Message Orientation and Temporal Frame on Political Persuasion," *Journal of Consumer Research*, 35 (6), 877-889.
- Lee, Angela Y. and Jennifer L. Aaker (2004), "Bringing the Frame into Focus: The Influence of Regulatory Fit on Processing Fluency and Persuasion," *Journal of Personality and Social Psychology*, 86 (2), 205-218.
- Markus, Hazel R. and Shinobu Kitayama (1991), "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation," *Psychological Review*, 98 (2), 224-253.
- Moon, Youngme (2000), "Intimate Exchanges: Using Computers to Elicit Self-Disclosure from Consumers," *Journal of Consumer Research*, 26 (4), 323-339.

Using Grounded Theory in Business and Management

*Danuvasin Charoen*¹

Abstract

This study investigates the use of grounded theory in business and management. Grounded theory can be used to understand the process (es) in business practices and it can be beneficial to the study of phenomena that does not have any existing theory or where there is inadequate theory to explain a process or situation. This study describes the background, advantages, disadvantages, and approaches to conducting grounded theory, how to conduct grounded theory, how to evaluate grounded theory, and the limitations of grounded theory. This study can also provide a guideline for any researcher in the field of business and management in terms of conducting grounded theory study.

Keywords: grounded theory, qualitative research, grounded theory in business, grounded theory in management

¹ Danuvasin Charoen, Ph.D., PMP NIDA Business School
e-mail: danuvasin@gmail.com

Introduction

Grounded theory is a qualitative research methodology that aims to create theory that is grounded in data (Myers, 2013). Grounded theory uses an inductive approach, allowing the researcher to create a theory grounded in empirical data or observation (Martin & Turner, 1986). Unlike other qualitative research methods, the only objective of grounded theory is to develop a theory. Other qualitative research methods, such as case research, ethnography, and action research, can aim to either test a theory or to create one. Grounded theory is very helpful in the situation in which there is no theory to explain phenomena. Grounded theory employs coding as a major data-analysis technique.

The beginning of grounded theory began in 1967 with the publication entitled the discovery of grounded theory (B. Glaser & Strauss, 1967). Their work (B. Glaser & Strauss, 1967) outlined research methodology that aims to create theory systematically from empirical data and human observation. Grounded theory became an accepted qualitative method in the social sciences and many other disciplines (Annells, 1996; Dey, 2004). At first, both Glaser and Strauss defined grounded theory as “the discovery of theory from data systematically obtained analyzed in social research (B. Glaser & Strauss, 1967) p1. However, many year later they disagreed on the approach to grounded theory. Strauss (1987) defined grounded theory as follows:

“The methodological thrust of grounded theory is toward the development of theory, without any particular commitment to specific kinds of data, lines of research, or theoretical interests. ... Rather it is a style of doing qualitative analysis that includes a number of distinct features ... and the use of a coding paradigm to ensure conceptual development and density.” (p. 5) (B. Glaser & Strauss, 1967)

Strauss and Corbin (1990) posited that grounded theory should produce theory in emergent and iterative approaches (Corbin & Strauss, 1990). They mentioned the following:

“A grounded theory is one that is inductively derived from the study of the phenomenon it represents. That is, it is discovered, developed, and provisionally verified through systematic data collection and analysis of data pertaining to that phenomenon. Therefore, data collection, analysis, and theory stand in reciprocal relationship with each other. One does not begin with a theory then prove it. Rather, one begins with an area of study and what is relevant to that area is allowed to emerge.” (Corbin & Strauss, 1990) (p.23)

Grounded theory uses the inductive approach and does not support theory testing. Instead, grounded theory is designed from theory building. Theory in grounded theory must emerge from the data or observation of the data generated from the researcher’s insight. As a result, in a grounded theory study, the researcher is discouraged from conducting a literature review before observing the data. In other words, the researcher should have “no preconceived theoretical ideas” before starting the research (Myers, 2013). Nonetheless, Strauss and Corbin also mentioned that doing a literature review before starting a research is all right as long as the reading does not hinder the creativity of the way researcher’s interpretation of the data. Strauss and Corbin stated the following in this connection:

“The researcher brings to the inquiry a considerable background in professional and disciplinary literature. ... [But] the researcher does not want to be so steeped in the literature that he or she is constrained and even stifled by it. It is not unusual for students to become enamored with a previous study (or studies) either before or during their own investigations, so much so that they are nearly paralyzed. It is not until they are able to let go and put trust in their abilities to generate knowledge that they finally are able to make discoveries of their own.” (Corbin & Strauss, 1990) (p.48)

From the above statement, it is clear that conducting a literature review before collecting the data is all right as long as the ideas or concepts from the literature review do not interfere with the way a researcher interprets the empirical data.

Literature Review

The term “grounded theory” refers to theory that is inductively developed from empirical data (Borgatti, 2005). The approach of grounded theory contrasts with theory that is developed deductively. The deductive approach begins with a hypothesis and then tests the hypothesis against the data. Grounded theory should be used when a researcher needs a broad theory or explanation of a process (how things happen). For example, grounded theory can be used to study how a specific online community has developed or how viral content spreads through social media. Grounded theory is very helpful when current theories about a phenomenon have an inadequate explanation (Creswell, 2012).

The study of grounded theory was first introduced by two sociologists, Barney G. Glaser and Anselm L Strauss in the book called the Discovery of Grounded Theory (1967).

Advantages and Disadvantages

The major advantage of grounded theory is that it provides a systematic way of analyzing data, and it can offer theories in a new area of study. Grounded theory is suitable for the study of a process or how things happen. The theory from a grounded theory study must be backed up with ample evidence. Grounded theory uses a bottom-up approach to analyze the data (Dey, 2004). In addition, unlike positivist research, a researcher does not have to wait until he or she finishes the data collection to analyze the data—the researcher can begin an analysis of the data at the same time as the data collection.

The disadvantage of grounded theory is that a young researcher can be overwhelmed with the coding. Coding can be too detailed and lose the big picture. A good grounded theory should provide large concepts or themes that can be used to explain social phenomena. If a researcher has too many detailed codes, it might be difficult to connect them with a larger theme or concept (Myers, 2013).

Approaches to conducting grounded theory

There are two approaches to conducting grounded theory. The first approach was supported by Glaser (1992). Glaser (1992) stated that there should be no prescription for doing grounded theory. Glaser disagreed with the use of using a coding paradigm to analyze the data. Glaser posited that the use of a coding paradigm can force conceptualization to the theory (B. G. Glaser, 1992). Glaser (1992) said:

“If you torture the data long enough, it will give up! ... [In Strauss and Corbin’s method] the data is not allowed to speak for itself as in grounded theory, and to be heard from, infrequently it has to scream. Forcing by preconception constantly derails it from relevance. (p. 123)”(B. G. Glaser, 1992)

The second approach, which is more popular, belongs to Strauss and Cobin (1990), who recommended breaking down the coding process into four stages: 1.the open coding stage, 2.the axial coding stage, 3.the selective coding stage, and 4.the theoretical coding stage (Corbin & Strauss, 1990). The approach of Strauss and Cobin is much more popular because people find the tools to be systematic and ready to use in doing grounded theory (Myers, 2013).

How to Conduct Grounded Theory

This paper, just like most grounded theory study, recommends the use of Strauss and Cobin’s Approach (1990) to conduct a research using grounded theory. Grounded theory, just like any other qualitative research method, begins with data collection, and the data collection usually can be in the form of interviews, focus groups, and observations. After a researcher collects the data, he or she then transcribes it. The first step of grounded data analysis is called **open coding**. Open coding is the process of analyzing the text and reducing or summarizing the text into a code. A code can be defined as the label of the data, the cluster of data, or a summary of information (Miles & Huberman, 1994). In other words, the code is the grouping of information into similar concepts. Lofland suggests that coding can be in the following forms (Lofland & Lofland, 2006):

1. Acts -usually brief events
2. Activities- of longer duration in settings, people involved
3. Meanings- What directs the participants ’actions?
 - a. What concepts they use to understand their world
 - b. What meaning or significance it has for them
4. Participation- People involvement or adaptation to a setting
5. Relationships- between people, considered simultaneously
6. Settings- the entire context of the events under study

Mason (2002) suggests that a code can be in the following forms (Mason, 2002):

1. Literal-words, dialogue used, actions, settings systems, etc.
2. Interpretation-implicit norms, values, rules, how people make a sense of phenomena
3. Reflexive- researcher's role in the process-how intervention generated the data

Ryan and Bernard (2003) recommended the following methods for identifying the code in a text (Ryan & Bernard, 2003).

1. Repetitions
2. Indigenous typologies (in vivo)
3. Metaphors and analogies
4. Transitions (pauses, sections)
5. Similarities and Differences- constant comparison
6. Linguistic connectors- because, before, after, next, closeness, examples
7. Missing data (what is omitted)

Bohm (2004) suggested questions that can be used to generate theory, as follows:

1. What? What is at issue here? What phenomenon is being addressed?
2. Who? What persons or actors are involved? What roles do they play?
3. How do they interact? What aspects of the phenomenon are addressed (or not addressed)?
4. When? How long? Where? How much? How strongly?
5. Why? What reasons are given or may be deduced? (p.271) (Bohm, 2004)

By and large, open coding is a process of reducing the data into a set of themes or concepts that describe the situation under investigation. The next step is **axial coding**. Axial coding is the process of grouping codes into conceptual categories that reflect commonalities among the codes. The idea of axial coding is to cluster the codes according to their characteristics or properties. For example, the code called user resistance can fit into a category of codes called the user's perception, which refers to the issues that are related to the user's point of view. The third step is **selective coding**. In selective coding, a researcher develops a relationship among the codes or groups of codes. A researcher should be able to extract stories in order to distinguish the relationships among the codes or groups of codes. In other words, at this stage, the researcher should construct a set of relational statements that can explain what is going on. The last stage is theoretical coding. Theoretical coding aims to create theoretical statements about phenomena. **theoretical statements** can include inferential and/or predictive functions. This can be achieved by identifying the causal and/or correlation linkages among concepts or constructs. In grounded theory, data collection and data analysis can take place at the same time. The principle is that as the data analysis progresses, a theory emerges. Then, emergent theory can suggest the need for more data collection. This is why a research question in grounded theory can be dynamic. Research questions can be progressively refined as new issues or concepts emerge from the data (Myers, 2013).

How to evaluate grounded theory

There are two major criteria for evaluating grounded theory. The first criterion is the rigor and validity of the study, and the second criterion is the theory that the study produces (Myers, 2013). Major questions that should be included in evaluating grounded theory study include the following:

Questions related to rigor and validity (B. G. Glaser, 1978)	Questions related to the extent that the researcher creates a theory (Myers, 2013)
1. Is there a clear chain of evidence connecting the findings and the data? 2. Are there multiple sources of data that support the concepts or constructs? 3. Has the researcher proved that he or she is familiar with the subject area of the investigation?	1. Has the researcher established inferential and/or predictive statements about the situation? 2. These statements can be in the forms of propositions or even hypotheses. 3. Can a theory be generalized to other situations?

Examples of the studies

1 Communication Within Online Communities: Conceptualizing the Online Social Network by Jo Brown, Amanda J. Broderick, and Nick Lee

These authors conducted a grounded theory study about word-of-mouth communication. The reason why they used the grounded theory approach was that there was no existing theory describing the process of how online WOM can influence purchasing decisions. The authors collected the data through in-depth interviews and social network analysis. The results showed that online communities functions as a social proxy for online individuals. The authors identified three key constructs that can influence how online users evaluate information on the Internet: strength, homophily identification, and source credibility (Brown, Broderick, & Lee, 2007).

Lai, L. S. and W. To (2015). "Content analysis of social media: a grounded theory approach." *Journal of Electronic Commerce Research* 16(2): 138.

This study used the grounded theory approach to study social media and e-commerce. The paper conducted a content and text analysis of social media. The findings indicated that social media can be used to encourage initial trust for unfamiliar e-commerce. The findings showed that trust and information exchange are important factors for a consumer's decision, and social media are a critical channel for information exchange (Lai & To, 2015).

Tsai, M.-H., et al. (2011). "A grounded theory study on the business model structure of Google." *International journal of electronic business management* 9(3): 231.

The study used the grounded theory approach to propose a new method for identifying business model structures. The authors used Google to explore these structures, following the grounded theory coding approach and identifying that there were three layers of business model structure for Google. These three layers included infrastructure, value network platform, and service layer (Tsai, Lin, & Su, 2011).

Limitations

It can be difficult for a researcher to recruit suitable participants. In addition, it takes quite a long time to gather data. A researcher has to spend a long time in the field collecting data. Furthermore, like any other qualitative research approaches, the findings from grounded theory cannot be applied to a general population. The findings can only be applied to the specific community, organization, or context that the researcher has studied. Yin (1994) proposed the idea that the goal of qualitative research is not to generalize findings to a population but to generalize findings to a theory.

Conclusion

Grounded theory is a qualitative research method that aims to generate a theory that is grounded in data. Grounded theory offers a systematic way of analyzing the data through a four-stage coding technique. The method is very useful in the area that does not have any existing theory, and is suitable for studying processes that involve human behavior. This study provides a guideline and framework for, and the limitations of, grounded theory.

References

- Annells, M. (1996). Grounded theory method: Philosophical perspectives, paradigm of inquiry, and postmodernism. *Qualitative Health Research*, 6(3), 379-393.
- Bohm, A. (2004). 5.13 Theoretical Coding: Text Analysis in Grounded Theory. *A companion to qualitative research*, 270.
- Borgatti, S. (2005). Introduction to grounded theory. Retrieved May, 15, 2010.
- Brown, J., Broderick, A. J., & Lee, N. (2007). Word of mouth communication within online communities: Conceptualizing the online social network. *Journal of interactive marketing*, 21(3), 2-20.
- Corbin, J. M., & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative sociology*, 13(1), 3-21.
- Creswell, J. W. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*: Sage publications.
- Dey, I. (2004). Grounded theory. *Qualitative research practice*, 80-93.
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). The discovery of grounded theory. 1967. *Weidenfield & Nicolson, London*, 1-19.
- Glaser, B. G. (1978). *Advances in the methodology of grounded theory: Theoretical sensitivity*: Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. G. (1992). *Basics of grounded theory analysis: Emergence vs forcing*: Sociology Press.
- Lai, L. S., & To, W. (2015). Content analysis of social media: a grounded theory approach. *Journal of Electronic Commerce Research*, 16(2), 138.
- Lofland, J., & Lofland, L. H. (2006). *Analyzing social settings*: Wadsworth Publishing Company Belmont, CA.
- Martin, P. Y., & Turner, B. A. (1986). Grounded theory and organizational research. *The journal of applied behavioral science*, 22(2), 141-157.
- Mason, J. (2002). *Qualitative researching*: Sage.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook*. Beverly Hills: Sage Publications.

Myers, M. D. (2013). *Qualitative research in business and management*: Sage.

Ryan, G. W., & Bernard, H. R. (2003). Techniques to identify themes. *Field methods*, 15(1), 85-109.

Tsai, M.-H., Lin, Y.-D., & Su, Y.-H. (2011). A grounded theory study on the business model structure of Google. *International journal of electronic business management*, 9(3), 231.

การศึกษาพฤติกรรมของผู้ใช้ Facebook เปรียบเทียบปัจจุบันและย้อนหลัง 3 ปี

दन्यपुठुठु गुरठुठु¹

1. บทนำ

ในช่วง 6 ปีหลังจากที่ผ่านมา ประเทศไทยมีจำนวนผู้ใช้ Internet ในลักษณะก้าวกระโดด โดยดูจาก สถิติ ตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่าจำนวนผู้ใช้ Internet ในประเทศไทย (โดยประมาณในปี พ.ศ. 2559) 29,078,158 คน ซึ่งเท่ากับการเข้าถึง 42.7 % ของประชากรทั้งหมด 68,146,609 คน

ตารางที่ 1 จำนวนผู้ใช้ Internet ในประเทศไทย

Year	Internet Users**	Penetration (% of Pop)	Total Population	Non-Users (Internetless)	1Y User Change	1Y User Change	Population Change
2016*	29,078,158	(% of Pop)	Population	39,068,451	6.20%	1,708,982	0.28%
2015*	27,369,176	40.30%	67,959,359	40,590,183	15.80%	3,739,581	0.34%
2014	23,629,594	34.90%	67,725,979	44,096,385	21.10%	4,109,153	0.41%
2013	19,520,442	28.90%	67,451,422	47,930,980	9.80%	1,748,813	0.43%
2012	17,771,629	26.50%	67,164,130	49,392,501	12.20%	1,935,748	0.39%
2011	15,835,880	23.70%	66,902,958	51,067,078	6%	896,867	0.32%

* ประมวลการ ณ วันที่ 1 กรกฎาคม 2559

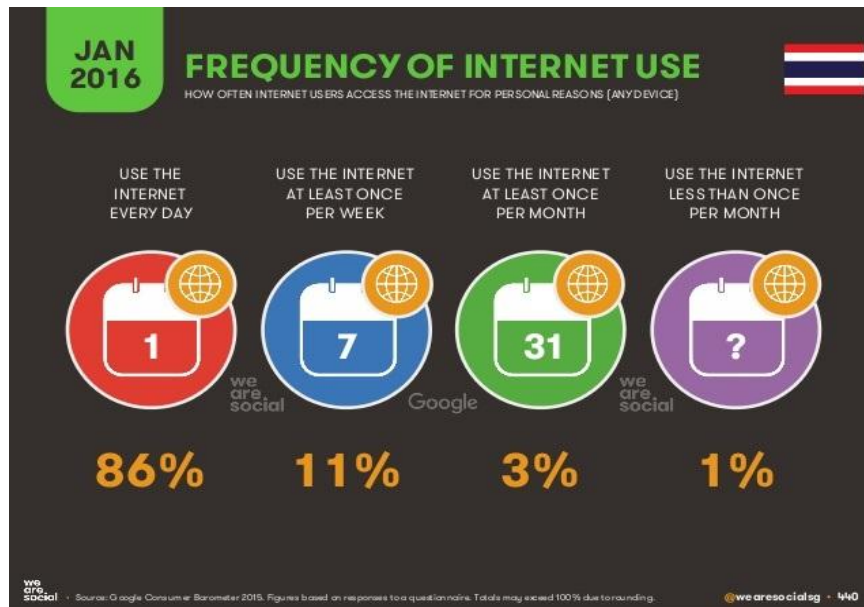
** ผู้ใช้ Internet หมายถึง ผู้ใช้ที่สามารถเข้าถึง Internet จากบ้านผ่านอุปกรณ์ชนิดใดก็ได้ หรือ การติดต่อชนิดใดก็ได้ที่สามารถเข้าถึง Internet ได้

¹ รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

การศึกษาพฤติกรรมของผู้ใช้ Facebook เปรียบเทียบปัจจุบันและย้อนหลัง 3 ปี

ความถี่ในการใช้อินเทอร์เน็ต

- 86% ใช้ทุกวัน, 11% ใช้สัปดาห์ละครั้ง, 3% ใช้เดือนละครั้ง, 1% ใช้น้อยกว่าเดือนละครั้ง

ภาพที่ 1 : ความถี่ของการใช้ Internet

ยอดขาย Smartphone ในเมืองไทยโตขึ้น 47%

ภาพที่ 2: อัตราการเติบโตของ smartphones

จำนวน Smartphone ที่ขายไปแล้วในปี 2015 คือ 2.2 ล้านเครื่อง

สถิติเวลาในการใช้งานโทรศัพท์มือถือในประเทศไทย คือ 4.2 ชั่วโมงคือเวลาเฉลี่ยในการใช้งานโทรศัพท์มือถือของคนไทยในหนึ่งวัน

2. ความสำคัญและที่มาของหัวข้อการวิจัย

ปัจจุบัน Facebook เป็น application ที่มีการใช้กันอย่างกว้างขวางในประเทศไทย และ มีการใช้งานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างไรก็ตาม ยังไม่เคยมีการศึกษาในประเทศไทยหรือในประเทศใกล้เคียงว่าพฤติกรรมของผู้ใช้ Facebook มีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- เพื่อศึกษาลักษณะพฤติกรรมการใช้ facebook ของคนไทยปัจจุบัน และ
- เปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงจากมุมมองของผู้ใช้กับเมื่อ 3 ปีที่แล้ว

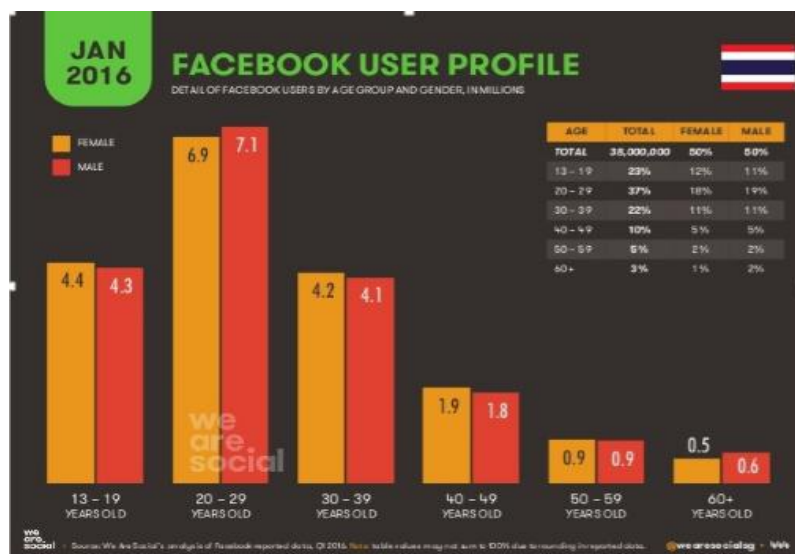
4. ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้การเก็บข้อมูลทุติยภูมิเพื่อหาข้อมูลที่เป็น สถิติ และใช้การ survey ในการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบชั้นตามลักษณะประชากรที่แท้จริงของประเทศไทย (Stratified Sampling) และใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล หลังจากนั้นประมวลผลข้อมูลโดยใช้โปรแกรมทางสถิติ SPSS โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบ segmentation เพื่อจัดกลุ่มคนที่ใช้พฤติกรรมแบบเดียวกันออกเป็นกลุ่ม

5. ผลการวิจัย

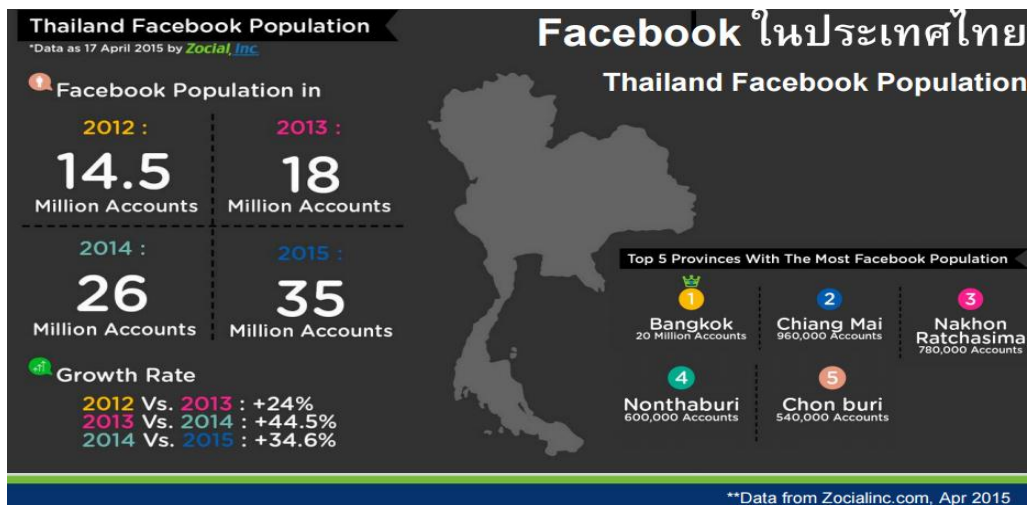
5.1 ผลจากการค้นคว้าข้อมูล

แพลตฟอร์มที่คนไทยใช้มากที่สุดคือ Facebook รองลงมาคือ LINE, Facebook Messenger, และ Instagram สำหรับในประเทศไทย ผู้ใช้ Facebook ส่วนใหญ่จะมีอายุ 20-29 ปี และผู้ชายมากกว่าผู้หญิงเล็กน้อย

ภาพที่ 3: ผู้ใช้ facebook ในประเทศไทย
อัปเดตล่าสุด ณ เดือนพฤษภาคม 2016

- เป็นปีแรกที่ผู้ชายใช้ facebook มากกว่าผู้หญิง
- ช่วงเวลาที่คนไทยโพสต์ facebook มากที่สุด คือ
 - อันดับ 1 10.00-12.00น
 - อันดับ 2 13.00-16.00น.
 - อันดับ 3 20.00-21.00น.
- ส่วนช่วงเวลาที่คน Like แชร์และคอมเมนต์ใน facebook มากที่สุด
 - 1. วันพุธ 9.00-16.00น .,
 - 2. อาทิตย์-พฤษหัส ช่วงเวลา 16.00 และ 20.00น .
- ทั้งนี้ช่วงเวลาที่ Like แชร์และคอมเมนต์ใน facebook น้อย คือ 5 ทุ่มถึง 8 โมงเช้า

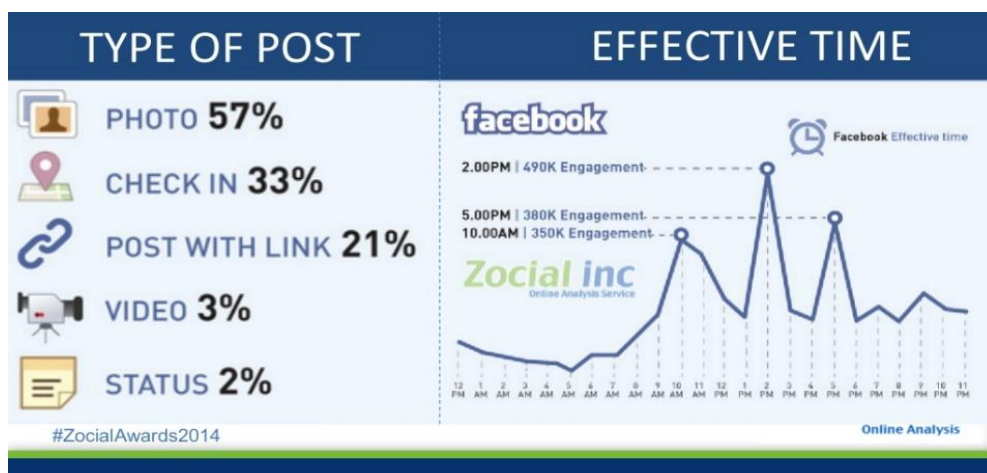
ภาพที่ 4 : จำนวนผู้ใช้ Facebook

ส่วนช่วงเวลาที่คนนิยมทำกิจกรรมบน facebook มากที่สุด (Post , Like , Share)

อันดับ 1 บ่าย 2 โมง

อันดับ 2 ช่วง 5 โมงเย็น

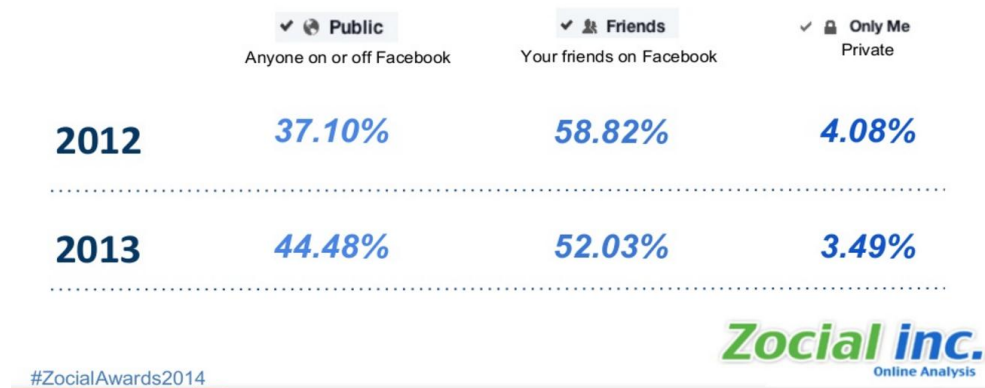
อันดับ 10 3 โมงเช้า

ภาพที่ 5: เวลาในการ post facebook

- จากการที่คนไทยโพสต์บน facebook พบว่า โพสต์เป็น Public (สาธารณะมากขึ้น 7.38%)

Public data of Thai people on Facebook increased **7.38%**

* from 742 sample size , Research by Zocial Inc.

ภาพที่ 6 : การ post facebook แบบเป็นสาธารณะ

ผลจาก Apps Snapchat และ WhatsApp ทำให้การ share ส่วนตัวใน Facebook ลดลง, Facebook ได้หาหนทางแก้ไขด้วยการเพิ่มฟีเจอร์ให้มากขึ้น [เผยแพร่ April 2016]

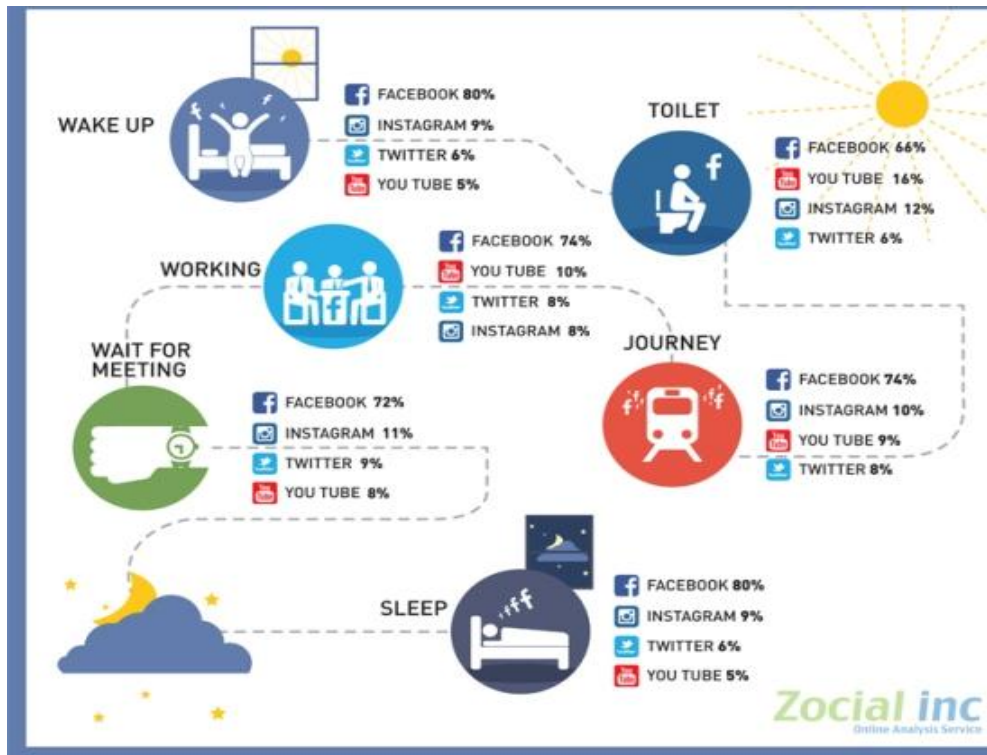
การที่แชร์ส่วนตัวใน Facebook (การอัปเดต Status, รูปภาพ, ข้อความ) ลดลงนั้นอาจเป็นผลมาจากการที่ แอปส่งข้อความอย่าง Snapchat และ WhatsApp เริ่มมีบทบาทมากขึ้น

Facebook ซึ่งเคยได้ชื่อว่าเป็นต้นแบบแห่งการแชร์ทางอินเทอร์เน็ตได้มีจำนวนการแชร์ลดลง 15% จากปีก่อน นั้นทำให้ Facebook ตั้งทีมเพื่อแก้ไขปัญหาการลดจำนวนการแชร์ลงด้วยฟีเจอร์อย่าง “On This Day” ที่จะทำให้เราได้เห็นโพสต์ที่เราแชร์ไว้เมื่อปีก่อน อีกทั้งยังมีการเปลี่ยนอัลกอริทึมของ News Feed ให้เน้นความสำคัญไปที่สิ่งที่ผู้คนแชร์ใน Profile เป็นสำคัญ

สิ่งที่ Facebook จะทำต่อไปเพื่อเพิ่มยอดการแชร์ คือ การถ่ายทอดสด ซึ่งอาจจะกลายเป็นคอนเทนต์หลักของแอปไปเลยก็ได้

Zocial inc. บริษัทด้านการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ Social Network ได้ทำการสำรวจคนไทยกว่า 655 คน เกี่ยวกับการใช้ Social Media ในชีวิตประจำวันตั้งแต่ต้นนอน จนจบวัน ได้ข้อมูลที่สำคัญและน่าสนใจดังนี้ คนไทยใช้ Facebook มากถึง 99%, ใช้ LINE 84%, ใช้ Instagram 56%, ใช้ Google+ 41% และใช้ Twitter 30%

ที่น่าสนใจคือ Social Network ตัวอื่นๆที่เหลือ ที่ผู้ใช่มักเลือกใช้ในช่วงเวลาที่ต่างกันไป ดังนั้น ถ้าเราจะสื่อสารอะไรถึงผู้ใช้ ต้องเลือกเข้าให้ถูกช่องทาง และถูกเวลาเพื่อที่จะเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ภาพที่ 7: รูปแบบการใช้งาน applications ต่างๆ
ส่วนกิจกรรมการตลาด ที่โดนใจผู้ใช้งานมากที่สุด

- กิจกรรมคอมเมนต์ ใต้โพสต์ มีคนชอบ 91%
- กิจกรรม Like และ Share เพจมีคนชอบ 79%
- กิจกรรม Share Video Clip ต่างๆมีคนชอบ 68%
- กิจกรรมถ่ายรูปคู่ผลิตภัณฑ์ มีคนชอบ 65%

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมที่คนชอบมากที่สุดคือ “การคอมเมนต์ตอบใต้โพสต์” เนื่องจากขั้นตอนที่ง่าย ไม่ซับซ้อน เพราะสมัยนี้ทำอะไรต้อง เร็ว กระชับ ไม่ซับซ้อน ในขณะที่กิจกรรมที่คนชอบน้อยที่สุดคือ “การถ่ายและอัปโหลดภาพตัวเองคู่กับผลิตภัณฑ์” อาจจะมีสาเหตุเนื่องจากขั้นตอนเยอะยุ่งยากเกินไป

ผู้ที่ทำงานบริษัทเอกชนยังเป็นกลุ่มคนที่ใหญ่ที่สุดในกลุ่ม กลุ่มผู้ใช้นี้ ดังนั้นเราจึงยังคงสังเกตเห็นว่ามีผู้ที่ Internet ผ่านทาง ‘เครื่องคอมพิวเตอร์ของที่ทำงาน’ อยู่บ้าง

กลุ่มที่เน้นสื่อสารและรวมกลุ่มทางโลก Social Media เกือบตลอดเวลา ให้น้ำหนักกับกิจกรรมผ่านทาง App เพื่อการสื่อสาร Social Network เป็นหลัก และเพื่อการรับรู้ข่าวสารที่เท่าทัน YouTube จึงเป็นอีกช่องทางที่ได้รับความนิยมอยู่ในระดับที่สูงกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆ

- เป็นกลุ่มที่เน้นสื่อสารและรวมกลุ่มทางโลก Social Media เกือบตลอดเวลา
- เป็นกลุ่มที่ใช้ Internet เพื่อติดตามข่าวสารให้ทัน Dynamic ของสังคม และยังเป็นกลุ่มคนที่เปิดสำหรับรับและใช้ Application อื่นๆ บ้างตามความเหมาะสมและโอกาส

นอกจากใช้เพื่อการติดต่อสื่อสาร Social Networking แล้วคนกลุ่มนี้ยังใช้ Internet เพื่อเปิดรับข่าวสารความรู้และค้นหาสิ่งที่ต้องการ จึงเห็นค่าความถี่ในการใช้ ‘ดู VDO หรือ YouTube โดยไม่ download’ และ ‘ใช้ Internet โดยตรงหรือผ่าน Google’ อยู่ในสัดส่วนที่มากกว่าด้านอื่นๆ

กลุ่ม 2 : Moderate FB & Chit Chat

(28.20% - เน้นสื่อสารและรวมกลุ่มทางโลก Social Media ด้วยความถี่น้อยกว่ากลุ่มที่ 1)

- ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง
- ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 36-45 ปี
- ส่วนใหญ่มีรายได้ส่วนตัวกระจายอยู่ในช่วง 10,001-30,000 บาท/เดือน
- ส่วนใหญ่มีรายได้ครอบครัวกระจายอยู่ในช่วง 20,001-80,000 บาท/เดือน
- ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาสูงสุดในระดับมัธยมศึกษา รองลงมาเป็นการศึกษาสูงสุดในระดับประกาศนียบัตร (เป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มทางการศึกษาน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ)
- 65.60% ประกอบธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย ซึ่งเมื่อพิจารณาร่วมกับระดับรายได้ส่วนตัว เราสามารถคาดคะเนได้ว่าเป็นกลุ่มธุรกิจส่วนตัวขนาดเล็กและอาจรวมถึงหาบเร่แผงลอยอีกด้วย

จากการสำรวจในครั้งนี้เราพบว่าผู้ที่มีอาชีพ ‘ประกอบธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย’ เป็นคนกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด (65.60%) ของ กลุ่มผู้ใช้นี้ ซึ่งลักษณะอาชีพน่าจะเป็นปัจจัยใช้อธิบายลักษณะช่องทางการใช้ Internet ของคนกลุ่มนี้ได้เป็นอย่างดี ทุกคนที่อยู่ใน ‘Moderate FB & Chit Chat’ กลุ่มผู้ใช้ Internet บ่อยที่สุดผ่านช่องทาง ‘โทรศัพท์มือถือส่วนตัว’ เพียงช่องทางเดียว

- เมื่อเปรียบเทียบการใช้ Internet เพื่อกิจกรรมด้านต่างๆ พบว่าเป็นกลุ่มที่เน้นสื่อสารและรวมกลุ่มทางโลก Social Media คล้ายกับกลุ่มที่ 3 แต่มีความเข้มข้นน้อยกว่า

มีแนวโน้มที่จะเป็นกลุ่มที่ชื่นชอบ Internet น้อยที่สุด แต่จำเป็นต้องใช้เพื่อการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มผู้ใช้อื่นได้ และสามารถตามทัน Dynamic ของสังคมได้

- เน้นสื่อสารและรวมกลุ่มบนโลก Social Media แต่ด้วยความถี่น้อยกว่ากลุ่มที่ 1
- เป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มที่หันมาใช้ Internet ตามแรงผลักดันของสังคมมากที่สุด

ดังนั้น นอกเหนือจาก Application ที่ได้รับความนิยมอย่างมากอย่าง Facebook และ Social Networking Chat ต่างๆ แล้ว คนกลุ่มนี้ก็ยังถูกผลักดันให้เปิดดู Clip และ YouTube เพื่อติดตามการสื่อสารและรับข่าวสารในลักษณะที่เป็นภาพเคลื่อนไหวบ้างในโอกาสต่างๆ

กลุ่ม 4: Website FB & Chit Chat

(18.50% - Facebook Networking Google Search)

- ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย
- ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 26-40 ปี
- ส่วนใหญ่มีรายได้ส่วนตัวกระจายอยู่ในช่วง 10,001-50,000 บาท/เดือน
- ส่วนใหญ่มีรายได้ครอบครัวกระจายอยู่ในช่วง 40,001-80,000 บาท/เดือน
- ครึ่งหนึ่งมีการศึกษาสูงสุดในระดับปริญญาตรี และประมาณหนึ่งในสามมีการศึกษาสูงสุดในระดับปริญญาบัตร
- 71.40% เป็นพนักงานบริษัทเอกชน
- เหมือนกับกลุ่ม กลุ่มผู้ใช้อื่นๆ ที่เกือบทุกคนใช้ Internet ผ่านช่องทาง ‘โทรศัพท์มือถือส่วนตัว’ บ่อยที่สุด

กลุ่มที่ใช้ Internet เพื่อความบันเทิงเกือบทั้งหมดผ่านทางสื่อออนไลน์นี้ นับว่าเป็นกลุ่มที่ใช้งาน Internet มากที่สุดเมื่อเทียบกับทุกกลุ่มในเกือบทุกแง่มุม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านของการใช้เพื่อ ‘ทวิตเตอร์’ และ ‘เล่นเกมสับน Internet’

- ปัจจัยที่สร้างความแตกต่างให้คนกลุ่มนี้ นอกจากจะมีการใช้ Application หลากหลายด้วยความถี่ที่มากกว่าแล้ว ยังมีความแตกต่างอย่างชัดเจนในการเป็นผู้ที่ใช้ Application ‘ทวิตเตอร์’ และ ‘เกมส์บนอินเทอร์เน็ต’

เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา: จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ

เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนของคนในอาชีพที่เป็นพนักงานบริษัทอยู่มากถึง 71.40% เราพบว่ามีการใช้ Internet ผ่านช่องทาง ‘เครื่องคอมพิวเตอร์ที่ทำงาน’ มากกว่าค่าเฉลี่ยของผู้ใช้ Internet ของทุกกลุ่มโดยรวม

ถึงแม้ว่าคนกลุ่มนี้จะใช้ Internet เพื่อกิจกรรม Facebook Networking และ Google Search ด้วยน้ำหนักที่มากกว่ากิจกรรมด้านอื่นๆ แต่เมื่อดูค่าเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มแล้ว เราพบว่าคนกลุ่มนี้มีสัดส่วนในการใช้เพื่อกิจกรรมอื่นๆ มากเช่นกัน และมากกว่าทุกกลุ่มโดยเฉพาะในเรื่อง ‘ดาวน์โหลดดนตรีและวิดีโอต่างๆ’ และ ‘ดู VDO / YouTube โดยไม่ download’

- Facebook Networking Google Search
- เป็นกลุ่มที่ใช้ประโยชน์ทาง Internet มากรองลงมาจาก กลุ่ม 3 ซึ่งมีความเข้มข้นของการใช้น้อยกว่าในทุกๆ Application โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้ด้าน ‘ทวีตเตอร์’ และ ‘การเล่นเกมส์บนอินเทอร์เน็ต’ มีแนวโน้มที่จะเป็นกลุ่มที่แม้จะมีการใช้ Internet มาก แต่ก็อยู่ติดเครื่องน้อยกว่าคนในกลุ่ม 3

สำหรับทุกกลุ่ม:

- 1) ทุกคนยืนยันจะยังใช้ Instagram อยู่ถึงแม้ว่า Instagram จะไม่สามารถใช้งานกับ Facebook ได้แล้ว
- 2) ผลการสำรวจนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ใช้ Instagram ไม่มีการเชื่อมโยงการใช้งานระหว่าง Instagram และ Facebook แต่อย่างใด

ในขณะที่ส่วนใหญ่แล้วลักษณะเนื้อหาที่ใช้ในการโพสต์ไม่ค่อยแตกต่างจากเมื่อ 2 ปีที่แล้วมากนัก กลุ่ม 3 ซึ่งเป็นผู้ใช้ชีวิตอยู่บนโลกออนไลน์มากกว่ากลุ่มอื่นๆ มีแนวโน้มที่จะมีพัฒนาการในการโพสต์เนื้อหาที่มีความแตกต่างไปจากเดิมมากที่สุด รองลงมาคือกลุ่ม 1

หากพิจารณาแบบโดยรวมจะเห็นว่าผู้โพสต์มากขึ้นถึง 42.8% โดยมีการเปลี่ยนรูปแบบหัวข้อและข้อความในการโพสต์ (เช่นจากเรื่องหนึ่งเป็นอีกเรื่องหนึ่ง) อยู่ถึง 18.5% โดยเป็นการเปลี่ยนเนื้อหาเป็น

- เปลี่ยนเป็นการโพสต์ข่าวสาร
- เปลี่ยนเป็นโพสต์เรื่องของตัวเอง
- เปลี่ยนเป็นโพสต์รูปภาพตัวเอง
- เปลี่ยนเป็นโพสต์เกี่ยวกับสุขภาพ
- เปลี่ยนเป็นโพสต์เกี่ยวกับอาหาร / อาหารเพื่อสุขภาพ / ร้านอาหารที่น่าสนใจ
- เปลี่ยนเป็นโพสต์เกี่ยวกับที่ท่องเที่ยว
- เปลี่ยนเป็นโพสต์เกี่ยวกับชีวิต / กิจกรรมครอบครัว
- เปลี่ยนเป็นโพสต์เกี่ยวกับชีวิต / กิจกรรมตัวเอง

- การแชร์ข้อมูลเพื่อช่วยเหลือสังคมมากขึ้น
- แชร์ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ มากขึ้น
- แชร์ข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพ
- แชร์ข้อมูลจากเพื่อนมากขึ้น
- แชร์ข้อมูลครอบครัวมากขึ้น
- แชร์เพลงมากขึ้น
- แชร์เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวมากขึ้น
- แชร์ข่าวเกี่ยวกับดารานักแสดง
- แชร์ข่าวอุบัติเหตุ

- สถานที่ท่องเที่ยว
- ครอบครัว
- สัตว์เลี้ยง

6. บทสรุป

การศึกษานี้พบว่าสามารถแบ่งกลุ่มผู้ใช้ได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ โดยผู้ใช้ Internet ในทุกกลุ่มผู้ใช้ ย่อมมีการเรียนรู้การใช้ และการทำงานของ Facebook ดีขึ้นในช่วงเวลา 3 ปีที่ผ่านมา แนวโน้มของการใช้ Facebook ของทุก กลุ่มผู้ใช้จึงเป็นไปในทิศทางที่มากขึ้น มีการแชร์หลากหลายหัวข้อมากขึ้น และเริ่มมีการโพสต์ในรูปแบบวิดีโอ

บรรณานุกรม

Thailand and global Social Media Movement 2014-5

Thailand and global Social Media Movement 2015-6

<https://www.it24hrs.com/2014/thai-social-network-day-in-a-life/>

<http://www.InternetLiveStats.com>

(Elaboration of data by International Telecommunication Union (ITU), World Bank, and United Nations Population Division.)

<https://www.marketingoops.com/reports/research/thai-digital-in-2016/>

<https://www.it24hrs.com/2016/stat-social-media-thai-populations/>

<http://www.slideshare.net/pawoot/for-share-thailand-zocial-award-2014-eng-version>

<http://www.businessinsider.com/facebook-sees-personal-sharing-decline-2016-4>

<https://www.beartai.com/news/itnews/92489>

<https://www.it24hrs.com/2014/thai-social-network-2014/>

ตามรอยคำสอนพระราชชา: จากค่านิยมสู่การกระทำ

(มัทศกรย์คำสอนพ่อ: ต่อจุดการกระทำสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน)

มณีวรรณ ฉัตรอุทัย¹

ประดิษฐ์ วรรณรัตน์²

วิพุธ อ่องสกุล³

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจที่สังเคราะห์ค่านิยมตามศาสตร์แห่งพระราชชา และนำไปพัฒนาเป็นแบบสำรวจกลุ่มตัวอย่างจำนวน 236 คน ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานในองค์กร เพื่อประเมินระดับการรับรู้ความสำคัญและระดับการรับรู้การปฏิบัติจริงของค่านิยมดังกล่าวข้างต้น และทำการวิเคราะห์ทางสถิติด้วยวิธี One-Way Analysis of Variance และ Factor Analysis โดยผลการศึกษาพบว่าเพศชายมีค่าเฉลี่ยการรับรู้ความสำคัญของค่านิยมความรับผิดชอบชั่วดี/ การมีความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการสูงกว่าเพศหญิง ขณะที่กลุ่มที่มีการศึกษาดำกว่าปริญญาตรี มีค่าเฉลี่ยการรับรู้ความสำคัญและการทำได้จริง สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาระดับปริญญาและสูงขึ้นไปในค่านิยมเกี่ยวกับคุณธรรมความซื่อสัตย์ การรักษาสุขภาพ และ การมุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่ ที่น่าสนใจคือกลุ่มตัวอย่างที่สมรสแล้วมีการรับรู้ความสำคัญของค่านิยมการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงสูงกว่าคนโสด และกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในตำแหน่งพนักงานปฏิบัติการมีการรับรู้ความสำคัญ ของค่านิยมความปรองดองสามัคคีและการประหยัดอดออมสูงกว่าระดับบริหาร และเมื่อทำการวิเคราะห์องค์ประกอบร่วมของชุดค่านิยม สามารถจัดกลุ่มค่านิยมได้ 5 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มค่านิยมพัฒนาตน (Self-Oriented) ค่านิยมพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคม (Civic-Oriented) ค่านิยมการพัฒนา (Work-Oriented) ค่านิยมพัฒนาวินัย/ความรับผิดชอบ (Discipline-Oriented) และค่านิยมพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership-Oriented) ทั้งนี้เพื่อให้สามารถออกแบบกิจกรรมที่มุ่งเน้นค่านิยมให้ตอบสนองเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Keywords: เศรษฐกิจพอเพียง ศาสตร์แห่งพระราชชา ค่านิยมสังคมไทย

¹ ศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

² รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยามที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ ด้วยการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดีจักรีนฤเบดินทรสยามมินทราธิราชบรมนาถบพิตรทำให้คนไทยได้หวนมาตระหนักในพระราชกรณียกิจและพระบรมราโชวาทที่ได้ทรงพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยมาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 70 ปีแห่งการครองราชย์ของพระองค์ บทวิญญ์นี้ได้จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมแนวคำสอนและพระบรมราโชวาทนำมาสังเคราะห์เชื่อมโยงกับ การสำรวจความคิดเห็นในสังคมไทย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์เชิงวิชาการเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้และแนวคิดให้กับผู้สนใจนำไปพัฒนาเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ทั้งในสถานศึกษาและสถานประกอบการ

ท่ามกลางปัญหาที่ทั่วโลกกำลังเผชิญทั้งด้านวิกฤติเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง การแสวงหาภูมิคุ้มกันทางความคิดและการกระทำให้กับคนไทยจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ และนับเป็นความโชคดีของคนไทยที่ได้มีโอกาสดำเนินชีวิตตามรอยคำสอนของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่ได้ทรงพระราชทานแนวหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งเน้น ‘ทางสายกลาง’ สำหรับการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทยในทุกระดับชั้น โดยหลักการของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงนั้นประกอบไปด้วย สามองค์ประกอบและสองเงื่อนไข ซึ่งองค์ประกอบทั้งสามได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความต้อการมีระบบภูมิคุ้มกันในตนเองที่ดี ซึ่งจะทำให้ผู้ได้ยึดถือ ปฏิบัติจะมีความสามารถในการเผชิญกับผลกระทบจากปัจจัยภายใน และภายนอก และสองเงื่อนไขที่จะส่งเสริมให้ความพอเพียงประสบความสำเร็จ คือ การมีความรู้ และ คุณธรรม โดยเงื่อนไขทางความรู้ได้แก่ การวางแผนที่จะละเอียดรอบคอบ การใช้ความรู้อย่างระมัดระวังในการนำไปปฏิบัติ ส่วนเงื่อนไขทางคุณธรรม ได้แก่ ความซื่อสัตย์และคุณธรรมในการดำเนินชีวิตที่ให้ความสำคัญกับความเพียรพยายาม การไม่เบียดเบียนผู้อื่น รวมถึงความเมตตากรุณาเอื้ออาทรต่อกัน

2. วัตถุประสงค์การวิจัยและขอบเขตการศึกษา

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey) ที่ให้ความสำคัญกับการนำไปใช้จริง (Practical Research) โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ ได้แก่

1. การสำรวจระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเพื่อประเมินคุณลักษณะส่วนบุคคล ต่อการรับรู้ความสำคัญของค่านิยมคุณธรรม
2. การสำรวจระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเพื่อประเมินคุณลักษณะส่วนบุคคล ต่อการรับรู้การปฏิบัติจริงของค่านิยมคุณธรรม

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการศึกษานี้จะเป็นการเพิ่มข้อมูลที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับการรับรู้ค่านิยมคุณธรรม เพื่อสามารถในการ จัดทำข้อเสนอแนะที่นำไปสู่การสร้างหลักสูตรหรือกิจกรรมส่งเสริมค่านิยมเศรษฐกิจพอเพียง

4. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมประมวลพระบรมราโชวาทจากแหล่งต่างๆ เช่น หนังสือ 69 คำสอนของในหลวง คำพ่อสอน ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง (2559) และ e-book ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจัดทำโดยมูลนิธิมั่นพัฒนา ฯลฯ เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นข้อคำถามค่านิยมตามศาสตร์แห่งพระราช

ตัวอย่างพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง

“...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขาจะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งใหม่แต่เราอยู่ อย่างพอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอมีพอกิน มีความสงบ ช่วยกันรักษาส่วนร่วม ให้อยู่ที่พอสมควร ขอย้ำพอกควร พอมีพอกิน มีความสงบไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้ไปจากเราได้...”

**พระราชกระแสรับสั่งในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแก่ผู้เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล
เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพุทธศักราช 2517**

“การจะเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกิน และมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง”

**พระราชดำรัส "เศรษฐกิจแบบพอเพียง" พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540**

5. วิธีดำเนินการวิจัย (Methodology)

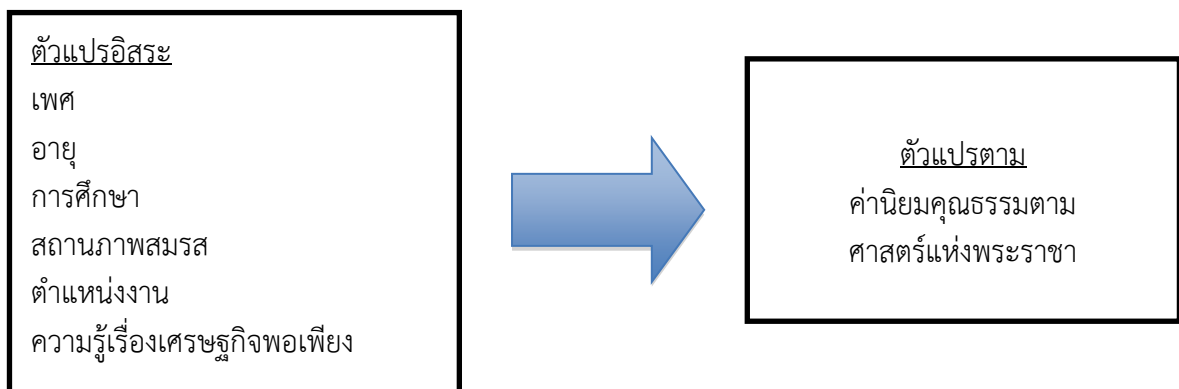
แบบสำรวจที่ใช้ในการวิจัยเป็นการสังเคราะห์ค่านิยมตามศาสตร์แห่งพระราช โดยนำมาเรียบเรียงเป็นข้อคำถามเพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้ประเมินระดับความสำคัญและระดับการปฏิบัติจริงในสังคมไทย

แบบประเมินการรับรู้แนวคิดค่านิยมใน 2 มิติ (ความสำคัญกับการมีอยู่จริง) ในสังคม จากข้อความที่กำหนดให้ โปรดทำเครื่องหมายวงกลม (0) บนตัวเลือกใน 2 มิติ ได้แก่ การรับรู้เรื่องความสำคัญของค่านิยมในแต่ละข้อ (ด้านซ้าย) และการรับรู้ว่าค่านิยมดังกล่าวสามารถจะพบเห็นได้มากน้อยเพียงใดในสังคมไทย (ด้านขวา)

ระดับความสำคัญ 1= น้อยที่สุด 5 = มากที่สุด					ค่านิยมที่พึงมีในสังคมไทย	ระดับการพบเห็นในสังคม 1= น้อยที่สุด 5 = มากที่สุด				
1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	a. ความอดทน มุ่งมั่น ยึดธรรมะ และความถูกต้อง	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	b. ความสุจริตและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	c. การพัฒนาปัญญาวิคิดผิดชอบชั่วดี (ความรู้คู่คุณธรรม)	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	d. ความซื่อสัตย์ สุจริต จริใจไม่เห็นแก่อาณัติสินจ้าง	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	e. การไม่เบียดเบียนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยการกระทำ คำพูด / และการคิดมั่งร้าย	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	f. การอำนวยความสะดวก ไม่ลำเอียงหรือ อคติ	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	g. การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	h. การเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์และมีจินตนาการ	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	i. การทำงานอย่างผู้จริงจัง และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์และเป็นประโยชน์	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	j. การฝึกตนให้เป็นผู้มีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	k. การใส่ใจในการทำงานอย่างมีคุณภาพมาตรฐาน	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	l. การรู้จักสามัคคี ประองตองเพื่อความสำเร็จของส่วนรวม	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	m. การรับฟังความเห็นของผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	n. ความมีเมตตากรุณา (เอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น)	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	o. การรู้รักษาหน้าที่และมีความเพียรในการปฏิบัติงานอย่างตั้งใจจริง	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	p. การรักษาศีลธรรมจรรยา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	q. การดำเนินชีวิตอย่างพอดีและพอเพียง (มัชฌิมา)	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	r. การรักษาความสัตย์และสัจจะวาจา	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	s. การรู้จักข่มใจไม่กระทำทุจริตในหน้าที่การงาน	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	t. การมุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่เป็นหลักและเสียสละประโยชน์ส่วนตนได้	1	2	3	4	5

ระดับความสำคัญ 1= น้อยที่สุด 5 = มากที่สุด					ค่านิยมที่พึงมีในสังคมไทย	ระดับการพบเห็นในสังคม 1= น้อยที่สุด 5 = มากที่สุด				
1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	u. ความอดออมประหยัด และนิยมความเรียบง่าย	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	v. การพึ่งพาตนเอง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	w. ความขยันหมั่นเพียร ยึดมั่นในการประกอบสัมมาชีพออย่างไมย่อท้อ	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	x. ความจงรักภักดีต่อแผ่นดิน และทำหน้าที่พลเมืองดี	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	y. ความกล้าหาญยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	z. ความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโสและมีการถ่อมตน ไม่โอ้อวด	1	2	3	4	5

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สถิติที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย การประเมินค่าความเชื่อมั่นของแบบสำรวจด้วยวิธี Cronbach การหาค่าเฉลี่ยการรับรู้ (Mean) การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการรับรู้ระหว่างตัวแปรอิสระ การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างระดับความสำคัญและการมีอยู่จริงในสังคมไทย ด้วยวิธี Anova และการวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis)

6. ผลการวิจัย (Research Results)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย มีจำนวนทั้งสิ้น 236 คน ปรากฏผลตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 : ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม		Frequency	Percent
เพศ	ชาย	103	43.6
	หญิง	133	56.4
อายุ	อายุ 35 ปีและต่ำกว่า	130	55.1
	อายุ 36 ปีและสูงกว่า	106	44.9
การศึกษา	ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี	122	51.7
	ระดับปริญญาตรีและสูงกว่า	114	48.3
สถานภาพการสมรส	โสด	105	44.5
	สมรส	131	55.5
ตำแหน่งงาน	ระดับปฏิบัติการ	125	53
	ระดับบริหาร/บังคับบัญชา	111	47
ระดับความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง	ระดับปานกลาง	54	22.9
	ระดับดี	182	77.1
รวม		236	100

ตารางที่ 2 : ค่าเฉลี่ยการรับรู้ความสำคัญของค่านิยมคุณธรรม

แบบสำรวจการรับรู้ความสำคัญของค่านิยมคุณธรรม	Mean	SD
C1_ ความอดทน มุ่งมั่น ยึดธรรมะ และความถูกต้อง	4.49	0.75
C2_ ความสุจริตและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ	4.77	0.56
C3_ การพัฒนาปัญญา รู้คิดผิดชอบชั่วดี (ความรู้คู่คุณธรรม)	4.50	0.79
C4_ ความซื่อสัตย์ สุจริต จริ่งใจไม่เห็นแก่อาภิสินจ้าง	4.47	0.83
C5_ การไม่เบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ด้วยการกระทำ คำพูดและการคิดมุ่งร้าย	4.38	0.84
C6_ การอำนวยความสะดวก ไม่ลำเอียงหรืออคติ	4.26	0.94
C7_ การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส	4.42	0.70
C8_ การเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์และมีจินตนาการ	4.07	0.79
C9_ การทำงานอย่างจริงจัง มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็นประโยชน์	4.15	0.80
C10_ การฝึกตนให้เป็นผู้มีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม	4.59	0.69
C11_ การใส่ใจในการทำงานอย่างมีคุณภาพมาตรฐาน	4.48	0.71
C12_ การรู้จักสามัคคี ประองตอง เพื่อความสำเร็จของส่วนรวม	4.56	0.74
C13_ การรับฟังความเห็นของผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง	4.33	0.80
C14_ ความมีเมตตา กรุณา (เอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น)	4.46	0.68
C15_ การรู้รักษาหน้าที่และมีความเพียรในการปฏิบัติงานอย่างตั้งใจจริง	4.44	0.68
C16_ การรักษาศีลธรรมจรรยา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป	4.45	0.81
C17_ การดำเนินชีวิตอย่างพอดีและพอเพียง (มัชฌิมา)	4.41	0.73
C18_ การรักษาความสัตย์และสัจจะวาจา	4.43	0.77
C19_ การรู้จักข่มใจไม่กระทำทุจริตในหน้าที่การงาน	4.49	0.80
C20_ การมุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่เป็นหลักและยอมเสียสละประโยชน์ตนได้	4.27	0.77
C21_ ความอดออม ประหยัด และนิยมความเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ	4.37	0.70
C22_ การพึ่งพาตนเอง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา	4.46	0.69
C23_ การขยันหมั่นเพียร ยึดมั่นในการประกอบสัมมาชีพ โดยไม่ย่อท้อ	4.49	0.71
C24_ ความจงรักภักดีต่อแผ่นดินและทำหน้าที่พลเมืองดี	4.62	0.71
C25_ ความกล้าหาญยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง	4.41	0.75
C26_ ความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโส และมีความถ่อมตน ไม่โอ้อวด	4.60	0.70

ตารางที่ 3 : ค่าเฉลี่ยการรับรู้การปฏิบัติได้จริงของค่านิยมคุณธรรม

แบบสำรวจการรับรู้การปฏิบัติได้จริงของค่านิยมคุณธรรม	Mean	SD
S1_ ความอดทน มุ่งมั่น ยึดธรรมะ และความถูกต้อง	2.72	1.03
S2_ ความสุจริตและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ	3.15	1.01
S3_ การพัฒนาปัญญา รู้คิดผิดชอบชั่วดี (ความรู้คู่คุณธรรม)	2.82	1.04
S4_ ความซื่อสัตย์ สุจริต จริ่งใจไม่เห็นแก่อำิสสินจ้าง	2.57	1.06
S5_ การไม่เบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ด้วยการกระทำ คำพูดและการคิดมุ่งร้าย	2.89	1.06
S6_ การอำนวยความสะดวก ไม่ลำเอียงหรืออคติ	2.69	1.09
S7_ การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส	3.06	0.96
S8_ การเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์และมีจินตนาการ	3.08	0.91
S9_ การทำงานอย่างผู้รู้จริง มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็นประโยชน์	3.00	0.90
S10_ การฝึกตนให้เป็นผู้มีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม	3.08	0.95
S11_ การใส่ใจในการทำงานอย่างมีคุณภาพมาตรฐาน	3.27	0.83
S12_ การรู้จักสามัคคี ประองดอง เพื่อความสำเร็จของส่วนรวม	2.81	1.12
S13_ การรับฟังความเห็นของผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง	2.94	1.03
S14_ ความมีเมตตากรุณา (เอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น)	2.98	0.94
S15_ การรู้จักหาหน้าที่และมีความเพียรในการปฏิบัติงานอย่างตั้งใจจริง	3.07	0.90
S16_ การรักษาศีลธรรมจรรยา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป	2.67	1.08
S17_ การดำเนินชีวิตอย่างพอดีและพอเพียง (มัชฌิมา)	2.76	0.96
S18_ การรักษาความสัตย์และสัจจะวาจา	2.86	1.08
S19_ การรู้จักข่มใจไม่กระทำทุจริตในหน้าที่การงาน	2.92	1.05
S20_ การมุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่เป็นหลักและยอมเสียสละประโยชน์ตนได้	2.68	1.07
S21_ ความอดออม ประหยัด และนิยมความเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ	2.83	1.03
S22_ การพึ่งพาตนเอง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา	3.06	0.97
S23_ การขยันหมั่นเพียร ยึดมั่นในการประกอบสัมมาชีพ โดยไม่ย่อท้อ	3.16	1.01
S24_ ความจงรักภักดีต่อแผ่นดินและทำหน้าที่พลเมืองดี	3.21	1.02
S25_ ความกล้าหาญยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง	2.85	1.01
S26_ ความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโส และมีความถ่อมตน ไม่โอ้อวด	3.02	1.08

ผลการวิเคราะห์ด้วยวิธี Anova พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ $\alpha \text{ level} = < .05$ ระหว่างค่าเฉลี่ยการรับรู้ความสำคัญและระดับการปฏิบัติจริงในกลุ่มเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพการสมรส ตำแหน่งงาน และ ระดับความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ตัวอย่างเช่น เพศชายมีค่าเฉลี่ยการรับรู้ความสำคัญ ของค่านิยมความรู้ผิดชอบชั่วดี/การมีความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ และมีค่าเฉลี่ยรับรู้การปฏิบัติได้จริงของความซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง สูงกว่าเพศหญิง ขณะที่กลุ่มที่มีการศึกษาดำกว่าปริญญาตรีมีค่าเฉลี่ยการรับรู้ความสำคัญและการทำได้จริง สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาระดับปริญญาและสูงขึ้นไปในคุณธรรมความซื่อสัตย์ การเอื้อเฟื้อ การเคารพความเห็นที่แตกต่าง การรักษาสิ่งจะวาจา การมุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่ ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างที่สมรสแล้วมีการรับรู้ความสำคัญของค่านิยมการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในตำแหน่งพนักงานปฏิบัติการมีการรับรู้ความสำคัญของความปรองดองสามัคคีและค่านิยมการประหยัดอดออมสูงกว่าระดับบริหาร

ตารางที่ 4 : การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการรับรู้ระหว่างตัวแปรอิสระและ การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างระดับความสำคัญและการมีอยู่จริงในสังคมไทย ด้วยวิธี Anova

การรับรู้ความสำคัญของ ค่านิยม คุณธรรม	เพศ	อายุ	การศึกษา	สถานภาพ สมรส	ตำแหน่ง งาน	ความรู้ เรื่อง เศรษฐกิจ พอเพียง
C1_ความอดทน มุ่งมั่น ยึด ธรรมะ และความถูกต้อง						
C2_ความสุจริตและกตัญญู ต่อผู้มีพระคุณ						
C3_การพัฒนาปัญญาวิคิดผิด ชอบชั่วดี (ความรู้คู่คุณธรรม)	M > F					
C4_ความซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจ ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง			> BA			
C5_การไม่เบียดเบียนหรือทำ ให้อื่นเดือดร้อน ด้วยการ กระทำ คำพูดและการคิดมุ่ง ร้าย						
C6_การอำนวยความสะดวก ไม่ลำเอียงหรืออคติ						
C7_การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและ ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส			> BA			
C8_การเป็นผู้มีความคิด สร้างสรรค์และมีจินตนาการ	M > F			Single		
C9_การทำงานอย่างผู้รู้จริง มี ผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็น ประโยชน์						
C10_การฝึกตนให้เป็นผู้มีวินัย						

ตามรอยคำสอนพระราชฯ จากค่านิยมสู่การกระทำ
(มหัศจรรย์คำสอนพ่อ: ต่อจุดการกระทำสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน)

และความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม						
C11_ การใส่ใจในการทำงาน อย่างมีคุณภาพมาตรฐาน						
C12_ การรู้จักสามัคคี ปรองดอง เพื่อความสำเร็จของ ส่วนรวม						
C13_ การรับฟังความเห็นของ ผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง			> BA			
C14_ ความมีเมตตากรุณา (เอื้อ อาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น)						
C15_ การรู้รักษาหน้าที่และมี ความเพียรในการปฏิบัติงาน อย่างตั้งใจจริง						
C16_ การรักษาศีลธรรมจรรยา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป						
C17_ การดำเนินชีวิตอย่างพอดี และพอเพียง (มัชฌิมา)				Married		
C18_ การรักษาความสัตย์และ สัจจะวาจา			> BA			
C19_ การรู้จักข่มใจไม่กระทำ ทุจริตในหน้าที่การงาน						
C20_ การมุ่งประโยชน์คนส่วน ใหญ่เป็นหลักและยอมเสียสละ ประโยชน์ตนได้			> BA			
C21_ ความอดออม ประหยัด และนิยมความเรียบง่าย ไม่ ฟุ้งเฟ้อ						
C22_ การพึ่งพาตนเอง ไม่ย่อ ท้อต่ออุปสรรคและปัญหา						
C23_ การขยันหมั่นเพียร ยึด มั่นในการประกอบสัมมาชีพ โดยไม่ย่อท้อ						
C24_ ความจงรักภักดีต่อ แผ่นดินและทำหน้าที่พลเมืองดี						
C25_ ความกล้าหาญยืนหยัดใน สิ่งที่ถูกต้อง						
C26_ ความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้ อาวุโส และมีความถ่อมตน ไม่ โอ้อวด						

แบบสำรวจการรับรู้การปฏิบัติ ได้จริงของค่านิยมคุณธรรม	เพศ	อายุ	การศึกษา	สถานภาพ สมรส	ตำแหน่ง งาน	ความรู้ เรื่อง เศรษฐกิจ พอเพียง
S1_ ความอดทน มุ่งมั่น ยึด ธรรมะ และความถูกต้อง						
S2_ ความสุจริตและกตัญญูต่อผู้ มีพระคุณ						
S3_ การพัฒนาปัญญา รู้คิดผิด ชอบชั่วดี (ความรู้คู่คุณธรรม)						
S4_ ความซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจ ไม่เห็นแก่อาสสินจ้าง	M > F					
S5_ การไม่เบียดเบียนหรือทำให้ ผู้อื่นเดือดร้อน ด้วยการกระทำ คำพูดและการคิดมุ่งร้าย			< BA			
S6_ การอำนวยความยุติธรรม ไม่ลำเอียงหรืออคติ						
S7_ การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและ ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส						
S8_ การเป็นผู้มีความคิด สร้างสรรค์และมีจินตนาการ		< 35				
S9_ การทำงานอย่างผู้รู้จริง มี ผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็น ประโยชน์						
S10_ การฝึกตนให้เป็นผู้มีวินัย และความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม						
S11_ การใส่ใจในการทำงาน อย่างมีคุณภาพมาตรฐาน						
S12_ การรู้จักสามัคคี ประองตอง เพื่อความสำเร็จของส่วนรวม					Operation	Average
S13_ การรับฟังความเห็นของ ผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง			< BA			
S14_ ความมีเมตตา กรุณา (เอื้อ อาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น)						
S15_ การรู้รักษาหน้าที่และมี ความเพียรในการปฏิบัติงาน อย่างตั้งใจจริง						
S16_ การรักษาศีลธรรมจรรยา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป						
S17_ การดำเนินชีวิตอย่างพอดี และพอเพียง (มัชฌิมา)						Average

S18_การรักษาความสัตย์และ สัจจะวาจา			< BA			
S19_การรู้จักข่มใจไม่กระทำ ทุจริตในหน้าที่การงาน			< BA			Average
S20_การมุ่งประโยชน์คนส่วน ใหญ่เป็นหลักและยอมเสียสละ ประโยชน์ตนได้			< BA			
S21_ความอดออม ประหยัด และนิยมความเรียบง่าย ไม่ ฟุ้งเฟ้อ			< BA		Operation	
S22_การพึ่งพาตนเอง ไม่ย่อท้อ ต่ออุปสรรคและปัญหา						
S23_การขยันหมั่นเพียร ยึดมั่น ในการประกอบสัมมาชีพ โดยไม่ ย่อท้อ	M > F					
S24_ความจงรักภักดีต่อแผ่นดิน และทำหน้าที่พลเมืองดี						
S25_ความกล้าหาญยืนหยัดใน สิ่งที่ถูกต้อง			< BA			
S26_ความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้ อาวุโส และมีความถ่อมตน ไม่โอ้อวด	M > F					

นอกจากการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยการรับรู้ความสำคัญ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เพื่อจัดกลุ่มตัวแปรค่านิยม จำนวน 26 ตัว ด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบหรือ Factor Analysis โดยสามารถจัดกลุ่มตัวแปรได้เป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 : Self-Oriented Value ค่านิยมพัฒนาตนเอง

ความอดออม ประหยัด และนิยมความเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ
การขยันหมั่นเพียร ยึดมั่นในการประกอบสัมมาชีพ โดยไม่ย่อท้อ
ความมีเมตตากรุณา (เอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น)
การพึ่งพาตนเอง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา
การรักษาศีลธรรมจรรยา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป
การมุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่เป็นหลักและยอมเสียสละประโยชน์ตนได้
การดำเนินชีวิตอย่างพอดีและพอเพียง (มัชฌิมา)

กลุ่มที่ 2: Civic-Oriented Value ค่านิยมพัฒนาพลสังคม

ความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโส และมีความถ่อมตน ไม่โอ้อวด
ความสุจริตและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ
การฝึกตนให้เป็นผู้มีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม
ความจงรักภักดีต่อแผ่นดินและทำหน้าที่พลเมืองดี
ความกล้าหาญยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง
การรู้รักสามัคคี ประองตอง เพื่อความสำเร็จของส่วนรวม

กลุ่มที่ 3: Work-Oriented Value ค่านิยมพัฒนางาน

การเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์และมีจินตนาการ
การทำงานอย่างผู้จริงจัง มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็นประโยชน์
การรู้รักษาหน้าที่และความเพียรในการปฏิบัติงานอย่างตั้งใจจริง
การใส่ใจในการทำงานอย่างมีคุณภาพมาตรฐาน
การรับฟังความเห็นของผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง
การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส

กลุ่มที่ 4 : Discipline-Oriented Value ค่านิยมพัฒนาวินัย/ความรับผิดชอบ

การรู้จักข่มใจไม่กระทำทุจริตในหน้าที่การงาน
ความซื่อสัตย์ สุจริต จริ่งใจไม่เห็นแก่เอามิสสินจ้าง
การไม่เบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ด้วยการกระทำ คำพูดและการคิดมุ่งร้าย

กลุ่มที่ 5 : Leader-Oriented Value ค่านิยมพัฒนาภาวะผู้นำ

ความอดทน มุ่งมั่น ยึดธรรมะ และความถูกต้อง
การพัฒนาปัญญา รู้คิดผิดชอบชั่วดี (ความรู้คู่คุณธรรม)
การอำนวยการความยุติธรรม ไม่ลำเอียงหรืออคติ
การรักษาความสัตย์และสัจจะวาจา

รายละเอียดการวิเคราะห์ปรากฏในกลุ่มตารางที่ 5 ดังนี้

ตารางที่ : 5_ค่า KMO and Bartlett's Test

ในการวัดความเหมาะสมของข้อมูล พบว่าผลการวิจัยมีค่า KMO = 0.94 ซึ่งจัดว่าเหมาะสมที่จะใช้ใน

การวิเคราะห์ Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.940
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3261.142
	df	325
	Sig.	.000

ตารางที่ 6: Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
ความอดทน ประหยัด และนิยมความเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ	.771	.116	.165		.188
การขยันหมั่นเพียร ยึดมั่นในการประกอบสัมมาชีพ โดยไม่ย่อท้อ	.666	.304	.190	.262	
ความมีเมตตากรุณา (เอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น)	.651	.443	.230		.170
การพึ่งพาตนเอง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา	.563	.296	.206	.306	
การรักษาศีลธรรมจรรยา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป	.538	.417	.219		.349
การมุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่เป็นหลักและยอมเสียสละประโยชน์ตนได้	.519		.422	.140	.208
การดำเนินชีวิตอย่างพอดีและพอเพียง (มัชฌิมา)	.488	.281	.109	.379	.132
ความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโส และมีความกตัญญู ไม่โอ้อวด	.325	.660	.239		
ความสุจริตและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ	.122	.651		.101	.463
การฝึกตนให้เป็นผู้มีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม	.177	.622	.350	.310	.165
ความจงรักภักดีต่อแผ่นดินและทำหน้าที่พลเมืองดี	.223	.600	.142	.400	
ความกล้าหาญยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง	.411	.520	.150	.365	.230
การรู้รักสามัคคี ประองตอง เพื่อความสำเร็จของส่วนรวม	.342	.470	.371	.249	.218
การเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์และมีจินตนาการ	.253		.763	.102	.212

การทำงานอย่างผู้รู้จริง มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็นประโยชน์		.302	.754	.130	.115
การรักษาหน้าที่และมีความเพียรในการปฏิบัติงานอย่างตั้งใจจริง	.221	.304	.629	.162	.193
การใส่ใจในการทำงานอย่างมีคุณภาพมาตรฐาน	.270	.379	.540	.356	
การรับฟังความเห็นของผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง	.401		.499	.258	.333
การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส	.300	.281	.421	.400	.121
การรู้จักข่มใจไม่กระทำทุจริตในหน้าที่การงาน	.443	.170	.139	.697	
ความซื่อสัตย์ สุจริต จริใจไม่เห็นแก่เอามิสสินจ้าง		.172	.162	.655	.449
การไม่เบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ด้วยการกระทำ คำพูดและการคิดมุ่งร้าย	.129	.155	.260	.597	.291
ความอดทน มุ่งมั่น ยึดธรรมะ และความถูกต้อง	.152		.180		.809
การพัฒนาปัญญา รู้คิดผิดชอบชั่วดี (ความรู้คู่คุณธรรม)		.371	.246	.215	.627
การอำนวยความสะดวก ไม่ลำเอียงหรืออคติ	.280		.169	.460	.524
การรักษาความสัตย์และสัจจะวาจา	.204	.320	.354	.356	.363

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 9 iterations.

7. ประโยชน์ของงานวิจัย (Contributions/Recommendations)

ในภาพรวมการศึกษานี้เป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อช่วยเพื่อเพิ่มความเข้าใจในการรับรู้ของผู้ปฏิบัติงานในการออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรมบุคลากรในหัวข้อการเรียนรู้ตามศาสตร์แห่งพระราชชาติอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยคำนึงถึงตัวแปรของบุคคล เพื่อหลีกเลี่ยงการมองข้าม คุณลักษณะความแตกต่างระหว่างบุคคล ที่ส่งผลต่อการรับรู้ความสำคัญและระดับการปฏิบัติได้จริง โดยข้อมูลความเข้าใจดังกล่าวข้างต้นจะเป็นประโยชน์ต่อการออกแบบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมค่านิยม และยิ่งไปกว่านั้น การวิเคราะห์องค์ประกอบรวมที่ได้ผลลัพธ์เป็นกลุ่มค่านิยม 5 ด้าน ซึ่งได้แก่ กลุ่มค่านิยมพัฒนาดน ค่านิยมพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคม ค่านิยมการพัฒนางาน ค่านิยมพัฒนานิย/ความรับผิดชอบ และค่านิยมพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำ รวมถึงสามารถออกแบบกิจกรรมที่มุ่งเน้น ค่านิยมได้ตรงหรือตอบสนองเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

Retrieved from http://www.prdnorth.in.th/The_King/justeconomic.php

Retrieved from <http://wilderdom.com/psychology/loc/LocusOfControlWhatIs.html>

Retrieved from <http://www.gotomanager.com/news/printnews.aspx?id=55466>

Retrieved from http://www.oae.go.th/ewt_news.php?nid=6619&filename=index

Retrieved from <http://www.panyathai.or.th>

Retrieved from <http://longlivetheking.kpmax.com/>

Retrieved from <http://sufficiencyeconomy.blogspot.com/2006/11/blog-post.html>

Retrieved from <http://www.fact.or.th/fact/index.php/2008-12-15-07-26-59/154-2009-10-07-02-17-51.html?start=4>

Retrieved from <http://www.visalo.org/article/PosttoDay254912.htm>

Retrieved from <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2006q2/2006june12p8.htm>

Retrieved from Retrieved from
http://www.ismed.or.th/SME/src/bin/controller.php?view=generalContents.GeneralContent&form=&rule=generalContents.FMGeneralContent.bctrl_Id='287'

Retrieved from http://cse.nida.ac.th/index.php?Itemid=4&id=6&option=com_content&task=view

Retrieved from <http://hilight.kapook.com/view/144197>

Retrieved from <http://www.manpattanalibrary.com/ebook.php?id=209#p=2>

Retrieved from <http://www.engrdept.com/69.pdf>

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการเติบโตอย่างยั่งยืนผ่านพลวัตการสร้างสรรค์

ผลิน ภู่อรรณ¹

บทคัดย่อ

โลกปัจจุบันเริ่มให้ความสนใจกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มากเกินไปจนน่าเป็นห่วง ในขณะที่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้นำมาซึ่งการพัฒนาสังคมผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นแต่กลับยังประโยชน์ให้กับกลุ่มธุรกิจที่มีอำนาจทางการตลาด การผลิต และมีเทคโนโลยีสูงกว่า ส่งผลทำให้การพัฒนาเพื่อยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติขาดประสิทธิภาพ ที่สำคัญปรากฏพบการพัฒนาที่เกินความพอดีในหลายมิติที่แน่นอนว่าจะนำมาซึ่งปัญหาในอนาคตหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน การจัดการเพื่อก้าวเข้าสู่ความพอเพียงจะเป็นทางออกที่นำไปสู่การปฏิบัติได้ง่ายและเป็นรูปธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดเพราะเป็นการปรับเข้าสู่ความสมดุลที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์และองค์การทั่วไป การศึกษาวิจัยนี้เสนอแนวคิดพลวัตการสร้างสรรค์เพื่อนำมาใช้จัดการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืน

¹ ศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Sufficiency Economy Philosophy on Sustainable Growth Through Dynamic Creativity

Abstract

Today world of business is concerning about the massive utilization of natural resources that yield better benefits only for the capitalist rather than the society who actually own the resources. That bring to the poor results on an ineffective income distribution, lower standard of living, and the pollute environment. The reasons behind is because organization has strong intension to maximize profit without concerning on optimum solution. This paper proposed the total solution through “dynamic optimum” concept which developed further advance from the “Sufficiency Economy Philosophy”. Given the incredible power of “sufficient” wisdom, this paper is an attempt to apply the contemporary management approach on help solving the problems and also foster sustainable growth.

จากโลกของธุรกิจที่มีการแข่งขันสูงมากขึ้นอย่างไม่เคยมีปรากฏมาก่อนส่งผลทำให้องค์กรต้องมีการปรับตัวครั้งยิ่งใหญ่ นั่นหมายความว่าหลายองค์การจำเป็นต้องมีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการแข่งขันมากขึ้นเพื่อความอยู่รอด ส่วนใหญ่จะเป็นการนำเอาทรัพยากรในอนาคตมาใช้ในการแข่งขันบนโลกธุรกิจที่วัดความยิ่งใหญ่ของธุรกิจจากกำไรสูงสุด (Maximize profit) และสัดส่วนทางการตลาด (Market share) ที่สามารถถือครองได้สูงสุดโดยให้ความสำคัญน้อยมากกับการให้ความสำคัญกับจิตใจ คุณภาพการมีชีวิตของพนักงานที่ผลิตและให้บริการ ความต้องการแท้จริงของผู้บริโภค บนหลักการและความจริงอย่างที่ควรจะเป็นตามหลักทฤษฎี ผลก็คือเกิดความไม่พอดี หรือความเกินพอดี ที่นำมาซึ่งปัญหาทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และปัญหามลภาวะเป็นพิษทั้งในน้ำ ในอากาศดังที่พบเห็นปรากฏอยู่ในประจำวัน

ที่สำคัญความยั่งยืนขององค์การธุรกิจกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายมากขึ้น เพราะองค์การนั้นอาจถูกลบชื่อออกจากทำเนียบการแข่งขันได้โดยง่าย เพียงแค่ละเลยการกระทำ หรือละเลยการพัฒนาเทคโนโลยีบางอย่างที่นำมาซึ่งความสูญเสียถึงขนาดที่ต้องปิดกิจการได้ภายในระยะเวลาอันสั้น จึงน่าจะถึงเวลาแล้วที่องค์การธุรกิจโดยเฉพาะตัวผู้นำ (Leader) ที่มีบทบาทในการชี้แนะทิศทางการดำเนินธุรกิจต้องหันมาทบทวนบทบาทของตัวเองในการแสวงหาการเติบโตที่ยั่งยืน (Sustainable Growth) มากกว่าการสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขัน (Creating Competitive Advantage) ระหว่างกันและกันโดยละเลยสังคมโดยรวมที่กำลังก้าวสู่ความวุ่นวายและมีปัญหาในหลาย ๆ มิติ

งานวิจัยนี้พัฒนาขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ชัดเจนที่จะพัฒนาและยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของสังคมและของประเทศผ่านการจัดการองค์การธุรกิจบนหลักคิดของ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช “พ่อหลวง” ของชาวไทยทุกคน แนวคิดนี้ปัจจุบันองค์การสหประชาชาติ (United Nations) กล่าวยกย่องขึ้นชมหลักแนวคิดของพระองค์ท่านว่าเป็นแก่นคุณค่าของการพัฒนา (Core Value) ที่สามารถช่วยนำสังคมโลกไปสู่การเติบโต และสามารถสร้างความสุขอย่างยั่งยืนได้ ในขณะที่หลักคิดที่เป็นประโยชน์และมีอิทธิพลอย่างมากของพระองค์ท่านถูกเผยแพร่ออกไป ปรากฏพบว่ามีหลายประเทศได้นำเอาความรู้จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่สำคัญนี้ไปประยุกต์ใช้ได้ผลอย่างมาก จึงมีความสำคัญอย่างมากที่ควรมีการพัฒนาแนวคิดที่สามารถทำให้การนำมาประยุกต์ใช้กับประเทศไทยให้เกิดการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมชัดเจน

จากการศึกษาพบว่าบริบทการพัฒนาประเทศในหลายด้านยังคงขาดทิศทาง และบ่อยครั้งที่พบว่าเป็นการพัฒนาในเชิงที่สวนทางกับหลักการของ “ความพอเพียง” อย่างน่าเสียดาย โดยเฉพาะในภาคธุรกิจที่ถูกอิทธิพลครอบงำจากหลักคิด และทฤษฎีจากฝั่งตะวันตกจนกระทั่งหลงลืมวิถีชีวิตแบบไทยภายใต้ที่อยู่อาศัยในบริบทของชาวตะวันออก ผลก็คือ เป็นการเร่งพัฒนาแบบระยะสั้นที่มุ่งเห็นผลสัมฤทธิ์เร็วที่ต้องทุ่มใช้ทรัพยากรจำนวนมากท้ายสุดแล้วหากนำมาศึกษาเปรียบเทียบระหว่างต้นทุนและผลประโยชน์ (Cost Benefit Analysis) พบว่ามีการขาดดุล หรือความไม่สมดุลในระดับที่น่าเป็นห่วง ดังนั้นการปรับให้การกำหนดกลยุทธ์และการนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติบนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นสิ่งที่ให้ความสำคัญอย่างมากและควรดำเนินการอย่างเร่งด่วน

Amabile (1988) และ Oldham & Cummings (1996) ให้ความเห็นชัดเจนว่าความคิดเชิงสร้างสรรค์ของพนักงาน (Employee Creativity) เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและรักษาความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) ขององค์กร การคิดในเชิงสร้างสรรค์ขององค์กรนั้นมีอิทธิพลมาจากตัวแปรหลายตัวแปรทั้งจากภายในและภายนอก Gong, Huang, และ Farh (2009) ศึกษาวิจัยพบว่าความสามารถของพนักงานในการคิดเชิงสร้างสรรค์มีปัจจัยมาจากอิทธิพลของตัวแปรสำคัญ เช่น การหล่อหลอมด้านการเรียนรู้ของพนักงาน (Employee Learning Orientation) และผู้นำการเปลี่ยนผ่าน (Transformational Leader) โดยที่ผู้นำการเปลี่ยนผ่านนี้เองที่มีนัยสำคัญในการกระตุ้นให้พนักงานสนใจที่จะขยายองค์ความรู้และปรับมุมมองที่มุ่งให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value-added) ให้กับสินค้าและบริการผ่านการคิดเชิงสร้างสรรค์ภายใต้วัฒนธรรมที่สร้างขึ้น ดังนั้นบริบทที่จะสร้างให้เกิดขึ้นในการกระตุ้นให้การคิดเชิงสร้างสรรค์จึงควรมีการศึกษาและพัฒนาให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นเพื่อให้องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมภายนอกและภายในส่งอิทธิพลต่อพนักงานขององค์กรนั้น ๆ ให้เกิดความคิดริเริ่มในเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น

การศึกษานี้มุ่งพัฒนาองค์การธุรกิจให้มีความเข้มแข็งที่สร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนซึ่ง เป็นการมุ่งพัฒนาในระยะยาวโดยมีกลยุทธ์ในระยะสั้นสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ที่สำคัญเป็นการพัฒนาที่เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดบนฐานของความพอดีเพื่อรักษาทรัพยากรไว้ให้กับคนรุ่นหลังได้มีโอกาสนำมาใช้ ที่ต้องกล่าวเช่นนี้ เพราะปัจจุบันในการสร้างสรรค์นั้นส่วนใหญ่จะหมายถึงการนำเอาทรัพยากรในอนาคตมาใช้และส่วนใหญ่ก็จะเป็นการใช้กันอย่างเกินตัว เกินไปหรือเกินความจำเป็น เป็นการกระทำเพียงเพื่อต้องการสร้างความได้เปรียบให้เหนือคู่แข่ง (Creating Competitive Advantage) ซึ่งทำให้เกิดผลในเชิงลบโดยรวมอย่างมาก ดังนั้นโจทย์ของการวิจัยในอีกมิติหนึ่งคือ การพยายามผลักดันให้เกิดการก้าวข้ามการกระทำแบบงานประจำ (Routine Action) ที่มีอิทธิพลต่อการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง (Resistance to Change) ในเรื่องนี้ Herbert Simon (1996) กล่าวชัดเจนว่างานประจำ (Routine) เป็นผลมาจากสถานการณ์ที่สิ่งแวดล้อมไม่มีการเปลี่ยนแปลงพนักงานจึงพยายามที่จะรักษาสถานภาพเดิมไว้ (Status quo) ด้วยการทำงานแบบเดิม แต่ด้วยพฤติกรรมองค์กรที่นำแปลก กล่าวคือเมื่อสถานการณ์ภายนอกเปลี่ยนแปลงพนักงานแทนที่พนักงานจะมีการปรับปรุงพัฒนางานประจำให้เกิดความเหมาะสมเพื่อรักษาสภาพให้สมดุลแต่กลับต่อต้านการเปลี่ยนแปลง

งานวิจัยนี้พยายามที่จะนำเสนอบริบทใหม่ในการจัดการโดยนำเอาหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาประยุกต์ใช้และพยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดของทุก ๆ คนในองค์กรให้เกิดการพัฒนาปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเป็นการเปลี่ยนในระดับรากฐานเชิงจุลภาค (Microfoundations) ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนพัฒนาที่เกิดประสิทธิภาพที่สุด

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับพลวัตของการเปลี่ยนแปลง (Sufficiency Economy Philosophy on Dynamic Creativity)

การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาและไม่สามารถควบคุมได้ ที่สำคัญมีผลกระทบต่อชีวิตองค์กร และประเทศทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ในบริบทของการจัดการธุรกิจการเปลี่ยนแปลงหมายถึงการเกิดขึ้นของโอกาสธุรกิจใหม่ ที่อาจหมายถึงการจับตัวลงของธุรกิจที่ขาดการใส่ใจหรือให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ดังนั้นการจัดการจึงต้องพัฒนาให้มีความตื่นตัวอยู่เสมอไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งจากภายนอก เช่น การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและการเมืองในระดับโลก นโยบายทางการค้า และการลงทุน ผู้บริโภคที่มีรสนิยมที่แตกต่างไป ในขณะที่เดียวกันก็ที่มีความต้องการที่มากขึ้น ที่สำคัญคือ การพัฒนาของคู่แข่งในอุตสาหกรรมและตลาดเดียวกัน พลวัตการเปลี่ยนแปลง (Dynamic Change) คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาและต่างมีเหตุผลและความเชื่อมโยงระหว่างกันไม่โดยทางตรงก็โดยทางอ้อม ดังนั้นองค์กรจึงต้องปรับตัวเพื่อให้ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ได้ ซึ่งแน่นอนว่าต้องเป็นการตอบสนองที่เกิดขึ้นจากภายในเพื่อมาจัดการกับการเปลี่ยนแปลงภายนอกดังกล่าว ดังนั้นในองค์กรใดที่ผู้นำมีความสามารถในการรับสัญญาณการเปลี่ยนแปลงและสามารถแปลสัญญาณที่ทำให้เกิดกระบวนการถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผลทำให้สามารถปรับตัวที่ไม่เฉพาะแต่เพื่อก้าวข้ามวิกฤติการณ์นั้นๆ แต่ยังสามารถสร้างโอกาสธุรกิจได้อีกที่น่าประทับใจ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ที่พัฒนาขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่แสดงออกถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ที่ทรงทอดพระเนตร เห็นว่าโลกในปัจจุบันมีความโน้มเอียงไปในทางที่ “ไม่พอดี” มากเกินไป ทั้งในมิติของการใช้ทรัพยากรที่มากเกินไปและการบริโภคที่เกินความต้องการมากเกินไป ในขณะเดียวกันในบางบริบทบางมิติก็ดูจะ “น้อยเกินไป” เช่น ยังมีประชาชนจำนวนมากที่ขาดทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีพ ขาดการศึกษา ความ “ไม่ความสมดุล” นี้เองที่ส่งผลทำให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมากมายทั้งในแง่ของทางวัตถุและจิตใจ หลักการสำคัญของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงตั้งอยู่บนระบบนิเวศน์ทางสายกลางที่ “ไม่มากเกินไป” ไม่น้อยเกินไป

หลักการของทางสายกลาง (The Noble Eightfold Path) ทั้ง 8 หลักคือ

1. เห็นชอบ (Right View)	2. คิดชอบ (Right Thought)
3. วาจาชอบ (Right Speech)	4. กระทำชอบ (Right Action)
5. เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood)	6. เพียรชอบ (Right Effort)
7. ระลึกรู้ชอบ (Right Mindfulness)	8. สมาธิชอบ (Right Concentration)

จะพบว่าทั้งหมดมีองค์ประกอบที่สามารถมาประยุกต์ใช้กับการจัดการร่วมสมัยได้ในทุกตัวแปร ในเรื่องนี้ Stephen R. Covey เจ้าของหนังสือชื่อดังโลก The 7 Habits of Highly Effective People ที่ผู้นำขององค์กรขนาดใหญ่ของโลกส่วนใหญ่มีโอกาสได้อ่าน และต่างยอมรับว่าพัฒนาอุปนิสัยทั้ง 7+1 ในเล่มนี้เป็นสุดยอดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพสูง โดยมีการจัดอบรมในเรื่องนี้อย่างกว้างขวางในระดับโลกในเรื่องอุปนิสัยทั้ง 8 ของผู้นำนี้ จากการศึกษาในรายละเอียดของ 8 อุปนิสัยพบว่ามีความเกี่ยวพันสอดคล้องกับทางสายกลางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทุกประการ โดยสามารถศึกษาเปรียบเทียบได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. Be proactive	- เพียรชอบ
2. Begin with the end in mind	- ระลึกชอบ
3. Put first things first	- สมมติชอบ
4. Think win-win	- คิดชอบ
5. Seek first to understand, then to be understood	- เห็นชอบ
6. Synergize	- กระทำชอบ
7. Sharpen the saw	- อาชีพชอบ
8. Find your voice and inspire others to find theirs	- วาจาชอบ

จากบริบททางสายกลางที่เปรียบเหมือนระบบนิเวศน์ที่ห่อล้อมรอบองค์การอยู่จะเป็นแนวทางการสร้างความสามารถในการแข่งขันที่ยั่งยืนทั้งสิ้น เพราะถ้าองค์การใดตั้งอยู่บนหลักการนี้แล้วการดำเนินงานทั้งระหว่างภายในกันเองและกับคู่ค้าภายนอกย่อมมีประสิทธิภาพสูงสุดได้แน่

“องค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข” ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถตีความได้ในหลายความหมาย ที่เป็นเช่นนี้ เพราะด้วยคำว่า “ปรัชญา” นั้นหมายถึง ปัญญาที่รู้ตัวเอง จากความหมายจึงสรุปว่าปรัชญาเป็นกรอบทางความคิดที่มีอิทธิพลต่อการนำเอาไปใช้บนประสบการณ์การรู้คิด (Cognitive) และกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของบุคคล องค์การ หรือประเทศนั้น ๆ การตีความคำจำกัดความจึงมีหลากหลาย แต่หลักการของความพอเพียงในงานวิจัยนี้ กำหนดว่า คือการจัดการที่มุ่งไปสู่ความพอดี ไม่มากเกินไป ไม่น้อยไป

3 ห่วง

ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง การทำสิ่งใดก็ควรตั้งอยู่บนการประมาณความเหมาะสมกับตัวเอง กับองค์การของตัวเอง ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป เช่น กรณีที่เป็นบริษัทที่มีขนาดเล็ก องค์การจึงควรไม่ขยายธุรกิจที่เกินตัวมากเกินไป ที่นำมาซึ่งการกู้หนี้ยืมสินมากจนเกินไปที่อาจนำมาซึ่งความเสี่ยงได้

ความมีภูมิคุ้มกัน (Self-immunization) หมายถึง การพัฒนาตนเองให้มีความระแวดระวัง (Awareness) มีความรอบรู้ มีความสามารถในการรับสัญญาณการเปลี่ยนแปลง และสามารถปรับตัวเปลี่ยนแปลงได้ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ที่นำมาซึ่งความเสียหาย โดยเป็นการพัฒนาจากความเข้มแข็งขององค์การที่พัฒนาตัวเองตลอดเวลาภายใต้การจัดการความเสี่ยง (Risk management) ที่มีประสิทธิภาพ

ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การจัดการบนหลักการ หลักทฤษฎีที่เหมาะสม มีการตัดสินใจที่ใช้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ใช้หลักการและเหตุผลประกอบการตัดสินใจในการกำหนดกลยุทธ์ (Strategy formulation) และการนำเอากลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ (Strategy Implementation) ที่มีนโยบายการดำเนินการและการจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างมีหลักการชัดเจน

จากองค์ประกอบของ 3 ห่วงที่กล่าวมาจะเป็นองค์ประกอบที่ครอบคลุมการจัดการเกือบครบทุก ๆ มิติทางการบริหารธุรกิจ โดยสามารถนำมาวิเคราะห์ประยุกต์ใช้ได้อย่างดีในการคิดเชิงนวัตกรรม (Innovative Thinking)

2 เงื่อนไข

เงื่อนไขความรู้ (Knowledge Condition) หมายถึง การให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์ความรู้ตลอดเวลาที่มีการพัฒนาความรู้รอบรู้ รู้แจ้ง และรวมถึงการปรับทัศนคติ ในการนำเอาความรู้นั้นมาใช้วิเคราะห์ สรุป และสังเคราะห์

เงื่อนไขคุณธรรม (Moral Condition) หมายถึง การให้ความสำคัญกับการตั้งอยู่บนจริยธรรม การแบ่งปัน การกระทำชอบที่มีคุณธรรมเป็นตัวกำหนด การยกระดับและการขัดเกลาจิตใจที่ทำให้การดำเนินธุรกิจตั้งอยู่บนประโยชน์โดยรวมเป็นสำคัญ

จากองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้สามารถสรุปได้ว่า ความพอเพียงที่คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจกันว่าเป็น พอแล้ว การกลับไปความราบเรียบ ไม่เอาไม่ต้องการเพิ่มอีกแล้ว กลับสู่ชนบท หมดความทะเยอทะยาน หยุดแล้ว ฯลฯ นั้นล้วนแล้วแต่เป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง เพราะแท้จริงแล้ว ความพอเพียงหมายถึง ความพอดี ณ จุดเวลา และสถานที่นั้น (Cross-sectional) แต่เมื่อพอเวลาเปลี่ยนแปลงไปแม้เพียงแค่ 1 วินาทีความพอพอดีที่เกิดขึ้น ณ จุดแรก ก็ไม่พอเพียงแล้ว เพราะเวลาหรือสถานที่เปลี่ยนไป หรือไม่ก็เปลี่ยนทั้งสองเงื่อนไข ทำให้ไม่พอเพียงและไม่พอดี

องค์การที่ชาญฉลาดจึงต้องพัฒนาปรับตัวเข้าสู่จุดสมดุล (Optimum) และควรต้องกระทำการปรับตัว ณ เวลาที่เปลี่ยนแปลง และสถานที่ที่เปลี่ยนแปลงเสมอ ดังนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ใช่ปรากฏการณ์ของสถานะที่หยุดนิ่ง (Static) ในทางกลับกัน กลับเป็นปรากฏการณ์ของ พลวัตที่สมดุล (Dynamic Optimum) หรือเรียกง่าย ๆ ว่าเป็น “ความพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum)” ซึ่งหากองค์การใดมีการจัดการที่มีพลวัตเข้าสู่จุดความสมดุลสูงสุดแล้วองค์การนั้นก็จะมีพัฒนาเข้าสู่การมีความสามารถในการแข่งขันที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา และจะดีมากที่สุดถ้าการพัฒนานั้นเป็นการพัฒนาภายใต้บริบทของการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่มีพลวัต (Dynamic Creativity)

พลวัตการสร้างสรรค์ (Dynamic Creativity)

การสร้างสรรค์เกิดขึ้นจากกระบวนการความคิดที่มีระบบ และเป็นการรู้คิด (Cognition) แบบต่อเนื่องที่มีรากฐานมาจากความช่างสังเกตอย่างมีเหตุผล (Recognizing) จากนั้นก็นำเรื่องราวที่เห็น ได้รับ และที่นึกคิดได้มาร้อยเรียงเชื่อมโยง (Associating) กับองค์ความรู้ที่สะสมอยู่ของตัวเอง (Stock of knowledge) สร้างขึ้นบนจินตนาการ (Imagination) เป็นรูปภาพในใจ (Prototype) จากนั้นก็นำมาทำการทดลอง (Experimenting) เพื่อค้นหาความจริงว่าสามารถเกิดขึ้นจริงได้อย่างไรหรือไม่เพราะเหตุใด โดยมีการค้นคว้าหาความรู้ใหม่ ๆ จากการศึกษาวิจัย (Researching) ด้วยตัวเองหรือไม่ก็ด้วยการหาข้อมูลจากการซักถาม (Questioning) จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ผู้รู้ และนักวิชาการในศาสตร์นั้น ๆ ซึ่งกระบวนการนี้จะวนเวียนเช่นนี้ตลอดเวลา โดยที่องค์ความรู้และความคิดสร้างสรรค์นั้น ๆ จะได้รับการพัฒนาต่อยอดขึ้นตลอดเวลา จึงสามารถกล่าวได้ว่าการสร้างสรรค์ (Creativity) นั้นมีพลวัตในตัวของตัวเองอยู่แล้ว ดังนั้นถ้าองค์การใดออกแบบนโยบายที่ช่วยในการเร่งการทำงานของพลวัตภายในของการคิดสร้างสรรค์แล้ว ความสามารถในการสร้างสรรค์ก็จะมีพลังเป็นสองเท่าทันที

จากหลักเหตุผลนี้เองการประยุกต์นำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ประกอบในมิติของการบูรณาการเข้ากับกระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่ควรมีผู้นำเป็นผู้ริเริ่ม และชี้้นำการสร้างประสิทธิภาพในการคิดเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นมิติใหม่ที่ควรพัฒนาให้เกิดขึ้น เพราะตามที่ได้ศึกษามาเบื้องต้นถึงพลวัตของความพอเพียงที่จะสมบูรณ์ที่สุดต่อเมื่อมีการพัฒนาต่อเนื่องตลอดเวลาเพื่อปรับแก้สภาวะของความไม่พอดีจากประเด็นนี้เองงานวิจัยนี้จึงมุ่งความสำคัญไปที่ผู้นำ และผู้คิดริเริ่มความคิดสร้างสรรค์ให้ตระหนักถึงการพัฒนาตลอดเวลาของตนเองในการคิด การเชื่อมโยง การพัฒนา การทดลอง และการทบทวนการพัฒนาตลอดเวลาบนพื้นฐานของพลวัตการสร้างสรรคซึ่งแน่นอนว่าเป็นแนวทางที่นำไปสู่การเติบโตอย่างมีความยั่งยืน Shin และ Zhou (2003) ทำการศึกษาพบว่าความคิดสร้างสรรค์ของพนักงานมีอิทธิพลมาจากผู้นำการเปลี่ยนผ่าน (Transformational Leader) อย่างมีนัยสำคัญ โดยเป็นการกระทำผ่านการหล่อหลอมให้เกิดการเรียนรู้ (Learning Orientation) ที่นำมาสู่การเพิ่มศักยภาพของพนักงานแต่ละคน Dweck (1986, 2000) กล่าวสนับสนุนในเรื่องนี้ว่าการกระตุ้นและจุดประกายให้เกิดพลวัตการสร้างสรรคจึงเป็นหน้าที่ที่ผู้นำควรสร้างให้เกิดขึ้น ซึ่งสมมติฐานของงานวิจัยนี้คือ ถ้าเป็นการจัดการที่กระทำตามหลักแนวคิดของ “ปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง” จะทำให้ผลลัพธ์มีความสมบูรณ์มากที่สุด

การเปลี่ยนผ่านผู้นำกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่องค์กรที่มีพลวัตการสร้างสรรค (Transformational Leader on Dynamic Creativity Organization Transformation)

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับทั่วกันว่าในยุคเศรษฐกิจแบบสร้างสรรค์ (Creative Economy) การพัฒนาพนักงานให้ก้าวหลุดจากการทำงานแบบประจำ (Routine) ไปสู่การคิดพัฒนาตลอดเวลา (Dynamic) ในเชิงสร้างสรรค์นั้นเป็นความท้าทายในศักยภาพของความเป็นผู้นำขององค์กรนั้นมากที่สุด เพราะด้วยหลักคิดแบบประเพณีนิยม (Traditional Logic) ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาทำให้การคิดแตกต่างหรือการคิดแบบนอกกรอบ (Thinking out of the box) เป็นสิ่งที่ไม่มีความกล้ากระทำ ผลที่ตามมาก็คือ องค์กรเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับบริบทของสิ่งแวดล้อมทางธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก ดังนั้นการก้าวข้ามจากกรอบแนวคิดแบบประเพณีนิยมไปสู่การคิดเชิงสร้างสรรค์แบบมีพลวัตจึงมีความสำคัญอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อให้การก้าวข้ามมีประสิทธิภาพที่สุด การก้าวข้ามควรตระหนักถึงพลังของหลักคิดบน “ความพอเพียง” ที่ตั้งอยู่บนหลักการ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ที่เป็นการทำงานบนทางสายกลางตามหลักปรัชญาฯ

ผู้นำกับพันธกิจที่เร่งด่วน (Leader and Insurgent Mission)

การเรียนรู้ด้วยตัวเองเพื่ออยู่รอดและแข่งขันได้เป็นบทเรียนสำคัญผู้นำต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นในองค์กรและควรพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกระดับ การตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของบริบทโดยรอบองค์กรจะทำให้ผู้นำสร้างการให้ความสำคัญกับความเร่งด่วน (Sense of Urgency) ที่กระตุ้นให้เกิดการทบทวนพันธกิจ (Mission) ทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ทั้งนี้ต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกัน (Self-Immunitization) จากการแข่งขันและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงของลูกค้าที่นำไปสู่การยกระดับมาตรฐานของสินค้าและบริการภายใต้หลักเหตุผลที่เหมาะสมที่ตัดสินบนข้อมูลที่เชื่อถือได้ (Reasonableness)

บริษัทสตาร์บัคส์ (Starbucks) นับว่าเป็นผู้ที่จุดกระแสการดื่มกาแฟที่มีอิทธิพลอย่างมากในปัจจุบันทั้ง ๆ ที่กาแฟมีการดื่มกันมาในหลายศตวรรษ แต่ Starbucks สามารถสร้างโอกาสที่ยิ่งใหญ่ได้จากการเข้ามาบริหารงาน ร้าน Starbucks ที่ถือกำเนิดเกิดขึ้นจากร้านขายเมล็ดกาแฟที่ตลาด Pike Place มลรัฐซีแอตเติล (Seattle) โดยที่เขาพบว่าชาวอเมริกันดื่มกาแฟโดยขาดรสชาติของกาแฟที่แท้จริงที่เขาค้นพบด้วยตัวเองเมื่อเดินทางไปเมือง ตูริน (Turin) ประเทศอิตาลี โดยที่คนอเมริกันดื่มแต่กาแฟดำโดยไม่รู้จัก Coffee Latte หรือ Espresso เขาจึงนำเอาเมนูพร้อมทั้งวัฒนธรรมการดื่มกาแฟที่ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การ “ดื่ม” เท่านั้นแต่เป็นการ “เสพ” กาแฟที่ทำให้กาแฟมีมูลค่าสูงมากขึ้นกว่าเดิม

จากการคิดริเริ่มสร้างร้านกาแฟที่ไม่ใช่เพียงแค่ขายเมล็ดกาแฟแต่เป็นการเปิดร้านกาแฟที่มีขนมภายใต้บรรยากาศที่สะดวกสบายและหรูหรา พร้อมทั้งจะเป็นสถานที่ที่สามนอกรจากจากบ้านและที่ทำงานได้อย่างลงตัว การคิดสร้างสรรค์ของ Howard Schultz CEO ในเรื่องนี้ทำให้ Starbucks มีสาขามากกว่า 15,000 แห่งในกว่า 60 ประเทศทั่วโลก ในขณะที่ธุรกิจเติบโตอย่างรวดเร็วมากนั้นเองที่นั่นว่าเป็นการเติบโตที่เกินตัวภายใต้การขยายตัวที่รวดเร็วเกินไป มีการลงทุนที่เกินตัว สาขาที่มากขึ้นทำให้การควบคุมคุณภาพของกาแฟที่เสิร์ฟให้ลูกค้าไม่พอดี ส่งผลทำให้ยอดขายของ Starbucks ตกต่ำอย่างมาก Howard Schultz ในขณะนั้นได้ขยับตัวขึ้นเป็นประธาน (Chairman) ของ Starbucks โดยปล่อยให้ผู้อื่นทำหน้าที่ CEO แทน

จากเหตุการณ์การลดต่ำลงของรายได้ที่เกิดขึ้นพร้อมกับค่าใช้จ่ายของการเปิดสาขาใหม่ที่สูงขึ้นทำให้ Howard Schultz ต้องตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งประธานมาสู่ตำแหน่ง CEO อีกครั้งเพื่อแก้ไขภาวะถดถอยอย่างรวดเร็วนี้ ทั้งนี้ Howard Schultz ได้เข้ามากำหนดพันธกิจที่เร่งด่วนโดยเฉพาะการทบทวนการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในองค์กรใหม่ เพราะหลังจากเปิดสาขาแรกแล้วการทำงานก็ไม่เคยมีการปรับปรุงพัฒนาครั้งใหญ่เลย งานที่ทำงานส่วนใหญ่จึงเป็นงานประจำ “Routine” ไปโดยปริยาย ผลก็คือเกิดการหยุดนิ่ง (Static) ถึงแม้จะมีการพัฒนาแต่ก็เป็นการพัฒนาแบบอยู่กับที่ นโยบายและการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ (Policy and Policy Implementation) จึงถูกกำหนดขึ้นอย่างเร่งด่วนโดย Howard สั่งให้สาขาของ Starbucks หยุดทำงานเพื่อมาพัฒนาการชงกาแฟ Espresso ใหม่เพื่อให้ได้คุณภาพตามที่มาตรฐานตั้งไว้พร้อมทั้งมีการตัดสินใจปิดกิจการในสาขาของ Starbucks ที่ไม่ได้ทำกำไรลงจำนวนมาก

ทั้งนี้เพราะผู้นำสามารถเล็งเห็นถึง “ความไม่พอดี” ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรและการตอบสนองต่อความต้องการกับผู้บริโภค รวมทั้งกำหนดพันธกิจที่เร่งด่วนที่เข้ามาแก้สถานการณ์ได้อย่างทันเวลา การประสบกับความถดถอยครั้งนี้นับว่าเป็นบทเรียนของการเร่งขยายกิจการเพื่อสร้างการเติบโตที่เกินตัวและเป็นการทำงานที่มีประสิทธิภาพลดลงจากบรรยากาศการทำงานแบบ “งานประจำ (Routine)” ที่ทำให้พลวัตการสร้างสรรคถูกเบี่ยงเบนออกไป ดังนั้น การจัดการแบบความพอเพียงที่ตั้งอยู่บนหลักการของทางสายกลางจึงเป็นแนวทางที่ผู้นำควรยึดถือปฏิบัติ

ผู้นำกับเงื่อนไขการใช้ทรัพยากรที่นำไปสู่พลวัตการสร้างสรรค (Leader on Resource Condition toward Dynamic Creativity)

เพื่อก้าวข้าม “กับดัก” ทางความคิดของผู้นำในกรอบของ “การจัดการเพื่อการสร้างสรรคแบบประเพณีนิยม (Traditional Creativity Management)” ผู้นำจะต้องตระหนักถึง “พลวัตของความพอดีหรือความพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum)” ที่องค์การจะต้องก้าวข้ามหลักคิดแบบ Static หรือ Stability สู่ Dynamic Optimum ทั้งนี้มีหลักคิดในการนำไปสู่การมีพลวัตการสร้างสรรคในแง่ของการจัดการที่ไม่ติดอยู่กับสมมติฐานเดิม ๆ แต่แสวงหาสมมติฐานบนเงื่อนไขของทรัพยากรใหม่ภายใต้การจัดการที่มีการทดลองใหม่ว่าเป็นการคิดนอกกรอบ (Thinking out of the Box) โดยแนวคิดแบบประเพณีนิยมจะมุ่งสนใจแต่ในเฉพาะตัวแปรที่ใกล้เคียงเกี่ยวข้อง การคิดเชิงสร้างสรรคจึงควรเป็นการคิดที่นำเอาตัวแปรที่มีศักยภาพทั้งหมดมาเกี่ยวข้องภายใต้การคิดที่ไม่เป็นแบบเส้นตรงตามท้องถื่นหรือผู้นำแบบประเพณีนิยมยึดถือปฏิบัติ ที่สำคัญคือการคิดแบบประเพณีนิยมจะตั้งอยู่บนหลักการที่พยายามแยกปัญหาออกเป็นปัญหาย่อยแล้วค่อยหาทางแก้ปัญหาในระดับรากฐาน (Root-cause) ควรมีการพิจารณาในแบบองค์รวมโดยนำเอาตัวแปรที่มีอิทธิพลที่สุดมาช่วยแก้ปัญหาที่ไม่จำเป็นต้องจากรากฐานเสมอไป ที่มากกว่านั้นคือในการกำหนดและตัดสินใจดำเนินแก้ไขนโยบายหรือกลยุทธ์ส่วนใหญ่จะตัดสินใจว่าเลือกแบบใดหรือไม่ พลวัตการสร้างสรรคจะพยายามค้นหาแนวทางที่สร้างสรรคที่สุดแล้วลงมือกระทำโดยเล็งความสำคัญที่ผลลัพธ์ที่มีนวัตกรรม

จากการพัฒนาที่ล้าหลังในเขตชนบทของอินเดียทำให้ชาวอินเดียไม่มีตู้เย็นใช้เนื่องจากไฟฟ้าเข้าไม่ถึง ทำให้นอกจากชุมชนจะไม่มีแสงสว่างใช้ในช่วงเวลากลางคืนแล้วการเก็บข้าวปลาพืชผักยังไม่สามารถกระทำได้เลย นับว่าเป็นปัญหาของท้องถิ่นชนบทในอินเดียมาโดยตลอดจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ริเริ่มมาจากผู้นำที่สามารถจุดประกายความสามารถในการพัฒนาตัวเองของบุคลากรให้ตระหนักถึงการก้าวสู่สังคมเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่จะเป็นไปอย่างไรได้เมื่อทุกคนต่างติดอยู่กับเงื่อนไขและการกระทำบนแพลตฟอร์มเดิม

โชตุคูล (Chotukool) นับว่าเป็นนวัตกรรมที่เกิดจากความคิดในเชิงสร้างสรรคของพนักงานและผู้บริหารของบริษัทที่ตระหนักถึงการที่มีครัวเรือนหลายล้านครัวเรือนประสบกับความลำบากและไม่มีไฟฟ้าใช้ สิ่งที่สำคัญเมื่อมีไฟฟ้า แสงสว่างก็ไม่มี นอกจากแสงสว่างบ้านที่ไม่มีแล้วบ้านเหล่านั้นยังไม่มีตู้เย็น ตู้แช่ เมื่อไม่มีตู้เย็นการจัดเก็บรักษาอาหารก็ทำได้ยาก อาหารที่บูดเน่าเสียนำไปสู่การสูญเสีย (Waste) ของทรัพยากรอย่างน่าเสียดาย เรื่องเช่นนี้ดำเนินมานานมาก จนกระทั่งวิศวกรชาวอินเดียต้องเข้ามาร่วมมือกันหาทางแก้ไข ผลจากความร่วมมือกันแก้ปัญหาคือมีความร่วมมือกันออกแบบตู้แช่ ความเย็นในราคาที่ถูกลง โดยเป็นตู้แช่เย็นที่ใช้พลังงานจากถ่านไฟฉายธรรมดาเท่านั้น จากตู้แช่เย็นที่มีอัตราค่าใช้จ่ายต่อเดือนน้อยมากทำให้ Chotukool ประสบความสำเร็จอย่างมาก เพราะการมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพนับว่าเป็นสิทธิของมนุษยชนโลกใบนี้ที่ควรมีโอกาสเท่าๆ กัน ที่สำคัญคืออย่างน้อยทุกคนควรมีโอกาสเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานได้เหมือนกัน (Simanis & Duke, 2014)

จากเงื่อนไขการไม่มีไฟฟ้าใช้ของเขตชนบทของอินเดียไม่ได้เป็นปัญหา จากความคิดสร้างสรรค์ ที่นำเอาพลังงานอื่นมาใช้ ตู้แช่เย็น โชตูกูล (Chotukool) ใช้เพียงถ่านไฟฉายธรรมดาในการปั่นทำความเย็น และด้วยราคาของตู้เย็นที่ปกติมีขนาดใหญ่ทำให้มีราคาแพงมากเกินไปจนยากจนจะซื้อหามาใช้ได้หรือถึงแม้จะซื้อมาได้ก็ไม่พอดีกับบ้านที่มีขนาดเล็กมากอยู่ดี ตู้แช่เย็น Chotukool จึงออกแบบให้มีขนาดเล็กคล้าย ๆ กระติกน้ำแข็งที่มีหลายขนาดและออกแบบให้สามารถนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบ้านคนที่มีฐานะยากจน ผลก็คือชาวบ้านทั่วไปสามารถเก็บแช่ผักผลไม้ได้ ทำให้อายุของผักผลไม้ยาวนานขึ้นพร้อม ๆ กับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอินเดียในชนบทที่ดีมากยิ่งขึ้นจากการมีอาหารและผลไม้สดรับประทาน นี่จึงนับว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่คิดออกมาจากความคิดสร้างสรรค์ที่มีความมีชีวิต (Dynamic Creativity) ที่ไม่ได้ถูกจำกัดจากกรอบแนวคิดประเพณีนิยมแบบเดิม

บริษัท แฟน มิลค์ (Fan Milk) เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของการมีชีวิตการสร้างสรรค (Dynamic Creativity) ที่ก้าวข้ามเงื่อนไขของข้อจำกัดทางทรัพยากรที่ทำให้เกิดการพัฒนาศีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวแอฟริกัน ด้วยความตระหนักในสุขภาพและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เครื่องดื่ม “น้ำนม” นับว่าเป็นหนึ่งในสินค้าที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อการพัฒนาการของมนุษย์โดยเฉพาะเด็ก แต่ด้วยความยากจนประกอบกับการมีที่อยู่อาศัยที่ห่างไกลจากความเจริญทำให้ชาวชนบทของแอฟริกาใช้ชีวิตที่ย่ำแย่ยากจนข้นแค้น

Fan Milk เป็นหนึ่งในบริษัทในแอฟริกาที่เริ่มต้นทำธุรกิจมาอย่างยาวนานในแอฟริกา บริษัทของ บริษัทที่มีหลักคิดที่ใกล้เคียงกับ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ต้องการทำให้เกิดความสมบูรณ์สูงสุดของทรัพยากรที่มีอยู่ ถึงแม้บริษัทจะมีการขยายตัวทางธุรกิจอย่างมากที่เริ่มต้นเกิดขึ้นจากตลาดในเมืองใหญ่ แต่ชาวชนบทส่วนใหญ่ก็ยังไม่สามารถเข้าถึงผลิตภัณฑ์นมได้ บริษัทจึงก่อตั้งผู้จำหน่ายปลีกย่อยขึ้นโดยมีการพัฒนาตัวแบบธุรกิจ (Business Model) ที่เพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย ที่ขยายเข้าสู่เขตชนบทโดยให้คนชนบทช่วยเหลือค้าขายกันเองที่สร้างให้เกิดการสร้างเศรษฐกิจภายใน (Internal Economy) โดยคัดเลือกคนจนในชนบทที่ไม่มีงาน และไม่มีเงินให้มีโอกาสทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยบริษัทลงทุนซื้อรถจักรยานจำนวนมากที่พัฒนาขึ้นเฉพาะให้มีที่ใส่ไอศกรีมและนม โดยให้พวกเขาเหล่านั้นนำเอานมไปขายในหมู่บ้านของพวกเขา แล้วนำเอาเงินที่ได้มาส่งค่ารถจักรยานซึ่งเป็นการผ่อนชำระในระยะยาว โดยมีวัตถุประสงค์หลักที่จะช่วยยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของคนจนในชนบทให้มีโอกาสทำธุรกิจ และมีสุขภาพที่แข็งแรง

การคิดในเชิงสร้างสรรค์นี้ทำให้เกิดการขยายธุรกิจของ Fan Milk ออกไปอย่างมากมายมีสาขาขยายไปในประเทศแอฟริกาตะวันตกหลายประเทศ ที่มากกว่านั้นคือ การคิดสร้างสรรค์นอกจากจะสร้างโอกาสทางธุรกิจและการเติบโตที่ยั่งยืนแล้ว ยังเป็นการยกระดับมาตรฐานการมีชีวิตที่ดีขึ้นของชาวแอฟริกันที่ยากจนอีกยิ่งกว่านั้นคือตราสินค้าของ Fan Milk ยังเป็นที่รู้จักทั่วกันอย่างกว้างขวาง มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นไอศกรีม เครื่องดื่ม ที่ล้วนมีรากฐานมาจากผลิตภัณฑ์นม จากตัวอย่างที่ศึกษาวิเคราะห์จะพบได้ว่าพลวัตการสร้างสรรค (Dynamic Creativity) เกิดขึ้นได้เสมอและนำมาซึ่งการเติบโตที่ยั่งยืนขององค์การที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชนในบริเวณที่องค์กรนั้น ๆ ดำเนินธุรกิจอยู่ ทั้งหมดนี้จะเกิดขึ้นได้ยากมากถ้าผู้นำขององค์การธุรกิจยังติดอยู่กับ “กับดัก” ความคิดแบบประเพณีนิยมที่ดำเนินสืบต่อกันมา

ผู้นำกับพลวัตการสร้างสรรค์ที่บรรลุความสมดุลสูงสุดอย่างมีพลวัต (Leader on Dynamic Creativity to Achieve Dynamic Optimum)

จากโลกของธุรกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายมีผลต่อการเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินธุรกิจในแบบเดิมที่สินค้าจะต้องเริ่มต้นจากการจัดหาวัตถุดิบ (Sourcing) แล้วนำเข้ามาสู่กระบวนการผลิต (Manufacturing) แล้วจึงส่งสินค้า (Delivering) ที่ผลิตเสร็จแล้วออกไปสู่ผู้ขายรายใหญ่ (Wholesaler) จากนั้นก็จะกระจายไปสู่ผู้ค้าปลีก (Retailer) เพื่อนำส่งให้กับผู้บริโภค (Consumer) ต่อไป นับได้ว่าเป็นการดำเนินธุรกิจแบบประเพณีนิยมที่อาจจะเรียกว่าเป็นการทำธุรกิจแบบเส้นตรงแบบท่อ (Pipeline) ที่ผู้ผลิตจะต้องกระทำผ่านทุก ๆ ขั้นตอนที่บริษัทส่วนใหญ่ต้องรับผิดชอบทำทั้งหมดด้วยตัวเอง

จากข้อจำกัดที่เกิดขึ้นหลายมิติของการทำการค้าบนแพลตฟอร์มธุรกิจแบบเก่า ทำให้องค์กรขนาดเล็กไม่สามารถเข้าไปแข่งขันได้ในเวทีตลาดโลก แต่ด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พยายามจุดประกายขับเคลื่อนให้มีการพัฒนาเข้าสู่จุด “ความสมดุลสูงสุดอย่างมีพลวัต: Dynamic Optimum” ทุกครั้งเมื่อ “ขาดความพอดี” หรือ “ไม่พอเพียง” ความไม่สมดุลนี้จะเป็นสัญญาณกระตุ้นทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาโดยอัตโนมัติ ตัวอย่างเช่น ปัญหาที่เจอกันอยู่เป็นประจำของการเรียกรถโดยสารแท็กซี่ (Taxi) แล้วถูกโชเฟอร์ปฏิเสธ ไม่ใช่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น เหตุการณ์นี้ยังไม่รวมไปถึงแท็กซี่ ไม่สุภาพ โกงเงิน ปลอมทั้งกลางทาง พาวนเพื่อชาร์ตค่าโดยสาร เพราะระบบรถแท็กซี่ เกิดขึ้นจากเจ้าของที่ต้องจัดการตั้งแต่ได้รถมาใช้เป็นรถโดยสาร หากคนขับ ช่อมารถ ฯลฯ ซึ่งยากต่อการจัดการ ทำให้เกิดธุรกิจการจัดหาแท็กซี่ ใครจะเชื่อบ้างว่าบริษัทหนึ่งสามารถจัดหาแท็กซี่จำนวนกว่าแสนคันทั่วโลกให้บริการผู้โดยสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่บริษัทเองไม่มีรถยนต์โดยสาร (Taxi) ของตนเองเลยสักคันเดียว บริษัท อุเบอร์ (UBER) คือบริษัทที่จัดการแท็กซี่ทั่วโลกโดยมีแท็กซี่ที่ลงทะเบียนแล้วกว่าหลายแสนคันรวมกันในหลายประเทศ การที่ UBER ก้าวข้ามจากการต้องการทำธุรกิจแท็กซี่ที่ต้องเริ่มจากการมีแท็กซี่เอง ขับส่งผู้โดยสารด้วยตัวเอง จากนั้นต้องเก็บสะสมเงินซื้อรถยนต์ต่อไปจนขยายเป็นบริษัทขนาดใหญ่ซึ่งแน่นอนว่าคงเป็นการยากที่จะมีรถยนต์ของตนเองเกิน 100,000 คัน

ตัวแบบธุรกิจ (Business Model) นี้เกิดขึ้น จากความคิดของผู้นำที่ประสบกับปัญหาการเรียกแท็กซี่แล้วถูกปฏิเสธ ทำให้เขาพยายามหาทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น จากนั้นก็ทำการทดลองหาทางแก้ไขและพัฒนาจนกระทั่งประสบความสำเร็จเป็นตัวแบบธุรกิจใหม่นี้ จนกระทั่งโปรแกรมของ UBER เกิดความสมบูรณ์ และก็มีการพัฒนาเพิ่มเติมมาโดยตลอดจนถึง ณ เวลาปัจจุบัน ที่ทำให้การเรียกแท็กซี่ไม่มีปัญหาอีกต่อไป นับว่าเป็นการพัฒนาก้าวข้ามแพลตฟอร์มธุรกิจแบบเดิมได้อย่างน่าประทับใจ การเกิดขึ้นของทางเลือกใหม่นี้เป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องบนฐานของ พลวัตการสร้างสรรค์ (Dynamic Creativity) เพื่อนำพาธุรกิจก้าวเข้าสู่ความสมดุลสูงสุดอย่างมีพลวัต (Dynamic Optimum)

แนวคิดการปรับพัฒนาตัวแบบธุรกิจ (Business Model) ใหม่เกิดขึ้นจากการมุ่งมั่นทุ่มเทการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า และการแก้ปัญหาจากการใช้งานจริง ที่สำคัญเป็นการปรับตัวตลอดเวลาบนระบบเทคโนโลยีการสื่อสารบนสมาร์ตโฟน (Smartphone) ที่วันนี้มีกลายเป็นอุปกรณ์ที่มีประสิทธิภาพสูงมาก ดังนั้นเพื่อให้พลวัตการสร้างสรรค่นำมาซึ่งการเติบโตอย่างยั่งยืน องค์การควรจะก้าวข้ามการดำเนินธุรกิจแบบเดิมมาเป็นการดำเนินธุรกิจบนแพลตฟอร์มใหม่ (New Business Platform) ที่จะต้องก้าวข้ามจากการจัดการดูแลควบคุมทรัพยากรมาเป็นการจัดวางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด (Alstyn, Parker, & Choudary, 2016) เช่น การที่ UBER กระตุ้นให้เจ้าของรถยนต์แทนที่จะทิ้งให้รถยนต์จอดไว้เฉย ๆ ก็ให้มีโอกาสสร้างรายได้พิเศษเป็นบางเวลาได้ ที่สำคัญไม่ใช่เป็นการมุ่งเพิ่มความพึงพอใจไปที่กลุ่มลูกค้าในมิติเดียวแต่เป็นการมุ่งความสำคัญไปที่องค์รวมที่ครอบคลุมไปถึงองค์ประกอบทุกด้านในระบบนิเวศของธุรกิจนั้น ๆ ซึ่งการพัฒนาสร้างสรรคจะยกมาตรฐานได้ทั้งหมดในขณะที่มีการใช้ทรัพยากรที่น้อยกว่าซึ่งเป็นการทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วเกิดประโยชน์มากขึ้น

บทสรุปของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับพลวัตการสร้างสรรค

งานวิจัยนี้มุ่งมั่นที่จะยกระดับการพัฒนาองค์การ สังคมและประเทศโดยประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ในหลวง รัชกาลที่ 9 พระราชทานให้ปวงชนชาวไทยให้เป็นมรดกทางความคิด เพื่อให้ชาวไทยทุกคนหลุดพ้นจากวงจรความยากจน ความโง่เขลาและความเจ็บป่วย เป็นปรัชญาที่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้จริงเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างมีนัยสำคัญ ที่ไม่ได้เกิดประโยชน์เฉพาะแต่กับตนเองเท่านั้นแต่กลับสร้างให้เกิดประโยชน์ต่อคนหมู่มากที่ขยายไปได้ถึงระดับประเทศ และระดับโลก ที่สำคัญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้จำกัดเพียงแค่นั้นมนุษย์ออกไปใช้ชีวิตในชนบท ทั้งความศิวิไลซ์ออกไปปลูกผัก เลี้ยงปลา และปลูกข้าว ตามที่คนส่วนใหญ่ยังเข้าใจอยู่อย่างผิดๆ แต่กลับเป็นการพัฒนาตลอดเวลาบนฐานของความคิดสร้างสรรคที่จะตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปที่ตั้งอยู่บนหลักการ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ภายใต้ระบบนิเวศน์วิทยาของทางสายกลาง

งานวิจัยนี้พยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงคุณประโยชน์อันดีที่จะเกิดขึ้นถ้ามีการนำมาใช้อย่างถูกต้องภายใต้กรอบแนวคิด “พลวัตความลงตัวที่เหมาะสม (Dynamic Optimum)” และมีการพัฒนาในแต่ละกิจการงานในแต่ละอุตสาหกรรม เพราะด้วยความเป็นหลักปรัชญาการดีความจึงสามารถกระทำได้อย่างหลากหลาย ที่นำเสนอเป็นมิติในเชิงการจัดการธุรกิจขององค์การธุรกิจข้ามชาติเพราะต้องการให้องค์การธุรกิจของประเทศไทยเกิดการตื่นตัวมากขึ้น เนื่องจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพัฒนาขึ้นจากพระปรีชาญาณของ “พ่อหลวง รัชกาลที่ 9” ของชาวไทยทุกคนที่มอบให้กับพวกเรา เราจึงควรที่จะควรน้อมนำรับเอาคำสอนและหลักคิดของพระองค์ท่านไปประยุกต์ใช้ในการจัดการองค์การ และการจัดการประเทศ ทั้งนี้เพื่อร่วมกันยกระดับมาตรฐานประเทศไทยในเชิงการค้าและการลงทุนให้มีความก้าวหน้ามากขึ้นที่นำไปสู่การเติบโตแบบยั่งยืน

References

ภาษาไทย

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสแก่ชาวไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2517

ผลิน ภู่อรุณ (2551) ความพอเพียงที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืนกับการจัดการร่วมสมัย ตัวแบบธุรกิจล้นเกล้า ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา รัฐพงศ์ ทองภักดี และ อติศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา บรรณาธิการ กรุงเทพฯ ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์: 202-224.

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development, United Nations Development Programme, 2007

ภาษาอังกฤษ

Alstynne, M.W., Parker, G. G., & Choudary, S. P. 2016. Pipeline, platforms, the new rules of strategy. **Harvard Business Review**: Vol 94 (4): MA: Harvard Business School Press

Amabile, T. M. 1983. The social psychology of creativity: A componential conceptualization. **Journal of Personality and Social Psychology**, 45: 357-376.

Dweck, C. S. 1986. Motivational process affecting learning. **American Psychologist**, 41: 1040 -1048.

Dweck, C. S. 2000. *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development*. Philadelphia: Psychological Press.

Gong, Y., Huang, J. C., & Farh, J. L. 2009. Employee learning orientation, transformational leader, and employee creativity: The mediating role of employee creative self-efficacy. **Academy of Management Journal**, 52: 765-778.

Oldham, G. R., & Cumming, A. 1986. Employee creativity: Personal and contextual factors at work. **Academy of Management Journal**, 39: 607-634.

Shin, S. J., & Zhou, J. 2003. Transformational leadership, conversation, and creativity: Evident from Korea. **Academy of Management Journal**, 46: 703-714.

Simanis, E., & Duke, D. 2014. Profits at the bottom of the pyramid. **Harvard Business Review**: October: Vol 92: MA: Harvard Business School Press.

Simon, H. A. 1996. *The sciences of artificial*, 3 rd. Edition. Cambridge, MA: MIT Press.

การสร้างและใช้แผนที่คลัสเตอร์ในการกำหนดนโยบายสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ

อนุกฤษฎ์ จีระลักษณะกุล¹

บทคัดย่อ

คลัสเตอร์เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของระบบเศรษฐกิจที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล การกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจสามารถใช้ประโยชน์จากกิจกรรมและโครงการในการพัฒนาคลัสเตอร์ได้โดยอาศัยการส่งเสริมและสนับสนุนปัจจัยที่จะมีผลต่อความแข็งแกร่งของคลัสเตอร์ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ผู้กำหนดนโยบายจะต้องมีเครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์และการประเมินระดับของการพัฒนาการของคลัสเตอร์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่แท้จริง แผนที่คลัสเตอร์เป็นเครื่องมือมาตรฐานและถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรป ผู้วิจัยจึงเสนอให้ประเทศไทยควรจะต้องพัฒนาแผนที่คลัสเตอร์ขึ้นมาตามรูปแบบสากลโดยภาครัฐควรจะต้องปรับปรุงรูปแบบและระบบการสำรวจสำมะโนประชากรทางธุรกิจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอและครบถ้วนอย่างเป็นระบบในการทำแผนที่คลัสเตอร์

¹ รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

บทนำ

คลัสเตอร์ (Cluster) คือ กลุ่มของบริษัท หน่วยงาน และสถาบันที่กระจุกตัวอยู่บนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์บริเวณใดบริเวณหนึ่งโดยที่กลุ่มของบริษัท หน่วยงาน และสถาบันเหล่านี้มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวเนื่องกันในการพัฒนา การผลิต และการขายสินค้าและบริการที่มีความเกี่ยวข้องกัน การกระจายของความรู้ (Knowledge Spillovers) และผลกระทบภายนอกเชิงบวก (Positive Externalities) ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา การผลิต และการขายสินค้าและบริการระหว่างบริษัท หน่วยงาน และสถาบันจะทำให้เกิดพลวัต (Dynamism) ขึ้นในคลัสเตอร์ และพลวัตของคลัสเตอร์นี้จะปัจจัยที่สนับสนุนที่ก่อให้เกิดผลิตภาพ (Productivity) และการสร้างนวัตกรรม (Innovation) ที่เกี่ยวข้องของกลุ่มของสินค้าและบริการ ผลลัพธ์สุดท้ายของคลัสเตอร์คือการนำมาซึ่งความมั่งคั่งในพื้นที่ที่คลัสเตอร์นั้นตั้งอยู่อย่างยั่งยืน (Porter, 1990; Porter, 1998)

คุณลักษณะที่จะทำให้กลุ่มบริษัท หน่วยงาน และคลัสเตอร์เกิดขึ้นและมีการพัฒนาความแข็งแกร่งอย่างต่อเนื่องจะประกอบไปด้วยคุณลักษณะสามด้านที่สำคัญ คือ

1. ด้านภูมิศาสตร์ (Geography)

ระยะห่าง (Proximity) ระหว่างบริษัท หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ที่อยู่ใกล้กันเกินไปจะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ประเภทที่เป็นความรู้แบบที่ไม่ปรากฏชัดแจ้ง (Tacit Knowledge) ได้สะดวก ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเพิ่มผลิตภาพและการสร้างสรรค์นวัตกรรมที่จำเป็นในการพัฒนา การผลิต และการขายสินค้าและบริการ คลัสเตอร์ที่มีความแข็งแกร่งและประสบความสำเร็จจะมีกลุ่มบริษัท หน่วยงาน และสถาบันที่มีการกระจุกตัวอยู่บนพื้นที่ที่อยู่ภายใต้อาณาเขตของประเทศหนึ่งๆ เช่น พื้นที่ของเมือง ภูมิภาค หรืออาจจะการกระจุกตัวอยู่บนพื้นที่ที่อยู่บนรอยต่อของพรมแดนระหว่างประเทศก็ได้

2. ด้านการสร้างคุณค่า (Value Creation)

คลัสเตอร์จะต้องมีส่วนประกอบของบริษัท หน่วยงาน และสถาบันที่มาจากอุตสาหกรรมต่างๆ กันแต่มีความเกี่ยวข้องกัน ความเกี่ยวข้องกันนี้อาจจะเป็นในรูปแบบใดรูปแบบรูปแบบหนึ่งในกระบวนการสร้างคุณค่า (Value) ให้กับลูกค้าคนสุดท้ายที่จะซื้อสินค้าและบริการของคลัสเตอร์นั้น

3. สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ (Business Environment)

ความแข็งแกร่งของคลัสเตอร์จะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่เกิดจากการกระทำของบริษัท หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ที่อาจจะกระทำโดยแยกกัน และ/หรือร่วมกันกระทำโดยบริษัท หน่วยงานของรัฐ มหาวิทยาลัย และสถาบันอื่นๆ สภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่เอื้ออำนวยจะช่วยให้คลัสเตอร์สามารถพัฒนาความแข็งแกร่งได้

คลัสเตอร์เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นชั่วข้ามคืนแต่ต้องใช้เวลาในการพัฒนา ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมทางธุรกิจเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคลัสเตอร์อย่างมาก คลัสเตอร์ทำให้บริษัทสามารถใช้ประโยชน์จากคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน ซึ่งส่งผลให้บริษัทสามารถสร้างสินค้าและบริการที่มีคุณค่าสูงสำหรับลูกค้าได้ การกระจายความรู้ (Knowledge Spillovers) และความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างลูกค้า บริษัท หน่วยงาน นักลงทุนหรือหน่วยงานที่ให้บริการเกี่ยวกับความรู้ในคลัสเตอร์จะทำให้เกิดนวัตกรรมทางความคิด และเป็นแรงกดดันที่ทำให้ต้องมีการแข่งขันในการสร้างนวัตกรรม ในขณะที่สภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่เอื้ออำนวยจะทำให้ต้นทุนในการทดลองความคิดใหม่ๆทางธุรกิจมีค่าลดลง ดังนั้นการจัดตั้งธุรกิจใหม่จึงมีจำนวนสูงในคลัสเตอร์ บริษัทที่เกิดขึ้นใหม่นี้ก็สามารถที่จะใช้บริการจากซัพพลายเออร์และลูกค้าทางธุรกิจที่มีอยู่แล้วในคลัสเตอร์ได้ ต้นทุนของความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการรายใหม่จึงถูกทำให้มีค่าต่ำลงเมื่อเกิดขึ้นในคลัสเตอร์ (Wennberg and Lindqvist, 2008)

การใช้คลัสเตอร์เป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ

การพัฒนาความแข็งแกร่งของคลัสเตอร์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้เกิดขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศและมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการกำหนดนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้นการพัฒนาคลัสเตอร์ในประเทศจึงเป็นวาระหนึ่งที่มีความสำคัญที่ควรจะนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจ นโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคลัสเตอร์ควรจะเป็นนโยบายเปิด (Open Cluster-based Policy) กล่าวคือ นโยบายจะต้องสนับสนุนทุกๆ คลัสเตอร์ที่แสดงความเต็มใจในการให้ความร่วมมือและมีสินทรัพย์ที่จะสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาต่อไปในอนาคตได้ นโยบายไม่ควรจะเลือกว่าคลัสเตอร์ใดควรจะเป็นผู้ชนะ แต่ควรสนับสนุนให้ทุกคลัสเตอร์มีโอกาสในการพัฒนาเหมือนกันโดยเฉพาะคลัสเตอร์ที่มีอยู่แล้วหรือคลัสเตอร์ที่กำลังเกิดขึ้นมาใหม่ ถึงแม้รัฐบาลจะเป็นผู้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับคลัสเตอร์ รัฐบาลควรมีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) และเป็นผู้มีส่วนร่วม (Participant) ในการพัฒนาคลัสเตอร์เนื่องจากโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคลัสเตอร์ที่ประสบความสำเร็จในระดับสูงที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมาจะเป็นโครงการที่เป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน นโยบายในการพัฒนาคลัสเตอร์ต้องไม่ใช่ นโยบายในการที่จะให้เงินอุดหนุนหรือการออกกฎหมายที่จะทำให้เกิดการปกป้องหรือการผ่อนปรนการแข่งขันเชิงธุรกิจที่จะเกิดขึ้นในคลัสเตอร์

นโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคลัสเตอร์ (Cluster-based Policy) มักจะถูกเข้าใจผิดว่าเป็นนโยบายที่มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมาย (Industrial Policy) ซึ่งนโยบายทั้งสองแบบนี้มีลักษณะอย่างหนึ่งที่มีความคล้ายกัน คือ นโยบายทั้งสองแบบเป็นนโยบายที่มีการระบุเฉพาะเจาะจงถึงการพัฒนาขีดความสามารถการแข่งขันของคลัสเตอร์หรืออุตสาหกรรมหนึ่งๆ หากแต่ว่ามุมมองและวิธีการนั้นจะแตกต่างกัน นโยบายที่มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายจะเริ่มจากการกำหนดกลุ่มสินค้าหรือกลุ่มตลาด หรือกลุ่มเทคโนโลยีที่มีความน่าสนใจ จากนั้นรัฐบาลจะกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมการขีดขวางการแข่งขันจากทั้งภายในและภายนอกประเทศ เช่น การออกกฎหมายเพื่อปกป้องหรือการให้เงินอุดหนุนสำหรับอุตสาหกรรมเป้าหมาย นโยบายเหล่านี้อาจจะไม่คงอยู่ตลอดไปแต่ก็จะมีผลบังคับใช้อย่างน้อยก็ในช่วงเวลาหนึ่งโดยรัฐบาลหวังให้บริษัทที่เป็นบริษัทในประเทศสามารถที่จะพัฒนาบริษัทของตนเองขึ้นมาให้เป็นบริษัทระดับโลกและสามารถแข่งขันกับบริษัทอื่นๆ ที่อยู่ในระดับโลกได้ นโยบายในลักษณะนี้มักจะต้องถูกกำหนดโดยคำสั่งจากรัฐบาลส่วนกลางหรือเป็นการออกนโยบายของรัฐบาลในระดับประเทศ การดำเนินนโยบายที่มุ่งเน้นเฉพาะ

การพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายต้องใช้เงินอุดหนุนจำนวนมากจากภาครัฐ จากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ผ่านมา นโยบายในลักษณะนี้มีอัตราความล้มเหลวสูงถึงแม้ว่ามันจะสร้างให้เกิดผลประโยชน์ในระยะสั้นก็ตามแต่ นโยบายในลักษณะนี้จะไม่สามารสร้างคามยั่งยืนของขีดความสามารถการแข่งขันในระยะยาวได้ (Porter, 1990)

ในทางตรงกันข้ามนโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคลัสเตอร์จะใช้ประโยชน์จากปัจจัยที่มีอยู่ในประเทศ เช่น สินทรัพย์ (Assets) ขีดความสามารถ (Capabilities) ประวัติศาสตร์และตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ (History and Geographical Location) และเป็นนโยบายเปิดที่สนับสนุนทุกคลัสเตอร์ที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และมีความเต็มใจจะร่วมมือ นโยบายของคลัสเตอร์มีความเป็นกลางในด้านของความเป็นเจ้าของ (คือ ไม่ได้สนับสนุนเฉพาะบริษัทที่มาจากประเทศของตนเองเท่านั้น) และส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันในการสร้างผลผลิตภาพ และคุณค่าของสินค้าและบริการ ความสำเร็จของนโยบายประเภทนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับรัฐบาลแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับความต่อเนื่องของความร่วมมือที่จะเกิดขึ้นระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกส่วนที่เกี่ยวข้องที่อยู่ในทุกๆ พื้นที่ของคลัสเตอร์

เนื่องจากนโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคลัสเตอร์มีหลากหลายรูปแบบมาก เพื่อความเข้าใจเราสามารถจัดกลุ่มนโยบายที่เกี่ยวข้องกับคลัสเตอร์ออกได้เป็นสองประเภทหลักดังนี้ คือ 1. นโยบายที่ซ่อมเสริมคลัสเตอร์ที่มีอยู่แล้ว และ 2. นโยบายที่สร้างคลัสเตอร์ที่กำลังจะเกิดขึ้นหรือไม่มีอยู่เดิมขึ้นมาใหม่

นโยบายที่ซ่อมเสริมคลัสเตอร์ที่มีอยู่แล้วเป็นความร่วมมือของกลุ่มบริษัท สถาบันการศึกษาและวิจัยหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานอื่นๆ ในการจัดทำโครงการที่มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของคลัสเตอร์ที่ประเทศนั้นมีอยู่แล้ว (Present Clusters) การขับเคลื่อนและการซ่อมเสริมคลัสเตอร์ที่ประเทศมีอยู่แล้วนั้นแต่คลัสเตอร์ยังไม่สามารถเติบโตได้เต็มตามศักยภาพของคลัสเตอร์เป็นแนวทางของนโยบายที่มีโอกาสประสบความสำเร็จมากที่สุด ข้อมูลเชิงประจักษ์จากงานวิจัยยังได้แสดงให้เห็นว่าความสำเร็จของนโยบายแบบนี้ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของทุกส่วนที่อยู่ในคลัสเตอร์ในการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของนโยบาย โดยที่ไม่ขึ้นกับว่าใครเป็นผู้ริเริ่มนโยบายขึ้นมา (Lindqvist et al 2003)

นโยบายที่ซ่อมเสริมคลัสเตอร์ที่มีอยู่แล้วอาจจะเป็นเพียงแค่การเพิ่มความตระหนักรู้เกี่ยวกับบริษัทต่างๆ ที่มีอยู่ในคลัสเตอร์และการสร้างเวที (Platform) สำหรับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ที่อยู่ในคลัสเตอร์ เช่น เวทีที่ใช้สำหรับการสร้างความร่วมมือระหว่างบริษัทที่อยู่ในคลัสเตอร์เพื่อที่จะแลกเปลี่ยนความรู้หรือเวทีสำหรับการสื่อสารระหว่างกลุ่มของบริษัทเอกชนกับหน่วยงานภาครัฐในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางธุรกิจของคลัสเตอร์ ถึงแม้ว่าการตัดสินใจเกี่ยวกับการลงทุนในด้านโครงสร้างพื้นฐาน หรือโครงสร้าง ระบบการเรียนรู้ และตำแหน่งสถานที่ของสถาบันการศึกษาและวิจัยจะมีผลกระทบอย่างมากต่อขีดความสามารถในการแข่งขันของคลัสเตอร์ แต่โดยทั่วไปรัฐบาลมักจะขาดข้อมูลและความเข้าใจว่าโครงสร้างพื้นฐานอะไร ระบบการศึกษาในรูปแบบใดที่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีความหมายต่อบริษัทเอกชนมากที่สุดในการแข่งขัน ตัวอย่างเช่น คลัสเตอร์รถยนต์ในประเทศออสเตรียสามารถช่วยรัฐบาลในการระบุทักษะที่เป็นอุปสรรคสำหรับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของกลุ่มของซัพพลายเออร์ที่อยู่ในขั้นที่สองของอุตสาหกรรมรถยนต์ และช่วยในการสร้างความร่วมมือเพื่อปรับปรุงทักษะที่จำเป็นเหล่านั้น

อีกแนวทางหนึ่งในการกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมคลัสเตอร์ที่มีอยู่แล้ว คือ การทำให้บริษัทต่างๆ สามารถร่วมกันในการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาสินค้าและบริการให้มีคุณค่าที่สูงมากขึ้น (Product/Service Sophistication) บริษัทเดียวเพียงบริษัทเดียวโดยเฉพาะบริษัทที่เพิ่งเริ่มต้นและ/หรือมีขนาดเล็กมักจะขาดทรัพยากรที่จะลงทุนในการพัฒนาคุณค่าของสินค้าและบริการ ทำให้บริษัทเหล่านี้ต้องติดกับดักในการที่จะแข่งขันโดยต้นทุน (Cost Leadership) เพื่อที่จะนำเสนอสินค้าและบริการในราคาต่ำ ตัวอย่างของการกำหนดนโยบายในแนวทางนี้ได้แก่ การสนับสนุนที่ก่อให้เกิดความร่วมมือในด้านการวิจัย หรือการสร้างห้องแล็บเพื่อใช้ในการทดลองหรือทดสอบสินค้า หรือการสร้างความเข้าใจของบริษัทเกี่ยวกับความต้องการของตลาดที่ต้องการสินค้าและบริการที่มีคุณค่าสูง หรือการส่งเสริมให้บริษัทสามารถหาคู่ค้าที่ที่จะสามารถช่วยยกระดับของสินค้าและบริการของบริษัทให้มีคุณค่าสูงขึ้นได้ เป็นต้น คลัสเตอร์ของกาแฟ คลัสเตอร์ของดอกไม้ คลัสเตอร์ของไวน์ คลัสเตอร์ของการท่องเที่ยว ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกเป็นตัวอย่างของการใช้นโยบายประเภทนี้ที่ประสบความสำเร็จมาแล้วทั้งสิ้น

การมุ่งเน้นไปที่คลัสเตอร์ที่มีอยู่แล้วนั้นเพียงอย่างเดียวอาจจะเป็นแนวทางที่ขาดความยั่งยืน โดยเฉพาะในกรณีที่ประเทศนั้นอาจจะไม่มีคลัสเตอร์เดิมอยู่เลย มันจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสามารถระบุถึงคลัสเตอร์ที่กำลังจะเกิดขึ้นมาใหม่ (Emerging Clusters) หรือมีนโยบายที่จะสามารถสร้างคลัสเตอร์ที่ไม่ได้มีอยู่เดิมขึ้นมาใหม่ได้ นโยบายที่จะสร้างคลัสเตอร์ขึ้นมาใหม่ไม่ควรจะเป็นนโยบายปกป้องหรือผ่อนปรนการแข่งขันดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แนวทางที่เหมาะสมและมีโอกาสสำเร็จสูงกว่าคือการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางธุรกิจโดยรวมเพื่อส่งเสริมให้มีคลัสเตอร์เกิดขึ้นได้โดยง่าย แนวทางในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เช่น การปรับปรุงทักษะของแรงงาน ความง่ายของการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ความชัดเจนและสะดวกที่เกี่ยวข้องกับกฎระเบียบของภาครัฐ การสนับสนุนให้มีความต้องการสินค้าและบริการที่มีคุณค่าสูง และการเปิดต่อการลงทุนและการแข่งขันจากต่างประเทศ เป็นต้น เมื่อมีคลัสเตอร์เกิดขึ้นใหม่ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมแล้ว รัฐบาลก็สามารถที่จะใช้นโยบายเพิ่มเติมเพื่อเร่งให้การพัฒนาคลัสเตอร์เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว

การสร้างคลัสเตอร์ใหม่จะมีโอกาสประสบความสำเร็จสูงในกรณีที่คลัสเตอร์เกิดขึ้นจากจุดแข็งของพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่คลัสเตอร์นั้นตั้งอยู่ แนวทางในการระบุคลัสเตอร์ที่สามารถสร้างได้จากจุดแข็งก็คือ การใช้ความรู้จากคลัสเตอร์ที่มีความเกี่ยวข้องกัน (Cluster Overlaps) จากในฐานข้อมูลของคลัสเตอร์ (Porter and Ketels, 2008) หรือ จากการวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์ของสินค้าต่างๆ ที่อยู่ในรายการส่งออกของประเทศต่างๆ (Hausmann and Klinger, 2007)

เครื่องมือที่จำเป็นในการพัฒนานโยบายที่เกี่ยวข้องกับคลัสเตอร์

การพัฒนานโยบายเกี่ยวกับคลัสเตอร์เป็นแนวทางที่ต้องมีความเฉพาะเจาะจง กล่าวคือ รัฐบาลจำเป็นต้องรู้ว่าด้านใดของคลัสเตอร์ที่มีความจำเป็นจะต้องมุ่งเน้นในการพัฒนาก่อนตอนนี้และด้านใดของคลัสเตอร์จำเป็นต้องพัฒนาในภายหลัง แนวคิดก็คือทุกด้านของคลัสเตอร์มีความสำคัญหมดเพียงแต่ว่าอยู่ที่ช่วงเวลาใดของวงจรชีวิตของคลัสเตอร์ ดังนั้น ผู้กำหนดนโยบายจึงต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับคลัสเตอร์ในประเทศที่จะใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบายที่ตั้งอยู่บนข้อเท็จจริง (Fact-based Policy) เครื่องมือที่สำคัญสำหรับการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับคลัสเตอร์ซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากลในการพัฒนาคลัสเตอร์มีสองประเภทหลักดังนี้ คือ แผนที่คลัสเตอร์ (Cluster Map) และตัวแบบสะพานของคลัสเตอร์ (Cluster Bridging Model) บทความวิจัยนี้จะอธิบายเฉพาะการทำแผนที่คลัสเตอร์ การนำไปใช้ในการกำหนดนโยบาย และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการทำแผนที่คลัสเตอร์

การทำแผนที่คลัสเตอร์ (Cluster Mapping)

แผนที่คลัสเตอร์ คือ การสร้างชุดข้อมูลอย่างเป็นระบบของคลัสเตอร์โดยจัดแบ่งกลุ่มตัวแปรที่บ่งชี้ถึงสมรรถนะของคลัสเตอร์ในด้านต่างๆ ตามรหัสของคลัสเตอร์ที่กำหนด แผนที่คลัสเตอร์สามารถแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจตามคลัสเตอร์และตามเวลา เช่น แผนที่คลัสเตอร์ของสหรัฐอเมริกาให้เห็นว่าคลัสเตอร์ของเทคโนโลยีชีวภาพ (Biotech Clusters) ในประเทศสหรัฐนั้นมีการกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ใดบ้าง และมีผลต่อความมั่งคั่งของประชากรที่อยู่ในคลัสเตอร์แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ อย่างไร หรือแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะทางด้านทักษะของแรงงานที่จำเป็นที่อยู่ในคลัสเตอร์นี้ซึ่งอาจจะเป็นตัวแปรหนึ่งที่เชื่อมโยงอุตสาหกรรมต่างๆ ที่อยู่ในคลัสเตอร์นี้เข้าด้วยกัน โดยปกติทั่วไป แผนที่คลัสเตอร์จะสามารถแสดงให้เห็นถึงด้านต่างๆ ของคลัสเตอร์ได้ เช่น ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ลักษณะ หรือผลกระทบของคลัสเตอร์ที่มีต่อระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น

ประเด็นที่สำคัญในการสร้างแผนที่คลัสเตอร์ขึ้นมาก็คือการกำหนดนิยามของคลัสเตอร์ (Cluster Definition) ซึ่งหมายถึงตัวแปรที่เป็นจะใช้ในการเชื่อมต่ออุตสาหกรรมต่างๆ เข้าอยู่ในคลัสเตอร์เดียวกัน เช่น ตัวแปรที่บ่งชี้ถึงปัจจัยนำเข้าและปัจจัยส่งออกของแต่ละอุตสาหกรรม (Marshall, 1920) หรือ ตัวแปรที่บ่งชี้ถึงความคล้ายกันของเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตสินค้า (Koo, 2005) เป็นต้น เนื่องจากตัวแปรที่ใช้ในการกำหนดนิยามของคลัสเตอร์สามารถมีความแตกต่างกันได้ จึงทำให้แผนที่คลัสเตอร์ที่สร้างจากนิยามที่ไม่เหมือนกันไม่สามารถนำผลลัพธ์ของแผนที่คลัสเตอร์มาเปรียบเทียบกันได้โดยตรง ประเด็นนี้จึงเป็นข้อจำกัดที่ทำให้แผนที่คลัสเตอร์ไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างกว้างขวาง ประเด็นปัญหานี้จะสามารถถูกแก้ไขโดยการใช้นิยามคลัสเตอร์ที่เป็นมาตรฐานที่จะสามารถนำไปใช้ในการทำแผนที่คลัสเตอร์ที่ทำให้สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ ถึงแม้จะเป็นคลัสเตอร์ที่อยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน ดังนั้น ในงานวิจัยนี้เราจึงใช้นิยามของคลัสเตอร์ที่เป็นมาตรฐานนี้ (Benchmark Cluster Definition – BCD) โดยจะอ้างอิงนิยามคลัสเตอร์ของ Delgado et al. (2015) ที่พัฒนาขึ้นมาจากข้อมูลของสหรัฐอเมริกา

นิยามของคลัสเตอร์ BCD นี้เป็นนิยามที่ไขตัวแปรที่บ่งชี้ถึงความเชื่อมโยงระหว่างอุตสาหกรรมถึงสามตัวแปรในการกำหนดนิยามของคลัสเตอร์ ทำให้ BCD นี้มีความทนทาน (Robustness) ต่อการเปลี่ยนแปลงของข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการทำแผนที่คลัสเตอร์ (นิยามของคลัสเตอร์อื่นๆ มักจะใช้แค่เพียงตัวแปรที่บ่งชี้ถึงความเชื่อมโยงระหว่างอุตสาหกรรม ทำให้เมื่อนำไปใช้ในการทำแผนที่คลัสเตอร์อื่นๆ จะได้ผลลัพธ์ที่ไม่สะท้อนลักษณะที่แท้จริงของคลัสเตอร์ได้) นอกจากนั้น BCD ยังถูกพัฒนาขึ้นมาจากข้อมูลของประเทศสหรัฐอเมริกา ที่มีทั้งขนาดและความหลากหลายของระบบเศรษฐกิจที่มากเพียงพอที่จะทำให้นิยามของคลัสเตอร์มีความสมบูรณ์ในการทำแผนที่คลัสเตอร์ขึ้นมา ซึ่งจะมีผลต่อการนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายต่อไป นิยามของคลัสเตอร์ BCD นี้มีจำนวนคลัสเตอร์ทั้งหมด 58 คลัสเตอร์ซึ่งประกอบขึ้นด้วยอุตสาหกรรมจำนวน 778 อุตสาหกรรม ตัวอย่างของคลัสเตอร์ใน BCD ได้แก่ คลัสเตอร์ของการผลิตน้ำมันและก๊าซและการขนส่ง ซึ่งประกอบไปด้วยบริษัทที่ทำการสำรวจ ค้นหา ขุดเจาะ ผลิต ก๊าซ และการขนถ่ายผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำมันและก๊าซ จากทั้งหมด 12 อุตสาหกรรมที่มีทั้งการผลิตและการบริการ รายการของคลัสเตอร์ทั้งหมดของ BCD สามารถอ้างอิงได้จาก Delgado et al. (2015)

การนำแผนที่คลัสเตอร์ไปใช้ในการกำหนดนโยบายสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจในกรณีรัฐบาลต้องการส่งเสริมความเชื่อมโยงของอุตสาหกรรมต่างๆ ที่ประกอบเป็นคลัสเตอร์นั้น นิยามของคลัสเตอร์ BCD นี้จะเป็นประโยชน์มากเพราะถูกสร้างขึ้นมาจากตัวแปรที่เชื่อมโยงอุตสาหกรรมมากกว่าหนึ่งตัวแปร บางอุตสาหกรรมที่มีความเชื่อมโยงอย่างเข้มแข็งในบางด้าน เช่น ด้านปัจจัยนำเข้าและปัจจัยส่งออกของแต่ละอุตสาหกรรม แต่ในขณะที่ความเชื่อมโยงด้านทักษะของแรงงานหรือเทคโนโลยีพื้นฐานยังมีความอ่อนแออยู่ ผู้กำหนดนโยบายสามารถที่จะกำหนดนโยบายที่จะส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมโยงในด้านที่อ่อนแอได้ ซึ่งจะทำให้คลัสเตอร์สามารถพัฒนาความเข้มแข็งและยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันได้ นอกไปจากนั้น แผนที่คลัสเตอร์ยังช่วยให้เราสามารถทราบได้ว่ามีคลัสเตอร์ใดที่มีปรากฏอยู่บริเวณพื้นที่ใดของประเทศและยังมีอุตสาหกรรมใดที่ยังไม่มีปรากฏอยู่ในคลัสเตอร์เหล่านั้นเมื่อเปรียบเทียบกับคลัสเตอร์เดียวกันที่ตั้งอยู่ในประเทศหรือพื้นที่อื่นๆ การที่เราสามารถเปรียบเทียบได้เช่นนี้จะทำให้การกำหนดนโยบายมีความชัดเจนและมุ่งเน้นไปยังจุดที่ต้องมีการพัฒนาเพื่อให้คลัสเตอร์มีขีดความสามารถในการแข่งขันเพิ่มขึ้น เช่น การเพิ่มทักษะและระดับของการใช้เทคโนโลยีของอุตสาหกรรมหนึ่งในพื้นที่ที่กำหนด เป็นต้น

ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด

ปัจจัยสำคัญที่จะต้องนำมาใช้ในการทำแผนที่คลัสเตอร์นั้น ก็คือข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสำมะโนประชากรทางธุรกิจ (Business Census Data) ซึ่งจะต้องมีการกำหนดรหัสอุตสาหกรรมที่แบ่งประเภทของอุตสาหกรรมอย่างชัดเจน และมีการเก็บข้อมูลของตัวแปรทางเศรษฐกิจที่เป็นที่ต้องการในการแผนที่คลัสเตอร์ เนื่องจากข้อมูลนี้ของประเทศไทยมีย้อนหลังไปเพียง 10 กว่าปีทำให้แผนที่คลัสเตอร์ที่พัฒนาขึ้นมาจะสามารถระบุถึงการมีอยู่ของคลัสเตอร์ได้ในระดับหนึ่ง แต่จะมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถดูพัฒนาการของคลัสเตอร์ได้อย่างต่อเนื่อง จำนวนตัวแปรที่อยู่ในข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสำมะโนประชากรทางธุรกิจจะมีจำนวนเพียงน้อย เช่น รายได้ของอุตสาหกรรม จำนวนการจ้างงาน และค่าตอบแทนในการจ้างงาน เป็นต้น ซึ่งอาจจะไม่ครอบคลุมตัวแปรทางเศรษฐกิจอื่นๆ ที่ผู้ออกนโยบายให้ความสำคัญ นอกจากนั้น รหัสของอุตสาหกรรมที่ใช้ในการเก็บอาจจะไม่สอดคล้องกับรหัสที่ใช้ในนิยามของคลัสเตอร์ BCD ที่จะนำมาใช้ในการเปรียบเทียบ ประเด็นปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องที่ภาครัฐจะต้องมีการดำเนินการปรับแก้เพื่อให้มีข้อมูลที่เพียงพอและสอดคล้องกับความต้องการใช้ในการทำแผนที่คลัสเตอร์

บรรณานุกรม

1. Delgado, M., Porter M., and Stern, S. (2015) Defining Clusters of Related Industries. *Journal of Economic Geography*. 16(1): 1-38.
2. Hausmann, R. and Klinger, B. (2007) *The Structure of the Product Space and the Evolution of Comparative Advantage*, CID Working Paper No. 146, April 2007.
3. Koo, J. (2005) How to Analyze the Regional Economy with Occupation Data. *Economic Development Quarterly*. 19:356-372.
4. Linqvist, G., Solvell, O., and Ketels, C.H.M. (2003) *The Cluster Initiative Greenbook*, Ivory Tower, Stockholm.
- Marshall, A. (1920) *Principles of Economics*. London: MacMillan.
6. Porter, M. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press
7. Porter, M. (1998) Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Governments, and Institutions. In Porter, M. (ed.) *On Competition*, pp 197-299. Boston: Harvard Business School Press.
8. Porter, M. and Ketels, C.H.M. (2008) *Russian Competitiveness at the Crossroads*, Center for Strategic Research, Moscow.
9. Wennberg, K. and Lindqvist, G. (2008) *How Do Entrepreneurs in Clusters Contribute to Economic Growth*, EER/EFT Working Papers in Business Administration, No. 2008:3, SSE, Stockholm.

กลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยงด้วยหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์

เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์¹

บทคัดย่อ

หลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์เช่น กองทุนอสังหาริมทรัพย์ (Property Fund: PF) กองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (Real Estate Investment Trust: REIT) และกองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Fund: IF) มีความเสี่ยงและผลตอบแทนที่คาดหวังอยู่ระหว่างหุ้นกู้และหุ้นสามัญ ในทางปฏิบัติพบว่า เมื่อวิเคราะห์ถึงความคุ้มค่าของอัตราผลตอบแทนชดเชยความเสี่ยง พบว่า REIT มี Sharpe Ratio สูงที่สุด งานวิจัยนี้ยังแนะนำกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy) ด้วยหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งจะทำให้นักลงทุนสามารถควบคุมระดับความเสี่ยงได้ในระดับที่ต้องการ โดยพอร์ตโฟลิโอที่มี REIT เป็นองค์ประกอบให้ค่า Sharpe Ratio สูงสุด มากกว่าทุกหลักทรัพย์ที่ใช้อ้างอิง ดังนั้นหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ โดยเฉพาะ REIT นอกเหนือจากเป็นทางเลือกในการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนสูงโดยความเสี่ยงในระดับปานกลางแล้ว ยังสามารถใช้จัดพอร์ตการลงทุนที่มีประสิทธิภาพสูงอีกด้วย

¹ รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240

Risk Parity Strategy and Asset Allocation with Real Estate Securities

Abstract

Real estate securities; for example, property fund (PF), real estate investment trust (REIT), and infrastructure fund (IF), are investment alternatives that offer risk and expected return in between bonds and stocks. This research shows that REIT has the highest risk premium per unit of risk or the highest Sharpe ratio. This paper also introduces risk parity strategy in order to allocate assets according to risk level and find that the portfolio which consists of REIT has the highest Sharpe ratio as well.

ปัจจุบันตลาดการเงินไทยมีการพัฒนาตราสารทางการเงินใหม่ๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองภาคธุรกิจที่ต้องการระดมเงินทุนที่มีต้นทุนถูก โดยไม่สร้างภาระผูกพันต่อกระแสเงินสดของกิจการมากนัก ในขณะเดียวกัน นักลงทุนก็ต้องการทางเลือกในการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนที่สูงขึ้น โดยที่ความเสี่ยงไม่สูงมากนัก ซึ่งตราสารหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ (Real Estate Securities) เช่นกองทุนอสังหาริมทรัพย์ (Property Fund: PF) กองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (Real Estate Investment Trust: REIT) และกองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Fund: IF) ได้ช่วยตอบโจทย์ดังกล่าว โดยสามารถสร้างทางเลือกในการระดมทุนสำหรับภาคธุรกิจและการลงทุนสำหรับนักลงทุน นอกเหนือไปจากการระดมทุนและการลงทุนในรูปแบบเดิมๆ ที่อ้างอิงกับหุ้นสามัญและหุ้นกู้ ซึ่งมีความแตกต่างของผลตอบแทนและความเสี่ยงค่อนข้างมาก กล่าวคือหุ้นสามัญจะมีผลตอบแทนที่คาดหวัง (Expected Return: ER) และความเสี่ยง (Risk ซึ่งวัดด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานหรือ Standard Deviation: SD) ที่สูงมาก ในขณะที่หุ้นกู้หรือตราสารหนี้จะมีความเสี่ยงและผลตอบแทนที่คาดหวังต่ำ ทั้งนี้หลักทรัพย์ที่อ้างอิงกับอสังหาริมทรัพย์ เช่น PF, REIT และ IF จะมีผลตอบแทนที่คาดหวังและความเสี่ยงอยู่ระหว่างหุ้นสามัญและหุ้นกู้ และด้วยกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy) นักลงทุนสามารถจำกัดความเสี่ยงโดยสร้างผลตอบแทนที่คาดหวังสูงกว่าผลตอบแทนของตราสารในระดับความเสี่ยงเท่ากัน

หลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ (Real Estate Securities)

โดย PF และ REIT เป็นกองทุนและกองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ประเภทต่างๆ เช่น โรงแรม ศูนย์การค้า สำนักงาน และนิคมอุตสาหกรรม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยมีรายได้หลักจากค่าเช่าอสังหาริมทรัพย์ที่ PF และ REIT เข้าไปลงทุน ส่วน IF เป็นกองทุนที่ลงทุนในกิจการโครงสร้างพื้นฐานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยจัดตั้งขึ้นเพื่อระดมทุนจากผู้ลงทุนทั้งรายย่อยและสถาบัน กิจการโครงสร้างพื้นฐานที่ IF ลงทุนจะเป็นกิจการที่เป็นประโยชน์สาธารณะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ โดย IF สามารถลงทุนในกิจการโครงสร้างพื้นฐาน 10 ประเภท ได้แก่ ถนน (รวมถึงทางพิเศษและสัมปทาน) ระบบขนส่งทางราง สนามบิน ท่าเรือ น้ำลึกลับ ประปา ไฟฟ้า ระบบโทรคมนาคม ระบบชลประทาน ระบบป้องกันภัยธรรมชาติ และพลังงานทางเลือก เป็นต้น รายได้หลักของ IF คือรายรับจากการดำเนินงานในกิจการโครงสร้างพื้นฐานที่ IF ลงทุน

PF และ REIT ต่างก็เป็นตราสารที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ซึ่งถ้าลงทุนโดยตรงจะเป็นการลงทุนที่มีมูลค่าสูง และต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก ทั้งยังมีความเสี่ยงที่สูง ทั้งนี้การลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ยังคงมีความซับซ้อน การลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ก็ไม่ค่อยมีรูปแบบและไม่มีตลาดรอง (Secondary Market) ที่เป็นมาตรฐาน เมื่อเปรียบเทียบกับตราสารทางการเงิน เช่นหุ้นสามัญและหุ้นกู้ แม้กระทั่งการซื้อขายสินค้าโภคภัณฑ์ เช่นทองคำและน้ำมัน ก็ยังมีมาตรฐานที่เป็นสากลมากกว่า ทำให้นักลงทุนที่ต้องการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์โดยตรงไม่ค่อยมีความเชื่อมั่นในการลงทุน ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อลงทุนแล้ว การบริหารจัดการก็เป็นอีกเรื่องที่ยุ่งยาก ซึ่งต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญมาช่วยดูแล ตลอดจนอสังหาริมทรัพย์ยังมีสภาพคล่องน้อยและซื้อขายเปลี่ยนเป็นเงินสดค่อนข้างยาก ดังนั้น REIT และ PF จึงช่วยให้ผู้ที่สนใจลงทุนในอสังหาริมทรัพย์สามารถลงทุนได้โดยไม่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก ไม่ต้องมีความรู้หรือความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ สามารถลงทุนในอสังหาริมทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพ และเนื่องจาก REIT และ PF เป็นการแปลงสภาพสินทรัพย์เป็นหลักทรัพย์ ดังนั้นจึงมีความเสี่ยงที่ต่ำกว่าและมีสภาพคล่องที่สูงกว่า ทั้งนี้นักลงทุนยัง

สามารถลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ โดยใช้เงินลงทุนเพียงเล็กน้อย ด้วยการซื้อหน่วยลงทุนตามที่ต้องการ และยังสามารถกระจายความเสี่ยง ด้วยการลงทุนในโครงการที่หลากหลาย ทำให้เป็นอีกทางเลือกในการลงทุนที่นักลงทุนสามารถจัดสรรความเสี่ยงในระดับที่ยอมรับได้

ทั้ง REIT และ PF นับเป็นการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ทางอ้อม และไม่ได้มีความแตกต่างของอสังหาริมทรัพย์ที่ลงทุน ทั้งนี้ PF จัดตั้งมาก่อนเมื่อปี พ.ศ. 2546 ภายใต้ พ.ร.บ. หลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 และจะไม่สามารถจัดตั้งเพิ่มได้หลังปี พ.ศ. 2556 โดย PF เป็นกองทุนรวมที่จัดตั้งขึ้นโดยบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุน (บลจ.) โดยระดมเงินผ่านการขายหน่วยลงทุน เพื่อนำไปซื้อหรือเช่าอสังหาริมทรัพย์มาบริหาร โดยมีรายได้หลักที่เป็นค่าเช่า ซึ่งจะถูกจัดสรรต่อไปให้กับผู้ถือหน่วยลงทุนในรูปของเงินปันผล นอกจากนี้ PF มีลักษณะเป็นกองทุนปิดประเภทไม่รับซื้อคืนหน่วยลงทุน โดยบริษัทจัดการจะต้องนำไปจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ฯ เพื่อเสริมสภาพคล่องของกองทุน และนักลงทุนสามารถทำการซื้อขายได้ ส่วน REIT ถูกจัดตั้งขึ้นภายใต้ร่างพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) ทรัสต์เพื่อธุรกรรมในการลงทุน พ.ศ. 2550 และทางสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ต.) ได้อนุมัติหลักการในการจัดตั้ง REIT ในปี พ.ศ. 2553 อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปัญหาติดขัดด้านการยกเว้นภาษีกับทางกรมสรรพากร ทำให้การจัดตั้ง REIT เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2557 โดย REIT กองแรกที่จัดตั้งขึ้นในปีนั้นคือ อิมแพ็ค โกรท รีท (IMPACT Growth REIT) ซึ่งลงทุนในกรรมสิทธิ์ที่ดิน และอาคารศูนย์แสดงสินค้าและการประชุมของโครงการอิมแพ็ค เมืองทองธานี รวมถึงระบบสาธารณูปโภคและอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งพื้นที่ใช้สอยของอาคาร (IMPACT เมืองทองธานี, n.d.)² โดย REIT เป็นกองทรัสต์สินที่ถือกรรมสิทธิ์โดยทรัสต์ (Trustee) ไม่มีฐานะเป็นนิติ โดยผู้ก่อตั้งกองทรัสต์คือผู้จัดการกองทรัสต์ และเป็นผู้เสนอขายหน่วยทรัสต์ โดยจะนำเงินที่ได้มาให้กับทรัสต์ เพื่อจัดตั้ง REIT และทรัสต์จะเป็นผู้เก็บรักษาทรัพย์สิน และกำกับดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของผู้จัดการกองทรัสต์ (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, n.d.)³ มีลักษณะเป็นกองทุนปิดที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทดแทน PF

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง REIT และ PF ซึ่ง REIT ถูกออกแบบให้มีความยืดหยุ่นมากกว่า โดย REIT มีขอบเขตการลงทุนที่กว้างขวางกว่า มีการบริหารจัดการที่คล่องตัวกว่า ทำให้มีศักยภาพในการทำกำไรที่สูงกว่า และสามารถจัดการความเสี่ยงได้ดีกว่า PF ดังนั้น REIT จึงสามารถแทนที่ PF ได้อย่างสมบูรณ์ และยังมีข้อดีมากกว่า แม้ว่าในปัจจุบัน จะยังคงมี PF ที่มีการซื้อขายกันอยู่กว่า 51 กองทุนก็ตาม⁴ (โดย ณ สิ้นปี 2559 มี REIT ที่จดทะเบียนซื้อขายในตลาดหลักทรัพย์ฯ ทั้งสิ้น 9 กอง)⁵

² www.impactgrowthreit.com

³ www.set.or.th/th/products/listing/files/Brochure_REIT.pdf

⁴ ข้อมูลจาก Reuter

⁵ ข้อมูลจาก Reuter

ส่วน IF เป็นกองทุนประเภทไม่รับซื้อคืนหน่วยลงทุน สามารถลงทุนได้ทั้งโครงการที่แล้วเสร็จ และโครงการที่ยังไม่แล้วเสร็จ ซึ่ง บลจ. ที่เป็นผู้จัดตั้งกองทุนจะต้องนำหน่วยลงทุนของกองทุนเข้าจดทะเบียนในตลาด. โดย IF กองแรกคือ BTS Rail Mass Transit Growth Infrastructure Fund (BTS Group Holdings Public Company Limited, n.d.)⁶ ซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2556 ปัจจุบัน ณ สิ้นปี พ.ศ. 2559 มี IF ที่จดทะเบียนซื้อขายในตลาดหลักทรัพย์ฯ ทั้งหมด 5 กองทุน⁷

IF จะลงทุนในระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะสร้างประโยชน์ให้กับสาธารณะชนในวงกว้าง ซึ่งต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ดังนั้น IF จึงเป็นเครื่องมือในการระดมเงินทุนของภาครัฐและเอกชน และยังช่วยแบ่งเบาภาระงบประมาณการลงทุนและการก่อหนี้สาธารณะของภาครัฐ เงินทุนที่ได้ก็ยังสามารถนำไปพัฒนาโครงการโครงสร้างพื้นฐานอื่นต่อไปเรื่อยๆ トラบใดที่สามารถบริหารสินทรัพย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถทำกำไร ซึ่งจะถูกจัดสรรเป็นเงินปันผลให้กับนักลงทุน IF จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของนักลงทุนที่ต้องการผลตอบแทนที่สูงขึ้น และได้รับเงินปันผลอย่างสม่ำเสมอ โดยไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่มากเกินไป

เนื่องจาก PF, REIT และ IF ต่างก็ลงทุนในสินทรัพย์หรือโครงการขนาดใหญ่ จึงมีรายได้หลักจากรายรับที่ได้จากการบริหารสินทรัพย์ (Asset Management) และความสามารถในการทำกำไร (Profitability) ของโครงการ ดังนั้นผลตอบแทนและความเสี่ยงของ REIT และ IF แต่ละกอง จึงขึ้นกับประเภทธุรกิจหรือคุณภาพของสินทรัพย์ ตลอดจนกลยุทธ์ในการดำเนินธุรกิจ และศักยภาพในการเติบโตของธุรกิจหรือสินทรัพย์นั้น โดยผลประกอบการของธุรกิจหรือของโครงการจะถูกจัดสรรเป็นผลตอบแทนของนักลงทุน ซึ่งผลตอบแทนจากการลงทุนมี 3 รูปแบบคือ เงินปันผล เงินคืนทุน และกำไร/ขาดทุน จากส่วนต่างราคาหน่วยลงทุน โดย PF, REIT และ IF จะต้องจ่ายเงินปันผลไม่น้อยกว่า 90% ของกำไรสุทธิ นอกจากนี้กองทุนที่มีสภาพคล่องส่วนเกินและไม่ได้มีแผนในการลงทุนเพิ่ม สามารถลดทุนเพื่อจ่ายคืนเงินให้ผู้ถือหน่วยได้

สำหรับความเสี่ยงจากการลงทุนใน PF, REIT และ IF ซึ่งถูกกำหนดให้เข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ฯ จึงมีตลาดรองและราคาตลาดที่นักลงทุนสามารถซื้อขายหน่วยลงทุนได้ ดังนั้นผลตอบแทนและความเสี่ยงของผู้ลงทุนนอกจากจะขึ้นกับผลการดำเนินงานของกองทรัสต์/กองทุน ยังขึ้นกับความผันผวนของราคาตลาดของกองทรัสต์/กองทุน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสินทรัพย์หรือโครงการที่ PF, REIT และ IF เข้าไปลงทุนมักมีขนาดใหญ่ และเป็นโครงการที่สร้างรายได้ (Income-producing Project) เช่นศูนย์การค้า โรงแรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง IF ที่ลงทุนในระบบสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งมีรายได้ค่อนข้างสม่ำเสมอ ทำให้อัตราการจ่ายปันผลค่อนข้างมีเสถียรภาพ ส่วนราคาหน่วยก็ไม่ได้ผันผวน เมื่อเปรียบเทียบกับหุ้นสามัญ นอกจากนี้ความเสี่ยงจากสภาพคล่องอาจเป็นประเด็นที่ต้องพิจารณา ซึ่งการลงทุนใน PF, REIT และ IF มักเป็นการลงทุนระยะยาว การซื้อขายจึงไม่มาก เมื่อเทียบกับหุ้นสามัญ ซึ่งมีสภาพคล่องสูงกว่ามาก

⁶ www.btsgif.com

⁷ ข้อมูลจาก ตลาด.

ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับหุ้นกู้และหุ้นสามัญ PF, REIT และ IF จึงเพิ่มทางเลือกให้กับนักลงทุนที่สามารถรับความเสี่ยงได้สูงกว่าหุ้นกู้ แต่ไม่มากเท่าหุ้นสามัญ ซึ่งทางเลือกนี้จะได้ผลตอบแทนที่คาดหวังมากกว่าหุ้นกู้ แต่ก็ไม่สูงไปกว่าหุ้นสามัญ และยังได้เงินปันผลที่สม่ำเสมอ (คล้ายกับหุ้นบุริมสิทธิ) จากโครงการอสังหาริมทรัพย์หรือโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งมักเป็นโครงการขนาดใหญ่และมีรายได้ที่สม่ำเสมอ ตลอดจนไม่ถูกระทบมากนักจากภาวะผันผวนทางเศรษฐกิจ

และเมื่อจัดอันดับความเสี่ยงและผลตอบแทนที่คาดหวัง จากระดับผลตอบแทนที่ไม่มีความเสี่ยง หรือผลตอบแทนและความเสี่ยงต่ำ ไปถึงผลตอบแทนและความเสี่ยงสูง สามารถเรียงลำดับได้ดังนี้คือ 1) พันธบัตรรัฐบาล 2) หุ้นกู้ที่มีอสังหาริมทรัพย์ค้ำประกัน 3) หุ้นกู้ 4) PF, REIT และ IF และ 5) หุ้นสามัญ

ซึ่งตามทฤษฎีแล้ว สินทรัพย์หรือตราสารที่มีความเสี่ยงสูง ก็จะทำให้ผลตอบแทนที่คาดหวังสูงด้วย การเปรียบเทียบว่าสินทรัพย์หรือตราสารใดมีประสิทธิภาพมากกว่าจึงต้องให้มีมาตรฐานเดียวกันเช่นเมื่อความเสี่ยงอยู่ในระดับเดียวกัน ตราสารใดจะให้ผลตอบแทนที่คาดหวัง หรือส่วนชดเชยความเสี่ยง (Risk Premium) ที่สูงกว่า ซึ่งสามารถวัดได้ด้วย Sharpe Ratio (Sharpe, ค.ศ. 1966)

$$S_P = \frac{\hat{r}_P - r_f}{\sigma_P}$$

โดย $\hat{r}_P$ = ผลตอบแทนที่คาดหวังของกองทุน
 r_f = ผลตอบแทนที่ไม่มีความเสี่ยง
 σ_P = ความเสี่ยงของกองทุน

การลงทุนใดที่มี Sharpe Ratio สูงสุดก็ถือว่ามีประสิทธิภาพ หรือมีส่วนชดเชยความเสี่ยงต่อหนึ่งหน่วยความเสี่ยงสูงที่สุดด้วย

โดยตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยงซึ่งวัดโดยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและอัตราผลตอบแทนที่คาดหวังของการลงทุนในสินทรัพย์ประเภทต่างๆ ตลอดจน Sharpe Ratio ซึ่งแสดงถึงอัตราส่วนของส่วนชดเชยความเสี่ยงต่อความเสี่ยง

ตารางที่ 1 : แสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยง อัตราผลตอบแทนที่นักลงทุนคาดหวังและ Sharpe Ratio ของสินทรัพย์

	พันธบัตร รัฐบาล ทั่วไป	หุ้นกู้ เอกชนใน ระดับนำ ลงทุน	กองทุนรวม อสังหาริมทรัพย์	กองทรัสต์เพื่อ การลงทุนใน อสังหาริมทรัพย์	กองทุนรวม โครงสร้าง พื้นฐาน	หุ้นสามัญ ดัชนี SET 50
อัตรา ผลตอบแทน ที่คาดหวัง	3.52%	4.92%	13.19%	17.70%	7.73%	13.49%
ความเสี่ยง วัดด้วยค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	0.72%	1.99%	8.52%	9.11%	13.72%	22.11%
Sharpe Ratio	1.12	1.11	1.23	1.65	0.37	0.49

แหล่งที่มา: Thaima และ SET

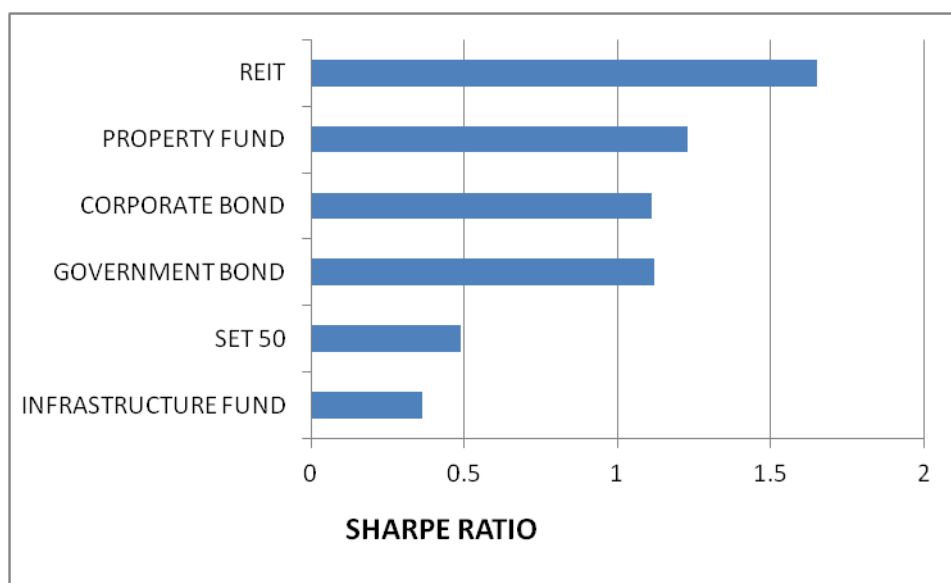
(หมายเหตุ อัตราผลตอบแทนที่คาดหวังเป็นการอ้างอิงจากค่าเฉลี่ยของอัตราผลตอบแทนที่เกิดขึ้นจริงจากฐานข้อมูล Reuters หรือจากแหล่งที่มาดังกล่าวโดยตรง ดังนี้ ข้อมูลด้านพันธบัตรรัฐบาลทั่วไป และหุ้นกู้เอกชนในระดับนำลงทุนมาจาก Thaima ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2559 สำหรับข้อมูลกองทุนรวมอสังหาริมทรัพย์ นำมาใช้ตั้งแต่มีการจัดตั้งดัชนีในปี พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2559 กองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์นำข้อมูลมาใช้ตั้งแต่มีการจัดตั้งในปี พ.ศ. 2557 ถึง พ.ศ. 2559 กองทุนโครงสร้างพื้นฐานใช้ข้อมูลตั้งแต่มีการจัดตั้งในปี พ.ศ. 2556 ถึง พ.ศ. 2559 ส่วนข้อมูลหุ้นสามัญในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย SET 50 นำข้อมูลมาจากฐานข้อมูล Reuters ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2559)

อย่างไรก็ตามพบว่ามิชชั่นเงินสำหรับความสัมพันธ์ดังกล่าวในส่วนของกองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐานซึ่งมีค่าวัดความเสี่ยงที่สูงแต่กลับให้อัตราผลตอบแทนที่ต่ำกว่าหลักทรัพย์อื่นๆ พันธบัตรรัฐบาลทั่วไป ซึ่งสมมติฐานของงานวิจัยนี้เป็นสินทรัพย์ที่ปราศจากความเสี่ยงหรือมีค่าวัดความเสี่ยงเป็นศูนย์ ดังนั้นหุ้นกู้เอกชนในระดับนำลงทุนจึงเป็นสินทรัพย์ที่มีผลตอบแทนและความเสี่ยงต่ำที่สุด ตามด้วยกองทุนรวมอสังหาริมทรัพย์ กองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ กองทุนโครงสร้างพื้นฐาน หุ้นสามัญในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย SET 50 เรียงลำดับ จากกราฟแสดงว่ามีการเรียงลำดับของอัตราผลตอบแทนเป็นไปในลักษณะทิศทางเดียวกับลำดับของความเสี่ยง ยกเว้นกองทุนโครงสร้างพื้นฐานซึ่งความเสี่ยงสูงในระดับระหว่างกองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ และหุ้นสามัญในตลาด SET แต่กลับให้อัตราผลตอบแทนต่ำสุด ซึ่งสาเหตุบางส่วน อาจเกิดจากกองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐานมีการก่อตั้งได้ไม่นานและเป็นช่วงที่ตลาดทุนให้ผลตอบแทนไม่ดี นอกจากนี้ยังประกอบด้วยกองทุนเพียง 5 ราย ทำให้มีการกระจายความเสี่ยงน้อยที่สุดในบรรดากลุ่มสินทรัพย์ประเภทที่มีการซื้อขายในตลาดหลักทรัพย์ ดังนั้นอัตราผลตอบแทนเฉลี่ยในช่วงดังกล่าวอาจไม่ใช่ที่เหมาะสมที่ใช้เป็นตัวแทนค่าอัตราผลตอบแทนที่นักลงทุนคาดหวัง

อย่างไรก็ตามหากใช้ Sharpe Ratio เพื่อหาอัตราผลตอบแทนส่วนชดเชยความเสี่ยงตามสมการของ Sharpe โดยใช้ผลตอบแทนที่ไม่มีความเสี่ยงจากอัตราผลตอบแทนรายวันเฉลี่ยในปี พ.ศ. 2559 ของพันธบัตรรัฐบาลอายุ 10 ปีชนิดไม่จ่ายดอกเบี้ยซึ่งสะท้อนถึงเศรษฐกิจล่าสุด ได้ค่าอัตราผลตอบแทนปราศจากความเสี่ยงที่ 2.71% และอัตราส่วน Sharpe Ratio ตามตารางข้างล่าง

การวิเคราะห์ Sharpe Ratios พบว่าเมื่ออิงผลจากตารางที่ 1 และกราฟในภาพที่ 2 แสดงอันดับ การลงทุนในกองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (Sharpe Ratio = 1.65) มากสุด จึงเป็นการลงทุนที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด นำลงทุนมากที่สุด เพราะให้ค่าชดเชยความเสี่ยงต่อหน่วยเท่ากับ 1.65 ตามด้วยการลงทุนในกองทุนรวมอสังหาริมทรัพย์ซึ่งมีค่า Sharpe Ratio รองลงมาที่ 1.23 พันธบัตรรัฐบาลทั่วไป (Sharpe Ratio = 1.12) หุ้นกู้เอกชนระดับนำลงทุน (Sharpe Ratio เท่ากับ 1.11) หุ้นสามัญในตลาด SET 50 (Sharpe Ratio = 0.49) และกองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐานที่มี Sharpe Ratio เท่ากับ 0.37 เท่านั้น

ดังนั้นการจัดลำดับหลักทรัพย์เมื่อเปรียบเทียบกับผลก่อนหน้าโดยพิจารณาความคุ้มค่าต่อความเสี่ยงประกอบส่งผลให้มีการเปลี่ยนลำดับความน่าสนใจของการลงทุนในหลักทรัพย์แต่ละประเภท หุ้นสามัญรายใหญ่ หรือ SET 50 กลับกลายเป็นการลงทุนที่น่าสนใจน้อย การลงทุนในพันธบัตรรัฐบาลทั่วไป และการลงทุนในหุ้นกู้เอกชนระดับนำลงทุนกลายเป็นการลงทุนที่น่าสนใจมากเป็นระดับกลาง ขณะที่การลงทุนใน REIT และการลงทุนในกองทุนรวมอสังหาริมทรัพย์ เป็นการลงทุนที่น่าสนใจอันดับต้นแทน

กราฟที่ 1 แสดง Sharpe Ratio ของหลักทรัพย์ประเภทต่างๆ

กลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy and Asset Allocation)

การจัดสรรการลงทุนโดยทั่วไปมักจัดสรรตามสัดส่วนมูลค่าของเงินทุน (Capital Allocation) เช่น การจัดสรรโดยมูลค่าหุ้นสามัญให้มีสัดส่วน 60% และมูลค่าพันธบัตร 40% อย่างไรก็ตาม การจัดสรรตามมูลค่าดังกล่าวไม่สามารถควบคุมระดับความเสี่ยงของพอร์ตโฟลิโอได้ โดยหุ้นสามัญอาจมีสัดส่วนความเสี่ยงสูงถึง 90% (แม้ว่าจะมีสัดส่วนตามมูลค่า 60%) ในขณะที่พันธบัตรอาจมีสัดส่วนความเสี่ยงเพียง 10% (แม้ว่าจะสัดส่วนตามมูลค่า 40%)

การจัดการพอร์ตการลงทุนโดยจัดสรรตามความเสี่ยงหรือ Risk Parity Portfolio จะทำให้นักลงทุนสามารถควบคุมระดับความเสี่ยงได้ในระดับที่ต้องการ โดยสัดส่วนการลงทุนในสินทรัพย์ต่างๆ จะถูกจัดสรรตามความเสี่ยง (ซึ่งวัดด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานหรือ Standard Deviation) โดย Risk Parity Portfolio ทำให้ประสิทธิภาพที่วัดโดย Sharpe Ratio อยู่ในระดับที่สูงกว่าและสามารถปรับตัวเพื่อรับสภาพตลาดหุ้นที่ตกต่ำ (Market Downturns) ได้ดีกว่าพอร์ตโฟลิโออื่นๆ ไป ซึ่งตามหลักการแล้ว พอร์ตโฟลิโอแบบ Risk Parity จะเป็นการสร้างพอร์ตโฟลิโอที่ผันผวนน้อยที่สุด (Minimum-variance Portfolio) โดยแต่ละสินทรัพย์ในพอร์ตโฟลิโอเช่น พันธบัตร หุ้นสามัญ อสังหาริมทรัพย์ ฯลฯ จะถูกจัดสรรให้มีความผันผวนโดยรวมในระดับที่คงที่

การสร้าง Risk Parity Portfolio สามารถทำได้หลายวิธี โดยวิธีหนึ่งนำเสนอโดย Anderson, Bianchi และ Goldberg ในปี ค.ศ. 2012 ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการวิจัยได้ดังต่อไปนี้ โดยวิธีหนึ่งสามารถทำได้โดยกระบวนการวิจัยต่อไปนี้

1. คำนวณอัตราผลตอบแทนต่อเดือนในตราสารทางการเงินแต่ละประเภท โดย ห้อตราผลตอบแทนถ่วงเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักอิงมูลค่าตลาด ณ ต้นเดือน ดังนี้

$$R_{a,t} = \sum_{i=1}^n W_{i,t-1} \times r_{i,t}$$

โดย $R_{a,t}$ คืออัตราผลตอบแทนต่อเดือน t ของตราสารทางการเงินประเภท a

$W_{i,t-1}$ คือมูลค่าตลาดของตราสาร i คิดเป็นร้อยละของมูลค่าตราสารประเภทเดียวกัน ณ เวลา $t-1$

$r_{i,t}$ คืออัตราผลตอบแทนต่อเดือน t ของตราสารทางการเงิน i ซึ่งอยู่กลุ่มตราสารทางการเงินประเภท a

2. คำนวณค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานจากอัตราผลตอบแทนจากการลงทุนในตราสารทางการเงินแต่ละประเภทดังนี้

$$\hat{\delta}_a = \sqrt{\frac{\sum_t^T (R_{a,t} - E(R_a))^2}{T - 1}}$$

โดย δ_a คือ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่คาดหวังของตราสารประเภท a

$E(R_a)$ คืออัตราผลตอบแทนที่คาดหวังของตราสารประเภท a คำนวณจากค่าเฉลี่ยของอัตราผลตอบแทนของตราสารประเภทดังกล่าว

3. คำนวณน้ำหนักการลงทุนใน Portfolio ที่จะสร้างขึ้น ดังนี้

$$W_a = k \hat{\delta}_a^{-1}$$

โดย

$$k = \frac{1}{\sum_a^N \hat{\delta}_a^{-1}}$$

4. คำนวณค่าอัตราผลตอบแทนของ Portfolio ดังนี้

$$R_p = \sum_a^N W_a \times E(R_a)$$

โดย R_p คืออัตราผลตอบแทนต่อเดือนของ Portfolio

W_a คือมูลค่าตลาดของตราสารประเภท a คิดเป็นร้อยละของมูลค่าตราสารทุกกลุ่มอิงวิธีคำนวณในข้อ 3

$E(R_a)$ คืออัตราผลตอบแทนต่อเดือน ของตราสารทางการเงินประเภท a

ทั้งนี้งานวิจัยนี้จะทำการจัดสรร Risk Parity Portfolio โดยใช้หลักทรัพย์หลัก 3 ประเภทคือหุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index Portfolio และหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ (Real Estate Securities) โดยจะใช้ PF, REIT และ IF เป็นตัวแทนของหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งผลตอบแทนที่คาดหวัง

จากการแบ่งพอร์ตโฟลิโอเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มประกอบด้วยหุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index เป็นหลัก และมีการลงทุนเพิ่มหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ตามประเภทที่แตกต่างกัน โดยพอร์ตโฟลิโอ 1 ประกอบด้วย หุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index และ กองทุนรวมอสังหาริมทรัพย์ (Property Fund) พอร์ตโฟลิโอ 2 ประกอบด้วย หุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index และ กองทุนทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (REIT) พอร์ตโฟลิโอ 3 ประกอบด้วย หุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index และ กองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Fund) และจัดสัดส่วนการลงทุนตามวิธีกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy and Asset Allocation) ได้พอร์ตโฟลิโอที่มีส่วนประสมของการลงทุน ตามตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2: แสดงสัดส่วนการลงทุนของพอร์ตโฟลิโอ 1 พอร์ตโฟลิโอ 2 พอร์ตโฟลิโอ 3 ซึ่งจัดตามวิธีกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy and Asset Allocation)

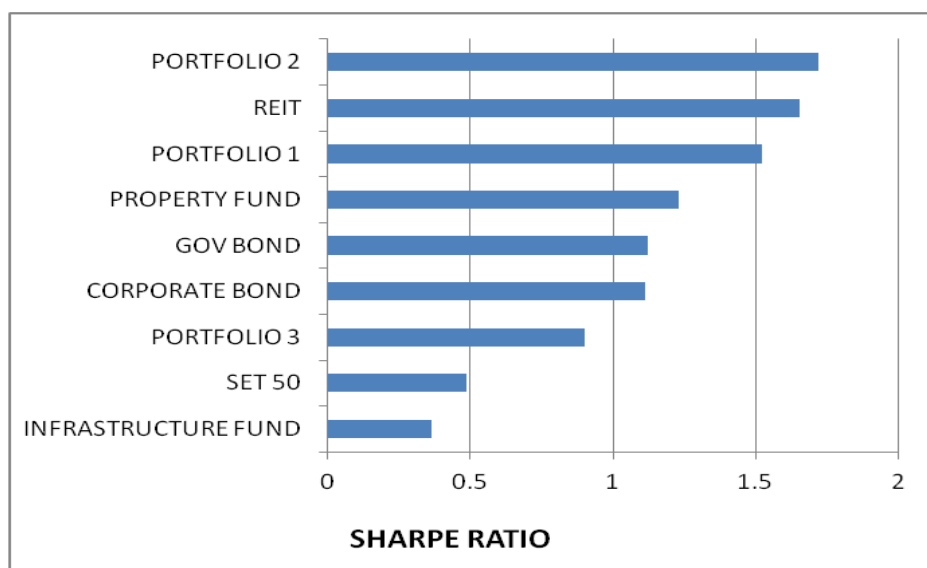
	พอร์ตโฟลิโอ 1		พอร์ตโฟลิโอ 2		พอร์ตโฟลิโอ 3	
	SD	สัดส่วน	SD	สัดส่วน	SD	สัดส่วน
หุ้นกู้เอกชนในระดับนำลงทุน	1.99%	75.6%	1.99%	76.47%	1.99%	81.00%
หลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์	8.52%	17.6%	9.11%	16.67%	13.72%	11.72%
หุ้นสามัญ ดัชนี SET 50	22.11%	6.8%	22.11%	6.87%	22.11%	7.27%
รวม	2.79%	100%	2.87%	100%	3.51%	100%

โดยจากการคำนวณได้ อัตราผลตอบแทนที่นักลงทุนคาดหวัง ค่าความเสี่ยงที่วัดโดยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ Sharpe Ratio ของพอร์ตโฟลิโอทั้ง 3 ได้รายงานในตารางที่ 3 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3: แสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยง อัตราผลตอบแทนที่นักลงทุนคาดหวังและ Sharpe Ratio ของพอร์ตโฟลิโอ 1 พอร์ตโฟลิโอ 2 และ พอร์ตโฟลิโอ 3 ซึ่งจัดตามวิธีกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy and Asset Allocation)

	พอร์ตโฟลิโอที่ 1	พอร์ตโฟลิโอที่ 2	พอร์ตโฟลิโอที่ 3
อัตราผลตอบแทนที่คาดหวัง	6.96%	7.65%	5.87%
ความเสี่ยงวัดด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	2.79%	2.87%	3.51%
Sharpe Ratio	1.52	1.72	0.9

ทั้งนี้หากเปรียบเทียบกับการลงทุนในหลักทรัพย์ตามประเภท ซึ่งประกอบด้วย พันธบัตรรัฐบาลทั่วไป หุ้นกู้เอกชนในระดับนำลงทุน กองทุนรวมอสังหาริมทรัพย์ กองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ กองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐาน และ หุ้นสามัญ SET 50 การลงทุนในพอร์ตซึ่งจัดตามวิธีกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy and Asset Allocation) เป็นการลงทุนที่ให้อัตราผลตอบแทนชดเชยความเสี่ยงที่น่าสนใจ โดยพอร์ตโฟลิโอที่ 2 อยู่ในอันดับดีที่สุด พอร์ตโฟลิโอที่ 1 อยู่ในอันดับที่ 3 ส่วนพอร์ตโฟลิโอที่ 3 แม้ว่าจะมีกองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐานซึ่งมีค่า Sharpe Ratio ที่ต่ำสุดด้วยก็ตาม แต่ก็สามารถเอาชนะการลงทุนในหุ้นสามัญ SET 50 ได้ โดยแสดงผลในกราฟที่ 3

กราฟที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบความคุ้มค่าต่อความเสี่ยงโดย Sharpe Ratio ของหลักทรัพย์ประเภทต่างๆ และ พอร์ตโฟลิโอต่างๆ

สรุป

ตราสารที่ถูกพัฒนาขึ้นมาใหม่ในตลาดหลักทรัพย์ไม่เพียงช่วยเพิ่มโอกาสในการระดมทุนแก่ผู้ประกอบการเพื่อนำมาใช้ในโครงการอื่น เป็นการต่อยอดการลงทุน ทำให้อุตสาหกรรมขยายตัวและเติบโตขึ้น นอกจากนี้เงินทุนที่ได้ก็มีต้นทุนที่เหมาะสม และไม่ได้สร้างภาระที่ต้องจ่ายเงินต้นหรือคืนหนี้สิน และยังทำให้นักลงทุนมีทางเลือกในการลงทุนให้เหมาะสมกับความต้องการของตนมากขึ้น ปัจจุบันมีตราสารใหม่ที่สำคัญและน่าสนใจคือ กองทุนอสังหาริมทรัพย์ (Property Fund: PF) ตราสารกองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (Real Estate Investment Trust: REIT) และ กองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Fund: IF) โดย PF, REIT และ IF จะลงทุนในอสังหาริมทรัพย์และโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อสร้างรายได้หลักจากการบริหารสินทรัพย์นั้น ซึ่งจะแปรสภาพเป็นเงินปันผลสำหรับนักลงทุนที่ค่อนข้างสม่ำเสมอมีความเสี่ยงไม่สูงมาก ซึ่งจะต้องจ่ายให้กับนักลงทุนไม่น้อยกว่า 90% ของกำไรสุทธิ นอกจากนี้ยังมีเงินคืนทุน เมื่อกองทรัสต์/กองทุนมีสภาพคล่องส่วนเกินและไม่มีแผนลงทุนเพิ่ม โดยกองทรัสต์/กองทุนสามารถลดทุนเพื่อจ่ายเงินให้ผู้ถือหน่วยได้ ตลอดจนกำไร/ขาดทุน จากการขายหน่วยลงทุน ซึ่งขึ้นกับราคาตลาด ณ ขณะที่ขายกองทุน

สำหรับนักลงทุน หลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์เช่น PF, IF และ REIT มีความเสี่ยงและผลตอบแทนที่คาดหวังอยู่ระหว่างหุ้นกู้และหุ้นสามัญ การจ่ายกระแสเงินสดต่อเนื่องสม่ำเสมอคาดเดาได้ และราคาที่ไม่ผันผวนมากทำให้คล้ายพันธบัตรรัฐบาล หรือหุ้นกู้ แต่เป็นการลงทุนที่มีความเสี่ยงสูงกว่า ลักษณะที่คล้ายกับหุ้นสามัญคือความเสี่ยงที่สูงกว่าหุ้นกู้และมีการซื้อขายในตลาดหลักทรัพย์แต่สภาพคล่องค่อนข้างต่ำ

ในทางปฏิบัติ พบว่าอัตราผลตอบแทนที่คาดหวังอิงข้อมูลในอดีต เป็นไปทิศทางเดียวกับความเสี่ยง ยกเว้น REIT ที่ให้ผลตอบแทนสูงแต่ความเสี่ยงต่ำ และ IF ซึ่งมีความเสี่ยงสูงแต่ผลตอบแทนต่ำ นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์ถึงความคุ้มค่าของอัตราผลตอบแทนชดเชยความเสี่ยง ด้วยวิธี Sharpe Ratio เพื่อวัดประสิทธิภาพของการลงทุน REIT ก็มียอดอันดับที่สี่ตามด้วย PF พันธบัตรรัฐบาลทั่วไป หุ้นกู้เอกชนในระดับน่าลงทุน หุ้นสามัญดัชนี SET50 และ IF

งานวิจัยนี้ยังแนะนำกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy) ซึ่งจะทำให้การลงทุนสามารถควบคุมระดับความเสี่ยงได้ในระดับที่ต้องการ โดยสัดส่วนการลงทุนในสินทรัพย์ต่างๆ จะถูกจัดสรรตามความเสี่ยง (ซึ่งวัดด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานหรือ Standard Deviation) โดย Risk Parity Portfolio ทำให้ประสิทธิภาพที่วัดโดย Sharpe Ratio อยู่ในระดับที่สูงกว่าและสามารถปรับตัวเพื่อรับสภาพตลาดหุ้นที่ตกต่ำ (Market Downturns) ได้ดีกว่าพอร์ตโฟลิโออื่นๆ ไป

นอกจากเรื่องอัตราผลตอบแทนชดเชยความเสี่ยงซึ่งทำให้หลักทรัพย์อสังหาริมทรัพย์ มีความน่าสนใจแล้ว วิธีการจัดพอร์ตกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยงด้วยหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ เป็นวิธีที่นักลงทุนควรให้ความสำคัญเพิ่มเติม เพราะช่วยให้บริหารความเสี่ยงของการลงทุนให้อยู่ระดับต่ำ

งานวิจัยนี้สร้าง Risk Parity Portfolio โดย Anderson, Bianchi และ Goldberg ในปี ค.ศ. 2012 ซึ่งหลักทรัพย์ที่มีความเสี่ยงต่ำจะมีสัดส่วนที่สูงในพอร์ตโฟลิโอ พบว่าวิธีการจัดพอร์ตกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยงด้วยหลักทรัพย์ที่อิงกับอสังหาริมทรัพย์ ไม่เพียงแต่ช่วยคุมความเสี่ยงไม่ให้สูงมาก ยังก่อให้เกิดอัตราผลตอบแทนชดเชยความเสี่ยงที่คุ้มค่า ทั้งนี้จากการจัดพอร์ตโฟลิโอเป็น 3 กลุ่ม คือ พอร์ตโฟลิโอ 1 ประกอบด้วย หุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index และ กองทุนรวมอสังหาริมทรัพย์ (Property Fund) พอร์ตโฟลิโอ 2 (ประกอบด้วย หุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index และ กองทุนทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (REIT)) พอร์ตโฟลิโอ 3 (ประกอบด้วย หุ้นกู้เอกชนในระดับที่น่าลงทุน (Corporate Bond – Investment Grade) หุ้นสามัญใน SET 50 Index และ กองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Fund) ด้วยสัดส่วนตามวิธีกลยุทธ์การจัดสรรการลงทุนตามความเสี่ยง (Risk Parity Strategy and Asset Allocation) ทำให้ได้อัตราชดเชยความเสี่ยงที่ดีขึ้น โดยพอร์ตโฟลิโอ 2 ให้ค่า Sharpe Ratio สูงสุด พอร์ตโฟลิโอ 3 ให้ผลตอบแทนอยู่อันดับ 3 และ พอร์ตโฟลิโอ 3 ซึ่งมีกองทุนโครงสร้างพื้นฐานซึ่งให้ผลตอบแทนชดเชยความเสี่ยงต่ำอยู่ด้วย ให้อัตราผลตอบแทนชดเชยความเสี่ยงต่อหน่วยดีกว่าผลตอบแทนของหุ้น SET 50 และ กองทุนรวมโครงสร้างพื้นฐาน

บรรณานุกรม

Anderson, R. M., Bianchi, S. W. and Goldberg, L. R. (2012), “Will My Risk Parity Strategy Outperform?,” Financial Analysts Journal, Volume 68, Number 6, CFA Institute.

Brueggeman, W. B. and Fisher, J. D. (2011), Real Estate Finance and Investments, 14 Edition, McGraw Hill/Irwin.

จิโรจน์ บุณศิริ และ เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์ (2556), กองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์, ธรรมสาร SET Newsletter, Vol. 03/2016, www.set.or.th

REIT ทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (2556),
www.set.or.th/th/products/listing/files/Brochure_REIT.pdf

อิทธิพลของความสอดคล้องภาพลักษณ์ต่อการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภค

ปิยะ งามเจริญมงคล¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยในครั้งนี้ศึกษาอิทธิพลของความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์ต่อการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภค โดยได้มีการพัฒนาวิธีการดำเนินงานวิจัยด้วยการวัดประเมินทางอ้อมแบบเปรียบเทียบมิติภาพลักษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสหสัมพันธ์ของตัวแปรสองกลุ่ม ผลการศึกษาวิจัยในภาพรวมพบว่าความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ในด้านลบนั้น มีบทบาทสำคัญต่อการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภคมากกว่าความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ในด้านบวก โดยอิทธิพลของความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์ในด้านต่างๆ นั้นขึ้นอยู่กับรูปแบบหรือสถานะการณ์ของการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภคนั่นเอง

¹ อาจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

บทนำ

การศึกษาความสัมพันธ์ด้านความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์นั้นถือว่าเป็นประเด็นที่อยู่ในความสนใจของนักวิจัยผู้บริโภคและนักการตลาดอย่างต่อเนื่อง (Escalas & Bettman, 2005; Fournier, 1998; Hogg, Banister, & Stephenson, 2009; Ngamcharoenmongkol, 2014; Ngamcharoenmongkol, 2016) เป็นที่ยอมรับกันว่าแบรนด์นั้นมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มการรับรู้คุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ที่นอกเหนือจากคุณลักษณะเฉพาะและคุณประโยชน์ทางด้านกายภาพ (Aaker, Benet-Martinez, & Garolera, 2001; Belk, 1988; Elliott, 1994; Ericksen, 1996; Hirschman & Holbrook, 1982; Levy, 1959; McCracken, 1986; Mick, 1986; Richins, 1994; Solomon, 1983) โดยผู้บริโภคนั้นไม่ได้ตัดสินใจเลือกที่จะซื้อและใช้แบรนด์ใดๆ เพียงเพราะประโยชน์ใช้สอยและคุณภาพของผลิตภัณฑ์เท่านั้น แต่ยังบริโภคความหมายเชิงสัญลักษณ์ (symbolic meanings) ที่สะท้อนจากภาพลักษณ์ของแบรนด์ดังกล่าวอีกด้วย (Elliott, 1997) งานวิจัยเชิงสำรวจในครั้งนี้มี ความมุ่งหมายที่จะทดสอบอิทธิพลของความสอดคล้องภาพลักษณ์ตัวตนและภาพลักษณ์แบรนด์ในด้านต่างๆ ต่อรูปแบบการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภค

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยผู้บริโภคในด้านภาพลักษณ์ของแบรนด์ที่ผ่านมาส่วนใหญ่ได้ศึกษาถึงการที่ผู้บริโภคแสดงออกถึงความเป็นตัวตนผ่านการประเมินและการตัดสินใจเลือกใช้แบรนด์ต่างๆ โดยที่เน้นไปในด้านของความสอดคล้อง (congruence) ระหว่างภาพลักษณ์ตัวตน (self-image) กับภาพลักษณ์ของแบรนด์ที่สะท้อนจากผู้ที่ใช้แบรนด์ดังกล่าว (brand user-image) (Sirgy, 1982)

งานวิจัยที่ดำเนินการในด้านนี้ถูกเรียกอย่างเป็นทางการว่า ความสอดคล้องของภาพลักษณ์ตัวตน (self-image congruence, self-image congruity, self-congruence, self-congruity) ความสอดคล้องของภาพลักษณ์ตัวตนและสินค้า (self-image/product-image congruence) ความสอดคล้องของภาพลักษณ์ (image congruence) สมมติฐานความสอดคล้องของภาพลักษณ์ (image congruence hypothesis) ความสอดคล้องของภาพลักษณ์ผู้ใช้ (user-image congruence) และรวมถึงความสอดคล้องของผู้บริโภคและแบรนด์ (consumer-brand congruence) (Govers & Schoormans, 2005; Hogg, Cox, & Keeling, 2000; Sirgy, 1982; Sirgy, 1985a) โดยรวมแล้วความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์นั้นเกี่ยวข้องกับกระบวนการเปรียบเทียบภาพลักษณ์ตัวตนของผู้บริโภคในด้านต่างๆ กับภาพลักษณ์ของแบรนด์ที่สะท้อนจากผู้ที่ใช้แบรนด์นั้นๆ (Sirgy & Su, 2000; Sirgy, Grewal, & Mangleburg, 2000)

ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา งานวิจัยส่วนใหญ่ในเรื่องความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์นั้น ได้มุ่งศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคในการเข้าถึงแบรนด์สินค้าและบริการ (approach behavior) ที่มีภาพลักษณ์เชิงบวกเป็นหลัก) brands with positive image) โดยใช้ภาพลักษณ์ตัวตนในหลากหลายมิติ ในกระบวนการเปรียบเทียบ ยกตัวอย่างเช่น ภาพลักษณ์ตัวตนที่แท้จริง (actual self-image) ภาพลักษณ์ตัวตนในอุดมคติ (ideal self-image) ภาพลักษณ์ตัวตนจากมุมมองของสังคม (social self-image) ภาพลักษณ์ตัวตนในอุดมคติจากมุมมองของสังคม (ideal social self-image) (Birdwell, 1968; Grubb & Hupp, 1968; Ibrahim & Najjar, 2007; Sirgy, Johar, Samli, & Claiborne, 1991)

ทฤษฎีความสอดคล้องของภาพลักษณ์นั้นได้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายและคาดการณ์พฤติกรรมของผู้บริโภคอย่างกว้างขวางในด้านต่างๆ ทั้งในช่วงพฤติกรรมก่อนการซื้อ (เช่น ทศนคติ ความชื่นชอบ และความตั้งใจจะซื้อ) และในช่วงพฤติกรรมหลังการซื้อ (เช่น ความพึงพอใจ ความยึดมั่น ความภักดี ความสัมพันธ์ที่มีต่อแบรนด์) ซึ่งงานวิจัยที่ผ่านมาเน้นครอบคลุมกรณีศึกษาในหลากหลายประเภทผลิตภัณฑ์ ทั้งในภาคการค้าปลีกและภาคการบริการ (Chang, 2001; Ekinici & Riley, 2003; Graeff, 1997; He & Mukherjee, 2007; Hogg et al., 2000; Jamal & Goode, 2001; Kressmann et al., 2006; Lee, 2004; Sirgy et al., 1997; Yim, Chan, & Hung, 2007) แต่อย่างไรก็ตามทฤษฎีเรื่องของความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์นั้น ยังคงมีประเด็นที่สำคัญที่ยังต้องมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ในเรื่องความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ต่อไป

ถึงแม้ว่าทฤษฎีความสอดคล้องภาพลักษณ์โดยรวมนั้น ได้รับการรับรองอย่างกว้างขวางในวรรณกรรม (Hogg et al., 2000; Hong & Zinkhan, 1995; Sirgy et al., 1997) ผลของงานวิจัยในส่วนของมิติหรือประเภทของความสอดคล้องภาพลักษณ์ที่เป็นตัวชี้วัดนั้นกับมีความแตกต่างกัน โดยผลการวิเคราะห์ในงานวิจัยระบุว่า ภาพลักษณ์ตัวตนที่แท้จริงมีความสอดคล้องกับภาพลักษณ์ตราสินค้ามากกว่าภาพลักษณ์ตัวตนในอุดมคติ (Belch & Landon, 1977; Ross, 1971; Stern, Bush, & Hair, 1977) ในขณะที่ผลการวิเคราะห์ในอีกหลายงานวิจัยกลับระบุว่าผู้บริโภคมีความยินดีที่จะซื้อผลิตภัณฑ์ที่มีภาพลักษณ์สอดคล้องกับภาพลักษณ์ที่ตนเองอยากจะเป็นมากกว่าผลิตภัณฑ์ที่มีภาพลักษณ์สอดคล้องกับภาพลักษณ์ที่ตนเองเป็นจริงๆ (Graeff, 1996a, 1996b; Helgeson & Supphellen, 2004; Hong & Zinkhan, 1995)

นอกจากนี้การทบทวนวรรณกรรมด้านความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์ยังพบว่า มีงานวิจัยเชิงปริมาณเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ได้ศึกษาความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ โดยใช้ทั้งภาพลักษณ์ตัวตนในด้านบวก (positive self-image) และภาพลักษณ์ตัวตนในด้านลบ (negative self-image) ซึ่งผลการวิจัยที่ผ่านมาพบว่าความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ในด้านลบมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ในด้านบวกเลย (Bosnjak & Brand, 2008; Bosnjak & Rudolph, 2008; Ngamcharoenmongkol & Hogg 2013)

ระเบียบวิธีการวิจัย

โดยทั่วไปแล้วความสอดคล้องของภาพลักษณ์นั้นสามารถวัดประเมินได้โดยการเปรียบเทียบระหว่างภาพลักษณ์ตัวตนของผู้บริโภค (consumer's self-image) กับภาพลักษณ์ของแบรนด์ที่สะท้อนจากภาพลักษณ์ของผู้ใช้แบรนด์นั้นๆ (brand user-image) (Grubb & Hupp, 1968)

การวิจัยในครั้งนี้มีวิธีการเก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์กลุ่มแบบมีโครงสร้างด้วยแบบสอบถาม (A Structured Interview in a Group Setting using Questionnaire Survey) ผู้สัมภาษณ์จะอ่านคำถามคำตอบจากแบบสอบถามตามลำดับ แทนที่จะเป็นการแจกแบบสอบถามให้ผู้ตอบแบบสอบถามอ่านและตอบคำถามด้วยตนเอง เพื่อที่จะมั่นใจได้ว่าผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนอยู่ในบริบท (context) เดียวกันในการตอบคำถาม ระยะเวลาการสัมภาษณ์ในแต่ละรอบนั้นอยู่ระหว่าง 30 ถึง 40 นาทีโดยประมาณ

การศึกษาในครั้งนี้ใช้การวัดประเมินด้วยวิธีการวัดทางอ้อมแบบเปรียบเทียบมิติภาพลักษณ์ (indirect with dimension-based approach) (Sirgy et al., 1997) โดยภาพลักษณ์ของผู้บริโภคในด้านต่างๆ และภาพลักษณ์ของแบรนด์จะถูกวัดประเมินแยกกัน และนำค่าของแต่ละส่วนมาเปรียบเทียบกับค่าความสอดคล้องของภาพลักษณ์ (หรือในอีกแง่หนึ่งก็คือการหาค่าความแตกต่างของภาพลักษณ์นั่นเอง)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือนักศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งถือว่ามีความเหมาะสมเมื่อคำนึงถึงปัจจัยในด้านต่างๆ ได้แก่ ความสำคัญและความเกี่ยวข้องของการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ (symbolic consumption) ที่มีต่อกลุ่มประชากรวัย (เยาว์ (Elliott & Wattanasuwan, 1998; Piacentini & Mailer, 2004) ความสามารถในการนำไปเปรียบเทียบกับงานศึกษาวิจัยที่ผ่านมาที่ใช้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาเหมือนกัน (Ekinci & Riley, 2003; Enis, Cox, & Stafford, 1972; He & Mukherjee, 2007; Jamal & Al-Marri, 2007; Markus & Nurius, 1986; Martin & Bellizzi, 1982; Ogilvie, 1987) รวมถึงการพิจารณาถึงความสมเหตุสมผลในทางปฏิบัติอื่นๆ เช่น การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง เวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัย และข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ

โดยในส่วนของขนาดกลุ่มตัวอย่างนั้นถูกกำหนดด้วยวิธีการเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่ผ่านมา (similar or comparable studies) (Hair, Bush, & Ortinau, 2003; Sudman & Blair, 1998; Tull & Hawkins, 1993) จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่างานวิจัยที่ใช้วิธีการวัดประเมินแบบเดียวกันนั้น (indirect with dimension-based approach) มีขนาดกลุ่มตัวอย่างไม่เกิน 300 ตัวอย่าง (Beerli, Diaz, & Martin, 2004; Ericksen, 1996; Ericksen & Sirgy, 1992; Graeff, 1996a; Malhotra, 1988; Martin & Bellizzi, 1982; Mehta, 1999; Quester, Karunaratna, & Goh, 2000; Sirgy, 1985b) ดังนั้นขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำจำนวน 300 ตัวอย่างถือว่าเพียงพอสำหรับงานศึกษาวิจัยในครั้งนี้

การอภิปรายและสรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยในภาพรวมแสดงให้เห็นว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างความสอดคล้องภาพลักษณ์และการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภค โดยความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ในด้านลบนั้น (negative self-image congruence) มีบทบาทสำคัญต่อการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภคมากกว่าความสอดคล้องภาพลักษณ์ของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ในด้านบวก (positive self-image congruence) ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสหสัมพันธ์ (canonical correlation analysis) พบว่าแบรนด์จะถูกประเมินไปในทางที่ดี ทั้งในส่วนของทัศนคติ ความชื่นชอบ และความตั้งใจจะซื้อ ตราบเท่าที่ภาพลักษณ์ของแบรนด์ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับภาพลักษณ์ตัวตนในด้านลบของผู้บริโภค

นอกจากนี้เมื่อดูที่รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างความสอดคล้องภาพลักษณ์และการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภคจะพบว่า ความสอดคล้องภาพลักษณ์ตัวตนที่แท้จริงของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ (actual self-image congruence) มีความเกี่ยวพันกันเป็นอย่างมากกับความตั้งใจจะซื้อ ในทางกลับกันความสอดคล้องภาพลักษณ์ตัวตนที่ไม่ต้องการของผู้บริโภคที่มีต่อแบรนด์ (negative self-image congruence) มีความเกี่ยวพันกันเป็นอย่างมากกับทัศนคติ และความชื่นชอบ โดยรูปแบบของความสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของความสอดคล้องภาพลักษณ์ระหว่างผู้บริโภคและแบรนด์ในด้านต่างๆ นั้นขึ้นอยู่กับรูปแบบหรือสถานะการณ์ของการประเมินแบรนด์ของผู้บริโภคว่าเป็นการตัดสินใจแบบการเลือก (choice-type decision) หรือการตัดสินใจแบบการประเมิน (judgment-type decision) นั่นเอง

บรรณานุกรม

- Aaker, J. L., Benet-Martinez, V., & Garolera, J. (2001). Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 492-508.
- Beerli, A., Diaz, G., & Martin, J. D. (2004). The Behavioural Consequences of Self-Congruency in Volunteers. *International Journal of Nonprofit & Voluntary Sector Marketing*, 9, 28-48.
- Belch, G. E. & Landon, E. L. (1977). Discriminant Validity of a Product-Anchored Self-Concept Measure. *Journal of Marketing Research*, 14, 252-256.
- Belk, R. W. (1988). Possessions and the Extended Self. *Journal of Consumer Research*, 15, 139-168.
- Birdwell, A. E. (1968), "Study of Influence of Image Congruence on Consumer Choice," *Journal of Business*, 41 (1), 76-88.
- Bosnjak, M. & Brand, C. (2008). The Impact of Undesired Self-Image Congruence on Consumption-Related Attitudes and Intentions. *International Journal of Management*, 25, 673-683.
- Bosnjak, M. & Rudolph, N. (2008). Undesired Self-Image Congruence in a Low-Involvement Product Context. *European Journal of Marketing*, 42, 702-712.
- Chang, C. (2001), "The Impacts of Personality Differences on Product Evaluations," *Advances in Consumer Research*, 28, 26-33.
- Ekinci, Y. & Riley, M. (2003), "An Investigation of Self-Concept: Actual and Ideal Self-Congruence Compared in the Context of Service Evaluation," *Journal of Retailing and Consumer Services*, 10, 201-214.
- Elliott, R. (1994). Exploring the Symbolic Meaning of Brands. *British Journal of Management*, Special Issue, 5, 13-19.
- Elliott, R. (1997), "Existential Consumption and Irrational Desire," *European Journal of Marketing*, 31 (3/4), 285-296.
- Elliott, R. & Wattanasuwan, K. (1998), "Brands as Symbolic Resources for the Construction of Identity," *International Journal of Advertising*, 17 (2), 131-145.
- Enis, B. M., Cox, K. K., & Stafford, J. E. (1972), "Students as Subjects in Consumer Behaviour Experiments," *Journal of Marketing Research*, 9 (1), 72-74.
- Ericksen, M. K. (1996). Using Self-Congruity and Ideal Congruity to Predict Purchase Intention: A European Perspective. *Journal of Euromarketing*, 6, 41-56.
- Ericksen, M. K. & Sirgy, M. J. (1992). Employed Females Clothing Preference, Self-Image Congruence, and Career Anchorage. *Journal of Applied Social Psychology*, 22, 408-422.
- Escalas, J. E. & Bettman, J. R. (2005), "Self-Construal, Reference Groups, and Brand Meaning," *Journal of Consumer Research*, 32 (3), 378-389.

- Fournier, S. (1998), "Consumers and Their Brands: Developing Relationship Theory in Consumer Research," *Journal of Consumer Research*, 24 (4), 343.
- Govers, R. C. M. & Schoormans, J. P. L. (2005), "Product Personality and Its Influence on Consumer Preference," *Journal of Consumer Marketing*, 22 (4), 189-197.
- Graeff, T. R. (1996a). Image Congruence Effects on Product Evaluations: The Role of Self-Monitoring and Public/Private Consumption. *Psychology & Marketing*, 13, 481-499.
- Graeff, T. R. (1996b). Using Promotional Messages to Manage the Effects of Brand and Self-Image on Brand Evaluations. *Journal of Consumer Marketing*, 13, 2-18.
- Graeff, T. R. (1997), "Consumption Situations and the Effects of Brand Image on Consumers' Brand Evaluations," *Psychology & Marketing*, 14 (1), 49-70.
- Grubb, E. L. & Hupp, G. (1968), "Perception of Self, Generalised Stereotypes, and Brand Selection," *Journal of Marketing Research*, 5 (1), 58-63.
- Hair, J. F., Bush, R. P., & Ortinau, D. J. (2003), *Marketing Research: Within a Changing Information Environment*, 2nd ed., New York: McGraw-Hill/Irwin.
- He, H. & Mukherjee, A. (2007), "I Am, Ergo I Shop: Does Store Image Congruity Explain Shopping Behaviour of Chinese Consumers?" *Journal of Marketing Management*, 23 (5-6), 443-460.
- Helgeson, J. G. & Supphellen, M. (2004), "A Conceptual and Measurement Comparison of Self-Congruity and Brand Personality," *International Journal of Market Research*, 46 (2), 205-233.
- Hirschman, E. C. & Holbrook, M. B. (1982). Hedonic Consumption: Emerging Concepts, Methods and Propositions. *Journal of Marketing*, 46, 92-101.
- Hogg, Margaret K., Banister, E. N., & Christopher A. Stephenson (2009), "Mapping Symbolic (Anti-) Consumption," *Journal of Business Research*, 62 (February), 148-59.
- Hogg, M. K., Cox, A. J., & Keeling, K. (2000), "The Impact of Self-Monitoring on Image Congruence and Product/Brand Evaluation," *European Journal of Marketing*, 34 (5/6), 641-666.
- Hong, J. W. & Zinkhan, G. M. (1995). Self-Concept and Advertising Effectiveness: The Influence of Congruency, Conspicuousness, and Response-Mode. *Psychology & Marketing*, 12, 53-77.
- Ibrahim, H. & Najjar, F. (2007), "A Multi-Dimensional Approach to Analyzing the Effect of Self Congruity on Shopper's Retail Store Behaviour," *Innovative Marketing*, 3 (3), 54-68.
- Jamal, A. & Al-Marri, M. (2007), "Exploring the Effect of Self-image Congruence and Brand Preference on Satisfaction: The Role of Expertise," *Journal of Marketing Management*, 23 (7-8), 613-629.
- Jamal, A. & Goode, M. M. H. (2001), "Consumers and Brands: A Study of the Impact of Self-Image Congruence on Brand Preference and Satisfaction," *Marketing Intelligence & Planning*, 19 (7), 482-492.

- Kressmann, F., Sirgy, M. J., Herrmann, A., Huber, F., Huber, S., & Lee, D. (2006), "Direct and Indirect Effects of Self-Image Congruence on Brand Loyalty," *Journal of Business Research*, 59 (9), 955-964.
- Lee, D. (2004), "Image Congruence and Attitudes towards Private Brands," *Advances in Consumer Research*, 31, 435-450.
- Levy, S. J. (1959), "Symbols for Sale," *Harvard Business Review*, 37 (4), 117-124.
- Malhotra, N. K. (1988). Self-Concept and Product Choice: An Integrated Perspective. *Journal of Economic Psychology*, 9, 1-28.
- Markus, H. & Nurius, P. (1986), "Possible Selves," *American Psychologist*, 41 (9), 954-969.
- Martin, W. S. & Bellizzi, J. (1982), "An Analysis of Congruous Relationships between Self-Images and Product Images," *Journal of the Academy of Marketing Science*, 10 (4), 473-489.
- McCracken, G. (1986). Culture and Consumption: A Theoretical Account of the Structure and Movement of the Cultural Meaning of Consumer Goods. *Journal of Consumer Research*, 13, 71-84.
- Mehta, A. (1999). Using Self-Concept to Assess Advertising Effectiveness. *Journal of Advertising Research*, 39, 81-89.
- Mick, D. G. (1986). Consumer Research and Semiotics: Exploring the Morphology of Signs, Symbols, and Significance. *Journal of Consumer Research*, 13, 196-213.
- Ngamcharoenmongkol, P. (2014), "Consumers and their Brands: A Consumer-Brand Imagery Perspective," In 48th NIDA Anniversary Annual Conference – Toward ASEAN Development Administration, Bangkok, April, 2014.
- Ngamcharoenmongkol, P. (2016), "Developing Sustainable Consumer-Brand Relationships," In 50th NIDA Anniversary Annual Conference – NIDA's Legacy: A 5-Decade Focus on Sustainable Development, Bangkok, April, 2016.
- Ngamcharoenmongkol, P. & Hogg, M. (2013). Consumer-Brand Congruence: Identifying and Measuring Positively and Negatively Valued Brands. In Consumer-Brand Relationships Conference, Boston, MA, 2013.
- Ogilvie, D. M. (1987), "The Undesired Self: A Neglected Variable in Personality Research," *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 379-385.
- Piacentini, M. & Mailer, G. (2004), "Symbolic Consumption in Teenagers' Clothing Choices," *Journal of Consumer Behaviour*, 3 (3), 251-262.
- Quester, P. G., Karunaratna, A., & Goh, L. K. (2000). Self-Congruity and Product Evaluation: A Cross-Cultural Study. *Journal of Consumer Marketing*, 17, 525-537.
- Richins, M. L. (1994). Valuing Things: The Public and Private Meanings of Possessions. *Journal of Consumer Research*, 21, 504-521.
- Ross, I. (1971). Self-Concept and Brand Preference. *Journal of Business*, 44, 38-50.

- Sirgy, M. J. (1982), "Self-Concept in Consumer Behaviour: A Critical Review," *Journal of Consumer Research*, 9 (3), 287-300.
- Sirgy, M. J. (1985a), "Self-Image/Product-Image Congruity and Consumer Decision-Making," *International Journal of Management*, 2 (4), 49-63.
- Sirgy, M. J. (1985b). Using Self-Congruity and Ideal Congruity to Predict Purchase Motivation. *Journal of Business Research*, 13, 195-206.
- Sirgy, M. J. & Su, C. (2000), "Destination Image, Self-Congruity, and Travel Behaviour: Toward an Integrative Model," *Journal of Travel Research*, 38 (4), 340-352.
- Sirgy, M. J., Grewal, D., & Mangleburg, T. F. (2000), "Retail Environment, Self-Congruity, and Retail Patronage: An Integrative Model and a Research Agenda," *Journal of Business Research*, 49 (2), 127-138.
- Sirgy, M. J., Grewal, D., Mangleburg, T. F., Park, J., Chon, K. S., Claiborne, C. B., Johar, J. S., & Berkman, H. (1997), "Assessing the Predictive Validity of Two Methods of Measuring Self-Image Congruence," *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25 (3), 229-241.
- Sirgy, M. J., Johar, J. S., Samli, A. C., & Claiborne, C. B. (1991), "Self-Congruity versus Functional Congruity: Predictors of Consumer Behaviour," *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19 (4), 363-375.
- Solomon, M. R. (1983), "The Role of Products as Social Stimuli: A Symbolic Interactionism Perspective," *Journal of Consumer Research*, 10 (3), 319.
- Stern, B. L., Bush, R. F., & Hair, J. F. (1977). The Self-Image-Store Image Matching Process: An Empirical Test. *Journal of Business*, 50, 63-69.
- Sudman, S. & Blair, E. (1998), *Marketing Research: A Problem Solving Approach*, London: McGraw-Hill.
- Tull, D. S. & Hawkins, D. I. (1993), *Marketing Research: Measurement & Method*, 6th ed., New York: Macmillan Publishing Company.
- Yim, C. K., Chan, K. W., & Hung, K. (2007), "Multiple Reference Effects in Service Evaluations: Roles of Alternative Attractiveness and Self-image Congruity," *Journal of Retailing*, 83 (1), 147-157.

Sustainable Operations in Multi-Channel Environment

Thunyarat (Bam) Amornpetchkul¹

Abstract

The development and expansion of online retailing, while offering a whole new level of convenience, raises some concerns regarding the environmental impact caused by packaging and shipping of online orders. This paper discusses and compares the environmental impact in the three key areas of activities: store operations, transportation, and packaging, in three settings of retailing: in-store, online, and multi-channel retailing. Case studies of environmental-conscious retailers are analyzed together with other anecdotal observations. Based on the findings, recommendations on how to make multi-channel shopping more environmentally friendly are provided.

Key words: *environmental impact, sustainable operations, multi-channel retailing*

¹ NIDA Business School e-mail: thunyarat.a@nida.ac.th

Introduction

Online shopping has become a common practice in households for over a decade now. There is no doubt that the ability to browse for items on the Internet, place an order, and have it directly shipped to one's home offers a great deal of convenience to customers. An obvious drawback from the customers' perspective of online shopping is that they cannot see or touch the items before making purchase decisions. But if the customers have bought and used the items previously, then such a problem does not exist for online shopping anymore. Furthermore, a large number of stores these days operate in both the online and offline channels, often known as "multi-channel retailers." These retailers offer customers even more options to shop for what they want, translating directly to more revenues generated. Logistically speaking, however, multi-channel operations are challenging. Multi-channel retailers not only need to make decisions on where and how much to stock their products, but also which means of transportation and which routes to use to deliver products to the customers in each channel.

Many customers enjoy the convenience and flexibility from online shopping so much that they often do not think about the environmental impact caused by their shopping behavior. It is not difficult to see why there have been movements related to this issue that online shopping generates a large amount of waste, mainly resulting from packaging, every year. Additionally, it is not clear-cut whether the amount of transportation required to fulfill online orders is actually less than that generated by a typical shopping trip to a local store.

Another area to consider when attempting to quantify and compare the environmental impact from businesses is operational activities directly related to the production of items. As many businesses have already become aware of, the selection of raw materials, suppliers, and even how their employees commute to work, can be an important determinants on the level of resulting environmental impact.

In this paper, a set of operational strategies in different shopping scenarios will be discussed, with a focus on comparing the level of environmental impact generated under each scenario. In particular, several case studies of companies active in the area of sustainable operations as well as some previous studies on relevant topics will be analyzed. At the end, a number of recommended solutions towards more sustainable operations will be proposed.

Operations and Environmental Impact

Almost every step since the production until the delivery of an item to a customer, from upstream to downstream supply chain, can contribute to energy consumption and carbon footprint, which are two of the key measures on environmental impact. Recognizing the limited resources needed to generate energy and the worsen global warming situation caused by emission of green-house gases (GHG), many companies started initiatives to address the environmental issues related to their operations. Recreational Equipment, Inc., often known as REI, the largest American consumer cooperative and one of most popular manufacturers of outdoor gears, releases its annual stewardship reports which also detail the energy usage and GHG emissions involved in their operations, compared to that of the previous year. To keep the level of its energy consumption low, REI increases its renewable energy sourcing and cuts down on the usage of natural gas. In terms of GHG emissions, REI breaks down the emissions according to the sources: employee commuting, product transportation, corporate travel, direct fulfillment, natural gas, and other sources. Among these, the top two sources in 2015 were employee commuting (34.7%) and product transportation (29.1%), respectively. (Recreational Equipment, Inc, 2016)

With the objectives of comparing the environmental impact caused by operations in the online, offline, and multi-channel settings, this paper will mainly discuss the energy consumption and GHG emissions resulting from three types of activities: store operations, transportation, and packaging.

Store operations: This type of activities is broadly defined to cover key day-to-day activities occurring at a retail store, a warehouse, or a distribution center, as part of the process to deliver products to end consumers. To operate a brick-and-mortar store, many resources are needed to keep the products in a good condition and facilitate the sales generated from arriving customers. For a warehouse or a distribution center, key activities may include sorting and storing. Energy consumption can result from lighting, refrigerating, audio/video systems, signs, computer usage, and in-store or in-warehouse equipment for the movement or replenishment of products. GHG emissions can come from commuting between home and workplace of store employees, work-related travels of store employees, transportation of store furniture or office products, and waste disposal processes.

Transportation: For this type of activities, only transportation related to the movement of products will be considered. Transportation related to the movement of employees or other not-for-sale products would be considered under the category of store operations. Hence, transportation activities that cause energy consumption and GHG emissions mainly include delivery of products from manufacturers to distribution centers and/or middle distributors and/or retail stores and/or customers' homes.

Packaging: This type of activities refers to how the products are packaged and delivered to end consumers. For an in-store setting, this would be mainly bagging or wrapping. However, for an online setting, packaging needs to be more secured for the products to be moved through different stages along the delivery route by potentially several types of vehicles. Shipping packages for online orders typically include different sizes of envelopes and boxes, and sometimes with air bubbles for fragile items.

Online vs. Offline Shopping

To compare the environmental impact caused by a traditional offline shopping and an online shopping, let us consider all the activities that need to take place and all the resources that will be used from beginning to ending of a shopping of an item by a customer. We will focus, however, on the three types of activities discussed in the previous section.

In terms of store operations, it is obvious that an offline shopping requires more energy consumption and results in a higher level of GHG emission due to its addition of a brick-and-mortar retail store to the warehouses and distribution centers, which are necessary for the delivery of the product from the manufacture to the consumer anyway. Hence, in this aspect, an online shopping wins over an offline shopping.

On the transportation dimension, however, it is not immediate which setting would do better. Since the transportation of the product from the manufacturer to the warehouse or distribution center, right before a retail store, needs to be incurred under both settings, we will only discuss the transportation occurring after that. In an offline setting, the transportation involved would be the transportation that a customer takes from home to a retail store, and then back to home. The level of environmental impact this would cause depends largely on the means of transportation that the customer chooses, how far the store is from home, and also how many items the customer purchases each time. For example, if the customer drives a long distance to a store just to get one or two items, then it would be expected that such a trip is worse on the environment compared to if the one or two items are bought online and shipped together with other items bought by the customer's neighbors.

In fact, there have been several studies comparing the level of carbon emissions from online shopping and offline shopping. One study collected data from a brick-and-click clothing retailer in Germany. The researchers reported that when the distance between customers' houses and a retail store was less than 14 km, then in-store shopping emitted a slightly lower amount of carbon dioxide than online shopping did (73.8g vs. 77.9 g of the gas). However, for a longer distance, the carbon footprints resulting from online shopping remained at about the same level whereas the carbon footprints generated by in-store shopping dramatically increased with the distance. For example, if a customer has to travel as far as 100 km to a retail store, then the amount of carbon dioxide released would be as high as 451.4g. (De Chant, 2013) In another study conducted in the UK and focusing on non-food items, researchers found that even after taking into account various parameters, including means of transportation to a retail store, the frequency items were returned, possible missed deliveries, online shopping was better than in-store shopping in most realistic cases. For

example, if a customer drives to a store, then he or she needs to buy as many as 24 items to make the carbon footprint per item the same as if it is bought online. If the customer takes a bus to the store, then he or she needs to buy at least eight items. The key explanation why online shopping tends to be more environmental-friendly than in-store shopping, in terms of transportation, mainly comes from the economies of scale and optimal route planning these logistics companies serving online stores can achieve. For expedited online orders, however, the deliveries will trade economies of scale for speed, resulting in a higher level of carbon footprint.

When considering the environmental impact arising from packaging, however, it is quite clear that online shopping is doing worse than in-store shopping. Packing has been one of the areas where concerns on the environmental impact coming from online shopping have been raised the most. After placing several online orders and receiving multiple deliveries, many customers start realizing how much waste, in terms of boxes, bags, foam cushion, and air bubbles, they have generated. A number of customers are aware of the issue and try to make their voice heard by online retailers when they see wasteful packaging on their orders, e.g. big boxes for small items. In response to this, Don Fullerton, a professor of finance at the University of Illinois, proposed a solution where retailers would be held responsible for taking back their packaging, so that they would be incentivized to utilize more environmental-friendly packaging. This proposal was, however, disagreed by Betsy Steiner, executive director for the Alliance of Foam Packaging Recyclers. She pointed out that there is little financial incentive from the recycling industry to recycle foam and bubble wrap since these materials are very light, but the profit from recycling is typically based on the price per ton the recycled materials can be sold. Furthermore, the raw material for plastic is very cheap, leaving little value for plastic recycling. (Scher, 2017)

Table 1 summarizes the comparison of the environmental impact on the three areas of operations in the online vs. offline setting.

Areas of Operations	Environmental Impact	
	In-Store Shopping	Online Shopping
Store operations	High	Low
Transportation	Medium to high, depending on means of transportation and the number of items bought each time	Medium to high, depending on the speed of delivery
Packaging	Low	High

Table 1: Environmental impact of in-store vs. online shopping

Brick-and-Click Scenario

With the shift of market to the online channel, many retailers now sell their products through websites in addition to their conventional brick-and-mortar stores. These multi-channel retailers are often known as brick-and-click retailers. While the proportion of sales made through the online channels of most brick-and-click retailers is still less than 10%, the growth rate of the online sales could exceed that of the offline sales.

Several options of delivery are offered by brick-and-click stores when a customer places an online order. The most conventional option is the same as what is offered by an online-only store – ship from a warehouse or distribution center to home. However, given the existence of stores in various locations, many brick-and-click retailers utilize their physical stores as a distribution center and sometimes ship online orders to customers from a local store. This strategy is known as “ship from store.” The retail giant Macy’s is an adopter of such a strategy. To allow customers to save on shipping costs and sometimes shorten the lead time, several retailers offer “buy online, pick up in-store” as another option for online customers. For this option, customers can place their orders online and pick an option to come to a local store of their choice to pick up the orders when they are available, often without having to pay any shipping or handling fees. Another variation of this option is to allow online customers to pick up their orders from a local post office (e.g. USPS in the US) or shipping companies’ offices (e.g. FedEx or UPS).

The environmental impact from the “ship from store” strategy should be similar to that of the conventional shipping by an online retailer, but should be somewhat more efficient on the transportation aspect due to the shorter distances between local stores and customers’ homes. The operations of the stores where the packages are shipped from are of course costlier than that of a warehouse or distribution centers. However, we can consider this strategy by itself to utilize physical stores, that need to be there anyway, as distribution centers at even better locations.

The “buy online, pick up in store” strategy is a hybrid between the traditional online shipping and in-store shopping. If the items ordered by customers are already at the local stores specified as the pick-up locations of the customers, then the environmental impact caused by this strategy should be about the same as that caused by an in-store shopping. However, if the items need to be shipped from a warehouse or distribution center, separately from the regular replenishment, then the environmental impact caused by this strategy could be almost as much as the combined impact from both online and in-store shopping. Taking the retailers’ cost incentives into consideration, we believe such inefficiencies of separate shipping are not likely to occur. In most cases, if not all, retailers offering the “buy online, pick up in store” options will ship online orders to local stores together with other items that need to be delivered to the stores (e.g. for in-store sales) anyway. In this case, the environmental impact of doing so is just the same as that of in-store shopping.

Table 2 summarizes the comparison of the environmental impact on the three areas of operations from the “ship from store” and “buy online, pick up in store” strategies.

Areas of Operations	Environmental Impact	
	Ship from Store	Buy Online, Pick up in Store
Store operations	High	High
Transportation	Low to medium, depending on the speed of delivery	Medium to high, depending on means of transportation and the number of items bought each time
Packaging	High	Low

Table 2: Environmental impact of multi-channel shopping

Going Green: Case Studies

There have been initiatives to address environmental impact generated by shipping orders from some retailers. Most of these initiatives involve customers' supports in the process.

As one of the largest e-tailers in the world, Amazon has always been questioned on its responsibility on the carbon footprints generated by its operations – in particular, shipping of millions of orders each day. To address its environmental impact and along the same line with its cost reduction initiatives, Amazon has been improving its shipping route optimization continuously. However, it realized that when shipping cost and speed also matter to their customers, it is sometimes not possible to minimize the carbon footprints its shipping contributes to the environment. Hence, it started a new initiative to get customers involved with the decisions to reduce the environmental impact in the shipping process. In October 2010, Amazon was granted a patent for “Environmentally conscious electronic transactions.” Under the scope of this patent, customers will be given a choice to pay more for a more environmentally-friendly shipping option, which might be slower but will be manufactured using alternative energy, combined with other items in one box, packed in low-carbon packaging, and shipped via low-carbon means of transportation. Furthermore, the patent discussed the possibility of letting customers buy carbon credits to offset the carbon footprints generated by the packaging and shipping of their purchases. (Engleman, 2010)

Another company quite proactive in reducing the environmental impact of their shipping activities is Gaiam, a manufacturer of yoga and fitness products. Partnering with The Conservation Fund, Gaiam launched the “Go Zero” sustainable shipping program, where online customers have an option at check out to add a small donation that goes directly to planting of trees to offset the amount of carbon dioxide that would be generated from the shipping of their purchases. Gaiam also started selling “The Gift of Zero,” which are gift certificates where the buyers purchase trees to be planted in the gift recipients' names. Within a few months after the program was launched in June 2006, more than 10,000 trees had been purchased, which would fill 33.5 acres of forests and capture more than 13,372 tons of carbon dioxide over the next 100 years. (Gaiam, Inc., 2006)

Recommendations

Taking the key operational activities involved with a transaction into account, the type of transaction that would use the least amount of energy and contribute the least amount of carbon footprints into the environment should be the most traditional way of shopping, where customers walk (or bike or take clean-energy transportation) to a nearby store to make their purchases – just like how it happened hundreds of years back. This is, however, no longer how people live their lives these days. With the ease of getting information, many customers make their purchase decisions based on prices, availability, and functionality, rather than just the distance. For example, a customer can do a quick price comparison of an item across all the stores, both local and online, and pick to buy from the cheapest place, which might not be the closest place to where he or she lives. Hence, the most environmental-friendly and traditional way of shopping is not likely to be many customers' preferred choices unless there is a revolution on city planning to strategically place stores and residential areas in convenient commuting distance, and a centralized pricing and product assortment to make people indifferent between purchasing from nearby and far-away store.

If visiting a store in an environmental-friendly manner is not always an option, then it might be a good idea to replace some store visits with online purchases. As discussed earlier, online shopping typically generates less environmental impact than offline shopping does. This result assumes a complete replacement of a store visit with an online transaction, and does not consider a potentially negative impact on the environment coming from the fact that people tend to drive more to do something else when they save their time from online shopping. In reality, there are customers who first visit a store to look at the item they are interested in, and then place an order for the item online. Doing so would actually double the environmental impact. Ideally, there should be limited stock of items that customers can purchase online. This would include, for instance, items that first-time buyers might need to try on (e.g. clothing, cosmetics, food). Repeated customers should be encouraged to make their purchases online. This would reduce the amount of inventory needed to be stocked at physical stores, and would eventually reduce the number of stores to be operated.

In the meantime, when it is not possible to significantly reduce the number of stores and their stock levels yet, multi-channel strategies like “ship from store” and “buy online, pick up in store,” if carried out well, can help reduce the environmental impact by utilizing the existence of stores in serving online customers.

The implementation of such a program to let customers pay extra to reduce the environmental impact of their purchases might only work to some extent. Since these programs rely upon the environmental consciousness of customers, it could only attract a subset of customers, which might not be a big proportion. Fundamentally, customers are price and convenience sensitive. They might be willing to pay more for increased convenience, or pay less for reduced convenience. However, expecting customers to pay more for less convenience (e.g. Amazon's program) is a little far-fetched. To increase the effectiveness of such a program, either the green shipping needs to be made cheaper, or if it is going to be more expensive, it needs to offer more value to customers than just the self-fulfillment for being green.

Conclusion

This paper discusses the environmental impact of key operational activities in different shopping scenarios: in-store, online, and multi-channel shopping. Overall, online shopping seems to be better than in-store shopping when customers drive to stores to buy just a few items each time. However, if the shipping of online orders is done inefficiently (e.g. using inappropriate packaging, dividing one order into multiple shipments), then online shopping is not necessarily better than in-store shopping.

In multi-channel setting, the usage of physical stores as distribution centers can potentially help make the fulfillment process of online orders more environmental friendly. A caveat here though is that it is typically more expensive and less environmental friendly to operate physical stores than online stores. Hence, in the end, it might be better to reduce the number of physical stores, in which case the usage of physical stores as distribution centers would be reduced.

As some retailers have thought of, one way to address environmental issues coming from order fulfillment is to get customers involved. While some customers might be willing to pay extra for greener operations associated with their purchases, others might not feel the need to do so. To encourage more customers to make green choices, manufacturers and retailers need to make these choices better for customers in some way – it could be cheaper, or it could offer additional tangible benefits or convenience.

References

- De Chant, T. (2013, August 21). *What's more energy efficient, shopping online or in stores?* Retrieved from <https://persquaremile.com/2013/08/21/what-is-more-energy-efficient-shopping-online-or-in-stores/>
- Engleman, E. (2010, October 13). *Amazon to offer eco-friendly shipping, carbon credits?* Retrieved from Puget Sound Business Journal: http://www.bizjournals.com/seattle/blog/techflash/2010/10/amazon_patents_slower_more_expensive_eco-friendly_shipping.html
- Gaiam, Inc. (2006, September 25). *Gaiam Launches 'Go Zero' Sustainable Shipping Program Enabling Customers to Offset Global Warming Impact of Product Transportation.* Retrieved from PR Newswire: <http://www.prnewswire.com/news-releases/gaiam-launches-go-zero-sustainable-shipping-program-enabling-customers-to-offset-global-warming-impact-of-product-transportation-57126202.html>
- Recreational Equipment, Inc. (2016). *2015 Stewardship Report.* Retrieved from <https://www.rei.com/content/dam/documents/pdf/Stewardship%20Reports/2015StewardshipReport.pdf>
- Scher, R. (2017, February 7). *Is Online Shopping Better for the Environment Than Going to the Store?* Retrieved from <http://www.alternet.org/environment/online-shopping-better-environment-going-store>

ความยั่งยืนของการสร้างมูลค่าเพิ่มในส่วนผู้ถือหุ้นของกิจการในตลาดหลักทรัพย์ไทย

ไพบูลย์ เสรีวิวัฒนา¹

บทคัดย่อ

รายงานฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงมูลค่าเพิ่มทางการตลาด (Market Value Added: MVA) ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ระหว่างปี ค.ศ. 2004 ถึง 2016 โดย MVA เป็นส่วนต่างระหว่างมูลค่าตลาดกับเงินทุนจากผู้ถือหุ้น ซึ่งเป็นหนึ่งในดัชนีชี้วัดความสามารถในการสร้างความมั่งคั่งแก่เจ้าของเงินทุน จากผลการศึกษาพบว่า MVA สามารถสะท้อนการเปลี่ยนแปลงผลประกอบการของกิจการและสถานะตลาดได้ในระดับหนึ่ง โดยอันดับ MVA มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่บริษัทที่อยู่ในกลุ่ม MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก มักจะเป็นบริษัทขนาดใหญ่ ที่อยู่ในดัชนี SET50 และกว่าร้อยละ 50 เป็นบริษัทที่เคยอยู่ใน 20 อันดับแรกในอดีต นอกจากนี้ กลุ่มธุรกิจพลังงานและสาธารณูปโภค (ENERG) และกลุ่มธุรกิจเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เป็นกลุ่มที่ติดการจัดอันดับ MVA มากที่สุด

คำสำคัญ: มูลค่าเพิ่มทางการตลาด

¹ คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณพศิน วนิชย์วรนนต์ ที่อนุเคราะห์ในการประมวลและสรุปผล
และคุณกรพงษ์ จันทรศิริรัตน์ สำหรับการรวบรวมข้อมูล

Sustainability of Thai Public Companies' Wealth Creation Through MVA

Abstract

This report is to study annual profiles and the changes in Market Value Added, or MVA, of stocks listed in the Securities Exchange of Thailand from 2004 to 2016. MVA is the portion of the market value topped on the book value of stock. It is one of the indicators used for measuring a company's capacity to increase shareholders' wealth. This study finds that the top 20 companies ranked by their MVAs were usually big companies whose stocks were included in the SET50 index in the same year. More than half of them were also ranked in the top20 in the previous year. Moreover, the study finds that companies on the MVA ranking were mostly in Energy & Utilities and Information & Communication Technology sectors.

Keyword: Market Value Added (MVA)

บทนำ

ในทางการเงินนั้น มูลค่า (Value) เป็นข้อมูลที่สมมติขึ้น เพื่อใช้ชี้วัดคุณค่าของสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินทรัพย์ (Asset) ทั้งนี้ มูลค่าดังกล่าว ถูกประเมินจากผลประโยชน์ (Benefits) ที่ได้รับจากการครอบครองสินทรัพย์นั้น ซึ่งหน่วยที่นิยมใช้แสดงมูลค่า มักเป็นจำนวนเงิน เนื่องจากเป็นมาตรฐานกลางที่ง่ายต่อความเข้าใจ และสะดวกต่อการใช้ประโยชน์ หรืออาจนิยามได้ว่า “มูลค่าสินทรัพย์ แสดงถึงจำนวนเงินที่ยอมจ่าย เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์จากการเป็นเจ้าของสินทรัพย์นั้น” อย่างไรก็ตาม มูลค่ามีหลายรูปแบบ ซึ่งแต่ละแบบถูกสร้างขึ้น เพื่อใช้งานในวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น มูลค่าที่แท้จริง (Intrinsic Value) มูลค่าตามบัญชี (Book Value) มูลค่าตลาด (Market Value) เป็นต้น นอกจากนี้มูลค่ายังขึ้นกับมุมมองของแต่ละบุคคล และเปลี่ยนแปลงตามเวลาที่ประเมิน จึงทำให้มูลค่าเป็นตัวชี้วัดที่มีความยืดหยุ่นเป็นอย่างมาก

มูลค่าเพิ่มทางการตลาด (Market Value Added: MVA) เป็นหนึ่งในข้อมูลที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจด้านมูลค่า ซึ่งเกี่ยวข้องกับการคำนวณจากส่วนต่างระหว่างมูลค่าตามบัญชี (Book Value) และมูลค่าตลาด (Market Value) โดยมูลค่าตลาดของบริษัทมหาชน (Public Company) ทราบได้จากข้อมูลการซื้อขายในตลาดหลักทรัพย์ ดังนั้น MVA จึงเหมาะกับบริษัทเหล่านี้ มากกว่าบริษัทเอกชน (Private Company) ที่ขาดความสมบูรณ์ของข้อมูลดังกล่าว นอกจากนี้ MVA ยังสามารถใช้วิเคราะห์มูลค่าที่เปลี่ยนแปลงของเงินลงทุน โดย Ehrbar and Hamel (1997) กล่าวว่า MVA เป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพของทั้งองค์กร ที่ครอบคลุมที่สุด ด้วยเหตุนี้ นักลงทุนจึงสามารถนำ MVA ไปประกอบการตัดสินใจ โดยเลือกลงทุนในกิจการที่มี MVA สูงอย่างสม่ำเสมอ เพราะมีแนวโน้มจะให้ผลตอบแทนสูง จากผู้บริหารที่มีความสามารถ และกิจการที่มีธรรมาภิบาล

ปัจจุบัน รัฐบาลให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยวางยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย ให้เป็นเศรษฐกิจที่สร้างคุณค่า ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม (Value-Based Economy) หรือเรียกว่ายุค Thailand 4.0 รวมทั้งสนับสนุนการเข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ โดยต้องมีการกำกับดูแลกิจการที่ดี ด้วยเหตุนี้ จึงสอดคล้องกับหลักการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาดข้างต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่า MVA จะเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ แต่ก็ยังมีจุดอ่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความอ่อนไหวต่อสภาพตลาด เช่น ช่วงตลาดขาขึ้น ราคาหุ้นของบริษัทที่ไม่มีประสิทธิภาพอาจจะสูงตามตลาด ทำให้ MVA สูง เป็นต้น จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจ MVA อย่างต่อเนื่อง ให้ครอบคลุมสภาพทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยงานวิจัยชิ้นนี้เป็น การนำเสนอผลการจัดอันดับ MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ครั้งที่ 5

รายละเอียดงานวิจัยในส่วนต่อไป ประกอบด้วย บทบทวนวรรณกรรม ซึ่งแสดงหลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมูลค่าเพิ่มทางการตลาด ถัดจากนั้น จะชี้แจงรายละเอียดของข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา และวิธีดำเนินการวิจัย ส่วนที่สาม เป็นการนำเสนอผลการศึกษา โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เปรียบเทียบผลการจัดอันดับ MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย จากการศึกษาทั้ง 5 ฉบับ ส่วนสุดท้าย จะเป็นบทสรุปการวิจัย และข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการศึกษาด้าน MVA ในอนาคต ทั้งนี้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นแหล่งความรู้ แก่ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการลงทุนในบริษัทจดทะเบียน อันจะนำไปสู่การพัฒนาตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย และเศรษฐกิจไทยในอนาคต

บทบทวนวรรณกรรม

การบริหารที่เน้นมูลค่า (Value Based Management: VBM)

VBM เป็นเครื่องมือพัฒนาประสิทธิภาพขององค์กร ที่สร้างขึ้นเพื่อลดความไม่ชัดเจนของเป้าหมาย การดำเนินงาน ซึ่ง VBM ช่วยเชื่อมโยงทุกการตัดสินใจในธุรกิจ ให้มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ การสร้างมูลค่าเพิ่ม แก่องค์กร โดยให้ความสำคัญกับปัจจัยขับเคลื่อนมูลค่าหลัก (Key Value Drivers) ทั้งนี้ มูลค่าปัจจุบันของ กระแสเงินสดที่องค์กรจะสร้างได้ในอนาคต หรือมูลค่าขององค์กรนั้น จะเพิ่มขึ้น ถ้าการตัดสินใจ ให้ผลตอบแทนสูงกว่าเงินลงทุน โดยปัจจัยความสำเร็จของ VBM ประกอบด้วย กรอบความคิดในการสร้างมูลค่า (Value Creation Mindset) โดยทุกภาคส่วนต้องตระหนัก ว่าการสร้างมูลค่าเพิ่ม เป็นเป้าหมายสำคัญที่สุด ขององค์กร, กระบวนการจัดการ (Management Processes) จะต้องกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติ ตามกรอบ ความคิดในการสร้างมูลค่า, และการวัดผล (Measuring Value) โดยต้องประเมินมูลค่าการตัดสินใจอย่าง สม่าเสมอ

ประโยชน์ของการนำหลักการบริหารที่เน้นมูลค่า ไปใช้ในการตัดสินใจ เช่น สร้างมูลค่าเพิ่มแก่ธุรกิจได้ อย่างสม่าเสมอ, องค์กรโปร่งใส, ผลานผลประโยชน์ของตัวแทน ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับเจ้าของเงินทุน, ยกระดับกลยุทธ์ และการสื่อสารกลยุทธ์ภายในองค์กร, พัฒนาการตัดสินใจระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว , ปรับปรุงนโยบายการใช้ทรัพยากร ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การนำหลักการบริหารที่เน้น มูลค่า หรือ VBM ไปใช้ในการตัดสินใจนั้น ต้องใช้ร่วมกับหลักการประเมินมูลค่ากิจการ (Corporate Valuation Model) ซึ่งจะทำให้ทราบมูลค่าที่แท้จริงของกิจการ (Intrinsic Value) ทั้งก่อน และหลังการ ตัดสินใจ และต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการใช้หลักบรรษัทภิบาล (Corporate Governance: CG) เพราะ มูลค่าเพิ่มของการตัดสินใจที่จะสร้างขึ้นนั้น ต้องเป็นไปเพื่อความมั่งคั่งของเจ้าของเงินทุนเป็นสำคัญ

(1) การประเมินมูลค่ากิจการ (Corporate Valuation Model)

สินทรัพย์ของกิจการ ประกอบด้วย สินทรัพย์ดำเนินงาน (Operating Asset) และสินทรัพย์ที่ไม่ได้ใช้ ในการดำเนินงาน (Nonoperating Asset) ซึ่งการตัดสินใจใดๆของกิจการ มักส่งผลต่อมูลค่าของสินทรัพย์ ดำเนินงาน มากกว่าสินทรัพย์ที่ไม่ได้ใช้ในการดำเนินงาน ทั้งยังเป็นสินทรัพย์ที่กิจการสามารถควบคุมได้ มากกว่า โดยการประเมินมูลค่ากิจการ เกี่ยวข้องกับการคำนวณมูลค่าปัจจุบันของกระแสเงินสดที่องค์กรจะ สร้างได้ในอนาคต ทั้งจากสินทรัพย์ดำเนินงาน และสินทรัพย์ที่ไม่ได้ใช้ดำเนินงาน จากสมการต่อไปนี้

Value of Operations = V_{op} = PV of Expected Future Free Cash Flows

$$V_{op} = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{FCF_t}{(1 + WACC)^t}$$

Value of Firm = Value of Operations + Value of Nonoperations

Value of Firm คือ มูลค่ากิจการ

Value of Operations คือ มูลค่ากิจการ จากการดำเนินงานของกิจการ

Value of Nonoperations คือ มูลค่ากิจการ จากส่วนที่ไม่ใช่การดำเนินงานของกิจการ

Free Cash Flows (FCF) คือ กระแสเงินสดอิสระ เป็นกระแสเงินสดที่เหลือ พร้อมจ่ายให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการ

Weighted Average Cost of Capital (WACC) คือ ต้นทุนถัวเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักของเงินทุน

Time (t) คือ ระยะเวลาที่จะได้รับกระแสเงินสดอิสระ

(2) บรรษัทภิบาล (Corporate Governance: CG)

ปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จของการบริหารที่เน้นมูลค่า คือ จะต้องมามีเครื่องมือที่กระตุ้นให้ผู้บริหาร และผู้จัดการ ซึ่งรวมเรียกว่าตัวแทน (Agents) ตัดสินใจเพื่อความมั่นคงสูงสุดของเจ้าของเงินทุน หรือทำให้มูลค่าที่แท้จริงของกิจการสูงที่สุด ซึ่งบรรษัทภิบาล เป็นเครื่องมือที่สำคัญดังกล่าว โดยหลักบรรษัทภิบาล ถูกอ้างอิงมาจากหลักการของ OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) เพื่อใช้ในการกำกับดูแลกิจการ ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้ การวางโครงสร้างพื้นฐานของบรรษัทภิบาลที่ชัดเจน, ประเด็นด้านสิทธิของผู้ถือหุ้น และการปฏิบัติต่อผู้ถือหุ้นอย่างเท่าเทียม, การกำหนดหน้าที่ของตัวกลางในตลาดทุน และบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย, การเปิดเผยข้อมูล และความโปร่งใส, บทบาท และความรับผิดชอบของคณะกรรมการบริษัท

สำหรับธรรมาภิบาล (Good Governance) แตกต่างจากบรรษัทภิบาล เพราะเป็นหลักการที่ถูกพัฒนาขึ้น เพื่อใช้ในการบริหารกิจการของรัฐ ซึ่งหลัก 6 ประการ ของธรรมาภิบาล ประกอบด้วย หลักนิติธรรม, หลักคุณธรรม, หลักความโปร่งใส, หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน, หลักจิตสำนึก และความรับผิดชอบต่อสังคม, และหลักความคุ้มค่า โดยแนวคิดนี้ ถูกกล่าวถึงเป็นครั้งแรก ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ ปี ค.ศ. 1997 เนื่องจากต้องการสร้างกลไกควบคุมที่ดี ลดการทุจริต เพิ่มความโปร่งใส และแก้ปัญหาการขัดกันแห่งผลประโยชน์ (Conflict of Interest) เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ธรรมาภิบาล และบรรษัทภิบาล เป็นหลักการที่มีความหมายใกล้เคียงกัน คือเป็นหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี ตามนิยามของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ซึ่งหลักการนี้ ไม่เพียงให้ความสำคัญกับผู้ถือหุ้น แต่ยังรวมไปถึงผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมด้วย

มูลค่าเพิ่มทางการตลาด (Market Value Added: MVA)

มูลค่าเพิ่มทางการตลาด หรือ MVA คือ ส่วนต่างระหว่างมูลค่าตามบัญชี (Book Value) หรือเงินลงทุนตั้งต้น และมูลค่าตลาด (Market Value) หรือมูลค่าที่ตลาดประเมินว่าเหมาะสมกับการดำเนินงานของกิจการในขณะนั้น ดังนั้น MVA จึงแสดงถึงประสิทธิภาพของกิจการ ในการสร้างมูลค่าเพิ่มจากเงินลงทุน ทั้งนี้ กิจการที่ดี จะต้องสร้างความมั่งคั่งสูงสุดให้แก่ผู้ถือหุ้น ซึ่งความมั่งคั่งดังกล่าว นักลงทุนจะได้รับจากผลตอบแทน 2 ประเภทหลัก ได้แก่ เงินปันผล (Dividend) และกำไรจากการขายหุ้น (Capital Gain) โดย MVA เกี่ยวข้องกับกำไรจากการขายหุ้น เนื่องจากกิจการที่สร้างมูลค่าเพิ่ม จะมีมูลค่าตลาดสูงกว่ามูลค่าตามบัญชี หรือให้กำไรจากการขายหุ้น คือ มี MVA เป็นบวกนั่นเอง นอกจากนี้ นักลงทุนสามารถคำนวณ MVA ของกิจการ ได้จากความสัมพันธ์ระหว่างมูลค่าทางการเงินต่างๆ ดังต่อไปนี้

$$\begin{aligned} \text{Value of Firm} &= V_{\text{Firm}} \\ &= \text{Value of Operations} + \text{Value of Nonoperations} \\ V_{\text{Firm}} &= \text{Market Value of Equity} + \text{Value of Preferred Stock} \\ &\quad + \text{Value of Debt} \end{aligned}$$

Market Value of Equity คือ มูลค่าตลาดของส่วนของผู้ถือหุ้น

Value of Preferred Stock คือ มูลค่าของหุ้นบุริมสิทธิ

Value of Debt คือ มูลค่าของหนี้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมูลค่าตลาด และมูลค่าตามบัญชี ของเจ้าหนี้ และผู้ถือหุ้นบุริมสิทธิ ใกล้เคียงกัน จึงพิจารณาว่า มูลค่าเพิ่มทางการตลาด ของเจ้าหนี้ และผู้ถือหุ้นบุริมสิทธิ เป็นศูนย์ โดยสามารถแสดงสมการมูลค่ากิจการ และ MVA ได้ดังนี้

$$\begin{aligned} V_{\text{Firm}} &= \text{Market Value Added (MVA)} + \text{Book Value of Equity} \\ &\quad + \text{Value of Preferred Stock} + \text{Value of Debt} \\ \text{MVA} &= \text{Market Value of Equity} - \text{Book Value of Equity} \\ \text{MVA} &= (\text{Share Outstanding} \times \text{Stock Price}) \\ &\quad - \text{Total Book Value of Common Equity} \end{aligned}$$

Book Value of Equity คือ มูลค่าตามบัญชีของส่วนของเจ้าของ

Share outstanding คือ จำนวนหุ้นทั้งหมด ที่อยู่ในมือผู้ถือหุ้น

Stock Price คือ ราคาหุ้น ณ เวลาที่ต้องการคำนวณ

Total Book Value of Common Equity คือ มูลค่าตามบัญชีทั้งหมดของส่วนของเจ้าของ

จะเห็นได้ว่า มูลค่าเพิ่มทางการตลาด เป็นตัววัดประสิทธิภาพของกิจการที่ไม่ซับซ้อน และสื่อความหมายได้ชัดเจน แต่ MVA ก็ไม่ใช่เครื่องมือที่สมบูรณ์แบบ เนื่องจากมีข้อด้อยหลายประการ ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรนำมาประกอบการพิจารณา เช่น (1) MVA ไม่ได้แสดงถึงผลตอบแทนทั้งหมด ที่นักลงทุนได้รับจากกิจการ เช่น เงินปันผล การซื้อหุ้นคืน เป็นต้น (2) MVA อ่อนไหวต่อสภาพตลาด จึงไม่ใช่ตัวแทนที่แม่นยำของประสิทธิภาพการดำเนินงาน เช่น ในช่วงตลาดขาขึ้น ราคาหุ้นของบริษัทที่ไม่มีประสิทธิภาพอาจจะสูง ทำให้ MVA สูง เป็นต้น (3) MVA สัมพันธ์กับขนาดของกิจการ โดยบริษัทใหญ่ มีแนวโน้มจะมี MVA สูงกว่าบริษัทเล็ก (4) MVA ไม่ได้พิจารณาต้นทุนค่าเสียโอกาส (Opportunity Costs) ของเงินลงทุน (5) MVA ไม่เหมาะจะใช้กับบริษัทเอกชน (Private Company) และหน่วยย่อยของธุรกิจ (Business Unit)

มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Economic Value Added: EVA)

EVA เป็นเครื่องมือวัดประสิทธิภาพทางการเงินของกิจการ ซึ่งแสดงมูลค่าส่วนเพิ่มที่สร้างได้จากการลงทุน จากหลักการที่ว่า ความสามารถในการทำกำไรของกิจการ วัดได้จากผลตอบแทน ที่สร้างความมั่งคั่งแก่ผู้ถือหุ้น ดังนั้นกิจการที่ดี จึงควรมี EVA เป็นบวก ทั้งนี้ EVA ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากบทความของ Stern, Stewart, and Chew (1995) เนื่องจาก EVA เป็นดัชนีที่มีความโดดเด่นด้านการใช้งานที่หลากหลาย และการสื่อความหมายที่แม่นยำ โดยประโยชน์ของ EVA มีดังต่อไปนี้ (1) เป็นตัววัดประสิทธิภาพของกิจการ และผู้บริหาร (2) สามารถใช้ในการตัดสินใจลงทุน (3) ใช้ควบคุมการดำเนินงานของกิจการ (4) ใช้กำหนดผลตอบแทนผู้บริหาร (5) สามารถใช้ในการประเมินผลการดำเนินงานรายปี ได้ดีกว่า MVA สำหรับสมการพื้นฐาน ที่ใช้ในการคำนวณ EVA มีดังต่อไปนี้

$$\begin{aligned} \text{EVA} &= \text{Net Operating Profit After Taxes (NOPAT)} - \text{Capital Charge} \\ \text{EVA} &= \text{NOPAT} - (\text{WACC} \times \text{Invested Capital}) \\ \text{EVA} &= [\text{Return on Invested Capital (ROIC)} \times \text{Invested Capital}] \\ &\quad - [\text{WACC} \times \text{Invested Capital}] \\ \text{EVA} &= (\text{ROIC} - \text{WACC}) \times \text{Invested Capital} \end{aligned}$$

Net Operating Profit after Taxes (NOPAT) คือ กำไรสุทธิจากการดำเนินงานหลังหักภาษี

Capital Charge คือ ต้นทุนของเงินทุน

Invested Capital คือ จำนวนเงินลงทุน

Return on Invested Capital (ROIC) คือ อัตราผลตอบแทนของเงินลงทุน จากการดำเนินงาน

ทั้งนี้ มีการศึกษาหลายชิ้นตั้งข้อสังเกตถึงจุดอ่อนของ EVA เช่น Brewer, Chandra and Hock (1999) พบว่า EVA ได้รับผลกระทบจากวิธีการคำนวณค่าเสื่อมราคา และสามารถตกแต่งตัวเลขได้ รวมทั้งดึงดูดผู้บริหาร ให้สนใจผลประโยชน์ระยะสั้นมากกว่าระยะยาว, EVA ใช้ข้อมูลในอดีต จึงไม่สามารถแสดงถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต และกิจการที่ลงทุนเยอะ อาจทำให้ EVA ต่ำ แต่มีโอกาสให้ผลตอบแทนสูงในอนาคต, Weaver (2001) และ Abdeen and Haight (2002) รายงานว่า การคำนวณ EVA ซับซ้อน โดยอาจต้องใช้การปรับตัวเลขกำไรทางบัญชี มากกว่า 160 รายการ, Barfield (1998) กล่าวว่า กิจการที่พึ่งพาสินทรัพย์ไม่มีตัวตน (Intangible Assets) ในระดับสูง อาจจะไม่เหมาะกับการใช้งาน EVA ที่การคำนวณให้ความสำคัญกับสินทรัพย์ที่มีตัวตน (Tangible Assets) มากกว่า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม Baker, Deo and Mukherjee (2009) สนับสนุนการใช้งาน EVA โดยให้ความชัดเจนแก่ข้อสังเกตข้างต้น นอกจากนี้ นักวิจัยอีกกลุ่ม ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง EVA และ MVA เช่น Stewart (1991) แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงของ EVA และ MVA มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ซึ่งสอดคล้องกับ Stern, Stewart, and Chew (1995) ในขณะที่ Kramer and Pushner (1997) ไม่พบหลักฐานว่า EVA เป็นตัวแทนที่ดีที่สุดของ MVA ซึ่งต่อมา Kramer and Peters (2001) ยืนยันว่า NOPAT มีความสัมพันธ์กับ MVA มากกว่า ทั้งยังมีต้นทุนการใช้งานที่ต่ำกว่า EVA เนื่องจากเป็นข้อมูลที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ Hartman (2000) และ Deo (2015) มองว่า EVA เป็นรูปแบบหนึ่งของกระแสเงินสดอิสระ (FCF) โดย EVA แสดงผลตอบแทนระยะสั้น แต่ MVA เป็นตัวชี้วัดความมั่งคั่งระยะยาว และเสนอสมการแสดงความสัมพันธ์ ต่อไปนี้

$$MVA = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{EVA_t}{(1 + WACC)^t}$$

ปัจจัยขับเคลื่อนมูลค่า (Value Drivers)

เนื่องจากมูลค่าเป็นนามธรรม จึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงมูลค่าของสิ่งใดๆ ได้โดยตรง ด้วยเหตุนี้ความสำเร็จของหลักการบริหารที่เน้นมูลค่า (VBM) จึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจ ว่าสิ่งใดเป็นตัวแปรสำคัญ ที่จะส่งผลต่อมูลค่ากิจการ ซึ่งความเข้าใจดังกล่าว จะทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการใดๆ ที่จะทำให้อุปกรณ์ต่างๆ เหล่านั้น เปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะเป็นผลดี ต่อการเพิ่มขึ้นของมูลค่ากิจการ ทั้งนี้ องค์การแต่ละแห่งอาจจะมีปัจจัยขับเคลื่อนมูลค่าได้หลายอย่าง เช่น ความพึงพอใจของลูกค้า พื้นที่ขาย จำนวนพนักงาน โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี ต้นทุน เป็นต้น ในขณะที่ทรัพยากรขององค์กรมีอยู่อย่างจำกัด จึงจำเป็นที่จะต้องจัดลำดับความสำคัญ ว่าปัจจัยใดสามารถขับเคลื่อนมูลค่ากิจการได้ดีที่สุด แม้ว่าปัจจัยขับเคลื่อนมูลค่าของแต่ละธุรกิจจะแตกต่างกัน แต่ก็มีปัจจัยพื้นฐานบางประการ ที่เป็นจุดร่วมกันของหลายธุรกิจ ดังนี้

(1) การเติบโตของยอดขาย ควรจะสูง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากิจการจะทำกำไรได้ดี แต่ถ้การเติบโตต้องมาจากเงินลงทุนจำนวนมาก หรือมีต้นทุนสูง ยอดขายที่เพิ่มขึ้น อาจไม่ส่งผลดีต่อมูลค่ากิจการเสมอไป

(2) ความสามารถในการทำกำไรจากการดำเนินงาน ควรจะสูงเสมอ เพราะกำไรสุทธิจากการดำเนินงานหลังหักภาษี ต่อหน่วยของยอดขาย (คำนวณได้จาก NOPAT/Sales) ส่งผลดีต่อมูลค่ากิจการเสมอ

(3) ความต้องการเงินทุนในการดำเนินงาน ควรจะต่ำ เนื่องจากแสดงถึงปริมาณเงินลงทุนที่จำเป็นต่อการสร้างยอดขายแต่ละหน่วย (คำนวณได้จาก Operating Capital/Sales)

(4) ต้นทุนถัวเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักของเงินทุน (WACC) ควรจะต่ำ ทั้งนี้ WACC เกี่ยวข้องกับ 4 ปัจจัย คือ อัตราภาษี อัตราผลตอบแทนเจ้าหนี้ อัตราผลตอบแทนผู้ถือหุ้น และสัดส่วนเงินลงทุน

ปัจจัยขับเคลื่อนมูลค่าข้างต้น สามารถพิจารณาได้จากตัวแปรในสมการต่อไปนี้

$$MVA = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{EVA_t}{(1 + WACC)^t}$$

$$MVA = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{(ROIC_t - WACC) \times Invested\ Capital_t}{(1 + WACC)^t}$$

ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain)

Value Chain พัฒนาโดย Michael Porter ในปี ค.ศ. 1985 เป็นหลักการที่สร้างขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของธุรกิจด้านการผลิต ด้วยการให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าเพิ่ม และลดต้นทุนแก่ทุกกระบวนการ ที่สินค้าต้องผ่าน ตั้งแต่รับวัตถุดิบ ไปจนถึงขายสินค้าสำเร็จรูป เพื่อพัฒนาความสามารถทางการแข่งขันของธุรกิจ และสร้างผลกำไรสูงสุดแก่กิจการ แม้ว่างานวิจัยชิ้นนี้ จะให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการเงิน แต่ความเข้าใจเรื่อง Value Chain ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจการด้านการบริการได้เช่นเดียวกัน โดยมององค์กรให้เป็นระบบของการดำเนินงาน ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมย่อยหลายส่วน ที่รับ Input แล้วเปลี่ยนเป็น Output ดังนั้น การสร้างมูลค่าเพิ่มแก่องค์กร จึงต้องเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร ด้วยการลดต้นทุน และเพิ่มผลตอบแทนการลงทุนนั่นเอง

ผลการจัดอันดับ MVA ของบริษัทจดทะเบียนระหว่างปี ค.ศ. 2004 – 2015

ตารางต่อไปนี้ แสดงผลการจัดอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก จากการศึกษาของ ไพบูลย์ เสรีวิวัฒนา, เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์, และวิยะดา นิตยาเกษตรวัฒน์ (2005), ไพบูลย์ เสรีวิวัฒนา และเอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์ (2008, 2009, 2011, 2016) ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ จะศึกษาการเปลี่ยนแปลง MVA ของบริษัทจดทะเบียนในกลุ่มดังกล่าว

ตารางที่ 1 ผลการจัดอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ระหว่างปี ค.ศ. 2004 – 2015

อันดับ	ค.ศ. 2004	ค.ศ. 2007	ค.ศ. 2009	ค.ศ. 2010	ค.ศ. 2015
1	PTT	PTTEP	PTTEP	PTT	ADVANC
2	ADVANC	PTT	PTT	PTTEP	AOT
3	SCC	ADVANC	ADVANC	SCC	CPALL
4	PTTEP	SCC	SCC	ADVANC	SCC
5	INTUCH	BANPU	CPALL	SCB	BDMS
6	LH	PTTCH	SCB	KBANK	BIGC
7	ATC	KBANK	KBANK	CPALL	BH
8	THAI	BAY	BANPU	BANPU	MAKRO
9	SCCC	BEC	BEC	CPF	SCB
10	BEC	SCCC	CPN	PTTCH	CPN
11	RATCH	MINT	BBL	TOP	IVL
12	TOC	CPALL	LH	INTUCH	HMPRO
13	ITD	LOXLEY	SCCC	KTB	TRUE
14	AOT	DTAC	GLOW	BAY	LH
15	CPALL	LH	DTAC	BEC	INTUCH
16	ITV	THCOM	INTUCH	IRPC	DTAC
17	BANPU	INTUCH	BIGC	TMB	DELTA
18	TTA	BH	CIMBT	BIGC	BLA
19	TRUE	IRPC	BDMS	PTTAR	KBANK
20	PSL	BDMS	MINT	BBL	TU

ข้อมูล และวิธีดำเนินการวิจัย

ดำเนินการวิจัยโดยใช้ข้อมูลรายปี ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ณ วันที่ 31 ธันวาคม ระหว่างปี ค.ศ. 2004 – 2016 จากฐานข้อมูล Bloomberg ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ ราคาต่อหุ้น จำนวนหุ้นทั้งหมดที่อยู่ในมือผู้ถือหุ้น มูลค่าตามบัญชีของส่วนของผู้ถือหุ้น และรหัสแสดงกลุ่มธุรกิจ โดยรายละเอียดการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

(1) จัดอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก และต่ำที่สุด 20 อันดับสุดท้าย ในปี ค.ศ. 2016 พร้อมเปรียบเทียบกับ MVA ของบริษัทเหล่านั้น ย้อนหลัง 3 ปี (ตารางที่ 2 และ 3)

(2) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ระหว่างปี ค.ศ. 2004 – 2015 โดยเปรียบเทียบกับผลการจัดอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2016 (ตารางที่ 4)

(3) วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ระหว่างปี ค.ศ. 2004 – 2015 โดยเปรียบเทียบกับ MVA ของบริษัทเหล่านั้น ในปี ค.ศ. 2016 (ตารางที่ 5 ถึง 9)

ผลการศึกษา

ตารางที่ 2 ผลการจัดอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2016 (หน่วย ล้านบาท)

อันดับ	บริษัท	กลุ่มธุรกิจ	MVA 2016	MVA 2015	MVA 2014
1	CPALL	COMM	520,439.580	315,236.795	350,999.421
2	AOT	TRANS	447,248.960	380,962.029	302,025.397
3	ADVANC	ICT	400,952.218	403,532.568	699,494.980
4	SCC	CONMAT	368,356.320	345,838.920	360,316.920
5	PTT	ENERG	325,014.500	-210.045	242,154.401
6	BDMS	HEALTH	303,080.555	291,772.157	219,664.855
7	CPN	PROP	204,872.712	164,999.525	163,183.231
8	SCB	BANK	192,312.622	98,243.952	332,500.356
9	MAKRO	COMM	153,893.760	156,192.960	161,213.280
10	INTUCH	ICT	134,949.260	141,246.670	227,824.189
11	BIGC	COMM	123,824.085	119,989.898	153,399.180
12	MINT	FOOD	121,351.291	126,781.286	101,994.079
13	BH	HEALTH	118,217.489	141,005.721	91,850.881
14	HMPRO	COMM	117,971.509	72,524.913	86,015.546
15	KBANK	BANK	114,225.080	74,385.910	290,997.499
16	TRUE	ICT	105,400.120	90,326.657	203,013.002
17	EA	ENERG	100,414.211	75,420.227	87,356.600
18	BAY	BANK	91,035.635	28,478.560	140,607.302
19	BEM	TRANS	84,830.222	-	-
20	CPF	FOOD	84,655.905	5,344.951	73,276.103

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลบริษัทจดทะเบียนที่มีมูลค่าเพิ่มทางการตลาด หรือ MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ประจำปี ค.ศ. 2016 ซึ่งประกอบด้วยบริษัทที่มาจากกลุ่มธุรกิจ พาณิชยกรรม (COMM) 4 บริษัท เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) 3 บริษัท ธนาคาร (BANK) 3 บริษัท พลังงานและสาธารณูปโภค (ENERG) 2 บริษัท การแพทย์ (HEALTH) 2 บริษัท อาหารและเครื่องดื่ม (FOOD) 2 บริษัท ขนส่งและโลจิสติกส์ (TRANS) 2 บริษัท พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ (PROP) และวัสดุก่อสร้าง (CONMAT) ธุรกิจละ 1 บริษัท โดยบริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (CPALL) บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (SCC) และบริษัท โฮม โปรดักส์ เซ็นเตอร์ จำกัด (HMPRO) เป็นเพียง 3 บริษัท ที่ MVA เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 2014 ซึ่ง CPALL และ HMPRO เป็น 2 บริษัทจากกลุ่มธุรกิจพาณิชยกรรม ที่ครองส่วนแบ่งทางการตลาดสูงสุดในกลุ่มสินค้าและบริการนั้นๆ นอกจากนี้ บริษัท ปตท. จำกัด (PTT) เป็นบริษัทที่มี MVA ผันผวนที่สุดในกลุ่ม 20 อันดับแรก ซึ่งเป็นผลจากความผันผวนของราคาน้ำมันในตลาดโลก

ตารางที่ 3 ผลการจัดอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA ต่ำที่สุด 20 อันดับสุดท้าย ในปี ค.ศ. 2016 (หน่วย ล้านบาท)

อันดับ	บริษัท	กลุ่มธุรกิจ	MVA 2016	MVA 2015	MVA 2014
1	BBL	BANK	-66,426.799	-70,733.911	46,824.280
2	KTB	BANK	-23,834.785	-12,454.077	85,142.159
3	TWPC	AGRI	-17,529.182	-19,774.256	-
4	BLAND	PROP	-14,528.966	-19,606.937	-11,178.867
5	TR	FASHION	-11,868.111	-12,438.236	-12,550.527
6	GJS	STEEL	-8,264.005	-10,256.173	-7,112.315
7	SUC	FASHION	-8,002.260	-7,878.870	-6,397.560
8	LRH	TOURISM	-7,287.172	-7,474.440	-6,250.555
9	ICC	FASHION	-6,395.556	-4,885.132	-4,255.299
10	TPIPL	CONMAT	-6,309.375	-14,181.456	-23,886.789
11	SPI	COMM	-5,811.213	-8,250.805	-7,249.793
12	CCET	ETRON	-5,572.219	-2,677.543	-4,574.128
13	TCB	PETRO	-5,210.160	-5,546.130	-3,844.830
14	RCL	TRANS	-5,130.294	-6,427.454	-2,711.670
15	TTA	TRANS	-4,416.951	-7,489.158	-2,487.963
16	PF	PROP	-4,379.096	-4,893.607	-2,205.681
17	NUSA	PROP	-4,112.703	-2,971.182	356.735
18	BJC	COMM	-3,908.117	38,665.160	50,681.697
19	DIF	ICT	-3,448.790	440.246	-9,967.690
20	POLAR	PROP	-3,299.544	-4,652.570	228.569

ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลบริษัทจดทะเบียนที่มีมูลค่าเพิ่มทางการตลาด หรือ MVA ต่ำที่สุด 20 อันดับสุดท้าย ประจำปี ค.ศ. 2016 ซึ่งประกอบด้วยบริษัทที่มาจากกลุ่มธุรกิจ พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ (PROP) 4 บริษัท แฟชั่น (FASHION) 3 บริษัท ธนาคาร (BANK) 2 บริษัท ขนส่งและโลจิสติกส์ (TRANS) 2 บริษัท พาณิชยกรรม (COMM) 2 บริษัท เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) วัสดุก่อสร้าง (CONMAT) ธุรกิจการเกษตร (AGRI) เหล็ก (STEEL) การท่องเที่ยวและสันทนาการ (TOURISM) ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ (ETRON) และปิโตรเคมีและเคมีภัณฑ์ (PETRO) ธุรกิจละ 1 บริษัท โดยธนาคารกรุงไทย จำกัด (KTB) บริษัท สหยูเนี่ยน จำกัด (SUC) บริษัท ไอ.ซี.ซี. อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (ICC) บริษัท อนุศาสตร์ จำกัด (NUSA) บริษัท เบอร์ลี ยุคเกอร์ จำกัด (BJC) เป็น 5 บริษัท ที่ MVA ลดลงอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 2014 ซึ่ง SUC และ ICC เป็น 2 บริษัท จากกลุ่มธุรกิจแฟชั่น ที่มีอัตรากำไร และผลตอบแทนเงินลงทุนค่อนข้างต่ำ นอกจากนี้ 2 บริษัท ในกลุ่มพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ คือ บริษัท โพลาริส แคปิตัล จำกัด (POLAR) และ บริษัท อนุศาสตร์ จำกัด (NUSA) ยังมี MVA ผันผวนที่สุดในกลุ่ม 20 อันดับสุดท้าย เนื่องจากความไม่แน่นอนของผลประกอบการ

ตารางที่ 4 ผลการจัดอันดับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ระหว่างปี ค.ศ. 2004 – 2016

อันดับ	ค.ศ. 2004	ค.ศ. 2007	ค.ศ. 2009	ค.ศ. 2010	ค.ศ. 2015	ค.ศ. 2016
1	PTT	PTTEP	PTTEP	PTT	ADVANC	CPALL
2	ADVANC	PTT	PTT	PTTEP	AOT	AOT
3	SCC	ADVANC	ADVANC	SCC	CPALL	ADVANC
4	PTTEP	SCC	SCC	ADVANC	SCC	SCC
5	INTUCH	BANPU	CPALL	SCB	BDMS	PTT
6	LH	PTTCH	SCB	KBANK	BIGC	BDMS
7	ATC	KBANK	KBANK	CPALL	BH	CPN
8	THAI	BAY	BANPU	BANPU	MAKRO	SCB
9	SCCC	BEC	BEC	CPF	SCB	MAKRO
10	BEC	SCCC	CPN	PTTCH	CPN	INTUCH
11	RATCH	MINT	BBL	TOP	IVL	BIGC
12	TOC	CPALL	LH	INTUCH	HMPRO	MINT
13	ITD	LOXLEY	SCCC	KTB	TRUE	BH
14	AOT	DTAC	GLOW	BAY	LH	HMPRO
15	CPALL	LH	DTAC	BEC	INTUCH	KBANK
16	ITV	THCOM	INTUCH	IRPC	DTAC	TRUE
17	BANPU	INTUCH	BIGC	TMB	DELTA	EA
18	TTA	BH	CIMBT	BIGC	BLA	BAY
19	TRUE	IRPC	BDMS	PTTAR	KBANK	BEM
20	PSL	BDMS	MINT	BBL	TU	CPF

ตารางที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบผลการจัดอันดับ MVA ระหว่างปี ค.ศ. 2004 ถึง 2016 โดยบริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (CPALL) บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (SCC) บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (ADVANC) และบริษัท อินทัช โฮลดิ้งส์ จำกัด (INTUCH) เป็นเพียง 4 บริษัท ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ตลอด 6 ปี ที่มีการจัดอันดับ ซึ่ง INTUCH และ ADVANC เป็นบริษัทในกลุ่มธุรกิจเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ที่มีผลประกอบการดี และให้ผลตอบแทนสูงอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังมีความเกี่ยวข้องกันโดยตรง (INTUCH ถือหุ้น ADVANC มากกว่าร้อยละ 40) นอกจากนี้ เมื่อพิจารณารายธุรกิจ พบว่าบริษัทในกลุ่มธุรกิจพลังงานและสาธารณูปโภค (ENERG) และกลุ่มธุรกิจเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) มีบริษัทติดอันดับ MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ตลอด 6 ปี มากที่สุด คิดเป็นกลุ่มธุรกิจละ 19 ครั้ง รวมร้อยละ 31.67 ของการจัดอันดับ

ตารางที่ 5 การเปลี่ยนแปลง MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2004 (หน่วย ล้านบาท)

บริษัท	กลุ่มธุรกิจ	อันดับ 2004	MVA 2004	อันดับ 2016	MVA 2016
PTT	ENERG	1	319,549.28	5	325,014.50
ADVANC	ICT	2	247,732.72	3	400,952.21
SCC	CONMAT	3	235,705.20	4	368,356.32
PTTEP	ENERG	4	132,364.60	66	23,070.014
INTUCH	ICT	5	72,892.226	10	134,949.26
LH	PROP	6	59,449.897	24	70,946.755
ATC	PETRO	7	43,528.772	-	-
THAI	TRANS	8	36,970.512	85	16,152.512
SCCC	CONMAT	9	35,736.156	39	40,937.562
BEC	MEDIA	10	30,240.090	58	26,235.200
RATCH	ENERG	11	27,350.980	99	12,559.030
TOC	PETRO	12	26,919.144	-	-
ITD	CONS	13	24,385.319	97	12,969.401
AOT	TRANS	14	19,889.686	2	447,248.96
CPALL	COMM	15	19,664.155	1	520,439.58
ITV	MEDIA	16	17,684.451	-	-
BANPU	ENERG	17	16,309.230	68	22,640.873
TTA	TRANS	18	16,171.682	525	-4,416.951
TRUE	ICT	19	15,860.318	16	105,400.12
PSL	TRANS	20	15,124.580	474	-541.072

ตารางที่ 5 แสดงสถานะปัจจุบัน ของบริษัทที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2004 โดยมี 10 บริษัท ที่มี MVA เพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 2004 (มี 7 บริษัท ที่ MVA ลดลง) แต่ในจำนวนนี้มีเพียง 7 บริษัท ที่ยังติด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2016 ทั้งนี้ บริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (CPALL) และบริษัท ท่าอากาศยานไทย จำกัด (AOT) เป็น 2 บริษัท ที่มี MVA เพิ่มขึ้นสูงที่สุดในช่วง 13 ปี จนกลายเป็นกิจการที่มี MVA สูงที่สุด เป็นอันดับ 1 และ 2 ในปี ค.ศ. 2016 เนื่องจากความสำเร็จในการขยายกิจการ และปริมาณนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม บริษัท โทริเซนไทย เอเยนต์ชีส์ จำกัด (TTA) ซึ่งประสบปัญหาขาดทุนอย่างต่อเนื่อง ทำให้อันดับ MVA ลดลงจนอยู่ในกลุ่มที่มี MVA ต่ำที่สุด 20 อันดับสุดท้าย ในปี ค.ศ. 2016 นอกจากนี้ มี 3 บริษัท ที่ผ่านการควบรวมกิจการ หรือออกจากตลาด ได้แก่ บริษัท ไอทีวี จำกัด (ITV) บริษัท ไทยโอเลฟินส์ จำกัด (TOC) และบริษัท อะโรเมติกส์ (ประเทศไทย) จำกัด (ATC) จึงไม่มีข้อมูล MVA ในปัจจุบัน

ตารางที่ 6 การเปลี่ยนแปลง MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2007 (หน่วย ล้านบาท)

บริษัท	กลุ่มธุรกิจ	อันดับ 2007	MVA 2007	อันดับ 2016	MVA 2016
PTTEP	ENERG	1	433,990.09	66	23,070.014
PTT	ENERG	2	342,739.29	5	325,014.50
ADVANC	ICT	3	212,053.66	3	400,952.21
SCC	CONMAT	4	192,268.92	4	368,356.32
BANPU	ENERG	5	108,092.87	68	22,640.873
PTTCH	PETRO	6	89,892.727	37	44,982.214
KBANK	BANK	7	82,743.102	15	114,225.08
BAY	BANK	8	73,023.978	18	91,035.635
BEC	MEDIA	9	51,000.200	58	26,235.200
SCCC	CONMAT	10	47,228.125	39	40,937.562
MINT	FOOD	11	44,885.138	12	121,351.29
CPALL	COMM	12	39,574.009	1	520,439.58
LOXLEY	COMM	13	41,701.943	305	759.212
DTAC	ICT	14	41,087.442	27	62,333.336
LH	PROP	15	41,061.741	24	70,946.755
THCOM	ICT	16	38,536.260	216	2,697.239
INTUCH	ICT	17	33,161.030	10	134,949.26
BH	HEALTH	18	32,824.612	13	118,217.48
IRPC	ENERG	19	31,096.650	74	18,605.539
BDMS	HEALTH	20	29,559.230	6	303,080.55

ตารางที่ 6 แสดงสถานะปัจจุบัน ของบริษัทที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2007 โดยมี 11 บริษัท ที่มี MVA เพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 2007 และมี 10 บริษัท ที่ยังติด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2016 ซึ่งในจำนวนนี้ บริษัท ปตท. จำกัด (PTT) เป็นบริษัทเดียว ที่ MVA ลดลงจากปี ค.ศ. 2007 แต่ยังคงติดอันดับที่ 5 ของการจัดอันดับ MVA ประจำปี ค.ศ. 2016 ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากความแตกต่างกันของขนาดกิจการในประเทศไทย อันเห็นได้จาก MVA ของบริษัทอันดับ 1 และ 2 สูงกว่าบริษัทอันดับที่ 20 มากกว่า 10 เท่า นอกจากนี้ ยังแสดงถึงข้อด้อยของ MVA ที่เป็นการคำนวณการเปลี่ยนแปลงแบบสัมบูรณ์ (Absolute) การจัดอันดับ MVA จึงมีแนวโน้มที่จะกรองกิจการขนาดใหญ่ มากกว่ากิจการขนาดเล็ก อย่างไรก็ตาม กลุ่มธุรกิจพาณิชย์ (COMM) และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เป็น 2 กลุ่มธุรกิจ ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาดอย่างสม่ำเสมอ พิจารณาจากจำนวนบริษัทที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2007 และ ค.ศ. 2016 เป็น 8 และ 7 บริษัท ตามลำดับ

ตารางที่ 7 การเปลี่ยนแปลง MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2009 (หน่วย ล้านบาท)

บริษัท	กลุ่มธุรกิจ	อันดับ 2009	MVA 2009	อันดับ 2016	MVA 2016
PTTEP	ENERG	1	343,945.66	66	23,070.014
PTT	ENERG	2	267,931.23	5	325,014.50
ADVANC	ICT	3	184,888.85	3	400,952.21
SCC	CONMAT	4	64,350.000	4	368,356.32
CPALL	COMM	5	60,300.000	1	520,439.58
SCB	BANK	6	59,810.000	8	192,312.62
KBANK	BANK	7	41,930.000	15	114,225.08
BANPU	ENERG	8	38,840.000	68	22,640.873
BEC	MEDIA	9	34,950.000	58	26,235.200
CPN	PROP	10	27,670.000	7	204,872.71
BBL	BANK	11	24,110.000	539	-66,426.799
LH	PROP	12	23,610.000	24	70,946.755
SCCC	CONMAT	13	22,330.000	39	40,937.562
GLOW	ENERG	14	18,790.000	26	67,834.805
DTAC	ICT	15	18,780.000	27	62,333.336
INTUCH	ICT	16	18,230.000	10	134,949.26
BIGC	COMM	17	17,280.000	11	123,824.08
CIMBT	BANK	18	14,650.000	174	4,224.092
BDMS	HEALTH	19	14,630.000	6	303,080.55
MINT	FOOD	20	14,500.000	12	121,351.29

ตารางที่ 7 แสดงสถานะปัจจุบัน ของบริษัทที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2009 โดยมีถึง 15 บริษัท ที่ MVA เพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 2009 ส่วนหนึ่งเป็นผลจากราคาหุ้นที่ลดลง จากวิกฤติการเงินปี ค.ศ. 2008 และในจำนวนนี้มี 11 บริษัท ที่ยังติด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2016 ซึ่งบริษัท กรุงเทพดุสิตเวชการ จำกัด (BDMS) เป็นบริษัทที่มี MVA เพิ่มขึ้นมากที่สุด จากความสำเร็จในการขยายเครือข่ายโรงพยาบาล และนโยบาย “ศูนย์กลางสุขภาพ” (Medical Hub) ที่ได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (BBL) มี MVA ลดลงอย่างมาก จนอยู่ในอันดับสุดท้ายของปี ค.ศ. 2016 ซึ่งเป็นผลจากรายได้ และอัตรากำไรที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง รวมถึงผลกระทบจากเทคโนโลยีทางการเงินที่กำลังเปลี่ยนแปลงการดำเนินธุรกิจธนาคาร ให้พึ่งพาสินทรัพย์ที่มีตัวตน (Tangible Assets) น้อยลง

ตารางที่ 8 การเปลี่ยนแปลง MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2010 (หน่วย ล้านบาท)

บริษัท	กลุ่มธุรกิจ	อันดับ 2010	MVA 2010	อันดับ 2016	MVA 2016
PTT	ENERG	1	430,501.79	5	325,014.50
PTTEP	ENERG	2	394,271.78	66	23,070.014
SCC	CONMAT	3	276,078.84	4	368,356.32
ADVANC	ICT	4	211,564.46	3	400,952.21
SCB	BANK	5	196,936.53	8	192,312.62
KBANK	BANK	6	165,411.39	15	114,225.08
CPALL	COMM	7	158,600.03	1	520,439.58
BANPU	ENERG	8	154,673.05	68	22,640.873
CPF	FOOD	9	124,021.07	20	84,655.905
PTTCH	PETRO	10	116,580.00	-	-
TOP	ENERG	11	89,473.779	36	46,346.160
INTUCH	ICT	12	71,488.841	10	134,949.26
KTB	BANK	13	67,650.524	538	-23,834.785
BAY	BANK	14	57,493.584	18	91,035.635
BEC	MEDIA	15	55,877.400	58	26,235.200
IRPC	ENERG	16	55,570.000	74	18,605.539
TMB	BANK	17	52,957.063	105	10,356.063
BIGC	COMM	18	52,650.368	11	123,824.08
PTTAR	PETRO	19	50,460.000	-	-
BBL	BANK	20	50,028.278	539	-66,426.799

ตารางที่ 8 แสดงสถานะปัจจุบัน ของบริษัทที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2010 โดยมีเพียง 6 บริษัท ที่ MVA เพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 2010 เนื่องจากการติดตัวอย่างรุนแรงของตลาดหุ้นไทยในปี ค.ศ. 2010 ก่อนจะชะลอตัวในปี ค.ศ. 2013 และ 2015 ทั้งนี้ มี 10 บริษัท จากปี ค.ศ. 2010 ที่ยังติด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2016 แต่ในจำนวนนี้มีถึง 4 บริษัท ที่ MVA ลดลงจากปี ค.ศ. 2010 ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นบริษัทขนาดใหญ่ ได้แก่ บริษัท ปตท. จำกัด (PTT) ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (SCB) ธนาคารกรุงไทย จำกัด (KBANK) และบริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (CPF) ด้วยเหตุนี้ การใช้การคำนวณการเปลี่ยนแปลงแบบสัมพัทธ์ (Relative) จึงอาจช่วยเสริมมุมมองการจัดอันดับ MVA ให้กิจการขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพสูงมีโอกาสได้รับการพิจารณามากขึ้น อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า 4 บริษัท ในกลุ่มธุรกิจธนาคาร มี MVA ลดลงทั้งสิ้น ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากพฤติกรรมของผู้ใช้บริการที่เปลี่ยนไป และการแข่งขันที่สูงขึ้น นอกจากนี้ บริษัท ปตท. เคมีคอล จำกัด (PTTCH) ได้ควบรวมกิจการกับบริษัท ปตท. อะโรเมติกส์ และการกลั่น จำกัด (PTTAR) ในปี ค.ศ. 2011 กลายเป็น บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (PTTGC) ซึ่งมี MVA อยู่ในอันดับ 37 ของปี ค.ศ. 2016

ตารางที่ 9 การเปลี่ยนแปลง MVA ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2015 (หน่วย ล้านบาท)

บริษัท	กลุ่มธุรกิจ	อันดับ 2015	MVA 2015	อันดับ 2016	MVA 2016
ADVANC	ICT	1	403,532.56	3	400,952.21
AOT	TRANS	2	380,962.02	2	447,248.96
CPALL	COMM	3	322,836.00	1	520,439.58
SCC	CONMAT	4	288,124.00	4	368,356.32
BDMS	HEALTH	5	237,422.00	6	303,080.55
BIGC	COMM	6	164,276.00	11	123,824.08
BH	HEALTH	7	152,689.00	13	118,217.48
MAKRO	COMM	8	139,533.00	9	153,893.76
SCB	BANK	9	98,243.952	8	192,312.62
CPN	PROP	10	95,759.000	7	204,872.71
IVL	PETRO	11	94,632.000	22	75,069.424
HMPRO	COMM	12	93,946.000	14	117,971.50
TRUE	ICT	13	90,326.657	16	105,400.12
LH	PROP	14	89,015.000	24	70,946.755
INTUCH	ICT	15	83,073.000	10	134,949.26
DTAC	ICT	16	81,030.000	27	62,333.336
DELTA	ETRON	17	71,986.000	23	71,427.430
BLA	INSUR	18	67,571.258	29	58,257.954
KBANK	BANK	19	66,787.000	15	114,225.08
TU	FOOD	20	60,086.000	30	57,869.718

ตารางที่ 9 แสดงสถานะปัจจุบัน ของบริษัทที่มี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรก ในปี ค.ศ. 2015 โดยมี 11 บริษัท ที่ MVA เพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 2015 และมี 14 บริษัท ที่ยังติด 20 อันดับแรกต่อเนื่อง ในปี ค.ศ. 2016 เนื่องจากระยะเวลาห่างกันเพียง 1 ปี บริษัทส่วนใหญ่จึงไม่มีการเปลี่ยนแปลง MVA ที่ส่งผลต่อการจัดอันดับแบบก้าวกระโดด อย่างไรก็ตาม บริษัท เซ็นทรัลพัฒนา จำกัด (CPN) และบริษัท บิ๊กซี ซูเปอร์เซ็นเตอร์ จำกัด (BIGC) เป็นกิจการที่มี MVA เพิ่มขึ้นมากที่สุด และลดลงมากที่สุด ในปี ค.ศ. 2016 ตามลำดับ นอกจากนี้ความสำเร็จของ บริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (CPALL) ทำให้ปี ค.ศ. 2016 เป็นปีแรกที่ CPALL มี MVA สูงที่สุดเป็นอันดับ 1 หลังจากติด 1 ใน 20 อันดับแรกอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2007 ทั้งยังเป็นครั้งแรกในรอบ 10 ปี ที่บริษัทอันดับหนึ่ง ไม่ได้มาจากกลุ่มธุรกิจเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) กับธุรกิจพลังงานและสาธารณูปโภค (ENERG)

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาข้างต้น แสดงให้เห็นว่ามูลค่าเพิ่มทางการตลาด หรือ MVA เป็นตัวชี้วัด ที่สอดคล้องกับผลการดำเนินงานของบริษัทจดทะเบียน และสภาพของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยในระดับหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงประสิทธิภาพของตลาดหุ้นไทย ในการสะท้อนข้อมูลที่เปิดเผยของกิจการ ออกมาเป็นราคาหุ้น ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่ากิจการที่มี MVA สูงที่สุด ระหว่างปี ค.ศ. 2004 ถึง 2016 มักจะเป็นบริษัทที่มีมูลค่าตามราคาตลาดสูง (Market Capitalization) ซึ่งกว่าร้อยละ 73 เป็นบริษัทที่อยู่ในดัชนี SET50 โดยกลุ่มธุรกิจพลังงานและสาธารณูปโภค (ENERG) และกลุ่มธุรกิจเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เป็นกลุ่มที่ติดการจัดอันดับ MVA บ่อยครั้งที่สุด อีกทั้ง กิจการจาก 2 กลุ่มนี้ ยังมี MVA สูงที่สุดเป็นอันดับ 1 มากถึง 11 ปี จาก 13 ปี ล่าสุด นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย มีขนาดต่างกันค่อนข้างมาก แม้แต่ในกลุ่มบริษัทขนาดใหญ่ ซึ่งมี MVA สูงที่สุด 20 อันดับแรกด้วยตนเอง กล่าวคือ กิจการอันดับที่ 1 ถึง 5 จะมี MVA มากกว่ากิจการอันดับที่ 16 ถึง 20 อย่างน้อย 3 เท่าเสมอ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาในอนาคต จึงควรพิจารณาการคำนวณการเปลี่ยนแปลงแบบสัมพัทธ์ (Relative) ร่วมกับ MVA ซึ่งเป็นการคำนวณการเปลี่ยนแปลงแบบสัมบูรณ์ (Absolute) เพื่อลดผลกระทบจากขนาดของกิจการที่แตกต่างกัน ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มโอกาสการเข้าถึงกิจการขนาดเล็ก ที่มีประสิทธิภาพสูง

บรรณานุกรม

1. ไพบุลย์ เสรีวิวัฒนา, เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์, และวิยะดา นิตยาเกษตรวัฒน์, 2005, ‘รายงานการจัดอันดับ MVA ของบริษัทจดทะเบียนประจำปี 2547’, *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 1 (ฉบับพิเศษ), pp. 117 – 143.
2. ไพบุลย์ เสรีวิวัฒนา และเอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์, 2008, ‘รายงานการจัดอันดับ MVA ของบริษัทจดทะเบียนประจำปี 2550’, *วารสารบริหารธุรกิจ นิด้า*, 4, pp. 48 – 81.
3. ไพบุลย์ เสรีวิวัฒนา และเอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์, 2009, ‘กิจการที่สร้างมูลค่าเพิ่มสูงสุดให้กับนักลงทุนในตลาดหุ้นไทยในปี 2552’, *วารสารบริหารธุรกิจ นิด้า*, 5, pp. 91 – 105.
4. ไพบุลย์ เสรีวิวัฒนา และเอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์, 2011, ‘รายงานการจัดอันดับบริษัทจดทะเบียนที่สร้างมูลค่าเพิ่มสูงสุด’, *วารสารบริหารธุรกิจ นิด้า*, 8, pp. 139 – 152.
5. ไพบุลย์ เสรีวิวัฒนา และเอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์, 2016, ‘การศึกษามูลค่าตลาดส่วนเพิ่มของบริษัทจดทะเบียน ในภาวะตกต่ำของราคาน้ำมัน’, *วารสารบริหารธุรกิจ นิด้า*, 17, pp. 30 – 52.
6. Abdeen A. and Haight G., 2002, ‘A Fresh Look at Economic Value-Added: An Empirical Study of the Fortune 500 Companies’, *Journal of Applied Business Research*, 18, pp. 27 - 36.
7. Baker K., Deo P. and Mukherjee T., 2009, ‘EVA Revisited’, *Journal of Financial Education*, 35, pp. 1 - 22.
8. Barfield R., 1998, ‘Nearly New’, *Accountancy*, 121, pp. 41 - 45.
9. Brewer P., Chandra G. and Hock C., 1999, ‘Economic Value Added (EVA): Its Uses and Limitations’, *SAM Advanced Management Journal*, 64, pp. 4 - 11.
10. Brigham E. and Ehrhardt M., 2010, ‘Financial Management: Theory and Practice’, 13th ed., *South-Western Cengage Learning*.
11. Deo P., 2015, ‘Relationships among Financial Performance Measures’, *Journal of Accounting and Finance*, 15(2), pp.16– 24.
12. Ehrbar A. and Hamel G., 1997, ‘Debate: Duking It Out over EVA’, *Fortune*, 3, pp. 232.
13. Koller T., 1994, ‘What is Value-Based Management?’, *McKinsey Quarterly*, McKinsey & Company.
14. Kramer J. and Peters J., 2001, ‘An Inter-Industry Analysis of Economic Value Added as a Proxy for Market Value Added’, *Journal of Applied Finance*, 9, pp. 41 - 49.
15. Hartman J., 2000, ‘On the Equivalence of Net Present Value and Market Value Added as Measures of a Project's Economic Worth’, *The Engineering Economist*, 45(2), pp. 158 – 16.
16. Kramer J. and Pushner G., 1997, ‘An Empirical Analysis of Economic Value Added as a Proxy for Market Value Added’, *Financial Practice and Education*, 7 (1), pp. 41 – 49.
17. Porter M., 1985, ‘Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance’, New York, *Free Press*.
18. Stern J., Stewart G., and Chew D., 1995, ‘The EVA Financial Management System’, *Journal of Applied Corporate Finance*, 8 (2), pp. 32 - 46.
19. Stewart G., 1991, ‘The Quest for Value: A Guide for Senior Managers’, New York, NY, *Harper Business*.

20. Weaver S., 2001, 'Measuring Economic Value Added: A Survey of the Practices of EVA Proponents', *Journal of Applied Finance*, 11, pp. 7 - 17.
21. <http://www.sternstewart.com>
22. <http://www.set.co.th>
23. <http://www.settrade.com>
24. Bloomberg Database

ระบบนิเวศทางการเงินกับหนี้ครัวเรือนไทย¹

ณดา จันทร์สม²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบนิเวศทางการเงินของไทย ในกรอบของระบบการเงิน และสภาพแวดล้อมภายนอกที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ อาทิ กฎระเบียบ ข้อบังคับ สภาพของลูกค้ำ และหน่วยงานที่ช่วยสนับสนุนการดำเนินธุรกรรมในตลาดการเงินได้ ฯลฯ เพื่อผลต่อการการก่อหนี้ของภาคครัวเรือน ผลการศึกษาพบว่า ระบบนิเวศที่เป็นอยู่ในปัจจุบันรองรับความต้องการเงินทุนของประชาชนรายย่อยได้ดีในระดับหนึ่ง แต่ทั้งนี้ยังมีความต้องการเข้าถึงเงินทุนที่สามารถใช้แหล่งเงินในระบบได้ จึงยังมีสัดส่วนการใช้บริการจากแหล่งเงินนอกระบบอยู่ นอกจากนี้ ยังมีสถาบันการเงินที่กึ่งทางการและไม่เป็นทางการที่ช่วยให้ประชาชนรายย่อยสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน แต่ทั้งนี้ การกำกับดูแลสถาบันการเงินเหล่านั้นยังมีการกำกับดูแลที่ไม่รัดกุมมากพอ ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อประชาชน และระบบการเงินโดยรวมได้

คำสำคัญ: ระบบนิเวศทางการเงิน สถาบันการเงิน หนี้ครัวเรือน

¹ บทความนี้จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี 2560 ในหัวข้อหลัก เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา: จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ”

ณ หอประชุมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วันที่ 31 มีนาคม 2560

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240 ติดต่อผู้เขียน email: nada@nida.ac.th

Financial Ecosystem and Household Debt in Thailand¹

Nada Chunsom²

Abstract

This paper aimed to study the financial ecosystem in Thailand and to review the linkage to the household debt. The results showed that the financial system in Thailand is currently accessible and available for fund raising via many channels— formal, semi-formal, and informal sector. In formal sector, there are rule and regulations governing for fair treatments to the borrowers and supporting units such as credit bureau facilitating information for credit analysis. However, there were some differences when dealing with semi-formal and informal sectors. Regulation schemes were different and might be needed to be reviewed and amended to ensure that the transaction in both semi-formal and informal sector will be under regulation. For example, Cooperatives in Thailand were a part of the reasons why household debt was accelerated in the past period. The Cooperatives are not member of credit bureau. The credit analysis process in the cooperatives system may have no enough information to make decision on providing credit.

Keywords: Financial Ecosystem, Financial Institutions, Household Debt

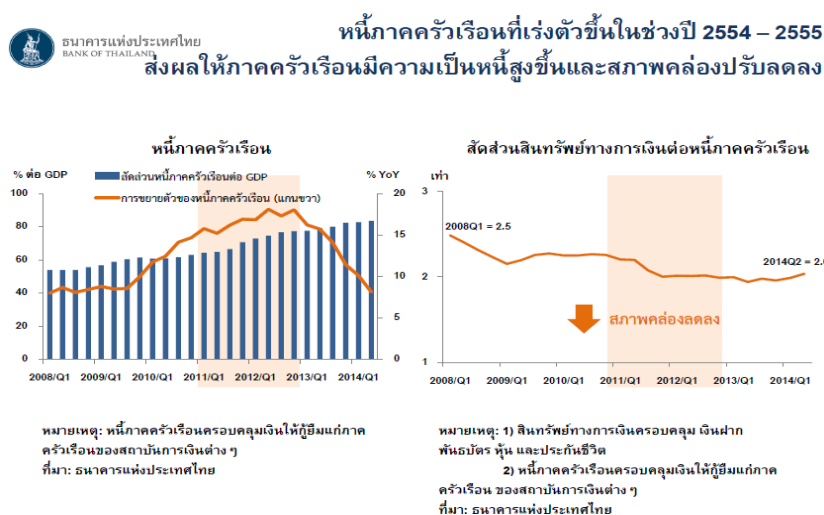
¹ This paper was presented in the Annual National Conference of National Institute of Development Administration in the topic of “Sufficiency Economy and Development Administration: From Philosophy to Practices.” on 31 March 2017.

² Assistant Professor, School of Development Economics, National Institute of Development Administration (NIDA) 118 Seri Thai Road, Khlongchan, Bangkok, Bangkok 10240 THAILAND email: nada@nida.ac.th

1. บทนำ

สถานการณ์หนี้สินครัวเรือนในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง พิจารณาจากสัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ปี พ.ศ. 2553 มีสัดส่วนร้อยละ 63.02 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 80.3 เมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2557 แม้ว่าผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อระบบสถาบันการเงินไทยคาดว่าจะยังมีค่อนข้างจำกัด เนื่องจากผู้ปล่อยกู้หลักแก่ภาคครัวเรือน 3 อันดับแรก ได้แก่ ธนาคารพาณิชย์ สถาบันการเงินเฉพาะกิจ และสหกรณ์ออมทรัพย์ คิดเป็นสัดส่วนรวมกันถึงประมาณร้อยละ 87 ของหนี้ครัวเรือนทั้งระบบ ซึ่งสถาบันการเงินในเหล่านี้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานรัฐและมีกลไกการดูแลความเสี่ยงของตนเอง การขยายตัวของหนี้ครัวเรือนจะเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2554-2555 โดยประเภทสินเชื่อที่เร่งตัวขึ้นมากที่สุด คือ สินเชื่อเพื่อเช่าซื้อรถยนต์ สาเหตุหลักมาจาก (1) นโยบายของภาครัฐ (รถยนต์คันแรก) และ (2) ภาวะอัตราดอกเบี้ยต่ำเอื้อต่อการก่อหนี้ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเสริม อาทิ ความต้องการกู้ยืมที่เพิ่มขึ้นหลังเหตุการณ์อุทกภัยน้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 กอปรกับการแข่งขันการปล่อยสินเชื่อรายย่อยของสถาบันการเงิน อันเนื่องมาจากการที่ธุรกิจขนาดใหญ่หันไประดมทุนผ่านการออกหุ้นกู้เพื่อลดต้นทุนดอกเบี้ยแทน (สุกฤตา สงวนพันธุ์, 2558)

แม้ว่าการเพิ่มขึ้นของหนี้ครัวเรือนไทยในช่วงนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา จะขยายตัวชะลอลงอย่างต่อเนื่อง ตามภาวะเศรษฐกิจที่ชะลอตัวและสถาบันการเงินมีความเข้มงวดในการปล่อยสินเชื่อมากขึ้น จากข้อมูล ณ ไตรมาส 3 ปี 2557 หนี้ครัวเรือนคงค้าง 10.22 ล้านล้านบาท ขยายตัวเพียงร้อยละ 7.7 ชะลอลงเมื่อเทียบกับช่วงไตรมาส 2 ปี 2555 ที่ขยายตัวสูงสุดที่ร้อยละ 18.1 (สุกฤตา สงวนพันธุ์, 2558) โดยภาพรวมในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา หนี้สินภาคครัวเรือนต่อ GDP คงตัวอยู่ในระดับประมาณร้อยละ 80-83 แม้จะมีอัตราการขยายตัวชะลอตัวลง แต่อย่างไรก็ดี สถานการณ์หนี้ภาคครัวเรือนยังอยู่ในภาวะที่ต้องเฝ้าระวัง และมีแนวโน้มอัตราการเพิ่มขึ้นรวดเร็วจนเกินระดับที่เหมาะสมได้ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 หนี้สินครัวเรือนต่อ GDP และสัดส่วนสินทรัพย์ทางการเงินต่อหนี้สินภาคครัวเรือน
ที่มา พลิชฐ์ โชติวัฒนกุล, ธนาคารแห่งประเทศไทย

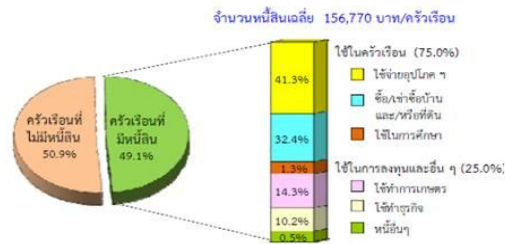
รายงานผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2558 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สะท้อนให้เห็นว่า ครัวเรือนไทยมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 26,915 บาท มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ 21,157 บาท มีหนี้สินเฉลี่ย 156,770 บาท ซึ่งคิดเป็น 5.8 เท่าของรายได้ ทั้งนี้ สถานการณ์หนี้สินครัวเรือนมีแนวโน้มลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลปี 2556

ข้อมูลปี 2558 ครัวเรือนไทยมีรายได้ส่วนใหญ่ มาจากการทำงานร้อยละ 73.0 ได้แก่ ค่าจ้างและเงินเดือน คิดเป็นร้อยละ 44.5 กำไรสุทธิจากการทำธุรกิจคิดเป็นร้อยละ 18.9 และกำไรสุทธิจากการทำเกษตรคิดเป็นร้อยละ 9.6 และมีรายได้รูปแบบอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกิดจากการทำงาน เช่น เงินที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นนอกครัวเรือน/รัฐ ร้อยละ 10.6 รายได้จากทรัพย์สิน เช่น ดอกเบี้ยร้อยละ 1.5 นอกจากนี้ยังมีรายได้ที่ไม่ได้อยู่ในรูปของตัวเงิน ในรูปสวัสดิการ/สินค้า และบริการต่างๆ ที่ได้รับมา โดยไม่ต้องซื้อร้อยละ 13.4 (รวมค่าประเมินค่าเช่าบ้าน/บ้านของตนเอง)

สำหรับค่าใช้จ่ายครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภค/บริโภค เป็นจำนวน 18,431 บาท คิดเป็นร้อยละ 87.1 แยกเป็นค่าใช้จ่ายเพื่ออาหาร เครื่องดื่ม และยาสูบ เป็นจำนวน 7,131 บาท คิดเป็นร้อยละ 33.7 ค่าใช้จ่ายสินค้าและบริการ เป็นจำนวน 11,299 บาท คิดเป็นร้อยละ 53.4 ค่าใช้จ่ายเพื่อการเดินทางและการสื่อสาร เป็นจำนวน 4,589 บาท คิดเป็นร้อยละ 21.6 สำหรับค่าใช้จ่ายที่ไม่เกี่ยวกับการอุปโภค/บริโภค เช่น ค่าภาษี ของขวัญเบี่ยประกันภัย ซื้อมาสลากกินแบ่ง/หวย ดอกเบี้ย สูงถึงร้อยละ 12.9

เมื่อพิจารณาข้อมูลทางหนี้สิน ผลการสำรวจพบว่า ในปี 2558 มีจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้ทั้งสิ้นประมาณ 10.4 ล้านครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 49.1 ทั้งนี้แต่ละครัวเรือนมีจำนวนหนี้สินเฉลี่ย 156,770 บาทต่อครัวเรือน ทั้งนี้ เมื่อจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการก่อหนี้จะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นหนี้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน เช่น ซื้อ/เช่าซื้อบ้านและ/หรือที่ดิน ใช้ในการศึกษา และใช้จ่ายอุปโภค/บริโภคอื่น ๆ เป็นจำนวน 117,590 คิดเป็นร้อยละ 75.0 โดยสามารถจำแนกแหล่งเงินกู้เป็นหนี้ในระบบ จำนวน 153,425 บาท คิดเป็นร้อยละ 97.9 และหนี้นอกระบบ จำนวน 3,346 บาท คิดเป็นร้อยละ 2.1 ซึ่งจำนวนเงินเฉลี่ยที่เป็นหนี้ในระบบสูงกว่าหนี้นอกระบบถึง 46 เท่า โดยลดลงจากปี 2556 ซึ่งหนี้ในระบบสูงกว่าหนี้นอกระบบประมาณ 49 เท่า (159,816 บาท และ 3,271 บาท ตามลำดับ) (ภาพที่ 2)

เมื่อพิจารณาถึงรายได้ ค่าใช้จ่าย และหนี้สินของครัวเรือนเป็นรายภาคในปี 2558 พบว่า กรุงเทพฯ และปริมณฑล จำนวน 3 จังหวัด ได้แก่ นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนสูงกว่าภาคอื่น ๆ คิดเป็นจำนวน 41,002 บาท โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือน คิดเป็นจำนวน 30,882 บาท และมีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน คิดเป็นจำนวน 171,837 บาท ตามลำดับ แต่ทั้งนี้กลับพบว่ากลุ่มดังกล่าวมีสัดส่วนร้อยละของค่าใช้จ่ายต่อรายได้น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75.3 สาเหตุที่ทำให้คนกรุงเทพฯ นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ เป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนของค่าใช้จ่ายต่อรายได้น้อยที่สุด อาจเนื่องมาจากส่วนใหญ่มีรายได้มาจากค่าจ้างและเงินเดือน และจากการประกอบธุรกิจเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่ได้รับผลกระทบมากนักเมื่อราคาผลผลิตทางการเกษตรมีความผันผวนสำหรับภาคการเกษตร จึงทำให้กลุ่มจังหวัดดังกล่าวสามารถเก็บออม และมีเงินชำระหนี้ได้มากกว่าครัวเรือนในภาคอื่น

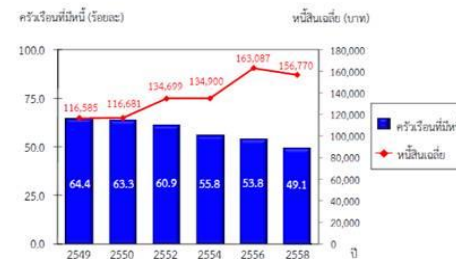
ภาพ 2-ก ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามการมีหนี้สิน หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน และจำนวนตามวัตถุประสงค์ของการกู้ยืม (ปี 2558)

ภาพ 2-ข ร้อยละของครัวเรือนที่มีหนี้สินในระบบ และ/หรือ หนี้สินนอกระบบ และจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนในแต่ละประเภท (ปี 2558)

ภาพ 2-ค รายได้และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการยังชีพเฉลี่ยต่อเดือน และหนี้สินต่อรายได้ของครัวเรือน (ปี 2549-2558)

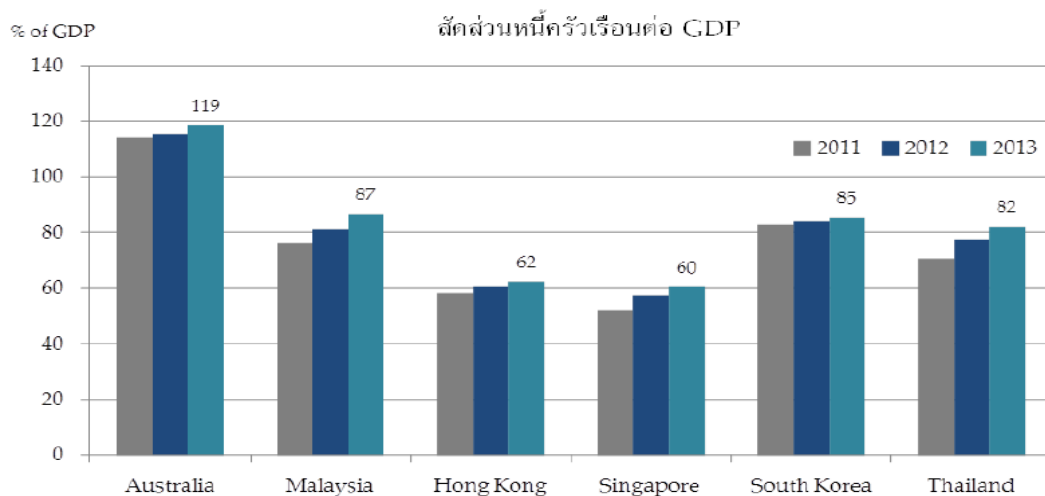

ภาพ 2-ง ร้อยละของครัวเรือนที่มีหนี้ และจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนทั้งสิ้น (ปี 2549-2558)

ภาพที่ 2 สถานการณ์หนี้สินครัวเรือนในประเทศไทย

ที่มา การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2558, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

เมื่อเปรียบเทียบสถานการณ์หนี้สินภาคครัวเรือนของไทยในภาพรวมกับต่างประเทศ จะพบว่า ประเทศไทยมีระดับสัดส่วนหนี้สินภาคครัวเรือนต่อ GDP ใกล้เคียงกับประเทศสาธารณรัฐเกาหลี และมาเลเซีย ที่ประมาณร้อยละ 80 ของ GDP ในขณะที่จะมีระดับสัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อ GDP ของไทยสูงกว่า เขตปกครองพิเศษฮ่องกง และสิงคโปร์ และอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับญี่ปุ่น และออสเตรเลีย จะเห็นได้ว่า สัดส่วนหนี้สินภาคครัวเรือนของไทยเปรียบเทียบกับประเทศที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับสูงกว่าไทยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า สัดส่วนหนี้สินภาคครัวเรือนของไทยต่อ GDP อยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 หนี้สินภาคครัวเรือนของไทยเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ

ที่มา สุกฤตดา สงวนพันธุ์, 2558

นอกจากนั้น ข้อมูลสถิติจากบริษัทข้อมูลเครดิตแห่งชาติ หรือ เรียกอย่างสั้นว่า “เครดิตบูโร” รายงานระหว่างปี พ.ศ. 2552-2556 ระบุว่า อัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้ (Debt to Income Ratio) ของครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยครัวเรือนไทยที่มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่า 10,000 บาทต่อเดือน มีอัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 45 เป็นร้อยละ 60 ครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ย 10,000-30,000 บาทต่อเดือน มีอัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 24 เป็นร้อยละ 34 ครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ย 30,000-50,000 บาทต่อเดือน มีอัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 25 เป็นร้อยละ 27 และครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ย 50,000-100,000 บาทต่อเดือน มีอัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 22 เป็นร้อยละ 31 ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ครัวเรือนไทยมีหนี้สินเพิ่มขึ้นในทุกช่วงรายได้ และข้อสังเกตสำคัญคือ กลุ่มที่มีรายได้น้อย จะมีสัดส่วนของการเพิ่มขึ้นของหนี้สินต่อรายได้สูงกว่ากลุ่มที่มีรายได้สูง สอดคล้องกับข้อมูลของศูนย์วิจัยกสิกรไทย รายงานภาระหนี้จ่ายต่อรายได้ครัวเรือน (Debt Service Ratio: DSR) ในปี พ.ศ. 2557 พบว่า ครัวเรือนไทยมีสัดส่วนภาระหนี้จ่ายเฉลี่ยร้อยละ 27.2 ของรายได้ โดยครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 8,000 บาทต่อเดือน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเกษตรกร ลูกจ้าง และคนงาน มีภาระหนี้ต้องจ่ายต่อรายได้สูงถึงร้อยละ 50.9 ของรายได้ จึงจัดว่าเป็นกลุ่มเสี่ยงทางการเงินสูงสุด (อ๋างใน อัจฉรา โยมสินธุ์, 2558: 6-7)

จากสถานการณ์หนี้สินภาคครัวเรือนดังกล่าวข้างต้น มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางการเงินที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของไทยมีผลอย่างไรต่อการก่อหนี้ของภาคครัวเรือน คำถามดังกล่าวเป็นวัตถุประสงค์หลักของการศึกษา เพื่อศึกษาองค์ประกอบของระบบนิเวศทางการเงินในประเทศไทยเพื่อนำไปสู่การวางกรอบแนวทางการกำกับดูแลในระบบนิเวศทางการเงิน เพื่อให้การก่อหนี้ภาคครัวเรือนมีความระมัดระวังและไม่เกิดผลเป็นภาระทางการเงินต่อคนไทยในภาพรวมได้

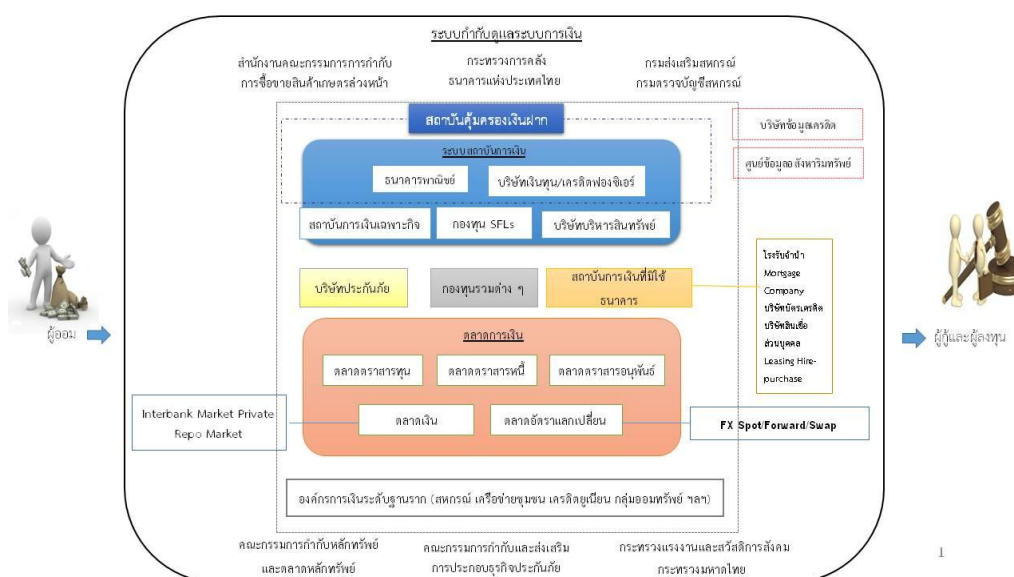
2. ระบบนิเวศทางการเงิน

เมื่อกล่าวถึง ระบบนิเวศทางการเงิน หรือ Financial Ecosystem จะหมายถึง องค์ประกอบสองส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง ระบบการเงิน (Financial System) ที่จะจะเป็นระบบที่ทำให้เกิดการการส่งผ่านของเงินทุนจากกลุ่มที่มีเงินเหลือเก็บหรือกลุ่มผู้มีเงินออมมายังกลุ่มที่มีความต้องการใช้เงิน และ ส่วนที่สอง คือ สภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลต่อการดำเนินงานของระบบการเงิน เช่น กฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ การปฏิรูปองค์กรที่ดูแลลูกค้า ระบบสินเชื่อของสังคม มาตรฐานทางบัญชีและการตรวจสอบ ระบบบริการตัวกลางทางการเงินที่มีความเชื่อมโยงกับสถาบันการเงินและสร้างผลตอบแทนและหลีกเลี่ยงความเสี่ยง (Wang Xuexin and Geng Shaogang, n.d.: หน้า 528)

ตามคำนิยามที่กล่าวข้างต้น เมื่อพิจารณาระบบนิเวศทางการเงินของไทยในปัจจุบัน (ภาพที่ 4) จะสามารถแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 5 ส่วนหลัก ๆ ได้แก่

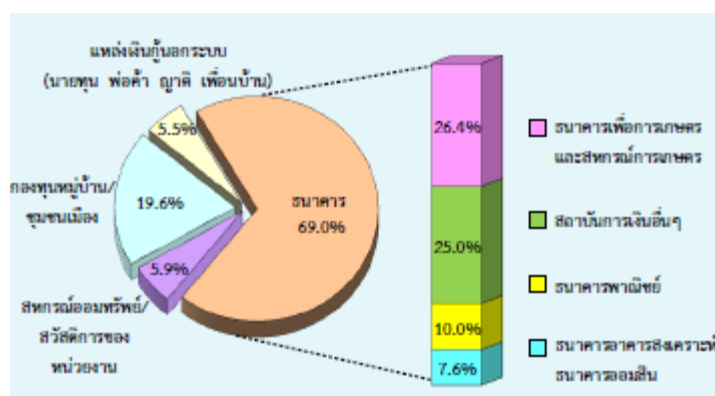
- 1) ระบบสถาบันการเงิน ทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางการเงินในการระดมทุนจากผู้ออม และนำมาจัดสรรส่งต่อให้กับผู้ที่มีความต้องการใช้ในรูปแบบของการให้สินเชื่อ ประกอบด้วย ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน/เครดิตฟองซิเอร์ สถาบันการเงินเฉพาะกิจ กองทุน SFLs และบริษัทบริหารสินทรัพย์

- 2) ตลาดการเงิน เป็นช่องทางในการระดมทุนทางตรง โดยผู้ที่มีความต้องการใช้เงินทุนสามารถออกตราสารทางการเงิน เพื่อระดมทุนผ่านตลาดต่าง ๆ ได้แก่ ตลาดตราสารหนี้ ตลาดตราสารทุน ตลาดตราสารอนุพันธ์ ตลาดอัตราแลกเปลี่ยน และตลาดเงิน
- 3) กลุ่มนักลงทุนสถาบันและตัวกลางทางการเงินที่ไม่ใช่ระบบธนาคาร ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการระดมทุนจากนักลงทุนหรือผู้มีเงินออม เพื่อไปลงทุนในช่องทางต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ที่มีความต้องการใช้เงินทุนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ ได้แก่ บริษัทประกันภัย กองทุนรวมต่าง ๆ และ สถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร เช่น ไร่รับจำนำ บริษัทจำนอง สินทรัพย์ บริษัทบัตรเครดิต บริษัทสินเชื่อส่วนบุคคล บริษัทลิสซิ่งและเช่าซื้อ เป็นต้น
- 4) องค์การกำกับดูแลระบบการเงิน ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับดูแลให้ตลาดมีการแข่งขันที่เป็นธรรม และกำหนดกรอบการกำกับดูแลให้สอดคล้องกับมาตรฐานในระดับสากล เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับนักลงทุนได้ องค์การกำกับดูแลระบบการเงินในประเทศไทย ประกอบด้วย คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ คณะกรรมการกำกับ การซื้อขายสินค้าเกษตรล่วงหน้า คณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจ ประกันภัย ธนาคารแห่งประเทศไทย กระทรวงการคลัง กระทรวงแรงงานและสวัสดิการ สังคม กระทรวงมหาดไทย
- 5) องค์การที่มีบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินงานของระบบการเงิน ประกอบด้วย บริษัท ข้อมูลเครดิต ศูนย์ข้อมูลอสังหาริมทรัพย์ สถาบันคุ้มครองเงินฝาก และสถาบันการจัด อันดับความน่าเชื่อถือ ฯลฯ

ภาพที่ 4 ระบบนิเวศทางการเงินของไทย

เมื่อพิจารณาแหล่งเงินกู้หลักของครัวเรือนไทยที่เป็นหนี้ จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนไทย ปี 2558 พบว่า แหล่งเงินกู้หลักที่สำคัญของครัวเรือนไทย คือ ธนาคาร มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 69.0 ซึ่งสถาบันการเงินเฉพาะกิจจะมีบทบาทมากที่สุด โดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจะเป็นแหล่งเงินกู้หลักสำหรับครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนภาคการเกษตร สัดส่วนร้อยละ 29.4 ของกลุ่มธนาคารที่เป็นแหล่งเงินกู้ทั้งหมดของครัวเรือน และธนาคารอาคารสงเคราะห์/ธนาคารออมสินจะมีบทบาทรองลงมา รองลงมาจากสถาบันการเงินเฉพาะกิจ ธนาคารพาณิชย์ และสถาบันการเงินอื่น ๆ นอกจากระบบธนาคารที่เป็นแหล่งเงินกู้สำคัญของครัวเรือนไทยแล้ว กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ก็มีบทบาทสำคัญเช่นเดียวกัน สัดส่วนร้อยละ 19.6 และ สหกรณ์ออมทรัพย์/สวัสดิการของหน่วยงาน มีสัดส่วนร้อยละ 5.9 มีเพียงประมาณร้อยละ 5.5 ที่มีการใช้เงินกู้นอกระบบ

ภาพที่ 5 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้ จำแนกตามแหล่งเงินกู้หลัก^{1/} (ปี 2558)
ที่มา การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2558, สำนักงานสถิติแห่งชาติ
หมายเหตุ 1/ ครัวเรือนที่มีหนี้ อาจมีการกู้ยืมได้จากหลายแหล่ง

3. ภาพรวมในการให้บริการทางการเงินของประเทศไทย

ปัจจุบัน มีสถาบัน/องค์กรที่ทำหน้าที่ในการให้บริการทางการเงินแก่ประชาชนทั่วไปในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งในภาพรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าธนาคารพาณิชย์ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการหลักในระบบการเงิน ทั้งในส่วนของสัดส่วนเงินฝากทั้งหมดมีจำนวน 17.69 ล้านล้านบาท โดยเงินฝากในระบบมีปริมาณมากที่สุดจำนวน 16.07 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 90.82 ของเงินฝากรวม โดยเงินฝากของธนาคารพาณิชย์ 12.07 ล้านล้านบาท และสถาบันการเงินเฉพาะกิจ 4 ล้านล้านบาท ขณะที่เงินฝากกึ่งในระบบมีจำนวน 1.59 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 8.96 ของเงินฝากรวม

ยอดสินเชื่อคงค้างมีจำนวนรวม 18.56 ล้านล้านบาท โดยสินเชื่อในระบบมีจำนวน 17.16 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 92.46 ของสินเชื่อรวม สินเชื่อของธนาคารพาณิชย์ 12.96 ล้านล้านบาท สถาบันการเงินเฉพาะกิจ 4.07 ล้านล้านบาท และผู้ประกอบการธุรกิจที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน (Non-bank) 1.3 แสนล้านบาท ขณะที่สินเชื่อทั้งในระบบมีประมาณ 1.37 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 7.35 ของยอดสินเชื่อรวม และสินเชื่อของสหกรณ์ฯ 1.16 ล้านล้านบาท และกองทุนหมู่บ้านฯ 2.06 แสนล้านบาท และกลุ่มพึ่งตนเอง (กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต) 3.5 หมื่นล้านบาท (ตารางที่ 1)

3.1 กลุ่มผู้ให้บริการทางการเงินสำหรับรายย่อยในประเทศไทย

จากข้อมูลของธนาคารแห่งประเทศไทยระบุว่า กลุ่มผู้ให้บริการทางการเงินสำหรับรายย่อยในประเทศไทยสามารถจำแนกผู้ให้บริการทางการเงินออกเป็น 3 กลุ่มรูปแบบ ดังนี้ 1) ผู้ให้บริการในระบบ (formal sector) 2) ผู้ให้บริการกึ่งในระบบ (semi-formal sector) และ 3) ผู้ให้บริการนอกระบบ (informal sector) (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2556: 4)

3.1.1 ผู้ให้บริการในระบบ (Formal Sector) หมายถึง สถาบันการเงินที่มีสถานะทางกฎหมายที่ชัดเจน และมีใบอนุญาตประกอบธุรกิจตามกฎหมายหรือมีกฎหมายเฉพาะจัดตั้งขึ้น อีกทั้งต้องอยู่ภายใต้การกำกับ/ตรวจสอบโดยกระทรวงการคลังหรือธนาคารแห่งประเทศไทย โดยมีหลักเกณฑ์การกำกับดูแลที่ครอบคลุม ทั้งด้านการประกอบธุรกิจความมั่นคงและ/หรือการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งประกอบด้วย ธนาคารพาณิชย์ไทย ธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศ สถาบันการเงินเฉพาะกิจ เช่น ธนาคารอาคารสงเคราะห์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และธนาคารออมสิน ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย ฯลฯ

ข้อมูลของผู้ให้บริการในระบบ ได้แก่

(1) ระบบธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบ มีเงินฝากรวมจำนวน 12,575,384 ล้านบาท มีสินเชื่อรวมจำนวน 13,775,806 ล้านบาท

(2) สถาบันการเงินเฉพาะกิจที่รับเงินฝาก ประกอบด้วย ธนาคารออมสิน ธนาคารอาคารสงเคราะห์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย และธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย มีเงินฝาก รวมจำนวน 3,992,090 ล้านบาท สินเชื่อรวม 5,998,670 ล้านบาท

(3) ผู้ประกอบธุรกิจสินเชื่อส่วนบุคคลภายใต้การกำกับที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน (Nonbank) มีสินเชื่อคงค้างจำนวน 169,055 ล้านบาท จำนวนบัญชี 10,417,030 บัญชี

3.1.2 ผู้ให้บริการกึ่งในระบบ (Semi-formal Sector) หมายถึง สถาบันที่มีสถานะทางกฎหมาย ภายใต้กฎหมายจัดตั้งเป็นการเฉพาะโดยอยู่ภายใต้การกำกับตรวจสอบโดยหน่วยงานราชการอื่น หรือองค์กรการเงินระดับฐานรากกลุ่มกึ่งในระบบ ประกอบด้วย องค์กรการเงินระดับชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะในการส่งเสริมการออมและการใช้เงินทุนภายในชุมชน โดยจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายและอาจได้รับการสนับสนุนด้านแหล่งเงินทุนจากรัฐบาล แต่ไม่มีการกำกับดูแลตามเกณฑ์ความมั่นคงทางการเงินดังเช่นสถาบันการเงินกลุ่มในระบบ ได้แก่ สหกรณ์/สหกรณ์เครดิตยูเนียน กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง และโรงรับจำนำ โดยแต่ละองค์กรมีรายละเอียด ดังนี้

- สหกรณ์³

สหกรณ์จัดตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติการสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มีลักษณะเป็นสถาบันการเงินที่กลุ่มบุคคลที่มีอาชีพเดียวกันหรืออยู่ในพื้นที่หรือชุมชนเดียวกันรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นบนพื้นฐานของการช่วยเหลือของสมาชิกและสมาชิกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยสมาชิกแต่ละคนมีสิทธิ์ออกเสียงได้หนึ่งเสียงในการบริหารสหกรณ์ (ไม่ขึ้นกับจำนวนหุ้นที่ถืออยู่) สหกรณ์สามารถแบ่งออกตามกฎกระทรวงกำหนดประเภทของสหกรณ์ที่จะรับจดทะเบียน พ.ศ. 2548 ได้เป็น 7 ประเภท ดังนี้ 1) สหกรณ์การเกษตร 2) สหกรณ์ประมง 3) สหกรณ์นิคม 4) สหกรณ์ร้านค้า 5) สหกรณ์ออมทรัพย์ 6) สหกรณ์บริการ และ 7) สหกรณ์เครดิตยูเนียน และมีกรมส่งเสริมสหกรณ์ทำหน้าที่เป็นนายทะเบียนและให้คำแนะนำในการดำเนินงาน และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทางการเงินของสหกรณ์ทุกแห่ง ดังนั้น การดำเนินงานต่าง ๆ รวมถึงเกณฑ์ความมั่นคงของสหกรณ์จึงต้องถือปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด

ปัจจุบันสหกรณ์มีจำนวน 8,270 แห่ง⁴ แบ่งออกเป็น 7 ประเภท ได้แก่ (1) สหกรณ์การเกษตร จำนวน 4,500 แห่ง (2) สหกรณ์ประมง จำนวน 110 แห่ง (3) สหกรณ์นิคม จำนวน 96 แห่ง (4) สหกรณ์ร้านค้า จำนวน 241 แห่ง (5) สหกรณ์บริการ จำนวน 1,269 แห่ง (6) สหกรณ์ออมทรัพย์ จำนวน 1,496 แห่ง และ (7) สหกรณ์เครดิตยูเนียน 558 แห่ง โดย ณ เดือนมกราคม 2559 สหกรณ์ทั้ง 7 ประเภท มีเงินฝากรวมจำนวน 43,471 ล้านบาท สินเชื่อคงค้าง 234,149 ล้านบาท (ปรับปรุงข้อมูลล่าสุด 10 มิ.ย. 2559 (<http://www2.bot.or.th/statistics/ReportPage.aspx?reportID=157&language=th>))

³ สำนักทะเบียนและกฎหมาย. (2559). ความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์. สืบค้นจากเว็บไซต์.

<http://webhost.cpd.go.th/rlo/knowledge.html>

⁴ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2558). สถิติสหกรณ์. สืบค้นจากเว็บไซต์.

http://www.cpd.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3244&filename=Cooperative_Infor_Statistics

ตารางที่ 1 ปริมาณและสัดส่วนเงินฝาก และสินเชื่อของผู้ให้บริการทางการเงินประเภทต่าง ๆ ณ สิ้นเดือนกันยายน 2558

(หน่วย : ล้านบาท)

ผู้ให้บริการทางการเงิน	เงินฝากรวม	สัดส่วน	สินเชื่อรวม	สัดส่วน	สินเชื่อระดับฐานราก	สัดส่วน	สัดส่วนต่อสินเชื่อทั้งระบบ
1. ธนาคารพาณิชย์	12,066,742	68.19	12,959,973	69.81	389,118	8.86	2.1
2. สถาบันการเงินเฉพาะกิจ	4,004,159	22.63	4,074,800	21.95	2,484,126	56.54	13.38
3. ผู้ประกอบธุรกิจที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน (Non-bank)	-	-	129,791	0.70	119,994	2.73	0.65
รวมผู้ให้บริการในระบบ (1+2+3)	16,070,901	90.82	17,164,564	92.46	2,993,238	68.13	16.12
4. สหกรณ์และเครดิตยูเนียน	1,565,489	8.85	1,159,012	6.24	1,159,012	26.38	6.24
5. กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ	20,000	0.11	206,050	1.11	206,050	4.69	1.11
รวมผู้ให้บริการกึ่งในระบบ (4+5)	1,585,489	8.96	1,365,062	7.35	1,365,062	31.07	7.35
6. กลุ่มฟุ้งตนเอง (กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต)	38,763	0.22	35,000	0.19	35,000	0.80	0.19
รวมทั้งหมด	17,695,153	100.00	18,564,626	100	4,393,301	100.00	23.66

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย ระบบฐานข้อมูลสถาบันการเงินเฉพาะกิจของสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง สถาบันการเงินเฉพาะกิจ 5 แห่ง กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ บริษัท ข้อมูลเครดิตแห่งชาติ จำกัด และกรมการพัฒนาชุมชน รวบรวมข้อมูล โดย สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2558). รายงานการเงินฐานราก สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www.fpo.go.th/FPO/modules/Content/getfile.php?contentfileID=10099>

หมายเหตุ :

- ข้อมูลสินเชื่อฐานรากของธนาคารพาณิชย์และ Non-bank นับเฉพาะสินเชื่อที่มีวงเงินกู้ต่ำกว่า 200,000 บาท ตามคำ นิยาม "สินเชื่อรายย่อย" ของธนาคารแห่งประเทศไทย
- ข้อมูลสินเชื่อฐานรากของสถาบันการเงินเฉพาะกิจนับเฉพาะส่วนที่เป็นสินเชื่อตามโครงการของรัฐบาลที่มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริม สินเชื่อระดับฐานราก
- ข้อมูลสินเชื่อของกลุ่มฟุ้งตนเองเป็นการคาดการณ์โดยสำนักนโยบายพัฒนาระบบการเงินภาคประชาชน
- สินเชื่อของกลุ่มฟุ้งตนเอง ยังไม่รวมข้อมูลของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งยังไม่มีการรวบรวมข้อมูลทั้งระบบไว้

- กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง⁵

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง แห่งชาติ พ.ศ. 2547 โดยมีฐานะเป็นนิติบุคคลอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและ ชุมชนเมืองแห่งชาติ (คณะกรรมการ กทบ.) ซึ่งประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี หรือผู้ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมาย ให้เป็นประธานกรรมการซึ่งกองทุนหมู่บ้านฯ ถือได้ว่าเป็น Microcredit ที่มีบทบาทสำคัญในการให้บริการ สินเชื่อแก่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ที่รัฐบาลได้จัดสรรให้หมู่บ้านและชุมชนเมืองต่าง ๆ จำนวนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท และในปี 2553 มีการเพิ่มทุนอีกหมู่บ้านละ 2 แสน 4 แสน และ 6 แสนบาท ขึ้นอยู่กับจำนวน ครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง ต่อมาในปี 2555 ได้มีการเพิ่มทุนอีกหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท ทำให้ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองมีเงินทุนหมุนเวียนมากขึ้น ปัจจุบันกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองมีอยู่ 79,556

⁵ สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง. (2554). มาตรการด้านภาษีอากร. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://www.mof.go.th/home/projectm.html>

กองทุน มีเงินทุนหมุนเวียนรวมกันไม่น้อยกว่า 218,899.74 ล้านบาท คิดเป็น 8.5% ของงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ 2558 (<http://thaipublica.org/2015/09/villagefund-1/>)

วัตถุประสงค์เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นเครื่องมือในการกระจายโอกาสการเข้าถึงแหล่งทุนของผู้มีรายได้น้อยผ่านการเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ รับฝากเงินจากสมาชิก และพัฒนาองค์ความรู้ คุณภาพชีวิต สวัสดิภาพและสวัสดิการของสมาชิกหรือประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของหมู่บ้าน

ผลิตภัณฑ์และบริการ

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองมีทุนในการดำเนินงานมาจากเงินที่รัฐบาลจัดสรรให้และจากเงินที่สมาชิกลำเลียงมาลงหุ้นหรือฝากไว้กับกองทุนหรือเงินที่กองทุนได้รับบริจาค ดอกผลรายได้ หรือผลประโยชน์ที่เกิดจากเงินหรือทรัพย์สินของกองทุนหมู่บ้าน และเงินกู้จากสถาบันการเงิน โดยสามารถแบ่งเงินทุนออกเป็น 3 บัญชี ได้แก่

1) บัญชีกองทุนหมู่บ้าน หรือบัญชีที่ 1 คือ เงินกองทุน 1 ล้านบาท และดอกเบี้ยจากเงินกู้ กองทุน 1 ล้านบาท การดำเนินการของเงินในบัญชี 1 คือ เมื่อได้เงินจัดสรรจากรัฐบาล 1 ล้านบาท นำไปบริหารได้ดอกผลแล้ว ต้องกันส่วนหนึ่งมาเป็นเงินประกันความเสี่ยงนำเข้าบัญชี 1 เก็บไว้และจะถอนออกมาไม่ได้ เช่น บริหารได้ดอกผล 50,000 บาท แบ่งเป็นเงินประกันความเสี่ยง 5,000 บาทและแบ่งเงินจากดอกผลอีก 10,000 บาท เป็นเงินสมทบรายปีจากดอกผลที่ได้มาเข้าบัญชี 1 เพื่อให้กู้ยืมโดยดอกผลที่เหลือกองทุนอาจเอาไปทำสาธารณประโยชน์ กิจกรรม หรือสวัสดิการให้แก่สมาชิกได้ การให้กู้ตามบัญชี 1 ต้องเป็นไปตามระเบียบที่กำหนด คือ ให้กู้รายละไม่เกิน 20,000 บาท ใช้คืนไม่เกิน 1 ปี ปัจจุบันกำหนดให้ชำระคืนไม่เกิน 2 ปี

2) บัญชีเงินสะสม หรือบัญชีที่ 2 คือ เงินฝากสัจจะที่สมาชิกสะสมหรือออมไว้ เงินหุ้น และดอกเบี้ยจากการให้สมาชิกกู้จากเงินสะสม บางกองทุนจะกำหนดให้ผู้กู้ต้องมีเงินฝากสัจจะเป็นรายเดือน เพื่อป้องกันการผิดนัดชำระหนี้ ซึ่งแล้วแต่กองทุนจะกำหนดให้มีเงินฝากสัจจะหรือไม่ก็ได้ บางกองทุนจะกำหนดให้มีการขายหุ้น สมาชิกที่มาซื้อก็จะชำระเงินค่าหุ้นนำเข้าบัญชี 2 และดอกผลที่เกิดจากบัญชี 2 ก็เอามาปันผลให้ผู้ถือหุ้นได้ และยังสามารถระดมเงินออมโดยเมื่อได้เงินออมไปฝากธนาคารได้ดอกผลก็สามารถนำไปปันผลให้สมาชิก นอกจากนี้ ยังสามารถนำเงินในบัญชี 2 ให้สมาชิกกู้ โดยสามารถให้กู้ได้เกินรายละ 20,000 บาท และผ่อนชำระคืนเกินกว่า 2 ปี ตามแต่จะตกลงกันในสัญญา

3) บัญชีเงินกู้ยืม หรือบัญชีที่ 3 คือ เงินที่กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองกู้ยืมจากสถาบันการเงิน ในกรณีเงินหมุนเวียนไม่เพียงพอต่อความต้องการของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านสามารถให้บริการทางการเงินแก่สมาชิกโดยการให้สินเชื่อแก่สมาชิก รับฝากเงินจากสมาชิก และส่งเสริมให้เกิดวินัยการออมของสมาชิก โดยบางกองทุนกำหนดให้สมาชิกต้องมีเงินฝากสัจจะเป็นจำนวนเท่ากันทุกเดือน

กลไกการให้สินเชื่อ

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีอำนาจในการอนุมัติเงินกู้รายหนึ่งไม่เกิน 20,000 บาท กรณีที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีมติเห็นควรอนุมัติเงินกู้รายใดเกินกว่า 20,000 บาท ให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเรียกประชุมสมาชิกเพื่อให้สมาชิกพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดต่อไป แต่ทั้งนี้การอนุมัติเงินกู้รายหนึ่งต้องไม่เกินจำนวน 50,000 บาท ในส่วนของการชำระคืนเงินกู้ หากเป็นการกู้เงินจากบัญชีที่ 1 สมาชิกผู้กู้ต้องชำระคืนให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาไม่เกิน 2 ปีนับจากวันทำสัญญา ในกรณีเป็นการกู้เงินจากบัญชีที่ 2 และบัญชีที่ 3 สมาชิกผู้กู้ต้องชำระคืนตามระยะเวลาที่ระบุไว้ในสัญญา

ผลการดำเนินงาน

กองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมืองทำหน้าที่เป็นแหล่งทุนและแหล่งออมแก่สมาชิก ซึ่งแต่ละกองทุนจะได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแรกเริ่ม 1 ล้านบาทต่อ 1 หมู่บ้าน และ จะได้รับการพิจารณาจัดสรรเพิ่มทุนภายหลังสำหรับหมู่บ้านที่ได้รับการประเมินผลว่าดี ซึ่งขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการผลการดำเนินงานและขนาดของกองทุน โดยจำนวนเงินอุดหนุนจากการเพิ่มทุนจะพิจารณาจัดสรรโดยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ

เมื่อปี 2546 มีการประเมินสถานะกองทุน เพื่อพิจารณาว่าผลการดำเนินการ โดยทั่วไปพบว่ามียอดกองทุนที่อยู่ในระดับดีร้อยละ 30 และปานกลางร้อยละ 60 ต่อมาปี 2547 มีการประเมินหวังผลเพื่อใช้เป็นตัวชี้วัดในการสนับสนุนงบประมาณเพิ่ม โดยใช้การแบ่งระดับเป็น AAA, AA, A ซึ่งจะมีผลต่อการให้กู้เงินตามบัญชี 3 จากธนาคาร หากจะกู้ได้ต้องผ่านการประเมินที่ระดับ AAA และจะได้รับเงินกองทุนละหนึ่งแสนบาท เกณฑ์การประเมินจะพิจารณามิติทางสังคม คือ การทำงานของคณะกรรมการ และมิติทางเศรษฐกิจจะดูจากตัวเงิน การกู้ในนามกองทุนจะต้องมีโครงการต่อยอด โดยคณะกรรมการเป็นผู้กู้จากธนาคาร ปัจจุบันคือ ธนาคารออมสิน ธ.ก.ส. และธนาคารกรุงไทย โดยธนาคารจะให้กู้ในวงเงินประมาณ 1-3 ล้านบาท โดยเป็นการตกลงระหว่างกองทุนกับธนาคารว่าธนาคารจะให้กู้เท่าไร และแต่ละธนาคารสามารถตกลงกับกองทุนได้อย่างเป็นอิสระว่าจะมีเงื่อนไขอะไรบ้าง โดยจะเปิดบัญชีใหม่เป็นบัญชี 3 กองทุน ที่จะขอกู้ได้ต้องเป็นกองทุนที่ได้รับการประเมินระดับ AAA ผ่านการรับรองของคณะกรรมการสนับสนุน ระดับอำเภอ คณะกรรมการสนับสนุนระดับจังหวัดถึงการดำเนินการ การใช้เงินต่าง ๆ ซึ่งหากกองทุนมีปัญหาเกี่ยวกับธนาคาร คณะกรรมการสนับสนุนระดับจังหวัด คณะกรรมการสนับสนุนระดับอำเภอจะช่วยเหลือในเรื่องการติดตาม แต่หากกองทุนที่ไม่ได้รับการประเมินระดับ AAA มาขอกู้ จะแล้วแต่ธนาคารจะพิจารณาถ้าปล่อยสินเชื่อให้ก็ถือว่าให้สินเชื่อแก่กองทุนที่มีคุณสมบัติไม่ครบ ทางคณะกรรมการสนับสนุนระดับจังหวัด คณะกรรมการสนับสนุนระดับอำเภอจะไม่รับรอง หนึ่งใน

ข้อจำกัดของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง คือ การรับสมัครสมาชิกและดำเนินกิจกรรมทางการเงินได้เฉพาะในหมู่บ้านของตนเอง ทำให้มีแนวคิดในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีความยืดหยุ่นในการดำเนินงานและตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้ดีขึ้น 2 แนวทางดังนี้

รูปแบบที่ 1 ให้กองทุนหมู่บ้านเป็นตัวเชื่อม รวมองค์กรการเงินที่มีอยู่หลากหลายในแต่ละหมู่บ้าน โดยนำเงินมารวมกันร่วมกันบริหาร และมีการตั้งคณะกรรมการร่วมกัน ทำให้จำนวนเงินภายใต้การบริหารเพิ่มขึ้น โดยอาจเรียกได้ว่าเป็นสถาบันการเงินชุมชนของกองทุนหมู่บ้าน

รูปแบบที่ 2 การรวมตัวกันของทุกหมู่บ้านในหนึ่งตำบล โดยแต่ละหมู่บ้าน แบ่งเงินส่วนหนึ่งมารวมกันตรงกลางเพื่อทำกิจกรรมเพิ่มขึ้นได้ จะทำให้มีเงินกองกลางในการบริหารงานเพิ่มมากขึ้น ทำให้สมาชิกในตำบลสามารถเข้ามากู้ยืมได้ จากที่จำกัดเฉพาะการกู้ยืมในหมู่บ้านเท่านั้น ถือเป็นสถาบันการเงินชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวกันของกองทุนหมู่บ้านหลาย ๆ แห่ง ทั้งนี้ ปัจจุบันมีสถาบันการเงินชุมชนระดับตำบล 1,089 แห่ง และเป้าหมายคือ ให้มีสถาบันการเงินชุมชนในทุกตำบล และอยู่ระหว่างออกระเบียบรองรับ โดยสถาบันการเงินชุมชนมีวัตถุประสงค์ดังนี้ ส่งเสริมการออมทั้ง สมาชิกและประชาชน รับฝากเงินสมาชิกและประชาชน ให้สินเชื่อแก่สมาชิก ประชาชน องค์กรการเงินอื่น อำนวยความสะดวก ให้บริการธุรกรรมทางการเงินแก่สมาชิกและประชาชนในชุมชน และจัดสวัสดิการและสวัสดิภาพให้แก่สมาชิกและชุมชน

นอกจากรูปแบบของสถาบันการเงินชุมชนที่มี 2 แบบแล้ว แนวคิดในการพัฒนาของสถาบันการเงินชุมชนประกอบด้วย 2 แนวทาง ได้แก่

แนวทางที่ 1 สถาบันการเงินชุมชนนำร่องโดยให้ธนาคารพาณิชย์หรือสถาบันการเงินเฉพาะกิจเป็นพี่เลี้ยงช่วยในการพัฒนาให้กองทุนหมู่บ้านมีหน้าที่เป็นสถาบันการเงินชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพในระดับตำบล โดยให้กองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็งแล้วตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชน และมีการเชื่อมโยงการทำธุรกรรมทางการเงินกับสถาบันการเงินในระบบได้ ทั้งนี้ ปัจจุบันมี 449 แห่ง

แนวทางที่ 2 ให้กองทุนหมู่บ้านเติบโตด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งสถาบันการเงินอื่น สามารถพัฒนาเป็นธนาคารของชุมชนได้ เป็นสถาบันการเงินชุมชนต้นแบบ ปัจจุบันมีประมาณ 500 แห่ง

แนวคิดทั้ง 2 รูปแบบถูกใช้ควบคู่กันมา ทำให้ไม่สามารถออกประกาศหลักเกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานสำหรับสถาบันการเงินชุมชนได้ ต่อมาปี 2552 ทางกรมได้กำหนดนโยบายให้กองทุนหมู่บ้านยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนตามแนวทางการเป็นสถาบันการเงินต้นแบบ โดยเห็นว่าต้องให้กองทุนหมู่บ้านเข้มแข็งและดำเนินการเป็นธนาคารได้ด้วยตัวเอง และกำหนดให้กองทุนหมู่บ้าน 2,000 แห่งดำเนินการเพื่อเป็นสถาบันการเงินชุมชน และจะออกระเบียบรองรับเพื่อกำหนดรูปแบบของสถาบันการเงินชุมชนที่มาจากกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงบริการทางการเงินเพิ่มขึ้น ในปี 2546 รัฐบาลได้จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองขึ้นในแต่ละหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยอาศัยระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี และต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2547 เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินงานของกองทุนให้มีระบบและมีสถานะตามกฎหมาย

นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้เพิ่มทุนในการดำเนินงานให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้กองทุนมีปริมาณเงินทุนหมุนเวียนที่สามารถตอบสนองความต้องการทางการเงินเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ รัฐบาลได้จัดสรรเพิ่มทุนให้กับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในปี 2552 และ 2553 จำนวน 19,559 ล้านบาท โดยเพิ่มทุน 200,000 บาท สำหรับกองทุนที่มีสมาชิก 50–150 คน 400,000 บาท สำหรับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่มีสมาชิก 151–350 คน และ 600,000 บาท สำหรับกองทุนที่มีสมาชิก 351 คนขึ้นไป

นอกจากนี้ ปัจจุบันมีสถาบันการเรียนรู้กองทุนหมู่บ้าน อย่างน้อยจังหวัดละ 1 แห่ง โดยให้สถาบันการเงินชุมชนเป็นศูนย์กลางให้กองทุนหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ไปยังกองทุนอื่นที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และช่วยเรื่องการบริหารจัดการด้วยเป้าหมายคือปี พ.ศ. 2554 จะจัดตั้งให้ได้ 84 แห่ง กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นองค์กรการเงินระดับชุมชนที่มีบทบาทในการกระจายโอกาสเพื่อเข้าถึงแหล่งทุนให้แก่ผู้มีรายได้น้อย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแหล่งทุนแรกเริ่มในการจัดตั้งกองทุนมาจากการจ่ายเงินสมทบจากรัฐบาล ทำให้การสร้างความมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของเงินทุนของสมาชิกทุกคนเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จของกองทุน ทั้งนี้ แม้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะได้มีการส่งเสริมและพัฒนากองทุนหมู่บ้านโดยการฝึกอบรมและจัดให้มีการศึกษาดูงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้กับคณะกรรมการและบุคลากรกองทุน แต่หลาย ๆ กองทุนยังมีความอ่อนแอ ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการที่กองทุนหมู่บ้านมีจำนวนเงินหมุนเวียนไม่มาก จึงส่งผลให้ผลตอบแทนจากการดำเนินงานมีจำนวนไม่มากนัก ทำให้ไม่สามารถให้ผลตอบแทนกับคณะกรรมการหรือมีรายได้เพียงพอต่อการหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินงาน เช่น ด้านบัญชี หรือระบบ IT เข้ามาช่วยงาน และกองทุนหมู่บ้าน ยังขาดอุปกรณ์เครื่องใช้สำนักงาน หรือบางแห่งยังไม่มีสถานที่ทำการของกองทุนหมู่บ้าน จึง

ต้องอาศัยบ้านพักของประธานหรือกรรมการอื่นเป็นที่ทำการแนวทางในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านในระยะต่อไป

นอกเหนือจากการเพิ่มปริมาณเงินสมทบจากรัฐบาลแล้ว การยกระดับกองทุนหมู่บ้านให้เป็นสถาบันการเงินชุมชนเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการลดข้อจำกัดของกองทุนหมู่บ้านทั้งในด้าน 1) แหล่งเงินทุน โดยจะมีการรับเงินฝากจากทั้งสมาชิกในหมู่บ้านและประชาชนทั่วไป 2) ความยืดหยุ่นของการให้บริการ ซึ่งสถาบันการเงินชุมชนจะเปิดทำการบ่อยครั้งกว่ากองทุนหมู่บ้านที่อาจมีการประชุมกลุ่มเพียงหนึ่งครั้งต่อปี และ 3) ความหลากหลายขององค์กรการเงินชุมชนในชุมชน โดยจะทำให้มีการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรการเงินชุมชน โดยมีกองทุนหมู่บ้านที่ยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนเป็นตัวเชื่อม ทั้งนี้แนวคิดของสถาบันการเงินชุมชนแบบนำร่องน่าจะมีความเหมาะสมต่อการพัฒนากองทุนหมู่บ้านในระยะต่อไป โดยให้สถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐมีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงให้กองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็งแล้วจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชน เนื่องจากสถาบันการเงินเฉพาะกิจ โดยเฉพาะธนาคารออมสินมีเป้าหมาย ประสิทธิภาพ และทรัพยากรในการดำเนินการดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรการสนับสนุนและพัฒนากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

เพื่อสนับสนุนกองทุนหมู่บ้านฯ ที่มีความเข้มแข็งให้สามารถขยายกิจการได้ พื้นฟูกองทุนหมู่บ้านฯ ที่ยังมีความอ่อนแอ และปรับปรุงการบริหารจัดการและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการสร้างรายได้และขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน พร้อมทั้งแก้ไขปัญหาคาใจความยากจน มาตรการสนับสนุนและพัฒนากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง มีดังนี้

- 1) การปรับปรุงกฎหมายและระเบียบเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงแก่กองทุนหมู่บ้านฯ
- 2) การปรับปรุงการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ฯ และ สทบ. ในเรื่องการบริหารจัดการ
- 3) การสนับสนุนด้านเงินทุนแก่กองทุนหมู่บ้านฯ ตามศักยภาพของกองทุนหมู่บ้านฯ โดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

- เพิ่มทุนให้แก่กองทุนหมู่บ้านฯ ระยะที่ 3 ในส่วนที่เหลือ จำนวน 19,825 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกองทุนหมู่บ้านฯ ที่ได้รับการประเมินศักยภาพในระดับพอใช้ (C) และควรปรับปรุง (D) และให้ ธ.ก.ส. และ ธนาคารออมสินเป็นพี่เลี้ยงดูแลกองทุนหมู่บ้านฯ อย่างใกล้ชิด

- สนับสนุนเงินทุนต่อยอดแก่กองทุนหมู่บ้านฯ ที่ได้รับการประเมินศักยภาพในระดับดีมาก (A) หรือระดับดี (B) ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ 59,874 แห่ง ให้ ธ.ก.ส. และ ธนาคารออมสิน สนับสนุนวงเงินสินเชื่อรวม 40,000 ล้านบาท (ธนาคารละ 20,000 ล้านบาท) โดยมีระยะเวลาการสนับสนุน 2 ปี เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านฯ กู้ยืมเป็นเงินทุนต่อยอดสำหรับให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อการลงทุน การสร้างรายได้ การใช้จ่ายยามจำเป็นฉุกเฉิน การแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบ ในอัตราดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 5 ต่อปี และมีระยะเวลาการกู้ยืมไม่เกิน 5 ปี ทั้งนี้วงเงินการกู้ยืมสำหรับกองทุนหมู่บ้านฯ แต่ละแห่งขึ้นอยู่กับศักยภาพของกองทุน แต่ไม่เกินข้อกำหนดของสถาบันการเงิน

สถานะปัจจุบัน : กระทรวงการคลังโดยความร่วมมือของธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้สนับสนุนให้สินเชื่อแก่กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง วงเงิน 40,000 ล้านบาท หรือธนาคารละ 20,000 ล้านบาท ระยะเวลาสนับสนุน 2 ปี อัตราดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 5 ต่อปี ระยะเวลาการกู้ยืมไม่เกิน 5 ปี

- ไร่รับจำนำ⁶

ไร่รับจำนำของรัฐได้จัดตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2498 ในสมัย ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ปี พ.ศ. 2500 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สถานธนาณูเคราะห์” การดำเนินงานระยะแรกมีฐานะเป็นหน่วยงานราชการ สังกัดแผนกธนาณูเคราะห์ กองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ปี พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนแปลงโดยคณะที่ปรึกษาฝ่ายบริหารราชการแผ่นดินจากการเป็น หน่วยงานของ ทางราชการมาเป็น รัฐวิสาหกิจ สังกัดกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ใช้ชื่อว่า “สำนักงานธนาณูเคราะห์” ปี พ.ศ. 2536 ให้ โอนบรรดากิจการ ทรัพย์สิน สิทธิ หนี้ ข้าราชการ ลูกจ้าง พนักงาน และ เงินงบประมาณของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ไปเป็นของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ตามประกาศพระราชบัญญัติโอนอำนาจหน้าที่และกิจการ บริหารบางส่วนของกระทรวงมหาดไทยไปเป็นของ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2536 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 110 ตอนที่ 99 ลงวันที่ 25 กรกฎาคม 2536 ปี พ.ศ. 2545 ได้มีการโอนบรรดากิจการ อำนาจหน้าที่ ทรัพย์สิน งบประมาณ หนี้สิน สิทธิ ภาระผูกพัน พนักงาน ลูกจ้าง และอัตรากำลังของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมในส่วนของสำนักงานธนาณูเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ มาเป็นกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ตามประกาศพระราชกฤษฎีกาโอนกิจการบริหารและอำนาจ หน้าที่ของส่วนราชการ ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ.2545 พ.ศ.2545 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนที่ 102 ก ลงวันที่ 8 ตุลาคม 2545 ปัจจุบันสำนักงานธนาณูเคราะห์ (ส่วนกลางอยู่ในกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ถนนกรุงเกษม แขวงมหานาค เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร) มีสถานธนาณูเคราะห์ ทั้งหมด 35 แห่ง ตั้งอยู่ใน เขตต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานคร จำนวน 29 แห่ง จังหวัดนนทบุรี 2 แห่ง จังหวัดปทุมธานี 1 แห่ง จังหวัด สมุทรปราการ 1 แห่ง และส่วนภูมิภาคจำนวน 2 แห่ง ที่จังหวัดระยอง 1.2 วิสัยทัศน์ “ เป็นสถาบันรับจำนำของรัฐบาล ด้วยบริการที่ทันสมัย สะดวก รวดเร็ว และยึดหลักธรรมาภิบาล ” ข้อมูลปีงบประมาณ 2558 สามารถให้บริการรับจำนำแก่ประชาชนได้ จำนวน 1,190,377 ราย เป็นเงินรับจำนำมูลค่า 17,370.26 ล้านบาท รายได้จากการขายและบริการ 692.54 ล้านบาท สินทรัพย์รวม 6,117.53 ล้านบาท หนี้สิน จำนวน 3,221.50 ล้านบาท (<http://www.pawn.co.th/prakad/annualreport58.pdf>)

⁶ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2558). รายงานประจำปี 2558. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www.pawn.co.th/prakad/annualreport58.pdf>

พันธกิจ

1. สนองนโยบายรัฐโดยการรักษาระดับอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสมเพื่อช่วยเหลือลูกค้าและประชาชน ด้วยการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการให้บริการ
2. บริหารการเงินและการลงทุนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการบริหารความเสี่ยงเพื่อสนับสนุนการเติบโตและสถานะทางการเงินที่มั่นคง
3. การบริหารที่มุ่งมั่นพัฒนาบุคลากรและองค์กรให้บรรลุวัตถุประสงค์ของวิสัยทัศน์ เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญด้านวิชาชีพและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการองค์กร
4. รักษาและสร้างประโยชน์จากการเป็นสถาบันมาตรฐานในการรับจำนำด้วยความเชี่ยวชาญ บริการที่รวดเร็วด้วยความเต็มใจ โปร่งใส เอื้ออาทร เสมอภาค เป็นธรรม เพื่อสร้างความพึงพอใจสูงสุด แก่ผู้ใช้บริการ

ค่านิยมร่วม

1. ริเริ่มสร้างสรรค์ มุ่งมั่นสามัคคี มีน้ำใจให้บริการ
2. มีความซื่อสัตย์ เป็นธรรม และมีจรรยาบรรณ
3. ให้บริการที่ดีเลิศ โปร่งใส อย่างชำนาญการในการทำธุรกิจสงเคราะห์
4. ให้ความสำคัญต่อองค์กร สังคม ประเทศชาติ และพนักงานทุกระดับ

วัตถุประสงค์การจัดตั้ง

1. เพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยที่ประสบปัญหาขาดแคลนเงินที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีพ หรือนำไปลงทุนประกอบอาชีพ โดยนำทรัพย์สินมาจำนำเสียดอกเบี้ยในอัตราต่ำ
2. เป็นการตรึงระดับอัตราดอกเบี้ยรับจำนำ มิให้โรงรับจำนำเอกชนเรียกเก็บอัตราดอกเบี้ย หรือ ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ จากประชาชนผู้ใช้บริการเกินอัตราที่พระราชบัญญัติโรงรับจำนำกำหนด ความสอดคล้องกับ แผนนโยบายผู้ถือหุ้น แผนนโยบายสำหรับรัฐวิสาหกิจโดยภาพรวม เป็นกลไกขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทาง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศบนพื้นฐานการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาล แผนนโยบาย สำหรับรัฐวิสาหกิจในสาขาสถาบันการเงินเป็นกลไกของภาครัฐ เพื่อสร้างโอกาสให้ ประชาชนเข้าถึงแหล่ง เงินทุนควบคู่กับการยกระดับคุณภาพชีวิตภายใต้การบริหารจัดการองค์กรที่มั่นคง มีมาตรฐาน ตลอดจนใช้ ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพแผนนโยบายสำหรับสำนักงานธนานุเคราะห์ เร่งพัฒนาการให้บริการ ประชาชนในรูปแบบทันสมัยและมีความหลากหลายเพิ่มบทบาทในการ ช่วยเหลือสังคม ประชาชน ผู้มีรายได้น้อย

แผนนโยบายผู้ถือหุ้นภาครัฐ (Statement of Direction: SOD) ของสำนักงานธนานุเคราะห์
แผนระยะสั้น

1. เร่งปรับเปลี่ยนองค์กรเป็นนิติบุคคล (ดำเนินการแล้ว)
2. เพิ่มการประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจต่อพนักงานในแง่ดีของการปรับเปลี่ยนองค์กรเป็นนิติบุคคล (ดำเนินการแล้ว)
3. เตรียมความพร้อมองค์กรในการปรับเปลี่ยนเป็นนิติบุคคลได้แก่ การปรับโครงสร้างองค์กร การเปลี่ยนแปลงระบบบัญชี เป็นต้น
4. เร่งพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศให้เชื่อมโยงกันทุกหน่วยงาน และพัฒนาบุคลากรในความสามารถในการใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. เร่งพัฒนาการบริหารจัดการองค์กรให้มีมาตรฐาน ทันสมัย สะดวก รวดเร็ว และมีธรรมาภิบาล
6. พัฒนาระบบควบคุมภายในและตรวจสอบภายในให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
7. เร่งประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อองค์กร

แผนระยะยาว

1. เร่งดำเนินการปรับเปลี่ยนองค์กรให้เป็นนิติบุคคล พร้อมศึกษาการดำเนินธุรกิจในรูปแบบอื่น ๆ
2. สร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับองค์กร โดยเร่งการประชาสัมพันธ์และทำการตลาดเชิงรุก
3. เพิ่มบทบาทในการช่วยเหลือสังคม ประชาชนผู้มีรายได้น้อยมากกว่าโรงรับจำนำทั่วไป
4. พัฒนาองค์กรให้มีศักยภาพในเชิงธุรกิจเพื่อที่จะสามารถแข่งขันในธุรกิจได้อย่างยั่งยืน

ประเภทกิจการ/ลักษณะการประกอบการสำนักงานธนานุเคราะห์เป็นรัฐวิสาหกิจ ซึ่งมิได้มีฐานะเป็นนิติบุคคลจัดตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี สังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ดำเนินการ ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ (สคร.) กระทรวงการคลัง โดยธุรกิจหลักของสำนักงานธนานุเคราะห์คือ การดำเนินการโรงรับจำนำของรัฐ ภายใต้ชื่อ สถานธนานุเคราะห์

คณะกรรมการอำนวยการสำนักงานธนานุเคราะห์ ได้ขยายวงเงินรับจำนำให้สถานธนานุเคราะห์ทุกแห่งถือปฏิบัติดังนี้

1. รับจำนำสิ่งของประเภท ทอง นาก เงิน ที่เป็นรูปพรรณ รายการละไม่เกิน 100,000 บาท
2. รับจำนำสิ่งของประเภทเพชรที่เป็นรูปพรรณ รายการละไม่เกิน 100,000 บาท
3. รับจำนำสิ่งของประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น กล้องถ่ายรูป นาฬิกา แวนตา เครื่องเขียน เครื่องไฟฟ้า เครื่องมือช่าง ฯลฯ รายการละไม่เกิน 50,000 บาท เมื่อรวมกันทุกรายการแล้วไม่เกินวงเงิน 500,000 บาท ต่อหนึ่งราย ต่อหนึ่งวัน ผู้ใช้บริการสามารถขอผ่อนเงินต้น และเพิ่มเงินต้นได้ หากทรัพย์สินจำนำนั้นมีมูลค่าสูงพอที่จะประเมินราคาจำนำได้ ตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม 2553 เป็นต้นไป อัตราดอกเบี้ยตามกฎหมาย (พระราชบัญญัติโรงรับจำนำ)

- เงินต้นไม่เกิน 2,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน

- เงินต้นส่วนที่เกิน 2,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 1.25 ต่อเดือน อัตราดอกเบี้ยรับจำนำคณะกรรมการอำนวยการสำนักงานธนานุเคราะห์ได้พิจารณาถึงความสำคัญในการช่วยเหลือ ประชาชนที่มีความเดือดร้อนด้านการเงินและผู้มีรายได้น้อย จึงมีมติเห็นชอบกำหนดอัตราดอกเบี้ย รับจำนำดังนี้

(1) ตามมติคณะกรรมการอำนวยการสำนักงานธนานุเคราะห์ครั้งที่ 13 ปีงบประมาณ 2557 เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2557 จึงให้สำนักงานธนานุเคราะห์ขยายระยะเวลาอัตราดอกเบี้ยรับจำนำเดิม ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2557 ถึงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2557 ดังนี้

- เงินต้นไม่เกิน 5,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 0.25 บาท ต่อเดือน

- เงินต้น 5,001 – 10,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 0.75 บาท ต่อเดือน

- เงินต้น 10,001 – 20,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 1.00 บาท ต่อเดือน

- เงินต้น 20,001 – 100,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 1.25 บาท ต่อเดือน

(2) ตามมติคณะกรรมการอำนวยการสำนักงานธนาณเคราะห์ครั้งที่ 1 ปีงบประมาณ 2558 เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2557 จึงให้สำนักงานธนาณเคราะห์ขยายระยะเวลาอัตราดอกเบี้ยรับจำนำเดิม ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2557 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2558 และเพิ่มกำหนดระยะเวลาเป็นวันที่ 1 เมษายน 2558 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน 2558 และตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2558 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2558 ดังนี้

- เงินต้นไม่เกิน 5,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 0.25 บาท ต่อเดือน
- เงินต้น 5,001 – 10,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 0.75 บาท ต่อเดือน
- เงินต้น 10,001 – 20,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 1.00 บาท ต่อเดือน
- เงินต้น 20,001 – 100,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 1.25 บาท ต่อเดือน

(3) ตามมติคณะกรรมการอำนวยการสำนักงานธนาณเคราะห์ครั้งที่ 9 ปีงบประมาณ 2558 เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2558 มีมติเห็นชอบให้สำนักงานธนาณเคราะห์ไม่คิดอัตราดอกเบี้ยแก่เกษตรกรที่นำเครื่องมือทางการเกษตรมาจำนำ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบปัญหาด้านภัยแล้ง ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2558 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2558 กำหนดระยะเวลาของทรัพย์สินจำนำ สำนักงานธนาณเคราะห์ได้กำหนดระยะเวลาการเก็บรักษาทรัพย์สินจำนำของผู้ใช้บริการในแต่ละราย ไว้เป็นเวลา 4 เดือน 30 วัน หรือประมาณ 5 เดือน ถ้าหากผู้จำนำขาดส่งดอกเบี้ยติดต่อกันเป็นเวลากว่า 4 เดือน และไม่ไถ่ถอนคืนภายในกำหนด 30 วัน นับตั้งแต่วันที่สถานธนาณเคราะห์ ประกาศบัญชีทรัพย์สินจำนำที่ผู้จำนำขาดส่งดอกเบี้ย ทรัพย์สินจำนำนั้นก็หลุดเป็นสิทธิของสถานธนาณเคราะห์ การประมูลทรัพย์สินหลุดจำนำ ทรัพย์สินหลุดจำนำของสถานธนาณเคราะห์ทุกแห่ง สำนักงานธนาณเคราะห์จะนำออกจำหน่าย โดยวิธี ประมูลด้วยวาจา ก่อนที่จะทำการประมูลจำหน่ายทรัพย์สินหลุดจำนำทุกครั้งจะต้องประกาศให้ประชาชนทราบล่วงหน้า วิธีการจำหน่ายเช่นนี้ เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสซื้อสิ่งของเครื่องใช้ในราคาถูก

3.1.3 ผู้ให้บริการนอกระบบ (Informal Sector) หมายถึง ผู้ให้บริการทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลที่ไม่มีสถานะทางกฎหมายภายใต้กฎหมายจัดตั้งเป็นการเฉพาะและไม่มีผู้กำกับดูแลเป็นการเฉพาะประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์/ธนาคารชุมชน ญาตินอกครัวเรือน นายทุน/บุคคลอื่นนอกครัวเรือนและอื่น ๆ (เช่น สวัสดิการบริษัท) จำนวน 25,937 กลุ่ม มีเงินสงเคราะห์ที่เกิดจากการออมของสมาชิกมากกว่า 29,744 ล้านบาท⁷

- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หมายถึง การรวมตัวกันของชาวบ้าน เพื่อช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยการประหยัดทรัพย์ แล้วนำมาสะสมรวมกันทีละเล็กละน้อยเป็นประจำวันสม่ำเสมอ เพื่อใช้เป็นทุนให้สมาชิกที่มีความจำเป็นเดือดร้อนกู้ยืมไปใช้ในการ ลงทุนประกอบอาชีพ หรือเพื่อสวัสดิการของตนเองและครอบครัว (พงษ์นรินทร์ อัสวเศรษฐี และคณะ, 2541)

⁷ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2559). ข้อมูลกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ณ วันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2559 สืบค้นจากเว็บไซต์

http://www.cdd.go.th/web/cdd_tab_detail.php?cat_id=1&media_id=232&tsdmod_file=tsdmod_noticedetail&tsdmod_list=tsdmod_noticelist

แนวคิดพื้นฐานในการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หลังจากประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ เป็นผลให้แนวความคิดในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน โดยมีรัฐเป็นองค์หลักในการพัฒนาส่งผลให้ประชาชนยึดรัฐเป็นศูนย์กลางการพัฒนามาเน้นการพัฒนาที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมให้ผลของการพัฒนาตรงกับวัตถุประสงค์ของรัฐและความต้องการของประชาชน ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีมานานแล้ว โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนา ซึ่งดำเนินการโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้ดำเนินการพัฒนาชนบทตามแนวทางดังกล่าวมาตั้งแต่แรก โดยกรมการพัฒนาชุมชน (พช.) เมื่อปี พ.ศ. 2505 จนถึงปัจจุบัน

แนวคิดในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในปัจจุบัน จึงเน้นการจัดตั้งเพื่อลดรายจ่ายของครัวเรือน และลดรายจ่ายของชุมชนในเรื่องของดอกเบี้ย ค่าธรรมเนียม ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการใช้เงินจากสถาบันการเงินต่าง ๆ เป็นค่าใช้จ่ายที่สูงมากที่ครัวเรือนหรือชุมชนต้องจ่ายออกจากครัวเรือนหรือ ชุมชนเมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายอย่างอื่นแนวความคิดนี้จะต้องเริ่มต้น ที่การจัดทำบัญชีครัวเรือน ? แล้วบัญชีครัวเรือนทุกครัวเรือนในชุมชนมารวมค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการ กู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน หรือแหล่งเงินทุนอื่น ๆ จากนอกชุมชน จะเห็นภาพรวมของค่าใช้จ่ายจำนวนมากที่ชุมชนต้องจ่ายเงินออกนอกชุมชน และทราบปริมาณเงินทุนที่จะใช้ในการลงทุนของชุมชนในปัจจุบัน แล้วนำข้อมูลให้ชุมชนวิเคราะห์ร่วมกันในการแก้ไขปัญหา การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หรือกิจการอย่างอื่นในลักษณะเดียวกัน เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาอีกทางหนึ่ง

หลักการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จะดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ และมีประสิทธิภาพจะต้องบริหารจัดการอยู่ภายใต้คุณธรรม 5 ประการ คือ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจ กันความไว้วางใจกัน ซึ่งกรมการพัฒนาชุมชนได้สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยการประหยัดแล้วนำมาสะสมกันทีละน้อยแต่เป็นประจำและสม่ำเสมอ ซึ่งเงินดังกล่าวเรียกว่าเงินสัจจะสะสม โดยมีการรวมกลุ่มเพื่อส่งเงินออมสัจจะที่มีการกำหนดวันส่งและจำนวนเงินที่เท่ากัน นอกจากเงินฝากสัจจะสะสมที่สมาชิกให้สัจจะนำเงินมาฝากเป็นประจำแล้ว ยังมีเงินฝากสัจจะสะสมพิเศษ คือ เงินที่ฝากเพิ่มจากเงินฝากสัจจะสะสม โดยเงินส่วนที่เพิ่มสามารถถอนได้ แต่เงินฝากสัจจะสะสมจะถอนไม่ได้ จนกว่าจะลาออกจากการเป็นสมาชิก ในขณะที่เงินสัจจะสะสมในแต่ละเดือนจะนำไปให้สมาชิกที่มีความจำเป็น กู้ยืม เพื่อลงทุนและประกอบอาชีพ และเมื่อเกิดดอกผลจะนำมาแบ่งทำเป็นเงินสวัสดิการให้กับสมาชิกในรูปแบบต่าง ๆ และนำมาปันผลให้กับสมาชิก คลอดจนนำดอกผลบางส่วนมาใช้พัฒนาหมู่บ้าน หรือจัดสวัสดิการชุมชนอื่น ๆ นอกจากนี้ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตยังดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิก ผ่านการให้บริการสินค้าอุปโภคบริโภคและปัจจัยการผลิตในราคาถูกให้กับสมาชิกโดยการเปิดร้านค้าชุมชน โดยการซื้อของจากท้องตลาดแล้วนำมาขายให้สมาชิกในราคาที่เป็นธรรม เพื่อช่วยให้คนในชุมชนได้ซื้อของในราคาที่ขายได้ถูกกว่า และมีการทำยุ่งฉาง คือ รับซื้อผลผลิตจากสมาชิกในราคาที่เหมาะสมกับราคาประกัน หรือการทำโครงการธนาคารข้าว คือ รับซื้อรับบริจาคข้าวมาเป็นกองกลางแล้วให้สมาชิกกู้ยืมหรือบริจาค

อย่างไรก็ดี พช. ได้วางแนวทางการจัดตั้งให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นองค์กรการเงินแบบที่ไม่เป็นทางการ ทำให้ไม่มีกฎหมายรองรับการจัดตั้ง โดยชาวบ้านรวมตัวกันดำเนินการ โดยประสานงานกับเจ้าหน้าที่ และหากกลุ่มมีความพร้อม ก็ลงทะเบียนแล้วดำเนินการ เพื่อให้มีความสามารถ ที่จะพึ่งพาตนเอง โดยมีหน้าที่หลักในการส่งเสริมการออม และอาจให้กับสมาชิก โดยสมาชิกอาจเป็นผู้ค้าประกัน

เงินทุนของกลุ่ม

- 1) เงินสัจจะสะสม เป็นเงินที่ได้จากการออมของสมาชิก จำนวนเท่า ๆ กัน ทุกเดือนตามกำลังความสามารถ เพื่อใช้เป็นทุนในการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งจะจ่ายเงินสัจจะสะสมเมื่อสมาชิกสิ้นสุดสมาชิกภาพแล้วเท่านั้น ซึ่งกลุ่มจะจ่ายผลตอบแทนในรูปของเงินปันผล
- 2) เงินสัจจะสะสมพิเศษ เป็นเงินรับฝากจากสมาชิก ที่มีเงินเหลือและประสงค์จะฝากเงินได้กับกลุ่ม ซึ่งสามารถถอนเงินออกไปใช้จ่ายเมื่อจำเป็น และกลุ่มจะจ่ายผลตอบแทนใน รูปแบบดอกเบี้ยตามระเบียบของกลุ่ม
- 3) เงินรายได้อื่น ๆ เช่น ค่าสมัคร/ค่าธรรมเนียม ค่าปรับ ดอกเบี้ย
- 4) เงินอุดหนุน จากส่วนราชการ องค์กรปกครองท้องถิ่น และองค์กรอื่น ๆ

สมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มี 3 ประเภท คือ

- 1) สมาชิกสามัญ ได้แก่บุคคลทุกเพศ ทุกวัยภายในหมู่บ้าน/ตำบล ที่สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม ตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม
- 2) สมาชิกวิสามัญ ได้แก่ กลุ่ม/บุคคล ภายในหมู่บ้าน/ตำบล ที่สนใจและสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม โดยไม่ประสงค์จะกู้เงินจากกลุ่ม และนำเงินมาฝากกับกลุ่มออมทรัพย์
- 3) สมาชิกกิตติมศักดิ์ ได้แก่ ข้าราชการ หรือคหบดี ที่สนใจและให้การสนับสนุนกลุ่มโดยไม่หวังผลตอบแทนรวมทั้งกลุ่มพ่อค่านายทุนที่อยู่ในหมู่บ้านจะฝากเงินแล้วได้รับเงินปันผล แต่ห้ามกู้ ถือว่าเป็นผู้เสียสละช่วยเหลือคนในชุมชน แต่การฝากเงินก็มีการจำกัดวงเงินการออมด้วย

โครงสร้างการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จะมีคณะกรรมการ ที่มาจากการเลือกตั้ง 4 คณะ ได้แก่ คณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการส่งเสริมสินเชื่อ (เงินกู้) คณะกรรมการส่งเสริม คณะกรรมการตรวจสอบ มีระเบียบข้อบังคับของกลุ่มโดยขึ้นกับสมาชิกจะปรับปรุง เช่น การกำหนดวันส่งเงินสัจจะ การดำเนินการกรณีไม่ปฏิบัติตามระเบียบ กำหนดประชุมและประกาศใช้เป็นระเบียบของกลุ่ม โดยทางกรมการพัฒนาชุมชนมีการกำหนดแนวทางกลาง ในขณะที่กลุ่มออมทรัพย์การผลิตแต่ละกลุ่มสามารถประยุกต์ใช้แนวความคิดดังกล่าวให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ และการดำเนินงานได้ เมื่อดำเนินการแล้วก็จะรายงานผลการดำเนินงานเข้ามาที่กรมการพัฒนาชุมชน โดยกรมการพัฒนาชุมชนจะมีการประเมินศักยภาพของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตทุกปีเป็นประจำปี โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับ 1 ยังพึ่งตัวเองไม่ได้ ทำให้ต้องดูแลเป็นพิเศษ ซึ่งปัจจุบันมีประมาณ 3,500 กลุ่ม ระดับ 2 คือ กลุ่มที่มีผลการดำเนินงานปานกลาง มีอยู่ประมาณ 7,000 กลุ่ม หรือระดับ 3 คือ กลุ่มที่มีความเข้มแข็ง มีอยู่ประมาณ 24,000 กลุ่ม ทั้งนี้ การประเมินศักยภาพดังกล่าวสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดให้สถาบันการเงินในระบบพิจารณาให้สินเชื่อแก่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่มีความเข้มแข็ง ทั้งนี้ กรณีเกิดการผิดสัญญาและมีข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์นั้นโดยมากมักไม่เกิดขึ้นเนื่องจากทุกคนใช้หลักคุณธรรม แต่หากมีการฟ้องร้องก็จะดำเนินการตาม

สัญญา ว่าเป็นการฟ้องรายบุคคลระหว่างผู้ให้และผู้กู้ที่ลงนามในสัญญา โดยมีหนังสือมอบอำนาจของสมาชิกกลุ่มเป็นหลักฐานของฝ่ายผู้ให้

เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับสถานะขององค์กร การดำเนินการในช่วงแรก ๆ ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตอาจขัดกับกฎหมายว่าด้วยธุรกิจกิจสถาบันการเงิน เนื่องจากมีการรับฝากเงินจากประชาชน ดังนั้น จึงมีการทำบันทึกความเข้าใจร่วมกันระหว่างธนาคารแห่งประเทศไทย และกรมการพัฒนาชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2532 กำหนดว่ากรมการพัฒนาชุมชนจะส่งเสริมให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตดำเนินการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนผ่านการออมและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้เงื่อนไข 3 ประการ คือ 1) ไม่รับฝากเงินของบุคคลภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิก 2) ไม่ให้บุคคลภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิกกู้เงิน และ 3) ไม่คิดอัตราดอกเบี้ยเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด

นอกจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแล้ว ในแต่ละหมู่บ้านยังมีองค์กรการเงินชุมชนอื่น ๆ สมาชิกในหมู่บ้านอาจเป็นสมาชิกเกือบทุกกลุ่มเมื่อกู้ยืมจากกองทุนหนึ่ง ก็อาจกู้จากอีกกองทุนหนึ่งเพื่อมาใช้หนี้เป็นงินทางและไม่หลุดพ้นจากความยากจน ดังนั้น จึงควรมีการบูรณาการทุนชุมชนในการบริหารจัดการ โดยการจัดตั้งสถาบันการจัดการเงินทุนชุมชนขึ้น มีผู้แทนของคณะกรรมการทุนทุกกลุ่มรวมกัน โดยพยายามทำโครงการ 1 ครั้วเรือน 1 สัญญา คือ กู้กองทุนนี้แล้วไม่ต้องกู้กองทุนอื่นและมีวงเงินสินเชื่อเพียงพอต่อการประกอบอาชีพ

คณะกรรมการ

คณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ มี 4 คณะ ดังนี้

1) คณะกรรมการอำนวยการ จำนวน 5-9 คน มีหน้าที่ในการบริหาร จัดการกลุ่มออมทรัพย์ให้มีประสิทธิภาพ เป็นที่พึงพอใจของสมาชิก ตลอดเป็นตัวแทนของกลุ่มในการประสานงาน และติดต่อกับองค์กรภายนอก

2) คณะกรรมการพิจารณาเงินกู้ จำนวน 3-5 คน มีหน้าที่ในการพิจารณาให้กู้ ? ยืมเงิน ติดตามโครงการ และเร่งรัดหนี้สิน

3) คณะกรรมการตรวจสอบ จำนวน 3-5 คน มีหน้าที่ในการตรวจสอบบัญชีและผลการดำเนินงานของกลุ่ม

4) คณะกรรมการส่งเสริม จำนวนขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิก และระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม มีหน้าที่ชักชวนผู้สมัครใจ สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ตลอดจนการให้ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์แก่สมาชิก ประสานงานระหว่างสมาชิกกับกลุ่ม และกลุ่มกับสมาชิกให้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

— กลุ่มสัจจะออมทรัพย์⁸

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อเป็นแหล่งทุนและแหล่งออมเพื่อการพัฒนาอาชีพ สร้างรายได้ และสวัสดิการให้กับสมาชิกในชุมชนภายใต้กรอบแนวคิดการพึ่งพาตนเอง โดยมี ครูชบ ยอดแก้ว แห่งบ้านน้ำขาว อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดการออมทรัพย์โดยเน้นการให้ “สัจจะ” ในปี 2556 และได้แพร่หลายไปยังชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งมีการบริหารจัดการแบบเรียบง่ายและไม่ซับซ้อนผ่านคณะกรรมการบริหารที่มาจากคนในชุมชนที่รู้จักคุ้นเคย โดยสมาชิกทุกคนจะต้องฝากเงินค่าหุ้นเป็นประจำทุกเดือน และให้บริการสินเชื่อแก่สมาชิก โดยเงื่อนไขการกู้และอัตราดอกเบี้ยเป็นไปตามข้อตกลงของกลุ่ม และมีการจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่สมาชิก ซึ่งการดำเนินการของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เป็นการดำเนินการของชาวบ้านในชุมชนรวมตัวกันเอง

3.2 รูปแบบการให้บริการการเงินรายย่อยของประเทศไทย

- ธนาคารออมสิน (GSB)⁹

ธนาคารมีสถานะเป็นสังกัดกระทรวงการคลัง เป็นธนาคารเพื่อลูกค้ารายย่อย เน้นการให้สินเชื่อเพื่อพัฒนาชนบท พัฒนาผู้ประกอบการรายย่อย โดยมีรูปแบบของสินเชื่อและชนิดการฝากเงินรายย่อยมากมาย อีกทั้งยังสร้างเงินทุนหมุนเวียนในกลุ่มชุมชน โครงการธนาคารเพื่อประชาชน โดยให้สินเชื่อระยะสั้นแก่ผู้ประกอบการรายย่อย (ให้ประชาชนมาเป็นหนี้ในระบบ ที่สามารถตรวจสอบได้ และการเก็บดอกเบี้ยตามความเป็นจริง) เป็นช่องทางการรับและจ่ายเงินกู้ จากโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง อีกทั้งยังลงทุนในการพัฒนาประเทศ ของหน่วยงานรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ ให้บริการรูปแบบเงินฝากที่หลากหลาย เหมาะสมกับแต่ละช่วงวัย รวมทั้งมีการให้บริการตามหลักศาสนาอิสลาม ปัจจุบันมีจำนวนสาขาทั้งหมด 1,039 แห่งทั่วประเทศ

สินเชื่อตามนโยบายรัฐ

1) สินเชื่อเพื่อผู้ประกอบการรายใหม่ คือ เพื่อเป็นเงินทุนหรือเงินหมุนเวียน ตัวช่วยสำหรับผู้ที่มีความประสงค์จะประกอบธุรกิจ รายใหม่ โดยให้บริการสินเชื่อเพื่อผู้ประกอบการรายใหม่ เพื่อใช้เป็นเงินทุน หรือเงินหมุนเวียนในการประกอบธุรกิจอาชีพ

คุณสมบัติผู้กู้

- เป็นผู้ผ่านการฝึกอาชีพจากหน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานเอกชน ที่ส่วนราชการรับรองแล้วหรือมีประสบการณ์พื้นฐานในอาชีพที่จะประกอบการ
- ไม่เป็นลูกค้าสินเชื่อโครงการธนาคารประชาชน หรือโครงการสินเชื่อธุรกิจห้องแถวในขณะยื่นกู้
- มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ และเมื่อรวมอายุผู้กู้ กับระยะเวลาที่ชำระเงินกู้ ต้องไม่เกิน 60 ปี
- เป็นผู้ที่มีถิ่นที่อยู่แน่นอนสามารถติดต่อได้
- มีสถานที่ประกอบอาชีพที่แน่นอนและประกอบธุรกิจที่ก่อให้เกิดรายได้

⁸ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแพ (2558). ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์. สืบค้นจากเว็บไซต์.

<http://banpae.go.th/public/saving/data/index/menu/194>

⁹ ธนาคารออมสิน. (2558). ลูกค้ารายย่อยและนโยบายรัฐ. สืบค้นจากเว็บไซต์

<http://www.gsb.or.th/products/loan/government.aspx>

การชำระคืน ใช้บุคคลหรือหลักทรัพย์ (อสังหาริมทรัพย์/สังหาริมทรัพย์) หรือหลักประกันตามโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนค้ำประกัน

ระยะเวลาชำระเงินกู้ ไม่เกิน 5 ปี (60 เดือน) และวงเงินให้กู้ได้ตามความจำเป็น ความเป็นไปได้ของธุรกิจ และความสามารถ ในการชำระคืนรายละไม่เกิน 200,000 บาท

2) สินเชื่อประชาชนสุขใจเพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ มีการกำหนดวงเงิน ไม่น้อยกว่า 10,000 บาท แต่ไม่เกิน 200,000 บาท ต่อราย ส่วนระยะเวลาการผ่อนชำระ ตั้งแต่ 3 ปี แต่ไม่เกิน 10 ปี (ผ่อนชำระเป็นงวดรายเดือน)

คุณสมบัติผู้กู้

- เป็นบุคคลธรรมดา มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์
- เป็นผู้ประกอบการรายย่อย เช่น พ่อค้า แม่ค้า หาบเร่ แผงลอย หรือผู้ให้บริการ
- มีสถานที่ประกอบการที่แน่นอน ชัดเจน และมีเอกสารหลักฐานรับรองว่าประกอบธุรกิจจริงจากธนาคารออมสิน

3) สินเชื่อครู เพื่อข้าราชการครู นาไปชำระหนี้สถาบันการเงิน เงินกู้สหกรณ์ออมทรัพย์ และเงินกู้จากสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารอาคารสงเคราะห์ (ธอส.), ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) รวมถึงธนาคารออมสิน รวมทั้งช่วยพัฒนาความเข้มแข็ง ให้กับองค์กรชุมชนและเครือข่าย ส่งเสริมสนับสนุน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ระหว่างบุคคล หรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง

ระยะเวลาชำระเงินกู้

- กรณีบุคคลค้ำประกัน ไม่เกิน 10 ปี นับตั้งแต่เดือนที่ต้องชำระเงินกู้และดอกเบี้ยงวดแรกตามที่ กำหนดในสัญญา
- กรณีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ไม่เกิน 30 ปี นับตั้งแต่เดือนที่ต้องชำระเงินกู้และดอกเบี้ยงวดแรก ตามที่กำหนดในสัญญา

4) สินเชื่อแบบฉับพลัน เพื่อค่าใช้จ่ายกรณีจำเป็นเร่งด่วน อาทิ ดำรงชีพ ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาล ของบุคคลในครอบครัว สำหรับเจ้าของกิจการขนาดเล็ก แก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อน ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาลของบุคคลในครอบครัว ค่าใช้จ่ายกรณีจำเป็นเร่งด่วน

คุณสมบัติผู้กู้

- เป็นบุคคลสัญชาติไทย อายุ 20 ปีบริบูรณ์ และ ไม่เกิน 65 ปี
- เป็นประชาชนทั่วไปที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ในการใช้เงินเพื่อแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อน
- มีรายได้และมีความสามารถในการชำระเงินกู้คืนธนาคารได้ หรือเป็นผู้กู้ที่มีประวัติการชำระหนี้กับ สถาบันการเงินดี
- ไม่เป็นบุคคลล้มละลายหรือมีหนี้สินล้นพ้นตัว
- มีถิ่นที่อยู่หรือสถานที่ประกอบการที่สามารถติดต่อได้

จำนวนเงินให้กู้ได้ตามความจำเป็นไม่เกินรายละ 10,000 บาท และวิธีการชำระเงินกู้ คือ คืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยเป็นงวดรายเดือน ไม่เกิน 6 เดือน

5) สินเชื่อสานฝันสู่อาชีพ เพื่อประชาชน ที่ไม่เคยเป็นผู้ประกอบการ แต่มีความตั้งใจ ที่จะเป็นผู้ประกอบการ เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตต่อไป

คุณสมบัติผู้กู้

- เป็นบุคคลสัญชาติไทย อายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และเมื่อรวมระยะเวลาในการชำระคืนเงินกู้แล้วไม่เกิน 65 ปี
- ลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการสินเชื่อสานฝันสู่อาชีพ
- มีถิ่นที่อยู่หรือสถานที่ประกอบการที่แน่นอนสามารถติดต่อได้
- ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย หรือมีหนี้สินล้นพ้นตัว
- ผ่านการฝึกอบรมในการประกอบอาชีพ จนสามารถเป็นผู้ประกอบการอาชีพนั้นๆได้ หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์พื้นฐานในอาชีพที่จะประกอบการได้
- มีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพมาก่อน และต้องการเปลี่ยนอาชีพหรือประกอบอาชีพเสริม

ระยะเวลาเงินกู้ ชำระคืนเงินกู้และดอกเบี้ยเป็นงวดรายเดือน ไม่เกิน 5 ปี และปลอดการชำระเงินต้น และดอกเบี้ย 3 เดือน ส่วนจำนวนเงินให้กู้ตามประเภทอาชีพแต่ไม่เกิน รายละ 50,000 บาท

6) สินเชื่อธุรกิจห้องแถว เพิ่มความมั่นใจการประกอบกิจการได้ง่ายๆ ด้วยเงินทุนหรือเงินทุนหมุนเวียน อำนวยความสะดวกสบายให้กับผู้ประกอบการธุรกิจห้องแถว ด้วยสินเชื่อธุรกิจห้องแถว ช่วยเพิ่มความมั่นใจในการประกอบธุรกิจของคุณให้มากยิ่งขึ้น ช่วยเพิ่มเงินทุนหรือเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบกิจการ

คุณสมบัติผู้กู้

- เป็นบุคคลธรรมดา อายุไม่ต่ำกว่า 20 ปี บริบูรณ์ หรือนิติบุคคล
- สัญชาติไทย หรือจดทะเบียนตามกฎหมายไทย
- ประกอบธุรกิจที่มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหากำไร

ระยะเวลาชำระคืนเงินกู้

- เงินกู้ระยะสั้น คือ ระยะเวลาชำระคืนเงินกู้ไม่เกิน 1 ปี ทั้งนี้ ให้มีการทบทวนวงเงินทุกปี
- เงินกู้ระยะยาว ระยะเวลาชำระคืนเงินกู้ไม่เกิน 10 ปี

จำนวนเงินให้กู้ ตามความจำเป็นและความสามารถในการชำระคืนเกินกว่ารายละ 200,000 บาทขึ้นไป แต่ไม่เกิน 1,000,000 บาท

7) สินเชื่อโครงการธนาคารประชาชน เงินทุนหรือเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ หรือเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ หรือชำระหนี้อื่นๆ สินเชื่อที่สนับสนุนให้ประชาชนประกอบอาชีพ หรือมีธุรกิจขนาดย่อมเป็นของตนเอง โดยให้สินเชื่อเพื่อเป็นเงินทุนหรือ ใช้ในการหมุนเวียนในการใช้จ่ายและชำระหนี้ต่างๆ

คุณสมบัติผู้กู้

- เป็นผู้ประกอบการรายย่อย หรือผู้มีรายได้ประจำ
- เป็นผู้ที่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพใด ๆ ที่มีความตั้งใจจะประกอบอาชีพอิสระรายย่อย
- อายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป เมื่อรวมอายุผู้กู้และระยะเวลาชำระคืนต้องไม่เกิน 65 ปี
- เป็นผู้ที่มีถิ่นที่อยู่แน่นอน สามารถติดต่อได้

- มีสถานที่ประกอบอาชีพแน่นอน
- เปิดบัญชีเงินฝากประเภทเผื่อเรียก ณ สาขาที่ยื่นขอกู้เงิน

ระยะเวลาชำระคืนเงินกู้ และดอกเบี้ยไม่เกิน 8 ปี (96 งวด) โดยชำระเงินต้น และดอกเบี้ยเป็นงวดรายเดือน และคำนวณชำระหนี้แบบอัตราดอกเบี้ยคงที่ (Flat Rate)

วงเงินให้กู้ได้ตามความจำเป็นและความสามารถในการชำระคืน ไม่เกินรายละ 200,000 บาท

8) โครงการสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำให้แก่ผู้ประกอบการเอสเอ็มอี โดยธนาคารออมสินปล่อยกู้ธนาคารพาณิชย์ที่เข้าร่วมโครงการ 0.1% ต่อปี เพื่อให้ธนาคารพาณิชย์นำไปปล่อยกู้ต่อให้กับลูกค้าเอสเอ็มอี คิดดอกเบี้ยไม่เกิน 4% ต่อปี ผ่อนชำระหนี้ไม่เกิน 7 ปี โครงการนี้มี 2 เฟส คือ เฟสที่ 1 วงเงินกู้ 100,000 ล้านบาท เริ่มดำเนินการเดือนกันยายน-เดือนธันวาคม 2558 อนุมัติเงินกู้ 11,861 ราย วงเงิน 98,858 ล้านบาท เฟสที่ 2 วงเงินกู้ 50,000 ล้านบาท เริ่มดำเนินการเดือนมกราคม-เดือนมีนาคม 2559 อนุมัติเงินกู้ 9,483 ราย วงเงิน 49,642 ล้านบาท

9) Venture Capital “มาตรการสนับสนุนวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม” ตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 8 กันยายน 2558 ให้ธนาคารออมสิน, ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย (ธพว.) และธนาคารกรุงไทย จัดสรรเงินทุนทุนแห่งละ 2,000 ล้านบาท จัดตั้งกองทุนร่วมทุนวงเงิน 6,000 ล้านบาท เพื่อเข้าไปร่วมลงทุนกับเอสเอ็มอีที่มีศักยภาพสูงและมีโอกาสเติบโต ณ วันที่ 31 มีนาคม 2559 ธนาคารออมสินอนุมัติในหลักการเข้าร่วมลงทุนกับเอสเอ็มอีเป้าหมายแล้ว 2 ราย วงเงิน 60 ล้านบาท และอยู่ระหว่างการหารือกับหน่วยงานพันธมิตรเพื่อจัดตั้งกองทุนร่วมลงทุนในเอสเอ็มอีอีก 3 กองทุน

10) โครงการเพิ่มความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ ให้สำนักงานงบประมาณจัดสรรวงเงินงบกลาง 35,000 ล้านบาท สนับสนุนเงินทุนให้แก่กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง 79,556 กองทุน กองทุนละไม่เกิน 500,000 บาท เพื่อใช้ในการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน และเพื่อดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชุมชนเห็นว่าเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมศักยภาพในการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ในชุมชนให้ดีขึ้น โดยธนาคารออมสินได้แต่งตั้งตัวแทนจากสาขาของธนาคารเข้าร่วมใน “คณะทำงานดำเนินงานโครงการเพิ่มความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐจังหวัด” (คปจ.) เพื่อพิจารณาโครงการทั้ง 76 จังหวัด และแต่งตั้งผู้แทนธนาคารออมสินเข้าร่วมใน “คณะอนุกรรมการดำเนินงานโครงการเพิ่มความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ (อคป.) เพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการฯ

11) โครงการบูรณาการมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบปัญหาภัยแล้ง ปี 2558/59 ผ่านสินเชื่อธนาคารประชาชน และสินเชื่อธุรกิจห้องแถว ธนาคารออมสินได้อนุมัติสินเชื่อไปแล้ว 65,046 ราย วงเงิน 5,045 ล้านบาท นอกจากนี้ ยังมีลูกค้าของธนาคารที่ประสบปัญหาภัยแล้งมาลงทะเบียนขอพักชำระหนี้ 2,351 ราย วงเงิน 342 ล้านบาท ธนาคารอนุมัติให้พักชำระหนี้ไป 807 ราย วงเงิน 156 ล้านบาท

12) โครงการ “GSB SMEs Startup” ธนาคารจัดซื้อประชาสัมพันธ์ ชื่อชุด “SMEs Startup Thailand” ผ่านสื่อโทรทัศน์ (TVC), จัดกิจกรรมประกวดแผนธุรกิจมาแล้ว 3 ปี และทำการบ่มเพาะผู้ประกอบการเอสเอ็มอี (Incubator) ปีละ 100 ราย และจัดโครงการประกวด “ออมสิน สุดยอดแนวคิดพลิกธุรกิจไทย” Startup Thailand by GSB

13) โครงการ “บ้านประชารัฐ” ออมสินจัดสรรวงเงินกู้ 20,000 ล้านบาท ปลอยกู้ให้กับประชาชนทั่วไป สำหรับซื้อบ้านใหม่หรือบ้านที่สร้างเสร็จพร้อมอยู่ และทรัพย์สินรอการขาย (NPAs) ของสถาบันการเงินและบริษัทบริหารสินทรัพย์ฯ หรือบ้านมือสอง ที่เข้าร่วมโครงการบ้านประชารัฐเท่านั้น (ที่ดินพร้อมบ้าน หรือห้องชุด) แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องเป็นบ้านหลังแรก หรือจะกู้เพื่อปลูกสร้างบ้าน รายละเอียดไม่เกิน 1.5 ล้านบาท รวมทั้งการปลอยกู้เพื่อต่อเติม/ซ่อมแซมบ้านในที่ดินของตนเองวงเงินกู้ไม่เกิน 500,000 บาท ในอัตราดอกเบี้ยปีแรก 0% มีคนลงทะเบียนขอ 31,352 ราย คิดเป็นวงเงินสินเชื่อ 34,528 ล้านบาท ธนาคารอนุมัติสินเชื่อ 1,296 ราย วงเงิน 1,457 ล้านบาท

- ธนาคารอาคารสงเคราะห์¹⁰

ทำหน้าที่ช่วยเหลือทางการเงินให้กับประชาชน ได้มีที่อยู่อาศัยตามสมควรแก่สภาพ โดยการให้กู้ยืมเงิน และ จัดสรรที่ดินเพื่อก่อสร้างที่เป็นหน่วยงานของรัฐบาลที่ประกอบธุรกิจในการส่งเสริมและช่วยเหลือประชาชนนำเงินไป ลงทุนเกี่ยวกับการสร้างอาคารและที่ดินโดยตรงทำหน้าที่เสมือนสื่อกลางในการนำเงินไปใช้ประโยชน์ในกิจการเคหะและเป็นสถาบันการเงินที่ดำเนินธุรกิจ อีกทั้งยังร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐต่างๆ สนับสนุนให้ประชาชนมีที่อยู่เป็นของตนเอง อาทิ ให้สินเชื่อกับผู้ซื้อบ้านกับการเคหะแห่งชาติ สินเชื่อกับผู้ประกันตนกับสำนักงานประกันสังคม ร่วมกับกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการให้สมาชิกกู้เงินเพื่อสังหาริมทรัพย์ ความช่วยเหลือด้านการเงิน

1) สินเชื่อโครงการบ้านประชารัฐ

ตามนโยบายรัฐบาลที่ต้องการสร้างโอกาสให้ประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อยที่ไม่เคยมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยให้มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง โดยวงเงิน 10,000 ล้านบาท เป็นสินเชื่อพัฒนาโครงการอัตราดอกเบี้ย 2 ปีแรก 4% ต่อปี และวงเงินอีก 20,000 ล้านบาท เป็นสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยสำหรับประชาชนทั่วไป แบ่งเป็นกรณีไม่เกิน 700,000 บาท ทั้งนี้ยังมีการให้สินเชื่อเพื่อซ่อมแซม/ต่อเติมวงเงินไม่เกิน 500,000 บาทอีกด้วย คิดอัตราดอกเบี้ยปีแรก 0% ต่อปี และกรณีวงเงินมากกว่า 700,000 บาทแต่ไม่เกิน 1.5 ล้านบาท คิดอัตราดอกเบี้ยคงที่ปีที่ 1-3 เท่ากับ 3% ต่อปี พร้อมพิจารณาสัดส่วนความสามารถชำระหนี้ต่อรายได้ (Debt Service Ratio หรือ DSR) ในอัตราที่ผ่อนปรน ประชาชนที่มีคุณสมบัติในโครงการสามารถรับวงเงินกู้ที่สูงขึ้นเพียงพอต่อการซื้อบ้าน

สินเชื่อแบ่งออกเป็น

- สินเชื่อพัฒนาโครงการ (Pre Finance) วงเงิน 10,000 ล้านบาท ให้กู้สำหรับผู้ประกอบธุรกิจพัฒนาสังหาริมทรัพย์นำไปจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้มีรายได้น้อยที่เข้าร่วมโครงการบ้านประชารัฐ อัตราดอกเบี้ยคงที่ปีที่ 1-2 เท่ากับ 4 % ต่อปี ปีที่ 3 จนถึงตลอดอายุสัญญาเงินกู้ อัตราดอกเบี้ยไม่ต่ำกว่า MLR – 1% ต่อปี (ปัจจุบันอัตราดอกเบี้ย MLR อยู่ที่ 6.65% ต่อปี)

¹⁰ ธนาคารอาคารสงเคราะห์. (2553). บริการของธนาคาร. สืบค้นจากเว็บไซต์

http://www.ghbank.co.th/th/services_loan_detail.php?cms_id=195&cms_cate_id=5&parent=services_loan.php?cms_cate_id=5

- สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย (Post Finance) สำหรับประชาชนทั่วไป วงเงินรวม 20,000 ล้านบาท อัตราดอกเบี้ยผ่อนปรนแยกออกเป็น

(1) วงเงินกู้เพื่อซื้อหรือก่อสร้างที่อยู่อาศัยราคา ไม่เกิน 700,000 บาท หรือกรณีกู้เพื่อซ่อมแซมหรือต่อเติมวงเงินไม่เกิน 500,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ย 0% นาน 1 ปีแรก ปีที่ 2 – 3 อัตราดอกเบี้ย 2% ต่อปี ปีที่ 4-6 อัตราดอกเบี้ย 5% ต่อปี และปีที่ 7 จนถึงตลอดอายุสัญญา อัตราดอกเบี้ย MRR-0.75% ต่อปี (ปัจจุบันอัตราดอกเบี้ย MRR อยู่ที่ 6.75% ต่อปี)

(2) วงเงินกู้เพื่อซื้อหรือก่อสร้างที่อยู่อาศัยราคามากกว่า 700,000 บาทแต่ไม่เกิน 1.5 ล้านบาท คิดอัตราดอกเบี้ยคงที่ปีที่ 1-3 เท่ากับ 3% ต่อปี ปีที่ 4-6 อัตราดอกเบี้ย 5% ต่อปี และปีที่ 7 จนถึงตลอดอายุสัญญา กรณีลูกค้าสวัสดิการ อัตราดอกเบี้ย MRR-1% ต่อปี และกรณีลูกค้ารายย่อยทั่วไป อัตราดอกเบี้ย MRR-0.75% ต่อปี โดยผู้มีสิทธิ์เข้าร่วมโครงการจะต้องไม่เคยมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมาก่อน ยกเว้นกรณีซ่อมแซมหรือต่อเติมที่อยู่อาศัย ซึ่งมูลค่ารวมของที่ดินและที่อยู่อาศัย ที่จะขอกู้เพื่อซ่อมแซมหรือต่อเติมต้องไม่เกิน 1.5 ล้านบาท

- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร¹¹

ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกทางการเกษตรอย่างกว้างขวางทั้งโดยตรงและสู่สถาบันเกษตรกร มุ่งให้ความช่วยเหลือทางการเงิน เพื่อส่งเสริมอาชีพการเกษตรหรือการดำเนินงานของเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์การเกษตร ตลอดจนส่งเสริมให้ เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร หรือ สหกรณ์การเกษตร สามารถประกอบอาชีพอย่างอื่นที่เกี่ยวข้องในการเกษตร เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวเกษตรกร รวมทั้งให้บริการรับฝากเงิน

1) โครงการสินเชื่อ 1 ตำบล 1 SMEs เกษตร เพื่อช่วยเหลือทางการเงินและสร้างความยั่งยืนแก่ภาคเกษตรไทย โดยมีผู้ประกอบการและวิสาหกิจชุมชน เป็นกลุ่มเป้าหมายรวมอยู่ด้วย

มีวัตถุประสงค์ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม(SMEs) โดยบูรณาการแลกเปลี่ยนข้อมูล องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา (SMEs) ธ.ก.ส. จะสนับสนุนเงินทุนให้กับผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าเกษตรตลอดห่วงโซ่มูลค่าเพิ่มและวิสาหกิจชุมชน

คุณสมบัติผู้กู้ คือ 1) เป็นเกษตรกร 2) ผู้ประกอบการประเภทบุคคล หรือนิติบุคคล หรือวิสาหกิจชุมชน หรือกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง 3) กลุ่มเกษตรกร และ4) สหกรณ์ภาคการเกษตร

กำหนดวงเงินกู้/วงเงินสินเชื่อ คือ วงเงินกู้สูงสุดรายละไม่เกิน 20 ล้านบาท และวงเงินสินเชื่อรวมทั้งโครงการ 72,000 ล้านบาท

¹¹ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2559). *ผลิตภัณฑ์และบริการ*. สืบค้นจากเว็บไซต์ www.baac.or.th/

2) โครงการเพิ่มความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ¹² (สำหรับ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง)

รัฐบาลสนับสนุนเงินทุนให้แก่กองทุนหมู่บ้านและ ชุมชนเมืองจำนวน 79,556 กองทุน ผ่านสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (สทบ.) กองทุนละไม่เกิน 500,000 บาท ภายใต้วงเงินรวม 35,000 ล้านบาท เพื่อใช้ในการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน และ เพื่อดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชุมชนเห็นว่าเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมศักยภาพในการประกอบอาชีพและความ เป็นอยู่ในชุมชนให้ดีขึ้น เช่น ยุ้งฉางชุมชน โรงตากพืชผลทางการเกษตร โรงสีชุมชน โรงงานผลิตปุ๋ยประจำชุมชน การจัดทำแหล่งเก็บน้ำชุมชน และเครื่องจักรสำหรับแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ความต้องการของหมู่บ้านและชุมชน
- (2) เพื่อส่งเสริมสนับสนุนความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ
- (3) เพื่อเสริมสร้างและส่งเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้าง อาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ ในหมู่บ้าน/ชุมชน ที่มุ่งเน้นทั้งภาคการผลิต การแปรรูป และการตลาดอย่างครบ วงจร และการเพิ่มศักยภาพในการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านและชุมชนให้ดีขึ้น
- (4) เพื่อเสริมสร้างและปลูกจิตสำนึกในการบริหารงบประมาณ ดำเนินการกิจกรรมร่วมกันยึด หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้
- (5) ซื่อ จัดหา รับ เช่า เช่าซื้อ ถือกรรมสิทธิ์ ครอบครอง ปรับปรุง ใช้ และจัดการ โดยประการอื่น ซึ่งทรัพย์สินใด ๆ ตลอดจนดอกผลของทรัพย์สิน อันเกิดจากการดำเนินโครงการ
- (6) ขาย โอน จำนอง จำนำ แลกเปลี่ยน และจำหน่ายทรัพย์สิน อันเกิดจากการดำเนินโครงการ
- (7) กู้ยืมเงิน นิติบุคคล หรือสถาบันการเงินอื่น ที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง แห่งชาติกำหนด

หลักเกณฑ์ในการจัดสรรงบประมาณ คือ โครงการเพิ่มความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ ดำเนินการสนับสนุนเงินทุนให้แก่ กองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองที่มีความสนใจและความพร้อมกองทุนละ ไม่เกิน 500,000 บาท ภายใต้วงเงิน 35,000 ล้านบาท โดยมีกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองเป้าหมาย จำนวน 79,556 กองทุน

¹² สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. (2559). โครงการประชารัฐเพื่อช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://www.villagefund.or.th/index.aspx?pageid=469&parent=433&directory=2392&pagename=content>

3) โครงการแก้ไขปัญหาน้ำสินผ่าน ธ.ก.ส.¹³

เพื่อแก้ปัญหาน้ำสินเกษตรกรและบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ลูกค้ากว่า 818,000 ราย มูลหนี้ 116,000 ล้านบาท ผ่านโครงการปลดปล่อยหนี้สิน ปรับปรุงโครงสร้างหนี้และขยายเวลาชำระหนี้ พร้อมตอบแทนลูกค้าชั้นดีลดดอกเบี้ยเงินกู้ให้เหลือ MRR และเพิ่มเงินทุนหมุนเวียนขยายการผลิต ประกอบด้วยโครงการย่อย ดังนี้

(1) โครงการปลดปล่อยหนี้ โดย ธ.ก.ส. จะดำเนินการจำหน่ายหนี้เงินกู้ทั้งจำนวนออกจากบัญชีเป็นสูญให้แก่เกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีศักยภาพ (เสียชีวิต ทูพพลภาพ เจ็บป่วยเรื้อรัง ชราภาพ และมีปัญหาสุขภาพ)

(2) โครงการปรับโครงสร้างหนี้ โดย ธ.ก.ส. จะดำเนินการพักชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อยที่มีศักยภาพต่ำที่ผ่านการประเมินศักยภาพแล้วยังมีความสามารถในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแต่มีปัญหาในการชำระหนี้ โดยจะพักชำระหนี้เงินต้นเป็นระยะเวลา 3 ปี และให้ผ่อนชำระเงินตามงวดหรือระยะเวลาที่ตกลงกันแต่ไม่เกิน 15 ปี และเมื่อเกษตรกรชำระหนี้ได้ครบแล้ว ธ.ก.ส. จะยกหนี้ในส่วนของดอกเบี้ยที่พักไว้ทั้งจำนวน นอกจากนี้ จะสนับสนุนสินเชื่อตามแผนฟื้นฟูการประกอบอาชีพรายละไม่เกิน 50,000 บาท

(3) โครงการขยายเวลาชำระหนี้ โดย ธ.ก.ส. จะพิจารณาขยายเวลาชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อยที่มีศักยภาพในการประกอบอาชีพ แต่ได้รับผลกระทบจากการงดทำนาปรังและราคายางพาราลดต่ำ และจะสนับสนุนสินเชื่อเพิ่มเติมให้เกษตรกรกลุ่มดังกล่าวรายละไม่เกิน 100,000 บาท

สถานะปัจจุบัน : เริ่มดำเนินโครงการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2558 และสิ้นสุดระยะเวลาดำเนินการ ดังนี้

- โครงการปลดปล่อยหนี้ สิ้นสุดระยะเวลาดำเนินการ ภายในวันที่ 30 กันยายน 2558
- โครงการปรับโครงสร้างหนี้ สิ้นสุดระยะเวลาดำเนินการ ภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2558
- โครงการขยายเวลาชำระหนี้ สิ้นสุดระยะเวลาดำเนินการ ภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2558

4) โครงการประกันภัยข้าวนาปี

ให้ดำเนินการรับประกันภัยต่อเนื่องจากโครงการฯ ในปีการผลิต 2557 และเริ่มดำเนินการก่อนฤดูกาลเพาะปลูกข้าวของเกษตรกร ทั้งนี้ โครงการฯ ปีการผลิต 2558 มีหลักการแนวทางการรับประกันภัย และรายละเอียดการรับประกันภัย เช่นเดียวกับรูปแบบที่ได้ดำเนินการในปีการผลิต 2557 เกษตรกรผู้เอาประกันภัย ได้รับความคุ้มครองจากภัยธรรมชาติ 7 ประเภท ได้แก่ อุทกภัย ฝนทิ้งช่วง ลมพายุ อากาศหนาว ลูกเห็บ และอัคคีภัย ภัยศัตรูพืชและโรคระบาด โดยมีรายละเอียดโครงการ ดังนี้

¹³ สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง. (2554). **มาตรการด้านภาษีอากร**. สืบค้นจากเว็บไซต์.

<http://www.mof.go.th/home/projectm.html>

รายละเอียดโครงการ	การรับประกันปี 2558
อัตราเบี้ยประกันภัย (บาทต่อไร่) เบี้ยประกันภัยที่เกษตรกรต้องชำระ	แบ่งพื้นที่รับประกันภัย 5 พื้นที่ตามระดับความเสี่ยง 115-450 บาทต่อไร่ 60-100 บาทต่อไร่ (เป็นอัตราเดียวกับโครงการฯ ปีการผลิต 2557)
ความคุ้มครอง	ภัย 7 ประเภท ได้แก่ น้ำท่วมหรือฝนตกหนัก ภัยแล้ง ฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วงลม พายุหรือพายุไต้ฝุ่น ภัยอากาศหนาวหรือน้ำค้างแข็ง ลูกเห็บ และไฟไหม้ รวมทั้ง ภัยศัตรูพืชและโรคระบาด
อัตราค่าสินไหมทดแทน (บาทต่อไร่)	1,111 บาทต่อไร่ สำหรับภัยธรรมชาติ 6 ภัย และวงเงินคุ้มครอง 555 บาท ต่อไร่ สำหรับภัยศัตรูพืชและโรคระบาด (เป็นอัตราเดียวกับโครงการฯ ปีการผลิต 2557)
พื้นที่เพาะปลูกเข้าร่วมโครงการ (ไร่)	1.5 ล้านไร่

สถานะปัจจุบัน : เริ่มขายกรมธรรม์ตั้งแต่วันที่ 6 พฤษภาคม – 14 สิงหาคม 2558 สำหรับทุกภาค
ยกเว้นภาคใต้สิ้นสุดการรับทำประกันภัยวันที่ 11 ธันวาคม 2558

- ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย¹⁴

เป็นธนาคารที่ดำเนินธุรกรรมโดยปราศจากดอกเบี้ย แต่อยู่บนหลักการ กำไร-ขาดทุนร่วมกัน
และดำเนินธุรกิจตาม พ.ร.บ.ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2545 โดยมีคณะที่ปรึกษาด้านศาสนาให้คำ
แนะนำ ตรวจสอบ เพื่อให้ธนาคารดำเนินงานถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม ปัจจุบันธนาคารมีฐานะเป็น
รัฐวิสาหกิจ สังกัดกระทรวงการคลัง

โครงการเพื่อสนับสนุนนโยบายรัฐบาล

1) โครงการสินเชื่อส่งเสริมผู้ประกอบการอาชีพให้บริการรถสาธารณะในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดน
ภาคใต้เป็นโครงการสินเชื่อเพื่อช่วยเหลือผู้ประกอบการอาชีพให้บริการรถสาธารณะในพื้นที่ 5 จังหวัดในเขต
ภาคใต้ อันได้แก่ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส จังหวัดสงขลา และจังหวัดสตูล เพื่อลดต้นทุน
ทางการเงินให้กับผู้ประกอบการอาชีพ และเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนในพื้นที่ให้มีความเป็นอยู่และมี
คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์โครงการ เพื่อเป็นการส่งเสริมการให้บริการรถสาธารณะให้มีมาตรฐาน
สนับสนุนผู้ประกอบการอาชีพ และให้ประชาชนผู้รับบริการ ได้รับความสะดวกสบาย และบริการที่ดีขึ้น

ผลิตภัณฑ์สินเชื่อและวัตถุประสงค์ในการให้สินเชื่อ

โครงการนี้มีผลิตภัณฑ์สินเชื่อ 2 ผลิตภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

- สินเชื่อเช่าซื้อรถยนต์ เพื่อส่งเสริมผู้ประกอบการอาชีพให้บริการรถสาธารณะในการเช่าซื้อรถ
เก่าและรถใหม่ แบ่งประเภทรถ ได้แก่ รถแท็กซี่ รถจักรยานยนต์ รถตู้โดยสารปรับอากาศ รถสองแถว และ รถ
โดยสาร 3 ล้อ - 4 ล้อเครื่อง

- สินเชื่อวงเงินเอนกประสงค์ เพื่อใช้ในการซ่อมแซมรถ

¹⁴ ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย. (2553). *ผลิตภัณฑ์และบริการ*. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://www.ibank.co.th/2010/th/main/>

คุณสมบัติผู้ขอสินเชื่อ

- ผู้ขอสินเชื่อต้องเป็นผู้ประกอบอาชีพให้บริการขับซื้อรถสาธารณะ ได้แก่ ผู้ขับซื้อรถแท็กซี่ ผู้ขับซื้อจักรยานยนต์รับจ้าง ผู้ขับซื้อรถตู้โดยสารปรับอากาศ ผู้ขับซื้อรถโดยสารสองแถว ผู้ขับซื้อรถโดยสาร 3 ล้อ - 4 ล้อเครื่อง และยานพาหนะอื่นที่ได้รับอนุมัติ ที่ประกอบอาชีพในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือเป็นผู้ประกอบการที่มีภูมิลำเนา/ที่ตั้งสำนักงาน ซึ่งได้รับใบอนุญาตให้บริการรถสาธารณะในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยได้รับสิทธิเส้นทางการเดินรถร่วมกับ บจก.ขนส่ง (บขส.) หรือได้รับสิทธิหรือสัมปทานจากกรมการขนส่งทางบก หรือได้รับสิทธิเข้าร่วมเส้นทางกับผู้ประกอบการที่ได้รับใบอนุญาตจากทางการ

- ตรวจสอบประวัติข้อมูลเครดิต (NCB) กรณีมีหนี้ค้างชำระจะได้รับการผ่อนผันกรณีที่ยังไม่ได้เข้าสู่ขั้นตอนของการฟ้องร้องดำเนินคดี

- ผู้ประกอบการ 1 รายสามารถเข้าซื้อได้ไม่เกิน 5 คัน

- ในกรณีที่ผู้ขอสินเชื่อมีรายได้ประจำ หรือรายได้อื่น ๆ สามารถนำมาคำนวณเป็นรายได้รวมได้

- กรณีเป็นนิติบุคคล ต้องมีบุคคลสัญชาติไทย ถือหุ้นเกินกว่า ร้อยละ 50

- ผู้ขอสินเชื่อมีรายได้สุทธิ/กำไรสุทธิขั้นต่ำต้องไม่น้อยกว่า 6,000 บาท ต่อเดือน

คุณสมบัติอื่นๆ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ การอำนวยการสินเชื่อเช่าซื้อสำหรับลูกค้าทั่วไปของธนาคาร

ธนาคาร

หมายเหตุ : รายได้สุทธิ/กำไรสุทธิ (Net Monthly/Net Profit) หมายถึง รายได้จากประกอบอาชีพหักต้นทุนการดำเนินงานร้อยละ 30 และรวมรายได้อื่น ๆ หักด้วยภาระหนี้ชำระรายเดือนที่สามารถตรวจสอบได้จากเอกสารประกอบการพิจารณารายได้ เช่น Payroll Slip หรือ หนังสือรับรองเงินเดือน เช่น ภาระหนี้กู้ยืมเงินสหกรณ์ หรือ เงินกู้ยืมจากสวัสดิการของนายจ้าง เป็นต้น รวมกับภาระหนี้ที่ถูกบันทึกไว้ในศูนย์ข้อมูลเครดิตแห่งชาติ (NCB)

วงเงินสินเชื่อ

วงเงินสินเชื่อเช่าซื้อรถยนต์

- ให้สินเชื่อเพื่อจัดซื้อรถเก่า และรถใหม่ (รถแท็กซี่ รถจักรยานยนต์ รถตู้โดยสารปรับอากาศ รถโดยสารสองแถว และรถโดยสาร 3 ล้อ - 4 ล้อเครื่อง) วงเงิน 100% ของราคาซื้อขายจริง หากมีเศษจำนวนเงินให้ปรับขึ้นในหลักพันบาท วงเงินต่อคันสูงสุดไม่เกิน 5.0 ล้านบาท หรือตามที่ได้รับอนุมัติ

สินเชื่อวงเงินเอนกประสงค์ (เพื่อซ่อมแซมรถ)

- ให้วงเงินสินเชื่อเอนกประสงค์เพื่อซ่อมแซมรถ (รถแท็กซี่ รถจักรยานยนต์ รถตู้โดยสารปรับอากาศ รถโดยสารสองแถว และรถโดยสาร 3 ล้อ - 4 ล้อเครื่อง) ตามราคาที่จ่ายจริง (โดยพิจารณาจากรายการประเมินค่าซ่อมแซมของอู่รถที่ธนาคารให้การยอมรับ)

โครงการยกระดับความเป็นอยู่

ประเภทโครงการสินเชื่อ

- โครงการสินเชื่อรากหญ้า iBank
- โครงการสินเชื่อหาบเร่ แผงลอยและอาชีพอิสระ
- โครงการสินเชื่อพัฒนาอาชีพของรัฐ
- โครงการสินเชื่อแรงงานไทยในมาเลเซีย
- โครงการสินเชื่อรีไฟแนนซ์หนี้ในระบบ
- โครงการสินเชื่อวิสาหกิจชุมชน
- โครงการสินเชื่อเครื่องแต่งกายมุสลิม
- โครงการสินเชื่ออาหารฮาลาลรายย่อย

วัตถุประสงค์

- เพื่อเป็นเงินทุนสำหรับคนยากจนและผู้มีรายได้น้อยในการประกอบอาชีพสุจริตที่ไม่ขัดต่อหลักชะรีอะฮ์
 - เพื่อเป็นเงินลงทุนสำหรับประชาชนที่ได้รับการพัฒนาทักษะฝีมือตามโครงการพัฒนาอาชีพนอกภาคเกษตรของหน่วยงานภาครัฐ
 - เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการทำใบอนุญาตและเป็นเงินทุนสำหรับแรงงานไทยที่ต้องการไปทำงานในประเทศมาเลเซีย
 - เพื่อบรรเทาภาระหนี้สินนอกระบบของผู้ประกอบสัมมาชีพที่ไม่ขัดต่อหลักชะรีอะฮ์
 - เพื่อเป็นเงินทุนในการดำเนินธุรกิจหรือขยายกิจการขนาดเล็กของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มอาชีพต่างๆ รวมทั้งกลุ่มผลิตสินค้า OTOP
 - เพื่อเป็นเงินทุนสำหรับประชาชนในการประกอบอาชีพ/ดำเนินธุรกิจ/ขยายและ/จัดตั้งธุรกิจเครื่องแต่งกายมุสลิมและธุรกิจอาหารฮาลาล
- วงเงินสินเชื่อ ตามความจำเป็นและหรือตามความสามารถในการชำระหนี้ เริ่มต้นที่ 5,000 บาท สูงสุดไม่เกิน 500,000 บาท
- ระยะเวลาการผ่อนชำระ ไม่เกิน 60 เดือน (5 ปี)

4. หน่วยงานกำกับดูแลสถาบันการเงิน/องค์กรการเงินและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินงานของผู้ให้บริการทางการเงินต่าง ๆ ได้มีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติ การกำกับดูแล และการตรวจสอบ ตามประเภทของผู้ให้บริการทางการเงินต่างๆ รวมถึงมีการกำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบในการปฏิบัติตามกฎหมาย ยกเว้นในกรณีของกลุ่มเจ้าหนี้ นอกระบบ ซึ่งยังไม่มีกรอบรับทางกฎหมายใด ๆ โดยกฎหมายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้ให้บริการทางการเงินแต่ละประเภท สามารถสรุปได้ดังนี้

สถาบันการเงิน	การกำกับดูแล	กฎหมายรองรับ
1. ธนาคารพาณิชย์	ธนาคารแห่งประเทศไทย	- พระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 - พระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558
2. Non – Bank และ บัตรเครดิต	ธนาคารแห่งประเทศไทย / กระทรวงการคลัง	- ประกาศกระทรวงการคลัง เรื่อง กิจการที่ต้องขออนุญาตตามข้อ 5 แห่งประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 58 (การประกอบธุรกิจบัตรเครดิตเงินอิเล็กทรอนิกส์) ลงวันที่ 4 ตุลาคม 2547 - ประกาศกระทรวงการคลัง เรื่อง กิจการที่ต้องขออนุญาตตามข้อ 5 แห่งประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 58

สถาบันการเงิน	การกำกับดูแล	กฎหมายรองรับ
		(การประกอบธุรกิจบัตรเครดิตอิเล็กทรอนิกส์) (ฉบับที่ 2) ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2553 - พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการควบคุมดูแลธุรกิจบริการการชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2551 - พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการควบคุมดูแลธุรกิจบริการการชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ของสถาบันการเงินเฉพาะกิจ พ.ศ. 2559 - พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยวิธีการแบบปลอดภัยในการทำธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2553
3. สถาบันการเงินเฉพาะกิจ (Specialized Financial Institutions: SFIs)	กระทรวงการคลัง/ ธนาคารแห่งประเทศไทย	พระราชบัญญัติจัดตั้งสถาบันการเงินเฉพาะกิจ ได้แก่ - พระราชบัญญัติธนาคารออมสิน พุทธศักราช 2489 - พระราชบัญญัติธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2525 - พระราชบัญญัติธนาคารอาคารสงเคราะห์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2549 - พระราชบัญญัติธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2545
4. สหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์ เครดิตยูเนียน	กรมส่งเสริมสหกรณ์ และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์	พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2553
5. กองทุนหมู่บ้านฯ	สำนักงานกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองแห่งชาติ	- พระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2547 - พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2544 - พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (องค์การมหาชน) ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545
6. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	กรมการพัฒนาชุมชน/ ธนาคารแห่งประเทศไทย	- ระเบียบกรมการพัฒนาชุมชนว่าด้วยการส่งเสริมการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต พ.ศ. 2555 - กฎหมายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต คือ พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม และพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจ

สถาบันการเงิน	การกำกับดูแล	กฎหมายรองรับ
		เงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ ธุรกิจ เครดิตฟองซิเอร์ พ.ศ. 2522 และที่ แก้ไขเพิ่มเติม
7. เจ้าหนี้ในระบบ	ไม่มี	- ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ - พระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 - พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 (ยกเลิก) - พระราชบัญญัติดอกเบี้ยเงินให้กู้ยืมของสถาบันการเงิน พ.ศ. 2523 - ประกาศกระทรวงการคลัง เรื่อง กิจการที่ต้องขออนุญาตตามข้อ 5 แห่งประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 58 วันที่ 9 มิถุนายน 2548 (เรื่อง สิ้นเชื้อส่วนบุคคลภายใต้การกำกับ) - พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560

5. กรณีศึกษา สหกรณ์ออมทรัพย์กับปัญหาหนี้สินครัวเรือน

จากการศึกษาระบบนิเวศทางการเงินดังกล่าวข้างต้น จะพบว่า มีช่องทางบริการทางการเงินให้ประชาชนรายย่อยสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ไม่ยากนัก ซึ่งแต่ละแหล่งจะกำหนดเงื่อนไขและคุณสมบัติในการกู้ยืมไว้แตกต่างกันไป และหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการกำกับดูแล จะกำหนดกรอบในการให้เงินกู้เพื่อกำกับกิจการแต่ละประเภทไว้ระดับหนึ่ง เพื่อลดความเสี่ยงของสถาบันการเงิน นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานที่ช่วยในการสนับสนุนข้อมูล เพื่อการวิเคราะห์ความสามารถในการชำระคืนเงินกู้ของประชาชนรายย่อยอย่างเช่น บริษัทข้อมูลเครดิตแห่งชาติ

5.1 ภาพรวมระบบสหกรณ์ของไทย

สถาบันการเงินประเภทหนึ่งที่ค่อนข้างมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับครัวเรือนไทย คือ กลุ่มสหกรณ์ โดยเฉพาะสหกรณ์ออมทรัพย์และเครดิตยูเนียน เมื่อพิจารณาข้อมูลภาพรวมของสหกรณ์พบว่า สินทรัพย์รวมของระบบสหกรณ์ ณ ปี 2558 มีประมาณ 2.4 ล้านล้านบาท เมื่อเปรียบเทียบกับสินทรัพย์รวมของระบบสหกรณ์และระบบธนาคารพาณิชย์ซึ่งมีสินทรัพย์รวมอยู่ประมาณ 17.2 ล้านล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 14 ต้องถือว่ามีขนาดสินทรัพย์ใหญ่ เมื่อเทียบกับ GDP คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 18 ของ GDP นอกจากนี้ ระบบสหกรณ์เกี่ยวข้องกับจำนวนสมาชิกกว่า 11.8 ล้านคน และเมื่อพิจารณาสหกรณ์ออมทรัพย์จะมีเป็นประเภทสหกรณ์ที่มีสินทรัพย์รวมสูงที่สุด สัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 86.8 ของสินทรัพย์รวมของระบบสหกรณ์ทั้งหมด และมีจำนวนสมาชิกที่ดูแลกว่า 3.06 ล้านคน (ภาพที่ 6)

- จำนวนสหกรณ์ 8,074 แห่ง
- จำนวนสมาชิก 11.873 ล้านคน

	ออมทรัพย์	เกษตร	เครดิต	บริการ	นิคม	ร้านค้า	ประมง	รวม
จำนวน (แห่ง)	1,448	4,337	588	1,262	95	238	106	8,074
จำนวนสมาชิก (ล้านคน)	3.06	6.54	0.86	0.51	0.19	0.69	0.01	11.87

ฐานะการเงิน

	ออมทรัพย์	เกษตร	เครดิต	บริการ	นิคม	ร้านค้า	ประมง	รวม
สินทรัพย์รวม	2,059,468	227,086	48,013	25,778	9,747	2,997	818	2,373,908
หนี้สินรวม	1,104,365	157,000	40,624	19,711	6,945	975	773	1,330,393
ทุน	955,092	70,086	7,389	6,067	2,797	2,020	45	1,043,497

ที่มา: กรมตรวจบัญชีสหกรณ์

แหล่งเงินทุน

	ออมทรัพย์	เกษตร	เครดิต	บริการ	นิคม	ร้านค้า	ประมง	รวม
รับฝากเงินจากสมาชิก	610,668	57,783	22,078	4,122	2,366	81	43	697,142
ทุนของสหกรณ์	955,092	70,086	7,389	6,067	2,797	2,020	45	1,043,497
อื่นๆ	493,697	99,217	18,546	15,589	4,579	893	730	633,251
รวม	2,059,458	227,086	48,013	25,778	9,742	2,995	818	2,373,890

แหล่งใช้ไปของเงินทุน

	ออมทรัพย์	เกษตร	เครดิต	บริการ	นิคม	ร้านค้า	ประมง	รวม
ลงทุน	231,317	1,202	3,884	390	76	148	4	237,021
สินเชื่อ	1,686,909	142,538	45,008	9,832	6,099	265	389	1,891,039
ชำระดอกเบี้ยสมาชิก	1,546	3,420	12,566	204	224	1	160	18,120
ลูกหนี้อื่น	15,333	16,778	5,445	4,004	838	493	136	43,027
ชำระดอกเบี้ยลูกหนี้	6,997	4,358	4,894	758	337	60	99	17,502
อื่นๆ	117,356	58,790	-23,784	10,591	2,168	2,029	31	167,181
รวม	2,059,457	227,086	48,013	25,778	9,742	2,995	818	2,373,890

ที่มา: กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ รายงานโดย Thaipublica.com

ภาพที่ 6 ภาพรวมระบบสหกรณ์ ปี 2558

เมื่อพิจารณาแหล่งเงินทุนและแหล่งใช้ไปของเงินของสหกรณ์ จะพบว่า แหล่งเงินทุนหลักของสหกรณ์จะมาจากสมาชิก ในรูปของทุนที่สมาชิกสะสมไว้กับสหกรณ์ และเงินรับฝากจากสมาชิก แต่ทั้งนี้ จะมีเงินทุนจากแหล่งอื่นๆ ด้วย เช่น เงินกู้ยืมจากสถาบันการเงิน เงินรับฝากจากสหกรณ์อื่น เป็นต้น สำหรับแหล่งใช้ไปของเงินทุน สหกรณ์จะใช้เงินทุนไปกับการให้สินเชื่อกับสมาชิกเป็นหลัก โดยเฉพาะในสหกรณ์ประเภทออมทรัพย์ และเครดิตยูเนียน (ภาพที่ 6)

เมื่อพิจารณาผลการดำเนินงานในภาพรวมของสหกรณ์จะพบว่า สหกรณ์ส่วนมากจะมีกำไร โดยเฉพาะสหกรณ์ออมทรัพย์ มีเพียงบางส่วนที่มีผลการดำเนินงานขาดทุน ซึ่งส่วนมากจะเป็นสหกรณ์การเกษตร (ตารางที่ 2) ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาอัตราการทำกำไร (Margin) ของประเภทธุรกิจที่สหกรณ์ดำเนินงาน จะพบว่า ธุรกิจสินเชื่อจะมีอัตราการทำกำไรขั้นต้นสูงที่สุด เมื่อเทียบกับธุรกิจประเภทอื่น ๆ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 2 : ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ในภาพรวม ปี 2556-2558

รายการ	2556	2557	2558
รายได้			
ธุรกิจสินเชื่อ	96,762.61	123,767.15	137,615.34
ธุรกิจจัดหาสินค้ามาจำหน่าย	78,357.50	82,384.20	75,732.84
ธุรกิจรวบรวมผลผลิต	83,021.13	67,696.46	67,617.38
ธุรกิจการแปรรูป	26,311.42	24,261.48	22,164.68
ธุรกิจให้บริการและส่งเสริมการเกษตร	1,735.25	1,515.18	1,800.96
รวม	286,187.91	299,624.47	304,931.20
ต้นทุน			
ธุรกิจสินเชื่อ	35,060.67	43,001.63	49,609.43
ธุรกิจจัดหาสินค้ามาจำหน่าย	75,089.76	78,819.61	72,427.13
ธุรกิจรวบรวมผลผลิต	81,416.90	66,377.30	66,384.65
ธุรกิจการแปรรูป	23,578.58	21,987.30	19,754.48
ธุรกิจให้บริการและส่งเสริมการเกษตร	1,006.00	820.16	1,117.63
รวม	216,151.91	211,006.00	209,293.32
กำไร(ขาดทุน)ขั้นต้น	70,036.00	88,618.47	95,637.88
หัก กำไรจากการขายสินค้าผ่อนชำระ/เช่าซื้อปีปัจจุบันที่ยังไม่ได้รับเงิน	126.53	94.28	133.46
บวก กำไรจากการขายสินค้าผ่อนชำระ/เช่าซื้อปีก่อนที่รับเงินในปีปัจจุบัน	80.63	84.41	86.19
กำไร(ขาดทุน)ขั้นต้น	69,990.10	88,608.60	95,590.61
รายได้เฉพาะธุรกิจ	2,952.50	2,733.08	2,736.97
รายจ่ายเฉพาะธุรกิจ	8,006.79	22,886.97	11,494.13
กำไร(ขาดทุน)เฉพาะธุรกิจ	64,935.81	68,454.71	86,833.45
บวก รายได้อื่น	15,921.10	2,623.79	3,613.26
หัก ค่าใช้จ่ายในการขายและบริหาร	19,636.98	20,007.53	23,291.24
กำไร(ขาดทุน)สุทธิประจำปี	61,219.93	51,070.97	67,155.47
กำไรสุทธิประจำปี (จำนวนสหกรณ์)	5,386	5,320.00	5,330.00
กำไรสุทธิประจำปี (จำนวนเงิน)	62,072.37	67,770.41	73,018.26
ขาดทุนสุทธิประจำปี (จำนวนสหกรณ์)	1,040	1,185.00	1,428.00
ขาดทุนสุทธิประจำปี (จำนวนเงิน)	852.44	16,699.44	5,862.79
ไม่ดำเนินงาน (จำนวนสหกรณ์)	167	143.00	125.00

ที่มา กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ (2558)

ตารางที่ 3: รายได้ และต้นทุนของธุรกิจประเภทต่าง ๆ ที่สหกรณ์ดำเนินงาน

รายการ	2556	2557	2558
รายได้			
ธุรกิจสินเชื่อ	96,762.61	123,767.15	137,615.34
ธุรกิจจัดหาสินค้ามาจำหน่าย	78,357.50	82,384.20	75,732.84
ธุรกิจรวบรวมผลผลิต	83,021.13	67,696.46	67,617.38
ธุรกิจการแปรรูป	26,311.42	24,261.48	22,164.68
ธุรกิจให้บริการและส่งเสริมการเกษตร	1,735.25	1,515.18	1,800.96
รวม	286,187.91	299,624.47	304,931.20
ต้นทุน			
ธุรกิจสินเชื่อ	35,060.67	43,001.63	49,609.43
ธุรกิจจัดหาสินค้ามาจำหน่าย	75,089.76	78,819.61	72,427.13
ธุรกิจรวบรวมผลผลิต	81,416.90	66,377.30	66,384.65
ธุรกิจการแปรรูป	23,578.58	21,987.30	19,754.48
ธุรกิจให้บริการและส่งเสริมการเกษตร	1,006.00	820.16	1,117.63
รวม	216,151.91	211,006.00	209,293.32
กำไร(ขาดทุน)ขั้นต้น	70,036.00	88,618.47	95,637.88

ที่มา กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ (2558)

5.2 การกำกับดูแลระบบสหกรณ์ในประเทศไทย

โครงสร้างการกำกับดูแลสหกรณ์ในประเทศไทย ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ (1) กรมส่งเสริมสหกรณ์ ทำหน้าที่เป็นนายทะเบียนสหกรณ์ ออกระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานสหกรณ์ และวินิจฉัยตีความข้อบังคับ รวมถึงกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ ฯลฯ (2) กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ทำหน้าที่กำหนดระบบบัญชี มาตรฐานการสอบบัญชี กำหนดผู้สอบกิจการ แต่งตั้งผู้สอบบัญชี ดำเนินการตรวจสอบบัญชีสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร กำกับดูแลการสอบบัญชีสหกรณ์โดยผู้สอบบัญชีภาคเอกชน และให้คำปรึกษาแนะนำให้ความรู้ด้านการบริหารการเงินและการบัญชีแก่คณะกรรมการและสมาชิกของสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกรและบุคลากรเครือข่าย (3) สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ทำหน้าที่ส่งเสริม และเผยแพร่กิจการสหกรณ์และแนะนำช่วยเหลือทางวิชาการแก่สหกรณ์ ส่งเสริมสัมพันธ์ภาพระหว่างสหกรณ์ทั้งภายในและต่างประเทศ รวมถึงส่งเสริมธุรกิจของสหกรณ์ (4) คณะกรรมการพัฒนาสหกรณ์แห่งชาติ ทำหน้าที่พัฒนาและส่งเสริมการสหกรณ์ ให้ความเห็นขอระเบียบที่เกี่ยวข้องกับเงินกองทุนพัฒนาสหกรณ์และการเงินของสหกรณ์ พิจารณาคำสั่งของนายทะเบียนสหกรณ์ ตลอดจนพิจารณาแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง และ (5) กองทุนพัฒนาสหกรณ์ ทำหน้าที่เป็นทุนส่งเสริมกิจการสหกรณ์และให้ความช่วยเหลือด้านการเงินของสหกรณ์ (ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2559 มีทุนดำเนินงาน 5,464 ล้านบาท) (ภาพที่ 7)

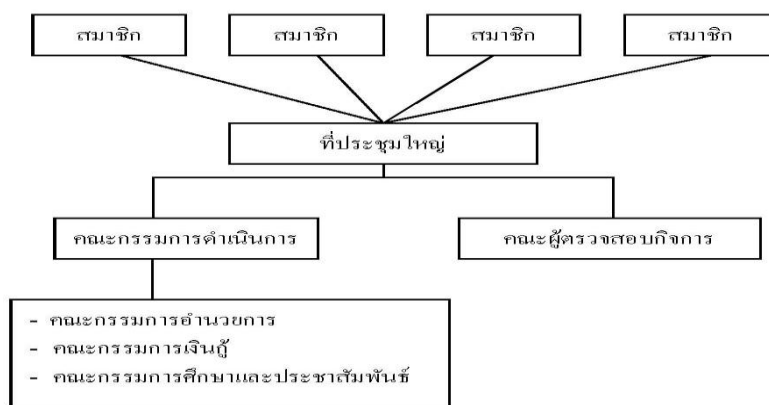

ภาพที่ 7 ภาพรวมการกำกับดูแลระบบสหกรณ์ในปัจจุบัน
ที่มา สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2559

ซึ่งโครงสร้างในการบริหารกิจการสหกรณ์จะประกอบด้วย คณะกรรมการดำเนินการ ซึ่งได้รับเลือกตั้งมาจากที่ประชุมใหญ่ของสมาชิก และคณะผู้ตรวจสอบกิจการ โดยมีฝ่ายจัดการ ซึ่งเป็นบุคลากรประจำของสหกรณ์เป็นคนดำเนินงานตามนโยบายและวิธีปฏิบัติที่คณะกรรมการดำเนินการกำหนด ทั้งนี้ โดยอาจมีการแบ่งการดำเนินการของคณะกรรมการเป็นด้านต่าง ๆ อาทิ คณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการเงินกู้ คณะกรรมการการศึกษาและประชาสัมพันธ์ ฯลฯ (ภาพที่ 8)

การบริหารงานภายในของสหกรณ์มีบุคคลฝ่ายต่าง ๆ เกี่ยวข้องและรับผิดชอบงานตามรูปแบบที่ปฏิบัติกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไป 4 ฝ่าย ได้แก่ สมาชิก คณะกรรมการดำเนินการ เจ้าหน้าที่ และผู้ตรวจสอบกิจการ ซึ่งแต่ละฝ่ายแบ่งภาระรับผิดชอบ และขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ต่อกันดังนี้

- 1) สมาชิกใช้อำนาจสูงสุดในการควบคุมการดำเนินงานของสหกรณ์โดยผ่านที่ประชุมใหญ่ และมอบหมายอำนาจในการบริหารงานของสหกรณ์ให้แก่คณะกรรมการดำเนินงานซึ่งได้รับเลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ สมาชิกมีหน้าที่ต้องเข้าประชุมตามที่สหกรณ์กำหนด มีส่วนร่วมในธุรกิจ และตรวจสอบการดำเนินงานสหกรณ์
- 2) คณะกรรมการดำเนินการ รับการเลือกตั้งจากสมาชิกให้เป็นผู้บริหารงานของสหกรณ์ตามความต้องการของสมาชิก และนโยบายที่ได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกในที่ประชุมใหญ่ มีหน้าที่ประชุมคณะกรรมการประจำเดือน ควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่
- 3) ผู้จัดการและเจ้าหน้าที่สหกรณ์ ได้รับการจัดจ้างจากคณะกรรมการดำเนินการให้ปฏิบัติงาน ดำเนินธุรกิจประจำวันของสหกรณ์บริการสมาชิกอย่างสอดคล้องกับนโยบายของสหกรณ์ โดยได้รับผลตอบแทนในการปฏิบัติหน้าที่นั้น
- 4) ผู้ตรวจสอบกิจการ ได้รับการเลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกให้เป็นผู้ตรวจสอบกิจการด้านการเงิน การบัญชี ตลอดจนการดำเนินกิจการประเภทต่าง ๆ ของสหกรณ์เพื่อรายงานผลการตรวจสอบรวมทั้งข้อแนะนำต่อที่ประชุมคณะกรรมการดำเนินการและที่ประชุมใหญ่

ภาพที่ 8 โครงสร้างการบริหารงานสหกรณ์

5.3 กฎหมายในการกำกับกิจการสหกรณ์

กฎหมายที่ใช้ในการกำกับกิจการสหกรณ์ ประกอบด้วย

- พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542
- พระราชบัญญัติสหกรณ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2553
 - มาตรา 43 กำหนดให้สหกรณ์มีการจัดทำข้อบังคับสหกรณ์ อย่างน้อยต้องมีรายการ ดังต่อไปนี้
 - ชื่อสหกรณ์ ซึ่งต้องมีคำว่า “จำกัด” อยู่ท้ายชื่อ
 - ประเภทของสหกรณ์
 - วัตถุประสงค์
 - ที่ตั้งสำนักงานใหญ่และที่ตั้งสำนักสาขา
 - ทุนซึ่งแบ่งเป็นหุ้น มูลค่าของหุ้น การชำระค่าหุ้นด้วยเงินหรือทรัพย์สินอื่น การขายและการโอนหุ้น ตลอดจนการจ่ายคืนค่าหุ้น
 - ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินงาน การบัญชี และการเงินของสหกรณ์
 - คุณสมบัติของสมาชิก วิธีรับสมาชิก การขาดจากสมาชิกภาพ ตลอดจนสิทธิหน้าที่ของสมาชิก
 - ข้อกำหนดเกี่ยวกับการประชุมใหญ่
 - การเลือกตั้ง การดำรงตำแหน่ง การพ้นจากตำแหน่งและการประชุมของคณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์
 - การแต่งตั้ง การดำรงตำแหน่ง การพ้นจากตำแหน่ง การกำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้จัดการ
- ระเบียบฯ และประกาศที่ออกโดยคณะกรรมการดำเนินงาน และได้รับความเห็นชอบจากนายทะเบียน

5.4 ข้อสังเกตต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ต่อหนี้สินครัวเรือน

สหกรณ์ออมทรัพย์แบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่ ได้แก่ 1) สหกรณ์ออมทรัพย์ภาครัฐราชการ ซึ่งจะมีการแบ่งประเภทตามอาชีพของสมาชิก ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจ สหกรณ์ออมทรัพย์ทหาร สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัย สหกรณ์ออมทรัพย์โรงพยาบาล/สาธารณสุข และสหกรณ์ออมทรัพย์กลุ่มข้าราชการอื่นๆ 2) สหกรณ์ออมทรัพย์ภาครัฐวิสาหกิจ และ 3) สหกรณ์ออมทรัพย์ภาคเอกชนและอื่นๆ (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4: สินทรัพย์แยกตามรูปแบบย่อยของสหกรณ์ออมทรัพย์

รูปแบบ	หน่วย : ล้านบาท			ร้อยละ		
	ปี 2555	ปี 2556	ปี 2557	ปี 2555	ปี 2556	ปี 2557
ภาครัฐราชการ	1,157,851.34	1,345,009.33	1,501,434.90	78.75	79.28	79.38
สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจ	99,770.29	126,069.08	144,575.74	6.79	7.43	7.64
สหกรณ์ออมทรัพย์ทหาร	61,610.96	69,710.71	77,109.06	4.19	4.11	4.08
สหกรณ์ออมทรัพย์ครู	545,904.07	635,946.99	701,395.29	37.13	37.48	37.08
สหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัย	150,480.03	166,551.51	183,439.42	10.23	9.82	9.70
สหกรณ์ออมทรัพย์โรงพยาบาล/ สาธารณสุข	125,620.94	153,222.29	179,791.21	8.54	9.03	9.50
สหกรณ์ออมทรัพย์ราชการอื่นๆ	174,465.05	193,508.75	215,124.17	11.87	11.41	11.37
ภาครัฐวิสาหกิจ	208,144.32	230,922.89	258,018.77	14.16	13.61	13.64
ภาคเอกชนและอื่นๆ	104,258.46	120,650.69	132,105.23	7.09	7.11	6.98
รวมทั้งสิ้น	1,470,254.12	1,696,582.91	1,891,558.89	100.00	100.00	100.00

ข้อสังเกตต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1) สหกรณ์ออมทรัพย์สามารถแบ่งลักษณะโครงสร้างของสินทรัพย์ออกได้เป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มหนึ่ง มีลักษณะของบริหารสินทรัพย์ของสหกรณ์โดยการปล่อยสินเชื่อให้สมาชิกเป็นหลัก จะเห็นว่า มีสัดส่วนลูกหนี้สุทธิต่อสินทรัพย์รวมสูงกว่าร้อยละ 80 ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจ สหกรณ์ออมทรัพย์ทหาร สหกรณ์ออมทรัพย์โรงพยาบาล/สาธารณสุข และสหกรณ์ออมทรัพย์หน่วยงานราชการอื่น ๆ สหกรณ์ออมทรัพย์ในกลุ่มนี้จะเป็น “สหกรณ์เงินขาด” ซึ่งจะต้องมีการระดมทุนจากภายนอกมาช่วยสนับสนุนการดำเนินงานของสหกรณ์ และ กลุ่มที่สอง คือ สหกรณ์ออมทรัพย์ที่มีการปล่อยสินเชื่อให้แก่ลูกหนี้ไม่มากนัก มีสัดส่วนลูกหนี้สุทธิต่อสินทรัพย์รวมอยู่ในระดับร้อยละ 40-60 เรียกว่า “สหกรณ์เงินเหลือ” ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัย สหกรณ์ออมทรัพย์รัฐวิสาหกิจ และสหกรณ์ออมทรัพย์ภาคเอกชน (ตารางที่ 5)

แหล่งเงินทุนที่สำคัญสำหรับสหกรณ์ที่มีความต้องการระดมทุนจากภายนอกเพื่อการให้บริการสมาชิก จะมีแหล่งเงินมาจากธนาคารพาณิชย์ โดยเฉพาะธนาคารพาณิชย์ของรัฐ ได้แก่ กรุงไทย และธนาคารเฉพาะกิจ ได้แก่ ธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รวมถึงการระดมทุนผ่านการรับฝากเงินหรือกู้ยืมจากสหกรณ์อื่นด้วย หากพิจารณาสัดส่วนระหว่างหนี้สินและทุนของสหกรณ์ออมทรัพย์แต่ละประเภทแล้ว จะพบว่า สัดส่วนหนี้สินรวมจะสูงกว่าส่วนของทุนของสหกรณ์ ในระดับที่แตกต่างกัน (ตารางที่ 6) โดยมีข้อสังเกตว่า แม้ว่าสหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัยจะอยู่ในกลุ่มสหกรณ์เงินเหลือ แต่สัดส่วนระหว่างหนี้สินต่อทุนของสหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัยจะสูงที่สุดเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการลงทุนในทางเลือกการลงทุนอื่นที่มีใช้การปล่อยสินเชื่อของสมาชิก ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการเปรียบเทียบเงินลงทุนระยะสั้นและเงินลงทุนระยะยาว กลุ่มสหกรณ์เงินเหลือจะมีลักษณะของการลงทุนในเงินลงทุนทั้งระยะสั้นและระยะยาวในระดับที่สูง โดยจะเน้นการลงทุนในเงินลงทุนระยะยาวมากกว่าเงินลงทุนระยะสั้น (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 5: สัดส่วนลูกหนี้สุทธิต่อสินทรัพย์รวมของสหกรณ์ออมทรัพย์แต่ละประเภท

	2555-2557			2555-2557			2555-2557		
	ลูกหนี้สุทธิ (ล้านบาท)			สินทรัพย์รวม (ล้านบาท)			ร้อยละ		
ภาคราชการ	978,834	1,159,199	1,312,545	1,157,851	1,345,009	1,501,435	84.54	86.19	87.42
ตำรวจ	92,752	116,459	132,824	99,770	126,069	144,576	92.97	92.38	91.87
ทหาร	55,141	62,754	69,799	61,611	69,711	77,109	89.50	90.02	90.52
ครู	511,438	601,125	671,387	545,904	635,947	701,395	93.69	94.52	95.72
มหาวิทยาลัย	64,795	80,246	96,617	150,480	166,552	183,439	43.06	48.18	52.67
โรงพยาบาล/ สาธารณสุข	107,371	134,523	160,104	125,621	153,222	179,791	85.47	87.80	89.05
ราชการอื่นๆ	147,337	164,091	181,814	174,465	193,509	215,124	84.45	84.80	84.52
ภาครัฐวิสาหกิจ	141,203	153,424	167,390	208,144	230,923	258,019	67.84	66.44	64.88
ภาคเอกชน	59,717	73,747	81,803	104,258	120,651	132,105	57.28	61.12	61.92
รวมทั้งสิ้น	1,179,754	1,386,371	1,561,739	1,470,254	1,696,583	1,891,559	80.24	81.72	82.56

ตารางที่ 6: เปรียบเทียบหนี้สินรวม ต่อทุนของสหกรณ์ออมทรัพย์ประเภทต่าง ๆ

หน่วย : ล้านบาท

รูปแบบ	ปี 2555-2557			ปี 2555-2557		
	หนี้สินรวม			ทุนของสหกรณ์		
ภาคราชการ	602,467.22	726,097.76	823,051.58	555,384.12	618,911.57	678,383.31
สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจ	50,843.24	68,457.28	80,057.90	48,927.05	57,611.80	64,517.84
สหกรณ์ออมทรัพย์ทหาร	28,152.14	33,415.54	37,685.06	33,458.82	36,295.18	39,424.00
สหกรณ์ออมทรัพย์ครู	294,478.39	356,350.32	396,899.09	251,425.68	279,596.67	304,496.21
สหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัย	98,089.93	109,094.05	121,315.09	52,390.10	57,457.45	62,124.33
สหกรณ์ออมทรัพย์โรงพยาบาล/ สาธารณสุข	58,714.76	77,590.24	94,932.19	66,906.18	75,632.05	84,859.03
สหกรณ์ออมทรัพย์ราชการอื่นๆ	72,188.76	81,190.33	92,162.26	102,276.29	112,318.42	122,961.91
ภาครัฐวิสาหกิจ	99,541.20	112,273.25	130,330.21	108,603.12	118,649.64	127,688.56
ภาคเอกชนและอื่นๆ	53,981.27	62,667.18	68,255.12	50,277.19	57,983.51	63,850.11
รวมทั้งสิ้น	755,989.69	901,038.19	1,021,636.91	714,264.43	795,544.00	869,921.98

ตารางที่ 7: เงินลงทุนคงเหลือแยกตามรูปแบบย่อยของสหกรณ์ออมทรัพย์

หน่วย : ล้านบาท

รูปแบบ	ปี 2555-2557			ปี 2555-2557		
	เงินลงทุนระยะสั้น			เงินลงทุนระยะยาว		
ภาคราชการ	25,349.28	33,605.25	23,579.97	87,202.61	169,399.70	177,263.55
สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจ	1,357.86	787.38	471.98	3,001.53	5,487.63	6,876.70
สหกรณ์ออมทรัพย์ทหาร	827.14	437.19	714.25	2,601.05	2,716.88	2,573.20
สหกรณ์ออมทรัพย์ครู	3,259.83	801.52	400.30	4,049.96	4,626.22	4,557.55
สหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัย	13,953.21	14,777.60	17,224.28	57,210.95	56,166.23	51,849.16
สหกรณ์ออมทรัพย์โรงพยาบาล/สาธารณสุข	1,929.99	1,235.97	1,921.44	9,061.53	9,766.65	9,596.67
สหกรณ์ออมทรัพย์ราชการอื่นๆ	4,021.25	2,165.52	2,847.72	11,277.59	12,995.01	14,481.21
ภาครัฐวิสาหกิจ	10,120.99	5,564.35	11,243.45	40,831.71	54,477.94	62,061.17
ภาคเอกชนและอื่นๆ	11,837.42	7,835.72	7,474.12	20,481.34	23,163.14	25,267.89
รวมทั้งสิ้น	47,307.69	33,605.25	42,297.54	148,515.66	169,399.70	177,263.55

2) สหกรณ์ออมทรัพย์ที่ให้บริการทางการเงินแก่สมาชิก ทำให้สมาชิกมีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่าย และบางกรณีทำให้สมาชิกเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่าย หากขาดวินัยทางการเงิน ก็จะทำให้เกิดภาวะหนี้สินล้นพ้นตัวได้ นอกจากนั้น กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์มิได้เป็นสมาชิกบริษัทข้อมูลเครดิตแห่งชาติ (Credit Bureau) ทำให้ความเข้มงวดในการพิจารณาให้สินเชื่อขาดข้อมูลสถานะทางการเงินของสมาชิกที่รอบด้าน จนอาจจะส่งผลต่อการประเมินศักยภาพในการชำระคืนของลูกหนี้ผิดเพี้ยนไป และนำไปสู่ปัญหาหนี้เสียในระยะต่อไปได้

3) ข้อสังเกตของระบบการได้มาและการดำเนินงานของคณะกรรมการดำเนินงาน เป็นกระบวนการหลักประจำปีโดยให้ที่ประชุมใหญ่เลือกตั้งผู้แทนสมาชิกมาเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน โดยทั่วไปจะมีวาระการดำรงตำแหน่ง คราว 2-3 ปี และสามารถได้รับการเลือกตั้งเข้ามาใหม่ได้เมื่อผ่านวาระแรก แต่ไม่สามารถจะดำรงตำแหน่งเกิน 2 วาระ

- การได้มาซึ่งคณะกรรมการดำเนินงานซึ่งมาจากการเลือกตั้ง การหาเสียงของผู้สมัครจึงมีนัยยะต่อการได้มาค่อนข้างมาก
- ตัวอย่างสหกรณ์ออมทรัพย์ครูแต่ละแห่งจะให้บริการครอบคลุมพื้นที่บริการที่กว้าง โดยมีครูและบุคลากรทางการศึกษาจากหลายโรงเรียนเข้าร่วมเป็นสมาชิก ซึ่งแตกต่างจากสหกรณ์ออมทรัพย์ของหน่วยงานราชการอื่นที่มีพื้นที่ให้บริการครอบคลุมเฉพาะบุคลากรขององค์กรหนึ่ง ๆ ทำให้สมาชิกกับผู้สมัครเลือกตั้งไม่มีความคุ้นเคย และไม่มีพันธะที่จะต้องเลือกบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ แต่อาจจะพิจารณาจากปัจจัยอื่นเข้ามาด้วย
- นโยบายของการหาเสียงมีลักษณะเป็นประชานิยม
- ผลประโยชน์ที่กรรมการดำเนินงานได้รับ ขึ้นอยู่กับมติของคณะกรรมการดำเนินงาน และได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมใหญ่ ซึ่งสมาชิกจำนวนมากมิได้ให้ความสำคัญกับการประชุมใหญ่มากเท่าที่ควร
- มีช่องว่างในการกำกับดูแล ที่มีความเสี่ยงจะเกิดการดำเนินงานที่ขาดหลักธรรมาภิบาลได้

6. บทส่งท้าย

ระบบนิเวศทางการเงินของไทย มีการพัฒนาในระดับที่ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ง่าย จะเห็นได้ว่าข้อมูลการสำรวจจากสำนักงานสถิติแห่งชาติสะท้อนการพึ่งพาเงินกู้ในระบบเพียงร้อยละ 5 ของหนี้สินครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งในส่วนนี้จะเป็นกลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบได้ หรือมีระดับการกู้ยืม ความน่าเชื่อถือทางการเงินที่ไม่เพียงพอในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบ ทำให้ยังต้องพึ่งเงินกู้นอกระบบอยู่ แต่ทั้งนี้ เพื่อลดผลกระทบจากการกู้ยืมนอกระบบ และต้องแบกภาระอัตราดอกเบี้ยที่สูงเกินปกติ รัฐบาลได้มีความพยายามในการลดปัญหานี้นอกระบบลง ด้วยแนวทางการดำเนินการต่างๆ กันไป ไม่ว่าจะเป็นการขึ้นทะเบียนผู้มีรายได้น้อย กลุ่มฐานราก เพื่อให้รู้ความต้องการกู้ยืม และภาระเงินกู้นอกระบบ การเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการสินเชื่อรายย่อยมาขึ้นทะเบียนเพื่อขอรับใบอนุญาตในการประกอบอาชีพ ทั้งโครงการ “นาโนไฟแนนซ์” ในการดูแลของธนาคารแห่งประเทศไทย และโครงการ “พีโคไฟแนนซ์” ในความดูแลของกระทรวงการคลัง การออกพระราชบัญญัติห้ามเรียกเก็บอัตราดอกเบี้ยเกินอัตราที่กำหนด พ.ศ. 2560 ซึ่งกำหนดอัตราดอกเบี้ยไว้ที่ร้อยละ 15 ซึ่งหากมีผู้ใดปล่อยสินเชื่อนอกระบบ และจัดเก็บดอกเบี้ยในอัตราสูงเกินกว่าที่กำหนด และหากผู้ประกอบการนั้นนอกระบบยังคงดำรงการจัดเก็บดอกเบี้ยในอัตราสูงแล้ว การบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวดกวาดล้างจัดกุม ก็จะช่วยลดปัญหานี้นอกระบบไปได้

อย่างไรก็ดี แม้ว่าปัญหานี้ระบบจะได้รับการดูแลแล้ว ยังมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางการเงินต่อการก่อหนี้ภาคครัวเรือนของไทย กล่าวคือ การกำกับดูแลให้การพิจารณาสินเชื่อมีความรอบคอบ และลดความเสี่ยงในการเป็นหนี้เสีย โดยเฉพาะในกลุ่มสถาบันการเงินในการกำกับดูแล แต่ทั้งนี้ สหกรณ์ออมทรัพย์เป็นกลุ่มที่มีได้อยู่ภายใต้กรอบในการกำกับดูแลเดียวกับสถาบันการเงินในระบบอื่น หรือ แม้แต่การกำกับกองทุนหมู่บ้าน/ชุมชนเมือง ให้ดำเนินการตามแนวปฏิบัติที่ดี จึงทำให้มองว่า ระบบนิเวศที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังมีช่องโหว่ที่ควรได้รับการแก้ไข อย่างเช่น กรอบในการกำกับดูแลกลุ่มสหกรณ์ และการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน/ชุมชนเมือง และการติดตามการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

แม้การก่อหนี้ภาคครัวเรือนของไทยเมื่อพิจารณาจากหนี้สินครัวเรือนต่อ GDP จะพบว่า ระดับการก่อหนี้ภาคคงเหลือไม่ได้ปรับตัวสูงมากนัก สัดส่วนจะอยู่ในระดับคงที่ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้หนี้สินภาคครัวเรือนไม่ปรับตัวสูงขึ้น อาจมาจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจด้วย ที่อยู่ในช่วงซบเซา ขยายตัวได้ไม่มากนัก แต่ยังคงต้องจับตาและเฝ้าระวังมิให้หนี้สินภาคครัวเรือนปรับเพิ่มสูงขึ้นมากนัก เพราะจะทำความเข้มแข็งทางการเงินของครัวเรือนไทยลดลง.

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2558. รายงานประจำปี 2558. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www.pawn.co.th/prakad/annualreport58.pdf>
- กรมส่งเสริมสหกรณ์. 2558. สถิติสหกรณ์. สืบค้นจากเว็บไซต์. http://www.cpd.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3244&filename=Cooperative_Infor_Statistics
- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 2559. ข้อมูลกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ณ วันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2559. สืบค้นจากเว็บไซต์ http://www.cdd.go.th/web/cdd_tab_detail.php?cat_id=1&media_id=232&tsdmod_file=tsdmod_noticedetail&tsdmod_list=tsdmod_noticelist
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. 2555. ตลาดทุน: แหล่งเงินทุนของระบบการเงินระดับรากหญ้า. กันยายน 2555 [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 23 มิถุนายน 2554.
- พงษ์นรินทร์ อัสวเศรษฐี และคณะ. 2541. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและกิจกรรมเครือข่าย. กรมการพัฒนาชุมชน. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://thamuang.cdd.go.th/saving.html>
- ภาคณี พงศ์พิโรตม. 2556. การเงินระดับฐานราก (Microfinance). สืบค้นจากเว็บไซต์ <https://www.scbeic.com/th/detail/product/914>
- ไมโครไฟแนนซ์ในประเทศไทย. 2552. แหล่งข้อมูล. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www.microfinancethailand.com/th/faqs.htm#faqth-2>
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. 2556. รายงานผลสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือน ปี 2556. สืบค้นจากเว็บไซต์ https://www.bot.or.th/Thai/FinancialInstitutions/Highlights/FSMP2/FinancialAccessSurveyOfThaiHouseholds_2013.pdf+&cd=3&hl=th&ct=clnk&gl=th
- _____. 2559. เงินให้สินเชื่อ เงินฝาก และอัตราส่วนเงินให้สินเชื่อต่อเงินฝากของธนาคารพาณิชย์. ข้อมูล ณ วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2559. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www2.bot.or.th/statistics/BOTWEBSTAT.aspx?reportID=155&language=TH>
- _____. 2559. สินทรัพย์และหนี้สินของสถาบันการเงินเฉพาะกิจที่รับฝากเงิน. ข้อมูล ณ วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www2.bot.or.th/statistics/BOTWEBSTAT.aspx?reportID=16&language=TH>
- _____. 2559. สินเชื่อส่วนบุคคลภายใต้การกำกับ. ข้อมูล ณ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2559. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www2.bot.or.th/statistics/BOTWEBSTAT.aspx?reportID=803&language=TH>
- ธนาคารอาคารสงเคราะห์. 2553. บริการของธนาคาร. สืบค้นจากเว็บไซต์ http://www.ghbank.co.th/th/services_loan_detail.php?cms_id=195&cms_cate_id=5&parent=services_loan.php?cms_cate_id=5
- ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย. 2553. ผลิตภัณฑ์และบริการ. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://www.ibank.co.th/2010/th/main/>
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. 2559. ผลิตภัณฑ์และบริการ. สืบค้นจากเว็บไซต์ www.baac.or.th/
- ธนาคารออมสิน. 2558. ลูกค้าย่อยและนโยบายรัฐ. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www.gsb.or.th/products/loan/government.aspx>

- สุกฤตา สงวนพันธุ์. 2558. Household Debt. *Bankers' Talk*. ฝ่ายกลยุทธ์สถาบันการเงิน สายนโยบาย สถาบันการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย. 6 กุมภาพันธ์.
- สำนักสถิติสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2557. สรุปผลที่สำคัญการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2556. สืบค้นได้จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/socioSum56-1.pdf>
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. 2559. การเข้าถึงระบบการเงินฐานรากของประเทศไทย. สืบค้นจากเว็บไซต์ http://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=32176
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. 2558. รายงานการเงินฐานราก สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www.fpo.go.th/FPO/modules/Content/getfile.php?contentfileID=10099>
- สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. 2559. โครงการประชารัฐเพื่อช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://www.villagefund.or.th/index.aspx?pageid=469&parent=433&directory=2392&pageName=content>
- สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง. 2554. มาตรการด้านภาษีอากร. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://www.mof.go.th/home/projectm.html>
- สำนักทะเบียนและกฎหมาย. 2559. ความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://webhost.cpd.go.th/rlo/knowledge.html>
- สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์ และตลาดหลักทรัพย์. 2555. ตลาดทุน: แหล่งเงินทุนของระบบการเงินระดับฐานราก. สืบค้นจากเว็บไซต์ http://www.sec.or.th/TH/MarketDevelopment/Documents/marketdev_microfinance.pdf
- สฤณี อาชวานันทกุล (2550). บทความพิเศษ : มุฮัมหมัด ยูनुส ประเทศไทย และอนาคตไมโครเครดิต. สืบค้นจากเว็บไซต์ <http://www.sarakadee.com/2007/08/01/yunus/>
- อัจฉรา โยมสินธุ์ (2558). รายงานการวิจัยเชิงพัฒนา “ชีวิตสมดุลของครูพอเพียงแบบอย่าง.” ศูนย์สถานศึกษาพอเพียง มูลนิธิยุวสถิรคุณ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. มิถุนายน.
- องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแพ (2558). ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์. สืบค้นจากเว็บไซต์. <http://banpae.go.th/public/saving/data/index/menu/194>

ภาษาอังกฤษ

- Accion International. (2016). Microfinance Services. Available at : www.accion.org/
- Forbes Media. (2016). The 50 Top Microfinance Institutions. Available at http://www.forbes.com/2007/12/20/microfinance-philanthropy-credit-biz-cz_ms_1220microfinance_table.html
- International Finance Center (IFC). (2014). Experiences of Microfinance Institutions Serving Very Small to Small Enterprises in Latin America: Based on Case Studies in LAC. Available at http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/6939b300459126418ac1bb9916182e35/MFIs+Serving+Very+Small+to+Small+Enterprises+in+LAC_Final_Latest.pdf?MOD=AJPERES accessed date May 22, 2016.
- Jasmina Glisovic and Meritxell Martinez. (2012). Financing Small Enterprises: What Role for Microfinance Institutions? CGAP Focus Note. No. 81 (July) <https://www.cgap.org/sites/default/files/CGAP-Focus-Note-Financing-Small-Enterprises-What-Role-for-Microfinance-Jul-2012.pdf>. Accessed date May 16, 2016.
- Ledgerwood, Joanna. (1998). Microfinance Handbook: An Institutional and Financial Perspective. Washington D.C.: IBRD/The World Bank, 1998.
- Dalberg. (2011). Report on Support to SMEs in Developing Countries Through Financial Intermediaries. Dalberg Report. November. Available at http://www.eib.org/attachments/dalberg_sme-briefing-paper.pdf
- Wang Xuexin and Geng Shaogang (n.d.) The Construction of Financial Ecosystem Based on the Meaning of Financial Ecology. Available at <http://www.seiofbluemountain.com/upload/product/200911/2008qyjhy05a3.pdf>

Sufficiency Economy Philosophy Index: A Conceptual Framework¹

*Adis Israngkura*²

Abstract

Since the beginning of around 2000s, the Sufficiency Economy Philosophy (SEP) has been adopted as the guiding principle for national development in Thailand. In addition to serving as the backbone of the Thai National Economic and Social Development Plans, SEP also appears as the guiding principle of many other development facets in Thailand may they be agriculture, public health care, environment or education. More recently, SEP will serve as the mechanism for Thailand in achieving the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs). For the fact that SEP has assumed such an important role in the Thai society, it is imperative that an appropriate index is constructed to measure the extent to which the Thai development is driven by SEP. This article argues that SEP Index is complicated and cannot be measured directly. Measuring SEP via conventional sustainable development indices can easily be misleading. This article provides an analytical thinking of how the success of adopting SEP can be best measured. This study suggests 9 indicators that can serve as second best solutions to SEP Index for Thailand.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy, sustainable development index.

¹ To be presented at the 51st NIDA Conference on Sufficiency Economy and Development Administration: From Philosophy to Practice 31 March 2017

² Adis Israngkura is an Associate Professor at the School of Development Economics, National Institute of Development Administration (NIDA), Bangkok, Thailand. Constructive comments to this article are welcome. The author can be reached at adis.israngkura@gmail.com

Rationale of the Study

Sufficiency Economy Philosophy (SEP) is a way of thinking bestowed by His Majesty King Bhumibol Adulyadej (King Rama IX of Thailand) to the people of Thailand. Through several decades of being exposed to numerous development hardships in Thailand, His Majesty King Bhumibol Adulyadej continuously provided remarks on how the Thai people can become better prepared for challenges facing the country, may they be flood, droughts, economic hardships or social distresses. But just after the Asian economic crisis that erupted in 1996, His Majesty emphasized SEP to be a way for Thailand to recover, move forward and protect herself from unforeseen disturbances in the future. Since after the Asian economic crisis, the Thai people, institutions and government have adopted SEP as the backbone of development for Thailand until today. SEP appears as the guiding principle of major development plans in Thailand: National Social Economic and Development Plan, Five-Year Environmental Management Plan, Master Plan for Public Health Care, Master Plan for Agricultural Develop and many more. More recently, the Thai government announced that Thailand will approach the United Nations 17 Sustainable Development Goals by SEP.

SEP comprises of a set of principles aiming to serve as a guiding light for the way of living of the people. The goal of SEP is to provide a mindset that will steer the Thai society towards sustainability. To put it differently, SEP can be viewed as the Thai approach towards sustainable development. SEP has close resemblance to the Buddhist teaching, such as, abiding to the concept of the middle path. The first three guiding principles of SEP are 1) moderation, 2) reasonableness and 3) self-immunity. In addition to these key guiding principles, SEP stresses that individuals must lead a life based on two conditions 1) careful application of knowledge and 2) uphold morality. These 3 principles and 2 conditions thus become the core values of SEP. The Thai people believe that through SEP Thailand would successfully prepare the mindset of the people towards sustainable thinking and eventually steer her national development agenda towards sustainability. Box 1 provides the full definition of SEP.

Box 1 Definition of Sufficiency Economy Philosophy (SEP)

Sufficiency Economy is a philosophy that stresses the middle path as an overriding principle for appropriate conduct by the populace at all levels. This applies to the conduct starting from the level of the families, communities, as well as the level of nation in development administration so as to modernize in line with the forces of globalization.

Sufficiency means moderation, reasonableness, and the need of self-immunity mechanism for sufficient protection from impact arising from internal and external changes. In particular great care is needed in the utilization of theories and methodologies for planning and implementation at every step. At the same time, it is essential to strengthen the moral fiber of the nation, so that everyone, particularly public officials, academic, businessmen at all levels, adheres first and foremost to the principle of honesty and integrity. In addition, a way of life based on patience, perseverance, diligence, wisdom and prudence is indispensable to create balance and be able to cope appropriately with critical challenges arising from extensive and rapid socioeconomic, environmental, and cultural changes in the world.

Source: Translated by The National Economic and Social Development Board.

Although SEP concept originates in Thailand as a guiding principle towards sustainability it has gained international recognition. The United Nations put out the Thailand Human Development Report 2007 that highlights SEP (UNDP, 2008). Mongsawad (2008) illustrates how SEP is a contribution to development theory and provides a new paradigm for development that emphasizes human well-being and institution setting. Kumar (2011) further illustrates how globalization and economic integration can become a threat to small economies and how SEP provides a paradigm shift in development thinking that is essential for a country when facing global challenges.

Since 1997, SEP has appeared in several facets of develop in Thailand including the National Economic and Social Development Plans, the Master Plan for Public Health, the Five-Year Plan for Natural Resources and Environmental Management, the Master Plan for Agricultural Development and many more. More recently, Thailand declared that she will address the United Nations seventeen Sustainable Development Goals via SEP. When SEP takes the center stage in the national development in Thailand, it is just essential that one has a way to measure the extent to which this endeavor materialized.

Constructing an index to measure the progress of SEP is easier said than done. Numerous development indices tend to focus on key development goals, such as, per capita income, health care, longevity, social outcomes or education attainment. These conventional development indices tend to emphasize the level of achievements to some particular targets. SEP, on the other hand, focus on the process of thinking of the people and not the target of achievements. Hence it is possible that national development goals may be achieved, but not in the SEP manner. For example, a country may achieve lowering of death rate of infants by over investing in public health care in some overly costly health programs when more local know-how and cost effective practices are available. This shows how a sustainable development goal can be achieved but not in SEP fashion. Similar anecdotes can be extended to other areas of development goals as well. This argument does not under-play the importance of

development indices that are used worldwide it merely claims that most of them do not measure the success of SEP implementation.

For this reason, using conventional development indices to indicate the success of SEP implementation can be misleading. Thus, it is therefore essential that a more suitable index is constructed specifically to measure the success of SEP implementation in Thailand. A more accurate measure of SEP will help Thailand gain a more accurate picture of how SEP has taken effect and the extent to which sustainable development in Thailand is realized in SEP manner.

Development Indices

Several development indices are currently being used worldwide to measure the achievement of countries towards sustainable development, quality of life or happiness. (See Table 1) By examining the characteristics of these indices it will be clear that most of them are not appropriate for measuring SEP achievements, except the Index of Multiple Deprivation (IMD) that has potential to serve as a measure of SEP (See Table 2). This issue will be discussed later in this article.

Table 2 shows that several development indices generally exhibit characteristics that make them less suitable to be used as measures of SEP.

First, many development indices focus on measuring the extent to which a country has achieved some specified development *goals* when SEP focuses on the *process* by which people adopt in pursuing some development objectives. For instance, a country may successfully reduce poverty and hunger and hence achieve goal 1 of SDG. However, if this country adopts an ill poverty eradication policy, such as the Thai rice pledge program, then this type of poverty reduction will not reflect SEP achievement as the program is characterized by lack of moderation, lack of reasonableness and involve corruption.

Table 1 Development Indices

1. Millennium Development Goal (MDG)
2. Sustainable Development Goals of (SDG)
3. Human Development Index (HDI)
4. Human Sustainable Development Index (HSDI)
5. Commitment to Development Index (CDI)
6. Life Satisfaction Index of Gallup World Poll and World Value Survey Helliwell
7. Gross National Happiness (GNH)
8. Life Expectancy Index
9. Adult Literacy Index
10. Index of Wellbeing (IW)
11. Social Progress Index by Michael Potter (SPI)
12. Gross Enrollment Index
13. Index of Social Progress by Estes
14. Index of Multiple Deprivation (IMD)

Second, many of the development indices tend to focus on raising utility via improvements of livelihood, such as, access to clean water, educational attainment or higher per capita income. When these indicators are adopted, the direction of the indicators is normally monotonic: higher the value the better. This type of indicator often lacks the ability to reflect the notion of moderation that is central to SEP. The concept of moderation emphasizes optimization where too low or too high levels of achievements are both undesirable. In other words if these indicators are adopted, they must be interpreted in a non-monotonic manner. So, when development indicators tend to favor higher values over lower values they do not measure the extent to which development has reached the level of moderation. For this reason, these indicators are not suitable for SEP.

Third, as many development indices measure the level of development of a country, such as, average income, per capita income or average educational attainment they tend to allow excessively high level of achievement to average out with excessively low level of achievement. For instance, an average educational attainment may be realized in country but this achievement may occur even twenty per cent of the population may not go to school while another twenty per cent of the population received post-doctorate degrees. So countries where everybody attends school equally will produce the same average school attainment value as another country where many children do not go to school while another portion obtain post-doctorate degree.

Forth, when development indicators are not well prepared these indicators may redirect development towards undesirable goals. These problems are commonly observed in the area of education, health care or justice. Sometime, educational attainment is measured as the number of people attaining secondary education but fail to measure children analytical ability. A government may aim to achieve this goal via populace education policy, such as, free education program. At the end, it may be found that more children in the country attend secondary school but their analytical ability declines. Similar problem can be seen in health care where more doctors per capita tend to reflect deteriorating public health rather than better health care services because people in that country are less health conscious and have unhealthy life style.

With these characteristics of several of development indicators it is desirable that some effort if devoted to construct a set of indicators that can measure the achievement of SEP more accurately.

Table 2 Indicators adopted by development indices

Indicator	MDG	SDG	GNH	IMD	HDI	HSDI	CDI	IW	SPI
1. Income	√	√	√	√	√	√		√	
2. Psychological wellbeing			√						
3. Productive employment	√	√		√					
4. Hunger	√	√							
5. Education	√	√	√	√	√	√		√	√
6. Gender disparity	√	√							
7. Child mortality	√	√							
8. Maternal mortality ratio	√	√	√	√	√	√	√	√	√
9. Reproductive health	√	√	√	√					
10. HIV/AIDS	√	√							
11. Treatment for HIV/AIDS	√								
12. Malaria and other major disease	√	√							
13. Environmental sustainability	√	√	√			√	√	√	√
14. Safe drinking water	√	√							
15. Living improvement	√	√		√					
16. Global partnership	√	√					√		
17. Market accessibility	√								
18. Debt sustainability	√								
19. Cooperation with the private sector	√						√		
20. Community vitality		√	√	√			√	√	√
21. Time use			√						
22. Cultural diversity and resilience			√						
23. Good governance			√						
24. Barriers to housing and services		√		√					
25. Aid							√		
26. Security							√		
27. Technology							√		
28. Equity								√	
29. Basic human needs		√							√
30. Access to information and comm.									√

SEP Index

Constructing a set of indicators to measure the achievement of SEP cannot be carried out directly as SEP deals with the mindset of the people and not development outcomes or life achievements. In other words, SEP measures the *process* of thinking rather than development *goals*. In order to measure SEP directly, one needs to measure whether a person works moderately, whether he/she takes sufficient precaution against unforeseen events, how much knowledge is utilized before decisions are made or whether his/her decisions are carried out with great integrity. As performing this type of assessment has to be carried out for all individuals in society, assessing SEP directly (to be referred to as first best solution) is simply impractical if not impossible. Thus, indicators that directly reflect these SEP mindsets merely do not exist.

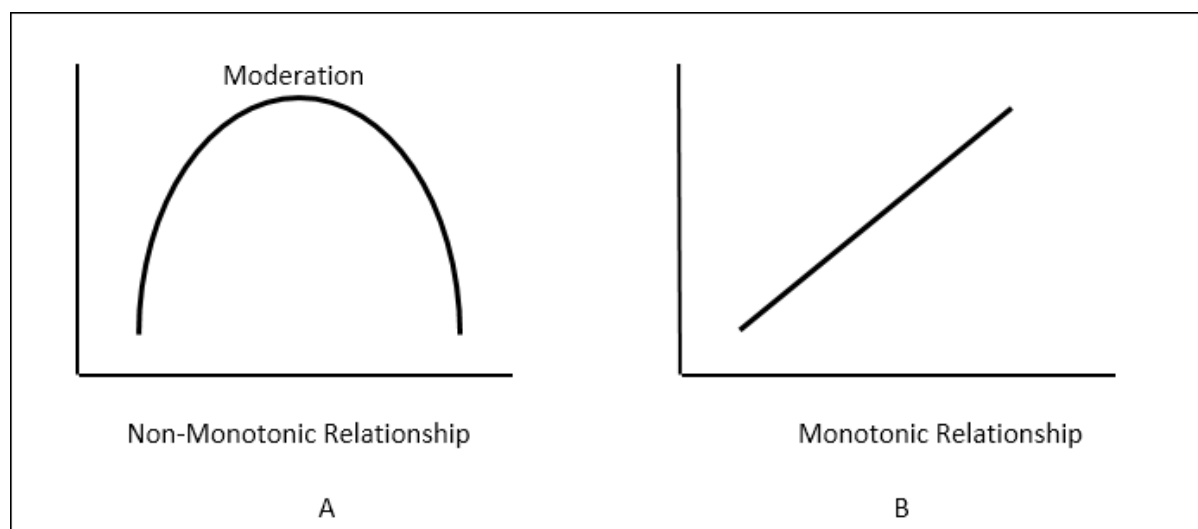
When there is a need to search for the next best approach to measure SEP it seems inevitable that one will eventually end up measuring some forms of observable human activities. There are, however, two categories of human activities that can be used to reflect SEP: utility generating activities and disutility generating activities. This article claims that finding indicators belonging to the measurement of utility generating activities to represent the well-being of human will face many shortcomings and will not accurately reflect SEP as discussed previously. Indicators that aim to measure human activities that generate utility or the well-being of human tend to lack the ability to measure moderation, reasonableness, self-immunity, knowledge and morality. For instance, if per capita income is used as a measure of SEP one will have difficulty calculating the moderate level of income or whether the individuals exercise reasonableness in choosing his/her career. According to SEP a person who generates high income because of greed or excessive working will perform just as poorly as those who underutilize his/her knowledge or fail to take precaution when taking risky decisions. Furthermore, a country with a satisfactory per capita income level may also fail to reflect SEP principle as those with excessive high income would simply average out with those with extremely low income. For this reason, per capita income is not a good measure of SEP as it fails to capture the SEP principle of moderation. This article refers to these type of utility generating activities as third best solution and will not be proposed here as a good Index for SEP.

However, this article claims that the characteristics of SEP (3 principles and 2 conditions) can be better reflected via disutility or the undesirable activities of people because activities that generate disutility do not confront with moderation problem or averaging problem commonly found with utility generating activities. Take bad debt as an example of an SEP indicator. Bad debts tend to occur when several principles of SEP are violated, namely, a person took out loans without good reasons, a lender approves loans without proper evaluation, too much loan is approved, there is a lack of application of knowledge when taking or approving loans or loans are approved because of corruption. Therefore, a society where loan default rate is low tends to reflect society where individuals have SEP mindset.

Another feature of adopting disutility generating activities as a measure of SEP is because disutility activities are *monotonic*: they do not have moderation or optimum problem. It is more convincing to claim that the optimum level of bad debt in society ought to take the

value of zero instead of some moderate or optimum level. If this reasoning is acceptable then it can be said that if the number of bad debts in society decreases then individuals in society tend to have a mindset conformable to SEP.

Figure 1 Monotonic relationship

For the above reasons, this article proposed that SEP can be more appropriately measured via disutility activities. Table 3 provides a list of 9 indicators that are considered second best in reflect the achievement of SEP. These 9 indicators are objective measures of SEP and can be conveniently constructed by secondary data generally available. To achieve high level of SEP, one expects these 9 indicators to take low values. Three indicators are proposed here to reflect economic aspects, they are, ratio of bad debt to total loan volume, number of bankruptcy per 100,000 person and variance of GDP during 5 year period. Variance of GDP is chosen here to reflect the level of economic governance in society. Four indicators are selected to reflect the social aspects of SEP, they are, number of law suits per 100,000 persons, number of divorce cases per 100,000 persons, number of crime per 100,000 persons and DALY (Disability-Adjust Life Year) as a measure health care. On environment, two indicators chosen are greenhouse gas emission per capita and solid waste per capita per day. Table 4 illustrates how these 9 indicators tend to reflect the 3 principles and 2 conditions of SEP. This implies that people in society will gradually adopt SEP mindset as the values of these 9 indicators decline over time.

Table 3 Sufficiency Economy Philosophy Index (SEP Index)

Economic Indicators
1. Ratio of bad debt to total loan volume
2. Number of bankruptcy per 100,000 persons
3. Variance of GDP during 5 year period
Social Indicators
4. Number of law suit cases per 100,000 persons
5. Number of divorce cases per 100,000 persons
6. Number of crime per 100,000 persons
7. DALY Index (Disability-Adjusted Life Year)
Environmental Indicators
8. Greenhouse gas emission per capita
9. Solid waste per capita per day

Table 4 Sufficiency Economy Philosophy Index and corresponding SEP principles and conditions

SEP Indicators	3 SEP Principles			2 SEP Conditions	
	Moderation	Reasonableness	Immunity	Knowledge	Morality
Economic Indicators					
1 Bad debt/Total debt	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓	✓
2 Bankruptcy	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓	✓
3 Variance of GDP	✓✓	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓
Social Indicators					
4 Law suit cases		✓✓	✓✓		✓✓✓
5 Divorce rate	✓✓	✓✓	✓		✓✓✓
6 Crime rate	✓✓	✓✓			✓✓✓
7 DALY Index	✓✓	✓	✓✓	✓✓✓	
Environmental Indicators					
8 Greenhouse gas emission	✓	✓✓		✓✓✓	
9 Solid waste	✓	✓✓		✓✓✓	

Note: ✓✓✓ indicates strong quality
 ✓✓ indicates moderate quality
 ✓ Indicates mild quality

Several studies on SEP Index in Thailand may suffer from the shortcomings discussed earlier. show

Two final remarks are needed to be mentioned here to justify the use of disutility activities as indicators for SEP.

First, how can one be certain that a society will approach sustainability when disutility activities are minimized? Although all the proposed indicators of the SEP Index only measure disutility activities of the people, they will inevitably reflect the SEP characteristics when people are engaged in utility generating activities as well. This claim is justified if one can assume that the people whom generate disutility are the same people that generate utility. In other words, if a person has SEP mindset and exhibits SEP qualities and is able to minimize most of the disutility activities, this same person will most likely deploy the same SEP qualities inherited in him/her when engaged in utility generating activities as well. Therefore, one can be sufficiently confident that society where disutility activities are minimal would also be one where a high level of SEP mindset is being deployed and generate utility in an SEP manner.

Second, this article claims that the proposed 9 indicators of the SEP index conform to the Buddhist teaching. SEP thinking can be said to have a solid foundation in the Buddhist teaching. This can be seen in the key principles and conditions of SEP that emphasize moderation, reasonableness, application of knowledge and most importantly uphold morality. When consider the Buddhist teaching, one will recognize that the Lord Buddha seldom teaches people to search for happiness in life. The Buddhist teaching claims that true happiness can only be realized when people eliminate sorrow and suffering. Therefore, a key Buddhist teaching is for people to eliminate the various sources of suffering that include greed, anger and illusion. Until people can live a life with no greed, no anger and no illusion can true happiness then be realized. The proposed SEP Index takes this same approach in measuring SEP mindset. Until disutility generating activities are minimized can true utility generating activities flourish.

Conclusion

This article takes a close examination at the various development indices that are adopted worldwide in measuring success of national development. While these development indices are designed to serve their specific purposes such as sustainability, happiness or longevity they may not be suitable to measure if people in a society have acquired the SEP mindset. This article proposes that instead of measuring SEP mindset via utility generating activities, SEP mindset is more accurately measured via disutility generating activities. This article proposes 9 indicators that can be adopted as an SEP Index. Three indicators are proposed to capture economic aspects: ratio of bad debt to total debt, bankruptcy, and variance of GDP. On social aspects, 4 indicators are proposed: law suit cases, divorces rate, crime rate and a composite health index (DALY Index). Finally, 2 indicators are proposed on environmental issues: greenhouse gas emission and solid waste.

As for future research, the author plans to firstly construct a composite SEP Index where weights will be calculated for each SEP indicator. This research will involve designing a choice experiment model where people will elicit their preferences on these 9 indicators. The coefficients for the 9 indicators will be estimated and a composite SEP Index can be constructed thereof.

Secondly, once a composite SEP Index function is constructed an empirical study can be carried out using time series data at the national level and provincial/municipality level. The outcome of this empirical study will indicate the extent to which society, such as Thailand, has progressed along the SEP mindset.

The third piece of research aims at producing a more detail information on SEP mindset at the provincial/municipality level. This study will be useful for preparing SEP promoting programs that are designed specifically to overcome SEP deficiency in each province/municipality. This study involves crossing the provincial/municipality SEP performance of each indicator against their associated SEP principles and conditions. This study will reveal which SEP principles and conditions are strong or lacking in each province/municipality. With this information, specific SEP promoting programs can thence be designed specifically for each province/municipality to help foster their strong qualities while at the same time improve what they are lacking.

In 2016, His Majesty King Bhumibol Adulyadej passed away and left the Thai people in great sorrow. However, His Majesty left us with a greatest gift and it is our duty to make it alive.

References

- Mongsawad, Prasopchoke. 2008. Sufficiency Economy: A Contribution to Economic Development, *International Journal of Social, Behavioral, Educational Economic, Business and Industrial Engineering*, Vol. 2, No. 5, pp. 474-481.
- Kumar, Amit, Yunfel Lui, Tanvir Singh and Sawtantar Singh Khurmi. 2011. Sufficiency Economy: A Pathway to Sustainable Development, *International Journal of Management & Business Studies*, Issue 4, October-December, pp.100-102.
- UNDP. 2008. *Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development*. United Nations Development Program, Bangkok.

Do Stock Markets promote sustainability? Implications from Stock Market Development, Private Investment and Consumption

Wisit Chaisrisawatsuk¹
Sorasart Sukcharoensin²

Abstract

This study examines the economic importance of stock markets in selected countries. Specifically, the paper addresses the issue of whether stock market development promotes the growth of domestic investment and consumption. If so, how important is the effect on private investment and consumption. The results show that Thai stock market has contributed an important wheel in accelerating the growth of consumptions and investments. However, the stock market development in Thailand also creates variation in both consumption and investments. The results in this paper provide some support that stock markets in the more industrialized countries promote sustainability because it transfer less variation to consumptions and investments.

JEL Classification:

Keywords: Stock Market development; Private Investment; Sustainable development

¹ Assistant Professor
Faculty of Development Economics
National Institute of Development Administration, Thailand
sorasart@nida.ac.th

² Associate Professor
Faculty of Development Economics
National Institute of Development Administration, Thailand
sorasart@nida.ac.th

INTRODUCTION

Over the past few decades, the global stock markets have massively expanded and stock markets in the developing countries have accounted for a large amount of this thriving. One of the purposes in establishing stock markets in every country is to boost domestic investment and serve as an alternative channel for savings (Singh, 1997; Levine and Zervos, 1998). In general, stock markets are perceived as institutions aiming for enhancing the operations of the domestic financial system and real activities. The upsurge in stock market capitalization will expand the balance sheet position of the listed companies, raising its capability to directly fund projects or to provide collateral for external financing. Therefore, the risk that lenders face is reduced, thus decreasing the cost and/or increasing the availability of external funding (Bernanke and Gertler, 1986).

More recently, there has been a proposal of Sustainable Stock Exchanges (SSE) initiative to explore how the stock exchanges can enhance sustainable development and investment. The argument proposed by this paper is that a mandatory characteristic of the sustainable capital markets is that the SSE should reduce the financial cost of investment, rather than stimulate consumption. Therefore, one way to test whether capital markets are heading toward sustainability is to test the effect of stock market development on investment and consumption.

Despite the vital role of the stock markets, the studies on the issue of stock market development and the controversial link between stock market, private investment, and consumption are particularly limited. Prior works argue that the stock markets might not perform efficiently in developing countries (Singh, 1999). To the best of knowledge, there is no research conducted on the topic in ASEAN economies, particularly Thailand. For these reasons, it is of interested to assess the impact of stock market development on private investment and consumption. Therefore, the contribution of this study is at the outset to provide the first evidence on this issue.

The remainder of the paper is structured as follows. The following section presents literature reviews of the previous studies related to the issue. Next section describes the data and proposes methodology. The last section concludes the paper.

LITERATURE REVIEW

A. Stock market development and private investment

Financial sector and capital market development brings up economic growth and arise to alleviate market imperfections that prevent the pooling of society's savings and channeling to investments. In principle, the stock market is expected to accelerate economic growth by providing a boost to domestic savings and increasing the quantity and the quality of investment (Singh, 1997). The stock market is expected to encourage savings by providing individuals with an additional financial instrument that may better meet their risk preferences and liquidity needs. Better savings mobilization may increase the savings rate (Levine and Zervos, 1998).

In addition, stock markets also provide an avenue for growing companies to raise capital at lower cost. The role of the stock market is not only to value the firm but also to offer an alternative source of funds. Variations in stock prices will consequently change the cost of capital to the firm. If investors in the stock market are willing, for example, to take lower returns than justified by the true value of the firm, then firms should issue new shares and invest until the marginal product of capital equals that lower cost of capital (Fischer and Merton, 1984). Such a strategy could maximize the wealth of existing shareholders. In addition, when stock markets rises, there tends to be optimism surrounding the economy and the prospects of various stocks. High valuations induce listed firms to borrow more money at cheaper rates, allowing them to expand operations, invest in new projects. Therefore, stock markets are able to positively influence economic growth through encouraging savings amongst individuals and providing avenues for firm financing.

Beck, Levine and Loayza, 2000 assert that financial sector development heightens economic growth through more efficient resource allocation and productivity growth rather than through the scale of investment or savings mobilization. Ezeoha, et al. (2009) investigated the relationship between stock market development and the level of investment flows in Nigeria during 1970-2006. Stock market development in Nigeria over the study periods has been able to spur growth in domestic private investment flows. Ofori-Abebrese et al. (2016) examine the extent to which stock market development boosts private investment in Ghana using quarterly data during 1991-2011. They found that stock market also upsurges private investment in the long-run and had an adverse effect over the short-run. Tease (1993) found equity prices provide substantial, leading information on output and investment in several countries but that, in general, neither output nor investment provides information on future share prices.

On the other hand, Durham (2000) investigated the effects of stock market development on growth and private investment in the lower-income countries for the period 1981-1998. The study discovered that stock market development did not promote private investment across countries. Stock market has enhanced private investment growth in the short-run, but only in relatively higher income countries. In addition, Odili and Ede (2015) found that stock market capitalization of the Nigerian stock market has significant effect on gross fixed capital formation. It further shows that though the capital market has the potential of influencing gross fixed capital formation its' effect has not been fully realized due to illiquidity and low level of development of the Nigerian capital market.

B. Stock market development and consumption

The stock markets can expedite the economic growth through consumption. During the bull markets, consumers have more wealth and optimism about future prospects; therefore, they are likely to spend money and make major purchases, such as houses or automobiles. This confidence spills over into increased spending, which leads to increased sales and earnings for corporations, further boosting GDP. On the other hand, the adverse impact is that people with shares will see a fall in their wealth. If the fall is significant it will affect their financial outlook. If they are losing money on shares they will be more hesitant to spend money; this can contribute to a fall in consumer spending.

The question of how a large movement in financial wealth would affect consumer expenditure has become more pressing as fears rise that substantial market swings will cause consumer spending—and hence aggregate demand—to fluctuate sharply. In the extreme, some commentators have suggested that a prolonged downturn in stock prices could so depress consumer spending as to result in a recession (for example, see Economist [1998]). Ludvigson and Steindel (1999) estimated the wealth effect of stock market changes on consumption. The paper found a positive connection between aggregate wealth changes and aggregate spending. That is, an increase in the stock market made people wealthier; therefore, stimulated aggregate consumer spending in the economy, other things equal. In addition, the paper pointed out that the movements in the stock market appear to influence short-run consumption growth, not the long-run.

In conclusion, there is no consensus on the relationship between stock market development, private investment, and consumption. The previous empirical evidence showed that there is some supports for the relationship between stock market capitalization and the private investment and consumption. However, the direction of the impact, magnitude, and how well a stock market can perform their function in boosting private investment and consumption are different in each market. In addition, no prior research linked this question with sustainability issues. In this study, we, first, propose that if stock market is able to promote the growth of real sectors in the economy, then it should have some empirical evidence to support the relationship with consumption or investment. In other words, these variables are cointegrated in the long run. Second, if the stock market is aimed toward sustainability in the economy, there should be a stronger relationship between the co-integration coefficients on investment than coefficient on consumption because investment leads to a more sustainable economic growth.

Next, the value of relationship should not be so high. If it is, it will imply that the variance in stock market would transfer to real sector. To attain the sustainable growth of the real sector, The effect of stock market development on consumption should be derived from wealth effect more than income effect. In this case, the speed of adjustment will be slow. In addition, the effect of stock market on investment should be derived from cost of capital (lower or higher) and be able to raise or reduce fund base on company performance (not Speculative). The speed of adjustment should be somewhat slow because the rationale investors should take sometimes to consider in case of issues more equity or the bank should have good judgment in case of getting loans from commercial banks.

DATA

The main sources of macroeconomic data were acquired from CEIC database and the Bank of Thailand. Quarterly data on Stock market capitalization for the USA, Germany, Japan, and Thailand, the key indicator of stock market development is measured as the logarithm of the stock market capitalization for each country.

METHODOLOGY

To explore the issue, the Cointegration and Vector error correction model (VECM) were applied. The model is appropriate and useful for estimating both short-term and long-term effects of stock market development on private investment and consumption by analyzing cointegration between market capitalization and the two macroeconomic variables, private investment and consumption. An important issue for the structural VECM is to estimate the speed of adjustment toward the long-run equilibrium level. The VECM links the long-run equilibrium relationship implied by cointegration with the short-run dynamic adjustment mechanism that describes how the variables react when they move out of long-run equilibrium. The speed of adjustment coefficient will determine the linkage between stock market capitalization and two macroeconomic variables; private investment and consumption.

RESEULT

In this section, we report the results estimated using Unit root test, co-integration test and finally error correction model are the econometric tools to establish the relationship between the two macroeconomic variables, private investment and consumption, and stock market capitalization

According to table 1, there is a positive co-integration between consumptions and stock market capitalization in every country, implying that growth in stock market capitalization will stimulate consumption. The impact of stock market capitalization on consumption of Thailand is the highest (0.376% as stock growth 1%) among others, German (0.339%), USA (0.283%) and Japan (0.072%) respectively. The greater relationship between two variables indicates a greater contribution of stock market to consumptions, yet also a more variation. The speed adjustment indicates how fast consumptions move back to long-run equilibrium once they move out of equilibrium. The result shows that Japan is the fastest

(-0.51), the second is Thailand (-0.26), and the last is German (-0.026) which almost the same as USA (-0.024) is. Therefore, if the long-run relationship is low and the speed adjustment is high like in Japan, meaning the stock market growth has not much impact on consumption. Although the effect is very fast, it will not cause much variation in consumption. If the long-run relationship is high and the speed adjustment is low like in Germany and USA, meaning the stock market growth has impact on consumption, but will not cause much variation in consumption. It is more likely that the effect of stock market growth to consumption caused by wealth effect more than income effect. If the long-run relationship is high and the speed adjustment is also high like in case of Thailand, meaning the stock market growth has impact on consumption and will cause a lot of variation in consumption.

Table 1: The impact of market capitalization on consumptions

Country	Co-integration	Speed adjustment	R ²
Thailand	$\ln cons = 1.28 + 0.376 \ln marcap$ (14.275)**	-0.26	0.62
USA	$\ln cons = 4.936 + 0.283 \ln marcap$ (5.91)**	-0.024	0.43
Germany	$\ln cons = 1.208 + 0.339 \ln marcap$ (4.63)**	-0.026	0.54
Japan	$\ln cons = 11.65 + 0.072 \ln marcap$ (9.44)**	-0.51	0.54

According to table 2, there is a positive co-integration between investments and stock market capitalization in every country, implying that growth in stock market capitalization will increase investments. The impact of stock market capitalization on investments for Germany is the highest (0.438% as stock growth 1%), Thailand (0.405%), Japan (0.356%) and USA (0.287%), respectively. The greater relationship indicates the better contribution of stock market to investments, yet coming with variation. The speed adjustment indicates how fast investment move back to long-run equilibrium once they move out of equilibrium. The result shows that Thailand is the fastest (-0.64), the second is USA (-0.26), and the third is German (-0.05) and the last is Japan (-0.011). Since, in our example the long-run relationship are almost the same about 0.371%, the stock market growth has a good impact on investments for all four countries. The result for the speed of adjustment shows that the change in stock market capitalization does not cause much in investment variation for developed countries (Japan, German and USA). However, change in stock market capitalization will cause more variation in Thailand's domestic investment.

Table 2: The impact of market capitalization on domestic investment

Country	Co-integration	Speed adjustment	R ²
Thailand	$\ln inv = 0.09 + 0.405 \ln marcap$ (13.641)**	-0.64	0.5
USA	$\ln inv = 3.603 + 0.287 \ln marcap$ (8.098)**	-0.21	0.9
Germany	$\ln inv = 1.192 + 0.438 \ln marcap$ (5.89)**	-0.05	0.55
Japan	$\ln inv = 7.094 + 0.356 \ln marcap$ (5.57)**	-0.011	0.52

Comparing the effect of stock market on consumptions and on investment, in the develop countries the effect on investment is higher than on consumption, specifically Japan. In case of Thailand, both effects are almost the same (Table 1 and Table 2). However, the impact on investment of Thailand does not different from the others. Therefore to aim toward sustainability in the economy, the development of Thai stock market should focus on the speed of transfer. For example, if the investors in stock market use income or borrow to invest in stock market, the changes in stock market will rapidly effect on consumptions.

In summary, there is some evidence to support that the development of stock market in developed country is aimed toward sustainability in the economy because 1) it has contribution to consumption and investment 2) it has the impact on investments more than consumptions 3) the transfer of effect does not fast until it creates variation in real sector. The development of Thai stock market has to be improved because it does not promote sustainability in the economy. Since the effect of stock market that transferring to the consumption and investment is very fast, it provides variation in the economy corresponds to the variation in stock market.

Conclusion

One important element devoted to the hastening of economic growth is the development of equity markets. As an alternative to the conventional financing which are exceptionally bank-centric, the stock market has an important role in the allocation of resources, both directly as a source of funds and as a determinant of firms' value and borrowing capacity. However, a growing body of empirical research has pointed out some reservations about whether stock markets are efficient in the sense of appropriately allocation of resources and promote investment. The purpose of this paper is to examine and compare the effect of long-run equilibrium relationship between equity prices and macroeconomic variables such as private investment and consumption in the selected countries. Overall, the results from the analysis indicate that the development of stock market in developed country is aimed toward sustainability in the economy because 1) it has contribution to consumption and investment 2) it has the impact on investments more than consumptions 3) the transfer of effect does not fast until it creates variation in real sector. The development of Thai stock market has to be upgraded because it does not promote sustainability in the economy. Since the effect of stock market transferring to the consumption and investment is very fast which make the variation in economy corresponds to the variation in stock market.

References

- Beck, T., Levine, R. and Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. *Journal of Financial Economics*, 581(2), 261-300.
- Beck, T., Erik, F. , Ize, A, and Moizeszowicz, F. (2008). *Benchmarking Financial Development*. Policy Research Working Paper (4638). Washington: World Bank.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., and Levine, R. (2010). Financial Institutions and Markets: Across Countries and Over Time. *World Bank Economic Review*.
- Bernanke, B. and Gertler, M. (1986). *Agency Costs, Collateral, and Business Fluctuations*. NBER Working Paper (2015)
- Brouwer, G. de. (2002, May). *Financial Markets, Institutions, and Integration in East Asia*. Paper presented at the Asian Economic Forum Meeting, Keio University, Japan.
- Chen, S.M., Wu, Y.M. and Yang, L. (2014). Application of the Analytic Hierarchy Process for the selection of wastewater reuse targets, *Management Decision*, 52, No. 7, 1222 – 1235.
- Cihak, M., Demirguc, K. A., Feyen, E., Levine, R. (2012). *Benchmarking financial systems around the world*, World Bank Policy Research Working Paper (6175).
- Demirgüç-Kunt, K. A., Feyen, E. and Levine, R. (2012). The evolving importance of banks and securities markets. *The World Bank Economic Review*.
- Durham JB. (2002). The effects of stock market development on growth and private investment in lower-income countries. *Emerging Markets Review*, 3(3), 211-232.
- Economist. (1998). *America's Bubble Economy*. from <http://www.economist.com/node/160056>.
- Ezeoha A, Ebele O, Ndidi OO. (2009). Stock Market Development and Private Investment Growth in Nigeria. *Journal of Sustainable Development in Africa*, 11(2), 20-35.
- Fischer, S. and Merton, R. C. (1984). *Macroeconomics and Finance*, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, No. 21.
- Levine, Ross and Sara Zervos. (1998). Stock Markets Banks and Economic Growth. *American Economic Review*, 88, 537-58.
- Ludvigson, Sydney and Charles Steindel. (1999). How Important Is the Stock Market Effect on Consumption?. *FRBNY Economic Policy Review*, 29-51.
- Ofori-Abebrese, G., Eugenia Amporfu and George Adu. (2016). Does Stock Market Development Enhance Private Investment in Ghana?. *International Journal of Humanities and Social Science Research*, 2 , 68-78
- Odili, O. and U.P. Ede. (2015). Evidence on the Dynamic Relationship between Stock Market All Share Index and Gross Fixed Capital Formation in Nigeria. *IOSR Journal of Business nad Mangement*, 17(1), Ver1, 85-94
- Singh and Ajit. (1997). Financial Liberalization, Stock Markets, and Economic Development. *The Economic Journal*, 107, 771-782.
- Tease, W. (1993). The stock market and investment, *OECD Economic Studies*, No.20

ทางออกที่ยั่งยืนสำหรับการแก้ไขปัญหาหนี้สินครู

อัจฉรา โยมสินธุ์¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพัฒนาซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินสถานการณ์และวิเคราะห์ปัญหาทางการเงินของครู เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับครูในการจัดการหนี้สินที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการวิจัยนี้ครอบคลุมการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิจากการรวบรวมข้อมูลเชิงลึกจากครูกลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง

ผลการศึกษาพบว่า ครูมีรายได้เฉลี่ยและอัตราส่วนรายได้ต่อค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าครัวเรือนไทย แต่ครูมีภาระหนี้สินสูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับภาระหนี้สินของครัวเรือนไทย โดยกว่าหนึ่งในสี่ของครูมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายเนื่องจากมีภาระหนี้สินที่ต้องชำระจำนวนมาก ซึ่งภาระหนี้สินที่มากเกินไป สะท้อนให้เห็นความไม่มั่นคงทางการเงินของครูที่เกิดจากการมีความรู้ทางการเงินที่ค่อนข้างแย่ การเข้าถึงบริการสินเชื่อที่ง่ายเกินไป เพื่อให้ครูได้มีชีวิตที่สมดุล มีความมั่นคงทางการเงิน เป็นแบบอย่างการใช้ชีวิตพอเพียงให้แก่ชุมชนและสังคมได้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเพิ่มการประสานความร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง โดยกำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติเพื่อให้เกิดการพัฒนาความรู้และทักษะชีวิตในการจัดการการเงินอย่างจริงจัง รวมทั้ง ทรนรงค์ส่งเสริมให้เกิดค่านิยมการใช้ชีวิตพอเพียงในวงกว้าง สำหรับตัวครูเองจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินด้วยการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ

คำสำคัญ: ปัญหาหนี้สิน หนี้สินครู การจัดการการเงิน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาการเงิน คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, Email address: atchara.y@bu.ac.th
ที่ปรึกษาศูนย์สถานศึกษาพอเพียง มูลนิธิยุวสถิรคุณ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

Sustainable Solutions for Teacher's Debt Problem

Atchara Yomsin

Abstract

This research has purposes to assess situations and analyze financial problem of teachers in order to suggest practical guide to teachers about debt management according to Sufficiency Economy Philosophy. This research covers the analysis of secondary data and primary data by gathering depth information from purposive samples.

The study found that teachers have average monthly income and survival ratio more than Thai households but teachers have high level of debt comparing to Thai household's debts. The study also found that more than one fourth of teachers have insufficient income to cover their expense due to high amount of debt to pay. The overmuch debt problem reflects the financial instability which originated from weak financial education and oversimplified financial inclusion. For teachers to have a balanced life, financial stability and to be a role model of living sufficiency life to community and society, concerning organization should to increase cooperation to solve the problem earnestly. It should be put in national agenda so that the financial knowledge and this life skill will be truthfully developed. Most importantly, teachers should change themselves by living under Sufficiency Economy Philosophy with firm intention to be "sufficiency teacher role model" of society proudly.

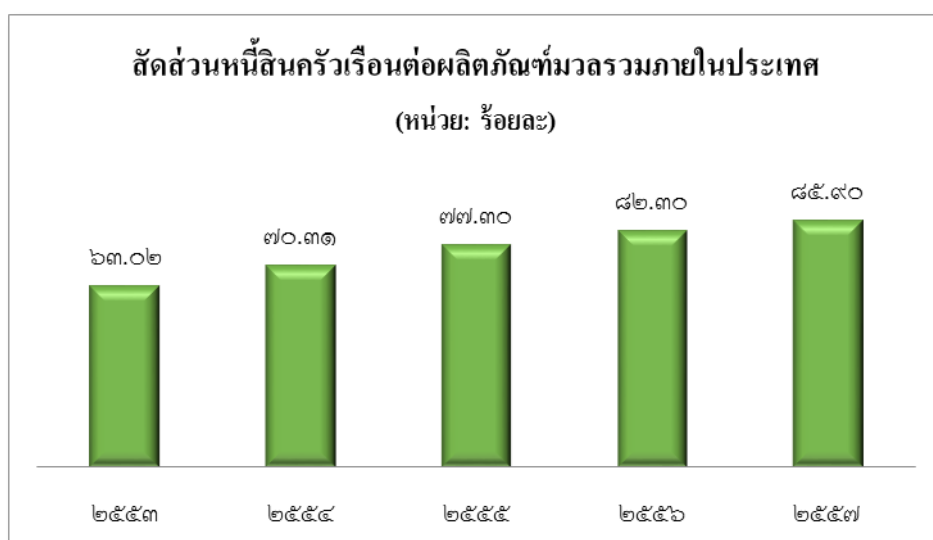
Keywords: Debt problem, Teachers' debt, Money management, Sufficiency Economy

บทนำ

ปัญหาทางการเงินถือเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งของประเทศไทย โดยเฉพาะปัญหาภาระหนี้สินครัวเรือน เมื่อพิจารณาข้อมูลที่เป็นตัวบ่งชี้ความมีเสถียรภาพทางการเงินของครัวเรือน ได้แก่ อัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้ของครัวเรือน สัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ สัดส่วนสินทรัพย์ต่อหนี้สินของครัวเรือน จะเห็นว่าสถานการณ์ทางการเงินของครัวเรือนไทยยังไม่มีเสถียรภาพมากนัก โดยข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2556) ระบุว่าจากการสำรวจข้อมูลทางการเงินช่วง 6 เดือนแรกของปี 2556 พบว่าครัวเรือนในประเทศไทยกว่าร้อยละ 75 ใช้จ่ายเงินที่หาได้ในแต่ละเดือนทั้งหมดและไม่มีเงินออม ครัวเรือนไทยกว่าร้อยละ 50 มีหนี้สิน 5.8 – 6.4 เท่าของรายได้ โดยข้อมูล ณ สิ้นไตรมาสแรกปี 2556 พบว่าหนี้ครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นจาก 134,900 บาทต่อครัวเรือนในปี 2554 เป็น 163,087 บาทต่อครัวเรือนในปี 2556 หรือเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 20.9

ทั้งนี้ ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระบุว่า สัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 77.3 เมื่อปี 2555 เป็นร้อยละ 82.3 ในปี 2556 โดย ณ สิ้นปี 2557 สัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อจีดีพีมีจำนวนสูงถึง 10.4 ล้านล้านบาท เมื่อเทียบกับสิ้นปี 2556 จำนวน 9.79 ล้านบาท หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.23 ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 85.9 ต่อจีดีพี ดังแผนภาพที่ 1 ที่แสดงการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของสัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อจีดีพีในช่วงปี 2553 ถึงปี 2557

แผนภาพที่ 1
สัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ณ สิ้นปี 2553 – 2557

ที่มา: ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

หนี้ภาคครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นหนึ่งในปัจจัยหลักที่จะบั่นทอนการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศจากการบริโภคภายในประเทศที่ชะลอตัว เพราะหนี้ครัวเรือนส่งผลให้สภาพคล่องทางการเงินของครัวเรือนลดลง โดยสัดส่วนสินทรัพย์ต่อหนี้สินครัวเรือนลดลงเหลือร้อยละ 201.7 ในปี 2556 จากร้อยละ 214.6 ในปี 2555 ซึ่งหนี้ภาคครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงที่ผ่านมาเกิดจากสินเชื่อเช่าซื้อรถยนต์และสินเชื่อส่วนบุคคลเป็นสำคัญ

สำหรับหนี้สินของข้าราชการครู สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้สำรวจหนี้สินของครูทั่วประเทศ เมื่อปี 2549 พบว่า ครูจำนวน 423,299 คน เป็นหนี้สหกรณ์ออมทรัพย์เฉลี่ยคนละ 404,498 บาท มีครูจำนวน 74,792 คน เป็นหนี้ธนาคารเฉลี่ยคนละ 549,162 บาทและมีครู 115,627 คน เป็นหนี้นอกระบบเฉลี่ยคนละ 160,811 บาท นอกจากนี้ ข้อมูลจากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ระบุว่า ณ สิ้นปี 2554 ครูที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ครูทั่วประเทศจำนวน 7.21 แสนคน มีครูที่เป็นลูกหนี้สหกรณ์ออมทรัพย์ครูทั้งสิ้น 490,124 คน มียอดหนี้รวมกันกว่า 4.08 แสนล้านบาท หรือคิดเป็นยอดหนี้เฉลี่ย 833,135 บาทต่อคน โดยในปี 2554 อัตราการก่อหนี้เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 57.81 เมื่อเทียบกับปี 2550 (สิริธยา จิตอุดมวัฒนา, 2554) หากเปรียบเทียบสถิติหนี้สหกรณ์ออมทรัพย์ครู ปี 2549 และ ปี 2554 จะเห็นได้ว่าครูเป็นหนี้เพิ่มขึ้นเฉลี่ยคนละกว่า 420,000 บาท นอกจากนี้ ผลการสำรวจข้อมูลหนี้สินครูสังกัดกระทรวงศึกษาธิการทั้งระบบ เมื่อปี 2555 โดยกระทรวงศึกษาธิการ พบว่า ครูมีหนี้สินจากการกู้ยืมจากแหล่งเงินกู้หลายราย ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ครู โครงการพัฒนาชีวิตครู โครงการเงินกู้สมาชิกกองทุนการฌาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเพื่อนครูและบุคลากรทางการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา และกองทุนหมุนเวียนแก้ไขปัญหาหนี้สินครู โดยมียอดหนี้สินรวมประมาณ 1.2 ล้านล้านบาท อย่างไรก็ตาม หนี้สินจำนวนนี้ยังไม่รวมหนี้นอกระบบ ซึ่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น ดร.สุทธศรี วงษ์สมาน ได้เปิดเผยข้อมูลไว้เมื่อเดือนมกราคม 2558 ว่ามีครูกว่า 20,000 คนที่มีปัญหาหนี้สินขั้นวิกฤติ โดยเมื่อวันครูแห่งชาติวันที่ 16 มกราคม 2558 ตัวแทนครูจากกลุ่มเครือข่ายครูผู้ประสบปัญหาหนี้สินขั้นวิกฤติได้เข้ายื่นจดหมายเพื่อให้รัฐบาลช่วยเหลือแก้ไขปัญหาหนี้สินให้แบบเร่งด่วน (ไทยรัฐออนไลน์, 2558)

จากสถิติและข้อมูลทางการเงินทั้งในภาพรวมและข้อมูลเฉพาะกลุ่มครู จะเห็นได้ว่า โดยเฉลี่ยคนไทยยังมีการหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะหนี้สินของข้าราชการครู แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการเงินหลายแห่ง ต่างพยายามช่วยเหลือแก้ไขปัญหาหนี้ ผ่านมาตรการการช่วยเหลือหลายลักษณะ อาทิ การลดอัตราดอกเบี้ย การเพิ่มวงเงินกู้ หรือการหาเจ้าหนี้รายใหม่ให้ แต่ในภาพรวมจำนวนหนี้สินครูยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การแก้ไขปัญหาดังที่ผ่านมาจึงอาจจะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ยังไม่ตรงจุด ทั้งนี้ มีหลักฐานเชิงประจักษ์พบว่าพฤติกรรมทางการเงินจะเป็นไปตามความรู้และทักษะทางการเงินของบุคคล เพราะความรู้และทักษะทางการเงินถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถตัดสินใจเรื่องการบริหารจัดการทางการเงินได้อย่างเหมาะสม (ชิบลีย์, 2553 อ้างใน สถาบันคินันท์แห่งเอเชีย, 2558) ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าการบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการให้ความรู้ทางการเงินอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นในการวางแผน การจัดการหนี้สิน รวมทั้ง การสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันการลุกลามของปัญหาหนี้สินจะช่วยให้ครูเกิดการปรับเปลี่ยนเจตคติและพฤติกรรมทางการเงินซึ่งจะเป็นทางออกสำคัญในการแก้ไขปัญหาหนี้สินและจะสร้างความสมดุลทางการเงินให้แก่ครูได้อย่างยั่งยืน

เพื่อให้เข้าใจสภาพปัญหาหนี้สินครูและร่วมหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ศึกษารวบรวมทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเงินของครู และค้นหาแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครูให้มีสถานะทางการเงินที่สมดุลขึ้น จากการส่งเสริมให้ครูได้มีโอกาสไตร่ตรอง เรียนรู้ และตระหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดการทางการเงินได้อย่างถูกต้อง รวมทั้ง เพื่อสนับสนุนให้ครูได้เป็นแบบอย่างที่ดีในชุมชน ในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนของชุมชน สังคม และประเทศชาติ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ทางการเงิน สภาพปัญหา และสาเหตุของปัญหาหนี้สินครู
2. เพื่อหาแนวทางในการจัดการหนี้สินครูตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเหมาะสม
3. เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติเพื่อให้ครูมีแนวทางในการจัดการหนี้สิน การวางแผนการเงิน ตลอดจนการเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาเพื่อหาทางออกที่ยั่งยืนสำหรับการแก้ไขปัญหาหนี้สินครู ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจงที่เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการในโครงการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง” และกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมโครงการ “ครูพอเพียง พลอดหนี้ ชีวิตสมดุล” โดยมีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตการศึกษา การรวบรวมข้อมูล เครื่องมือวิจัย และขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

จากข้อมูลและสถิติหนี้สินครัวเรือน หนี้ค้างชำระบัตรเครดิต หนี้สินครูที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แท้จริงแล้วอาจเกิดจากปัญหาการขาดความรู้ทางการเงิน ดังผลสำรวจขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) และธนาคารแห่งประเทศไทยได้ร่วมกันสำรวจระดับความรู้ทางการเงินของคนไทย พบว่า คนไทยมีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการทางการเงินในระดับต่ำกว่าค่าเฉลี่ย เมื่อเปรียบเทียบกับผลสำรวจของ OECD ใน 16 ประเทศ ประเทศไทยได้คะแนนรวม 12.9 คะแนนจากคะแนนเต็ม 22 คะแนน หรือคิดเป็นร้อยละ 58.5 ซึ่งคะแนนเฉลี่ยของ 16 ประเทศเท่ากับร้อยละ 62.3 ผลสำรวจระบุว่า คนไทยส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจทักษะด้านการเงินในระดับเบื้องต้น

สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (สศค.) ร่วมกับมูลนิธิสถาบันวิจัยนโยบายเศรษฐกิจการคลัง (2556) ได้ดำเนินการสำรวจความรู้ทางการเงินของคนไทยจากกลุ่มตัวอย่าง 6,000 คนทั่วประเทศ ซึ่งครอบคลุมภาคประชาชน 12 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา 2. กลุ่มเอกชนอาชีพอิสระรายได้น้อย 3. กลุ่มเอกชนมีนายจ้างรายได้น้อย 4. กลุ่มเอกชนอาชีพอิสระรายได้สูง 5. กลุ่มเกษตรกร 6. กลุ่มภาครัฐ 7. กลุ่มเกษียณอายุ 8. กลุ่มเจ้าของกิจการ 9. กลุ่มลูกหนี้ 10. กลุ่มแรกทำงาน 11. กลุ่มเริ่มมีครอบครัว และ 12. กลุ่มผู้ให้ความรู้ทางการเงิน โดยสำรวจความรู้ทางการเงิน 6 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการจัดการข้อมูลด้านการเงิน 2. ด้านการบริหารจัดการการเงินระยะสั้น 3. ด้านการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ทางการเงิน 4. ด้านการลงทุน 5. ด้านการวางแผนทางการเงิน และ 6. ด้านการแก้ปัญหาและการเข้าถึงข้อมูลด้านการเงิน ทั้งนี้ ผลสำรวจพบว่า คนไทย

ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70) มีความรู้ทางการเงินอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ โดยกลุ่มที่มีความรู้ทางการเงินค่อนข้างต่ำและถือเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะมีปัญหาทางการเงิน ได้แก่ 1. กลุ่มอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา 2. กลุ่มเอกชนอาชีพอิสระรายได้น้อย และ 3. กลุ่มเกษตรกร ทางสถาบันคีนันแห่งเอเชีย (2558) โดยการสนับสนุนของมูลนิธิซีดีที จึงได้ศึกษาวิจัยในโครงการ “คนไทยก้าวไกล ใส่ใจการเงิน” โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและจัดประชุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อต่อยอดค้นหาสาเหตุของปัญหาการศึกษาที่เกี่ยวกับความรู้ทางการเงิน รวมถึงช่องว่างระหว่างความต้องการความรู้ทางการเงินและระบบการนำเสนอความรู้ โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มเสี่ยง หรือ กลุ่มผู้ที่มีความรู้ทางการเงินในระดับต่ำที่สุด 3 กลุ่ม ตามรายงานการวิจัยของสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (สศค.) และมูลนิธิสถาบันวิจัยนโยบายเศรษฐกิจการคลัง คือ กลุ่มนักเรียนนักศึกษา ผู้มีอาชีพอิสระรายได้น้อย และเกษตรกร ซึ่งผลการศึกษาพบว่า อุปสรรคสำคัญต่อการมีความรู้ทางการเงินในระดับบุคคล มี 3 ปัจจัย คือ 1. ทักษะและการรับรู้ (Perception) 2. ทักษะ (Skills) ความรู้ (Knowledge) ข้อมูล (Information) และ 3. การฝึกอบรม (Training) กล่าวคือ คนไทยส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีความรู้ทางการเงิน ถึงแม้ว่าคนไทยจะมีทัศนคติและการรับรู้ที่ดีต่อเรื่องเงินและการออมเงิน แต่พฤติกรรมการกักตุนเงินและการเป็นหนี้กลับมีแนวโน้มที่ค่อนข้างเสี่ยงอยู่มาก ทักษะและการรับรู้เกี่ยวกับหนี้สินนี้เป็นอิทธิพลมาจากการบริโภคนิยมและพฤติกรรมการเล่นแบบ ซึ่งได้รับแรงผลักดันมาจากแผนการตลาดและนโยบายที่พยายามกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการบริโภค นอกจากนี้ คนไทยส่วนใหญ่มีทักษะ ความรู้และข้อมูลทางการเงินค่อนข้างน้อย แม้แต่คนที่มีการศึกษา ยังมีความรู้และทักษะในการบริหารจัดการการเงินต่ำกว่าที่คาดหวัง

โดยการฝึกอบรมที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่มาตรฐานความรู้ทางการเงินและการประเมินผลยังขาดความพยายามในการส่งเสริมให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินอย่างจริงจัง รายงานการศึกษาวิจัยโครงการ “คนไทยก้าวไกล ใส่ใจการเงิน” นี้ ยังพบว่ามีปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่เป็นอุปสรรคในการมีความรู้ทางการเงินในระดับประเทศ คือ 1. ปัญหาเชิงโครงสร้าง (Institutional problems) และ 2. นโยบาย (Policies) โดยประเทศไทยมีคณะกรรมการการให้ความรู้ทางการเงิน ที่มีหน้าที่ดำเนินการพัฒนาทักษะและความรู้ทางการเงินแก่ประชาชน แต่คณะกรรมการชุดนี้ มิได้มีอำนาจส่วนกลางในการเปลี่ยนแปลงนโยบายใดๆ รวมทั้ง มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากมายที่ให้บริการความรู้ทางการเงินแก่คนทั่วไป อาทิ ศูนย์คุ้มครองผู้ใช้บริการทางการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ สมาคมนักวางแผนการเงินไทย รวมทั้ง ธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงินหลายแห่ง แต่จำนวนผู้ได้รับประโยชน์เป็นเพียงส่วนเล็กๆ ของประชากรทั้งหมด กล่าวคือ การฝึกอบรมและกิจกรรมที่มีอยู่ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้ทั้งหมดหรือยังไม่ได้เผยแพร่ต่อสาธารณชนในวงกว้างแต่อย่างใด โดยรายงานการศึกษาวิจัยฉบับนี้ เสนอแนะว่าการฝึกอบรมความรู้ทางการเงินสามารถช่วยให้ปัจเจกบุคคลประสบความสำเร็จ หรือมีความรู้ความสามารถทางการเงิน สร้างโอกาสให้พวกเขาสามารถเข้าถึงระบบการเงินได้ ซึ่งจะนำไปสู่การกินดีอยู่ดีของครัวเรือนที่ดีขึ้น เนื่องจากระดับความเกี่ยวพันระหว่างประชากรกับความรู้ความสามารถทางการเงินนั้นค่อนข้างสูง

ชิบลีย์ (2553) (อ้างใน สถาบันคีนันแห่งเอเชีย, 2558) ยังกล่าวว่า พฤติกรรมทางการเงินจะเป็นไปตามความรู้และทักษะทางการเงินของบุคคลเพราะความรู้และทักษะทางการเงินถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถตัดสินใจเรื่องการบริหารจัดการทางการเงินได้อย่างเหมาะสม รวมทั้ง ทศนคติของคนที่มีต่อเงินและความเข้าใจเรื่องการเงินล้วนได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์แรกเริ่มของบุคคลอย่างมาก ซึ่งโดยทั่วไปประชาชนมีการรับรู้หรือเจตคติต่อเงิน 3 แนวทาง คือ การลุ่มหลงหรือคลั่งไคล้ (Affective) ที่มองว่าเงินตราเสมือนพระเจ้าหรือปีศาจ การรับรู้และเข้าใจ (Cognitive) ที่มองว่าเงินตราเป็นภาพแทนความสำเร็จ การได้รับความเคารพและอิสรภาพ และลักษณะเชิงพฤติกรรม (Behavioral) ที่มองการบริหารจัดการกระแสเงินสด การจัดทำงบประมาณ ชิบลีย์ (2553) ยังพบหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าคนส่วนใหญ่ที่รับรู้เรื่องเงินตราในเชิงบวกนั้น มักจะประสบความสำเร็จและมีแนวโน้มจะจัดทำงบประมาณด้วยความระมัดระวัง

สำหรับปัญหาหนี้สินครูเป็นปัญหาที่สะสมมายาวนาน และเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อขวัญกำลังใจของครู ตลอดจนคุณภาพการศึกษาของชาติ จึงทำให้มีหลายฝ่าย หลายหน่วยงานพยายามให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ครู หน่วยงานทางการเงินที่ใกล้ชิดครูมากที่สุด ซึ่งถือเป็นพี่เลี้ยงหลักทางการเงินของครูก็คือ *สหกรณ์ออมทรัพย์ครู* ที่ให้การส่งเสริม สนับสนุนการสร้างวินัยทางการเงินผ่านการออม เป็นแหล่งเงินทุนเงินกู้ และจัดสวัสดิการให้แก่ครูในหลายรูปแบบ โดยผลสำรวจจากกระทรวงศึกษาธิการ (2555) พบว่ามีครูประมาณ 4.6 แสนคน เป็นลูกหนี้สหกรณ์ออมทรัพย์ โดยมียอดหนี้กว่า 7 แสนล้านบาท แม้ว่าทางสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.) ได้กำกับให้กรมส่งเสริมสหกรณ์ กำกับดูแลสหกรณ์ออมทรัพย์ครูทั่วประเทศ ให้การปล่อยสินเชื่อครูเป็นไปอย่างเข้มงวด เพื่อให้ครูมีเงินเหลือหลังจากหักเงินใช้หนี้สหกรณ์เพียงพอสำหรับการใช้จ่ายในแต่ละเดือน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการฟื้นฟูพื้นฐานทั่วไปของสหกรณ์ออมทรัพย์จะกำหนดให้มีการกำกับดูแล และตรวจสอบเพื่อให้การดำเนินงานมีความโปร่งใส เป็นธรรม และเป็นไปเพื่อประโยชน์เชิงเศรษฐกิจของสมาชิก แต่ยังมีข่าวการทุจริต คอร์รัปชันให้เห็นอย่างต่อเนื่อง อาทิ กรณีการนำเงินของสมาชิกไปลงทุนในแชร์ลอตเตอรี่ของสหกรณ์ออมทรัพย์ครู 13 แห่งที่มีมูลค่าความเสียหายกว่า 25,000 ล้านบาท หรือกรณีการยกยอกเงินสมาชิกของเจ้าหน้าที่สหกรณ์ออมทรัพย์ครูจังหวัดอ่างทอง

นอกจากสหกรณ์ออมทรัพย์ครูแล้ว ยังมีโครงการสำคัญที่ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ครู ดังนี้

โครงการพัฒนาชีวิตครู หรือ โครงการสินเชื่อเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตครู ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2542 โดยมีเจตนารมณ์เพื่อสร้างความร่วมมือสามฝ่าย ระหว่างกลุ่มข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการ และธนาคารออมสิน ในการร่วมกันดำเนินการแก้ไขและพัฒนาชีวิตครูให้ดีขึ้นอย่างบูรณาการ เบ็ดเสร็จ และสถาวร โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง อาศัยกระบวนการทางจิตใจ สังคม การจัดการและการเงิน มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อการพัฒนาาร่วมกัน โดยทั้งสามฝ่ายร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตครูให้มีความสุข สามารถมีชีวิตส่วนตัวและงานดีขึ้นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ทั้งนี้ ธนาคารออมสินเป็นผู้สนับสนุนด้านการเงินโดยไม่อาศัยงบประมาณช่วยเหลือจากรัฐบาลเลย หลังจากดำเนินการได้ 3 ปี ได้มีการว่าจ้างคณะนักวิจัยเพื่อประเมินผลการดำเนินงานของโครงการอย่างรอบด้าน โดยคณะผู้ประเมินสรุปว่า โครงการพัฒนาชีวิตครู ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น และก่อให้เกิดผลกระทบในด้านบวกมากกว่าด้านลบ อาทิ ครูมีความพอใจในการให้บริการสินเชื่อ มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาหนี้สินได้ดีขึ้น มีการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีขวัญกำลังใจในการทำงานมากขึ้น อย่างไรก็ตาม คณะผู้ประเมินยังค้นพบว่า หัวใจสำคัญอันเป็นวัตถุประสงค์ของโครงการ ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เพราะสมาชิกยังไม่ได้ให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งจำเป็น

ที่ทุกฝ่ายต้องดำเนินการให้เจตนารมณ์ของโครงการได้นำไปสู่การพัฒนาชีวิตครูให้ได้ นอกจากนี้ ยังมีการแสดงความคิดเห็นจากหลายฝ่ายว่า

- ครูจำนวนมากในโครงการนี้ไม่เข้าใจเจตนารมณ์ของโครงการและไม่ได้ปฏิบัติตามหลักการที่แท้จริง เพียงแต่ต้องการกู้เงินและพยายามเรียกร้องให้ปรับเปลี่ยนเงื่อนไขหลายอย่างเพื่อประโยชน์ในการกู้เงินเท่านั้น
- การรวมกลุ่มของสมาชิกครู ทั้งกลุ่มย่อย กลุ่มใหญ่ เครือข่ายระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับชาติยังไม่เข้มแข็ง ขาดความเป็นปึกแผ่นและความสามัคคี รวมทั้ง ยังขาดกิจกรรมเชิงพัฒนาและกิจกรรมสร้างสรรค์ จึงยังไม่สามารถสร้างให้เป็น “ขบวนการครูเพื่อพัฒนาชีวิตครู” ได้อย่างแท้จริง
- กระทรวงศึกษาธิการยังไม่สามารถเป็นผู้ประสานงานและสนับสนุนให้เกิดการรวมพลังของทั้งสามฝ่ายได้ตามเจตนารมณ์ของโครงการ ทำให้โครงการพัฒนาชีวิตครู เสมือนเป็นโครงการเงินกู้ธรรมดาของธนาคารออมสิน ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินครูหรือพัฒนาชีวิตครูได้

โครงการเงินกู้สมาชิกกองทุนการมาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเพื่อนครูและบุคลากรทางการศึกษา (ช.พ.ค) ของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.) จัดตั้งขึ้นในนาม องค์การ ช.พ.ค. เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2494 โดยมีเจตนารมณ์ให้เป็นองค์การและเป็นสวัสดิการเพื่อช่วยสงเคราะห์สมาชิกครูสภา เพื่อให้ครอบครัวสมาชิกที่ถึงแก่กรรมได้รับการช่วยเหลืออุปการะจากเพื่อนสมาชิกด้วยกันตามสมควร ตลอดจนช่วยกันจัดงานศพให้เป็นไปอย่างสมเกียรติของผู้ที่เคยเป็นครู อีกทั้งเป็นการประกันด้านจิตใจให้แก่ครู ผู้ซึ่งปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาของชาติได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตน โดยไม่ต้องกังวลใจถึงครอบครัวในอนาคตเมื่อตนเองถึงแก่กรรม เนื่องจากคณะกรรมการอำนวยการในขณะนั้นได้พิจารณาเห็นว่าครูเป็นผู้มีรายได้น้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการของครอบครัว ในฐานะที่ครูต้องครองตัวให้มีเกียรติสมกับการเป็นตัวอย่างที่ดีของลูกศิษย์และบุคคลทั่วไป จึงไม่อาจหารายได้อื่นดั่งเช่นผู้มีอาชีพทั่วไปได้ ทำให้การครองชีพเป็นไปอย่างยากลำบาก เมื่อถึงแก่กรรมครอบครัวครูจึงมีความเดือดร้อนในการจัดการงานศพ จึงเห็นสมควรช่วยเหลือครูซึ่งเป็นสมาชิกครูสภาให้ได้รับสวัสดิการตามสมควร โดยเมื่อเริ่มก่อตั้งมีสมาชิกจำนวน 20,897 คน และ ณ วันที่ 20 มีนาคม 2558 ช.พ.ค. มีสมาชิกทั้งสิ้น 1,004,835 คน

ซึ่งต่อมา สกสค. ได้จัดโครงการสวัสดิการเงินกู้ ช.พ.ค. อย่างต่อเนื่องในโครงการสินเชื่อเกื้อกูลผู้ประกอบการวิชาชีพทางการศึกษา โดยกำหนดวัตถุประสงค์การกู้ไว้ 1. เพื่อการศึกษา 2. เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาล 3. เพื่อชำระหนี้สิน และ 4. อื่นๆ ตามความต้องการของผู้กู้ ในปัจจุบันโครงการสวัสดิการเงินกู้ ช.พ.ค.นี้ ให้วงเงินกู้สูงสุดสูงถึง 3,000,000 บาท ทั้งนี้ โครงการสวัสดิการเงินกู้ ช.พ.ค. ซึ่งดำเนินการมาแล้ว 7 โครงการ โดยสวัสดิการเงินกู้ ช.พ.ค. 1 – 5 มียอดสินเชื่อรวมกว่า 1.5 แสนล้านบาท อย่างไรก็ตาม โครงการสวัสดิการเงินกู้ ช.พ.ค. ถูกร้องเรียนอย่างต่อเนื่องในหลายประเด็น อาทิ

- การไม่เปิดเผยข้อมูลการให้สินเชื่ออย่างครบถ้วน
- การคิดดอกเบี้ยไม่เป็นธรรมต่อสมาชิก
- การกำหนดเงื่อนไขการให้สินเชื่อที่ไม่เป็นธรรม
- การกำหนดเงื่อนไขในการจัดทำประกันสินเชื่อปลอดภัยที่ไม่เป็นธรรม
- ปัญหาการดำเนินงานที่ไม่โปร่งใส
- ปัญหาการทุจริต คอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่
- การลงทุนที่ไม่เหมาะสม อาทิ กรณีร่วมลงทุนกว่า 2,100 ล้านบาทในโครงการลงทุนโรงงานไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์กับบริษัท บิลเลียน อินโนเวชั่น กรุป จำกัด

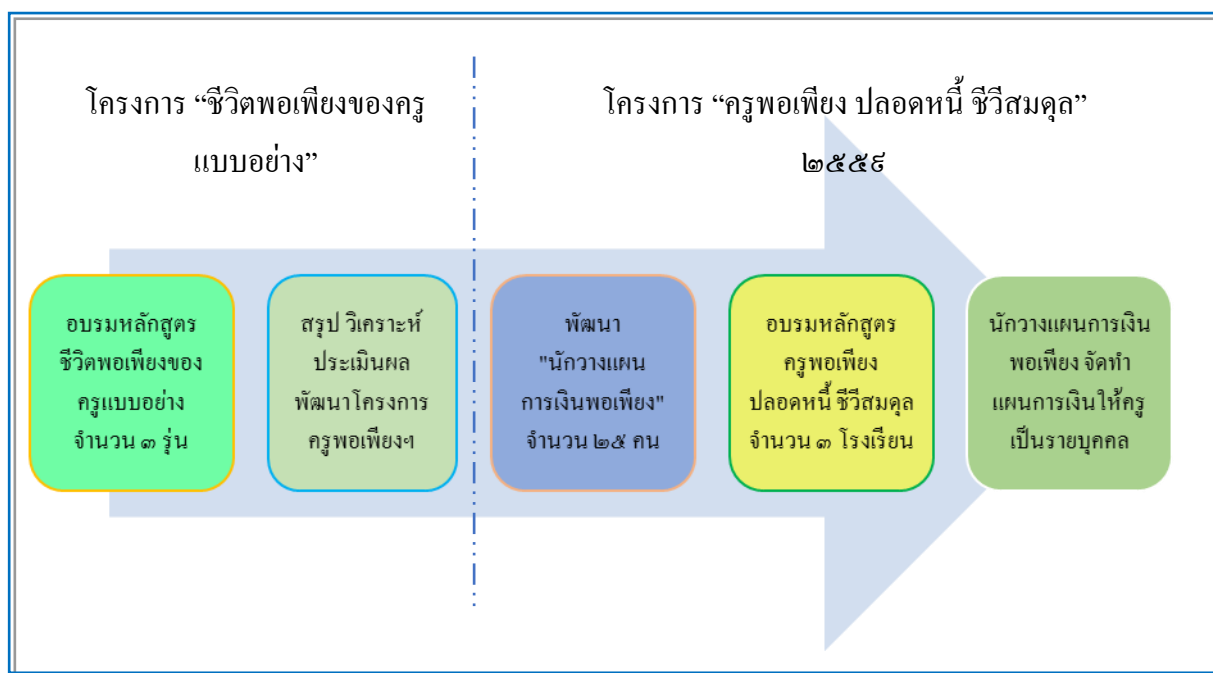
กองทุนหมุนเวียนแก้ไขปัญหาหนี้สินครู เกิดจากนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาหนี้สินครู จึงได้มอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงาน ก.ค. (สำนักงาน ก.ค.ศ ในปัจจุบัน) จัดตั้งกองทุนหมุนเวียนแก้ไขปัญหาหนี้สินครูตามพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2540 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยผ่อนคลายภาระหนี้สินให้แก่ข้าราชการครู สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ด้วยการให้ครูกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อนำเงินไปชำระหนี้ที่มีอยู่เดิม เพื่อช่วยให้ครูสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีสมฐานะความเป็นครู ซึ่งในปี 2557 ได้มีการอนุมัติจัดสรรเงินกู้ให้ครูไปมากกว่า 2,600 คน เป็นเงินกว่า 470 ล้านบาท โดยปัญหาสำคัญในการดำเนินงานกองทุนหมุนเวียนแก้ไขปัญหาหนี้สินครู ก็คือ วงเงินสินเชื่อที่ให้กู้ยืมรายละไม่เกิน 200,000 บาท นั้นไม่มากพอที่จะบรรเทาปัญหาหนี้สินให้แก่ครูได้อย่างเบ็ดเสร็จ

แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการเงินหลายแห่ง ต่างพยายามจะแก้ไขปัญหาหนี้สินให้ครู ผ่านมาตรการการช่วยเหลือหลายลักษณะ อาทิ การลดอัตราดอกเบี้ย การเพิ่มวงเงินให้กู้ หรือการหาเจ้าหนี้รายใหม่ให้ แต่ในภาพรวมภาระหนี้สินครูยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัญหาหนี้สินของครูยังไม่ลดลง การแก้ปัญหาที่ปลายเหตุด้วยการให้กู้เงิน เพิ่มเพดานสินเชื่อให้จึงอาจไม่ใช่ทางออกของปัญหาหนี้สินครู ทั้งนี้ ประธานอำนวยการ สถาบันคินันแห่งเอเชีย คุณปิยะบุตร ชลวิจารณ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ความรู้ทางการเงิน (Financial literacy) ในประเทศไทย ณ ปัจจุบัน ถือว่าเป็นหนึ่งในทักษะที่จำเป็นที่สุด และยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร จากภาวะหนี้สินส่วนบุคคลที่เพิ่มสูงขึ้น และการขาดความรู้ความเข้าใจทางการเงินเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดภาวะความไม่เท่าเทียมของรายได้และความยากจนขึ้นทั่วประเทศ” การสร้างความรู้ความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นในการวางแผน การจัดการ และการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน การปรับเปลี่ยนเจตคติ และพฤติกรรมทางการเงิน ให้แก่ครูตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นทางออกสำคัญในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้ครอบคลุมการวิเคราะห์ทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากการค้นคว้าเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลปฐมภูมิจากการรวบรวมข้อมูลเชิงลึกด้วยแบบสำรวจข้อมูลทางการเงินส่วนบุคคลแบบสอบถามความคิดเห็นและทัศนคติ แผนการเงินส่วนบุคคลจากกลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sample) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยนี้ได้แก่ ผู้บริหารและครูจากโรงเรียนศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา และจากโรงเรียนเครือข่ายของศูนย์สถานศึกษาพอเพียงมูลนิธิยุวสถิรคุณที่เข้าร่วมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการในโครงการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง” จำนวน 3 รุ่น รวม 74 คน ณ วัดป่าเหล่ากกหุ้ง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ซึ่งจัดฝึกอบรมในปี 2558 และครูที่เข้าร่วมเป็นครูนำร่องในโครงการ “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวิตสมดุล” จาก 3 โรงเรียน รวม 47 คน ซึ่งดำเนินการในปี 2559

แผนภาพที่ 2
การดำเนินการฝึกอบรมครูกลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลทางการเงินเชิงลึก

การรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือวิจัย

เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่เกี่ยวข้องและข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) จากแหล่งข้อมูล ดังนี้

๑. ข้อมูลทุติยภูมิ ศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลที่มีผู้ศึกษาและรวบรวมไว้ ดังนี้
 - 1.1. เอกสารทางวิชาการ บทความวิชาการ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2. ข้อมูลจากระบบอินเทอร์เน็ต

๒. ข้อมูลปฐมภูมิ รวบรวมโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) และแผนการเงินส่วนบุคคลเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ดังนี้

2.1. แบบสำรวจข้อมูลทางการเงินส่วนบุคคล ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลทั่วไป

ส่วนที่ 2 ข้อมูลทางการเงินส่วนบุคคล ได้แก่ รายได้ ค่าใช้จ่าย สินทรัพย์และหนี้สิน เป้าหมายทางการเงินระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว

ส่วนที่ 3 ข้อมูลอื่นๆ เกี่ยวกับการจัดการทางการเงิน

2.2. แบบประเมินโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง”

ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 คำถามวัดระดับความรู้ความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและการจัดการการเงิน คำถามวัดระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความสามารถในการนำความรู้จากการอบรมไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ต่อ คำถามวัดระดับความพึงพอใจในการอบรม

ส่วนที่ 3 คำถามปลายเปิดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้รับการอบรม ความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม และหลักสูตรพัฒนาบุคลากรที่เน้นการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติธรรม ตลอดจนความตั้งใจที่จะเริ่มทำเพื่อการใช้ชีวิตพอเพียง และการเป็นแบบอย่างครูพอเพียงขอโรงเรียนและชุมชน

2.3. แบบประเมินโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวิตสมดุล”

ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 คำถามวัดระดับความรู้ความเข้าใจเรื่องการจัดการการเงิน การจัดการหนี้สิน คำถามวัดระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความสามารถในการนำความรู้จากการอบรมไปประยุกต์ใช้ในการจัดการหนี้สิน คำถามวัดระดับความพึงพอใจในการอบรม

ส่วนที่ 3 คำถามปลายเปิดเกี่ยวกับสาเหตุของการเป็นหนี้ ความสามารถในการบริหารจัดการหนี้สิน ผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวัน การทำงาน รวมทั้ง ทักษะต่อการจัดการปัญหาหนี้สิน

2.4. แผนการเงินส่วนบุคคล ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลแสดงสถานะทางการเงินในปัจจุบัน การคาดการณ์กระแสเงินสดในอนาคต รวมทั้ง แผนการจัดการภาระหนี้สินของครูแต่ละคน ทั้งนี้ แผนการเงินส่วนบุคคลนี้จัดทำโดยนักวางแผนการเงินพอเพียง ซึ่งเป็นจิตอาสาที่มีใบประกอบวิชาชีพนักวางแผนการเงิน (Certified Financial Planner: CFP®) หรือที่ปรึกษาการเงิน (Associate Financial Planner Thailand: AFPT™) ซึ่งได้รับความร่วมมือจากสมาคมนักวางแผนการเงินไทย ในการรับสมัครและร่วมคัดเลือกจิตอาสาเพื่อพัฒนาเป็น “นักวางแผนการเงินพอเพียง”

ผู้วิจัยได้แจกแบบสำรวจข้อมูลทางการเงินในระหว่างการฝึกอบรม เพื่อให้ครูกลุ่มตัวอย่างได้กรอกและซักถามข้อสงสัยได้ในระหว่างที่กรอกข้อมูล ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้แจ้งล่วงหน้าให้ครูกลุ่มตัวอย่างเตรียมเอกสารทางการเงินส่วนบุคคลมาด้วยเพื่อให้ได้ข้อมูลทางการเงินที่สมบูรณ์ที่สุด ส่วนแบบประเมินโครงการอบรมผู้วิจัยได้แจกให้ครูกลุ่มตัวอย่างตอบเมื่อสิ้นสุดการอบรม เมื่อครูกลุ่มตัวอย่างส่งแบบสำรวจข้อมูลทางการเงินและแบบประเมินคืน ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วนของข้อมูลก่อนเก็บรวบรวมไว้เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับแผนการเงินส่วนบุคคลจัดทำโดยใช้ข้อมูลจากแบบสำรวจข้อมูลทางการเงินและจากการสัมภาษณ์ครูที่เข้าร่วมโครงการเป็นรายบุคคลโดยนักวางแผนการเงินพอเพียง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและครูแบบไม่เป็นทางการ ในประเด็นทางการเงินที่ต้องการทราบ ซึ่งในขณะสัมภาษณ์ พูดคุย และสังเกตไม่มีการจดบันทึกใดๆ เพื่อให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างธรรมชาติเหมือนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และผู้วิจัยยังขอความร่วมมือให้ครูกลุ่มตัวอย่างในโครงการ “ชีวิตสมดุลพอเพียงของครูแบบอย่าง” จดบันทึกรายได้ค่าใช้จ่ายทุกวันและส่งให้ผู้วิจัยทุก 2 สัปดาห์เป็นเวลา 3 เดือน และครูกลุ่มตัวอย่างในโครงการ “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวิตสมดุล” จดบันทึกรายได้ค่าใช้จ่ายทุกวันและส่งให้นักวางแผนการเงินพอเพียงอย่างสม่ำเสมอเป็นเวลา 6 เดือน เพื่อให้ผู้วิจัยจะได้ทราบข้อมูลพฤติกรรมทางการเงินของกลุ่มตัวอย่างและใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักที่ได้จากการวิเคราะห์แบบสอบถาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลทฤษฎีที่เป็นเอกสาร ผู้วิจัย ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อให้ได้ทราบข้อมูลในประเด็นที่ต้องการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย แนวคิดและองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทางการเงินและหนี้สินส่วนบุคคล ปัญหาและการแก้ไขปัญหาหนี้สินของครู การวิเคราะห์อัตราส่วนทางการเงิน หลักธรรมและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการประยุกต์ใช้ในการจัดการเงิน
2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ซึ่งมีทั้งข้อมูลทางการเงินที่เป็นข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative data) และข้อมูลด้านอื่นๆ ที่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) ผู้วิจัยจึงได้ใช้การวิเคราะห์หลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่
 - ก. การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative analysis) โดยใช้ค่าสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) อาทิ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
 - ข. การวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงิน (Financial analysis) ได้แก่ ความมั่งคั่งสุทธิ อัตราส่วนการออม อัตราส่วนแสดงความปลอดภัย อัตราส่วนหนี้สินต่อสินทรัพย์ อัตราส่วนแสดงความสามารถในการชำระหนี้
 - ค. การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและข้อมูลสนับสนุนอย่างครบถ้วน

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าเอกสารทางวิชาการและรวบรวมสถิติที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางการเงินของครู เพื่อประเมินสถานการณ์ทางการเงินในปัจจุบันและความมั่นคงทางการเงินของครูและวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาหนี้สินของครู ตลอดจนวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินครูที่ปรากฏในอดีต
2. ศึกษาค้นคว้าเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินและการจัดการทางการเงินส่วนบุคคลตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมสำหรับครู
3. รวบรวมข้อมูลทางการเงินส่วนบุคคลจากผู้บริหารและครูที่เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง” ทั้ง 3 รุ่น ซึ่งดำเนินการอบรม ณ วัดป่าเหล่ากกหุ้ง อำเภอแม่จัน จังหวัดขอนแก่น โดยใช้แบบสำรวจข้อมูลทางการเงิน แบบประเมินโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ การสังเกต และการสัมภาษณ์พูดคุย เพื่อศึกษาพฤติกรรม ทักษะและประเมินสถานการณ์ทางการเงินของครู
4. รวบรวมข้อมูลทางการเงินส่วนบุคคลจากผู้บริหารและครูที่เข้าร่วมโครงการ “ครูพอเพียง ปลอดภัยชีวิตสมดุ” โดยใช้แบบสำรวจข้อมูลทางการเงิน แบบประเมินโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ การสังเกต และการสัมภาษณ์พูดคุย เพื่อศึกษาพฤติกรรม ทักษะและประเมินสถานการณ์ทางการเงินของครู รวมทั้ง ข้อมูลจากแผนการเงินส่วนบุคคลและความคิดเห็นจากนักวางแผนการเงินพอเพียง
5. วิเคราะห์ข้อมูลทางการเงินส่วนบุคคลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาทางการเงินและหาสาเหตุของปัญหาหนี้สินของครูกลุ่มตัวอย่าง
6. ศึกษาหาแนวทางในการจัดการหนี้สินและการวางแผนทางการเงินให้แก่ครูตามหลักคิดเศรษฐกิจพอเพียง
7. จัดทำข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติเพื่อให้ครูมีแนวทางในการจัดการหนี้สิน การวางแผนทางการเงิน การสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน และการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรม

ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

ผลการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่รวบรวม วิเคราะห์ และสรุปได้จากแบบสำรวจข้อมูลทางการเงินส่วนบุคคล แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นและทัศนคติ และบันทึกรายได้ค่าใช้จ่ายของครูกุ่มตัวอย่างในโครงการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง” สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 1: สรุปข้อมูลทางการเงินของครูกุ่มตัวอย่างในโครงการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง”

ข้อมูล	ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	จำนวน
ข้อมูลทั่วไป					
อายุ (ปี)	47	60	25	9.7	74
อายุราชการ (ปี)	22.5	41	1	11.5	74
สมาชิกในครอบครัว (คน)	4	7	1	1.3	74
ผู้อยู่ในอุปการะ (คน)	1.5	5	0	1.3	74
ข้อมูลรายได้และค่าใช้จ่าย (บาทต่อเดือน)					
เงินเดือน	36,270	61,150	12,000	13,171	74
รายได้ส่วนตัว	48,413	155,000	15,000	21,715	74
รายได้ครัวเรือน	49,729	283,200	15,000	43,776	74
รายได้รวม	88,734	354,627	15,000	53,429	74
เงินออมและเงินลงทุน	9,021	52,000	300	8,806	74
ยอดชำระหนี้	36,027	101,000	2,000	23,574	71
ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	22,961	82,880	3,900	15,518	74
ค่าใช้จ่ายรวม	64,358	171,382	11,200	35,967	74
ข้อมูลแสดงสถานะทางการเงิน (บาท)					
มูลค่าสินทรัพย์	5,024,526	20,910,000	65,000	3,899,321	74
ภาระหนี้สิน	4,021,938	48,910,000	40,000	6,089,245	71

ผลการวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเงินของครูกุ่มตัวอย่างจากข้อมูลทางการเงินและอัตราส่วนทางการเงิน สรุปได้ว่า

ครูมีเงินเดือนเฉลี่ย 36,270 บาทต่อเดือน ซึ่งเมื่อรวมกับรายได้อื่น ครูจะมีรายได้รวมเฉลี่ย 48,413 บาทต่อเดือน โดยมีรายได้ทั้งครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 88,734 บาทต่อเดือน สำหรับการใช้จ่ายในครอบครัวที่มีสมาชิกเฉลี่ย 4 คน และยังเป็นผู้อยู่ในอุปการะทางการเงินประมาณ 2 คน ในด้านการออมการเงิน พบว่า ครูออมเงินได้เฉลี่ยเดือนละ 9,021 บาทหรือคิดเป็นร้อยละ 10.2 ของรายได้ครัวเรือน โดยการออมส่วนใหญ่เป็นการออมภาคบังคับ ได้แก่ การออมการในกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) เงินฝากและหุ้นในสหกรณ์ออมทรัพย์ครู รวมทั้ง เงินฝากธนาคาร และประกันชีวิต

สำหรับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นค่าอาหาร ค่าเดินทาง ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาบุตร รวมประมาณเดือนละ 22,961 บาท อย่างไรก็ตาม รายจ่ายรายการสำคัญก็คือ ภาระหนี้สินที่ต้องผ่อนชำระในแต่ละเดือนประมาณ 36,027 บาทต่อเดือน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับเงินเดือนเฉลี่ยเดือนละ 36,270 บาทแล้ว จะเห็นได้ว่าเงินเดือนครูแทบไม่พอชำระภาระหนี้สินในแต่ละเดือน การมีรายได้อื่นๆ อาทิ ค่าวิทยฐานะ เงินประจำตำแหน่ง หรือเงินจากผลผลิตทางการเกษตร ช่วยให้ครูมีเงินสำหรับการใช้จ่าย ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาข้อมูลเชิงลึกยังพบว่า ครูร้อยละ 23 หรือเกือบ 1 ใน 4 ของครูตกอยู่ในสถานการณ์ “ชักหน้าไม่ถึงหลัง” กล่าวคือ มีรายได้ไม่พอใช้จ่ายในแต่ละเดือน โดยครูที่ปัญหารายได้ไม่พอใช้จ่ายมากที่สุดมีรายได้เพียง 0.47 เท่าของค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนเท่านั้น ซึ่งสัดส่วนค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนของครูเป็นค่าใช้จ่ายในการผ่อนชำระหนี้สูงถึงร้อยละ 54 จึงอาจกล่าวได้ว่า ภาระหนี้สินเป็นปัญหาทางการเงินที่ครูควรเร่งแก้ไข โดยครูมีหนี้สินเฉลี่ยครัวเรือนละ 4,021,938 บาท มีสินทรัพย์เฉลี่ย 5,024,526 บาท ซึ่งคิดเป็นความมั่งคั่งสุทธิ (สินทรัพย์ – หนี้สิน) 1,002,588 บาท แม้ว่าครูจะมีความมั่งคั่งสุทธิที่เป็นบวก แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดสินทรัพย์แล้ว พบว่า ความมั่งคั่งสุทธิของครู ส่วนใหญ่เป็นมูลค่าของสินทรัพย์ ได้แก่ บ้านและที่ดินที่ยังมีภาระหนี้สินอยู่มาก คือ มีอัตราส่วนหนี้สินต่อสินทรัพย์สูงถึงร้อยละ 80.1 ซึ่งตามเกณฑ์มาตรฐานอัตราส่วนนี้ไม่ควรเกินร้อยละ 50

โดยหนี้สินร้อยละ 81 ของหนี้สินครูเป็นหนี้สินระยะยาว ได้แก่ หนี้สหกรณ์ออมทรัพย์ครู หนี้บ้านที่อยู่อาศัยและอสังหาริมทรัพย์ เมื่อพิจารณาร่วมกับอายุเฉลี่ยของครู ซึ่งเท่ากับ 47 ปี โดยเฉลี่ย ครูส่วนใหญ่มีเวลาปฏิบัติราชการอีกประมาณ 13 ปี หากไม่สามารถจัดการปัญหาหนี้ระยะยาวให้หมดได้ก่อนเกษียณอายุราชการ ภาระหนี้สินเหล่านี้อาจบั่นทอนคุณภาพชีวิตครูไปตลอดชีวิต ซึ่งครูร้อยละ 35.2 ประเมินว่าตนเองจะต้องใช้เวลาในการปลดหนี้มากกว่า 10 ปี ครูมากกว่าร้อยละ 62 ประเมินว่าตนเองต้องใช้เวลาในการปลดหนี้มากกว่า 5 ปี โดยมีครูร้อยละ 4.2 ประเมินว่าตนเองคงไม่สามารถปลดหนี้ได้เลย ในการศึกษาครั้งนี้ มีครู 3 คนเท่านั้นที่ไม่มีหนี้สิน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 4 ของครูทั้งหมด หรืออาจกล่าวได้ว่ามีครูร้อยละ 96 มีภาระหนี้สิน เมื่อสอบถามข้อมูลเชิงลึก พบว่า ครูที่ไม่มีหนี้สินจำนวน 3 คน เป็นคนที่ใช้ชีวิตเรียบง่ายตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีความระมัดระวัง รอบคอบในเรื่องการใช้จ่าย มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ทั้งนี้ หากเปรียบเทียบสถานะทางการเงินของครูกลุ่มตัวอย่างในโครงการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง” กับสถานะทางการเงินของครัวเรือนไทย โดยใช้สถิติที่หลายหน่วยงานสำรวจไว้จะพบข้อมูลที่น่าสนใจ ตามที่แสดงไว้ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 : สถานะทางการเงินของครูในโครงการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง” กับของครุว์เรือนไทย

ข้อมูลทางการเงิน	สถานะทางการเงิน	
	ครู	ครุว์เรือนไทย
อัตราการออม	ร้อยละ 10.2	ร้อยละ 8.2*
เงินเกินในแต่ละเดือน (รายได้ – ค่าใช้จ่าย)	31,809 บาท	6,133 บาท**
อัตราส่วนแสดงการอยู่รอด	1.6 เท่า	1.3 เท่า**
สัดส่วนจำนวนผู้ที่มีหนี้สิน	ร้อยละ 96	ร้อยละ 53.8 [#]
สัดส่วนหนี้สินต่อรายได้	45.3 เท่า	6.5 เท่า [#]
อัตราส่วนแสดงภาระหนี้จ่ายต่อรายได้	ร้อยละ 67.5	ร้อยละ 31 ^{##}

หมายเหตุ

- * อัตราการออมของครุว์เรือนไทยเฉลี่ยในช่วงปี 2544 – 2555 จากสถิติของธนาคารแห่งประเทศไทย
- ** คำนวณจากข้อมูลผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครุว์เรือน พ.ศ. 2556 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ
- [#] ข้อมูลจากรายงานผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครุว์เรือน พ.ศ. 2556 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ
- ^{##} ข้อมูลของครุว์เรือนที่มีรายได้เฉลี่ย 50,000 – 100,000 บาท จากสถิติของบริษัท ข้อมูลเครดิตแห่งชาติ จำกัด

เมื่อเปรียบเทียบสถานะทางการเงินของครูกับของครุว์เรือนไทย จะเห็นได้ว่า ครูสามารถออมเงินได้มากกว่าครุว์เรือนไทยประมาณร้อยละ 2 ของรายได้ กล่าวคือ รายได้ทุกๆ 100 บาทครูสามารถออมไว้ได้ประมาณ 10.20 บาท ในขณะที่ครุว์เรือนไทยทั่วไปออมได้โดยเฉลี่ย 8.20 บาท ในขณะที่ รายได้ทั้งครอบครัวเฉลี่ยของครูมากกว่าครุว์เรือนไทยถึง 25,676 บาทต่อเดือน (31,809 - 6,133) รวมทั้ง อัตราส่วนแสดงการอยู่รอด (Survival ratio) ของครูมากกว่าของครุว์เรือนไทยประมาณ 0.3 เท่า (1.6 – 1.3) ดังนั้น ในภาพรวมจะเห็นว่าโดยเฉลี่ยครูมีรายได้เฉลี่ย มีเงินออมเงินลงทุนมากกว่าครุว์เรือนไทย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาข้อมูลด้านหนี้สิน ได้แก่ สัดส่วนจำนวนผู้ที่มีหนี้สิน สัดส่วนหนี้สินต่อรายได้ (Debt to income ratio) และอัตราส่วนแสดงภาระหนี้จ่ายต่อรายได้ (Debt service ratio) แล้ว กลับพบว่า มีครูจำนวนมากที่มีหนี้สิน และมีภาระหนี้สินต้องจ่ายสูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับภาระหนี้สินของครุว์เรือนไทย แม้ว่าครูจะมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครุว์เรือนไทย แต่ครูมีภาระหนี้สินต่อรายได้สูงถึง 45.3 เท่า ในขณะที่ครุว์เรือนไทยมีสัดส่วนหนี้สินต่อรายได้ประมาณ 6.5 เท่า และแม้ว่าหนี้สินส่วนใหญ่ของครูจะเป็นหนี้สินระยะยาวก็ตาม แต่ภาระหนี้สินที่ปรากฏยังถือว่าสูงมาก สำหรับอัตราส่วนแสดงภาระหนี้จ่ายต่อรายได้ของครูเฉลี่ยประมาณร้อยละ 67.5 ส่วนครุว์เรือนไทยมียอดชำระหนี้คิดเป็นร้อยละ 31 ของรายได้ กล่าวคือ รายได้ทุกๆ 100 บาท ครูใช้จ่ายไปเพื่อการชำระหนี้ถึง 65.30 บาท ส่วนครุว์เรือนไทยใช้จ่ายเงินเพื่อการชำระหนี้ประมาณ 31 บาท แสดงให้เห็นว่าครูมียอดหนี้ที่ต้องจ่ายชำระในแต่ละเดือนเทียบกับรายได้ต่อเดือนมากกว่าครุว์เรือนไทยกว่า 2 เท่า

และเมื่อเปรียบเทียบสถานะทางการเงินของครูกลุ่มตัวอย่างในโครงการ “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวิตสมดุล” กับสถานะทางการเงินของครุว์เรือนไทย ข้อมูลเป็นไปดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3: สถานะทางการเงินของครูในโครงการ “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวีสมดุล” กับของครัวเรือนไทย

ข้อมูลทางการเงิน	สถานะทางการเงิน	
	ครู	ครัวเรือนไทย
อัตราการออม	ร้อยละ 13	ร้อยละ 8.2
เงินเกินในแต่ละเดือน (รายได้ – ค่าใช้จ่าย)	16,980 บาท	6,133 บาท
อัตราส่วนแสดงการอยู่รอด	1.38 เท่า	1.3 เท่า
สัดส่วนจำนวนผู้มีหนี้สิน	ร้อยละ 91	ร้อยละ 53.8
สัดส่วนหนี้สินต่อรายได้	38.6 เท่า	6.5 เท่า
อัตราส่วนแสดงภาระหนี้จ่ายต่อรายได้	ร้อยละ 40	ร้อยละ 31

จะเห็นว่าครูกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มโดยเฉลี่ยมีเงินออมและมีรายได้ มากกว่าครัวเรือนไทยแต่ก็มีสัดส่วนผู้มีหนี้และมีภาระหนี้สินมากกว่าครัวเรือนไทย โดยสรุป จากการวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเงินของครูในเชิงปริมาณและเปรียบเทียบกับสถานการณ์ทางการเงินของครัวเรือนไทย เห็นได้ว่าปัญหาทางการเงินที่สำคัญของครู คือ ภาระหนี้สิน ซึ่งปัญหานี้ไม่ได้เกิดจากการมีรายได้น้อย เพราะโดยเฉลี่ยครูมีรายได้และมีเงินออมมากกว่าครัวเรือนไทย ทั้งนี้ เมื่อแบ่งกลุ่มครูในโครงการ “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวีสมดุล” ตามสภาพปัญหาโดยพิจารณาจาก 1. สัดส่วนหนี้สินต่อสินทรัพย์ 2. ภาระการจ่ายหนี้ต่อรายได้ และ 3. กระแสเงินสดคงเหลือในแต่ละเดือน ผู้วิจัยสามารถแบ่งครูนาร่องเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

ตารางที่ 4: กลุ่มครูนาร่องในโครงการ “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวีสมดุล” ตามสภาพปัญหาหนี้สิน

กลุ่ม	สถานการณ์หนี้สิน	ร้อยละ	สาเหตุ
1.	มีหนี้สิน ไม่มีปัญหา	36	ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตสมถะ ประหยัด คิดก่อนใช้ มีรายได้เสริม อาทิ ทำการเกษตร มีห้องเช่า รถเช่า
2.	มีหนี้สิน เริ่มมีปัญหา	19	บริหารหนี้ไม่ถูกวิธี
3.	มีหนี้สิน มีปัญหา	12	บริหารหนี้ไม่ถูกวิธี กู้เพื่อใช้เป็นสภาพคล่อง
4.	มีปัญหาหนี้สินขั้นวิกฤติ	33	มีรายได้ทางเดียว เป็นเสาหลักของครอบครัว ร้อยละ 50 เป็นหนี้เพราะอบายมุข

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ พบว่า ครูขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการทางการเงินที่เหมาะสม ครูกลุ่มตัวอย่างเกือบร้อยละ 90 ไม่ได้ตระหนักว่าภาระหนี้สินเป็นปัญหา เพราะครูส่วนใหญ่ต่างก็เป็นหนี้ การเป็นหนี้จึงเป็นเรื่องปกติในสังคมครู รวมทั้ง การมีค่านิยมที่ว่า วิชาชีพครูเป็นวิชาชีพชั้นสูงมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี เป็นที่นับหน้าถือตาและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน ทำให้ครูส่วนใหญ่กู้เงินเพื่อให้มีบ้าน มีรถ มีทรัพย์สินจนสร้างภาระค่าใช้จ่ายที่เกินพอดี รวมทั้ง การเป็นเสาหลักทางการเงินของครอบครัวทำให้ครูต้องรับภาระหลายด้านจากผู้มาพึ่งพา ได้แก่ พ่อแม่ ลูก ญาติพี่น้อง ชุมชน ซึ่งผู้มาพึ่งพาทางการเงินเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าครูมีภาระหนี้สินที่มากเกินไป

ประกอบกับการเข้าถึงสินเชื่อ (Finance inclusion) ที่สามารถทำได้ง่าย โดยเฉพาะการกู้เงินจากสหกรณ์ออมทรัพย์ครูซึ่งเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ของครูที่มีการจัดสวัสดิการการเงินกู้หลายรูปแบบ ทำให้ครูสามารถกู้เงินได้อย่างต่อเนื่อง กระทั่งกู้เพื่อสร้างสภาพคล่องและการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ สหกรณ์ออมทรัพย์ครูถือเป็นเจ้าหนี้ที่มีภูมิสิทธิ์ในการหักเงินเดือนครูเพื่อชำระหนี้ได้เป็นรายแรก ทำให้สหกรณ์ออมทรัพย์ครูแทบไม่ต้องกังวลเรื่องหนี้เสีย

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการทางการเงินส่วนบุคคล

เป็นที่ทราบกันดีว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่ชี้แนะแนวทางการใช้ชีวิตที่จะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคง หลักคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงสามารถประยุกต์ใช้ได้สำหรับทุกคนและทุกหน่วยงาน ทุกสาขาอาชีพ รวมถึง ครู และผู้คนในเมืองที่มีวิถีชีวิตที่ทันสมัย มีเครื่องมือเครื่องใช้ มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกที่ก้าวหน้าเทคโนโลยี ก็สามารถประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดประโยชน์ได้ เพราะปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาหรือหลักแห่งความรู้ที่ชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนให้ไปในทางที่ถูกต้อง บนพื้นฐานการพัฒนาที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ครูและบุคคลที่ต้องการจัดการการเงินของตนเองสามารถลงมือปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งการพัฒนาที่สมดุลนี้ได้ โดยหลักการและเงื่อนไขตามคำนิยามของความพอเพียงสามารถเข้าใจได้ง่ายและสามารถประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการทางการเงินได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

● เงื่อนไขความรู้

การจะประสบความสำเร็จทางการเงินหรือแก้ไขปัญหาทางการเงินได้นั้น ครูหรือบุคคลต้องมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานในการจัดการทางการเงิน โดยข้อสรุปจากการศึกษานี้หรือจากแหล่งข้อมูลของหลายหน่วยงานในระดับชาติต่างสรุปตรงกันว่า สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาทางการเงินก็คือ การขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการทางการเงิน เพราะความรู้คือ อาวุธที่สำคัญที่สุดในการจะนำพาบุคคลไปสู่เป้าหมายทางการเงินและเป้าหมายในชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะความรู้จะสร้างความรอบรู้ในเนื้อหาสาระหลักที่เกี่ยวข้องได้ เมื่อมีความรอบรู้และมีสติในการพิจารณาอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง การแก้ไขปัญหาทางการเงิน และการสร้างความมั่นคงทางการเงินก็จะเกิดขึ้นได้ การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการบริหารเงิน รวมทั้งการลงทุนเพื่อการสร้างผลตอบแทนที่เหมาะสมจึงเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางการเงิน นอกจากนี้ ครูควรศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอน เทคนิคการสอน การผลิตผลงานวิชาการที่มีคุณภาพ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการสอนและการเลื่อนวิทยฐานะ หรือความรู้เกี่ยวกับการทำอาชีพเสริมตามความถนัดและความสนใจเพื่อเพิ่มช่องทางในการหารายได้เสริม

● เงื่อนไขคุณธรรม

คุณธรรมพื้นฐานในการสร้างความสมดุลและมั่นคงทางการเงิน ก็คือ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน อดกลั้น ความประหยัดมัธยัสถ์ ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ รวมทั้ง การมีวินัยทางการเงิน ทั้งวินัยในการหาเงิน วินัยในการออมเงิน วินัยในการใช้จ่าย วินัยในการใช้หนี้ และวินัยในการลงทุน

- **ความพอประมาณ**

เริ่มต้นจากการประเมินตัวเองว่ามีศักยภาพ มีทรัพยากรอะไรบ้าง มีมากหรือน้อยเพียงใด แล้ววางแผนว่าจะใช้ทรัพยากรหรือศักยภาพที่มีอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มประสิทธิภาพ จะพัฒนาต่อยอดต่อไปได้อย่างไร ทั้งนี้ ทรัพยากรสำคัญที่ควรพิจารณาและเริ่มต้นบริหารจัดการอย่างจริงจังเป็นลำดับต้นๆ สำหรับครูก็คือ ทรัพยากรทางการเงิน โดยจุดเริ่มต้นในการลงมือจัดระเบียบทางการเงิน คือ การจดบันทึกรายได้ค่าใช้จ่าย ซึ่งนอกจากจะจดในสมุด จดโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ อย่างเช่น ไมโครซอฟท์เอกเซล หรือ ไมโครซอฟท์เวิร์ดแล้ว ยังสามารถจดโดยใช้แอปพลิเคชัน (Application) บนโทรศัพท์มือถือซึ่งมีให้เลือกใช้มากมายโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และเมื่อจดบันทึกรายได้ค่าใช้จ่ายอย่างสม่ำเสมอ ครูก็จะรู้และเห็นพฤติกรรมทางการเงินของตนเอง และเพื่อให้เห็นภาพรวมทางการเงินอย่างครบถ้วนทุกมิติ ให้จดรายการสินทรัพย์และหนี้สินที่มีด้วย ทั้งนี้ การจดรายการสินทรัพย์ หนี้สิน รายได้และค่าใช้จ่าย จะช่วยให้ครูได้เห็นสถานการณ์ทางการเงินของตัวเอง และจะทำให้รู้จักตัวเองทางการเงินอย่างชัดเจน ซึ่งความเข้าใจในฐานะทางการเงินของตัวเองอย่างเป็นรูปธรรมนี้จะช่วยให้ครูพบเห็นสาเหตุของปัญหาหนี้สินที่เป็นอยู่ และจะสามารถหาแนวทางในการแก้ไขได้ รวมทั้งจะสร้างความพอใจ ความยินดีในสิ่งที่มีให้เกิดขึ้นในใจ แล้วความพอประมาณก็จะเกิดขึ้น

- **ความมีเหตุผล**

การตัดสินใจเรื่องใดๆ ก็ตามต้องมีเหตุผล ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง ซึ่งจะต้องพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วนและคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างรอบคอบเสมอ โดยตัวช่วยง่ายๆ ในการสร้างความมีเหตุผลในการใช้ชีวิต ก็คือ การกำหนดเป้าหมายในชีวิต สำหรับ การสร้างความมีเหตุผลในการทางการเงิน สามารถทำได้โดยกำหนดเป้าหมายทางการเงินทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวอย่างเหมาะสม เพราะเป้าหมายจะช่วยให้ครูก็คืออย่างรอบคอบก่อนลงมือทำ เพราะการมีเป้าหมายที่ดีจะช่วยเพิ่มความมุ่งมั่น ความแน่วแน่ และสร้างพลังในการที่จะมุ่งหน้าไปสู่เป้าหมายนั้น การใช้ชีวิตหรือใช้ทรัพยากรทางการเงินจึงจะมีเหตุผลมากขึ้น

- **การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี**

การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเป็นการเตรียมตัวให้พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้น ครูสามารถลดความเสี่ยง สร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน ด้วยการวางแผนเก็บออมเงินอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้ง ควรตั้งกองทุนเงินสำรองเพื่อฉุกเฉินขึ้น เพื่อความไม่ประมาท เมื่อรับมือกับเหตุไม่คาดฝันที่อาจจะเกิดขึ้นและอาจจะส่งผลกระทบต่อทางการเงินได้ ทั้งนี้ หลักการวางแผนการเงินส่วนบุคคลแนะนำให้ บุคคลออมเงินก่อนใช้เงินเสมอ เพื่อให้มีเงินออมอย่างแน่นอน เนื่องจากการออมเงินหลังจากการใช้จ่าย มีความเสี่ยงสูงว่าบุคคลนั้นๆ จะไม่มีเงินเหลือให้เก็บออม สำหรับจำนวนเงินขั้นต่ำที่ครูหรือบุคคลควรสำรองไว้เป็นเงินกองทุนฉุกเฉิน ควรสำรองไว้ประมาณ 3 – 6 เท่าของจำนวนเงินที่ต้องใช้จ่ายในแต่ละเดือน เช่น คุณครูสมชายเพิ่งเรียนจบและบรรจุเป็นครูเมื่อปีที่แล้ว คุณครูสมชายจดบันทึกรายได้ค่าใช้จ่ายมาตลอดตั้งแต่เริ่มทำงาน และพบว่าตนเองใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ 10,000 บาท จากข้อมูลนี้ คุณครูสมชายควรสำรองเงินเพื่อเหตุฉุกเฉินไว้ประมาณ 30,000 – 60,000 บาท โดยที่ถ้าคุณครูสมชายยังเป็นโสดและไม่มีผู้อยู่ในอุปการะทางการเงิน อาจจะกำหนดจำนวนเงินสำรองตามเกณฑ์ขั้นต่ำ คือ 30,000 บาท เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทั้งหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการวางแผนการเงินต่างมุ่งเน้นให้บุคคล ต้องประเมินศักยภาพของตนเอง ดังนั้น จำนวนเงินออม เงินสำรองที่เหมาะสมสำหรับแต่ละคน บุคคลจึงต้องกำหนดเองอย่างรอบคอบภายใต้หลักเกณฑ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ตารางที่ 5 : ตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทางการเงิน

หลักการ และเงื่อนไขพื้นฐาน	ตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการจัดการเงิน	ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น
เงื่อนไขความรู้	หาความรู้เพื่อพัฒนาการสอน การผลิตผลงาน วิชาการ การลงทุน การทำอาชีพเสริม	เพิ่มศักยภาพและคุณภาพการ สอน เพิ่มวิทยฐานะ เพิ่มรายได้
เงื่อนไขคุณธรรม	ฝึกตนอย่างจริงจังเพื่อสร้างวินัยทางการเงิน ฝึกนิสัยประหยัด อดออมและรู้จักแบ่งปัน	จัดการตนเองได้ บริหารเงินได้ดี ขึ้น มีความสุขตามอัตภาพ
ความพอประมาณ	ทำบันทึกรายได้ค่าใช้จ่าย ทำงานตุล (สินทรัพย์ - หนี้สิน = ความมั่งคั่งสุทธิ)	รู้ปริมาณทรัพยากรทางการเงิน รู้จักพฤติกรรมตนเอง รู้จักพอ
ความมีเหตุผล	กำหนดเป้าหมายทางการเงินที่ดีทั้งในระยะสั้นและ ระยะยาว	มีทิศทางที่ชัดเจนเพื่ออนาคต ลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น
การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี	เก็บออมเงินก่อนใช้เงิน สำรองเงินฉุกเฉิน 3 – 6 เท่าของค่าใช้จ่ายต่อเดือน	พร้อมรับมือกับความไม่แน่นอน ทางการเงิน เพิ่มความอบอุ่นใจ

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาอย่างลึกซึ้ง จะพบว่าทั้งสามองค์ประกอบของความพอเพียง คือ ทั้งความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเป็นองค์ประกอบที่ผสมผสานรวมกัน ไม่สามารถคิดหรือทำแบบแยกส่วนกันได้ อย่างเช่น ในการกำหนดเป้าหมายทางการเงิน เพื่อเป็นแรงจูงใจให้มีเหตุผลในการใช้จ่ายเงิน จะต้องถูกกำหนดขึ้นบนพื้นฐานของความพอประมาณตามทรัพยากรทางการเงินและทรัพยากรอื่นๆ ที่มีในปัจจุบันและจะมีในอนาคต โดยเป้าหมายทางการเงินที่ดีนั้นจะต้องพิจารณาความเสี่ยงอย่างรอบด้านด้วยเสมอ รวมทั้ง จะต้องกำหนดให้เป็นไปตามหลักการที่ถูกต้องเพื่อให้เป้าหมายนั้นเป็นจริงได้ และผู้กำหนดเป้าหมายจะต้องลงมือปฏิบัติตามแผนการเงินที่วางไว้อย่างอดทนและมีวินัย จึงจะประสบความสำเร็จไปถึงเป้าหมายทางการเงินที่กำหนดขึ้นได้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับครู

ข้อมูลทีวิเคราะห์ได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากความคิดเห็นของนักวางแผนการเงินพอเพียง และจากการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการโครงการ “ชีวิตพอเพียงของครูแบบอย่าง” และโครงการแก้ไขปัญหานี้สินครู “ครูพอเพียง ปลอดภัย ชีวิตสมดุล” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับครูเพื่อการบรรเทาปัญหานี้สินส่วนบุคคลและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ดังนี้

- ศึกษาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และประยุกต์ใช้ทันที โดยลงมือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินและการดำเนินชีวิตให้เป็นไปในแนวทางนี้ เพราะหนทางนี้คือทางออกที่จะช่วยให้ครูหลุดพ้นจากปัญหานี้สินได้ จากการลงมือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเองไปตามทางสายกลางอย่างมีสติ ปัญหานี้สินที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งอาจเกิดจากความไม่รู้ คือ การขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการเงินที่ถูกต้อง อีกส่วนหนึ่งอาจเกิดจากค่านิยมและพฤติกรรมการใช้จ่าย การบริโภคที่ไม่สมดุลกับรายได้ การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินชีวิตจะช่วยสร้างความสมดุลในชีวิตได้ทุกเรื่อง ปัญหาทางการเงินก็จะค่อยๆ ลดลง จากการรู้จักประมาณตนในการใช้จ่าย การมีเหตุมีผล มีสติในการใช้จ่ายบริโภค รู้จักวางแผนทางการเงินอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง ความสมดุลทางการเงินและความสุขในชีวิตก็เพิ่มขึ้นและจะคงอยู่อย่างยั่งยืน
- ศึกษาหาความรู้ในการจัดการการเงินส่วนบุคคลและลงมือจัดการการเงินของตนเองอย่างจริงจัง เพราะปัญหานี้สินที่เกิดขึ้น เป็นปัญหาที่ครูต้องลงมือแก้ไขจัดการอย่างจริงจัง ที่ผ่านมามีหลายหน่วยงานพยายามให้ความช่วยเหลือ แต่ปัญหายังคงอยู่ รวมทั้ง อาจกลายเป็นการซ้ำเติม เพิ่มภาระหนี้สินให้มากขึ้น การแก้ปัญหานี้สินจะต้องใช้เวลา และใช้ความรู้ทางการเงินเป็นอาวุธสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้การแก้ไขปัญหานั้นไปอย่างตรงจุดมากที่สุด รวมทั้งจะช่วยลดการลุกลามของปัญหาลงได้ โดยจุดเริ่มที่สำคัญในการแก้ไขปัญหานี้สิน คือ การจดบันทึกรายได้ ค่าใช้จ่ายอย่างสม่ำเสมอ การทำงบดุลชีวิต (สินทรัพย์ – หนี้สิน = ความมั่งคั่ง) เพื่อเป็นการตรวจสอบสุขภาพทางการเงินของตนเอง จากนั้นให้กำหนดเป้าหมายในการปลดหนี้ให้ชัดเจน แล้ววางแผนการปลดหนี้ วางแผนจัดการกับรายจ่ายที่เกินความจำเป็น ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเองและสมาชิกในครอบครัวอย่างจริงจัง โดยสรุปเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหานี้สินอย่างเป็นรูปธรรม ครูจะต้อง
 - จดบันทึกรายได้ค่าใช้จ่าย และทำงบดุลอย่างสม่ำเสมอ
 - กำหนดเป้าหมายในการปลดหนี้ให้ชัดเจน
 - ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินอย่างจริงจัง
- ฝึกตนอย่างจริงจังเพื่อสร้างนิสัยที่ดีทางการเงิน เช่น การประหยัดมัธยัสถ์ การมีวินัยทางการเงิน การลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น การรู้จักอดทนอดกลั้น อดเปรี้ยวไว้กินหวาน การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ซึ่งหนทางที่จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปในทางที่ดีขึ้น ก็คือ การรักษาศีลและการปฏิบัติธรรม เพราะหนึ่งในอานิสงค์ของการรักษาศีล 5 คือ *สีเลนะ โภคะสัมปทา ศีล* นั่นจักเป็นเหตุให้ได้มาซึ่ง*โภคะทรัพย์* สำหรับการปฏิบัติธรรมจะช่วยให้อารมณ์สงบและมีพลัง เพราะการปรับเปลี่ยนนิสัยและพฤติกรรมที่ฝังรากลึกมาเป็นเวลานาน จะต้องใช้พลังใจที่เข้มแข็ง การเจริญสติอย่างสม่ำเสมอจะช่วยให้เพิ่มความเข้มแข็งให้ทั้งร่างกายและจิตใจได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- เกษม วัฒนชัย. (2558). การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากฐานรากของสังคมไทย. สืบค้นเมื่อ 1 เมษายน 2558 จาก http://www.sufficiencyeconomy.org/back/download_pdf
- เดลินิวส์ออนไลน์. (2556). เงินกู้ ข.พ.ค. ต่อยอดหรือสร้างหนี้. สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557 จาก <http://www.dailynews.co.th/Content/education/26724>
- เดลินิวส์ออนไลน์. (2556). คร.จัด 500 ล้านบาทช่วยครูบรรเทาภาระหนี้. สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557 จาก <http://www.dailynews.co.th/Content/education/110292>
- เดลินิวส์ออนไลน์. (2558). สรุเชษฐ์ สั่งเช็คบิลใช้เงิน ข.พ.ค. ผิดที่ผิดทาง. สืบค้นเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2557 จาก <http://www.dailynews.co.th/Content/education/311130>
- ต้น เวชอุไร. (2558). หนี้สินครู คือ อุปสรรคต่อการเริ่มต้นการเรียนการสอนไทยในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557 จาก <https://blog.eduzones.com/kruton100/140154>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2558). กองปราบปรามตรวจสอบ "เสียบัก" กรรมการ ข.พ.ค. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2558 จาก <http://www.thairath.co.th/clip/15950>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2558). สั่งสอบข้อเท็จจริงใช้เงิน ข.พ.ค. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2558 จาก <http://www.thairath.co.th/content/490114>
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2558). โครงการอบรมความรู้ทางการเงินแก่ครู. สืบค้นเมื่อ 21 พฤศจิกายน 2557 จาก <http://www.121or.th/th/aboutfcc/Pages/teachertraining.aspx#>
- ธนาคารออมสิน. (2558). สินเชื่อครู. สืบค้นเมื่อ 21 เมษายน 2558 จาก <http://www.gsb.or.th/products/personal/loan/government/teacher.php>
- นันทรัตน์ จิโรภาส. (2552). "ภาวะหนี้สินของข้าราชการครู โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- พลิชฐ์ โชติวัฒนกุล. (2557). หนี้สินครัวเรือน. เอกสารประกอบการนำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการแปลงนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2557 – 2564 สู่การปฏิบัติ. ธนาคารแห่งประเทศไทย
- ปิยา ยิ่งยืน. (2558). รายงานการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร
- ปริยานุช ธรรมปียา. (2555). วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 กับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. ศูนย์สถานศึกษาพอเพียง มูลนิธิยุวสถิรคุณ. กรุงเทพมหานคร
- มีเดียอินไซด์. (2558). ผิดนัดชำระมากขึ้น! คาดปี 58 หนี้ครัวเรือนพุ่ง 88% ของจีดีพี เหตุรายได้เพิ่มขึ้น. สืบค้นเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2557 จาก <http://www.mediainsight.in.th/>
- สถาบันคีนันแห่งเอเชีย. (2558). โครงการ คนไทยก้าวไกล ใจใส่การเงิน. รายงานการวิจัย. สถาบันคีนันแห่งเอเชีย สนับสนุนโดยมูลนิธิซีดี.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2558). โครงการพัฒนาชีวิตครู: ความสำเร็จหรือความเสื่อมถอย. สืบค้นเมื่อ 2 มีนาคม 2558 จาก <http://www.codi.or.th/index.php/news/documentary>
- สิริธยา จิตอุดมวัฒนา. กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2554). หนี้ครูในระบบสหกรณ์. สืบค้นเมื่อ 17 พฤศจิกายน 2557 จาก http://www.cad.go.th/cadweb_org/ewt_news.php?nid14319
- อภิรักษ์ สิริรัตนจิตต์. (2557). ร่วมปฏิรูปประเทศไทย : ในมิติคุณภาพการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 30 พฤศจิกายน 2558 จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?New>

การบริหารจัดการอุปสงค์เพื่อการสร้างรายได้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อุดมศักดิ์ ศิลปะชาวงศ์¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมชมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ในสาขาธุรกิจด้านการท่องเที่ยวและนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการสร้างรายได้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ค่าใช้จ่าย , ผู้เยี่ยมชม , การท่องเที่ยว , การสร้างรายได้

¹รองศาสตราจารย์ ประจำคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

1. บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีความสำคัญสาขาหนึ่งของไทย ซึ่งทำรายได้เข้าประเทศเป็นมูลค่ามหาศาล ติดต่อกันมาเป็นเวลานานหลายปี และมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ การท่องเที่ยวไทยมีการขยายตัวมาอย่างต่อเนื่องทั้งจำนวนและรายได้จากการท่องเที่ยวในระยะ 5 ปี ที่ผ่านมา จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 14.0 ล้านคน ในปี 2552 เป็น 24.8 ล้านคนในปี 2557 โดยเพิ่มสูงสุดในปี 2556 มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากถึง 26.5 ล้านคน โดยตลาดหลักยังคงเป็นเอเชีย (จีน อินเดีย มาเลเซีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้) ยุโรป (สหราชอาณาจักร เยอรมนี ฝรั่งเศส) ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา รายได้และค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามจำนวนนักท่องเที่ยว โดยในปี 2556 มีรายได้ 1.20 ล้านล้านบาท และ 1.17 ล้านล้านบาทในปี 2557 โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 26.35 ต่อปี ระยะเวลาพำนักของนักท่องเที่ยวมีอัตราการขยายตัวค่อนข้างน้อย เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวในระยะใกล้ เช่น จีน โดยในปี 2549 นักท่องเที่ยวมีจำนวนวันพักเฉลี่ย 8.62 วันต่อครั้ง ในปี 2556 มีจำนวนวันพักเฉลี่ยเพิ่มเป็น 9.85 วันต่อครั้ง หรือเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 0.1 วัน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 2558)

นอกจากจะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญแล้วภาคการท่องเที่ยวยังส่งผลให้ธุรกิจการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องขยายตัว เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งได้แก่ ธุรกิจที่พัก อาหาร และเครื่องดื่ม ของฝากและของที่ระลึก บริการรถเช่า เป็นต้น ธุรกิจต่างๆ ดังกล่าวก่อให้เกิดการจ้างงานและยังเป็นกลไกที่สำคัญ ในการกระจายรายได้และความเจริญสู่ภูมิภาคอีกด้วย หากประเทศไทยยังต้องอาศัยรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อเป็นฐานเศรษฐกิจหลักให้กับประเทศ รวมถึงเป็นแหล่งกระจายรายได้และการจ้างงาน เพื่อช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชุมชนและสังคมไทยแล้ว ควรจะมีการวางแผนทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ศักยภาพและโอกาสที่จะเกิดขึ้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีมั่งคั่งเฉพาะการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยว แต่จะเน้นการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมากขึ้น ทั้งในเรื่องการเพิ่มระยะเวลาพำนักของนักท่องเที่ยว ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อหัวต่อวันหรือต่อครั้ง ตลอดจนไปจนถึงการพัฒนาในระดับพื้นที่ การเชื่อมโยงธุรกิจบริการการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อให้เกิดการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวกระจายไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น เพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2. สถานการณ์การท่องเที่ยวของไทย

นักท่องเที่ยวยังคงกระจุกตัวอยู่เฉพาะในเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ชลบุรี ภูเก็ต กระบี่ และเชียงใหม่ พื้นที่ภาคใต้ อาทิ ภูเก็ต กระบี่ และสุราษฎร์ธานี (เกาะสมุย) ยังคงเป็นปลายทางยอดนิยมของนักท่องเที่ยวชาวยุโรปและสแกนดิเนเวีย อาทิ ประเทศเยอรมนีและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพสูงทั้งในด้านการใช้จ่ายและระยะเวลาพำนัก โดยได้รับปัจจัยหนุนจากการเพิ่มจำนวนสายการบินทั้งเที่ยวบินประจำและเช่าเหมาลำมายังหลายพื้นที่ของภาคใต้มากขึ้น พื้นที่ภาคเหนือ อาทิ จังหวัดเชียงใหม่ได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวจีนมากขึ้นเนื่องจากเป็นเมืองวัฒนธรรมที่มีแหล่งท่องเที่ยวหลากหลายและมีค่าครองชีพที่ยังไม่สูงนัก พื้นที่ฝั่งทะเลตะวันออก อาทิ จังหวัดชลบุรี ได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวเอเชียตะวันออกเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะประเทศจีน โดยได้รับแรงหนุนที่สำคัญจากการเปิดให้บริการเชิงพาณิชย์ของท่าอากาศยานนานาชาติอู่ตะเภาจึงทำให้การเดินทางโดยเที่ยวบินประจำและเช่าเหมาลำมายังพื้นที่สะดวกมากขึ้น

2.1 นักท่องเที่ยวต่างชาติ

ในปี 2556 ประเทศไทยมีจำนวนผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติรวมทั้งสิ้น 55,387,7521 คน โดยจำนวนผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติที่เดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทยมีการกระจุกตัวอยู่ใน 20 จังหวัดแรก (ตารางที่ 1) จำนวน 52,182,217 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 94.2 ของจำนวนผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมด อีกทั้งจังหวัดที่มีจำนวนผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติมากกว่า 1 ล้านคน มีเพียง 9 จังหวัดเท่านั้น

เมื่อพิจารณาถึงแหล่งท่องเที่ยวของไทยที่เป็นที่นิยมของผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติ จากผลการสำรวจของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปี 2554 ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ 69 ประเทศ พบว่า แหล่งท่องเที่ยวที่ชาวต่างชาตินิยม 10 อันดับแรก (ตารางที่ 2) ส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางทะเล อันดับที่ 1 คือ หมู่เกาะพีพี จังหวัดกระบี่ อันดับที่ 2 เกาะเต่า จังหวัดสุราษฎร์ธานี อันดับที่ 3 หาดพัทยา จังหวัดชลบุรี เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมเป็นจังหวัดชายทะเล แต่จังหวัดในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ติดอยู่ใน 10 อันดับแรก หากต้องการสร้างความยั่งยืนทางรายได้ ควรจะพัฒนาจังหวัดในภาคเหนือและอีสานให้ติดอันดับแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมใน 10 อันดับแรก

ตารางที่ 1 การกระจายตัวของผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติ ปี 2556

อันดับที่	จังหวัด	จำนวน (คน)
1	กรุงเทพมหานคร	18,580,855
2	ภูเก็ต	8,395,921
3	ชลบุรี	7,216,105
4	สุราษฎร์ธานี	2,708,110
5	เชียงใหม่	2,341,905
6	สงขลา	2,212,248
7	กระบี่	1,995,991
8	อยุธยา	1,656,639
9	พังงา	1,324,772
10	ประจวบคีรีขันธ์	916,526
11	สมุทรปราการ	817,858
12	เชียงราย	526,498
13	หนองคาย	519,578
14	ปทุมธานี	491,155
15	ระยอง	473,614
16	ยะลา	448,121
17	เพชรบุรี	432,819
18	ตราด	404,153
19	กาญจนบุรี	364,094
20	นราธิวาส	355,255

ที่มา : กรมการท่องเที่ยว 2556

หมายเหตุ : ผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติ หมายถึง นักท่องเที่ยวกับนักศึกษานักเรียนชาวต่างชาติรวมกัน

ตารางที่ 2 แหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมในเมืองไทย 10 อันดับแรก ปี 2554

อันดับที่	แหล่งท่องเที่ยว	จังหวัด
1	หมู่เกาะพีพี	กระบี่
2	เกาะเต่า	สุราษฎร์ธานี
3	หาดพัทยา	ชลบุรี
4	อัลคาซาร์ คาบาเรต์	ชลบุรี
5	หาดป่าตอง	ภูเก็ต
6	เกาะเสม็ด	ระยอง
7	อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสิมิลัน	พังงา
8	ตลาดนัดจตุจักร	กรุงเทพฯ
9	อ่าวมาหยา	กระบี่
10	หาดจอมเทียน	ชลบุรี

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

เมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมยอดนิยมที่นักท่องเที่ยวต่างชาติระหว่างการเดินทางมาเยือนประเทศไทย 5 อันดับแรกได้แก่ รับประทานอาหารไทย (ร้อยละ 90.92) กิจกรรมชายหาด (ร้อยละ 55.95) นวดและสปา (ร้อยละ 50.11) แสงสียามค่ำคืน (ร้อยละ 45.49) และชมสถานที่ทางประวัติศาสตร์ วัด พิพิธภัณฑ์ (ร้อยละ 42.10) ตามลำดับ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2558)

2.2 นักท่องเที่ยวชาวไทย

การเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศของชาวไทยเป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์หลากหลาย เช่น เพื่อการพักผ่อนทั่วไป ไปเยี่ยมญาติ ไปประชุมสัมมนา เล่นหรือดูกีฬา หรือประกอบภารกิจอื่นๆ ที่ไม่ใช่การทำงานประจำหรือเพื่อการศึกษา ไม่ว่าจะเที่ยวด้วยวัตถุประสงค์ใด ล้วนเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจไทยทั้งสิ้น ผลจากการสำรวจพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวของชาวไทย ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติจัดทำร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปี 2554 พบว่าแหล่งที่คนไทยนิยมไปเที่ยวมากที่สุด คือ แหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 33.3) รองลงมา คือ แหล่งท่องเที่ยวในภาคกลาง (ร้อยละ 31.3) และแหล่งท่องเที่ยวในภาคเหนือ (ร้อยละ 27.8) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ มีนักท่องเที่ยวชาวไทยในสัดส่วนที่สูงนักท่องเที่ยวต่างชาติ

3. การค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือน

ค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนตามกรอบแนวคิดของการจัดทำบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวมีการจำแนกค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวของผู้เยี่ยมเยือนออกเป็น 12 สาขาได้แก่ 1) ค่าบริการที่พัก 2) ค่าอาหารและเครื่องดื่ม 3) ค่าบริการขนส่งทางรถยนต์ 4) ค่าของฝากและของที่ระลึก 5) ค่าบริการขนส่งทางรถยนต์ทางรถไฟ 6) ค่าบริการขนส่งทางรถยนต์ทางเรือ 7) ค่าบริการขนส่งทางรถยนต์ทางเครื่องบิน 8) ค่าบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว 9) ค่าบริการนำเที่ยวและบริการจอง 10) ค่าบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 11) ค่าบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ และ 12) ค่าบริการท่องเที่ยวอื่น ๆ (เช่น สปา นวดแผนโบราณ เรียนทำอาหาร เป็นต้น)

จากโครงการสำรวจข้อมูลบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยปี 2556 (อนันต์วัฒนกุลจรัสและคณะ 2556) ซึ่งครอบคลุม 16 จังหวัดหลักด้านการท่องเที่ยวของไทย² พบว่าการใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวของผู้เยี่ยมเยือนสามารถแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายหลักและค่าใช้จ่ายรอง³

การประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวมีข้อสมมติ 2 ประการ คือ

1. นักทัศนอาจรมีการใช้จ่ายในรายการหลัก 3 รายการ นักท่องเที่ยวมีการใช้จ่ายในรายการหลัก 4 รายการ
2. ผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 51 มีการใช้จ่ายในรายการรอง 8 รายการ โดยกำหนดให้มีระดับการใช้จ่ายดังนี้
 - ผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 30 มีค่าใช้จ่ายระดับต่ำ
 - ผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 20 มีค่าใช้จ่ายระดับกลาง (ค่าเฉลี่ย)
 - ผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 1 มีค่าใช้จ่ายระดับสูง

ตารางที่ 3 แสดงรายได้จากการท่องเที่ยวของ 16 จังหวัดซึ่งคิดเฉพาะค่าใช้จ่ายหลัก โดยแยกตามสัญชาติและประเภทของผู้เยี่ยมเยือน ในภาพรวมพบว่า มีรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งประเทศ 1,163,670 ล้านบาท แบ่งเป็นรายได้จากการท่องเที่ยวของ 16 จังหวัดท่องเที่ยวหลักร้อยละ 85 และรายได้จากจังหวัดที่เหลือร้อยละ 15 จังหวัดที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงสุด 5 อันดับแรก คือ กรุงเทพฯ ภูเก็ต เชียงใหม่ ชลบุรี และกระบี่ ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้เยี่ยมเยือนส่วนใหญ่มีการกระจุกตัวใน 5 จังหวัดหลักเหล่านี้ มีข้อน่าสังเกตว่า 5 จังหวัดเหล่านี้มีสัดส่วนรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติสูงกว่ารายได้จากนักท่องเที่ยวชาวไทยอยู่ในช่วงร้อยละ 60 ถึง 90 เช่น ภูเก็ตมีรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติสูงถึงร้อยละ 89.32 เป็นต้น แสดงให้เห็นว่ารายได้จากการท่องเที่ยวในจังหวัดหลักส่วนใหญ่มาจากการการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวต่างชาติ และเป็นจังหวัดที่ติดชายฝั่งทะเลเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี

² จังหวัดหลักด้านการท่องเที่ยวของไทย ได้แก่ กรุงเทพฯ เชียงใหม่ เชียงราย พิษณุโลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต กระบี่ อุดรธานี ขอนแก่น นครราชสีมา กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชลบุรี ระยอง และตราด โดยทั้ง 16 จังหวัดเป็นจังหวัดท่องเที่ยวที่สามารถทำรายได้จากการท่องเที่ยวสูงสุด 3 อันดับแรกของแต่ละภาค และเมื่อรวมรายได้ของทั้ง 16 จังหวัด พบว่า มีรายได้รวมคิดเป็น ร้อยละ 85.28 ของรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งประเทศ

³ ค่าใช้จ่ายหลักหมายถึง ค่าใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนส่วนใหญ่ในแต่ละจังหวัดมีการใช้จ่าย ซึ่งมี 4 รายการ คือ ค่าที่พัก ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าเดินทางโดยรถยนต์ และค่าของฝากและของที่ระลึก แต่สำหรับจังหวัดตราด กระบี่ และภูเก็ต จะมีค่าใช้จ่ายทางเรือเป็นค่าใช้จ่ายเพิ่มอีก 1 รายการ ค่าใช้จ่ายรองหมายถึง ค่าใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนอาจเลือกที่จะใช้จ่ายหรือไม่ใช้จ่าย เช่น ค่าบริการนำเที่ยว ค่าเช่าอุปกรณ์การท่องเที่ยว ค่าเข้าชมสวนสนุก เป็นต้น

รายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติค่อนข้างน้อย หากมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวต่างชาติไปยังจังหวัดเหล่านี้ ก็จะทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มสูงขึ้นได้ ทั้งนี้จะต้องพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดให้เป็นที่น่าสนใจจนสามารถดึงดูดให้ผู้คนไปเยี่ยมชมเยือนได้ ในปัจจุบัน 3 จังหวัดท่องเที่ยวหลักในภาคภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากนักท่องเที่ยวชาวไทย ยังมีนักท่องเที่ยวต่างชาติไปเยี่ยมชมเยือนไม่มาก การนำอารยธรรมอีสานมาใช้เป็นจุดดึงดูดน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งของการเพิ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติได้

จังหวัดพิษณุโลกมีรายได้จากการท่องเที่ยวต่ำที่สุดใน 16 จังหวัดหลักท่องเที่ยว รายได้จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากนักท่องเที่ยวชาวไทย เมื่อวิเคราะห์ในเชิงลึก พบว่า นักท่องเที่ยวมักจะใช้จังหวัดพิษณุโลกเป็นจุดแวะพักค้างคืนเพื่อไปท่องเที่ยวในจังหวัดใกล้เคียง (เช่น สุโขทัย เพชรบูรณ์ เป็นต้น) นักท่องเที่ยวนิยมมาพักโรงแรมที่พิษณุโลกเพื่อเที่ยวจังหวัดข้างเคียง 3-4 วัน เพราะพิษณุโลกมีโรงแรมราคาไม่แพง ราคาที่พักประเภทโรงแรมประมาณ 450-1,500 บาทต่อคืน

จังหวัดเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์มีส่วนรายได้จากนักท่องเที่ยวชาวไทยกับนักท่องเที่ยวต่างชาติใกล้เคียงกัน นับว่าเป็นการกระจายความเสี่ยงทางรายได้ด้านการท่องเที่ยวได้ดี หากสามารถขยายกลุ่มเป้าหมายที่เน้นนักท่องเที่ยวระดับกลางและระดับบนให้มากขึ้น ก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการประมาณการของอนันต์ วัฒนกุลจรัสและคณะ (2556) พบว่า หากกระตุ้นให้กลุ่มนักท่องเที่ยวระดับบนมีการใช้จ่ายในสินค้าและบริการท่องเที่ยวในหมวดรายการค่าใช้จ่ายหลักในเพชรบุรีเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 1 ของผู้เยี่ยมชมเยือนในเพชรบุรี รายได้จากการท่องเที่ยวของเพชรบุรีจะเพิ่มขึ้นประมาณ 59,582 ล้านบาท ในทำนองเดียวกัน หากกระตุ้นให้กลุ่มนักท่องเที่ยวระดับบนมีการใช้จ่ายในสินค้าและบริการท่องเที่ยวในหมวดรายการค่าใช้จ่ายหลักในประจวบคีรีขันธ์เพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 1 ของผู้เยี่ยมชมเยือนในประจวบคีรีขันธ์ รายได้จากการท่องเที่ยวของประจวบคีรีขันธ์จะเพิ่มขึ้นประมาณ 41,808 ล้านบาท จังหวัดกาญจนบุรีมีรายได้จากการท่องเที่ยวต่ำที่สุดใน 3 จังหวัดท่องเที่ยวหลักของภาคตะวันตก ทั้งๆที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากมายและมีประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อาจเป็นเพราะว่ารายได้ส่วนใหญ่มาจากผู้เยี่ยมชมเยือนชาวไทย (จากนักทัศนาจรชาวไทย ร้อยละ 21.07 จากนักท่องเที่ยวชาวไทย ร้อยละ 61.07) หากส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวต่างชาติมาพักค้างในกาญจนบุรีให้มากขึ้น ก็จะทำให้มีการใช้จ่ายในรายการหลักมากขึ้น หากมีกลุ่มนักท่องเที่ยวระดับบนมีการใช้จ่ายในรายการหลักเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 1 ของผู้เยี่ยมชมเยือนในกาญจนบุรี ก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น 42,028 ล้านบาท

ตารางที่ 3 รายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดท่องเที่ยวหลัก (คิดเฉพาะรายจ่ายหลัก)

ภาค	จังหวัด	รวม (ล้านบาท)	ชาวไทย		ชาวต่างชาติ	
			นักท่องเที่ยว	นักท่องเที่ยว	นักท่องเที่ยว	นักท่องเที่ยว
			ร้อยละ			
	กรุงเทพฯ	465,815	2.00	27.83	0.13	70.04
เหนือ	เชียงใหม่	46,038	1.40	37.95	0.38	60.27
	เชียงราย	12,553	2.79	62.30	0.97	33.94
	พิษณุโลก	5,637	11.07	71.99	0.56	16.38
ใต้	สุราษฎร์ธานี	25,234	0.24	17.09	0.14	82.53
	ภูเก็ต	210,438	0.30	10.20	0.18	89.32
	กระบี่	37,897	0.38	12.09	0.17	87.07
ตะวันออกเฉียงเหนือ	อุดรธานี	7,333	3.17	80.15	0.25	16.43
	ขอนแก่น	8,447	5.46	80.69	0.24	13.62
	นครราชสีมา	11,939	10.87	75.19	0.36	13.57
กลางและตะวันตก	กาญจนบุรี	10,216	21.07	61.07	2.54	15.32
	เพชรบุรี	12,757	11.60	45.32	1.34	41.74
	ประจวบคีรีขันธ์	18,089	6.00	42.47	0.59	50.94
ตะวันออก	ชลบุรี	88,170	3.67	13.95	0.44	81.94
	ระยอง	19,066	8.70	65.77	0.36	25.17
	ตราด	9,213	0.09	31.10	0.12	68.69
รวมรายได้ 16 จังหวัด		988,843	2.38	26.16	0.25	71.22
รายได้ของจังหวัดที่เหลือ		174,550				
รายได้ทั้งประเทศ		1,163,670				

ที่มา : อนันต์ วัฒนกุลจรัสและคณะ 2556

ตารางที่ 4 แสดงรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดท่องเที่ยวหลักแยกเป็นรายจ่ายหลักและรายจ่ายรอง ในภาพรวมพบว่า การใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนส่วนใหญ่เป็นหมวดรายจ่ายหลัก คิดเป็นร้อยละ 77.60 ถึง 92.59 สำหรับหมวดรายจ่ายรอง คิดเป็นร้อยละ 7.41 ถึง 22.40

จังหวัดพิษณุโลกมีค่าใช้จ่ายรองต่ำสุดใน 16 จังหวัดท่องเที่ยวหลัก ทั้งนี้เป็นเพราะว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ใช้พิษณุโลกเป็นที่พักแรม แล้วเดินทางท่องเที่ยวไปยังจังหวัดใกล้เคียง (เช่น การไปเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง เป็นต้น) รายการค่าใช้จ่ายรองส่วนใหญ่จึงไม่เกิดขึ้นในจังหวัดพิษณุโลก รายการค่าใช้จ่ายรองที่เกิดขึ้นในจังหวัดพิษณุโลกที่สำคัญ คือ การไปไหว้พระที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร และการเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้านจำทวี (ค่าเข้าชมสำหรับผู้ใหญ่ 50 บาท และเด็ก 20 บาท) ซึ่งไม่ได้มีการใช้จ่ายมากนัก มีเพียงค่าใช้จ่ายในการบริจาคเงินทำบุญและค่าเข้าชมพิพิธภัณฑ์ เมื่อวิเคราะห์ในเชิงลึกพบว่าผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยมีค่าใช้จ่ายด้านอุปกรณ์การเดินทางและท่องเที่ยวเพียงคนละ 300 บาทต่อวัน ในขณะที่ผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติไม่มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ จากการประมาณการพบว่า หากกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวระดับบนมีการใช้จ่ายในหมวดรายการรองมากขึ้นเพียงร้อยละ 1 ของผู้เยี่ยมเยือนในจังหวัดพิษณุโลก จะมีรายได้จากรายการค่าใช้จ่ายรายการรองเพิ่มขึ้นถึง 19,547 ล้านบาท

แนวทางในการเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวในจังหวัดหลักและรองแนวทางหนึ่ง คือ การพัฒนาธุรกิจบริการด้านการท่องเที่ยวใน 12 สาขาให้มีความเชื่อมโยงกันให้มากที่สุด เพื่อให้มีการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนทั้งในหมวดรายจ่ายหลักและรายจ่ายรองให้มากขึ้น ก็จะเป็นการกระจายรายได้ไปสู่ภาคธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆมากขึ้น และสามารถเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวให้กับประเทศไทยมากขึ้น

ตารางที่ 4 รายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดท่องเที่ยวหลักแยกเป็นรายจ่ายหลักและรายจ่ายรอง

แหล่งรายได้ของจังหวัด		(ล้านบาท)	ร้อยละ
กรุงเทพฯ	ค่าใช้จ่ายหลัก	465,815	78.01
	ค่าใช้จ่ายรอง	131,273	21.99
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	597,088	100.00
เชียงใหม่	ค่าใช้จ่ายหลัก	46,038	83.44
	ค่าใช้จ่ายรอง	9,135	16.56
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	55,173	100.00
เชียงราย	ค่าใช้จ่ายหลัก	12,553	81.26
	ค่าใช้จ่ายรอง	2,894	18.74
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	15,447	100.00
พิษณุโลก	ค่าใช้จ่ายหลัก	5,637	92.59
	ค่าใช้จ่ายรอง	451	7.41
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	6,088	100.00
สุราษฎร์ธานี	ค่าใช้จ่ายหลัก	25,234	77.60
	ค่าใช้จ่ายรอง	7,285	22.40
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	32,519	100.00
ภูเก็ต	ค่าใช้จ่ายหลัก	210,842	84.76
	ค่าใช้จ่ายรอง	37,842	15.24
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	248,281	100.00
กระบี่	ค่าใช้จ่ายหลัก	37,897	82.13
	ค่าใช้จ่ายรอง	8,248	17.87
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	46,146	100.00
อุดรธานี	ค่าใช้จ่ายหลัก	7,333	81.50
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,665	18.50
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	8,998	100.00
ขอนแก่น	ค่าใช้จ่ายหลัก	8,447	80.71
	ค่าใช้จ่ายรอง	2,018	19.29
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	10,465	100.00
นครราชสีมา	ค่าใช้จ่ายหลัก	11,939	81.90
	ค่าใช้จ่ายรอง	2,639	18.10
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	14,579	100.00
กาญจนบุรี	ค่าใช้จ่ายหลัก	10,216	81.24
	ค่าใช้จ่ายรอง	2,359	18.76
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	12,576	100.00
เพชรบุรี	ค่าใช้จ่ายหลัก	12,757	80.43
	ค่าใช้จ่ายรอง	3,104	19.57
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	15,860	100.00

แหล่งรายได้ของจังหวัด		(ล้านบาท)	ร้อยละ
ประจวบคีรีขันธ์	ค่าใช้จ่ายหลัก	18,089	82.45
	ค่าใช้จ่ายรอง	3,851	17.55
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	21,939	100.00
ชลบุรี	ค่าใช้จ่ายหลัก	88,170	79.60
	ค่าใช้จ่ายรอง	22,597	20.40
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	110,768	100.00
ระยอง	ค่าใช้จ่ายหลัก	19,066	87.43
	ค่าใช้จ่ายรอง	2,742	12.57
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	21,808	100.00
ตราด	ค่าใช้จ่ายหลัก	9,213	82.52
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,952	17.48
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	11,166	100.00
รวมค่าใช้จ่ายหลักของ 16 จังหวัด		988,843	80.47
รวมค่าใช้จ่ายรองของ 16 จังหวัด		240,056	19.53
รวมค่าใช้จ่ายหลักและรองของ 16 จังหวัด		1,228,899	85.00
รวมค่าใช้จ่ายหลักและรองของ จังหวัดที่เหลือ		216,865	15.00
รวมค่าใช้จ่ายหลักและรองทั้ง ประเทศ		1,445,764	100.00

ที่มา : อนันต์ วัฒนกุลจรัสและคณะ 2556

4. แนวทางการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว

ผลของการพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยที่ผ่านมาอาจกล่าวได้ว่า ภาคเศรษฐกิจท่องเที่ยวไทยอยู่ในภาวะที่ไม่สมดุลและไม่มีความยั่งยืน เนื่องจากการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวอยู่ใน 5 จังหวัดหลักของไทย การใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนก็ไม่กระจายไปยังธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ นอกนี้ การกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวหลัก จนเกิดปัญหาการรองรับไม่เพียงพอ ก็จะสร้างผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ทำให้แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติเสื่อมโทรม เนื่องจากการเติบโตเป็นไปในลักษณะก้าวกระโดด และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

ทิศทางการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวไทยต้องสามารถตอบสนองต่อแนวโน้มการท่องเที่ยวในตลาดโลกได้ โดยมีส่วนแบ่งทางการตลาดเพิ่มขึ้นสามารถสร้างความสมดุลของการท่องเที่ยวจากการเพิ่มรายได้ เพิ่มค่าใช้จ่าย เพิ่มจำนวนวันพักของนักท่องเที่ยว และมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวตามภูมิภาคต่างๆ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ไปยังชุมชนและท้องถิ่นอย่างทั่วถึง ภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควรกำหนดยุทธศาสตร์ที่เน้นให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพ (quality destination) มากกว่าการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คุ้มค่า (value for money destination) โดยการขยายฐานนักท่องเที่ยวให้เป็นระดับกลางและระดับบน และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดรองเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่จังหวัดท่องเที่ยวรองเพื่อให้สอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว การเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวสามารถทำได้ผ่าน 3 ตัวแปร คือ จำนวนนักท่องเที่ยว รายจ่ายต่อวันต่อคน

และระยะเวลาพำนักระยะสั้น การปรับฐานนักท่องเที่ยวให้มาเป็นนักท่องเที่ยวระดับกลางและระดับบนให้มากขึ้น ก็จะส่งผลต่อรายจ่ายต่อวันต่อคนและระยะเวลาพำนักรให้เพิ่มขึ้นได้ด้วย กลุ่มเป้าหมายใหม่อาจเป็น กลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ (senior tourism) กลุ่มผู้ใช้บริการสุขภาพ (medical tourism) กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอาหาร (food tourism) การสร้างความเชื่อมโยงของธุรกิจบริการด้านการท่องเที่ยวให้เป็นเครือข่ายกันมากขึ้น ก็จะสามารถเพิ่มการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวและระยะเวลาพำนักรได้

5. ข้อเสนอแนะ

1. จัดทำแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแห่งชาติโดยมีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความยั่งยืนให้กับเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
2. กลยุทธ์สำหรับผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย ให้เจาะกลุ่มศักยภาพสูงเพื่อเพิ่มการใช้จ่าย อาทิ กลุ่มนักท่องเที่ยวสูงวัย กลุ่มนักท่องเที่ยวรักสุขภาพ กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. กลยุทธ์สำหรับผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติ เน้นการเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายต่อการเดินทางแต่ละครั้ง มุ่งสู่กลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพ เช่น กลุ่มท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ กลุ่มการประชุม สัมมนา และจัดนิทรรศการนานาชาติ (MICE) กลุ่มแต่งงานและฮันนีมูน และกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นำเสนอ “วิถีไทย” อันเป็นจุดเด่นที่แตกต่างจากประเทศอื่นๆ และส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเทศในกลุ่มอาเซียน
4. ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ประกอบการ SMEs ของผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว (เช่น ธุรกิจที่พัก) เพื่อสร้างรากฐานให้ภาคเศรษฐกิจท่องเที่ยวสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืน
5. ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ โดยการบรรจุเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในหลักสูตรการศึกษา สนับสนุนการทัศนศึกษาของนักเรียน นักศึกษา การดูงานในประเทศของเกษตรกรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
6. พัฒนาเชื่อมโยงสินค้าทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) เข้าสู่ภาคธุรกิจบริการท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาอัตลักษณ์ของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน
7. พัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานให้ได้มาตรฐาน ให้สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวก รวดเร็ว มีความปลอดภัยในการเดินทางและการบริการการขนส่งสาธารณะ เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวหลักกับแหล่งท่องเที่ยวรองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยขยายความเชื่อมโยงด้านการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศภายในประเทศรวมถึงเส้นทางการท่องเที่ยวสู่ประเทศอาเซียน

นอกจากนี้คนไทยในฐานะเจ้าบ้านที่ดีควรมีจิตสำนึก และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งจะส่งผลให้ภาคเศรษฐกิจท่องเที่ยวของไทยเติบโตอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กรมการท่องเที่ยว. (2556). สถิติจำนวนผู้เยี่ยมชมเยือนชาวต่างชาติ.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558 – 2560.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2554). แหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมในเมืองไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2558) โครงการสำรวจข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเชิงลึก ปี 2558.
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส พรเพ็ญ วรสิทธา และอุดมศักดิ์ ศิลปะชาวงศ์. (2556). โครงการสำรวจข้อมูลบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยปี 2556 ศูนย์วิจัยประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

การจัดการห่วงโซ่อุปทานเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน¹

อนันต์ วัฒนกุลจรัส²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวและลักษณะความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ ในจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมายจำนวน 16 จังหวัด โดยการใช้แบบจำลองเศรษฐศาสตร์ที่เหมาะสมกับบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทย ผลการศึกษาที่ได้นำมาใช้ในการเสนอแนะแนวทางการจัดการห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวที่จะช่วยสร้างรายได้ตามเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

คำสำคัญ ห่วงโซ่อุปทาน, ความเชื่อมโยง, การท่องเที่ยว, บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว, ยุทธศาสตร์ชาติ

¹ บทความเพื่อนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี 2560 (ครบรอบ 51 ปี) หัวข้อการสัมมนาวิชาการเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา: จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ” (Sufficiency Economy and Development Administration: From Philosophy to Practice) กลุ่มย่อยภาคบ่าย สาขาพัฒนาการเศรษฐกิจ หัวข้อเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาการเศรษฐกิจ” (Sufficiency Economy and Economic Development) ห้องย่อยที่ 2 หัวข้อหลัก “บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืน” (Tourism Satellite Account and Sustainability) วันที่ 31 มีนาคม 2560 เวลา 13:00 – 16:30 น.

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 118 ถ.เสรีไทย คลองจั่น บางกะปิ กรุงเทพฯ 10240 (email: ontanan@yahoo.com)

Supply Chain Management for Sustainable Tourism

Abstract

This paper aims to study tourism supply chains and linkages within tourism industry in 16 major tourist provinces in Thailand by applying appropriate economic models with Thailand's Tourism Satellite Accounts. The study proposes measures to develop tourism supply chains and to improve linkages within tourism industry to achieve sustainable tourism revenues efficiently set by Thailand's 20-Year National Strategy.

Keywords: tourism supply chain, linkages, tourism, Tourism Satellite Accounts, TSA, National Strategy

บทนำ

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) ได้ให้ความสำคัญอย่างมากกับภาคการท่องเที่ยวไทย เนื่องจากเป็นส่วนสำคัญที่มีบทบาทอย่างมากในการช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยให้ก้าวไปสู่การพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน การพัฒนาอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการช่วยให้สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำน้อย ภาคการท่องเที่ยวไทยจึงได้ถูกกำหนดให้เป็นเศรษฐกิจรายสาขาหนึ่งภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติที่ต้องมีความแข็งแกร่ง เพื่อช่วยผลักดันให้เศรษฐกิจไทยมีความเข้มแข็งและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีในบริบทของภาคการท่องเที่ยวไทยกำหนดให้รายได้จากการท่องเที่ยวไทยไม่ต่ำกว่า 3 ล้านล้านบาท (จาก 2.2 ล้านล้านบาทในปี 2559) ให้ภาคกลางของไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของเอเชีย และให้ภาคใต้ของไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับโลก (ปรเมธี วิมลศิริ, 2559)

การจะบรรลุเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติด้านการท่องเที่ยวดังกล่าวจำเป็นต้องมีการจัดการอย่างเหมาะสมทั้งทางด้านอุปสงค์และอุปทานการท่องเที่ยวควบคู่กันไป ในการนี้จำเป็นต้องใช้ฐานข้อมูลมหภาคที่สามารถแสดงความสัมพันธ์ในภาพรวมของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยทั้งสองด้านไปพร้อมกัน อย่างเช่นบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทย (Thailand Tourism Satellite Account (TSA)) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลมหภาคที่ช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์และวางแผนการท่องเที่ยวที่ให้มองไปถึงการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่าการเพิ่มเพียงจำนวนนักท่องเที่ยว และให้มองไปถึงการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวลงไปสู่ภูมิภาคและจังหวัดต่างๆ จนกระทั่งไปสู่ภาคธุรกิจและแรงงานในสาขาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังช่วยให้สามารถพิจารณาแนวทางการกระตุ้นการเติบโตและการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในด้านอุปสงค์และอุปทานการท่องเที่ยว เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม บทความวิจัยนี้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย 16 จังหวัด ซึ่งการศึกษานี้สามารถบอกลักษณะความเชื่อมโยงหรือความสามารถในการทำกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกันระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ ในแต่ละจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย โดยความเชื่อมโยงดังกล่าวนี้เปรียบเสมือนกลไกทางเศรษฐกิจที่ช่วยสร้างรายได้วิเศษให้กับภาคการท่องเที่ยวไทย และท้ายที่สุดการศึกษานี้จะช่วยแนะแนวทางจากมุมมองในภาพรวมในการจัดการห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวที่จะช่วยสร้างรายได้ตามเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

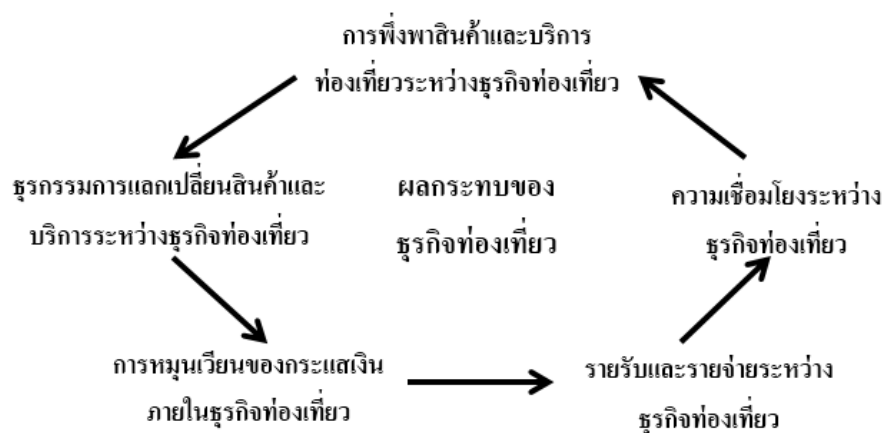
เพื่อศึกษาห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวและลักษณะความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ ในจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมายจำนวน 16 จังหวัด โดยการประยุกต์ใช้แบบจำลองเศรษฐศาสตร์ที่เหมาะสมกับบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทย ผลการศึกษาที่ได้จะนำมาใช้ในการเสนอแนะแนวทางการจัดการห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวที่จะช่วยสร้างรายได้ตามเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เนื้อหาในส่วนถัดไปเป็นการอธิบายวิธีการศึกษาอันประกอบไปด้วยกรอบแนวคิดการศึกษา แบบจำลองและฐานข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ตามด้วยผลการศึกษาและข้อวิจารณ์เกี่ยวกับห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวและสุดท้ายเป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการห่วงโซ่อุปทานเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วิธีการศึกษา

1. กรอบแนวคิดการศึกษาห่วงโซ่อุปทานและความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยว

จากรูปที่ 1 การผลิตสินค้าและบริการท่องเที่ยวจำเป็นต้องพึ่งพาสินค้าและบริการท่องเที่ยวระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวด้วยกันเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดการทำธุรกรรมแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการท่องเที่ยวระหว่างกัน และนำไปสู่การหมุนเวียนของกระแสเงินภายในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยปริมาณการหมุนเวียนของกระแสเงินผ่านรายรับและรายจ่ายระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวบ่งชี้สภาวะการพึ่งพากัน การทำกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกัน หรือความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยว (Linkages) หากความเชื่อมโยงมีอยู่สูงแล้ว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในธุรกิจท่องเที่ยวสาขาหนึ่งสามารถสร้างผลกระทบไปยังธุรกิจท่องเที่ยวสาขาอื่นๆ ได้มาก แต่ถ้าหากธุรกิจท่องเที่ยวขาดความเชื่อมโยงหรือมีความเชื่อมโยงที่ต่ำแล้ว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในธุรกิจท่องเที่ยวสาขาหนึ่งก็ไม่ส่งผลกระทบหรือสร้างผลกระทบที่น้อยต่อธุรกิจท่องเที่ยวสาขาอื่นๆ

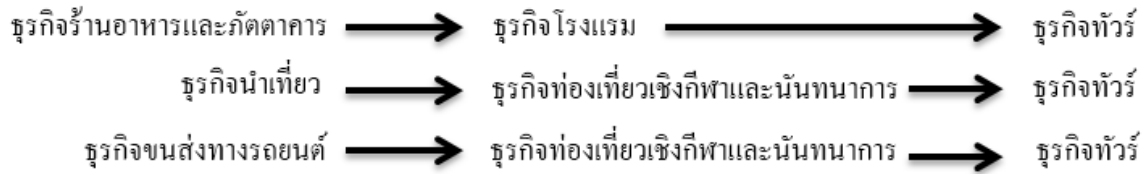

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวแต่ละสาขา

2. กรอบแนวคิดความเชื่อมโยงไปข้างหลังและความเชื่อมโยงไปข้างหน้าระหว่างธุรกิจท่องเที่ยว

จากรูปที่ 2 ธุรกิจจำเป็นต้องใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางสำหรับการผลิตในธุรกิจนั้นๆ การพึ่งพาลักษณะนี้เป็นความเชื่อมโยงไปข้างหลัง (backward linkages) หรือความเชื่อมโยงกับธุรกิจต้นน้ำ (upstream linkages) ซึ่งเป็นลักษณะของการดึงปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจต้นน้ำมาใช้ในการผลิตในธุรกิจ เช่น ธุรกิจโรงแรมต้องซื้ออาหารและเครื่องดื่มจากธุรกิจร้านอาหารและภัตตาคาร ส่วนธุรกิจท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการต้องซื้อบริการจากธุรกิจนำเที่ยวและธุรกิจขนส่งทางรถยนต์ เป็นต้น

ในทางกลับกัน สินค้าและบริการของแต่ละธุรกิจก็สามารถเป็นปัจจัยการผลิตชั้นกลางให้กับธุรกิจอื่นๆ ได้เช่นกัน การพึ่งพาลักษณะนี้เป็นความเชื่อมโยงไปข้างหน้า (forward linkages) หรือความเชื่อมโยงกับธุรกิจปลายน้ำ (downstream linkages) ซึ่งเป็นลักษณะของการผลักดันปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจนั้นๆ เพื่อการผลิตในธุรกิจปลายน้ำ เช่น ธุรกิจโรงแรมให้บริการแพ็คเกจด้านที่พักและอาหารแก่ธุรกิจทัวร์ ส่วนธุรกิจท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการให้บริการด้านกีฬาและความบันเทิงแก่ธุรกิจทัวร์ เป็นต้น

รูปที่ 2 ตัวอย่างความเชื่อมโยงไปข้างหลังและความเชื่อมโยงไปข้างหน้า

ความเชื่อมโยงไปข้างหลังและความเชื่อมโยงไปข้างหน้าเป็นรูปแบบหนึ่งของการพึ่งพากันของธุรกิจ โดยมีปัจจัยการผลิตชั้นกลางเป็นตัวเชื่อมโยง ความเชื่อมโยงไปข้างหลังบอกความสำคัญของธุรกิจต่อการใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่มาจากธุรกิจต้นน้ำ ในขณะที่ความเชื่อมโยงไปข้างหน้าบอกความสำคัญของธุรกิจที่เป็นผู้ป้อนสินค้าและบริการในรูปของปัจจัยการผลิตชั้นกลางให้กับธุรกิจปลายน้ำ โดยทั่วไปแล้วธุรกิจขนาดใหญ่จะมีความเชื่อมโยงสูงกว่าธุรกิจขนาดเล็ก และธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงสูงมักจะเป็นธุรกิจที่มีอำนาจต่อรองสูงหรือมีอิทธิพลสูงกว่าธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงต่ำหรือไม่มีความเชื่อมโยงใดๆ เลย

หากความเชื่อมโยงไปข้างหลังของธุรกิจหนึ่งๆ มากกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหลังของทุกธุรกิจแล้ว ผลกระทบทวีคูณที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวในธุรกิจนั้นๆ จะมากกว่าค่าเฉลี่ยของผลกระทบทวีคูณของทุกธุรกิจ ในทำนองเดียวกัน หากความเชื่อมโยงไปข้างหน้าของธุรกิจหนึ่งๆ มากกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหน้าของทุกธุรกิจแล้ว ผลผลิตของธุรกิจนั้นๆ จะมีความสำคัญต่อการผลิตในระบบเศรษฐกิจมากกว่าผลผลิตจากธุรกิจอื่นๆ การเพิ่มผลผลิตที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงจะช่วยให้การผลิตในธุรกิจอื่นๆ มีการขยายตัวไม่ติดขัด แต่การขาดแคลนผลผลิตที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงจะก่อให้เกิดปัญหาคอขวดในการผลิตของธุรกิจอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม ธุรกิจหนึ่งๆ อาจมีการพึ่งพากันเองภายในธุรกิจเดียวกันซึ่งจะเกิดความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเอง (intra linkages) ที่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่เหมือนกันระหว่างธุรกิจเดียวกัน เช่น ธุรกิจที่พักมีการแลกเปลี่ยนการใช้บริการห้องพัก ห้องประชุมสัมมนา และห้องจัดเลี้ยงระหว่างกันเอง เป็นต้น กรณีนี้แบ่งได้เป็นความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเองฝั่งรายจ่าย (intra expenditure linkages) และความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเองฝั่งรายรับ (intra revenue linkages) ความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันก็เป็นส่วนสำคัญของการสร้างรายได้และการกระจายรายได้เช่นกัน

3. ฐานข้อมูลบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทย

ฐานข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้คือตารางสมดุลอุปสงค์และอุปทานด้านการท่องเที่ยวภายในประเทศไทยจากบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทย (อนันต์, พรเพ็ญ และอุดมศักดิ์ (2559)) ซึ่งจัดทำขึ้นภายใต้กรอบคำแนะนำขององค์การสหประชาชาติในการจัดทำบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (TSA: RMF 2008) ตารางนี้จำลองลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจในภาพรวมของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย เพราะแสดงการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นภายในประเทศของผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติและผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย (internal tourism) การลงทุนด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐและเอกชน และการใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐ ที่มีความสมดุลกับการผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

ตารางนี้จัดทำขึ้นสำหรับจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย 16 จังหวัด โดยคัดเลือกเฉพาะจังหวัดที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงสุดของภาคๆ ละ 3 จังหวัด ประกอบด้วย

1. กรุงเทพฯ
2. ภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา
3. ภาคกลางและภาคตะวันตก ได้แก่ ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี กาญจนบุรี
4. ภาคตะวันออกและภาคเหนือ ได้แก่ นครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี
5. ภาคตะวันออก ได้แก่ ชลบุรี ระยอง ตราด
6. ภาคใต้ ได้แก่ ภูเก็ต กระบี่ สุราษฎร์ธานี

ธุรกิจท่องเที่ยว 12 สาขาหลักในบริบทของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยตามกรอบคำแนะนำของ TSA: RMF 2008 ประกอบด้วย

1. ธุรกิจบริการที่พัก
2. ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม
3. ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์
4. ธุรกิจของฝากและของที่ระลึก
5. ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟ
6. ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ
7. ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบิน
8. ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว
9. ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจอง
10. ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
11. ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ
12. ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ เช่น นวด สปา โรงเรียนสอนทำอาหาร โรงเรียนสอนมวยไทย ฯลฯ

4. แบบจำลอง

การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ ใช้ทฤษฎี Leontief function เพื่อคำนวณดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหลัง (backward linkage index, BLI) และและดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหน้า (forward linkage index, FLI) ของแต่ละสาขา ตามสมการที่ (1) และ (2) ตามลำดับ โดยสัมประสิทธิ์ b_{ij} ที่อยู่ในสมการที่ (1) และ (2) มาจากสมการที่ (3)

$$BLI_j = \frac{\sum_i^k b_{ij}}{\sum_i^k \sum_j^k b_{ij}/k} \quad (1)$$

$$FLI_j = \frac{\sum_j^k b_{ij}}{\sum_j^k \sum_i^k b_{ij}/k} \quad (2)$$

$$\frac{dY}{dX} = (I - A)^{-1} = \begin{bmatrix} b_{11} & \dots & b_{1j} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ b_{i1} & \dots & b_{ij} \end{bmatrix} \quad (3)$$

$\frac{dY}{dX}$	ตัวทวีคูณผลผลิต (output multiplier) บ่งบอกผลกระทบของ X ที่มีต่อผลผลิต Y
X	อุปสงค์ขั้นสุดท้าย ได้แก่ การใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวของผู้เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ การลงทุนด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐ การลงทุนด้านการท่องเที่ยวของภาคเอกชน และการใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐ
$(I - A)^{-1}$	เมตริกซ์ผกผันสัมประสิทธิ์เทคโนโลยีการผลิต (inverted technical coefficient matrix หรือ Leontief inverse)

ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

1. ภาพรวมการผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

มูลค่าการผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยอยู่ที่ 4,314,193 ล้านบาท โดย 16 จังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมายมีมูลค่าดังกล่าวรวมกันมากกว่าครั้งที่ 2,284,537 ล้านบาท จังหวัดท่องเที่ยวที่มีมูลค่าการผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสูง 5 อันดับแรก ได้แก่ กรุงเทพฯ 156,786 ล้านบาท ภูเก็ต 49,145 ล้านบาท ชลบุรี 24,926 ล้านบาท เชียงใหม่ 8,800 ล้านบาท และกระบี่ 5,988 ล้านบาท เมื่อพิจารณามูลค่าการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวในแต่ละสาขา (ยกเว้นสาขาบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟและบริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบิน เพราะทั้งสองสาขานี้ไม่ใช้การเดินทางของผู้เยี่ยมเยือนที่เกิดขึ้นภายในจังหวัด แต่เป็นการเดินทางที่เกิดขึ้นข้ามจังหวัด จึงไม่ได้นับเป็นรายรับรายจ่ายที่เกิดขึ้นภายในจังหวัด แต่ถูกนับรวมไว้ในระดับประเทศ เฉพาะกรุงเทพฯ เท่านั้นที่พบรายรับรายจ่ายด้านบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟเพื่อการเดินทางภายในกรุงเทพฯ) พบว่าธุรกิจท่องเที่ยวที่มีมูลค่าส่วนแบ่งการผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมากที่สุด 4 อันดับแรก ได้แก่ ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม 424,360 ล้านบาท ธุรกิจบริการที่พัก 418,312 ล้านบาท ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจอง 323,355 ล้านบาท และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ 322,038 ล้านบาท และในด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย พบว่าจังหวัดที่มีอันดับการสร้างมูลค่าเพิ่มของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสูงสุด 3 อันดับแรก คือ กรุงเทพฯ 360,159 ล้านบาท ภูเก็ต 244,831 ล้านบาท และชลบุรี 81,345 ล้านบาท

2. ภาพรวมห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยว

ธุรกิจบริการที่พักในประเทศไทยมีความเชื่อมโยงภายในด้วยตนเองสูงถึง 164,208 ล้านบาท รองลงมาเป็นการเชื่อมโยงกับธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจอง ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ และธุรกิจของฝากและของที่ระลึก ตามลำดับ

ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในประเทศไทยมีความเชื่อมโยงภายในด้วยตนเองสูงถึง 138,696 ล้านบาท รองลงมาเป็นการเชื่อมโยงกับธุรกิจของฝากและของที่ระลึกและธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ ธุรกิจบริการที่พัก ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจอง และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ ตามลำดับ

ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ในประเทศไทยมีความเชื่อมโยงกับธุรกิจบริการที่พักสูงถึง 115,683 ล้านบาท รองลงมาเป็นการเชื่อมโยงภายในด้วยตนเอง ตามด้วยความเชื่อมโยงกับธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจของฝากและของที่ระลึก ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว และธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจอง ตามลำดับ

3. ห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยวเปรียบเทียบกับ 16 จังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย

3.1) ผลการศึกษาพบว่าธุรกิจท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเองสูง ได้แก่

- ธุรกิจบริการที่พักในกรุงเทพฯ เชียงราย และกาญจนบุรี
- ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในเชียงราย พิชญ์โลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต อุดรธานี และขอนแก่น
- ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ในเชียงใหม่ เชียงราย พิชญ์โลก และอุดรธานี
- ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในขอนแก่น กาญจนบุรี เพชรบุรี และระยอง
- ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือในชลบุรี ระยอง และตราด
- ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวในเชียงใหม่ ภูเก็ต ขอนแก่น นครราชสีมา ระยอง และตราด
- ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในเชียงใหม่ พิชญ์โลก ภูเก็ต นครราชสีมา ชลบุรี และระยอง
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเชียงใหม่ อุดรธานี ขอนแก่น และระยอง
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการในกรุงเทพฯ ภูเก็ต กระบี่ และขอนแก่น
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ในเชียงราย พิชญ์โลก เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์

3.2) ผลการศึกษาพบว่าธุรกิจท่องเที่ยวที่ไม่มีลักษณะความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเอง ได้แก่

- ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในกาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์
- ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ในนครราชสีมา กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชลบุรี และระยอง
- ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในเชียงราย พิชญ์โลก สุราษฎร์ธานี กระบี่ อุดรธานี นครราชสีมา ชลบุรี และตราด
- ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือในเชียงใหม่ เชียงราย พิชญ์โลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต กระบี่ อุดรธานี ขอนแก่น นครราชสีมา กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์
- ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวในเชียงรายและอุดรธานี
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ และตราด
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการในระยอง
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ในขอนแก่น นครราชสีมา และกาญจนบุรี

3.3) ผลการศึกษาพบว่าธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหลังสูงสามารถสรุปได้ดังนี้

(1) ธุรกิจบริการที่พักมีความเชื่อมโยงไปข้างหลังสูงกับ

- ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในเชียงใหม่ เชียงราย พิชญ์โลก สุราษฎร์ธานี ขอนแก่น เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และระยอง
- ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในภูเก็ต กระบี่ อุดรธานี กาญจนบุรี และชลบุรี
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการในนครราชสีมา
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ในตราด

(2) ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มมีความเชื่อมโยงไปข้างหลังสูงกับ

- ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในกรุงเทพฯ และกระบี่
- ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในเชียงใหม่และภูเก็ต
- ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ในตราด

- (3) ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวในภูเก็ต กระบี่ และตราราด
 - ธุรกิจบริการที่พักในกรุงเทพฯ
 - ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือในสุราษฎร์ธานี
- (4) ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในกรุงเทพฯ และประจวบคีรีขันธ์
 - ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในกรุงเทพฯ
- (5) ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในกรุงเทพฯ
- (6) ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในเชียงราย สุราษฎร์ธานี และอุดรธานี
 - ธุรกิจบริการที่พักในพิษณุโลกและกระบี่
 - ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือในเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์
 - ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ในเชียงใหม่
- (7) ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการที่พักในพิษณุโลก สุราษฎร์ธานี กระบี่ อุดรธานี ขอนแก่น นครราชสีมา กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และตราราด
 - ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในกรุงเทพฯ และเชียงราย
 - ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวในนครราชสีมา กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์
 - ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ในภูเก็ต
- (8) ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในกรุงเทพฯ เชียงราย กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์
 - ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ในอุดรธานีและนครราชสีมา
- (9) ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวในกาญจนบุรีและชลบุรี
 - ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในเชียงราย
 - ธุรกิจบริการที่พักในพิษณุโลก
 - ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในขอนแก่น
- (10) ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในสุราษฎร์ธานี ภูเก็ต ชลบุรี ระยอง และตราราด
 - ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในกรุงเทพฯ และอุดรธานี
 - ธุรกิจบริการที่พักในกระบี่
- 3.4) ผลการศึกษาพบว่าธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงสามารถสรุปได้ดังนี้
- (1) ธุรกิจบริการที่พักมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
- ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในพิษณุโลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์
 - ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในนครราชสีมา
 - ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ในกระบี่

- (2) ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการที่พักในกระบี่
 - ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในกรุงเทพฯ
 - ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือในตราด
 - ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในเชียงใหม่
- (3) ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในกระบี่และขอนแก่น
 - ธุรกิจบริการที่พักในกรุงเทพฯ
- (4) ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการที่พักในขอนแก่น
 - ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในกรุงเทพฯ และกาญจนบุรี
- (5) ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในพิษณุโลก สุราษฎร์ธานี และกระบี่
- (6) ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการที่พักในกาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และชลบุรี
- (7) ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในพิษณุโลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต กระบี่ และนครราชสีมา
 - ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในระยอง
 - ธุรกิจบริการที่พักในชลบุรี
- (8) ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในพิษณุโลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต และกระบี่
 - ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มในกรุงเทพฯ
 - ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวในนครราชสีมา
 - ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกในขอนแก่น
 - ธุรกิจบริการที่พักในชลบุรี
- (9) ธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆมีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงกับ
 - ธุรกิจบริการที่พักในเชียงใหม่และกรุงเทพฯ
 - ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองในชลบุรีและระยอง

4. ดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหลังและดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหน้า

ดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหลัง (BLI) และดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหน้า (FLI) ของธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ เปรียบเทียบระดับ 16 จังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมายและระดับประเทศ สรุปอยู่ในตารางที่ 1 และ 2 ตามลำดับ ผลการศึกษานี้ทำให้สามารถจัดกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวออกเป็น 4 กลุ่มตามตารางที่ 3 ดังนี้

กลุ่ม 1: กลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้ให้และผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลาง ($BLI > 1$, $FLI > 1$)

เป็นกลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าและข้างหลังมากกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหน้าและข้างหลังของทุกธุรกิจท่องเที่ยว จากตารางที่ 3 แสดงด้วยกลุ่ม “1” กลุ่มธุรกิจนี้มีบทบาทสำคัญ 2 ประการ คือ เป็นผู้ป้อนปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่สำคัญให้กับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ และเป็นผู้พึ่งพาปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ที่สำคัญด้วยเช่นกัน การขยายตัวของกลุ่มธุรกิจนี้ช่วยเพิ่มปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่ป้อนให้กับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งช่วยให้กิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ราบรื่นไม่ติดขัด นอกจากนี้การขยายตัวของกลุ่มธุรกิจนี้ยังช่วยกระตุ้นกิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ เพราะมีการเพิ่มความต้องการใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ มากขึ้นเช่นกัน ดังนั้นผลกระทบทวีคูณที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวในกลุ่มธุรกิจนี้จะเป็นผลมาจากความเชื่อมโยงไปข้างหน้าและข้างหน้าที่ค่อนข้างสูง ในทางกลับกันการหดตัวของกลุ่มธุรกิจนี้จะทำให้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่มาจากกลุ่มธุรกิจนี้ขาดแคลนและส่งผลกระทบต่อกิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ติดขัดไม่ราบรื่น นอกจากนี้การหดตัวของกลุ่มธุรกิจนี้จะส่งผลให้ความต้องการใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่มาจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ลดลงไปด้วย ซึ่งทำให้กิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ชะลอตัวลงตามมาเช่นกัน

กลุ่ม 2: กลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้ให้ปัจจัยการผลิตชั้นกลาง ($BLI < 1$, $FLI > 1$)

กลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้ามากกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหน้าของทุกธุรกิจท่องเที่ยว แต่มีความเชื่อมโยงไปข้างหลังต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหลังของทุกธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งในตารางที่ 3 แสดงด้วยกลุ่ม “2” กลุ่มธุรกิจนี้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ป้อนปัจจัยการผลิตชั้นกลางกับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ที่สำคัญ แต่ไม่ได้เป็นผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ มากนัก จึงเป็นกลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าค่อนข้างสูง แต่มีความเชื่อมโยงไปข้างหลังค่อนข้างต่ำ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มธุรกิจนี้ป้อนผลผลิตซึ่งใช้เป็นปัจจัยการผลิตชั้นกลางให้กับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ อย่างมาก แต่กลุ่มธุรกิจนี้ไม่ต้องการใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่มาจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ มากนัก ดังนั้นผลกระทบทวีคูณที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวในกลุ่มธุรกิจนี้จะเป็ผลมาจากความเชื่อมโยงไปข้างหน้าที่ค่อนข้างสูงโดยเฉพาะ การขยายตัวของกลุ่มธุรกิจนี้ช่วยเพิ่มปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่ป้อนให้กับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งช่วยให้กิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ราบรื่นไม่ติดขัด ในทางกลับกันการหดตัวของกลุ่มธุรกิจนี้จะทำให้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่มาจากกลุ่มธุรกิจนี้ขาดแคลนและส่งผลกระทบต่อกิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ติดขัดไม่ราบรื่น

กลุ่ม 3: กลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงต่ำ ($BLI < 1$, $FLI < 1$)

กลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหลังและข้างหน้าน้อยกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหน้าและข้างหลังของทุกธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งในตารางที่ 3 แสดงด้วยกลุ่ม “3” กลุ่มธุรกิจนี้มีความเชื่อมโยงกับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ค่อนข้างต่ำ โดยกลุ่มธุรกิจนี้ไม่ได้เป็นผู้ป้อนปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่สำคัญให้กับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ และไม่ได้เป็นผู้พึ่งพาปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ มากนักเช่นกัน การขยายตัวหรือการหดตัวของกลุ่มธุรกิจนี้จึงไม่ค่อยมีผลมากนักต่อการขยายตัวหรือการหดตัวของกิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ

กลุ่ม 4: กลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลาง ($BLI > 1$, $FLI < 1$)

กลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้ามากกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหลังของทุกธุรกิจท่องเที่ยว แต่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของความเชื่อมโยงไปข้างหน้าของทุกธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งในตารางที่ 3 แสดงด้วยกลุ่ม “4” กลุ่มธุรกิจนี้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้พึ่งพาปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ที่สำคัญ แต่ไม่ได้เป็นผู้ป้อนปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่สำคัญให้กับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ จึงเป็นกลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงไปข้างหลังค่อนข้างสูง แต่มีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าค่อนข้างต่ำ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มธุรกิจนี้ต้องการใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่มาจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ อย่างมาก แต่กลุ่มธุรกิจนี้ไม่ได้ป้อนผลผลิตซึ่งใช้เป็นปัจจัยการผลิตชั้นกลางให้กับธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ มากนัก ดังนั้นผลกระทบทวีคูณที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวในกลุ่มธุรกิจนี้จะเป็ผลมาจากความเชื่อมโยงไปข้างหลังที่ค่อนข้างสูงโดยเฉพาะ การขยายตัวของกลุ่มธุรกิจนี้ช่วยกระตุ้นกิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ เพราะมีการเพิ่มความต้องการใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ มากขึ้น ในทางกลับกันการหดตัวของกลุ่มธุรกิจนี้จะส่งผลให้ความต้องการใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่มาจากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ลดลงไปด้วย ซึ่งทำให้กิจกรรมการผลิตของธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ ชะลอตัวลงตามมาเช่นกัน

จากตารางที่ 3 ธุรกิจบริการที่พัก ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์จัดเป็นกลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้ให้และผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลาง ($BLI > 1$, $FLI > 1$) ในแต่ละจังหวัดและระดับประเทศ ขณะที่ธุรกิจของฝากและของที่ระลึกจัดเป็นกลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้ให้ปัจจัยการผลิตชั้นกลาง ($BLI < 1$, $FLI > 1$) ส่วนธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบินจัดเป็นกลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงต่ำ ($BLI < 1$, $FLI < 1$)

ส่วนธุรกิจท่องเที่ยวที่เหลือมีการจัดกลุ่มที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับว่าเป็นธุรกิจท่องเที่ยวในจังหวัดใด เช่น ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวจัดเป็นกลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลาง ($BLI > 1$, $FLI < 1$) ในระดับประเทศและเชียงใหม่ เชียงราย พิชญโลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต อุตรธานี ขอนแก่น เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และชลบุรี แต่เป็นกลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้ให้และผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลาง ($BLI > 1$, $FLI > 1$) ในจังหวัดอื่นๆ ที่เหลือ เป็นต้น

ตารางที่ 1 ดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหลัง (backward linkage index: BLI) เปรียบเทียบ 16 จังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย

	กรุงเทพฯ	เชียงใหม่	เชียงราย	พิษณุโลก	สุราษฎร์ฯ	ภูเก็ต	กระบี่	อุดรธานี	ขอนแก่น	นครราชสีมา	กาญจนบุรี	เพชรบุรี	ประจวบฯ	ชลบุรี	ระยอง	ตราด	ประเทศ
1. บริการที่พัก	1.0993	1.3655	1.4004	1.4035	1.2754	1.3108	1.3133	1.3495	1.3639	1.3695	1.2887	1.3669	1.4024	1.3123	1.3210	1.3066	1.1550
2. บริการอาหารและเครื่องดื่ม	1.2083	1.3172	1.3309	1.2983	1.2888	1.3408	1.3248	1.2371	1.3301	1.3096	1.3785	1.3325	1.2603	1.1406	1.2555	1.4360	1.1816
3. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์	1.3899	1.4098	1.2852	1.4523	1.3707	1.4038	1.4648	1.5831	1.6698	1.5664	1.3329	1.3298	1.3750	1.3521	1.3922	1.3341	1.3190
4. ของฝากและของที่ระลึก	0.8361	0.7265	0.8344	0.8681	0.7177	0.7267	0.7416	0.7961	0.7662	0.6842	0.7219	0.7341	0.7003	0.7147	0.6430	0.6931	0.7341
5. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟ	0.9770	0.4533	0.4809	0.4663	0.4905	0.4571	0.4854	0.4756	0.4345	0.4259	0.4267	0.4731	0.4833	0.4535	0.4687	0.4118	0.9032
6. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ	0.7196	0.4533	0.4809	0.4663	0.7505	0.8080	0.7528	0.4756	0.4345	0.4259	0.6820	0.7334	0.7407	0.8459	0.8996	0.8159	0.7273
7. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบิน	0.4164	0.4533	0.4809	0.4663	0.4905	0.4571	0.4854	0.4756	0.4345	0.4259	0.4267	0.4731	0.4833	0.4535	0.4687	0.4118	0.7992
8. บริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว	1.5823	1.6496	1.6303	1.5223	1.6123	1.4663	1.5470	1.7264	1.6907	1.6131	1.5834	1.6502	1.4616	1.5757	1.6722	1.7730	1.4695
9. บริการนำเที่ยวและบริการจอง	0.9332	1.1475	1.0446	1.0637	1.0387	1.0875	1.0106	1.0441	1.0358	1.0947	0.9754	0.9544	1.0594	1.0432	0.9833	1.0462	0.9616
10. บริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	0.8587	0.8722	0.8886	0.8987	0.8621	0.8452	0.7935	0.8236	0.8776	0.8903	0.9405	0.8555	0.8984	0.8933	0.9212	0.9680	0.8153
11. บริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ	0.8883	0.9694	0.9128	0.8451	0.9323	0.8939	0.8891	0.8521	0.8366	1.0764	1.1238	0.9020	0.9939	1.0538	0.8564	0.7604	0.8628
12. บริการท่องเที่ยวอื่นๆ	1.0910	1.1823	1.2300	1.2491	1.1705	1.2028	1.1917	1.1612	1.1259	1.1181	1.1197	1.1949	1.1415	1.1614	1.1181	1.0431	1.0714

ที่มา: ประยุกต์จากข้อมูลของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (2559)

ตารางที่ 2 ดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหน้า (forward linkage index: FLI) เปรียบเทียบ 16 จังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย

	กรุงเทพฯ	เชียงใหม่	เชียงราย	พิษณุโลก	สุราษฎร์ธานี	ภูเก็ต	กระบี่	อุดรธานี	ขอนแก่น	นครราชสีมา	กาญจนบุรี	เพชรบุรี	ประจวบฯ	ชลบุรี	ระยอง	ตราด	ประจวบ
1. บริการที่พัก	2.0775	1.4380	1.4935	1.6029	1.3656	1.2907	1.3499	1.7020	1.7469	1.3374	1.2921	1.4792	1.4844	1.6971	1.5780	1.3670	1.6812
2. บริการอาหารและเครื่องดื่ม	1.8139	1.9052	2.4534	2.2551	2.1153	1.5546	1.7068	2.1932	1.9430	1.7941	1.7502	1.9622	1.6379	1.8766	1.4511	1.5484	1.7413
3. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์	1.5332	1.8615	1.6157	1.6329	1.3794	1.3778	1.2907	1.7278	1.8854	1.8717	1.4644	1.2798	1.6885	1.6867	1.5534	1.2478	1.4825
4. ของฝากและของที่ระลึก	1.1923	1.1503	1.4794	1.3673	1.0129	1.2288	1.4890	1.3711	1.2347	1.0699	1.1838	1.0876	1.2957	1.3461	1.2501	1.1770	1.1796
5. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟ	0.4946	0.4533	0.4809	0.4663	0.4905	0.4571	0.4854	0.4756	0.4345	0.4259	0.4267	0.4731	0.4833	0.4535	0.4687	0.4118	0.4715
6. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ	0.4641	0.4533	0.4809	0.4663	1.5476	0.9989	0.9850	0.4756	0.4345	0.4259	0.7247	0.6151	0.9319	0.6027	0.9397	0.6336	0.6625
7. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบิน	0.4164	0.4533	0.4809	0.4663	0.4905	0.4571	0.4854	0.4756	0.4345	0.4259	0.4267	0.4731	0.4833	0.4535	0.4687	0.4118	0.6749
8. บริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว	1.0146	0.7639	0.7060	0.6572	0.7730	0.9153	1.0272	0.8508	0.7873	1.0164	1.0179	0.8540	0.7381	0.9108	1.0979	1.6288	0.9217
9. บริการนำเที่ยวและบริการจอง	0.9523	1.5151	0.7746	0.9210	0.7151	1.4105	1.0149	0.9658	0.8053	0.8705	1.3097	1.2543	1.1325	0.8742	1.0082	0.9668	1.1235
10. บริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	0.5452	0.7461	0.7138	0.8963	0.5735	0.6144	0.6163	0.6129	0.7015	0.6801	0.7775	0.7331	0.6057	0.6603	0.5830	0.6893	0.5740
11. บริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ	0.5553	0.6256	0.6840	0.6203	0.9001	0.5975	0.7187	0.5914	0.6396	1.2478	0.8339	0.8691	0.8557	0.7035	0.8517	0.6861	0.6030
12. บริการท่องเที่ยวอื่นๆ	0.9406	0.6342	0.6368	0.6482	0.6365	1.0973	0.8306	0.5582	0.9529	0.8345	0.7924	0.9194	0.6632	0.7350	0.7494	1.2315	0.8842

ตารางที่ 3 กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวตามดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหลังและดัชนีความเชื่อมโยงไปข้างหน้าเปรียบเทียบ 16 จังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย

	กรุงเทพฯ	เชียงใหม่	เชียงราย	พิษณุโลก	สุราษฎร์ฯ	ภูเก็ต	กระบี่	อุดรธานี	ขอนแก่น	นครราชสีมา	กาญจนบุรี	เพชรบุรี	ประจวบฯ	ชลบุรี	ระยอง	ตราด	ประเทศ
1. บริการที่พัก	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2. บริการอาหารและเครื่องดื่ม	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4. ของฝากและของที่ระลึก	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
5. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟ	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
6. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
7. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบิน	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
8. บริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว	1	4	4	4	4	4	1	4	4	1	1	4	4	4	1	1	4
9. บริการนำเที่ยวและบริการจอง	3	1	4	4	4	1	1	4	4	4	2	2	1	4	2	4	2
10. บริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
11. บริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	4	3	3	4	3	3	3
12. บริการท่องเที่ยวอื่นๆ	4	4	4	4	4	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4	1	4

กลุ่ม “1” BLI > 1, FLI > 1

กลุ่ม “2” BLI < 1, FLI > 1

กลุ่ม “3” BLI < 1, FLI < 1

กลุ่ม “4” BLI > 1, FLI < 1

กลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้ให้และผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลาง

กลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้ให้ปัจจัยการผลิตชั้นกลาง

กลุ่มธุรกิจที่มีความเชื่อมโยงต่ำ

กลุ่มธุรกิจที่เป็นผู้รับปัจจัยการผลิตชั้นกลาง

5. ตัวทวีคูณ (multipliers)

ตารางที่ 4 แสดงตัวทวีคูณของธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ ในแต่ละจังหวัดและระดับประเทศ พบว่าในระดับประเทศธุรกิจท่องเที่ยวที่มีตัวทวีคูณสูงสุด 5 อันดับแรก คือ ธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว (3.53) ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์ (3.17) ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม (2.84) ธุรกิจบริการที่พัก (2.78) และธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ (2.58) ในขณะที่ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีตัวทวีคูณระดับปานกลางใน 4 อันดับถัดมา คือ ธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจอง (2.31) ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟ (2.17) ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ (2.07) และธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (1.96) ส่วนธุรกิจท่องเที่ยวที่มีตัวทวีคูณระดับต่ำ 3 อันดับสุดท้าย คือ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบิน (1.92) ธุรกิจของฝากและของที่ระลึก (1.76) และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ (1.75)

จากการเปรียบเทียบรายจังหวัดพบว่าโดยส่วนใหญ่แล้วธุรกิจบริการที่พักของแต่ละจังหวัดมีตัวทวีคูณที่มากกว่าระดับประเทศ ยกเว้นแต่ธุรกิจบริการที่พักในกรุงเทพฯ กระบี่ และสุราษฎร์ธานีที่มีตัวทวีคูณต่ำกว่าระดับประเทศ ในขณะที่จังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มสูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ กรุงเทพฯ เชียงใหม่ ภูเก็ต กาญจนบุรี ตราด นครราชสีมา และขอนแก่น ส่วนจังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์สูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ กรุงเทพฯ ขอนแก่น นครราชสีมา อุตรธานี และตราด จังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจของฝากและของที่ระลึกสูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ กรุงเทพฯ พิษณุโลก และขอนแก่น

ในขณะที่จังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือสูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ ตราด ระยอง ชลบุรี และภูเก็ต ส่วนจังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยวสูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ กรุงเทพฯ เชียงใหม่ อุตรธานี ขอนแก่น นครราชสีมา กาญจนบุรี ตราด และระยอง จังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการนำเที่ยวและบริการจองสูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ เชียงใหม่ ภูเก็ต นครราชสีมา ขอนแก่น และตราด ส่วนจังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ กรุงเทพฯ นครราชสีมา ขอนแก่น กาญจนบุรี ตราด ชลบุรี และระยอง ในขณะที่จังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการสูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ กรุงเทพฯ เชียงใหม่ กาญจนบุรี นครราชสีมา และชลบุรี ส่วนจังหวัดที่มีตัวทวีคูณของธุรกิจบริการท่องเที่ยวอื่นๆ สูงกว่าตัวทวีคูณระดับประเทศคือ กรุงเทพฯ เชียงใหม่ ภูเก็ต พิษณุโลก นครราชสีมา กาญจนบุรี และขอนแก่น

ตารางที่ 4 ตัวทวีคูณ (multipliers)

	กรุงเทพฯ	เชียงใหม่	เชียงราย	พิษณุโลก	สุราษฎร์ฯ	ภูเก็ต	กระบี่	อุดรธานี	ขอนแก่น	นครราชสีมา	กาญจนบุรี	เพชรบุรี	ประจวบฯ	ชลบุรี	ระยอง	ตราด	ประเทศ
1. บริการที่พัก	2.64	3.01	2.91	3.01	2.60	2.87	2.71	2.84	3.14	3.22	3.02	2.89	2.90	2.89	2.82	3.17	2.78
2. บริการอาหารและเครื่องดื่ม	2.90	2.91	2.77	2.78	2.63	2.93	2.73	2.60	3.06	3.07	3.23	2.82	2.61	2.52	2.68	3.49	2.84
3. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์	3.34	3.11	2.67	3.11	2.79	3.07	3.02	3.33	3.84	3.68	3.12	2.81	2.85	2.98	2.97	3.24	3.17
4. ของฝากและของที่ระลึก	2.01	1.60	1.74	1.86	1.46	1.59	1.53	1.67	1.76	1.61	1.69	1.55	1.45	1.58	1.37	1.68	1.76
5. บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟ	2.35	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	2.17
6. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเรือ	1.73	1.00	1.00	1.00	1.53	1.77	1.55	1.00	1.00	1.00	1.60	1.55	1.53	1.87	1.92	1.98	1.75
7. บริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบิน	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.92
8. บริการอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว	3.80	3.64	3.39	3.26	3.29	3.21	3.19	3.63	3.89	3.79	3.71	3.49	3.02	3.47	3.57	4.31	3.53
9. บริการนำเที่ยวและบริการจอง	2.24	2.53	2.17	2.28	2.12	2.38	2.08	2.20	2.38	2.57	2.29	2.02	2.19	2.30	2.10	2.54	2.31
10. บริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	2.06	1.92	1.85	1.93	1.76	1.85	1.63	1.73	2.02	2.09	2.20	1.81	1.86	1.97	1.97	2.35	1.96
11. บริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ	2.13	2.14	1.90	1.81	1.90	1.96	1.83	1.79	1.93	2.53	2.63	1.91	2.06	2.32	1.83	1.85	2.07
12. บริการท่องเที่ยวอื่นๆ	2.62	2.61	2.56	2.68	2.39	2.63	2.46	2.44	2.59	2.63	2.62	2.53	2.36	2.56	2.39	2.53	2.58

หมายเหตุ บริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟและบริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบินไม่ใช่เป็นไปเพื่อการเดินทางของผู้เยี่ยมเยือนที่เกิดขึ้นภายในจังหวัด แต่เป็นไปเพื่อการเดินทางข้ามจังหวัด จึงไม่ได้นับเป็นรายรับรายจ่ายที่เกิดขึ้นภายในจังหวัด แต่ถูกนับรวมไว้ในระดับประเทศ เฉพาะกรุงเทพฯ เท่านั้นที่พบรายรับรายจ่ายด้านบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟเพื่อการเดินทางภายในกรุงเทพฯ

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. ห่วงโซ่อุปทานและความเชื่อมโยงในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

ธุรกิจท่องเที่ยวจำเป็นต้องใช้ปัจจัยการผลิตชั้นกลางเพื่อใช้ผลิตและให้บริการด้านการท่องเที่ยว การผลิตสินค้าและบริการท่องเที่ยวของธุรกิจท่องเที่ยวทั้ง 12 สาขาจึงเป็นการป้อนปัจจัยการผลิตชั้นกลางให้กับธุรกิจท่องเที่ยวด้วยกัน ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวทั้ง 12 สาขาในรูปของห่วงโซ่อุปทานด้านการท่องเที่ยว ความเชื่อมโยงพิจารณาได้จากสัดส่วนรายจ่ายและสัดส่วนรายรับระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวแต่ละสาขา ซึ่งเป็นตัวบ่งบอกระดับความเชื่อมโยงไปข้างหน้าและความเชื่อมโยงไปข้างหลัง

1.1) ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเองสูง (intra linkages) เป็นธุรกิจที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่เหมือนกันระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาเดียวกัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับธุรกิจหนึ่งไม่ว่าจะทางบวกหรือทางลบย่อมส่งผลกระทบร่วมกัน (synergy effects) ภายในธุรกิจเดียวกันเองสูงตามไปด้วย กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเองสูงนี้จะมีการพึ่งพาภายในกลุ่มธุรกิจเดียวกันสูง มีการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นปึกแผ่นมากกว่า รายได้จากการท่องเที่ยวจะค่อนข้างกระจุกตัวอยู่ภายในกลุ่มธุรกิจเดียวกัน การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวออกไปนอกกลุ่มธุรกิจจึงค่อนข้างจำกัด

1.2) ธุรกิจท่องเที่ยวที่ไม่มีลักษณะความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเอง จะไม่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาเดียวกัน ไม่ส่งผลกระทบร่วมกันทั้งทางบวกและทางลบ กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวที่ไม่มีลักษณะความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเองจะไม่มีการพึ่งพาภายในกลุ่มธุรกิจเดียวกัน ไม่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นปึกแผ่น

1.3) ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหลังสูง (backward linkages) เป็นธุรกิจที่ต้องพึ่งพาสินค้าและบริการท่องเที่ยวจากธุรกิจท่องเที่ยวต้นน้ำสูง หากธุรกิจนี้มีการขยายตัวก็จะมีความต้องการสินค้าและบริการจากธุรกิจท่องเที่ยวต้นน้ำมากขึ้น ธุรกิจท่องเที่ยวต้นน้ำก็จะขยายตัวตามไปด้วย ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหลังสูงนี้จะช่วยให้รายได้จากการท่องเที่ยวกระจายออกไปยังธุรกิจต้นน้ำได้มากขึ้น

ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหลังสูง หากเป็นรายใหญ่ที่มีสัดส่วนการซื้อสินค้าและบริการในปริมาณมากเมื่อเทียบกับปริมาณจำหน่ายทั้งหมดแล้ว ก็จะมีอำนาจในการต่อรองทางด้านราคาและคุณภาพสินค้าและบริการท่องเที่ยว อีกทั้งเงื่อนไขต่างๆ มาก ในทางกลับกัน หากธุรกิจท่องเที่ยวต้นน้ำมีจำนวนน้อยรายและเป็นรายใหญ่แล้ว อำนาจต่อรองก็จะตกอยู่กับธุรกิจท่องเที่ยวต้นน้ำ ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหลังสูงมากนี้อาจจะทำธุรกิจย้อนหลัง (backward integration) เพื่อผลิตสินค้าและบริการที่เป็นของธุรกิจต้นน้ำเองโดยตรง ซึ่งจะทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวนี้สามารถควบคุมคุณภาพและบริหารจัดการสินค้าและบริการท่องเที่ยวต่างๆ ได้ดีขึ้น

1.4) ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูง (forward linkages) เป็นธุรกิจที่ป้อนสินค้าและบริการท่องเที่ยวให้กับธุรกิจท่องเที่ยวปลายน้ำสูง หากธุรกิจนี้มีการขยายตัวก็จะช่วยให้ปริมาณสินค้าและบริการท่องเที่ยวของธุรกิจเพียงพอต่อความต้องการของธุรกิจท่องเที่ยวปลายน้ำ การดำเนินงานของธุรกิจท่องเที่ยวปลายน้ำก็就不用ติดขัด ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงนี้จะช่วยให้รายได้จากการท่องเที่ยวกระจายออกไปยังธุรกิจปลายน้ำได้

ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูง หากมีจำนวนน้อยรายและป้อนสินค้าและบริการท่องเที่ยวให้กับธุรกิจท่องเที่ยวปลายทางจำนวนมากแล้ว ก็จะมีอำนาจในการต่อรองทางด้านราคาและคุณภาพสินค้าและบริการท่องเที่ยว อีกทั้งเงื่อนไขต่างๆ มาก ธุรกิจท่องเที่ยวที่มีลักษณะความเชื่อมโยงไปข้างหน้าสูงมากนี้อาจจะทำธุรกิจไปข้างหน้า (forward integration) เพื่อประกอบธุรกิจท่องเที่ยวปลายทางตัวเองโดยตรง ซึ่งจะทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวนี้สามารถเข้าถึงตลาดท่องเที่ยวเป้าหมายได้มากขึ้น

1.5) ธุรกิจท่องเที่ยวไทยส่วนใหญ่จะมีความเชื่อมโยงภายในธุรกิจเดียวกันเองมากกว่า กล่าวคือความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจบริการด้านการท่องเที่ยวของสาขาของตนมีค่อนข้างน้อย โดยพบว่าธุรกิจท่องเที่ยวที่มักมีความเชื่อมโยงระหว่างกัน ได้แก่ ธุรกิจบริการที่พัก ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถยนต์

2. ความสามารถในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว

2.1) ความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ เปรียบเสมือนกลไกทางเศรษฐกิจที่ช่วยสร้างรายได้ทวีคูณให้กับภาคการท่องเที่ยวซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละจังหวัด จังหวัดที่มีความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ สูงเปรียบเสมือนมีกลไกที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว เพราะจำนวนเงินที่เท่ากันของอุปสงค์ขั้นสุดท้าย (ได้แก่ การใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยและชาวต่างชาติ การใช้จ่ายของภาครัฐด้านการท่องเที่ยว และการลงทุนด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐและเอกชน) จะช่วยสร้างรายได้ทวีคูณที่สูงมากกว่าจังหวัดที่มีกลไกของความเชื่อมโยงต่ำกว่า จึงส่งผลให้จังหวัดที่มีความเชื่อมโยงต่ำจะต้องทำงานอย่างหนักในการกระตุ้นการใช้จ่ายของอุปสงค์ขั้นสุดท้ายต่างๆ เพื่อให้ได้จำนวนเงินจากที่มากพอจนกระทั่งรายได้โดยรวมจากการท่องเที่ยวจะเท่ากับจังหวัดที่มีความเชื่อมโยงสูงกว่า

2.2) จังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย 16 จังหวัดต่างมีความสามารถในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวที่ไม่เท่ากัน สาเหตุสำคัญประการหนึ่งก็คือความแตกต่างของความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ นั่นเอง กลยุทธ์สำคัญอันหนึ่งที่จะช่วยสร้างรายได้และกระจายรายได้ให้กับภาคการท่องเที่ยวคือการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวทั้ง 12 สาขา โดยอาจร่วมมือกันจัดทำแพ็คเกจการท่องเที่ยวแบบครบวงจรที่ครอบคลุมกิจกรรมของธุรกิจท่องเที่ยวทุกสาขา อาจร่วมกันจัดกิจกรรมและงานเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยวที่ทุกสาขามีส่วนร่วม หรือร่วมจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ทุกสาขาท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทร่วมกันทั้งหมดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือกลยุทธ์การสร้างความร่วมมือและการพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวทุกสาขาหรือการสร้างห่วงโซ่อุปทานที่มีคุณภาพตลอดตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำภายในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

2.3) จากสถานการณ์เศรษฐกิจปัจจุบัน ภาคการท่องเที่ยวของไทยได้กลายเป็นเครื่องจักรกลทางเศรษฐกิจที่สำคัญในการกระตุ้นการเจริญเติบโตของประเทศ หน่วยงานภาคเอกชนและภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับภาคการท่องเที่ยวทั้งระดับจังหวัดและระดับประเทศควรร่วมกันหาแนวทางในการพัฒนาโครงสร้างในภาคการท่องเที่ยวไทย โดยนำกลยุทธ์การสร้างเชื่อมโยงที่ครอบคลุมทั่วถึงธุรกิจท่องเที่ยวสาขาต่างๆ เพื่อให้ภาคการท่องเที่ยวเป็นเครื่องจักรกลทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้เพิ่มขึ้นทวีคูณอย่างมีประสิทธิภาพและกระจายไปสู่ธุรกิจท่องเที่ยวทุกสาขาอย่างทั่วถึงและยั่งยืน

บรรณานุกรม

- ปรเมธี วิมลศิริ (2559). ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี อนาคตประเทศไทยเพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน, หลักสูตร
วิทยาการประกันภัยระดับสูง (วปส.) รุ่นที่ 6 ปี 2559 วันศุกร์ที่ 26 สิงหาคม 2559 ณ ห้องประชุม
สถาบันวิทยาการประกันภัยระดับสูง ชั้น 2 สำนักงาน คปภ.
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส (2551) “รายงานฉบับสมบูรณ์การศึกษาบทบาทของการจัดทำบัญชีประชาชาติด้านการ
ท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทย” คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ตุลาคม
2551
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส (2552) “โครงสร้างบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 49
ฉบับที่ 1 (พิเศษ)/2552 หน้า 215 – 258
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส (2555) “เศรษฐกิจการท่องเที่ยวมหภาค (Tourism: Economy-Wide
Perspectives)” โครงการเมธีวิจัยอาวุโสสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ พฤษภาคม 2555 พิมพ์ครั้งที่ 1 ISBN
978-974-672-662-7
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส, พรเพ็ญ วรสิทธิ และอุดมศักดิ์ ศิลประชาวงศ์ (2559). โครงการวิจัย 3 “การสร้าง
แบบจำลองบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยและการประยุกต์ใช้”
(A Construction of Thailand’s Tourism Satellite Accounts and Its Applications)
โครงการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส, พรเพ็ญ วรสิทธิ และอุดมศักดิ์ ศิลประชาวงศ์ (2556) รายงานฉบับสมบูรณ์ “การ
สำรวจข้อมูลบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยปี 2556” (A Survey of
Data for Thailand’s Tourism Satellite Accounts (TSA) 2013) โครงการวิจัยประจำปี
งบประมาณ พ.ศ. 2556 สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส, พรเพ็ญ วรสิทธิ และอุดมศักดิ์ ศิลประชาวงศ์ (2556) รายงานฉบับสมบูรณ์ “การ
จัดเก็บข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการเอกชนเพื่อสร้างบัญชีประชาชาติด้านการ
ท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยปี 2556” (A Data Collection of Business and Government
Agencies for Constructing Thailand’s Tourism Satellite Accounts (TSA) 2013)
โครงการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

การประยุกต์ใช้ TSA เพื่อลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของธุรกิจบริการที่พัก

พรเพ็ญ วรลีธา¹

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้ใช้ข้อมูลจากบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวของไทย (TSA Thailand: NIDA 2013) ในการประมาณการรายได้ที่สาขาบริการด้านที่พักของไทยได้รับ และวิเคราะห์โครงสร้างของรายได้ที่กระจายตัวอยู่ในที่พักประเภทต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า รายได้ด้านที่พักของไทยมากกว่าครึ่งกระจุกตัวอยู่ที่โรงแรมเครือข่าย ในขณะที่ “ที่พักประเภทอื่น” ซึ่งเป็นผู้ประกอบการรายย่อย สามารถสร้างรายได้จากการพักแรมของนักท่องเที่ยวได้เพียงร้อยละ 21.89 ของรายได้จากที่พักทั้งหมด เมื่อเปรียบเทียบโครงสร้างของรายได้ของไทยกับประเทศท่องเที่ยวต่างๆ จำนวน 10 ประเทศ ทำให้ทราบว่า มีบางประเทศที่ “ที่พักประเภทอื่น” สามารถสร้างรายได้มากกว่า “โรงแรม” เพื่อให้ผู้ประกอบการธุรกิจด้านที่พักมีโอกาสได้รับรายได้จากการที่ประเทศมีผู้เยี่ยมชมเพิ่มขึ้น บทความนี้ได้ใช้แนวคิดแบบ pro-poor tourism ในการนำเสนอให้ลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ในกลุ่มของผู้ให้บริการด้านที่พัก ด้วยการกระตุ้นให้ผู้ประกอบการเร่งหาช่องทางให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึง “ที่พักประเภทอื่น” ได้เท่าเทียมกับ “โรงแรม” ดังตัวอย่างในประเทศเกาหลีใต้และออสเตรเลีย

คำสำคัญ : บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (TSA) ที่พักแรม ความเหลื่อมล้ำ pro-poor tourism

¹ รองศาสตราจารย์ประจำคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
อีเมลล์ pornpen_econ@yahoo.com

An Application of TSA for Alleviating Income Inequality in the Tourist Accommodation Sector

Abstract

This study presents an estimation of income that tourists paid for their accommodations in Thailand by using data from Tourism Satellite Account for Thailand named “TSA Thailand: NIDA 2013”, and analyzes its impacts on income distribution among accommodation providers. Results of the study showed that chained hotel earns more than half of revenue from accommodation services, while “other accommodations” operated by small entrepreneurs receive only 21.89 percent of total earnings. Upon comparing the earnings between Thailand and other countries, it is found that, in some countries, the proportion of hotel earnings is less than “other accommodations.” Following the example of South Korea and Australia to ensure that tourism growth contributes to poverty reduction in line with pro-poor tourism approach, “other accommodations” providers should put more effort in providing information for tourists to have equal opportunities to access “other accommodations” as “hotel.”

Key words: tourism satellite account (TSA) , accommodation, income inequality, pro-poor tourism.

1. บทนำและวัตถุประสงค์

การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในสาขายุทธศาสตร์ที่สำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจไทย World Travel & Tourism Council (WTTC, 2014) ได้คาดการณ์ว่าในอีก 10 ปีข้างหน้า รายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศไทยจะสามารถขยายตัวเพิ่มในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 6.4 ต่อปี โดยปัจจัยสำคัญที่มีส่วนกระตุ้นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยคือการก้าวไปสู่ความเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ในทางเศรษฐศาสตร์แล้ว อุตสาหกรรมท่องเที่ยวนอกจากจะเป็นแหล่งสร้างเงินตราต่างประเทศที่สำคัญของประเทศแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญต่อการจ้างงานและเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและมีความเป็นไปได้มากที่สุดในการลดปัญหาความยากจนและการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา

WTTC Thailand (2016) มีรายงานว่าในปี 2558 การท่องเที่ยวของไทยได้สร้างรายได้ทางตรงให้แก่ประเทศเป็นมูลค่า 36.4 พันล้านเหรียญสหรัฐ คิดเป็นร้อยละ 9.3 ใน GDP และได้คาดการณ์ไว้ว่า ในปี 2560 ไทยจะมีผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติเข้ามาในประเทศมากถึง 32.12 ล้านคน จำนวนผู้เยี่ยมเยือนที่เพิ่มขึ้นนี้ย่อมมีส่วนสำคัญในการเพิ่มความต้องการในการใช้บริการด้านที่พัก และสร้างรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการในธุรกิจบริการด้านที่พัก

การให้บริการด้านที่พักมีความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในเมืองและในชนบท เพราะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสชื่นชมแหล่งท่องเที่ยวให้คุ้มกับการใช้เวลาเดินทางมา การมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีผู้นิยมไปเที่ยวมาก หากไม่สามารถจัดบริการด้านการพักผ่อนได้ดี ผู้เยี่ยมเยือนอาจแวะชมสถานที่และผ่านไปพักรมที่อื่น ทำให้แหล่งท่องเที่ยวที่เสียโอกาสในการสร้างรายได้ให้แก่คนในพื้นที่ ทั้งในด้านค่าที่พัก ค่าพาหนะสำหรับเดินทางภายในท้องที่ ค่าอาหาร ค่าซื้อสินค้าท้องถิ่น การจ้างงาน ฯลฯ การใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวเหล่านี้คือรายได้ของผู้ให้บริการต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดการพัฒนาในท้องถิ่น และการกระจายรายได้สู่ชุมชน จึงจัดได้ว่าบริการด้านที่พักเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดรายได้จากนักท่องเที่ยว และสามารถใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ให้แก่คนในพื้นที่ ในช่วงที่ผ่านมา ยังไม่มีงานศึกษาถึงบทบาทของการจัดสรรธุรกิจบริการด้านที่พักต่อการสร้างรายได้และการกระจายรายได้สู่ชุมชน การศึกษาถึงบทบาทของธุรกิจบริการที่พักในด้านการสร้างรายได้ให้แก่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยและวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาประเภทที่พักกับการกระจายรายได้สู่ชุมชนในบทความนี้ จึงน่าที่เป็นแนวทางหนึ่งในการช่วยลดความเหลื่อมล้ำของรายได้จากการท่องเที่ยวของกลุ่มผู้ให้บริการด้านที่พักภายในแหล่งท่องเที่ยว

บทความนี้เป็นการนำเสนอผลการประมาณการรายได้ที่สาขาบริการด้านที่พักของไทยได้รับ และวิเคราะห์โครงสร้างของรายได้ที่กระจายตัวอยู่ในที่พักประเภทต่างๆ เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐมีแนวทางในการช่วยกระจายรายได้ไปยังผู้ให้บริการรายย่อย อันเป็นวิธีหนึ่งของการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของผู้ประกอบการที่ดำเนินธุรกิจบริการที่พักในแต่ละแหล่งท่องเที่ยว

บทความนี้ประกอบด้วย 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็นวิธีการศึกษา ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์ประเภทที่พักกับการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ส่วนที่สามเป็นผลการศึกษาความเหลื่อมล้ำของรายได้ของธุรกิจบริการด้านที่พักของไทยโดยเปรียบเทียบกับประเทศท่องเที่ยวต่างๆ และส่วนที่สี่เป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะ

2. วิธีการศึกษา

2.1 กรอบแนวคิดและขอบเขตการศึกษา

เนื่องจากงานวิจัยที่ผ่านมาได้มีการศึกษาถึงการประยุกต์ใช้ TSA ในการประมาณการรายได้ของธุรกิจบริการที่พักและ การลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของธุรกิจบริการที่พักอย่างยั่งยืนน้อยมาก บทความนี้จึงได้กำหนดกรอบในการวิเคราะห์ 3 ประเด็นดังนี้

การประยุกต์ใช้ TSA ในการประมาณการรายได้ของธุรกิจบริการที่พัก

ในปี 2551 องค์การสหประชาชาติได้มีการตีพิมพ์กรอบคำแนะนำสำหรับการจัดทำระบบบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (tourism satellite account: recommended methodological framework, TSA: RMF 2008) เพื่อให้แต่ละประเทศนำไปประยุกต์ใช้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ และให้แต่ละประเทศมีมาตรฐานเดียวกัน สำหรับประเทศไทย คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ได้มีการจัดทำบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวตามกรอบคำแนะนำของ TSA: RMF 2008 ทั้งในระดับประเทศและระดับจังหวัดท่องเที่ยว 16 จังหวัด ชื่อ “TSA Thailand (NIDA 2013)” ข้อมูลใน “TSA Thailand (NIDA 2013)” มีทั้งหมด 12 สาขาบริการ ซึ่งในโครงการวิจัยเรื่อง “การสร้างแบบจำลองบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยและการประยุกต์ใช้” (อนันต์ พรเพ็ญ และ อุดมศักดิ์ 2558) ได้มีการนำบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยนี้ไปประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์อุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งเชิงพรรณนาและเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์โดยใช้วิธีสถิติเชิงพรรณนา ได้ครอบคลุมลักษณะโครงสร้างอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยทั้งด้านอุปสงค์และอุปทานท่องเที่ยว การจ้างงานในภาคการท่องเที่ยว และการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณจะเป็นการศึกษาถึงผลจากการใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้ทั้งในระดับประเทศและในระดับจังหวัดท่องเที่ยวจำนวน 16 จังหวัด ผลลัพธ์ที่ได้จากบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสามารถใช้กำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยว และสามารถช่วยให้การจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ดังนั้น ในบทความนี้จึงได้นำข้อมูลจาก “TSA Thailand (NIDA 2013)” มาประยุกต์ใช้ เพื่อหาแนวทางให้รายได้ที่เกิดจากการใช้จ่ายในสาขาบริการด้านที่พักลดการกระจุกตัวที่เฉพาะผู้ประกอบการที่เป็นโรงแรม และเกิดการกระจายตัวไปยังผู้ประกอบการด้านที่พักรายย่อยในท้องถิ่นมากขึ้น

การลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของธุรกิจบริการที่พัก

ในปัจจุบัน International development agencies ต่างได้พยายามหาวิธีใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการลดปัญหาความยากจนของคนในสังคม ซึ่งเรียกกลยุทธ์นี้ว่า ‘pro-poor tourism’ (PPT) กลยุทธ์นี้เป็นการเปิดโอกาสให้คนจนได้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการที่ประเทศมีผู้เยี่ยมชมเพิ่มขึ้น โดยมีใช้เป็นเพียงการสนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชน แต่ต้องสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ทั้งในด้านการตลาด การจ้างงาน การสร้างความเชื่อมโยงกับผู้ประกอบการภาคเอกชนอื่นด้านการท่องเที่ยว และการเรียนรู้ในกฎระเบียบ การวางนโยบายจนถึงการรู้จักตัดสินใจเชิงนโยบาย (Stephanie C., Macbeth, J. & Warren, C., 2007)

การลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของธุรกิจบริการที่พักในบทความนี้เป็นการนำเสนอให้มีการกระจายรายได้ภายในสาขาบริการด้านที่พัก เพื่อให้ผู้ประกอบการในธุรกิจบริการด้านการท่องเที่ยวมีโอกาสที่ทัดเทียมกันมากขึ้นในการเพิ่มรายได้จากการให้บริการด้านที่พัก แนวคิดนี้จัดเป็นกลยุทธ์หนึ่งของการใช้แนวคิด ‘pro-poor tourism’ ในการแก้ปัญหาความยากจนในสังคมอย่างยั่งยืน กรอบแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างรายได้ที่ยั่งยืนของ Elkington (1977) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านเศรษฐกิจจำเป็นต้องสร้างคุณค่าให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างสมดุล โดยมีผลกำไรเป็นเสมือนทางผ่านไปสู่ประโยชน์สุขร่วมกันของทุกฝ่าย เพื่อให้ทุกฝ่ายเติบโตอย่างยั่งยืนไปพร้อมๆ กัน

2.2 การจัดหมวดหมู่ประเภทที่พักสำหรับประเทศไทย

การจัดแบ่งประเภทของที่พักแรมเพื่อการท่องเที่ยวยังไม่มีข้อตกลงสากล ทำให้ประเทศต่างๆ มีปัญหาในการจำแนกประเภทที่พักเพื่อการท่องเที่ยวในเชิงเปรียบเทียบ ในการจัดทำบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวตามกรอบของ TSA 2008 องค์การสหประชาชาติได้มีการผ่อนปรนให้แต่ละประเทศดำเนินการตามความเหมาะสม ซึ่งได้ปรากฏผลว่าประเทศต่างๆ ได้มีความพยายามในการจัดหมวดหมู่ประเภทที่พัก ซึ่งช่วยให้ Euromonitor International สามารถจัดทำรายงานเรื่อง “Travel Accommodation in (ชื่อประเทศ)” ใน Pass Port สำหรับประเทศต่างๆ กว่า 80 ประเทศ ภายใต้การจัดหมวดหมู่ประเภทที่พักที่ค่อนข้างใกล้เคียงกันได้

สำหรับประเทศไทย ที่ผ่านมายังไม่มีงานวิจัยใดที่จัดเก็บข้อมูลด้านที่พักได้สมบูรณ์ บทความนี้ได้นำฐานข้อมูลจาก “แบบจำลอง NIDA TSA for Thailand 2013” ซึ่งในตารางที่ 10 มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับที่พักด้านการท่องเที่ยวอยู่ 1 ชุดมาใช้ประโยชน์ในการศึกษา และวิเคราะห์

การจัดหมวดหมู่ประเภทที่พักเพื่อการท่องเที่ยวในงานวิจัยนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการทบทวนฐานข้อมูลด้านที่พักของไทย ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ประเทศไทยมีการจำแนกประเภทที่พักอยู่ 2 ลักษณะ คือ การจำแนกตาม Euromonitor International (2014) และจำแนกตามคำนิยามของศูนย์วิจัยด้านตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ข้อดีของการใช้ข้อมูลด้านที่พักของ Euromonitor International คือ เป็นการจำแนกประเภทของที่พักตามรหัส ISIC 55 และ 68 ซึ่งสอดคล้องกับ TSA 2008 และเป็นรหัสที่ Euromonitor International ใช้จัดเก็บข้อมูลประเทศต่างๆ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญไว้มากกว่า 80 ประเทศทั่วโลก ช่วยให้เราสามารถศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยกับประเทศต่างๆ ได้ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลด้านที่พักของ Euromonitor International เป็นข้อมูลระดับประเทศ และมีข้อมูลระดับจังหวัดเพียงบางจังหวัด จึงเป็นข้อจำกัดของการนำข้อมูลมาใช้ในบทความนี้

ส่วนข้อมูลจากศูนย์วิจัยด้านตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นข้อมูลที่มีการจำแนกเป็นรายจังหวัดของประเทศไทย และมีครบตามจังหวัดเป้าหมายของงานวิจัยนี้ แต่การจำแนกประเภทของที่พักเป็นการจำแนกที่แตกต่างจาก Euromonitor International ในบางประเภท และจำนวนสถานที่พักแรมจากทั้ง 2 แหล่งไม่เท่ากัน โดยตัวเลขที่จัดทำโดยศูนย์วิจัยด้านตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีน้อยกว่าประมาณ 2 พันแห่ง

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการนำเสนอวิธีการจัดหมวดหมู่ประเภทที่พัก โดยนำการจัดกลุ่มรูปแบบที่พักของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (TAT) มาปรับให้อยู่ในรูปแบบของการจัดกลุ่มในแบบ Euromonitor International เพื่อประโยชน์ในการใช้ศึกษาเปรียบเทียบกับประเทศอื่นที่ Euromonitor International ได้ศึกษาไว้มากกว่า 80 ประเทศทั่วโลก ผลการประมาณการตัวแปรต่างๆด้านที่พักโดยใช้แหล่งข้อมูลทั้งสองข้างต้นเป็นฐานในการคำนวณ ช่วยให้สามารถจำแนกประเภทของที่พักของไทยออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ โรงแรม และ ที่พักแรมอื่นๆ ดังนี้

1) โรงแรม

โรงแรมจำแนกตาม Euromonitor International ออกได้เป็น 2 ประเภท คือ โรงแรมที่บริหารงานอย่างอิสระ (Independent Hotels) และโรงแรมเครือข่าย (Chain Hotels) โดย “โรงแรมอิสระ” เป็นโรงแรมที่บุคคลคนเดียวหรือคณะบุคคลเป็นเจ้าของ การบริหารงานเป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับโรงแรมอื่นๆ จึงทำให้มีความคล่องตัวและมีอำนาจในการบริหารงานสูง แต่ก็มีข้อจำกัดในด้านการสร้างเครือข่ายด้านการตลาดและการขยายธุรกิจในอนาคต สำหรับประเทศไทยโรงแรมประเภทนี้มักเป็นโรงแรมที่คนไทยเป็นเจ้าของ หรือเป็นหุ้นส่วนกับนักลงทุนต่างชาติ มักมีขนาดเล็กและทำรายได้น้อยกว่าโรงแรมเครือข่าย ส่วน “โรงแรมเครือข่าย” จัดแบ่งการบริหารงานออกเป็น 3 ประเภท คือ การบริหารโดยบริษัทแม่ (Parent Company) การบริหารโดยพันธสัญญาซึ่งคือการใช้ระบบการบริหารงานแบบเครือข่าย (Management Contract) และการบริหารงานแบบแฟรนไชส์ (Franchise Groups) ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมระบบแฟรนไชส์จะได้บริการ 3 ประการ คือ การวางระบบการบริหารและพัฒนาบุคลากร การจัดวางระบบการตกแต่งร้านให้ได้มาตรฐาน และการช่วยเหลือด้านการตลาด (Gray and Liquori, 1990 : 308 - 309)

2) ที่พักแรมอื่นๆ

ที่พักอื่นๆประกอบด้วย แค้มป์ (Campsites) รีสอร์ทและบังกะโล (Chalets) เกสต์เฮาส์ (Guesthouses) โมเต็ล (Motels) บ้านพักส่วนบุคคล (Private Accommodation) ที่พักบริการตนเอง (Self-Catering, Apartments, Hostel) และอื่นๆ (Other Other Travel Accommodation)

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการประมาณการตัวเลขจำนวนที่พัก (Establishment) ด้วย Excel โดยใช้สัดส่วนรูปแบบที่พักของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมาปรับให้อยู่ในรูปแบบของการจัดกลุ่มในแบบ Euromonitor International เมื่อนำประเภทที่พักซึ่ง ททท.ได้จัดทำไว้มาจัดหมวดหมู่ใหม่ตามรูปแบบที่พักของ Euromonitor International จะได้รูปแบบที่พักของ Euromonitor International ที่สามารถนำมาเทียบเคียงกับ ททท. ดังแสดงในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 การจัดกลุ่มรูปแบบที่พักเพื่อใช้ใน TSA

EURO MONITOR	การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
Hotels	โรงแรม
- Chained Hotels	
- Independent Hotes	
Other Travel Accommodation	Other Travel Accommodation
- Chalets	รีสอร์ท บังกะโล
- Guesthouses	เกสต์เฮ้าส์
- Motels	โมเต็ล
- - Private Accommodation	บ้านพักรับรอง เซอร์วิสอพาร์ทเมนต์
	บ้านพักอุทยาน/ที่พักของหน่วยราชการ
Self-Catering Apartments	อพาร์ทเมนต์/แมนชั่น
	โฮมสเตย์/เรือนพักแรม
- Other Travel Accommodation include Campsites	แคมป์ แพ บ้านพักเยาวชน โฮสเทล อื่นๆ

หมายเหตุ: คำนียามอยู่ในภาคผนวกท้ายบทความ

3. การวิเคราะห์ประเภทที่พักกับการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว

ประเภทของที่พักมีความสำคัญต่อการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวของชาติ Euromonitor International มีรายงานการศึกษาเกี่ยวกับที่พักสำหรับนักเดินทาง (travel accommodation) ในประเทศต่างๆ เป็นประจำทุกปี บทความนี้ได้รวบรวมประเภทของที่พักจาก Euromonitor International (2014) ของประเทศท่องเที่ยว 10 ประเทศ ดังแสดงในตารางที่ 2 แล้วนำมาเปรียบเทียบความสามารถในการสร้างรายได้ของที่พักประเภทต่างๆ ดังนี้

3.1 การเปรียบเทียบระหว่างที่พักประเภทโรงแรมและที่พักประเภทอื่นๆ

ผลการวิเคราะห์ตารางที่ 2 พบว่า ในจำนวน 10 ประเทศที่ศึกษา ประเทศส่วนใหญ่มีจำนวนสถานประกอบการด้านที่พักที่เป็น “โรงแรม” มากกว่า “ที่พักประเภทอื่นๆ” ในด้านความสามารถในการสร้างรายได้ ผลการศึกษาพบว่า “โรงแรม” จะสามารถทำรายได้มากกว่า “ที่พักประเภทอื่นๆ” ยกเว้นเกาหลีใต้ และออสเตรเลีย ซึ่งโรงแรมทำรายได้จากที่พักเพียงร้อยละ 20.63 และ 43.91 ตามลำดับ

ในกรณีของเกาหลีใต้ ผลการศึกษาพบว่า จำนวนผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติในเกาหลีใต้ได้เพิ่มอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องจาก 5.96 ล้านคนในปี 2551 เป็น 10.59 ล้านคนในปี 2556 การที่ “ที่พักประเภทอื่นๆ” สามารถทำรายได้มากกว่าโรงแรมเกิดจากผลกระทบทางการเมืองที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นไปท่องเที่ยวในเกาหลีใต้ลดลง ส่งผลให้ความต้องการห้องพักในโรงแรมขนาดใหญ่และกลางที่มักเป็นโรงแรมเครือข่ายลดลง นอกจากนั้นยังพบว่า โรงแรมไม่มีข้อได้เปรียบในการจองห้องพักเหนือ “ที่พักประเภทอื่นๆ” ทาง online เพราะมียอดจองโรงแรมผ่าน online เพียงร้อยละ 27 ของยอดขาย นักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่กลายเป็นนักท่องเที่ยวจากจีนและชาวเกาหลีใต้ซึ่งนิยมที่พักใกล้แหล่งท่องเที่ยว ส่งผลให้ “ที่พักประเภทอื่นๆ” โดยเฉพาะโมเต็ล เกสต์เฮ้าส์ และแคมป์ไซด์ ได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก เนื่องจากมีราคาถูกและตั้งอยู่ในเขตท่องเที่ยวของโซลและเกาะเชจู (Euromonitor International: South Korea, 2014)

สำหรับออสเตรเลีย ในช่วงที่ผ่านมา จำนวนห้องพักสำหรับผู้เดินทางมีน้อยกว่าความต้องการใช้บริการห้องพักทั้งผู้เยี่ยมเยียนภายในประเทศและชาวต่างประเทศ ในช่วงที่ค่าเงินอ่อนตัว ชาวออสเตรเลียและชาวต่างชาติต่างหันมาท่องเที่ยวที่ออสเตรเลียมากขึ้น ในการแก้ปัญหาขาดแคลนที่พัก ธุรกิจที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนการท่องเที่ยว (tourism agency) และการจำหน่ายห้องพักให้ผ่าน Stayz และ Airbnb² ได้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาระบบ online ซึ่งช่วยให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงแหล่งที่พักของชาวบ้านที่ต้องการแบ่งปันห้องพักให้เช่าของตนได้ ส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นเกิดการตื่นตัวในการปรับปรุงบ้านพักของตนให้เป็นที่พักชั่วคราวสำหรับนักท่องเที่ยว

ตารางที่ 2 รายได้จากการให้บริการด้านที่พักของไทยเปรียบเทียบกับประเทศท่องเที่ยวต่างๆ

ประเทศ	รายรับจากที่พัก								จำนวนที่พัก			
	โรงแรม เครือข่าย	โรงแรม อิสระ	ที่พักอื่นๆ	รวม รายรับ จากที่พัก	โรงแรม เครือข่าย	โรงแรม อิสระ	ที่พักอื่นๆ	รวม รายรับ จากที่พัก	โรงแรม เครือข่าย	โรงแรม อิสระ	ที่พักอื่นๆ	รวม จำนวน ที่พัก
	เหรียญสหรัฐ				ร้อยละ				ร้อยละ			แห่ง
Thailand	5,325	2,369	2,156	9,851	54.06	24.05	21.89	100.00	1.49	39.08	59.43	16,721
Malaysia	5,305	1,759	702	7,766	68.31	22.65	9.03	100.00	15.07	51.28	33.65	4,148
Philippines	3,097	2,143	325	5,565	55.65	38.51	5.84	100.00	3.68	9.51	86.81	6,938
Vietnam	628	2,232	21	2,881	21.80	77.47	0.73	100.00	1.56	96.23	2.21	13,794
Japan	7,272	18,629	17,468	43,369	16.77	42.95	40.28	100.00	0.75	10.99	88.26	83,857
South Korea	1,154	772	7,411	9,337	12.36	8.26	79.37	100.00	0.21	1.39	98.41	44,562
Hong Kong	2,968	2,335	168	5,471	54.24	42.68	3.08	100.00	5.83	12.47	81.70	1,235
Australia	6,001	884	8,796	15,681	38.27	5.64	56.09	100.00	1.88	3.25	94.88	49,606
Russia	2,384	2,702	1,522	6,608	36.07	40.89	23.04	100.00	0.45	12.17	87.38	38,330
France	8,757	14,603	11,906	35,266	24.83	41.41	33.76	100.00	1.25	2.19	96.55	494,064

ที่มา: Euromonitor International 2014 – 2015 ; Travel Accommodation in Thailand, Malaysia, Philippines, Vietnam, Japan, South Korea, Hong Kong, Australia, Russia and France.

สำหรับประเทศไทย ลักษณะการทำรายได้ของที่พักในไทยมีความคล้ายคลึงกับประเทศส่วนใหญ่ในกลุ่มตัวอย่าง คือมีจำนวน “ที่พักอื่นๆ” มากกว่า “โรงแรม” แต่รายได้จากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวด้านที่พักกระจุกตัวอยู่ที่โรงแรม ประเทศที่มีโครงสร้างของที่พักลักษณะนี้ได้แก่ ไทย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม ญี่ปุ่น ฮองกง รัสเซียและฝรั่งเศส (ตารางที่ 2) โดย “ที่พักอื่นๆ” ในไทยสามารถสร้างรายได้จากการพักแรมของนักท่องเที่ยวได้เพียงร้อยละ 21.89 ของรายได้จากที่พักทั้งหมด ถึงแม้ว่าจะนับว่าสูงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศตัวอย่างในอาเซียน โดยมาเลเซียมีสัดส่วนของรายได้กระจายให้ “ที่พักอื่นๆ” เพียงร้อยละ 9.03 ในขณะที่ฟิลิปปินส์ และเวียดนามได้ส่วนแบ่งไว้เพียงร้อยละ 5.84 และ 0.73 ตามลำดับ นับได้ว่ารายได้จากการ

² เป็นบริการเปิดจองที่พักผ่านทางอินเทอร์เน็ต โดยเจ้าของบ้านแบ่งปันที่พักของตนให้ผู้เช่า ที่ได้รับความนิยมอย่างมากทั่วโลก

ท่องเที่ยวด้านที่พักในไทยและประเทศตัวอย่างในอาเซียนมีการกระจายตัวไปสู่ผู้ให้บริการที่พักรายย่อยค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และออสเตรเลีย

3.2 การเปรียบเทียบโรงแรมระบบเครือข่ายและโรงแรมอิสระ

โรงแรมระบบเครือข่าย

ในปัจจุบันธุรกิจโรงแรมของโลกถูกครองตลาดด้วยระบบเครือข่ายขนาดยักษ์ประมาณ 10 แห่ง โดยแต่ละเครือข่ายได้มีการแตกออกเป็นแบรนด์ต่างๆมากมายเพื่อครอบคลุมผู้บริโภคทุก Segment เช่น InterContinental Hotels Group (IHG) จากประเทศอังกฤษมีโรงแรมในเครือมากกว่า 4,700 แห่งทั่วโลก และจำนวนห้องพักรวมกันมากกว่า 674,000 ห้อง ในแต่ละแบรนด์ของ InterContinental Hotels Group นี้ เจาะกลุ่มลูกค้าต่างกันออกไป เช่น Intercontinental และ Crowne Plaza มุ่งตลาดบนและนักธุรกิจระดับสูง แต่ Holiday Inn มุ่งนักท่องเที่ยวระดับกลางและนักธุรกิจทั่วไป ในขณะที่ Express by Holiday Inn เจาะตลาดนักท่องเที่ยวที่ต้องการห้องพักราคาประหยัด Accor จากประเทศฝรั่งเศส มีโรงแรมในเครือมากกว่า 4,000 แห่ง 140 ประเทศทั่วโลก และจำนวนห้องพักรวมกันกว่า 500,000 ห้อง ภายใต้เขามีแบรนด์ต่างๆสำหรับกลุ่มลูกค้าที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้ Sofitel, Pullman, M Gallery เป็นแบรนด์สำหรับลูกค้าระดับ 5 ดาว ที่เน้นความทันสมัย ขณะที่ Grand Mercure ระดับ 4 ดาวครึ่ง เป็นแบรนด์ระดับหรูที่มีทำเลที่ตั้งในย่านธุรกิจหรือที่พักตากอากาศหลักๆทั่วทุกเมือง แบรนด์ Mercure ระดับ 3 ครึ่ง แบรนด์ All Seasons เป็นโรงแรมระดับ 3 ดาวในรูปแบบสไตล์รีสอร์ท รองลงมาอีก คือ Ibis ระดับ 3 ดาวในรูปแบบโรงแรมในตัวเมือง และล่างสุด คือ แบรนด์ Motel 6 ระดับ 1 ดาว

สำหรับประเทศไทยโรงแรมเครือข่ายมีทั้งเป็นโรงแรมที่เป็นของผู้ประกอบการชาวไทยและโรงแรมเครือข่ายขนาดยักษ์ของต่างชาติ โรงแรมเครือข่ายในไทยที่ทำรายได้สูงส่วนใหญ่เป็นโรงแรมต่างชาติ เนื่องจากผู้เยี่ยมชมชาวต่างชาติของไทยมีอัตราการเพิ่มที่ต่อเนื่อง ส่งผลให้โรงแรมเครือข่ายต่างชาติให้ความสนใจและเข้ามาบริหารจัดการโรงแรมในไทยไม่ต่ำกว่า 15 แบรนด์ โรงแรมระบบเครือข่ายที่ทำยอดขายเป็นอันดับต้นๆในปี 2555-2556 ได้แก่ Aaccor Group, Marriott International Inc, Starwood Hotels & Resorts Worldwide Inc. (Euromonitor International: Thailand 2014) นักลงทุนธุรกิจโรงแรมรายใหญ่ของไทย คือ กลุ่มเอราวัณกรุ๊ป, เซ็นทารา และ ดุสิตธานี โดยผู้ประกอบการที่พักในไทยมีทั้งการไปซื้อเชนมาบริหาร และทั้งเป็นผู้บริหารโรงแรมเอง และภายใต้เชนเหล่านี้ยังแตกออกมาเป็น brand ต่างๆมากมายเพื่อครอบคลุมผู้บริโภคทุก Segment³

โรงแรมระบบอิสระ

โรงแรมที่ใช้ระบบบริหารงานแบบอิสระมักเป็นโรงแรมขนาดเล็กที่มีกลุ่มเป้าหมายทางการตลาดที่ค่อนข้างจำกัด เป็นโรงแรมที่เจ้าของมักบริหารงานเองหรือเป็นลักษณะการบริหารงานแบบครอบครัว ส่วนใหญ่จะเป็นโรงแรมที่ตั้งอยู่ในเมืองเล็กๆ และในชุมชนแบบรีสอร์ทตามฤดูกาล แยกหรือผู้มาใช้บริการในโรงแรมอิสระมักนิยมการบริการที่เป็นส่วนตัว และนิยมโรงแรมที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งเอกลักษณ์ดังกล่าวนี้จะเป็นเอกลักษณ์ในเรื่องสถานที่ตั้ง การบริการ การออกแบบ และ/หรือ วิธีการจัดการทรัพย์สินก็ได้

³ <http://www.thairath.co.th/content/525199>

โครงสร้างระบบโรงแรมของประเทศท่องเที่ยวต่างๆ

เมื่อจำแนกโรงแรมออกตามระบบการบริหารเป็น “โรงแรมเครือข่าย” และ “โรงแรมอิสระ” ตารางที่ 3 ได้แสดงให้เห็นว่า ทุกประเทศที่ศึกษาต่างมีจำนวน “โรงแรมอิสระ” มากกว่า “โรงแรมเครือข่าย” แต่มีอยู่หลายประเทศที่ “โรงแรมเครือข่าย” ทำรายได้มากกว่า “โรงแรมอิสระ” ได้แก่ ไทย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์และฮ่องกง สำหรับประเทศไทย โรงแรมระบบเครือข่าย (Chained Hotels) สามารถทำรายได้จากการให้บริการที่พักมากกว่าโรงแรมอิสระ (Independent Hotels) กว่าเท่าตัว ถึงแม้ว่าโรงแรมอิสระจะมีจำนวนมากกว่าโรงแรมระบบเครือข่ายถึงกว่า 6 พันแห่งทั่วประเทศ (ตารางที่ 2 และ 3) ในจำนวน 10 ประเทศที่ศึกษาพบว่ามีเพียง 4 ประเทศที่ “โรงแรมอิสระ” มีรายได้สูงกว่า “โรงแรมระบบเครือข่าย” ได้แก่ เวียดนาม ญี่ปุ่น รัสเซีย และฝรั่งเศส

ในประเทศเวียดนามนั้น ถึงแม้ว่าจำนวนที่พักเกือบทั้งหมดจะเป็นโรงแรม แต่กว่าร้อยละ 77 เป็นโรงแรมอิสระและส่วนใหญ่เป็นโรงแรมที่ต่ำกว่า 3 ดาว โรงแรมที่เป็นเครือข่ายมีน้อยมาก รายได้ที่ผู้เยี่ยมชมจ่ายเป็นค่าที่พักส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในมือของคนในพื้นที่ ความสำเร็จของการขยายตัวในธุรกิจโรงแรมอิสระในเวียดนามเกิดจากความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการโรงแรมอิสระกับ tour agencies ในการส่งเสริมให้ห้องพักมีอัตราการเข้าพักสูงตลอดปี มีโรงแรมจำนวนมากใช้วิธีการส่งเสริมการขายเลียนแบบ Groupon-style websites โดยผ่าน Agoda โรงแรมในระบบเครือข่ายใหญ่ที่สุดของเวียดนามคือ Saigon Tourist Holding Co ซึ่งมีสาขาทั่วประเทศ เป็นโรงแรมที่รัฐบาลเวียดนามให้การสนับสนุนในด้านการจัดประชุมสัมมนาของหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นโรงแรมชั้นนำในเวียดนาม (Euromonitor International: Vietnam, 2014)

ในญี่ปุ่น รายได้ร้อยละ 42.95 ของสถานประกอบการด้านที่พักทั่วประเทศในปี 2556 เป็นรายได้ของโรงแรมอิสระ และร้อยละ 40.28 เป็นรายได้ของ “ที่พักอื่นๆ” ส่วน “โรงแรมเครือข่าย” ในญี่ปุ่นได้ส่วนแบ่งของรายได้ด้านที่พักเพียงร้อยละ 16.77 (ตารางที่ 2) เนื่องจากผู้เยี่ยมชมภายในประเทศของญี่ปุ่นมีมากถึง 296.44 ล้านคนเมื่อเปรียบเทียบกับผู้เยี่ยมชมชาวต่างประเทศซึ่งมีเพียง 10.4 ล้านคน ชาวญี่ปุ่นนิยมพัก “โรงแรมอิสระ” และ “ที่พักอื่นๆ” มากกว่า โดยสถานประกอบการประเภท “ที่พักอื่นๆ” ที่มีจำนวนมากที่สุดคือ guest house (Euromonitor International: Japan, 2014)

สำหรับประเทศฝรั่งเศส “โรงแรมเครือข่าย” ในฝรั่งเศสได้ส่วนแบ่งของรายได้ด้านที่พักเพียงร้อยละ 24.83 (ตารางที่ 2) ผู้เยี่ยมชมส่วนใหญ่นิยมพัก “โรงแรมอิสระ” ซึ่งสามารถเปิดให้จองผ่านเว็บไซต์ส่วนตัวได้ ส่วน “ที่พักอื่นๆ” ที่พักประเภท Private accommodation จัดว่ามีมากที่สุด ที่พักประเภทนี้เริ่มติดตลาดตั้งแต่ปีพ.ศ. 2551 เมื่อตอนยุโรปมีปัญหาวิกฤติ subprime ส่งผลให้ชาวฝรั่งเศสแบ่งห้องว่างให้นักเดินทางเช่าเพื่อหารายได้พิเศษ โดยใช้วิธีประชาสัมพันธ์ผ่าน Airbnb.com⁴ (Euromonitor International: France, 2014)

⁴ Airbnb.com คือ ตัวกลางหรือนายหน้ารับจองที่พักประเภทต่างๆที่มีเครือข่ายทั่วโลก โดยรับผลตอบแทนทั้งจากผู้จองและผู้ให้จองสถานที่

ในกรณีของรัสเซีย โรงแรมเครือข่ายได้ส่วนแบ่งของรายได้ด้านที่พักร้อยละ 36.07 ซึ่งน้อยกว่าโรงแรมอิสระ(ตารางที่ 2) ถึงแม้ว่าความต้องการห้องพักสำหรับนักเดินทางจะอยู่ในระดับสูง และจำนวนที่พักทั้งโรงแรมเครือข่ายและโรงแรมอิสระมีให้บริการเป็นจำนวนมาก (ตารางที่ 3) แต่กลับไม่ได้รับความนิยมจากผู้เยี่ยมเยือน เพราะโรงแรมเครือข่ายมีราคาแพงมาก ในขณะที่โรงแรมราคาถูกในรัสเซียยังมีน้อย ทำให้ผู้เยี่ยมเยือนหันไปพัก private accommodation ซึ่งมีจำนวนมากถึง 2.9 หมื่นแห่ง คิดเป็นร้อยละ 75.86 ของจำนวนที่พักในรัสเซีย (Euromonitor International: Russia, 2014)

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบจำนวนที่พักของประเทศท่องเที่ยวสำคัญจำแนกตามรูปแบบสถานที่พัก

Outlets	Thailand	Malaysia	Philippines	Vietnam	Japan	S. Korea	Hong Kong	Australia	France	Russia
Hotels	6,784.00	2,752.00	915.00	13,489.00	9,847.00	710.00	226.00	2,542.00	17,042.00	4,839.00
- Chained Hotels	249.00	625.00	255.00	215.00	633.00	92.00	72.00	932.00	6,199.00	174.00
- Independent Hotes	6,535.00	2,127.00	660.00	13,274.00	9,214.00	618.00	154.00	1,610.00	10,843.00	4,665.00
Other Travel Accommodation	9,937.00	1,396.00	6,023.00	305.00	74,010.00	43,852.00	1,009.00	47,064.00	477,022.00	33,491.00
- Campsites	283.00	48.00	-	18.00	3,087.00	422.00	38.00	1,767.00	8,170.00	655.00
- Chalets	-	83.00	-	30.00	3,850.00	175.00	-	372.00	64,903.00	-
- Guesthouses	2,473.00	334.00	1,057.00	99.00	19,074.00	608.00	810.00	1,014.00	35,164.00	195.00
- Hostels	175.00	58.00	662.00	-	219.00	89.00	-	636.00	203.00	233.00
- Motels	505.00	48.00	1,394.00	80.00	-	34,698.00	-	2,564.00	-	143.00
- Private Accommodation	531.00	162.00	555.00	-	692.00	7,499.00	161.00	38,268.00	188,347.00	29,076.00
- Self-Catering Apartments	4,659.00	390.00	567.00	-	1,590.00	182.00	-	858.00	172,075.00	894.00
- Other Travel Accommodation	1,311.00	273.00	1,788.00	78.00	45,507.00	179.00	-	1,585.00	8,160.00	2,295.00
Travel Accommodation	16,721.00	4,148.00	6,938.00	13,794.00	83,857.00	44,562.00	1,235.00	49,606.00	494,064.00	38,330.00

ที่มา : Euromonitor International 2014 – 2015 ; Travel Accommodation in Thailand, Malaysia, Philippines, Vietnam, Japan, South Korea, Hong Kong, Australia, Russia and France.

4. ผลการศึกษาความเหลื่อมล้ำของรายได้ของธุรกิจบริการด้านที่พักของไทย

การศึกษาเพื่อหาแนวทางลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของธุรกิจบริการที่พักในบทความนี้เป็นการนำเสนอตามแนวคิดของ ‘pro-poor tourism’ คือการเปิดโอกาสให้ผู้มีรายได้น้อยได้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการที่ประเทศมีผู้เยี่ยมเยือนเพิ่มขึ้น โดยศึกษาว่าผู้ประกอบการด้านที่พักประเภทต่างๆมีความเหลื่อมล้ำของรายได้มากน้อยเพียงใด

4.1 ความเหลื่อมล้ำของรายได้ที่เกิดจากประเภทของที่พักของไทย

ไทยมีสถานประกอบการด้านที่พักทั่วประเทศ 16,721 แห่ง เมื่อจำแนกสถานประกอบการด้านที่พักของไทยออกเป็น “โรงแรม” และ “ที่พักแรมอื่นๆ” ตารางที่ 4 ได้แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างของที่พักเพื่อการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของไทยจะเป็นสถานประกอบการที่ “ไม่ใช่โรงแรม” มากกว่าประเภท “โรงแรม” โดยในปี 2556 ไทยมีสถานประกอบการที่เป็น “โรงแรม” ร้อยละ 23.31 และ ที่เหลืออีกประมาณร้อยละ 76.69 คือ “ที่พักแรมอื่นๆ” ซึ่งประกอบด้วย แค้มป์ รีสอร์ท (ชาเลย์) เกสต์เฮ้าส์ โมเต็ล บ้านพักส่วนบุคคล ที่พักบริการตนเอง และอื่นๆ

ตารางที่ 4 จำนวนสถานประกอบการด้านที่พักของไทยและจังหวัดเป้าหมายจำแนกตามรูปแบบของที่พัก

สถานที่ให้บริการ ที่พัก	โรงแรม	รีสอร์ต	เกสต์ เฮ้าส์	โมเต็ล	ที่พัก ส่วนบุคคล	ที่พัก บริการ ตนเอง	ที่พักอื่นๆ	รวม			
								ร้อยละของจังหวัด (% of Row)		%	(แห่ง)
ทั่วประเทศ	23.31	17.27	14.79	3.02	3.18	27.86	10.58	100.00	16,721		

หมายเหตุ : เป็นตัวเลขที่ปรับโดยคณะผู้วิจัย โดยใช้ข้อมูลระดับประเทศจาก Travel Accommodation in Thailand ใน Euromonitor International (2014) และตัวเลขจาก ททท. ทั้งในระดับจังหวัดและในระดับประเทศเป็นฐานในการคำนวณ

ที่มา: พรเพ็ญ วรลีธา, อุดมศักดิ์ ศิลปะระชาวงศ์ และอนันต์ วัฒนกุลจรัส (2558)

4.2 การใช้จ่ายด้านที่พัก

ในด้านการใช้จ่ายด้านที่พัก พบว่า ค่าใช้จ่ายด้านที่พักของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยโดยเฉลี่ยคนละ 3,783 บาทต่อเที่ยว และผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างประเทศมีการใช้จ่ายด้านที่พักคนละ 23,875 บาทต่อเที่ยว ทั้งนี้ เนื่องจากจำนวนวันพักไม่เท่ากัน โดยนักท่องเที่ยวชาวไทยมีจำนวนวันพักเฉลี่ยเพียง 2.7 วันต่อการเดินทาง 1 เที่ยว แต่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมีจำนวนวันพักเฉลี่ย 4.17 วัน (พรเพ็ญ วรลีธา, อุดมศักดิ์ ศิลปะระชาวงศ์ & อนันต์ วัฒนกุลจรัส, 2558) ในการคำนวณโดยใช้ฐานข้อมูลจาก TSA Thailand (NIDA 2013) พบว่าในปี 2556 สถานประกอบการด้านที่พักทั่วประเทศได้รายได้ทางตรงจากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว 2.85 แสนล้านบาท รายได้จากการให้บริการด้านที่พักขึ้นอยู่กับจำนวนนักท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายด้านที่พักต่อคนต่อเที่ยว โดยเฉลี่ยแล้วสำหรับจังหวัดท่องเที่ยว 16 แห่ง นักท่องเที่ยวชาวไทยจะมีรายจ่ายด้านที่พักต่อคนต่อเที่ยวถูกกว่านักท่องเที่ยวชาวต่างชาติประมาณ 3 เท่า

ตารางที่ 5 ความเหลื่อมล้ำของรายได้ที่เกิดจากการใช้จ่ายทางตรงด้านที่พักของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ

กลุ่มตัวอย่าง	ค่าใช้จ่ายต่อคนต่อเที่ยว(บาท)			ค่าใช้จ่ายทางตรงด้านที่พัก(ล้านบาท)		
	ชาวไทย	ชาวต่างชาติ	เฉลี่ย	ชาวไทย	ชาวต่างชาติ	รวม
ประเทศไทย	3,783	23,875	8,200	126,768.29	158,963.64	285,731.92

หมายเหตุ : เป็นตัวเลขที่ปรับโดยคณะผู้วิจัย โดยใช้ข้อมูลระดับประเทศจาก Travel Accommodation in Thailand ใน Euromonitor International (2014) และตัวเลขจาก ททท. ทั้งในระดับจังหวัดและในระดับประเทศ เป็นฐานในการคำนวณ

ที่มา: พรเพ็ญ วรสิทธา, อุดมศักดิ์ ศิลปะระชาวงศ์ และอนันต์ วัฒนกุลจรัส (2558)

5. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

บทความนี้ได้ใช้ข้อมูลจากบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวของไทย (TSA Thailand:NIDA 2013) ในการประมาณการรายได้ที่สาขาบริการด้านที่พักของไทยได้รับ และวิเคราะห์โครงสร้างของรายได้ที่กระจายตัวอยู่ในที่พักประเภทต่างๆ เพื่อเป็น แนวทางให้หน่วยงานภาครัฐสามารถลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของผู้ประกอบการที่ดำเนินธุรกิจบริการที่พัก

ผลการศึกษาพบว่าไทยมีสถานประกอบการด้านที่พักทั่วประเทศ 16,721 แห่ง กระจายตัวอยู่ในจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมาย 16 จังหวัดมากถึงร้อยละ 53.58 จำนวนสถานประกอบการที่เป็น “โรงแรม” ของไทยมีร้อยละ 23.31 ที่เหลืออีกประมาณร้อยละ 76.69 คือ สถานประกอบการที่ไม่ใช่โรงแรมซึ่งประกอบด้วย แค้มป์ รีสอร์ท (ชาเลย์) เกสต์เฮาส์ โมเต็ล บ้านพักส่วนบุคคล ที่พักบริการตนเอง และอื่นๆ ถึงแม้ว่าไทยจะมีจำนวนที่พักอื่นๆมากกว่าโรงแรม แต่ร้อยละ 78.11 ของรายได้ด้านที่พักกลับกระจุกตัวอยู่ที่โรงแรม โดยเฉพาะโรงแรมในเครือซึ่งได้ส่วนแบ่งของรายได้ไปสูงถึงร้อยละ 54.06 โดย “ที่พักอื่น” ในไทยสามารถสร้างรายได้จากการพักแรมของนักท่องเที่ยวได้เพียงร้อยละ 21.89 ของรายได้จากที่พักทั้งหมด

ในการใช้กลยุทธ์แบบ ‘pro-poor tourism’ ไทยต้องเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการ “ที่พักอื่น” มีส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการที่ประเทศมีผู้เยี่ยมเยือนเพิ่มขึ้น โดยมีใช่เป็นเพียงการสนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชน แต่ต้องมีวิธีในการให้ผู้เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมีช่องทางในการเข้าถึงแหล่งที่พักประเภท “ที่พักอื่น” มากขึ้น ดังนี้

1) เพิ่มโอกาสให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติมีระบบการเข้าถึง “ที่พักอื่น”

ในการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการทำรายได้ของที่พักประเภทต่างๆของไทยกับประเทศท่องเที่ยวอื่นอีก 9 ประเทศ พบว่า มีความเป็นไปได้ที่ “ที่พักอื่น” จะสามารถทำรายได้มากกว่า “โรงแรม” ดังตัวอย่างที่พักในเกาหลีใต้และออสเตรเลีย ซึ่ง “โรงแรม” ของประเทศทั้งสองสามารถทำรายได้จากที่พักเพียงร้อยละ 20.63 และ 43.91 ของยอดรวมตามลำดับ

จากการศึกษาถึงโครงสร้างของการสร้างรายได้จากที่พักของประเทศทั้งสอง ทำให้เห็นว่า รายได้ด้านที่พักน่าจะกระจายไปยัง “ที่พักอื่น” ซึ่งผู้ประกอบการส่วนใหญ่มักเป็นคนในพื้นที่ได้ ดังนี้

- สนับสนุนให้ธุรกิจที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนการท่องเที่ยว (tourism agency) กำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยพาไปพักยัง “ที่พักประเภทอื่นๆ” แทนโรงแรม
- หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการรายย่อยในการจัดทำสถานที่ให้ความสะดวก สะอาด และปลอดภัยแก่ผู้เช่าตามมาตรฐานสากล
- หน่วยงานด้านไอที เช่น SIPA ควรเร่งพัฒนาระบบการบริหารจัดการธุรกิจที่พักในการทำธุรกรรมบนโลกออนไลน์ โดยแพลตฟอร์มนี้ควรบรรจุข้อมูลของผู้ประกอบการด้านที่พักรายย่อยให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อเปิดโอกาสให้ธุรกิจเล็ก ๆ กลุ่มนี้ได้รับโอกาสจากเทคโนโลยีใหม่ ๆ และพฤติกรรมผู้บริโภคใหม่ ๆ ของนักท่องเที่ยว รวมถึงการเข้ามาใช้ระบบไอทีของพวกเขา เอเจนต์ทัวร์ต่าง ๆ ทั่วโลก
- ควรมีหน่วยงานภาครัฐ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในจังหวัดท่องเที่ยว ผู้บริหารส่วนท้องถิ่น และ ระดับจังหวัด ช่วยประสานงานให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการ “ที่พักอื่น” ด้านต่าง ๆ เช่น แนะนำให้จดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แนะนำวิธีการสมัครเข้าใช้บริการจองห้องพักบริษัทที่เป็นตัวกลาง เช่น AGODA, BOOKING, และ AIRBNB และช่วยประสานงานให้ธุรกิจบริการด้านที่พักมีความเชื่อมโยงกันทางธุรกิจมากขึ้น เช่น ร้านอาหาร ร้านขายของฝาก โดยต่างฝ่ายต่างร่วมมือกันในการตีตลาดข้ามธุรกิจกัน

2) เพิ่มความสามารถในการแข่งขันให้ผู้ประกอบการ “โรงแรมอิสระ”

โรงแรมที่ใช้ระบบบริหารงานแบบอิสระส่วนใหญ่เป็นโรงแรมขนาดเล็ก เป็นโรงแรมที่เจ้าของมักบริหารงานเองหรือเป็นลักษณะการบริหารงานแบบครอบครัว ผู้ประกอบการกลุ่มนี้มักมีปัญหาด้านการบริหารงานและเงิน และมีปัญหาการจ้างพนักงาน เนื่องจากเป็นองค์กรขนาดเล็ก จึงมีข้อเสียเปรียบโรงแรมเครือข่ายที่มีการทำงานเป็นระบบกว่า

ในปัจจุบัน รายได้จากการให้บริการด้านที่พักส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของโรงแรมเครือข่ายซึ่งต้องเสียค่าธรรมเนียมให้แก่บริษัทแม่ในต่างประเทศ ทำให้เงินตราจากการท่องเที่ยวส่วนนี้รั่วไหลออกจากประเทศไทย เพื่อเป็นการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ในธุรกิจด้านที่พัก ภาครัฐควรเพิ่มความสามารถในการแข่งขันให้แก่ผู้ประกอบการกลุ่มนี้ โดยจัดอบรมความรู้ทั้งด้านการตลาด และการบริหารจัดการโรงแรมอย่างมีมาตรฐานแก่ผู้ประกอบการ “โรงแรมอิสระ” การขอความร่วมมือจากธนาคารในการผ่อนปรนระยะเวลาการชำระหนี้ตามฤดูกาลท่องเที่ยวแทนที่จะต้องจ่ายดอกเบี้ยและเงินต้นดังเช่นธุรกิจภาคอุตสาหกรรมทั่วไป ก็ย่อมจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยให้ผู้ประกอบการ “โรงแรมอิสระ” สามารถลดต้นทุนของเงินได้มาก นอกจากนั้น การให้ความรู้ในการสร้างเว็บไซต์เพื่อให้สามารถเข้าถึงนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักโรงแรมที่เป็นอิสระ ดังเช่นประเทศญี่ปุ่น

ภาคผนวก ก รูปแบบของที่พักรับรองตามการจำแนกของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ศูนย์วิจัยด้านตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จำแนกประเภทที่พักสำหรับประเทศไทยตามลักษณะการให้บริการออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

- (1) **โรงแรม** คือ ที่พักที่สร้างขึ้นเฉพาะและแบ่งเป็นห้องพักที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักเดินทาง และเก็บค่าเช่าเป็นรายห้อง
- (2) **เกสต์เฮาส์** คือ บ้านที่ดัดแปลงหรือสร้างขึ้นโดยแบ่งห้องเป็นที่พักและเก็บค่าเช่า
- (3) **บันก้าโล** คือ ที่พักที่กลุ่มบุคคลหรือสถาบันจัดไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวพักแรมโดยเก็บค่าเช่า
- (4) **รีสอร์ต** คือ ที่พักที่มีลักษณะห้องพักเป็นหลังๆ มีบริเวณแวดล้อมด้วยธรรมชาติ
- (5) **บ้านรับรอง** คือ ที่พักหน่วยราชการ บริษัท หรือเอกชนจัดไว้เพื่อใช้รับรองหรือพักผ่อน โดยไม่เก็บค่าเช่า เช่น
 - บ้านรับรองของหน่วยราชการ หมายถึงที่พักที่หน่วยราชการจัดสร้างไว้ในจังหวัดต่างๆ เพื่อใช้รับรองแขกของทางราชการหรือผู้เกี่ยวข้องเข้าพัก สถานที่พักในลักษณะนี้มักจะไม่ต้องเสียค่าเช่า
 - บ้านรับรองของบริษัทเอกชน หมายถึงที่พักที่บริษัทเอกชนได้จัดสร้างไว้ในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อรับรองหรือให้พนักงานของบริษัทที่เดินทางไปจังหวัดนั้นๆ ได้ใช้เป็นสวัสดิการของบริษัท
- (6) **บ้านญาติหรือบ้านเพื่อน** คือ บ้านญาติมิตรของนักท่องเที่ยวที่จัดให้เป็นที่พักรับรอง โดยไม่เก็บค่าเช่า
- (7) **โมเต็ล** คือ ที่พักที่สร้างขึ้นเฉพาะ โดยเก็บค่าเช่า มีห้องพักแต่ละห้อง หรือมีห้องพักส่วนหนึ่งที่มีลักษณะและการใช้สอยเช่นเดียวกับโรงแรม แต่เนื่องจากลักษณะการใช้ห้องพักประเภทนี้ในประเทศไทย ส่วนใหญ่ไม่ใช่เพื่อการท่องเที่ยว ดังนั้นในการรวบรวมข้อมูลสถานพักรับรองจึงไม่นับรวมห้องพักประเภทนี้ รวมอยู่ในห้องพักสำหรับนักท่องเที่ยว
- (8) **ที่พักของหน่วยราชการ** ณ แหล่งท่องเที่ยว หมายถึงที่พักของหน่วยราชการต่างๆ ที่ตั้งอยู่ ณ สถานที่ทำการของหน่วยราชการซึ่งอยู่ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวนั้น เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวได้เข้าพัก โดยการจะเข้าพักแต่ละครั้งจะต้องติดต่อกับหน่วยงานเจ้าของสังกัดก่อน เช่น ที่พักของอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ และเขื่อนต่างๆ ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตและการชลประทาน เป็นต้น
- (9) **ที่พักอื่น ๆ** เช่น
 - วัด หมายถึงสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งได้จัดบริเวณส่วนหนึ่งให้เป็นที่พักรับรองสำหรับผู้เดินทาง และบริการโดยไม่คิดค่าเช่า นอกจากผู้เข้าพักจะทำบุญถวายวัดตามกำลังศรัทธา
 - หอพักเยาวชน หมายถึงที่พักที่กลุ่มบุคคลจัดไว้เพื่อสมาชิกของกลุ่มมาใช้บริการ โดยเสียค่าเช่าในอัตราประหยัด และเปิดให้บุคคลภายนอกมาใช้บริการได้ เช่น YMCA เป็นต้น

บรรณานุกรม

- Australian Bureau of Statistics. (2011). *Australian National Accounts: Tourism Satellite Account*, 2010-11. Cat. No. 5249.0, Canberra. Retrieved from <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/5249.0>
- Elkington, John. (1977). *Cannibals with forks: The Triple Bottom line of 21st Century Business*. Capstone/John Wiley, hardcover.
- Euromonitor International. (2014 – 2015). *Travel Accommodation in Thailand, Malaysia, Philippines, Vietnam, Japan, South Korea, Hong Kong, Australia, Russia and France. Passport*, December. Retrieved from <http://www.euromonitor.com/countries>. (various countries).
- Eurostat (2008). Background document Thirty-ninth session, 26 - 29 February 2008, jointly presented by the United Nations Statistics Division (UNSD), the Statistical Office of the European Communities (EUROSTAT), the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) and the World Tourism Organization (UNWTO). Web site <http://ec.europa.eu/eurostat>.
- William S. Gray, Salvatore C. Liguori. (1990). *Hotel and motel management and operations*. Prentice Hall.
- Johnpaul, E. (2015). *Accommodation a Vital Component in Tourism Industry*. Web site <http://enugustatetourismboard.com/p.php?t=accommodation-a-vital-component-in-touri&id=51>
- Stephanie C., Macbeth, J., & Warren, C. (2007). Tourism as a Tool for Poverty Alleviation: A Critical Analysis of 'Pro-Poor Tourism' and Implications for Sustainability. *Current Issues in Tourism*, 10, ISS. 2-3.
- United Nations. (2008). *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework* (TSA; RMF 2008) Department of Economic and Social Affairs.
- World Travel and Tourism Council. (2014). *Travel & Tourism Economic Impact 2014 Thailand*, The Authority on World Travel & Tourism. Web site <http://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/>.
- World Travel and Tourism Council (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015 Thailand*, The Authority on World Travel & Tourism. Web site <http://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/>.
- World Travel and Tourism Council (2016). *Travel & Tourism Economic Impact 2015 Thailand*, The Authority on World Travel & Tourism. Web site <http://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/>.
- Vora-Sittha, P. (2016). *Economic Impact of Tourism Accommodation: Thailand*. Asian Social Science, 12 (7), ISSN 1911-2017

- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า (2553). *การศึกษาศถานภาพและความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจโรงแรมในประเทศไทย*.
เว็บไซต์ <http://www.caiithailand.com/sites/default/files/downloads/Hotel.pdf>
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม พระราชบัญญัติ โรงแรม พ.ศ. ๒๕๔๗ ๑ ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม ๑๒๑/ตอนพิเศษ ๗๐ ก/หน้า ๑๒/๑๒ พุทธศักราช ๒๕๔๗. เว็บไซต์ <http://www.sme.go.th>
- สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2557) *การสำรวจการประกอบกิจการโรงแรม และ
เกสต์เฮาส์ พ.ศ. 2557*. ISSN 1906-1922
- อนันต์ วัฒนกุลจรัส, พรเพ็ญ วรสิทธา และอุดมศักดิ์ ศิลปะระฆางค์ (2556), *การสำรวจข้อมูลบัญชีประชาชาติ
ด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยปี 2556*, คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒน-
บริหารศาสตร์
- พรเพ็ญ วรสิทธา, อุดมศักดิ์ ศิลปะระฆางค์ และ อนันต์ วัฒนกุลจรัส (2558), *การศึกษาตัวชี้วัดที่ไม่ใช้ตัวเงิน
ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเพื่อสร้างบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทย, บทที่ 4.*
สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

การประยุกต์ใช้ TSA เพื่อกระจายรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว

กุลนิดา แวรวีวงศ์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการวิเคราะห์การกระจายรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว ทั้ง 4 สาขา คือ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบิน รถยนต์ รถไฟ และเรือ โดยประยุกต์ใช้ระบบบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว 2556 (NIDA TSA for Thailand 2013) ผลการศึกษา พบว่า ในประเทศไทย ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินมีส่วนรายได้รวมจากการให้บริการมากที่สุด ซึ่งนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเป็นผู้ที่ใช้บริการทั้งการเดินทางท่องเที่ยวข้ามพรมแดนและการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถยนต์เป็นธุรกิจที่นักท่องเที่ยวชาวไทยใช้บริการเพื่อท่องเที่ยวภายในประเทศมากที่สุด ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเรือมีรายได้จากการให้บริการน้อยที่สุด เพราะประเทศไทยมีจังหวัดที่ติดทะเลและแม่น้ำบางจังหวัดเท่านั้น ทำให้การใช้บริการขนส่งผู้โดยสารมีน้อย สุดท้ายธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถไฟ มีรายได้รวมจากการให้บริการน้อยมาก ทั้งที่สามารถสร้างรายได้จากการใช้บริการเดินทางท่องเที่ยวได้มากกว่านี้ ดังนั้น หากภาครัฐต้องการลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว ภาครัฐต้องดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบรางของไทยให้ดีขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริมการเดินทางรถไฟข้ามพรมแดน เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวด้วยรถไฟ

คำสำคัญ: บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว การกระจายรายได้ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว

¹ เศรษฐกรปฏิบัติการ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง Email : koonnida.w@gmail.com

An Application of TSA for Income Distribution in The Tourist Transportation Sector

Koonlanida Waeoraweewong

Abstract

This article is for income distribution analysis of the tourist transportation sector in all fields which consist of air transport, railroad transport, car transport and water transport by using TSA. The study shows that the highest income ratio is air transport business due to foreign tourists traveling across the country and within the country. In the meanwhile, Thai tourists use only the service for traveling within the country. For water transport business income ratio is quite low because there are a few provinces close to the ocean thus a number of tourists is low. The rail transport has also small service income even it has opportunity to generate more income. So, if the government decides to reduce income inequality among the tourist transportation sectors. Government need to develop infrastructure for car and rail transportation and reduce barrier to increase their service income.

Keywords: Tourism Satellite Account, income distribution, tourist transportation sector

บทนำ

ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวเป็นธุรกิจหลักที่สำคัญในการสร้างรายได้ให้กับประเทศ ประกอบไปด้วย ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบิน ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถยนต์ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเรือ และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถไฟ จากการศึกษาธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวในประเทศต่าง ๆ จาก Euromonitor International พบว่า ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินเป็นธุรกิจบริการที่มีรายได้จากการให้บริการผู้โดยสารมากที่สุด (รวมการเดินทางข้ามพรมแดนและการเดินทางภายในประเทศ) เพราะเป็นการเดินทางที่มีความสะดวกสบาย รวดเร็ว และมีความปลอดภัย นอกจากนี้ยังมีสายการบินต้นทุนต่ำเพิ่มขึ้น ทำให้อัตราการแข่งขันกันระหว่างธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินสูงขึ้น ส่งผลให้นักท่องเที่ยวที่มีรายได้ระดับปานกลางสามารถใช้บริการได้เพิ่มขึ้น ผลได้ที่เกิดขึ้นกับธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบิน ย่อมส่งผลกระทบต่อส่วนแบ่งการตลาดของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยพาหนะอื่น ๆ ทำให้รายได้จากการให้บริการนักท่องเที่ยวลดลง เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการประยุกต์ใช้บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว หรือ TSA วิเคราะห์การกระจายรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทย เพื่อเป็นแนวทางในการเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว โดยบทความนี้จะประกอบไปด้วย 4 หัวข้อใหญ่ คือ (1) กรอบแนวคิด (2) วิเคราะห์การกระจายรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวในต่างประเทศ (3) การวิเคราะห์การกระจายรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย โดยใช้ผลการคำนวณสัดส่วนค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมชมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่กระจายตัวไปยังสาขบริการด้านการขนส่งผู้โดยสารจากบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว 2556 (TSA Thailand: NIDA 2013) และ (3) การเสนอแนะเชิงนโยบาย

กรอบแนวคิดของ TSA

บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (Tourism Satellite Account: TSA) เป็นการนำกรอบแนวคิดทั้งด้านอุปสงค์และอุปทานเข้ามารวมไว้ในระบบตารางบัญชีท่องเที่ยวที่มีความสมดุลกัน เพื่อวัดผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อระบบเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบและเป็นมาตรฐานสากล โดยปี 2551 องค์การสหประชาชาติได้รับรองกรอบแนวคิดและหลักการของบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (TSA: RMF 2008) เพื่อให้ประเทศต่าง ๆ ได้ใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันในการจัดทำระบบตารางบัญชีที่สามารถนำมาคำนวณผลของการใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวที่มีต่อรายได้และการจ้างงานของประเทศนั้น ๆ ซึ่งบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (TSA: RMF 2008) ได้จำแนกธุรกิจที่ให้บริการด้านการท่องเที่ยวทั้งหมด 12 สาขา และมีธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวอยู่ 4 สาขา คือ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบิน ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถยนต์ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถไฟ และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเรือ

สำหรับประเทศไทย ได้มีการสร้างบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว 2556 (NIDA TSA for Thailand 2013) (อนันต์ พรเพ็ญและอุดมศักดิ์, 2558) ขึ้นมาเพื่อเป็นฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวของไทย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจโดยรวม บทความนี้ผู้เขียนจะประยุกต์ใช้บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว 2556 (NIDA TSA for Thailand 2013) มาวิเคราะห์

การกระจายรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย เพื่อหาแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์การกระจายรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวในต่างประเทศ

ค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่จ่ายให้กับธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว ค่าใช้จ่ายนั้นย่อมเป็นรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งนั้น ๆ ปัจจัยในการตัดสินใจเลือกรูปแบบการเดินทางของนักท่องเที่ยวจะขึ้นอยู่กับรายได้ของนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยว ราคาย่อมเยา ความสะดวกสบาย และความปลอดภัย เป็นต้น หากประเทศใดวางระบบโครงสร้างพื้นฐานการเดินทางขนส่งผู้โดยสารไว้เป็นอย่างดี เช่น ถนน รางรถไฟ สนามบิน เป็นต้น หรือพัฒนาพาหนะเดินทางให้ทันสมัยและมีความปลอดภัยสูง ย่อมสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าไปใช้บริการได้มากขึ้น ส่งผลต่อการสร้างรายได้ให้กับธุรกิจของตน และเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม สำหรับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการกระจายรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวนี้ยังมีน้อย ผู้เขียนจึงใช้ข้อมูลสถิติด้านรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวในต่างประเทศจาก Euromonitor International มาวิเคราะห์ผลการกระจายรายได้ ดังนี้

ข้อมูลรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยว ผู้เขียนได้นำผลการคำนวณจาก Euromonitor International¹ ปี 2014 – 2015 มาวิเคราะห์การกระจายรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวในประเทศต่าง ๆ เช่น ประเทศฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ฮองกง ฯลฯ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวต่าง ๆ ในแต่ละประเทศ

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบรายได้จากให้บริการขนส่งผู้เยี่ยมชมเยือนของประเทศต่าง ๆ จำแนกตามประเภทของพาหนะเดินทาง

	ไทย	มาเลเซีย	สิงคโปร์	ฮ่องกง	ญี่ปุ่น	ฝรั่งเศส	ออสเตรเลีย
Airline Passengers	96.97	92.97	89.67	68.85	65.02	42.16	92.66
Charter	8.61	6.63	0.26	1.19	0.19	1.12	3.81
Low Cost Carriers	14.15	27.81	11.15	1.15	6.89	6.61	12.62
Schedule	74.23	58.53	78.26	66.52	57.95	34.43	76.23
Other Transportation	3.01	7.03	10.33	31.15	34.98	57.84	7.34
Bus/Coach	1.73	3.68	5.38	8.82	8.15	5.36	2.70
Chauffeur-driven Car	0.06	0.04	0.05	0.17	0.00	0.54	0.06
Cruise	0.18	2.07	3.29	7.59	0.08	8.34	1.85
Ferry	0.07	0.03	0.20	0.02	0.27	2.76	0.48
Rail	0.99	1.22	1.41	14.55	26.48	40.84	2.26
Transportation	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (พันล้านบาท)	545	338	287	234	1,753	198,739	734

ที่มา: Euromonitor International 2014 – 2015 ; Transportation in Malaysia, Singapore, Hong Kong, Japan, France and Australia

จากตารางที่ 1 พบว่า รายได้รวมจากการให้บริการขนส่งนักท่องเที่ยวในประเทศฝรั่งเศสมากที่สุดถึง 198,739 พันล้านบาท โดยรายได้จากการให้บริการของธุรกิจขนส่งผู้โดยสารของประเทศฝรั่งเศสนั้น เป็นสัดส่วนรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางเครื่องบินร้อยละ 42.16 และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยพาหนะอื่น ๆ ร้อยละ 57.84 โดยเป็นรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟมากที่สุด ร้อยละ 40.84 ถือได้ว่าเป็นสัดส่วนรายได้ที่ใกล้เคียงกันมาก

สำหรับการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศของประเทศฝรั่งเศส นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางด้วยรถไฟความเร็วสูง TGV² โดยนักท่องเที่ยวจะต้องซื้อบัตรโดยสารรถไฟ เรียกว่า “France Rail Pass” ซึ่งเชื่อมต่อเมืองต่างๆ และมีสถานีมากกว่า 4,000 สถานีทั่วประเทศ นอกจากนี้ประเทศฝรั่งเศส ยังมีรายได้ที่เกิดจากการขนส่งผู้โดยสารเดินทางไปที่ท่องเที่ยวในประเทศต่างๆ ในยุโรปอีกด้วย เพราะประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศที่มีพรมแดนติดกับประเทศอื่น ๆ เช่น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ อิตาลี และเบลเยียม เป็นต้น และมีพรมแดนส่วนหนึ่งติดกับมหาสมุทรแอตแลนติก และทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทำให้การเดินทางท่องเที่ยวในประเทศฝรั่งเศสมีหลากหลายช่องทาง ซึ่งประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และเบลเยียมได้ร่วมมือจัดทำโครงการรถไฟความเร็วสูง ชื่อว่า “รถไฟยูโรสตาร์ (Eurostar)” เป็นรถไฟความเร็วสูงที่ให้บริการในยุโรปตะวันตก โดยวิ่งผ่านอุโมงค์รถไฟลอดใต้พื้นทะเลช่องแคบอังกฤษ และฝรั่งเศส รถไฟยูโรสตาร์ได้รับความนิยมอย่างสูงในการเดินทางระหว่างเมืองที่ให้บริการ มีผู้โดยสารต่อปีมากกว่าทุกสายการบินรวมกันในปัจจุบัน ทำให้รถไฟยูโรสตาร์มีส่วนแบ่งการตลาดที่สูงในตลาดการแข่งขันรถไฟ - เครื่องบินใน 3 เมืองหลัก คือ ปารีส ลอนดอน และบรัสเซลส์ นอกจากนี้ การรวมกลุ่มของ “สหภาพยุโรป” ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รายได้ของธุรกิจบริการขนส่งด้วยรถไฟเพิ่มขึ้น ประเทศในยุโรปมีระบบการจำหน่ายตั๋วรถไฟเพื่อการท่องเที่ยวราคาถูก เรียกว่า “Eurailpass” ทำให้สามารถทำยอดขายค่าบริการขนส่งได้ใกล้เคียงกับค่าเครื่องบิน

สำหรับประเทศญี่ปุ่น มีสัดส่วนรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินมากที่สุด ร้อยละ 65.02 และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยพาหนะอื่น ๆ ร้อยละ 34.98 โดยเป็นธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟมากที่สุดร้อยละ 26.48 โดยการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศด้วยรถไฟในประเทศญี่ปุ่นนั้น นักท่องเที่ยวสามารถซื้อบัตรโดยสารที่เรียกว่า “Japan Rail Pass”³ เพียงบัตรเดียวก็สามารถใช้บริการได้ทั้งรถไฟ รถโดยสารประจำทาง และเรือเฟอร์รี่ได้ บัตร JR pass นั้นใช้ได้กับนักท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์เพื่อเดินทางท่องเที่ยวภายในญี่ปุ่น และมีวีซ่าสถานะชั่วคราว (Temporary Visitor) เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีอีกประเทศหนึ่งที่มีระบบการเดินทางด้วยรถไฟคล้ายคลึงประเทศญี่ปุ่น นั่นคือ ประเทศฮ่องกง โดยประเทศฮ่องกงนั้นมีสัดส่วนรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินมากที่สุด ร้อยละ 68.85 และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยพาหนะอื่น ๆ ร้อยละ 31.15 โดยเป็นธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารทางรถไฟมากที่สุด ร้อยละ 14.55 ประเทศฮ่องกงมีระบบขนส่งสาธารณะที่ปลอดภัยและมีประสิทธิภาพที่สุดแห่งหนึ่งของโลก มีระบบชำระค่าโดยสารในรูปแบบของบัตรที่เรียกว่า “Octopus”⁴ ซึ่งเป็นบัตรอิเล็กทรอนิกส์แบบประสมค์ที่ใช้กับระบบขนส่งสาธารณะ รวมไปถึงการซื้อของตามร้านสะดวกซื้อ ซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านอาหาร เป็นต้น ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวภายในทั้งสองประเทศนี้ได้อย่างสะดวกสบายด้วยระบบรถไฟที่มีประสิทธิภาพ

จากที่กล่าวมาในข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ภูมิประเทศเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกระจายรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวในประเทศญี่ปุ่นกับประเทศฮ่องกง เพราะทั้งสองประเทศเป็นประเทศที่มีภูมิประเทศเป็นเกาะ ยากแก่การเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวด้วยรถไฟหรือพาหนะอื่น ๆ ดังนั้นนักท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องโดยสารด้วยเครื่องบิน ทำให้ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินมีสัดส่วนรายได้รวมมากที่สุด

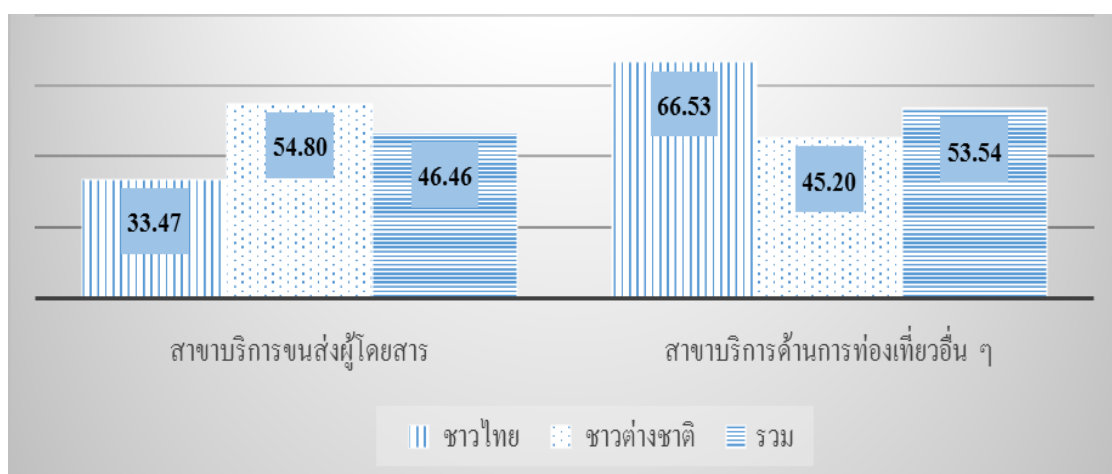
ส่วนการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศนั้น ทั้งสองประเทศได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบรางให้มีความสะดวกสบาย รวดเร็ว เพื่อให้รถไฟเป็นพาหนะในการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศเป็นหลัก

สำหรับประเทศอื่น ๆ ในตารางที่ 1 จะเห็นว่า ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินของประเทศไทย สิงคโปร์ มาเลเซีย และออสเตรเลีย มีสัดส่วนรายได้มากกว่าธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยพาหนะอื่น ๆ เกินกว่าร้อยละ 80 แสดงให้เห็นว่า ประเทศเหล่านี้มีความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินและธุรกิจบริการขนส่งด้วยพาหนะอื่นๆ สูงมาก โดยเฉพาะประเทศไทยที่มีสัดส่วนรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินมากที่สุดถึงร้อยละ 96.97 เมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ

ผลการวิเคราะห์การกระจายรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย

การวิเคราะห์การกระจายรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย ผู้เขียนจะเริ่มทำการวิเคราะห์จากสัดส่วนค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่กระจายตัวไปยังสาขาบริการด้านการท่องเที่ยวต่างๆ (อนันต์ พรเพ็ญและอุดมศักดิ์, 2558) และรูปแบบการเดินทางภายในประเทศของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ (อนันต์ พรเพ็ญและอุดมศักดิ์, 2558) ดังภาพที่ 1 และภาพที่ 2 ด้านล่าง พบว่า นักท่องเที่ยวมีค่าใช้จ่ายสำหรับการบริการขนส่งผู้โดยสารมากที่สุดถึงร้อยละ 46.46 เมื่อเทียบกับการใช้จ่ายในสาขาบริการท่องเที่ยวอื่น ๆ โดยนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายให้กับธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวมากที่สุดถึงร้อยละ 54.80 และนักท่องเที่ยวชาวไทยมีสัดส่วนการใช้จ่ายให้กับบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวร้อยละ 33.47 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงมาก เมื่อเทียบกับสัดส่วนการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวในสาขาบริการด้านการท่องเที่ยวอื่น ๆ อีก 8 สาขาที่รวมกันเพียงร้อยละ 53.54

ภาพที่ 1 สัดส่วนการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย

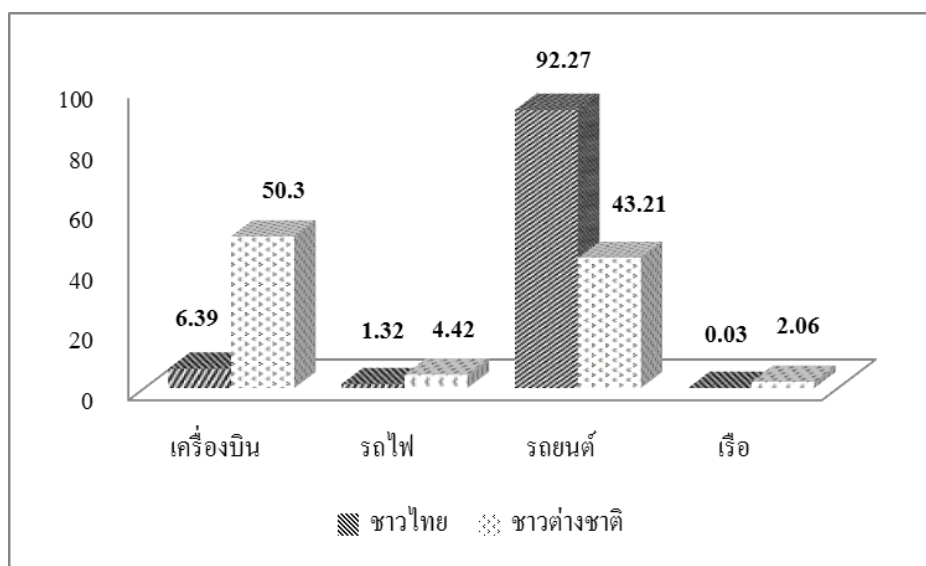

หมายเหตุ: สาขาบริการขนส่งผู้โดยสารมี 4 รูปแบบ คือ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารโดยเครื่องบิน รถยนต์ เรือ และรถไฟ

ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญของการท่องเที่ยวในประเทศไทย เพราะเป็นสาขาบริการที่สามารถสร้างรายได้ให้กับธุรกิจของตน และประเทศได้อย่างมหาศาล โดยการใช้บริการธุรกิจขนส่งด้านการท่องเที่ยวนั้น เมื่อแยกรูปแบบการเดินทางออกมา 4 รูปแบบ คือ การเดินทางด้วยเครื่องบิน รถยนต์ เรือ และรถไฟ ดังภาพที่ 2 ด้านล่าง พบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมใช้บริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถยนต์มากที่สุดถึงร้อยละ 92.27 อาจเป็นไปได้ว่า สัดส่วนค่าใช้จ่ายเพื่อการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยในภาพที่ 1 จะเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อใช้บริการเดินทางด้วยรถยนต์ ส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติจะเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทยด้วยพาหนะเครื่องบินมากที่สุดร้อยละ 50.30 ซึ่งผลสอดคล้องกับสัดส่วนค่าใช้จ่ายใช้บริการเครื่องบินมากที่สุด สำหรับการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทย เพราะว่าชาวต่างชาติอาจไม่คุ้นเคยกับเส้นทางการเดินทางในประเทศไทย การเดินทางด้วยเครื่องบินจึงเป็นการเดินทางที่ปลอดภัย และถึงเป้าหมายอย่างแน่นอน

ส่วนธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถไฟเป็นธุรกิจที่นักท่องเที่ยวมาใช้บริการน้อย โดยเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยเพียงร้อยละ 1.32 และเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติร้อยละ 4.42 ดังนั้น ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถไฟจึงมีรายได้จากการให้บริการน้อยมาก ส่วนธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเรือ เป็นธุรกิจที่มีรายได้จากการให้บริการค่อนข้างน้อย เพราะว่ามีนักท่องเที่ยวใช้บริการน้อย เพราะว่า ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเรือนั้นไม่ใช่การเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศหลัก แต่จะเป็นการขนส่งผู้โดยสารเฉพาะจังหวัดที่ติดทะเล และแม่น้ำเท่านั้น

ภาพที่ 2 รูปแบบการเดินทางภายในประเทศของชาวไทยและชาวต่างชาติ

สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินเป็นธุรกิจที่มีรายได้มากที่สุดเพราะมีรายได้จากนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการเพื่อเดินทางข้ามประเทศ และการเดินทางในประเทศ รองลงมาคือ ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถยนต์ ซึ่งมีรายได้ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวชาวไทยที่ใช้บริการเดินทางภายในประเทศเท่านั้น เพราะการใช้บริการรถยนต์เพื่อเดินทางข้ามพรมแดนยังมีไม่มากนัก ส่วนธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถไฟ และธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเรือมีรายได้จากการให้บริการนักท่องเที่ยวน้อยที่สุด จะเห็นว่า มีความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้านการท่องเที่ยวเหล่านี้นค่อนข้างสูงมาก เพราะรายได้ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ที่ธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยเครื่องบินมากที่สุด

ส่วนธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถยนต์ส่วนใหญ่มีรายได้จากนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ท่องเที่ยวภายในประเทศ หากต้องการให้มีการกระจายรายได้มายังธุรกิจการเดินทางด้วยรถยนต์เพิ่มขึ้น ภาครัฐอาจจะต้องช่วยส่งเสริมด้วยการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน เพื่อให้มีการเดินทางใช้รถ ใช้ถนนอย่างปลอดภัย รวมถึงมีระบบควบคุมมาตรฐานของรถโดยสารทั้งรถตู้และรถประจำทางให้มีลักษณะตรงตามมาตรฐาน รวมถึงการประชาสัมพันธ์เส้นทางการเดินทางรถให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ผ่านเว็บไซต์ หรือการโฆษณาที่เข้าถึงนักท่องเที่ยวได้ง่าย

ทั้งนี้ หากภาครัฐต้องการให้มีการกระจายรายได้มายังธุรกิจบริการขนส่งด้วยรถไฟเพิ่มขึ้น ภาครัฐควรพัฒนาระบบการเดินทางรถไฟ เช่น ระบบราง วัสดุการก่อสร้างรถไฟ ปรับปรุงสถานีรถไฟให้ทันสมัย รวมถึงการทำบัตรโดยสารให้สามารถใช้ร่วมกับการเดินทางด้วยพาหนะอื่นๆได้ เนื่องจากเป็นธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารที่สามารถเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยวได้ทั่วประเทศ มีเส้นทางการเดินรถไฟในทุกภูมิภาคของไทย และยังมีพรมแดนติดกับประเทศอื่น ๆ เช่น ลาว พม่า กัมพูชา และมาเลเซีย จึงเป็นโอกาสในการสร้างรายได้เพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกับประเทศฝรั่งเศสที่มีรายได้มหาศาลจากการให้บริการนักท่องเที่ยวไปยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เทียบเท่ากับรายได้ของธุรกิจบริการขนส่งด้วยเครื่องบิน

เมื่อธุรกิจบริการขนส่งผู้โดยสารด้วยรถยนต์และรถไฟได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการมากขึ้น ทำให้รายได้ของธุรกิจบริการเหล่านี้เพิ่มขึ้น สามารถลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในธุรกิจบริการขนส่งเหล่านี้ ซึ่งส่งผลดีต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

อนันต์ พรเพ็ญและอุดมศักดิ์ . 2558. การสร้างแบบจำลองบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยและการประยุกต์ใช้. โครงการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2558. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Transportation in Australia . 2014. Passport Euromonitor International, September

Transportation in France . 2014. Passport Euromonitor International, November

Transportation in Hong Kong . 2014. Passport Euromonitor International, January

Transportation in Japan . 2014. Passport Euromonitor International, September

Transportation in Malaysia . 2014. Passport Euromonitor International, November

Transportation in Singapore . 2014. Passport Euromonitor International, August

Transportation in Thailand . 2014. Passport Euromonitor International, December

¹ ผลการคำนวณโดยใช้ฐานข้อมูลจากการสร้างแบบจำลองบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยและการประยุกต์ใช้. โครงการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2558. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² ค้นหาจากเว็บไซต์ <http://www.statravel.co.th/eurostar.htm> เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

³ ค้นหาจากเว็บไซต์ http://www.japanrailpass.net/th/about_jrp.html เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

⁴ ค้นหาจากเว็บไซต์ <http://www.talontiew.com/hong-kong-octopus-tourist-pass/> เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

การปรับปรุงข้อมูลภาครัฐให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน: กรณีศึกษาดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า

อิฐิรุตน์ เมฆบัณฑิตกุล¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้จัดทำขึ้นเพื่อการปรับปรุงข้อมูลดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าของประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นในการเป็นเครื่องชี้วัดที่สะท้อนความเคลื่อนไหวของข้อมูลราคาส่งออกและราคานำเข้าได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยได้ทำการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วยที่ใช้ในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าตามหลักการทางสถิติ ได้แก่ การลดอิทธิพลของค่านอกเกณฑ์ การลดความเอนเอียง และการลดความแปรปรวน นอกจากนี้ได้มีการหาความสัมพันธ์ของราคาต่อหน่วยกับราคาจริงที่ได้จากสถานประกอบการสำหรับการหารูปแบบที่เป็นนัยทั่วไป ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่าแนวทางการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วยที่ผู้วิจัยได้เสนอแนะไว้นั้นทำให้ค่าราคาต่อหน่วยมีประสิทธิภาพในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้ามากขึ้น และจากผลการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่าการเก็บข้อมูลราคาจริงจากสถานประกอบการยังคงเป็นความจำเป็นสำหรับการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าของประเทศไทย

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำศูนย์บริการวิจัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ อีเมล: titirut.mek@dpu.ac.th
ผู้เขียนขอขอบคุณ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัยนี้

1. บทนำ

เครื่องชี้วัดทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือสำคัญที่แสดงถึงสถานการณ์และสัญญาณทางเศรษฐกิจ อันจะเป็นประโยชน์ในการวางแผน การกำหนดนโยบายและตัดสินใจ เพื่อเตรียมรับมือกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในอดีตถึงปัจจุบันกองสารสนเทศและดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ในฐานะเป็นหน่วยงานในการจัดทำเครื่องชี้วัดทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้จัดทำดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าของประเทศ เพื่อใช้ประกอบในการวิเคราะห์สัญญาณเงินเพื่อจากการส่งผ่านของราคาสินค้าจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคในประเทศ ใช้เป็นเครื่องมือวัดอัตราการค่าของประเทศในการประเมินขีดความสามารถของแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศ รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลสำหรับปรับมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ณ ราคาปัจจุบัน (Nominal GDP) ให้เป็นผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศที่แท้จริง (Real GDP)

ด้วยเหตุนี้ การจัดทำดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าให้มีความถูกต้อง แม่นยำและได้มาตรฐาน เพื่อให้เป็นเครื่องชี้วัดที่สะท้อนความเคลื่อนไหวของข้อมูลราคาส่งออกและราคานำเข้าได้อย่างแท้จริง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในปัจจุบันดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าคำนวณโดยใช้ข้อมูลราคาจาก 2 ส่วน คือ (1) ข้อมูลจากกรมศุลกากร ซึ่งเรียกว่า **ราคาต่อหน่วย (Unit price)** และ (2) ข้อมูลจากการสำรวจจากผู้ประกอบการโดยตรง เรียกว่า **ราคาจริง (Actual price)** ซึ่งการสำรวจข้อมูลราคาส่งออกและนำเข้าจากผู้ประกอบการโดยตรงนั้น มีข้อจำกัดในด้านของความร่วมมือจากผู้ประกอบการ ทำให้มีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากกรมศุลกากรร่วมด้วย อย่างไรก็ตามการคำนวณค่าดัชนีราคาต่อหน่วยโดยใช้ข้อมูลจากกรมศุลกากรเป็นวิธีที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในหลายๆ ประเทศนั้น มีข้อกังวลในการใช้ค่าดัชนีดังต่อไปนี้ (International Monetary Fund: IMF)

1. ความเอนเอียงของค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าที่เกิดขึ้นจากการที่สินค้าหรือผลิตภัณฑ์นั้นไม่กลมกลืนกัน เช่น มีการปะปนกันของขนาด หรือรุ่นของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ เป็นต้น การแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการแบ่งชั้นภูมินั้นเป็นวิธีที่สามารถลดความเอนเอียงได้แต่ก็มีข้อจำกัดตรงที่หน่วยสถิติจะต้องมีข้อมูลหรือสารสนเทศจากผู้ให้ข้อมูลหรือสถานประกอบการที่เพียงพอ ซึ่งค่อนข้างยากในทางปฏิบัติ
2. การจัดการกับข้อมูลเพื่อให้ข้อมูลมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การจัดการข้อมูลสูญหาย สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่มีฤดูกาล จะได้จากขั้นตอนการเก็บข้อมูล ซึ่งการคำนวณค่าดัชนีราคาต่อหน่วยนี้ทำไม่ได้
3. ปัญหาความแปรปรวนที่สูงเกินความเป็นจริงของค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า เนื่องจากข้อมูลราคาต่อหน่วยไม่มีความกลมกลืนกัน เพราะการปะปนกันของขนาดสินค้า รุ่นสินค้า รวมถึงหน่วยของปริมาณการส่งออกหรือนำเข้า เนื่องจากหน่วยวัดปริมาณที่รายงานจากกรมศุลกากรอาจจะแตกต่างกันมาก เช่นบางครั้งมีหน่วยเป็นชิ้น บางครั้งมีหน่วยเป็นบัลค์ (Bulk) เป็นต้น
4. ปัญหาค่านอกเกณฑ์ (Outliers) เป็นปัญหาที่พบเสมอในการใช้ข้อมูลเพื่อคำนวณสารสนเทศทางสถิติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการคำนวณราคาต่อหน่วย ซึ่งในกรณีที่ตรวจพบค่านอกเกณฑ์ (Outliers) และมีการตัดค่านอกเกณฑ์เหล่านั้นทิ้งและไม่นำมาคำนวณค่าดัชนีราคาต่อหน่วยนั้นเป็นความเสี่ยงที่จะนำค่าดัชนีนั้นมาใช้ เพราะค่าดัชนีนั้นไม่ได้สะท้อนข้อเท็จจริงอย่างแท้จริง เนื่องจากค่านอกเกณฑ์เหล่านั้นไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาในการคำนวณค่าอัตราเงินเฟ้อในลำดับถัดไป ค่าดัชนีราคาที่ได้นี้อาจจะเป็นค่าที่ต่ำกว่าความจริง (Underestimate) หรือสูงกว่าความจริง (Overestimate)

2. การคำนวณค่าราคาต่อหน่วย และปัญหาของการใช้ค่าราคาต่อหน่วยในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า

2.1 การคำนวณค่าดัชนีราคา

ปัจจุบันกองสารสนเทศและดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ใช้สูตรในการคำนวณดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า ดังนี้ (สำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์)

1) การคำนวณดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า ปีฐาน ใช้สูตร Fixed Laspeyres

$$\begin{aligned} I_t &= \frac{\sum (P_t Q_0)}{\sum (P_0 Q_0)} \times 100 \\ &= \frac{\sum [(P_0 Q_0) \times \frac{P_t}{P_0}]}{\sum (P_0 Q_0)} \times 100 \\ &= \frac{\sum [(W_0) \times \frac{P_t}{P_0}]}{\sum (W_0)} \times 100 \end{aligned}$$

เมื่อ I_t คือ ดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า ณ เดือนที่ t
 P_t คือ ราคาสินค้าส่งออก-นำเข้า ณ เดือนที่ t
 P_0 คือ ราคาเฉลี่ยสินค้าส่งออก-นำเข้า ณ เวลาที่กำหนดให้เป็นปีฐาน
 W_0 คือ มูลค่าสินค้าส่งออก-นำเข้า ณ เวลาที่กำหนดให้เป็นปีฐาน

2) การคำนวณดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า หลังปีฐาน ใช้สูตร Modified Laspeyres

$$I_t = \frac{\sum [(W_{t-1}) \times \frac{P_t}{P_{t-1}}]}{\sum (W_{t-1})} \times I_{t-1}$$

เมื่อ I_t คือ ดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า ณ เดือนที่ t
 P_t คือ ราคาสินค้าส่งออก-นำเข้า ณ เดือนที่ t
 P_{t-1} คือ ราคาเฉลี่ยสินค้าส่งออก-นำเข้า ณ เดือนที่ $t-1$
 W_{t-1} คือ น้ำหนักส่งออก-นำเข้า (น้ำหนักถ่วง) ณ เดือนที่ $t-1$
 I_{t-1} คือ ดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า ณ เดือนที่ $t-1$

จากสูตรการคำนวณดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสิ่งสำคัญในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าคือค่าราคาสัมพัทธ์ (Relative price: $\frac{P_t}{P_{t-1}}$) ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาค่าราคาสัมพัทธ์

2.2 ความเอนเอียงของค่าราคาต่อหน่วย

ปัจจุบันนี้การคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า จากข้อมูลราคาต่อหน่วยในหลายๆ ประเทศยังคงประสบปัญหาค่าเอนเอียง (Biasness) และยังคงเป็นปัญหาที่ยังต้องหาทางแก้ไขหรือทำให้มีปัญหาน้อยที่สุด การคำนวณค่าดัชนีราคาจากราคาต่อหน่วยนี้เป็นการคำนวณในกรณีที่หน่วยสถิติต้องใช้ข้อมูลจากกรมศุลกากร โดยคำนวณราคาต่อหน่วยจากสมการที่ (1) ซึ่งสูตรนี้เป็นการคำนวณอย่างง่ายโดยคำนวณจากค่าอัตราส่วนระหว่างมูลค่าการนำเข้าหรือการส่งออกสำหรับรายการสินค้าหนึ่งๆ กับปริมาณที่นำเข้าหรือส่งออก เทียบกับอัตราส่วนเดียวกันในเวลาฐาน

$$P_i^{0:t} = \left(\frac{\sum_i p_i^t q_i^t}{\sum_i q_i^t} \right) / \left(\frac{\sum_i p_i^0 q_i^0}{\sum_i q_i^0} \right) \quad (1)$$

อย่างไรก็ตามการคำนวณราคาต่อหน่วยนี้เป็นค่าที่มีความเอนเอียงหากสินค้าหรือผลิตภัณฑ์นั้นไม่มีลักษณะที่กลมกลืนกัน เช่น มีหลายขนาด เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น ตู้เย็น ซึ่งมีการส่งออกหรือนำเข้าที่มีหลายขนาด ได้แก่ เล็ก กลาง ใหญ่ ดังแสดงข้อมูลในตารางด้านล่างนี้

ช่วงเวลา	ขนาด											
	เล็ก			กลาง			ใหญ่			รวม		
	q	p	v	q	p	V	q	p	v	q	p	v
ปัจจุบัน	2	2	4	3	4	12	5	6	30	10	4.6	46
อดีต	5	1	5	3	2	6	2	3	6	10	1.7	17

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่าราคาของตู้เย็นแต่ละขนาดเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า จากข้อมูลในอดีตมาปัจจุบัน แต่หากคำนวณค่าดัชนีราคาต่อหน่วยจากสูตรที่ (1) จะได้เท่ากับ 2.71 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าราคาต่อหน่วยมีความเอนเอียงนั่นเอง (Silver, 1981) จึงกล่าวได้ว่าการคำนวณค่าราคาต่อหน่วยจะเหมาะสมเมื่อข้อมูลมีความกลมกลืนกัน (Homogeneous) หน่วยของสินค้า/ผลิตภัณฑ์เป็นหน่วยเดียวกันในการนำเข้าหรือส่งออกในแต่ละเดือน รวมถึงขนาดของสินค้า/ผลิตภัณฑ์จะต้องเป็นขนาดเดียวกันเช่นกัน ซึ่งแน่นอนว่าการคำนวณราคาต่อหน่วยจากข้อมูลที่ได้จากกรมศุลกากรนั้นไม่ได้มีลักษณะดังกล่าวนี้ เนื่องจากกรมศุลกากรมีวัตถุประสงค์ของการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่ได้ใช้ในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้านั่นเอง

2.3 คำนอกเกณฑ์ของค่าราคาต่อหน่วย

การตรวจสอบและการจัดการค่านอกเกณฑ์นั้นเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งของการคำนวณค่าดัชนีราคา และควรถือเป็นนโยบายอย่างหนึ่งในการคำนวณค่าดัชนีของแต่ละประเทศ เนื่องจากค่านอกเกณฑ์จะส่งผลกระทบอย่างมากกับผลลัพธ์ที่ได้จากการคำนวณค่าดัชนีราคาทั้งนำเข้าและส่งออก ดังนั้นหน่วยสถิติที่มีหน้าที่ในการคำนวณค่าดัชนีราคาจะต้องมีการตรวจสอบและจัดการกับค่านอกเกณฑ์ตามหลักการทางสถิติเพื่อลดผลกระทบดังกล่าว และลดความเสี่ยงในการนำค่าดัชนีราคาไปใช้ประโยชน์

ในกรณีที่ตรวจพบค่านอกเกณฑ์ (Outliers) และมีการตัดค่านอกเกณฑ์เหล่านั้นทิ้งและไม่นำมาคำนวณค่าดัชนีราคาต่อหน่วยนั้นเป็นความเสี่ยงที่จะนำค่าดัชนีนั้นมาใช้ เพราะค่าดัชนีนั้นไม่ได้สะท้อนข้อเท็จจริงอย่างแท้จริง เนื่องจากค่านอกเกณฑ์เหล่านั้นไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาในการคำนวณค่าอัตราเงินเฟ้อในลำดับถัดไป ค่าดัชนีราคาที่ได้นี้อาจจะเป็นค่าที่ต่ำกว่าความจริง (Underestimate) หรือสูงกว่าความจริง (Overestimate)

วิธีการที่ใช้ในการตรวจสอบค่านอกเกณฑ์ในการคำนวณค่าดัชนีราคานั้น สามารถใช้วิธีการทางสถิติที่ใช้กันโดยทั่วไปได้ เช่น การตรวจสอบค่านอกเกณฑ์ด้วยค่าขอบบนและขอบล่างของช่วงความเชื่อมั่น และหากตรวจพบค่านอกเกณฑ์ให้แทนค่านอกเกณฑ์นั้นด้วยค่าขอบบนหรือขอบล่างของข้อมูลที่ไม่มีค่านอกเกณฑ์รวมอยู่ด้วย เป็นต้น วิธีการนี้ถูกนำเสนอโดย Chambers (1986) ซึ่งสามารถลดอิทธิพลของค่านอกเกณฑ์ได้ด้วยการถ่วงน้ำหนักให้ค่านอกเกณฑ์นั้นมีอิทธิพลหรือผลกระทบน้อยลง งานวิจัยนี้จึงได้ประยุกต์ใช้แนวคิดของ Chambers ในการลดอิทธิพลของค่านอกเกณฑ์ดังกล่าว ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

- (1) ตรวจสอบค่านอกเกณฑ์
- (2) คำนวณค่าขอบบนและขอบล่างจากข้อมูลที่ไม่มีค่านอกเกณฑ์นั้น
- (3) แทนที่ค่านอกเกณฑ์ด้วยค่าขอบบนหรือขอบล่าง ดังนี้

$$P_i = \begin{cases} L_i & ; i \in S_1 \\ P_i^* & ; i \in S_0 \\ U_i & ; i \in S_2 \end{cases}$$

เมื่อ P_i หมายถึง ราคาต่อหน่วย

L_i หมายถึง ค่าขอบล่างของช่วงความเชื่อมั่นของราคาที่ไม่รวมค่านอกเกณฑ์

$$\text{โดยที่ } L_i = P_i^* - Z_{\alpha/2} \hat{\sigma}_{P_i^*}$$

U_i หมายถึง ค่าขอบบนของช่วงความเชื่อมั่นของราคาที่ไม่รวมค่านอกเกณฑ์

$$\text{โดยที่ } U_i = P_i^* + Z_{\alpha/2} \hat{\sigma}_{P_i^*}$$

P_i^* หมายถึง ราคาต่อหน่วยที่ไม่ใช่ค่านอกเกณฑ์

S_0 หมายถึง เซตของราคาต่อหน่วยที่ไม่ใช่ค่านอกเกณฑ์

S_1 หมายถึง เซตของราคาต่อหน่วยที่เป็นค่านอกเกณฑ์ที่มีค่าต่ำกว่าขอบล่าง

S_2 หมายถึง เซตของราคาต่อหน่วยที่เป็นค่านอกเกณฑ์ที่มีค่าสูงกว่าขอบบน

3. การทำนายค่าราคาจริงด้วยค่าราคาต่อหน่วย

จากที่ได้กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า นั้นมี 2 แนวคิดหลัก ได้แก่ ดัชนีราคาที่คำนวณจากการเก็บรวบรวมข้อมูลราคาและปริมาณการนำเข้าหรือส่งออกจากสถานประกอบการโดยตรง กับดัชนีราคาต่อหน่วยที่คำนวณจากข้อมูลราคาและปริมาณนำเข้าหรือส่งออกที่ได้จากกรมศุลกากร ซึ่งจากที่กล่าวมาแล้วเห็นได้ชัดเจนว่าค่าดัชนีราคาที่ได้จากแนวคิดที่สองนั้นไม่สามารถใช้เป็นตัวแทนของค่าดัชนีราคาที่ได้จากการสำรวจข้อมูลเองได้ ดังนั้นสิ่งสำคัญที่จะทำให้หน่วยผลิตสามารถใช้ค่าดัชนีราคาต่อหน่วยแทนค่าดัชนีราคาได้นั้นคือ การหาความสัมพันธ์ของ 2 ค่าดังกล่าวในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสถิติ ดังมีหลักฐานแสดงในงานวิจัยของบางประเทศ เช่น เยอรมนี ญี่ปุ่น เป็นต้น รูปแบบความสัมพันธ์นั้นสามารถสร้างจากสมการถดถอย (Regression model) นั้นเอง ซึ่งเป็นที่ทราบดีว่าหากเราหารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างค่าราคาจริงกับราคาต่อหน่วย ในลักษณะที่สามารถนำค่าราคาต่อหน่วยไปใช้ในการทำนายค่าราคาจริงได้อย่างดีนั้น จะมีประโยชน์ในการคำนวณค่าราคาดัชนีของประเทศไทยเป็นอย่างมาก รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงในสมการที่ (2) (Siver, 1981)

$$\begin{aligned} AP_t &= \alpha + \beta P_t + \varepsilon_t \\ AP_t &= \alpha + \beta P_{t-1} + \varepsilon_t \\ &\vdots \\ AP_t &= \alpha + \beta P_{t-t} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (2)$$

เมื่อ AP คือ ค่าราคาจริง (Actual price)
 P คือ ค่าราคาต่อหน่วย (Unit price)
 P_{t-1} คือ ค่าราคาต่อหน่วย (Unit price) ที่เคลื่อนไป 1 คาบเวลา
 $\vdots$
 P_{t-t} คือ ค่าราคาต่อหน่วย (Unit price) ที่เคลื่อนไป t คาบเวลา

โดยที่ค่าประมาณของ α และ β ทำได้ด้วยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary Least Square Method) อย่างไรก็ตามจากผลงานวิจัยที่ผ่านมา มานี้ยังไม่พบหลักฐานว่าการทำนายค่าดัชนีราคาด้วยค่าดัชนีราคาต่อหน่วยนั้นจะสามารถใช้ได้กับช่วงระยะเวลายาว

4. การทำนายค่าราคาจริงด้วยค่าราคาต่อหน่วยเมื่อข้อมูลมีค่านอกเกณฑ์ปะปน

ในกรณีที่ต้องการหาความสัมพันธ์เชิงเส้นระหว่างค่าดัชนีราคากับดัชนีราคาต่อหน่วย ในลักษณะของความสัมพัทธ์ที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 3 นั้น แน่นอนว่าหากมีค่านอกเกณฑ์เกิดขึ้นผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการคำนวณค่าดัชนีราคา ควรจะต้องมีความระมัดระวัง และตระหนักถึงผลกระทบของค่านอกเกณฑ์อย่างมาก

จากแนวคิดของ Chambers (1986) และ Thipbharos (2014) ที่ได้เสนอวิธีการลดผลกระทบของค่านอกเกณฑ์ในการวิเคราะห์การถดถอยไว้แล้วนั้น งานวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดของงานวิจัยดังกล่าวมาใช้ในการหาความสัมพันธ์เชิงเส้นระหว่างราคาต่อหน่วยกับราคาจริง เพื่อลดผลกระทบอันเนื่องมาจากค่านอกเกณฑ์ ดังนี้

กำหนดให้ s_0, s_1 และ s_2 มีความหมายดังแสดงในหัวข้อที่ 4 ในกรณีที่ตรวจสอบพบค่านอกเกณฑ์ให้จัดการกับค่านอกเกณฑ์เหมือนเป็นค่าสูญหาย (Missing data) และประมาณค่าพารามิเตอร์ α และ β ในสมการที่ (2) โดยใช้ข้อมูลที่อยู่ใน s_0 เท่านั้น ซึ่งจะทำให้ได้ค่าประมาณพารามิเตอร์ในสมการถดถอยเป็น $\hat{\alpha}^*$ และ $\hat{\beta}^*$ ที่ใช้สำหรับทำนายค่า AP^* เมื่อ P เป็นค่าราคาต่อหน่วยที่ลดอิทธิพลของค่านอกเกณฑ์แล้วตามแนวทางที่แสดงในหัวข้อ 2 นั่นคือ

$$\begin{aligned} \hat{AP}_t^* &= \hat{\alpha}^* + \hat{\beta}^* P_t \\ \hat{AP}_t^* &= \hat{\alpha}^* + \hat{\beta}^* P_{t-1} \\ &\vdots \\ \hat{AP}_t^* &= \hat{\alpha}^* + \hat{\beta}^* P_{t-t} \end{aligned} \quad (3)$$

ค่าความแปรปรวนของค่าประมาณของ $\hat{AP}^*$ เมื่อกำหนด P^* หรือ $VAR\left(\hat{AP}^* \middle| P_0^*\right)$ มีค่าเป็น

$$\hat{\sigma}^{*2} \left[1 + \frac{\left(\sum P^*\right)^2}{\sum P^{*2}} \right]$$

ดังนั้นช่วงความเชื่อมั่นของ $\hat{AP}^*$ เมื่อกำหนด P^* จึงมีเขียนได้ดังนี้

$$\hat{AP}^* \pm Z_{\alpha/2} S.D. \left(\hat{AP}^* \middle| P_0^* \right) \quad (4)$$

เมื่อ $S.D. \left(\hat{AP}^* \middle| P_0^* \right) = \sqrt{\hat{\sigma}^{*2} \left[1 + \frac{\left(\sum P^*\right)^2}{\sum P^{*2}} \right]}$

จากแนวคิดดังกล่าวเราจะกำหนดให้ค่านอกเกณฑ์ทั้งที่อยู่ใน s_1 และ s_2 มีค่าเป็นค่าขอบบนและขอบล่างของช่วงความเชื่อมั่นในสมการที่ (4) ตามลำดับ ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการทดรอยได้ดังนี้

$$AP_t^* = \begin{cases} L_i & ; \quad L_i = \max \left\{ AP_t, \hat{AP}_t^* - Z_{\alpha/2} S.D. \left(\hat{AP}_t^* \middle| P_0 \right) \right\}, t \in s_2 \\ AP_t & ; \quad t \in s_0 \\ U_i & ; \quad U_i = \min \left\{ AP_t, \hat{AP}_t^* + Z_{\alpha/2} S.D. \left(\hat{AP}_t^* \middle| P_0 \right) \right\}, t \in s_1 \end{cases}$$

ซึ่งการจัดการกับค่านอกเกณฑ์ในลักษณะนี้จะทำให้อิทธิพลของค่านอกเกณฑ์ลดลง

5. ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการคำนวณค่าราคาต่อหน่วยเพื่อหาค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า

ปัจจุบันนี้การใช้ข้อมูลราคาต่อหน่วยยังคงมีความจำเป็นในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า เนื่องจากการเก็บข้อมูลราคาจริงจากสถานประกอบการเป็นสิ่งที่ยากลำบากสำหรับการดำเนินงานในประเทศไทย เพราะยังมีสถานประกอบการหลายแห่งที่ไม่ยินดีให้ข้อมูลราคาจริงกับผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเก็บข้อมูล อีกทั้งการขอข้อมูลราคาจากสถานประกอบการนั้นเป็นภาระของผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ไม่ได้มีหลักปฏิบัติ (Code of Practice) เกี่ยวกับการใช้กฎหมายในการคุ้มครองผู้ขอข้อมูลที่เป็นภาครัฐ ดังนั้นผู้รับผิดชอบจัดทำค่าดัชนีมีความจำเป็นต้องใช้ค่าราคาต่อหน่วยจากกรมศุลกรกร และเพื่อให้การคำนวณค่าราคาต่อหน่วยสำหรับการจัดทำดัชนีราคาส่งออก-นำเข้ามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางในการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1) ในแต่ละรายการสินค้า (HS CODE) ที่ถูกเลือกเป็นตัวบ่งชี้ (Indicator) ในการคำนวณค่าราคาสัมพัทธ์² และดัชนีราคา คัดเลือกสถานประกอบการที่มีการส่งออก-นำเข้าอย่างสม่ำเสมอ และไม่เป็นรายการสินค้าที่ใหม่จนเกินไป โดยพิจารณาจากข้อมูลราคาต่อหน่วยที่ได้จากกรมศุลกากรย้อนหลัง เพื่อลดปัญหาความไม่กลมกลืนกันของข้อมูล และปัญหาค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า มีความแปรปรวนสูงเกินจริงอันเนื่องจากการปะปนกันของขนาดสินค้า รุ่นสินค้า

2) สุ่มสถานประกอบการที่คัดเลือกไว้จากข้อ 1) ด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบอาศัยความน่าจะเป็น โดยวิธีการสุ่มแบบง่าย (Simple Random Sampling) จำนวนสถานประกอบการในแต่ละรายการสินค้าให้เป็นไปตามสัดส่วนของประชากร

3) ตรวจสอบค่านอกเกณฑ์ของราคาต่อหน่วยโดยวิธีการทางสถิติ และลดอิทธิพลของค่านอกเกณฑ์ตามแนวทางที่เสนอไว้ในหัวข้อ 2.3

4) คำนวณค่าราคาสัมพัทธ์ ของแต่ละสถานประกอบการ จากสูตร $R_{ti} = \frac{P_{ti}}{P_{(t-1)i}} \times 100\%$ เมื่อ $i=1,2,...,n$ และ n คือ จำนวนสถานประกอบการ และคำนวณค่าราคาสัมพัทธ์เฉลี่ย จากสูตร $\bar{R}_t = \frac{\sum R_{ti}}{n}$

6. ผลการปรับปรุงค่าและผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ได้ทำการวิเคราะห์ 2 ส่วน ได้แก่ 1) การปรับปรุงการคำนวณค่าราคาต่อหน่วยเพื่อหาค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า (ตามที่เสนอแนะในหัวข้อที่ 5) และ 2) การหาความสัมพันธ์ระหว่างราคาต่อหน่วยกับราคาจริง เพื่อตรวจสอบว่าสามารถใช้ค่าราคาต่อหน่วยในการทำนายค่าราคาจริงในการกรณีที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลจากสถานประกอบการได้หรือไม่

สำหรับการศึกษานี้ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกรายการสินค้าที่มีการส่งออกหรือนำเข้าในปีพ.ศ. 2558 ตามโครงสร้างสินค้าส่งออกและนำเข้า ของกระทรวงพาณิชย์ เพื่อคัดเลือกเป็นตัวแทนในการคำนวณค่าราคาต่อหน่วยและหาความสัมพันธ์ระหว่างราคาต่อหน่วยกับราคาจริง โดยสินค้าส่งออกที่ทำการศึกษา และวิเคราะห์จำแนกตามโครงสร้างสินค้าออกของกระทรวงพาณิชย์ โดยครอบคลุมสินค้าทั้งสิ้น 4 หมวดใหญ่ ตามรายการสินค้าที่ทางกองสารสนเทศและดัชนีเศรษฐกิจการค้าได้กำหนดไว้ ได้แก่ 1) หมวดสินค้าเกษตรกรรม 2) หมวดสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร 3) หมวดสินค้าอุตสาหกรรม และ 4) หมวดสินค้าแร่และเชื้อเพลิง สำหรับสินค้านำเข้าที่ทำการศึกษา สรรวจและวิเคราะห์ จะจำแนกตามโครงสร้างสินค้าเข้าของกระทรวงพาณิชย์ โดยครอบคลุมสินค้าทั้งสิ้น 5 หมวดใหญ่ ได้แก่ 1) หมวดสินค้าเชื้อเพลิง 2) หมวดสินค้าทุน 3) หมวดสินค้าวัตถุดิบและกึ่งสำเร็จรูป 4) หมวดสินค้าอุปโภคบริโภค และ 5) หมวดยานพาหนะและอุปกรณ์การขนส่ง

² การศึกษานี้ทำการวิเคราะห์โดยมุ่งเน้นที่ค่าราคาสัมพัทธ์ (Relative price) เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า และเป็นปัจจัยที่จะสะท้อนการเคลื่อนไหวของค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า

ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการคัดเลือกรายการสินค้าในตะกร้าดัชนีที่ได้ข้อมูลจากกระทรวงพาณิชย์ โดยเลือกข้อมูลรายการสินค้าที่มีข้อมูลราคาจริงเท่านั้น ทั้งกรณีการส่งออกและนำเข้า เพื่อให้สามารถเปรียบเทียบ ค่าราคาสัมพัทธ์ที่ได้จากข้อมูล ราคาต่อหน่วย (Unit Price) กับที่ได้จากข้อมูลราคาจริง (Actual Price) ได้ ซึ่งในปี 2558 มีข้อมูลราคาจริงจากสถานประกอบการที่ส่งออกทั้งสิ้น 81 รายการ และนำเข้า 49 รายการ ซึ่งในรายการ ดังกล่าวนี้นี้ ผู้วิจัยสามารถคำนวณค่าราคาต่อหน่วยของสินค้าส่งออกทั้งสิ้น 31 รายการ และนำเข้า 19 รายการ เนื่องจากเป็นรายการสินค้าที่มีสถานประกอบที่มีการส่งออก-นำเข้าอย่างสม่ำเสมอ ไม่เป็นรายการสินค้าที่ใหม่ จนเกินไป ผลการศึกษาแสดงเป็น 2 ส่วนดังนี้

6.1 การปรับปรุงการคำนวณค่าราคาต่อหน่วยเพื่อหาค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า

ผู้วิจัยแสดงค่าความแปรปรวนของค่าราคาสัมพัทธ์ในปี.ศ.2558 โดยเปรียบเทียบระหว่างค่าความแปรปรวนของราคาสัมพัทธ์ก่อนและหลังทำการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วย ดังแสดงในตารางที่ 1 และ 2 ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าเมื่อทำการปรับปรุงการคำนวณค่าราคาต่อหน่วยตามข้อเสนอแนะที่ได้แนะนำไว้ในหัวข้อ 5) ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าค่าความแปรปรวนหรือความผันผวนของราคาต่อหน่วยต่ำลงจากการคำนวณด้วยวิธีดั้งเดิม และมีความสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น

6.2 การหาความสัมพันธ์ระหว่างราคาต่อหน่วยกับราคาจริง

ในส่วนนี้ผู้วิจัยต้องการหาความสัมพันธ์เชิงเส้นของราคาจริง (AP) กับราคาต่อหน่วย (P) ด้วยการวิเคราะห์การถดถอย เมื่อลดอิทธิพลของค่านอกเกณฑ์แล้ว ตามหลักการที่แสดงไว้ในหัวข้อที่ 2 และ 4 โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตัวแบบความสัมพันธ์ทั้งสิ้น 5 ตัวแบบดังนี้

$$\begin{aligned}\hat{AP}_t^* &= \hat{\alpha}^* + \hat{\beta}^* P_t \\ \hat{AP}_t^* &= \hat{\alpha}^* + \hat{\beta}^* P_{t-1} \\ &\vdots \\ \hat{AP}_t^* &= \hat{\alpha}^* + \hat{\beta}^* P_{t-t}\end{aligned}$$

จากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลจริงที่ได้จากสถานประกอบการ (Actual price: AP) กับ ข้อมูลต่อหน่วย (Unit Price: P) ที่ได้จากกรมศุลกากร ด้วยการวิเคราะห์การถดถอย ผู้วิจัยได้แสดงผลการวิเคราะห์ตามรายการสินค้าเฉพาะกรณีที่ราคาจริงและราคาต่อหน่วยมีอิทธิพลเชิงเส้นต่อกัน ดังตารางที่ 3 และ 4 สามารถสรุปผลได้ดังนี้

- 1) รายการสินค้าที่ราคาจริงที่ได้จากสถานประกอบการ ขึ้นอยู่กับราคาต่อหน่วย ในคาบเวลาเดียวกัน เป็นรายการสินค้าส่งออก 2 รายการ และสินค้านำเข้า 2 รายการ
- 2) รายการสินค้าที่ราคาจริงที่ได้จากสถานประกอบการ ขึ้นอยู่กับราคาต่อหน่วยที่เคลื่อนไป 1 ช่วงเวลา เป็นรายการสินค้าส่งออก 2 รายการ และสินค้านำเข้า 2 รายการ
- 3) รายการสินค้าที่ราคาจริงที่ได้จากสถานประกอบการ ขึ้นอยู่กับราคาต่อหน่วยที่เคลื่อนไป 2 ช่วงเวลา เป็นรายการสินค้าส่งออก 1 รายการ และสินค้านำเข้า 4 รายการ
- 4) รายการสินค้าที่ราคาจริงที่ได้จากสถานประกอบการ ขึ้นอยู่กับราคาต่อหน่วยที่เคลื่อนไป 2 ช่วงเวลา เป็นรายการสินค้าส่งออก 2 รายการ และสินค้านำเข้า 1 รายการ
- 5) รายการสินค้าที่ราคาจริงที่ได้จากสถานประกอบการ ขึ้นอยู่กับราคาต่อหน่วยที่เคลื่อนไป 2 ช่วงเวลา เป็นรายการสินค้านำเข้า 1 รายการ

ตารางที่ 1: ค่าความแปรปรวนของราคาสัมพัทธ์ของสินค้าส่งออกก่อนและหลังทำการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วย

รายการสินค้าที่	ค่าความแปรปรวนของราคาสัมพัทธ์ของสินค้าส่งออก	
	ก่อนการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วย	หลังการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วย
1	33.312	5.552
2	727.864	121.311
3	1554.660	259.110
4	507.560	84.593
5	826.535	137.756
6	709.226	118.204
7	1193.299	198.883
8	3017.104	502.851
9	2131.339	355.223
10	848.986	141.498
11	899.763	149.961
12	572.159	95.360
13	1779.505	296.584
14	1055.576	175.929
15	1539.249	256.541
16	887.030	147.838
17	1095.889	182.648
18	904.047	150.674
19	532.018	88.670
20	1117.063	186.177
21	1910.230	318.372
22	1099.182	183.197
23	3049.588	508.265
24	1108.894	184.816
25	91.431	15.239
26	3615.488	602.581
27	145.960	24.327
28	1525.985	254.331
29	125.082	20.847
30	79.424	13.237
31	187.908	31.318

ตารางที่ 2: ค่าความแปรปรวนของราคาสัมพัทธ์ของสินค้านำเข้าก่อนและหลังทำการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วย

รายการสินค้าที่	ค่าความแปรปรวนของราคาสัมพัทธ์ของสินค้านำเข้า	
	ก่อนการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วย	หลังการปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วย
1	208.215	13.318
2	1729.286	137.594
3	467.518	32.646
4	1887.976	227.467
5	487.822	53.607
6	962.289	155.208
7	47.612	9.336
8	562.029	51.094
9	121.262	25.263
10	543.624	159.889
11	1351.656	355.699
12	476.805	105.957
13	843.952	140.659
14	263.555	28.962
15	207.485	32.934
16	320.336	76.271
17	1392.470	183.220
18	872.403	136.976
19	228.669	30.620

ตารางที่ 3: ผลการวิเคราะห์การถดถอยของกลุ่มสินค้าส่งออก

	β^*	F	$p - value$	R^2
รายการสินค้าที่ 1				
Pt	-0.652	7.397	0.022**	0.425
P(t-1)	0.151	0.210	0.657	0.023
P(t-2)	0.294	0.759	0.409	0.087
P(t-3)	0.452	1.798	0.222	0.204
P(t-4)	-0.094	0.053	0.825	0.009
รายการสินค้าที่ 2				
Pt	-0.025	0.006	0.938	0.001
P(t-1)	-0.023	0.005	0.946	0.001
P(t-2)	-0.154	0.195	0.670	0.024
P(t-3)	0.834	16.005	0.005**	0.696
P(t-4)	-0.030	0.005	0.945	0.001
รายการสินค้าที่ 3				
Pt	0.200	0.417	0.533	0.040
P(t-1)	0.678	7.644	0.022**	0.459
P(t-2)	-0.290	0.733	0.417	0.084
P(t-3)	-0.452	1.802	0.221	0.205
P(t-4)	0.188	0.219	0.656	0.035
รายการสินค้าที่ 4				
Pt	-0.055	0.031	0.864	0.003
P(t-1)	0.500	2.995	0.118	0.250
P(t-2)	0.172	0.245	0.634	0.030
P(t-3)	0.743	8.611	0.022**	0.552
P(t-4)	0.148	0.135	0.726	0.022
รายการสินค้าที่ 5				
Pt	0.516	3.621	0.086*	0.266
P(t-1)	-0.215	0.435	0.526	0.046
P(t-2)	0.163	0.220	0.652	0.027
P(t-3)	-0.342	0.928	0.368	0.117
P(t-4)	0.454	1.555	0.259	0.206

* หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.10) ** หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.05)

ตารางที่ 3: (ต่อ) ผลการวิเคราะห์การถดถอยของกลุ่มสินค้าส่งออก

	$\hat{\beta}$	F	$p - value$	R^2
รายการสินค้าที่ 6				
Pt	-0.473	2.881	0.120	0.224
P(t-1)	0.542	3.734	0.085*	0.293
P(t-2)	-0.293	0.749	0.412	0.086
P(t-3)	0.109	0.083	0.781	0.012
P(t-4)	-0.065	0.025	0.879	0.004
รายการสินค้าที่ 7				
Pt	0.262	0.736	0.411	.069
P(t-1)	-0.294	0.853	0.380	.087
P(t-2)	0.610	4.735	0.061*	.372
P(t-3)	-0.167	0.201	0.168	.028
P(t-4)	-0.188	0.221	0.655	.035
รายการสินค้าที่ 8				
Pt	-0.250	0.666	0.433	0.062
P(t-1)	0.118	0.127	0.730	0.014
P(t-2)	0.575	3.959	0.082	0.331
P(t-3)	-0.438	1.663	0.238	0.192
P(t-4)	-0.125	0.095	0.769	0.016
รายการสินค้าที่ 9				
Pt	-0.250	0.666	0.433	0.062
P(t-1)	0.118	0.127	0.730	0.014
P(t-2)	0.575	3.959	0.082	0.331
P(t-3)	-0.438	1.663	0.238	0.192
P(t-4)	-0.125	0.095	0.769	0.016

* หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.10) ** หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.05)

ตารางที่ 4: ผลการวิเคราะห์การถดถอยของกลุ่มสินค้านำเข้า

	β^*	F	$p - value$	R^2
รายการสินค้าที่ 1				
Pt	0.804	16.461	0.003**	0.647
P(t-1)	0.535	3.2	0.111	0.286
P(t-2)	0.081	0.047	0.835	0.007
P(t-3)	0.075	0.034	0.859	0.006
P(t-4)	0.290	0.460	0.528	0.084
รายการสินค้าที่ 2				
Pt	-0.099	0.089	0.773	0.010
P(t-1)	-0.421	1.722	0.226	0.177
P(t-2)	0.619	4.339	0.076*	0.383
P(t-3)	-0.266	0.457	0.524	0.071
P(t-4)	-0.087	0.038	0.853	0.008
รายการสินค้าที่ 3				
Pt	-0.063	0.036	0.853	0.004
P(t-1)	0.622	5.038	0.055*	0.386
P(t-2)	-0.364	1.071	0.335	0.133
P(t-3)	-0.457	1.588	0.254	0.209
P(t-4)	0.299	0.490	0.515	0.089
รายการสินค้าที่ 4				
Pt	-0.008	0.001	0.980	0.000
P(t-1)	0.353	1.141	0.317	0.125
P(t-2)	-0.168	0.204	0.665	0.028
P(t-3)	-0.429	1.355	0.289	0.184
P(t-4)	-0.935	34.682	0.002**	0.874
รายการสินค้าที่ 5				
Pt	-0.001	0.000	0.997	0.000
P(t-1)	-0.837	21.042	0.001**	0.700
P(t-2)	-0.306	0.825	0.390	0.093
P(t-3)	0.433	1.618	0.244	0.188
P(t-4)	0.228	0.329	0.587	0.052
รายการสินค้าที่ 6				
Pt	0.662	7.019	0.027	0.438
P(t-1)	0.293	0.750	0.412	0.086
P(t-2)	-0.530	2.730	0.142	0.281
P(t-3)	0.588	3.165	0.126	0.345
P(t-4)	-0.202	0.212	0.664	0.041

* หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.10) ** หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.05)

ตารางที่ 4:(ต่อ) ผลการวิเคราะห์การถดถอยของกลุ่มสินค้านำเข้า

	β^*	F	$p - value$	R ²
รายการสินค้าที่ 7				
Pt	0.150	0.207	0.660	0.023
P(t-1)	0.137	0.153	0.706	0.019
P(t-2)	0.187	0.254	0.630	0.035
P(t-3)	0.866	17.934	0.005	0.749
P(t-4)	0.173	0.155	0.710	0.030
รายการสินค้าที่ 8				
Pt	-0.233	0.574	0.466	0.054
P(t-1)	-0.108	0.106	0.752	0.012
P(t-2)	-0.593	4.336	0.071*	0.352
P(t-3)	-0.371	1.120	0.325	0.138
P(t-4)	-0.013	0.001	0.975	0.000
รายการสินค้าที่ 9				
Pt	0.034	0.012	0.917	0.001
P(t-1)	0.299	0.882	0.372	0.089
P(t-2)	0.155	0.197	0.669	0.024
P(t-3)	-0.833	15.900	0.005**	0.694
P(t-4)	0.024	0.003	0.956	0.001
รายการสินค้าที่ 10				
Pt	-0.659	7.664	0.020**	0.434
P(t-1)	0.297	0.871	0.375	0.088
P(t-2)	0.199	0.331	0.581	0.040
P(t-3)	-0.021	0.003	0.958	0.000
P(t-4)	-0.198	0.245	0.638	0.039
รายการสินค้าที่ 11				
Pt	0.262	0.736	0.411	.069
P(t-1)	-0.294	0.853	0.380	.087
P(t-2)	0.610	4.735	0.061*	.372
P(t-3)	-0.167	0.201	0.168	.028
P(t-4)	-0.188	0.221	0.655	.035
รายการสินค้าที่ 12				
Pt	-0.254	0.687	0.426	0.064
P(t-1)	-0.022	0.004	0.949	0.000
P(t-2)	-0.601	4.530	0.066*	0.362
P(t-3)	-0.163	0.192	0.675	0.027
P(t-4)	0.581	3.053	0.131	0.337

* หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.10) ** หมายถึง มีนัยสำคัญที่ระดับนัยสำคัญ (0.05)

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้นทำให้ได้ข้อสรุปดังนี้

- 1) ราคาต่อหน่วยที่ได้จากกรมศุลกากรไม่ได้มีรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเส้นกับข้อมูลจริงในลักษณะเดียวกันเสมอไป ทำให้ไม่สามารถสรุปให้เป็นนัยทั่วไปได้ แสดงให้เห็นว่าอาจไม่มีรูปแบบที่เป็นหนึ่งเดียว (Unique) สำหรับการอธิบายความสัมพันธ์ของข้อมูลราคาต่อหน่วยที่ได้จากกรมศุลกากร กับข้อมูลจริงจากสถานประกอบการ
- 2) ในกรณีที่เกิดความสัมพันธ์ของข้อมูลราคาต่อหน่วยที่ได้จากกรมศุลกากร กับข้อมูลจริงจากสถานประกอบการ ส่วนใหญ่แล้วเกิดขึ้นเมื่อข้อมูลราคาต่อหน่วยเคลื่อนไหวไป ไม่เกิน 3 ช่วงเวลา
- 3) การใช้ข้อมูลราคาต่อหน่วยในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า ยังคงเป็นปัญหาหลายประการหากไม่ได้มีการปรับปรุงข้อมูลราคาต่อหน่วยให้สะท้อนความจริงมากขึ้น ซึ่งเป็นที่ทราบดีว่าค่าราคาต่อหน่วยจะเหมาะสมเมื่อข้อมูลมีความกลมกลืนกัน (Homogeneous) ไม่มีการปะปนกันของรุ่นสินค้า หรือขนาดของสินค้า เป็นต้น ซึ่งในหลายๆ ประเทศประสบปัญหาการคำนวณค่าราคาต่อหน่วยและดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าที่มีความเอนเอียง หากผู้วิเคราะห์ไม่ปรับปรุงค่าราคาต่อหน่วยก่อนคำนวณดัชนีราคานี้จะทำให้ผลลัพธ์ที่ได้ไม่สะท้อนสภาพเศรษฐกิจของประเทศอย่างแท้จริง อีกทั้งเนื่องจากข้อมูลต่อหน่วยที่ได้จากกรมศุลกากรไม่ได้มีรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเส้นกับข้อมูลจริงในลักษณะเดียวกันเสมอไป จึงทำให้ไม่สามารถประมาณค่าราคาจริงจากราคาต่อหน่วยได้
- 4) สูตรสำหรับใช้ในการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้านั้นใช้ข้อมูลราคาจริงในการคำนวณราคาดัชนีส่งออก-นำเข้า ดังนั้นผู้วิเคราะห์จะต้องมีความตระหนักรู้อย่างมากในการใช้ข้อมูลราคาต่อหน่วยในการคำนวณค่าดัชนีราคาดังกล่าว จากการศึกษาในงานวิจัยนี้ทำให้ทราบว่าในหลายๆ ประเทศ ได้แก่ สิงคโปร์ (Import & Export Price Index December, 2015) ออสเตรเลีย (Producer and International Trade Price Indexes: Concepts, Sources and Methods, 2014) รวมถึงแอฟริกาใต้ (International Monetary Fund, 2009) ล้วนเป็นประเทศที่ใช้ข้อมูลราคาจริงในการคำนวณราคาดัชนีส่งออก-นำเข้าทั้งสิ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งนี้คือ

- 1) ควรมีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในกรณีการคำนวณค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้าหากเป็นไปได้กระทรวงพาณิชย์และกรมศุลกากรควรมีหากหรือกันในเรื่องของการเก็บข้อมูลจากสถานประกอบการเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนมากขึ้น เช่น จำนวนหน่วยย่อยของสินค้าขนาดสินค้า เป็นต้น
- 2) หลักปฏิบัติ (Code of Practice) เกี่ยวกับการใช้กฎหมายในการคุ้มครองข้อมูลที่เป็นภาครัฐ และการบังคับการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลบางประเภท มีความจำเป็นสำหรับทุกประเทศ ซึ่งปัจจุบันนี้ประเทศไทยยังไม่มีดำเนินการดังกล่าว
- 3) จากผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า การเก็บข้อมูลจากสถานประกอบการซึ่งเป็นข้อมูลราคาจริงนั้นยังเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อทุกๆ ประเทศ ไม่เพียงแต่ประเทศไทย อย่างไรก็ตามการจัดทำค่าดัชนีราคาส่งออก-นำเข้า ผู้จัดทำควรมีหลักการในการเลือกรายการสินค้าที่ใช้เป็นตัวบ่งชี้หรือตัววัดเศรษฐกิจ และสถานประกอบการที่เป็นตัวอย่างได้ดี อีกทั้งยังต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการจัดการกับข้อมูลต่างๆ ก่อนสร้างสารสนเทศทางสถิติที่มีความสำคัญต่อประเทศ

บรรณานุกรม

- สำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์. (ม.ป.ป.) คำชี้แจง การจัดทำดัชนีราคาระหว่างประเทศ.
 สืบค้นจาก [http://www.price.moc.go.th/price/fileuploader/file_dev/
 bookyear-2551/index.htm](http://www.price.moc.go.th/price/fileuploader/file_dev/bookyear-2551/index.htm)
- Chambers, R.L. (1986) Outlier robust finite population estimation. *Journal of the American Statistical Association*, 81, 1063-1069.
- Import & Export Price Index December. (2015). Department of Statistics Singapore.
 Retrieved from [http:// www.singstat.gov.sg](http://www.singstat.gov.sg)
- International Monetary Fund. (2009). Export and Import Price Index Manual : Theory and Practice. Washington, D.C., International Monetary Fund.
- Producer and International Trade Price Indexes: Concepts, Sources and Methods. (2014). Retrieved from <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/6429>.
- Silver, M. (1981). Do Unit Value Export, Import, and Terms of Trade Indices Represent or Misrepresent Price Indices?, *IMF Working Paper*, Washington, DC, USA: International Monetary Fund.
- Thipbharos, T. (2014). Manipulation of Regression Outliers by Imputation Method. *Proceedings of the 2nd Global Advanced Research Conference on Management and Business Studies*. Thailand.

วิเคราะห์เนื้อหารายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและ หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี

อานนท์ ศักดิ์วีระวิทย์¹

วัชรินทร์ ไชยมงคล²

دنۇفل ٲونقآ³

วศิน แก้วชาญคำ⁴

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและศึกษาความสอดคล้องระหว่างหลักสูตรวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี โดยนำแบบเรียนและคู่มือครูรายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรีจากทั่วประเทศ มาวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการแจกแจงนับตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่กำหนดไว้ ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรีมีหลักสูตรที่ไม่สอดคล้องกับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะหมวดวิชาสถิติ ซึ่งในระดับมัศึกษามีเนื้อหาในส่วนนี้ถึงร้อยละ 42.5 สำหรับรายวิชาพื้นฐานที่นักเรียนทุกแผนการเรียนต้องเรียน แต่หลักสูตรครูคณิตศาสตร์กลับได้เรียนเพียง 10.5 % การแก้ไขปัญหาระยะสั้นต้องมีการฝึกอบรมวิชาสถิติสำหรับครูคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การแก้ปัญหาระยะกลางและยาวต้องปรับปรุงหลักสูตรผลิตครูระดับปริญญาตรีให้มีเนื้อหาคณิตศาสตร์และสถิติระดับมหาวิทยาลัยที่ต่อยอดจากคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในสัดส่วนที่สอดคล้องกัน

คำสำคัญ คณิตศาสตร์ศึกษา สถิติศาสตร์ศึกษา มัธยมศึกษา หลักสูตร การวิเคราะห์เนื้อหา

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาปัญญาและการวิเคราะห์ธุรกิจ และสาขาวิชาวิทยาการประกันภัยและการบริหารความเสี่ยง

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาสถิติ คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

³ ผู้ช่วยนักวิจัย คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

⁴ ผู้ช่วยนักวิจัย คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Content analysis of grade 9-12 mathematics courses and undergraduate mathematical education curriculums

Arnond Sakworawich
Watchareeporn Chaimongkol
Danupol Tongkum
Wasin Kaewchancha

Abstract

These current research objectives are to analyze contents for grade 9-12 mathematics courses and undergraduate mathematical education curriculums in Thailand and their alignment. Textbooks and teacher's manuals for grade 9-12 mathematic courses and undergraduate mathematical education curriculums were collected and content analyses were implemented by counting their frequencies with defined theoretical frameworks. We have found that undergraduate mathematical education curriculums do not align with grade 9-12 mathematic courses at all such that a) very low percentage of statistics courses b) very higher percentage of teacher and education courses, and c) low percentage of advanced mathematics coursed related to high school mathematics courses. Statistical training for high school mathematics teachers are needed as a short-term remedy while radical undergraduate mathematical education curriculum revision by increasing undergraduate courses in statistics and mathematics related to higher school mathematic courses is a must.

Keywords: Mathematical education, Statistical education, Secondary education, Curriculum, Content analysis

ที่มาและความสำคัญ

ในยุคปัจจุบันที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านข้อมูล ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการเกิดขึ้นของข้อมูลอย่างมหาศาล รวมทั้งข้อมูลดิจิทัล ที่เกิดจากการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) หรือเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เรียกว่า “Internet of Things (IoT)” การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีดังกล่าว ทำให้เกิดข้อมูลและสารสนเทศ (Information) ใหม่ ๆ ขึ้นทุก ๆ วินาที ในแต่ละวัน จนเกิดเป็นข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data)⁵ และข้อมูลเหล่านี้สามารถนำมาทำการวิเคราะห์โดยอาศัยความรู้ด้านวิทยาการข้อมูล (Data Sciences) (Davenport & Patil, 2012) เพื่อสร้างความรู้ใหม่ที่จะผลักดันให้สังคมโลกกลายเป็นสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge Based Economy) (Drucker, 1969; Organisation for Economic Co-Operation and Development, 1996) การสร้างสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge Based Economy) ได้นั้น คนในสังคมต้องสามารถนำข้อมูลและสารสนเทศ มาสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งต้องอาศัยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (21st Century Skills)⁶ (Paige, 2009) โดยทักษะสำคัญที่จะส่งเสริมการสร้างความรู้ใหม่ คือ ความแตกฉานด้านคณิตศาสตร์ (Mathematical Literacy) (OECD, 2016) ด้านข้อมูล (Data Literacy) (Vahey, Yarnall, Patton, Zalles, & Swan, 2006) ด้านสถิติ (Statistical Literacy) (Ben-Zvi & Garfield, 1999) ซึ่งสามประการนี้จะช่วยเป็นฐานที่สำคัญต่อความแตกฉานด้านการเงิน (Financial Literacy) (OECD, 2016)

ปัจจุบันประเทศไทยเป็นสังคมสูงอายุ (Aging Society) เต็มตัว โดยมีประชากรวัยเด็ก (0-14 ปี) ประมาณ 12.7 ล้านคน (19.2%) วัยทำงาน (15-59 ปี) 44.8 ล้านคน (67.9%) และวัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) 8.5 ล้านคน (12.9%) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2553) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ประชาชนมีความแตกฉานทางการเงินเพื่อให้ประชาชนวางแผนในการออมสำหรับใช้ในยามเกษียณและลดภาระทางการคลังของรัฐบาล นอกจากนี้นโยบายประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0) ของรัฐบาล ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ ไปสู่ “Value-Based Economy” หรือ “เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม” (ทีมเศรษฐกิจไทยรัฐ, 2559) นวัตกรรมจำเป็นต้องนำสารสนเทศดังกล่าวมาวิเคราะห์เพื่อสร้างนวัตกรรมโดยอาศัยความแตกฉานด้านคณิตศาสตร์ ด้านข้อมูล ด้านสถิติ และด้านการเงิน

องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) และองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เห็นความสำคัญที่ประชากรของโลกโดยเฉพาะนักเรียนจะต้องมีความแตกฉานด้านคณิตศาสตร์ ด้านข้อมูล ด้านสถิติ และด้านการเงิน จึงได้สำรวจระดับความแตกฉานเหล่านี้ในประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย โดยสำรวจความแตกฉานด้านคณิตศาสตร์ ด้านข้อมูล และด้านสถิติ จากโครงการประเมินผลนักเรียนร่วมกับนานาชาติ (PISA) ในกลุ่มนักเรียนอายุ 15 ปี⁷ ส่วนการสำรวจความแตกฉานด้านการเงิน (Financial Literacy) ได้ทำการสำรวจทุกช่วงอายุ ตั้งแต่ 15-19 ปี จนถึง 80-89 ปี (OECD/UNESCO, 2016) และในปี 2012 PISA ได้เริ่มต้นสำรวจความแตกฉานด้านการเงิน (OECD, 2016) ในกลุ่มนักเรียนด้วยเช่นกัน

⁵ <http://blogs.gartner.com/doug-laney/files/2012/01/ad949-3D-Data-Management-Controlling-Data-Volume-Velocity-and-Variety.pdf>

⁶ ดูรายละเอียดได้ใน <http://www.p21.org/> และที่

http://www.p21.org/storage/documents/docs/P21_framework_0816.pdf

⁷ PISA คือ โครงการประเมินนักเรียนที่กำลังจะจบการศึกษาภาคบังคับว่า ได้รับความรู้และทักษะสำคัญหลักๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการมีส่วนร่วมในสังคมปัจจุบันมากน้อยเพียงใด โดยเน้นให้ความสำคัญกับการอ่าน คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการแก้ปัญหา

ผลการสำรวจความแตกต่างด้านการเงินของไทย ปี 2556 พบว่า มีคนไทยมากกว่าร้อยละ 30 ที่มีความแตกต่างด้านการเงินอยู่ในเกณฑ์ต่ำ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2556) และการสำรวจ PISA ยังพบว่าประเทศไทยมีความแตกต่างด้านคณิตศาสตร์ (ซึ่งรวมถึงความแตกต่างด้านข้อมูลและสถิติ) อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำมาก (โครงการ PISA ประเทศไทย & สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2557)

แม้ว่าได้มีการปรับปรุงหลักสูตรวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทย (ดูได้ในสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2554, 2556a, 2556b, 2556c, 2556d, 2556e, 2557a, 2557b, 2557c, 2557d, 2558a, 2558b, 2558c, 2558d, 2558e, 2558f, 2558g, 2559) ให้ก้าวทันกระแสสังคมโลกมีการเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับความแตกต่างด้านข้อมูลและด้านสถิติ เช่น ความน่าจะเป็น สถิติและข้อมูลความสัมพันธ์เชิงฟังก์ชันระหว่างข้อมูล กำหนดการเชิงเส้น และทฤษฎีกราฟ เป็นต้น ให้เรียนรู้ตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งน่าจะช่วยให้คนไทยมีความแตกต่างด้านคณิตศาสตร์ดีขึ้นในระดับหนึ่ง แต่กลับปรากฏว่านักเรียนไทยและคนไทยมีความแตกต่างด้านคณิตศาสตร์และด้านการเงินต่ำกว่ามาตรฐานอย่างมาก ย่อมเป็นปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ สาเหตุของความล้มเหลวดังกล่าวอาจเกิดจากครูผู้สอนไม่มีความรู้เพียงพอ เนื่องจากหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ ไม่มีรายวิชาเหล่านี้ ทำให้ขาดโอกาสในการเรียนรู้และทำให้ครูคณิตศาสตร์ขาดทักษะและส่งผลกระทบต่อคุณภาพการเรียนการสอนได้ ซึ่งทางกระทรวงศึกษาธิการเองก็ยอมรับว่าครูบางส่วนมีคุณภาพไม่เพียงพอ (บัลลังก์ โรหิตเสถียร, 2559)

การพัฒนาประเทศจะต้องเริ่มจากการพัฒนาคนให้มีความรู้ ซึ่งต้องเริ่มต้นด้วยการพัฒนาครูเสียก่อน ดังที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้มอบนโยบายการปฏิรูปการศึกษาให้สถาบันอุดมศึกษาพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในชาติ และการวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้และนวัตกรรมใหม่ๆ ซึ่งจะส่งผลต่อการขับเคลื่อนนโยบายประเทศไทย 4.0 ของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เครือข่ายอุดมศึกษาเป็นพี่เลี้ยงลงไปช่วยโรงเรียนทั่วประเทศกว่า 10,947 แห่ง (บัลลังก์ โรหิตเสถียร, 2559) เพื่อแก้ไขปัญหาความแตกต่างด้านสถิติ ข้อมูล และการเงิน ของนักเรียนไทยที่อ่อนด้อย ตลอดจนปัญหาคุณภาพครู จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี เพื่อให้ทราบปัญหาในการสอนสถิติและคณิตศาสตร์ของครูคณิตศาสตร์

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ของรายวิชาพื้นฐานและเพิ่มเติมคณิตศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ และศึกษาความสอดคล้องระหว่าง เนื้อหารายวิชาพื้นฐานและเพิ่มเติม คณิตศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายกับเนื้อหาในหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันที่มีหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์ว่าทั้ง 2 ส่วนนี้ มีความสอดคล้องและแตกต่างกันในด้านใดบ้าง

ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์จะช่วยให้ทราบปัญหาในการสอนคณิตศาสตร์และสถิติในรายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งเป็นเทคนิคการวิจัยที่อธิบายเนื้อหาของข้อความหรือเอกสารโดยใช้วิธีการเชิงปริมาณอย่างเป็นระบบและมีความเป็นวัตถุวิสัย (Objectivity) โดยพยายามไม่นำอคติหรือความรู้สึกของตนเองเข้าไปในการวิเคราะห์ ไม่ตีความหรือหาความหมายที่ซ่อนอยู่ การวิเคราะห์เนื้อหาจะต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ มีความเป็นระบบ มีความเป็นวัตถุวิสัย และอิงกรอบแนวคิดทฤษฎี (Krippendorff, 2012)

วิธีการนี้มีผู้นำมาใช้อย่างกว้างขวาง เช่น ใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Motivation) ในแบบเรียนระดับประถมศึกษาและพบว่าประเทศที่มีเนื้อหาในหลักสูตรประถมศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงมีแนวโน้มที่จะมีอัตราการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศสูงเช่นกัน (McClelland, 1961) หรือใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรผลิตครูระดับปริญญาตรีโดยการวิเคราะห์สาขาวิชาที่เปิดสอน การแบ่งหมวดวิชาและการจัดจำนวนหน่วยกิตของสถาบันที่มีหลักสูตรผลิตครูทั่วประเทศ และศึกษาความสอดคล้องระหว่างหลักสูตรผลิตครูและหลักสูตรระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาของประเทศไทย ซึ่งพบว่าหลักสูตรผลิตครูประถมศึกษาไม่สอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษาในขณะนั้น เนื่องจากครูประถมศึกษาต้องสอนได้เกือบทุกวิชาแต่หลักสูตรผลิตครูเน้นการสอนวิชาเฉพาะวิชาใดวิชาหนึ่งเพียงอย่างเดียว (ชัยพร วิชาวุธ, 2544)

สำหรับงานวิจัยนี้ต้องการวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหารายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายกับหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรีของสถาบันที่มีหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ การวิเคราะห์เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายวิเคราะห์โดยการนับจำนวนชั่วโมงเรียนสำหรับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามที่กำหนดไว้ในคู่มือครูคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2554, 2556a, 2556b, 2556c, 2556d, 2556e, 2557a, 2557b, 2557c, 2557d, 2558a, 2558b, 2558c, 2558d, 2558e, 2558f, 2558g, 2559) โดยแบ่งเนื้อหาในการวิเคราะห์ออกเป็น 3 หมวด คือ หมวดสถิติโดยตรง หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติ และหมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย ส่วนหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี จะวิเคราะห์วิชาเรียนโดยเฉพาะในวิชาเอกคณิตศาสตร์ศึกษา โดยนับจำนวนวิชาเอกที่ต่อยอดจากเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์มัธยมศึกษาตอนปลาย เนื่องจากครูผู้สอนจะต้องมีความรู้ในระดับที่สูงกว่านักเรียน จึงจะสามารถสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิเคราะห์

ผลการวิเคราะห์มีลำดับในการนำเสนอ ดังนี้ 1) วิเคราะห์เนื้อหารายวิชาคณิตศาสตร์รายวิชาพื้นฐาน และเพิ่มเติม ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 2) วิเคราะห์หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันที่มีหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ และ 3) วิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างรายวิชาคณิตศาสตร์พื้นฐาน และเพิ่มเติมระดับมัธยมศึกษาตอนปลายกับหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี

1. วิเคราะห์เนื้อหารายวิชาคณิตศาสตร์พื้นฐานและเพิ่มเติม ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

วิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พื้นฐาน (3 เล่ม) และเพิ่มเติม (6 เล่ม) รวมทั้งสิ้น 9 เล่ม นำมาจำแนกเนื้อหาออกเป็น 3 หมวด คือ หมวดสถิติโดยตรง หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติและหมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย จำนวนชั่วโมงเรียนแต่ละหมวดวิชาแสดงในตาราง 1 แยกเป็นรายวิชาพื้นฐาน 240 ชั่วโมง และรายวิชาเพิ่มเติม 480 ชั่วโมง รวมทั้งสิ้น 720 ชั่วโมง นักเรียนที่เลือกเรียนในแผนการเรียนวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ จะต้องเรียนทั้งรายวิชาพื้นฐานและรายวิชาเพิ่มเติม ส่วนนักเรียนที่เรียนในแผนการเรียนอื่น จะได้เรียนเฉพาะรายวิชาพื้นฐานเท่านั้น โดยการวิเคราะห์ จะแบ่งเนื้อหาเป็น 3 หมวด (โปรดดูตาราง 1)

1. เนื้อหาในหมวดสถิติ แบ่งออกเป็น 1.1 เนื้อหารายวิชาพื้นฐาน ประกอบด้วย เซต ความน่าจะเป็น สถิติและข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และการสำรวจความคิดเห็น 1.2 เนื้อหารายวิชาเพิ่มเติม ประกอบด้วย ความน่าจะเป็น การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น วิธีการเรียงสับเปลี่ยน วิธีการจัดหมู่ ทฤษฎีบททวินาม การแจกแจงปกติ และความสัมพันธ์เชิงฟังก์ชันระหว่างข้อมูล โดยมีจำนวนชั่วโมงเรียนรวม 222 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 30.8 ของเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ทั้งหมด โดยแยกเป็นรายวิชาพื้นฐาน 102 ชั่วโมง และรายวิชาเพิ่มเติม 120 ชั่วโมง

2. เนื้อหาในหมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติ แบ่งออกเป็น 2.1 เนื้อหารายวิชาพื้นฐาน ประกอบด้วย ความสัมพันธ์และฟังก์ชัน การให้เหตุผล เลขยกกำลัง อัตราส่วนตรีโกณมิติ และลำดับและอนุกรม 2.2 เนื้อหารายวิชาเพิ่มเติม ประกอบด้วย ตรรกศาสตร์เบื้องต้น ฟังก์ชัน ระบบสมการและเมทริกซ์ ฟังก์ชันเอกซ์โพเนนเชียลและฟังก์ชันลอการิทึม ฟังก์ชันตรีโกณมิติ เวกเตอร์ในสามมิติ ทฤษฎีกราฟเบื้องต้น แคลคูลัสเบื้องต้น กำหนดการเชิงเส้น และลำดับอนันต์และอนุกรมอนันต์ โดยมีจำนวนชั่วโมงเรียนรวม 362 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 50.3 ของเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ทั้งหมด โดยแยกเป็นรายวิชาพื้นฐาน 118 ชั่วโมง และรายวิชาเพิ่มเติม 244 ชั่วโมง

3. เนื้อหาในหมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย แบ่งออกเป็น 3.1 เนื้อหารายวิชาพื้นฐาน คือ จำนวนจริง 3.2 เนื้อหารายวิชาเพิ่มเติม ประกอบด้วย ทฤษฎีจำนวนเบื้องต้น เรขาคณิตวิเคราะห์ และจำนวนเชิงซ้อน โดยมีจำนวนชั่วโมงเรียนรวม 136 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 18.9 ของเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ทั้งหมด โดยแยกเป็นรายวิชาพื้นฐาน 20 ชั่วโมง และรายวิชาเพิ่มเติม 116 ชั่วโมง

ข้อสังเกต รายวิชาคณิตศาสตร์พื้นฐานระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่นักเรียนทุกคนต้องเรียนมีเนื้อหาในหมวดสถิติถึงร้อยละ 42.5 และเมื่อรวมเนื้อหาในหมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติแล้วคิดเป็นร้อยละ 91.7 สำหรับในส่วนของนักเรียนที่เรียนวิชาคณิตศาสตร์เพิ่มเติมอีก 6 เล่ม จะต้องเรียนเนื้อหาในหมวดสถิติทั้งหมดร้อยละ 30.8 และเมื่อรวมหมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติแล้วจะต้องเรียนถึงร้อยละ 81.1 แสดงให้เห็นว่ามีเนื้อหาในหมวดสถิติและหมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติค่อนข้างมาก

ตาราง 1: สรุปจำนวนชั่วโมงเรียนรายวิชาพื้นฐานและเพิ่มเติม คณิตศาสตร์ มัธยมศึกษาตอนปลาย แยกตามหมวดวิชา

หมวดเนื้อหา	จำนวนชั่วโมงเรียน											
	รายวิชา			รวม พื้นฐาน	รายวิชาเพิ่มเติม						รวม เพิ่มเติม	รวม ทั้งหมด
	1	2	3		1	2	3	4	5	6		
สถิติ	12	40	50	102	-	-	-	40	80	-	120	222
ร้อยละ	15	50	62.5	42.5	-	-	-	50	10	-	25	30.8
คณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติ	48	40	30	118	28	38	80	18	-	80	244	362
ร้อยละ	60	50	37.5	49.2	35	47.5	100	22.5	-	100	50.8	50.3
คณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย	20	-	-	20	52	42	-	22	-	-	116	136
ร้อยละ	25	-	-	8.3	65	52.5	-	27.5	-	-	24.2	18.9
รวมทั้งหมด	80	80	80	240	80	80	80	80	80	80	480	720

2. วิเคราะห์หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันที่มีหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์

ผลการวิเคราะห์นำเสนอออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการแจงนับความถี่จำนวนสถาบันผลิตครูในประเทศไทยที่ผลิตครูคณิตศาสตร์ในระดับปริญญาตรี และส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์การแบ่งหมวดวิชาและการจัดจำนวนหน่วยกิต ในหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันต่างๆ (โปรดดูตาราง 2)

สถาบันผลิตครูระดับปริญญาตรีในประเทศไทย มีทั้งสิ้น 112 สถาบัน แบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม คือ กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐ 20 สถาบัน กลุ่มมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี 10 สถาบัน กลุ่มสถาบันพัฒนศิลป์ 12 สถาบัน กลุ่มคณะศึกษาศาสตร์ สถาบันการพลศึกษา 17 สถาบัน กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ 40 สถาบัน และกลุ่มสถาบันผลิตครูภาคเอกชน 13 สถาบัน แต่มีเพียงสองกลุ่มที่ผลิตครูคณิตศาสตร์ ได้แก่ กลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐและกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ

การศึกษาการแบ่งหมวดวิชาและการจัดจำนวนหน่วยกิตของสถาบันต่างๆ ของหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ ระดับปริญญาตรีของสถาบันต่างๆ แสดงในตาราง 2 การวิเคราะห์ได้รวมมหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศไว้ด้วยกัน เนื่องจากในกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีการแบ่งหมวดวิชาและการจัดจำนวนหน่วยกิตไม่แตกต่างกันมากนัก โดยพบว่าหน่วยกิตรวมทั้งหลักสูตรขั้นต่ำของแต่ละสถาบัน ไม่แตกต่างกัน มีค่าพิสัยจำนวนหน่วยกิตระหว่าง 161-179 หน่วยกิต แบ่งรายวิชา ของหลักสูตรออกเป็น 3 หมวดวิชา คือ

1. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป ประกอบด้วย รายวิชาที่เป็นความรู้ทั่วไปในกลุ่มวิชาภาษาและการสื่อสาร กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ และกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ โดยมีค่าพิสัยจำนวนหน่วยกิตในหมวดนี้ระหว่าง 30-33 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 17.9 และ 18.1 ของจำนวนหน่วยกิตขั้นต่ำทั้งหลักสูตร

2. หมวดวิชาเฉพาะ แบ่งเป็น

2.1 หมวดวิชาครู ประกอบด้วย รายวิชาที่เกี่ยวกับการศึกษาการเรียนการสอนและการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู มีค่าพิสัยของจำนวนหน่วยกิตในหมวดนี้ระหว่าง 49-60 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 30.5 ของจำนวนหน่วยกิตทั้งหลักสูตร

2.2 หมวดวิชาเอก – โท ประกอบด้วยรายวิชาที่เป็นเนื้อหาสำหรับใช้ในการสอนคณิตศาสตร์หรือรายวิชาที่เป็นความรู้และการฝึกประสบการณ์เกี่ยวกับการศึกษา เช่น จิตวิทยาการศึกษา โสตทัศนศึกษา การสัมมนาทางคณิตศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งหมวดวิชาเอก – โท ยังแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.2.1 วิชาเอกเดี่ยว คือ เรียนวิชาเอกเพียงอย่างเดียวไม่มีวิชาโท โดยทุกสถาบันที่มีหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ จะมีการเปิดสอนหลักสูตรเอกเดี่ยว ซึ่งมีการจัดจำนวนหน่วยกิตอยู่ในค่าพิสัย 74-85 หน่วยกิต คิด เป็นร้อยละ ของจำนวนหน่วยกิตอย่างต่ำทั้งหลักสูตร

2.2.2 วิชาเอกคู่ คือ เรียนวิชาเอก 2 วิชาเอกพร้อมกัน มีสถาบันที่เปิดสอนหลักสูตรเอกคู่เพียง 4 สถาบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยมีการกำหนดจำนวนหน่วยกิตอยู่ในค่าพิสัย 38-53 หน่วยกิต

2.2.3 วิชาเอก – โท คือ เรียนวิชาเอก 1 วิชาและเรียนวิชาโทอีก 1 วิชา โดยจำนวนหน่วยกิตของวิชาเอกจะมากกว่าวิชาโท ซึ่งมีเพียง 1 สถาบันที่เปิดสอน คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งต้องเรียนวิชาเอกจำนวน 64 หน่วยกิต เรียนวิชาโทจำนวน 15 หน่วยกิต

3. หมวดวิชาเลือกเสรี ประกอบด้วยรายวิชาที่เลือกได้ตามความถนัดและความสนใจของผู้เรียน การจัดจำนวนหน่วยกิตในหมวดนี้ สถาบันผลิตครูทั้งสองกลุ่มมีการจัดที่ไม่แตกต่างกัน โดยกลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐมีจำนวนหน่วยกิตอยู่ในค่าพิสัย 6-10 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 3.7 ของจำนวนหน่วยกิตอย่างต่ำทั้งหลักสูตร และกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏมีจำนวนหน่วยกิต 6 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 3.6 ของจำนวนหน่วยกิตขั้นต่ำทั้งหลักสูตร

สำหรับการจัดสรรจำนวนหน่วยกิตในแต่ละหมวดวิชาของแต่ละสถาบัน ไม่มีความแตกต่างกันมาก และเป็นไปตามเกณฑ์ขั้นต่ำตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ และเกณฑ์ขั้นต่ำตาม มคอ.1 สาขาครุศาสตร์และศึกษาศาสตร์เมื่อศึกษาโครงสร้างหลักสูตรและรายวิชาต่างๆ เฉพาะในส่วนของวิชาเอก ซึ่งวิเคราะห์แยกหมวดวิชาในส่วนวิชาเฉพาะและรายวิชาบังคับเท่านั้น (ดูผลในตาราง 3) ส่วนรายวิชาเลือกในหมวดวิชาเฉพาะนั้น แต่ละสถาบันให้สิทธิผู้เรียนเป็นผู้เลือกเรียนได้ตามรายชื่อวิชาที่กำหนดไว้ให้ ทำให้ผู้เรียนแต่ละคนเลือกเรียนในรายวิชาที่ไม่ตรงกัน และไม่สามารถคาดเดาได้ว่าผู้เรียนแต่ละคนจะเลือกเรียนรายวิชาใดจึงไม่สามารถวิเคราะห์ได้

สำหรับรายวิชาบังคับในหมวดวิชาเฉพาะ ผู้วิจัยได้จัดแบ่งรายวิชาออกเป็น 7 หมวดวิชา ดังนี้

1. หมวดวิชาครู ประกอบด้วยรายวิชาที่เกี่ยวกับการศึกษาและการเรียนการสอนวิชาคณิตศาสตร์ เช่น การจัดการเรียนรู้คณิตศาสตร์ การสร้างสื่อการสอนคณิตศาสตร์ เป็นต้น

2. หมวดวิชาพื้นฐาน ประกอบด้วยรายวิชาที่เป็นความรู้พื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์ เช่น ฟิสิกส์ทั่วไป เคมีทั่วไป ชีววิทยาทั่วไป เป็นต้น

3. หมวดวิทยาการคอมพิวเตอร์ ประกอบด้วยรายวิชาเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์เบื้องต้น และโปรแกรมที่ใช้ในการสอนคณิตศาสตร์ เช่น คอมพิวเตอร์เบื้องต้น โปรแกรมสำเร็จรูปทางคณิตศาสตร์ เป็นต้น

4. หมวดคณิตศาสตร์พื้นฐาน ประกอบด้วยรายวิชาที่มีเนื้อหาเหมือนกับรายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเนื้อหาสูงกว่าไม่มาก เช่น เรขาคณิตเบื้องต้น จำนวนและการดำเนินการในคณิตศาสตร์ระดับโรงเรียน

ตาราง 1: การแบ่งหมวดวิชา และการจัดจำนวนหน่วยกิตในหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์

สถาบัน	จำนวนหน่วยกิต (ร้อยละของชั้นต่ำรวมทั้งหลักสูตร)								
	หมวดวิชา ศึกษาทั่วไป	หมวด วิชาเฉพาะ	หมวดวิชาครู	วิชา เอกเดี่ยว	วิชา เอกคู่	วิชาเอก (มีวิชาโท)	วิชาโท	หมวดวิชา เลือกเสรี	ชั้นต่ำรวม ทั้งหลักสูตร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	30 (17.7)	130 (76.5)	54 (31.8)	76 (44.7)	38 (22.4)	-	-	10 (5.9)	170
มหาวิทยาลัยขอนแก่น	30 (17.7)	134 (78.8)	50 (29.4)	84 (49.4)	-	-	-	6 (3.5)	170
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	33 (19.6)	129 (76.8)	51 (30.4)	78 (46.4)	-	-	-	6 (3.6)	168
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	30 (18)	131 (78.4)	50 (39.9)	81 (48.5)	-	-	-	6 (3.6)	167
มหาวิทยาลัยนเรศวร	30 (17.8)	133 (78.7)	50 (29.6)	83 (49.1)	-	-	-	6 (3.6)	169
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี	30 (17.8)	133 (78.7)	52 (30.8)	81 (47.9)	-	-	-	6 (3.6)	169
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	30 (17.3)	137 (79.2)	52 (30.1)	85 (49.1)	-	-	-	6 (3.5)	173
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	30 (18.2)	129 (78.2)	51 (30.9)	78 (47.3)	-	-	-	6 (3.6)	165
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	31 (18.1)	134 (78.4)	51 (29.8)	83 (48.5)	-	-	-	6 (3.5)	171
มหาวิทยาลัยทักษิณ	30 (17.5)	135 (79)	54 (31.6)	81 (47.4)	-	-	-	6 (3.5)	171
มหาวิทยาลัยบูรพา	30 (17.5)	135 (79)	53 (31)	82 (48)	-	-	-	6 (3.5)	171
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, นครศรีธรรมราช	30 (18.3)	128 (78)	50 (30.5)	78 (47.6)	-	-	-	6 (3.7)	164
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์	31 (18.8)	128 (77.6)	54 (32.7)	74 (44.8)	-	-	-	6 (3.6)	165
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, กาฬสินธุ์	30 (17.5)	135 (78.9)	54 (31.6)	81 (47.4)	-	-	-	6 (3.5)	171
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา	30 (18.1)	130 (78.3)	50 (30.1)	80 (48.2)	40 (24.1)	-	-	6 (3.6)	166
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, กาญจนบุรี, ราชชนรินทร์	33 (19.6)	129 (76.8)	49 (29.2)	80 (47.6)	-	-	-	6 (3.6)	168
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์	30 (16.8)	143 (79.9)	58 (32.4)	85 (47.5)	-	-	-	6 (3.4)	179
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี	30 (18.6)	125 (77.6)	50 (31.1)	75 (46.6)	-	-	-	6 (3.7)	161
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, นครปฐม	30 (18.2)	129 (78.2)	51 (30.9)	78 (47.3)	-	-	-	6 (3.6)	165
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	30 (18)	131 (78.4)	52 (31.1)	79 (47.3)	-	-	-	6 (3.6)	167
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต์	30 (17.6)	134 (78.8)	52 (30.6)	82 (48.2)	-	-	-	6 (3.5)	170
มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร	30 (18)	131 (78.4)	53 (31.7)	78 (46.7)	-	-	-	6 (3.6)	167
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์	30 (18.6)	125 (77.6)	50 (31.1)	75 (46.6)	40 (24.8)	-	-	6 (3.7)	161
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย	30 (18)	131 (78.4)	56 (33.5)	75 (44.9)	-	-	-	6 (3.6)	167

ตาราง 2 (ต่อ)

สถาบัน		จำนวนหน่วยกิต (ร้อยละของชั้นต่ำรวมทั้งหลักสูตร)								
		หมวดวิชา ศึกษาทั่วไป	หมวด วิชาเฉพาะ	หมวดวิชาครู	วิชา เอกเดี่ยว	วิชา เอกคู่	วิชาเอก (มีวิชาโท)	วิชาโท	หมวดวิชา เลือกเสรี	ชั้นต่ำรวม ทั้งหลักสูตร
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์		30 (18.1)	130 (78.3)	52 (31.3)	78 (47)	-	-	-	6 (3.6)	166
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ		30 (17.5)	135 (78.9)	55 (32.2)	80 (46.8)	-	-	-	6 (3.5)	171
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี		30 (17.3)	137 (79.2)	53 (30.6)	84 (48.6)	-	-	-	6 (3.5)	173
มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง		32 (18.9)	131 (77.5)	50 (29.6)	81 (47.9)	-	-	-	6 (3.6)	169
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี		33 (20)	138 (83.6)	57 (34.5)	81 (49.1)	-	-	-	6 (3.6)	165
มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา		30 (18.3)	128 (78)	53 (32.3)	75 (45.7)	-	-	-	6 (3.7)	164
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร		30 (18.2)	129 (78.2)	50 (30.3)	79 (47.9)	-	-	-	6 (3.6)	165
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา		30 (17.6)	134 (78.8)	55 (32.4)	79 (46.5)	53 (31.2)	64 (37.6)	15 (8.8)	6 (3.5)	170
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี		30 (17.5)	135 (78.9)	60 (35.1)	75 (43.9)	-	-	-	6 (3.5)	171
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม		30 (17.6)	134 (78.8)	58 (34.1)	76 (44.7)	-	-	-	6 (3.5)	170
ค่าพิสัย		30-33	125-143	49-60	74-85	28-53	64	15	6-10	161-179
ค่าเฉลี่ย		30 (18.1)	132 (78.6)	53 (31.5)	79 (47.1)	44 (26.5)	64 (38.2)	15 (9)	6 (3.6)	168
เกณฑ์ขั้นต่ำตามประกาศ ศธ.	คิดเป็นหน่วยกิต	30	90	-	-	30	30	15	6	150
	คิดเป็นร้อยละ	20	60	-	-	20	20	10	4	100
เกณฑ์ขั้นต่ำตาม มคอ.1	คิดเป็นหน่วยกิต	30	124	46	78	44	-	-	6	160
	คิดเป็นร้อยละ	18.75	77.5	28.75	48.75	27.5	-	-	3.75	100

หมายเหตุ: ตัวเลขใน () แทนร้อยละเทียบกับจำนวนหน่วยกิตทั้งหลักสูตร

ตาราง 3 จำนวนหน่วยกิตในโครงสร้างหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันต่างๆ

หมวดวิชา	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยขอนแก่น	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	มหาวิทยาลัยนเรศวร	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	มหาวิทยาลัยรามคำแหง	มหาวิทยาลัยทักษิณ	มหาวิทยาลัยบูรพา	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์	มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา	มหาวิทยาลัยราชภัฏวราชนครินทร์
หมวดวิชาเฉพาะ	130	134	132	131	133	133	137	129	134	135	135	128	128	131	135	130	129	143	125	129	131
วิชาครุ	54	50	51	50	50	52	52	51	51	54	53	50	54	50	54	50	49	58	50	51	50
รายวิชาบังคับ	52	48	51	48	47	52	46	49	51	48	45	39	47	44	44	44	44	49	44	47	44
รายวิชาเลือก	2	2	8	2	3	-	6	2	-	6	8	11	7	6	10	6	5	9	6	4	6
วิชาเอก	76	84	81	81	83	81	85	78	83	81	82	78	74	81	81	80	80	85	75	78	81
รายวิชาบังคับในวิชาเอก	51	48	42	75	63	57	68	65	65	75	75	45	56	54	75	39	54	79	48	72	75
หมวดวิชาครุ คิดเป็นร้อยละ	7 13.7	36 75	9 21.4	24 32	18 28.6	21 36.8	4 5.9	17 26.2	17 26.2	13 17.3	11 14.7	15 33.3	8 14.3	9 16.7	24 32	3 7.7	21 38.9	10 12.7	-	27 37.5	18 24
หมวดวิทยาศาสตร์พื้นฐาน คิดเป็นร้อยละ	12 23.5	-	-	-	13	-	18	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
หมวดวิทยาการคอมพิวเตอร์ คิดเป็นร้อยละ	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3	-	-	3	-	-	-	-	-	3	3	3
หมวดคณิตศาสตร์พื้นฐาน คิดเป็นร้อยละ	9 17.7	6 12.5	6 14.3	6 8	10 15.9	9 15.8	14 20.6	14 21.5	12 18.5	6 8	13 17.3	6 13.3	9 16.1	9 16.7	9 12	6 15.4	6 11.1	9 11.4	9 18.8	15 20.8	15 20
หมวดสถิติ คิดเป็นร้อยละ	3 5.9	3 6.3	3 7.1	12 16	3 4.8	3 5.3	12 17.7	4 6.2	3 4.6	6 8	9 12	6 13.3	6 10.7	6 11.1	6 8	3 7.7	6 11.1	9 11.4	6 12.5	6 8.3	9 12
หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสถิติ คิดเป็นร้อยละ	11 21.6	3 6.3	24 57.1	24 32	13 20.6	18 31.6	15 22.1	18 27.7	15 23.1	24 32	33 44	15 33.3	24 42.9	24 44.4	24 32	18 46.2	15 27.8	36 45.6	21 43.8	18 25	24 32
หมวดคณิตศาสตร์ คิดเป็นร้อยละ	9 17.7	-	-	9 12	6 9.5	6 10.5	5 7.4	9 13.9	18 27.7	11 14.7	9 12	3 6.7	6 10.7	6 11.1	12 16	9 23.1	6 11.1	15 19	9 18.8	3 4.2	6 8

ตาราง 3 (ต่อ)

หมวดวิชา	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพ	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร	มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ	มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม	มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี	มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี	มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีธรรมราช	มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา	มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร	มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา	มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี	มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม	ค่าเฉลี่ยมหาวิทยาลัยของรัฐ
หมวดวิชาเฉพาะ	131	134	131	125	135	131	130	135	133	129	137	131	138	128	128	129	134	135	134	133
วิชาครู	52	52	53	50	54	56	52	55	52	51	53	50	57	50	53	50	55	60	58	52
รายวิชาบังคับ	47	46	49	41	45	48	46	55	43	46	53	47	51	45	49	50	55	54	52	49
รายวิชาเลือก	5	6	4	9	9	8	6	-	9	5	-	3	6	5	4	-	-	6	6	4
วิชาเอก	79	82	78	75	81	75	78	80	81	78	84	81	81	78	75	79	79	75	76	81
รายวิชาบังคับในวิชาเอก	51	67	36	57	54	45	42	75	39	74	30	45	75	59	45	61	75	30	46	62
หมวดวิชาครู คิดเป็นร้อยละ	12 23.5	25 37.3	9 25	12 21.1	11 14.7	9 20	- -	30 40	6 15.4	23 31.1	3 10	15 33.3	27 36.0	20 33.9	6 13.3	31 50.8	23 30.7	- -	4 8.7	16 27.1
หมวดวิทยาศาสตร์พื้นฐาน คิดเป็นร้อยละ	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	14 21.7
หมวดวิทยาการคอมพิวเตอร์ คิดเป็นร้อยละ	- -	- -	- -	3 5.3	- -	- -	- -	5 6.7	- -	3 4.1	6 20.0	- -	3 4.0	- -	- -	- -	3 4.0	- -	- -	3 4.3
หมวดคณิตศาสตร์พื้นฐาน คิดเป็นร้อยละ	9 17.6	9 13.4	6 16.7	6 10.5	6 11.1	6 13.3	12 28.6	15 20	12 30.8	9 12.2	9 30	6 13.3	6 8	12 20.3	12 26.7	9 14.8	9 12	9 30	9 19.6	10 15.5
หมวดสถิติ คิดเป็นร้อยละ	9 17.6	6 9	3 8.3	6 10.5	3 5.6	6 13.3	3 7.1	5 6.7	6 15.4	12 16.2	3 10	6 13.3	6 8	3 5.1	3 6.7	6 9.8	9 12	3 10	6 13	6 8.5
หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสถิติ คิดเป็นร้อยละ	18 35.3	21 31.3	12 33.3	15 26.3	21 38.9	18 40	15 35.7	5 6.7	12 30.8	21 28.4	9 30	12 26.7	21 28	18 30.5	18 40	12 19.7	22 29.3	15 50	21 45.7	18 28.9
หมวดคณิตศาสตร์ คิดเป็นร้อยละ	3 5.9	6 9	6 16.7	15 26.3	12 22.2	6 13.3	12 28.6	15 20	3 7.7	6 8.1	- -	6 13.3	12 16	6 10.2	6 13.3	3 4.9	9 12	3 10	6 13	9 13.9

5. หมวดสถิติ ประกอบด้วยรายวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถิติโดยตรง เช่น ทฤษฎีความน่าจะเป็น ทฤษฎีเซต สถิติวิเคราะห์ เป็นต้น

6. หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติ ประกอบด้วยรายวิชาคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานในการเรียนวิชาในหมวดสถิติ หรือเป็นพื้นฐานที่ใช้ในการดำเนินการทางสถิติต่างๆ เช่น แคลคูลัส การวิเคราะห์เชิงเวกเตอร์ ทฤษฎีกราฟ เป็นต้น

7. หมวดคณิตศาสตร์ ประกอบด้วยรายวิชาคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อยหรือแทบจะไม่เกี่ยวข้องกับสถิติเลย เช่น ทฤษฎีจำนวนเบื้องต้น ระบบจำนวนจริง เป็นต้น

เราพบว่า มีการจัดสรรจำนวนรายวิชาเฉพาะมีการจัดหมวดหมู่ที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างสถาบัน ซึ่งอาจจะสะท้อนปรัชญาการศึกษาและ/หรือทรัพยากรโดยเฉพาะอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีความรู้ความชำนาญแตกต่างกันไป

3. วิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กับหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันที่มีหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์

การวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ เริ่มต้นด้วยการระบุเนื้อหาวิชาในระดับปริญญาตรี ที่ครูคณิตศาสตร์ควรต้องเรียน ซึ่งเป็นรายวิชาต่อเนื่องจากเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังแสดงในตาราง 4 บนข้อตกลงเบื้องต้นที่ว่าครูสอนคณิตศาสตร์มัธยมศึกษาจะต้องมีความรู้ที่ลึกซึ้งในเนื้อหาแต่ละเรื่องมากกว่านักเรียน ส่วนตาราง 5 วิเคราะห์ความสอดคล้องของเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายกับวิชาเอกบังคับในหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ โดยการจแน้นับจำนวนหน่วยกิตและรายวิชาเอกบังคับในหลักสูตรผลิตครูที่สอดคล้องกับเนื้อหาคณิตศาสตร์มัธยมศึกษาตอนปลาย

พบว่าจำนวนหน่วยกิตวิชาเอกบังคับทั้งหมดประมาณ 79 หน่วยกิต มีรายวิชาที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเฉลี่ยแล้วเพียงร้อยละ 50.5 โดยอีกร้อยละ 49.5 เป็นการให้นักศึกษาเรียนวิชาครูในวิชาเอกบังคับเพิ่มเติมอีกโดยเฉลี่ย 40 หน่วยกิต ทั้ๆ ที่นักศึกษาต้องเรียนวิชาครูมาแล้วในหลักสูตรมากกว่า 50 หน่วยกิตขึ้นไป ทำให้ต้องเรียนวิชาครูโดยเฉลี่ย 90 หน่วยกิตซึ่งสูงมาก (จำนวน 160-170 หน่วยกิตตลอดทั้งหลักสูตรครู 5 ปี) ทำให้น่าเป็นห่วงว่าครูที่มีความรู้วิชาครูดี แต่จะมีความรู้ในเนื้อหาที่ต้องใช้สอนเพียงพอหรือไม่

ตาราง 4: ตัวอย่างรายวิชาเรียนด้านสถิติ ในระดับปริญญาตรีที่ต่อยอดจากคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	วิชาระดับปริญญาตรีที่ต่อยอดจากคณิตศาสตร์มัธยมศึกษา
สถิติและข้อมูล	การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบุกเบิก, กราฟฟิกส์เชิงสถิติและการสร้างภาพนิทัศน์จากข้อมูล, วิทยาการข้อมูล
การสำรวจความคิดเห็น	เทคนิคการสุ่มตัวอย่าง, การสำรวจมติมหาชน, วิธีการสำรวจ
ความสัมพันธ์เชิงฟังก์ชันระหว่างข้อมูล	การวิเคราะห์ถดถอย, เศรษฐมิติ, แบบจำลองเชิงเส้น, การสร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์

ทั้งนี้สถาบันที่มีรายวิชาสอดคล้องกับเนื้อหารายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุด คือ มหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งมีจำนวนหน่วยกิตที่สอดคล้องกัน 45 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 60 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมด และสถาบันที่มีรายวิชาสอดคล้องน้อยที่สุด คือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งมีเพียง 3 หน่วยกิต เท่านั้นที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหารายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือคิดเป็นร้อยละ 6.3 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมดเท่านั้น เมื่อวิเคราะห์แยกตามหมวดวิชา คือ หมวดสถิติ หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสถิติ และหมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย พบว่า

1. หมวดวิชาสถิติ มีสถาบันผลิตครูระดับปริญญาตรี 4 สถาบัน ที่ไม่มีการเรียนการสอนหมวดวิชาสถิติเลยในวิชาเอกบังคับ ซึ่งไม่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่มีเนื้อหาสถิติสูงมากถึงประมาณร้อยละ 40 ซึ่งประกอบด้วย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี และมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี และมีจำนวนหน่วยกิตในหมวดสถิตินี้ค่อนข้างต่ำ (พิสัยและค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3-9 และ 5 หน่วยกิต) คิดเป็นร้อยละ 8.5 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมด หากวิเคราะห์โดยไม่นับหน่วยกิตวิชาครูในวิชาเอกบังคับแล้ว จะทำให้มีเนื้อหาสำหรับหมวดสถิติคิดเป็นร้อยละ 16.7

ผลการวิเคราะห์นี้ชี้ชัดให้เห็นว่าสถาบันผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรีมีจำนวนหน่วยกิตวิชาสถิติน้อยเกินไป (ต่ำกว่าร้อยละ 42.5 ของเนื้อหาวิชาสถิติในวิชาคณิตศาสตร์พื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย)และหากนักเรียนต้องเรียนวิชาคณิตศาสตร์เพิ่มเติมด้วยจะทำให้ใช้ชั่วโมงเรียนสถิติลดลงมาเป็นร้อยละ 30.8 แต่ก็ยังทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าครูคณิตศาสตร์ไม่น่าจะมีความรู้เพียงพอที่จะสอนวิชาสถิติในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

2. หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสถิติ มีสถาบันที่ไม่มีรายวิชาสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเลยเพียง 1 สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยขอนแก่นซึ่งเน้นวิชาครู วิชาเอกบังคับเป็นวิชาครูเกือบทั้งหมด แม้กระนั้นสถาบันที่มีรายวิชาที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายทั้งหมด ยังมีจำนวนหน่วยกิตในหมวดนี้อยู่ในค่าพิสัย 5-36 หน่วยกิต หรือจำนวนหน่วยกิตเฉลี่ย 18 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 32.2 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมด ซึ่งก็ยังคงต่ำกว่าสัดส่วนเนื้อหาในวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมปลายอยู่พอสมควร (โปรดดูตาราง 5)

สถาบันที่มีจำนวนหน่วยกิตในหมวดนี้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุด คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีจำนวน 36 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 45 ส่วนสถาบันที่มีจำนวนหน่วยกิตในหมวดนี้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายน้อยที่สุด คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีจำนวน 11 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 21.6 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมด หากวิเคราะห์เฉพาะรายวิชาในหมวดคณิตศาสตร์และสถิติที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวนหน่วยกิตสำหรับหมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสถิติคิดเป็นร้อยละ 60

3. หมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย มีสถาบันที่ไม่มีรายวิชาสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเลยเพียง 2 สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ สำหรับสถาบันที่มีรายวิชาที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายทั้งหมด มีจำนวนหน่วยกิตในหมวดนี้ไม่แตกต่างกันมากนัก คือ อยู่ในค่าพิสัย 3-15 หน่วยกิต หรือจำนวนหน่วยกิตเฉลี่ย 7 หน่วยกิต คิดเป็นร้อยละ 12 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมด หากวิเคราะห์

เฉพาะรายวิชาในหมวดคณิตศาสตร์และสถิติที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหารายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวนหน่วยกิตสำหรับหมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อยคิดเป็นร้อยละ 23.3

ตาราง 5: จำนวนหน่วยกิตวิชาเรียนของหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรีที่สอดคล้องกับเนื้อหา
รายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

สถาบัน	วิชาเอก บังคับ	หมวด สถิติ	หมวด คณิตศาสตร์ที่เป็น	หมวด คณิตศาสตร์ที่
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	23 (45.1)	3 (5.9)	11 (21.6)	9 (17.6)
มหาวิทยาลัยขอนแก่น	3 (6.3)	3 (6.3)	-	-
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	27 (64.3)	-	24 (57.1)	3 (7.1)
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	33 (44)	3 (4)	24 (32)	6 (8)
มหาวิทยาลัยนเรศวร	22 (34.9)	3 (4.8)	13 (20.6)	6 (9.5)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	24 (42.1)	3 (5.3)	15 (26.3)	6 (10.5)
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	29 (42.7)	9 (13.2)	12 (17.6)	8 (11.8)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	31 (47.7)	4 (6.2)	18 (27.7)	9 (13.8)
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	30 (46.2)	3 (4.6)	15 (23.1)	12 (18.5)
มหาวิทยาลัยทักษิณ	32 (42.7)	-	24 (32)	8 (10.7)
มหาวิทยาลัยบูรพา	45 (60)	6 (8)	33 (44)	6 (8)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่	21 (46.7)	6 (13.3)	15 (33.3)	-
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์	36 (64.3)	6 (10.7)	24 (42.9)	3 (5.4)
มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี	27 (50)	6 (11.1)	18 (33.3)	3 (5.6)
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด	39 (52)	3 (4)	24 (32)	9 (12)
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา	27 (69.2)	3 (7.7)	18 (46.2)	6 (15.4)
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	24 (44.4)	6 (11.1)	15 (27.8)	3 (5.6)
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์	57 (72.2)	6 (7.6)	36 (45.6)	12 (15.2)
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี	36 (75)	6 (12.5)	21 (43.8)	6 (12.5)
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา	24 (33.3)	3 (4.2)	18 (25)	-
มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนนครินทร์	39 (52)	9 (12)	24 (32)	3 (4)
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	30 (58.8)	6 (11.8)	18 (35.3)	3 (5.9)
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์	36 (53.7)	6 (9)	21 (31.3)	6 (9)
มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร	18 (50)	3 (8.3)	12 (33.3)	3 (8.3)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์	33 (57.9)	6 (10.5)	15 (26.3)	9 (15.8)
มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์	36 (66.7)	3 (5.6)	21 (38.9)	9 (16.7)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย	27 (60)	6 (13.3)	18 (40)	3 (6.7)
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์	27 (64.3)	3 (7.1)	15 (35.7)	9 (21.4)
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ	20 (25)	5 (6.3)	5 (6.3)	10 (12.5)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี	21 (53.8)	6 (15.4)	12 (30.8)	-

ตาราง 5 (ต่อ)

สถาบัน	วิชาเอก บังคับ	หมวด สถิติ	หมวด คณิตศาสตร์ที่เป็น	หมวด คณิตศาสตร์ที่
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม	33 (44.6)	6 (8.1)	21 (28.4)	3 (4.1)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี	12 (40)	-	9 (30)	-
มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง	21 (46.7)	6 (13.3)	9 (20)	3 (6.7)
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี	30 (40)	3 (4)	21 (28)	6 (8)
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช	30 (50.8)	3 (5.1)	18 (30.5)	6 (10.2)
มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา	27 (60)	3 (6.7)	18 (40)	3 (6.7)
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร	24 (39.3)	6 (9.8)	12 (19.7)	3 (4.9)
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ	36 (48)	6 (8)	21 (28)	6 (8)
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี	18 (60)	-	15 (50)	-
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม	30 (65.2)	6 (13)	18 (39.1)	3 (6.5)
เฉลี่ยวิชาบังคับทั้งหมด	28 (50.5)	5 (8.5)	18 (32.2)	7 (12)
เฉลี่ยหมวดคณิตศาสตร์และสถิติ	-	5 (16.7)	18 (60)	7 (23.3)

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บคือร้อยละของจำนวนหน่วยกิตที่สอดคล้องเนื้อหามัธยมศึกษาตอนปลายเทียบกับหน่วยกิตวิชาเอกบังคับตลอดทั้งหลักสูตร

โดยรวมแล้วรายวิชาเรียนในระดับปริญญาตรีสำหรับหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ ของสถาบันต่างๆ มีความสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเพียงร้อยละ 50.5 ของจำนวนรายวิชาบังคับทั้งหมด ทำให้เกิดข้อสงสัยว่า ครูคณิตศาสตร์ที่จบการศึกษาจากสถาบันเหล่านี้ จะมีความรู้เพียงพอสำหรับสอนคณิตศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือไม่

หากพิจารณาแยกหมวดวิชา พบว่า หมวดวิชาที่มีความสอดคล้องกันมากที่สุด คือ หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสถิติ ซึ่งมีรายวิชาที่สอดคล้องร้อยละ 32.2 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมด และใกล้เคียงกับร้อยละของจำนวนชั่วโมงเรียนในรายวิชาพื้นฐานคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คือ 36.7 ของจำนวนชั่วโมงเรียนรายวิชาพื้นฐานทั้งหมด แต่หมวดวิชาสำคัญ คือ หมวดวิชาสถิติ แต่ละสถาบันมีรายวิชาที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาในหมวดนี้น้อยมาก เพียงร้อยละ 8.5 ของจำนวนหน่วยกิตรายวิชาบังคับทั้งหมด ทั้งที่เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีเนื้อหาในหมวดนี้ถึงร้อยละ 42.5 สำหรับรายวิชาพื้นฐาน และร้อยละ 25 สำหรับรายวิชาเพิ่มเติม และรวมทั้งสองรายวิชาร้อยละ 30.8

สรุปผลการวิเคราะห์

จากการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า

1. ความสอดคล้องระหว่างระหว่างเนื้อหา รายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กับ หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันต่างๆ อยู่ในระดับต่ำมาก โดยเฉพาะหมวดวิชาสถิติ ซึ่งในระดับมัธยมศึกษา มีเนื้อหาในส่วนนี้ถึงร้อยละ 42.5 สำหรับรายวิชาพื้นฐานที่นักเรียนทุกแผนการเรียน ต้องเรียน แต่หลักสูตรครูคณิตศาสตร์กลับได้เรียนเพียง 3-9 หน่วยกิต หรือเฉลี่ยเพียงร้อยละ 10.5 เท่านั้น

2. หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ของสถาบันต่างๆ โดยเฉพาะในรายวิชาเอก ซึ่งควรจะเป็นรายวิชาที่เป็นเนื้อหาสำหรับใช้สอนเป็นหลัก ได้แก่ วิชาในหมวดสถิติ หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสถิติ และหมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย แต่โครงสร้างหลักสูตรของสถาบันต่างๆ กลับเน้นการเรียนในหมวดวิชาชีวเคมี วิทยาศาสตร์พื้นฐาน วิทยาการคอมพิวเตอร์ และคณิตศาสตร์พื้นฐาน และสอนเนื้อหาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซ้ำอีกรอบแทนที่จะสอนวิชาคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรีต่อยอดจากเนื้อหาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งผิดหลักการอย่างยิ่งเนื่องจากครูผู้สอนควรมีความรู้มากกว่านักเรียน นอกจากนี้บางสถาบันเน้นไปที่เนื้อหาวิชาครูในวิชาเอกบังคับ และทุกหลักสูตรได้บังคับให้เรียนวิชาครูไปแล้วประมาณ 50 หน่วยกิต เมื่อบวกกับวิชาครูในวิชาเอกบังคับอีกประมาณ 40 หน่วยกิต ทำให้ครูคณิตศาสตร์ได้เรียนวิชาครูสูงถึง 90 หน่วยกิตจาก 160 หน่วยกิต ทำให้เนื้อหาที่ใช้สอนในรายวิชาคณิตศาสตร์จริงๆ นำไม่เพียงพอที่จะนำไปสอนได้

อภิปรายผลการวิเคราะห์

เมื่อพิจารณาจากผลการวิเคราะห์ พบว่า

1. รายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีเนื้อหาที่เน้นให้นักเรียนมีความรู้ด้านสถิติ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การมีความแตกฉานด้านข้อมูลและสถิติ เพื่อให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ในยุคปัจจุบัน ที่มีการเกิดขึ้นของข้อมูลอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งยังเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาประเทศตามนโยบาย “ประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0)” ของรัฐบาล

2. หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี สถาบันต่างๆ ไม่เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ในเนื้อหาที่จะสอน แต่กลับให้มีความรู้ในวิธีการสอนมากกว่า เมื่อจบการศึกษาและบางส่วนที่ได้ประกอบอาชีพครูสอนคณิตศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ครูเหล่านี้จึงไม่มีความรู้ในเนื้อหาที่สอนอย่างเพียงพอ ถึงแม้ว่าจะมีวิธีการสอนที่ดีเพียงใด แต่การถ่ายทอดความรู้ที่ไม่ถูกต้อง จะทำให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศชาติได้

3. หลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี สถาบันต่างๆ ไม่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา รายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะเนื้อหาด้านสถิติ ทำให้ผลการสำรวจความแตกฉานด้านการเงินของไทย ปี 2556 พบว่า มีคนไทยมากกว่าร้อยละ 30 ที่มีความแตกฉานด้านการเงินอยู่ในเกณฑ์ต่ำ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2556) และความแตกฉานด้านคณิตศาสตร์ (ซึ่งรวมถึงความแตกฉานด้านข้อมูลและสถิติ) ของประเทศไทยอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำมาก (โครงการ PISA ประเทศไทย & สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2557) ซึ่งเกิดจากครูผู้สอนขาดความรู้ในเนื้อหาที่จะสอน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การแก้ปัญหาการสอนรายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อาจจะต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาทั้งระบบ ซึ่งแบ่งเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้นและระยะยาว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การแก้ปัญหาในระยะสั้น เนื่องจากหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ไม่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเฉพาะหมวดวิชาสถิติ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการมีความแตกฉานด้านข้อมูลและสถิติ เนื่องจากหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี กำหนดรายวิชาที่สอดคล้องกับเนื้อหาด้านสถิติน้อยมาก มีเพียงวิชาสถิติเบื้องต้นประมาณ 3 หน่วยกิตเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาในระยะสั้นควรมีการจัดโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพทางวิชาการด้านการเรียนการสอน สำหรับครูผู้สอนในหมวดสถิติสำหรับรายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเนื้อหาในโครงการจะพิจารณาจาก รายวิชาหมวดสถิติที่ต่อเนื่องจากเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และเป็นรายวิชาที่ไม่ได้มีเปิดสอนในหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี

2. การแก้ปัญหาในระยะยาว สถาบันที่ผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ต้องมีการรื้อเพื่อปรับปรุงหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรี ให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเฉพาะในเนื้อหาวิชาเอกดังแสดงในตาราง 6 ซึ่งได้ให้เหตุผลในการบรรจุรายวิชาทุกรายวิชาซึ่งจะทำให้ครูมีความรู้และความเชี่ยวชาญอย่างรอบด้าน

ตาราง 6: ตัวอย่างรายวิชาเอกบังคับสำหรับหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ ระดับปริญญาตรี

รายวิชา	หน่วยกิต	เหตุผลในการบรรจุรายวิชา
รายวิชาบังคับ	72	
<u>หมวดวิชาคณิตศาสตร์ศึกษา</u>	<u>12</u>	
- การพัฒนาเกมส์และกิจกรรมสำหรับคณิตศาสตร์ศึกษา	3	เพื่อให้สามารถพัฒนาเกมส์และกิจกรรมสำหรับการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ได้อย่างสนุกสนาน
<u>หมวดสถิติ</u>	<u>18</u>	
- การวิเคราะห์ถดถอย/การสร้างแบบจำลองพยากรณ์/การพยากรณ์ธุรกิจ	3	เป็นวิชาต่อเนื่องจากเนื้อหาความสัมพันธ์เชิงฟังก์ชันระหว่างข้อมูล
- เทคนิคการสุ่มตัวอย่าง	3	เป็นวิชาต่อเนื่องจากเนื้อหาการสำรวจความคิดเห็น
- สถิติวิเคราะห์	3	เป็นวิชาต่อเนื่องจากเนื้อหาการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
<u>หมวดคณิตศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานสถิติ</u>	<u>30</u>	
- ทฤษฎีกราฟ	3	เป็นวิชาต่อเนื่องจากเนื้อหาทฤษฎีกราฟเบื้องต้น
- ตรรกศาสตร์สัญลักษณ์	3	เป็นวิชาต่อเนื่องจากเนื้อหาการให้เหตุผล และตรรกศาสตร์เบื้องต้น
<u>หมวดคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถิติน้อย</u>	<u>12</u>	
- ทฤษฎีจำนวน	3	เป็นวิชาต่อเนื่องจากเนื้อหาจำนวนจริง ทฤษฎีจำนวนเบื้องต้น ลำดับและอนุกรม ลำดับอนันต์และอนุกรมอนันต์

เมื่อตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างรายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา กับหลักสูตรใหม่ พบว่า ดีกว่าหลักสูตรเดิม ที่บางสถาบันเน้นวิชาครู วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน หรือวิชาคณิตศาสตร์พื้นฐาน ซึ่งไม่เพียงพอที่ใช้สอนในเนื้อหา รายวิชาคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งวิเคราะห์จากรายวิชาเรียนคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและหลักสูตรผลิตครูคณิตศาสตร์ระดับปริญญาตรีจากสถาบันต่างๆ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ในเบื้องต้นในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรมีการสำรวจความรู้ที่แท้จริงของครูคณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และควรนำผลสอบวัดความรู้ทางคณิตศาสตร์มาเป็นส่วนหนึ่งของการให้ใบประกอบวิชาชีพครูคณิตศาสตร์ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่าความแตกฉานทางคณิตศาสตร์ สถิติและการเงินของครูคณิตศาสตร์ของไทยอยู่ในระดับใด

นอกจากนี้ควรศึกษาผลของความแตกฉานทางคณิตศาสตร์ สถิติ ของครูคณิตศาสตร์ว่ามีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ในการเรียนคณิตศาสตร์และความแตกฉานทางคณิตศาสตร์ของนักเรียนหรือไม่ด้วยแบบจำลองพุทธรูปและตรวจสอบว่าตัวแปรใดเป็นตัวแปรปรับความสัมพันธ์ดังกล่าว จะทำให้ทราบแนวทางสำหรับคณิตศาสตร์ศึกษาได้ดีมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Ben-Zvi, D., & Garfield, J. (1999). Statistical Literacy, Reasoning, and Thinking: Goals, Definitions, and Challenges *The Challenge of Developing Statistical Literacy, Reasoning and Thinking* (pp. 3-15). Netherlands: Springer
- Davenport, T. H., & Patil, D. J. (2012). Sexiest Job of the 21st Century – Data Scientist. *Harvard Business Review*, 90(October), 70-76.
- Drucker, P. (1969). *The Age of Discontinuity; Guidelines to Our changing Society*. New York: Harper and Row.
- Krippendorff, K. (2012). *Content Analysis An Introduction to Its Methodology* (3rd ed.). London: SAGE Publications.
- McClelland, D. C. (1961). *The Achieving Society*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- OECD. (2016). *PISA 2015 Assessment and Analytical Framework: Science, Reading, Mathematic and Financial Literacy*. Paris: OECD Publishing.
- OECD/UNESCO. (2016). *Education in Thailand: An OECD-UNESCO Perspective, Reviews of National Policies for Education*. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development. (1996). *The knowledge-based economy*. Paris: Author.
- Paige, J. (2009). The 21st Century Skills Movement. *Educational Leadership*, 9(67), 1.
- Vahey, P., Yarnall, L., Patton, C., Zalles, D., & Swan, K. (2006). *Mathematizing Middle School: Results From a Cross-Disciplinary Study of Data Literacy*. Paper presented at the The American Educational Research Association Annual Conference, San Francisco.
- โครงการ PISA ประเทศไทย, & สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2557). ผลการประเมิน PISA 2012 คณิตศาสตร์ การอ่าน และวิทยาศาสตร์ นักเรียนรู้อะไร และทำอะไรได้บ้าง.
- ชัยพร วิชชาวุธ. (2544). วิเคราะห์หลักสูตรผลิตครูระดับปริญญาตรี. In สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (Ed.), รวมบทความ ทางการศึกษาโครงการ (Vol. 4, pp. 283-311). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทีมเศรษฐกิจ ไทยรัฐ. (2559, 2 พ.ค.). ไชรหัส "ประเทศไทย 4.0" สร้างเศรษฐกิจใหม่ ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง, ไทยรัฐ. Retrieved from <http://www.thairath.co.th/content/613903>
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2556). ผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทย ปี 2556.
- บัลลังก์ โรหิตเสถียร. (2559). ข่าวสำนักงานรัฐมนตรี 385/2559 ให้นโยบายผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ. Retrieved 19 ก.ย., 2559, from <http://www.moe.go.th/websm/2016/sep/385.html>
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2554). คู่มือครูรายวิชาเพิ่มเติม คณิตศาสตร์ เล่ม 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของ สกสศ.
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2556a). คู่มือครูรายวิชาเพิ่มเติม คณิตศาสตร์ เล่ม 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของ สกสศ.

เกษตรทฤษฎีใหม่-เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง ร.9 และ ตัวแบบการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

กาญจนา อมรัชกุล¹

ศวิกา ดุษฎีโหนด²

บทนำ

จากการเสด็จเยี่ยมชมนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้ทรงเห็นสภาพปัญหาของเกษตรกรรายย่อยที่ถือครองพื้นที่เพาะปลูกน้อย ปลูกข้าวได้เพียงปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น บางรายปลูกพืชเพียงชนิดเดียว บ่อน้ำที่ขุดไว้บางปีก็ไม่เพียงพอ เนื่องจากฝนทิ้งช่วงและความแปรปรวนของสภาพอากาศ ด้วยความห่วงใยในการกินดีอยู่ดีของพสกนิกร ทรงสรุปเป็นข้อปัญหา “หากต้องการให้เกษตรกรเลี้ยงตนเองได้พอเพียง และบ่อน้ำให้พอใช้ทั้งปี ควรวางแผนการใช้ที่ดินอย่างไร?”

จากปัญหาและสถานการณ์ต่างๆ ที่ได้ทรงพบเห็น “เกษตรทฤษฎีใหม่” ในกรอบแนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” ของในหลวงรัชกาลที่ 9 กำหนดให้ควรมีการแบ่งที่ดินออกเป็น 4 ส่วนได้แก่

- 1) นาข้าว ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อให้เพียงพอกับการบริโภคในครอบครัว ซึ่งอัตราการบริโภคข้าวของคนไทยอยู่ที่ประมาณ 106 กิโลกรัม (ก.ก.) ต่อปีต่อคน [1]
- 2) พืชผสมผสาน ไม้ยืนต้น สมุนไพร ผักผลไม้ เพื่อใช้ประกอบอาหารประจำวัน ตามเกณฑ์ขั้นต่ำ องค์การอนามัยโลก อัตราบริโภคผักผลไม้ที่เหมาะสมคือไม่น้อยกว่า 400 กรัม (ก.) ต่อวันต่อคน [2]
- 3) แหล่งน้ำ ขุดสระกักเก็บน้ำในฤดูฝนเพื่อให้ใช้พอกับการเพาะปลูกตลอดปี และใช้เลี้ยงปลา รวมถึงปลูกพืชน้ำ พืชริมสระ โดยพระราชทานแนวทางการคำนวณว่าต้องมีน้ำ 1000 ลูกบาศก์เมตร (ลบ.ม.) ต่อการเพาะปลูก 1 ไร่ โดยประมาณ [3]
- 4) ที่อยู่อาศัย และอื่นๆ เช่น ลานตาก โรงเรือน ถนน กองปุ๋ยหมัก เป็นต้น

ตามหลัก “เกษตรทฤษฎีใหม่” ขั้นต้น กำหนดการจัดแบ่งที่ดินเป็นตามอัตราส่วนร้อยละ 30:30:30:10 ตามลำดับ เพื่อให้เกษตรกรเลี้ยงตนเองได้ มีความพออยู่พอกินเป็นพื้นฐาน จากทฤษฎีมีการทดลองนำไปปฏิบัติแห่งแรกที่วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และตัวแบบสำหรับภาคอีสาน ที่เขาวง จ.กาฬสินธุ์ เมื่อทำทฤษฎีขั้นต้นได้แล้วก็ปรับเป็นระยะสองมีการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ และก้าวหน้าไปเป็นระยะสามมีการประสานงานหาแหล่งทุน มีผลผลิตดีขายได้ราคา

^{1, 2} อาจารย์ประจำหลักสูตรการจัดการโลจิสติกส์
คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA)

จุดมุ่งหมายของบทความเพื่อแสดงตัวอย่างการนำตัวแบบการจัดสรรทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด นำข้อมูลสถิติการเกษตรมาสร้างเป็นตัวแบบช่วยเป็นแนวทางในตัดสินใจ คิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลมีหลักการ ตามพระราชดำรัสในหลวง ร.9 ที่ว่า “แต่ยังงี้ตามเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ขอย้ำว่า เป็นการทั้งเศรษฐกิจ หรือ ความประพฤติ ที่ทำอะไรเพื่อให้เกิดผลโดยมีเหตุและผล คือเกิดผลมันมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุที่ดี ถ้าคิดให้ดีให้ผลที่ออกมา คือสิ่งที่ติดตามเหตุการณ์กระทำ ก็จะเป็นการกระทำที่ดี และผลของการกระทำนั้น ก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่ามีประสิทธิผล ดีแปลว่ามีประโยชน์ ดีแปลว่าทำให้มีความสุข” [4]

การวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ของที่ดินตามแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหม่ขั้นต้นมีการจัดสรรที่ดินเป็นสัดส่วนชัดเจน เพื่อประโยชน์สูงสุดของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งโดยเฉลี่ยมีเนื้อที่ถือครอง 10-15 ไร่ มีการคำนวณปริมาณน้ำเพื่อให้พอเพาะปลูก ข้าวและพืชผักผลไม้ ให้พอเพียงกับการบริโภคในครอบครัว ซึ่งโดยเฉลี่ยมี 3-5 คน

เมื่อเกษตรกรมีผลผลิตเหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือนสามารถนำไปจำหน่ายได้ หากราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่ 9,890 บาทต่อตัน [5] และให้ราคาผักผลไม้ที่ขายได้เฉลี่ยที่ 15 บาทต่อกิโลกรัม (ราคาผักผลไม้เฉลี่ยนี้เป็นค่าประมาณ ราคาขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น ชนิดพืชผักผลไม้ที่ปลูก ฤดูกาล สภาพการแข่งขัน เป็นต้น) ในการเพาะปลูกสมมติว่าข้าวใช้แรงงาน 0.7 คนต่อไร่ และพืชผสม 0.41 คนต่อไร่ตามลำดับ (หลายคนในครัวเรือนอาจมีภาระกิจอื่นหรือไม่ได้เพาะปลูกเป็นหลัก หรือมีความสามารถในการดูแลทำการเกษตรได้ไม่เท่ากัน อัตราแรงงานต่อไร่สามารถปรับเปลี่ยนจากนี้ได้ ตัวอย่างนี้เพื่อแสดงแนวคิดเท่านั้น) อัตราการใช้น้ำอยู่ที่ 1000 ลบ.ม.ต่อไร่ในการเพาะปลูก เกษตรกรต้องการให้ได้รายได้รวมสูงสุดจากการขายผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือน (ในการคำนวณนี้ไม่ได้คำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูก หรือค่าขนส่งจากพื้นที่การเกษตรไปเพื่อจำหน่ายต่อไป) ตัวแบบเชิงคณิตศาสตร์สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อวางแผนจัดสรรทรัพยากรที่เกษตรกรมีอยู่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือให้เกิดมีรายได้สูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัดทั้งด้านแรงงานคนและพื้นที่ครอบครองของครัวเรือนได้ดังนี้

สมมติว่าครอบครัวหนึ่งมีสมาชิก 5 คน

แรงงานที่ใช้ในการเพาะปลูกมาจากภายในครัวเรือน ในการเพาะปลูกสมมติว่าข้าวใช้แรงงาน 0.7 คนต่อไร่ และพืชผสมผสาน 0.41 คนต่อไร่ตามลำดับ จำนวนแรงงานที่ต้องใช้ในการเพาะปลูกคือ

$$0.7 * \text{พื้นที่ปลูกข้าว} + 0.41 * \text{พื้นที่ปลูกพืชผสมผสาน} \text{ หน่วยคน}$$

ซึ่งต้องมีค่าไม่เกิน 5

ผลผลิตของการปลูกข้าวโดยเฉลี่ยเป็น 623 กก.ต่อไร่ [6] ดังนั้นครอบครัวจะมีผลผลิตข้าวเปลือกปีละ

$$623 * \text{พื้นที่ปลูกข้าว} \text{ หน่วยกิโลกรัม}$$

อัตราผลผลิตผักผลไม้จากการปลูกพืชผสมผสานคือ 325 กิโลกรัมต่อไร่ (อัตราผลผลิตนี้เป็นค่าประมาณการ เนื่องจากเป็นผลผลิตจากพืชที่เพาะปลูกผสมผสาน ประกอบไปด้วยผลผลิตหลายชนิด ทั้งพืชสวนและพืชไร่หลากหลายสายพันธุ์) ดังนั้นครอบครัวจะมีผลผลิตผักผลไม้ปีละ

$$325 * \text{พื้นที่ปลูกพืชผสมผสาน หน่วยกิโลกรัม}$$

อัตราการใช้น้ำในการเพาะปลูกอยู่ที่ 1000 ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ ดังนั้นความต้องการน้ำในแต่ละปีจะเท่ากับ

$$1000 * \text{พื้นที่ปลูกข้าว} + 1000 * \text{พื้นที่ปลูกพืชผสมผสาน หน่วยลูกบาศก์เมตร}$$

สมาชิกในครอบครัวบริโภคข้าวสารในอัตรา 106 กิโลกรัม ต่อคน ต่อปี และการสีข้าวเปลือก 1,000 กิโลกรัม จะได้ข้าวสาร 5 % ปลายข้าว A1 C1 และ C3 รวม 663.06 กิโลกรัม [7] ดังนั้น ปริมาณข้าวเปลือกที่ใช้บริโภคในครอบครัวในแต่ละปีจะเท่ากับ

$$5 * 105 / 0.663 = 799.39 \text{ หน่วยกิโลกรัม}$$

สมาชิกในครอบครัวบริโภคผักผลไม้ในอัตรา 400 กรัมต่อคนต่อวันซึ่งเป็นการบริโภคขั้นต่ำตามเกณฑ์ขององค์การอนามัยโลก [2] หรือ $365 * 400 / 1000$ กิโลกรัม ต่อคน ต่อปี โดยให้มีอัตราการสูญเสียในการนำมาบริโภคเท่ากับ 15% ดังนั้น ปริมาณผลผลิตผักและผลไม้ที่ใช้บริโภคในครอบครัวในแต่ละปีจะเท่ากับ

$$5 * 400 / 1000 * 365 / 0.85 = 858.82 \text{ หน่วยกิโลกรัม}$$

น้ำจากบ่อภายในพื้นที่ครอบครอง ต้องเพียงพอเพาะปลูกตลอดปี โดยกำหนดให้ความลึกเฉลี่ยของบ่อน้ำเป็น 1.3 เมตร (ม.) เนื่องจากบ่อน้ำจะมีความลึกน้อยสุดในช่วงหน้าแล้ง เช่น หากขุดบ่อลึก 4 ม. และอัตราการระเหยของน้ำเฉลี่ยอยู่ที่ 1 เซนติเมตร (ซม) ต่อวัน และโดยเฉลี่ยมี 300 วันที่ฝนไม่ตก ระดับน้ำจะลดลง $1 * 300 / 100 = 3$ ม. จะได้ความลึกเหลือเป็น 1 ม. และจะทำให้ปริมาณน้ำเพื่อการเพาะปลูกที่มีจากการขุดบ่อจะเป็น

$$1.3 \text{ เมตร} * 400 \text{ ตารางวา} * 4 \text{ ตารางเมตร} = 2,080 \text{ ลูกบาศก์เมตรต่อพื้นที่ 1 ไร่ที่ขุดเป็นบ่อ}$$

รายรับของครอบครัวมาจากการขายผลผลิตส่วนที่เกินจากการบริโภค โดยกำหนดให้ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้อยู่ที่ 9,890 บาทต่อตัน [5] และราคาผักผลไม้ที่ขายได้เฉลี่ยที่ 15 บาทต่อกิโลกรัม ดังนั้นในแต่ละปีครอบครัวจะมีรายรับเท่ากับ

$$9.89(623 * \text{พื้นที่ปลูกข้าว} - 799.39) + 15 * 324 * (\text{พื้นที่ปลูกพืชผสมผสาน} - 858.82) \text{ บาท}$$

พื้นที่รวมในการปลูกข้าว พืชผล บ่อน้ำ รวมกันไม่เกิน 13.5 ไร่
ใช้พื้นที่ครบทุกส่วน อย่างต่ำ ร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งหมด

เมื่อหาคำตอบที่เหมาะสมที่สุด (optimize) จะได้ว่าพื้นที่ปลูกข้าว 4.35 ไร่ พืชผสมผสาน 4.77 ไร่ บ่อน้ำ 4.38 ไร่ ที่พัก 1.50 ไร่ คิดเป็นอัตราส่วน 29 : 31.8 : 29.2 : 10.0 มีค่าใกล้เคียงกับอัตราส่วน 30:30:30:10 ตามแนวพระราชดำริ โดยรายได้รวมต่อปีของครัวเรือนนี้อยู่ที่ 29,183 บาท

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีเกษตรใหม่ขั้นต้นนี้ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์และข้อมูลทางสถิติเพื่อวางแผนจัดสรรที่ดินให้เกษตรกรรายย่อยมีเพียงพอต่อการบริโภคทั้งครอบครัวตลอดปีและสร้างรายรับสูงสุดให้แก่ครอบครัว สามารถนำตัวแบบการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดมาประยุกต์ใช้ได้ ตัวแบบจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุด (optimal resource allocation model) ข้างต้น Leonid Kantorovich เป็นผู้บุกเบิกและได้รับรางวัลโนเบลเศรษฐศาสตร์ในปี 1975 จากผลงานดังกล่าว ซึ่งภายหลังเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อตัวแบบโปรแกรมเชิงเส้น (linear programming model) หนึ่งในตัวแบบที่สำคัญที่สุดในสาขาวิชาการวิจัยดำเนินงาน (operations research) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับปัญหาการจัดสรรทรัพยากรทางการเกษตรได้อย่างหลากหลาย เช่น [8]

- การวิเคราะห์ปริมาณพื้นที่เขื่อนที่น้อยที่สุด ที่สามารถรองรับความต้องการการใช้น้ำของราษฎรในพื้นที่อย่างเพียงพอ
- การจัดสรรบ่อเลี้ยงกบของกลุ่มผู้เลี้ยงกบบ้านดอนขี้เหล็ก
- การวางแผนผลิตถัสดำจากนํ้านมดิบ
- การจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกอะโวคาโดในพื้นที่โครงการหลวงหนองหอย

“อะไรจะเกิดขึ้น...ถ้าหากว่า”

อีกคำถามหนึ่งซึ่งช่วยในการตัดสินใจ คือ “อะไรจะเกิดขึ้น...ถ้าหากว่า” ในหลวงได้นำไปใช้อย่างแพร่หลาย ศาสตราจารย์ ดร.สันติทศ โรจนสุนทร ประธานฝ่ายวิจัย มูลนิธิโครงการหลวงได้กล่าวไว้ในการสัมมนาเชิงวิชาการนานาชาติ Asian Simulation and Modeling (ASIMMOD) 2007 ว่า “ปรัชญาในการคิดเพื่อหาคำตอบในลักษณะที่ว่า...อะไรจะเกิดขึ้น ถ้าหากว่า...เป็นเรื่องจำเป็นและมีความสำคัญยิ่งต่อการวางแผนเพื่อการดำเนินงานด้านต่างๆ โดยเฉพาะงานที่ต้องมีผลต่อคนจำนวนมาก ซึ่งเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้นำเป็นแบบอย่างมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การแปรรูปอย่างมีคุณภาพ การดูแลสิ่งแวดล้อม ชลประทาน สังคม การศึกษา สาธารณสุข และวัฒนธรรมชนเผ่า แม้แต่ทฤษฎีใหม่-เศรษฐกิจพอเพียง ทรงผ่านการทดสอบ ทดลอง พิสูจน์ ด้วยการจำลองสถานการณ์ก่อนล่วงหน้าจนได้ผลแล้ว จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำไปใช้อย่างแพร่หลาย และเกิดผลประโยชน์อย่างจริงจังต่อพสกนิกร เป็นแรงสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ ประชาชน” [9]

จากปัญหาการวางแผนการใช้ที่ดินข้างต้น เมื่อทำการวิเคราะห์ “อะไรจะเกิดขึ้น...ถ้าหากว่า” จะได้ว่าข้อสรุปเช่น ถ้าหากว่ามีพื้นที่ครอบครองเพิ่มขึ้นหนึ่งไร่ จะทำให้รายได้เพิ่มขึ้น 2,039.47 บาทต่อปี ในทางกลับกันหากมีพื้นที่ครอบครองลดลงหนึ่งไร่ รายได้หายไป 2,039.47 บาทต่อปี ข้อสังเกตดังกล่าวซึ่งได้มาจากวิเคราะห์ที่เรียกว่า sensitivity/what-if analysis อาจช่วยเป็นแนวทางในการรวมพลังของเกษตรกรในชุมชนเดียวกัน ตามเกษตรทฤษฎีใหม่ระยะ 2-3 เช่น การวางแผนพื้นที่ลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาเครื่องมือทำการเกษตรเพื่อประหยัดแรงงานคน เป็นต้น ตัวอย่างการประยุกต์ใช้เช่นสมมติว่า เกษตรกรในชุมชนเดียวกันที่ถือครองที่ดินอยู่ติดกัน เปลี่ยนพื้นที่ครอบครองบางส่วนมาทำเป็นลานตากข้าวร่วมกันครอบครัวละ 20 ตร.ม. จะทำให้เกษตรกรรายใดหายไป $20/1600 \times 2031.51 = 25.39$ บาทต่อปี หากมองว่าตัวเลข 25.39 บาทต่อปีต่อครัวเรือนนี้เป็นจำนวนไม่มาก ก็อาจใช้ช่วยโน้มน้าวให้คนนำพื้นที่มาใช้เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

สถิติประยุกต์ 4.0 กับการวิเคราะห์เชิงปริมาณในยุค ประเทศไทย 4.0

“ประเทศไทย 4.0” เป็นความมุ่งมั่นในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ ไปสู่ “Value-Based Economy” ในด้านการเกษตร มีการตั้งเป้าหมายเปลี่ยนจากการเกษตรแบบดั้งเดิม (Traditional Farming) ในปัจจุบัน ไปสู่การเกษตรสมัยใหม่ ที่เน้นการบริหารจัดการและเทคโนโลยี (Smart Farming) โดยเกษตรกรต้องร่ำรวยขึ้น และเป็นเกษตรกรแบบเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneur) [10]

การบริหารจัดการในกรอบ Smart Farming นั้น เกษตรกรจำเป็นต้องสามารถคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีหลักการ นำข้อมูลสถิติการเกษตรมาวิเคราะห์เพื่อเป็นแนวทางในตัดสินใจ ซึ่งในโลกยุคเศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy) นี้ ข้อมูลเป็นสิ่งพื้นฐานที่พบเห็นอยู่โดยทั่วไป สามารถเข้าถึงได้โดยง่าย ความท้าทายจึงอยู่ที่การรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ในระดับต่างๆกัน ได้แก่ [11]

1. การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analytics) เป็นการใช้อยู่ในระดับของการทำความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อให้สามารถสรุปลักษณะที่สมเหตุสมผลได้
2. การวิเคราะห์เชิงพยากรณ์หรือเชิงทำนาย (Predictive Analytics) เป็นการวิเคราะห์เพื่อสรุปสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต
3. การวิเคราะห์เชิงกำหนดเป้าหมาย (Prescriptive Analytics) เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับทางเลือกที่มี รวมถึงผลที่จะตามมาของแต่ละทางเลือก เพื่อสรุปเป็นสิ่งที่ควรกระทำในอนาคต

บทความนี้แสดงตัวอย่างการนำตัวแบบการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งนับเป็นการวิเคราะห์ขั้นสูงในระดับการกำหนดเป้าหมาย มาใช้เกิดประโยชน์ได้โดยง่าย ซึ่งทำให้เกษตรกรยุคใหม่สามารถใช้ข้อมูลและการคิดเป็นเหตุเป็นผล เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่งานที่ทำ ดังพระราชดำรัสในหลวง ร.9 ที่ว่า “แต่อย่างไรก็ตามเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ขออย่าว่า เป็นการทิ้งเศรษฐกิจ หรือ ความประพฤติ ที่ทำอะไรเพื่อให้เกิดผลโดยมีเหตุและผล คือเกิดผลมันมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุที่ดี ถ้าคิดให้ดีให้ผลที่ออกมา คือสิ่งที่ติดตามเหตุการณ์กระทำ ก็จะเป็นการกระทำที่ดี และผลของการกระทำนั้น ก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่ามีประสิทธิผล ดีแปลว่ามีประโยชน์ ดีแปลว่าทำให้มีความสุข” [4]

เอกสารอ้างอิง

- [1] มติชนออนไลน์ “ปลัดพาณิชย์ เผยผลวิจัยคนไทยเริ่มไม่กินข้าว เหลือแค่ปีละ 106 กิโลกรัม,” 26 ตุลาคม 2559. <http://www.matichon.co.th/news/49336>.
- [2] World Health Organization. Healthy diet. Fact sheet N°394. September 2015. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs394/en/>
- [3] มูลนิธิชัยพัฒนา. ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น. http://chaipat.or.th/site_content/922-2010-06-02-07-43-39/1301-2010-06-03-05-40-47.html<https://dl.dropboxusercontent.com/u/47649626/พระเจ้าอยู่หัวคือต้นแบบ.pdf>.
- [4] เศรษฐกิจพอเพียง: พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธ.ค. 2543 <https://sts.scholar.nstda.or.th/stks/hmk/royal-guidance/271-royal-guidance-2543.html>
- [5] สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, “สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี 2557,” http://www.oae.go.th/download/download_journal/2558/yearbook57.pdf.
- [6] สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย. ผลผลิตข้าว. <http://www.thairiceexporters.or.th/production.htm>.
- [7] สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน). กรรมวิธีการสีข้าว. http://www.arda.or.th/kasetinfo/rice/rice_product/rice-product4_1.html
- [8] ผลงานนักศึกษาวิชา จล.5001. คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. สิงหาคม-ธันวาคม 2559.
- [9] “สี่ทวีป ประสานแรงประชุม ASIMMOD 2007 ยกย่อง ‘ในหลวง’ คือต้นแบบของนักจำลองสถานการณ์เพื่อคนไทย,” http://www.mcc.cmu.ac.th/News/nimages/61_4.pdf.
- [10] หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. ไชรทัต “ประเทศไทย 4.0” สร้างเศรษฐกิจใหม่ ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง. 2 พ.ค. 2559
- [11] Bertolucci, Jeff. Big Data Analytics: Descriptive Vs. Predictive Vs. Prescriptive. Information Week. December 31, 2013.

จิตพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย

ดุจเดือน พันธ์มนาวิน¹

บทคัดย่อ

ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ได้มีการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมานานกว่า 15 ปีแล้ว นักวิชาการในสาขานี้ได้ทำการวิจัย สอน และพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค โดยเริ่มจากการสร้างเครื่องมือวัดคุณลักษณะและจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความพอเพียงใน 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่งนักวิชาการในสาขานี้ได้ผลิตแบบวัดที่เกี่ยวข้องกับจิตพอเพียงได้มากกว่า 40 แบบวัดแล้ว จึงขอเชิญชวนให้นักวิชาการในสาขาอื่นๆ ได้นำแบบวัดเหล่านี้ไปใช้ และสนับสนุนส่งเสริมให้มีความร่วมมือกันระหว่างสาขาวิชาในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและยั่งยืน

คำสำคัญ: หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, เครื่องมือวัด, จิตพอเพียง, จิตพฤติกรรมศาสตร์

¹ รองศาสตราจารย์ประจำคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

ความนำ

การประคองตนให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประสบความสำเร็จและสงบสุขนั้น บุคคลจะต้องยึดหลักการในการดำรงชีวิต ซึ่งหนึ่งในหลักการที่สำคัญ คือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักปรัชญาที่ถูกนำเสนอมานานกว่า 15-20 ปีแล้ว ในการที่จะช่วยให้บุคคลมีหลักในการคิดพิจารณาสิ่งต่างๆ รอบตัว เพื่อจะได้ตัดสินใจกระทำสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ต่อตนเองและสังคม พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จ อยู่รอดปลอดภัยและมีความสุข

ในบทความนี้ได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ ในตลอดระยะเวลา 15 ปี ที่ผ่านมานี้ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์นั้นมีวิวัฒนาการในการใช้วิชาการในการช่วยขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรบ้าง และในด้านใดบ้างที่มีความแตกต่างจากสาขาวิชาอื่นๆ ตลอดจนการนำองค์ความรู้ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ในปัจจุบันนี้เสนอแนะการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะต่างๆ ต่อไปในอนาคต

วิชาการกับการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

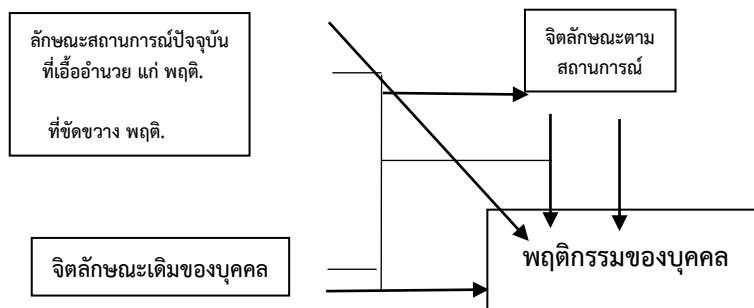
การพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จนั้น จะต้องใช้หลัก “การ(นำผล)วิจัย(ที่มีมาตรฐานสูง) มา นำการพัฒนา” หรือที่เรียกว่า Evidence-based intervention (EBI) ซึ่งประเทศที่เจริญแล้วอย่างเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น มีนโยบายที่สำคัญว่า การพัฒนาต่างๆ จะได้รับการสนับสนุนก็ต่อเมื่อแนวทางการพัฒนาเหล่านั้นมีผลการวิจัยรองรับ (Biglan, Mrazek, Carmine, & Flay, 2003) เพราะผลการวิจัยจะเป็นตัวชี้วัดว่า การพัฒนานั้นจะมีประสิทธิผลที่นำไปสู่การประสบความสำเร็จและเจริญรุ่งเรืองในที่สุด

การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในทางวิชาการการนั้นจะต้องขับเคลื่อนบนฐานขององค์ความรู้ทางวิชาการ เพื่อนำไปสู่การวิจัยและการพัฒนา โดยจะต้องมีการดำเนินการใน 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

หนึ่ง การขับเคลื่อนที่จะมีความสำเร็จอย่างยั่งยืน คือ การขับเคลื่อนบนพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเป็นสาเหตุและผล การสำรวจเพียงแค่ว่า พฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีพฤติกรรมอะไรบ้าง แล้วหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนก็ส่งเสริม โดยไม่รู้ว่า การส่งเสริมเหล่านี้เป็นการทำให้เกิดผลเพียงชั่วคราว เนื่องจากประชาชนที่ได้รับการส่งเสริมทำพฤติกรรมเหล่านี้เพราะตนได้รับการส่งเสริมเท่านั้น ถ้าหยุดโหมส่งเสริมแล้ว ประชาชนบางส่วนอาจจะหยุดทำพฤติกรรมเหล่านี้ พฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่แท้จริงต้องเกิดจากการ “ระเบิดจากภายใน” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2560)

การที่นักวิชาการจะทราบได้ว่า ปัจจัยใดเป็นสาเหตุของการมีพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น กระบวนทัศน์ที่ได้รับการยอมรับว่ามีความครอบคลุมในการเสนอปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมของมนุษย์คือ รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism model) (Magnusson & Endler, 1977) (ภาพ 1)

รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมที่เสนอว่า พฤติกรรมของมนุษย์อาจเกิดได้จากปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ ประการแรก ปัจจัยทางด้านจิตลักษณะ (Psychological characteristics) ซึ่งเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคลซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่จะกระทำพฤติกรรมต่างๆ ประการที่สอง ปัจจัยด้านสถานการณ์ (Situational factors) ซึ่งเป็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมรอบตัวของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิต และสิ่งของต่างๆ รวมทั้งสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่อาจมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดหรือความเชื่อต่างๆ ของบุคคล และส่งผลต่อการกระทำพฤติกรรมหนึ่งๆ ประการที่สาม ปัจจัยที่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตลักษณะกับสถานการณ์ ที่เรียกว่าปฏิสัมพันธ์แบบกลไก (Mechanical interaction) และประการสุดท้าย ปัจจัยด้านจิตลักษณะตามสถานการณ์ (Psychological state) ซึ่งมักถูกเรียกว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ภายในตัวบุคคล (Organismic interaction)

ภาพ 1 รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Magnusson & Endler, 1977)

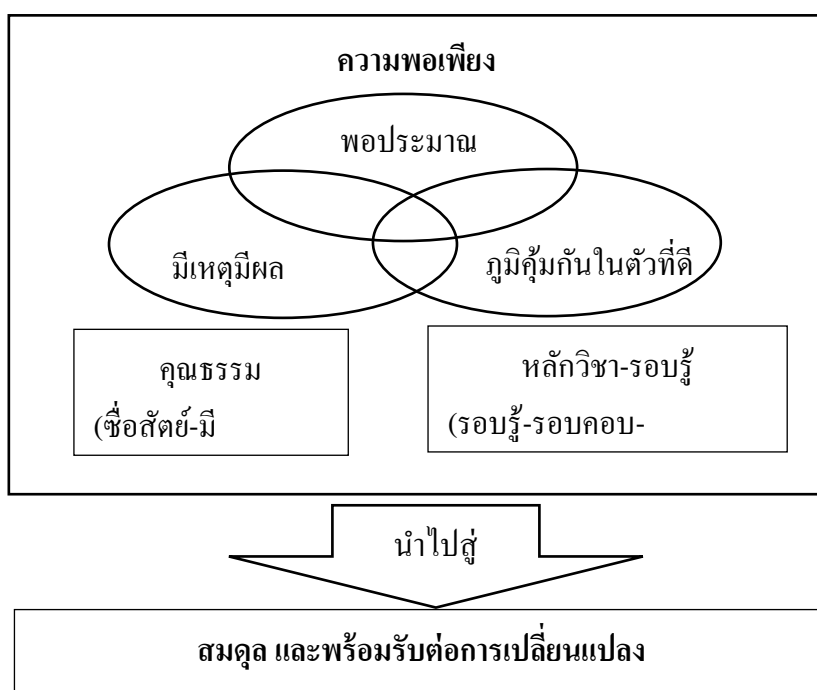
การใช้รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมเป็นหลักในการศึกษาชี้ชัดได้ว่า อะไรเป็นสาเหตุภายในและภายนอกที่สำคัญของพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเมื่อทราบสาเหตุเหล่านี้ นักพัฒนาจะได้ทำการพัฒนาประชาชนให้เกิด “จิตพอเพียง” ได้อย่างแนบแน่นยั่งยืนอย่าง

สอง การทำวิจัยเชิงทดลองเพื่อสร้างสาเหตุใหม่ๆ ของการมีพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจะดูว่าอิทธิพลของสาเหตุที่สำคัญว่าไปในทิศทางไหน และในปริมาณ เช่น การทดลองพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น รวมทั้งการพัฒนาปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมที่อาจมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมได้ การทำวิจัยเชิงทดลองเป็นพิสูจน์ความเป็นสาเหตุและผลของสิ่งหนึ่งๆ ได้อย่างน่าเชื่อถือมากที่สุด (Rosenthal & Rosnow, 1991)

สาม การ “วัด” (Measure หรือ Assess) ในการวิจัยและพัฒนาพฤติกรรมตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับการวัดปริมาณพฤติกรรม และวัดปริมาณสาเหตุต่างๆ ในกลุ่มตัวอย่างต่างๆ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะการพัฒนาต่อไป ดังนั้นการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จึงจะต้องมีการส่งเสริมให้มีการสร้าง “เครื่องมือวัด” (Measurement) ที่มีความน่าเชื่อถือ (Reliable) และมีมาตรฐานสูง (Standardized) ที่จะสามารถใช้กับกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับ สาขาวิชาจิตวิทยาการสื่อสาร

จากหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ภาพ 2) ที่สรุปโดยคณะกรรมการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2547) ประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข กล่าวคือ 3 ห่วงนั้นประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ 1) ความพอประมาณ ซึ่งแสดงถึงทางสายกลาง 2) ความมีเหตุมีผล การคิดพิจารณาของแต่ละบุคคล เพื่อให้ทราบความเป็นสาเหตุและผลของสิ่งต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความพอเพียง และ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี การมีเกราะป้องกันตนทางความคิด เพื่อที่จะนำไปสู่การปรับตัวให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบ สำหรับ 2 เงื่อนไข ได้แก่ 1) ความรู้ในหลักวิชาต่างๆ เพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจและมีความระมัดระวังในการดำเนินการต่างๆ และ 2) คุณธรรมจริยธรรมที่จะต้องมีความคู่ไปกับสติปัญญา เพื่อจะนำไปสู่ความพอเพียงอย่างแท้จริง ซึ่งความพอเพียงในกลุ่มนี้เป็นสาเหตุที่จะนำไปสู่ความสมดุลหรือความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ภาพ 2 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (คณะกรรมการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, 2547)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดในสาขาจิตวิทยาการสื่อสารมีความสอดคล้องกันอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก แนวคิดในทั้งสองฝ่ายนี้มีความเห็นสอดคล้องกันว่า สถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมรอบตัวของบุคคล มีอิทธิพลต่อตัวบุคคล และถ้าบุคคลไม่มีความคิดพิจารณาให้รอบคอบ ไม่มีภูมิคุ้มกันตนที่ดี ขาดคุณธรรมจริยธรรมแล้ว สิ่งแวดล้อมเหล่านี้มักเป็นแหล่งยั่วยุให้บุคคลเกิดพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่เหมาะสมได้ง่าย

ประการที่สอง หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เน้นว่า สาเหตุที่สำคัญของความพอเพียงพอประมาณ ของบุคคล คือ คุณลักษณะ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่งคุณลักษณะและเงื่อนไขเหล่านี้จัดเป็นจิตลักษณะที่สำคัญใน สาขาจิตพฤติกรรม เช่น คุณธรรมจริยธรรมมีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีพัฒนาการด้านเหตุผลเชิงจริยธรรมของ Kohlberg (1976) การมีภูมิคุ้มกันตนเองมีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการต้านทานการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติของ McGuire (1961) เป็นต้น รวมทั้งหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังเน้นความสำคัญของการ “ระเบิดจากภายใน” ซึ่งหมายถึงการมีพฤติกรรมพอเพียงพอประมาณนั้นจะต้องเกิดจากภายในตัวบุคคล บุคคลต้องมีความตระหนัก เห็นความสำคัญ ยอมรับและน้อมนำเป็นส่วนหนึ่งของความคิดหรือวิถีชีวิตของตน ซึ่งจะนำไปสู่ความพร้อมที่จะกระทำพฤติกรรมพอเพียงพอประมาณ ซึ่งสอดคล้องกับจิตพฤติกรรมศาสตร์ซึ่งก็เห็นด้วยว่า จิตลักษณะของบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งของพฤติกรรมของบุคคล

ประการที่สาม ในส่วนของผลที่เป็นพฤติกรรมนั้น หลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้เน้น พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น พฤติกรรมรับนวัตกรรม พฤติกรรมจริยธรรม ตลอดจนพฤติกรรมการพัฒนาตนเองและส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม (ดวงเดือน พันธ์มนาวิน, 2526; 2544; ดุจเดือน พันธ์มนาวิน, 2553) ที่เสนอพฤติกรรมของคนดีและเก่งที่เป็นผลผลิตอยู่บน ต้นไม้ใหญ่ที่มีรากและลำต้นเป็นจิตลักษณะที่สำคัญ 8 ประการที่เป็นสาเหตุของพฤติกรรมเหล่านี้ โดยทฤษฎี ต้นไม้จริยธรรมได้เสนอพฤติกรรมของคนดีและเก่ง 4 ประเภทใหญ่ คือ 1) พฤติกรรมไม่เบียดเบียนตนเอง (เช่น พฤติกรรมบริโภค พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ) 2) พฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น (เช่น พฤติกรรมไม่ก้าวร้าว พฤติกรรมซัดขี้ดีมีมารยาท) 3) พฤติกรรมรับผิดชอบต่อหน้าที่ (เช่น พฤติกรรมการสอน พฤติกรรมการทำงาน-การเรียนรู้) และ 4) พฤติกรรมพัฒนา (เช่น พฤติกรรมพัฒนาตนเอง พฤติกรรมพัฒนาสังคม)

เมื่อนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้มาปรับเข้าสู่การกระบวนทัศน์ในการคิดเชิงสาเหตุและผล ของพฤติกรรมหนึ่งตามรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (ภาพ 1) จึงทำให้ ดุจเดือน พันธ์มนาวิน และ ดวงเดือน พันธ์มนาวิน (2550) ได้เสนอแนวคิดที่ระบุสาเหตุทางจิตที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) ความมีเหตุมีผล (ซึ่งรวม ความรู้) 2) คุณธรรมจริยธรรม และ 3) การมีภูมิคุ้มกันตนเอง ที่มีความเกี่ยวข้องกับ “ความพอประมาณ” ในเชิง พฤติกรรม ซึ่งจะนำไปสู่ ผลผลิต คือ ความสมดุล และความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์ ของความเข้มแข็ง (เช่น ตนเองเข้มแข็ง ครอบครัวเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง) และการมีจิตที่เป็นสุขสงบ

จากแนวคิดของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ปรับมาในแนวทางของสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ แล้วนั้น จึงทำให้เห็นความชัดเจนมากยิ่งขึ้นในการที่สาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์จะเข้ามาช่วยขับเคลื่อนหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อที่จะให้คำตอบว่า 1) จะพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องพัฒนาอะไรบ้าง และ 2) การพัฒนาเหล่านั้นต้องทำวิธีใด อย่างไร แก่ใคร จึงจะได้ผลดีอย่างรวดเร็ว และยั่งยืน

องค์ความรู้ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นักวิชาการในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ได้ทำการพัฒนาบุคคลและสังคมโดยใช้ความรู้ในสาขาที่มีความสอดคล้องกับหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมานานแล้ว แต่การทุ่มเทอย่างเด่นชัดให้กับการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักวิชาการในสาขานี้อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค ดังต่อไปนี้

ยุคแรก ในช่วงปี พ.ศ. 2545-2550 ในช่วงนี้ได้มีการส่งเสริมหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น นักวิชาการในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ จึงเริ่มมีการวิเคราะห์สังเคราะห์แนวความคิดของหลักปรัชญานี้ มาผสมผสานกับองค์ความรู้ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งเริ่มจากงานเขียนของ ดุจเดือน พันธุนาวัน และ ดวงเดือน พันธุนาวัน (2550) ในวารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ บทความนี้เป็นบทความที่นำเสนอแนวคิดและปรับปรุงและเสนอกระบวนการของปัจจัยเชิงเหตุและผลของพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ภายใต้การขับเคลื่อนจากโครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น ศูนย์วิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย) ได้สนับสนุนในการจัดการประชุมระดับชาติ และการสัมมนาต่างๆ ที่เป็นการระดมนักวิชาการเพื่อขับเคลื่อนหลักปรัชญานี้ด้วย

ยุคที่สอง ในช่วงปี พ.ศ. 2551-2554 เป็นยุคเฟื่องฟูของการสร้างองค์ความรู้ในการสนับสนุนการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.ป) ภายใต้การดำเนินการของศูนย์วิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย ซึ่งนำโดย ศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน พันธุนาวัน และคณะ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยและสามารถพัฒนาเครื่องมือวัดจิตพอเพียง 3 กลุ่ม ซึ่งแบบวัดเหล่านี้มีพื้นฐานที่สามารถเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ในนานาชาติด้วย เครื่องมือวัดจิตพอเพียงเหล่านี้ ได้แก่ กลุ่มแรก เครื่องมือวัดความมีเหตุมีผล กลุ่มนี้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ โกศล มีคุณ (2551) กลุ่มที่สอง เครื่องมือวัดการมีภูมิคุ้มกันตน ซึ่งอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ ดุจเดือน พันธุนาวัน และ งามตา วรินทร์านนท์ (2551) และกลุ่มที่สาม เครื่องมือวัดการรับรู้คุณความดี กลุ่มนี้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ อุบล เลี้ยววาริณ (2551)

โดยในแต่ละกลุ่มแบบวัดเหล่านี้คณะนักวิจัยได้ทำการทดสอบในกลุ่มตัวอย่าง 3 ประเภท คือ นักเรียน นิสิตนักศึกษา และผู้ใหญ่ ซึ่งรวมแล้วเป็นจำนวนมากกว่า 3,500 คน แล้วทำการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory factor analysis) และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory factor analysis) จึงทำให้ได้แบบวัดจำนวน 30 แบบวัด นอกจากการสร้างแบบวัดในเชิงที่ละตัวแปรแล้ว คณะนักวิจัยในแต่ละกลุ่มยังทำการสร้างแบบวัดที่เป็น “จิตเอกภาค” ของแต่ละกลุ่มแบบวัดสำหรับกลุ่มตัวอย่าง 3 ประเภท ทำให้แบบวัดหลักรวมทั้งสิ้น 39 แบบวัด รวมทั้ง ดวงเดือน พันธุนาวัน (2551) ยังได้ทำการวิเคราะห์แบบวัด “จิตพอเพียง” ที่รวมทั้ง 3 กลุ่มเครื่องมือวัดนี้เข้าไว้ด้วยกัน โดยทำการวิเคราะห์และพัฒนาเครื่องมือวัดนี้เฉพาะในกลุ่มผู้ใหญ่ ทำให้ได้แบบวัดจิตพอเพียงสำหรับผู้ใหญ่อีก 1 แบบวัดอีกด้วย รวมทั้งสิ้นได้แบบวัดหลักในการทำวิจัยในโครงการนี้จำนวน 40 แบบวัด

ยุคที่สาม ปี พ.ศ. 2552 – ปัจจุบัน ในยุคนี้มีการศึกษาวิจัยในหลายแง่มุมและหลายกลุ่มตัวอย่างที่นำไปสู่การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับนักเรียนที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง (จิตติพร ไวโรจน์วิทยาการ, 2551; รสนันท์ ณ นคร, 2550) นอกจากนี้ยังมีนักวิจัยที่นำแบบวัดบางชุดที่สร้างโดยคณะนักวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ไปใช้ด้วย เช่น แบบวัดในกลุ่มการรับรู้คุณความดี (เช่น นพวรรณ ทองกำเนิด, 2554; วรณัฐ สิปิยารักษ์, 2552) แบบวัดในกลุ่มการมีภูมิคุ้มกันตน (เช่น กิตติเดช เกียรติมหาชัย, 2555; ทองพูล บัวศรี, 2550) หรือใช้พร้อมกันทั้ง 3 กลุ่มแบบวัด (เช่น ชนะพล ชัยทัพ, 2556) จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถทำได้มากขึ้นโดยเฉพาะในเชิงการสร้างองค์ความรู้ของสาเหตุของพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะทำให้ไปสู่การเสนอแนะนโยบายและแนวทางการพัฒนาประชากรกลุ่มต่างๆ ให้มีพฤติกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น

รวมพลังขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในอนาคต

จากสิ่งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้แสดงถึงความสอดคล้องของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับองค์ความรู้ทางวิชาการในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ ตลอดจนพัฒนาการของการสอดประสานของทั้งสองแนวทางนี้ในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนับวันจะยิ่งมีความชัดเจนและสามารถนำองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคคลและสังคมได้มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามการที่จะช่วยขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลให้บรรลุเป้าประสงค์โดยเร็วยิ่งขึ้นอย่างยั่งยืน ยังมีสิ่งที่นักวิชาการต่างๆ ควรดำเนินการให้มากยิ่งขึ้น 3 ประการ ดังนี้

หนึ่ง ขอเชิญชวนให้นักวิชาการ นักวิจัย และนักพัฒนาในสาขาอื่น โดยเฉพาะในทางด้านสังคมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ บริหารธุรกิจ รัฐประศาสนศาสตร์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้นำแบบวัดที่นักวิจัยในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ได้สร้างไว้แล้ว และทำการทดสอบคุณภาพและมาตรฐานของแบบวัดเหล่านั้นไว้แล้ว ไปปรับใช้ในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสาขาของท่าน เพื่อที่จะสามารถสร้างความเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างสาขาให้มากยิ่งขึ้น

สอง ขอเชิญชวนให้นักวิชาการในทุกสาขาวิชาในการสร้างเครื่องมือวัดให้มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือวัดที่เกี่ยวข้องกับจิตพอเพียง และพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะการมีเครื่องมือวัดหรือแบบวัดที่มีคุณภาพมาตรฐานจะเป็นหลักที่จะช่วยส่งเสริมการวิจัยและการพัฒนาหลักปรัชญาได้อย่างกว้างขวาง

สาม นักวิชาการในสาขาอื่นๆ ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตลักษณะต่างๆ ที่จะช่วยทำให้เกิดพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างถาวร เช่น ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน ทักษะคิดต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เป็น จึงขอเชิญชวนให้นักวิชาการจากสาขาอื่นมาร่วมมือกับนักวิชาการในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อทำให้การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความรวดเร็วและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

รายการเอกสารอ้างอิง

- กิตติเดช เกียรติมหาชัย. (2555). **ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการควบคุมตนเองของเยาวชนชายที่กระทำผิด**. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- โกศล มีคุณ. (2551). **การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดจิตลักษณะด้านความมีเหตุมีผลแบบพหุมิติ**. รายงานการวิจัย. ศูนย์วิจัยและพัฒนากระบวนการพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (2547). **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จิตติพร ไวโรจน์วิทยาการ. (2551). **ปัจจัยเชิงเหตุและผลของพฤติกรรมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนที่ประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ชนะพล ชัยทัพ. (2556). **จิตลักษณะตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง องค์การแห่งความพอเพียง ความสุขในการทำงาน การสนับสนุนจากองค์กร กับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กร กรณีศึกษากรมราชทัณฑ์**. วารสารวิทยบริการ, 24(2), 15-30.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2526). **ครูกับการปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียน**. จุลสารฉบับที่ 4. สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2544). **ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคลากร ตำราขั้นสูงทางสังคมพฤติกรรมศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 4) คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2551). **การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดจิตลักษณะแบบพหุระดับในบริบทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. รายงานการวิจัย. ศูนย์วิจัยและพัฒนากระบวนการพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ดุจเดือน พันธุมนาวิน และ งามตา วรินทร์านนท์. (2551). **การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดทางจิตแบบพหุมิตติด้านการมีภูมิคุ้มกันตน**. รายงานการวิจัย. หุ่นอดทนการวิจัย ศูนย์วิจัยและพัฒนากระบวนการพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ดุจเดือน พันธุมนาวิน และ ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2550). **หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล : ทฤษฎี และ ผลการวิจัย เพื่อสร้างดัชนีในแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์**. วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์. 47(1): 27-79.
- ดุจเดือน พันธุมนาวิน. (2553). **ทฤษฎีและผลการวิจัยทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อการวิจัยและพัฒนาบุคคลและสังคม**. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ทองพูล บัวศรี. (2550). **ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่างการศึกษาครอบครัว และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความพร้อมที่จะปรับตัวเป็นคนดีของเยาวชนกระทำผิดในบ้านกาญจนาภิเษก**. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นพวรรณ ทองกำเนิด. (2554). **ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโครงการประชารวมใจ คืบความสดใสให้คลองแสนแสบ**. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- รสนันท์ ฦ นคร. (2550). ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการทางจิตลักษณะและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการทางจิตลักษณะและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การออมเงินของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีธนาคารโรงเรียน. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วรรณุช สีปยารักษ์. (2552). ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการพึ่งตนเองในผู้สูงอายุ. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2560). หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. จาก <http://www.rdpb.go.th/RDPB/front/king.aspx>.
- อุบล เลี้ยววาริณ. (2551). การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดแบบพหุมิติของจิตลักษณะด้านการรับรู้คุณค่าชีวิต. รายงานการวิจัย. ศูนย์วิจัยและพัฒนากระบวนการพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- Biglan, A., Mrazek, P. J., Carnine, D., & Flay, B. R. (2003). The integration of research and practice in the prevention of youth problem behaviors. *American Psychologist*, 58(6-7), 433-440.
- Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-development approach. In T. Lickona & G. Geis. (Eds.), *Moral development and behavior: Theory, research, and social issues* (pp. 31-54). New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- McGuire, W. J. (1961). Resistance to persuasion conferred by active and passive prior refutation of the same and alternative counterarguments. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 326-332.
- Magnusson. D., & Endler, N.S. (1977). *Interactional psychology and personality*. New York : John Wiley and Sons.
- Rosenthal R. & Rosnow R. L. (1991). *Essentials of behavioral research : Methods and data analysis*. 2nd edition, New York. : McGraw-Hill, Inc.

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อจัดการปัญหา การโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่น ในยุคประเทศไทย ๔.๐

สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค¹

บทคัดย่อ

ปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่นๆ เป็นปัญหาเรื้อรังที่สะสมมานาน แม้จะมีความพยายามอย่างหนักในการเฝ้าระวังและมาตรการบังคับใช้กฎหมายก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถลดระดับได้ดีพอ เมื่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาให้แก่ภาคการเกษตรและการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ น่าจะสามารถประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาของภาครัฐได้ด้วย โดยเฉพาะกับหน่วยงานที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมายอย่างสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา การศึกษานี้ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับภาครัฐด้วย เนื่องจากพบว่าเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปัญหาสามารถลดลงได้ ทำให้ตระหนักว่าการบังคับใช้กฎหมายไม่ควรมุ่งโทษปรับหรือจำคุกเท่านั้น แต่สามารถทำได้ด้วยวิธีที่หลากหลาย รวมถึงการส่งเสริมความร่วมมือของผู้ประกอบการและองค์กรหรือเครือข่ายผู้บริโภค เพื่อลดปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมาย ก่อนที่จะถูกดำเนินคดี การประยุกต์ใช้ในลักษณะเช่นนี้ควรดำเนินการอย่างจริงจังและทั่วถึงทั้งประเทศ เพื่อลดจำนวนผลิตภัณฑ์โฆษณาหลอกลวงโอ้อวดสรรพคุณเกินจริง และทำให้ผลิตภัณฑ์ที่วางจำหน่ายทั่วไป มีแต่ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ รวมทั้งโฆษณาที่เชื่อถือได้ในสรรพคุณอย่างแท้จริง ซึ่งในที่สุด ย่อมส่งผลให้คนไทยได้ใช้ยา ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่น ๆ ที่ปลอดภัย สุขภาพโดยรวมของคนไทยจะดีขึ้น ช่วยให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยตามโมเดลเศรษฐกิจ “ประเทศไทย ๔.๐” เป็นไปเพื่อคนไทยทั่วประเทศ

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปัญหาสื่อโฆษณาผิดกฎหมาย ยา ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่น

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ญ.ดร.สุนทรี ท.ชัยสัมฤทธิ์โชค ภาควิชาเภสัชศาสตร์สังคมและการบริหาร คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

An Application of the Sufficiency Economy Philosophy to Eliminate Illegal Advertisement of Medicines, Dietary Supplement and other Health Care Products under the Era of Thailand 4.0

Abstract

The problem of illegal advertising of medicines and other health products is a chronic problem at the national level for long time. Despite the great efforts of surveillance and law enforcement measures, the problem has not been reduced to the level of good enough. As the Sufficiency Economy Philosophy can be applied to help farmers for their own survival and to help small enterprises to be able to stand on their own feet, it should be able to help the public sector solve this tough problem, in particular, the law enforcement agency such as the Food and Drug Administration or FDA. This research found that when applied the philosophy of Sufficiency Economy to the said problem, the problem was reduced. The law enforcement of FDA does not have to punish them through paying for their wrong doing only, but it can be done in various ways, including mutual collaboration of entrepreneurs and consumer organizations to reduce the illegal advertising problems prior to the legal intervention by the FDA. Such form of applications should be taken seriously and thoroughly for the whole country to reduce the number of products with deceptive advertising to make the products become more reliable in quality through than normal advertisement. As a result, people in Thailand will be able to obtain safe medicines, dietary supplements, and health care products. The driven economy model called Thailand 4.0 will be eventually achieved.

Keyword: Application of the Sufficiency Economy Philosophy, Illegal Advertisement Problems, Medicines, Dietary Supplements and other Health Care Products

๑. บทนำ

ในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๕๐ ที่ผ่านมามีความเชื่อว่าเป็นช่วงที่กระแสการพัฒนาด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ มีการนำมาประยุกต์นอกภาคราชการอย่างกว้างขวางด้วยเชื่อว่าการนี้สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงประเทศจากภายในอย่างมั่นคงเข้มแข็งทั้งในระดับปัจเจกบุคคล สังคมและประเทศชาติ เนื่องจากมีรากฐานทางทฤษฎีมาจากวิถีคิดในการดำรงชีวิตของคนไทยมานานก่อนที่สังคมจะปรับเปลี่ยนเป็นทุนนิยมและบริโภคนิยม แต่แล้วกระแสการพัฒนาดังกล่าว ก็ลดลงเนื่องจากเกิดความขัดแย้งทางการเมือง การพัฒนาประเทศหยุดชะงัก ซึ่งนำมาสู่ความจำเป็นในการปฏิรูปการเมืองการปกครองประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ และการจัดตั้งรัฐบาลชุดปัจจุบันที่มีพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)

กระแสการพัฒนาด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้หวนคืนมาอีกครั้ง เมื่อรัฐบาลชุดปัจจุบันแถลงนโยบายต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๗ ว่าจะนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้พัฒนาประเทศ ดังนี้

“...รัฐบาลได้นำยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ว่าด้วยการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นหลักสำคัญ ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งทรงเน้นความพอดีพอสมพอควรแก่ฐานะ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันมาเป็นแนวคิด...”

อย่างไรก็ตาม ในช่วงกลางปี พ.ศ. ๒๕๕๙ รัฐบาลได้ประกาศนโยบายให้ใช้โมเดลเศรษฐกิจใหม่เพื่อขับเคลื่อนประเทศที่มีชื่อว่า “ประเทศไทย ๔.๐” โมเดลที่มีวิสัยทัศน์ว่าต้องการพัฒนาประเทศสู่ความ “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” พร้อมกับบรรจุโมเดลนี้ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ จึงทำให้เกิดข้อสงสัยว่าการพัฒนาตามโมเดลเศรษฐกิจใหม่นี้ขัดหรือแย้งกับนโยบายเดิมที่รัฐบาลเคยแถลงไว้ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นแนวทางสำคัญที่ใช้ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยต่อไปหรือไม่ ในเวลาต่อมา รัฐบาลได้ยืนยันว่าต้องการยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นแนวทางการพัฒนาประเทศต่อไปดังที่ระบุไว้ในหลักการสำคัญในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ แต่ก็ทำให้เกิดคำถามที่ท้าทายตามมาว่าแล้วการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงพัฒนาประเทศร่วมกับโมเดลเศรษฐกิจ “ประเทศไทย ๔.๐” ซึ่งอยู่ภายใต้ปรัชญาแนวคิดและระบบเศรษฐกิจแบบทุนเสรีนิยมและขับเคลื่อนด้วยบริโภคนิยมนั้นเป็นไปได้จริงหรือไม่ และควรเป็นอย่างไร

ในขณะที่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยกย่องว่าเป็นศาสตร์แห่งการพัฒนา สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวทางการทำงานแล้วสามารถจัดการกับปัญหาทุกเรื่องและทุกระดับได้อย่างเหมาะสมเนื่องจากเป็นหลักการที่มีพื้นฐานอยู่ในวิถีคิดและการดำรงชีวิตในแบบวิถีพุทธของคนไทย รวมทั้งพบผลงานวิจัยที่สนับสนุนว่าประสบความสำเร็จอย่างสูง มีกรณีตัวอย่างเด่นชัดในงานพัฒนาภาคเกษตรกับการพัฒนาภาคธุรกิจในกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดย่อม แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาในเรื่องของการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการทำงานของภาครัฐนั้นมีย่อยมาก ยิ่งผลงานที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพ โดยเฉพาะในประเด็นของการแก้ปัญหาที่ต้องอาศัยการบังคับใช้กฎหมายแล้ว อาจกล่าวได้ว่าไม่เคยมีการศึกษาวิจัยกับงานในลักษณะนี้มาก่อน ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการทำงานของภาครัฐที่ต้องอาศัยการบังคับใช้กฎหมายได้จริงหรือไม่และอย่างไร ซึ่งเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยครั้งนี้

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาประเทศที่สามารถทำงานร่วมกับโมเดลเศรษฐกิจประเทศไทย ๔.๐ โดยเลือกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายในกลุ่มยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ เนื่องจากเหตุผลที่พอสรุปได้ ๒ ประการ ดังนี้

ประการแรก สื่อโฆษณาของยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพกลุ่มนี้พบได้บ่อยในชีวิตประจำวัน โดยที่ผู้บริโภคมักไม่รู้ว่าเป็นสื่อโฆษณาโอ้อวดหลอกลวงที่ผิดกฎหมาย ส่งผลให้สื่อโฆษณานี้กลายเป็นความเสี่ยงที่คุกคามชีวิตและสุขภาพ ตลอดจนทรัพย์สินของผู้บริโภคอย่างต่อเนื่องมานานกว่าสิบปีแล้ว

ประการที่สอง รัฐบาลชุดปัจจุบันได้ประกาศให้กลุ่มอาหารและยาจากสมุนไพร รวมถึงผลิตภัณฑ์สุขภาพเป็น ๑ ใน ๕ ของเป้าหมายที่จะนำมาใช้ขับเคลื่อนโมเดลเศรษฐกิจ “ประเทศไทย ๔.๐” ซึ่งหมายความว่ารัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนกลุ่มผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย รวมถึงผู้ส่งออกผลิตภัณฑ์เหล่านี้และพร้อมที่จะดำเนินการ เพื่ออำนวยความสะดวกและลดปัญหาอุปสรรคใดๆ ที่เกิดจากกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ ให้แก่กลุ่มผู้ประกอบการด้วย ดังตัวอย่างกรณีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๗๗/ ๒๕๕๙ เรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการพิจารณาอนุญาตผลิตภัณฑ์สุขภาพ ซึ่งเป็นคำสั่งตามความในมาตรา ๔๔ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเร่งรัดกระบวนการพิจารณาอนุญาตผลิตภัณฑ์สุขภาพของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ให้แล้วเสร็จโดยเร็ว การเร่งรัดกระบวนการในลักษณะบังคับเป็นนโยบายเช่นนี้ สะท้อนว่ารัฐบาลอาจเห็นว่าบทบาทหน้าที่ในการให้บริการแก่ผู้ประกอบการของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) มีความสำคัญมากกว่าบทบาทในการบังคับใช้กฎหมายและการคุ้มครองผู้บริโภค เมื่อการเร่งรัดกระบวนการพิจารณาอนุญาตผลิตภัณฑ์สุขภาพมีความสำคัญเช่นนี้ จึงอาจหมายความว่ารวมถึงการลดความเข้มงวดในการใช้มาตรการทางกฎหมายจัดการกับสื่อที่โฆษณาที่โอ้อวดเกินจริงด้วย

ด้วยเหตุผลที่ย่อนแย้งสองประการนี้ ทำให้การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้มีความหมายเพิ่มมากขึ้นไปอีก เพราะถ้าหากหลักปรัชญานี้สามารถนำมาใช้จัดการปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายได้ ย่อมจะทำให้ได้แนวทางใหม่ในการจัดการปัญหาที่เหมาะสมและเกิดแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน และจักเป็นการเสริมสร้างความเชื่อมั่นว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาได้ทุกเรื่องและทุกระดับ รวมทั้งเป็นการยืนยันว่าสามารถใช้หลักปรัชญานี้ขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไปพร้อมกับโมเดลเศรษฐกิจ “ประเทศไทย ๔.๐”

๒. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่นที่สามารถทำงานร่วมกับโมเดลเศรษฐกิจประเทศไทย ๔.๐

๓. วิธีดำเนินการศึกษา

เป็นการศึกษาวิจัยเอกสารเกี่ยวกับสถานการณ์และแนวทางการดำเนินงานในการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายที่ผ่านมา การทบทวนหลักการและมาตรการต่างๆ ที่ใช้ในปัจจุบัน รวมทั้งทบทวนหลักการและองค์ประกอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แล้วนำมาประยุกต์ใช้ตรวจสอบการปฏิบัติงานที่ผ่านมา เพื่อพัฒนาเป็นแนวทางการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๔. ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ เลือกศึกษาแนวทางการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายในกลุ่ม ยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพ ทั้งนี้เพราะ ยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพ จัดอยู่ในกลุ่มผลิตภัณฑ์สุขภาพที่มีมูลค่าจำหน่ายสูงมาก สามารถทำรายได้ให้แก่ประเทศ ป้อนับแสนล้านบาท^{2,3,4} และมีอัตราการเติบโตเพิ่มสูงมากถึงร้อยละ ๖-๑๐ ต่อปี จึงถูกเลือกเป็นเป้าหมาย ๑ ใน ๕ กลุ่มผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการขับเคลื่อนโมเดลเศรษฐกิจ “ประเทศไทย ๔.๐” ทว่าผลิตภัณฑ์สุขภาพกลุ่มนี้จัดเป็นกลุ่มที่มีปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายอย่างต่อเนื่องมาในปัจจุบันนี้

๕. การทบทวนวรรณกรรม: ความหมายกับการประยุกต์ใช้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๕๕๙) ได้พระราชทาน “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ให้กับปวงชนชาวไทยเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เพื่อให้เป็นหลักคิดและแนวทางในการดำรงชีวิตของประชาชนและแนวทางการพัฒนา แต่ความเข้าใจต่อหลักการของปรัชญานี้ในครั้งแรกยังน้อยมากและเริ่มชัดเจนขึ้นเมื่อมีพระราชดำรัสในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๘ – ๒๕๔๐ มาขยายความเพิ่มเติม โดยพระราชทานความหมายอย่างเป็นทางการไว้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งเป็นการให้ความหมายและสาระไว้อย่างครอบคลุมและชัดเจน เนื่องจากได้ระบุเป้าหมาย คุณลักษณะที่สำคัญและกลุ่มบุคคลที่สมควรนำหลักการนี้ไปปฏิบัติไว้อย่างครบถ้วน ดังนี้

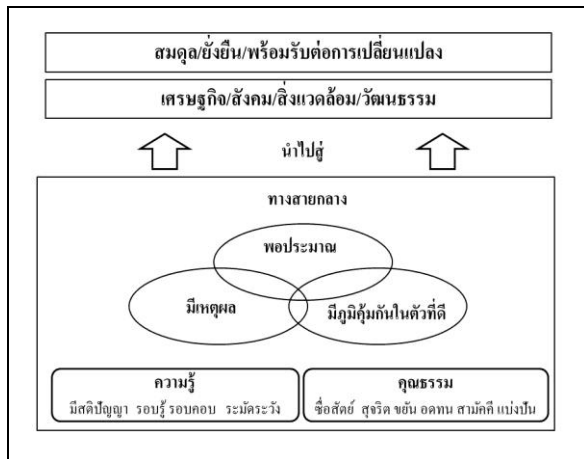
“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

² คนไทยใช้จ่ายเพื่อสุขภาพพุ่งกระฉูด. สืบค้นจากหนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ เมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙

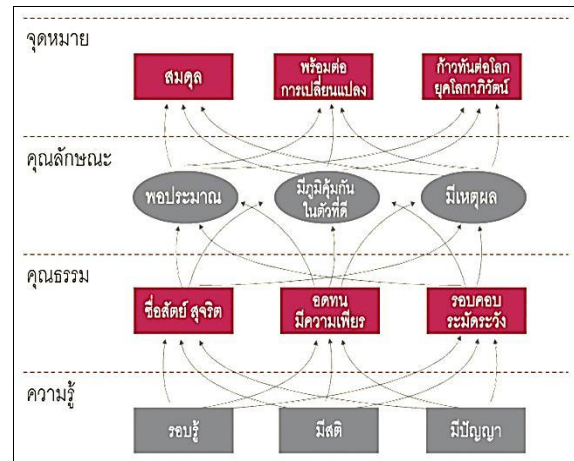
³ ศูนย์วิจัยกสิกรไทย ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๘ สืบค้นเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙

⁴ ข่าวสภาก่อตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ สืบค้นเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙

ความหมายอย่างเป็นทางการของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ และต่อเนื่องมาจนถึงฉบับปัจจุบัน โดยในครั้งแรกได้มีการจัดทำกรอบแนวคิดเป็นแผนภาพเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น จนทำให้ได้ชื่อว่าเป็นปรัชญาที่มีสามห่วงกับสองเงื่อนไข สามห่วง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยมีความรู้กับคุณธรรมเป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ อยู่ในระดับพอเพียงได้ ดังแสดงในรูปที่ ๑ นอกจากนี้ พบว่าหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ได้นำหลักการนี้ไปประยุกต์ใช้ และได้จัดทำเป็นกรอบแนวคิดเพื่อทำความเข้าใจหลักการตามบริบทของแต่ละเรื่อง แต่ละหน่วยงาน ดังรูปที่ ๒ แสดงถึงผังความสัมพันธ์แห่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ภาคเอกชนนำไปประยุกต์ใช้

รูปที่ ๑ กรอบแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

รูปที่ ๒ ผังความสัมพันธ์แห่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในรูปที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยพิจารณาความหมายความพอเพียงจากองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการ ดังนี้

- ๑. ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป ซึ่งเป็นจุดที่ดีที่สุดสำหรับการดำรงชีวิต โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสคือความโลภ ความหลง
- ๒. ความมีเหตุผล** หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล เข้าใจว่าผลนั้นเกิดจากเหตุ และเหตุนั้นอยู่ท่ามกลางปัจจัยแวดล้อมที่หลากหลาย ตลอดจนต้องคำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างรอบด้านและรอบคอบ
- ๓. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น เพื่อมิให้ตกอยู่ในภาวะเสี่ยง ความไม่มั่นคง โดยคำนึงถึงความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้เสมอในอนาคต

สำหรับเงื่อนไขของการตัดสินใจเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ได้แก่ **เงื่อนไขการมีความรู้** ซึ่งหมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ กับ **เงื่อนไขการมีคุณธรรม** ประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

เมื่อได้ดำเนินการตามหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วจะให้คนไทยและประเทศไทยสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ รวมถึงการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ เพราะหลักปรัชญานี้สามารถสร้างความเข้มแข็งให้เกิดใน ๔ ด้าน คือ วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

ในประเด็นการสร้างความเข้มแข็งนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดอยู่ที่การสร้างให้เกิด “ทุนมนุษย์” ซึ่งเป็นผลมาจากเงื่อนไขการมีความรู้และคุณธรรม โดยที่ทุนมนุษย์นี้หมายถึงการมีทักษะและปัญญาที่จะนำไปใช้สร้างวัตถุหรือทุนทางกายภาพ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสิ่งแวดล้อมต่อไป การที่อธิบายว่าทุนมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่สุดก็เพราะเมื่อมีขึ้นแล้ว จะมีความพร้อมที่จะนำไปสร้างวัตถุหรือทุนทางกายภาพเพื่อใช้เป็นปัจจัยการผลิตซึ่งเป็นจุดเน้นมากที่สุดของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี แต่ทุนกายภาพที่เป็นวัตถุดิบ จากมุมมองของเศรษฐกิจพอเพียงเห็นว่ามีค่าสำคัญน้อยที่สุด เพราะถ้าหากปราศจากซึ่งทุนมนุษย์ที่พัฒนามาจากเงื่อนไขในเรื่องคุณธรรมแล้วจะนำไปสู่ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนไม่อาจบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ (อภิชัย พันธเสน, ๒๕๕๕, หน้า ๘)

ด้วยความเข้าใจตามแนวทางนี้ ทำให้สามารถอธิบายได้ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักการของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี สามารถไปด้วยกันได้ เพียงแต่ต้องเข้าใจด้วยว่าเป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ที่การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสมดุล ดังนั้นเป้าหมายทางธุรกิจในระบบทุนนิยมเสรีจะเน้นที่กำไรสูงสุดแต่ถ้าฟังไม่ได้ ต้องมุ่งสู่การสร้างสมดุลและมีการจัดการด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมร่วมไปด้วยตลอดเวลา ซึ่งหมายถึงการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่เอาเปรียบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหมดไปและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงอย่างไม่คุ้มค่า ในที่นี้อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีส่วนเติมเต็มและเพิ่มคุณค่าให้แก่ระบบเศรษฐกิจกระแสหลักและหลักการบริหารธุรกิจกระแสหลัก (เกษม วัฒนชัย, ๒๕๕๕, หน้า ๓๐)

ในประเด็นที่เกี่ยวกับการโฆษณาและส่งเสริมการขายที่จัดเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินธุรกิจด้วยการกระตุ้นให้เกิดความต้องการสินค้าและเป็นการให้ข้อมูลเพื่อให้ผู้บริโภครู้จักสินค้าและมีทางเลือกมากขึ้นนั้น ก็ได้ขัดแย้งกับหลักการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม ถ้าหากเป็นการกระตุ้นเพื่อให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการที่มีลักษณะเข้าข่ายเป็นบริโภคนิยม มุ่งใช้จ่ายที่ไม่เป็นประโยชน์ ขาดความพอประมาณ รวมถึงมุ่งทำการโฆษณาและส่งเสริมการขายที่ขาดคุณธรรม ผิดจริยธรรมด้วยการโอ้อวดสรรพคุณที่เป็นเท็จ หรือเป็นความจริงเพียงครึ่งเดียว หรือทำให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญของยา อาหาร หรือผลิตภัณฑ์สุขภาพจนกลายเป็นความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและชีวิตหรือส่งผลให้เกิดการสูญเสียทรัพย์สินโดยไม่จำเป็น การโฆษณาและการส่งเสริมการขายในลักษณะเช่นที่ว่านี้ ย่อมขัดแย้งกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ณัฐพงศ์ ทองภักดี, ๒๕๕๐, หน้า ๒๐)

นอกจากนี้ มักมีผู้เข้าใจเป้าหมายของการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผิดว่ามุ่งหยุดอยู่ที่ความพอใจในการดำรงชีวิตด้วยเศรษฐกิจระดับพื้นฐานเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เพราะผิดธรรมชาติ ขัดกับวิสัยของคนธรรมดาทั่วไปที่ต้องการสร้างความก้าวหน้าให้แก่ชีวิตของตนเอง ชุมชนและสังคม หรือแม้แต่ประเทศชาติ โดยความเป็นจริงแล้ว หลักการของปรัชญานี้สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นโดยตลอด แต่ให้ตัดสินใจต่อแต่ละการกระทำด้วยความรอบรู้ ระมัดระวังและรอบคอบและมีคุณธรรม

เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มั่นคงและยั่งยืน เมื่อหลักการเป็นเช่นนี้ ทำให้เป้าหมายการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับ คือ⁵

๑. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความต้องการในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ

๒. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับกลุ่มหรือองค์กร คือ เมื่อบุคคลและครอบครัว มีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้ว ก็จะรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยราชการ มูลนิธิ และเอกชน

๓. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ที่เน้นความพอเพียงในระดับเครือข่าย คือ เมื่อกลุ่มหรือองค์กรมีความพอเพียงในระดับที่สองแล้ว ก็จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการสร้างเครือข่าย มีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่างๆ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิต การตลาด การจำหน่าย และการบริหารจัดการ เพื่อการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสวัสดิการ การศึกษา สังคม และศาสนา ให้สมประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย

เมื่อพิจารณาแนวทางการดำเนินการและเป้าหมายการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะนี้แล้ว จะเห็นว่าหลักการนี้สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงจากภายในให้แก่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีด้วย ปรับเป็นการพัฒนาสู่สมดุลอย่างมั่นคง เป็นขั้นตอน ที่มีความรู้และคุณธรรมของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นเงื่อนไข และเป็นการพัฒนาที่มีใช้บนพื้นฐานของการแข่งขัน เอาตัวรอดและความเห็นแก่ตัว ซึ่งจะช่วยให้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างเข้มแข็ง มั่นคงและยั่งยืน

สำหรับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้นั้น หลังจากที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้เผยแพร่ความรู้เรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างกว้างขวางตั้งแต่ทศวรรษที่ ๒๕๕๐ เป็นต้นมา และได้มีการนำหลักการนี้ไปศึกษา มีผลงานวิจัยที่ว่าด้วยการประยุกต์ใช้จำนวนมาก ทั้งที่ดำเนินการโดยทุนสนับสนุนของสำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) หรือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) แต่ยังไม่พบว่ามีผู้ที่เข้าใจหลักการนี้ไม่ถูกต้องและประยุกต์ใช้ไม่เป็น บางคนเข้าใจว่าหลักการนี้ใช้ได้เฉพาะกับเกษตรกรรายย่อยเท่านั้น ทั้งนี้เพราะคุ้นเคยกับ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรรายย่อยอย่างเป็นขั้นตอนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทานให้ไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗

⁵ <http://www.sufficiencyeconomy.com/2006/02/3.html>

เกษตรทฤษฎีใหม่นับเป็นตัวอย่างแนวทางการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมาก เกษตรกรสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง โดยแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน ถ้าเป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง เป็นการผลิตที่เน้นเพื่อการบริโภคเป็นหลัก ส่วนขั้นที่สอง เริ่มเมื่อมีผลผลิตมากเกินความต้องการในการบริโภค ได้แนะนำให้เกษตรกรรวมกันเป็นกลุ่มสหกรณ์เพื่อแปรรูปหรือจำหน่ายผลผลิตนั้นเพื่อให้มีอำนาจต่อรอง และขั้นที่ ๓ เมื่อเกษตรกรเกิดความเข้มแข็งจากภายในแล้ว ทฤษฎีจึงนี้ได้แนะนำให้เกษตรกรร่วมมือกับกลุ่มทุนและพลังงานเพื่อพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิต ในที่นี้จะเห็นได้ว่าเป็นการพัฒนาตนเองของเกษตรกรที่ขยายสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมที่สามารถยกระดับสู่การพัฒนาประเทศบนฐานคิดของการพึ่งตนเอง

ผลงานวิจัยของอภิชัย พันธเสนและคณะ ได้ชี้ให้เห็นว่าสามารถประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับภาคอุตสาหกรรมได้ ซึ่งเป็นแนวทางที่แตกต่างจากการประยุกต์ใช้ในภาคการเกษตร แต่ก็มีลักษณะที่เชื่อมต่อระหว่างภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรมได้อย่างน่าสนใจ เนื่องจากเป็นภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมที่รับผลผลิตจากภาคอุตสาหกรรมมาต่อยอด ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นข้อสรุป ๙ ประการในการประยุกต์ใช้กับภาคอุตสาหกรรม ดังนี้

๑. ให้ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม คือเทคโนโลยีที่มีราคาไม่แพง แต่ถูกหลักวิชาการ
๒. ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงที่สุด
๓. เน้นการจ้างงานเป็นหลัก โดยไม่นำเทคโนโลยีมาทดแทนแรงงาน ยกเว้นในกรณีที่เกิดความเสียหายแก่ผลิตภัณฑ์
๔. มีขนาดการผลิตที่สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ
๕. ไม่โลภจนเกินไป และไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก
๖. สื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค และไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงานหรือลูกค้า ตลอดจนไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ
๗. เน้นการกระจายความเสี่ยงจากการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและหรือมีความสามารถปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ง่าย
๘. เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ก่อหนี้จนเกินขีดความสามารถในการบริหารจัดการ
๙. เน้นการใช้วัตถุดิบภายในท้องถิ่นและการตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่น ภูมิภาค ตลาดภายในประเทศ และต่างประเทศตามลำดับเป็นหลัก

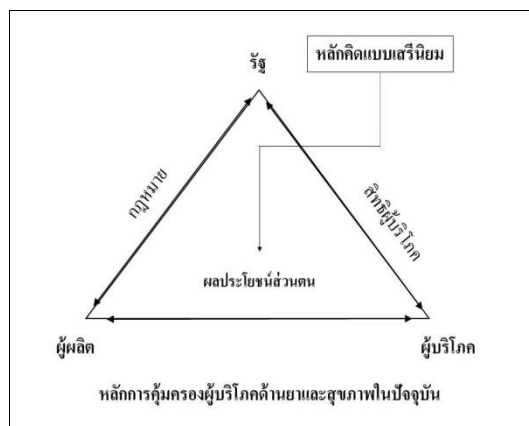
อภิชัย พันธเสนและคณะยังได้นำเสนอเพิ่มเติมด้วยว่า หากนำแนวทางการประยุกต์ใช้เหล่านี้มาบูรณาการเชื่อมโยงต่อกันเป็นด้านๆ อาจเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศด้านนั้นๆ เช่น การนำแนวทางการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับผลผลิตทางการเกษตรมาเชื่อมร้อยกับแนวทางการประยุกต์ใช้ในอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เมื่อมีการเชื่อมโยงงานวิจัยให้ครบทุกด้านอย่างสมบูรณ์ ย่อมทำให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาใช้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ต่อไป

เมื่อพิจารณามาถึงตรงนี้ จะพบว่าแม้นักวิชาการทุกกลุ่มต่างให้ความเห็นตรงกันว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกเรื่องและทุกระดับ แต่ไม่พบการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของหน่วยงานภาครัฐโดยตรง แม้ว่าในแผนยุทธศาสตร์การวิจัยด้านการประยุกต์เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) จะได้กำหนดให้การวิจัยด้านการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในภาคราชการไว้ในกลยุทธ์ที่ ๒ ด้วยก็ตาม ส่วนสถาบันการศึกษาที่ให้ความสนใจกับการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มุ่งสนใจในเรื่องจริยธรรม คุณธรรมและการป้องกันปัญหาการทุจริต**ประพจน์มิชอบ**ในวงราชการ เป็นต้น

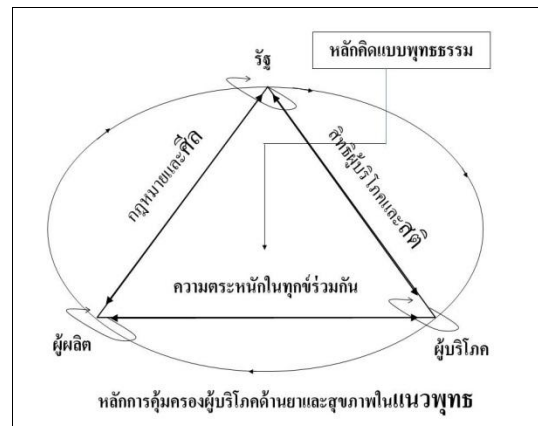
ในที่นี้ จึงสรุปว่าจากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาไม่พบการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อจัดการปัญหาของหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายของ ยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้เคยศึกษาการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมยาของประเทศไทย ซึ่งพบว่าอุตสาหกรรมผลิตยาของไทยส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดเล็ก ผลการศึกษาที่ได้ (Suntharee.t Chaisumritchoke, ๒๐๐๗) สอดคล้องกับผลการศึกษาของอภิชัย พันธเสน และคณะ โดยได้ชี้ให้เห็นว่าอุตสาหกรรมยาของประเทศไทยมีทางเลือกในการดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีได้ ๓ แนวทาง ทางเลือกแรก เป็นการดำรงอยู่ที่เน้นการพัฒนาปรับปรุงของอุตสาหกรรมยาแต่ละราย เน้นการพัฒนาภายในให้เข้มแข็ง การดำรงอยู่รอดได้หรือไม่ขึ้น ขึ้นกับความสามารถในการบริหารจัดการภายในด้วยหลักความพอเพียง ซึ่งหมายถึง ความพอประมาณ การมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง ทางเลือกที่สอง เมื่อสามารถอยู่รอดได้แล้ว บางส่วนเริ่มให้ความสำคัญกับกลุ่มหรือหน่วยงานภายนอกต่างๆ รวมถึงความอยู่รอดของอุตสาหกรรมยาด้วยกันเอง การรวมกลุ่มกันขึ้นสามารถสร้างความเข้มแข็ง ทำให้มีอำนาจในการต่อรองกับหน่วยราชการหรือกลุ่มอุตสาหกรรมยาอื่นๆ เช่น กลุ่มอุตสาหกรรมบรรษัทข้ามชาติ และทางเลือกสุดท้าย เป็นทางเลือกที่เฝ้ามองเห็นความทุกข์ของกลุ่มอื่นๆ ที่รวมถึงกลุ่มผู้ป่วย/ผู้บริโภคที่เดิมเป็นลูกค้าย เมื่อปรับความสัมพันธ์ใหม่มาเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ การดำเนินธุรกิจปรับไปสู่การอยู่ร่วมกันเป็นเครือข่ายที่พร้อมยกระดับคุณภาพชีวิตให้พัฒนาไปด้วยกัน มากกว่าการเบียดเบียน เอาไรต์เอาเปรียบเพื่อให้ต่างฝ่ายได้เปรียบหรือได้กำไรสูงสุด

นอกจากผลงานข้างต้นแล้ว การพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธ: ศึกษาเน้นกรณียาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ (สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค, ๒๕๕๙) เป็นผลงานที่ใกล้เคียงกับการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ มีรากฐานมาจากพุทธศาสนา ความเกี่ยวข้องอยู่ที่การชี้ให้เห็นว่า คุณธรรมตามหลักการของศาสนา ซึ่งในผลงานชิ้นนี้คือ หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้ปรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต ผู้ป่วย/ผู้บริโภคและผู้บังคับใช้กฎหมาย เปลี่ยนจากความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมาเป็นความเมตตากรุณาต่อความทุกข์ของผู้อื่น และเสนอให้มีการนำอริยมรรคมีองค์แปดมาประยุกต์ใช้เพื่อหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธ ดังแสดงในรูปที่ ๓ และ ๔

รูปที่ ๓ หลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพในปัจจุบัน

รูปที่ ๔ หลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพในแนวพุทธ

ตามรูปข้างต้น อธิบายได้ว่าจากหลักการคุ้มครองผู้บริโภคที่ดำเนินอยู่ตามรูปที่ ๓ ภาครัฐมีบทบาทในการบังคับผู้ผลิตให้ปฏิบัติตามกฎหมายและสนับสนุนผู้บริโภคให้ตระหนักถึงสิทธิผู้บริโภคของตน แต่เมื่อนำมาประยุกต์หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธตามรูปที่ ๔ ภาครัฐจะต้องทำหน้าที่เพิ่มขึ้นคือ การพัฒนาวิธีการบริโภคให้เป็นวิถีธรรม กล่าวคือ การกระตุ้นเตือนให้ผู้ผลิตรับรู้ “ความทุกข์” ของผู้บริโภคที่ผู้ผลิตอาจไปเบียดเบียนเพื่อหาประโยชน์อย่างไม่เหมาะสมจากผู้บริโภค ผู้ผลิตจึงไม่ควรโลภมากแต่ควรปฏิบัติตามหมวด “ศีล” ในทำนองเดียวกัน นอกจากการสนับสนุนให้ผู้บริโภครับรู้และนำสิทธิของผู้บริโภคไปใช้ ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐก็จะกระตุ้นเตือนให้ผู้บริโภคคุ้มครองตนเองมากขึ้นด้วยการฝึกฝนตามหลักธรรมในหมวดสมาธิเพื่อให้มี “สติ” เข้ามามากำกับตนเองเพิ่มขึ้น ส่วนตัวผู้ปฏิบัติงานภาครัฐก็ต้องวิเคราะห์นโยบาย คำสั่ง แนวคิดต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับโลกาภิวัตน์ด้วย “ปัญญา” หรือ สัมมาทิฐิ ซึ่งในนี้ก็จะให้ความสำคัญกับโลกุตรสัมมาทิฐิ มากกว่าโลกียะสัมมาทิฐิที่มักทำให้นโยบายของรัฐ กฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับคล้อยตามกระแสโลกาภิวัตน์มากกว่ากระแสธรรม อย่างไรก็ตาม การทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ เพื่อสร้างปัญญา คือการเปิดเผยความจริงแก่สังคมนั้น มิได้จำกัดอยู่ว่าต้องริเริ่มจากภาครัฐเท่านั้น เพราะแต่ละกลุ่มมีใช้กลุ่มผลประโยชน์ที่เข้ามาช่วงชิงผลประโยชน์ หรือพยายามเอารัดเอาเปรียบกันในสังคม การทำหน้าที่เป็นจุดตั้งต้นเพื่อเปิดเผยความจริง หรือกระตุ้นเตือน จึงอาจมาจากผู้ผลิตที่มีคุณธรรม หรือผู้บริโภคที่เป็นชาวพุทธก็ได้ บทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มในรูปที่ ๖ จึงมิได้หยุดนิ่งตายตัว แต่สามารถหมุนวนเปลี่ยนแปลงไปตามความสามารถที่จะเข้าใจความเป็นจริงของแต่ละสังคม หรือแต่ละพื้นที่

ผลจากการทบทวนวรรณกรรม ทำให้เห็นว่าสามารถนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการจัดการปัญหาโฆษณาที่ผิดกฎหมายได้ เนื่องจากปัญหาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพ รวมถึงหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธที่ศึกษาเน้นการคุ้มครองยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพมาแล้วพัฒนาหลักการขึ้นจากหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา

๖. ผลการศึกษา

ผลการศึกษาในที่นี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนแรกเป็นการทบทวนสถานการณ์และตรวจสอบแนวทางการจัดการปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพอื่นที่ผ่านมา ส่วนที่สองเป็นการนำหลักการจัดการความเสี่ยงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการจัดการปัญหานี้ และส่วนที่สามเป็นการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการกับปัญหานี้

๖.๑ สถานการณ์การจัดการปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายของยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพ

๑. สถานการณ์การเฝ้าระวังและดำเนินคดีกับการโฆษณาผิดกฎหมาย

ในภาพกว้าง ปัญหาที่พบสื่อโฆษณาอาหาร ยา และผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายเพิ่มขึ้นมากในทศวรรษที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความไม่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีของหน่วยงานที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมายกับอีกส่วนหนึ่งมาจากการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการสื่อสารเข้าสู่ยุคดิจิทัล (Digital Age) จึงทำให้สื่อกลุ่มนี้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จำนวนช่องโทรทัศน์เพิ่มจาก ๖ ช่องเป็นหลายร้อยช่อง ส่วนวิทยุกระจายเสียงเพิ่มจากไม่กี่ร้อยช่องเป็นเจ็ดถึงแปดพันช่องและยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่าง

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๐ – ๒๕๕๔ เกิดช่องทางการสื่อสารเพิ่มขึ้นหลายร้อยเท่าตัว ผสมกับกฎหมายอาหารและยาล้าสมัย ส่วนบทลงโทษก็ต่ำมาก ทำให้หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่ง ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างทั่วถึง ตลอดช่วงเวลานี้จึงพบสื่อโฆษณาอาหาร ยา และผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายเป็นจำนวนมาก

ในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๕ การเกิดขึ้นของคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) มีบทบาทสำคัญที่ทำให้สถานการณ์การควบคุมสื่อโฆษณาผิดกฎหมายที่ออกอากาศทางโทรทัศน์และกระจายเสียงทางวิทยุเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ผสมกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังสื่อโฆษณาทางวิทยุและโทรทัศน์อย่างเข้มแข็งขององค์กรผู้บริโภค เช่น มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค (มพบ.) และศูนย์วิชาการเฝ้าระวังและพัฒนาระบบยา (กพย.) แผนงานพัฒนาวิชาการและกลไกคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ (คคส.) ซึ่งได้รับงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) หน่วยงานเหล่านี้ได้ร่วมรณรงค์อย่างต่อเนื่องกับ อย. สสจ. และ กสทช. ส่งผลทำให้สังคมไทยเริ่มตระหนักถึงปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายทางโทรทัศน์ผ่าน “ทีวีดาวเทียม เคเบิลทีวี” รวมถึง สื่อวิทยุท้องถิ่นประเภท “วิทยุชุมชนและวิทยุธุรกิจ”

ในช่วงที่คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) และรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชาในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ เข้ามาควบคุมช่องทางสื่อสารทุกประเภทอย่างเข้มงวด จะเห็นได้ชัดว่าสื่อโฆษณาที่ผิดกฎหมายของอาหาร ยา และผลิตภัณฑ์สุขภาพทางวิทยุและโทรทัศน์ที่ส่วนใหญ่ในเวลานั้นมาพร้อมกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองหายไปเกือบทั้งหมด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการบังคับใช้กฎหมายนับเป็นกลวิธีที่สำคัญที่สุดในการจัดการกับปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม เมื่อความจำเป็นในการควบคุมช่องทางสื่อสารอย่างเข้มงวดเพื่อความมั่นคงของ ประเทศโดยคณะกรรมการความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) สิ้นสุดลง สื่อโฆษณาที่ผิดกฎหมายบางส่วนได้ยุติ ลง แต่อีกส่วนหนึ่งได้กลับมาสร้างปัญหาผ่านช่องทางการสื่อสารช่องทางต่างๆ อย่างรวดเร็ว ความเข้มงวด ของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) ในฐานะ หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบสื่อวิทยุและโทรทัศน์ มีส่วนสำคัญที่ทำให้ปัญหาสื่อโฆษณาทางวิทยุและ โทรทัศน์ลดลงมาก แต่ช่องทางที่กำลังเป็นปัญหาที่สำคัญมากที่สุดในปัจจุบันมาจากการสื่อสารผ่านระบบ อินเทอร์เน็ตและการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นช่องทางเปิดใหม่ ๆ ที่อาศัยเทคโนโลยีและนวัตกรรม จึงไม่สามารถนำมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันมาบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยข้อเท็จจริงแล้ว ช่องทางการสื่อสารสาธารณะใหม่ๆ ที่ขยายเพิ่มขึ้นนั้น โดยเฉพาะสื่อสังคม ออนไลน์ มีบทบาทสำคัญที่ให้ข้อมูลความรู้และความบันเทิงที่หลากหลายแก่สังคมไทย แต่ก็สนับสนุนให้เกิด การขยายตัวของสื่อโฆษณาหลอกลวงผิดกฎหมายที่สร้างปัญหาให้แก่ผู้บริโภคและพบได้ในทุกเพศทุกวัย ดังจะ พบว่าผู้สูงอายุและผู้ป่วยโรคเรื้อรังกำลังเผชิญกับสื่อโฆษณายาสมุนไพรและแผนโบราณหลอกลวงผ่านทางวิทยุ ผู้หญิงและวัยรุ่นเผชิญกับสื่อโฆษณายาลดความอ้วนผลิตภัณฑ์ลดน้ำหนัก ผลิตภัณฑ์เสริมความงามและเพิ่ม ความขาวทางเว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ไลน์ และอินสตาแกรม ส่วนผู้ชายเผชิญกับสื่อโฆษณาผลิตภัณฑ์เพิ่ม สมรรถภาพทางเพศทางสื่ออินเทอร์เน็ตเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ไม่นับรวมการโฆษณาแอบแฝงในผลิตภัณฑ์เสริม อาหาร ยาบำรุงร่างกาย ที่มักพบในบทความผ่านสื่อสิ่งพิมพ์

สำหรับแนวทางการดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๖ – ๒๕๕๘ แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะงาน งานแรกเน้นที่การเฝ้าระวังและรวบรวมสถิติร้องเรียน ส่วนงานที่ ๒ เน้นที่ การดำเนินคดีและเปรียบเทียบปรับ ดังแสดงในตารางที่ ๑-๔

ตารางที่ ๑ สถิติการเฝ้าระวังปัญหาการโฆษณายาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ ปี ๒๕๕๖

รายการ	อาหาร	ยา	เครื่องสำอาง	เครื่องมือแพทย์	วัตถุอันตราย	อื่นๆ	รวม
การเฝ้าระวัง โฆษณา	๒,๙๙๙	๑,๙๑๗	๓,๓๒๒	๔๘๗	๒๘๐	๙	๙,๐๐๘
ผลการดำเนินการ แก้ไข	๒.๐๖๘	๔๗๗	๒,๒๖๒	๒๙๔	๑๑๘	๐	๕,๒๑๙
คิดเป็นร้อยละ	๖๘.๙๖	๒๔.๘๘	๖๘.๐๙	๖๐.๓๗	๔๒.๑๔	๐.๐๐	๕๗.๙๓

ที่มา: ศูนย์เฝ้าระวังและร้องเรียนผลิตภัณฑ์สุขภาพ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ๒๕๕๖

เมื่อพิจารณาว่าผลิตภัณฑ์สุขภาพประเภทใดที่มีการโฆษณาผิดกฎหมายมากที่สุดพบว่า เป็น เครื่องสำอาง รองลงมาคือ อาหาร จำนวน ๒,๙๙๙ เรื่อง ในขณะเดียวกันสัดส่วนที่มีการแก้ไขปัญหาคิดเป็น ร้อยละ ๕๗.๙ โดยที่การจัดการกับปัญหาการโฆษณาเครื่องสำอางมีประสิทธิภาพมากที่สุดคือ จัดการได้ถึงร้อยละ ๖๘.๐๙ ส่วนการจัดการปัญหาการโฆษณายาพบว่ามีประสิทธิภาพน้อยกว่าผลิตภัณฑ์อื่นๆ หรือคิดเป็นร้อยละ ๒๔.๘๘ ซึ่งสะท้อนถึงความเสี่ยงสูงที่ผู้บริโภคไทยจะได้รับอันตรายจากการใช้ยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ

สำหรับผลการดำเนินคดีของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาในช่วงเดือน มกราคม – เมษายน ๒๕๕๖ พบว่า มีคดีเกี่ยวกับการโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพจำนวน ๑๕๖ คดี มูลค่าที่ปรับรวม ๒,๑๓๖,๔๐๐ บาท เป็น ยา ๑๔ คดี อาหารที่มีการโฆษณาโดยไม่ได้รับอนุญาต ๑๒๐ คดี ฉลากอวดอ้างรักษาโรค ๒ คดี เครื่องมือแพทย์ที่โฆษณาโดยไม่ได้รับอนุญาต ๑๔ คดี และโฆษณาเครื่องสำอางที่ใช้ข้อความที่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญ ๘ คดี

ผลการดำเนินคดีเปรียบเทียบปรับในช่วงเดือน ตุลาคม ๒๕๕๖ – มกราคม ๒๕๕๗ พบว่ามีคดีที่เกี่ยวกับการโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพจำนวน ๒๙๖ คดี มูลค่าที่ปรับรวม ๔,๑๖๐,๔๐๐ บาท เป็น ยา ๓๐ คดี อาหารที่มีการโฆษณาโดยไม่ได้รับอนุญาต ๒๓๔ คดี เครื่องมือแพทย์ที่โฆษณาโดยไม่ได้รับอนุญาต ๒๐ คดี และโฆษณาเครื่องสำอางโดยใช้ข้อความที่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญ ๘ คดี

เมื่อพิจารณาเฉพาะการโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพผ่านทางสื่อโทรทัศน์ดาวเทียมในปีงบประมาณ ๒๕๕๔-๒๕๕๗ พบสัดส่วนของการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมายแสดงได้ ดังนี้

ตารางที่ ๒ จำนวนโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพผ่านทางสื่อโทรทัศน์ดาวเทียมในปีงบประมาณ ๒๕๕๔-๒๕๕๘*

ปีงบประมาณ (๑ ตุลาคม-๓๐ กันยายน)	๒๕๕๔	๒๕๕๕	๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘* (* นับถึง ๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๘)
จำนวนตรวจสอบ	๖๐	๘๓	๓๖๖	๔๖๘	๑๖๓
จำนวนที่พบว่าฝ่าฝืน กฎหมาย	๕๖	๗๑	๒๘๗	๓๕๓	๘๒
ร้อยละ	๙๓.๓	๘๕.๕	๗๘.๔	๗๕.๔	๕๐.๓

ที่มา: คู่มือโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพ ศูนย์จัดการเรื่องร้องเรียนและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมาย เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สุขภาพ อย. ๒๕๕๘

ผลการเฝ้าระวังโฆษณาดังกล่าว จะเห็นแนวโน้มการกระทำฝ่าฝืนกฎหมายโดยเฉพาะการโฆษณาผ่านโทรทัศน์ดาวเทียมลดลง ทั้งนี้อาจเกิดจากการร่วมกันกำกับดูแลของหน่วยงานภาครัฐและภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง

สำหรับผลการดำเนินการปรับและระงับการโฆษณาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ ในปีงบประมาณ ๒๕๕๘ แยกเป็นรายผลิตภัณฑ์พร้อมการเปรียบเทียบปรับและระงับโฆษณา แสดงในตารางที่ ๓ ซึ่งจะเห็นว่าการทำงานที่มีผลถึงขั้นดำเนินคดี เปรียบเทียบปรับและระงับโฆษณาได้สำเร็จมีจำนวนรวมน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนการเฝ้าระวังและเรื่องร้องเรียนทั้งหมด

ตารางที่ ๓ ผลการดำเนินการเปรียบเทียบปรับและระงับโฆษณา ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

ประเภท ผลิตภัณฑ์	เปรียบเทียบปรับและระงับโฆษณา (รายการ)				รวม (รายการ)
	เจ้าของสื่อ	เจ้าของผลิตภัณฑ์		พิธีกร/ผู้ดำเนิน รายการ	
		ผู้ผลิต	ผู้จำหน่าย		
ยา	๒	๒	๑	-	๕
อาหาร	๕๗	๕๒	๒	๑	๑๑๒
เครื่องมือ แพทย์	๗	-	-	-	๗
รวม (รายการ)	๖๖	๕๔	๓	๑	๑๒๔

ที่มา: คู่มือโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพ ศูนย์จัดการเรื่องร้องเรียนและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมาย เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สุขภาพ อย. ๒๕๕๘

สำหรับ ตารางที่ ๔ แสดงผลการดำเนินการกรณีพบการโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายผ่านทางอินเทอร์เน็ต ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการแจ้งให้กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารปิดเว็บไซต์อาหารมีจำนวนสูงที่สุดถึง ๑๘๙ URL ในขณะที่เดียวกันพบว่ามีสื่อโฆษณาที่ฝ่าฝืนกฎหมายมีสูงถึง ๒๙๖ URL มีการส่งต่อให้มีการปิดเว็บไซต์จำนวน ๑๙๕ URL หรือคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๖๕.๘๗ แต่เป็นสัดส่วนที่สูงกว่าปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่พบเว็บไซต์ผิดกฎหมายรวมทั้งหมด ๓๐๔ URL สามารถส่งต่อให้มีการปิดเว็บไซต์จำนวน ๔๗ URL หรือคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๑๕.๔๖

ตารางที่ ๔ ผลการดำเนินการกรณีพบการโฆษณาที่ผิดกฎหมายผ่านทางอินเทอร์เน็ต ปี ๒๕๕๘

ประเภท ผลิตภัณฑ์	ตรวจสอบโฆษณา (URL)	ตรวจสอบโฆษณาฝ่าฝืน กฎหมาย (URL)	แจ้งกระทรวงไอซีทีปิดเว็บไซต์
ยา	๔๒	๖	๒
อาหาร	๓๕๒	๒๐๑	๑๘๙
เครื่องมือแพทย์	๕๖	๔	๔
เครื่องสำอาง	๖๕๒	๘๔	-
วัตถุอันตราย	๔๓	๑	-
วัตถุเสพติด	๑	-	-
รวม (รายการ)	๑,๑๔๖	๒๙๖	๑๙๕

ที่มา: คู่มือโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพ ศูนย์จัดการเรื่องร้องเรียนและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สุขภาพ อย. ๒๕๕๘

สถิติผลการดำเนินการข้างต้น เป็นข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) โดยไม่ได้รวมผลการดำเนินงานของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ทั่วประเทศไว้ คงรวบรวมได้เฉพาะบางส่วนที่มีการส่งต่อและประสานงานร่วมกัน เนื่องจากสายงานการบังคับบัญชาของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขึ้นตรงต่อสำนักปลัดกระทรวงสาธารณสุข

โดยข้อเท็จจริงแล้ว พบว่ามีจังหวัดที่จัดให้มีการเฝ้าระวังและดำเนินคดีปัญหาโฆษณาอยู่น้อยเพียง ๑๐-๑๒ จังหวัดเท่านั้น สำหรับอายุความที่ดำเนินคดีมีเพียง ๑ ปี ในขณะที่การดำเนินคดีแต่ละกรณีใช้เวลาเฉลี่ย ๑ – ๖ เดือน โดยถ้าเป็นคดีเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร ค่าปรับเฉลี่ยอยู่ระหว่าง ๑,๐๐๐ – ๕,๐๐๐ บาท แต่ถ้าเป็นการดำเนินคดีเกี่ยวกับยา ค่าปรับสูงกว่าโดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง ๒๐,๐๐๐ – ๑๐๐,๐๐๐ บาท

นอกจากผลการเฝ้าระวังและดำเนินคดีของภาครัฐแล้ว เครือข่ายองค์กรผู้บริโภคเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทเฝ้าระวังปัญหาโฆษณาอย่างเข้มแข็งและได้นำเสนอผลการเฝ้าระวังสู่สาธารณะอย่างน้อยปีละครั้ง^๖

ในช่วงปลายปี ๒๕๕๗ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภคและเครือข่ายองค์กรผู้บริโภค ๑๐ จังหวัด ได้แก่ กาญจนบุรี กรุงเทพมหานคร เพชรบุรี ขอนแก่น ร้อยเอ็ด พะเยา ลำปาง สุราษฎร์ธานี สงขลา และสตูล และ กสทช. แถลงผลการเฝ้าระวังสื่อโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพทางคลื่นวิทยุ โดยตรวจสอบสื่อวิทยุจำนวน ๓๓ คลื่น พบว่า มีการโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายสูงถึง ๒๙ คลื่น คิดเป็นร้อยละ ๘๘ เป็นผลิตภัณฑ์สุขภาพจำนวนรวม ๑๐๓ รายการ เป็นอาหารและผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร ๕๔ รายการ ยา ๓๕ รายการ และเครื่องสำอาง ๑๓ รายการ

สำหรับผลการเฝ้าระวังสื่อโฆษณาระหว่าง กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘^๗ จากการเฝ้าระวังทั้งหมด ๔๐ คลื่น พบการโฆษณาที่ผิดกฎหมายจำนวน ๓๘ คลื่นจากผลิตภัณฑ์สุขภาพรวม ๑๖๘ ตัว แบ่งได้เป็นอาหาร ๗๖ รายการ ยา ๖๐ รายการและเครื่องสำอาง ๓๒ รายการ

สำหรับสื่อโทรทัศน์ เฝ้าระวังทั้งดิจิทัลทีวีกับทีวีดาวเทียม เฝ้าระวัง ๒๒ ช่องพบว่ามีเนื้อหาโฆษณาผิดกฎหมาย ๗ ช่อง จากผลิตภัณฑ์ ๒๕ ตัว เป็นอาหาร ๑๒ ตัว เครื่องสำอาง ๑๑ ตัว และอื่นๆ อีก ๒ ผลิตภัณฑ์ ในขณะที่ทีวีดาวเทียมเฝ้าระวังเพียงจังหวัดเดียว ๒ ช่อง พบสื่อโฆษณาผิดกฎหมายจากผลิตภัณฑ์เสริมอาหารจำนวน ๑๓ ผลิตภัณฑ์

โดยสรุปจะเห็นได้ว่าการโฆษณาที่ผิดกฎหมายเป็นปัญหาที่เรื้อรังมานาน แม้สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ในฐานะที่เป็นหน่วยงานรับผิดชอบได้มีความพยายามในการเฝ้าระวังและนำมาตรการกฎหมายมาบังคับใช้อย่างจริงจังและเข้มแข็ง ยังไม่สามารถลดปัญหาให้อยู่ในระดับที่ดีเพียงพอ

๒. พัฒนาการสำคัญของการจัดการปัญหานี้ในระดับประเทศ

เมื่อพิจารณาถึงแนวทางการดำเนินงานในการจัดการปัญหาสื่อโฆษณาอาหาร ยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นต้นมา พบว่านอกจากการเฝ้าระวังและดำเนินคดีแล้ว มีการนำกลวิธีและมาตรการอื่นๆ มาใช้แก้ปัญหานี้ด้วย ซึ่งส่งผลทำให้เกิดเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นพัฒนาการสำคัญของการจัดการปัญหานี้ในระดับประเทศ รวมทั้งหมด ๘ ครั้ง ดังนี้ คือ

^๖ สืบค้นจาก <http://www.indyconsumers.org/main/index.php/media-telecom-162/181-571106001> เมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙

^๗ สืบค้นจาก <http://nbtcrights.com/2016/02/6094> เมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙

ครั้งที่ ๑ การนำปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายสู่เวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติที่เป็นระดับชาติ

ในที่ประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๕๔ เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ ได้ยอมรับเป็นครั้งแรกว่าปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพทางวิทยุกระจายเสียง สื่อโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต เป็นวาระแห่งชาติที่ต้องการบูรณาการความร่วมมือในการแก้ไข หลังจากคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติได้นำเสนอมติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติดังกล่าวต่อคณะรัฐมนตรีแล้ว คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบเมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๔ พร้อมกับมอบหมายให้หน่วยงานที่รับผิดชอบนำไปพิจารณาดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ต่อไป^๘ ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาในเชิงบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานวิชาการและองค์กรและเครือข่ายผู้บริโภค

ครั้งที่ ๒ การจัดทำบันทึกข้อตกลงระหว่างหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย (MOU) เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.) และกองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภค (บก.ปคบ.) ได้ร่วมลงนามบันทึกข้อตกลง เรื่อง การกำกับดูแลการโฆษณาอาหาร ยา และผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายหรือมีลักษณะเป็นการเอาเปรียบผู้บริโภค^๙ โดยสาระสำคัญของบันทึกข้อตกลงคือ ความร่วมมือที่จะบูรณาการงานคุ้มครองผู้บริโภคเกี่ยวกับการโฆษณาอาหาร ยา และผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายในด้านการแลกเปลี่ยน แบ่งปันความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ฐานข้อมูล และการให้ความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานทำได้คล่องตัวและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และประชาสัมพันธ์ความรู้ด้านต่างๆ และการบังคับใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อหยุดยั้งการโฆษณาที่ผิดกฎหมายหรือมีลักษณะเป็นการเอาเปรียบผู้บริโภค บันทึกข้อตกลงฉบับนี้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ลงนาม

หลังจากที่ได้มีการร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงดังกล่าวแล้ว สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ได้มีการดำเนินการในลักษณะการจัดทำบันทึกข้อตกลงเดียวกันนี้ เพื่อแก้ปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายในหน่วยย่อยอีกในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะระหว่างสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) กับนายสถานีวิทยุและนักจัดรายการวิทยุ เช่น เพชรบุรี ร้อยเอ็ด ลำปาง ขอนแก่น สระบุรี เป็นต้น

ครั้งที่ ๓ การแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาการโฆษณาระดับชาติ หลังจากที่ได้มีการนำเสนอในที่ประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ ๔ แล้ว ทางสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ร่วมกับภาคีเครือข่ายได้จัดให้มีคณะกรรมการขับเคลื่อนการจัดการปัญหาโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพทางวิทยุกระจายเสียงซึ่งมีองค์ประกอบจากภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน และคณะกรรมการชุดดังกล่าวฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้น ๓ คณะ ได้แก่ (๑) คณะทำงานการพัฒนาเครือข่ายและกลไกการเฝ้าระวังการโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพ (๒) คณะทำงานพัฒนาศักยภาพวิชาชีพด้านสื่อเกี่ยวกับโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพและ (๓) คณะทำงานด้านกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับโฆษณา

^๘ รายงานผลการดำเนินงานตามมติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ในการประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๕๔ (๒-๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^๙ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สืบค้นจาก http://www.cabinet.soc.go.th/soc/Program2-3.jsp?top_serl=99303541 เมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๔

^{๑๐} ข่าวไทยรัฐออนไลน์ กสทช. ผัน 3 ทพ เอ็มโอยูฟันโฆษณาอาหาร-ยาเถื่อนเคเบิลทีวี ๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ สืบค้นจาก <http://www.thairath.co.th/content/266213> เมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๕

ผลิตภัณฑ์สุขภาพ สำหรับคณะกรรมการชุดหลังนี้ ได้มีบทบาทในการบูรณาการการทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมาย ตลอดจนปรับระบบการทำงานส่งต่อระหว่าง สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) และสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ให้เป็นระบบและสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารและบุคลากรในหน่วยงานทั้งสอง การพัฒนาระบบและรูปแบบการดำเนินการได้ยุติบทบาทลงในปี พ.ศ. ๒๕๕๖

ในส่วนของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ได้มีการปรับรูปแบบจากศูนย์เฝ้าระวังและรับรองเรียนผลิตภัณฑ์สุขภาพ (ศร.) เป็นศูนย์จัดการเรื่องร้องเรียนและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สุขภาพ (ศรป.) เพื่อให้สามารถรวมงานรับเรื่องร้องเรียนกับการปราบปรามไว้ด้วยกันและลดบทบาทจากการเป็นหน่วยเฝ้าระวังลง เนื่องจากสามารถประสานข้อมูลการเฝ้าระวังกับสำนักคุ้มครองผู้บริโภคของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ได้

ในที่นี้จะเห็นได้ว่าเกิดระบบบูรณาการการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมายผ่านทางวิทยุและโทรทัศน์ของ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) และสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ขึ้น และในปีงบประมาณ ๒๕๕๖-๒๕๕๗ เป็นปีที่มีการนำมาตรการกฎหมายมาใช้ดำเนินคดีกับสื่อที่โฆษณาผ่านสถานีวิทยุและโทรทัศน์มากที่สุด

ครั้งที่ ๔ การกำหนดให้เป็นเงื่อนไขในใบอนุญาตออกอากาศของ กสทช. เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๗ หัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติได้ลงนามในประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๕/๒๕๕๗ เรื่องขอให้ระงับการถ่ายทอดออกอากาศของสถานีโทรทัศน์ดาวเทียม เคเบิล โทรทัศน์ระบบดิจิทัล และสถานีวิทยุชุมชน เนื่องจากมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารไปสู่ประชาชนในประเด็นทางการเมืองอันอาจจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิดจนส่งผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อย จึงได้ขอให้สถานีโทรทัศน์ดาวเทียม เคเบิล โทรทัศน์ระบบดิจิทัล และสถานีวิทยุชุมชน ระงับการถ่ายทอดออกอากาศทั่วประเทศ ซึ่งหมายความว่า การโฆษณาอาหารและยาที่ผิดกฎหมายผ่านทางโทรทัศน์และวิทยุทุกประเภทต้องระงับตามไปด้วย ในโอกาสเดียวกันนี้ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) จึงใช้เป็นเงื่อนไขในการปรับระบบใบอนุญาตใหม่ทั้งหมดให้เป็นระบบบอกรับสมาชิก ในขณะเดียวกันได้กำหนดเงื่อนไขให้ผู้ที่ได้รับใบอนุญาตออกอากาศทางโทรทัศน์ว่าจะได้ใบอนุญาตครบเต็มเวลาเมื่อไม่มีประวัติกระทำผิดกฎหมาย โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการโฆษณาอาหาร ยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ

ครั้งที่ ๕ การพัฒนาระบบเชื่อมต่อระหว่างสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด(สสจ.) กับ กสทช.เขต

ปัญหาการจัดการโฆษณาผิดกฎหมายที่ออกอากาศผ่านทางสถานีวิทยุ นั้น อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ร่วมกับ กสทช.เขต ปรากฏว่าได้มีการสื่อสารระหว่างหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายในรูปการอบรมเชิงปฏิบัติการที่จัดขึ้นโดย กสทช. และอย. ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ และในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ทาง กสทช. ส่วนกลาง และ อย. ได้ร่วมกันจัดประชุมกับ สสจ. และ กสทช.เขตทั่วประเทศ เพื่อกำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานร่วมกันที่ชัดเจน

ตามแนวทางนี้ กำหนดว่าเมื่อพบการโฆษณาผิดกฎหมายทางสถานีวิทยุ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) เจ้าของพื้นที่สามารถทำหนังสือส่งถึง กสทช. โดยตรง เพื่อให้ออกคำสั่งระงับการออกอากาศสื่อโฆษณาที่ผิดกฎหมายนั้นในพื้นที่ที่รับผิดชอบได้ทันที แต่หากพบว่าสถานีวิทยุนั้นไม่ระงับการโฆษณาที่ผิดกฎหมาย กสทช. สามารถนำบทลงโทษทางปกครองมาใช้กับสถานีวิทยุนั้นได้

ครั้งที่ ๖ การพัฒนาความร่วมมือระหว่างเครือข่ายผู้ประกอบการสื่อและเครือข่ายองค์กรผู้บริโภค

จากการประชุมเมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘ ได้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่บังคับใช้กฎหมาย คือ อย. กสทช. มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค เครือข่ายผู้บริโภค และชมรมผู้ประกอบการโครงข่ายโทรทัศน์ดาวเทียม เพื่อทดลองระบบแจ้งข่าวเพื่อถอดสื่อโฆษณาทางโทรทัศน์ดาวเทียมที่เข้าข่ายผิดกฎหมายผ่านแอปพลิเคชัน “ไลน์” โดยให้มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค ทำหน้าที่เฝ้าระวัง แล้วนำเสนอโฆษณาที่เข้าข่ายผิดกฎหมายผ่าน “ไลน์” ที่มีตัวแทนชมรมผู้ประกอบการโครงข่ายโทรทัศน์ดาวเทียมรับทราบ โดยกำหนดเวลาไว้ ๗ วัน เพื่อให้ชมรมผู้ประกอบการโครงข่ายโทรทัศน์ดาวเทียมแจ้งไปยังสมาชิก เพื่อให้สมาชิกดำเนินการระงับการโฆษณา นั้นภายใน ๗ วัน หากครบกำหนดแล้ว ยังมิได้ดำเนินการแก้ไข มูลนิธิผู้บริโภคจะแจ้งให้เจ้าหน้าที่ อย. และ กสทช. รับไปดำเนินคดีด้วยมาตรการทางกฎหมายต่อไป

ผลการดำเนินงานในช่วงระหว่างวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๙ ถึง ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ พบว่า เครือข่ายผู้บริโภคได้ส่งเรื่องผ่านระบบนี้จำนวน ๒๗ เรื่อง ประกอบด้วย ๑๕ ช่องทีวีดาวเทียม ๑ ช่องดิจิตอลทีวี ๑๘ ผลิตภัณฑ์ และเรื่องทั้งหมดถูกจัดการได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งจัดว่าเป็นความสำเร็จที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากเมื่อนำมาตรการนี้เข้ามา สามารถแก้ไขปัญหาการโฆษณาได้อย่างรวดเร็ว และยังสะท้อนว่าผู้ประกอบการสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้เกิดระบบการกำกับดูแลกันเองที่มีประสิทธิภาพด้วย แต่อาจมีปัญหในเรื่องของความยั่งยืน เพราะว่าเมื่อใดที่ขาดการเฝ้าระวังอย่างจริงจังและต่อเนื่องแล้ว สื่อโฆษณาที่ผิดกฎหมายอาจกลับมาได้

ครั้งที่ ๗ การพัฒนาความร่วมมือในการจัดการปัญหากับผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์

สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ได้จัดให้มีการประชุมร่วมกับผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งได้แก่ Google และ Line เพื่อสร้างความร่วมมือในการดำเนินการกับสื่อโฆษณาผิดกฎหมายที่ดำเนินการผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ โดยได้มีการประชุมกันเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ซึ่งผลการประชุมทำให้สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาการโฆษณาที่ซื้อขายกับ Google ได้ อย่างไรก็ตามยังคงต้องจัดให้มีการประชุมเพื่อพัฒนาความร่วมมือในรายละเอียดต่อไป

ครั้งที่ ๘ การพัฒนาความร่วมมือกับสถานีวิทยุในสังกัด ๓ กองทัพรวมทั้งสำนักงานตำรวจแห่งชาติ

ในขณะที่มีความพยายามในการบังคับใช้กฎหมายนี้กับสถานีวิทยุภาคเอกชน จุดอ่อนที่สำคัญอันหนึ่งคือ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ส่วนหนึ่งไม่กล้าบังคับใช้กฎหมายกับสถานีวิทยุในสังกัดกองทัพและสำนักงานตำรวจแห่งชาติที่มีมากกว่า ๒๐๐ สถานีทั่วประเทศ ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา(อย.) จึงได้จัดให้มีการประชุมร่วมกับกองทัพบก กองทัพอากาศ กองทัพเรือและสำนักงานตำรวจแห่งชาติเพื่อขอความร่วมมือให้มีการกำกับดูแลสถานีวิทยุที่อยู่ในสังกัดให้มีการรับสื่อโฆษณาที่ผิดกฎหมายเนื่องจากอาจส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของหน่วยงานในฐานะที่เป็นสถานีวิทยุของรัฐ โดยหลักการแล้ว สถานีวิทยุของรัฐ โดยเฉพาะสถานีวิทยุในสังกัด ๓ กองทัพรวมทั้งสำนักงานตำรวจแห่งชาติควรเป็นต้นแบบให้แก่สถานีวิทยุของเอกชน เพื่อมิให้สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา(อย.) และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ต้องเผชิญกับข้อกล่าวหาที่ว่าดำเนินการตามกฎหมายสองมาตรฐานปรากฏว่าได้มีการประชุมกันเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และได้นำไปสู่การการจัดประชุมอบรมความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สุขภาพและแนวทางการตรวจสอบสื่อโฆษณาให้แก่สถานีวิทยุที่อยู่ในสังกัดทั่วประเทศขึ้นในระหว่างวันที่ ๑๖ - ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐

ผลจากการประชุม ยังทำให้เกิดความร่วมมือในการกำกับดูแลสถานีวิจัยที่อยู่ในสังกัดกองทัพบกและสำนักงานตำรวจแห่งชาติให้มีการรับสื่อโฆษณาที่ผิดกฎหมาย รวมถึงกรณีที่พบการโฆษณาผิดกฎหมาย ให้นายสถานีมีหน้าที่ดูเสี่ยง หรือระงับสัญญาทันที หากยังมีได้ระงับ ให้สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) เจ้าของพื้นที่สามารถแจ้งมายังกองทัพบกหรือสำนักงานตำรวจแห่งชาติเพื่อให้ออกคำสั่งระงับได้ทันที อันจะเป็นการลดความเสี่ยงหรืออันตรายให้แก่ผู้บริโภค

ความร่วมมือดังกล่าวยังทำให้ทราบว่าสถานีวิจัยที่อยู่ในสังกัดกองทัพบกและสำนักงานตำรวจแห่งชาติได้ให้สัมปทานการออกอากาศแก่ธุรกิจภาคเอกชน ซึ่งธุรกิจภาคเอกชนนี้ใช้วิธีการจัดทำรายการล่วงหน้าทั้งปี และทำการออกอากาศผ่านการเชื่อมต่อสัญญาณจากส่วนกลางแทนการจัดรายการเอง ซึ่งรายการที่ออกอากาศเหล่านี้พบว่ามีการสื่อโฆษณาผิดกฎหมายอยู่ด้วย นายสถานีจึงต้องมีหน้าที่เฝ้าระวังและหากพบการโฆษณาที่ผิดกฎหมาย ให้นายสถานีมีหน้าที่ดูเสี่ยง หรือระงับสัญญาทันทีเช่นกัน

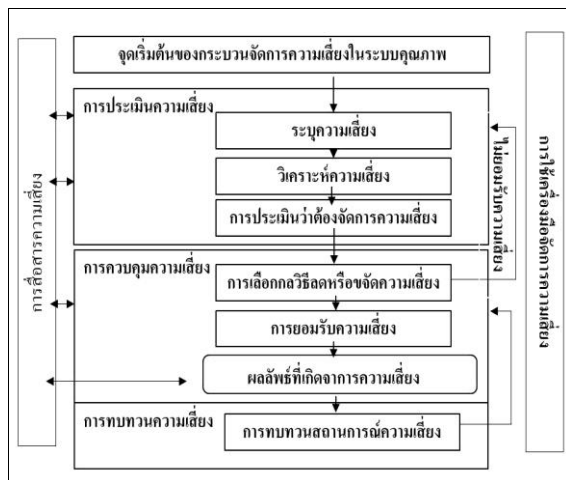
เมื่อประมวลสถานการณ์ปัญหาข้างต้น จะเห็นได้ชัดเจนว่าเฉพาะการทำหน้าที่กำกับดูแลสื่อโฆษณา โดยระบบ และกลไกการทำงานที่ผ่านมาของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) มีข้อจำกัดมาก เนื่องจากจุดอ่อนที่สำคัญในเวลานี้อยู่ที่ข้อบ่งชี้และปริมาณงาน และปัญหามีมากไม่สอดคล้องกับงบประมาณและบุคลากร ส่งผลทำให้ไม่สามารถเฝ้าระวังและบังคับใช้กฎหมายอย่างทั่วถึงและจริงจัง ถึงแม้ว่าจะสามารถประสานการทำงานร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกากระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) และหน่วยงานอื่นๆ อย่างเต็มสรรพกำลังมากขึ้นเพียงใด ผลลัพธ์สุดท้ายก็จำกัด ด้วยไม่สามารถรับประกันได้ว่าจะเกิดการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน ยิ่งกว่านั้น มักพบเสมอๆ ว่าสื่อโฆษณาในปัจจุบันมีความก้าวหน้ำมาก เทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ทำให้สามารถเข้าถึงตัวผู้บริโภคได้ง่ายเพิ่มขึ้นและสามารถสร้างสื่อที่มีพลังกระตุ้นให้เกิดการบริโภคได้มาก โอกาสที่ผู้บริโภคจะถูกหลอกลวงและซื้อหา ยา อาหารหรือผลิตภัณฑ์สุขภาพมาบริโภคจนได้รับอันตรายหรือเสียชีวิต จึงยังคงมีแนวโน้มสูงต่อไป

เมื่อพิจารณาว่าแนวทางและผลการดำเนินการที่ผ่านมา ยังไม่สามารถสู่การบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องพิจารณาทบทวนแนวทางและมาตรการที่ใช้อยู่และพัฒนาแนวทางใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหา สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้นำหลักการของการจัดการความเสี่ยงที่องค์การอนามัยโลกเสนอแนะและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหา

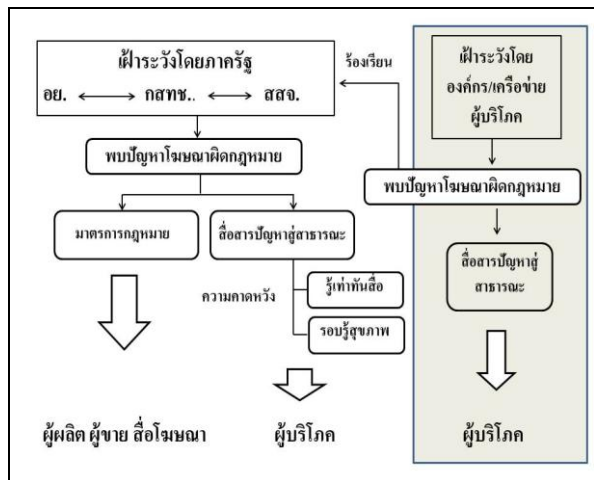
๖.๒ แนวทางในการจัดการปัญหาด้วยหลักการจัดการความเสี่ยง

องค์การอนามัยโลก นับเป็นผู้นำในการผลักดันให้นำหลักการจัดการความเสี่ยงเข้ามาใช้ในการดูแลให้ผู้ป่วยและผู้ป่วยได้รับความปลอดภัยจากการใช้ยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพอย่างเป็นระบบ

ในรูปที่ ๗ ได้แสดงกรอบแนวทางในการจัดการความเสี่ยงขององค์การอนามัยโลก ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ การระบุความเสี่ยง (Risk Identification) การประเมินความเสี่ยง (Risk Assessment) การดำเนินการเพื่อควบคุมความเสี่ยง (Risk Control) การสื่อสารความเสี่ยง (Risk Communication) และการติดตามและประเมินผลเพื่อนำผลป้อนกลับมาใช้เพื่อปรับปรุงงาน เป็นต้น

รูปที่ ๕ กรอบแนวทางด้วยหลักการจัดการความเสี่ยงตามแนวคิดองค์การอนามัยโลก

รูปที่ ๖ แนวทางการจัดการปัญหาโฆษณาผิดกฎหมายของ อย. และองค์กร/เครือข่ายผู้บริโภค

เมื่อนำกรอบแนวทางในการจัดการความเสี่ยงมาพิจารณางานที่มีการดำเนินการจริงในรูปที่ ๖ จะพบว่า การดำเนินงานของภาครัฐผ่านมาสอดคล้องกับหลักการจัดการความเสี่ยง ในรูปที่ ๕ โดยอาจเริ่มจากขั้นระบุความเสี่ยงด้วยการชี้ว่าสื่อโฆษณาใดเป็นสื่อที่โฆษณาโอ้อวดเกินจริงหรือผิดกฎหมายบ้าง แล้วจึงนำมาวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยง ขั้นตอนถัดไปเป็นการประเมินว่าควรเลือกมาตรการใดมาใช้จัดการความเสี่ยง และควรขจัดความเสี่ยงให้หมดไปหรือลดความเสี่ยงให้อยู่ในระดับที่ยอมรับได้ ซึ่งจากการดำเนินงานที่ผ่านมา สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) รวมทั้งสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) มีนโยบายบูรณาการการทำงานร่วมกัน โดยกลวิธีหลักที่นำมาใช้คือการเฝ้าระวังและบังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ให้ความรู้เพื่อให้ผู้บริโภครู้เท่าทันสื่อโฆษณาหลอกลวง และฉลาดรอบรู้และเท่าทันเรื่องสุขภาพ

ในรูปที่ ๖ ได้แสดงให้เห็นด้วยว่าการจัดการปัญหาโฆษณาที่ผ่านมา องค์กรหรือเครือข่ายผู้บริโภค มีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังสื่อโฆษณาที่ผิดกฎหมาย แล้วนำเรื่องร้องเรียนต่อหน่วยงานที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งมีการสื่อสารสู่สาธารณะเพื่อให้ผู้บริโภครู้เท่าทันสื่อโฆษณา ทว่าองค์กรหรือเครือข่ายผู้บริโภคที่สามารถทำหน้าที่ร่วมเฝ้าระวังอย่างเข้มแข็งนั้น พบเฉพาะในส่วนกลางและบางจังหวัดเท่านั้น เช่นเดียวกับการดำเนินงานด้วยมาตรการกฎหมายที่พบว่ามีการเฝ้าระวังและดำเนินคดีประมาณ ๑๐ - ๑๒ จังหวัดเท่านั้น

โดยสรุป เมื่อนำหลักการจัดการความเสี่ยงมาประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการปัญหาโฆษณาที่ผ่านมา พบว่าแนวทางดำเนินงานที่ผ่านมา มีจุดแข็งอยู่ที่หน่วยงานหลัก สามารถบูรณาการการบังคับใช้กฎหมายถึงขั้นจัดให้มีกลไกการทำงานเฝ้าระวังและจัดการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างชัดเจน แต่ยังมีจุดอ่อนอยู่ที่การดำเนินการที่ผ่านมาไม่ได้เป็นระบบ เนื่องจากไม่ได้มีการนำกรอบแนวคิดใดมาประยุกต์ใช้ ส่งผลทำให้ขาดการดำเนินงานในขั้นตอนที่สำคัญของวงจรจัดการความเสี่ยง เช่น การติดตามและประเมินผลเพื่อนำผลป้อนกลับมาใช้เพื่อปรับปรุงแนวทางการจัดการความเสี่ยง การสื่อสารความเสี่ยงและประชาสัมพันธ์ให้ทุกภาคส่วนรับรู้ปัญหาและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น

๖.๓ แนวทางในการจัดการปัญหาด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในหัวข้อที่ผ่านมาได้นำเสนอแล้วว่าการนำหลักการจัดการความเสี่ยงมาใช้สามารถทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาย่อยอย่างเป็นระบบ รวมทั้งได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีกรอบแนวคิดในการจัดการปัญหา

อย่างไรก็ตาม หลักการจัดการความเสี่ยงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้เป้าหมายว่าควรจัดการเพื่อลดหรือควบคุมความเสี่ยงและสื่อสารความเสี่ยงนั้น แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าควรดำเนินการอย่างไร และหลักการไม่ได้เชื่อมโยงไปถึงการพัฒนาศักยภาพบุคคล องค์กรหรือหน่วยงาน ส่วนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของทั้งบุคลากรและหน่วยงานโดยตรงและยังได้ผนวกหลักการจัดการความเสี่ยงมาแล้ว เพราะการสร้างให้มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบความพอเพียง ดังนั้น ในหัวข้อนี้จะได้นำเสนอถึงการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมาย

ในการนำกรอบแนวคิดตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในภาคเกษตร คำถามหลักอยู่ที่ว่าเกษตรกรรายย่อยควรจะทำอะไร ส่วนการประยุกต์ใช้ในภาคอุตสาหกรรม คำถามหลักอยู่ที่ว่าภาคอุตสาหกรรมควรดำเนินธุรกิจอย่างไร จึงจะดำเนินธุรกิจให้ประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น เมื่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในภาครัฐ คำถามหลักจึงควรไปในทิศทางเดียวกัน ในลักษณะที่ว่าผู้ปฏิบัติงานและหน่วยงานภาครัฐควรจัดการกับปัญหานี้อย่างไร

ดังนั้น การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดนี้ได้นำมาพิจารณากับสถานการณ์การจัดการปัญหาที่ผ่านมาและพัฒนาการของการดำเนินการทั้งสองหัวข้อที่นำเสนอไว้ในหัวข้อที่ผ่านมา

สถานการณ์การจัดการปัญหาที่ผ่านมาเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

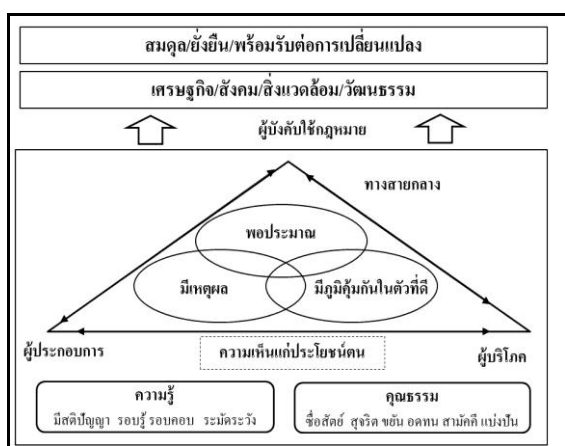
เมื่อนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาวิเคราะห์ทำความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายด้วยย่อมนำให้เข้าใจได้ว่าการดำเนินการด้วยมาตรการกฎหมายเป็นการทำตามหน้าที่ในสิ่งที่ถูกต้อง มีเหตุผลและจำเป็นมาก เพราะจะช่วยให้ผู้ประกอบการทราบถึงบทบาทหน้าที่ของตนในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพว่าต้องถูกต้อง ไม่หลอกลวงให้เสียทรัพย์ และที่สำคัญ การปฏิบัติตามกฎหมายจึงเป็นการเสริมสร้างให้เกิดความปลอดภัยจากการใช้ยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพของผู้บริโภค

เมื่อบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานด้านการบังคับใช้กฎหมายจึงมีความสำคัญมาก ผู้ปฏิบัติงานต้องทำงานด้วยการรวบรวมข้อมูลความรู้ที่ถูกต้องอย่างรอบคอบ มีสติ ตรวจสอบอย่างระมัดระวังด้วยเหตุและผล กล่าวคือ ต้องเข้าใจชัดเจนว่าผลนั้นเกิดจากเหตุ และเข้าใจถึงผลกระทบตามมาที่เกิดจากการไม่ระงับเหตุ ตระหนักว่าการบังคับใช้กฎหมายนั้นเป็นเรื่องจำเป็นและถูกต้องเพราะเป็นไปตามหลักเหตุผล และเมื่อนำมาใช้ก็ต้องให้ยึดหลักเหตุผลควบคู่ไปกับความพอประมาณ กล่าว คือ ต้องอธิบายด้วยเหตุผลได้ว่าควรนำกฎหมายมาบังคับใช้ได้หรือไม่ และปฏิบัติอย่างไร จึงจะเหมาะสม เพราะถ้าบังคับใช้มากเกินไปหรือน้อยเกินไป อาจส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อหน่วยงานหรือผู้ที่ทำงานในภาครัฐด้วย ความเสี่ยงที่วุ่นวายหมายถึงการที่มีโอกาสถูกลงโทษทางวินัยว่ามีการใช้อำนาจในทางที่มิชอบ หรือถูกลงโทษว่าละเว้นจากการปฏิบัติหน้าที่แล้วแต่กรณี

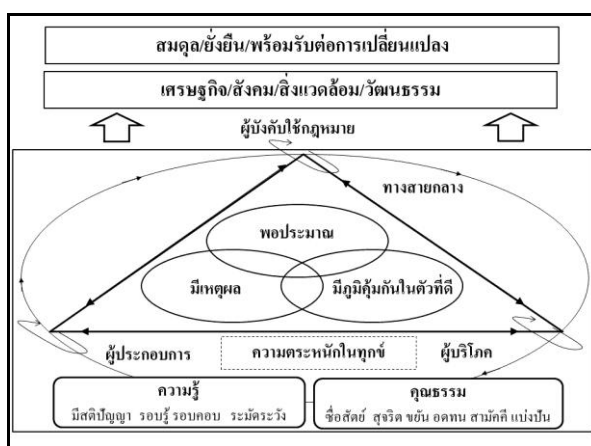
ในขณะเดียวกัน ผู้มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายพึงระมัดระวังมิให้มีการบังคับใช้กฎหมายที่มากเกินไปจนเป็นการสร้างภาระให้แก่ภาคธุรกิจ และไม่น้อยเกินไปจนทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค โดยสิ่งสำคัญต้องปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ตามความจริงมากที่สุด ซื่อสัตย์ ไม่หลอกลวง หรือทำให้เข้าใจผิดในสาระสำคัญ

ส่วนการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีนั้น เห็นได้ชัดว่าในระบบราชการมีระบบปกป้องไว้แล้ว ซึ่งก็คือกฎและระเบียบต่างๆ ที่ดูแลทั้งหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานไว้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดี คือ มีระบบปกป้องเป็นประโยชน์ ทำให้มีอำนาจเพียงพอในการทำงาน แต่มีข้อเสียที่ทำให้อาจขาดความระมัดระวัง ความรอบคอบ หรือมีการนำอำนาจนั้นไปใช้ในทางที่มิชอบ

เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว ย่อมเห็นว่าหลักเหตุผล กับเงื่อนไขในเรื่องการใช้ความรู้และคุณธรรมจริยธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดที่หน่วยงานภาครัฐต้องนำมาใช้กับการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมาย มิให้ผิดพลาดหรือผิดพลาดให้น้อยที่สุด

รูปที่ ๗ การบูรณาการหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในปัจจุบัน
กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

รูปที่ ๘ การบูรณาการหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธ
กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาแก้ปัญหาข้างต้นแล้ว สามารถนำแนวทางดังกล่าวมาบูรณาการกับหลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้วย ดังแสดงในรูปที่ ๗ และ ๘ ซึ่งจะเห็นว่าในรูปที่ ๗ เป็นการจัดการปัญหาด้วยหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในปัจจุบัน ซึ่งมีฐานคิดอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีโดยที่ความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการและผู้บริโภค สะท้อนความจริงในสังคมปัจจุบัน คือเน้นอยู่ที่ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ผู้ประกอบการและผู้บริโภคต่างจะทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์สูงสุดของตน ซึ่งในที่สุดแล้วจะนำไปสู่สมดุลที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการคุ้มครองผู้บริโภค กล่าวคือ แต่ละคนทำหน้าที่ด้วยการเฝ้าระวังผู้อื่นมิให้มาเอารัดเอาเปรียบหรือเบียดเบียนตน เมื่อต่างคนต่างเฝ้าระวังผู้อื่นแล้วจนเข้าสู่สมดุลแล้ว ทุกคนได้รับการคุ้มครอง อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ มีจุดอ่อนอยู่ที่มนุษย์ทุกคนไม่ได้เข้มแข็งและไม่สามารถทำหน้าที่เฝ้าระวังผู้อื่นไปได้ตลอดจนสามารถพาสังคมเข้าสู่สมดุล การเข้าสู่สมดุลที่หมายถึงทุกคนได้รับการคุ้มครองจึงเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน

ส่วนรูปที่ ๘ เป็นการบูรณาการด้วยฐานคิดตามหลักพุทธธรรมที่สอนให้แต่ละคนตระหนักในความทุกข์ของตนและของผู้อื่น เนื่องจากทุกคนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ มนุษย์ทุกคนต่างมีความทุกข์เป็นของตนเองแล้ว ความทุกข์ที่เกิดจาก “เกิด แก่ เจ็บ และตาย” จึงไม่ควรไปเพิ่มความทุกข์อีกโดยไม่จำเป็น แต่ละคนมีหน้าที่เฝ้าระวังตนเองแทนการเฝ้าระวังผู้อื่นด้วยการไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้อื่น ฐานคิดเช่นนี้จะทำให้เกิดสมดุลของการอยู่ร่วมกันด้วยความรักและเมตตา ซึ่งเป็นสมดุลที่เกิดขึ้นได้ทันที และที่สำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของทุกคนที่มีชีวิตร่วมกัน แม้แต่ผู้ที่ทำงานภาครัฐเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคก็จะไม่ทำหน้าที่เฉพาะของตนตามที่ได้รับมอบหมายเท่านั้น แต่จะเป็นการปฏิบัติหน้าที่เพื่อหาทางลดความทุกข์เพื่อให้ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ด้วยการพัฒนากลวิธีการดำเนินการต่างๆ เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อหลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามแนวทั้งสอง ต่างก็มุ่งพัฒนาสู่สมดุล จึงไม่ขัดหรือแย้งกัน แต่ก็จะมีระดับของการพัฒนาเข้าสู่สมดุลที่แตกต่างกัน เป็นสมดุลที่เข้าใกล้เป้าหมายได้เร็วช้ากว่ากัน ซึ่งทำให้สรุปได้ว่าการประยุกต์ใช้หลักการนี้ สามารถทำให้เกิดการแก้ปัญหาคอขวดการโฆษณาผิดกฎหมายได้ในที่สุดและถ้าหากนำหลักการนี้ไปปฏิบัติควบคู่กับหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธอย่างต่อเนื่องแล้ว ย่อมทำให้ได้สังคมที่ดี มีความสุข มั่นคงและแข็งแรง

อย่างไรก็ดี เมื่อนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นกรอบแนวทางในการจัดการปัญหาการโฆษณาที่ผิดกฎหมาย แม้ว่าการบังคับใช้กฎหมายกับปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผลมากที่สุด แต่พบว่าสถานการณ์การดำเนินงานที่ผ่านมา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ในบางพื้นที่เท่านั้นที่จัดให้มีการเฝ้าระวังปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายที่กระจายเสียงผ่านทางสถานีวิทยุนี้ และยังเมื่อพิจารณาถึงจำนวนจังหวัดที่มีการดำเนินคดีในเรื่องนี้ยังน้อยลงไปอีก โดยหลายจังหวัดให้ข้อมูลว่าผู้บังคับบัญชาคือ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดไม่มีนโยบายให้ดำเนินคดีในเรื่องนี้ การที่ไม่มีการดำเนินคดีมิได้หมายความว่าจังหวัดนั้นไม่ได้ต้องการบังคับใช้กฎหมาย หรือ การบังคับใช้กฎหมายไม่สำเร็จ เพราะการบังคับใช้กฎหมายมิได้หมายความว่าต้องดำเนินการจับกุมหรือดำเนินคดีพร้อมกันทั่วประเทศ การสร้างความร่วมมือและจัดให้มีการเฝ้าระวังกันเองระหว่างผู้ประกอบการด้วยกัน รวมถึงจัดให้มีระบบเตือนกันเองและยุติสื่อโฆษณานั้นให้ได้ก่อน ย่อมทำให้จำนวนสื่อที่โฆษณาที่ผิดกฎหมายลดลง ผู้บริโภคปลอดภัย ผู้ประกอบการไม่ถูกดำเนินคดี ซึ่งถือได้ว่าเป็นการบังคับใช้กฎหมายได้ในอีกรูปแบบหนึ่งด้วย

พัฒนามาตรการดำเนินการกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

โดยข้อเท็จจริง เมื่อหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานบังคับใช้กฎหมายแล้ว นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพิ่มมากขึ้นเท่าใด ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากภายในที่ทำให้หน่วยงานหรือผู้ปฏิบัติหน้าที่ สามารถพัฒนามาตรการหรือกลวิธีอื่นในการจัดการปัญหาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อตระหนักถึงความจริงว่าลำพังมาตรการบังคับใช้กฎหมายด้วยการดำเนินคดีและเปรียบเทียบปรับอาจไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงทำให้นำไปสู่การพัฒนามาตรการดำเนินการใหม่ถึง ๘ ครั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๐

เมื่อวิเคราะห์พัฒนาการของการดำเนินการทั้ง ๘ ครั้งด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะพบว่าพัฒนาการของการดำเนินการครั้งแรกที่มีการนำปัญหาการโฆษณาผิดกฎหมายเข้าสู่กระบวนการและเวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติที่เป็นเวทีระดับชาติเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ กับองค์กรและเครือข่ายผู้บริโภค ซึ่งเป็นไปตามหลักเหตุและผลที่พบว่าเมื่อพบว่ากลไกการทำงานปกติ ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ดีเพียงพอ ต้องนำกลวิธีอื่นมาเสริม เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหา การนำเข้าสู่กระบวนการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติยังเป็นไปตามหลักการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเพื่อให้หน่วยงานต่างๆ สามารถเข้ามาช่วยทำเรื่องนี้อย่างที่มีหลักยึดว่าปัญหานี้เป็นปัญหาระดับชาติ

ผลจากการนำเข้าสู่สมัชชาสุขภาพแห่งชาติยังทำให้นำไปสู่การบูรณาการความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ในเวลาต่อมา ซึ่งหมายถึงพัฒนาการครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ ครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕ สำหรับครั้งที่ ๒ เป็นการจัดทำบันทึกข้อตกลงระหว่างหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย (MOU) ที่จะร่วมกันกำกับและติดตามเรื่องนี้ ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.) และ กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภค (บก.ปคบ.) ส่วนครั้งที่ ๓ หมายถึงการแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการแก้ปัญหการโฆษณาระดับชาติ ซึ่งมีองค์ประกอบจากภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน และคณะกรรมการชุดดังกล่าว ได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้น ๓ คณะ ได้แก่ (๑) คณะทำงานการพัฒนาเครือข่ายและกลไกการเฝ้าระวังการโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพ (๒) คณะทำงานพัฒนาศักยภาพวิชาชีพด้านสื่อเกี่ยวกับโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพและ (๓) คณะทำงานด้านกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพ

ส่วนพัฒนาการในครั้งที่ ๔ และ ๕ เป็นผลงานของ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ที่มีบทบาทช่วยให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายอาหารและยา ด้วยการกำหนดให้เป็นเงื่อนไขในการอนุญาตออกอากาศของวิทยุและโทรทัศน์ รวมถึงการพัฒนาระบบเชื่อมต่อในการบังคับใช้กฎหมายระหว่างสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) กับ กสทช.เขต ที่ปฏิบัติงานอยู่ในส่วนภูมิภาคซึ่งทำให้สามารถบูรณาการการบังคับใช้กฎหมายได้จริงและนำไปสู่การสร้างคามยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน

สำหรับครั้งที่ ๖ เป็นพัฒนาการของการดำเนินการที่น่าสนใจมาก เพราะก้าวออกจากขอบเขตของการบังคับใช้กฎหมาย เป็นความร่วมมือระหว่างผู้บริโภคและผู้ประกอบการสื่อที่ตระหนักถึงคุณธรรม จริยธรรม โดยการชี้แนะและการขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย คือ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยากับคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) โดยที่กลุ่มเครือข่ายชมรมผู้ประกอบการโทรทัศน์ดาวเทียมและเคเบิลทีวีและกลุ่มผู้บริโภค ที่ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเฝ้าระวังมิให้มีการโฆษณาผิดกฎหมายและจัดให้มีระบบการเตือนกันเองก่อน แต่หากยังไม่ดำเนินการแก้ไขภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด ให้กลุ่มผู้บริโภคนำเรื่องร้องเรียนต่อหน่วยงานที่มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายเพื่อให้ดำเนินคดีต่อไป

เมื่อการดำเนินการเรื่องนี้เป็นเรื่องของความถูกต้องที่มีเหตุผลรองรับ จึงสามารถขยายวงความร่วมมือกว้างขึ้นสู่ความร่วมมือของกลุ่มอื่นๆ ซึ่งได้แก่ กลุ่มที่ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ คือ กูเกิ้ล กับ ไลน์ ซึ่งเป็นพัฒนาการครั้งที่ ๗ และการขอความร่วมมือจากสถานีวิทย์ในสังกัดกองทัพและสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ซึ่งเป็นพัฒนาการครั้งที่ ๘

ผลการศึกษาข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการปัญหานี้สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มิได้เป็นการประยุกต์ใช้ทฤษฎีขั้นพื้นฐานเท่านั้น แต่สามารถพัฒนาไปสู่ขั้นก้าวหน้าได้ ซึ่งหมายถึงการขยายสู่ความร่วมมือกับหน่วยงานที่ทำหน้าที่บังคับการใช้กฎหมายร่วมกัน ซึ่งย่อมส่งผลให้การบังคับใช้กฎหมายมีความเข้มแข็งมากขึ้น และความก้าวหน้าในขั้นที่สาม คือ การพัฒนาความร่วมมือกับผู้บริหารและผู้ประกอบการสื่อให้เข้าใจปัญหา และร่วมกันพัฒนาเพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือที่ขยายวงขึ้นอย่างต่อเนื่องจนครอบคลุมสังคมทั่วทั้งประเทศ

๗. สรุปผลการศึกษา

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ เป็นหลักการที่มีรากฐานอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมานานก่อนที่สังคมจะปรับเปลี่ยนเป็นสังคมทุนนิยมและสังคมบริโภคนิยม ความน่าสนใจของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ที่เป็นศาสตร์แห่งการพัฒนามนุษย์ที่นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ โดยมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงจากภายในอย่างมั่นคง เข้มแข็งทั้งในระดับปัจเจกบุคคล สังคมและประเทศชาติ ปรัชญานี้ให้ความสำคัญกับหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี บนเงื่อนไขของการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อจัดการปัญหาสื่อโฆษณา ยา อาหารและผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมาย

เมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวทางในการจัดการปัญหาสื่อโฆษณาผิดกฎหมายของยา ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพให้แก่หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย พบว่าเป็นไปได้เพราะกฎหมายเป็นเรื่องของเหตุผลและความถูกต้อง รวมถึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวของผู้ปฏิบัติและหน่วยงาน การดำเนินการแก้ปัญหาที่ผ่านมาสามารถพัฒนาถึงขั้นก้าวหน้าทั้งสองระดับ ระดับแรก ได้แก่ การสร้างเครือข่ายการจัดการปัญหาร่วมกับระหว่างภาครัฐหรือผู้บังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างเข้มแข็ง ส่วนระดับที่สองคือ การสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังและระบบเตือนกันเองระหว่างกลุ่มผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการ เมื่อนำหลักการนี้ไปบูรณาการร่วมกับหลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธที่เน้นการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของทั้งสังคม ย่อมช่วยทำให้ผู้บริโภคและสังคมไทยมีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะรับมือกับสังคมบริโภคนิยมและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์สมัยใหม่

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน ครูผู้สอนผู้วิจัยให้รู้จักหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง และขอขอบคุณสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่ให้โอกาสผู้วิจัยนำเสนองานชิ้นนี้

เอกสารอ้างอิง

- คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๗๗/๒๕๕๙ เรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการพิจารณาอนุญาตผลิตภัณฑ์สุขภาพ. ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๙. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๓๑๐ ง. กสทช.เพื่อผู้บริโภคสื่อวิทยุ-โทรทัศน์. ๒๕๕๗. ข่าวประชาสัมพันธ์ กสทช. ลงดาบช่องดิจิตอล พ่วงทีวี ดาวเทียม และวิทยุ โฆษณาอาหาร – ยา ผิดกฎหมาย. ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗. ค้นจาก <http://bcp.nbtc.go.th/news/detail/2132>. เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙. เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙.
- ณัฐพงษ์ ทองภักดี. ๒๕๕๐. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง:ความเป็นมาและความหมาย.วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ ๔๗ ฉบับที่ ๑/๒๕๕๐.
- ตุลาภรณ์ รุจิระยรรยง. ๒๕๕๘. สถานการณ์การโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ผิดกฎหมายทางวิทยุท้องถิ่น จังหวัดลพบุรี ในยุคของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.). วารสารเภสัชกรรมไทย ปีที่ ๗ เล่มที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘ ค้นจาก <http://tjpp.pharmacy.psu.ac.th>. เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙.
- ทิวพร จิวลาย. มุณิธิเพื่อผู้บริโภค. ๒๕๕๘. อีสานเดินหน้าแก้ไขปัญหาโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพผิดกฎหมาย ค้นจาก <http://www.consumerthai.org/๒๐๑๕/index.php/news/27-action/network/302-อีสานเดินหน้าแก้ไขปัญหาโฆษณาผลิตภัณฑ์สุขภาพผิดกฎหมาย.html>. เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙.
- ประกาศคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ เรื่อง การกระทำที่เป็นการเอาเปรียบผู้บริโภคในกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๕๕ ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๒๙ ตอนพิเศษ ๑๙๕ ง ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๕ หน้า ๒๕.
- ประกาศคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ เรื่อง หลักเกณฑ์การอนุญาตทดลองประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง พ.ศ.๒๕๕๕. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๒๙ ตอนพิเศษ ๑๔๔ ง หน้า ๒๑.
- ประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๑/๒๕๕๗ เรื่อง การควบคุมอำนาจการปกครองประเทศ. ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๙๓ ง หน้า ๒.
- ประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๑๕/๒๕๕๗ เรื่อง ขอให้ระงับการถ่ายทอดออกอากาศของ สถานีโทรทัศน์ดาวเทียม เคเบิล โทรทัศน์ระบบดิจิตอล และสถานีวิทยุชุมชน. ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๘๗ ง หน้า ๒.
- ประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๒๓/๒๕๕๗ เรื่อง การถ่ายทอดออกอากาศของสถานีวิทยุโทรทัศน์ภาคพื้นดิน ระบบแอนะล็อก และสถานีวิทยุกระจายเสียง. ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๘๗ ง หน้า ๑๑.
- ประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๓๒/๒๕๕๗ เรื่อง ระงับการออกอากาศของสถานีวิทยุชุมชนที่ไม่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายและสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ได้รับอนุญาตทดลองประกอบกิจการ. ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๗. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๘๙ ง หน้า ๙.
- ประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ ๖๕/๒๕๕๗ เรื่อง การออกอากาศของสถานีโทรทัศน์ภาคพื้นดินในระบบดิจิตอล และระบบผ่านดาวเทียม ราชกิจจานุเบกษา ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗ เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๑๑๔ ง หน้า ๕

ประกาศคณะกรรมการรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๖๖/๒๕๕๗ เรื่อง การออกอากาศของสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ได้รับอนุญาตทดลองประกอบกิจการ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๑๑๔ ง หน้า ๖.

ประกาศคณะกรรมการรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๗๙/๒๕๕๗ เรื่อง เงื่อนไขในการออกอากาศของสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ได้รับอนุญาตทดลองประกอบกิจการ. ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๑๓๔ ง หน้า ๑.

แผนงานพัฒนาโลกเฝ้าระวังระบบยา (กพย.). คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ยาวีพากษ์. จัดหมายข่าวศูนย์เฝ้าระวังระบบยา. การจัดการปัญหาโฆษณาเข้าสู่ประชาชน. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๔.

แผนงานพัฒนาโลกเฝ้าระวังระบบยา (กพย.). คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ยาวีพากษ์. จัดหมายข่าวศูนย์เฝ้าระวังระบบยา. สามประสาน สร้างพลังสู่การปฏิรูประบบ การจัดการปัญหาการโฆษณา ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. ๒๕๕๙. พบสื่อวิทยุ มีโฆษณาผิดกฎหมายมากที่สุด โดยเฉพาะสินค้าลดน้ำหนัก ผอม ขาว ด้านมูลนิธิฯ แนะนำเรียนได้ที่เฟซบุ๊ก. ค้นจาก <http://www.consumerthai.org/2015/index.php/news/ffc-news/551>. เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙.

สุนทรี ท.ชัยสัมฤทธิ์โชค. ๒๕๕๙. หลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพแนวพุทธ: ศึกษาเน้นด้านยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. ๒๕๕๗. สานพลังปราบโฆษณาผิดกฎหมาย หุ่นประชาชน ไม่หลงกลโฆษณา. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๗.

สมัชชาสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ ๔. การจัดการปัญหาโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพทางวิทยุกระจายเสียง สื่อโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต. ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕. ค้นจาก http://nha2011.samatcha.org/sites/default/files/7res5_food&drug_advertising.pdf เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙.

สมัชชาสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ ๖. แผนยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาโฆษณาที่ผิดกฎหมายของยา อาหาร และผลิตภัณฑ์สุขภาพ พ.ศ. ๒๕๕๗ – ๒๕๖๑ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๗. ค้นจาก <http://www.samatcha.org/sites/default/files/document/0604-Res-6-4.pdf> เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙.

สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ข่าวสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ ค้นจาก http://www.fti.or.th/๒๐๑๖/download/message/up_๐๑๐๓๕๙_food_๓๒๙.pdf เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๙.

อภิชัย พันธเสน (บรรณาธิการ) **เหลียวหลังเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในทศวรรษหน้า (๒๕๕๖- ๒๕๖๕)** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พฤษภาคม ๒๕๕๕.

อภิชัย พันธเสน สรวิชัย เปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา. **จะประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมได้อย่างไร.** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พฤษภาคม ๒๕๕๖.

เอกสารเรื่อง CSR ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. โดย ศ.นพ.เกษม วัฒนชัย และ รศ.จิรายุ อิศรางกูร
ณ อยุธยา ในการประชุม CSR Forum ครั้งที่ ๑ วันพฤหัสบดีที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๔.

เอกสารเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร. หนังสือชุดเศรษฐกิจพอเพียงของสถาบันไทยพัฒน์
กรุงเทพมหานคร: โทเทิล แอ็คเซส คอมมูนิเคชั่น กันยายน ๒๕๕๔.

Suntharee T. Chaisumritchoke. (2007) Sufficient Economy, The King's Philosophy: An Application
of Buddhist Economics to Develop Thai Local Pharmaceutical Industries for Sustainable
Well-Being. *Society and Economy*. 29(2):235–252.

WHO Expert Committee on Specifications for Pharmaceutical Preparations. Annex II: WHO
guidelines on quality risk management.

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาชุมชนเมือง : ศึกษากรณีชุมชนรุ่งมณีพัฒนา กรุงเทพมหานคร¹

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม²

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการวิเคราะห์ถึงการพัฒนาชุมชนเมือง ที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนรุ่งมณีพัฒนา โดยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ซึ่งพบว่า ชุมชนที่ศึกษาได้เปลี่ยนจากชุมชนแออัด เป็นชุมชนที่มีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาโดยจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน การรวมกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มสตรี และศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน การศึกษาครั้งนี้พบว่า สวัสดิการชุมชน เมืองแบบพอเพียงจะต้องมีลักษณะสำคัญดังนี้: 1) สวัสดิการบนพื้นฐานของชุมชน ที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างชีวิตที่ มั่นคงในอนาคต 2) สวัสดิการที่เน้นการพัฒนาอาชีพ เพิ่มรายได้และการออมเพื่อประโยชน์ระยะยาวของ สมาชิก 3) สวัสดิการที่ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการจำเป็นตั้งแต่เกิดจนตายของสมาชิกทุกๆ กลุ่ม และ 4) การบริหารจัดการสวัสดิการที่โปร่งใสและรับผิดชอบ นอกจากนี้ยังพบว่า สวัสดิการชุมชนแบบ พอเพียงมีความสัมพันธ์กับชุมชนเข้มแข็ง ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาทั้งสองด้านไปพร้อมๆ กัน อันจะ นำไปสู่การบรรลุถึงคุณภาพชีวิตที่สมดุลและยั่งยืน

¹ ข้อมูลทั้งหมดที่นำเสนอในบทความนี้ได้มาจากการวิจัยของผู้เขียน (ร่วมกับรองศาสตราจารย์ ดร.สุพรรณิ ไชยอำพร) เรื่อง “สวัสดิการชุมชน การสร้างสังคมเข้มแข็ง และการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร” ซึ่งในขณะที่เขียนบทความ กำลังอยู่ในขั้นตอนของการนำเสนอรายงานฉบับสมบูรณ์

² รองศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Sufficiency Economy Philosophy and Urban Community Development: A Case Study of Rungmaniphathana Community in Bangkok Metropolis

Abstract

This article aims to analyze the urban community development according to the sufficiency economy philosophy in the case of Rungmaniphathana. The methodology of qualitative research is utilized. The study finds that change of Rungmaniphathana from slum to a housing security community was a starting point for community development – these are, organizing community welfare funds, setting up aging and women groups, as well as preschool child development center. The study finds that the core characteristics of the sufficiency urban community welfares are as follows: 1) community-based welfares for creation of security life in the future, 2) welfares emphasizing occupation development, increase of income and saving for long-term benefits, 3) welfares responding to all groups of residents' problems and needs from birth until death, and 4) transparent and accountable welfare management. Owing to the relations between sufficiency community welfare and strong society, it is necessary to develop both of them concomitantly in order to obtain balance and sustainable quality of life.

เกริ่นนำ

ในห้วงสองทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการได้หันมาให้ความสนใจต่อ ‘ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง’ (Sufficiency Economy Philosophy ต่อไปจะเรียกย่อๆ ว่า SEP) เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างเด่นชัด จนกระทั่งขยายความสนใจจากภายในประเทศไปสู่ระดับสากล (Pruetipibultham, 2010: 108; Piboolsravat, 2004: 127-133; Naipinit, Promsaka Na Sakolnakorn & Kroeksakul, 2014: 109; Avery & Bergsteiner, 2016: Editors’ Preface) โดยความสนใจในช่วงต้นๆ มักเน้นศึกษาเกี่ยวกับการดำรงชีพในชนบท ซึ่งจนถึงปัจจุบันก็ยังคงมีให้เห็นเป็นจำนวนมาก (ราศี บุรุษรัตนพันธุ์, 2542; อำพล เสนาณรงค์, 2542; พงศา ชูแนม, 2554: 154-168; ธันว จิตต์สงวน, 2554: 229-248; Ubonsri & Pannun, 2013: 976-983; Wanasilp & Tangvitoontham, 2015: 87-95; Kantamara, 2016: Petison, Prapha & Santiprabhob, 2016: Wiboonpongse & Sriboonchitta, 2016: Sathirathai & Towprayoon, 2016:) อันทำให้เข้าใจผิดว่า ‘SEP ใช้ได้เฉพาะในภาคชนบทที่มีอาชีพเกษตรกรรมเท่านั้น’ (Walker, 2010: 241-265; Seubsman, Kelly & Sleigh, 2013: 63-64)

ในแวดวงวิชาการปัจจุบันได้มีการพัฒนา SEP ออกไปอย่างกว้างขวาง (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2551; 2554; อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2546; Piboolsravut, 2004: 127-134; Avery & Bergsteiner, 2016: Editors’ Preface) อาทิ การนำ SEP ไปประยุกต์ใช้กับองค์การนอกภาคเกษตรกรรม เช่น การบริหารจัดการองค์กรธุรกิจ (สุขสรรค์ กันตะบุตร, 2554: 169-200; Kantabutra & Winit, 2016: 181-197; Kantabutra, 2016: 216-232; Khunthongjan & Wiboonpongse, 2010: 177-181; Thongpoon, Ahmad & Yahya, 2012: 5-20; Buranapin & Ratthawatankul, 2015: 115-140; Rungruang & Vathanophas Ractham, 2016: 198-215) การกำหนดนโยบายสาธารณสุขแบบพอเพียง (Chaisumritchoke, 2007: 235-252) การบริหารโรงพยาบาล (Himathongkam & Vannapruegs, 2016: 148-163;) การนำไปใช้สอนและบริหารโรงเรียน (Treputtarat, Arirattana & Piasiri, 2013: 856-860; Arirattana, Pimthong & Pitak, 2013: 847-852; Tungkasamit, Silanoi, Nethanomsak & Pimthong, 2014: 541-546; Dharmapiya & Saratun, 2016: 129-147) การใช้พัฒนาผู้ต้องขัง (Kaewpjit & Suriyankietkaew, 2016: 164-178) การนำไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Pruetipibultham, 2010: 99-110) และการดำเนินชีวิตของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยตามหลัก SEP (Choochom, 2015: 260-264) เป็นต้น

แม้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับการนำ SEP ไปใช้ในภาคชนบทมีเป็นจำนวนมาก อันตรงข้ามกับในชุมชนเมืองที่ยังคงมีการวิจัยค่อนข้างน้อย อาทิ งานของ Benjawan Ubonsri & Apaporn Pannun (2012)³ อันทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับการนำ SEP ไปประยุกต์ใช้ในชุมชนเมืองยังคงมีจำกัด นอกจากนี้ สภาพการดำรงชีพในสังคมเมืองมีความแตกต่างจากชุมชนเกษตรกรรมอย่างมาก⁴ อันทำให้ไม่สามารถนำแนวทางการประยุกต์ใช้

³Benjawan Ubonsri & Apaporn Pannun (2012: 976-983) พบว่าชาวชุมชนใน กทม. มีการนำ SEP ไปใช้เกี่ยวกับ การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน การสร้างเครือข่ายภายในชุมชน ให้ความสำคัญคุ้มครองแก่สมาชิก การบริโภคแบบพอเพียง การให้ความสนใจต่อสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และนำความรู้ท้องถิ่นไปใช้ในการพัฒนา เป็นต้น

⁴ชาวชุมชนเมืองมีชีวิตที่แตกต่างจากชนบทอย่างเด่นชัด อาทิ ชาวชุมชนเมืองส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด หรือเช่าที่ดิน/เช่าห้องขนาดเล็ก (ประมาณ 15-20 ตารางวา) พวกเขาต้องพึ่งพิงภายนอกทางด้านรายได้และการบริโภคอย่างเต็มที่ ในขณะที่ชาวชนบทโดยทั่วไปอาศัยอยู่บนที่ดินแปลงใหญ่ ที่สามารถเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เพื่อตอบสนองต่อการบริโภคภายในครัวเรือนได้มากกว่า การดำเนินชีวิตของชาวชนบทจึงแตกต่างจากชาวชุมชนเมืองที่มีความจำเป็นต้องใช้ ‘เงิน’ เพื่อซื้อทุกสิ่งทุกอย่างในการอุปโภค/บริโภค

SEP ในสังคมชนบทมาใช้กับสังคมเมืองได้อย่างง่ายๆ คำถามก็คือ ‘สามารถนำ SEP มาใช้กับการพัฒนาชุมชนเมืองได้อย่างไรบ้าง’ ซึ่งบทความนี้พยายามตอบคำถามดังกล่าว โดยผ่านการศึกษาศาสนาชุมชนรุ่งมณีพัฒนา (เขตวังทองหลาง กทม.) ชุมชนดังกล่าวในอดีตมีสภาพเป็นชุมชนแออัด แต่ปัจจุบันได้พัฒนาจนกลายเป็นชุมชนเข้มแข็งและมีการจัดสวัสดิการชุมชนที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมาชุมชนแห่งนี้ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการชุมชนจากหลายหน่วยงาน และกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่หน่วยงานราชการ และชุมชนต่างๆ ให้ความสนใจเข้าไปศึกษาดูงานไม่เว้นในแต่ละสัปดาห์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลัก SEP ในการพัฒนาชุมชนรุ่งมณีพัฒนา โดยผ่านการพัฒนาสวัสดิการชุมชน และเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง และ 2) การสร้างตัวแบบสำหรับการนำ SEP มาประยุกต์ใช้ในชุมชนเมือง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สมดุลและยั่งยืน

การศึกษานี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเดินทางไปเก็บข้อมูลในชุมชนนับจากกลางปี 2548 เป็นต้นมา จนถึงสิ้นปี 2549 ทั้งเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชน การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม และการทำ workshop กับผู้นำชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม จากการสุ่มตัวอย่าง 152 ครั้วเรือน (คิดเป็น 36.19% จากทั้งหมด 420 ครั้วเรือน)

แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิด SEP มีที่มาจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ได้พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยในโอกาสต่างๆ และต่อมานักวิชาการได้นำไปพัฒนาต่อเพื่อให้เป็นระบบที่เชื่อมโยงเป็นเนื้อเดียวกัน แนวคิดนี้วางอยู่บนรากฐานของพุทธศาสนาที่เรียกว่า ‘มัชฌิมาปฏิปทา’ หรือ ‘ทางสายกลาง’ (อภิชัย พันธเสน, 2558: 541; Piboolsravut, 2004: 128) หมายถึงการยึดหลักคิดและหลักปฏิบัติที่เหมาะสม ไม่สุดโต่ง เช่น ไม่เร่งรีบเกินไป แต่ก็ไม่ใช่ช้าเกินไป เพื่อรักษาจังหวะก้าวในการขับเคลื่อนให้ดำเนินไปอย่างมีสติ ใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผลและมีข้อมูล ไม่สุ่มเสี่ยง และมีคุณธรรม

นักวิชาการโดยทั่วไปต่างเห็นพ้องต้องกันว่า SEP ประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ 1) ความพอประมาณ (moderation) หมายถึง ความพอดี ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป (หลุดพ้นจากความโลภที่ ชักนำไปให้เกิดความต้องการไม่สิ้นสุด จนขาดสติและเบียดเบียนผู้อื่น) 2) ความมีเหตุผล (reasonableness) หมายถึงการตัดสินใจที่ผ่านการไตร่ตรองด้วยเหตุผลและข้อมูลอย่างรอบคอบและรอบด้าน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดในภายหลัง ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงผลกระทบระยะสั้นและระยะยาว ทั้งผลที่เกิดขึ้นกับตัวเองและกับผู้อื่น และ 3) การมีภูมิคุ้มกัน (self-immunity) หมายถึง การเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยพยายามหาทางป้องกันผลเชิงลบ การเสริมสร้างพลังต้านทานผลกระทบ การแสวงหาแนวทางลดผลกระทบ การเปลี่ยนผลกระทบเป็นโอกาส และการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่ได้ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป (ณดา จันทรสม, 2544: 140-141; Wanasilp & Tangvitoontham, 2015: 89)

นอกจากนี้การดำเนินชีวิตในสังคมเมืองที่ต้องแข่งขันตลอดเวลาได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติและแรงยึดเหนี่ยวทางจารีตประเพณีค่อยๆ หายหายลงอย่างเด่นชัด เป็นต้น

ส่วน 2 เงื่อนไข นั้น เงื่อนไขแรกคือ ความรู้ (knowledge) หมายถึง ความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ ทั้งความรู้ที่มีอยู่เดิม และการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ การทำสิ่งใดอย่างรู้จริงจะก่อให้เกิดความมั่นใจและไม่ผิดพลาดโดยง่าย ความรู้จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของความมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน รวมทั้งยังเป็นเงื่อนไขของการพอประมาณอีกด้วย (เนื่องจากผู้มีปัญหาจะทราบเป็นอย่างดีว่าการริบเร่งตัดทวงผลประโยชน์ระยะสั้นมากเกินไปจะก่อให้เกิดการเบียดเบียนผู้อื่นและเบียดเบียนธรรมชาติ อันจะซ้ำเติมให้เกิดผลลบในระยะยาวต่อตนเอง) เงื่อนไขที่สอง ได้แก่ คุณธรรม (morality) หมายถึง การดำรงตนด้วยความซื่อสัตย์ (honest) รักษาเกียรติโดยยึดมั่นในหลักการ (integrity) พากเพียรบากบั่นอย่างไม่ย่อท้อ (perseverant) เปิดใจกว้าง (open-minded) มีความอดกลั้น (tolerant) รักความยุติธรรม (fair) ไม่ยึดติดในความโลภ (greed) มีความเมตตาต่อผู้อื่น (compassionate) และแบ่งปัน (sharing) คุณธรรมเป็นเงื่อนไขสำคัญของความพอประมาณ (ไม่ยึดติดในความโลภ ทำให้มีสติที่จะใช้ปัญญา และไม่ทำอะไรอย่างสุดโต่ง) ความมีเหตุผล (มีน้ำใจต่อเพื่อนร่วมงาน เพื่อสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือ) และมีภูมิคุ้มกัน (ระมัดระวังไม่สุ่มเสี่ยง คำนึงถึงผลกระทบระยะยาว มีความพากเพียร เปิดใจกว้าง อดกลั้น และไม่ย่อท้อ) (Bersteiner & Dharmapiya, 2016: 33-34; Naipinit, Promsaka Na Sakolnakorn & Kroeksakul, 2014: 106)

เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม เป็นของคู่กันและมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างซับซ้อน โดยขาดเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งไม่ได้ เช่น มีความรู้แต่ขาดคุณธรรม จะส่งผลให้ความรู้กลายเป็น ‘วิชามาร’ ที่ใช้เบียดเบียนผู้อื่นเพื่อให้ตัวเองได้รับประโยชน์ ขณะเดียวกัน การมีคุณธรรมแต่ขาดความรู้ ก็จะทำให้กลายเป็นคนขาดความมั่นใจ/ไม่กล้าทำอะไร หรือถ้าลงมือทำก็ก่อให้เกิดความผิดพลาดได้ง่าย รวมทั้งคนที่ขาดความรู้จะไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมได้

ในบริบทของสังคมปัจจุบันนี้ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันส่งผลกระทบต่อมวลมนุษยชาติอาศัยอยู่บนโลกใบนี้อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ภายใต้บริบทดังกล่าวส่งผลให้แนวคิด SEP กลายเป็นสิ่งจำเป็นและได้รับความสนใจมากขึ้นตามลำดับ (Avery & Bergsteiner, 2016: editors' preface; UNDP, 2007) เนื่องจากข้อเสนอของ SEP มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ที่มองว่า การยึดมั่นใน 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และประชาคมโลก จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน (Thongpakde, Mongsawad & Bergsteiner, 2016: 17-31; Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 32-52; Avery & Bergsteiner, 2016: 235-247)

นักวิชาการกลุ่มหนึ่งได้นำแนวคิด SEP ไปพัฒนาต่อได้อย่างน่าสนใจ (Avery & Bergsteiner, 2016: 235-47; Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 32-52; Kantabutra, 2016: 216-232) พวกเขา มองว่าแนวคิด SEP ที่อยู่ในรูปของ ‘3 ห่วง 2 เงื่อนไข’ มีความเป็นนามธรรม ดังนั้นในการประยุกต์ใช้จะต้องแปลงให้เป็นรูปธรรมเสียก่อน ดังที่พวกเขาได้พยายามแปลง SEP ไปใช้กับการบริหารจัดการองค์การธุรกิจ จนออกมาเป็นหลักปฏิบัติ 23 ข้อ ของผู้นำแบบผึ่ง (Avery & Bergsteiner, 2016: 239-240) หรือหลักปฏิบัติ 10 ข้อ ของภาวะผู้นำแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนขององค์การ (Kantabutra, 2016: 220)

ผู้เขียนเห็นด้วยอย่างยิ่งกับข้อเสนอของนักคิดกลุ่มนี้ ในบทความนี้จึงเป็นความพยายามของผู้เขียนที่ต้องการแปลง SEP ให้เป็นรูปธรรม สำหรับนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนเมืองดังกล่าว

ในส่วนต่อไปจะได้วิเคราะห์ข้อมูลของกรณีศึกษา โดยในส่วนแรกจะนำเสนอเกี่ยวกับประวัติของชุมชนพอสังเขป หลังจากนั้นจะวิเคราะห์ถึงการพัฒนาชุมชนเมืองในมิติต่างๆ ตามลำดับ

ประวัติความเป็นมาของชุมชนรุ่งมณีพัฒนา

สภาพพื้นที่ของบริเวณชุมชนรุ่งมณีพัฒนาในช่วงทศวรรษ 2500 โดยทั่วไปเป็นหนองน้ำ บึงบัว และนาข้าว มีชาวบ้านอยู่อาศัยเบาบางในพื้นที่อันกว้างใหญ่นับร้อยไร่ ส่วนใหญ่ปลูกบ้านบริเวณริมคลอง เป็นหย่อมๆ บ้านทุกหลังต่างมีเรือพายเพื่อใช้ในการสัญจร ในช่วงนั้นน้ำในบึงและลำคลองยังคงใสสะอาด ชาวบ้านจึงสามารถใช้อาบน้ำ ซักผ้า ล้างถ้วยชาม เป็นต้น นอกจากนี้ ในคลองยังมีปลาและพืชน้ำอุดมสมบูรณ์ (เช่น ผักบุ้ง น้ำ ผักกระเฉด ฯลฯ) ชาวบ้านโดยทั่วไปมีอาชีพทำนาข้าว และสามารถหาอาหารจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีอยู่เป็นจำนวนมากได้อย่างไม่ขาดแคลน

ความเจริญเติบโตได้เข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็วเมื่อมีการสร้างถนนประชาอุทิศ (เขตห้วยขวาง) และมหาวิทยาลัยรามคำแหงในช่วงกลางทศวรรษ 2510 หลังจากนั้นการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นจนทำให้ทุ่งบางกะปิมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนถึงทศวรรษ 2520 ชาวบ้านดั้งเดิมไม่สามารถทำนาได้อีกต่อไป ภายในชุมชนมีชาวบ้านต่างถิ่นอพยพเข้ามาปลูกบ้านในพื้นที่นาร้างและบึงบัว บ้านที่ปลูกมีลักษณะชั่วคราว โดยใช้เสา 6 ต้น ตอกลงในพื้นดินน้ำขัง ยกพื้นบ้านสูง มุงด้วยสังกะสี และกั้นด้วยไม้อัดเก่า เมื่ออาศัยได้ระยะหนึ่งก็จะชวนญาติๆ จากต่างจังหวัดให้เข้ามาอยู่ด้วย โดยปลูกบ้านเชื่อมต่อกันเป็นทอดๆ มีผู้เข้ามาจับจองเพื่อปลูกบ้านใหม่เพิ่มขึ้นเกือบทุกสัปดาห์ ส่วนทางเดินภายในชุมชนที่เชื่อมจากถนนไปยังบ้านแต่ละหลังเป็นสะพานไม้แคบๆ โดยบ้านที่ปลูกใหม่ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปก็จะต่อสะพานไม้จากที่มีอยู่แล้วให้เชื่อมไปยังบ้านของตน ผู้อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ก็จะต้องจ่ายเงินให้แก่บ้านที่ปลูกอยู่เดิมประมาณ 2,000-5,000 บาทต่อหลัง เพื่อเป็นการขออนุญาตใช้พื้นที่ในการปลูกบ้านใหม่ของตน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป เป็นพนักงานขายในห้างสรรพสินค้า และหาบเร่แผงลอย ฯลฯ ซึ่งมีรายได้ไม่มากนัก

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาในช่วงทศวรรษ 2520 ได้ส่งผลให้ทุ่งนาที่เขียวขจีเปลี่ยนเป็นชุมชนแออัดภายในเวลาเพียง 10 ปีเศษ จนถึงต้นทศวรรษ 2530 ภายในชุมชนจึงหนาแน่นไปด้วยบ้านที่ปลูกอย่างง่ายๆ ในลักษณะชั่วคราว จำนวนกว่า 300 หลัง น้ำในบึงที่เคยใสสะอาดได้เปลี่ยนเป็นน้ำครำอย่างรวดเร็วเนื่องจากทุกหลังคาเรือนต่างทิ้งขยะลงใต้ถุนบ้าน นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นบ่อยๆ รวมทั้งการแพร่ระบาดของยาเสพติดและการพนัน

จนถึงปี 2534 สำนักงานเขตวังทองหลาง ได้แนะนำให้จัดตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานและร่วมพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตาม ในขณะนั้นบริบทโดยทั่วไปเป็นชุมชนแออัด ซึ่งมีสภาพทรุดโทรม ไม่ถูกสุขลักษณะ และไม่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย ด้วยเหตุนี้ ในปี 2547 ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในฐานะเจ้าของที่ดิน ได้มีนโยบายในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางมีส่วนร่วมของชาวชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและมั่นคง โดยร่วมมือกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในการพัฒนาพื้นที่ตามแนวทางโครงการบ้านมั่นคง โดยเริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมมาตั้งแต่ปี 2549 เป็นต้นมา การก่อสร้างบ้านมั่นคงแบ่งออกเป็น 3 เฟส รวมทั้งสิ้น 297 หลัง (โดยประมาณ)

ตารางที่ 1 แสดงบ้านมั่นคงที่ก่อสร้างในชุมชนรุ่งมณีพัฒนา (2552 – 2561)

เฟสที่	ปีที่เริ่มก่อสร้าง	ปีที่สร้างเสร็จ	จำนวนหลัง	ราคาบ้านแฝด/บ้านแถว	ราคาบ้านเดี่ยว
1	2552	2555	50	280,000	310,000
2	2557	2559	117	320,000	350,000
3	2560	2561	130	NA	NA
รวม			297	NA	NA

ปัจจุบันนี้ ชุมชนรุ่งมณีพัฒนามีบ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้างจำนวน 420 หลังคาเรือน โดยมีประชากรอยู่อาศัยทั้งสิ้น 1,500 คน จากการสำรวจพบว่าส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง (37.8%) รองลงมามีอาชีพค้าขายขนาดเล็ก (33.7%) และเป็นพนักงานบริษัทเอกชน (18.9%) มองในภาพรวม ถือว่าสภาวะทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนอยู่ในเกณฑ์ดี มีรายได้เฉลี่ย 21,526 บาทต่อเดือน โดยมีผู้ว่างงานเล็กน้อยเท่านั้น (1.1%) นอกจากนี้ชาวชุมชนจำนวนหนึ่งมีการแบ่งห้องให้เช่า เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว

ความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนปัจจุบัน พบว่ามีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท กล่าวคือ ยังมีคนกลุ่มหนึ่งที่มีความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากชนบท แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเป็นปัจเจกชนนิยมสูง อาศัยอยู่ภายในบ้านของตนโดยไม่ผูกมิตรกับเพื่อนบ้าน ซึ่งคนกลุ่มหลังนี้มีมักออกไปทำงานตั้งแต่เช้าตรู่ และกลับเข้าบ้านในเวลามืดค่ำ โดยไม่ได้ออกไปพบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้าน อันเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมในเมืองใหญ่ กระนั้นก็ตาม ในภาพรวมเมื่อชุมชนมีการจัดกิจกรรม หรืองานประเพณีต่างๆ ขึ้น ก็จะมีสมาชิกของชุมชนเข้าร่วมกันค่อนข้างมาก เช่น กิจกรรมในวันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ กิจกรรมในวันเด็ก ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา และวันสงกรานต์ เป็นต้น

การจัดสวัสดิการชุมชน

ชุมชนรุ่งมณีพัฒนา มีการจัดสวัสดิการชุมชนครั้งแรกในปี 2546 ในรูปของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง แต่ประสบความล้มเหลวและมีปัญหาหนี้เสียจำนวนมากจนต้องเปลี่ยนคณะกรรมการชุดใหม่เมื่อปี 2549 นำโดยคุณกัลยาศรี หมอกมณี คณะกรรมการชุดใหม่ได้มีการจัดวางโครงสร้างและระบบการทำงานใหม่ มีการจัดทำระบบข้อมูลและทำงานชุดย้อนหลัง 3 ปี เพื่อให้เกิดความโปร่งใส รวมทั้งชักจูงให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนงานและเสนอความคิดเห็น จนกระทั่งสามารถฟื้นกองทุนให้รอดพ้นจากวิกฤติได้สำเร็จ และได้รับการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลในปี 2550 ต่อมาในปี 2553 กับ 2556 ได้รับเงินทุนเพิ่มจากรัฐบาลในระยะที่สองและสาม ครั้งละ 1,000,000 บาท

ในช่วงนั้นธนาคารออมสินได้ให้การสนับสนุนทั้งอุปกรณ์สำนักงาน เครื่องคอมพิวเตอร์ และสอนการใช้โปรแกรมทางการเงินและบัญชีต่างๆ ให้แก่คณะกรรมการกองทุนฯ จนกระทั่งมีความพร้อม ทางคณะกรรมการกองทุนฯ จึงมีมติให้เปิดเป็นสถาบันการเงินกองทุนชุมชนในปี 2556 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นแหล่งสินเชื่อในการพัฒนาอาชีพ หรือสำหรับนำไปใช้จ่ายในสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพ ปัจจุบันสถาบันการเงินฯ มีสมาชิกทั้งหมด 697 คน โดยมีเงินทุนหมุนเวียนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแหล่งเงินทุนของสถาบันฯ ได้มาจากหลายแหล่ง ไม่ว่าจะเป็นการระดมเงินหุ้นจากสมาชิก การรับฝากเงินจากสมาชิกและบุคคลทั่วไป เงินสนับสนุนที่ได้รับจาก

สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ และการกู้ยืมจากธนาคารออมสิน ทำให้ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น 8,200,000 บาท

สำหรับบริการที่สถาบันการเงินฯ จัดให้แก่สมาชิก ประกอบด้วยการฝากเงิน การให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำและบริการอื่นๆ (อาทิ บริการเติมเงินโทรศัพท์ รับชำระค่าสาธารณูปโภค รับชำระค่าบัตรเครดิต และการโอนเงินทั้งในและต่างประเทศ เป็นต้น) โดยผลกำไรจากการประกอบกิจการที่ได้รับในแต่ละปี จะจัดสรรให้ประมาณ 5% สำหรับเป็นสวัสดิการแก่สมาชิกเกี่ยวกับการเกิด เจ็บป่วย ชราภาพ และเสียชีวิต⁵

นอกจากนี้ชุมชนรุ่งมณีพัฒนา ยังจัดตั้ง ‘กลุ่มสัจจะสตรีฯ’ ขึ้นในปี 2555 โดยได้รับแนวคิดในการจัดตั้งจากการไปดูงานที่วัดไผ่ล้อม จ.ตราด และวัดโพธิ์ทอง จ.จันทบุรี อันเป็นการนำหลักพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการระดมเงินออมและการจัดการกองทุนสวัสดิการ กลุ่มสัจจะสตรีฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ สมาชิกจะต้องออมเงินประจำทุกเดือนๆ ละ 100 บาท และกู้ได้ 3,500-5,000 บาท อัตราดอกเบี้ย 2% ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 131 คน

กองทุนวันละบาท เป็นอีกกองทุนหนึ่งที่มีความสำคัญ กองทุนนี้จัดตั้งขึ้นในปี 2555 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยกำหนดให้สมาชิกจะต้องออมเงินปีละ 360 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 120 คน กองทุนนี้จะไม่มีการปล่อยกู้ แต่จะเน้นจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกเป็นสำคัญ คือ สวัสดิการด้านการเกิด การรักษาพยาบาล และการเสียชีวิต⁶

กองทุนสุดท้ายที่จะกล่าวถึง คือ กองทุนรักษากันภัย ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี 2555 โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการทำโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนรุ่งมณีพัฒนา กองทุนดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อทำประกันภัย ในกรณีเกิดภัยพิบัติ น้ำท่วม ดินถล่ม ซึ่งบ้านที่ได้รับความเสียหาย จะได้รับการชดเชยตามมูลค่าความเสียหาย สมาชิกจะต้องจ่ายค่ากองทุนฯ ปีละ 210 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 152 คน

⁵1) การเกิดจะได้รับเงินทำขวัญ 500 บาท พร้อมกับค่ารักษาพยาบาลคืนละ 200 บาท 2) เจ็บป่วยจะได้รับค่านอนโรงพยาบาลคืนละ 200 บาท ไม่เกิน 5 คืน 3) ชรา ออมครบ 15 ปี เมื่อครบอายุ 60 ปี จะได้รับบำนาญเดือนละ 300 บาท และ 4) เสียชีวิตจะได้รับค่าทำศพ 3,000 – 10,000 บาท (ผันแปรตามระยะเวลาในการเป็นสมาชิก)

⁶1) คลอดบุตรจะได้ค่าทำขวัญ 500 บาท และค่านอนรักษาตัวที่โรงพยาบาลคืนละ 100 บาท ไม่เกิน 5 คืนต่อครั้ง และปีละไม่เกิน 2,000 บาท 2) เจ็บป่วยจะได้รับค่านอนโรงพยาบาลคืนละ 100 บาท ไม่เกิน 10 คืนต่อปี 3) เสียชีวิตได้ค่าทำศพ อัตราผันแปรตามระยะเวลาในการเป็นสมาชิก สูงสุดไม่เกิน 5,000 บาท

ชมรมผู้สูงอายุ

ชมรมผู้สูงอายุชุมชนรุ่งมณีพัฒนา ก่อตั้งเมื่อปี 2558 ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่ดำเนินโครงการ “วงเดือนลำดวน”⁷ โดยมีกิจกรรมสำคัญได้แก่ การนำตัวแทนผู้สูงอายุไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับกิจกรรมของผู้สูงอายุในชุมชนต่างๆ ทั้งใน กทม. และต่างจังหวัด หลังจากนั้นผู้สูงอายุจากชุมชนรุ่งมณีพัฒนาที่เข้าร่วมโครงการได้ปรึกษาหารือกันจนนำไปสู่การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม 2558 มีสมาชิกชมรมเริ่มแรก 20 คน มีนายไตรภพ วงศ์มณี เป็นประธานชมรม

สำหรับกิจกรรมสำคัญของชมรมผู้สูงอายุที่ควรกล่าวถึง ได้แก่ การรวมกลุ่มจัดทำผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชมรม ได้แก่ น้ำยาล้างจาน (ทำจากมะกรูด) ยาสระผม (จากดอกอัญชัน) ยาหม่อง พิมเสนน้ำ และน้ำสมุนไพร ผลิตภัณฑ์เหล่านี้จำหน่ายให้แก่ชาวชุมชนในราคาถูก โดยมีวัตถุประสงค์ลดรายจ่ายในครัวเรือนและหารายได้ให้แก่ชมรมผู้สูงอายุ ส่วนเครื่องดื่มสมุนไพรที่ชมรมผลิตขึ้น ประกอบด้วย น้ำกระเจียว น้ำแครอท น้ำตะไคร้ น้ำขิง น้ำอัญชัน น้ำใบบัวบก และน้ำลำไย เป็นต้น โดยผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จะเน้นใช้วัตถุดิบที่มาจากธรรมชาติและสามารถหาได้ง่ายตามท้องถิ่นและมีราคาถูก ในส่วนของการผลิตนั้น สมาชิกที่เป็นตัวหลักมีประมาณ 15 คน และสมาชิกที่มาช่วยเป็นครั้งคราวอีกประมาณ 20 คน ทุกคนต่างเสียสละแรงงานโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ผลิตภัณฑ์ที่วางจำหน่ายให้แก่ชาวบ้านในราคาถูกและเป็นที่ยอมรับได้แก่ น้ำยาล้างจาน ยาสระผม น้ำยาปรับผ้านุ่ม ยาหม่อง พิมเสนน้ำ และน้ำสมุนไพร เป็นต้น เงินที่ได้จากการขายผลิตภัณฑ์ถือเป็นรายได้ของชมรมผู้สูงอายุสำหรับนำไปใช้ในกิจกรรมของชมรมต่อไป และคาดว่าจะสามารถนำส่วนหนึ่งมาจัดสรรเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกในอนาคตอันใกล้

กิจกรรมอื่นๆ ของชมรมผู้สูงอายุที่ควรนำมากล่าวถึง ได้แก่ การออกกำลังกาย การเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง การพบปะสังสรรค์ และกิจกรรมลานธรรม ดังจะได้กล่าวถึงพอสังเขป ตามลำดับ

ชมรมผู้สูงอายุจัดให้มีการออกกำลังกาย ‘เดินแอโรบิกประกอบเพลง’ โดยมีนางวรรณภา สง่าศรี (ป้าพร) สมาชิกของชมรมเป็นอาสาสมัครนำผู้สูงอายุเดิน ซึ่งมีทั้งเพลงลูกทุ่งและหมอลำ โดยจัดขึ้นทุกๆ วันจันทร์ พุธ และศุกร์ เวลา 17.00 – 18.30 น. ณ ลานอาคารสถาบันการเงินชุมชน มีผู้เข้าร่วมโดยเฉลี่ยแต่ละครั้ง 15 – 20 คน ไม่เสียค่าใช้จ่าย กิจกรรมดังกล่าวนี้เริ่มจัดครั้งแรกในเดือนพฤษภาคม 2558 จนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังคงดำเนินการอย่างคึกคักเสมอมา

การเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง กิจกรรมดังกล่าวได้รับอิทธิพลทางความคิดจากคลินิกศูนย์แพทย์พัฒนาที่เดินทางเข้ามาตรวจสุขภาพให้แก่ผู้ป่วยเรื้อรังและผู้สูงอายุในชุมชนที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป มีการตรวจความดัน การเต้นของหัวใจ ตรวจเลือด ไขมันและน้ำตาล ผู้รับบริการไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ส่วนชมรมผู้สูงอายุได้ให้การช่วยเหลือคลินิกศูนย์แพทย์พัฒนาในการตรวจ จนกระทั่งพัฒนาเป็นกิจกรรมของชมรมในการเดินตรวจเยี่ยม

⁷โครงการวงเดือนลำดวน เป็นโครงการที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้จัดขึ้น โดยร่วมมือกับมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา และกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุดำรงชีวิตรอยู่ในสังคมอย่างมีคุณค่าและมีความสุข ผ่านการพัฒนา 4 ด้าน คือ 1) ดูแลระยะยาวต่อผู้สูงอายุกลุ่มพึ่งพิง 2) สร้างงานอาชีพและรายได้ รวมทั้งกิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ 3) ปรับสภาพแวดล้อมให้เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ และ 4) เตรียมความพร้อมผู้สูงอายุ โครงการวงเดือนลำดวนถูกจัดตั้งขึ้น เพื่อให้ความรู้และค้นหาความต้องการของผู้สูงอายุผ่านเวทีการพูดคุยระหว่างผู้สูงอายุ อันจะนำไปสู่กิจกรรมในการพัฒนาผู้สูงอายุด้านต่างๆ (อ้างอิง <http://www.crownproperty.or.th/> สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์)

ผู้สูงอายุตามบ้านประมาณ 2 เดือนต่อครั้ง เน้นเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุที่ติดเตียงและติดบ้านเป็นสำคัญ⁸ นอกจากนี้ทางชมรมยังส่งเสริมสมาชิกในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอีกด้วย อาทิ ในเดือนมิถุนายน 2559 มีการนำสมาชิกไปเข้าร่วมอบรมเรื่อง ‘ภาวะสมองเสื่อม’ และ ‘ภาวะกล้ามเนื้ออ่อนแรง’ ที่จัดขึ้นโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหิดล โรงพยาบาลรามาธิบดี ณ ศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้ ‘บวร’ เขตวังทองหลาง

กิจกรรมที่น่าสนใจต่อมา คือ การรับประทานอาหารร่วมกันประจำเดือน โดยจัดในวันประชุมประจำเดือนของชมรมผู้สูงอายุ คือ วันอาทิตย์ที่ 3 ของเดือน ซึ่งในวันนั้นผู้สูงอายุจะนำอาหารมารับประทานร่วมกัน เพื่อสร้างบรรยากาศให้ผู้สูงอายุได้พบปะและสนทนาระหว่างกัน แต่ครั้งจะมีผู้เข้าร่วม 15 – 20 คน กิจกรรมดังกล่าวเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน

กิจกรรม “ลานธรรม” สวดมนต์ประจำเดือนๆ ละ 1 ครั้ง โดยมีสมาชิกเข้าร่วมประมาณ 30 คน ในช่วงเช้าจะมีการนิมนต์พระมาทำพิธีสวดมนต์ ณ ลานอเนกประสงค์ของชุมชนฯ หลังจากนั้นจะจัดให้พระสงฆ์ฉันเพล และผู้สูงอายุทานอาหารกลางวันร่วมกัน นอกจากนี้ชมรมผู้สูงอายุยังมีบทบาทสำคัญในการจัดงานประเพณีและวันสำคัญประจำปีของชาติ อาทิ งานสงกรานต์และรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา การทำพิธีจุดเทียนชัยและสวดถวายพระพรในวันแม่แห่งชาติและวันพ่อแห่งชาติ เป็นต้น

ชมรมผู้สูงอายุฯ มีแผนที่จะจัดตั้ง “กองทุนชมรมผู้สูงอายุ” โดยพยายามเก็บรวบรวมเงินทุนเบื้องต้นจากการจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าผู้สูงอายุ แต่ในขณะนั้นกองทุนยังไม่ได้มีการจดทะเบียนหรือจัดตั้งอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนรุ่งมณีพัฒนายังได้ร่วมบริจาคเงินสมทบเข้าชมรมฯ เป็นประจำทุกปีๆ ละ 10,000 บาท ปัจจุบันมียอดเงินบริจาคในกองทุนรวมทั้งสิ้น 30,000 บาท

กล่าวได้ว่าชมรมผู้สูงอายุฯ มีการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก ทั้งนี้เกิดจากความเข้มแข็งของประธานชมรมและสมาชิกที่ร่วมกันทำงานเป็นทีม ให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่ความร่วมมือกันทำงานอย่างแข็งขัน อันทำให้นับวันชมรมผู้สูงอายุมีสมาชิกเพิ่มขึ้นและขยายเครือข่ายออกไปกว้างขวาง ชื่อเสียงของชมรมผู้สูงเริ่มเป็นที่รู้จัก จนกระทั่งมีกลุ่มผู้สูงอายุจากชุมชนอื่นๆ เข้ามาดูงานบ่อยๆ รวมทั้งผู้นำชมรมฯ ยังได้รับเชิญเป็นวิทยากรเพื่อบรรยายเกี่ยวกับการจัดการชมรมผู้สูงอายุ มีสมาชิกบางคนได้รับเชิญเป็นวิทยากรในการสาธิตการทำผลิตภัณฑ์น้ำยาล้างจาน และน้ำยาสระผมให้กับสามเณร วัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก ซึ่งถือเป็นผลสำเร็จด้านผลิตภัณฑ์ที่เด่นชัดของชมรม

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนชุมชนรุ่งมณีพัฒนา

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2543 โดยคณะกรรมการชุมชนฯ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กเล็กในชุมชนให้ได้รับการดูแลและอบรมอย่างถูกวิธี อันเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่โรงเรียนประถม อีกทั้งเพื่อช่วยเหลือผู้ปกครองให้มีเวลาประกอบอาชีพได้มากขึ้น ส่วนด้านงบประมาณการก่อสร้างได้รับการสนับสนุนจาก ดร.สืบแสง พรหมบุญ โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ มีเนื้อที่ทั้งหมด 504 ตารางเมตร จำนวนอาคารเรียน 2 หลัง และมี

⁸จากการสำรวจของชมรมผู้สูงอายุ พบว่า มีผู้สูงอายุในชุมชนฯ ทั้งสิ้น 124 คน เป็นประเภทติดบ้าน 6 คน และติดเตียง 2 คน นอกจากนี้ยังพบว่าผู้สูงอายุเป็นโรคเบาหวาน 25 คน โรคความดัน 55 คน โรคไขมัน 12 คน โรคหัวใจ 18 คน โรคปวดกล้ามเนื้อ 6 คน โรคข้อเสื่อม 18 คน โรคเกี่ยวกับระบบประสาทตา 5 คน และโรคหืดหอบ 5 คน ตามลำดับ

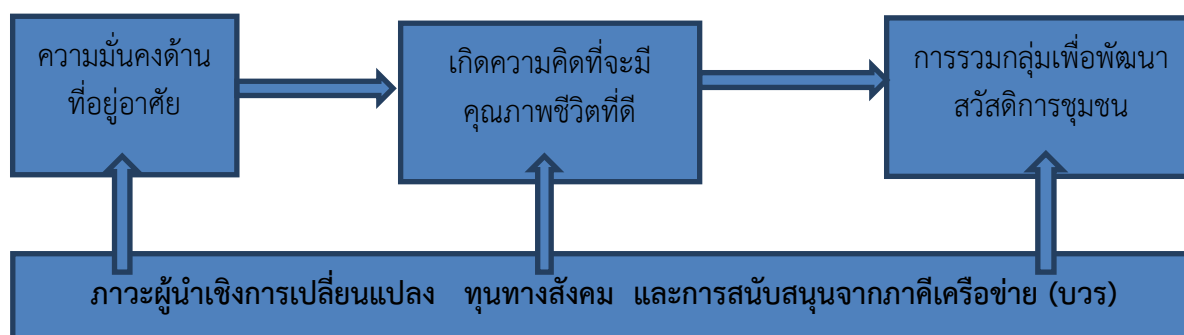
ห้องเรียน 5 ห้อง มีสนามเด็กเล่น และมีพื้นที่รับประทานอาหาร 50 ตารางเมตร พื้นที่สำหรับการจัดกิจกรรม 80 ตารางเมตร และใช้ห้องเรียนเป็นพื้นที่สำหรับให้เด็กนอนตอนกลางวัน

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ รับเด็กที่มีอายุ 2 ขวบครึ่ง ถึง 4 ขวบ เปิดทำการตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ เวลา 8.00-15.30 น. โดยแบ่งชั้นเรียนเป็น 3 ระดับตามอายุของเด็ก มีครูพี่เลี้ยงทั้งสิ้น 6 คน และมีเด็ก 83 คน จำแนกเป็นเด็กในชุมชน 31 คน และเด็กนอกชุมชน 52 คน เด็กในชุมชนเสียค่าบำรุงเดือนละ 500 บาท และเด็กนอกชุมชนเสียเดือนละ 700 บาท นอกจากนี้เด็กทุกคนยังต้องจ่ายค่าลงทะเบียนแรกเข้าอีกคนละ 3,000 บาท สำหรับเป็นค่าชุดนักเรียน หนังสือ ที่นอน และค่าประกันอุบัติเหตุ

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการชุมชนฯ โดยได้รับการสนับสนุนด้านเงินเดือนครูพี่เลี้ยงและนมผงสำหรับเด็กจากสำนักงานเขตวังทองหลาง ส่วนสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดกิจกรรมอันเนื่องมาจากวันสำคัญต่างๆ นอกจากนี้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ ยังได้เข้าร่วมในกิจกรรมที่คณะกรรมการชุมชนฯ จัดขึ้น เช่น กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ และวันแม่แห่งชาติ เป็นต้น โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ ได้ส่งการแสดงของเด็กเข้าร่วม และนำเด็กเข้าร่วมในกิจกรรมกับทางชุมชนที่จัดขึ้นทุกๆ ปี อันเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในชุมชน จนกระทั่งปัจจุบันได้รับการยกย่องจากชุมชนใกล้เคียงว่าชุมชนรุ่งมณีพัฒนาเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และมีสวัสดิการครบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ” ได้กลายเป็น “ต้นแบบ” สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในละแวกใกล้เคียงและชุมชนอื่นๆ ที่สนใจจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ ได้เข้ามาศึกษาดูงาน เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาในชุมชนของตนต่อไป

เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ควรคู่ไปกับการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชน พบว่าชุมชนรุ่งมณีพัฒนาซึ่งในอดีตเป็นชุมชนแออัด ชาวบ้านมักสร้างบ้านแบบชั่วคราว เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายต่ำและยังสามารถรื้อย้ายออกได้ง่ายหากมีการขอคืนพื้นที่ กระแสความคิดในการพัฒนาชุมชนในขณะนั้นจึงยังไม่เกิดขึ้น โดยชาวบ้านให้ความสนใจเกี่ยวกับปัญหาปากท้องและปัญหาเฉพาะหน้าของครอบครัวเป็นหลัก จุดประกายทางความคิดในการพัฒนาสวัสดิการชุมชนเริ่มต้นขึ้นเมื่อชาวบ้านได้บรรลุถึงความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัยจากการเข้าร่วมในโครงการบ้านมั่นคง โดยมีปัจจัยสำคัญอีก 3 ปัจจัยที่ส่งผลให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชนร่วมกัน คือ ภาวะผู้นำ ทูทางสังคม และการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย (ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 นี้จะมีการอธิบายในรายละเอียดต่อไปอีก)

แผนภาพที่ 1: ความสัมพันธ์ระหว่างความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย กับการพัฒนาสวัสดิการชุมชน

วิเคราะห์การจัดสวัสดิการชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะและรูปแบบในการจัดสวัสดิการของชุมชนรุ่งมณีพัฒนา ในส่วนต่อไปนี้จะได้แสดงให้เห็นว่าการจัดสวัสดิการชุมชนดังกล่าวนี้ มีการดำเนินการที่สอดคล้องกับหลักการของ SEP อย่างไรบ้าง โดยผลการวิเคราะห์จะได้นำเสนอในตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 2: การจัดสวัสดิการชุมชนของชุมชนรุ่งมณีพัฒนา ตามแนวทางของ SEP

3 ท่วง 2 เงื่อนไข	กิจกรรมที่พบในชุมชนรุ่งมณีพัฒนา
ความพอประมาณ	1.คณะกรรมการชุมชนฯ ส่งเสริมให้สมาชิกออมเงินกับกองทุนสวัสดิการชุมชน และมีการให้คำแนะนำแก่สมาชิกเป็นรายบุคคลมิให้มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย 2.กองทุนสวัสดิการชุมชน กำหนดให้สมาชิกกู้ยืมเงินได้ตามความจำเป็นจำนวนจำกัด และมีสิทธิกู้ใหม่ต่อเมื่อชำระคืนเงินกู้ที่ค้างทั้งหมดก่อน 3.ชาวชุมชนยินดีจ่ายเงินค่าผ่อนรายงวดสำหรับเป็นค่าก่อสร้างบ้านมั่นคง เพื่อให้ได้มาซึ่งความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย
ความมีเหตุผล	1.การจัดระบบการบริหารกองทุนสวัสดิการชุมชน ที่มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ จนได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกอย่างกว้างขวาง 2.ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ ที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น ทำหน้าที่แบ่งเบาภาระของผู้ปกครองในการดูแลเด็กอย่างถูกวิธี โดยเสียค่าใช้จ่ายต่ำ 3.ชมรมผู้สูงอายุร่วมกันจัดทำผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นเพื่อจำหน่ายให้แก่ชาวชุมชนในราคาต่ำ โดยนำผลกำไรเข้าชมรมเพื่อจัดทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกต่อไป
การมีภูมิคุ้มกัน	1.การสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก ทำให้เกิดความร่วมมือและหนุนช่วยซึ่งกันและกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ 2.กองทุนสวัสดิการชุมชนฯ ส่งเสริมให้สมาชิกออมทรัพย์ พร้อมกับจัดสวัสดิการแก่สมาชิกด้านการคลอดบุตร การเจ็บป่วย การเสียชีวิต และให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ ฯลฯ 3.กิจกรรมการออกกำลังกายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพของชมรมผู้สูงอายุ
ความรู้	1.กองทุนสวัสดิการชุมชนฯ มีการส่งบุคลากรเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ในการบันทึกข้อมูลทางการเงิน และการบริหารจัดการกองทุนฯ 2.ชมรมผู้สูงอายุได้ส่งเสริมสมาชิกที่มีความรู้ด้านการอาชีพให้เข้ามานำในการจัดทำผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย พร้อมกับมีการอบรมอาชีพให้แก่สมาชิกอื่น 3.ชมรมผู้สูงอายุมีการส่งสมาชิกไปเข้าร่วมอบรมเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุที่จัดขึ้นโดย คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา ซึ่งจัดให้มีการอบรมบ่อยๆ
คุณธรรม	1.คณะกรรมการชุมชนฯ มีความเสียสละและทุ่มเทในการทำงานเพื่อส่วนร่วม 2.ชมรมผู้สูงอายุ ดำเนินโครงการเยี่ยมเยียนบ้านของผู้สูงอายุติดเตียงทุกๆ 2 เดือน 3.ชมรมผู้สูงอายุ มีการชักจูงผู้สูงอายุติดบ้าน ให้ออกมาเข้าร่วมกิจกรรมของชมรม 4.ในปี 2549 คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองชุดที่ 2 ได้ทำงานอย่างหนักจนสามารถพลิกฟื้นกองทุนฯ ที่กำลังประสบวิกฤติให้กลับฟื้นขึ้นมาได้สำเร็จ

จากตารางข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการจัดสวัสดิการของชุมชนรุ่งมณีพัฒนา มีความสอดคล้องกับหลัก SEP กระนั้นก็ตาม การนำ SEP มาใช้ในการจัดสวัสดิการชุมชนนั้น มิได้ปรากฏเป็นนโยบายของคณะกรรมการชุมชนฯ อย่างชัดเจน แต่ความสอดคล้องดังกล่าว เกิดจากเหตุผล 4 ประการ คือ 1) ผู้นำชุมชนได้รับการเรียนรู้เกี่ยวกับหลัก SEP จากการอบรม การอ่าน หรือการพูดคุยแลกเปลี่ยน อันเป็นประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับมา 2) วิธีคิดและหลักปฏิบัติตามแนวทาง SEP วางอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทย ซึ่งชาวชุมชนได้รับการสืบทอดมาจากอดีต 3) การดำรงชีพตามแนวทาง SEP มีความสอดคล้องกับสามัญสำนึกของคนที่มีปัญญาโดยทั่วไปที่สามารถตั้งสติเพื่อคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบและรอบด้าน อันจะนำไปสู่ข้อสรุปดังกล่าวได้เอง และ 4) แท้จริงแล้วศาสนาทุกศาสนาต่างมีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับแนวคิด 3 ห่วง 2 เงื่อนไขเพื่อการดำรงชีพที่สันติ เป็นสุข และยั่งยืน

กล่าวในภาพรวม สามารถสรุปได้ว่าการจัดการสวัสดิการชุมชนที่สอดคล้องกับแนวคิด SEP จะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบอย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้ 1) สวัสดิการชุมชนจัดขึ้นจากความร่วมมือของสมาชิกที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพในอนาคต 2) สวัสดิการชุมชนจะต้องให้ความสำคัญกับกิจกรรมการพัฒนาอาชีพ เพิ่มรายได้ และการออมเพื่อประโยชน์ในระยะยาวของสมาชิก มากกว่าเพื่อการบริโภคระยะสั้น 3) สวัสดิการชุมชนจะต้องสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการที่จำเป็นของสมาชิกทุกศาสนา ทุกชาติพันธุ์ ทุกเพศ และทุกวัย (ตั้งแต่เกิดจนตาย) และ 4) ด้านการบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนจะต้องมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ เพื่อให้สมาชิกไว้วางใจและให้ความร่วมมือ เพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

สวัสดิการชุมชน กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ผลการศึกษาในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาสวัสดิการชุมชนที่มีประสิทธิภาพ นั้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวคือ เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็ง ก็จะส่งผลให้การจัดสวัสดิการชุมชนดำเนินไปได้โดยง่าย ในทางตรงข้าม เมื่อสามารถจัดสวัสดิการชุมชนที่มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิก ก็จะทำให้สมาชิกไว้วางใจและให้ความร่วมมือกับชุมชน อันจะส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

‘ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง’ ประกอบด้วย 5 ด้าน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2554: 68-73) คือ เข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเสริมสร้างอำนาจของชุมชน ในส่วนนี้จะได้วิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนรุ่งมณีพัฒนา ตามลำดับ

ประการแรก ด้านเศรษฐกิจ (ในบริบทของสังคมเมือง หมายถึง การมีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการใช้จ่ายที่จำเป็น ไม่เป็นหนี้ และมีความมั่นคงด้านอาชีพ) ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นของผู้วิจัย พบว่าชาวชุมชนมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนค่อนข้างสูง (21,526 บาทต่อเดือน) ในขณะที่มีครัวเรือนยากจนค่อนข้างน้อย (รายได้ต่ำกว่าเดือนละ 5,000 บาท มี 2.2% เท่านั้น) แสดงว่าชุมชนรุ่งมณีพัฒนา มีปัญหาด้านการครองชีพทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ ชาวชุมชนโดยทั่วไปมีงานทำ และพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งอาชีพโดยทั่วไปมีทั้งหาบเร่แผงลอย รับจ้าง ค้าขาย และปัจจุบันคนรุ่นหลังเริ่มมีอาชีพรับราชการจำนวนหนึ่ง

สอง ด้านสังคม (หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน ความไว้วางใจและถ้อยทีถ้อยอาศัยต่อกัน) ผลการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมโดยทั่วไปมักรู้จักและสนิทสนมกัน แต่เนื่องจากชุมชนรุ่งมณีพัฒนาซึ่งอยู่ติดกับถนนใหญ่และใกล้แหล่งธุรกิจและสถาบันอุดมศึกษาขนาดใหญ่ ชาวชุมชนจำนวนหนึ่งหันมาสร้างรายได้จากการแบ่งห้องให้เช่า ภายในชุมชนจึงมีคนแปลกหน้าจำนวนไม่น้อย ซึ่งผู้อยู่อาศัยชั่วคราวเหล่านี้ต่างขาดความผูกพันกับชุมชนและไม่สนใจที่จะมีความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน กระนั้นก็ตามเมื่อพิจารณาเฉพาะชาวชุมชนที่อาศัยอยู่เป็นประจำ พวกเขามักจะรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีเนื่องจากอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นเวลานาน และมีการทำกิจกรรมภายในชุมชนร่วมกันบ่อยๆ

ประการที่สาม ด้านประเพณีวัฒนธรรม ชุมชนรุ่งมณีพัฒนามีอายุไม่ต่ำกว่า 50-60 ปี โดยชาวชุมชนดั้งเดิมเป็นผู้อพยพมาจากชนบทในต่างจังหวัด ลักษณะของชาวชุมชนโดยทั่วไปจึงยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยอาจมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมจากภูมิภาคต่างๆ แต่โดยภาพรวมก็คือ วัฒนธรรมของชาวไทยพุทธที่สืบทอดมาจากชนบท ดังจะเห็นได้จากความผูกพันกับวัด อาทิ การตักบาตรในตอนเช้า ประเพณีการบวช การจัดงานศพ การทำบุญในวันปีใหม่ ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ การแห่เทียนเข้าพรรษา การจัดงานในวันลอยกระทง การถวายความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์เนื่องในวาระต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ชาวชุมชนยังมีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพวกตนอย่างเด่นชัดอีกด้วย ดังนั้นจึงถือว่าชุมชนมีความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรมในระดับสูง

ประการที่สี่ ด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนรุ่งมณีพัฒนาในปัจจุบันนี้มีสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่อาศัยพอสมควร ทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมทางสังคม กล่าวคือ มีถนนปูนที่กว้างและพื้นผิวเรียบทอดยาวเข้าสู่ชุมชน สองข้างทางมีบ้านเรือนปลูกเรียงเป็นระเบียบ มีพื้นที่สำหรับจอดรถ บริเวณโดยทั่วไปดูสะอาด และมีต้นไม้ร่มรื่นพอสมควร ในขณะที่ผู้อยู่อาศัยมีท่าที่เป็นมิตร มีความปลอดภัย และการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่เคยเป็นปัญหารุนแรงในอดีตกลับลดลงจนเกือบจะไม่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน⁹

ประการที่ห้า ด้านการเสริมสร้างอำนาจของชุมชน หมายถึง การกระจายอำนาจให้ชุมชนในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างการยอมรับและยกระดับเกียรติภูมิของชุมชนเอง (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม: 2554) ซึ่งผลการศึกษาพบว่าชุมชนรุ่งมณีพัฒนา มีการจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนฯ ที่เข้มแข็ง มีการบริหารจัดการที่โปร่งใส ได้รับการยอมรับจากสมาชิกอย่างกว้างขวาง สามารถสร้างชื่อเสียงจนได้รับรางวัลจำนวนมากจากหลายหน่วยงานติดต่อกันเป็นเวลา 3-4 ปีมาแล้ว อันส่งผลให้สถาบันการเงินชุมชนเป็นที่ยอมรับจากภาคภายนอกโดยทั่วไป จนกระทั่งมีผู้นำจากชุมชนอื่นๆ เข้ามาศึกษาดูงานภายในชุมชนฯ กันบ่อยๆ ไม่ขาดสาย อันแสดงให้เห็นถึงความสามารถ (capability) ของชาวชุมชนที่สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนได้ในระดับสูงอย่างน่าภาคภูมิใจ

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้การจัดสวัสดิการชุมชนของชุมชนรุ่งมณีพัฒนาประสบความสำเร็จ นอกจากเกิดจากความเข้มแข็งของชุมชนแล้ว ยังเกิดจากปัจจัยอื่นๆ อีกอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก การมีภาวะผู้นำสาธารณะ (public leadership) ซึ่งพบว่าชุมชนรุ่งมณีพัฒนามีผู้นำชุมชนที่โดดเด่น ซึ่งนอกจากมีความเสียสละ และทุ่มเทการทำงานเพื่อส่วนรวมแล้ว ยังพบอีกว่ามีการทำงานเป็นทีมที่เข้าหากันและประสานงานกันอย่างใกล้ชิด ทีมงานต่างส่งเสริมกันและกัน และเป็นกำลังใจแก่กันและกัน

⁹ชาวบ้านที่ไม่ประสงค์ออกนามเล่าให้ฟังว่า สภาพในปัจจุบันนี้ แตกต่างกับอดีตเมื่อประมาณ 8-9 ปีก่อนหน้านี้ ซึ่งสภาพโดยทั่วไปยังคงเป็นชุมชนแออัด บ้านปลูกกันแน่นขาดระเบียบ ใต้ถุนบ้านเป็นน้ำครำ มียาเสพติดแพร่ระบาดโดยทั่วไป และมีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นบ่อยๆ

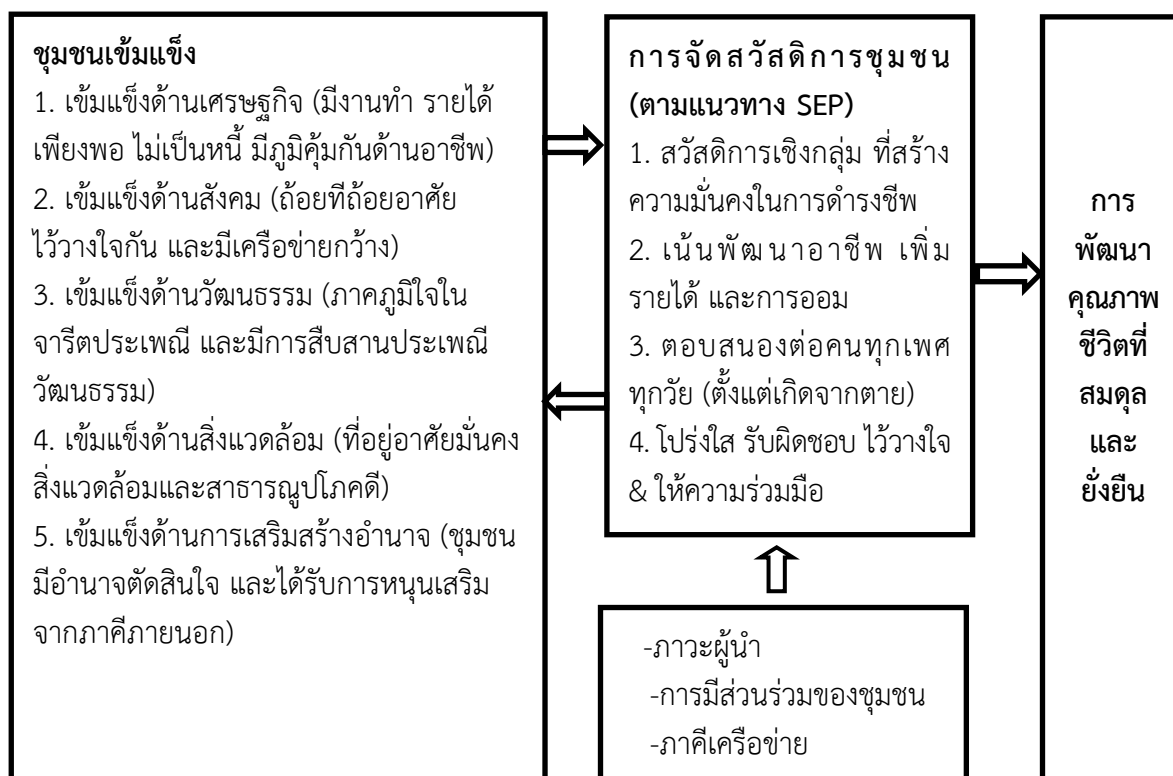
(Broussine, 2005) รวมทั้งผู้นำยังมีคุณลักษณะของผู้นำเชิงการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ มีการถ่ายทอดวิสัยทัศน์ไปสู่สมาชิก และสร้างแรงบันดาลใจแก่สมาชิกในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนไปข้างหน้าอย่างกระตือรือร้น (Achua & Lussier, 2013)

ประการที่สอง การมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในชุมชน แม้ว่าสมาชิกของชุมชนรุ่งมณีพัฒนาที่เข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชนบ่อยๆ จะมีสัดส่วนไม่มากนัก แต่ผู้นำชุมชนพยายามสร้างกลไกให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการรับรู้เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของชุมชน โดยมีการติดตั้งเสียงตามสายภายในชุมชน รวมทั้งการจัดตั้งกลไกการเคาะประตูบ้านไปตามเครือข่ายของระแวกบ้าน โดยมีสำนักงานของสถาบันการเงินฯ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง ที่สมาชิกสามารถเดินทางเข้ามาพูดคุยและเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนอย่างไม่ขาดสาย การมีส่วนร่วมในการรับทราบการเคลื่อนไหวของชุมชน จะส่งผลให้สมาชิกตัดสินใจเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้มากขึ้น (Creighton, 2005: 89-101)

ประการที่สาม การได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย (Acevedo & Common, 2010) อันทำให้การจัดสวัสดิการชุมชนของชุมชนรุ่งมณีพัฒนาสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำนองเดียวกับการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งได้รับแรงหนุนจากภาคีเครือข่ายอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธนาคารออมสิน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานเขตวังทองหลาง คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา วัดเทพศิลา และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) เป็นต้น

จากผลการวิเคราะห์และนำเสนอมาทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุปเป็นตัวแบบที่เหมาะสมสำหรับการเสริมสร้างสวัสดิการชุมชนตามแนวทาง SEP เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนได้ ดังปรากฏในแผนภาพข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 2: ตัวแบบการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชนเมือง

บทสรุป

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนตามแนวทาง SEP ในเขตเมืองใหญ่ นั้นมีใช้สิ่งเพื่อฝันเลื่อนลอย แต่มีความเป็นไปได้ ดังเช่นชุมชนรุ่งมณีพัฒนา และอีกหลายๆ ชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งแน่นอนที่สุด การพัฒนาชุมชนตามแนวทาง SEP ในเขตเมืองมีอาจเกิดขึ้นได้ท่ามกลางสัญญาณ แต่เกิดขึ้นภายใต้บริบทที่แน่นอนบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุด ดังจะเห็นว่าเมื่อความต้องการด้านที่อยู่อาศัยได้รับการตอบสนองแล้ว หลังจากนั้นพวกเขาก็จะพยายามค้นหาแนวทางการพัฒนาในขั้นตอนที่ก้าวหน้าต่อไปอีก อันจะทำให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตร่วมกันได้ อย่างสันติ และอยู่ดีมีสุข

การศึกษาในครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าชุมชนรุ่งมณีพัฒนาสามารถเข้าถึงความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย หลังจากที่เขาเข้าร่วมในโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งส่งผลให้สภาพของชุมชนที่เดิมเป็นชุมชนแออัดได้เปลี่ยนไปเป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนมั่นคงแข็งแรง รวมทั้งมีหลักประกันในการอยู่อาศัยระยะยาว โครงการบ้านมั่นคงจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา หลังจากนั้นจึงมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน การรวมกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มสตรีเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ร่วมกัน การจัดทำวิสาหกิจชุมชน และการให้ความสนใจต่อสวัสดิภาพและสวัสดิการของผู้อยู่อาศัยอย่างจริงจัง เป็นต้น

นอกจากนี้ การศึกษาครั้งนี้ยังพบว่า ‘การพัฒนาสวัสดิการชุมชนตามแนวทาง SEP’ มีความสัมพันธ์กับ ‘การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง’ อย่างแยกจากกันไม่ออก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการส่งเสริมสวัสดิการชุมชนตามแนวทาง SEP ไปพร้อมๆ กับการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สมดุลและยั่งยืนของชาวชุมชนในท้ายที่สุด

อนึ่ง การศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) การศึกษาครั้งนี้เน้นพิจารณาการประยุกต์ใช้ SEP ในการพัฒนาชุมชน หน่วยในการวิเคราะห์จึงเป็น ‘ชุมชน’ อันทำให้ละเลยการประยุกต์ใช้ SEP ในระดับบุคคลและครัวเรือนที่มีความสำคัญเช่นกัน และ 2) การศึกษาครั้งนี้เลือกศึกษาเฉพาะชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดสวัสดิการเพียงชุมชนเดียว อันทำให้มีข้อจำกัดในการสรุปผล เนื่องจากขาดการเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ ทั้งการเปรียบเทียบกับกรณีที่เหมือนกัน และกับกรณีที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

- ณดา จันทรสม ‘การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล’, ใน *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย*, ธีรยุทธ บุญกิติ (บก.) กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธีรยุทธ บุญกิติ (2007) ‘ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย’, *NIDA Development Journal*, Vol. 47, No. 1, pp. 1-24.
- ธัญญา จิตต์สงวน (2554) ‘ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับภาคการเกษตร’, ใน *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย*, ธีรยุทธ บุญกิติ (บก.) กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นภาพร หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล และสุรวดี ปัดไธสง (2550) *ทฤษฎีฐานรากในเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- พงศา ชูแถม (2554) ‘การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน’, ใน *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย*, ธีรยุทธ บุญกิติ (บก.) กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ราศี บุรุษรัตนพันธุ์ (2542) *ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.
- ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2554) *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย*, ธีรยุทธ บุญกิติ (บก.) กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2551) *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา*, ณดา จันทรสม และธีรยุทธ บุญกิติ (บก.) กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2552) *คู่มือการดำเนินการโครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน*, กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สุทธรงค์ กันตะบุตร (2554) ‘แนวทางปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง’, ใน *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย*, ธีรยุทธ บุญกิติ (บก.) กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2554) *การสถาปนาอำนาจของผู้ไร้อำนาจ*, กรุงเทพฯ: มาดลองคุณ ซีเอสบี จำกัด.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2548) *การพัฒนา การจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วม และสังคมเข้มแข็ง*, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สำเร็จ เสกขุนทด (2553) *สวัสดิการชุมชน เครื่องมือสร้างความเข้มแข็งให้การชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาตำบลหนองแวงโสภณระ จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อภิชัย พันธเสน (2558) *พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- อภิชัย พันธเสน และคณะ (2546) *การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม*, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพมหานคร.
- อำพล เสนาณรงค์ (2542) *การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ*, เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ ในการประชุมวิชาการครั้งที่ 37, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- Acevedo, Beatriz and Richard Common (2010) "Governance, Networks and Policy Change: The Case of Cannabis in the United Kingdom", In *The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance*, Stephen P. Osborne (ed.); London: Routledge.
- Achua, C. F. & R. N. Lussier (2013) *Effective Leadership*, South-Western, Cengage Learning
- Airatana, Wallapha; Pattamaporn Pimthong & Nitmanee Pitak (2013) 'Teacher Professional Development for Learning Organization on Sufficiency Economy in Small Schools', *The European Journal of Social & Behavioral Sciences*, Vol. 4, No. 1, pp.847-852.
- Avery, G. C. & H. Bergsteiner (2016) 'Editors' Preface', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), Sydney: Allen & Unwin.
- Avery, G. C. & H. Bergsteiner (2016) 'Thailand: An Unexpected Role Model', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 3-14, Sydney: Allen & Unwin.
- Avery, G. C. & H. Bergsteiner (2016) 'Practices for Enhancing Resilience and Performance', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 235-247, Sydney: Allen & Unwin.
- Bergsteiner, H. & Priyanut Dharmapiya (2016) 'The Sufficiency Economy Philosophy Process', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 32-52, Sydney: Allen & Unwin.
- Broussine, Mike (2005) "Public Leadership", in *Public Management and Governance*, Tony Bovaird and Elke Löffler (eds.) London: Taylor & Francis Group.
- Buranapin, Siriwut & Thankawin Ratthawatankul (2015) 'Philosophy of Sufficiency Economy and Business Sustainability: A Framework for Operational Implications', *Journal of Business Behavioral Sciences*, Vol. 27, No. 1, pp. 115-140.
- Chaisumritchoke, Suntharee T. (2007) 'Sufficiency Economy, The King's Philosophy: An Application of Buddhist Economics to Develop Thai Local Pharmaceutical Industries for Sustainable Well-being', *Society and Economy*, Vol. 29, pp.235-252.
- Choochom, Oraphin (2015) 'A Causal Relationship of Living Behavior Based on Sufficiency Economy Philosophy for Thai University Students', *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Issue 177, pp. 260-264.
- Creighton, J. L. (2005) *The Public Participation Handbook: Making Better Decision Through Citizen Involvement*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Dharmapiya, Priyanut and Molraudee Saratun (2016) 'Cultivating a Sufficiency Mindset in Thai Schools' in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 129-147, Sydney: Allen & Unwin.

- Himathongkam, Thep and Tanya Vannapruegs (2016) 'Sufficiency in Thai Healthcare', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 148-163, Sydney: Allen & Unwin.
- Kaewpijit, Juthamas & Suparak Suriyankietkaew (2016) 'Sufficiency Thinking in a Prisoner Development Program', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 164-178, Sydney: Allen & Unwin.
- Kantabutra, Sooksan & Warat Winit (2016) 'The Sufficiency Economy in Action at Nithi Foods', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 181-197, Sydney: Allen & Unwin.
- Kantabutra, Sooksan (2016) 'From Philosophy to Business Practice', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 216-232, Sydney: Allen & Unwin.
- Kantamara, Pornkasem (2016) 'The New Theory for the Agricultural Sector', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 55-74, Sydney: Allen & Unwin.
- Khunthongjan, Supawadee & Aree Wiboonpongse (2010) 'A Study of Performance of SMEs in Their Application of Sufficiency Economy Philosophy', *GMSARN International Journal*, Vol. 4, pp. 177-182.
- Mongsawad, Prasopchoke & Nattapong Thongpakde (2016) 'Sufficiency Economy Philosophy: A Holistic Approach to Economic Development and Mainstream Economic Thought', *Asian Social Science*, Vol. 12, No. 7, pp. 136-142.
- Naipinit, Aree; Thongphon Promsaka Na Sakolnakorn & Patarapong Kroeksakul (2014) 'Sufficiency Economy for Social and Environmental Sustainability: A Case Study of Four Villages in Rural Thailand', *Asian Social Science*, Vol. 10, No. 2, pp. 102-111.
- Petison, Phallapa & Werapong Prapha & Veerathai Santiprobhob (2016) 'Community Sufficiency in Nan Province', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 75-91, Sydney: Allen & Unwin.
- Piboolsravut, Priyanut (2004) 'Sufficiency Economy: Research Note', *ASEAN Economic Bulletin*, Vol. 21, No. 1, pp. 127-134.
- Pruetipibultham, Oranuch (2010) 'The Sufficiency Economy Philosophy and Strategic HRD: A Sustainable Development for Thailand', *Human Resource Development International*, Vol. 13, No. 1, pp. 99-110.
- Rungruang, Parisa & Vichita Vathanophas Ractham (2016) 'Siam Cement Group as a Sustainable Enterprise' in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 198-215, Sydney: Allen & Unwin.
- Seubsman, Sam-ang; Matthew Kelly & Adrian Sleight (2013) 'The Sufficiency Economy and Community Sustainability in Rural Northeastern Thailand', *Asian Culture and History*, Vol. 5, No. 2, pp. 57-65.

- Sathirathai, Thanpuying Suthawan & Sirintornthep Towprayoon (2016) 'Sufficiency Thinking in Economic Development and Environmental Management', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 110-126, Sydney: Allen & Unwin.
- Thongpakde, Nattapong; Prasopchoke Mongsawad & H. Bergsteiner 'Immoral Capitalism: The Need for a New Approach', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 17-31, Sydney: Allen & Unwin.
- Thongpoon, Siriluck; Noor Hazlina Ahmad & Sofri Yahya (2012) 'Sustainable Performance of Thai SMEs: Investigating the Entrepreneurial Competencies and Sufficiency Economy Phiposophy', *Asia Pacific Journal of Management & Entrepreneurship Research*, Vol. 1, Issue 2, pp. 5-20.
- Treputtarat, Saowanee; Wallapha Arirattana & Siripong Piasiri (2013) 'Integrated Management Model for Learning Organization on Sufficiency Economy in Small School, Thailand', *The European Journal of Social & Behavioral Sciences*, Vol. 4, No. 1, pp. 856-860.
- Tungkasamit, Angkana; Ladda Silanoi; Teerachai Nethanomsak & Pattamaporn Pimthong (2014) 'Evaluation of school Activities for Developing the Desired Characteristics based on Sufficiency Economy Philosophy: A Project Report' *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Issue 116,
- Ubonsri, Benjawan & Apaporn Pannun (2013) 'A Study of Applying Sufficiency Economy to Lifestyles and Use of Resources at Community Levels', *Procedia – Environmental Sciences*, Issue 17, pp. 976-983.
- UNDP (2007) *Thailand Report on Human Development: Sufficiency Economy and Human Development, Thailand*, United Nations Development Programme.
- Walker, A. (2011) 'Royal Sufficiency and Elite Misrepresentation of Rural Livelihoods', in *Saying the Unsayable: Monarchy and Democracy in Thailand*, S. Ivarsson & L. Isager (eds.), pp. 241-265, Copenhagen: NIAS Press.
- Wanasilp, Wanakiti & Nantarat Tangvitoontham (2015) 'The Relationship between the Understanding of Philosophy of Sufficiency Economy and the Living Standard: The Case Study of Sufficiency Economy Community in Lower Northern Region of Thailand', *International Journal of Business and Economic Development*, Vol. 3, No. 1, pp. 87-95.
- Wiboonpongse, Aree & Songsak Sriboonchitta (2016) 'The Impact of Sufficiency Thinking on Community Development', in *Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an Unsustainable World*, G. C. Avery & H. Bergsteiner (eds.), pp. 92-109, Sydney: Allen & Unwin.

การวิเคราะห์ระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของครอบครัวในจังหวัดเชียงราย

ปวีณา ลีตระกูล¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยทั้งปริมาณและคุณภาพ โดยมี 3 วัตถุประสงค์หลักในการวิจัย ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาและพัฒนาตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงตามทัศนะของประชาชนในจังหวัดเชียงราย 2) เพื่อวัดและเปรียบเทียบระดับความพอเพียงของครอบครัวในจังหวัดเชียงราย และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความสามารถในการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัวในจังหวัดเชียงราย

ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงราย ครอบครัวในจังหวัดจังหวัดเชียงรายได้มีการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงตามหลัก 3 หลักการ (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน) 2 เงื่อนไข (ความรู้คู่คุณธรรม) จากการวัดระดับความพอเพียงของครอบครัวในจังหวัดเชียงรายโดยใช้ตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงตามทัศนะของประชาชนในจังหวัด พบว่า ระดับความพอเพียงเพียงของครอบครัวอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.58) ครึ่งเรือนมีการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านสังคมมากที่สุด เมื่อพิจารณาจาก 3 หลักการ มีการประยุกต์ใช้หลักการมีเหตุผลในครอบครัวมากที่สุด จากการวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของครอบครัวจำแนกตามตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจและสังคม พบว่าฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน ทำให้ระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของครอบครัวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ($p\text{-value}=0.00$)

แนวทางการเสริมสร้างความสามารถในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัวในจังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย 1) เน้นให้สื่อต่างๆถ่ายทอดวิธีประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในหลากหลายมิติและหลายกลุ่มอาชีพ 2) การส่งเสริมสมาชิกในครอบครัวให้มีการศึกษาหาความรู้และวิธีการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3) ผู้นำในระดับต่างๆมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว 4) สร้างต้นแบบครอบครัวพอเพียง และ 5) การทบทวนนโยบายจากภาครัฐที่จะมีผลกระทบต่อระดับความพอเพียงของคนและครอบครัว

คำสำคัญ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง , ครอบครัว . เชียงราย

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

An analysis of the Sufficiency Economy Philosophy at Household Level in Chiang Rai Province

Abstract

This research was conducted through the application of quantitative and qualitative method. The objectives of this research were to 1) to examine and develop the indicators to applying Sufficiency Economy Philosophy to families from the point of view of the people in Chiang Rai 2) to measure and compare the family's sufficiency level in Chiang Rai 3) to generate the guideline of supporting factors in applying the Sufficiency Economy Philosophy at household level in Chiang Rai.

The result of the study showed that individual household in Chiang Rai has applied Sufficiency Economy Philosophy in according to its three main principles ,which are moderation, reasonableness , and resilience with the condition of knowledge and moral. According to the level of Sufficiency Economy philosophy of the family in Chiang Rai by using the indicator from the point of view of the people in Chiang Rai province , it was at a good level (Average Score = 2.58). The household applied the Sufficiency Economy in the social activities the most. When considering from 3 main principles, reasonableness was used in the family the most. As for the analysis of the difference of the family's level of Sufficiency Economy categorized by the economics and social factors , it was found that the different economic status affected the level of Sufficiency Economy 's household was statistically significant different at 0.01(p-value=0.00).

Regarding to the guidelines on supporting factors in applying the Sufficiency Economy Philosophy at household level in Chiang Rai province found that 1) emphasizing all the medias to provide knowledge applying the Sufficiency Economy Philosophy for various dimensions and occupational groups 2) support family members in seeking knowledge and procedure in applying the Sufficiency Economy Philosophy 3) leaders at all levels have an understanding and know the importance of applying the Sufficiency Economy Philosophy in the household 4) create the sufficiency family model and 5) reviews the government policies that might effecting the level of sufficiency .

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy , Household , Chiang Rai

บทนำ

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในอดีต ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในระดับหมู่บ้านและชุมชนเป็นอย่างมาก โดยผลจากพัฒนาที่ผ่านมาพบว่า ในบางชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ แต่ชุมชนส่วนใหญ่อ่อนแอ โดยจากวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ปัญหาที่เป็นต้นเหตุของปัญหาทางเศรษฐกิจคือ “การบริโภคนิยม” ทำให้เกิดการใช้จ่ายเกินตัว การลงทุนเกินตัว การก่อหนี้เกินตัว ในที่สุดทำให้เศรษฐกิจของประเทศเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา (Dependency Economy) จากปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้มีการตระหนักนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ซึ่งหลักปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะ เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ เพื่อให้การพัฒนาของประเทศที่จะเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้เริ่มศึกษาจากการพึ่งพาตนเอง ใช้จุดแข็งในสังคม และทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ซึ่งในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี เองก็ได้ระบุเป็นวิสัยทัศน์ในการขับเคลื่อนประเทศไทยว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” นำไปสู่การพัฒนาให้คนไทยมีความสุข และสนองต่อการบรรลุ ซึ่งผลประโยชน์แห่งชาติ ในการที่จะพัฒนา คุณภาพชีวิต สร้างรายได้ระดับสูง เป็นประเทศพัฒนาแล้ว และสร้างความสุขของ คนไทย สังคมมีความมั่นคง เสมอภาคและ เป็นธรรม ประเทศสามารถแข่งขันได้ในระบบ เศรษฐกิจ” (ปรเมธี วิมลศิริ, 2559)

ทั้งนี้เห็นได้จากการนโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาได้ให้ความสำคัญกับ ชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน ในการพัฒนาประเทศไทย โดยแผนพัฒนาฉบับดังกล่าวฯ มองครอบครัว และชุมชนเป็นสถาบันที่พัฒนาไปด้วยกันอย่างกลมกลืน ไม่ใช่ส่วนที่พึ่งแยกออกจากกัน (เกรียงไกร ชูระพันธ์ , 2551) ดังนั้นหากต้องการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องพัฒนาครอบครัวไปพร้อมๆ กันด้วย เนื่องจากครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่เป็นหลักสำคัญที่สุดของสังคม ทำหน้าที่หล่อหลอมและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ให้แก่สมาชิกของครอบครัว เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะทำงานอย่างเต็มที่และสร้างสรรค์ เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป (www.women-family.go.th , 2553)

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นถึงความสำคัญของครอบครัว การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงต้องการที่จะศึกษา ลักษณะการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว จากนั้นจึงพัฒนาเป็นตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงตามทัศนะของประชาชน และนำตัวชี้วัดดังกล่าวมาทำการวัดระดับครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงแล้วนำมาเปรียบเทียบตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม จากนั้นจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้เป็นพื้นฐานในการหาแนวทางในการเสริมสร้างความสามารถในการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว ต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาและพัฒนาตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงตามทัศนะของประชาชนในจังหวัดเชียงราย
- 2.2 เพื่อวัดและเปรียบเทียบระดับความพอเพียงของครอบครัวในจังหวัดเชียงราย จำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจ อาชีพ ระดับการศึกษา และ สถานะทางสังคมของหัวหน้าครอบครัว
- 2.3 เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความสามารถในการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัวในจังหวัดเชียงราย

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดหลักการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้อง เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้มีความสำนึกในคุณ ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้อย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542, 26-27)

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีคุณลักษณะ 3 ประการ

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป หรือสุดโต่งไปข้างใด ข้างหนึ่ง และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล หมายถึง ทุกการตัดสินใจ การกระทำ การลงทุน ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลคำนึงถึง เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

ความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเผชิญผลกระทบ และเปลี่ยนแปลง ด้านต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากทั้งภายในและภายนอก

ทั้งนี้ ต้องมีเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1. มีความรู้ คือ มีความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง ในการนำความรู้วิทยาการเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการปฏิบัติ และ 2 มีคุณธรรม คือ มีความ ทรนงค์ มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความอดทน มีความเพียร และใช้สติปัญญา ในการดำเนินชีวิต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการศึกษาศึกษาการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว พบว่าได้จากการศึกษาของ สถาบันไทยพัฒน์ (2550) ได้กล่าวถึง การประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัวนั้นเป็น เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง หรือ ขั้นพื้นฐานซึ่งจะให้นั้นให้สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และสามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความต้องการในปัจจัย 4 มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ ในขณะที่ สุเมธ ตันติเวชกุล (2549 : 117-128) ได้กล่าวถึงการประยุกต์แนวพระราชดำริเศรษฐกิจใน ระดับบุคคล/ครอบครัว คือ 1) ความสามารถให้ตนเองเป็นที่พึ่งแห่งตนใน 5 ด้าน คือ จิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ 2) รู้จักคำว่า “พอ” และไม่เบียดเบียนผู้อื่น 3) พยายามพัฒนาตนเองเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความชำนาญ และ 4) มีความสุขและพอใจกับชีวิตที่พอเพียง ยึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

เมื่อพิจารณาตัวชี้วัดครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง พบได้จากกระทรวงมหาดไทย (2549) ได้มีการหลักเกณฑ์เพื่อพิจารณาวัดครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 6 อย่างดังนี้ 1) วัดจากการลดรายจ่าย 2) วัดจากการเพิ่มรายได้ 3) วัดจากการออม 4) วัดจากการดำรงชีวิตตามหลักศาสนา สมาชิกครัวเรือนสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญา รู้จักคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลใช้หลักประชาธิปไตย 5) การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 6) การเอื้ออาทร การแบ่งปัน และการช่วยเหลือกันและกัน ในขณะที่แนวคิดสุเมธ ตันติเวชกุล (2544) และการศึกษาของวรรณิ แกมเกตุ (2545) , ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ(2551) ได้มีตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงแบ่งออกเป็น 6 ด้านดังนี้ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านสังคม 3) ด้านเทคโนโลยีและด้านสิ่งแวดล้อม 4) ด้านจิตใจ 5) ด้านสุขภาพ 6) ด้านการทำงานและการเรียนรู้ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะใช้ในการจัดกรอบครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

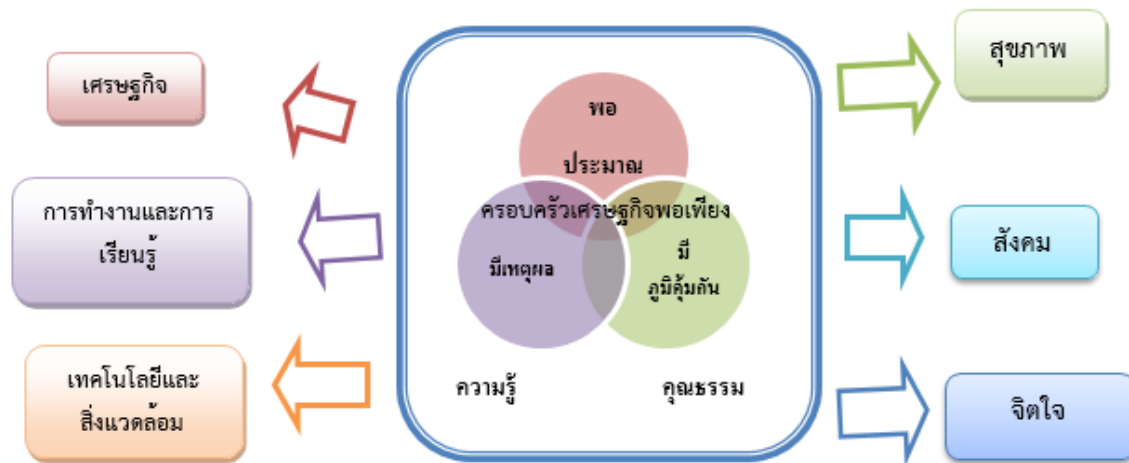
วิธีการดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง สำหรับประชากรในการวิจัยเชิงปริมาณ คณะผู้วิจัยศึกษาประชากรในจังหวัดเชียงราย จำนวน 321,265 ครัวเรือน เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ครอบครัวในจังหวัดเชียงราย ทั้งนี้วิธีการสุ่มตัวอย่างประเภทการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage sampling) โดย ขั้นที่หนึ่ง ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified random sampling) โดยแบ่งอำเภอซึ่งมีทั้งหมด 18 อำเภอ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ อำเภอเมือง ซึ่งถือว่ามีความหนาแน่นที่สุด อำเภอชายแดน และอำเภอนอกเขตชายแดน ขั้นที่สอง สุ่มในอำเภอชายแดนและอำเภอนอกเขตชายแดน ได้แก่ อำเภอแม่สายและอำเภอพาน ดังนั้นพื้นที่ทำการเก็บข้อมูลจะมีทั้งหมด 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอแม่สาย และอำเภอพาน และกำหนดจำนวนตัวอย่างจาก จำนวนครัวเรือน 321,265 ครัวเรือน ซึ่งมีจำนวนประชากรที่แน่นอนจึงใช้สูตรการกำหนดขนาดตัวอย่างของ Taro Yamane (1997) ที่ขนาดความคลาดเคลื่อน 5% จะได้กลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น 400 ตัวอย่าง ขั้นที่สาม มีการสุ่มเลือกตำบลในแต่ละอำเภอที่เป็นพื้นที่ที่ใช้เก็บข้อมูล เมื่อได้ตำบลและจึงมีการสุ่มหมู่บ้านโดยแบ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่

สำหรับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้จัดทำกรสนทนากลุ่มของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางในการเสริมสร้างการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัวโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จากนั้นนำแนวทางดังกล่าวมาประเมินโดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อที่จะทำให้นโยบายที่สร้างขึ้นสามารถใช้ในทางปฏิบัติจากแท้จริง

กรอบแนวคิดในการกำหนดตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง

ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงในความหมายของผู้วิจัย คือ ครอบครัวที่นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในครอบครัว โดยการยึดหลัก 3 ห่วง อันได้แก่ ความรู้จักพอประมาณ ความมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันภายใต้ 2 เงื่อนไขได้แก่ การมีความรู้และมีหลักคุณธรรมในการดำเนินชีวิตและจากการตรวจสอบว่าการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในระดับครอบครัว สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้หลากหลายด้าน ดังนั้นการกำหนดกรอบตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงแบ่งออกเป็น 6 ด้านดังนี้ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านสังคม 3) ด้านเทคโนโลยีและด้านสิ่งแวดล้อม 4) ด้านจิตใจ 5) ด้านสุขภาพ 6) ด้านการทำงานและการเรียนรู้ เป็นไปตามความเห็นของ สุเมธ ตันติเวชกุล (2544) ,วรรณิ แกมเกตุ (2545) , ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ (2551) แสดงได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบการกำหนดตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : ประยุกต์จาก สุขเมธ ตันติเวชกุล (2544) , วรณีย์ แกมเกตุ (2545) , ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ(2551)

การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น

1. สถิติโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่ออธิบาย บรรยาย หรือสรุป ลักษณะของกลุ่มข้อมูลที่เป็นตัวเลขที่เก็บรวบรวมมา ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย เป็นต้น

2. สถิติเชิงอนุมาน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับความพอเพียงของครัวเรือนตามสถานภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยใช้ One-way ANOVA

ผลการศึกษา

1. การศึกษาและพัฒนาตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง

โดยการจากสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างและการทบทวนเอกสารพบตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงในทัศนคติของประชาชนในจังหวัดเชียงรายจำแนกตามนักวิชา ปราชญ์ชาวบ้าน/พระสงฆ์ และประชาชนในจังหวัดเชียงรายและเมื่อนำมาหลอมรวมตัวบ่งชี้ครอบครัวพอเพียงที่ได้จากการตรวจเอกสาร เมื่อนำมาพิจารณาโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้จากนั้นนำตัวบ่งชี้เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ทั้งหมดมาคัดเลือกอีกครั้งโดยการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ โดยหลักการพิจารณาผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการพัฒนาตัวชี้วัดครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ได้เลือกทั้งนักวิชาการที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ครูอาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการสอนในสาขาครุศาสตร์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และผู้มีผลงานวิจัยในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และทำวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่น จึงได้เป็นตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงที่คณะของประชาชนในจังหวัดเชียงราย

	ตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง			เงื่อนไข	
	พอประมาณ	มีเหตุผล	มีภูมิคุ้มกัน	ความรู้	คุณธรรม
1.ด้านเศรษฐกิจ	- มีการบริหารจัดการด้านการเงินอย่างเหมาะสม - มีความพอประมาณ ซื้อในสิ่งที่ตัวเองซื้อได้และมีความจำเป็น - ไม่สร้างหนี้ หรือหากสร้างหนี้ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์มากกว่าความต้องการ	- เป็นครอบครัวมีเหตุผลในการใช้เงิน	- มีการออม - มีการป้องกันความเสี่ยงเมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดก่อนขึ้น เช่น การว่างงาน - มีการเจ็บป่วย การเสียชีวิตเป็นต้น - มีการควบคุมค่าใช้จ่ายอยู่เสมอ - มีการวางแผนการใช้จ่าย	- การมีความรู้ความสามารถในการบริหาร	- มีความประหยัดและอดออม - มีระเบียบวินัยในการใช้เงิน
2.ด้านเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม	- การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมกับตัวและครอบครัว	- เมื่อตัดสินใจซื้อเครื่องมือและเครื่องใช้ต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย - มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีใหม่ - มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า	- มีการรับรู้ข่าวสารที่ถูกต้องและทันต่อเทคโนโลยี - มีการอนุรักษ์และดูแลสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน	- การมีความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์และดูแลสิ่งแวดล้อม - ความสามารถในการแยกแยะเทคโนโลยีที่ดีและดี	- การร่วมกับชุมชนในการเป็นผู้ให้ในเรื่องของสิ่งแวดล้อม เช่น บริจาคเงินเผยแพร่ความรู้เป็นต้น - ไม่ยึดติดกับวัตถุมากเกินไป
3.ด้านสุขภาพกาย	- การใช้ชีวิตอย่างสมดุลในเรื่องของการกิน อยู่ หลับนอน เพื่อให้สุขภาพร่างกายมีสมบูรณ์และแจ่มใสอยู่เสมอ	- มีการดูแลสุขภาพร่างกายตนเองให้มีความสมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ	- มีการป้องกัน ฝ่าละอองธุลีและ ดูแลสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวอยู่เสมอ	- การศึกษาหาความรู้ในเรื่องในเรื่องการดูแลสุขภาพ	- การมีระเบียบในการส่งเสริมและดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง
4. ด้านจิตใจ	- การแสดงความรักและรู้สึกเป็นไปอย่างพอดี ไม่มากจนเกินไปจนกระทั่งเป็นการทำร้ายตนเอง	- การใช้เหตุและผลมากกว่าอารมณ์และความรู้สึกในการตัดสินใจต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตครอบครัว	- มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหา - สามารถควบคุมอารมณ์ได้เมื่อได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ - มีความภูมิใจในตนเองและครอบครัว	- มีพัฒนาจิตใจของตนเองอยู่เสมอ เพื่อเกิดสติ สมาธิ และปัญญา	- เป็นผู้เดินทางสายกลาง ไม่ยึดมั่น ถือมั่น - เป็นคนใจกว้าง มีน้ำใจนักกีฬา

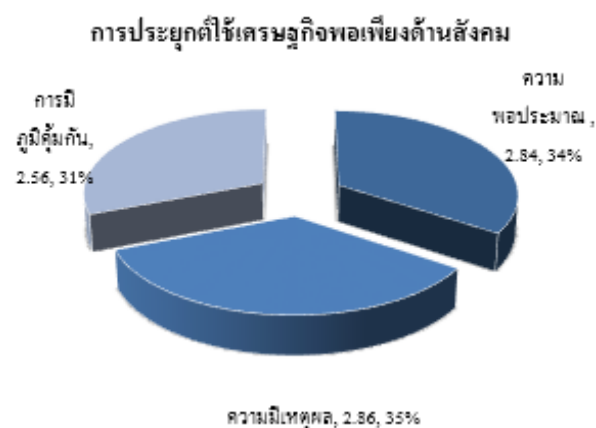
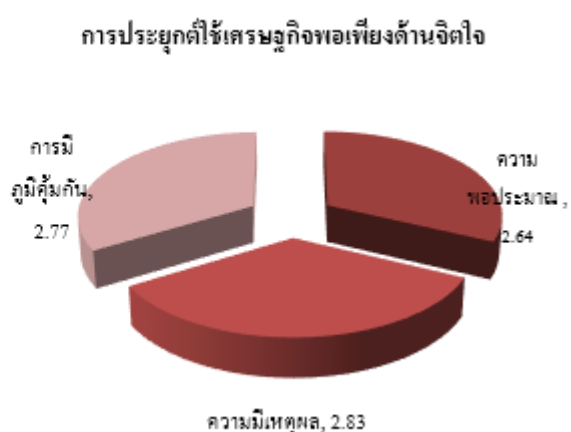
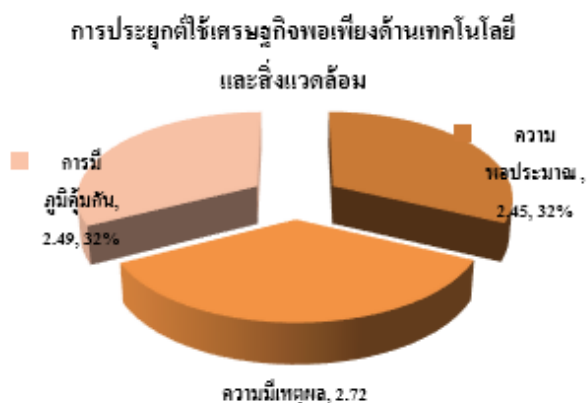
	ตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง			เงื่อนไข	
	พอประมาณ	มีเหตุผล	มีภูมิคุ้มกัน	ความรู้	คุณธรรม
5.ด้านการทำงานและการเรียนรู้	-มีจำนวนชั่วโมงทำงานที่พอเหมาะไม่มากและไม่น้อยเกินไป	-การใช้หลักเหตุผลในการปฏิบัติงานอยู่เสมอ	-การพัฒนาตนเองในด้านอาชีพอยู่เสมอ -มีการทำงานเสร็จก่อนเวลา เพื่อป้องกันในกรณีที่ต้องมีการแก้ไขข้อผิดพลาด	-การมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน	-มีความขวนขวายหาความรู้ -มีความขยันหมั่นเพียร -มีจิตใจศรัทธาต่ออาชีพ -มีความซื่อสัตย์ต่อการทำงาน
6.ด้านสังคม	-ครอบครัวมีการพึ่งพาตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น -การไม่เบียดเบียนและรู้จักแบ่งปันให้กับผู้อื่น	-ความร่วมมือกันของสมาชิกในครอบครัว -ครอบครัวได้เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน -การมีวิถีประชาธิปไตย	-มีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม	-การหาข้อยุติจากการความขัดแย้งต่างๆ อยู่บนพื้นฐานของสันติภาพ -ความเข้าใจถึงความแตกต่างของคนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน	-รู้จักให้อภัยและให้กำลังใจซึ่งกันและกัน -ท่านและสมาชิกในครอบครัวมีการเห็นอกเห็นใจซึ่งกัน

2. การวัดระดับประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัว

ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างพบว่าผลการการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัวในจังหวัดเชียงรายอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.58) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า ครอบครัวมีการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านสังคม มากที่สุด (ค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.74) รองลงคือ การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านจิตใจ (ค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.63) และ การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านการทำงานและการเรียนรู้ (ค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.60) ดังตารางที่ 1 และหากพิจารณาถึงหลักพอประมาณ หลักการมีเหตุผล และหลักภูมิคุ้มกันพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการประยุกต์ใช้หลักการมีเหตุผลในครอบครัวมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านความพอประมาณ และด้านมีภูมิคุ้มกัน รายละเอียดดังนี้ตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัวในจังหวัดเชียงราย

ด้านที่	การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัว	ค่าเฉลี่ย	SD	การแปลผล
1	ด้านเศรษฐกิจ	2.52	0.33	มาก
2	ด้านเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม	2.53	0.23	มาก
3	ด้านสุขภาพ	2.44	0.28	มาก
4	ด้านจิตใจ	2.63	0.25	มาก
5	ด้านการเรียนรู้และการทำงาน	2.60	0.31	มาก
6	ด้านสังคม	2.74	0.24	มาก
การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว		2.58	0.16	มาก

ภาพที่ 2 การประยุกต์ใช้ความพอประมาณ การมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันในครอบครัว

3. การวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับความพอเพียงของครอบครัว

เมื่อทำการวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับความพอเพียงของครอบครัว โดยจำแนกตามตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วย จำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจ จำแนกตามอาชีพ จำแนกตามระดับการศึกษา จำแนกตามขนาดของครอบครัว และจำแนกตามสถานะทางสังคม พบว่า การวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับพอเพียงในครอบครัวจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจ พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ

ต่างกัน ทำให้การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (p-value=0.00)

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ความแตกต่างของการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว จำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจ

แหล่งความแปรปรวน	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ระหว่างกลุ่ม	.617	2	.308	11.677	.000
ภายในกลุ่ม	10.484	397	.026		
รวม	11.101	399			

จากผลที่ได้ในตารางที่ 3 ที่ว่าฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน ทำให้การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 จึงนำไปทดสอบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของเชฟเฟ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ปานกลาง และ สูงมีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ดังตารางผนวกที่ 1) ในขณะที่ การวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับพอเพียงในครอบครัว จำแนกตามอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน และสถานะทางสังคมไม่ทำให้การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. แนวทางการเสริมสร้างความสามารถในการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัวในจังหวัดเชียงราย

จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มของประชาชนในหลายหลายอาชีพ ได้ข้อค้นพบที่จะทำให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมดังนี้

1) สื่อต่างๆต้องถ่ายทอดและแสดงให้เห็นถึงวิธีประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในหลากหลายมิติ และหลายกลุ่มอาชีพ

2) การส่งเสริมและผลักดันให้สมาชิกในครอบครัวให้มีการศึกษาหาความรู้และวิธีการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นผู้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว

3) ผู้นำในระดับต่างๆมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว โดยเมื่อผู้นำเห็นความสำคัญและมีความเข้าใจหลักการเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว จะเป็นตัวหลักสำคัญในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและการประยุกต์ใช้ในเศรษฐกิจพอเพียง

3.1) บทบาทของผู้นำทางธรรมชาติ จะมีส่วนช่วยในการปลูกฝังตลอดจนกระตุ้นทำให้เกิดแนวคิดที่จะประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในครอบครัว และครอบครัว

3.2) บทบาทของผู้นำหน่วยงาน ผู้นำท้องถิ่นที่จะเสริมสร้างการประยุกต์ใช้ในเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัวและท้องถิ่น

- การให้ความร่วมมือกับภาครัฐ จากการที่หน่วยงานภาครัฐต้องการที่จะส่งเสริมการใช้เศรษฐกิจพอเพียงให้กับครอบครัว และผู้นำเห็นความสำคัญทำให้การใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

-การนำความรู้และแนวทางการประยุกต์ใช้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สมาชิกหรือเข้าในชุมชน โดยการนำรูปแบบการให้ความรู้มีหลายแบบ ไม่ว่าจะเป็นการพาสมาชิกไปศึกษาดูงาน หรือการนำบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการใช้เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัวมาถ่ายทอดวิธีการและมาแบ่งปันประสบการณ์

4) สร้างต้นแบบที่นำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้กับครอบครัวให้เกิดขึ้นในชุมชนและมีการถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอการมีต้นแบบที่ดีที่นำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในระดับครอบครัวจะมีผลทำให้สมาชิกในชุมชนนำเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติต่อและสามารถขยายผลไปสู่หน่วยงานและหลายๆภาคส่วนของชุมชน โดยต้นแบบครอบครัวต้นแบบจะแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้

5) การทบทวนนโยบายจากภาครัฐที่จะมีผลกระทบต่อความพอเพียงของคนและครอบครัว และทำป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากนโยบาย

อภิปรายผลการศึกษา

1) จากผลการวัดระดับความพอเพียงของครอบครัวพบว่า ครึ่งหนึ่งมีการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านสังคม มากที่สุดซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ (2550) และปิ่นสะอาด สหนาริน (2552) ที่พบว่าประชาชนมีการดำเนินชีวิตหรือการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านสังคม ทั้งนี้การวิเคราะห์ความแตกต่างกันของความพอเพียงของครอบครัวเมื่อจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน สอดคล้องกับการศึกษาของปิ่นสะอาด สหนาริน (2552) ที่พบว่าการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมีความแตกต่างกันเมื่อรายได้ รายจ่ายมีความแตกต่าง

2) การเสนอแนวทางให้เสริมสร้างการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงระดับครอบครัวโดยการให้ผู้ที่มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการเสนอให้สร้างต้นแบบครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นในชุมชน มีความสอดคล้องกับการศึกษาของดิเรก กษ ภณก้อนกลีบ, 2552) ซึ่งผลการศึกษาพบว่าทัศนคติมีผลต่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้กล่าวไว้ว่าทัศนคติที่มีผลต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พิจารณา 4 ด้าน ได้แก่ ความเข้าใจ (understanding) การเห็นคุณค่า (value) ความรู้สึกชื่นชม (affective) และ ความพยายามที่จะตาม (cognitive) (Schiffman & Kanuik, 2004) (Arnould ,Price and Zinkhan , 2004) ดังนั้นแนวทางที่จะส่งเสริมควรเน้นไปที่ผู้ที่มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และความพยายามเป็นต้นแบบในการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว จึงน่าจะส่งผลให้เกิดความ เสริมสร้างการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงระดับอื่นๆต่อไป

3) การให้สื่อเป็นผู้อถ่ายทอดรูปแบบของเศรษฐกิจพอเพียงที่หลากหลายนั้น สอดคล้องกับการศึกษาของ สาวิตตรี รังสิภัท และ อภินันท์ แสงตรีเพชรเกล้า (2556) ที่กล่าวถึง การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่เพื่อแต่การประยุกต์ในกลุ่มเกษตรกร พ่อค้า หรือข้าราชการเท่านั้น แม้แต่นักเรียนนักศึกษาก็สามารถนำมาประยุกต์ได้

4) การเสนอให้มีสร้างต้นแบบครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน การให้สื่อเป็นผู้อถ่ายทอดรูปแบบของเศรษฐกิจพอเพียงที่หลากหลายนั้น การส่งเสริมและผลักดันการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงแก่สมาชิกในครอบครัวเพื่อเสริมให้การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในระดับครอบครัว ถือว่าเป็นการสร้างความสำเร็จในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยข้อสรุปของ Schiffman and Kanuk, 2004 ได้กล่าวว่า ความเข้าใจเกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ความรู้ (knowledge) การรับรู้ (perception) และความเชื่อ (belief) โดยความรู้ซึ่งอาจจะมาประสบการณ์ (การสร้างต้นแบบครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง) หรือ แหล่งข้อมูลที่มีอยู่หลากหลาย (สื่อต่างๆ, การส่งเสริมให้เกิดการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง) จะส่งผลกระทบต่อรับรู้ และจะไปกำหนดความเชื่อซึ่งในที่สุดแล้วมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล (kotler, 2001)

5) จากแนวทางการสร้างเสริมการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว ที่เน้นที่สื่อที่หลากหลาย นั้นจากการผลการศึกษาของปราโมทย์และคณะ (2553) และวิรุณศิริและคณะ (2559) พบว่าการผู้นำครอบครัวมีการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมากจะสามารถนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ได้เพิ่มขึ้น ตลอดจนการศึกษาของปาริสนา วัฒนรัตน์ (2550) ที่พบว่า การเปิดรายการโทรทัศน์ “ชีวิตที่พอเพียง” มีความสัมพันธ์กับความรู้และพฤติกรรมการปฏิบัติตนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ได้กล่าวมาในช่วงต้นที่ว่าสื่อจะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และส่งผลกระทบต่อทัศนคติและการแสดงพฤติกรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1) จากข้อค้นพบที่ว่าฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันทำให้ระดับความพอเพียงของครอบครัวมีความแตกต่างกัน และความรู้ความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่มีก็นำเสนอเกี่ยวกับการทำการเกษตร หรือความเข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหมายถึงความประมาณ ดังนั้น **สื่อควรจะปรับปรุงรูปแบบการถ่ายทอดเศรษฐกิจให้มีความหลากหลาย** โดยมีการถ่ายทอดการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มอาชีพต่างๆ หรือของบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน ตลอดจนนำเสนอเศรษฐกิจในแง่มุมของหลักการมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันด้วย

2) ควรมี**การจัดทำหลักสูตรที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง** โดยควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง เช่น “การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง” “การจัดการความรู้เศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง” ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมหาวิทยาลัย

3) จากข้อเสนอในเรื่องการสร้างต้นแบบครอบครัวพอเพียงในชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและแสดงให้เห็นในเชิงประจักษ์ว่าเศรษฐกิจสามารถปฏิบัติได้จริง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐควรจัดให้มีกระบวนการเสริมสร้างต้นแบบครอบครัวพอเพียง แต่ทั้งนี้ควรมี **“การพัฒนาต้นแบบครอบครัวพอเพียงให้มีความหลากหลาย”**ในเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจและหลากหลายอาชีพ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาและถอดบทเรียนต้นแบบครอบครัวพอเพียงในหลากหลายกลุ่มอาชีพ และมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันทั้งนี้เพราะจะได้เป็นต้นแบบให้เห็นในเชิงประจักษ์ว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปปฏิบัติได้ในคนทุกระดับชั้น

2) ควรมีการศึกษารูปแบบการสร้างการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับอนุบาลจนกระทั่งมหาวิทยาลัยตลอดจนการจัดการความรู้เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักเรียนและนักศึกษาในระดับต่างๆ

รายการอ้างอิง

- ดิเรกข ภูณก้องกลีบ (2552) .**บุพปัจจัยและผลลัพธ์ของการพัฒนาครัวเรือนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. คุษณินพนธ์ปรัชญาคุษณินบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ.(2551). **โครงการประเมินผลเปรียบเทียบในมิติต่างๆของประชาชนในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้**. ศูนย์วิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิ่นสอาด สหนาวิน. (2552). **วิถีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย**. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปรเมธี วิมลศิริ. (2559). ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี อนาคตประเทศไทยเพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน. เอกสารประกอบการบรรยาย หลักสูตรวิทยาการประกันภัยระดับสูง (วปส.) ปี 2559. วันที่ 26 สิงหาคม 2559
- วิรุณศิริ ไจมา และคณะ. (2560) .**การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการวิจัยและข้อเสนอแนะในการจัดสรรงบประมาณการวิจัยด้านเศรษฐกิจพอเพียง**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สถาบันไทยพัฒน์. <http://www.sufficiencyeconomy.com/2006/02/3.html>.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ .(2547). **การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ.
- สุเมธ ตันติเวชกุล .(2544). **เบื้องพระยุคลบาท**. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มติชน.
- สาวิตตรี รังสิภัท และ อภินันท์ แสงตรีเพชรเกล้า .(2556).**แนวทางการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาตนเองและครอบครัวของ นิสิตคณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**
<http://www.lib.ku.ac.th/KUCONF/2558/KC5214003.pdf>
- Schiffman,L.G.,&Kanuk,L.(2004).**Consumer behavior** (8 th ed).Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

ตารางผนวกที่ 1 การทดสอบความแตกต่างรายคู่โดยใช้วิธีของเชฟเฟ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ปานกลาง และ สูงมีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

(I) กลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจ	(J) กลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
ฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ	ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง	-.0743(*)	.02112	.002	-.1262	-.0224
	ฐานะทางเศรษฐกิจสูง	-.1355(*)	.02862	.000	-.2058	-.0652
ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง	ฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ	.0743(*)	.02112	.002	.0224	.1262
	ฐานะทางเศรษฐกิจสูง	-.0612(*)	.02388	.038	-.1199	-.0025
ฐานะทางเศรษฐกิจสูง	ฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ	.1355(*)	.02862	.000	.0652	.2058
	ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง	.0612(*)	.02388	.038	.0025	.1199

* The mean difference is significant at the .05 level

การจัดการระบบนิเวศในรูปแบบพิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ¹

นพดล ไคว้สุวรรณ²สุภาพ ปารมี³

บทคัดย่อ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ในการศึกษา ทดลอง ทดสอบ และแสวงหาแนวทางวิธีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในภูมิภาคต่าง ๆ ผลการศึกษาที่สำเร็จได้แสดงไว้ในลักษณะ “พิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต” ให้สามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้และนำความรู้และวิธีการในการประกอบอาชีพจากสภาพพื้นที่จริงเพื่อกลับไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ของตนเอง ซึ่งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ถูกก่อตั้งเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2525 มีพื้นที่ดำเนินการ 8,500 ไร่ โดยพื้นที่เดิมมีการตัดป่า ในฤดูฝนเกิดการชะล้าง จนน้ำเซาะดินเหลือแต่หิน กรวด ระบบนิเวศโดยทั่วไป มีสภาพแห้งแล้ง ขาดความชุ่มชื้น และสภาพกายภาพกลุ่มน้ำเป็นป่าเต็งรังที่ไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องเผชิญกับไฟไหม้ป่าทุกปี จึงมีพระราชประสงค์ให้ทำการศึกษาพัฒนาป่าไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ใช้สอย ไม้ผล และไม้เชื้อเพลิง ซึ่งจะอำนวยประโยชน์ในการใช้งานตลอดจนคงความชุ่มชื้นเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำเอาไว้เป็นประโยชน์อย่างที่ดี 4 โดยแบ่งระบบนิเวศต้นทางน้ำเป็นการศึกษาสภาพพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำลำธารกลางทางเป็นศึกษาด้านการเกษตรกรรม และปลายทางเป็นศึกษาด้านการประมง จนปัจจุบันระบบนิเวศของกลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ ได้ฟื้นคืนกลับสู่สภาพผืนป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์ ดังตัวอย่างรูปที่ 1 ซึ่งจัดการพัฒนาพื้นที่ที่เสื่อมโทรมให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้ของพื้นที่กลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ จนประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรมจะเป็นตัวอย่างที่สามารถใช้รูปแบบแห่งความสำเร็จดังกล่าวเพื่อการเรียนรู้และนำไปสู่การปฏิบัติ ในการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่ยั่งยืนในรูปแบบของ “พิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต” อันจะเป็นแนวทางและตัวอย่างของผลสำเร็จให้แก่พื้นที่อื่น ๆ ต่อไป (สำนักงาน กปร., 2555)

คำสำคัญ: การจัดการระบบนิเวศ, พิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต, ห้วยฮ่องไคร้

¹ บทความเพื่อนำเสนอการประชุมวิชาการระดับชาติ เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนา ครบรอบ 51 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี 2560 สาขาการจัดการสิ่งแวดล้อม หน่วยงาน คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

² วิศวกรชลประทานชำนาญการ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เชียงใหม่ กรมชลประทาน

³ นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กรุงเทพฯ

The living natural museum ecology management by Huai Hong Khrai Royal Development Study Centre¹

Noppadon Kowsuvon², Suparb Paramee³

Abstract

His Majesty King Bhumibol Adulyadej of Thailand initiated the establishment of six “Royal Development Study Centres” in all the regions throughout Thailand in order to be the place for study and experimentation in search for the models of success of various aspects for development before demonstrating and disseminating to general public in the form of a “living natural museum”. People can come to see everything in one place and therefore obtain knowledge with convenience, rapidity and assurance that it will be efficiently applied to attain the maximum benefits possible. The Huai Hong Khrai Royal Development Study Centre was established in area 8,500 rais on 11 December 1982, at Doi Saket District in Chiang Mai Province. Formerly, there had been severe deforestation which caused drought and forest fires. The centre, therefore, focuses attention on conducting study and research on various development patterns such as forest development by cultivating three types of trees for four benefits, which are economic, fruit and firewood. Besides, there is also the fourth benefit, which is the conservation of soil and water to increase moisture. There is also the conservation of watershed areas by using water from the irrigation system, from rains and from check dams to maintain moisture as well as by establishing wet fire breaks. The study also emphasizes the use of various development patterns to enable farmers to rely on themselves without having to destroy the environment. To date, the ecosystem of Huai Hong Krai watershed has recovered back to its abundant forests upstream. Which is an excellent example “model of success” for the people not only in the surrounding areas, but in other areas as well.

Keywords: Ecology management, Living natural museum, Huai Hong Khrai

²Huai Hong Khrai Royal Development Study Center Chiang Mai, Royal Irrigation Department

³Office of Watershed Conservation and Management, Department of Natural Park

บทนำ

การจัดการระบบนิเวศในรูปแบบพิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นการจัดการที่คำนึงถึงองค์ประกอบหลักของระบบนิเวศลุ่มน้ำ 3 ประการ คือ 1) โครงสร้าง (Structure) ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า และอากาศ 2) บทบาทหน้าที่ (Function) ของระบบ คือ กระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศ ได้แก่ กระบวนการสร้างดิน กระบวนการหมุนเวียนของน้ำกับธาตุอาหาร กระบวนการหมุนเวียนของพลังงาน ซึ่งทั้ง 2 กระบวนการจะมีการเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด นำไปสู่ 3) การให้บริการ (Services) ของระบบนิเวศที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ ประกอบด้วย การให้ผลผลิตที่เป็นเนื้อไม้ ผลผลิตจากป่าและอาหารจากสัตว์ป่า การควบคุมการดูดซับน้ำฝนของดินและการระบายน้ำจากชั้นดินลงสู่ลำธาร การควบคุมการกัดเซาะพังทลายของดิน การบรรเทาความรุนแรงของอากาศ อีกทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ และการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชดำรัส เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินการของศูนย์ฯ ห้วยฮ่องไคร้เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2527 สรุปได้ว่า “...เป้าหมายหลักของโครงการฯ แห่งนี้คือ การฟื้นฟูและอนุรักษ์บริเวณต้นน้ำห้วยฮ่องไคร้ ซึ่งมีสภาพแห้งแล้งโดยเร่งด่วน โดยทดลองใช้วิธีการใหม่ เช่น วิธีการผิวน้ำออกจากอ่างเก็บน้ำ ในระดับบนลงไปตามแนวร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ แผ่ขยายตัวออกไป สำหรับน้ำส่วนที่เหลือก็จะไหลลงอ่างเก็บน้ำในระดับต่ำลงไป เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตรกรรมต่อไป ในการนี้ควรเริ่มปลูกป่าทดแทนตามแนวร่องน้ำ ซึ่งมีความชุ่มชื้นมากกว่าบริเวณสันเขา ซึ่งจะช่วยให้เห็นผลโดยเร็ว นอกจากนี้ ยังเป็นการประหยัดกล้าไม้ และปลอดภัยจากไฟป่าด้วย เมื่อร่องน้ำดังกล่าวมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้น ลำดับต่อไปก็ควรสร้างฝายต้นน้ำเป็นระยะ ๆ เพื่อค่อย ๆ เก็บกักน้ำไว้แล้วส่งต่อท่อไม้ไผ่ส่งน้ำออกทั้งสองฝั่งร่องน้ำ อันเป็นการช่วยแผ่ขยายแนวความชุ่มชื้นออกไปตลอดแนวร่องน้ำ...” ซึ่งการพัฒนาระบบนิเวศลุ่มน้ำในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ตลอดระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษ ได้ปรากฏผลสำเร็จทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีตัวชี้วัดด้านการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นได้ (ภาพที่ 1) การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบลุ่มน้ำในด้านต่าง ๆ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อบ่งบอกถึงศักยภาพของระบบนิเวศลุ่มน้ำ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของระบบนิเวศลุ่มน้ำ และบทบาทหน้าที่ของระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ด้านอุตุนิยมวิทยา อุทกวิทยา และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลงานวิจัยนี้สามารถนำไปเป็นตัวชี้วัดผลสำเร็จของการดำเนินการ และเป็นแนวทางนำไปสู่วิธีปฏิบัติในการจัดการลุ่มน้ำ ให้ประชาชนได้เข้าใจถึงโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ของลุ่มน้ำ และส่งเสริมให้ประชาชนมีองค์ความรู้และสามารถดำเนินการตรวจสอบตัวชี้วัดการทำงานตามหน้าที่ของลุ่มน้ำแบบง่าย ๆ ได้ด้วยตนเอง เช่น การตรวจสอบความชุ่มชื้นของน้ำท่าโดยดูจากสีและความโปร่งแสง การตรวจสอบคุณภาพน้ำโดยใช้สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง การสังเกตการดูดซับและระบายน้ำของระบบนิเวศลุ่มน้ำ อันเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ และส่งเสริมความร่วมมือในการป้องกันและดูแลรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์ทรัพยากรในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน (สำนักงาน กปร., 2559)

ปี พ.ศ.2527

ปี พ.ศ.2559

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายเปรียบเทียบการฟื้นคืนกลับสู่สภาพผืนป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์ ของระบบนิเวศบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยฮ่องไคร้ 7 ในช่วงระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษ

วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์หลักของการจัดการระบบนิเวศในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิตของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้มีดังนี้

1. เพื่อให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นศูนย์กลางแบบเบ็ดเสร็จที่มีการศึกษาทดลองและสาธิตในลักษณะสหวิทยาการเสมือนหนึ่งพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต สำหรับราษฎรได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติได้
2. เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงระบบนิเวศพื้นที่ลุ่มน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมตามแนวพระราชดำริ
3. เพื่อให้พื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้เป็นสถานที่ทำการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาด้านทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ ดิน ระบบเกษตร รวมทั้งระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ และการจัดการระบบนิเวศลุ่มน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมต่างๆ โดยทำหน้าที่เสมือน ต้นแบบของความสำเร็จที่จะเป็นแนวทางและตัวอย่างผลสำเร็จให้แก่พื้นที่อื่นๆ ต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้เสด็จทรงงาน ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้รวมทั้งสิ้น 8 ครั้ง มีแนวพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้อง ที่พระราชทานไว้เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการระบบนิเวศของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้มีดังนี้

1. เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2528 ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สรุปได้ว่า “...การก่อสร้างฝายเก็บกักน้ำลำธาร มีประโยชน์ในด้านช่วยให้พื้นที่ใกล้ร่องน้ำมีความชุ่มชื้น ทำให้ป่าไม้นั้นเจริญเติบโตดี จึงเห็นควรให้พิจารณาสร้างเพิ่มเติมขึ้นตามความเหมาะสมทั้งในบริเวณพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทานและพื้นที่ทั่วไป ส่วนระบบแจกจ่ายน้ำจากท่อส่งน้ำของอ่างเก็บน้ำห้วยฮ่องไคร้ 1 ให้เป็นพื้นที่ปลูกป่าทั่วไป ให้พิจารณาขยายขอบเขตต่อไปตามความเหมาะสม....”

2. เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2532 ณ โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ สรุปได้ว่า “...งานด้านป่าไม้ มีความจำเป็นที่จะต้องเร่งปรับปรุงสภาพป่าไม้ ทั้งบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำและบริเวณดอยรอบ ๆ นี้ให้สมบูรณ์ขึ้น เพราะนอกจากจะทำให้ป่าสมบูรณ์แล้ว ยังจะช่วยทำให้น้ำในบริเวณนี้มีความสมบูรณ์ขึ้นด้วย วิธีการปรับปรุงสภาพป่านั้นขอให้อาศัยวิธีการที่ได้ดำเนินการแล้วที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพราะถือเสมือนว่าที่ห้วยลานนี้เป็นศูนย์สาขาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โดยการทำเป็นฝายหินทิ้งขนาดเล็ก หรือ Check Dam บริเวณร่องน้ำสาขาของห้วยลานเพื่อกักเก็บและชะลอความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้บริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ แต่ถ้าเป็นร่องน้ำขนาดใหญ่ จะต้องทำฝายกักเก็บให้แข็งแรงขึ้น สำหรับการฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่สูงตามสันดอยต่าง ๆ นั้น จะใช้วิธีการติดตั้งปั๊ม Turbine ที่อ่างเก็บน้ำห้วยลานห้วยป่าไร่ และดอยโตน เพื่อส่งน้ำขึ้นที่สูงบริเวณยอดดอยม่อนผักชี ดอยยาว และดอยโตน ไปเก็บไว้บนแท็งก์และต่อท่อเล็ก ๆ เจาะรูปล่อยน้ำให้ไหลลงมาจากแนวสันเขา เพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ป่าไม้ วิธีการนี้จะทำให้ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ได้ภายใน 2 - 3 ปี และจะเป็นป่าไม้ตัวอย่างที่อุดมสมบูรณ์และช่วยให้ปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำมากขึ้น โดยขอให้มีการบันทึกข้อมูลระดับน้ำในอ่างเก็บน้ำไว้ด้วย สำหรับพันธุ์ไม้ที่จะใช้ในการปลูกป่านั้นขอให้ใช้พันธุ์ไม้ดั้งเดิมที่ไม่ผลัดใบเป็นหลักไว้ นอกจากนี้บริเวณที่สองข้างทาง ขอให้พิจารณาปลูกพันธุ์ไม้ยึดพื้นดินหรือจะใช้หญ้าแฝกก็ได้ เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดินลงไปในอ่างน้ำ และพิจารณาค่อย ๆ จัดสร้างฝายกักเก็บตะกอน ดังเช่นที่กรมพัฒนาที่ดินได้ดำเนินการแล้วที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งตะกอนเหล่านี้เมื่อมีจำนวนมากขึ้นก็สามารถตักเอามาใช้ประโยชน์ได้อีก นอกจากนั้นอาจจัดทำเป็นร่องดินขวางทางเดินของน้ำให้แตกกระจายไปทั่วๆ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาของการชะล้างและตกตะกอนได้...”

3. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้มีพระราชดำริเพิ่มเติมเมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2532 สรุปได้ว่า “...ในเขตของศูนย์ศึกษาฯ แห่งนี้ ควรจะต้องมีการแสดงการศึกษาทดลองเปรียบเทียบให้เห็นชัด (สำนักงาน กปร.,2559) โดยแบ่งพื้นที่ที่มีการใช้ระบบน้ำชลประทานส่วนหนึ่ง และพื้นที่ที่ได้รับเฉพาะน้ำฝน โดยมี Check Dam ช่วยกักน้ำฝนไว้ส่วนหนึ่งและพื้นที่ที่ปล่อยไว้โดยระบบธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง ต้นไม้ต่างๆ ในศูนย์ฯ จะเจริญเติบโตหรือจะหงิกงอก็ไม่เป็นไรเพราะนั่นเป็นการทดลองหรือเปรียบเทียบให้เห็นข้อแตกต่าง ซึ่งเป็นจุดประสงค์ที่สำคัญของศูนย์ศึกษา...” (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เสด็จทรงงาน ณ ศูนย์ฯ ห้วยฮ่องไคร้รวมทั้งสิ้น 8 ครั้ง

ระเบียบวิธีการดำเนินการ

การจัดการระบบนิเวศของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีการดำเนินการหลัก 3 ด้านโดยคำนึงถึง “น้ำ-ป่า-คน” ซึ่งการดำเนินการมีกิจกรรมที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

1. การจัดการระบบนิเวศลำนน้ำและแหล่งน้ำ ได้แก่ 1) การบริหารแหล่งน้ำและทรัพยากรประมง โดยทำการบริหารจัดการแหล่งน้ำที่เป็นธารน้ำธรรมชาติ ธารน้ำและฝายทดน้ำที่สร้างขึ้น รวมทั้งอ่างเก็บน้ำ 7 อ่างที่ตั้งอยู่ลดหลั่นกันไปตามระดับความสูงและความลาดชันของพื้นที่ รวมถึงศึกษาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่เหมาะสมกับสภาพแหล่งน้ำที่แตกต่างกันไป 2) การใช้ระบบก้างปลา หรือคูน้ำที่ขุดต่อเชื่อมมาจากลำห้วยธรรมชาติในลักษณะแผ่กระจายเป็นก้างปลา สามารถช่วยกระจายความชุ่มชื้นสู่ผืนดินได้กว้างขวางขึ้น ส่งผลดีต่อการปลูกป่าเสริมอีกทางหนึ่ง และ 3) การเชื่อมโยงลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นรูปแบบของการเพิ่มปริมาณน้ำในลุ่มน้ำที่ขาดแคลน ซึ่งสามารถบรรเทาและแบ่งเบาอุทกภัยที่อาจเกิดขึ้นในลุ่มน้ำที่มีปริมาณน้ำมากเกินได้ ส่วนลุ่มน้ำที่รับน้ำก็ได้รับประโยชน์เช่นกัน คือ เพิ่มความชุ่มชื้นให้ผืนป่า โดยการผันน้ำจากฝายทดน้ำห้วยแม่ลายไหลผ่านระบบท่อราว 8 กิโลเมตรมาถึงพื้นที่ของลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ ซึ่งมีฝายรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะกับสภาพพื้นที่และการใช้งาน คอยกักเก็บน้ำ ช่วยชะลอความเร็วของกระแสน้ำ ก่อนไหลผ่านเหมืองไส้ไก่ ลัดเลาะไปตามชายป่าเข้าสู่ระบบท่อน้ำตามแนวระดับธรรมชาติ เพื่อไหลลงอ่างเก็บน้ำ 1 ถึง 7 รวมถึงอ่างเก็บน้ำเล็กๆ อีก 5 อ่าง สำหรับใช้ในกิจกรรมต่างๆ ทั้งการประมง การเกษตรกรรม การกสิกรรม และการปศุสัตว์

2. การจัดการระบบนิเวศป่าไม้ผ่านการจัดการป่า 4 ระบบ ได้แก่ 1) ระบบธรรมชาติ หรือการฟื้นฟูด้วยตัวเอง 2) ระบบฝายชะลอความชุ่มชื้น หรือ Check Dam 3) ระบบชลประทาน และ 4) ระบบฝายชะลอความชุ่มชื้นควบคู่กับอ่างเก็บน้ำ โดยฝายชะลอความชุ่มชื้น จะช่วยชะลอการไหลของน้ำและเก็บกักน้ำ รวมถึงตะกอนดิน เพื่อรักษาความชุ่มชื้นของพื้นที่ลุ่มน้ำไว้ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างเป็นฝายกั้นตามลำห้วยต่าง ๆ เป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น คือ ไม้ไผ่และก้อนหิน และทำการปลูกป่าในบริเวณร่องน้ำที่มีความชุ่มชื้น โดยปลูกต้นไม้ในลักษณะที่ไม่จับต้นไม้เข้าแถว และเน้นชนิดพันธุ์ไม้ท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นหลัก เพราะเป็นต้นไม้ที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ อีกทั้งคนในท้องถิ่นรู้จักคุณค่าและประโยชน์ที่จะได้รับเป็นอย่างดี เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ตลอดจนคงความชุ่มชื้นเอาไว้ ซึ่งถือเป็นประโยชน์อย่างที่ดี พื้นที่ต้นน้ำลำธารให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ การเกิดแนวป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Break) จากการทำงานของระบบก้างปลาที่กระจายความชื้นเข้าสู่ผืนป่า ยังช่วยทำหน้าที่เป็นแนวป้องกันไฟป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกทางหนึ่ง (สำนักงาน กปร.,2555)

3. การจัดการคนและระบบนิเวศให้อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ผ่านการบริหารพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่และสภาพแวดล้อม สร้างทางเลือกให้ชีวิต ชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ก่อเกิดผลกระทบต่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สำนักงาน กปร.,2559) ตามพระราชประสงค์ “การพัฒนาป่าต้นน้ำลำธารเป็นหลักต้นทาง ปลายทางเป็นการศึกษาพัฒนาด้านการประมง ระหว่างทางเป็นการศึกษาด้านการเกษตรกรรมการปศุสัตว์ การพัฒนาที่ดิน และด้านอื่น ๆ” การดำเนินการส่งเสริมอาชีพ ได้แก่ 1) การส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงสัตว์ เช่น โคนม โคพื้นเมือง กบนา กบบูลฟร็อก (Bullfrog) สุกรขุน หมูป่า และปลา 2) การส่งเสริมระบบการปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ ได้แก่ ส้มโอพันธุ์ขาวทองดี ลำไยพันธุ์ดีต่อเห็ดนางรม เห็ดขอนขาว และ 3) การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มของราษฎร ในการแปรรูปผลผลิตทางเกษตร ช่วยเพิ่มมูลค่าของผลผลิต อาทิ กระเทียมโทนดอง และชาผงสมุนไพร (ภาพที่ 3)

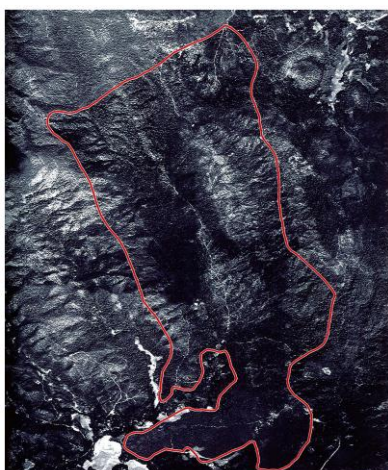

ภาพที่ 3 แผนภาพสรุปการจัดการระบบนิเวศต้นน้ำลำธารในรูปแบบพิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

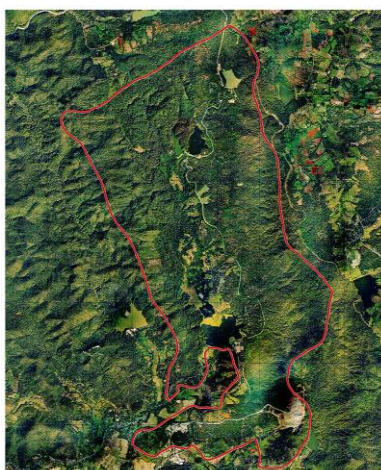
ผลการดำเนินการ

การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นระยะเวลาที่สามทศวรรษ นับว่าได้บรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้หลายประการ ทั้งทางด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ตลอดจนงานด้านการเกษตรและอื่น ๆ นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยรอบพื้นที่โครงการและพื้นที่ใกล้เคียง การฟื้นฟูระบบนิเวศที่ปรากฏทั้งในเชิงปริมาณและเชิงประจักษ์ โครงสร้างของระบบนิเวศลุ่มน้ำมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว (สุภาพ ปารมี, 2557) ดังแสดงในภาพที่ 4 ส่งผลต่อบทบาทการทำหน้าที่ของระบบได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพสรุปได้ดังนี้

1. ป่าเปลี่ยนไป จากป่าเต็งรังเสื่อมโทรมเป็นป่าเบญจพรรณ มีชนิดพรรณไม้เพิ่มขึ้น รวม 32 ชนิด (ปี พ.ศ. 2528 - 2556) และมีความหนาแน่นของต้นไม้ 395 ต้นต่อไร่
2. สัตว์ป่าคืนถิ่น เช่น นกยูงไทย กระต่ายป่า ไก่ป่า เป็นต้น
3. ไม่มีไฟไหม้ป่าในพื้นที่ศูนย์ฯ ห้วยฮ่องไคร้ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538
4. มีความหลากหลายของพืชพรรณอาหารธรรมชาติ ที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์เพื่อการพึ่งพาและเป็นรายได้เสริมในครัวเรือนชุมชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ร่วมกับระบบนิเวศอย่างไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ต้นน้ำลำธาร
5. การผันน้ำจากลุ่มน้ำอื่นใกล้เคียง (ห้วยแม่ลาย) มาয়พื้นที่ของศูนย์ฯ มีการผันปริมาณน้ำลดลงทุกปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 เป็นต้นมา นอกจากนี้ ยังพบว่า ร่องน้ำธรรมชาติที่เคยแห้งแล้งในศูนย์ฯ ห้วยฮ่องไคร้ ในฤดูแล้ง ปัจจุบันมีน้ำไหลในลำห้วยยาวนานขึ้น เฉลี่ยจาก 5 เดือน เป็น 8 เดือน
6. ผลจากการจัดการคนกับระบบนิเวศให้อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน และการขยายผลสำเร็จสู่ราษฎรหมู่บ้านรอบศูนย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 ส่งผลให้ราษฎรในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ 18 หมู่บ้านมีความเป็นอยู่และรายได้เพิ่มขึ้นจาก 31,700 - 42,800 บาทต่อคนต่อปี เป็น 61,900 - 65,000 บาทต่อคนต่อปี (ภาพที่4)

ปี พ.ศ.2519

ปี พ.ศ.2545

ปี พ.ศ.2550

ภาพที่ 4 ภาพถ่ายดาวเทียม แสดงให้เห็นถึงผลของการฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ ผ่านการจัดการลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการ ดิน น้ำ ป่าไม้ รวมถึงชุมชน

บทสรุป

จากเดิมระบบนิเวศพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ขาดความอุดมสมบูรณ์ เพราะป่าต้นน้ำลำธารตามยอดเขา ถูกทำลายแผ้วถาง สภาพดินเป็นหินกรวด ไม่มีศักยภาพเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม อีกทั้งปัญหาไฟป่าสร้างความเสียหาย ทำให้ระบบนิเวศแห้งแล้งและขาดความชุ่มชื้น แต่ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงงานในพื้นที่ภาคเหนือและทอดพระเนตรปัญหาดังกล่าว และมีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาพื้นที่บริเวณนี้ให้กลับคืนสู่ความสมบูรณ์ และปลูกป่าห้วยฮ่องไคร้ให้กลับมา มีชีวิตอีกครั้ง ผ่านการจัดการลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการ ดิน น้ำ ป่าไม้ รวมถึงชุมชนที่อาศัยอยู่และใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยกำหนดให้พื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ซึ่งเป็นลุ่มน้ำขนาดเล็ก เป็นพื้นที่เป้าหมาย โดยอาศัยองค์ความรู้หลายด้านนำมาใช้แบบบูรณาการ เนื่องจากองค์ประกอบของทรัพยากรทุกประเภทมีความเกี่ยวโยงกันอย่างเป็นระบบ อาศัยหลักการจัดการลุ่มน้ำโดยคำนึงถึง “น้ำ-ป่า-คน” และสิ่งแวดล้อม 3 ประการ คือ การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้ทรัพยากรตามหลักการอนุรักษ์ และการควบคุมมลพิษสิ่งแวดล้อม ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลทางวิชาการด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการศึกษากระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ ควบคู่กันไปกับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัจจัยทางธรรมชาติและที่มนุษย์กระทำซึ่งส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยมีเป้าหมายเพื่อไปสู่การจัดการลุ่มน้ำที่มีประสิทธิภาพอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชุมชน อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาห้วยฮ่องไคร้ได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2559). *ชีวิตที่เริ่มต้นจากศูนย์ฯ*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2555). *หนังสือชุด จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา ชะลอน้ำ : เพิ่มความชุ่มชื้น*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2555). *หนังสือชุด จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา พืชรักษ์พันธุ์ธรรมชาติที่มีชีวิต*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สุภาพ ปารมี. (2557). *ความเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยฮ่อมไคร้ภายหลังสามทศวรรษของการฟื้นฟู*. กรุงเทพฯ: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช.

การพัฒนาวัสดุเพาะกล้าข้าวจากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร

โสธยา ทิงาม
ประนิดดา เพ็งจิว¹
ศตพล มุ่งค้ากลาง
ประसार นลาดคิด

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปริมาณไนโตรเจนและปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดในวัสดุเพาะ อัตราการรอดของข้าวระยะกล้าจากการเพาะกล้าโดยใช้วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร และอัตราการเจริญเติบโตของข้าว โดยใช้แผนการทดลองแบบสุ่มสมบูรณ์ (CRD) จำนวน 5 สิ่งทดลอง ประกอบด้วย ดินนา (100) ต้นถั่วลิสง (100) แหน (100) ดินนา:ต้นถั่วลิสง (50:50) และ ดินนา:แหน (50:50) พบว่า วัสดุเพาะที่มีปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดมากที่สุด คือ แหน (100) โดยมีค่าเฉลี่ยไนโตรเจน และสารอินทรีย์ทั้งหมด เท่ากับ 0.0439 ± 0.0046 % และ 72.80 ± 0.30 % ตามลำดับ การใช้วัสดุเพาะที่เป็น ดินนา:ต้นถั่ว (50:50) ทำให้กล้าข้าวมีอัตราการรอดสูงสุด คือ 98.10 % และวัสดุเพาะที่เป็นแหน (100) ทำให้ข้าวเจริญเติบโตดีที่สุดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

คำสำคัญ: ข้าว วัสดุเพาะกล้า วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร

¹ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. Jeab_croc@hotmail.com

Development of Rice Seeding Substrate Media from Agricultural Residues

Soraya Teengam,
Pranitda Peng-ngiw,
Satapon Moongkumglang
Prasarn Chalardkid

Abstract

The objective of this research was to determine nitrogen and the total organic matter in substrate media, survival rate of rice seeding using the substrate media from agricultural residues and the growth rate of rice. These research used complete randomized design (CRD) for 5 treatment, including paddy soil (100), peanut (100), duckweed (100), paddy soil:peanut (50:50) and paddy soil:duckweed (50:50). The result showed that the duckweed (100) had the highest nitrogen and total organic matter content. The average of nitrogen and total organic matter were 0.0439 ± 0.0046 % and 72.80 ± 0.30 %, respectively. Using the mixture of paddy soil:peanut (50:50) gave the highest rice seeding survival (98.10 %). And the duckweed (100) gave the best of rice growth at statistically significant level of 0.05.

Keywords: Rice, Seeding Substrate Media, Agricultural Residues

บทนำ

วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรบางชนิดไม่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ถูกไถกลบไปกับดินเพื่อทำเป็นปุ๋ยพืชสด นำไปทำปุ๋ยหมัก นำไปเป็นอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง และนำไปเป็นเชื้อเพลิง โดยส่วนมากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมักถูกจัดการอย่างไม่เหมาะสม เช่น การเผาซากพืชภายหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่งผลให้เกิดปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เช่น มลพิษทางอากาศ จัดเป็นปัญหาสำคัญที่ยากต่อการจัดการ การนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาใช้ให้เกิดประโยชน์จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมได้ โดยเริ่มจากการนำซากพืชที่เกษตรกรมักกำจัดทิ้งโดยไม่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ มาพัฒนาให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

การนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาพัฒนาเป็นวัสดุเพาะข้าว เป็นวิธีการที่จะช่วยลดปริมาณวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรได้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่เกษตรกรไทยนิยมปลูกเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ ซึ่งวิธีการปลูกข้าวบางวิธี เช่น การปักดำ การโยน เป็นวิธีการที่ต้องเพาะกล้าข้าวก่อนทำการปักดำหรือโยนกกล้าลงแปลงนา โดยทั่วไปเกษตรกรจะใช้ดินนาเป็นวัสดุเพาะกล้าเพียงชนิดเดียว จึงจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยให้กับต้นข้าว เพื่อให้ต้นข้าวเจริญเติบโตดี และให้ผลผลิตสูง ทั้งนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่มักเลือกที่จะใส่ปุ๋ยเคมี ทำให้ดินนามีสภาพเสื่อมโทรมลง เพราะขาดการดูแลและฟื้นฟู แนวทางหนึ่งที่จะทำให้การปลูกข้าวได้ผลผลิตดี และลดการใช้ปุ๋ยเคมี คือ การพัฒนาวัสดุเพาะให้มีธาตุอาหารหลักที่ต้นข้าวใช้ในการเจริญเติบโตโดยเฉพาะไนโตรเจน ซึ่งเป็นธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว ไนโตรเจนมักพบอยู่ในพืชหลายชนิด เช่น ต้นถั่วลิสง ซึ่งเป็นพืชที่นิยมปลูกสลับกับการทำนาข้าว โดยภายหลังการเก็บเกี่ยวเมล็ดถั่วลิสงแล้วนั้นมักไม่มีการไถกลบต้นถั่วไปกับดิน ต้นถั่วลิสงส่วนใหญ่ไม่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และแหน ซึ่งเป็นวัชพืชน้ำ ที่สามารถเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วจนเป็นปัญหามลพิษทางน้ำ (ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยและเรือนปลูกพืชทดลอง, 2559)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร ได้แก่ ต้นถั่วลิสง และแหน มาประยุกต์เป็นวัสดุเพาะข้าวร่วมกับดินนา เพื่อเป็นการเพิ่มไนโตรเจนให้กับดินนา ลดการใช้ปุ๋ยเคมี และลดปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม สนองต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ช่วยให้เกษตรกรสามารถนำสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัว เช่น วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาใช้ประโยชน์ โดยพัฒนาเป็นวัสดุเพาะกล้าข้าวที่มีไนโตรเจนสูง ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นการลดต้นทุนในการปลูกข้าว และช่วยลดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรในช่วงที่ข้าวมีราคาต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดในวัสดุเพาะ
- 2) เพื่อศึกษาอัตราการรอดของข้าวระยะกล้า ในวัสดุเพาะที่แตกต่างกัน
- 3) เพื่อศึกษาอัตราการเจริญเติบโตของข้าว หลังย้ายกล้าลงภาชนะปลูก

การตรวจเอกสาร

1. วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร คือ วัสดุที่มักไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ ต้นถั่วลิสง ซึ่งเป็นพืชที่นิยมปลูกสลับกับการทำนาข้าว โดยภายหลังการเก็บเกี่ยวเมล็ดถั่วลิสงแล้วนั้นมักไม่มีการไถกลบต้นถั่วไปกับดิน ต้นถั่วลิสงส่วนใหญ่มักถูกเผาทิ้ง ไม่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และแหน ซึ่งเป็นวัชพืชน้ำที่สามารถเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วจนเป็นปัญหามลพิษทางน้ำ (ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยและเรือนปลูกพืชทดลอง, 2559)

2. วัสดุเพาะ (อรรถพล แก่นสาร, 2557)

วัสดุเพาะ คือ วัสดุที่ใช้แทนดินหรือใช้ร่วมกับดิน เพื่อเพิ่มธาตุอาหารให้ดินมีแร่ธาตุที่อุดมสมบูรณ์เพื่อให้ต้นกล้าเจริญเติบโตได้ดี และมีอัตราการรอดตายสูง หลังจากที่น่าต้นกล้าย้ายลงสู่ภาชนะปลูก โดยวัสดุเพาะที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

- 1) ความคงทน ควรเป็นวัสดุที่มีการยุบตัวน้อย ผุเปื่อยได้ช้า
- 2) การระบายอากาศและการเก็บความชื้น ขึ้นอยู่กับขนาดและความลึกของภาชนะปลูก ซึ่งมีผลต่อปริมาณของอากาศหลังจากระบายน้ำออกแล้ว ทั้งนี้ วัสดุเพาะที่ดีควรมีความชื้นในปริมาณที่เหมาะสมและระบายอากาศได้ดี
- 3) ความจุในการอุ้มน้ำหรือการดูดยึดน้ำของวัสดุเพาะ ถ้าวัสดุเพาะมีความสามารถในการบรรจุน้ำไว้ได้มากพอ พืชก็สามารถใช้น้ำได้ดี ไม่แสดงอาการขาดน้ำ แต่ถ้าวัสดุเพาะไม่มีความสามารถในการอุ้มน้ำหรือดูดยึดน้ำได้น้อยลง พืชปลูกจะขาดน้ำ แสดงอาการเหี่ยวเฉาให้เห็น การเพิ่มความจุในการดูดยึดน้ำของวัสดุเพาะ จะต้องไม่ไปลดการระบายอากาศของวัสดุเพาะที่เหมาะสมอยู่แล้ว
- 4) ความหนาแน่นรวม มีผลโดยตรงต่อการยึดของรากพืชและทำให้พืชปลูกยืนต้นอยู่ได้ โดยเฉพาะการปลูกพืชแบบไม่ใช้ดิน
- 5) การยึดตัว เกิดจากคุณสมบัติของวัสดุเพาะอินทรีย์ที่มีการย่อยสลายตัวที่นำมาผสมเป็นวัสดุเพาะ บางครั้งการย่อยสลายตัวอาจทำให้เกิดอันตรายต่อรากพืชได้ ดังนั้น วัสดุเพาะควรคงสภาพเดิมโดยไม่มีการยุบตัวอย่างน้อย 4 เดือน
- 6) อัตราการซึมน้ำ หมายถึง การที่น้ำในรูปของของเหลวเคลื่อนที่จากตำแหน่งหนึ่งไปยังอีกตำแหน่งหนึ่งในดินหรือวัสดุเพาะ ซึ่งอาจเป็นการซึมลง การซึมขึ้น การซึมตามแนวระดับ หรือการซึมในทิศทางใด ๆ ก็ได้ การซาบซึมน้ำในดินหรือวัสดุเพาะมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อมีพืชปลูกอยู่ เพราะพืชที่ขึ้นอยู่ย่อมมีการดูดน้ำจากวัสดุเพาะขึ้นไปใช้เพื่อการดำรงชีพอยู่เสมอ จึงมีแนวโน้มที่จะทำให้ น้ำจากส่วนอื่น ๆ ของวัสดุเพาะไปยังส่วนที่อยู่ใกล้รากพืชได้

3. ระยะเวลาเจริญเติบโตของต้นข้าว (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2557)

แบ่งระยะเวลาในการเจริญเติบโตของต้นข้าวออกเป็นระยะต่าง ๆ ได้ดังนี้

- 1) การเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ แบ่งออกเป็น
 - ระยะกล้า เริ่มตั้งแต่เมล็ดข้าวเริ่มงอกจนถึงมีใบ 1-3 ใบ หรือประมาณ 20 วันหลังหว่าน
 - ระยะแตกกอ เริ่มตั้งแต่มีการปักดำข้าวจนถึงข้าวสร้างรวงอ่อน หรือประมาณ 30-50 วันหลังปักดำ
- 2) การเจริญเติบโตทางระบบสืบพันธุ์ จะใช้เวลาประมาณ 30-50 วัน หลังข้าวแตกกอสูงสุด หรือแตกกอเต็มที่ แบ่งออกเป็น
 - ระยะสร้างรวงอ่อน เป็นช่วงที่ข้าวมีการเจริญเติบโตเต็มที่ ลำต้นจะเปลี่ยนจากลักษณะแบนเป็นต้นกลม

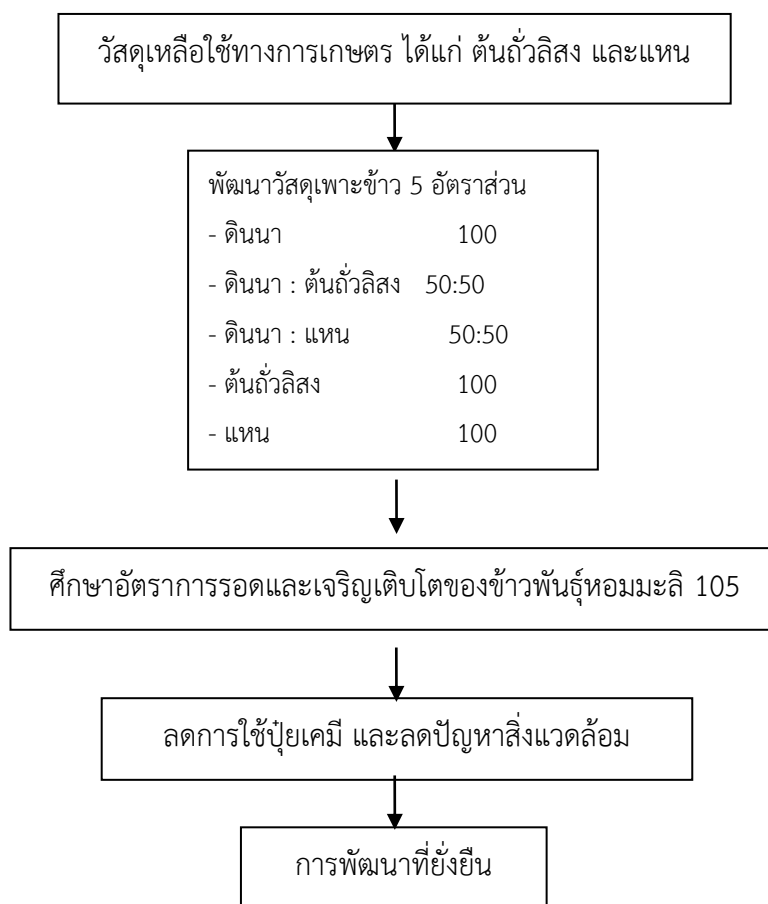
- ระยะตั้งท้อง ระยะนี้จะเห็นต้นข้าวมีลักษณะกลมพองขึ้นอย่างชัดเจน และมีใบธงปรากฏให้เห็น
- ระยะออกดอกและผสมพันธุ์ เป็นช่วงที่ข้าวจะส่งรวงพันจากกาบใบ ดอกข้าวจะบานและละอองเกสรตัวผู้จะร่วงลงบนเกสรตัวเมีย

3) การเจริญเติบโตทางเมล็ด

เริ่มจากการผสมเกสรของดอกข้าว ภายในเมล็ดข้าวมีลักษณะคล้ายน้ำมันแล้วจะเปลี่ยนเป็นแป้งแข็งจนกระทั่งสุกแก่ ในระยะนี้จะใช้เวลาประมาณ 30-35 วัน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กรอบแนวคิดการวิจัย

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

2. ตัวแปรที่ศึกษา

2.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่ วัสดุเพาะที่มีอัตราส่วนของดินนา ต้นถั่วลิสง และแหน ที่แตกต่างกัน ดังนี้

- 1) ดินนา อัตราส่วน 100
- 2) ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100
- 3) แหน อัตราส่วน 100
- 4) ดินนา : ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50 : 50
- 5) ดินนา : แหน อัตราส่วน 50 : 50

2.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ อัตราการรอดและอัตราการเจริญเติบโตของข้าวพันธุ์หอมมะลิ 105 (ความสูงต้น ความกว้างใบ ความยาวใบ ความยาวราก และน้ำหนักแห้ง)

2.3 ตัวแปรควบคุม ได้แก่ ปริมาณแสง ปริมาณน้ำที่ใช้ ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

3. การวางแผนการทดลอง

วางแผนการทดลองแบบ Complete Randomized Design (CRD) โดยดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

3.1 ศึกษาปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดในวัสดุเพาะ

3.1.1 การเตรียมวัสดุเพาะกล้า

เตรียมวัสดุเพาะ ได้แก่ ดินนา ต้นถั่วลิสง และแหน โดยนำมาผึ่งให้แห้ง ประมาณ 1 สัปดาห์ จากนั้นบดให้ละเอียด แล้วนำไปผสมให้เป็นเนื้อเดียวกัน จำนวน 5 อัตราส่วน ดังนี้

1) ดินนา	อัตราส่วน	100
2) ต้นถั่วลิสง	อัตราส่วน	100
3) แหน	อัตราส่วน	100
4) ดินนา : ต้นถั่วลิสง	อัตราส่วน	50 : 50
5) ดินนา : แหน	อัตราส่วน	50 : 50

จากนั้น ทำการแบ่งวัสดุเพาะแต่ละอัตราส่วน ออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 นำไปวิเคราะห์ปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมด

ส่วนที่ 2 นำไปใช้เพาะกล้าในถาดเพาะ

3.1.2 การวิเคราะห์ปริมาณไนโตรเจนโดยวิธี Kjeldahl (ธงชัย คงเสือ และภคกรณ์ เสริมศรี, 2558)

3.1.3 การวิเคราะห์ปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมด (กฤษฎา หนูสงค์ และคณะ, 2557)

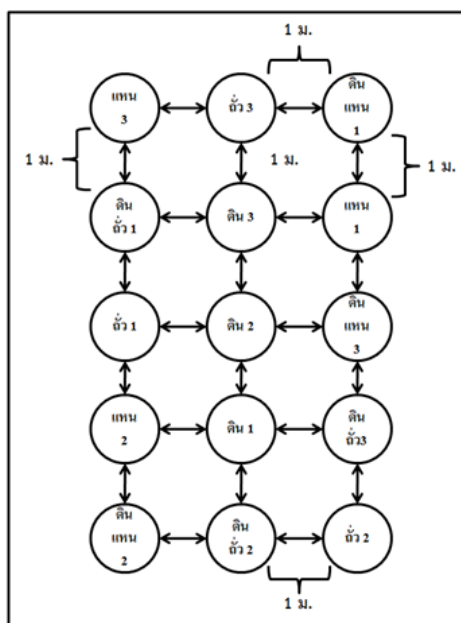
3.2 ศึกษาอัตราการรอดของข้าวระยะกล้า

3.2.1 ทำการเพาะกล้า ซึ่งการทดลองนี้ใช้ข้าวพันธุ์หอมมะลิ 105 โดยนำเมล็ดข้าวไปแช่น้ำ เป็นระยะเวลา 12-24 ชั่วโมง จากนั้นนำเมล็ดข้าวขึ้นจากน้ำ แล้วนำมาห่อด้วยผ้าสะอาดเป็นเวลา 36-48 ชั่วโมง สังเกตที่เมล็ดข้าวจะเริ่มมีรากงอกออกมา จากนั้นทำการคัดเลือกเมล็ดข้าวออกที่มีลักษณะสมบูรณ์ใกล้เคียงกันเตรียมเพาะลงในถาดเพาะ

3.2.2 นำวัสดุเพาะแต่ละอัตราส่วนใส่ลงในถาดเพาะ อัตราส่วนละ 1 ถาด (434 หลุม) โดยใส่วัสดุเพาะประมาณ 1/2 ของหลุมเพาะ จากนั้นนำเมล็ดข้าวออกใส่ลงในหลุมเพาะ จำนวน 4 เมล็ดต่อหลุม และใส่วัสดุเพาะเพิ่มจนเต็มหลุม จากนั้นคลุมถาดเพาะด้วยสแลน (รดน้ำให้ชุ่มวันละ 2 ครั้ง เช้า-เย็น) แล้วเก็บข้อมูลอัตราการรอดของกล้าข้าวทุกวัน เป็นระยะเวลา 7 วัน

3.3 ศึกษาอัตราการเจริญเติบโตของต้นข้าว

3.3.1 เตรียมภาชนะปลูกโดยนำขวดพลาสติกปริมาตร 5 ลิตร มาตัดส่วนคอขวดออก จากนั้นนำดินนาใส่ลงในขวดพลาสติก ประมาณ 1/2 ของขวดแล้วเติมน้ำให้มีระดับความสูงเหนือผิวดิน 10 เซนติเมตร ในขั้นตอนการเตรียมภาชนะปลูกควรทำก่อนนำต้นกล้าลงปลูก 1-2 วัน จากนั้นคัดเลือกต้นกล้าที่อายุ 20 วัน ที่มีลักษณะสมบูรณ์ที่สุดและมีขนาดใกล้เคียงกันของแต่ละอัตราส่วน มาทำการปลูกลงในภาชนะปลูกที่เตรียมไว้ อัตราส่วนละ 3 ซ้ำ (จำนวน 15 ตัวอย่าง) แล้วทำการจับฉลากสุ่มตัวอย่างวางลงบนพื้นที่ที่กำหนด โดยมีระยะห่างระหว่างตัวอย่าง ประมาณ 1 เมตร ดังรูปที่ 2 ในระหว่างการทดลองต้องควบคุมระดับน้ำในแปลงทดลองให้มีความสูงเหนือผิวดิน 5-10 เซนติเมตร

รูปที่ 2 การสุ่มวางตำแหน่งของตัวอย่างตามแผนการทดลองแบบ CRD

3.3.2 ทำการวัดอัตราการเจริญเติบโตของต้นข้าว ทุก 3 วัน เป็นระยะเวลา 1 เดือน (อายุข้าว 20-50 วัน) ดังนี้

1) วัดความสูงต้น

ใช้ไม้บรรทัดวัดความสูงต้น จากโคนต้นจนถึงปลายข้อสุดท้ายของลำต้น และบันทึกค่าเป็นเซนติเมตร

2) วัดความยาวใบ

ใช้ไม้บรรทัดวัดความยาวใบ โดยวัดจากปลายข้อสุดท้ายของลำต้นถึงปลายใบ และบันทึกค่าเป็นเซนติเมตร

3) วัดความกว้างใบ

ใช้ไม้บรรทัดวัดความกว้างใบ ส่วนที่กว้างที่สุด โดยวัดจากปลายใบข้างหนึ่งถึงปลายใบอีกข้างหนึ่ง และบันทึกค่าเป็นเซนติเมตร

4) วัดความยาวราก

เมื่อสิ้นสุดการทดลอง ที่อายุข้าว 50 วัน ใช้ไม้บรรทัดวัดความยาวราก โดยวัดจากโคนรากถึงปลายราก และบันทึกค่าเป็นเซนติเมตร

3.3.3 การวิเคราะห์น้ำหนักแห้ง (นาฏสุตา ภูมิงานงค์, 2550)

นำตัวอย่างต้นข้าวหลังจากเก็บข้อมูลครบ 50 วัน มาแบ่งออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ ได้แก่ ลำต้น ใบ และราก จากนั้นนำไปอบแห้งที่อุณหภูมิประมาณ 80 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 48 ชั่วโมง แล้วนำตัวอย่างต้นข้าวไปใส่ในตู้อบความชื้น จนกระทั่งตัวอย่างมีอุณหภูมิคงที่ จากนั้นชั่งน้ำหนัก และบันทึกผลเป็นน้ำหนักแห้งในหน่วยกรัม

4. การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ

นำผลการทดลองที่ได้มาทำการวิเคราะห์ ด้วยการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยโดยวิธี Duncan's Multiple Range Test (DMRT)

ผลของการวิจัย

จากการนำวัสดุเหลือใช้ ได้แก่ ต้นถั่วลิสง และแหน ร่วมกับดินนา มาพัฒนาเป็นวัสดุเพาะข้าว มีผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดในวัสดุเพาะ

วัสดุเพาะที่มีปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดมากที่สุด คือ แหน อัตราส่วน 100 รองลงมาเป็น ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 ดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 ดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 และดินนา อัตราส่วน 100 โดยมีปริมาณไนโตรเจนเฉลี่ย เท่ากับ $0.0439 \pm 0.0046\%$, $0.0387 \pm 0.0037\%$, $0.0048 \pm 0.0014\%$, $0.0031 \pm 0.0023\%$ และ $0.0024 \pm 0.00007\%$ ตามลำดับ และมีค่าเฉลี่ยปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมด เท่ากับ $72.80 \pm 0.30\%$, $65.95 \pm 0.05\%$, $23.39 \pm 1.11\%$, $14.29 \pm 0.60\%$ และ $8.02 \pm 0.28\%$ ตามลำดับ ซึ่งปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดในวัสดุเพาะต่างชนิดกัน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 (ตารางที่ 1)

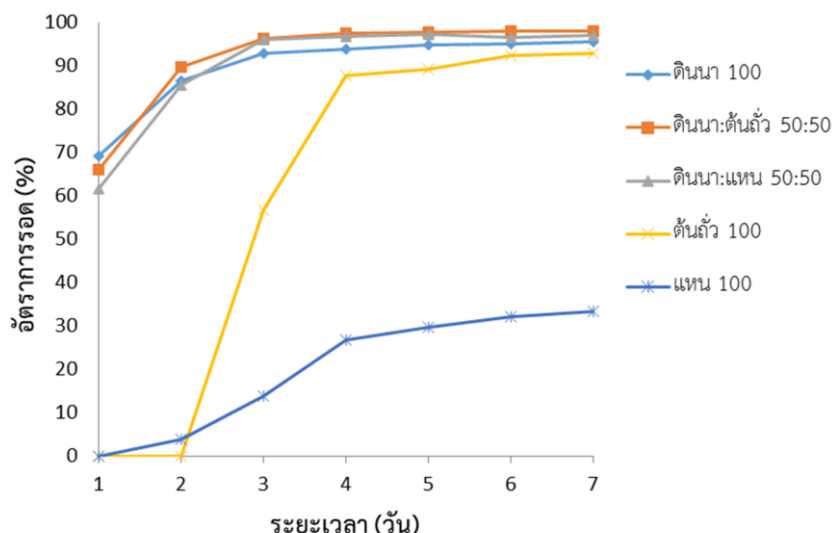
ตารางที่ 1 ปริมาณสารอินทรีย์ และไนโตรเจน ในวัสดุเพาะข้าว

วัสดุเพาะ	สารอินทรีย์ (%)		ไนโตรเจน (%)	
	ค่าเฉลี่ย	sd	ค่าเฉลี่ย	sd
ดินนา 100	8.02 e	0.28	0.0024 b	0.00007
ดินนา:ต้นถั่ว 50:50	23.39 c	1.11	0.0048 b	0.0014
ดินนา:แหน 50:50	14.29 d	0.60	0.0031 b	0.0023
ต้นถั่ว 100	65.95 b	0.05	0.0387 a	0.0037
แหน 100	72.8 a	0.30	0.0439 a	0.0046

หมายเหตุ : ค่าเฉลี่ยในคอลัมน์เดียวกันที่ตามด้วยอักษรภาษาอังกฤษเหมือนกัน หมายถึง ไม่มีความแตกต่างกันที่ระดับความเชื่อมั่น 95% โดยสถิติ DMRT

2. อัตราการรอดของข้าวระยะกล้า

อัตราการรอดของข้าวระยะกล้าภายหลังการเพาะเมล็ดลงในวัสดุเพาะ จำนวน 5 อัตราส่วน ที่ระยะเวลา 7 วัน พบว่า กล้าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะที่เป็น ดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 มีอัตราการรอดสูงสุด คือ 98.10% รองลงมาเป็น ดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 ดินนา อัตราส่วน 100 และต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 โดยมีอัตราการรอด เท่ากับ 97.06 %, 95.45 % และ 92.74 % ตามลำดับ ส่วนกล้าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 พบว่า มีอัตราการรอดต่ำสุด คือ 33.41 % (รูปที่ 3)

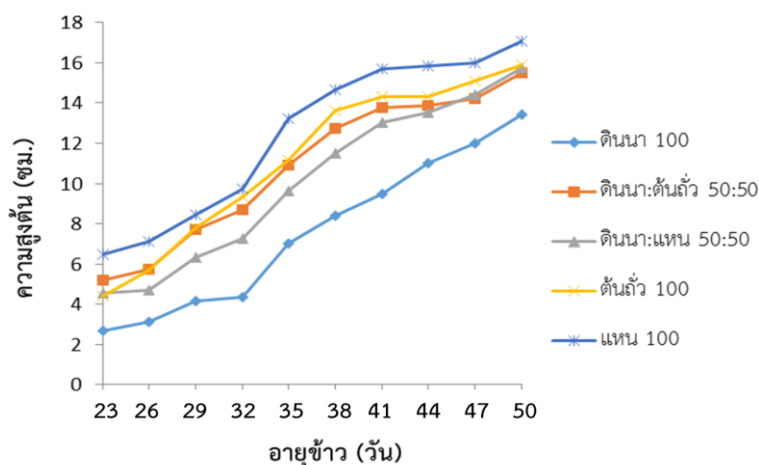

รูปที่ 3 อัตราการรอดของข้าวระยะกล้า

3. อัตราการเจริญเติบโตของต้นข้าว

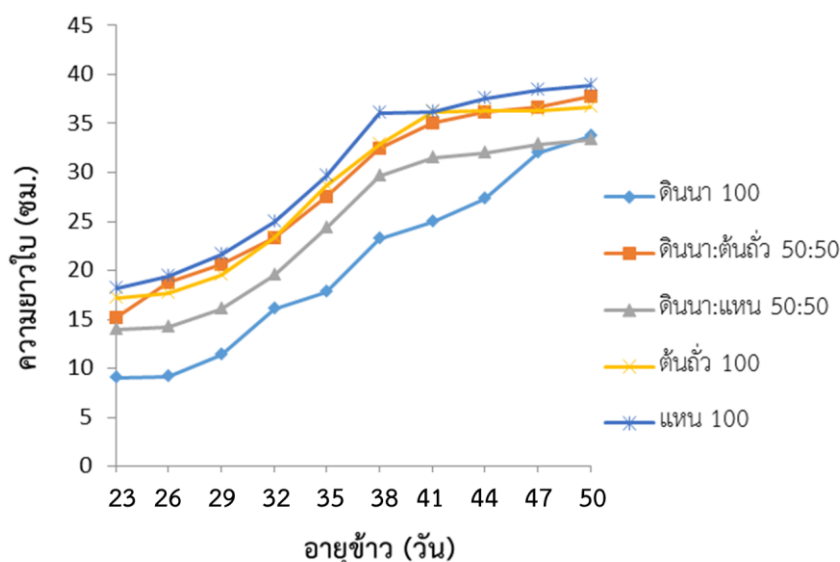
ภายหลังการย้ายกล้าลงภาชนะปลูก พบว่า ต้นข้าวมีอัตราการเจริญเติบโตทางลำต้น ใบ และราก ดังนี้

3.1 ความสูงของต้นข้าว ที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยความสูงต้นมากที่สุด คือ 17.10 ± 1.28 เซนติเมตร รองลงมาเป็น ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 ดินนา: แหน อัตราส่วน 50:50 และดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 โดยมีค่าเฉลี่ยความสูงของต้นข้าวเท่ากับ 15.89 ± 0.54 15.74 ± 0.32 และ 15.50 ± 1.09 เซนติเมตร ตามลำดับ ส่วนต้นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยความสูงของต้นข้าวน้อยที่สุด คือ 13.42 ± 1.53 เซนติเมตร ดังรูปที่ 4 ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของความสูงต้นข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันตั้งแต่เริ่มย้ายกล้าลงภาชนะปลูก จนถึงอายุ 50 วัน สังเกตได้ชัดเจนว่าต้นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีความสูงของต้นข้าวแตกต่างจากข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะชนิดอื่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

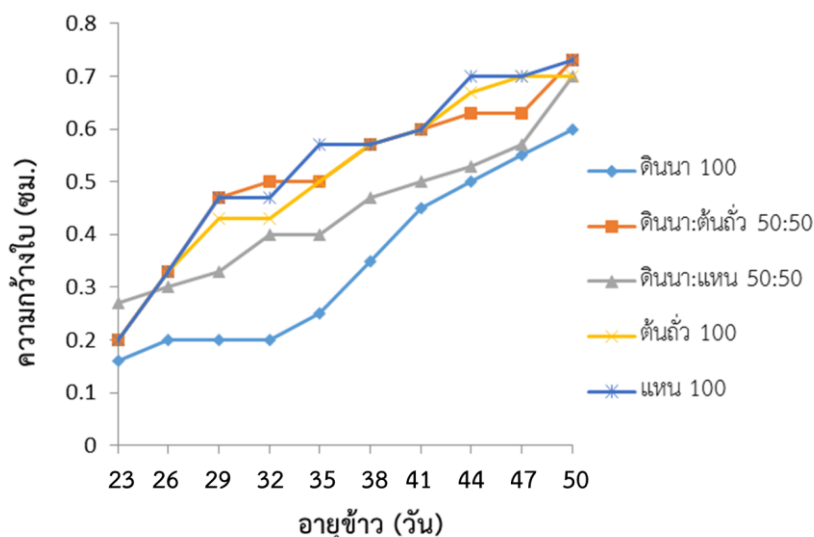
รูปที่ 4 ค่าเฉลี่ยความสูงของต้นข้าว

3.2 ความยาวใบของต้นข้าวที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยความยาวใบมากที่สุด คือ 38.83 ± 4.01 เซนติเมตร รองลงมา เป็นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 และดินนา อัตราส่วน 100 โดยมีค่าเฉลี่ยความยาวใบเท่ากับ 37.83 ± 5.80 36.67 ± 2.31 และ 33.75 ± 1.06 เซนติเมตร ตามลำดับ ส่วนข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 มีค่าเฉลี่ยความยาวใบน้อยที่สุด คือ 33.33 ± 1.44 เซนติเมตร ดังรูปที่ 5 ที่แสดงให้เห็นถึงอัตราการเจริญเติบโตของข้าวด้านความยาวใบ ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ พบว่าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันมีความยาวใบไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

รูปที่ 5 ค่าเฉลี่ยความยาวของใบข้าว

3.3 ความกว้างใบของต้นข้าว ที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 และดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 มีค่าเฉลี่ยความกว้างใบมากที่สุด คือ 0.73 ± 0.06 เซนติเมตร รองลงมา เป็นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 และดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 โดยมีค่าเฉลี่ยความกว้างใบเท่ากับ 0.70 ± 0.00 เซนติเมตร ส่วนวัสดุเพาะที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยความกว้างใบน้อยที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยความกว้างใบ เท่ากับ 0.60 ± 0.00 เซนติเมตร ดังรูปที่ 6 ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของความกว้างใบข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันตั้งแต่เริ่มย้ายกล้าลงภาชนะปลูกจนถึงอายุ 50 วัน สังเกตได้ชัดเจนว่าต้นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีความกว้างใบข้าวแตกต่างจากข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะชนิดอื่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

รูปที่ 6 ค่าเฉลี่ยความกว้างของใบข้าว

3.4 ความยาวรากของต้นข้าว ที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยความยาวรากมากที่สุด คือ 33.33 ± 3.06 เซนติเมตร รองลงมาเป็นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 แหน อัตราส่วน 100 และดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 โดยมีค่าเฉลี่ยความยาวราก เท่ากับ 29.67 ± 4.93 29.33 ± 1.15 และ 28.33 ± 3.21 เซนติเมตร ตามลำดับ ส่วนข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยความยาวรากน้อยที่สุด คือ 25.00 ± 0.00 เซนติเมตร ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติพบว่าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันมีความยาวรากไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

3.5 น้ำหนักแห้งของต้นข้าว ใบข้าว และราก (ตารางที่ 2)

1) น้ำหนักแห้งของต้นข้าวและใบข้าว ที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของต้นข้าวและใบข้าวมากที่สุด คือ 2.03 ± 0.27 กรัม รองลงมาเป็นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 และดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 โดยมีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของต้นข้าวและใบข้าวเท่ากับ 1.63 ± 0.16 , 1.62 ± 0.20 และ 1.31 ± 0.40 กรัม ตามลำดับ ส่วนข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินนา อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของต้นข้าวและใบข้าวน้อยที่สุด คือ 0.37 ± 0.02 กรัม ซึ่งพบว่าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันมีน้ำหนักแห้งของต้นข้าวและใบข้าว แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 (ตารางที่ 2)

2) น้ำหนักแห้งของต้นข้าว ที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของต้นข้าวมากที่สุด คือ 1.20 ± 0.18 กรัม รองลงมาเป็นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 และดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 โดยมีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของต้นข้าวเท่ากับ 0.96 ± 0.11 , 0.91 ± 0.13 และ 0.73 ± 0.23 กรัม ตามลำดับ ส่วนข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินนา อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของต้นข้าวน้อยที่สุด คือ 0.27 ± 0.09 กรัม ซึ่งพบว่าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันมีน้ำหนักแห้งของต้นข้าวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 (ตารางที่ 2)

3) น้ำหนักแห้งของใบข้าว ที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของใบข้าวมากที่สุด คือ 0.83 ± 0.08 กรัม รองลงมา เป็นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินถั่วลิสง อัตราส่วน 100 ดินนา:ดินถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 และดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 โดยมีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของใบข้าวเท่ากับ 0.71 ± 0.08 0.67 ± 0.06 และ 0.58 ± 0.18 กรัม ตามลำดับ ส่วนข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของใบข้าวน้อยที่สุด คือ 0.10 ± 0.12 กรัม ซึ่งพบว่าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันมีน้ำหนักแห้งของใบข้าวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 (ตารางที่ 2)

4) น้ำหนักแห้งของรากข้าว ที่อายุ 50 วัน พบว่า ข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของรากข้าวมากที่สุด คือ 1.09 ± 0.10 กรัม รองลงมา เป็นข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น ดินถั่วลิสง อัตราส่วน 100 ดินนา:ดินถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 และดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 โดยมีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของรากข้าวเท่ากับ 0.86 ± 0.12 0.78 ± 0.07 และ 0.72 ± 0.19 กรัม ตามลำดับ ส่วนข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยน้ำหนักแห้งของรากข้าวน้อยที่สุด คือ 0.29 ± 0.12 กรัม ซึ่งพบว่าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะต่างชนิดกันมีน้ำหนักแห้งของรากข้าวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 น้ำหนักแห้งของต้นข้าว ใบข้าว และราก ที่อายุ 50 วัน

วัสดุเพาะ	ต้นข้าว (กรัม)		ใบข้าว (กรัม)		ต้นข้าว+ใบข้าว (กรัม)		ราก (กรัม)	
	ค่าเฉลี่ย	sd	ค่าเฉลี่ย	sd	ค่าเฉลี่ย	sd	ค่าเฉลี่ย	sd
ดินนา 100	0.27 c	0.09	0.1 c	0.12	0.37 c	0.02	0.29 c	0.12
ดินนา:ดินถั่ว 50:50	0.96 ab	0.11	0.67 ab	0.06	1.63 ab	0.16	0.78 b	0.07
ดินนา:แหน 50:50	0.73 b	0.23	0.58 b	0.18	1.31 b	0.40	0.72 b	0.19
ดินถั่ว 100	0.91 ab	0.13	0.71 ab	0.08	1.62 ab	0.20	0.86 b	0.12
แหน 100	1.2 a	0.18	0.83 a	0.08	2.03 a	0.27	1.09 a	0.10

หมายเหตุ : ค่าเฉลี่ยในคอลัมน์เดียวกันที่ตามด้วยอักษรภาษาอังกฤษเหมือนกัน หมายถึง ไม่มีความแตกต่างกันที่ระดับความเชื่อมั่น 95% โดยสถิติ DMRT

นอกจากนี้ ยังพบว่าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 มีสีใบเปลี่ยนเป็นสีเหลืองหลังจากที่ย้ายกล้าข้าวลงภาชนะปลูก ซึ่งเป็นระยะที่ต้นข้าวชะงักการเจริญเติบโต และพบว่ามีต้นข้าวตาย จำนวน 1 ซ้ำ คิดเป็น 33.33% ของข้าวทั้งหมดที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะที่เป็นดินนา อัตราส่วน 100 ต่อมาประมาณ 1 สัปดาห์ ต้นข้าวจำนวน 2 ซ้ำ (66.67%) มีการฟื้นตัวโดยใบข้าวกลับมามีสีเขียวและเจริญเติบโตต่อไปได้ แต่พบว่ามีลักษณะการแตกกอช้ากว่าต้นข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะชนิดอื่น

บทสรุป วิจัย และข้อเสนอแนะ

จากการนำวัสดุเหลือใช้ ได้แก่ ต้นถั่วลิสง และแหน มาพัฒนาเป็นวัสดุเพาะข้าวร่วมกับดินนา จำนวน 5 อัตราส่วน ได้แก่ 1) ดินนา อัตราส่วน 100 2) ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 3) แหน อัตราส่วน 100 4) ดินนา: ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 และ 5) ดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 มีบทสรุป และข้อวิจารณ์ ดังต่อไปนี้

กล้าข้าวที่ทำการเพาะในวัสดุเพาะที่เป็น ดินนา:ต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 50:50 มีอัตราการรอดสูงสุด คือ 98.10 % ไม่แตกต่างจากการเพาะในวัสดุเพาะที่เป็นดินนา:แหน อัตราส่วน 50:50 และดินนา อัตราส่วน 100 ซึ่งมีอัตราการรอด เท่ากับ 97.06% และ 95.45% ตามลำดับ ส่วนข้าวที่เพาะในวัสดุเพาะที่เป็นต้นถั่วลิสง อัตราส่วน 100 และแหน อัตราส่วน 100 นั้นมีอัตราการรอดต่ำกว่าข้าวที่ทำการเพาะโดยวัสดุเพาะที่มีดินนาเป็นส่วนผสม ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากดินนามีขนาดอนุภาคเล็กจึงอุ้มน้ำได้ดีทำให้เก็บรักษาความชื้นไว้ได้เยอะ ต่างจากต้นถั่วลิสงและแหนที่มีขนาดอนุภาคใหญ่กว่าดินนาทำให้เก็บรักษาความชื้นได้น้อยกว่าจึงมีการระบายน้ำได้ดีกว่า ซึ่งวัสดุเพาะที่ดีควรมีความชื้นในปริมาณที่เหมาะสมและระบายอากาศได้ดี (อรรถพล แก่นสาร, 2557) ดังนั้นการนำต้นถั่วลิสงและแหนผสมกับดินนาแล้วใช้เป็นวัสดุเพาะ จึงทำให้กล้าข้าวมีอัตราการรอดสูง และช่วยประหยัดเมล็ดพันธุ์ข้าว อย่างไรก็ตาม หากต้องการลดปริมาณวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร และลดปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงควรพัฒนาวัสดุเพาะให้เกิดการนำวัสดุเหลือใช้มาใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด แนวทางหนึ่งที่สามารถทำได้คือการนำต้นถั่วลิสงและแหนมาทำการหมักเพื่อย่อยให้มีขนาดอนุภาคเล็กลงก่อนนำมาใช้เพาะกล้า ซึ่งจะช่วยให้เก็บรักษาความชื้นได้มากขึ้น และสามารถลดปริมาณวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรได้มากขึ้น ด้วย

อัตราการเจริญเติบโตของข้าวที่เพาะในวัสดุที่เป็น แหน อัตราส่วน 100 มีค่าเฉลี่ยความสูงต้น ความยาวใบ ความกว้างใบ น้ำหนักแห้งของต้นข้าว ใบข้าว และราก มากกว่าข้าวที่เพาะในวัสดุเพาะอัตราส่วนอื่น เนื่องจากวัสดุเพาะที่เป็นแหน อัตราส่วน 100 มีปริมาณไนโตรเจน และปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดมากกว่าในวัสดุเพาะชนิดอื่น โดยมีปริมาณไนโตรเจนเฉลี่ยเท่ากับ 0.0439 ± 0.0046 % และมีค่าเฉลี่ยปริมาณสารอินทรีย์ทั้งหมดเท่ากับ 72.80 ± 0.30 % ซึ่งสารอินทรีย์มีส่วนช่วยในการเกาะตัวของอนุภาคดิน เกิดเป็นโครงสร้างของดินที่ดีและคงทนซึ่งทำให้ดินนั้นมีความสามารถในการอุ้มน้ำและการถ่ายเทอากาศดี รวมทั้งช่วยดูดซับธาตุอาหารไม่ให้สูญเสียไปจากดินได้โดยง่าย เมื่อเกิดกระบวนการย่อยสลายสารอินทรีย์จะได้สารที่เรียกว่า ฮิวมัส ซึ่งเป็นสารประกอบที่มีโครงสร้างซับซ้อนคงทนต่อการสลายตัวสูงจึงสลายตัวได้ช้ามาก มีสีน้ำตาลเข้มถึงดำ ประกอบด้วยธาตุอาหารพืชที่สำคัญหลายชนิด เช่น ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และกำมะถัน (บริษัท สยามฟรุต, 2554) ไนโตรเจนเป็นธาตุอาหารหลักที่สำคัญต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าวตั้งแต่ระยะปักดำถึงระยะแตกกอ ไนโตรเจนถูกนำไปใช้ในการสร้างใบ ลำต้น และราก เพื่อเพิ่มพื้นที่ใบ จำนวนหน่อ และขนาดของกอและรากให้มากขึ้น (Fageria, 2007) ในดินนามักมีไนโตรเจนอยู่น้อย เนื่องจากดินนามักสูญเสียไนโตรเจนที่มีอยู่ในแปลงนาไปกับการทำนาแบบต่อเนื่อง โดยไม่มีการพักดิน หรือปลูกพืชหมุนเวียน จึงจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเพิ่มให้กับต้นข้าว โดยทั่วไปเกษตรกรจะใส่ปุ๋ยเคมีให้กับต้นข้าวจำนวน 2 ครั้ง ในครั้งที่ 1 จะใส่ปุ๋ย 16-16-8 ในวันปักดำ หรือใส่ปุ๋ยหลังจากปักดำไม่เกิน 15 วัน และใส่ปุ๋ย 46-0-0 ในครั้งที่ 2 ที่ระยะกำเนิดช่อดอก หรือ 30 วัน ก่อนข้าวออกดอก (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2558) งานวิจัยนี้ทำการศึกษาการเจริญเติบโตของต้นข้าวเพียงแคในระยะแตกกอ (อายุ 50 วัน) เท่านั้น จึงไม่มีข้อมูลการเจริญเติบโตระยะสืบพันธุ์และทางเมล็ดของต้นข้าว อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าในวัสดุเพาะที่เป็นแหน อัตราส่วน 100 ที่มีปริมาณไนโตรเจนสูงนั้นช่วยให้ทุกส่วนของต้นข้าว ที่อายุ 50 วัน มีอัตราการเจริญเติบโตที่ดี และเริ่มแตกกอ ซึ่งช่วยลดการใส่ปุ๋ยให้กับต้นข้าวในครั้งที่ 1 ได้ และมีแนวโน้มที่จะช่วยลดปริมาณปุ๋ยที่ต้องใส่ให้กับต้นข้าวในครั้งที่ 2

ได้เช่นกัน เนื่องจากข้าวจะดูดเอาธาตุไนโตรเจนที่มีอยู่ในวัสดุเพาะไปใช้ในการสร้างราก ลำต้น และใบ เพื่อเพิ่มจำนวนรากที่ช่วยดูดธาตุอาหารและน้ำ เพิ่มขนาดของพื้นที่ใบที่มีความสำคัญในการสังเคราะห์ด้วยแสง และสร้างตาข้างให้การแตกกอของข้าวเพิ่มขึ้น เมื่อข้าวได้รับไนโตรเจนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระยะแรกของการเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ จะทำให้ข้าวออกรวงดีในระยะต่อมา (ยงยุทธ โอสภสสา และคณะ, 2551) ข้าวมีความต้องการธาตุอาหารในแต่ละช่วงการเจริญเติบโตแตกต่างกัน ถ้าข้าวมีความต้องการธาตุอาหารน้อยและช้า เนื่องจากช่วงนี้กล้าข้าวยังมีรากน้อย ลำต้นและใบของกล้าข้าวยังเล็กอยู่ แต่พอเข้าสู่ระยะการเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ ข้าวจะต้องการธาตุอาหารมากที่สุด และดูดธาตุอาหารจากดินในอัตราสูงที่สุด เพราะเป็นระยะที่ข้าวกำลังเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และแตกกอสูงสุด จึงต้องการสะสมอาหารให้เพียงพอสำหรับการสร้างรวงและติดเมล็ดในระยะต่อมา จากการศึกษาของ Guindo et al. (1994) พบว่า ในระยะข้าวเจริญเติบโตเต็มที่ ข้าวสะสมไนโตรเจนไว้ในใบสูงถึง 70 % ซึ่งไนโตรเจนที่สะสมไว้นี้จะถูกเคลื่อนย้ายไปใช้ในการสร้างและพัฒนาเป็นช่อดอกและเมล็ดต่อไป ซึ่งในระยะที่ข้าวสร้างเมล็ด ความต้องการธาตุอาหารของข้าวจะลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งเมล็ดแก่และถึงระยะเวลาเก็บเกี่ยว (คณาจารย์ภาควิชาปฐพีวิทยา, 2548) ดังนั้นการนำแหน และต้นถั่วลิสง ซึ่งมีปริมาณไนโตรเจนสูง จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งต่อนำมาใช้เป็นวัสดุเพาะข้าว โดยไนโตรเจนที่มีอยู่ในแหน และต้นถั่วลิสงจะค่อยๆ ถูกปลดปล่อยออกมาทำให้ข้าวระยะการเจริญเติบโตทางลำต้นและใบได้รับไนโตรเจนในปริมาณที่เพียงพอต่อการสร้างรวงและเมล็ดต่อไป

จากข้อวิจารณ์ข้างต้นสรุป ได้ว่า ต้นถั่วลิสง และแหน เป็นวัสดุเหลือใช้ที่มีความเหมาะสมต่อการนำมาพัฒนาเป็นวัสดุเพาะข้าว แทนการเพาะข้าวแบบดั้งเดิมที่ใช้ดินนาเป็นวัสดุเพาะเพียงชนิดเดียว ในส่วนการนำมาประยุกต์ใช้นั้นสามารถทำได้โดยนำต้นถั่วลิสงและแหนมาทำการหมักให้มีขนาดอนุภาคเล็กลงก่อนนำมาใช้เพาะกล้า และอาจนำต้นถั่วลิสงและแหนหรือวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรชนิดอื่นมาพัฒนาเป็นปุ๋ยหมักชีวภาพ แล้วใช้ควบคู่กับวัสดุเพาะแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นแนวทางสำหรับการปลูกข้าวอินทรีย์ในอนาคต ที่ควรศึกษาพัฒนาต่อยอดจนถึงอายุการเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยศึกษาเปรียบเทียบกับ การใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อให้เกิดการนำวัสดุเหลือใช้ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ ลดปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวแบบไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ช่วยประหยัดต้นทุนในการปลูกข้าว ตลอดจนเสริมสร้างชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้น สอดคล้องนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศ ด้านการเกษตร การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้โดยเกษตรกรสามารถนำสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัว เช่น วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาใช้ประโยชน์ พัฒนาเป็นวัสดุเพาะกล้าข้าวที่มีไนโตรเจนสูง เป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี ซึ่งช่วยลดต้นทุนในการปลูกข้าว และช่วยลดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรในช่วงที่ข้าวมีราคาต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา หนูสงค์, สมหมาย เชี่ยววารีสัจจะ และศิริพร ประดิษฐ์. (2557). ปริมาณสารอินทรีย์รวมและปริมาณ
ซัลไฟด์ในดินตะกอนในคลองอุต๊ะเกา. สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง สถาบัน
ทรัพยากรทะเลและชายฝั่งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- คณาจารย์ภาควิชาปฐพีวิทยา. (2548). ปฐพีวิทยาเบื้องต้น. ภาควิชาปฐพีวิทยา คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 547 หน้า.
- ธงชัย คงเสื่อ และภคภรณ์ เสริมศรี. (2558). การทำปุ๋ยก้อนชีวภาพจากต้นปอเทือง เพื่อปรับปรุงคุณภาพดิน
นา. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.
- นาฏสุตา ภูมิงานงค์. (2550). ปริมาณมวลชีวภาพเหนือพื้นดิน ในราก และคาร์บอนในดินของสวนป่าไม้สัก.
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- บริษัท สยามฟรุต จำกัด. (2554). สารอินทรีย์ในดิน. ค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2559, จาก
<http://siamfrit.blogspot.com/2011/11/organic-matter.html>
- ยงยุทธ โอสถสสา, อรรถศิษฐ์ วงศ์มณีโรจน์ และชวลิต ธงประยูร. (2551). ปุ๋ยเพื่อการเกษตรยั่งยืน.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร. 519 หน้า.
- ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยและเรือนปลูกพืชทดลอง. (2559). แหน. ค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2559 จาก
<http://clgc.agri.kps.ku.ac.th/index.php/linkweed/384-lemna>
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. (2557). ถั่วลิสง. ค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2559 จาก
<http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=19&chap=2&page=t19-2-infodetail05.html>
- สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร. (2558). การจัดการดินและปุ๋ยตามนิเวศน์การปลูกข้าว. ค้นเมื่อ 10 มกราคม
2560 จาก http://www.arda.or.th/kasetinfo/rice/rice-cultivate&fertiliset/rice-cultivate_fertilise2.html#nadam
- อรรถพล แก่นสาร (2557). อิทธิพลของวัสดุเพาะกล้าและวัสดุปลูกชีวภาพที่ผสมด้วยจุลินทรีย์ปฏิปักษ์ต่อการ
เจริญเติบโตของผักกาดหอม และการควบคุมโรคราเน่าที่เกิดจากเชื้อรา *Pythium hanidermatum*.
ค้นเมื่อ 3 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.lib.ku.ac.th/KUthesis/2557/attpon-kae-all.pdf>
- Fageria, N. K. (2007). Yield physiology of rice. *Journal of Plant Nutrition*, 30(6): 843-879.
- Guindo, D., Wells, B. R. and Norman, R. J. (1994). Cultivar and nitrogen rate influence on
nitrogen uptake and partitioning in rice. *Soil Science Society of America Journal*,
58(3): 840-845.

แบบจำลองดุลยภาพทั่วไปประยุกต์ในการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง

สมพจน์ วรรณนุช¹

บทคัดย่อ

การศึกษาวเคราะห์ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง จากแบบจำลองดุลยภาพทั่วไปแบบพยากรณ์ เพื่อวัดการเจริญเติบโตของ real GDP จากฐานข้อมูล input-output table ของประเทศไทยปี พ.ศ. 2553 และเครื่องบ่งชี้ทุนสังคมของประเทศไทย เรียกชื่อ corruption perception index: CPI เผยแพร่โดย Transparency International ให้ค่าพยากรณ์อัตราเจริญเติบโตของ real GDP ที่เกิดจากส่วนขยายของทุนสังคมในระดับใกล้เคียงร้อยละ 5 ในช่วง 10 ปีที่ 3 ซึ่งเกิดจากสมมติฐานทุนสังคมไม่เสื่อมค่า ช่วยให้เข้าใจบทบาทของเงื่อนไข “คุณธรรม” ในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งสนับสนุนความคิดทางวิชาการในอื่นๆ ที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของทุนสังคมในการพัฒนาเศรษฐกิจ การให้การอุดหนุนทางการเงินในกระบวนการการตลาดเพื่อสังคมในการลงทุนเพื่อทุนสังคมเป็นช่องทางที่เหมาะสมกับธรรมชาติของทุนสังคมที่มีลักษณะสาธารณะ ที่มีประโยชน์มากแต่มีการลงทุนน้อยด้วยเวลาและความเพียร

คำสำคัญ การเติบโตทางเศรษฐกิจ แบบจำลองดุลยภาพทั่วไป เศรษฐกิจพอเพียง

¹ รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Applied Forecasting Computable General Equilibrium Model in Sufficiency Economy Study

Sompote Kunnoot¹

Abstract

The study and analysis of the theory of sufficiency economy were carried-out using a forecasting computable general equilibrium model to measure growth of real GDP based on Thailand input-output table released for 2010 and social capital indicator for Thailand known as corruption perception index: CPI released by Transparency International. The forecast value of real GDP growth produced by social capital was close to 5% for the third 10 years period. The distinct property of social capital, which is non-depreciate, is responsible for sizable growth rate. Understanding of the role of “morality” underlying the theory of sufficiency economy in economic growth process supports advocates of the importance of social capital in economic development. Subsidy can be used to support social marketing as investment in social capital, which is characterized as public goods that deliver more benefit but are underinvested with time and efforts.

Keywords: economic growth, forecasting general equilibrium model, sufficiency economy

¹ Faculty, School of Environmental Development Administration,
National Institute of Development Administration (NIDA)

1. บทนำ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทฤษฎี² ที่อธิบายปัจจัย กระบวนการ และเครื่องบ่งชี้ทางเศรษฐกิจจากหลายมิติทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ ที่มุ่งหมายด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจแต่มีคุณสมบัติเอื้อเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งประมวลได้เป็นหลักการ “พอประมาณ” “มีเหตุผล” และ “มีภูมิคุ้มกัน” และเงื่อนไขพื้นฐาน 2 ประการ ได้แก่ “ความรู้” และ “คุณธรรม” (แสดงใน ภาพ 1) และคุณสมบัติอื่นๆ ได้แก่ ความหลากหลายของการผลิต และปัจจัยธรรมชาติ แตกต่างไปจากทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจในที่อื่นๆ

ทฤษฎีการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น Neoclassical growth theory (Solow 1956; Swan 1956) อธิบายการเติบโตทางเศรษฐกิจจากปัจจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ การสะสมทุนกายภาพ (Physical capital) และ Endogenous growth theory (Romer 1989) อธิบายการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมทั้งปัจจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสะสมทุนมนุษย์ (Human capital)

ปัจจัยเชิงคุณภาพในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ด้าน “ความรู้” ซึ่งเกิดจากทุนมนุษย์ (Human capital) เอื้อเพื่อให้เกิดทุนกายภาพซึ่งเป็นปัจจัยเชิงปริมาณที่เป็นปัจจัยโดยตรงสำหรับการผลิต

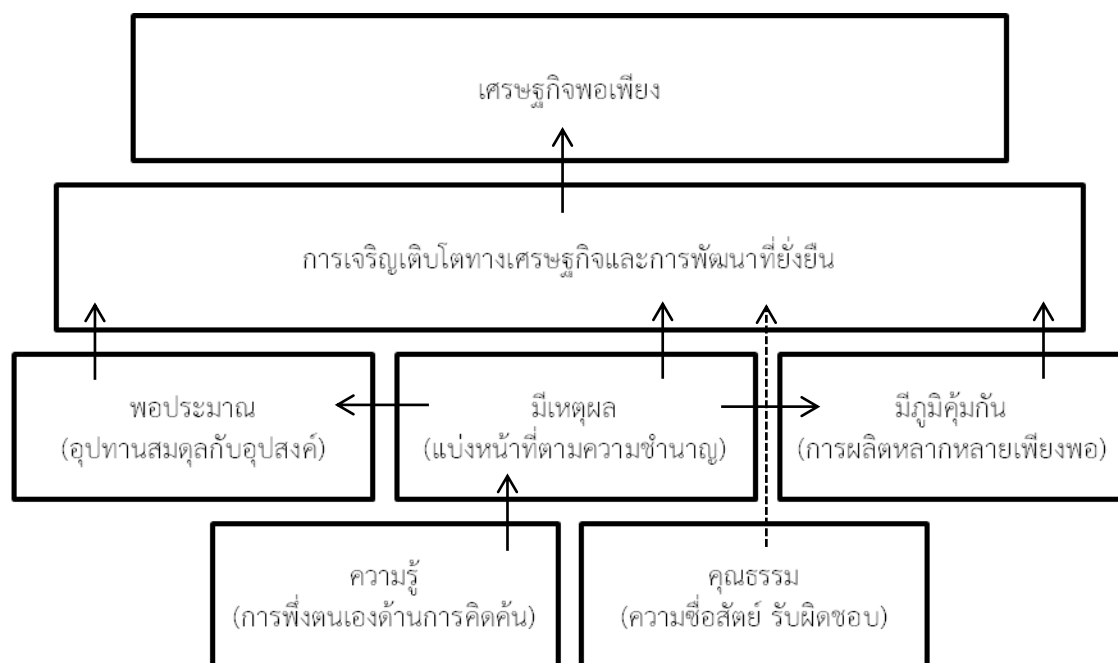
ปัจจัยเชิงคุณภาพ ด้าน “คุณธรรม” เอื้อเพื่อแก้ความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าทั้งภายในประเทศและในต่างประเทศซึ่งเป็นพลังงานสำหรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จากความนิยมในสินค้าทั้งจากผู้บริโภคภายในประเทศและในต่างประเทศ ชื่อเสียง ความไว้วางใจ ซึ่งเกิดจากความรับผิดชอบ ความมีวินัย ความเคารพในกติกาและกฎหมาย ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีเกียรติและศักดิ์ศรี ความเคารพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากชาติมีคุณภาพของสังคมด้านนี้จะเป็นประโยชน์ในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจที่มีคุณสมบัติ “มีภูมิคุ้มกัน” เกิดจากความหลากหลายของการผลิต ซึ่งเอื้อเพื่อให้เกิดปรากฏการณ์ “พอประมาณ” ได้แก่ การผลิตมีหลากหลายแขนงเพียงพอกับความหลากหลายของความต้องการใช้ ปราศจากความขาดแคลน คุณสมบัติข้อนี้เช่นเดียวกันเอื้อเพื่อแก้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากความหลากหลายแขนงของแหล่งการงานอาชีพ การจ้างงาน รายได้ ที่หมุนเสริมซึ่งกันและกันมากกว่าการแข่งขัน เป็นประโยชน์ด้านการหมุนเวียนของเศรษฐกิจและการเงินอย่างเข้มข้น และการสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ คุณสมบัติข้อนี้เกิดจากการละทิ้งการกระจุกตัวของการผลิตน้อยชนิด ซึ่งเป็นผลผลิตของคุณสมบัติ “มีเหตุผล” ได้แก่ การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบการผลิตหลากหลายแขนง สังคมมีการงานอาชีพหลากหลายตามความถนัดที่แตกต่างกัน และการละทิ้งการกระจุกตัวของการงานอาชีพน้อยแขนง

ระบบเศรษฐกิจที่มีการงานอาชีพหลากหลายเกิดจากความหลากหลายด้าน “ความรู้” ซึ่งเป็นผลผลิตของทุนมนุษย์ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม การวิจัยและพัฒนา สิ่งประดิษฐ์ การคิดค้นนวัตกรรม

² ทฤษฎี มีหลายความหมาย เช่น (1) ข้อเสนอพื้นฐาน (2) คำอธิบายปรากฏการณ์ (3) อุดมคติ เช่น ทฤษฎีการเมือง สังคม กฎหมาย (4) วิธีการคำนวณทางวิศวกรรม (5) วิธีการพยากรณ์

ระบบนิเวศมีคุณสมบัติมั่นคงและยั่งยืน จากความหลากหลายของการผลิต ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การหมุนเวียนของสารและพลังงานระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบนิเวศ ปราศจากการตกค้างของวัตถุและพลังงานในระบบนิเวศ ทุกสิ่งทุกอย่างมีบทบาทเป็นประโยชน์แก่กัน มีคุณสมบัติเป็นทุนธรรมชาติ (Natural capital) ซึ่งให้ผลผลิตเชิงเศรษฐกิจเป็น “คุณภาพชีวิตที่แท้จริง” เป็นประโยชน์แก่การพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ ผลต่างของปริมาณเศรษฐกิจกับต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีที่สุด การพัฒนาเศรษฐกิจยกระดับคุณภาพชีวิตและเกิดความเสียหายกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

ภาพ 1 ปรากฏการณ์พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน จากเงื่อนไขพื้นฐานประกอบด้วยความรู้และคุณธรรม

การเกษตรทฤษฎีใหม่เป็น “แบบสาธิต” ของเศรษฐกิจพอเพียง (แสดงใน ภาพ 2) เพื่อแสดงตัวอย่างคุณภาพของสังคมด้าน “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งเป็นผลผลิตจากการคุ้มครองทุนธรรมชาติในระบบเศรษฐกิจระดับครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์ความหลากหลายของสาขาการผลิต ได้แก่ ข้าว สัตว์น้ำ ถั่ว ข้าวโพด อาหารสัตว์ พืชสมุนไพร พืชพลังงาน และพึ่งพากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ แหล่งน้ำ พืชน้ำ ไม้ยืนต้น และการอยู่อาศัยกับสัตว์เลี้ยง การเกาะเกี่ยวพึ่งพาระหว่างการผลิตและกิจกรรมต่างๆ เอื้อเพื่อแก่การหมุนเวียนของสารและพลังงานระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบธรรมชาติ ปราศจากวัตถุตกค้างในธรรมชาติ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นประโยชน์แก่กันและกัน มีบทบาทและความสำคัญของตนเอง การผลิตมีต้นทุนน้อยเพราะใช้ประโยชน์วัสดุเหลือใช้ และการกำจัดสิ่งสกปรกกลายเป็นรายได้

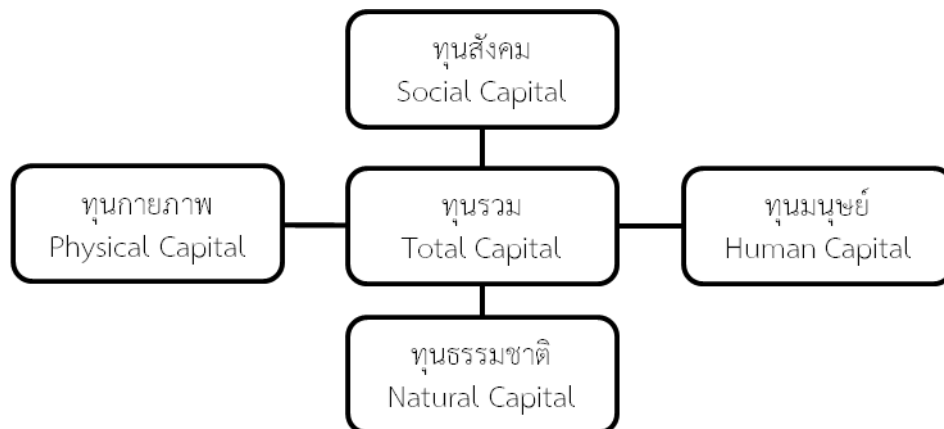
พืชอาหาร ข้าว สัตว์น้ำ (พื้นที่ร้อยละ 30)	แหล่งน้ำ สัตว์น้ำ พืชน้ำ	บ้าน สัตว์เลี้ยง ไม้ ยืนต้น (ร้อยละ 10)
พืชเศรษฐกิจ ถั่วต่างๆ ข้าวโพด พืชอาหารสัตว์ ไม้ผล พืชสมุนไพร พืชพลังงาน (พื้นที่ร้อยละ 30)	(ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม) (พื้นที่ร้อยละ 30)	

ภาพ 2 ตัวอย่างการเกษตรทฤษฎีใหม่ ภายใต้หลักคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปัจจัย กระบวนการ และเครื่องบ่งชี้ ในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณสมบัติเป็นเฟืองขับเคลื่อนอย่าง ต่อเนื่องเป็นระบบเป็นเหตุและเป็นผล คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้เกิดความเข้าใจทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงอย่าง กว้างครอบคลุมระบบเศรษฐกิจทั้งหมดแตกต่างกับความเข้าใจที่จำกัดเฉพาะการเกษตรที่พบในสื่อที่ได้รับ ความนิยม (ไทยรัฐออนไลน์ 2559; เดลินิวส์ 2559; มติชน เส้นทางเศรษฐกิจออนไลน์ 2559) และความเข้าใจ อย่างแคบในมิติอื่น (Hewison 1999; Crispin 2006; ประชาไท 2007; The Economist 2007)

การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งอธิบายกลไกของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ประกอบด้วย การผลิตหลากหลายแขนง จำเป็นต้องใช้ระเบียบวิธีเชิงระบบ (System approach) ซึ่งประมวลผลจากบทบาท ของส่วนประกอบต่างๆของระบบเศรษฐกิจพร้อมกัน (Economy wide approach) แบบจำลองทางเศรษฐกิจ และฐานข้อมูลที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ ได้แก่ ผลงานแบบจำลองปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input-Output Model) ของ Wassily Leontief (Leontief 1936) ซึ่งใช้ตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input-Output Table) เป็นฐานข้อมูล ซึ่งเป็นส่วนประกอบมาตรฐานในระบบบัญชีประชาชาติของสหประชาชาติ สำหรับ แบบจำลองทางเศรษฐกิจที่มีคุณสมบัติ Economy wide approach รุ่นต่อมา ได้แก่ แบบจำลองดุลยภาพทั่วไป (Computable general equilibrium model—CGE model) ซึ่งพัฒนาให้มีคุณสมบัติของตลาดที่ถ่ายทอด ความเป็นจริงได้ใกล้เคียงเพิ่มขึ้นจาก Input-Output Model โดยใช้ประโยชน์ Input-Output Table เป็น ฐานข้อมูลเช่นเดียวกัน

การศึกษานี้ใช้แบบจำลองดุลยภาพทั่วไปแบบพยากรณ์ (Forecasting computable general equilibrium FCGE model) ซึ่งดัดแปลงจากแบบจำลอง ORANI (Dixon et al. 1982) และ ORANI-F (Horridge et al. 1993) ของออสเตรเลีย เป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษา วิเคราะห์ และพยากรณ์ อิทธิพลของ การสะสมทุนมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยด้าน “ความรู้” และทุนสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยด้าน “คุณธรรม” ต่อการเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจ การสะสมทุนสองด้านมีคุณสมบัติเป็นเฟืองต่อเนื่องเป็นการสะสมทุน 4 ด้าน แสดงใน ภาพ 3

ภาพ 3 การสะสมทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนธรรมชาติ เกิดจากเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง

2. แบบจำลองดุลยภาพทั่วไป

การพยากรณ์การเติบโตทางเศรษฐกิจจาก FCGE model ประกอบด้วยการเปรียบเทียบอรรถิพลของการสะสมทุน 2 แบบ ได้แก่ การสะสมทุนอย่างแคบ (Narrow scope) จำกัดเฉพาะทุนกายภาพ กับการสะสมทุนอย่างกว้าง (Extended scope) ซึ่งประกอบด้วยการสะสมทุนสังคมเป็นส่วนขยายจากการสะสมทุนกายภาพ โดยใช้เครื่องบ่งชี้ทุนสังคม จากรายงาน Corruption perception index (CPI) Transparency International (Transparency International 2016)

ผลผลิตมวลรวมในประเทศ (Gross domestic products—GDP) เป็นเครื่องบ่งชี้การเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรมเนียมที่ยอมรับทั่วไป ปัจจัยสำหรับการเติบโตของ GDP ส่วนหนึ่งเกิดจากการสะสมทุนซึ่งเอื้อต่อการเติบโตของเศรษฐกิจในประเทศซึ่งเป็นส่วนประกอบของเศรษฐกิจรวม ได้แก่ เศรษฐกิจรวม = เศรษฐกิจในประเทศ + เศรษฐกิจนอกประเทศ

เศรษฐกิจนอกประเทศ ได้แก่ สินค้านำเข้า และ สินค้าส่งออก มีความจำเป็นเพราะการผลิตภายในประเทศมีไม่เพียงพอ หรือมีความสามารถจำกัด สินค้าส่งออกมีความจำเป็นเพื่อแลกกับสินค้านำเข้าเพื่อทดแทนสินค้าที่ขาดแคลนในประเทศ

ปรากฏการณ์ภูมิคุ้มกันของเศรษฐกิจพอเพียง เกิดจากเศรษฐกิจในประเทศมีความสามารถแทนที่เศรษฐกิจนอกประเทศได้มากขึ้น และความสามารถอาจจะมามากจนกระทั่งล้นเป็นสินค้าส่งออกไปนอกประเทศเป็นปรากฏการณ์ Vent for surplus (Myint 1958) ครอบคลุมระบบเศรษฐกิจทั้งภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และ ภาคบริการ

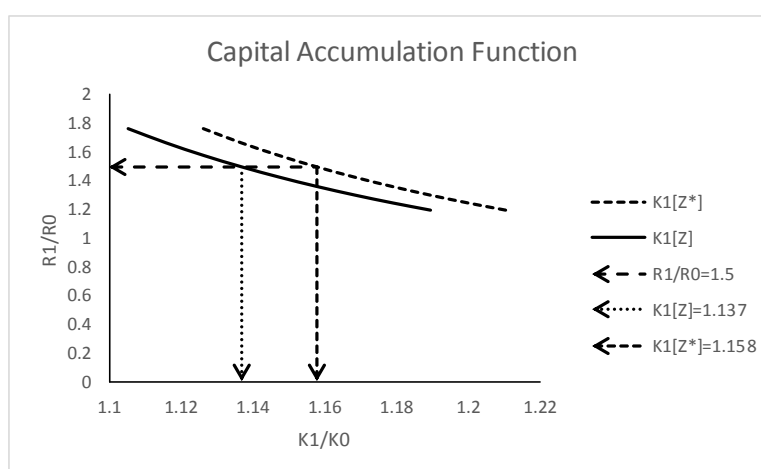
การบรรจุการสะสมทุน 4 ด้านใน FCGE model (แสดงใน ภาพ 4) ให้ K1 แทนปริมาณทุนใหม่ K0 แทนปริมาณทุนเก่า R1 แทนค่าเฉลี่ยผลตอบแทนการลงทุน R0 แทนผลตอบแทนการลงทุนในสาขาต่างๆ ปริมาณการสะสมทุน K1 ซึ่งเป็นอัตราส่วนของ K1/K0 แปรผกผันตอบสนองกับอัตราผลตอบแทนการลงทุน R0 ซึ่งเป็นฐานเทียบของ R1/R0 (แสดงใน ภาพ 4)

ให้ Z แทนการลงทุนใหม่ D แทนค่าเสื่อมราคา นิยาม $K1 = Z + K0 - D$ และโดยทั่วไป $\frac{Z+K0-D}{K0} > 1$ ขึ้นอยู่กับค่า Z เช่น $\frac{10+100-5}{100} = 1.05$

การทดสอบตัวแปรการสะสมทุนใน FCGE model ประกอบด้วยการเปรียบเทียบ 2 กรณี ได้แก่ การลงทุนใหม่ Z อย่างแคบ กับ การลงทุนใหม่อย่างแคบ + การลงทุนใหม่เพื่อสังคม ได้แก่ $Z + Z^{soc}$ โดยเรียกว่า Z^*

การสะสมทุนช่วยให้ $K1/K0$ มีค่าเพิ่มขึ้นจาก $K1[1]$ เป็น $K1[2]$ (แสดงใน ภาพ 4) ได้แก่ $K1/K0$ เพิ่มขึ้นในขณะที่ $R1/R0$ คงที่

การเปรียบเทียบสถานการณ์ระหว่างการลงทุนใหม่ Z กับการลงทุนใหม่ Z^* ช่วยให้เกิดความเข้าใจ บทบาทของทุนสี่ด้านในกระบวนการเติบโตของเศรษฐกิจ

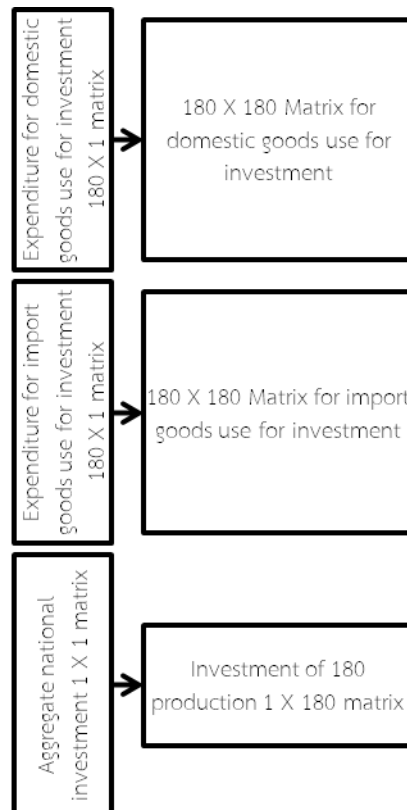

ภาพ 4 สมมุติฐานพฤติกรรมการสะสมทุน

ทุนสังคมเป็นประโยชน์สำหรับการลดต้นทุนธุรกรรม (Transaction cost) ทุนมนุษย์มีบทบาทเพิ่มประสิทธิภาพของทุนกายภาพ ทุนธรรมชาติเป็นปัจจัยเบื้องหลังความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ความหลากหลายของการผลิตเป็นเงื่อนไขสำหรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีนวัตกรรมและพลังงานเพื่อลดการตกค้างในระบบนิเวศ ลดความสิ้นเปลืองทรัพยากรบริสุทธิ์ และลดภาระการใช้จ่ายสำหรับการกำจัดขยะและมลพิษ เพิ่มส่วนต่างของผลได้ทางเศรษฐกิจ กับ ต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อม หรือ Maximize (Economic benefit – Environmental costs)

การใช้ Input-Output Table เป็นฐานข้อมูลประกอบการดัดแปลง (แสดงใน ภาพ 5 และ ภาพ 6) เพื่อให้มีองค์ประกอบการสะสมทุนของการผลิตสาขาต่างๆ รายละเอียดรายการสินค้าและบริการและองค์ประกอบตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต (แสดงใน ตาราง 7 ในภาคผนวก) กระบวนการวิเคราะห์จากผลผลิตของ FCGE model (แสดงใน ภาพ 7) แผนผังส่วนประกอบของอุปสงค์ขั้นสุดท้าย (Final demand) (แสดงใน ภาพ 8) แผนผังระบบการผลิต (Production function) (แสดงใน ภาพ 9) แผนผังระบบการผลิตสินค้าทุน (Capital goods production) (แสดงใน ภาพ 10) และแผนผังตำแหน่งของตัวแปรตามตำแหน่งข้อมูล Input-Output Table (แสดงใน ภาพ 11)

FCGE model ประกอบด้วยตัวแปรจำนวน 135,384 ตัวแปร (แสดงใน ตาราง 1) สมการจำนวน 134,122 สมการ (แสดงใน ตาราง 2) และ ตัวแปรอิสระ (Exogenous variables) จำนวน 1,262 ตัวแปร (แสดงใน ตาราง 3) ตัวแปรอิสระจำนวน 1,262 = จำนวนตัวแปร 135,384 ทั้งสิ้น – จำนวนสมการ 134,122 เพื่อจำกัดความยาวของเอกสารจึงแสดงวิธีคำนวณค่าพารามิเตอร์ของตัวแปรต่างๆ การประมวลผลของ FCGE model ใช้โปรแกรม GEMPACK (Harrison and Pearson 2002)

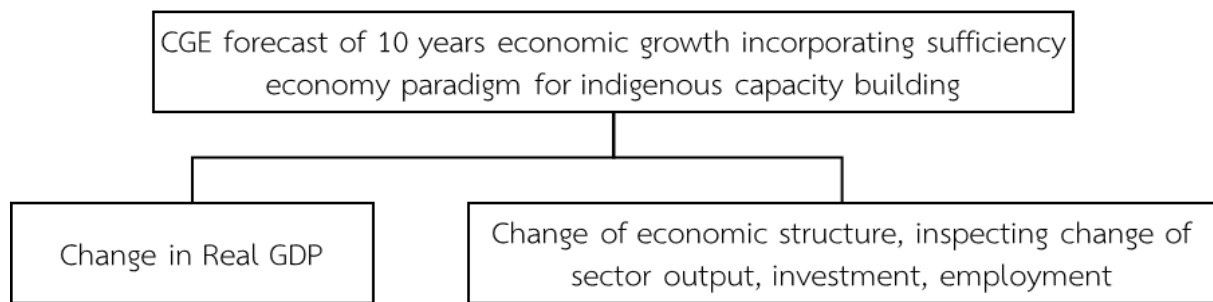

ภาพ 5 การดัดแปลงข้อมูลค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุนของ Input-Output Table สำหรับการสร้างเมทริกซ์ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุนสำหรับ FCGE

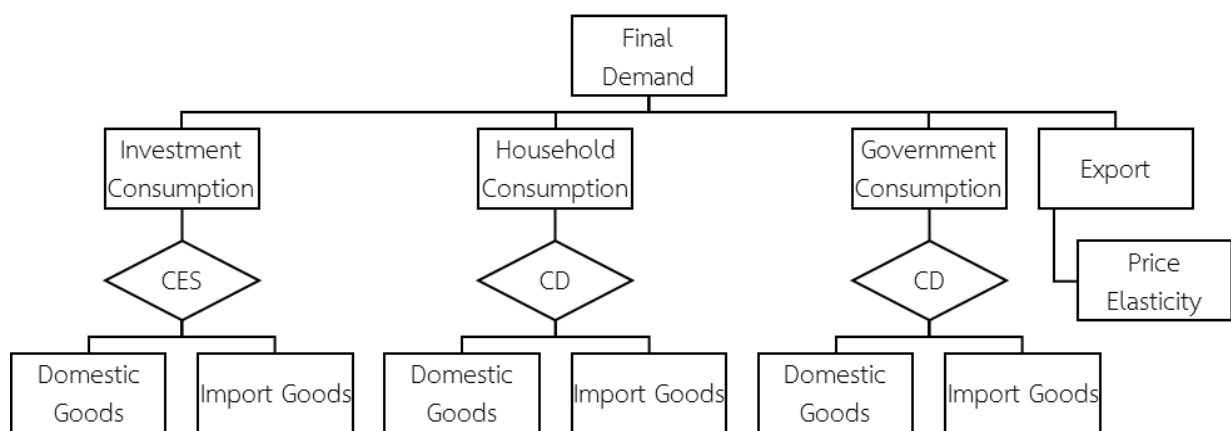
ภาพ 6 แผนภูมิตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input-Output Table) ดัดแปลงสำหรับแบบจำลองดุลยภาพทั่วไป

Domestic Input for Goods Production	Domestic Input for Capital Production	Household Consumption of Domestic Goods	Government Consumption of Domestic Goods	Export	Domestic Goods Inventory	Special Export		Total goods Demand
Imported Input for Goods Production	Imported Input for Capital Production	Household Consumption of Imported Goods	Government Consumption of Imported Goods		Imported Goods Inventory		Total goods Import	
	Aggregate Investment <i>I</i>	Aggregate Household Consumption <i>C</i>	Aggregate government Consumption <i>G</i>	Aggregate Export <i>X</i>	Aggregate Inventory <i>V</i>	Aggregate Special Export <i>U</i>	Aggregate Import <i>M</i>	GDP Computed from Demand

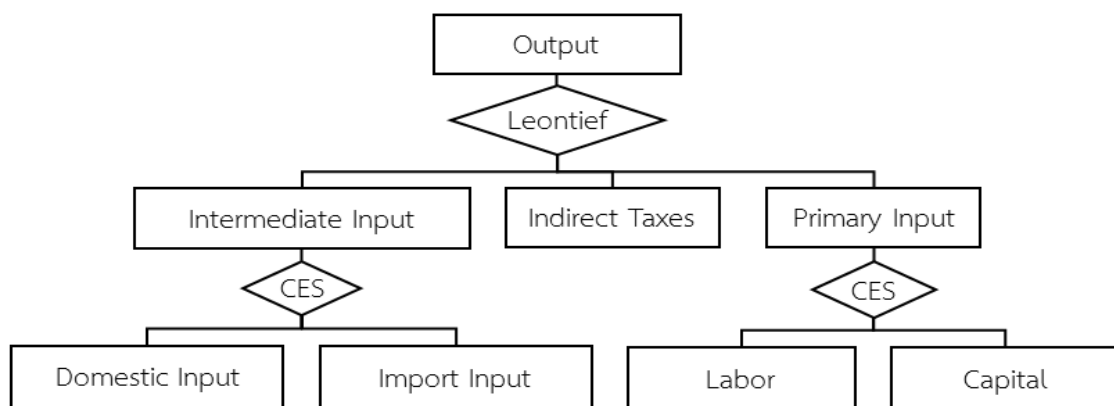
Labor		Total Labor Value Added <i>VA1</i>
Capital		Total Capital Value Added <i>VA2</i>
Indirect Taxes		Total Indirect Taxes Value Added <i>VA3</i>
Total goods Supply	Total Capital Output	GDP Computed from Value Added

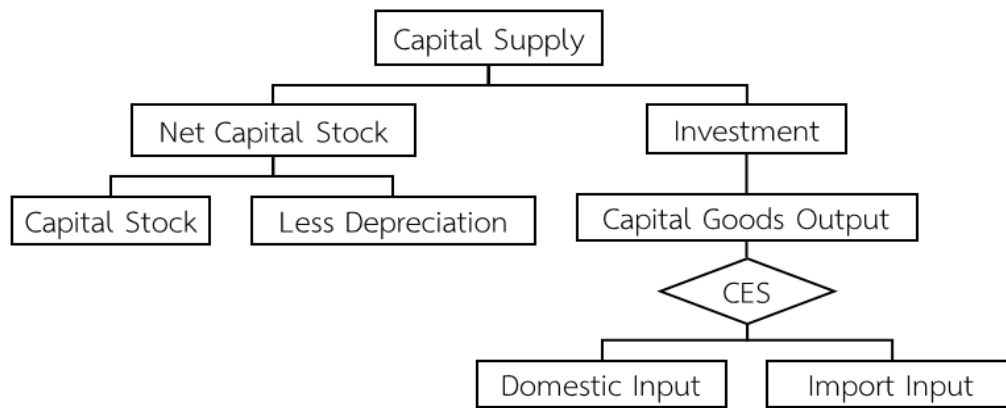
ภาพ 1 การวิเคราะห์โดยใช้แบบจำลองดุลยภาพทั่วไปเป็นเครื่องมือ

ภาพ 2 โครงสร้างอุปสงค์ขั้นสุดท้าย

ภาพ 3 โครงสร้างปัจจัยการผลิตของแบบจำลองดุลยภาพทั่วไป

ภาพ 4 โครงสร้างการผลิตสินค้าทุน

$x0_{i,j,1}$	$x1_{i,j,1}$	$x2_{i,1}$	$x3_{i,1}$	$x4_i$	$x5_{i,1}$	$x6_i$		$z01_i$
$x0_{i,j,2}$	$x1_{i,j,2}$	$x2_{i,2}$	$x3_{i,2}$		$x5_{i,2}$		$z02_i$	
$x01_j$								$va1$
$x02_j$								$va2$
$x03_j$								$va3$
$z01_j$								$gdpi$

ภาพ 5 แผนภูมิการกำหนดรายการตัวแปรของ FCGE model โดยใช้ Input-Output Table เป็นฐานข้อมูล

ตาราง 1 ตัวแปรของแบบจำลองดุลยภาพทั่วไปแบบพยากรณ์ (Forecasting computable general equilibrium model)

ตัวแปร	รายการใช้งาน	จำนวน
$p0_{i,s}$	ราคาสินค้า $s=1$ สินค้าผลิตในประเทศ $s=2$ สินค้านำเข้า	360
$p01_j$	อัตราค่าจ้างปัจจัยแรงงานมนุษย์	180
$p02_j$	อัตราค่าจ้างปัจจัยแรงงานเครื่องจักร (ทุน)	180
$p03_j$	อัตราภาษีทางอ้อม	180
$pz1_j$	ต้นทุนการผลิตสินค้าทุน	180
$cpi1$	ดัชนีราคาสินค้าใช้ผลิตสินค้าทุน	1
$cpi2$	ดัชนีราคาสินค้าใช้บริโภคในภาคครัวเรือน	1
$cpi3$	ดัชนีราคาสินค้าใช้บริโภคในภาครัฐ	1
$rp01_j$	อัตราค่าจ้างปัจจัยแรงงานมนุษย์ที่แท้จริง	180
$rp02_j$	อัตราค่าจ้างปัจจัยแรงงานเครื่องจักร (ทุน) ที่แท้จริง	180
xr	อัตราแลกเปลี่ยน	1
$pw1_i$	ราคาสินค้าส่งออกแลกเป็นเงินตราต่างประเทศ	180
$pw2_i$	ราคาสินค้านำเข้าแลกเป็นเงินตราต่างประเทศ	180
$v1_i$	อัตราอุดหนุนส่งออก	180
$v2_i$	อัตราภาษีสินค้านำเข้า	180

ตัวแปร	รายการใช้งาน	จำนวน
$fx4_i$	ปัจจัยอิสระส่งเสริมการส่งออก เช่น รายได้ของคู่ค้า	180
$x0_{i,j,s}$	ปริมาณอุปสงค์สินค้าใช้เป็นปัจจัยการผลิต $s=1$ สินค้าผลิตในประเทศ $s=2$ สินค้านำเข้า	64,800
$x01_j$	ปริมาณอุปสงค์ปัจจัยแรงงานมนุษย์	180
$x02_j$	ปริมาณอุปสงค์ปัจจัยแรงงานเครื่องจักร (ทุน)	180
$x03_j$	มูลค่าภาษีทางอ้อม	180
$z01_j$	ปริมาณผลผลิตสินค้าในประเทศ	180
$z02_i$	ปริมาณสินค้านำเข้า	180
$z1_j$	ปริมาณผลผลิตสินค้าทุน	180
$cx1_{i,s}$	ปริมาณสินค้าใช้ในการลงทุน $s=1$ สินค้าในประเทศ $s=2$ สินค้านำเข้า	360
$gdpi$	มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศคำนวณจากมูลค่าเพิ่ม (รายได้)	1
$va1$	ยอดรวมมูลค่าเพิ่มคำนวณจากรายได้ของแรงงานมนุษย์	1
$va2$	ยอดรวมมูลค่าเพิ่มคำนวณจากรายได้ของแรงงานเครื่องจักร (ค่าตอบแทนผู้ประกอบการ)	1
$va3$	ยอดรวมภาษีทางอ้อม	1
$gdpe$	มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศคำนวณจากอุปสงค์สินค้า	1
$gdpr$	มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศที่แท้จริง	1
$gdpdf$	ดัชนีเงินเฟ้อ	1
$c1$	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายเพื่อการลงทุน	1
$c1r$	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายเพื่อการลงทุนที่แท้จริง	1
$c2$	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของครัวเรือน	1
$c2r$	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของครัวเรือนที่แท้จริง	1
$c3$	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของภาครัฐ	1
$c3r$	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของภาครัฐที่แท้จริง	1
$k0_j$	ปริมาณอุปทานทุน	180
$k1$	ค่าเฉลี่ยปริมาณอุปทานทุน	1
$r0_j$	ผลตอบแทนการลงทุน	180
$r1$	ค่าเฉลี่ยผลตอบแทนการลงทุน	1
e	ยอดรวมมูลค่าสินค้าส่งออก	1
m	ยอดรวมมูลค่าสินค้านำเข้า	1
$delbt$	ดุลการค้า	1
$deldt$	อัตราส่วนระหว่างดุลการค้ากับผลผลิตมวลรวมในประเทศ	1
$x1_{i,j,s}$	ปริมาณสินค้าใช้เป็นปัจจัยการผลิตสินค้าทุน $s=1$ สินค้าผลิตในประเทศ $s=2$ สินค้านำเข้า	64,800
$x2_{i,s}$	ปริมาณสินค้าใช้บริโภคในภาคครัวเรือน $s=1$ สินค้าผลิตในประเทศ $s=2$ สินค้านำเข้า	360

ตัวแปร	รายการใช้งาน	จำนวน
$x3_{i,s}$	ปริมาณสินค้าใช้บริโภคในภาครัฐ $s=1$ สินค้าผลิตในประเทศ $s=2$ สินค้านำเข้า	360
$x4_i$	ปริมาณสินค้าส่งออก	180
$x5_{i,s}$	ปริมาณสินค้าคงคลัง $s=1$ สินค้าผลิตในประเทศ $s=2$ สินค้านำเข้า	360
$x6_i$	ปริมาณสินค้าส่งออกช่องทางพิเศษ	180
delfudge	ตัวแปรอิสระของระบบการพยากรณ์	1
f_accum _j	ปัจจัยอิสระสำหรับการสะสมทุน เช่น นโยบายรัฐ	180
	รวม	135,384

ตาราง 2 สมการของแบบจำลองดุลยภาพทั่วไปฉบับพยากรณ์ (Forecasting computable general equilibrium model)

	สมการ	จำนวน
1	$z01_j = \sum_{j=1}^{180} RX0_{ij1} \cdot x0_{ij1} + \sum_{j=1}^{180} RX1_{ij1} \cdot x1_{ij1} + RX2_{i1} \cdot x2_{i1} + RX3_{i1} \cdot x3_{i1} + RX4_i \cdot x4_i + RX5_{i1} \cdot x5_{i1} + RX6_i \cdot X6_i$	180
2	$z02_j = \sum_{j=1}^{180} RX0_{ij2} \cdot x0_{ij2} + \sum_{j=1}^{180} RX1_{ij2} \cdot x1_{ij2} + RX2_{i2} \cdot x2_{i2} + RX3_{i2} \cdot x3_{i2} + RX5_{i2} \cdot x5_{i2}$	180
3	$x0_{ijs} = z01_j - \eta \left(p0_{is} - \sum_{s=1}^2 SZX0_{ijr} \cdot p0_{ir} \right)$	64,800
4	$x01_j = z01_j - \theta \left(p01_j - (SFAC1_j \cdot p01_j + SFAC2_j \cdot p02_j) \right)$	180
5	$x02_j = z01_j - \theta \left(p02_j - (SFAC1_j \cdot p01_j + SFAC2_j \cdot p02_j) \right)$	180
6	$x03_j = p03_j + p0_{j1} + z01_j$	180
7	$va1 = \sum_{j=1}^{180} S01_j \cdot (p01_j + x01_j)$	1
8	$va2 = \sum_{j=1}^{180} S02_j \cdot (p02_j + x02_j)$	1
9	$va3 = \sum_{j=1}^{180} S03_j \cdot x03_j$	1
10	$gdpi = H01 \cdot va1 + H02 \cdot va2 + H03 \cdot va3$	1

	สมการ	จำนวน
11	$x1_{ijs} = z1_j - CES \left(p0_{is} - \sum_{s=1}^2 SZX1_{ijr} \cdot p0_{ir} \right)$	64,800
12	$x2_{is} = c2 - p0_{is}$	360
13	$x3_{is} = c3 - p0_{is}$	360
14	$pw1_i = -\gamma \cdot x4_i + fx4_i$	180
15	$x5_{is} = c2r$	360
16	$x6_i = c2r$	180
17	$k0_j = K_TERM_j \cdot delfudge + M_TERM_j \cdot R_T_j \cdot z1_j + f_accum_j$	180
18	$x02_j = k0_j$	180
19	$r0_j = Q_j(p02_j + pz1_j)$	180
20	$r1 = \sum_{i=1}^{180} S02_j \cdot r0_j$	1
21	$k1 = \sum_{i=1}^{180} S02_j \cdot k0_j$	1
22	$p0_{j1} + z01_j = \sum_{i=1}^{180} HX0_{ij1} \cdot (p0_{j1} + x0_{ij1}) + \sum_{i=1}^{180} HX0_{ij2} \cdot (p0_{j2} + x0_{ij2}) + HX01_j \cdot x01_j + HX02_j \cdot X02_j + HX03_j \cdot (p03_j + p0_{j1} + z01_j)$	180
23	$p0_{i1} = pw1_i + v1_i + xr$	180
24	$p0_{i2} = pw2_i + v2_i + xr$	180
25	$pz1_j + z1_j = \sum_{i=1}^{180} HZ1_{ij1} \cdot (p0_{i1} + x1_{ij1}) + \sum_{i=1}^{180} HZ1_{ij2} \cdot (p0_{i2} + x1_{ij2})$	180
26	$z1_j = c1 - pz1_j + p02_j$	180
27	$cpi1 = \sum_{j=1}^{180} SZ1_j \cdot pz1_j$	1
28	$cpi2 = \sum_{i=1}^{180} SX2_{i1} \cdot x2_{i1} + \sum_{i=1}^{180} SX2_{i2} \cdot x2_{i2}$	1
29	$cpi3 = \sum_{i=1}^{180} SX3_{i1} \cdot x3_{i1} + \sum_{i=1}^{180} SX3_{i2} \cdot x3_{i2}$	1
30	$c1r = c1 - cpi1$	1
31	$c2r = c2 - cpi2$	1

	สมการ	จำนวน
32	$c3r = c3 - cpi3$	1
33	$c1 = gdpe$	1
34	$c2 = gdpe$	1
35	$c3 = gdpe$	1
36	$e = \sum_{i=1}^{180} HX4_i \cdot (pw1_i + x4_i)$	1
37	$m = \sum_{i=1}^{180} HM_i \cdot (pw2_i + z02_i)$	1
38	$100 \cdot delbt = VE \cdot e - VM \cdot m$	1
39	$100 \cdot VGDPE \cdot deldt = VE \cdot e - VM \cdot m - (VE - VM) \cdot gdpe$	1
40	$rp01_j = p01_j - cpi2$	180
41	$rp02_j = p02_j - cpi2$	180
42	$cx1_{i1} = \sum_{j=1}^{180} RCX1_{ij1} \cdot x1_{ij1}$	180
43	$cx1_{i2} = \sum_{j=1}^{180} RCX1_{ij2} \cdot x1_{ij2}$	180
44	$ \begin{aligned} gdpe = & \sum_{i=1}^{180} SHZCX1_{i1} \cdot (p0_{i1} + cx1_{i1}) + \sum_{i=1}^{180} SHZCX1_{i2} \cdot (p0_{i2} + cx1_{i2}) \\ & + \sum_{i=1}^{180} SHX2_{i1} \cdot (p0_{i1} + x2_{i1}) + \sum_{i=1}^{180} SHX2_{i2} \cdot (p0_{i2} + x2_{i2}) \\ & + \sum_{i=1}^{180} SHX3_{i1} \cdot (p0_{i1} + x3_{i1}) + \sum_{i=1}^{180} SHX3_{i2} \cdot (p0_{i2} + x2_{i2}) \\ & + \sum_{i=1}^{180} SHX4_i \cdot (p0_{i1} + x4_i) + \sum_{i=1}^{180} SHX5_{i1} \cdot (p0_{i1} + x5_{i1}) \\ & + \sum_{i=1}^{180} SHX5_{i2} \cdot (p0_{i2} + x5_{i2}) + \sum_{i=1}^{180} SHX6_i \cdot (p0_i + x6_i) \\ & - \sum_{i=1}^{180} SHZ02_i \cdot (p0_{i2} + z02_i) \end{aligned} $	1

	สมการ	จำนวน
45	$ \begin{aligned} \text{gdpdf} = & \sum_{i=1}^{180} \text{SHZCX1}_{i1} \cdot p0_{i1} + \sum_{i=1}^{180} \text{SHZCX1}_{i2} \cdot p0_{i2} + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX2}_{i1} \cdot p0_{i1} + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX2}_{i2} \cdot p0_{i2} \\ & + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX3}_{i1} \cdot p0_{i1} + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX3}_{i2} \cdot p0_{i2} + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX4}_i \cdot p0_{i1} + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX5}_{i1} \cdot p0_{i1} \\ & + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX5}_{i2} \cdot p0_{i2} + \sum_{i=1}^{180} \text{SHX6}_i \cdot p0_{i1} - \sum_{i=1}^{180} \text{SHZ02}_i \cdot p0_{i2} \end{aligned} $	1
46	$\text{gdpr} = \text{gdpe} - \text{gdpdf}$	1
	รวม	134,12 2

ตาราง 3 ตัวแปรอิสระ (Exogenous variables) ของแบบจำลองดุลยภาพทั่วไปแบบพยากรณ์ (Forecasting computable general equilibrium model)

ตัวแปร	รายการใช้งาน	จำนวน
rp01_j	อัตราค่าจ้างปัจจัยแรงงานมนุษย์ที่แท้จริง	180
p03_j	อัตราภาษีทางอ้อม	180
v1_i	อัตราอุดหนุนส่งออก	180
v2_i	อัตราภาษีสินค้านำเข้า	180
fx4_i	ปัจจัยอิสระส่งเสริมการส่งออก เช่น รายได้ของคู่ค้า	180
pw2_i	ราคาสินค้านำเข้าแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ	180
delfudge	ตัวแปรอิสระของระบบการพยากรณ์	1
f_accum_j	ปัจจัยอิสระสำหรับการสะสมทุน เช่น นโยบายรัฐ	180
gdpdf	ดัชนีเงินเฟ้อ	1
	รวม	1,262

ข้อมูลสำหรับดัชนีทุนสังคมใน FCGE model รวบรวมจากรายงาน Corruption perception index (CPI) อนุกรม ค.ศ. 1995 – 2015 เผยแพร่โดย Transparency International (Transparency International 2016) (แสดงใน ตาราง 4 และ ภาพ 12) ค่าคะแนน (Score) และค่าพยากรณ์เชิงเส้นตรง 0.3526 ต่อปี แสดงให้เห็นแนวโน้มพัฒนาการบวกของทุนสังคม ซึ่งทำให้ทุนสังคมมีบทบาทเป็นหัวเชื้อเติมให้การลงทุนมีพลังงานขับเคลื่อนเครื่องยนต์เศรษฐกิจให้เกิดการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจ

ตาราง 4 ดัชนีคอร์รัปชันของประเทศไทย (Thailand corruption perception index: CPI) ค.ศ. 1995 – 2015
เผยแพร่โดย Transparency International (Transparency International 2016) และค่าพยากรณ์เชิง
เส้นตรง (Regression trend line)

ปี	Score: base = 100	Regression trend line
1995	27.90	30.37
1996	33.30	30.72
1997	30.60	31.07
1998	30.00	31.43
1999	32.00	31.78
2000	32.00	32.13
2001	32.00	32.48
2002	32.00	32.84
2003	33.00	33.19
2004	36.00	33.54
2005	38.00	33.90
2006	36.00	34.25
2007	33.00	34.60
2008	35.00	34.95
2009	34.00	35.31
2010	35.00	35.66
2011	34.00	36.01
2012	37.00	36.36
2013	35.00	36.72
2014	38.00	37.07
2015	38.00	37.42

ที่มา ดัดแปลงจาก Transparency International 2016. <https://www.transparency.org/>

เพื่อคำนวณอัตราเติบโตเชิงเส้นตรงของ CPI ให้ r แทนอัตราเติบโตร้อยละต่อปี CPI_T และ CPI_0 แทนค่าพยากรณ์ Regression trend line (ใน ตาราง 4) ที่เวลา T และเวลา 0 ตามลำดับ จึงหาอัตราเติบโตได้แก่

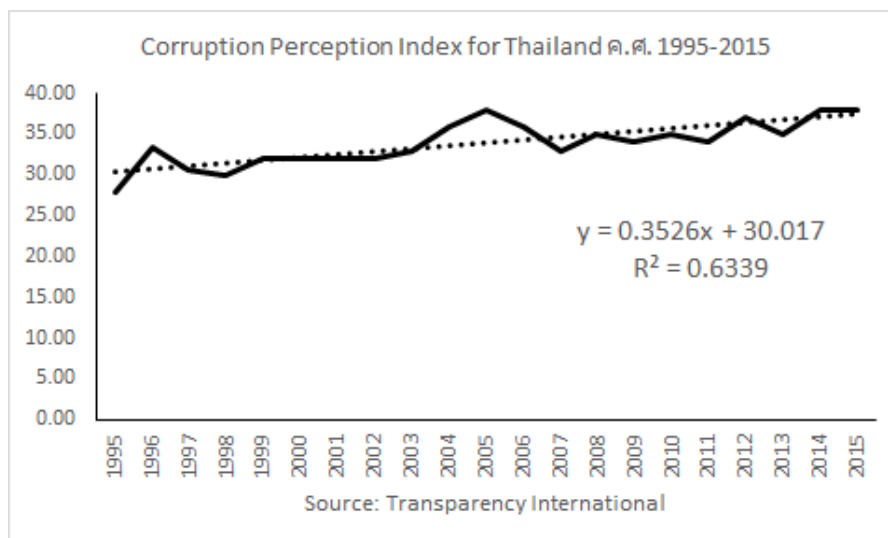
$$CPI_T = (1+r)^T CPI_0$$

$$37.4043 = (1+r)^{20} 30.4147$$

$$\frac{\ln 37.4043 - \ln 30.4147}{20} = \ln(1+r)$$

$$1+r = 1.010397$$

และพบว่า CPI มีอัตราเติบโต $r = 1.0397\%$ ต่อปี

ภาพ 6 ดัชนีคอร์รัปชัน (Corruption perception index—CPI) ของประเทศไทย ค.ศ. 1995 – 2015 ศึกษาโดย Transparency International

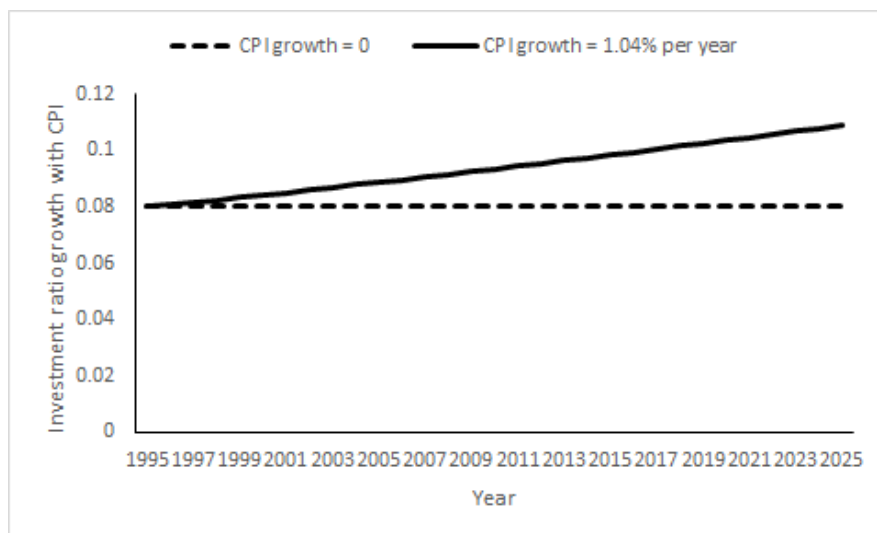
ที่มา ดัดแปลงจาก Transparency International 2016. <https://www.transparency.org/>

เพื่อเติมพลังงานจากอัตราเติบโตของ CPI = 1.0397% ต่อปี ให้กับการลงทุนใน FCGE model ซึ่งใช้สมมติฐานอัตราส่วนการลงทุน $I_T = \text{Investment} / \text{Capital stock} = 0.08$ สำหรับ 3 ช่วงเวลาพยากรณ์ช่วงละ 10 ปี จากปี ค.ศ. 1995 ถึงปี ค.ศ. 2025 ได้แก่

$$I_T = (1+r)^T I_0$$

$$I_T = (1+0.010397)^T 0.08$$

สำหรับระยะเวลาครบ 10 ปีแรก $I_{10}=0.0887$ ระยะเวลาครบ 10 ปีที่สอง $I_{20}=0.0984$ และระยะเวลาครบ 10 ปีที่ 3 $I_{30}=0.1091$ อัตราเติบโตของ CPI = 1.0397% ต่อปี ซึ่งเติมพลังงานให้กับการลงทุนใน FCGE model (แสดงใน ภาพ 13)

ภาพ 7 อัตราเติบโตของ CPI = 1.0397% ต่อปี เติมพลังงานให้กับการลงทุนใน FCGE model เปรียบเทียบ CPI growth = 0% กับ 1.0397% ต่อปี

1. ผลการศึกษาจาก FCGE model

คำพยากรณ์ตัวแปรมหภาพของ FCGE model จากข้อมูล Input-Output Table ของประเทศไทย (แสดงใน ตาราง 5) แสดงผลเป็นอัตราเปลี่ยนแปลงร้อยละของตัวแปร เช่น $\Delta \text{GDPE} / \text{GDPE} \times 100$ ดังนั้น $\frac{\text{GDPE}}{\text{GDP deflator}}$ จึงอ่านค่าเป็น $\frac{\Delta \text{GDPE}}{\text{GDPE}} 100 - \frac{\Delta \text{GDP deflator}}{\text{GDP deflator}} 100$

อัตราเติบโตของผลผลิตมวลรวมในประเทศที่แท้จริง (Real GDP) รายการที่ 18 ใช้อ่านอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ปราศจากเงินเฟ้อ เพื่อวัดพัฒนาการของคุณภาพชีวิตซึ่งเกิดจากปริมาณวัตถุดิบและบริการที่เพิ่มขึ้น โดย $\text{Real GDP} = \text{Nominal GDP} - \text{GDP deflator}$ (มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศที่แท้จริง = มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศตามราคาตลาด - อัตราเงินเฟ้อ) อัตราเงินเฟ้อเป็นตัวบ่งชี้การปรับตัวของราคาสินค้าทั้งระบบ อัตราเงินเฟ้อค่าบวกแสดงให้เห็นพลังงานส่วนเกินของอุปสงค์รวมในระบบมากกว่าอุปทานรวมในระบบ อัตราเงินเฟ้อค่าลบแสดงปรากฏการณ์ตรงกันข้าม

เงินเฟ้อถ่ายทอดไปเป็นการเสื่อมค่าของอัตราแลกเปลี่ยน ได้แก่ อัตราแลกเปลี่ยนค่าบวกหมายถึงอัตราแลกเปลี่ยนเสื่อมค่าซึ่งเกิดจากอัตราเงินเฟ้อค่าบวก ได้แก่ ระดับราคาทั่วไปภายในประเทศเพิ่มขึ้นมากกว่าระดับราคาทั่วไปในตลาดโลก และกรณีอัตราเงินเฟ้อค่าลบให้ผลตรงกันข้าม

อัตราแลกเปลี่ยนค่าบวก เอื้อต่อการค้าส่งออก เนื่องจากสินค้าส่งออกมีราคาในตลาดโลกต่ำลง เพิ่มความสามารถในการแข่งขัน ในขณะเดียวกันอัตราแลกเปลี่ยนค่าบวกส่งผลชะลอการนำเข้าสินค้า เนื่องจากสินค้านำเข้ามีราคาสูงขึ้น ทำให้สินค้านำเข้ามีศักยภาพของการแข่งขันลดลงเทียบกับสินค้าภายในประเทศ ในขณะเดียวกันทำให้วัตถุดิบนำเข้ามีราคาสูงขึ้น ซึ่งมีผลในทางบั่นทอนสินค้าส่งออกหากใช้วัตถุดิบต่างประเทศ ในสัดส่วนสูง ในด้านกลับกันอัตราแลกเปลี่ยนค่าลบหมายถึงอัตราแลกเปลี่ยนแข็งค่า ให้ผลบั่นทอนการค้าส่งออก และในขณะเดียวกันเอื้อต่อการค้านำเข้า

สมมุติฐานสำหรับรอยต่อของเศรษฐกิจในประเทศกับเศรษฐกิจต่างประเทศที่ใช้ใน FCGE model ได้แก่ ดุลการค้า ($\text{Trade balance} = \text{Export} - \text{Import}$) ซึ่งเป็นผลต่างของมูลค่ารวมของสินค้าส่งออก กับมูลค่ารวมของสินค้านำเข้า เคลื่อนไหวเป็นสัดส่วนคงที่ผูกกับมูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศตามราคาตลาด (Nominal GDP) จึงพบว่า Trade balance มีค่าสูงขึ้นหรือต่ำลงตาม Nominal GDP

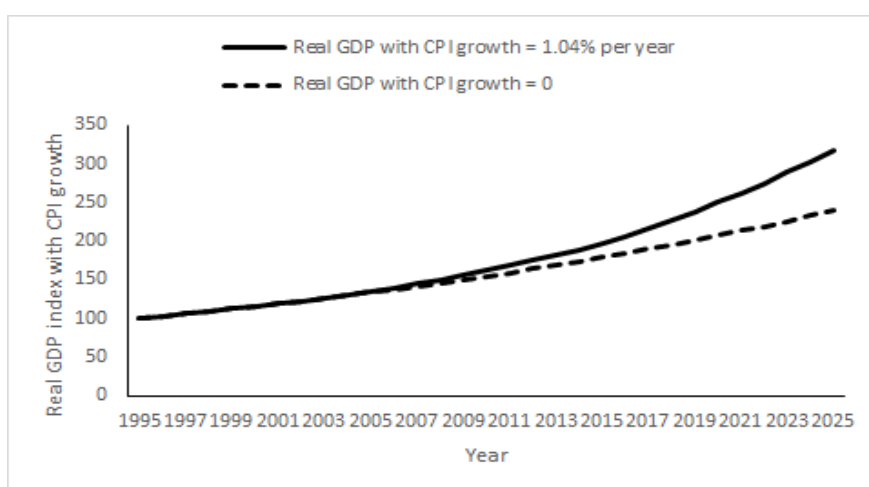
ตาราง 1 ค่าพยากรณ์อัตราเปลี่ยนแปลงร้อยละของตัวแปรมหภาพของ FCGE model สำหรับ 3 ช่วงเวลาช่วงละ 10 ปี เปรียบเทียบอัตราเติบโตของ Investment/Capital stock 0% ต่อปี กับ 1.04% ต่อปี ซึ่งได้รับพลังงานจากอัตราเติบโตของ CPI

	รายการตัวแปรมหภาพ	Description	Macros	Investment/ Capital = 8%	Investment/ Capital=8.9%	Investment/ Capital=9.8%	Investment/ Capital=10.9%
1	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายเพื่อการลงทุน	Aggregate investment expenditure	c1	42.1699	42.5025	59.0883	78.1974
2	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายเพื่อการลงทุนที่แท้จริง	Aggregate real investment expenditure	c1r	30.1694	30.4151	41.6497	54.233
3	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของครัวเรือน	Aggregate household expenditure	c2	42.1699	42.5025	59.0883	78.1974
4	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของครัวเรือนที่แท้จริง	Aggregate real household expenditure	c2r	31.5099	31.763	43.5585	56.8075
5	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของภาครัฐ	Aggregate government expenditure	c3	42.1699	42.5025	59.0883	78.1974
6	ยอดรวมมูลค่าการใช้จ่ายของภาครัฐที่แท้จริง	Aggregate real government expenditure	c3r	32.1361	32.3945	44.4591	58.0294
7	ดัชนีราคาสินค้าใช้ผลิตสินค้าทุน	Investment price index	cpi1	9.2191	9.2684	12.3111	15.5381
8	ดัชนีราคาสินค้าใช้บริโภคในภาคครัวเรือน	Consumer price index	cpi2	8.1059	8.1506	10.8178	13.6411
9	ดัชนีราคาสินค้าใช้บริโภคในภาครัฐ	Government price index	cpi3	7.5936	7.6348	10.127	12.7631
10	ยอดรวมมูลค่าสินค้าส่งออก	Total export value	e	29.1943	29.4139	40.1182	52.0188
11	ยอดรวมมูลค่าสินค้านำเข้า	Total import value	m	30.454	30.6845	41.9599	54.5603
12	ดุลการค้า ล้วน	Trade balance (change)	delBT	-294,081,856	-296,510,624	-420,523,744	-568,453,120
13	อัตราส่วนระหว่างดุลการค้ากับผลผลิตมวลรวมในประเทศ	Debt_GDP Ratio (change)	delDT	0	0	0	0
14	ตัวแปรอิสระของระบบการพยากรณ์	Forecast var (change)	delFudge	1	1	1	1
15	ดัชนีเงินเฟ้อ	GDP deflator	gdpdf	6.2731	6.305	8.3452	10.4945

	รายการตัวแปรมหภาพ	Description	Macros	Investment/ Capital = 8%	Investment/ Capital=8.9%	Investment/ Capital=9.8%	Investment/ Capital=10.9%
16	มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศ คำนวณจากอุปสงค์สินค้า	Expenditure side GDP	gdpe	42.1699	42.5025	59.0883	78.1974
17	มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศ คำนวณจากมูลค่าเพิ่ม (รายได้)	Income side GDP	gdpi	42.1699	42.5025	59.0883	78.1974
18	มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศที่ แท้จริง	Real GDP	gdpr	33.7778	34.0506	46.8345	61.2715
19	ค่าเฉลี่ยปริมาณอุปทานทุน	Average capital stock	k1	35.2148	35.5011	48.9251	64.135
20	ค่าเฉลี่ยผลตอบแทนการลงทุน	Average rate of return of capital	r1	-4.8811	-4.9091	-6.3751	-7.8576
21	ยอดรวมมูลค่าเพิ่มคำนวณจากรายได้ ของแรงงานมนุษย์	Total labor value added	va1	42.0675	42.3995	58.937	77.9858
22	ยอดรวมมูลค่าเพิ่มคำนวณจากรายได้ ของแรงงานเครื่องจักร (ค่าตอบแทน ผู้ประกอบการ)	Total capital value added	va2	42.1035	42.4365	58.9951	78.0718
23	ยอดรวมภาษีทางอ้อม	Total indirect taxes value added	va3	43.0972	43.4298	60.4211	80.0253
24	อัตราแลกเปลี่ยน	Exchange Rate	xr	11.8235	11.891	15.8337	20.0319

สมมุติฐานด้านอุปสงค์ขั้นสุดท้าย (Final demand) ได้แก่ การควบคุมมูลค่าการใช้จ่ายรวมสำหรับการลงทุน การบริโภคของครัวเรือน และการใช้จ่ายของรัฐ จาก มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศตามราคาตลาด (Nominal GDP) จึงพบว่าการเติบโตของมูลค่ารวมเหล่านี้ผูกคองที่เท่ากับการเติบโตของ Nominal GDP แต่การเติบโตของมูลค่าเศรษฐกิจที่แท้จริงของการใช้จ่ายเหล่านี้ขึ้นอยู่กับ การเติบโตของดัชนีเงินเฟ้อ ซึ่งวัดอัตราเงินเฟ้อแยกประเภทสำหรับการลงทุน การบริโภคของครัวเรือน และการใช้จ่ายของรัฐ

การเติบโตของ Real GDP (แสดงใน ภาพ 14) เปรียบเทียบ 2 กรณี ได้แก่ กรณีที่ 1 Investment/Capital stock เพิ่ม 0% ต่อปี กับกรณีที่ 2 Investment/Capital stock เพิ่ม 1.04% ต่อปี กรณีที่ 1 Real GDP มีอัตราเติบโตร้อยละ 2.95 ต่อปี ตลอดระยะเวลา 30 ปี กรณีที่ 2 ช่วง 10 ปีแรก Real GDP มีอัตราเติบโตร้อยละ 2.97 ต่อปี ช่วง 10 ปีที่สอง Real GDP มีอัตราเติบโตร้อยละ 3.92 ต่อปี ช่วง 10 ปีที่สาม Real GDP มีอัตราเติบโตร้อยละ 4.89 ต่อปี

ภาพ 1 ดัชนีฐาน 100 สำหรับค่าพยากรณ์มูลค่าผลผลิตมวลรวมในประเทศที่แท้จริง (Real gross domestic products—real GDP) ระยะเวลา 30 ปี เปรียบเทียบอัตราเติบโตของ Investment/Capital stock 0% กับ 1.04% ต่อปี ซึ่งได้รับพลังงานจากอัตราเติบโตของ CPI

ตาราง 5 แสดงค่าพยากรณ์การเติบโตของ Nominal GDP 2 ด้าน ได้แก่ ด้านรายได้ รายการที่ 17 มีค่าพยากรณ์เท่ากับ ด้านการใช้จ่าย รายการที่ 16 แสดงให้เห็นความถูกต้องและอัตราความแม่นยำของ FCGE model

การเติบโตของ Nominal GDP ซึ่งคำนวณด้านรายได้ เป็นผลรวมของการเติบโตของมูลค่าเพิ่ม (Value added) ประกอบด้วยการเติบโตของมูลค่าเพิ่มจากการจ้างงาน (Wage) กำไรของผู้ประกอบการ (Profit) และภาษีทางอ้อม (Indirect taxes)

การเติบโตของ Nominal GDP ซึ่งคำนวณด้านการใช้จ่าย เป็นผลรวมของการเติบโตของมูลค่าใช้จ่ายของครัวเรือน C การลงทุน I การใช้จ่ายของรัฐ G มูลค่าสินค้าส่งออก X มูลค่าสินค้าคงคลัง W มูลค่าสินค้าส่งออกพิเศษ $X[s]$ ลบด้วย มูลค่าสินค้านำเข้า M ($C + I + G + X + W + X[s] - M$)

ปรากฏการณ์ “มีภูมิคุ้มกัน” ซึ่งเกิดจากภาวะการณ์การพึ่งตนเองมีศักยภาพเพิ่มขึ้น สังเกตได้จากการเติบโตของ Real GDP มีอัตราสูงกว่าอัตราเติบโตของการค้าต่างประเทศ ได้แก่ สินค้าส่งออก และสินค้านำเข้า ส่วนต่างค่าบวกของอัตราการเติบโตของ Real GDP กับการค้าต่างประเทศ แสดงให้เห็นการเติบโตของเศรษฐกิจในประเทศมีพลังงานมากกว่าการเติบโตของเศรษฐกิจต่างประเทศ แสดงให้เห็นความสามารถพึ่งตนเองมีศักยภาพเพิ่มขึ้น การเติบโตของเศรษฐกิจในประเทศได้พลังงานจาก 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ภาวะได้เปรียบของการส่งออกจากต้นทุนและราคาสินค้าลดต่ำ ส่วนที่ 2 ภาวะได้เปรียบของปริมาณสินค้าที่ผลิตในประเทศเพิ่มขึ้น ทั้ง 2 ส่วนได้รับพลังงานจากการสะสมทุน (การลงทุน) ซึ่งเติมพลังงานการเติบโตของเศรษฐกิจภายในประเทศ ซึ่งมีพลังล้นไปสู่ต่างประเทศ และในขณะเดียวกันมีพลังแข่งขันเหนือกว่าสินค้านำเข้า จึงพบว่าปรากฏการณ์ “มีภูมิคุ้มกัน” เป็นพลังงานสำหรับการก้าวหน้าเคียงข้างไปกับโลกาภิวัตน์

1. สรุปและข้อพิจารณาเชิงนโยบาย

ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมีเงื่อนไขพื้นฐาน 2 ข้อ ได้แก่ “ความรู้” และ “คุณธรรม” ซึ่งเป็นคุณสมบัติทางเศรษฐกิจที่เรียกว่าการสะสมทุนมนุษย์ และการสะสมทุนสังคม ตามลำดับ ซึ่งเอื้อเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

การวิจัยฉบับนี้ใช้การประยุกต์แบบจำลองดุลยภาพทั่วไปในการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิดความเข้าใจบทบาทของเงื่อนไข “คุณธรรม” ในกระบวนการเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากการสะสมทุนอย่างกว้าง (Extended scope) เป็นส่วนขยายจากทุนกายภาพ และทุนธรรมชาติ

การวัดอิทธิพลของการสะสมทุนสังคมจากแบบจำลองดุลยภาพทั่วไป ใช้การพยากรณ์เปรียบเทียบการเติบโตทางเศรษฐกิจ 2 แบบ ได้แก่ การสะสมทุนอย่างแคบ (Narrow scope) จำกัดเฉพาะทุนกายภาพ กับ การสะสมทุนอย่างกว้าง (Extended scope) ซึ่งประกอบด้วย การสะสมทุนสังคมเป็นส่วนขยายจากการสะสมทุนกายภาพ โดยใช้เครื่องบ่งชี้ทุนสังคมระยะเวลา 20 ปี จากรายงาน Corruption perception index (CPI) Transparency International (Transparency International 2016)

ดัชนี CPI ระยะเวลา 20 ปี มีลักษณะผันผวนและยังคงมีระดับต่ำตามมาตรฐานนานาชาติ แต่มีแนวโน้มเป็นบวกซึ่งแสดงให้เห็นการสะสมทุนสังคมเพิ่มขึ้น

ค่าพยากรณ์การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่แท้จริงจากแบบจำลองดุลยภาพทั่วไปเปรียบเทียบ 2 กรณี ได้แก่

กรณีที่ 1 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ไม่มีการเติบโตของทุนสังคม ซึ่งมีอัตราเติบโตของ CPI = 0% ต่อปี มีค่าพยากรณ์อัตราเติบโตสำหรับตัวแปร Real GDP ร้อยละ 2.95 ต่อปี ตลอดระยะเวลา 30 ปี

กรณีที่ 2 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีการเติบโตของทุนสังคม ซึ่งมีอัตราเติบโตของ CPI = 1.0397% ต่อปี ช่วง 10 ปีแรกมีค่าพยากรณ์อัตราเติบโตสำหรับตัวแปร Real GDP ร้อยละ 2.97 ต่อปี ช่วง 10 ปีที่สอง Real GDP มีอัตราเติบโตร้อยละ 3.92 ต่อปี ช่วง 10 ปีที่สาม Real GDP มีอัตราเติบโตร้อยละ 4.89 ต่อปี

ค่าพยากรณ์จาก FCGE model เป็นผลผลิตของข้อมูล input-output table ปี พ.ศ. 2553 ซึ่งมีโครงสร้างการจำแนกสินค้าเดียวกันกับฉบับก่อนหน้าตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ซึ่งอาจจะเป็นข้อจำกัดในการถ่ายทอดโครงสร้างเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา

อัตราเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วง 10 ปีแรกมีค่าแตกต่างระหว่างกรณีที่ 2 กับกรณีที่ 1 เพียงเล็กน้อย เนื่องจากสมมติฐานทุนสังคมฐานตั้งต้นเป็นศูนย์ ในช่วง 10 ปีที่ 2 ทุนสังคมได้อานิสงส์จากฐานการสะสมในช่วง 10 ปีแรก ทำให้อัตราเติบโตทางเศรษฐกิจระหว่าง 2 กรณีเริ่มมีระยะห่าง และเช่นเดียวกัน ในช่วง 10 ปีที่ 3 ทุนสังคมได้อานิสงส์จากฐานการสะสมในช่วง 10 ปีที่ 2 ทำให้อัตราเติบโตทางเศรษฐกิจระหว่าง 2 กรณีมีระยะห่างเพิ่มขึ้น

การสะสมทุนสังคมมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกับการสะสมทุนกายภาพที่เป็นวัตถุสิ่งของ ได้แก่ ทุนสังคมไม่เสื่อมค่า แต่กลับเพิ่มพูนและขจรขยายโดยไม่จำกัดขอบเขต ค่าพยากรณ์จาก FCGE model จำกัดขอบเขตเฉพาะส่วนทุนสังคมไม่เสื่อมค่า

แม้ว่านักเศรษฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียง ตามคำบอกเล่าของ Chou (2006) เช่น Kenneth Arrow และ Robert Solow จะมีความคิดแตกต่างซึ่งเห็นว่าทุนสังคมไม่ใช่ทุนแต่เป็นพฤติกรรมซึ่งเรียกว่า behavior มีนักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากเห็นว่าทุนสังคมมีคุณสมบัติเป็นทุน ซึ่งอาจจะสรุปโดยทั่วไปรวมทั้งความเห็นของผู้วิจัยว่าเป็นทรัพย์สินที่ให้ดอกผลออกมาจึงเรียกว่าทุน สำหรับคุณสมบัติต่างๆของทุนสังคมซึ่งประมวลจากความคิดของบุคคลต่างๆมีดังนี้

(1) ทุนสังคมไม่เสื่อมมูลค่า หรือไม่มีค่าเสื่อมราคา ไม่มีมูลค่าซากที่เลิกใช้งาน นอกจากนี้ ทุนสังคมเป็นทั้งปัจจัยการผลิตและผลผลิต และมีปริมาณและคุณภาพเพิ่มขึ้นจากการใช้งาน (Grootaert et al 2002)

(2) เนื่องจากทุนสังคมเกิดจากบุคคลอย่างน้อย 2 คน จึงมีลักษณะเป็นสาธารณะ เรียกว่า public goods ตามธรรมชาติจึงมีอุปทานขาดแคลนและน้อยกว่าอุปสงค์ ซึ่งเกิดจากภาวะล้มเหลวในการใช้ประโยชน์ส่วนบุคคล (Coleman 1988)

(3) การลงทุนให้เกิดทุนสังคม คือ เวลา (time) และความเพียร (efforts) นอกจากนี้การสูญเสียทุนสังคมเกิดได้ง่ายแต่การสะสมขึ้นใหม่ทำได้ยาก ทุนสังคมจึงมีต้นทุนในการบำรุงรักษา (Bourdieu 1986)

(4) ทุนสังคมมี 3 ระดับ จากการประมวลของ Chou (2006) ได้แก่ ระดับจุลภาพ เรียกว่า micro level คือทุนสังคมระหว่างบุคคล ระดับกลาง เรียกว่า meso level คือทุนสังคมระหว่างหน่วยงานและภูมิภาค และระดับมหภาพ เรียกว่า macro level คือทุนสังคมระดับชาติ

ความเคารพในศักดิ์ศรีและความไว้วางใจระหว่างบุคคลและครัวเรือน เป็นตัวอย่างของทุนสังคมระดับจุลภาพ (micro level) ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Chou 2006)

เครือข่ายการวิจัยและพัฒนา (research and development) เป็นตัวอย่างของ meso level social capital (Woolcock 2002)

ระบบการเมือง การปกครองด้วยกฎหมาย ระบบยุติธรรม เสรีภาพทางสังคมและการเมือง เป็นองค์ประกอบของ ทุนสังคมระดับชาติ (macro level) ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Gradstein 2003; Chin and Chou 2004)

(5) ทุนสังคมทั้ง 3 ระดับ ประกอบด้วยทุนสังคมระดับโครงสร้าง (structure) และระดับความตระหนัก (cognitive) (Grootaert and Van-Bastelaer Eds. 2002) ซึ่ง Krishna (2000) เรียกว่า institutional social capital และ relational social capital ตามลำดับ

(6) ทุนสังคมเอื้อให้เกิดทุนมนุษย์ (Coleman 1994) ได้แก่ การเรียนรู้จากรายรอบ (Becker 1993) และจากการศึกษาเชิงประจักษ์ (Grootaert et al 2002)

(7) ทุนสังคมมีลักษณะล้นสู่กิจการข้างเคียง กิจการต้นน้ำ และปลายน้ำ ให้ได้รับอานิสงส์ซึ่งเรียกว่า spillover effects เช่น ชาตินิโงมิภาคเอเชียได้อานิสงส์ความเชื่อถือจากคุณภาพงานประณีตของญี่ปุ่น (Jaguli et al 2014)

ความเข้าใจทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งใช้ “คุณธรรม” เป็นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ สนับสนุนความคิดทางวิชาการในที่ต่างๆซึ่งเห็นว่าทุนสังคมให้กำเนิดความรู้และการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากทุนสังคมระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับชาติ ทุนสังคมงอกงามจากเวลาและความเพียร ทั้งเพื่อสะสมและบำรุงรักษา ทุนสังคมเกิดจากคนจำนวนมากและขจรขยายอย่างปราศจากขอบเขตจึงมีลักษณะทางวัฒนธรรมและมีธรรมชาติเป็นสาธารณะจึงให้ประโยชน์มากแต่มีอุปทานน้อย

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งเกิดจากเศรษฐกิจพอเพียงจากฐาน “ความรู้” และ “คุณธรรม” ครอบคลุมเศรษฐกิจทั้งระบบ ได้แก่ ภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ และล้นไปสู่ภายนอกประเทศ

การหล่อหลอมนโยบายระดับชาติเพื่อส่งเสริม “คุณธรรม” ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความมีเกียรติและศักดิ์ศรี ให้ประโยชน์สาธารณะในระดับบุคคล องค์กร และระดับชาติ จึงเหมาะสมที่จะให้การอุดหนุนทางการเงิน (subsidy) แก่องค์การสาธารณะ และบุคคลที่มีบทบาทสร้างวัฒนธรรมสาธารณะ เช่น ผู้ผลิตสื่อ ละคร ภาพยนตร์ ปปช. สสส. สื่อมวลชนอิสระ องค์กรพัฒนาเอกชน และสมาคมการค้า สมาชิอุตสาหกรรม สมาคมธนาคาร มหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษา เป็นต้น เพื่อให้เกิดทัศนคติแกนหลักตามสุภาษิตไทย เช่น “ซื่อกินไม่หมด คดกินไม่นาน”

กระบวนการสร้างวัฒนธรรมสาธารณะ ซึ่งใช้การตลาดเพื่อสังคม (Social marketing) (Lazer 1969; Kotler and Levy 1969; Lazer and Kelley 1973; Bagozzi 1974; Kindra and Stapenhurst 1998) เป็นเครื่องมือที่เชื่อว่าสามารถหล่อหลอมคุณภาพของสังคม ซึ่งต้องการการเริ่มต้นเพื่อการหวังผลที่ใช้ระยะเวลา

บรรณานุกรม

- Bagozzi, R.P. 1974. Marketing as an Organized Behavioral System of Exchange. *Journal of Marketing* 38 (4) (October).
- Becker, G.S., 1993. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, 3rd ed..The University of Chicago Press, Chicago.
- Bourdieu, P., 1986. The forms of capital. In: Richardson, J. (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, pp. 241–258.
- Chin, M.S., Chou, Y.K., 2004. Modelling social infrastructure and economic growth. *Australian Economic Papers* 43 (2), 136–157.
- Chou, Yuan K. 2006. Three simple models of social capital and economic growth. *The Journal of Socio-Economics* 35 (2006) 889–912.
- Coleman, J., 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94 (Suppl.), S95–S120
- Coleman, J., 1994. *Foundations of Social Theory*. Belknap Press, Cambridge, MA.
- Crispin, Shawn W 2006. In Thailand, a return to 'sufficiency'. Online: Available at http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/HJ05Ae01.html
- Dixon, P.B.; Parmenter.; BR.; Sutton, J. and Vincent, DP. 1982. *ORANI: A Multisectoral Model of the Australian Economy*. North-Holland Publishing Company, New York.
- Gradstein, M., 2003. Governance and economic growth, World Bank Policy Research Working Paper 3098.
- Grootaert, C., Oh, G.-T., Swamy, A., 2002. Social capital, education and credit markets: empirical evidence from Burkina Faso. In: Isham, J., Kelly, T., Ramaswamy, S. (Eds.), *Social Capital and Economic Development: Well-being in Developing Countries*. Edward Elgar, Cheltenham, pp. 85–103.
- Grootaert, C., Van-Bastelaer, T. (Eds.), 2002. *The Role of Social Capital in Development*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Harrison, W. J. and Pearson, K.R. 2002. *An Introduction to GEMPACK*. Clayton, Victoria: Monash University.
- Hewison, Kevin 1999. “Localism in Thailand: a study of globalization and its discontents”. School of Social Science. The University of New England. CSGR Working Paper No. 39/99. September 1999. Available at Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation (CSGR). University of Warwick. Coventry CV47AL. United Kingdom. URL: <http://www.csgr.org>
- Jaguli, Abd Rahim, Marlin M. Malek, Mohd Rizal Palil 2014. Do MNCs high quality and standard requirements matter?: A channel for vertical spillovers. *International Journal of Business and Society*, Vol. 15 No. 1, 2014, 127 - 150

- Kindra, G. S. and Rick Stapenhurs 1998. Social Marketing Strategies to Fight Corruption. The Economic Development Institute of the World Bank. EDI Working Paper 18874/1998.
- Krishna, A., 2000. Creating and harnessing social capital. In: Dasgupta, P., Serageldin, I. (Eds.), Social Capital: A Multifaceted Perspective. The World Bank, Washington, DC, pp. 71–93.
- Horridge, J.M. B.R, Parmenter. and K.R, Pearson. 1993, ORANI-F: A General Equilibrium Model of the Australian Economy, A Journal of the European Economics and Financial Centre, (3) 2, 71-140
- Kotler, P. and S.J. Levy 1969. Broadening the Concept of Marketing. Journal of Marketing (3) (January).
- Lazer, W. 1969. Marketing's Changing Social Relationships. Journal of Marketing (3) (January).
- Lazer, W. and E.J. Kelley 1973. Social Marketing Perspectives and Viewpoints, Richard D. Irwin, Homewood, Ill.
- Leontief, W.W. 1936. Quantitative input and output relations in the economic system of the United States, Review of Economics and Statistics, 18, 105-125.
- Myint, H. 1958: The 'Classical Theory' of International Trade and the Underdeveloped Countries. Economic Journal. 68/2: 317-337.
- Romer, M.P. 1989. Human Capital and Growth: Theory and Evidence. National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper No. 3173 Retrieved on March 31, 2014 from <http://www.nber.org/papers/w3173>
- Solow, Robert M. 1956. A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics 70(1), pp. 65-94.
- Swan, Trevor W. 1956. Economic Growth and Capital Accumulation. Economic Record 32, pp. 334–61.
- Transparency International 2016. Report of Corruption Perception Index (CPI): series from 1998-2015. <https://www.transparency.org/>
- The Economist 2007. Rebranding Thaksinomics. Online: Available at <http://www.economist.com/node/8521976>
- Woolcock, M., 2002. Social capital in theory and practice: Where do we stand? In: Isham, J., Kelly, T., Ramaswamy, S. (Eds.), Social Capital and Economic Development: Well-being in Developing Countries. Edward Elgard, Cheltenham, pp. 18–39.

เดลินิวส์ 2559. เศรษฐกิจพอเพียง. Online: Available at <http://www.dailynews.co.th/tags/เศรษฐกิจพอเพียง>

ไทยรัฐออนไลน์ 2559. เศรษฐกิจพอเพียง. Online: Available at <http://www.thairath.co.th/tags/เศรษฐกิจพอเพียง>

ประชาไท 2007. วิจารณ์รายงาน UNDP ประจำปี 2550 ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง. Online: Available at <http://prachatai.com/journal/2007/12/15022>

มติชน เส้นทางเศรษฐีออนไลน์ 2559. กฟผ.- มติชน ชวนเยาวชนรุ่นใหม่ตามรอยพ่อ โครงการ “เรียนรู้วิถีเกษตรอินทรีย์ เศรษฐกิจพอเพียง” Online: Available at https://www.sentangsedtee.com/exclusive/article_15566

วิกิพีเดีย 2559. เศรษฐกิจพอเพียง. <https://th.wikipedia.org/wiki/เศรษฐกิจพอเพียง>

ภาคผนวก

ตาราง 1 สาขาการผลิตของ Input-Output Table ของประเทศไทย

สาขา	รายการ	รายละเอียด
001	การทำนา	สาขานี้ประกอบด้วยการทำนาทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า รวมทั้งผลพลอยได้ซึ่งได้แก่ ฟางข้าว
002	การทำไร่ข้าวโพด	สาขานี้ประกอบด้วยการทำไร่ข้าวโพด เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวโพดหวาน และผลพลอยได้
003	ข้าวฟ่างและธัญพืชอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการเพาะปลูกข้าวฟ่าง ข้าวสาลี ข้าวบาร์เลย์ และผลพลอยได้ต่างๆ
004	การทำไร่มันสำปะหลัง	สาขานี้ประกอบด้วยหัวมันสด และผลพลอยได้ซึ่ง ได้แก่ ต้นมัน และใบมันสำปะหลัง
005	การเพาะปลูกพืชไร่อื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการทำไร่มันฝรั่ง มันเทศ เผือก หัว กระจับ และพืชไร่ที่มีได้จัดประเภทไว้ในสาขาอื่นๆ
006	การทำไร่พืชตระกูลถั่ว	สาขานี้ประกอบด้วยการเพาะปลูกถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดถั่วหรั่ง งา ถั่วลิสง ถั่วดำ และพืชตระกูลถั่วอื่นๆ
007	การทำไร่ผัก	สาขานี้ประกอบด้วยการเพาะปลูกผักต่าง ๆ เช่น พริก ขิง หัวหอม กระเทียม กะหล่ำปลี ผักคะน้า มะเขือเทศ และผักอื่นๆ ที่มีได้จัดประเภทไว้ในสาขาอื่น
008	การทำสวนผลไม้	สาขานี้ประกอบด้วยการทำสวนผลไม้ เช่น ส้ม ฝรั่ง ทูเรียน เงาะ มะม่วง สับปะรด แตงโม กล้วย มังคุด ส้มโอ ลำไย ลิ้นจี่ เป็นต้น
009	การทำไร่อ้อย	สาขานี้ประกอบด้วยการเพาะปลูกอ้อย ทั้งอ้อยที่เข้าโรงงานผลิตน้ำตาล และอ้อยรับประทาน
010	การทำสวนมะพร้าว	สาขานี้ประกอบด้วยการเพาะปลูกมะพร้าว รวมทั้งผลพลอยได้ เช่น ใบ และใยมะพร้าว
011	การทำสวนปาล์ม	สาขานี้ประกอบด้วยลูกปาล์มสด และลูกหมาก รวมทั้งผลพลอยได้ เช่น ใยและเปลือก
012	การทำไร่ปอแก้วและปอกระเจา	สาขานี้ประกอบด้วยการเพาะปลูก ปอแก้ว และปอกระเจา
013	การเพาะปลูกพืชเส้นใยอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการปลูกฝ้าย นุ่น ป่าน ป่านรามิ ฝ้ายลินิน รวมทั้งผลพลอยได้จากพืชเส้นใยต่างๆ
014	การทำไร่ยาสูบ	สาขานี้ประกอบด้วยการทำไร่ยาสูบ ได้แก่ พันธุ์เวอร์จิเนีย พันธุ์เบอร์เลย์ พันธุ์เตอร์กิช และพันธุ์พื้นเมือง รวมทั้งเมล็ดยาสูบ
015	การทำสวนกาแฟ ชา และโกโก้	สาขานี้ประกอบด้วยการทำสวนชา กาแฟ และโกโก้
016	การทำสวนยางพารา	สาขานี้ประกอบด้วยการเพาะปลูกยางพารา น้ำยางดิบ และยางแผ่นดิบ
017	ผลิตผลทางการเกษตรอื่น ๆ	สาขานี้ประกอบด้วยไม้ดอก ไม้ประดับ พืชประเภทเครื่องเทศ พืชสมุนไพร และเมล็ดพันธุ์พืชต่าง ๆ รวมทั้งกิ่งตอน กิ่งพันธุ์
018	การปศุสัตว์	สาขานี้ประกอบด้วยการเลี้ยงโค กระบือ เพื่อส่งโรงฆ่าสัตว์ เพื่อการส่งออก เพื่อทำพันธุ์ การเลี้ยงไว้ใช้งาน รวมทั้งน้ำมันสดและผลพลอยได้ต่าง ๆ เช่น มูลสัตว์ เป็นต้น
019	การเลี้ยงสุกร	สาขานี้ประกอบด้วยการเลี้ยงสุกรเพื่อส่งโรงฆ่าสัตว์ เพื่อการส่งออก เพื่อทำพันธุ์ และผลพลอยได้ต่างๆ

สาขา	รายการ	รายละเอียด
020	การปศุสัตว์อื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ ที่ไม่รวมอยู่ในสาขาอื่น เช่น แพะ แกะ ม้า ช้าง กระต่าย จระเข้ รวมทั้งผลผลิตจากสัตว์และผลพลอยได้ เช่น น้ำผึ้ง และเขาสัตว์ เป็นต้น
021	การเลี้ยงสัตว์ปีก	สาขานี้ประกอบด้วยการเลี้ยงสัตว์ปีก ทั้งที่เลี้ยงเพื่อเข้าโรงฆ่า เพื่อการส่งออก และเพื่อทำพันธุ์
022	ผลผลิตจากสัตว์ปีก	สาขานี้ประกอบด้วยไข่สด ทั้งไข่สดเพื่อการบริโภคและไข่ฟัก รวมทั้งผลพลอยได้อื่นๆ
023	การเลี้ยงไหม	สาขานี้ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ไหม รังไหมดิบ และการปลูกหม่อน
024	บริการทางการเกษตร	สาขานี้ประกอบด้วยบริการทางการเกษตร เช่น บริการไถ การนวด การป้องกันและกำจัดแมลง การชลประทาน บริการทำเกือกม้า บริการด้านสหกรณ์ บริการสีข้าวโม่ และบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตร
025	การทำไม้ซุง	สาขานี้ประกอบด้วยการทำไม้ซุงทุกประเภท เช่น ไม้สัก ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ตะเคียน ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ตะแบก และไม้อื่นๆ
026	การเผาถ่านและการทำฟืน	สาขานี้ประกอบด้วยการเผาถ่านและการทำฟืน
027	ผลิตภัณฑ์จากป่าและการล่าสัตว์อื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยไม้ไผ่ หน่อไม้ ไม้รวก หวาย และผลิตภัณฑ์จากป่าอื่นๆ
028	การประมงทะเล และการประมงชายฝั่ง	สาขานี้ประกอบด้วยการประมงทะเล การประมงชายฝั่ง และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำทะเลทุกชนิด
029	การประมงน้ำจืด	สาขานี้ประกอบด้วยการประมงน้ำจืดทั้งการเลี้ยงและการจับสัตว์น้ำทุกชนิด
030	การทำเหมืองถ่านหิน	สาขานี้ประกอบด้วยการทำเหมืองถ่านหินและลิกไนต์
031	การผลิตน้ำมันปิโตรเลียมและก๊าซธรรมชาติ	สาขานี้ประกอบด้วยกิจกรรมการขุดเจาะน้ำมันดิบและก๊าซธรรมชาติ การลำเลียงและการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
032	การทำเหมืองแร่เหล็ก	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดและแต่งแร่เหล็ก
033	การทำเหมืองแร่ดีบุก	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดและแต่งแร่ดีบุก
034	การทำเหมืองแร่สังกะสี	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดและแต่งแร่สังกะสี และซีลีต์
035	การทำเหมืองแร่อื่นที่มีใช้แร่เหล็ก	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดและแต่งแร่อื่นที่มีใช้แร่เหล็ก เช่น พลวง โครไมต์ ทองแดง แมงกานีส โคลัมไบต์ แทนทาลัม ซีโนไทต์ สังกะสี เซอร์คอน และแร่ตะกั่ว ฯลฯ
036	การทำเหมืองแร่ฟลูออไรต์	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดเจาะแร่ฟลูออไรต์
037	การทำเหมืองแร่ที่ใช้ทำเคมีภัณฑ์และปุ๋ย	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดเจาะและการทำเหมืองแร่ที่ใช้ทำเคมีภัณฑ์และปุ๋ย เช่น ฟอสเฟต ไพโรไฟลไลต์ แมกนีเซียมคาร์บอเนตและอื่นๆ
038	การผลิตเกลือ	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดเจาะเกลือหิน และผลิตภัณฑ์เกลือทะเล
039	การทำเหมืองหินปูน	สาขานี้ประกอบด้วยการขุดเจาะหินปูน
040	การทำเหมืองหินและการย่อยหิน	สาขานี้ประกอบด้วยการกิจการที่เกี่ยวกับหิน ดิน กรวด หิน ดินเหนียว และหินอ่อน
041	การทำเหมืองแร่และเหมืองหินอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการทำเหมืองแร่และเหมืองหินที่มีได้จัดประเภทไว้ในสาขา อื่น ๆ เช่น แคลไซต์ ไดอะไทไมต์ ไดโลไมท์ เฟลด์สปาร์ ยิบซัม ดินเหนียวปนปูน ดินขาว หินบะดัก และหินมีค่าต่างๆ
042	โรงฆ่าสัตว์	สาขานี้ประกอบด้วยกิจกรรมเกี่ยวกับโรงฆ่าสัตว์ ได้แก่ เนื้อสุกร เนื้อไก่ เนื้อโค เนื้อกระบือ เนื้อเป็ด รวมทั้งหนังโค หนังกระบือ ขนไก่ ขนเป็ด เขากกระบือ และผลพลอยได้อื่น ๆ ของโค กระบือ สุกร ไก่ และเป็ด

สาขา	รายการ	รายละเอียด
043	การทำเนื้อกระป๋องและผลิตภัณฑ์เนื้ออื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยกิจกรรมเนื้อสุกร เนื้อไก่ เนื้อโค เนื้อกระบือ เนื้อเป็ด กระป๋องและการเก็บรักษาเนื้อ เช่น การทำแฮม ไส้กรอก เนื้อเค็ม เนื้อแช่เย็น และแช่แข็ง เป็นต้น
044	ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากน้ำมัน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตนมพร้อมดื่ม นมข้น นมผง ครีม เนย มาการีน ไอศกรีม และนมเปรี้ยว ฯลฯ
045	การทำผลไม้และผักกระป๋อง และการเก็บรักษาผักและผลไม้	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลไม้แช่แข็งและผลไม้ตากแห้ง ผักและผลไม้บรรจุกระป๋อง บรรจุขวด น้ำผลไม้ แยม เยลลี่ ผลไม้ดอง ผักดอง สับประรดกระป๋อง การเก็บรักษาผักและผลไม้อื่นๆ
046	การทำปลากระป๋อง อาหารทะเลกระป๋องและการเก็บรักษาอาหารทะเลอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการบรรจุปลา กุ้ง ปู หอย อาหารทะเลอื่น ๆ และผลิตภัณฑ์อาหารทะเล ในภาชนะบรรจุที่ผนึกและอากาศเข้าไม่ได้รวมทั้งอาหารทะเลแช่แข็งและอาหารทะเล ตากแห้งอื่นๆ
047	การผลิตน้ำมันมะพร้าวและน้ำมันปาล์ม	สาขานี้ประกอบด้วยน้ำมันมะพร้าว น้ำมันปาล์ม กากน้ำมันมะพร้าวและกากน้ำมันปาล์ม
048	การผลิตน้ำมันสัตว์ ไขมันสัตว์ ไขมันพืช และผลพลอยได้	สาขานี้ประกอบด้วยน้ำมันหมู ไขมันสัตว์ น้ำมันถั่วเหลือง น้ำมันสกัดจากเมล็ดละหุ่ง น้ำมันสกัดจากเมล็ดฝ้าย น้ำมันสกัดจากเมล็ดถั่วเหลือง น้ำมันเมล็ดทานตะวัน น้ำมันรำข้าว น้ำมันพืชอื่น ๆ และผลพลอยได้ของผลิตภัณฑ์เหล่านี้ เช่น กากถั่วเหลือง เป็นต้น
049	โรงสีข้าว	สาขานี้ประกอบด้วยการสีข้าว การขัดข้าว การผลิตข้าวหนึ่ง ข้าวหัก และผลพลอยได้ เช่น รำข้าว และแกลบ
050	การผลิตผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์มันสำปะหลังทุกชนิด เช่น แป้งมันสำปะหลัง แป้งสาคุ มันเส้น มันอัดเม็ด และผลพลอยได้
051	การบดข้าวโพด	สาขานี้ประกอบด้วยการบดข้าวโพด
052	การผลิตแป้งและการปันแป้งอื่น ๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการทำแป้งและการปันแป้ง เช่น แป้งข้าวเจ้า แป้งสาลี แป้งข้าวโพด แป้งถั่ว และแป้งอื่นๆ
053	การผลิตขนมปัง	สาขานี้ประกอบด้วยการทำขนมปัง ขนมเค้ก คุกกี้ พาย ขนมปังกรอบ ขนมคบเคี้ยว เป็นต้น
054	การผลิตเส้นก๋วยเตี๋ยวและผลิตภัณฑ์ที่คล้ายคลึงกัน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตอาหารเส้นทุกชนิด เช่น บะหมี่ ก๋วยเตี๋ยว สปาเก็ตตี้ มักรงโรน บะหมี่สำเร็จรูป และวุ้นเส้น
055	การผลิตน้ำตาล	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตน้ำตาลดิบ น้ำตาลทรายขาว น้ำตาลที่ได้จากมะพร้าวและน้ำตาลที่ได้จากปาล์มต่าง ๆ กลูโคส น้ำหวาน รวมทั้งน้ำตาลสังเคราะห์ และผลพลอยได้ เช่น กากอ้อยและกากน้ำตาล
056	การผลิตขนมชนิดต่างๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิต ขนมต่าง ๆ เช่น ลูกกวาด ช็อคโกแลต หมากฝรั่ง ขนมหวาน และขนมไทยอื่นๆ
057	การผลิตน้ำแข็ง	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตน้ำแข็งที่ใช้เพื่อการบริโภคและที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม
058	การผลิตผงชูรส	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผงชูรส และผลพลอยได้
059	การผลิตชา กาแฟ และเครื่องดื่มสำเร็จรูปต่างๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตชา กาแฟ และเครื่องดื่มสำเร็จรูปต่าง ๆ เช่น โกโก้ผง เก็กฮวยผง ชิงผง
060	การผลิตผลิตภัณฑ์อาหารอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วย ซีอิ๊ว เต้าหู้ น้ำปลา ไข่เค็ม เครื่องแกง เกลือ เครื่องชูรส และเครื่องเตรียมอาหารอื่นๆ
061	การผลิตอาหารสัตว์	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตอาหารสัตว์สำเร็จรูปทุกชนิด และปลาป่น

สาขา	รายการ	รายละเอียด
062	การต้ม การกลั่น และการผสมสุรา	สาขานี้ประกอบด้วยการต้ม การกลั่นเอธิลแอลกอฮอล์และการผสมสุรา เช่น บรันดี วิสกี้ สุรา ไวน์ แชมเปญ และสุราอื่นๆ
063	การผลิตเบียร์	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตข้าวมอลต์และเบียร์
064	อุตสาหกรรมเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์และน้ำอัดลม	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ เช่น น้ำอัดลม น้ำโซดา น้ำกลั่น น้ำแร่อัดลม และการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด
065	การบ่มและอบใบยาสูบ	สาขานี้ประกอบด้วยการบ่มและอบใบยาสูบและการดำเนินการอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องเนื่องกับการเตรียมใบยาสูบเพื่อการผลิตต่อไป
066	การผลิตผลิตภัณฑ์ใบยาสูบ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิต ชิการ์ บุหรี่ ยาสูบ และยาเส้น
067	การปั่นด้าย การทอผ้า และการย้อมเส้นใยประดิษฐ์	สาขานี้ประกอบด้วยการทอผ้า การปั่นด้ายจากฝ้าย ขนสัตว์ และเส้นใยสังเคราะห์ต่างๆ
068	การทอผ้า	สาขานี้ประกอบด้วยการทอผ้าจากฝ้าย ไหม ขนสัตว์ และเส้นใยประดิษฐ์ต่างๆ
069	การฟอก การพิมพ์ การย้อม และการแต่งสำเร็จ	สาขานี้ประกอบด้วยการพิมพ์ผ้า การฟอกขาว การย้อม และการแต่งสำเร็จด้วยด้ายและผ้า
070	การผลิตสินค้าสิ่งทอสำเร็จรูป ยกเว้นเครื่องแต่งกาย	สาขานี้ประกอบด้วยสิ่งทอที่มีได้ระบุไว้ในสาขาอื่น รวมทั้งสิ่งทอที่ใช้ในครัวเรือน เช่น ผ้าขนหนู ผ้าปูที่นอน ผ้าห่ม ผ้าสักหลาดและผลิตภัณฑ์สักหลาด ผ้าสาลี่ และผ้าผืน เป็นต้น
071	การผลิตสิ่งทอ	สาขานี้ประกอบด้วยการดำเนินการกิจการเกี่ยวกับการถักถัก เครื่องแต่งกายชั้นใน เครื่องแต่งกายชั้นนอก ผ้าถัก ผ้าลูกไม้จากเส้นใยธรรมชาติ เส้นใยเทียม ทั้งที่ถักด้วยมือและเครื่องจักร เป็นต้น
072	การผลิตเครื่องแต่งกาย	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องแต่งกาย โดยการตัดและเย็บจากผ้า หนังสัตว์ และวัสดุอื่น ๆ รวมทั้งผ้าเช็ดหน้า เนคไท ผ้าคลุมไหล่ ผ้าคลุมหน้า และสิ่งตัดเย็บสำเร็จรูปทุกชนิด
073	การผลิตพรม และเครื่องปูลาด	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตพรม เสื่อ หมอน ที่นอน และเครื่องปูลาดอื่นๆ
074	การผลิตผลิตภัณฑ์บ้านและปอ	สาขานี้ประกอบด้วยการอัดโปเบล การผลิตผลิตภัณฑ์จากปอแก้วและปอกระเจา เช่น การทำเชือก กระสอบ แห อวน และผลิตภัณฑ์จากปอและปออื่นๆ
075	โรงฟอกหนังและการแต่งสำเร็จหนัง	สาขานี้ประกอบด้วยการฟอกและการแต่งสำเร็จหนังสัตว์ เช่น การฟอก การแปรงขน การพิมพ์ลาย และการย้อมสี เป็นต้น
076	การผลิตผลิตภัณฑ์หนังสัตว์	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์หนังสัตว์และหนังเทียม เช่น กระเป๋า ของใส่กุญแจ สายหนัง ถุงมือ สายพาน อุปกรณ์ประกอบเสื้อผ้า ผลิตภัณฑ์ขนสัตว์ และผลิตภัณฑ์หนังสัตว์อื่นๆ
077	การผลิตรองเท้า ยกเว้นรองเท้ายาง	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตรองเท้าที่ทำด้วยหนัง ผ้า และวัสดุอื่น ๆ ไม่รวมการผลิตที่ทำด้วยไม้ ยาง หรือพลาสติก
078	โรงเลื่อย	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการที่ดำเนินการกิจการเกี่ยวกับการเลื่อยไม้ การทำไม้อัด กรอบประตู หน้าต่าง ไม้ปาร์เก้ เป็นต้น
079	การผลิตผลิตภัณฑ์ไม้และไม้ก๊อก	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ ไม้ก๊อก หวาย ไม้ไผ่ ที่มีได้จัดประเภทไว้ในที่อื่น ๆ เช่น ตะกร้า ถัง ไม้แขวนเสื้อ ไม้จิ้มฟัน และหลอดดูด เป็นต้น
080	การผลิตเครื่องเรือนและเครื่องตกแต่งทำด้วยไม้	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องเรือนและเครื่องตกแต่งทุกชนิด

สาขา	รายการ	รายละเอียด
081	การผลิตเยื่อกระดาษและกระดาษชนิดต่างๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเยื่อกระดาษและกระดาษต่างๆ เช่น กระดาษพิมพ์เขียน กระดาษหนังสือพิมพ์ กระดาษแข็ง กระดาษคราฟท์ กระดาษสา และเศษกระดาษ เป็นต้น
082	การผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษ เช่น กล่องกระดาษ กระดาษคอมพิวเตอร์ แฟ้มกระดาษ ซองจดหมาย ฉลาก ถุงกระดาษ กระดาษชำระ ผ้าอนามัย เป็นต้น
083	การพิมพ์ การพิมพ์โฆษณา	สาขานี้ประกอบด้วย สถานประกอบการซึ่งดำเนินการเกี่ยวกับการพิมพ์ เช่น เลตเตอร์เพรส ลิโธกราฟ ออฟเซต การทำเล่มหนังสือ การพิมพ์หนังสือพิมพ์ วารสาร หนังสือและแผนที่
084	การผลิตเคมีภัณฑ์อุตสาหกรรมขั้นมูลฐาน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเคมีภัณฑ์ขั้นมูลฐาน เช่น กำมะถัน ไฮโดรเจน ออกซิเจน ไนโตรเจน ซัลเฟอร์และเคมีภัณฑ์อื่นๆ อาทิ กรดอินทรีย์ และสารประกอบอื่นๆ เช่น กรดเกลือ กรดกำมะถัน คาร์บอนไดออกไซด์ชนิดแข็ง และโลหะออกไซด์ เป็นต้น
085	การผลิตปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช เช่น ปุ๋ยยูเรีย แอมโมเนียมซัลเฟต ฟอสเฟต ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยอินทรีย์ ยาปราบศัตรูพืชและยาฆ่าแมลงต่างๆ
086	การผลิตยางสังเคราะห์ และปิโตรเคมี	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตยางสังเคราะห์ วัสดุสังเคราะห์ และเม็ดพลาสติก
087	การผลิตสีทา น้ำมันชักเงา และแลคเกอร์	ผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น น้ำมันผสมสี น้ำยาล้างสี น้ำยาล้างแปรง วัสดุที่ใช้ในการอุดรูยางแนวและพอกเนื้อ ทั้งนี้ไม่รวมสีย้อมผมและสีย้อมผ้าทุกชนิด
088	การผลิตยารักษาโรค	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตยารักษาโรคในรูปแบบต่างๆ เช่น เม็ด แคปซูล ผง ไซรัป ยาฉีดและผลิตภัณฑ์ที่ทำจากสมุนไพร
089	การผลิตสบู่และผลิตภัณฑ์ที่ใช้สำหรับรักษาความสะอาด	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตสบู่ ผงซักฟอก แชมพู และสารทำความสะอาด เป็นต้น
090	การผลิตเครื่องสำอาง	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตน้ำหอม เครื่องสำอางค์ ครีมแต่งผม ยาสีฟัน แป้ง ผุ่น และยาระงับกลิ่นตัว เป็นต้น
091	การผลิตไม้ขีดไฟ	สาขานี้ได้แก่ การผลิตไม้ขีดไฟ
092	การผลิตผลิตภัณฑ์เคมีอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์เคมีอื่นๆ เช่น फिल्म กระดาษอัดรูป น้ำแข็งแห้ง ซีเมนต์ กาว เทียนไข หมึก ผงถ่านดำ เครื่องหอมและการระบุน รูป
093	โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม	สาขานี้ประกอบด้วย โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม ซึ่งผลิตน้ำมันเบนซิน น้ำมันเครื่อง น้ำมันเตา น้ำมันก๊าด น้ำมันดีเซล ฯลฯ
094	การผลิตผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากน้ำมันปิโตรเลียม	สาขานี้ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์จากน้ำมันปิโตรเลียม เช่น ยางมะตอย น้ำมันเครื่อง จารบี คาร์บอนแบล็ค ผงถ่านอัด ถ่านโค้ก ทาร์ เป็นต้น
095	การผลิตยางแผ่นรมควัน ยางเครปและยางแท่ง	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตยางแผ่นดิบรมควัน ยางแท่ง ยางเครป รวมทั้งเศษยาง
096	การผลิตยางนอกและยางใน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตยางนอกและยางในเพื่อใช้กับยานพาหนะทุกชนิด รวมทั้งการหล่อดอกยาง
097	การผลิตผลิตภัณฑ์ยางอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์จากยาง เช่น รองเท้ายาง ยางยืด ท่อ ยาง สายพานยางที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม สายพานอื่น ๆ ยางโฟม กระเบื้องยางปูพื้น ตลอดจนผลิตภัณฑ์ยางอื่นๆ

สาขา	รายการ	รายละเอียด
098	การผลิตผลิตภัณฑ์พลาสติก	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์พลาสติกต่าง ๆ เช่น ท่อพีวีซี ของเล่นพลาสติก ภาชนะพลาสติก ฟองน้ำ โฟม แผ่นไฟเบอร์ แห อวน รวมทั้งพลาสติกที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมและในครัวเรือนอื่นๆ
099	การผลิตกระเบื้องและเครื่องปั้นดินเผา	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เซรามิก ผลิตภัณฑ์โมเสก เครื่องสุขภัณฑ์ และเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สำหรับอุตสาหกรรมและการก่อสร้างอื่น ๆ เป็นต้น
100	การผลิตแก้วและผลิตภัณฑ์แก้ว	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตกระจกแผ่นเรียบ กระจกนิรภัย แ่งแก้ว ขวด แก้วน้ำ แพลก ไยแก้ว หลอดแก้วทำหลอดไฟฟ้า รวมทั้งเศษแก้ว เป็นต้น
101	การผลิตผลิตภัณฑ์จากดินที่ใช้กับงานก่อสร้าง	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตอิฐ กระเบื้องต่าง ๆ ท่อ อิฐทนไฟ และผลิตภัณฑ์จากดินที่ใช้กับงานก่อสร้างซึ่งคล้ายคลึงกันอื่นๆ
102	การผลิตซีเมนต์	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ ซีเมนต์ผสม ซีเมนต์ขาวและปูนขาว
103	การผลิตผลิตภัณฑ์คอนกรีต	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์คอนกรีต เช่น คอนกรีตบล็อก เสารับอาคารและเสาเข็มคอนกรีต ท่อคอนกรีตและผลิตภัณฑ์คอนกรีตเสริมเหล็ก ประเภทคอนกรีตหล่อสำเร็จและคอนกรีตอัดแรง เพื่อใช้ในการก่อสร้างอาคารแบบสำเร็จรูป รวมทั้งคอนกรีตผสมเสร็จ
104	การผลิตผลิตภัณฑ์โลหะอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ยิบซัม พลาสติกอร์ และผลิตภัณฑ์แอสเบสตอสอื่น ๆ ผลิตภัณฑ์หินที่มีได้ทำการผลิตเกี่ยวกับการทำเหมืองหิน และผลิตภัณฑ์แร่โลหะอื่นๆ ซึ่งมีได้จัดประเภทไว้ในสาขาอื่นๆ
105	อุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งดำเนินการหลักเกี่ยวกับการผลิตผลิตภัณฑ์เหล็กและเหล็กกล้าขั้นมูลฐานซึ่งประกอบด้วยกรรมวิธีทุกขั้นตอน นับ ตั้งแต่การถลุงด้วยเตาถลุงแร่แบบพ่นลม จนถึงขั้นขึ้นรูปสำเร็จรูปในโรงรีดและโรงหล่อ
106	การผลิตผลิตภัณฑ์เหล็กกล้า	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตแผ่นเหล็กชุบสังกะสี แผ่นเหล็กชุบดีบุก แผ่นเหล็กรีดร้อน เหล็กเส้น ลวดเหล็ก ท่อเหล็ก การหล่อเหล็กกล้า และผงเหล็ก เป็นต้น
107	การผลิตผลิตภัณฑ์โลหะที่มีไขเหล็ก	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการ ซึ่งดำเนินการหลักเกี่ยวกับการผลิตผลิตภัณฑ์โลหะที่มีไขเหล็ก อันประกอบด้วยกรรมวิธีต่างๆ เริ่มตั้งแต่การถลุงขั้นต้นและขั้นที่สอง การทำโลหะผสม การทำให้บริสุทธิ์ การรีด การดึง การหล่อ และการทำเป็นรูปพรรณ กรรมวิธีที่เป็นการผลิตโลหะให้เป็นแท่ง ท่อน ท่อ เส้น รูปหน้าตัดต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์ชนิดที่ต้องหล่อและอัดเป็นรูปพรรณ รวมทั้งสถานประกอบการซึ่งดำเนินการหลักเกี่ยวกับการแยกดีบุกออกจากเศษ โลหะและการแยกเศษโลหะกลับคืนมาใช้ประโยชน์
108	การผลิตเครื่องตัด เครื่องมือ และเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็กและเหล็กกล้าทั่วไป	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องตัด เครื่องมือ และเครื่องใช้ ที่ทำด้วยเหล็กและเหล็กกล้าทั้งที่ใช้ในครัวเรือน ใช้ในการเกษตรกรรม การก่อสร้าง และในการประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น มีด ขวาน มีดตัดหญ้า เคียว เสียม พลั่ว คราด ข้อนเหล็ก ไขควง และตะไบ เป็นต้น
109	การผลิตเครื่องเรือนและเครื่องติดตั้งซึ่งทำด้วยโลหะเป็นส่วนใหญ่	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิต การดัดแปลงเครื่องเรือน และเครื่องติดตั้งที่ทำด้วยโลหะเป็นส่วนใหญ่ที่ใช้กับบ้านเรือน อาคารสำนักงาน ภัตตาคาร ร้านค้า และอุปกรณ์การขนส่ง

สาขา	รายการ	รายละเอียด
110	การผลิตผลิตภัณฑ์โลหะ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์โลหะที่ใช้เป็นส่วนประกอบในการก่อสร้าง เช่น สะพาน ถังน้ำ ประตู มุ้งลวด กรอบหน้าต่าง รวบบันได ประตูเหล็ก เครื่องโลหะซึ่งใช้ในงานสถาปัตยกรรม ส่วนประกอบโลหะสำหรับใช้กับระบบเครื่องระบายอากาศ และเครื่องปรับอากาศ เป็นต้น
111	การผลิตผลิตภัณฑ์โลหะอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์โลหะต่างๆ เช่น กระป๋องซึ่งทำจากเหล็กกล้าหรือแผ่นโลหะเคลือบการผลิตเครื่องลำเลียงซึ่งทำ ด้วยโลหะ การทำภาชนะบรรจุสิ่งของเพื่อส่งไปจำหน่าย การทำผลิตภัณฑ์โลหะที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยวิธีปั้นหรือกระแทกขึ้นรูป การทำลวดและผลิตภัณฑ์จากลวด โดยใช้ลวดซึ่งซื้อมาจากแหล่งผลิตอื่น (แต่ไม่รวมถึงการทำลวดและสายเคเบิลชนิดหุ้มฉนวน) การทำเครื่องสุขภัณฑ์และเครื่องใช้ทองเหลืองที่ใช้ในการประปา วาล์วขึ้นส่วนสำหรับประกอบท่อ และผลิตภัณฑ์โลหะชนิดต่างๆ ซึ่งมีได้จัดประเภทไว้ในที่อื่น รวมทั้งการดำเนินงานกิจการเกี่ยวกับการเคลือบด้วยแลคเกอร์ การอบ การชุบสังกะสี การชุบด้วยไฟฟ้า การขัดผิวผลิตภัณฑ์โลหะ
112	การผลิตเครื่องยนต์และเครื่องกังหัน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตและการซ่อมเครื่องยนต์ไอน้ำ เครื่องยนต์ก๊าซ เครื่องกังหันไอน้ำ เครื่องกังหันก๊าซ เครื่องกังหันน้ำ เครื่องยนต์เบนซิน เครื่องยนต์ดีเซล และเครื่องยนต์สันดาปภายในชนิดอื่นๆ
113	การผลิตเครื่องจักรและอุปกรณ์ทางการเกษตรกรรม	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตและการซ่อมเครื่องจักรและอุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น อุปกรณ์การทอ การเก็บเกี่ยว เป็นต้น รวมทั้งการผลิตชิ้นส่วนของเครื่องจักรและอุปกรณ์ดังกล่าว
114	การผลิตเครื่องจักรที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องมือและเครื่องโลหะ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตและการซ่อมเครื่องจักรที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องมือ และ เครื่องโลหะต่างๆ เช่น เครื่องจักรที่ใช้สำหรับโรงเลื่อย เครื่องกลึง เครื่องคว้าน และเครื่องเจาะ เป็นต้น รวมทั้งการผลิตชิ้นส่วนของเครื่องจักรดังกล่าว
115	การผลิตเครื่องจักรและอุปกรณ์พิเศษ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตและการซ่อมเครื่องจักรชนิดหนัก สำหรับใช้ในการก่อสร้างเหมืองแร่ และเครื่องจักรที่ใช้ในอุตสาหกรรมที่มีได้จัดประเภทไว้ในสาขาอื่นๆ รวมทั้งการผลิตชิ้นส่วนเครื่องจักร และอุปกรณ์ดังกล่าว
116	การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในสำนักงานและในครัวเรือน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในสำนักงานและในครัวเรือน เช่น เครื่องปรับอากาศ เครื่องซักผ้า ตู้เย็น ตู้แช่ ตู้ทำน้ำแข็ง จักรเย็บผ้า พิมพ์ดีด เครื่องคิดเลข เครื่องคอมพิวเตอร์ รวมทั้งชิ้นส่วนและอุปกรณ์ของเครื่องมือเครื่องใช้ดังกล่าว เช่น คอมเพรสเซอร์ คอนเดนเซอร์
117	การผลิตเครื่องจักรและเครื่องมือไฟฟ้าสำหรับงานอุตสาหกรรม	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตและการซ่อมเครื่องจักรและเครื่องมือไฟฟ้าที่ใช้ใน งานอุตสาหกรรม เช่น เครื่องกำเนิดไฟฟ้า หม้อแปลงไฟฟ้า เครื่องเชื่อมไฟฟ้า มิเตอร์ไฟฟ้า เป็นต้น รวมทั้งการผลิตชิ้นส่วนของเครื่องจักรเครื่องมือดังกล่าว
118	การผลิตอุปกรณ์และเครื่องมือทางวิทยุ โทรทัศน์ และการคมนาคม	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตวิทยุ โทรทัศน์ วีดีโอ เครื่องบันทึกคำบอก เครื่องเล่นแผ่นเสียง เครื่องบันทึกเสียงด้วยเทป เครื่องกระจายเสียงชนิดต่างๆ โทรศัพท์ จานดาวเทียม เครื่องมือสื่อสารอื่นๆ รวมทั้งชิ้นส่วนและส่วนประกอบ เช่น แผงวงจรไฟฟ้า แผงวงจรพิมพ์ หลอดภาพ โทรพิมพ์สี เป็นต้น
119	การผลิตเครื่องใช้และอุปกรณ์ไฟฟ้าภายในบ้าน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องใช้และอุปกรณ์ไฟฟ้าในบ้านขนาดเล็ก เช่น เตารีด ไมโครเวฟเตารีด พัดลม หม้อหุงข้าว เครื่องปั๊มขมปึง เครื่องผสมอาหาร และชิ้นส่วนประกอบต่างๆ

สาขา	รายการ	รายละเอียด
120	การผลิตลวดและสายเคเบิลชนิดหุ้มฉนวน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตลวดและสายเคเบิลชนิดหุ้มฉนวน
121	การผลิตหม้อเก็บประจุไฟฟ้าและแบตเตอรี่ต่างๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตหม้อเก็บประจุไฟฟ้าชนิดต่างหรือตะกั่วกรดและเซลล์ไฟฟ้าปฐมภูมิ เช่น แบตเตอรี่ ถ่านไฟฉาย เป็นต้น
122	การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ไฟฟ้าอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ไฟฟ้าที่มีได้จัดประเภทไว้ในสาขาอื่นๆ เช่น โคมไฟฟ้า หลอดไฟฟ้า พิวส์ ตัวนำและอุปกรณ์ที่มีกระแสไฟฟ้าผ่าน เป็นต้น
123	การต่อและการซ่อมเรือ	สาขานี้ประกอบด้วยการต่อเรือ การซ่อมเรือชนิดต่างๆ เช่น เรือเดินทะเล เรือท้องแบน เรือลำเลียง เรือขนาดเล็กทุกประเภท เป็นต้น รวมทั้งการผลิตชิ้นส่วนต่างๆ
124	การผลิตรถไฟ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตรถไฟโดยสารและบรรทุกสินค้า การผลิตชิ้นส่วนและส่วนประกอบต่างๆ ของรถไฟ รวมทั้งการซ่อมแซมรถไฟ
125	การผลิตยานยนต์	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิต การประกอบรถยนต์นั่ง รถโดยสาร รถบรรทุก รถจี๊ป รถยก แชลชี ชิ้นส่วนและส่วนประกอบของรถดังกล่าวด้วย
126	การผลิตรถจักรยานยนต์และรถจักรยาน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตรถจักรยานยนต์ รถจักรยาน รถสามล้อ รถเข็น รวมทั้งชิ้นส่วนและส่วนประกอบของรถดังกล่าวด้วย
127	การซ่อมแซมยานพาหนะทุกชนิด	สาขานี้ประกอบด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษายานพาหนะ เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน
128	การผลิตอากาศยาน	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตและการซ่อมแซมอากาศยานต่างๆ เช่น เครื่องบิน เครื่องร่อน บอลลูน อุปกรณ์กระโดดร่ม รวมทั้งการผลิตชิ้นส่วนอากาศยานดังกล่าว
129	การผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์วิทยาศาสตร์และการแพทย์	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์วิทยาศาสตร์ เครื่องมือและอุปกรณ์การแพทย์ เช่น เครื่องวัด เครื่องมือทำฟัน เข็มฉีดยา รวมทั้งการผลิตชิ้นส่วนและส่วนประกอบ และการซ่อมแซมเครื่องมือและอุปกรณ์ดังกล่าวด้วย
130	การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการถ่ายภาพและสายตา	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับนัยน์ตาหรือการวัดสายตา เช่น เลนส์ แว่นตา กล้องส่องทางไกล อุปกรณ์สำหรับดูดาว กล้องจุลทรรศน์ เครื่องฉาย กล้องถ่ายรูป เครื่องถ่ายภาพเอกสาร เครื่องมือเครื่องใช้ในการถ่ายภาพ รวมทั้งชิ้นส่วนประกอบของเครื่องมือเครื่องใช้ดังกล่าว
131	การผลิตนาฬิกา	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตนาฬิกาดัง แขนว นาฬิกาข้อมือ และชิ้นส่วนนาฬิกาทุกประเภท
132	การผลิตเครื่องประดับและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง	สาขานี้ประกอบด้วยการเจียรไนและการขัดหินมีค่า หินกึ่งมีค่า มุก เครื่องเงิน เครื่องถม เครื่องใช้ทำด้วยแผ่นเงิน ทอง แผ่นโลหะมีค่าอื่นๆ รวมทั้งการผลิตเครื่องประดับสำเร็จรูป การทำเหรียญกษาปณ์และเหรียญตรา เป็นต้น
133	การผลิตเครื่องดนตรีและเครื่องกีฬา	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตเครื่องดนตรีและเครื่องกีฬาทุกประเภท เช่น กีตาร์ เปียโน ลูกฟุตบอล ลูกกอล์ฟ แบดมินตัน นวมต่อยมวย เป็นต้น
134	การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่มีได้จัดไว้ในสาขาอื่นๆ เช่น เครื่องเขียน ของเล่นเด็ก รม ชิป กระดุม ขอตัดเสื้อ ดอกไม้ประดิษฐ์ เพชรพลอยเทียม ภาพวาด เป็นต้น
135	การไฟฟ้า	สาขานี้ประกอบด้วยการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานต่างๆ เช่น ผลิตจากพลังน้ำ น้ำมันเตา ก๊าซธรรมชาติ เป็นต้น การส่งและการจำหน่ายไฟฟ้าให้กับผู้ใช้ตามครัวเรือน สถานประกอบการอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม กิจกรรมสาธารณประโยชน์ รวมทั้งโรงผลิตไฟฟ้าที่อุตสาหกรรมนั่นเอง

สาขา	รายการ	รายละเอียด
136	การผลิตก๊าซธรรมชาติ	สาขานี้ประกอบด้วยการแยกก๊าซธรรมชาติ และการขนส่งทางท่อ
137	การประปา	สาขานี้ประกอบด้วยการกิจการและโรงงานซึ่งดำเนินการหลักเกี่ยวกับการทำน้ำให้ บริสุทธิ์ การจ่ายหรือจำหน่ายให้แก่ผู้ใช้ตามบ้านเรือน สถานประกอบการ อุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและกิจการ สาธารณประโยชน์
138	การก่อสร้างที่อยู่อาศัย	สาขานี้ประกอบด้วยการก่อสร้างอาคารใหม่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย เช่น บ้านพักอาศัย ตึกแถว อาคารชุด อพาร์ทเมนต์และหอพัก กิจกรรมที่เกี่ยวกับการต่อเติม การซ่อมทาสี การตกแต่งอาคาร รวมทั้งการเดินสายไฟ ระบบ เครื่องทำความเย็น มูลค่าการก่อสร้างในสาขานี้ไม่รวมค่าที่ดิน
139	การก่อสร้างอาคารที่ไม่ใช่ที่อยู่อาศัย	สาขานี้ประกอบด้วยการก่อสร้างอาคารใหม่ที่ไม่ใช่ที่อยู่อาศัย เช่น อาคารที่ทำการ โรงงาน โรงแรม โรงเรียน โรงพยาบาล และโกดังเก็บสินค้า รวมทั้งกิจการต่อเติมและซ่อมแซมอาคารดังกล่าว ยกเว้นการก่อสร้างสถานีรถไฟ สถานีพลังงานและอาคารสื่อสาร
140	การก่อสร้างงานบริการสาธารณะทางด้านเกษตรและป่าไม้	สาขานี้ประกอบด้วยการก่อสร้างและต่อเติมงานบริการสาธารณะทางด้านเกษตรและ ป่าไม้ เช่น การก่อสร้างเขื่อนและโครงการชลประทาน เป็นต้น
141	การก่อสร้างงานบริการสาธารณะที่ไม่เกี่ยวกับงานเกษตร	สาขานี้ประกอบด้วยการก่อสร้างและซ่อมแซมทางหลวง ถนน สะพาน ท่าเทียบเรือ สนามบิน สถานีรถไฟ ท่อน้ำสายใหญ่และทางระบายสิ่งโสโครก เป็นต้น
142	การก่อสร้างโรงงานผลิตพลังงานไฟฟ้าและสาธารณูปโภค	สาขานี้ประกอบด้วยการก่อสร้างและซ่อมแซมโรงไฟฟ้าและระบบส่งไฟฟ้านี้
143	การก่อสร้างอาคารและระบบสื่อสาร	สาขานี้ประกอบด้วยการก่อสร้างอาคารและระบบการสื่อสาร เช่น โทรศัพท์ โทรศัพท์ สถานีวิทยุกระจายเสียง เป็นต้น
144	การก่อสร้างอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยการก่อสร้างที่มีได้จัดประเภทไว้ในสาขาอื่น เช่น การวางท่อก๊าซธรรมชาติ สวนสาธารณะ ลานจอดรถ สนามกอล์ฟ สนามเทนนิส สระว่ายน้ำ และสนามกีฬาทุกชนิด
145	การค้าส่ง	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งดำเนินการเกี่ยวกับการขายสินค้าใหม่ และสินค้าที่ใช้แล้วแก่ผู้ขายปลีก ผู้ใช้ในงานอุตสาหกรรม ผู้ใช้ในงานพาณิชย์และในงานวิชาชีพอื่น ผู้ขายส่งรายอื่น ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนซื้อสินค้าเพื่อขายให้แก่สถานประกอบการ ธุรกิจประเภทสำคัญ ๆ รวมถึงพ่อค้าขายส่ง ซึ่งดำเนินการซื้อและขายสินค้าที่เป็นของตนเอง ผู้จำหน่ายสินค้าอุตสาหกรรม ผู้ส่งออก ผู้ส่งสินค้าเข้า และสมาคมสหกรณ์การซื้อ สำนักงานขายของกิจการเหมืองแร่และอุตสาหกรรมที่ตั้งขึ้นเพื่อขายผลผลิตของตนเอง สมาคมสหกรณ์ซึ่งดำเนินการเกี่ยวกับการขายผลผลิตการเกษตร ผู้ขายเศษโลหะ ผู้ขายของเก่า รวมทั้งเศษวัสดุต่างๆ ผู้ขายส่งซึ่งจำแนกและคัดเกรดสินค้าจำนวนมาก พ่อค้าส่งที่ทำการบรรจุหีบห่อและบรรจุขวด ทั้งนี้ยกเว้นการบรรจุขวดและบรรจุหีบห่อในตู้คอนเทนเนอร์ของสนามบิน
146	การค้าปลีก	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการ ซึ่งดำเนินการเกี่ยวกับการขายปลีกสินค้าใหม่ และสินค้าที่ใช้แล้วแก่บุคคลทั่วไปหรือครัวเรือน สถานประกอบการขายปลีก เช่น ห้างสรรพสินค้า แผงลอย สถานีบริการขายน้ำมันเบนซิน ผู้จำหน่ายปลีกรถยนต์ คนเร่ขายของ สหกรณ์ผู้บริโภค สถานที่ประมูลสินค้า ผู้ขายปลีกส่วนมากมักดำเนินการซื้อขายที่เป็นของตนเอง แต่บางรายอาจจะเป็นตัวแทนของสำนักงานใหญ่ และทำหน้าที่ขายให้ตามที่ได้รับ

สาขา	รายการ	รายละเอียด
		มอบหมาย หรือขายให้โดยได้รับค่าธรรมเนียมตอบแทน สถานประกอบการซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการขายสินค้าที่นำมาแสดงให้แก่ ประชาชนทั่วไป เช่น เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องเขียน น้ำมันเบนซิน ได้จัดไว้ในประเภทนี้ด้วย ถึงแม้การขายสิ่งของเหล่านี้อาจจะไม่ใช่เพื่อการบริโภค หรือการใช้ประโยชน์เฉพาะส่วนบุคคลหรือในครัวเรือน
147	ภัตตาคารและร้านขายเครื่องดื่ม	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการ ซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการขายอาหารและเครื่องดื่มที่จัดเตรียมไว้ พร้อมที่จะบริโภคได้ทันที เช่น ไนต์คลับ ภัตตาคาร บาร์ ร้านกาแฟ หาบเร่แผงลอยที่ขายอาหารสำเร็จรูปและก๋วยเตี๋ยว ทั้งนี้รวมถึงร้านอาหารและสถานที่ที่รับประทานอาหารในโรงงานและสถานที่ทำงาน เป็นต้น
148	โรงแรมและที่พักอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการที่ดำเนินธุรกิจในการจัดหาที่พักและค่ายพักแรม
149	การขนส่งทางรถไฟ	สาขานี้ประกอบด้วยบริการขนส่งทางรถไฟ ทั้งการขนส่งผู้โดยสารและการขนส่งสินค้า
150	การขนส่งทางบก	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งให้บริการทางด้าน การขนส่งผู้โดยสารโดยรถแท็กซี่ รถโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัด และยานพาหนะอื่น เช่น สามล้อ เป็นต้น
151	การขนส่งสินค้าทางบก	สาขานี้ประกอบด้วยบริการขนส่งสินค้าทางบกโดยรถบรรทุก
152	การให้บริการเสริมการขนส่งทางบก	สาขานี้ประกอบด้วยการให้บริการเสริมการขนส่งทางบก เช่น การดำเนินงานเกี่ยวกับการเก็บค่าที่จอดรถ การเก็บค่าธรรมเนียมผ่านถนน การให้เช่ารถยนต์ และรถบรรทุก เป็นต้น
153	การขนส่งทางทะเล	สาขานี้ประกอบด้วยการให้บริการขนส่งสินค้าทางทะเล
154	การขนส่งชายฝั่งและการขนส่งทางน้ำภายในประเทศ	สาขานี้ประกอบด้วยบริการขนส่งสินค้าและผู้โดยสารชายฝั่งและการขนส่งทาง น้ำภายในประเทศ โดยทางแม่น้ำลำคลอง เช่น เรือข้ามฟาก เรือลากจูง เป็นต้น
155	บริการเสริมการขนส่งทางน้ำ	สาขานี้ประกอบด้วยการให้บริการเสริมการขนส่งทางน้ำทุกประเภท เช่น การบำรุงรักษา และการปฏิบัติงานเกี่ยวกับสะพานเทียบเรือ อุโมงค์ อาคารที่เกี่ยวข้องทั่วไป สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ การบำรุงรักษาและการปฏิบัติงานเกี่ยวกับประภาคาร เครื่องหมายช่วยการเดินเรืออื่นๆ การบรรทุก และขนถ่ายสินค้าของเรือ การกักตัวเรือและสินค้าในเรือ บริการให้เช่าเรือ บริการการทำเรือแห่งประเทศไทย เป็นต้น
156	การขนส่งทางอากาศ	สาขานี้ประกอบด้วยบริการขนส่งผู้โดยสารและสินค้าทางอากาศ ทั้งการให้บริการโดยทั่วไป และบริการเช่าเหมาเฉพาะบุคคล การดำเนินงานเกี่ยวกับท่าอากาศยาน สนามบินและเครื่องอำนวยความสะดวกในการเดินอากาศ เช่น สถานีวิทยุการบิน ศูนย์ควบคุมการบิน สถานีเรดาร์ และการให้เช่าอากาศยาน
157	บริการเกี่ยวเนื่องกับการขนส่ง	สาขานี้ประกอบด้วยกิจการที่ตั้งขึ้นเพื่อดำเนินกิจการเกี่ยวเนื่องกับการขนส่ง โดยทำหน้าที่เป็นตัวแทนจัดการเดินทางท่องเที่ยวและการขนส่งสินค้าและผู้โดยสาร เช่น ตัวแทนการเดินทาง การให้บริการบรรจุหีบห่อและบรรจุภัณฑ์ การตรวจสอบ และการขนถ่ายสินค้า เป็นต้น
158	สถานที่เก็บสินค้าและการเก็บสินค้า	สาขานี้ประกอบด้วยการดำเนินงานเกี่ยวกับการเก็บสินค้า คลังสินค้า และบริการไซโล

สาขา	รายการ	รายละเอียด
159	บริการไปรษณีย์โทรเลขและการสื่อสาร	สาขานี้ประกอบด้วยกิจการไปรษณีย์โทรเลข โทรศัพท์และการสื่อสารอื่นๆ
160	สถาบันการเงิน	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการที่ดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับด้านการเงิน เช่น ธนาคารแห่งประเทศไทย ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารออมสิน โรงรับจำนำ สหกรณ์ทางการเครดิต สถานแลกเปลี่ยนเงินตรา และสถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องอื่นๆ
161	การประกันชีวิต	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการประกันชีวิต และการบริการที่เกี่ยวข้องกัน
162	การประกันวินาศภัย	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการที่ดำเนินกิจการเกี่ยวกับการประกันอัคคีภัย การประกันภัยรถยนต์ การประกันภัยทางทะเล เป็นต้น
163	บริการด้านอสังหาริมทรัพย์	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการที่ดำเนินกิจการเกี่ยวกับการจัดการด้าน อสังหาริมทรัพย์โดยทำหน้าที่เป็นตัวแทนหรือนายหน้า เช่น การให้บริการ การเช่า การซื้อ การขาย การจัดการ และการตีราคา อสังหาริมทรัพย์ โดยได้รับค่าธรรมเนียมเป็นค่าตอบแทนหรือโดยทำสัญญาจ้าง เป็นต้น
164	การบริการทางด้านธุรกิจ	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งให้บริการทางด้านการบัญชี การตรวจสอบบัญชี กฎหมาย วิศวกรรม สถาปัตยกรรม เทคนิค การโฆษณา การเช่าเครื่องมือเครื่องจักร รวมทั้งบริการธุรกิจซึ่งมิได้จัดประเภทไว้ในสาขาอื่นๆ
165	การบริหารราชการ	สาขานี้รวมถึงรัฐบาลกลาง รัฐบาลส่วนภูมิภาคและรัฐบาลส่วนท้องถิ่น รวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี กระทรวง ทบวง กรม กองทัพ ตำรวจ และฝ่ายตุลาการ มูลค่าการผลิตใน สาขานี้ประกอบด้วยมูลค่าเพิ่มทางด้านค่าจ้างแรงงาน ทั้งที่เป็นเงินสดและเป็นค่าตอบแทนอย่างอื่น ค่าเสื่อมราคาและรายการอื่นที่เป็นค่าใช้จ่ายของรัฐบาล ยกเว้นค่าใช้จ่ายในส่วนการรักษาความสะอาดและการจัดระบบท่อระบายน้ำทิ้ง โรงเรียนของรัฐและโรงพยาบาลของรัฐ ซึ่งได้แยกไว้ในสาขา 166 167 168 และ 169 ตามลำดับ
166	บริการสุขภาพและบริการที่คล้ายคลึงกัน	สาขานี้ประกอบด้วยการดำเนินงานหลักเกี่ยวกับบริการสุขภาพ และบริการที่คล้ายคลึงกัน เช่นการเก็บการชนและการกำจัดขยะมูลฝอยกับสิ่งปฏิกูล การจัดทำระบบทางระบายน้ำ ทั้งนี้รวมสถานประกอบการ ซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการทำความสะอาด อาคารสำนักงาน การกำจัดแมลงและสัตว์นำโรคและบริการอื่นที่คล้ายคลึงกัน
167	บริการการศึกษา	สาขานี้ประกอบด้วยสถาบันการศึกษาทุกประเภทและทุกระดับการศึกษาทั้งสายสามัญ และสายอาชีพ เช่น อนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา วิทยาลัย มหาวิทยาลัย โรงเรียนเกษตรกรรม โรงเรียนฝึกหัดครู วิทยาลัยครู โรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนนาฏศิลป์และดนตรี โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พิเศษ เช่น โรงเรียนคนพิการ ตาบอด หูหนวก เป็นต้น
168	สถาบันวิจัย	สาขานี้ประกอบด้วยสถาบันซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการวิจัยขั้นพื้นฐาน และการวิจัยทั่วไปในด้านชีววิทยา ฟิสิกส์ และสังคมศาสตร์ เป็นต้น
169	บริการทางการแพทย์และบริการทางอนามัยอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการให้บริการ การป้องกัน การรักษาทางการแพทย์ ทันตกรรม และการอนามัยอื่นๆ ซึ่งรวมถึงโรงพยาบาล สถานพักฟื้น สถานพยาบาลและสถาบันที่คล้ายคลึงกัน สถานสงเคราะห์มารดาและเด็ก สำนักงานให้คำปรึกษาทางแพทย์ คลินิกแพทย์ และผู้ประกอบการวิชาชีพเวชกรรมอื่นๆ เช่น ทันตแพทย์ ผดุงครรภ์

สาขา	รายการ	รายละเอียด
		และพยาบาลที่ทำงานส่วนตัว บริการแพทย์เคลื่อนที่ ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ด้านเวชกรรมและทันตกรรม ซึ่งบริการเกี่ยวกับการทดสอบ การวินิจฉัยโรคและบริการอื่นๆ แก่แพทย์และทันตแพทย์ สถานประกอบการซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการทำฟันปลอม เป็นต้น
170	สถาบันธุรกิจ สมาคมอาชีพ และสมาคมกรรมกร	สาขานี้ประกอบด้วยสถาบันธุรกิจเอกชน เช่น สมาหการค้าแห่งประเทศไทย หอการค้าไทย สมาคมอุตสาหกรรมไทย องค์กรอาชีพต่าง ๆ เช่น วิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย สหภาพแรงงานและองค์กรแรงงานที่คล้ายคลึงกัน
171	บริการชุมชนอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยสถาบันซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการให้บริการด้านสังคมสงเคราะห์ เช่น สภากาชาดและองค์กรอื่นๆ ซึ่งทำหน้าที่รวบรวมและจัดสรรเงินเรียหรือเงินอุดหนุนเพื่อการกุศล เช่น สมาคมสงเคราะห์เด็ก สถานเลี้ยงเด็กตอนกลางวัน โรงเรียนเด็กกำพร้า สถานสงเคราะห์คนชรา สถานสงเคราะห์คนพิการ สมาคมสงเคราะห์ครอบครัว องค์กรศาสนา และองค์กรการกุศลอื่นๆ เป็นต้น
172	การผลิตและการจัดจำหน่ายภาพยนตร์	สาขานี้ประกอบด้วยการสร้างภาพยนตร์ การสร้างฟิล์มภาพนิ่งและภาพสไลด์ รวมทั้งสถานประกอบการซึ่งดำเนินกิจการเกี่ยวข้องกัน เช่น การล้างและอัดฟิล์มภาพยนตร์ การตัดต่อและลำดับภาพ การให้ชื่อหัวเรื่องภาพยนตร์ การทำเทปม้วนใหม่และการจัดจำหน่ายภาพยนตร์ เป็นต้น
173	โรงภาพยนตร์	สาขานี้ประกอบด้วยกิจการดำเนินกิจการโรงภาพยนตร์ทั้งหมด
174	วิทยุ โทรทัศน์ และบริการที่เกี่ยวข้องอื่นๆ	สาขานี้ประกอบด้วยสถานีวิทยุกระจายเสียง สถานีโทรทัศน์ และห้องส่งซึ่งดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงและ โทรทัศน์ส่งออกอากาศที่ถ่ายทอดรายการโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง
175	ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์	สาขานี้ประกอบด้วยกิจการดำเนินงานห้องสมุด หอจดหมายเหตุ โบราณคดี พิพิธภัณฑ์ และหอศิลป์ต่างๆ
176	บริการบันเทิงและบริการสันทนาการ	สาขานี้ประกอบด้วยกิจการดำเนินงานเกี่ยวกับการให้การบันเทิงและสันทนาการต่างๆ เช่น โบว์ลิง บิลเลียด สไนเกอร์ สนามม้า สนามมวย สนามฟุตบอล สนามเทนนิส สนามกอล์ฟ สโมสรกีฬาอื่นๆ สวนสาธารณะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ บริการการกีฬาและการบันเทิง ซึ่งมีได้จัดประเภทไว้ที่อื่น บริการให้เช่าเรือสำราญ จักรยานยนต์ รถเช่าไม้กอล์ฟ ม้า และสิ่งที่ใช้เพื่อการบันเทิงหรือสันทนาการที่คล้ายคลึงกัน
177	การซ่อมแซม	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งดำเนินกิจการเกี่ยวกับการซ่อมเครื่องมือ เครื่องใช้ในครัวเรือน อุปกรณ์เครื่องตกแต่ง และสินค้าผู้บริโภคอื่นๆ ซึ่งมีได้จัดประเภทไว้ที่อื่น เช่น เตาอบ เตาหุงข้าว ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ เครื่องรับโทรทัศน์ รองเท้า เครื่องดนตรี เครื่องกีฬา นาฬิกา และ เฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น
178	การบริการส่วนบุคคล	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการซึ่งดำเนินการหลักเกี่ยวกับการให้บริการส่วนบุคคล เช่น การซักรีด บริการตัดผม เสริมสวย การถ่ายรูป อาบอบนวด ฌาปนกิจ บริการดูแลและรักษาสุขภาพ และคนรับใช้ เป็นต้น
179	การบริการอื่นๆ	สาขานี้ประกอบสถานประกอบการในด้านบริการที่มีได้รวมไว้ในสาขาอื่น
180	กิจกรรมที่ไม่สามารถจำแนกสาขาการผลิตได้	สาขานี้ประกอบด้วยสถานประกอบการที่มีได้จัดไว้ในสาขาอื่นหรือกิจกรรมที่ไม่สามารถจำแนกไว้ในสาขาการผลิตใดๆ
190	ผลรวมของมูลค่าปัจจัยการผลิตชั้นกลางทั้งหมด	เป็นผลรวมของสาขา 001 ถึง 180

สาขา	รายการ	รายละเอียด
201	เงินเดือน ค่าจ้าง ค่าตอบแทน	ได้แก่ เงินเดือน ค่าจ้าง ค่าตอบแทนที่ผู้จ้างจ่ายให้แก่ผู้รับจ้างทั้งในรูปของตัวเงินและสิ่งของ ผู้รับจ้าง ได้แก่ ลูกจ้างระยะยาว ลูกจ้างชั่วคราว ผู้บริหาร เป็นต้น
202	ผลตอบแทนการผลิต	ผลตอบแทนการผลิต ได้แก่ ผลตอบแทนจากปัจจัยการผลิตทั้งหมด หรือมูลค่าเพิ่มทั้งหมดหักด้วยค่าตอบแทนแรงงาน ค่าเสื่อมราคา และภาษีทางอ้อมสุทธิ
203	ค่าเสื่อมราคา	ค่าเสื่อมราคา คือ เงินสำรองค่าสึกหรอของสินทรัพย์ประเภททุนต่างๆ เช่น ค่าเสื่อมของอาคารที่ทำการของสถานประกอบการ และเครื่องมือ เครื่องจักรต่างๆ
204	ภาษีทางอ้อมสุทธิ	ภาษีทางอ้อม ได้แก่ ภาษีการค้า ภาษีส่งออก ภาษีใบอนุญาต ภาษีค่าบริการในโรงแรมและภัตตาคาร แสตมป์ และภาษีการขายพิเศษอื่นๆ เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ทางไฟฟ้า เครื่องดื่มชนิดมีแอลกอฮอล์ บุหรี่ ผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม ภาษีทางอ้อมแตกต่างจากการคำนวณของกองบัญชีประชาชาติตรงที่ภาษีขาเข้า และภาษีการค้าจากสินค้านำเข้าไม่ได้รวมอยู่ด้วย ภาษีทางอ้อมสุทธิ เท่ากับภาษีทางอ้อมทั้งหมดหักด้วยเงินอุดหนุน
209	มูลค่าเพิ่มรวม	เป็นผลรวมของรายการ 201 ถึง 204
210	ผลผลิตรวมในประเทศ	เป็นผลรวมของมูลค่าปัจจัยการผลิตขั้นกลางและมูลค่าเพิ่มทั้งหมด (190 + 209)
301	รายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของเอกชน	หมายถึง รายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของเอกชน เป็นรายจ่ายรวมที่ครัวเรือนและสถาบันที่ไม่แสวงหากำไรได้ใช้จ่ายไปในการซื้อ สินค้าและบริการ โดยไม่คำนึงถึงอายุการใช้งาน ทั้งนี้ มิได้รวมถึงรายจ่ายลงทุนในรูปต่าง ๆ เช่น สิ่งก่อสร้าง เครื่องจักรเครื่องมือต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดผลผลิตถือว่าเป็นการสะสมทุน รายจ่ายเพื่ออุปโภคบริโภคของเอกชนครอบคลุมถึงการใช้จ่ายของชาวไทยในต่าง ประเทศในรูปของนักท่องเที่ยว และครอบครัวชาวต่างประเทศ ที่ทำงานให้เอกชน หรือองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรในไทย การซื้อสินค้าและบริการ ซึ่งอาจจะเป็นสินค้าคงทนมีอายุการใช้งาน เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ของใช้ที่บริโภคสิ้นเปลือง ค่าบริการ เช่น ค่ารักษาพยาบาล สินค้าและบริการที่ผลิตเองและบริโภคเอง ก็ประเมินค่า (impute) ขึ้นด้วย เช่น อาหารที่ทำแล้วบริโภคเอง ค่าเช่าบ้านที่เจ้าของเป็นผู้อยู่อาศัยเอง การซ่อมแซมรักษากันเรือนด้วยตนเอง
302	รายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของรัฐบาล	ได้แก่ รายจ่ายรวมของรัฐบาลในการซื้อสินค้าและบริการทั้งนี้รวมถึงรายจ่ายของทหาร ทั้งหมดและการใช้จ่ายของราชวงศ์ แต่ไม่รวมรายจ่ายของสถานประกอบการของรัฐที่ประกอบการเพื่อหวังผลกำไร
303	การสะสมทุน	การสะสมทุน ได้แก่ สิ่งก่อสร้าง เครื่องจักรและเครื่องมือทั้งของภาครัฐบาลและเอกชน แต่ไม่รวมสิ่งก่อสร้างทางทหาร
304	ส่วนเปลี่ยนของสินค้าคงเหลือ	ส่วนเปลี่ยนของสินค้าคงเหลือประกอบด้วยสินค้า ดังนี้ —สินค้าสำเร็จรูปเก็บไว้ในโรงเก็บสินค้าของผู้ผลิต —วัตถุดิบที่ยังไม่ได้ใช้จัดซื้อโดยผู้ผลิต —สินค้ากึ่งสำเร็จรูปและสินค้าที่อยู่ระหว่างขบวนการผลิต —สินค้าที่อยู่ในมือของผู้ขายส่งและผู้ขายปลีก

สาขา	รายการ	รายละเอียด
305	การส่งออก	ตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตในราคาผู้ซื้อ (Purchaser's price) สินค้าส่งออกคิดมูลค่า ตามราคา f.o.b.สำหรับราคาผู้ผลิต (Producer's price) สินค้าส่งออกคิดมูลค่า โดยหักส่วนเหลือมทางการค้าและค่าขนส่งออกจาก ราคา f.o.b.
306	การส่งออกพิเศษ	ได้แก่ non-merchandise goods และบริการที่มีได้รายงานไว้ในหนังสือ รายงานสินค้าเข้าและออกของประเทศไทย ซึ่งจัดทำโดยกรมศุลกากร รายการที่รวมอยู่ในนี้คือ ค่าขนส่งและประกันภัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งออก ค่าใช้จ่าย ของนักท่องเที่ยวต่างประเทศในไทย ค่าพาหนะขนส่ง ค่าใช้จ่ายขององค์การ รัฐบาลต่างประเทศ องค์การระหว่างประเทศ และครอบครัวทูต ค่าใช้จ่ายของ ฐานทัพต่างประเทศ และบริการอื่นที่จ่ายโดยชาวต่างประเทศ และการส่งออก สินค้าที่ไม่ผ่านการตรวจค้น (Smuggling)
309	อุปสงค์ขั้นสุดท้ายรวม	เป็นผลรวมของสาขา 301 ถึง 306
310	อุปสงค์รวม	เป็นผลรวมของสาขา 190 และ 309
401	สินค้านำเข้า	ตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตในราคาผู้ซื้อ (Purchaser's price) สินค้า นำเข้าคิดมูลค่าตามราคา c.i.f เช่นเดียวกับตารางราคาผู้ผลิต (Producer's price)
402	ภาษีศุลกากร	ได้แก่ ภาษีศุลกากรของสินค้านำเข้าทุกประเภท
403	ภาษีการค้านำเข้า	ได้แก่ ภาษีการค้านำเข้ารวมภาษีการขายและภาษีเทศบาล
404	การนำเข้าพิเศษ	ได้แก่ non-merchandise goods และบริการที่ซึ่งมิได้รายงานไว้ในหนังสือ รายงานสินค้าเข้าและออกของประเทศไทย ที่จัดทำโดยกรมศุลกากร เช่น การใช้จ่ายของคนไทยในต่างประเทศ ค่าใช้จ่ายขององค์การรัฐบาลไทยและ ครอบครัวทูตนอกประเทศไทย การนำเข้าโดยไม่ผ่านด่านศุลกากรของไทย (Smuggling)
409	การนำเข้ารวม	เป็นผลรวมของสาขา 401 ถึง 404
501	ส่วนเหลือมการค้าส่ง	เป็นส่วนเหลือมการค้าในขั้นตอนการค้าส่งสินค้าจากโรงงานไปยังพ่อค้าปลีก หรือสถานประกอบการอื่นๆ
502	ส่วนเหลือมการค้าปลีก	เป็นส่วนเหลือมทางการค้าในขั้นตอนการค้าปลีกสินค้าไปยังผู้บริโภค ซึ่ง หมายถึงครัวเรือนและบุคคลทั่วไป
503	ค่าขนส่ง	เป็นค่าขนส่งรวมของค่าขนส่งจากโรงงานจนถึงผู้บริโภค
509	ผลรวมของส่วนเหลือมการค้า และค่าขนส่ง	เป็นผลรวมของรายการ 501 ถึง 503
600	ผลผลิตรวมในประเทศ	เป็นผลรวมของมูลค่าปัจจัยการผลิตขั้นกลางและอุปสงค์ขั้นสุดท้ายทั้งหมดหัก ด้วยมูลค่าการนำเข้า ส่วนเหลือมทางการค้าและค่าขนส่ง ซึ่งได้แก่รายการ 190 + 309 - 409 - 509
700	อุปทานรวม	เป็นผลรวมของผลผลิตรวมในประเทศบวกด้วยมูลค่าการนำเข้า ส่วนเหลือม ทางการค้าและค่าขนส่ง ซึ่งได้แก่รายการ 600 + 409 + 509

การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การออกแบบมหาวิทยาลัยสีเขียว อนุรักษ์พลังงาน : กรณีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

ณพงศ์ นพเกตุ¹

บทนำ (Introduction)

ปัจจุบันนี้มหาวิทยาลัยในหลายประเทศรวมถึงประเทศไทยมีแนวโน้มการใช้พลังงานสูงยิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่องมีกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม เนื่องจากใช้พลังงานจากซากฟอสซิลจำนวนมาก และได้ปล่อยก๊าซเรือนกระจกขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศส่งผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศโลก ในขณะที่โลกต้องการการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างพอเพียงจนเกิดความมั่นคงสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนจากคนรุ่นปัจจุบันไปสู่คนในรุ่นอนาคต (WCED., 1987: 24) บางมหาวิทยาลัยจึงได้ทำการศึกษาวิจัย ออกแบบ และพัฒนาสถาปัตยกรรม ผังเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม ตลอดจนระบบวิศวกรรมต่าง ๆ เพื่อลดการใช้พลังงานและส่งเสริมความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมทั้งสำหรับภายในพื้นที่ของสถาบันเอง ตลอดจนส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเมืองโดยรอบให้ยั่งยืนเช่นกัน ตัวอย่างเช่นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ระบุในรายงานประจำปี พ.ศ. 2558 ว่าจะเป็มหาวิทยาลัยสีเขียวหรือ Green University (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558: 9) สอดคล้องกับ Portney, K.E. (2013) ระบุว่าในเมืองต่าง ๆ ของประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น มหาวิทยาลัยควรมีบทบาทสำคัญอย่างสูงในการรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่เพียงเป็นแหล่งสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนเฉพาะในเชิงวิชาการ แต่มีหน้าที่ร่วมขับเคลื่อนให้เมืองนั้น ๆ เป็นเมืองยั่งยืน (Sustainable Cities)

บางเครือข่ายมหาวิทยาลัยซึ่งประกอบไปด้วยมหาวิทยาลัยชั้นนำในหลายทวีป มุ่งเป็นต้นแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ใช่เฉพาะสำหรับชุมชนในประเทศ แต่ยังปรารถนาจะเป็นแบบอย่างการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับนานาชาติ โดยมีพันธะสัญญาต่อสาธารณะว่าจะผสานการดำเนินการ การวิจัย และการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยให้เข้ากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (ISCN-GULF, 2012) เช่น ในรายงานความยั่งยืนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยระบุว่าการปรับเปลี่ยนมหาวิทยาลัยไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวที่ยั่งยืนนั้น สถาบันไม่เพียงแต่จำเป็นต้องปรับปรุงสภาพสิ่งปลูกสร้างเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญยิ่งกว่าคือ ความจำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้อาคารสถานที่ของผู้ใช้ทั้งภายในและภายนอกอาคาร (Stitmannaitum, B., 2015:15) ส่วน Stafford, S. (2010) พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวน 180 แห่งขับเคลื่อนตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ได้แก่ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ขนาดและรายได้ของมหาวิทยาลัย แต่กลับพบว่าสถาบันเหล่านี้ไม่ได้ขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อที่จะดึงดูดนักศึกษาเข้ามาเรียน จึงแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับองค์กรภาคธุรกิจที่ต้องการภาพลักษณ์เพื่อเพิ่มลูกค้า

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ในระยะที่ผ่านมาสถาบันราชการและสถาบันการศึกษาหลายแห่งได้เริ่มการใช้พลังงานทดแทนและพลังงานหมุนเวียน ตลอดจนส่งเสริมโครงการอนุรักษ์พลังงานอย่างจริงจัง ได้แก่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดลวิทยาเขตศาลายาและมหาวิทยาลัยนเรศวร เป็นต้น โดยมีเป้าหมายเพื่อลดค่าใช้จ่ายพลังงานไฟฟ้า รวมถึงลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศ สถาบันบางแห่งเริ่มแผนการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและโดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ใช้เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารในยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 ที่เรียกว่าอินเทอร์เน็ตในทุกสิ่ง หรือ Internet of Things (IoT) ให้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบวางระบบใหม่เพื่อให้บริการแก่ผู้ใช้อาคารและพื้นที่สถาบันในแนวทางเมืองอัจฉริยะ (Smart City) ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายความถึง “ระบบการพัฒนาชุมชนเมืองเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งมิติสภาพแวดล้อม กายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และการบริหารจัดการ ผ่านการออกแบบกายภาพ และการควบคุมการใช้พลังงานที่มีประสิทธิภาพสูง ด้วยวิธีการออกแบบสถาปัตยกรรมผังเมือง (Urban Architecture) และการใช้เทคโนโลยีด้านข้อมูล และ IoT สนับสนุนให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพสูงสุดต่อการบริหารจัดการเมือง ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนในชุมชนเมือง”

เมืองอัจฉริยะจึงเป็นระบบของเมืองที่ครอบคลุมทั้ง 8 มิติ ได้แก่ 1) พลังงานอัจฉริยะ (Smart Energy) 2) การสัญจรและสื่อสารอัจฉริยะ (Smart Mobility) 3) ชุมชนอัจฉริยะ (Smart Community) 4) สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (Smart Environment) 5) เศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy) 6) อาคารอัจฉริยะ (Smart Building) 7) การบริหารจัดการอัจฉริยะ (Smart Governance) และ 8) นวัตกรรม (Innovation) ซึ่งรวมถึงสิ่งประดิษฐ์และการริเริ่มใหม่ ๆ ทั้งการใช้ระบบ IoT เพื่อยกระดับบริการและคุณภาพชีวิตที่ดี ส่งเสริมสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงสถาปัตยกรรม วิศวกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและก่อให้เกิดเมืองที่ยั่งยืน นวัตกรรมจึงนับเป็นมิติที่สำคัญซึ่งสนับสนุนการออกแบบเมืองอัจฉริยะ (สถาบันอาคารเขียวไทย (TGBI), 2559) สำหรับชุมชนเมืองแบบมหาวิทยาลัยนั้น แนวทางออกแบบพัฒนาเมืองอัจฉริยะอาจถูกใช้เพื่อสนับสนุนพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยอันประกอบไปด้วย การเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ การส่งเสริมสังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ เป็นต้น

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Philosophy of Sufficiency Economy) เริ่มเป็นที่รู้จักตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9 ทรงได้พระราชทานปรัชญานี้ให้เป็นแนวทางดำเนินชีวิต ธุรกิจและราชการ แก่พสกนิกรชาวไทยเป็นเวลากว่า 42 ปี นับเป็นแนวปฏิบัติที่ทำให้เกิดความมั่นคงในการพัฒนาตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน องค์กร จนถึงระดับรัฐ โดยทรงเน้นที่การปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นลำดับ เป็นขั้นเป็นตอน เศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบ 3 คุณลักษณะ ได้แก่ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล และ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว พร้อมทั้งมี 2 เงื่อนไขในการดำเนินการ ได้แก่ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: 15-16)

การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการออกแบบมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีต่อสังคมและประเทศ เป็นการวางแผนเพื่อใช้พลังงานอย่างระมัดระวังถึงอนาคตที่อาจจะมีการขาดแคลนพลังงานของชาติ รวมทั้งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นรูปธรรม มหาวิทยาลัยจะต้องวางแผนออกแบบสภาพแวดล้อม และกำกับพฤติกรรมการใช้อาคารเพื่อลดการใช้พลังงาน ตลอดจนผลิตพลังงานทดแทนจากทรัพยากรหมุนเวียนที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ลมและแสงอาทิตย์ เพื่อให้ประเทศไทยลดการพึ่งพาพลังงานจากแหล่งพลังงานเดิมที่เป็นต้นเหตุของก๊าซเรือนกระจกและสภาวะโลกร้อน เช่น น้ำมันดิบ น้ำมันเชื้อเพลิง ก๊าซธรรมชาติ และถ่านหิน หรือพึ่งพาการซื้อไฟฟ้าจากประเทศเพื่อนบ้าน

ในทางกลับกันมหาวิทยาลัยที่ไม่ได้ถูกออกแบบตามแนวทางมหาวิทยาลัยสีเขียว ย่อมไม่สามารถเป็นต้นแบบที่ดีของสังคมในการพึ่งพาตนเองในด้านพลังงาน แต่กลับเป็นสาเหตุให้ประเทศไทยขาดความมั่นคงด้านพลังงาน สรุปได้ว่า มหาวิทยาลัยที่ดีควรสร้างความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันที่ดีในด้านพลังงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้หลักการนี้มหาวิทยาลัยจึงควรเป็นผู้นำในการจัดการพลังงาน ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นต้นแบบในการลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศให้กับเมืองและชุมชน และเป็นศูนย์กลางของเมืองยั่งยืน (Sustainable City) ของประเทศ

ดังนั้น การศึกษาวิจัยนี้จึงได้นำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Philosophy of Sufficiency Economy) พร้อมทั้งแนวคิดระดับพื้นที่ คือ เกณฑ์การจัดลำดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลก GreenMetric และเกณฑ์การประเมินการออกแบบเมืองอัจฉริยะ (Smart City Criteria) มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประยุกต์ใช้ในการออกแบบผังแม่บทและรูปแบบสถาปัตยกรรมผังเมือง เพื่อให้สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) มีสภาพแวดล้อมใหม่ซึ่งลดการใช้พลังงานและการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เป็นมหาวิทยาลัยอัจฉริยะที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการเรียนรู้ที่ดี เป็นต้นแบบเมืองยั่งยืน ผลลัพธ์ที่คาดหวังจากงานวิจัยนี้มี 2 ประการ คือ

1) นิด้ามีแผนและผังแม่บทระยะยาวที่สามารถส่งเสริมการผลิต การใช้และการอนุรักษ์พลังงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถรักษาสภาพแวดล้อมให้ยั่งยืนตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน มีแบบสถาปัตยกรรมผังเมืองที่ดีตามหลักเกณฑ์เมืองอัจฉริยะและหลักเกณฑ์พัฒนามหาวิทยาลัยสีเขียว ซึ่งสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของนิด้า

2) มีเวทีที่จะยกระดับนิด้าให้เป็นชุมชนมหาวิทยาลัยอัจฉริยะ สามารถเป็นต้นแบบของมหาวิทยาลัยที่ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ ตลอดจนสร้างความยั่งยืนให้กับประเทศไทยทั้งด้านสภาพแวดล้อมและด้านพลังงาน

พื้นที่วิจัย คือ พื้นที่ทั้งหมดของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ในเขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร โดยมีระยะเวลาการวิจัย 9 เดือน ระหว่างวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2560

วัตถุประสงค์ (Objectives)

การวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการออกแบบมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน: กรณีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมผังเมือง อาคาร ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

2. เพื่อประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการพัฒนามหาวิทยาลัยสีเขียว GreenMetric และหลักการออกแบบเมืองอัจฉริยะโดย TGBI เพื่อเสนอแนะแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมผังเมือง (Urban Design Guidelines) ที่เหมาะสมสำหรับมหาวิทยาลัยในประเทศไทย

3. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการออกแบบมหาวิทยาลัยสีเขียว (Green Campus Design) รูปแบบเฉพาะสำหรับนิด้า อันจะทำให้นิด้ามีการจัดการพลังงานอย่างพอเพียงและมีสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน อีกทั้งสามารถเป็นต้นแบบที่ดีให้กับมหาวิทยาลัยและสถานที่สาธารณะอื่น ๆ และเป็นศูนย์กลางของเมืองยั่งยืนของประเทศต่อไปได้

ความสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน

1. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

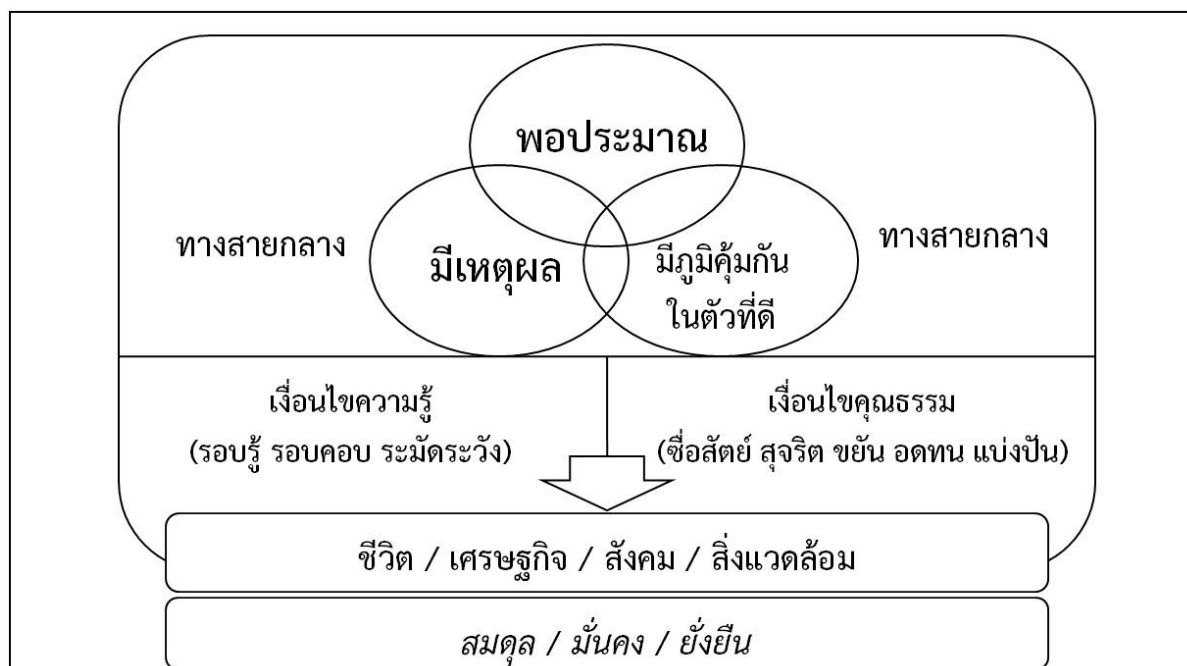
เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9 เพื่อชี้แนวทางที่เหมาะสมในการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัวชุมชนเมืองจนถึงระดับรัฐและประเทศ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาและบริหารจัดการประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางและเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2549)

ความพอเพียง หมายถึง “ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และดำเนินการในทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” (รูปที่ 1)

ในภาคปฏิบัตินั้นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มักจะถูกนำมาประยุกต์ใช้ในภาคเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ พระองค์ฯ ได้ทรงพระราชทานแนวทาง “เกษตรทฤษฎีใหม่” ซึ่งนับเป็นการนำกรอบแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เป็นตัวอย่างการนำมาใช้ที่เห็นได้ชัดเจนและมีประสิทธิผลที่สามารถพิสูจน์ได้ กล่าวคือ เป็นหลักการจัดความสมดุลและกระจายความเสี่ยงในการผลิต โดยการจัดแบ่งที่ดินเป็นสัดส่วน 30: 30: 30: 10 ในการปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ ขุดสระน้ำและที่อยู่อาศัย ตามลำดับ นอกจากนี้จะมีการนำไปปฏิบัติใช้กับชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศเป็นจำนวนมาก บางครั้งได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ในภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม (วิสาชา ภูจินดา, 2552: 120)

หากกล่าวโดยสรุปแล้ว ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น นับเป็นปรัชญาแห่งการพัฒนาวิถีพุทธ นั่นคือ “ปรัชญาแห่งทางสายกลางในการพัฒนา” โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ๆ 5 ประการ ดังนี้

- 1) เป็นการพัฒนาย่างพอดีและมีเหตุผลอันสมควร
- 2) เป็นการพัฒนาย่างเป็นขั้นเป็นตอน เป็นลำดับขั้น และไม่ก้าวกระโดด ดังนั้น จึงมีความมั่นคง
- 3) เป็นการจัดการความเสี่ยงภัยด้วยสติปัญญาตามหลักการกระจายความเสี่ยง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนที่สุดจากการจัดพื้นที่เพื่อการผลิตเกษตรกรรมตามหลักทฤษฎีใหม่ ที่ไม่พึ่งพาการผลิตด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว แต่พึ่งปัจจัยจำเป็นอย่างหลากหลายซึ่งส่งเสริมกันและกัน นั่นคือการมีภูมิคุ้มกันอย่างบูรณาการ (รงค์ ประพันธ์พงศ์, 2559)
- 4) เป็นการพัฒนาด้วยการใช้ความรู้ วิชาการ เทคโนโลยีอย่างรอบคอบ
- 5) เป็นการพัฒนามบนพื้นฐานของความดี มีคุณธรรม ความถูกต้องเหมาะสม โดยยึดหลักความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสำคัญ

รูปที่ 1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. มหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานและแนวทางเมืองอัจฉริยะ

2.1. เกณฑ์มหาวิทยาลัยสีเขียว GreenMetric

มหาวิทยาลัยอินโดนีเซีย (UI) ได้ริเริ่มการจัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลกขึ้นในปี ค.ศ. 2010 เรียกว่า UI GreenMetric World University Ranking เพื่อจัดลำดับความพยายามของแต่ละมหาวิทยาลัยที่จะสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน (UI GreenMetric Secretariat, 2016) โดยเป็นการสำรวจแบบออนไลน์ถึงนโยบายและการปฏิบัติสู่ความยั่งยืนของมหาวิทยาลัยทั่วโลก จากจุดเริ่มต้นในปี ค.ศ. 2010 ที่มีมหาวิทยาลัยเข้าร่วมจัดอันดับทั้งหมดเพียง 95 แห่งจาก 35 ประเทศ แต่ในปี ค.ศ. 2015 กลับมีมหาวิทยาลัยเข้าร่วมเพิ่มขึ้นเป็น 407 แห่ง จาก 6 ทวีป คือ เอเชีย ยุโรป แอฟริกา ออสเตรเลีย โอเชียเนีย และอเมริกาเหนือ สถาบันเหล่านี้มีอาจารย์นับรวมกันได้ประมาณ 1.27 ล้านคน นักศึกษารวมกัน 12.5 ล้านคน และมีงบประมาณวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนรวมแล้ว 29,380.52 ล้านดอลลาร์สหรัฐหรือคิดเป็นเงินไทยประมาณ 1.03 ล้านล้านบาท (อัตราแลกเปลี่ยนเหรียญละ 35 บาท) ในปี ค.ศ. 2016 มีมหาวิทยาลัยเข้าร่วมการจัดอันดับนี้มากถึง 516 แห่ง จาก 72 ประเทศ โดยเป็นมหาวิทยาลัยจากประเทศไทย 22 แห่ง มุ่งเน้นการแปรนโยบายสู่การปฏิบัติเพื่อพัฒนาความยั่งยืนของมหาวิทยาลัย ปีล่าสุดนี้ สถาบันที่ได้คะแนนดีที่สุด คือ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียเดวิสที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ตามมาด้วยมหาวิทยาลัยนอตติงแฮมประเทศอังกฤษ ส่วนมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ดอยู่อันดับที่ 5 มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียเบิร์กลีย์อยู่อันดับที่ 8 ส่วนประเทศไทยนั้นมหาวิทยาลัยมหิดลนับเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวมากที่สุด อยู่ในอันดับที่ 70 ของโลก รองลงมาคือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีในอันดับที่ 102 ส่วนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอันดับที่ 3 ของประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 109 ของโลก เป็นต้น

กรอบคิดหลัก ๆ ในการจัดอันดับมี 3 ด้าน หรือ 3 Es คือ สิ่งแวดล้อม (Environment) เศรษฐกิจ (Economy) และความเสมอภาคในสังคม (Equity) โดยมีดัชนีชี้วัดทั้งสิ้น 38 ดัชนี ใน 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) สถานที่และโครงสร้างพื้นฐาน 2) พลังงานและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 3) ขยะและวัสดุเหลือใช้ 4) การจัดการน้ำ 5) การคมนาคม และ 6) การศึกษา ทั้งดัชนีและค่าถ่วงน้ำหนักถูกออกแบบให้เป็นกลางมากที่สุด การเก็บข้อมูลส่งผ่านระบบออนไลน์เน้นที่ความตรงเป้าหมาย แต่ไม่ใช้เวลามากเกินไปในการจัดเก็บและส่งข้อมูล

การจัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลกมีเป้าหมาย 4 ประการคือ

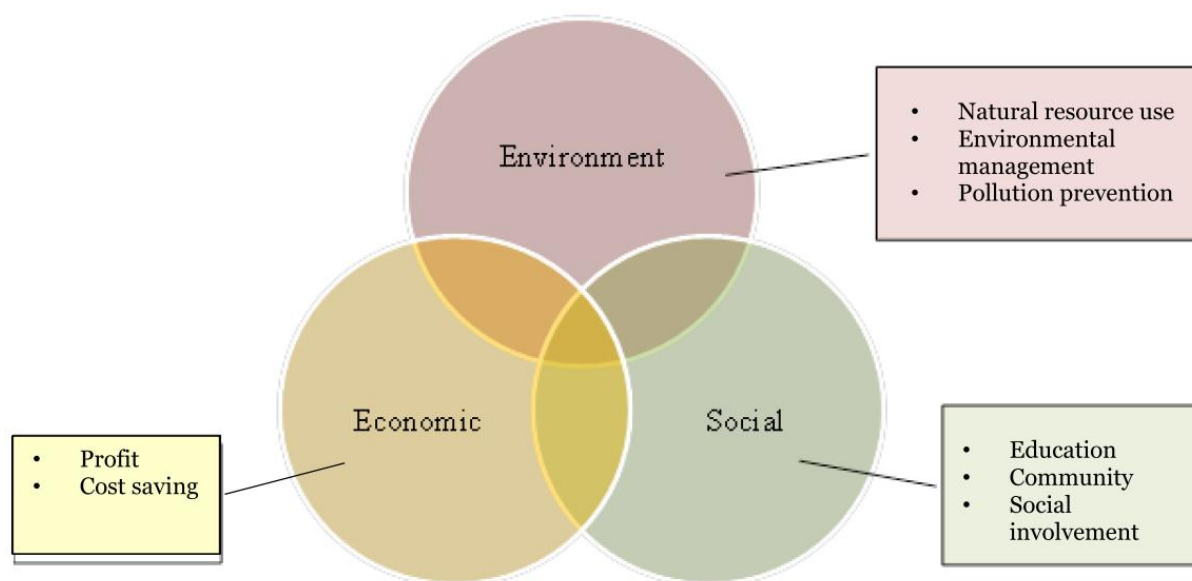
1. เพื่อกระตุ้นให้เกิดหลักวิชาการด้านความยั่งยืน พร้อมทั้งการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งนำโดยมหาวิทยาลัย และมุ่งไปสู่เป้าหมายความยั่งยืน
3. เพื่อเป็นเครื่องมือวัดประเมินตนเองถึงความยั่งยืนของชุมชนมหาวิทยาลัย (Campus Sustainability) สำหรับสถาบันอุดมศึกษาทั่วโลก
4. เพื่อให้ข้อมูลกับรัฐบาล หน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ และกับสังคมเกี่ยวกับโครงการเพื่อความยั่งยืนในรั้วมหาวิทยาลัย

เราทราบกันดีว่า ความท้าทายในอนาคตประกอบไปด้วยการเปลี่ยนโครงสร้างประชากร การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความล่มสลายของสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงของน้ำและอาหาร และการพัฒนาที่ยั่งยืน แม้จะมีงานศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์และการวิพากษ์วิจารณ์ในสาธารณะชนวงกว้าง แต่รัฐบาลทั่วโลกกลับยังไม่ได้มีพันธสัญญาที่แน่วแน่กับประเด็นความยั่งยืนของโลก ดังนั้น ขวามหาวิทยาลัยอินโดนีเซียที่มีความตระหนักในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างจริงจัง จึงเล็งเห็นพลังสำคัญของมหาวิทยาลัยทั่วโลก ที่อยู่ในสถานภาพพิเศษที่จะช่วยพัฒนาข้อตกลงร่วมในประเด็นสำคัญ ๆ เพื่อลงมือปฏิบัติ รวมถึงประเด็นฐานความสมดุลระหว่างสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม (3 Es) อาคารเขียว และ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น มหาวิทยาลัยทั่วโลกที่มีพันธกิจแน่วแน่ต่อความยั่งยืน สามารถเข้าร่วมการจัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลกโดยไม่มีค่าใช้จ่ายหรือค่าสมาชิก

รูปที่ 2 แสดงหลักการพื้นฐานของการจัดลำดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลกโดย GreenMetric ซึ่งเป็นการประยุกต์จากกรอบแนวคิดความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมทั้ง 3 ด้าน ดังนี้ 1) แกนด้านสิ่งแวดล้อมครอบคลุมทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อมและการป้องกันมลพิษ 2) แกนด้านสังคมครอบคลุมการจัดการศึกษา ชุมชนและการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนสังคม และ 3) แกนด้านเศรษฐกิจครอบคลุมผลกำไรและการประหยัดค่าใช้จ่าย

โมเดลนี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนรูปแบบการจัดลำดับมหาวิทยาลัยหรือสิ่งแวดล้อมอันหนึ่งอันใดที่มีอยู่เดิม แต่เป็นการพัฒนาขึ้นใหม่จากระบบการวัดความยั่งยืนแบบต่าง ๆ ประกอบกับระบบการวัดระดับวิชาการระหว่างมหาวิทยาลัย รายการอ้างอิงเพื่อออกแบบเกณฑ์ GreenMetric ประกอบด้วย 1) เกณฑ์รางวัลความยั่งยืนโฮลซิม (Holcim Sustainability Awards) 2) GREENSHIP ระบบจัดลำดับความยั่งยืนโดยสภาอาคารเขียวแห่งประเทศไทยอินโดนีเซีย ซึ่งต่อยอดมาจากเกณฑ์ผู้นำด้านการออกแบบสิ่งแวดล้อมและพลังงานของสหรัฐอเมริกาและทั่วโลก (Leadership in Energy and Environmental Design – LEED) 3) เกณฑ์การติดตามประเมินผลและจัดอันดับความยั่งยืน (Sustainability Tracking, Assessment and Rating System

– STARS) และ 4) บัตรรายงานความยั่งยืนวิทยาลัย (College Sustainability Report Card – Green Report Card)

รูปที่ 2 ภาพหลักการพื้นฐานของการจัดลำดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลกโดย GreenMetric, ที่มา: UI GreenMetric Secretariat. (2016)

ส่วนเกณฑ์การจัดลำดับมหาวิทยาลัยที่นำมาศึกษาเพื่อออกแบบโมเดล GreenMetric ได้แก่ 1) การจัดลำดับสถาบันอุดมศึกษาโลกโดยนิตยสารไทมส์ (Times Higher Education World University Ranking – THE) โดยทอมสันแอนดร์รอยเตอร์ 2) การจัดอันดับวิชาการของมหาวิทยาลัยโลก (Academic Ranking of World University – ARWU) โดย Shanghai Jiao Tong University (SJTU) และ 3) Webometrics Ranking of World University (Webometrics) โดย Cybermetrics Lab ประเทศสเปน ทั้งนี้ มหาวิทยาลัยอินโดนีเซียได้เป็นสมาชิกของคณะผู้เชี่ยวชาญในการจัดอันดับนานาชาติตั้งแต่ปี ค.ศ. 2011

กล่าวโดยสรุปแล้ว การจัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลกจึงนับเป็นเครื่องมือเพื่อการบริหารมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วโลก ให้เอาชนะอุปสรรคของตนเองในการจัดการสิ่งแวดล้อม และการเรียนการสอนด้านความยั่งยืน โดยเชื่อมั่นว่าเครือข่ายมหาวิทยาลัยทั่วโลกซึ่งมีพันธกิจเพื่อสร้างความยั่งยืนอย่างแน่วแน่ ย่อมสามารถร่วมกันลดผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อมโลกได้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมยิ่งกว่าสถาบันใด ๆ รวมถึงยิ่งกว่ารัฐบาล

2.2 หลักเกณฑ์การออกแบบเมืองอัจฉริยะ (Smart City Criteria)

ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และแนวคิดด้านการออกแบบและวางผังเมืองบางประการ กำลังขับเคลื่อนให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะหรือ Smart City ขึ้นในยุคปัจจุบัน เนื่องจากโลกกำลังเผชิญวิกฤตการณ์ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ที่หากเราไม่ทำอะไรเลยอาจทำให้อุณหภูมิโลกสูงมากขึ้นถึง 6 องศาเซลเซียส นับจากยุคก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม อันจะทำให้เกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศตามมามาก ไม่ว่าจะเป็นการละลายของน้ำแข็งขั้วโลก น้ำทะเลที่สูงขึ้น ภูมิอากาศแปรปรวนไม่ตรงตามฤดูกาลที่เคยเป็นมา การกัดเซาะชายฝั่งทะเล การสูญพันธุ์ของสัตว์และพันธุ์พืช เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลโดยสมบูรณ์แบบ (Genuine Digitalization) ประกอบกับเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมโยงอุปกรณ์เครื่องใช้ทุกอย่างเข้าด้วยกันที่เรียกว่าอินเทอร์เน็ตในทุกสิ่ง (Internet of Things – IoT) กำลังขับเคลื่อนระบบนิเวศใหม่ของโลก รวมถึงเศรษฐกิจระบบเปิดและพนักกำลัง (Shared Economy) ตลอดจนความเป็นอัจฉริยะที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของบ้านอยู่อาศัย รถยนต์ โรงงาน จนถึงชุมชนเมือง การเปลี่ยนแปลงนี้ได้สร้างโอกาสใหม่ ๆ สำหรับการใช้ข้อมูลทันที (Real Time) ผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตเพื่อกำกับพฤติกรรมมนุษย์ให้ลดการใช้พลังงาน ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

อีกประการหนึ่งคือแนวคิดวิชาการวางผังและออกแบบเมืองตามหลักทฤษฎีการเติบโตอย่างชาญฉลาด (Smart Growth) ซึ่งเน้นการวางผังและออกแบบเมืองเพื่อสร้างกายภาพให้เป็น “เครื่องกระตุ้นและจุดประกายให้เกิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารอย่างประหยัด มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับทรัพยากรดั้งเดิมที่ชุมชนมีอยู่” (ฐาปนา บุญยวิจิตร, 2556) มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งระดับภาค เมืองและชุมชน ด้วยวิธีการดำเนินการตามเกณฑ์หลัก (Core Principles) ซึ่งถูกเสนอแนะโดยสมาคมนักวางผังอเมริกัน (APA) โดยทฤษฎีนี้เชื่อว่าทุก ๆ เมืองและชุมชนในโลกล้วนสามารถนำหลักการนี้ไปประยุกต์ใช้เป็นแผนยุทธศาสตร์และเครื่องมือกำกับชี้้นำการพัฒนาชุมชนเมืองและพื้นที่เฉพาะ เช่น ชุมชนมหาวิทยาลัย ชุมชนเคหะการ ชุมชนนิคมอุตสาหกรรม หรือย่านของเมือง เป็นต้น ตลอดจนเป็นแผนปรับปรุงฟื้นฟูและแผนปฏิบัติการระดับต่าง ๆ ได้

จากปัจจัยความท้าทายด้านการเปลี่ยนแปลงเป็นเมือง การบริหารจัดการเมือง ความยั่งยืนของเมือง และวิกฤตสิ่งแวดล้อมและพลังงาน สำนักงานนโยบายและแผนพลังงานโดยการสนับสนุนของกองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน จึงได้มอบหมายให้สถาบันอาคารเขียวไทย (Thailand Green Building Institute – TGBI) จัดทำหลักเกณฑ์การประเมินการออกแบบเมืองอัจฉริยะ (สถาบันอาคารเขียวไทย, 2559) ตามโครงการสนับสนุนการออกแบบเมืองอัจฉริยะ หรือ “Smart Cities – Clean Energy” ขึ้น เพื่อส่งเสริมการออกแบบเมืองอัจฉริยะที่ตระหนักถึง “การใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมพลังงานหมุนเวียน รักษาสิ่งแวดล้อม เสริมสร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้กับชุมชน และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากภาคส่วนต่าง ๆ” เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของเมืองอัจฉริยะดังกล่าวสถาบันอาคารเขียวไทยได้สร้างกรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาเมืองอัจฉริยะไว้ 8 ด้าน ซึ่งจะให้เห็นรายละเอียดในบทวิเคราะห์และสังเคราะห์ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย (Methods)

วิธีดำเนินการดำเนินงานวิจัยเป็นวิธีการเชิงคุณภาพ ประกอบกับวิธีการทดลองโดยการออกแบบเบื้องต้น (Preliminary Design) โดยมีเป้าหมายการดำเนินงานวิจัยเพื่อศึกษาแนวคิดที่เหมาะสม นำไปสู่สถาปัตยกรรมผังเมืองที่ดีของนิด้า (Urban Architectural Design Guidelines)

โดยมีขั้นตอนการศึกษา 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การวิเคราะห์และสรุปวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบความคิด
2. การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบันของนิด้า ในด้านสภาพแวดล้อมและพลังงาน พร้อมทั้งวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน-โอกาสและอุปสรรค (SWOT Analysis) เพื่อนำไปสู่ ประเด็นสำคัญเพื่อการออกแบบ (Design Issues) ในขั้นตอนการสังเคราะห์ต่อไป
3. การระดมความคิดในคณะกรรมการออกแบบเมืองอัจฉริยะ (NIDA Smart City Committee) เพื่อออกแบบนิด้าให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน ภายใต้แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
4. การดำเนินการออกแบบเบื้องต้นรูปแบบสถาปัตยกรรมผังเมือง (Urban Architectural Design Guidelines) อย่างสอดคล้องกับเกณฑ์การออกแบบเมืองอัจฉริยะ
5. การสรุปผลการออกแบบ ตลอดจนประเมินผลการออกแบบว่าสอดคล้องกับหลักการที่ได้พบทวนวรรณกรรมมาอย่างไร

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1: ผลการวิเคราะห์และสรุปวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบความคิด

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางดำเนินการพัฒนาในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับชีวิตบุคคล ครอบครัว การรวมกลุ่มทางสังคมและเศรษฐกิจระดับฐานราก เช่น หมู่บ้าน สหกรณ์การเกษตร เป็นต้น ขณะเดียวกันก็สามารถใช้เป็นหลักปรัชญาเพื่อรักษาสมดุลที่แท้จริงแห่งการพัฒนาได้ นั่นคือการพัฒนาที่อยู่บนหลักของความพอดีหรือ “แนวทางสายกลาง” แห่งการพัฒนา

หลักการแห่งความพอดีและทางสายกลางในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ เป็นหลักที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่มุ่งใช้สามเหลี่ยมแห่งความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจและการรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เรามีทรัพยากรเพียงพอและยั่งยืน สืบทอดไปเป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลัง (WCED, 1987) หลักการพัฒนาย่างพอประมาณ มีเหตุผลและที่สำคัญคือมีภูมิคุ้มกันความเสี่ยง ซึ่งให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการใช้ทรัพยากรและพลังงานอย่างเกินพอดีของชุมชนเมืองโดยเฉพาะมหาวิทยาลัย นับเป็นปัจจัยประการสำคัญที่ทำลายความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่งและอื่น ๆ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2549) ทั้งยังทำลายคุณค่าของสิ่งแวดล้อมปลูกสร้าง เช่น การใช้พื้นที่ดินของมหาวิทยาลัยมากเกินความพอดีนั่น นอกจากจะทำลายพื้นที่ป่าชุมชนหรือพื้นที่เศรษฐกิจชุมชนโดยรอบแล้ว การเปลี่ยนเป็นเมืองมหาวิทยาลัยโดยที่ไม่ได้รับการวางแผนเพื่อความยั่งยืนอาจทำให้เศรษฐกิจของเมืองถูกบิดเบือน ราคาที่ดินสูงขึ้นกะทันหันจากการเก็งกำไร เนื่องจากหอพัก ร้านอาหาร แหล่งบันเทิง และกิจกรรมอื่น ๆ เกิดขึ้นตามมหาวิทยาลัยซึ่งมีจำนวนผู้ใช้พื้นที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการของเมืองรองรับไม่ได้ นอกจากนี้ กิจกรรมใหม่ ๆ ยังอาจเข้าไปทำลาย

ระบบสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัย ดังนั้น การพัฒนาเมืองอย่างรวดเร็วอาจทำลายความเป็นเมืองที่เคยมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอันดั้งเดิมมาก่อน (ปรานอม ต้นสุขานันท์, 2559: 190-191)

ดังนั้น โดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่า เนื่องจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้กับพื้นที่กว้างขวางไม่ใช่เฉพาะภายในมหาวิทยาลัย หรือชุมชนเมือง แต่เป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่ทั้งจังหวัด หรือทั้งประเทศได้ทีเดียว จึงนับเป็นกรอบแนวคิด ระดับมหภาค ของการพัฒนามหาวิทยาลัย เพื่อให้มีแผนการพัฒนาอย่างพอเหมาะพอดีเป็นลำดับขั้น ๆ ไป ไม่ข้ามขั้นตอน ซึ่งจะทำให้มหาวิทยาลัย เช่น นิศา เป็นพื้นที่แห่งการให้โอกาสทางการศึกษา สร้างสรรค์การวิจัยและพัฒนา และการบริการสังคมด้านวิชาการ ประการสุดท้าย เศรษฐกิจพอเพียงยังนับเป็นภูมิคุ้มกันความเสี่ยงในการพัฒนาให้กับนิศาท่ามกลางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจของโลกและประเทศที่มีความผันผวนจากปัจจัยต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นแนวทางสร้างความยั่งยืนด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพลังงาน โดยเน้นย้ำหลักการพัฒนาที่พอประมาณ มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน ตั้งอยู่บนหลักสำคัญ 2 ประการ คือ หนึ่ง การพัฒนาด้วยหลักวิชาการที่มาจากการศึกษาวิจัยอย่างถ่องแท้ และ สอง การมีจริยธรรมในการพัฒนาทำให้เกิดคุณประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม ชุมชนมหาวิทยาลัยยั่งยืน (Sustainable Campus) หรือมหาวิทยาลัยสีเขียวที่สามารถอนุรักษ์พลังงานอย่างยั่งยืนได้นั้น ยังไม่สามารถถูกออกแบบขึ้นได้โดยอาศัยเพียงกรอบแนวคิดระดับมหภาคอย่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแต่เพียงเท่านั้น แต่จะต้องมีแนวทางการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมให้กับมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จากการวิเคราะห์วรรณกรรมจะพบว่า GreenMetric โมเดล ที่ใช้ในการจัดอันดับมหาวิทยาลัยโลกโดยมหาวิทยาลัยอินโดนีเซีย และเกณฑ์ Smart City โดยสถาบันอาคารเขียวไทยร่วมกับกระทรวงพลังงาน นับเป็นแนวคิดระดับจุลภาคที่สามารถแปรโมเดลของชุมชนเมืองมหาวิทยาลัยยั่งยืนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้มีความเป็นรูปธรรมเนื่องจากมีดัชนีชี้วัดประกอบการออกแบบเมืองที่ชัดเจน 2 กลุ่ม ได้แก่

- 1) กลุ่มดัชนี Green University ตาม GreenMetric โมเดล ประกอบด้วย 38 ดัชนี ใน 6 กลุ่ม ได้แก่
 - 1) สถานที่และโครงสร้างพื้นฐาน 2) พลังงานและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 3) ขยะและวัสดุเหลือใช้ 4) การจัดการน้ำ 5) การคมนาคม และ 6) การศึกษา
- 2) กลุ่มดัชนี Smart Campus ตาม Smart City โมเดล ของ TGBI ประกอบด้วยดัชนี 8 มิติ ได้แก่ 1) พลังงานอัจฉริยะ 2) การสัญจรอัจฉริยะ 3) ชุมชนอัจฉริยะ 4) สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ 5) เศรษฐกิจอัจฉริยะ 6) อาคารอัจฉริยะ 7) การบริหารจัดการอัจฉริยะ และ 8) นวัตกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างกรอบแนวคิดภาพรวม คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และกรอบแนวคิดระดับพื้นที่เฉพาะนั้น สามารถถูกแยกวิเคราะห์ได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับดัชนีมหาวิทยาลัยสีเขียว GreenMetric และ
- 2) ความสอดคล้องระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับ Smart City

มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับดัชนีมหาวิทยาลัยสีเขียว GreenMetric

จากการวิเคราะห์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการพัฒนาพื้นที่มหาวิทยาลัยของ GreenMetric โมเดลและ Smart City โมเดลนั้น ทำให้สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ลงสู่การออกแบบและพัฒนาในระดับพื้นที่จริงได้ ผลวิเคราะห์แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง 3 หัวข้อและ 2 เสาหลักตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และดัชนีมหาวิทยาลัยสีเขียวทั้ง 6 กลุ่มตาม GreenMetric โมเดลได้ ดังตารางที่ 1 นี้

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์เชิงคุณภาพระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับ GreenMetric Model

กลุ่มดัชนี/ หัวข้อและ เงื่อนไข	ดัชนี GreenMetric Model	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง				
		พอประมาณ (1)	มีเหตุผล (2)	มีภูมิคุ้มกัน ความเสี่ยง (3)	ใช้ความรู้ วิชาการ/ ประสบการณ์	พื้นฐาน จริยธรรม/ คุณธรรม
1. Setting and Infrastructure (SI) ที่ตั้งและโครงสร้างพื้นฐานมหาวิทยาลัย	“เพื่อกระตุ้นให้มหาวิทยาลัยเพิ่มพื้นที่สีเขียว อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาพลังงานสะอาด” Scores 15%	พัฒนาสมดุลกับอนุรักษ์	มีเหตุผลในการที่จะเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว คืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม/พลังงาน	ป้องกันความเสี่ยงภัยธรรมชาติ ภัยจากมนุษย์และความไม่ยั่งยืน	สำรวจตนเอง รู้จากภายใน รู้ปัจจุบัน วางแผนอนาคต	ความซื่อสัตย์ในการประเมินตนเอง ตามกรอบ GreenMetric World University
	ดัชนี: 1)พื้นที่เปิดโล่ง 2)พื้นที่เปิดโล่งต่อคน 3)พื้นที่ป่าไม้ 4)พื้นที่เพาะปลูก 5)พื้นที่น้ำซึมผ่านดิน 6)งบประมาณเพื่อความยั่งยืน	พอดีโดย - หนาแน่นพอดี - รักษาธรรมชาติ พอดีและ - จัดสรรงบประมาณเพียงพอ	การร่วมกันศึกษาสภาพกายภาพของมหาวิทยาลัยสีเขียวจะสร้างความร่วมมือระหว่างผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ อาจารย์ นักวิจัยและผู้นักข้อมูล	ลดความเสี่ยงจาก - แอ๊ดเกินไป - ไฟไหม้ - แผ่นดินไหว - ชาติธรรมชาติ - น้ำท่วม - งบประมาณไม่เพียงพอ	มหาวิทยาลัยสีเขียวจะต้องสำรวจพื้นที่ประชากร ธรรมชาติ อาคารและงบประมาณของตนเอง	มหาวิทยาลัยสีเขียวต้องใช้ข้อมูลจริงจากการสำรวจของตนเอง ไม่บิดเบือนเพื่อสร้างคะแนน

กลุ่มดัชนี/ หัวข้อและ เงื่อนไข	ดัชนี GreenMetric Model	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง				
		พอประมาณ (1)	มีเหตุผล (2)	มีภูมิคุ้มกัน ความเสี่ยง (3)	ใช้ความรู้ วิชาการ/ ประสบการณ์	พื้นฐาน จริยธรรม/ คุณธรรม
2. Energy and Climate Change (EC) พลังงานและการรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	“เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานในอาคารและความเอาใจใส่ในธรรมชาติและพลังงานให้มากยิ่งขึ้น” Scores 21%	ใช้ไฟฟ้าอย่างพอดี ริเริ่มผลิตไฟฟ้าใช้เอง	มีเหตุผลในการใช้พลังงานไฟฟ้าที่ดีขึ้น มีแผนประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอาคารอัจฉริยะและการผลิตพลังงานทดแทนอย่างเป็นขั้นตอน	สร้างภูมิคุ้มกันความเสี่ยงภัยจากสภาวะโลกร้อน และพลังงานขาดแคลน	หลักวิชาการ ออกแบบอาคารเขียวให้สอดคล้องกับธรรมชาติ (Passive Design) และการใช้เทคโนโลยีช่วยประหยัดพลังงาน (Active Design) เช่น ระบบอัจฉริยะ	ใช้งบประมาณอย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพสูงสุด สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการอาคารและพลังงานในประชาคมมหาวิทยาลัย
	ดัชนี: 1)อุปกรณ์ประหยัดไฟฟ้า 2)ดำเนินงานอาคารอัจฉริยะ 3)ใช้พลังงานทดแทน 4)อัตราการใช้พลังงานไฟฟ้ารวมต่อคน 5)อัตราผลิตพลังงานทดแทนต่อพลังงานที่ใช้ 6)ดำเนินงานอาคารเขียว 7)โครงการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก 8)อัตรารอยเท้าคาร์บอนต่อคน	พอดีโดย - ปรับพฤติกรรมให้ประหยัดเพื่อลดปริมาณไฟฟ้าต่อคน - ใช้อุปกรณ์ประหยัดไฟฟ้า - ผลิตพลังงานสะอาดเพื่อทดแทนไฟฟ้าจากถ่านหิน - ลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกต่อคน	มหาวิทยาลัย ลดการใช้พลังงานที่ไม่จำเป็น ลดก๊าซเรือนกระจก ส่งเสริมอาคารเขียวและอาคารอัจฉริยะ มีเหตุผลคือ 1) รับผิดชอบต่อสังคมและโลก 2) เป็นแบบอย่างให้กับชุมชน 3) สามารถสร้างงานวิจัย หลักสูตรฝึกอบรมเผยแพร่เป็นรายได้ 4) ลดค่าไฟฟ้า/พลังงานอื่น ๆ	ลดความเสี่ยง - ไฟฟ้าดับ ไฟฟ้าไม่พอใช้ - ค่าใช้จ่ายไฟฟ้าสูง - ปล่อยก๊าซเรือนกระจกและรอยเท้าคาร์บอนสูง - ล้าหลังทางวิชาการด้านความยั่งยืน	หลายครั้งมหาวิทยาลัยสีเขียวจะต้องใช้ความรู้วิชาการและประสบการณ์ทั้งจากคนภายในและภายนอก เนื่องจากการจัดการพลังงานสะอาดและลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกต้องใช้ความรู้ที่หลากหลาย ลึกซึ้ง กว้างขวาง และบูรณาการแขนงวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลลัพธ์แท้จริง	มหาวิทยาลัยสีเขียวต้องพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านรายได้ ความอยู่ดีมีสุขของนักศึกษา อาจารย์และบุคลากร ตลอดจนรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมและใช้น้ำและพลังงานอย่างคุ้มค่า จึงต้องบริหารจัดการอย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมต่อทุกฝ่ายรวมถึงชุมชนโดยรอบ

กลุ่มดัชนี/ หัวข้อและ เงื่อนไข	ดัชนี GreenMetric Model	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง				
		พอประมาณ (1)	มีเหตุผล (2)	มีภูมิคุ้มกัน ความเสี่ยง (3)	ใช้ความรู้ วิชาการ/ ประสบการณ์	พื้นฐาน จริยธรรม/ คุณธรรม
3. Waste (WS) การจัดการขยะ/ของเหลือใช้	“เพื่อลดการใช้กระดาษและพลาสติก เพิ่มการใช้เชื้อเพลิงใช้ จัดการขยะพิษ ขยะอินทรีย์ ขยะอินทรีย์และสิ่งปฏิกูล” Scores 18%	พอดีและสมดุลระหว่างปริมาณขยะและปริมาณของเหลือใช้ที่รีไซเคิลได้	มีเหตุผลในการที่จะเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว คือก่อให้เกิดขยะที่เป็นภาระต่อเมืองน้อยที่สุด	ป้องกันความเสี่ยงของเมืองที่จัดการขยะเหลือทิ้งมาจากมหาวิทยาลัยไม่ดีพอ กลายเป็นการสร้างภาระต่อสังคม	สำรวจปัญหาขยะที่แท้จริงในมหาวิทยาลัย สามารถแก้ไขปัญหาด้านเองและ เป็นแบบอย่างให้ที่อื่น ๆ ได้	ความมีคุณธรรมและจริยธรรมในการจัดการขยะ สิ่งปฏิกูลของมหาวิทยาลัยเอง เพื่อไม่เป็นภาระต่อเมือง
	ดัชนี: 1)จำนวนโครงการลดการใช้กระดาษและพลาสติกในมหาวิทยาลัย 2) จำนวนโครงการรีไซเคิลขยะ 3)การจัดการขยะมีพิษ 4)การจัดการขยะอินทรีย์ 5)การจัดการขยะอินทรีย์ 6)การจัดการสิ่งปฏิกูล	พอดีและสมดุลโดย - ลดการใช้กระดาษและพลาสติก - นำขยะรีไซเคิลไปขายสร้างรายได้ให้บุคลากร - จัดการขยะอินทรีย์เป็นปุ๋ยหรือไบโอแก๊ส	มีเหตุผลในการรีไซเคิลขยะ เปลี่ยนขยะเป็นปุ๋ย/พลังงาน ลดกระดาษและพลาสติก จัดการขยะมีพิษและสิ่งปฏิกูล คือ 1)ฟีดตนเองลดภาระเมือง 2)เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย 3)สุขภาพ 4)เป็นตัวอย่างที่ดี	ลดความเสี่ยงจาก -ขยะล้นมหาวิทยาลัย และเป็นภาระต่อเมือง -สิ้นเปลืองวัสดุและค่าใช้จ่าย -เสียสุขภาพจากขยะมีพิษ และสิ่งปฏิกูล	ใช้ความรู้ที่มีไปสู่การปฏิบัติจริง เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัย และเป็นแบบอย่าง -การคัดแยกและรีไซเคิลขยะ -สร้างรายได้จากการจัดการขยะ -ถ่ายทอดความรู้ให้นักศึกษาและชุมชน	- มีคุณธรรมในการใช้งบประมาณ - เปิดเผยเป็นพื้นที่ตัวอย่างให้ชุมชน โรงเรียน และประชาชนได้ศึกษาความรู้และประสบการณ์ การจัดการขยะที่เป็นปัญหาสำคัญของกรุงเทพฯและประเทศไทย
4. Water (WR) การจัดการน้ำ	“เพื่อให้มหาวิทยาลัยสามารถลดการใช้น้ำ เพิ่มโครงการอนุรักษ์น้ำ และปกป้องชีวิต” Scores 10%	พอดีและสมดุลจากการใช้น้ำอย่างคุ้มค่าที่สุด	มีเหตุผลในการที่จะเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว คืออนุรักษ์น้ำ และปกป้องชีวิต	ป้องกันความเสี่ยงของมหาวิทยาลัยในการขาดแคลนน้ำใช้ และการเป็นภาระต่อสังคม	สำรวจปัญหาน้ำที่แท้จริงในมหาวิทยาลัย สามารถวางแผนอนุรักษ์น้ำเองและ เป็นแบบอย่างให้ที่อื่นได้	ความมีคุณธรรมและจริยธรรมในการจัดการน้ำของมหาวิทยาลัยเองเพื่อไม่เป็นภาระต่อแหล่งน้ำและชีวิต
	ดัชนี: 1)ระดับการดำเนินโครงการอนุรักษ์น้ำในมหาวิทยาลัย 2)ระดับการดำเนินโครงการรีไซเคิลน้ำ 3)การเลือกใช้อุปกรณ์ประหยัดน้ำ 4)อัตราส่วนการนำน้ำหลังบำบัดกลับมาใช้เทียบกับน้ำที่ใช้จากทุกแหล่งใน	ทำให้มีความพอดีในการใช้ทรัพยากรน้ำได้โดย - ลดการใช้น้ำทั้งระบบและการเลือกใช้สุขภัณฑ์/อุปกรณ์ที่ประหยัดน้ำ - รีไซเคิลน้ำ	มีเหตุผลในการอนุรักษ์น้ำ คือ 1)ฟีดตนเองและลดภาระเมือง 2)ลดรายจ่ายค่าน้ำ 3)เป็นตัวอย่างที่ดี	ลดความเสี่ยงจาก - การขาดแคลนน้ำโดยเฉพาะในฤดูแล้ง - สูญเสียเงินโดยเปล่าประโยชน์ - จ่ายค่าน้ำแพง	ใช้ความรู้ที่มีไปสู่การปฏิบัติจริง เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัย และเป็นแบบอย่างโดย - อนุรักษ์น้ำ - รีไซเคิลน้ำ - บำบัดน้ำ - ทำให้เหลือน้ำเสีย น้อยที่สุดก่อน	มีคุณธรรมในการใช้งบประมาณ - เป็นพื้นที่ตัวอย่างให้ชุมชน โรงเรียน และประชาชนได้ศึกษาจากประสบการณ์ การจัดการน้ำในชุมชนเมืองที่เป็นปัญหาสำคัญของ

	มหาวิทยาลัย	กลับมาใช้ใหม่			ปล่อยสู่ระบบของเมืองต่อไป	กรุงเทพฯและประเทศไทย
5. Transportation (TR) ระบบคมนาคมสัญจร	“เพื่อลดการใช้รถยนต์-จักรยานยนต์เพิ่มการใช้รถประจำทางและจักรยาน ด้วยนโยบายส่งเสริมการเดินทางและการใช้จักรยาน” Scores 18%	พอดีและสมดุลจากการลดการใช้เชื้อเพลิงน้ำมันเพิ่มการใช้การสัญจรเดินทางด้วยพลังงานสะอาด	มีเหตุผลในการที่จะเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว คือเพิ่มการเดินทางด้วยพลังงานสะอาด ลดการปล่อยมลพิษและก๊าซเรือนกระจก	ป้องกันความเสี่ยงของมหาวิทยาลัยเกิดจากราคาติดขัด มลพิษทางอากาศและเสียงและเป็นต้นเหตุสภาวะโลกร้อน	ใช้ความรู้จากการสำรวจปัญหาการสัญจรที่ติดขัด ก่อนมลพิษและก๊าซเรือนกระจกมาสู่การสร้างการสัญจรสีเขียว	ความมีคุณธรรมและจริยธรรมในการจัดการใช้งบประมาณเพื่อดำเนินการให้เกิดการสัญจรสีเขียว
	ดัชนี: 1)อัตราส่วนยานยนต์ต่อคนในมหาวิทยาลัย 2)อัตราส่วนรถประจำทางเฉพาะกิจต่อคน 3)อัตราส่วนจำนวนจักรยานต่อคน 4)ลักษณะ/ประเภทพื้นที่จอดรถ 5)โครงการริเริ่มเพื่อลดจำนวนยานยนต์ส่วนตัวในมหาวิทยาลัย 6)ปริมาณพื้นที่จอดรถที่ลดลงสำหรับยานยนต์ส่วนตัวในระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา 7)บริการรถประจำทางของมหาวิทยาลัย (campus bus) 8)นโยบายส่งเสริมการเดินทางและการใช้จักรยานในมหาวิทยาลัย	ทำให้มีความพอดีในการใช้ยานพาหนะ ถนน และการสัญจรที่ปล่อยมลพิษน้อยที่สุดโดย - ลดการใช้รถยนต์และจักรยานยนต์ - ส่งเสริมการใช้ทางเดินเท้าและจักรยาน ส่งเสริมระบบขนส่งสาธารณะภายในมหาวิทยาลัยและที่เชื่อมต่อกับศูนย์กลางชุมชนโดยรอบ	มีเหตุผลในการลดยานยนต์ส่วนบุคคลเพิ่มการสัญจรพลังงานสะอาดเพื่อให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว คือ 1)สร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยทางอากาศและเสียงในมหาวิทยาลัย 2)ลดรายจ่ายค่าน้ำมันเชื้อเพลิงของประชากรมหาวิทยาลัย ผู้มาติดต่อ ชุมชนและสังคมโดยรวม 3)เป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคม	มีภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจาก - ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงสูงและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากเกินไป - อุบัติเหตุบนถนนภายในมหาวิทยาลัยและชุมชนโดยรอบ - การขาดแคลนพื้นที่จอดรถ - จราจรติดขัดในมหาวิทยาลัย - การใช้พื้นที่สำหรับยานยนต์มากเกินไปจนขาดพื้นที่อาคาร ภูมิทัศน์และพื้นที่เปิดโล่งเพื่อรักษาสีเขียว	ใช้ความรู้ที่มีอยู่ของคนในมหาวิทยาลัยมาขับเคลื่อนการปฏิบัติจริงเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัยเองและเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมในด้านดังนี้ - ระบบคมนาคมสัญจรที่ยั่งยืน - ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและคาร์บอนฟุตพริ้นต์ - เพิ่มสุขภาวะที่ดีจากการเดินทางและการใช้จักรยาน	มีคุณธรรมในการใช้งบประมาณและการบริหารจัดการเพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นพื้นที่ตัวอย่างให้ชุมชน โรงเรียน และประชาชนได้ศึกษาการจัดการด้านคมนาคมและการสัญจรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของกรุงเทพฯ หลายๆ เมืองหลักของประเทศไทย เช่น ขอนแก่น เชียงใหม่ ฯลฯ
6. Education (WS) การศึกษาเรียนรู้	“เพื่อเพิ่มหลักสูตรการศึกษา งานวิจัย กิจกรรม การเผยแพร่การตีพิมพ์ผลงานและกิจกรรมนักศึกษาด้านความยั่งยืน” Scores 18%	พอดีและสมดุลจากการมีทั้งหลักสูตรสร้างทักษะวิชาการทักษะสังคมและการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน	มีเหตุผลในการที่จะเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว คือเป็นผู้นำการศึกษาเรียนรู้ทั้งจากทฤษฎีและปฏิบัติด้านความยั่งยืน	ป้องกันความเสี่ยงของมหาวิทยาลัยในการขาดความน่าเชื่อถือด้านความยั่งยืนน้อย	พัฒนาความรู้จากศาสตร์เพื่อประกอบอาชีพและวิชาการ เป็นศาสตร์เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนเป็นสุข	ความมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นผู้นำการศึกษา วิจัยเผยแพร่ด้านความยั่งยืน
	ดัชนี: 1) สัดส่วนจำนวนหลักสูตรด้านความยั่งยืนต่อจำนวน	เพิ่มความปลอดภัยประมาณในการมีหลักสูตรกิจกรรม งานวิจัย	เพื่อให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว ในกระบวนการ (in action) และเกิดผล	1) เพิ่มจำนวนหลักสูตรด้านความยั่งยืน 2) เพิ่ม	ใช้ความรู้ที่มีไปสู่การปฏิบัติจริงเพื่อให้เป็น	ความมีคุณธรรมและจริยธรรมในการจัดการใช้งบประมาณเพื่อ

	หลักสูตรรวม 2) อัตราส่วน งบประมาณวิจัยด้าน ความยั่งยืนต้องบวจีย ทั้งหมด 3) สิ่งพิมพ์ด้าน ความยั่งยืนของ มหาวิทยาลัย 4) โครงการกิจกรรม ด้านความยั่งยืน 5) องค์รณักศึกษา ด้านความยั่งยืน 6) เว็บไซต์ด้านความ ยั่งยืน	และการเผยแพร่ ด้านความยั่งยืน โดย 1) กำหนดเป็น KPI ของคณะ/ สำนัก ให้มี อัตราส่วน หลักสูตรด้าน ความยั่งยืนไม่ น้อยกว่าร้อยละ 35 ในรอบการ ปรับปรุงหลักสูตร ถัดไป (ทุก 4 ปี) 2) กำหนดบวจีย และกิจกรรมด้าน ความยั่งยืนไม่ต่ำ กว่าร้อยละ 35 3) ทำเว็บไซต์	ติดต่อความยั่งยืน อย่างมีเหตุผลอัน สมควร ควร ปรับปรุงวิธีการ เรียนการสอนให้มี E-Classroom, Webinar ฯลฯ ไม่ น้อยกว่าร้อยละ 35 ของชั่วโมงเรียนรู้ ทำให้นักศึกษาไม่ จำเป็นต้องสูญเสีย ค่าใช้จ่ายและ พลังงานในการ เดินทางมาเรียนที่ มหาวิทยาลัย ลด การใช้พลังงานใน อาคาร ลดการใช้ กระดาษและอื่น ๆ	กระบวนการ เรียนรู้ที่ลดการ ใช้พลังงานไฟฟ้า น้ำมัน ก๊าซ เชื้อเพลิงยาน ยนต์และน้ำ เช่น E-Classroom, Webinar ฯลฯ 3) กำหนด เป้าหมายบวจีย กิจกรรม กิจกรรม นักศึกษาด้าน ความยั่งยืน 4) จัดการความรู้ (KM) ด้านความ ยั่งยืน เช่น www., Blog	ประโยชน์ต่อ มหาวิทยาลัยเอง และเป็นแบบอย่าง - ส่งเสริม พฤติกรรมที่ทำให้ เกิดความยั่งยืน โดยเฉพาะใน กระบวนการเรียนรู้ และใน กระบวนการ บริโภคอย่างใส่ใจ ต่อสิ่งแวดล้อม (Green Consumption)	- ดำเนินการให้ เกิดการศึกษา เรียนรู้ที่เป็นมิตร ต่อสิ่งแวดล้อม - ใช้โอกาสจาก เทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้ กระบวนการ เรียนรู้พึ่งพา พลังงานจากถ่าน หินให้น้อยลง เช่น E- Classroom - เพิ่ม กระบวนการ บริโภคอย่างใส่ใจ ต่อสิ่งแวดล้อม
--	---	--	---	---	---	--

1.2 ผลการวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับ Smart City

แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียงถูกศึกษาโดยจักรสิน น้อยไร่ภูมิ (2553) มีหลักการสำคัญอยู่ที่การสนองความจำเป็นในแต่ละลำดับขั้นของมนุษย์ในระดับที่พอเพียงกับความต้องการไม่น้อยเกินจนขัดสนและไม่มากเกินไปจนเบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ชุมชนเมืองแบบนี้เริ่มจากการสนองความจำเป็นในระดับพื้นฐานให้มั่นคงก่อนไปสู่ความจำเป็นในระดับที่สูงขึ้นไปตามลำดับขั้น ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยชุมชนภายในเมืองมีหลายลำดับขั้นซึ่งโยงใยสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นระบบเครือข่าย โดยแต่ละลำดับขั้นจะมีระดับของความพอเพียงที่ต้องการสนองแตกต่างกันไป โดยสรุปว่าจะเป็นกลไกสำคัญในการเกื้อหนุนให้ชุมชนเมืองของไทยก้าวไปสู่ความพอเพียงต่อไป

หากศึกษาเพียงผิวเผิน เศรษฐกิจพอเพียงอาจถูกมองว่าเป็นแค่เพียงแนวมโนทัศน์ (Concept) ของการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ (Conservative Paradigm) ส่วนเมืองอัจฉริยะนั้น อาจถูกมองว่าเป็นแนวทางพัฒนาภาพอนาคตในเชิงนวัตกรรม (Innovative Paradigm) ทำให้ดูเหมือนจะขัดแย้งกัน แต่หากเราศึกษาความหมายและเป้าหมายที่แท้จริงแล้ว จะพบว่าทั้งสองแนวทางนี้ มีเป้าหมายเดียวกัน นั่นคือ การเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน รวมถึงยังมีความสอดคล้องกันในหลักการพื้นฐานสำคัญ คือ หลักแห่งการพัฒนาอย่างสมดุล ดังเห็นได้จากนิยามของเมืองอัจฉริยะจากสารานุกรมเสรีวิกิพีเดีย ดังนี้

“**สมาร์ทซิตี หรือ เมืองอัจฉริยะ** เป็นรูปแบบการประยุกต์เทคโนโลยีดิจิทัล หรือข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสารในการเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพของบริการชุมชน เพื่อช่วยลดต้นทุน และลดการบริโภคของประชากร โดยยังคงเพิ่มประสิทธิภาพให้ประชาชนอยู่อาศัยได้ในคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น” (วิกิพีเดีย, 2558) การพัฒนาเมืองอัจฉริยะเป็นการพัฒนาในหลายภาคส่วนไปด้วยกันรวมถึงหน่วยงานราชการ การจราจรและขนส่ง พลังงาน สาธารณสุข โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาการจัดการเมืองและชุมชนและการตอบสนองแบบทันท่วงที

กล่าวโดยย่อแล้วสมาร์ทซิตี้จึงเป็นรูปแบบการจัดการเมืองสมัยใหม่ ในยุคของการปฏิวัติเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารในระบบดิจิทัล โดยใช้อินเทอร์เน็ตในสิ่งต่าง ๆ (Internet of Things) เชื่อมต่อระบบ สาธารณูปโภค สาธารณูปการ และกิจกรรมของผู้อยู่อาศัยในเมืองด้วยข้อมูลพร้อมกันทันที สมาร์ทซิตี้จึงเป็น รูปแบบการบริหารเมืองอย่างมีเหตุผล คือ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพบริการชุมชนเมืองให้คนมี คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อยู่บนหลักความพอประมาณ คือ ลดต้นทุนและลดการบริโภคที่ไม่จำเป็น และมีภูมิคุ้มกัน ความเสี่ยง คือ การใช้ความรู้จากข้อมูลในสถานการณ์จริงและในเวลานั้นทันที (Real Time) เพื่อป้องกัน ปัญหาสำคัญ ๆ ที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตประชาชน เช่น การใช้พลังงานเกินขีดจำกัด การเกิดภัยพิบัติ ธรรมชาติ หรือการเกิดอุบัติเหตุสาธารณะใหญ่ ๆ เป็นต้น ตลอดจนเป็นการจัดการความรู้แบบทันทีเพื่อ ให้บริการต่าง ๆ ต่อประชาชน เช่น ข้อมูลระบบขนส่งสาธารณะ พื้นที่จอดรถ การจัดเก็บขยะมูลฝอย ข้อมูล ด้านสุขภาพและสาธารณสุข เป็นต้น ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าสมาร์ทซิตี้ นั้น ตั้งอยู่บนหลักพื้นฐาน 3 ห่วง 2 เงื่อนไขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

ขั้นตอนที่ 2: ผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบันของนิคมในด้านสภาพแวดล้อมและพลังงาน พร้อมทั้ง การทำ SWOT Analysis

2.1. อาคารและผังแม่บทนิคม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) เป็นหน่วยงานระดับมหาวิทยาลัย สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการอุดมศึกษา ก่อตั้งขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เริ่มให้ การศึกษาโดยผลิตบัณฑิตระดับปริญญาโทและปริญญาเอกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา สถานที่ตั้งอยู่ใน แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ จังหวัดกรุงเทพฯ มีขนาดพื้นที่ประมาณ 44 ไร่เศษหรือประมาณ 7,200 ตาราง เมตร ปัจจุบันมีบุคลากรประจำรวมถึงอาจารย์รวมทั้งสิ้นประมาณ 714 คน และมีนักศึกษารวมทั้งสิ้นประมาณ 6,672 คนหรือมีจำนวนคนใช้ไฟฟ้ารวมทั้งสิ้น 7,386 คน โดยมีจำนวนอาคารรวมทั้งสิ้น 12 หลัง มีพื้นที่ใช้สอย ภายในอาคารรวมทั้งสิ้นประมาณ 180,736 ตารางเมตร ดังรูปที่ 3

ในปี พ.ศ. 2559 นิด้ามีการใช้ไฟฟ้าเฉลี่ยทั้งสิ้นประมาณ 10.578 ล้านกิโลวัตต์-ชั่วโมง มีค่าไฟฟ้าเฉลี่ย สูงถึงเดือนละ 3.56 ล้านบาท มีค่าไฟฟ้ารวมทั้งปี 42.73 ล้านบาท เพิ่มขึ้นถึง 6.59 เท่าตัวจากค่าไฟฟ้าของปี พ.ศ. 2545 ซึ่งอยู่ที่ 6.48 ล้านบาท (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2559 และ หลักสูตรการจัดการ สิ่งแวดล้อม, 2547) ในปี พ.ศ. 2545 นิด้ามีบุคลากรและนักศึกษารวมกันทั้งสิ้น 8,061 คน มีพื้นที่ใช้สอย ภายในอาคารรวมทั้งสิ้นประมาณ 91,942 ตารางเมตร (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2545) จากสถิติ จึงเห็นได้ว่าในขณะที่จำนวนคนใช้ไฟฟ้าลดลง แต่อัตราส่วนค่าใช้ไฟฟ้าต่อคนของนิด้าสูงขึ้นถึง 7.2 เท่าตัว สาเหตุจึงมาจากขนาดพื้นที่ใช้สอยในอาคารที่เพิ่มขึ้นประมาณเกือบ 2 เท่าตัว พร้อมอุปกรณ์ไฟฟ้าประจำ อาคารที่เพิ่มขึ้นนั่นเอง

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2559 ผู้บริหารสถาบันฯ จึงได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการลด ค่าไฟฟ้าที่มากมายมหาศาลจนกลายเป็นภาระใหญ่ด้านงบประมาณ และได้ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการประกวด การออกแบบเมืองอัจฉริยะเพื่อการอนุรักษ์พลังงาน (Smart Cities – Clean Energy) พร้อมทั้งจัดทำข้อเสนอ ขอรับทุนสนับสนุน จากโครงการอนุรักษ์พลังงานและส่งเสริมพลังงานทดแทน เงินกองทุนเพื่อส่งเสริมการ อนุรักษ์พลังงานของรัฐบาลไทยต่อไป

รูปที่ 3 ภาพจำลองกลุ่มอาคารในนิด้าปีพ.ศ. 2560 มีลักษณะเป็นเมืองกระชับตัว (Compact City)

2.2. ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน-โอกาส-อุปสรรค (SWOT Analysis)

จากผลการศึกษาข้อ 2.1 ประกอบกับการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อม ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ SWOT เพื่อให้เกิดประเด็นกลยุทธ์การออกแบบพัฒนานิด้าให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานอย่างยั่งยืน โดยใช้โอกาสจากการส่งเสริมการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของประเทศในปัจจุบัน ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ ฯ ผู้ก่อตั้งสถาบัน

ตารางที่ 2 แสดงผลการวิเคราะห์ SWOT คุณลักษณะทั้งด้านกายภาพและการจัดการสำหรับนิด้า ในการก้าวสู่การเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน สามารถสรุปประเด็นได้ว่า นิด้ามีจุดแข็งทางด้านกายภาพโดยเฉพาะการเป็นมหาวิทยาลัยที่มีผังแม่บทและอาคารสถานที่รูปแบบกระชับตัว (Compact Form) คือ มีการเกาะกลุ่มกันในพื้นที่จำกัด ซึ่ง Abd-Razak, M.Z., et al. (2012) พบว่า มหาวิทยาลัยลักษณะนี้ จะมีความได้เปรียบในการสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตให้ยั่งยืนในพื้นที่ มากกว่ามหาวิทยาลัยที่อาคารมีการกระจายตัว (Dispersed Campus) อีกทั้งนิด้ามีนโยบายด้านการมุ่งเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว (Green University) แต่ขณะเดียวกัน เนื่องจากนิด้าไม่มีคณะที่เปิดการเรียนการสอนในด้านที่เกี่ยวข้อง จึงมีจุดอ่อนด้านความเชี่ยวชาญในการจัดการพลังงาน วิศวกรรม สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ นอกจากนี้ นิด้ายังไม่มีนโยบายที่ชัดเจนเพื่อพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยยั่งยืน ในด้านโอกาส ในปี พ.ศ. 2560 นี้รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนการอนุรักษ์พลังงานโดยมีเงินทุนสนับสนุน ที่เปิดให้หน่วยงานราชการสามารถขอทุนตามโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานและพัฒนาแหล่งพลังงานทดแทน ทำให้นิด้ามีโอกาสขับเคลื่อนโครงการต่าง ๆ เพื่อเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน แต่ทั้งนี้สถาบันฯ ไม่ควรจะมุ่งหวังเพียงแหล่งเงินทุนจากรัฐบาลไทย เนื่องจากการให้เงินทุนก้อนใหญ่ (Block Grant) นั้น มีจำกัดและมีการแข่งขันกันเองระหว่างหน่วย

ราชการที่ต้องการสูง เพราะเป็นแหล่งเงินให้เปล่า ดังนั้น นิธิต้องมีรูปแบบธุรกิจ (Business Model) ที่สร้างรายได้เพิ่มขึ้นให้เพียงพอกับรายจ่ายในการพัฒนาให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานด้วย เช่น เพิ่มรายได้จากการยกระดับการเรียนออนไลน์ (E-Learning) ไปสู่ห้องเรียนดิจิทัล (Digital Classroom) และหลักสูตรดิจิทัล (Digital Courses) การให้ธุรกิจเอกชนมาร่วมลงทุนพัฒนามหาวิทยาลัยอัจฉริยะ การบริหารจัดการพื้นที่ดินเพื่อสร้างรายได้ และการผลิตพลังงานทดแทนในเชิงธุรกิจ เป็นต้น

จุดแข็ง

- ผู้บริหารมีนโยบาย Green Campus
- เนื่องจากค่าไฟฟ้าแพงผู้นำจึงมีความมุ่งมั่นทำการอนุรักษ์พลังงานและส่งเสริมพลังงานทดแทน
- มีคณะกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อม
- ลักษณะของกลุ่มอาคารกระชับตัว พื้นที่ชั้นล่างของหลายอาคารเป็นโรงโหล่งคล้ายใต้ถุนเรือนและอาคารถูกออกแบบไว้ให้สามารถระบายอากาศได้ทั้งระนาบนอน (cross ventilation) และแนวตั้งตามช่องโหล่งโถงบันได (stack ventilation)
- ที่ตั้งเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงขนส่งสาธารณะรถ-ราง-เรือในระยะเดินถึง

จุดอ่อน

- ผู้ปฏิบัติทั้งอาจารย์และเจ้าหน้าที่มีภารกิจประจำ นอกจากงาน Green Campus มากจึงยังไม่จัดลำดับความสำคัญให้สิ่งนี้ก่อน
- ขาดความเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์พลังงาน ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมผังเมืองที่สามารถแปรนโยบายไปสู่การปฏิบัติ
- ระบบ E-Learning ซึ่งเคยลงทุนไว้มากและส่งเสริม Green Campus ไม่ได้ได้รับความสนใจจากผู้ใช้งานจริง

โอกาส

- เวทีแข่งขันและเงินกองทุนด้านมหาวิทยาลัยสีเขียว-อนุรักษ์พลังงานทั้งในและต่างประเทศ
 - การประกวดการออกแบบเมืองอัจฉริยะระดับประเทศ
 - เงินกองทุนอนุรักษ์พลังงานและพลังงานทดแทน
 - การจัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวทั่วโลก
- มีผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิสถาปัตยกรรม การอนุรักษ์พลังงาน เทคโนโลยีดิจิทัลและ IoT สนใจร่วมพัฒนาที่ต่างๆ ให้เป็น Green & Smart Campus
- โครงการรถไฟฟ้าสายสีส้มมีการเซ็นสัญญา
- รัฐมีนโยบาย Smart City อนุรักษ์พลังงานและฟื้นฟูคลองแสนแสบจริงจังขึ้น
- การพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานง่ายขึ้นเนื่องจากเทคโนโลยีดีขึ้น มีผู้ประกอบการแข่งขันมากขึ้น ราคาอุปกรณ์ถูกลง รัฐเร่งส่งเสริมฯ

อุปสรรค

- รางวัลและเงินทุนภายนอกมีจำกัด มีการแข่งขันสูงและมีเพียงครั้งคราว
- แนวความคิดด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศยังเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ SWOT คุณลักษณะทั้งด้านกายภาพและการจัดการสำหรับนิธิต้า ในการก้าวสู่การเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 3: ผลการระดมความคิดในคณะทำงานออกแบบเมืองอัจฉริยะ เพื่อวางรากฐานนิต้าให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานภายใต้แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 สรุปรูปแบบคณะทำงานและการดำเนินการของสถาบัน

จากโจทย์การประกวดออกแบบเมืองอัจฉริยะ จัดโดยสถาบันอาคารเขียวไทยสนับสนุนโดยกองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2559 ท่านอธิการบดี รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ และคณบดีคณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ได้ตั้งคณะทำงานโครงการประกวดการออกแบบเมืองอัจฉริยะขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วยคณาจารย์จากคณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม คณะบริหารธุรกิจ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสถิติประยุกต์ คณะนิเทศศาสตร์ คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สำนักวิจัยและกองกลาง รวมถึงมีการเชิญบุคลากรจากภาคเอกชน ได้แก่ บริษัทด้าน IoT ภูมิสถาปนิก ที่ปรึกษาด้านวิศวกรรมและพลังงาน เป็นต้น มาร่วมดำเนินการ โดยในขั้นตอนที่ 1: การออกแบบแนวคิด สถาบันฯ ได้สนับสนุนงบประมาณค่าใช้จ่ายในการทำงานเบื้องต้นจำนวน 500,000 บาท และในขั้นตอนที่ 2: การแสดงแบบสถาปัตยกรรม วิศวกรรมเบื้องต้นและวิทัศน์ สนับสนุนงบประมาณอีก 700,000 บาท สำหรับการปรับปรุงให้นิต้าเป็นเมืองมหาวิทยาลัยอัจฉริยะ สำหรับขั้นตอนการทำงานเฉพาะขั้นตอนที่ 1 มี ดังนี้

- 1) ศึกษาความต้องการของโครงการประกวดการออกแบบเมืองอัจฉริยะ
- 2) แต่งตั้งอาจารย์ นักวิจัย และผู้เชี่ยวชาญภายนอกจากภาคเอกชนให้เป็นผู้รับผิดชอบวางแผนแนวคิดตามมิติการออกแบบทั้ง 8 มิติ
- 3) จัดจ้างบริษัทสถาปนิกเพื่อทำการออกแบบผังแม่บทอาคารและองค์ประกอบเมืองอัจฉริยะทั้งหมด
- 4) ผู้บริหารจัดการประชุมติดตามความคืบหน้าของงานรายสัปดาห์
- 5) กลั่นกรองงานและเชิญผู้ชำนาญการจากภายนอกมาให้คำแนะนำและวิพากษ์วิจารณ์แบบ
- 6) นำส่งแบบสุดท้ายสำหรับขั้นตอนที่ 1 ตามรูปแบบและระยะเวลาที่คณะกรรมการตัดสินกำหนด

ผลสรุปของแนวคิด Smart NIDA ทั้ง 8 มิติตามเกณฑ์การออกแบบเมืองอัจฉริยะมีดังนี้

- 1) พลังงาน แนวคิดคือ “พลังงานแห่งเมืองและชีวิต พลังงานไฟฟ้าเพื่ออนาคต”
- 2) สัญจรและสื่อสาร แนวคิดคือ “การเชื่อมโยงสีเขียวเพื่อโครงข่ายสัญจรและสื่อสารอัจฉริยะ”
- 3) ชุมชน แนวคิดคือ “ชุมชนเข้มแข็ง เชื่อมโยงและสร้างสรรค์ผ่านการบริการอัจฉริยะและการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต”
- 4) สิ่งแวดล้อม แนวคิดคือ “สังคมสีเขียวและรีไซเคิล”
- 5) เศรษฐกิจ แนวคิดคือ “สร้างสรรค์ธุรกิจอัจฉริยะทรัพยากรบุคคลชาวนครและขีดความสามารถแข่งขัน”
- 6) อาคาร แนวคิดคือ “อาคารอัจฉริยะ ประหยัดพลังงานและการออกแบบบูรณาการ”
- 7) การบริหารจัดการ แนวคิดคือ “บริหารจัดการเชิงดิจิทัลเพื่อผู้มีส่วนได้เสียทุกคน”
- 8) นวัตกรรม แนวคิดคือ “ระบบพื้นฐานแบบเปิดและครอบคลุมสำหรับอินเทอร์เน็ตในทุกอุปกรณ์และระบบวิเคราะห์ข้อมูลองค์รวม”

3.2 สรุปกรอบดำเนินการออกแบบมหาวิทยาลัยอัจฉริยะแบบกระชับตัว (Smart Compact Campus)

คณะทำงานสามารถพัฒนาได้พัฒนาแนวทางการพัฒนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน โดยมีสโลแกนการออกแบบว่า “มหาวิทยาลัยรัฐ-รักษ์พลังงาน สืบสานพระราชปณิธานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นการออกแบบพัฒนา 2 ข้อ ดังนี้

1) ประเด็นการออกแบบพัฒนาที่ 1: Smart Compact Campus for District's Revitalization

จากจุดแข็งด้านที่ตั้งซึ่งเป็นศูนย์กลางคมนาคมหลายระบบและศูนย์กลางเมืองย่านที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมตะวันออกในเขตบางกะปิ กรุงเทพฯ การเป็นสถาบันอุดมศึกษาชั้นนำของประเทศในกลุ่มวิจัยและการมีเครือข่ายศิษย์เก่าทั้งในภาครัฐและธุรกิจที่ดี จึงทำให้ไม่ได้จำเป็นต้องเป็น Green Campus แบบโดดเดี่ยว แต่ควรวางบทบาทเป็น “ศูนย์กลางการเรียนรู้ในการเป็นเมืองมหาวิทยาลัยอัจฉริยะที่กระชับตัว” (Smart Compact Campus) ทั้งระดับกรุงเทพฯ และประเทศ โดยมุ่งเน้นการเป็นศูนย์เชื่อมต่อการสัญจรข้ามระบบ (Multi-modal Transportation Hub) ซึ่งจะลดปัญหาจราจรติดขัดของย่านบางกะปิและกรุงเทพฯ ส่งเสริมการสัญจรที่ลดการใช้พลังงานจากซากฟอสซิลและลดสภาวะโลกร้อน พร้อมทั้งส่งเสริมการเดินเชื่อมต่อกันระหว่างอาคารภายในสถาบันเอง ระหว่างภายนอกสู่ภายในสถาบัน ท้ายที่สุด การพัฒนานี้จะทำให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้นสูงขึ้นและมีระบบระเบียบชัดเจนยิ่งขึ้นภายในเนื้อชุมชนเมืองเดิม (Urban Intensification) เป็นการลดการขยายตัวของเมืองแบบกระจัดกระจาย (Urban Sprawl) จึงเป็นการฟื้นฟูชีวิตชีวาและเศรษฐกิจเมืองบางกะปิ (Bangkapi City's Economic Revitalization)

2) ประเด็นการออกแบบพัฒนาที่ 2: Integrated Design

นิตาเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวในรูปแบบเมืองกระชับตัว (Compact City) โดยเน้น “การออกแบบบูรณาการ” (Integrated Design) จึงต้องผสาน

- 1) การออกแบบสถาปัตยกรรมที่สามารถใช้ประโยชน์เต็มที่จากธรรมชาติเดิมที่มีอยู่ (Passive Design) เช่น การใช้ภูมิสถาปัตยกรรม ดิน น้ำและต้นไม้ เพื่อลดอุณหภูมิรอบอาคาร การออกแบบแผงบังแดดร่วมกับการปลูกต้นไม้ยืนต้นให้ร่มเงา เพื่อป้องกันความร้อนจากทิศใต้และทิศตะวันตก และการผสมผสานการระบายลมในแนวระนาบเข้ากับการระบายลมในแนวตั้งเป็นต้น เข้ากับ
- 2) เทคโนโลยีประหยัดพลังงานและพลังงานทดแทน (Active Design) เช่น การติดตั้งแผงจัดเก็บพลังงานแสงอาทิตย์บนหลังคา (Solar PV Rooftop) ซึ่งได้มีการประเมินว่าอาคารระบบติดตั้งต่อหน่วยวัตต์คิดที่ค่าเฉลี่ยทั่วโลกจะลดลงประมาณเกือบ 7 เท่าตัวภายในระยะเวลา 15 ปี ระหว่างปี ค.ศ. 2007 - 2022 (Ajith Sankar R.N., 2015: 163.) การใช้อุปกรณ์ประหยัดไฟและเทคนิควิธีส่งเสริมการทำงานของอุปกรณ์ไฟฟ้าให้เต็มประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น หลอดไฟ LED ประสิทธิภาพสูงและประหยัดพลังงาน รวมไปถึงคอย ๆ ริเริ่มใช้ระบบดิจิทัลควบคุมติดตามผลเพื่อบริหารจัดการการใช้พลังงานให้มีประสิทธิภาพ (Digital Monitoring and Control Systems for Energy Efficiency Management) เป็นต้น

การออกแบบบูรณาการ ที่เรียกว่า Integrated Design มีเป้าหมายเพื่อให้นิด้าเป็นเมืองที่ใช้พลังงานอย่างพอเพียงและรู้คุณค่าสูงสุด

สังเคราะห์ผลการวิจัย

บทบทวนวรรณกรรมได้แสดงให้เห็นกรอบแนวคิดมหภาค คือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การจัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวจากมุมต่าง ๆ ของโลกด้วย GreenMetric โมเดล (GM) ภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน ถูกออกแบบขึ้นมาอย่างสอดคล้องกับหลักการของความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้วิชาการและประสบการณ์ และหลักคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้น เกณฑ์มหาวิทยาลัยสีเขียวจึงสอดคล้องอย่างดีกับแนวทางที่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงชี้แนะไว้ ตามตารางที่ 1 ในบทวิเคราะห์ข้อมูล

บทวิเคราะห์ได้แสดงให้เห็นว่า แต่ละดัชนีของ GM มีวิธีการสอดคล้องกับ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่งหากพัฒนาอย่างมีเป้าหมายตามนี้แล้ว มหาวิทยาลัยจะสามารถยกระดับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ให้เป็นเมืองที่น่าเรียน น่าสอน น่าทำงาน และน่าใช้ชีวิตได้ สรุปว่า โมเดลนี้จึงควรถูกใช้เป็นแนวทางกำกับการพัฒนาและการติดตามผลลัพธ์จากการพัฒนา เพื่อนำพามหาวิทยาลัยไปสู่กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นแบบอย่างให้กับสังคมชุมชนและประเทศชาติต่อไปได้

จากทั้ง 2 บทที่ผ่านมา ผลการสังเคราะห์แนวคิดระดับจุลภาค ประกอบด้วย แนวคิดมหาวิทยาลัยสีเขียว (GreenMetric) และแนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) ถูกประมวลเป็นการกำหนดกลยุทธ์การจัดการสภาพแวดล้อมและพลังงานของนิด้า เพื่อมุ่งสู่การเป็นมหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน (Sustainable Campus) มีรายละเอียด 3 ระดับประกอบด้วย 1) ระดับวิสัยทัศน์การออกแบบ 2) ระดับแนวทางการออกแบบเบื้องต้น 3) ระดับแนวคิดเฉพาะ และ 4) ระดับโครงการออกแบบนำร่อง (Flagship Projects)

มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วิสัยทัศน์การออกแบบ

จากการประมวลแนวคิดทั้งระดับภาพรวมและแนวทางออกแบบนิด้าสมาร์ทแคมปัสมีปรัชญาในการดำเนินการ ดังนี้ “มหาวิทยาลัยรัฐ-รักษพลังงาน สืบสานพระราชปณิธานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” และมีวิสัยทัศน์ คือ “เป็นมหาวิทยาลัยอัจฉริยะกระชับตัวเพื่อสร้างผู้นำ-นำการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยและสากล สร้างฐานความรู้และการจัดการความรู้อันทันสมัย พร้อมทั้งบริการสังคมด้วยวิชาการที่เป็นเลิศ” โดยมีพันธกิจหลัก 3 ประการ ของสมาร์ทนิด้า คือ

- 1.1 สร้างและขับเคลื่อนผู้นำ-นำการเปลี่ยนแปลงในภาคธุรกิจ ราชการและประชาสังคม
- 1.2 สร้างฐานความรู้และพัฒนากระบวนการจัดการความรู้วิทยาการอันทันสมัยในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะศาสตร์แห่งการพัฒนาภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.3 บริการสังคมไทยและสากลด้วยวิชาการที่เป็นเลิศด้านการบริหารการพัฒนา

2. แนวทางการออกแบบมหาวิทยาลัยอัจฉริยะสำหรับนิค

ภาพสรุป มิติการออกแบบทั้ง 4 มิติ ที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายการเป็นมหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน โดยเฉพาะเพื่อการปรับปรุงสภาพแวดล้อมสิ่งปลูกสร้างและสภาพธรรมชาติภายในพื้นที่มหาวิทยาลัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2559)

2.1 แนวทางพลังงานอัจฉริยะ

SMART ENERGY

พลังงานอัจฉริยะ:

"Power the City, Energy for Life, Lighting the Future"

KEY CONCEPTS

- ระบบผลิตไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ที่ติดตั้งบนหลังคา (Solar Rooftop)
- มาตรการอนุรักษ์พลังงาน การใช้ใช้ และผลิตพลังงานหมุนเวียน
- กังแบบ Passive และ Active
- ระบบไมโครกริด EMS และ Energy Storage
- EV Charging Station
- Energy Cloud, BEMS และ Micro EMS

OUTPUTS

- ผลิตไฟฟ้าด้วยพลังงานหมุนเวียน 55%
- ลดการปล่อย CO₂ 55%
- เพิ่มความมั่นคงของระบบไฟฟ้า
- รองรับการใช้งานรถยนต์ไฟฟ้า
- เพื่อการบริหารจัดการพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

2.2 แนวทางระบบสัญจรและสื่อสารอัจฉริยะ

SMART MOBILITY

การสัญจรอัจฉริยะ:

"Green Connectivity for Smart Mobility"

KEY CONCEPTS

- สร้างระบบคมนาคมขนส่งสีเขียวที่เชื่อมโยงทั้งภายในและภายนอก (Green Connectivity)
- เชื่อมโยงการเดินทางด้วยโครงข่ายระบบขนส่งสาธารณะ: รถราง-เรือ
- เชื่อมโยงการเดินทางภายในทั้งทางราบ (Horizontal) และทางตั้ง (Vertical)

OUTPUTS

- ลดการใช้พลังงานและลดมลพิษจากรถยนต์ส่วนบุคคลได้ 30%
- เพิ่มการเชื่อมโยงการเดินทางที่ประหยัดพลังงานของประชาชนและชุมชนรอบสถาบัน
- เพิ่มจำนวนเที่ยว (Trip) การเดินและจักรยาน 30%
- เพิ่มระบบทางเดินต่อเนื่องตลอดใต้ถุนทุกอาคาร เชื่อมโยงกับ Sky Garden ในรูปแบบ Universal Design

2.3 แนวทางอาคารอัจฉริยะ

SMART BUILDING

อาคารอัจฉริยะ:

"Smart, Energy-Efficient and Integrated Design"

KEY CONCEPTS

- Integrated Design
- Stack Ventilation
- Green Building
- Net Zero Energy Building

OUTPUTS

- Active Design ใช้ BEMS ควบคุมการใช้พลังงานให้ลดลง 20%
- Passive Design ด้วยลม น้ำ หรือบายอากาศและแสงบังแดด
- ลดอุณหภูมิรอบอาคารลง 3 องศา
- Green Building ตามเกณฑ์ TREES-EB S:ระดับ GOLD Level
- ออกแบบปรับปรุงกลุ่มอาคารหอประชุม รอบ 3 หลัง เป็น NZEB

2.4 แนวทางสภาพแวดล้อมอัจฉริยะ

SMART ENVIRONMENT

สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ:

"Green and Recycling Society"

KEY CONCEPTS

- Smart Nature Trail
- Smart Green Area
- Smart Solar-powered Trash Compactor Bin

OUTPUTS

- เพิ่มเส้นทางออกกำลังกายภายในพื้นที่สีเขียวสำหรับประชาชนและชุมชนโดยรอบ
- เพิ่มพื้นที่สีเขียวมากกว่าร้อยละ 70 ทั้งแนวราบ และแนวตั้ง
- ส่งเสริมการลดการปล่อย CO₂ และลดอุณหภูมิของสถานที่
- ลดขยะได้ร้อยละ 30 โดยการคัดแยกขยะและนำมาเป็นปุ๋ย / พลังงาน

3. แนวคิดเชิงพื้นที่เพื่อออกแบบผังแม่บท

“หลักความพอประมาณ” จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดวิสัยทัศน์การเป็นมหาวิทยาลัย กระชับตัว ไม่ออกแบบเพิ่มพื้นที่ก่อสร้างอาคารจนเต็มพื้นที่ดิน แต่เพิ่มภูมิทัศน์แนวตั้งทดแทน และเน้นปรับปรุงลักษณะสถาปัตยกรรมเดิมของนิค คือ กลุ่มอาคารที่มีใต้ถุนโล่งสามารถเป็นทางผ่านของลมอย่างต่อเนื่อง และใช้เดินติดต่อถึงกันระหว่างทุก ๆ อาคารอยู่แล้ว แต่ทำการปรับปรุงเล็กน้อยเพียงการเปิดประตูที่เคยเป็นกำแพงกั้นแกนทางเดินเชื่อมต่อตั้งแต่หอประชุมจนถึงอาคารบุญชนะฯ ที่เคยขวางทางและทำให้คน

เดินอ้อมจนรู้สึกว่าเป็นทางเดินที่ไกลไม่น่าเดิน ทำให้คนเลือกใช้ยานยนต์เดินทางระหว่างอาคารในนิคมฯ แทน เพื่อความสะดวกสบาย

“หลักความมีเหตุผล” ทำให้เน้นการใช้ธรรมชาติของพื้นที่ ได้แก่ ลมที่ผ่านอาคาร การเพิ่มน้ำและต้นไม้เพื่อลดอุณหภูมิรอบอาคารโดยเฉพาะด้านที่ร้อน (Passive Design) เป็นการออกแบบนำ ส่วนการใช้เทคโนโลยีและวิศวกรรมเป็นส่วนเสริม (Active Solution) ซึ่งสิ่งหลังนี้จำเป็นต้องใช้งบประมาณลงทุนแต่ก็เป็นการลงทุนเพื่อการประหยัดพลังงานและค่าใช้จ่ายระยะยาวอย่างมีเหตุผล

ส่วนหลักสุดท้าย คือ “หลักการมีภูมิคุ้มกัน” นับเป็นแกนหลักของการออกแบบมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน คือการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพทั้งหมด เช่น การปรับปรุงอาคารเพื่อลดความสูญเสียและสิ้นเปลืองพลังงาน การใช้แนวทางอาคารพลังงานสุทธิเป็นศูนย์ (NZEB) และการออกแบบติดตั้งแผงผลิตพลังงานจากแสงอาทิตย์บนหลังคาอาคาร เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันความเสี่ยงหลายด้าน ได้แก่ ด้านการเงินซึ่งปัจจุบันมีความเสี่ยงจากค่าไฟฟ้าที่สูงมาก ความเสี่ยงจากการพึ่งพาไฟฟ้าภายนอกโดยไม่มีไฟสำรองเป็นของสถาบันเอง และความเสี่ยงที่นิด้าจะเป็นต้นเหตุของการทำลายสภาพแวดล้อม และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทั้งที่เป็นมหาวิทยาลัยวิจัยที่เปิดการเรียนการสอนหลักสูตรการจัดการสิ่งแวดล้อมระดับปริญญาโทถึงปริญญาเอก

จากวิสัยทัศน์ พันธกิจและแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมผังเมืองเพื่อให้นิด้าเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานดังกล่าว ทำให้นิด้าสามารถกำหนดเป้าหมายทั้งเชิงการพัฒนาพื้นที่และเชิงจัดการศึกษา โดยแบ่งเป็นระยะยาว ระยะกลางและระยะสั้น ดังนี้

- 3.1 ระยะยาวมีเป้าหมายเชิงการพัฒนาพื้นที่ที่นิด้า คือ เป็นเมืองกระชับตัวที่สอดคล้องกับการพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวและเมืองอัจฉริยะ (Smart Compact Campus)
- 3.2 ระยะยาวมีเป้าหมายเชิงการพัฒนาพื้นที่เชื่อมโยงภายนอก คือ เป็นมหาวิทยาลัยที่เชื่อมโยงกับย่านธุรกิจ พาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัย ทั้งโครงการแพลตฟอร์ม คอนโดมิเนียม ฯลฯ โดยรอบเพื่อส่งเสริมให้เกิดการฟื้นฟูชีวิตเศรษฐกิจและสังคมเมืองในย่านบางกะปิและกรุงเทพฯ ตะวันออก โดยกำหนดที่ตั่งนิด้าให้เป็นจุดเชื่อมโยงด้านการคมนาคมสัญจรกับสถานีขนส่งโดยรอบ เพื่อสนับสนุนการพัฒนารอบสถานีขนส่งมวลชน (Transit Oriented Development - TOD) และนิด้าเป็นศูนย์กลางการเชื่อมต่อระบบคมนาคมหลากหลาย (Multi-modal Transport) ได้แก่
 - 3.2.1 กลุ่มขนส่งสาธารณะ รวมถึง สถานีรถไฟฟ้าเมือง (MRT) สายสีส้ม (แยกบ้านม้า) ท่าเรือคลองแสนแสบ (วัดศรีบุญเรือง) รถเมล์และรถตู้ขนส่ง (หนานิด้า) ในอนาคตอาจมีรถขนส่งเชื่อมต่อไปยังสถานีรถไฟฟ้าตกระบังและหัวหมาก เป็นต้น
 - 3.2.2 กลุ่มขนส่งส่วนบุคคล รวมถึง ที่จอดรถยนต์ส่วนตัว มอเตอร์ไซด์ จักรยาน โดยจะต้องเน้นการปรับปรุงทางเดินเท้าภายในและโดยรอบให้เป็นการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design)

3.3 ระยะกลางและระยะสั้นมีเป้าหมายการพัฒนาพื้นที่ ดังนี้

3.3.1 ระยะสั้น 6 - 12 เดือน: จากตุลาคม พ.ศ. 2560 – เมษายน พ.ศ. 2561 และ ตุลาคม พ.ศ. 2560 - กันยายน พ.ศ. 2561

- มีแนวทางการใช้พลังงานแสงอาทิตย์และการอนุรักษ์พลังงานที่ชัดเจน นำไปสู่การลงทุนจริงจัง
- ดำเนินการแสวงหาทุนดำเนินการทั้งจากภาครัฐและเอกชน

3.3.2 ระยะกลาง 1 - 2 ปี: จาก ตุลาคม พ.ศ. 2560 - กันยายน พ.ศ. 2561 และ ตุลาคม พ.ศ. 2560 - กันยายน พ.ศ. 2562

- ตั้งเป้าหมายและดำเนินการตามเกณฑ์อาคารเขียวไทย (TREES) และเกณฑ์จัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลก GreenMetric จนได้รับการรับรองและติดอันดับที่ดี

3.4 เป้าหมายเชิงการศึกษา ระยะยาว 2 -3 ปี คือ ทำการสำรวจตลาด ออกแบบและเปิดหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้น (Certificated Courses) ที่จะจะเป็นพื้นฐานไปสู่หลักสูตรปริญญาบัตรด้านที่เกี่ยวข้องกับเมืองยั่งยืน (Sustainable City) เมืองอัจฉริยะ (Smart City) การจัดการเมือง โครงสร้างพื้นฐานและอสังหาริมทรัพย์ในยุคดิจิทัล (City, Infrastructure and Real Estate Management in Digital Age)

4. โครงการธงนำ (Flagship Projects) ปรับปรุงอาคาร สถาปัตยกรรม และกิจกรรม

โครงการธงนำ (Flagship Projects) คือ โครงการเริ่มต้นของ “สมาร์ทนิต้า” (Smart NIDA) เพื่อไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงานอย่างพอเพียง และมหาวิทยาลัยยั่งยืน (Sustainable Campus) โดยสะท้อนแก่นแท้ *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกณฑ์มหาวิทยาลัยสีเขียวและเกณฑ์เมืองอัจฉริยะ* ตลอดจนหลัก 6 ประการของนิต้าเอง คือ WISDOM อันประกอบด้วย ความเป็นมหาวิทยาลัยระดับโลก (World-Class) นวัตกรรมเพื่อสังคมไทย (Innovation) ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) ความมีระเบียบวินัย (Discipline) ความใจกว้างรับฟังผู้อื่น (Open-mindedness) และ ธรรมาภิบาล (Morality)

โครงการธงนำถูกจัดขึ้นตามประเด็นการออกแบบทั้ง 2 ประเด็น ได้แก่ 1) เมืองมหาวิทยาลัยอัจฉริยะกระชับตัวเพื่อการฟื้นฟูย่าน (Smart Compact Campus for District's Revitalization) และ 2) การออกแบบเชิงบูรณาการ (Integrated Design)

ประเด็น 1) เมืองมหาวิทยาลัยอัจฉริยะกระชับตัวเพื่อฟื้นฟูย่าน (Smart Compact Campus for District's Revitalization) มีโครงการธงนำ ดังนี้

- การปรับปรุงพื้นที่ริมน้ำ เชื่อมต่อภูมิทัศน์และพื้นที่สร้างสรรค์-ออกกำลังกาย Sky Garden
- การฟื้นฟูประวัติศาสตร์กรุงเทพและนิต้า การติดต่อทางน้ำ
- การเชื่อมต่อระบบล้อ-ราง-เรือ เข้าถึงนิต้า ส่งเสริมและเป็นต้นแบบ TOD

รูปที่ 4 ภาพจำลองพื้นที่ริมน้ำที่ถูกฟื้นฟูใหม่ เชื่อมระบบรถ-ราง-เรือของย่านบางกะปิผ่านนิด้า

ประเด็น 2) การออกแบบเชิงบูรณาการ (Integrated Design)

แนวคิดรวบยอดสำคัญของประเด็นออกแบบนี้อยู่ภายในกรอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ “ธรรมชาตินำ เทคโนโลยีเสริม” หรือ “*Passive Design leads Active Solution*”

ประเด็น 2.1 Passive Design: แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมผังเมืองและอาคารในระนาบตั้งและระนาบนอน มีโครงการธงดังนี้

- เพิ่มโอกาสการเดินเพื่อลดการใช้นยานพาหนะภายในสถาบัน ด้วยการใช้ลักษณะของใต้ถุนเรือนไทยซึ่งมีอยู่ทุกอาคารและเชื่อมต่อระหว่างอาคารด้วยทางเชื่อมลอยฟ้า (Sky Walk) ดังแสดงในรูปที่ 5
- อุโมงค์ลมแนวนอนเกิดจากช่องลมระหว่างอาคารพร้อมทั้งการใช้แนวพุ่มไม้บังคับลมให้ผ่านช่องลม (Horizontal Ventilation) ประสานกับ อุโมงค์ลมแนวตั้งในบริเวณโถงและช่องบันไดอาคารสูง (Stack Ventilation)
- ลดอุณหภูมิผิวอาคารด้วยพืชพรรณ (Landscaped Building Skin) เพิ่มพื้นที่สีเขียวแนวตั้งและส่งเสริมอาคารสูงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของนิด้า

รูปที่ 5 ภาพจำลองการเดินเชื่อมต่อด้านใต้ถุนทุกอาคารหลัก Green Sky-Walk และพืชพรรณที่ผิวอาคาร

ประเด็น 2.2 Active Design: แนวทางการออกแบบระบบวิศวกรรมเครื่องกลและไฟฟ้ารวมถึงพลังงานทดแทน มีโครงการรณาดังนี้

- อนุรักษ์พลังงาน (EE)
 - EE-01: การเชื่อมต่อภายในอาคารด้วยทางลาดเลื่อน เพื่อลดค่าไฟฟ้าจากการใช้ลิฟต์
 - EE-02: การเปลี่ยนหลอดไฟทั้งหมดเป็นหลอด LED ประหยัดพลังงาน
 - EE-03: ติดตั้งเครื่องปรับอากาศแบบแยกส่วนประสิทธิภาพสูง ชนิดอินเวอร์เตอร์ทดแทนของเดิม
 - EE-04: ติดตั้งอุปกรณ์ควบคุมความเร็วรอบ (VSD) มอเตอร์ปั๊มน้ำเย็น ในระบบปรับอากาศ
 - EE-05: ติดตั้งโปรแกรมบริหารจัดการพลังงานไฟฟ้าและควบคุม Peak Demand
 - EE-06: มาตรการติดตั้งเครื่องผลิตไอโซน สำหรับระบบบำบัดน้ำของหอผึ่งน้ำ (Cooling Tower)
- พลังงานทดแทน (RE)
 - RE-01: ติดตั้งแผงพลังงานแสงอาทิตย์บนหลังคาอาคาร (Solar PV Rooftop) เพื่อผลิตพลังงานสะอาดและลดค่าใช้จ่ายไฟฟ้า
 - RE-02: ติดตั้งโปรแกรมบริหารจัดการพลังงานในอาคาร (Building Energy Management System)

บทสรุป วิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยพบว่า ประการแรก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางภาพรวมที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนานิด้าให้เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวอนุรักษ์พลังงาน เนื่องจากความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกัน บนฐานการใช้ความรู้และธรรมาภิบาลในการพัฒนานั้น สอดคล้องและเป็นกรอบที่ดีให้กับพัฒนานิด้าสู่การเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวด้วยเกณฑ์ GreenMetric และเกณฑ์การออกแบบเมืองอัจฉริยะ (Smart City)

ประการที่สอง นิด้าควรจะพัฒนาสู่การเป็นมหาวิทยาลัยยั่งยืนและอัจฉริยะ (Sustainable and Smart Campus) โดยแบ่งระยะการพัฒนาเป็นระยะยาว ระยะกลาง และระยะสั้น มีเป้าหมายครอบคลุม 2 มิติ ทั้งเป้าหมายเชิงการพัฒนากายภาพและเป้าหมายการจัดการศึกษา เป้าหมายพัฒนาพื้นที่นั้นอยู่ในรอบ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) มหาวิทยาลัยอัจฉริยะกระชับตัวเพื่อฟื้นฟูย่านเมือง และ 2) การออกแบบเชิงบูรณาการ ส่วนเป้าหมายด้านจัดการศึกษา คือ “เพื่อเพิ่มหลักสูตรด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยส่งเสริมการจัดการเมืองด้วยนวัตกรรมต่าง ๆ รวมถึง ระบบอัจฉริยะ” ดังกล่าวมาแล้วในบทสังเคราะห์

ประการที่สาม นิด้าควรมีโครงการพัฒนากายภาพที่เป็นรูปธรรมภายในระยะเวลา 2 ปี ด้วยแนวคิดสำคัญของการออกแบบบูรณาการภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ “รู้-รักษ์พลังงาน” ด้วย “ธรรมชาตินำ เทคโนโลยีเสริม” ทั้งนี้ โครงการสำคัญ ๆ ได้แก่ การเชื่อมต่อระบบทางเดินทั้งภายนอกและภายในอาคาร การเชื่อมต่ออุโมงค์ลมทั้งแนวราบรอบอาคาร ระหว่างอาคาร และภายในอาคารสูง ด้วยอุโมงค์ลมแนวดิ่ง

ประการสุดท้าย สมาร์ทนิด้า (Smart NIDA) ควรจะมีทั้งผลผลิตและผลลัพธ์ ดังนี้

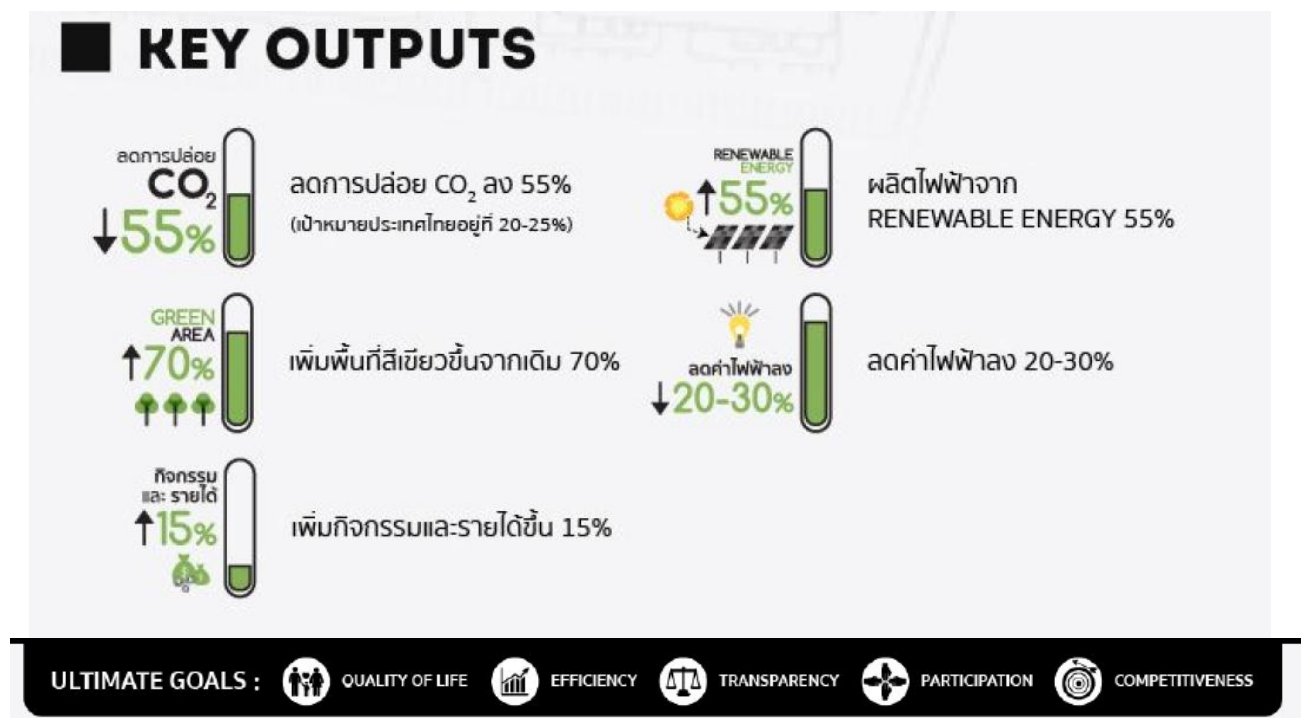
ผลผลิต 5 ประการ ได้แก่

- 1) ลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ลงร้อยละ 55 จากไม่ทำอะไร (สิ้นปีพ.ศ. 2559)
- 2) ผลิตไฟฟ้าจากพลังงานทดแทนได้ร้อยละ 55 ของไฟฟ้าที่ใช้ ณ ปัจจุบัน (สิ้นปีพ.ศ. 2559)
- 3) เพิ่มพื้นที่สีเขียวอีกร้อยละ 70 ของพื้นที่สีเขียวเดิม โดยรวมทั้งพื้นที่แนวนอนและแนวตั้งเข้าด้วยกัน
- 4) ลดค่าไฟฟ้าลงร้อยละ 20 – 30 จากฐานค่าไฟปี พ.ศ. 2560 และ
- 5) เพิ่มกิจกรรมและรายได้ให้กับนิด้าร้อยละ 15

ผลลัพธ์ 5 ประการ ที่จะทำให้นิด้าเปลี่ยนแปลงในระยะยาว ได้แก่

- 1) การเพิ่มคุณภาพชีวิต (Living Quality)
- 2) การเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการเรียนรู้ (Efficiency)
- 3) การเพิ่มความโปร่งใสและธรรมาภิบาล (Transparency)
- 4) การเพิ่มการมีส่วนร่วม (Participation) และ
- 5) การเพิ่มขีดความสามารถแข่งขันของนิด้า (Competitiveness)

ดังแสดงในรูปที่ 6

รูปที่ 6 ภาพสรุป 5 ผลผลิต และ 5 ผลลัพธ์ของสมาร์ตนิต้า

อุปสรรคในการวิจัย และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

เนื่องจากการวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงพัฒนา โดยเฉพาะเป็นการวิจัยเพื่อสร้างแนวคิดและออกแบบ (Concept and Design) จึงอาจเป็นรูปแบบการวิจัยที่ไม่คุ้นเคยนัก อีกประการหนึ่ง เนื่องจากแนวคิดเมืองอัจฉริยะนั้น เป็นแนวทางในสังคมไทย และเป็นกรอบแนวคิดที่กว้างขวางครอบคลุมหลายสาขาวิชาด้วยกัน จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะทำการศึกษา เรียบเรียง วิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ ไม่นับรวมการแปลแนวคิดออกมาเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมผังเมืองของนิต้า ประการสุดท้าย แหล่งทุนสนับสนุนการประกวดแบบนี้ คือ กองทุนส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน ต้องการ “เมืองอัจฉริยะต้นแบบ” ของประเทศ ที่จะสร้างให้เกิดขึ้นจริงในเร็ววันนี้ จึงเน้นความเป็นไปได้จริง ทั้งในแง่ของแบบสถาปัตยกรรมผังเมือง แบบวิศวกรรม จนถึงการวิเคราะห์ความเป็นไปได้และความคุ้มค่าในการลงทุนจริง งานวิจัยนี้จึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเล็ก ๆ ของสมาร์ตนิต้า (Smart NIDA)

สำหรับข้อเสนอแนะจากงานวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่าผู้บริหารสถาบันฯ ควรนำแนวคิดและแผนงานสมาร์ตนิต้าดังที่เสนอในงานวิจัยนี้ ไปสู่การสอบถามความเห็นของประชาคมเพื่อให้นักศึกษา คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ เช่น ศิษย์เก่า ข้าราชการเกษียณอายุ และประชาชนในเขตบางกะปิ ตลอดจนชาวกรุงเทพฯ ได้ร่วมให้ความเห็น ร่วมจัดลำดับความสำคัญของแนวคิดและโครงการที่คณะทำงานได้นำเสนอไว้ อีกประการหนึ่ง โครงการสมาร์ตนิต้าไม่ใช่การพัฒนาเฉพาะภายในรั้วสถาบันเอง แต่จะต้องเชื่อมโยงไปยังชุมชนเมืองย่านบางกะปิ โดยเฉพาะโครงการเชื่อมต่อระบบรถ-ราง-เรือ จะต้องประสานงานกับกรุงเทพมหานคร สำนักงานนโยบายและแผนขนส่งและจราจร ประชาคมธุรกิจภายในย่านนี้และประชาชนทั่วไป

สำหรับงานวิจัย ออกแบบและพัฒนา ที่นิด้าควรทำต่อไปให้เกิดเป็นรูปธรรม ได้แก่

ประการแรก นิด้าควรเสนอขอรับทุนสนับสนุนจากกองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงานสำหรับหน่วยงานราชการในปี พ.ศ. 2560 ทั้งโครงการผลิตพลังงานทดแทน (Renewable Energy - RE) และโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน (Energy Efficiency - EE) ซึ่งมีกรอบงบประมาณออกแบบและก่อสร้างให้ต่อหนึ่งหน่วยราชการที่ได้รับการสนับสนุนเป็นจำนวนเงินสูงสุดด้านละไม่เกิน 50 ล้านบาท (รวม 100 ล้านบาท)

ประการที่สอง ผู้บริหารนิด้าควรแต่งตั้งคณะทำงานขึ้นคณะหนึ่ง พร้อมทั้งให้การสนับสนุนงบประมาณเบื้องต้นและให้คำแนะนำในการทำงานบริการวิชาการ เพื่อรวบรวมข้อมูลตอบแบบสำรวจตามเกณฑ์ GreenMetric ของมหาวิทยาลัยอินโดนีเซีย เพื่อให้สถาบันฯ ได้ทำการสำรวจระดับความเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวของตนเอง และเข้าสู่การวัดระดับเทียบเคียงกับมหาวิทยาลัยทั่วโลกในปี (ค.ศ. 2017) ซึ่งคาดว่าจะมีมหาวิทยาลัยทั่วโลกประมาณ 600 แห่ง จากราว ๆ 80 ประเทศ ที่น่าจะเข้าร่วมการจัดอันดับมหาวิทยาลัยสีเขียวโลก (UI Green University World's Ranking) สิ่งนี้จะส่งเสริมนโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียว (Green University) และสร้างชื่อเสียงให้กับนิด้า โดยเฉพาะเมื่อนิด้าต้องการจะเป็นมหาวิทยาลัยที่มีมาตรฐานระดับโลก (World Class)

ประการสุดท้าย ผู้บริหารนิด้า ควรตั้งคณะทำงานขึ้นอีกคณะหนึ่งแยกจากคณะแรก โดยรวมเอาคณาจารย์หลายคณะเพื่อศึกษาความต้องการผู้เรียนและความต้องการของรัฐบาลและประเทศ สำหรับ “หลักสูตรการบริหารชุมชนเมืองและสิ่งแวดล้อม สู่สมาร์ทซิตียุคประเทศไทย 4.0” (Urban and Environmental Management for Smart City in Thailand 4.0) ทั้งนี้ โดยศึกษาความต้องการของภาครัฐ ได้แก่ ความต้องการพัฒนาบุคลากรภาครัฐ ในสังกัดกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงอุตสาหกรรม เป็นต้น ส่วนในภาคเอกชน นิด้าควรศึกษาความต้องการทั้งของโรงงานและของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ที่ต้องการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานในโรงงานและอาคารสถานที่ โดยที่หลักสูตรระยะสั้นหลักสูตรใหม่นี้ ควรต่อยอดฐานความรู้ที่ได้จากการประกวดแบบเมืองอัจฉริยะที่ผ่านมา รวมถึงความรู้ที่ได้จากการจัดทำข้อเสนอขอรับทุนสนับสนุนการอนุรักษ์พลังงานและพลังงานทดแทน โดยใช้คณาจารย์จากภายในและภายนอกสถาบันที่ได้ร่วมกันทำงานมาเป็นผู้บรรยายประจำหลักสูตร

ที่สำคัญยิ่ง คือ หลักสูตรนี้ ควรเป็นหลักสูตรประกาศนียบัตรซึ่งผู้เรียนสามารถเก็บสะสมหน่วยกิตจากการเข้าอบรมระดับประกาศนียบัตร (Certificate) เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยกิตเรียนต่อระดับบัณฑิตศึกษา (Graduate Studies) กับนิด้าในอนาคตได้อีกด้วย

* ผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) สำหรับงบประมาณในการดำเนินงานออกแบบพัฒนา NIDA: Smart Compact City (NIDA S2C) ซึ่งเป็นที่มาของงานวิจัยชิ้นนี้ ตลอดจนคณะผู้ร่วมดำเนินงานคิด ออกแบบและสร้างสรรค์ผลงาน ทั้งบุคลากรภายในสถาบันฯ และบริษัทภายนอกที่ร่วมดำเนินการ

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จักรสิน น้อยไร่ภูมิ. (พฤศจิกายน, 2553). *แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง: การประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การออกแบบชุมชนเมือง*. เอกสารเสนอต่อการประชุมทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา ครั้งที่ 3, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2560 จากเว็บไซต์ของ Thai Academic Reference Database
<http://tar.thailis.or.th/handle/123456789/254>
- ฐาปนา บุญยวิจิตร. (2556). *Smart Growth: การเติบโตอย่างชาญฉลาด*. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2560
<http://up.ea-rmuti.net/wp-content/uploads/2013/08/Smart-Growth.pdf>
- ปรานอม ต้นสุขานันท์. (2559). *การอนุรักษ์ชุมชนเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รงค์ ประพันธ์พงศ์. (2559). *เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- วิกิพีเดีย. (2558). *สมาร์ตซิตี*. บทความยังเป็นโครง. วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 มกราคม 2560
<https://th.wikipedia.org/wiki/สมาร์ตซิตี>
- วิชาภา ภูจินดา. (2552). การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการพลังงานในระดับชุมชน. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*. 5 (ก.ค.-ธ.ค.): 118: 136.
- หลักสูตรการจัดการสิ่งแวดล้อม. สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา. (2547). *การศึกษาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการจัดการโครงการประหยัดพลังงานที่สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์*. รายงานฉบับสมบูรณ์.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2545). *รายงานประจำปี*.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2558). *รายงานประจำปี*. เข้าถึงล่าสุดเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2560 จากเว็บไซต์ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
http://www.nida.ac.th/th/images/publications/Annual_report_2016.pdf
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2559). *NIDA Smart Compact City*. เอกสารประกวดการออกแบบเมืองอัจฉริยะ จัดประกวดโดยสถาบันอาคารเขียวไทย โดยการสนับสนุนของกองทุนส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน. เอกสารอัดสำเนา.
- สถาบันอาคารเขียวไทย (TGBI). (2559). *หลักเกณฑ์การประเมินการออกแบบเมืองอัจฉริยะ*. โครงการสนับสนุนการออกแบบเมืองอัจฉริยะของสำนักงานนโยบายและแผนพลังงานสนับสนุนโดยกองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน. เอกสารเผยแพร่สำหรับการประกวดแบบ.
- Abd-Razak, M.Z., Utambarta, N., & Nur Handryant, A. (2012). A Study of Students' Perception on Sustainability of Campus Design: A Case Study of Four Research Universities Campus in Malaysia. *Research Journal of Environmental and Earth Science*, 4(6): 646-657.
- Ajith Sankar R.N. (2015). *Environmental Management*. New Delhi: Oxford University Press.
- ISCN-GULF. (2012). *Working Paper: ISCN Charter – 2nd Draft*. Retrieved December 1, 2016, from International Sustainable Campus Network's Web Site
<http://www.international-sustainable-campus-network.org/downloads/charter-and-guidelines/417-iscn-gulf-sustainable-campus-charter-4/file>

- Portney, K.E. (2013). *Taking Sustainable Cities Seriously: Economic Development, the Environment, and Quality of Life in American Cities* 2nd Ed. Cambridge: The MIT Press.
- Stafford, S. (2010). *How Green is Your Campus? An Analysis of the Factors that Drive Universities to Enhance Sustainability*. Working Paper no.77, Department of Economics, College of William and Marry, Virginia. Retrieved February 5, 2017, from College of William and Marry's Web Site http://economics.wm.edu/wp/cwm_wp77rev1.pdf
- Stitmannaitum, B. (2015). *Chulalongkorn University Sustainability Report 2013-2014*. Retrieved November 15, 2016, from Chulalongkorn University's Web Site http://www.green.chula.ac.th/image/pic_news58-06_04.pdf
- UI GreenMetric Secretariat. (2016). *Guideline of UI GreenMetric World University Ranking 2016: From Policy to Action*. Retrieved January 20, 2017, from Web Site <http://greenmetric.ui.ac.id/wp-content/uploads/2015/07/UI-Greenmetric-Guideline-2016.pdf>
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press, New York. Retrieved October 1, 2016, from Web Site http://www.sswm.info/sites/default/files/reference_attachments/UN%20WCED%201987%20Brundtland%20Report.pdf

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ชลธิชา คันทะ¹

บทคัดย่อ

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานในประเทศไทยนั้น ได้มีการพัฒนาโดยการสนับสนุนของภาครัฐตั้งแต่ปี 2548 จนถึงปัจจุบัน โดยกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหน่วยงานหลัก ซึ่งการดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานหรือที่เรียกว่า “บ่อจิ๋ว” มีขั้นตอนในการคัดเลือกเกษตรกรและคัดเลือกพื้นที่สร้างแหล่งน้ำในไร่นาเพื่อเข้าร่วมโครงการ โครงการนี้ส่งผลให้ผลผลิตการเกษตรเพิ่มขึ้น และเกษตรกรปลูกพืชได้หลากหลายมากขึ้น เกษตรกรมีฐานะมั่นคงและเป็นการส่งเสริมให้ดำรงชีวิตสอดคล้องตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งทางด้านความพอประมาณ การมีส่วนร่วมของประชาชน การมีเหตุผล/ความรู้/คุณธรรม และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี

การศึกษานี้ได้ประเมินการดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำดังกล่าวจากการทบทวนวรรณกรรมและการวิเคราะห์โดยเทคนิค SWOT และ TOWS Matrix พบว่า เกษตรกรยังมีความต้องการบ่อน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานอยู่มาก และเกษตรกรมีความพึงพอใจต่อผลการดำเนินการโครงการ อย่างไรก็ตามยังพบอีกว่า หน่วยงานที่รับผิดชอบควรพัฒนาแนวทางการคัดเลือกเกษตรกรและพื้นที่พัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาให้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงแนวทางการประเมินแหล่งน้ำในไร่นาที่ได้ดำเนินการแล้วอย่างชัดเจน เพื่อนำไปปรับปรุงวิธีการคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการต่อไป นอกจากนี้แล้วการพัฒนากองทุนหรือการบริหารจัดการเงินที่พึงงบประมาณของภาครัฐให้น้อยลง การส่งเสริมให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเข้าใจวิธีการบำรุงรักษาแหล่งน้ำในไร่นาและการทำเกษตรตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การติดตามตรวจสอบของเจ้าหน้าที่หลังจากได้มีการสร้างแหล่งน้ำในไร่นาเรียบร้อยแล้ว จะสนับสนุนให้การใช้งานของแหล่งน้ำยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาทั้งในและนอกเขตชลประทานนั้นได้มีการพัฒนาร่วมกับเกษตรผสมผสานในต่างประเทศและประเทศไทยอย่างกว้างขวาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแหล่งน้ำในไร่นานี้ไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะในด้านการผลิตอาหารเท่านั้น แหล่งน้ำในไร่นายังมีบทบาทสำคัญในการที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต ส่งเสริมระบบนิเวศและวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นการป้องกันภัยทางธรรมชาติได้อีกด้วย การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานั้นจะประสบความสำเร็จเป็นไปตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ โดยมีการสนับสนุนจากภาครัฐด้านนโยบายและด้านงบประมาณ

คำสำคัญ แหล่งน้ำในไร่นา ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การปฏิบัติที่เป็นเลิศ บ่อจิ๋ว

¹ คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Philosophy of efficiency economy: farm pond development

Karika KUNTA¹

Abstract

Development of farm ponds in Thailand has been initiated since 2005 mainly by Land Development Department under Ministry of Agriculture and Cooperatives. Farmers receive partially financial supports from Thai government. There are procedures to select farmers and locations of farm ponds. These farm ponds support secure water management for human use and some food crops during dry period. It increases agricultural products and opportunities to cultivate. Farmers earn more income and live in accordance with Philosophy of efficiency economy; sufficiency, participation and resilience.

This study aims to give recommendations for present development of water resources by literature review and analysis by SWOT and TOWS Matrix. It is found that there are needs of farm ponds for agricultural activities in non-irrigated areas. The peasants are satisfied with the farm pond development project. However, it was found that responsible agencies should develop guidelines for qualifying the farmers' readiness and water retention clearly and effectively. Moreover, the evaluation of potential to hold water is crucial for further steps. Meanwhile, the financial supports or mechanism for less reliance on government budgets should be supported. Building capacity on farm pond maintenance and philosophy of sufficient economy, and farm pond performance evaluation should be completed to support the use of farm ponds in the long run.

Farm ponds together with integrated agriculture have been developed and used in different places. The accomplishments are presented and discussed in the paper. These successful practices show that farm ponds are not only important for food and water security in agricultural sector, but also play important role on living being, cultural landscape and disaster prevention. To accomplish the farm pond development related to Philosophy of sufficient economy, the context of each area and public participation are the most crucial factor with steady supports from government in macro-level and in financial aspects.

Keywords: Philosophy of efficiency economy, farm pond, best practices

¹Faculty of Environmental Administration and Development, National Institute of Development Administration

บทนำ

พื้นที่เกษตรในประเทศไทยครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 174.31 ล้านไร่ หรือร้อยละ 54.36 ของเนื้อที่ทั้งหมดของประเทศ (กรมพัฒนาที่ดิน, 2558ก.) ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน ในปี พ.ศ. 2557 มีการพัฒนาพื้นที่ชลประทานรวม 30.22 ล้านไร่ และที่เหลือเป็นพื้นที่นอกเขตชลประทาน จะเห็นว่าพื้นที่ชลประทานนั้นครอบคลุมเนื้อที่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด พื้นที่นอกเขตชลประทานนั้นมีความเสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำเนื่องจากอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก รวมถึงพื้นที่นอกเขตชลประทานส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่ห่างไกล ยากกับการลำเลียงน้ำมาใช้ประโยชน์ (คณะกรรมการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ, 2558.) การทำการเกษตรในประเทศไทย ส่วนใหญ่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติและมีความเสี่ยงต่อการแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ เช่น ประสบภาวะฝนแล้ง น้ำท่วม อันเป็นเหตุการณ์อยู่เหนือการควบคุมหรือป้องกันได้ ดังนั้นในปัจจุบันจึงได้มีการจัดทำโครงการต่างๆ ขึ้นมาจำนวนมาก เพื่อแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกร แต่ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นยังคงปรากฏอยู่ตลอดเวลาทุกปี

ทุกภาคส่วนของราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างเห็นความสำคัญในการพัฒนาพื้นที่เกษตรนอกเขตชลประทานให้สามารถทำการเกษตรได้ เกษตรกรสามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้เพิ่มและหลากหลายขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากโครงการชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลางแล้ว โครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นาก็เป็นโครงการสำคัญที่จะช่วยบริหารจัดการน้ำสำหรับพื้นที่เกษตรนอกเขตชลประทานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการก่อสร้างแหล่งน้ำในรูปแบบต่างๆ ทั้งในพื้นที่สาธารณะซึ่งชุมชนในพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ เช่น ฝาย อ่างเก็บน้ำ บ่อน้ำ สระน้ำ ระบบส่งน้ำในไร่นา และการปรับปรุงแหล่งน้ำธรรมชาติให้เป็นแหล่งผลิตของชุมชน หรือการก่อสร้างแหล่งน้ำในพื้นที่ไร่นาของเกษตรกร ช่วยแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกรให้มีน้ำเพื่อการอุปโภคและการเกษตร การศึกษาของ Wen-Wen Chou และคณะ (2013) ได้แสดงให้เห็นว่าแหล่งน้ำในไร่นานี้ไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะในด้านการผลิตอาหารเท่านั้น แหล่งน้ำในไร่นายังมีบทบาทสำคัญในการที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต ส่งเสริมระบบนิเวศและวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นการป้องกันภัยทางธรรมชาติได้อีกด้วย

การดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน หรือ “บ่อจิ๋ว” นั้น มีข้อจำกัดในการดำเนินการส่งผลให้การพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยั่งยืนของแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานที่ได้มีการพัฒนาไปแล้ว ดังนั้นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์และประเมินจุดอ่อน/จุดแข็ง/โอกาส/อุปสรรค เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินการโครงการดังกล่าว รวมทั้งแนวทางปฏิบัติที่ดีของการดำเนินการทั้งในและต่างประเทศ จะส่งผลให้การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ตอบสนองความต้องการของเกษตรกรอย่างถูกต้อง คำนึงต่อการลงทุน และเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีแนวคิดครอบคลุมถึงความมีเหตุมีผล ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน ความรอบรู้ และการมีคุณธรรม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้สามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ทั้งในการประกอบอาชีพ การจัดการบริหารทรัพยากรต่างๆ แนวคิดเหล่านี้สามารถอธิบายได้โดยสังเขปดังนี้

ความมีเหตุมีผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นอย่างรอบคอบ เช่น การวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง ศึกษาความเป็นเหตุเป็นผล การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การลดค่าใช้จ่าย เป็นต้น

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ การใช้จ่ายให้พอประมาณกับความเป็นอยู่ของตน เป็นต้น การพอประมาณจะสร้างความสมดุล มั่นคง ลดความเสี่ยงและลดความเสียหาย

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล สาเหตุ ลดความเสียหาย สร้างความมั่นคง ความยั่งยืน

นอกจากนี้แล้ว ในการดำเนินการใดๆนั้นต้องมีทั้งความรู้และคุณธรรม จึงทำให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปได้อย่างเหมาะสม เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม เช่น มีความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (ปรียานุช พิบูลสรารุช, 2556.)

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานั้น เป็นการดำเนินการหนึ่งที่น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิตของเกษตรกร มีการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน สร้างความมีภูมิคุ้มกันให้กับเกษตรกร พร้อมรับมือกับการแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ทั้งนี้การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาของเกษตรกร ได้ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและชุมชน เมื่อเกษตรกรได้ปฏิบัติตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงพร้อมกับการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาแล้ว เกษตรกรจะมีความมั่นคงทางด้านอาหาร ด้านทรัพยากรน้ำ พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ของครัวเรือน สามารถนำองค์ความรู้ท้องถิ่นและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมผสานเกิดความยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ-สังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการจัดการบริหารทรัพยากรน้ำ โดยการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานั้น ย่อมจะมีประสิทธิภาพเมื่อได้มีการดำเนินการบนเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรมที่ถูกต้อง (รูปที่ 1 แสดงถึง การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง)

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานในประเทศไทย

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา เพื่อการอุปโภคและการเกษตรกรรมนั้น ได้มีหน่วยงานหลายหน่วยงาน เข้ามามีส่วนร่วม เช่น กรมพัฒนาที่ดิน กรมการปกครอง องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ในที่นี้จะนำเสนอ การดำเนินการของกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เนื่องจากกรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานหลัก ในการดำเนินการการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา

กรมพัฒนาที่ดินได้ดำเนินงานโครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานตั้งแต่ปี 2548 จนถึง ปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดหาแหล่งน้ำให้กับเกษตรกรซึ่งทำการเกษตรโดยอาศัยน้ำฝนอย่างเดียว ให้มี แหล่งน้ำได้ใช้ประโยชน์ในฤดูอื่นๆ แนวทางการดำเนินการนั้น กรมพัฒนาที่ดินได้พัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ระบบส่งน้ำในไร่นา ปรับปรุงแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งผลิตของชุมชน กักเก็บน้ำและนำน้ำเข้าสู่ไร่นาให้ เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างเพียงพอ สามารถปลูกพืชได้หลากหลายชนิด โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหาร จัดการน้ำ สร้างบ่อน้ำในไร่นาในพื้นที่เกษตรของเกษตรกรและเกษตรกรมีส่วนร่วมออกค่าใช้จ่ายเพื่อขุดบ่อน้ำ ในไร่นาขนาด 1,260 ลูกบาศก์เมตรหรือที่เรียกว่า “บ่อจั่ว” ซึ่งจะช่วยให้ภาครัฐสามารถนำงบประมาณมาขยาย การบริหารและรองรับความต้องการของเกษตรกรได้มากขึ้น รวมถึงเกษตรกรเกิดความเป็นเจ้าของและมีส่วน ร่วมในการดูแลดำเนินการแหล่งน้ำในไร่นา

แหล่งน้ำในไร่นาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ความพอประมาณ - จัดสรรน้ำที่มีอยู่ให้กับการอุปโภคและเกษตรในครัวเรือน - เป็นการเพิ่มผลผลิตในระยะยาว - คู่กับการดูแลสุขภาพทรัพยากร	การมีส่วนร่วมของเกษตรกร - เกษตรกรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและมีความเป็นเจ้าของ - ผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาชาวบ้าน
ภูมิคุ้มกันที่ดี - พร้อมกับการแปรปรวนของภูมิอากาศ - เกษตรกรสามารถพึ่งพาตัวเองได้มากขึ้น	ความมีเหตุมีผล/ความรู้และคุณธรรม - มีแนวทางในการคัดเลือกเกษตรกรและพื้นที่จัดทำบ่อน้ำ - มีการจัดการบริหารน้ำที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับพื้นที่และวิชาการ - หน่วยงานที่รับผิดชอบมีความโปร่งใสในการดำเนินโครงการ

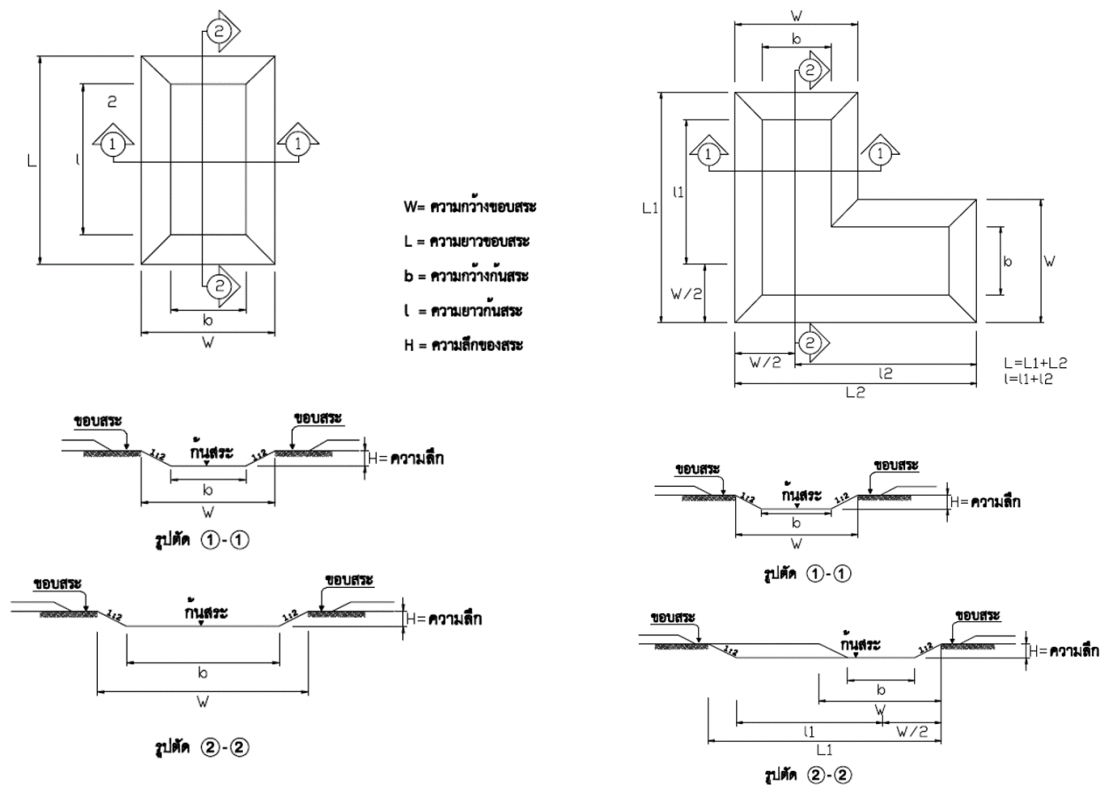
รูปที่ 1 การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ตั้งแต่ปี 2548 จนถึงปัจจุบัน กรมพัฒนาที่ดิน ได้ดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้ดำเนินการไปแล้วประมาณ 352,690 บ่อ ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 81 ดำเนินการกระจายอยู่ในพื้นที่ของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้น้ำในพื้นที่เกษตรกรรม และในปี 2559 ได้ดำเนิน การขุดบ่อจี้ตามงบประมาณที่ได้รับจัดสรรแล้วเสร็จอีกจำนวนกว่า 20,000 บ่อ สำหรับในปีงบประมาณ 2560 คาดการณ์ว่าจะมีการดำเนินการอีก 44,000 บ่อ (เดลินิวส์, 2559.) ในรูปที่ 2 แสดงบ่อน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน ดำเนินการโดยกรมพัฒนาที่ดินในจังหวัดบุรีรัมย์

สำหรับรูปแบบของแหล่งน้ำนั้น กรมพัฒนาที่ดินทำการออกแบบสระเก็บน้ำมาตรฐานความจุ 1,260 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งทำการคำนวณใช้หลักการสมดุลน้ำในแปลงนาของเกษตรกรซึ่งมีพื้นที่ถือครองประมาณ 5 ไร่ มีให้เลือก 2 รูปแบบ คือ แบบรูปตัว I และแบบรูปตัว L แสดงดังรูปที่ 3 โดยการคัดเลือกพื้นที่ก่อสร้างจะพิจารณาจากคุณสมบัติของดิน หลีกเลี่ยงพื้นที่ที่เป็นดินทรายจัด พื้นที่ที่เป็นดินเค็ม พื้นที่ซึ่งมีก้อนหินขนาดใหญ่ และมีพื้นที่ดำเนินการไม่น้อยกว่า 30 x 40 ตารางเมตร จะทำให้ได้แหล่งน้ำในไร่นา ขนาดประมาณ 20 x 30 x 2.1 ลูกบาศก์เมตร โดยแบบและขนาดดังกล่าวนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมทางด้านวิศวกรรมและความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ (กรมพัฒนาที่ดิน, 2558ข.)

รูปที่ 2 บ่อน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน ดำเนินการโดยกรมพัฒนาที่ดินในจังหวัดบุรีรัมย์

รูปที่ 3 รูปแบบของสระน้ำในไร่นา
ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน, 2558ข.

การคัดเลือกเกษตรกรนั้น กรมพัฒนาที่ดินได้ประชุมชี้แจงเจ้าหน้าที่ของกรมทั่วประเทศ พร้อมกันนั้นได้ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกับเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้อง และให้เกษตรกรที่มีความต้องการบ่อน้ำในไร่นานั้นแสดงความจำนงเข้าร่วมโครงการด้วยความสมัครใจ แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาการจัดสรรแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน ซึ่งเกษตรกรนั้นจะพิจารณาจากพื้นที่จังหวัดที่ประสบปัญหาหนักเป็นลำดับแรก จากนั้นเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดร่วมกับหมอดินอาสาประจำตำบล/หมู่บ้าน สรรวจศักยภาพพื้นที่และความพร้อมของเกษตรกรที่แจ้งความจำนงไว้ มีหลักเกณฑ์ดังนี้

- เกษตรกรที่จะเข้าร่วมมีความตั้งใจประกอบอาชีพทางการเกษตร สามารถสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการขุดสระน้ำบ่อละ 2,500 บาท
- เกษตรกรเป็นเจ้าของพื้นที่ดำเนินการ มีเอกสารสิทธิ์ (โฉนด น.ส.3 น.ส.3 ก. น.ส.2 น.ส.2 ก. ส.ป.ก.4-01 ส.ป.ก.4-14 ส.ป.ก.4-18 น.ค.3 ก.ส.น.5 ส.ค.1 และพื้นที่ในโครงการพระราชดำริที่มีการจัดสรรที่ดินทำกินให้เกษตรกร) และมีหนังสือยินยอมให้เข้าดำเนินการก่อสร้าง
- เป็นพื้นที่นอกเขตชลประทาน ขาดแคลนระบบที่จัดส่งน้ำได้ตลอดปีและประสบปัญหาขาดแคลนน้ำเป็นประจำ
- มีประสิทธิภาพในการกักเก็บน้ำ หลีกเลี้ยงบริเวณที่เป็นดินทรายจัด พื้นที่เกลือขึ้น พื้นที่ที่มีก้อนหินขนาดใหญ่
- มีพื้นที่ดำเนินการขนาดไม่น้อยกว่า 30 x 40 ตารางเมตร ใช้สำหรับสระน้ำ 20 x 30 x 2.1 เมตร (กรมพัฒนาที่ดิน, 2558ข.)

เมื่อคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกรเรียบร้อยแล้ว ทางกรมพัฒนาที่ดินจะได้จัดซื้อจัดจ้างในการดำเนินการก่อสร้างบ่อน้ำให้เป็นไปตามแบบและระยะเวลาที่วางแผนไว้ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของเกษตรกรต้องดูแลรักษาแหล่งน้ำเพื่อให้สามารถใช้งานได้เป็นระยะเวลานานคุ้มค่ากับการลงทุน หากสระน้ำตื้นเขินควรป้องกันไม่ให้ดินขอบบ่อไหลลงไปใบบ่อและดูแลความแข็งแรงของคันบ่อด้วย ก่อนฤดูฝน ต้องกำจัดวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมรอบๆบ่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณทางน้ำเข้าให้เรียบร้อย เพื่อจะให้น้ำฝนไหลเข้าบ่อได้อย่างสะดวก ไม่กีดขวางคันบ่อ หลังฤดูฝน ให้หมั่นตรวจดูบริเวณรอบๆบ่อ หากมีการรั่วซึมให้ดำเนินการแก้ไข โดยการบดอัดหรือให้ดินเหนียวปิดทับ หรือปลูกหญ้าซ่อมแซมบริเวณที่มีร่องรอยการกัดเซาะทางน้ำหรือบริเวณบ่อ

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ติดตามผลโครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน โดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ในปีงบประมาณ 2555-2557 รวมทั้งสิ้น 159,631 บ่อ จากพื้นที่ตัวอย่าง 19 จังหวัด พบว่า แหล่งน้ำที่ขุดในช่วงเวลาดังกล่าว ปัจจุบันมีที่คงสภาพสามารถเก็บน้ำได้ตลอดทั้งปีมีอยู่ร้อยละ 73 ส่วนที่เหลือร้อยละ 27 สามารถกักเก็บน้ำได้ในบางฤดู เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเสริมในการเกษตร ได้แก่ เลี้ยงต้นกล้าในระยะฝนทิ้งช่วง ปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้น ปลูกผักตามขอบสระ ปลูกพืชไร่ รวมทั้งเลี้ยงปลาในสระไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยบางส่วนเหลือขายช่วยสร้างรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือน ส่งผลให้เกษตรกรมีผลผลิตทางการเกษตรต่อไร่เพิ่มขึ้น เช่น ข้าว เพิ่มขึ้น 50 กิโลกรัม มันสำปะหลังเพิ่มขึ้น 567 กิโลกรัม ถั่วเหลืองเพิ่มขึ้น 328 กิโลกรัม พืชผักเพิ่มขึ้น 304 กิโลกรัม และปลาเพิ่มขึ้น 291 กิโลกรัม ทำให้มีรายได้ทางการเกษตรเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 5,113 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ทั้งนี้ เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อโครงการในภาพรวมอยู่ในระดับมาก อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องพิจารณาการพัฒนาตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำมาจนถึงบริเวณท้ายน้ำ พิจารณาพื้นที่ให้เป็นระบบ ต่อเนื่อง ตลอดพื้นที่ลุ่มน้ำและบูรณาการ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการช่วยแก้ไขปัญหาวิกฤตภัยแล้ง ให้เกษตรกรมีแหล่งเก็บกักน้ำไว้ใช้ในช่วงขาดแคลน มีรายได้จากการปลูกพืช เลี้ยงปลา เป็นต้น (ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2559.)

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานนั้น นอกจากจะเป็นแหล่งน้ำสำหรับเกษตรกรเพื่อใช้ประโยชน์แล้ว หากแหล่งน้ำในโครงการประสบความสำเร็จในการดำเนินการและเกษตรกรเจ้าของพื้นที่มีศักยภาพในการถ่ายทอดความรู้ แหล่งน้ำในไร่นาดังกล่าวสามารถพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ให้แก่ เกษตรกร นักวิชาการ นักเรียนและนักศึกษาที่สนใจต่อไปได้ เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน เรื่องการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ การสนับสนุนการจัดการดินเพื่อการปลูกพืช การสนับสนุนการทำเกษตรกรรมแนวทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

การวิเคราะห์ SWOT และ เมตริกซ์ TOWS – แหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน

ในการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานั้น มีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และ ข้อจำกัดในการดำเนินการโครงการหลายอย่าง เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบดังกล่าวแล้ว สามารถนำผลการวิเคราะห์ไปกำหนดกลยุทธ์หรือปรับปรุงการดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาต่อไปได้ เทคนิคที่นำมาใช้วิเคราะห์องค์ประกอบดังกล่าวได้แก่ เทคนิคการวิเคราะห์แบบ SWOT (SWOT analysis) และตาราง TOWS (TOWS Matrix) โดย SWOT Analysis จะเป็นการวิเคราะห์เพื่อหาโอกาสและอุปสรรคจากปัจจัยภายนอกของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาฯ รวมถึงจุดแข็งและจุดอ่อนซึ่งเป็นปัจจัยภายในของโครงการดังกล่าว และ TOWS Matrix นั้นมาใช้ในการวิเคราะห์การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานี้ จะผสมผสานปัจจัยภายนอกและภายในองค์กร โอกาสและข้อจำกัดจากการดำเนินการโครงการในปัจจุบัน เกิดเป็นกลยุทธ์ในการปรับปรุงการดำเนินการโครงการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ใน TOW Matrix สามารถแบ่งออกตามลักษณะของกลยุทธ์ได้ดังนี้ (ละเอียด ศิลาน้อย, 2547.)

1) กลยุทธ์เชิงรุก (SO Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดแข็งและโอกาสมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงรุก

2) กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดแข็งและข้อจำกัดมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงป้องกัน ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรมีจุดแข็ง ขณะเดียวกันองค์กรก็เจอกับสภาพแวดล้อมที่เป็นข้อจำกัดจากภายนอกที่องค์กรควบคุมไม่ได้ แต่องค์กรสามารถใช้จุดแข็งที่มีอยู่ในการป้องกันข้อจำกัดที่มาจากภายนอกได้

3) กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดอ่อนและโอกาสมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงแก้ไข ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรมีโอกาสนำแนวคิดหรือวิธีใหม่ ๆ มาใช้ในการแก้ไขจุดอ่อนที่องค์กรมีอยู่ได้ ตัวอย่าง ระบบราชการที่มีจุดอ่อน คือ มีขั้นตอนการทำงานที่ยาว ใช้เวลามาก ขณะเดียวกันก็มีโอกาส คือ โอกาสของการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้

4) กลยุทธ์เชิงรับ (WT Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดอ่อนและข้อจำกัดมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงรับ ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรเผชิญกับทั้งจุดอ่อนและข้อจำกัดจากภายนอกที่องค์กรไม่สามารถควบคุมได้ ตัวอย่าง ประเทศไทยจุดอ่อน คือ ต้องนำเข้าน้ำมันดิบจากต่างประเทศ ประกอบกับพบข้อจำกัด คือ ราคาน้ำมันในตลาดโลกเพิ่มขึ้นอย่างมาก

ผลการวิเคราะห์ SWOT ของการดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานในภาพรวมพบว่าเกษตรกรยังมีความต้องการบ่อน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานอยู่มาก และเกษตรกรมีความพึงพอใจต่อผลการดำเนินการโครงการ อย่างไรก็ตามยังพบว่า หน่วยงานที่รับผิดชอบควรพัฒนาแนวทางการคัดเลือกเกษตรกรและพื้นที่พัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาให้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงแนวทางการประเมินศักยภาพของแหล่งน้ำในไร่นาที่ได้ดำเนินการแล้วอย่างชัดเจน เพื่อสามารถนำไปปรับปรุงวิธีการคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการต่อไป

ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์ยังพบว่า จุดแข็งของโครงการจะเกี่ยวข้องกับเครือข่ายหมอดินอาสาที่มีความเข้มแข็ง และความพร้อมของเจ้าหน้าที่และฐานข้อมูลของกรมพัฒนาที่ดินที่มีประสิทธิภาพและครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ รวมถึงการที่เกษตรกรมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของแหล่งน้ำในโครงการยังเป็นจุดแข็งที่สำคัญของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานนี้ จุดอ่อนของโครงการนั้นพบว่า เกิดจากศักยภาพการกักเก็บน้ำไม่เพียงพอ การดูแลรักษาบ่อน้ำของเกษตรกรยังไม่เหมาะสม การประเมินศักยภาพของบ่อน้ำยังไม่มีความชัดเจน และพบว่าเกษตรกรมีความมุ่งมั่นในการผลิตมากขึ้นไป ส่งผลให้ปริมาณน้ำที่กักเก็บไว้ไม่เพียงพอ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ โอกาส พบว่า มีความต้องการการพัฒนาแหล่งน้ำมาก รัฐให้การสนับสนุนโครงการ ทั้งยังเป็นการปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ (Climate change adaptation) ด้านอุปสรรคนั้น พบว่า ปริมาณฝนไม่เพียงพอเพื่อจะเติมน้ำที่ได้รับการพัฒนานั้น เป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาโครงการนี้ การวิเคราะห์ SWOT โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน แสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ SWOT โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน

จุดแข็ง	จุดอ่อน
S1 เกษตรกรมีส่วนร่วมในโครงการ	W1 ศักยภาพการกักเก็บน้ำของบ่อไม่ดี
S2 เครือข่ายหมอดินเป็นฐานในการดำเนินการ	W2 การดูแลรักษาบ่อน้ำของเกษตรกรยังไม่เหมาะสม
S3 กรมพัฒนาที่ดินมีข้อมูลดินและความลาดชัน	W3 การประเมินศักยภาพของบ่อน้ำยังไม่ดำเนินการชัดเจน
S4 เจ้าหน้าที่ที่มีความพร้อมในการดำเนินการ	W4 ขั้นตอนการคัดเลือกเกษตรกรไม่ชัดเจน
S5 มีความร่วมมือจาก ธกส. และกองทุนหมู่บ้าน	W5 งบประมาณไม่เพียงพอ
	W6 เกษตรกรมุ่งมั่นในการผลิตมากเกินไป
โอกาส	อุปสรรค
O1 มีความต้องการแหล่งน้ำในไร่นา	T1 ปริมาณฝนไม่เพียงพอเติมน้ำ
O2 รัฐบาลให้การสนับสนุน	
O3 รองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ	
O4 ส่งเสริมเกษตรตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	

การวิเคราะห์ TOWS Matrix ได้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมสำหรับการดำเนินการโครงการ ดังนี้ การพัฒนากองทุนหรือการบริหารจัดการเงินที่พึงงบประมาณของภาครัฐให้น้อยลง การส่งเสริมให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเข้าใจวิธีการบำรุงรักษาแหล่งน้ำในไร่นาและการทำเกษตรตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเกษตรกรใช้น้ำสมดุลกับปริมาณน้ำที่กักเก็บได้ในบ่อน้ำ การส่งเสริมให้มีการติดตามตรวจสอบและการให้คำแนะนำแก่เกษตรกรของเจ้าหน้าที่หลังจากได้มีการสร้างแหล่งน้ำในไร่นาเพื่อให้สามารถใช้งานได้ในระยะยาว (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 TOWS Analysis ของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน

ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก	จุดแข็ง (S)	จุดอ่อน (W)
	S1 เกษตรกรมีส่วนร่วมในโครงการ S2 เครือข่ายหมอดินเป็นฐานในการดำเนินการ S3 กรมพัฒนาที่ดินมีข้อมูลดินและความลาดชัน S4 เจ้าหน้าที่มีความพร้อมในการดำเนินการ	W1 ศักยภาพการกักเก็บน้ำของบ่อไม่ดี W2 การดูแลรักษาบ่อน้ำของเกษตรกรยังไม่เหมาะสม W3 การประเมินศักยภาพของบ่อน้ำยังไม่ดำเนินการชัดเจน W4 ขั้นตอนการคัดเลือกเกษตรกรไม่ชัดเจน W5 งบประมาณไม่เพียงพอ W6 เกษตรกรมุ่งมั่นในการผลิตมากเกินไป
โอกาส (O) O1 มีความต้องการแหล่งน้ำในไร่นา O2 รัฐบาลให้การสนับสนุน O3 รองรับการพัฒนาของสภาพภูมิอากาศ O4 ส่งเสริมความรู้เกษตรกรตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง O5 มีความร่วมมือจาก ธกส. และกองทุนหมู่บ้าน	กลยุทธ์เชิงรุก (SO) - เพิ่มจำนวนบ่อน้ำในไร่นา (O1 O2 S1 S4) - ส่งเสริมให้ความรู้เกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (O4 O3 S1 S2 S4) - พัฒนาการบริหารจัดการการสร้างบ่อน้ำในไร่นา โดยพึ่งงบประมาณน้อยลง (O5 S2 S5) - จัดทำระบบฐานข้อมูลระดับความเหมาะสมของที่ตั้งแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน (O1 O2 S3 S4)	กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO) - พัฒนาแนวทางการเลือกพื้นที่ทั้งทางกายภาพและการมีส่วนร่วมของเกษตรกร (O1 O2 O3 W1 W5) - พัฒนาแนวทางในการประเมินศักยภาพการกักเก็บน้ำของบ่อน้ำอย่างเป็นรูปธรรม (O1 O2 W2 W4) - ส่งเสริมการบำรุงรักษาบ่อน้ำและติดตามอย่างต่อเนื่อง (O1 O2 O4 W2 W6) - ปรับปรุงให้ขั้นตอนในการเลือกเกษตรกรที่โปร่งใส เสริมสร้างคุณธรรมให้กับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง (O1 O2 W4)
อุปสรรค (T) T1 ปริมาณฝนไม่เพียงพอเติมบ่อน้ำ	กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST) - พัฒนาแนวทางการคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมยิ่งขึ้น (T1 S3 S4) - เพิ่มข้อมูลของพื้นที่ที่เหมาะสมจากเครือข่ายหมอดินอาสา ร่วมกับเจ้าหน้าที่ในท้องที่ (T1 S2 S3)	กลยุทธ์เชิงรับ (WT) - ดำเนินการโครงการเฉพาะพื้นที่ที่เหมาะสม (T1 W1 W2) - พัฒนาแหล่งน้ำอื่นๆ พร้อมกับการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา (T1 W1 W2)

กลยุทธ์ในการปรับปรุงและพัฒนาโครงการต่อไปนั้น ประกอบไปด้วย กลยุทธ์เชิงรุก คือ เพิ่มจำนวน การดำเนินการบ่อน้ำในไร่นา และให้ความรู้การจัดการน้ำตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง กลยุทธ์เชิงแก้ไข คือ พัฒนาแนวทางการเลือกพื้นที่ที่มีศักยภาพอย่างเป็นรูปธรรม และเผยแพร่ให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้งานได้ และมีการประเมินการดำเนินการโครงการอย่างชัดเจน และต่อเนื่อง กลยุทธ์เชิงป้องกัน คือ พัฒนาการบริหารจัดการการสร้างบ่อน้ำในไร่นา โดยพึงงบประมาณจาก ภาครัฐให้น้อยลง และกลยุทธ์เชิงรับ คือ ดำเนินการโครงการเฉพาะพื้นที่ที่เหมาะสม และพัฒนาแหล่งน้ำอื่นๆ พร้อมกับการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา ซึ่งกลยุทธ์ดังกล่าวนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับปรุงการ ดำเนินการโครงการต่อไปได้

ความสำเร็จในการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานั้น ได้มีการดำเนินการทั้งในและต่างประเทศมาแล้วเป็นระยะเวลานั้น เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีที่ทางภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ได้ให้ความช่วยเหลือเกษตรกรและ ชาวบ้านในชนบทห่างไกล Chou และคณะ (2014) นั้น ได้ประเมินคุณค่าของบ่อน้ำในไร่นาต่อชุมชนโดยรอบ พบว่าบ่อน้ำในไร่นานั้นมีคุณประโยชน์มากมายทั้งในด้านการผลิต ด้านสังคมของชุมชน ด้านนิเวศวิทยา ด้าน การลดพิบัติภัยทางสิ่งแวดล้อม และด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural land scape) หรือคุณค่าทางด้าน วัฒนธรรม ซึ่งพบว่าประชาชนให้ความสำคัญกับคุณค่าทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมมากที่สุดและทางด้านการ ผลิตน้อยที่สุด ตามลำดับ ซึ่งในเริ่มแรกบ่อน้ำในไร่นานั้นมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริมการผลิต แต่เมื่อเวลา ผ่านไปบ่อน้ำในไร่นาก็มีความสำคัญในด้านอื่นๆ เพิ่มขึ้น จนในที่สุดมีความสำคัญสำหรับด้านอื่นมากกว่าด้าน การผลิต เช่น การส่งเสริมให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่น เป็นพื้นที่สนทนากันสำหรับชุมชน เป็นต้น ลักษณะกายภาพที่เห็นได้ชัดคือ การลดอุณหภูมิในพื้นที่ลง เป็นพื้นที่รองรับน้ำได้ (Water retention) การ เพิ่มเติมปริมาณน้ำให้กับแหล่งน้ำในดิน เป็นต้น

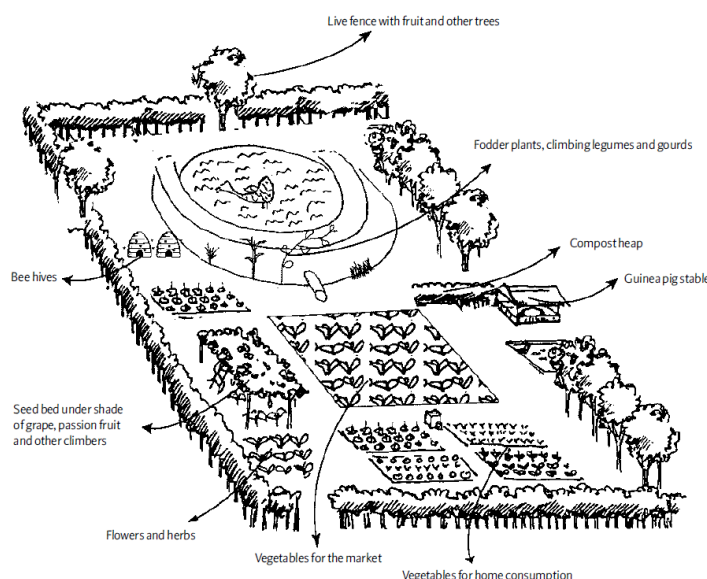
บ่อน้ำในไร่นานี้ส่งเสริมให้เกษตรกรเพิ่มรายได้ในครัวเรือน สร้างภูมิคุ้มกันแก่ชุมชนทำให้ชุมชน สามารถพึ่งพาตัวเองได้มากขึ้นสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยแต่ละพื้นที่ย่อมมีแนวทางใน การปฏิบัติที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญา รูปแบบการเพาะปลูก ลักษณะสภาพภูมิอากาศ รวมถึงวัฒนธรรม ของผู้คน ดังนั้นบ่อน้ำในไร่นา จึงควรจะมีแนวทางในการดำเนินการให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ ในประเทศจีน ได้นำระบบบ่อน้ำแบบผสมผสาน (Integrated faming system) ประยุกต์ใช้และประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ระบบบ่อน้ำแบบผสมผสานนี้เป็นการใช้บ่อน้ำในไร่นา เพื่อการอุปโภค และการเกษตรในรูปแบบต่างๆ ทั้งการ เลี้ยงสัตว์บก การเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูก จากการศึกษาพบว่าระบบบ่อน้ำแบบผสมผสานนี้ในแต่ละพื้นที่จะมี แนวทางการพัฒนาที่แตกต่างกัน เนื่องจากเหตุผลข้างต้น ระบบการพัฒนารูปแบบเดียวกันอาจจะประสบ ความสำเร็จในพื้นที่หนึ่ง แต่ในอีกพื้นที่หนึ่งอาจจะไม่ประสบความสำเร็จก็ได้ (FAO, 2000.)

สิ่งสำคัญที่ทำให้ Integrated Farming System ประสบความสำเร็จได้นั้น ควรพิจารณาถึง แรงจูงใจ สำหรับเกษตรกรที่จะพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาว่า หากดำเนินการดังกล่าวแล้ว การผลิตต่างๆในครัวเรือนนั้นจะ คຸ້ມທຸນຕໍ່ການລົງທຸນ ຫຼືພອເພີ່ມຕໍ່ການຍື່ນຊີວິດຂອງເຜົ່າຊາກ ຜົນຜະລິດຕ່າງໆກໍມີຕະຫຼາດຮັບໃນຮອດຍາວ (Sufficiently developed and stable market) ຮ່ວມເຖິງທຸກຢາກຕ່າງໆ ວ່າມີເໝາະສົມພອເພີ່ມ ສຳລັບການ ດູແລຮັກສາແລະດຳເນີນການຂອງແຫຼ່ງນ້ຳໃນໄຮ່ນາຫຼືໄມ້ ທັງໃນດ້ານຮ່າງງານ ເງິນທຸນ ປຶກມານ້ຳ ແລະແຫຼ່ງທີ່ມາ ຂອງວັດຖຸດິບໃນການເຜົາຮູບແບບໃໝ່ທີ່ໄດ້ເລີ່ມດຳເນີນການ ເຊັ່ນ ປຸ້ຍ ພັນຖູ່ປະລາ ເມລິດພັນຖູ່ພີ້ ເປັນຕົ້ນ ທີ່ສຳຄຳຍຸງຄຳ ກຳລັງຮູ້ຕ່າງໆ ທີ່ມີໃຫ້ເຜົາຊາກໃນການທຳກິດຈະກຳຕ່າງໆ ເພື່ອຈະບຳຮຸກຮັກສາແຫຼ່ງນ້ຳແລະເພື່ອໃຫ້ກິດຈະກຳທີ່ເກີດຂຶ້ນ ໃໝ່ນັ້ນດຳເນີນຕໍ່ໄປໄດ້ໂດຍເຜົາຊາກເອງຢ່າງເພີ່ມພອ (FAO, 2000.)

ໃນການສຶກສາຂອງ Verweij (2001) ໄດ້ສຶກສາກຳລັງສຳເລັດຂອງການພັດທະນາແຫຼ່ງນ້ຳໃນໄຮ່ນາແບບຜົນສະຫຼຸບ (Integrated farming) ໃນຊຸມຊົນ Oloy ໂຄລ໌ເມືອງ Cochabamba ຕອນກາງຂອງປະເທດໂບລີເວີ ໂດຍການ ສັນັບສະນູນຈາກຝາກຊາກເຜົາຊາກ ອຸໜີກສ່ວນທ້ອງຖິ່ນແລະອຸໜີກທີ່ມີໄຮ່ອຸໜີກຂອງຊາກ (NGO) ໄດ້ຜັນນ້ຳຈາກເຂື່ອນ ເຂົ້າມາເກັບໃນບ່ອນນ້ຳໃນໄຮ່ນາໃນຊຸມຊົນ ຮ່ວມເຖິງບ່ອນນ້ຳຂອງຊຸມຊົນໃຫ້ເຜົາຊາກສາມາດທຳເຜົາຊາກໃນຄູດູແລ້ງແລະມີນ້ຳ ອຸປະໂຫຼດ/ບຣີເຮົາຢ່າງເພີ່ມພອ ເຊັ່ນໄດ້ມີການຊາຍຜົນດັ່ງກ່າວໄປຍັງຊຸມຊົນໂດຍຮອບ ເມື່ອມີນ້ຳເພີ່ມພອແລ້ວເຜົາຊາກ ສ່ວນໃຫຍ່ໄດ້ເລີ່ມທຳການເຜົາຊາກຢ່າງຕໍ່ເນື່ອງ(Intensive farming) ສົ່ງຜົນໃຫ້ດິນເສື່ອມໂທຣມ ປຶກມານ້ຳມີພອເພີ່ມ ຕໍ່ການອຸປະໂຫຼດບຣີເຮົາ ແລະເມື່ອຮາກຂອງຜົນຜະລິດເຜົາຊາກຕ່ຳ ເຜົາຊາກຈຶ່ງມີເງິນທຸນພອເພີ່ມໃນການຊື້ນ້ຳມາໃຊ້ ແລະຊື້ປຸ້ຍເພື່ອເພີ່ມຮາກຊາກໃນດິນທີ່ເສື່ອມໂທຣມລົງ

ຈາກປະສົບການດັ່ງກ່າວ ເຜົາຊາກຈຶ່ງໄດ້ຮູ້ຈັກຈະບຣີເຮົາຊາກດິນແລະນ້ຳຢ່າງສົມດູນ ໃຊ້ປະໂຫຼດ ຈາກບ່ອນນ້ຳໃນໄຮ່ນາແບບຜົນສະຫຼຸບ ເຜົາຊາກໄດ້ເລີ່ມປູກພີ້ທີ່ຫຼາກຫຼາຍມາຂຶ້ນພ້ອມກັບການເລີ່ມສັກຕົວໃນແປງ ເຜົາຊາກຂອງຕົວເອງ ເຊັ່ນ ເລີ່ຍປະລາ ເລີ່ຍໂກ ໄມ້ຜົນ ພີ້ໄຮ່ ພີ້ສະນູນໂປຣ ພີ້ຜັກ ໄມ້ດອກ ເປັນຕົ້ນ (ຢາກທີ່ 4 ແສດ ເຜົາຊາກຜົນສະຫຼຸບ) ມີການອອກແບບຮະບົບນ້ຳເພື່ອການເຜົາຊາກຢ່າງດີ ເຜົາຊາກມີອາຫານສຳລັບຊາກຮືວ ມີເມລິດ ພັນຖູ່ສຳລັບການເພາະປູກໃນຄູດູກາລຸ່ນ ໄມ້ຕ້ອງລົງທຸນຊື້ປຸ້ຍຫຼືຢາກປະລາຕັດຮູພີ້ ແລະເມື່ອຜົນຜະລິດເລືອຈາກ ຊາກຮືວ ເຜົາຊາກສາມາດນຳໄປຊາຍໄດ້ ເຊັ່ນເຜົາຊາກມີຜົນຜະລິດທີ່ຫຼາກຫຼາຍລົດກຳລັງສາກຮາກສິນຄ້າໄດ້ ສິນຄ້າໜຶ່ງມີຮາກໃນຕະຫຼາດ ນອກຈາກນັ້ນຊຸມຊົນຍັງໄດ້ເລີ່ມກໍ່ຕັ້ງອຸໜີກເພື່ອສັນັບສະນູນດ້ານເງິນແລະການຕະຫຼາດ ສຳລັບເຜົາຊາກໃນຊຸມຊົນອື່ນດ້ວຍ ເຜົາຊາກໃນຊຸມຊົນຈຶ່ງຮູ້ສຶກມີຄວາມມັ່ນຄົງທາງດ້ານເງິນມາຍັງຂຶ້ນ

ຢ່າງໃດກໍຕາມ Verweij ຍັງພົບວ່າການດຳເນີນການພັດທະນາແຫຼ່ງນ້ຳໃນໄຮ່ນາດັ່ງກ່າວຍັງຕ້ອງໄດ້ຮັບສັນັບສະນູນ ດ້ານການຕະຫຼາດຂອງສິນຄ້າທາງການເຜົາຊາກຂອງເຜົາຊາກ ການສົ່ງເສີມຄວາມຮູ້ດ້ານການຈັດການທຸກຢາກດິນແລະນ້ຳ ໃຫ້ແກ່ເຜົາຊາກ ແລະການຈັດການທາງດ້ານເງິນໃຫ້ແກ່ເຜົາຊາກ ສຳລັບໃນຝາກຊາກນັ້ນຄວນໃຫ້ການສັນັບສະນູນຢ່າງ ຕໍ່ເນື່ອງແລະເປັນການສັນັບສະນູນທັງໃນຮັດບັນຍາຍແລະທ້ອງຖິ່ນ ຈຶ່ງຈະໃຫ້ການພັດທະນາແຫຼ່ງນ້ຳໃນໄຮ່ນາປະສົບ ຄວາມສຳເລັດຢ່າງຕໍ່ເນື່ອງ ແນວທາງໃນການພັດທະນາແຫຼ່ງນ້ຳໃນໄຮ່ນາຂອງຊຸມຊົນ Oloy ໃນປະເທດໂບລີເວີນັ້ນ ສອດຄ່ອງກັບປຶ້ງຢາກຂອງເຜົາຊາກພີ້ພອເພີ່ມແລະເຜົາຊາກທຸກຢາກໃໝ່ ເຊັ່ນມີການນຳໄປປະຍຸກຕົວຢ່າງແຮ່ຫຼາຍໃນ ປະເທດເຜົາຊາກຮຸກ

รูปที่ 4 เกษตรผสมผสานจากแหล่งน้ำในไร่นา Diversified pond farm
ที่มา Verweij, 2001.

ในประเทศเวียดนามนั้นมีการทำเกษตรผสมผสานโดยมีแหล่งน้ำในไร่นาเป็นแหล่งน้ำสำคัญสำหรับการเกษตรในระบบ ซึ่งเรียกในภาษาเวียดนามว่า Vuon-AO-Chuong หรือ VAC ซึ่งหมายถึง สวนไม้ผล สวนผัก เล้าเป็ด/ไก่ และบ่อเลี้ยงปลา เป็นภูมิปัญญาที่ได้ดำเนินการมาแล้วตั้งแต่อดีตในพื้นที่ชนบทของเวียดนาม ตั้งแต่เริ่มแล้วเกษตรกรได้ขุดดินเพื่อนำดินไปปูนโคกสำหรับเป็นเล้าเป็ดเล้าไก่ ไม่ให้น้ำท่วมถึงบริเวณที่เลี้ยงสัตว์ แล้วบริเวณที่ขุดดินจึงกลายเป็นบ่อน้ำ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ ในช่วง ค.ศ. 1981-1989 ได้มีการสนับสนุนให้จัดทำ VAC อย่างแพร่หลายในชนบทที่ห่างไกลของเวียดนาม มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางด้านอาหาร ให้ชาวบ้านมีการผลิตอาหารพอเพียงกับความต้องการในครัวเรือน และประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก (FAO, 2001.) รัฐบาลเวียดนามได้สนับสนุนให้จัดทำต้นแบบ VAC ในสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกัน เช่น พื้นที่ใกล้ชายฝั่งทะเล พื้นที่สูง พื้นที่ลุ่ม พื้นที่สูง เป็นต้น เพื่อประชาชนที่สนใจสามารถนำไปประยุกต์ได้กับพื้นที่อย่างเหมาะสม

ผลการนำประยุกต์ใช้ VAC ในพื้นที่ต่างๆของเวียดนามพบว่า มาตรฐานรายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้นและคุณภาพชีวิตดีขึ้น จากงานวิจัยบางชิ้นพบว่า เกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่นำ VAC ประยุกต์ใช้ รายได้ประมาณร้อยละ 70 – 90 ของรายได้ทั้งหมดมาจากกิจกรรมใน VAC ที่สำคัญการขาดแคลนสารอาหารลดลงเป็นอย่างมาก เกิดความหลากหลายของผลิตภัณฑ์อาหาร โดยอาหารสามารถเก็บและเก็บรักษาไว้ตลอดปี ในสิ่งแวดล้อมพบว่า VAC นั้นสร้างภูมิทัศน์ที่ดีกับพื้นที่ สภาพแวดล้อมที่มีการปนเปื้อนตายน้อยลงและพบพื้นที่สีเขียวมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านบางรายที่ต้องไปทำงานในพื้นที่อุตสาหกรรมห่างไกลบ้าน ได้กลับบ้านมาอยู่กับครอบครัวเนื่องจากมีงานจากเกษตรกรรม ส่งผลให้สุขภาพกายและสุขภาพจิตดีขึ้น ครอบครัวอบอุ่น (Nguyen Van Man, 2008.)

กรมพัฒนาที่ดิน (2559) ได้พัฒนาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานใน อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก ซึ่งได้ก่อสร้างเสร็จตั้งแต่ปี 2557 นั้น พบว่าได้เพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร เกษตรกรมีน้ำใช้สำหรับการเกษตรและอุปโภค สำหรับพื้นที่บริเวณที่ขุดสระได้เลือกบริเวณที่เป็นที่ลุ่มต่ำ มีทางน้ำไหลลงสระ ทำให้เก็บกักน้ำได้ดี มีน้ำตลอดปี ซึ่งในการพัฒนาในพื้นที่จังหวัดตากนี้ พบว่า เนื้อดินมีก้อนกรวดปนมาก รากพืชชอบใช้ไคยาค ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ ดังนั้นเจ้าหน้าที่และเครือข่ายหมอดินจึงได้แนะนำให้ปรับปรุงบำรุงดิน เช่น ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก เป็นต้น เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน หลังจากพัฒนาบ่อจั่วแล้ว เกษตรกรสามารถปลูกข้าวนาปี โดยเติมน้ำจากบ่อเข้าไปในนาข้าวเมื่อฝนทิ้งช่วง ปลูกไม้ผล พืชผักสวนครัว และเลี้ยงปลา ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยใช้เศษผักหรือผลไม้ในแปลงเป็นอาหารปลาในสระ เป็นการหมุนเวียนใช้ประโยชน์จากผลผลิต เห็นได้ว่า รายได้จากการปลูกพืชผักต่างๆ จะทำรายได้ไม่มาก แต่หากมองในด้านการลดค่าใช้จ่าย สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารลงได้ไม่ต่ำกว่า 100 บาทต่อวัน หรือประมาณ 36,500 บาท ต่อปี นอกจากนี้ยังลดปัญหาน้ำไม่เพียงพอสำหรับปลูกข้าวอีกด้วย ตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาในต่างประเทศและประเทศไทย

ตารางที่ 3 การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในประเทศไทยและต่างประเทศ

การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก	ประเทศไทย	ต่างประเทศ
1. การมีส่วนร่วมของชุมชน	- สร้างในพื้นที่ของเกษตรกร โดยการสนับสนุนค่าใช้จ่ายและความรู้จากทางภาครัฐ	- สร้างในพื้นที่ของเกษตรกร หรือในพื้นที่สาธารณะ (Verweij, 2008 และ Chou ed al. 2014) - มี NGO มาพัฒนาในช่วงแรก และงบประมาณช่วยเหลือจากต่างประเทศ ต่อมาภาครัฐจึงเข้ามาสนับสนุน (FAO 2000.)
2. ลักษณะของแหล่งน้ำและขนาด	- ขนาดแหล่งน้ำขนาด 1,260 ลบ. ม. (กรมพัฒนาที่ดิน 2558ข) - แหล่งน้ำสำหรับเกษตรกรผสมผสานในครัวเรือนของเกษตรกร	- ขนาดแตกต่างกันไป แล้วแต่ชุมชน และเนื้อที่ที่เกษตรกรครอบครอง (Verweij 2008 และ Chou ed al. 2014) - แหล่งน้ำสำหรับเกษตรกรผสมผสานในครัวเรือนของเกษตรกร (Nguyen 2008, Verweij 2008 และ Chou ed al. 2014)
3. ประโยชน์ของแหล่งน้ำ	- ทางเกษตรเป็นหลักสำคัญ ให้เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคงมากยิ่งขึ้น มีน้ำอุปโภคบริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง	- เริ่มจากให้ประชาชนมีน้ำในการผลิตอาหารให้ครัวเรือน ต่อมาจึงพัฒนาสำหรับการเกษตรสำหรับการค้ามากยิ่งขึ้น (Nguyen 2008) - ทางเกษตร ทางด้านสันหนนาการ รักษาสมดุลของระบบนิเวศ ป้องกันพิบัติภัย และวัฒนธรรม (Chou ed al. 2014) - เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคงมากยิ่งขึ้น (Verweij 2008)

การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก	ประเทศไทย	ต่างประเทศ
4. การบริหารจัดการแหล่งน้ำ	- หลังจากที่ได้ภาครัฐได้สนับสนุนการก่อสร้างแล้วเกษตรกรจะเป็นผู้ดูแลรักษาแหล่งน้ำ	- เกษตรกรและชุมชนดำเนินการดูแลรักษาแหล่งน้ำให้มีสภาพดี
5. อุปสรรคในการดำเนินการ	- ศักยภาพการกักเก็บน้ำของบ่อไม่ดี - การดูแลรักษาบ่อน้ำของเกษตรกรยังไม่เหมาะสม - การประเมินศักยภาพของบ่อน้ำยังไม่ดำเนินการชัดเจน - ขั้นตอนการคัดเลือกเกษตรกรไม่ชัดเจน - งบประมาณไม่เพียงพอ - เกษตรกรมุ่งมั่นในการผลิตมากไม่สมดุลกับปริมาณน้ำที่กักเก็บได้	- ต้องการงบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติม (Verweij 2008 และ Nguyen 2008) - ความรู้ในการดูแลรักษาแหล่งน้ำ (Verweij 2008) - ช่องทางในการตลาดของผลผลิตที่ผลิตได้อย่างมั่นคง (Verweij 2008)
6. แนวโน้มการพัฒนา	- ความต้องการแหล่งน้ำสำหรับเกษตรกร - ภาครัฐยังเป็นหน่วยงานหลักในการพัฒนา - ส่งเสริมการพัฒนาทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่	- ออกแบบรูปแบบการพัฒนาแหล่งน้ำสำเร็จรูป เกษตรกรในพื้นที่ต่างๆสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมกับพื้นที่ (Nguyen 2008) - ส่งเสริมการพัฒนาทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่

รูปที่ 5 การดำเนินการขุดสระ พร้อมปลูกหญ้าแฝกรอบบ่อน้ำ ในจังหวัดตาก
ที่มา กรมพัฒนาที่ดิน, 2559.

รูปที่ 6 การดูแลรักษาขอบบ่อน้ำในไร่นา และสวนผักรอบบ่อ ในจังหวัดตาก
ที่มา กรมพัฒนาที่ดิน, 2559.

รูปที่ 7 การดูแลรักษาขอบบ่อน้ำในไร่นา และสวนหน่อไม้ฝรั่ง ในจังหวัดฉะเชิงเทรา
ที่มา กรมพัฒนาที่ดิน, 2559.

แนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานในประเทศไทยนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเกษตรกรที่ไม่สามารถเข้าถึงการจัดสรรน้ำชลประทานได้ แหล่งน้ำในไร่นาส่งผลให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรได้ยาวและหลากหลายรูปแบบมากขึ้น เกษตรกรมีรายได้สำหรับใช้จ่ายในครัวเรือนมากขึ้น นอกจากนี้แล้วยังพบว่า แหล่งน้ำในไร่นายังมีประโยชน์เป็นพื้นที่สันทนาการ เป็นที่ชะลอน้ำ (Water retention) ป้องกันการเกิดภัยพิบัติได้ และสร้างสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่อาศัย ผลจากการวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix นำไปสู่การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานสามารถพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยมีแนวทางการพัฒนาดังนี้

1. การพัฒนาแนวทางการเลือกพื้นที่ตั้งบ่อน้ำในไร่นา โดยใช้ข้อมูลที่ทันสมัย เช่น ข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ ข้อมูลลักษณะของดิน ข้อมูลสภาพภูมิอากาศ เป็นต้น เพื่อประเมินศักยภาพความสามารถในการกักเก็บน้ำได้อย่างแม่นยำมากยิ่งขึ้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นข้อมูลสำคัญในการตัดสินใจของเจ้าหน้าที่ ส่งผลให้ใช้งบประมาณและเงินจากเกษตรกรได้อย่างคุ้มค่า หากพื้นที่ดังกล่าวไม่มีศักยภาพในการกักเก็บน้ำดีพอ ควรแนะนำให้เกษตรกรจัดหา น้ำจากแหล่งอื่นๆ ทั้งนี้แล้วการประเมินการกักเก็บน้ำของบ่อน้ำและการดูแลรักษา

สภาพของบ่อน้ำก็เป็นขั้นตอนสำคัญที่ควรจะต้องดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากข้อมูลจากการประเมินจะเป็นข้อมูลสำคัญในการคัดเลือกเกษตรกรและคัดเลือกพื้นที่สำหรับจัดสร้างบ่อน้ำในไร่นาต่อไปอีกด้วย

2. การส่งเสริมให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ เข้าใจถึงการดูแลรักษาบ่อน้ำในไร่นาให้สามารถใช้งานเป็นระยะเวลานานและมีประสิทธิภาพ ทั้งในการดูแล การรื้อซ่อม การสนับสนุนปัจจัยการผลิตทางการเกษตรตามความเหมาะสม การตกตะกอน การขุดลอกทางระบายน้ำ เป็นต้น โดยเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องควรจะเข้าไปดูแลและให้คำแนะนำแก่เกษตรกรอย่างสม่ำเสมอหลังจากการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว

3. ในบางพื้นที่หากเกษตรกรอาจมีพื้นที่ไม่เพียงพอสำหรับการดำเนินการสร้างบ่อน้ำในไร่นาของตัวเอง การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานสำหรับชุมชน โดยการพัฒนาบ่อน้ำที่มีขนาดใหญ่ขึ้นในพื้นที่สาธารณะเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ สำหรับการเกษตรและอุปโภคจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สนับสนุนการผลิตของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี ทั้งยังได้ประโยชน์ในด้านอื่นๆตามที่กล่าวมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตามควรจะมีการบริหารจัดการการใช้น้ำในชุมชนให้ชัดเจน ทั้งในเรื่องสิทธิในการใช้น้ำ กรรมสิทธิ์พื้นที่สำหรับจัดทำบ่อน้ำในไร่นา และการบำรุงดูแลรักษาแหล่งน้ำ

4. การบริหารจัดการแหล่งเงินทุนสำหรับการดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา ในพื้นที่ที่เกษตรกรมีความพร้อมและพื้นที่มีศักยภาพในการกักเก็บน้ำ เพื่อให้เกิดการขยายผลอย่างเต็มที่ โดยการก่อตั้งแหล่งเงินทุนเหล่านี้ต้องมีความชัดเจนในการจัดตั้งกองทุน และการเลือกเกษตรกรที่จะได้รับผลประโยชน์และพื้นที่อย่างเคร่งครัดเช่นเดียวกับกับการใช้งบประมาณจากทางภาครัฐ

5. การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีทันสมัย นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการบริหารน้ำมาประยุกต์ใช้ด้วยกัน จะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนของโครงการ ลดค่าใช้จ่ายในการพัฒนา อีกทั้งยังเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเผยแพร่เพื่อเป็นประโยชน์ต่อไป

6. จัดทำเป็นคู่มือ สำหรับการขยายผลโครงการที่ประสบความสำเร็จนำไปใช้ในโครงการของหน่วยงานอื่นๆและในพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำขยายให้เกิดผลประโยชน์ในการจัดการบริหารทรัพยากรน้ำได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น รวมถึงแนวทางในการพัฒนาเกษตรผสมผสานพื้นที่โดยรอบของบ่อน้ำในไร่นา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้สะดวก

7. เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการต้องมีความมุ่งมั่นที่จะบริหารจัดการแหล่งน้ำอย่างสมดุลกับปริมาณน้ำที่กักเก็บได้ สอดคล้องกับตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเจ้าหน้าที่ต้องมีความโปร่งใสในการดำเนินการ ใช้ความรู้ ความสามารถที่อยู่ในการทำงานอย่างมีคุณธรรม

การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาในรูปแบบต่างๆ ในต่างประเทศ จะเห็นได้ชัดว่าประโยชน์ของแหล่งน้ำในไร่นานั้นมีคุณค่าทางด้านอื่นมากเช่นกัน ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ด้านภูมิทัศน์และด้านการป้องกันพิบัติภัยทางธรรมชาติ ซึ่งบ่อน้ำในไร่นาในประเทศไทยยังให้ความสำคัญในด้านนี้น้อย ยังเน้นในเฉพาะการเกษตร และด้านการผลิตเป็นหลัก ซึ่งคุณค่าทางด้านอื่นๆ แล้ว อาจจะมีคุณค่ามากกว่าเชิงเศรษฐศาสตร์อย่างเดียว

นอกจากนี้แล้วการศึกษานี้ยังเสนอแนะแนวทางในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ พร้อมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบ ดังแสดงในตารางที่ 4 เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป ซึ่งจะส่งผลให้การบริหารจัดการแหล่งน้ำในไร่นายั่งยืนและเหมาะสม ทั้งยังสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ตารางที่ 4 แนวทางการพัฒนาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน

ระดับ	แนวทาง	หน่วยงานรับผิดชอบ
นโยบาย	1. บูรณาการการดำเนินงานกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ดำเนินแผนการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม 2. ดำเนินความร่วมมือและจัดให้มีระบบข้อมูลสารสนเทศด้านทรัพยากรน้ำที่สมบูรณ์ ครอบคลุมทั่วประเทศ 3. ให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง และเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนเกษตรกร	- คณะกรรมการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ - กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ - กระทรวงมหาดไทย - GISTDA
ปฏิบัติ	1. อบรมให้ความรู้กับเกษตรกรเกี่ยวกับการดูแลรักษาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานและการใช้น้ำให้สมดุลกับปริมาณน้ำที่กักเก็บได้ 2. ให้การเรียนรู้พัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องให้มีความพร้อม ทั้งทางด้านวิชาการ คุณธรรม และการสื่อสารระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ 3. จัดตั้งคณะกรรมการในระดับจังหวัดเพื่อดำเนินการ ติดตาม และตรวจสอบการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน	- สำนักงานเกษตรจังหวัด - สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคและจังหวัด - ชลประทานจังหวัด - สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น - เกษตรอำเภอ และเกษตรตำบล

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นแนวทางที่จะส่งเสริมให้การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานประสบความสำเร็จได้ โดยเจ้าหน้าที่มีการดำเนินการโครงการอย่างโปร่งใส บนพื้นฐานของความรู้ทางวิชาการที่ดี และเกษตรกรมีความพอเพียงในการผลิตให้สมดุล มีความมุ่งมั่นในการดูแลรักษาแหล่งน้ำในไร่นาขนาดเล็กอย่างจริงจัง รวมถึงแนวทางทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการที่ได้เสนอแนะแล้ว ส่งผลให้การพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานมีประสิทธิภาพ และยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนข้อมูลจากกรมพัฒนาที่ดิน และขอขอบคุณ คำแนะนำ และข้อมูลที่เป็นประโยชน์จาก นางสาวกรวรรณ อาจเลิศ นักวิชาการแผนที่ภาพถ่ายชำนาญการ สำนักเทคโนโลยีการสำรวจและแผนที่ และนายศ สุกนธมาน นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน

เอกสารอ้างอิง

กรมพัฒนาที่ดิน. (2558ก). *สถานภาพทรัพยากรดินและที่ดินของประเทศไทย State of Soil and Land Resources of Thailand*.

กรมพัฒนาที่ดิน. (2558ข). *คู่มือดำเนินงานโครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน*.

กรมพัฒนาที่ดิน. (2559). *เอกสารประกอบการประกวดผลการดำเนินงานโครงการแหล่งน้ำในไร่นา นอกเขตชลประทานดีเด่นประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559*.

กรวรรณ อาจเลิศ. (2559). *โครงการประยุกต์ใช้ฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ในการประเมินศักยภาพในการกักเก็บน้ำของพื้นที่ในการสร้างแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน*. กรมพัฒนาที่ดิน.

คณะกรรมการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ. (2558). *แผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำ*.

ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2559). “โครงการ ‘ป่อจิ๋ว’ สุดเจ๋ง สดก. ชูผลสำเร็จ ช่วยเกษตรกรกักเก็บน้ำ เพิ่มผลผลิต เสริมรายได้ครัวเรือน”. ข่าวที่ 71/2559 สืบค้นเมื่อ วันที่ 31 ธันวาคม 2559. http://www.oae.go.th/ewt_news.php?nid=22463&filename=news.

แนวเกษตรกรเตรียมสำรองน้ำด้วย “ป่อจิ๋ว”. (24 มิถุนายน 2559). เดลินิวส์. สืบค้นจาก <http://www.dailynews.co.th/agriculture/504550>.

ปริญญ พินุลสราวุธ. (2556). *รายงานเศรษฐกิจพอเพียง ปี 2556*. ส่วนทรัพย์สินพระมหากษัตริย์.

ละอียด ศิลาน้อย. (2547). *วิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนไปทำไม? E-TAT Journal ฉบับที่ 3 ปี 2547*. สืบค้นเมื่อ วันที่ 15 มกราคม 2560. <http://etatjournal.com/web/download-zone/64-download-zone/dl-etatjournal/438-dl-etatjournal-32547>

Asian Development Bank. (2016). *Agricultural Production and Groundwater Conservation. Examples of Good Practices in Shanxi Province, P.R. China*.

Chou, W., Lee, S. and Wu, C. (2014). *Evaluation of the Preservation Value and Location of Farm Ponds in Yunlin County, Taiwan*. Int. J. Environ. Res. Public Health **11**(1), 548-572.

FAO. (2000). *Small Ponds Make a Big Difference: Integrating Fish with Crop and Livestock Farming*.

FAO. (2001). *Integrated Agriculture Aquaculture*.

Nguyen, Van Man. (2008). *Vuon-Ao-Chuong The traditional Vietnamese Farm*. Retrieved from <http://permaculturenews.org/2008/10/04/vuon-ao-chuong-the-traditional-vietnamese-farm/>

Verweij, M. (2001). *Towards sustainable pond farming*. LEISA Magazine 17(3), 43 - 44.

พระอัจฉริยภาพด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารและการแปลวรรณกรรมใน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

อรรถค์ ชาคร ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การแปลบทพระราชนิพนธ์แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นเล่ม 2 เรื่อง คือ **ติโต** และ **นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ** โดยมุ่งเน้นการสำรวจประเด็นความเท่าเทียมและความเป็นธรรมชาติในการแปล จากการวิจัยพบว่าบทพระราชนิพนธ์แปลทั้งสองเล่มนั้นรักษาโครงสร้างเดิมและปรับโครงสร้างให้เหมาะกับภาษาปลายทาง โดยการคงโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับไว้ในภาษาแปล ประกอบด้วย การใช้เครื่องหมายหัพภาค การคงกรรมวาจก การคงไว้ซึ่งการละคำ และการใส่ส่วนขยายกลางประโยค ส่วนการปรับโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปลนั้น ประกอบด้วย การละประธาน การจัดเรียงประโยคคำพูดในอัญประกาศ การเพิ่มคำหรือข้อความเพื่อให้ประโยคสมบูรณ์ในภาษาแปล และการปรับโครงสร้างของกรรมวาจก นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่ทำให้บทพระราชนิพนธ์แปลทั้งสองเล่มใช้ภาษาที่สละสลวยและเป็นธรรมชาติมากที่สุดนั้น คือ กลวิธีการเลือกใช้ภาษาไทย ได้แก่ การแปลโดยสิ่งทดแทนทางวัฒนธรรม การแปลโดยใช้คำคู่ และการแปลโดยใช้สำนวนโวหาร ในกรณีที่มีการเลือกสรรคำ หรือสำนวน และ/หรือ มีการปรับโครงสร้างทางไวยากรณ์นั้น ผู้แปลถ่ายทอดความหมายได้ โดยทำให้ภาษาแปลเป็นภาษาไทยตามธรรมชาติ

คำสำคัญ: พระอัจฉริยภาพทางภาษา พระอัจฉริยภาพทางการแปล รัชกาลที่ 9 บทพระราชนิพนธ์แปล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ติโต นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

1. บทนำ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (5 ธันวาคม 2470 – 13 ตุลาคม 2559) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งพระราชวงศ์จักรี ผู้ทรงครองราชสมบัติยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย นับตั้งแต่พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2493 เป็นต้นมา พระองค์ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะพระมหากษัตริย์นักพัฒนาด้วยการทุ่มเทกำลังพระวรกายและกำลังพระสติปัญญาเพื่อพสกนิกรชาวไทย มีทั้งพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนโดยมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจำนวนกว่าสี่พันโครงการ ซึ่งทั้งหมดนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาชาติบ้านเมืองและพัฒนาคน พระองค์จึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาอย่างแท้จริง โดยมีองค์การศึกษา วัฒนธรรม และเอกชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลสาขาต่าง ๆ มากมาย

“ความสำเร็จในด้านการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานแนวคิดแก่สังคมไทยมาโดยตลอด เป็นที่ประจักษ์ชัดเมื่อสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จด้านการพัฒนามนุษย์ (UNDP Human Development Lifetime Achievement Award) เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2549 โดยนายโคฟี อันนัน (Kofi Annan) เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ เป็นผู้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลเกียรติยศนี้สหประชาชาติจัดทำขึ้นเพื่อมอบให้บุคคลดีเด่นที่อุทิศตนตลอดชีวิตและสร้างคุณค่าของผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และเป็นคุณูปการในการผลักดันความก้าวหน้าในการพัฒนาคน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ให้คนเป็นเป้าหมายศูนย์กลางในการพัฒนา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน มีความมั่นคงในชีวิต มีความเท่าเทียมกัน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง...”

(มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2554, น. 257)

นอกเหนือจากการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจหลายประการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล ทั้งการจัดตั้งโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศ มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ทรงก่อตั้งทุนภูมิพล และทุนมูลนิธิอานันทมหิดล รวมทั้งฟื้นฟูการพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง ตลอดจนริเริ่มให้มีการจัดทำสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพระปรีชาสามารถในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ทั้งวิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ สาธารณสุขศาสตร์ มนุษยศาสตร์ อันรวมถึงอักษรศาสตร์ ซึ่งครอบคลุมการใช้ภาษาและการแปล พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2512 ความว่า “ในปัจจุบันนี้ ปรากฏว่าได้มีการใช้คำออกจะฟุ่มเฟือยและไม่ตรงกับความหมายอันแท้จริงอยู่เนือง ๆ ทั้งออกเสียงก็ไม่ถูกต้องตามอักขรวิธี ถ้าปล่อยให้เป็นไปดังนี้ ภาษาของเราก็มีแต่จะทรุดโทรม ชาติไทยเรามีภาษาของเราใช้เองเป็นสิ่งอันประเสริฐอยู่แล้วเป็นมรดกอันมีค่าตกทอดมาถึงเราทุกคน จึงมีหน้าที่ที่จะต้องรักษาไว้ ฉะนั้น จึงขอให้บรรดานิสิตและบัณฑิต ตลอดจนครูบาอาจารย์ได้ช่วยกันรักษาและส่งเสริมภาษา ซึ่งเป็นอุปกรณ์และหลักประกันเพื่อความเจริญวัฒนาของประเทศชาติ” (ฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. ม.ป.ป.

http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_w3c/ewt_news.php?nid=572&filename=index)

กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงมีสายพระเนตรยาวไกลและทรงตระหนักถึงปัญหาที่ผู้ใช้ภาษาไทยส่วนใหญ่ มองข้ามไป โดยได้ทรงชี้ให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษาไทยเกิดค่านิยมที่มองเห็นภาษาไทยเป็นเพียง “ภาษาสื่อสาร” ทัว ๆ ไป มิได้เห็นคุณค่าดังที่บรรพบุรุษได้เล็งเห็นมาก่อน เมื่อปัจฉัยภายนอก คือ การกลมกลืนทางวัฒนธรรม และปัจฉัย ภายใน คือ ค่านิยมของผู้ใช้ที่เปลี่ยนไป เกิดขึ้นพร้อมกันทั้งสองปัจฉัย จึงก่อให้เกิดปัญหามากมาย ทั้งในเรื่อง การใช้คำ การออกเสียง ภาษาแสดง และการใช้ภาษาไทยตามแบบภาษาต่างประเทศมากเกินไป พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเล็งเห็นถึงปัญหาและทรงมีกระแสพระราชดำริเกี่ยวกับ ปัญหาเหล่านี้ในหลายโอกาส เช่น เมื่อทรงเป็นประธานและทรงร่วมอภิปรายหัวข้อ “ปัญหาการใช้คำไทย” เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2505 ในการประชุมทางวิชาการของชุมนุมภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย และในโอกาสที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการและองค์กรเอกชนเข้าเฝ้าถวาย พระพรชัยมงคล เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช 2535 พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำรัส เกี่ยวกับปัญหาการใช้ภาษาไทยของประชาชนชาวไทยในขณะนั้น ทั้งหมดนี้ส่งผลให้คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อ วันอังคารที่ 13 กรกฎาคม พุทธศักราช 2542 เห็นชอบให้วันที่ 29 กรกฎาคม ของทุกปีเป็น “วันภาษาไทย แห่งชาติ” (เครือข่ายข้อมูลข่าวสารสถาบันพระมหากษัตริย์. ม.ป.ป. <http://www.thaimonarch.org/?p=840>)

การที่ทรงพระปรีชาและทรงรอบรู้ในภาษาไทย มีเหตุส่วนหนึ่งมาจากการฝึกฝนพระองค์เองในยามว่างเว้นจากพระราชกรณียกิจ หลักฐานเชิงประจักษ์ก็คือการที่ทรงพระวิริยะอุตสาหะแปลและเรียบเรียงวรรณกรรมภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยที่สมบูรณ์ด้วยลักษณะวรรณศิลป์ มีเนื้อหาสาระที่มีคุณค่าเป็นคติ เรื่องการเสียสละเพื่อส่วนรวม ดังจะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” และพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก” ซึ่งทรงดัดแปลงจากมหาชนกชาดกในพระไตรปิฎก และต่อมาได้แปลบทพระราชนิพนธ์ออกเป็นภาษาอังกฤษ ผลงานพระราชนิพนธ์แปลทั้งหมดนั้นละเอียดประณีต มีการเลือกสรรถ้อยคำอย่างละเมียดละไม ไพเราะลึกซึ้ง ทว่ง่ายงาม ถือเป็นพระอัจฉริยภาพด้านการใช้ภาษา และการแปลวรรณกรรมของพระองค์อย่างแท้จริงดังที่ปรากฏในคำประกาศสดุดีพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในโอกาสที่คณะกรรมการตัดสินรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (รางวัลซีไรต์) ประเทศไทย ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัลสดุดีพระ เกียรติคุณด้านวรรณกรรม ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันอังคารที่ 8 กรกฎาคม พุทธศักราช 2540 (บางส่วน)

“ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ในนามของเอกอัครราชทูตกลุ่มประเทศอาเซียนและคณะกรรมการตัดสินรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน ข้าพระพุทธเจ้าซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัลสดุดีพระเกียรติคุณด้านวรรณกรรมอันเป็นงานพระราชนิพนธ์ของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

พระปรีชาสามารถของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้เป็นที่ประจักษ์แก่ปวงพสกนิกรชาวไทย ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ...ปวงข้าพระพุทธเจ้ายังขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเฉลิมพระเกียรติใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในพระปรีชาสามารถด้านการแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ทรงแปลบทประพันธ์ของวิลเลียม สตีเวนสัน เรื่อง “A Man Called Intrepid” หรือ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” เมื่อพุทธศักราช 2536 และเมื่อพุทธศักราช 2537 ก็ทรงแปลเรื่อง “ติโต” บทประพันธ์ของฟิลลิป ออติ จากงานชุดประวัติศาสตร์แห่งศตวรรษที่เต็มไปด้วยความรุนแรง ชุด บัลเลนาไทน์เกี่ยวกับผู้นำด้านสงครามลำดับที่ 10 ผลงานของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทล้วนได้รับความนิยมนิตอันดับหนังสือขายดี

ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอ่านบทพระราชนิพนธ์ส่วนหนึ่งที่ทรงถ่ายทอดเป็นภาษาไทยด้วยพระปรีชาสามารถด้านวรรณศิลป์ อันแสดงถึงสาระสำคัญที่ซ่อนเร้นของกวีเรื่องนาม วิลเลียม เวิร์ดส์เวิร์ธ และปรากฏอยู่ในคำนำของ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” หนังสือพระราชนิพนธ์แปลเล่มแรกของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทที่ได้รับการตีพิมพ์กว่าหนึ่งแสนเล่มนั้น เป็นประวัติการณ์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

นายอินทร์ ผู้ปิดทองหลังพระ

นักรบใด ใจมั่น พลันเริงร่า	ถ้วนทหาร ปรารภนา เป็นเช่นเขา
สู้สุดฤทธิ์ ในกิจ ทั้ง หนักเบา	ยอมรับเอา ด้วยมโน อันโอฬาร
เป็นเกลอกับ ทุกข์กล้า แสนสาหัส	อันตราย สารพัด ไม่หน่ายหน้า
ถึงขามจิต โลหิตขับ กับพสุธา	ใจเย็นได้ ไม่ว่า หวัน พะวง
แลเห็นความ ลำเค็ญ เป็นประโยชน์	อันช่วงโชติ ขวลิต น่าพิศวง
ตั้งจิตไว้ ไม่พรั่น ด้วยมั่นคง	และอาจอง ทะนงรัก คักดีแห่งตน
ไม่ยอมลด ภายใจ ให้ต่ำต้อย	เพื่อจะคอย ดวงดัก แม็กักหน
ซึ่งยศศักดิ์ อัครฐาน ศฤงคารตน	เทิดผล คือความดี ที่ศรัทธา
ภฏอันใด แม้วางไว้ในยามสงบ	ป้องเคารพ ชูเชิด ให้เจิดจ้า
ดำเนินตาม ที่เห็นชัด ในหัตถยา	ว่าเป็นภา-ระเลิศ ประเสริฐจริง

(...) ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับรางวัลซีไรต์จะมีบทบาทในการส่งเสริมกิจกรรมทางวรรณกรรมในประชาคมอาเซียนต่อไป ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาในนามของกวีและนักเขียนในประชาคมอาเซียนว่า ปวงข้าพระพุทธเจ้าต่างซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงรับการเฉลิมพระเกียรติในครั้งนี้ และขอพระราชทานถวายพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ”

(คณะองคมนตรี, 2550, น. 193-195)

2. ความสำคัญของภาษาและการสื่อสาร

ภาษา เป็นคำสันสกฤตที่มาจากรากศัพท์เดิมว่า “ภาษา” เป็นคำกริยาแปลว่า กล่าว พูด หรือ บอก (คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551, หน้า 3) พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 อธิบายว่า “ภาษา” เป็นคำนาม หมายถึง 1) ถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียนเพื่อสื่อความของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ภาษาไทย ภาษาจีน หรือเพื่อสื่อความเฉพาะวงการ เช่น ภาษาราชการ ภาษากฎหมาย ภาษาธรรม 2) เสียงตัวหนังสือ หรือกิริยาอาการที่สื่อความได้ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาท่าทาง ภาษามือ 3) (โบราณ) คนหรือชาติที่พูดภาษานั้น ๆ เช่น มอญ ลาว ทวาย นุงห่มและแต่งตัวตามภาษา 4) กลุ่มของชุดอักขระ สัญลักษณ์ และกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นเพื่อส่งงานคอมพิวเตอร์ เช่น ภาษาซี ภาษาจาวา; 5) โดยปริยายหมายความว่าสาระเรื่องราว เนื้อความที่เข้าใจกัน เช่น ตกใจจนพูดไม่เป็นภาษา เขียนไม่เป็นภาษา ทำงานไม่เป็นภาษา อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาษาคือเครื่องมือการส่งสารให้ผู้อื่นทราบโดยผ่านสื่อ อันได้แก่ เสียง และ/หรือ กิริยาอาการ หรือสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่เป็นระบบซึ่งส่งผลให้มนุษย์ในสังคมหรือสิ่งแวดล้อมเดียวกันสามารถรับสารนั้นได้ และ/

หรือแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสารนั้นได้ โดยนิยามของภาษาโดยทั่วไปนั้น มักจะพูดถึงความเป็นระบบ และความสามารถในการสื่อความหมายของตัวภาษา

“ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ที่ก่อให้เกิดวิวัฒนาการต่าง ๆ ที่หลากหลายต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของสังคมมนุษย์ ในขณะเดียวกันภาษานี้เองที่กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ซึ่งทำให้เกิดการศึกษาและสืบค้นเพื่อให้ทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะ วิทยาการ และอารยธรรมในอดีตของสังคมมนุษย์ ภาษาเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกในด้านภูมิธรรมและภูมิปัญญา นอกจากนี้ ภาษายังมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ เช่น ภาษาไทยและอักษรไทยเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ประจำชาติไทย มีบทบาทและหน้าที่สำคัญ คือ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา เล่าเรียน การติดต่อสื่อสารภายในประเทศ และยังช่วยยึดเหนี่ยวคนไทยทั้งชาติไว้ได้อย่างสมัครสมานกลมเกลียวกัน”

(คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551, น. 4)

3. ประวัติการแปลในประเทศไทย

วินิตา ดิถียนต์ (2533) ระบุว่าประวัติการแปลในประเทศไทยนั้นไม่ปรากฏเป็นหลักฐานแน่ชัดว่าการแปลภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ไต แต่เมื่อพิจารณาจากวรรณคดีแล้วพบว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีการศึกษาภาษาของชาติตะวันออก เช่น ไตรภูมิพระร่วง หรือไตรภูมิอภินิหาร ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแปลและเรียบเรียงขึ้นจากพระคัมภีร์ในพุทธศาสนา ส่วนหลักฐานการแปลครั้งแรกนั้นเป็นการแปลภาษามครที่ปรากฏอยู่ในมหาชาติคำหลวง ตามที่พบหลักฐานเป็นจดหมายเหตุที่ระบุว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีรับสั่งให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแปลเมื่อปีชวด จุลศักราช 844 พ.ศ. 2125 วินิตา ดิถียนต์ (2533) อธิบายต่อไปว่าการเสียกรุงศรีอยุธยา ทำให้หลักฐานทางวัฒนธรรมสูญหายไปมาก ซึ่งกรรมไปถึงงานวรรณคดีต่าง ๆ ด้วยครั้นสมัยกรุงธนบุรีบ้านเมืองยังคงมีศึกอยู่ สถานภาพทางด้านวรรณคดี และวัฒนธรรมจึงยังไม่เป็นปึกแผ่นนัก จวบจนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้แปลวรรณคดีสองเรื่องใหญ่ คือ โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาเสนาภิมุข (เจ้าฟ้าทองอิน กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์) ทรงอำนวยการแปลเรื่อง ไซฮั่น และพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลเรื่อง สามก๊ก โดยการแปลครั้งนั้นได้ใช้วิธีการให้ผู้เชี่ยวชาญภาษาจีนแปลเนื้อความ และให้ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทยเรียบเรียงความเป็นภาษาไทยที่ถูกต้อง ซึ่งการแปลวรรณกรรมลักษณะนี้เรียกว่า “ถอดความ” วินิตา ดิถียนต์ (2533) กล่าวว่าต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 เริ่มมีการแปลคำสอนศาสนาคริสต์จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย นายแพทย์ยอร์ช แมคฟาแลนด์ (พระอาภิวทยาคม) ระบุว่าหม่อมแอนนา ยัดสัน เป็นผู้แปลเมื่อ พ.ศ. 2362 แต่ไม่มีหลักฐานเหลือถึงปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ 4 วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มหลั่งไหลเข้ามา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้พระราชโอรสทุกพระองค์ศึกษาเล่าเรียน จึงได้ทรงจ้างครูชาวต่างชาติเข้ามาสอนหนังสือในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งทำให้เกิดการแปลและการแต่งเรื่อง เช่น บทพระราชนิพนธ์เรื่อง ลิลิตนิทราชาคริต ซึ่งที่มาของบทพระราชนิพนธ์ คือ หนังสือพันหนึ่งราตรี อันเป็นเรื่องเล่าพื้นบ้าน เดิมเป็นภาษาอาหรับ ต่อมามีการแปลเป็นภาษาอังกฤษหลายสำนวนแต่สำนวนหนึ่งที่นิยมมากที่สุดคือ สำนวนของเซอร์ ริชาร์ด เบอร์ตัน ชาวอังกฤษ นอกจากนี้ ใน พ.ศ. 2427 พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าคณางค์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ขณะดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ได้ทรงออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษ โดยตีพิมพ์เรื่องราวที่รวบรวมได้จากกรรมการ หรือสมาชิกของหอพระสมุด และเริ่มมีการแปลวรรณกรรมตะวันตกในรูป

ของนิทาน เช่น นิทานอีสป เพื่อสอนคติธรรมและให้ความบันเทิง ต่อมา พระองค์เจ้ารัชณีแจ่มจรัส กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงนำเค้าโครงเรื่อง Cinderella มาแปลเป็นภาษาไทยแล้วตีพิมพ์ในชื่อ นางจันทลีลา

วินิตา ดิถียนต์ (2533) เพิ่มเติมว่าครั้งมาถึงครึ่งหลังของรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มขุนนางที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกได้ออกนิตยสารรายเดือนชื่อ ลัทธิวิทยา เมื่อ พ.ศ. 2443 โดยตีพิมพ์เรื่องแปล หรือ “ลัก” เอามาจากภาษาอื่นโดยส่วนใหญ่ เป็นการสะท้อนให้เห็นความนิยมเรื่องแปลจากตะวันตกที่เริ่มแพร่หลายในประเทศไทยในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นที่เข้าใจกันว่าการเขียนรูปแบบนวนิยายในประเทศไทยเกิดขึ้นหลังจากมีการแปลนวนิยายจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยเรื่องแรก คือเรื่อง “ความพยาบาท” ซึ่งแปลจากเรื่อง Vendetta, or the Story of One Forgotten ของ มารี คอเรลลี ใน พ.ศ. 2441 โดยพระยาสุรินทราชา (นายนกยูง วิเศษกุล) โดยใช้นามปากกาว่า “แม่วัน” ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว Promathatavedi (2012) ระบุว่าในยุคทองของวรรณกรรมเนื่องจากรัชกาลที่ 6 ซึ่งได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ทรงสนับสนุนศิลปะด้านวรรณกรรม โดยทรงแปลบทละครอันโด่งดังของเชกสเปียร์เป็นภาษาไทยอย่างสละสลวยถึงสามเรื่อง คือ As You Like It (ตามใจท่าน) Romeo and Juliet (โรมิโอกับจูเลียต) และ The Merchant of Venice (เวนิสวานิช) และเรื่องอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ส่งผลให้การเขียนและการแปลหนังสือแพร่หลายในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง จนมาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งหนังสือพิมพ์ The Bangkok Post (2016) เขียนบทความสดุดีโดยถวายพระสมัญญานามว่าเป็น The King of Literature หรือพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระอัจฉริยภาพด้านวรรณกรรม

4. ประมวลผลงานด้านวรรณกรรมของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ผลงานด้านวรรณกรรมของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช แบ่งออกเป็นสามประเภท ได้แก่ บทพระราชนิพนธ์ บทพระราชนิพนธ์แปล และบทความพระราชนิพนธ์แปลและเรียบเรียง

1. บทพระราชนิพนธ์

- 1.1 พระราชนุกิจรัชกาลที่ 8
- 1.2 เมื่อข้าพเจ้าจากสยามสู่สวีเดน
- 1.3 พระมหาชนก

2. บทพระราชนิพนธ์แปล

- 2.1 ตีโต จาก Tito โดย Phyllis Auty
- 2.2 เศรษฐศาสตร์ตามนัยของพระพุทธศาสนา บทที่ 4 เล็กดีรสโต แปลจาก Small is Beautiful โดย E.F. Schumacher หน้า 53-63
- 2.3 นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ จาก A Man Called Intrepid โดย William Stevenson

3. บทความที่ทรงพระราชนิพนธ์แปลและเรียบเรียง

- 3.1 “ข่าวจากวิทยุเพื่อสันติภาพและความก้าวหน้า” จาก “Radio Peace and Progress” ใน นิตยสาร Intelligence Digest ฉบับวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2518
- 3.2 “การคืบหน้าของมาร์กซิสต์” แปลจาก “The Marxist Advance” Special Brief
- 3.3 “รายงานตามนโยบายของคอมมิวนิสต์” แปลจาก “Following the Communist Line”
- 3.4 “ฝันร้ายไม่จำเป็นจะต้องเป็นจริง” แปลจาก “No Need for Apocalypse” ใน นิตยสาร The Economist ฉบับวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2518
- 3.5 “รายงานจากลอนดอน” แปลจาก “London Report” ใน นิตยสาร Intelligence Digest Weekly Review ฉบับวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2518
- 3.6 “ประเทศจีนอยู่ยง” แปลจาก “Eternal China” ใน นิตยสาร Intelligence Digest Weekly Review ฉบับวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2518
- 3.7 “ทัศนะน่าอัศจรรย์จากชิลีหลังสมัยอัลเลนเด” จาก “Surprising Views from a Post-Allende Chile” ใน นิตยสาร Intelligence Digest Weekly Review ฉบับวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2518
- 3.8 “เขาว่าอย่างนั้น เราก็ว่าอย่างนั้น” จาก “Sauce for the Gander...” ใน นิตยสาร Intelligence Digest Weekly Review ฉบับวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2518
- 3.9 “จีนแดง ตัวเสียค่ายาเสพติดแห่งโลก” จาก “Red China Drug Pushers to the World” ใน นิตยสาร Intelligence Digest Weekly Review ฉบับวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2518
- 3.10 “วีรบุรุษตามสมัยนิยม” จาก “Fashion in Heroes” โดย George F. Will ใน นิตยสาร Newsweek ฉบับวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2522

(สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2554a, น. 2-3)

5. ข้อมูลสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ด้านการแปล

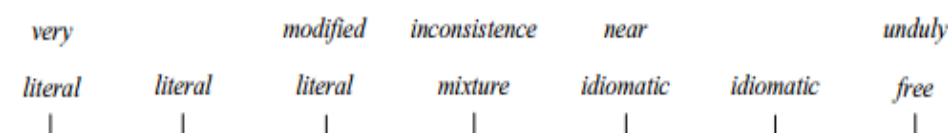
การศึกษาพระอัจฉริยภาพด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารและการแปลวรรณกรรมของ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จะใช้ข้อมูลจากบทพระราชนิพนธ์แปลจากภาษาอังกฤษเป็น ภาษาไทยเท่านั้น ซึ่งจากฐานข้อมูลที่น่าเสนอไปข้างต้นนั้น บทพระราชนิพนธ์แปลมีจำนวน 3 รายการ ผู้วิจัย เลือกศึกษาเฉพาะบทพระราชนิพนธ์แปลทั้งเล่มที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว สำหรับรายการที่ 2 “เศรษฐศาสตร์ ตามนัยของพระพุทธศาสนา” ทรงแปลเฉพาะบทที่ 4 จำนวนสิบหน้าเท่านั้น จึงไม่เข้าข่ายบทพระราชนิพนธ์ แปลทั้งเล่ม ดังนั้น ข้อมูลสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ในครั้งนี้ จึงประกอบไปด้วยบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” ตามลำดับ ในการนี้ จะนำไปศึกษาประเด็นด้านการใช้ภาษาในการแปล จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย โดยอิงกรอบแนวคิดด้านการแปลของ Larson (1998) เป็นหลัก

6. ประเภทของการแปลและกรอบแนวคิดด้านการแปล

การแปล คือ การเปลี่ยนรูปจากภาษาต้นฉบับหรือภาษาต้นทาง (Source Language) มาเป็นภาษาแปลหรือภาษาปลายทาง (Receptor Language/ Target Language) Newmark (1988) ได้แบ่งการแปลออกเป็น 2 ประเภทหลัก โดยพิจารณาจากการเน้นภาษาต้นฉบับและภาษาแปล ดังนี้

1. การแปลแบบเน้นการรักษาภาษาต้นฉบับ (Source Language - SL emphasis)
2. การแปลแบบเน้นความเข้าใจของผู้อ่านในภาษาเป้าหมาย (Target Language - TL emphasis)

ในทำนองเดียวกันนั้น Larson (1998) ได้แบ่งการแปลออกเป็น 2 ประเภทหลักเช่นกัน คือ การแปลแบบตรงตัว และการแปลแบบอิสระ ซึ่งก็มีความคล้ายคลึงกับ Newmark (1988) กล่าวคือ การแปลแบบตรงตัวเน้นภาษาต้นฉบับ ส่วนการแปลแบบอิสระจะเน้นภาษาปลายทาง Larson (1998) เสนอแผนภูมิของแบบจำลองการแปล 7 ประเภทย่อย ดังนี้

ภาพที่ 1 แบบจำลองชนิดการแปลตามแนวคิด ของ Larson

แหล่งที่มา: Larson, 1998, p. 19

การแปลแบบ Very literal เป็นการแปลที่รักษาความเป็นต้นฉบับทั้งหมด โดยเน้นการแปลตรงตัวมากกว่าการสื่อความหมาย Larson (1998) กล่าวว่าระดับการแปลที่เป็นเป้าหมายของผู้แปลมากที่สุด คือระดับ Idiomatic เพราะแปลแล้วเป็นภาษาซึ่งสละสลวยเป็นธรรมชาติ

จากการสังเคราะห์ทฤษฎีการแปลตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน (Nida 1964, Newmark 1988, Larson 1998, Baker 2011, Munday 2001, Venuti 2013) แม้การแปลจะจำแนกได้หลายประเภทย่อย โดยหลักๆ แล้วสามารถจำแนกเป็น 2 ชนิดเท่านั้น ดังต่อไปนี้

1. การแปลแบบเอาคำ คือการแปลที่เน้นภาษาต้นฉบับ ผู้แปลจะต้องคำนึงถึงไวยากรณ์หรือลักษณะทางภาษาศาสตร์ (form) รวมถึงรักษารูปแบบโครงสร้างของภาษาต้นฉบับไว้ เพื่อความแม่นยำในการแปล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Larson (1998, p.17-23) ที่เรียกรูปแบบการแปลประเภทนี้ว่า Form-based Translation หรือเรียกว่าการแปลแบบตรงตัว ซึ่งหากภาษาคู่ฉบับสองภาษาที่จะเข้าสู่กระบวนการแปลไม่มีความใกล้เคียงกัน ก็จะทำให้เกิดปัญหาในการแปลได้ ในทำนองเดียวกัน แนวคิดของ Newmark (1988) เรียกรูปแบบการแปลลักษณะนี้ว่า SL emphasis ซึ่งประกอบด้วย Word-for-word หรือเรียกว่าการแปลคำต่อคำ และ Literal translation หรือการแปลโดยพยัญชนะ ซึ่งเป็นการแปลที่ยึดโครงสร้างพื้นผิว (Surface Structure) การแปลแบบเอาคำนี้นั้นจะมีความถูกต้อง แม่นยำตรงกับภาษาต้นฉบับมาก เหมาะแก่การแปลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและสัญญา เป็นต้น

2. การแปลแบบเอาความ คือการแปลที่เน้นความหมายของภาษาต้นฉบับ โดยให้ความสำคัญแก่ความสละสลวยของภาษาปลายทาง Newmark (1988) เรียกการแปลลักษณะนี้ว่า TL emphasis ซึ่งสอดคล้องกับการแปลแบบ Meaning-based Translation ของ Larson (1998) หรือที่เรียกว่า Idiomatic translation ซึ่งเป็นการแปลที่พยายามถ่ายทอดความหมายจากภาษาต้นฉบับไปสู่ภาษาแปลอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด Larson (1998) อธิบายว่ามีลักษณะ 3 ประการ คือ

- 1) ความเป็นธรรมชาติของภาษาแปล (Natural forms of receptor language)
- 2) โครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับและภาษาแปล (Grammatical constructions)
- 3) การเลือกใช้คำในภาษาแปล (Choice of lexical items)

การแปลลักษณะนี้จึงเหมาะกับการแปลวรรณกรรมที่มุ่งเน้นความสละสลวยและการถ่ายทอดความหมายมากกว่าการรักษาโครงสร้างของภาษาต้นฉบับ Larson (1998, p. 71-198) ยังได้อธิบายกลวิธีการแปลภาษาว่าสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคำ (Relationships between Lexical items)
 - (1) แปลความหมายจากกว้างไปแคบ (Generic to Specific)
 - (2) แปลความหมายจากแคบไปกว้าง (Specific to Generic)
 - (3) คำที่ใช้แทน (Substitute word)
 - (4) คำที่แสดงความสัมพันธ์ร่วมกัน (Reciprocal word)
- 2) ความหมายหลากหลายของคำ (Multiple sense of Lexical items)
 - (1) ความหมายแรก (Primary Sense)
 - (2) ความหมายรอง (Secondary Sense)
- 3) คำที่มีความหมายเทียบเท่าเมื่อชุดความคิดร่วมตรงกัน (Lexical equivalents when concepts are shared)
 - (1) คำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน (Synonym)
 - (2) การใช้คำคู่ (Doublet)
 - (3) คำตรงกันข้าม (Antonym)
- 4) คำที่มีความหมายเทียบเท่าเมื่อชุดความคิดไม่ตรงกัน (Lexical Equivalents when concepts are unknown)
 - (1) คำกว้าง ๆ ที่อธิบายให้แคบลงด้วยวลี (Generic word with a descriptive phrase)
 - (2) คำยืม (Loan word)
 - (3) สิ่งทดแทนทางวัฒนธรรม (Cultural Substitute)
- 5) ปัญหาพิเศษในการหาคำที่มีความหมายเทียบเท่า (Special problems in finding lexical equivalents)
 - (1) การแปลความหมายแฝงและความหมายชัดเจน (Implicit and explicit components of meaning)
- 6) โครงสร้างของกรรมาจก (Passive construction)
 - (1) กรรมาจกเป็นกรรมาจก (Passive to Passive)
 - (2) กรรมาจกเป็นกรรตวจก (Passive to Active)
 - (3) กรรตวจกเป็นกรรมาจก (Active to Passive)

การศึกษาวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์แปลในครั้งนี้ มุ่งสำรวจลักษณะการถ่ายทอดความหมายจาก
ภาษาต้นฉบับไปสู่ภาษาแปลอย่างเป็นธรรมชาติ ตามหลักสามประการหลักของ Larson (1998)

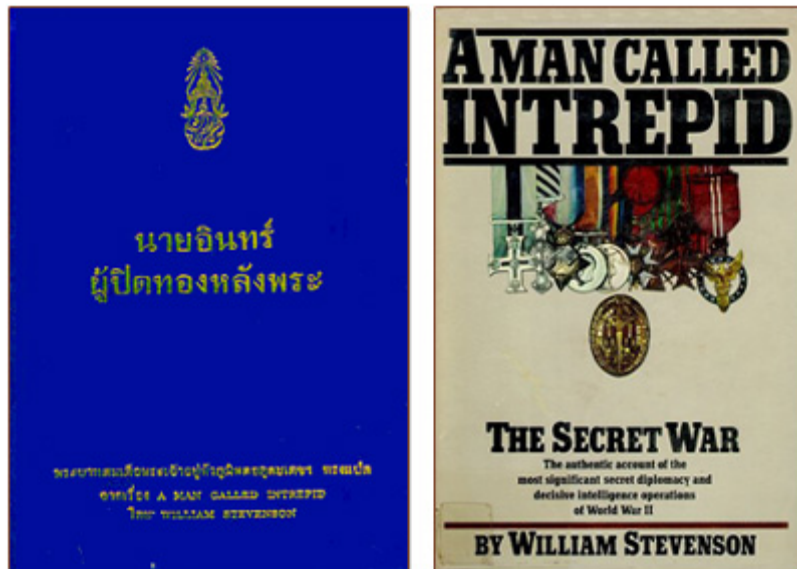
7. ภูมิหลังบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต”

ภาพที่ 2: ปกหนังสือ “ติโต” (Tito)

“ติโต” เป็นผลงานแปลเล่มแรกของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยทรงแปลจากหนังสือ Tito (1972) ของ Phyllis Auty พระองค์ทรงเริ่มแปลหลังจากหนังสือออกวางจำหน่ายแล้วประมาณสี่ปีให้หลัง คือ “ในปี พ.ศ. 2519 อันเป็นห้วงเวลาที่สังคมไทยประสบปัญหาความแตกแยกในเรื่องอุดมการณ์ฝ่ายขวาและซ้ายจากผู้ปกครองและขบวนการนักศึกษา ทรงแปลบทพระราชนิพนธ์นี้เพื่อให้ข้าราชการบริพารได้ทราบถึงบุคคลที่น่าสนใจคนหนึ่งของโลกที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์” (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2554a, น. 1) ติโต หรือ โยชิป โบรซ (Yosip Broz) แห่งพรรคคอมมิวนิสต์ของประเทศยูโกสลาเวีย เป็นผู้ที่ทำให้ประเทศยูโกสลาเวียซึ่งประกอบด้วยประชาชนจากหลากหลายเชื้อชาติ รวมตัวกันเป็นปึกแผ่นได้ ในยามที่ประเทศต้องประสบภาวะวิกฤตในสงครามโลกครั้งที่สอง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงแปล “ติโต” จากต้นฉบับพ็อคเก็ตบุ๊ก ความยาว 160 หน้า ของ Phyllis Auty ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ซึ่งเป็นหนังสือแนะนำบุคคลสำคัญในช่วงสงครามของสำนักพิมพ์ Ballantine โดยเล่มนี้จัดอยู่ใน Ballantine's Illustrated History of the Violent Century, War Leader Book, No. 10 ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1972 บทพระราชนิพนธ์แปลชื่อ “ติโต” นี้ได้จัดพิมพ์เป็นเล่มปกแข็ง ความยาว 121 หน้า ออกวางจำหน่ายใน พ.ศ. 2537 โดยสำนักพิมพ์อมรินทร์ รายได้สมทบทุนมูลนิธิชัยพัฒนา

8. ภูมิหลังบทพระราชนิพนธ์แปล “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ”

ภาพที่ 3: ปกหนังสือ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” (A Man Called Intrepid)

“นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” เป็นผลงานแปลเล่มที่สอง โดยทรงแปลจากหนังสือ A Man Called Intrepid ของ William Stevenson (1976) เป็นหนังสือแนวชีวประวัติอิงประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่สอง เช่นเดียวกับ “ติโต” โดยถ่ายทอดชีวิตและผลงานของ Sir William Stephenson (ที่บังเอิญมีชื่อพ้องกับผู้เขียน แต่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกัน) ผู้เป็นหัวหน้าฝ่ายจารกรรมในสงครามโลกครั้งที่สอง ในเล่มระบุว่าพระองค์ทรงใช้เวลาว่างวันละเล็กน้อยแปลเป็นเวลาประมาณ 3 ปี (วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2520 ถึง 25 มีนาคม พ.ศ. 2523) บทพระราชนิพนธ์แปลเล่มนี้มีจำนวน 603 หน้า หลังจากพิมพ์และวางจำหน่าย “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” ไปแล้วหนึ่งปี (ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2536) จึงได้พิมพ์ “ติโต” ในปี พ.ศ.2537 โดยสำนักพิมพ์อมรินทร์มอรายได้หลังหักค่าใช้จ่ายจากการพิมพ์ทั้งสองเล่มแก่มูลนิธิชัยพัฒนา

“บทพระราชนิพนธ์เรื่องนายอินทร์ มีศัพท์ขยายชื่อเรื่องราวผู้ปิดทองหลังพระ ซึ่งไม่ได้ปรากฏในชื่อเรื่องของต้นฉบับ การปิดทองหลังพระ สะท้อนได้จากบทบาทการดำเนินงานของนายอินทร์ในฐานะที่เป็นจารบุรุษหัวหน้าเครือข่ายงานราชการลับของอังกฤษที่โน้มน้าวให้สหรัฐร่วมมือทำสงครามกับกองทัพเยอรมันอันเป็นภารกิจที่ช่วยกอบกู้โลกของเราในสายตานายอินทร์” (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2554b, น. 57) “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” นำเสนอเรื่องราวภารกิจของ Intrepid ซึ่งเป็นชื่อรหัสของจารบุรุษนามว่า เซอร์วิลเลียม สตีเฟนสัน ผู้เป็นหัวหน้าหน่วยราชการลับอาสามัครของอังกฤษ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีหน้าที่สืบความลับทางทหารของเยอรมัน เพื่อรายงานต่อผู้นำฝ่ายพันธมิตร ได้แก่ เซอร์ วินสตัน เชอร์ชิล นายกรัฐมนตรีอังกฤษ และประธานาธิบดีแฟรงคลิน รูสเวลท์ แห่งสหรัฐอเมริกา เพื่อร่วมกันต่อต้านการขยายอำนาจของฝ่ายอักษะ โดยเฉพาะกลุ่มนาซีโดยการนำของฮิตเลอร์ที่หวังครองโลก

9. การวิเคราะห์ข้อมูล

ลักษณะ 3 ประการของการแปลไปสู่ภาษาปลายทางที่สละสลวย ตามกรอบแนวคิดของ Larson (1998) ได้แก่ 1) ความเป็นธรรมชาติของภาษาแปล (Natural forms of receptor language) 2) โครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับและภาษาแปล (Grammatical constructions) 3) การเลือกใช้คำในภาษาแปล (Choice of lexical items) จากการศึกษาข้อมูล พบว่าบทพระราชนิพนธ์แปลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีลักษณะทั้งสามประการ โดยอธิบายลักษณะประการที่หนึ่งและสามได้เป็นหนึ่งประเด็นหลัก เนื่องจากความโดดเด่นด้านการเลือกสรรคำในภาษาแปลนำไปสู่ความสละสลวยและเป็นธรรมชาติของภาษาแปล ส่วนอีกประเด็นหลักที่โดดเด่นรองลงมา คือ เรื่องของโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับและภาษาแปล ดังอภิปรายได้ดังต่อไปนี้

1. โครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับและภาษาแปล

กรอบแนวคิดด้านการแปลของ Larson (1998) นั้น กล่าวถึงลักษณะประการหนึ่ง นั่นคือ โครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับและภาษาแปล (Grammatical constructions) จากการศึกษาวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” พบประเด็นที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1.1 การคงโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปล

การคงโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปล ประกอบด้วย การใช้เครื่องหมายมหัพภาค การคงกรรมวาจก การคงไว้ซึ่งการละคำ และการใส่ส่วนขยายกลางประโยค

- การใช้เครื่องหมายมหัพภาค

ตามปกติแล้ว ภาษาไทยไม่นิยมใส่เครื่องหมายมหัพภาค ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า full stop หรือ period ไว้ท้ายประโยคเพื่อแสดงการสิ้นสุดของประโยค เครื่องหมายมหัพภาคเป็นลักษณะสำคัญของภาษาอังกฤษที่เมื่อจบประโยคจะต้องใส่เครื่องหมายนี้ ในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” ทรงใช้เครื่องหมายมหัพภาคตามภาษาต้นฉบับ เพื่อแสดงการจบประโยคตลอดเรื่องดังตัวอย่างต่อไปนี้

“เขาไม่ปิดบังเลยว่าเป็นคอมมิวนิสต์. ตรงกันข้าม เขาภาคภูมิใจ. แต่ว่า แม้เป็นคอมมิวนิสต์ ก็เป็นประเภทนอกแบบ.” (ติโต, น. 1)

“สตีเฟนสันเป็นคนที่พึ่งตัวเองตั้งแต่เยาว์วัย. เขาอายุเพียงสามขวบเมื่อบิดาของตนออกไปรบในแอฟริกาโดยสังกัดในหน่วย แมนิโตบา แทรนสวาล (Manitoba Transvaal Contigent).” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 1)

- การคงกรรมวาจก

ประเด็นการคงโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปลที่พบในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” อีกประเด็นก็คือ การคงกรรมวาจกตามภาษาต้นฉบับ เนื่องจากเป็นรูปแบบวาจกที่เหมาะสม ตรงกับไวยากรณ์ภาษาไทยที่นิยมใช้กรรมวาจกกับประโยคที่มีความหมายเชิงลบดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ตั้งแต่เล็ก ๆ เขามีความรู้สำนึกว่าเป็นสลาฟที่ต้องมีชีวิตอยู่ใต้การปกครองของฮังการี ซึ่งต่างเผ่าพันธุ์กัน ทั้งยังถูกเหยียดหยามว่ามีฐานะต่ำต้อยกว่าพวกเยอรมัน...” (ติโต, น. 4)

“...และพวกขาวนายากจนผู้กล้าหาญได้ต่อสู้อย่างสุดฤทธิ์ ต้องถูกทรมาน ถูกแขวนคอ ถูกเผา แต่ก็ไม่มีวันยอมแพ้.” (ติโต, น. 4)

“...แต่ตอนเบลเกรดถูกทิ้งระเบิดทางอากาศ มีผู้เสียชีวิตมาก และมีหลายพันคนที่ถูกฆ่าและถูกจับเป็นเชลยศึก.” (ติโต, น. 48)

“ทันใดที่สหภาพโซเวียตถูกบุก เขาออกประกาศแถลงการณ์หลายฉบับ...” (ติโต, น. 54)

“เจ้าหน้าที่ทุกหน่วยถูกจับหรือสังหารหมด.” (ติโต, น. 67)

“ระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นในแบบก่อนสงครามที่ยังคงเหลืออยู่ถูกทำลายล้างโดยสิ้นเชิง...” (ติโต, น. 110)

“บางคนถูกประหารชีวิตเลย บางคนถูกขึ้นศาลและถูกตัดสินประหารหรือจำคุก.” (ติโต, น. 110)

“สตีเฟนสันได้รับข่าวว่าบิดาของตนได้ถูกฆ่าในแอฟริกาใต้.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 23)

“สตีเฟนสันถูกส่งตรงไปแนวหน้าพร้อมกับกรมทหารช่างแคนาดา.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 25)

“นอร์เวย์ถูกยึดได้ก่อนฝ่ายอังกฤษจะตั้งตัวติด.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 97)

“...แต่ก็มีวีแววในเวลานั้นแล้วว่าชายนั้นถูกหักหลัง.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 300)

“เขาถูกไล่ตามและรถซีตรองถูกยิงจนหยุด.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 301)

- การคงไว้ซึ่งการละคำ

ลักษณะหนึ่งของโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาอังกฤษนั้นอนุญาตให้มีการละคำหรือละความบางส่วน (ellipsis) ซึ่งเป็นการละในฐานที่เข้าใจเพื่อความกระชับของวลีหรือประโยค โดยการละนั้นมักจะเป็นส่วนท้ายวลีหรือประโยค บทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” คงไว้ซึ่งการละคำอยู่บ้าง ทำให้ได้วลีหรือประโยคที่กระชับในลักษณะเดียวกับภาษาอังกฤษ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ปากแสดงนิสัยมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว ตาสีน้ำเงินอ่อน คมและไว.” (ติโต, น. 1)

= ตาคมและตาไว

“เขาไม่ยุติงานการเมือง กลับยิ่งทำมากขึ้น.” (ติโต, น. 22)

= กลับยิ่งทำงานการเมืองมากขึ้น

“การเลือกเพื่อนที่มีอิทธิพล การปฏิบัติอย่างระมัดระวัง ล้วนมีส่วนในความอยู่รอด. นอกจากนี้คุณสมบัติส่วนตัวก็ช่วย.” (ติโต, น. 33-34)

= คุณสมบัติส่วนตัวก็ช่วยในความอยู่รอด

“วัยเด็กของสตีเฟนสันมีลักษณะแตกต่างอย่างฟ้ากับดิน กับของผู้ที่จะได้ร่วมงานต่อมาในระยะวิกฤตของประวัติศาสตร์สองท่าน...” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 23)

= กับวัยเด็กของผู้ที่จะได้ร่วมงานต่อมาในระยะวิกฤตของประวัติศาสตร์สองท่าน...

“เขาบอกว่าจะต้องใช้โลหะผสมชนิดใหม่สำหรับทำใบของกังหันความเร็วสูง. และในที่สุดเขาก็ค้นพบได้.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 53)

= และในที่สุดเขาก็ค้นพบโลหะผสมชนิดใหม่สำหรับทำใบของกังหันความเร็วสูงได้

“วินสตันถามว่า : “เรามีเครื่องบินสำรองอีกไหม.” “คือบอกว่าไม่มีเลย. วินสตันก็เข้าใจทันที.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 200)

= คือบอกว่าไม่มีเครื่องบินสำรองเลย

- การใส่ส่วนขยายกลางประโยค

ลักษณะไวยากรณ์ภาษาอังกฤษมีการวางส่วนขยายได้ที่หลายตำแหน่งในประโยค โดยอาจใช้เครื่องหมายวรรคตอนเข้าช่วย เช่น เครื่องหมายยัติภังค์ และ/หรือ เครื่องหมายจุลภาค ซึ่งต่างจากลักษณะไวยากรณ์ภาษาไทยที่นิยมวางส่วนขยายที่ไม่ใช่คุณศัพท์ขยายคำนามไว้ต้นหรือท้ายประโยค อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาข้อมูลพบว่าในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” มีหลายประโยคใส่ส่วนขยายไว้กลางประโยค ซึ่งตรงกับภาษาต้นฉบับ พร้อมทั้งคงไว้ซึ่งเครื่องหมายยัติภังค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ตายังได้ถ่ายทอดให้แก่โยชีย่น้อย – อันเป็นชื่อที่ตาชอบเรียกหลาน – ซึ่งความรักในเรื่องข้า ๆ และการล้อเล่นตลก ๆ ซึ่งติโตได้รักษาไว้ตลอดชีวิต...” (ติโต, น. 6)

ความหมายคือ ตายังได้ถ่ายทอดความรักในเรื่องข้า ๆ และการล้อเล่นตลก ๆ ให้แก่ติโต ผู้ซึ่งตาชอบเรียกว่าโยชีย่น้อย โดยติโตได้รักษาส่งที่ตาถ่ายทอดนี้ไว้ตลอดชีวิต

“เขารู้เรื่องเกี่ยวกับเพื่อน้อยมาก รู้แต่ว่าดีมั่ง – ก็เหมือนผู้ชายชาวบ้านส่วนมาก – และจัดกิจกรรมบ้านไม่เป็นจนต้องติดหนี้สิน...” (ติโต, น. 6)

“เมื่อเริ่มวัยรุ่น – ตั้งแต่อายุสิบสองถึงสิบห้า – เขาก็ต้องทำงานดังนี้...” (ติโต, น. 8)

“เขาได้ตัดสินใจแล้ว – จะเป็นโดยรู้ตัวหรือโดยจิตใต้สำนึก – ว่าตั้งใจที่จะปักหลักในงานคอมมูนิสต์สากล.” (ติโต, น. 25)

“ติโตเป็นผู้รายงานเอง เขากล่าวอย่างสั้น ๆ ถึงกลุ่มบุคคล “ที่ไว้วางใจไม่ได้” ที่ต้องกวาดล้างไป – อันนี้เป็นเรื่องล่อแหลม – และกล่าวต่อไปอย่างยืดเยื้อกว่าและหนักแน่นกว่า ว่าต้องเร่งรัดให้มีคนหนุ่มที่คึกคักเข้าพรรค...” (ติโต, น. 44)

“กลลวยยังผลให้ฝ่ายอังกฤษสับสนงังกัน – เพราะข้อผูกพันในสนธิสัญญาระบุว่าจะเข้าช่วยโปแลนด์หากถูกรุกก่อน – การหยุดชะงักกันเพียงนิดเดียวนี้ทำให้ไม่สามารถเข้าห้ามปรามอย่างทันทั่วที่เสียแล้ว.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 76)

“มีทองจำนวนมหาศาล – อันเป็นส่วนใหญ่ของเงินคลังของฝรั่งเศส ซึ่งมีค่าในปัจจุบันประมาณ 150 พันล้านดอลลาร์ – ถูกเก็บไว้ที่เกาะมาร์ตีนิกใกล้ฝั่งอเมริกา...” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 402)

“เขียน” ทางวิทยาศาสตร์เจ็ดพันคน – ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในงานพิสดารหลายชนิด – เป็นผู้ถ่ายทอดข่าวลือสำคัญ ๆ ที่ยังส่งไปถึงมือรูสเวลท์อยู่เรื่อย ๆ ... (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 528)

1.2 การปรับโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปล

การปรับโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปล ประกอบด้วย การละประธาน การจัดเรียงประโยคคำพูดในอัญประกาศ การเพิ่มคำหรือข้อความเพื่อให้ประโยคสมบูรณ์ในภาษาแปล และการปรับโครงสร้างของกรรมาจก

- การละประธาน

ลักษณะไวยากรณ์ภาษาไทยอนุญาตให้มีการละประธานของประโยคได้ ซึ่งต่างจากลักษณะไวยากรณ์ภาษาอังกฤษที่จะต้องมีประธานของประโยคเสมอ โดยในบางกรณีประธานนั้นจะเป็นประธานที่ไร้ความหมายในรูปของสรรพนาม *it* ที่ไม่ได้แทนคำนามใด ๆ เลย กรณีนี้เรียกว่า *it-cleft* หรือ *dummy it* ในภาษาไทย สรรพนาม *it* แปลได้ว่า “มัน” แต่ในกรณีของ *it-cleft* หรือ *dummy it* จะไม่แปลว่า “มัน” โดยจะละประธานตัวนี้ไปเลย เพื่อความสละสลวยและรื่นหูในภาษาแปล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“เป็นที่เข้าใจกันอย่างแน่ชัดโดยไม่ต้องประกาศว่า บิก บิลล์ (Big Bill) เป็นผู้แทนส่วนตัวของท่าน ประธานาธิบดี.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 60)

แปลจาก *It was understood without anything being spelled out that Big Bill was the President's personal agent.*

“อาจเป็นความคิดหวังที่ออกจากหัวหาญเกินไปหน่อย ที่จะคิดว่า...” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 4)

แปลจาก *Perhaps it was foolhardy to suppose that...*

- การจัดเรียงประโยคคำพูดในอัญประกาศ

ประโยคคำพูดในภาษาอังกฤษนำเสนอได้หลายแบบ เช่น นำผู้พูดมาขึ้นต้นประโยค หรือแทรกไว้ระหว่างคำพูดที่อาจเป็นประโยคเดียวกันหรือคนละประโยคก็ได้ หรืออยู่ท้ายประโยค แต่ในภาษาไทย จะไม่มีการนำผู้พูดมาแทรกไว้ระหว่างคำพูดแบบในไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ ดังนั้น บทพูดในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” จึงมีการปรับวิธีการจัดเรียงให้เข้ากับภาษาไทย โดยส่วนใหญ่จะนำผู้พูดมาขึ้นต้นเพื่อเป็นประธานของประโยค และพบการใช้เครื่องหมายทวิภาคร่วมกับอัญประกาศ เพื่อระบุการเริ่มต้นของบทพูด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สติเฟินสันแล้วว่า : “เขาเหนื่อยโหมและแก่ลง. คำตักเตือนของเขาทุกถ้อยคำปรากฏเป็นความจริงขึ้นมาแล้ว. แต่สำหรับบุรุษที่เดียวดาย ที่ถูกสังคมส่วนใหญ่ทอดทิ้ง ที่ระทมด้วยความสลดคนนี้ รู้สึกว่ามันสายเกินไปเสียแล้ว.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 76)

แปลจาก "He looked tired and old," said Stephenson. "All his warnings were proving sound. But the hour seemed late for this solitary man, shunned by much of society, weighed down by grief"

เขาบ่นพึมพำคำพูดของจอร์จ ออร์เวลล์ ว่า : “ประเทศเรานี้เป็นเสมือนครอบครัวใหญ่ แต่สมาชิกผู้ใหญ่ที่เป็นผู้นำออกจะผิดตัว ใช้ไม่ได้.”

แปลจาก "This country is like a family," he muttered, quoting George Orwell, "with the wrong members in control." (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 76)

ในตัวอย่างแรกของภาษาต้นฉบับ ผู้พูดแทรกกลางระหว่างประโยคคำพูดที่เป็นอิสระต่อกัน แต่ในตัวอย่างที่สอง ผู้พูดแทรกกลางระหว่างประโยคคำพูดประโยคเดียวกันที่ส่วนขยายถูกแยกไปกล่าวในตอนหลัง สังเกตได้ว่าในตัวอย่างภาษาปลายทาง จะมีการนำผู้พูดมาเรียงไว้ต้นประโยค และไม่มีกรณีใด ๆ ที่นำผู้พูดมาแทรกไว้ตรงกลาง เนื่องจากจะขาดความสละสลวยและไม่เป็นธรรมชาติในภาษาไทย

- การเพิ่มคำหรือข้อความเพื่อให้ประโยคสมบูรณ์ในภาษาแปล

กลยุทธ์นี้เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้เกิดความชัดเจนและเป็นธรรมชาติในภาษาแปล โดยพบว่าในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” มีการเพิ่มคำหรือข้อความเพื่อให้ประโยคสมบูรณ์ แต่ไม่ได้ทำให้ความหมายเปลี่ยนไปแต่อย่างใด สังเกตจากคำหรือข้อความที่ขีดเส้นใต้ในตัวอย่างต่อไปนี้

“นายอินทร์” เองเป็นผู้วางแผนนี้ – ข้อนี้เป็นหลักฐานแสดงว่า ในโลกเสรีบุคคลทั้งชายหญิงผู้ได้ฝึกความชำนาญสามารถและพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ามีความคุณธรรมในการประกอบหน้าที่ในอาชีพพลเรือน มีความสามารถทำงานลับได้อย่างดีเยี่ยม (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 9)

แปลจาก "Intrepid" did it himself — further demonstration that secret operations in the free world can be handled exceedingly well by men and women who have acquired their skill and proved their integrity in successful civilian careers.

คำว่า did it แปลเพิ่มความว่า “เป็นผู้วางแผน” เพื่อความชัดเจน การขยายความนั้น ในบทแปลคงเครื่องหมายยัติภังค์ไว้ และเพิ่มข้อความเชื่อมประโยคว่า “ข้อนี้เป็น...” จึงได้ประโยคที่สละสลวยในภาษาไทย

“เมื่อสติเฟื่องเข้าไปเฝ้าเจ้านายในพระราชวังซึ่งเป็นผู้นิยมชมชื่นเกรตา การ์โบ ก็เป็นโอกาสให้ได้เตรียมลู่ทางเพื่อให้บุคคลสำคัญหลบหนีภัยออกมาได้ – โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับศาสตราจารย์โบห์ร แม้จะยังไม่ทราบถึงภัยที่คุกคามโคเปนเฮเกนซึ่งสามเดือนต่อมาได้ถูกฝ่ายนาซียึดครอง.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 92)

แปลจาก When Stephenson called on her royal admirers, he was quietly arranging escape routes — especially for Professor Bohr, unaware of the threat hanging over Copenhagen, three months away from Nazi occupation.

การแปลข้างต้นมีการสอดแทรกชื่อ เกรตา การ์โบ เพื่อความชัดเจน และเพิ่มคำว่า “โอกาส” “บุคคลสำคัญ” “ฝ่าย” ตลอดจนคำเชื่อมต่าง ๆ เพื่อให้ได้ประโยคที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในภาษาไทย

แต่มาร์ตินสรุปว่า : “อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ทางอากาศก็ช่วยกู้สถานการณ์ไว้ได้. เรายิงเครื่องบินข้าศึก ตกหนึ่งร้อยแปดสิบห้าลำ โดยฝ่ายเราเสียสี่สิบห้า.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 200)

แปลจาก "However," he ended, "all is redeemed in the air. We have shot down one hundred and eighty-five for a loss of forty."

สังเกตได้ว่าแม้จะเป็นประโยคสั้นและไม่ซับซ้อน แต่ระบบการสร้างคำที่ต่างกันระหว่างภาษาอังกฤษและภาษาไทย ทำให้มีการเพิ่มคำหรือข้อความเพื่อให้ประโยคภาษาไทยครบถ้วนสมบูรณ์ ในกรณีนี้คือการเติมคำว่า “เครื่องบินข้าศึก” และลักษณนาม “ลำ” ซึ่งในภาษาอังกฤษมีเพียงตัวเลขเท่านั้นซึ่งเป็นการละไว้ในฐานที่เข้าใจในระบบภาษาอังกฤษ แต่ไม่ควรละในระบบภาษาไทย หากต้องการความชัดเจน

“เขียน” ทางวิทยาศาสตร์เจ็ดพันคน – ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในงานพิสดารหลายชนิด – เป็นผู้ถ่ายทอดข่าวลับสำคัญ ๆ ที่ยังส่งไปถึงมีอูสเวลท์อยู่เรื่อย ๆ และทำให้เขาชื่นชมในงานด้านนี้ของอังกฤษและทำให้เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องได้รับข่าวเหล่านี้ต่อไป (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 528)

Seven thousand "boffins" — experts in a variety of recondite skills — poured out vital intelligence, which continued to reach Roosevelt and impress him with British work in this field and the need to keep on getting it.

ตัวอย่างข้างต้นนี้ มีการเพิ่มคำหรือข้อความเพื่อให้ประโยคภาษาไทยสละสลวยขึ้น ในกรณีนี้คือการเติมคำว่า “มือ” และ “ข่าวเหล่านี้” ซึ่งขยายจากคำสรรพนาม “it” อีกทั้งยังเพิ่มคำเชื่อมประโยคที่เป็นส่วนขยาย เพื่อความกลมกลืนในภาษาไทยด้วย

- การปรับโครงสร้างของกรรมวาจก

กรรมวาจกในภาษาอังกฤษจะใช้ผู้ถูกกระทำเป็นประธาน ตามด้วยกริยาและบุพบทที่บ่งว่าผู้กระทำ โดยใครหรือสิ่งใด การปรับโครงสร้างกรรมวาจกในภาษาไทยจะมีการแทรกผู้กระทำเข้าไประหว่างคำกริยาที่อยู่ ในรูปกรรมวาจก โดยละบุพบทในภาษาอังกฤษออกไป ตัวอย่างเช่น “เขาถูกเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาลของพระเจ้า ชาร์ (Tsarist) จับ...” (ติโต, น. 12) เทียบกับการแปลตรงตัวว่า เขาถูกจับโดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาลของพระเจ้า ชาร์ และ “โยชิยังได้เคยเป็นศิษย์วัดชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งเขาถูกบาทหลวงอาคันตุกะผู้หนึ่งตบ เพราะจัดเสื่อพิธีให้ไม่เรียบร้อย.” (ติโต, น. 7) เทียบกับการแปลตรงตัวว่า จนกระทั่งเขาถูกตบโดยบาทหลวง อาคันตุกะผู้หนึ่ง การปรับโครงสร้างกรรมวาจกนี้ทำให้ได้รูปประโยคที่สละสลวยกว่าการแปลตรงตัวที่รักษาคำ บุพบทไว้ อีกตัวอย่างหนึ่งได้ใส่ประโยคต้นฉบับภาษาอังกฤษกำกับไว้เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น ดังนี้

“ในรัฐสภา เนวิลล์ แชมเบอร์เลน ถูกสมาชิกชี้หน้าพร้อมกับอ้างคำพูดของครอมเวลล์...” (นายอินทร์ผู้ ปิดทองหลังพระ, น. 128)

แปลจาก In Parliament, Neville Chamberlain was confronted by a member pointing a finger and quoting Cromwell: "You have sat too long here. ... In the name of God, go!"

ในตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าการแปลว่า “ถูกสมาชิกชี้หน้า” นั้นให้ภาพพจน์ที่ได้อารมณ์ของเรื่อง มากกว่าการแปลตรงตัวว่า ถูกปะทะโดยสมาชิกที่ชี้นิ้ว นับว่าเป็นการปรับโครงสร้างกรรมวาจกที่แนบเนียน และทำให้ตรงกับธรรมชาติของภาษาไทย

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการปรับโครงสร้างจากกรรมวาจก (passive voice) เป็นกรรตุวาจก (active voice) ให้เหมาะกับภาษาไทยซึ่งมักใช้กรรมวาจกกับความหมายเชิงลบมากกว่าความหมายที่เป็นกลางหรือเป็น เชิงบวก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“มีทองจำนวนมหาศาล – อันเป็นส่วนใหญ่ของเงินคลังของฝรั่งเศส ซึ่งมีค่าในปัจจุบันประมาณ 150 พันล้านดอลลาร์ – ถูกเก็บไว้ที่เกาะมาร์ตินีกใกล้ฝั่งอเมริกัน และอาจใช้เป็นทุนสำหรับซื้อสินค้าจากอเมริกาให้ เยอรมัน” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 402)

แปลจาก Enormous reserves of gold — the bulk of the French Treasury, worth in today's terms \$150 billion — were stowed in the island of Martinique off the American coast and might be used to purchase American goods on Germany's behalf."

การแปลว่า “และอาจใช้เป็นทุน...” นั้น ย่อมมีความเป็นธรรมชาติกว่าที่จะแปลตรงตามกรรมวาจก เดิมว่า อาจจะถูกใช้เป็นทุน...

“นายอินทร์” เองเป็นผู้วางแผนนี้ – ข้อนี้เป็นหลักฐานแสดงว่า ในโลกเสรีบุคคลทั้งชายหญิงผู้ได้ฝึก ความชำนาญสามารถและพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ามีความคุณธรรมในการประกอบหน้าที่ในอาชีพพลเรือน มีความสามารถมาทำงานลับได้อย่างดีเยี่ยม (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 9)

แปลจาก "Intrepid" did it himself — further demonstration that secret operations in the free world can be handled exceedingly well by men and women who have acquired their skill and proved their integrity in successful civilian careers.

การแปลว่า “มีความสามารถมาทำงานลับได้อย่างดีเยี่ยม” นั้น ย่อมมีความเป็นธรรมชาติกว่าที่จะแปลตรงตามกรรมวาจาเดิมว่า “การทำงานลับในโลกเสรีนั้นสามารถถูกรับมือได้ดีเยี่ยมโดยชายและหญิง...”

“ตามเนินที่เป็นไร่นาโดยรอบ ได้ซ่อนสายอากาศวิทยุ ตั้งเป็นตาข่ายเหมือนใยแมงมุม พร้อมทั้งจะจับคลื่นวิทยุที่แว่ว ๆ เลื่อน ๆ จากเครื่องส่งที่อยู่ห่างไกล.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 82)

แปลจาก Hidden in the rolling farmland all about were webs of radio aerals, already spread to net the faint murmurings of distant transmitters.

การแปลว่า “ตามเนินที่เป็นไร่นาโดยรอบ ได้ซ่อนสายอากาศวิทยุ” นั้น ย่อมมีความเป็นธรรมชาติกว่าที่จะแปลตรงตามกรรมวาจาเดิมว่า “สายอากาศวิทยุได้ถูกซ่อน...” และสังเกตได้ว่าประโยคกรรตุวาทในภาษาไทยนี้ได้ละประธาน วิธีนี้เป็นลักษณะไวยากรณ์ภาษาไทยแบบหนึ่ง

“เครื่องใส่รหัสที่ทั้งญี่ปุ่นทั้งนาซีได้พัฒนาใหม่ เป็นความลึกลับที่เข้าใจกันน้อยเต็มที.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 60)

แปลจาก The existence of the cipher machine in its new Japanese and Nazi garb was vaguely understood.

การแปลว่า “เป็นความลึกลับที่เข้าใจกันน้อยเต็มที” นั้น ย่อมมีความเป็นธรรมชาติกว่าที่จะแปลตรงตามกรรมวาจาเดิมว่า “ถูกเข้าใจอย่างหลวม ๆ”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าการแปลกรรมวาจาที่ลดรูปในภาษาต้นฉบับนั้น เมื่อเป็นภาษาไทยจะปรับโครงสร้างเป็นกรรตุวาทแบบไม่ลดรูปได้ โดยอาจเพิ่มข้อความให้ชัดเจนขึ้น ดังเช่น

“กลลวงยังผลให้ฝ่ายอังกฤษสับสนชะงักงัน – เพราะข้อผูกพันในสนธิสัญญาระบุว่าจะเข้าช่วยโปแลนด์หากถูกรุกก่อน – การหยุดชะงักงันเพียงชนิดเดียวนี้ทำให้ไม่สามารถเข้าห้ามปรามอย่างทันที่เสียแล้ว.”

แปลจาก The lie confused the British — bound by treaty to help Poland if she was attacked first — long enough to make intervention too late.

การแปลด้วยกรรตุวาทว่า “เพราะข้อผูกพันในสนธิสัญญาระบุว่า” นั้น ย่อมเป็นธรรมชาติกว่าที่จะแปลตรงตามกรรมวาจาแบบลดรูปตามต้นฉบับว่า “ถูกผูกพันโดยสนธิสัญญา”

2. การเลือกใช้คำในภาษาแปล

ความโดดเด่นที่เห็นได้ชัดในบทพระราชนิพนธ์แปล คือ การเลือกใช้คำในภาษาแปล (Choice of lexical items) เริ่มจากการตั้งชื่อเรื่อง “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” จากต้นฉบับชื่อ “A Man Called Intrepid” ซึ่งหากแปลเป็นภาษาไทยโดยไม่ขยายความ ก็คือ “ชายผู้มีนามว่าอินเทรอปิด” หรือ “บุรุษผู้ถูกขนานนามว่าอินเทรอปิด” อย่างที่ทราบแล้วว่า Intrepid เป็นรหัสที่ใช้เรียก Sir William Stephenson ในฐานะจารบุรุษ โดยเป็นคำคุณศัพท์ที่แปลว่า กล้าหาญ ในบทพระราชนิพนธ์แปลนั้น ทรงใส่วงเล็บขยายความบทแปลกล่าวถึงที่มาของรหัสนี้ว่า “(Intrepid – ไม่รู้จักกลัว ไม่รู้จักหวาด กล้าหาญแต่ไม่เหี้ยม สู้ศัตรูทั้งภายนอกภายในอย่างไม่ท้อถอย ไม่น้อยใจ ไม่หยุดยั้ง รุกรานฟันฝ่า...)” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 149) สมเกียรติ อ่อนวิมล (2553) อธิบายไว้ดังนี้

“การแปลชื่อ Intrepid เป็น “นายอินทร์” ก็เป็นการอิงคำภาษาอังกฤษเดิมที่สะกด “INTRE – PID” พยางค์แรก อ่านได้คล้ายชื่อ “พระอินทร์” หรือ “นายอินทร์” ที่มี “ท-ร” (ท-ร-การันต์) ขณะที่คำว่า “ผู้ปิดทองหลังพระ” พยางค์หลัง PID ออกเสียงว่า “ปิด” ได้ในภาษาไทย และสามารถให้อรรถาธิบายได้ว่า “เป็นผู้ปิดทองหลังพระ” อิงคำว่า “PID” ในภาษาอังกฤษโดยดึงเอาความหมายในภาษาไทยออกมาได้ นี่เป็นพระอัจฉริยภาพอีกอย่างหนึ่งในด้านพระราชอารมณ์ขันเชิงวรรณศิลป์ ที่ทำให้การแปลภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ได้ทั้งเนื้อหาความหมายที่ถูกต้องลึกซึ้ง และได้อารมณ์ขันที่อ่านได้อย่างสนุกสนาน เพราะสำนวนไทยที่ว่า “ปิดทองหลังพระ” นั้นคือชีวิตจริงของสายลับที่มีสมญานามว่า “INTREPID” หรือ “นายอินทร์” สายลับทุกคนที่ร่วมงานจารกรรมในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อทำแล้วต้องปกปิดเป็นความลับ ไม่บอกใครให้ทราบถึงวิธีการทั้งหมด ไม่ต้องการคำสรรเสริญเยินยอใด ๆ ทั้งสิ้น” (สมเกียรติ อ่อนวิมล. 2553. <http://www.thai poet.net/index.php?lay=show&ac=article&id=538791096&Ntype=2>)

การแปลงชื่อให้เป็นแบบไทย ๆ ว่า “นายอินทร์” นั้น นับเป็นกลวิธีการแปลโดยใช้สิ่งทดแทนทางวัฒนธรรม (cultural substitute) ทำให้ผู้อ่านชาวไทยเข้าถึงเรื่องราวได้อย่างไม่ไกลตัวมากนัก ในย่อหน้าที่อธิบายที่มาของชื่อ Intrepid นั้น จะเห็นได้ถึงพระอัจฉริยภาพในการเลือกใช้คำในภาษาแปล เช่น คำว่า “manoeuvre” แปลว่า อุบายวิธี “field” แปลว่า สนามรบ “great battle” แปลว่า ยุทธการครั้งใหญ่ “paused” แปลว่า หยุดตรงครู่หนึ่ง “dauntless” แปลว่า เขี้ยมหาญ (เพื่อให้ต่างจาก กล้าหาญ) “searched for” แปลว่า ความหา ดังที่ขีดเส้นใต้เปรียบเทียบในย่อหน้าตัวอย่างด้านล่างนี้

ภาษาต้นฉบับ

“The manoeuvre which brings an ally into the field is as serviceable as that which wins a great battle,” Churchill had written in his autobiographical account of World War I. As prime minister in the second, he added that the man to bring in the Americans must be fearless. He paused. “Dauntless?” He searched for the right word while Stephenson waited. “You must be—intrepid!”

ภาษาแปล

“อุบายวิธีที่ช่วยชักนำให้สัมพันธมิตรลงสนามรบมีความสำคัญพอ ๆ กับยุทธวิธีที่นำชัยชนะในยุทธการครั้งใหญ่.” นี่เป็นข้อเขียนของเซอร์ซิลล์ในอัตชีวประวัติตอนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง. ในฐานะนายกรัฐมนตรีตอนสงครามโลกครั้งที่สอง เขาเพิ่มเติมข้อความว่า บุรุษที่จะชักนำพวกอเมริกันจะต้องเป็นคนไม่รู้จักกลัว. เขาหยุดตรงครู่หนึ่ง. “จะเป็นเขี้ยมหาญดีไหม.” เขาความหาคำที่จะเหมาะ สติเฟนสันได้แต่คอย. “คุณต้องเป็น – นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ!”

(Intrepid – ไม่รู้จักกลัว ไม่รู้จักหวาด กล้าหาญแต่ไม่เขี้ยมหาญ สู้ศัตรูทั้งภายนอกภายในอย่างไม่ท้อถอย ไม่น้อยใจ ไม่หยุดยั้ง รุกรันพันฝ่า...) (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 149)

ความโดดเด่นในการเลือกใช้คำในภาษาแปลที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” จำแนกออกได้เป็นสามประเภทหลักตามลักษณะของการแปลคำ ได้แก่ การแปลโดยสิ่งทดแทนทางวัฒนธรรม การแปลโดยใช้คำคู่ และการแปลโดยใช้สำนวนโวหาร

2.1 การแปลโดยสิ่งทดแทนทางวัฒนธรรม

บทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” มีการแปลคำโดยใช้สิ่งทดแทนทางวัฒนธรรมหลาย ซึ่งแสดงถึงพระอัจฉริยภาพด้านภาษาอังกฤษและภาษาไทย ดังแสดงตัวอย่างบางส่วนในตารางนี้

ตารางที่ 1: การแปลโดยสิ่งทดแทนทางวัฒนธรรม

ติโต	นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ
ลูกพี่	อำนางมีด
ลูกน้อง	เต็มยศ
กระต๊อบ	อักษะ
กร้าแดด	ร่อแร่
อิดโรย	เป็ดเสร็จ
ทรหด	เมืองผี
อภัยศ	แดนสนธยา
รุ่งเรือง	ลายลักษณ์อักษร
แข็งข้อ	ถาวรวัตถุ
โอโง่ง	ยามรบพุ่ง
ขบแตก	ทิพยจักขุ
จ้าวเหนือหัว	แบไต๋
ทะมึน	คานแอก(ความเป็นทาส)
ดำตา	ฉงน
อุปการ	(ความลับ)รู้
รัฐหุ่น	ตัวเก็ง
ผิงผาย	บ่อนทำลาย
องอาจ	อับปาง
นำเกรงขาม	ตั้งรกราก
หัวแข็ง	อดสู
หมายหัว	(กองทัพกำลัง)คลุกกัน
ตัวเชิด	เฒ่าหัวงู
เล่ห์กระเท่ห์	(หน้าตา)หมดจด
กัตฟัน	กงสี
เอ็ดตะโร	พญายม
สมุดฉีก	รหัสระคน
พอมเกร็ง	สมุนมัจจุราช
ถึงแก่กรรม	ต้นตำรับ

ติโต	นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ
ยี่หื้อ	จระไน
โมมะ	โพ้นทะเล
ประชิด	ลอกแลก
โปกฮา	ยุคทมิฬ
กรรมาชีพ	อภิมนุษย์
อายุชัย	สงครามน้ำลาย
เยวากษัตริย์	ค่าหัว
หยูกยา	ก๊วย
พลัดถิ่น	สงครามเก้
ปรปักษ์	จ้าวเวหา
ตีตรวน	ขายชาติ
สุดวิสัย	ดื้อแพ่ง
พิพาท	เซียน
แหวกแนว	(ข้อหา)ลหุโทษ
สันดาน	(ช่วยให้หน่วยนี้)คลอດออกมา
เสือ “ชุดหมี” คนงาน	พวกคุณหญิงคุณนาย
มาตุภูมิ	มหาสงคราม

การแปลคำโดยใช้สิ่งทดแทนทางวัฒนธรรมทำให้อ่านเรื่องราวในภาษาแปลอย่างได้รสรสมากขึ้น การแปล “**ladies in their Rolls-Royces**” ว่า **พวกคุณหญิงคุณนาย**ที่นั่งรถโรลส์-รอยส์หรูหรา ย่อมมีสีสันกว่าจะแปลตรงตัวว่า เหล่าสุภาพสตรี การแปล “**Prophetic as he was, Churchill did not foresee...**” ว่า เซอร์ชิลล์นั้น**มีทิพยจักขุ** แต่ก็ยังไม่เห็นว่า...” ย่อมได้รสรสกว่าจะแปลตรงตัวว่า เซอร์ชิลล์มีความเป็นโหร หรือ เซอร์ชิลล์สามารถพยากรณ์อนาคตได้

นอกเหนือจากคำที่แสดงในตารางข้างต้นแล้ว การแปลคำที่เป็นสิ่งทดแทนทางวัฒนธรรมในหมวดนี้ยังรวมไปถึงคำภาษาปากด้วย เช่น ในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” ปรากฏคำว่า เต็มเอี้ยด เหงื่อไหลซ่ก สูงลิ่ว และในบทพระราชนิพนธ์แปล “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” ปรากฏคำว่า งงเต็ก เล็กกะจู้ด (ชาวบ้านที่งงเต็กในเมืองเล็กกะจู้ดนี้) ก๊อกแก๊ก ตำแหน่งต๊อกต้อย ดูดชิการ์ปุย อย่าให้เซตเลย คำภาษาปากหลายคำมักจะปรากฏในบทสนทนาเพื่อสร้างสีสันและความสมจริง

2.2 การแปลโดยใช้คำคู่

Larson (1998) อธิบายว่าคำคู่ (doublet) คือ คำที่ความหมายเหมือนกันและนิยมกล่าวคู่กันในภาษาไทยใช้คำคู่จำนวนมาก เนื่องจากคล้องจองหรือสละสลวยกว่าการใช้คำเดียว จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” มีการแปลคำโดยใช้คำคู่จำนวนมาก ซึ่งแสดงถึงพระอัจฉริยภาพด้านภาษาอังกฤษและภาษาไทย ดังแสดงตัวอย่างบางคำในตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 2: การแปลคำโดยใช้คำคู่

ติโต	นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ
ชื่นชม	เปิดเผย
โอ้อวด	กตขี้
นุ่มนวล	ยับเยิน
สม่ำเสมอ	ครึกโครม
ว่องไว	เฉาผลาญ
ค้าจุน	เหยียบย่ำ
เด็ดขาด	ปรุงแต่ง
เปราะเปื้อน	เยือกเย็น
เหยียดหยาม	ขยับเขยื้อน
ต่ำต้อย	ถกเถียง
หล่อหลอม	คลุมเครือ
กตขี้	มิดชิด
บิบบั่น	ปกปิด
ดุเดือด	ปกบัง
กุ่ม	ยุแห่
เขยิบตี	พบปะ
โดดเดี่ยว	แผ่ร่อน
ชักจูง	อุ้มชู
กักกัน	ยั่ว
โก้หรู	ยาวเหยียด
หลบหนี	แพร่พราย
ทรุดโทรม	ลุ่มจม
เกรงกลัว	เชื่อถือ
เฉียบแหลม	เชื่อมั่น
ริเริ่ม	งงงัน
สงบเสงี่ยม	เชี่ยวชาญ
สลดหดหู่	ใกล้ชิด
แข่งกระด้าง	เดือดร้อน
เกื้อกูล	นัดแนะ
เหนียวแน่น	หลบซ่อน
ขุ่นเคือง	ราบรื่น
แจ่มจ่าย	กักตุน
ปรับปรุง	โดดเดี่ยว
ครอบครอง	ล่าช้า
หนักหน่วง	ปลอมแปลง
ยึดครอง	โกรธแค้น
แข็งแกร่ง	สอส่ง
สูญเสีย	ละทิ้ง
เสียมสอน	ปลูกฝัง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” มีการแปลคำโดยใช้คำคู่จำนวนมาก เมื่ออ่านแล้วมีความคล่องจองหรือสละสลวยกว่าการใช้คำเดี่ยว ๆ จึงนับเป็นกลวิธีการแปลด้านการเลือกใช้คำที่มีประสิทธิภาพ

2.3 การแปลโดยใช้สำนวนโวหาร

การใช้ภาษาในการสื่อสารย่อมมีการใช้สำนวนโวหารเพื่อเพิ่มอรรถรส การแปลสำนวนจากภาษาต้นฉบับเป็นภาษาแปลย่อมต้องอาศัยความเชี่ยวชาญทั้งสองภาษาอย่างสูง บทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” เลือกสรรคำมาใช้ในการแปลสำนวนโดยคงความหมายและได้อรรถรสในภาษาไทยอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 3: การแปลโดยใช้สำนวนโวหาร

ติโต	นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ
อย่างไม่ปราณีปราศัย	มิเว้นแต่ละวัน
โดยเนื้อแท้	เป็นมันเหมาะ
เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อ	อย่างอเนจอนา
(ตามมา)เป็นระนาว	จนหมดเปลือก
ยืนหยัดทำท่าย	(ยอมรับความคิดเห็นไปใช้)ทั้งดุ้น
ยอมจำนน	จับจิตแทงใจ
ถูกกลืนชาติ	โดยสิ้นเชิง
ไม่มีใครเทียม	ปัญหาเฉพาะหน้า
โดยไม่สะดุ้งสะเทือน	จิตใจนักกีฬา
(นักปฏิวัติ)ตัวง	ชักดิ้นชักงอ
เป็นเอกเทศ	คนรื้อไข
อย่างแตกฉาน	อย่างฮวบฮาบ
หลับหูหลับตา	ตัดทางปล่อยวัด
ไม่ลงรอยกัน	คนเล็กพริกขี้หนู
เปลี่ยนโฉมหน้า(ของสงคราม)	แฉวนนาม
ไม่สนทใจ	(ทำได้)ตามสบาย
(ยิ่ง)ซ้ำร้าย	ห้าแต้ม
โดยสวัสดิ์	ปล่อยไก่
งานขึ้นโบว์แดง	จนเลยเถิด
สุดกำลังวังชา	คว้นหลง(จากสงคราม)
เสือกระดาศ	อย่างหวุดหวิด
ติดมือ	นั่งอยู่เป็นเบื้อ
หุตาไ	สยบอยู่แทบเท้า
เหมือนตกนรก	น้ำกำลังท่วมทุ่ง(ในรัฐสภา)
	คว้าน้ำเหลว
	ซ้ำแล้วซ้ำอีก
	แต่ไหนแต่ไร

ติโต	นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ
	ตั้งตัวติด ผลของกรรม สมควรแก่เวลา มีส่วนรู้เห็น กตัญญู(ให้เป็นทาส) อย่างอุตุลุด เหมือนจับปูใส่กระดัง ถนอมน้ำใจ เป็นสุนัขรับใช้ เกิดขึ้นเป็นดอกเห็ด งเป็นไก่ตาแตก (ให้ยุโรป)ลูกเป็นไฟ

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” มีการเลือกสรรคำมาใช้ในการแปลสำนวนโดยคงความหมายและให้วรรณกรรมด้านวัฒนธรรมของภาษาแปลเมื่อลองเทียบภาษา พบว่าประโยคที่ขีดเส้นใต้ “In London, Parliament droned on, oblivious to the treachery being prepared in the skies above, intent only upon pacifying Hitler.” ทรงใช้สำนวนแปลว่า “น้ำกำลังท่วมทุ่งในรัฐสภา” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 58) กริยาวลีที่ขีดเส้นใต้ “at one of the curious cloak-and-dagger offices that overnight sprang up around Queen Anne's Gate in London” แปลเป็นสำนวนว่า “เกิดขึ้นเป็นดอกเห็ดอย่างรวดเร็ว” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 139) รวมทั้งบุพบทวลีที่ขีดเส้นใต้ “To my absolute astonishment it went to the fourth instead.” แปลเป็นสำนวนเทียบเคียงว่า “ผมงงเป็นไก่ตาแตกเมื่อขึ้นถึงชั้นสี่.” และในบางกรณี ทรงเพิ่มสำนวนเพื่ออธิบายความ เช่น ประโยค “C had a hard time adjusting to the high spirits and schoolboy whimsies of the newcomers to the GCCS.” แปลว่า “ซี” ต้องลำบากใจมิใช่น้อยเมื่อต้องมาเผชิญกับความครึกครื้นคึกคักและหัวเราะว่องไวแบบเด็กนักเรียนของน้องใหม่ใน จี.ซี.ซี.เอส. (เหมือนจับปูใส่กระดัง). นอกจากนี้ยังใช้สำนวนเชิงสมยัญนาม เช่น ประโยค “The first impression of Stephenson was a small man of immense power.” แปลว่า “เมื่อใครพบสตีเฟนสันเป็นครั้งแรก จะรู้สึกทันทีว่าเขาเป็นคนเล็กพริกขี้หนู.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 40) ซึ่งได้ภาพพจน์และอารมณ์มากกว่าการแปลตรงตัวว่า เป็นบุรุษร่างเล็กที่มีอำนาจมหาศาล ตัวอย่างการใช้สำนวนทั้งหมดนี้สะท้อนพระอัจฉริยภาพด้านการแปลของพระองค์อย่างชัดเจน

นอกเหนือจากการเติมสำนวนโวหารแล้ว บางครั้งพบว่ามีการใช้สำนวนธรรมดาเป็นข้อความอธิบายเพิ่มเติม เช่น เขาบันทึกคำพูดของจอร์จ ออร์เวลล์ ว่า : “ประเทศเราเป็นเหมือนครอบครัวใหญ่ แต่สมาชิกผู้ใหญ่ที่เป็นผู้นำออกจะผิดตัว ใช้ไม่ได้.” ซึ่งแปลจาก "This country is like a family," he muttered, quoting George Orwell, "with the wrong members in control." (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 76) สำนวน “ใช้ไม่ได้” ในลักษณะนี้ถือเป็นการเพิ่มความเพื่ออธิบายใจความ หรือบางครั้งพบว่ามีกรเติมคำให้ได้ภาพพจน์ที่ชัดเจนขึ้น ตัวอย่างเช่น “บิสมาร์ค เรือรบที่ทรงอำนาจที่สุดในเวลานั้น ที่เป็นมิ่งขวัญภาคภูมิใจของกองทัพเรือเยอรมัน ถูกจมพินาศลง” หลังจากการต่อสู้ต่อเนื่องกันเป็นเวลานานที่สุดในประวัติศาสตร์การรบทางทะเล” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 313) แปลจาก “Bismarck, the most powerful warship then in existence, pride of the German Navy, **was sunk** after the longest running fight in naval history.” การแปล “was sunk” มีการเติมคำว่า พินาศ จนเกิดเป็นกริยาวิเศษณ์แบบกรรมวาจกกว่า “ถูกจมพินาศลง”

ในบางกรณี พบว่ามีกรปรับสำนวนและโครงสร้างประโยค เช่น “แต่ฝ่ายอเมริกันก็ยังไม่หยุดยั้งการค้นคว้าในวิชารหัสลับและอักษรลับซึ่งกำลังพัฒนาอยู่.” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 60) แปลจาก “...it **was impossible to stop** Americans peering into the expanding world of codes and cryptology.” สำนวนเดิม คือ it was impossible to ซึ่งเมื่อแปลแล้ว มีการปรับเปลี่ยนประธานของประโยค และใช้สำนวนไทย “ยังไม่หยุดยั้ง” แทนสำนวนอังกฤษดังกล่าว และในตัวอย่างสุดท้าย จะเห็นกรปรับโครงสร้างให้เป็นสำนวนแบบไทยอย่างชัดเจน “อาจเป็นความคิดหวังที่ออกจากห้วงหาญเกินไปหน่อย ที่จะคิดว่าในโลกแห่งความจริงเราจะ**หนีผลของกรรม**ได้ หรือเลิกคบกับความชั่วที่เราเคยคบ หรือเลิกค้นคิดอาวุธร้าย แล้วนำส่วนที่ยังเหลืออยู่ไปซุกซ่อนไว้ในที่ที่ปลอดภัย” (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 4) แปลจาก “Perhaps it was foolhardy to suppose that in real life we could undo what had been done, cancel our knowledge of evil, uninvent our weapons, stow away what remained in some safe hiding place.” ในภาษาอังกฤษ ไม่มีการเอ่ยถึงคำว่า “กรรม” แต่ในการแปลสำนวน “หนีผลของกรรม” นั้นให้ความหมายเทียบเท่าและมีอรรถรสเหมาะกับผู้อ่านชาวไทยมากกว่า ทำให้บทแปลสละสลวยกลมกลืน ที่ผู้เป็น “นายของภาษา” เท่านั้นที่จะสามารถถ่ายทอดเป็นบทแปลเช่นนี้ได้

10. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช แสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพ พระปรีชาสามารถ ตลอดจนพระวิริยอุตสาหะอันแรงกล้าในการทรงงานแปลที่ละเอียดถี่ถ้วน ควรค่าแก่การศึกษาในหมู่ผู้สนใจด้านการใช้ภาษาและการแปล แม้บทพระราชนิพนธ์แปลทั้งสองเรื่องจะมีใช้วรรณคดีหรือวรรณกรรมชื่อดังของโลก แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นหนังสืออิงชีวประวัติบุคคลสำคัญและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่มีสีสันและให้คติสอนใจ “วรรณคดีอันเป็นคำที่เราบัญญัติขึ้นใช้เทียบคำ literature ในภาษาอังกฤษ หมายถึงบทประพันธ์ที่รัดรีดจริงใจผู้อ่าน ปลุกมโนคติ (imagination) ทำให้เกิดเพเลินและเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ละม้ายคล้ายคลึงกับอารมณ์ของผู้ประพันธ์ วรรณคดีอาจสอนใจเราได้ทางอ้อม แต่ไม่ใช่หนังสือเทศน์ และอาจเปิดหูเปิดตาเราโดยให้เราได้เห็นชีวิตและแง่ของชีวิตแปลก ๆ ต่าง ๆ” (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2544, น. 27) หากพิจารณาตามนิยามข้างต้นนี้ บทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” ย่อมเป็นวรรณคดีหรือวรรณกรรมซึ่งเปิดโลกทัศน์แก่ผู้อ่าน

และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ นับเป็นความโชคดีของพสกนิกรที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชสนพระราชหฤทัยในการแปลวรรณกรรมและทรงอนุญาตให้เผยแพร่ต่อสาธารณชนชาวไทย

“เป็นที่ประจักษ์ว่าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระปรีชาญาณและพระอัจฉริยภาพในการใช้ภาษาไทย ทรงรอบรู้ปราดเปื่องถึงรากศัพท์ของคำไทย คือ ภาษาบาลีและสันสกฤต ทรงพระอุตสาหะวิริยะแปลและเรียบเรียงวรรณกรรมภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยที่สมบูรณ์ด้วยลักษณะวรรณศิลป์ มีเนื้อหาสาระที่มีคุณค่า เป็นคติในการเสียสละเพื่อส่วนรวม และเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนในการใช้ภาษาไทย”

(เครือข่ายข้อมูลข่าวสารสถาบันพระมหากษัตริย์. ม.ป.ป. <http://www.thaimonarch.org/?p=840>)

จากการศึกษาบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” ในประเด็นโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับและภาษาแปล พบว่า มีทั้งการรักษาโครงสร้างเดิมและการปรับโครงสร้างให้เหมาะกับภาษาปลายทาง โดยการคงโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปล ประกอบด้วย การใช้เครื่องหมายหัพภาค การคงกรรมวาก การคงไว้ซึ่งการละคำ และการใส่ส่วนขยายกลางประโยค ส่วนการปรับโครงสร้างทางไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับในภาษาแปลนั้น ประกอบด้วย การละประธาน การจัดเรียงประโยคคำพูดในอัญประกาศ การเพิ่มคำหรือข้อความเพื่อให้ประโยคสมบูรณ์ในภาษาแปล และการปรับโครงสร้างของกรรมวาก นอกจากนี้ในบทพระราชนิพนธ์แปล “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงแปลบทกวีโดยใช้ฉันทลักษณ์แบบไทย ทั้งกลอนหก กลอนแปด (กลอนสุภาพ) กลอนเปล่า และร่ายแก้ว ผู้วิจัยเสนอให้ผู้วิจัยครั้งต่อไปทำวิจัยด้านการแปลบทร่ายกรองในพระราชนิพนธ์แปลเรื่องนี้

การศึกษาวិเคราะห์ครั้งนี้พบว่าปัจจัยที่ทำให้บทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” มีการใช้ภาษาที่สละสลวยและเป็นธรรมชาติมากที่สุดนั้น มาจากการเลือกใช้คำในภาษาแปล อันประกอบด้วย การแปลโดยสิ่งทดแทนทางวัฒนธรรม การแปลโดยใช้คำคู่ และการแปลโดยใช้สำนวนโวหารเป็นหลัก การศึกษาพบว่ามีการใช้คำภาษาปากร่วมด้วยเพื่ออรรถรส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทสนทนาตามที่ได้นำเสนอไปแล้ว อาทิ เต็มเอ๊ยด เหงื่อไหลซ่ก งงแตก ต๊อตก้อย ดูดชิการ์ปุย และ อย่าให้เซดเลย กลวิธีการเลือกสรรคำที่หลากหลายทำให้บทแปลน่าอ่าน (เช่น เขียน พิสตาร) มีคำพ้องพยัญชนะหรือพ้องเสียง (เช่น ยืดยาว เร่งรัด คึกคัก ล่อแหลม) เล่นคำ (เช่น คิดไม่ถึง ไม่คิดถึง) หรือมีการใช้ไม้ยมกเพื่อซ้ำคำเพื่อเน้นความ หรือเพื่อแสดงความเป็นพหุพจน์ (เช่น ข้าวลัปลสำคัญ ๆ) ดังจะเห็นจากตัวอย่างต่อไปนี้

“ติโตเป็นผู้รายงานเอง เขากล่าวอย่างสั้น ๆ ถึงกลุ่มบุคคล “ที่ไว้ใจไม่ได้” ที่ต้องกวาดล้างไป – อันนี้เป็นเรื่องล่อแหลม – และกล่าวต่อไปอย่างยืดยาวกว่าและหนักแน่นกว่า ว่าต้องเร่งรัดให้มีคนหนุ่มที่คึกคักเข้าพรรค...” (ติโต, น. 44)

“เขียน” ทางวิทยาศาสตร์เจ็ดพันคน – ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในงานพิสดารหลายชนิด – เป็นผู้ถ่ายทอดข้าวลัปลสำคัญ ๆ ที่ยังส่งไปถึงมือรูสเวลท์อยู่เรื่อย ๆ และทำให้เขาชื่นชมในงานด้านนี้ของอังกฤษและทำให้เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องได้รับชาวเหล่านี้ต่อไป. (นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 528)

“สตูก้าเป็นลิ่งเหลื่อเชื่อ **คิดไมถึง** และพวกที่ควรจะได้เตรียมต้อด้านฮิตเลอร์ก็เลือกที่จะ**ไมคิดถึง**.”
(นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ, น. 64)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การศึกษาการแปลที่มีการเลือกสรรคำ หรือสำนวน และ/หรือ มีการปรับโครงสร้างทางไวยากรณ์ในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” นั้น พบว่าการถ่ายทอดความหมายเป็นไปอย่างเท่าเทียม โดยเห็นได้ชัดว่าเป็นการแปลที่มุ่งเน้นให้ใช้ภาษาปลายทางอย่างเป็นธรรมชาติ จึงเกิดความโดดเด่นและมีคุณค่าทางภาษาและวรรณศิลป์ ซึ่งอาจนำไปศึกษาในมิติอื่น ๆ เพิ่มเติมได้อีก ดังเช่นการแปลบทร้อยกรองที่เสนอแนะไปแล้ว หรือการวิเคราะห์กลวิธีการแปลเนื้อเรื่อง บทสนทนา การบรรยายบุคลิกลักษณะของตัวละคร ตลอดจนศึกษาเชิงเปรียบเทียบลักษณะทางภาษาศาสตร์ของภาษาต้นฉบับและภาษาแปล เช่น หน่วยคำ หน่วยกริยา หรือโครงสร้างวลี-ประโยค รวมถึงการศึกษาโวหารภาพพจน์ เช่น อุปมาอุปไมย อุปลักษณ์ นามนัย อนุนามนัย สัทพจน์ อธิพจน์ บุคลาธิฐาน เพื่อความเข้าใจการแปลภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยในบทพระราชนิพนธ์แปล “ติโต” และ “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” อย่างถ่องแท้และครอบคลุม เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชผู้ทรงมีคุณูปการต่อแวดวงภาษาและการแปลสืบไป

เอกสารอ้างอิง

คณะองคมนตรี. (2550). *ประมวลคำประกาศสดุดีพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
ของสถาบันและองค์กรต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). *ภาษากับการสื่อสาร*. โครงการผลิตและพัฒนา
เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อการเรียนรู้พุทธศาสนา กองวิชาการ และสำนักหอสมุดและเทคโนโลยี
สารสนเทศ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เครือข่ายข้อมูลข่าวสารสถาบันพระมหากษัตริย์. (ม.ป.ป.). *วันภาษาไทยแห่งชาติ*. สืบค้นวันที่ 9 มกราคม 2560
จาก <http://www.thaimonarch.org/?p=840>

ปัญญา บริสุทธิ. (2533). *ทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการแปล*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน.

ฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *องค์จักรศิลป์*. สืบค้นวันที่ 9
มกราคม 2560 จาก [http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_w3c/ewt_news.php?
nid=572&filename=index](http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_w3c/ewt_news.php?nid=572&filename=index)

พจนานุกรมฉบับมติชน. (2547). กรุงเทพฯ: มติชน.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2542). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. (2536). (ทรงแปล) Stevenson, W. (เขียน) *พระราชนิพนธ์แปล
นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. (2537). (ทรงแปล) Auty, P. (เขียน) *พระราชนิพนธ์แปล ตีโต*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2547). *ไฉ่ร่มพระบารมี จักรีนฤพดินทร์ สยามินทราธิราช*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2554). *นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2544). *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ.

วินิตา ดิถียนต์. (2533). *เอกสารประกอบการสอนวิชา ประวัติการแปล*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

สมเกียรติ อ่อนวิมล. (2553). *พระราชนิพนธ์แปลสามเรื่องในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช*.
สืบค้นวันที่ 7 มกราคม 2560 จาก [http://www.thaipoe.net/index.php?lay=show&ac=
article&id=538791096&Ntype=2](http://www.thaipoe.net/index.php?lay=show&ac=article&id=538791096&Ntype=2)

- สายทิพย์ นุกูลกิจ.(2543). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พรินติ้ง.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2554a). *การอภิปรายความบทรราชนิพนธ์: ตีโต*. (โครงการวิจัยภายใต้ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย เมธีวิจัยอาวุโส สกว.) กรุงเทพฯ: เอช. เอ็น. กรุ๊ป.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2554b). *การอภิปรายความบทรราชนิพนธ์: นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ*. (โครงการวิจัยภายใต้ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย เมธีวิจัยอาวุโส สกว.) กรุงเทพฯ: เอช. เอ็น. กรุ๊ป.
- อวยพร พานิช และคณะ. (2553). *การใช้ภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Auty, P. (1972). *Tito*. Ballantine's illustrated History of the Violent Century, War Leader Book, No. 10. New York: Ballentine.
- Baker, M. (2010). *Critical Readings in Translation Studies*. London: Routledge.
- Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
- Larson, M.L. (1998). *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. London: University Press of America.
- Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
- Newmark, P. (1988). *Approaches to Translation*. London: Phoenix.
- Newmark, P. (1995). *A Textbook of Translation*. London: Phoenix.
- Nida, E. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
- Promathatavedi, M. (2012). Translations of National Literature: Existing Translation Works as Means to Promote Better Understanding among Nations. *Journal of the Royal Institute of Thailand*, 4, 124-134.
- Stevenson, W. (1976). *A Man Called Intrepid: The Secret War*. New York: Harcourt.
- The Bangkok Post. (2016). *King of Literature*. Retrieved on 9 January 2017 from <http://www.bangkokpost.com/learning/learning-entertainment/1115041/king-of-literature>
- Venuti, L. (2013). *Translation Changes Everything*. London: Routledge.

การสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ

ปรีมา มัลลิกะมาส¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์คือเพื่อรายงานผลการศึกษาการสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษในสองประเด็นหลัก ประเด็นแรกเป็นเรื่องปัญหาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงเป็นภาษาอังกฤษของผู้เรียนชาวไทย โดยศึกษาประโยคแปลที่มีกริยาเรียงซึ่งแสดงเหตุการณ์ลักษณะต่าง ๆ ปรากฏอยู่ เพื่อหาว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบใดบ้างที่ผู้เรียนมีปัญหามากที่สุด ประเด็นที่สองคือการศึกษากลวิธีการแปลความหมายที่สื่อโดยหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบต่าง ๆ ในงานแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ข้อมูลจากคลังข้อมูลเทียบบท (parallel corpus) เพื่อหาว่าผู้แปลใช้รูปแบบการแปลแบบใดบ้าง และรูปแบบการแปลเหล่านั้นสื่อความหมายได้ตรงกับต้นฉบับหรือไม่อย่างไร การอภิปรายผลการศึกษาดังกล่าวใช้หลักการของแนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อที่จะพูด ทฤษฎีการแปลเชิงภาษาศาสตร์และทฤษฎีการแปลแบบตีความ เพื่อให้เกิดความเข้าใจแนวทางการแปลที่ใช้สื่อความหมายในโครงสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษได้อย่างเหมาะสมและสละสลวยเป็นธรรมชาติในภาษาปลายทาง ผลจากงานวิจัยเหล่านี้จะนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนแปลได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

คำสำคัญ: หน่วยสร้างกริยาเรียง คลังข้อมูลเทียบบท ทฤษฎีการแปลเชิงภาษาศาสตร์ ทฤษฎีการแปลแบบตีความ แนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อที่จะพูด

¹ รองศาสตราจารย์ ผู้อำนวยการศูนย์การแปลและล่ามเฉลิมพระเกียรติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. บทนำ

ความแตกต่างทางโครงสร้างของภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาในการแปล โดยเฉพาะการแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ หน่วยสร้างกริยาเรียง (serial verb construction) จัดเป็นโครงสร้างทางภาษาแบบหนึ่งที่โดดเด่นในภาษาไทยแต่ไม่ปรากฏในภาษาอังกฤษ และมักทำให้ผู้เรียนประสบปัญหาในการแปล อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยแสดงลักษณะของเหตุการณ์ได้หลากหลายมาก ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสื่อความหมายที่ปรากฏในโครงสร้างดังกล่าวจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ในประเด็นต่าง ๆ เช่น ศึกษาปัญหาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงเป็นภาษาอังกฤษของผู้เรียนชาวไทยโดยศึกษาจากประโยคแปลที่มีกริยาเรียงซึ่งแสดงเหตุการณ์ลักษณะต่าง ๆ ปรากฏอยู่ เพื่อดูว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงเหตุการณ์ลักษณะใดที่เป็นปัญหามากที่สุด และศึกษาว่าวิธีการแปลที่ผู้เรียนใช้ถูกต้องหรือผิดพลาดอย่างไร นอกจากนี้ ผู้เขียนยังศึกษาการแปลความหมายที่สื่อโดยหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบต่าง ๆ ในงานแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ โดยศึกษาจากข้อมูลจริงในคลังข้อมูลเทียบบท (parallel corpus) เพื่อหาว่าผู้แปลใช้รูปแบบการแปลแบบใดบ้าง รูปแบบการแปลที่ใช้สื่อความหมายได้ตรงกับต้นฉบับหรือไม่ ถ้าความหมายต่างไปผู้แปลมักเลือกใช้รูปแบบการแปลแบบใด ผู้เขียนใช้หลักการและทฤษฎีการแปลตลอดจนแนวคิดทางภาษาศาสตร์ในการอภิปรายผลที่พบเพื่อให้เกิดความเข้าใจแนวทางการแปลที่ใช้สื่อความหมายในโครงสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษได้อย่างเหมาะสม และเป็นธรรมชาติในภาษาปลายทาง ในบทความนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมประเด็นที่พบในงานวิจัยต่าง ๆ ที่ผู้เขียนศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งผลจากการวิจัยนี้น่าจะนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนแปลได้ต่อไป

2. หน่วยสร้างกริยาเรียง

กึ่งกาญจน์ เทพกาญจนา (2553) อธิบายว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงหมายถึงหน่วยสร้างที่ประกอบด้วยคำกริยาจำนวนตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปเรียงกันโดยไม่มีคำเชื่อมใด ๆ ระหว่างคำกริยาที่เรียงต่อกันในหน่วยสร้างกริยานั้น โดยอาจมีคำนามซึ่งทำหน้าที่กรรมอยู่ด้วยหรือไม่ก็ได้ เช่น เขาเดินออกไปแล้ว แม่ทอดปลากิน หน่วยสร้างกริยาเรียงเป็นโครงสร้างภาษาที่มีผู้สนใจศึกษาจำนวนไม่น้อย เช่น เครเกอร์ (Kroeger 2004), ไอเคนวาลด์ (Aikhenvald 2007) ดิกสัน (Dixon 2007) โดย เครเกอร์ (Kroeger 2004: 229) ระบุว่าลักษณะสำคัญของหน่วยสร้างกริยาเรียงคือ มีกริยาอิสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไปในอนุประโยคเดียว โดยกริยาทุกตัวต้องไม่ได้เป็นกริยาช่วย ต้องไม่มีคำเชื่อมที่เห็นได้ชัดเจนคั่นระหว่างกริยาทั้งสอง และต้องอยู่ในหน่วยความคิดเดียวกัน (thought group) ไม่มีการหยุดระหว่างทาง นอกจากนี้ คำกริยาในหน่วยสร้างมีอาร์กิวเมนต์อย่างน้อยหนึ่งอาร์กิวเมนต์ร่วมกันและคำกริยาทุกคำในหน่วยสร้างมีกาล การณ์ลักษณะ มาลา และข้อบอกเล่า-ปฏิเสธร่วมกัน หน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีลักษณะเหล่านี้เรียกว่า หน่วยสร้างกริยาเรียงต้นแบบ (prototypical serial verb constructions) เครเกอร์ แบ่งหน้าที่ของหน่วยสร้างกริยาเรียงไว้ดังนี้คือ

- 1) แสดงวัตถุประสงค์โดยเพิ่มอาร์กิวเมนต์ เช่น เครื่องมือ (instrument) เช่น ใช้มีดหั่นเนื้อ มีดคือเครื่องมือที่ใช้เพื่อหั่นเนื้อ
- 2) สื่อเป้าหมายหรือทิศทางเคลื่อนที่ เช่น ซ้อนนมกลับบ้าน
- 3) สื่อผลของการกระทำ เช่น เขายิงหมูตาย
- 4) สื่อเหตุการณ์ที่เสร็จสิ้น เช่น กินไก่เสร็จแล้ว
- 5) แสดงจุดประสงค์ เช่น ปีนต้นไม้ไปเก็บตำลึง
- 6) แสดงลักษณะของเหตุการณ์ เช่น แอบกินขนม

อิวาซากิ และ อิงคาภิรมย์ (Iwasaki & Ingkaphirom, 2005) แบ่งหน่วยสร้างกริยาเรียงในภาษาไทยตามระดับความสัมพันธ์ระหว่างกริยาหรือกริยาวลีออกเป็น 3 ประเภทคือ

1) แบบซ้อนความ (subordination) ซึ่งประกอบด้วยกริยาหลักที่เป็นกริยาแสดงความต้องการหรือเจตนา และกริยารอง เช่น *เขายาก(จะ)เจาะหู* “อยาก” เป็นกริยาหลัก “เจาะ” เป็นกริยารอง โดยอาจมี “จะ” ปรากฏระหว่างกริยาหลักและกริยารองหรือไม่ก็ได้

2) แบบรวมความ (coordination) ประกอบด้วยกริยาหรือกริยาวลีสองคำหรือวลีมาเรียงกันโดยมีความหมายเหมือนมีคำว่า *และ* เชื่อมอยู่แต่ไม่ปรากฏรูปคำ ซึ่งแบ่งย่อยเป็น

2.1) กริยาเรียงแสดงลำดับเหตุการณ์และบอกวัตถุประสงค์ (sequential and purposive serialization) เช่น *กินน้ำเสร็จ และ คนวิ่งมาดูกันใหญ่*

2.2) กริยาเรียงแสดงการเคลื่อนที่ (motion serialization) เช่น *เดินข้ามถนนเข้าซอยกลับบ้าน*

2.3) กริยาเรียงแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน (simultaneous serialization) โดยกริยาคำที่สองแสดงเหตุการณ์หลัก ในขณะที่กริยาคำแรกแสดงเหตุการณ์ประกอบที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์แรก เช่น *พี่ร้องตอบน้อง*

3) แบบผสม (hybrid) หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบผสมจะต่างจากสองแบบแรกในประเด็นที่ประธานของกริยาอาจไม่ใช่ตัวเดียวกันก็ได้ หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบนี้แบ่งย่อยเป็น

3.1) กริยาเรียงแสดงเหตุการณ์ก่อเหตุ (causative serialization) เช่น *สมชายสั่งลูกให้ไปเรียกหมอ*

3.2) กริยาเรียงแสดงเหตุการณ์ก่อผล (resultative serialization) ผลในหน่วยสร้างกริยาเรียงจะเป็นผลตามปกติวิสัยที่คาดไว้แล้วของเหตุการณ์แรกเช่น *น้องกินข้าวอิ่มแล้ว นักโทษเผาเรือนจำใหม่*

กิงกาญจน์ เทพกาญจนา (2553) ซึ่งอ้างอิงประเภทของเหตุการณ์แบบต่าง ๆ ที่เสนอโดยพอลลี (Pawley, 1987, p. 335-336) พบว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงในภาษานั้นแสดงเหตุการณ์ได้หลายลักษณะ กล่าวคือแสดงเหตุการณ์ซับซ้อน คำกริยาแต่ละคำในหน่วยสร้างสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น คือ คำกริยามีประธานร่วมกัน หรือประธานของคำกริยาคำที่ 2 เป็นกรรมของกริยาคำแรก ประธานของคำกริยาคำที่ 2 จะมีประธานที่ไม่ได้อยู่ในโครงสร้างอาร์กิวเมนต์ (argument structure) ของคำกริยาคำแรกในหน่วยสร้างไม่ได้ คำกริยาแต่ละคำในหน่วยสร้างแสดงเหตุการณ์ประจำคำกริยาที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันหรือต่อเนื่องกันโดยไม่มีช่วงห่างที่สังเกตได้ นอกจากนี้ คำกริยาแต่ละคำในหน่วยสร้างยังแสดงเหตุการณ์ที่เกิดในสถานที่เดียวกันด้วย

หน่วยสร้างกริยาเรียงที่ กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนาเรียกว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงต้นแบบพื้นฐาน (Basic Thai Serial Verb Construction) ประกอบด้วยคำกริยาเพียง 2 คำหรือกริยาวลีเพียง 2 วลี ยกเว้นหน่วยสร้างกริยาเรียงบอกทิศทางซึ่งอาจประกอบด้วยคำกริยาแสดงทิศทางมากกว่า 2 คำ การพิจารณาในทางด้านอรรถศาสตร์ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างคำกริยาในหน่วยสร้าง และลักษณะของเหตุการณ์ที่แสดงโดยหน่วยสร้าง พบว่าคำกริยาหรือกริยาวลีในหน่วยสร้างกริยาเรียงต้นแบบพื้นฐานมีความสัมพันธ์ทางความหมายต่าง ๆ 8 แบบ ดังต่อไปนี้

1. แสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องกันโดยไม่มีช่วงห่างที่สังเกตได้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเหตุการณ์ที่เป็นการกระทำและแบ่งเป็น 2 ประเภทย่อย คือ การแสดงวัตถุประสงค์ของเหตุการณ์แรก เช่น น้องซื้อขนมกิน แม่ใช้มีดปอกผลไม้ และการแสดงเหตุการณ์ก่อผล เช่น เขายิงคนตาย

2. แสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน มีประธานร่วมกัน เช่น พ่ออ่านหนังสือพิมพ์

3. แสดงเหตุการณ์ที่เกิดลักษณะใดลักษณะหนึ่ง คำกริยาคำหนึ่งในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบนี้แสดงการกระทำหรือกระบวนการ ส่วนคำกริยาอีกคำหนึ่งทำหน้าที่ขยายเหตุการณ์แรก เช่น ฝนตกหนัก จอนขับรถเร็ว

4. แสดงการ “ปฏิบัติการ” ต่อการกระทำหนึ่ง ๆ คำกริยาคำหนึ่งในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบนี้แสดงการ “ปฏิบัติการ” ต่อการกระทำหนึ่ง ๆ เช่น การเริ่ม การหยุด การพัก เช่น นักเรียนเลิกคุยกัน ขาวนาเริ่มหวานข้าว

5. แสดงความรู้สึกหรือทัศนคติที่มีต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ คำกริยาคำหนึ่งในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบนี้แสดงความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์หนึ่งซึ่งแสดงด้วยคำกริยาอีกคำหนึ่ง เช่น พี่ชอบร้องเพลง เขาอยากกินไอศกรีม

6. แสดงเหตุการณ์ทางประสาทสัมผัส คำกริยาคำหนึ่งในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบนี้แสดงเหตุการณ์ทางประสาทสัมผัส เช่น การเห็น การมอง การได้ยิน การฟัง เช่น ครูฟังนักเรียนอ่านกลอน เด็ก ๆ ดูตัวตลกแสดงกล

7. แสดงความสัมพันธ์ในเชิงเท่าเทียมกันและเปรียบเทียบ กริยาคำที่สองต้องเป็นคำว่า เท่า เหมือน คล้าย หรือ เป็น เช่น เขาสูงเท่าฉัน เขาพับผ้าเป็น 3 ทบ

8. แสดงทิศทางของการเคลื่อนที่ ที่แสดงด้วยคำกริยาอีกคำหนึ่ง และอาจรวมถึงอากัปกริยาและลักษณะของเส้นทางการเคลื่อนที่ได้ด้วย คำกริยาแสดงทิศทางอาจมีได้หลายคำในหนึ่งหน่วยสร้าง เช่น เขาว่งย้อนกลับเข้าไป

การที่หน่วยสร้างกริยาเรียงในภาษาไทยประกอบไปด้วยคำกริยาต่าง ๆ มากมายและสามารถแสดงลักษณะของเหตุการณ์ได้หลากหลาย เมื่อต้องสื่อความหมายเหล่านี้เป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งไม่มีโครงสร้างกริยาเรียงเหมือนภาษาไทย จึงอาจเป็นปัญหาสำหรับผู้แปลได้ โดยเฉพาะผู้ที่เพิ่งเริ่มเรียนแปล แต่อย่างไรก็ตาม การสื่อความหมายของลักษณะของเหตุการณ์ต่าง ๆ ข้างต้นอาจมีความยากง่ายไม่เท่ากัน

3. ปัญหาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงเป็นภาษาอังกฤษของผู้เรียนชาวไทย

ปัญหาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงเป็นภาษาอังกฤษนั้นผู้สนใจศึกษาอยู่ในหลายภาษา เช่น Lâm Quang Đông (2015) ศึกษาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงและหน่วยสร้างที่ประกอบด้วยคำกริยาหลายคำ (multi-verb constructions) ในการแปลภาษาเวียดนามเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ข้อมูลจากงานแปลของนิสิตบัณฑิตศึกษา ตัวบทเป็นพจนานุกรมภาษาเวียดนาม จำนวน 35 คำ พร้อมประโยคตัวอย่าง ซึ่งครอบคลุมกริยาเรียงที่แสดงความหมายการิต (causative) เครื่องมือ วัตถุประสงค์และผู้รับประโยชน์ เป็นต้น ผู้วิจัยศึกษาว่าผู้เรียนมีปัญหาอย่างไรในการแปลหน่วยสร้างกริยาดังกล่าวในภาษาเวียดนามเป็นภาษาอังกฤษ โดยวิเคราะห์ข้อผิดพลาดของผู้เรียนทั้งในด้านวากยสัมพันธ์และอรรถศาสตร์ ปัญหาที่พบคือผู้เรียนพยายามแสดงเหตุการณ์หรือการกระทำทั้งหมดในประโยคต้นฉบับไว้ในประโยคแปล แต่เลือกกริยาหลักไม่ถูกต้องหรือเลือกใช้โครงสร้างที่ไม่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ แม้เมื่อผู้แปลเลือกใช้โครงสร้างได้ถูกต้อง ความหมายของประโยคแปลก็ไม่ตรงกับ ความหมายของต้นฉบับ

สำหรับปัญหาของผู้เรียนชาวไทยในการแปลความหมายที่สื่อในหน่วยสร้างดังกล่าวเป็นภาษาอังกฤษนั้นยังไม่ค่อยมีผู้ศึกษาอย่างจริงจัง โดยหลักแล้ว ปัญหานี้เกิดจากการที่ภาษาอังกฤษไม่มีโครงสร้างกริยาเรียงเหมือนภาษาไทย แต่ก็ยังมีสาเหตุอื่น ๆ ด้วย เช่น การที่ภาษาอังกฤษแบ่งคำกริยาออกเป็นกริยาแท้และกริยาไม่แท้ ประโยคสามัญหนึ่งประโยคจะมีกริยาแท้ได้เพียงตัวเดียว ซึ่งจะเปลี่ยนรูปไปตามพจน์ของประธานและกาลต่าง ๆ ส่วนกริยาอื่น ๆ ในประโยคนั้นจะมีรูปตายตัวที่แสดงว่าเป็นกริยาไม่แท้ ซึ่งมีอยู่สี่แบบคือ 1. present participle (-ing) 2. past participle (-ed) 3. infinitive with to และ 4. infinitive without to เมื่อกริยาแท้กับกริยาไม่แท้ปรากฏร่วมกัน รูปกริยาจะกำกับด้วยกฎไวยากรณ์ที่ตายตัว คือ กริยาแท้จะเป็นตัวกำหนดว่าคำกริยาที่ตามมาจะต้องเป็นรูปกริยาไม่แท้รูปใด โดยแบ่งได้ถึง 6 กลุ่ม ความหลากหลายนี้อาจมีส่วนทำให้ผู้เรียนสับสนได้ง่ายและมักเลือกใช้รูปกริยาไม่แท้ไม่ถูกต้อง เช่น กริยากลุ่มหนึ่งต้องตามด้วยกริยาไม่แท้ในรูป infinitive with to เท่านั้น เช่น agree, decide ในขณะที่กริยาอีกกลุ่มหนึ่งต้องตามด้วยกริยาไม่แท้ในรูป present participle เช่น consider, admit, keep แต่กริยาบางกลุ่มตามด้วยกริยาไม่แท้ในรูปที่เป็นได้ทั้ง infinitive with to และ present participle เช่น bother, continue, forget ฯลฯ ซึ่งบางกรณี การใช้กริยาคนละรูปยังให้ความหมายต่างกันอีกด้วย

สำหรับภาษาไทย อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2545) ได้กล่าวถึงลักษณะข้อนี้เปรียบเทียบกับภาษาอังกฤษว่ากริยาทุกตัวในประโยคมีรูปเดียวกัน กริยาหลายตัวที่เกิดเรียงต่อกันนี้มีสถานภาพไม่ต่างกันเลย เช่น “เธออุ้มลูกยืนรอรถเมล์อยู่” คำว่า “อุ้ม” “ยืน” และ “รอ” แสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน และมีประธานตัวเดียวกัน ดังนั้น เมื่อแปลเป็นประโยคภาษาอังกฤษ ผู้เรียนจึงมีปัญหาว่าควรเลือกคำกริยาใดเป็นกริยาหลักและคำใดเป็นกริยารอง เช่น บางคนอาจแปลประโยคนี้นี้โดยให้ “อุ้ม” เป็นกริยาหลักว่า ? “She **held** her baby in her arms, *standing and waiting* for the bus.” หรือเลือก “ยืน” เป็นกริยาหลักว่า ? “She **stood** *waiting* for the bus, *holding* her baby in her arms.” ซึ่งทั้งสองประโยคฟังแปลกและไม่เป็นธรรมชาติแม้ไม่ผิดไวยากรณ์ก็ตาม เนื่องจากเลือกคำกริยาหลักไม่เหมาะสม ในสถานการณ์ปกติที่ไม่ได้ต้องการเน้นท่าทางของร่างกายขณะรอ ประโยคนี้นี้ควรแปลว่า “She **waited** for the bus, *holding* her baby in her arms.” โดยดูจากการตีความตามมุมมองของผู้พูดภาษาอังกฤษว่า เหตุการณ์ใดมีความสำคัญที่สุด กริยาที่แสดงเหตุการณ์นั้นควรเป็นกริยาหลัก นอกจากนี้ แม้ผู้เรียนจะเลือกกริยาหลักได้ถูกต้อง แต่การที่พยายามแปลคำกริยาทุกคำทั้ง ๆ ที่ไม่จำเป็นและที่แยกว่กันนั้นคือไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของภาษาอังกฤษ ก็เป็น

สาเหตุของปัญหาด้วย เช่น แปลประโยคข้างต้นว่า ?“She **waited** for the bus, *standing and holding* her baby in her arms.”

อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าการสื่อความหมายของเหตุการณ์ลักษณะต่าง ๆ อาจมีความยากง่ายต่างกัน โดยเฉพาะเมื่อโครงสร้างกริยาเรียงในภาษาไทยประกอบด้วยคำกริยาเพียง 2 คำหรือกริยาวลีเพียง 2 วลี ในกรณีนี้ ผู้เขียนเห็นว่าลักษณะของเหตุการณ์แบบที่ 3 - 6 ตามที่ กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา แบ่งไว้ไม่น่าเป็นปัญหาในการแปลมากนัก เพราะภาษาอังกฤษมีโครงสร้างที่ใกล้เคียงกับหน่วยสร้างกริยาเรียง คือ คำกริยาสองคำปรากฏเรียงต่อกันได้ โดยจัดเป็นโครงสร้างเติมเต็ม (structure of complementation) ซึ่งในกรณีนี้ สิ่ง que ผู้แปลควรระวังคือการเลือกใช้รูปกริยาไม่แท้ที่เกิดร่วมกับกริยาแท้ให้ถูกต้องเพียงอย่างเดียว เช่น **แม่ดูลูก ๆ เล่นฟุตบอล**อยู่ในสนาม ควรแปลว่า The mother **watched her kids playing** football in the yard. เนื่องจาก คำกริยานี้ ต้องตามด้วยกริยาไม่แท้ในรูป present participle แต่ถ้าเป็นหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำกริยาหลายคำหรือมีการเรียงคำกริยาแบบอื่น นอกจากปัญหาการเลือกใช้รูปกริยาที่เกิดร่วมกันแล้ว ผู้แปลอาจมีปัญหาเรื่องการเลือกคำกริยาหลักด้วย

ด้วยเหตุนี้ จึงคาดว่าลักษณะของเหตุการณ์แบบที่ 1 และ 2 อาจเป็นปัญหาในการแปลมากกว่าแบบที่ 3 - 6 เนื่องจากเมื่อแปลประโยคที่มีหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องกันโดยไม่มีช่วงห่างที่สังเกตได้และแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันเป็นภาษาอังกฤษ โครงสร้างที่ใช้มีหลากหลายมากและมักเป็นโครงสร้างอย่างอื่นที่ไม่ใช่กริยาเรียง ซึ่งสอดคล้องกับที่อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2545) ตั้งข้อสังเกตไว้ เช่น เขา **วิ่งซุ่มมือเข้าเส้นชัย** แปลว่า He **ran across the finish line with hands raised**. โดยใช้บุพบทวลี with hands raised แทน raised his hands หรือ เธอสองคน **แอบคุยกัน**อยู่ข้างล่างนี้เอง แปลว่า You two have been chatting **secretly** down here. โดยแปลคำกริยาแอบเป็นคำวิเศษณ์ secretly

ปริมา มัลลิกะมาส (2559) ก็กล่าวเช่นเดียวกัน และยังพบว่าส่วนใหญ่มักมีการละเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งไว้ด้วย เช่น ผู้สมัคร **นำเอกสารมายื่นให้เรา**แล้วรีบออกไป แปลว่า The applicant **brought us all the documents** and left in a hurry. จะเห็นได้ว่าประโยคในฉบับแปลแสดงเฉพาะเหตุการณ์แรก “นำ (เอกสาร) มา” ส่วนเหตุการณ์ที่สองที่เกิดต่อเนื่องกันคือ “ยื่น (เอกสาร)” นั้นละไว้

เพื่อให้เข้าใจปัญหาของผู้เรียนในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สมจิต จิระนนทิพร และ ปริมา มัลลิกะมาส (2559) ได้ศึกษาว่าในบรรดาหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยที่แสดงลักษณะเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ เหตุการณ์ต่อเนื่องกันโดยไม่มีช่วงห่างที่สังเกตได้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน และหน่วยสร้างกริยาเรียงประเภทอื่น ๆ ซึ่งในภาษาอังกฤษมีโครงสร้างใกล้เคียงกับภาษาไทย เช่น หน่วยสร้างกริยาเรียงแสดงความรู้สึกหรือทัศนคติที่มีต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ หน่วยสร้างกริยาเรียงแสดงเหตุการณ์ทางประสาทสัมผัส หน่วยสร้างแสดงเหตุการณ์ลักษณะใดบ้างที่เป็นปัญหาในการแปลมากกว่ากันสำหรับผู้เรียนชาวไทย นอกจากนี้ ยังศึกษาด้วยว่าปัญหาของผู้เรียนในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแต่ละแบบนั้นเกิดจากสาเหตุใด

หน่วยสร้างกริยาเรียงที่เลือกมาศึกษาประกอบด้วยคำกริยา 2 คำหรือกริยาวลี 2 วลี เนื่องจากตาม que พบในงานของ ยาใจ ชูวิชา (2536: 39) หน่วยสร้างกริยาวลีในภาษาไทยมีข้อจำกัดในการเกิดร่วมกันระหว่างกริยาเพียง 2 คำหรือ 2 วลีเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีคำกริยามากกว่านี้ที่เกิดจากการซ้อนภายใน (embedding) ของกริยาหรือกริยาวลีในหน่วยสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับที่ไอเคนวาลด์ (อ้างใน กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา 2553:105) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าความสัมพันธ์ทางความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงปรากฏระหว่างคำกริยาเพียง 2 คำหรือกริยาวลีเพียง 2 วลีเท่านั้น

ข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยเก็บมาจากแบบทดสอบการแปลของนิสิตชั้นปีที่ 1 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมีความสามารถภาษาอังกฤษระดับกลางถึงระดับสูงจำนวน 102 คน นิสิตเหล่านี้ไม่เคยเรียนวิชาแปลมาก่อน แต่ละคนต้องแปลประโยคที่มีหน่วยสร้างกริยาเรียงปรากฏอยู่รวม 18 ประโยค (เน้นประโยคที่เป็นภาษาพูด) ภายในเวลา 30 นาที โดยไม่ทราบว่าเป็นแบบทดสอบเรื่องกริยาเรียง ตัวอย่างประโยคทดสอบ เช่น

- 1) หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 1 แสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องกันโดยไม่มีช่วงห่างที่สังเกตได้ 6 ประโยค เช่น ตึกแล้ว ฉันจะ**ปิดไฟ**นอนละนะ เขาหิวเลย**ดื่ม**มามากิน **แดง**ปลั๊กนึ่งตักน้ำ
- 2) หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 2 แสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน และแสดงวัตถุวิสัยเพียงเหตุการณ์เดียว 6 ประโยค เช่น แดง**ฝึก**ว่ายน้ำทุกวัน เขา**โบกมือ**ลาแฟน ๆ พ่อ**นั่ง**อ่านหนังสือพิมพ์อยู่ในห้อง
- 3) หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 3 แสดงการ “ปฏิบัติการ” ต่อการกระทำหนึ่ง ๆ 2 ประโยค เช่น คนงาน**เริ่ม**ทาสีบ้าน แสดงความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ 2 ประโยค เช่น เด็ก ๆ **อยาก**ไปสวนสัตว์ แสดงเหตุการณ์ทางประสาทสัมผัส 2 ประโยค เช่น พ่อแม่**ดู**ลูก ๆ **เล่น**เทนนิส ผู้วิจัยจัดให้หน่วยสร้างกริยาเรียงสามแบบนี้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เนื่องจากในภาษาอังกฤษมีโครงสร้างที่คำกริยาสองคำปรากฏเรียงต่อกันเพื่อแสดงเหตุการณ์เหล่านี้ใกล้เคียงกับกริยาเรียงในภาษาไทย

ประโยคทดสอบรวม 18 ประโยคนี้อยู่เรียงสลับกันไปโดยการสุ่ม และมีระดับความยากง่ายใกล้เคียงกัน เหมาะกับระดับความรู้ของนิสิตชั้นปีที่ 1 ข้อมูลที่นำมาศึกษาทั้งหมดมีทั้งสิ้น 1,836 ประโยค (จำแนกเป็นประเภทละ 612 ประโยค) ข้อมูลนี้มีวิเคราะห์ปัญหาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยในเชิงปริมาณ มีการคำนวณอัตราร้อยละของข้อผิดพลาดในหน่วยสร้างแต่ละแบบและพิจารณาว่าแบบใดมีข้อผิดพลาดมากที่สุด เรียงลำดับไปถึงแบบที่มีข้อผิดพลาดน้อยที่สุด ในเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์สาเหตุที่เป็นไปได้ที่ทำให้หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบหนึ่งเป็นปัญหาในการแปลสำหรับผู้เรียนมากกว่าอีกแบบหนึ่ง และวิเคราะห์ปัญหาในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแต่ละแบบด้วย

การวิจัยเชิงปริมาณพบว่าหน่วยสร้างกริยาแบบที่ 1 ซึ่งแสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องกันโดยไม่มีช่วงห่างที่สังเกตได้เป็นปัญหาในการแปลมากที่สุด คือมีข้อผิดพลาดจำนวน 213 ข้อ (34.81%) แบบที่ 2 ซึ่งแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันและแสดงวัตถุวิสัยเพียงเหตุการณ์เดียว เป็นปัญหาในการแปลรองลงมา คือมีข้อผิดพลาดจำนวน 167 ข้อ (27.28%) และแบบที่ 3 ซึ่งแสดงเหตุการณ์ลักษณะอื่น ๆ และในภาษาอังกฤษมีโครงสร้างที่ใกล้เคียงกับกริยาเรียงในภาษาไทย เป็นปัญหาในการแปลน้อยที่สุด คือ มีจำนวนข้อผิดพลาด 30 ข้อ (4.90%) ประโยคที่จัดว่าแปลผิดนี้ตัดสินจากเกณฑ์ที่ว่าประโยคที่เจ้าของภาษาเห็นว่าแปลกประหลาด ไม่เป็นธรรมชาติ และไม่ได้แปลตามมุมมองของเจ้าของภาษา ประโยคที่แปลผิดความหมาย ประโยคที่ไม่ได้แปล (เนื่องจากตัดสินไม่ได้ว่าเป็นเพราะแปลไม่ได้หรือแปลไม่ทัน) สำหรับผลการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพและประเด็นที่น่าจะเป็นสาเหตุให้หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่หนึ่ง เป็นปัญหาในการแปลสำหรับผู้เรียนมากกว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่สอง และการที่หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่สาม แทบจะไม่มีปัญหาในการแปลเลยนั้น จะนำเสนอแยกตามหน่วยสร้างกริยาเรียงแต่ละประเภท ดังนี้

หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 1

หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบนี้เป็นปัญหามากที่สุด เนื่องจากลักษณะเหตุการณ์ซับซ้อนที่แสดงด้วยคำกริยาสองคำซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นในภาษาไทยอาจทำให้ผู้เรียนมองว่าทั้งสองเหตุการณ์ล้วนมีความสำคัญ จะละอันใดอันหนึ่งไปไม่ได้ จึงต้องแสดงทุกเหตุการณ์ในหน่วยสร้างกริยาเรียงไว้ในประโยคแปล โดยพยายามสื่อความหมายทั้งหมดด้วยโครงสร้างภาษาอังกฤษที่ใกล้เคียง เช่น ใช้โครงสร้างที่กริยาสองตัวเกิดร่วมกัน กริยาแรกเป็นกริยาแท้และกริยาที่สองเป็นกริยาไม่แท้กริยา เช่น แปล **ใช้มีดหั่นขนมปัง จุดบุหรี่สูบ ต้มมาม่ากิน** ว่า ? **used a knife to cut the bread, lit up a cigarette to smoke, cooked instant noodles to eat** ตามลำดับ ซึ่งจัดว่าไม่ใช่คำแปลที่เหมาะสมตามเกณฑ์ที่กำหนดในงานวิจัย

นอกจากนี้ เมื่อวิเคราะห์ลำดับของคำกริยาในหน่วยสร้างกริยาเรียงประเภทที่ 1 จากข้อมูลเท่าที่นำมาศึกษา สังเกตได้ว่าไม่ได้มีรูปแบบที่ชัดเจนในการแปลเป็นภาษาอังกฤษที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น เหตุการณ์ที่เลือกมาเป็นเหตุการณ์หลักจะแสดงด้วยคำกริยาตัวแรกหรือตัวหลัง หรือกริยาตัวใดก็ได้ หรือบางกรณีต้องแสดงด้วยคำกริยาทั้งสองคำเพราะเหตุการณ์มีความสำคัญทั้งคู่ เช่น “ใช้มีดหั่นขนมปัง” “ภาษาอังกฤษให้ความสำคัญแก่เหตุการณ์ที่เป็นวัตถุประสงค์ของการกระทำคือ “หั่น” มากกว่าตัวการกระทำ “ใช้(มีด)” เนื่องจากข้อมูลส่วนนี้สื่อเป็นนัยอยู่แล้วตามความเป็นจริงของโลก จึงไม่จำเป็นต้องระบุชัด มุมมองเรื่องการให้ความสำคัญนี้มีความหลากหลายมาก เช่น “จุดบุหรี่สูบ” เหตุการณ์ที่มีความสำคัญเป็นการกระทำ “จุด(บุหรี่) ไม่ใช่วัตถุประสงค์ “สูบ” ในขณะที่ “ปิดไฟนอน” เจ้าของภาษามองว่ามีความสำคัญทั้งสองเหตุการณ์ หรือ “ต้มมาม่ากิน” เหตุการณ์ที่สำคัญมีเหตุการณ์เดียว และจะเป็นเหตุการณ์แรก “ต้ม(มาม่า)” หรือเหตุการณ์ที่สอง “กิน(มาม่า) ก็ได้ แต่สำหรับ การแสดงเหตุการณ์ก่อผล ได้แก่ “ป่วยตาย” เจ้าของภาษามองว่าเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดอาจเป็นเหตุการณ์เดียวคือเหตุการณ์ผล “ตาย” หรือทั้งเหตุการณ์เหตุและผลก็ได้ คือ “ป่วยและตาย”

ในบางกรณี เช่น หน่วยสร้างกริยาเรียง “**ปลั๊กน้องตกรน้ำ**” แม้ภาษาอังกฤษและภาษาไทยเห็นเหมือนกันว่าทั้งสองเหตุการณ์มีความสำคัญเท่ากัน จะละอันใดอันหนึ่งไม่ได้ แต่กลไกทางไวยากรณ์ที่ภาษาอังกฤษใช้แสดงเหตุการณ์ที่สองแสดงด้วยบุพบทวลี “into the pool” ทำหน้าที่เป็นส่วนขยายกริยาและบอกทิศทางของการเคลื่อนที่ว่าตกลงในน้ำ กลไกทางไวยากรณ์ที่ต่างกันนี้รวมทั้งประเด็นต่าง ๆ ที่อภิปรายไว้ข้างต้นทำให้เห็นว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่หนึ่งเป็นปัญหามากที่สุดและทำให้สรุปได้ว่าสาเหตุหลักน่าจะเป็นเพราะภาษาอังกฤษมีมุมมองเรื่องการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงลักษณะเหตุการณ์แบบต่าง ๆ ต่างจากภาษาไทย และมีกลไกทางไวยากรณ์ที่ใช้แสดงเหตุการณ์เหล่านี้ที่หลากหลายกว่าภาษาไทยมากด้วย

หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 2

หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 2 เป็นปัญหาสำหรับผู้แปลเช่นกันแต่ไม่มากเท่ากับแบบที่ 1 ลักษณะการเกิดเหตุการณ์ทั้งสองพร้อมกันนั้นซ้อนทับกันสนิทจึงมองได้ว่าแสดงวัตถุวิสัยเพียงเหตุการณ์เดียว กริยาที่แสดงแต่ละการกระทำนั้นมีประธานคนเดียวกัน โดยความสัมพันธ์ทางความหมายของหน่วยสร้างกริยาเรียงที่นำมาศึกษาในกลุ่มนี้แบ่งออกได้เป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบแรกที่ยาใจ ชูวิชา (2536: 51) จัดว่าประกอบด้วยกริยาแรกที่เป็นกริยาแสดงการกระทำปฐมภูมิ (primary action) หรือแสดงการเคลื่อนที่ของวัตถุ และกริยาที่สองแสดงการกระทำอุปปฐมภูมิ (non-primary action) คำกริยาปฐมภูมิหมายถึงคำกริยาที่แสดงการกระทำที่ทุกคนเห็นภาพได้เหมือนกัน และรับรู้ได้ชัดเจนว่าการกระทำนั้นใช้ร่างกายส่วนใดทำ เช่น วิ่ง ปีน เกา ต่างจากการกระทำแบบอุปปฐมภูมิที่ไม่รู้ชัดเจนว่าใช้ร่างกายส่วนใดหรือทำด้วยวิธีการอย่างไร เช่น เขาโบกมือลาแฟน ๆ เธอตะโกนตอบคำถามจากหลังห้องเรียน น้องวิ่งกลับบ้าน แบบที่สองคือหน่วยสร้างกริยาเรียงประกอบด้วย

คำกริยาที่แสดงท่าทางของร่างกาย (posture verb) หรือลักษณะวิธีการกระทำอาการของประธาน เช่น พ่อ
นั่งอ่านหนังสือพิมพ์ หญิงสาวยืนรอรถเมล์อยู่ แดงฝึกว่ายน้ำทุกวัน

ลักษณะสองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันอย่างซ้อนทับกันสนธินี้ แม้จะมองว่าแสดงวัตถุวิสัยเพียง
เหตุการณ์เดียว แต่เนื่องจากแสดงด้วยคำกริยาสองคำซึ่งมีความสัมพันธ์ได้หลายแบบดังกล่าวไว้แล้วนั้น ทำให้
ผู้เรียนอาจมองว่าทั้งสองเหตุการณ์ล้วนสำคัญ จึงต้องแสดงทุกเหตุการณ์ในหน่วยสร้างกริยาเรียงในประโยค
ต้นฉบับไว้ให้ครบถ้วนในภาษาอังกฤษ ซึ่งบางกรณีก็ถูกต้องเพราะตรงกับมุมมองของภาษาอังกฤษ เช่น โบก
มือลา ตะโกนตอบ วิ่งกลับ เมื่อแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงเหล่านี้เป็นภาษาอังกฤษ ก็ต้องแสดงทั้งสอง
เหตุการณ์คือ **waved goodbye, shouted out the answer** และ **ran back** ตามลำดับ ดังนั้น จาก
ข้อมูลเท่าที่นำมาศึกษา ในกรณีที่ภาษาไทยกับภาษาอังกฤษมีมุมมองเหมือนกันเรื่องการให้ความสำคัญแก่
ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันแบบแรก คือกริยาแสดงการกระทำปฐมภูมิหรือแสดงการ
เคลื่อนที่ของวัตถุ กับกริยาที่แสดงการกระทำอุปฐภูมิ ปัญหาในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงลักษณะ
ดังกล่าวน่าจะเกิดจากการที่ภาษาไทยและภาษาอังกฤษใช้กลวิธีทางไวยากรณ์ที่ต่างกันในการแสดงเหตุการณ์
ลักษณะเดียวกันมากกว่าสาเหตุอื่น เช่น ภาษาอังกฤษใช้คำนาม **goodbye** และ **answer** หรือ ใช้คำวิเศษณ์
back ตามหลังกริยาแรกส่วนภาษาไทยใช้คำกริยาสองคำเรียงกัน

สำหรับความสัมพันธ์ทางความหมายแบบที่สองจะเห็นได้ว่า ในหน่วยสร้างกริยาเรียง **นั่งอ่าน** และ **ยืน
รอ** คำกริยาที่ 1 แสดงลักษณะท่าทางของประธานขณะกระทำกริยาอย่างหนึ่งอยู่ซึ่งแสดงด้วยคำกริยาที่ 2 จะ
เห็นได้ว่าในกรณีนี้ มุมมองของภาษาอังกฤษและภาษาไทยเรื่องการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดง
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันในลักษณะนี้แตกต่างกัน สำหรับภาษาไทย ตามการวิเคราะห์ของ กิ่งกาญจน์
เทพกาญจนา (2553: 135) ในขณะที่ยกริยาทั้งสองร่วมกันแสดงเหตุการณ์แบบวัตถุวิสัยเดียว แต่ละ
เหตุการณ์แสดงมุมมอง (perspective) หรือแง่ (aspect) ของเหตุการณ์แบบวัตถุวิสัยที่ต่างกัน ดังนั้น ทั้งสอง
เหตุการณ์จึงมีความสำคัญ แต่สำหรับภาษาอังกฤษ เหตุการณ์แรกแสดงลักษณะท่าทางไม่มีความสำคัญ
เท่ากับเหตุการณ์ที่สองซึ่งแสดงการกระทำ เพราะตามความเป็นไปได้ของความเป็นจริงในโลก เมื่อเราอ่าน
หนังสือพิมพ์ หรือรอรถประจำทาง ลักษณะท่าทางของร่างกายมักจะเป็นเช่นนี้ จึงละไว้ได้ ดังนั้น หน่วยสร้าง
กริยาเรียง **นั่งอ่านหนังสือพิมพ์** และ **ยืนรอรถเมล์** จึงควรแปลว่า **was reading the newspaper** และ
waited for a bus ตามลำดับ การแปลหน่วยสร้างดังกล่าวโดยแสดงเหตุการณ์ทั้งสองไว้ครบถ้วนจะทำให้
ประโยคแปลภาษาอังกฤษไม่ค่อยเป็นธรรมชาติในกรณีที่สื่อสารกันในบริบททั่วไป

ส่วนหน่วยสร้างกริยาเรียง “ฝึกว่ายน้ำ” คำกริยาคำที่ 1 แสดงลักษณะของการกระทำซึ่งแสดงด้วย
กริยาที่ 2 ผู้เรียนแทบไม่มีปัญหาในการแปลหน่วยสร้างนี้เลย เนื่องจากมุมมองของภาษาอังกฤษและภาษาไทย
สอดคล้องกัน ตามการวิเคราะห์ของ กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา (2553: 118) คำกริยาคำแรก คือ ฝึก ไม่มี
ความหมายสมบูรณ์ในตัวเอง จึงต้องการคำกริยาอีกคำหนึ่งมาทำให้ความหมายสมบูรณ์ คือจัดเป็น
complement taking verb ดิกสัน (1991) เรียกกริยานี้ว่า กริยารอง (secondary verbs) เนื่องจากให้
ความหมายเสริมแก่กริยาอื่น และมีหน้าที่ทางวากยสัมพันธ์เป็นคำกริยาหลัก โดยปรากฏในตำแหน่งกริยาแรก
ในหน่วยสร้างกริยาเรียง ส่วนคำกริยาที่ตามมาจะทำหน้าที่เป็นส่วนเติมเต็ม (complement) แต่ถ้ามอง
หน้าที่ของคำกริยาเหล่านี้ในแง่ไวยากรณ์ คำกริยาที่ 2 ที่เป็นส่วนเติมเต็มนี้จะเป็นกริยาหลัก ส่วนคำกริยา
หลักในทางวากยสัมพันธ์จะกลับให้ความหมายรองหรือความหมายเสริมในเชิงไวยากรณ์ การวิเคราะห์
ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคำกริยาทั้งสองคำในหน่วยสร้างกริยาเรียงลักษณะนี้มีความสำคัญเหมือนกันทั้งใน
ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ โครงสร้างภาษาอังกฤษที่ใช้ก็คล้ายคลึงกับโครงสร้างกริยาเรียงของ

ภาษาไทยอีกด้วย ดังนั้นเมื่อผู้เรียนจำกฎไวยากรณ์ได้ว่า practice เป็นกริยาที่ต้องตามด้วยกรรม ซึ่งอาจเป็นกริยาไม่แท้ในรูป present participle ได้ ผู้เรียนก็จะแปลหน่วยสร้างนี้ได้ถูกต้องเหมาะสม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 2 ในเชิงคุณภาพ พบว่าจากข้อมูลเท่าที่นำมาศึกษา การแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 2 ที่จัดอยู่ในกลุ่มย่อยเดียวกัน มีการใช้โครงสร้างหรือรูปภาษาที่เป็นรูปแบบซ้ำ (recurrent pattern) พอสังเกตเห็นได้ซึ่งต่างจากหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 1 เช่น เมื่อแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแสดงเหตุการณ์ที่เกิดพร้อมกันเป็นวัฏวิสัยเพียงเหตุการณ์เดียว ซึ่งคำกริยาสองคำมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิกับอุปปฐมภูมิ ภาษาไทยกับภาษาอังกฤษมีมุมมองคล้ายกัน คือเห็นว่าเหตุการณ์ทั้งสองมีความสำคัญทั้งคู่ และกลวิธีทางไวยากรณ์ที่ภาษาอังกฤษใช้ คือ ภาษาอังกฤษอาจใช้คำนามแสดงเหตุการณ์ที่ 2 เช่น โบกมือลา แปลว่า wave goodbye และ ตะโกนตอบ แปลว่า shout out the answer หรือใช้คำวิเศษณ์ตามหลังกริยาแรก เช่น วิ่งกลับ แปลว่า ran back

ส่วนการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 2 อีกกลุ่มหนึ่งที่แสดงเหตุการณ์ที่เกิดพร้อมกัน โดยคำกริยาแรกแสดงลักษณะท่าทางของประธานขณะกระทำกริยาอย่างหนึ่งอยู่ เนื่องจากภาษาอังกฤษมองว่าเหตุการณ์ที่แสดงลักษณะท่าทางไม่มีความสำคัญเท่ากับเหตุการณ์ที่ 2 ซึ่งแสดงการกระทำ โดยเฉพาะเมื่อลักษณะท่าทางของประธานขณะกระทำกริยาอีกอย่างหนึ่งอยู่นั้นมักเกิดขึ้นเป็นปกติตามความจริงในโลก เช่น นั่งอ่าน ยืนรอ จะสังเกตได้ว่าในกรณีเช่นนี้ ภาษาอังกฤษมักจะละกริยาตัวแรกที่แสดงลักษณะท่าทางของร่างกายไว้ และใช้โครงสร้างประโยคเดียวที่มีกริยาหลักตัวเดียวเป็นรูปแบบในการแปล

หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 3

หน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยที่ภาษาอังกฤษมีโครงสร้างซึ่งคำกริยาสองคำปรากฏเรียงต่อกันได้คล้ายกับภาษาไทย เพื่อแสดงเหตุการณ์ ได้แก่ การ “ปฏิบัติการ” ต่อการกระทำหนึ่ง ๆ เช่น คนงานเริ่มทาสีบ้าน แสดงความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ เช่น เด็ก ๆ **อยากไป**สวนสัตว์ และ แสดงเหตุการณ์ทางประสาทสัมผัส เช่น พ่อแม่**ดู**ลูก ๆ **เล่น**เทนนิส หน่วยสร้างแบบนี้แทบไม่เป็นปัญหาสำหรับผู้แปลเลย เนื่องจากทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทยมีมุมมองที่ไม่ต่างกันในเรื่องการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ และมีกลวิธีทางไวยากรณ์ที่ใช้แสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ที่คล้ายคลึงกันด้วย แต่ปัญหาหลักของผู้เรียนในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 3 ที่พบในงานวิจัยนี้ เกิดจากการที่ผู้เรียนขาดความแม่นยำเรื่องการใช้กฎไวยากรณ์ที่กำกับการใช้รูปกริยาไม่แท้ที่เกิดร่วมกับกริยาแท้ต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์และการตั้งข้อสังเกตที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเพียงเบื้องต้นเท่านั้น งานวิจัยนี้ยังมีข้อจำกัดเรื่องจำนวนข้อมูลที่น่าสนใจว่ามื่อน้อยอยู่จึงยังไม่อาจหาข้อสรุปที่ชัดเจนได้ เนื่องจากเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบหน่วยสร้างกริยาเรียงอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกับสิ่งที่นำมาศึกษา จะเห็นได้ว่ามีทั้งกรณีที่ภาษาอังกฤษใช้กลวิธีการแปลที่ต่างไปและใช้วิธีเหมือนกันในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงในกลุ่มเดียวกัน ตัวอย่างเช่น หน่วยสร้างกริยาเรียงกลุ่มที่แสดงสองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันแบบที่ 1 เช่น เขา**โบกมือ**ทักทายแฟน ๆ ซึ่งแปลว่า “He waved to his fans.” จะละคำกริยา “ทักทาย” ไปเลย เมื่อเทียบกับ เขา**โบกมือ**ลาแฟน ๆ ซึ่งแปลว่า “He waved goodbye to his fans.” กลวิธีการแปลที่ใช้จะต่างกัน อาจเป็นเพราะเรื่องมุมมองเกี่ยวกับความสำคัญของเหตุการณ์ กล่าวคือ โดยปกติเราจะไม่ถึงว่าการโบกมือมักมีวัตถุประสงค์เพื่อทักทายมากกว่าเพื่อบอกลา ดังนั้นถ้าใช้เพื่อวัตถุประสงค์ข้อหลัง เหตุการณ์นี้จึงมีความสำคัญและต้องแสดงไว้ให้ชัดเจน

อีกตัวอย่างหนึ่งแสดงให้เห็นกรณีตรงกันข้าม คือ ภาษาอังกฤษใช้กลวิธีการแปลแบบเดียวกัน เช่น **ขับรถชนเสาไฟฟ้า** **drove into a lamp post** หรือ **เดินชนต้นไม้** **walked into a tree** เหตุการณ์ที่สองแสดงโดยใช้บุพบทที่ ทำหน้าที่เป็นส่วนขยายกริยาและบอกทิศทางของการชน และโครงสร้างแบบนี้เป็นรูปแบบที่น่าจะพบบ่อยสำหรับหน่วยสร้างกริยาเรียงในกลุ่มย่อยแบบที่ 1

ในกรณีของหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันแบบที่ 2 ก็เช่นกัน ภาษาอังกฤษอาจใช้วิธีต่าง ๆ กัน เมื่อไม่ได้มองว่าลักษณะท่าทางของประธานอาจจะได้เสมอไปเหมือนกับกรณีของ นั่งอ่านหนังสือ หรือ ยืนรอ ที่อธิบายไว้ข้างต้น ตัวอย่างเช่น เขา**เดินกิน**ไอศกรีม ควรแปลว่า **He was walking along, eating an ice cream.** ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ถ้าลักษณะท่าทางของประธานขณะกระทำกริยาอีกอย่างหนึ่งอยู่นั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่มักเกิดขึ้นเป็นปกติตามความจริงในโลก ทั้งสองเหตุการณ์มีแนวโน้มที่จะสำคัญทั้งคู่ และต้องแสดงไว้อย่างชัดเจน

ส่วนกรณีของหน่วยสร้างกริยาเรียงแสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องแบบที่คำกริยาแรกแสดงเหตุการณ์ที่เป็น การกระทำ คำกริยาที่สองแสดงเหตุการณ์ก่อผล ซึ่งมีความเป็นไปได้สูงที่ทั้งสองเหตุการณ์นี้จะเกิดต่อเนื่องกันตามความเป็นจริงในโลก เช่น

เขาผลักน้องล้ม	He pushed his brother down .
เขาผลักน้องตกบันได	He pushed his brother down the stairs
เขาผลักน้องตกน้ำ	He pushed his brother into the pool

จะเห็นได้ว่า ในกรณีนี้ ภาษาอังกฤษและภาษาไทยมีมุมมองเดียวกัน คือเห็นว่าทั้งเหตุการณ์ “ผลัก” “ล้ม” และ “ตก” ล้วนสำคัญ จึงละคำใดคำหนึ่งไปไม่ได้ และวิธีการที่ภาษาอังกฤษใช้แสดงเหตุการณ์ที่สองคือ มักใช้คำวิเศษณ์ หรือ บุพบทที่ ทำหน้าที่เป็นส่วนขยายกริยาและบอกทิศทางของการตก อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบหน่วยสร้างกริยาเรียงอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกันกับสามประโยคข้างต้น พบว่าแม้ภาษาอังกฤษและภาษาไทยจะมีมุมมองเดียวกัน แต่ไม่ได้หมายความว่ากลวิธีแสดงเหตุการณ์ที่สองในหน่วยสร้างกริยาเรียงกลุ่มเดียวกันจะเหมือนกันเสมอไป เช่น เขา**ชนแจกันแตก** ควรแปลว่า **He knocked off the vase and it broke/broke it.** ในกรณีนี้ เหตุการณ์ที่สองที่เป็นเหตุการณ์ก่อผลจึงแสดงด้วยกริยาที่ 2 ในภาษาไทย จะแสดงด้วยคำวิเศษณ์หรือบุพบทในภาษาอังกฤษไม่ได้ แต่จะต้องแสดงด้วยคำกริยาแท้ อีกคำหนึ่งโดยใช้คำเชื่อม (co-ordinator) ในโครงสร้างรวมความ (structure of co-ordination)

จากการวิเคราะห์และข้อสังเกตทั้งหมดข้างต้น อาจสรุปประเด็นหลักที่เกี่ยวกับปัญหาการแปล โครงสร้างกริยาเรียงได้ว่ามีสองข้อ ประเด็นแรกเกี่ยวกับหน่วยสร้างกริยาเรียงในภาษาไทยเองซึ่งมีทั้งแบบที่ซับซ้อนมากในเรื่องคำกริยาที่เป็นองค์ประกอบและความสัมพันธ์ทางความหมายของคำกริยาในหน่วยสร้าง และแบบที่ซับซ้อนน้อย ส่วนประเด็นที่สองเป็นเรื่องที่ภาษาอังกฤษนั้นมีมุมมองเรื่องการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงลักษณะเหตุการณ์หลายๆ เหตุการณ์ในแบบต่าง ๆ และมีวิธีการแสดงเหตุการณ์เหล่านี้ที่หลากหลายกว่าภาษาไทยมาก

เมื่อพิจารณาสองประเด็นนี้ประกอบกัน จะเห็นได้ว่า ในกรณีที่ แม้หน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยจะมีความซับซ้อนหลากหลาย หากมุมมองของภาษาไทยและภาษาอังกฤษเรื่องการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงลักษณะเหตุการณ์แบบต่าง ๆ และวิธีการแสดงเหตุการณ์เหล่านี้ในทั้งสองภาษาใกล้เคียงกัน ผู้เรียนจะมีปัญหาในการเปลี่ยนน้อยมาก ส่วนกรณีที่ทั้งสองภาษามีมุมมองเหมือนกันแต่ภาษาอังกฤษใช้วิธีการหลากหลายเพื่อแสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทย ผู้เรียนจะมีปัญหาในการแปลในระดับหนึ่ง ผู้แปลประสบปัญหามากที่สุดเมื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษมีมุมมองที่ต่างกัน ซึ่งย่อมส่งผลให้กลวิธีที่ภาษาอังกฤษใช้เพื่อแสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยแตกต่างกันไป

สำหรับการวิเคราะห์ปัญหาของผู้เรียนในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าปัญหาในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 3 เป็นเรื่องของไวยากรณ์เป็นหลัก กล่าวคือเกิดจากการใช้รูปกริยาตัวที่สองซึ่งต้องอยู่ในรูปกริยาไม่แท้โดยไม่ถูกต้อง ส่วนปัญหาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 1 และ 2 ส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องของโครงสร้าง กล่าวคือภาษาไทยและภาษาอังกฤษใช้โครงสร้างที่ต่างกันในการสื่อความหมายซึ่งเป็นผลจากมุมมองการสื่อภาษา ไม่ว่าจะการให้ความสำคัญแก่การกระทำหรือเหตุการณ์ต่างกัน หรือการเน้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนที่และทิศทางแตกต่างกัน ปัญหาที่พบคือในกรณีที่ต้องเลือกแปลกริยาเพียงตัวใดตัวหนึ่งหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ผู้เรียนจะเลือกกริยาหลักหรือเหตุการณ์หลักไม่ถูกต้อง หรือหากเลือกถูกต้องก็จะแปลกริยาทั้งสองตัวหรือทั้งสองเหตุการณ์แทนที่จะละเหตุการณ์ที่เจ้าของภาษาไม่เห็นว่าสำคัญ ในขณะที่เมื่อต้องแปลกริยาทั้งสองตัวหรือทั้งสองเหตุการณ์ซึ่งทั้งสองภาษาให้ความสำคัญเท่าเทียมกัน ผู้เรียนก็จะแปลไม่ครบคือแปลเพียงเหตุการณ์เดียวหรือกริยาเพียงตัวใดตัวหนึ่งเท่านั้น หรือถ้าแปลครบ ก็ใช้โครงสร้างภาษาที่ไม่เหมาะสม เช่น ผู้เรียนจะใช้คำกริยาแสดงทั้งสองเหตุการณ์ ในขณะที่ภาษาอังกฤษอาจจะแสดงเหตุการณ์หลักด้วยคำกริยา และแสดงเหตุการณ์รองด้วยกลุ่มคำนาม หรือกลุ่มคำบุพบทแทน

อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าข้อสรุปเหล่านี้เป็นเพียงขั้นต้นและข้อมูลที่น่ามาศึกษาก็ยังจำกัดอยู่ สิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องทำคือควรศึกษาวิธีการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแต่ละแบบเป็นภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะแบบที่พบว่าเป็นปัญหาในการแปลสำหรับผู้เรียนตามที่ได้จากผลการวิจัย ข้อมูลที่ใช้ควรเป็นข้อมูลภาษาจริงจากคลังข้อมูลเทียบบท เพื่อหาว่ามีรูปแบบการแปลแบบใดบ้างที่เจ้าของภาษามักใช้เป็นประจำ ในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแต่ละแบบ รวมทั้งพิจารณาปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น ประเภทและลำดับของคำกริยาที่ปรากฏในหน่วยสร้างกริยาเรียง ทั้งนี้เพื่อศึกษาว่าประเภทและลำดับที่คำกริยาปรากฏในหน่วยสร้างนี้มีผลหรือไม่อย่างไร และผู้ใช้ภาษาอังกฤษมีมุมมองเรื่องการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ภาษาไทยแสดงด้วยหน่วยสร้างกริยาเรียงอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างกับภาษาไทยอย่างไร ในกรณีที่ทั้งสองภาษามีมุมมองเหมือนกันและต่างกัน ภาษาอังกฤษมักใช้รูปภาษาแบบใดในการแปล ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องเหล่านี้ชัดเจนยิ่งขึ้น และจะมองเห็นแนวทางในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเพื่อสื่อความหมายในหน่วยสร้างดังกล่าวเป็นภาษาอังกฤษได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแปลความหมายที่สื่อโดยหน่วยสร้างกริยาเรียงเป็นภาษาอังกฤษ

การแปลความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงเป็นเรื่องที่มีผู้สนใจศึกษาอยู่ไม่น้อย โดยเป็นการศึกษา ระหว่างภาษาต่าง ๆ ในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ภาษาไทย ภาษาเวียดนาม และภาษาอินโดนีเซีย เป็นต้น ตัวอย่างงานวิจัยมีอาทิ Liswahyuningsih (2011) ศึกษาหน่วยสร้างกริยาเรียงที่พบในต้นฉบับงานวรรณกรรม เรื่อง *Laskar Pelangi* ในภาษาอินโดนีเซียและเปรียบเทียบกับฉบับแปลภาษาอังกฤษ *The Rainbow Troops* การวิจัยพบว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงในวรรณกรรมดังกล่าวสื่อความหมาย 8 ความหมาย ได้แก่ เหตุและผล การเคลื่อนไหว ทิศทาง การเคลื่อนไหวและท่าทางของร่างกาย ลักษณะการกระทำ ความหมายพ้อง และการณลักษณะ ผู้แปลใช้กลวิธีการแปลแบบ semantic translation เป็นหลัก รูปภาษาที่ใช้ในการแปลมีการปรับเปลี่ยนไปจากรูปภาษาของต้นฉบับ เช่น การเปลี่ยนชนิดของคำและโครงสร้าง (category shift and structure shift) และการเปลี่ยนมุมมองที่ทำให้รูปภาษาที่ผู้แปลเลือกใช้ก่อให้เกิดการเพิ่มความหมายหรือการสูญเสียความหมาย

งานวิจัยการสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษนั้น มี เช่น Sutthichatchawanwong and Luksaneeyanawin (2007) ศึกษาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยที่ ประกอบด้วยคำกริยาแสดงทิศทาง (Directional Verbs) 6 คำ ได้แก่ ไป มา ขึ้น ลง เข้า ออก เพื่อเปรียบเทียบกับ ฉบับแปลภาษาอังกฤษว่าเทียบเท่ากันในเชิงวากยสัมพันธ์และอรรถศาสตร์หรือไม่ งานวิจัยนี้ใช้ข้อมูลงานแปลจาก คลังข้อมูลเทียบบท (parallel corpus) ที่สร้างขึ้นจากหนังสือ *ฟื้นความหลัง* และฉบับแปลภาษาอังกฤษชื่อ *Looking Back* โดยคณะผู้แปลของศูนย์การแปลและการล่ามเฉลิมพระเกียรติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษาพบว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยที่ประกอบด้วยกริยาแสดงทิศทางทั้ง 6 คำใน ภาษาไทยสื่อโนทัศน์ 7 ประการ ได้แก่ ทิศทาง วัตถุประสงค์ การณลักษณะ เวลา การกระทำต่อเนื่อง การ ก่อผล และความสำเร็จ ทั้งหมดเป็นมโนทัศน์เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ (spatial) และ/หรือเวลา (temporal) และ บางหน่วยสร้างใช้สื่อโนทัศน์มากกว่าหนึ่งประการ ในด้านวากยสัมพันธ์ กริยาที่แสดงทิศทางจะปรากฏใน ตำแหน่งหน้าหรือหลังกริยาชนิดอื่น ๆ ที่กริยาดังกล่าวนั้นเกิดร่วมด้วย รูปภาษาอังกฤษที่ใช้สื่อความหมายของ กริยาเรียงอยู่ในรูปต่าง ๆ เช่น คำเดี่ยวชนิดต่าง ๆ ทั้งคำกริยา คำกริยาวิเศษณ์ คำบุพบท วลีซึ่งมีทั้งกริยาลี นามวลี บุพบทวลี ฯลฯ อนุประโยคและประโยค หรือไม่ปรากฏรูปแสดงแทนความหมาย ส่วนในเรื่องของ ความเทียบเท่าในเชิงอรรถศาสตร์ระหว่างหน่วยสร้างกริยาเรียงกับคำแปลภาษาอังกฤษ พบว่ามีทั้งการเพิ่ม ความหมาย (ที่พบมากที่สุดคือการเพิ่มความหมายที่แสดงมโนทัศน์บอกเวลา) การสูญเสียความหมาย และการ รักษาความหมายได้เสมอกัน แต่ในส่วนวากยสัมพันธ์ ไม่พบรูปแบบที่เทียบให้ตรงกันได้แบบหนึ่งต่อหนึ่ง (one-to-one correspondence) กล่าวคือ รูปกริยาเรียงแบบหนึ่งในภาษาไทยมีคำแปลในภาษาอังกฤษได้หลาย รูปแบบ ในขณะที่รูปแบบในภาษาอังกฤษแบบหนึ่ง ๆ ก็ใช้เป็นคำแปลรูปกริยาเรียงในภาษาไทยได้หลายแบบ อย่างไรก็ดี พบว่ารูปภาษาอังกฤษบางรูปที่ใช้แสดงความหมายของกริยาเรียงภาษาไทยเกิดซ้ำบ่อยกว่ารูป ภาษาอื่น ๆ เช่น หน่วยสร้างกริยาเรียงที่สื่อมโนทัศน์บอกทิศทางในรูปแบบ [กริยาแสดงการเคลื่อนที่ + กริยา แสดงทิศทาง] แปลโดยใช้รูปแบบ [กริยา + กริยาวิเศษณ์] มากที่สุด ดังนั้นรูปภาษาเหล่านี้อาจใช้เป็นแนวทาง ในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงทิศทางจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษได้

นอกจากนี้ เมทินี สิงห์เวชกุล และ ปริมา มัลลิกะมาส (2557) ได้ศึกษาการแปลมโนทัศน์ที่สื่อโดยหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า ‘เอา’ จากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยนี้เป็นงานแปลจากคลังข้อมูลเทียบบทที่จัดเก็บจากวรรณกรรมเรื่อง *หลายชีวิต* แต่งโดย หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช และฉบับแปลภาษาอังกฤษ *Many Lives* โดย เมเรดิธ บอร์ธวิค (Meredith Borthwick) การเก็บข้อมูลใช้วิธีการของภาษาศาสตร์คลังข้อมูลและโปรแกรมคอนคอร์แดนซ์คัดเฉพาะคำว่า “เอา” ที่มีความสัมพันธ์ทางความหมายกับกริยาอื่นในหน่วยสร้างแบบที่แสดงสองเหตุการณ์หรือการกระทำที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน (sequential actions)

เหตุที่งานวิจัยนี้เลือกศึกษาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า ‘เอา’ เนื่องจากในภาษาไทยคำว่า ‘เอา’ อาจเกิดในหน่วยสร้างกริยาเรียงได้หลายตำแหน่งและมีความหมายแตกต่างกันอย่างมาก (จิรัชย์ หิรัญรัตน์ 2550: 2) งานวิจัยนี้ศึกษากริยาเรียงที่มีคำว่า ‘เอา’ ที่มีความหมายว่า ‘หยิบฉวยสิ่งใดสิ่งหนึ่งมา หรือนำผู้ใดผู้หนึ่งมาทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่ง’ ซึ่งตามการศึกษาของจิรัชย์ คำนี้ครอบคลุมความหมายย่อยหลายประการ ได้แก่ การย้ายเป้าหมายมาไว้กับตัว เช่น *เอามอนมากอด* การพกพา เช่น *เอาถุงกอล์ฟไปด้วย* การครอบครอง เช่น *เอากาไรจากสินค้าตัวอื่น* ความหมายของคำว่า “เอา” ที่เลือกมาศึกษานี้แสดงให้เห็นเหตุการณ์สองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน และเป็นความหมายพื้นฐานของคำกริยานี้ซึ่งน่าจะพบบ่อยกว่าความหมายอื่น ๆ นอกจากนี้ ‘เอา’ มีลักษณะพิเศษทางความหมายอย่างหนึ่งด้วย คือเมื่อปรากฏนำหน้าคำกริยาตัวอื่น ๆ แล้ว จะมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความหมายของคำกริยาดังกล่าวนั้น ทำให้เหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นติด ๆ กันแทบไม่มีระยะห่างที่สังเกตได้

กิงกาญจน์ เทพกาญจนา (2553: 111) ได้วิเคราะห์ไว้ด้วยว่า “คำว่า ‘เอา’ ในภาษาไทยเป็นกรรมกริยาคำที่หนึ่งในหน่วยสร้างกริยาเรียงในภาษาไทย ซึ่งมีความหมายว่า หยิบฉวยสิ่งใดสิ่งหนึ่งมา หรือนำผู้ใดผู้หนึ่งมาเพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่ง เราอาจตีความคำนามที่ทำหน้าที่กรรมของ ‘เอา’ เป็นเครื่องมือ ผู้รับการกระทำ อากัปกริยา หรือวัสดุก็ได้ด้วยเหตุผลทางวจนปฏิบัติ (pragmatics)” ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า หน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า ‘เอา’ ปรากฏอยู่นั้นเป็นหน่วยสร้างกริยาเรียงแสดงวัตถุประสงค์ของการกระทำแรก จากที่กล่าวมาข้างต้น คำว่า ‘เอา’ ที่ปรากฏในหน่วยสร้างกริยาเรียงจึงน่าสนใจศึกษาเพราะความหมายขึ้นอยู่กับการปรากฏในตำแหน่งที่แตกต่างกันในประโยค และประเภทของคำกริยาที่ปรากฏร่วมกันด้วย

การวิจัยพบว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า ‘เอา’ ซึ่งมีความหมายที่ต้องการศึกษามี 82 หน่วยสร้าง (คำกริยาอาจเกิดเรียงกันตั้งแต่ 2 ถึง 5 คำ โดยจะปรากฏ ณ ตำแหน่งใดในหน่วยสร้างก็ได้) ประเด็นหลักที่มุ่งศึกษาคือการรักษาความหมายของสองเหตุการณ์ต่อเนื่องกันไว้ในบทแปล และกลวิธีที่ผู้แปลใช้ กล่าวคือ เมื่อผู้แปลรักษาความหมายไว้เหมือนต้นฉบับ ผู้แปลใช้รูปแบบการแปลแบบใด หากไม่ได้รักษาไว้ เป็นเพราะเหตุใด และผู้แปลมักเลือกใช้รูปแบบการแปลแบบใดในกรณีนี้ ผลที่พบมีดังนี้

ตารางที่ 1

ประเภท	ประเภทย่อย	จำนวนที่พบ
ความหมายตรงกับต้นฉบับ*	-	9 (10.98%)
ความหมายไม่ตรงกับต้นฉบับ	แสดงเฉพาะเหตุการณ์แรก	17 (20.74%)
	แสดงเฉพาะเหตุการณ์ที่สอง	51 (62.74%)
	ไม่แสดงทั้งสองเหตุการณ์	5 (6.09%)
	รวม	82 (100%)

* แสดงสองเหตุการณ์ต่อเนื่องโดยมีกริยาสองคำแยกกันชัดเจน

ในส่วนของการวิเคราะห์การแปลนั้น ผู้แปลใช้กลวิธีที่หลากหลาย เช่น ในกรณีที่ความหมายตรงกับต้นฉบับ กลวิธีที่ผู้แปลใช้มี 2 แบบคือ 1) กริยาทั้งสองตัวเป็นกริยาเปลี่ยนรูป (finite verb) และมีคำเชื่อม 2) กริยาตัวที่สองเป็นกริยาไม่เปลี่ยนรูป (non-finite verb) ส่วนกริยาตัวแรกอาจเป็นกริยาเปลี่ยนรูปหรือไม่เปลี่ยนรูปก็ได้ ในกรณีที่ความหมายไม่ตรงกับต้นฉบับ เช่น เมื่อแสดงเหตุการณ์หรือการกระทำเพียงอย่างเดียว รูปภาพที่ใช้มักเป็นคำกริยาเดียว หรือกริยาวลี แต่จากการวิเคราะห์โดยละเอียด พบว่าในบทแปลที่แสดงเฉพาะเหตุการณ์แรกนั้น ส่วนใหญ่ผู้แปลเก็บความหมายของต้นฉบับได้ครบถ้วนแล้ว เพียงแต่ไม่ได้แสดงสองเหตุการณ์ต่อเนื่องกันอย่างชัดเจนเหมือนในโครงสร้างกริยาเรียงภาษาไทย โดยแสดงเหตุการณ์แรกด้วยกริยาวลีและสื่อความหมายในเหตุการณ์ที่สองด้วยคำนาม หรือด้วยบุพบทวลีเป็นส่วนใหญ่ สำหรับในกรณีที่แสดงเฉพาะเหตุการณ์ที่สองซึ่งพบมากที่สุดนั้น ผู้แปลมักสื่อความหมายด้วยกริยาวลี การที่เหตุการณ์แรกถูกละไปเลยเพราะเห็นว่าไม่สำคัญหรือไม่จำเป็นต้องระบุในมุมมองของภาษาปลายทาง ส่วนในบทแปลที่ไม่แสดงทั้งสองเหตุการณ์ ผู้แปลใช้กลวิธีการแปลแบบตีความ กลวิธีที่หลากหลายนี้เป็นผลจากการใช้ทฤษฎีการแปลแบบตีความ (Interpretive Theory) และอธิบายได้โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อที่จะพูด (Thinking for speaking) ของสโลบิน (Slobin 1987, 1996, 2003) ซึ่งจะอภิปรายรายละเอียดต่อไปดังนี้

ประโยคแปลภาษาอังกฤษที่แสดงครบ 2 เหตุการณ์ตรงกับต้นฉบับ มีกลวิธีการแปลที่ใช้คำกริยา 2 คำที่ชัดเจนสำหรับแสดงการกระทำในแต่ละเหตุการณ์ คำกริยาทั้ง 2 คำเป็นกริยาเปลี่ยนรูปและมีคำเชื่อมชัดเจน เช่น

แล้วนายทับทิมก็เอียงคอดูรูปร่างหน้าตาเจ้าผลอย่างพิถีพิถันเหมือนกับว่าหยิบเอาตัวเจ้าผลขึ้นมาพลิกดูแล้วก็ชั่งตัวเจ้าผลอยู่ในใจอย่างกับคนซื้อผักซื้อปลา

He inclined his head to one side and scrutinized Phon's face and figure critically, as if he were picking him up and examining him, then mentally weighing him like someone buying fish or vegetables.

ในตัวอย่างนี้ เหตุการณ์แรกที่ปรากฏคือ นายทับทิมหยิบเอาตัวเจ้าผลขึ้นมา ซึ่งแสดงด้วย “were picking” ส่วนเหตุการณ์ที่สองที่เกิดต่อเนื่องกันคือ พลิกดูตัวเจ้าผล “(were) examining” ซึ่งเขาไม่ได้กระทำกริยาทั้งสองจริง ๆ เป็นแค่การเปรียบเทียบว่าเขาสำรวจดูตัวผลอย่างถี่ถ้วน ประโยคภาษาอังกฤษแสดงการกระทำทั้งสองไว้ครบถ้วน เพราะล้วนมีความสำคัญ โดยบรรยายให้เห็นว่านายทับทิมพิถีพิถันการดูเจ้าผลอย่างละเอียดโดยทำอะไรบ้าง ซึ่งเหมือนกับกริยาที่ทำการเลือกซื้อสิ่งของ เนื่องจากนายทับทิมกำลังตัดสินใจว่าควรรับเจ้าผลเข้าคณะลิเกของตนหรือไม่

อีกกลวิธีหนึ่งคือ กริยาตัวแรกอาจจะเป็นกริยาเปลี่ยนรูปหรือไม่เปลี่ยนรูปก็ได้ แต่กริยาตัวที่สองจะเป็นกริยาที่ไม่เปลี่ยนรูป เช่น

พยายามแต่งแต้มให้เห็นงามโดยเอาก้านธูปชุบน้ำทาปากเอาดินหม้อเขียนคิ้วแต้มไฟ

He made his face up, using an incense stick dipped in water to colour his mouth and baked ash from the bottom of the cooking pot to accentuate his eyebrows and paint beauty spots.

กริยาตัวแรกเป็นกริยาไม่เปลี่ยนรูป “using” แสดงการกระทำในเหตุการณ์แรก ตัวที่สองเป็นกริยาเปลี่ยนรูป “to color (his mouth)” ตัวที่สาม “to accentuate (his eyebrows)” และตัวที่สี่ “(to) paint (beauty spots)” แสดงการกระทำในเหตุการณ์ที่เกิดต่อเนื่องมาโดย “He” เป็นผู้กระทำกริยาทั้งหมดซึ่งสำคัญทุกเหตุการณ์ เพราะแสดงขั้นตอนในการแต่งหน้าว่าประธานคือ He ใช้สิ่งใดทำอะไรบ้าง ผู้แปลจึงต้องรักษาความหมายทั้งหมดในหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงว่ามีหลายการกระทำต่อเนื่องกัน รวมทั้งความหมายในแง่การเครื่องมือซึ่งเป็นความหมายเชิงวจนปฏิบัติ (pragmatic meaning) ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างคำกริยาและคำนามต่าง ๆ ในประโยค เช่น ความสัมพันธ์ของกริยา “เอา” และ “ทา” กับคำนาม “ก้านธูปชุบน้ำ” และ “ปาก” ตามลำดับ

ประโยคแปลที่แสดงเฉพาะเหตุการณ์แรก เช่น

ตอนกลางวันแม่ก็เอาข้าวห่อมายื่นให้แล้วก็ทำตาแดง ๆ เหมือนกับจะร้องไห้

At noon his mother brought him a parcel of food, and looked at him red-eyed, on the verge of tears.

เหตุการณ์แรกคือ แม่เอาข้าวห่อมา ซึ่งแปลด้วยกริยาลี brought him a parcel of food แต่ไม่แปลเหตุการณ์ที่สองที่เกิดต่อเนื่องกัน แม้ต้นฉบับระบุไว้ชัดเจนว่า (แม่) ยื่น....ให้ ทั้งนี้อาจเพราะในภาษาอังกฤษ ความสำคัญอยู่ที่การเอาของมาให้มากกว่าลักษณะการให้ ผู้แปลจึงไม่ระบุไว้ ที่สำคัญ การที่ข้อมูลนี้ขาดไปในฉบับแปล ไม่ส่งผลกับความเข้าใจตัวบท การระบุอย่างชัดเจน เช่น “... his mother brought a parcel of food and handed it to him, and looked at him red-eyed ...” อาจทำให้บทแปลเยิ่นเย้อและมีการใช้โครงสร้างซ้ำ ๆ มากเกินไปด้วย

การจำหน่ายยาแม่ปลั่งก็ยึดเอามาทำเสียเองโดยอ้างว่าเพื่อจะช่วยเหลือผ่อนแรงสามี

Plang took over the distribution of the medicine, arguing that it relieved her husband of the burden.

เหตุการณ์แรกคือ แม่ปลั่งยึดเอาการจำหน่ายยา มาแปลด้วยคำกริยา took over ส่วนเหตุการณ์ที่สองที่ต่อเนื่องกันคือ แม่ปลั่งจำหน่ายยาเสียเอง ผู้แปลใช้วิธีการแปลเป็นนามวลีว่า “the distribution of the medicine” เพราะคำกริยา “took over” มีความหมายว่า to begin to have control of or responsibility for something, especially in place of somebody else (Take over, 2013) ซึ่งมีความหมายตรงกับ “ยึดเอามาทำเสียเอง” จึงถือว่าเก็บความหมายของต้นฉบับได้ครบถ้วน เพียงแต่ไม่ได้แสดงสองเหตุการณ์ต่อเนื่องกันอย่างชัดเจนด้วยกริยาเหมือนในภาษาไทย เพราะเหตุการณ์ที่ 2 อยู่ในรูปนามวลีทำหน้าที่เป็นกรรมของกรรมกริยา “took over”

มันเอานิ้วไปรอกที่จมูกของเจ้ และมันก็รู้ทันทีว่าเจ้หมดลมเสียแล้ว

He put his finger under her nose, and knew immediately that she had breathed her last.

เหตุการณ์แรกคือ (ลอย) เอานิ้วมา ส่วนเหตุการณ์ที่สองที่ต่อเนื่องกันคือ (นิ้ว)รอกที่จมูกเจ้ จะเห็นได้ว่าประโยคแปลแสดงเฉพาะเหตุการณ์แรกโดยแปลว่า “put his finger” ส่วนเหตุการณ์ที่สองนั้นผู้แปลใช้วิธีการแปลเป็นบุพบทวลี “under her nose” ซึ่งเป็นส่วนองค์ประกอบของกริยา (satellite) ทั้งนี้เพราะตามกฎไวยากรณ์โครงสร้างของภาษาอังกฤษ คำกริยา “put” ต้องการกรรมและต้องตามด้วยวิเศษณ์หรือบุพบทวลี

ไอ้คนอย่างเราอยู่ที่ไหนก็ลำบาก ถึงหนัาก็ต้องไถต้องหว่านจนล้าไปหมด ถึงหน้าน้ำเอาควายขึ้นคอก แล้วก็ต้องเป็นข้าควาย.....

People like us suffer hardship anywhere. In the planting season, we have to plough and transplant. In the rainy season, we take the buffalo to its pen and become its slave, ...

เหตุการณ์แรกคือ (ขาวนา) เอาควายมา ส่วนเหตุการณ์ที่สองที่ต่อเนื่องกันคือ ควายขึ้นคอก จะเห็นได้ว่าประโยคแปลแสดงเฉพาะเหตุการณ์แรก โดยแปลว่า “take the buffalo” สำหรับเหตุการณ์ที่สอง ผู้แปลใช้วิธีการแปลเป็นบุพบทวลี “to its pen” ทั้งนี้เพราะตามกฎไวยากรณ์โครงสร้างของภาษาอังกฤษ คำกริยา “take” ซึ่งมีความหมายว่า to carry or move something from one place to another (Take, 2013) ต้องการกรรมและต้องตามด้วยบุพบทวลี เช่นเดียวกับ put ในตัวอย่างก่อนหน้านี้ ตัวอย่างทั้งสองนี้แสดงว่าทั้งเหตุการณ์แรกและเหตุการณ์ที่สองที่เกิดต่อเนื่องกันล้วนสำคัญ กริยาวลี put his finger under her nose และ take the buffalo to its pen สื่อความได้ตรงกับหน่วยสร้างกริยาเรียงในต้นฉบับ จึงเท่ากับว่าเก็บความหมายของต้นฉบับได้ครบถ้วน แต่ไม่ได้แสดงเหตุการณ์สองเหตุการณ์ต่อเนื่องกันเหมือนในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทย

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ พบว่ามีการใช้คำกริยา put และ take ตามด้วยกรรมเพื่อแสดงเหตุการณ์แรกในหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า ‘เอา’ ซึ่งแสดงสองเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน และใช้บุพบทวลีที่ตามมาสื่อความหมายของเหตุการณ์ที่สองหลายครั้ง ทั้งนี้จะเป็นเพราะโครงสร้าง [put or take someone/something + prepositional phrase] สอดคล้องกับการคัดเลือกข้อมูลที่สำคัญในภาษาอังกฤษ ซึ่งในที่นี้คือส่วนแรกที่ใช้สื่อการ “นำสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือผู้ใดผู้หนึ่งมา” ส่วนความหมายในส่วนที่สองนั้น แม้จะสำคัญเช่นกันแต่ภาษาอังกฤษซึ่งจัดว่าเป็น S-language มีวิธีการอื่นสื่อความหมายนี้ เช่น การใช้บุพบทวลี ไม่ใช่กริยาเรียงเหมือนในภาษาไทยซึ่งจัดว่าเป็น V-language

กล่าวคือ ตามเกณฑ์ที่ทาลมี (Talmy, 1991) ใช้แบ่งภาษา โดยดูจากลักษณะที่ภาษานั้นใช้เล่าเหตุการณ์ การเคลื่อนที่ ภาษาในกลุ่ม Satellite-framed language (S-language) ซึ่งแสดงทิศทางไว้ในองค์ประกอบของกริยา (Satellite) จะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะ (manner) มากกว่าทิศทาง (path) ของการเคลื่อนที่ ภาษาอังกฤษจัดอยู่ในกลุ่มนี้ ส่วน Verb-framed language (V-language) จะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับทิศทางมากกว่าลักษณะของการเคลื่อนที่ ดังจะเห็นได้จากกลวิธีที่ภาษากลุ่มนี้ใช้แสดงทิศทางเมื่อพูดถึงเหตุการณ์การเคลื่อนที่ว่าจะอยู่ที่กริยาหลักของประโยค เช่น ภาษาไทย เป็นต้น

โครงสร้างทางไวยากรณ์ที่แตกต่างกันของแต่ละภาษาเช่นภาษาสองกลุ่มข้างต้นมีอิทธิพลต่อการที่ผู้ใช้ภาษาจะมองเหตุการณ์ด้วยแง่มุมตามความสนใจที่เคยชินในภาษาของตนเสมอ และพัฒนามาเป็นลักษณะเฉพาะของภาษานั้นซึ่งสโลบิน (Slobin, 1987) เรียกว่า ‘การคิดเพื่อที่จะพูด’ แนวคิดนี้มีหลักการว่าความคิดและภาษามีความสัมพันธ์กันโดยตรง ความคิดคือเนื้อหา (content) ที่อยู่ในสมอง ส่วนภาษาคือรูปแสดง (form) ที่ใช้เพื่อสื่อสารความคิด ความสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่งนี้อยู่ในรูปของการที่ผู้พูดจะใส่ความคิดของตนลงในรูปแบบภาษาที่ตนรู้เพื่อสื่อความคิดนั้นออกมา สโลบินกล่าวว่าความคิดเพื่อที่จะพูดเป็นรูปแบบความคิดที่มีลักษณะพิเศษซึ่งผู้พูดปรับให้เข้ากับโครงสร้างในภาษาที่ตนใช้สื่อสาร ทำให้แต่ละภาษามีการคิดเพื่อที่จะพูดที่ต่างกันไป เนื่องจากแต่ละภาษาใช้วิธีการเข้ารหัสภาษาที่ต่างกันส่งผลให้ผู้พูดแต่ละภาษาสนใจข้อมูลของเหตุการณ์ในแง่มุมที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงใช้วิธีการและแสดงรายละเอียดที่ต่างกันเมื่อเล่าถึงเหตุการณ์เดียวกัน ด้วยการผ่านการเข้ารหัสภาษาซึ่งมีโครงสร้างที่ต่างกัน

แนวคิดนี้จะใช้อธิบายการแปลความหมายที่สื่อโดยหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า “เอา” จากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษได้ดี เพราะเมื่อเปรียบเทียบสองภาษานี้ พบว่าอาจมีมุมมองต่างกันในการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงสองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน ซึ่งเป็นผลจากกลไกทางไวยากรณ์ที่ต่างกันในการเล่าเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าว ภาษาไทยซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม V-language แสดงเหตุการณ์ในลักษณะต่าง ๆ ที่กริยาของประโยคโดยมีกลไกทางไวยากรณ์แบบที่กริยามีการเรียงต่อ ๆ กัน เช่น *มันเอานิ้วไปรื้อที่จมูกของเจ้* การแสดงเหตุการณ์ว่านิ้วอยู่ในลักษณะใดจะอยู่ที่คำกริยา “รื้อ” ในขณะที่ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาในกลุ่ม S-language ใช้วิธีแสดงเหตุการณ์ในลักษณะต่าง ๆ ที่องค์ประกอบของกริยา เช่น *He put his finger **under** her nose* การแสดงเหตุการณ์ว่านิ้วอยู่ในลักษณะใดจะอยู่ที่คำบุพบท “under”

ประโยคแปลที่แสดงเฉพาะเหตุการณ์ที่สอง

บางครั้งเมื่อพ่ออาละวาดจนหมดฤทธิ์ไปแล้วแม่อีกจะเอาโนริซึ่งเป็นลูกคนเล็กไปกอดแนบไว้กับตัว
(แล้วก็ร้องให้พรรณนาความยากลำบากของตนเองให้ลูกฟังเหมือนกับว่าโนริเป็นผู้ใหญ่รู้ความได้ดี)

*At times, when his father had ranted until he passed out, his mother **hugged Nori, her youngest, closely to her.** (Crying, she told him her troubles as if he were a mature adult.)*

เหตุการณ์แรกในตัวอย่างนี้คือ แม่เอาตัวโนริมา ซึ่งละไว้ไม่แปล เหตุการณ์ที่สองที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันคือ แม่กอดโนริแนบไว้กับตัว ซึ่งแปลด้วยคำกริยา “hugged” และวิเศษณ์วลี (adverb phrase) “closely to her” สาเหตุที่ผู้แปลเลือกใช้วิธีแปลเช่นนี้อาจเป็นเพราะในมุมมองของภาษาอังกฤษ ความสำคัญอยู่ที่การบอกให้ทราบว่าแม่ทำอะไรกับลูกหลังจากที่พ่ออาละวาด ประโยคที่ตามมาเป็นบริบทบ่งชี้ว่าแม่กอดลูกเพื่อปลอบลูก รวมทั้งให้กำลังใจตนเองด้วยและการที่แม่กอดลูกแนบเพราะรู้สึกอัดอั้นและเป็นทุกข์ ดังนั้นแม้ประโยคแปลจะไม่ได้แสดงการกระทำแรกเพราะไม่จำเป็นต้องระบุว่าแม่ดึงเอาตัวลูกมากอดหรือเป็นฝ่ายเข้าไปกอดลูก ผู้อ่านก็เข้าใจความหมายและจับอารมณ์ความรู้สึกที่สื่อในต้นฉบับได้ชัดเจนจากคำแปลเหตุการณ์ที่สอง

“เอาเด็กคนนี้ไปอาบน้ำเสียแล้วหาเสื้อผ้าให้ผัด เหม็นสาบออกจะตายไป!” คุณนายสั่งแล้วก็ลุกขึ้นเรือน
“Give this girl a bath, and find some old clothes for her to change into. She stinks!”

Khun Nat ordered, and went into the house.

เหตุการณ์แรกคือ เอาตัวเด็กไป เหตุการณ์ที่สองที่ต่อเนื่องกันคือ อาบน้ำให้เด็ก ซึ่งประโยคแปลแสดงเฉพาะเหตุการณ์หลังโดยผู้แปลเลือกแปลว่า *Give this girl a bath* และไม่เอ่ยถึงเหตุการณ์แรก อาจมีเหตุผลว่าในภาษาอังกฤษ ความสำคัญอยู่ที่การอาบน้ำให้เด็กมากกว่าการเอาตัวเด็กไป เพราะบริบทแสดงชัดว่าคุณนายสั่งให้คนงานพาเด็กไป และสถานที่ที่จะอาบน้ำให้เด็กน่าจะเป็นที่อื่น จึงต้องมีการย้ายวัตถุเป้าหมายคือเด็กไปกับคนที่รับคำสั่ง การแปลที่แสดงเหตุการณ์แรกด้วยว่า “Take this girl and give her a bath” จะทำให้บทแปลเยิ่นเย้อ

ที่มันยอมทำตามคำสั่งก็เพราะมันรู้ว่าถ้าไม่ทำเขาจะเอาตัวไปขัง มันไม่อยากถูกขังจึงทำตาม

He followed orders because he knew that if he did not, he would be jailed - he obeyed because he did not want to go to jail

บริบทของประโยคนี้คือลอยถูกเกณฑ์ทหาร ลอยทำตามคำสั่งทุกอย่าง เพราะกลัวจะติดคุก เหตุการณ์แรกคือ เอาตัวลอยไป เหตุการณ์ที่สองที่ต่อเนื่องกันคือ ขังลอย ประโยคแปลแสดงเฉพาะเหตุการณ์ที่สองโดยใช้กริยาในกรรมวาจก (passive voice) ว่า *would be jailed* และไม่เอ่ยถึงเหตุการณ์ที่เอาตัวลอยไป การที่ผู้แปลเลือกใช้วลีนี้น่าจะเป็นเพราะมีหลายเหตุผลด้วยกัน ประการแรก คือในมุมมองของภาษาปลายทาง การเอาตัวลอยไปมีความสำคัญน้อยกว่าการบอกว่าเอาตัวไปทำอะไร เพราะการเข้าคุกนั้น ประธานของประโยคเป็นผู้กระทำการเองไม่ได้ ต้องมีคนจับตัวเอาไปขังอยู่แล้ว ข้อมูลตรงส่วนนี้จึงไม่จำเป็น

อีกประการหนึ่ง ผู้แปลต้องการคงจุดเน้นหลักคือ “ลอย” ให้ต่อเนื่องกันตั้งแต่ต้นจนจบประโยค หากเลือกแปลจะเอาตัวไปขัง ว่า *they would send him to jail* ซึ่งแสดงสองเหตุการณ์ด้วย *would send* และบุพบท *to jail* จะทำให้ขาดความต่อเนื่องเรื่องจุดเน้นดังกล่าว นอกจากนี้ คำอ้างอิงของ *they* คือผู้บังคับบัญชาของลอยนั้นอยู่ห่างไปมากจนอาจทำให้ผู้อ่านตัวบทไม่เข้าใจได้ อีกทั้งโครงสร้างกรรมวาจกที่เลือกใช้ยังแสดงด้วยว่า ลอยเป็นผู้ถูกกระทำ ซึ่งสอดคล้องกับต้นฉบับที่แสดงว่ามีคนเอาตัวลอยไป และเมื่อผู้แปลเลือกแปลส่วนนี้ด้วยกรรมวาจกไปแล้ว จะเห็นได้ว่า ผู้แปลยังเลี่ยงที่จะเก็บประโยคกรรมวาจกในต้นฉบับ *มันไม่อยากถูกขัง* ไว้ด้วย โดยเลือกแปลเป็นประโยคกรรตุ *he did not want to go to jail* แทนเพื่อเลี่ยงการใช้โครงสร้างประโยคซ้ำ ๆ และเพื่อคงจุดเน้นเดิมให้ต่อเนื่อง

ประโยคแปลที่ไม่แสดงทั้งสองเหตุการณ์

นายรอตลงนั่งพับเพียบเอามือประสานไว้บนตักอย่างสงบเสงี่ยม

He sat politely, legs to one side, hands in his lap.

ในตัวอย่างข้างต้น เหตุการณ์แรกที่ปรากฏคือ (นายรอต)เอามือสองข้างของตนมา ส่วนเหตุการณ์ที่สองที่ต่อเนื่องกันคือ ประสานมือกัน จะเห็นได้ว่าประโยคแปลบอกเพียงว่ามือของนายรอตอยู่บนตักเท่านั้น ไม่มีการระบุสองเหตุการณ์ชัดเจนเหมือนในต้นฉบับว่านายรอตวางมือไว้ในลักษณะใด

พระเสมรู้จักดีเพราะเจ้าตันเคยถูกใช้ให้เอาของมาถวายพระที่วัดอยู่เสมอ

Sem knew him well, as Dan was often sent over to the temple with things for him.

ในตัวอย่างนี้ เหตุการณ์แรกที่ปรากฏคือ (เจ้าตัน) เอาของมา ส่วนเหตุการณ์ที่สองที่เกิดขึ้นคือ ถวายของพระเสม ประโยคแปลไม่แสดงทั้งสองเหตุการณ์ โดยผู้แปลเลือกใช้วิธีการแปลแบบตีความ ซึ่งถ้าแปลกลับ (back translate) เป็นภาษาไทยจะได้ว่า “ตันถูกส่งไปที่วัดพร้อมกับของสำหรับพระเสม” ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบริบทของประโยคนี้ชัดเจนพอที่ผู้อ่านภาษาปลายทางจะเข้าใจได้ว่าการไปที่วัดพร้อมกับของสำหรับพระ ก็เพื่อถวายพระนั่นเอง จึงไม่จำเป็นต้องบรรยายการกระทำแต่ละเหตุการณ์อย่างละเอียด

ระหว่างเวลา 4 – 5 ปีที่บำเพ็ญชีวิตอยู่ระหว่างบ้านของคนที่รับเอาไปเลี้ยง และโรงเต็นรำพรรณีก็ออกไปเยี่ยมลูกทุกครั้งที่มีโอกาส

During her four or five years in the dance hall and in various houses, Phanni visited her child at every opportunity.

บริบทของประโยคนี้คือพรรณีใช้ชีวิตอยู่ระหว่างการไปโรงเต็นรำกับบ้านของคนที่เอาตัวพรรณีไปเลี้ยงไว้ เหตุการณ์แรกคือ รับเอาตัวพรรณีไป เหตุการณ์ที่สองที่เกิดขึ้นคือ เลี้ยงพรรณี ประโยคแปลไม่แสดงทั้งสองเหตุการณ์โดยผู้แปลเลือกแปลแบบตีความโดยใช้นามวลีว่า various houses ซึ่งผู้อ่านเข้าใจได้ว่าเป็นบ้านของใคร ไม่จำเป็นต้องระบุอีก เนื่องจากย่อหน้าก่อนเขียนไว้แล้วว่า (ลูกค้าชาวต่างชาติที่โรงเต็นรำ) บางคนมีศรัทธาถึงกับทวงแหนพรรณีเอาตัวไปเลี้ยงไว้ที่บ้าน การเก็บทั้งสองเหตุการณ์อย่างละเอียดจะทำให้ซ้ำซ้อนและเยิ่นเย้อโดยใช้เหตุ

จากตัวอย่างที่แสดงไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้แปลใช้กลวิธีที่หลากหลายในการสื่อความหมายที่ปรากฏในโครงสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า “เอา” วิธีการเหล่านี้อยู่ในกรอบของทฤษฎีการแปลแบบตีความ (Interpretive Theory) ซึ่งมาจากแนวคิดของ เลเดอเร (Lédérer 2540) และเดอลิส (Delisle 1988) ซึ่งผู้แปลจะวิเคราะห์ความหมายต้นฉบับก่อน จากนั้นจึงนำแต่ความหมายล้วนๆ ที่ได้นั้นมาคิดว่าจะสื่อออกมาด้วยวิธีใดในภาษาปลายทางให้สละสลวยเป็นธรรมชาติ โดยผู้แปลจะผล่ออกจากรูปแบบของภาษาต้นฉบับและไม่ยึดติดกับรูปคำ กลวิธีที่ผู้แปลเลือกใช้เพื่อสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า “เอา” มีทั้งที่แสดงสองเหตุการณ์ได้ครบถ้วนเหมือนต้นฉบับ แต่มีน้อย ไม่แสดงเลยทั้งสองเหตุการณ์ซึ่งมีน้อยมากเช่นกัน และแสดงเฉพาะเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเหตุการณ์ที่สองมากกว่าเหตุการณ์แรก

กลวิธีการแปลที่หลากหลายนี้มีอาทิเช่น ใช้คำกริยาแสดงแต่ละเหตุการณ์อย่างชัดเจนและอาจมีคำเชื่อมระหว่างคำกริยา กริยาวลีที่อาจตามด้วยบุพบทวลีที่ทำหน้าที่เป็นส่วนขยาย ละความไว้ไม่แปลเลยหรืออาจเลือกแปลด้วยคำศัพท์เทียบเคียงเช่น นามวลี สิ่งที่สังเกตได้คือ เมื่อผู้แปลแสดงเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง เช่น แสดงเฉพาะเหตุการณ์แรก ผู้แปลมักจะใช้กริยาวลีและสื่อความหมายในเหตุการณ์ที่สองในรูปบุพบทวลีเป็นส่วนมาก เช่น เอาควายขึ้นคอก แปลว่า *take the buffalo to its pen* และเอาพระคล้อยคอ แปลว่า *put the amulet round his neck* เป็นต้น เมื่อแสดงเฉพาะเหตุการณ์ที่สอง ผู้แปลมักสื่อความหมายโดยใช้กริยาวลีเช่นกัน ตัวอย่างเช่น (คลานเข้าไป)เอาน้ำอบพระลงบนสิ่งที่วางอยู่บนผ้า แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า (crawled over) *to sprinkle the objects laid out on the white cloth* และเอามะม่วงล้างปากเสียด้วย แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า *freshen your mouth with some mango* เป็นต้น ในกรณีนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าผู้แปลมักเลือกใช้กลวิธีที่ละส่วนแรกของความหมายพื้นฐานของโครงสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า “เอา” ที่สื่อการ “หยิบฉวยสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาหรือนำผู้ใดผู้หนึ่งมา” แต่รักษาความหมายส่วนที่สอง “เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง”ไว้

แนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อที่จะพูดซึ่งกล่าวไปแล้วว่าอธิบายรูปแบบการแปลส่วนใหญ่ที่ผู้แปลเลือกใช้ได้นั้นจะเกิดหลังขั้นตอนวิเคราะห์ความหมายต้นฉบับ กล่าวคือผู้แปลจัดลำดับความสำคัญของแต่ละเหตุการณ์ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดต่อเนื่องกันในหน่วยสร้างกริยาเรียงตามมุมมองของภาษาปลายทาง (ซึ่งต่างจากมุมมองของภาษาต้นฉบับ) เมื่อระบุได้ว่าเหตุการณ์ใดสำคัญมาก เหตุการณ์ใดสำคัญน้อย หรือเหตุการณ์ใดไม่สำคัญ ผู้แปลจะต้องคิดว่าจะสื่อความหมายนั้นออกมาในรูปของภาษาปลายทางอย่างไร ในขั้นตอนของการถ่ายทอดความหมายนี้ ผู้แปลก็นำข้อมูลเรื่องความสำคัญของเหตุการณ์นั้นมาเข้ารหัสภาษา และเลือกโครงสร้างทางไวยากรณ์ภาษาอังกฤษแบบที่เอื้อให้สื่อความหมายดังกล่าวได้ เช่น การใช้กริยาวิเศษณ์และบุพบทวลีสำหรับกรณีที่ความหมายส่วนแรกสำคัญ และการใช้คำกริยาสองคำโดยมีคำเชื่อม สำหรับกรณีที่ความหมายทั้งสองส่วนมีความสำคัญทั้งคู่ หากความหมายไม่สำคัญทั้งสองส่วน คือไม่จำเป็นต้องแสดงเหตุการณ์สองเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกันเลย เพราะสามารถเข้าใจได้จากข้อความแวดล้อม ผู้แปลก็จะละไว้ไม่แปลเลยหรืออาจเลือกแปลด้วยคำศัพท์เทียบเคียง โดยผู้แปลจะไม่พยายามฝืนรักษาคุณสมบัติทั้งทางอรรถศาสตร์และวากยสัมพันธ์ (semantic and syntactic equivalence) ของหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยไว้ในการแปลเป็นภาษาอังกฤษจนทำให้บทแปลที่ได้นั้นมีความแปลกประหลาด แต่มุ่งที่จะผลิตบทแปลสื่อความหมายได้ดีและมีความสละสลวยเป็นธรรมชาติด้วยเป็นสำคัญ

งานวิจัยขั้นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในบทความนี้เป็นงานของ ญัฐชนันท์ นิธิรุ่งเรืองและปริมา มัลลิกะมาส (2016) ซึ่งมุ่งศึกษากลวิธีการแปลความหมายที่สื่อในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบพื้นฐานในภาษาไทย 8 แบบที่อธิบายไว้แล้วข้างต้นเป็นภาษาอังกฤษ ใช้ข้อมูลจากคลังข้อมูลเทียบบทที่จัดเก็บจากวรรณกรรมเรื่องหลายชีวิต (Many Lives) เช่นเดียวกัน โดยข้อมูลส่วนที่นำมาศึกษาคิดเป็นประมาณร้อยละ 75 ของข้อมูลทั้งหมด ประเด็นคำถามหลักของงานวิจัยนี้คือต้องการหาว่าผู้แปลใช้กลวิธีใดในการสื่อความหมายของคำกริยาในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบพื้นฐาน ผู้แปลเลือกแสดงเหตุการณ์เพียงเหตุการณ์เดียวหรือสองเหตุการณ์ จากนั้น จึงวิเคราะห์และอธิบายสาเหตุที่ผู้แปลเลือกใช้รูปแบบการแปลดังกล่าว รวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ชนิดของคำกริยาที่แสดงเหตุการณ์ในหน่วยสร้างกริยาเรียงที่ผู้แปลเลือกถ่ายทอดในภาษาปลายทาง โดยผู้วิจัยอาศัยทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการแปล อันได้แก่ **ทฤษฎีการแปลเชิงภาษาศาสตร์** (Linguistic Theory of Translation) ของแคตฟอร์ด (Catford 1980) ในส่วนที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงด้านภาษาในกลวิธีการแปลข้ามวัฒนธรรม (Translation Shifts) แนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อที่จะพูดของสโลบิน และแนวทางการแปลแบบตีความ (Interpretive Approach) ที่เสนอโดยเดอลิส คือไม่ยึดติดกับรูปแบบทางภาษาของต้นฉบับซึ่งได้อธิบายไว้โดยละเอียดแล้วข้างต้น

ทฤษฎีการแปลของแคตฟอร์ดนั้น มองว่าการแปลคือ การแทนที่สิ่งที่อยู่ในตัวบทในภาษาต้นทางด้วยสิ่งที่เทียบเท่ากันในฉบับแปลภาษาปลายทาง ตามทฤษฎีนี้ การแปลสามารถทำได้ในทุกระดับ (level) ของภาษา ได้แก่ ระบบเสียง (phonology) ระบบตัวเขียน (graphology) ไวยากรณ์ (grammar) และคำศัพท์ (lexis) แต่การแปลในความหมายทั่วไปที่ใช้กันจะหมายถึงการแปลในระดับไวยากรณ์และคำศัพท์ซึ่งทฤษฎีนี้เรียกว่า total translation แคตฟอร์ดกล่าวด้วยว่าการจะเกิดความเทียบเท่าหรือสมมูลภาพ (translation equivalence) ระหว่างภาษาต้นฉบับกับภาษาฉบับแปลได้ก็เมื่อความหมายในทั้งสองภาษาสามารถใช้แทนกันได้ในสถานการณ์ที่กำหนด และรูปภาษาฉบับแปลต้องมีลักษณะบางอย่างที่สอดคล้องร่วมกับรูปภาษาต้นฉบับ เช่น ประเภทของรูปภาษานั้นมีตำแหน่งหน้าที่ ที่เรียกได้ว่าตรงกันในภาษาต้นฉบับและภาษาปลายทาง จึงจะนับว่าบทแปลนั้นเทียบเคียงกับต้นฉบับได้ ในกระบวนการถ่ายทอดความหมายจากต้นฉบับไปสู่บทแปล เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางภาษาเกิดขึ้น จะทำ

ให้บทแปลที่มีสมมูลภาพแต่ไม่ใช่รูปภาษาที่สอดคล้องกัน ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า translation shifts หรือการเปลี่ยนแปลงด้านภาษาในกลวิธีการแปล การเปลี่ยนแปลงนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลักคือ

1) Level shift เกิดขึ้นเมื่อสมมูลภาพระหว่างภาษาต้นฉบับกับภาษาปลายทางอยู่ในระดับทางภาษา (linguistic level) ที่ต่างกัน บทแปลอาจเทียบเท่ากับต้นฉบับในระดับคำศัพท์ (lexis) แต่ไม่ใช่ระดับไวยากรณ์ (grammar) เช่น การใช้คำศัพท์ในภาษาปลายทางสื่อความหมายที่สื่อด้วยไวยากรณ์ในต้นฉบับ ตัวอย่างเช่น my cat ในภาษาอังกฤษมีโครงสร้างไวยากรณ์ possessive determiner + noun ใช้แสดงความเป็นเจ้าของ แต่ภาษาไทยไม่มีโครงสร้างไวยากรณ์ดังกล่าว จึงต้องใช้การเทียบเคียงความหมายในระดับคำแทน คือ my = ของฉัน เป็น แมวของฉัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคนละครดับนี้จัดเป็นการเปลี่ยนแบบ level shift

2) Category shift เกิดขึ้นเมื่อสมมูลภาพระหว่างภาษาต้นฉบับกับภาษาปลายทางเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง โครงสร้างหรือหน้าที่ขององค์ประกอบบางส่วนในบทแปลเพื่อถ่ายทอดความหมายได้เทียบเคียงกัน สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภทย่อย ได้แก่

2.1) Structure-shift เกิดขึ้นเมื่อในบทแปลที่เทียบเท่ามีการเปลี่ยนตำแหน่งของส่วนประกอบในโครงสร้างไปจากต้นฉบับ เช่น เมื่อแปล I love you จากภาษาอังกฤษเป็น Je t'aime ในภาษาฝรั่งเศส จะถือว่ามี structure-shift เกิดขึ้นเพราะโครงสร้างประโยค ประธาน + กริยา + กรรม ได้เปลี่ยนเป็น ประธาน + กรรม + กริยา

2.2) Class-shift เกิดขึ้นเมื่อสมมูลภาพระหว่างภาษาต้นฉบับกับภาษาปลายทางเป็นผลจากการเปลี่ยนประเภทของคำ (part of speech) ไปจากต้นฉบับ เช่น เมื่อแปล a medical student จากภาษาอังกฤษเป็น un étudiant en médecine ในภาษาฝรั่งเศส จะถือว่ามี class-shift เกิดขึ้นเพราะ medical ซึ่งเป็นคำคุณศัพท์ในภาษาต้นทางมีบทแปลที่เทียบเท่าคือ médecine ซึ่งเป็นคำนามในภาษาปลายทาง (Catford, 1980: 79)

2.3) Unit-shift เกิดขึ้นเมื่อหน่วย (unit) ในภาษาปลายทางเทียบเท่ากับหน่วยเดียวกันในต้นฉบับในลำดับชั้น (rank) ที่ต่างกัน เช่น เมื่อแปล eine Dienstleistung, die wir gemeinsam mit Swissair anbieten. Es handelt sich um das Vielflieger-Programm "Qualiflyer". จากภาษาเยอรมันเป็น ... a service which we are offering in conjunction with Swissair: the frequent-flyer program "Qualiflyer" ในภาษาอังกฤษ จะถือว่ามี unit-shift เกิดขึ้นเพราะประโยคที่ขีดเส้นใต้ในภาษาต้นทางมีบทแปลที่เทียบเท่าเป็นวลีในภาษาปลายทาง (Chesterman, 2000: 96)

2.4) Intra-system shift เกิดขึ้นเมื่อภาษาปลายทางมีสมมูลภาพกับต้นฉบับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบบางอย่างของบทแปลให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และระบบของภาษาปลายทาง การเปลี่ยนแปลงนี้มักเกิดขึ้นระหว่างคู่ภาษาที่มีระบบ (system) ทางภาษาที่สอดคล้องกัน เช่น ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสมีระบบพจน์ของคำนามที่ประกอบด้วยเอกพจน์และพหูพจน์เหมือนกัน แต่ advice ซึ่งเป็นคำนามเอกพจน์ในภาษาอังกฤษกลับมีบทแปลที่เทียบเท่าเป็น des conseils ซึ่งเป็นคำนามพหูพจน์ในภาษาฝรั่งเศส ในกรณีเช่นนี้จะถือว่ามี intra-system shift เกิดขึ้น (Catford, 1980: 80)

การวิจัยการแปลความหมายที่สื่อในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบพื้นฐานในภาษาไทย 8 แบบเป็นภาษาอังกฤษ พบว่าจากหน่วยสร้างกริยาเรียงที่พบในคลังข้อมูลทั้งหมดจำนวน 506 หน่วยสร้าง มีหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงเหตุการณ์สองเหตุการณ์ซึ่งผู้แปลแปลคำกริยาที่ปรากฏอยู่ครบทั้งสองคำ 289 หน่วยสร้าง คิดเป็นร้อยละ 57 และที่แปลโดยเลือกแสดงเพียงเหตุการณ์เดียว 217 หน่วยสร้าง คิดเป็นร้อยละ 43 เมื่อแบ่งตามกลุ่มย่อย พบว่าคำกริยาในหน่วยสร้างกริยาเรียงพื้นฐานแบบที่ 1 2 และ 3 มีทั้งที่ผู้แปลแปลโดยแสดงเหตุการณ์ครบทั้งสองเหตุการณ์ และที่ผู้แปลเลือกแสดงเพียงเหตุการณ์เดียว กลวิธีที่ใช้ในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงกลุ่มนี้ ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน และค่อนข้างหลากหลาย ส่วนหน่วยสร้างกริยาเรียงพื้นฐานแบบที่ 4 5 6 และ 7 นั้น ผู้แปลมักจะแสดงเหตุการณ์ทั้งสองเหตุการณ์ และมีรูปแบบการแปลที่สังเกตเห็นได้ชัด กล่าวคือแบบที่ 4 และ 6 มีรูปแบบการแปลโดยใช้โครงสร้าง Verb + Infinitive with to และแบบที่ 5 มีรูปแบบการแปลโดยใช้โครงสร้าง Verb of visual/auditory perception + Noun (Subject) + Present participle/ Nonfinite Verb เป็นต้น สำหรับหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงทิศทางของการเคลื่อนที่ซึ่งอาจรวมถึงอากัปกริยาและลักษณะของเส้นทางการเคลื่อนที่ (แบบ 8) นั้น พบว่าส่วนใหญ่แล้ว ผู้แปลเลือกแปลเพียงเหตุการณ์เดียว โดยใช้รูปแบบการแปลเป็นโครงสร้างภาษาอังกฤษที่หลากหลาย

ผลการวิจัยในส่วนนี้ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมจิต จิระนนทิพร และ ปรีมา มัลลิกะมาส (2559) ซึ่งพบว่า หน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน (แบบที่ 1) และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน (แบบที่ 2 และ 3) น่าจะเป็นปัญหาแก่ผู้เรียนชาวไทยมากกว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงเหตุการณ์แบบอื่น ๆ (แบบที่ 4, 5 และ 6) ดังจะเห็นได้จากการที่หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 1 2 และ 3 ที่พบในงานวิจัยนี้ ไม่มีรูปแบบการแปลที่ชัดเจนและมีทั้งที่แสดงเหตุการณ์สองเหตุการณ์ครบถ้วนและแสดงเพียงเหตุการณ์เดียว จึงอาจเป็นปัญหาในการแปลสำหรับผู้เรียนชาวไทยได้มากกว่า ต่างกับหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 4, 5 และ 6 ที่มีรูปแบบการแปลที่ค่อนข้างชัดเจน และมีโครงสร้างภาษาอังกฤษที่เทียบเคียงกันกับภาษาไทยได้ สำหรับหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 5 และ 7 นั้นพบน้อยมากจึงไม่ได้นำมาวิเคราะห์เชิงคุณภาพในที่นี้

สำหรับหน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงทิศทางการเคลื่อนที่ซึ่งอาจรวมถึงอากัปกริยาและลักษณะของเส้นทางการเคลื่อนที่ (แบบ 8) นั้น พบว่าผู้แปลมักเลือกแปลเพียงเหตุการณ์เดียว โดยใช้รูปแบบการแปลเป็นโครงสร้างภาษาอังกฤษที่หลากหลาย และเหตุการณ์ที่ละไปนั้นแสดงด้วยกริยาบอกทิศทางการเคลื่อนที่ทั้งหมดอย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ผู้แปลเลือกแสดงเหตุการณ์ครบทั้งสองเหตุการณ์ คำกริยาแสดงทิศทางการเคลื่อนที่มักเปลี่ยนจากคำกริยาในภาษาไทยไปเป็นคำชนิดอื่นในภาษาอังกฤษ เช่น บุกพบท คำวิเศษ คำกริยวิเศษณ์ และอื่น ๆ โดยไม่มีรูปแบบเฉพาะเจาะจง สิ่งที่พบนี้นี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sutthichatchawanwong and Luksaneeyanawin (2007) ที่พบ ว่าคำกริยาแสดงทิศทางในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบนี้มีรูปกริยาเรียงในภาษาไทยกับรูปภาษาอังกฤษที่จะเทียบให้ตรงกันแบบหนึ่งต่อหนึ่งไม่ได้ ผลที่พบบนงานวิจัยนี้จะอภิปรายในรายละเอียดต่อไปดังนี้

หน่วยสร้างกริยาเรียงที่ประโยคแปลแสดงเหตุการณ์ครบ 2 เหตุการณ์

เมื่อวิเคราะห์หน่วยสร้างกริยาเรียงที่ประโยคแปลแสดงครบทั้งสองเหตุการณ์เหมือนต้นฉบับตามทฤษฎีการแปลของแคตฟอร์ด พบว่าผู้แปลแปลคำกริยาทั้งสองคำในหน่วยสร้างโดยใช้การเทียบเคียงในระดับความหมายแทนการเทียบเคียงในระดับไวยากรณ์ (level shift) มากกว่าแบบจัดเรียงตำแหน่งของคำใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ของภาษาปลายทาง (structural shift) และแบบเปลี่ยนหน้าที่ทางไวยากรณ์ของคำเพื่อสื่อความหมายในภาษาต้นฉบับ (class shift) ตัวอย่างเช่น

level shift

- 1) ตกลง¹จะซื้อ² (แบบ 1.1) -----> *agreed¹ to buy²* (infinitive with to)
- 2) นอน¹นึก² (แบบ 2) -----> *lay¹ thinking²* (present participle)
- 3) พยายาม¹ซักถาม² (แบบ 3) -----> *tried¹ to ask²* (infinitive with to)
- 4) รัก¹จะอยู่² (แบบ 4) -----> *want¹ to join²* (infinitive with to)
- 5) กล้า¹เข้าหน้า² (แบบ 4) -----> *dare¹ appear²* (infinitive without to)
- 6) กินเหล้า¹ต่อไป² (แบบ 6) -----> *kept² drinking¹* (present participle)

ในตัวอย่างเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าคำแปลกับคำในภาษาต้นฉบับเทียบเคียงกันได้ในทางความหมายแต่ไม่ใช่ในระดับไวยากรณ์เนื่องจากคำกริยาในภาษาอังกฤษนั้นเปลี่ยนระดับเป็นเป็นกริยาไม่แท้ (non finite verb)

structural shift

- 1) ไป¹ฟ้อง² (แบบ 1.2) -----> *went¹ off and told²* (conjunction and)
- 2) ตะโกน¹ร้องเฝ้า² (แบบ 2) -----> *yell out¹ and tease²* (conjunction and)
- 3) นั่ง¹คุย² (แบบ 2) -----> *sat¹ and talk²* (conjunction and)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าภาษาต้นฉบับใช้โครงสร้างแบบกริยาเรียง แต่ภาษาปลายทางต้องเปลี่ยนโครงสร้างเป็นแบบความรวม (coordination) คือใช้คำสันธานมาเชื่อมระหว่างคำกริยาสองคำ

class shift

- 1) หยุด¹พักทนาย² (แบบ 1.2) -----> *paused¹ in greeting²*
(prepositional phrase)
- 2) เหลียว¹ดู² (แบบ 1.2) -----> *looked¹ around²*
(adverb)
- 3) เอ่ยปาก¹แสดงความจำนง² (แบบ 2) -----> *mentioned² his intention¹* (noun)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงว่ามีการเปลี่ยนประเภทของคำในภาษาแปลให้แตกต่างไปจากประเภทของคำในภาษาต้นฉบับ คือจากคำกริยาเป็น คำนาม คำวิเศษณ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่า การสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงจำนวนหนึ่งเป็นภาษาอังกฤษมีวิธีการแปลมากกว่าหนึ่งรูปแบบ กล่าวคือ เป็นทั้งแบบ level shift และ class shift ในคราวเดียวกัน เช่น

- 1) บรรณานา¹เป็น² (แบบ 4) -----> *had a desire¹ to be²* (noun + [infinitive with to])
- 2) นึก¹แปลกใจ² (แบบ 4) -----> *was² puzzled¹* (verb to be + adjective)
- 3) ขาดแคลน¹ลง² (แบบ 8) -----> *grew² scarce¹* (linking verb + adjective)
- 4) ร้อง¹จบ² (แบบ 6) -----> *finished² the song¹* (noun)

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ คำกริยาทั้งสองคำในหน่วยสร้างกริยาเรียงที่ผู้แปลเลือกแสดงไว้ครบถ้วนในบทแปลนั้น ผู้แปลเลือกแปลคำกริยาในตำแหน่งแรกเกือบทุกคำเป็นคำกริยาในภาษาอังกฤษที่เทียบเคียงกันโดยตรง ไม่มีการเปลี่ยนหน้าที่หรือย้ายตำแหน่งคำ แต่สาเหตุที่พบรูปแบบการแปลซึ่งอาศัยการเทียบเคียงในระดับความหมายแทนการเทียบเคียงในระดับไวยากรณ์ (level shift) มากน่าจะมีส่วนมาจากการที่โดยปกติแล้ว คำกริยาแท้ในภาษาอังกฤษไม่สามารถปรากฏเรียงต่อกันได้ (หากเกิดเรียงกัน กริยาตัวแรกมักเป็น come หรือ go เช่น come pick me up, let's go eat) ซึ่งต่างจากภาษาไทยที่เรียงคำกริยาหลากหลายต่อกันได้หลายคำ โดยที่ทุกคำมีความสำคัญเท่ากันและมีสถานภาพไม่ต่างกันเลย

นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้แปลแสดงเหตุการณ์สองเหตุการณ์ในหน่วยสร้างกริยาเรียงโดยใช้ phrasal verbs และ คำกริยาเดี่ยว (single verb) ซึ่งสามารถครอบคลุมความหมายของคำกริยาทั้งสองคำในหน่วยสร้างกริยาเรียงได้ เช่น

1) สลัด ¹ ทิ้ง ²	(แบบ 1)	----->	throw off	(phrasal verb)
2) วิ่ง ¹ ตาม ²	(แบบ 2)	----->	run after	(phrasal verb)
3) กวักมือ ¹ เรียก ²	(แบบ 2)	----->	beckoned	(single verb)
4) ยินดี ¹ ต้อนรับ ²	(แบบ 4)	----->	welcomed	(single verb)

หน่วยสร้างกริยาเรียงที่ประโยคแปลแสดงเหตุการณ์เพียงเหตุการณ์เดียว

จากหน่วยสร้างกริยาเรียงกลุ่มนี้ทั้งหมด 217 หน่วยสร้าง เหตุการณ์ที่ผู้แปลเลือกเก็บไว้มีทั้งเหตุการณ์แรก และเหตุการณ์ที่สองอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยผู้แปลเลือกแปลเฉพาะเหตุการณ์แรก 114 หน่วยสร้าง และแปลเฉพาะเหตุการณ์ที่สอง 103 หน่วยสร้าง คำกริยาที่ละไว้ไม่แปลมากที่สุดสามลำดับแรกจะเป็นเป็นคำกริยาแสดงทิศทางการเคลื่อนที่ (directional verb) เช่น ไป มา ขึ้น ลง เข้า ออก คำกริยาแสดงอากัปกริยาหรือลักษณะของการกระทำ (motion/posture/state verb) เช่น วิ่ง เดิน นั่ง นอน คำกริยาที่เกี่ยวกับการพูด (speech verb) เช่น กล่าว บอก ร้อง ตะโกน ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดที่สามารถนำมาใช้เพื่ออธิบายวิธีการแปลลักษณะนี้ได้เหมาะสมคือแนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อที่จะพูดของสโลบิน เช่นเดียวกับในกรณีของการศึกษาการแปลมโนทัศน์ที่สื่อโดยหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า ‘เอา’ ที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ทั้งนี้เพราะตามหลักการของแนวคิดนี้ เมื่อผู้แปลต้องอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่สื่อสารในรูปหน่วยสร้างกริยาเรียงกลุ่มนี้ในภาษาไทย ผู้แปลอาจมีมุมมองต่างไปในการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงสองเหตุการณ์ กฎเกณฑ์และธรรมชาติของภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาแม่ของผู้แปล ทำให้ผู้แปลมองว่าคำกริยาแสดงทิศทางการเคลื่อนที่ คำกริยาแสดงอากัปกริยาหรือลักษณะของการกระทำ และคำกริยาที่เกี่ยวกับการพูดมีความสำคัญน้อยกว่าคำกริยาอื่น ๆ ที่เกิดร่วมกัน จึงละคำกริยาดังกล่าวในบทแปลไว้ ดังตัวอย่างในตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 2

โครงสร้างกริยาเรียง	คำกริยาที่ 1	คำกริยาที่ 2	คำแปลภาษาอังกฤษ	คำกริยาที่ละไว้ (ตัวหนา)
ลงอาบน้ำ (1)	ลง	อาบน้ำ	was bathing	คำกริยาแสดงทิศทางการเคลื่อนที่
มาประกาศ (1)	มา	ประกาศ	were proclaiming	
เข้าครอบครอง (1)	เข้า	ครอบครอง	took possession of	
ขึ้นรถไฟกลับ (8)	ขึ้น	กลับ	boarded the train	
ถามขึ้น (8)	ถาม	ขึ้น	ask	
หยิบออก (8)	หยิบ	ออก	took	
ต่อสู้ (2)	ต่อสู้	ต่อสู้	struggling	คำกริยาแสดงอากัปกริยาหรือลักษณะของการกระทำ
เดินขาย (2)	เดิน	ขาย	sell	
พยายามขัดขวาง (3)	พยายาม	ขัดขวาง	stop	
รักษาพยาบาล (3)	รักษา	รักษาพยาบาล	tended	
ลองนวด (3)	ลอง	นวด	might as well	

			massage	
กล่าวปลอบใจ (2)	กล่าว	ปลอบใจ	reassured	คำกริยาที่ เกี่ยวกับการพูด
ตะโกนล้อเลียน (2)	ตะโกน	ล้อเลียน	taunted	
ปรีปากทัดทาน (2)	ปรีปาก	ทัดทาน	disagree	
ร้องทัก (2)	ร้อง	ทัก	greeted	
ว่ากล่าวตักเตือน (2)	ว่ากล่าว	ตักเตือน	warned	

ตัวเลขในวงเล็บแสดงประเภทของหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบพื้นฐานในภาษาไทย

นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่ผู้แปลเลือกแสดงเหตุการณ์เพียงเหตุการณ์เดียวในบทแปลโดยใช้วิธีการแปลที่อธิบายได้ด้วยทฤษฎีการแปลแบบตีความของเลเดเรและเดอลิส กระบวนการแปลตามแนวทฤษฎีนี้คือ หลังจากผู้แปลวิเคราะห์ความหมายต้นฉบับแล้ว ก็จะนำแต่ความหมายล้วนๆ ที่ได้มาถ่ายทอดเป็นภาษาปลายทาง โดยละออกจากรูปแบบของภาษาต้นฉบับ และไม่ยึดติดกับรูปคำเพื่อให้ได้ภาษาปลายทางที่สละสลวยเป็นธรรมชาติ ในกรณีนี้ เนื่องจากในมุมมองของผู้แปล มีเหตุการณ์ที่สำคัญเพียงเหตุการณ์เดียว ผู้แปลจะนำข้อมูลเรื่องความสำคัญของเหตุการณ์นี้มาเข้ารหัสภาษาและเลือกวิธีการแปลแบบตีความ เนื่องจากบริบทที่แวดล้อมหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำกริยาที่ละไว้ไม่แปลปรากฏอยู่ช่วยบอกความหมายที่สื่อด้วยคำกริยาเหล่านั้นแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องแปลคำกริยานั้น ๆ ซึ่งอาจจะทำให้ซ้ำซ้อนและไม่เป็นธรรมชาติในภาษาปลายทาง ดังตัวอย่างในตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 3

ต้นฉบับ	ฉบับแปล
สีกออกมาก่อนเกิดพ่อ <u>บวชเรียน</u> เพียงแค่นี้ก็ได้กุศลหนักหนาอยู่แล้ว	Please, leave the monkhood . This much <u>study</u> will have earned you as much merit as you'll ever need.
โนริตั้งใจจะให้ผลงานของเขาเรื่องแรกนี้เป็นเครื่องสักการะต่อความรักที่เขามีต่อคุณเล็ก ฉะนั้นเมื่อ <u>เขียนจบ</u> แล้ว เขาก็ยื่นให้คุณเล็กอ่านในตอนเช้า	He merely held the pen, and it would begin to write and write . Nori wanted his first piece to be a tribute to his love for Khun Lek, so he gave it to her the morning after he <u>finished</u> it.

จากตัวอย่างในตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้แปลไม่ได้แปล คำกริยา *บวช* ในหน่วยสร้างกริยาเรียง *บวชเรียน* โดยแปลเฉพาะคำกริยา *เรียน* ด้วยคำนามว่า *study* ในภาษาอังกฤษ เนื่องจากในฉบับแปล ประโยคที่มาข้างหน้านั้น มีคำว่า *monkhood* ที่สื่อความหมายของคำกริยา *บวช* ไว้แล้ว เช่นเดียวกับที่หน่วยสร้างกริยาเรียง *เขียนจบ* ในตัวอย่างถัดมา คำว่า *write* and *write* ในบริบทที่มาข้างหน้าสื่อความหมายของคำกริยา *เขียน* ไว้แล้ว ผู้แปลจึงเลือกแปลเพียงแค่คำกริยา *จบ* ในหน่วยสร้างกริยาเรียงนี้ว่า *finished*

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นวิธีการแปลแบบต่าง ๆ ที่ผู้แปลเลือกใช้เมื่อต้องสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบพื้นฐานในภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ วิธีการเหล่านี้อธิบายด้วยทฤษฎีการแปลเชิงภาษาศาสตร์ที่เน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางรูปภาษา (translation shift) แนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อจะพูดซึ่งเป็นแนวคิดด้านจิตวิทยาปริชาน (cognitive psychology) และทฤษฎีการแปลแบบตีความ นอกจากนี้ ผลที่พบยังสะท้อนให้เห็นกระบวนการแปลที่เหมาะสมในการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียง กล่าวคือ ในขั้นแรก ผู้แปลควรวิเคราะห์ว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงนั้นจัดเป็นประเภทใดและสื่อความหมายอะไร โดยพิจารณาเรื่องการให้ความสำคัญของเหตุการณ์ในหน่วยสร้างจากมุมมองของภาษาปลายทางประกอบด้วย จากนั้นจึงพิจารณาว่าในภาษาปลายทางมีโครงสร้างเทียบเคียงที่สามารถสื่อความหมายแบบเดียวกันกับหน่วยสร้างกริยาเรียงนั้นหรือไม่ หากไม่มี โครงสร้างที่เหมาะสมควรเป็นแบบใด นอกจากนี้ ผู้แปลยังอาจใช้ประโยชน์จากบริบทเป็นตัวช่วยในการสื่อความหมาย ซึ่งจะช่วยให้ผู้แปลสามารถเก็บความหมายได้ตรงกับต้นฉบับ โดยไม่จำเป็นต้องแปลคำกริยาทั้งสองคำในหน่วยสร้างกริยาเรียงเพื่อแสดงเหตุการณ์สองเหตุการณ์เสมอไป ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน และเพื่อให้ภาษาในฉบับแปลเป็นธรรมชาติไม่เยิ่นเย้อ

ผลจากการวิจัยนี้นำไปใช้ในการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงพื้นฐานในภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี โดยผู้สอนอาจเน้นการฝึกใช้มุมมองของผู้ที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาแม่ในการวิเคราะห์ความหมายของหน่วยสร้างกริยาเรียงพื้นฐานแบบที่ 1, 2 และ 3 ว่ามีความแตกต่างจากภาษาไทยอย่างไร และผู้เรียนควรใช้กลวิธีการแปลแบบใดจึงจะเหมาะสม รวมไปถึงเสนอแนะโครงสร้างภาษาอังกฤษที่เทียบเคียงกันได้ดีกับหน่วยสร้างกริยาเรียงพื้นฐานแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะแบบที่ 4, 5 และ 6 ซึ่งพบว่าเป็นรูปแบบที่ผู้แปลมักเลือกใช้ (recurrent patterns) เพื่อให้ได้บทแปลถูกต้องและสละสลวยมากยิ่งขึ้น

5. บทสรุปและการประยุกต์ผลวิจัยในการเรียนการสอน

ภาษาไทยมีหน่วยสร้างกริยาเรียงซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่น ในขณะที่แม้ภาษาอังกฤษจะมีโครงสร้างที่คำกริยาหลายคำเกิดเรียงกันได้ โดยมีกฎไวยากรณ์ที่ตายตัวกำกับการใช้กริยาลักษณะนี้ก็ตาม แต่โครงสร้างแบบนี้ไม่จัดว่าเป็นหน่วยสร้างกริยาเรียง ความแตกต่างดังกล่าวทำให้ผู้เรียนมักประสบปัญหาในการสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ผลจากการวิจัยของผู้เขียนพบว่า มีเหตุการณ์บางลักษณะเท่านั้นที่เป็นปัญหาสำหรับผู้เรียน เช่น หน่วยสร้างกริยาเรียงพื้นฐานแบบที่แสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องกันโดยไม่มีช่วงห่างที่สังเกตได้ (แบบที่ 1) เป็นปัญหาสำหรับผู้เรียนมากกว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน (แบบที่ 2) ในขณะที่หน่วยสร้างกริยาเรียงหลายแบบที่ภาษาอังกฤษมีโครงสร้างที่คำกริยาสองคำเรียงต่อกันเพื่อแสดงเหตุการณ์เหล่านี้ใกล้เคียงภาษาไทยจะเป็นปัญหาน้อยมาก เช่น หน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่แสดงการ “ปฏิบัติการ” ต่อการกระทำหนึ่ง ๆ เช่น การเริ่ม การหยุด การพัก (แบบที่ 4) หน่วยสร้างกริยาเรียงแสดงความรู้สึกหรือทัศนคติที่มีต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ (แบบที่ 5) และ หน่วยสร้างกริยาเรียงที่แสดงเหตุการณ์ทางประสาทสัมผัส (แบบที่ 6)

สาเหตุของปัญหาน่าจะเกิดจากการที่กริยารัสีภาษาไทยมีคำกริยาหลายคำที่มีสถานภาพเหมือนกันในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบที่ 1 และ 2 และคำกริยาเหล่านี้มีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนหลากหลาย ผู้เรียนจึงไม่ทราบว่าจะเลือกคำกริยาใดมาแสดงเหตุการณ์หลัก และคำใดควรแสดงเหตุการณ์รอง นอกจากนี้ ภาษาอังกฤษมักมีมุมมองต่างจากภาษาไทยในการให้ความสำคัญแก่ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงลักษณะเหตุการณ์เหล่านั้นซึ่งเป็นผลจากกลไกทางไวยากรณ์ที่ต่างกันในการเล่าถึงลักษณะเหตุการณ์ดังกล่าว ดังนั้น เมื่อใดที่ภาษาอังกฤษและ

ภาษาไทยมีมุมมองต่างกันในระดับนี้และภาษาอังกฤษใช้วิธีการที่แตกต่างและหลากหลายเพื่อแสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทย ผู้เรียนจะประสบปัญหาในการแปลค่อนข้างเห็นได้ชัด

การแก้ปัญหาเรื่องการเลือกคำกริยาหลักและคำกริยารองให้ถูกต้องเหมาะสมนั้น ทำได้โดยการฝึกให้ผู้เรียนใช้หลักการของแนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อจะพูดเพื่อจัดลำดับความสำคัญของเหตุการณ์หลายๆ เหตุการณ์ทั้งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันและพร้อมๆ กัน ตามมุมมองของภาษาอังกฤษ เมื่อระบุได้ว่าเหตุการณ์ใดสำคัญที่สุด เหตุการณ์ใดสำคัญรองลงมาหรือสำคัญเท่ากันหรือเหตุการณ์ใดไม่สำคัญเลย ก็ช่วยให้สามารถเลือกคำกริยาหลักที่จะแสดงเหตุการณ์ที่สำคัญและใช้โครงสร้างภาษาอังกฤษที่เหมาะสมได้ โดยเน้นให้ผู้เรียนใช้ทฤษฎีการแปลแบบตีความที่เน้นการถ่ายทอดความหมายโดยผลออกจากรูปแบบของต้นฉบับภาษาไทยและไม่ยึดติดกับรูปคำเพื่อให้ได้บทแปลที่สละสลวยเป็นธรรมชาติ

เมื่อศึกษาวิธีการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบต่าง ๆ เป็นภาษาอังกฤษ ที่ใช้ข้อมูลภาษาจริงจากคลังข้อมูลเทียบบททั้งที่เลือกศึกษาเฉพาะหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า “เอา และ กลวิธีในการแปลความหมายที่สื่อในหน่วยสร้างกริยาเรียงแบบพื้นฐานในภาษาไทย 8 แบบ ยังพบด้วยว่าหน่วยสร้างกริยาเรียงบางแบบจะมีรูปแบบการแปลที่ซ้ำๆ ให้สังเกตเห็นได้ (recurrent patterns) เช่น เหตุการณ์หลักส่วนใหญ่จะแสดงด้วยกริยาในรูปกริยาแท้ เหตุการณ์ที่สำคัญรองลงมามักจะแสดงด้วยกริยาในรูปกริยาไม่แท้ หรือแสดงด้วยหน่วยทางวากยสัมพันธ์ (syntactic unit) แบบอื่น ๆ เช่น บุพบทวลี คำวิเศษณ์ ในโครงสร้างแบบขยาย เป็นต้น ส่วนเหตุการณ์ใดที่ไม่สำคัญ เช่น เหตุการณ์ที่เข้าใจได้จากบริบทหรือตามความเป็นจริงในโลก เหตุการณ์ที่แสดงข้อมูลที่ไม่จำเป็น ก็มักจะละไว้ หากเหตุการณ์ทั้งสองสำคัญเท่ากัน ก็อาจใช้คำกริยา 2 คำแสดงเหตุการณ์นั้น และแสดงลำดับเหตุการณ์ด้วยคำเชื่อมตามโครงสร้างแบบรวมความ จะเห็นได้ว่า นอกจากแนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อจะพูด และทฤษฎีการแปลแบบตีความแล้ว กลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้แปลเลือกใช้ยังสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีการแปลเชิงภาษาศาสตร์ที่เน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางรูปภาษา (translation shift) อีกด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่า ในการเรียนการสอนแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงนั้น ผู้สอนควรฝึกให้ผู้เรียนวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางความหมายของคำกริยาที่ประกอบอยู่ในหน่วยสร้างกริยาเรียง และใช้หลักการของแนวคิดเกี่ยวกับการคิดเพื่อจะพูดเพื่อจัดลำดับความสำคัญของเหตุการณ์หลายๆ เหตุการณ์ในหน่วยสร้างดังกล่าวได้สอดคล้องกับมุมมองของภาษาอังกฤษ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเลือกคำกริยาหลักที่จะแสดงเหตุการณ์ที่สำคัญ กริยารอง และโครงสร้างภาษาอังกฤษที่เหมาะสมถูกต้องเพื่อสื่อความหมายในหน่วยสร้างกริยาเรียงได้ โดยนำทฤษฎีการแปลเชิงภาษาศาสตร์ที่เน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางรูปภาษา (translation shift) มาใช้ประกอบกับทฤษฎีการแปลแบบตีความในการแปลเพื่อให้ได้บทแปลที่สละสลวยเป็นธรรมชาติเหมือนกับที่เจ้าของภาษาใช้จริงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กึ่งกาญจน์ เทพกาญจนา.(2553). หน่วยสร้างกริยาเรียงต้นแบบในภาษาไทย. ในอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (บรรณาธิการ), *หน่วยสร้างที่มีข้อขัดแย้งในไวยากรณ์ไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). (น. 66-173). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศีกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2530). *หลายชีวิต*. กรุงเทพฯ: สยามรัฐ.
- จิรัชย์ หิรัญรัตน์. (2525). *การศึกษาความหมายของคำว่า 'เอา' ในภาษาไทย*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, สาขาวิชาภาษาศาสตร์.
- ปรีมา มัลลิกะมาส. (2559). ปัญหาการแปลที่เกิดจากหน่วยสร้างกริยาเรียงในภาษาไทย. *วารสารการแปล และการล่าม* 1 (1), 50-77.
- เมทินี สิงห์เวชสกุล และ ปรีมา มัลลิกะมาส. (2557). การแปลมโนทัศน์ที่สื่อโดยหน่วยสร้างกริยาเรียงที่มีคำว่า “เอา” จากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ: กรณีศึกษา เรื่อง *หลายชีวิต*. *วารสารนิคัาษาและการสื่อสาร* 19 (2), 38-62.
- ยาใจ ชูวิชา. (2536). *ความเป็นประโยชน์ของหน่วยสร้างกริยาเรียงในภาษาไทย*. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เลเดแรร์, มาริอานน์. (2540). การแปลคือการถ่ายทอดความหมาย มิใช่การถ่ายภาษา.(จิระพรพร บุนยเกียรติ, ผู้แปล). ใน *ศาสตร์การแปล : รวมบทความเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ*. (น. 1-43).กรุงเทพฯ: โครงการศูนย์การแปล คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมจิต จิระนันท์พิร และ ปรีมา มัลลิกะมาส. (2559). ปัญหาการแปลหน่วยสร้างกริยาเรียงภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษของผู้เรียนชาวไทย. *วารสารอักษรศาสตร์* 45 (2), 213-268.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2545). ความแตกต่างทางโครงสร้างของภาษาไทยกับภาษาอังกฤษที่มีผลต่อการแปล. *วารสารรามคำแหง*, 19(3), 68-82.

ภาษาอังกฤษ

- Aikhenvald, A. (2007). “Serial verb construction in typological perspective.” In *Serial verb constructions: A cross-linguistic typology*. Eds Alexandra Aikhenvald and R.M.W. Dixon. New York: Oxford University Press.
- Catford, J. C. (1980). *A linguistic theory of translation*. 6th impression. Oxford: Oxford University Press.
- Chesterman, A. (2000). *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Delisle, J. (1988). *Translation : An interpretive approach*. (Patricia Logan & Monica Creery, Trans.). Ottawa, Canada: University of Ottawa Press. (Original work published 1980)

- Dixon, R.M.W. (1991). *A New Approach to English Grammar. On Semantic Principles*. Oxford: Oxford University Press.
- Dixon, R.M.W. (2007). "Serial verb constructions Conspectus and coda." In *Serial verb constructions: A cross-linguistic typology*. Eds Alexandra Aikenvald and R.M.W. Dixon. New York: Oxford University Press.
- Iwasaki, S., and Ingkaphirom, P. (2005). *A reference grammar of Thai*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kroeger, P. R. (2004). *Analyzing Syntax: A lexical-functional approach*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kukrit, P., M.R. (1996). *Many lives*. (Meredith Borthwick, Trans.). Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books. (Original work published 1987)
- Lâm Quang Đông (2015). Translation of Vietnamese Serial Verb Construcitons (SVCs) and/or Multi-verb Constructions into English. *VNU Journal of Science: Foreign Studies*, 31 (4), 1-10.
- Liswahyuningsih, N. L. G. (2011). *Indonesian V-V Constructions in "Laskar Pelangi" and their translations in "The Rainbow Troops"* (Master Thesis, Udayana State University, Denpasar, Indonesia). Retrieved from http://www.pps.unud.ac.id/thesis/pdf_thesis/unud-139-190662839-cover%20lis.pdf.
- Nitirungrueng, N., and Mallikamas, P. (2016). "A Corpus-based Study of the Translation of Basic Thai Serial Verb Constructions into English, Case Study "Many Lives." Unpublished research. Department of English Chulalongkorn University.
- Pawley, A. (1987). Encoding events in Kalam and English: Different logics for reporting experience. In Russell Tomlin (Ed.), *Coherence and grounding in discourse* (pp. 335-336). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins.
- Set somebody up. (2013). In *Oxford Learner's Dictionaries*. Retrieved from http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/set_1#set_1__365
- Slobin, D. I. (1987). Thinking for speaking. *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 435-445.
- Slobin, D. I. (1996). From "thought and language" to "thinking for speaking". In J.J. Gumperz & S. C. Levinson (Eds.), *Rethinking linguistic relativity* (pp. 70-96). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Slobin, D. I. (2003). Language and thought online: Cognitive consequences of linguistic relativity. In D. Gentner & S. Glodin-Meadow (Eds.), *Language in mind: Advances in the study of language and thought* (pp. 157-192). Cambridge, MA: MIT Press.

- Sutthichatchawanwong, W., and Luksaneeyanawin, S. (2007). A study of the translation of Thai serial verb constructions with directional verbs and their semantic and syntactic equivalence in English. **Proceedings of the 11th Conference of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics**, pp. 232-244. South Korea: PAAL.
- Take. (2013). In *Oxford Learner's Dictionaries*. Retrieved from http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/take_1
- Take over. (2013). In *Oxford Learner's Dictionaries*. Retrieved from http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/take_1#take_1__812
- Talmy, L. (1991). Path to realization: A typology of event conflation. *Berkeley Working Papers in Linguistics*, 17, 480-519.

การถ่ายทอดความต่างทางวัฒนธรรมและไวยากรณ์เชิงสมมติในวรรณกรรม ภาษาเยอรมันร่วมสมัยเป็นภาษาไทย: กรณีศึกษาเรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน” ของอาร์โน ไกเกอร์

อัญชลี โตพึ่งพงศ์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความต่างทางวัฒนธรรมและไวยากรณ์เชิงสมมติในวรรณกรรมภาษาเยอรมันร่วมสมัยเป็นภาษาไทย โดยเลือกศึกษาบทแปลเรื่องสั้นชื่อ “อาลาเบอร์ลิน” ของ อาร์โน ไกเกอร์ และยึดหลักทฤษฎีการแปลแบบยึดความหมายของเฮลส์โกวิทซ์ ตลอดจนทฤษฎีการวิเคราะห์ตัวบทของนอร์ท ซึ่งแบ่งการวิเคราะห์ตัวบทแปลออกเป็น การพิจารณาองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายใน จากการศึกษาพบว่าความต่างทางวัฒนธรรมมักปรากฏในรูปของศัพท์สำนวน ซึ่งบางครั้งจำเป็นต้องตีความและอธิบายความหมายเพิ่มเติม เพื่อรักษาลีลาของภาษาต้นฉบับไว้ให้มากที่สุด ส่วนประโยคที่ใช้ไวยากรณ์เชิงสมมติ สามารถถ่ายทอดเป็นภาษาไทยได้ โดยเลือกใช้คำว่า “นี่กว่า...จะ” “แม้อันที่จริงแล้ว...อาจจะ” “อยากจะ...” “ทั้ง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้” แต่ต้องอาศัยความเข้าใจและการอ่านตีความที่แม่นยำ เนื่องจากเป็นรูปไวยากรณ์ที่มีความซับซ้อน ต่างจากรูปแบบประโยคในภาษาไทย

คำสำคัญ การถ่ายทอดความต่างทางวัฒนธรรม, ไวยากรณ์เชิงสมมติ, วรรณกรรมร่วมสมัย,
เรื่องสั้นภาษาเยอรมัน, อาร์โน ไกเกอร์

¹ อดีตผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

1. บทนำ

1.1 การแปลงานวรรณกรรมและทฤษฎีการแปล

การแปลวรรณกรรมเป็นการถ่ายทอดความคิดอันละเอียดอ่อนที่ไม่เพียงแต่ต้องอาศัยความรู้ทางด้านภาษาเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยความรู้ทางวรรณคดี การตีความตัวบทอย่างถูกต้องแม่นยำ รวมทั้งความรู้ด้านวัฒนธรรม นั่นคือ ผู้แปลจะต้องเข้าใจบริบท ความหมายแฝง ตลอดจนน้ำเสียง อารมณ์ ความรู้สึกที่สอดแทรกอยู่ในงานประพันธ์ เพื่อให้ถ่ายทอดเป็นภาษาปลายทางได้อย่างครบถ้วนและเป็นธรรมชาติ

พรสวรรค์ วัฒนางกูร (2544:162-164) ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญของการแปล ในงานวิจัยทางภาษาศาสตร์จิตวิทยาว่า ในการแปลตัวบทประเภทวรรณกรรม นักแปลจะต้องพิจารณาปัจจัยที่ซับซ้อนอื่น ๆ อีก ได้แก่ วจนลีลา น้ำเสียง และระดับคำ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอย่างมาก เนื่องจากการแปลที่แท้จริงหมายถึง การถ่ายทอดความคิดของตัวบท ไม่ใช่การถ่ายทอดภาษาเพียงอย่างเดียว

วรรณา แสงอร่ามเรือง (2542) ได้กล่าวถึงปัจจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรมว่ามีความ สำคัญสำหรับงานแปลด้วยเช่นกัน

“เราจะต้องมองตัวบททั้งหมดเป็นภาพรวม เนื่องจากภาษาไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เกิดจากสถานการณ์บางอย่างที่ทำให้ต้องมีการสื่อสาร มีกรอบของวัฒนธรรมมาเกี่ยวข้องด้วย แพร่เมียร์ เน้นว่า การแปลเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม (Kulturtransfer) ส่วนเฮอนิก (Hönig) และคุสเมาล์ (Kußmaul) มองว่าตัวบทเป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมที่แสดงออกทางภาษา เราจึงสรุปได้ว่า การแปลเป็นการจัดเรียงตัวบทเสียใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำหนดไว้ และจัดเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมปลายทาง”

วรรณา แสงอร่ามเรือง (2542: 7)

ในการแปลงานวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน” ทฤษฎีการแปลแบบยึดความหมายของนักวิชาการแปลชาวฝรั่งเศส ได้แก่ ศาสตราจารย์ดานิกา เชเลสโกวิตซ์ และศาสตราจารย์มารีอานน์ เลเดอเรอ (ซึ่งสอนการแปลและล่ามที่สถาบันบัณฑิตศึกษาด้านการแปลและล่ามที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส) มีประเด็นที่น่าสนใจ และนำมาใช้กับการแปลงานวรรณกรรมโดยรวมได้เป็นอย่างดี ทฤษฎีการแปลแบบยึดความหมายกล่าวถึงกระบวนการแปลที่มีความยืดหยุ่นสูง ไม่ยึดถือรูปแบบตายตัว แต่อาจปรับเปลี่ยนได้ตามความจำเป็น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้แปลบรรลุเป้าหมายสำคัญ นั่นคือการถ่ายทอดสุนทรียสารแห่งตัวบทนั้น ๆ ได้อย่างครบถ้วนแม่นยำ

“สิ่งที่ยากจะประกอบ สร้าง ถ่ายทอด หรือแปลออกมานั้น คือสุนทรียสารที่สื่อออกมาในประโยค ไม่ใช่คำหรือรูปแบบทางภาษา”

ฟอร์ตุนาโต อีสราแอล (2540:105)

ทฤษฎีการแปลแบบยึดความหมาย ซึ่งเน้นว่าการแปลคือการถ่ายทอดความคิด (จิระพรพรซ์ บุญเกียรติ และคณะผู้แปล 2540: 1-43) สรุปได้สี่ประการดังนี้

- ประการแรก นักแปลจะต้องสร้างความเท่าเทียมกันทางความหมายระหว่างต้นฉบับและบทแปลก่อนที่จะคำนึงถึงคำหรือรูปประโยค
- ประการที่สอง นักแปลจะต้องคำนึงถึงอรรถาธิบายของภาษาปลายทาง กล่าวคือจะต้องถ่ายทอดภาษาให้มีความที่สละสลวย ฟังดูรื่นหู เป็นธรรมชาติ
- ประการที่สาม นักแปลจะต้องคำนึงถึงผู้อ่านในฐานะผู้รับสาร ในบางครั้งจึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมบางอย่าง เพื่อให้บทแปลสามารถสื่อความหมายได้เท่าเทียมกับต้นฉบับ
- และประการที่สี่ นักแปลจะต้องถ่ายทอดเพื่อให้บทแปลสามารถทำหน้าที่และบรรลุจุดประสงค์ได้เช่นเดียวกับต้นฉบับ

จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีการแปลแบบยึดความหมาย มุ่งเสนอความคิดว่า การแปลไม่ใช่การถ่ายภาษา แต่เป็นการถ่ายทอดความหมาย และกระบวนการของการสื่อสารดังกล่าวเป็นอิสระจากรูปแบบภาษาและเป็นไปโดยธรรมชาติของภาษาปลายทาง แม้อาจจะซับซ้อนกว่า (ปัญญา บริสุทธิ์ 2533: 3-4) แนวคิดนี้ช่วยให้เข้าใจหน้าที่ของนักแปลและกระบวนการแปลในภาพรวมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะงานแปลจะบรรลุเป้าหมาย ก็ต่อเมื่อผู้รับสารเข้าใจสารได้ โดยที่ภาษาไม่เป็นอุปสรรคอีกต่อไป

นอกจากทฤษฎีการแปลแบบยึดความหมายของนักวิชาการชาวฝรั่งเศสแล้ว ในบรรดานักวิชาการการแปลชาวเยอรมัน ทฤษฎีการวิเคราะห์ตัวบทของ Christiane Nord ก็นับว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการศึกษาการแปล เนื่องจากเป็นทฤษฎีที่ปูพื้นฐานสำหรับกระบวนการแปล การวิเคราะห์การแปล และการสอนการแปลอย่างเป็นระบบ นับตั้งแต่หน่วยย่อยไปจนถึงหน่วยใหญ่

ถนอมนวล โอเจริญ (2548: 333) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับทฤษฎีการวิเคราะห์ตัวบทของนอร์ท ไว้ในบทสรุปของกรณีศึกษากระบวนการแปลและปัญหาในการแปลนวนิยายเรื่อง “แวร์เธอร์ธม” เป็นไทย ไว้ดังนี้

“สิ่งที่จะสามารถช่วยให้งานแปลเป็นไปอย่างราบรื่น ได้แก่ การยึดหลักการวิเคราะห์ตัวบททั้งระดับมหภาคและจุลภาคของนอร์ท รวมทั้งการถ่ายทอดคุณค่าความหมายหลักและสุนทรียภาพมากกว่าการแปลคำต่อคำ”

ในการวิเคราะห์ตัวบทสำหรับงานแปล นอร์ท (1991: 40-41) ได้กล่าวถึงความสำคัญและความเชื่อมโยงกันระหว่างองค์ประกอบภายนอกตัวบท (ระดับมหภาค) และองค์ประกอบ ภายในตัวบท (ระดับจุลภาค) ดังนี้

องค์ประกอบภายนอกตัวบท ได้แก่

1. ใครเป็นผู้ประพันธ์ หรือผู้เขียน (Wer übermittelt)
2. จุดประสงค์ของผู้ประพันธ์ คืออะไร (wozu)
3. ใครเป็นผู้รับสาร หรือผู้อ่าน (wem)
4. อะไรคือสื่อหรือช่องทางในการส่งสาร (über welches Medium)
5. บทประพันธ์หรือข้อเขียนถูกผลิตขึ้น ณ ที่ใด (wo)
6. บทประพันธ์หรือข้อเขียนถูกผลิตขึ้นเมื่อไหร่ (wann)

7. เพราะเหตุใด ผู้ประพันธ์จึงประพันธ์งานดังกล่าว หรือเพื่อใช้ในสถานการณ์ใด (warum)
8. หน้าที่หรือประเภทของงานประพันธ์คืออะไร (mit welcher Funktion)

องค์ประกอบภายในตัวบท ได้แก่

1. หัวข้อที่ปรากฏในตัวบท เกี่ยวข้องกับอะไร (worüber)
2. เนื้อหาของเรื่องคืออะไร (was)
3. ผู้ประพันธ์ไม่ได้เล่าเรื่องใด หรือละไว้ในฐานที่เข้าใจ (was nicht)
4. โครงสร้างของเรื่องและการเรียงลำดับในตัวบทเป็นอย่างไร (in welcher Reihenfolge)
5. ผู้ประพันธ์ใช้วัจนภาษาประเภทใดบ้าง
(unter Einsatz welcher nonverbalen Elemente)ข
6. ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำประเภทใด (in welchen Worten)
7. ผู้ประพันธ์เลือกใช้ประโยคประเภทใด (in was für Sätzen)
8. ผู้ประพันธ์เล่าด้วยน้ำเสียงแบบใด (in welchem Ton)

กล่าวได้ว่า องค์ประกอบเหล่านี้เป็นปัจจัยสากลของหลักการสื่อสารขั้นพื้นฐาน อันจะนำไปสู่ขั้นตอนการแปลและกระบวนการถ่ายทอดความคิดในงานแปลอย่างมีระบบต่อไป

1.2 ขั้นตอนการแปล

โดยทั่วไปแล้ว กระบวนการแปลมักเริ่มต้นจากการคัดเลืกต้นฉบับ จากนั้นจึงทำความเข้าใจต้นฉบับ และนำมาถ่ายทอดเป็นภาษาปลายทาง อย่างไรก็ดี สิทธา พินิจวุฒล (2542) ได้เสนอขั้นตอนการแปลไว้ทั้งหมดสี่ขั้นตอน ได้แก่

1. การวิเคราะห์ต้นฉบับ เพื่อค้นหาลักษณะของต้นฉบับ ประเภท จุดมุ่งหมาย ใครคือผู้ส่งสารและใครคือผู้รับสาร
2. การอ่านเพื่อความเข้าใจ เพื่อทำความเข้าใจรายละเอียดต่าง ๆ อาทิ เนื้อเรื่อง ระดับภาษา แก่นเรื่อง ตัวละคร
3. การผลจากภาษาต้นฉบับ นี่เป็นกระบวนการที่ยากที่สุด เพราะนักแปลจะต้องเข้าใจตัวบทอย่างถ่องแท้ เพื่อให้สามารถถ่ายทอดออกมาได้อย่างถูกต้อง เป็นธรรมชาติ
4. การเขียนบทแปล หรือการแปล ซึ่งเป็นขั้นตอนที่จะต้องคำนึงถึงความหมายของคำ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และบริบทของงานที่แปล

ในระหว่างขั้นตอนการวิเคราะห์ต้นฉบับและการอ่านเพื่อความเข้าใจ นักแปลจะต้องวิเคราะห์องค์ประกอบทั้งที่เป็นปัจจัยภายนอกและที่เป็นปัจจัยภายในตัวบท เพื่อให้เข้าใจความหมายและถ่ายทอดได้อย่างถูกต้องสละสลวย ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการวิเคราะห์ตัวบทของนอร์ท

2. ว่าด้วยเรื่องสั้น “อำลาเบอร์ลิน” (Abschied von Berlin)

เรื่องสั้นภาษาเยอรมันที่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์ อาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ เรื่องสั้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ก่อนสงครามโลก (เช่น ผลงานเรื่องสั้นบางเรื่องของฟรันซ์ คาฟคา) และ เรื่องสั้นที่เขียนขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งส่วนใหญ่เขียนขึ้นระหว่างปี 1945 – 1970 (เช่น ผลงานของ ไฮน์ริช เบิล แปลโดย อำภา โอตระกุล เรื่องสั้นโต๊ะก็คือโต๊ะ ของเพเทอร์ บิคเซล แปลโดย ชลิต คุรงค์พันธ์) เหล่านี้ล้วนเป็นงานเขียนที่ผลิตขึ้นในยุคศตวรรษที่ 20 ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ยังไม่เคยมีการแปลและตีพิมพ์เรื่องสั้นภาษาเยอรมันในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จนถึงต้นศตวรรษที่ 21 มาก่อน ผลงานแปลเรื่องสั้นที่ได้รับการคัดสรรแล้วรวมทั้งหมด 10 เรื่อง ในหนังสือ “รวมเรื่องสั้นภาษาเยอรมัน” จึงนับว่ามีส่วนช่วยในการสร้างความต่อเนื่องให้กับวงการวรรณกรรมแปลประเภทเรื่องสั้น ในอันที่จะนำเสนอเนื้อหา แลกเปลี่ยนมุมมอง ตลอดจนเปิดประเด็นความคิดใหม่ ๆ จากซีกโลกตะวันตกสู่แวดวงนักอ่านในซีกโลกตะวันออกได้เป็นอย่างดี

เรื่องสั้นที่มีชื่อเรื่องว่า „Abschied von Berlin“ (หรือที่แปลเป็นภาษาไทยว่า “อำลาเบอร์ลิน”) ของนักประพันธ์ชาวออสเตรีย อาร์โน โกเกอร์ เป็นเรื่องสั้นที่ถือว่ามีความโดดเด่นในแง่ของการนำเสนอประเด็นเนื้อหาและการผูกเรื่องอย่างน่าสนใจ มนุษย์ในโลกแห่งวัตถุนิยมที่พยายามไขว่คว้าหาความสุขในชีวิตแม้เพียงเศษเสี้ยววาทิ ความรู้สึกอึดอัดเศร้าหมองและคับข้องใจจากการตัดสินใจอันผิดพลาดและความล้มเหลวครั้งแล้วครั้งเล่า ภาพของคนเดินดินธรรมดา ๆ คนหนึ่งที่ถูกลำมาตีแผ่และสำรวจอย่างละเอียดถี่ถ้วนภายใต้แว่นขยาย จนอาจทำให้เราสามารถหยั่งลึกเข้าไปถึงความนึกคิดภายในได้ กระนั้นโทนเสียงที่เล่าก็กลับห้วนสั้น ไม่ฟูมฟายหรือตีโพยตีพาย ทว่ากลับเลือกที่จะเสียดสีตัวเองอยู่บ่อยครั้ง เหตุผลเหล่านี้เองที่ทำให้เรื่องเล่าของชีวิตคนธรรมดาๆ กลายมาเป็นบทประพันธ์ที่บันทึกชะตากรรมของมนุษย์ในโลกยุคต้นศตวรรษที่ 21 ได้อย่างลึกซึ้งถึงแก่น

บทความชิ้นนี้วิเคราะห์องค์ประกอบภายนอกที่มีความสำคัญต่อการแปลเป็นอันดับแรก โดยยึดทฤษฎีของนอร์ธ และนำเสนอชุดคำถามเกี่ยวกับผลงานเรื่องสั้น “อำลาเบอร์ลิน” ของอาร์โน โกเกอร์ ในรูปแบบของตารางข้อมูล ดังนี้

ลำดับที่	แนวคำถาม	ข้อมูล
1	ผู้แต่ง Wer übermittelt	อาร์โน โกเกอร์ นักเขียนชาวออสเตรีย
2	จุดประสงค์ของผู้แต่ง Wozu	เพื่อเล่าเรื่องชีวิตของคนที่ย่ำแย่ทั้งในหน้าที่การงาน และความรัก ในสังคมยุคต้นศตวรรษที่ 21
3	กลุ่มผู้อ่าน Wem	กลุ่มผู้อ่านในประเทศที่ใช้ภาษาเยอรมัน (อาทิ เยอรมนี ออสเตรีย สวิตเซอร์แลนด์) และกลุ่มผู้อ่านที่รู้ภาษาเยอรมัน
4	ช่องทางในการสื่อสาร Über welches Medium	รูปแบบหนังสือ
5	สถานที่ Wo	จัดพิมพ์ครั้งแรกที่สำนักพิมพ์ Karl Hanser Verlag ประเทศเยอรมนี
6	เวลา Wann	ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2007 (2550)

ลำดับที่	แนวคำถาม	ข้อมูล
7	เหตุผลที่เขียนตัวบท Warum	เพื่อต้องการนำเสนอชีวิตของคนธรรมดาซึ่งพยายามดิ้นรน ไขว่คว้าหาความสุข แต่สุดท้ายก็ต้องพบกับความผิดหวัง
8	ประเภทและหน้าที่ของตัว บท Mit welcher Funktion	เป็นวรรณกรรมร้อยแก้วประเภทเรื่องสั้น ซึ่งปรากฏอยู่ใน ผลงานรวมเรื่องสั้น ชุด „Anna nicht vergessen“

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบปัจจัยภายนอกตัวบทในรูปของตาราง จะเห็นได้ว่าข้อมูลที่ได้เป็นเพียงข้อมูลขั้นต้น ผู้วิจัยจึงได้ค้นคว้าเพิ่มเติมในแง่ที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยของงานเขียน (เวลา) ประวัติของอาร์โน โกลเกอร์ (ผู้แต่ง) รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องสั้น (หรืออีกนัยหนึ่ง องค์ประกอบภายในตัวบท ตามทฤษฎีของนอร์ท) เพื่อให้เข้าใจที่มาและความคิดของตัวบทได้ดีขึ้น

2.1 ยุคสมัยของงานเขียน

นับตั้งแต่เหตุการณ์กำแพงเบอร์ลินล่มสลายใน ค.ศ. 1989 งานวรรณกรรมภาษา เยอรมันร่วมสมัยที่เกิดขึ้นล้วนแต่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นระหว่างเยอรมนีตะวันตกและเยอรมนีตะวันออก มากบ้าง น้อยบ้างแตกต่างกันไป แล้วแต่ภูมิภาคและจุดมุ่งหมายของนักประพันธ์ งานเขียนในยุคนี้ได้ชื่อว่า Wendeliteratur ซึ่งแสดงถึงความเป็นมาและเป็นไปในชีวิตของผู้คนหลังการรวมชาติ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการภาษาเยอรมันตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา แนวโน้มและลักษณะของวรรณกรรมร่วมสมัย (Zeitgenössische Literatur) หรือวรรณกรรมยุคปัจจุบัน (Gegenwartsliteratur) ได้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนโฉมหน้าและพัฒนาไปในทิศทางที่แตกต่างกันอย่างมาก เนื้อหาและแนวคิดของเรื่องเล่าก็มีความหลากหลาย จนยากที่จะกำหนดชี้ชัดลงไปได้ว่า วรรณกรรมร่วมสมัยในช่วงต้นยุคศตวรรษที่ 21 นี้ มุ่งนำเสนอประเด็นเนื้อหาใดกันแน่²

วิกมันน์ (2005: 410-411) อธิบายว่า ลักษณะของงานวรรณกรรมภาษาเยอรมันร่วมสมัย มีจุดเด่นอยู่ที่ประเด็นความสนใจและวิธีนำเสนอที่หลากหลาย (Ein Nebeneinander von sehr divergierenden literarischen Tendenzen) โดยตั้งข้อสังเกตว่ากระแสการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ รวมทั้งโครงสร้างสังคมแบบพหุนิยมในยุคศตวรรษที่ 20 (eine in jede Hinsicht pluralistische Gesellschaft) เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนางานวรรณกรรมไปในทิศทางอันหลากหลาย (eine plurale Ausgestaltung der Literatur)

² จากการสนทนากับนักวิชาการทางวรรณคดีและภาษาเยอรมัน Frau Michaela Zimmermann (M.A.) ผู้เชี่ยวชาญประจำสาขาวิชาภาษาเยอรมัน ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ

ในคำนำของหนังสือแปล “รวมเรื่องสั้นภาษาเยอรมัน” ยัวร์เกน บอสส์ ผู้อำนวยการงานมหกรรมหนังสือแฟรงค์เฟิร์ต ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับภาพรวมของลักษณะทางวรรณกรรมสมัยใหม่ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“หากนักเขียนรุ่นก่อน (กิ้นเทอร์ กราส ไฮน์ริช เบิล ฯลฯ) มักจะพูดถึงเรื่องการค้นหาคำตอบ การครุ่นคิดถึงอดีตในวัยเยาว์ ช่วงเวลาสงครามและหลังสงคราม นักเขียนรุ่นใหม่ ก็มักจะเขียนเรื่องราวปัจจุบัน และชีวิตประจำวัน ที่นี้และวันนี้ในโลกที่ต้องพบกับความท้าทายทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นโลกาภิวัตน์ ความเร่งรีบอันเนื่องมาจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ “การต้องเร่งรีบจนจร” เพื่อทำงาน ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตในเมืองใหญ่ โลกนี้ได้กลายเป็นเหมือนหมู่บ้านที่มีโครงข่ายเชื่อมโยงไปทั่วโลก สินค้าในชีวิตประจำวัน ผลิตในดินแดนห่างไกลสามารถหาซื้อได้ง่ายดายเหมือนกับแหล่งผลิตอยู่ใกล้แค่ไม่กี่กิโลเมตร นอกจากนี้การที่เยอรมนีปัจจุบันเกิดมาจากการรวมเยอรมนีทั้งสองฝั่งเข้าไว้ด้วยกัน กัน ประเด็นนี้จึงมักได้รับการหยิบยกมาพูดถึงอยู่บ่อยๆ ขณะนี้เยอรมนีทั้งสองส่วนกำลังพยายามเติบโตไปด้วยกัน โดยมีเบอร์ลินเป็นเมืองหลวงที่ทั้งเก่าและใหม่ในเวลาเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางรวมความขัดแย้งทั้งหลายไว้ด้วย จึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่จะไม่มีสถานที่ใดมีนักเขียนมารวมตัวกันเป็นจุดเดียวเหมือนเบอร์ลิน ไม่มีที่ใดอีกแล้วที่วงการศิลปะและวรรณกรรมจะมีการเคลื่อนไหวมากเท่ากับในเมืองริมแม่น้ำสเปร์ยแห่งนี้ ที่นี่ยังมีบาดแผลแห่งการแบ่งประเทศหลงเหลือให้เห็นเด่นชัดมากมาด้วยความรู้สึกสลดหดหู่ปรากฏคู่กับบรรยากาศแห่งการเริ่มต้นใหม่เช่นเดียวกับเมืองต่าง ๆ ในเยอรมนีตอนกลาง และกลายเป็นประเด็นทางวรรณกรรมที่ควรค่าแก่การอ่าน”

(ยัวร์เกน บอสส์: คำนำจาก รวมเรื่องสั้นภาษาเยอรมัน 2551)

การพิจารณาปัจจัยทางยุคสมัย เป็นองค์ประกอบภายนอกตัวบทองค์ประกอบหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจบริบทและความหมายที่แฝงอยู่ในตัวบทได้ เรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน” ของ อาร์โน โกลเกอร์ นับเป็นวรรณกรรมสมัยใหม่ ที่ทั้งผู้เขียนและผู้อ่านต่างมีประสบการณ์ซึ่งสามารถเชื่อมโยงร่วมกันในหลายมิติและหลากหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์เรือนกระจก ภาวะโลกร้อน การท่องเที่ยวหรือย้ายถิ่นฐานเพื่อศึกษาต่อหรือทำงาน การเคลื่อนย้ายศูนย์กลางทางเศรษฐกิจสู่ภูมิภาคเอเชีย (โดยเฉพาะจีน) ตลอดจนถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เช่น เครือข่ายเฟซบุ๊ก หรือแม้แต่เทคโนโลยี 4G เราไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้เชื่อมโยงประสบการณ์ของผู้คนบนโลกเข้าไว้ด้วยกัน

ยุคสมัยจึงนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สามารถเข้าใจความคิดในตัวบทได้อย่างดี ในเรื่องอาจะระบุถึงสิ่งของหรือเรื่องราวที่ผู้อ่านได้เคยพบเห็น ได้ยินได้ฟัง หรือมีประสบการณ์ร่วม เช่น ฉากของเรื่องที่กำลังกล่าวถึงกรุงเบอร์ลิน เมืองหลวงของประเทศเยอรมนี ซึ่งเป็นเมืองที่ผู้แปลมีโอกาสไปเยือนบ่อยครั้ง จึงทำให้นึกภาพตามไปด้วยได้ นับว่าเป็นประสบการณ์ที่เอื้อต่อการแปลอย่างยิ่ง

2.2 ประวัติผู้แต่ง อาร์โน ไกเกอร์ (Arno Geiger)

แหล่งที่มา: O-Töne-Literaturfest: Auftakt mit Arno Geiger, 2010:

Available: <http://diepresse.com/home/kultur/literatur/574045/index.do> (2 สิงหาคม 2553).

อาร์โน ไกเกอร์ เกิดเมื่อ ค.ศ. 1968 ที่เมืองเบรเกนซ์ ประเทศออสเตรีย จบการศึกษาด้านภาษาและวรรณคดีเยอรมัน รวมทั้งวรรณคดีเปรียบเทียบจากมหาวิทยาลัยที่เมืองอินสบรุคและกรุงเวียนนา จากนั้นเริ่มทำงานเป็นนักเขียนอิสระตั้งแต่ ค.ศ. 1993 เขานิยมเขียนงานประเภทบทกวี เรื่องเล่าและนวนิยาย อาทิ นวนิยายเรื่อง *Kleine Schule des Karussellfahrens* (โรงเรียนขนาดเล็กของการนั่งม้าหมุน) (1997) นวนิยายเรื่อง *Schöne Freunde* (เพื่อนแสนดี) (2002) เขาได้รับรางวัล *New Yorker Abraham-Woursell* เมื่อ ค.ศ. 1998 และใน ค.ศ. 2005 อาร์โน ไกเกอร์ได้รับรางวัลวรรณกรรมเยอรมัน (*Deutscher Buchpreis*) สำหรับนวนิยายขนาดยาวเรื่อง *Es geht uns gut* (พวกเราสบายดี) ปัจจุบันอาร์โน ไกเกอร์อาศัยอยู่ในกรุงเวียนนาและยังคงผลิตผลงานออกมาอย่างต่อเนื่อง

อาร์โน ไกเกอร์ เป็นนักเขียนงานวรรณกรรมร่วมสมัยคนหนึ่ง ที่ยังอายุน้อย และประสบความสำเร็จในด้านการเขียน ในนวนิยายเรื่อง *Es geht uns gut* (พวกเราสบายดี) เขาได้เล่าเรื่องราวการมาบรรจบกันของอดีตและห้วงเวลาปัจจุบัน โดยผสมผสานประวัติศาสตร์และเรื่องราวของครอบครัวชนชั้นกลางเข้าด้วยกัน การหวนระลึกถึงอดีตและการลืมเลือนประสบการณ์ที่ได้ผ่านไปแล้ว ประวัติศาสตร์ของครอบครัวและของประเทศชาติได้กลับมาก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างขึ้นอีกครั้ง โดยตัวเอก ฟิลิป ผู้ย้อนกลับไปค้นหาคำตอบจากสิ่งที่ล่องเลยมานแล้วกว่าครึ่งศตวรรษ ปรากฏว่าผลงานของไกเกอร์ ได้รับการชื่นชมจากสื่อและนักวิจารณ์ทั้งหลายว่าเป็นตัวแทนของคนรุ่นใหม่ที่สามารถเชื่อมโยงยุคสมัย และปัจเจกเข้าด้วยกันอย่างน่ามีเสน่ห์ชวนติดตามในรูปแบบของนวนิยาย ซึ่งทำให้เขาได้รับรางวัลในที่สุด

ARNO GEIGER
 Anna nicht vergessen
 HANSER

แหล่งที่มา: Umschlagsbild von Arno Geigers „Anna nicht vergessen“, 2007.

Availabe: <http://www.podcast.at/podcasts/frr-freies-rundfunk-radio-221481.html>

(2 สิงหาคม 2553)

เรื่องสั้นที่มีชื่อว่า “อำลาเบอร์ลิน” (Abschied von Berlin) ของอาร์โน ไกเกอร์ เป็นเรื่องสั้นที่อยู่ในผลงานรวมเรื่องสั้นชุด “Anna nicht vergessen” ซึ่งได้พิมพ์เมื่อปี 2007 ในหนังสือเล่มนี้มีเรื่องสั้นทั้งหมด 12 เรื่อง อาทิ เรื่อง „Doppelte Buchführung“ เล่าถึงตัวละครเอกที่เป็นแพทย์ ได้ระลึกถึงอดีตในวัยเยาว์และความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับพ่อ ในขณะที่พยายามช่วยชีวิตเด็กชายวัยสิบสองปีคนหนึ่งเอาไว้ เรื่อง “Es rührt sich nichts” ซึ่งชายคนหนึ่งพยายามที่จะควบคุมชีวิตของแฟนสาวไว้ด้วยเครื่องมืออันทันสมัยต่างๆ เช่น โทรศัพท์มือถือ อีเมล ข้อความสั้น ทว่าสุดท้าย กลับทำให้แฟนสาวค่อย ๆ ห่างเขาไปมากขึ้นทุกที เพราะเขาไม่เข้าใจว่าชีวิตหรือความรักคืออะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง “อำลาเบอร์ลิน” ลูคัส ซึ่งทำงานเป็นคนคุมเครื่องฉายหนังต้องเผชิญความผิดหวังครั้งแล้วครั้งเล่า จนถึงกับแต่งเรื่องขึ้นมาโกหกช่างซ่อมซึ่งเขาได้พบที่บ้านของสาวเสิร์ฟ เพียงเพื่อจะกลับเข้าไปอยู่ในโลกแห่งความฝันอันแสนสุขอีกครั้ง จะว่าไปแล้วเนื้อหาในเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้ ล้วนเล่าถึงเรื่องราวของผู้คนในโลกปัจจุบัน ที่เคยวาดฝันเอาไว้อย่างสวยงาม แต่ในที่สุดความฝันหรือความหวังนั้นก็กลับพังทลายลง และตัวละครต่างค้นหาคำตอบไม่ได้ว่า เพราะเหตุใดฝันจึงสลาย รวมทั้งคำถามที่ว่าชีวิตของพวกเขาแท้จริงแล้วมีแก่นสารอันใดหรือไม่³

จากการพิจารณาเรื่องสั้นอื่น ๆ ในหนังสือเล่มนี้ เห็นได้ว่า แม้เนื้อหาแต่ละเรื่องจะมีความหลากหลาย แต่ทุกเรื่องก็ล้วนมีประเด็นร่วมกัน อันได้แก่ ความสัมพันธ์ที่แตกร้าง ชีวิตที่ไม่เป็นไปตามหวัง และการยอมจำนนต่อโชคชะตา สำหรับกระบวนการแปลแล้ว การเข้าใจประเด็นหลักที่ผู้เขียนนำเสนอ คือปัจจัยที่เอื้อให้ผู้อ่านเข้าใจตัวบทได้ดียิ่งขึ้น

³ Vgl. Kultur News über Arno Geiger.

http://www.kulturnews.de/artists/artistpage.php?artist_id=12970&artist=Arno+Geiger&product_id=840084.

Zuletzt gesehen am 14.7.2010.

ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะพิจารณาองค์ประกอบของเรื่องสั้น เพื่อแสดงให้เห็นองค์ประกอบภายใน ตามทฤษฎีวิเคราะห์ตัวบท⁴ ของนอร์ท

2.3 องค์ประกอบของเรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน”

การศึกษาองค์ประกอบของเรื่องสั้น ประกอบด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบภายในตัวบท อันได้แก่ แก่นเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละคร ฉาก และกลวิธีการเล่าเรื่อง ซึ่งทำให้ทราบถึงสิ่งที่ผู้ประพันธ์ไม่ได้กล่าวถึง หรือละไว้ในฐานที่เข้าใจ ตลอดจนน้ำเสียงที่เล่าเรื่อง

ก. เรื่องย่อ

ผู้เขียนเริ่มเรื่องด้วยการให้ข้อมูลสั้น ๆ เกี่ยวกับชีวิตของตัวเอกที่ชื่อ ลูคัส เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ในทันทีว่า เพราะเหตุใดในเย็นวันนี้เขาจึงต้องมานั่งอยู่ที่ร้านอาหารกับแฟนสาวชื่ออันโทเนีย ที่เพิ่งจะคบหาในฐานะคู่รักมาได้เพียงสามเดือน หลังจากอ่านเพียงไม่กี่ประโยค ผู้อ่านก็ล่วงรู้ได้ทันทีว่าตัวเอกกำลังรู้สึกท้อแท้ อยู่ในภาวะจนตรอกไม่มีใครเหลียวแล ยกเว้นแต่แม่ที่คอยช่วยเหลืออุ้มชูเขามาตลอด อันโทเนียต้องการพบเขาเพียงเพื่อจะบอกเลิกความสัมพันธ์และกล่าวอำลาเขาอย่างห้วน ๆ สั้น ๆ เย็นวันนั้น มีเพียงสาวเสิร์ฟในร้านคนเดียวที่เห็นใจเขา และเนื่องจากเป็นเวลาคดึกมากแล้ว เธอจึงออกปากชวนให้เขาไปนอนค้างคืนบนโซฟาที่ห้องพักของเธอ ในตอนเช้าตรู่ เมื่อลูคัสตื่นขึ้นมาและมีเหตุให้ต้องเริ่มบทสนทนาเกี่ยวกับช่างประปาที่มาซ่อมท่อน้ำทิ้งของอ่างอาบน้ำ เขาจึงถือโอกาสสวมบทบาทเป็นแฟนของสาวเสิร์ฟและผล่อออกจากโลกแห่งความเป็นจริงไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นวิธีหลีกเลี่ยงหนีจากปัญหาที่เขา กำลังเผชิญอยู่ เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นจุดหักเหของเรื่อง เนื่องจากในขณะที่เขาถึงเรื่องซึ่งไม่มีอยู่จริงให้ช่างประปาฟัง ลูคัสก็รู้สึกอึดอัดใจและมีความสุขอย่างบอกไม่ถูก เหมือนกับว่าบัดนี้ ชีวิตของเขาได้ก้าวเข้าสู่เส้นทางแห่งสำเร็จตามที่หวังไว้ตั้งแต่แรก ทว่าความรู้สึกเช่นนี้กลับจางหายไปอย่างรวดเร็ว เมื่อช่างประปาซ่อมอ่างอาบน้ำเสร็จและจากไป ในตอนจบ ลูคัสต้องยอมควักกระเป๋าจ่ายเงินของตนเอง เพื่อไม่ให้สาวเสิร์ฟรวมทั้งช่างซ่อมรู้ว่าเรื่องที่เขาล่าเป็นเรื่องโกหกปกคลุม แม้จะทำให้เขาแทบไม่มีเงินเหลือติดกระเป๋าเลยก็ตาม อย่างไรก็ตาม ผู้อ่านสามารถตีความหมายไปได้อีกทางหนึ่งเช่นกัน ว่าการที่เขายอมควักกระเป๋าจ่ายเงินจำนวนนี้ ก็เพื่อตอบแทนบุญคุณของช่างประปา ที่ยอมฟังและเชื่อเรื่องที่เขาล่า เรื่องดำเนินมาจนถึงฉากสุดท้าย เมื่อลูคัสตัดสินใจเดินออกไปจากห้องพักของสาวเสิร์ฟ โดยไม่ปลุกเธอขึ้นมาเพื่อกล่าวคำอำลา

แก่นของเรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน” ไม่ได้ต้องการสอน หรือให้แง่คิดเชิงศีลธรรม แต่มุ่งที่จะนำเสนอภาพชีวิต พฤติกรรม และปัญหาของผู้คนในสังคมปัจจุบัน อันเห็นได้ชัดจากการนำเสนอของผู้เขียนผ่านทางชื่อเรื่อง “อาลาเบอร์ลิน” ชื่อเรื่องดังกล่าวสะท้อนการสิ้นสุดลงของเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ณ กรุงเบอร์ลิน หรืออาจหมายถึงการออกเดินทาง การลาจาก หรือการยุติเรื่องราวบางอย่าง และยังอาจแฝงไว้ด้วยความรู้สึกอาลัยอาวรณ์ เศร้าหมอง ความหมายนี้สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ตัวเอกต้องประสบมาตลอด ความฝันหรือความหวังของเขาที่จะมาแสวงโชค หรือลงหลักปักฐานในเบอร์ลินได้พังทลายลงอย่างสิ้นเชิงในที่สุด เขาถูกไล่ออกจากงาน ถูกคนรักบอกเลิก และต้องรีบเดินทางกลับกรุงเวียนนาโดยด่วน เนื่องจากไม่มีเงินเหลือพอสำหรับประทังชีวิตอีกต่อไป

⁴ ดูที่หัวข้อ 1.1

เรื่องสั้นภาษาเยอรมัน “อาลาเบอร์ลิน” มีเสน่ห์อยู่ที่การดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว เนื้อหากระชับ ขณะเดียวกันก็ซับซ้อนจนยากจะเดาตอนจบได้ แก่นเรื่องสอดคล้องกับสภาพสังคมในประเทศเยอรมนีปัจจุบันในโลกแห่งความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ซึ่งทุกคนล้วนแต่มีชีวิตเร่งรีบแข่งขัน และต่างคนต่างพยายามทุกวิถีทางที่จะไขว่คว้าหาความสำเร็จในชีวิต แต่แล้วก็ต้องพบกับความล้มเหลวและความผิดหวังในที่สุด

ตัวละครหลักของเรื่องสั้นเรื่องนี้ คือ ลูคัส ซึ่งทำหน้าที่เล่าเรื่อง และถ่ายทอดอารมณ์สู่ผู้อ่าน กับตัวละครรอง ได้แก่ อันโทเนีย แพนสาว สาวเสิร์ฟ และช่างประปา หากมองในแง่ชนชั้นและฐานะทางสังคมแล้ว เราอาจแบ่งตัวละครได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มชนชั้นกลางที่มีการศึกษาดี และรายได้สูง คือ อันโทเนีย เธอมีอาชีพเป็นผู้กำกับละครเวทีและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และกลุ่มชนชั้นล่างที่มีการศึกษาต่ำถึงปานกลาง และรายได้ต่ำ ได้แก่ ลูคัส สาวเสิร์ฟ และช่างประปา การแบ่งตัวละครโดยใช้เกณฑ์นี้ อาจทำให้เราเข้าใจเนื้อเรื่องได้ว่า เพราะเหตุใด อันโทเนียจึงบอกเลิกความสัมพันธ์กับลูคัส และเพราะเหตุใด สาวเสิร์ฟและช่างประปาจึงเข้าอกเข้าใจเขา และยอมรับฟังเรื่องราวของเขา แม้ว่าจะเป็นเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ก็ตาม

ผู้เขียนใช้เมืองเบอร์ลิน เมืองหลวงของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เป็นฉากหลักและสถานที่เกิดเหตุในท้องเรื่อง โดยบรรยายลักษณะของฉากตามแบบเมืองใหญ่โดยทั่วไป คือมี ตึกรามบ้านช่อง ถนนหนทาง ร้านรวง ส่วนระยะเวลาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเนื้อเรื่องนั้น คือประมาณ 12-15 ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่เหตุการณ์ที่อันโทเนียบอกเลิกกับลูคัสที่ร้านอาหารในช่วงค่ำ และสิ้นสุดลงในช่วงสายของวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นเวลาที่สั้นมาก

ผู้เขียนใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบที่เรียกว่า Erlebte Rede (การถ่ายทอดความคิดโดยตรง) เพื่อบอกเล่าความนึกคิดของตัวเองได้อย่างทะลุปรุโปร่ง และใช้คำสรรพนามบุรุษที่สาม er (เขา) เรื่องราวที่สะท้อนออกมาจากมุมมองนี้ ทำให้ผู้อ่านล่วงรู้ได้ว่า ลูคัส ตัวละครเอก มีความรู้สึกและความคิดเห็นเป็นอย่างไร กระนั้นก็ตาม เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่ถูกเล่าผ่านมุมมองของคนคนเดียว สิ่งที่ตัวเอกนำเสนอจึงอาจไม่ถูกต้องเสมอไป นอกจากนั้นยังเป็นการเล่าจากมุมมองที่จำกัด ผู้เล่าไม่ได้อธิบายให้ผู้อ่านทราบต้นสายปลายเหตุทั้งหมด แต่ปล่อยให้ผู้อ่านค้นหาหรือคาดเดาจากบริบทเอง คือจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือบทสนทนาระหว่างตัวละครในท้องเรื่อง

3. ความต่างทางวัฒนธรรมและไวยากรณ์เชิงสมมติใน “อาลาเบอร์ลิน”

3.1 การถ่ายทอดศัพท์สำนวนเชิงวัฒนธรรม⁵

ความต่างทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องสั้นภาษาเยอรมัน “อาลาเบอร์ลิน” แสดงให้เห็นในระดับคำและระดับวลี ซึ่งอยู่ในรูปของศัพท์สำนวนเชิงวัฒนธรรม การแปลศัพท์สำนวนที่แฝงความหมายเชิงวัฒนธรรมจึงทำได้ไม่ง่าย แม้ว่าจะเป็นตัวบทที่เป็นงานวรรณกรรมร่วมสมัย เพราะสำนวนมีที่มาจากวัฒนธรรม ศาสนา ค่านิยม ชีวิตความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์ และประเพณีต่าง ๆ ซึ่งมีความซับซ้อนและรายละเอียดมาก ในขั้นตอนการแปล ผู้วิจัยจึงเลือกใช้สำนวนที่มีเนื้อหาเข้ากันและเทียบเคียงกับภาษาปลายทางได้มากที่สุด โดยพยายามรักษาลีลาของภาษาต้นฉบับเอาไว้ ซึ่งบางครั้งจำเป็นต้องตีความและอธิบายความหมายเพิ่มเติมเข้าไปในบทแปลด้วย

⁵ เนื้อหาว่าด้วยการถ่ายทอดศัพท์สำนวนเชิงวัฒนธรรม เคยได้รับการตีพิมพ์แล้วในวารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๓ (๒๕๕๔) ฉบับที่ ๒

ตัวอย่างที่ 1

ต้นฉบับ

Er hatte knapp anderthalb Jahre in Berlin verbracht, ohne dort richtig *Fuß zu fassen*. Er hatte kein schnelles Geld gemacht, und in dem Kinocenter, in dem er zuletzt als Vorführer gearbeitet hatte, war er *aus heiterem Himmel* eingespart worden. (S.1)⁶

คำแปล

เขามาอยู่ที่เบอร์ลินเกือบปีครึ่งแล้ว แต่ก็ไม่เคยลงหลักปักฐานอะไรได้ เขาหาเงินไม่ได้มากมายอะไร และไม่นานมานี้ โรงภาพยนตร์ที่เขาทำหน้าที่คุมเครื่องฉายหนัง จู่ๆ ก็บอกเลิกจ้างเขา
ราวกับฟ้าผ่ากลางวันแสกๆ (240)

คำอธิบาย

สำนวน *aus dem heiterem Himmel* หรือสำนวน *wie ein Blitz aus dem heiterem Himmel* แปลว่า เหมือนกับฟ้าผ่ากลางวันแสก ๆ ซึ่งหมายถึง เหตุการณ์อันน่าประหลาดใจที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝัน ในภาษาไทยก็มีสำนวนนี้เช่นกัน จึงถ่ายทอดความหมายเป็นภาษาไทยได้ไม่ยากนัก

ตัวอย่างที่ 2

ต้นฉบับ

Dem Abschied und der damit verbundenen Notwendigkeit, auch das Wenige, das sie miteinander verband, *in den Schoß der Götter zurückzulegen*, sahen sie, um das mindeste zu sagen, mit ernüchternder Gelassenheit entgegen. (S.1)

คำแปล

คงไม่เกินเลยนักหากจะกล่าวว่า พวกเขาองการจากพรากและความจำเป็นอันเกิดจากการจากพรากที่จะต้องนำความรู้สึกผูกพันของคนทั้งคู่ ซึ่งก็ไม่ได้มีอยู่มากมายอะไรนักไปมอบคืน
แต่เทพเจ้าทั้งหลายด้วยสายตาปล่อยวางอย่างรู้แจ้งเห็นจริง (241)

คำอธิบาย

การแปลคำว่า *Götter* นั้น เราไม่อาจแปลว่า พระ หรือ พระเจ้า ได้ เพราะคำว่า พระทั้งหลาย นั้นสื่อถึงพุทธศาสนามากกว่า ซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจผิด และทำให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งกับตัวบทซึ่งมีที่มาจากโลกตะวันตก และหากแปลว่า พระเจ้าทั้งหลาย ก็อาจทำให้คิดไปถึงพระเจ้าในคริสต์ศาสนาได้ และยังอาจทำให้ผู้อ่านที่มีความรู้ทางคริสต์ศาสนาสับสน เนื่องจากชาวคริสต์เชื่อว่า มีพระเจ้าแท้จริงเพียงองค์เดียว สิ่งที่ผู้เขียนต้องการสื่อ น่าจะหมายถึง *Götter* ในแง่ของโชคชะตามากกว่า ดังนั้น ในบทแปลจึงเลือกใช้คำว่า เทพเจ้าทั้งหลาย เพื่อให้คำแปลสื่อความตามตัวบทมากที่สุด

⁶ เลขหน้าที่ใช้ในบทวิเคราะห์นี้ อ้างอิงจากต้นฉบับภาษาเยอรมัน (Manuskript) ที่ปรากฏในภาคผนวกท้ายเล่ม

ตัวอย่างที่ 3

ต้นฉบับ

„Wozu Krokodilstränen herausdrücken, wenn alle Beteiligten allein deshalb enttäuscht sind, weil sie immerzu an die Falschen geraten.“ (S.1)

คำแปล

“จะเสแสร้งป้อน้ำตาไปทำไม ในเมื่อต่างฝ่ายต่างผิดหวัง เพียงแค่เพราะประเด็นที่ว่า เรามักจะเจอแต่คนที่ไม่ใช่ตลอด” (241)

คำอธิบาย

สำนวน Krokodilstränen ถ้าแปลตามตัวก็คือ น้ำตาจะเซ่ จะเซ่นั้นเป็นสัตว์ที่หลังน้ำตาในขณะที่เคี้ยวกลืนเหยื่อขึ้นใหญ่ เนื่องจากต้องใช้พลังมหาศาล น้ำตาที่หลังออกมาจึงไม่ใช่เพราะสงสารเหยื่อที่อยู่ในปาก ในภาษาเยอรมัน สำนวนนี้จึงหมายถึงน้ำตาที่หลังออกเพราะอยู่ในสถานการณ์ที่บีบคั้น หรือเป็นการแสดงความรู้สึกไม่จริงใจมากกว่า (Pöppelmann 2009, 139) ในที่นี้เลือกใช้คำว่า เสแสร้งป้อน้ำตา เพื่อเน้นโทนเสียงในคำพูดของอันโทเนียที่ว่า ขณะนี้พวกเขาต่างไม่เหลือเยื่อใยให้แก่กันอีกแล้ว แต่พร้อมจะบอกเลิกความสัมพันธ์ โดยไม่รู้สึกละอายใจแม้แต่น้อย

ตัวอย่างที่ 4

ต้นฉบับ

Im nächsten Augenblick stand Antonia auf, gab ihm einen Kuß auf die Wange und sagte einen dieser bei Indianern oder Eskimos angelesenen Sätze, mit denen sie sich regelmäßig über die Runden rettete, wenn sie nichts zu sagen hatte oder nichts sagen wollte:

„Halt die Ohren steif, wenn sie nicht dreckig genug sind, dass sie von alleine stehen.“

(S.2)

คำแปล

ทันใดนั้นเอง อันโทเนียก็ลุกขึ้นหอมแก้มเขาทีหนึ่ง และพูดประโยคออกมาประโยคหนึ่ง ซึ่งเป็นหนึ่งในประโยคที่เธอคงไปจำมาจากพวกอินเดียนแดงหรือเอสกิโมอะไรสักอย่าง ประโยคแบบที่คนมักจะเอ่ยก่อนที่จะเดินออกจากวงสนทนา หรือเวลาที่ไม่ว่าจะพูดอะไร หรือเมื่อไม่ต้องการจะพูดอะไรอีก

“ดูแลตัวเองดี ๆ ละ จะมัวฝากความหวังไว้กับคนอื่นไม่ได้หรอกนะ”(242)

คำอธิบาย

หากแปลสำนวนนี้แบบตรงตัว อันโทเนีย “ทำหูตึงไว้ละ ถ้าหากมันไม่สกปรกพอที่จะตั้งอยู่เองได้” จะทำให้ผู้อ่านไม่เข้าใจความหมายที่ต้นฉบับต้องการสื่อ เนื่องจากเป็นสำนวนที่แฝงความหมายเชิงลึกเอาไว้ สำนวนนี้มาจากข้อเท็จจริงที่ว่า คนเราโดยทั่วไปไม่สามารถทำหูตึง หรือหูตึงได้ตามใจชอบ มีเพียงสัตว์เท่านั้นที่ทำได้ คือ สุนัข ซึ่งมักจะทำหูตึงขณะตื่นตัวอย่างเต็มที่หรือระวังภัย สำนวนนี้จึงใช้เพื่อการเตือนสติ ให้คอยระวังตัวเอาไว้ให้ดี (Pöppelmann 2009: 109)

การที่อันโทเนียกล่าวประโยคนี้ ก่อนที่จะเดินออกไปจากชีวิตของลูคัส เพราะเธอต้องการเตือนลูคัสให้รู้จักดูแลชีวิตของตัวเอง รวมทั้งได้ถ่ายทอดประโยคต่อท้ายอีกว่า “จะมัวฝากความหวังไว้กับคนอื่นไม่ได้หรอกนะ” เพื่อตอกย้ำอารมณ์หลักในเรื่อง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่านี่เป็นเวลาที่ลูคัสจะพึ่งพาใครไม่ได้อีกแล้ว และจะต้องยืนหยัดอยู่ด้วยตัวเองให้ได้

ตัวอย่างที่ 5

ต้นฉบับ

In letzter Zeit, *seit alles aus dem Ruder lief*, schaffte er es immer seltener, ausgelassen zu sein, und das, obwohl ihm das instinktive Zurückweichen von Frauen, wenn einer durchdrängt, schon aufgefallen war. (S.4)

คำแปล

ระยะหลัง ๆ มานี้ ตั้งแต่ทุกอย่างพังไม่เป็นท่า เขาก็แทบจะไม่เคยทำตัวเป็นคนผ่อนคลายมีอารมณ์ขันแบบตอนนี้ได้สำเร็จเลย ทั้งที่จริง ๆ แล้ว เขาดูออกกว่าพวกผู้หญิงจะค่อย ๆ ถอยห่างออกไปโดยสัญชาตญาณ เวลาเจอผู้ชายอารมณ์บูด (244-245)

คำอธิบาย

สำนวน *aus dem Ruder laufen* แปลตามตัวว่า สูญเสียการบังคับ และออกนอกเส้นทางที่ควรจะไป ซึ่งก็หมายถึง แผนการที่วางไว้ล้มเหลว ไม่เป็นไปตามที่หวัง ในบทแปลจึงถ่ายทอดสำนวนนี้ว่า “พังไม่เป็นท่า” ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านในฉบับภาษาไทยเข้าใจสารได้ดี

ตัวอย่างที่ 6

ต้นฉบับ

Die Kellnerin schlurfte beim Gehen, obwohl sie sich *kerzengerade* hielt. (S.4)

คำแปล

สาวเสิร์ฟเดินลากขาไปข้างหน้า แม้จะยังทรงตัวได้ตรงราวกับไม้บรรทัด (245)

คำอธิบาย

คำเปรียบเทียบกับในต้นฉบับภาษาเยอรมัน *kerzengerade* แปลตามตัวได้ว่า สาวเสิร์ฟยืนตัวตรงเหมือนกับแท่งเทียน แต่คำแปลนี้ใช้ไม่ได้กับบทแปลในภาษาไทยได้ เพราะคนไทยไม่นิยมเปรียบว่า ตรงเหมือนกับแท่งเทียน แต่จะนิยมเปรียบกับไม้บรรทัด มากกว่า ในบทแปลจึงเลือกใช้สำนวนที่เหมาะสมกับบริบทของผู้อ่าน คือ ตรงราวกับไม้บรรทัด

ตัวอย่างที่ 7

ต้นฉบับ

Zwar tauchte der Gedanke, mit der Kellnerin zu schlafen und sich so für die Misere mit Antonia zu entschädigen, am Rande auf, aber das schlug sich nicht in Erregung nieder. Seine Müdigkeit und *die Angst, einen Korb zu erhalten*, waren stärker. (S.5)

คำแปล

แวบหนึ่งเขาคิดอยากหลับนอนกับสาวเสิร์ฟ จะได้ถือโอกาสชดเชยเรื่องร้าย ๆ ระหว่างเขากับอันโทเนีย ทว่าความคิดนี้ก็ไม่อาจปลุกเร้าอารมณ์ของเขาให้ตื่นตัวขึ้นมาได้ นั่นเพราะเขากำลังรู้สึกง่วงเป็นกำลัง หน้าซำยังกลัวว่าจะโดนสาวเสิร์ฟบอกปฏิเสธซ้ำอีกด้วย (246)

คำอธิบาย

ผู้วิจัยได้สืบค้นสำนวน *einen Korb erhalten* พบว่าเป็นสำนวนที่มีความเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเยอรมนีในยุคกลาง ภาพของหญิงสาวสวยผู้อาศัยอยู่บนหอคอย กำลังดึงเชือกผูกตะกร้าที่มีคนร่อนอยู่ขึ้นไปหาตน นี่อาจเป็นภาพที่เกินจริงไปบ้าง เพราะในความจริงผู้คนมักใช้ตะกร้า เพื่อส่งจดหมายหรือมอบสิ่งของให้แก่กันเท่านั้น เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 17 และ 18 จึงเริ่มมีประเพณีการปฏิเสธคำขอแต่งงานหรือขอความรักของชายหนุ่ม โดยหญิงสาวจะมอบตะกร้าที่ไม่มีก้นให้ ด้วยเหตุนี้ การมอบตะกร้าให้อีกฝ่ายหนึ่ง หรือ *jemandem einen Korb geben* จึงหมายถึงการปฏิเสธไม่ยอมรับรัก ส่วนการได้รับตะกร้าจากอีกฝ่ายหนึ่ง หรือ *von jemandem einen Korb erhalten* หมายถึงการถูกปฏิเสธไม่ยอมรับรักนั่นเอง (Pöppelmann 2009:126)

ตัวอย่างที่ 8

ต้นฉบับ

Dann räumte er das Werkzeug ein, schaute auf die Uhr und errechnete die Kosten, *schwarz*. (S.10)

คำแปล

จากนั้นเขาก็เก็บเครื่องมือ เหลือบดูนาฬิกา และคิดเงินค่าซ่อม *แน่นอนว่านี่เป็นงานแบบเลียงภาษีและไม่มีใบเสร็จให้* (254)

คำอธิบาย

คำคุณศัพท์ *schwarz* (แปลว่า ดำ) มาจากคำว่า *Schwarzarbeit* หมายถึงการทำงานที่ไม่ได้แจ้งให้ทางรัฐทราบและจงใจหลีกเลี่ยงการจ่ายภาษี ในสังคมไทย เราพบเห็นการทำงานเช่นนี้ได้ ทว่าไม่มีสำนวนที่จะถ่ายทอดคำนี้ให้เข้าใจตรงกัน ในบทแปลจึงเลือกที่จะอธิบายลักษณะของงานว่า เป็นงานแบบเลียงภาษีและไม่มีใบเสร็จให้ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของคำนี้

ตัวอย่างที่ 9

ต้นฉบับ

Er mußte Koffer packen. Auch einen *Nachsendeauftrag* mußte er erteilen. Aber wie die Dinge lagen, würde daraus wohl nichts mehr werden. (S.7)

คำแปล

เขาต้องรีบกลับไปเก็บกระเป๋า แล้วก็ต้องแจ้งเปลี่ยนที่อยู่ทางไปรษณีย์ แต่เท่าที่เป็นอยู่ตอนนี้คงจะเป็นอย่างนั้น ไม่ได้เสียแล้ว (250)

คำอธิบาย

ในประเทศเยอรมนี เมื่อย้ายบ้าน ผู้ย้ายจะไปแจ้งที่ไปรษณีย์เพื่อขอให้ส่งจดหมายหรือพัสดุไปยังที่อยู่ใหม่ จากนั้นไปรษณีย์จะจัดส่งจดหมายและพัสดุต่าง ๆ ไปยังที่อยู่ใหม่เป็นเวลานานถึงสามเดือน โดยไม่คิดค่าบริการแต่อย่างใด ส่วนไปรษณีย์ในประเทศไทยยังไม่มีให้บริการเช่นนี้ ในบทแปลจึงได้ถ่ายทอดคำว่า *Nachsendeauftrag* โดยใช้วิธีขยายความว่า เป็นการแจ้งเปลี่ยนที่อยู่ทางไปรษณีย์

3.2 การถ่ายทอดไวยากรณ์เชิงสมมติ

ไวยากรณ์เชิงสมมติ หรือที่มีชื่อเรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า *Konjunktiv II* เป็นไวยากรณ์ที่มีความซับซ้อนมากเรื่องหนึ่งในไวยากรณ์ภาษาเยอรมัน โดยจะแสดงเป็นรูปคำกริยาเพื่อแสดงข้อความเชิงสมมติ สิ่งตรงข้ามกับความเป็นจริง หรือเพื่อแสดงความปรารถนาในสิ่งที่เป็นไปได้ยาก หรือเป็นไปได้เลย ทั้งนี้ ผู้เขียนจงใจสอดแทรกประโยค *Konjunktiv II* ตลอดทั้งการดำเนินเรื่อง เพื่อตอกย้ำให้เห็นความหวัง ความปรารถนาของตัวละครในสิ่งที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ประโยคในลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับแก่นเรื่องและอารมณ์พื้นฐานของตัวละครเอก ลูคัส ผู้ต้องผิดหวังและสูญเสียครั้งแล้วครั้งเล่า บทแปลได้ถ่ายทอดประโยครูปแบบดังกล่าวเป็นภาษาไทย โดยเลือกใช้คำว่า “นึกว่า...จะ” “แม้อันที่จริงแล้ว...อาจจะ” “อยากจะ...” “ทั้ง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ต้นฉบับ

Er zögerte einen Moment, auch, *weil er Antonia für konsequenter gehalten hätte* (es kann ja nicht reichen, daß man lediglich keine Gefahr läuft, danke sagen zu müssen). (S.2)

คำแปล

เขาลังเลอยู่ครู่หนึ่ง นั่นเพราะ... เขานึกว่าอันโทเนียจะเป็นคนเสมอต้นเสมอปลายกว่านี้ (ไอ้เรื่องที่ถ้าเธอบอกเขาแล้วอาจต้องเอ่ยปากกล่าวคำขอบคุณ เป็นเรื่องที่ไม่น่าจะฟังขึ้น) (242)

นอกจากการใช้ประโยคในรูป *Konjunktiv II* แล้ว ในตัวบทต้นฉบับยังเขียนประโยคในวงเล็บต่อท้าย ผู้เขียนใช้กลวิธีนี้เพื่อสื่ออารมณ์แท้จริงของลูคัส ว่ากำลังโมโหอันโทเนียที่จงใจแกล้งให้เขาต้องจ่ายเงินค่าอาหารและเครื่องดื่มคนเดียว ในบทแปลจึงใส่ข้อความดังกล่าวไว้ในวงเล็บด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจากประโยคนั้นเรียงลำดับความที่ซับซ้อนเข้าใจยาก เมื่อลองแปลเรียงตามลำดับในภาษาต้นฉบับ จะอ่านได้ความว่า

Es kann ja nicht reichen,	นั่นไม่เพียงพอแน่
Dass man lediglich keine Gefahr läuft,	ว่าคนเราจะไม่ต้องเสี่ยงอะไรแม้แต่
danke sagen zu müssen.	จะต้องพูดคำว่า ขอขอบคุณ

เนื่องจากข้อความแปลยังคงมีความหมายที่วกวน รวมทั้งการแปลคำว่า es ซึ่งเมื่อนำมาถ่ายทอดเป็นภาษาไทย จะต้องพิจารณาความเหมาะสมในบริบทเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ในบทแปลจึงนำความหมายที่ได้จากประโยคมาเรียบเรียงใหม่ เป็นประโยคที่ถ่ายทอดความคิด กับน้ำเสียงไม่พอใจของตัวเอกในเวลาเดียวกัน

ไอ้เรื่องที่ว่าถ้าเธอบอกเขาแล้วอาจต้องเอ่ยปากกล่าวคำขอบคุณ เป็นเรื่องที่ไม่น่าจะฟังขึ้น

ตัวอย่างที่ 2

ต้นฉบับ

Er lag auf dem Rücken, die Hände im Nacken, und hörte, wie sich die Kellnerin auszog, innehielt und dann die Kleider vom Bett herunter aufs Parkett warf. Er mochte diesen Moment, *obwohl er ihn genauso gut hätte nicht mögen können.* (S.5)

คำแปล

เขานอนหงาย มือสองข้างรองใต้ต้นคอ ฟังเสียงสาวเสิร์ฟถอดเสื้อผ้าออก จากนั้นหยุดไปครู่หนึ่ง ก่อนจะเหวี่ยงเสื้อผ้าจากเตียงลงมากองกับพื้นปาร์เก้เบื้องล่าง เขาชอบช่วงเวลาแบบนี้ *แม้อันที่จริงแล้วเขาอาจจะนึกไม่ชอบมันได้เหมือนกันก็ตาม* (247)

ตัวอย่างที่ 3

ต้นฉบับ

Lukas wäre gerne nochmals auf die Badewanne zu sprechen gekommen, wie froh ihn die geglückte Reparatur mache, da die Badewanne aus seinem Leben mit der Kellnerin nicht wegzudenken sei. (S.10)

คำแปล

ลูคัสอยากจะวกกลับไปพูดเรื่องอ่างอาบน้ำต่อ ว่าเขารู้สึกดีใจมากแค่ไหนที่มันซ่อมเสร็จเรียบร้อย ร้อย เนื่องจากในชีวิตคู่ของเขากับสาวเสิร์ฟนั้น อ่างอาบน้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญอันจะขาดเสียไม่ได้ (254)

ตัวอย่างที่ 4

ต้นฉบับ

Gleichzeitig empfand er ein heftiges Bedauern *angesichts all dessen, was nicht war, aber sein könnte*, und doch nicht sein würde, weil er sich im Gespräch mit dem Installateur schon alles genommen hatte. (S.11)

คำแปล

ทว่าในขณะเดียวกันเขาก็กลับรู้สึกสลดใจอย่างหนักหน่วง เมื่อพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ทั้งหมดที่ไม่ได้มีอยู่จริง ทั้ง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ แต่ก็จะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน นั่นเป็นเพราะว่าเขาได้ทำให้มันจืดชืดหมดรสชาติไปเสียแล้ว ในระหว่างที่พูดคุยกับช่างซ่อมนั่นเอง (255)

ในตัวอย่างข้างบน ประโยคมีความซับซ้อนเพราะการเลือกใช้ กาล ที่แตกต่างกัน รวมทั้งนำเอาโมทัศน์เกี่ยวกับเวลาเข้ามาเป็นเงื่อนไขของเหตุการณ์ในเรื่อง ซึ่งได้จำแนกออกให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

(Präteritum)

angesichts all dessen, was nicht war,

เมื่อพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่ได้มีอยู่จริง

(Konjunktiv Präteritum)

aber sein könnte,

ทั้ง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้

(Futur mit *würde*)

und doch nicht sein würde

แต่ก็จะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน

(Plusquamperfekt)

weil er sich im Gespräch mit dem Installateur schon alles genommen hatte.

นั่นเป็นเพราะเขาได้ทำให้มันจืดชืดหมดรสชาติไปเสียแล้ว ในระหว่างที่พูดคุยกับช่างซ่อมนั่นเอง

ในการถ่ายทอดข้อความเป็นภาษาไทย จำต้องเลือกใช้คำเสริม (คำที่ขีดเส้นใต้) ที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถบ่งชี้การณลักษณะ (Aspekt) ที่แตกต่างกัน⁷ ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายจริงซึ่งตัวบทต้องการสื่อ รวมทั้งอารมณ์ผิดหวัง และความรู้สึกเศร้าสลดของลูกส์ได้

⁷ เรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน” เป็นเรื่องสั้นที่นักวิจัยได้คัดเลือกเป็นคลังข้อมูลสำหรับค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องของกาล การณลักษณะ และมโนทัศน์เกี่ยวกับเวลา. ดูเพิ่มเติมที่ กรรข อุตตวิริยะนุภาพ: การศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง กาลในภาษาเยอรมันกับตัวบ่งชี้การณลักษณะในภาษาไทย (German Tenses and Thai Aspect Markers: A Contrastive Study). กรุงเทพฯ. ยังไม่ได้ตีพิมพ์.

ตัวอย่างที่ 5

ต้นฉบับ

Addio sagte er bei sich (*was er eigentlich zu Antonia hätte sagen wollen*), ging in die Küche, und schrieb ein paar Worte auf einen Zettel, die sogar irgendwie zu passen schienen. (S.11)

คำแปล

อาดีโอ เขากล่าวลากับตัวเอง (นี่เป็นคำที่จริง ๆ แล้ว เขาอยากจะบอกกับอันโทเนีย) จากนั้นจึงเดินเข้าไปในห้องครัว เขียนอะไร 2-3 คำที่น่าจะฟังดูเข้าท่าบนแผ่นกระดาษ (255-256)

จากตัวอย่าง อาร์โน โกเกอร์ ได้ใส่ประโยค Konjunktiv II ไว้ในวงเล็บในย่อหน้าสุดท้ายของเรื่อง เพื่อขยายให้ผู้อ่านได้รับรู้ความรู้สึกนึกคิดของลูกส์ ว่าเขาต้องการจะกล่าวคำอำลาคนที่เขาเคยรักมากเพียงใด แต่กลับไม่มีโอกาสที่จะได้เอ่ยปาก หรือแม้แต่กับสาวเสิร์ฟ ซึ่งเป็นคนสุดท้ายในเบอร์ลินที่เขาอยากจะกล่าวลาด้วยได้

4. บทสรุป

การถ่ายทอดเรื่องสั้นภาษาเยอรมัน “อามาลาเบอร์ลิน” เป็นภาษาไทย อาศัยหลักการแปลแบบยึดความหมายและได้วิเคราะห์บทแปลตามทฤษฎีวิเคราะห์ตัวบทของนอร์ท โดยอันดับแรก ได้ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในตัวบทที่เป็นภาษาเยอรมัน อันเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความเข้าใจตัวบท เพื่อให้ถ่ายทอดความหมายได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งรักษารรณรส และลีลาการเขียนของต้นฉบับไว้

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้อธิบายและแสดงให้เห็นกระบวนการแปลจากภาษาเยอรมันเป็นภาษาไทย ทั้งในระดับคำและระดับประโยค โดยคำนึงถึงการถ่ายทอดความหมายและอารมณ์ไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งในเรื่องมีการใช้ประโยค Konjunktiv II เพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงอารมณ์อันหดหู่ ไม่สมหวัง และโลกทัศน์ของลูกส์ได้ดียิ่งขึ้น พร้อมกับสอดแทรกน้ำเสียงเสียดสีเชิงวิพากษ์ ตลอดจนมีการตีความบริบทของตัวงานในแง่ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม และแบบแผนทางความคิดที่ปรากฏในตัวบทในการแปลคำศัพท์สำนวนเชิงวัฒนธรรม อันจะเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม และการเรียนการสอนวิชาการแปล

ตามความเห็นของผู้วิจัย การศึกษาการถ่ายทอดงานแปลเรื่องสั้นดังกล่าว ยังช่วยส่งเสริมทางด้านวิชาการในหลากหลายมิติ ได้แก่

1. ด้านภาษา งานแปลชิ้นนี้สามารถนำไปใช้ในการสอนไวยากรณ์ได้เป็นอย่างดี เพราะระดับของภาษาไม่ยากจนเกินไปนัก อีกทั้งเมื่อมีบทแปลเป็นภาษาไทยแล้ว ก็ใช้ศึกษาเปรียบเทียบข้ามระหว่างคู่ภาษาได้ทันที ซึ่งจะแสดงข้อแตกต่างระหว่างระดับภาษาทั้งสองระดับได้เป็นอย่างดี
2. ด้านวรรณคดีศึกษา เรื่องสั้นของ อาร์โน โกเกอร์ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของการเขียนวรรณกรรมเรื่องสั้นของนักเขียนเยอรมันร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นในด้านของรูปแบบที่เน้นความเรียบง่ายและเหมือนจริง (realistisch) รวมถึงในด้านเนื้อหาที่มักบอกเล่าเรื่องราวชีวิตธรรมดาสามัญของผู้คน ไร้ความหวือหวา ไม่ได้เน้นมิติทางด้านการเมือง หรือประเด็นเฉพาะตัวของประวัติศาสตร์เยอรมนี (อย่างเช่น ประเด็นเรื่องสงครามและยุคนาซี) เหมือนเรื่องสั้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง "อามาลาเบอร์ลิน" เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการคลี่คลายเนื้อหาสู่ความเป็นสากลมากขึ้น

3. ด้านการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของเยอรมนี (Landeskunde) อีกประเด็นหนึ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์ก็คือ เรื่องสั้น “อาลาเบอร์ลิน” อาจนำไปใช้ในการสอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมวัฒนธรรมของเยอรมนี และ/หรือของยุโรปได้ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองเบอร์ลิน อาทิเช่น ประเด็นเรื่องเบอร์ลินในฐานะเมืองแห่งความฝันและความหวังของคนรุ่นใหม่ และการพัฒนา รวมถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของเมืองนี้หลังจากการรวมเยอรมนี เป็นต้น
4. ด้านการแปล การแปลเป็นทักษะทางภาษาที่มีความสำคัญอย่างมาก ถึงกระนั้น การทำงานแปลก็ยังคงเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและยุ่งยากไม่น้อย ทั้งในแวดวงของนักวิชาการ นักแปล อาจารย์ผู้สอน นักศึกษา และผู้สนใจเรียนรู้วิชาซีการแปล การถ่ายทอดองค์ความรู้ในศาสตร์แขนงนี้จึงควรเน้นหนักไปที่การศึกษาระบวนการคิด ตัดสินใจ และการกลั่นกรองทางภาษา รวมไปถึงการฝึกฝนทักษะการแปลด้วยบทประเภทต่าง ๆ และการฝึกตรวจทานหรือตรวจแก้งานแปล

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับการวิเคราะห์ตัวบทของนอร์ทที่ว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดในกระบวนการแปล เริ่มจากความพยายามทำความเข้าใจตัวบทอย่างถ่องแท้ ซึ่งทำได้โดยการสืบค้นข้อมูลอย่างละเอียดและสอบถามผู้รู้ ประการที่สอง คือการตัดสินใจใช้วิธีการแปลที่เหมาะสมที่สุด โดยเลือกใช้คำหรือรูปแบบประโยคที่ถ่ายทอดความหมายในต้นฉบับได้ถูกต้อง และยังคงรักษาน้ำเสียงและลีลาภาษาไว้ให้ได้มากที่สุด แน่นอนว่า ในบทแปลทุกบทย่อมมีบางสิ่งที่ขาดหายไปและบางสิ่งที่เพิ่มขึ้นมาจากเดิม จึงนับได้ว่างานแปลเป็นงานเชิงอัตวิสัย ด้วยเหตุนี้ ผลงานที่เคยแปลมาแล้ว อาจแปลซ้ำด้วยสำนวนใหม่ก็ได้ ผู้ที่ต้องการเรียนรู้การแปล จึงควรได้รับการฝึกฝนให้เปิดใจกว้าง ยอมรับมุมมองที่แตกต่าง รวมทั้งสำนวน วิธีการแปลของผู้แปลท่านอื่น โดยไม่ยึดติดว่าสำนวนแปลของตนเองเท่านั้นที่ถูกต้องตายตัว

5. แหล่งอ้างอิง

วรรณกรรมปฐมภูมิ

Geiger, Arno: Abschied von Berlin. In: ders.: Anna nicht vergessen. Manuskript.
อัญชลี โตพึ่งพงศ์. อำลาเบอร์ลิน. ใน รวมเรื่องสั้นภาษาเยอรมัน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วังกลม, 2551.

วรรณกรรมทุติยภูมิ

ภาษาไทย

- จิระพรรษ์ บุญยเกียรติ และคณะผู้แปล. ศาสตร์การแปล รวมบทความเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ.
โครงการศูนย์การแปลคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- ถนอมนวล โอเจริญ. การแปลนวนิยายเรื่อง “แวร์เธอร์ธัม” เป็นไทย. กรณีศึกษากระบวนการแปลและ
ปัญหาในการแปลงานร้อยแก้วเยอรมันเป็นไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่งานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- ปัญญา บริสุทธิ์. ทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการแปล. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2533.
- พรสวรรค์ วัฒนางกูร. การเรียงลำดับคำในข้อความในแง่ภาษาศาสตร์จิตวิทยา: จากความคิดสู่ภาษา
(Die psycholinguistischen Aspekte der Wortstellung: Von der Idee zum Ausdruck).
งานวิจัยในสาขาภาษาศาสตร์จิตวิทยาเพื่อเพิ่มความสามารถในการเขียนภาษาเยอรมันของนักศึกษาไทย.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- พอร์ตุนาโต อิสราแอล. ทฤษฎีความหมายกับการแปลวรรณกรรม. แปลโดย สดชื่น ชัยประสาธน์และ
สุมาลี วีระวงศ์. ใน: จิระพรรษ์ บุญยเกียรติและคณะผู้แปล. ศาสตร์การแปลรวมบทความ
เชิงทฤษฎีและปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540: 90-110.
- วรรณา แสงอร่ามเรือง. ทฤษฎีและหลักการแปล. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2542.
- ศุภิกา ยิ้มละมัย. กระบวนการ กลวิธี และการแก้ปัญหาในการแปลเรื่องสั้น เรื่องเดอะฟิลิแกนเป็นภาษาไทย.
สารนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการสื่อสารและการพัฒนา,
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543.
- สิทธา พินิจกุล. คู่มือนักแปลอาชีพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ 2542.

การถ่ายทอดความต่างทางวัฒนธรรมและไวยากรณ์เชิงสมมติในวรรณกรรมภาษาเยอรมันร่วมสมัยเป็นภาษาไทย:
กรณีศึกษาเรื่องสั้น “อามาลีนา” ของอาร์โน โกลเกอร์

ภาษาเยอรมัน

Helbig/Buscha: Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für Ausländerunterricht. 17. Aufl.
Leipzig: Langenscheidt 1996.

Koller, Werner: Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 6., durchgesehene und
aktualisierte Auflage. Wiebelsheim: Quelle & Meyer Verlag 2001.

Nord, Christiane: Textanalyse und Übersetzen. Tübingen: Julius Groos Verlag 1991.

Pöppelmann, Christa: Ich glaub, mein Schwein pfeift! Die bekanntesten Redensarten
und was dahintersteckt. München: Compact Verlag 2009.

Wiegmann, Hermann: Die deutsche Literatur des 20. Jahrhunderts. Würzburg:
Königshausen & Neumann 2005.

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย

กัลยาณี เสนาสุ¹บุษยา วีรกุล²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ค้นคว้าเกี่ยวกับการดำเนินการของประเทศไทยในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยครั้งนี้คือ เพื่อค้นคว้าเกี่ยวกับนโยบายและหรือกิจกรรมในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย และเพื่อเสนอแนะประเด็นสำคัญและนำเสนอทิศทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย ข้อมูลที่ใช้รวบรวมจากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนงานของประเทศและการสัมภาษณ์ผู้แทนจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผลการศึกษาได้ข้อสรุปเป็นตัวแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ครอบคลุมถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบายและผู้ที่ได้รับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ ที่สนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทยต่อไป

คำสำคัญ: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาที่ยั่งยืน ประเทศไทย

^{1, 2} คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Human Resource Development Towards Sustainable Development in Thailand

Abstract

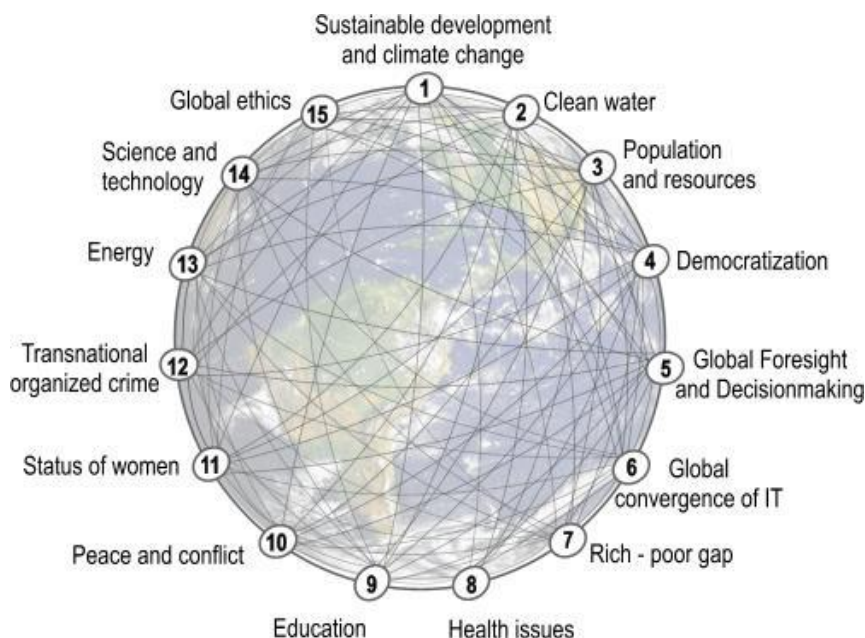
This study investigates the awareness of Thailand in developing human resources towards sustainable development. The main objectives of the research are to investigate human resource development policy/activities for promoting sustainable development, and to suggest important issues that will arise in the future regarding human resource development for enhancing sustainable development in Thailand. Data was collected through both a review of the literature relating to national policy and plan reports and interviews of relevant personnel from the Office of the National Economics and Social Development Board. The research outcome is a model of sustainable development covered human resource development that will be valuable to those involved in policy making as well as to those responsible for activities that support sustainable development in Thailand.

Key words: Human Resource Development, Sustainable Development, Thailand

บทนำ

องค์การสหประชาชาติรายงานว่าในปี พ.ศ. 2556 โลกมีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 7.2 พันล้านคน และจะเพิ่มเป็น 9 พันล้านคนในปี พ.ศ. 2593 หากมนุษย์ส่วนใหญ่ต้องการจะดำรงชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตแบบปัจจุบันนี้ที่นำโดยหลักการของทุนนิยมและบริโภคนิยม โลกมีศักยภาพที่จะรองรับประชากรได้เพียง 4.5 พันล้านคน ยิ่งไปกว่านั้นองค์การสหประชาชาติยังรายงานว่าการใช้ชีวิตของคนในปัจจุบันทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทรุดโทรม เสื่อมหาย และสร้างกลับมาไม่ทันกับอัตราการทำลายล้างที่เกิดจากวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในรุ่นต่อไปจะไม่สามารถมีชีวิตที่ดีได้เช่นเดียวกับคนรุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 21 เพราะปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นและสะสมมาโดยไม่ได้ถูกแก้ไขเท่าที่ควร

ภาพที่ 1 แสดงปัญหาสำคัญของโลกที่กำหนดโดยหน่วยงานขององค์การสหประชาชาติ – The Millennium Project – มีหลายปัญหาที่ประเทศไทยกำลังประสบอยู่เช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ เช่น น้ำสะอาด โรคติดต่อ-ปัญหาสุขภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ พลังงาน อาชญากรรมข้ามชาติ จำนวนประชากร ช่องว่างระหว่างคนจน-คนรวย การศึกษา เป็นต้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ทำให้แนวคิดของ “การพัฒนาแบบยั่งยืน” (Sustainable development – SD) ได้รับความสนใจและการยอมรับจากสังคมต่างๆ ทั่วโลกว่าควรเป็นแนวคิดที่ถูกนำไปปฏิบัติเพื่อลดความรุนแรงของปัญหาสำคัญของโลกลง และการนำแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนไปทำให้เป็นจริงนั้นต้องการความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากทุกส่วนของสังคมทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยเฉพาะภาคการศึกษาของภูมิลักษณ์บุคลากรและบทบาทที่จะช่วยทำให้ประชาชนในสังคมเรียนรู้ได้ว่าการพัฒนาแบบยั่งยืนคืออะไร มีประโยชน์อย่างไร และจะเกิดในสังคมได้อย่างไร

ภาพที่ 1 ปัญหาสำคัญที่มีผลกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก (Global challenges)

ที่มา: The Millennium Project - GLOBAL FUTURES STUDIES & RESEARCH. (2014). **The 15 Global Challenges for humanity**. Retrieved, 7 March 2017, from <http://www.millennium-project.org/millennium/challenges.html>

การให้การศึกษา (Education) และการฝึกอบรมพัฒนา (Training and Development) เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจในหมู่ประชาชนและช่วยสร้างคนรุ่นใหม่ที่ต้องรับผิดชอบสังคมต่อไป งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการตระหนักในปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย เพื่อค้นคว้าเกี่ยวกับนโยบายและหรือกิจกรรมในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย และเพื่อเสนอแนะประเด็นสำคัญและนำเสนอทิศทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้มีการพูดถึงมาบ้างแล้วตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 โดยกลุ่ม Club of Rome ผ่านทางเอกสาร The limits to Growth ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงสถานะการขาดแคลนทรัพยากรทางธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของมนุษย์ และคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ก็เคยถูกใช้มาแล้วในปี ค.ศ. 1980 โดย International Union for Conservation of Nature and Natural Resources: IUCN ซึ่งเน้นไปที่ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม(Ecological sustainability) โดยที่ยังไม่ได้มีการเชื่อมโยงกับมิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Baker, 2015, pp. 22-23) จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1987 คำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ถูกนำมาใช้ในแวดวงนโยบาย (policy circles) และใช้กันอย่างทั่วไป หลังจากการเผยแพร่เอกสาร “อนาคตร่วมกันของเรา (Our Common future)” ซึ่งเป็นผลผลิตจากการประชุมของคณะกรรมการสภาพแวดล้อมและการพัฒนาที่องค์การสหประชาชาติตั้งขึ้น หรือที่เรียกว่า คณะกรรมาธิการบรันด์แลนด์ (Brundtland Commission) นับเป็นครั้งแรกที่โลกพิจารณาถึงมิติด้านสิ่งแวดล้อมของการพัฒนาจากมุมมองด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (Redclift, 2005, p. 4; see also Baker, 2015, p. 23)

ในเอกสาร Our Common future ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมลดความสามารถของตนเองที่จะตอบสนองความต้องการของเขา” (World Commission on Environment and Development, 1987, p. 43) ซึ่งแม้ความหมายนี้จะยังไม่ชัดเจนนักแต่ก็พอจับประเด็นได้ว่า ถ้าหากคนในรุ่นปัจจุบันทำลายสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมโทรมเสียหาย ทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้ร่อยหรอลงไปมาก คนรุ่นหลังก็จะไม่สามารถสนองความต้องการของเขาได้เต็มที่ เขาก็ต้องประนีประนอมคือลดความต้องการของเขาลงไป ดังนั้น คนรุ่นปัจจุบันก็ต้องรักษาสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี เพื่อให้คนรุ่นหลังสามารถตอบสนองความต้องการของพวกเขาได้

Corson (1990, p. 54) ได้ให้ความหมายที่อาจจะดูเข้าใจง่ายขึ้นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ นโยบายที่สนองความต้องการของประชาชนในปัจจุบัน โดยไม่ต้องทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการในอนาคต ซึ่ง Corson ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า เราพัฒนาแบบยั่งยืนก็เพื่อสร้างสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable society) นั่นเอง ซึ่งเขาให้คำจำกัดความไว้ว่า สังคมที่ยั่งยืน คือสังคมที่สนองความต้องการของตนได้โดยไม่ทำให้สัตว์จำพวกอื่นและประชาชนรุ่นหลัง ๆ ต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของเขา ซึ่งในความหมายนี้ได้ขยายความครอบคลุมไปสู่สัตว์อื่น ๆ ร่วมโลกด้วย

บนพื้นฐานแนวคิดจาก Brundtland ทำให้เรามองเห็นมิติที่สำคัญ 3 ประการของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งประกอบด้วย มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสิ่งแวดล้อม และมิติด้านสังคม เริ่มต้นจากมิติด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องสามารถผลิตสินค้าและบริการบนพื้นฐานของความต่อเนื่อง รักษาระดับความสามารถบริหารจัดการได้ของรัฐบาลและหนี้จากต่างประเทศ อีกทั้ง หลีกเลี่ยงความไม่สมดุลในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่จะสร้างความเสียหายต่อการผลิต มิติที่สอง ด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องรักษาความมั่นคงของทรัพยากรทางธรรมชาติ และหลีกเลี่ยงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มากเกินไป รวมถึงบำรุงรักษาระบบนิเวศ และท้ายที่สุด มิติด้านสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องบรรลุถึงความความเที่ยงธรรมในการกระจายและโอกาสที่จะเข้าถึงบริการต่าง ๆ ทางสังคมซึ่งได้มีการจัดหาไว้อย่างพอเพียง โดยครอบคลุมประเด็น ดังต่อไปนี้ สุขภาพและการศึกษา ความเท่าเทียมกันในด้านเพศ ความรับผิดชอบทางการเมือง และการมีส่วนร่วม (Harris & Goodwin, 2001, volume introduction)

ต่อมา ในปีค.ศ. 1992 มีการประชุม Earth Summit ที่นครริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล แผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในศตวรรษที่ 21 (Agenda 21) ที่ได้จากการประชุมครั้งนี้ กล่าวว่ามนุษยชาติได้มาถึงวาระสำคัญของประวัติศาสตร์ โลกกำลังเผชิญกับความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศและภายในประเทศ เผชิญกับสถานะที่เลวร้ายลงของความยากจน ความหิวโหย ความเจ็บป่วย การไม่รู้หนังสือ และความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศที่มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี หนทางเดียวที่จะนำไปสู่ออนาคตที่ปลอดภัยและมั่นคงยิ่งขึ้นก็คือ การดำเนินการในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาในลักษณะที่สมดุลกัน เราต้องตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิตเพื่อคนทั้งมวล จัดการและคุ้มครองระบบนิเวศให้ได้ผลดีมากยิ่งขึ้น และไม่มีประเทศใดสามารถมีอนาคตที่มั่นคงโดยลำพัง นอกจากจะก้าวไปด้วยกันด้วยการร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกันในระดับโลกเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Keating. (ผู้เขียน), มานพ เมฆประยูรทอง. (ผู้แปล), 2537, น. 1; see also UN, 1992) ในขณะที่ Blackburn (2000, p.175) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะบูรณาการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าสู่ประเด็นด้านเศรษฐกิจ และนิเวศวิทยา เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การรับรองว่า องค์ประกอบทั้ง 4 ซึ่งได้แก่ ความต้องการพื้นฐาน (basic need) ระบบนิเวศ (Ecology) ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจ (Ecoefficiency) และการให้อำนาจแก่ชุมชน (Community empower) บวกกับการเปลี่ยนรุ่นของคน (Transgeneration) จะถูกคำนึงถึงในกระบวนการตัดสินใจ

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ Our Common Future ได้ออกสู่สาธารณะชน ก็มีความพยายามหลากหลายที่จะระบุว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมีความหมายอย่างไรกันแน่ ‘ความยั่งยืน’ ถูกผสมกับคำอื่นๆ สร้างเป็นแนวคิดต่าง ๆ ดังเช่น การเติบโตที่ยั่งยืน เมืองที่ยั่งยืน และวัฒนธรรมที่ยั่งยืน ซึ่งพบว่า บางอย่างกลายเป็นปัญหา แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มเกิดความคลุมเครือและขาดความมั่นคงแน่นอนในการใช้ถ้อยคำ อีกทั้งยังทำให้เกิดความยากลำบากในการที่จะตั้งเกณฑ์วัดโปรแกรมการพัฒนาต่าง ๆ ว่าช่วยสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่ และเพื่อที่จะพ้นจากปัญหานี้ จึงนำไปสู่การกำหนดตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development indicators) ขึ้นมา (Baker, 2015, pp. 35-36) นอกจากนี้ การตีความ ‘การพัฒนาที่ยั่งยืน’ ตามความหมายที่ให้อำนาจโดย Brundtland นั้น เกิดความสงสัยหลายประการ อาทิ ในประเด็น ความต้องการ (needs) ของมนุษย์ มีการให้ข้อสังเกตว่า ความต้องการของคนในปัจจุบันกับความต้องการของคนในอนาคตอาจไม่เหมือนกัน รวมทั้งความต้องการของคนในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม ก็แตกต่างกันด้วย คำถามที่ตามมา ก็คือ การพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนจะเป็นไปเช่นใด และสิ่งใดกันแน่ที่ควรจะได้รับการดำรง

รักษาไว้ให้ยั่งยืน จนทำให้วาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นอย่างนับไม่ถ้วนและแตกต่างกันออกไป (Redclift, 2005, pp. 5-6)

จากการศึกษาของ Haque (2006, pp. 36-39) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยจำแนกออกเป็น 3 มุมมองหลัก ๆ ได้แก่ (1) ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-centric perspective) ซึ่งให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกแก่การใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อตอบสนองต่อคุณค่าและความต้องการของมนุษย์ในเชิงเศรษฐกิจของคนในรุ่นปัจจุบันและอนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืนถูกให้ความหมายในเชิงที่เป็น การอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและการเอาชนะต่อสภาวะของระบบนิเวศที่กำลังเสื่อมถอยลง ซึ่งยังคงมอง สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ว่าเป็นภอภณท์ที่มนุษย์จะใช้ประโยชน์ไม่ให้มากเกินไปเพื่อจะสามารถสนองต่อความต้องการของมนุษย์ในทุก ๆ รุ่น (2) ยึดระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Ecocentric perspective) เน้นที่คุณค่าหรือ ความดีงามในความยั่งยืนเชิงสิ่งแวดล้อมเหนือความต้องการของมนุษย์ กล่าวคือ ระบบนิเวศมีเป้าหมายและ สำเร็จไปในตัวมันเองมากกว่าที่จะเป็นเครื่องมือเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในทุก ๆ รุ่น มนุษย์และ สิ่งมีชีวิตทุกสายพันธุ์มีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันที่จะดำรงอยู่ร่วมกันด้วยความกลมกลืน แนวคิดนี้มองว่า การ พัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและความเท่าเทียมกันของทุก ๆ ชีวิต อีกทั้ง เน้น บทบาทของสตรีในการปกป้องระบบนิเวศ (ecofeminist) และส่งเสริมการพัฒนาแบบสังคมนิยม ที่จะช่วยลด การเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ หรือที่เรียกว่า นิเวศสังคมนิยม (ecosocialism) และ (3) การผสมผสานของทั้ง สองมุมมองก่อนหน้านี้เข้าด้วยกัน (Dualistic perspective) โดยมุ่งให้ความสำคัญกับทั้งความต้องการของ มนุษย์และระบบนิเวศ การพัฒนาที่ยั่งยืนในมุมมองนี้เน้นที่ความสัมพันธ์ของทั้งสองมิติที่พึ่งพาอาศัยกัน และกัน การพัฒนาที่ยั่งยืนจะก่อให้เกิดความก้าวหน้าของมนุษย์ไปพร้อม ๆ กับความสมบูรณ์และความยั่งยืน ของระบบนิเวศ กิจกรรมการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจจะดำเนินอยู่ภายในขอบเขตของระบบนิเวศ (Ecological bounds) และความสามารถของธรรมชาติที่ช่วยสนับสนุนคุณภาพชีวิตของมนุษย์จะได้รับการให้ความเคารพ และการตระหนักถึงคุณค่า ทั้งนี้ การมีพื้นฐานแนวคิดที่ต่างกัน ก็จะนำไปสู่การตัดสินใจและการกำหนด นโยบายที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน

สำหรับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในปัจจุบัน อธิบายได้ว่า ตั้งแต่ ค.ศ. 1987 เป็นต้นมาในส่วนของ สหประชาชาติ ได้มีการประชุมเพื่อหารือกันเกี่ยวกับหลักการและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนมาโดยตลอด โดยในช่วงระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมา สหประชาชาติได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนภายใต้ ชื่อเรียกที่ว่า เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals-MDGs) ซึ่งในปี ค.ศ. 2015 ถือเป็นปีที่สิ้นสุดของการดำเนินการตามเป้าหมายดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ ในวันที่ 25 กันยายน ค.ศ. 2015 ได้มีการประชุมสามัญของสหประชาชาติว่าด้วยการกำหนดวาระการพัฒนาภายหลังปีค.ศ. 2015 จนถึงปี ค.ศ. 2030 ในหัวข้อ “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development” เพื่อ รับรองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ชุดใหม่ขึ้นมาแทน จำนวน ทั้งสิ้น 17 ข้อ โดยเป็นสิ่งที่สืบเนื่องต่อจากเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ และยังคงมุ่งที่จะสร้างสมดุล ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันเป็นมิติ 3 ประการที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน (UN, 2000; UN, 2015a; UN, 2015b) การดำเนินแผนปฏิบัติการ (Agenda) ดังกล่าว ได้ยึดหลักการที่ว่า ไม่มีใคร ถูกทิ้งให้อยู่ข้างหลัง (No one is left behind) โดยวลีนี้ปรากฏอยู่ในย่อหน้าที่สองของบทนำ และย่อหน้าที่สี่ ของเนื้อหาในแผนปฏิบัติการ 2030 (the 2030 Agenda) ซึ่งเป็นการเน้นว่า จุดมุ่งหมายและเป้าประสงค์ต่าง ๆ ของการพัฒนาจะต้องสนองต่อทุกชาติ ทุกคน และทุกกลุ่มในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพยายามเน้นไปที่คน ที่อยู่ท้ายที่สุด (the furthest behind first) ทุกคนจะมั่งคั่งขึ้นโดยไม่มีการคำนึงถึง เพศ เชื้อสาย อายุ ศาสนา

ที่พำนักรออาศัย และปัจจัยอื่น ๆ (Department of Economic and Social Affairs, 2016, pp. 3-4) ‘คนที่ถูกทิ้งให้อยู่ข้างหลัง’ ในที่นี้ หมายถึง คนที่ไม่ทางเข้าถึงสิทธิ สินค้า หรือบริการต่าง ๆ หรือกลุ่มของคนที่มีถูกเอาเปรียบหรือด้อยโอกาส ซึ่งได้แก่ คนยากจน ผู้หญิง ชนพื้นเมือง เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้อพยพ หรือคนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความขัดแย้ง นอกจากนี้ ยังหมายถึง ประเทศที่ด้อยการพัฒนา และประเทศที่กำลังเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่ทำลายด้วย (DESA, 2016, pp. 4, 8) ประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศที่ได้ลงนามร่วมกับภาคีสมาชิกในการรับรองฉันทามติเป้าหมายการพัฒนาใหม่ และหนึ่งในเป้าหมาย 17 ข้อ นั่นคือ การสร้างหลักประกันให้การศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคน

ความหมายและแนวทางในการพัฒนามนุษย์

ได้มีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ไว้หลากหลายดังนี้

การพัฒนามนุษย์ คือ การเพิ่มทางเลือกให้ประชาชนมีชีวิตที่สมบูรณ์และสร้างสรรค์ มีสุขภาพอนามัยดี และมีความมั่นคง พร้อมทั้งมีเสรีภาพและศักดิ์ศรี ซึ่งรวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการที่คนเราจะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองโดยการสั่งสมองค์ความรู้ ดูแลสุขภาพ เข้าถึงทรัพยากรและมีส่วนร่วมในชุมชน หากปราศจากสมรรถนะเหล่านี้ก็ยากที่คนเราจะเข้าถึงทางเลือกและโอกาสต่างๆ ในชีวิต (สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2557)

ในขณะที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2555, หน้า 253) ได้ให้ความหมายถึงการพัฒนามนุษย์ไว้ในสองลักษณะ คือ การพัฒนามนุษย์ในฐานะเป็นมนุษย์เป็นหลักการที่ควรให้ความสำคัญสูงสุด โดยมุ่งให้การศึกษา และจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่นเพื่อช่วยให้มนุษย์แต่ละชีวิตเจริญงอกงามเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ในขณะที่การพัฒนามนุษย์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์คือเป็นทุนหรือปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมก็เป็นการพัฒนาที่มุ่งให้มีคุณภาพโดยมีสุขภาพดี ขยันอดทน รับผิดชอบมีฝีมือ มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญ ฯ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ในกระบวนการพัฒนามนุษย์ มีลักษณะที่สำคัญซึ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง (Haq, 2003, p. 19) ที่สำคัญได้แก่ มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนา เป้าหมายของการพัฒนาจะต้องขยายให้ครอบคลุมถึงทางเลือกต่าง ๆ ของมนุษย์ไม่ใช่แค่เพียงรายได้เท่านั้น การพัฒนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างให้มนุษย์มีความสามารถที่เพิ่มขึ้นและใช้ความสามารถที่มีอยู่ได้อย่างเต็มศักยภาพ ในการพัฒนาประกอบด้วย 4 เสาหลักที่สำคัญ ได้แก่ ความเสมอภาค (Equity) ความยั่งยืน (Sustainability) ผลผลิตภาพ (Productivity) และการเพิ่มพลังอำนาจ (Empowerment) การพัฒนามนุษย์ให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยมุ่งที่จะให้เกิดคุณภาพและการกระจายที่ทั่วถึง คติวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ และคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว และกระบวนการพัฒนามนุษย์ได้ให้กำหนดจุดมุ่งหมายของการพัฒนา พร้อมทั้งคติวิเคราะห์ทางเลือกที่สมเหตุสมผลเพื่อที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายเหล่านั้น

เช่นเดียวกันกับแนวคิดในข้างต้น สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme, 2015) กล่าวว่า เป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนามนุษย์ไม่ใช่เพียงเพื่อเพิ่มรายได้เท่านั้น แต่จะต้องเป็นการเพิ่มทางเลือกของมนุษย์ด้วย โดยการเพิ่มพูนสิทธิ เสรีภาพ ความสามารถ และโอกาสต่าง ๆ ของมนุษย์ อีกทั้งโดยการทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ยืนยาว มีสุขภาพที่ดี และสร้างสรรค์ ซึ่งในการพัฒนานี้เอง มนุษย์ได้รับการเพิ่มพูนให้มีความสามารถก็เพื่อที่จะทำให้ชีวิตของตนดีขึ้น ผ่านทางการมีส่วนร่วมในกระบวนการที่จะก่อร่างรูปแบบแห่งชีวิตของตน ทั้งหมดทั้งมวลนี้ การพัฒนามนุษย์เป็นทั้งกระบวนการ (Process) และผลลัพธ์ (Outcome) ที่มุ่งให้ความสำคัญต่อความมั่งคั่งของการดำรงชีวิตมากกว่าความมั่งคั่งทางด้านเศรษฐกิจ โดยมองว่า การเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ (Mean) ที่สำคัญของการพัฒนามนุษย์ แต่ไม่ใช่เป้าหมาย (Goal) นอกจากนี้ การทำงาน ถือเป็นความสำคัญในกระบวนการพัฒนามนุษย์ เพราะการทำงานช่วยเพิ่มพูนการพัฒนามนุษย์ (ดูเพิ่มเติม UNDP, 2015, pp. 32-34) โดยการทำงานในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าแค่เพียงการงานอาชีพหรือการจ้างงาน (Jobs/Employment) เท่านั้น แต่มีความหมายรวมถึงงานดูแลที่ไม่รับค่าจ้าง (Unpaid care work) งานจิตอาสา (Voluntary work) และการแสดงออกในเชิงสร้างสรรค์ (Creative expression) เช่น การประพันธ์ การเล่นดนตรี การแสดงละคร การสร้างงานศิลปกรรม ฯลฯ UNDP (2017) ได้สรุปมิติของการพัฒนามนุษย์ออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนที่หนึ่ง การเพิ่มพูนความสามารถของมนุษย์ ได้แก่ 1) การมีสุขภาพดีและชีวิตที่ยืนยาว 2) มีความรู้ และ 3) มีมาตรฐานการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม และส่วนที่สอง การสร้างสภาวะเงื่อนไขเพื่อการพัฒนา ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมทางการเมืองและชุมชน 2) ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม 3) ความมั่นคงและสิทธิของมนุษย์ และ 4) การส่งเสริมความเท่าเทียมกันและความยุติธรรมทางสังคม

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme – UNDP) ได้ใช้ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index – HDI) วัดระดับการพัฒนามนุษย์ของแต่ละประเทศ โดยดัชนีนี้ประกอบด้วย ดัชนีสถิติความยืนยาวของชีวิต (Statistic of life expectancy) ดัชนีการศึกษา และดัชนีรายได้ต่อหัว ซึ่งใช้ในการจัดอันดับประเทศเข้าเป็น 4 ชั้นของการพัฒนามนุษย์ (UNDP, Human Development Report, 2015)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 UNDP ประจำประเทศไทย ได้ติดตามการพัฒนามนุษย์โดยใช้โดยใช้ดัชนีความก้าวหน้าของมนุษย์ (Human Achievement Index – HAI) ซึ่งเป็นดัชนีที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญของการพัฒนามนุษย์ คือ สุขภาพ การศึกษา ชีวิตการงาน รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัว และชุมชน การคมนาคมและการสื่อสาร และการมีส่วนร่วม ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index – HDI) ของประเทศไทยในช่วงเวลากว่า 30 ปี มีคะแนนปรับขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากค่าดัชนี 0.5 ในปี พ.ศ. 2523 เป็น 0.7 ในปี พ.ศ. 2556 โดยในปี พ.ศ. 2556 ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 103 จากทั้งหมด 186 ประเทศ ซึ่งถือเป็นลำดับต้นๆ ของกลุ่มประเทศที่มี “การพัฒนาในลำดับปานกลาง”

จากการทบทวนดัชนีความก้าวหน้าของคนไทย (HAI) ในทศวรรษที่ผ่านมา สรุปสถานการณ์การพัฒนา มนุษย์ในประเทศไทยได้ดังนี้ (1) การเข้าถึงบริการรักษาพยาบาลเพิ่มขึ้นมาก แต่ยังจำเป็นต้องพัฒนาระบบ อย่างต่อเนื่องให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม การเพิ่มขึ้นของรายได้และการเข้าสู่สังคมผู้สูง อายุ (2) การเข้าถึงการศึกษาขยายวงกว้างขึ้นมาก แต่ยังมี ความ กังวลเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาในทุก ระดับ และ ความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงบริการทางการศึกษา (3) รายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้น และความยากจนลดลง แต่ความ เหลื่อมล้ำทางรายได้ยังอยู่ในระดับสูง (4) สภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง เป็นพิเศษ ทั้งเรื่องความเสื่อมโทรมที่เกิดจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและผลกระทบจากการ เปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ

ความหมายและแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

Nadler (1990, pp.3) ให้นิยามการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development: HRD) ว่า เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่ได้มีการจัดการอย่างเป็นระบบ ในช่วงระยะเวลาที่กำหนดไว้แล้ว เพื่อที่จะเพิ่มความเป็นไปได้ของการพัฒนาผลการปฏิบัติงานและการเติบโต โดย Nadler (1990, pp. 4-6) ได้ อธิบายเพิ่มเติมว่า การจัดการอย่างเป็นระบบหมายถึง การเรียนรู้ที่ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญ แต่เกิดขึ้น อย่างมีเจตนา มีการวางแผน มีวัตถุประสงค์ และมีการประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งอาจเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ ก็ได้ ส่วนการเพิ่มความเป็นไปได้ สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไม่สามารถที่จะให้สัญญาได้ ว่าประสบการณ์การเรียนรู้ จะทำให้ผลการปฏิบัติงานเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก ผลการปฏิบัติงานจะเปลี่ยนไป นั้นขึ้นอยู่กับแรงขับเคลื่อนอย่างใดโดยส่วนใหญ่แล้วอยู่นอกเหนือการควบคุมของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ฉะนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงทำได้เพียงเพิ่มความเป็นไปได้ให้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ก็เกี่ยวข้องโดยตรงกับการช่วยให้ผลการปฏิบัติงานนั้น ๆ ดียิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นงานในปัจจุบัน หรือในอนาคต และท้ายที่สุด การเติบโตในที่นี้ คือ การเติบโตภายในองค์กร โดยการจัดการเรียนรู้ที่อาจไม่ เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานที่ทำ เพื่อช่วยให้พนักงานเติบโตไปพร้อม ๆ กับองค์กร ซึ่งการเติบโตของแต่ละบุคคล ขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ และธรรมชาติของพนักงานที่จะแสวงหาเพื่อบรรลุถึงความพึงพอใจภายใน

Swanson & Holton III (2009, p. 4) ได้ศึกษาและรวบรวมความหมายของการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์จากหลายแหล่งข้อมูล และได้นำเสนอความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า เป็น กระบวนการพัฒนาและปลดปล่อยความชำนาญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้บุคคล ที่มงาน กระบวนการ ทำงาน และระบบขององค์กรมีผลการดำเนินงานที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลาย ๆ คนได้ให้นิยามความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งใน ลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไป (ดูใน Swanson & Holton III, 2009, pp. 6-8) ซึ่งช่วยให้เรา สามารถเข้าใจได้ว่า แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ การปลดปล่อยความเชี่ยวชาญหรือความสามารถ และการพัฒนาผลการดำเนินงาน ทั้งนี้ โดยมีทฤษฎีทางด้านจิตวิทยา ทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์ และทฤษฎีระบบ เป็นพื้นฐานที่สำคัญของแนวคิด

ทั้งหมดที่กล่าวมาในข้างต้น เป็นการให้ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับองค์การเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังได้รับการกล่าวถึงและการตีความในระดับชาติด้วย โดย McLean (2006 cited in McLean, 2014, p. 645) กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับชาติ (National Human Resource Development: NHRD) เป็นการดำเนินการระดับผู้นำของรัฐบาลและทั่วทุกสังคมของประเทศ ที่จะร่วมมือกันในทุกกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับการพัฒนามนุษย์ (Human Development) ทั้งนี้ เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ความสามารถทางการแข่งขัน ความพึงพอใจ ผลผลิต ความรู้ จิตวิญญาณ และความเป็นอยู่ที่ดีของผู้อยู่อาศัยอยู่ในประเทศ ณ จุดนี้เอง ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นอกจากนี้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับชาติยังได้รับการกล่าวถึงในเชิงที่เป็นการมุ่งให้ความสนใจต่อการแทรกแซงของรัฐบาล (Government interventions) เพื่อจะติดตามให้ภาพรวมของทั้งประเทศเป็นไปตามแผนปฏิบัติการทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาติ ฉะนั้น NHRD จึงเป็นเสมือนวิธีการที่ประเทศหนึ่งจะมองว่า ควรทำอะไรเพื่อก่อให้เกิดทักษะที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ สะท้อนอยู่ในนโยบายและแนวทางปฏิบัติของรัฐ หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ โดยในแง่นี้ รัฐบาลจะทำหน้าที่สองประการ คือ การเป็นผู้สนับสนุนให้องค์การเป็นผู้รับผิดชอบต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการได้มาซึ่งทักษะต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า Voluntarism ส่วนบทบาทที่สอง คือ Interventionism รัฐเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากหรือมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจด้านการพัฒนาทรัพยากรขององค์การให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจในภาพรวม ทั้งนี้ หากเน้นด้านใดมากอีกด้านหนึ่งก็จะน้อยลง

เมื่อกล่าวถึงกิจกรรมทางด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ Nadler (1990, p.18) ให้ความคิดเห็นว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการฝึกอบรม (Training) การศึกษา (Education) และการพัฒนา (Development) โดยการฝึกอบรมเป็นการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับงานในปัจจุบัน การศึกษาเป็นการเรียนรู้เพื่อเตรียมบุคคลสำหรับทำงานที่ไม่เหมือนเดิมแต่เป็นงานที่ได้ระบุไว้ก่อนแล้ว และการพัฒนา คือ การเรียนรู้เพื่อการเติบโตของบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานในปัจจุบันหรืออนาคต อย่างไรก็ตาม ในเนื้อหาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ ด้วยกัน คือ ส่วนที่หนึ่ง คือ การพัฒนาองค์การ (Organization Development: OD) ซึ่งมุ่งให้ความสนใจที่ระดับองค์การเป็นสำคัญแล้วเชื่อมโยงมาที่ระดับปัจเจกบุคคล และส่วนที่สอง คือ การฝึกอบรมและการพัฒนา (Training and Development: T&D) ซึ่งมุ่งให้ความสนใจที่ระดับปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญแล้วเชื่อมโยงไปสู่ระดับองค์การ (Swanson & Holton III, 2009, p.5) โดยสรุปแล้วการฝึกอบรมและการพัฒนา คือ กระบวนการในการพัฒนาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานและความชำนาญ อย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดผลการปฏิบัติงานที่ดียิ่งขึ้น (Swanson & Holton III, 2009, p. 226)

การพัฒนามนุษย์ด้วยการศึกษา

การพัฒนาการศึกษาและทักษะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนามนุษย์ แผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community – ASCC) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องในการให้ความสำคัญกับการศึกษาโดยมีเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ที่เน้นการบูรณาการด้านการศึกษาให้เป็นวาระการพัฒนาของอาเซียน การสร้างสังคมแห่งความรู้โดยส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง รวมทั้งส่งเสริมการเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กปฐมวัย นอกจากนี้ในแผนงานการจัดตั้ง ASCC ยังได้กำหนดเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของการลงทุนในการพัฒนามนุษย์ไว้ว่า ให้มีการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในอาเซียน โดยดำเนินกิจกรรมเชิงยุทธศาสตร์และพัฒนาคุณสมบัติ ความสามารถ การเตรียมความพร้อมที่ดีให้กับแรงงานอาเซียนเพื่อที่จะเอื้อต่อการรับมือกับประโยชน์และกับสิ่งท้าทายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นจากการรวมตัวในภูมิภาคได้

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาประชาชนและรัฐบาลของกลุ่มประเทศอาเซียนให้ความสำคัญกับการลงทุนด้านการศึกษาที่แตกต่างกัน โดยในปีพ.ศ. 2533 ค่าใช้จ่ายของรัฐบาลด้านการศึกษาจะอยู่ในช่วงร้อยละ 0.5 – 5.5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ในขณะที่ค่าใช้จ่ายของรัฐบาลด้านการศึกษาในปี พ.ศ. 2554 จะอยู่ในช่วงร้อยละ 1.4 – 5.6 ของ GDP

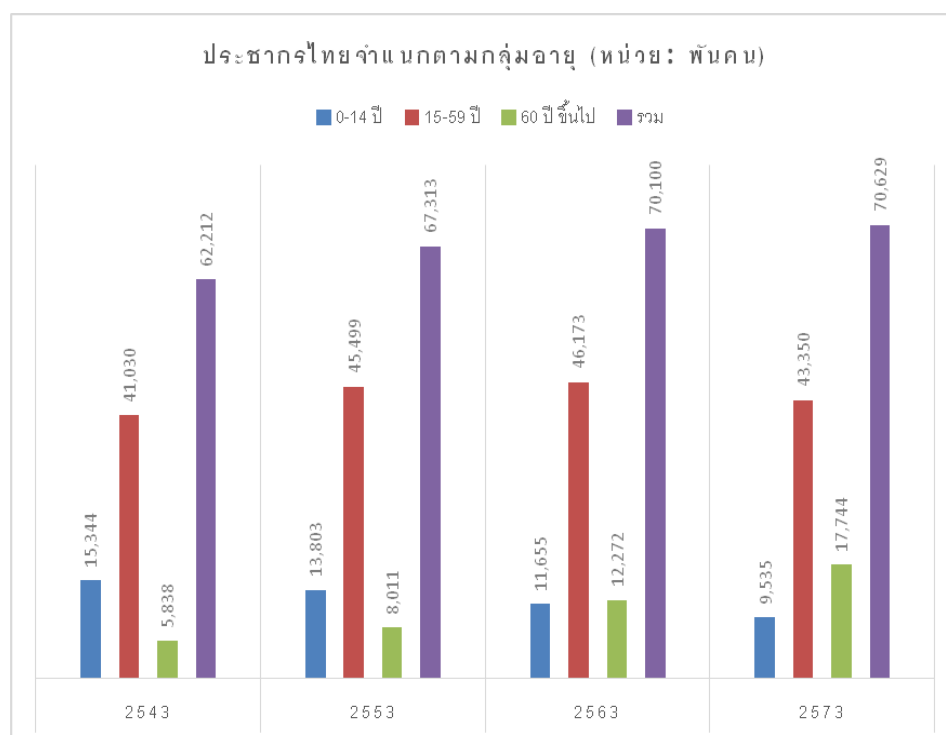
สำหรับประเทศไทยประชาชนและรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการลงทุนด้านการศึกษา ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 2.7 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ในปี พ.ศ. 2533 เป็นร้อยละ 3.7 ในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าประเทศอาเซียนอื่นๆ ยกเว้นมาเลเซียที่มีอัตราค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาอยู่ที่ร้อยละ 5.6 การลงทุนด้านการศึกษาของไทยมีความสำคัญมากขึ้นเพราะโครงสร้างประชากรของไทยบ่งชี้ว่าประชากรวัยเด็กและเยาวชนกำลังลดลงทั้งจำนวนและสัดส่วนในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุกลับเพิ่มขึ้น นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2553 เป็นต้นมา จำนวนประชากรวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) เริ่มหดตัว โดยอัตราส่วนประชากรวัยแรงงานต่อผู้สูงอายุ 1 คน จะลดลงจาก 7.03 ในปี พ.ศ. 2543 เหลือ 5.68, 3.76, และ 2.44 ในปี พ.ศ. 2553, 2563, และ 2573 ตามลำดับ ดังนั้นเด็กและเยาวชนในวันนี้ต้องเป็นแรงงานที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูง เพื่อที่จะสามารถดูแลบุพการีและรักษาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในอนาคต

ตารางที่ 1 ประชากรไทยจำแนกตามกลุ่มอายุ ในช่วงปี พ.ศ. 2543 – 2573

(หน่วย: พันคน)

กลุ่มอายุ	2543		2553		2563		2573	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
0-14 ปี	15,344	24.7	13,803	20.5	11,655	16.6	9,535	13.5
15-59 ปี	41,030	66.0	45,499	67.6	46,173	65.9	43,350	61.4
60 ปี ขึ้นไป	5,838	9.4	8,011	11.9	12,272	17.5	17,744	25.1
รวม	62,212	100.0	67,313	100.0	70,100	100.0	70,629	100.0

ที่มา: สคช. การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2543 – 2573

ภาพที่ 2 ประชากรไทยจำแนกตามกลุ่มอายุ ในช่วงปี พ.ศ. 2543 – 2573

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา การศึกษาของไทยก้าวหน้าอย่างมากในเชิงปริมาณ อัตราการเข้าเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเพิ่มขึ้นประมาณสองเท่าอยู่ที่ร้อยละ 70 ต่อประชากรวัยเรียน และในระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวอยู่ที่ร้อยละ 56 (รายละเอียดในตารางที่ 2) ความสำเร็จนี้เป็นผลมาจากการกำหนดนโยบายการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี และเรียนฟรี 15 ปี รวมทั้งการเพิ่มจำนวนสถาบันอุดมศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศในกลุ่มอาเซียน พบว่า ประเทศไทยมีอัตราการเข้าเรียนระดับมัธยมศึกษาในปี พ.ศ. 2555 เป็นอันดับ 4 ที่ร้อยละ 79 ต่อประชากรวัยเรียน รองจากประเทศบรูไน ดารุสซาลาม สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ ในขณะที่อัตราการเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาอยู่ที่ร้อยละ 48 เป็นอันดับ 2 รองจากสิงคโปร์เท่านั้น (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 2 ร้อยละของนักเรียน นิสิต นักศึกษา ต่อประชากรวัยเรียนของประเทศไทย จำแนกตามระดับการศึกษา ปี พ.ศ. 2537 – 2552

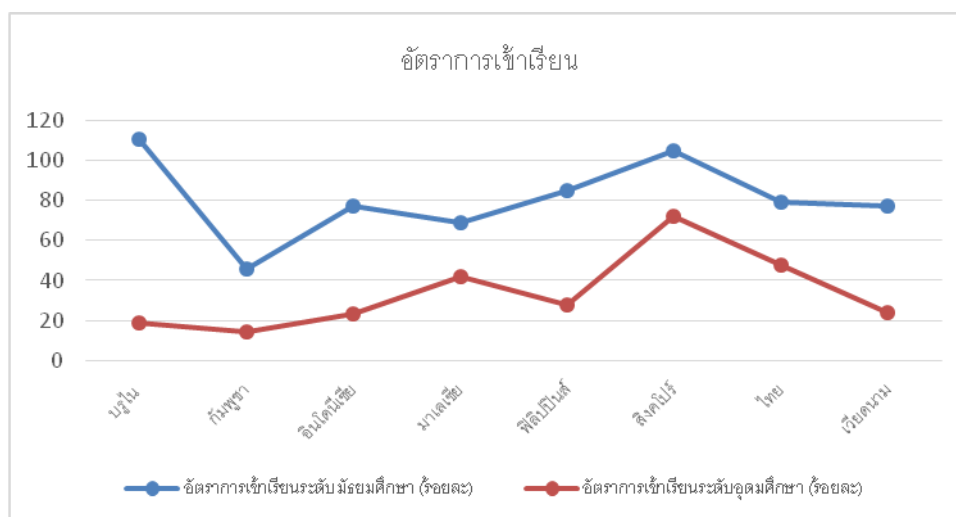
ระดับการศึกษา	พ.ศ. 2537	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2552
มัธยมศึกษาตอนต้น (12 – 14 ปี)	70	81	93	95
มัธยมศึกษาตอนปลาย (15 – 17 ปี)	36	57	64	70
อุดมศึกษา (18 – 21 ปี)	25	37	53	56

ที่มา: สคช. การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2543 – 2573

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบอัตราการเข้าเรียนระหว่างประเทศอาเซียน ปี พ.ศ. 2555

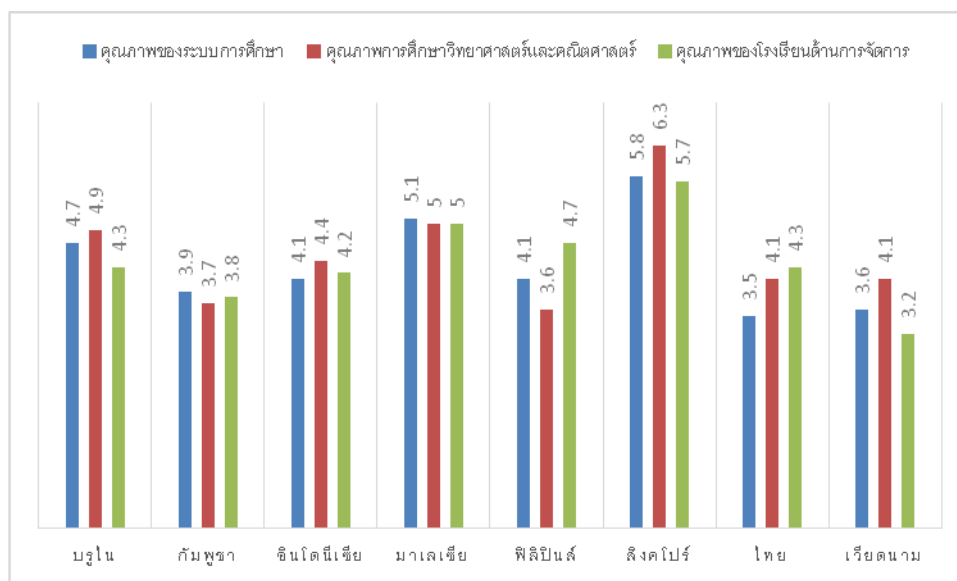
ประเทศ	อัตราการเข้าเรียนระดับ มัธยมศึกษา (ร้อยละ)	อัตราการเข้าเรียน ระดับอุดมศึกษา (ร้อยละ)
บรูไน ดารุสซาราม	111	19
กัมพูชา	46	14
อินโดนีเซีย	77	23
มาเลเซีย	69	42
ฟิลิปปินส์	85	28
สิงคโปร์	105	72
ไทย	79	48
เวียดนาม	77	24

ที่มา: K.Schwab, The Global Competitiveness Report 2012-2013. World Economic Forum, 2012

ภาพที่ 3 เปรียบเทียบอัตราการเข้าเรียนระหว่างประเทศอาเซียน ปี พ.ศ. 2555

แม้ว่าประเทศไทยจะประสบความสำเร็จทางปริมาณการศึกษาดังกล่าวมาแล้ว แต่หากพิจารณาด้านคุณภาพการศึกษาก็ยังนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง จาก World Competitiveness Report ได้จัดคุณภาพการศึกษาโดยดูจากคุณภาพของระบบการศึกษา คุณภาพการศึกษาวិทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ และคุณภาพของโรงเรียนด้านการจัดการ ผลการจัดอันดับปรากฏว่าคุณภาพการศึกษาโดยรวมของไทยอยู่ในอันดับต่ำสุดในอาเซียน (เมียนมาร์และลาวไม่ได้ถูกรวมไว้ในการจัดอันดับด้วย) ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 คุณภาพการศึกษาของกลุ่มประเทศอาเซียน

ที่มา: K.Schwab, The Global Competitiveness Report 2012-2013. World Economic Forum, 2012

คะแนน PISA (Programme for International Student Assessment) เป็นมาตรฐานที่ OECD ใช้ประเมินสมรรถนะ ของนักเรียนอายุ 15 ปีใน 3 ด้านหลัก คือ ด้านการอ่าน ด้านคณิตศาสตร์ และด้านวิทยาศาสตร์ ผลการจัดอันดับเมื่อปี พ.ศ. 2552 ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 50 จากทั้งหมด 65 ประเทศที่เข้ารับการประเมิน (ตารางที่ 4) ในกลุ่มประเทศเอเชียที่ทำการสำรวจ พบว่า จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และสิงคโปร์ อยู่ในอันดับต้นๆ ขณะที่อินโดนีเซียอยู่ในอันดับที่ต่ำกว่าไทย ทั้งนี้ประเทศไทยจัดอยู่ในอันดับต่ำมากหากเปรียบเทียบกับประเทศที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศและดัชนีการพัฒนาคณะระดับที่ใกล้เคียงกัน อาทิ ตุรกี และโรมาเนีย

ตารางที่ 4 คะแนน PISA ของบางประเทศ ปี พ.ศ. 2552, 2558

	พ.ศ.	จีน	ญี่ปุ่น	สิงคโปร์	เกาหลี	ไทย
การอ่าน	2552	556 (อันดับ 1) (ฮ่องกง)	520 (อันดับ 8)	526 (อันดับ 5)	493	421 (อันดับ 50)
	2558	527 (อันดับ 3) (ฮ่องกง)		535 (อันดับ 1)	493	409 (อันดับ 57)
คณิตศาสตร์	2552	600 (อันดับ 1) (ฮ่องกง)	529 (อันดับ 9)	562 (อันดับ 2)	496	419 (อันดับ 51)
	2558	548 (อันดับ 2) (ฮ่องกง)	532 (อันดับ 5)	564 (อันดับ 1)	490	415 (อันดับ 54)
วิทยาศาสตร์	2552	575 (อันดับ 1) (ฮ่องกง)	539 (อันดับ 5)	542 (อันดับ 4)	501	425 (อันดับ 49)
	2558	532 (อันดับ 4) (ไทเป)	538 (อันดับ 2)	556 (อันดับ 1)	493	421 (อันดับ 54)

ที่มา: สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, PISA 2015; OECD, PISA 2009

หากพิจารณามาตรวัดทั้ง 3 ด้านของ PISA พบว่านักเรียนไทยจำนวนน้อยมากที่อยู่ในอันดับต้นๆ ส่วนใหญ่อยู่ในอันดับท้ายๆ และพบว่าภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลให้มีความแตกต่างกันอย่างมาก สำหรับคะแนนด้านการอ่าน กลุ่มที่ด้อยโอกาสที่สุดของไทยได้คะแนน 373 คะแนน ขณะที่กลุ่มที่ได้เปรียบทางสังคมมากที่สุดได้คะแนน 542 คะแนน นอกจากนี้ ยังมีความแตกต่างอย่างมากระหว่างภาคต่างๆ กรุงเทพฯ มี คะแนนสูงสุด และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างคะแนนต่ำสุด นอกจากนี้ แนวโน้มคะแนน PISA ของนักเรียนไทยยังค่อนข้างคงที่นับตั้งแต่มีการใช้ระบบการให้คะแนนเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2546 เป็นผลให้ถูกประเทศอื่นๆ ที่มีคะแนนดีขึ้นแซงหน้าไป นอกจากนั้นเมื่อดูแนวโน้มจากผลประเมิน PISA 2000 ถึง PISA 2015 พบว่า ผลการประเมินทั้งสามด้านมีแนวโน้มลดลง แม้ว่าช่วง PISA 2009 ถึง PISA 2012 ผลการประเมินด้านวิทยาศาสตร์ การอ่าน และคณิตศาสตร์ จะมีแนวโน้มสูงขึ้น แต่ใน PISA 2015 ทั้งสามด้านกลับมีแนวโน้มลดลงจาก PISA 2012 โดยการอ่านเป็นด้านที่มีคะแนนลดลงมากที่สุด (ลดลง 32 คะแนน) รองลงมาคือวิทยาศาสตร์ (ลดลง 23 คะแนน) และคณิตศาสตร์ลดลง 11 คะแนน (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, PISA 2015)

สำหรับระดับอุดมศึกษาถึงแม้ว่าปริมาณของสถาบันอุดมศึกษา ในช่วงปี พ.ศ. 2546 ถึง พ.ศ. 2551 จะเพิ่มจำนวนขึ้นจาก 120 แห่ง เป็น 166 แห่ง แต่ผลจากการสำรวจโดยธนาคารโลกเกี่ยวกับการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2552 ชี้ให้เห็นว่าคุณภาพการศึกษาอยู่ในระดับคงที่หรือลดลง มหาวิทยาลัยชั้นนำของไทยมีแนวโน้มที่จะมีอันดับลดลงในการจัดอันดับระหว่างประเทศ สำหรับสิ่งพิมพ์วิชาการ ประเทศไทยทำได้ดีกว่าประเทศเพื่อนบ้านอาเซียนบางประเทศ แต่ก็ยังตามหลังสิงคโปร์และเอเชียตะวันออก (World Bank, 2010)

เมื่อปี พ.ศ. 2554 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้จัดการประชุมวิชาการประจำปีในหัวข้อคุณภาพการศึกษา โดยทีมวิจัย TDRI มีข้อสรุปที่สำคัญว่า การที่คุณภาพการศึกษาดำลงนั้นเป็นผลมาจากการขาดระบบความรับผิดชอบ ทั้งในส่วนของครูอาจารย์ คณะกรรมการและผู้บริหารโรงเรียน ไปจนถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ทีมวิจัยเสนอให้มีการกระจายอำนาจการกำกับดูแลการจัดการศึกษาจากส่วนกลาง ซึ่งรวมการให้อิสระแก่สถาบันการศึกษาในการสร้างสรรค์ นวัตกรรม การส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมมากขึ้น รวมถึง ระบบจูงใจที่ให้อำนาจหรือลงโทษครูและผู้บริหารโดยอิงกับผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนในการทดสอบมาตรฐาน (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ปี พ.ศ. 2554, สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2560 จาก http://tdri.or.th/archives/th/php/download_yend.php?n=2011#download09: ดิลก ลัทธิพิพัฒน์, “ผลกระทบของการสร้างความรับผิดชอบด้านการศึกษาต่อสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนไทย”; อัมมาร สยามวาลาและคณะ, “การปฏิรูปการศึกษารอบใหม่: สู่การศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง”)

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการพัฒนาประเทศไทย

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาของโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 หลังจากสภาวะการพัฒนาที่ผ่านมามุ่งแต่จะสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้เกิดความมั่งคั่งทางวัตถุอย่างเดียวก่อให้เกิดความเจริญที่เสียดุล ทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและสังคม องค์การสหประชาชาติจึงได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เพื่อเรียกร้องให้ชาวโลกคำนึงถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยต่อมาในปี พ.ศ. 2526 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World commission on Environment and Development) เพื่อการศึกษาเรื่องการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา ซึ่งได้เขียนรายงานชื่อ “Our Common Future” เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนวิถีทางการพัฒนาประเทศเสียใหม่ ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากขึ้น รวมทั้งได้เสนอว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้นมาได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547) ต่อมาได้มีการจัดประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและพัฒนา ในปี พ.ศ. 2535 ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมถึง 178 ประเทศเพื่อร่วมลงนามรับรองแผนแม่บทโลก ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ต่อมาอีก 10 ปี กล่าวคือในปี พ.ศ. 2545 มีการจัดประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development) ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ เพื่อให้ประเทศต่างๆ นำแนวคิดและพันธกิจการพัฒนาที่ยั่งยืนมาใช้เป็นกรอบทิศทางกำกับการพัฒนาประเทศ ซึ่งประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศที่ได้ลงนามร่วมกับภาคีสมาชิกในการรับรองฉันทามติเป้าหมายการพัฒนาใหม่นี้

ประเทศไทยได้ใช้เครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาประเทศเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก ที่สำคัญคือผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) และผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product: GNP) ต่อมาได้พยายามจัดทำตัวชี้วัดที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาที่ยั่งยืนกับความสมดุลทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต ตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 -2549) ได้แก่ ดัชนีความอยู่ดีมีสุข ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ตัวชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อๆ มาได้ให้ความสำคัญในเรื่อง “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10) เน้นการพัฒนาให้เกิดสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11) ตลอดจนจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่ยังยึดในหลักการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประสานไปกับการพัฒนาประเทศไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในระยะยาว

วิธีการวิจัย

การศึกษานี้จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่จากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการให้ข้อเสนอแนะและจัดทำนโยบายและแผนงานในการพัฒนาประเทศ จากนั้นนำข้อมูลมาดำเนินการวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis)

ผลการศึกษา

จากคำถามในการวิจัยที่ว่า “ประเทศไทยได้ตระหนักในปัญหาการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศหรือไม่ อย่างไร และได้มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนรวมทั้งแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ในแผนการพัฒนาประเทศหรือไม่ อย่างไร” ทีมผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากสารสนเทศทั้งข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ระดับรองเลขาธิการและที่ปรึกษา) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และจากข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่างๆ

1. ในส่วนของการวิเคราะห์จากข้อมูลการสัมภาษณ์ สามารถสรุปประมวลความออกมาได้ดังนี้

- การพัฒนาประเทศไทยได้ยึดกรอบการพัฒนาที่สมดุล ซึ่งได้เริ่มปรับกระบวนการทัศน์จากการพัฒนาที่เน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจมาเป็นการให้ความสำคัญกับคนและการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่มีคุณสุเมธ ตันติเวชกุล เป็นเลขาธิการ สศช. โดยเริ่มมีแนวคิดที่จะน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักการ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยประสบวิกฤติเศรษฐกิจทำให้ไม่สามารถดำเนินการตามหลักแนวคิดในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ได้

- ในปี พ.ศ. 2542 ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต ซึ่งเป็นประธานกรรมการของ สศช. ได้ให้ดำเนินการประมวลพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มาจัดระบบเป็นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 รวมทั้งแผนพัฒนาฯ ฉบับอื่นๆ ตามมา ได้น้อมนำมาเป็นหลักยึดถือเป็นทิศทางในการพัฒนาประเทศให้เกิดความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยนอกจากการทำ ความเข้าใจในเนื้อหาปรัชญาให้ชัดเจนแล้ว ยังมีการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับภูมิสังคมด้วย กล่าวคือ การประยุกต์ของที่มีในแต่ละพื้นที่มาพัฒนา ไม่ใช่การนำมาดัดอย่างแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best practices) ไปใช้ในทุกพื้นที่

- ในการกำหนดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) นอกจากความท้าทายของการยึดในหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ยังมีความท้าทายในประเด็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ประเทศไทยผูกพันมาจากองค์การสหประชาชาติ รวมทั้งการพัฒนาตามทิศทางของประเทศไทย 4.0 ซึ่ง สศช. จะต้องกำหนดแผนพัฒนาฯ ให้สามารถตอบสนองต่อหลักการเหล่านี้ด้วย ซึ่งในส่วนของทิศทางการพัฒนาคนจึงสรุปออกมาเป็น การสร้างคนดีของสังคม เป็นคนเก่งที่มีความรู้เท่าทัน สามารถปรับตัวในสถานการณ์พลวัตได้ และมีสุขภาพที่ดี

2. ในส่วนของการวิเคราะห์จากข้อมูลทุติยภูมิสามารถสรุปประมวลความออกมาได้ดังนี้

ประเทศไทยมีการตระหนักถึงการพัฒนาคนนอกเหนือจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจโดยได้ให้ความสำคัญของการพัฒนาสังคมที่ต้องเน้นเชิงคุณภาพมากขึ้น ภาพรวมของการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7 สรุปได้ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมี ปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ทำให้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ปรับแนวคิดการพัฒนาประเทศใหม่จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นประเด็นหลักมาเป็นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไปพร้อมกัน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดการพัฒนาที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” โดยให้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเปลี่ยนวิธีการพัฒนาเป็นแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงมิติ

เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล อย่างไรก็ตามในช่วงปลายปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เกิดการว่างงาน ธุรกิจล้มละลาย และปัญหาหนี้สิน จากต่างประเทศ จนนำไปสู่การขอรับความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) จากวิกฤตการณ์ครั้งนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผู้กำหนดแผนพัฒนาประเทศจึงได้ปรับตัว ประสงค์และแนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาและบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงที่ยึดคนเป็นตัวตั้งและใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนจำต้องสะดุดลงตั้งแต่ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เมื่อประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ (เหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” หรือวิกฤตการเปลี่ยนระบบการแลกเปลี่ยนเงินจากแบบกำหนดอัตราแน่นอนมาเป็นแบบเปลี่ยนแปลงอัตราตามค่าเงิน) ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เกิดการว่างงาน ธุรกิจล้มละลาย และปัญหาหนี้สิน จากต่างประเทศ จนนำไปสู่การขอรับความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ทำให้ต้องหันกลับมาเร่ง แก้ไขฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพ และลดผลกระทบจากปัญหาการว่างงานและความยากจนที่เพิ่มขึ้นอย่างรุนแรง วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นบทเรียนของการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่มีเสถียรภาพ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่คำนึงถึงระดับความเหมาะสมกับบริบทของประเทศ ภูมิสังคม หรืออัตภาพขององค์กร หรือความพร้อมของคนและระบบ ตามแนวทางการพัฒนาตามพระราชดำริ ขณะเดียวกันปัญหาซึ่งทับถม อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำใน การกระจายทุน กระจายความเจริญและผลประโยชน์จากการพัฒนา และกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มคน และในเชิงพื้นที่รวมทั้งเกิดปัญหาทางสังคม ความย่อหย่อนทางศีลธรรม ความเสื่อมถอยของวัฒนธรรมที่งดงามของสังคมไทย ตลอดจนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้มีการน้อมนำ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดทางสายกลาง ความพอประมาณ และความมีเหตุผล เพื่อให้ประเทศรอดพ้นวิกฤติและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติดังกล่าวกำหนดให้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางปฏิบัติ ควบคู่กับแนวคิด ที่ยึด คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืน และ เป็นธรรม โดยกำหนดวิสัยทัศน์ ในการพัฒนาประเทศให้มุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” รวมทั้งมีการจัดทำดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขเป็น 6 องค์ประกอบด้วยกัน และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้มีการเน้นการพัฒนาให้เกิดสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2558) และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน ทางประเทศไทยได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) เป็นแผนแม่บทหลักในการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน จึงได้ใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 เป็นเครื่องมือหรือกลไกในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายระยะยาวของประเทศที่กำหนดไว้ โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ยังคงยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องมาเช่นกัน ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และยึดวิสัยทัศน์ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี มาเป็นกรอบในการกำหนดวิสัยทัศน์เป็น “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง” นอกจากนั้นยังได้กำหนดเป้าหมายและ

ตัวชี้วัดในด้านต่าง ๆ ที่มีความสอดคล้องกับกรอบเป้าหมายที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals – SDGs) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2560)

ตารางที่ 5 แสดงถึงการสรุปภาพแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10-12 ในประเด็นที่สำคัญๆ รวมทั้งการเน้นให้เห็นภาพแนวความคิดในการพัฒนาคนที่สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้กำหนดไว้เป็นเป้าหมายและตัวชี้วัด ประเด็นที่สำคัญด้านการพัฒนาคนก็คือ การตั้งตัวชี้วัดที่ยังไม่สม่ำเสมอ มีความหลากหลายแตกต่างในแต่ละแผน ซึ่งผลที่ตามมาก็คือการติดตามความก้าวหน้าของเป้าหมายตัวชี้วัดไม่ต่อเนื่อง แน่นนอนว่าการตั้งเป้าหมายตัวชี้วัดควรมีพัฒนาการขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้ครอบคลุมในประเด็นสำคัญที่เพิ่มเติมเข้ามาแต่ สศช. ควรมีการกำหนดหมวดหมู่ของเป้าหมายตัวชี้วัดให้เป็นระบบ มีการติดตามวัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อสะท้อนให้เห็นความก้าวหน้าพัฒนาของคนไทย และหรือความเสื่อมถอยที่เกิดขึ้นเพื่อจะได้หาแนวทางแก้ไขได้ทันกาล เช่น ประเด็นการพัฒนาคนผ่านระบบการศึกษา ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ได้กำหนดตัวชี้วัดเป็นเพิ่มจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเป็น 10 ปี และจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเป็น 12 ปี ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 โดยไม่ได้ระบุถึงคุณภาพการศึกษาชัดเจน ส่วนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ก็ระบุเฉพาะคุณภาพการศึกษาด้วยคะแนน PISA ไม่ต่ำกว่า 500 คะแนน ภาพนี้สะท้อนการไม่ได้จัดระบบตัวชี้วัดให้เป็นหมวดหมู่และมีความต่อเนื่องของการวัดและติดตามผล นอกจากนี้ ตัวชี้วัดบางตัวก็ยังระบุในลักษณะเชิงคุณภาพหรือไม่ระบุตัวเลขชัดเจนซึ่งไม่สามารถที่จะวัดได้ถูกต้องและน่าเชื่อถือ เช่น ผู้เรียนทุกระดับการศึกษามีคุณธรรม จริยธรรม และมีความเป็นพลเมือง (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11) ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไปมีกิจกรรมการปฏิบัติตนที่สะท้อนการมีคุณธรรม จริยธรรมเพิ่มขึ้น ผู้ที่ได้รับการรับรองคุณวุฒิวิชาชีพและผู้ผ่านการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน แห่งชาติเพิ่มขึ้น (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12)

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10-12

ประเด็น	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2554-2559)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)
แนวคิดหลัก	ยึดหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ให้ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และ “สร้างสมดุลการพัฒนา” ในทุกมิติ		ยึดหลัก “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-11 รวมทั้งยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำ และขับเคลื่อนการ เจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม
กรอบการพัฒนา	“การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ” โดยการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และวิถีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐานของ “คุณภาพเชิงพลวัต” ที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง รวมทั้งความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ	วิสัยทัศน์ระยะยาว ปี พ.ศ.2570 ซึ่งกำหนด ไว้ว่า “คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีมิตรไมตรีบนวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง ยึดมั่นในวัฒนธรรม ประชาธิปไตย และหลักธรรมาภิบาล การบริการ สาธารณะขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง มีคุณภาพ สังคมมีความปลอดภัย และมั่นคง อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน อยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองและแข่งขันได้ในเวทีโลก สามารถอยู่ ในประชาคมภูมิภาคและโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี”	กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ซึ่งเป็นแผน หลักของการพัฒนาประเทศ และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)
วิสัยทัศน์ 5 ปี	มุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรม นำ ความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและ	สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยความเสมอภาค เป็นธรรมและมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง	มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

ประเด็น	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2554-2559)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)
	ทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี”		
ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ	1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ให้ความสำคัญกับ (1) การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้เกิดภูมิคุ้มกัน (2) การเสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ (3) การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข 2. ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคง ของประเทศ 3. ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน 4. ยุทธศาสตร์การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความ มั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 5. ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศ	1.ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคม 2.ยุทธศาสตร์การสร้างเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาค เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม 3.ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน 4.ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 5. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 6.ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน	1. การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ 2. ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม 3. ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน 4. ยุทธศาสตร์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 5. ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศสู่ความมั่งคั่ง และยั่งยืน 6. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบ และ ธรรมาภิบาลในสังคมไทย 7. ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ 8. ยุทธศาสตร์การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม 9. ยุทธศาสตร์การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ 10. ยุทธศาสตร์ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา

ประเด็น	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2554-2559)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	พัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม นำความรอบรู้อย่างเท่าทัน มีสุขภาวะที่ดี อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้ดุลยภาพของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	การพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชนสู่สังคมที่มีคุณภาพ สามารถจัดการความเสี่ยงและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยการสร้างความเป็นธรรมในสังคม และการพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต	การเตรียมพร้อมด้านกำลังคนและการเสริมสร้างศักยภาพของประชากร ในทุกช่วงวัย มุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพทุนมนุษย์ของประเทศ โดยพัฒนาคนให้เหมาะสมตามช่วงวัย เพื่อให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ การหล่อหลอมให้คนไทยมีค่านิยมตามบรรทัดฐานที่ดีทางสังคม เป็นคนดี มีสุขภาวะที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย และมีจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมส่วนรวม การพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการในตลาดแรงงานและทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของคนในแต่ละช่วงวัยตาม ความเหมาะสม การเตรียมความพร้อมของกำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จะเปลี่ยนแปลงโลกในอนาคต ตลอดจนการยกระดับคุณภาพการศึกษาสู่ความเป็นเลิศ การสร้างเสริมให้คนมีสุขภาพดีที่เน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางสุขภาพและการลดปัจจัยเสี่ยงด้านสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อสุขภาพ
เป้าหมายการพัฒนานคน	ให้คนไทยทุกคนได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ความสามารถ ทักษะการประกอบอาชีพ และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ครอบคลุม ทุกกลุ่มเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้กับตนเองที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย โดย -เพิ่มจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเป็น 10 ปี -พัฒนากำลังแรงงานระดับกลางที่มีคุณภาพเพิ่มเป็นร้อยละ 60 ของกำลังแรงงานทั้งหมด	1. คุณภาพของประชากร -อัตราเจริญพันธุ์รวมของประชากรไทยไม่ต่ำกว่า 1.6 -ระดับค่าเฉลี่ยเขาวัยปัญญาของเด็กไม่ต่ำกว่าค่ากลางมาตรฐานสากลที่ระดับ 100 2. คุณภาพคนโดยรวม -ปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มขึ้นเป็น 12 ปี -ผู้เรียนทุกระดับการศึกษา มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความเป็นพลเมือง	1.คนไทยส่วนใหญ่มีทัศนคติและพฤติกรรมตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคม -ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไปมีกิจกรรมการปฏิบัติตนที่สะท้อนการมีคุณธรรม จริยธรรมเพิ่มขึ้น -คดีอาญามีสัดส่วนลดลง 2. คนในสังคมไทยทุกช่วงวัยมีทักษะ ความรู้ และความสามารถเพิ่มขึ้น ● เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการเต็มตามศักยภาพ -เด็กมีพัฒนาการสมวัยไม่น้อยกว่าร้อยละ 85

ประเด็น	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2554-2559)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)
	-เพิ่มสัดส่วนบุคลากรด้านการวิจัยและ พัฒนาเป็น 10 คนต่อประชากร 10,000 คน -ลดปัญหาอาชญากรรมลงร้อยละ 10 -กำหนดให้อายุคาดหมายเฉลี่ยของคนไทยสูงขึ้นเป็น 80 ปี -ลดอัตราเพิ่มของการเจ็บป่วยด้วยโรคที่ป้องกันได้ใน 5 อันดับแรก คือ หัวใจ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน หลอดเลือดสมอง และมะเร็ง นำไปสู่การเพิ่มผลิตภาพแรงงาน และลดรายจ่ายด้านสุขภาพของบุคคลลงในระยะยาว	-เพิ่มสัดส่วนประชากรที่สามารถเข้าถึงโครงข่ายคมนาคมและอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง ให้ได้ร้อยละ 80.0 ของประชากรทั่วประเทศ -จำนวนบุคลากรด้านการวิจัยและพัฒนาเพิ่มขึ้นเป็น 15 คนต่อประชากร 10,000 คน -อัตราเพิ่มของผลิตภาพแรงงานเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าร้อยละ 3.0 ต่อปี -อัตราเพิ่มของการเจ็บป่วยด้วยโรคหัวใจ เบาหวาน หลอดเลือดสมอง ความดัน โลหิตสูง และมะเร็งลดลง -อัตราการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ยาสูบ และการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ปลอดภัย ลดลง 3.สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็ง -ดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ในระดับดีขึ้น และจำนวน ผู้ถูกระทำได้ด้วยความรุนแรงในครอบครัวได้รับความช่วยเหลือคุ้มครองเพิ่มขึ้น -การเรียนรู้ของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น -คนในครัวเรือนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของ หมู่บ้านและชุมชนเพิ่มขึ้น	● เด็กวัยเรียนและวัยรุ่นมีสติปัญญาและความฉลาดทางอารมณ์เพิ่มขึ้น - คะแนน IQ เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน -เด็กร้อยละ 70 มีคะแนน EQ ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ● วัยแรงงานมีความรู้และทักษะเป็นไปตามความต้องการของตลาดงานและมีทักษะ ทางการเงินเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ -ผู้เรียนในระบบทวิภาคีเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 30 ต่อปี - ผู้ที่ได้รับการรับรองคุณวุฒิวิชาชีพและผู้ผ่านการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน แห่งชาติเพิ่มขึ้น - การออมส่วนบุคคลต่อรายได้พึงจ่ายใช้สอยเพิ่มขึ้น -ผู้สูงอายุวัยต้นมีงานทำและรายได้ที่เหมาะสมกับศักยภาพของผู้สูงอายุ -การมีงานทำของผู้สูงอายุ (อายุ 60-69 ปี) เพิ่มขึ้น 3. คนไทยมีการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานสากล และมีความสามารถ เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง - ผลคะแนนสอบ PISA ในแต่ละวิชาไม่ต่ำกว่า 500 - การใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการอ่านหาความรู้เพิ่มขึ้น - การอ่านของคนไทยเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 85 - แรงงานที่ขอเทียบโอนประสบการณ์และความรู้เพื่อขอรับวุฒิ ปวช. และ ปวส. เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 20 ต่อปี 4. คนไทยมีสุขภาวะที่ดีขึ้น - ประชากรอายุ 15-79 ปีมีภาวะน้ำหนักเกินลดลง

ประเด็น	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2554-2559)	แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)
			- การตายจากอุบัติเหตุทางถนนต่ำกว่า 18 คน ต่อประชากรแสนคน - ประชาชนเล่นกีฬาและเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการเพิ่มขึ้น - อัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จต่อประชากรแสนคนลดลง - การคลอดในผู้หญิงกลุ่มอายุ 15-19 ปี ลดลง - รายจ่ายสุขภาพทั้งหมดไม่เกินร้อยละ 5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ - ผู้สูงอายุที่อาศัยในบ้านที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเป็นร้อยละ 20 5. สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา ชุมชน สื่อมวลชน และ ภาคเอกชน -ดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ในระดับดีขึ้น -ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไปมีการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาเพิ่มขึ้น -ธุรกิจที่เป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมเพิ่มขึ้น

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศทั้งจากการสัมภาษณ์และการค้นคว้าจากเอกสารพบว่า ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญทางด้านความสมดุลและยั่งยืนโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและพยายามดำเนินการมาได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เรื่อยมาจนปัจจุบัน การกำหนดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ก็ได้สะท้อนถึงการให้ความสำคัญทั้งการพัฒนาที่สมดุลยั่งยืนภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีทิศทางการพัฒนาประเทศที่ชัดเจนเหมาะสม อย่างไรก็ตามผลจากการดำเนินการตามแผนพัฒนาประเทศที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 (15 ปี มาแล้ว) ก็สะท้อนถึงปัญหาความขัดข้องหลายประการที่ยังไม่สามารถพัฒนาให้เป็นไปตามที่ได้เขียนกำหนดไว้อย่างดีได้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาประเทศให้สมดุลยั่งยืน ที่มีคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

1. การกำหนดหลักทิศทางการพัฒนา รวมทั้งเป้าหมายและตัวชี้วัดการพัฒนาด้านต่างๆ สศช. สามารถทำได้เป็นอย่างดี แต่จุดอ่อนจะอยู่ที่การดำเนินการของส่วนราชการต่างๆ ที่จะต้องนำเป้าหมายตัวชี้วัดเหล่านั้นไปปฏิบัติให้ได้ผล ในปัจจุบัน สศช. เป็นเพียงชี้แนะการนำไปปฏิบัติด้วยการชี้แนะอย่างกว้างๆ เท่านั้นว่า ในการนำแผนพัฒนาไปดำเนินการ ภาครัฐทุกหน่วยงานต้องอิงกับแผนพัฒนาฯ นี้ในการดำเนินงานด้านต่างๆ เช่น การเสนอของบประมาณ (รวมทั้งการขอทุนวิจัย) ก็จะต้องอ้างว่าตรงกับยุทธศาสตร์ข้อใดจากนั้นในส่วนของการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ สศช. ก็จะขอข้อมูลจากส่วนราชการต่างๆ ที่ได้ดำเนินการตามยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ มาประมวลเป็นภาพสรุปของการดำเนินการในแต่ละแผนพัฒนาฯ ซึ่งผลจากการพัฒนาประเทศในระยะ 15 ปีที่ผ่านมาก็ยังเห็นว่า ประเทศไทยยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาพื้นฐานหลายด้านที่สั่งสมมานานไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาคนให้เป็นคนดีมีคุณธรรมเป็นคนเก่งมีความรู้เท่าทันพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่เป็นธรรมมีความเหลื่อมล้ำต่ำ พัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ฯ และแม้ว่า สศช. จะตระหนักว่าประเทศไทยอยู่ท่ามกลางสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเชื่อมโยงใกล้ชิดกันมากขึ้นเป็นสังคมไร้พรมแดน การพัฒนาเทคโนโลยีจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและจะกระทบชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมาก แต่การดำเนินการตามแผนพัฒนาประเทศมีจุดอ่อนอยู่ที่การไม่ระบุดึงความรับผิดชอบและติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างจริงจังของแต่ละกระทรวงอย่างชัดเจน การบริหารราชการที่ไม่เบี่ยงเบนไปตามอำนาจทางการเมือง รวมทั้งมีการจัดสรรงบประมาณที่เป็นไปเพื่อบรรลุเป้าหมายตามตัวชี้วัด หากการดำเนินการยังคงเป็นไปเช่นที่เคยปฏิบัติมา ก็น่าจะคาดการณ์ได้ว่าการพัฒนาประเทศของไทยจะยังคงเป็นไปอย่างเชื่องช้าและไม่ทันการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกเช่นเดิม

2. ในการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความยั่งยืนตามกรอบแนวคิดขององค์การสหประชาชาติที่ประเทศไทยรับมาปฏิบัติ รวมทั้งการยังยึดมั่นในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นทิศทางการพัฒนา เราไม่สามารถที่จะคาดหวังให้เป็นหน้าที่ของภาครัฐเป็นผู้ขับเคลื่อนแต่เพียงฝ่ายเดียว ทั้งองค์การสหประชาชาติและผู้สร้างนโยบายพัฒนาชาติไทยมีความเห็นตรงกันว่าผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาแบบยั่งยืนประกอบด้วยสามภาคส่วนที่สำคัญคือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และ ภาคประชาชน แต่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทยนั้นจะขาดรายละเอียดในการสื่อสารบทบาทของทั้งสามกลุ่มนี้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยเสนอให้มีการพัฒนาความร่วมมือจากทั้ง 3 ส่วนหลัก คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยที่แต่ละส่วนต่างก็ต้องมีพันธกิจที่จะต้องขับเคลื่อนไปด้วยกัน ในส่วนของภาครัฐจะต้องเป็นผู้กำหนดนโยบายที่มีประสิทธิภาพ ในขณะที่ภาคเอกชนก็

ต้องเป็นผู้ประกอบการที่มีความรับผิดชอบ และภาคประชาชนก็ต้องประกอบด้วยประชาชนที่มีคุณภาพ รายละเอียดตัวแบบหรือโมเดลการพัฒนาแบบยั่งยืนของประเทศไทยดังภาพที่ 5

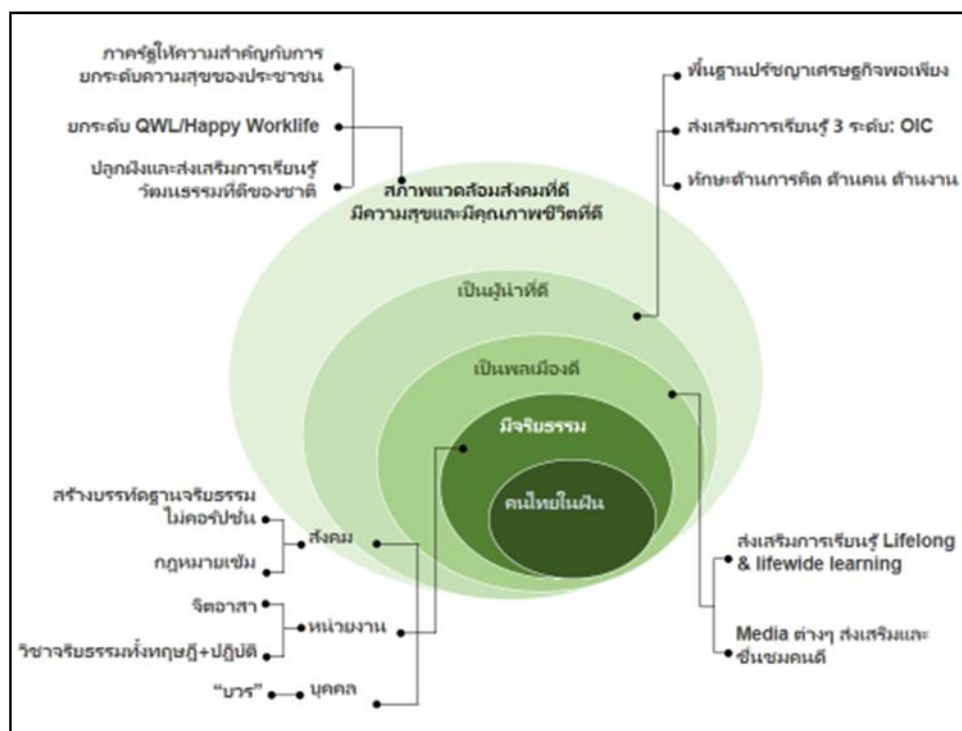
สถานการณ์ต่างประเทศที่มีผลต่อประเทศไทย - ปัญหาสำคัญของโลกและการพัฒนาแบบยั่งยืน			
สถานการณ์ในประเทศไทย - แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่นำโดยหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียง			
องค์ประกอบ (Component)	ภาครัฐ (Public sector)	ภาคเอกชน (Private sector)	ภาคประชาชน (Citizen sector)
พันธกิจ	ผู้กำหนดนโยบายที่มี ประสิทธิผล (Effective policy makers)	ผู้ประกอบการที่มีความ รับผิดชอบ (Responsible providers)	ประชาชนที่มีคุณภาพ (Quality citizens)
บทบาทหลัก	แกนหลักของการสร้างสรรค์และ พัฒนาประเทศ	องค์การสร้างรายได้จากการ ผลิตสินค้าและบริการ	ผู้ดำรงชีวิตเพื่อดูแลตนเอง- ครอบครัว-สังคม
กรอบแนวคิด-หลัก ปรัชญาแห่งหน้าที่	คุณธรรมห้าประการของ เจ้าหน้าที่รัฐ ก. กล้ายืนหยัดทำในสิ่งที่ ถูกต้อง ข. ซื่อสัตย์และมีความ รับผิดชอบ ค. โปร่งใสตรวจสอบได้ ง. ไม่เลือกปฏิบัติ จ. มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน	การดำเนินธุรกิจที่เป็นมิตรกับ ผู้เกี่ยวข้องและสิ่งแวดล้อมด้วย หลักการทำงานสามด้าน ก. ความรับผิดชอบต่อทางสังคม ¹ ข. การกำกับดูแลกิจการ ค. การจัดการแบบยั่งยืน ³	เป็นประชาชนที่มีความรู้ ความสามารถดูแลตนเองได้ใน ด้านต่อไปนี้ ⁴ ก. การประกอบอาชีพ ข. การดูแลครอบครัว ค. การมีสุขภาพจิตดี ง. การมีสุขภาพและอนามัยดี จ. การมีคุณธรรม ฉ. ความสัมพันธ์กับสังคม
ผลสัมฤทธิ์ “มั่นคง-มั่ง คั่ง-ยั่งยืน” จากการทำงานสามประสาน	• สร้างนโยบายและกฎหมายที่เหมาะสมกับประเทศ • จัดการและควบคุมนโยบายและกฎหมายให้สัมฤทธิ์ผล • จัดสรรการใช้ทรัพยากรชาติตามแผนพัฒนาแห่งชาติ • รักษาและถ่ายทอดทรัพยากร/วัฒนธรรมของชาติแก่คนรุ่นหลัง	• สินค้าและบริการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม • ผลกำไรที่พอควร • ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องมีเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมดี • ประเทศมีสินค้าตอบสนองความต้องการของประชาชน	• สร้างรายได้และเสียภาษีแก่รัฐ • ดูแลและรักษาทรัพยากรและวัฒนธรรมของชาติ • จัดการตนเองและครอบครัวได้และพึ่งพารัฐไม่มาก • สร้างความสมดุลเรื่องอำนาจของกลุ่มต่างๆในสังคม

ภาพที่ 5 ตัวแบบภาพรวมของการพัฒนาแบบยั่งยืนของประเทศไทย

หมายเหตุ 1. ความรับผิดชอบต่อทางสังคม (Corporate social responsibility - CSR) คือ การทำธุรกิจโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้องทุกกลุ่มอย่างเหมาะสม; 2. การกำกับดูแลกิจการ (Corporate governance - CG) คือ การควบคุมการใช้อำนาจและทรัพยากรขององค์กรโดยผู้บริหารให้ตรงตามวัตถุประสงค์และพันธสัญญา; 3. การจัดการแบบยั่งยืน คือ การประสานผลประโยชน์ด้านกำไร (profits) สิ่งแวดล้อม (planet) และสังคม (people) เข้าด้วยกันอย่างสมดุล

รายละเอียดของแผนพัฒนาฯของประเทศไทย “THAILAND 4.0” มีมากเรื่องเป้าหมายการพัฒนา, หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง, ตัวชี้วัด, และกระบวนการพัฒนา แต่เนื้อหาแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมและงานของภาคเอกชน-ธุรกิจที่จะช่วยการพัฒนาแบบยั่งยืนของประเทศยังมีไม่มาก เหมือนว่าผู้กำหนดนโยบายในแผนพัฒนาฯและนักธุรกิจที่เข้ามาร่วมในการสร้างแผนพัฒนาฯยังไม่สามารถแสดงข้อมูลด้านแนวทางการกระบวนการ และกิจกรรมต่างๆที่ภาคธุรกิจควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาแบบยั่งยืนของประเทศได้ จากภาพที่ 4 คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะคือการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนด้านการพัฒนาแบบยั่งยืนอาจทำได้โดยการใช้หลักการของการทำธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อทางสังคม (Corporate/Business Social Responsibility), หลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี (Good Corporate Governance), และหลักการจัดการองค์การแบบยั่งยืน (Sustainability of organization) ในระดับของการสร้างแผนกลยุทธ์ขององค์การซึ่งจะทำให้องค์การธุรกิจคำนึงถึงการสร้างผลกำไรที่พอเหมาะพอควรกับทุกฝ่าย ไม่ใช่การสร้างกำไรแบบสูงสุดเพื่อผลประโยชน์ขององค์การมาก่อนแบบที่เคยเป็นกันมานานแล้ว แต่เป็นการสร้างความเจริญ-ความเป็นมิตรกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กับธุรกิจรวมทั้งการรักษาสิ่งแวดล้อม-ทรัพยากรของชุมชนไว้ให้กับคนรุ่นต่อไป

3. ในส่วนของการพัฒนาคน ดังที่กล่าวมาแล้วในตัวแบบภาพรวมการพัฒนาแบบยั่งยืนของประเทศไทยว่าในภาคประชาชน เราคาดหวังที่จะมีประชาชนที่มีคุณภาพ มีความรู้ สามารถดูแลตนเอง ครอบครัวยุ และสังคมได้ ซึ่งการที่เราจะพัฒนาจนได้คนที่มีคุณภาพเช่นนั้นมา ก็ต้องใช้การร่วมแรงจากทุกๆ ภาคส่วนและต้องดำเนินการในระยะยาว ในภาพที่ 5 ได้แสดงถึงตัวแบบการพัฒนาคนให้เป็นคนไทยในฝันที่มีคุณสมบัติด้านจริยธรรม เป็นพลเมืองดีของประเทศ เป็นผู้นำที่ดีของสังคม ซึ่งในที่สุดแล้วเราก็จะสามารถสร้างสภาพแวดล้อมสังคมที่ดี ประชาชนมีชีวิตอย่างความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ตัวแบบการพัฒนาคนไทยในฝันนี้สะท้อนถึงแนวทางการพัฒนาคนที่ต้องอาศัยการดำเนินการจากทุกภาคส่วน โดยการบ่มเพาะจริยธรรมของแต่ละคนจะต้องอาศัย “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้บ่มเพาะจากมหาวิทยาลัยที่จะต้องสอนวิชาจริยธรรมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ในที่ทำงานก็เปิดโอกาสและสนับสนุนให้พนักงานทำงานจิตอาสา และสังคมกฎหมายต้องส่งเสริมการเป็นคนดีชื่อเสียงไม่คอร์รัปชัน ในการบ่มเพาะคนให้เป็นพลเมืองดีของสังคมนั้นจะต้องมีพื้นฐานจากความรู้ดังนั้นทุกภาคส่วนต้องส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งทางลึกในงานอาชีพและทางกว้างหลากหลายสาขาเพื่อให้รู้เท่าทันรวมทั้งการเฝ้าเรียนรู้ตลอดชีวิต สังคมสื่อสารต่างๆ ต้องส่งเสริมและชื่นชมคนดีแนวทางการพัฒนาของไทยรวมทั้งการพัฒนาคนไทยเราก็เน้นการปรับประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักชี้แนะให้เป็นผู้ดำรงชีวิตอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี ส่งเสริมการเรียนรู้ 3 ระดับ คือ เข้าใจ ประยุกต์ใช้ และนำไปเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วเราก็จะได้สังคมที่มีสภาพแวดล้อมวัฒนธรรมที่ดี มีคนที่มีคุณภาพได้ใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

ภาพที่ 6 ตัวแบบการพัฒนาคนไทย

4. เมื่อเทียบกับประเทศต่างๆในกลุ่มอาเซียน ประเทศไทยนับว่ามีนโยบายและผลงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืนในระดับดี แต่ยังเป็นรองประเทศมาเลเซียในเรื่องการสื่อสารข้อมูลต่างๆ ลงในนโยบายแผนพัฒนาของชาติ เช่น คำจำกัดความของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแผนพัฒนาของชาติคืออะไร คำจำกัดความและความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของประเทศไทยคืออะไร ในขณะที่ประเทศมาเลเซียเขียนไว้ชัดเจนว่าแผนพัฒนาชาติฉบับล่าสุดคือปี 2016-2020 “Eleventh Malaysia Plan 2016-2020: Anchoring growth on People” คือการสร้างความเจริญและพัฒนาชาติด้วยคน แต่คำจำกัดความแผนพัฒนาชาติของไทยฉบับล่าสุดคือการเน้นความสำคัญด้านเทคโนโลยี หรือที่เรียกแผนพัฒนาชาติว่า “THAILAND 4.0” และมุ่งสื่อสารให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการทำให้สังคมมีความทันสมัยทันโลกเรื่องเทคโนโลยีดิจิทัล โดยถึงแม้ว่าจะมีการกำหนดให้มีเรื่องของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อยู่ในแผนพัฒนาของชาติแล้ว แต่การสื่อสารด้านความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืนนั้น ในแผนพัฒนาชาติ “THAILAND 4.0” นั้นความเชื่อมโยงของสองคำสำคัญคือ การพัฒนาแบบยั่งยืนและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังไม่ถูกแสดงให้เห็นได้ชัดเจนเช่นเดียวกับที่มาเลเซียได้ทำการสื่อสารไว้ในข้อมูลทุติยภูมิที่คณะผู้วิจัยทำการสืบค้นได้มา

5. การพัฒนาแบบยั่งยืน หลักปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาเพื่อจะประสบความสำเร็จ และไม่ได้สร้างรายได้อย่างรวดเร็วมหาศาล แต่ผลจากการพัฒนาทั้งสามเรื่องนี้สอดคล้องกับธรรมชาติและความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่การสร้างรายได้ประชาชาติการยกระดับความเป็นอยู่จากประเทศกำลังพัฒนาไปสู่ประเทศพัฒนาแล้ว ต้องการความเจริญทางวัตถุ-เทคโนโลยี ทรัพยากรและพื้นที่เพื่อขยายการผลิต สถานที่และอุปกรณ์เพื่อกำจัดขยะและสารพิษจากการผลิตสินค้า ในแผนพัฒนาของประเทศไทยและของประเทศอื่นๆในกลุ่มอาเซียนยังมีความขัดแย้งกันอยู่ระหว่างการทำให้บรรลุเป้าหมายทั้งเรื่องความยั่งยืนและเรื่องการเพิ่มรายได้และความเป็นอยู่ของประชาชาติ

ประเด็นนี้ยังไม่มีประเทศใดที่สามารถเขียนแผนพัฒนาให้เห็นความเชื่อมโยงกันได้ทั้งหมด เพราะความเป็นอยู่แบบพอเพียงและการพัฒนาแบบยั่งยืนควรมีระดับของการใช้ทรัพยากรที่กำหนดให้เป็นความรู้ทั่วไปได้ว่าแต่ละคนในจำนวนประชากร 7.3 พันล้านคนในโลกควรใช้ทรัพยากรในประเภทต่างๆอย่างไรในระดับใดโลกจึงจะมีทรัพยากรเหลือให้คนรุ่นต่อไปใช้ได้อย่างเหมาะสม

ข้อจำกัดของการศึกษา

การพัฒนาแบบยั่งยืนในแผนพัฒนาประเทศไทยนั้นมีรายชื่อของทุกกระทรวงและหน่วยงานอีกเป็นจำนวนมากที่มีภาระงานกำหนดอยู่ในแผนฯ แต่การศึกษาครั้งนี้ได้เก็บข้อมูลปฐมภูมิจากหน่วยงานเดียวคือสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นผู้กำหนดแผนพัฒนาประเทศ ดังนั้นมุมมองที่ได้ อาจยังไม่รอบด้าน การศึกษาต่อไปอาจเพิ่มการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานอื่นๆ ที่รับเป้าหมายยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ รวมทั้งองค์การเอกชนที่เกี่ยวข้อง

สรุป

ผลการวิจัยนี้แสดงว่าปัญหาสำคัญของโลก การพัฒนาแบบยั่งยืนและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อความยั่งยืนจะเป็นหัวข้อที่สำคัญของการพัฒนาสังคมในเกือบทุกประเทศทั่วโลกโดยมีองค์การสหประชาชาติ (United Nations-UN; United Nations Development Programmes [UNDP]; United Nations Division for Sustainable Development [UN-DESA]) ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลและความร่วมมือจากประเทศต่างๆเป็นจำนวน 190 กว่าประเทศเพื่อแสดงสถานการณ์ของความเป็นอยู่ของมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประเทศไทยมีบทบาทเป็นผู้นำในกลุ่มประเทศอาเซียนในเรื่องให้ความร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติและประเทศต่างๆ ในการส่งเสริมการพัฒนาแบบยั่งยืนและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาเมื่อองค์การสหประชาชาติเริ่มโครงการต่างๆ เพื่อจัดการกับปัญหาสำคัญของโลกและแนะนำการพัฒนาแบบยั่งยืนเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านั้น งานวิจัยทั้งทางด้านนโยบาย ด้านการปฏิบัติ และด้านตัวชี้วัดในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืนของประเทศไทยจึงยังคงเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์และต้องการนักวิชาการ-นักวิจัยเข้ามาช่วยกันเพิ่มเติมความรู้ในแง่มุมต่างๆอีกหลายประการ

บรรณานุกรม

- คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. (2557). ข้อเสนอแนะการปฏิรูปประเทศไทย: การปฏิรูปคนไทย. ค้นเมื่อ 16 มกราคม 2560, จากเว็บไซต์
<http://www.nida.ac.th/th/download/news/NIDA%20MODEL.pdf>
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2555). เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปี พ.ศ. 2554, สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2560 จากเว็บไซต์
http://tdri.or.th/archives/th/php/download_yend.php?n=2011#download09
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2560). *สรุปผลการวิจัย PISA 2015*. ค้นเมื่อ 16 มกราคม 2560, จากเว็บไซต์
<https://drive.google.com/file/d/0BwqFSkq5b7zSZFU1YkhNWGlqWDQ/view>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). *ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย : ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10*. ค้นเมื่อ 16 มีนาคม 2558, จากเว็บไซต์
http://www.nesdb.go.th/Portals/0/eco_datas/evaluation/อยู่ดีมีสุข.pdf
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ 2558*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2557). *รายงานการพัฒนาด้านของประเทศไทย ปี 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานโครงการ พัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย.

- Alagaraja M., and Wang, J. (2012). Development of a National HRD Strategy Model: Cases of India and China. In *Human Resource Development Review*, 11(4), 407-429. Retrieve from <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1534484312446190>
- Baker, S. (2015). *Sustainable Development*. (2nd edition). Oxon: Routledge.
- Beckerman, W. (2005). Sustainable Development: Is it a useful concept?. In Redclift, M. (Ed.), *Sustainability: Critical Concepts in the Social Sciences*. (Volume II-Sustainability, pp. 236-255). Oxfordshire, UK: Routledge.
- Blackburn, J. B., (2000). Stakeholders and sustainable development. In Schmandt, J., & Ward, C. H. (Eds). *Sustainable Development: The Challenge of Transition*. (pp.175-202). Cambridge: Cambridge University Press.
- Corson, W.H. (1990). *The Global Ecology Handbook: What You Can Do About The Environmental Crisis*. Boston: Beacon Press.
- Department of Economic and Social Affairs (DESA). (2016). *Global Sustainable Development Report*. Retrieved from [https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2328Global%20Sustainable%20development%20report%202016%20\(final\).pdf](https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2328Global%20Sustainable%20development%20report%202016%20(final).pdf)
- Glenn, J. C., and Florescu, E. (2016). *The Millennium Project: Executive Summary*. Retrieved from <http://www.millennium-project.org/millennium/201516SOF.html>
- Goldstein, I. L., and Ford, J. K. (2002). *Training in Organizations*. (4th edition). Belmont, CA: Wadsworth, Thomson Learning.
- Gold, J., Holden, R., Stewart, J., Iles, P., & Beardwell, J. (2013). *Human Resource Development: Theory and Practice*. (2nd edition). London: Palgrave Macmillan.
- Haq, Mahbub. (2003). The Human Development Paradigm. In Fukuda-Parr, S. and Kuma A. K. S. (Eds). *Human Development*. (pp. 17-34). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Haque, M. S. (2006). Critical Impacts of Inequality on Sustainable Development. In Mudacumura, G.M., Mebratu, D., & Haque, M.S. (Eds). *Sustainable Development Policy and Administration*. (pp. 647-649). Boca Raton, FL: CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Harris, M. (2000). *Human Resource Management*. (2nd edition). Orlando, Florida: Harcourt Brace & Company.
- Harris, J. M. & Goodwin, N. R . (2001). Volume Introduction. In Harris, J. M., Wise, T. A., Gallagher, K. P., & Goodwin, N. R. (Eds). *A survey of Sustainable Development: Social and Economic Dimensions*. Washington, DC: Island Press.
- Keating, M. (เขียน) มานพ เมฆประยูรทอง (แปล). (2537). แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ ฯ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด. กระทรวงต่างประเทศ The Centre for Our Common Future และสมาคมเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม.
- Lélé, S. M. (2005). Sustainable Development: A critical review. In Redclift, M. (Ed.), *Sustainability: Critical Concepts in the Social Sciences*. (Volume II-Sustainability, pp. 165-190). Oxfordshire: Routledge.

- Langhelle, O. (2005). Sustainable Development And Social Justice: Expanding the Rawlsian framework of global justice. In Redclift, M. (Ed.), *Sustainability: Critical Concepts in the Social Sciences*. (Volume II-Sustainability, pp. 416-445). Oxfordshire: Routledge.
- Luk, T. (2015). Sustainable Business: A critique of corporate social responsibility policies. In Redclift, M., & Springett, D. (Eds.). *Routledge International Handbook of Sustainable Development*. (pp.323-336). Oxon: Routledge.
- McLean, G. N. (2014). National HRD. In Chalofsky, N. E., Rocco, T. S. and Morris, M. L. (Eds). *Handbook of Human Resource Development*. (pp. 643-660). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Millennium Project, The - GLOBAL FUTURES STUDIES & RESEARCH. (2014). The 15 Global Challenges for humanity. Retrieved, 20 October 2014, from <http://www.millennium-project.org/millennium/challenges.html>
- Millennium Project, The - Global Challenges for Humanity. (2016). Available at: <http://www.millennium-project.org/millennium/challenges.html> [Accessed 28 December 2016].
- Mitchell, G. (2005). Problems and Fundamentals of Sustainable Development Indicators. In Redclift, M. (Ed.), *Sustainability: Critical Concepts in the Social Sciences*. (Volume III-Sustainability, pp. 237-256). Oxfordshire: Routledge.
- Nadler, L. (1990). Human Resource Development. In Nadler, L., and Nadler, Z. (Eds.), *The Handbook of Human Resource Development*. (2nd edition). New York: John Wiley & Son.
- Norgaard, R. B. (2005). Coevolutionary Agricultural Development. In Redclift, M. (Ed.), *Sustainability: Critical Concepts in the Social Sciences*. (Volume I-Sustainability, pp. 202-222). Oxfordshire: Routledge.
- Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, The (OCHA). (2010). *Challenges and their Impact on International Humanitarian Action*. Retrieved from https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/Global_Challenges_Policy_Brief_Jan10.pdf
- OECD. (2010). PISA 2009 Results: Executive Summary. Retrieved from <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf>
- Özkaynak, B., Devine, P., & Rigby, D. (2005). Operationalising Strong Sustainability: Definition, methodologies and outcomes. In Redclift, M. (Ed.), *Sustainability: Critical Concepts in the Social Sciences*. (Volume II-Sustainability, pp. 369-394). Oxfordshire: Routledge.
- Pamlin, D. & Armstrong, S., 2015. *Global challenges: 12 Risks that threaten human civilisation*, Stockholm, Sweden: Global Challenges Foundation.
- Redclift, M., (2005). *Sustainability: Critical Concepts in the Social Sciences*. Volume I, Oxfordshire: Routledge.
- Redclift, M. & Springett, D. (2015) *Routledge International Handbook of Sustainable Development*. New York: Routledge.

- Schwab, K. (2012). *The Global Competitiveness Report 2012-2013*. World Economic Forum, 2012.
- Steffen & et al. (2015). *Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet*. Retrieved from <http://science.sciencemag.org/content/347/6223/1259855>
- Swanson, R., A., and Holton III, E., F. (2009). *Foundations of Human Resource Development*. (2nd edition). San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publisher, Inc.
- United Nations. (2000). *United Nations Millennium Declaration*. Retrieved from <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>
- United Nations. (2015a). *The Millennium Development Goals Report 2015*. Retrieved from [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)
- United Nations. (2015b). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Retrieved from http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- United Nations Division for Sustainable Development (UN-DESA). (2015). *Sustainable Development Goals*. Retrieved, 8 March 2017, from <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>
- United Nations Development Programme (UNDP). (2015). *Human Development Report 2015: Work for Human Development*. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf
- United Nations Development Programme (UNDP). (2017). *About Human Development*. Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/humandev>
- United Nations Development Programme (UNDP). (2017). *Human Development Index (HDI)*. Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
- World Bank. (2010). *Thailand Social Monitor 2009: Towards a Competitive Higher Education System in a Global Economy*. Retrieved, 20 December 2017, from http://siteresources.worldbank.org/EASTASIAPACIFICEXT/Resources/226300-1279680449418/HigherEd_ThailandSocialMonitor.pdf
- World Economic Forum (WEF). (2017). *The Global Risks Report 2016*. Retrieved, 20 December 2016, from <http://www3.weforum.org/docs/Media/TheGlobalRisksReport2016.pdf>
- World Wide Fund for Nature (WWF). (2016). *Living Planet Report 2016*. Retrieved, 20 December 2017, from http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_living_planet_report_2016.pdf
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our Common Future*. UK: Oxford University Press.

ศาสตร์แห่งพระราชาในการพัฒนาองค์กร: เข้าใจ เข้าถึง แล้วจึงพัฒนา

จิรประภา อัครบวร¹

อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์²

บทคัดย่อ

“เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” เป็นศาสตร์ที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 พระราชทานและครองพระองค์เป็นตัวอย่างของนักพัฒนาให้กับประชาชนชาวไทยมาตลอดรัชสมัย ผู้วิจัยในฐานะงานด้านการพัฒนาองค์กร ได้นำศาสตร์ของพระราชานี้มาใช้ในการนำเสนอกระบวนการพัฒนาองค์กรที่เป็นสากลของ Cummings และ Worley ซึ่งเริ่มจากการศึกษาข้อมูล ทำการตรวจวินิจฉัย สะท้อนผลย้อนกลับ ก่อนทำการออกแบบการพัฒนา โดยแบ่งกระบวนการออกเป็น 8 ขั้นตอนซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่พระราชทานไว้ข้างต้น เพื่อให้ภาพของศาสตร์พระราชานี้เป็นตัวอย่างในการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมจึงนำเสนอองค์การหลักที่เป็นองค์กรหลักในการพัฒนาหน่วยงานภาครัฐได้แก่ สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.) สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) มาเป็นตัวอย่างให้เห็นแนวทางการนำศาสตร์พระราชานี้ไปใช้ เพื่อปรับบทบาทจาก “ผู้ประเมิน” มาเป็น “ผู้ร่วมพัฒนา”

คำสำคัญ: ศาสตร์พระราชา การพัฒนาองค์กร การตรวจวินิจฉัยองค์กร

¹ อาจารย์ประจำคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ e-mail: chira123@gmail.com

² อาจารย์ประจำคณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ e-mail: arnond@as.nida.ac.th

Abstract

King Bhumibol Adulyadej proposed the sciences of the King “Understanding, Connecting, and Development” in which he behaved himself and bestowed towards Thai citizen to develop our country throughout seventy years of his reign. We as organization developer have adapted the sciences of King to present as modern organizational developmental process proposed by Cummings and Worley which consists of data collection, diagnosis, and feedback before intervention design. The eight steps of modern organizational development process are aligned with the sciences of King. We illustrate the adaptation plan for applying the sciences of King for organizational development in three public organizations i.e. The healthcare accreditation institute (Public organization), the Office for National Education Standards and Quality Assessment(ONESQA), and the Office of the Public Sector Development Commission such that we shift the paradigm from an evaluator role to facilitator and co-developer.

Key words: Science of King Bhumibol, Organization Development, Organization Diagnosis

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยมีองค์การรัฐที่ตั้งใหม่ 3 หน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ใช้ “การประเมินเพื่อพัฒนา” หน่วยงานในกำกับ ได้แก่

- 1) สถาบันพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาล (สรพ.) ทำหน้าที่พัฒนาคุณภาพสถานพยาบาล กำเนิดในปี พ.ศ. 2542 ต่อมาในปี พ.ศ. 2552 เปลี่ยนชื่อเป็นสถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.)
- 2) สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) กำเนิดในปี พ.ศ. 2543 เพื่อทำหน้าที่ประเมินคุณภาพ และรับรองมาตรฐานประกันคุณภาพการศึกษา
- 3) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ถือกำเนิดขึ้นในปีพ.ศ. 2545 เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาระบบราชการ (กระทรวง ทบวง กรม) รวมถึงเสนอแนะและให้คำปรึกษาแก่ คณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการพัฒนาระบบราชการและงานของรัฐอย่างอื่น ซึ่งรวมถึงโครงสร้างระบบราชการ ระบบงบประมาณ ระบบบุคลากร มาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม ค่าตอบแทน และวิธีปฏิบัติราชการอื่น

เห็นได้ว่าองค์กรทั้งสามแห่งมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการพัฒนาแก่หน่วยงานในกำกับของตน แนวทางการปฏิบัติงานของทั้งสามหน่วยงานใช้กระบวนการ “การประเมินเพื่อพัฒนา” โดย สรพ. ดำเนินการประเมินเพื่อการรับรองคุณภาพสถานพยาบาล สมศ. ใช้การประเมินคุณภาพและรับรองมาตรฐานการจัดการศึกษา ส่วน ก.พ.ร. ใช้การประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐมาเป็นกลไกการพัฒนาระบบราชการ

ผู้วิจัยในฐานะนักวิชาการในศาสตร์ “การพัฒนาองค์กร” (Organization Development) เกิดความสนใจศึกษาผลการปฏิบัติงานขององค์กรทั้งสามจากการใช้แนวทาง “การประเมินเพื่อพัฒนา” ทั้งนี้เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาตามกระบวนการคิดและพัฒนาภายใต้ศาสตร์ของพระราชชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ทั้งนี้เพื่อนำเสนอตัวอย่างการพัฒนาองค์กรตามศาสตร์ของพระราชชา และศาสตร์การพัฒนาองค์กรที่เป็นสากล (Cummings & Worley, 2009) อันจะนำไปสู่การทบทวนรูปแบบการพัฒนาองค์กรของหน่วยงานกำกับทั้งสาม

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาผลการปฏิบัติงานของสามองค์กรหลักที่ทำหน้าที่กำกับคุณภาพของสถานพยาบาล (สรพ.) สถานศึกษา (สมศ.) และระบบราชการ (ก.พ.ร.)
- 2) เพื่อทบทวนแนวทางการพัฒนาตามศาสตร์พระราชชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และการประยุกต์ใช้กับแนวทางการพัฒนาองค์กรที่เป็นสากล
- 3) เสนอการประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” กับภารกิจขององค์การรัฐที่ทำหน้าที่กำกับและพัฒนาองค์กรในกำกับ

บทบาทหน้าที่และผลการปฏิบัติงานของ สรพ. สมศ. และ ก.พ.ร.

เพื่อให้เห็นบทบาทหน้าที่ของทั้งสามหน่วยงานหลักนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ของทั้งสามหน่วยงานในตารางที่ 1 ส่วนผลการปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงานผู้วิจัยใช้การทบทวนเอกสารรายงานประจำปีล่าสุดของแต่ละหน่วยงานมาสรุปดังนี้

ตารางที่ 1: เปรียบเทียบวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ของ 3 องค์การหลักที่ทำหน้าที่พัฒนาหน่วยงานภาครัฐ

สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2542)	สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2543)	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2545)
จุดกำเนิด: งานวิจัยกลไกส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพโรงพยาบาลโดยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) เมื่อปีพ.ศ. 2540	จุดกำเนิด: พรบ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 6 ว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา มาตรา 49	จุดกำเนิด: การปฏิรูประบบราชการปีพ.ศ. 2545 ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการบริหารงานและการปรับปรุงโครงสร้างส่วนราชการในทุกกระทรวง ทบวง กรม
กลุ่มเป้าหมาย: สถานพยาบาล	กลุ่มเป้าหมาย: สถานศึกษา	กลุ่มเป้าหมาย: กระทรวง ทบวง กรม
วิสัยทัศน์: ประเทศไทยมีบริการสุขภาพที่ได้มาตรฐาน เป็นที่ไว้วางใจของสังคม โดยสรพ. มีบทบาทในการส่งเสริม การขับเคลื่อนวัฒนธรรมคุณภาพ (Change Catalyst)	วิสัยทัศน์: คงความเชี่ยวชาญขององค์กร เพื่อความเชื่อมั่นของประชาคม สร้างความเข้าใจให้ประชาชน ปณิธาน: ประเมินเพื่อพัฒนา...อย่างต่อเนื่อง	วิสัยทัศน์: สิ่งเสริมให้การพัฒนาระบบราชการดำเนินการไปอย่างต่อเนื่องและบังเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม
พันธกิจ: ส่งเสริม สนับสนุน และขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพของระบบบริการสุขภาพ โดยใช้การประเมินตนเอง การเยี่ยมสำรวจจากภายนอก และการรับรองกระบวนการคุณภาพ เป็นกลไกกระตุ้นส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพสถานพยาบาลอย่างสมดุล	พันธกิจ: ประเมินคุณภาพและรับรองมาตรฐานการจัดการศึกษา (Assessing and Accrediting the Quality of Educational Institutions)	พันธกิจ (ตาม ม. 71/10): ■ งานวิเคราะห์ วิจัย และเสนอความเห็น □ การวิจัยเชิงนโยบายในประเด็นต่างๆที่ได้รับมอบหมาย □ การติดตาม และประเมินผลการปฏิรูปของแต่ละกระทรวง ทบวง กรม เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา การจัดทำรายงานและการให้ข้อเสนอแนะของ ก.พ.ร.ต่อคณะรัฐมนตรี

สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2542)	สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2543)	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2545)
วัตถุประสงค์และอำนาจหน้าที่: - ดำเนินการเกี่ยวกับการประเมินระบบงานและการรับรองคุณภาพขอสถานพยาบาล รวมทั้งกำหนดมาตรฐานของสถานพยาบาลเพื่อใช้เป็นแนวทาง การประเมิน การพัฒนา และการรับรองคุณภาพของสถานพยาบาล - รวบรวมข้อมูล ศึกษา วิเคราะห์ และจัดทำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาคุณภาพของสถานพยาบาล - ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดกลไกในการพัฒนาระบบการให้บริการที่ดีมีคุณภาพ และมาตรฐานความปลอดภัยของสถานพยาบาลอย่างเป็นระบบ - ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการเผยแพร่ องค์ความรู้ และการให้บริการการเข้าถึง และใช้ประโยชน์ เกี่ยวกับการ การประเมิน การพัฒนา และการรับรองคุณภาพของสถานพยาบาล - ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ องค์กร หรือหน่วยงานในประเทศ หรือ		□ งานศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นอันเกี่ยวกับการตีความและวินิจฉัยปัญหาต่างๆ ให้แก่ อ.ก.พ. อ.ก.พ.ร. ■ การให้คำปรึกษา แนะนำ เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่หน่วยงานต่างๆ อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนการ และวิธีการบริหารราชการแผ่นดิน ตามเจตนารมณ์ของการพัฒนาระบบราชการ ■ การสร้างความเข้าใจเผยแพร่ และประชาสัมพันธ์แก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ■ การฝึกอบรมและสัมมนาผู้บริหารของส่วนราชการ และหน่วยงานของรัฐเพื่อปรับกระบวนทัศน์ให้รองรับต่อการพัฒนาระบบราชการ

สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2542)	สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2543)	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) (กำเนิดในปี พ.ศ. 2545)
ต่างประเทศ และภาคเอกชนที่ดำเนินการเกี่ยวกับ การประเมิน การพัฒนาและการรับรอง คุณภาพของสถานพยาบาล 6. จัดทำหลักสูตรและฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของสถานพยาบาลให้เกิดความเข้าใจกระบวนการเกี่ยวกับ การประเมิน การพัฒนาและการรับรอง คุณภาพของสถานพยาบาล		
ยุทธศาสตร์: 1. ความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพ (Collaboration Excellence) 2. ความรู้เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง (Knowledge for Change) 3. การประเมินและรับรองอย่างมีคุณค่า (High Valued Recognition) 4. องค์กรแห่งความเป็นเลิศคุณภาพ (Organization Excellence)	ยุทธศาสตร์: บาบ บุญ คุณ โทะษ 1. ส่งเสริมให้สถานศึกษาพร้อมรับการประเมินคุณภาพภายนอก 2. การประเมินคุณภาพภายนอกสถานศึกษา 3. การนำผลไปใช้ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพ การเรียนการสอน สถานศึกษา และระบบการศึกษา กลยุทธ์: การทำงานร่วมกัน 1. ส่งเสริมองค์ความรู้ คู่ความเชี่ยวชาญ 2. พัฒนางานประเมินสถานศึกษา 3. นำผลสู่การใช้และพัฒนา 4. นวัตกรรมนำพาสู่สากล	ยุทธศาสตร์: 1.เสนอแนะ และพัฒนานโยบายแนวทาง/มาตรการ/กฎและระเบียบ เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาระบบราชการ และการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี 2.ติดตามและประเมินผลการพัฒนาระบบราชการของส่วนงานราชการให้เป็นไปตามเจตนารมณ์และแนวทางการพัฒนาระบบราชการ 3.สร้างพันธมิตร เครือข่ายการพัฒนาระบบราชการ 4.ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ สร้างความเข้าใจ และประชาสัมพันธ์การพัฒนาระบบราชการ 5. พัฒนาขีดความสามารถของสำนักงาน ก.พ.ร. ให้มีความเป็นเลิศ
ที่มา: www.ha.or.th	ที่มา: www.onesqa.or.th	ที่มา: www.opdc.go.th

1. สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.)

สรพ. เป็นองค์การมหาชนภายใต้พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2553 ซึ่งเดิมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ใช้ชื่อว่า สถาบันพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาล (พรพ.)

จากการเปลี่ยนชื่อทำให้เห็นบทบาทของ สรพ. ที่กว้างขึ้นจากรับรอง “โรงพยาบาล” มาเป็นรับรอง “สถานพยาบาล” ซึ่งครอบคลุมโรงพยาบาลทั้งภาครัฐ เอกชน โรงพยาบาลที่เข้ารับการรับรองนั้นเป็นไปด้วยสมัครใจ ซึ่งในปี พ.ศ. 2558 มีโรงพยาบาลที่ได้รับการรับรองตามมาตรฐาน “HA” โดยสมัครใจ รวม 589 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 44.82 ของจำนวนสถานพยาบาลทั้งภาครัฐและเอกชนทั้งหมดในประเทศไทย

เนื่องจาก สรพ. เป็นองค์กรที่ต้องทำการรับรองให้โรงพยาบาลและสถานพยาบาล ดังนั้นกระบวนการรับรองนี้เพื่อให้มีความทันสมัย มีความเป็นสากล ทัดเทียมกับระบบของประเทศที่เจริญแล้ว สรพ. จึงเข้าขอการรับรองจากองค์กรที่เป็นนานาชาติ ในปี พ.ศ. 2556 สรพ. ได้รับการรับรององค์กรจาก International Accreditation Program ของ International Society for Quality in Healthcare (ISQua)

ตลอด 19 ปีที่ผ่านมา สรพ. ใช้กระบวนการ “การรับรองคุณภาพโรงพยาบาล” (HA: Hospital Accreditation) มาเป็นกลไกกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาคุณภาพของโรงพยาบาล ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และการรับรองจากองค์กรภายนอก การรับรองเป็นเพียงส่วนเดียวและส่วนสุดท้ายของการกระบวนการ สรพ. ให้ความสำคัญกับการกำหนดมาตรฐาน ตรวจสอบ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องของโรงพยาบาล ซึ่งผลงานล่าสุดของ สรพ. ในปี พ.ศ. 2558 โรงพยาบาลได้รับการรับรอง HA หรือบันไดขั้นที่ 3 มากกว่าครึ่งของโรงพยาบาลทั้งหมด และสรพ. ได้รับคะแนนการประเมินผลการปฏิบัติงานตามคำรับรองประจำปีประมาณ พ.ศ. 2558 รอบ 12 เดือนด้วยคะแนน 4.6339

นพ.อนุวัฒน์ ศุขชุติกุล ผู้อำนวยการสถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล ได้กล่าวไว้ในรายงานประจำปี พ.ศ. 2558 ว่า ความสำเร็จข้างต้นเกิดจากการริเริ่มความคิดสำคัญที่ส่งเสริมการพัฒนา คือ “Accreditation is an educational process, not an inspection.” ร่วมกับความทุ่มเทของผู้ที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในระบบบริการสุขภาพของประเทศในทุกภาคส่วน รวมทั้งมีการเรียนรู้และปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศและข้อคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง ทำให้ HA เป็นกระบวนการที่มีคุณค่า (สรพ. 2558, หน้า 6)

ผลของความตั้งใจในการพัฒนาคุณภาพสถานพยาบาลตลอด 19 ปี ทำให้ในปี พ.ศ. 2559 ประเทศไทยสามารถยกระดับมาตรฐานโรงพยาบาลภาครัฐและเอกชน ซึ่งประเทศไทยมีโรงพยาบาลที่ได้มาตรฐาน HA และ JCI (Joint Commission International) รวม 813 แห่ง มากเป็นอันดับ 1 ในอาเซียน

2. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.)

สมศ. เกิดจาก พรบ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในหมวดว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา มาตรา 49 โดยมีวัตถุประสงค์ให้พัฒนาเกณฑ์ และวิธีการประเมินคุณภาพภายนอก แล้วทำการประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อให้มีการตรวจสอบคุณภาพของสถานศึกษา โดยคำนึงถึงความมุ่งหมาย หลักการ และแนวทางการจัดการศึกษาในแต่ละระดับตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ โดยให้มีการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาทุกแห่งอย่างน้อย 1 ครั้งในทุก 5 ปี นับตั้งแต่การประเมินครั้งสุดท้าย และเสนอผลการประเมินต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชน

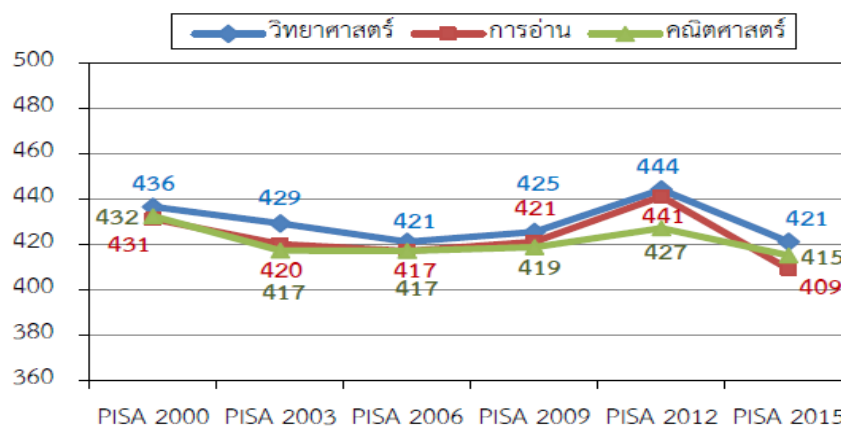
จากรายงานประจำปี 2558 ของ สมศ. ประธานกรรมการบริหาร สมศ. ได้กล่าวถึง “ภารกิจสำคัญในช่วงเวลาที่สำคัญนี้ คือ การพัฒนาระบบการประเมินคุณภาพภายนอกทั้งในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านการอาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษาเพื่อเน้นประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาสถานศึกษาอย่างแท้จริง” (หน้า 2) โดยการประเมินในรอบนี้นั้น สมศ.จะดำเนินการโดยยึดหลักการ “ลดภาระ สร้างสรรค์ กัลยาณมิตร” สมศ.ได้รับคะแนนการประเมินผลการปฏิบัติงานตามคำรับรองประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 รอบ 12 เดือนด้วยคะแนน 4.5707

อย่างไรก็ตามผลการดำเนินงานในรอบ 15 ปี เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2558 โดยผู้อำนวยการสำนักงาน ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ กล่าวว่าที่ผ่านมาพบว่า ในสถานศึกษาทุกระดับ ทุกประเภทกว่า 60,000 แห่งทั่วประเทศ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน อาชีวศึกษา และอุดมศึกษาผ่านการรับรองมาตรฐานกว่าร้อยละ 60 (ดูตารางที่ 2)

ตารางที่ 2: รายงานสถานศึกษาที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน พ.ศ. 2558

ระดับการศึกษา	จำนวน	ผ่านการรับรองมาตรฐาน		ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐาน	
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ขั้นพื้นฐาน	32,844	20,376	62.04	12,468	37.96
อาชีวศึกษา	782	622	70.54	160	20.46
อุดมศึกษา	257	253	66.92	4	1.54

แต่เมื่อพิจารณาถึงผลลัพธ์ระดับนานาชาติพบว่าการศึกษาของประชากรไทยยังไม่สามารถเข้าสู่การแข่งขันระดับโลกได้ ผลการประเมินของ PISA (Programme for International Student Assessment) ประเมินนักเรียนกลุ่มอายุ 15 ปี ซึ่งสากลถือว่าเป็นวัยจบการศึกษาภาคบังคับ ผลการประเมินของ PISA 2015 พบว่า ประเทศไทยมีคะแนนเฉลี่ยในด้านวิทยาศาสตร์ 421 คะแนน (ค่าเฉลี่ย OECD 493 คะแนน) การอ่าน 409 คะแนน (ค่าเฉลี่ย OECD 493 คะแนน) และคณิตศาสตร์ 415 คะแนน (ค่าเฉลี่ย OECD 490 คะแนน) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ PISA 2012 ด้านการอ่านและวิทยาศาสตร์ มีคะแนนลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนด้านคณิตศาสตร์ มีคะแนนลดลงอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงถือได้ว่าคะแนนด้านคณิตศาสตร์ไม่เปลี่ยนแปลงจากรอบการประเมินที่ผ่านมา ภาพด้านล่างแสดงผลการสอบของนักเรียนในช่วง 15 ปี ค.ศ. 2000-2015

ภาพที่ 1: ภาพแสดงผลคะแนนวิทยาศาสตร์ การอ่าน และคณิตศาสตร์ปี ค.ศ. 2015 ที่มา: ศูนย์ PISA แห่งชาติ (2559)

จากการศึกษาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) (ปกป้อง จันวิทย์ และ ศุภณัฐ ศศิวิวัฒน์ (มปป.). พบว่าความต้องการแรงงานสายอาชีวศึกษามีมากกว่าปีละ 400,000 คน หากแต่มีจำนวนนักเรียนที่เลือกเรียนสายอาชีวศึกษาลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในปี พ.ศ. 2551 สัดส่วนนักเรียนอาชีวศึกษต่อนักเรียนมัธยมปลายสายสามัญเท่ากับ 40:60 และลดลงในปีพ.ศ. 2555 เป็น 35:65 และในสัดส่วน 35 นี้เป็นนักเรียนสายช่างอุตสาหกรรมเพียง 16 ที่เหลือเป็นนักเรียนสายพาณิชยกรรม 16 และอื่นๆอีก 3 ซึ่งสะท้อนการจัดการเรียนของอาชีวศึกษาที่ยังไม่สามารถจูงใจให้ประชาชนเชื่อมั่นในระบบการศึกษานี้ได้

ส่วนผลการจัดอันดับมหาวิทยาลัยระดับโลก (World University Ranking) โดย TIMES Higher Education 2016-2017 มหาวิทยาลัยไทยที่ดีที่สุดสามารถติดอันดับได้เพียง 501 คือ มหาวิทยาลัยมหิดล มีเพียง 9 มหาวิทยาลัยไทยเท่านั้นที่ติด Top 800 และมีเพียง 1 มหาวิทยาลัยไทยเท่านั้นที่ติดอันดับ 1 ใน 10 มหาวิทยาลัยในเอเชีย คือ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

3. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.)

ก.พ.ร. ถือกำเนิดจากผลพวงการปฏิรูประบบราชการปี พ.ศ. 2545 ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการบริหารงานและการปรับปรุงโครงสร้างส่วนราชการในทุกกระทรวง ทบวง กรม ก.พ.ร. จึงเป็นกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญของภาครัฐเพื่อให้เกิดการพัฒนาระบบราชการ ระบบงบประมาณ ระบบบุคลากร มาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม ค่าตอบแทน และวิธีปฏิบัติราชการอื่นๆ เพื่อให้ส่วนราชการไทยได้รับการพัฒนาเป็นองค์กรขีดสมรรถนะสูง (High Performance Organization) ซึ่งหน่วยงานของรัฐในกำกับของฝ่ายบริหารมี 4 ประเภท (1) ส่วนราชการมีส่วนกลาง 173 หน่วยงาน ส่วนภูมิภาค 954 หน่วยงาน และส่วนท้องถิ่น 7,853 หน่วยงาน (2) รัฐวิสาหกิจ 58 หน่วยงาน (3) องค์การมหาชน 66 หน่วยงาน (4) หน่วยงานของรัฐรูปแบบใหม่ (หน่วยงานอิสระ) 8 แห่ง

ผลจากการขับเคลื่อนระบบราชการไทยด้วยการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติของส่วนราชการกว่า 15 ปี ในปีพ.ศ. 2553 เฟอร์ค บริษัทที่ปรึกษาความเสี่ยงทางการเมืองและเศรษฐกิจรายงานผลการสำรวจความคิดเห็นของนักธุรกิจที่เข้ามาลงทุนในประเทศแถบเอเชีย เพื่อจัดลำดับระบบข้าราชการในภูมิภาคอันดับ 1 ได้แก่ สิงคโปร์ อันดับ 2 คือ ฮองกง และอันดับ 3 คือ ไทย (ไทยรัฐออนไลน์, 2553) หากแต่ผลการศึกษาเรื่องภาพลักษณ์คอร์รัปชันของนานาชาติในปี พ.ศ. 2554 ประเทศไทยอยู่อันดับ 80 (ค่าดัชนี 3.4) ปรับลดลงมาจากปีพ.ศ. 2553 ซึ่งอยู่ในอันดับที่ 78 (ค่าดัชนี 3.5) ซึ่งค่าดัชนีปรับดีขึ้น หากแต่ค่าอันดับลดลง ส่วนอันดับในการแข่งขันก็เช่นกันประเทศไทยถูกปรับลดลงมาอยู่อันดับที่ 19 จาก 183 ประเทศ ส่วนความพร้อมในการเป็นรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ ในปีพ.ศ. 2551 ประเทศไทยอยู่อันดับที่ 64 และในปีพ.ศ. 2553 อยู่อันดับที่ 76 ซึ่งถือว่ายังคงเป็นประเด็นท้าทายของรัฐบาล อย่างไรก็ตามประสิทธิภาพระบบราชการไทย พบว่าประเทศไทยเป็น 1 ใน 3 ประเทศแรกที่มีประสิทธิภาพรองจากสิงคโปร์และฮองกง (ไทยรัฐออนไลน์, 2556)

จากรายงานการพัฒนาระบบราชการไทยประจำปี 2557 ของสำนักงาน ก.พ.ร. พบว่าภาพรวมกำลังคนภาครัฐในฝ่ายพลเรือนย้อนหลังตั้งแต่งบประมาณ พ.ศ. 2548 ถึงพ.ศ.2556 พบว่ากำลังคนภาครัฐในภาพรวมเพิ่มขึ้นเกือบทุกประเภท ยกเว้นลูกจ้างประจำและลูกจ้างชั่วคราว รวมจำนวนที่เพิ่มขึ้น 193,600 คน (ก.พ.ร., 2557, หน้า 38)

จากการทบทวนบทบาท กระบวนการทำงาน ผลการปฏิบัติงาน และผลลัพธ์ของหน่วยงานทั้งสามข้างต้น ทำให้เห็นหลักการการดำเนินงานที่แตกต่างกัน อันนำมาซึ่งผลของการพัฒนาองค์การในกำกับที่มีความสำเร็จต่างกัน ซึ่งการดำเนินงานของทั้งสามหน่วยงานนี้ผู้วิจัยจะขอนำกลับมาอภิปรายอีกครั้งในรายละเอียดเพื่อเปรียบเทียบกับศาสตร์พระราชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”

ศาสตร์พระราชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”

ศาสตร์พระราชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ที่ประชาชนชาวไทยได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งได้ทรงทดลองใช้ กลั่นกรองวินิจฉัย ด้วยพระองค์เองและทรงเริ่มมีพระราชดำรัส “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” อย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ในครั้งที่พระองค์เสด็จเข้าพื้นที่พรุแหมะ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี อันเป็นพื้นที่พรุเสื่อมโทรมประมาณ 11,000 ไร่ มีน้ำท่วมขังเกือบตลอดทั้งปี ใช้ประโยชน์ไม่ได้ ถูกปล่อยรกร้างมานาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จพระราชดำเนิน ได้ทรงศึกษาแผนที่ สภาพภูมิศาสตร์ หลังจากนั้นได้ทรงสนทนากับวาเด็ง ปูเต๊ะ (หรือพระสหายแห่งสายบุรี) ซึ่งได้ตอบคำถามถวายพระองค์ ได้ให้ข้อมูลของพระองค์ โดยที่ทรงศึกษาจน เข้าใจ อย่างถ่องแท้ ทรงเยี่ยมเยียนราษฎรจนได้รับการยอมรับและมีผู้ถวายที่ดินเพื่อเข้าร่วมโครงการพระราชดำริเรียกว่าทรงงานอย่าง เข้าถึง นำมาสู่การ พัฒนา ที่ได้ผลในท้ายที่สุด

พลอากาศเอกกำธน สินธวานนท์ อดีตองคมนตรีในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้เขียนไว้ในบทความ “พระมหากษัตริย์นักคิด...นักปฏิบัติเพื่อความสุขของประชาชน” (สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์, 2556, หน้า 179) ความว่า “ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่า “ฉันทรงราชย์สองปีแรก ฉันทไม่มีผลงาน เพราะฉันทยังไม่รู้ว่าราษฎรต้องการอะไร” เป็นที่ประจักษ์ว่าทรงมองการเป็นพระมหากษัตริย์เป็นเรื่องของงาน เป็นพระราชภาระ ที่จะสนองความต้องการของราษฎร เพื่อราษฎรจะได้ดำรงชีวิต อย่างมีความสุขและการที่จะทรงงานให้ได้ผลตรงเป้าหมายได้นั้น ต้องทราบว่าประชาชนต้องการอะไร”

การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนั้นทรงยึดวิธีการ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มาตลอดรัชสมัย ดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก.พ.ร.ราชดำริและอดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เขียนไว้ในบทความ “ประสบการณ์สนองพระราชดำริเรียนรู้ หลักการทรงงาน ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, หน้า 52-53) ความว่า “พระองค์ทรงมุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาคน ทรงตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” นั่น คือต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนา ให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน มิใช่การนำความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัว.....ทรงใช้หลัก “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” นั่น คือก่อนจะทำอะไร ต้องมีความเข้าใจเสียก่อน เข้าใจภูมิประเทศ เข้าใจผู้คนในหลากหลายปัญหา ทั้งทางด้านกายภาพด้านจารีตประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น และระหว่างดำเนินการนั้นจะต้องทำให้ผู้ที่เราจะไปทำงานกับเขาหรือทำงาน ให้เขานั้น “เข้าใจ” เราด้วย เพราะถ้าเราเข้าใจเขาแต่ฝ่ายเดียว โดยที่เขาไม่เข้าใจเรา ประโยชน์คงจะไม่เกิดขึ้นตามที่เรามุ่งหวังไว้ “เข้าถึง” ก็เช่นกัน เมื่อรู้ปัญหาแล้ว เข้าใจแล้วก็ต้องเข้าถึง เพื่อให้เข้าไปสู่การปฏิบัติให้ได้ และเมื่อเข้าถึงแล้วจะต้องทำอย่างไรก็ตามให้เขาอยากเข้าถึงเราด้วย...ดังนั้นจะเห็นว่าเป็นการสื่อสารสองทางทั้งไปและกลับ ถ้า

สามารถทำสองประการแรกได้สำเร็จ เรื่อง “การพัฒนา” จะ ลงเอยได้อย่างดี เพราะเมื่อต่างฝ่ายต่างเข้าใจ กัน ต่างฝ่ายอยากจะทำถึงกันแล้ว การพัฒนาจะเป็นการตกลงร่วมกันทั้งสองฝ่าย ทั้งผู้ให้และผู้รับ”

หลักการทรงงาน เข้าใจ เข้าถึง พัฒนานั้น ทรงใช้กับทั้ง คน วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และ วัฒนธรรม มีความลุ่มลึกและมีโครงการพระราชดำริหรืองานอื่นที่ทรงทำเป็นตัวอย่างให้เห็นอย่างชัดเจน

ในที่นี้ขอสรุปวิธีการแห่งศาสตร์พระราชา เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ดังนี้

1. เข้าใจ (Understanding) นั้นประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 4 องค์ประกอบ คือ (1) การใช้ข้อมูลที่มีอยู่ (Existing data) (2) การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical data) (3) การวิเคราะห์และวิจัย (Analytics and Research) และ (4) การทดลองจนได้ผลจริง (Experiment till actionable results)

1.1. การใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้ว (Existing Data)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสนใจค้นคว้าหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต และ ทรงรับฟังข่าวสารจากทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะแผนที่ ทรงตรวจสอบความถูกต้องของแผนที่ ทุกครั้งที่เสด็จทอดพระเนตรสภาพพื้นที่จริง เมื่อเสด็จประทับบนเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งก็ทรงทอดพระเนตร และตรวจสอบ หากไม่ถูกต้องจะทรงส่งข้อมูลให้หน่วยราชการเช่น กรมแผนที่ทหารไปดำเนินการแก้ไข (โพสต์ ทูเดย์, 2559) ในทางวิทยาการข้อมูล (Data Science) นั้นการทำความสะอาดข้อมูล (Data cleaning) มีความ จำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในหลวงรัชการที่ 9 ได้ทรงทำเช่นนั้นมาโดยตลอด อันแสดงให้เห็นว่าทรงใช้ข้อมูลที่มีอยู่ อย่างผู้มีความรู้ ะมัดระวัง รอบคอบเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงแก้ไขความถูกต้องของข้อมูลที่มีอยู่แล้ว เช่น การแก้ไขแผนที่นั้นสะท้อนให้เห็นถึงพระนิสัยในการทรงงานอย่างมีวิริยะและความเข้าใจในวิชาการเป็นอย่างดี

1.2. การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical data)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเอาพระทัยใส่ในการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เป็น อย่างยิ่ง โดยเฉพาะระบบสถิติทางการ (Official statistics) และการการสำมะโนประชากร (Census) และ สถิติศาสตร์ศึกษา (Statistical Education) ทรงมีความรู้ความเข้าใจอย่างลุ่มลึกถึงความสำคัญของการใช้สถิติ ในการพัฒนา (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2559 ก, ข, ค) เมื่อ 50 ปีก่อนทรงรับเป็นพระราชภาระในการแก้ไข ปัญหาและวางระบบดังกล่าว โดยทรงติดต่อกับ Rockefeller foundations โดยมีพระราชปรารภขอความ ช่วยเหลือจาก Dr. David Rockefeller ให้ช่วยส่ง Dr. Stacy May ผู้เชี่ยวชาญด้านสถิติมาช่วยประเทศไทยใน ราชการสถิติเพื่อการพัฒนาประเทศและจัดตั้งคณะสถิติประยุกต์ ที่สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ศาสตราจารย์บุญชนะ อุตถากร อธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ท่านแรกได้บันทึกไว้ว่า “เวลานั้น ประเทศไทยกำลังตื่นตัวที่จะมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานดำริแก่ประธานกรรมการบริหารสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ คือ ม.ล.เดช สนิทวงศ์ (ประธานองคมนตรีในขณะนั้น) ม.ล. เดช ท่านก็บอกผมว่าในหลวงมีพระราชดำริ ในการพัฒนานั้นต้องใช้ ข้อมูล ใช้สถิติมาก และถ้ามีการตั้งสถาบันขึ้นมาสอนวิชาเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เน้นการให้วิชาในการ สร้างคนเตรียมไว้เพื่อจะส่งเสริมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การเมืองเป็นไปได้ดีเร็วขึ้น”

พระราชดำริเรื่องการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อใช้ในการตัดสินใจเพื่อพัฒนาบ้านเมืองนั้น รับทราบได้ จากพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ครั้งแรก เมื่อวัน พุธที่ 19 พฤษภาคมที่ 19 พฤษภาคม 2513 ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ความว่า “...เดิม ที่เดียวข้าพเจ้าตั้งข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศไว้ว่า ในการทำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจต่างๆ จะต้อง อาศัยใช้ข้อมูลที่ถูกต้องเป็นหลัก และจะต้องใช้นักสถิติที่มีความรู้ความสามารถขั้นสูงเป็นผู้ปฏิบัติ...”

1.3. การวิเคราะห์และวิจัย (Analytics and Research)

โครงการพระราชดำริที่กว้างขวางโครงการนั้นอาศัยการวิเคราะห์และการวิจัย สร้างองค์ความรู้ที่มั่นใจว่า ได้ผลก่อนที่จะนำไปปฏิบัติจริง โครงการพระราชดำริโครงการหนึ่งที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลและการวิจัยมากที่สุดโครงการหนึ่งคือโครงการหลวง (Royal Project) (ดู http://royalprojectthailand.com/memorable_research) ซึ่งรวมถึงการจัดตั้งสถานีวิจัยโครงการหลวง และสถานีเกษตรหลวงมากมาย เห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์ของโครงการหลวงต้องผ่านการวิจัยและพัฒนา ตัวอย่างเช่นการวิจัยพัฒนาปลูกพืชเมืองหนาวและการเลี้ยงสัตว์จากเมืองหนาวเช่นปลาเทราท์ ซึ่งทำให้ลดการนำเข้าจากต่างประเทศ นอกจากนี้การค้นคว้าวิจัยรวมไปถึงการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การบรรจุหีบห่อ เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว ไปจนถึงการวิจัยตลาด ผลสำเร็จจากการวิจัยทำให้โครงการหลวงจึงมีความก้าวหน้าอย่างมาก ทำให้แก้ปัญหาการปลูกฝิ่นและการทำไร่เลื่อนลอยบนพื้นที่สูง ทำให้คนไทยได้บริโภคสินค้าคุณภาพสูง

1.4. การทดลองจนได้ผลจริง (Experiment till actionable results)

จากการวิเคราะห์ วิจัย ในหลวงรัชการที่ 9 ได้ใช้พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน สวนจิตรลดาเป็นห้องทดลองขนาดใหญ่ ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าให้มีการทดลองเลี้ยงโคนม ทำนา ปลูกต้นยางนา ปลูกป่า ทดลองทำโรงสี ทดลองทำนมผงอัดเม็ด ผลิด้านชีวภาพ และอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งหมดนี้ทรงทดลองจนกว่าจะทรงมั่นใจว่าได้ผลดีจริง จึงนำไปขยายผลและใช้งานจริง ความใส่ใจพระทัยในการทดลองทางวิทยาศาสตร์หรือวิศวกรรมศาสตร์นั้นแสดงให้เห็นเด่นชัด ซึ่งครั้งในทรงพระเยาว์พระองค์ท่านทรงมีความถนัด ทรงชอบและทรงเลือกที่จะศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยโลซานน์ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ซึ่งพระองค์ท่านศึกษาได้เพียง 2 ปีเมื่อทรงมีเหตุการณ์เศร้าสลด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลสวรรคตโดยกะทันหัน เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ท่านจึงทรงเปลี่ยนแผนการเรียนไปทรงพระอักษรด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์แทน

ตลอดพระชนม์ชีพได้อุทิศพระวรกายในการทดลอง ทรงใช้เวลายาวนานในแต่ละโครงการเพื่อมั่นใจว่าทำแล้วได้ผลจริง เช่น การทำฝนหลวงหรือฝนเทียม³ ก่อนที่จะนำไปสร้างต้นแบบหรือขยายผลให้ความรู้แก่ประชาชนที่จะทำต่อเองได้ ทรงต้องมั่นใจผลของการทดลองว่าได้ผลจริงก่อนเผยแพร่หรือถ่ายทอดเทคโนโลยีให้ประชาชน

2. เข้าถึง (Connecting) นั้นประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 3 องค์ประกอบ คือ (1) ระเบิดจากข้างใน (Inside-out blasting) (2) เข้าใจกลุ่มเป้าหมาย (Understand target) และ (3) สร้างปัญญา (Educate)

2.1. ระเบิดจากข้างใน (Inside-out blasting)

ในหลวงรัชการที่ 9 ทรงพระราชทานแนวทางการพัฒนาเป็นการ **“ระเบิดจากข้างใน”** หมายความว่าให้ประชาชนหรือชุมชนที่เข้าไปพัฒนาหรือทำงาน เกิดการปรับตัวที่จะพัฒนาตนเอง เกิดความต้องการที่จะพัฒนาตนเองเสียก่อน ไม่ใช่สิ่งที่ทางราชการเข้าไปบังคับให้ประชาชนหรือชุมชนทำ ซึ่งจะไม่ยั่งยืน พระองค์ท่านทรงเน้นการพัฒนาคน ให้คนเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน แล้วจึงเข้าไปพัฒนาเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการเข้าถึงก่อนจะพัฒนา ไม่ใช่เน้นการพัฒนาเข้าไปโดยที่ประชาชนยังไม่ตระหนักหรือเห็นความสำคัญของการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลง

³ <http://www.royalrain.go.th/royalrain/m/royalinitiativeproject>

2.2. เข้าใจกลุ่มเป้าหมาย (Understand target)

“ฉันครองราชย์สองปีแรก ฉันไม่มีผลงาน เพราะฉันยังไม่รู้ว่าราษฎรต้องการอะไร”

พระราชปราชญ์ของในหลวงรัชกาลที่ 9 นี้สะท้อนให้เห็นวิธีการแห่งศาสตร์พระราชอำนาจในการเข้าถึงแล้วจึงพัฒนาได้เป็นอย่างดี ทรงให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งคือ “ประชาชน” ว่าประชาชนต้องการอะไร ก่อนที่จะทรงงาน ภาพที่คนไทยทุกคนได้พบเห็นจนเจนตา คือภาพที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 โปรดที่จะประทับกับพื้นดินเพื่อพูดคุยกับชาวบ้านในท้องถิ่นทุรกันดาร เพื่อที่จะทรงเข้าใจความเดือดร้อน ปัญหา ความทุกข์ยากของชาวบ้าน เพื่อหาทางแก้ไขต่อไป

พระองค์ท่านทรงมีพระเมตตาอย่างสูงต่อประชาชนในการที่จะเข้าใจปัญหาของประชาชน โดยเฉพาะเมื่อประชาชนจะถวายฎีกาเพื่อขอพระราชทานพระเมตตาในการปิดป่าความทุกข์ร้อนต่างๆ ในหลายครั้งทางราชการเองกลับขัดขวาง ทั้งนี้ทรงพยายามเข้าใจกลุ่มเป้าหมายคือประชาชนของพระองค์ในแต่ละท้องถิ่นอย่างลึกซึ้งมากที่สุด สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานสัมภาษณ์นักข่าวหญิงในปี 2523 ความว่า

“ชาวบ้านภาคใต้ฉันฉลาด รู้ด้วยว่าจะถวายฎีกานี้ต้องทำอะไร เอาช้อนไว้ได้ดอกไม้แล้วเอาดอกไม้ขึ้นมาให้ บอกว่าฉัน ข้างล่างนะ ฎีกาอยู่ข้างล่าง รู้จักด้วยนะ ช้อนไว้ ไม่เช่นนั้นฎีกานี้ตำรวจเขาจะตรวจค้นก่อนอย่างทีใหญ่ นครศรีธรรมราช ถ้าตามไปดูจะเห็นเขามีเวรยามกันแล้วก็พยักหน้า หัวเราะเขาละ อุดส่าห์ช้อนแทรกเข้าไปไว้ในดอกไม้ พับเสียจนนิดเดียว”

“หนหนึ่ง ข้าฯ เลี้ยงดูๆ ต๊บบๆ หันไปมองว่าอะไรกัน ที่แท้เห็นสิรินธรกับจุฬารัตน์ไปแย่งฎีกาจากตำรวจ โดยมากเป็นตำรวจราชสำนัก เขาไม่อยากให้ยุ่งการเมือง คือประชาชนเห็นเราใกล้เข้ามาก็คง จะชักออกมาจากชายพกหรือตะกร้า ตำรวจก็แย่งมาเสีย สององค์นี้ก็วิ่งไปแย่งจากมือตำรวจ เสร็จแล้วแม่เล็กบอก เล็กได้มาแล้ว ก็บอกเขา ไร้คุณ ถ้าเพื่อปิดนี้บ้านเมืองเราจะไปไม่ไหวนะ ราษฎรไม่รู้จะออกทางไหน เราก็มีหน้าที่เอามาแล้วเอาไปให้แกรัฐบาลเท่านั้น อย่าไปปิดๆ นี่ประชาชนไม่รู้จะประบายทางไหน แย่เลย บ้านเมืองไม่ปลอดภัย” (โพสทูเดย์, 2559)

2.3. สร้างปัญญา (Educate)

การสร้างปัญญาสังคมเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการเข้าถึงประชาชน หากประชาชนยังขาดความเข้าใจก็ต้องสร้างปัญญาสังคมให้ประชาชนเข้าใจ ครูแห่งแผ่นดิน เลือกจะใช้วิธีที่ง่ายที่สุดในการสื่อสารกับประชาชนเพื่อสร้างปัญญา ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงทำพระองค์เป็นตัวอย่างที่ดีในการเลือกใช้วิธีการพูดที่จะสร้างปัญญาให้เหมาะสมกับผู้ฟัง ในคราวหนึ่งที่พระองค์พระราชทาน “โคพันธุ์และสุกร” แก่ชาวไทยภูเขาในภาคเหนือ นักวิชาการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตามเสด็จฯ ไปด้วย พระองค์โปรดฯ ให้นักวิชาการเกษตรแนะนำชาวไทยภูเขถึงวิธีการเลี้ยงโคพันธุ์และสุกร ซึ่งการบรรยายนั้นนักวิชาการเกษตรใช้ศัพท์วิชาการที่ยาก พระองค์ท่านทรงสังเกตว่าชาวเขาฟังอย่างไรก็ยังไม่เข้าใจ พระองค์ทรงปล่อยให้ นักวิชาการพูดอธิบายประมาณครึ่งชั่วโมง ทรงทอดพระเนตรเห็นชาวเขานั่งฟังทำตาปริบๆ จึงทรงถามนักวิชาการเกษตรว่า “จบแล้วหรือยัง” นักวิชาการเกษตรกราบทูลว่า “จบแล้วพระพุทธเจ้าข้า” จึงมีพระราชดำรัสว่า “ถ้าอย่างนั้น ฉันพูดบ้างนะ” “ฟังให้ดีๆ นะ จะเลี้ยงหมูให้มันอ้วน โตเร็วๆ ต้องให้มันกินให้อิ่ม” แล้วทรงหันกลับมาสั่งกับนักวิชาการว่า “จบแล้ว” ทำเอาผู้ตามเสด็จฯ อมยิ้มไปตามๆ กัน (วิลาศ มณีวัต, 2547) ในหลวงรัชกาลที่ 9 จึงเป็นต้นแบบครูของแผ่นดิน พระองค์ท่านทรงมีความเมตตาในการสอนถ่ายทอดความรู้ไปจนถึงระดับนักเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาดังที่ทรงพระกรุณาสอนนักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวลด้วยพระองค์เอง

พระองค์ทรงสอนไม่ได้เพียงสอนด้วยการพูดให้ฟังเท่านั้น แต่ทรงสร้างแรงบันดาลใจ พลตำรวจเอก วชิรฐ เดชกุญชร (2559) ได้เขียนไว้ในหนังสือ "รอยพระยุคลบาท" เรื่องกาแฟต้นเดียว เอาไว้ว่า ในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2517 เมื่อในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเยี่ยมราษฎรบนดอยอินทนนท์ จ. เชียงใหม่ หลังจากทรงเยี่ยมราษฎรชาวเขาเผ่าม้ง ที่บ้านขุนกลาง อ. จอมทอง และชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงที่บ้านอังก้าน้อยและบ้านท่าฝิ่ง ม.จ ภูคเคช รัชนี้ ผู้อำนวยการโครงการหลวง กราบบังคมเชิญพลเสด็จให้ทรงพระดำเนินต่อไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร เพื่อทอดพระเนตรไร่กาแฟของราษฎรชาวกะเหรี่ยง รวมระยะทางที่ทรงพระดำเนินมาทั้งหมดในบ่ายวันนั้น 6 กิโลเมตร เมื่อไปถึงปรากฏว่า ไร่กาแฟนั้นมีต้นกาแฟให้ทอดพระเนตรเพียงต้นเดียว พล.ต.อ. วชิรฐ เดชกุญชร โกรธจนแทบจะร้องไห้ไม่ได้และระบายความรู้สึกนี้กับเพื่อนร่วมงานความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงมีรับสั่งให้เข้าเฝ้าฯ ซึ่งพระองค์ท่านตรัสถามว่า “เป็นความจริงหรือที่ว่าผมโกรธท่านภูคเคช” ผมก็กราบบังคมทูลตามความเป็นจริงว่าเป็นเช่นนั้น พระเจ้าอยู่หัวตรัสถามต่อไปว่า ผมทราบหรือเปล่าว่าเมื่อก่อนนี้กะเหรี่ยงที่ดอยอินทนนท์ ประกอบอาชีพอะไร ผมก็กราบบังคมทูลว่า ทราบเกล้าฯ ว่ากะเหรี่ยงปลูกฝิ่น พระเจ้าอยู่หัวตรัสต่อไปด้วยพระสุรเสียงที่เปี่ยมไปด้วยพระเมตตา (ไม่ได้ดุดม) ว่า “แต่ก่อนเขาปลูกฝิ่น เรา ไปพูดจาชี้แจง ชักชวนให้เขาลองมาปลูกกาแฟแทน กะเหรี่ยงไม่เคยปลูกกาแฟมาก่อนเลย ที่กาแฟไม่ตายเสียหาย แต่ยังมีเหลืออยู่ ๑ ต้นนั้น ต้องถือว่าเป็นความก้าวหน้าสำหรับกะเหรี่ยง จึงต้องไปทอดพระเนตร จะได้แนะนำเขาต่อไปได้ว่า ทำอย่างไรกาแฟจึงจะเหลืออยู่มากกว่า ๑ ต้น” ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าทรงเข้าใจจิตวิทยาในการสอน ทรงเป็นครูแห่งแผ่นดินผู้ปลูกปัญญาสังคม กาแฟต้นแรกต้นนั้นที่ทรงพระดำเนินหลายกิโลเมตร ทรงสอนโดยสร้างแรงบันดาลใจ ได้ทำให้การปลูกฝิ่นและการทำไร่เลื่อนลอยลดลงไปอย่างน่ามหัศจรรย์

ในการที่ทรงเป็นครูของแผ่นดิน ผู้นำการพัฒนานั้น กลับทรงถ่อมพระองค์ในการที่จะเรียนรู้จากนักเรียน ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจาก.พระราชดำริ อ. เมือง จ.สกลนคร วันที่ 22 พฤศจิกายน 2528 “...เราเป็นนักเรียน เราไม่ใช่เป็นผู้เชี่ยวชาญ..... ถ้าหากว่าในด้านไหนก็ตาม เวลาไปปฏิบัติให้ถือว่าเราเป็นนักเรียน ชาวบ้านเป็นครู หรือ “ธรรมชาติเป็นครู” การที่ท่านทั้งหลายจะออกไปก็จะไปในหลายๆด้าน...ก็ต้องเข้าใจว่า เราอาจจะเอาความรู้ไปให้เขา แต่ก็ต้องนับถือความรู้ของเขาด้วย จึงจะมีความสำเร็จ....”

3. พัฒนา (Development) นั้นประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 3 องค์ประกอบ คือ (1) เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-initiated) (2) พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) (3) ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype and role model)

3.1. เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-initiated)

ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเข้าใจประเทศไทยว่ามีปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้อย่างรุนแรง ครั้นเมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินไปหน่วยงานต้นน้ำพัฒนาทุ่งจ้อย จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2514 พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสกับเจ้าหน้าที่ที่เฝ้ารับเสด็จจากคำว่า “...ควรจะปลูกต้นไม้ในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” แนวพระราชดำริในการพัฒนาทรงเน้นการพัฒนาที่เกิดจากประชาชนต้องการจะพัฒนา

ตลอดรัชสมัยในการทรงงานในบางครั้ง ประชาชนก็ไม่ได้ให้ความร่วมมือกับโครงการพระราชดำริ เช่นกัน ไม่เคยทรงฝืนบังคับประชาชนให้ร่วมมือแต่อย่างใดด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน กลับทรงเริ่มต้นโครงการพระราชดำริใหม่ อย่างสม่ำเสมอจนมีโครงการพระราชดำริกว่าสี่พันโครงการ ทรงเคยมีรับสั่งกับนายปราโมทย์ ไม่กล้าว่า **"...พระราชดำริเป็นแนวคิดของฉัน ไม่ได้เป็นพระบรมราชโองการ หรือคำสั่งนะ..."** (ปราโมทย์ ไม่กล้า, 2555) ซึ่งสะท้อนความเป็นประชาธิปไตยและความต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างเต็มที่ ดังที่ทรงเน้นเสมอว่าการพัฒนานั้นต้องระเบิดจากข้างในก่อนและให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย

3.2 พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance)

ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเน้นว่าการพัฒนาต้องทำให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ ทรงโปรดให้ประชาชนทำอะไรได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากรัฐ (มูลนิธิชัยพัฒนา, มปป) การพัฒนาใช้เวลา ใช้หลักวิชาการ และทำไปทีละขั้นทีละตอน ดังพระราชดำรัสเกี่ยวกับในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2516 ได้เน้นเรื่องของการพึ่งพาตนเองเอาไว้ว่า **"...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ..."**

อีกตอนหนึ่งของพระราชดำรัสที่รับสั่งกับนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 ว่า **"...ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กละน้อยให้เป็นลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งที่ใหม่แท้ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่าและต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า..."** ซึ่งแนวคิดนี้ทำให้เห็นพระราชดำริในเรื่องการพัฒนานวัตกรรมที่มาจากการต่อยอดสิ่งเก่าของพระองค์ท่านอย่างชัดเจน

พระองค์ท่านทรงโปรดความเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองได้ ดังที่ได้พระราชทานพระราชดำริ **"การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก"** ปลอ่ยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือแม้กระทั่ง **"การปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง"** ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้พื้ นอกจากได้ประโยชน์ตามประเภทของการปลูกแล้วยังช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ พื้นดินด้วย พระองค์จึงทรงเข้าใจธรรมชาติและมนุษย์ที่อยู่อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน (กรมป่าไม้, มปป.) แนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการพึ่งพาตนเองได้ ปลอ่ยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่เร่งร้อนจะพัฒนาโดยการยัดเยียดเทคโนโลยีต่าง ๆ หรือเงิน เข้าไปในการพัฒนาที่สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในเรื่องของการปลูกป่าดังพระราชดำรัสเกี่ยวกับการปลูกป่าในหลายโอกาสดังนี้ **"...ถึงป่านั้นไว้ 5 ปี ตรงนั้นไม่ต้องทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์ โดยไม่ต้องปลูกสักต้นเดียว คือว่าการปลูกป่านั้น สำคัญอยู่ที่ปลอ่ยให้เขาขึ้นเอง..."** **"ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ถึงป่านั้นไว้ ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว"**

3.3. ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype and role model)

ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงโปรดการสร้างต้นแบบการเผยแพร่ความรู้ โดยทรงตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ต่างๆ เช่น ที่ห้วยทราย เขาหินซ้อน ภูพาน ห้วยฮ่อมไคร้ อ่าวคุ้งกระเบน และพิบูลทอง (กรมป่าไม้, มปป.) โครงการชั่งหัวมัน หรือแม้แต่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ศึกษา เรียนรู้ ดูงาน สำหรับเกษตรกรทฤษฎีใหม่ส่งเสริมสร้างต้นแบบแห่งการเรียนรู้ให้ประชาชนได้ศึกษาที่วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ทรงโปรดที่จะเลือกพื้นที่ที่มีปัญหาที่สุดเพื่อตั้งเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนา ยกตัวอย่างเช่น บริเวณห้วยทรายนั้น มีการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ทำการเกษตรแบบผิดวิธีจนดินเสื่อมโทรมแห้งแล้ง เป็นดินดาน เพราะหน้าดินพังทลายไปหมดสิ้น เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2526 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่ ห้วยทราย มีพระราชดำรัสด้วยน้ำพระราชหฤทัยห่วงใยว่า **"หากปล่อยทิ้งไว้ จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด"** ทรงใช้ความอุตสาหะพยายามในการพัฒนาห้วยทราย ซึ่งมีแต่ดินดานแข็ง ในขั้นแรกต้องเจาะดินดาน เพื่อปลูกแฝก ให้หญ้าแฝกหยั่งรากลึกทลายดินดานออกให้โปร่งเพื่อให้รากพืชอื่นๆ สามารถงอกขึ้นไปได้โตได้ เนื่องจากพื้นที่แห้งแล้งและมีการกัดเซาะของหน้าดินมาก ต้องมีการสร้างฝายชะลอน้ำและหลุมกักเก็บน้ำเล็กๆ ไว้ในพื้นที่เพิ่มความชุ่มชื้น

ในขณะที่ที่ตั้งของโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิบูลทอง เป็นพื้นที่ป่าพรุ ดินพรุ ซึ่งเปรี้ยวจัดมากจนไม่สามารถจะปลูกพืชใดๆ ได้เลย ก็ทรงใช้การแก่งัดดินในการแก้ปัญหาจนเป็นพื้นที่การเกษตรได้

การที่ทรงเลือกใช้พื้นที่ที่มีปัญหาและความยากลำบากในการพัฒนานั้นก็เพื่อเป็นต้นแบบให้ประชาชนได้เห็นและทำตาม เป็นเสมือนโครงการ Pilot Project ซึ่งหากแม้พื้นที่ที่มีปัญหามากที่สุดก็ยังพัฒนาให้ดีขึ้น ประชาชนเองก็อาจจะทำตามได้เป็นการเรียนรู้จากตัวแบบ (Role model) ที่เป็นแรงบันดาลใจการพัฒนาประชาชนและประเทศชาติ

จากการทบทวนศาสตร์ของพระราชทานทำให้เห็นว่า ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงใช้แนวคิด “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” กับโครงการในพระราชดำริอย่างต่อเนื่อง ซึ่งศาสตร์พระราชทานี้มีความสอดคล้องกับศาสตร์สากลในการพัฒนาองค์การที่นำเสนอโดย Cummings และ Worley (2009) ที่ใช้กระบวนการการวินิจฉัยก่อนการพัฒนา (Diagnosis before Development)

กระบวนการพัฒนาองค์การ (Organization Development Process)

Cummings และ Worley (2009) ผู้แต่งตำราการพัฒนาองค์การได้นำเสนอกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ถูกวางแผน (planned change process) (หน้า 75) อันเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาองค์การ ซึ่งกระบวนการนี้ได้กำหนดไว้ 8 ขั้นตอน: (1) Entering and Contracting (2) Diagnosing Organizations (3) Diagnosing Groups and Jobs (4) Collecting and Analyzing Diagnostic Information (5) Feeding Back Diagnostic Information (6) Designing Interventions (7) Leading and Managing Change (8) Evaluating and Institutionalizing Organization Development Interventions ซึ่งผู้วิจัยขอขยายความดังนี้

การเริ่มต้นและทำข้อตกลง (Entering and Contracting) (หน้า 74) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนเริ่มมีการคิดที่ต้องพัฒนาองค์การ อันเกิดจากองค์การเริ่มมีอาการของปัญหา (preliminary manner the organization's problems) หรือโอกาสในการพัฒนา (opportunities for development) เป็นขั้นตอนที่ผู้พัฒนาองค์การ กับบุคลากรในองค์การที่เกี่ยวข้องหรือรับผิดชอบเพื่อตกลงการทำงานร่วมกัน

(1) การวินิจฉัยระดับองค์การ (Diagnosing Organizations) (หน้า 86) ขั้นตอนที่สองเป็นการ “วินิจฉัย” อันเป็นกระบวนการทำความเข้าใจกับระบบงานที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยมีการเก็บข้อมูลที่มีอยู่ในองค์การ (pertinent information) เพื่อนำมาสรุปเพื่อหาโอกาสในการทำการเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุง (potential change and improvement) ซึ่งการพิจารณาข้อมูลมีการทำอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่การสำรวจข้อมูลสภาพแวดล้อมขององค์การ (organization environments and inputs) เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจบริบทขององค์การ เป้าประสงค์ (outputs) ขององค์การอันหมายถึง ผลงานขององค์การ (organization performance) ผลผลิตจากงานที่สำคัญในองค์การที่สะท้อนประสิทธิภาพการทำงาน (productivity concerns internal measurements of efficiency) และความพึงพอใจของผู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์การ (stakeholder satisfaction) ภายใต้วัฒนธรรมการทำงานขององค์การ (organization culture)

(2) การวินิจฉัยระดับกลุ่ม และงาน (Diagnosing Groups and Jobs) (หน้า 106) ขั้นที่สามเป็นการวินิจฉัยระดับกลุ่มและงานเป็นการวินิจฉัยหลังจากการวินิจฉัยระดับองค์การ ซึ่งการวินิจฉัยนี้เป็นการพิจารณาถึงการทำงานร่วมกันของบุคลากรที่รวมตัวกันเพื่อทำงานทั้งงานประจำ (permanent function) งานชั่วคราว (on-going function) เพื่อพิจารณาว่างานที่ถูกออกแบบให้ดำเนินการนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งผลของการออกแบบนี้จะส่งผลต่อประสิทธิผลการปฏิบัติงานระดับบุคคลและองค์การ ทั้งนี้การวินิจฉัยพิจารณาถึงบรรทัดฐานการทำงานของกลุ่ม (group's performance norm) ซึ่งผู้ทำการพัฒนาจำเป็นต้องเข้าใจ

(3) การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวินิจฉัย (หน้า 120) (Collecting and Analyzing Diagnostic Information) ขั้นที่สี่เป็นขั้นของการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและการนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อความเข้าใจถึงเหตุของปัญหา (to make clear the underlying causes of an organization problem) และเพื่อหาพื้นที่การพัฒนาในอนาคต (to identify areas for future development) โดยการเก็บข้อมูลในขั้นตอนนี้เสมือนการทำวิจัยคือการใช้เครื่องมือวิจัย เช่น แบบสอบถาม สัมภาษณ์ การสังเกต และการเก็บตัววัดผลที่เกิดขึ้น ส่วนการวิเคราะห์ผลต้องใช้ทั้งวิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

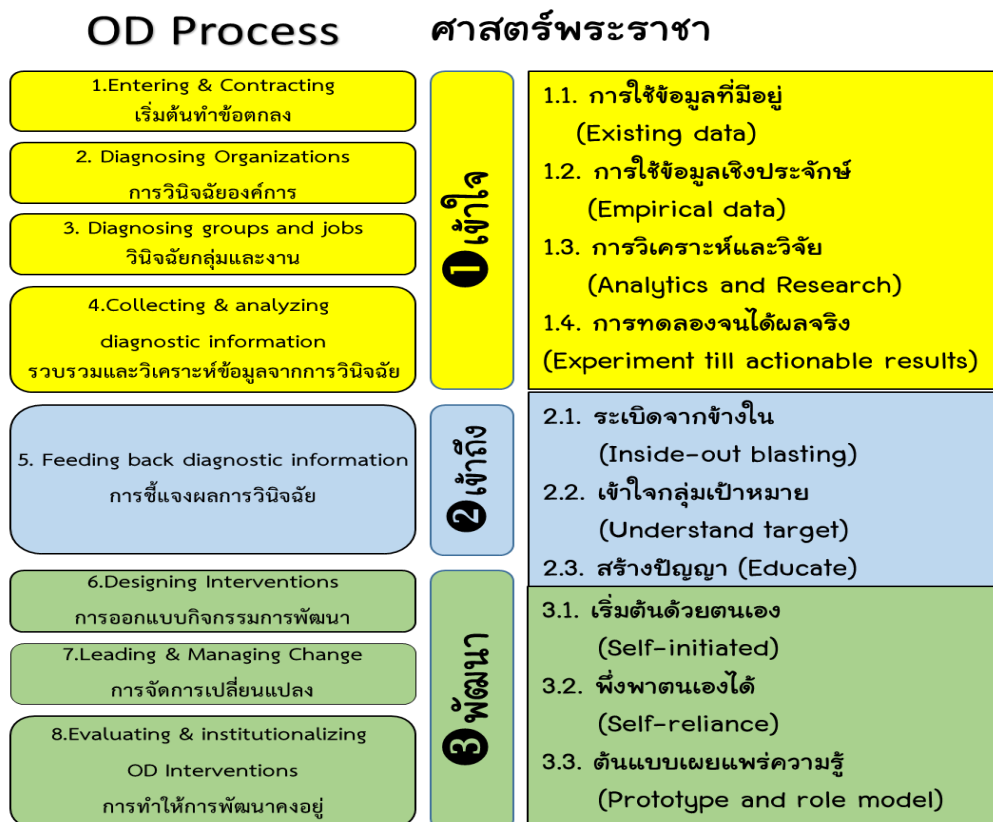
(4) การให้ข้อมูลการวินิจฉัยย้อนกลับ (Feeding Back Diagnostic Information) (หน้า 139) ขั้นตอนที่ห้าเป็นขั้นตอนที่ Cummings และ Worley (2009) กล่าวว่า เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในกระบวนการวินิจฉัย ในขั้นตอนนี้เป็นการนำข้อมูลจากการวิเคราะห์ วินิจฉัยมาส่งมอบแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อมั่นใจว่าลูกค้าหรือผู้ที่เกี่ยวข้องยังคงเป็นเจ้าของข้อมูลเหล่านี้ (to be sure that the client has ownership of the data)

(5) การออกแบบกิจกรรมพัฒนาองค์การ (Designing Interventions) (หน้า 152) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เริ่มกระบวนการพัฒนาองค์การ โดยการนำปัญหาที่เฉพาะเจาะจงที่ได้รับจากการวินิจฉัยมาวางแผนการพัฒนา อันอาจมีการออกแบบให้แตกต่างกันไปภายใต้บริบทของแต่ละองค์การ ในการออกแบบกิจกรรมการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ (Effective Intervention) ผู้พัฒนาองค์การต้องคำนึงถึง ก. ความจำเป็นของแต่ละองค์การ (needs of the organization) ข. การรู้เหตุของผลลัพธ์องค์การ (causal knowledge of intended outcomes) และ ค. ความสามารถในการบริหารการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกในแต่ละองค์การ (change management competence to organization members)

(6) การนำและการบริหารการเปลี่ยนแปลง (Leading and Managing Change) (หน้า 163) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนการลงมือทำของสมาชิกในองค์กร ช่วยกันวางแผนทำการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ได้ผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล ซึ่งขนาดของกิจกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลง (intervention) นี้มีตั้งแต่กระบวนการกลุ่มเล็กๆ (small work group) ไปถึงการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ (transforming the strategies) ออกแบบองค์การ (design features of the whole organization) ซึ่งในขั้นตอนนี้มีองค์ประกอบอีกมากมายในการบริหารการเปลี่ยนแปลง (change management) (หน้า 164): การสร้างแรงจูงใจเพื่อการเปลี่ยนแปลง (motivating change) การนำเสนอวิสัยทัศน์หรือฝันร่วมกันของคนในองค์กร (creating a vision) การหาแรงหนุนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (developing political support) การทำการเปลี่ยนแปลง (managing the transition) การจัดหาทรัพยากรสิ่งสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง (sustaining momentum)

(7) การประเมินและการทำให้กิจกรรมพัฒนาองค์กรคงอยู่กับองค์กร (หน้า 189) (Evaluating and Institutionalizing Organization Development Interventions) ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการประเมิน (evaluation) เพื่อนำเสนอข้อมูลย้อนกลับให้กับผู้พัฒนาองค์กร และสมาชิกขององค์กร เพื่อยุติกับความก้าวหน้าและผลจากการทำกิจกรรมการเปลี่ยนแปลง ส่วนการทำให้การเปลี่ยนแปลงคงอยู่กับองค์กร (institutionalization) อันเป็นกระบวนการรักษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นให้อยู่กับองค์กร

จากการพิจารณากระบวนการพัฒนาองค์กรและศาสตร์ของพระราชฯ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” เห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกันดังนี้

ภาพที่ 2: บทสรุปศาสตร์พระราชฯ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” กับกระบวนการพัฒนาองค์กรของ Cummings & Worley (2009)

จากศาสตร์พระราชาในขั้นตอนของ “เข้าใจ” (Understand) นั้นเป็นขั้นตอนของการใช้ข้อมูลที่มีอยู่ และการจัดทำข้อมูลเชิงประจักษ์ เพื่อนำมาซึ่งความรู้ และความเข้าใจบริบทของเรื่องหรือพื้นที่ที่กำลังจะเข้าไปพัฒนาอย่างถ่องแท้ โดยในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้แสดงพระองค์ให้พวกเราเห็นว่าท่านเป็น “นักพัฒนา” ที่นำข้อมูลที่ได้มาทำการศึกษา ทดลองค้นหาวิธีในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาเพื่อให้ได้คำตอบในระดับหนึ่งก่อนเข้าไปทำการพัฒนา จึงเทียบได้กับขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรที่เริ่มจากการทำข้อตกลง **รวบรวมข้อมูลระดับองค์กร กลุ่ม งาน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ วินิจฉัย** เพื่อหาประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ นักพัฒนาองค์กรก่อนเข้าไปทำการพัฒนาองค์กรได้มีความรู้ ความเข้าใจองค์การที่ตนกำกับในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรู้ ความสามารถ และความใส่ใจ ตั้งใจ ที่จะพัฒนาองค์กรเหล่านั้นอย่างแท้จริง อันสะท้อนความเป็นมืออาชีพของนักพัฒนาองค์กร

“เข้าถึง” เป็นขั้นตอนที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้แสดงพระองค์ให้เห็นว่าพระองค์ท่านมิเคยสั่งการให้ กระทำใดๆในการแก้ปัญหาเรื่องหรือพื้นที่ที่พระองค์ท่านใส่พระทัยต้องการพัฒนา หากแต่พระองค์ใช้ **การระเบิดจากข้างใน** อันเป็นการให้คนในพื้นที่ถวายเป็นงานทั้งข้อมูลที่พระองค์มีอยู่แล้วจากการศึกษาข้างต้น และ นำเสนอความคิดเห็นในการพัฒนาตามแนวทางที่คนในพื้นที่คิด จึงเทียบได้กับขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรที่สำคัญที่สุดคือ **การนำผลการวินิจฉัยนั้นกลับไปชี้แจงให้้องค์การที่พัฒนาได้รับรู้ รับทราบ** ทั้งนี้เพื่อให้้องค์การเหล่านั้นเป็นเจ้าของข้อมูลและปัญหาอย่างแท้จริง เป็นขั้นตอนของการสร้าง Sense of Urgency หรือ การสร้างความตระรู้ถึงความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลง ซึ่งสอดคล้องกับศาสตร์พระราชาท่านว่า หากคนในพื้นที่ไม่มีความยากที่จะทำการพัฒนา สิ่งที่พระองค์ท่านอยากให้ประชาชนในพื้นที่ทำการพัฒนา คงไม่สามารถทำให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาได้

ขั้นสุดท้ายคือ “พัฒนา” ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้แสดงพระองค์ให้เห็นว่า ก่อนการลงมือทำการพัฒนาใดๆนั้น เราควรเข้าใจและเข้าถึงคนเหล่านั้นให้ได้ก่อน และขั้นตอนนี้จะต้องให้คนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างมากในการออกแบบการพัฒนาด้วยตนเอง โดยมีการทำโครงการเล็กหรือจำลองให้เห็นความสำเร็จก่อนที่จะขยายผลหรือทำคนกลุ่มใหญ่เข้าไปพัฒนาในขอบเขตที่กว้างขึ้น โดยพระองค์ท่านจะสนับสนุนในเรื่องเงินทุน ทรัพยากร และผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยกับประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้สามารถทำโครงการพัฒนาต่างๆได้สำเร็จ จึงเทียบได้กับขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรในขั้นตอน **ออกแบบกิจกรรมการพัฒนา การจัดการเปลี่ยนแปลง และการทำให้การพัฒนานั้นคงอยู่** อันเป็นขั้นของการลงมือทำการพัฒนา ซึ่งมีได้หมายถึงทำพร้อมกันทั่วทั้งองค์กร หากแต่เป็นการทำเพื่อให้เห็นผลของการเปลี่ยนแปลงในบางหน่วยงานนำร่อง เพื่อเป็นตัวอย่างในการขยายผลไปทั่วทั้งองค์กร โดยองค์การให้การสนับสนุนเงินทุน เวลา ที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานที่ทำการพัฒนา หลังจากนั้นทำการประเมินเพื่อเรียนรู้ ปรับปรุงก่อนขยายผล และทำให้การพัฒนานั้นคงอยู่กับองค์กรในระยะเวลาหนึ่ง

การประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราช “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ในการพัฒนาองค์การของหน่วยงานกำกับดูแล สามหน่วยงาน (ก.พ.ร., สรพ. และ สมศ.)

การเป็นหน่วยงานผู้กำกับ หรือ Regulator นั้นไม่ได้มีบทบาทเพียงการกำกับหากควรมีหน้าที่ดูแลและพัฒนาด้วยเช่นกัน ดังเช่นในภาคธุรกิจ คปภ. หรือ สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัยนั้นก็มีหน้าที่ทั้งกำกับดูแลอุตสาหกรรมประกันภัยและทำหน้าที่ส่งเสริมให้อุตสาหกรรมประกันภัยได้รับการพัฒนาเติบโตขึ้นอีกด้วย

บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานตัวอย่างที่ดีเช่น สรพ. จึงไม่ได้มีหน้าที่ในการตรวจสอบ หากเป็นการเยี่ยมสำรวจ เพื่อให้ข้อคิดเห็น เสนอแนะ และรับรองคุณภาพโรงพยาบาล อันทำให้เห็นได้ชัดว่า สรพ. ทำหน้าที่ช่วยพัฒนาคุณภาพโรงพยาบาลทั้งโรงพยาบาลภาครัฐและเอกชน หากพิจารณาวิสัยทัศน์ของ ก.พ.ร. เห็นได้ชัดว่ามีเจตนารมณ์ที่จะส่งเสริม พัฒนาระบบราชการ ไม่ได้มีหน้าที่ตรวจสอบประเมินและให้คะแนนเท่านั้น การประเมินควรเป็นการประเมินเพื่อปรับปรุง (Formative Evaluation) มากกว่าการประเมินเพื่อสรุปผล (Summative Evaluation) และต้องนำผลการประเมินนั้นมาช่วยหน่วยราชการในการพัฒนาองค์การให้ดีขึ้น ส่วนบทบาทของสมศ. ที่มีปณิธานในการใช้การประเมินเพื่อพัฒนาเพื่อการศึกษาไทยได้มาตรฐาน หากแต่หน้าที่กำกับสถานศึกษาต่างๆ ไม่ควรมีหน้าที่เพียงประเมิน และรับรอง ซึ่งบทบาทเหล่านี้ถือเป็นบทบาทเชิงลบ ดังนั้นหากองค์การเหล่านี้โน้มมาศาสตร์พระราช “เข้าใจ เข้าถึง แล้วจึงพัฒนา” มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน องค์การกำกับเหล่านี้ควรคล้อยจากการเป็นผู้กำกับ (Regulator) และผู้ประเมิน (Evaluator) หรือการลงโทษ (Penalty) ซึ่งทำให้เกิดบทบาทอันแบ่งแยกในการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Split roles of performance appraisal) อันเป็นบทความคลาสสิกใน Harvard Business Review (Meyer, Kay, and French, 1965) มาเป็น “นักพัฒนาองค์การ” อย่างแท้จริง

การเป็น “นักพัฒนาองค์การ” นั้นทั้งสามหน่วยงานคือ สรพ. สมศ. และ ก.พ.ร. ควรเน้นไปที่การเป็นผู้ช่วยเหลือ (On becoming a helper) การเป็นผู้ช่วยเอื้ออำนวยการเปลี่ยนแปลงและนวัตกรรม (Innovation and Change facilitator) และการเป็นโค้ช (Coaching) เพื่อให้หน่วยงานที่ได้รับการประเมินสามารถนำข้อมูลไปปรับปรุง และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงมากกว่าเพียงได้รับคะแนน ทั้งหมดนี้หากดำเนินการตามศาสตร์พระราช เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา บทบาทของนักพัฒนาจะกลายมาเป็น “ผู้ร่วมพัฒนาองค์การ” จะช่วยให้เกิดการพัฒนาองค์การอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยเสนอแนะบทบาทของสามองค์กรนี้ภายใต้ศาสตร์พระราชดังตารางด้านล่าง

ตารางที่ 3: ข้อเสนอแนะบทบาทของ ก.พ.ร. สมศ. และ สรพ. ภายใต้ศาสตร์พระราชชา “เข้าใจ เข้าถึง แล้วจึงพัฒนา”

หัวข้อ	ก.พ.ร.	สมศ.	สรพ.
1. เข้าใจ	■ ไม่ใช่เกณฑ์การประเมินแบบ one size fits all ให้คำนึงถึงภูมิสังคม ความแตกต่างของพันธกิจ สภาพแวดล้อมของแต่ละหน่วยงานที่กำกับดูแล ■ ใช้ข้อมูลและวิเคราะห์จนนำไปสู่การร่างนโยบายและการประเมินนโยบายและการพัฒนา ■ การตรวจประเมิน และการพัฒนาองค์การของ ก.พ.ร. ควรมีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในภารกิจของหน่วยงานที่จะเข้าไปประเมินและพัฒนา ควรแสวงหาพันธมิตรทางวิชาการและวิชาชีพเข้ามาช่วยเหลือในการประเมิน กำกับ และการพัฒนาดังกล่าว เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อนการเข้าไปเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา	■ เนื่องจากมหาวิทยาลัยมีความเชี่ยวชาญหลากหลายแตกต่างกันมากเกินกว่าที่ สมศ. จะมีความเข้าใจได้ลึกซึ้งเพียงพอ สมศ. ควรส่งเสริมสมาคมวิชาชีพในแต่ละสาขาวิชาให้มีความเข้มแข็งและเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมิน พัฒนา อำนวยการเปลี่ยนแปลงให้แก่แต่ละสาขาวิชา	■ สรพ. ควรดึงผู้เชี่ยวชาญในแต่ละด้านของการบริหารสถานพยาบาลเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมิน การพัฒนา และการรับรองคุณภาพสถานพยาบาลให้มีความเข้าใจรอบด้านมากขึ้น
1.1. การใช้ข้อมูลที่มีอยู่	■ ก่อนการเข้าตรวจประเมิน ก.พ.ร. ควรศึกษาวิจัยข้อมูลของหน่วยงานที่จะเข้าไปตรวจประเมิน เช่น ข้อมูลจาก กพ กรมบัญชีกลาง ข้อมูลในอดีตของก.พ.ร. เอง ข้อมูลผลการดำเนินงานของหน่วยงานดังกล่าว การที่ก.พ.ร. เข้าใจข้อมูลและมีข้อมูลของหน่วยงานที่จะเข้าตรวจประเมินอย่างชัดเจน จะช่วยลดแรงต้านและได้รับ	■ ก่อนการเข้าตรวจประเมิน สมศ. ควรศึกษาข้อมูลของสถานศึกษาที่จะเข้าไปตรวจประเมิน เช่น ผลการประเมินของสมศ. การจัดอันดับสถานศึกษา ข้อมูลจากระบบสารสนเทศของกระทรวงศึกษาธิการ ผลการสอบ O-NET และ A-NET ของแต่ละโรงเรียน อัตราการออกกลางคัน รวมถึงข้อมูลการได้รับการ	■ ก่อนการเข้าตรวจประเมินและรับรองสรพ. ควรศึกษาข้อมูลที่มีอยู่แล้วของสถานพยาบาลแต่ละแห่ง เช่น ข้อมูลของกลุ่มประกันสุขภาพ และ สำนักงานนโยบายและแผนในสำนักงาน ปลัดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีระบบข้อมูล 43 แฟ้ม จะทำให้เข้าใจปัญหาก่อน

หัวข้อ	ก.พ.ร.	สมศ.	สรพ.
	การยอมรับจากหน่วยราชการที่ได้รับการประเมิน และอำนวยความสะดวกในการร่วมทำการเปลี่ยนแปลง	ยอมรับในวิชาชีพและจากนายจ้าง ยังมีข้อมูลที่แม้แต่สถานศึกษานั้นเองก็ยังไม่ทราบตัวเองจะทำให้ได้รับการยอมรับและยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เพราะมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง	เข้าประเมินและรับรองสถานพยาบาลแต่ละแห่ง
1.2. การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์	ก.พ.ร. ควรมีอีกบทบาทในฐานะนักวิจัยที่แสวงหา เก็บข้อมูล และใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ของแต่ละหน่วยงาน หรือทำหน้าที่ในการวินิจฉัยองค์กร (Organizational diagnosis) ด้วยความเป็นมืออาชีพ ที่จะช่วยให้เข้าใจปัญหาของแต่ละหน่วยงานที่แตกต่างกันไป	สมศ. ควรร่วมกับสมาคมวิชาชีพ ในการกำหนดกรอบการประเมินและแสวงหาข้อมูลเชิงประจักษ์ในการประเมินสถานศึกษา เน้นการประเมินไปที่หลักสูตรซึ่งเป็นหัวใจของอุดมศึกษา ส่วนโรงเรียนนั้นควรเน้นการประเมินที่ผลลัพธ์ของนักเรียนอันเป็นผลลัพธ์ที่ต้องการ ตลอดจนการทำงานหลังจากการสำเร็จการศึกษา	สรพ. ควรเป็นผู้เชี่ยวชาญในการวินิจฉัยและประเมินเกี่ยวกับคุณภาพสถานพยาบาล ไม่ว่าจะเป็น อัตราการติดเชื้อ ความผูกพันของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข เข้าไปเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อค้นหา สาเหตุอันเป็นต้นตอของปัญหาคุณภาพการรักษาพยาบาล ควรมีความรู้ทางระบาดวิทยาอย่างแม่นยำ
1.3. การวิเคราะห์และวิจัย	ก.พ.ร. ควรวิเคราะห์และวิจัยปัจจัยความสำเร็จของหน่วยราชการที่มี พันธกิจแตกต่างกัน ควรศึกษาปัจจัยที่พยากรณ์ผลงานของแต่ละหน่วยงานซึ่งจะช่วยให้สามารถออกแบบกิจกรรมเพื่อทำการเปลี่ยนแปลง (intervention) ที่ได้ผลดีในแต่ละกรณีปัญหา	สมศ. ควรศึกษาวิเคราะห์วิจัยเพื่อค้นหาตัวแปรพยากรณ์ผลสำเร็จทางการศึกษาและการทำงานหรือการได้งานหลังการศึกษา หากปัจจัยใดมีความสำคัญต่อเป้าหมายหรือผลลัพธ์ทางการศึกษา และมีปัญหาจะช่วยให้สถานศึกษาสามารถแก้ไขได้ตรงจุดมากกว่าการไปเน้นการประเมินระบบ (process) อย่างเช่นในปัจจุบันซึ่งขาดความเข้าใจและเกาะไม่ถูกที่ค้น	สรพ. ต้องวิจัย เก็บข้อมูล อย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อให้สามารถเข้าใจแนวทางในการพัฒนาคุณภาพอย่างลึกซึ้ง ต้องค้นหาปัจจัยแห่งความสำเร็จ (key success factor) ที่นำไปสู่คุณภาพการรักษาพยาบาลอย่างแท้จริง

หัวข้อ	ก.พ.ร.	สมศ.	สรพ.
1.4. การทดลองจนได้ผลจริง	ก.พ.ร. ควรศึกษาและทดลอง กิจกรรมเพื่อทำการเปลี่ยนแปลง (intervention) สำหรับการแก้ปัญหาองค์การหลายๆ วิธีการ จนได้ผลจริงก่อนนำผลการทดลองนั้นๆ มาแนะนำให้หน่วยราชการ	สมศ. และสมาคมวิชาชีพ ควรศึกษาและทดลองกิจกรรมเพื่อทำการเปลี่ยนแปลง (intervention) สำหรับการแก้ปัญหาองค์การหลายๆ วิธีการ จนได้ผลจริงก่อนนำผลการทดลองนั้นๆ มาแนะนำสถานศึกษา สร้างต้นแบบ กิจกรรมเพื่อทำการเปลี่ยนแปลง (intervention) ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่ได้ผลจริง	สรพ. ควรร่วมกับสมาคมวิชาชีพศึกษาและทดลองกิจกรรมเพื่อทำการเปลี่ยนแปลง (intervention) สำหรับการแก้ปัญหาองค์การหลายๆ วิธีการ จนได้ผลจริงก่อนนำผลการทดลองนั้นๆ มาแนะนำสถานศึกษา สร้างต้นแบบ กิจกรรมเพื่อทำการเปลี่ยนแปลง (intervention) ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่ได้ผลจริง
2. เข้าถึง	เปลี่ยนบทบาทจากผู้ประเมิน ผู้กำกับ ผู้ที่สามารถลงโทษ มาเป็นผู้ให้การช่วยเหลือ (helper), ผู้อำนวยความสะดวก (facilitator), และเป็นโค้ช (Coach) นอกจากนี้ยังควรมีความเป็นผู้เชี่ยวชาญ (Expertise) ของภารกิจต่างๆ ทั้งนี้เพื่อสร้างการยอมรับ การเข้าใจปัญหาของแต่ละหน่วยงานและสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานที่รับการประเมิน		
2.1. ระเบิดจากข้างใน	- กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน สร้างแรงบันดาลใจให้หน่วยงานที่ต้องการเปลี่ยนแปลงมีเจตนารมณ์ในการเปลี่ยนแปลงที่แจ่มชัดโดยเฉพาะผู้นำ - สร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change agent) ในการเปลี่ยนแปลงในแต่ละหน่วยงาน พยายามชี้แจงความเป็นจริงและทำให้แต่ละหน่วยงานจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากข้อมูลที่มีอยู่และข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มาจากการวิเคราะห์อย่างรัดกุม	สามารถแสดงข้อมูลเชิงประจักษ์และโน้มน้าวใจอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีอัตราสูงให้ยอมรับที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองได้ ต้องให้สมาคมวิชาชีพเข้ามาช่วยกดดันให้เห็นความจำเป็นที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน นอกจากนี้ควรนำนายจ้างเข้ามามีส่วนร่วมให้เห็นความจำเป็นที่มหาวิทยาลัยหรือหลักสูตรต้องปรับปรุงพัฒนาตนเอง	- กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน สร้างแรงบันดาลใจให้หน่วยงานที่ต้องการเปลี่ยนแปลงมีเจตนารมณ์ในการเปลี่ยนแปลงที่แจ่มชัดโดยเฉพาะผู้นำ - สร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change agent) ในแต่ละหน่วยงาน พยายามชี้แจงความเป็นจริงและทำให้แต่ละหน่วยงานจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากข้อมูลที่มีอยู่และข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มาจากการวิเคราะห์อย่างรัดกุม

หัวข้อ	ก.พ.ร.	สมศ.	สรพ.
2.2.เข้าใจกลุ่มเป้าหมาย	- เปลี่ยน mindset หรือความเชื่อที่มีผลต่อพฤติกรรม และเป็นมิตรกับหน่วยงานที่รับการประเมิน ทำให้ผู้รับการประเมินและกำกับมีความศรัทธาที่จะให้ข้อมูลที่แท้จริงอันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญห - ได้ใจเพราะเข้าใจภารกิจและพันธกิจของหน่วยงานที่เข้าไปตรวจประเมินอย่างชัดเจน รับฟังปัญหาอย่างเข้าใจมากกว่าการมุ่งจับผิดหรือให้คะแนน กรรมการตรวจประเมินต้องเป็นผู้ฟังที่ดี (active listener) หากมีการรับฟังที่ดีพอจะทำให้เกิดการต่อต้านลดลง		
2.3. สร้างปัญญา	อาจจะมีความจำเป็นต้องพัฒนาผู้นำให้สามารถนำการเปลี่ยนแปลง (Leading change) ได้ ต้องให้ความรู้เพื่อให้เข้าใจความจำเป็นและวิธีการในการพัฒนาองค์กรและการจัดการการเปลี่ยนแปลง การเข้าไปตรวจประเมินจึงต้องทำให้ผู้บริหารของแต่ละหน่วยงานเห็นความสำคัญในการพัฒนา เข้าใจวิธีการพัฒนาองค์กร มากกว่าสนใจเฉพาะคะแนนผลการประเมินเพียงอย่างเดียว		
3. พัฒนา	- เปลี่ยนความคิดจากการเป็นผู้ประเมินมาเป็น “ผู้ร่วมพัฒนา” อำนวยความสะดวกในการพัฒนา ให้องค์กรราชการแต่ละแห่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ คิดที่จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาได้ด้วยตนเอง พัฒนาให้มีหน่วยงานต้นแบบในการพัฒนาองค์กรแต่ละด้าน - เข้าไปช่วยอำนวยความสะดวกในการพัฒนาหน่วยงานราชการ เป็นโค้ชและเมื่อหน่วยงานใดเข้มแข็งแล้วให้หน่วยงานนั้นเป็นต้นแบบในการพัฒนาเผยแพร่ความรู้ต่อเนื่องต่อไป		
3.1.พึ่งพาตนเองได้	ช่วยประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น กพ. กรมบัญชีกลาง หรือหน่วยงานกำหนดกำกับมาตรฐาน หรือหน่วยงานราชการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เข้ามาช่วยเหลือในระยะแรกในการพัฒนาองค์กร ทำหน้าที่ประสานงานดังกล่าว และเมื่อหน่วยงานนั้นๆ เข้มแข็งได้เอง ยืนได้ด้วยตนเองแล้ว ก็ลดการประคับประคองการดูแล ตามหลักของ scaffolding หรือการเปรียบกับการเป็นนั่งร้าน ซึ่งเมื่อเสร็จภาระกิจแล้วก็รื้อออกไป	แสวงหาความร่วมมือกับสมาคมวิชาชีพ หากจำเป็น เพื่อประสานงานให้เกิดความร่วมมือหรือการช่วยเหลือกันในเชิงวิชาการ เป็นคนกลางประสานหากต้องมีการควบรวม (merger and acquisition) ระหว่างสถาบัน หรือระหว่างคณะ ช่วยเหลือให้หลักสูตรต่างๆ เข้มแข็ง (หากทำได้ และทำให้คุณภาพการศึกษาดีขึ้น) เน้นบทบาทสร้างสรรค์ พัฒนามากกว่าการจับผิดและลงโทษ เมื่อเข้มแข็งแล้วก็ลดการช่วยเหลือลงไป	ช่วยประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น กพ. กรมบัญชีกลาง หรือหน่วยงานกำหนดกำกับมาตรฐาน หรือหน่วยงานราชการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เข้ามาช่วยเหลือในระยะแรกในการพัฒนาองค์กร ทำหน้าที่ประสานงานดังกล่าว และเมื่อหน่วยงานนั้นๆ เข้มแข็งได้เอง ยืนได้ด้วยตนเองแล้ว ก็ลดการประคับประคองการดูแล ตามหลักของ scaffolding หรือการเปรียบกับการเป็นนั่งร้าน ซึ่งเมื่อเสร็จภาระกิจแล้วก็รื้อออกไป

หัวข้อ	ก.พ.ร.	สมศ.	สรพ.
3.2. เริ่มต้นด้วยตนเอง	สร้างให้เกิดความมุ่งมั่นทุ่มเท ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง เข้าไปช่วยสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) ในหน่วยงาน ไม่บังคับให้พัฒนาหากไม่ต้องการพัฒนา ซึ่งเห็นเป็นตัวอย่างเช่น สรพ. ให้การขอรับการประเมินเป็นการทำโดยความตั้งใจอยากจะพัฒนาของโรงพยาบาล แม้จะใช้เวลาอยู่บ้างสำหรับหลายโรงพยาบาล หากแต่เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นจากคนในโรงพยาบาล		
3.3.ต้นแบบเผยแพร่ความรู้	ควรเริ่มต้นการพัฒนาจากหน่วยงานที่มีปัญหามากแต่มีศักยภาพที่จะพัฒนาและนำไปเป็นต้นแบบให้ทำตามจนประสบความสำเร็จได้ ส่งเสริมให้หน่วยงานที่ประสบความสำเร็จทำหน้าที่ “ครูผู้สอนครู” เพื่อขยายผลต่อไป		

ผู้วิจัยขอนำศาสตร์พระราชชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มาเป็นมุมมองในการพัฒนาองค์กร โดยได้นำสามองค์กรการ สรพ. สมศ. และก.พ.ร. มาเป็นตัวอย่างของการนำศาสตร์นี้ไปใช้ ทั้งนี้อยู่ในความตระหนักรู้ถึงความเข้าใจองค์กรทั้งสามในภารกิจที่สำคัญต่อประเทศ และความตั้งใจที่จะทำการพัฒนาองค์กรในกำกับ ด้วยความหวังว่าเสียงจากนักวิชาการที่ทำการวิจัยนี้คงเป็นภาพสะท้อนของศาสตร์พระราชชาให้กับองค์กรทั้งสาม และขอน้อมรับข้อคิดเห็นจากองค์กรทั้งสามในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

- Alderfer, C. P. (1976). Boundary relations and organizational diagnosis. In C.P. Alderfer (1980). The methodology of organization diagnosis. *Professional Psychology*, 11(3): 459 – 468.
- Cummings, T. G. & Worley, C. G. (2009). *Organization Development & Change (9th Edition)*. Ohio: South-Western Cengage Learning.
- Heywood, L. (2007). Principles-based accreditation: the way forward? *The Medical Journal of Australia*. 186 (7): S31-S32.
- Kotter, J. P. (1995). Leading change: Why transformation efforts fail. *Harvard Business Review (March-April)*: 59-67.
- Kotter, J. P. (1996). *Leading Change*. Boston: Harvard Business School Press.
- Meyer, H. H., Kay, E., & French Jr., J. R. P. (1965). Split roles in performance appraisal. *Harvard Business Review (January)*: 122-129.
- กรมป่าไม้. (มปพ.). *สำนักโครงการพระราชดำริและกิจการพิเศษ*. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก http://www.forest.go.th/orip/index.php?option=com_content&view=article&id=408&Itemid=457&lang=th
- ไทยรัฐออนไลน์. (2553). *ไทยอันดับ 3 ระบบราชการ*. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://thairath.co.th/content/87018>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2556). *เผย ระบบราชการไทยรั้งที่ 19 จาก 183 ชาติ 'โง่ง' ลดลงเล็กน้อย*. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://thairath.co.th/content/322509>
- นิตยสารคิด (29 ธันวาคม 2559). *ก้าวตาม ๙ ถอดวิธีคิดเชิงออกแบบของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช*. นิตยสารคิด ฉบับพิเศษ, 8(3). สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.tcdc.or.th/upload/medialibrary/55a/55adf58796de2d835e986b9dbb327a6c.pdf>
- ปกป้อง จันวิทย์ และ ศุภณัฐ ศศิวิวัฒน์ (มปพ.). *การพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อผลิตภาพ*. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI)
- ปราโมทย์ ไหมกัถ. (2555). *การทรงงานของพ่อในความทรงจำ*. กรุงเทพฯ: สมาคมสงเคราะห์สัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- โพสต์ทูเดย์. (15 ตุลาคม 2559). *พระราชดำรัสสมเด็จพระราชินี "แผนที่" ของในหลวงรัชกาลที่ 9*. สืบค้นวันที่ 15 ตุลาคม 2559 จาก <http://www.posttoday.com/kingbhumibol/news/460472>
- โพสต์ทูเดย์. (2 พฤศจิกายน 2559). *ความรักในหลวงของประชาชนที่ฉันทัดใจขึ้นมีพระราชทานพระบรมราชโองการ แก่กลุ่มนักข่าวหญิง*. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.posttoday.com/kingbhumibol/news/463213>
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (มปพ.). *แนวความคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self-Reliance)*. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก http://www.chaipat.or.th/site_content/70-3/283-self-reliance.html
- วิลาศ มณีวัต. (2547). *พระราชอารมณ์ขัน* โดย “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช”. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้าวิชาการ.

- วสิษฐ เดชกุญชร. (2559). รอบพระยุคลบาท: บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ ต่อเนื่องและสม่ำเสมอของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- ศูนย์ PISA แห่งชาติ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) (2559). การแถลงข่าวผล การประเมินในโครงการ PISA 2015 วันที่ 7 ธันวาคม 2559 ณ ห้องประชุม 5 ชั้น 1 อาคาร สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
- สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.) (2558). รายงานประจำปี 2558. บริษัท ดีเอ็มเบอรี่ จำกัด.
- สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน) (สรพ.) (2559). รายงานผลการปฏิบัติงานตามคำ รับรองการปฏิบัติงาน. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) รอบ 12 เดือน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558
- สภาพนายความในพระบรมราชูปถัมภ์. (2556). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับคณะองคมนตรี, กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). การทรงงานพัฒนาประเทศ ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง, หน้า 52-53
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) (2557). รายงานการพัฒนาระบบราชการไทยประจำปี 2557. กรุงเทพฯ: ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.). (2558). รายงานประจำปี 2558 (1 ตุลาคม 2557 – 30 กันยายน 2558). กรุงเทพฯ: บริษัท ซีโน พับลิชชิ่ง แอนด์แพคเกจจิ้ง จำกัด
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.). (2559). รายงานผลการ ปฏิบัติงานตามคำรับรองการปฏิบัติงาน สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) รอบ 12 เดือน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2555). บทสรุปผู้บริหาร สํารวจโรงพยาบาลและสถานพยาบาลเอกชน. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/hospitalExecutiveSummary55.pdf>
- อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (14 ตุลาคม 2559 ก). วิสัยทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชต่อวง วิชาการสถิติศาสตร์, ผู้จัดการออนไลน์. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9590000103410>
- อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (19 ตุลาคม 2559 ข). บทบาทสำนักงานสถิติแห่งชาติในการพัฒนาประเทศ ตาม แนวทางพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, ผู้จัดการออนไลน์. สืบค้น วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9590000105098>
- อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (22 ธันวาคม 2559 ค). สถิติคือวิชาว่าด้วย “รัฐ, ผู้จัดการออนไลน์. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9570000146666>

การศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีจากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

วิชัย อุตสาหกิจ¹

ที่มาและความสำคัญ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสให้กับพสกนิกรของพระองค์ตลอดระยะเวลาการครองราชย์ 70 ปี ในหลายวโรกาสและสถานที่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคำสอนที่ทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของทุกคน การศึกษานี้มุ่งประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเหล่านั้นเพื่อสังเคราะห์และตกผลึกเป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีเพื่อเป็นต้นแบบในการส่งเสริมพัฒนาต่อไป

โดยที่ผ่านมาระเบียงภาวะผู้นำเป็นหัวข้อวิจัยที่ได้รับความสนใจศึกษากันอย่างกว้างขวาง เพราะผู้นำถือเป็นปัจจัยสำคัญในการนำความสำเร็จมาสู่หน่วยงาน องค์กร ชุมชน สังคม และประเทศ แต่ในปัจจุบันเรายังพบเห็นปัญหามากมายในทุกระดับดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม หรือด้านอื่นๆ นั้นก็แสดงว่าสาเหตุหนึ่งของปัญหามาจากการแสดงภาวะผู้นำของผู้บริหารในระดับต่างๆ ที่ไม่เหมาะสม ขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ไม่สามารถนำพาคนส่วนใหญ่ในสังคมให้พบกับความสุขที่เหมาะสมได้ การศึกษานี้จะนำมาซึ่งคุณลักษณะต้นแบบของภาวะผู้นำที่ดี เพื่อให้ผู้สนใจในการพัฒนาตนเองได้น้อมนำไปเป็นต้นแบบในการปรับปรุงพัฒนาตนเอง และเพื่อให้ผู้ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาบุคลากรสามารถนำไปเป็นต้นแบบเพื่อการขยายผลในการร่วมส่งเสริมพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีให้เกิดมีขึ้นและงอกงามในสังคมไทยต่อไป โดยภาวะผู้นำในการศึกษานี้มิได้มีความหมายแต่เพียงคุณลักษณะของผู้ที่มีตำแหน่งและหน้าที่ในการนำหน่วยงาน องค์กร ชุมชน หรือประเทศเท่านั้น หากแต่หมายรวมถึงคุณลักษณะของผู้ที่จะนำตนเองเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและผู้อื่นไม่ว่าจะมีตำแหน่งหรือหน้าที่ในการนำหน่วยงาน องค์กร ชุมชน หรือประเทศหรือไม่ก็ตาม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษารวบรวมพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของภาวะผู้นำ
- 2) เพื่อสังเคราะห์และตกผลึกเป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีเพื่อเป็นต้นแบบในการส่งเสริมพัฒนาต่อไป

¹ คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

วิธีการศึกษา

เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการรวบรวมและประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของภาวะผู้นำ เพื่อสังเคราะห์และตกผลึกเป็นต้นแบบคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดี

คำสอนของพ่อ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งพระบรมราชวงศ์จักรีวงศ์ พระโอรสในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2470 ณ โรงพยาบาลเมานท์ออบอร์น เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา มีพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 เป็นสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นสมเด็จพระเชษฐาภคินีเสด็จดำรงสิริราชสมบัติเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489 โดยทรงรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พุทธศักราช 2493 และพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการแก่ประชาชนชาวไทยว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” (กระทรวงวัฒนธรรมร่วมกับธนาคารออมสิน, 2559)

พุทธทาสภิกขุ (2559ข, หน้า 159) กล่าวไว้ว่า “พระราชาคือผู้ที่ทำให้ผู้อื่นร้องออกมาว่าพอใจ พอใจให้เกิดความมีฝามิตัว ระหว่างพระราชากับมหาชน จะเรียกว่าเป็นฟ้าและดินที่ถูกผูกมัดต่อยิ่งกว่าฟ้าและดินตามธรรมดา ควรเป็นที่สนใจของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง จะมีนามว่า พระราชา หรือประธานาธิบดี หรืออะไรก็ล้วนแล้วแต่จะเรียก ถ้ามีหน้าที่ปกครองแล้ว ต้องประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม จึงจะมีผลโดยสมบูรณ์” โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพระราชาผู้ทรงธรรมและทรงทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนบนความถูกต้องเป็นธรรมและดีงาม เพื่อให้ประเทศไทยเป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ซึ่งเมื่อพวกเราได้เกิดภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระราชาผู้ทรงธรรมแล้ว จึงเป็นหน้าที่ของลูกบ้านที่จะต้องร่วมเดินตามรอยพระบาทพระราชาด้วยการบำเพ็ญเพียรดำเนินชีวิตในศีลในธรรม

ธรรมะหมายถึงหน้าที่ คือสิ่งที่ช่วยให้รอด โดยพุทธทาสภิกขุ (2559ก) กล่าวว่าธรรมะสำหรับการทำหน้าที่ให้ชีวิตอยู่รอดนั้นสามารถหมายถึง หน้าที่แห่งการปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมที่กล่าวไว้เป็นหลัก 10 ประการที่จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข สันติภาพ ความเป็นผู้อิสระ เหนือความทุกข์ ประกอบด้วย

- (1) ทานัง หรือ ทาน คือการให้ หมายถึง ให้วัตถุภายนอกเป็นสิ่งของอะไรต่างๆ โดยต้องมีผู้รับโดยตรง มันจึงเป็นการให้ที่มีผลเป็นความผูกพัน เป็นความสร้างสรรค์ความสงบสุข
- (2) สิลัง หรือ ศีล คือภาวะปกติ สีละ แปลว่า ภาวะปกติ ไม่มีอะไรวุ่นวาย รวมทั้งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดภาวะเช่นนั้นด้วย
- (3) ปะริจจาคัง หรือ บริจาค หมายถึง ให้ภายในทางจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ บริจาคสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน
- (4) อาชชะวัง หรือ ความซื่อตรง เป็นความเปิดเผย ไม่เกิดโทษเกิดภัย ไม่เกิดอันตรายใดๆ ซื่อตรงตั้งแต่ตนเอง คือความเป็นมนุษย์ของตนเอง และซื่อตรงต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง

- (5) มัททวะวัง หรือ มัททวะ แปลว่า ความอ่อนโยน ความอ่อนโยนภายนอกคืออ่อนโยนต่อบุคคลซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว และความอ่อนโยนภายในคือความอ่อนโยนของจิตใจ เป็นจิตที่อบรมไว้ดีแล้ว มีความถูกต้องเหมาะสม
- (6) ตะป้ง หรือ ตะปะ หรือ ตะปะ หมายถึง วิริยะ ความพากเพียร ความบากบั่น ความก้าวหน้า ความไม่ถอยหลัง ความไม่หยุดอยู่กับที่
- (7) อักโกธัง หรือ ไมโกธรร แปลว่า ไม่มีความกำเริบภายในคือกลุ่มอยู่ในใจ ไม่มีความกำเริบภายนอกคือประทุษร้ายบุคคลอื่น
- (8) อะวิหิงสัง หรือ อวิหิงสา คือ ไม่เบียดเบียน ไม่มีการกระทำอันเบียดเบียนกระทบกระทั่งตนเองหรือผู้อื่น
- (9) ชันติ คือ อดทน รอได้ คอยได้ ตามสมควร
- (10) อะวิโรธนะ หรือ อวิโรธนะ แปลว่า ความไม่มีอะไรพิรุณ คือไม่ผิดไปจากแนวทางความถูกต้อง ที่จะนำมาซึ่งความผิตพลาด อันตราย หรือทุกข์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่สะท้อนถึงพระราชอัจฉริยภาพหลากหลายที่ล้วนแล้วแต่ทรงกระทำเพื่อพสกนิกรของพระองค์ ตลอดระยะเวลา กว่า 70 ปีแห่งการครองราชย์ และพระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรของพระองค์อย่างสม่ำเสมอ

พระบรมราโชวาท หมายถึง คำสอน และพระราชดำรัส หมายถึง คำพูด (สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล, 2560) โดยเป็นถ้อยคำที่พระมหากษัตริย์ทรงตรัส มักกล่าวแก่ที่ประชุม มีจุดประสงค์เพื่อแนะนำ ให้ข้อคิด มีใจความที่แฝงไปด้วยประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ สามารถนำถ้อย พระบรมราโชวาท ไปปรับใช้ในชีวิตรประจำวันได้ เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมบ้านเมือง พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่ทรงเปล่งออกมาจากพระโอษฐ์ เปรียบดั่งน้ำทิพย์ชะโลมใจเหล่าพสกนิกรที่ได้ยินได้ฟัง ยังความปลื้มปิติเป็นยิ่งนัก หากผู้ใดได้น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมนำไปประพฤติปฏิบัติก็จะทำให้ชีวิตของตนและครอบครัว ตลอดจนหน่วยงานและประเทศชาติประสบความผาสุกสวัสดิ์ เจริญรุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้นไป (ชม สวพัตร์, 2559)

คุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีจากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

จากการประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของบุคคลในการพัฒนาตนเอง การทำความเข้าใจและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนการทำงานและการปฏิบัติภารกิจต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงอย่างดีและเหมาะสมนั้น สามารถสรุปและจัดหมวดหมู่เป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีได้ดังนี้

ตารางที่ 1 คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านลักษณะสำคัญในการพัฒนาตนเอง

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ยึดถือ ความถูก ต้อง เป็น ธรรม เที่ยงตรง	อดสาห ะ พาก เพียร มี ระเบียบ วินัย	ซื่อสัตย์ สุจริต ละเอียด ซื่อ ก้าว บาท	มีความ เมตตา ไม่เห็น แก่ตัว	กตัญญู กตเวที	ขยัน หมั่น แสวงหา ความรู้ ประสบ การณ์	มีสติ สงบ และ ความยัง คิด มั่นคง	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ	เตรียม พร้อม ไม่ ประมาท
๑ พระปฐมบรมราชโองการ พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓	✓								
๒ พระราชดำรัส การพิธี พระราชทานปริญญาบัตร แก่ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๔๙๖			✓						
๓ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๔๙๗			✓						
๔ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วัน พฤหัสบดีที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๔๙๙	✓	✓	✓	✓					
๕ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔						✓			
๖ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๐๔							✓		
๙ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปี ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๒ วันอังคาร ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๑			✓					✓	✓
๑๐ พระบรมราโชวาท ในการเสด็จ ฯ ทอดพระเนตรการแข่งขันใช้อาวุธ ทางอากาศ และการสาธิตกำลังทาง อากาศ ประจำปี ๒๕๑๒ ณ สนาม ฝึกใช้อาวุธทางอากาศไชยบาดาล จังหวัดลพบุรี วันพุธ ที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๒	✓					✓			
๑๑ พระราชดำรัส พระราชทานเพื่อ เชิญไปอ่านในพิธีเปิดการประชุม พุทธศักราชทั่วประเทศ ครั้งที่ ๑๒ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันเสาร์ ที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๑๓	✓	✓	✓						
๑๒ พระบรมราโชวาท พระราชทาน เนื่องในโอกาสวันปิดภาคเรียนของ โรงเรียนจิตรลดา วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๔						✓			

พระบรมราชา/พระราชดำรัส	ยึดถือ ความถูกต้อง เป็น ธรรมเที่ยงตรง	อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม มี ระเบียบวินัย	ซื่อสัตย์ สุจริต ละเอียดรอบคอบ ซื่อสัตย์ ซื่อสัตย์	มีความ เมตตา ไม่เห็นแก่ตัว	กตัญญู กตเวทิตะ	ขยัน หมั่น แสวงหา ความรู้ ประสบการณ์	มีสติ สงบ และ ความ ยัง คิด มั่นคง	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ	เตรียม พร้อม ไม่ ประมาท
๒๑ พระบรมราชา/พระราชทาน แก่นักเรียน นักศึกษา ครู และ อาจารย์ ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันเสาร์ ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๑๖		✓							
๒๒ พระบรมราชา/พระราชทาน แก่ คณะผู้แทนองค์การศาสนาและ สมาคมต่างๆ ทางศาสนา คณะนิสิต และนักศึกษา ในโอกาสที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา วันอังคาร ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๖	✓			✓				✓	
๒๔ พระบรมราชา/ราชโองการ ในพิธี พระราชทานกระบี่ ปริญญาบัตร และประกาศนียบัตร แก่นักเรียน นายร้อยผู้สำเร็จการศึกษา จาก โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ณ หอประชุมกิตติขจร วันพุธ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๗		✓							
๒๖ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ คณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชวินิต ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันศุกร์ ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๑๘		✓							
๒๙ พระบรมราชา/ราชโองการ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จ การศึกษา จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๗-๒๕๑๘ ณ มหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ บางแสน วันพุธ ที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๑๙						✓			
๓๖ พระราชดำรัส เนื่องในวันขึ้นปี ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๒๒ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๑									✓
๓๘ พระบรมราชา/ราชโองการ พระราชทาน แก่คณะอาจารย์ ครู และนักเรียน โรงเรียนไกลกังวล ณ ศาลาเรียง วัง ไกลกังวล วันศุกร์ ที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๒๒		✓	✓	✓	✓	✓			
๓๙ พระบรมราชา/ราชโองการ ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตร ของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๒			✓				✓		

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ยึดถือ ความถูกต้อง เป็น ธรรมเที่ยงตรง	อุทิศ สละ เพียร มี ระเบียบวินัย	ซื่อสัตย์ สุจริต ละเอียดรอบ คอบ	มีความ เมตตา ไม่เห็นแก่ตัว	กตัญญู กตเวทิตะ	ขยัน หมั่น แสวงหา ความรู้ ประสบการณ์	มีสติ สงบ และ ความ เย็น จิต มั่นคง	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ	เตรียม พร้อม ไม่ ประมาท
๔๐ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานกระบี่ และปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษา จากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ วันพฤหัสบดี ที่ ๖ มีนาคม ๒๕๒๓		✓	✓			✓			
๔๑ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนโรงเรียนจิตรลดา ณ ห้องประชุมโรงเรียนจิตรลดา วันพฤหัสบดี ที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๒๓			✓			✓			
๔๒ พระราชดำรัส พระราชทานแก่สามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในการเปิดการประชุมใหญ่ ประจำปี ๒๕๒๓ วันอังคาร ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๒๓								✓	
๔๕ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วันจันทร์ ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๔	✓		✓				✓	✓	
๔๖ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานกระบี่ และปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อย พระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ วันพุธ ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๔		✓							
๔๗ พระราชดำรัส พระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้ จังหวัดสงขลา ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดสงขลา วันพฤหัสบดี ที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๒๔		✓	✓			✓	✓	✓	
๕๕ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันพฤหัสบดี ที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๒๔						✓			

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ยึดถือ ความถูก ต้อง เป็น ธรรม เที่ยงตรง	อุตสาหกรรม พาห เพียร มี ระเบียบ วินัย	ซื่อสัตย์ สุจริต ละเอียด ซื่อ ก้าว บาป	มีความ เมตตา ไม่เห็น แก่ตัว	กตัญญู กตเวที	ขยัน หมั่น แสวงหา ความรู้ ประสบ การณ์	มีสติ สงบ และ ความ ยัง คิด มั่นคง	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ	เตรียม พร้อม ไม่ ประมาท
๕๗ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ วันพุธ ที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
๕๘ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันพฤหัสบดี ที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๓๒						✓		✓	
๖๐ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปี ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๓๓ วันอาทิตย์ ที่ ๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒								✓	
๖๓ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จ การศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๓๓						✓			
๖๖ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันศุกร์ ที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๔						✓	✓		
๖๙ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จ การศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่สวนอัมพร ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๕						✓	✓	✓	
๗๐ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันศุกร์ ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๓๕							✓	✓	
๗๒ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปี ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๓๖ วันที่ ๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕							✓	✓	
๗๔ พระราชดำรัส ในพิธีประดับยศ และพระราชทานสัญญาบัตรยศ แก่ นายทหารชั้นนายพล ณ ศาลาดุสิดา ลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิตวัน อังคาร ที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๖		✓							

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ยึดถือ ความถูกต้อง เป็น ธรรมเที่ยงตรง	อุทิศหา พากเพียร มี ระเบียบวินัย	ซื่อสัตย์ สุจริต ละเอียดรอบ คอบ ขี้ก ลับ ขี้บ าป	มีความ เมตตา ไม่เห็น แก่ตัว	กตัญญู กตเวทิต	ขยัน หมั่น แสวงหา ความรู้ ประสบ การณ์	มีสติ สงบ และ ความ ยัง คิด มั่นคง	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ	เตรียม พร้อม ไม่ ประมาท
๗๖ พระราชดำรัส พระราชทานเพื่อ เชิญลงพิมพ์ในนิตยสารที่ระลึกครบ ๓๖ ปี ของสโมสรไลออนส์แห่ง กรุงเทพ ฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์ วันศุกร์ ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๓๘				√					
๗๘ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๔๐							√		
๗๙ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๐			√				√		
๘๐ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันศุกร์ ที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๐			√				√	√	
๘๑ พระบรมราโชวาท พระราชทาน เพื่อเชิญไปอ่าน ในพิธีพระราชทาน ปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย วันเสาร์ ที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๔๑						√			
๘๔ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานกระบี่ แก่ผู้สำเร็จ การศึกษา จากโรงเรียนนายร้อย พระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันพุธ ที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๓		√							
๘๕ พระบรมราโชวาท พระราชทาน แก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวัน ข้าราชการพลเรือน วังไกลกังวล ณ วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๔							√		
๘๖ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ประชาชนชาวไทย เนื่องในโอกาสวัน ขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๔๖ วัน อังคาร ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๕				√					
๘๗ พระราชดำรัส ในการเสด็จออก มหาสมาคม ในงานพระราชพิธีเฉลิม พระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งอนันต สมาคม วันพุธ ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕				√					

พระบรมราชาบาท/พระราชดำรัส	ยึดถือ ความถูกต้อง เป็น ธรรมเที่ยงตรง	อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม มี ระเบียบวินัย	ซื่อสัตย์ สุจริต ละเอียดรอบ คอบ ก้าว หน้า	มีความ เมตตา ไม่เห็น แก่ตัว	กตัญญู กตเวทิตะ	ขยัน หมั่น แสวงหา ความรู้ ประสบการณ์	มีสติ สงบ และ ความ ยัง คิด มั่นคง	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ	เตรียม พร้อม ไม่ ประมาท
๘๘ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปี ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๖ วันอังคาร ที่ ๑ มกราคม ๒๕๕๖				√					
๘๙ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปี ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๙ เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๘									√

จากตารางที่ 1 สามารถอธิบายรายละเอียดคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านลักษณะสำคัญในการพัฒนาตนเอง
ทั้ง 9 คุณลักษณะได้ดังต่อไปนี้

- 1) ยึดถือความถูกต้อง เป็นธรรม เที่ยงตรง (7/50) หมายถึง ก้าวหน้าและยืนหยัดในความถูกต้อง
ตั้งมั่นและปฏิบัติหน้าที่อย่างครบถ้วน ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสตาม
ตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๑๒) “...ขอให้ปฏิบัติงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ เที่ยงตรงกล้าหาญ และเข้มแข็ง
เสียสละ...”

(๑๕) “...ชาติบ้านเมืองก็ดำรงอยู่ได้เพราะสถาบันต่างๆ ตั้งมั่นและปฏิบัติหน้าที่ของตนโดย
พร้อมมูลอย่างนั้น...”

(๔๕) “...ความมั่นคงเด็ดเดี่ยว ที่จะยึดมั่นในผลสำเร็จของงานและความถูกต้องเป็นธรรม
เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับนักพัฒนาบริหาร เพราะความมีจิตใจมั่นคงในผลสำเร็จของงาน จะทำ
ให้มุ่งมั่นที่จะกระทำต่อเนื่องไปโดยไม่ลดละ จนบรรลุผลเลิศ ส่วนความมั่นคงในคุณธรรมนั้น
จะสร้างเสริมคุณสมบัติที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นได้มากมาย...”

- 2) อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม มีระเบียบวินัย (16/50) หมายถึง มีวินัยทั้งทางกายและทางใจ ตั้งใจไม่
ทอดธุระ ทุ่มใจเข้มแข็ง เหนียว ไม่มั่งง่ายหย่อนคลายสะเพร่า ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราชาบาท
และพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๒๑) “...อดทนที่จะทราบว่าสิ่งใดที่เราต้องใช้เวลา ถ้าเราอดทน หรือถ้าพูดตามธรรมดาว่า
“เหนียว” ไว้ อดทนในความดี ทำให้ดี เหนียวไว้ในความดีแล้ว ภายหลังหน้าได้ผลแน่...”

(๒๖) “...ความเข้มแข็งในจิตใจนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องฝึกฝนแต่เล็ก เพราะต่อไป ถ้ามีชีวิต
ที่ลำบาก ไปประสบอุปสรรคใดๆ ถ้าไม่มีความเข้มแข็ง ไม่มีความรู้ ไม่มีทางที่จะผ่านอุปสรรค
นั้นได้...”

(๔๖) “...อีกอย่างหนึ่งคือวินัยในตนเองที่แต่ละคนจะต้องบัญญัติขึ้น สำหรับควบคุมบังคับให้มีความจริงใจ และให้ประพฤติปฏิบัติตามความจริงใจนั้นอย่างมั่นคง มีลักษณะเป็นสัจจาธิษฐานหรือการตั้งสัตย์สัญญาให้แก่ตัว...”

(๔๗) “....คนที่มีระเบียบวินัยนั้นเป็นผู้ที่เข้มแข็ง เป็นผู้หวังดีต่อตัวเอง เป็นผู้ที่จะมีความสำเร็จในอนาคต อันนี้เป็นระเบียบอย่างหนึ่ง เป็นวินัยอย่างหนึ่ง คือว่าถ้าคนใดมีระเบียบมีวินัยในร่างกาย คือหมายถึงการปฏิบัติของตัวในกิจยามารยาท...ระเบียบวินัยอีกชนิดที่กล่าวเมื่อตะกี้ ก็คือระเบียบในใจ ในใจนั้นก็คือการกระทำอะไร เราต้องคิด...”

(๗๔) “...วินัยนี้เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่ทุกคนย่อมต้องใช้ ทั้งเป็นส่วนบุคคลทั้งเป็นส่วนรวม...”

- 3) ชื่อสัตย์ สุจริต ละอายชั่ว กลัวบาป (15/50) หมายถึง สุจริตต่อบ้านเมือง สุจริตต่อประชาชน สุจริตต่อหน้าที่ มีพลังใจ สุจริตทั้งความคิดและการกระทำ เชื่อมั่นในความดี ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๒) “...ข้าพเจ้าใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายจงมั่นอยู่ในความชื่อสัตย์สุจริต ถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เพราะคุณธรรมอันนี้เป็นมูลฐานอันสำคัญที่จะยังความเจริญและความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม...”

(๕๐) “...ชื่อสัตย์สุจริตนี้มีความสำคัญ เพราะถ้าหากว่าแต่ละคนมีความตั้งใจแล้ว แต่ไม่มีความชื่อสัตย์สุจริต ก็ไม่มีเป้าหมายที่แน่นอน จะเปะปะไปทางโน้นที่ทางนี้ที่ ไม่มีทางที่จะสำเร็จในงานการใดๆ...”

(๘๐) “...ผู้เชื่อมั่นในความดี จะมีความรู้สึกผิดชอบ มีความข่มใจ ไม่ปล่อยตัวให้เป็นไปตามอำนาจคติและความเห็นแก่ประโยชน์เฉพาะตัว...”

- 4) มีความเมตตา ไม่เห็นแก่ตัว (9/50) หมายถึง เสียสละ ไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เอื้อเฟื้อตามฐานะและหน้าที่ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๔) “...การที่จะประกอบกิจใดๆ ให้เจริญเป็นผลดีนั้น ย่อมต้องอาศัยความอดสาหะพากเพียร และความชื่อสัตย์สุจริตเป็นรากฐานสำคัญ ประกอบกับจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตากรุณาไม่เบียดเบียนผู้อื่น...”

(๕๗) “...ผู้ที่จะสร้างความสำเร็จในการงาน และชีวิตได้แน่นอนนั้น ควรมีคุณสมบัติประกอบพร้อมกันอย่างน้อย ๕ ประการ ประการแรก ควรมีความสุจริต มีความจริงใจ ความอดสาหะอดทน และความเมตตา เสียสละ...”

(๘๗) “...ความเมตตาปรารถนาดีต่อกันนี้เป็นปัจจัยอย่างสำคัญที่ยังความพร้อมเพรียงให้เกิดมีขึ้น ทั้งในหมู่คณะและในชาติบ้านเมือง

- 5) กตัญญูกตเวที (2/50) หมายถึง เห็นคุณค่าของคุณความดีที่มีผู้สร้างไว้ และตอบแทนด้วยความตั้งมั่นและศรัทธาในการรักษาและเพิ่มพูนคุณความดี ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๔๙) “...คนมีกตัญญูจึงไม่ลบหลู่ทำลายความดี และไม่ลบหลู่ทำลายความดี และไม่ลบหลู่ผู้ที่ได้ทำความดีมาก่อน...”

- 6) ขยัน หมั่นแสวงหาความรู้และประสบการณ์ (16/50) หมายถึง รู้จักประมาณตน ศึกษาเพิ่มเติมให้เชี่ยวชาญทั้งเชิงลึกและเชิงกว้าง ทั้งทางวิชาการและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัว ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๕) “...การศึกษาเล่าเรียนเป็นเรื่องที่ไม่สิ้นสุด ผู้ปรารถนาความเจริญในการประกอบกิจการงาน จะต้องหมั่นเอาใจใส่แสวงหาความรู้ให้เพิ่มพูนอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะกลายเป็นผู้ที่ล้าสมัย หย่อนสมรรถภาพไป...”

(๑๒) “...หมั่นฝึกฝนตนเองให้ชัดเจนคล่องแคล่วในหน้าที่ และในการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น พยายามศึกษาวิทยาการอันก้าวหน้าทุกอย่าง ให้รอบรู้เท่าทันสถานการณ์อยู่เสมอ...”

(๕๘) “...แต่ทุกคนต้องผ่านพบเรื่องราวและเหตุการณ์หลากหลายมากมายมาตั้งแต่เกิด หลายเรื่องหลายสิ่งเป็นปัญหา ที่ต้องนำมาขบคิดหาเหตุผลความกระจ่างจริง เพื่อยุติแก้ไข ประสบการณ์ในการพิจารณาแก้ปัญหาเหล่านี้ ย่อมสั่งสมเพิ่มพูนขึ้น เป็นความรู้ความฉลาดอันกว้างขวางลึกซึ้ง...”

(๖๙) “...ผู้มุ่งหวังความดีและความเจริญมั่นคงในชีวิต จะต้องไม่ละเลยการศึกษา ความรู้ที่จะศึกษามีอยู่สามส่วน คือ ความรู้วิชาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลความเป็นจริง...”

- 7) มีสติ สงบ และความยั้งคิด มั่นคงทางความคิด (13/50) หมายถึง มั่นคงในการรักษาจิตใจที่บริสุทธิ์ ตั้งจิตให้สว่างแจ่มใส ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๖) “...การดำเนินชีวิตโดยใช้วิชาการอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จะต้องอาศัยความรู้รอบตัว และหลักศีลธรรมประกอบด้วย ผู้ที่มีความรู้ดีแต่ขาดความยั้งคิด นำความรู้ไปใช้ในทางมิชอบ ก็เท่ากับเป็นบุคคลที่เป็นภัยแก่สังคมของมนุษย์...”

(๓๙) “...คนไม่มีความสุจริต คนไม่มีความมั่นคง ชอบแต่มั่งง่าย ไม่มีวันจะสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้...”

(๗๐) “...หลักของคุณธรรมคือการคิดด้วยจิตใจที่เป็นกลาง ก่อนจะทำอะไรจะทำสิ่งไร จำเป็นต้องหยุดคิดเสียก่อน เพื่อรวบรวมสติให้ตั้งมั่น และให้จิตสว่างแจ่มใส...”

(๘๕) “...การปฏิบัติราชการนั้น นอกจากมุ่งกระทำเพื่อให้งานสำเร็จโดยเร็ว และมีประสิทธิภาพแล้ว ยังจะต้องกระทำด้วยสติรู้ตัวและปัญญา รู้คิด ว่าสิ่งใดเป็นความเจริญ สิ่งใดเป็นความเสื่อม อะไรเป็นสิ่งที่ต้องทำ อะไรเป็นสิ่งที่ต้องละเว้นหรือกำจัด...”

- 8) คิดด้วยเหตุผล รอบคอบ (13/50) หมายถึง ไม่มีอคติ กลั่นกรองอย่างถ้วนถี่ให้กระจ่าง
เที่ยงตรง ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๕๒) “...ด้วยการใช้ทั้งสติทั้งปัญญาขบคิดพิจารณาถ้อยคำอย่างรอบคอบทั่วถึง จน
ประจักษ์ในเหตุในผลแน่แท้แล้ว...”

(๖๐) “...การแก้ปัญหาหนึ่ง ถ้าไม่ทำให้ถูกเหตุถูกทาง ด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มักจะ
กลายเป็นการเพิ่มปัญหาให้มากและยุ่งยากขึ้น แต่ละฝ่ายจึงควรจะต้องตั้งใจพยายามทำความเข้าใจ
ความเห็นให้กระจ่างและเที่ยงตรง เพื่อจักได้สามารถเข้าใจปัญหาและเข้าใจกันและกันอย่าง
ถูกต้อง...”

(๖๙) “...ความสงบหนักแน่นในจิตใจนั้น ทำให้เกิดความยั้งคิดพิจารณาตามเหตุตามผล จึง
ช่วยให้สามารถขบคิดวินิจฉัยเรื่องราวปัญหาและกระทำได้อย่างถูกต้องพอเหมาะพอดี มี
ประสิทธิผล...”

- 9) เตรียมพร้อม ไม่ประมาท (3/50) หมายถึง ตระหนักในความวิปริตผันแปรของสถานการณ์
รอบตัว เข้าใจว่าชีวิตเรามีทั้งสุขและทุกข์ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส
ตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๘๙) “...ในชีวิตของคนเรานั้น ย่อมต้องมีทั้งสุขและทุกข์ ทั้งความสมหวังและผิดหวัง เป็น
ปกติธรรมดา ทุกคนจึงต้องเตรียมตัว เตรียมใจ และเตรียมการให้พร้อม อย่าประมาท...”

ตารางที่ 2 คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ตั้งใจทำงาน มีความสุจริตใจ มีระเบียบ	มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตาปรารถนาดี	มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ	ประสานงาน ร่วมมือเรียนรู้งานอื่น	สามัคคีปรองดอง อดทน อดกลั้น	ส่งเสริมคนดี	ใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล	คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม	ศรัทธาในงาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่
๑ พระปฐมบรมราชโองการ พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓	✓							✓	
๒ พระราชดำรัส การพิธี พระราชทานปริญญาบัตร แก่ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๔๙๖	✓							✓	
๗ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๐๖									✓
๘ พระบรมราโชวาท พระราชทาน แก่ ศึกษาธิการจังหวัดทั่วประเทศ วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๑	✓							✓	
๙ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปี ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๒ วันอังคาร ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๑					✓				
๑๐ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ ผู้แทนมูลนิธิที่ราชอาณาจักร ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๑๒								✓	
๑๑ พระบรมราโชวาท ในพิธีเปิด งานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ ๖ ณ ค่ายวชิราวุธ อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยภูมิ วันพฤหัสบดี ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๒						✓			
๑๓ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๓			✓						
๑๕ พระบรมราโชวาท พระราชทาน แก่ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และอาสาสมัครพลเรือนใน พิธีตรวจพลสวนสนาม ในงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๔	✓								
๑๖ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๔				✓				✓	

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ตั้งใจทำงาน มีความสุจริตใจ มีระเบียบ	มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตาปรารถนาดี	มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ	ประสานงาน ร่วมมือเรียนรู้งานอื่น	สามัคคีปรองดอง อดทน อดกลั้น	ส่งเสริมคนดี	ใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล	คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม	ศรัทธาในงาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่
๑๗ พระบรมราโชวาท เนื่องในโอกาสพระราชทานยศนายตำรวจชั้นนายพล ณ ตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันศุกร์ ที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๔	√						√		
๑๙ พระราชดำรัส ในพิธีเปิดการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๒๑ วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๑๕									√
๒๐ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และเข็มวิทยฐานะ แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วิทยาลัยการทัพอากาศ โรงเรียนเสนาธิการทหารโรงเรียนเสนาธิการทหารบก โรงเรียนเสนาธิการทหารเรือ และโรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ ณ หอประชุมวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๖	√								
๒๓ พระราชดำรัส พระราชทานเพื่อเชิญไปอ่านในพิธีเปิดการสัมมนาของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย เรื่อง การพัฒนาสังคมในด้านศีลธรรมและจิตใจ วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๖	√								
๒๕ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้เข้าเฝ้าฯ รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฯ วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๑๗							√		
๒๗ พระราชดำรัส ในพิธีประดับยศนายตำรวจชั้นนายพล วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๙	√				√			√	
๒๘ พระราชดำรัส ในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นลูกเสือชาวบ้าน จังหวัดสระบุรี วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๑๙			√		√				
๓๐ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๙	√								

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ตั้งใจ ทำงาน มี ความสุจริต ใจ มี ระเบียบ	มีความ จริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตา ปรารถนาดี	มีความ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ให้ ความ ช่วยเหลือ	ประสานงาน ร่วมมือ เรียนรู้งาน อื่น	สามัคคี ปรองดอง อดทน อด กลั้น	ส่งเสริมคน ดี	ใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล	คิดถึง ประโยชน์ ส่วนรวม	ศรัทธาใน งาน ทำ หน้าที่ เพื่อ หน้าที่
๓๑ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานกระบี่และปริญญาบัตร แก่ผู้ที่รียอดตำรวจที่สำเร็จ การศึกษาระดับสูงสุด จากโรงเรียน นายร้อยตำรวจ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๙ ณ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ วันศุกร์ ที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๐	✓						✓	✓	
๓๒ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ณ อาคาร ใหม่ สวนอัมพร วันศุกร์ ที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐	✓	✓							
๓๓ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตร แก่ ผู้สำเร็จการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร วันพุธ ที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๒๑	✓	✓					✓		
๓๔ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จ การศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนคริน ทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร วัน พฤหัสบดี ที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๒๑		✓							
๓๕ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตร แก่ ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร วัน อังคาร ที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๒๑	✓						✓		
๓๗ พระบรมราโชวาท ในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒			✓	✓					
๔๓ พระราชดำรัส พระราชทานแก่นักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยา เขตปัตตานี วันพฤหัสบดี ที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๒๓								✓	
๔๘ พระบรมราโชวาท พระราชทาน เนื่องในโอกาสที่ผู้พิพากษาประจำ กระทรวงยุติธรรมเผ่าฯ ถวายสัตย์ ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๒๕	✓	✓							

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ตั้งใจทำงาน มีความสุขใจ มีระเบียบ	มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตาปรารถนาดี	มีความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ	ประสานงาน ร่วมมือ เรียนรู้งานอื่น	สามัคคี ประองคอง อดทน อดกลั้น	ส่งเสริมคนดี	ใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล	คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม	ศรัทธาในงาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่
๕๓ พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วันอาทิตย์ ที่ ๑ เมษายน ๒๕๒๗	√						√		
๕๖ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๐	√	√	√						
๕๗ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ วันพุธ ที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑		√							
๕๙ พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์ ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ วันอาทิตย์ ที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๓๒	√						√		
๖๑ พระบรมราโชวาท พระราชทานเนื่องในโอกาสวันข้าราชการพลเรือน วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๓									√
๖๒ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๓๓					√				
๖๔ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๓				√					
๖๕ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานในโอกาสที่นายกรัฐมนตรี นำคณะรัฐมนตรีเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณตนก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันอาทิตย์ ที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๓๓	√								
๖๗ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันเสาร์ ที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๓๔	√	√							

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ตั้งใจทำงาน มีความสุจริตใจ มีระเบียบ	มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตาปราณนาดี	มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ	ประสานงาน ร่วมมือเรียนรู้งานอื่น	สามัคคีปรองดอง อดทน อดกลั้น	ส่งเสริมคนดี	ใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล	คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม	ศรัทธาในงาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่
๖๘ พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ในโอกาสที่กระทรวงมหาดไทยครบรอบ ๑๐๐ ปี วันพุธ ที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๕	√			√			√		
๖๙ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่สวนอัมพร ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๕							√		
๗๑ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๓๕		√							
๗๓ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๓๖									√
๗๕ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๖				√	√				
๗๖ พระราชดำรัส พระราชทานเพื่อเชิญลงพิมพ์ในนิตยสารที่ระลึกครบ ๓๖ ปี ของสโมสรไลออนส์แห่งประเทศไทย ฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์ วันศุกร์ ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๓๘			√						
๗๗ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่สวนอัมพร วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐	√								
๘๒ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น วันพฤหัสบดี ที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๑					√		√		
๘๓ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ ๒๕๔๓ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๒								√	
๘๖ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย เนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๔๖ วันอังคาร ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๕			√						

พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส	ตั้งใจทำงาน มีความสุจริตใจ มีระเบียบ	มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตา ปราณนาดี	มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ	ประสานงาน ร่วมมือเรียนรู้งานอื่น	สามัคคีปรองดอง อดทน อดกลั้น	ส่งเสริมคนดี	ใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล	คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม	ศรัทธาในงาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่
๘๗ พระราชดำรัส ในการเสด็จออกมหาสมาคม ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม วันพุธ ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕		✓							
๘๘ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๖ วันอังคารที่ ๑ มกราคม ๒๕๕๖		✓	✓						
๘๙ พระราชดำรัส พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๙ เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๘									

จากตารางที่ 2 สามารถอธิบายรายละเอียดคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นทั้ง 9 คุณลักษณะได้ดังต่อไปนี้

- 1) ตั้งใจทำงาน มีความสุจริตใจ มีระเบียบ (21/48) หมายถึง สงบ สำรวม มีสัจจะ รับผิดชอบ มีจรรยาบรรณ ไม่ละทิ้งอุดมคติและหลักการ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๘) “...ถ้าทำงานด้วยความตั้งใจที่จะให้เกิดผลอันยิ่งใหญ่ คือความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ ด้วยความสุจริตและด้วยความรู้ความสามารถด้วยจริงใจ ไม่นึกถึงเงินทองหรือนึกถึงผลประโยชน์ใดๆ ก็เป็นการทำหน้าที่โดยตรงและได้ทำหน้าที่โดยเต็มที่...”

(๓๒) “...การที่จะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรมประกอบด้วย...”

(๓๕) “...งานใดๆ ก็ตาม ถ้าไม่ทำด้วยใจและอาการที่สงบสำรวม ความรีบร้อน ฟุ้งซ่าน หลงผิด และอคติใดๆ อย่างก็จะเข้าปิดบังหนทางที่จะนำปัญญามาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพจนหมดสิ้น...”

(๗๗) “...การงานทุกอย่างทุกอาชีพ ย่อมจะมีจรรยาบรรณของตนเอง จรรยาบรรณนั้นจะบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม แต่เป็นสิ่งที่ยึดถือกันว่าเป็นความดีงาม ที่คนอาชีพนั้นพึงประพฤติปฏิบัติ

- 2) มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตา ปราณนาดี (10/48) หมายถึง ซื่อตรง พร้อมให้ความช่วยเหลือสนับสนุน ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๓๔) “...ความจริงใจต่อผู้ร่วมงาน ซึ่งมีลักษณะประกอบด้วยความซื่อตรง เมตตา ห่วงดี พร้อมเสมอที่จะร่วมมือช่วยเหลือและส่งเสริมกันทุกขณะ ทั้งในฐานะผู้มีจุดประสงค์ที่ดีร่วมกัน และในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติร่วมโลกกัน...”

- (๖๗) “...ในการนี้ ท่านจะต้องประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลทั้งปวงด้วยความสุจริตจริงใจ ต้องรู้จักประมาณค่าของตนเองอย่างถูกต้องเที่ยงตรง คือไม่ให้สูงเกินไป จนกลายเป็นเย่อหยิ่งจองหอง ทั้งไม่ให้ต่ำเกินไป จนทำให้ถูกสบประมาทเหยียดหยาม...”
- (๗๑) “...ความจริงใจต่อผู้อื่นเป็นคุณธรรมสำคัญมากสำหรับผู้ที่ต้องการความสำเร็จและความเจริญ เพราะช่วยให้สามารถจัดปัดเป่าปัญหาได้มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอันเกิดจากความกินแหนงแคลงใจและเอารัดเอาเปรียบกัน...”
- 3) มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ (7/48) หมายรวมถึง มีมิตรสัมพันธ์ที่ดี มุ่งดีมุ่งเจริญ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้
- (๒๘) “...คนเราอยู่คนเดียวไม่ได้ จะต้องอยู่เป็นหมู่คณะ และถ้าหมู่คณะนั้นมีความสามัคคี คือเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือในทุกเมื่อ ช่วยกันคิดว่าสิ่งใดควร สิ่งใดไม่สมควร...”
- (๗๖) “...สังคมใดก็ตาม ถ้ามีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ด้วยความมุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน สังคมนั้นย่อมเต็มไปด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ มีความร่มเย็นเป็นสุข น่าอยู่...”
- (๘๘) “...ข้าพเจ้าจึงปรารถนาอย่างยิ่ง ที่จะเห็นคนไทยเราได้ตั้งใจตั้งใจ ให้มันอยู่ในความเมตตาและหวังดีต่อกัน ดูแลเอาใจใส่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้กำลังใจแก่กันและกัน ผูกพันกันไว้ฉันญาติและฉันมิตร...”
- 4) ประสานงาน ร่วมมือ เรียนรู้งานอื่น (5/48) หมายรวมถึง ไม่แย่งประโยชน์ ไม่แย่งความชอบ คิดแตกต่างได้แต่ทำงานสอดคล้องกัน ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้
- (๓๗) “...การที่จะให้งานประสานกันนั้น มีหลักสำคัญอยู่ว่า ทุกฝ่ายจะต้องไม่แบ่งแยกกัน ไม่แย่งประโยชน์ ไม่แย่งความชอบกัน แต่ละฝ่ายแต่ละคนต้องทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งหวังผลสำเร็จในการทำงานเป็นใหญ่ยิ่งกว่าสิ่งอื่น...”
- (๖๔) “...ต่างคนต่างมีหน้าที่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทำเฉพาะหน้าที่นั้น เพราะว่าถ้าคนใดทำหน้าที่เฉพาะของตัว โดยไม่มองไม่แลคนอื่น งานก็ดำเนินไปไม่ได้ เพราะเหตุว่างานทุกงานจะต้องพาดพิงกันจะต้องเกี่ยวโยงกัน ฉะนั้นแต่ละคนจะต้องมีความรู้ถึงงานของผู้อื่นแล้วช่วยกันทำ...”
- 5) สามัคคี ประองตอง อดทน อดกลั้น (6/48) หมายรวมถึง ร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหาหรือสิ่งชั่วร้าย ไม่โต้เถียงเพื่อเอาแพ้เอาชนะ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้
- (๙) “...ทุกคนจะต้องตั้งมั่นในความสามัคคีและความไม่ประมาท จะต้องใช้ปัญญา และความรอบคอบ คิดอ่านก่อนที่จะกระทำการทั้งปวง จะต้องร่วมกันป้องกันแก้ไขและกำจัดสิ่งชั่วร้ายเป็นอันตรายต่อประเทศชาติ...”
- (๘๒) “...ท่านจะต้องรู้จักอดทนและอดกลั้น ใช้ปัญญา ไม่ใช่ใช้อารมณ์ ปรึกษากัน และโอนอ่อนผ่อนตามกันด้วยเหตุผล โดยถือว่าความคิดที่ต่างกัมนั้น มีใช่เหตุที่จะทำให้เป็นข้อขัดแย้งโต้เถียง เพื่อเอาแพ้เอาชนะกัน แต่เป็นเหตุสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความกระจ่างแจ้ง ทั้งในวิถีทางและวิธีการปฏิบัติงาน...”

- 6) ส่งเสริมคนดี (1/48) หมายถึง ให้การสนับสนุนคนดีเพื่อเป็นผู้นำหรือผู้แสดงความสามารถในการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สิ่งดีงาม ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๑๑) “...ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมไม่ให้คนไม่ดีมีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้...”

- 7) ใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล (10/48) หมายถึง สุขุมรอบคอบ ใช้หลักการ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๒๕) “...ถ้าเราใช้หลักวิชาและความปรองดองด้วยการใช้ปัญญา การแย้งต่าง ๆ ย่อมเป็นประโยชน์...”

(๕๙) “...การปฏิบัติงานแต่ละสิ่งละอย่างนั้น ทุกคนจะต้องอาศัยความรู้ความสามารถอย่างสูง ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ กับทั้งต้องยึดถือหลักการ ความถูกต้อง ระเบียบวินัย และประโยชน์ที่ขอธรรม อย่างเคร่งครัด...”

(๖๙) “...ผู้มุ่งหวังความดีและความเจริญมั่นคงในชีวิต จะต้องไม่ละเลยการศึกษา ความรู้ที่จะศึกษามีอยู่สามส่วน คือ ความรู้วิชาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลความเป็นจริง ซึ่งแต่ละคนควรเรียนรู้ให้ครบ เพื่อสามารถนำไปใช้ประกอบกิจการงาน และแก้ปัญหาทั้งปวงได้อย่างมีประสิทธิภาพ...”

- 8) คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม (9/48) หมายถึง ลดการคิดถึงประโยชน์ส่วนตัว คิดถึงความมั่นคงของส่วนรวมหรือของประเทศชาติ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๓๑) “...มุ่งบำเพ็ญกรณียกิจและบำเพ็ญตนให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมให้มากที่สุด แม้จะมีปัญหาใดๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ ก็ต้องไม่หวั่นไหวและย่อท้อ...”

(๔๓) “...การทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนั้น ได้ประโยชน์มากกว่าทำเฉพาะประโยชน์ส่วนตัว และบอกได้ว่าคนไหนทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัวแท้ๆ ล้วนๆ เชื่อว่าประโยชน์นั้นจะไม่ได้...”

(๘๓) “...บ้านเมืองของเรากำลังต้องการการปรับปรุงและการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ ทางที่เราจะช่วยกันได้ ก็คือการที่ทำความคิดให้ถูกและแน่วแน่ ในอันที่จะยึดถือประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นที่หมาย ต้องเพลาการคิดถึงประโยชน์เฉพาะตัว และความขัดแย้งกันในสิ่งที่มิใช่สาระลง...”

- 9) ศรัทธาในงาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ (4/48) หมายถึง ปิดทองหลังพระ จริใจและบริสุทธิ์ใจในงานที่ทำ ดังปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสตามตัวอย่างบางตอนดังนี้

(๗) “...การปิดทองหลังพระนั้น เมื่อถึงคราวจำเป็นก็ต้องปิด ว่าที่จริงแล้วคนโดยมาก ไม่ค่อยชอบปิดทองหลังพระกันนัก เพราะนึกว่าไม่มีใครเห็น แต่ถ้าทุกคนพากันปิดทองแต่ข้างหน้า ไม่มีใครปิดทองหลังพระเลย พระจะเป็นพระที่งามบริบูรณ์ไม่ได้...”

(๗๓) “...ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติมีศรัทธา เข้าใจซึ่งถึงประโยชน์ของงาน พร้อมใจและพอใจที่จะชวนช่วยปฏิบัติงานโดยเต็มกำลังความสามารถ งานจึงจะดำเนินไปได้โดยราบรื่น และบรรลุผลตามที่มุ่งหมาย...”

เมื่อพิจารณาคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านลักษณะสำคัญในการพัฒนาตนเอง 9 ด้าน และด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น 9 ด้าน สามารถนำมาสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 ประมวลคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านลักษณะสำคัญในการพัฒนาตนเองและด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ว่า คุณลักษณะภาวะผู้นำทั้ง 18 ด้านมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้ทุกคนโดยเฉพาะผู้ปฏิบัติงานและผู้มีหน้าที่ในการนำหน่วยงาน องค์กร ชุมชน และประเทศ สามารถพัฒนาและนำตนเอง ปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น และแสดงภาวะผู้นำได้อย่างเหมาะสม โดยคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านลักษณะสำคัญในการพัฒนาตนเองและด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นทุกด้านมีส่วนเกี่ยวเนื่องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน มิได้แยกจากกันโดยเด็ดขาด เช่น คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านลักษณะสำคัญในการพัฒนาตนเองด้านมีความเมตตา ไม่เห็นแก่ตัว ด้านกตัญญูกตเวที ด้านขยัน หมั่นแสวงหาความรู้ ประสิทธิภาพ ด้านคิดด้วยเหตุผล รอบคอบ และด้านเตรียมความพร้อม ไม่ประมาท มีความเกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น และคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น ด้านมีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตา ปราศจากอคติ ด้านมีความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ ด้านคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม ด้านประสานงาน ร่วมมือ เรียนรู้งาน มีความเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาตนเองด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้หากพิจารณาคุณลักษณะเหล่านี้โดยละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นความใกล้เคียงกับหลักทศพิธราชธรรมที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงน้อมนำและยึดถือในการทรงงานตลอดระยะเวลาของการครองราชย์ โดยสามารถเปรียบเทียบได้ดังแผนภาพที่ 2

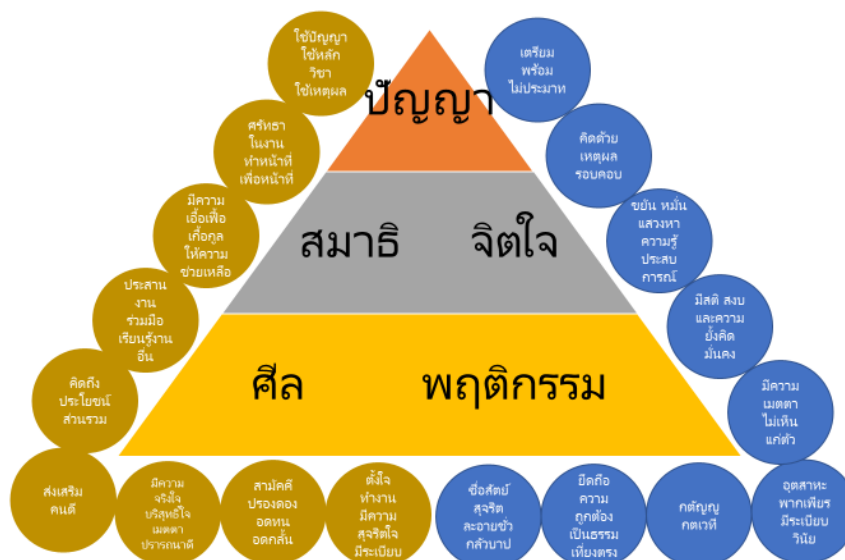
แผนภาพที่ 2 ประมวลคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านลักษณะสำคัญในการพัฒนาตนเองและด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นเปรียบเทียบกับหลักทศพิธราชธรรม

ทานัง หรือ ทาน คือการให้ วัตถุ	ศีล หรือ ศีล คือ ภาวะปกติ	ปะริจจาคัง หรือ บริจาค หมายถึง ให้ภายใน ทางจิตใจ	อาชชะวัง หรือ ความซื่อตรง	มัทพะวัง หรือ มัทพะ แปลว่า ความ อ่อนโยน	ตะปะ หรือ ตะปะ หรือ ตะปะ หมายถึง วิริยะ	อักโกธัง หรือ โมโกรธ	อะวิหังสัง หรือ อวิหังสา คือไม่ เบียดเบียน	ขันติ คือ อดทน	อะวิโรธะนัง หรือ อวิโรธะ แปลว่า ความไม่มี อะวิโรธ
มีความ เมตตา ไม่เห็น แก่ตัว	มีศีล สงบ และ ผู้ดี อันคง	กตัญญู กตเวทิตะ	ซื่อสัตย์ สุจริต ละอาย ชั่ว กล้า หาญ	ปราศ จาก ความ ริษยา อิจฉา แค้น	อดทน พากเพียร มี ระเบียบ วินัย	สามัคคี ปรองดอง อดทน อดกลั้น	คิดถึง พหุชน สุจริต มีระเบียบ	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ	คิดด้วย เหตุผล รอบคอบ
จริงใจ บริสุทธิ์ ใจ เมตตา ปรารถนา	ยึดถือ ความ ถูกต้อง เป็นธรรม เที่ยงตรง	มีความ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ให้ความ ช่วยเหลือ	สงเสริม คนดี	ปราศ จาก ความ ริษยา อิจฉา แค้น	ขยัน หมั่น แสวงหา ความรู้ วิเศษ การดี				ไม่ ปัญหา ใช้หลัก วิชา ใช้เหตุผล

โดยสามารถอธิบายได้ว่าคุณลักษณะภาวะผู้นำแต่ละคุณลักษณะนั้นมีความสอดคล้องกับหลักทศพิธราชธรรมในแต่ละข้อ ซึ่งการนำเสนอในแผนภาพข้างต้นเน้นเฉพาะในส่วนที่มีความหมายสอดคล้องกันโดยตรงเท่านั้น ทั้งนี้คุณลักษณะภาวะผู้นำหลายคุณลักษณะข้างต้นมีความสอดคล้องกับหลักทศพิธราชธรรมมากกว่าหนึ่งข้อ

ผู้วิจัยขอนำเสนอคุณลักษณะภาวะผู้นำต้นแบบจากการตกผลึกความคิดดังแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 2 คุณลักษณะภาวะผู้นำต้นแบบ

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ว่า คุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีต้นแบบนี้ครอบคลุมคุณลักษณะสำคัญทั้งสามระดับ ได้แก่ ระดับศีลหรือพฤติกรรม ระดับสมาธิหรือจิตใจ และระดับปัญญา

โดยสามารถอธิบายในรายละเอียดได้ว่า คุณลักษณะของภาวะผู้นำในส่วนของการพัฒนาตนเองด้านชื่อเสียงสุจริต ละอายชั่วกลัวบาป ด้านยึดถือความถูกต้อง เป็นธรรมเที่ยงตรง ด้านกตัญญูกตเวที ด้านอุตสาหกรรมพาณิชยกรรม มีระเบียบวินัย และด้านมีความเมตตา ไม่เห็นแก่ตัว และคุณลักษณะของภาวะผู้นำในส่วนของการทำงานร่วมกับผู้อื่นด้านตั้งใจทำงาน มีความสุจริตใจ มีระเบียบ ด้านสามัคคี ประองตอง อดทน อดกลั้น ด้านมีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ เมตตา ปราปรณาดี และด้านส่งเสริมคนดี ด้านยึดถือประโยชน์ส่วนรวม นับเป็นคุณลักษณะสำคัญที่เป็นบาทฐานของความเป็นปกติในการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม ยิ่งเราสามารถยึดถือและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องก็จะส่งผลให้พฤติกรรมและความคิดของเราได้รับการขัดเกลาและแสดงออกอยู่บนฐานที่มั่นคงเหมาะสมยากที่จะผิดเพี้ยนจากความเป็นปกติและถูกต้องมากยิ่งขึ้น

คุณลักษณะของภาวะผู้นำในส่วนของการพัฒนาตนเองด้านมีสติ สงบ และความยั้งคิด มั่นคง และด้านขยัน หมั่นแสวงหาความรู้ ประสบการณ์ และคุณลักษณะของภาวะผู้นำในส่วนของการทำงานร่วมกับผู้อื่นด้านประสานงาน ร่วมมือ เรียนรู้งาน และด้านมีความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ให้ความช่วยเหลือ นับเป็นคุณลักษณะสำคัญที่จะช่วยให้ความคิดและจิตใจของเราตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวของเราได้อย่างเหมาะสมและถูกต้องลดโอกาสในการคิดและตัดสินใจผิดพลาด ส่งผลให้เกิดผลกระทบในทางลบทั้งต่อตัวเราเองและต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง

คุณลักษณะของภาวะผู้นำในส่วนของการพัฒนาตนเองด้านคิดด้วยเหตุผล รอบคอบ และด้านเตรียมพร้อม ไม่ประมาท และคุณลักษณะของภาวะผู้นำในส่วนของการทำงานร่วมกับผู้อื่นด้านศรัทธาในงาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ และด้านใช้ปัญญา ใช้หลักวิชา ใช้เหตุผล นับเป็นคุณลักษณะสำคัญของการฝึกฝนขัดเกลาตนเอง และทำงานร่วมกับผู้อื่นด้วยการใช้ปัญญา และแสดงออกอยู่บนฐานของหลักวิชาและเหตุผล

สรุปได้ว่าระดับศีลเป็นบาทฐานสำคัญของการรักษาความเป็นปกติของพฤติกรรมการแสดงออกนำไปสู่ระดับของสมาธิหรือความคิดและจิตใจที่พึงประสงค์ และในท้ายที่สุดส่งผลต่อระดับปัญญาที่จะนำไปสู่การเรียนรู้และการค้นพบ เพื่อการแสดงออกในด้านการเป็นผู้นำที่ดีทั้งในส่วนของผู้ที่จะนำตนเองเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและผู้อื่นทั้งที่มีและไม่มีตำแหน่งหรือหน้าที่ในการนำหน่วยงาน องค์กร ชุมชน หรือประเทศอย่างถูกต้องดีงาม

บทสรุป

บทความนี้ถูกเรียบเรียงขึ้นด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยการรวบรวมพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสในเบื้องต้นเพื่อนำมาสรุปและสังเคราะห์เป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีที่พระองค์ได้ทรงแนะนำและแสดงเป็นแบบอย่าง โดยนำเสนอเป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีด้านการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติงานกับผู้อื่น ภายใต้การจัดหมวดหมู่คุณลักษณะเป็น 3 ระดับคือ ระดับศีลหรือพฤติกรรม ระดับสมาธิหรือจิตใจ และระดับปัญญา

แต่เนื่องด้วยจำนวนองค์ของพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสมีจำนวนมาก และจากการสืบค้นยังไม่สามารถระบุจำนวนองค์ทั้งหมดได้ ซึ่งหากลองพิจารณาจำนวนองค์คร่าวๆ บนฐานคิดว่าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสจำนวนเฉลี่ยประมาณ 5-10 องค์ต่อเดือน ตลอดระยะเวลา 70 ปี รวมแล้วจะมีพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่พระราชทานไว้จำนวนทั้งหมดประมาณ 4,200-8,400 องค์ และบทความนี้สืบค้นและทบทวนพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเพียงประมาณ 200 องค์และได้คัดเลือกมารวมไว้ 89 องค์ จึงไม่สามารถกล่าวได้แม้แต่ชนิดเดียวว่าคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีที่สรุปไว้ในบทความนี้ครอบคลุมคุณลักษณะทั้งหมดที่พระองค์ได้เคยพระราชทานไว้อย่างครบถ้วน

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสด้านการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานเพื่อเป็นหลักคิดและแนวปฏิบัติแก่พสกนิกรของพระองค์อย่างสม่ำเสมอ และนับเป็นบุญของพสกนิกรที่ได้อาศัยอยู่ใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารในรัชสมัยของพระองค์ ผู้ทรงครองราชย์ด้วยธรรม ตลอดเวลาในการเรียบเรียงบทความนี้ทุกขณะ ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ และตั้งปณิธานว่าจะขอน้อมนำพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเหล่านี้มาเป็นหลักธรรมนำชีวิต เพื่อการพัฒนาตนเองในด้านภาวะผู้นำที่ดี แม้ได้เพียงส่วนน้อยนิดก็จะเป็นมงคลแก่ชีวิตยิ่ง ส่งผลให้ได้ขัดเกลาชีวิตของตนเองให้ดำเนินไปบนเส้นทางของความถูกต้อง ดีงาม และลดความผิดพลาดและการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้น้อยลง

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). ๙๙ พระบรมราโชวาท น้อมนำราษฎรร่วมมือเป็นสุขสันต์. กรุงเทพฯ: กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.
- กระทรวงวัฒนธรรมร่วมกับธนาคารออมสิน. (2559). พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.
- ซัม สราวพัทธ์. (2559). พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ย้อนรอย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2559ก). โชคดีมีโอกาสดำรงรอยพระยุคลบาทโดยทศพิธราชธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ ในเครือบริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- พุทธทาสภิกขุ. (2559ข). เดินตามรอยทศพิธราชธรรมของพ่อ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7. (2560). พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. สืบค้นเมื่อ 27 มกราคม 2560 จาก <http://news.ch7.com/speech/22/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B9%82%E0%B8%8A%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%97.html>
- สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. (2560). ราชศัพท์ที่ควรทราบ. สืบค้นเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.op.mahidol.ac.th/orga/th/unit-sc/%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%9C%E0%B8%A2%E0%B9%81%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B9%88%20download/6.%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%AD%E0%B8%B7%E0%B9%88%E0%B8%99%E0%B9%86/%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A8%E0%B8%B1%E0%B8%9E%E0%B8%97%E0%B9%8C%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%A3%E0%B8%97%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%9A.pdf>
- ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน). (2559). เทิด ๙ ปกเศศ ๗๐ คุณธรรมนำประชา. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2560). พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. สืบค้นเมื่อ 27 มกราคม 2560 จาก <http://www.cca.chula.ac.th/protocol/organizations-individuals.html>

ภาคผนวก

รวมพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส

(๑)

“...เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม...”

พระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๓ (กระทรวงวัฒนธรรมร่วมกับธนาคารออมสิน, 2559)

(๒)

“...ข้าพเจ้าใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายจงมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต ถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เพราะคุณธรรมอันนี้เป็นมูลฐานอันสำคัญที่จะยังความเจริญและความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม เป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคีกลมเกลียว ความซื่อสัตย์ที่ว่านี้ หมายถึง ความสุจริตซื่อตรงต่อหน้าที่การงาน ต่อตนเองและต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง มีเจตนาบริสุทธิ์ ไม่เอารัดเอาเปรียบ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช การพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๑๖ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๓)

“...ท่านทั้งหลายที่สำเร็จการศึกษา และจะได้ออกไปประกอบกิจการงาน เริ่มต้นชีวิตใหม่ของท่านนั้น ข้าพเจ้าขอฝากคติไว้เป็นเครื่องกำกับใจ มีคุณธรรมข้อหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งท่านต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดอยู่เสมอ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต ประเทศบ้านเมืองจะวัฒนาถาวรอยู่ได้ ก็ย่อมอาศัยความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐาน ท่านทั้งหลายจะออกไปรับราชการก็ดี หรือประกอบกิจการงานส่วนตัวก็ดี ขอให้มั่นอยู่ในคุณธรรมทั้ง 3 ประการ คือ สุจริตต่อบ้านเมือง สุจริตต่อประชาชน และสุจริตต่อหน้าที่ ท่านจึงจะเป็นผู้ที่ควรแก่การสรรเสริญของมวลชนทั่วไป...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๔)

“...การที่จะประกอบกิจใดๆ ให้เจริญเป็นผลดีนั้น ย่อมต้องอาศัยความอดทนอดกลั้น และความซื่อสัตย์สุจริตเป็นรากฐานสำคัญ ประกอบกับจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตากรุณาไม่เบียดเบียนผู้อื่น และพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดแก่ส่วนรวมตามโอกาสอีกด้วย...”

“...การที่จะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือ ที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรมประกอบด้วย เพราะเหตุว่าความรู้นั้นเป็นเหมือนเครื่องยนต์ ที่ทำให้รถยนต์เคลื่อนไปได้ประการเดียว ส่วนคุณธรรม เป็นเหมือนหนึ่งพวงมาลัยหรือหางเสือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำพาให้รถยนต์ดำเนินไปถูกทาง ด้วยความสวัสดิ คือปลอดภัยจนบรรลุถึงจุดหมายที่พึงประสงค์ ดังนั้น ในการที่จะประกอบกิจการงานเพื่อตนเพื่อส่วนรวมต่อไป ขอให้ทุกคนสำนึกไว้เป็นนิตย์ โดยตระหนักว่า การงาน สังคม และบ้านเมืองนั้น ถ้าขาดผู้มีความรู้เป็นผู้บริหาร ดำเนินการย่อมเจริญก้าวหน้าไปได้โดยยาก แต่ถ้างานใด สังคมใด และบ้านเมืองใดก็ขาดบุคคลผู้มีความสุจริตแล้ว จะดำรงอยู่ไม่ได้เลย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๙ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๕)

"...การศึกษาเล่าเรียนเป็นเรื่องที่ไม่สิ้นสุด ผู้ปรารถนาความเจริญในการประกอบกิจการงาน จะต้องหมั่นเอาใจใส่แสวงหาความรู้ให้เพิ่มพูนอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะกลายเป็นผู้ที่ล้าสมัยหย่อนสมรรถภาพไป อีกประการหนึ่ง ความเจริญของบ้านเมืองนั้น ใ้ว่าจะราบรื่นไปตลอด โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิที่สามารถปราชญ์เปรื่องเท่านั้นก็หาไม่ ต้องอาศัยความสามัคคีกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว ร่วมกันคิดอ่านแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ให้ลุล่วงไปด้วยดีอีกทางหนึ่งจึงจะเกิดประโยชน์สมบูรณ์แก่ประเทศชาติ.."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๖)

"...การดำเนินชีวิตโดยใช้วิชาการอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จะต้องอาศัยความรู้รอบตัวและหลักศีลธรรมประกอบด้วย ผู้ที่มีความรู้ดีแต่ขาดความยั้งคิด นำความรู้ไปใช้ในทางมิชอบ ก็เท่ากับเป็นบุคคลที่เป็นภัยแก่สังคมของมนุษย์ ฉะนั้น ขอให้ทุกคนจงดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ โดยอาศัยวิชาความรู้ที่ได้รับมาประกอบด้วยความยั้งคิดซึ้งใจ และศีลธรรมอันดีงาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าของตนเองและของประเทศชาติ..."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๐๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๗)

"...การปิดทองหลังพระนั้น เมื่อถึงคราวจำเป็นก็ต้องปิด ว่าที่จริงแล้วคนโดยมาก ไม่ค่อยชอบปิดทองหลังพระกันนัก เพราะนึกว่าไม่มีใครเห็น แต่ถ้าทุกคนพากันปิดทองแต่ข้างหน้า ไม่มีใครปิดทองหลังพระเลย พระจะเป็นพระที่งามบริบูรณ์ไม่ได้..."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๐๖ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๘)

"...ถ้าทำงานด้วยความตั้งใจที่จะให้เกิดผลอันยิ่งใหญ่ คือความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ ด้วยความสุจริต และด้วยความรู้ความสามารถด้วยจริงใจ ไม่นึกถึงเงินทองหรือนึกถึงผลประโยชน์ใดๆ ก็เป็นการทำหน้าที่โดยตรง และได้ทำหน้าที่โดยเต็มที่..."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ ศึกษาธิการจังหวัดทั่วประเทศ วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๑ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๙)

"...ทุกคนจะต้องตั้งมั่นในความสามัคคีและความไม่ประมาท จะต้องใช้ปัญญา และความรอบคอบ คิดอ่านก่อนที่จะกระทำการทั้งปวง จะต้องร่วมกันป้องกันแก้ไขและกำจัดสิ่งชั่วร้ายเป็นอันตรายต่อประเทศชาติ หมั่นประกอบสัมมาอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมของบ้านเมืองเป็นนิตยเป็นสำคัญ..."

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๒ วันอังคาร ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๑ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๑๐)

“...หลักการสำคัญคือต้องร่วมกันทำงานเพื่อชาติ นี่เป็นหลักสำคัญสำหรับทุกคนในประเทศไทย ที่จะต้องร่วมกันสร้างความมั่นคงของส่วนรวมด้วยความซื่อสัตย์ ด้วยความตั้งใจ และด้วยความเสียสละเพื่อส่วนรวม...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ผู้แทนมูลนิธิท้าวราชอาณาจักร ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๑๒ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๑๑)

“...ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมไม่ให้คนไม่ดีมีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ ๖ ณ ค่ายวชิราวุธ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชลบุรี วันพฤหัสบดี ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๒ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๑๒)

“...ขอให้ปฏิบัติงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ เทียงตรงกล้าหาญ และเข้มแข็งเสียสละ หมั่นฝึกฝนตนเองให้ชัดเจนคล่องแคล่วในหน้าที่ และในการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น พยายามศึกษาวิทยาการอันก้าวหน้าทุกอย่าง ให้รอบรู้เท่าทันสถานการณ์อยู่เสมอ เพื่อให้สามารถใช้ยุทธวิธีอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีอยู่ ให้เป็นประโยชน์ในการกิจของชาติให้ได้มากที่สุด ประการสำคัญที่สุด ขอให้ยึดมั่นในชาติบ้านเมือง ขอให้ถือประโยชน์ร่วมกันของประชาชนชาวไทยให้อย่างยิ่งกว่าประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในการเสด็จฯ ทอดพระเนตรการแข่งขันใช้อาวุธทางอากาศ และการสาธิตกำลังทางอากาศ ประจำปี ๒๕๑๒

ณ สนามฝึกใช้อาวุธทางอากาศไชยบาดาล จังหวัดลพบุรี วันพุธ ที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๒ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๑๓)

“...ความเจริญของประเทศชาติ เป็นความเจริญส่วนรวม ซึ่งเกิดจากผลงานหรือผลของการกระทำของคนทั้งชาติ ถือได้ว่าทุกคนแบ่งหน้าที่กันทำประโยชน์ให้แก่ชาติ ตามความถนัดและความสามารถ และเกื้อกูลกันและกัน ไม่มีผู้ใดจะอยู่ได้และทำงานให้แก่ประเทศชาติได้โดยลำพังตนเอง...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๓ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๑๔)

“...ในบ้านเมืองเราทุกวันนี้ มีเสียงกล่าวกันว่า ความคิดจิตใจของคนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อม ความประพฤติที่ทุจริตหลายอย่าง มีทำที่ที่จะกลายเป็นสิ่งที่คนทั่วไปพากันยอมรับ และสมยอมให้กระทำกันได้เป็นธรรมดา สภาพการณ์เช่นนี้ย่อมทำให้วิถีชีวิตของแต่ละคนมีดมัวลงไป เป็นปัญหาใหญ่ที่เหมือนกระแสคลื่นอันไหลบ่าเข้ามาท่วมทั่วไปหมด จำเป็นต้องแก้ไข ด้วยการช่วยกันฟันคลื่นที่กล่าวนั้น ในการดำเนินชีวิตของเราเราต้องข่มใจไม่กระทำการสิ่งใดๆ ที่เรารู้สึกด้วยใจจริงว่าชั่วว่าเสื่อม เราต้องฝืนต้องต้านความคิดและความประพฤติทุกอย่างที่รู้สึกชั่ว ขัดกับธรรมะ เราต้องกล้าและบากบั่นที่จะกระทำสิ่งที่เราทราบว่าเป็นความดี เป็น

ความถูกต้อง และเป็นธรรม ถ้าเราร่วมกันทำเช่นนี้ให้ได้อย่างจริงจัง ให้ผลของความดีบังเกิดมากขึ้นๆ ก็จะช่วยค้ำจุนส่วนรวมไว้ไม่ให้เสื่อมลงไป และจะช่วยให้ฟื้นคืนดีขึ้นได้เป็นลำดับ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเพื่อเชิญไปอ่านในพิธีเปิดการประชุมยุวพุทธิกสมาคมทั่วประเทศ ครั้งที่ ๑๒ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันเสาร์ ที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๑๓ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๑๕)

“...ชาติบ้านเมืองประกอบด้วยนานาสถาบัน อันเปรียบได้กับอวัยวะทั้งปวง ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตร่างกาย ชีวิตร่างกายดำรงอยู่ได้ เพราะอวัยวะใหญ่น้อยทำงานเป็นปรกติพร้อมกันอย่างไร ชาติบ้านเมืองก็ดำรงอยู่ได้ เพราะสถาบันต่าง ๆ ตั้งมั่นและปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยพร้อมมูลอย่างนั้น...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และอาสาสมัครพลเรือนในพิธีตรวพสุสวนสนาม ในงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๔ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๑๖)

“...การทำงานใหญ่ๆ ทุกอย่างต้องการเวลามากกว่าจะทำได้สำเร็จ ผู้ที่เริ่มโครงการอาจไม่ทันทำให้สำเร็จโดยตลอดด้วยตนเองก็ได้ ต้องมีผู้อื่นรับทำต่อไป ดังนั้นไม่ควรยกเอาเรื่องใครเป็นผู้ริเริ่มงาน ใครเป็นผู้รับช่วงงาน ขึ้นเป็นข้อสำคัญนัก จะต้องถือผลสำเร็จที่จะเกิดจากงานเป็นใหญ่...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๔ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๑๗)

“...ในการทำการราชการทุกด้าน ต้องพยายามที่จะปฏิบัติด้วยความตั้งใจที่เข้มแข็ง ที่สุจริต และประกอบด้วยความพิจารณาที่รอบคอบ เพราะว่าถ้างานใดประกอบด้วยความรอบคอบ ด้วยวิชาการที่สูง และด้วยความซื่อสัตย์สุจริตแล้วงานย่อมจะเป็นผลแก่ส่วนรวมอย่างยิ่ง...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสพระราชทานยศ นายตำรวจชั้นนายพล ณ ตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันศุกร์ ที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๔ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๑๘)

“...ความรู้ในวิชาการ เป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคได้ และทำให้เป็นคนที่มีเกียรติ เป็นคนที่สามารถ เป็นคนที่มีความพอใจได้ในตัวว่า ทำประโยชน์แก่ตนเองและแก่ส่วนรวม นอกจากวิชาความรู้ ก็จะต้องฝึกฝนในสิ่งที่ตัวเองปฏิบัติให้สอดคล้องกับสังคม สอดคล้องกับสมัยและสอดคล้องกับศีลธรรมที่ดีงาม ถ้าได้ทั้งวิชาการ ทั้งความรู้รอบตัว และความรู้ในชีวิต ก็จะทำให้เป็นคนที่ครบคน ที่จะภูมิใจได้...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเนื่องในโอกาสวันปิดภาคเรียนของโรงเรียนจิตรลดา วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๕ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๑๙)

“...การสร้างงานศิลปะทุกอย่างทุกประเภท นอกจากจะต้องใช้ความฝึกหัดชัดเจนในทางปฏิบัติ ประกอบกับวิธีการที่ดีอย่างเหมาะสมแล้ว ศิลปินจำต้องมีความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจในงานที่ทำด้วย จึงจะได้ผลงานที่มีค่าควรแก่การยอมรับนับถือ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีเปิดการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๒๑ วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๑๕ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๒๐)

“...หากท่านตั้งความปรารถนาอันมั่นคงที่จะทำงาน ลงมือปฏิบัติการทุกอย่างด้วยความมั่นใจและเข้มแข็ง มีสติควบคุมตัวอยู่ตลอดเวลา พร้อมทั้งไม่ละทิ้งอุดมคติและหลักการเดิม ที่จะทำงานด้วยความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ เชื่อว่าท่านจะสามารถทำงานสำเร็จจุดประสงค์ได้ทุกประการ และจะสามารถนำพาชาติประเทศให้ก้าวถึงความมั่นคงปลอดภัย ความเจริญก้าวหน้าและความผาสุกร่มเย็นได้ดังปรารถนา...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และเข็มวิทยฐานะ แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วิทยาลัยการทัพอากาศ โรงเรียนเสนาธิการทหาร โรงเรียนเสนาธิการทหารบก โรงเรียนเสนาธิการทหารเรือ และโรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ ณ หอประชุมวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๖ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๒๑)

“...ความเพียรนี้หมายความว่าไม่ใช่ความเพียรในการทำงานเท่านั้นเอง หมายถึงความเพียรที่จะข่มใจตัวเอง ด้วย ความกล้าหาญที่จะข่มใจตัวเองให้อดทน ไม่ใช่อดทนแล้วก็เหมือนว่าใครทำก็ทำไป เราทนเอาไว้ เท่ากับคนอื่นเขาเอาเปรียบเรา ไม่ใช่อดทนที่จะยังไม่เห็นผล อดทนที่จะทราบว่าสิ่งใดที่เราต้องใช้เวลามาก ถ้าเราอดทนหรือถ้าพูดตามธรรมดาว่า “เหนียว” ไว้ อดทนในความคิด ทำให้ดี เหนียวไว้ในความคิดแล้ว ภายภาคหน้าได้ผลแน่...”

“...แต่ทุกคนมีหน้าที่และได้รับคำบอกอยู่เสมอว่านักเรียนก็มีหน้าที่ที่จะเรียน อันนี้อาจน่ารำคาญบ้าง แต่ว่าเหตุผล คือแต่ละคนมีพลังของตัวเองสร้างขึ้นมา และรวมพลังก็เป็นพลังแรง พลังนี้มีหลายชนิด พลังกายและพลังใจ ทั้งพลังความรู้ ถ้าได้รวบรวมพลังกายได้แล้วก็เป็นอย่างหนึ่งที่น่าชื่นชม เพื่อให้พลังกายนี้ได้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้มากยิ่งขึ้น ต้องพยายามที่จะสร้างพลังวิชาความรู้และพลังใจให้มีขึ้น พลังจิตใจนี้ถ้าพูดโดยส่วนรวมแล้วเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะรวมทั้งเกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะทราบว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร ทั้งทำให้สามารถที่จะคิดดีชอบเพื่อให้ตนได้สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อตนเองและเพื่อส่วนรวมได้ดี...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่นักเรียน นักศึกษา ครู และอาจารย์ ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันเสาร์ ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๑๖ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๒๒)

“...ถ้าคนเรามีความยุติธรรมในใจแล้ว สามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ทุกอย่างเป็นประโยชน์แก่ส่วนร่วมและเป็นประโยชน์แก่ตนเอง เพราะว่าความยุติธรรมนี้ก็คือมีความคิดที่มีเหตุผล คนเรามีหน้าที่ใด มีศาสนาใดก็ตาม ถ้ามีเหตุผลแล้วสามารถที่จะปฏิบัติงาน ทำให้งานนั้นสำเร็จ และเป็นประโยชน์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น...” พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ คณะผู้แทนองค์การศาสนาและสมาคมต่างๆ ทางศาสนา คณะนิสิตและนักศึกษา ในโอกาสที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา วันอังคาร ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๖ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๒๓)

“...จิตใจและความประพฤติที่สะอาดและมีระเบียบ เป็นรากฐานสำคัญของชีวิตจิตใจทั้งความประพฤติตั้งนั้นขึ้น จะเกิดมีขึ้นเองได้ หากแต่จำเป็นต้องฝึกหัดอบรมและสนับสนุนส่งเสริมกันอย่างจริงจังสม่ำเสมอ นับตั้งแต่บุคคลเกิด ดังที่มนุษย์ไม่ว่าชาติใดภาษาใด ได้เฝ้าพยายามกระทำสืบต่อกันมาทุกยุคทุกสมัย ทั้งเพื่อให้สามารถรักษาตัวและมีความสุข ความสำเร็จในการครองชีวิต ทั้งให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ด้วยความผาสุกสงบ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเพื่อเชิญไปอ่านในพิธีเปิด การสัมมนาของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย เรื่อง การพัฒนาสังคมในด้านศีลธรรมและจิตใจ วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๖ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๒๔)

“...วินัยนี้ มีคนบางส่วนมองเห็นไปว่าไม่สู้จะมีความหมาย นี่กว่าเป็นสิ่งที่สมมติตั้งขึ้น โดยปราศจากเหตุผลที่ดี ที่อิสรชนจะยอมรับได้เต็มที่ แท้จริง ไม่ว่าวินัยทหาร หรือวินัยโดยทั่วไป เป็นของจำเป็นอย่างยิ่งยวด เพราะเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้ระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่มีอยู่สำหรับความเรียบร้อยเป็นปกติของบุคคล ของการงาน ของสังคม และบ้านเมือง ไม่เป็นหมัน นับว่าเป็นปัจจัยและพลังส่วนหนึ่ง ซึ่งทำให้การทุกอย่างดำเนินไปได้โดยดี โดยสะดวกและบรรลุผลอย่างถูกต้อง ผลเสียหรืออันตรายของวินัยจะมีอยู่ได้บ้าง ก็ต่อเมื่อนำไปอ้างในทางที่ผิดหรือไร้เหตุผล ไม่ใช่ความคิดพิจารณาควบคุมไว้ให้มันคง เพราะถ้าอ้างวินัยอย่างรู้ฉลาดหรือด้วยความเขลา อาจก่อความเสียหาย เบียดเบียนกัน หรือถ่วงความเจริญ ทำให้เสียงานก็ได้...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานกระบี่ ปริญญาบัตร และประกาศนียบัตร แก่นักเรียนนายร้อยผู้สำเร็จการศึกษา จากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ณ หอประชุมกิตติขจร วันพุธ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๗ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๒๕)

“...ความสามัคคีนั้น อาจหมายความว่าเห็นชอบเห็นพ้องกันโดยไม่แย้งกัน ความจริงงานทุกอย่างหรือการอยู่เป็นสังคมย่อมต้องมีความขัดแย้งกัน ความคิดต่างกัน ซึ่งไม่เสียหาย แต่อยู่ที่จิตใจของเรา ถ้าเราใช้หลักวิชา และความปรองดองด้วยการใช้ปัญญา การแย้งต่าง ๆ ย่อมเป็นประโยชน์ หากมีรากฐานของความคิดอย่างเดียวกัน รากฐานของความคิดนั้นคือ แต่ละคนจะต้องทำให้บ้านเมืองมีความมีความเป็นปึกแผ่น...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ผู้เข้าเฝ้าฯ รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ฯ วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๑๗ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๒๖)

“...ความเข้มแข็งในจิตใจนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องฝึกฝนแต่เล็ก เพราะว่าต่อไป ถ้ามีชีวิตที่ลำบาก ไปประสบอุปสรรคใดๆ ถ้าไม่มีความเข้มแข็ง ไม่มีความรู้ ไม่มีทางที่จะผ่านอุปสรรคนั้นได้ เพราะว่าถ้าไปเจออุปสรรคอะไร ก็ไม่มีอะไรที่จะมาช่วยเราได้ แต่ถ้ามีความรู้ มีอภัยที่ยึด และมีความเข้มแข็งในกาย ในใจ ก็สามารถที่จะผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ นั้นได้...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชวินิต ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันศุกร์ ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๑๘ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๒๗)

“...สามัคคี คือการเป็นแก่บ้านเมือง และช่วยกันทุกวิถีทาง เพื่อที่จะสร้างบ้านเมืองให้เข้มแข็ง ด้วยการเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและตรงไปตรงมา นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมนั้นคือความมั่นคงของบ้านเมือง...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีประดับยศนายตำรวจชั้นนายพล วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๑๙ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๒๘)

“...คนเราอยู่คนเดียวไม่ได้ จะต้องอยู่เป็นหมู่คณะ และถ้าหมู่คณะนั้นมีความสามัคคี คือเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือในทุกเมื่อ ช่วยกันคิดว่าสิ่งใดควร สิ่งใดไม่สมควร สิ่งใดที่จะทำให้นำมาสู่ความเจริญ ความมั่นคง ความสุขก็ทำ สิ่งใดที่นำมาซึ่งหายนะหรือเสียหายก็เว้น และช่วยกันปฏิบัติทั้งหน้าที่ทางกายทั้งหน้าที่ทางใจ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นลูกเสือชาวบ้าน จังหวัดสระบุรี วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๑๙ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๒๙)

“...วิทยาการทุกอย่างมิใช่มีขึ้นในคราวหนึ่งคราวเดียวได้ หากแต่ค่อยๆ สะสมกันมาทีละเล็กละน้อยจนมากมาย กว้างขวาง การเรียนวิทยาก็เช่นกัน บุคคลจำจะต้องค่อยๆ เรียนรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นมาตามลำดับ ให้ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นนั้นเกิดเป็นรากฐานรองรับความรู้ที่สูงขึ้น ลึกซึ้งกว้างขวางขึ้นต่อไป...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๗-๒๕๑๘ ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน วันพุธ ที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๑๙ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๓๐)

“...การจะทำงานให้มีประสิทธิผลและให้ดำเนินไปได้โดยราบรื่น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำด้วยความรับผิดชอบอย่างสูง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง ไม่บิดเบือนจุดประสงค์ที่แท้จริงของงานสำคัญที่สุดต้องเข้าใจความหมายของคำว่า ความรับผิดชอบ ให้ถูกต้อง...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๙ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๓๑)

“...ในการปฏิบัติงานนี้ ต้องมีความอดทนหนักแน่นให้มาก ทั้งด้วยกายด้วยใจ ต้องรักษากฎหมาย ระเบียบวินัย และระเบียบปฏิบัติให้เที่ยงตรง ต้องปฏิบัติการทุกอย่างด้วยความรวดเร็ว เด็ดขาด โดยประกอบด้วยปัญญาอัน สุขุมรอบคอบ ด้วยความถูกต้องยุติธรรมและความเมตตา มุ่งบำเพ็ญกรณียกิจและบำเพ็ญตนให้เกิดประโยชน์ แก่ส่วนรวมให้มากที่สุด แม้จะมีปัญหาใดๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ ก็ต้องไม่หวั่นไหวและย่อ ท้อ...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานกระบี่และปริญญา บัตร แก่ผู้ที่รียอดตำรวจตรีที่สำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุด จากโรงเรียนนายร้อยตำรวจ ประจำปีการศึกษา ๒๕๑๙ ณ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ วันศุกร์ ที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๐ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๓๒)

“...การที่จะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่ เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรมประกอบด้วย เพราะเหตุว่าความรู้เป็นเหมือนเครื่องยนต์ ที่ทำให้รถยนต์เคลื่อนไปได้ประการเดียว ส่วนคุณธรรมดังกล่าว แล้วเป็นเหมือนหนึ่งพวงมาลัยหรือหางเสือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำพาให้รถยนต์ดำเนินไปถูกทางด้วยความสวัสดิ คือปลอดภัยจนบรรลุถึงจุดหมายที่พึงประสงค์ ดังนั้น ในการที่จะประกอบการทำงานเพื่อตนเพื่อส่วนรวมต่อไป ขอให้ทุกคนสำนึกไว้เป็นนิตย์ โดยตระหนักว่า การงาน สังคม และบ้านเมืองนั้น ถ้าขาดผู้มีความรู้เป็นผู้บริหาร ดำเนินการ ย่อมเจริญก้าวหน้าไปได้โดยยาก แต่ถ้านานใด สังคมใด และบ้านเมืองใดก็ตาม ขาดบุคคลผู้มี คุณธรรมความสุจริตแล้ว จะดำรงอยู่ไม่ได้เลย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันศุกร์ ที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การ มหาชน), 2559)

(๓๓)

“...การที่จะร่วมมือกันทำงานให้ราบรื่น สำเร็จ และดำเนินก้าวหน้าต่อเนื่องกันไปได้นั้น นักปฏิบัติงานทุกคน จะต้องมีความวินัยสำหรับใช้กับตนเอง คือ ต้องไม่ประมาทปัญญา ต้องรักษาความจริงใจ ต้องสลัดทิ้งความคิดจิตใจ ที่ต่ำทรามอ่อนแอ และต้องทราบตระหนักในความสำรวม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่จะช่วยให้งานเป็นงาน ให้ชีวิตมั่นคงเป็นสุข...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่ ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร วันพุธ ที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๒๑ (ศูนย์ คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๓๔)

“...ความมีใจจริงที่ขาดไม่ได้ในการทำงานมีสองประการ ประการที่หนึ่ง คือ ความจริงใจต่อผู้ร่วมงาน ซึ่งมี ลักษณะประกอบด้วยความซื่อตรง เมตตา หัวดี พร้อมเสมอที่จะร่วมมือช่วยเหลือและส่งเสริมกันทุกขณะ ทั้ง ในฐานะผู้มีจุดประสงค์ที่ตรงกัน และในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติร่วมโลกกัน ประการที่สองได้แก่ ความจริงใจต่องาน มีลักษณะเป็นการตั้งสัตย์อธิษฐานหรือการตั้งใจจริงที่จะทำงานให้เต็มกำลัง กล่าวคือ เมื่อ ได้พิจารณาด้วยปัญญาเป็นที่แน่ชัดแล้ว ว่างานที่จะทำนั้นเป็นประโยชน์จริง ก็ต้องสัตย์สัญญาแก่ตัวเอง ผูกพัน บังคับตัวเองให้กระทำจนเต็มกำลังความรู้ความสามารถให้ได้ผลดีที่สุด...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร วันพฤหัสบดี ที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๒๑ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๓๕)

“...งานใดๆ ก็ตาม ถ้าไม่ทำด้วยใจและอาการที่สงบสำรวม ความรีบร้อน พุ่งชาน หลงผิด และอคติใดๆ อย่างก็จะเข้าปิดบังหนทางที่จะนำปัญญามาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพจนหมดสิ้น และเมื่อนำปัญญามาใช้ไม่ได้ ก็ยากที่จะทำงานให้ถูกต้องได้ ความผิดพลาดและความเสียหายนานาประการก็อยู่ในวิสัยที่จะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ จึงใคร่จะให้บัณฑิตแต่ละคนศึกษาพิจารณาความสงบสำรวมนี้ ให้เห็นถึงประโยชน์และความสำคัญโดยถ่องแท้...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร วันอังคาร ที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๒๑ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๓๖)

“...วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองและประชาชนโดยทั่วไป มีความเปลี่ยนแปลงมาตลอดเนื่องจากความวิปริตผันแปรของวิถีแห่งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่น ๆ ของโลก ยากยิ่งที่เราจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้ จึงต้องระมัดระวัง ประคับประคองตัวเรามากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่ โดยประหยัดเพื่อที่จะอยู่ให้รอดและก้าวต่อไปได้โดยสวัสดิ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๒๒ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๑ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๓๗)

“...การที่จะให้งานประสานกันนั้นมีหลักสำคัญอยู่ว่า ทุกฝ่ายจะต้องไม่แบ่งแยกกัน ไม่แย่งประโยชน์ ไม่แย่งความชอบกัน แต่ละฝ่ายแต่ละคนต้องทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งหวังผลสำเร็จในการทำงานเป็นใหญ่ยิ่งกว่าสิ่งอื่น...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๓๘)

“...ขอให้ทุกคนเข้าใจและจำไว้ว่า วิชาการต่างๆ ที่เรียนที่สอบไล่กันได้ นั้น โดยลำพัง ไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยให้นักเรียนเอาตัวรอดได้ และไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยสร้างสรรค์สิ่งใดให้เป็นประโยชน์ แก่ตัว แก่ผู้อื่น แก่บ้านเมืองได้ ผู้มีวิชาการแล้วจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติในตัวเองนอกจากวิชาความรู้ด้วย จึงจะนำตนนำชาติให้รอดและเจริญได้ คุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ได้แก่ ความละเอียดซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมือง และผู้ที่อุปการะตัวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาตัวเอาเปรียบผู้อื่น เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่ และที่สำคัญอย่างมากก็คือ ความขยันหมั่นเพียร พยายามฝึกหัดประกอบการทำงานทั้งเล็ก ใหญ่ ง่าย ยาก ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดธุระ เพื่อหาความสะดวกสบายจากการเกียจคร้าน ไม่มั่งง่าย หยาบคาย สะเพร่า...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่คณะอาจารย์ ครู และนักเรียนโรงเรียนไกลกังวล ณ ศาลาเริง วังไกลกังวล วันศุกร์ ที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๒๒ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๓๙)

"...คนไม่มีความสุจริต คนไม่มีความมั่นคง ชอบแต่ makkelijk ไม่มีวันจะสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ ผู้ที่มีความสุจริตและความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะทำงานสำคัญยิ่งใหญ่ที่เป็นคุณประโยชน์แท้จริงได้สำเร็จ..."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๒ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๔๐)

"...ความรอบรู้ ความเชี่ยวชาญ ที่อุตสาหกรรมศึกษาฝึกหัดให้เพิ่มทวีขึ้นทุกขณะนั้น เมื่อประกอบกันเข้ากับระเบียบวินัยที่ดีและความสุจริตบริสุทธิ์ใจ จะรวมกันเป็นเสมือนดังเกราะสำหรับป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ให้แก่ท่าน และจะเป็นพลังกำลังส่งเสริมให้ท่านสามารถปฏิบัติการเพื่อความเจริญและความมั่นคงของชาติของบ้านเมืองได้อย่างดีที่สุด..."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานกระบี่ และปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษา จากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ วันพฤหัสบดี ที่ ๖ มีนาคม ๒๕๒๓ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๔๑)

"...ความรู้ที่สะสมเอาไว้ในตัวเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเหมือนประทีปสำหรับนำทางเราไปในการปฏิบัติตนในชีวิต จะเป็นการศึกษาต่อก็ตาม หรือจะเป็นการไปประกอบอาชีพการงานก็ตาม ความรู้นั้นจะเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความเจริญ ความรู้ทางวิชาการก็จะสามารถให้ประกอบอาชีพการงานที่มีประสิทธิภาพ เท่ากับเป็นสิ่งที่จะเลี้ยงตัวเลี้ยงกายเรา ความรู้ในทางการศึกษาที่ดี จิตใจที่เข้มแข็ง ที่ซื่อสัตย์สุจริตนั้น จะนำเราไปได้ทุกแห่ง เพราะเหตุว่าผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ผู้มีความขยันหมั่นเพียร ผู้มีความตั้งใจที่แน่วแน่มั่น ไม่มีความท้อแท้ล้มจม..."

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนโรงเรียนจิตรลดา ณ ห้องประชุมโรงเรียนจิตรลดา วันพฤหัสบดี ที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๒๓ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๔๒)

"...เมื่อจะพิจารณาสิ่งใดเรื่องใดให้วางใจของตัวให้เป็นกลาง คือปลอดอคติความลำเอียงทุก ๆ ประการออกจากใจให้หมดก่อน แล้วเข้าไปเพ่งพินิจดูสิ่งนั้นเรื่องนั้นให้ถี่ถ้วน จึงจะมองเห็นได้ประจักษ์ทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เห็นแต่เพียงแง่ใดแง่หนึ่งตามความชอบใจหรือไม่ชอบใจที่มีอยู่ เมื่อเห็นประจักษ์ทั่วด้วยใจที่เป็นกลางแล้ว ความรู้ที่ชัดเจนก็จะบังเกิดขึ้น และช่วยให้ลดความเห็นและปฏิบัติได้โดยถูกต้องเป็นธรรม..."

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่สามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในการเปิดการประชุมใหญ่ ประจำปี ๒๕๒๓ วันอังคาร ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๒๓ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๔๓)

"...การทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนั้น ได้ประโยชน์มากกว่าทำเฉพาะประโยชน์ส่วนตัว และบอกได้ว่าคนไหนทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัวแท้ๆ ล้วนๆ เชื่อว่าประโยชน์นั้นจะไม่ได้ เท่ากับรวบรวมของหนักมาวางบนหัว แบกเอาไว้ตลอดเวลา ซึ่งก็ไม่สบาย ก็หนัก ก็เหนื่อย แต่ถ้าผู้ใดทำเพื่อส่วนรวม ยิ่งมากยิ่งดี ยิ่งเบา ยิ่งคล่องแคล่วว่องไว และยิ่งมีความสุข..."

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี วันพฤหัสบดี ที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๒๓ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๔๔)

"...จิตใจที่ต่ำทรามนั้นเป็นจิตใจที่อ่อนแอ ไม่กล้าและไม่อดทนที่จะเพียรพยายาม สร้างสมความดีงาม ความเจริญ ความสำเร็จ ในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม มีแต่คิดจะให้ได้มาโดยสะดวกง่ายดาย โดยไม่คำนึงถึงผิชอบชั่วดี จิตใจดังนี้ ถ้าปล่อยให้เกิดมีขึ้นจนเคยชิน อย่างน้อยที่สุด ก็ทำให้เป็นคนมักง่าย ทำงานบกพร่องเสียหาย อย่างมาก ก็ทำให้เป็นคนด้านหน้าไร้ความอาย หยาบคาย ละโมบ ทำอะไรที่ไหน ก็เกิดอันตรายที่นั่น ท่านจึงสอนให้สังวรระวังใจของตนให้ดี อย่าให้ความชั่วเกิดขึ้น และหากเกิดขึ้นแล้ว ก็ให้กำจัดเสียทันที..."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันจันทร์ ที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๒๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๔๕)

"...ความมั่นคงเด็ดเดี่ยว ที่จะยึดมั่นในผลสำเร็จของงานและความถูกต้องเป็นธรรม เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับนักพัฒนาบริหาร เพราะความมีจิตใจมั่นคงในผลสำเร็จของงาน จะทำให้มุ่งมั่นที่จะกระทำต่อเนื่องไปโดยไม่ลดละ จนบรรลุผลเลิศ ส่วนความมั่นคงในคุณธรรมนั้น จะสร้างเสริมคุณสมบัติที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นได้มากมาย เช่นว่า จะทำให้เป็นคนสุจริต ไม่ทำ ไม่พูด ไม่คิดในสิ่งที่เป็นความชั่ว ความต่ำทรามทุกอย่าง ทำให้มีความจริงใจในกันและกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับกำจัดความกินแหนงแคลงใจ บาตหมางแตกแยกกัน และช่วยสร้างเสริมความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้เกิดขึ้น ทำให้มีความหนักแน่นในความคิดจิตใจ สามารถพิจารณาเรื่องราวและปัญหาต่างๆ ให้เห็นเหตุเห็นผลโดยแจ่มแจ้ง และหาทางปฏิบัติที่ถูกต้องเที่ยงตรงได้เหล่านี้ ถือว่าเป็นอุปกรณ์เครื่องประกอบและเกื้อหนุนวิชาการให้แน่นหนักสมบูรณ์ ช่วยให้นักพัฒนาบริหารสามารถใช้หลักวิชาได้อย่างถูกต้องเที่ยงตรง มั่นใจ บริสุทธิ์ใจ และได้ผลแน่นอนเต็มเปี่ยมตามเป้าหมาย..."

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วันจันทร์ ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๔๖)

“...วินัยแท้จริงมีอยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งคือวินัยตามที่ทราบกันและถือกัน อันได้แก่ข้อปฏิบัติที่บัญญัติไว้เป็นกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับต่างๆ ให้ถือปฏิบัติ อีกอย่างหนึ่งคือวินัยในตนเองที่แต่ละคนจะต้องบัญญัติขึ้น สำหรับควบคุมบังคับให้มีความจริงใจ และให้ประพฤติปฏิบัติตามความจริงใจนั้นอย่างมั่นคง มีลักษณะเป็นสัจจาอธิษฐานหรือการตั้งสัตย์สัญญาให้แก่ตัว วินัยอย่างนี้จัดเป็นตัววินัยแท้ เพราะให้ผลจริงและแน่นอนยิ่งกว่าวินัยที่เป็นบทบัญญัติ ทั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเกื้อกูลให้การถือการใช้วินัยที่เป็นบทบัญญัตินั้นได้ผลเที่ยงตรง ถูกต้อง สมบูรณ์ เต็มเปี่ยมตามเจตนารมณ์...”

พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานกระบี่ และปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อย พระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ วันอังคาร ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๔๗)

"....คนที่มีระเบียบวินัยนั้นเป็นผู้ที่เข้มแข็ง เป็นผู้หวังดีต่อตัวเอง เป็นผู้ที่จะมีความสำเร็จในอนาคต อันนี้เป็นระเบียบอย่างหนึ่ง เป็นวินัยอย่างหนึ่ง คือว่าถ้าคนใดมีระเบียบวินัยในร่างกาย คือหมายถึงการปฏิบัติของตัว ในกิริยามารยาท ทำให้ไม่มีอุปสรรคต่อการชวนหา จะหาความรู้ก็ได้ หาอะไรก็มีความสำเร็จ คือหาสิ่งที่ตัวกำลังมุ่งที่จะปฏิบัติ การปฏิบัติด้วยความมีระเบียบ มีวินัย การปฏิบัตินั้นสำเร็จ อันนี้เป็นระเบียบวินัยชนิดหนึ่ง ระเบียบวินัยอีกชนิดที่กล่าวเมื่อตะกี้ ก็คือระเบียบในใจ ในใจนั้นก็คือการกระทำอะไร เราต้องคิด เมื่อมีระเบียบในความคิด คือมีเหตุผล สิ่งใดที่คิดก็คิดออก สมมุติว่าเราคิดเรื่องหนึ่งแล้วก็ไปคิดถึงอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่เกี่ยวข้อง แล้วไปคิดถึงเรื่องที่สาม เรื่องที่สี่ เรื่องทั้งสามสี่เรื่องนี้ก็ไม่มีความสำเร็จแน่นอน เพราะว่ามันพุ่งชาน ฉะนั้นต้องมีระเบียบในความคิด ที่เรียกว่า ระเบียบในใจหรือวินัยในความคิด....."

“...ปัจจัยสำคัญ ที่จะเป็พื้นฐานและส่งเสริมให้เกิดความสามารถดังนั้น ก็คือ ความสุจริตเป็นระเบียบ ซึ่งประกอบด้วยความสุจริตเป็นระเบียบในความประพฤติ หรือในทางกาย อย่างหนึ่ง ความสุจริตเป็นระเบียบในความนึกคิด หรือในทางใจ อีกอย่างหนึ่ง ทั้งสองประการต่างอาศัยและเกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องอบรมบำรุงให้เจริญมั่นคงขึ้นด้วยกัน เมื่อจัดระเบียบในการกระทำและในความคิดนึกได้เที่ยงตรงแน่นอนแล้ว ปัญหา หรือความรู้ความเข้าใจกันถูกต้องถ่องแท้และตรงจุดก็จะเกิดขึ้น คือ จะพิจารณาเรื่องราวหรือปัญหาใดๆ ก็สามารถเข้าถึงสาระของเรื่องนั้นปัญหานั้นได้ทันที โดยกระจำแจ่มชัดปราศจากความลังเลสับสน และยอมทำให้สามารถใช้ความคิดวิทยาการปฏิบัติงานทุกอย่างได้โดยถูกต้อง พอเหมาะพอดี ทั้งบรรลุผลสมบูรณ์ บริบูรณ์ตามวัตถุประสงค์...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้ จังหวัดสงขลา ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดสงขลา วันพฤหัสบดี ที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๒๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๔๘)

“...สัจจวาจา นั้นเป็นรากฐานของการทำงาน หรือการดำรงชีวิตที่ดีที่งามที่มีความก้าวหน้า มีความสำเร็จ “สัจ” เป็นการตั้งใจ ตั้งจิตใจ “วาจา” เป็นคำพูดออกมา แสดงถึงคำพูดนั้นต้องออกมาจากใจ คือเป็นการตั้งใจที่จะทำอะไรเพื่อความสำเร็จในงานนั้น...”

พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเนื่องในโอกาสที่ผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรมเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๒๕ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๔๙)

“...ความกตัญญูกตเวที คือสภาพจิตที่รับรู้ความดีและยินดีที่จะกระทำความดี โดยศรัทธามั่นใจ คนมีกตัญญูจึงไม่ลบหลู่ทำลายความดี และไม่ลบหลู่ทำลายความดี และไม่ลบหลู่ผู้ที่ได้ทำความดีมาก่อน หากเพียรพยายามรักษาความดีที่ทั้งปวงไว้ให้เป็นพื้นฐานในความประพฤติปฏิบัติทุกอย่างของตนเอง เมื่อเต็มใจและตั้งใจ กระทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความดีดังนี้ ก็ย่อมมีแต่ความเจริญมั่นคงและรุ่งเรืองก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่าความกตัญญูกตเวที เป็นคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งสำหรับนักพัฒนาและผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าทุกคน...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่คณะกรรมการวันกตัญญูกตเวที สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๖ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๕๐)

“...ซื่อสัตย์สุจริตนี้มีความสำคัญ เพราะถ้าหากว่าแต่ละคนมีความตั้งใจแล้ว แต่ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริต ก็ไม่มีเป้าหมายที่แน่นอน จะเปะปะไปทางโน้นทีทางนี้ที ไม่มีทางที่จะสำเร็จในงานการใดๆ ฉะนั้น การที่มีความซื่อสัตย์สุจริตนี้มีความสำคัญอยู่ อันดับแรกก็คือการให้รู้จักเป้าหมายของงาน คือความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในโอกาสที่...ฯลฯฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี นำคณะรัฐมนตรีเข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันจันทร์ ที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๒๖ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๕๑)

“...การมีวินัย มีความสามัคคี และรู้จักหน้าที่ ถือกันว่าเป็นคุณสมบัติประจำตัวของคนทุกคน แต่ในการสร้างเสริมคุณสมบัติสามข้อนี้ จะต้องไม่ลืมว่า วินัย สามัคคี และหน้าที่นั้น เป็นได้ทั้งทางบวกและทางลบ ซึ่งยอมให้คุณหรือให้โทษได้มากเท่าๆ กันทั้งสองทาง เพราะฉะนั้น เมื่อจะอบรมจำเป็นต้องพิจารณาให้ถ่องแท้แน่ชัดก่อนว่าเป็นวินัย สามัคคี และหน้าที่ที่ดี คือปราศจากโทษ เป็นประโยชน์ เป็นธรรมไม่เคลือบแฝงไว้ด้วยสิ่งชั่วร้าย เช่น วินัย ก็ต้องไม่ใช่วินัยเพื่อตน เพื่อหมู่คณะของตนเท่านั้น ต้องเป็นวินัยเพื่อคนทุกคน เพื่อคนส่วนใหญ่ เป็นวินัยที่ถูกต้อง ที่เป็นการสร้างสรรค์ ทำนองเดียวกัน การสามัคคีกันทำการหรือหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล มิใช่เพื่อการเพิ่มพูนประโยชน์เฉพาะพวกตน แล้วเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนเสียหาย จึงเห็นได้ว่าการสร้างวินัย สามัคคี และความรู้จักหน้าที่ให้แก่เยาวชนต้องกระทำด้วยความเพ่งพินิจอย่างละเอียดถี่ถ้วนเป็นพิเศษ มิฉะนั้นจะไม่บังเกิดผลที่พึงประสงค์ หรือซ้ำร้าย อาจกลับกลายเป็นการทำลายอนาคตและความเจริญมั่นคงของชาติไปได้...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ผู้บังคับบัญชาลูกเสือ ในโอกาสเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และรับพระราชทานเหรียญลูกเสือสดุดี ณ ศาลาดุสิดาลัย พระราชวังดุสิต วันอังคาร ที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๖ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๕๒)

“...แต่นอกจากวิชาความรู้แล้วยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งทุกคนจำเป็นต้องมี คือวินัย เพราะวินัยนั้นเป็นพื้นฐานรองรับวิชาความรู้ ช่วยให้บุคคลทรงคุณความรู้ได้ และส่งเสริมให้สามารถนำความรู้มาปฏิบัติการให้เกิดประโยชน์ได้ หากขาดวินัยแล้วถึงมีวิชาอยู่ก็อาจไม่นำมาใช้ หรือหาไม่ก็อาจนำไปใช้อย่างไม่ได้ประโยชน์ วินัยที่กล่าวนี้มุ่งหมายถึงวินัยในตนเองหรือวินัยประจำใจตนเอง ซึ่งตนเองจะต้องกำหนดขึ้นเป็นแบบฉบับสำหรับประพฤติปฏิบัติ ด้วยการใช้ทั้งสติทั้งปัญญาขบคิดพิจารณาถ้อยคำรอบคอบทั่วถึง จนประจักษ์ในเหตุในผลแน่แท้แล้วว่า ความประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นๆ เป็นแบบปฏิบัติที่ดีที่ถูกต้องเป็นสุจริตธรรม และจำเป็นต้องประพฤติปฏิบัติ เพื่อประคับประคองรักษาตัวและน้อมนำตัวไปสู่ความสวัสดิและความสุขความเจริญอันแท้จริงมั่นคง...”

พระบรมราชาบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ประจำปีการศึกษา ๒๕๒๕ ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันจันทร์ ที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๗ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๕๓)

“...คนทำงานดีคือคนมีระเบียบ ได้แก่ระเบียบในการคิดและในการทำ ผู้ไม่ฝึกระเบียบไว้ ถึงจะมีวิชา มีเรี่ยวแรง มีความกระตือรือร้นอยู่เพียงไร ก็มักทำงานให้สำเร็จไม่ได้ เพราะความคิดอ่านสับสนวุ่น ทำอะไรก็ไม่ถูกลำดับขั้นตอน มีแต่ความลังเลและขัดแย้ง ทั้งในความคิด ทั้งในการปฏิบัติงาน ข้าราชการจึงจำเป็นต้องฝึกระเบียบในตนเองขึ้น ระเบียบนั้นจักได้ช่วยประคับประคองส่งเสริมให้ทำงานทำงานได้ดีขึ้น และประสบความเจริญมั่นคงในราชการ...”

พระบรมราชาบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วันอาทิตย์ ที่ ๑ เมษายน ๒๕๒๗ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๕๔)

“...ประโยชน์ หมายถึงผลของการกระทำที่ดีงามที่เกื้อกูลอุดหนุนบุคคล และส่วนรวมให้มีความสุขความเจริญ ความสมัครสมานสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ประโยชน์ หรือผลดีนั้นจะเกิดขึ้นเองไม่ได้ หากแต่จะต้องค่อยสร้าง ค่อยทำให้เพิ่มพูนขึ้น จนเต็มบริบูรณ์ การบำเพ็ญประโยชน์จะต้องทำที่ตัวเองก่อน ด้วยการประพฤติดี เป็นต้นว่า รักษาระเบียบวินัย รักษาความสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติกิจการงานด้วยความเข้มแข็งหนักแน่น ให้จนติดเป็นนิสัย ผลของการทำดี ที่เป็นตัวประโยชน์ ก็จะมีงอกงามขึ้นในตัวผู้ปฏิบัติอย่างเต็มเปี่ยมแล้วจะสะท้อนออกถึงผู้อื่น พลอยให้ผู้อื่นและส่วนรวมได้รับผลดีด้วย...”

พระบรมราชาบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีปฐมนิเทศและสวนสนาม เนื่องในงานวันคล้ายวันสถาปนาคณะลูกเสือแห่งชาติ ณ สนามศุภชลาศัย สนามกีฬาแห่งชาติ วันอาทิตย์ ที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๒๗ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๕๕)

“...การรู้จักรับผิดชอบ คือการยอมรับรู้ว่าสิ่งที่ตนทำมีข้อใดส่วนใดผิดพลาดเสียหาย และเสียหายไปเพราะเหตุใด ข้อนี้มีประโยชน์ ทำให้รู้จักพิจารณาการกระทำของตนพร้อมทั้งข้อบกพร่องของตนอย่างจริงจัง เป็นทางที่ช่วยให้สามารถคิดหาวิธีปฏิบัติแก้ไขการกระทำและความผิดพลาดต่างๆ ให้ถูกต้องสมบูรณ์ได้ ส่วนการรู้จักรับผิดชอบนั้น คือรู้ว่าสิ่งที่ตนทำ มีส่วนใด ที่ใด ถูกต้องแล้ว คือถูกต้องตามความมุ่งหมาย ตามหลักวิชา ตามวิธีการ ตามสถานการณ์แล้ว ข้อนี้ มีประโยชน์ทำให้ทราบชัดว่า ตนจะทำงานให้ดี ให้สำเร็จสมบูรณ์ได้อย่างไร จักได้ถือเป็นแนวทางที่จะปฏิบัติ และพัฒนางานที่ทำให้เจริญก้าวหน้าต่อไป...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันพฤหัสบดี ที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๒๙ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๕๖)

“...เมื่อมีโอกาสและมีงานให้ทำ ควรเต็มใจทำโดยไม่จำเป็นต้องตั้งข้อแม้หรือเงื่อนไขอันใดไว้ให้เป็นเครื่องกีดขวาง คนที่ทำงานได้จริงๆ นั้น ไม่ว่าจะจับงานสิ่งใดย่อมทำได้เสมอ ถ้ายิ่งมีความเอาใจใส่ มีความขยันซื่อสัตย์สุจริต ก็ยิ่งจะช่วยให้ประสบผลสำเร็จในงานที่ทำสูงขึ้น...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๐ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๕๗)

“...ผู้ที่สร้างความสำเร็จในการทำงาน และชีวิตได้แน่นอนนั้น ควรมีความสมบัติประกอบพร้อมกันอย่างน้อย ๕ ประการ ประการแรก ควรมีความสุจริต มีความจริงใจ ความอดสาหะอดทน และความเมตตา เสียสละ ประการที่สอง ควรจะต้องมีวิชาความรู้ที่ถูกต้อง แม่นยำ ชำนาญ พร้อมทั้งมีฝีมือหรือความสามารถในเชิงปฏิบัติ เป็นเครื่องมือสำหรับประกอบการ ประการที่สาม ควรจะต้องมีสติความยั้งคิด และวิจารณ์ญาณอันถี่ถ้วนรอบคอบ เป็นเครื่องควบคุมกำกับให้ดำเนินงานไปได้โดยถูกต้อง เทียบตรงตามทิศทาง ประการที่สี่ จะต้องมีความรอบรู้ มีความสามารถประสานงานและประสานประโยชน์กับผู้อื่นอย่างกว้างขวาง เป็นเครื่องส่งเสริมให้ทำงานได้คล่องตัวและก้าวหน้า ประการที่ห้า ซึ่งสำคัญที่สุด จะต้องมีความฉลาดรู้ในเหตุในผล ในความผิดถูก ชั่วดี ในความพอเหมาะพอสม เป็นเครื่องตัดสินใจและสั่งการปฏิบัติงานทั้งหมดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ วันพุธ ที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๓๑ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๕๘)

“...ความรู้ที่ใช้ปฏิบัติงานนั้น นอกจากความรู้ทางวิชาการที่กล่าวแล้ว ยังมีความรู้สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นของคู่กัน ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ซึ่งอธิบายได้ว่า ในชีวิตของคนเรา แต่ละคนต้องผ่านพบเรื่องราวและเหตุการณ์หลายหลากมากมายมาตั้งแต่เกิด หลายเรื่องหลายสิ่งเป็นปัญหา ที่ต้องนำมาขบคิดหาเหตุผลความกระจ่างจริง เพื่อยุติแก้ไข ประสบการณ์ในการพิจารณาแก้ปัญหาเหล่านี้ ย่อมสั่งสมเพิ่มพูนขึ้น เป็นความรู้ ความฉลาดอันกว้างขวางลึกซึ้ง ซึ่งถ้ารู้จักนำมาปรับใช้ควบคู่กับความรู้ทางวิชาการ ให้ถูกถ้วนพอเหมาะพอดี ด้วยความเพ่งพินิจโดยละเอียดรอบคอบแล้ว จะยังประโยชน์แก่การปฏิบัติงานอย่างวิเศษสุด...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันพฤหัสบดี ที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๓๒ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๕๙)

“...การปฏิบัติงานแต่ละสิ่งละอย่างนั้น ทุกคนจะต้องอาศัยความรู้ความสามารถอย่างสูง ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ กับทั้งต้องยึดถือหลักการ ความถูกต้อง ระเบียบวินัย และประโยชน์ที่ชอบธรรม อย่างเคร่งครัด ทหารจึงต้องพยายามฝึกฝนและพัฒนาขีดความสามารถ ให้แน่นหนาถึงขนาดและก้าวหน้าอยู่เสมอ โดยไม่หยุดนิ่ง แล้วมุ่งมั่นปฏิบัติการกิจทุกสิ่ง ทุกระดับ ด้วยความฉลาดรู้คิดพิจารณาอย่างรอบคอบ ถูกต้องตามเหตุผล และด้วยความมีสติรู้ระมัดระวังตัวทุกเมื่อ เพื่อให้บรรลุประสิทธิผลตามเป้าหมายโดยไม่บกพร่องผิดพลาด...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์ ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ วันอาทิตย์ ที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๓๒ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๖๐)

“...การแก้ปัญหา นั้น ถ้าไม่ทำให้ถูกเหตุถูกทาง ด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มักจะกลายเป็นการเพิ่มปัญหาให้มากและยุ่งยากขึ้น แต่ละฝ่ายจึงควรจะต้องตั้งใจพยายามทำความเข้าใจให้กระจ่างและเที่ยงตรง เพื่อจักได้สามารถเข้าใจปัญหาและเข้าใจกันและกันอย่างถูกต้อง ความเข้าใจที่ถูกต้องแนชัดนี้ จะช่วยให้เล็งเห็นแนวทางปฏิบัติแก้ไขอันเหมาะสม ซึ่งจะนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกประการหนึ่งอันเป็นข้อสำคัญ ทุกฝ่ายจะต้องตระหนักในใจเสมอ ว่าประโยชน์ส่วนรวมนั้นเป็นประโยชน์ที่แต่ละคนพึงยึดถือเป็นเป้าหมายหลัก ในการปฏิบัติตนและปฏิบัติงาน เพราะเป็นประโยชน์ที่ยั่งยืนแท้จริงซึ่งทุกคนมีส่วนได้รับทั่วถึงกัน...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๓๓ วันอาทิตย์ ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๒ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๖๑)

“...ในการปฏิบัติราชการนั้น ขอให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่างนี้ถึงบำเหน็จรางวัลหรือผลประโยชน์ให้มาก ขอให้ถือว่าการทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ เป็นทั้งรางวัลและประโยชน์อย่างประเสริฐ จะทำให้บ้านเมืองไทยของเราอยู่เย็นเป็นสุขและมั่นคง...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเนื่องในโอกาสวันข้าราชการพลเรือน วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๓ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๖๒)

“...ในการปฏิบัติงานนั้น ย่อมมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นได้เสมอ เมื่อปัญหาเกิดขึ้นต้องแก้ไข อย่าทิ้งไว้พอกพูนลูกกลมแก๊ยก ขอให้ทุกคนระลึกว่าปัญหาทุกอย่างมีทางแก้ได้ ถ้าแก้คนเดียวไม่ได้ก็ช่วยกันคิดช่วยกันแก้หลายๆ คนหลายๆทาง ด้วยความร่วมมือปรองดองกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นจักได้ไม่กลายเป็นอุปสรรคขัดขวางและบั่นทอนทำลายความเจริญและความสำเร็จของการทำงาน...”

พระบรมราโชวาทของพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๓๓ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๖๓)

“...การศึกษาค้นคว้าที่สำคัญและจำเป็นอย่างแรก คือการศึกษาทางแนวลึก อันได้แก่การฝึกฝนค้นคว้าวิชาเฉพาะของแต่ละคน ให้เชี่ยวชาญชำนาญแตกฉานลึกซึ้ง และพัฒนาก้าวหน้าพร้อมกันนั้น ในฐานะนักปฏิบัติ ซึ่งจะต้องทำงานและแก้ปัญหาต่างๆ ร่วมกับผู้อื่นฝ่ายอื่นอยู่เป็นปรกติ ทุกคนจำเป็นต้องศึกษาทางแนวกว้าง ควบคู่กันไปด้วย การศึกษาตามแนวกว้างนี้ หมายถึง การศึกษาให้รู้ให้ทราบ ถึงวิทยาการสาขาอื่นๆ ตลอดจนความรู้รอบตัวเกี่ยวกับสภาวะและวิวัฒนาการของบ้านเมืองและสังคมในทุกแง่มุม เพื่อช่วยให้มองเห็น ให้เข้าใจ ปัญหาต่างๆ อย่างชัดเจนถ่องแท้ และสามารถนำวิชาการด้านของตน ประสานเข้ากับวิชาด้านอื่นๆ ได้โดย สอดคล้องถูกต้อง และเหมาะสม...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วันพฤหัสบดี ที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๓๓ (กระทรวง วัฒนธรรม, 2559)

(๖๔)

“...ต่างคนต่างมีหน้าที่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทำเฉพาะหน้าที่นั้น เพราะว่าถ้าคนใดทำหน้าที่เฉพาะของตัว โดยไม่มองไม่แลคนอื่น งานก็ดำเนินไปไม่ได้ เพราะเหตุว่างานทุกงานจะต้องพาดพิงกันจะต้องเกี่ยวโยงกัน ฉะนั้นแต่ละคนจะต้องมีความรู้ถึงงานของผู้อื่นแล้วช่วยกันทำ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้า เฝ้าฯ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๓ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2560)

(๖๕)

“...การตั้งต้นงานนี้สำคัญที่สุด คำว่า "ตั้ง" นั้นก็มีไว้เพราะว่าสำหรับทำงานใดๆ ก็จะต้องมีความเข้าใจ ตั้งใจนั้น ก็คือเอาใจตั้งใจงาน หรืออีกอย่างเอางานมาตั้งไว้ข้างหน้าใจ เมื่อเอางานมาตั้งไว้ข้างหน้าใจ หรือเอาใจตั้งไว้ใน งานนั้น เชื่อว่างานก็ควรจะสำเร็จลุล่วงไปได้โดยดี...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานในโอกาสที่นายกรัฐมนตรี นำคณะรัฐมนตรีเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณตนก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันอาทิตย์ ที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๓๓ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๖๖)

“...การจะคิดพิจารณาและวิเคราะห์วิจารณ์กรณีต่างๆ ให้ได้ถูกถ้อยตามเหตุตามผลและความเป็นจริงนั้น บุคคลจำเป็นต้องฝึกจิตใจให้มีปกติหนักแน่นและเป็นกลาง พร้อมทั้งฝึกกระบวนการคิดให้เป็นระเบียบให้ได้ ก่อน ทั้งนี้เพราะจิตใจที่ไม่หนักแน่นเป็นกลาง เป็นต้นเหตุให้เกิดอคติหรือการปฏิบัติที่ไม่ถูกทาง อันเป็นตัวการ สำคัญที่นำความคิดวิจารณ์ของบุคคล ให้มีอคติผิดพลาดไปจากเหตุผลและความเป็นจริง ส่วนความคิด อ่านที่ไม่เป็นระเบียบนั้น เป็นต้นเหตุของความลังเลสับสนและวุ่นวายใจ ทำให้บุคคลไม่สามารถจะคิดอ่านทำ การใดๆ ให้ถูกต้องตามขั้นตอน และสำเร็จเรียบร้อยโดยไม่ติดขัดได้ เพราะฉะนั้น บัณฑิตจึงควรพยายาม ระมัดระวัง ตั้งใจให้หนักแน่นเป็นกลาง ทั้งฝึกฝนความคิดอ่านให้เป็นระเบียบจนชินชำนาญ จักได้สามารถใช้ ความรู้ ความคิด วิจารณ์ญาณ สร้างสรรค์ความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าทุกประการให้สมบูรณ์พร้อมได้ ดังที่ปรารถนาปรารถนา...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันศุกร์ที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๖๗)

“...ในการนี้ ท่านจะต้องประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลทั้งปวงด้วยความสุจริตจริงใจ ต้องรู้จักประมาณค่าของตนเองอย่างถูกต้องเที่ยงตรง คือไม่ให้สูงเกินไป จนกลายเป็นเย่อหยิ่งจองหอง ทั้งไม่ให้ต่ำเกินไป จนทำให้ถูกสบประมาทเหยียดหยาม ทางที่ถูก ควรวางตัวให้พอเหมาะพอสมกับฐานะหน้าที่ พร้อมกับรักษาความสุภาพอ่อนโยนไว้ให้เหนียวแน่นสม่ำเสมอ...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันเสาร์ ที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๓๔ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๖๘)

“...หลักการอย่างแรกก็ต้องปฏิบัติงานให้ประสานสอดคล้องและดำเนินก้าวหน้าไปด้วยกัน เสมอกัน พร้อมเพรียงกันทุกฝ่าย โดยมีให้ล้าหน้าหรือล้าหลังกว่ากัน อันจะเป็นเหตุให้งานชะงักงัน หรือเสียชว่น และเสียผล หลักการอย่างที่สอง คือต้องพยายามประสานงานกับทุกหน่วยงานด้วยความสมัครสมานและความเข้าใจอันดีต่อกัน ประการสำคัญ คือจะต้องระมัดระวังปฏิบัติการทุกอย่างด้วยความสุจริตเที่ยงตรง ไม่ควรและถูกต้องด้วยหลักวิชา กฎหมาย ความชอบธรรม โดยไม่มีอคติ...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ข้าราชการในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ในโอกาสที่กระทรวงมหาดไทยครบรอบ ๑๐๐ ปี วันพุธ ที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๕ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๖๙)

“...ผู้มุ่งหวังความดีและความเจริญมั่นคงในชีวิต จะต้องไม่ละเลยการศึกษา ความรู้ที่จะศึกษามีอยู่สามส่วน คือ ความรู้วิชาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลความเป็นจริง ซึ่งแต่ละคนควรเรียนรู้ให้ครบเพื่อสามารถนำไปใช้ประกอบกิจการงาน และแก้ปัญหาทั้งปวงได้อย่างมีประสิทธิภาพ...”

“...ความสงบหนักแน่นเป็นเครื่องผ่อนปรนระงับความรุนแรง ความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจในกันและกันได้ทุกกรณี โดยเฉพาะความสงบหนักแน่นในจิตใจนั้น ทำให้เกิดความยั้งคิดพิจารณาตามเหตุตามผล จึงช่วยให้สามารถขบคิดวินิจฉัยเรื่องราวปัญหาและกระทำได้อย่างถูกต้องพอเหมาะพอดี มีประสิทธิผล...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่สวนอัมพร วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๕ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๗๐)

“...หลักของคุณธรรมคือการคิดด้วยจิตใจที่เป็นกลาง ก่อนจะทำสิ่งใด จำเป็นต้องหยุดคิดเสียก่อน เพื่อรวบรวมสติให้ตั้งมั่น และให้จิตสว่างแจ่มใส ซึ่งเมื่อฝึกหัดจนคุ้นเคยชำนาญแล้ว จะกระทำได้คล่องแคล่ว ช่วยให้สามารถแสดงความรู้ความคิดในเรื่องต่างๆ ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ได้ชัด ไม่ผิดทั้งหลักวิชาทั้งหลักคุณธรรม...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันศุกร์ ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๓๕ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๗๑)

“...ความจริงใจต่อผู้อื่นเป็นคุณธรรมสำคัญมากสำหรับผู้ที่ต้องการความสำเร็จและความเจริญ เพราะช่วยให้สามารถจัดปัดเป่าปัญหาได้มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอันเกิดจากความกินแหนงแคลงใจ และเอารัดเอาเปรียบกัน นอกจากนี้ ยังทำให้ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจ และความร่วมมือสนับสนุนจากทุกคนทุกฝ่าย ที่ถ้อยมั่นในเหตุผลและความดี ผู้มีความจริงใจจะทำการสิ่งใดก็มักสำเร็จได้โดยราบรื่น...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๓๕ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๗๒)

“...ความสงบร่มเย็นนั้นอาจแยกได้เป็นสองส่วน คือ ความสงบภายนอก กับความสงบภายใน

ภายนอก ได้แก่ความเป็นอยู่และสภาวะแวดล้อมที่เป็นปกติ ปลอดภัยจากสิ่งรบกวนที่ทำให้เกิดภัยอันตราย หรือเกิดความยุ่งยากเดือดร้อนต่างๆ เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ หรือการขัดแย้ง พิพาท มุ่งร้ายทำลายกัน ภายใน ได้แก่จิตใจที่สะอาดแจ่มใส ไม่มีกังวล ไม่มีความขุ่นเคืองขัดข้อง จิตใจที่สะอาดปลอดภัยจากสิ่งรบกวนนี้สำคัญมาก เพราะเป็นจิตใจสงบ ระวังและเยือกเย็น ทำให้บุคคลมีสติรู้ตัว มีความคิดเที่ยงตรงเป็นกลาง มีวิจารณญาณละเอียด กว้างขวาง และถูกต้องตรงจุด ความคิดวิจารณ์ญาณที่เกิดจากจิตใจที่สงบนี้มีศักยภาพสูง อาจนำไปใช้คิดอ่านสร้างสรรค์สิ่งที่จะอำนวยประโยชน์สุข ความเจริญก้าวหน้า ตลอดจนชื่อเสียงเกียรติคุณ อันเป็นสิ่งปรารถนาปรารถนาของแต่ละคน ให้สัมฤทธิ์ผลได้...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๓๖ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๕ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๗๓)

“...งานทุกอย่างมีบุคคลซึ่งมีชีวิตจิตใจ มีความนึกคิดเป็นผู้กระทำ ถ้าผู้ทำมีจิตใจไม่พร้อมจะทำงานเช่น ไม่ศรัทธาในงาน ไม่สนใจผูกพันกับงาน ผลงานที่ทำก็ย่อมบกพร่อง ไม่คงที่ ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติมีศรัทธา เข้าใจซึ่งถึงประโยชน์ของงาน พร้อมใจและพอใจที่จะขวนขวายปฏิบัติงานโดยเต็มกำลังความสามารถ งานจึงจะดำเนินไปได้โดยราบรื่น และบรรลุผลตามที่มุ่งหมาย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๓๖ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๗๔)

“...วินัยนี้เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่ทุกคนย่อมต้องใช้ ทั้งเป็นส่วนบุคคลทั้งเป็นส่วนรวม ถ้าส่วนบุคคลมีวินัย ก็หมายความว่า จะใช้ความรู้ความสามารถได้อย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์ ถ้าสำหรับหน่วยหรือส่วนรวมวินัย นั้นจะทำให้มีความแข็งแกร่งในการปฏิบัติร่วมกันในหน่วยงานของตนหรือในส่วนรวมของ กองทัพทั้งหมด ตลอดจนสำหรับชาติบ้านเมืองเป็นส่วนรวม ฉะนั้น วินัยนี้เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญ ซึ่งแต่ละคน จะต้องฝึกปรือให้ดี ให้มีวินัยที่เข้มแข็งไม่ย่อหย่อน ถ้าใช้วินัยดีนี้ทุกคนก็จะมีความสามารถแข็งแกร่งยิ่งขึ้น เพราะว่าหมายความว่า หลักวิชาการจะนำมาใช้กันอย่างถูกต้องและไม่บกพร่อง ฉะนั้นการที่มีวินัยนั้นเป็นสิ่งที่ สำคัญยิ่งสำหรับแต่ละคนและสำหรับส่วนรวม...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีประดับยศและพระราชทานสัญญา บัตรยศ แก่นายทหารชั้นนายพล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันอังคาร ที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๖ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๗๕)

“...สามัคคี หรือการปรองดองกัน ไม่ได้หมายความว่าคนหนึ่งพูดอย่างหนึ่ง คนอื่นต้องพูดเหมือนกันหมด ลง ท้ายชีวิตก็ไม่มี ความหมาย ต้องมีความแตกต่างกัน แต่ต้องทำงานให้สอดคล้องกัน แม้จะขัดกันบ้างก็ต้อง สอดคล้องกัน...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ คณะบุคคลต่างๆ ใน โอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๖ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๗๖)

“...สังคมใดก็ตาม ถ้ามีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ด้วยความมุ่งมั่งใจเจริญต่อกัน สังคมนั้นย่อมเต็มไปด้วยไมตรีจิต มิตรภาพ มีความร่มเย็นเป็นสุข น่าอยู่...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเพื่อเชิญลงพิมพ์ในนิตยสาร ที่ระลึกครบ ๓๖ ปี ของสโมสรไลออนส์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วันศุกร์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๓๘ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๗๗)

“...การงานทุกอย่างทุกอาชีพ ย่อมจะมีจรรยาบรรณของตนเอง จรรยาบรรณนั้นจะบัญญัติเป็นลายลักษณ์ อักษรหรือไม่ก็ตาม แต่เป็นสิ่งที่ยึดถือกันว่าเป็นความดีงาม ที่คนอาชีพนั้นพึงประพฤติปฏิบัติ หากผู้ใดล่วง ละเมิด ก็อาจก่อให้เกิดความเสียหาย ทั้งแก่บุคคล หมู่คณะ และส่วนรวมได้...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของ มหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๗๘)

“...ความคิดนั้นสำคัญมาก ถือได้ว่าเป็นแม่บทใหญ่ของคำพูดและการกระทำทั้งปวง กล่าวคือ ถ้าคนเราคิดดี คิดถูกต้อง ทั้งตามหลักวิชาและคุณธรรม คำพูดและการกระทำก็เป็นไปในทางที่ดีที่เจริญ แต่ถ้าคิดไม่ดีไม่ ถูกต้องคำพูดและการกระทำก็อาจก่อความเสียหาย ทั้งแก่ตัวเองและส่วนรวมได้ ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่บุคคลจะพูด จะทำอะไร จำเป็นต้องหยุดคิดเสียก่อนว่า กิจที่จะทำ คำที่จะพูด ผิดหรือถูก เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษ เสียหาย เป็นสิ่งที่ควรพูด ควรกระทำ หรือควรงดเว้น เมื่อคิดพิจารณาได้ดังนี้ ก็จะสามารถยับยั้งคำพูดที่

สมควรหยุดยั้ง การกระทำที่ไม่ถูกต้อง พุดและทำแต่สิ่งที่จะสัมฤทธิ์ผลเป็นคุณ เป็นประโยชน์ และเป็นความเจริญ...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๔๐ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๗๙)

“...ความคิดนั้นเป็นแม่บทใหญ่ของการพูดและการกระทำ เพราะกิจที่จะทำคำที่จะพูดทุกอย่างล้วนสำเร็จมาจากความคิด การคิดก่อนพูดและก่อนทำจึงช่วยให้บุคคลสามารถยับยั้งคำพูดที่ไม่สมควร หยุดยั้งการกระทำที่ไม่ถูกต้อง...”

“...ผู้หนักแน่นในสัจจะ พูดอย่างไรทำอย่างนั้น จึงจะได้รับความสำเร็จ พร้อมทั้งความศรัทธา เชื่อถือ และความยกย่องสรรเสริญจากคนทุกฝ่าย การพูดแล้วทำ คือพูดจริงทำจริง จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ในการส่งเสริมเกียรติคุณของบุคคลให้เด่นชัด...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๐ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๘๐)

“...ใครจะกล่าวเพิ่มเติมแก่ท่านถึงศรัทธาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ศรัทธาความเชื่อมั่นในความดี ศรัทธาส่วนนี้ จะส่งเสริมให้บุคคลเกิดความมุ่งมั่นที่จะทำตัวทำงานให้สูงขึ้นไม่ยอมให้ตกต่ำ ผู้เชื่อมั่นในความดี จะมีความรู้สึกผิดชอบ มีความขมใจ ไม่ปล่อยตัวให้เป็นไปตามอำนาจคติและความเห็นแก่ประโยชน์เฉพาะตัว จะประพฤติปฏิบัติการใด ก็พิจารณาถ่วงรอบคอบจนเห็นชัดแล้วว่า การนั้น ๆ เป็นสิ่งที่ดีที่ถูกต้อง เป็นสุจริตธรรม และเป็นประโยชน์แท้ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม การที่ทำความดีปราศจากโทษ ก่อให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์เป็นความเจริญสวัสดิ์แต่อย่างเดียว ผลดีอีกประการหนึ่งของการปฏิบัติดีก็คือเมื่อผลของการทำดีเป็นที่ประจักษ์ชัด คนที่ไม่เคยทำความดีเพราะไม่เคยเห็นผล ก็จะได้เห็นและหันมานิยมศรัทธาในความดี บุคคลเหล่านั้นย่อมจะรับเอาความคิดจิตใจ และการกระทำของผู้ปฏิบัติดีเป็นแบบอย่าง แล้วน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง บ้านเมืองของเราก็จะมีผู้ที่ศรัทธาในความดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ สิ่งของแต่ละคนปฏิบัติก็จะประกอบส่งเสริมกันขึ้น เป็นความเจริญมั่นคงโดยส่วนรวมของชาติในที่สุด...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันศุกร์ ที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๐ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๘๑)

“...การรู้จักประมาณตน ได้แก่การรู้จักและยอมรับว่าตนเองมีภูมิปัญญาและความสามารถด้านไหน เพียงใด และควรจะทำงานด้านไหน อย่างไร การรู้จักประมาณตนนี้ จะทำให้คนเรารู้จักใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ได้ถูกต้อง เหมาะสมกับงาน และได้ประโยชน์สูงสุดเต็มตามประสิทธิภาพ ทั้งยังทำให้รู้จักขวนขวายศึกษาหาความรู้ และเพิ่มพูนประสบการณ์อยู่เสมอ เพื่อปรับปรุงส่งเสริมศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองให้ยิ่งสูงขึ้น ส่วนการรู้จักประมาณสถานการณ์นั้น ได้แก่การรู้จักพิจารณาสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้ทราบชัด ถึงความเป็นมาและที่เป็นอยู่ รวมทั้งที่คาดว่าจะเป็นไปได้ในอนาคต การรู้จักประมาณสถานการณ์ได้นี้ จะทำให้สามารถวางแผนงานและปฏิบัติการได้ถูกต้องตรงกับปัญหา ทันท่วงทีสถานการณ์ และความจำเป็น อันจะทำให้งานที่ทำได้ประโยชน์ที่สมบูรณ์คุ้มค่า การรู้จักประมาณตนและประมาณสถานการณ์ จึงเป็นอุปการะอย่างสำคัญ ที่จะเกื้อกูลให้บุคคลดำเนินชีวิตและกิจการงานไปได้อย่างราบรื่นและก้าวหน้า...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเพื่อเชิญไปอ่าน ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันเสาร์ ที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๔๑ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๘๒)

“...การทำงานร่วมกับผู้อื่นนั้น ที่จะเป็นไปโดยราบรื่น ปราศจากปัญหาข้อขัดแย้ง ย่อมเป็นไปได้ยาก เพราะคนจำนวนมากย่อมมีความคิดความต้องการที่แตกต่างกันไป มากบ้างน้อยบ้าง ท่านจะต้องรู้จักอดทนและอดกลั้น ใช้ปัญญา ไม่ใช่อารมณ์ ปรีชาทัน และโอนอ่อนผ่อนตามกันด้วยเหตุผล โดยถือว่าความคิดที่แตกต่างกันนั้น มิใช่เหตุที่จะทำให้เป็นข้อขัดแย้ง ได้เถียง เพื่อเอาแพ้เอาชนะกัน แต่เป็นเหตุสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความกระจ่างแจ้ง ทั้งในวิถีทางและวิธีการปฏิบัติงาน...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น วันพฤหัสบดี ที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๑ (สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7, 2560)

(๘๓)

“...บ้านเมืองของเรากำลังต้องการการปรับปรุงและการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ ทางที่เราจะช่วยเหลือกันได้ ก็คือการที่ทำความคิดให้ถูกและแน่วแน่ ในอันที่จะยึดถือประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นที่หมาย ต้องเพลาการคิดถึงประโยชน์เฉพาะตัว และความขัดแย้งกันในสิ่งที่มิใช่สาระลง...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ ๒๕๔๓ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๒ (ศูนย์บริหารกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560)

(๘๔)

“...วินัยนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งทั้งในส่วนบุคคลและในส่วนรวม กล่าวคือ ในส่วนบุคคล วินัยจะทำให้บุคคลสามารถใช้ความรู้ความสามารถและประพฤติตนปฏิบัติงานได้ถูกต้องและเป็นประโยชน์ ในส่วนรวม วินัยนั้นจะทำให้หน่วยงาน สังคม ตลอดจนชาติบ้านเมืองมีความแข็งแกร่ง สามารถปฏิบัติการต่างๆ ร่วมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ วินัยจึงเป็นปัจจัยหรือพลังอย่างสำคัญ ในการสร้างสรรค์ความเป็นปรกติเรียบร้อยและความเจริญมั่นคงให้แก่บุคคลและส่วนรวม...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานกระบี่ แก่ผู้สำเร็จการศึกษา จากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ ณ อาคารใหม่สวนอัมพร วันพุธ ที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๓ (ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน), 2559)

(๘๕)

“...การปฏิบัติราชการนั้น นอกจากมุ่งกระทำเพื่อให้งานสำเร็จโดยเร็ว และมีประสิทธิภาพแล้ว ยังจะต้องกระทำด้วยสติรู้ตัวและปัญญา รู้คิด ว่าสิ่งใดเป็นความเจริญ สิ่งใดเป็นความเสื่อม อะไรเป็นสิ่งที่ต้องทำ อะไรเป็นสิ่งที่ต้องละเว้นหรือกำจัด ผลที่เกิดขึ้นจึงจะเป็นประโยชน์ที่แท้และยั่งยืน ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วังไกลกังวล ณ วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๔ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๘๖)

"...คุณธรรมข้อหนึ่งที่ยังมีอยู่อย่างบริบูรณ์ในจิตใจของคนไทยก็คือ การให้ การให้ไม่ว่าจะให้สิ่งใดแก่ผู้ใดโดยสถานใดก็ตาม เป็นสิ่งที่พึงประสงค์อย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องประสานไมตรีอย่างสำคัญ ระหว่างบุคคลกับบุคคลและให้สังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นด้วยสามัคคีธรรม นอกจากนี้ การให้ยังเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขอีกด้วย กล่าวคือ ผู้ให้ก็มีความสุข มีกำลังใจ สังคมส่วนรวมตลอดถึงประเทศชาติ ก็มีความสุข มีความร่มเย็น"

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย เนื่องในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๔๖ วันอังคาร ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๕ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๘๗)

"...ความเมตตาปรารถนาดีต่อกันนี้เป็นปัจจัยอย่างสำคัญที่ยังความพร้อมเพรียงให้เกิดมีขึ้น ทั้งในหมู่คณะและในชาติบ้านเมือง และถ้าคนไทยเรายังมีคุณธรรมข้อนี้ประจำอยู่ในจิตใจ ก็มีความหวังได้ว่าบ้านเมืองไทยไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดๆ ก็คงอยู่รอดปลอดภัยและดำรงมั่นคงต่อไปได้ตลอดรอดฝั่งอย่างแน่นอน..."

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในการเสด็จออกมหาสมาคม

ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม วันพุธ ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๘๘)

"...ข้าพเจ้าจึงปรารถนาอย่างยิ่ง ที่จะเห็นคนไทยเราได้ตั้งจิตตั้งใจ ให้มั่นอยู่ในความเมตตาและหวังดีต่อกัน ดูแลเอาใจใส่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้กำลังใจแก่กันและกัน ผูกพันกันไว้ฉันญาติและฉันมิตร ทุกคนทุกฝ่ายจะได้ร่วมมือ ร่วมความคิดอ่านกัน สร้างสรรค์ความสุข ความเจริญมั่นคง ให้แก่ตนชาติได้ ดังที่ตั้งใจปรารถนา..."

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๔๖ วันอังคาร ที่ ๑ มกราคม ๒๕๔๖ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

(๘๙)

"...ความสุขความเจริญนี้ แม้เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง แต่ในชีวิตของคนเรานั้น ย่อมต้องมีทั้งสุขและทุกข์ ทั้งความสมหวังและผิดหวัง เป็นปกติธรรมดา ทุกคนจึงต้องเตรียมตัว เตรียมใจ และเตรียมการให้พร้อม อย่าประมาท..."

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๔๙ เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๘ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

Sufficiency Economy Philosophy: From philosophy to business practice

Sooksan Kantabutra¹

Most businesses in Thailand appear to adopt fundamental capitalism's obsession with maximising short-term shareholder value, a likely reason many went bankrupt in the 1997 Asian economic crisis. Consequently, the Sufficiency Economy Philosophy (SEP), a more humanistic and rational alternative, has been promoted as the path to sustainable development in Thailand. However, whereas the "New Theory", an agricultural version of the SEP, is gaining traction in that sector, in the business sector it is lagging. This article discusses challenges facing the adoption of the philosophy in Thai businesses, cites relevant studies concerning the SEP's applications to business, and concludes with concrete recommendations for businesses seeking to follow SEP.

CHALLENGES

Implementing the SEP in business involves a number of major challenges for Thailand. First, the term "sufficiency" can be interpreted to mean throttling consumption and aiming for merely moderate profits, a view that is directly at odds with Thailand's prevailing fundamentalist capitalist system, namely maximising short-term shareholder/owner value. As a result, business people question whether SEP-oriented businesses can compete in an intensely competitive world market. Second, indicators that Thai business organisations can use to manage their own enterprises towards sustainability are lacking.

On the first issue, this article provides further evidence not just of the efficacy of the SEP, but also its power. On the second issue, the article also provides some indicators that Thai enterprises may find useful to guide their own journey towards sustainability.

The scepticism towards the SEP was highlighted in a survey of the visions held by 298 CEOs in Thailand (Kantamara & Saratun, 2017), which found that only 29.4 percent of all visions contain elements relating to the SEP. Of these, 10.5 percent concern morality, 2.8 percent knowledge, 7 percent moderation, 4.9 percent reasonableness, 2.1 percent immunity, and only 2.1 percent mentioned the SEP itself. Prudence was not tested for, but is implicit in immunity.

¹ College of Management, Mahidol University
69 Vipawadee Rangsit Road, Phayathai, Bangkok 10400, Thailand
Email: sooksan.kan@mahido.l.ac.th

Encouragingly, the Stock Exchange of Thailand (SET) has become increasingly interested in sustainability issues (Stock Exchange of Thailand, 2006), although the sufficiency economy movement is still not prominent at SET. For it, corporate social responsibility (CSR) leads to corporate sustainability. In June 2012, SET's Corporate Social Responsibility Institute (CSRI) released guidance documents on CSR for listed companies and other interested organisations. These documents form one of the most comprehensive sets of such documents released by a stock exchange in Asia. However, SET has not paid much attention to the application of the SEP to business.

Business education also needs changing. Naeem and Neal (2012) found that whereas corporate governance, sustainability and business ethics were quite commonly taught in business schools in the Asia-Pacific region, including in Thailand, generally they were not priorities. This may partially be a result of significant barriers to the systematic integration of sustainability in business curricula. Even fewer have integrated the SEP as an approach to corporate sustainability. The College of Management at Mahidol University, a major research university in Thailand, is an exception as it has attempted to integrate business applications of the SEP in its curriculum since 2004. Other major Thai business schools are starting to follow suit.

The above are the two key challenges facing the adoption of the philosophy in Thailand. In recent years, however, there have been positive signs of change from the Thai business sector. The Thai Chamber of Commerce, the peak body of business professionals in Thailand, has set up a steering committee to promote the SEP among its members. Coincidentally, research carried out by Avery and Bergsteiner (2010) of similar initiatives, primarily in Europe and the US, provides overwhelming evidence that the SEP's middle path is the best way to balance commercial, social, environmental and cultural needs. The purpose of this article therefore is to examine some of the scholarly work around the SEP to provide a sound basis for the promotion of the SEP as a viable business model in Thailand and beyond.

RESEARCH FINDINGS

After the 1997 Asian economic crisis in which numerous Thai businesses of all sizes went bankrupt, Thai researchers started searching for an alternative way of running a business to ensure long-term sustainable success. The SEP as an approach to sustainable development caught public attention, and researchers began to study the SEP in business organisations just over a decade ago.

Early work

In an early study, Puntasen et al. (2003) examined 296 Thai small- and medium-sized enterprises (SMEs) from six industry groups that had successfully survived the 1997 economic crisis. Results showed that all had conducted their businesses according to Puntasen et al.'s (2003) seven SEP business practices, derived from royal speeches, with some variation depending on whether they had a high or low export ratio.

SMEs with a high export ratio focused mainly on:

- efficient use of resources;
- inexpensive, but technically sound, technology;
- careful planning of manufacturing consistent with their capacity;
- managing with low risk;
- concern for their employees; and
- concern for other stakeholders;

SMEs with a low export ratio focused mainly on:

- efficient use of resources;
- inexpensive, but technically sound, technology; and
- being honest with employees, raw material suppliers and consumers;
- concern for their employees; and
- concern for other stakeholders.

It would appear that in so doing, these SMEs were able to adapt to the competitive business environment. In a further study of two crown-initiated projects, Puntasen et al. (2003) identified two additional SEP-related business practices:

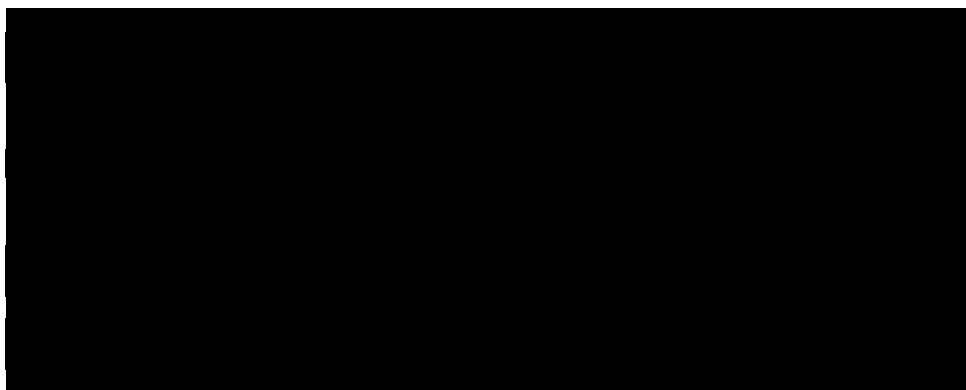
- frugal use of resources with the highest effectiveness, and
- employment creation (e.g. no unnecessary replacement of human labour by technology).

Puntasen et al. (2003) recommended that future researchers use all nine sufficiency economy business practices in their investigations.

WHAT DOES BUSINESS THINK ABOUT THE SEP?

The SET and the Thai Institute of Directors have begun a process of understanding the SEP and applying it to listed companies in the country. In a Director Forum organised by the Thai Institute of Directors, approximately 100 board members from listed companies in Thailand were surveyed (Isarangkun Na Ayuthaya, 2006). Three expert panellists explained and clarified the philosophy as applied to business. After this session, the participating board members were asked to respond anonymously to five questions. The results are shown in Table 1. In general, the responding board members appear to endorse applying the SEP to business. After the Director Forum, the Thai Institute of Directors conducted another study with approximately 400 listed companies (*Manager Weekly*, 2006). Over 85 percent of the companies indicated that they intend applying the SEP in their businesses.

Table 1 Survey results about the Sufficiency Economy Philosophy in business.
(<http://www.sufficiencyeconomy.org/old/en/files/26.pdf>)

Although Puntasen et al.'s study indicated that SMEs following the SEP were able to survive the 1997 economic crisis, it did not explore in depth the extent to which the SMEs applied the philosophy. Subsequent research, using the SEP framework, extended Puntasen et al.'s (2003) study. Kantabutra et al. (2010) have examined in depth the corporate leadership practices across five successful public companies listed in the SET, all of which have survived major crises and are leaders in their market. These companies are Siam Cement Group (Thailand's largest conglomerate), Kasikornbank (Thailand's second largest financial institution), True Corporation (Thailand's content and telecommunication provider), Tipco (fruit juice producer) and PanAsia Footwear. The broad objective was to derive the best sustainable leadership practices from these five listed companies. Ten of them, called Sufficiency Economy leadership practices, were derived. Results are shown in Table 2.

Table 2. Sufficiency economy leadership practices and their effects on corporate sustainability.
(Source: Kantabutra et al., 2010)

Sufficiency Economy Leadership Practices		Effects on Corporate Sustainability
1	Adopt a long-term perspective in running an enterprise. Do not try to maximise short-term profitability, but consider the consequence in the long run. This includes anticipation of future trends and changes, and investment in people and the organisation	Capacity to respond to environmental changes and to manage risks.
2	Genuine concern with employees by continuously developing and retaining them even during economic and social crises. Promotion from within the organisation is given priority.	High level of innovation and capacity to respond to unexpected environmental changes.
3	Genuine concern for a wide range of stakeholders, including future generations and society, even though doing so increases expenses.	Social crisis prevention and assistance in times of difficulty, ensuring business continuity.
4	Nurture incremental and radical innovation throughout the entire organisation.	High level of radical and incremental innovation, making it very difficult to imitate. Capacity to maintain a leadership position in its relevant market.
5	Promote effective and efficient utilisation of resources.	Minimised cost and capacity to compete in the market.
6	Develop manufacturing or service technology which is not expensive but effective, with a focus on utilising Thai wisdom.	Minimised cost and capacity to compete in the market.
7	Expand the business carefully, although doing so may limit short-term profitability.	Minimised risks, ready to respond to environmental changes.
8	Manage risks by having a variety of products, markets and investments, based on the core competency of the organisation.	Minimised risks, ensuring business continuity.
9	Share, including knowledge sharing with competitors, to develop a relevant market and to maximise benefits to consumers and society.	Continuing innovation.
10	Develop a strong organisational culture, characterised by ethics, perseverance, diligence and innovation.	Organisational effectiveness. Capacity to respond to environmental changes.

PREDICTING SUSTAINABLE PERFORMANCE

Early research into SEP in business organisations centred around identifying sustainable business practices. Little effort was put into testing different elements of SEP.

Building upon prior SEP research, Kantabutra and Siebenhüner (2011) quantitatively examined relationships between business practices and the corporate sustainability performance of 112 business organisations in Thailand, of which 78.8 percent traded within Thailand and 43 percent were SMEs. This survey of mid-level managers and business owners identified five groups of corporate sustainability predictors, each of which could predict one or more of three selected performance outcomes of a sustainable enterprise as identified by Avery and Bergsteiner (2010): a capacity to deliver competitive performance, endure crises (i.e. resilience) and maintain market leadership.

The five sustainability predictors are:

- (1) Geosocial orientation (This refers to enterprise initiatives that take local geography, society and culture into consideration. It is demonstrated in actions such as being environmentally and socially responsible.)
- (2) Broad stakeholder focus (This refers to enterprise initiatives that take a broad range of stakeholders into consideration. It is demonstrated in actions such as knowledge sharing with competitors and employee concern of consequences from their actions on others.)
- (3) Perseverance (This refers to continuous commitment and efforts from employees to improve enterprise performance such as product development, despite great difficulties.)
- (4) Moderation (This refers to enterprise initiatives that take into consideration a long-term view, as opposed to only maximizing short-term profitability)
- (5) Prudence (This refers to carefulness and well-roundedness)

Their relationships with the three sustainability performance outcomes are shown in Table 2.

Table 3. Predictors for sustainability performance, Kantabutra and Siebenhüner (2011) study

1	capacity to deliver competitive performance	Perseverance, geosocial orientation, broad stakeholder focus, prudence and moderation
2	capacity to endure crises (resilience)	Perseverance, geosocial orientation, broad stakeholder focus, prudence and moderation
3	capacity to maintain a market leadership	Perseverance, geosocial orientation, prudence and moderation

Kantabutra and Siebenhüner (2011) concluded that all five predictors are associated with a firm's capacity to deliver competitive performance and resilience, and four of them predicted a firm's capacity to maintain market leadership.

Since then, Kantabutra (2014a)² confirmed the previous findings identifying corporate sustainability predictors in a much larger sample of 294 randomly-chosen Thai CEOs or their assigned representatives. The resulting predictors were confirmed and one additional predictor was identified, namely "sharing". However, broad stakeholder focus was not included in this study, given its insufficient loading. The relationships between these predictors and the three sustainability research outcomes are shown in Table 4.

² "Resilience" as reported in Kantabutra (2014a), which essentially was a test of prudence, is renamed "prudence" in this paper.

Table 4. Predictors for sustainability performance for Kantabutra's (2014a) confirming study

1	capacity to deliver strong performance	Perseverance, prudence, geosocial orientation, sharing
2	capacity to endure crises (resilience)	Perseverance, prudence, geosocial orientation, sharing, moderation
3	capacity to deliver public benefits	Perseverance, prudence, geosocial orientation, sharing

In general, these new findings are consistent with the previous study. Both studies endorse the SEP as a viable approach to corporate sustainability with many SEP concepts linked to an improvement in corporate sustainability prospect. While the studies referred to above tend to focus on a limited number of SEP-related variables, a consistent trend attesting the efficacy of the SEP emerges. Future research will test the SEP much more comprehensively to obtain a clearer understanding of why it works as well as it does. Among other things, all of the variables, the many interactive effects and cluster effects will need to be examined in a range of settings.

GUIDELINES FOR MANAGERS

Drawing on findings from previous studies in Thailand, this section explains how five specific predictors link to different kinds of benefits for a firm. Underlying business practices are explained, with a view to guiding managers in how the SEP can assist their business. The predictors, all derived from Kantabutra (2014a), are examined in terms of how they enhance performance, make enterprises more resilient and provide public benefits.

Four predictors for enhanced performance

High performing businesses are recognised market leaders; they command a significant market share compared with competitors, are recognised as a leader by competitors, and enjoy competitive overall performance in the market. Their competitors try to copy their products/services and over 50 percent of trade partners are regular and highly satisfied with their relationships with the businesses.

“Perseverance”, a virtue, is an aspect of SEP associated with strong performance. This finding should not surprise, given that employees at these businesses do not give up easily when facing a difficult assignment, but persevere despite obstacles. Goal-oriented, employees do not take unnecessary leave because they feel accountable for their assignments and try to finish any task they start. They also try to maximise customer satisfaction, work effectively and efficiently, and try their best to deal with the company's problems. In addition, they initiate continuous product/service development, using their own insights. All this delivers strong performance. Studies of Thai firms such as *Bathroom Design* lend support to these findings (Kantabutra, 2012a).

“Prudence” also predicts strong performance. Prudent companies manage innovative new products/services effectively until they are commercially successful. They have a mechanism to promote and support product, service and process innovation development procedures, while continuously adjusting operational procedures to meet international standards. They also monitor relevant technology development, and manage it by planning how to use and develop technology in products, services and processes well in advance. They anticipate and plan for the unexpected, and execute their plans accordingly. As a consequence, these initiatives guard the company against outside risks and unexpected challenges, ensuring desirable performance even in difficult times. The more a company works in these areas, the better its ability to deliver strong performance over time. *Bathroom Design* provides an example of this (Kantabutra, 2012a). Just one year after the company received the 2008 Red Dot Design Award for a bathtub design, Chinese manufacturers copied it. But *Bathroom Design* had prudently developed a new bathtub by then.

“Geosocial orientation” facilitates strong performance through environmentally- and socially-friendly products, services and operational processes. Such businesses support groups of employees to systematically develop and implement community social budgets and plans thereby helping to carry on tradition and culture. They support employees to manage and execute environmental plans. This includes continuously putting effort into restoring natural resources such as water, soil and forests and searching for cleaner energy for their processes. They seek to preserve natural resources for future generations. Considerable global evidence suggests that being socially and environmentally responsible enhances financial performance, brand and reputation, customer satisfaction and stakeholder outcomes (Avery & Bergsteiner, 2010). This finding is also consistent with a study of managers and business owners in Thailand where geosocial orientation directly predicted a firm’s enhanced capacity to deliver competitive performance (Kantabutra & Siebenhüner, 2011; Kantabutra, 2012a). Specific Thai examples of the efficacy of this approach are Siam Cement Group (Kantabutra & Avery, 2013), Sa Paper Preservation House (Kantabutra & Suriyankietkaew, 2013) and Bathroom Design (Kantabutra, 2012a).

“Sharing”, another predictor for strong performance, is a virtue that refers to SMEs that welcome competitors to observe the business, are willing to train competitors so that they become more capable, and are willing to pass orders they are unable to meet on to competitors. In short, competition is regarded as healthy. When competitors share/collaborate, the result often means better, unique and less expensive products and services to consumers, with more accessibility. At the end, each competing firm will be able to maintain high-quality products/services with their own unique features to retain existing customers and gain new customers, enhancing its capacity to deliver strong performance over time. Theptarin Hospital (Kantabutra, 2011) shares knowledge with a range of stakeholders and societies from across South-East Asia, including training professionals who end up working for competitor hospitals. The focus at Theptarin is on providing social benefits rather than maximising short-term investor profits. By being a sharing organisation, Theptarin Hospital has enhanced its reputation and brand, which often leads to long-term competitive performance.

Five predictors for resilience, that is, the ability to weather crises

“Perseverance”, *“prudence”*, *“moderation”*, *“geosocial orientation”* and *“sharing”* all predict firms’ resilience.

“Perseverance” enhances enterprises’ resilience because it suggests that employees do not give up easily when facing a difficult assignment, carry out assignments despite obstacles and try their best to deal with company’s problems, not just a quick fix. The causal relationship between perseverance and resilience is evident when an enterprise is going through a crisis. Sa Paper Preservation House, a traditional paper manufacturing business, demonstrated its perseverance well through the 2008-2009 global financial crisis where many international customers, especially those in the U.S and European markets, significantly reduced their orders and bought less (Kantabutra & Suriyankietkaew, 2013). However, the enterprise did not stop working or suspend its production.

“We have never stopped searching for new market opportunities and new customers, especially during the decline. Recently, the company has acquired several new foreign customers from the Arab countries who like our product and are willing to pay premium prices. When we had fewer orders, we had more times to think about developing our products to be better and suit our new markets.”

Sa Paper Preservation House owner

By persisting on working diligently and continuously improving its business throughout the downturn, the company was able to sustain itself. The situation is similar with Siam Cement Group during the 1997 Asian economic crisis where the conglomerate could expand its overseas market from 5% to 35% in just one year (Kantabutra & Avery, 2011).

“Prudence” sometimes requires counterintuitive actions. When times get tough a common reaction of fundamental capitalists is to sack a few people to obtain some short-term costs savings. This actually undermines resilience since in most cases the long-term costs of recruiting, selecting and training replacement staff not only outweighs the original savings but also results in a loss of valuable knowhow (often to competitors), loss of loyalty on the part of the remaining staff (and hence higher absenteeism), higher volatility of stock price, and extensive negative multiplier effects (which generate public disbenefits) (Bergsteiner & Avery, 2012). During the 1997 crisis, Siam Cement Group, facing a huge offshore debt, did not lay off any employees. On the contrary, the company still continued to send its people abroad for expensive training at some of the world’s best business schools. It took a long-term perspective by viewing staff retention and development as a long-term investment rather than as a sunk cost. Similarly, when a firm is prudent, it will not create an excessive demand for its products or services among consumers. For example, it will not tell a half truth in its commercials, but a whole truth about its products/services, although doing so will cost more. Such a prudent practice will thereby help to prevent a social crisis.

“Moderation” means that a company does not try to maximise short-term profits for shareholders or owners alone, but takes a long-term view in trying to balance between long- and short-term profitability. Companies adopting a moderation mindset avoid promoting products and/or services simply to maximise short-term profits. Similarly, the prices they set tend to be moderate. Their high-performing managers are not necessarily those who chase quick profits. At Theptarin Hospital (Kantabutra, 2011) physicians and other medical professionals do not do any marketing, not even referring patients to other in-house services such as spa and massage (Kantabutra, 2011). When a firm is prudent, it will be careful about its investment. It will not expand too quickly to grasp all opportunities to make quick profits or take a manufacturing order beyond its capacity to fill it. Therefore, even when an economic crisis hits, the firm will still be able to endure the crisis and rebound.

“Geosocial orientation” contributes to resilience by focusing on creating and maintaining a balance among the needs of all stakeholders. This particular finding is consistent with stakeholder theory (Freeman, 1984), in that business organisations must consider the interests of other stakeholders when taking strategic decisions in response to rising competitiveness, globalisation and the growing complexity of company operations (Jongbloed, Enders & Salerno, 2008). Evidence suggests that firms that accept responsibility for a wide range of stakeholders, including society and the environment, will be more resilient (e.g. Kantabutra, 2011; Kantabutra & Suriyankietkaew, 2013). Siam Cement Group (Kantabutra & Avery, 2011, 2013) and Bathroom Design (Kantabutra, 2012a: 17) are examples of this. According to Bathroom Design’s president:

Predictors for public benefits

Public benefits here means that the general public regards the firm as an organisation that, through its actions, contributes to beneficial outcomes of public significance such as employment, provision of essential services such as health, cultural offerings and the like.

“Geosocial orientation”, by definition, enhances the likelihood that the company will be perceived as one that delivers public benefits with members of the public being appreciative of a company’s contribution to community and environmental health. This, in turn, will enhance brand and reputation, an outcome characterising a sustainable enterprise. Geosocial orientation also includes initiatives on new socially- and environmentally-responsible products, and satisfying customers and the general public. Clearly, when a firm persists on doing so, despite great difficulty, the general public regards the firm as a socially- and environmentally-responsible organisation. More importantly, it will be evaluated by external agencies as an organisation that well preserves and develops the environment. The firm’s capacity to deliver public benefits will be enhanced.

“Perseverance” also means that employees try their best to maximize customer satisfaction both in the short and long run, which sometimes suggests sacrificing profits during a tough time. The causal relationship between perseverance and public benefits can be demonstrated at Thai President Foods, one of the top ten instant noodle manufacturers in the world (Kantabutra, 2014b:167). For over a decade, the company never raised the price of its pack instant noodles to gain more profits, reasoning that pack instant noodles are the food for the less privileged people in the society. During this long period, it persevered to make profits elsewhere. Although there was one time it raised the price during a petro crisis because the company could not afford a loss, it reduced the price of the instant noodle package to the previous lower price again after the petro price came down.

“We try to remain 5 Bath per pack for over 11 years since we know that consumers who buy this type of instant noodle are those who don’t have a lot of money. They are either students or people with a low income.”

Thai President Foods President

The situation appears similar at Siam Cement Group during the 1997 Asian economic crisis where the company dealt with the rapid Baht devaluation by not taking an easy way out through selling its Baht and buying US dollars to stop leaking (Kantabutra & Avery, 2011). This sacrifice in turn benefited Thailand as a whole, given that selling its Baht would have accelerated the pace of the already rapid baht devaluation.

“Prudence” suggests continuous development of products, processes and services which brings about better, often socially and environmentally friendly, products and services for customers. Prudent enterprises offer benefits to the public through such a continuous development. True Corporation, a telecommunication and IT services provider, for example, believes that CSR, tightly integrated with its services, is the basic foundation of doing business (Kantabutra, 2012b). According to True president, the firm must not ignore it and has to do it continuously for the benefit of the society at large, not for financial return. “Helplink.net”, for example, is set up for people in a community who are looking for or want to offer help. Posted messages include blood donation for hospital patients, information on missing individuals, and availability of and requests for help during natural disasters. This new service certainly leads to public benefits.

“Sharing” also enhances the capacity to deliver public benefits. As described above, sharing generally means that competition is regarded as an opportunity rather than a threat. When sustainable firms are willing to share their knowledge with competitors through company visits and/or training, and to pass on orders that are beyond their production capacity to competitors, the public benefits from this sharing practice through wider accessibility to better products and services, possibly at a lower price. Again, the firm’s perceived delivery of public benefits is enhanced.

PRACTISING SEP TOWARD SUSTAINABILITY

The above findings contain some important managerial implications, particularly for SME business leaders who wish to improve their corporate sustainability by adopting the SEP. The research evidence suggests that business leaders should adopt the practices listed below to ensure long-term, sustainable success, based on the five themes of perseverance, moderation, prudence, geosocial orientation and sharing. The lists are not intended to be seen as being exhaustive, they are merely indicative of the kind of attitudes and actions that are likely to produce sustainable results.

Perseverance practices

Perseverance in employees includes the following practices:

- not giving up easily when facing a difficult assignment;
- not taking leave unnecessarily given that they feel accountable for their assignments;
- trying their best to maximise customer satisfaction;
- working as effectively and efficiently as possible;
- carrying out assignments despite obstacles;
- finishing the assignments they started;
- trying their best to deal with a company's problems, not just looking for a quick fix;
- being goal-oriented; and
- initiating product/service development continuously.

Business leaders should develop a performance management system that motivates employees who exhibit constructive perseverant behaviours. They should also be identified as successors to help embed this virtue in the organisational culture, thereby enhancing corporate sustainability (Avery, 2005).

Moderation practices

Moderation practices include:

- not having a policy to heavily promote products and/or services just to maximise short-term profits, that is, be moderate in the short term to ensure being able to meet commitments;
- not having a policy to set a high price just to maximise short-term profits, that is, be moderate in the short term to attract long-term clients; and
- promoting high-performing managers whose focus is on the long term and not on maximising their personal or their company's short-term benefits.

Although the moderation practices are associated with only one aspect of sustainability performance, this aspect of organisational capacity to ensure crises has evidently become critical in a fast-changing world characterised by abrupt and unexpected market changes and short-term C-level managers. Therefore, business leaders should adjust their performance evaluation approach by not perceiving high-performing managers as those who can maximise profits within the shortest period of time. They should also value those who take a long-term

view by, for example, investing now in such areas as risk management and preparation for unexpected future challenges and opportunities.

Prudence practices

Prudent practices include all those that evidentially contribute to high performance. This is an extremely long list, however, some of the more obvious ones are:

- giving priority to and focusing on developing product, service and/or process innovation;
- developing a mechanism to promote and support product, service and process innovation development procedures;
- continuously adjusting operational procedures to meet international and external standards;
- monitoring relevant technology development;
- expecting and planning for the unexpected;
- planning and executing as planned;
- managing technology by planning on technology utilization and development in products, services and processes well in advance; and
- effectively managing new products/services until they are commercially successful.
- not engaging in incalculable risks.

Business leaders should promote these practices in their organisations to ensure strong performance, crisis endurance and public benefits.

Geosocial orientation practices

Geo-social orientation practices include:

- supporting employees to develop communities systematically;
- systematically preparing a budget and plan for social development;
- conducting activities that will carry on tradition and culture;
- assigning a group of employees to work on social development;
- assigning a group of employees to work on environmental development;
- as a firm continuously and systematically promoting environmental development activities;
- continuously putting efforts in restoring natural resources such as water, soil and forests;
- searching for clean energy for use in commercial, manufacturing and/or servicing processes; and
- preserving natural resources for future generations.

Geosocial orientation is associated with a business's enhanced sustainability performance. In its own interest and in the interests of others, businesses should therefore act responsibly towards society, the national culture, and the environment.

Sharing practices

Sharing practices include:

- welcoming competitors to observe the business;
- training competitors so that they become more capable; and
- passing on excessive demands of products and/or services that their businesses cannot accommodate to competitors.

Since sharing can enhance a firm's sustainability prospects, business leaders should consider competition as an opportunity rather than a threat.

CONCLUSIONS

Over a decade of research provides clear evidence that the SEP can be an effective approach to corporate performance and sustainability. Large companies as well as SMEs have knowingly or unknowingly successfully applied the SEP in their businesses thereby enhancing their corporate sustainability prospects. This article has provided wide-ranging examples. Contrary to the widely perceived view that SEP businesses may not be able to be competitive and withstand the forces of globalisation, research shows that SEP businesses are, in fact, highly competitive and many of them have turned the forces of globalisation to their advantage. Many have endured difficult economic and social crises, maintained their market leadership and delivered public benefits that often lead to enhanced brand and reputation. Surely, these results are what every business professional hopes for?

REFERENCES

- Avery, G.C. & Bergsteiner, H. 2010. *Honeybees and locusts: the business case for sustainable leadership*. Sydney: Allen and Unwin.
- Avery, G.C. 2005. *Leadership for sustainable futures: achieving success in a competitive world*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Bergsteiner, H. & Avery, G.C. 2012. When ethics are compromised by ideology: The Global Competitiveness Report. *Journal of Business Ethics*, 109(4), 391–410.
- Freeman, R. 1984. *Strategic management: a stakeholder's approach*. Boston, MA: Pitman.
- Isarangkun Na Ayuthaya, C. 2006. Sufficiency Economy: a speech at the 2006 Asian Roundtable on corporate governance. *The Stock Exchange of Thailand*, Bangkok.
- Jongbloed, B., Enders, J. & Salerno, C. 2008. Higher education and its communities: interconnections, interdependencies and research agenda. *Higher Education*, 56(3): 303–324.
- Kantabutra, S. & Associates. 2010. *Sufficiency Economy Leadership Practices*. Bangkok: Thailand Research Fund.
- Kantabutra, S. & Avery, G.C. 2011. Sustainable leadership at Siam Cement Group. *Journal of Business Strategy*, 32(4): 32–41.
- Kantabutra, S. & Avery, G.C. 2013. Sustainable leadership: Honeybee practices at a leading Asian industrial conglomerate. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 5(1): 36–56.
- Kantabutra, S. & Siebenhüner, T. 2011. Predicting corporate sustainability: a Thai approach. *Journal of Applied Business Research*, 27(6): 123–134.
- Kantabutra, S. & Suriyankietkaew, S. 2013. Sustainable leadership: Rhineland practices at a Thai small enterprise. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 19(1): 77–94.
- Kantabutra, S. 2011. Sustainable leadership in a Thai healthcare services provider. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 24(1): 67–80.
- Kantabutra, S. 2012a. Putting Rhineland principles into practice in Thailand: sustainable leadership at bathroom design company. *Global Business and Organizational Excellence*, 31(5): 6–19.
- Kantabutra, S. 2012b. Sweet success beyond the triple bottom line: honeybee practices lead to sustainable leadership at Thailand's True Corp. *Global Business and Organizational Excellence*, 32(1): 22–39.
- Kantabutra, S. 2014a. Measuring corporate sustainability: a Thai approach. *Measuring Business Excellence*, 18(2): 73–88.
- Kantabutra, S. 2014b. Sustainable leadership at Thai President Foods. *International Journal of Business*, 19(2): 152–172.
- Kantamara, P. & Saratun, M. 2017. An analysis of CEO visions in Thailand. *International Journal of Business Innovation and Research*, in press.
- Manager Weekly. 2006. The Crown Property Bureau shows four model businesses to steer the application of the Sufficiency Economy – profitability – happy employees. August, 28.
(<http://www.manager.co.th/mgrWeekly/ViewNews.aspx?NewsID=9490000107710&TabID=3&>)
- Naeem, M. & Neal, M. 2012. Sustainability in business education in the Asia Pacific region: a snapshot of the situation. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 13(1): 60–67.

- Puntasen, A., Premchuen, S. & Keitdejpunya, P. 2003. *Application of the Royal Thought about the Sufficiency Economy in SMEs*. Thailand Research Fund, Bangkok. (<http://www.openbase.in.th/files/apichai002.pdf>)
- Suwanraks, R. 2000. Summary of discussion: The 1999 TDRI Year-end conference. *TDRI Quarterly Review*, 15(1): 6–17.
- The Stock Exchange of Thailand. 2006. *The principles of good corporate governance for listed companies*. Bangkok: Stock Exchange of Thailand.

มองการจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชนผ่านเลนส์แนวคิดระบบ: ทางเลือกในการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอด

วิศัลย์ธีรา เมตตานนท์¹

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เกี่ยวกับการจัดการความรู้และความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ถึงแม้ว่าวิสาหกิจชุมชนจะมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาสังคม ตลอดจนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม แต่วิสาหกิจชุมชนหลายแห่งก็ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมแก่ชุมชน ปัญหาเหล่านี้เกิดจากการที่วิสาหกิจชุมชนมีข้อจำกัดเรื่องความรู้ การคิด และการเรียนรู้ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งไปที่การจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชนเพราะการจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับความรู้และการเรียนรู้ การจัดการความรู้ยังได้รับการยอมรับว่ามีผลต่อความสามารถในการอยู่รอด ความสามารถในการแข่งขัน และการเจริญเติบโตขององค์กร นอกเหนือจากการจัดการความรู้ Viable System Model (VSM) ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษานี้ด้วย เพราะ VSM เป็นแนวคิดระบบที่กล่าวถึงความสามารถในการอยู่รอดและความยั่งยืนขององค์กร อีกทั้ง VSM ยังมีส่วนช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการนำการจัดการความรู้ไปใช้ในองค์กร

เป้าหมายของการศึกษานี้คือการหาแนวทางในการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนผ่านการจัดการความรู้ การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างคือวิสาหกิจชุมชน 8 แห่งทั่วประเทศ โดยกรณีศึกษาเหล่านี้ถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มศึกษาและกลุ่มเปรียบเทียบ ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลที่ได้ถูกนำไปวิเคราะห์โดยมีโปรแกรม NVivo เป็นเครื่องมือช่วยเสริมสร้างความน่าเชื่อถือของกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาแสดงถึงความรู้ที่จำเป็นต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนและวิธีการจัดการความรู้ดังกล่าว นอกจากนี้ การศึกษายังค้นพบปัจจัยที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ภาวะผู้นำ การติดตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกและเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลง (หน้าที่ของ S4 ตามโครงสร้าง VSM) เครือข่ายและการสร้างเครือข่าย การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การสร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

คำสำคัญ: วิสาหกิจชุมชน การจัดการความรู้ ความสามารถในการอยู่รอด Viable System Model

¹ อาจารย์ประจำ คณะศิลปศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
e-mail Address: wisonthera.m@arts.kmutnb.ac.th

Applying Systems Approach to Study the Management of Knowledge in Community Enterprises: An Option for Viability Development

Wisontheera Mettanont

Abstract

This study is related to the viability and the management of knowledge in community enterprises (CEs). Although CEs contribute to strengthening economic development, preserving local wisdom and culture, and encouraging learning and social development in their communities, some of them cause economic, social and environmental problems to communities. These problems arise from weaknesses in knowledge, thinking and learning, which affect the viability of the CEs. Thus, knowledge management (KM) is the focus for this study because it involves the management of knowledge and learning. It is also considered as a method to support viability, competitiveness and the growth of organizations. The Viable System Model (VSM) is also applied because it is not only a theoretical framework that explains organizational viability and sustainability, but also can strengthen KM implementation by making KM more effective.

This study aims to explore the ways to develop the viability of CEs using KM. To achieve the research aim and objectives, a qualitative approach were employed. Eight CEs from four regions of Thailand were taken as case studies. These case studies were categorized into two groups, consisting of study group and comparison group. Data was collected through semi-structured interviews and participant observation. The computer-aided qualitative data analysis software NVivo was employed to increase the transparency of the data analysis process.

The key findings of this study include identifying the type of knowledge required for CEs' viability and the ways to manage such knowledge. Moreover, six factors contributing to CEs' viability are derived from this study's findings. These factors include leadership, external environment monitoring and preparing for changes (S4 of VSM), networks/connections, continuous learning, continuous knowledge creation, and support from government agencies.

Keywords: community enterprise, knowledge management, viability, Viable System Model

บทนำ

การศึกษาครั้งนี้เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยจำนวนหลักหมื่นนั้น บางแห่งก็สามารถดำเนินกิจการได้ตามความมุ่งหมายของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน นั่นคือ สามารถทำกำไรเพื่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ สร้างงานสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน พัฒนาการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน และมีส่วนช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในขณะที่วิสาหกิจชุมชนหลายแห่งไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจการจนต้องปิดตัวไปในที่สุด ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนขาดงานขาดรายได้ ที่รุนแรงกว่านั้นคือกรณีที่คนในชุมชนไปยืมหรือกู้เงินมาเพื่อจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน การปิดกิจการของวิสาหกิจชุมชนจึงหมายถึงภาระหนี้ของชาวบ้านที่เพิ่มขึ้นด้วย ปัญหาเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชนนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ ดังนั้น การหาแนวทางให้วิสาหกิจชุมชนได้พัฒนาความสามารถในการอยู่รอดจึงมีความสำคัญต่อทั้งประชาชน ชุมชน และประเทศชาติ

นอกเหนือจากปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ได้กล่าวไปแล้ว วิสาหกิจชุมชนบางแห่งยังก่อให้เกิดปัญหาด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ตัวอย่างปัญหาด้านสังคมที่เกิดขึ้นคือการทะเลาะเบาะแว้งระหว่างวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตสินค้าประเภทเดียวกันในชุมชนเดียวกัน ซึ่งความขัดแย้งเกิดจากการแย่งทรัพยากรการผลิตและลูกค้า ตัวอย่างปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นคือการทิ้งของเสียจำนวนมากโดยไม่จัดการให้เรียบร้อย เช่น การทิ้งเปลือกกล้วยจำนวนมากของวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตอาหารแปรรูปจากกล้วย เปลือกกล้วยกองโตก่อให้เกิดกลิ่นเหม็นและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรครวมถึงแมลงวัน เหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างของปัญหาที่เกิดขึ้นจากวิสาหกิจชุมชน คนไทบ้าน (2550) แสดงความเห็นว่ปัญหาของวิสาหกิจชุมชนเกิดจากข้อจำกัดด้านกระบวนการคิดและกระบวนการเรียนรู้ ในขณะที่ เสรี พงศ์พิศ (2552) ก็มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเพื่อหาแนวทางพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนจึงมุ่งเน้นที่การจัดการความรู้ เพราะการจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับความรู้ (McAdam & McCreedy, 2000) และการเรียนรู้ (Hislop, 2005) ตลอดจนมีผลต่อความอยู่รอดขององค์กร (Yolles, 2000) Viable System Model (VSM) ถูกนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ด้วย เพราะ VSM เป็นแนวคิดระบบที่กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นต่อความอยู่รอดขององค์กร อีกทั้ง VSM ยังมีส่วนช่วยให้การจัดการความรู้ในองค์กรมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพราะการมององค์กรด้วยกรอบของ VSM จะทำให้เงื่อนไขที่จำเป็นต่อความอยู่รอดขององค์กรได้ถูกนำมาพิจารณาครบทุกด้าน (Leonard, 2000) การนำ VSM ซึ่งเป็นแนวคิดระบบมาใช้ในศึกษานี้ยังสอดคล้องกับหลักการทรงงานข้อหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 นั่นคือ การคิดอย่างองค์รวม (Holistic) หรือมองอย่างครบวงจร โดยพระองค์จะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงก่อนที่จะพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการใดๆ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2555)

การที่วิสาหกิจชุมชนสามารถพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของกิจการ จะส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนและสมาชิกสามารถพึ่งตนเองได้ อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนและชุมชนต่อไปตามลำดับแนวทางการพัฒนานี้สอดคล้องกับเอกลักษณ์การทำงานตามแนวศาสตร์พระราชา คือ การแบ่งเป้าหมายเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ เพื่ออยู่รอด (Survival) พึ่งตนเอง (Self-reliance) และยั่งยืน (Sustainable) (สมชัย จิตสุชน, 2559) เมื่อวิสาหกิจชุมชนอยู่รอด นั่นก็หมายความว่าสมาชิกยังคงมีงานมีรายได้ เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง อันจะส่งผลต่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจระดับชาติต่อไป นอกจากนี้ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจวิสาหกิจชุมชนยังส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาสังคมอีกด้วย โดยการรวมตัวกันทำงานของคนในชุมชนช่วยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน พัฒนาความสามารถในการคิดและการแก้ปัญหา ร่วมกัน ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมไทยในภาพรวม

เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และคำถามการวิจัย

เป้าหมายของการศึกษาคือ การหาแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนผ่านการจัดการความรู้ วัตถุประสงค์ของการศึกษาได้แก่

1. เพื่อศึกษาวิธีการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนด้วยการจัดการความรู้
2. เพื่อนำเสนอโมเดลการจัดการความรู้ที่มีส่วนในการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน
3. เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ในการนำ VSM มาผสมผสานกับการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการนำมาใช้กับองค์กรขนาดเล็ก เช่น วิสาหกิจชุมชน

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว การศึกษาจำเป็นต้องตอบคำถามการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ความรู้ของวิสาหกิจชุมชนควรถูกจัดการอย่างไรเพื่อให้มีผลต่อการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถในการอยู่รอด
 - 1.1 ความรู้ประเภทใดบ้างที่วิสาหกิจชุมชนต้องการเพื่อความอยู่รอด
 - 1.2 ความรู้ดังกล่าวถูกสร้าง แบ่งปัน จัดเก็บ และนำมาประยุกต์ใช้อย่างไรในวิสาหกิจชุมชน
2. โมเดลการจัดการความรู้แบบใดที่จะมีผลต่อการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา
3. สิ่งใดคือความรู้ใหม่ที่ได้จากการนำ VSM มาจับคู่กับการจัดการความรู้เพื่อศึกษาองค์กรขนาดเล็ก

ทบทวนวรรณกรรม

ในส่วนนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน การจัดการความรู้ การประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชน Viable System Model (VSM) และการนำ VSM มาประยุกต์ใช้กับการจัดการความรู้ จากนั้นเป็นการนำเสนอกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้

วิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันก่อตั้งและดำเนินการ โดยสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน (Community Business Scotland, 1991 อ้างถึงใน Pearce, 1993; 2005) วิสาหกิจชุมชนมีส่วนช่วยในการสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนโดยการผสมผสานกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ สิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน (Development Trust Association, 2000 อ้างถึงใน Pearce, 2005) เป้าหมายทางเศรษฐกิจประการหนึ่งของวิสาหกิจชุมชนคือการสร้างกำไรเพื่อให้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางการเงินและนำกำไรที่ได้ไปใช้ในการลงทุน นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนยังมีเป้าหมายในการสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจในชุมชนโดยการสร้างโอกาสในการทำงานและสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก วิสาหกิจชุมชนยังมีส่วนในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม (Valaisathien, 1996) โดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการผลิต วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างองค์การแบบราบ นั่นคือมีสายการบังคับบัญชาสั้น มีระบบปฏิบัติการที่ไม่ซับซ้อนและมีทรัพยากรค่อนข้างจำกัด (Jonjoubsong, 2008)

การจัดการความรู้

นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความหมายของการจัดการความรู้โดยการระบุถึงกระบวนการของการจัดการความรู้ Civi (2000) กล่าวว่า การจัดการความรู้คือกระบวนการในการสร้างและใช้ความรู้ขององค์การ กระบวนการในการจัดการความรู้ยังหมายรวมถึงกิจกรรมอื่นๆ ด้วย ได้แก่ การระบุ การสร้าง การเก็บ การกระจาย และการประยุกต์ใช้ความรู้ (Krogh, 1998; O Deli & Grayson, 1998; Chowa, Choya, Leea, & Chan, 2005) ถึงแม้ว่านักวิชาการแต่ละท่านกล่าวถึงกิจกรรมหลายด้าน แต่จากการเปรียบเทียบพบว่า 4 กิจกรรมหลักของการจัดการความรู้ได้แก่ การสร้างความรู้ การแบ่งปันความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ (Mettanont, 2015) การสร้างความรู้ หมายรวมถึงการสร้างความรู้จากภายในและการหาความรู้จากภายนอกองค์การ การแบ่งปันความรู้ หมายรวมถึงการกระจายความรู้ภายในองค์การ การแบ่งปันความรู้ระหว่างองค์การ และการเผยแพร่ความรู้แก่บุคคลอื่น การจัดเก็บความรู้ หมายถึง การจัดเก็บความรู้ในลักษณะที่พร้อมต่อการนำมาใช้ประโยชน์ การประยุกต์ใช้ความรู้ หมายถึง การนำความรู้ที่จัดเก็บไว้มานำใช้ในการทำงาน

สาเหตุที่มีการนำการจัดการความรู้มาใช้อย่างแพร่หลายในองค์กรต่างๆ อาจเป็นเพราะการจัดการความรู้ส่งผลทางบวกต่อองค์การในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการสร้างความร่วมมือในองค์การ (Civi, 2000; Duffy, 2000; Lee & Hong, 2002) การจัดการความรู้ยังมีส่วนช่วยองค์การในการลดต้นทุน สร้างรายได้ และเพิ่มการยอมรับจากลูกค้า (Edwards, Ababneh, Hall, & Shaw, 2009) นอกจากนี้ การจัดการความรู้ยังช่วยพัฒนานวัตกรรม ความสามารถในการแข่งขัน และความยั่งยืนขององค์การ (Kogut & Zander, 1992; Davenport & Prusak, 1998; Hackbarth, 1998; Zack, 1999; Achterbergh & Vriens, 2002)

การจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชน

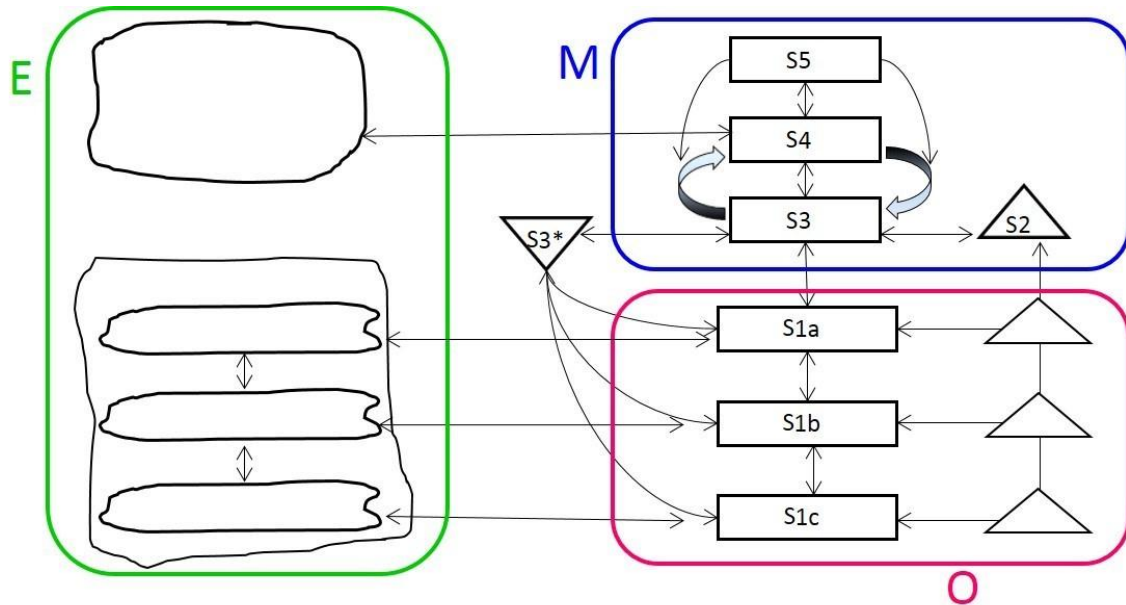
การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้มักจะเกิดขึ้นในองค์กรขนาดใหญ่มากกว่าองค์กรขนาดเล็ก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าองค์กรขนาดใหญ่มีความรู้จำนวนมากที่ต้องจัดการ องค์กรขนาดใหญ่ประกอบด้วยหน่วยธุรกิจที่หลากหลายเป็นจำนวนมาก องค์กรขนาดใหญ่สามารถจัดหาทรัพยากรเงิน คน และ เวลา สำหรับการจัดการความรู้มาใช้ (McAdam & Reid, 2001; Durst & Edvardsson, 2012) อย่างไรก็ตาม Gharakhani and Mousakhani (2012) มีความเห็นว่า องค์กรขนาดกลางและขนาดเล็กไม่ควรมองข้ามการจัดการความรู้ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาองค์กร แม้ว่าจะมีการศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ในกลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม แต่ก็ยังมีอยู่อย่างจำกัด การนำการจัดการความรู้ไปใช้ การรับรู้เกี่ยวกับการจัดการความรู้ และการถ่ายโอนความรู้ เป็นสามกลุ่มที่มีการทำวิจัยเป็นอย่างดี ในขณะที่การระบุมารู้ การจัดเก็บความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์นั้นยังมีการศึกษาน้อย (Durst & Edvardsson, 2012) การทบทวนวรรณกรรมยังทำให้ค้นพบว่าการนำความคิดระบบมาใช้คู่กับการจัดการความรู้ค้นหาได้ยาก ทั้งๆ ที่มันนักวิชาการหลายท่านได้ระบุมความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างความคิดระบบและการจัดการความรู้ นั่นคือความคิดระบบสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการความรู้ (Rubenstein-Montano et al., 2001; Gao, Li, & Nakamori, 2002; Cegarra-Navarro & Martinez-Conesa, 2007) ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงนำ Viable System Model ซึ่งเป็นแนวคิดระบบที่กล่าวถึงความอยู่รอดขององค์กรมาเสริมการจัดการความรู้เพื่อศึกษาวิสาหกิจชุมชน

Viable System Model (VSM)

Stafford Beer เป็นผู้นำเสนอ Viable System Model (VSM) ซึ่งเป็นโมเดลที่แสดงเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นสำหรับระบบที่ต้องการจะอยู่รอด (Beer, 1981) โดย “ความอยู่รอด” ในความหมายของ Beer คือ ความสามารถในการดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง (Beer, 1989) โครงสร้าง VSM แสดงในรูปที่ 1

รูปที่ 1: Viable System Model

ที่มา: ดัดแปลงจาก Espinosa and Walker (2011: 43)

Espinosa and Walker (2011) อธิบายว่า VSM ประกอบด้วย 3 ส่วนประกอบ 5 ระบบ ส่วนประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ Operation (O) Meta-system (M) และ Environment (E) O เป็นกิจกรรมพื้นฐานของระบบ M เป็นส่วนที่สนับสนุนให้ O ทำงานได้อย่างราบรื่น ส่วน E หมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกทุกอย่างที่อาจมีผลกระทบต่อระบบ ในส่วนของ O และ M ประกอบด้วย 5 ระบบที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ระบบที่ 1 (S1) หรือ O ทำงานหลักของระบบเพื่อให้ระบบบรรลุวัตถุประสงค์ เนื่องจาก S1 ต้องติดต่อกับสภาพแวดล้อมภายนอกของตนเอง S1 จึงควรที่จะต้องบริหารจัดการตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้สามารถรับมือกับสภาพแวดล้อมภายนอกและมีความสามารถในการอยู่รอดได้ด้วยตัวเอง ระบบที่ 2 (S2) ทำหน้าที่จัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นใน S1 การทำงานของ S2 สามารถช่วยลดหรือป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นใน S1 อีกด้วย หน้าที่หลักของระบบที่ 3 (S3) คือการจัดการเพื่อให้ผลงานรวมของ S1 ดีกว่าการทำงานแบบต่างคนต่างทำในแต่ละหน่วยย่อย นอกจากนี้ S3 ยังมีหน้าที่ในการติดตามผลงานของ S1 ให้เป็นไปตามเป้าที่วางไว้อีกด้วย ในบางครั้ง ระบบที่ 3* (S3*) อาจมีความจำเป็นเนื่องจากการรับข้อมูลจาก S2 อาจไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำให้ S3 ไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นใน S1 ได้ จึงต้องมีช่องทางเสริมในการได้รับข้อมูลจาก S1 โดยตรงซึ่งนั่นก็คือ S3* ระบบที่ 4 (S4) มีหน้าที่ติดตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกและพิจารณาว่าสิ่งใดอาจเป็นโอกาสหรืออุปสรรคต่อระบบ จากนั้นก็วางแผนเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้น ระบบสุดท้ายคือระบบที่ 5 (S5) มีหน้าที่วางนโยบายหรือแนวทางของระบบ หากมีส่วนใดในระบบปฏิบัติงานออกนอกแนวทางที่วางไว้ S5 จะใช้อำนาจสูงสุดในการจัดการเพื่อรักษาความอยู่รอดของระบบโดยรวม อย่างไรก็ตาม การแสดงบทบาทของ S5 จะเกิดขึ้นเมื่อจำเป็นจริงๆ เท่านั้น เพราะการควบคุมที่มากเกินไปจะทำให้ระบบขาดความยืดหยุ่นและความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน

VSM เป็นแนวคิดที่สามารถนำไปปรับใช้กับทุกระบบไม่ว่าจะเป็นระบบใหญ่หรือระบบเล็กถ้าระบบนั้นต้องการสร้างความสามารถในการอยู่รอด (Jackson, 2003) ตัวอย่างองค์กรที่นำ VSM ไปประยุกต์ใช้มีทั้งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ได้แก่ โรงงานเหล็ก โรงงานกระดาษ โรงงานสิ่งทอ ไปจนถึงองค์กรขนาดเล็ก เช่น ร้านเบเกอรี่ (Beer, 1989)

Viabie System Model และการจัดการความรู้

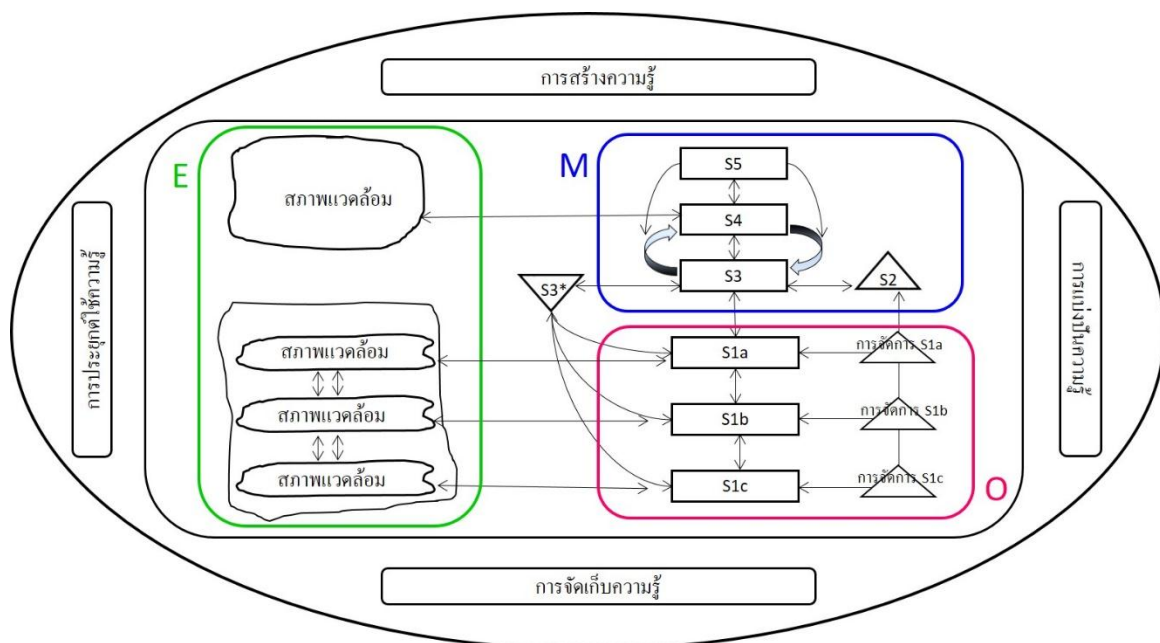
ตามที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่าแนวคิดระบบสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการความรู้ VSM ซึ่งเป็นหนึ่งในแนวคิดระบบก็ถูกนำมาใช้คู่กับการจัดการความรู้ด้วยเช่นกัน Leonard (2000) เสนอให้ใช้โครงสร้างของ VSM เป็นกรอบในการศึกษาความรู้ขององค์กร เนื่องจาก Leonard เห็นว่าการจัดการความรู้จะมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อมีการมององค์กรในภาพรวม อีกตัวอย่างหนึ่งของการนำ VSM มาศึกษาร่วมกับการจัดการความรู้ ได้แก่ การศึกษาของ Achterbergh and Vriens (2002) ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของความรู้ในองค์กรและความสามารถในการอยู่รอดขององค์กร

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การจัดการความรู้มีผลต่อการอยู่รอดขององค์กร และการจัดการความรู้จะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเมื่อนำมาใช้ร่วมกับ VSM ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงนำ VSM มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาการจัดการความรู้และความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

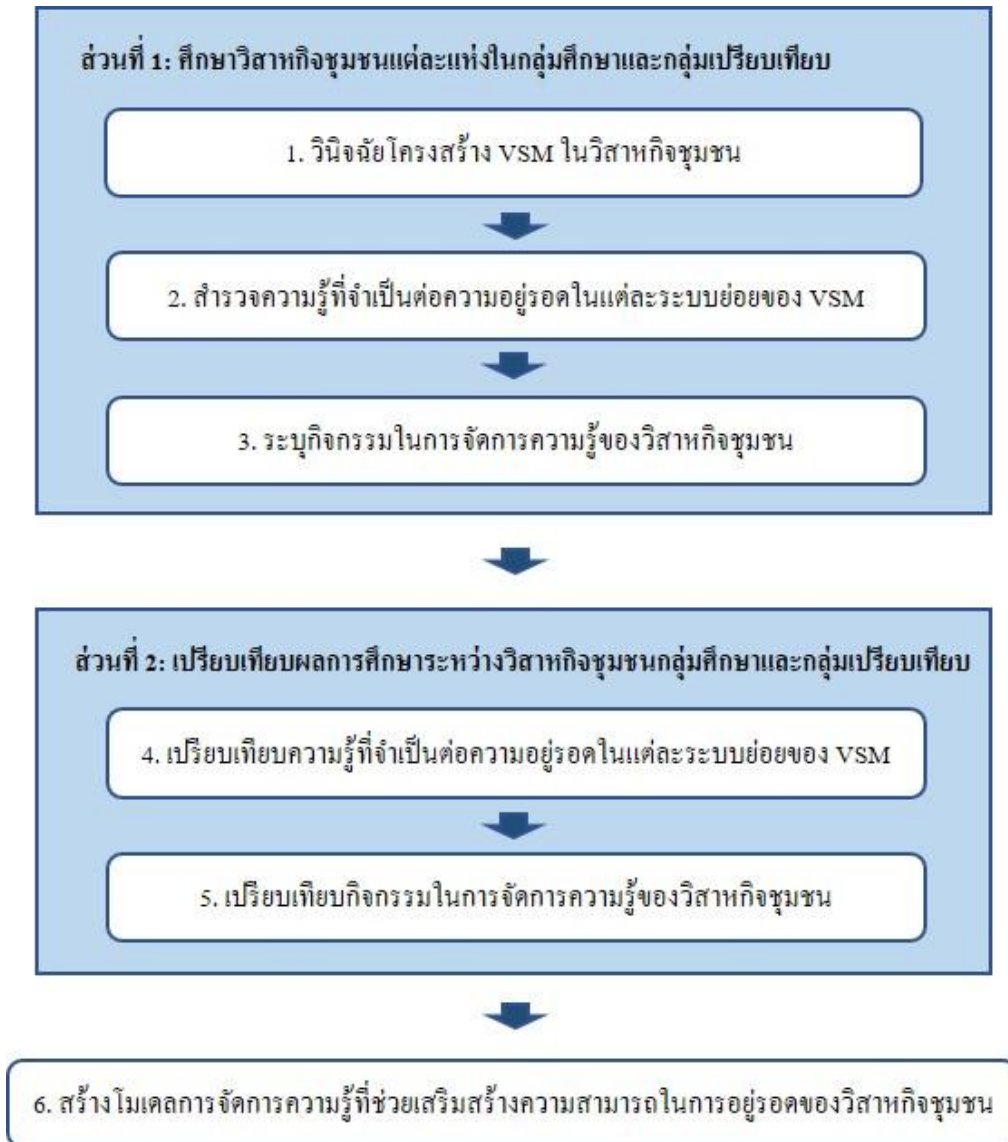
การทบทวนวรรณกรรมทำให้ได้กรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาค้นคว้า ดังรูปที่ 2

รูปที่ 2: กรอบแนวคิดในการศึกษา

รูปที่ 2 แสดงการนำ VSM มาประยุกต์ใช้เป็นโครงสร้างสำหรับการหาความรู้ที่จำเป็นต่อการสร้างความอยู่รอดขององค์กร จากนั้นเป็นการศึกษาวิธีการที่วิสาหกิจชุมชนใช้จัดการความรู้ในองค์กร โดยพิจารณาจาก 4 กิจกรรมหลักของการจัดการความรู้ได้แก่ การสร้างความรู้ การแบ่งปันความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ ขั้นตอนในการศึกษาแสดงในรูปที่ 3

รูปที่ 3: ขั้นตอนการศึกษา

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากกรณีศึกษาจำนวน 8 แห่งทั่วประเทศ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตถูกนำไปวิเคราะห์โดยมีโปรแกรม NVivo เป็นเครื่องมือช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

กรณีศึกษาทั้ง 8 แห่งคือวิสาหกิจชุมชนที่ถูกคัดเลือกมาจาก 4 ภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ กรณีศึกษาถูกแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มศึกษาและกลุ่มเปรียบเทียบ กลุ่มศึกษาคือวิสาหกิจชุมชนที่เป็นต้นแบบแก่วิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ในด้านการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ความสามารถในการบริหารจัดการองค์การ และการพึ่งตนเอง เพื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มศึกษากับวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ กลุ่มเปรียบเทียบจึงถูกกำหนดขึ้น วิสาหกิจชุมชนในกลุ่มเปรียบเทียบถูกคัดเลือกจากวิสาหกิจชุมชนที่อยู่ในอำเภอเดียวกันกับวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มศึกษา ทั้งนี้เพื่อลดความแตกต่างระหว่างกลุ่มในประเด็นของเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และสภาพทางภูมิศาสตร์ นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนในกลุ่มเปรียบเทียบยังต้องเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีความใกล้เคียงกับวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ โดยทั่วไป และมีความสามารถมากพอที่จะเป็นตัวแทนของวิสาหกิจชุมชนทั่วไป รายละเอียดของกรณีศึกษาทั้ง 8 แห่ง แสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: รายละเอียดกรณีศึกษา

กลุ่ม ภาค	กลุ่มศึกษา	กลุ่มเปรียบเทียบ
ภาคเหนือ		
ชื่อ	วิสาหกิจชุมชนน้ำเกี๋ยน	วิสาหกิจชุมชนท่าंनाว
ที่ตั้ง	ต.น้ำเกี๋ยน อ.ภูเพียง จ.น่าน	ต.ท่าंनाว อ.ภูเพียง จ.น่าน
ผลิตภัณฑ์	ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร เช่น แชมพู ครีมนวดผม สบู่ ครีมทาผิว	แหยม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		
ชื่อ	วิสาหกิจชุมชนบ้านอุ่มแสง	วิสาหกิจชุมชนเมืองคง
ที่ตั้ง	ต.คู่อ.ราชสีไศล จ. ศรีสะเกษ	ต.เมืองคง อ.ราชสีไศล จ. ศรีสะเกษ
ผลิตภัณฑ์	ข้าวอินทรีย์	ผลิตภัณฑ์สานจากพลาสติก
ภาคกลาง		
ชื่อ	วิสาหกิจชุมชนลาดบัวขาว	วิสาหกิจชุมชนท่าต้นจันทร์
ที่ตั้ง	ต.ลาดบัวขาว อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี	ต.ลาดบัวขาว อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี
ผลิตภัณฑ์	ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสินค้าเกษตร เช่น ข้าวตัง ธัญพืช ข้าวตังหมูหยอง กล้วยธัญพืช	น้ำพริกสำเร็จรูป น้ำพริกเครื่องแกง
ภาคใต้		
ชื่อ	บริษัทเครือข่ายผลิตภัณฑ์อาหารจำกัด	วิสาหกิจชุมชนนบพิตำ
ที่ตั้ง	ต.กะหรอ อ.นบพิตำ จ.นครศรีธรรมราช	ต.นบพิตำ อ.นบพิตำ จ.นครศรีธรรมราช
ผลิตภัณฑ์	แป้งขนมจีน	เฟอร์นิเจอร์จากรากไม้

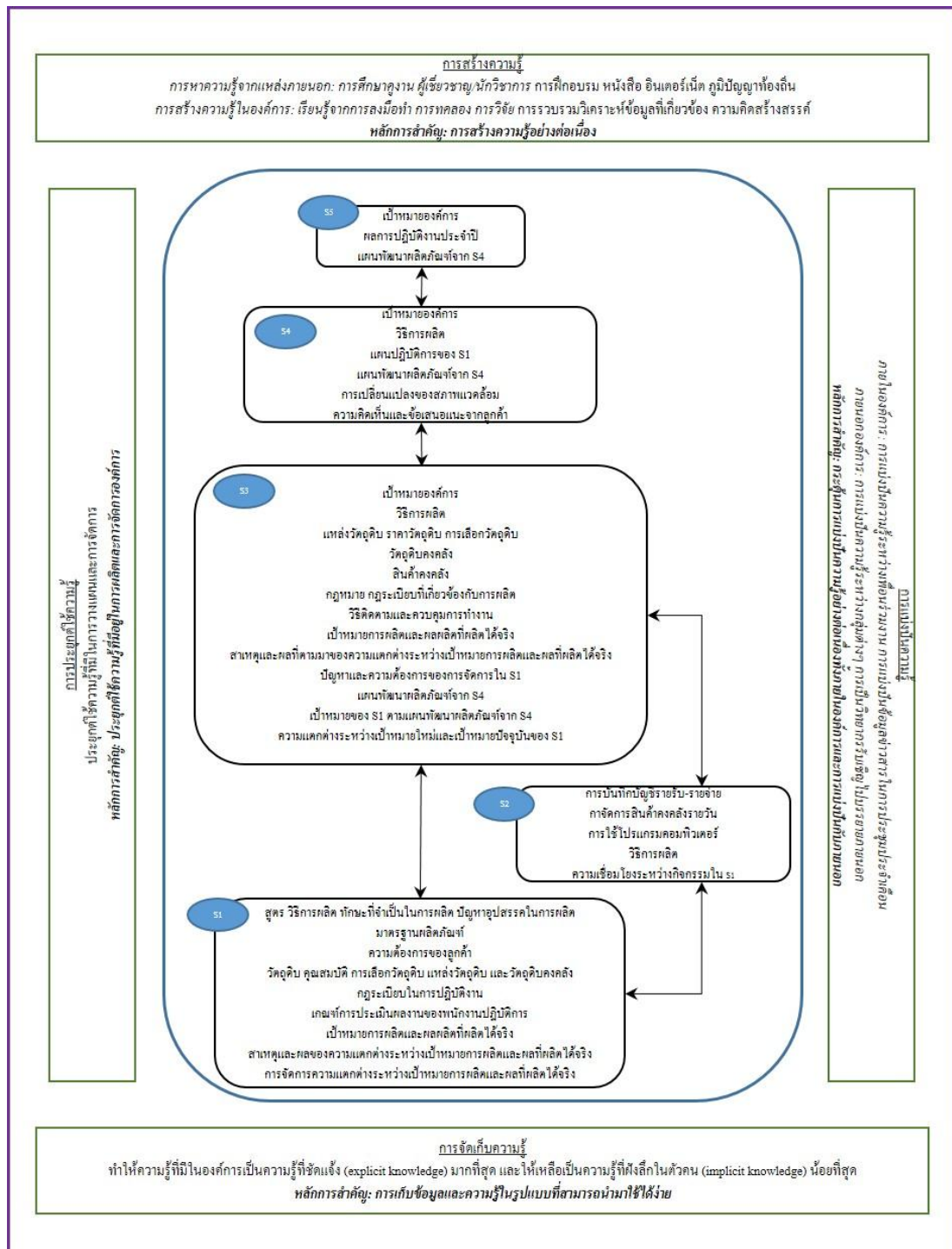
ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

การศึกษาครั้งนี้ทำให้ค้นพบรายการความรู้ที่จำเป็นสำหรับการทำงานของระบบย่อยทั้งห้า (S1-S5) ตามโครงสร้าง VSM การมีความรู้เหล่านี้ทำให้แต่ละระบบย่อยสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อีกทั้งยังนำไปสู่การอยู่รอดของแต่ละระบบย่อย ซึ่งความอยู่รอดของแต่ละระบบย่อยส่งผลต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนในภาพรวม นอกจากความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอด

ของวิสาหกิจชุมชนแล้ว ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมในการจัดการความรู้ที่วิสาหกิจชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอด ทั้งนี้ กิจกรรมในการจัดการความรู้ดังกล่าว เป็นกิจกรรมที่วิสาหกิจชุมชนสามารถนำไปปรับใช้ได้แม้ว่าจะเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีทรัพยากรจำกัด รายละเอียดของความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดและกิจกรรมในการจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชนถูกนำมาสร้างเป็นโมเดลการจัดการความรู้ ดังแสดงในรูปที่ 4

รูปที่ 4: โมเดลการจัดการความรู้

ที่มา: ดัดแปลงจาก Mettanont (2015: 350)

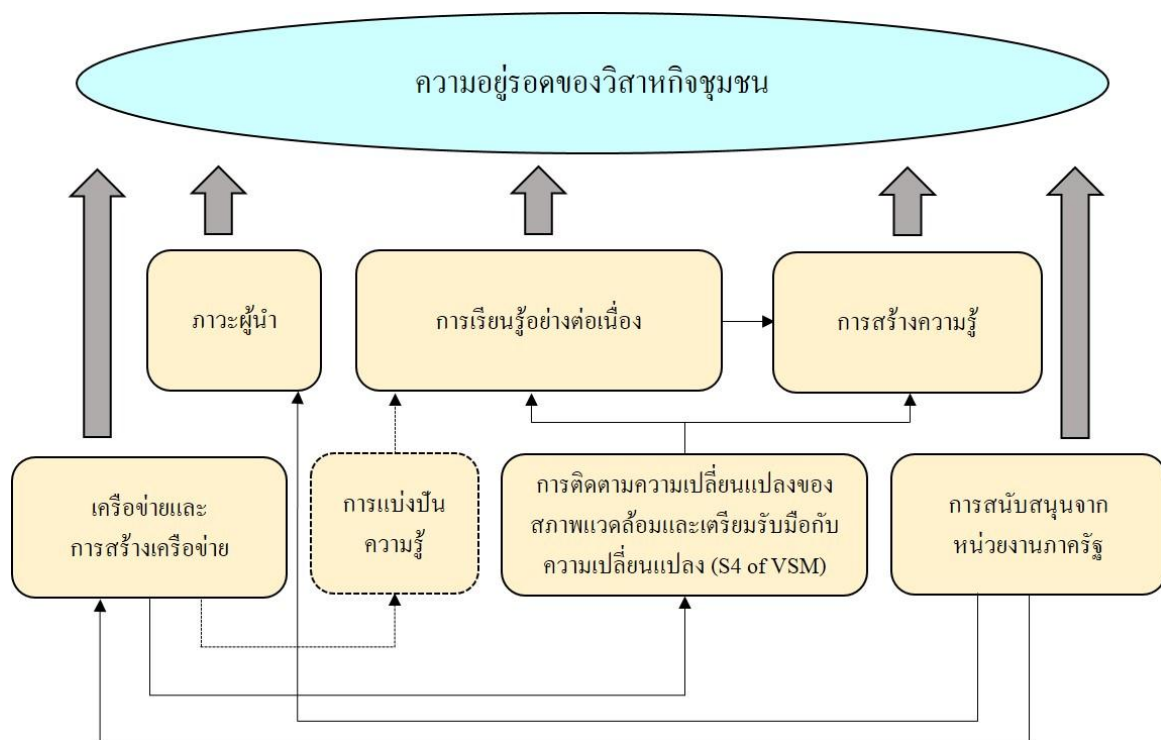

การเผยแพร่ข้อมูลในโมเดลการจัดการความรู้แก่วิสาหกิจชุมชนโดยหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน อาจส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนไทย

นอกเหนือจากโมเดลการจัดการความรู้ที่นำเสนอไปข้างต้น การศึกษาครั้งนี้ยังพบปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ ภาวะผู้นำขององค์กร เครือข่ายและการสร้างเครือข่าย การติดตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกและเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลง (ซึ่งปัจจัยนี้ตรงกับหน้าที่ของ S4 ตามโครงสร้าง VSM) การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การสร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนแสดงในรูปที่ 5

รูปที่ 5: ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน

ที่มา: ดัดแปลงจาก Mettanont (2015: 352)

ในปัจจุบัน หน่วยงานภาครัฐหลายภาคส่วนได้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอยู่แล้ว เช่น การจัดโปรแกรมฝึกอบรม การส่งเสริมการตลาด อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนดังกล่าวอาจจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นถ้าหน่วยงานภาครัฐพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ดังแสดงในรูปที่ 5 สองปัจจัยที่หน่วยงานภาครัฐสามารถให้การส่งเสริมได้คือการสร้างเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนและการพัฒนาภาวะผู้นำ ซึ่งเครือข่ายและการสร้างเครือข่ายยังมีผลต่อปัจจัยส่งเสริมความสามารถในการอยู่รอดประการอื่น ได้แก่ การตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการสร้างความรู้ ด้านภาวะผู้นำนั้น จากการศึกษาพบว่าผู้นำของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มศึกษามีลักษณะของผู้นำแบบ servant leader Greenleaf (1970) ผู้นำเสนอแนวคิดภาวะผู้นำแบบ servant leadership กล่าวว่า ลักษณะของผู้นำแบบนี้คือ เห็นความสำคัญของผู้ตามมากกว่าตนเอง ใช้อำนาจในการควบคุมหรือชี้นำให้น้อยที่สุด กระจายอำนาจและพยายามพัฒนาให้ผู้ตามสามารถทำงานได้ด้วยตนเองอย่างอิสระ ส่งเสริมการ

พัฒนาศักยภาพของผู้ตาม และมุ่งมั่นในการพัฒนาองค์การรวมถึงชุมชนและสังคม ดังนั้น การพัฒนาภาวะผู้นำแบบ servant leadership ในวิสาหกิจชุมชนจะส่งเสริมให้ฝ่ายดำเนินการผลิต (S1) เป็นหน่วยที่สามารถบริหารจัดการและควบคุมตนเอง ซึ่งนี่เป็นเงื่อนไขหนึ่งในการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของระบบ (Beer, 1981, 1985)

การวินิจฉัยโครงสร้าง VSM ในวิสาหกิจชุมชนทำให้พบว่าวิสาหกิจชุมชนโดยส่วนใหญ่โดยเฉพาะวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มเปรียบเทียบให้ความสำคัญกับการผลิต (S1) เป็นอย่างมาก แต่ค่อนข้างละเลยกลไกการทำงานและการบริหารจัดการใน Meta-system (S2-S5) โดยเฉพาะ S4 ที่มีหน้าที่ติดตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ซึ่งหน้าที่นี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเรียนรู้ขององค์กร (Leonard, 2000) และการสร้างความรู้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น หากหน่วยงานภาครัฐมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนากลไกการทำงานและการบริหารจัดการใน Meta-system (S2-S5) ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อวิสาหกิจชุมชน

ในส่วนของวิสาหกิจชุมชนเอง การรอรับการสนับสนุนจากภาครัฐเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการสร้างความอยู่รอดขององค์กร วิสาหกิจชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้โดยเริ่มจากการสร้างเครือข่ายกับวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ และหน่วยงานภายนอกเพื่อให้เกิดการแบ่งปันความรู้ อันจะนำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างความรู้ของวิสาหกิจชุมชนต่อไป วิสาหกิจชุมชนขนาดเล็กอาจมีความกังวลว่าตนเองไม่มีเรื่องราวที่น่าสนใจไปแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น แต่ในความเป็นจริงนั้น การแบ่งปันประสบการณ์ในการดำเนินการวิสาหกิจชุมชนก็นับว่าเป็นการแบ่งปันความรู้เช่นกัน นอกจากนี้ การแบ่งปันความรู้เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยสร้างความไว้วางใจในกลุ่ม (Arino & De La Torre, 1998) ซึ่งความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการรวมกลุ่ม (Ring & Van de Ven, 1994; Huxham & Vangen, 2005) กล่าวโดยสรุปคือ เครือข่ายและการสร้างเครือข่ายมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะปัจจัยนี้จะนำไปสู่ปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ดังที่แสดงในรูปที่ 5

บทสรุป

การศึกษานี้เป็นการศึกษาการจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชนโดยนำ VSM ซึ่งเป็นแนวคิดระบบที่กล่าวถึงความอยู่รอดขององค์กรมาเป็นกรอบการมองวิสาหกิจชุมชน เป้าหมายของการศึกษาคั้งนี้คือการหาทางเลือกเพื่อการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชน ผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่าโมเดลการจัดการความรู้และปัจจัยที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนซึ่งเป็นผลการศึกษาในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อวิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และหวังว่าผลการศึกษาจะถูกนำไปประยุกต์ใช้เพื่อช่วยลดปัญหาและพัฒนาความสามารถในการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย ซึ่งการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนไม่เพียงส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ยังส่งผลต่อการพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรมด้วย เพราะวิสาหกิจชุมชนเป็นรูปแบบองค์การที่ช่วยสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนโดยการผสมผสานกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน ซึ่งนับเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนการพัฒนาตามแนวทาง ‘ศาสตร์พระราชา’ ซึ่งเป็น “...แนวทางการพัฒนาของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่มีความลุ่มลึก รอบด้าน มองการณ์ไกล และเน้นความยั่งยืน...” (สมชัย จิตสุชน, 2559: 2)

เอกสารอ้างอิง

- คนไทยบ้าน. (กันยายน 2550). โอ ลัน ลัว !..... โอท็อป [OTOP] หนึ่งตำบลหนึ่งเจ้าข้าว. สืบค้นวันที่ 20 กรกฎาคม 2555. จากเว็บไซต์ OK Nation.net.
<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=111966>
- สมชัย จิตสุชน. (3 พฤศจิกายน 2559). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 กับเศรษฐศาสตร์: ศาสตร์พระราชากับการแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืน. aBRIDGED Making Research Accessible, issue 23/2016. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560. จากเว็บไซต์ สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์.
https://www.pier.or.th/?post_type=abridged&p=3580
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2555). *จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา: หลักการทรงงาน*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เสรี พงศ์พิศ. (2552). *คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา.
- Achterbergh, J., & Vriens, D. (2002). Managing viable knowledge. *Systems Research and Behavioral Science*, 19(3), 223-241.
- Arino, A., & De La Torre, J. (1998). Learning from failure: Towards an evolutionary model of collaborative ventures. *Organization Science*, 9(3), 306-325.
- Beer, S. (1981). *Brain of the firm*. (2nd ed.). Chichester: John Wiley & Sons.
- Beer, S. (1985). *Diagnosing the system for organizations*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Beer, S. (1989). The viable system model: Its provenance, development, methodology and pathology. in Espejo, R., & Harnden, R. (Eds.). *The viable system model: Interpretations and applications of Stafford Beer's VSM*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Cegarra-Navarro, J. G., & Martinez-Conesa, E. A. (2007). E-business through knowledge management in Spanish telecommunications companies. *International Journal of Manpower*, 28(3/4), 298-314.
- Chowa, H. K. H., Choya, K. L., Leea, W. B., & Chan, F. T. S. (2005). Design of a knowledge-based logistics strategy system. *Expert Systems with Applications*, 29(2), 272-290.
- Civi, E. (2000). Knowledge management as a competitive asset: A review. *Marketing Intelligence & Planning*, 18(4), 166-174.
- Davenport, T. H., & Prusak, L. (1998). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Duffy, J. (2000). Knowledge management: To be or not to be?. *Information Management Journal*, 34(1), 64-67.
- Durst, S., & Edvardsson, I. R. (2012). Knowledge management in SMEs: A literature review. *Journal of Knowledge Management*, 16(6), 879-903.
- Edwards, J. S., Ababneh, B., Hall, M., & Shaw, D. (2009). Knowledge management: A review of the field and of OR's contribution. *Journal of the Operational Research Society*, 60(S1), S114-S125.
- Espinosa, A., & Walker, J. (2011). *A complexity approach to sustainability: Theory and application*. London: Imperial College Press.
- Gao, F., Li, M., & Nakamori, Y. (2002). Systems thinking on knowledge and its management: Systems methodology for knowledge management. *Journal of Knowledge Management*, 6(1), 7-17.

- Gharakhani, D., & Mousakhani, M. (2012). Knowledge management capabilities and SMEs' organizational performance. *Journal of Chinese Entrepreneurship*, 4(1), 35-49.
- Greenleaf, R. K. (1970). *The servant as leader*. Westfield, Indiana: The Greenleaf Center for Servant Leadership.
- Hackbarth, G. (1998). The impact of organizational memory on IT systems. *Proceedings of the Fourth Americas Conference on Information Systems*. Baltimore, Maryland, USA. August 14-16, 1998.
- Hislop, D. (2005). *Knowledge management in organizations: A critical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Huxham, C., & Vangen, S. (2005). *Managing to collaborate: The theory and practice of collaborative advantage*. New York: Routledge.
- Jackson, M. C. (2003). *Systems thinking: Creative holism for managers*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Jonjoubson, L. (2008). *An integrated knowledge management model for community enterprises: A case study of a rural community enterprise in Thailand*. Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, Victoria University of Wellington, Australia.
- Kogut, B., & Zander, U. (1992). Knowledge of the firm, combinative capabilities, and the replication of technology. *Organization Science*, 3(3), 383-397.
- Krogh, G. v. (1998). Care in knowledge creation. *California Management Review*, 40(3), 133-153.
- Lee, S. M., & Hong, S. (2002). An enterprise-wide knowledge management system infrastructure. *Industrial Management & Data Systems*, 102(1/2), 17-25.
- Leonard, A. (2000). The viable system model and knowledge management. *Kybernetes*, 29(5), 710-715.
- McAdam, R., & McCreedy, S. (2000). A critique of knowledge management: Using a local constructionist model. *New Technology, Work & Employment*, 15(2), 155-168.
- McAdam, R., & Reid, R. (2001). SME and large organization perceptions of knowledge management: Comparisons and contrasts. *Journal of Knowledge Management*, 5(3), 231-241.
- Mettanont, W. (2015). *A study of viability and the management of knowledge in community enterprises in Thailand*. Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Hull, UK.
- O'Deli, C., & Grayson, C. J. (1998). If only we knew what we know: Identification and transfer of internal best practices. *California Management Review*, 40(3), 154-174.
- Pearce, J. (1993). *At the heart of the community economy: Community enterprise in a changing world*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Pearce, J. (2005). *Social enterprise in Anytown*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Ring, P. S., & Van de Ven, A. H. (1994). Developmental processes of cooperative interorganizational relationships. *Academy of Management Review*, 19(1), 90-118.
- Rubenstein-Montano, B., Liebowitz, J., Buchwalter, J., McCaw, D., Newman, B., & Rebeck, K. (2001). A systems thinking framework for knowledge management. *Decision Support Systems*, 31(1), 5-16.
- Valaisathien, P. (1996). *State of the art review on community business*. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Yolles, M. (2000). Organizations, complexity, and viable knowledge management. *Kybernetes*, 29(9), 1202-1222.
- Zack, M. H. (1999). Developing a knowledge strategy. *California Management Review*, 41(3), 125-145.

มองการจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชนผ่านเลนส์แนวคิดระบบ:
ทางเลือกในการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอด

ธรรมาภิบาลของนักลงทุนไทยในประเทศลุ่มแม่น้ำโขง: ความท้าทายในการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน¹

วัชรชัย จิระจินดากุล²

บทคัดย่อ

นักลงทุนสัญชาติไทยได้เข้าไปลงทุนและเป็นส่วนหนึ่งของการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศเพื่อนบ้านในประเทศแถบลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว ประเทศพม่า และประเทศกัมพูชา จากการศึกษาประเด็นการลงทุนของประเทศไทยในประเทศเพื่อนบ้านแถบลุ่มแม่น้ำโขง พบว่า ประเทศไทยจัดอยู่อันดับสามที่เข้าไปลงทุนในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน รองจากนักลงทุนจากหมู่เกาะเคย์แมน และหมู่เกาะมอริเชียส โดยอุตสาหกรรมที่นักลงทุนไทยเข้าไปมีบทบาทมากที่สุด คือ อุตสาหกรรมการลงทุนในภาคกระแสไฟฟ้า กลุ่มก๊าซและการขุดเจาะน้ำมัน และอุตสาหกรรมการลงทุนการผลิตต่าง ๆ เช่น โรงงานน้ำตาล รวมถึงการจัดตั้งเป็นเขตอุตสาหกรรมพิเศษ เป็นต้น

ในแง่ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ พบว่า ดัชนีชี้วัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (GDP) ของประเทศผู้รับการลงทุนในลุ่มแม่น้ำโขงได้พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องอย่างมีนัยยะสำคัญ อย่างไรก็ตาม ระดับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมของประเทศเพื่อนบ้านผู้รับการลงทุนกลับสวนทางกับระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเทศเพื่อนบ้านผู้รับการลงทุนจากนักลงทุนไทยกำลังได้รับผลกระทบจากการลงทุน ประสบกับการรับการลงทุนที่ขาดการเคารพหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน เกิดปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนและทรัพยากรธรรมชาติถูกตัดกตวงใช้ประโยชน์จนเกินสมควร

ในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนมุ่งศึกษาและตรวจสอบแนวคิดและความสัมพันธ์ของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมาภิบาลสำหรับนักลงทุน และหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเน้นวิเคราะห์ประเด็นธรรมาภิบาลของนักลงทุนไทย ผ่านกรณีศึกษา 2 กรณี คือ กรณีการสร้างเขื่อนไซบุรีในประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว และกรณีโครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษทวายในประเทศพม่า ซึ่งตามข้อเท็จจริงการลงทุนทั้งสองกรณีมีความเกี่ยวพันโดยตรงกับกลุ่มนักลงทุนไทย และมีการละเมิดสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนตามข้อเท็จจริงที่ได้รับการยืนยันโดยความเห็นของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทย และรายงานการวิจัยจากองค์กรต่าง ๆ เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ (Towards Ecological Recovery and Regional Alliance)

¹ ข้อมูลที่ใช้ในการเรียบเรียงงานชิ้นนี้ บางส่วนยังไม่เผยแพร่ และยังไม่เหมาะแก่การอ้างอิงเชิงวิชาการ การอ้างอิงเนื้อหาส่วนหนึ่งส่วนใดในเอกสารฉบับนี้ควรได้รับอนุญาตจากผู้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร

² อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ อีเมล watcharachai.j@nida.ac.th

การศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนนำเสนอข้อถกเถียงว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมหลักธรรมาภิบาลสำหรับนักลงทุน แม้สถานะทางกฎหมายอาจมีค่าบังคับอย่างอ่อน หากนักลงทุนไทยตระหนักและนำไปปรับใช้กับการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านจะเพิ่มธรรมาภิบาลในการลงทุนของตน และนำไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในประเทศผู้รับการลงทุน ทั้งนี้เพราะหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้นักลงทุนมองการลงทุนอย่างเป็นระบบ ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงและบทบาทของตนในฐานะนักลงทุนในมิติต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลกระทบตุนให้เกิดการตระหนักถึงการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและเคารพหลักสิทธิมนุษยชนของรัฐเพื่อนบ้านผู้รับการลงทุนจากนักลงทุนไทยและหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

เพื่อสนับสนุนข้อความคิดดังกล่าว ผู้เขียนได้ทำการศึกษาข้อมูลสามส่วน ได้แก่ 1) ศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงความเห็นของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทย 2) ศึกษาข้อเท็จจริงรูปธรรมผ่านกรณีศึกษาสองกรณี และ 3) ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ key informants ที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ผลของการศึกษาจะนำไปสู่การเพิ่มธรรมาภิบาลของนักลงทุนและสร้างมาตรฐานความรับผิดชอบทางกฎหมายของนักลงทุนไทยในรัฐเพื่อนบ้านแถบกลุ่มแม่น้ำโขงต่อไป

คำสำคัญ: หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, ธรรมาภิบาล, การพัฒนาอย่างยั่งยืน, การลงทุนระหว่างประเทศ, ประเทศกลุ่มแม่น้ำโขง

Governance for Thai Investors in the Greater Mekong Sub-region: Challenges in Employing the Sufficiency Economy Philosophy for Sustainable Development Goals

Abstract

Thai Investors have increasingly invested in the neighboring countries especially in the Greater Mekong Sub-region (GMS) – Lao PRD, Myanmar, and Cambodia. Statistics show that Thai investors rank the third, after the Cayman Islands and Morris Island investors, in the neighboring countries. Among the most active industries, Thai investors exclusively prefer to invest in the electricity sector, gas and oil drilling, and the industrial production, for example, sugar mills and the establishment of special economic zone.

Regarding the economic development, the gross domestic product (GDP) of the Greater GMS countries, as received foreign direct investment States, has developed steadily and significantly. Nevertheless, the level of protection of human rights and the environment is backward and continuously rampant. Put simply, the investors, regardless of the principle of sustainable development, has violated human rights and environment protections of the GMS receive-investment countries.

This study aims to examine the concept and relationships between the sufficiency economy philosophy, the governance principles for investors, and the principle of sustainable development. By applying a case study method, the paper analyzes the governance issue of Thai investors through two case studies –Xaiyaburi dam in Lao PRD and the Dawei Special Economic Zone in Myanmar. Confirmed by several reports and the opinion of the National Human Rights Commission of Thailand and the Foundation for Rehabilitation and Nature, Thai investors has violated the human rights and environment through Thai investments.

The study argues that the sufficiency economy philosophy has based and connected with the promotion of the good governance for investors and the principle of sustainable development. Although the legal status of these principles is considered as soft law, Thai investors should apply the sufficiency economy philosophy with their investments so that it would promote the good governance and sustainable development principles, encouraging them to realize about their roles as foreign investors in balancing the investments with other non-economic values in the receive-investment countries.

To support this argument, the author applies a documentary research, case study method, and interviewing the key informants involved in the cases. The result of the study will lead to an increase of good governance of Thai investors and standardize the legal accountability for the Thai investors in the GMS countries.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy, Good Governance, Sustainable Development, International Investment Law, the Greater Mekong Sub region,

บทนำ

แนวคิดทุนนิยมและการค้าเสรีนิยมหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาก่อให้เกิดการแข่งขันและดำเนินธุรกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบข้ามพรมแดนและไร้พรมแดนอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาของในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างดำเนินนโยบายเปิดเสรีและเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศ (foreign direct investments - FDIs) เพื่อดึงดูดเม็ดเงินการลงทุนมาใช้ในการพัฒนาประเทศ และเพื่อสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะในประเทศ เช่น ถนน โรงไฟฟ้าพลังงานงานถ่านหิน เป็นต้น

ทั้งนี้หากพิจารณาปัจจัยที่ส่งเสริมและดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศพบว่า มีหลายสาเหตุ นอกเหนือจากความต้องการเม็ดเงินลงทุนเพื่อพัฒนาประเทศของประเทศกำลังพัฒนาผู้รับการลงทุนเองแล้ว สาเหตุอีกสองประการที่สำคัญ คือ บรรษัทลงทุนข้ามชาติขนาดใหญ่ต่างต้องการใช้ประเทศกำลังพัฒนาเป็นฐานการผลิตและการลงทุนเพื่อการส่งออก เนื่องด้วยเพราะความอุดมสมบูรณ์ในแง่ของทรัพยากรธรรมชาติ และต้นทุนค่าแรงที่ถูกกว่าของประเทศผู้รับการลงทุน ทำให้ต้นทุนการผลิตโดยรวมต่ำและแข่งขันได้ และอีกปัจจัยหนึ่ง คือ ความอ่อนแอของกฎหมายทั้งในแง่เนื้อหาของตัวกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายของประเทศผู้รับการลงทุนเอง กล่าวคือ เนื่องจากระบบกฎหมายเพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมที่ยังพัฒนาไม่เต็มที่ จึงเป็นช่องว่างทางกฎหมายที่ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ตกเป็นเป้าหมายของการลงทุน ตัวอย่างเช่น การเปิดประเทศของประเทศพม่าเพื่อต้อนรับการลงทุนและดึงดูดเม็ดเงินการลงทุนจากต่างประเทศเพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศในขณะที่เนื้อหากฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนยังพัฒนาไม่สมบูรณ์ เป็นต้น ผลของการเปิดรับการลงทุนจากประเทศดังกล่าว จึงทำให้เกิดการตกทอดผลประโยชน์จากประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นประเทศผู้รับการลงทุน และถูกบรรษัทลงทุนข้ามชาติและนักลงทุนเอารัดเอาเปรียบจนเกินควร โดยขาดการพิจารณาถึงหลักธรรมาภิบาลของนักลงทุนและหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เพื่อเป็นการวิเคราะห์และนำเสนอประเด็นธรรมาภิบาลของนักลงทุนไทยในประเทศเพื่อนบ้านแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในงานวิจัยนี้ ผู้เขียนมุ่งศึกษาและตรวจสอบแนวคิดพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาลสำหรับนักลงทุน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับกรณีศึกษาจำนวน 2 กรณี คือ กรณีการสร้างเขื่อนไซบุรีในประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว และกรณีโครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษทวายในประเทศพม่า ซึ่งตามข้อเท็จจริง การลงทุนทั้งสองกรณีมีข้อเท็จจริงที่แสดงให้เห็นถึงการละเมิดสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนข้ามพรมแดน อีกทั้งมีนิติบุคคลสัญชาติไทยเข้าเกี่ยวข้องและเป็นคู่กรณีพิพาทในฐานะผู้ก่อการละเมิด ซึ่งข้อเท็จจริงดังกล่าวได้รับการยืนยันโดยความเห็นของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทย และรายงานการวิจัยจากองค์กรต่าง ๆ เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ (Towards Ecological Recovery and Regional Alliance) เป็นต้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนกำหนดข้อสันนิษฐานและมุ่งนำเสนอข้อถกเถียงหลักว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวพันกับการส่งเสริมหลักธรรมาภิบาลสำหรับนักลงทุน ทั้งนี้ แม้สถานะทางกฎหมายอาจมีค่าบังคับอย่างอ่อน หากนักลงทุนไทยตระหนัก สมควรใจนำไปปรับใช้กับการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านจะเป็นการเพิ่มธรรมาภิบาลในการลงทุนและนำไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในประเทศ

เพื่อนบ้านลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งเป็นประเทศผู้รับการลงทุนจากนักลงทุนไทย ด้วยเพราะว่าการลงทุนโดยคำนึงถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้นักลงทุนมองการลงทุนอย่างเป็นระบบ ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงและบทบาทของตนในฐานะนักลงทุนในมิติต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลกระทบตุนให้เกิดการตระหนักถึงการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและเคารพหลักสิทธิมนุษยชนของรัฐเพื่อนบ้านผู้รับการลงทุน และการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

เพื่อสนับสนุนข้อความคิดดังกล่าว ผู้เขียนได้ทำการศึกษาข้อมูลสามส่วน ได้แก่ 1) ศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงความเห็นของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทย 2) ศึกษาข้อเท็จจริงรูปธรรมผ่านกรณีศึกษาสองกรณี และ 3) ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ key informants ที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา จากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับกรณีศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 1) เจ้าหน้าที่ฝ่ายกฎหมายของมูลนิธิศูนย์ข้อมูลชุมชน 2) อดีตเจ้าหน้าที่วิจัยและรณรงค์โครงการฟื้นฟูนิเวศในภูมิภาคแม่น้ำโขง และ 3) หน่วยงานซึ่งทำงานคดีกับอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนด้านสิทธิชุมชน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างซึ่งประกอบด้วย 5 คำถาม ได้แก่ 1) ท่านคิดว่าหลักธรรมาภิบาลสำหรับนักลงทุนไทยในการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านควรมีลักษณะอย่างไร 2) ทางปฏิบัติโดยทั่วไปท่านคิดว่านักลงทุนไทยได้ปรับใช้หลักธรรมาภิบาลหรือไม่อย่างไรในการเข้าไปลงทุนในประเทศเพื่อนบ้าน 3) ท่านคิดว่านักลงทุนไทยควรปรับใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ในการเข้าไปลงทุนในประเทศต่าง ๆ 4) ท่านคิดว่าหลักการพัฒนายั่งยืนสามารถแก้ปัญหาการลงทุนที่ขาดธรรมาภิบาลได้หรือไม่อย่างไร และ 5) ท่านมีข้อเสนอแนะหรือไม่ อย่างไร ต่อนักลงทุนไทยที่จะไปหรือไปลงทุนในประเทศเพื่อนบ้าน โดยมุมมองและข้อมูลจากสัมภาษณ์นี้จะนำไปใช้วิเคราะห์และสนับสนุนข้อสันนิษฐานการศึกษาวิจัย และนำไปวิเคราะห์เชิงหลักธรรมาภิบาลของนักลงทุนและสร้างมาตรฐานความรับผิดชอบทางกฎหมายของนักลงทุนไทยในรัฐเพื่อนบ้านแถบลุ่มแม่น้ำโขงต่อไป

ในการนำเสนอเนื้อหา ผู้เขียนแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วนย่อย คือ บทนำ, ภาพรวมการลงทุนของกลุ่มนักลงทุนไทยในประเทศผู้รับการลงทุนแถบลุ่มแม่น้ำโขง, ข้อความคิดพื้นฐานว่าด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมาภิบาล และหลักการพัฒนายั่งยืน, ข้อเท็จจริงจากกรณีศึกษาและบทวิเคราะห์ และบทสรุป รายละเอียด ดังนี้

ภาพรวมการลงทุนของกลุ่มนักลงทุนไทยในประเทศผู้รับการลงทุนแถบลุ่มแม่น้ำโขง

การดำเนินนโยบายเปิดเสรีการค้าของประเทศสมาชิกอาเซียนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการมีผลของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนตั้งแต่ปี ค.ศ. 2015 เป็นต้นมา ถือได้ว่าเป็นอีกหนึ่งปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงการหลั่งไหลของทุนและการขยายตัวของการลงทุนทั้งระหว่างกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนด้วยกันเองและจากประเทศสมาชิกนอกภูมิภาค

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงระยะเวลาห้าทศวรรษที่ผ่านมา กลุ่มนักลงทุนสัญชาติไทยได้เข้าไปลงทุนและเป็นส่วนหนึ่งของการกระตุ้นเศรษฐกิจประเทศเพื่อนบ้านแถบลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศลาว ประเทศพม่า และประเทศกัมพูชา โดยสถานะและบทบาทของกลุ่มนักลงทุนไทยในประเทศเพื่อนบ้านสามารถแยกพิจารณาออกเป็น 3 กรณี คือ

1) สถานะของการเป็นผู้พัฒนาโครงการ (Project developers) ซึ่งหมายถึง บริษัทได้จัดตั้งภายใต้กฎหมายไทยหรือภายใต้กฎหมายของประเทศที่เข้าไปลงทุน โดยบทบาทหลักคือ เข้าไปดำเนินโครงการ และ/หรือเข้าไปเลือกสถานที่ตั้งโครงการ เช่นกรณีบริษัท ข. การช่าง เข้าไปลงทุนในประเทศลาวภายใต้โครงการ

การสร้างเขื่อนพลังงานน้ำไฮดรိုในฐานะที่ เป็นผู้พัฒนาโครงการ หรือแม้กระทั่งการที่บริษัทอิตาเลียนไทยเข้าไปดำเนินกิจการโครงการ เขตเศรษฐกิจพิเศษทวายในประเทศพม่า เป็นต้น

2) สถานะของการเป็นผู้สนับสนุนโครงการ (Project sponsors) ซึ่งหมายถึง กรณีปัจเจกชนหรือหน่วยต่างๆของสังคมที่เข้าไปร่วมลงทุนในการดำเนินโครงการต่าง ๆ โดยบทบาทของผู้สนับสนุนโครงการนั้น จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการตั้งแต่ต้น และ

3) สถานะของการเป็นนักลงทุนและสถาบันทางการเงิน (Investors and Financial Institutions) กล่าวคือ สถาบันการเงิน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางการเงินระหว่างประเทศหรือจะเป็นของไทย และไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือของเอกชน โดยใจความสำคัญของการเป็นสถาบันการเงิน คือ การเข้าไปส่งเสริมการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ในภูมิภาค เช่น ธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asia Development Bank) หรือ ADB และธนาคารโลก (The World Bank) หรือกรณีกลุ่มธนาคารสัญญาชาติไทยจำนวน 6 แห่งที่ปล่อยกู้ให้โครงการเขื่อนไฮดรိုในประเทศลาวและถูกวิพากษ์วิจารณ์ตามที่เป็นข่าวและเป็นคดีในศาลปกครอง และเป็นที่มาของการถกประเด็นเรื่องการขาดจริยธรรมในการปล่อยสินเชื่อและการไม่เคารพหลักอิกเวเตอร์ (Equator principles) หรือชุดมาตรฐานการปล่อยสินเชื่อโครงการขนาดใหญ่ซึ่งเป็มาตรฐานโดยสมัครใจ ตั้งอยู่บนมาตรฐานของบรรษัทการเงินระหว่างประเทศ (International Finance Corporation: ไอเอฟซี)ของธนาคารไทย โปรตุเกส (สฤณี อาชวานันทกุล 2013); (สฤณี อาชวานันทกุล 2014); และ (ปวีร์ ศิริมัย 2014)

จากการศึกษาประเด็นการลงทุนของนักลงทุนสัญชาติไทยในประเทศเพื่อนบ้านแถบกลุ่มแม่น้ำโขงพบว่า กลุ่มนักลงทุนจากประเทศไทยจัดอยู่ในอันดับสามที่เข้าไปลงทุนในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านรองจากนักลงทุนจากหมู่เกาะเคย์แมนและหมู่เกาะมอริเชียส โดยมูลค่าที่นักลงทุนไทยเข้าไปลงทุนในแถบประเทศแถบกลุ่มแม่น้ำโขง(โดยเฉพาะในประเทศกัมพูชา ประเทศลาว ประเทศพม่า และประเทศเวียดนาม) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2011 จนถึงไตรมาสแรกของปี ค.ศ. 2016 คิดเป็นมูลค่าสูงถึง 33,115,300,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งสามารถกระจายตัวเลขได้ตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนมูลค่าการลงทุนของนักลงทุนไทยในประเทศแถบกลุ่มแม่น้ำโขงหลังปี 2011 แยกรายประเทศ

	2011	2012	2013	2014P	2015P	2016P ไตรมาสแรก	มูลค่ารวม (1 ล้านดอลลาร์ สหรัฐ)
มูลค่าการลงทุนของนัก ลงทุนไทยในประเทศแถบ กลุ่มแม่น้ำโขง	4,355.0	4,976.4	7,366.1	7,886.7	6,713.5	1,817.6	3,3115.30
ประเทศกัมพูชา	871.7	1,232.4	2,042.4	2,251.9	1,606.2	395.2	8,399.80
ประเทศลาว	725.2	1,082.5	1,419.9	1,532.1	1,617.6	663.3	7,040.60
ประเทศพม่า	914.3	1,003.8	1,727.9	1,626.5	1,631.2	253.9	7,157.60
ประเทศเวียดนาม	1,843.8	1,657.6	2,180.9	2,476.3	1,858.5	505.3	1,0522.40

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย (เว็บ)

เมื่อพิจารณาตารางข้างต้นประกอบกับร่างรายงานเบื้องต้นเกี่ยวกับการลงทุนของนักลงทุนไทยในประเทศเพื่อนบ้าน: 4 กรณีศึกษา ในประเทศพม่า กัมพูชา และลาว (เอกสารยังไม่เผยแพร่) อาจกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมที่นักลงทุนไทยเข้าไปมีบทบาทในประเทศแถบแม่น้ำโขงมากที่สุด คือ อุตสาหกรรมการลงทุนในภาคกระแสไฟฟ้า กลุ่มพลังงานและก๊าซธรรมชาติ การขุดเจาะน้ำมัน รวมทั้งอุตสาหกรรมการลงทุนในภาคการผลิตประเภทต่างๆ (โปรดดูเอกสาร หน้า 11 ตัวอย่างเช่น 1. โครงการสร้างเขื่อนพลังงานน้ำขนาดใหญ่ (Xayaburi Hydropower Dam) เช่น เขื่อนไซบุรี ซึ่งอยู่ภายใต้การลงทุนของบริษัท ช.การช่าง จำกัด (มหาชน) ในฐานะที่เป็นบริษัทนักลงทุนสัญชาติไทย ที่เข้าไปลงทุนในแขวงไซบุรี ของประเทศลาว 2. การสร้างเขตอุตสาหกรรมเศรษฐกิจพิเศษ (Dawei Special Economic Zone (DSEZ)) ได้แก่โครงการทำเรื่อน้ำลึกและเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย ซึ่งอยู่ภายใต้การได้รับสัมปทานของ บมจ. อิตาเลียนไทย ดีเวล๊อปเมนต์ เป็นต้น โดยโครงการเศรษฐกิจพิเศษทวาย จัดได้ว่าเป็นกรณีตัวอย่างของปัญหาการบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมภายใต้ทุนนิยมเสรีใหม่ เนื่องจากการจัดตั้งกรอบทางกฎหมายให้มีลักษณะดึงดูดนักลงทุนมากกว่ามุ่งเน้นคุ้มครองและดูแลผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม (ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป)

ทั้งนี้ ผลพวงจากการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ทำให้ไม่สามารถปฏิเสธข้อเท็จจริงได้ว่า แม้ตัวเลขของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศผู้รับการลงทุนในแถบแม่น้ำโขงจะเติบโตและเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ แต่ในอีกด้านหนึ่งของการพัฒนา หลีกเลียงไม่ได้ที่จะกล่าวว่า ประเทศแถบแม่น้ำโขงผู้รับการลงทุนกำลังประสบปัญหาต้นทุนทางสังคมและทางสิ่งแวดล้อมที่จะต้องถูกกระทบ รวมถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนอันเป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาและการรับการลงทุนดังกล่าว และเพื่อเป็นการสนับสนุนข้ออ้างดังกล่าวข้างต้นในเรื่องของการละเมิดสิทธิมนุษยชนของนักลงทุนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้เขียนขอเสนอตารางแสดงตัวอย่างกรณีศึกษาโดยประเภทธุรกิจที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนในอาเซียน ดังตารางข้างล่างนี้

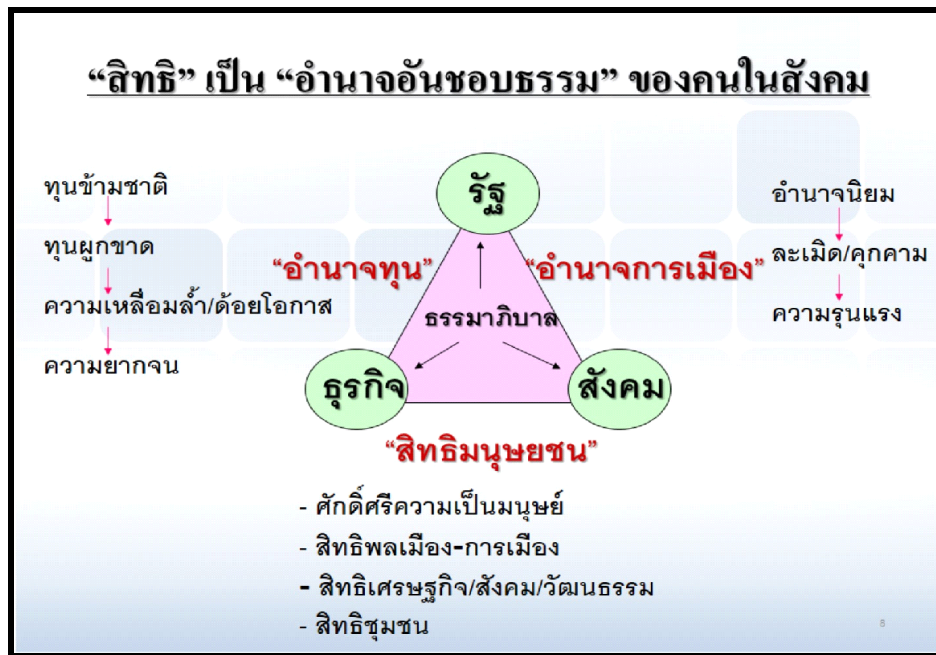
ตารางที่ 2 ตัวอย่างกรณีศึกษาโดยประเภทธุรกิจที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนในอาเซียน

อุตสาหกรรมการขุดเจาะ	อุตสาหกรรมการพัฒนาและการผลิต	เขื่อนพลังงานน้ำ	การเกษตร
Didipio Gold and Copper Project of Philippines Shwe Gas of Myanmar Lynas Corporation, Malaysia PT. Meares-Soputan Mining in Sulawesi of Indonesia	Asahi Kosei, Malaysia Dawei Deepwater Seaport and Special Economic zone, of Myanmar Kikomas, Subsidiary of Nike, Serang, Banten of Indonesia Songkhla facility, Phatthana Seafood. Co. Ltd, Thailand	Xayabourri Dam Project –Laos Nam Maung Dam-Laos	Koh Kong-Cambodia Chetborey in Kratie Cambodia Lao-Indochina-Laos Chorp in SteungTren-g-Cambodia.

ที่มา รายงาน (Forum-Asia 2013:40)

จากรายงานและตัวอย่างข้างต้น กรณีตัวอย่างกลุ่มนักลงทุนไทยที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับคดีพิพาทในฐานะผู้ละเมิดสิทธิมนุษยชน คือ กรณีโครงการเขื่อนพลังน้ำไซบูรี (Xayaburi Hydropower Dam) โครงการทำเรื่อน้ำลึกและเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย(Dawei Special Economic Zone (DSEZ)) และอุตสาหกรรมอาหารทะเลสงขลาพัฒนา จำกัด (Songkhla facility, Phatthana Seafood. Co.) โดยคดีพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงประการหนึ่งเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมด้านอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจของกลุ่มนักลงทุนกับความรับผิดชอบทางกฎหมาย กล่าวคือ กลุ่มนักลงทุนจะมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง ในขณะที่กฎหมายของประเทศผู้รับการลงทุนก็ไม่มีกลไกที่ดีพอในการเอาผิดกับผู้ละเมิดสิทธิมนุษยชน ดังจะเห็นได้จากความพยายามอย่างยิ่งยวดโดยเฉพาะอย่างยิ่งขององค์การสหประชาชาติที่ได้พยายามออกตราสารหลายฉบับไม่ว่าจะเป็นข้อตกลงโลกแห่งสหประชาชาติ (The UN Global Compact) หรือการออกคู่มือแนวทางปฏิบัติขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) สำหรับบริษัทข้ามชาติ หรือที่รู้จักในชื่อว่า “the OECD Guidelines for Multinational Enterprises” ซึ่งตราสารเหล่านี้มีสถานะเป็นเพียงหลักการและคำแนะนำ ที่ขาดอำนาจบังคับทางกฎหมาย อย่างไรก็ตาม หลักการหลายประการได้ถูกนำไปใช้ปฏิบัติด้วยความสมัครใจ และก่อให้เกิดแนวโน้มค่าบังคับอย่างอ่อนที่รอการพัฒนาต่อไป (J. Kirton & M. J. Trebilcock, 2004)

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเฉพาะคดีในภูมิภาคอาเซียน จะเห็นได้ว่า ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนข้ามพรมแดนถือเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ท้าทายของประชาคมอาเซียนเพราะปัญหาดังกล่าวยากที่จะระงับข้อพิพาทด้วยกลไกศาลภายในเขตอำนาจของรัฐสมาชิกอาเซียนเหตุเพราะความซับซ้อนทั้งทางด้านเนื้อหาและโครงสร้างของคดี ทำให้ประเทศกำลังพัฒนามักประสบปัญหาและข้อคำถามในเรื่องของอำนาจทุนจากกลุ่มบริษัทและอำนาจของระบบความยุติธรรม กล่าวคือ อำนาจทุนมักเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองต่อนโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และมักเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองซึ่งส่งผลให้เกิดกระบวนการคอร์รัปชันระหว่างผู้เกี่ยวข้องในการลงทุน ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน (ดูแผนภาพข้างล่างประกอบ) และนอกจากนี้ กลุ่มประเทศกำลังพัฒนามักจะขาดการบริหารจัดการที่ดีในแง่ของการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (Center for Transboundary Legal Development, Tilburg University: 2013, 5-6) จึงยิ่งส่งผลให้ข้อพิพาททางธุรกิจและการลงทุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อพิพาทข้ามพรมแดนมีความซับซ้อนในแง่โครงสร้างและเนื้อหามากยิ่งขึ้น

ที่มา: เอกสารประกอบการบรรยายของ นายแพทย์ นิรันดร์ พิทักษ์วัชร

ข้อความคิดพื้นฐานว่าด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมาภิบาล และหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อความคิดพื้นฐานของหลักการต่างๆในฐานะที่เป็นกฎหมายอย่างอ่อน (soft law)

เป็นที่เข้าใจกันดีว่า ในทางกฎหมายระหว่างประเทศเมื่อกล่าวถึงกฎหมายอย่างอ่อน (soft law) หมายถึงคำบังคับทางกฎหมายของเอกสารหรือตราสารระหว่างประเทศที่ยังไม่มีสถานะผูกพันทางกฎหมายหรือไม่ก่อให้เกิดข้อผูกพันทางกฎหมายอย่างเป็นทางการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎหมายอย่างอ่อน คือ ลักษณะคำบังคับของกฎเกณฑ์ประเภทข้อกำหนดหรือข้อเรียกร้องทางศีลธรรมที่มีปรากฏอยู่ในรูปของแนวปฏิบัติ เช่น คู่มือแนวทางปฏิบัติขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสำหรับบรรษัทข้ามชาติตามที่ได้กล่าวข้างต้น หรือข้อมติ ปฏิญญา และข้อความเห็นเชิงแนะนำ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คุณค่าทางกฎหมายของหลักการต่างๆที่ปรากฏอยู่ในตราสารหรือเอกสารทางระหว่างประเทศที่เป็นกฎหมายอย่างอ่อนนั้น อาจถูกพัฒนาหรืออาจได้รับการปฏิบัติซ้ำจนกลายเป็นบ่อเกิดของกฎหมายระหว่างประเทศในฐานะจารีตประเพณีระหว่างประเทศได้ หรือหลักการในฐานะกฎหมายอย่างอ่อนอาจถูกเขียนหรือกำหนดไว้ในรูปของเอกสารที่มีคุณค่าทางกฎหมายเชิงบังคับในอนาคตก็ได้ (Cordonier Segger 2004: 9–10) ในเนื้อหาส่วนนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอข้อถก โดยกล่าวถึงหลักกฎหมายที่มีค่าบังคับอย่างอ่อน 3 หลักการ ได้แก่ 1) หลักธรรมาภิบาล 2) หลักเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนี้

หลักธรรมาภิบาล หรือ good governance คือ หลักที่ได้รับการพูดถึงมากที่สุดในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้ ในแง่คำนิยามที่ชัดเจนของหลักธรรมาภิบาลนั้น พบว่า ยังไม่มีคำนิยามที่ชัดเจนตายตัว โดยความหมายอาจ แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับเนื้อหาและบริบท อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมในบริบทของไทย อาจกล่าวได้ว่า หลักธรรมาภิบาล คือ แนวคิดและแนวทางในการจัดการหรือจัดระเบียบสังคมทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน และภาคประชาชนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขโดยตั้งอยู่บนฐานความถูกต้องชอบธรรม ตามหลักพื้นฐานการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ซึ่งโดยใจความกินความหมายรวมถึงหลักนิติธรรม (rule of law) หลักคุณธรรม (morality) หลักความโปร่งใส (transparency) หลักการมีส่วนร่วม (participation) หลักความ

รับผิดชอบ (responsibility) และหลักความคุ้มค่า (efficiency) (ดู ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542) อย่างไรก็ตาม ในคำเรียกภาษาไทย อาจมีการเรียกชื่อหลักธรรมาภิบาลแตกต่างกันไป เช่น หลักประชาธิปไตย หลักธรรมรัฐ ระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี การปกครองโดยธรรม กรอบการกำกับดูแลที่ดี บรรษัทภิบาล เป็นต้น

นอกจากนี้ หลักธรรมาภิบาลยังสามารถอธิบายได้ในแง่ของการกระทำทางเศรษฐกิจ การเมือง และอำนาจในการบริหารเพื่อจัดการกิจการของประเทศในทุกระดับและทุกภาคส่วน ซึ่งหลักนี้ประกอบด้วย โครงสร้าง กระบวนการ และสถาบัน ผ่านพลเมืองและกลุ่มคนที่จะส่งต่อผลประโยชน์การส่งออกซึ่งสิทธิในทางกฎหมายและตอบสนองต่อพันธกรณีและการต่อรองความแตกต่างอีกด้วย

ในมิติที่เกี่ยวข้องกับการลงทุน หลักธรรมาภิบาลสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นย่อยได้ ดังนี้

ก. *ธรรมาภิบาลในการส่งเสริมการลงทุน (good governance in investment promotion)* ในโลกของการแข่งขันทางธุรกิจสำหรับนักลงทุนต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนั้น การสร้างระบบธรรมาภิบาลสำหรับการลงทุนมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยองค์ประกอบของธรรมาภิบาลในการส่งเสริมการลงทุนนั้น ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบใหญ่ ได้แก่ 1) *การคาดการณ์ได้ (Predictability)* ซึ่งหมายถึง การมีนโยบายที่ชัดเจนและมีกรอบทางกฎหมายสำหรับการลงทุน ตลอดจนกฎเกณฑ์ต่างๆจะต้องมีลักษณะของกฎเกณฑ์ขั้นต่ำที่เป็นไปได้ 2) *การรับผิดชอบหรือการตรวจสอบได้ (Accountability)* ซึ่งหมายถึง การกระทำใด ๆ ที่ต้องสามารถตอบคำถามและชี้แจงได้เมื่อมีข้อสงสัย กล่าวคือ ผ่านกระบวนการจัดตั้ง การกระทำที่เป็นมาตรฐาน และระบบการตรวจสอบที่จะลดจำนวนการทุจริตในการลงทุน ตลอดจนการมีการจัดตั้งกระบวนการรับข้อพิพาทการลงทุนที่เป็นกลางก็เป็นปัจจัยธรรมาภิบาลหนึ่งสำหรับการส่งเสริมการลงทุน 3) *หลักความโปร่งใส (Transparency)* หลักความโปร่งใสนี้จากกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลและนักลงทุน กล่าวคือ กระบวนการในการให้ข้อมูลจะต้องไม่ปกปิดและเปิดเผยต่อสาธารณะชนในวงกว้างอย่างยอมรับได้ และ 4) *หลักการมีส่วนร่วม (Participation)* หมายถึง การตั้งวงสนทนาคุยกันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอันได้แก่นักลงทุน ชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนา นโยบายและนโยบายดังกล่าวไปใช้ในการตัดสินใจก่อนดำเนินโครงการ (United Nations Conference on Trade and Development, 2004, 3-6)

ข. *ธรรมาภิบาลข้ามพรมแดนและความยุติธรรม (Transboundary Governance and Justice)* ซึ่งธรรมาภิบาลข้ามพรมแดนและความยุติธรรมนี้มักจะถูกกล่าวถึงในบริบทของการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ในบริบทการลงทุนในภูมิภาคอาเซียนนั้น ประเทศในภูมิภาคอาเซียนมักถูกวิพากษ์วิจารณ์ในแง่ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจในลักษณะของการก้าวกระโดด กล่าวคือ การเร่งพัฒนาที่ควบคู่ไปกับการทำลาย ขาดการตระหนักถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งตามปฏิญญาสากลอาเซียนในเรื่องของสิ่งแวดล้อม ค.ศ. 2007 ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“สมาชิกอาเซียนจะต้องให้คำมั่นสัญญาในการปรับใช้หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนและความตกลงด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับพหุภาคีและในระดับภูมิภาค.....และเพื่อปรับใช้มาตรการและการส่งเสริมความร่วมมือในระดับระหว่างประเทศและความร่วมมือในระดับภูมิภาคต่อการประเด็นการขจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นมลพิษข้ามพรมแดน” (ASEAN Declaration on Environmental Sustainability 2012)

อย่างไรก็ดี ด้วยหลักการวิถีสหประชาชาติ (ASEAN Way) ที่สะท้อนลักษณะเฉพาะของการรวมตัวของรัฐสมาชิกอาเซียนอันเป็นผลสืบเนื่องจากแง่มุมทางประวัติศาสตร์สมัยสงครามเย็น ได้อ้างถึงการห้ามแทรกแซงกิจการภายในของรัฐสมาชิก รวมถึงหลักฉันทามติ ผลจากหลักการทั้งสองกลับทำลายความเข้มแข็งของสมาชิกในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน อาจกล่าวได้ว่าในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนได้ถูกยกเป็นประเด็นในเวทีต่างๆ แต่การปรับใช้ในทางปฏิบัติกลับน้อยมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการยึดมั่นของหลักคำว่าวิถีสหประชาชาติที่จะไม่แทรกแซงกิจการภายในและการต้องอาศัยฉันทามติตากรัฐสมาชิกล้วนๆ

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า คดีเชื่อนพลังงานน้ำไซบูรี ในประเทศลาว ซึ่งเป็นการลงทุนโดยกลุ่มนักลงทุนไทยที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมแบบข้ามพรมแดนอาจกำลังท้าทายหรือลดทอนหลักการวิถีสหประชาชาติ โดยคดีดังกล่าวเป็นคดีล่าสุดที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับคดีสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนที่ประเทศสมาชิกอาเซียนลุ่มแม่น้ำโขงกำลังเผชิญอยู่ โดยคดีนี้ อาจถือได้ว่าเป็นคดี landmark case เนื่องจากศาลปกครองของไทยได้ยอมรับถึงการเกิดผลกระทบข้ามพรมแดนของโครงการที่จะถูกสร้างขึ้น และเป็นคดีแรกที่ศาลกำหนดและเรียกร้องให้บริษัทสัญชาติไทยที่ลงทุนยังต่างประเทศจะต้องเคารพและปฏิบัติตามมาตรฐานการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมตามกฎหมายไทย (Meinhold 2014: 32–33)

ค. *หลักธรรมาภิบาลของบริษัทและการส่งเสริมการลงทุน (Corporate Governance and Investment Promotion)* หลักดังกล่าวเป็นหลักการอยู่ภายใต้แนวความคิดของเรื่องผลประโยชน์ของสาธารณะซึ่งกำหนดหน้าที่ให้กับบริษัท ซึ่งโดยมากมักจะปรับใช้กับประเทศที่มีกฎเกณฑ์ด้านสิ่งแวดล้อมไม่เข้มงวด อย่างไรก็ดี เนื่องจากการปรับใช้หลักธรรมาภิบาลของบริษัทมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะของแต่ละประเทศ ส่งผลให้หลักการดังกล่าวไม่มีรูปแบบแน่ชัดตายตัว ทั้งนี้ หากพิจารณาธรรมาภิบาลของบริษัทในแง่ของการส่งเสริมการลงทุน อาจกล่าวได้ว่า หลักธรรมาภิบาลของบริษัทต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ 1) หลักการตรวจสอบได้ (Accountability) ทั้งนี้เพื่อให้ผลประโยชน์ของผู้จัดการและผู้ถือหุ้นถูกควบคุมโดยประธานกรรมการบริหาร 2) หลักความเป็นธรรม (Fairness) ซึ่งวัดดูประสงค์หลักของหลักความเป็นธรรม คือ การปกป้องสิทธิของผู้ถือหุ้นในบริษัทเพื่อให้มีโอกาสดำเนินการตามอย่างเป็นธรรมจากการดำเนินการของกิจการของบริษัท 3) หลักความรับผิดชอบ (Responsibility) เป็นการกำหนดให้บริษัทกระทำการตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ ซึ่งสะท้อนถึงหลักการเคารพและเห็นคุณค่าของสังคม และสุดท้าย 4) หลักความโปร่งใส (Transparency) ซึ่งเป็นการเน้นย้ำในเรื่องของการเปิดเผยข้อมูลอย่างเพียงพอและจำเป็นต่อทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

เป็นที่น่าสนใจว่า หลักเกณฑ์ทั้งสี่ประการข้างต้นได้รับการยอมรับโดยองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาในเดือนเมษายน ค.ศ. 1999 และต่อมาได้พัฒนาขึ้นมาเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับบริษัทข้ามชาติในรายงาน โดยธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศภายใต้ชื่อ “Codes and Standards” นั้นเอง (United Nations Conference on Trade and Development, 2004, 12-13.)

หลักแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy philosophy) เนื่องจากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายแตกต่างกันตามบริบทเมื่อถูกแปลงหรือนำไปปรับใช้ อีกทั้งมีความหมายเกินความกว้างในลักษณะเชิงข้อความคิด (concept) ตามบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนมุ่งกล่าวถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในแง่ของข้อความคิด ซึ่งเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติเพื่อการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อการจัดการความไม่สมดุลสู่การพัฒนา ซึ่งครอบคลุมหลักธรรมาภิบาลและหลักการพัฒนายั่งยืน โดยผู้เขียนมีความเชื่อว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงเป็นกรอบฐานของการพัฒนาซึ่งสามารถใช้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของกลุ่มนักลงทุนไทยให้ตระหนักถึงความสมดุลของการพัฒนากับการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านลุ่มแม่น้ำโขงได้

หลักการแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจ แต่เป็นหลักคิดที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของความสมดุลในการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามลำดับขั้นตอนโดยมุ่งเน้นพัฒนาคนในเบื้องต้นก่อนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ “เพราะฐานะความอยู่ของประชาชน คือ รากฐานสำคัญของความสงบและความเจริญมั่นคง” ดังใจความตอนหนึ่งตามพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2516 ใจความว่า

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยวิธีการใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป”

กล่าวโดยย่อ หัวใจหลักของแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่มุ่งสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเน้นย้ำถึงกระบวนการพัฒนาคนในเบื้องต้น การพัฒนาเศรษฐกิจหรือการพัฒนาให้มั่นคงร่ำรวยเป็นเพียงวิธีการ ไม่ใช่เป้าหมายที่สิ้นสุดในตัวของมันเอง ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องเน้นความสมดุลหรือดุลยภาพของการพัฒนา (จรี วิจิตรวาทการ ใน *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย* 2554, 61) ซึ่งแนวคิดนี้แฝงด้วยหลักปรัชญาสำคัญ 3 ประการ คือ 1) การดำรงชีวิตแบบทางสายกลาง (Moderation) 2) ความมีเหตุมีผล(reasonableness) โดยผ่านกระบวนการสะสมความรู้และประสบการณ์ตลอดจนความสามารถในการคิดวิเคราะห์รวมทั้งการรู้จักตนเอง ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และ 3) การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง (self-immunity) และองค์ประกอบย่อยของการพัฒนาอีก 2 องค์ประกอบ 1) องค์ความรู้ (knowledge) คือ การขยันหมั่นเพียรในการสะสมข้อมูล และการมองสิ่งต่างๆแบบเข้าใจรอบด้าน และ 2) ศีลธรรม (morality) ซึ่งหมายถึงการมีความซื่อสัตย์สุจริต ประพฤติตนมีศีลธรรม

ทั้งนี้ การปรับใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการลงทุน อาจกล่าวเชิงหลักการได้ว่า “การลงทุนอย่างพอเพียง” (sufficiency investment) คือ การลงทุนบนฐานของหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการลงทุนที่ผู้ลงทุนควรคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์และเกิดความคุ้มค่าเพื่อประโยชน์คนส่วนใหญ่ โดยไม่เบียดเบียนคนหรือทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยผู้ลงทุนต้องตระหนักถึงคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริตในการทำหน้าที่และดำเนินธุรกิจ มีความรับผิดชอบต่อสังคม และคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดจากการลงทุนต่อประเทศผู้รับการลงทุน มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน เพื่อให้เกิดความสมดุลและอยู่ร่วมกันได้ในสังคม ตัวอย่างรูปธรรมที่พอจะเห็นได้จากการปรับใช้ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับการดำเนินธุรกิจ เช่น กรณีบริษัทปูนซีเมนต์ไทย และกรณีบริษัทแอฟินา ฟอนิเจอร์ เป็นต้น (โปรดดูรายงานการพัฒนาคมนของประเทศไทยปี 2550 “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคมนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย,” 2550)

หลักการพัฒนายั่งยืน (sustainable development) อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดของหลักการพัฒนายั่งยืนในบริบทของกฎหมายถูกสร้างและพัฒนาขึ้นจากบริบทของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ โดยองค์การสหประชาชาติได้ให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อประเด็นสิ่งแวดล้อม และจัดให้มีการประชุมระหว่างประเทศเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) โดยรู้จักในชื่อว่า “การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน” (United Nations Conference on Sustainable Development ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ. 1972) ณ กรุงสตอกโฮล์ม ราชอาณาจักรสวีเดน การประชุมดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ประเด็นสิ่งแวดล้อมได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในประชาคมระหว่างประเทศ และเป็นที่มาของการจัดตั้งคณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือที่เรียกว่า Brundtland Commission เพื่อทำการศึกษาในเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา และได้เผยแพร่เอกสารที่มีความสำคัญมากฉบับหนึ่งของสหประชาชาติเรียกว่า Our Common Future หรือ “Brundtland Report” ซึ่งนำเสนอแนวความคิดการพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development)

ทั้งนี้ ตามแนวคิดปัจจุบันเป็นยอมรับกันว่า หลักการพัฒนายั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายและกฎหมายของกิจกรรมทุกภาคส่วน โดยแนวคิดดังกล่าวได้รับการรวบรวมอย่างเป็นรูปธรรมในปี ค.ศ.1992 ภายใต้ตราสารที่ชื่อว่า “Rio Declaration on Environment and Development” หรือ “ปฏิญญาเรียวัวว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” ซึ่งการทำความเข้าใจตราสารดังกล่าวมักต้องอ่านประกอบกับ “ปฏิญญากรุงสตอกโฮล์ม ค.ศ. 1972” (Stockholm Declaration 1972) ข้างต้น

แม้ว่าสถานะทางกฎหมายของตัวปฏิญญากรุงสตอกโฮล์มเองจะไม่ก่อให้เกิดผลผูกพันทางกฎหมาย อย่างไรก็ตามตัวปฏิญญาได้กำหนดหลักการและหลักเกณฑ์พื้นฐานต่าง ๆ ของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศดังจะเห็นได้จากข้อความในข้อ 21 ของปฏิญญาสตอกโฮล์ม เป็นต้น³ ซึ่งได้รับการยืนยันโดยศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในฐานะที่เป็นจารีตประเพณีระหว่างประเทศในแล้วว่า รัฐมีสิทธิอธิปไตยที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของตนภายใต้นโยบายสิ่งแวดล้อมที่ตนเองกำหนดขึ้นและรัฐมีความรับผิดชอบในกิจการที่กระทำภายในเขตอำนาจว่าจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมภายในเขตอำนาจตน ในขณะที่ปฏิญญาเรียวัว (Rio Declaration) ก็ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ที่พูดถึงหลักการพัฒนายั่งยืนไว้เช่นกัน ในหลายข้อ เช่น ในข้อ 4 ว่าด้วยเรื่องการปกป้องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (integration of environmental protection and development) ข้อ 10 ว่าด้วยเรื่องของการมีส่วนร่วมของสาธารณะ (public participation) ข้อที่ 15 กล่าวถึงหลักการป้องกันไว้ก่อน (precautionary) และข้อที่ 17 การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (environment impact assessment) (Fitzmaurice)

ขอตั้งเป็นข้อสังเกตว่า ทิศทางการปรับใช้หลักการพัฒนายั่งยืนในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ในทางปฏิบัติได้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาลและความรับผิดชอบต่อองค์กรธุรกิจเพื่อเรียกร้องและกำหนดบทบาทให้องค์กรธุรกิจดำเนินธุรกิจหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยคำนึงถึงหลักการพัฒนายั่งยืน อีกทั้งในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดแนวคิดใหม่และมีการพูดถึงเรื่อง “ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม”

³ Stockholm Declaration:

Article 21 “States have, in accordance with the Charter of the United Nations and the principles of international law, the sovereign right to exploit their own resources pursuant to their own environmental policies, and the responsibility to ensure that activities within their jurisdiction or control do not cause damage to the environment of other States or of areas beyond the limits of national jurisdiction.”

(Environmental Sustainability) อย่างไรก็ตาม ความคิดเรื่องดังกล่าวยังขาดความชัดเจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคำว่า “การพัฒนา” กับ “สิ่งแวดล้อม” และ “การพัฒนาที่ยั่งยืน”ว่าจะมีลักษณะการประสานหรือมีขอบเขตอย่างไร เนื่องจากแนวความคิดการพัฒนากระแสหลักเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ในขณะที่แนวความคิดการพัฒนาแบบใหม่จะเน้นความยั่งยืน และการมุ่งคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

ข้อเท็จจริงจากกรณีศึกษาและบทวิเคราะห์

เนื้อหาในส่วนนี้จะนำเสนอข้อเท็จจริงการละเมิดสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมจากการลงทุนของนักลงทุนไทยในประเทศเพื่อนบ้าน ผ่านกรณีศึกษา 2 กรณี คือ กรณีคดีเขื่อนไชยบุรี ในประเทศลาว และคดีเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย ในประเทศพม่า โดยทั้งสองกรณีมีความน่าสนใจอย่างยิ่งเพราะเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับนักลงทุนสัญชาติไทยไปกระทำละเมิดในลักษณะข้ามพรมแดนในประเทศผู้รับการลงทุนลุ่มแม่น้ำโขง โดยการลงทุนดังกล่าวส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศชุมชนและความเสียหายเป็นบริเวณกว้าง โดยคดีเขื่อนไชยบุรีมีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า เป็นการสร้างเขื่อนแล้วเสร็จลำดับแรกในจำนวน 12 เขื่อนตามแผนที่ได้ตกลงกันไว้ ซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยบางส่วนแล้ว และเป็นคดีความในศาลปกครองไทย ส่วนคดีเขตเศรษฐกิจพิเศษทวายมีความน่าสนใจในลักษณะของบริษัทสัญชาติไทยได้ก่อให้เกิดความเสียหายกับประชาชนพม่า ซึ่งกระบวนการเยียวยาปัจจุบันยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้ กรณีศึกษาทั้งสองกรณีสะท้อนให้เห็นถึงการขาดการตระหนักถึงหลักธรรมาภิบาลของนักลงทุน หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการละเลยต่อการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงกับการลงทุน โดยมุ่งพัฒนาอย่างรีบเร่ง ไม่พัฒนาตามลำดับขั้นตอน สร้างความไม่สมดุลในการพัฒนา รายละเอียดดังนี้

ข้อเท็จจริงพื้นฐานของโครงการเขื่อนพลังน้ำไชยบุรี (Xayaburi Hydropower Dam) เขื่อนพลังน้ำไชยบุรี (อาจมีผู้เรียกชื่อแตกต่างกัน ว่าเป็นฝายกั้นน้ำแทนเขื่อน) มีความยาวโดยประมาณ 810 เมตร ตั้งอยู่ในบริเวณแก่งหลวง อยู่ห่างจากหลวงพระบางลงมาราว 200 กิโลเมตร โดยที่เขื่อนดังกล่าวตั้งอยู่บนแม่น้ำโขงสายหลักจึงเป็นที่มาก่อให้เกิดการลงทุนในความตกลงร่วมสำหรับการใช้แม่น้ำโขงอย่างยั่งยืน พ.ศ.2538 (Agreement on the Cooperation for the Sustainable Development of the Mekong River Basin-Mekong Agreement 1995) โดยผ่านกระบวนการลงนามและตกลงร่วมกันของ 4 ประเทศ ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง คือ ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ผลของความตกลงดังกล่าว ส่งผลให้การพัฒนาโครงการเขื่อนไชยบุรีจะต้องกระทำตามข้อตกลงที่กำหนดไว้ คือ กระบวนการปรึกษาหารือล่วงหน้าและการปฏิบัติตามข้อตกลงเบื้องต้นรวมถึงการออกแบบโครงสร้างเขื่อน จะกระทำได้อีกก็ต้องต้องเป็นไปตามข้อตกลงที่กำหนดไว้

เขื่อนพลังน้ำไชยบุรีแห่งนี้มีบริษัท ช. การช่าง จำกัด (มหาชน) เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างโดยมีมูลค่าโครงการประมาณ 105,000 ล้านบาท โดยมีธนาคารพาณิชย์ของไทย 6 แห่งในฐานะผู้สนับสนุนด้านการเงิน โดยแบ่งออกเป็น 2 หมวดดังนี้ 1) ธนาคารที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการคลังได้แก่ ธนาคารกรุงไทยและธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย (EXIM bank) และ 2) ธนาคารพาณิชย์ประกอบด้วย ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกสิกรไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ และธนาคารทีเอสโก้ ทั้งนี้ มีการคาดการณ์กันว่า เขื่อนพลังน้ำไชยบุรีแห่งนี้จะสามารถผลิตไฟฟ้าแบบพลังน้ำแบบน้ำไหลผ่านโดยมีกำลังการผลิตไฟฟ้า 1,285 เมกะวัตต์ โดยผู้ซื้อไฟฟ้าหลักจากเขื่อนดังกล่าว คือ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากสัญญาซื้อขายระหว่างบริษัทไชยบุรี เพาเวอร์ กับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยในวันที่ 29 ตุลาคม ค.ศ. 2011 โดยผลตามมติของคณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ (กพข.) ของไทย เมื่อ 30 ธันวาคม 2553

ข้อเท็จจริงพื้นฐานของโครงการทำเรื่อน้ำลึกและเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย (Dawei Special Economic Zone (DSEZ)) โครงการก่อสร้างท่าเรื่อน้ำลึกทวายและเขตเศรษฐกิจพิเศษถือได้ว่าเป็นโครงการอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อพิจารณาตามลักษณะภูมิศาสตร์ของที่ตั้งโครงการพบว่าโครงการดังกล่าวตั้งอยู่ในบริเวณทางตอนใต้ของเมียนมาร์ในแคว้น Tenasserim ซึ่งบริเวณพื้นที่ดังกล่าวนี้ถือว่าประชากรอยู่อย่างหนาแน่นและมีความหลากหลายทางชีวภาพค่อนข้างสูง อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นจุดยุทธศาสตร์เลียบชายฝั่งหมู่เกาะอันดามัน โดยโครงการดังกล่าวประกอบด้วยโครงการย่อยหลายโครงการดังต่อไปนี้ ได้แก่ โครงการท่าเรื่อน้ำลึก โครงการอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น โครงการอุตสาหกรรมปิโตรเคมีขนาดใหญ่ รวมถึงโครงการอุตสาหกรรมหนักได้แก่ อุตสาหกรรมน้ำมันรวมถึงก๊าซธรรมชาติ และท่าส่งก๊าซ เป็นต้น

โครงการดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลไทยและพม่าได้ลงนามในบันทึกข้อตกลงเมื่อเดือน พฤษภาคม ค.ศ. 2008 เรื่อง การพัฒนาโครงการระหว่างการประชุมคณะรัฐมนตรีอาเซียน (A Memorandum of Understanding (MOU) on the project's development on the sideline of an ASEAN ministerial meeting) โดยกรณีนี้ นักลงทุนสัญชาติไทยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ บริษัท อิตาเลียนไทย จำกัด (มหาชน) ในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการโครงการและได้รับสัมปทานในการลงทุนตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008-2013 ให้เป็นผู้ดำเนินการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดทำท่าเรื่อน้ำลึกและถนนเชื่อมมายังประเทศไทยอีกด้วย แต่เนื่องด้วยจำนวนเงินลงทุนที่มหาศาลส่งผลให้ ในปี ค.ศ.2013 ได้มีการโอนความรับผิดชอบไปให้กับบริษัทที่อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐบาลไทยและรัฐบาลพม่าในสัดส่วนที่เท่ากัน

บทวิเคราะห์ จากการศึกษาเอกสารและรายงานต่าง ๆ ว่าด้วยผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนพลังน้ำไซบูรี อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การสร้างเขื่อนพลังน้ำก่อให้เกิดผลกระทบข้ามพรมแดนมหาศาล โดยเขื่อนดังกล่าวจะทำลายระบบนิเวศแม่น้ำ การประมง พันธุ์ปลาที่สูญหาย รวมถึงการกระทบต่อชุมชนชาวลาว กัมพูชาและเวียดนามเนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิต นอกจากนี้ ในแง่ผลกระทบต่อภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ยังอาจต้องสูญเสียแหล่งความมั่นคงด้านอาหารของผู้คนหลายล้านคนทั้งในเมืองและชนบท ในขณะที่กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย ซึ่งเป็นกรณีที่กำลังถูกจับตามองจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความเสียหายที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับคดีสิทธิมนุษยชนและความเสียหายทางด้านสิ่งแวดล้อม จากรายงาน “เสียงจากชุมชน ขัดขวางต่อโครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย” แสดงให้เห็นว่า เขตพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษทวายนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับโครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษมาบตาพุด จังหวัดระยอง ซึ่งผลกระทบที่เกิด คือเรื่องอากาศและน้ำเป็นพิษและเป็นสาเหตุและปัจจัยเสี่ยงที่ก่อให้เกิดโรคมะเร็งของผู้ที่อยู่อาศัยในเขตดังกล่าว (Dawei Development Association (DDA) 2014, 71)

ประเด็นการขาดธรรมาภิบาลของนักลงทุนสัญชาติไทย จากข้อมูลและรายงานต่างๆของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจากการสัมภาษณ์ key informants เป็นที่น่าเชื่อได้ว่า นักลงทุนสัญชาติไทยในประเทศเพื่อนบ้านแถบลุ่มแม่น้ำโขงตามกรณีศึกษาทั้งสองยังมิได้ตระหนักถึงหลักธรรมาภิบาลในการลงทุนมากพอจากการศึกษารายงานจากโครงการฟื้นฟูนิเวศในภูมิภาคแม่น้ำโขงและมูลนิธิฟื้นฟูธรรมชาติ พบว่า เมื่อตรวจสอบถึงผลการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม SEA (Strategic Environment Assessment) ที่

คณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission)⁴ จัดทำขึ้น ได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มชัดว่า ผลกระทบข้ามพรมแดนจากการสร้างเขื่อนพลังงานน้ำบริเวณแม่น้ำโขงทั้ง 12 เขื่อนจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน และหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมถึงจะก่อให้เกิดความสูญเสียต่อระบบนิเวศรวมทั้งส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งที่ผ่านมา พบว่า ไม่มีการดำเนินเรื่องการรับฟังความคิดเห็นหรือ “กระบวนการแจ้ง การปรึกษาหารือล่วงหน้าและข้อตกลง”(Procedures for Notification, Prior Consultation and Agreement-PNPCA) ให้ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนดแต่อย่างใด อีกทั้งกระบวนการทำการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมมีลักษณะไม่โปร่งใส โดยปกปิดข้อมูลที่เป็นจริงซึ่งขัดกับหลักที่ข้อตกลงร่วมกันตามข้อตกลงของคณะกรรมการแม่น้ำโขงที่ได้ตกลงกันไว้ตั้งแต่ต้น (คณะกรรมการแม่น้ำโขง: 35-36)

ประเด็นการขาดจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารผู้ให้สินเชื่อสัญชาติไทย ตามรายงาน Corporate-Accountability-ASEAN : A Human Rights-Based Approach ซึ่งจัดทำโดยสภาเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาแห่งเอเชีย (Forum Asia – Asian Forum for Human Rights and Development) ได้รายงานข้อมูลเกี่ยวกับการไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารพาณิชย์ไทยผู้ให้สินเชื่อ (Forum Asia – Asian Forum for Human Rights and Development 2013, 63-64) กล่าวคือ ในทางข้อเท็จจริงนั้น นโยบายธนาคารพาณิชย์ที่ร่วมให้สินเชื่อของไทยบางแห่ง ได้มีนโยบายที่ชัดเจนในประเด็นของความรับผิดชอบต่อสังคมที่ว่า ธนาคารจะประกอบธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมและตระหนักถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์สาธารณะ โดยธนาคารไทยพาณิชย์บางแห่งได้กำหนดชัดเจนถึงพันธกิจ 3 ด้าน คือ การพัฒนาเยาวชนและส่งเสริมการเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายจิตอาสา และการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการรักษาสีงแวดล้อม ซึ่งการปล่อยสินเชื่อดังกล่าว ย่อมขัดกับพันธกิจในการรักษาสีงแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงการละเลยถึงการปฏิบัติต่อหลักความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารไทยพาณิชย์นั่นเอง ปัจจุบัน ธนาคารทั้ง 6 แห่งยังไม่มีแนวทางและคำตอบที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อระบบนิเวศแถบลุ่มแม่น้ำโขง และชุมชนลุ่มน้ำโขงตอนล่างโดยเฉพาะที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศไทยนั้น ธนาคารจะเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบต่ออย่างไร

นอกจากนี้ ตามความเห็นแนะนำของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทยภายใต้คณะอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรซึ่งเป็นคณะกรรมการภายใต้การมอบหมายโดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตามมาตรา 15 (2) แห่งพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2542⁵ โดยคณะอนุกรรมการได้รับข้อมูลร้องเรียนว่า การดำเนินการก่อสร้างเขื่อนไซบุรีไม่ได้ดำเนินการตามกระบวนการเงื่อนไขที่คณะกรรมการแม่น้ำโขงกำหนดไว้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการไม่เปิดเผยข้อมูลโครงการให้สาธารณะชนทราบอย่างแพร่หลายซึ่งถือเป็นเงื่อนไขสำคัญก่อนที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะลงนามในสัญญาซื้อขายไฟฟ้าจากโครงการดังกล่าว เนื่องจากโครงการดังกล่าวมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สีงแวดล้อมและวิถีชุมชนโดยเฉพาะในฝั่งประเทศไทยซึ่งหากไม่มีกระบวนการแจ้งให้ผู้มีส่วนได้เสียได้ทราบถึง

⁴ คณะกรรมการแม่น้ำโขงเป็นองค์การระหว่างประเทศด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สำคัญที่สุดในลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งมีการพัฒนามาตั้งแต่ ค.ศ.1957 จากการรวมตัวของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง 4 ประเทศได้แก่ ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนามด้วยความสนับสนุนขององค์การสหประชาชาติ

⁵ พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 15 (2) บัญญัติไว้ว่า

มาตรา ๑๕ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้ (๒) ตรวจสอบและรายงานการกระทำหรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคีและเสนอมาตรการการแก้ไขที่เหมาะสมต่อบุคคลหรือหน่วยงานที่กระทำหรือละเลยการกระทำดังกล่าวเพื่อดำเนินการในกรณีที่ปรากฏว่าไม่มีการดำเนินการตามที่เสนอให้รายงานต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป

ข้อเท็จจริงถือว่าก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากและถือว่าขาดความสุจริตและจริงใจในการดำเนินโครงการซึ่งถือเป็นหลักหนึ่งของเรื่องธรรมาภิบาลที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตในประเทศไทยควรจะต้องมี (ความเห็นของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติต่อการดำเนินโครงการการสร้างเขื่อนไซบุรี)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า โครงการเขื่อนไซบุรีมีนักลงทุนสัญชาติไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนทั้งหน่วยงานที่เป็นเอกชน ธนาคารสัญชาติไทยในฐานะสถาบันการเงินสนับสนุนโครงการ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ คือการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในฐานะที่เป็นผู้ซื้อไฟฟ้าจากเขื่อนพลังงานน้ำดังกล่าว ซึ่งโครงการดังกล่าวนี้ได้รับการยืนยันจากองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายเอกชน เช่น สมาพันธ์สิทธิมนุษยชนและการพัฒนาแห่งเอเชีย (Forum Asia – Asian Forum for Human Rights and Development) รวมทั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทยภายใต้การดำเนินงานของอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร ซึ่งทั้งหมดต่างยืนยันไปในทิศทางเดียวกันถึงการขาดธรรมาภิบาลในการลงทุนของนักลงทุนสัญชาติไทย

ประเด็นธรรมาภิบาลกับกรณีเขตรัฐกิจพิเศษทวาย คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทยได้มีความเห็นต่อประเด็นนี้เช่นกัน โดยตัวแทนที่รับผลกระทบจากเขตรัฐกิจพิเศษทวายได้ยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทยในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการที่ไม่ได้รับการชดเชยในกรณีที่ชาวบ้านต้องสูญเสียที่ทำกินรวมทั้งแหล่งน้ำเมื่อมีการตัดถนนผ่านเพื่อจัดทำโครงการ ตลอดจนการไม่แจ้งให้ชาวบ้านทราบถึงผลกระทบจากการทำโครงการดังกล่าวอย่างโปร่งใส ทั้งนี้ นอกจากคำร้องดังกล่าวยังมีรายงานจากชาวบ้านขอเรียกร้องให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนไทยประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนของรัฐบาลพม่าเพื่อให้มีการเข้าไปตรวจสอบข้อเท็จจริงตามคำกล่าวอ้างที่ชาวบ้านได้ร้องเรียนมาอีกด้วย

จากข้อร้องเรียนสะท้อนให้เห็นว่า การลงทุนในโครงการทำเรื่อน้ำลึกและเขตรัฐกิจพิเศษทวายของนักลงทุนไทยยังขาดการตระหนักถึงหลักธรรมาภิบาลเช่นเดียวกันกับกรณีเขื่อนพลังน้ำไซบุรี กล่าวคือ นักลงทุนไทยยังขาดการตระหนักถึงการเคารพกฎเกณฑ์และกฎหมาย ละเมิดสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม ขาดความรับผิดชอบและความโปร่งใสในการลงทุน และขาดการตระหนักถึงหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อประเทศเพื่อนบ้านผู้รับการลงทุนจากนักลงทุนไทย

บทสรุป

จากการศึกษา พบว่า นักลงทุนสัญชาติไทยได้เข้าไปลงทุนและเป็นส่วนหนึ่งของการการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศเพื่อนบ้านในประเทศแถบกลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว ประเทศพม่า และประเทศกัมพูชา อย่างไรก็ตามการลงทุนดังกล่าวยังขาดการตระหนักถึงหลักธรรมาภิบาลและหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน กล่าวคือ มีข้อเท็จจริงรายงานโดยชัดแจ้งว่า นักลงทุนไทยไม่เคารพหลักสิทธิมนุษยชนและไม่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมในประเทศเพื่อนบ้านผู้รับการลงทุน ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาทั้งสองกรณี

งานเขียนชิ้นนี้ได้ตรวจสอบและนำเสนอแนวคิดและความเกี่ยวพันของหลักธรรมาภิบาล หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสนอข้อถกเถียงว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นข้อความคิดที่กินความรวมหลักธรรมาภิบาลและหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน การลงทุนโดยคำนึงถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรืออีกนัยหนึ่ง การลงทุนภายใต้แนวคิด “การลงทุนพอเพียง” จะทำให้นักลงทุนไทยมองการลงทุนอย่างเป็นระบบ และตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงและบทบาทของตนในฐานะนักลงทุนในมิติต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลกระตุ้นให้เกิดการตระหนักถึงการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและเคารพหลักสิทธิมนุษยชนของรัฐเพื่อนบ้านผู้รับการลงทุนจากนักลงทุนไทยและหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ข้อมูลอ้างอิง

ความเห็นของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติต่อการดำเนินโครงการการสร้างเขื่อนไซยะบุรี สืบค้นจาก
<http://transbordernews.in.th/home/?p=930> 11-1-2560.

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทยปี 2550. (2550).
เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน Keen Publishing. กรุงเทพฯ.

ปวีร์ ศิริมัย. (2014). แม่น้ำมหัศจรรย์ของนักนิเวศวิทยา...เสนา” เขื่อนไซยะบุรี-แม่น้ำโขง ประเด็นการลง...
ThaiPublica. <http://thaipublica.org/2014/06/xayaburi-dam/>, accessed January 16, 2017.

ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2554) *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย*. ธีรยุทธพงศ์ ทองภักดี (บรรณาธิการ).

สฤณี อาชวานันทกุล (2013) สิ้นเชื้อ สิ่งแวดล้อม และสิทธิมนุษยชน (2): เขื่อนไซยะบุรีที่ไร้หลักอีควเอเตอร์.
ThaiPublica. <http://thaipublica.org/2013/03/xayaburi-and-equator/>, accessed January 16, 2017.

(N.D.) 2014 นัยต่อธนาคารเจ้าหนี้ กรณีศาลปกครองสูงสุดรับฟ้องคดีไซยะบุรี « ThaiPublica. ThaiPublica.
<http://thaipublica.org/2014/07/admin-court-xayaburi/>, accessed January 16, 2017.

ASEAN Declaration on Environmental Sustainability. (2012)

ASEAN Cooperation on Environment. <http://environment.asean.org/asean-declaration-on-environmental-sustainability/>, accessed January 16, 2017.

Batten, J., & Fetherston, Thomas A. (2003). *Social responsibility: Corporate governance issues* (Research in international business and finance; v. 17). Amsterdam; Boston: JAI.

Center for Transboundary Legal Development, Tilburg University, the Netherlands. (2013)
Company-Community Conflicts: The Effectiveness of Outcomes of Non-Judicial Conflict Resolution. An Exploratory Report.

Cordonier Segger, M., & Khalfan, Ashfaq. (2004). *Sustainable development law: Principles, practices, and prospects*. Oxford, UK; New York: Oxford University Press.

Dale, John G., & Dale, John G. (2011). *Free Burma: Transnational legal action and corporate accountability*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Dawei Development Association (DDA. (2014). Voices from the Ground: Concerns Over the Dawei Special Economic Zone and Related Projects.

Forum-Asia (2013). Corporate Accountability in ASEAN: A Human Rights-Based Approach.
<http://www.forum-asia.org/uploads/publications/2013/September/Corporate-Accountability-ASEAN-FINAL.pdf>, accessed January 16, 2017.

- Ginther, K., Denters, Erik, & Waart, P. J. I. M. de. (1995). *Sustainable development and good governance*. Dordrecht; Boston: Norwell, MA, U.S.A.: M. Nijhoff ; Sold and distributed in the U.S.A. and Canada by Kluwer Academic.
- Johnston, M. (2006). Good governance: Rule of law, transparency, and accountability. *Retrieved December, 21, 2015*.
<https://pdfs.semanticscholar.org/f4d5/d7a4148392f3be3316655c899c8fb00bb731.pdf>
- Kirton, J., & Trebilcock, M. J. (2004). *Hard choices, soft law: Voluntary standards in global trade, environment, and social governance* (Global environmental governance series). Aldershot, Hants, England; Brookfield, VT, USA: Ashgate.
- Meinhold, Roman 2014 Ecological, Social & Economic Sustainability: Perspectives for Thailand and ASEAN. Konrad Adenauer Stiftung. http://www.gcrc.au.edu/pdf/Meinhold-Roman-2014-Ecological_Social&Economic_Sustainability--Perspectives%20_for_Thailand&ASEAN.pdf
- M. Fitzmaurice. The Principle of Sustainable Development in International Development Law. *International Sustainable Development Law Vol. 1*.
- Morgera, E. (2009). *Corporate accountability in international environmental law*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Organisation for Economic Co-operation Development. (2007). *Institutionalising sustainable development*. (OECD sustainable development studies). Paris, France: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Oubrich, M., Barzi, Redouane, Abdaless, Sara, & Crowther, David. (2015). *Governance, Accountability and Sustainable Development*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Sands, P., Peel, Jacqueline, Fabra Aguilar, Adriana, & Mackenzie, Ruth. (2012). *Principles of international environmental law* (3rd ed.). Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Shelton, D. (2013). *The Oxford handbook of international human rights law* (First ed., Oxford handbooks). Oxford, United Kingdom; New York, NY: Oxford University Press.
- United Nations. Department of Economic Social Affairs, & Global Forum on Reinventing Government. (2007). *Governance for the Millennium Development Goals: Core issues and good practices*. (Government reinvention series). New York: United Nations, Dept. of Economic and Social Affairs.

ธรรมาภิบาลของนักลงทุนไทยในประเทศกลุ่มแม่น้ำโขง:
ความท้าทายในการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

United Nations Conference on Trade and Development. *Good Governance in Investment Promotion*, Note by the UNCTAD secretariat. TD/B/COM.2/EM.15/2, 25 August 2004

United States Institute of Peace. <http://www.usip.org/publications/governance-corruption-and-conflict>, accessed January 16, 2017.

ความเป็นสากลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติด้านการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม: วิเคราะห์จากแง่มุมทางกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างยั่งยืน¹

กฤษฎาการ ว่องวุฒิกุล²

บทคัดย่อ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชหากพิจารณาโดยผิวเผินอาจดูประหนึ่งว่าเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว หรือระดับสังคมภายในประเทศเท่านั้น แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะพบว่าหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี สามารถประยุกต์ใช้กับการพัฒนาในระดับสากลที่ก้าวผ่านพรมแดนของรัฐไปสู่การพัฒนาในระดับสังคมระหว่างประเทศโดยรวม แม้ในเบื้องต้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจการค้า แต่หลักการทั่วไปของปรัชญานี้สามารถนำมาประยุกต์ปรับใช้ได้ในบริบททางกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ ที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งคือ การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) และเพื่อพิสูจน์ความเป็นสากลของหลักการในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทความฉบับนี้จะได้หยิบยกกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเล (marine environment) และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล (marine natural resources) เพื่ออภิปรายและวิเคราะห์ว่า หลักการทางกฎหมายในเรื่องดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร จากการวิเคราะห์พบว่ากฎหมายระหว่างประเทศในเรื่องดังกล่าว เช่น อนุสัญญาแห่งสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. 1982 มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ว่าจะเป็นหลักการไม่ใช้ทรัพยากรจากท้องทะเลจนเกินขีดจำกัด หลักการทำการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และหลักการป้องกันล่วงหน้า อันเป็นการตอกย้ำว่าหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีความเป็นสากล สามารถใช้กับศาสตร์กฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศได้อย่างปราศจากข้อกังขาถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องดังกล่าวมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 แต่หลักการสำคัญในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังคงมีความทันสมัยอยู่เสมอ

คำสำคัญ: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สิ่งแวดล้อมทางทะเล ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล การพัฒนาอย่างยั่งยืน

¹ บทความนี้สรุปจากผลการศึกษาวิจัยในโครงการ ความเป็นสากลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติด้านการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม: วิเคราะห์จากแง่มุมทางกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างยั่งยืน

² อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, น.บ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (เกียรตินิยมอันดับสอง), น.ม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (สาขากฎหมายระหว่างประเทศ), LL.M. Global Environmental and Climate Change (The University of Edinburgh, UK), Ph.D (The University of Dundee, UK) (Specialised in International Environmental Law and the Law of the Sea).

1. บทนำ

ในปัจจุบัน แนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกน้อมนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ต่อเนื่อง และกว้างขวางมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นตั้งแต่ในระดับครอบครัว ชุมชน ไปจนถึงภาคเอกชนและหน่วยงานรัฐต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลสามารถพึ่งพาตนเองได้ และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข โดยเมื่อปี พ.ศ. 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่คนไทยเป็นครั้งแรก จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2540³ ประเทศไทยได้เผชิญกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจอย่างหนัก ผู้คนตกงาน ค่าเงินบาทถูกลดค่า อีกทั้งผู้ประกอบการธุรกิจต่างก็ล้มละลายเป็นจำนวนมาก ในช่วงเวลาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงตรัสถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอีกครั้งหนึ่ง⁴ เป็นระยะเวลามากกว่า 40 ปีแล้ว ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงเน้นย้ำถึงเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง”

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชหากพิจารณาโดยผิวเผิน อาจดูประหนึ่งว่าเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว หรือระดับสังคมภายในประเทศเท่านั้น แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะพบว่าหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี สามารถประยุกต์ใช้กับการพัฒนาในระดับสากลที่ก้าวผ่านพรมแดนของรัฐไปสู่การพัฒนาในระดับสังคมระหว่างประเทศโดยรวม แม้ในเบื้องต้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจการค้า การดำเนินชีวิต แต่หลักการทั่วไปของปรัชญานี้สามารถนำมาประยุกต์ปรับใช้ได้บริบททางกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ ที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งคือ การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) และเพื่อพิสูจน์ความเป็นสากลของหลักการในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทความฉบับนี้จะได้หยิบยกกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเล (marine environment) และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล (marine natural resources) มาเป็นตัวอย่างเพื่ออภิปรายและวิเคราะห์ว่า หลักการทางกฎหมายในเรื่องดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรและมีความเป็นสากลมากน้อยเพียงใด บทความฉบับนี้แบ่งออกเป็น 6 ส่วน ถัดจากบทนำ วัตถุประสงค์ของการศึกษาในส่วนของ 2 และระเบียบวิธีวิจัยในส่วนของ 3 ส่วนที่ 4 จะได้กล่าวถึงเนื้อหาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อปูพื้นฐานความเข้าใจเบื้องต้นก่อนที่จะได้วิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับเรื่องการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในส่วนที่ 5 และบทสรุปในส่วนที่ 6

³ ดูรายละเอียดใน ปรียานุช พิบูลสราวุธ, ‘วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 และความเป็นมาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน’ ใน ญัณฐพงศ์ ทองภักดี, *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย* (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2554) 67-102.

⁴ ดูรายละเอียดเรื่องความเป็นมาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน ญัณฐพงศ์ ทองภักดี ‘ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย’ ใน ธนดา จันทรสม, *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา* (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2551) 8-13.

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเล

2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงความสอดคล้องของกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและสะท้อนมุมมองให้เห็นถึงความเป็นสากลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. วิธีการศึกษา

ใช้วิธีการวิจัยเชิงทฤษฎี (Doctrinal Legal Research) กล่าวคือ วิเคราะห์ด้วยทฤษฎี คำพิพากษาของศาลที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ นอกจากนั้นจะได้วิเคราะห์จากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความในวารสารทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศซึ่งเป็นการวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับและข้อมูลที่ได้จากการสืบค้นในอินเทอร์เน็ต

4. สารัตถะของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต แนวการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทย เน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ประชาชนรอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโลกยุคปัจจุบัน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมิได้หมายถึง การกระเปียดกระเสียจนเกินสมควร การต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์หรือสิ่งทันสมัยต่าง ๆ มิใช่การห้ามเป็นหนี้ หรือการยอมรับสภาพโดยไม่พยายามขวนขวายทำสิ่งใด ดังนั้น การทำความเข้าใจถึงความหมายและแก่นของปรัชญาดังกล่าว จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ชีวิต ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักการที่เป็นหัวใจสำคัญเรียกว่า “หลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข”⁵

1.) ความพอประมาณ (moderation) หมายถึง ความพอดี ความพอประมาณในทุกอย่าง ความมีเหตุผล ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป การกระทำโดยไม่เบียดเบียนตนเองและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอประมาณเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด ตลอดจนดำรงชีวิตอย่างพอควร สมควรตามฐานะของตนเอง เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิได้หมายถึงเศรษฐกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ลงทุน ไม่สร้างหนี้เพื่อการกู้ยืมเงินลงทุน หรือต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ แต่เป็นการใช้จ่ายพอตัว การไม่สร้างภาระหนี้เกินตัวในอนาคต การพิจารณาถึงความเหมาะสมว่าควรผลิตหรือบริโภคในระดับใดที่จะเป็นการพอประมาณแก่ตน ไม่ประมาท ไม่โลภมากจนเกินไปหรือแสวงหาผลกำไรจนเกินควรจากการเบียดเบียนผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่อาจจะก่อให้เกิดปัญหา

⁵ สรุปความจาก คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เศรษฐกิจพอเพียง คืออะไร? (2549) 3-22.

2.) ความมีเหตุผล (reasonableness) หมายถึง การพิจารณาถึงระดับความพอเพียงอย่างมีเหตุผล มีความถี่ถ้วนรอบคอบ ไร้อคติ คำนึงถึงเหตุและปัจจัยแวดล้อมทั้งหมด โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ เพื่อให้การดำเนินงานใด ๆ เกิดประสิทธิผล และเกิดประโยชน์

3.) ความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี (self-immunity) หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบ ๆ ตัว โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล เพื่อป้องกันและลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลง

นอกจากหลัก 3 ห่วงดังกล่าวข้างต้น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากปราศจากเงื่อนไขอีก 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้ และ เงื่อนไขคุณธรรมเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน ดังนี้

1.) เงื่อนไขความรู้ หมายถึง การมีความรอบรู้อย่างรอบด้านเกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน และความระมัดระวังในขั้นตอนการปฏิบัติ ตลอดจนความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบกิจการงาน

2.) เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง การยึดถือคุณธรรมต่าง ๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต รวมถึงการมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปัน

จากหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวทางการดำรงตน และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอประมาณในตนเอง ไม่เบียดเบียนตนเองและไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน ซึ่งจะต้องใช้ความมีเหตุผลมาพิจารณาประกอบถึงระดับความพอเพียงนั้นๆ โดยอาศัยความระมัดระวัง ใช้ความถี่ถ้วนรอบคอบ การคำนึงถึงเหตุและปัจจัยแวดล้อมทั้งหมด อีกทั้ง เมื่อกระทำการใดด้วยความพอเพียงและความมีเหตุผลแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่ต้องตระหนักไว้เสมอ คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบ ๆ ตัว การตั้งอยู่บนความไม่ประมาท หรือที่เรียกว่า ความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

ทั้งนี้ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และ ความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีนั้น จะต้องใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตควบคู่กันไปด้วย กล่าวคือ การดำรงชีวิตด้วยหลัก 3 ห่วง จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขอีก 2 ประการ คือ การมีความรู้ทั้งในด้านวิชาการและความระมัดระวังในการดำเนินชีวิต ประกอบกับการยึดถือในคุณธรรม เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติในทุกระดับให้มีคุณธรรม ไม่ว่าจะเป็นความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การนึกถึงประโยชน์ส่วนรวม เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขในโลกที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไป หรือในโลกปัจจุบันที่มีการแข่งขันกันสูงสามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมด้วยความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เศรษฐกิจเกิดการพัฒนา และประเทศชาติมีความมั่นคง ดังนั้น หากรัฐนำหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ควบคู่ไปกับแนวทางการพัฒนาประเทศด้วยความพอประมาณ สมเหตุสมผล ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความระมัดระวัง รอบคอบ และมีคุณธรรม ย่อมส่งผลให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าและจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนสืบไป

5. ประสิทธิภาพของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศอย่างยั่งยืน

มหาสมุทรเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพชีวิตบนโลก รวมถึงเป็นแหล่งอาหารและแหล่งพลังงานที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของมวลมนุษยชาติ มหาสมุทรจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งทั้งต่อมนุษย์และต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่พึ่งพิงระบบนิเวศทางทะเลเป็น ในแง่ของภูมิศาสตร์มหาสมุทรมีพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 70 ของพื้นที่ทั้งหมดบนพื้นผิวโลก มีปริมาณน้ำคิดเป็นร้อยละ 97 ของปริมาณน้ำทั้งหมดบนโลก (ร้อยละ 3 เป็นน้ำจืด) จากข้อเท็จจริงทางภูมิศาสตร์เป็นที่ประจักษ์ชัดถึงความสำคัญของมหาสมุทร ในแง่การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรนั้น ในปัจจุบันมีการใช้ทรัพยากรทางทะเลอย่างกว้างขวางเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐชายฝั่งตามแนวนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจ และปฏิเสธไม่ได้ว่าทรัพยากรทางทะเลถูกนำมาใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา นอกเหนือจากทรัพยากรธรรมชาติบนบก ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิต (living resources) และ ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต (non-living resources) ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิตถูกนำมาใช้ประโยชน์ในหลายด้าน โดยหลักคือการทำประมง รวมไปถึงการสำรวจวิจัยสิ่งมีชีวิตใต้ท้องทะเลและทรัพยากรพันธุกรรมทางทะเลเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเพื่อประโยชน์ในทางพาณิชย์ ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีชีวิตเป็นแหล่งพลังงานที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่ง เช่น น้ำมันดิบที่อยู่ในเขตไหล่ทวีป การพัฒนาทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรจากแหล่งนี้เป็นสำคัญ ไม่จำเป็นต้องเอ่ยถึงแร่ใต้ท้องทะเลลึกที่มีประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล

โดยหลักแล้วรัฐสามารถแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติภายใต้เขตอำนาจของตนได้ตามหลักอำนาจอธิปไตยเหนือทรัพยากรที่ตั้งอยู่ในดินแดนทั้งทางบกและทางทะเลของรัฐ มหาสมุทรจึงอาจจะได้รับผลกระทบจากการแสวงหาดังกล่าว เช่น มลพิษจากการทิ้งขยะมูลฝอย การรั่วไหลของน้ำมันดิบ เป็นต้น ปัจจุบันมีการตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศและความเป็นกรดของมหาสมุทร (ocean acidification) เนื่องจากมหาสมุทรเป็นแหล่งซึบซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่มนุษย์ปล่อยสู่ชั้นบรรยากาศ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเล และความหลากหลายทางชีวภาพ รวมไปถึงการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเลจนทำให้รัฐหมู่เกาะบางรัฐมีความเสี่ยงต่อการจมน้ำได้ มหาสมุทรต้องเผชิญกับปัญหานานับประการ ซึ่งล้วนเกิดจากการกระทำของมนุษย์แทบทั้งสิ้น เช่น การแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลจนเกินขนาด

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการทำประมงเป็นหนึ่งใน การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของรัฐชายฝั่งและเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของมนุษย์ หากมีการทำประมงอย่างไม่ยั่งยืนแล้วก็เป็นที่ยอมรับชัดว่าทรัพยากรทางทะเลจะลดลงปริมาณลงไปเรื่อยๆ และหากไม่มีการแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทางทะเล คนรุ่นปัจจุบันไม่สามารถรักษาสิ่งแวดล้อมทางทะเลและทรัพยากรธรรมชาติเพื่อส่งต่อไปให้คนรุ่นต่อไปได้ใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากมาตรการทางเศรษฐศาสตร์หรือทางสังคมแล้วรัฐจำเป็นต้องออกมาตรการทางกฎหมายซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนหลัก คือ การอนุรักษ์ (conservation) สิ่งแวดล้อมทางทะเล อย่างไรก็ตามขอทำความเข้าใจในเบื้องต้นก่อนว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลนั้นมีความหมายกว้าง เช่น เรื่องการป้องกันมลพิษ การแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต รวมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิตทางทะเล (the living resources of the sea) เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการปกป้องและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเล⁶

⁶ *Southern Bluefin Tuna Cases* (No.3 & 4) (New Zealand v. Japan; Australia v. Japan) (Provisional Measures, Order of 27 August 1999) ITLOS Reports 1999, (2000) 117 ILR 148; 38 ILM 1624, para. 70.

วัตถุประสงค์ของส่วนที่ 5 นี้ คือการวิเคราะห์ว่า หลักการต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหรือเรียกว่า 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น มีความสอดคล้องกับหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลมากน้อยเพียงใด⁷ โดยจะได้วิเคราะห์เรียงลำดับไปในแต่ละหลัก

5.1 ความพอประมาณกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล

ความพอประมาณ (Moderation) ความพอประมาณหรือทางสายกลางนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้มีพระบรมราโชวาทไว้ในหลายวาระ เช่น การดำรงตนให้ “เหมาะสมแก่ฐานะ”⁸ การพัฒนาโดยสร้างพื้นฐาน คือ “ความพอมีพอกินพอใช้” “การใช้เทคโนโลยีสร้างความเจริญต่าง ๆ ในบ้านเมือง จึงจำเป็นจะต้องใช้ให้พอดีและสอดคล้องกับโครงสร้างของประเทศในทุก ๆ ด้าน”⁹ “ทำโครงการอะไร ก็จะต้องนึกถึงขนาดที่เหมาะสมกับที่เรียกว่าอัตราภาพ หรือกับสิ่งแวดล้อม”¹⁰ “มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก”¹¹

ความพอประมาณตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น หากวิเคราะห์ในบริบทของการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเล จะพบว่าหลักปรัชญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ความเป็นสากลเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น ไม่ได้หมายความว่า ไม่มีการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมเลย สิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรต่าง ๆ นั้นจำเป็นต้องใช้ แต่ต้องใช้อย่างพอประมาณ โดยการใช้เช่นนี้ต้องเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างมีเหตุผล ในปริมาณที่พอเหมาะ ในมาตรา 61 (2) แห่งอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. 1982 (UNCLOS)¹² ได้กำหนดให้รัฐชายฝั่งต้องออกมาตรการอนุรักษ์และการจัดการที่เหมาะสมเพื่อเป็นการประกันว่า การดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรมีชีวิตในเขตเศรษฐกิจจำเพาะจะไม่ได้รับอันตรายจากการแสวงประโยชน์เกินควร หรือ การทำประมงเกินขนาด (over exploitation, overfishing)¹³ ความไม่มากเกินไปหรือไม่น้อยจนเกินไป ความสมเหตุสมผล หรือ ความไม่สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่งสะท้อนอย่างชัดเจนในเรื่องการกำหนดปริมาณที่จะพึงอนุญาตให้จับได้ (total allowable catch หรือ TAC) ในเขตเศรษฐกิจจำเพาะตามมาตรา 61 (1) เพื่อกำหนดโควตาในการจับสัตว์น้ำ¹⁴ การกำหนด TAC

⁷ ดูรายละเอียดเรื่องการปรับใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมภายในประเทศใน UNDP, *Thailand Human Development Report 2007* (UNDP 2007) 47-49, สุชาวัลย์ เสงี่ยมไทย, ‘ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการสิ่งแวดล้อม’ ใน ญักรพงศ์ ทองภักดี, *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย* (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2554) 249-260.

⁸ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ‘พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: 24 มิถุนายน 2496’ ใน *ประมวลคำในพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2549 เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง* (2550) 22.

⁹ เรื่องเดียวกัน ‘พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า: 24 มีนาคม 2520’, 25

¹⁰ เรื่องเดียวกัน ‘พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2540’, 27.

¹¹ เรื่องเดียวกัน ‘พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2541’, 28.

¹² United Nations Convention on the Law of the Sea (ต่อไปนี้จะเรียกว่า UNCLOS) (10 December 1982, entered into force 16 November 1994) 1833 UNTS 3, (1982) 21 ILM 1261.

¹³ อนุสัญญาของคำว่า overfishing ที่กำหนดโดย FAO ที่ <http://www.fao.org/faoterm/en/?defaultCollId=21> (สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2560).

¹⁴ Umberto Lanza and Maria Cristina Caracciolo ‘Exclusive Economic Zone’ in David Joseph Attard, Malgosia Fitzmaurice and Norman Martinez, *The IMLI Manual on International Maritime Law: Volume I: the Law of the Sea* (OUP 2014) 187.

เป็นมาตรการในการกำหนดปริมาณโดยคำนวณเป็นน้ำหนักของสัตว์น้ำที่อนุญาตให้จับได้ในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง (โดยมากแล้วจะคิดตามรอบปี) การบริหารจัดการหรือการควบคุมให้เป็นไปตาม TAC ที่กำหนดไว้ทำได้โดยการตรวจสอบปริมาณปลาที่จับได้ ณ ขณะที่เรือที่จับปลานั้นขึ้นฝั่ง และเมื่อครบจำนวนตามที่ได้กำหนดไว้ใน TAC แล้ว จะต้องหยุดการทำประมงทันที โดยหลักการนี้คำนึงถึง ความสมดุล การใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อดำรงไว้หรือฟื้นฟูประชากรชนิดพันธุ์ที่ถูกจับให้อยู่ในระดับซึ่งสามารถอำนวยผลผลิตได้อย่างสูงสุดตลอดไปด้วย (maximum sustainable yield หรือ MSY)¹⁵ การทำเช่นนี้ย่อมเป็นการไม่เบียดเบียนธรรมชาติจนเกินสมควร ปล่อยให้มีการเจริญเติบโตซึ่งพันธุ์สัตว์น้ำ ถือได้ว่ามนุษย์แสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในทะเลอย่างพอเพียง

โดยหลักแล้ว การกำหนด TAC นั้นถือได้ว่าเป็นดุลยพินิจของรัฐชายฝั่งโดยแท้ ซึ่งหมายความว่า รัฐชายฝั่งมีดุลยพินิจอย่างไม่จำกัดในการกำหนด TAC ได้เอง รัฐอื่น ๆ ยากที่จะเข้ามาตรวจสอบถึงความถูกต้องของการกำหนด TAC โดยรัฐใดรัฐหนึ่ง¹⁶ จึงเห็นได้ว่า พันธกรณีในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในทะเลอาณาเขตของรัฐชายฝั่งขึ้นอยู่กับความตั้งใจจริงของรัฐชายฝั่งเป็นสำคัญ เมื่อรัฐชายฝั่งสามารถกำหนด TAC ได้เองแล้ว นอกจากข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ หรือความจำเป็นของประเทศที่ต้องนำทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลมาพัฒนา การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้เพื่อเป็นสิ่งเหนี่ยวรั้งไม่ให้รัฐชายฝั่งใช้ดุลยพินิจตามอำเภอใจจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาล คำว่าความพอประมาณ ก็คือการเดินทางสายกลางเพื่อให้ “พอมี พอกิน พอใช้” ตามหลักการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรัสไว้ หากคำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักโดยไม่คำนึงถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลไม่ช้าก็เร็วพันธุ์สัตว์น้ำที่สร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจก็จะหมดไป ในกรณีของประเทศไทยในอดีตนั้นไม่อาจกล่าวได้ว่าการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาปรับใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิต เพราะมีการทำประมงที่ผิดกฎหมายทำการประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงานและไร้การควบคุม (Illegal, Unreported and Unregulated Fishing; IUU) มีการใช้แรงงานที่ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนเชื่อมโยงไปถึงปัญหาการค้ามนุษย์ อีกทั้งมีการจับปลาที่เกินขนาด¹⁷ จนสร้างความกังวลใจให้กับสหภาพยุโรปที่นำเข้าสินค้าที่เกี่ยวข้องกับอาหารทะเลเข้ามาในประเทศสมาชิกของสหภาพยุโรป คณะกรรมาธิการยุโรปมีการแจ้งเตือนอย่างเป็นทางการ และให้ใบเหลืองต่อประเทศไทยเพื่อกระตุ้นให้มีการปรับปรุงกฎหมาย มาตรการต่าง ๆ รวมถึงการสอดส่องการกระทำผิดและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มข้นเพื่อจัดการกับปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และขาดการควบคุม¹⁸ โดยในอดีตนั้น EU เคยห้ามการนำเข้าสินค้าประมงจากประเทศเบลีส ฟิปปินส์ กัมพูชาและศรีลังกา อย่างไรก็ตามประเทศไทยได้ดำเนินการออกพระราชกำหนด

¹⁵ ดูรายละเอียดเรื่อง MSY ใน Ellen Hey, ‘The Persistence of a Concept: Maximum Sustainable Yield’ (2012) International Journal of Marine and Coastal Law 27, 763-771 และดูข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ในเรื่อง MSY ใน Ray Beverton, “Fish, Fact And Fantasy: A Long View” (1998) 8 Reviews in Fish Biology and Fisheries, 229-249 และ Sidney J. Holt, “Fifty Years On” (1998) 8 Reviews in Fish Biology and Fisheries, 357-366.

¹⁶ Yoshifumi Tanaka, *The International Law of the Sea* (CUP 2012) 224.

¹⁷ Somjade Kongrawd, ‘Legal Framework for Combating IUU Fishing in Thailand’ in Vijay Sakhuja and Kapil Narula (eds), *Maritime Safety and Security in the Indian Ocean* (Vij Books India 2016)

¹⁸ European Commission - Press Release ‘EU acts on illegal fishing: Yellow card issued to Thailand while South Korea & Philippines are cleared’ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4806_en.htm (สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2560).

การประมง พุทธศักราช 2558¹⁹ อันเป็นการปรับปรุงกฎหมายเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับสหภาพยุโรปว่า การทำประมงของไทยจะเป็นไปตามหลักสากล²⁰ และมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่บัญญัติไว้ในมาตรา 4 (1) ว่า “เพื่อให้การบริหารจัดการด้านการประมงและการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล” นอกจากนี้ วรรค 5 ได้เน้นย้ำถึงความยั่งยืน กล่าวคือให้มีการใช้หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่ดีที่สุด “เพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำนำไปสู่การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน สอดคล้องกับแนวทางการรักษาสมดุล ของระบบนิเวศ...เพื่อรักษาหรือฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำให้อยู่ในระดับที่สามารถก่อให้เกิดผลิตผลสูงสุดของสัตว์น้ำที่สามารถทำการประมงได้อย่างยั่งยืน” ในวรรค 6 กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการออกพระราชกำหนดนี้ว่า “เพื่อป้องกันและจัดการทำการประมงที่เกยบังการผลิต และขีดความสามารถในการทำการประมงส่วนเกิน ตลอดจนควบคุมมิให้ทำการประมงมีผลบั่นทอนความ ยั่งยืนของทรัพยากรสัตว์น้ำ” วัตถุประสงค์ทั้ง 3 วรรคดังกล่าวถูกกล่าวซ้ำอีกครั้งในมาตรา 12 หากพิเคราะห์ ถึงหลักการที่บัญญัติอยู่ในกฎหมายฉบับนี้จะพบว่ามีอ้างอิงถึงหลักเกณฑ์ที่กำหนดอยู่ใน UNCLOS หลายหลัก เช่น MSY เป็นต้น ในทางทฤษฎีถือว่า กฎหมายฉบับนี้สอดคล้องกับหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่อง การใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 อย่างไรก็ดี มาตรการต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ตามพระราชกำหนดนี้ ไม่เพียงแต่ครอบคลุมเรื่องวิธีการจับ เช่น ข้อกำหนดเรื่องการใช้อุปกรณ์ในการจับ บริเวณที่สามารถจับสัตว์น้ำ ได้ การจับสัตว์น้ำที่ทำให้เกิดมลพิษ ชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้ พระราชกำหนดฉบับนี้ยังได้กล่าวถึง การกำหนด ปริมาณที่จะพึงอนุญาตให้จับได้เอาไว้ โดยกำหนดให้ คณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติมีอำนาจ หน้าที่กำหนดนโยบายและกำกับการบริหารจัดการการประมง โดยในมาตรา 19 วรรค 6 บัญญัติให้ คณะกรรมการดังกล่าวมีอำนาจในการกำหนดปริมาณสูงสุดของสัตว์น้ำที่จะทำการประมงในน่านน้ำไทย และ การทำประมงพาณิชย์ต้องได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมประมงโดยในใบอนุญาตต้องระบุจำนวนและประเภท เครื่องมือทำการประมงที่ได้รับอนุญาตให้ใช้ในการประมง พื้นที่ในการทำการประมงปริมาณสัตว์น้ำสูงสุดที่ อนุญาตให้ทำการประมง หรือห้วงเวลาที่กำหนดให้ทำการประมงได้ ให้สอดคล้องกับขีดความสามารถในการ ทำการประมงและปริมาณผลิตผลสูงสุดของสัตว์น้ำที่สามารถทำการประมงอย่างยั่งยืนที่กำหนดไว้ในแผน บริหารจัดการการประมง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ประยุกต์ใช้ในบริบทของการจับสัตว์น้ำ คือ การพุ่งเป้า ไปที่ “ปริมาณ” ปริมาณจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่งความพอประมาณ เพราะ คำว่า พอเพียง ไม่มาก เกินไป ไม่น้อยเกินไป ยึดโยงอยู่กับปริมาณการบริโภค การผลิต ความสมดุล ดังนั้น พระราชกำหนดการประมง ของไทยถือได้ว่าสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง เพราะครอบคลุมมิติทางด้านปริมาณด้วย หากจะปรับใช้ หลักการเรื่องความพอประมาณให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด ก็เป็นการหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้อง พิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการกำหนดปริมาณที่จะพึงอนุญาตให้จับได้ คณะกรรมการนโยบายการประมง แห่งชาติดังกล่าวจึงมีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการปรับใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง การกำหนดกฎเกณฑ์ รายละเอียดของการคำนวณปริมาณต้องทำอย่างครอบคลุมบนพื้นฐานของหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่ดีที่สุด ที่พระราชกำหนดฉบับนี้กล่าวถึงเอาไว้ในหลายมาตรา โดยปริมาณนั้นก็ต้องเป็นปริมาณที่น่าหลักเศรษฐกิจ พอเพียง ข้อย่อยเรื่องความพอประมาณมาใช้ ทั้งนี้เพื่อให้การบริโภคภายในประเทศเป็นไปอย่างไม่เบียดเบียน ทรัพยากรธรรมชาติในน่านน้ำไทย ทำอย่างไรจะให้ประชาชนมีแหล่งอาหารบริโภคอย่างเพียงพอ

¹⁹ ‘พระราชกำหนดการประมง พุทธศักราช 2558’, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 132 ตอนที่ 108 ก, 13 พฤศจิกายน 2558.

²⁰ Samuel Hill, ‘Thailand’s IUU inspection threatens 8,000 trawlers’ (2016) 96 National Fishermen, 19.

ภายในประเทศ พร้อม ๆ กับการจับสัตว์น้ำในปริมาณที่พอเหมาะเพื่อส่งเสริมการส่งออกอาหารทะเล อันเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยทั้งหมดนี้ต้องเป็นการรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของสิ่งแวดล้อมทางทะเลและรักษาไว้ซึ่งประชากรชนิดพันธุ์ที่ถูกจับให้อยู่ในระดับซึ่งสามารถอำนวยผลผลิตได้อย่างสูงสุด การทำเช่นนั้นได้จำเป็นต้องนำเงื่อนไขการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2 ประการ ซึ่งได้แก่ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมมาปรับใช้ เงื่อนไขความรู้ในที่นี้หมายถึงการบูรณาการเข้าด้วยกันขององค์ความรู้ หรือ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใช้คำว่า “หลักวิชา” ด้านวิทยาศาสตร์การประมงกับศาสตร์แห่งพระราชาซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างยิ่ง แต่สิ่งที่ท้าทายยิ่งกว่าคือ เงื่อนไขด้านคุณธรรม คำถามที่อาจเกิดขึ้นคือ ทำอย่างไรการกำหนดปริมาณการจับหรือการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมจะเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ คำตอบต่อคำถามนี้ หากพิจารณาจากพระราชกำหนดการประมงแล้วพบว่า ความซื่อสัตย์ของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งหมายถึงการใช้อำนาจในหมวด 9 แห่งพระราชกำหนดนี้ต้องเป็นไปอย่างโปร่งใส มีการควบคุม การเฝ้าระวัง รักษากฎหมายอย่างเคร่งครัด ไม่ทุจริตในหน้าที่ ในส่วนของการกำหนดนโยบายประมง คณะกรรมการก็ต้องปฏิบัติตามเนื้อหาของเงื่อนไขคุณธรรมเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นความซื่อสัตย์ยังหมายรวมถึงการปฏิบัติตามกฎหมายของผู้ทำประมงเอง ไม่ว่าจะเป็นการทำประมงพาณิชย์ หรือ ประมงพื้นบ้าน ที่ต้องไม่ฝ่าฝืน ปริมาณ วิธีการจับปลาตามที่กำหนดไว้ในใบอนุญาต และใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างมีจิตสำนึก

นอกจากนั้นหลักสำคัญของความพอประมาณในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การรู้ตนเอง การใช้ทรัพยากรอย่างสมแก่ฐานะ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการในมาตรา 62 (2) แห่ง UNCLOS ที่กำหนดให้รัฐชายฝั่งจะต้องพิจารณากำหนดขีดความสามารถของตนเองในการจับทรัพยากรมีชีวิตในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ และเป็นที่น่าประหลาดใจอย่างยิ่งในสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยตรัสไว้ว่า เมื่อพอมีพอกินแล้วก็แบ่งให้ผู้อื่นด้วย²¹ การแบ่งให้ผู้อื่นนี้หากวิเคราะห์ในบริบทของการใช้ทรัพยากรสิ่งมีชีวิตตาม UNCLOS พบว่ามีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกรณีที่รัฐชายฝั่งไม่มีขีดความสามารถที่จะจับตามปริมาณที่พึงอนุญาตให้จับได้ทั้งหมด รัฐชายฝั่งมีดุลยพินิจที่จะให้รัฐอื่นเข้าแสวงประโยชน์จากส่วนเกิน (surplus) ของปริมาณที่พึงอนุญาตให้จับได้ โดยการอนุญาตนั้นรัฐชายฝั่งอาจทำเป็นข้อตกลงกับรัฐอื่น โดยคำนึงถึงปัจจัยหลายประการ เช่น ความต้องการของรัฐกำลังพัฒนาในอนุภูมิภาคหรือภูมิภาคในการจับส่วนที่เหลือ หรือ ความจำเป็นในการบรรเทาความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจในรัฐซึ่งคนชาติ การแบ่งปันทรัพยากรส่วนเกินนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะรัฐชายฝั่งอื่นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงรัฐไร้ฝั่งทะเลด้วย เพื่อให้รัฐดังกล่าวได้มีโอกาสเข้าร่วมแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรมีชีวิตในเขตเศรษฐกิจจำเพาะของรัฐชายฝั่งอื่นด้วย²²

5.2 ความมีเหตุผลกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล

ความมีเหตุผลในที่นี้หมายถึง การทำกิจการอันใดนั้น ต้องมีการประเมินเหตุปัจจัย และ ผลกระทบและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการ หรือ การกระทำต่าง ๆ เป็นการมองระยะยาว เพื่อกำหนดเป้าหมายและวิธีการที่เหมาะสมในการดำเนินการ ในบริบทของการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเลก็คือ การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (environmental impact assessment) แม้ว่าการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจะไม่ได้ถูกบัญญัติไว้ใน UNCLOS โดยตรง แต่มาตรา 206 มีการกล่าวถึงการประเมินผลที่อาจเกิดจากกิจกรรม (assessment of potential effects of activities) อันมีใจความสำคัญว่า เมื่อรัฐมีเหตุอันควรเชื่อว่ากิจกรรมที่ต้องการจะทำภายใต้เขตอำนาจหรือการควบคุมอาจก่อให้เกิดภาวะมลพิษร้ายแรง

²¹ อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 7 ‘พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2541’, 10.

²² ดู มาตรา 69 แห่ง UNCLOS.

หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญและเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมทางทะเล ให้รัฐประเมินผลที่อาจเกิดจากกิจกรรมเช่นนั้นต่อสิ่งแวดล้อมทางทะเล เท่าที่จะปฏิบัติได้ (as far as practicable) และมีพันธกรณีในการรายงานผลการประเมินดังกล่าวไปยังองค์การระหว่างประเทศที่ต้องทำหน้าที่ในการแจ้งให้รัฐทั้งปวงได้ทราบถึงรายงานเช่นนั้น วัตถุประสงค์ของการที่กฎหมายระหว่างประเทศกำหนดให้รัฐต้องประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมก่อนที่ดำเนินโครงการต่าง ๆ คือ การทำให้ผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจภายในรัฐ (national decision-maker) มีข้อมูลเรื่องผลกระทบหรือความเสี่ยง (risks) ที่อาจจะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมอย่างเพียงพอต่อการตัดสินใจว่าจะอนุญาตให้มีการดำเนินโครงการหรือไม่²³

การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง คือ ทำก่อนที่จะมีการอนุมัติโครงการ และ เมื่อโครงการได้รับการอนุมัติแล้วการประเมินผลกระทบยังคงต้องทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลว่ามีความเสี่ยงต่อความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมหรือไม่ และหากมีความเสี่ยง รัฐควรจะมีมาตรการอื่นใดมารองรับ การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมนี้ถือได้ว่าเป็นความสอดคล้องเป็นอย่างยิ่งกับหลักความมีเหตุผล เพราะ เป็นกระบวนการที่ต้องมีสติรอบรู้ คิดถึงระยะยาว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า “ทุกคนจำเป็นต้องหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาการกระทำของตนให้รอบคอบอยู่เสมอ ระมัดระวังการกระทำทุกอย่างด้วยเหตุผล ด้วยความมีสติและด้วยความรู้ตัว”²⁴ คำว่ารอบคอบนั้น หากพิจารณาในแง่ของการทำการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมก็คือ การมองผลที่อาจเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรอบด้าน ไม่ใช่มองแต่ในระยะสั้น แต่ให้มองในระยะยาว อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งโครงการ ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในคดี *Pulp Mills* ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ในกรณีที่จะทำโครงการใหญ่ที่มีความซับซ้อนมาก การประเมินผลกระทบอาจเกิดขึ้นได้ในหลายขั้นตอนตั้งแต่ยังไม่เริ่มโครงการ และเมื่อโครงการเริ่มแล้วยังต้องประเมินไปตลอดอายุของโครงการ (throughout the life of the project) และต้องตรวจสอบผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง (continuous monitoring of its effects on the environment)²⁵ ทั้งยังต้องมีการทบทวน (review and revise) รายงานผลการประเมินที่ได้ทำมาแล้ว ตอนต้น เป็นการประเมินตามหลักที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ตรัสไว้ว่าจะต้อง “คิดให้แยบคายอย่างละเอียดรอบคอบ ประกอบด้วยเหตุ จนเห็นแจ้งถึงจุดหมายอันถูกต้องเที่ยงตรงของการที่จะทำนั้น รวมทั้งวิถีทางปฏิบัติครบทุกขั้นทุกตอนด้วย”²⁶ สิ่งที่พระองค์ตรัส คือ การให้ใช้ความรอบคอบ ระมัดระวังในการดำเนินการต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า “เราจึงต้องการนักวิชาการทุก ๆ สาขา เพื่อที่จะมาวางโครงการที่รอบคอบและแก้ไขสิ่งที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายนั้น”²⁷ ความรอบคอบตรงกับข้อความคิดในทางกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมเรื่องหน้าที่ในการใช้ความระมัดระวัง (obligation of

²³ Patricia Birnie, Alan Boyle and Catherine Redgwell, *International Law and the Environment* (3rd ed OUP 2009) 165.

²⁴ พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๖.

²⁵ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay) (Judgment) [2010] ICJ Rep 14, para 205 และดูคดี *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Hungary v. Slovakia) (Judgment) [1997] ICJ Rep 7

²⁶ อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 7 “พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: 11 กรกฎาคม 2517”, 35.

²⁷ เพิ่งอ้าง “พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์: ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๒”, ๘๑.

due diligence)²⁸ ซึ่งการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นหนึ่งใน การปฏิบัติตามหน้าที่นี้ การใช้ความระมัดระวังตามสมควรเป็นสิ่งที่นานาประเทศคาดหวังจากการเป็นรัฐบาลที่ดี (Good Government) ของประเทศนั้น ๆ ซึ่งจะต้องมีระบบกฎหมายที่เหมาะสมและงบประมาณที่เพียงพอในการมีเครื่องมือในการบริหารจัดการเพื่อวัตถุประสงค์ในการควบคุมและตรวจสอบติดตามกิจกรรมที่มีอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ความคาดหวังต่อประเทศต่าง ๆ ต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีนี้ ย่อมแตกต่างกันออกไปตามบริบทของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และทรัพยากรมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตามการด้อยพัฒนาของรัฐนั้นก็เป็นเหตุให้รัฐดังกล่าวหลุดพ้นจากพันธกรณีในการใช้ความระมัดระวังได้

ถึงแม้ว่าศาลยุติธรรมระหว่างประเทศได้วางหลักการเรื่องการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมไว้ในคดี *Pulp Mills* ซึ่งเป็นคดีที่เกี่ยวกับการใช้แม่น้ำระหว่างประเทศที่อยู่ภายใต้เขตอำนาจของรัฐ²⁹ แต่หลักการที่ศาลได้วางเอาไว้ สามารถปรับใช้ได้กับการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในบริเวณอื่น ๆ เช่น ในกรณีของสิ่งแวดล้อมทางทะเล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งแวดล้อมทางทะเลที่อยู่นอกอาณาเขตของรัฐใดรัฐหนึ่งด้วย ดังที่มีการอ้างหลักการนี้ในคดีความเห็นเชิงแนะนำ (Advisory Opinion) ขององค์คณะว่าด้วยข้อพิพาทที่เกี่ยวกับพื้นดินท้องทะเลแห่งศาลกฎหมายทะเลระหว่างประเทศ (Seabed Disputes Chamber of the International Tribunal for the Law of the Sea (ITLOS)) ในปี ค.ศ. 2011 เรื่องการแสวงหาทรัพยากรแร่ในบริเวณพื้นที่ (The Area) ซึ่งเป็นบริเวณและเป็นทรัพยากรอันเป็นมรดกร่วมกันของมวลมนุษยชาติ (common heritage of mankind) โดยศาลต้องให้ความเห็นในทางกฎหมายในข้อที่ว่า อะไรคือความรับผิดชอบในทางกฎหมายและพันธกรณีของรัฐภาคีแห่ง UNCLOS ในเรื่องเกี่ยวกับการให้การสนับสนุน (sponsorship) ในกิจกรรมที่กระทำลงในบริเวณพื้นที่ ศาลให้ความเห็นว่า พันธกรณีในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นพันธกรณีที่กำหนดไว้โดยตรงใน UNCLOS ได้ตกผลึกจนกลายเป็นหลักกฎหมายที่มีสถานะเป็นกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ แม้คดี *Pulp Mills* จะเป็นการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่อยู่ภายในเขตอำนาจของรัฐใดรัฐหนึ่ง แต่ศาลมีความเห็นว่าการประเมินนี้สามารถนำมาปรับใช้ได้กับบริบทของพื้นที่ที่อยู่นอกเขตอำนาจแห่งชาติ (area beyond the limits of national jurisdiction) ด้วยเช่นกัน³⁰ พันธกรณีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมยังปรากฏให้เห็นใน ภาคผนวก ส่วนที่ 1 วรรค 7 แห่งความตกลงที่เกี่ยวกับการอนุวัติการให้เป็นไปตามส่วนที่ 11 แห่ง UNCLOS (Agreement relating to the Implementation of Part XI of UNCLOS) อีกด้วย โดยบัญญัติให้รัฐที่ให้การสนับสนุนการขุดแร่ต้องส่งรายงานการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นมาพร้อมกับการยื่นขออนุญาตเพื่อดำเนินกิจกรรมใด ๆ ภายในบริเวณพื้นที่ที่ต้องคร่ำครวญพื้นดินท้องทะเลระหว่างประเทศ (International Seabed Authority (ISA)) โดยให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่ ISA ได้กำหนดไว้³¹

²⁸ ต่อไปนี้จะเรียกว่า due diligence เนื่องจากยังไม่มีคำในภาษาไทยที่สื่อถึงความหมายในแง่กฎหมายระหว่างประเทศของคำนี้ได้อย่างครบถ้วน.

²⁹ แม่น้ำพิพาในคดีนี้ คือ Uruguay River ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างประเทศอาร์เจนตินาและประเทศอุรุกวัย

³⁰ *Advisory Opinion on Responsibilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities with Respect to Activities in the Area* (2011) ITLOS, Seabed Disputes Chamber, (2011) 50 ILM 458, para 148.

³¹ ดูกฎเกณฑ์ในเรื่องการขุดแร่ใต้ท้องทะเลลึกและการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมใน Regulations on Prospecting and Exploration for Polymetallic Nodules in the Area (adopted 13 July 2000, later updated and adopted 25 July 2013; the Regulations on Prospecting and Exploration for Polymetallic Sulphides in the Area (adopted 7 May 2010) and the Regulations on Prospecting and Exploration for Cobalt-Rich Crusts (adopted 27 July 2012).

คำถามที่อาจเกิดขึ้นคือการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจะสร้างความพอเพียงได้อย่างไร คำตอบที่เป็นไปได้คือ หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนจะพบว่าสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงเน้นย้ำ คือ กระบวนการ (process) ที่เชื่อมโยงกับหลักเหตุผล ความสำคัญของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจึงอยู่ที่กระบวนการในการทำ ความพอเพียงในการประเมินจะต้องปฏิบัติควบคู่ไปกับ 2 เงื่อนไขของการปฏิบัติ หากมีการนำมาปรับใช้ ก็จะทำให้กระบวนการสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น แน่นอนว่าเงื่อนไขด้านความรู้ที่เป็นสิ่งที่จะต้องมีการประเมินผลกระทบตามหลักวิชา กล่าวคือ ต้องใช้หลักวิชาอันประกอบด้วยปัญญาว่าโครงการใดจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมทางทะเลอย่างมีนัยสำคัญ (significant transboundary harm) การนิยามคำว่า “อย่างมีนัยสำคัญ” หรือ “significant” นั้นค่อนข้างยุ่งยาก ซับซ้อน ต้องผสมผสานองค์ความรู้หลายศาสตร์เข้าด้วยกัน เพราะ การพิจารณาหาว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่าเป็นความเสียหายอย่างมีนัยสำคัญนั้น มิใช่เป็นการพิจารณาทางกฎหมาย แต่ต้องพิจารณาจากข้อเท็จจริงเป็นกรณี ๆ ไป คำว่า อย่างมีนัยสำคัญ มีระดับความร้ายแรงที่มากกว่า detectable แต่ไม่จำเป็นต้องถึงระดับ “serious” หรือ “substantial” และความเสียหายนั้นต้องนำไปสู่การก่อให้เกิดความเสียหายต่อสุขอนามัยของมนุษย์ อุตสาหกรรม ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม หรือเกษตรกรรม เป็นต้น นอกจากนั้นการพิจารณาว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความเสียหายอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่ ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีในการประเมินความเสี่ยงที่มีอยู่ ณ ขณะประเมิน กล่าวคือ กิจกรรมหนึ่งอาจไม่สร้างความเสียหายอย่างสำคัญในปัจจุบัน เพราะ เทคโนโลยีที่ใช้ในการประเมินไม่ทันสมัย พอหรือองค์ความรู้ของมนุษย์ยังไม่พัฒนาไปถึงจุดที่สามารถค้นพบอันตรายที่อาจเกิดจากกิจกรรมดังกล่าวต่อสิ่งแวดล้อมได้ ในทางกลับกันเมื่อมีการประเมินในเวลาต่อมา กิจกรรมเดียวกันนี้อาจกลับกลายเป็นกิจกรรมที่สร้างความเสี่ยงต่อความเสียหายข้ามแดนอย่างมีนัยสำคัญได้ แต่ตราบใดที่กิจกรรมเหล่านั้นยังไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นจนถึงระดับอย่างมีนัยสำคัญ หรือยังคงอยู่ในระดับที่สามารถทนได้ (tolerable) แล้ว การกระทำนั้น ๆ ก็ไม่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ต้องประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องใช้หลักวิชาทั้งสิ้น

เงื่อนไขความรู้ที่ได้กล่าวมามีเชื่อมโยงกับเงื่อนไขด้านคุณธรรมอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจจะให้ดำเนินโครงการหรือไม่นั้นต้องใช้ข้อมูลในการพิจารณาอย่างเป็นธรรม หากมีความเสี่ยงต่อความเสียหาย ผู้มีอำนาจต้องไม่อนุมัติ หากมีการตั้งต้นที่จะอนุมัติทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะเกิดความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมโดยอ้างเหตุผลด้านการพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียวย่อมถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ขาดคุณธรรม เพราะเป็นการกระทำที่เกิดจากความโลภ เปียดเบียนสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยรวม ไม่มีความพอประมาณทั้งในปัจจุบันและอนาคต ถือว่าไม่มีความรอบคอบในการทำกิจการงานต่าง ๆ ไม่ครบถ้วนตามวิถีทางปฏิบัติครบทุกขั้นทุกตอน เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน อีกทั้งเป็นการใช้เครื่องมือในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมไปในทางทุจริตจึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียงตามแนวพระราชดำริเรื่องเงื่อนไขคุณธรรม

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของการจัดการสิ่งแวดล้อมที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) ได้³² เนื่องจากการนำเอาข้อห่วงใยทางสิ่งแวดล้อม (ข้อห่วงใยทางสิ่งแวดล้อมนี้อาจจะเป็นหนึ่งในหลายๆ ปัจจัยที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้ในการพิจารณาดำเนินโครงการ ปัจจัยเช่นว่านั้นอาจรวมถึงความจำเป็นของการมีโครงการเพื่อช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ) เข้ามาพิจารณาไปพร้อม ๆ กับการดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาประเทศ การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น หากใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักยึด สิ่ง

³² Neil Craik, *The International Law of Environmental Impact Assessment: Process, Substance and Integration* (CUP 2008) 77.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นย้ำคือ ความสมดุล (balance) ดังความตอนหนึ่งของพระบรมราโชวาทที่ว่า “หากมุ่งแต่จะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากเลวได้ในที่สุด”³³

ความสมดุลดังกล่าวตรงกับสิ่งที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในคดี *Gabčíkovo-Nagymaros* กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่าเป็น “การประนีประนอม (reconcile) กันระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับการปกป้องสิ่งแวดล้อม”³⁴ สิ่งที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศวางหลักไว้สอดคล้องกับความพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันได้โดยไม่มีข้อสงสัย นิยามของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เขียนไว้ในรายงานของ the World Commission on Environment and Development หรือที่รู้จักกันดีในนามของรายงาน Bruntland สะท้อนให้เห็นถึงความพอเพียงได้เป็นอย่างดี กล่าวคือเป็น การพัฒนาซึ่งตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันอย่างครบถ้วนโดยไม่ส่งผลกระทบต่อความสามารถของคนรุ่นต่อไปในอนาคตที่จะตอบสนองต่อความต้องการของพวกเขา³⁵ นิยามดังกล่าวมีนัยสำคัญว่า คนรุ่นปัจจุบันนั้นต้องมีความพอเพียงในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ละโมภ เพียงพอต่อความต้องการของตน ไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติหรือทำลายสิ่งแวดล้อม จนทำให้อนุชนคนรุ่นหลังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่คนรุ่นที่แล้วส่งต่อมาได้ หากพิจารณาประเด็นความยั่งยืนในบริบทของการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเลจะพบว่า UNCLOS ไม่ได้กล่าวถึงความยั่งยืนไว้เลย เพราะ รายงาน Bruntland ถูกเผยแพร่ออกมาหลัง UNCLOS ถึง 5 ปี แต่อย่างไรก็ตาม คำกล่าวของความยั่งยืนปรากฏให้เห็นอยู่ในบทบัญญัติหลายๆเรื่อง ที่สำคัญที่สุดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ เรื่องการทำประมงในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ³⁶ และการจับปลาในทะเลหลวง³⁷ โดยรัฐต้องร่วมมือกันเพื่อบังคับใช้มาตรการต่างๆในการรักษาไว้หรือฟื้นฟูประชากรชนิดพันธุ์ที่ถูกจับให้อยู่ในระดับซึ่งสามารถอำนวยผลผลิตได้อย่างสูงสุดตลอดไป เช่นเดียวกันกับการขุดแร่ในบริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นสมบัติร่วมกันของมนุษยชาติต้องให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติทั้งหมด³⁸ หากตีความมาตรานี้เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและหลักเศรษฐกิจพอเพียงแล้วจะมีความหมายว่า การขุดแร่ในบริเวณพื้นที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนรุ่นปัจจุบันเท่านั้น แต่ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนในรุ่นต่อไปด้วย³⁹

³³ อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 7 “พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์: 18 กรกฎาคม 2517”, 22.

³⁴ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Hungary v. Slovakia) (Judgment) [1997] ICJ Rep 7, para. 140 และดูคดี *The Arbitration regarding the Iron Rhine Railway case* (Belgium v. The Netherlands) 27 RIAA 35, para. 59.

³⁵ World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (CUP 1987) 43.

³⁶ มาตรา 61 (3) แห่ง UNCLOS.

³⁷ มาตรา 119 (1) (a) แห่ง UNCLOS.

³⁸ มาตรา 140 แห่ง UNCLOS.

³⁹ Robin Churchill, ‘The LOSC Regime for Protection of the Marine Environment-Fit for the Twenty-First Century’ in Rosemary Rayfuse (ed), *Research Handbook on International Marine Environmental Law* (Edward Elgar) 11. การพัฒนาอย่างยั่งยืนปรากฏอยู่ในตราสารระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลหลายฉบับ เช่น มาตรา 2 และมาตรา 5 (h) แห่ง 1995 Fish Stocks Agreement มาตรา 1 แห่งอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (The Convention on Biological Diversity) บทที่ 17 แห่ง Agenda 21

5.3 การมีภูมิคุ้มกันกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีคือการบริหารจัดการความเสี่ยง (risk management) เป็นการเตรียมตัวล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ยิ่งเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นเท่าใด ความเสี่ยงที่อาจได้รับจากเทคโนโลยีย่อมมีมากขึ้นเท่านั้น การมีภูมิคุ้มกันยังหมายถึงความสามารถในการรับมือกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่อาจคาดหมายได้ล่วงหน้า ความเสี่ยงในอนาคตเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ มีลักษณะเป็นนามธรรม ความเสี่ยงในความไม่แน่นอนจึงต้องถูกจัดการ (manage) และ ทำให้น้อยลง (minimise) โดยใช้เครื่องมือในทางกฎหมายหรือมาตรการบางอย่าง ในบริบทของการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น คำถามที่ถูกตั้งอยู่เสมอคือ ระเบียบกฎหมายระหว่างประเทศจะจัดการกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร อีกนัยหนึ่งกฎหมายระหว่างประเทศจะสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมได้อย่างไรแม้ในสถานการณ์ที่แย่ที่สุดก็จะสามารถจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ ในกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศมีหลักที่เรียกว่า หลักในเรื่องหลักการป้องกันล่วงหน้า (precautionary principle) ในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเล สารัตถะของหลักการนี้ คือ ในกรณีที่มีความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อม (serious damage to the environment) แต่ยังขาดหลักฐานหรือรายงานทางวิทยาศาสตร์เพื่อจะพิสูจน์ทราบถึงสาเหตุและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเช่นนั้นได้ ความไม่แน่นอนเช่นนั้นไม่อาจหยิบยกขึ้นมากล่าวอ้างเพื่อเป็นเหตุในการไม่ดำเนินการหรือออกมาตรการเพื่อป้องกันความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมได้ หลักการนี้ถูกเขียนไว้ใน หลักการที่ 15 แห่งปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา⁴⁰ ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญอย่างยิ่ง การขาดข้อมูลที่แน่นอน เพราะ ข้อมูลนั้นไม่เพียงพอหรือไม่น่าเชื่อถือ นับได้ว่าเป็นข้อจำกัดของข้อมูลที่มีอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการออกมาตรการเพื่อป้องกันไว้ล่วงหน้าเพื่อเตรียมพร้อมรับมือ การทำเช่นนี้เท่ากับว่าเป็นการปฏิบัติตามการมีภูมิคุ้มกันในตัว

ปี ค.ศ. 1992 มาตรา 7.2.1 แห่ง FAO Code of Conduct วรรค 12 (n) แห่ง the Rome Declaration on the Implementation of the Code of Conduct for Responsible Fisheries และ อาร์ัมภบทและวรรค 2 แห่ง the Reykjavik Declaration on Responsible Fisheries in the Marine Ecosystem.

⁴⁰ United Nations Conference on the Environment and Development: Rio Declaration on the Environment and Development (adopted at Rio de Janeiro, June 14, 1992), UN Doc A/CONF.151/26 (Vol I) (1992); 31 ILM 874. ดูคำอธิบายหลักนี้เพิ่มเติมใน Arie Trouwborst, *Evolution and Status of the Precautionary Principle in International Law* (Kluwer Law International 2002).

แม้ว่าหลักการป้องกันล่วงหน้าไม่ได้ถูกบัญญัติไว้ใน UNCLOS แต่หลักการดังกล่าวถูกบัญญัติไว้อย่างแพร่หลายในตราสารระหว่างประเทศต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิตทางทะเล เช่น มาตรา 2 (2) (a) แห่งอนุสัญญา OSPAR,⁴¹ และ มาตรา 3 (1) แห่งอนุสัญญา London⁴²

ในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่มีชีวิต ความตกลงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวพันธุ์แห่งอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล วันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ.1982 เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดการมวลงปลาที่ย้ายถิ่นระหว่างเขตทางทะเลและมวลงปลาที่ย้ายถิ่นอยู่เสมอ ได้กำหนดให้รัฐภาคีและองค์การระหว่างประเทศระดับภูมิภาคว่าด้วยการบริหารจัดการการทำประมง (regional fisheries management organisations) ใช้หลักการป้องกันล่วงหน้าในการบริหารจัดการมวลงปลาที่ย้ายถิ่นระหว่างเขตทางทะเล (straddling fish stocks) และมวลงปลาที่ย้ายถิ่นอยู่เสมอ (highly migratory species) ไว้ในมาตรา 6 และ ภาคผนวก 2 แห่งความตกลงนี้⁴³ นอกจากนี้ศาลกฎหมายทะเล (International Tribunal for the Law of the Sea) ได้กล่าวถึงหลักการป้องกันล่วงหน้าไว้ในคดีขอคุ้มครองชั่วคราว 3 คดี โดยกระตุ้นให้รัฐคู่กรณีใช้หลักการป้องกันล่วงหน้าในการจัดการ ถึงแม้ว่าศาลจะไม่ได้กล่าวถึงหลักนี้โดยตรงแต่เมื่อพิจารณาถึงถ้อยคำที่ศาลใช้ในคำพิพากษา คือ อย่างรอบคอบและระมัดระวัง (prudence and caution)⁴⁴ อันเป็นสิ่งที่รัฐต้องกระทำเพื่อร่วมมือกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งมีนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับหลักการนี้โดยตรง

นอกจากนั้นกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการขุดแร่ใต้ท้องทะเลลึกที่กำหนดโดย ISA ได้กล่าวถึงการใช้หลักป้องกันล่วงหน้าในขณะที่มีการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติประเภทแร่ในบริเวณพื้นที่นอกเขตอำนาจรัฐ ซึ่งองค์คณะว่าด้วยข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับพื้นดินท้องทะเลแห่งศาลกฎหมายทะเลระหว่างประเทศ ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของข้อกำหนดนี้ไว้ในความเห็นเชิงแนะนำในปี ค.ศ. 2011 ว่าการใช้หลักป้องกันล่วงหน้าถือเป็นส่วนหนึ่ง (integral part) ของการปฏิบัติตามพันธกรณีเรื่อง due diligence รัฐที่ให้การสนับสนุนผู้ที่รับงานแสวงหาแร่ใต้ท้องทะเลลึกต้องมีมาตรการเพื่อป้องกันความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการดำเนินกิจกรรมของผู้ที่รับงานเช่นว่านั้น พันธกรณีในเรื่องการป้องกันล่วงหน้าจะต้องนำมา

⁴¹ Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (adopted 22 September 1992, entered into force 25 March 1998) (1993) 2354 UNTS 67, 32 ILM 1068.

⁴² Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (adopted 13 November 1972, entered into force 30 August 1975) 1046 UNTS 138.

⁴³ The United Nations Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks (adopted 4 August 1995, entered into force 11 December 2001) 2167 UNTS 3.

⁴⁴ *Southern Bluefin Tuna Cases* (No.3 & 4) (New Zealand v. Japan; Australia v. Japan) (Provisional Measures, Order of 27 August 1999) ITLOS Reports 1999, (2000) 117 ILR 148; 38 ILM 1624, para. 77, 79 and 80 ดูเพิ่มเติมในคดี *MOX Plant Case* (No.10) (Ireland v. United Kingdom) (Provisional Measures, Order of 3 December 2001) ITLOS Reports 2001, (2003) 126 ILR 310; 42 ILM 1187, para. 84 และ *Case concerning Land Reclamation by Singapore in and around the Straits of Johor* (No.12) (Malaysia v Singapore) (Provisional Measures, Order of 8 October 2003) ITLOS Reports 2003, (2003) 126 ILR 487 para.99.

ปรับใช้ด้วยแม้ว่าหลักฐานทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะยังมีไม่เพียงพอก็ตาม⁴⁵ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า due diligence นั้นเปรียบได้กับ เงื่อนไขความรู้ อันได้แก่ ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง เงื่อนไขความรู้ หลักการที่ศาลวางไว้เช่นนี้จึงมีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เป็นอย่างยิ่ง

6. บทสรุป

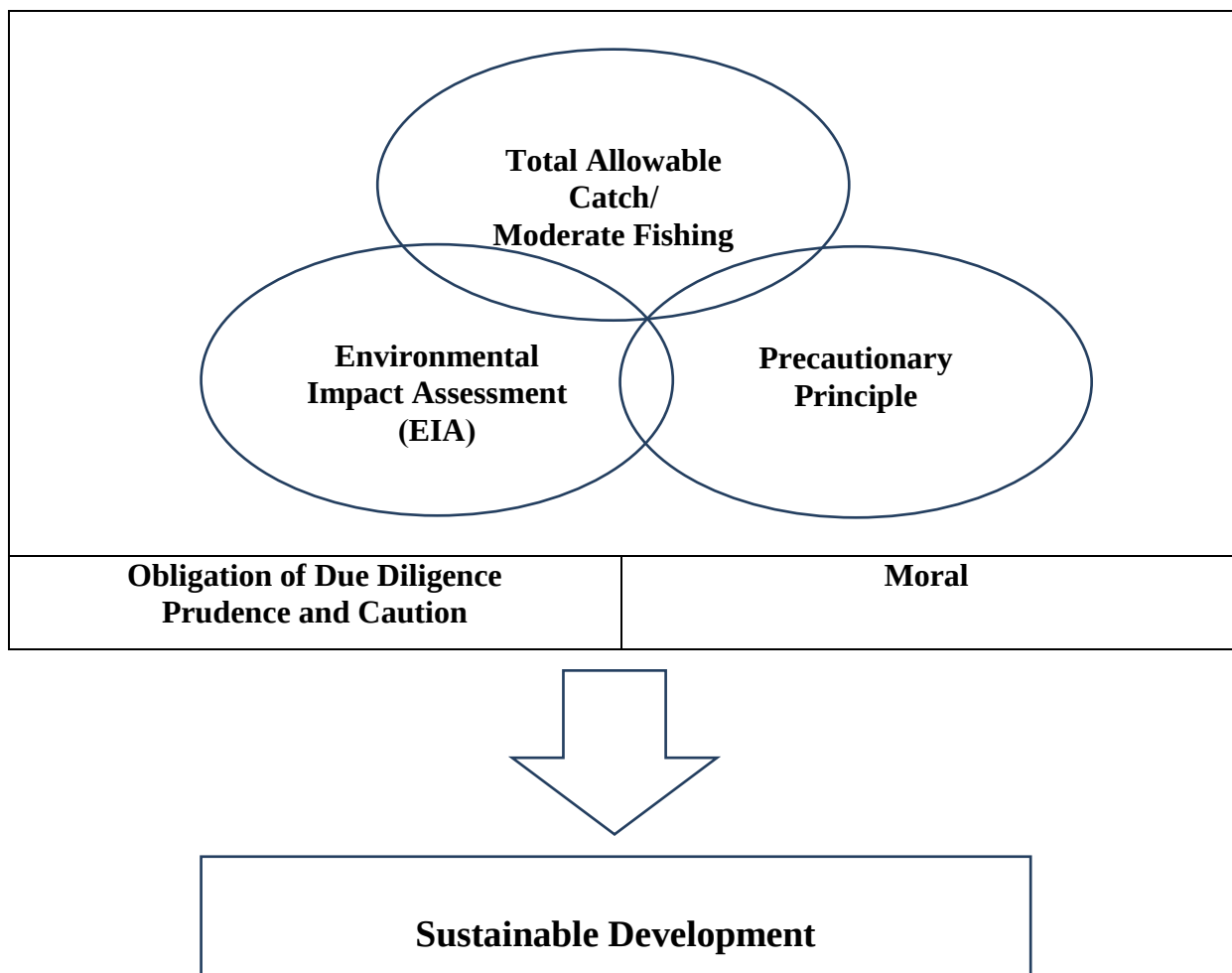
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 พระราชทานในวโรกาสต่างๆ ให้แก่ปวงชนชาวไทยไว้ใช้ในการดำเนินชีวิตนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ประกอบไปด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยการดำเนินกิจการงานอันใดให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยเงื่อนไข 2 ประการเป็นพื้นฐาน คือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม บทความฉบับนี้ได้สำรวจตรวจสอบหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลพบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีความเป็นสากลเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นคุณลักษณะทั้ง 3 ประการ มีความสอดคล้องกับหลักกฎหมายที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการที่ได้บัญญัติไว้ในอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. 1982 ซึ่งถือได้ว่าเป็นธรรมนูญแห่งมหาสมุทร⁴⁶ ที่มีรัฐต่างๆ ทั่วโลกเป็นจำนวนถึง 168 ประเทศ เมื่อถอดรหัสสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงตรัสไว้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตลอดระยะเวลาอันยาวนานทำให้ทราบว่าหลักการที่พระองค์พระราชทานให้ไว้มีความทันสมัยอย่างมาก กล่าวคือ หลักการและเงื่อนไขทั้งหมดที่ทรงพระราชทานเกิดขึ้นก่อนที่หลักกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศจะพัฒนาก่อตัวขึ้น จึงปฏิเสธไม่ได้เลยว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการสากลที่ประยุกต์ใช้ได้กับศาสตร์กฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศได้อย่างปราศจากข้อสงสัย หลักในเรื่องพอประมาณคือหลักการในเรื่องไม่แสวงหาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการบริโภคจนเกินขนาด มีการกำหนดการกำหนดปริมาณที่จะพึงอนุญาตให้จับได้ หลักมีเหตุผลสอดคล้องกับการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว คือ การจัดการความเสี่ยงในอนาคตหรือหลักป้องกันล่วงหน้า เงื่อนไขความรู้ คือ ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง มีความสอดคล้องกับสิ่งที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศและศาลกฎหมายทะเลได้วางหลักเอาไว้เมื่อไม่นานมานี้ว่าการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมหรือการใช้หลักป้องกันล่วงหน้า คือ พันธกรณีที่เรียกว่า obligation of due diligence ซึ่งกำกับพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการปกป้องสิ่งแวดล้อม เงื่อนไขดังกล่าว คือ สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้ก่อนที่ศาลระหว่างประเทศด้วยซ้ำ สิ่งที่กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเลยังไม่ได้กล่าวถึง คือ เงื่อนไขด้านคุณธรรม เงื่อนไขนี้เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้จุดมุ่งหมายของทั้ง 3 หลักการบรรลุผล คือ การพัฒนาอย่างยั่งยืน คุณธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องเสริมสร้างให้กับรัฐที่ใช้กฎหมายระหว่างประเทศ โดยส่งเสริมให้มี

⁴⁵ Advisory Opinion on Responsibilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities with Respect to Activities in the Area (2011) ITLOS, Seabed Disputes Chamber, (2011) 50 ILM 458, para. 131.

⁴⁶ Tommy T.B. Koh, 'A Constitution for the Oceans: Remarks by Tommy Koh of Singapore, President of the Third United Nations Conference on the Law of the Sea' http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/koh_english.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2560).

คุณธรรมทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การกำหนด TAC ต้องเป็นไปอย่างโปร่งใส สุจริต หรือ การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมต้องกระทำอย่างถูกต้องวิธีบนพื้นฐานของหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ และแม้ในกรณีที่ขาดหลักฐานทางวิทยาศาสตร์รัฐที่มีคุณธรรมทางสิ่งแวดล้อมก็ไม่อาจละเลย เพิกเฉย ต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต แต่จะต้องมีมาตรการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมและการป้องกันการสูญสลายของทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ในแง่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นหลักปฏิบัติที่เมื่อนำไปปรับใช้แล้วจะส่งผลให้สิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในอาณาเขตของรัฐใดรัฐหนึ่งหรือสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเหนือเขตอำนาจรัฐได้รับการพิทักษ์รักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับคนในยุคปัจจุบันและยุคต่อไป อันเป็นเป้าประสงค์ของการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเสริมสร้างความยุติธรรมระหว่างชน 2 รุ่น (intergenerational equity) ต่อไป

แผนภาพแสดงการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเลและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างยั่งยืน

กฎหมายกับการพัฒนากิจการเพื่อสังคม อีกทางเลือกของการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ประพนธ์ นุษย์เปี่ยม¹

บทคัดย่อ

กิจการเพื่อสังคม หรือที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Social Enterprise อาจฟังดูเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย ขณะที่ในประเทศตะวันตกแนวคิดเรื่องกิจการเพื่อสังคมได้มีการศึกษาวิจัยและพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง กระนั้นก็ตาม จุดมุ่งหมายหลักของกิจการเพื่อสังคมในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนนั้น ไม่ใช่เรื่องที่แปลกใหม่ในสังคมไทยแม้แต่น้อย แนวคิดของกิจการเพื่อสังคมสามารถสะท้อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้เป็นอย่างดี งานวิจัยนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่ากิจการเพื่อสังคมเป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่กำลังได้รับความสนใจในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และกิจการเพื่อสังคมจะพัฒนาไปได้อย่างไรมีประสิทธิภาพจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาทางด้านกฎหมายควบคู่กันไป บทความวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 4 ตอน *ตอนแรก* จะอธิบายแนวคิดหลักและการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง *ตอนที่สอง* จะพิจารณาความหมายและแนวทางของกิจการเพื่อสังคมเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และสามารถนำไปปรับใช้กับหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้ *ตอนที่สาม* จะชี้ให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นของการพัฒนากฎหมายเพื่อรองรับการเติบโตของกิจการเพื่อสังคม และ*ตอนสุดท้าย* จะวิเคราะห์ถึงมาตรการทางกฎหมายที่ประเทศไทยเลือกมาใช้พัฒนากิจการเพื่อสังคม

คำสำคัญ: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กิจการเพื่อสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืน กฎหมายกับการพัฒนา

¹ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Law and the Development of Social Enterprise as an Alternative Way of Achieving Sustainable Development under the Philosophy of Sufficiency Economy

Prapin Nuchpiam

Abstract

Social enterprise might seem new in Thai society, whereas in the western countries the idea of social enterprise has been extensively studied and developed. Nonetheless, the main purpose of social enterprise, in so far as this involves a way of achieving sustainable social and economic development, is hardly new in Thailand. In particular, this can be conceived of as actually embodying the central principles of the philosophy of sufficiency economy, which His Majesty King Bhumibol Adulyadej proposed many years ago to the Thai people as a basis for the sustainable development of both their livelihood and the country. The research aims to demonstrate that social enterprise has assumed growing importance as an alternative way to achieve sustainable development under the philosophy of sufficiency economy. It will also be pointed out that for the social enterprise sector to develop efficiently the development of an appropriate legal infrastructure is required. The research article is divided into four sections. It begins with a brief presentation of the principles of sufficiency economy and efforts at their practical application. Then, in the second section, the meaning and practical orientation of social enterprise will be examined, so that this type of business will be adequately understood and most suitably adapted to the philosophy of sufficiency economy. The third section considers the development of legal measures for social enterprises. The final section analyses the legal measures Thailand has selected for the development of its social enterprise sector.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy, Social Enterprise, Sustainable Development, and Law and Development

1. หลักการและเหตุผล

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นเรื่องที่เราได้ยินและพูดถึงกันมาอย่างต่อเนื่องนั้น ประชาชนส่วนใหญ่อาจนึกถึงเพียงการดำรงชีวิตอย่างประหยัดพอเพียง แต่จริง ๆ แล้วปรัชญานี้ซึ่งมีองค์ประกอบหลักคือ ความพอประมาณ (moderation) ความมีเหตุผล (reasonableness) และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง (self-immunity) โดยมีเงื่อนไขพื้นฐานคือ ความรู้และคุณธรรมนั้น สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกระดับตั้งแต่ปัจเจกชนไปจนถึงนโยบายระดับประเทศและในหลากหลายบริบทไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยเป้าหมายหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นอย่างสมดุลและยั่งยืน

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับการขาดความเข้าใจอย่างถูกต้องดังกล่าวข้างต้น คือการนำเอาแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติ งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งหมายจะส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักปรัชญานี้เพื่อการพัฒนาประเทศด้วยการเสนอให้กิจการเพื่อสังคม (social enterprise) เป็นทางเลือกหนึ่งในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป้าหมายดังกล่าว ทั้งนี้เพราะกิจการเพื่อสังคมมีแนวทางที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่หลายด้านด้วยกัน ที่สำคัญยังมีวิถีปฏิบัติที่ชัดเจนและได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วในหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการฟื้นฟูวิถีชุมชนและส่งเสริมผู้ด้อยโอกาสต่าง ๆ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ หรือการทำให้การพัฒนาทั้งระดับชุมชนท้องถิ่น และระดับชาติมีความยั่งยืน

กิจการเพื่อสังคมปรากฏแพร่หลายในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว โดยมีกิจการประเภทนี้จำนวนมากที่ดำเนินงานอย่างประสบความสำเร็จ จึงน่าจะสามารถเป็นทั้งแนวทางและเครื่องมือในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ดี แม้เราจะสามารถดำเนินกิจการเพื่อสังคมได้หลายลักษณะและรูปแบบ แต่ในแง่ที่เป็น “กิจการ” หรือ “การประกอบการ” (enterprise) ทางธุรกิจอย่างหนึ่ง กิจการประเภทนี้ควรจะดำเนินการโดยมีรูปแบบองค์กรทางกฎหมายเพื่อให้การดำเนินกิจการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ดังนั้น ในการอาศัยกิจการเพื่อสังคมเพื่อเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนา กิจการประเภทนี้ก็ควรจะได้รับพัฒนาพร้อมกันไปด้วย โดยเฉพาะในแง่ของการพัฒนารูปแบบองค์กรทางกฎหมายเพื่อการประกอบกิจการประเภทนี้ ข้อเสนออีกประการหนึ่งของงานวิจัยเรื่องนี้จึงได้แก่การพัฒนาด้านกฎหมายซึ่งจะทำให้กิจการเพื่อสังคมที่ได้กลายมาเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจไทยแล้ว ได้มีการพัฒนาและขยายตัวต่อไปอย่างยั่งยืน

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นเพียงการวิจัยสำรวจเบื้องต้น (exploratory research) เพื่อกำหนดประเด็นและแนวทางการศึกษาค้นคว้าระดับลึกต่อไป การให้กิจการเพื่อสังคมเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาประเทศ เราจำเป็นต้องมีการทำความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับทั้งหลักการและแนวทางปฏิบัติที่ผ่านมาของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและกิจการเพื่อสังคม เพื่อดูว่าสองแนวทางนี้มีความสอดคล้องและเอื้อต่อกันเพียงใด และในลักษณะใด นอกจากนี้ หากเรายอมรับว่าการเติบโตขยายตัวของภาคกิจการเพื่อสังคม (social enterprise sector) จำเป็นจะต้องมีบริบททางกฎหมายที่เหมาะสม ก็จำเป็นต้องมีการพิจารณาไปพร้อมกันด้วยว่าจะมีแนวทางในการพัฒนากฎหมายเพื่อเป้าหมายดังกล่าวอย่างไรบ้าง

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อสำรวจแนวทางและวิถีปฏิบัติในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนา
- 2.2 เพื่อศึกษาหลักการและแนวทางของกิจการเพื่อสังคมเพื่อให้เข้าใจว่ามีความเหมาะสมที่จะเป็นทางเลือกในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาหรือไม่ อย่างไร
- 2.3 เพื่อเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคมเพื่อให้กิจการประเภทนี้สามารถใช้เป็นทางเลือกที่มีประสิทธิภาพในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนา

3. แนวทางและวิธีการศึกษา

ผู้วิจัยขออย่าประเด็นหลักของงานวิจัยเรื่องนี้ คือ การกำหนดให้กิจการเพื่อสังคมเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาประเทศ แต่การที่จะให้กิจการเพื่อสังคมเป็นทางเลือกเช่นนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็จำเป็นต้องมีการพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการประเภทนี้พร้อมกันไปด้วย ประเด็นที่ต้องศึกษาวิเคราะห์เพื่อความชัดเจนคือ กิจการเพื่อสังคมจะเป็นทางเลือกดังกล่าวได้อย่างไร และเหตุใดจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการประเภทนี้เป็นการเฉพาะ งานวิจัยเรื่องนี้จึงมุ่งไปที่ *การสำรวจเบื้องต้น* เพื่อสร้างความชัดเจนดังกล่าว นั่นคือ เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์และยอมรับความเป็นไปได้ของการใช้กิจการเพื่อสังคมส่งเสริมการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยที่ในขั้นต่อไปก็จำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัย *ผลในทางปฏิบัติ* ของการใช้กิจการเพื่อสังคมเป็นทางเลือกหรือเครื่องมือในการดำเนินงานเพื่อเป้าหมายดังกล่าว ดังนั้น การวิจัยสำรวจเบื้องต้นในขั้นนี้จะมุ่งสร้างความกระจ่างชัดในประเด็นคำถามวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ข้างต้น ดังนี้

- ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักการและแนวทางการดำเนินงานในทางปฏิบัติเท่าที่ผ่านมาที่พอจะชี้ให้เห็นได้อะไรบ้าง
- กิจการเพื่อสังคมมีหลักการและแนวทางการดำเนินงานในทางปฏิบัติทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศอย่างไรบ้าง
- หลักการและวิถีปฏิบัติของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและกิจการเพื่อสังคมมีความสอดคล้องและ/หรือ แตกต่างกันอย่างใด
- กิจการเพื่อสังคมสามารถนำมาใช้เป็นทางเลือกหรือเครื่องมือส่งเสริมการพัฒนาตามแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้หรือไม่ อย่างไร
- การพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคมมีความจำเป็นอย่างไรและแนวทางการดำเนินงานในเรื่องนี้มีอะไรบ้าง

การค้นคว้าเพื่อตอบคำถามและทำความเข้าใจประเด็นคำถามวิจัยข้างต้นอาศัย *การวิจัยเอกสาร* (documentary research) เป็นหลัก และการนำเสนอผลการวิจัยจะประกอบด้วย 4 ตอนด้วยกัน ได้แก่ (1) การอธิบายแนวคิด หลักการ และการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนา (2) การพิจารณาความหมายและแนวทางปฏิบัติของกิจการเพื่อสังคมเพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถนำไปปรับใช้กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (3) การวิเคราะห์ความสำคัญและความจำเป็นของการพัฒนากฎหมายเพื่อรองรับการเติบโตของภาคกิจการเพื่อสังคม และ (4) การศึกษามาตรการทางกฎหมายที่ประเทศไทยเลือกมาใช้พัฒนากิจการเพื่อสังคม

เอกสารที่จะใช้ในการศึกษาค้นคว้ามาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) เป็นหลัก เพราะงานวิจัยมุ่งไปที่การสร้างความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทางความคิดว่า กิจการเพื่อสังคมสามารถเป็นทางเลือกที่เป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาได้อย่างไรดังได้กล่าวแล้ว เอกสารที่ใช้ประกอบด้วยทั้งผลงานวิจัย โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในส่วนของหลักการและแนวทางปฏิบัติของกิจการเพื่อสังคม ผู้วิจัยอาศัยผลงานการศึกษาค้นคว้าประเภทหนังสือและบทความของชาวตะวันตก ซึ่งได้ศึกษาเรื่องนี้ไว้อย่างกว้างขวางเป็นสำคัญ เอกสารที่อาจถือว่าเป็นข้อมูลปฐมภูมิ (primary sources) ส่วนสำคัญ คือ เอกสารทางราชการโดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ผู้วิจัยหวังว่าจะมีโอกาสศึกษาค้นคว้าที่ก้าวไกลกว่าประเด็นทางความคิดไปสู่ระดับสู่ทางและผลในทางปฏิบัติของการใช้กิจการเพื่อสังคมส่งเสริมการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะต้องอาศัยทั้งการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ซึ่งรวมไปถึงการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ เช่น นักวิชาการ ผู้ประกอบการกิจการเพื่อสังคม ผู้ปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาประเทศ และอื่นๆ

4. ความคิดและประเด็นด้านทฤษฎี

ด้วยเหตุที่เป็นการวิจัยสำรวจเบื้องต้นเพื่อสร้างความเข้าใจความคิดว่าด้วยการใช้กิจการเพื่อสังคมเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนา งานวิจัยเรื่องนี้จึงมิได้อาศัยกรอบความคิดทางทฤษฎีใด ๆ เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า (จริง ๆ แล้วทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและกิจการเพื่อสังคมประกอบด้วยทั้งหลักคิดทางทฤษฎีและวิถีปฏิบัติอยู่ในตัวเอง) กระนั้นก็ตาม งานวิจัยเรื่องนี้กล่าวได้ว่า มีนัยทางทฤษฎี (theoretical implication) อยู่ด้วยประการหนึ่ง คือ ความคิดว่าด้วย กฎหมายกับการพัฒนา (law and development)

ประเด็นทางความคิดหลักของผู้วิจัยในที่นี้ ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นคือ ทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและกิจการเพื่อสังคมเป็นกลไกสำคัญสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะหากประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะของการประกอบการตามแนวทางกิจการเพื่อสังคม (ผู้วิจัยขออภัยว่าการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาสามารถใช้ทางเลือกและแนวทางอื่น ๆ ได้หลากหลาย) เพราะแนวทางนี้มีวิถีปฏิบัติที่ค่อนข้างชัดเจนและดำเนินการโดยประสบผลสำเร็จมาแล้วในหลายประเทศ แต่ประสิทธิภาพของหลายประเทศ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ก็ยืนยันด้วยเช่นกันว่า การพัฒนากิจการเพื่อสังคมต้องอาศัยสภาวะแวดล้อมทางกฎหมาย (legal environment) ที่เหมาะสม การพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคมจึงเป็นกรณีตัวอย่างชัดเจนของความสำเร็จของการพัฒนาระบบกฎหมายเพื่อการพัฒนาประเทศ

5. การสำรวจวรรณกรรม

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้มีผู้รวบรวมและศึกษาไว้ในเชิงแนวคิดมากพอสมควร ผู้วิจัยอาศัยผลงานการศึกษาค้นคว้าเหล่านี้ (ได้อ้างอิงไว้แล้วในส่วนของผลการวิจัย จึงจะไม่กล่าวซ้ำในส่วนนี้อีก) เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในส่วนของการทำความเข้าใจแนวทางและวิถีปฏิบัติในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนา ผู้วิจัยได้อาศัยงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำนวนหนึ่ง (ได้อ้างอิงไว้แล้วเช่นกัน) และในเรื่องของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติได้กำหนดไว้ชัดเจนที่สุดโดยมีการปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้นเป็นลำดับในแผนพัฒนาฉบับต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ประโยชน์จากเอกสารชุดนี้เป็นอย่างมาก

ในส่วนของกิจการเพื่อสังคม นอกจากผลงานการศึกษาค้นคว้าของชาวตะวันตกแล้ว นักวิชาการไทย ได้ให้ความสนใจเรื่องนี้มากขึ้นในช่วงประมาณ 1 ทศวรรษที่ผ่านมา ผู้วิจัยอาศัยผลงานของนักวิชาการทั้งชาวไทย และต่างชาติในการนำเสนอความคิดและวิถีปฏิบัติในเรื่องนี้ โดยได้อ้างอิงไว้โดยละเอียดแล้วในส่วนของ ผลการวิจัย

สิ่งที่ผู้วิจัยหวังจะ “ต่อยอด” จากการศึกษาค้นคว้าที่มีผู้ทำไว้แล้วทั้งในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และกิจการเพื่อสังคม คือ การผนวกความคิดของสองเรื่องนี้เข้าด้วยกันในแง่ที่ได้กล่าวแล้วว่ากิจการเพื่อสังคม สามารถจะนำมาใช้เป็นทางเลือกอย่างหนึ่งในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาได้ อย่างไร นอกจากนั้น เรื่องที่ยังมีผู้ศึกษาไว้น้อยมากในประเทศไทย คือการพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคม ประเด็นนี้จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ผู้วิจัยหวังจะ “ต่อยอด” อย่างน้อยเพื่อชี้ให้เห็นว่ากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคมสำคัญอย่างไร และประเทศไทยมีแนวทาง (หรือควรจะมีแนวทาง) ในเรื่องนี้อย่างไร ผู้วิจัยยังเห็นด้วยว่า ประเด็นนี้มีนัยสำคัญต่อความเข้าใจเรื่องกฎหมายกับการพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยหวังว่าจะมีโอกาสได้ศึกษาค้นคว้า ต่อไปในอนาคตด้วย

6. ข้อจำกัดและความสำคัญของการวิจัย

ข้อจำกัดในตัวเองของงานวิจัยเรื่องนี้ คือ การเป็นงานวิจัยสำรวจเบื้องต้น ในลักษณะนี้สิ่งที่ขาดไป คือ หลักฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ (empirical evidence) ที่มาจากการวิจัยภาคสนามโดยผู้วิจัยเอง (ผู้วิจัยได้อาศัย หลักฐานข้อมูลประเภทนี้จากผลงานการศึกษาค้นคว้าที่ได้มีการทำไว้แล้ว) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาความ จำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจพื้นฐานว่า กิจการเพื่อสังคมสามารถเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งในการพัฒนาตาม แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร ความสำคัญของงานวิจัยเรื่องนี้อยู่ที่การสร้างความรู้ความเข้าใจพื้นฐาน ดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า เราจะต้องเริ่มต้นด้วยการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ กล่าวคือ ผู้วิจัยเชื่อว่าความ เข้าใจเช่นนั้นจะเป็นหนทางนำไปสู่การส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดย อาศัยกิจการเพื่อสังคม นอกจากนี้ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นของการพัฒนากฎหมายสำหรับ กิจการเพื่อสังคมเพื่อส่งเสริมให้กิจการประเภทนี้มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวมาก ยิ่งขึ้นยังมีนัยสำคัญทางทฤษฎีเกี่ยวกับกฎหมายและการพัฒนาด้วย ผู้วิจัยจึงหวังว่างานวิจัยสำรวจเบื้องต้น เรื่องนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าในระดับลึกต่อไป

7. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่นำเสนอในที่นี้แบ่งเป็น 4 ตอนด้วยกัน ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น แต่สาระในส่วนที่เป็นข้อมูลรายละเอียดส่วนใหญ่ของงานวิจัยย่อมจะไม่สามารถนำมาเสนอในบทความวิจัยนี้ได้ กระนั้นก็ตามผู้วิจัยหวังว่า สาระสำคัญ โดยเฉพาะที่เป็นประเด็นด้านความคิดจะช่วยให้เราเข้าใจได้ชัดเจนว่า กิจการเพื่อสังคมสามารถจะมีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร

7.1 หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมานานแล้ว² แต่เพิ่งจะได้มีการนำไปปรับใช้อย่างจริงจังในช่วงที่ประเทศไทยต้องเผชิญวิกฤตทางการเงินอย่างรุนแรง³ แม้ว่าวิกฤตครั้งนั้นจะเป็นผลพวงส่วนหนึ่งมาจากปัญหาเศรษฐกิจในเอเชียในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่หากประเทศไทยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลเสียหายที่เกิดขึ้นก็อาจจะไม่รุนแรงมากมายนัก ในบทความวิจัยนี้ผู้เขียนจะไม่ลงรายละเอียดในเรื่องความเป็นมาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก เนื่องจากต้องการเน้นการวิเคราะห์ในด้านการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในทางปฏิบัติ ดังนั้น ส่วนแรกของผลการวิจัยจะมุ่งไปที่การนำเสนอการสำรวจแนวทางและวิถีปฏิบัติเท่าที่ผ่านมาในการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในการพัฒนาประเทศ เพื่อดูว่าประสบความสำเร็จและ/หรือ มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9⁴ เพื่อใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง “นำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ”⁵ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 นี้ได้กำหนดกรอบยุทธศาสตร์และความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการนำหลักปรัชญาไปประยุกต์ใช้ในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากที่ผ่านมา การนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไปใช้จริงในทางปฏิบัติยังเป็นลักษณะแยกส่วน ต่างคิดต่างทำตามการตีความของแต่ละคนแต่ละหน่วยงาน ทำให้ขาดความเชื่อมโยงให้เป็นไปตามเป้าหมายของแผนอย่างมีประสิทธิภาพ

² มีเอกสารทางวิชาการจำนวนมากเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ญัณพงค์ ทองภักดี, ‘ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย’ (2550) 47(1) วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 1-25; Chaiyawat Wibulswasdi and others, *Sufficiency Economy Philosophy and Development* (Bangkok: Sufficiency Economy Research Project, Bureau of the Crown Property 2010); and Prasopchoke Mongsawad, ‘The Philosophy of the Sufficiency Economy: A Contribution to the Theory of Development’ (2010) 17(1) Asia-Pacific Development Journal 123-143.

³ รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิกฤตทางการเงินในเอเชียดูที่ Giancarlo Corsetti and others, ‘What Caused the Asian Currency and Financial Crisis? Part I: A Macroeconomic Overview’ (1998) National Bureau of Economic Research Working Paper 6833 <www.nber.org/papers/w6833> accessed 20 December 2016; and Giancarlo Corsetti and others, ‘What Caused the Asian Currency and Financial Crisis? Part II: The Policy Debate’ (1998) National Bureau of Economic Research Working Paper 6834 <www.nber.org/papers/w6834> accessed 20 December 2016

⁴ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549* (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี 2544).

⁵ *ibid* ก.

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้พยายามกำหนดแผนปฏิบัติการในระดับยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการของหน่วยงานปฏิบัติในทุกระดับ รวมถึงการสร้างเครื่องชี้วัดผลสำเร็จ หลักเกณฑ์สำคัญเบื้องต้นที่ต้องคำนึงถึงในการจัดทำแผนปฏิบัติการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถให้หน่วยงานทุกระดับได้ประโยชน์จากการนำไปใช้ ได้แก่ (1) เน้นพัฒนาคน (2) เน้นแก้ปัญหาความยากจน ดูแลผู้ด้อยโอกาส และกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม (3) เน้นการพัฒนาที่พึ่งพาตนเอง และใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรที่เหมาะสมต่อสังคมไทย และไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม (4) สร้างความร่วมมือกันทั้งในภาครัฐ เอกชน และประชาชน (5) มีความจำเป็นต่อส่วนรวม มีความเหมาะสม ความพร้อม และมีผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชน (6) มีความโปร่งใสในการดำเนินงาน ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม และสามารถตรวจสอบได้ และ (7) สามารถติดตามและประเมินผลได้อย่างเป็นรูปธรรม⁶

อย่างไรก็ดี แม้ว่าผลของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 จะถือว่าประสบผลสำเร็จในเรื่องการพยายามทำให้เศรษฐกิจกลับมามีเสถียรภาพดังเดิม แต่ประเทศไทยก็ยังคงเผชิญอุปสรรคในการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบทำให้การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ดังนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10⁷ จึงยังนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเช่นเดิม โดยยังมุ่งเน้น “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” แต่ได้ขยายความกรอบยุทธศาสตร์ที่วางไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีสาระสำคัญ 5 ประการ⁸ ได้แก่

ประการแรก การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมแห่งศีลธรรมและฐานความรู้

การมุ่งเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพของคนในทุกมิติ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เพราะเมื่อประชาชนมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์แข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ก็จะสามารถทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้อย่างเต็มที่ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยรัฐต้องส่งเสริมบทบาทของสถาบันครอบครัว สถาบันทางศาสนา และสถาบันการศึกษา รวมทั้งควรปรับปรุงระบบสาธารณสุขให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง นอกจากการพัฒนาทางร่างกายและจิตใจของประชาชนให้สมบูรณ์แข็งแรงแล้ว ก็ยังจำเป็นต้องพัฒนาคนให้มีปัญญาหรือความรู้เพื่อพร้อมเผชิญต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น

ตัวอย่างของแนวทางการพัฒนาคนในทางปฏิบัติ เช่น การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีในลักษณะพึ่งตนเอง หรือหาความได้เปรียบทางการแข่งขันของเศรษฐกิจไทยที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นลำดับแรก เน้นเทคโนโลยีที่ส่งเสริมการผลิตมากกว่าการบริโภคของประชาชน โดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยหรือเน้นเทคโนโลยีที่ใช้ประโยชน์จากทุนทรัพยากรธรรมชาติ จากทุนวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำมาต่อยอดผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ ลดการพึ่งพาความรู้และเทคโนโลยีจากต่างประเทศ อันจะเพิ่มผลิตภาพและเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศ ตัวอย่างหนึ่งที่เด่นชัดซึ่งเรารู้จักกันดีคือพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในเรื่องเชื้อเพลิงชีวภาพ ซึ่งช่วยให้ประชาชนมีทางเลือกในการใช้พลังงานทดแทนที่คนไทยสามารถผลิตเองได้ และลดปริมาณการนำเข้าจากต่างประเทศ⁹

⁶ ibid 109-118.

⁷ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554* (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี 2549).

⁸ ibid ค-ธ.

⁹ สำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน กระทรวงพลังงาน, *พลังงานชีวภาพ: พลังแห่งพระปรีชาญาณ* (พระบิดาแห่งการพัฒนาพลังงานไทย) <www.eppo.go.th/royal/m1700_0020.html> ค้นวันที่ 20 ธันวาคม 2559

ประการที่สอง การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น และพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงสู่ระดับจังหวัดและภายนอก

เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดพื้นที่เป็นตัวตั้ง เพื่อให้เกิดความสมดุลของการพัฒนาอย่างยั่งยืนของการใช้ทุน ทั้งทุนเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ตลอดจนทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน เพื่อให้สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ในแต่ละชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีอัตลักษณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยในระดับครอบครัว ให้ประชาชนใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง ประหยัดอดออม ในระดับชุมชนและท้องถิ่น¹⁰ ให้ประชาชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันสร้างรายได้ พัฒนาและแก้ปัญหาของชุมชนที่อาจเกิดขึ้น และท้ายสุดในระดับจังหวัดและภูมิภาค ส่งเสริมให้มีการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับเชื่อมโยงเพื่อขยายศักยภาพในหลาย ๆ ด้าน ตัวอย่างการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย เช่น การรวมกลุ่มของชาวนาในจังหวัดยโสธร อำนาจเจริญ มุกดาหาร อุบลราชธานี และศรีสะเกษเพื่อทำนาเกษตรอินทรีย์วิถีพอเพียงและการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน และจากการรวมกลุ่มทำให้มีพื้นที่ปลูกข้าวมากกว่า 4,100 ไร่ และใน พ.ศ. 2555-2556 สามารถผลิตข้าวได้มากกว่า 700 ตัน¹¹

ประการที่สาม การพัฒนาเศรษฐกิจไทยบนฐานการผลิตที่แข็งแกร่งของประเทศ

เป็นการส่งเสริมให้ประเทศไทยเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจ โดยเพิ่มศักยภาพและบทบาทในการแข่งขันบนเวทีโลก มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานการผลิตที่เป็นจุดแข็งของประเทศ หรือการผลิตบนฐานความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของประเทศในระยะยาว ซึ่งประเทศอื่นเลียนแบบได้ยาก และคนไทยสามารถต่อยอดความรู้ พัฒนาผลิตภัณฑ์ และสร้างนวัตกรรมใหม่ขึ้นได้ด้วยตนเอง เหมาะสมกับปัจจัยพื้นฐานหรือทุนที่มีอยู่เดิมในประเทศ รวมถึงการมีกระบวนการผลิตที่ลดต้นทุน เพิ่มคุณภาพมาตรฐาน และเพิ่มคุณค่าให้สินค้าและบริการ เป็นการช่วยลดความเสี่ยงและการพึ่งพาต่างประเทศ แต่ในขณะเดียวกันควรเสริมสร้างความร่วมมือเป็นพันธมิตรการพัฒนากับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านและนานาประเทศซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ประเทศไทยต้องมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อความเสี่ยงและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในระยะยาว

¹⁰ ตัวอย่างงานวิจัย เช่น Pichayalak Pichayakul, 'A Success Case of Implementing Sufficiency Economy Concept: Funeral Expenses Reduction Project' (2015) 9(1) Suranaree Journal of Social Science 1-17; ศุภนุช ตรีนตร, 'การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ: กรณีศึกษาหมู่บ้านวังแสงใต้ ตำบลวังแสง อำเภอนบพ จัหวัดขอนแก่น' (การประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน "Rethink: Social Development for Sustainability in ASEAN Community" ครั้งที่ 4, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 11-13 มิถุนายน 2557) หน้า 171-176
<https://cscd.kku.ac.th/2016/uploads/proceeding/070714_142733.pdf> ค้นวันที่ 26 ธันวาคม 2559

¹¹ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, *กลุ่มข้าวคุณค่า ชาวนาคูณธรรม: คู่มือตัวอย่างความสำเร็จ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประเภทกลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่* (กรุงเทพมหานคร: สายธุรกิจโรงพิมพ์ 2556).

ตัวอย่างโครงการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การรวมกลุ่มกันของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟใน 6 อำเภอของจังหวัดเชียงรายและเชียงใหม่ ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าวเหมาะสมกับการปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้า ซึ่งนำมาปลูกครั้งแรกเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น การปลูกกาแฟในภาคเหนือแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรม การปรับตัวของเกษตรกรเพื่อเพิ่มรายได้และอำนาจต่อรอง โดยเกษตรกรบางส่วนเลือกที่จะปลูกชาทดแทนกาแฟเมื่อปริมาณกาแฟมากเกินความต้องการ รวมถึงเป็นการรองรับการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนด้วย¹²

อย่างไรก็ดี ยังมีความเข้าใจผิดในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อยู่ กล่าวคือ กลุ่มคนบางส่วนยังเข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของเกษตรกรเท่านั้น ซึ่งอาจอธิบายได้ เพราะเกษตรกรเป็นอาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่ และมีงานวิจัยมากมายที่เน้นการพัฒนาภาคเกษตร แต่ในความเป็นจริง เศรษฐกิจของประเทศนั้นประกอบด้วยหลายภาคหลายส่วน ทั้งภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม ภาคธุรกิจและบริการ โดยมักเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่าภาคธุรกิจนั้นมุ่งเน้นการแสวงหาผลกำไรเป็นสำคัญ ทำให้ขัดแย้งกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการพึ่งพาตนเอง ชุมชน และสังคม แต่จริง ๆ แล้ว หลักเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปปรับใช้ได้ในทุกส่วนทุกภาคของประเทศ¹³ รายละเอียดในเรื่องนี้จะพูดถึงในส่วนต่อไปเกี่ยวกับการปรับใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกิจการเพื่อสังคมซึ่งเป็นรูปแบบการทำธุรกิจอย่างหนึ่ง

ประการที่สี่ การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในด้านใดก็ตาม ควรมีการส่งเสริมการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กันเสมอ เช่น ในทางปฏิบัติ ควรส่งเสริมให้เกิดการผลิตและการบริโภคอย่างยั่งยืน โดยปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินงานให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และการควบคุมจัดการมลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงปรับพฤติกรรมบริโภคของประชาชนให้เน้นความพอเพียงและสมเหตุผล ก็จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนไทยได้

มีหน่วยงาน องค์กร รวมถึงงานศึกษาวิจัยต่าง ๆ มากมายที่พยายามผลักดันในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น งานวิจัยของอารีย์ นัยพินิจ และคนอื่น ๆ ได้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถและควรเริ่มตั้งแต่ในระดับครอบครัว เช่น การปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก โดยไม่ใช้สารเคมี อยู่อย่างสมถะ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตามหลักการอยู่อย่างพอเพียง ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านจะไม่เข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ แต่ก็สามารถนำไปปฏิบัติได้ เพราะวิถีชีวิตชุมชนนั้นได้รับอิทธิพลจากหลักทางพุทธศาสนาอย่างมาก¹⁴ หรือปฏิบัติการในระดับประเทศ เช่น โครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในเรื่องการบำบัดน้ำเสีย¹⁵ เป็นต้น

¹² กนกวรรณ อุทองทรัพย์, ‘การปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในภาคเหนือภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่’ (2559) 9(1) วารสารวิทยาการจัดการสมัยใหม่ 94-105.

¹³ Sufficiency Economy Initiative, ‘เศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ (1)’ <www.sufficiencyeconomy.com/2006/06/1.html> ค้นวันที่ 21 ธันวาคม 2559

¹⁴ Aree Naipinit and others, ‘Sufficiency Economy for Social and Environmental Sustainability: A Case Study of Four Villages in Rural Thailand’ (2014) 10(2) Asian Social Science 102-111.

¹⁵ มูลนิธิชัยพัฒนา, *หลักการบำบัดน้ำเสียโดยการทำให้เจือจาง (Dilution)* (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 2552) <www.rdpb.go.th/RDPB/front/king/king_3.aspx> ค้นวันที่ 21 ธันวาคม 2559

ประการที่ห้า การสร้างเสริมระบบและวัฒนธรรมธรรมาภิบาล และประชาธิปไตยในสังคม

เพื่อให้การปฏิบัติงานภายใต้กรอบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปอย่างเป็นธรรม ทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ธุรกิจเอกชน สังคม และครอบครัวต้องร่วมมือกันสร้างความโปร่งใสในทุกกระบวนการขั้นตอนของการปฏิบัติงาน ให้สามารถตรวจสอบได้ เพื่อป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบ ทางปฏิบัติตามกรอบนี้ ได้แก่ การลดบทบาทและอำนาจของส่วนกลางลง โดยให้ประชาชนและส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและมีอำนาจตัดสินใจมากขึ้น รวมทั้งปรับอำนาจควบคุมสั่งการเป็นการกำกับดูแล ในภาคธุรกิจเองก็ต้องสร้างความโปร่งใสในการทำงาน ลดการผูกขาดตลาด สนับสนุนการแข่งขันที่เป็นธรรม และการคุ้มครองผู้บริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การบริหารจัดการควรยึดวัฒนธรรมประชาธิปไตย เช่น การยอมรับฟังเสียงข้างมาก เป็นต้น

ชาติชาย อุดมกิจมงคล และคนอื่น ๆ ได้ศึกษาวิจัยองค์ประกอบของธรรมาภิบาลและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่จำเป็นต่อการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารงาน โดยสรุปองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ เรียงลำดับตามความสำคัญดังนี้ (1) หน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการ (2) การจัดการความรู้และทรัพยากร (3) ความรับผิดชอบต่อสังคม (4) การมีส่วนร่วมของประชาชน และ (5) คุณธรรมจริยธรรม¹⁶ งานวิจัยเรื่องนี้ทำให้เราเห็นภาพที่เป็นรูปธรรมของการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้จริง และยังสามารถนำไปใช้เพื่อสนับสนุนยุทธศาสตร์การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ด้วย

ภาคินพนธ์ของ ชูชาติ ปุษะยะนาวิน เรื่องการนำนโยบายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติของกรุงเทพมหานคร แม้ไม่ได้เป็นการศึกษาเรื่องธรรมาภิบาลเป็นหลัก แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นว่าการไม่มีธรรมาภิบาลที่ดีพอเป็นสาเหตุสำคัญหนึ่งที่ทำให้โครงการที่ดำเนินงานภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ประสบผลตามที่มุ่งหวัง¹⁷

จะเห็นได้ว่ามีความพยายามในการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้อย่างกว้างขวางในประเทศไทยในหลายภาคหลายระดับ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อ ๆ มาก็ยังนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศ¹⁸ ผู้วิจัยมองว่าแผนพัฒนาฯ สามารถสร้างความชัดเจนในเรื่องการนำแนวคิดและวิธีการของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้จริงในทางปฏิบัติได้ดี อย่างไรก็ดี ในเรื่องของตัวชี้วัดผลสำเร็จนั้นควรจะมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเนื่องจากยังขาดความชัดเจนและวิธีปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เช่น ชูชาติ ปุษะยะนาวิน กล่าวถึงจุดอ่อนของการกำหนดมาตรฐานการวัดผล กล่าวคือ แม้จะมีความชัดเจนแต่ยังไม่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จในระดับผลลัพธ์ แต่ละหน่วยงานที่ติดตาม ควบคุม และประเมินผลโครงการตามนโยบายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสำนักงานเขตมีการกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จต่างกัน ทำให้เกิดความสับสนในการรวบรวมข้อมูล เป็นการเพิ่มงานโดยไม่จำเป็น ในทำนองเดียวกัน

¹⁶ ชาติชาย อุดมกิจมงคล และคนอื่น ๆ, ‘องค์ประกอบของธรรมาภิบาลและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก’ (2554) 22(2) วารสารศึกษาศาสตร์ 101-114.

¹⁷ ชูชาติ ปุษะยะนาวิน, ‘การนำนโยบายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติของกรุงเทพมหานคร’ (ภาคินพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2555).

¹⁸ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *สรุปสาระสำคัญ แผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙* (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี 2554); สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, *แผนยุทธศาสตร์การบูรณาการ การขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๖๐* (กรุงเทพมหานคร 2557); และ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *ทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 เอกสารประกอบการระดมความคิดเห็น ทิศทางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12* (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี 2558).

ชาติชัย อุดมกิจมงคล และคนอื่น ๆ ก็ได้เสนอแนะให้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในเรื่องของการพัฒนาตัวชี้วัดทั้งของหลักธรรมาภิบาลและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยสรุปแล้ว “การประยุกต์ใช้ปรัชญา [เศรษฐกิจพอเพียง] เกิดได้ในหลายระดับ หลายมิติ และหลายรูปแบบ ไม่มีสูตรสำเร็จ แม้ว่าจะเป็นกรอบแนวคิดเดี่ยว แต่ละคนจะต้องพิจารณาตามความเหมาะสมในแต่ละกรณี ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและสถานะที่เผชิญอยู่”¹⁹

7.2 แนวคิดเกี่ยวกับกิจการเพื่อสังคมในต่างประเทศและประเทศไทย

ในส่วนแรก เราเห็นแล้วว่ามี การนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในทางปฏิบัติในหลากหลายโครงการและมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากหลากหลายภาคส่วน ส่วนที่สองนี้ จะเป็นการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับแนวคิดของกิจการเพื่อสังคม เพื่อเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของการพัฒนาสังคมไทยอย่างสมดุลและยั่งยืน ก่อนจะวิเคราะห์ถึงวิถึปฏิบัติ นั้น เราจำเป็นต้องเข้าใจแนวคิดของกิจการเพื่อสังคมเสียก่อน เพื่อจะได้เข้าใจถึงความเหมือนและต่างของแนวคิดเพื่อการพัฒนาทั้งสองนี้

ยังเป็นข้อถกเถียงกันโดยเฉพาะในประเทศตะวันตกเรื่องของการกำหนดความหมายของกิจการเพื่อสังคม ฝ่ายหนึ่งมองว่าไม่มีความจำเป็นที่จะเสียเวลาไปกับการหาความหมายดังกล่าว เนื่องจากกิจการเพื่อสังคมเป็นกิจการที่มีความหลากหลายและครอบคลุมทับซ้อนภาคส่วนต่าง ๆ มากเสียจนไม่สามารถที่จะหาความหมายที่ดีที่สุดความหมายเดียวได้ รวมทั้งกิจการเพื่อสังคมเป็นเรื่องของการลงมือปฏิบัติมากกว่าปัญหาทางทฤษฎี การกำหนดความหมายที่แคบเกินไปจะเป็นการกีดกันการเติบโตของกิจการประเภทนี้ แต่หากกำหนดความหมายที่กว้างเกินไปก็อาจมีกิจการปลอม ๆ ตั้งขึ้นเพียงเพื่อเอาประโยชน์ได้ อย่างไรก็ตาม อีกฝ่ายหนึ่งนั้นมองว่า ถึงแม้การกำหนดความหมายของกิจการเพื่อสังคมจะไม่ใช่ว่าทำได้ง่าย และในอดีตก็มีความพยายามในเรื่องนี้หลายต่อหลายครั้ง จนเหมือนว่าจะมุ่งเน้นแต่เรื่องการหาความหมายของกิจการเพื่อสังคมจนมองข้ามเรื่องอื่น ๆ ไป แต่การมีความเข้าใจที่ชัดเจนตรงกันถึงความหมายและคุณค่าของกิจการเพื่อสังคมนั้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนากิจการประเภทนี้ เนื่องจากจะช่วยให้เราสามารถแยกความแตกต่างระหว่างกิจการเพื่อสังคมกับภาคส่วนอื่น ๆ ได้ เป็นการสร้างจุดขายที่เป็นอัตลักษณ์ของกิจการเพื่อสังคม และยังช่วยให้เราสามารถแยกได้ว่ากิจการใด “ไม่ใช่” กิจการเพื่อสังคม เพื่อที่จะป้องกันกิจการอื่นมาเอาผลประโยชน์จากกิจการเพื่อสังคมในกรณีที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้อง เช่น เรื่องการลดหย่อนทางภาษี เป็นต้น²⁰

ผู้วิจัยมองว่า แม้ว่าการกำหนดความหมายที่ดีที่สุดของกิจการเพื่อสังคมจะเป็นไปได้ยากยิ่ง แต่เราก็ยังจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อกำหนดความเป็นกิจการเพื่อสังคม ดังที่ Ridley-Duff และ Bull กล่าวไว้ดังนี้

กฎหมายทุกระดับที่นำมาใช้เพื่อควบคุมดูแล มาตรฐาน (kitemark) ทุกชนิดที่พัฒนาขึ้นเพื่อส่งเสริมและกลยุทธ์ทุกอย่างที่กำหนดขึ้นเพื่อสนับสนุนกิจการเพื่อสังคม ทั้งหมดจะต้องเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ที่จะมีอิทธิพลต่อความชอบธรรม (legitimacy) ที่ให้แก่บุคคลและองค์กร นิยามของกิจการเพื่อสังคมจึงมิใช่เรื่องของการใช้ความคิดอย่างเป็นนามธรรม หากแต่เป็นกระบวนการที่มีพลวัตซึ่งปรากฏบนพื้นฐานประจำวันเมื่อประชาชนตัดสินใจว่าจะพัฒนาอัตลักษณ์ของตนและกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับการสนับสนุนทางเศรษฐกิจอย่างไร และกฎเกณฑ์ไหนจะให้อยู่ยืนและกฎเกณฑ์ไหนจะให้ตายตัว²¹

¹⁹ ญัณพงค์ ทองภักดี, ‘ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย’ หน้า 15.

²⁰ John Pearce, *Social Enterprise in Anytown* (London: Calouste Gulbenkian Foundation 2003) 31.

²¹ Rory Ridley-Duff and Mike Bull, *Understanding Social Enterprise: Theory and Practice* (2nd edition, London: Sage 2016) 54.

แม้ว่าจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปถึงความจำเป็นในการกำหนดกฎเกณฑ์ขององค์ประกอบทางอัตลักษณ์ (defining characteristics) ของกิจการเพื่อสังคม แต่ก็ยังเกิดความสับสนในกระบวนการวิธีกำหนดดังกล่าวอยู่ เช่น Pearce มองว่าองค์ประกอบทางอัตลักษณ์ของกิจการเพื่อสังคมมี 6 ประการ ได้แก่ (1) มีวัตถุประสงค์เพื่อสังคม (2) บรรลุวัตถุประสงค์โดยช่องทางธุรกิจ (3) ไม่กระจายผลกำไรให้กับตัวบุคคล (4) ทรัพย์สินเป็นของชุมชน (5) บริหารจัดการโดยหลักประชาธิปไตย และ (6) เป็นองค์กรอิสระที่ชุมชนสามารถตรวจสอบได้²²

ในขณะที่เครือข่าย EMES²³ แบ่งองค์ประกอบของกิจการเพื่อสังคมออกเป็น 2 ส่วนหลักและ 9 องค์ประกอบย่อย ดังนี้

ส่วนแรกคือ *ด้านสังคม* มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ความมุ่งมั่นเด่นชัดที่จะเอื้อประโยชน์ต่อสังคม (2) เป็นคำริที่เกิดจากกลุ่มบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (3) อำนาจในการตัดสินใจมีได้อยู่บนพื้นฐานของการเป็นเจ้าของเงินทุน (4) มีลักษณะของการมีส่วนร่วมซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรม และ (5) การกระจายผลกำไรอย่างจำกัด

ส่วนที่สองคือ *ด้านธุรกิจ* มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในการผลิตสินค้าและ/หรือการบริการ (2) มีความเป็นตัวของตัวเองในระดับสูง (3) มีความเสี่ยงทางเศรษฐกิจในระดับสำคัญ และ (4) เป็นงานที่มีการจ่ายค่าจ้างบ้าง โดยไม่เน้นที่การใช้อาสาสมัครเพียงอย่างเดียว²⁴

สำหรับประเทศไทยนั้น สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติได้กำหนดแผนแม่บทสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม พ.ศ. 2553-2557²⁵ โดยให้คำนิยามของกิจการเพื่อสังคม คือ “กิจการที่มีรายได้จากการขายการผลิตสินค้า และ/หรือการให้บริการที่ถูกตั้งขึ้นเพื่อเป้าหมายอย่างชัดเจน ตั้งแต่แรกเริ่ม หรือมีการกำหนดเพิ่มเติม หรือปรับเปลี่ยนเป้าหมาย ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม และ/หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยไม่ได้มีเป้าหมายในการสร้างกำไรสูงสุดต่อผู้ถือหุ้นและเจ้าของเท่านั้น”²⁶ และมีลักษณะพิเศษ 6 ประการ คือ (1) กระบวนการผลิต การดำเนินกิจการ รวมถึงผลิตภัณฑ์หรือบริการ ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อเนื่องในระยะยาวต่อสังคม สุขภาวะ และสิ่งแวดล้อม (2) มีการกำกับดูแลกิจการที่ดี (3) มีศักยภาพที่จะมีความยั่งยืนทางการเงินได้ด้วยตนเอง (4) มีผลกำไรส่วนใหญ่ถูกนำไปเพื่อการลงทุนกลับไปใช้ในการขยายผลเพื่อการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว หรือคืนประโยชน์ให้แก่สังคม หรือผู้ให้บริการ (5) สามารถมีรูปแบบองค์กรที่หลากหลาย และ (6) มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้

²² Pearce, *Social Enterprise in Anytown* 31-40.

²³ EMES เป็นเครือข่ายการวิจัยที่จัดตั้งขึ้นโดยศูนย์วิจัยของมหาวิทยาลัยและนักวิจัยต่าง ๆ ความมุ่งหมายของศูนย์วิจัยและบุคคลเหล่านี้ คือ สร้างองค์ความรู้ทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์อันเป็นนานาชาติ ซึ่งมีความหลากหลายในแง่ของสาขาวิชาและระเบียบวิธีวิทยาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดว่าด้วยกิจการเพื่อสังคม การประกอบการทางสังคม (social entrepreneurship) เศรษฐศาสตร์สังคม (social economy) เศรษฐศาสตร์เอกภาพ (solidarity economy) และนวัตกรรมทางสังคม (social innovation) ดู EMES International Research Network, ‘Who We Are’ (EMES) <<http://emes.net/who-we-are/>> accessed 10 January 2017

²⁴ Carlo Borzaga and Jacques Defourny (eds), *The Emergence of Social Enterprise* (London: Routledge 2001) 16-18.

²⁵ สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, *แผนแม่บทสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม พ.ศ. 2553-2557* (กรุงเทพมหานคร 2553) 3.

²⁶ ibid 4.

ต่อมาสำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติได้ปรับคุณลักษณะสำคัญของกิจการเพื่อสังคมใหม่ รวมถึงการเปลี่ยนชื่อจาก “กิจการเพื่อสังคม” เป็น “วิสาหกิจเพื่อสังคม” ดังนี้ (1) เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยมี วัตถุประสงค์ทางสังคมเป็นเป้าหมายหลักขององค์กร (ไม่ใช่เพื่อผลกำไรและประโยชน์สูงสุดของผู้ถือหุ้น) (2) การใช้ รูปแบบธุรกิจในการดำเนินการ กล่าวคือ รายได้หลักจะต้องมาจากการขายสินค้าหรือบริการเป็นหลัก ไม่ใช่มา จากเงินได้เปล่าจากรัฐหรือเงินบริจาค (3) การจัดการผลกำไรที่จะต้องนำไปขยายผลตามวัตถุประสงค์ทาง สังคม (reinvestment) หรือประโยชน์สาธารณะ ไม่ใช่การนำไปปันผลเพื่อประโยชน์ส่วนตัว และ (4) การมี ธรรมชาติในกระบวนการบริหารจัดการทั้งกับผู้ร่วมงานในองค์กร สังคม และสิ่งแวดล้อม²⁷ จะเห็นได้ว่ามี การนำเอาองค์ประกอบในเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงออกไป ผู้วิจัยมองว่า แม้ว่าหลักการของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงและกิจการเพื่อสังคมจะคล้ายคลึงกันมาก แต่ไม่ได้หมายความว่ากิจการเพื่อสังคมทุก ประเภทจะต้องมีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เสมอไป ในทางตรงกันข้าม ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนา กิจการเพื่อสังคมก็เป็นการสนับสนุนหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในตัวเองอยู่แล้ว โดยเฉพาะการ ประยุกต์ใช้ปรัชญาดังกล่าวในภาคธุรกิจ

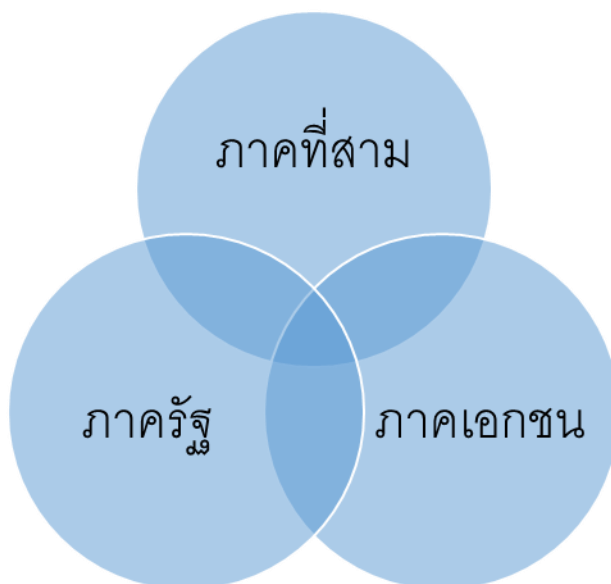
จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบทั้งหลายมีทั้งส่วนที่เหมือน ส่วนที่คล้าย และส่วนที่ ต่างกัน จากความหลากหลายขององค์ประกอบของกิจการเพื่อสังคมนั้น ทำให้หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เลือกที่จะกำหนดความหมายจากองค์ประกอบบางอย่างที่สอดคล้องกับความต้องการของตนมากที่สุด Teasdale ได้อธิบายพัฒนาการของความหมายของกิจการเพื่อสังคมในประเทศอังกฤษ โดยแสดงให้เห็นถึง อิทธิพลของหน่วยงานต่าง ๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งซึ่งมีผลต่อการตีความความหมายของกิจการเพื่อสังคม กล่าวคือ กิจการเพื่อสังคมยุคแรก (ช่วง ค.ศ.1999) ในอังกฤษนั้นเกิดจากการผลักดันของหน่วยงานที่เกี่ยวกับการ พัฒนาสหกรณ์จึงทำให้ความหมายของกิจการเพื่อสังคมนั้นมุ่งเน้นในเรื่องโอกาสด้านการจ้างงานและ การเป็นเจ้าของร่วมตามหลักประชาธิปไตย (democratic ownership) ในเวลาต่อมา ก็มีกลุ่มองค์กรอื่นเข้า มาร่วมผลักดัน โดยเฉพาะ กลุ่มวิสาหกิจเพื่อชุมชน (community enterprise) และกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม (social business) ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งกัน โดยกลุ่มสหกรณ์ต้องการมุ่งเน้นเรื่อง ประชาธิปไตยทาง เศรษฐกิจ (economic democracy) และการเป็นเจ้าของร่วม (collective ownership) เป็นองค์ประกอบ หลักของกิจการเพื่อสังคม ส่วนกลุ่มวิสาหกิจเพื่อชุมชนให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูท้องถิ่น (local regeneration) ในขณะที่กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมให้ความสำคัญกับรายได้ที่เกิดจากการทำธุรกิจของภาคเอกชน แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำรายได้ดังกล่าวไปช่วยเหลือสังคม โดยโจมตีว่าการกำหนดความหมายตามความ ต้องการของกลุ่มสหกรณ์จะทำให้กีดกันกลุ่มธุรกิจออกจากความเป็นกิจการเพื่อสังคม ในขณะที่กลุ่มสหกรณ์ก็ ได้กลับว่ากลุ่มธุรกิจนั้นยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าทำเพื่อสังคมจริง²⁸

²⁷ สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, *สภาปฏิรูปแห่งชาติ วาระปฏิรูปพิเศษ ๑: วิสาหกิจเพื่อสังคม* (กรุงเทพมหานคร: สำนักการพิมพ์ 2558) 14-15.

²⁸ Simon Teasdale, 'What's in a Name? The Construction of Social Enterprise' (2010) Third Sector Research Centre Working Paper 46, 10-11. <www.birmingham.ac.uk/generic/tsrc/documents/tsrc/working-papers/working-paper-46.pdf> accessed 10 January 2017

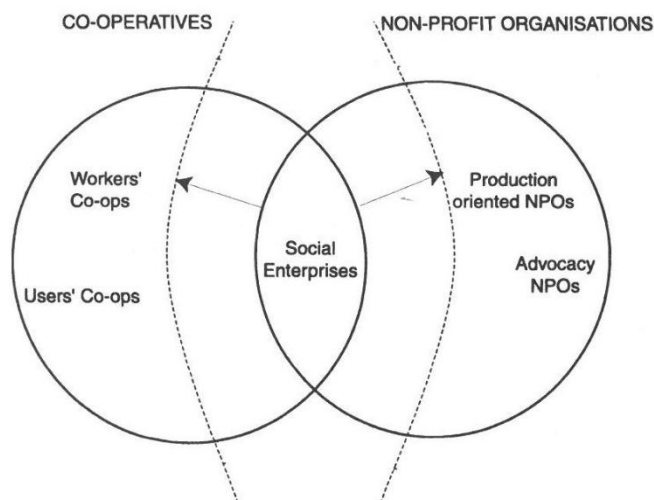
นอกจากกลุ่มอิทธิพลที่พยายามจะเข้ามามีบทบาทในการกำหนดความหมายของกิจการเพื่อสังคมแล้ว ปัญหาและความยุ่งยากที่เกิดขึ้นยังเป็นผลเนื่องมาจากธรรมชาติของกิจการเพื่อสังคมเองด้วย เนื่องจากยังเป็นข้อถกเถียงกันว่ากิจการเพื่อสังคมนั้นอยู่ตรงส่วนไหนของ 3 ภาคส่วนหลัก คือ ภาครัฐ (public sector) ภาคเอกชน (private sector) หรือภาคที่สาม (third sector) บางคนมองว่ากิจการเพื่อสังคมอยู่ที่ชายขอบของทั้ง 3 ภาค (ดูภาพประกอบ 1) ขณะที่บางคนกล่าวว่า กิจการเพื่อสังคมเป็นส่วนหนึ่งของภาคที่สาม โดยอยู่ตรงส่วนที่ตัดกันของสหกรณ์และภาคที่ไม่แสวงหาผลกำไร (non-profit sector) (ดูภาพประกอบ 2)

ความเข้าใจที่แตกต่างกันเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าใจกิจการเพื่อสังคมก็คือ การยอมรับ “ความหลากหลายอันมีรากฐานอยู่ที่การเป็นพันธมิตรระหว่างกัน (alliances) และความเป็นองค์กรลูกผสม (hybrid organisations) ซึ่งต่างกันในแง่ที่ว่ายอมรับค่านิยมของภาคอื่น ๆ แค่นั้น เพียงใด”²⁹ ปัญหาและความยุ่งยากที่เกิดขึ้นดังกล่าวทำให้ในปัจจุบันยังไม่มีกำหนดความหมายสากลของกิจการเพื่อสังคม แต่เป็นการศึกษาทำความเข้าใจถึงธรรมชาติและองค์ประกอบของกิจการเพื่อสังคมเป็นสำคัญ

ภาพประกอบ 1 กิจการเพื่อสังคมอยู่ตรงส่วนที่เชื่อมกับทั้งสามภาค

²⁹ Ridley-Duff and Bull, *Understanding Social Enterprise: Theory and Practice* 78.

ภาพประกอบ 2 Social enterprises at the crossroads of co-operatives and the non-profit sector

Source: Borzaga and Defourny (2001:22)

7.3 การปรับใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับกิจการเพื่อสังคม: มุมมองทางด้านกฎหมาย

จากการวิเคราะห์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในส่วนที่หนึ่ง และแนวคิดหลักของกิจการเพื่อสังคมในส่วนที่สอง ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าทั้งสองแนวคิดมีความคล้ายคลึงกันมาก โดยเฉพาะการมีเป้าหมายสูงสุดเหมือนกันคือ การพัฒนาคนและสังคม รวมถึงเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลและยั่งยืน แนวคิดกิจการเพื่อสังคมนั้นมีความเป็นมาและพัฒนาการมาจากทางประเทศตะวันตกโดยสาเหตุหลักมาจากการปรับเปลี่ยนพื้นฐานโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม³⁰ และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่น ๆ ของโลกตามมา ขณะที่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเน้นวิถีแบบไทยเพื่อสร้างความได้เปรียบจากทรัพยากรและภูมิความรู้ที่เรามีอยู่เดิมและสร้างภูมิคุ้มกันให้ดีขึ้น ดังนั้น หากเราสามารถนำเอาแนวคิดสากลของกิจการเพื่อสังคมมาปรับใช้เข้ากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ผู้วิจัยเชื่อว่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยผลักดันเป้าหมายของการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในประเทศได้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญากว้าง ๆ ที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกภาคส่วนในสังคม แนวคิดและแนวทางการดำเนินงานของกิจการเพื่อสังคมในประเทศไทยก็เห็นความสำคัญของการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วย ดังจะเห็นได้จาก ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๔³¹ ระบุ “ลักษณะพิเศษ” ประการหนึ่งของกิจการเพื่อสังคมไว้ในข้อ 3 (2) “มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้” แม้ว่าต่อมาจะไม่ได้กำหนดลักษณะพิเศษข้อนี้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของร่าง

³⁰ ตัวอย่างเช่น ความล้มเหลวของภาครัฐที่ไม่สามารถกระจายความเจริญได้อย่างทั่วถึง เกิดการปรับเปลี่ยนระบบรัฐสวัสดิการ หรือความล้มเหลวของระบบกลไกตลาดจนทำให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจที่รุนแรง เป็นที่มาของการเกิดของภาคที่สาม (third sector) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มเพื่อเข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนภาครัฐและเอกชน ช่วยอุดช่องโหว่ที่เกิดขึ้น เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มไม่แสวงหากำไร เป็นต้น กิจการเพื่อสังคมก็เกิดขึ้นมาจากการพัฒนาของภาคที่สามนี้ ดู Jacques Defourny, ‘From Third Sector to Social Enterprise: A European Research Trajectory’ in Jacques Defourny and others (eds), *Social Enterprise and the Third Sector: Changing European Landscapes in a Comparative Perspective* (London: Routledge 2014) 17-37.

³¹ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2554 (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๒๘, ตอนพิเศษ ๕๕ ง (๑๘ พฤษภาคม): 1-4).

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป แต่เมื่อพิจารณาในแง่นี้ กิจการเพื่อสังคมก็คือแนวทางปฏิบัติหรือทางเลือกประการหนึ่งในการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัตินั่นเอง ข้อได้เปรียบอย่างหนึ่งของทางเลือกนี้ก็คือ มีหลักในทางปฏิบัติที่ค่อนข้างชัดเจนเพื่อผลในด้านนี้ อยู่แล้ว³² รวมทั้งในปัจจุบันก็มีกิจการเพื่อสังคมที่ดำเนินงานจนประสบความสำเร็จและได้รับการยอมรับอยู่เป็นจำนวนมาก³³ การส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมในประเทศไทยจึงมีผลเท่ากับเป็นการส่งเสริมการดำเนินชีวิตทั้งในด้านสังคมและธุรกิจให้เป็นไปตามแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กว้างขวางและส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของผู้วิจัยนั้น แม้ว่ากิจการเพื่อสังคมจะมีแนวคิดและแนวทางปฏิบัติเป็นที่ยอมรับอยู่ทั่วไปแล้ว แต่การส่งเสริมกิจการด้านนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนบางอย่างด้วย³⁴ จากประสบการณ์โดยเฉพาะของชาติตะวันตกทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือ การมีนโยบายสาธารณะ ซึ่งรวมไปถึงการมีสภาพแวดล้อมทางกฎหมาย (legal environment) ที่เอื้อต่อการพัฒนากิจการเพื่อสังคมในฐานะที่เป็นภาคหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ ในที่นี้ผู้วิจัยคงไม่สามารถกล่าวถึงประสบการณ์ของชาติต่าง ๆ ได้ในรายละเอียด แต่ก็ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนากฎหมายของกิจการเพื่อสังคมมีความสำคัญอย่างไร ซึ่งทำให้ชาติตะวันตกจำนวนมากให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบกฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนากิจการด้านนี้ ทำให้หลายประเทศมีการตรากฎหมายกิจการเพื่อสังคมกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1991 รัฐบาลอิตาลีได้ออกกฎหมายสำหรับสหกรณ์เพื่อสังคม (social cooperatives) ซึ่งต่อมากลายเป็นต้นแบบของการพัฒนากฎหมายกิจการเพื่อสังคมทั้งในยุโรปและต่างประเทศ³⁵ การพัฒนากฎหมายกิจการเพื่อสังคมจึงถือเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สำคัญและจำเป็นต่อการวางรากฐานและการเจริญเติบโตของกิจการเพื่อสังคมหลายประการดังนี้

ประการแรก กฎหมายจะช่วยให้การกำหนดความหมายของกิจการเพื่อสังคมเกิดความชัดเจน เนื่องจากในทางปฏิบัติคุณลักษณะทางกฎหมายของกิจการเพื่อสังคม (legal recognition/identity) จะช่วยให้นักลงทุนเพื่อสังคม (social investors) รู้ว่ากิจการใดเป็นกิจการเพื่อสังคม และมีหน้าที่ วัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินการอย่างไร นอกจากนี้ ยังช่วยให้การวางนโยบายและแผนงานเฉพาะของกิจการเพื่อสังคมไม่เกิดความสับสน เป็นการป้องกันการนำสถานะความเป็นกิจการเพื่อสังคมไปใช้อย่างผิดวัตถุประสงค์ เช่น ในกรณีที่มีการสนับสนุนทางการเงินจากภาครัฐ³⁶ ซึ่งในเรื่องนี้แสดงให้เห็นความชัดเจนในแง่วิธปฏิบัติของกิจการเพื่อสังคมเมื่อเปรียบเทียบกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ยังมีความสับสนในเรื่องการนำไปปรับใช้อยู่

³² ดูสรุป “รูปแบบและวิธีดำเนินการ” ใน สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, *สภาปฏิรูปแห่งชาติ วาระปฏิรูปพิเศษ ๑: วิสาหกิจเพื่อสังคม* 18-22.

³³ ดู สถณี อาชวนันทกุล (บรรณาธิการ), *กิจการเพื่อสังคมน้ำดี 50 องค์กร* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ 2553).

³⁴ ดู สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, *สภาปฏิรูปแห่งชาติ วาระปฏิรูปพิเศษ ๑: วิสาหกิจเพื่อสังคม* 23-36.

³⁵ Brian Galle, ‘Social Enterprise: Who Needs It?’ (2013) 54(5) Boston College Law Review 2025.

³⁶ Tomas Lavišius, ‘Social Enterprise: Does the Legal Form Matter?’ (2016) 4 Social Transformations in Contemporary Society 132, 135.

ประการที่สอง กฎหมายที่มีอยู่นั้นไม่สามารถรองรับการเติบโตของภาคกิจการเพื่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น กฎหมายสมาคมและมูลนิธิ มีข้อจำกัดหรือไม่สามารถที่จะรองรับการดำเนินการทางธุรกิจได้อย่างเต็มที่เนื่องจากกฎหมายดังกล่าวตราขึ้นเพื่อกิจกรรมที่เน้นการแสวงหาเงินบริจาค ไม่ใช่การหากำไรจากการค้าขายและบริการ ในทางตรงกันข้าม กฎหมายบริษัทมุ่งเน้นการเพิ่มผลกำไรสูงสุดให้กับผู้ถือหุ้น ทำให้เกิดข้อจำกัดในการนำกำไรดังกล่าวคืนให้กับสังคม³⁷

ประการสุดท้าย โดยธรรมชาติและบทบาทของกฎหมายนั้นควรจะมีการปรับเปลี่ยนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา กิจการเพื่อสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำธุรกิจจากการมุ่งหวังเพียงผลกำไรสูงสุดมาสู่ความใส่ใจสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกฎหมายที่มีอยู่หรือตรากฎหมายใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แม้บางครั้งการเปลี่ยนแปลงนั้นอาจเป็นเรื่องยากและหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็เป็นที่จำเป็นและมีคุณค่า เพื่อที่เราจะสามารถก้าวต่อไปข้างหน้าได้³⁸

แนวทางการพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคมอาจแบ่งได้เป็น 4 หลักการสำคัญ ดังนี้³⁹

มาตรการแรก หลักเขตอำนาจ (jurisdiction) เป็นการกำหนดแนวคิดของกิจการเพื่อสังคมไว้ในระบบกฎหมายของประเทศนั้น ๆ เช่น การเพิ่มเติมหลักกิจการเพื่อสังคมไว้เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายเศรษฐศาสตร์สังคม (social economy) ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีขอบเขตกว้างและเป็นเชิงนโยบายมากกว่าการลงรายละเอียดในลักษณะตัวบทกฎหมาย⁴⁰ หรืออาจตรากฎหมายกิจการเพื่อสังคมขึ้นมาโดยเฉพาะเป็นเอกเทศจากกฎหมายอื่น ๆ ก็ได้ โดยมักจะเป็นกฎหมายที่กำหนดรูปแบบองค์กรหรือสถานะทางกฎหมายของกิจการเพื่อสังคม

มาตรการที่สอง หลักคำนิยาม (definition) เป็นการกำหนดความหมายทางกฎหมายของกิจการเพื่อสังคมไว้ในตัวบทกฎหมายหรือระเบียบต่าง ๆ โดยในกลุ่มประชาคมยุโรปนั้น มี 20 ประเทศจาก 29 ประเทศที่ใช้มาตรการนี้ อย่างไรก็ดี ประเทศอังกฤษเลือกที่จะไม่กำหนดคำนิยามทางกฎหมายไว้เหมือนประเทศอื่น เนื่องจากรัฐบาลไม่ต้องการจำกัดรูปแบบองค์กรของกิจการเพื่อสังคม แต่มองความเป็นกิจการเพื่อสังคมจากกิจกรรมและผลลัพธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น

มาตรการที่สาม หลักรูปแบบองค์กร (legal form) ที่ออกแบบมาสำหรับกิจการเพื่อสังคมโดยเฉพาะโดยทั่วไปแล้ว กิจการเพื่อสังคมสามารถใช้รูปแบบองค์กรใดก็ได้ในการดำเนินงาน⁴¹ ซึ่งรูปแบบองค์กรหลักได้แก่ รูปแบบองค์กรสำหรับกิจการที่ไม่แสวงหากำไร เช่น สมาคมและมูลนิธิ และรูปแบบองค์กรที่แสวงหาผลกำไรเป็นหลัก เช่น ห้างหุ้นส่วนและบริษัท อย่างไรก็ตาม เนื่องจากรูปแบบองค์กรที่มีอยู่ไม่สามารถรองรับลักษณะการเป็นองค์กรลูกผสม (hybrid nature) ของกิจการเพื่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ในยุโรป

³⁷ ibid 136-137.

³⁸ Tara Fitzgerald Ulrich, 'Business Organizations in the 21st Century: A Look at New Legal Forms for Business that Enhance Social Enterprise' (2013) 23 Southern Law Journal 329.

³⁹ European Center for Not-for-Profit Law, 'Comparative Analysis of the Regulatory Framework for Social Enterprises' (2015) <<http://ecnl.org/wp-content/uploads/2015/10/ECNL-Comparative-analysis-on-regulation-of-SE-Eng-2015.pdf>> accessed 10 January 2017

⁴⁰ เช่น ประเทศฝรั่งเศสมีกฎหมายที่เรียกว่า Law on Social and Solidarity Economy ซึ่งเป็นเพียงการกำหนดแนวทางและนโยบายด้านกฎหมายเพื่อพัฒนากิจการเพื่อสังคม

⁴¹ จริง ๆ แล้วกิจการเพื่อสังคมอาจเลือกที่จะดำเนินงานโดยไม่ใช้รูปแบบองค์กรใดเลยก็ได้ เช่น ผู้ประกอบการที่เป็นบุคคลธรรมดา (sole trader)

และสหรัฐอเมริกา มีการพัฒนารูปแบบองค์กรพิเศษที่ออกแบบมาสำหรับกิจการเพื่อสังคมโดยเฉพาะอย่างกว้างขวาง โดยส่วนใหญ่พัฒนามาจากต้นแบบของรูปแบบองค์กรดั้งเดิม เช่น รูปแบบสหกรณ์⁴² และรูปแบบบริษัท⁴³

มาตรการสุดท้าย เป็นการกำหนดสถานะพิเศษทางกฎหมายของกิจการเพื่อสังคมโดยผ่านระบบการให้การรับรองสถานะ (certification scheme) กล่าวคือ กิจการใด ไม่ว่าจะดำเนินการโดยรูปแบบองค์กรใด หากต้องการสถานะความเป็นกิจการเพื่อสังคม เช่น การมีสถานะดังกล่าวอาจช่วยให้ได้ลดหย่อนทางภาษี ก็ต้องเข้าระบบทะเบียน และจะต้องผ่านระเบียบและเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดขึ้น เช่น ประเทศอังกฤษมีหน่วยงาน Social Enterprise Mark ซึ่งจะให้การรับรอง (accreditation) แก่กิจการที่ผ่านเกณฑ์สถานะความเป็นกิจการเพื่อสังคม รวมถึงจะมีการตรวจสอบทุกปีเพื่อให้แน่ใจว่ากิจการดังกล่าวยังผ่านเกณฑ์อยู่ โดยเกณฑ์ที่กำหนด เช่น ต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสังคมและ/หรือสิ่งแวดล้อม และรายได้มากกว่าร้อยละ 50 ต้องมาจากการทำธุรกิจ และกำไรต่อปีมากกว่าร้อยละ 51 จะต้องอุทิศให้เป็นประโยชน์เพื่อเป้าประสงค์ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น⁴⁴

จะเห็นได้ว่ามีแนวทางการพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคมหลากหลายมาตรการ ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนารูปแบบองค์กรสำหรับกิจการเพื่อสังคมโดยเฉพาะจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเติบโตของภาคธุรกิจเพื่อสังคมนี้ เพราะเป็นการกำหนดกฎหมายที่ชัดเจน ตอกย้ำอัตลักษณ์ และความสำคัญของกิจการเพื่อสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเพิ่มความมีประสิทธิภาพในการนำไปใช้ดำเนินงานด้วย อย่างไรก็ตาม การออกกฎหมายนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายหรือเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว แม้แต่ในประเทศพัฒนาแล้วอย่างประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ก็ยังต้องศึกษาวิจัยดูผลดีและผลเสียของกฎหมายกิจการเพื่อสังคมนี้อยู่ตลอด รวมถึงค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการตรากฎหมายใหม่ด้วย นอกจากนี้ แต่ละประเทศย่อมมีบริบทแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่แตกต่างกัน การมีมาตรการที่หลากหลายย่อมช่วยให้แต่ละประเทศสามารถปรับแนวทางที่เหมาะสมกับตนเองได้มากที่สุด ในส่วนต่อไป เราจะมาวิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายที่ประเทศไทยเลือกมาใช้พัฒนากิจการเพื่อสังคม

⁴² เช่น Social Co-operatives ของประเทศอิตาลี Social Solidarity Co-operatives ของประเทศโปรตุเกส และ Société Co-opératif d'Intérêt Collectif (Scic) ของประเทศฝรั่งเศส รายละเอียดของแต่ละรูปแบบองค์กร ดู Fabrizio Cafaggi and Paola Iamiceli, 'New Frontiers in the Legal Structure and Legislation of Social Enterprises in Europe: A Comparative Analysis' (2008) European University Institute Working Papers LAW 2008/16
<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/8927/LAW_2008_16.pdf?sequence=3> accessed 10 January 2017

⁴³ เช่น Community Interest Company (CIC) ของประเทศอังกฤษ ดู Department for Business Innovation & Skills (BIS), *Office of the Regulator of Community Interest Companies: Information and Guidance Notes – Chapter 1: Introduction* (London: BIS 2016).

⁴⁴ Social Enterprise Mark CIC, 'What is the Social Enterprise Mark?'
<www.socialenterprisemark.org.uk/what-is-the-social-enterprise-mark/> accessed 14 January 2017

7.4 การพัฒนากฎหมายสำหรับกิจการเพื่อสังคมในประเทศไทย

ประเทศไทยได้กำหนดค่านิยมทางกฎหมายของกิจการเพื่อสังคมไว้ใน มาตรา 4 ของร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม⁴⁵ ว่าหมายถึง “นิติบุคคลซึ่งดำเนินกิจการเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่นๆ ของภาคเอกชนโดยมีเป้าหมายอย่างชัดเจนตั้งแต่แรกเริ่มในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก มิใช่การสร้างกำไรสูงสุดต่อผู้ถือหุ้นและเจ้าของเป็นสำคัญ”

นอกจากค่านิยมแล้ว ร่างพรบฯ ดังกล่าวยังได้กำหนดลักษณะพิเศษ (defining characteristics) ของกิจการเพื่อสังคมไว้ ดังต่อไปนี้ “(1) กำหนดวัตถุประสงค์ทางสังคมเป็นเป้าหมายหลักของกิจการ (2) มีศักยภาพที่จะมีความยั่งยืนทางการเงินได้ด้วยตนเอง (3) กระบวนการผลิต การดำเนินกิจการ รวมถึงผลิตภัณฑ์ หรือบริการ ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อเนื่องในระยะยาวต่อสังคม สุขภาวะ และสิ่งแวดล้อม (4) ผลกำไรส่วนใหญ่ ถูกนำไปเพื่อการลงทุนกลับไปใช้ในการขยายผลเพื่อการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว หรือคืนประโยชน์ให้แก่สังคม หรือผู้ให้บริการ (5) มีการกำกับดูแลกิจการที่ดี”⁴⁶

แม้ว่าร่างพรบฯ จะยังไม่มีผลบังคับใช้ แต่เห็นได้ว่าประเทศไทยเลือกที่จะใช้มาตรการทางกฎหมายในการให้คำจำกัดความของกิจการเพื่อสังคมเพื่อทำให้เกิดความชัดเจน เป็นรูปธรรม และง่ายต่อการทำความเข้าใจไปในแนวทางเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ใ้ผู้วิจัยมองว่าความหมายดังกล่าวยังไม่สามารถอธิบายแนวคิดของกิจการเพื่อสังคมได้อย่างเพียงพอ เช่น การใช้คำว่า “ภาคเอกชน” นั้น ทำให้เกิดภาพที่เน้นไปยังภาคธุรกิจเป็นหลัก ซึ่งอาจทำให้เกิดการตีความในลักษณะที่เป็นการกีดกันภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะภาคที่สาม ซึ่งประกอบด้วยกิจการที่มีการดำเนินการที่หลากหลายมาก ไม่ว่าจะเป็น สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน มูลนิธิทั้งที่ไม่แสวงหากำไร และที่สร้างรายได้จากการทำธุรกิจ หรือแม้แต่โรงเรียน ซึ่งอาจทำให้กิจการเหล่านี้ไม่ได้รับประโยชน์จากการช่วยเหลือของภาครัฐซึ่งใช้การตีความทางกฎหมายเพื่อมาพิจารณาการให้ความสนับสนุน เป็นต้น นอกจากนี้ ในส่วนของลักษณะพิเศษนั้นเป็นการกำหนดความหมายอย่างกว้างซึ่งต้องมีการตีความเพื่อสามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การอธิบายลักษณะ “ที่ดี” ของการกำกับดูแลกิจการ เช่น การนำหลักประชาธิปไตยมาใช้ในการกำกับดูแล ซึ่งประเทศไทยยังขาดความชัดเจนในการจัดการเรื่องดังกล่าวอยู่นอกจากการกำหนดคำจำกัดความทางกฎหมายแล้ว ก็ยังมีประเด็นที่น่าสนใจอื่นๆ ดังนี้

ประเด็นแรก การปรับเปลี่ยนความหมายของวิสาหกิจเพื่อสังคมให้แคบขึ้น กล่าวคือ กิจการเพื่อสังคมที่จะขอรับการสนับสนุนตามร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมต้องเป็น “นิติบุคคล” เท่านั้น ในขณะที่ความหมายของกิจการเพื่อสังคมตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ⁴⁷ จะรวมบุคคลธรรมดา กลุ่มบุคคล หรือชุมชนด้วย ความหมายของกิจการเพื่อสังคมโดยนัย

⁴⁵ ได้มีการเปลี่ยนชื่อภาษาไทยของ social enterprise จาก “กิจการเพื่อสังคม” มาเป็น “วิสาหกิจเพื่อสังคม” ซึ่งในบทความวิจัยนี้ผู้เขียนเลือกที่จะใช้คำว่า “กิจการเพื่อสังคม” ในความหมายเชิงกว้าง ส่วน “วิสาหกิจเพื่อสังคม” สำหรับกิจการเพื่อสังคมที่จะจัดตั้งตามร่างพรบฯ โดยเฉพาะ ดูที่ สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, *สภาปฏิรูปแห่งชาติ วาระปฏิรูปพิเศษ ๑: วิสาหกิจเพื่อสังคม* 62-63.

⁴⁶ *ibid.*

⁴⁷ “ข้อ 3 “กิจการเพื่อสังคม” หมายความว่า การที่ภาคเอกชนซึ่งเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ได้ประกอบกิจการหรือดำเนินการโดยมีเป้าหมายอย่างชัดเจนตั้งแต่เริ่มต้นเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก และมีรายรับจากการขาย การผลิตสินค้า หรือการให้บริการซึ่งมิได้ มุ่งสร้างกำไรสูงสุดต่อผู้ถือหุ้นหรือเจ้าของกิจการหรือการดำเนินการ” ดูระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2554 (ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ ๑๒๘, ตอนพิเศษ ๕๕ ง (๑๘ พฤษภาคม): 1).

ทั่วไปไม่จำเป็นต้องเป็นนิติบุคคลเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่เห็นประโยชน์จากการกำหนดความหมายอย่างแคบนี้ เพราะนอกจากจะทำให้เกิดความสับสนจากการมีคำจำกัดความจากหลายแหล่งที่มา และที่สำคัญในความเป็นจริง บุคคลธรรมดาก็สามารถประกอบธุรกิจได้แล้ว ความเป็นกิจการเพื่อสังคมควรพิจารณาจากกิจการที่ดำเนินการและคุณค่าทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นหลัก

ประเด็นที่สอง มาตรา 8 ของร่างพรบฯ ห้ามมิให้มีการใช้คำว่า “วิสาหกิจเพื่อสังคม” รวมทั้งอักษรหรือเครื่องหมายซึ่งสื่อความหมายในทำนองเดียวกัน ประกอบเป็นชื่อในการดำเนินกิจการ ผู้ฝ่าฝืนมีความผิดตามกฎหมาย เพื่อเป็นการป้องกันการเข้าใจผิดและสับสนของสาธารณะ เช่นเดียวกับประเด็นแรก การกำหนดลักษณะนี้จะทำให้เกิดการกีดกันผู้ที่ต้องการช่วยเหลือสังคมแต่อาจไม่มีเงินทุนหรือความรู้พอที่จะตั้งเป็นรูปแบบนิติบุคคล แต่โดยลักษณะของกิจกรรมที่ดำเนินการนั้นถือเป็นกิจการเพื่อสังคม ผู้วิจัยมองว่า นอกจากจะเป็นการขัดกับธรรมชาติของกิจการเพื่อสังคมแล้ว ยังอาจกระทบต่อการเติบโตของภาคนี้ในระยะยาวอีกด้วย ซึ่งการแก้ปัญหาอาจทำได้โดยกำหนดความหมายไว้สองส่วน เช่น “กิจการเพื่อสังคม” สำหรับความหมายโดยทั่วไป ไม่ว่าใครก็ตามที่ทำกิจการที่ตรงกับคุณลักษณะของกิจการเพื่อสังคมก็ถือเป็น ผู้ประกอบการกิจการเพื่อสังคม (social entrepreneur) และ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” สำหรับนิติบุคคลที่ต้องการยื่นขอรับการส่งเสริมตามร่างพรบฯ โดยเฉพาะ

ประเด็นสุดท้าย เรื่องการกำหนดรูปแบบองค์กร (SE legal form) ซึ่งเป็นมาตรการทางกฎหมายที่มีความสำคัญมาก อย่างไรก็ตาม จากตัวบทของร่างพรบฯ ในมาตรา 6 นั้น ยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องนี้เพียงพอ โดยวาระปฏิรูปพิเศษ 1⁴⁸ ได้อธิบายมาตรการดังกล่าวอย่างคร่าว ๆ กล่าวคือ จะมีการทำระบบทะเบียนพาณิชย์สำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ไม่แสวงหาผลประโยชน์ (not-for-profit social enterprise หรือวิสาหกิจเพื่อสังคม Type A) โดยจะต้องจัดตั้งเป็นรูปแบบของบริษัทจำกัดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และยังต้องมีคุณลักษณะพิเศษเพิ่ม คือ (1) ต้องผ่านระบบรับรอง (certification system) (2) ต้องไม่มีการปันผลกำไรให้ผู้ถือหุ้นเลย และ (3) เมื่อหยุดดำเนินการ ทรัพย์สินที่เกิดขึ้นต้องจะตกเป็นของสาธารณะโดยสิทธิประโยชน์ที่จะได้รับจากการเป็น Type A คือ สิทธิประโยชน์ทางภาษี ผู้วิจัยมองว่าประเด็นปัญหาที่อาจเกิดขึ้นเป็นเรื่องของการจัดการผลกำไร การห้ามไม่ให้มีการแบ่งกำไรเลย ย่อมเป็นการขัดกับมาตรา 1012 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่กำหนดว่า การจัดตั้งห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทต้องเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์จะ “แบ่งปันกำไรอันจะพึงได้แต่กิจการที่ทำนั้น” ซึ่งทำให้มาตรา 6 ต้องกำหนดเป็นข้อยกเว้นให้วิสาหกิจเพื่อสังคม Type A สามารถจัดตั้งเป็นบริษัทได้ โดยให้ถือว่าเป็นการนำกำไรกลับไปใช้ในการขยายผลเพื่อการบรรลุเป้าหมายทางสังคม เป็นการแบ่งปันกำไรกันตามความหมายในมาตรา 1012 ซึ่งก็ยังเป็นประเด็นที่ต้องถกเถียงต่อไป แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงการที่กฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่สามารถรองรับการเติบโตของภาคกิจการเพื่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การห้ามไม่ให้แบ่งปันผลกำไรเลยจะทำให้ไม่ดึงดูดนักลงทุน ซึ่งอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อการเติบโตในอนาคตได้ ในต่างประเทศ เช่น กฎหมาย Community Interest Company ของประเทศอังกฤษนั้น แก้ปัญหานี้โดยแทนที่จะห้ามทั้งหมด แต่กำหนดให้ผู้ถือหุ้นยังสามารถได้เงินปันผลอยู่ แต่จะมีการจำกัดอัตราสูงสุดของเงินปันผลดังกล่าว ซึ่งเรียกว่า dividend cap โดยปัจจุบันกำหนดอัตราสูงสุดอยู่ที่ร้อยละ 35 โดยอีก ร้อยละ 65 ต้องใช้เพื่อการบรรลุเป้าหมายทางสังคม⁴⁹ จะเห็นได้ว่าประเทศไทยเลือกใช้มาตรการที่หลากหลายทางกฎหมายสำหรับการพัฒนากิจการเพื่อสังคม แม้ว่า

⁴⁸ สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, *สภาปฏิรูปแห่งชาติ วาระปฏิรูปพิเศษ ๑: วิสาหกิจเพื่อสังคม* 41-43.

⁴⁹ BIS, *Office of the Regulator of Community Interest Companies: Information and Guidance Notes Chapter 6: The Asset Lock* (London: BIS 7-8 2016).

แนวทางปฏิบัติในปัจจุบันยังอยู่ในช่วงศึกษาพัฒนาและประเมินผล แต่อย่างน้อยก็ทำให้เรามีทางเลือกในการพัฒนาประเทศอีกทางหนึ่ง

8. สรุป

ความเติบโตของภาคกิจการเพื่อสังคมในฐานะทางเลือกแนวทางหนึ่งในการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในทางปฏิบัติ ย่อมหมายถึงการดำเนินตามแนวพระราชดำริอันทรงคุณค่าซึ่งนี้จะบังเกิดผลในทางปฏิบัติกว้างขวางขึ้น จากที่กล่าวมา เราได้เห็นว่าข้อจำกัดประการหนึ่งในการดำเนินชีวิตตามหลักการนี้ คือ การขาดทั้งความเข้าใจและแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน แม้จะมีการพัฒนาแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ และมีกรณีตัวอย่างไว้ให้ศึกษามากมายแล้วก็ตาม การที่กิจการเพื่อสังคมซึ่งมีเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนอยู่แล้ว รวมถึงมีหลักการและแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะการส่งเสริมให้บุคคลและชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และการมุ่งที่ประโยชน์ของสังคมและสิ่งแวดล้อม มิใช่มุ่งที่การแสวงหาผลกำไรแต่อย่างเดียว กิจการประเภทนี้สามารถจะเป็นทางเลือกสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้หลักปรัชญาในการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตนและสังคมที่ทรงคุณค่านี้

เป็นที่น่ายินดีที่กิจการเพื่อสังคมในประเทศไทยพัฒนาไปได้ระดับหนึ่งแล้ว โดยที่ภาครัฐก็ดูจะให้ความสนใจที่จะส่งเสริมอย่างเข้มแข็งยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ส่วนที่ผู้วิจัยเห็นว่ายังขาดความชัดเจนดังที่ได้ชี้ให้เห็นแล้ว คือ การพัฒนากฎหมายอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนากิจการประเภทนี้ให้เติบโตใหญ่และเข้มแข็งยิ่งขึ้น กล่าวคือ ภาครัฐได้เริ่มวางรากฐานด้านนโยบายสาธารณะสำหรับกิจการเพื่อสังคมไว้อย่างดี แต่หากจะมีมาตรการทางกฎหมายที่เข้มแข็งชัดเจนกว่านี้ โดยเฉพาะในแง่ที่จะให้กิจการเพื่อสังคมเป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมได้อย่างกว้างขวาง ก็จะทำให้มีผู้สนใจเข้ามาประกอบการในด้านนี้มากยิ่งขึ้น

การพัฒนากิจการเพื่อสังคม รวมถึงมาตรการทางกฎหมายนั้นยังมีความหวังอยู่ แม้ว่าขณะนี้สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติจะหยุดดำเนินการชั่วคราว และเหมือนจะยังไม่มีความคืบหน้าเพิ่มเติมในเรื่องของการบังคับใช้ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าสาเหตุหนึ่งมาจากปัญหาความไม่มั่นคงทางการเมืองของประเทศในปัจจุบัน แต่อย่างน้อยเราก็มีร่างพรบ.ซึ่งเกือบจะสมบูรณ์แล้ว และล่าสุดก็มีการออกพระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากรว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร (ฉบับที่ 621) พ.ศ.2559⁵⁰ ให้มีการยกเว้นภาษีเงินได้บางส่วนให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคม รวมถึงบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลที่ให้การสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมด้วย⁵¹ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลยังมีเป้าหมายที่จะผลักดันในเรื่องกิจการเพื่อสังคมต่อไป

⁵⁰ พระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากรว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร (ฉบับที่ ๖๒๑) พ.ศ. ๒๕๕๙ (ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ ๑๓๓, ตอนที่ ๗๖ ก (๓๐ สิงหาคม) 13-16).

⁵¹ ผู้วิจัยจะไม่ลงรายละเอียดเกี่ยวกับกฎหมายฉบับนี้ในที่นี้ เนื่องจากมีรายละเอียดย่อยทางภาษีที่ค่อนข้างซับซ้อนซึ่งไม่อยู่ในประเด็นวิเคราะห์ของงานวิจัยนี้ แต่ผู้วิจัยต้องการแสดงให้เห็นว่า กิจการเพื่อสังคมในประเทศไทยเป็นโครงการที่อยู่ในระหว่างการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับการพัฒนาประเทศตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติอาเซียนภายใต้กรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาแรงงานเคลื่อนย้ายถิ่นฐานไทยและมาเลเซีย

เสาวณีย์ แก้วจุลภาณุจัน¹

บทคัดย่อ

หนึ่งในหลายปัญหาทางกฎหมายและนโยบายที่กำลังท้าทายภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลังจากมีผลของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน คือ ปัญหาการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน ทั้งนี้ โดยทั่วไป การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน แบ่งออกเป็น 2 กรณีคือ 1) กรณีกลุ่มประเทศผู้ส่งออกแรงงาน และ 2) กรณีกลุ่มประเทศผู้รับแรงงาน การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาปัญหาการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติของประเทศไทยและมาเลเซียซึ่งเป็นกลุ่มประเทศผู้ส่งออกแรงงานที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากประเทศอาเซียนอื่นเพราะเป็นประเทศแรงงานอพยพ ทั้งแบบกระแสดำและออก โดยเป็นประเทศเป้าหมายของแรงงานทักษะต่ำจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ แรงงานสัญชาติเมียนมาร์ ลาว และกัมพูชา ในขณะที่แรงงานอพยพทักษะต่ำที่ทำงานและอาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซีย คือ แรงงานสัญชาติอินโดนีเซีย เป็นต้นซึ่งหากนับรวมประเทศสิงคโปร์จะมีสัดส่วนแรงงานข้ามชาติคิดเป็นสัดส่วนสูงถึง 82 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนการอพยพแรงงานข้ามชาติทั้งหมดระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาตั้งใจวิจัยว่า เพื่อการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติอาเซียนอย่างยั่งยืน กฎหมายและนโยบายภายใต้กรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นควรมีลักษณะอย่างไร การตอบโจทย์ดังกล่าว ผู้ศึกษาเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสม ผ่านวิธีการวิจัยเอกสาร กรณีศึกษา การศึกษาความตกลงระหว่างประเทศ และการลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบสุ่มโดยใช้ snowball sample technique โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือตัวแทนแรงงานทั้งส่วนของภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งรวมทั้งนายจ้างและลูกจ้าง เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเจ้าหน้าที่สถานกงสุลประเทศมาเลเซีย

¹ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

จากการศึกษาพบว่า กฎหมายและนโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านการจ้างแรงงานระหว่างรัฐไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน(MOU) อีกทั้งสิทธิและหน้าที่ของแรงงานข้ามชาติยังไม่ได้รับการคุ้มครองเพราะรัฐไทยและมาเลเซียไม่มีพันธกรณีตามตราสารระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองแรงงานอพยพอันมีลักษณะไม่ปกติ ส่งผลให้มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการเลือกปฏิบัติและการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกันขึ้น แม้ทั้งสองประเทศจะเป็นภาคีสมาชิกขององค์การแรงงานระหว่างประเทศก็ตาม เพื่อเป็นการแก้ปัญหา ผู้ศึกษามีข้อเสนอเบื้องต้นว่า ประเทศไทยและประเทศมาเลเซียควรรับหลักการและพันธกรณีตามความตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยแรงงาน ได้แก่ อนุสัญญา 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และการส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพ (Convention concerning Migrations in Abusive Conditions and the Promotion of Equality of Opportunity and Treatment of Migrant Workers (Migrant Workers Convention on 1975 (No.143) เนื่องจากเป็นตราสารที่เห็นความสำคัญต่อแรงงานอพยพครอบคลุมถึงบุคคลที่อยู่ในสถานะอันไม่ปกติอีกด้วย (illegal migrant workers) ซึ่งข้อดีของการรับพันธกรณี อนุสัญญาดังกล่าวจะทำให้กฎหมายกับนโยบายว่าด้วยการจัดการแรงงานข้ามชาติมีประสิทธิภาพ สนองตอบต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพราะส่งเสริมให้เกิดการคุ้มครองสิทธิและการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติตามหลักกฎหมายสิทธิมนุษยชนและกฎหมายแรงงานระหว่างประเทศอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: แรงงานข้ามชาติ , พุทธเศรษฐศาสตร์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ASEAN Labor Management under the Realm of Philosophy of Sufficiency Economy: Case Studies of Migrant Workers in Thailand and Malaysia

Saovanee Kaewjullakarn¹

Abstract

One of legal problems and policies which are challenging of Southeast Asia region after the establishment of ASEAN Economic Community is the difficulty regarding labor management among the ASEAN Member States. In general, the trend of labor migration with ASEAN can be divided into the country as sending and receiving of labor. This study aims at studying the problem of labor-management of migrant workers who work and stay illegally in Thailand and Malaysia. In terms of labor management, these two countries contain specific characters since they consider as sending and receiving country. Moreover, Thailand and Malaysia are destination countries of unskilled workers from their neighboring territories namely Myanmar Lao and Cambodia whereas many unskilled labors who reside in Malaysia is Indonesian. If there is calculation includes Singapore, it will have the portion of migrant workers around 82 % of the total number of migrant workers in ASEAN

This study questions that what should law and policies under the concept of Philosophy of Sufficiency Economy be formed to achieve the goal as a sustainable labor management? To answer this question, the author applies a mixed method – documentary research and in-depth interview with a snowball sample technique. That interview has reveal representatives from diverse part of sectors such as from states and private sectors. Regarding private sector, it includes representative both of employers and employees. Moreover, there are representatives from Private Development Organization as well as a general consul of Malaysia.

This research illustrates that laws and policies of Thailand and Malaysia regarding labor-management have been promulgated in an insufficient way particularly Memorandum of Understanding between the Government of the Kingdom of Cambodia, the government of the Union of Myanmar and LAO PDR on Employment Cooperation (MOU). Furthermore, the rights and duties of migrants workers need more protection from Thailand and Malaysia especially illegal migrant workers. These problems tend to create discrimination. In order to mitigate such situation a writer suggests that Thailand and Malaysia should ratify the Convention concerning Migrations in Abusive Conditions and the Promotion of Equality of Opportunity and Treatment of Migrant Workers (Migrant Workers Convention on 1975 (No.143) in order to react to concept of Philosophy of Sufficiency Economy to enhance capacity protection of migrant workers and labor management under human rights law and international labor law in sustainable regime.

Keywords: Labor Management, Buddhist Economics, Philosophy of sufficiency Economy

¹Law lecturer at Thaksin University faculty of law

บทนำ

กระบวนการเคลื่อนย้ายแรงงานถือว่ามีแนวคิดรากฐานมาจากแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายได้โดยสังเขปดังนี้คือ หลักการเข้าไปจำกัดบทบาทของรัฐบาลพร้อมกับการส่งเสริมบทบาทของตลาดทั้งภาคเอกชนควบคู่ไปกับกระบวนการจัดสรรและควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหนึ่งในนโยบายพื้นฐานของแนวคิดดังกล่าวคือการส่งเสริมการเคลื่อนย้ายทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นสินค้า เงินทุน และแรงงาน อันมีลักษณะข้ามพรมแดน (ตฤณ ไอยะรา 2556 ,30) ส่งผลให้กระบวนการเคลื่อนย้ายแรงงานของประเทศไทยและประเทศมาเลเซียส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเสรีนิยมใหม่นั้นเอง นอกจากนี้การเกิดขึ้นของเสาประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (เรียกว่า AEC) ใน ค.ศ. 2015 เป็นต้นมา ยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยหนุนเสริมที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานโดยเสรี ทั้งนี้วัตถุประสงค์หลักของ AEC คือเพื่อให้อาเซียนมีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน แรงงานฝีมือ อย่างเสรี โดยผ่านทาง พิมพ์เขียว AEC (เรียกว่า AEC blueprint) ในฐานะที่เป็นแผนบูรณาการด้านเศรษฐกิจเพื่อวางกรอบการมุ่งไปสู่การเป็น AEC (<http://www.thai-aec.com>) โดยที่หลักของ AEC blueprint ในวรรคที่ 332 นั้นได้กำหนดหลักการที่สำคัญในประเด็นการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาคอาเซียน

แต่อย่างไรก็ตามวรรคที่ 33 ของแบบพิมพ์เขียว AEC อนุญาตให้เฉพาะแรงงานมีทักษะเท่านั้นที่สามารถเคลื่อนย้ายได้โดยเสรีซึ่งสวนทางกับกระแสการเคลื่อนย้ายแรงงานตามความเป็นจริงเนื่องจากภูมิภาคอาเซียนกระแสการเคลื่อนย้ายแรงงานทักษะต่ำหรือกึ่งทักษะถือเป็นกลุ่มของการเคลื่อนย้ายแรงงานหลักในภูมิภาคอาเซียน (Huelser S and Heal A 2014, 2) เมื่อพิจารณาตามรายละเอียดที่ปรากฏในวรรคที่ 33 ประกอบกับวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง AEC อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ทรสารดังกล่าวอนุญาตให้เฉพาะแรงงานมีทักษะเท่านั้นที่สามารถเคลื่อนย้ายได้โดยเสรี (Huelser S and Heal A 2014:P2)

เนื่องด้วยความน่าสนใจของปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้เขียนจึงหยิบยกประเด็นประเทศไทยและประเทศมาเลเซียขึ้นมาเพื่อเป็นกรณีศึกษาเนื่องจากประเทศไทยและประเทศมาเลเซียมีการจ้างแรงงานไร้ทักษะในลักษณะผิดกฎหมายเป็นจำนวนมาก ซึ่งหนึ่งในข้ออ้างดังกล่าวสามารถพิจารณาได้จาก จากรายงานการค้ามนุษย์ซึ่งจัดทำโดยกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาประจำปี พ.ศ. 2559 โดยที่รายงานดังกล่าวได้จัดอันดับให้ทั้งประเทศไทยและประเทศมาเลเซียอยู่ในประเภทที่ 2 แบบเฝ้าระวัง (Tier 2 watch list)³ โดยรายงานฉบับดังกล่าวมีการกล่าวเสริมว่าเหยื่อของการค้ามนุษย์ที่เข้ามาทำงานจะอาศัยช่องทางอันไม่ปกติเพื่อเข้ามาทำงานในประเทศไทย เช่น การเข้ามาโดยไม่มีเอกสารการเดินทางหรือเอกสารทำงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย

² AEC blueprint วรรคที่ 33 กล่าวไว้ว่า “การอนุญาตสำหรับการบริหารการเคลื่อนย้ายหรืออำนวยความสะดวกสำหรับการเคลื่อนย้ายเสรีของบุคคลธรรมดาในกิจการที่เกี่ยวข้องกับการค้า สินค้า บริการ และการลงทุน ตามบริบทการควบคุมของประเทศผู้รับอาเซียนกำลังดำเนินการ คือการอำนวยความสะดวกในเรื่องการออกวีซ่าและใบอนุญาตการจ้างงานสำหรับการประกอบวิชาชีพต่างๆในอาเซียนรวมถึงแรงงานฝีมือผู้ซึ่งดำเนินการในการค้าข้ามพรมแดนและกิจการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการลงทุน”

³ การจัดลำดับสถานการณ์การค้ามนุษย์ตามรายงานของกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาสามารถ แบ่งออกเป็น 4 ระดับ กล่าวคือ 1)ระดับที่ดีที่สุด คือ Tier 1 หมายถึง ประเทศที่ดำเนินการสอดคล้องกับมาตรฐานขั้นต่ำตามกฎหมายของสหรัฐอเมริกา ในการป้องกันละเมิดใช้กฎหมายการต่อต้านการค้ามนุษย์ 2) ระดับถัดมาคือ Tier 2 หมายถึง ประเทศที่มีการดำเนินการยังไม่สอดคล้องกับกฎหมายของสหรัฐอเมริกา แต่ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะแก้ไขปัญหา 3) ระดับ Tier 2 Watch List หมายถึง ประเทศที่มีรายงานเหยื่อการค้ามนุษย์เพิ่มขึ้น หรือไม่มีหลักฐานชัดเจนว่ารัฐบาลได้พยายามต่อต้านการค้ามนุษย์ และ 4) ระดับต่ำสุด คือ ระดับ Tier 3 หมายถึงประเทศที่ดำเนินการไม่สอดคล้องกับมาตรฐานขั้นต่ำของกฎหมายสหรัฐอเมริกา และไม่มี ความพยายามแก้ไขปัญหา

โดยมากมักจะเข้ามาทำงานโดยผ่านทางนายหน้าเถื่อน ส่งผลให้แรงงานประเภทดังกล่าวมีสถานะเป็นแรงงานที่ผิดกฎหมาย (Trafficking in Persons report June 2016,363-364)

ในประเด็นดังกล่าวผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า แม้ว่าทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลมาเลเซียไม่ได้เพิกเฉยหรือละเลยต่อการจัดการและการแก้ปัญหาเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติประเภทไร้ทักษะโดยเห็นได้จากกฎหมายและนโยบายที่ออกมาปรับใช้อย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งสองประเทศก็ยังประสบปัญหาการจ้างงานและการทำงานที่ผิดกฎหมายของแรงงานประเภทดังกล่าว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของกระบวนการจัดการแรงงาน ส่งผลให้นำมาสู่ข้อสันนิษฐานของผู้เขียนที่ว่าสาเหตุของความล้มเหลวในกระบวนการจ้างงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานไร้ทักษะที่ทั้งสองประเทศประสบอยู่เป็นผลมาจากการออกกฎหมายและนโยบายไม่เป็นไปตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาจกล่าวได้ว่าการปรับใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพุทธศาสตร์คือการประกอบกิจการทางเศรษฐกิจให้ตั้งอยู่ในความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภและเบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนี้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพุทธศาสตร์ได้กล่าวถึงประเด็นของเรื่องแรงงานไว้ในลักษณะที่ผู้ประกอบการจะต้องปฏิบัติต่อลูกจ้างอย่างไม่เอารัดเอาเปรียบโดยคำนึงถึงคุณธรรมเป็นที่ตั้งซึ่งเน้นหลักการปฏิบัติที่มาจากคุณธรรมก่อนหลักเรื่องผลประโยชน์ ผลคือแนวคิดดังกล่าวแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่เน้นและส่งเสริมให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก

โดยผู้เขียนจะหาคำตอบโจทย์ดังกล่าวข้างต้นโดยแบ่งวิธีการศึกษาออกเป็นสองส่วน คือ 1) การศึกษาเอกสารต่างๆ ได้แก่กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติรวมทั้งแนวคิดหนุนเสริมเพื่อให้เกิดบริหารจัดการแรงงานอย่างยั่งยืนเช่น กรอบแนวคิดภายใต้อนุสัญญาหมายเลข 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพ เป็นต้น 2) การลงพื้นที่สัมภาษณ์โดยใช้วิธีการแบบหุ้มน้ (Snowball sample technique) โดยกลุ่มเป้าหมายคือตัวแทนแรงงานทั้งส่วนของภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งตัวแทนนายจ้างและลูกจ้าง เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องรวมถึงกงสุลใหญ่มาเลเซีย

โดยในบทความดังกล่าวผู้เขียนแบ่งประเด็นการอธิบายออกเป็นหัวข้อที่สำคัญดังนี้ ก. ลักษณะพิเศษของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติไร้ทักษะของประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย รวมทั้งอธิบายถึงกรอบแนวคิดร่วมในการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติ ประกอบด้วย ข. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist economics) ค. แนวคิดภายใต้กรอบอนุสัญญาหมายเลข 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และการส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพ (Convention concerning Migrations in Abusive Conditions and the Promotion of Equality of Opportunity and Treatment of Migrant Workers: Migrant workers Convention on 1975 No.143) รวมทั้งบทวิเคราะห์ และ บทสรุป ซึ่งผู้เขียนขออธิบายแต่ละหัวข้อโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

ลักษณะพิเศษของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติไร้ทักษะของประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย

การอพยพเคลื่อนย้ายในทางระหว่างประเทศ (International migration) นำไปสู่การเคลื่อนย้ายของบุคคลในลักษณะข้ามพรมแดน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวถือเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อนโยบายของโลกในเรื่องของการกำหนดทิศทางในประเด็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้ประเทศผู้ที่มีสถานะเป็นผู้ส่งแรงงาน (Sending countries) และประเทศที่มีสถานะผู้รับแรงงาน (Receiving countries) นำไปเป็นหนึ่งปัจจัยเพื่อใช้สำหรับการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศตน ซึ่งการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในลักษณะของการเป็นประเทศผู้รับและประเทศผู้ส่งออกแรงงาน สามารถอธิบายได้ดังนี้กล่าวคือ ประเทศกัมพูชา ลาว พม่า อินโดนีเซีย เวียดนามและฟิลิปปินส์ ถือเป็นประเทศผู้ส่งออกแรงงาน ในกรณีนี้ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตให้แก่ว่าประเทศฟิลิปปินส์คือประเทศที่ส่งออกแรงงานมากที่สุดตามด้วยอินโดนีเซียและเวียดนาม ในทางตรงกันข้าม ประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ มีสถานะเป็นประเทศผู้รับแรงงานโดยคิดเป็น 82 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนการอพยพแรงงานเข้ามาในประเทศอาเซียนทั้งหมด ผู้อพยพส่วนใหญ่อยู่ในประเทศมาเลเซียประมาณ 2.3 ล้านคน หรือประมาณ 8.3 เปอร์เซ็นต์ ตามมาด้วยประเทศสิงคโปร์คิดเป็นจำนวน 1.9 ล้านคนหรือประมาณ 34 เปอร์เซ็นต์ และสุดท้ายคือประเทศไทย โดยมีตัวเลขโดยประมาณคือ 1.1 ล้านคน หรือคิดเป็น 1.7 เปอร์เซ็นต์ (IOM “Preparing for Increased Labour Mobility in ASEAN : Labor Markets, Immigration Policies and Migrants Rights” 2016,27)

เมื่อพูดถึงประเด็นของการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาคอาเซียน ยังสามารถแบ่งประเภทของการเคลื่อนย้ายแรงงานออกเป็นลักษณะได้ดังนี้คือ สถานะของการเป็นประเทศผู้ส่ง (Sending country) และสถานะของการเป็นประเทศผู้รับ (receiving country) โดยประเทศกัมพูชา ลาว เมียนมาร์ เวียดนาม ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย คือกลุ่มประเทศที่เรียกว่าประเทศผู้ส่งออกแรงงาน ในทางกลับกันประเทศสิงคโปร์ และประเทศบรูไนถือว่าเป็นประเทศผู้รับแรงงาน ส่วนประเทศไทยกับประเทศมาเลเซียคือกลุ่มประเทศที่เป็นทั้งผู้รับและผู้ส่งออกแรงงาน เนื่องจากปรากฏการณ์เคลื่อนย้ายแรงงานซึ่งมีลักษณะพิเศษดังกล่าวนี้เอง ส่งผลให้คณะผู้วิจัยหยิบยกประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย เป็นกรณีศึกษา โดยสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้คือ

การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติไร้ทักษะของประเทศไทย ประเทศไทยเป็นประเทศผู้รับแรงงานโดยแรงงานส่วนมากที่รับเข้ามามักจะเป็นแรงงานข้ามชาติ ทั้งลักษณะปกติ (Regular Migrant Workers) และลักษณะไม่ปกติ (Irregular Migrant Workers) โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานจากประเทศกัมพูชา ลาว และเมียนมาร์ (แรงงานสามสัญชาติ) โดยแรงงานสามสัญชาติเหล่านี้ล้วนเป็นแรงงานที่เข้ามาทำงานประเภท 3D ได้แก่ “Dirty” “Difficult” “Dangerous” หรือ “สกปรก” “ยากลำบาก” และ “อันตราย” โดยสาเหตุหลักของการอพยพเข้ามาของแรงงานกลุ่มประเภทดังกล่าวนอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจแล้ว ปัจจัยปัญหาความไม่สงบของการเมืองภายในประเทศเพื่อนบ้านก็เป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ประเทศไทยต้องรับการเดินทางเข้ามาของกลุ่มแรงงานประเภทดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าประเทศไทยไม่เคยมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการแรงงานอพยพที่ผิดกฎหมายที่ชัดเจน เหตุเพราะความต้องการแรงงานประเภทไร้ทักษะที่เพิ่มมากขึ้นของผู้ประกอบการเองและรัฐบาลมีความจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานประเภทดังกล่าวเนื่องจากขาดแคลนแรงงานจากคนสัญชาติไทยในการทำงานประเภทดังกล่าว โดยจะเห็นได้จากประเทศไทยปรับใช้นโยบายผ่อนผันการทำงานให้กับแรงงานประเภทดังกล่าวเรื่อยมาโดยผ่านทางมติคณะรัฐมนตรี อาศัยอำนาจตามมาตรา 17

ของพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 4 โดยสามารถพิจารณาได้จากลำดับและระยะเวลาของการปรับใช้นโยบายกล่าวคือ

ประเทศไทยได้มีมาตรการในการจัดการแรงงานข้ามชาตินับแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ภายใต้การนำของนายอานันท์ ปันยารชุน โดยนโยบายดังกล่าวได้กำหนดให้มีการใช้นโยบายผ่อนผันการทำงานและการอยู่อาศัยของแรงงานผิดกฎหมายไว้ทักษะเป็นครั้งแรก โดยอนุญาตให้เฉพาะแรงงานสัญชาติพม่าในพื้นที่ผ่อนผัน ได้แก่ จังหวัดที่อยู่ติดกัมพูชาและลาว พม่าทั้ง 7 จังหวัด จากการปรับใช้นโยบายดังกล่าวในลักษณะที่หละหลวมส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศพม่าเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยการผ่อนผันในครั้งนี้ไม่รวมแรงงานสัญชาติกัมพูชาและลาว ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 ได้มีนโยบายมีการผ่อนผันเพิ่มให้กับแรงงานสัญชาติอื่นนอกเหนือจากแรงงานสัญชาติพม่า ผลของการปรับใช้นโยบายดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มีแรงงานที่ได้รับการผ่อนผันจำนวน 3 สัญชาติ (เมียนมาร์ ลาว และ กัมพูชา)

ต่อมาใน พ.ศ.2544 สภาพเศรษฐกิจโลกอยู่ในภาวะฟื้นตัวในทางเศรษฐกิจทำให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยมีแนวโน้มดีขึ้น รัฐบาลในขณะนั้นจึงเปิดให้ขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมืองในทุกจังหวัดโดยครอบคลุมทุกกิจการรวมถึงแรงงานที่ไม่ได้สังกัดนายจ้างคนใด ก็สามารถไปขึ้นทะเบียนด้วยตนเองได้ และเพื่อขยายความต้องการแรงงานที่มีอย่างต่อเนื่องและเพื่อควบคุมให้ได้แรงงานที่ถูกกฎหมายจากประเทศต้น นอกจากนี้ใน พ.ศ.2545 -2546 ประเทศไทยยังเลือกใช้กระบวนการจัดการแรงงานผ่านข้อตกลงทวิภาคีภายใต้บันทึกความเข้าใจร่วมมือในการจ้างแรงงาน(Memorandum of Understanding on Employment Cooperation) (MOU)ระหว่างประเทศเพื่อนบ้านสามสัญชาติ ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของ MOU คือเพื่อ 1.ก่อให้เกิดกระบวนการที่เหมาะสมในการจ้างแรงงานข้ามชาติ 2.เพื่อส่งกลับแรงงานข้ามชาติไปยังประเทศปลายทางอย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ 3.เพื่อคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ 4.เพื่อป้องกันการค้ามนุษย์และการจ้างแรงงานอย่างผิดกฎหมาย (พฤกษ์ เถาวิล และ สุธีร์ สาตราคม,2-3) แม้ว่าระบบการบริหารจัดการแรงงานของประเทศไทยโดยผ่านกระบวนการตาม MOU นั้นสามารถแสดงผลสำเร็จออกมาได้เป็นอย่างดี แต่การนำเข้าแรงงานข้ามชาติโดยผ่านทาง MOU นั้นมีค่าใช้จ่ายสูง และมีขั้นตอนที่ค่อนข้างจะยุ่งยากซับซ้อนทั้งในประเทศปลายทางและประเทศต้นทางส่งผลให้นโยบายดังกล่าวของรัฐบาลก็ยังไม่สามารถจัดการปัญหาแรงงานข้ามชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 ถึงปัจจุบัน คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบหลักการร่างกฎกระทรวงกำหนดแบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการในการขอรับและออกใบอนุญาตทำงานสำหรับแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง สัญชาติเมียนมาร์ ลาว และกัมพูชา และร่างกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมการทำงานของคนต่างด้าวตามที่กระทรวงแรงงานเสนอ นอกจากนี้ยังมีการกำหนดแนวทางในการดำเนินการจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติอย่างเป็นระบบมากขึ้น และการจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการบริหารจัดการแรงงานให้กับกลุ่มของแรงงานข้ามชาติ จากวิวัฒนาการของการจัดการเรื่องแรงงานดังกล่าวของรัฐบาลไทยสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะแก้ปัญหาและบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวอย่างเป็นระบบและแบบบูรณาการ

⁴ พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2522 บัญญัติไว้ว่า “มาตรา 17 ในกรณีพิเศษเฉพาะเรื่อง รัฐมนตรีโดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรีจะอนุญาตให้คนต่างด้าวผู้ใดหรือจำพวกใดเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรภายใต้เงื่อนไขใด ๆ หรือจะยกเว้นไม่จำต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ ในกรณีใด ๆ ก็ได้”

แต่แรงงานผิดกฎหมายก็ยังคงมีอยู่ต่อเนื่อง สิ่งที่ยืนยันถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวคือ ปรากฏการณ์แรงงานข้ามชาติสัญชาติกัมพูชาเดินทางกลับประเทศจำนวนประมาณสองแสนคน เมื่อตอนกลางเดือนมิถุนายน 2557 ที่ผ่านมามีเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงแรงงานผิดกฎหมายในประเทศไทย และเพื่อศึกษาถึงบริบทของประเทศที่มีลักษณะปัญหาการลักลอบเข้ามาทำงานที่ผิดกฎหมายเหมือนประเทศไทย ผู้เขียนจึงขออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของประเทศมาเลเซียดังจะได้อธิบายต่อไป

การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติไร้ทักษะของประเทศมาเลเซีย อาจกล่าวได้ว่าแรงงานทักษะต่ำถือเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศมาเลเซีย เช่นเดียวกับประเทศไทย ซึ่งกลุ่มของแรงงานทักษะต่ำดังกล่าวมาจากประเทศอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์และประเทศไทย และเนื่องจากแรงงานไร้ทักษะโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานผิดกฎหมายหรือแรงงานที่อยู่ในสถานการณ์ไม่ปกติ ทำงานและอาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซียเป็นจำนวนมากจึงทำให้รัฐบาลมาเลเซียพยายามออกนโยบายและกฎหมายเพื่อดำเนินการบรรเทาและแก้ปัญหาแรงงานอย่างต่อเนื่องโดยจะเห็นได้จากนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา ประเทศมาเลเซียเริ่มมีนโยบายเปิดรับแรงงานต่างชาติ โดยเริ่มจากภาคการเพาะปลูก และขยายมาที่ภาคการผลิตและภาคอุตสาหกรรมตามลำดับ ตามที่กล่าวไว้ยังตอนต้นว่า ปี ค.ศ.1970 รัฐบาลมาเลเซียเริ่มมีการเปิดรับแรงงานต่างชาติแต่ ไม่ได้มีระบบการควบคุมการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานต่างชาติส่งผลให้การลักลอบเข้าประเทศของแรงงานข้ามชาติพร้อมกับผู้ติดตาม ถือเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ทั่วไป ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่พบได้ในการทำงานในพื้นที่ชนบทและในอุตสาหกรรมภาคการเกษตร แต่เหตุที่จำนวนของแรงงานประเภทดังกล่าวที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้มีการอพยพแรงงานเหล่านี้เข้ามาทำงานในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามาทำงานในอุตสาหกรรมประเภทงานก่อสร้างและงานประเภทบริการบางประเภท

กระบวนการทำให้แรงงานเหล่านี้มีสถานะเป็นแรงงานที่ถูกกฎหมายนั้นได้เริ่มพัฒนาขึ้นเป็นลำดับขึ้นดังนี้กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1985 ประเทศมาเลเซียได้เริ่มมีการลงนามในความตกลงเมดานกับประเทศอินโดนีเซีย (Medan agreement with Indonesia) และความร่วมมือกับรัฐบาลฟิลิปปินส์ โดยมีวัตถุประสงค์อนุญาตให้แรงงานฟิลิปปินส์เข้ามาทำงานประเภทคนรับใช้ในบ้านโดยถูกต้องตามกฎหมาย อาจกล่าวได้ว่าวัตถุประสงค์หลักของการทำความร่วมมือด้านแรงงานกับประเทศเพื่อนบ้านของรัฐบาลมาเลเซียนั้นอาจกล่าวได้สรุปดังนี้คือ 1.เพื่อให้กระบวนการสรรหาแรงงานต่างชาติเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย 2.เป็นการวางข้อจำกัดและอนุญาตให้แรงงานต่างชาติทำงานได้เฉพาะสาขาอาชีพที่รัฐกำหนดไว้เท่านั้น 3.เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานของประเทศมาเลเซียและปัญหาความต้องการขายแรงงานของประเทศเพื่อนบ้าน

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ความร่วมมือระดับทวิภาคีระหว่างรัฐบาลมาเลเซียกับประเทศส่งออกแรงงานไม่ประสบความสำเร็จในการควบคุมจำนวนแรงงานที่ไม่ได้รับอนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (Unauthorized Foreign Worker) ทั้งนี้เนื่องจากสถิติของจำนวนแรงงานที่มีใบอนุญาตทำงานอย่างถูกต้องภายใต้การจ้างงานของความร่วมมือทวิภาคีมีจำนวนไม่มากเมื่อเทียบกับแรงงานผิดกฎหมายที่อยู่ในตลาดแรงงานภายในประเทศ ผลคือนโยบายดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาแรงงานได้ เนื่องจากแรงงานโดยส่วนใหญ่ถูกจ้างโดยผ่านระบบเครือข่ายทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและนายหน้าในการจ้างงานอันไม่เป็นธรรม

ส่งผลให้รัฐบาลได้ออกนโยบายคู่ขนานการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างชาติดังกล่าว เพื่อป้องกันการเข้าเมืองของแรงงานต่างชาติดังกล่าวใหม่ ซึ่งตัวอย่างของปรับใช้นโยบายเช่น การจัดการโดยผ่านทางระบบที่เรียกว่า Ops Nyah I และ Ops Nyah 2 (the Operation Go Away I and II) โดยที่นโยบายดังกล่าว กำหนดขึ้นมากเพื่อตรวจจับแรงงานต่างชาติดังกล่าวที่เข้ามาทำงานและอาศัยอยู่โดยผิดกฎหมายอย่างเข้มงวดและรุนแรง โดยเน้นการตรวจจับบริเวณแนวตะเข็บชายแดนและอาณาเขตน่านน้ำต่างๆ รวมทั้งการให้อำนาจเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจเข้าไปยังสถานที่ทำงานของแรงงานได้ เช่น ค่ายของคนงานก่อสร้าง สถานบันเทิง เช่นอาบอบนวด เป็นต้น นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 2005 ได้มีการจัดตั้งตำรวจอาสาสมัครประชาชนมาเลเซีย (Malaysian's People's Voluntary Cops) หรือรู้จักกันในนามของ “เรลา” ซึ่งเรลา มีอำนาจในการค้นหาและจับกุมแรงงานต่างชาติดังกล่าวที่ไม่มีใบอนุญาตการทำงาน ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์ของการปรับใช้นโยบายต่างๆของประเทศมาเลเซียในการป้องกันปัญหาแรงงานข้ามชาติผิดกฎหมาย สามารถอธิบายได้ตามตารางดังนี้ คือ

ตาราง แสดงแรงงานต่างชาติดังกล่าวที่ผิดกฎหมายที่ใช้กระบวนการต่างๆในการแก้ปัญหาระหว่างปี ค.ศ.1992 ถึง 2011

ปี	Ops Nyah I	Ops Nyah II	การขึ้นทะเบียน	การนิรโทษกรรม	การหลบหนี
1992			483,784		
1996			554,941		
1997			413,812		
1998				187,486	
2000					72,528
2002				439,727	
ตุลาคม 2004- กุมภาพันธ์ 2005				398,758	
2006	129,746	909,473			
2007				175,282	
2008 (31 สิงหาคม-31 ตุลาคม-ช่วงที่ 1)				161,747	
2009 (27 กรกฎาคม-31 ตุลาคม ช่วงที่ 2)				151,090	
2010					30,000
2011			1,303,126		

ที่มา Azizah Kassim and Ragayah 2011, and MOHA

นอกจากนี้รัฐบาลมาเลเซียยังปรับใช้ นโยบาย 6 P โดยเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012 เป็นต้นมา ซึ่งประกอบด้วย กระบวนการดังต่อไปนี้ 1.การลงทะเบียน initiative-registration (Pendaftaran) 2.การทำให้ชอบด้วยกฎหมาย legalization (Pemutihan) 3.การนิรโทษกรรม amnesty (Pengampunan) 4.การควบคุม monitoring (Pemantauan) 5.การบังคับใช้ enforcement (Penguatkuasaan) 6.การส่งกลับ deportation (Pengusiran) ซึ่งการปรับใช้โปรแกรมดังกล่าวของประเทศมาเลเซียถือว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในแง่ของการ จัดการกับแรงงานข้ามชาติที่ผิดกฎหมาย (Immigration in Malaysia : Assessment of its Economic effects and a review of the policy and system, 2013)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในส่วนของประเทศไทยเน้นการพึ่งพิงแรงงานไร้ทักษะที่มากเกินไปส่งผล ให้นโยบายที่ออกมา มีลักษณะผ่อนผันมากกว่าตรวจตราอย่างเข้มงวด ขณะที่ประเทศมาเลเซียแม้ว่ามีความ ต้องการแรงงานไร้ทักษะไม่ต่างจากประเทศไทยแต่นโยบายของมาเลเซียในด้านการจัดการแรงงานข้ามชาติมี ลักษณะเข้มงวดและรัดกุมกว่าของประเทศไทยซึ่งสามารถอธิบายและติดตามปรากฏการณ์ดังกล่าวได้จาก ข้อมูลที่ผู้เขียนได้อธิบายไปแล้วข้างต้น แต่อย่างไรก็ดีเนื่องด้วยความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของ ตัวผู้ประกอบการอีกทั้งผลของการต้องการจะเปลี่ยนผ่านประเทศจากประเทศกำลังพัฒนาไปสู่ประเทศพัฒนา แล้วซึ่งหลักการดังกล่าวได้ปรากฏชัดในนโยบายการพัฒนาประเทศของมาเลเซียที่กล่าวไว้ว่าประเทศมาเลเซีย จะยกระดับเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วในปี ค.ศ.2020 ตามคำกล่าวของนายกรัฐมนตรีนาจิบ ผลของการพัฒนา อย่างก้าวกระโดดจึงก่อให้เกิดความล้มเหลวของการจัดการด้านแรงงานของทั้งสองประเทศ โดยเห็นจาก จำนวนของแรงงานข้ามชาติไร้ทักษะยังคงรอให้รัฐบาลของทั้งสองประเทศบรรเทาและแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม

ด้วยเหตุนี้เพื่อก่อให้เกิดการบริหารจัดการแรงงานที่มีประสิทธิภาพนั้น ผู้เขียนได้วางหลักการบริหาร จัดการแรงงานที่มีประสิทธิภาพภายใต้ 2 หลักการที่สำคัญได้แก่ 1.แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามหลัก พุทธเศรษฐศาสตร์ และ 2.แนวคิดภายใต้กรอบอนุสัญญาหมายเลข 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และ การส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพโดยจะกล่าวอธิบายรายละเอียดในส่วนต่อไป ดังนี้

กรอบแนวคิดร่วมในการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติ

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist economics)

คำว่า”พุทธเศรษฐศาสตร์”นั้นเกิดจากการรวมตัวของสองคำ ได้แก่ พุทธ(Buddhist) ซึ่งหมายถึงคำสอน ของพระพุทธเจ้าโดยความหมายรวมถึงหลักการที่เป็นกฎทางธรรมชาติ ในขณะที่คำว่าเศรษฐศาสตร์ (economics) หมายถึงวิชาที่สอนถึงพฤติกรรมการบริโภคสินค้าและบริการของมนุษย์สำหรับความอยู่รอด และเพื่อประโยชน์ที่นอกเหนือจากนั้น ด้วยเหตุนี้เองคำว่า “พุทธเศรษฐศาสตร์”จึงหมายถึงการปรับใช้คำสอน ของพระพุทธเจ้าผ่านทางวิชาเศรษฐศาสตร์ซึ่งหลักดังกล่าวแตกต่างจากหลักแนวคิดเศรษฐศาสตร์ซึ่งถือว่า ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมตะวันตกโดยสิ้นเชิง เนื่องจากแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์สามารถอธิบายได้ใน ลักษณะที่ว่าเป็นวิชาซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากบทเรียนและคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ท่านได้ค้นพบก่อนที่จะท่านจะ ตริสรู้เพื่ออธิบายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขทั้งปัจเจกชนและสังคมภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (Roman Meinhold 2014, 63-65)

นอกจากนี้หากพิจารณาคำจำกัดความของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” (sufficiency economy) ซึ่งตามความหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 นั้นท่านได้ทรงเน้นย้ำหลักการที่ว่าพอเพียงหมายถึงความพอประมาณและความมีเหตุผล ซึ่งหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นผลมาจากการที่ประเทศต้องการจะเปลี่ยนให้เป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบ Trade economy แต่พระองค์ท่านได้ขอให้คงหลักการของความพอประมาณไว้ซึ่งสัดส่วนสามารถกำหนดคงไว้เป็น 75:25 คือลงทุน 75 ส่วนที่เหลืออีก 25 คือการปรับใช้หลักความพอเพียงและพอประมาณ หลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นถึงหลักความพอประมาณนั้นมีรากฐานความคิดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในข้อที่เกี่ยวข้องกับ “มัชฌิมาปฏิปทา(ทางสายกลาง)” ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ในประเด็นที่ว่า การบริโภคจะต้องตั้งอยู่ในความพอประมาณโดยใช้ปัญญาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดกิเลสและควบคุมกิเลส ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดความยั่งยืน (sustainable) ทั้งระบบการผลิต

แต่อย่างไรก็ดีจากการที่ได้กล่าวอ้างไปข้างแล้วยังข้างต้นว่า หลักการในทางพุทธศาสตร์รวมถึงหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 นั้นมีลักษณะที่แตกต่างและขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิงในเรื่องของกรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเนื่องจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเน้นความพอใจสูงสุด (utility maximization) ที่เน้นความต้องการโดยไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งถือเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจในโลกปัจจุบันนี้ ส่งผลให้เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 คือเนื้อแท้ของหลักพุทธเศรษฐศาสตร์เน้นการแก้ปัญหาด้วยปัญญาไม่ได้เน้นถึงการสร้างอรรถประโยชน์ (utility) หรือแม้กระทั่งสวัสดิการ (welfare) แต่เป็นการสร้างปัญญาเพื่อนำไปสู่การมีชีวิตที่ดี (well-being) นั่นเอง(ศาสตราจารย์ดร.อภิชัย พันธเสน 2547, 540-552)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และระดับรัฐเพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศและบริหารประเทศให้ไปสู่ทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงตามปรัชญาเศรษฐกิจประกอบด้วย 1.ความพอประมาณ คือ ความพอใจโดยไม่เอากิเลสนำปัญญา 2.การมีเหตุผล คือการใช้ปัญญาในการไตร่ตรอง 3.มีภูมิคุ้มกัน คือการจะต้องมีสิ่งที่เป็นเกราะป้องกันไม่ให้เกิดหายนะเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน 4.ความรอบรู้ คือความรอบคอบความระมัดระวังในการวางแผนและดำเนินงานทุกขั้นตอน รวมถึง 5. การมีคุณธรรม คือการสร้างเสริมจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี นักธุรกิจ ให้คำนึงถึงหลักคุณธรรมความซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพ และหลักสุดท้ายคือ 6.หลักความสมดุล คือการดำรงชีวิตด้วยความเพียร มีสติปัญญาและรอบคอบเพื่อพร้อมต่อการรองรับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและอย่างกว้างขวางทั้งด้านวัตถุสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้ (ศาสตราจารย์ดร.อภิชัย พันธเสน และคณะ 2549, 130-132)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 3 เงื่อนไขหลักได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันโดยใช้คู่กับความรู้ คุณธรรม เพื่อให้เกิดความสมดุลแก่ชีวิตและสังคมต่อไป

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม

หลักการจัดการธุรกิจโดยปรับใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งออกเป็น 9 ลักษณะสำคัญ ดังนี้ คือ 1.การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม หมายถึง การใช้เทคโนโลยีที่มีต้นทุนการผลิตที่ต่ำแต่ถูกหลักวิชาการ ซึ่งหมายถึงจะต้องมีการค้นคว้าให้เป็นเทคโนโลยีที่สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพจริง 2.การใช้ทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด หมายถึงกระบวนการผลิตทั้งหมดต้องพยายามหลีกเลี่ยงการก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศเพื่อเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 3.เน้นการใช้แรงงานคนมากกว่าเทคโนโลยีหากไม่มีผลเสียกับการผลิต หมายถึงการจ้างงานแม้จะทำให้ต้นทุนการผลิตของสถานประกอบการสูงขึ้นแต่จะลดต้นทุนของสังคมได้มากเนื่องจากคนมีงานทำก็จะมีศักดิ์ศรีและมีพฤติกรรมที่ดีเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อสังคมซึ่งแนวคิดดังกล่าวก็ขัดแย้งกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเนื่องจากแนวคิดดังกล่าวต้องการให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดต่อต้นทุนทางสังคมแทนประโยชน์และต้นทุนส่วนบุคคลเป็นสำคัญ 4.มีขนาดการผลิตที่เหมาะสม หมายถึงความสามารถในการบริหารจัดการให้สอดคล้องและสัมพันธ์โดยตรงกับต้นทุนการผลิตต่อหน่วยแต่อีกด้านหนึ่งจะต้องมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ 5.ไม่โลภและไม่เน้นกำไรระยะสั้น หมายถึงหลักการดังกล่าวเป็นวิธีที่ช่วยให้การขยายตัวเป็นไปอย่างมั่นคงและค่อยเป็นค่อยไปโดยเรียนรู้จากประสบการณ์ความผิดพลาดจากการทำงานของตน 6.ความซื่อสัตย์สุจริตและไม่เอาเปรียบ หมายถึงไม่เอาเปรียบทั้งตัวแรงงานและไม่เอาเปรียบเปรียบกับผู้จำหน่ายวัตถุดิบซึ่งเป็นจริยธรรมที่ผู้ประกอบการควรปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด 7.การกระจายความเสี่ยงด้วยการผลิตที่หลากหลายและปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ง่าย 8.การลดความเสี่ยงโดยเฉพาะจากการก่อหนี้จนไม่สามารถจัดการกับหนี้ได้ หมายถึงไม่ปล่อยให้เกิดภาวะการมีหนี้สินจนไม่สามารถบริหารจัดการได้ 9.ใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและเพื่อตอบสนองตลาดในท้องถิ่นเป็นหลัก หมายถึง หลักดังกล่าวเป็นการเน้นการใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นสอดคล้องกับหลักพึ่งพาตนเองรวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรไว้ใช้ในท้องถิ่นในระยะยาวเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน⁵ (ศาสตราจารย์ดร.อภิชาติ พันธเสน และคณะ 2549,131-137)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าหลักปรัชญาพอเพียงทั้ง 9 ข้อสามารถนำมาเป็นเงื่อนไขของการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งถือว่ามีความสำคัญกว่าหลักเกณฑ์ในเรื่องของบรรษัทภิบาลซึ่งเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบทางจริยธรรมต่อสังคมที่สามารถตรวจสอบได้รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเนื่องจากแนวความคิดดังกล่าวยังขาดความลุ่มลึกในแง่ของปรัชญาพุทธศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความพอเพียง

แนวคิดภายใต้กรอบอนุสัญญาหมายเลข 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และการส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพ (Convention concerning Migrations in Abusive Conditions and the Promotion of Equality of Opportunity and Treatment of Migrant Workers: Migrant workers Convention on 1975 No.143)

⁵ หลักการทั้ง 9 ข้อได้มาจาก การรวบรวมกระแสพระราชดำริในที่ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและได้รับคำอธิบายจากโครงการส่วนพระองค์จิตรลดาซึ่งการดำเนินธุรกิจและอุตสาหกรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภายใต้กรอบคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ประเด็นเรื่องของอนุสัญญาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของแรงงานข้ามชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจ้างงาน ประกอบด้วยอนุสัญญาหมายเลข 66 97 และ 143 แต่ผู้เขียนจะเน้นอธิบายเฉพาะถึงอนุสัญญาหมายเลข 143 คือ เมื่อกล่าวถึงการคุ้มครองและปกป้องแรงงานข้ามชาติในสถานการณ์อันไม่ปกติ อนุสัญญาหมายเลข 143 ได้มีข้อบทในลักษณะของการปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานกลุ่มนี้ แต่อย่างไรก็ตามอนุสัญญาดังกล่าวได้รับการยอมรับหรือการให้สัตยาบันโดยรัฐน้อยมาก คือมีเพียงแค่ 23 รัฐเท่านั้นที่ให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาดังกล่าว โดยที่ประเทศในกลุ่มอาเซียนมีเพียงแค่ประเทศฟิลิปปินส์ประเทศเดียวเท่านั้นที่ให้สัตยาบัน

อาจกล่าวได้ว่าอนุสัญญาหมายเลข 143 ได้กล่าวถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานข้ามชาติโดยไม่คำนึงถึงสถานะว่าแรงงานดังกล่าวจะมีลักษณะถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย กล่าวคือ ในข้อ 1 ของอนุสัญญาดังกล่าวระบุว่า “ รัฐสมาชิกแต่ละรัฐที่อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้ จะต้องเคารพสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของแรงงานอพยพ ” และในส่วนที่หนึ่งของอนุสัญญาหมายเลข 143 ได้ยอมรับว่าทั้งประเทศต้นทางและประเทศปลายทางจะต้องให้ความมั่นใจต่อแรงงานว่ามีการเคารพสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานโดยรวมถึงกลุ่มของแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในสถานการณ์อันไม่ปกติ หลักการดังกล่าวได้รับการยอมรับและอธิบายไว้ในข้อ 1 ดังข้างต้น

ประเด็นข้อพิจารณาต่อมาในเรื่องของสิทธิที่เกิดขึ้นจากการทำงานที่ผ่านมาแล้วได้ถูกรับรองและกล่าวอ้างถึงในข้อที่ 9 (1) ของอนุสัญญาหมายเลข 143 ดังนี้คือ “ ปราศจากมาตรการที่เป็นอคติต่อการออกแบบเพื่อควบคุมการเคลื่อนย้ายของแรงงานอพยพในการจ้างงานโดยให้การประกันว่าแรงงานอพยพจะเข้าสู่อาณาเขตแห่งชาติและยอมรับในเรื่องการจ้างงานโดยเป็นไปตามกฎหมายและข้อบังคับที่กำหนดไว้ แรงงานอพยพจะต้องได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันทั้งตัวของแรงงานเองและต่อตัวครอบครัวรัฐสมาชิก แม้ว่ากฎหมายหรือระเบียบที่วางไว้ไม่ได้ให้การยอมรับสถานะของบุคคลดังกล่าว ”

นอกจากนี้สิทธิดังกล่าวยังได้รับการยืนยันเพิ่มเติมในวรรคที่ 34 ของข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับแรงงานอพยพหมายเลข 151 (The Migrant Workers Recommendation, 1975 (No.151) ได้กำหนดไว้ แรงงานข้ามชาติผู้ซึ่งเดินทางออกนอกประเทศเพื่อการจ้างงานโดยไม่คำนึงถึงสถานะทางกฎหมายของตัวแรงงานดังกล่าวว่าจะมีสถานะถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย โดยที่แรงงานจะต้องได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องค่าจ้าง หรือสิทธิประโยชน์อื่นใดอันเกิดจากความบาดเจ็บเนื่องจากการทำงาน รวมทั้งประโยชน์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับทางปฏิบัติโดยทั่วไปของรัฐนั้นๆ เช่น ค่าชดเชยสำหรับการทำงานในช่วงวันหยุด เป็นต้น

จากนโยบายการจัดการแรงงานของรัฐไทยและประเทศมาเลเซียในเรื่องกระบวนการจัดการแรงงานที่ผิดกฎหมายประกอบกับการศึกษาถึงหลักการพื้นฐานที่สำคัญ 2 หลักการได้แก่ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์และแนวคิดภายใต้กรอบอนุสัญญาหมายเลข 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และการส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพและเพื่อนำไปสู่การตอบสนองมติฐานของประเทศไทยและมาเลเซียในเรื่องการบริหารจัดการแรงงานที่ล้มเหลวเนื่องจากไม่ได้ยึดโยงกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ผู้เขียนจะขออธิบายรายละเอียดดังกล่าวในส่วนวิเคราะห์ต่อไป

บทวิเคราะห์: ความล้มเหลวกระบวนการบริหารจัดการของรัฐบาลและมาเลเซียด้านแรงงาน

ประเทศไทยได้ออกนโยบายการผ่อนผันจ้างแรงงานผิดกฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานสามสัญชาติโดยอาศัยอำนาจภายใต้มาตรา 17 ของพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2522 แต่จากการศึกษาถึงพัฒนาของกระบวนการจัดการแรงงานของประเทศไทยผ่านการออกนโยบายด้านการบริหารจัดการแรงงานของรัฐบาลแต่ละยุค สามารถสะท้อนให้เห็นภาพของการปรับใช้นโยบายด้านแรงงานในเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ขาดความต่อเนื่องในการแก้ปัญหาจัดการอย่างเป็นระบบ อีกทั้งขาดกระบวนการความคิดในแง่ของหลักศีลธรรมในการออกและการบังคับใช้กฎหมายส่งผลให้นโยบายดังกล่าวกระทบสิทธิแรงงานอันนำไปสู่การละเลยและการเพิกเฉยต่อการปฏิบัติตามนโยบายของแรงงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายการปรับใช้ MOU ซึ่งมีลักษณะไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของแรงงาน ซึ่งสามารถสังเกตได้จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประกอบการอ่านยืนยันผ่านข้อมูลด้านเอกสาร กล่าวคือจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ตัวแทนจากหน่วยงานเอกชน(ศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา) หน่วยงานดังกล่าวได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า “ข้อเสียของ MOU คือค่าใช้จ่ายเยอะเสียเวลา และแรงงานส่วนใหญ่ประสบปัญหาการโดนโกงจากนายหน้าที่มาจากประเทศต้นทาง” นอกจากนี้ปัญหาการทุจริตในกระบวนการนำเข้าแรงงานตาม MOU ก็ได้รับการยืนยันจากข้อมูลที่ว่า ปัญหาการทุจริตการที่มีค่าใช้จ่ายที่สูงของการนำเข้าแรงงานตาม MOU นั้นหนึ่งในปัจจัยที่เป็นสาเหตุคือกระบวนการทุจริตที่เกิดขึ้นเนื่องจากการขาดการจัดระเบียบที่เข้มงวดของรัฐบาลประเทศต้นทาง ตัวอย่างเช่นใน พ.ศ. 2557 มีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมการนำเข้าแรงงานที่สูงกว่าความเป็นจริง กล่าวคือรัฐบาลกัมพูชากำหนดอัตราไว้ประมาณ 1,500 บาท ต่อคน แต่บริษัทจัดหาของกลับเรียกในอัตราที่สูงถึง 7,800 บาท เป็นต้น (Southeast Asia-Migration News, Oct 2014)

ในขณะที่นโยบายด้านการบริหารจัดการแรงงานของรัฐบาลมาเลเซียเน้นการออกกฎหมายและนโยบายด้านการจัดการแรงงานจะเน้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ประกอบการเป็นหลัก นอกจากนี้ยังสามารถกล่าวได้ว่า นโยบายบางนโยบายที่รัฐบาลมาเลเซียออกมาบังคับใช้มีลักษณะของการปรับใช้ที่เข้มงวดจนเกินไป ตัวอย่างเช่น การจัดการแรงงานข้ามชาติที่ผิดกฎหมายโดยผ่านทางระบบที่เรียกว่า “Ops Nyah I และ Ops Nyah 2” (the Operation Go Away I and II) โดยที่นโยบายทั้งสองได้ กำหนดขึ้นมาเพื่อตรวจจับแรงงานต่างชาตินี้เข้ามาทำงานและอาศัยอยู่โดยผิดกฎหมายอย่างเข้มงวดหรือแม้กระทั่งการจัดตั้งอาสาสมัครตำรวจ “เรลา” เพื่อทำหน้าที่แทนเจ้าหน้าที่ตรวจจับแรงงาน โดยกฎหมายให้อำนาจ “เรลา” มีอำนาจจับกุมและตรวจค้นแรงงานที่สันนิษฐานหรือต้องสงสัยว่ามีลักษณะผิดกฎหมายได้เหมือนอย่างเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจจริง

ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงแรกของการจัดตั้งเรลาได้รับข้อวิจารณ์อย่างหนาหูจากองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนเนื่องจากเรลามีอำนาจ บุก จับ ค้น ตัวแรงงานข้ามชาติในลักษณะของการละเมิดสิทธิต่อตัวแรงงานข้ามชาติจนเกินสมควร จนกระทั่งล่าสุดรัฐบาลมาเลเซียจึงได้ให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติหน้าที่ควบคู่ไปกับเรลา เพื่อป้องกันปัญหาการกล่าวอ้างดังกล่าวจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

จากข้อเท็จจริงของทั้งประเทศไทยและประเทศมาเลเซียสะท้อนให้เห็นถึงการออกนโยบายด้านการจัดการแรงงานโดยเน้นถึงหลักการเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นหลักแนวคิดทางด้านตะวันตก กล่าวคือ เน้นถึงการพัฒนาของประเทศมากกว่าการเห็นคุณค่าและความเข้าใจของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งผู้เขียนมีความตระหนักในประเด็นที่ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนและการแก้ปัญหาแรงงานที่มีประสิทธิภาพและเป็นระบบนั้นจะต้องอยู่ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งหลักดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ได้กับธุรกิจเกือบทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ในเรื่องประเด็นเรื่องของการเน้นการใช้กำลังคนมากกว่าเทคโนโลยี ซึ่งประเด็นดังกล่าวถือเป็นหนึ่งในแนวทางการดำเนินการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ในประเด็นนี้เองจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ท่านกงสุลของประเทศมาเลเซียได้รับการยืนยันข้อเท็จจริงในแง่ที่ว่าหนึ่งในนโยบายหลักที่ปรับใช้ในปัจจุบันของประเทศมาเลเซียคือ ความจำเป็นที่จะต้องลดการพึ่งพาแรงงานไร้ทักษะโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากต่างชาติด้วยเหตุนี้เองมาเลเซียจึงมีความคิดพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อทดแทนแรงงานคนในอนาคตต่อไป การปรับใช้นโยบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ทฤษฎีสุดโต่งด้านการพัฒนาโดยเน้นความพึงพอใจสูงสุด (utility maximization) ซึ่งถือเป็นแนวคิดตามกรอบเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ซึ่งถ้ามองในมุมแบบพุทธเศรษฐศาสตร์คือการเน้นการมีกิเลสซึ่งถือเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจโลกในปัจจุบันส่งผลให้ผู้เขียนมีความเชื่อว่าแนวคิดที่เกิดจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถแก้ปัญหาจัดการแรงงานทั้งของไทยและของมาเลเซียได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การปรับใช้แนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์มีลักษณะเหมือนกับเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 กล่าวคือการพัฒนาประเทศที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศแต่เพียงอย่างเดียวอาจก่อให้เกิดปัญหาได้ด้วยเหตุนี้เองประเทศควรมีพื้นฐานความมั่นคงภายในให้เข้มแข็งก่อนซึ่งทั้งประเทศไทยและประเทศมาเลเซียควรตระหนักถึงการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจขึ้นพื้นฐานก่อนที่จะขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมเพื่อนำพาประเทศไปสู่การพัฒนา

นอกจากนี้การปฏิบัติตามหรือการเข้าเป็นภาคีของอนุสัญญาแนวคิดภายใต้กรอบอนุสัญญาหมายเลข 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และการส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพ ก็ถือเป็นอีกหลักหนึ่งสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างก่อให้เกิดการปฏิบัติตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เนื่องจากตัวอนุสัญญานับดังกล่าวได้อธิบายถึงหลักสำคัญในเรื่องของการปกป้องแรงงานข้ามชาติไม่ว่าถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมายให้มีสถานะที่เท่าเทียมกันโดยปราศจากการเลือกปฏิบัตินอกจากนี้อนุสัญญาดังกล่าวได้วางแนวทางให้กับประเทศต้นทางและประเทศปลายทางในการดูแลและจัดการแรงงานให้มีประสิทธิภาพแต่อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ในประเด็นดังกล่าวทั้งของไทยและของประเทศมาเลเซียพบว่าสาเหตุหลักที่ทั้งสองประเทศไม่ยอมเข้าเป็นภาคีของอนุสัญญาดังกล่าวเนื่องจากความเชื่อที่ว่า การเข้าเป็นภาคีจะก่อให้เกิดพันธกรณีทางกฎหมายที่เข้มงวดและถูกตรวจสอบจากองค์กรแรงงานระหว่างประเทศถ้าหากมีการตรวจพบว่ามีกรณีละเมิดสิทธิแรงงานข้ามชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมายผลคือ ทั้งสองประเทศเลือกที่จะมองผลประโยชน์ของความมั่นคงของประเทศมากกว่าการจัดระเบียบด้านแรงงานและการปฏิบัติตามพันธกรณีในทางแรงงานระหว่างประเทศ

สรุปและเสนอแนะ

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์สอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เนื่องจากคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist economic) ถือเป็นหลักสำคัญในการก่อให้เกิดความสมบูรณ์ทางด้านร่างกายและจิตใจอันนำไปสู่การมีสุขภาพที่แข็งแรงของปัจเจกชน เสริมสร้างให้เกิดความสงบสุขในสังคมซึ่งไม่เน้นย้ำการก่อให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุดของบุคคล (maximize individual utility) ซึ่งถือเป็นแนวคิดกระแสหลักด้านเศรษฐศาสตร์ ผลคือการไม่บริโภคและการไม่ผลิตจนเกินสมควร ผู้เขียนเชื่อว่าก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนานโยบายและการจัดการการแก้ปัญหาแรงงานที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้ นอกจากนี้จากการรวมตัวทางเศรษฐกิจของประชาคมอาเซียนเป็นตัวแสดงให้เห็นถึงการคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของการปรับใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยปราศจากความรู้เท่าทันและหลักมาตรฐานของอาเซียนแม้ว่าประเด็นดังกล่าวพุทธเศรษฐศาสตร์จะได้วางหลักปฏิบัติไว้

อาจกล่าวได้ว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์มีค่าบังคับที่สูงกว่าหลักธรรมาภิบาลขององค์กร (Corporate Good Governance) เนื่องจากได้มีการสอดแทรกคุณธรรมที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนโดยเน้นยึดหลักความพอดี เพียงพอ และพอเพียง ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเชื่อว่าหากทั้งสองประเทศออกนโยบายและกฎหมายโดยคำนึงถึงตัวแรงงานในฐานะของการเคารพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มากกว่าการคำนึงถึงหลักอรรถประโยชน์สูงสุดขององค์กรหรือนายจ้างเป็นหลัก หรือแม้กระทั่งการคำนึงถึงนโยบายความมั่นคงของรัฐมากเกินไปก็ส่งผลจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาและแก้ปัญหาจัดการแรงงานอย่างยั่งยืนได้ นอกจากนี้ผู้เขียนเชื่อว่าปัจจัยหนุนเสริมที่ก่อให้เกิดการส่งเสริมการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติคือการยอมรับข้อตกลงและปฏิบัติตามพันธกรณีขั้นต่ำภายใต้อนุสัญญา 143 ว่าด้วยการอพยพสภาพที่ถูกกดขี่และการส่งเสริมความเท่าเทียมกันและการปฏิบัติต่อแรงงานอพยพ.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- เจอร์โรล์ ฮูเก. (2557). การย้ายถิ่นของประเทศไทยฉบับปี 2557.องค์การระหว่างประเทศว่าด้วยการย้ายถิ่นของประเทศไทย.
- พฤกษ์ เถาถวิล. (2553). นโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติของไทย: จากความเกลียดกลัวคนต่างชาติถึง (เหนือกว่า) สิทธิมนุษยชน. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 6(3), 23 - 24.
- พฤกษ์ เถาถวิล และสุธีร์ สาตราคม. (2554). MOU การจ้างแรงงานข้ามชาติ: เสรีนิยมสมัยใหม่ การคุ้มครองแรงงานและการปรับยุทธศาสตร์การกำกับควบคุมของรัฐ. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 7(3), 1 - 26.
- สุทธิพร บุญมาก. (2555). การจัดการแรงงานข้ามชาติ: กรณีศึกษานโยบายของประเทศไทยและมาเลเซีย. วารสารปาริชาติ,
- ปรีดี วัฒนการ”.ผลกระทบของการเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศสมาชิกในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย,มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีที่พิมพ์ 2556

ภาษาอังกฤษ

- Huelser S and Heal A, (2014) ‘Asia-Pacific Research and Training Network on Trade’ Moving Freely Labor Mobility in ASEAN? Labor Mobility in ASEAN, 40
- Human Development Social Protection and Labor Unit East Asia and Pacific Region,”Report Completed in Collaboration with ILMIA Ministry of Human Resources of Malaysia”.Immigration in Malaysia : Assessment of its Economic Effects ,and a Review of the Policy and System(2013).
- International Labor Organization. (2011) ASIAN Decent Work Decade Resource Kit: Protecting Migrant Workers, Geneva Switzerland,
- Ms.VijayakumariKanabathy , “Case Study by Economy South east Asia”.Malaysia(2008)
- Massey, D. S. 1998. “Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium”. Oxford: Clarendon Press
- PrachaVasuprasat,”Inter-state Cooperation on LabourMigration : Lessons Learned from MOUs between Thailand and neighbouringcountries.ILO Asian Regional Programme on Governance of Labour Migration Working Paper No.16 (2008)
- Roman Meinhold .ELOGICAL,SOCIAL AND ECONOMIC SUSTAIN ABILITY Perspective for Thailand and ASEAN 2014. P.Press Co,Ltd.

Analyzing Intellectual Property Law for Cultural Expression Protection under the Philosophy of Sufficiency Economy¹

Wariya Lamert²

Abstract

Indigenous people and community know best their problems, strengths, and constraints. When they have a say, they become active citizens, taking ownership of the efforts to solve the problems at hand. This is how philosophy of sufficiency economy works. With respect to the importance of philosophy of sufficiency economy, this research is aimed to examine to what extent do existing intellectual property rights already afford protection? Additionally, this research discusses the concept of *sui generis*, justifies the need for such a system and offers policy options that countries may wish to consider as they navigate the cumbersome road towards a *sui generis* system. According to research findings, the attention of people should be drawn to the importance of folklore as an ingredient of cultural identity. It is essential for the items that make up this cultural heritage to be widely disseminated so that the value of folklore and the need to preserve it can be recognized. However, distortion during dissemination should be avoided so that the integrity of the traditions can be safeguarded. To formulate policies for the philosophy of sufficiency economy and sustainable development will require a closer cooperation between law drafter and the holders of traditional cultural expression which include local community in general and indigenous people in particular. This study suggests the notion of *sui generis* law to protect a traditional cultural expression. Moreover, to identify and highlight the contribution of traditional cultural expression system in the sustainable development must be recognized and considered by both public and private sectors.

KEY WORDS: Intellectual Property Law, Cultural Expression Protection, Philosophy of Sufficiency Economy, Sustainable Development, *Sui Generis* Law

¹This article is an abridgement of the research entitled “Reviewing the Protection of Expression of Folklore within the Realm of Intellectual Property Regime”

² Full time Lecturer at the Graduate School of law, National Institute of Development Administration (NIDA)

INTRODUCTION

“Being a tiger is not important. The important thing is for us to have a sufficient economy. A sufficient economy means to have enough to support ourselves...we have to take a careful step backward...each village or district must be relative self-sufficient.”

His Majesty King Bhumibol Adulyadej

Sufficiency Economy is a philosophy based on the fundamental principle of Thai culture. It is a method of development based on moderation, prudence, and social immunity, one that uses knowledge and virtue as guidelines in living. Significantly, under the realm of sufficiency economy, “...there must be **intelligence and perseverance** which will lead to real **happiness** in leading one’s life”.³

Twenty-first century development has caused changes in all aspects of Thai society. The positive impacts of the development are economic growth, progress of material and public utilities, modern communication systems, environmental management and preservation, and improvement and expansion of education. However, few of these results have reached rural areas, local community, or the underprivileged in the society.

On the other hand, “...rapid economic growth and the rise of consumerism has led to a state of economic dependence and deterioration of natural resources as well as the dissolution of existing kinship and traditional groups to manage them”.⁴ The traditional knowledge and wisdom that have been employed to solve problems and accumulated in the past are forgotten and have started to disappear.

The development towards sufficiency economy and shared prosperity requires concerted efforts in which all regions and peoples can partake, and ensuring no one is left behind. It is our common moral obligation and we have equal but differentiated responsibilities to hand over a world shifted towards sustainability for successive generations.⁵ Thailand, with its abiding faith in multilateralism and as a responsible global citizen, stands ready to engage in development cooperation exchange that will act as an enabler for global sustainability.⁶

³ The Chaipattana Foundation, “Philosophy of Sufficiency Economy”, Retrieved from

<http://www.chaipat.or.th/site_content/723-concept-and-theories/4103-philosophy-of-sufficiency-economy.html>, at 12 January 2017

⁴ Ibid.

⁵ Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand, “Sufficiency Economy Philosophy: Thailand’s Path towards Sustainable Development Goals”, Retrieved from <http://www.mfa.go.th/SEPforSDGs/SEPThailandsPathtowardsSDGs/SEP_Thailands_Path_towards_SDGs.pdf>, at 12 January 2017

⁶ Ibid.

In response to the country's long excess, **philosophy of sufficiency economy** advocates moderation, appropriate technology, careful risk management, and flexibility with special emphasis on inclusive decision-making, care for the environment, and the well-being of small people.⁷ **Philosophy of sufficiency economy** also respects bottom-up solutions because they are most always informed by local knowledge that understands local cultures and geographical conditions. More often than not, local wisdom is rooted in respect for nature. Bottom-up solutions based on local knowledge then tend to be practical and eco-friendly.⁸

Drawing on Thailand's deep Buddhist tradition, this concept emphasizes the "middle way" – the importance of balance. In Buddhism, this middle way, or path, advocates the avoidance of the extremes of sensual pleasure on the one hand, and ascetic denial on the other.⁹ The middle, or eight-fold, path steers the individual to calm and enlightenment through a world in which everything is in a constant state of change and flux. The idea of sufficiency economy is that a similar approach should be taken to human development in economics. Central to such progress are three components – moderation, reasonableness, and prudence – and two underlying conditions: knowledge and virtue.¹⁰

Characteristics of Traditional Cultural Expressions

Traditional cultural expressions:¹¹

- May be considered as the forms in which traditional culture is expressed;
- Form part of the identity and heritage of a traditional or indigenous community;
- Are passed down from generation to generation.

Traditional cultural expressions are integral to the cultural and social identities of indigenous and local communities, they embody know-how and skills, and they transmit core values and beliefs. Their protection is related to the promotion of creativity, enhanced cultural diversity and the preservation of cultural heritage.

The term "folklore or "cultural expression" is difficult to define and therefore this term is not used in the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. Likewise, the WIPO-UNESCO Model Provisions for National Laws on the Protection of Expressions of Folklore Against Illicit Exploitation and Other Prejudicial Actions 1982 (hereinafter referred to as "Model Provisions") do not provide any definition for "folklore or "cultural expression".¹² This is to avoid any possible contradiction with the relevant definitions

⁷ Ibid.

⁸ Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand, "Sufficiency Economy Philosophy: Thailand's Path towards Sustainable Development Goals", Retrieved from <http://www.mfa.go.th/SEPforSDGs/SEPThailandsPathtowardsSDGs/SEP_Thailands_Path_towards_SDGs.pdf>, at 12 January 2017

⁹ Oxford Business Group, "Thailand applies sufficiency economy philosophy to promote sustainable development" Retrieved from <<https://www.oxfordbusinessgroup.com/overview/middle-way-applying-king%E2%80%99s-philosophy-sufficiency-economy-long-term-sustainable-development>>, at 12 January 2017

¹⁰ Ibid.

¹¹ World Intellectual property organization, "Tradition Cultural Expression", Retrieved from <<http://www.wipo.int/tk/en/folklore/>>, at 13 January 2017

¹² International Bureau of WIPO, "The Protection of Expressions of Folklore: The Attempts at International Level", Retrieved from <<http://itt.nissat.tripod.com/itt9903/folklore.htm>>, at 13 January 2017

contained in other legal instruments relating to the protection of folklore. Nevertheless, “expressions of folklore” are defined in section 2 of the Model Provisions as follows¹³:

“Expressions of folklore” means productions consisting of characteristic elements of the traditional artistic heritage developed and maintained by a community of or by individuals reflecting the traditional artistic expectations of such a community, in particular: folk tales, folk poetry and riddles; folk songs and instrumental music; folk dances, plays and artistic forms or rituals; whether or not reduced to a material form; and productions of folk art, in particular, drawings, paintings, carvings, sculptures, pottery, terracotta, mosaic, woodwork, metal ware, jewelry, basket weaving, needlework, textiles, carpets, costumes.¹⁴

Traditional cultural expressions usually possess the following characteristics;¹⁵

- a) generally, they are collectively held by a community;
- b) they are handed down from generation to generation, either by verbal transmission or by imitation;
- c) they are continuously utilized, circulated, evolved and developed within the community for many years;
- d) they reflect a community’s cultural and social identity; and
- e) they are made by “author unknown” or by communities or by individuals who have authority within their communities to do so.

Why Cultural Expression Important to Drive Sustainable Development Based on the Philosophy of Sufficiency Economy?

The relationship between culture and **philosophy of sufficiency economy**-sustainable development based on sufficiency economy has been the subject of discussions over three decades, culminating in four United Nations General Assembly resolutions on the topic that confirm culture’s role as being both an enabler and a driver of sustainable development, and that call for the mainstreaming of culture in the international development agenda.¹⁶

Culture is integral to human development. Culture is a weaving of the dynamic construction of individual and collective identities. The active participation of people in local cultural expression (such as poetry, dance, sculpture, theatre, music, etc.) improves their quality of life and well-being and enhances life opportunities and options. Local cultures encompass the traditional, long-standing, and evolving cultures of a territory as well as the cultures of new arrivals to the area – and the evolutionary and hybrid transformations that evolve from living

¹³ Journal of Malaysian and Comparative Law, “Protection of Expressions of Folklore/Traditional Cultural Expressions: To What Extent is Copyright Law the Solution?”,

Retrieved from <<http://www.commonlii.org/my/journals/JMCL/2005/2.html>>, at 8 January 2017

¹⁴ Anurag Dwivedi & Monika Saroha, “Copyright Laws as a Means of Extending Protection to Expressions of Folklore”, Retrieved from <[http://nopr.niscair.res.in/bitstream/123456789/3666/1/JIPR%2010\(4\)%20308-314.pdf](http://nopr.niscair.res.in/bitstream/123456789/3666/1/JIPR%2010(4)%20308-314.pdf)>, at 6 January 2017

¹⁵ Lexology, “Traditional Cultural Expression”, Retrieved from <<http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=a806fd78-711e-4811-a881-ed269533b635>>, at 8 January 2017

¹⁶ Evaluation Office, “UNESCO’s Work on Culture and Sustainable Development Evaluation of a Policy Theme”, Retrieved from <<http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002344/234443e.pdf>>, at 8 January 2017

and creating within culturally diverse contexts.¹⁷ Local cultural vitality and its dynamic transmission and growth are desirable ends in themselves.¹⁸

Local cultural expressions are also resources to address challenges and find appropriate solutions to issues that concern citizens, and can be a means of encouraging social integration and peace. Within a sustainable development context, local cultural policies put community development at the core: culture is both a key tool and a core aspect of the social fabric, promoting cohesion, conviviality, and citizenship.¹⁹ Countries use local cultural expression and creativity to inspire, catalyze, and drive social and economic change, enhancing local resiliency and development potential. Cultural actions and expressions can also “...catalyze environmental reclamation processes and inspire actions to improve environmental health and enhance social connections with the ecosystems of local places.”²⁰ Cultural activities and means for expression contribute to building capacities needed to achieve greater understanding and to generate transformative change in both urban and rural environments.

Furthermore, as the United Nations Sustainable Development Solutions Network has pointed out, “effective participation in economic and political life requires a broader, more holistic framework of learning ... [that] encompasses literacy and numeracy as well as physical well-being, social and cognitive skills, problem solving and learning abilities, culture and the arts, critical thinking, and science and technology.”²¹ Culture-sensitive approaches have demonstrated concretely how one can address both the economic and human rights dimensions of poverty at the same time, while providing solutions to complex development issues in an innovative and multi-sectoral manner. Indeed, culture has a transformative power on existing development approaches, helping to broaden the terms of the current development debate and to make development much more relevant to the needs of people.

Development interventions that are responsive to the cultural context and the particularities of a place and community, and advance a human-centered approach to development, are most effective, and likely to yield sustainable, inclusive and equitable outcomes. Acknowledging and promoting respect for cultural diversity within a human right based approach, moreover, can facilitate intercultural dialogue, prevent conflicts and protect the rights of marginalized groups, within and between nations, thus creating optimal conditions for achieving development goals.²² Culture, understood this way, makes development more sustainable.

¹⁷ Nancy Duxbury, Jyoti Hosagrahar & Jordi Pascual, “Why must culture be at the heart of sustainable urban development?”, Retrieved from <<http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/why-must-culture-be-at-the-heart-of-sustainable-urban-development.pdf>>, at 5 January 2017

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Economic Commission for Latin America and the Caribbean Subregional Headquarters for the Caribbean, Symposium on sustainable development goals for the Caribbean, “The Caribbean and the Post 2015 Sustainable Development Agenda”, Retrieved from <<https://unite.un.org/events/sites/unite.un.org/events/files/Final%20Paper%20on%20SDGs%20for%20the%20Caribbean.pdf>>, at 6 January 2017

²² UN System Task Team, “Culture: a driver and an enabler for sustainable development”, Retrieved from <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/2_culture.pdf>, at 12 January 2017

Throughout the past decade, statistics, indicators and data on the cultural sector, as well as operational activities have underscored that cultural expression can be a powerful driver for development, with community-wide social, economic and environmental impacts. Of particular relevance is the cultural sector's contribution to the economy and poverty alleviation. Cultural expression, cultural heritage, cultural and creative industries can serve as strategic tools for revenue generation, particularly in developing countries given their often-rich cultural expression and substantial labor force.

Culture-led development also includes a range of non-monetized benefits, such as greater social inclusiveness and rootedness, resilience, innovation, creativity and entrepreneurship for individuals and communities, and the use of local resources, skills, and knowledge.²³ Respecting and supporting cultural expressions contribute to strengthening the social capital of a community and fosters trust in public institutions. Cultural factors also influence lifestyles, individual behavior, consumption patterns, values related to environmental stewardship, and our interaction with the natural environment. Local and indigenous knowledge systems and environmental management practices provide valuable insight and tools for tackling ecological challenges, preventing biodiversity loss, reducing land degradation, and mitigating the effects of climate change.²⁴

The Ways Forward Measures Building Cultural Expression's Contribution to Sustainable Development

Public sector and private sector should integrate cultural expression in the conception, measurement, and practice of development with a view to advancing inclusive, equitable, and sustainable development. Public sector should support sustainable cultural tourism, cultural expression, cultural and creative industries, cultural institutions and culture-based urban revitalizations powerful economic sub-sectors that generate decent employment, stimulate local development, and foster entrepreneurship.

Culture-led economic development should take into account the protection of cultural expression that are often distorted and misappropriated. Moreover, promoting intercultural dialogue to harness social cohesion thereby, creating an environment conducive to development is timely systemized.

²³ UN System Task Team, "Culture: a driver and an enabler for sustainable development", Retrieved from <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/2_culture.pdf>, at 12 January 2017

²⁴ Andrea Chiarini, *Sustainable Operations Management: Advances in Strategy and Methodology*, Springer, 2015, p 43.

The fundamental purpose of governance is to work towards a healthy, safe, tolerant and creative society (rather than merely a financially prosperous one). This means that local governments must promote a model of development that “meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”, as well as ensuring the enjoyment of culture and its components by all, and protecting and enhancing the rights of citizens to freedom of expression and access to information and resources.²⁵

The community’s traditional cultural expression are too important for them not to receive an equal amount of attention to that accorded to the original three dimensions of sustainable development (the economy, social equality and environmental balance). In addressing the goals of sustainable development, “the role of science is crucial; scientific knowledge and appropriate technologies are central to resolving the economic, social and environmental problems that make current development paths unsustainable.”²⁶ However, science does not constitute the only form of knowledge, and closer links need to be established between science and other forms and systems of knowledge in addressing sustainable development issues and problems at the local level such as traditional knowledge, folklore, and traditional cultural expression.

Traditional societies, usually with strong cultural roots, have nurtured and refined systems of knowledge of their own, relating to such diverse domains as astronomy, meteorology, geology, ecology, botany, agriculture, physiology, psychology and health. Such knowledge systems represent an enormous wealth. Not only do they represent other approaches to the acquisition and construction of knowledge and harbor information often as yet unknown to science, but they are also expressions of other relationships between society and nature in general and of sustainable ways of managing natural resources in particular.

However, operationalizing roles for culture within the context of sustainable urban development policy and planning remains challenging. The relationship between culture and sustainable development is not thoroughly understood, and the integration of culture within broader holistic urban planning and development continues to be an issue due to both conceptual and operational issues.²⁷ Conceptually, there are multiple ways of viewing culture’s relationship with sustainability, and myths about culture continue to circulate that present obstacles to fully integrating culture into urban development planning and strategies.

²⁵ UCLG Committee on Culture, “United Cities and Local Governments (UCLG) Policy Statement: ‘Culture: Fourth Pillar of Sustainable Development’”, Retrieved from <<https://www.google.co.th/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi j8e7C1efSAhUJt48KHRMxB9EQFgggMAE&url=https%3A%2F%2Fuottawa.scholarsportal.info%2Ffojs%2Fin dex.php%2Fclg-cgl%2Farticle%2Fdownload%2F194%2F177&usg=AFQjCNEm76uTjlQo0Cvzsy0jQJS6ZNPegQ&sig2=yCQ WquavxwYhVGO2IGLkWw&bvm=bv.150120842,d.c2I>> at 6 January 2017

²⁶ The International Council for Science and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, “Science, Traditional Knowledge and Sustainable Development”, Retrieved from <http://portal.unesco.org/science/en/ev.php-URL_ID=3521&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>, at 6 January 2017

²⁷ Nancy Duxbury, Jyoti Hosagrahar & Jordi Pascual, “Why must culture be at the heart of sustainable urban development?”, Retrieved from <<http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/why-must-culture-be-at-the-heart-of-sustainable-urban-developement.pdf>>, at 5 January 2017

RESEARCH FINDINGS AND DISCUSSION

In this part, the implementation of intellectual property system on the protection of traditional cultural expression will be scrutinized. Additionally, the problem of nowadays situation of cultural expression will be revealed in order to stimulate an effective protection system for cultural expression. Accordingly, this part will answer how can the core values embedded in the intellectual property system (preventing free-riding exploitation of creativity, safeguarding distinctiveness and reputation, providing attribution and integrity) be applied to protect TK and TCEs? Should existing intellectual property regimes be altered or adapted? Or should separate *sui generis regimes* be established to protect TK and TCEs?

Nowadays Situation of Community Cultural Expression from Misappropriate Use and Access

Creative cultural expression generates ideas, innovations, and capacities – and, through the very real and potentially transformative social benefits of increased agency, it fuels purpose and connectedness. Culture invokes the possible. It draws people into liminal spaces in which to explore and interrogate and live temporarily within alternative realities.

Traditional cultural expressions (TCEs) and expressions of folklore (EoF) are the tangible and intangible forms in which traditional culture and knowledge are embedded. These include legends, words, signs, names, symbols, songs and instrumental music, dances, plays, ceremonies, rituals, games, art, handcrafts and architecture. TCEs and EoF are vital elements of the cultural identities of indigenous people. They arise from the special relationship indigenous people have with their natural environment and direct their social relationships and cultural identities.²⁸ For indigenous people, TCEs and EoF are inextricably interwoven. They form part of a holistic world view.

Indigenous communities are very concerned with the continued distinct existence of their culture which should be free from unnecessary interference. Indeed, their sense of identity and self-respect are bound up with their group cultures. Hence, it is important for the community to have the rights of control over the use of EoF/TCEs so as to maintain their cultural integrity. This is even more significant for those EoF/TCEs which are sacred-secret in nature.

Another justification for conferring legal protection to the EoF/TCEs is to avoid the unjust enrichment on the part of those non-Indigenous entrepreneurs who profit from the commercial use of the EoF/TCEs whereas the Indigenous or traditional owners are left with no share of the economic returns.²⁹ This problem, if not properly addressed, could cause injustice since the Indigenous communities have an interest in the EoF/TCEs which have been handed down from their ancestors and become part of their lives.

²⁸ Barbara Sullivan & Marion Heathcote, “Protection of Indigenous People’s Traditional Cultural Expressions”, Retrieved from <<http://www.inta.org/INTABulletin/Pages/ProtectionofIndigenousPeople%E2%80%99sTraditionalCulturalExpressions.aspx>>, at 12 January 2017

²⁹ Journal of Malaysian and Comparative Law, “Protection of Expressions of Folklore/Traditional Cultural Expressions: To What Extent is Copyright Law the Solution?”, Retrieved from <<http://www.commonlii.org/my/journals/JMCL/2005/2.html>>, at 8 January 2017

The need for appropriate protection is currently addressed in the global stage. Misappropriation and unauthorized and inappropriate uses of TCEs are pressing problems. TK-based patents have been obtained, symbols and words have been registered as trademarks (often inappropriately) and musical recordings based on traditional songs have been made, by people outside the culture—usually without the knowledge or consent of the custodians of the relevant TCEs, without acknowledgment of source and without equitable remuneration.

TK and TCEs are also popularly viewed as the common heritage of humanity. The “public domain” argument often is used to exclude TK and TCEs from protection under Intellectual Property laws and to justify their misappropriation.³⁰ Indigenous arts and crafts, which are invariably part of EoF/TCEs, are important sources of income for Indigenous artists and communities. If such Indigenous artists and communities have no right to control the use and reproduction of their arts and crafts, this may result in undesirable competition from non-Indigenous people who, by cheap imitations, mass-produce similar arts and crafts.³¹ This will definitely cause economic harm to indigenous artists and communities in the sense that the market becomes more crowded and their economic opportunities are inevitably reduced. Therefore, legal protection on the EoF/TCEs is justified.

Analysis of Traditional Cultural Expression Protected Under Intellectual Property Laws

Most of what is referred to as traditional cultural expressions (TCE) or expressions of folklore (EoF) is unprotected and part of the public domain. Anybody may therefore make use of or market TCE even without the consent of its traditional owners. Rather frequently, traditional owners strongly disapprove of misappropriate uses by third parties, yet lack the legal instruments to control the terms of use or even prohibit access altogether. This could be the issue when there is a perceived sense of injustice, for instance when local communities have no legal claim to a fair share of the revenues generated by third parties.

Another reason can be perceived indignation when elements of TCE with a high cultural meaning are misappropriated. As a result, for many years representatives of traditional communities have argued for a better protection of their TCE within the realm of intellectual property. These claims were carried to higher political levels and can now be considered a fixed agenda item within international negotiations on extensions of intellectual property such as the ones in the Intergovernmental Committee of World Intellectual Property Organization.³² A normative economic perspective, protection of TCE can be justified. It may prevent negative effects on the traditional owners holding TCE via acts of misappropriation, for instance some access can negatively affect the identity of cultural carriers and go as far as seriously impairing the fundamental dignity.

³⁰ Barbara Sullivan & Marion Heathcote, “Protection of Indigenous People’s Traditional Cultural Expressions”, Retrieved from <http://www.inta.org/INTABulletin/Pages/ProtectionofIndigenousPeople%E2%80%99sTraditionalCulturalExpressions.aspx>, at 12 January 2017

³¹ Journal of Malaysian and Comparative Law, “Protection of Expressions of Folklore/Traditional Cultural Expressions: To What Extent is Copyright Law the Solution?”, Retrieved from <http://www.commonlii.org/my/journals/JMCL/2005/2.html>, at 8 January 2017

³² World Intellectual property organization, “The WIPO Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore”, Retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_tk_2.pdf, at 8 January 2017

Should this be the case, the authors argue for protection of these elements of TCE. This in turn gives rise to a regulatory choice problem: How should TCE be protected? From a law and economics perspective one possibility is to allot property rights for traditional owners of TCE, which can exclude outsiders. TCEs and EoF are based on and express Traditional Knowledge (TK). Collectively the resource is the entire knowledge system. This holistic approach is at odds with the “breaking up” of the system along intellectual property lines.

At present World Intellectual Property Organization (WIPO) is unable to satisfactorily protect traditional cultural expression from copyright or trade secret. The World Intellectual Property Organization (WIPO) failed to recognize the rights of traditional knowledge holders adequately. As regards protection of knowledge, innovations and practices associated with tangible and intangible expression, these do not seem to meet the conditions required for grant of intellectual property rights - copyrights, trademarks, trade secret, and geographical indication, under prevalent intellectual property regime, namely novelty, inventiveness and industrial applicability.

Conventional forms of intellectual property rights are inadequate to protect traditional knowledge, because they are based on protection of individual property rights where as traditional knowledge is collective in nature. Further traditional cultural expression is developed over several generations over a period of time and is therefore not novel or inventive.

Nevertheless, intellectual property laws can sometimes be used to protect TCEs. Copyright can protect contemporary expressions of traditional cultures, performances of TCEs can be “protected by performers’ rights, and registrations for trademarks and certification marks can help indigenous people to promote their products and services while inhibiting the sale of “fake” craft products.”³³ However, when indigenous people look to intellectual property rights regimes for assistance, they often find them inadequate to meet their specific cultural circumstances. While there is some scope to try to make “western IP regimes” fit and for indigenous peoples to utilize the available tools, the premise of those regimes can simply make them inappropriate.³⁴

Particular problems include the finite duration of rights conferred under patent, design and copyright legislation; the novelty and inventor requirements under patent regimes; the requirements of originality, that a work be “fixed,” and identification of authors under copyright regimes; and, under trademark regimes, collective ownership issues and the requirement to use a sign in a trademark manner for goods and/or services in order to obtain and maintain a registration. There are also some signs that are sacred and cannot be associated with certain products (in particular, food, alcohol and cigarettes). Thus, no trademark registration, even a certification or collective registration, should be obtained for such signs, and if any are already registered they may well be exposed to use requirements that cannot be met. There are also some signs that are so sacred they should not be exposed

³³ Barbara Sullivan & Marion Heathcote, “Protection of Indigenous People’s Traditional Cultural Expressions”, Retrieved from
<<http://www.inta.org/INTABulletin/Pages/ProtectionofIndigenousPeople%E2%80%99sTraditionalCulturalExpressions.aspx>>, at 12 January 2017

³⁴ Ibid.

and thus cannot be the subject of a protection system, such as trademark protection, which includes a public register.³⁵

It has been shown that approaches within the regular intellectual property right system, such as copyright, do not meet the requirements postulated by traditional owners. In response, the international community has developed model laws for the protection of TCE in the last decades, which may be used as a basis for the development of national legislation. These are referred to as “*sui generis*”, which signifies a status of its own kind. While they count as intellectual property, they systematically depart from classic copyright. This paper evaluates the regulatory alternatives in the *sui generis* model laws and the system of private ordering and develops policy guidelines for their implementation protection, i.e. the actors entitled to receive compensation, and actors responsible for negotiating access with non-traditional users.

In addition a *sui generis* system may adopt measures of protection specific to traditional cultural expression in order to nullify in appropriate intellectual property rights. If a country has passed a *Sui generis* law, it is necessary for local communities to establish a working relationship with the department of intellectual property.

Evaluation of *Sui Generis* System Used for Protection of Traditional Cultural Expression

Generally, cultural expression are dynamic (not static), intrinsically diverse, and multifaceted, incorporating a range of expressions and values embodied in built and intangible heritage, contemporary arts, dance, ritual, praying, collective and individual activities, and particular features that characterize distinct “ways of life.” This diversity of cultures, expressions of folklore, heritages, and knowledges “is a vital part of cities, integral to their identity and dynamism as hubs of social and human development. Culture provides identity, agency, and tools for communities to fight poverty.”³⁶

Accordingly, at the international level intellectual property rights are created and implemented by World Intellectual Property Organization. Even though intellectual property laws are made at national level they are governed by WIPO.³⁷ But normally *sui generis* laws are made and implemented at the national level. *Sui generis* laws are not governed by WIPO. Normally *sui generis* laws are not entirely different from intellectual property laws. A *Sui generis* law may be a combination of intellectual property law, customary law, benefit sharing provisions and contractual agreements. National level *sui generis* system can be effectively enforced through *inter alia* systems such as positive comity of protection systems of traditional knowledge which include co-ordination and co-operation amongst national authorities of various countries in undertaking measures for protection of traditional knowledge.³⁸ Development of an appropriate form of protection for the knowledge of local communities is of great interest to countries, which are rich traditional knowledge, and folklore expression.

³⁵ Ibid.

³⁶ Nancy Duxbury, Jyoti Hosagrahar & Jordi Pascual, “Why must culture be at the heart of sustainable urban development?”, Retrieved from <<http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/why-must-culture-be-at-the-heart-of-sustainable-urban-development.pdf>>, at 5 January 2017

³⁷ World Intellectual Property, “WIPO Intellectual Property Handbook” Retrieved from <http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/489/wipo_pub_489.pdf>, at 12 January 2017

³⁸ Balavanth S Kalaskar, “Traditional Knowledge and *Sui generis* Law”, Retrieved From <<http://www.ijser.org/researchpaper/TRADITIONAL-KNOWLEDGE-AND-SUI-GENERIS-LAW.pdf>>, at 12 January 2017

The object of *sui generis* law is to protect the collective intellectual property rights and the traditional cultural expression of the indigenous peoples over their creations. Such creations include music, dance, art, designs, names, signs and symbols, performances, ceremonies, architectural forms, handicrafts and narratives, or many other artistic or cultural expressions.

The pros or benefits of *sui generis* law are described as follows:³⁹

1. Sui generis laws include elements of benefit sharing.
2. Sui generis laws include provisions of prior informed consent (PIC).
3. Sui generis laws include elements of disclosure of the country of origin of traditional cultural expression
4. Sui generis system includes elements of co-ownership of the patents where applicable.
5. Sui generis system includes disclosure of traditional cultural expression.
6. Sui generis system includes provisions for contractual agreements.
7. Sui generis system may include provisions of customary law.
8. Sui generis law including the provisions of, rights of indigenous community
9. A Sui generis law may be a combination of intellectual property law and any one or more of the above provisions.

To compare the law enforcement on cultural expression between intellectual property system and *sui generis* system, this below table can describe the essence differences point by point.

Intellectual Property System	<i>Sui generis</i> System
- Under this system property rights of individuals are recognized. - Monopoly is given for a definite period - After the completion of monopoly period the knowledge becomes within the public domain, and anybody can use that knowledge for commercial purpose without paying any amount to the community or indigenous people - Under this system licensee has to pay maximum for a period stipulated in intellectual property laws	- Under this system property rights over community are recognized. - Monopoly is given for an indefinite period - Under this system monopoly is given for an indefinite period. So licensee has to pay money until he uses that knowledge or as per agreement between them for benefit sharing. - Licensee has to pay for on indefinite period or he has to share benefits for an indefinite period.

To sum up, *sui generis* system better protects the rights and interests of traditional cultural expression holders. Also, this system improves the livelihoods of traditional knowledge holders and communities. In national level, this system benefits national economics for this system conserves the environment as well as provides legal protection to traditional knowledge.

³⁹ Balavanth S Kalaskar, "Traditional Knowledge and Sui generis Law", Retrieved From < <http://www.ijser.org/researchpaper/TRADITIONAL-KNOWLEDGE-AND-SUI-GENERIS-LAW.pdf>>, at 12 January 2017

Conclusion and Recommendations

Any allocation of exclusive rights would have to live up to the ubiquitous character of TCE as an immaterial good. International protection in the sense of trans-border protection is still very weak in the field of immaterial property. The principle of country protection, which is part of the Revised Berne Convention, the TRIPS (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights), and the WIPO Performances and Phonograms Treaty ensures that the criteria for what kind of work and how protection is granted are only to be found in the respective country's legislation. Thus, even if a *sui generis* right is granted in a particular country, the protection would only apply within this country. In order to broaden the scope of protection, any of the mentioned systems of exclusive or partly exclusive rights would have to be implemented in as many states as possible. The foundation of such an implementation should be an international treaty setting out minimal standards of protection, like the Revised Berne Convention or the World Copyright Treaty do for patents and copyright. Consequently, an individual state should address protection of TCE not only on the national level but also within the international community in order to create effective protection.

Local governments occupy a strategically important space between global developments and forces and geographically broader-scope governments, and citizen-driven movements, innovations, and energies. Local governments form a vital bridge between citizens and communities, on the one side, and national governments and the international frameworks, on the other side. In the area of traditional cultural expression, some roles include creating and activating spaces for dialogue and action; setting priorities and planning, designing, implementing, and monitoring policies and programs; developing infrastructure; and enabling environments and structures relating to a variety of transformative functions within the territory.

In relation to traditional cultural expressions protection in particular, feasible recommendations are proposed as the following measures:

1. Legal Measure

Sui generis law better protects the rights and interests of traditional knowledge holders. *Sui generis* law intends for the wider application of the knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities with the involvement of holders of such knowledge, innovations and practices. At present international recognition is needed for the effective implementation of *Sui generis* laws at national level.

2. Policy Measure

- Design and introduce into both formal and out-of-school curricula the teaching and study of cultural expression in an appropriate manner laying particular emphasis on respect for folklore in the widest sense of the term, taking into account not only village and other rural cultures but also those created in urban areas by diverse social groups, professions, institutions, etc., and thus promoting a better understanding of cultural diversity and different world views, especially those not reflected in dominant cultures;

- Guarantee the right of access of various cultural communities to their own folklore by supporting their work in the fields of documentation, archiving, research, etc., as well as in the practice of traditions;
- Encourage a broader coverage of cultural expression in national and regional press, publishing television, radio and other media, for instance through grants, by creating jobs for ingenious people or community in these units, by ensuring the proper archiving and dissemination of these folklore materials collected by the mass media, and by the establishment of departments of folklore within those organizations

การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานและ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง¹

เกียรติพร อำไพ²

บทคัดย่อ

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยได้รับการยอมรับในด้านการพัฒนาองค์ความรู้ในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็นศาสตร์ของพระราชทานนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน แม้ภาครัฐจะได้ให้ความสำคัญในเรื่องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยอย่างจริงจังแล้วก็ตาม แต่การส่งเสริมและการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องดังกล่าวยังไม่สัมฤทธิ์ผลแต่อย่างใด จากการศึกษาพบว่ามาตรการทางกฎหมายในปัจจุบันยังไม่สามารถรองรับต่อการพัฒนา การใช้ประโยชน์ และการคุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นด้านการพัฒนาองค์ความรู้ การยกระดับมาตรฐานและความน่าเชื่อถือในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยชุมชนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ตลอดไป การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อเสนอแนะว่า ภาครัฐควรดำเนินการพัฒนามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย เพื่อยกระดับมาตรฐานการยอมรับและคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรให้เป็นที่ยอมรับในสากล รวมทั้งกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยนโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่มีต่อชุมชนอย่างพอเพียงและยั่งยืน

คำสำคัญ : การคุ้มครองสมุนไพรไทย, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, กฎหมายสมุนไพร, กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย” งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2560 จากกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Abstract

The use of Thai herbs, drawn from local community wisdom, has been recognized as the king's science, leading to sustainable development in compliance with the Sufficiency Economy philosophy. Although the government is serious about taking advantage of Thai herbs, the promotion and protection of local wisdom in such matters have not been successful. This study found that current legal measures cannot support the development and utilization of Thai herbs while simultaneously protecting the rights of local wisdom. In the development of this local knowledge, raising the reliability standards of the sustainable use of Thai herbs for the conservation of local wisdom by the community under the Sufficiency Economy philosophy is necessary. This study suggested that the government must develop legal measures to promote and protect the rights of local communities in the development of standards for the utilization of Thai herbs. Doing so would raise the acceptance of the value of local wisdom arising from the use of these herbs. Such measures should include the development of public policy to ensure that these local communities are self-sufficient and sustainable.

Keywords: Thai Herb Protection, Local Wisdom, Herbal Law, Intellectual Property Law

1. บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในโลกที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะสมุนไพรไทย คงมีอาจปฏิเสธได้ว่าสมุนไพรไทยมีความสำคัญกับการดำรงชีวิตของคนไทยมาช้านาน ในครั้งอดีตกาล ความเจ็บป่วยถูกบรรเทาด้วยสมุนไพรรอบตัวทั้งในครัวเรือน ในป่า การใช้ประโยชน์ในทางการแพทย์จากสมุนไพรไทยก่อให้เกิดการพัฒนาเป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

เป็นที่ประจักษ์ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่พัฒนาจากชุมชน แม้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นถ้อยคำที่มีหลากหลายมิติก็ตาม การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยด้วยอนุชนรุ่นก่อนเกิดจากการสั่งสมและเรียนรู้ในทางการรักษาความเจ็บป่วยในอดีต การถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านสมุนไพรดังกล่าวจึงเป็นการถ่ายทอดจากคนในรุ่นสู่รุ่น ทั้งภายในครอบครัวเองหรือภายในชุมชนท้องถิ่น แต่ในทางกลับกันสมุนไพรไทยซึ่งเป็นหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นยังไม่ได้รับการยอมรับในปัจจุบันตามที่ควรจะเป็น ทั้งที่สมุนไพรไทยมีหลายชนิดที่มีสรรพคุณทางยาในการออกฤทธิ์ในการรักษาโรคที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

การพัฒนาการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยดังกล่าว นอกจากจะเป็นเรื่ององค์ความรู้และการอนุรักษ์แล้ว ในมิติของการให้ความคุ้มครองในฐานะที่เป็นหน่วยงานของรัฐต้องดำเนินการทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ การดำเนินการในเชิงรุกโดยกระทรวงสาธารณสุขได้ดำเนินการโดยการสร้างความตระหนักและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นในชุมชน ในขณะที่มาตรการเชิงรับในมิติของกฎหมายคือการจดทะเบียนสิทธิในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและการขึ้นทะเบียนสมุนไพรไทย

อาจกล่าวได้ว่ามูลค่าและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจนำไปสู่การเข้าถึงและการแสวงประโยชน์โดยมิชอบจากความหลากหลายทางชีวภาพ การขาดมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการปกป้องและคุ้มครองสิทธิเหนือทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพย่อมนำไปสู่การแสวงประโยชน์โดยมิชอบที่ถูกเรียกว่าเป็นการกระทำเอื้อย “โจรสลัดชีวภาพ”³ โดยเฉพาะด้านการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรโดยปราศจากค่าตอบแทนและความยินยอมจากผู้ทรงสิทธิที่เป็นธรรมและเหมาะสม⁴

³Global Exchange, *Biopiracy : A New Threat to Indigenous Rights and Culture in Mexico* (April 2001), p. 2, Retrieved 15 December 2016 from <http://www.globalexchange.org/sites/default/files/MXbiopiracy.pdf>

⁴ภาณุมาศ ชัดเจนงาม, รายงานการวิจัยเรื่อง กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญากับปัญหาการคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย, เสนอต่อมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ประจำปี 2555, หน้า 20

จากการศึกษาพบว่าชุมชนท้องถิ่นของประเทศไทยมีการเข้าถึงและใช้ประโยชน์สมุนไพรใน 4 ลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในลักษณะที่เป็นยารักษาโรคก็ดี การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในลักษณะที่เป็นอาหารเสริมก็ดี การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในลักษณะที่เป็นเครื่องนุ่งห่มหรือผลิตภัณฑ์ของใช้⁵ หรือแม้แต่การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในลักษณะที่เป็นเครื่องสำอางก็ดี⁶ ในขณะที่รูปแบบและวิธีการพัฒนามาตรฐานและการจดทะเบียนอันเกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย ระบบกฎหมายและมาตรการทางกฎหมายที่มีในสภาวะการณปัจจุบันยังไม่ครอบคลุมอย่างมีประสิทธิภาพแต่อย่างใด ทั้งนี้ การให้ความสำคัญคุ้มครองทางกฎหมายยังมีประเด็นที่ต้องดำเนินการพัฒนาเพื่อรองรับต่อการให้ความสำคัญกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องสมุนไพรไทย ที่ยังขาดความชัดเจนในบางประเด็นที่ยังไม่ได้มีการรอบในการดำเนินไว้อย่างชัดเจน อาทิ วิธีการจดทะเบียนสิทธิและการถือสิทธิของปัจเจกชนและชุมชนในภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย การให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิของปัจเจกชนและชุมชน การถ่ายทอดองค์ความรู้ภายใต้การคุ้มครองสิทธิ เป็นต้น

แม้ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์จะพบว่าภาครัฐได้ให้ความสำคัญในเรื่องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยอย่างจริงจังก็ตาม แต่การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานสมุนไพรไทยในทางปฏิบัติยังมิได้เกิดผลสัมฤทธิ์ในเชิงประจักษ์แต่อย่างใด ทั้งที่องค์ความรู้จากสมุนไพรไทยของหมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนไทยมีหลากหลายการรักษาที่ประยุกต์และใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยได้ผลอย่างจริงจัง

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ จะทำอย่างไรเพื่อก่อให้เกิดการให้ความสำคัญในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องการคุ้มครองและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยอย่างจริงจังและยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ การขึ้นทะเบียนสิทธิจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การคุ้มครองผู้ถือสิทธิของปัจเจกบุคคล หรือสิทธิของชุมชนเหนือภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องสมุนไพรไทย และประการที่สำคัญจะทำอย่างไรให้สมุนไพรไทยสามารถพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นฐานในการศึกษาต่อยอดการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยได้อย่างกว้างขวางและยั่งยืน รวมทั้งการให้ความสำคัญกับชุมชนกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องดำเนินการให้ความสำคัญคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานสมุนไพรไทย เพื่อก่อให้เกิดมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในสากลและการใช้ประโยชน์อย่างจริงจังและยั่งยืนภายใต้การคุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยระบอบของกฎหมาย นอกจากนั้นแล้วในการพัฒนาเพื่อยกระดับมาตรฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นสมุนไพรไทยในมิติของการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจก็นับได้ว่า เป็นปัจจัยหลักพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการจดทะเบียนและการคุ้มครองสิทธิในการใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจจากสมุนไพรไทย ด้วยเหตุที่กล่าวมาในเบื้องต้น การส่งเสริมมาตรการเชิงรุกและเชิงรับเพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานสมุนไพรไทย

⁵ลิลลี่ กาวีตะ, จิตติวรา เสงี่ยมหลวง, ยุพดี เผ่าพันธ์และคนอื่นๆ , งานวิจัยด้านพืช, พืชเส้นใย : กล้วย (Fiber Crop : Hemp [Cannabis sativa L var. sativa]), ภาควิชาพฤกษศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก http://www.rdi.ku.ac.th/kufair50/plant/43_plant/43_plant.html#author; รุ่งทิพย์ ลุยเลา, ผ้าไม่ทอจากใยธรรมชาติ : เส้นใยแฟกซ์และกล้วย ขง, สถาบันพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.thaitextile.org/index.php/blog/2016/11/nonwoven4.1>; ดลมนัส กาเจ, HEMP ผลิตภัณฑ์จากใยกล้วยขงความเป็นไทยในต่างแดน, คมคิดธุรกิจนิวเจน, หนังสือพิมพ์คมชัดลึก, วันที่ 10 เมษายน 2558, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.komchadluek.net/news/kom-kid/204463>

⁶จากการจำแนกประเภทของการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นโดยผู้เขียน โปรดดู ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยโดยชุมชนท้องถิ่นจำนวน 251 ตัวอย่าง ใน กรมการพัฒนชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ภูมิปัญญาไทยในหมวดสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหาร, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.otoptoday.com/wisdom/herb>

จึงจำเป็นต้องดำเนินการศึกษาและถึงมาตรการทางกฎหมายที่สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมอันก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ในการนำเสนอบทความครั้งนี้ผู้เขียนจะทำการแบ่งเนื้อหาในการศึกษาออกเป็น 6 ประเด็นหลักดังนี้ ประการแรก ความสำคัญของศาสตร์ของพระราชากับการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ประการที่สอง พันธกรณีระหว่างประเทศที่มีผลต่อการยกระดับมาตรฐานและการพึ่งพาตนเองของชุมชนจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ประการที่สาม อุปสรรคในการยกมาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประการที่สี่ แนวทางการพัฒนาและยกมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นประเทศไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประการที่ห้า ข้อเสนอแนะในทางกฎหมายและนโยบายในการนำไปปฏิบัติ ประการที่หก บทสรุปที่ได้จากการศึกษา

2. ความสำคัญของศาสตร์ของพระราชากับการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 ได้รับการยอมรับในระดับสากล⁷ ในฐานะที่เป็นศาสตร์ของพระราชานำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน⁸ หลักการดังกล่าวพระองค์ทรงเน้นย้ำและให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาโดยการอยู่รอดอย่างยั่งยืนและสามารถพึ่งพาตนเองของประชาชนและชุมชนได้⁹ อย่างเข้มแข็งและมีภูมิคุ้มกันที่มั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์¹⁰ การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจึงต้องอาศัยการพัฒนาาร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน¹¹ ภายใต้การสนับสนุนของภาครัฐอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษที่ส่งต่อมายังรุ่นลูกหลานนำสู่การพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์ในมิติของสมุนไพรไทย¹²

⁷United Nations, *Sufficient Economy Philosophy* (2016), para. 1-3, Retrieved 15 December 2016 form <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=2126>; UNESCO, *Towards a Sufficiency Economy: A New Ethical Paradigm for Sustainability* (11 June 2012), para 1-2, Retrieved 15 December 2016 form <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/anticipation-and-foresight/unesco-future-lectures/towards-a-sufficiency-economy/>

⁸Ministry of Foreign Affairs, *Kingdom of Thailand, Sufficiency Economy Philosophy: Thailand's Path towards Sustainable Development Goals* (Np: Ministry of Foreign Affairs, nd.), p. 8. Retrieved 15 December 2016 form http://www.mfa.go.th/SEPforSDGs/SEPThailandsPathtowardsSDGs/SEP_Thailands_Path_towards_SDGs.pdf

⁹สมชัย จิตสุชน, “ศาสตร์พระราชากับการแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืน,” *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 กับเศรษฐกิจศาสตร์*, สถาบันด้านเศรษฐกิจปิวยออิงภากรณ์, ย่อหน้าที่ 3, วันที่เข้าถึงข้อมูล 10 ธันวาคม 2559 จาก https://www.pier.or.th/?post_type=abridged&p=3580

¹⁰สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ 21 เซ็นจูรี, 2550), หน้า 6-9

¹¹คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550), หน้า 14-15.

¹²โปรดดูข้อมูลและมาตรการของภาครัฐในการสนับสนุนการดำเนินการของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย ใน สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, *การบริหารจัดการและยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามแนวพระราชรัฐ*, วันที่เข้าถึงข้อมูล 10 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.villagefundherb.com>

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอาหารเสริมสุขภาพก็ดี การพัฒนาเครื่องใช้ไม้สอย หรือเครื่องนุ่งห่ม การพัฒนาในด้านเครื่องสำอางก็ดี หรือแม้แต่ในด้านการใช้ประโยชน์จากสรรพคุณทางยาเพื่อการรักษาโรค (Herbal Medicine) เป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ดั้งเดิม (Traditional Knowledge) ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ที่สำคัญประการหนึ่ง¹³ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นบรรพกาลของบรรพชนและชุมชนที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น¹⁴ ความสำคัญจึงอยู่ที่ภาครัฐควรจะดำเนินการอย่างไรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการสร้างประโยชน์และมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของชุมชนเพื่อนำพาซึ่งการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ลดการพึ่งพิงและการใช้วัตถุหรือสารสกัดทางเคมีจากต่างประเทศ

ความสำคัญดังกล่าวจึงอยู่ที่การวางรากฐานการส่งเสริมและการพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของประเทศไทยซึ่งเป็นดินแดนหนึ่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพจำนวนมาก¹⁵ และประการที่สำคัญการส่งเสริมดังกล่าวสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 โดยตรง หลักปรัชญาดังกล่าวได้ถูกกำหนดไว้ทั้งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 และฉบับที่ 10¹⁶ และยังถูกตราไว้ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย¹⁷ ในฐานะที่เป็นหลักการที่รัฐต้องคำนึงถึงในการบริหารรัฐกิจของรัฐบาลตามแนวนโยบายแห่งรัฐ ทั้งนี้ การแสวงประโยชน์จากสมุนไพรของปัจเจกบุคคลและชุมชนท้องถิ่นได้รับการรับรองสิทธิใน “การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”¹⁸ ในขณะที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพของแผ่นดินให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน¹⁹

¹³UNESCO, **Intangible Cultural Heritage Domains**, pp. 12-13, Retrieved 15 December 2016 form <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01857-EN.pdf>

¹⁴ภาณุมาศ ขัดเงางาม, *เรื่องเดิม*, หน้า 10.

¹⁵โปรดดูข้อมูลสมุนไพรและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย ใน ศูนย์ข้อมูลสมุนไพร สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, **ฐานข้อมูลและข่าวสมุนไพร**, วันที่เข้าถึงข้อมูล 10 ธันวาคม 2559 จาก http://webdb.dmsc.moph.go.th/ifc_herbal/

¹⁶United Nations, **Sufficient Economy Philosophy** (2016), para. 2, Retrieved 15 December 2016 form <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=2126>

¹⁷โปรดดูบทบัญญัติมาตรา 78 (1) และมาตรา 83 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และบทบัญญัติมาตรา 75 วรรคหนึ่งและมาตรา 257 (1) ของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับผ่านประชามติวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2559

¹⁸โปรดดูบทบัญญัติมาตรา 66 และมาตรา 67 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และบทบัญญัติมาตรา 43 (2) ของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับผ่านประชามติวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2559

¹⁹โปรดดูบทบัญญัติมาตรา 80 (6) ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และโปรดดูบทบัญญัติมาตรา 57 (1)-(2) ของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับผ่านประชามติวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2559

อาจกล่าวได้ว่า แนวทางที่ภาครัฐได้ดำเนินการอยู่เกี่ยวกับความพยายามในการพัฒนามาตรฐานและการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่น²⁰ เป็นแสดงให้เห็นประจักษ์แจ้งถึงความสำคัญของของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็นศาสตร์ของพระราชาที่สามารถนำไปใช้ในด้านการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่น เพื่อการพึ่งพาตนเองของปัจเจกบุคคลและชุมชนได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนเป็นสำคัญ

3. พันธกรณีระหว่างประเทศที่รับรองสิทธิเกี่ยวกับการยกระดับมาตรฐานและการพึ่งพาตนเองของชุมชนจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

ปัจจุบันความจำเป็นต่อการเข้าถึงบริการสาธารณสุขและการมีสุขภาพที่ดีได้ถูกรับรองและให้ความสำคัญให้ความสำคัญโดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization [WHO])²¹ ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือกก็ตาม องค์การอนามัยโลกมีได้ละเลยต่อองค์ความรู้และการแพทย์แผนโบราณแต่อย่างใด จะเห็นได้ว่าองค์การอนามัยโลกได้มีการตั้งคณะทำงาน (Working Group) รวมทั้งทำการประชุม การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์สมุนไพรจากสมุนไพรเพื่อการรักษาโรค (WHO Guidelines for Herbal Medicines) การศึกษาค้นคว้าด้านการแพทย์ และการศึกษาบทบัญญัติกฎหมายทั้งที่เกี่ยวกับการส่งเสริม การยกมาตรฐาน การคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของรัฐภาคีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์และข้อบังคับของสภายุโรปก็ดี หรือกฎหมายภายในของรัฐภาคีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสาธารณรัฐฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน สาธารณรัฐชิลี ประเทศญี่ปุ่น สาธารณรัฐอินเดีย ประเทศแคนาดา สาธารณรัฐเกาหลี ราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ เครือรัฐออสเตรเลีย หรือแม้แต่ นิวซีแลนด์ก็ตาม²²

เป็นที่ประจักษ์ว่า องค์การอนามัยโลกได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเพื่อประโยชน์ในทางการแพทย์ด้วยศาสตร์และองค์ความรู้ดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของรัฐภาคีที่ควรแบ่งปันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในฐานะที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของมนุษย์²³ การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพจึงได้บังเกิดขึ้นภายใต้กรอบของความร่วมมือและความตกลงระหว่างประเทศภายใต้แนวคิดที่ว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของรัฐภาคีร่วมกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้แนวคิดที่ว่าด้วยการเป็นสมมติร่วมกันของมวลมนุษยชาติ

²⁰สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, การบริหารจัดการและยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามแนวพระราชรัฐ, วันที่เข้าถึงข้อมูล 10 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.villagefundherb.com>; กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, สินค้าโอท็อป, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.otoptoday.com/wisdom/herb>

²¹World Health Organization, International Agency for Research on Research Cancer, IRAC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans, Retrieved 15 December 2016 form <http://monographs.iarc.fr/index.php>

²²World Health Organization, International Agency for Research on Research Cancer, IRAC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans: Volume 82 Some Traditional Herbal Medicines, Some Mycotoxins, Naphthalene and Styrene (Lyon, France: IRAC Press, 2002), pp. 43-68.

²³WHO, Health and Human Rights, Fact Sheet N°323 (December 2015), para. 2-5, Retrieved 15 December 2016 form <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs323/en/>

การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรได้รับการยอมรับในระดับสากลถึงความสำคัญของการใช้ประโยชน์และการพัฒนามาตรฐานที่มาจากฐานแห่งความหลากหลายทางชีวภาพของแต่ละรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอำนวยความสะดวก การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันจากทรัพยากรพันธุกรรมระหว่างผู้ให้ใช้กับผู้ขอใช้ประโยชน์จากความแตกต่างในความหลากหลายทางชีวภาพตามความตกลงระหว่างประเทศที่มีชื่อเรียกว่า “อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ” (Convention on Biological Diversity: CBD)²⁴ และ “ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า” (The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights [TRIPs])²⁵ ทั้งนี้ หลักการและแนวคิดตามความตกลงระหว่างประเทศทั้งสองมีความแตกต่างกันในเชิงหลักการ ความจำเป็นในการอธิบายในเชิงหลักการดังกล่าวจึงเป็นฐานทางกฎหมายที่สามารถพิจารณาฐานกำหนดหลักการเข้าถือสิทธิ การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ประโยชน์จากสมุนไพรต่อไป

3.1 แนวคิดและหลักการทางกฎหมายที่รองรับต่อการเข้าถึง การเข้าถือสิทธิและการใช้ประโยชน์ประโยชน์จากสมุนไพร

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดในการคุ้มครองทรัพยากรชีวภาพในฐานะที่เป็นทรัพย์สินของเอกชนตามหลักผู้ครอบครองคนแรกมีที่มาจากหลักกฎหมายโรมันในเรื่อง “การถือเอาทรัพย์สินไม่มีเจ้าของ” (occupatio) ไม่ว่าจะเป็นกรณีที่เป็นทรัพย์สินไม่เคยมีเจ้าของ (res nullius) หรือแม้แต่จะเป็นกรณีที่มีการสละกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของภายหลังก็ตาม (res derelict)²⁶ แนวคิดนี้สอดคล้องกับการที่ปัจเจกชนหรือชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ได้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในฐานะที่เป็นผู้คิดค้นสูตรหรือตำรับยารักษาโรค หรือการใช้ประโยชน์เป็นคนแรกจากกระบวนการผลิตและได้มาซึ่งสูตรและความลับทางการค้าของตน

ในขณะที่แนวคิดและทฤษฎีแรงงานของจอห์น ล็อก (John Locke’s Labour Theory of Property) กลับให้ความสำคัญกับการใช้แรงงานในการสร้างสรรค์ผลงาน ผลผลิตของแรงงานเป็นทรัพย์สินของผู้ใช้แรงงานโดยไม่จำเป็นต้องขอความยินยอมจากผู้อื่น²⁷ ภายใต้ทฤษฎีแรงงานดังกล่าวนี้ มีบทบาทต่อการพิจารณาการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ได้เช่นกัน แนวคิดด้านทฤษฎีแรงงานสอดคล้องกับหลักกฎหมายโรมันที่เกี่ยวกับการใช้แรงงานและสัมภาระเพื่อการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ขึ้นมาจากสัมภาระใด ๆ ก็ตาม ทั้งนี้ หลักความเป็นเจ้าของผลงานดังกล่าวยังอาจตกเป็นของผู้เป็นเจ้าของสัมภาระตามแนวคิดของสำนักซาบินเนียน (Sabinians) ซึ่งสอดคล้องกับ

²⁴ความตกลง CBD เปิดให้มีการลงนาม ณ เมืองริโอ เดอจาเนโร (Rio de Janeiro) โดยรัฐภาคีและการองค์การบูรณาการทางเศรษฐกิจแห่งภูมิภาค (Regional Economic Integration Organization) ระหว่างวันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ. 1992 จนถึงวันที่ 14 มิถุนายน ค.ศ. 1992 และมีผลใช้บังคับในวันที่ 29 ธันวาคม ค.ศ. 1993, โปรดดู Secretariat of the Convention on Biological Diversity, United Nations, *Convention on Biological Diversity*, Retrieved 15 December 2016 form https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=XXVII-8&chapter=27&clang=en

²⁵ความตกลง TRIPS ปรากฏอยู่ในภาคผนวกที่ 1 C ของความตกลงมาราเกส (Marrakesh Agreement) ซึ่งเป็นตราสารก่อตั้งองค์การการค้าโลก (World Trade Organization) โดยมีการลงนามในวันที่ 15 เมษายน ค.ศ. 1994 ที่เมืองมาราเกส ณ ราชาอาณาจักรโมร็อกโก, โปรดดู World Trade Organization, *Uruguay Round Agreement: Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)*, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm

²⁶ประชุม โฉมฉาย, *กฎหมายเอกชนเปรียบเทียบเบื้องต้น: จารัตโรมันและแอ่งไกลแซกซอน*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2555), หน้า 95-96.

²⁷Crawford Brough Macpherson, *Property: Mainstream and Critical Position* (Toronto, Canada: University of Toronto Press, 1987), p. 26. อ้างถึงใน อรรถนิภา รัตนมณี, *ปัญหาการใช้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs) เพื่อคุ้มครองทรัพยากรชีวภาพในประเทศกำลังพัฒนา*, วิทยานิพนธ์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551, หน้า 17-18.

หลักกฎหมายแพ่งของสาธารณรัฐฝรั่งเศส หรืออาจตกเป็นของผู้สร้างสรรค์ที่ใช้แรงงานในการสร้างสรรค์ผลงานตามแนวคิดของสำนักโปรคูเลียน (Proculians) ซึ่งสอดคล้องกับหลักกฎหมายแพ่งของสหพันธรัฐเยอรมันก็ได้เช่นกันภายใต้หลักการของกฎหมายโรมันในเรื่องการเอาสัมภาระของผู้อื่นมาทำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาใหม่ (Specificatio)²⁸ แนวคิดและการพิจารณาจากทฤษฎีแรงงานดังกล่าวมีความสำคัญกับการใช้แรงงานของปัจเจกชนและชุมชนที่เกี่ยวกับการได้สิทธิจากผลงานการสร้างสรรค์และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรรวมทั้งแนวคิดนี้มีผลโดยตรงกับการกำหนดสิทธิของผู้ทรงสิทธิในการสร้างสรรค์องค์ความรู้และนวัตกรรมภายใต้ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs)

ในทางกลับกัน หลักการทั้งสองดังกล่าวมิได้หมายความว่าเฉพาะการคุ้มครองสิทธิในการใช้ประโยชน์และการถือครองทรัพย์สินของเจ้าของทรัพยากรชีวภาพภายใต้เขตแดนแห่งสิทธิอธิปไตย (Sovereign Right)²⁹ เท่านั้น แต่หลักการดังกล่าวยังให้สิทธิแก่ผู้สร้างสรรค์ผลงานจากการเข้ามามีส่วนร่วมในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพในดินแดนของรัฐภาคีอื่นได้เช่นกันภายใต้หลักการของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

ข้อสนับสนุน “หลักการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์”³⁰ ดังกล่าวนี้นปรากฏให้เห็นด้วยแนวคิดที่ว่าด้วยการเป็นสมบัติของมนุษยชาติ (Common Heritage of Mankind) แนวคิดนี้ปรากฏในหลายความตกลงระหว่างประเทศ³¹ ทั้งนี้ ด้วยฐานของแนวคิดที่มองในมิติของโอกาสความเป็นทรัพย์สินสาธารณะสากลที่ทุกประเทศมีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์³² ซึ่งมีนิยามและทฤษฎีกฎหมายในหลักเรื่องทรัพย์สินเจ้าของร่วมกัน (res communes) กล่าวคือเป็นทรัพย์สินที่มนุษยชาติสามารถเข้าถึงและใช้ร่วมกันได้แต่ทั้งนี้ไม่มีบุคคลใดสามารถอ้างสิทธิเพื่อครอบครองโดยลำพังได้³⁴ แนวคิดดังกล่าวอาจนำไปสู่การพิจารณาที่ว่าทรัพยากรทางชีวภาพเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติหาได้เป็นของรัฐใดรัฐหนึ่งโดยลำพังไม่ การอนุรักษ์และการจัดการต้องกระทำไปเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของมนุษยชาติ³⁵ ดังนั้น นิยามขององค์ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพจึงเป็น “มรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้”³⁶ ของมนุษยชาติที่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยเฉพาะการพิจารณาจากศาสตร์และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรรวมทั้ง

²⁸ประชุม โฉมฉาย, กฎหมายเอกชนเปรียบเทียบเบื้องต้น: จารัตโรมันและแอ่งไกลแซกซอน, หน้า 101-102.

²⁹ตามบทบัญญัติของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ กำหนดการใช้อำนาจอธิปไตยโดยรวมว่า สิทธิอธิปไตย (Sovereign Right) มากกว่าที่จะใช้คำว่าอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ด้วยเหตุที่ทรัพยากรชีวภาพมีทั้งในเขตดินแดนทางบกและเขตแดนทางทะเล

³⁰โปรดดูหลักการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ปรากฏอยู่ใน Article 15 of the 1992 Convention on Biological Diversity

³¹ความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ อาทิ อนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางโลก อนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ อนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ อนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมในยามสงคราม เป็นต้น

³²เกียรติพร อำไพ, รายงานการวิจัยเรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำในเขตทางทะเลของประเทศไทย, เสนอต่อสำนักเลขาธิการวุฒิสภา, 2556, หน้า 119.

³³ประชุม โฉมฉาย, “ทรัพย์สินในกฎหมายโรมัน: หลักทั่วไปเกี่ยวกับ res และการจำแนกประเภทของ res,” วารสารนิติศาสตร์ 27 (ธันวาคม 2540): 1033.

³⁴พิชัยศักดิ์ ทรายกรู, พจนานุกรมลาติน-ไทย (กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 682.

³⁵เกียรติพร อำไพ, เรื่องเดิม, หน้า 120.

³⁶See also Preamble and Article 2, Paragraph 2 (d) of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage; UNESCO, What is Intangible Cultural Heritage?, para. 1-3, Retrieved 15 December 2016 from <http://www.unesco.org/culture/ich/en/what-is-intangible-heritage-00003>

ลักษณะของการรักษาโรค (Herbal Medical) ในมนุษย์ที่เป็นสิทธิสากลในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่ดีในฐานะที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ แนวคิดพื้นฐานดังกล่าวนำไปสู่การกำหนดความร่วมมือระหว่างรัฐคู่สัญญา (Contracting States) ในการวางกรอบความร่วมมือกันภายใต้หลักเกณฑ์สากลเกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพที่มาจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของรัฐอื่น ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดเป็นมรดกจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยแนวคิดดังกล่าวจึงมิได้ให้ความสำคัญกับความเป็นเจ้าของสิทธิและการเข้าถึงสิทธิแต่อย่างใดนัก แม้หลักการดังกล่าวจะมีได้ปฏิเสธสิทธิของผู้ทรงสิทธิแต่อย่างใดก็ตาม แต่หลักการดังกล่าวกลับมิได้กำหนดการคุ้มครองในลักษณะที่เป็นสิทธิเด็ดขาดและหวงกันเฉกเช่นที่กำหนดในหลักกรรมสิทธิ์ตามสิทธิพื้นฐานของหลักกฎหมายเอกชนหรือสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาแต่อย่างใด

แต่ทั้งนี้ คงมิได้หมายความว่า ความตกลงระหว่างประเทศจะมีได้คำนึงถึงหลักความเป็นเจ้าของสิทธิดั้งเดิมและการใช้สิทธิเหนือดินแดนรัฐเจ้าของทรัพยากรชีวภาพแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากความตกลงระหว่างประเทศให้ความเคารพต่อรัฐภาคีในการใช้อำนาจอธิปไตยโดยรัฐมีสิทธิอธิปไตยที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) ของตามนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของตน ไม่ว่าจะเป็นทั้งในการตรากฎหมายหรือการบังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์เหนือทรัพยากรธรรมชาติ ชีวภาพของรัฐเจ้าของดินแดน โดยต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อรัฐอื่นใด³⁷

อนึ่ง ภายใต้แนวคิดที่ว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างรัฐภาคี (The Fair and Equitable Sharing of the Benefits) มีข้อที่น่าสังเกตว่า บทบัญญัติของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพนี้ ได้ใช้ถ้อยคำว่า ทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resources)³⁸ แต่มิได้ใช้คำว่า ทรัพยากรชีวภาพ (Biological Resources) แต่อย่างใด ถ้อยคำดังกล่าวอาจนำไปสู่ประเด็นข้อวิพากษ์ได้ 2 ประการดังนี้ ประการแรก คำว่า ทรัพยากรพันธุกรรมครอบคลุมแต่เฉพาะสสารและสิ่งมีชีวิต อาทิ พืช (Plant) สัตว์ (Animal) หรือ เชื้อจุลินทรีย์ (Microbial) เป็นต้น ที่ซึ่งประกอบขึ้นจากพันธุกรรมเท่านั้น³⁹ แต่ถ้อยคำดังกล่าวหาครอบคลุมไปถึงกระบวนการ กรรมวิธีการทางแพทย์ที่ได้จากการประกอบตามวิธีการทางแพทย์ หรือการใช้ประโยชน์จากสสารพันธุกรรม (Genetic Material) ได้มาจากทรัพยากรพันธุกรรม แต่อย่างใด หลักการดังกล่าวย่อมหมายถึง อนุสัญญาหาได้รับรองภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นเป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้หลักอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐที่จะกำหนดนโยบายตามหลักการที่มีในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพฉบับนี้ได้แต่อย่างใดไม่⁴⁰ ประการที่สอง ในกรณีที่ทรัพยากรชีวภาพได้ถูกดัดแปลงโดยกรรมวิธีพื้นบ้านหรือด้วยเทคโนโลยีก็ตาม แต่หากผู้ทรงสิทธิเป็นปัจเจกชนหรือชุมชนแล้ว สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพดังกล่าวกลับขึ้นอยู่กับหลักเสรีภาพในการแสดงเจตนาและหลักความศักดิ์ในการแสดงเจตนา⁴¹ โดยเฉพาะการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพดังกล่าวจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ทรงสิทธิซึ่งเป็นหลักการทั่วไปในกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงหาได้อยู่ภายใต้หลักอำนาจอธิปไตยของรัฐแต่อย่างใดไม่⁴²

³⁷Article 3 and Article 15.1 of CBD

³⁸Article 1 of CBD

³⁹Article 2 of CBD

⁴⁰อรรัมภา รัตนมณี, *เรื่องเดิม*, หน้า 31.

⁴¹David E. Bernstein, **Freedom of Contract**, George Mason University School of Law George Mason University Law and Economics Research Paper Series 08-51, pp. 1-2, Retrieved 15 December 2016 from http://www.law.gmu.edu/assets/files/publications/working_papers/08-51%20Freedom%20of%20Contract.pdf

⁴²อรรัมภา รัตนมณี, *เรื่องเดิม*, หน้า 31.

ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่าแม้ถ้อยคำว่า ทรัพยากรพันธุกรรม ตามบทบัญญัติในอนุสัญญาจะครอบคลุมไปถึงกระบวนการ กรรมวิธีการแพทย์ที่ได้จากการประกอบตามวิธีการแพทย์ และหาได้ รับรองภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะที่หาได้อยู่ภายใต้หลักอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐแต่อย่างใดไม่ก็ตาม แต่ไม่ว่ากรณี จะเป็นอย่างไรก็ตาม ตามหลักการทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศในเรื่องอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ของรัฐคงมีอาปฎิเสธได้ว่า รัฐมิได้อำนาจอธิปไตยในการตรากฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองภูมิ ปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมแต่อย่างใดไม่ อีกทั้งอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพเองก็ได้บัญญัติด้วย ถ้อยคำว่า “ตามอนุสัญญาสหประชาชาติและกฎหมายระหว่างประเทศ” ทำให้ตรรกะและการให้เหตุผลดังกล่าว ว่า รัฐภาคีคู่สัญญา (Contracting Parties) มิได้อำนาจอธิปไตยในการตรากฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองและ รับรองสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการทางทรัพยากรชีวภาพ หรือการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่ดำรงอยู่ภายใต้เขตอำนาจและดินแดนแห่งรัฐนั้นก็จะดูประหนึ่งเป็นการให้ เหตุผลที่นำไปสู่ “ผลประหลาด” อย่างหลีกเลี่ยงมิได้

อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดที่ปรากฏในความตกลงระหว่างประเทศดังกล่าว ย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่ารัฐเจ้าของ ทรัพยากรชีวภาพที่ตั้งอยู่มิใช่ผู้ทรงอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนในการตรากฎหมายคุ้มครองและรับรองสิทธิ เหนือทรัพยากรดังกล่าวแต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดในอนุสัญญาดังกล่าวกลับนำไปสู่การที่รัฐภาคี จะต้องพิจารณาและไตร่ตรองอย่างรอบคอบต่อการดำเนินกิจกรรมใด ๆ อันกระทบกระเทือนต่อสิทธิของรัฐ คู่สัญญาอื่น โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิของรัฐคู่สัญญาอื่นในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์เหนือทรัพยากร ชีวภาพในรัฐเจ้าของดินแดนดังกล่าวภายใต้หลักการที่ว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างรัฐ ภาคี จะเห็นได้ว่าอำนาวดังกล่าวจึงมิใช่อำนาจอเบตเสร็จเด็ดขาดของรัฐเจ้าของดินแดนในการหวงกั้นในการ เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพแต่อย่างใด ดังนั้น ประเด็นปัญหาที่ว่าด้วยการตรากฎหมายเพื่อ รองรับและให้ความคุ้มครองสิทธิของปัจเจกชนและชุมชนท้องถิ่นในฐานะของผู้ทรงสิทธิภายใต้หลักการของ กฎหมายระหว่างประเทศจึงต้องคำนึงถึงด้วยความรอบคอบและต้องมีให้ขัดต่อพันธกรณีระหว่างประเทศอย่าง หลีกเลี่ยงไม่ได้

3.2 การเข้าถึง การถือสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยความ ความหลากหลายทางชีวภาพ

จากการศึกษาพบว่าหลักการในอนุสัญญาว่าด้วยความความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) มีผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาและการยกระดับมาตรฐานเพื่อการพึ่งพาตนเองของ ชุมชนจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นอย่างยิ่งในฐานะที่นำไปสู่การเป็นอยู่ที่ดีและความสุขบนโลกของ การอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ (Human Societies)⁴³ โดยเฉพาะหลักการและแนวคิดที่ว่าด้วยความร่วมมือ ระหว่างรัฐภาคีในการเข้าถึงทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพของรัฐภาคีอื่น⁴⁴ และภายใต้แนวคิด ที่ว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของรัฐภาคีต่างก็มีนิยามเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติร่วมกัน⁴⁵ ดังจะ เห็นได้จากหลักการของอนุสัญญาได้กำหนดให้รัฐภาคีจะต้องเปิดโอกาสให้ประเทศที่พัฒนาแล้วมีสิทธิในการ

⁴³Secretariat of the 1992 Convention on Biological Diversity, United Nations, **Global Biodiversity Outlook: Executive Summery**, p. 9, Retrieved 15 December 2016 form <https://www.cbd.int/doc/publications /gbo/gbo-summ-en.pdf>

⁴⁴Article 15 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁴⁵Preamble of the 1992 Convention on Biological Diversity

เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resources) ของประเทศกำลังพัฒนาภายใต้
หลักการการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมระหว่างกัน⁴⁶

ในทางกลับกันประเทศกำลังพัฒนาเองก็มีสิทธิที่จะได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากประเทศที่พัฒนา
แล้ว⁴⁷ ภายใต้หลักต่างตอบแทน⁴⁸ ทั้งนี้ อนุสัญญาหาได้ปฏิเสธอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรม
ในการตรากฎหมายภายใต้หลักสิทธิอธิปไตย (Sovereign Right)⁴⁹ เนื้อหาทรัพยากรชีวภาพในเขตดินแดนของ
ตนไม่ว่าจะเป็นดินแดนทางบกหรือทางทะเลก็ตาม⁵⁰ ทั้งนี้สิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิเกี่ยวกับการแสวงประโยชน์
เนื้อหาทรัพยากรชีวภาพของตนภายใต้นโยบายและความรับผิดชอบของตนว่าบรรดากิจกรรมที่เกิดขึ้นในเขต
อำนาจหรือการควบคุมของตนจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อรัฐอื่นหรือเขตพื้นที่อื่นใดที่อยู่
นอกเหนือไปจากเขตอำนาจของรัฐตน⁵¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพฉบับนี้ยังให้ความสำคัญกับการ
ยอมรับในองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการใช้
ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ในเขตอำนาจของรัฐภาคี⁵² ในขณะที่การพิจารณาในมิติของ
การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร จะเห็นได้ว่าอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพยังได้กำหนดถึง
พันธกรณีของรัฐภาคีที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทาง
พันธุกรรมชีวภาพทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม⁵³ การศึกษา⁵⁴ หรือแม้แต่การศึกษาวิจัยและการฝึกอบรมก็
ตาม⁵⁵

⁴⁶Secretariat of the Convention on Biological Diversity, United Nations, **Global Biodiversity Outlook: Executive Summary**, p. 5.

⁴⁷Article 16 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁴⁸*Ibid*, pp. 6-7.

⁴⁹Preamble of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁵⁰เป็นที่น่าสังเกตว่า อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพฉบับนี้หาได้ใช้ถ้อยคำว่า “อำนาจอธิปไตย” หรือ
ภาษาอังกฤษคำว่า “Sovereignty” ในข้อบทของอนุสัญญาแต่อย่างใดไม่ ทั้งนี้ พึงต้องเข้าใจว่าข้อบทดังกล่าวมีเจตนารมณ์ที่มุ่งใช้บังคับ
กับทรัพยากรชีวภาพที่ดำรงอยู่ในเขตดินแดนทางบกและเขตแดนทางทะเล อาทิ ทะเลอาณาเขตซึ่งตกอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของ
รัฐภาคี และทรัพยากรชีวภาพที่ดำรงอยู่ในเขตแดนทางทะเลซึ่งตกอยู่ภายใต้สิทธิอธิปไตย อาทิ เขตต่อเนื่อง เขตเศรษฐกิจจำเพาะและ
เขตไหล่ทวีปภายใต้หลักการที่ปรากฏอยู่ในอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. 1982 ด้วยเช่นกัน

แต่ไม่ว่ากรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม การบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายภายใน (Law Enforcement) ไม่ว่าจะมิฐานที่มาจาก
อำนาจอธิปไตยก็ดี หรือจากสิทธิอธิปไตยก็ดี ต่างต้องปฏิบัติการโดยมีนิติฐานะเป็นการใช้เขตอำนาจรัฐ (State Jurisdiction) ยิ่งไปกว่า
นั้น หลักการที่ปรากฏอยู่ในข้อบทของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพยังได้กำหนดถึงพันธกรณีของรัฐภาคีเกี่ยวกับการใช้
“เขตอำนาจ” หรือ “การควบคุม” ต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในรัฐภาคี (Activities within their Jurisdiction or Control) จะต้องไม่
นำไปสู่ความเสียหายแก่รัฐอื่นใดด้วย

ดังนั้น ไม่ว่าถ้อยคำในข้อบทจะใช้คำว่า สิทธิอธิปไตยก็ตาม ถ้อยคำดังกล่าวมีลักษณะอธิบายความในความหมายอย่าง
กว้างและนิติฐานะเฉพาะเจาะจงตามที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ แต่ทั้งนี้ โดยหลักการใหญ่ทั่วไปของข้อ
บทที่กำหนดลักษณะของการใช้เขตอำนาจของรัฐภาคีในการบริหารจัดการตามพันธกรณีที่มิได้อยู่ที่ยังคงอยู่ภายใต้หลักการทั่วไปของ
กฎหมายระหว่างประเทศและกฎบัตรสหประชาชาติ โดยไม่จะเป็นการใช้เขตอำนาจซึ่งมีฐานที่มาจากอำนาจอธิปไตยหรือสิทธิ
อธิปไตยก็ตาม

⁵¹Article 3 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁵²Article 8 (j) of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁵³Article 11 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁵⁴Article 13 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁵⁵Article 12 of the 1992 Convention on Biological Diversity

ประเด็นที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ พันธกรณีเกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของภูมิภาคอื่นใดโดยเฉพาะภูมิภาคที่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายนำไปสู่ปัญหาการแสวงประโยชน์โดยมิชอบ ซึ่งเป็นการกระทำในลักษณะที่เป็นละเมิดสิทธิในความเป็นเจ้าขององค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นสมบัติหรือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของชาติ (National Intangible Cultural Heritage) ดังที่นักกฎหมายหลายท่านเรียกว่า เป็นการกระทำเยี่ยง “โจรสลัดชีวภาพ” ต่อประเทศกำลังพัฒนาซึ่งขาดองค์ความรู้และเทคโนโลยีในการเข้าถึงและหาประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ ที่เกิดขึ้นจากองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นมรดกและชุมทรัพย์ทางปัญญาดั้งเดิมของรัฐเจ้าขององค์ความรู้ดั้งเดิมที่ถ่ายทอดมาอย่างหลีกเลี่ยงมิได้เช่นเหตุการณ์หลากหลายที่เคยเกิดขึ้นกับประเทศไทยที่ผ่านมา โดยเฉพาะข้อบทในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพฉบับนี้ที่กำหนดพันธกรณีของรัฐที่จะต้องส่งเสริมและสร้างเงื่อนไขที่ต้องมีลักษณะอันเอื้ออำนวยแก่ภูมิภาคอื่นในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม และบทบัญญัติกฎหมายภายในของภูมิภาคก็ยังจะต้องไม่ตราในลักษณะที่เป็นการขัดหรือแย้งกับเจตนารมณ์ของอนุสัญญาดังกล่าวแต่อย่างใด⁵⁶

แต่ทั้งนี้ การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมของภูมิภาคอื่นใดจะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐเจ้าของพันธุกรรมในลักษณะที่ต้องทำข้อตกลงร่วมกันเสียก่อน⁵⁷ เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่รัฐเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมไม่อนุญาตให้รัฐที่จะเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมของรัฐอื่น จะทำให้ดูประหนึ่งว่ารัฐเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมมิได้ดำเนินการในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักการที่มีในอนุสัญญาเกี่ยวกับการเอื้อประโยชน์ในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมของรัฐเจ้าของหรือไม่⁵⁸ ประเด็นดังกล่าวอาจนำไปสู่พิพาทจากการละเมิดพันธกรณีระหว่างประเทศและความรับผิดชอบของรัฐ⁵⁹ ตามหลักการที่มีในกฎหมายระหว่างประเทศได้หรือไม่ ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ประเทศไทยจำต้องพิจารณาและให้ความสำคัญเกี่ยวกับการขออนุญาตจากรัฐภาคีอื่นโดยเฉพาะรัฐที่เป็นประเทศพัฒนาแล้วเกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยด้วยเช่นกัน

แต่ทั้งนี้ คงมิได้หมายความว่าหลักการที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพจะมีแต่ข้อเสียไปเสียทั้งหมด ในทางกลับกันอนุสัญญายังรับรองในเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์จากการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมไว้ด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการศึกษาวิจัย⁶⁰ และต้องเป็นการจัดให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมมีกระบวนการศึกษาวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ⁶¹ ภายใต้ความตกลงที่ต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางเทคโนโลยีชีวภาพเกี่ยวกับสิทธิบัตรรวมทั้งสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาอื่น ๆ ด้วย⁶² การได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและเท่าเทียม

⁵⁶Article 15, Paragraph 2 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁵⁷Article 15, Paragraph 4 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁵⁸อรุณภา รัตนมณี, *เรื่องเดิม*, หน้า 59.

⁵⁹เกียรตินพธ์ อำไพ, รายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่อง *กลไก แนวทางการผลักดันแผนพัฒนางาน IHR ในประเด็นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือต้องใช้กฎหมาย*, เสนอต่อสำนักกระบวนวิชา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, ปีงบประมาณ 2558, หน้า 348.

⁶⁰Article 16, Paragraph 6 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁶¹Article 15, Paragraph 7 and Article 19, Paragraph 1 of the 1992 Convention on Biological Diversity of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁶²Article 15, Paragraph 7 and Article 16, Paragraph 3 of the 1992 Convention on Biological Diversity

กันจากการหาประโยชน์ทางการค้าตามข้อตกลงร่วมกัน⁶³ ภายใต้การจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นลำดับ
แรกบนพื้นฐานของความยุติธรรมและความเสมอภาค⁶⁴

ท้ายที่สุด ประเทศไทยคงต้องพิจารณามาตรการทางกฎหมายและกระบวนการทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น
จากพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะประเด็นความอ่อนไหว
ในเรื่องการอนุญาตให้รัฐภาคีอื่นโดยเฉพาะที่เป็นประเทศพัฒนาเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมของประเทศไทย
ความสำคัญจึงอยู่ที่การตรากฎหมายภายใต้ข้อตกลงดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรัดกุมและมีประสิทธิภาพเพียงพอ
หรือไม่ที่จะสร้างความเที่ยงธรรมและเหมาะสม ทั้งนี้ ประเทศไทยคงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าในทางกลับกันแล้วการ
แบ่งปันผลประโยชน์กับองค์ความรู้ทางเทคโนโลยีที่ได้รับจากข้อตกลงให้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้จะคุ้มค่ากับ
การเสียสิทธิในความเป็นเจ้าขององค์ความรู้ดั้งเดิมในทรัพยากรชีวภาพหรือไม่ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับสิทธิ
ตามหลักกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาในประเด็นที่เกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศสมาชิกซึ่งจะได้พิจารณาใน
ประเด็นถัดไป

3.3 การคุ้มครองสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามหลักการของความตกลงว่าด้วยสิทธิใน ทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการค้า

ขอบเขตของความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการค้า (Trade-Related Aspects
of Intellectual Property Rights [TRIPS]) (ต่อไปนี้จะเรียกว่า “ความตกลงทริปส์”) ครอบคลุมไปถึงหลักการ
ของกฎหมายในหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นลิขสิทธิ์และสิทธิข้างเคียง เครื่องหมายการค้า สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์
สิทธิบัตรหรือแม้แต่ในประเด็นเรื่องของการฉ้อโกงทางการค้า ความตกลงฉบับนี้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำเกี่ยวกับการ
การคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาโดยรัฐภาคี ซึ่งมีความเกี่ยวพันทั้งในอนุสัญญาขององค์การค้าโลกไม่ว่า
จะเป็นอนุสัญญากรุงปารีสว่าด้วยการคุ้มครองทรัพย์สินทางอุตสาหกรรม (The Paris Convention for the
Protection of Industrial Property [Paris Convention]) หรืออนุสัญญากรุงเบิร์นว่าด้วยการคุ้มครองงาน
วรรณกรรมและศิลปกรรม (The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic
Works [Berne Convention]) ทั้งนี้ ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการค้าก็ยังคงมีการ
เชื่อมโยงไปใช้ขอบเขตของทั้งอนุสัญญากรุงเบิร์นและอนุสัญญากรุงปารีสด้วยเช่นกัน⁶⁵

ในประเด็นเรื่องการคุ้มครองสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามหลักการของความตกลงทริปส์ที่
เกี่ยวกับสิทธิบัตรนั้น จะต้องปรากฏว่า การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรชีวภาพโดยเฉพาะเรื่องการคิดค้น
การสกัดสารพันธุกรรมจากพืชสมุนไพรนั้น จะต้องปรากฏว่าเป็นการประดิษฐ์ขึ้นใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน
โดยต้องเป็นประดิษฐ์ที่มีขั้นตอนที่สูงขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้านเทคนิคที่มีความก้าวหน้าและแตกต่างไปจาก
เทคโนโลยีที่มีอยู่ และประการที่สำคัญจะต้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางอุตสาหกรรมได้ ทั้งนี้ องค์ความรู้
ดังกล่าวจะต้องไม่เป็นแต่เพียงแนวคิดหรือทฤษฎีในทางวิชาการแต่เพียงเท่านั้น⁶⁶ ทั้งนี้ การคุ้มครองสิทธิบัตร

⁶³Article 15, Paragraph 7 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁶⁴Article 19, Paragraph 2 of the 1992 Convention on Biological Diversity

⁶⁵See also Article 2, Paragraph 1 and Article 9, Paragraph 1 of The TRIPS Agreement; The World Trade
Organization (WTO), **Overview: The TRIPS Agreement**, para. 1-3, Retrieved 15 December 2016 from
https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

⁶⁶Article 27, Paragraph 1 of The TRIPS Agreement

ในตัวพันธุ์พืชหรือวัตถุดิบจากสมุนไพรไม่สามารถดำเนินการขอรับความคุ้มครองได้⁶⁷ เว้นแต่จะเป็นการคุ้มครองสิทธิบัตรเกี่ยวกับกรรมวิธีหรือกระบวนการทางเทคโนโลยีที่ทำการสกัดจนนำไปสู่การได้สารสกัดจากสารพันธุกรรมหรือสารสกัดชีวภาพจากกระบวนการดังกล่าว การขอรับความคุ้มครองจากระบบกฎหมายสิทธิบัตรที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การให้ความคุ้มครองสิทธิเป็นระยะเวลา 20 ปีนับแต่วันที่ยื่นขอรับสิทธิบัตร⁶⁸ โดยความตกลงทริปส์นี้ให้การคุ้มครองในลักษณะของสิทธิเด็ดขาดและเป็นสิทธิแต่เพียงผู้เดียวแก่เจ้าของผู้ทรงสิทธิบัตรเกี่ยวกับการใช้กรรมวิธีการสกัดสารพันธุกรรมหรือสารสกัดชีวภาพดังกล่าวได้ ดังนั้น บุคคลผู้หนึ่งผู้ใดจึงไม่สามารถใช้กรรมวิธีที่ได้รับการคุ้มครองโดยหลักการของพันธุกรรมของความตกลงทริปส์ที่เกี่ยวกับสิทธิบัตรได้โดยปราศจากความยินยอมจากผู้ทรงสิทธิได้แต่อย่างใด⁶⁹ แต่ในกรณีที่การประดิษฐ์ดังกล่าวหาได้มีขั้นตอนการประดิษฐ์ขึ้นใหม่หรือที่มีในลักษณะของการปรับปรุงเพียงเล็กน้อยนั้น ความคุ้มครองภายใต้ความตกลงดังกล่าวก็สามารถได้รับความคุ้มครองได้ในลักษณะที่เรียกว่าอนุสิทธิบัตรซึ่งมีอายุการคุ้มครองได้เต็มที่ไม่เกิน 10 ปี⁷⁰

จะเห็นได้ว่าหลักการของความตกลงทริปส์ที่เกี่ยวกับสิทธิบัตรดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์จากสารสกัดทางชีวภาพหรือสารสกัดทางพันธุกรรมอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ทั้งนี้ ประเทศไทยประสบปัญหาที่เป็นบทเรียนสำคัญจากความอ่อนด้อยทางองค์ความรู้จากเทคโนโลยีชีวภาพและการคุ้มครองตามกฎหมายจากการใช้หลักการของความตกลงทริปส์ที่เกี่ยวกับสิทธิบัตรดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นทั้งจากกรณีการฉกฉวยสิทธิแต่เพียงผู้เดียวจากสมุนไพรไทยที่มีชื่อว่าเปล่าน้อย หรือกวาวเครือ หรือแม้แต่กระท่อมก็ตาม⁷¹

ในขณะที่ความตกลงทริปส์ที่เกี่ยวกับลิขสิทธิ์นั้นไม่มีส่วนสัมพันธ์กับประเด็นด้านการคุ้มครองสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรโดยตรง ด้วยเหตุที่หลักการในกฎหมายลิขสิทธิ์ให้ความคุ้มครองกับ “การแสดงออกทางความคิด” (Expression of Idea) แต่หาได้ให้ความคุ้มครองในเรื่องของ “ตัวความคิด” (Idea) แต่อย่างใดไม่⁷² ทั้งนี้ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ได้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ทางความคิดแต่อย่างใด ในขณะที่การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นการใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมจากองค์ความรู้ที่มีอยู่เก่าก่อนแล้วเท่านั้น

แต่ไม่ว่ากรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม การขอรับความคุ้มครองทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ความตกลงทริปส์โดยเฉพาะเรื่องลิขสิทธิ์จะหมายถึงว่ากรณีดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการได้อย่างใด ๆ ได้เลยก็ตาม พึงต้องเข้าใจว่าการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรนั้น แม้จะมีได้เป็นการแสดงออกทางความคิดเช่นหลักการที่กำหนดไว้ในหลักการของความตกลงทริปส์ในเรื่องการคุ้มครองลิขสิทธิ์ หรือมีขั้นตอนการประดิษฐ์ที่สูงขึ้นเช่นหลักการที่กำหนดไว้ในหลักการของความตกลงทริปส์ในเรื่องการคุ้มครองสิทธิบัตรก็ตาม แต่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรก็ยังสามารถขอรับความคุ้มครองทางกฎหมายตามหลักการที่ปรากฏภายใต้ความตกลงทริปส์ในเรื่อง “การคุ้มครองสารสนเทศที่ไม่เปิดเผย” (Undisclosed Information) หรือที่เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิในเรื่อง “ความลับทางการค้า” อันเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์จากสูตรที่ใช้ในการปรุงยาสมุนไพรตามองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมได้เช่นกัน ทั้งนี้ ถ้าหากปรากฏว่าองค์ความรู้

⁶⁷Article 27, Paragraph 3 (b) of The TRIPS Agreement

⁶⁸Article 33 of The TRIPS Agreement

⁶⁹Article 28, Paragraph 1 (b) of The TRIPS Agreement

⁷⁰กรมทรัพย์สินทางปัญญา, การจดทะเบียนอนุสิทธิบัตร, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.ipthailand.go.th/th/patent-002/item/การจดทะเบียนอนุสิทธิบัตร.html>

⁷¹ไทยรัฐออนไลน์, ย้อนรอยต่างชาติจดสิทธิบัตรสมุนไพรไทย, วันที่ 6 กันยายน 2559, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.thairath.co.th/clip/70138>

⁷²Article 9, Paragraph 2 of The TRIPS Agreement

ดังกล่าวเป็นความลับที่มีรู้เป็นการทั่วไปและมีคุณค่าในเชิงการหาประโยชน์หรือการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ และประการที่สำคัญผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวยังคงสามารถที่จะควบคุมความลับไว้ได้ด้วยการใช้ มาตรการที่เหมาะสมเพื่อให้คงเก็บรักษาไว้เป็นความลับได้ต่อไปแล้ว⁷³ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ว่าจะใน ลักษณะของการผลิตยาสมุนไพรก็ดี การนำสมุนไพรไปเป็นส่วนประกอบในการผลิตภัณฑอาหารเสริมก็ดี หรือ แม้แต่การนำสารสกัดที่ได้ไปเป็นส่วนผสมในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางก็ดี ก็ยังสามารถได้รับความคุ้มครองตาม หลักการที่ปรากฏในความตกลงทริปส์ที่เกี่ยวกับความลับทางการค้าได้เช่นกัน ด้วยเหตุที่ความตกลงทริปส์ได้ให้ ความคุ้มครองข้อมูลทางการค้าทั้งในทางด้านอุตสาหกรรมและทางพาณิชย์กรรมและให้ความคุ้มครองทั้งใน ด้านตัวผลิตภัณฑ์ก็ดี กรรมวิธีก็ดี ขั้นตอนก็ดี หรือแม้แต่เทคนิคในการผลิตก็ดี โดยผู้ทรงสิทธิมีสิทธิที่จะใช้ข้อมูล ความลับดังกล่าวนี้เอง หรือโอนสิทธิเหนือความลับทางการค้า หรือแม้แต่การอนุญาตให้ผู้อื่นได้ใช้ประโยชน์ในเชิง พาณิชย์จากความลับทางการค้าดังกล่าวได้ด้วยเช่นกัน⁷⁴

ข้อดีของการใช้ระบบการคุ้มครองด้านความลับทางการค้าก็คือ ประการแรก ความลับทางการค้าไม่มี กำหนดระยะเวลาคุ้มครอง ประการที่สอง ผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรนั้น ไม่ จำต้องจดทะเบียนเพื่อการคุ้มครองสิทธิแต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ดีความลับทางการค้าจะยังคงมีประโยชน์ในเชิง พาณิชย์ได้ต่อไปถ้าเพียงแต่ผู้ทรงสิทธิยังสามารถรักษาสภาพให้คงเป็นความลับทางการค้าต่อไป ประการที่สาม การได้รับความคุ้มครองเกี่ยวกับความลับทางการค้าได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายที่กว้างกว่าหลักการของสิทธิบัตร แต่ทั้งนี้หากปรากฏว่าข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ได้มาจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรดังกล่าวเป็นข้อมูลที่ไม่มี ประโยชน์เชิงพาณิชย์ก็ดี หรือเป็นข้อมูลที่เจ้าของสูตรไม่ได้สงวนไว้เป็นความลับก็ดี หรือเป็นข้อมูลที่เจ้าของไม่ได้ ใช้มาตรการรักษาไว้ให้เป็นความลับก็ดี เฉกเช่นสูตรยาสมุนไพร สูตรในผลิตภัณฑ์อาหารเสริม หรือแม้แต่สูตรใน การผลิตเครื่องสำอางก็ดีซึ่งเป็นข้อมูลที่ปรากฏแก่สาธารณชนทั่วไปแล้ว การได้รับความคุ้มครองตามหลักการของ ความตกลงทริปส์ในเรื่องความลับทางการค้าก็อาจบังเกิดขึ้นได้แต่อย่างใด⁷⁵

นอกจากนี้ หลักการของความตกลงทริปส์ในเรื่องที่เกี่ยวกับหลักการที่ว่าด้วยสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์⁷⁶ มี ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรได้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้หากปรากฏว่าการใช้ ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นยาสมุนไพร อาหารเสริมหรือเครื่องสำอางดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นสินค้าที่ สามารถแสดงถึงต้นกำเนิดในดินแดนของรัฐภาคีซึ่งมีคุณภาพหรือชื่อเสียงหรือมีส่วนสำคัญที่มาจากแหล่งกำเนิด ทางภูมิศาสตร์ที่แท้จริงของสินค้า และจะต้องไม่เป็นการทำให้เกิดความสับสนหลงผิดในแหล่งกำเนิดทาง ภูมิศาสตร์ของสินค้านั้น⁷⁷

⁷³Article 39, Paragraph 2 (a) (b) (c) of The TRIPS Agreement

⁷⁴See also Article 39, Paragraph 2 of The TRIPS Agreement; The World Trade Organization (WTO), **Overview: The TRIPS Agreement: Protection of Undisclosed Information**, para. 1-2, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

⁷⁵See also Article 39, Paragraph 3 of The TRIPS Agreement; The World Trade Organization (WTO), **Overview: The TRIPS Agreement: Protection of Undisclosed Information**, para. 2, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

⁷⁶The World Trade Organization (WTO), **Overview: The TRIPS Agreement: Geographical indications**, para. 1-3, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

⁷⁷Article 22, Paragraph 2 (a) of The TRIPS Agreement

ทั้งนี้ ในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากองค์ความรู้ดั้งเดิมจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรอาจเกิดขึ้นจากข้อที่นำไปสู่การกำหนดให้เป็นสิ่งบ่งชี้ภูมิศาสตร์ทางตรง อาทิ เปล้าน้อย⁷⁸ ที่เป็นพืชเฉพาะถิ่นที่พบมากในบริเวณของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอุบลราชธานี⁷⁹ หรือการกำหนดให้เป็นสิ่งบ่งชี้ภูมิศาสตร์ทางอ้อม อาทิ ข้าวหอมมะลิของประเทศไทย หรือกรณีของทุเรียนหมอนทอง ซึ่งชื่อของสินค้าดังกล่าวนำไปสู่การบ่งชี้ถึงภูมิศาสตร์อันเป็นแหล่งกำเนิดของสินค้าโดยอ้อมก็ได้เช่นกัน⁸⁰ ดังนั้น หลักการในความตกลงทริปส์ดังกล่าวสามารถนำมาเป็นฐานในการพิจารณาประเด็นเรื่องการยกระดับมาตรฐานในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยในฐานะที่เป็นหลักการให้ความคุ้มครองและสิทธิประโยชน์อันมาจากลักษณะเฉพาะของพืชสมุนไพรท้องถิ่นที่มีการใช้ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้ด้วยเช่นกัน

ในขณะที่หลักการของความตกลงทริปส์ในเรื่องที่เกี่ยวกับเครื่องหมายการค้านี้ มีส่วนที่สัมพันธ์ส่วนหนึ่งกับโจทย์การศึกษาที่เกี่ยวกับการยกระดับมาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์ที่ต้องมีการแข่งขันกับตลาดต่างประเทศต้องดำเนินการโดยภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ของสินค้าและความน่าเชื่อถือในสินค้าโดยตรง เครื่องหมายการค้าเป็นมาตรการการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิในวิธีการหนึ่งที่น่าปรากฏในความตกลงทริปส์⁸¹ โดยอาศัยลักษณะของเครื่องหมาย สัญลักษณ์ ตัวเลข ภาพหรือสีหรือรวมกันเพื่อจำแนกให้เห็นถึงความแตกต่างจากสินค้าหรือบริการจากกิจการอื่น⁸² โดยผู้ทรงสิทธิในเครื่องหมายการค้านี้ได้รับการคุ้มครองครั้งละไม่ต่ำกว่า 7 ปี และมีสิทธิที่จะต่ออายุได้ไม่มีจำกัดเวลา⁸³ ทั้งนี้ ผู้ทรงสิทธิในเครื่องหมายการค้ามีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการใช้เครื่องหมายการค้านี้ หรือมีสิทธิในการอนุญาตให้ใช้หรือหวังกันมิให้บุคคลอื่นใดใช้เครื่องหมายการค้าที่เหมือนหรือคล้ายกันในลักษณะที่อาจก่อให้เกิดการสับสนหลงผิด⁸⁴ ทั้งนี้ ในการใช้

⁷⁸เป็นที่น่าสังเกตว่า เปล้าน้อยถ้าไม่ตกอยู่ภายใต้สิทธิบัตรของประเทศญี่ปุ่น การใช้ประโยชน์จากพืชเฉพาะถิ่นอาจนำไปสู่การคุ้มครองภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ภายใต้ความตกลงทริปส์ก็สามารถดำเนินการได้เช่นกัน

ทั้งนี้ ในการศึกษาวิจัยของผู้เขียนนี้ได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่นถึงความพยายามจากโครงการพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ที่มีชื่อว่า “ปลูกบุกตามโครงการสร้างป่าสร้างรายได้” ในจังหวัดตากและหน่วยงานราชการอื่น ๆ โดยความร่วมมือของกลุ่มชุมชนชาวบ้านในอำเภอแม่ระมาดในการพัฒนาและอนุรักษ์บุกให้เป็นพืชสมุนไพรที่มีเฉพาะถิ่นในป่าและภูเขาในจังหวัดตากเพื่อการอนุรักษ์ป่าสร้างรายได้ให้กับชุมชน แนวทางที่น่าสนใจในการพัฒนา คือการใช้มาตรการทางกฎหมายของความตกลงทริปส์เกี่ยวกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาและคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรโดยเฉพาะบุก ทั้งยังเป็นการสนองโครงการพระราชดำริในการส่งเสริมและอนุรักษ์ป่าและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรด้วยเช่นกัน โปรดดู สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในพื้นที่จังหวัดตากและจังหวัดเชียงใหม่, วันที่ 22 ธันวาคม 2559, ย่อหน้าที่ 10, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก http://nwnt.prd.go.th/centerweb/news/NewsDetail?NT01_NewsID=TNROY5912220010015

⁷⁹คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ฐานข้อมูลสมุนไพรในเขตอีสานใต้ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี: เปล้าน้อย, ย่อหน้าที่ 6, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=73>

⁸⁰อรรถมภา รัตนมณี, *เรื่องเดิม*, หน้า 78.

⁸¹The World Trade Organization (WTO), *Overview: The TRIPS Agreement: Trademarks*, para. 2, Retrieved 15 December 2016 from https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

⁸²Article 15, Paragraph 1 of The TRIPS Agreement

⁸³Article 18 of The TRIPS Agreement

⁸⁴Article 16 Paragraph 1 of The TRIPS Agreement

สิทธิในเครื่องหมายการค้าดังกล่าว ผู้ทรงสิทธิอาจอนุญาตให้ใช้สิทธิและทำการโอนสิทธิในเครื่องหมายการค้า
ดังกล่าวได้ภายใต้หลักการที่กำหนดไว้ในความตกลงทริปส์⁸⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่า มาตรการทางกฎหมายตามความตกลงทริปส์ในเรื่องเครื่องหมายการค้ากับการใช้
ประโยชน์และการยกมาตรฐานจากสมุนไพรนั้นเป็นมาตรการทางกฎหมายที่สามารถใช้สนับสนุนต่อการพัฒนา
และต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยได้ส่วนหนึ่ง แต่กระนั้นก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่ามาตรการทาง
กฎหมายประการอื่นหากพิจารณาจากโจทย์การศึกษาในครั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่า คงต้องให้ความสำคัญกับการให้ความ
คุ้มครองผู้ทรงสิทธิจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสมุนไพรภายใต้หลักการของความตกลงทริปส์ในเรื่องสิทธิบัตร
ความลับทางการค้ารวมทั้งหลักกฎหมายเฉพาะเรื่อง (Sui Generis) เป็นประเด็นสำคัญต่อการกำหนดแนวทางการ
พัฒนากฎหมายซึ่งจะได้พิจารณาต่อไป

4. วิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการยกมาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรภายใต้หลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับประเด็นเรื่องอุปสรรคในการยกมาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรภายใต้หลักปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียงนี้ จากการศึกษาพบว่า มีประเด็นการศึกษาปัญหาใน 2 ลักษณะได้แก่ ปัญหาในเชิงเนื้อหาที่
เป็นอุปสรรคในด้านกฎหมายเกี่ยวกับการยกมาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร และปัญหาในเชิงการ
นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอันเป็นอุปสรรคในด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับการพัฒนาและการยก
มาตรฐานจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

ทั้งนี้ ในการศึกษาผู้เขียนได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริม การคุ้มครองสิทธิ
และการควบคุมการยกมาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่ได้มาจากสมุนไพร ผู้เขียนให้
ความสำคัญกับผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติของการพัฒนาประโยชน์ร่วมกันแบบองค์รวม ด้วยโจทย์หลัก
ของการศึกษาเป็นเรื่องการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสมุนไพร ผู้เขียนจึงเน้นประเด็นหลักการศึกษา
อยู่ที่การรับรองสิทธิของผู้ทรงสิทธิซึ่งมีสิทธิได้รับการคุ้มครองตามควรที่จะเป็นของชุมชนหรือไม่ และมีกรณี
ใดบ้างที่ระบบกฎหมายเฉพาะให้ความคุ้มครองกับสิทธิของปัจเจกชนได้เป็นกรณีเฉพาะเรื่องได้ด้วยเหตุใด ด้วย
เหตุที่หลักการในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้ความสำคัญอยู่ที่ “บุคคลซึ่งเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีต . . . ภูมิปัญญาท้องถิ่น . . . ของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วม ในการ
จัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน”

4.1 อุปสรรคในด้านกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริม การคุ้มครองสิทธิและการควบคุมการยก มาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดั้งเดิมยังไม่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพเพียงพอ

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะพบว่าการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นและปัจเจกชนมีใน 4 ลักษณะ
ได้แก่ การใช้ประโยชน์ในลักษณะของกระบวนการแพทย์ทางเลือกและยารักษาโรค เครื่องใช้ไม้สอยหรือ
เครื่องนุ่งห่ม การใช้ประโยชน์จากในลักษณะของอาหารเสริม และการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่เป็น
เครื่องสำอาง จากประเด็นข้อเท็จจริงในเชิงประจักษ์ดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงไปสู่การกำหนดประเด็นปัญหา
ในเชิงหลักการของกฎหมายไทยที่เป็นอุปสรรคในด้านกฎหมายเกี่ยวกับการยกมาตรฐานและการใช้ประโยชน์
จากสมุนไพรได้ โดยผู้เขียนแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นดังนี้ ประการแรก อุปสรรคในเชิง

⁸⁵Article 21 of The TRIPS Agreement

กฎหมายที่มาจากการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติของสมุนไพร ประการที่สอง อุปสรรคในเชิงกฎหมายที่มาจากการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ประการที่สาม อุปสรรคในเชิงกฎหมายที่มาจากกระบวนการยกมาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร⁸⁶

4.1.1 อุปสรรคที่มาจากกฎหมายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

จากสถานการณ์ปัจจุบันกฎหมายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมีแต่เพียงพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายเฉพาะ (Sui Generis) ที่อนุวัติการมาจากอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

แต่กระนั้นก็ดี พึงต้องเข้าใจว่าเป้าหมายของกฎหมายฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ที่แคบ กล่าวคือกฎหมายมุ่งคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเฉพาะด้านการรักษาแพทย์แผนไทยซึ่งเป็นแพทย์ทางเลือก และพัฒนาและอนุรักษ์ตำรายาแผนไทยและตำราการแพทย์แผนไทยเพื่อการรักษาและการบำบัดโรคต่าง ๆ ที่ได้จากสมุนไพรก็ตาม แต่การคุ้มครองภายใต้กฎหมายฉบับนี้มีใช้ลักษณะของการผูกขาดในเชิงพาณิชย์เฉพาะที่กำหนดไว้ในความตกลงทริปส์ แม้พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 จะให้ความคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของผู้ทรงสิทธิแต่เพียงผู้เดียวตลอดอายุของผู้ทรงสิทธิและนับต่อเนื่องไปอีก 50 ปีนับแต่วันที่ผู้ทรงสิทธิถึงแก่ความตายหรือผู้ทรงสิทธิร่วมคนสุดท้ายถึงแก่ความตาย⁸⁷ หรือแม้กฎหมายฉบับนี้จะได้กำหนดให้มีการรับมรดกแห่งสิทธิในภูมิปัญญาทางการแพทย์แผนไทยดังกล่าวได้ ในลักษณะที่จะต้องมิใช่การใช้การโอนสิทธิในแก่ผู้อื่นโดยทางนิติกรรมหรือสัญญาได้ก็ตาม⁸⁸ แต่กฎหมายฉบับนี้ก็มิได้เน้นการคุ้มครองเพื่อประโยชน์ในทางการค้าเสียทีเดียว หากพิจารณาในเชิงเนื้อหาของกฎหมายแล้วจะพบว่ากฎหมายฉบับนี้สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าทรัพย์สินของเอกชนตามหลักกฎหมายโรมันในเรื่อง “การถือเอาทรัพย์สินไม่มีเจ้าของ” และการเอาสัมภาระของผู้อื่นมาทำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาใหม่โดยการสร้างสรรค์ตามทฤษฎีแรงงานของจอห์นล๊อค การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเช่นว่านี้มุ่งคุ้มครองสิทธิของปัจเจกชนหรือชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ได้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในฐานะที่เป็นผู้คิดค้นสูตรหรือตำรายารักษาโรค หรือการใช้ประโยชน์เป็นคนแรกจากกระบวนการผลิตและได้มาซึ่งสูตรและความลับทางการค้าของตน

หลักการของกฎหมายดังกล่าวคงมิได้ดูประหนึ่งว่าจะปล่อยเป็นสาธารณะสมบัติไปเสียทั้งหมดโดยไม่มี การหวงกันตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพเองที่สนับสนุน “หลักการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์” ดังกล่าวนี้นปรากฏให้เห็นด้วยแนวคิดที่ว่าด้วย “การเป็นสมบัติของมนุษยชาติ” แต่ทั้งนี้ จะเห็นว่าการหวงกันดังกล่าวมิใช่สิทธิที่มีการผูกขาดแต่เพียงผู้เดียวแบบสิทธิบัตรที่ในทางปฏิบัติมีการแก้ไขสูตรยา

⁸⁶หากพิจารณาในเชิงเนื้อหาและการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรภายใต้ระบอบของกฎหมายระหว่างประเทศจะพบว่า บทบัญญัติของกฎหมายไทยจะควรทำการจัดกลุ่มการศึกษากฎหมายในลักษณะของการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพในทางตรงกับทางอ้อมก็ตาม แต่ด้วยประเด็นของการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนจัดกลุ่มการศึกษาด้วยฐานที่เกิดขึ้นจากประเด็นการศึกษาไม่ว่าจะเป็นทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับการมุ่งส่งเสริมการใช้ประโยชน์ก็ดี การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ดีหรือแม้แต่การควบคุมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรก็ดี ด้วยเหตุดังกล่าวผู้เขียนมิได้จัดกลุ่มกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรงและโดยอ้อมแต่อย่างใด การจัดกลุ่มดังกล่าวนี้จึงมุ่งเน้นที่การส่งเสริม การคุ้มครองและการควบคุมตามระบอบของกฎหมายภายในแม้จะได้อนุวัติการมาจากบรรดาความตกลงระหว่างประเทศก็ตาม

⁸⁷มาตรา 33 และมาตรา 34 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542, ราชกิจจานุเบกษา 116 (29 พฤศจิกายน 2542): 57-58.

⁸⁸มาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542, ราชกิจจานุเบกษา 116 (29 พฤศจิกายน 2542): 58.

เล็กน้อยเป็นสูตรยาที่ 1 สูตรยาที่ 2 สูตรยาที่ 3 เพื่อเป็นฐานที่นำไปสู่การจดทะเบียนห่วงกันไม่มีที่สิ้นสุด⁸⁹
ภายใต้แนวคิดของความตกลง TRIPS เช่นที่ปรากฏอยู่

ทั้งนี้ หากพิจารณาในมิติของกำหนดหลักการในกฎหมายเกี่ยวกับตำรายาแผนไทยและตำรา
การแพทย์แผนไทยแล้ว ผู้เขียนเห็นว่ากฎหมายฉบับนี้ก็มีพื้นฐานเป็นกฎหมายซึ่งเกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิใน
ด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในเชิงทางการแพทย์แผนไทยโดยตรง แม้ในมิติของการใช้ประโยชน์ด้าน
สมุนไพรของประเทศไทยในปัจจุบันยังมีอีกถึง 3 ด้านที่กฎหมายฉบับนี้เองก็มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่ง
ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ในด้านของการพัฒนาเป็นอาหารเสริม⁹⁰ เครื่องนุ่งห่มและด้านเครื่องสำอางแต่อย่างใด
ก็ตาม ประเด็นที่ต้องพิจารณาในมิติของการส่งเสริมสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรจำต้องมีกฎหมาย
เฉพาะที่เกี่ยวข้องในมิติด้านอื่นที่นอกเหนือไปจากการใช้ประโยชน์ในทางการแพทย์และการรักษาโรคเท่านั้น

4.1.2 อุปสรรคที่มาจากกฎหมายที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

ในปัจจุบันกฎหมายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มี
ผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมีกฎหมายหลายฉบับที่อนุวัติการจากความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา
เกี่ยวกับการค้า หรือ TRIPS ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า
พ.ศ. 2534 พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 พระราชบัญญัติ
ความลับทางการค้า พ.ศ. 2545

จากการศึกษาผู้เขียนค้นพบว่า กลุ่มกฎหมายที่อนุวัติการความตกลงทริปส์และที่เกี่ยวกับกฎหมายที่
เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรนี้ กฎหมายหลักที่เกี่ยวข้องได้แก่
พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 ในขณะที่
พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเฉพาะในเรื่องการ
ของผู้ทรงสิทธิในเครื่องหมายการค้าที่ได้จดทะเบียนที่ได้ใช้กับผลิตภัณฑ์จากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ว่า
จะเป็นในลักษณะของอาหารเสริม เครื่องใช้สอย เครื่องนุ่งห่มหรือแม้แต่จากเครื่องสำอางที่ผลิตโดยชุมชน
ท้องถิ่นต่าง ๆ

นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนไม่ได้มีส่วนสัมพันธ์ที่มาจากหลักกฎหมายตาม
พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 แต่อย่างใด ด้วยเหตุที่หลักการของความตกลง TRIPS และหลักกฎหมาย
ลิขสิทธิ์นั้นไม่มีส่วนสัมพันธ์กับประเด็นด้านการคุ้มครองสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเพราะการใช้
ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ใช่เรื่องที่จะต้องให้ความคุ้มครองกับ “การแสดงออกทางความคิด” แต่หาได้ให้ความ
คุ้มครองในเรื่องของ “ตัวความคิด” แต่อย่างใดไม่⁹¹ อีกทั้งการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรยังมิได้เกี่ยวกับการ
สร้างสรรค์ทางความคิดแต่อย่างใด ในขณะที่การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นการใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมจากองค์
ความรู้ที่มีอยู่เก่าก่อนแล้วเท่านั้น

⁸⁹MGR Online, “ห่วง ม.44 เสี่ยงปล่อย “สิทธิบัตร” ผูกขาดยาตำราฯ 4 ข้อแก้ปัญหยา,” หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ
ออนไลน์ (2 มีนาคม 2560), ย่อหน้าที่ 4, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, <http://www.manager.co.th/qol/viewnews.aspx?NewsID=9600000021685>

⁹⁰แม้ในคำนิยามศัพท์คำว่าสมุนไพรตามมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.
2542 จะได้กำหนดให้หมายความรวมถึงการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่เป็นอาหาร เพื่อป้องกันโรคหรือส่งเสริมสุขภาพร่างกายด้วยก็
ตาม แต่เจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าวมุ่งประสงค์ในเรื่องการใช้ประโยชน์ในทางการแพทย์แผนไทยเป็นหลัก

⁹¹See also Article 9, Paragraph 2 of The TRIPS Agreement

จากการศึกษาในหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพประกอบกับพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 จะพบว่า กฎหมายภายในของประเทศไทยฉบับนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นเครื่องมือเพื่อคุ้มครองสิทธิโดยตรงในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรรวมของชุมชน บทบาทของกฎหมายฉบับนี้เน้นไปที่นักปรับปรุงพันธุ์พืช ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าแม้ชุมชนท้องถิ่นจะมีองค์ความรู้ดั้งเดิมจากสมุนไพรร่วมก็ตาม แต่ลักษณะการใช้ประโยชน์มุ่งเน้นการใช้สอยมากกว่าการปรับปรุงพันธุ์พืชเพื่อการอนุรักษ์

ยิ่งไปกว่านั้น แม้ชุมชนท้องถิ่นจะมีบทบาทในการอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือพันธุ์พืชป่าก็ตาม แต่ในมิติของปรับปรุงพันธุ์พืชเองนั้นก็ไม่ได้ดำเนินการได้โดยง่ายโดยขาดความรู้ทางเทคโนโลยีเป็นตัวขับเคลื่อน ในขณะที่เจตนารมณ์ของกฎหมายมุ่งเน้นในมิติของการส่งเสริมการพัฒนาทางด้านการประกอบกิจกรรมการเกษตร โดยการส่งเสริมและให้สิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมายโดยมุ่งเน้นการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนรวมในการดูแล บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืช⁹² อาจกล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ไม่ได้มีบทบาทโดยตรงในการใช้เพื่อเป็นฐานทางกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรรวมของชุมชนท้องถิ่นโดยตรงแต่อย่างใด

แต่กระนั้นก็ตาม หากพิจารณาหลักความตกลง TRIPS และพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 แล้ว จะพบว่า ได้มีการกำหนดหลักการในกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรร่วมเกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองจากการใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้สมุนไพรร่วมได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมายสิทธิบัตรเฉพาะสารสกัดที่ได้จากกรรมวิธีการสกัดสารพันธุกรรมที่พิเศษทางเทคโนโลยี และการคุ้มครองกระบวนการและกรรมวิธีที่ใช้สกัดสารพันธุกรรม ทั้งนี้ กระบวนการและสารสกัดที่จะได้รับสิทธิบัตรจะต้องมีลักษณะ 3 ประการดังนี้⁹³ ประการแรก ต้องเป็นการประดิษฐ์ขึ้นใหม่โดยต้องไม่มีหรือใช้แพร่หลายอยู่แล้วก็ดี ต้องไม่มีการเปิดเผยสาระสำคัญหรือรายละเอียดในเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ที่ได้เผยแพร่อยู่แล้วก็ดี และจะต้องไม่มีการขอรับสิทธิบัตรหรืออนุสิทธิบัตรไปแล้วไม่ว่าที่ใดก็ตาม⁹⁴ ประการที่สอง ต้องมีขั้นตอนการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น โดยต้องไม่เป็นที่ประจักษ์โดยง่ายแก่บุคคลผู้มีความรู้ความชำนาญแบบสามัญสำหรับงานประเภทเช่นนั้น⁹⁵ ประการที่สาม ต้องเป็นการประดิษฐ์ที่ต้องสามารถประยุกต์ใช้ได้ทางอุตสาหกรรม ในลักษณะของการนำไปผลิตทางอุตสาหกรรม หัตถกรรม เกษตรกรรมหรือแม้แต่ทางพาณิชย์กรรมก็ตาม⁹⁶ ประเด็นที่น่าสนใจจึงอยู่ที่ว่าหลักการดังกล่าวมีผลต่อการพิจารณากฎหมายในฐานะที่เป็นกฎหมายเกี่ยวกับคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรร่วมได้หรือไม่ แค่นั้นเพียงใด

⁹² หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542

⁹³ มาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522

⁹⁴ มาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522

⁹⁵ มาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522

⁹⁶ มาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522

จะเห็นได้ว่ากฎหมายสิทธิบัตรเป็นกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองกระบวนการและกรรมวิธีขั้นสูงที่ต้องใช้องค์ความรู้ทางเทคโนโลยีที่มีใช้แบบสามัญทั่วไปที่ชุมชนท้องถิ่นและปัจเจกชนทั่วไปจะเข้าถึงองค์ความรู้และเทคโนโลยีจนนำไปสู่การได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายได้โดยง่าย⁹⁷ ประกอบกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรนอกจากประสบปัญหาที่มาจากองค์ความรู้และการใช้เทคโนโลยีในการดำเนินการแล้ว แนวคิดของการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรยังไม่สอดคล้องกับหลักการของความตกลงทริปส์และพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 เท่าใดนัก เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นสิ่งที่ได้มาจากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น องค์ความรู้ดังกล่าวหาได้เป็นสิ่งที่ได้รับการคุ้มครองตามหลักการของกฎหมายฉบับนี้แต่อย่างใดไม่ ด้วยเหตุที่ความคุ้มครองตามกฎหมายฉบับนี้เน้นไปที่การประดิษฐ์ที่ต้องเป็นนวัตกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นเป็นหลัก เว้นแต่ การใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มีอยู่ได้ใช้กระบวนการและกรรมวิธีทางเทคโนโลยีที่ใช้สกัดสารพันธุกรรมที่สามารถจดทะเบียนสิทธิบัตรที่ได้มาจากสารสกัดพันธุกรรม แต่จะเห็นได้ว่าการได้มาซึ่งสารสกัดพันธุกรรมดังกล่าวมิใช่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยง่ายและมีใช้เรื่องของชุมชนท้องถิ่นจะดำเนินการได้โดยปราศจากการสนับสนุนของภาครัฐอย่างจริงจัง

ด้วยสภาพปัญหาและอุปสรรคในเชิงกฎหมายดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นเชิงประจักษ์โดยทั่วไปว่าความตกลงทริปส์ฉบับนี้เป็นความตกลงระหว่างประเทศที่นำไปสู่การแสวงประโยชน์โดยมิชอบและไร้ยางอายของประเทศที่พัฒนาแล้ว เพื่อกระทำการฉกฉวยองค์ความรู้ดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนและปัจเจกชนที่เรียกว่าเป็นการกระทำเยี่ยง “โจรสลัดชีวภาพ” ดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นกับประเทศไทยในหลายกรณี ไม่ว่าจะเป็นกรณีปลาน้ำน้อย กวาวเคลือ ข้าวหอมมะลิของไทย หรือแม้แต่กรณีของกระท่อม เป็นต้น

ผู้เขียนเห็นว่าแม้หากกล่าวในเชิงหลักการตามพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 แล้วจะพบว่ากฎหมายมีหลักการที่ดีและสามารถคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรได้เป็นอย่างดี ภายใต้เงื่อนไขว่าถ้าชุมชนท้องถิ่นสามารถมีองค์ความรู้และเข้าถึงกระบวนการหรือกรรมวิธีภายใต้กฎหมายกำหนดได้ ประเทศพัฒนาแล้วคงไม่สามารถฉกฉวยผลประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากการใช้ประเทศจากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นได้แต่อย่างใด แต่ทั้งนี้ในความเป็นจริงแล้ว คงมิได้เป็นเช่นนั้นที่กล่าวมาในเบื้องต้น แต่ในทางกลับกันผู้เขียนเห็นว่าด้วยความไม่รู้กฎหมายและการขาดการเข้าถึงกระบวนการและกรรมวิธีทางเทคโนโลยีขั้นสูงทางวิทยาศาสตร์ คงเป็นไปได้ยากที่ประเทศไทยจะไม่ถูกฉกฉวยผลประโยชน์แบบซึ่งหน้าฉกเช่นที่เกิดขึ้นในครั้งอดีต

แม้พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 จะไม่เอื้อประโยชน์ในฐานะที่เป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นเท่าใดนักก็ตาม แต่จากการศึกษาที่ผ่านมาภายใต้หลักการคุ้มครองทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ความตกลงทริปส์และพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 นั้น ผู้เขียนค้นพบว่าการให้ความคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มาจากภูมิ

⁹⁷ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าปัจเจกชนและชุมชนจะสามารถได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายฉบับนี้ หากปัจเจกชนนั้นสามารถต่อยอดองค์ความรู้และเข้าถึงสถานที่ให้บริการดำเนินการศึกษาวิจัยและสกัดสารสกัดจากสมุนไพรที่มีอยู่เพื่อการใช้ประโยชน์ได้แล้ว ความคุ้มครองตามกฎหมายฉบับนี้ก็บังเกิดผลได้เช่นกัน อาทิ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรปลูกรัก ที่ใช้ประโยชน์จากการขอทุนสนับสนุนการวิจัยจากภาครัฐและสถาบันการศึกษาจนนำไปสู่การได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดระดับโลกด้านสมุนไพรจากสาธารณรัฐเกาหลีและประเทศแคนาดา ข้อมูลดังกล่าวผู้เขียนได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและเยี่ยมชมโครงการและกระบวนการทำงานที่ชุมชนสมุนไพรปลูกรัก ต.แม่ระมาด อ.แม่ระมาด จังหวัดตาก เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2560

แต่ทั้งนี้ ปัญหาใหญ่ของการส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นอื่นต้องเริ่มจากองค์ความรู้และการเข้าถึงแหล่งผลงานการประดิษฐ์ทางเทคโนโลยีที่สามารถให้บริการสนับสนุนการดำเนินการของชุมชนได้เป็นอย่างดีต่างหากที่เป็นปัญหาในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐภายใต้นโยบายไทยแลนด์ 4.0

ปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรโดยตรง กลับเป็นพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 ซึ่งสามารถขอรับความคุ้มครองทางกฎหมายตามหลักการที่ปรากฏภายใต้ความตกลงทริปส์ในเรื่อง “การคุ้มครองสารสนเทศที่ไม่เปิดเผย” หรือที่เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิในเรื่อง “ความลับทางการค้า” ด้วยเหตุที่การปรุ่ยาสมุนไพรตามตำรับยาโบราณก็ดี การใช้สมุนไพรในลักษณะที่เป็นอาหารเสริมก็ดี หรือใช้เป็นส่วนผสมในเครื่องสำอางก็ดี ต่างเป็นองค์ความรู้ที่ถูกใช้ในฐานที่เป็นข้อมูลทางการค้าซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป หรือยังไม่สามารถที่จะเข้าถึงได้ในหมู่บุคคลซึ่งโดยปกติเกี่ยวข้องกับข้อมูลดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อมูลดังกล่าวยังเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ด้วยเหตุที่ยังเป็นความลับ และเป็นข้อมูลที่ผู้ควบคุมข้อมูลดังกล่าวนำไปใช้ประโยชน์ทางการค้า โดยองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นความลับทางการค้าที่ยังอยู่ภายใต้การควบคุมด้วยมาตรการที่เหมาะสมเพื่อเก็บรักษาไว้และยังคงมีสถานะเป็นความลับ⁹⁸

ทั้งนี้ หลักการตามพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 ยังมีความเหมาะสมที่สามารถใช้ในการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นโดยตรง ด้วยเหตุที่กฎหมายฉบับนี้ได้ให้สิทธิแก่ผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของความลับการค้ายังคงมีสิทธิที่ใช้ประโยชน์จากความลับทางการค้านี้ ไม่ว่าจะเป็นการโอนสิทธิ เปิดเผยข้อมูล การให้บุคคลอื่นเอาไปหรือใช้ประโยชน์จากข้อมูลความลับที่เป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้⁹⁹

ท้ายที่สุดอาจกล่าวได้ว่า พันธกรณีของความตกลงทริปส์มิได้เอื้อประโยชน์ในการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรได้เท่าใดนัก โดยเฉพาะกฎหมายที่อนุวัติการตามความตกลงดังกล่าวก็ไม่ได้นำไปสู่การคุ้มครองสิทธิของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดั้งเดิมอย่างแท้จริง อาจกล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ยังเป็นกฎหมายที่ไม่สามารถใช้เพื่อการคุ้มครองสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มาจากการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดั้งเดิมได้แต่อย่างใด แต่ในขณะที่พระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 ก็ให้ความคุ้มครองทางกฎหมายได้ในระดับหนึ่งที่มีประสิทธิภาพพอสมควร แต่ทั้งนี้ก็ยังอาจกล่าวได้ว่าระบบกฎหมายดังกล่าวก็ยังมีข้อจำกัดทางกฎหมายบางประการที่ยังไม่สามารถใช้กับการคุ้มครองสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างที่พึงจะเป็นเท่าใดนัก แต่ในทางกลับกันพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 เป็นกฎหมายที่มีส่วนสัมพันธ์เพียงเล็กน้อยในส่วนขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในทางการค้า แต่ในพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 กลับไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นแต่อย่างใด

4.1.3 กฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

จากการศึกษาพบว่าสภาวะการณ์ทางกฎหมายในปัจจุบันเกี่ยวกับการควบคุมสิทธิในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติยาเสพติด พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2558

⁹⁸มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545

⁹⁹มาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545

พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 เป็นกฎหมายที่มุ่งควบคุมสิทธิในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มาจากแนวคิดความปลอดภัยจากการให้มีผลผลิต ขายหรือนำหรือส่งเข้ามาในราชอาณาจักร โดยการออกใบอนุญาตจากการศึกษาพบว่าพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 สัมพันธ์กับพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 กล่าวคือ คำจำกัดความคำว่า ยาแผนไทยหมายถึงความรวมถึงยาแผนโบราณตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ดังนั้น บทบัญญัติดังกล่าวจึงเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการควบคุมสิทธิในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ด้วยเหตุที่พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นก่อนและมีบทนิยามคำว่ายาแผนโบราณที่ครอบคลุมและรวมไปถึงยาแผนไทยตามที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542

เป็นที่น่าสังเกตว่า คำนิยามคำว่าสมุนไพรของพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 กำหนดการควบคุมสิทธิในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่แคบกว่าที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 เนื่องจากนิยามของสมุนไพรตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 มิได้หมายความรวมถึงกระบวนการที่ต้องมี “การสกัดที่ดี แปรสภาพที่ดี หรือแม้แต่การที่จะต้องมีการผสมที่ดี”¹⁰⁰ ด้วยเหตุที่พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 มุ่งเน้นการใช้วัตถุที่เป็นยาที่ได้จาก “พฤกษชาติ สัตว์หรือแร่ซึ่งต้องปรากฏว่ามีโดสสม ประจุ หรือแปรสภาพ”¹⁰¹ วัตถุดังกล่าวแต่อย่างใด ด้วยเหตุดังกล่าวการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในลักษณะของยาสมุนไพรตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 จำต้องปฏิบัติตามหลักการของพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 กำหนดไว้ด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการโฆษณา ซึ่งกฎหมายยาได้กำหนดให้อำนาจแก่รัฐมนตรีทำการประกาศในราชกิจจานุเบกษาเพื่อทำการระบุงโรคหรืออาการของโรคที่ห้ามโฆษณายาว่า สามารถใช้ในการรักษา บำบัด บรรเทาหรือป้องกันโรคหรืออาการของโรคได้¹⁰² ข้อกำหนดดังกล่าวมีลักษณะเป็นมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภคโดยตรงแต่ในขณะเดียวกันบทบัญญัตินี้ดังกล่าวก็นับเป็นการควบคุมการส่งเสริมการตลาดที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรโดยชุมชนท้องถิ่นด้วยเช่นกัน¹⁰³ แต่ทั้งนี้หากคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะและความปลอดภัยจากการบริโภคยาที่ผลิตจากสมุนไพรแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าข้อกำหนดตามบทบัญญัตินี้ดังกล่าวน่าจะมีข้ออุปสรรคหลักที่เกิดขึ้นในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนแต่อย่างใด

เป็นที่ประจักษ์ว่า พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 เกี่ยวข้องโดยตรงในมิติของการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในการรักษาโรค โดยกฎหมายฉบับนี้กำหนดหน้าที่ของการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นยาโดยห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งทำการผลิต หรือขาย หรือส่งนำเข้ามาในราชอาณาจักรซึ่งเป็นยาแผนโบราณ¹⁰⁴ แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายฉบับนี้กำหนดข้อยกเว้นไว้ในกรณีที่เป็นการปรุงยาแผนโบราณโดยผู้ประกอบโรคศิลป์แผนโบราณเพื่อทำการขายให้กับเฉพาะสำหรับคนไข้ของตนหรือเพื่อขายปลีกก็สามารถดำเนินการได้¹⁰⁵ หลักเกณฑ์ในมาตราดังกล่าวย่อมทำให้ปัจเจกชนที่ได้รับอนุญาตและมีใบประกอบโรคศิลป์แผนโบราณสามารถดำเนินการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรดังกล่าวได้ แต่ทั้งนี้พึงต้องเข้าใจว่าการปรุงยาโดยชุมชนท้องถิ่นในลักษณะของยารักษาโรคไม่สามารถดำเนินการได้แต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ตาม หากเป็นการได้รับใบอนุญาตที่เกี่ยวข้อง

¹⁰⁰มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542

¹⁰¹มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹⁰²มาตรา 77 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹⁰³โปรดดู หมวดที่ 11 การโฆษณา มาตรา 88-มาตรา 90 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹⁰⁴ มาตรา 46 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹⁰⁵มาตรา 47 (2) แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

กับยาแผนโบราณนั้น กฎหมายกำหนดไว้ใน 3 ลักษณะได้แก่ ใบอนุญาตผลิตยาแผนโบราณ ใบอนุญาตส่ง นำเข้ายาแผนโบราณมาในราชอาณาจักร และใบอนุญาตขายยาแผนโบราณไม่ว่าการขายนั้นจะดำเนินการ โดยผู้ได้รับใบอนุญาตเองหรือลูกจ้างหรือตัวแทนของผู้ได้รับใบอนุญาตก็ตาม¹⁰⁶

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ยังได้กำหนดหน้าที่ของผู้ได้รับใบอนุญาตเกี่ยวกับยาแผนโบราณ ไว้หลายประการ อาทิ ห้ามขายยานอกสถานที่¹⁰⁷ ต้องมีผู้มีใบประกอบโรคศิลปะทำการตลอดเวลาในสถานที่ ผลิต¹⁰⁸ และสถานที่จำหน่าย¹⁰⁹ สถานที่ที่ส่งเข้ามาในราชอาณาจักร¹¹⁰ การขึ้นทะเบียนตำรับยาสมุนไพร¹¹¹ เป็นต้น ประการที่สำคัญกฎหมายฉบับนี้กำหนดห้ามการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชุมชนโดยเฉพาะการ ห้ามมิให้ทำการผลิต จำหน่ายหรือนำเข้ายาที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนตำรับยากับกระทรวงสาธารณสุขแต่อย่างใด¹¹²

ในขณะที่พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในมิติของการ พัฒนาเป็นอาหารเสริมสุขภาพหรือการใช้เป็นส่วนประกอบในอาหาร หลักการของกฎหมายฉบับนี้มุ่งเน้นที่การ ควบคุมความปลอดภัยของผู้บริโภค หลักการในกฎหมายได้ให้ความสำคัญอยู่ที่การมีประวัติการใช้สมุนไพร ดังกล่าวในฐานะที่เป็นอาหารและใช้เป็นยามาก่อนตามประวัติดั้งเดิมที่สามารถนำมาใช้เป็นส่วนประกอบของ ผลิตภัณฑ์อาหารได้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การใช้สมุนไพรที่ไม่มีประวัติดั้งเดิมที่ใช้เป็นอาหารและใช้เป็นยา มาก่อนจะไม่สามารถนำมาใช้เป็นส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์อาหารได้แต่อย่างใด ทั้งนี้ ผู้ที่จะใช้สมุนไพร ดังกล่าวกฎหมายกำหนดหน้าที่ที่จะต้องยื่นผลการศึกษาความเป็นพิษเรื้อรัง (Chronic Toxicity) ใน สัตว์ทดลองประกอบการพิจารณาอนุญาตด้วย¹¹³ เพื่อป้องกันผู้บริโภคที่อาจเกิดอันตรายจากการบริโภค ผลิตภัณฑ์อาหารดังกล่าว ปัญหาของชุมชนก็คือการอ้างว่าได้มีการใช้สมุนไพรดังกล่าวในลักษณะของอาหาร และยาในอดีต แต่ในความเป็นจริงแล้วชุมชนยังขาดหลักฐานการยืนยันการใช้ประโยชน์ดังกล่าวไม่สามารถขอ รับรองความปลอดภัยจากคณะกรรมการอาหารและยาได้แต่อย่างใด

ทั้งนี้ ในฐานะข้อมูลของคณะกรรมการอาหารและยาได้ยกตัวอย่างของสมุนไพรที่มีข้อมูลความปลอดภัย ไม่เพียงพอและไม่มีข้อมูลการใช้เป็นอาหารได้แก่ เปลือกมังคุด ใบกฤษณา กวาวเครือ ใบอินทนิลน้ำ ใบ ไมยราบหรือแม้แต่ใบหูกวาง เป็นต้น ในขณะที่สมุนไพรที่มีประวัติการใช้เป็นอาหารได้แก่ การใช้ประโยชน์จาก ใบของवानกาทบอย การใช้ประโยชน์จากเหง้าหรือรากของกระชายดำ การใช้ประโยชน์จากลำต้นหรือใบของ เจริญกุลานหรือที่เรียกว่าปญฺญชันฑ์ การใช้ประโยชน์จากใบของผักเชียงดา การใช้ประโยชน์จากใบของ พลุควาหรือผักคาวตอง การใช้ประโยชน์จากผลสมอไทย การใช้ประโยชน์จากผลสมอจีน การใช้ประโยชน์จาก ผลสมอพิเภก การใช้ประโยชน์จากผลของมะขามป้อม เป็นต้น¹¹⁴

¹⁰⁶ มาตรา 49 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹⁰⁷ มาตรา 53 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹⁰⁸ มาตรา 54 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹⁰⁹ มาตรา 55 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹¹⁰ มาตรา 56 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹¹¹ มาตรา 49 แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹¹² มาตรา 72 (4) แห่งพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510

¹¹³ กลุ่มกำกับดูแลผลิตภัณฑ์ก่อนออกสู่ตลาด, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, สมุนไพรกับกฎหมายอาหาร, กุมภาพันธ์ 2553, หน้า 1, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://food.fda.moph.go.th/Rules/data Rules/3-herbalfood.pdf>

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

แต่อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 กำหนดแต่ความหมายของคำว่า “อาหาร” ว่าหมายถึง ของกินหรือเครื่องค้ำจุนชีวิต ได้แก่วัตถุทุกชนิดที่คนกิน ดื่ม อม หรือนำเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าด้วยวิธีใดๆ หรือในรูปลักษณะใด ๆ และยังหมายรวมถึงวัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้หรือใช้เป็นส่วนผสมในการผลิตอาหารรวมถึงวัตถุเจือปนอาหาร สีและเครื่องปรุงแต่งกลิ่นรส”¹¹⁵ แต่ทั้งนี้ กฎหมายไม่ได้กำหนดคำนิยามศัพท์คำว่าสมุนไพรไว้แต่อย่างใดไม่ ในขณะที่คำว่าเครื่องดื่มนี้ ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 214) พ.ศ. 2543 ได้กำหนดคำนิยามว่า “เครื่องดื่ม” หมายถึงของเหลวที่ดื่มได้อาจทำจากผลไม้หรือพืชผัก ที่อยู่ในรูปของเหลวพร้อมดื่มหรือเข้มข้นหรือแห้งซึ่งมีการกำหนดคุณภาพมาตรฐานตามกฎหมายไว้

บทบาทของพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 มีส่วนสำคัญยิ่งในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นในมิติของพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์อาหารเสริมที่มีองค์ความรู้ดั้งเดิมจากชุมชนท้องถิ่น กฎหมายฉบับนี้กำหนดมาตรฐานการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ผู้ประกอบการชุมชนท้องถิ่นต้องปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการขออนุญาตเพื่อผลิตอาหาร¹¹⁶ การควบคุมการผลิตอาหาร¹¹⁷ กำหนดหน้าที่ของผู้ผลิตอาหารไม่ว่าจะเป็นการเก็บรักษาหรือการผลิตอาหาร¹¹⁸ เป็นต้น

กฎหมายฉบับนี้ยังควบคุมการใช้ประโยชน์จากผู้ประกอบการที่เป็นทั้งผู้ประกอบการทั่วไปและวิสาหกิจชุมชนด้วยโดยเฉพาะเรื่องการโฆษณา¹¹⁹ ซึ่งในทางปฏิบัตินอกจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในด้านการผลิตแล้ว ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนยังจะต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ซึ่งเป็นหลักการทั่วไปด้วย โดยเฉพาะการโฆษณาสรรพคุณของผลิตภัณฑ์อาหารเสริมหรือเครื่องดื่มที่ผลิตโดยชุมชนท้องถิ่นจะต้องไม่ใช่ข้อความอันมีลักษณะที่ไม่เป็นธรรมและก่อให้เกิดผลเสียต่อสังคมโดยรวมไม่ว่าจะเป็นการให้ข้อมูลอันเป็นเท็จหรือเกินความจริง หรือให้ข้อมูลอันก่อให้เกิดความสับสนหลงผิดในสาระสำคัญ¹²⁰ ของผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนประกอบของสมุนไพรดังกล่าว

นอกจากนี้ ในส่วนของการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ในส่วนของฉลากสินค้า หากผู้ประกอบการดำเนินการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในการผลิตอาหารเสริมหรือเครื่องดื่มโดยเข้าเกณฑ์ตามที่กฎหมายกำหนด¹²¹ โดยวิสาหกิจชุมชนมีการใช้เครื่องจักรที่มีการใช้ประโยชน์จากอาคารสถานที่หรือยานพาหนะ โดยมีการใช้เครื่องจักรมีกำลังรวมตั้งแต่ 5 แรงม้าขึ้นไป หรือมีกำลังเทียบเท่าตั้งแต่ 5 แรงม้าขึ้นไป หรือมีการใช้คนงานตั้งแต่ 7 คนขึ้นไปโดยไม่ว่าการดำเนินการดังกล่าวจะมีการใช้เครื่องจักรร่วมด้วยหรือไม่ก็ตาม เพื่อทำการผลิต ประกอบ บรรจุ แปรสภาพ ลำเลียง เก็บรักษาสิ่งใด ๆ¹²² ย่อมอยู่ในความหมายของโรงงานตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 ที่ต้องดำเนินการผลิตฉลากสินค้าให้ถูกต้องตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ด้วยเช่นกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า กฎหมายฉบับนี้มุ่งเน้นการควบคุมมาตรฐานการใช้ประโยชน์เฉพาะในมิติของอาหารเสริมเท่านั้น แต่กฎหมายฉบับนี้ไม่ได้ใช้ครอบคลุมไปถึงการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในมิติอื่นแต่อย่างใด

¹¹⁵ มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

¹¹⁶ โปรดดูหมวด 2 การขออนุญาตและการออกใบอนุญาตในมาตรา 14-มาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

¹¹⁷ โปรดดูหมวด 4 การควบคุมอาหาร ในมาตรา 25-มาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

¹¹⁸ โปรดดูหมวด 3 หน้าที่ของผู้รับอนุญาตเกี่ยวกับอาหารในมาตรา 20-มาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

¹¹⁹ โปรดดูหมวด 5 การขึ้นทะเบียนและการโฆษณาเกี่ยวกับอาหาร ในมาตรา 31-มาตรา 42 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ.

2522

¹²⁰ มาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522

¹²¹ มาตรา 30 และมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522

¹²² มาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535

ยิ่งไปกว่านั้น ในสภาวะการณ์ปัจจุบันได้มีการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในมิติของเส้นใยพืช ซึ่งนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในลักษณะที่เป็นเครื่องนุ่งห่มและผลิตภัณฑ์ของใช้ทั่วไป ตัวอย่างหนึ่งที่ได้จากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ดังกล่าวได้แก่พืชกัญชงที่มีเส้นใยเหนียวพิเศษ แต่กระนั้นก็ตาม กัญชงเป็นพืชที่ให้สารเสพติดและต้องอยู่ภายใต้การควบคุมการใช้ประโยชน์ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 จากการศึกษาพบว่า กัญชาและกัญชงหรือเฮมพ์เป็นพืชที่มีสรรพคุณทางยาที่ใกล้เคียงกัน ดังนั้น กัญชงจึงถูกระบุให้เป็นยาเสพติดให้โทษประเภทที่ 5 โดยกฎหมายกำหนด “ห้ามมิให้ผู้ใดผลิต จำหน่าย นำเข้า ส่งออก ห้ามมิไว้ครอบครองซึ่งยาเสพติดประเภท 5 เว้นแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขจะอนุญาต โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการควบคุมยาเสพติดให้โทษเป็นราย ๆ ไป” ทั้งนี้ ยาเสพติดประเภทที่ 5 ได้ถูกกำหนดไว้ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 ได้แก่ กัญชา พืชกระท่อม พืชฝิ่น และพืชเห็ดขี้ควาย โดยกฎหมายฉบับนี้กำหนดบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดผู้ผลิต ผู้นำเข้าและผู้ส่งออก โดยต้องระวางโทษจำคุก 2 ปี ถึง 15 ปี และปรับ 20,000 บาท ถึง 150,000 บาท¹²³ ฐานความผิดและบทกำหนดโทษดังกล่าวเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาพบว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมากฎหมายยังไม่ได้รับการแก้ไขหรือช้อยกเว้นการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในมิติของเส้นใยพืชพืชกัญชงให้เป็นพืชสมุนไพรที่สามารถปลูกและใช้ประโยชน์โดยชุมชนท้องถิ่นได้แต่อย่างใด ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนาในปัจจุบันได้ดำเนินการโดยศึกษาของคณะกรรมการร่วมกันหลายฝ่ายที่มุ่งเน้นการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นซึ่งได้ดำเนินการส่งเสริมให้เกษตรกรมีรายได้จากการปลูกเฮมพ์ โดยมูลนิธิโครงการหลวงจึงมอบหมายให้สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) เป็นผู้แทนในการพิจารณาข้อตกลงร่วมกับเกษตรกรที่ต้องการเข้าร่วมโครงการดังกล่าว¹²⁴ แต่พึงเข้าใจว่าการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในมิติดังกล่าวนี้ก็ยังไม่สามารถดำเนินการภายใต้ความต้องการของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนได้เป็นอิสระ จนกว่าการพัฒนาด้านกฎหมายจะนำไปสู่การปลดกัญชงออกจากฐานข้อมูลการเป็นยาเสพติดให้โทษประเภทที่ 5 ต่อไป

ส่วนพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558 เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุที่ชุมชนท้องถิ่นมักผลิตสินค้าที่ใช้ในครัวเรือนทั่วไป อาทิ ยาสระผม สบู่ก้อนหรือสบู่เหลว เครื่องประพรมผิว ยาสีฟัน น้ำยาล้างปาก เป็นต้น จากการศึกษาพบว่ากฎหมายได้กำหนดคานียามไว้ครอบคลุมลักษณะการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องสำอางในลักษณะที่เป็น “วัตถุที่มีมุ่งหมายสำหรับใช้ทา ใช้นวด โรย พ่น หยอด ใส่ อบ หรือกระทำด้วยวิธีอื่นใดกับส่วนภายนอกของร่างกายมนุษย์ การใช้กับฟัน และเย็บในช่องปาก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความสะอาด ความสวยงาม หรือเปลี่ยนแปลงลักษณะที่ปรากฏหรือระงับกลิ่นกาย หรือปกป้องดูแลส่วนต่าง ๆ นั้นให้อยู่ในสภาพดีและรวมตลอดทั้งเครื่องประพรมต่าง ๆ สำหรับผิวด้วย”¹²⁵ ดังนั้นผลิตภัณฑ์ของชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ที่มีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมากกว่าร้อยละ 90 จึงมีลักษณะที่ต้องปฏิบัติตามหลักการของพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558 ทั้งสิ้น

¹²³มาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 5 พ.ศ. 2545

¹²⁴ธงชัย พุ่มพวง, เฮมพ์ หรือ "กัญชง" พืชเศรษฐกิจชาวไทยภูเขา ปลูกได้ถูกต้องตามกฎหมาย: ข้อคำนึงสำหรับผู้สนใจปลูกเฮมพ์, เทคโน เกษตร, หนังสือพิมพ์ข่าวสด, 2 พฤษภาคม 2559, ย่อหน้าที่ 1-3, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก https://www.khaosod.co.th/view_newonline.php?newsid=1462169516

¹²⁵มาตรา 4 (1) แห่งพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558

เป็นที่น่าสังเกตว่า หากพิจารณาในแง่มาตรฐานของผลิตภัณฑ์และความน่าเชื่อถือของสินค้าชุมชนท้องถิ่นนั้น ผู้เขียนเห็นว่ายังเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาในแง่การใช้มาตรการอื่นร่วมกับมาตรการทางกฎหมาย ทั้งนี้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพภายใต้กฎหมายกำกับและควบคุมควรดำเนินการเป็นลำดับแรกเพื่อความปลอดภัยในการบริโภค ส่วนการส่งเสริมการตลาดอื่น อาทิ รูปแบบสินค้า บรรจุภัณฑ์ ข้อความ รูป หรือสิ่งอื่นใดเป็นเรื่องของการส่งเสริมการตลาดและความน่าเชื่อถือของผลิตภัณฑ์ด้วยรูปลักษณ์ภายนอก แต่ที่สำคัญคุณภาพและรูปลักษณ์ภายในเป็นกระบวนการแรกที่ต้องดำเนินการให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของกฎหมายที่ควบคุมเป็นสำคัญที่สุด

หลักการของกฎหมายดังกล่าวถูกออกแบบมาเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ของชุมชนท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมการผลิตเพื่อขาย การควบคุมการนำเข้าเพื่อขาย หรือการควบคุมการรับจ้างผลิตเครื่องสำอาง กฎหมายกำหนดให้ต้องทำการจดทะเบียนรายละเอียดของเครื่องสำอางต่อผู้รับจดทะเบียน ก่อน ภายหลังจากที่ได้รับอนุญาตและใบรับจดทะเบียนแล้วชุมชนท้องถิ่นจึงสามารถทำการผลิตหรือนำเข้าเครื่องสำอางนั้นได้โดยชอบด้วยกฎหมาย¹²⁶ ทั้งชุมชนท้องถิ่นยังจะต้องดำเนินการจัดทำฉลาก¹²⁷ และการโฆษณา¹²⁸ ให้ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนดด้วยไม่ว่าจะเป็นข้อความและรายละเอียดของที่จะต้องดำเนินการให้ถูกต้องสอดคล้องกับหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ด้วย และที่พึงจะต้องระวังสำหรับผู้ประกอบการคือการปฏิบัติให้ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนดเรื่องการควบคุมเครื่องสำอาง¹²⁹ ผู้เขียนเห็นว่ามาตรการทางกฎหมายที่ออกตามพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558 นี้มิใช่มาตรการทางกฎหมายที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติเสียทีเดียว เพียงแต่กฎหมายกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อคุ้มครองสิทธิและการยกมาตรฐานความปลอดภัยในการบริโภคสินค้าของผู้บริโภคเป็นสำคัญ

แต่กระนั้นก็ตาม หลักการทางกฎหมายที่เข้มข้นส่งผลให้ผู้ประกอบการต้องตระหนัก โดยเฉพาะการยกมาตรฐานและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพทัดเทียมกับมาตรฐานสากลเป็นเกณฑ์สำคัญที่สามารถใช้ในการส่งเสริมการตลาดและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน แม้มาตรการบางอย่างอาจดูประหนึ่งว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรโดยชุมชนท้องถิ่นภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาอย่างยั่งยืนก็ตาม

4.2 อุปสรรคในด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น : ปัญหาการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาและการยกมาตรฐานจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

ปัญหาการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาและการยกมาตรฐานจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร จากการศึกษาพบว่ารัฐบาลพยายามส่งเสริมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นโดยมอบหมายให้กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการดำเนินการภายใต้แผนยุทธศาสตร์ของกรมการพัฒนาชุมชน พ.ศ. 2560-2564 ภายใต้วิสัยทัศน์ของกรมพัฒนาชุมชนที่กำหนดไว้ว่า “เศรษฐกิจฐานรากมั่นคงและชุมชนพึ่งตนเองได้ภายในปี 2564” โดยมีโครงการเพิ่มประสิทธิภาพและพัฒนาสินค้าชุมชน พัฒนา

¹²⁶มาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558

¹²⁷มาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558

¹²⁸โปรดดูหมวด 6 การควบคุมเครื่องสำอาง มาตรา 41-มาตรา 46 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558

¹²⁹โปรดดูหมวด 4 การควบคุมเครื่องสำอาง มาตรา 25-มาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558

ผู้ประกอบการชุมชนและพัฒนาช่องทางการตลาด จะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้กำหนดแผนการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง¹³⁰

แต่อย่างไรก็ตาม จากการดำเนินการศึกษาข้อมูลจากชุมชนท้องถิ่น¹³¹ พบว่าชุมชนท้องถิ่นที่มีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรยังขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีมาตรฐานที่มีศักยภาพในการแข่งขันในตลาดต่างประเทศอย่างจริงจัง ต้องยอมรับว่าแค่ตลาดภายในประเทศผู้บริโภคยังมีทัศนคติต่อความน่าเชื่อถือและความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มีการวางจำหน่ายทั่วไปในระดับปานกลาง¹³² ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการนั้น ผู้เขียนพบว่าอุปสรรคการยกระดับมาตรฐานจะอยู่ที่การพัฒนาศักยภาพและองค์ความรู้ที่มีอยู่มากกว่าที่มีอยู่เดิมในปัจจุบันในระดับที่สามารถแข่งขันได้ในตลาดต่างประเทศ การเข้าถึงแหล่งทุนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยอาศัยเทคโนโลยีที่มีผลงานการวิจัยรองรับคุณภาพมาตรฐานสินค้าของชุมชนยังมีน้อยและเป็นการยากยิ่งของชุมชนในการเข้าถึงแหล่งทุนและงานวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของกระทรวงอุตสาหกรรมที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้ได้รับรองมาตรฐานยังไม่สามารถเข้าถึงได้กับชุมชนท้องถิ่นโดยทั่วไป ทั้งนี้ สภาพปัญหาจากองค์ความรู้ของผู้ประกอบการชุมชนที่จะนำเสนอข้อมูลต่อหน่วยงานรัฐ จนนำไปสู่การได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการและการรับรองมาตรฐานของผลิตภัณฑ์¹³³ นอกจากนี้ปัญหาการเข้าถึงการจดทะเบียนสิทธิในด้านสิทธิบัตร อนุสิทธิบัตรก็ดี หน่วยงานของกระทรวงพาณิชย์จังหวัดเองก็ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมหรือช่วยเหลือในด้านการยกมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของชุมชนในเชิงบวกได้อย่างเต็มที่¹³⁴

¹³⁰กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, แนวทางการดำเนินกิจกรรมตามยุทธศาสตร์กรมพัฒนาชุมชนประจำปีงบประมาณ 2560, หน้า 73, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก http://plan.cdd.go.th/Home.files/naltang/nal_001-192.pdf

¹³¹ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร อาทิ สุรพล วรพรพิสิษฐผล, ประธานกลุ่มสมุนไพรปลอดยา อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา; เลิศชาย พวงทามา, ประธานกลุ่มสมุนไพรบ้านโนนกลุ่ม, อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา; ัญชนก ขุนเทียน, ประธานกลุ่มบ้านสมุนไพรอัมแป้น, อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา; ปรียาธร คล้ายอ่อน, ประธานกลุ่มสมุนไพรพะเยาสี, อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี; บุญญรัตน์ ประโลมรัมย์, ประธานกลุ่มชมรมรักสมุนไพรลำปาง, อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง; พิมพรรณ สุวรรณวงษ์ และเสาวลักษณ์ วิเชียรสรรค์, ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปสมุนไพรปลูกรัก, อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก

¹³²โปรดดูตารางที่ 4.6 แสดงค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นต่อความเชื่อมั่นใน สินค้าโอท็อป ใน จุริย พานทอง, ความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ ช่องทางการรับรู้ข่าวสารและนวัตกรรมของผลิตภัณฑ์ที่มี อิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าโอท็อปของผู้บริโภค ในกรุงเทพมหานคร, การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ปีการศึกษา 2558, หน้า 34.

¹³³ตัวอย่างการพัฒนาผลิตภัณฑ์สู่ความเชื่อมั่นและการพัฒนาในระดับสากลของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปสมุนไพรปลูกรัก หรือ Plantlove, อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก ซึ่งเป็นตัวอย่างการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ได้รับทุนพัฒนาวิจัยจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและสวทช.(ITAP) และได้รับรางวัลการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีของชุมชนท้องถิ่นระดับสากลในการได้มาซึ่งสารสกัดสมุนไพร 22 ชนิด ซึ่งได้รับรางวัลเหรียญทองจากการประกวดนวัตกรรมระดับนานาชาติ สร้างสรรค์แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและเป็นรางวัลชนะเลิศเหรียญทองปี ค.ศ. 2016 ด้านนวัตกรรมสิ่งประดิษฐ์นานาชาติในการประกวดที่ประเทศในแคนาดา (Gold Medal: The 2016 International Invention Innovation Competition in Canada, ICAN 2016, Toronto, Canada)

¹³⁴นิธิโรจน์ ตั้งนิธิอารช, เจ้าของผลิตภัณฑ์และผู้ประกอบการเครื่องหมายผลิตภัณฑ์เรือนชมดาว ผู้ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ถั่วดาวอินคา, 8 ธันวาคม 2559, การสัมภาษณ์

แม้จากการศึกษาจะพบว่ากองทุนหมู่บ้าน (กทบ.) จะได้จัดอบรมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนหมู่บ้าน และได้มีการตรวจเยี่ยมชุมชนภายหลังการอบรมไปแล้วก็ตาม¹³⁵ แต่การติดตามและการพัฒนาภายหลังการอบรมยังเป็นโจทย์การพัฒนาที่ต้องดำเนินการต่อเนื่อง ต้องยอมรับว่าการพัฒนาของชุมชนมีมากมายหลายชุมชนที่ยังไม่เข้าถึงการส่งเสริมการอบรม การพัฒนาผลิตภัณฑ์และองค์ความรู้ รวมถึงการพัฒนาด้านการตลาดของสินค้าชุมชน การดำเนินการดังกล่าวยังนับได้ว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการพัฒนาการเข้าถึงซึ่งองค์ความรู้และการยกระดับมาตรฐานสินค้าชุมชนให้เป็นไปอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง

ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่ได้จากการสัมภาษณ์ปัญหาและอุปสรรคทั้งทางปฏิบัติและกฎหมายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นพบว่า ยังมีปัญหาหลักสำคัญทุกชุมชนคือปัญหาการเข้าถึงเงินทุนสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการพัฒนาองค์ความรู้ที่สนับสนุนโดยภาครัฐ การเข้าถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่จะต้องมีการวิจัยรองรับคุณประโยชน์ ความปลอดภัยและสรรพคุณที่มีคุณค่าและน่าเชื่อถือในการใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ ยังไม่รวมไปถึงปัญหาการขาดการสนับสนุนจากภาครัฐเกี่ยวกับการจัดการเกษตรแบบอินทรีย์เกี่ยวกับการจัดหาและการได้มาและการเข้าถึงวัตถุดิบที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างปลอดภัยจากปัญหาการปนเปื้อนของโลหะหนักและสารพิษ ซึ่งต้องนำมาใช้เป็นสารตั้งต้นที่ปลอดภัยแก่ผู้บริโภคในการใช้ประโยชน์แบบเกษตรอินทรีย์

อาจกล่าวได้ว่า สภาพปัญหาในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาและการยกระดับมาตรฐานจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรนั้น นอกจากจะมีปัจจัยด้านกฎเกณฑ์ข้อบังคับซึ่งเป็นส่วนสนับสนุนการพัฒนาแล้ว ยังมีปัจจัยหลักด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยการสนับสนุน ซึ่งส่งตรงไปยังภาคเอกชนโดยการดำเนินการของภาครัฐทั้งในมิติของเงินทุนสนับสนุน การสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการส่งเสริมด้านการตลาด การสนับสนุนการจดทะเบียนยมาตรฐานของสินค้าและผลิตภัณฑ์ของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ ปัจจัยที่ว่ามาทั้งหมดอยู่ที่การกำหนดนโยบายและการขับเคลื่อนให้ทั่วถึงอย่างต่อเนื่องเป็นสำคัญของรัฐบาล โดยเฉพาะภายใต้แผนนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ที่ส่งเสริมการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทย

5. วิเคราะห์แนวทางและกฎหมายที่เกี่ยวกับการพัฒนาและยกระดับมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นประเทศไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เพื่อสนับสนุนการดำเนินการของภาครัฐเกี่ยวกับการพัฒนาและยกระดับมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นประเทศไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาตรการทางกฎหมายเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่าควรที่จะทำการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนากฎหมายที่ได้เสนอโดยเพื่อการพัฒนากฎหมายที่รองรับต่อการพัฒนามาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นประเทศไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีรายละเอียดดังนี้

¹³⁵สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, โครงการการบริหารจัดการและยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามแนวพระราชดำริ, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.villagefundherb.com/>โครงการบริหารจัดการ/

5.1 การพัฒนาและยกมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ.

จากการศึกษาพบว่าร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. มีบทบัญญัติเฉพาะที่มุ่งส่งเสริมการประกอบกิจการของวิสาหกิจชุมชนหรือผู้ประกอบการรายเล็กที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นการเฉพาะ¹³⁶ อีกทั้งเจตนารมณ์ของร่างกฎหมายฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อลดอุปสรรคและส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรโดยแท้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของยาแผนโบราณหรือแม้แต่ผลิตภัณฑ์อย่างอื่นที่ได้มาจากสมุนไพร กฎหมายฉบับนี้จึงตราขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาที่มาจากมาตรการทางกฎหมายฉบับอื่นที่ใช้บังคับในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 หรือแม้แต่พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 ที่มีบทบัญญัติอันมิได้ส่งเสริมต่อการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและการส่งเสริมการบริโภคสมุนไพร¹³⁷ เนื้อหาของกฎหมายมุ่งส่งเสริมการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ทั้งในการผลิตขาย หรือนำเข้าผลิตภัณฑ์สมุนไพร¹³⁸ การควบคุมในการออกใบอนุญาต¹³⁹ ทั้งนี้ จากการศึกษพบว่าหลักเกณฑ์ในกฎหมายฉบับนี้มีบทบัญญัติที่เหมือนกับมาตรการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 เสียส่วนใหญ่¹⁴⁰ แต่หลักการของกฎหมายมีการพัฒนามาตรการทางกฎหมายเฉพาะเพื่อใช้กับบริบทของการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

ผู้เขียนเห็นว่ามาตรการทางกฎหมายดังกล่าวแม้จะดูว่าเป็นการควบคุมผู้ประกอบการธุรกิจหรือวิสาหกิจชุมชนเสียส่วนใหญ่ก็ตาม แต่ในทางกลับกันการควบคุมมาตรฐานการผลิตย่อมนำมาซึ่งความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ที่มาจากสมุนไพรที่มีความปลอดภัยในการใช้และการบริโภค ความเชื่อมั่นในการใช้และการบริโภคผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมสมุนไพรดังกล่าวนี้มิใช่เป็นแต่เพียงการใช้ประโยชน์ที่มาจากคำบอกเล่าหรือความเชื่อส่วนบุคคลของผู้ใช้ประโยชน์ การควบคุมมาตรฐานและความปลอดภัยด้วยมาตรการทางกฎหมายเฉพาะนี้ผู้เขียนเห็นว่ามีส่วนสำคัญในการตอบโจทย์ในการพัฒนามาตรฐานและยกระดับความเชื่อมั่นที่มาจากการใช้ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นโดยตรง และสามารถยกระดับความเชื่อมั่นในการนำไปสู่การจำหน่ายในตลาดต่างประเทศได้ต่อไปไม่แตกต่างไปจากผลิตภัณฑ์ที่มาจากสารสกัดทางเคมีในปัจจุบัน ความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ดังกล่าวจำต้องมีฐานทางวิทยาศาสตร์และการวิจัยและพัฒนาโดยเฉพาะเรื่องความปลอดภัยรองรับเป็นสำคัญ

แม้ภาพรวมโดยส่วนใหญ่ของร่างกฎหมายเฉพาะฉบับนี้จะมีได้มีส่วนแตกต่างในเชิงโครงสร้างของระบบกฎหมายอาหารและกฎหมายยาที่มีผลใช้บังคับในปัจจุบันไปมากก็ตาม แต่ก็อาจกล่าวได้ว่ามาตรการทางกฎหมายที่ใช้เฉพาะสำหรับผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรได้มีการพัฒนาไปมากกว่าระบบกฎหมายอาหารและยา ซึ่งในทางปฏิบัติในปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรจะต้องปรากฏว่ามีอยู่ในบัญชีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นในฐานะของอาหารหรือยาก็ตาม แต่สมุนไพรที่ไม่ปรากฏในบัญชีดังกล่าวก็ยังไม่สามารถขึ้นทะเบียนตำรับยาหรืออาหารได้แต่อย่างใด

¹³⁶โปรดดูหมวด 13 บทบัญญัติสำหรับผู้ประกอบการที่เป็นวิสาหกิจชุมชนหรือผู้ประกอบการรายเล็ก มาตรา 126 ทวิ และมาตรา 126 ตรี แห่งร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ.

¹³⁷บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ.

¹³⁸มาตรา 16 แห่งร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ.

¹³⁹มาตรา 18 แห่งร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ.

¹⁴⁰โปรดดูหมวด 6 การควบคุมผลิตภัณฑ์สมุนไพร มาตรา 52-มาตรา 64 และหมวด 8 การโฆษณา มาตรา 69-มาตรา 72 แห่งร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ.

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือมาตรการความปลอดภัยตามกฎหมายอาหารและกฎหมายยาในการอนุญาต
ยังคงถูกนำมาใช้กับมาตรการในการตรวจพิสูจน์และการอนุญาตในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่นำไปสู่การ
จดทะเบียนตามกฎหมายฉบับนี้หรือไม่¹⁴¹ นอกจากนี้แล้ว ถ้อยคำว่า “ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรดังกล่าวนี้ยัง
หมายความว่ารวมถึงผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ได้จากพืช สัตว์หรือแร่ หรือที่มีส่วนประกอบสำคัญที่ได้จากพืช สัตว์
หรือแร่ซึ่งพร้อมที่จะนำไปใช้แก่มนุษย์ได้เช่น ยา สมุนไพร ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร เวชสำอาง”¹⁴² ปัญหาที่ต้อง
พิจารณาในแง่ของการบังคับใช้กฎหมายก็คือความซับซ้อนในการใช้อำนาจในการอนุญาตผลิตภัณฑ์ที่มาจาก
สมุนไพรที่เป็นยาจะอยู่ภายใต้ร่างกฎหมายฉบับนี้หรือพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญา
การแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 หรือร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. ... ในประเด็นเรื่องการ
อนุญาตและการขึ้นทะเบียนตำรับยาสมุนไพร

5.2 การพัฒนาและยกมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามร่างพระราชบัญญัติคุ้มครอง และส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ. เป็นการพัฒนา
ที่มาจากพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติม
ในเชิงหลักการที่เกี่ยวกับองค์ประกอบ¹⁴³และอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญา
การแพทย์แผนไทย¹⁴⁴ กำหนดการขึ้นทะเบียนตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทย¹⁴⁵ กำหนดการขอ
จดทะเบียนสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของนิติบุคคล¹⁴⁶ ตำรับยาแผนไทยของชาติหรือตำรา
การแพทย์แผนไทยของชาติ¹⁴⁷ เป็นต้น แต่ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับในปัจจุบันหรือร่างแก้ไขฉบับ
ใหม่ก็ดี ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่ากฎหมายฉบับนี้มีเป้าหมายเฉพาะเรื่องการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในทาง
การแพทย์หรือการรักษาโรคแต่เพียงเท่านั้น หากพิจารณาในมิติของการศึกษาในเรื่องนี้ กฎหมายฉบับนี้เป็น
เพียงหนึ่งประเด็นที่ให้ความคุ้มครองด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเฉพาะด้านการแพทย์และการรักษาโรค
เพียงมิติเดียว

แต่ไม่ว่ากรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม บทบัญญัติในกฎหมายและร่างกฎหมายมุ่งประสงค์ที่ยกระดับ
มาตรฐานของการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในทางการแพทย์โดยตรง บทบัญญัติในกฎหมายจึงมีลักษณะของ
การควบคุมมาตรฐานและความปลอดภัยจากการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษา ในขณะที่เดียวกันกฎหมายก็มุ่ง
ประสงค์ที่จะส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิไว้ด้วยเช่นกัน¹⁴⁸ หรือแม้แต่การส่งเสริมให้นิติบุคคล
สามารถจดทะเบียนสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยได้ด้วย¹⁴⁹

¹⁴¹โปรดดู หมวดที่ 5 การแจ้งรายละเอียดการจดแจ้งผลิตภัณฑ์สมุนไพร มาตรา 44-มาตรา 56 แห่งร่างพระราชบัญญัติ
ผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ.

¹⁴²มาตรา 4 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

¹⁴³มาตรา 5 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

¹⁴⁴มาตรา 6 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

¹⁴⁵มาตรา 17/1 และมาตรา 17/2 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

¹⁴⁶ มาตรา 42/1-มาตรา 42/4 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

¹⁴⁷ มาตรา 33 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

¹⁴⁸มาตรา 22 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

¹⁴⁹มาตรา 42/1-มาตรา 42/4 แห่งร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

บทบัญญัติในมาตราดังกล่าวผู้เขียนเห็นว่าเป็นบทบัญญัติที่รองรับสิทธิของชุมชนท้องถิ่นที่จะใช้ประโยชน์ทางยาได้เช่นเดียวกัน แต่กระนั้นก็ตาม พึงต้องเข้าใจว่าในความเป็นจริงแล้วยังเป็นความยากในทางปฏิบัติด้วยเช่นกันที่ชุมชนท้องถิ่นจะมีองค์ความรู้ในลักษณะการรักษาโรคตามองค์ความรู้ดั้งเดิม โดยส่วนใหญ่ตำรับยามักเป็นองค์ความรู้ของแพทย์แผนไทยหรือแพทย์พื้นบ้าน ในทางกลับกันหากเป็นการผลิตยาสมุนไพรโดยนิติบุคคลมักอยู่ในรูปแบบของนิติบุคคลตามกฎหมายที่มุ่งประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เท่านั้น¹⁵⁰ แต่มีชนิตบุคคลที่จัดตั้งหรือดำเนินการในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนแต่อย่างใด

ท้ายที่สุดแม้มาตรการทางกฎหมายฉบับนี้จะคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมทางการแพทย์และรับรองสิทธิของนิติบุคคลก็ตาม แต่กรณีของวิสาหกิจชุมชนที่จะดำเนินการภายใต้บทบัญญัตินี้ก็ไม่สามารถดำเนินการได้แต่มีใช้บทบัญญัติของกฎหมายแต่เป็นปัญหาข้อเท็จจริงและการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนต่อลักษณะของการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในลักษณะการรักษาโรคตามองค์ความรู้แพทย์แผนไทย

5.3 การพัฒนาและยกมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามร่างพระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ.

การเสนอร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. ... มีสาระสำคัญเพื่อคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพไม่ว่าจะเป็นพืชสมุนไพรและองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษในการนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ แต่ในปัจจุบันขาดการบูรณาการและการทำงานที่เป็นเอกภาพ ในร่างกฎหมายจึงมีแนวทางการจัดตั้งคณะกรรมการสมุนไพรแห่งชาติขึ้นกับกับดูแลและประสานงานระหว่างภาครัฐและเอกชนรวมทั้งดำเนินการจัดตั้งกองทุนสมุนไพรแห่งชาติเพื่อสนับสนุนภารกิจารดำเนินการดังกล่าว จากการศึกษาพบว่าร่างกฎหมายฉบับนี้กำหนดคำนิยามคำว่า “ยาแผนไทย” และคำว่า “สมุนไพร” ไว้เหมือนกับคำนิยามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ในขณะที่คำว่า “ตำรับยาแผนไทย” ได้มีการกำหนดคำว่า “มีสมุนไพรไว้เป็นส่วนประกอบ” ไว้ซึ่งมีความแตกต่างจากที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ทั้งนี้ คำว่า “ยาแผนโบราณ” ที่กฎหมายกำหนดไว้ในร่างกฎหมายฉบับนี้มีได้อยู่ภายใต้หลักการเดิมคือพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ที่ขึ้นอยู่กับการกำกับดูแลของคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุขแต่อย่างใด แต่ให้ขึ้นอยู่กับการพิจารณาของคณะกรรมการสมุนไพรแห่งชาติ¹⁵¹

จากการศึกษาพบว่ากฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและยกมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นประเทศไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง จะเห็นได้จากการที่กฎหมายได้กำหนดอำนาจการขออนุญาตและออกใบอนุญาตเกี่ยวกับสมุนไพร ยาแผนไทยกำกับยาแผนไทยและผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรไว้เป็นการเฉพาะ¹⁵² การโฆษณาและการกำหนดฉลาก¹⁵³ ที่มีการแยกออก

¹⁵⁰ ปรุศรายชื่อผู้ผลิตยาแผนโบราณทั่วประเทศ ใน สำนักยา กระทรวงสาธารณสุข, ข้อมูลรายนามผลิตยาแผนโบราณทั่วประเทศ, (กรกฎาคม 2556) วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก http://drug.fda.moph.go.th/zone_search/pyb.asp

¹⁵¹ มาตรา 30 และมาตรา 31 แห่งร่างพระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ. ...

¹⁵² โปรดดูหมวดที่ 3 ว่าด้วยการขออนุญาตและออกใบอนุญาตเกี่ยวกับสมุนไพร ยาแผนไทยกำกับยาแผนไทยและผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร มาตรา 30 และมาตรา 32 แห่งร่างพระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ. ...

¹⁵³ มาตรา 35 และมาตรา 36 แห่งร่างพระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ. ...

จากพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 และพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 การใช้ใบอนุญาตและการพักใช้
ใบอนุญาต¹⁵⁴ และการจัดตั้งทุนสมุนไพรแห่งชาติ¹⁵⁵

ผู้เขียนเห็นว่าร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้มุ่งเน้นการตราเป็นกฎหมายมหาชนในลักษณะการจัดตั้ง
องค์กรและการบริหารองค์กรมากกว่าการกำหนดในเชิงหลักการเพื่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร
ทั้งนี้ บทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวถูกกำหนดไว้แต่เฉพาะในเชิงหลักการเท่านั้น รายละเอียดของกฎหมาย
ไม่มีปรากฏชัดเจน ดังจะเห็นได้จากกฎหมายได้กำหนดไว้ในลักษณะที่รายละเอียดและข้อกำหนดแนวทางการ
ปฏิบัติตามกฎหมายให้ไปกำหนดไว้ในกฎหมายลำดับรอง¹⁵⁶ กฎหมายฉบับนี้ในเบื้องต้นเสมือนกฎหมายการ
จัดตั้งหน่วยงานและองค์กรกองทุนใหม่เท่านั้น แต่ยังขาดรายละเอียดทางปฏิบัติในการคุ้มครองและการยก
มาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามที่ควรจะเป็นดังจะเห็นได้จากกฎหมายฉบับนี้มีถึง 57 มาตราแต่มี
ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในเชิงพาณิชย์มีเพียง 11 มาตราที่เป็นทั้ง
หลักการของกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมและการกำกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรแต่เพียงเท่านั้น
ท้ายที่สุดผู้เขียนเห็นว่าเนื้อหาในร่างกฎหมายฉบับนี้ไม่สอดคล้องกับชื่อของกฎหมายและการบัญญัติเนื้อหาและ
รายละเอียดในกฎหมายดังกล่าวมีความซ้ำซ้อนในเชิงหลักการของร่างพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. ...

5.4 การพัฒนาและยกมาตรฐานการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญา ท้องถิ่น พ.ศ. ...

ร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ... เป็นร่างกฎหมายที่มีเจตนารมณ์มุ่งเน้นไปที่การคุ้มครอง
ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแสดงออกด้านศิลปะและวัฒนธรรมเป็นหลัก ในขณะที่การคุ้มครองด้านการใช้
ประโยชน์จากสมุนไพรนั้น กฎหมายมุ่งเน้นในการคุ้มครองแบบกว้างโดยกฎหมายใช้คำว่า ทรัพยากรชีวภาพซึ่ง
มุ่งคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรม สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศน์วิทยาของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น¹⁵⁷ แม้ในคำนิยามจะ
กำหนดว่าองค์ความรู้ของชุมชน จะหมายถึง ความถึง พ้นความรู้ ความสามารถ วิธีการหรือเทคโนโลยีที่มีสืบทอด
กันมาหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สามารถมาทำให้เกิดประโยชน์ต่อสินค้าหรือบริการก็ตาม ด้วยเหตุที่มาตรการ
ทางกฎหมายดังกล่าวมีเป้าหมายมุ่งเน้นการคุ้มครองทั่วไปแต่ขาดหลักเกณฑ์และมาตรการในการคุ้มครองการ
ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่เหมาะสมโดยตรง โดยร่างกฎหมายได้ให้การคุ้มครองเป็นหลักกว้าง ๆ ทั่วไป อาทิ ผู้
ทรงสิทธิ¹⁵⁸ สิทธิของเจ้าของสิทธิ¹⁵⁹ การละเมิดสิทธิและข้อยกเว้นการละเมิดสิทธิ¹⁶⁰ หน้าที่ของผู้แสวง
ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น¹⁶¹ เป็นต้น ทั้งนี้ หากพิจารณามาตรการทางกฎหมายจะพบว่าร่างกฎหมายฉบับ
นี้มีการกำหนดวิธีการระงับข้อพิพาทด้วยมาตรการยุติธรรมทางเลือกในการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท¹⁶²
และกระบวนการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิก่อนฟ้องคดี¹⁶³ การกำหนดความรับผิดชอบเป็น

¹⁵⁴โปรดดูหมวดที่ 6 ว่าด้วยการพักใช้ใบอนุญาตและการเพิกถอนใบอนุญาตใน มาตรา 37-มาตรา 41 แห่งร่าง
พระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ. ...

¹⁵⁵มาตรา 42 และมาตรา 45 แห่งร่างพระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ. ...

¹⁵⁶โปรดดู มาตรา 30 มาตรา 32 มาตรา 33 และมาตรา 36 แห่งร่างพระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ. ...

¹⁵⁷มาตรา 3 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

¹⁵⁸มาตรา 3 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

¹⁵⁹มาตรา 5 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

¹⁶⁰มาตรา 6 และมาตรา 7 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

¹⁶¹มาตรา 8 และมาตรา 9 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

¹⁶²มาตรา 11 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

¹⁶³มาตรา 10 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

เจตนาพิเศษที่ได้มาจากข้อเท็จจริงในการพิสูจน์ถึงความรู้หรือไม่รู้ในการได้มาหรือการกระทำความผิดตามกฎหมาย¹⁶⁴

ผู้เขียนเห็นว่าร่างกฎหมายฉบับนี้เป็นบทบัญญัติที่เหมือนกฎหมายฉบับอื่นที่กล่าวถึงสิทธิหน้าที่และการละเมิดสิทธิทั่วไป เพียงแต่กฎหมายฉบับนี้กำหนดมาตรการคุ้มครองในลักษณะของการใช้สิทธิทางศาลไม่ว่าจะเป็นการไกล่เกลี่ย การฟ้องคดี การยึดอายัดการทำลายทรัพย์สินที่ละเมิดภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งการคืนผลประโยชน์ แม้มาตรการทางกฎหมายฉบับนี้จะคล้ายคลึงหลักการในกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาก็ตาม แต่ผู้เขียนเข้าใจว่ามาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ไม่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่ให้ความคุ้มครองในรูปแบบของการพิสูจน์สิทธิทางทะเบียน ในขณะที่การให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นฉบับนี้ปรากฏว่าร่างกฎหมายกำหนดให้อยู่ภายใต้อำนาจของกรมทรัพย์สินทางปัญญา¹⁶⁵ ในการปฏิบัติหน้าที่โดยทั่วไปแต่เพียงเข้าใจว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นตามคำนิยามหมายความรวมถึงทรัพยากรชีวภาพที่เป็นพืชและสัตว์ แต่กฎหมายดังกล่าวมิได้กำหนดความเชื่อมโยงการใช้อำนาจไปยังหน่วยงานภาครัฐอื่นใดที่ทำหน้าที่รับผิดชอบด้านสมุนไพรโดยตรง ผู้เขียนเข้าใจว่าเหตุที่ผู้ร่างกฎหมายไม่กำหนดความเชื่อมโยงดังกล่าวก็ด้วยเหตุที่ร่างกฎหมายฉบับนี้มุ่งคุ้มครองตัวทรัพยากรชีวภาพซึ่งอยู่ในอำนาจของกรมทรัพย์สินทางปัญญาโดยตรง แต่ไม่ได้มุ่งเน้นเนื้อหาความปลอดภัยจากการใช้ประโยชน์และผู้ทรงสิทธิจากสารพันธุกรรมชีวภาพที่ได้มาจากสมุนไพร

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การขาดหายในเชิงหลักการของการได้มาซึ่งสิทธิของผู้ทรงสิทธิว่า กฎหมายกำหนดหรือคุ้มครองการได้มาในนิติฐานะของความเป็นผู้ทรงสิทธิตามเจตนารมณ์ของกฎหมายอย่างไร ในร่างกฎหมายกำหนดแต่เพียงคำนิยามที่ว่า “เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายความว่า ผู้ค้นพบ คิดค้น ทรัพยากร ... ชีวภาพ หรือองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น” คำถามคือการค้นพบ การคิดค้นจะพิสูจน์ความเป็นผู้ทรงสิทธิที่ขอด้วยกฎหมายได้อย่างไร หากผู้ค้นพบหลายคนกล่าวอ้างสิทธิเหนือภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายคนก็ดี หรือการพิสูจน์ถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาใหม่หรือที่ได้จากการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมก็ดี ปัญหาเหล่านี้มิได้ปรากฏในเชิงหลักการของกฎหมายว่า ผู้กล่าวอ้างดังกล่าวจะมีนิติฐานะเป็นผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายได้หรือไม่อย่างไร ปัญหาการพิสูจน์นิติฐานะก็ดี การละเมิดสิทธิของเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นเรื่องยากในการพิสูจน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระในการพิสูจน์ตามกฎหมายที่ยังขาดหายไปและตกเป็นภาระที่ยากแก่การพิสูจน์แก่ผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการกำหนดค่าเสียหายในเชิงลงโทษกับกรณีการละเมิดสิทธิเพื่อใช้ประโยชน์ทางการค้า เป็นต้น

¹⁶⁴มาตรา 7 (1) แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

¹⁶⁵มาตรา 25 แห่งร่างพระราชบัญญัติภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. ...

6. แนวทางการปฏิรูปและการพัฒนาระบบกฎหมายและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เพื่อให้การศึกษามีประโยชน์ในทางปฏิบัติผู้เขียนได้นำเสนอแนวทางการปฏิรูปและการพัฒนาระบบกฎหมายการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่นำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมดังนี้

6.1 แนวทางการปฏิรูปและการพัฒนาระบบกฎหมายการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่น

ประการแรก ควรพัฒนากฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรจากผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่เป็นยาแผนโบราณเพื่อการบำบัดและการรักษาโรค โดยควรแยกออกจากผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่เป็นอาหารเสริมและเครื่องสำอาง และผลิตภัณฑ์ประเภทอื่นใด ด้วยเหตุที่ใช้ประโยชน์ทางยาควรมีการควบคุมความปลอดภัยที่เข้มงวดตามกฎหมายเช่นเดิม ดังนั้น การมีกฎหมายเฉพาะเกี่ยวกับการส่งเสริมและการสร้างมูลค่าจากผลิตภัณฑ์สมุนไพรโดยองค์รวมโดยไม่แยกระบบการควบคุมความปลอดภัยของการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรแผนโบราณย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย

ประการที่สอง ควรตรากฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่เป็นยาแผนโบราณไม่ว่าจะเป็นการขึ้นทะเบียนตำรับยา การขอใบอนุญาตผลิตจำหน่าย การกำกับเรื่องการติดฉลากยาสมุนไพร การโฆษณาสมุนไพรแยกต่างหากโดยไม่ควรกำหนดรวมไว้กับกฎหมายส่งเสริมการแพทย์แผนไทยที่เป็นกฎหมายในลักษณะการควบคุมเวชปฏิบัติทางเลือกด้านการแพทย์แผนไทยมากกว่าด้านเภสัชสมุนไพร

ประการที่สาม ควรแก้ไขหรือร่างพระราชบัญญัติสมุนไพรแห่งชาติ ให้เป็นร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งองค์กรสมุนไพรแห่งชาติ ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องกำหนดมาตรการทางกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรซึ่งไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป็นการตรากฎหมายที่ซ้ำซ้อนกับบทบัญญัติในกฎหมายเฉพาะฉบับอื่น

ประการที่สี่ ควรกำหนดเกณฑ์การสนับสนุนมาตรการทางภาษีและมาตรการสนับสนุนการดำเนินธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเพิ่มมากขึ้นมากกว่าเพียงแค่การลดหย่อนค่าธรรมเนียมในการยื่นของอนุญาตใช้ประโยชน์ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย อาทิ ให้สิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ขึ้นทะเบียนสามารถขอรับการสนับสนุนเงินทุนการพัฒนาและเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้

ประการที่ห้า ควรกำหนดมาตรการทางกฎหมายคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยบทสันนิษฐานความผิดโดยเคร่งครัดให้ผลกระทบบทการพิสูจน์ให้ตกแก่ผู้ที่ทำการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาและในกฎหมายเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิที่เกิดจากกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและกฎหมายเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ประการที่หก ควรกำหนดค่าสินไหมทดแทนในเชิงลงโทษหากผู้กระทำความผิดสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้กระทำความผิดในลักษณะที่เป็นฉกฉวยองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของชุมชนโดยเฉพาะที่เป็นการกระทำแย่งโจรสลัดชีวภาพ โดยเฉพาะที่เป็นการกระทำของเป็นองค์กรหรือนิติบุคคล

ประการที่เจ็ด ไม่ควรกำหนดโทษปรับเพียงสถานเดียวหากผู้ละเมิดสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่น ในกรณีที่ผู้ละเมิดสิทธิดังกล่าวไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ว่าตนมิได้มีเจตนาร้ายเพื่อประโยชน์ทางการค้าและการแสวงประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายแต่อย่างใด ทั้งนี้ ควรเขียนบทกฎหมายที่กำหนดเป็นหลักการความรับผิดชอบและชดเชยความผิดในกรณีที่ผู้ละเมิดสิทธิขาดเจตนาพิเศษที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิทธิของผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่น

6.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่นำไปสู่การปฏิบัติเกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่น

ประการแรก ภาครัฐควรส่งเสริมการปลูกสมุนไพรที่ปลอดภัยเพื่อการบริโภคที่ปลอดภัยและการส่งออกที่มีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ อีกทั้งยังเป็นการลดการนำเข้าพืชสมุนไพรจากต่างประเทศ

ประการที่สอง ภาครัฐควรให้ความรู้และการเข้าถึงชุมชนผ่านกองทุนหมู่บ้านที่มีเครือข่ายทุกชุมชนเกี่ยวกับการขอรับการสนับสนุนด้านข้อมูลการวิจัย การให้ทุนและการประสานและสนับสนุนการวิจัยของหน่วยงานที่มีความพร้อมด้านองค์ความรู้และเทคโนโลยีให้ชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้โดยง่าย การออกตรารับรองมาตรฐานระดับประเทศหรือระดับสากลเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือต่อผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

ประการที่สาม ภาครัฐควรให้ความช่วยเหลือด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ดึงดูดให้ดูมีมาตรฐานในการจำหน่ายสินค้าไปต่างประเทศ

ประการที่สี่ ภาครัฐควรตระหนักในการให้ความช่วยเหลือในการยกระดับมาตรฐานการจดทะเบียนผลิตภัณฑ์ตามรูปแบบและความจำเป็นเฉพาะอย่างเพื่อการสร้างความน่าเชื่อถือต่อผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่มีส่วนประกอบจากสมุนไพรโดยเฉพาะการจดทะเบียนคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

ประการที่ห้า ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการเป็นสินค้าชุมชนกับการพัฒนาในรูปแบบขององค์กรธุรกิจทั้งสตาร์ทอัพ หรือเอสเอ็มอีในฐานะที่เป็นองค์กรธุรกิจในการนำเสนอผลิตภัณฑ์หรือสินค้าชุมชนออกไปในต่างประเทศ หรือสนับสนุนการสร้างแบรนด์หรือตราสัญลักษณ์ของสินค้าที่มีเอกลักษณ์ที่สามารถพัฒนาในรูปแบบขององค์กรธุรกิจได้ต่อไป

ประการที่หก ควรจัดตั้งองค์กรรวบรวมองค์ความรู้จากยาสมุนไพรและการศึกษาวิจัยเพื่อส่งเสริมให้การใช้ประโยชน์จากสารสกัดและถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชน

ประการที่เจ็ด องค์กรภาครัฐในส่วนภูมิภาคควรส่งเสริมและให้คำแนะนำทางปฏิบัติในเชิงบวกอย่างเต็มที่ในการช่วยเหลือแก่ผู้ประกอบการที่เป็นวิสาหกิจชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับการได้รับสิทธิประโยชน์จากการจดทะเบียนคุ้มครองสิทธิทางทรัพย์สินทางปัญญาและความหลากหลายทางชีวภาพในฐานะที่เป็นมาตรการที่ช่วยสร้างคุณค่าความมีมาตรฐานอันที่เป็นยอมรับในผลิตภัณฑ์สมุนไพรของชุมชนท้องถิ่น

ประการที่แปด ภาครัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นต้นทางการผลิตพืชสมุนไพรที่เป็นเกษตรอินทรีย์ในฐานะที่สนับสนุนการผลิตพืชสมุนไพรที่เป็นวัตถุดิบในการสกัดสารตั้งต้น และส่งเสริมการพัฒนาการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ชุมชนท้องถิ่นเพื่อเป็นฐานการผลิตสารตั้งต้นที่ได้จากการสกัดสารจากสมุนไพรไปจำหน่ายให้กับผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ

7. บทสรุปการศึกษาเกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานและ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นปรัชญาที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติด้วยการพึ่งพาตนเองของชุมชนท้องถิ่น จำต้องได้รับการพัฒนาและการยกมาตรฐานให้เป็นที่ยอมรับทั้งในระดับชุมชน ระดับเมืองหรือระดับสากล ด้วยเหตุที่ตลาดต่างประเทศเองก็ให้การยอมรับถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้สารสกัดธรรมชาติในการบำบัด รักษาและเพื่อส่งเสริมความมีสุขภาพที่ดีของปัจเจกชน ต้องยอมรับว่าระบบกฎหมายที่ส่งเสริม ควบคุมและคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยยังขาดความเชื่อมโยงและยังขาดกฎหมายที่เป็นกฎหมายเฉพาะ ซึ่งสามารถใช้บังคับได้กับบริบทและความจำเป็นต่อการคุ้มครองสิทธิเป็นการเฉพาะ อาทิ ความตกลงทริปส์และระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาไม่เหมาะต่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่ได้มาจากองค์ความรู้ดั้งเดิมที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยระบบกฎหมายเช่นว่านี้เน้นการพัฒนาในเชิงสร้างสรรค์และต้องเป็นนวัตกรรมใหม่ ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังขาดองค์ความรู้ใหม่ขั้นสูงในการพัฒนา รวมทั้งปัญหาทางปฏิบัติในการเข้าถึงแหล่งทุนและเทคโนโลยีขั้นสูงจากภาครัฐและสถาบันการศึกษาที่สนับสนุนด้านการวิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่งนวัตกรรมขั้นสูงที่สามารถขอรับความคุ้มครองภายใต้ระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้ และยังรวมไปถึงการขาดการสนับสนุนจากภาครัฐบางหน่วยงานและบางพื้นที่อย่างจริงจังในการขอรับความคุ้มครองภายใต้ระบบการจดทะเบียนคุ้มครองสิทธิภายใต้ระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของราชการส่วนภูมิภาค

ในขณะที่อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและระบบกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นยังขาดหลักเกณฑ์และระบบกฎหมายเฉพาะที่เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ ความสำคัญจึงอยู่ที่ภาครัฐจะทำอย่างไรให้สามารถนำนโยบายของภาครัฐที่สนับสนุนการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในเชิงของการพัฒนาและการแข่งขันทางการค้าตามนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ไปสู่การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็นศาสตร์ของพระราชทานนำไปสู่การพัฒนาประเทศและชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนได้ต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ภูมิปัญญาไทยในหมวดสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหาร, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.otoptoday.com/wisdom/herb>
- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, สีน้าโห่ทอ, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.otoptoday.com/wisdom/herb>
- กรมทรัพย์สินทางปัญญา, การจดทะเบียนอนุสิทธิบัตร, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.ipthailand.go.th/th/patent-002/item/การจดทะเบียนอนุสิทธิบัตร.html>
- กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, แนวทางการดำเนินกิจกรรมตามยุทธศาสตร์กรมพัฒนาชุมชนประจำปีงบประมาณ 2560, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก http://plan.cdd.go.th/Home.files/naltang/nal_001-192.pdf
- กลุ่มกำกับดูแลผลิตภัณฑ์ก่อนออกสู่ตลาด, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, สมุนไพรกับกฎหมายอาหาร, กุมภาพันธ์ 2553, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก http://food.fda.moph.go.th/Rules/data_Rules/3-herbalfood.pdf
- เกียรติพร อำไพ, รายงานการวิจัยเรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมได้นำในเขตทางทะเลของประเทศไทย, เสนอต่อสำนักเลขาธิการวุฒิสภา, 2556.
- เกียรติพร อำไพ, รายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่อง กลไก แนวทางการผลักดันแผนพัฒนางาน IHR ในประเด็นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือต้องใช้กฎหมาย, เสนอต่อสำนักกระบวนวิชา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, ปีงบประมาณ 2558.
- คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ฐานข้อมูลสมุนไพรในเขตอีสานใต้ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี: แปล้าน้อย, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=73>
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550).
- จรัญ พานทอง, ความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ ช่องทางการรับรู้ข่าวสารและนวัตกรรมของผลิตภัณฑ์ที่มี อิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าโอท็อปของผู้บริโภคในกรุงเทพมหานคร, การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ปีการศึกษา 2558.
- ดลมนัส กาเจ, HEMP ผลิตภัณฑ์จากใยกล้วยชูความเป็นไทยในต่างแดน, คมคิดธุรกิจนิวเจน, หนังสือพิมพ์คมชัดลึก, วันที่ 10 เมษายน 2558, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.komchadluek.net/news/kom-kid/204463>
- ไทยรัฐออนไลน์, ย้อนรอยต่างชาติจดสิทธิบัตรสมุนไพรไทย, วันที่ 6 กันยายน 2559, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.thairath.co.th/clip/70138>
- ธงชัย พุ่มพวง, เสมท์ หรือ"กัญชง" พืชเศรษฐกิจชาวไทยภูเขา ปลุกได้ถูกต้องตามกฎหมาย: ข้อคำนึงสำหรับผู้สนใจปลูกเสมท์, เทคโนฯ เกษตร, หนังสือพิมพ์ข่าวสด, 2 พฤษภาคม 2559, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก https://www.khaosod.co.th/view_newsonline.php?newsid=1462169516
- ธัญชนก ขุนเทียน, ประธานกลุ่มบ้านสมุนไพรเย็นแป้น, อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, 20 ธันวาคม 2559, การสัมภาษณ์
- นิธิโรจน์ ตั้งนิธิราช, ผู้ประกอบการเครื่องหมายผลิตภัณฑ์เรือนชมดาวผลิตภัณฑ์ถั่วดาวอินคา, 8 ธันวาคม 2559, การสัมภาษณ์

บุญญรัตน์ ประโลมรัมย์, ประธานกลุ่มชมรมรักสมุนไพรลำปาง, อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 10 มกราคม 2560,
การสัมภาษณ์

ประชุม โฉมฉาย, “ทรัพย์สินในกฎหมายโรมัน: หลักทั่วไปเกี่ยวกับ res และการจำแนกประเภทของ res,”
วารสารนิติศาสตร์ 27 (ธันวาคม 2540).

ประชุม โฉมฉาย, กฎหมายเอกชนเปรียบเทียบเบื้องต้น: จารัตโรมันและแอ่งโกลแซกซอน, พิมพ์ครั้งที่ 4
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2555).

ปรียธร คล้ายอ่อน, ประธานกลุ่มสมุนไพรพระยาเสือ, อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, 20 ธันวาคม 2559,
การสัมภาษณ์

พิชัยศักดิ์ หรยางกูร, พจนานุกรมลาติน-ไทย (กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536).

พิมพ์พรณ สุวรรณวงษ์ และเสาวลักษณ์ วิเชียรสรรค์, ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปสมุนไพรปลูกรัก,
อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก, 20 ธันวาคม 2559, การสัมภาษณ์

ภาณุมาศ ชัดเงางาม, รายงานการวิจัยเรื่อง กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญากับปัญหาการคุ้มครองภูมิปัญญา
การแพทย์แผนไทย, เสนอต่อมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ประจำปี 2555.

รุ่งทิพย์ ลุยเลา, ผ้าไม่ทอจากใยธรรมชาติ : เส้นใยแฟกซ์และกัญชง, สถาบันพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ, วันที่
เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.thaitextile.org/index.php/blog/2016/11/nonwoven4.1>

ลิลลี่ กาวิตะ, ฐิติวรา เสี่ยงหลวง, ยุพดี เผ่าพันธ์และคนอื่นๆ , งานวิจัยด้านพืช, พืชเส้นใย : กัญชง (Fiber Crop :
Hemp [Cannabis sativa L var. sativa]), ภาควิชาพฤกษศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, วันที่เข้าถึง 15 ธันวาคม 2559 จาก

http://www.rdi.ku.ac.th/kufair50/plant/43_plant/43_plant.html#author

เลิศชาย พวงทาผา, ประธานกลุ่มสมุนไพรบ้านโนนกุ่ม, อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา, 20 ธันวาคม 2559,
การสัมภาษณ์

ศูนย์ข้อมูลสมุนไพร สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, ฐานข้อมูลและ
ข่าวสมุนไพร, วันที่เข้าถึงข้อมูล 10 ธันวาคม 2559 จาก http://webdb.dmsc.moph.go.th/ifc_herbal/

สมชัย จิตสุชน, “ศาสตร์พระราชากับการแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืน,”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 กับเศรษฐกิจศาสตร์, สถาบันด้านเศรษฐกิจอภัยภูเบศร,
วันที่เข้าถึงข้อมูล 10 ธันวาคม 2559 จาก https://www.pier.or.th/?post_type=abridged&p=3580

สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ
ในพื้นที่จังหวัดตากและจังหวัดเชียงใหม่, วันที่ 22 ธันวาคม 2559, วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม
2559, จาก http://nwnt.prd.go.th/centerweb/news/NewsDetail?NT01_NewsID=TNROY5912220010015

สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, การบริหารจัดการและยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามแนว
ประชารัฐ, วันที่เข้าถึงข้อมูล 10 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.villagefundherb.com>

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ 21 เซ็นจูรี, 2550).

สำนักยา กระทรวงสาธารณสุข, ข้อมูลรายนามผลิตยาแผนโบราณทั่วประเทศ, (กรกฎาคม 2556), วันที่เข้าถึง
ข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, จาก http://drug.fda.moph.go.th/zone_search/pyb.asp

- สุรพล วรพรพิสิฐผล, ประธานกลุ่มสมุนไพรรพอลอย อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา, 20 ธันวาคม 2559, การสัมภาษณ์ MGR Online, “ห่วง ม.44 เสี่ยงปล่อย “สิทธิบัตร” ผู้ขายยาทำราคาแพงขง 4 ข้อแก้ปัญห,” หนังสือพิมพ์ ผู้จัดการออนไลน์ (2 มีนาคม 2560), วันที่เข้าถึงข้อมูล 15 ธันวาคม 2559, <http://www.manager.co.th/qol/viewnews.aspx?NewsID=9600000021685>
- Crawford Brough Macpherson, **Property: Mainstream and Critical Position** (Toronto, Canada: University of Toronto Press, 1987), p. 26. อ้างถึงใน อรรัมภา รัตนมณี, ปัญหาการใช้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs) เพื่อคุ้มครองทรัพยากรชีวภาพในประเทศกำลังพัฒนา, วิทยานิพนธ์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.
- David E. Bernstein, **Freedom of Contract**, George Mason University School of Law George Mason University Law and Economics Research Paper Series 08-51, Retrieved 15 December 2016 form http://www.law.gmu.edu/assets/files/publications/working_papers/08-51%20Freedom%20of%20Contract.pdf
- Global Exchange, **Biopiracy: A New Threat to Indigenous Rights and Culture in Mexico** (April 2001), Retrieved 15 December 2016 form <http://www.globalexchange.org/sites/default/files/MXbiopiracy.pdf>
- Ministry of Foreign Affairs, **Kingdom of Thailand, Sufficiency Economy Philosophy: Thailand’s Path towards Sustainable Development Goals** (Np: Ministry of Foreign Affairs, nd.), Retrieved 15 December 2016 form http://www.mfa.go.th/SEPforSDGs/SEPThailandsPathtowardsSDGS/SEP_Thailands_Path_towards_SDGs.pdf
- Secretariat of the 1992 Convention on Biological Diversity, United Nations, **Global Biodiversity Outlook: Executive Summery**, Retrieved 15 December 2016 form <https://www.cbd.int/doc/publications/gbo/gbo-summ-en.pdf>
- Secretariat of the Convention on Biological Diversity, United Nations, **Convention on Biological Diversity**, Retrieved 15 December 2016 form https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-8&chapter=27&clang=_en
- UNESCO, **Intangible Cultural Heritage Domains**, Retrieved 15 December 2016 form <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01857-EN.pdf>
- UNESCO, **Towards a Sufficiency Economy: A New Ethical Paradigm for Sustainability** (11 June 2012), Retrieved 15 December 2016 form <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/anticipation-and-foresight/unesco-future-lectures/towards-a-sufficiency-economy/>
- UNESCO, **What is Intangible Cultural Heritage?**, Retrieved 15 December 2016 form <http://www.unesco.org/culture/ich/en/what-is-intangible-heritage-00003>
- United Nations, **Sufficient Economy Philosophy** (2016), Retrieved 15 December 2016 form <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=2126>
- WHO, **Health and Human Rights**, Fact Sheet N 323 (December 2015), Retrieved 15 December 2016 form <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs323/en/>
- World Health Organization, International Agency for Research on Research Cancer, **IRAC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans**, Retrieved 15 December 2016 form <http://monographs.iarc.fr/index.php>

World Health Organization, International Agency for Research on Research Cancer, **IRAC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans: Volume 82 Some Traditional Herbal Medicines, Some Mycotoxins, Naphthalene and Styrene** (Lyon, France: IRAC Press, 2002).

World Trade Organization (WTO), **Overview: The TRIPS Agreement**, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

World Trade Organization (WTO), **Overview: The TRIPS Agreement: Geographical indications**, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/ intel2_e.htm

World Trade Organization (WTO), **Overview: The TRIPS Agreement: Protection of Undisclosed Information**, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

World Trade Organization, **Uruguay Round Agreement: Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)**, Retrieved 15 December 2016 form https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm

การปฏิรูปกฎหมายเพื่อการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง¹

พัชรวรรณ นุชประยูร²

อมรรัตน์ กุลสุจริต³

ศักดิ์วุฒิ วิบูลสมัย⁴

ดรณศิริ แพน้อย⁵

บทคัดย่อ

ปัจจุบันภาคการเกษตรของไทยประสบปัญหาเกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิตในการทำเกษตรกรรมหลายประการ อาทิ ปัญหาการขาดที่ดินทำกินหรือมีที่ดินแต่ไม่มีความเหมาะสมในการทำเกษตร ปัญหาภาระค่าใช้จ่ายในการทำเกษตรที่มีต้นทุนสูง รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตรที่ส่งผลให้เกษตรกรบางส่วนเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมกันไปประกอบอาชีพอื่นและส่งผลต่อสภาพผลิตผลทางเกษตรของประเทศโดยรวม ดังนั้น เพื่อให้ภาคการเกษตรเป็นฐานการผลิตที่มีความมั่นคงและเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ มีผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีมาตรฐานความปลอดภัยของอาหารที่ผลิต เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้น สร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ ตลอดจนสนับสนุนครัวเรือนและองค์กรเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ภาครัฐจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนา

¹ บทความนี้สรุปจากส่วนหนึ่งของผลการศึกษาปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน ในงานวิจัยเรื่อง “โครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน” เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กันยายน พ.ศ. 2557

² Docteur en Droit Public (Mention très honorable avec félicitations du jury) Université Paul Cézanne d'Aix Marseille III สาธารณรัฐฝรั่งเศส, ปัจจุบัน อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

³ Doctorat en Droit Public (Mention très honorable) Université Paul Cézanne d'Aix Marseille III สาธารณรัฐฝรั่งเศส, ปัจจุบัน อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

⁴ Docteur en Droit Pénal et Sciences Criminelles (Mention très honorable avec félicitations du jury), Université Paul Cézanne d'Aix Marseille III สาธารณรัฐฝรั่งเศส, ปัจจุบัน สारวัตรกองกำกับการ 1 กองบังคับการปราบปรามการกระทำผิดเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภค สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

⁵ Docteur en Droit Public (Mention Très honorable) Université d'Aix Marseille, ปัจจุบัน นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

เกษตรกรรม ทั้งในระบบเกษตรกรรมกระแสหลักและเกษตรกรรมทางเลือก โดยนำศาสตร์การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และแนวทาง “เกษตรทฤษฎีใหม่” มาพัฒนาภาคการเกษตรให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพโดยพึ่งพาตนเองได้ มีความรู้เป็นภูมิคุ้มกันและสนับสนุนการรวมกลุ่มพึ่งพาตนเองและพัฒนาไปสู่ความสามารถในการค้าขายและแข่งขันได้ตามลำดับ ทั้งนี้ต้องอาศัยกลไกจากภาครัฐในการขจัดปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากกฎหมายต่าง ๆ และสร้างกลไกหลักในการพัฒนาภาคการเกษตร โดยตรา “พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน พ.ศ.” เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและกำหนดมาตรการจูงใจ ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรกระแสหลักเปลี่ยนการทำการเกษตรในระบบเกษตรกรรมทางเลือกและเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในระบบเกษตรกรรมต่อไป

คำสำคัญ : เกษตรกรรมกระแสหลัก เกษตรกรรมทางเลือก เกษตรกรรมยั่งยืน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่

บทนำ

ปัจจุบันภาคการเกษตรมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศทั้งในการสร้างความสามารถให้ประเทศไทยเป็นประเทศอาหารโลก ความมั่นคงทางอาหารและการสร้างแหล่งรายได้ประเทศจนทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีฐานการผลิตและเป็นผู้ส่งออกที่สำคัญ แต่อย่างไรก็ดีสภาพปัญหาในภาคการเกษตรของไทยยังพบว่าเกษตรกรผู้อยู่ในปัจจัยการผลิตยังคงประสบปัญหาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องได้รับการช่วยเหลือจากรัฐอยู่เสมอ เกษตรกรประสบปัญหายากจนและพบว่าในแต่ละปีเกษตรกรมีหนี้สินครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากรายได้ของภาคการเกษตรไม่เพียงพอต่อการใช้จ่าย ทั้งยังประสบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิตในการทำเกษตรกรรมหลายประการ อาทิ ปัญหาที่ดินทำกินที่มีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ไปยังกลุ่มนายทุนด้านการเกษตรหรือนักธุรกิจในสาขาอื่น เกษตรกรไม่มีที่ดินเป็นของตนเองหรือมีที่ดินทำการเกษตรแต่ไม่มีความเหมาะสมในการทำเกษตร เช่น ไม่มีแหล่งน้ำ เกิดปัญหาสภาพดินที่เป็นปัญหา อันเกิดจากปัจจัยทางธรรมชาติ สภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปหรือเกิดภัยธรรมชาติ รวมทั้งการใช้สารเคมีในการทำเกษตรที่เกิดกว่ามาตรฐานทำลายดินที่ใช้ในการเพาะปลูก หรือปัญหาเกี่ยวกับการใช้ที่ดินในบางลักษณะเช่นที่ดินในพื้นที่สูง นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และกระบวนการทำการเกษตรที่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดโรคและศัตรูพืชและสารปนเปื้อนในอาหารสัตว์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก รวดเร็วและเพียงพอต่อความต้องการของตลาด โดยเฉพาะการทำการเกษตรในระบบเกษตรกระแสหลักหรือการทำการเกษตรทั่วไป⁶ จากสภาพการทำการเกษตรที่ได้กล่าวมาข้างต้นพบว่า แม้เกษตรกรจะได้ผลผลิตที่มากตรงตามความต้องการ แต่เกษตรกรจะต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการทำการเกษตรจำนวนมากเช่นกัน ซึ่งในบางครั้งก็สวนทางกับราคาผลผลิตในตลาด เกษตรกรต้องรับภาระเรื่องค่าใช้จ่ายจนเกิดปัญหารายได้ไม่เพียงพอต่อต้นทุนที่ใช้ ส่งผลให้เกษตรกรบางส่วนเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมผันไปประกอบอาชีพอื่น ซึ่งนอกจากส่งผลต่อเกษตรกรแล้วยังส่งผลต่อสภาพการผลิตทางการเกษตรของประเทศโดยรวมด้วย

เพื่อให้ภาคเกษตรเกิดการพัฒนาอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนเป็นฐานการผลิตที่มีความมั่นคง มีการเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพ มีมาตรฐานความปลอดภัยของอาหารที่ผลิต มีความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้น สร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ตลอดจนสนับสนุนครัวเรือนและองค์กรเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ภาครัฐจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรของประเทศให้ก้าวไปอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน โดยพิจารณาทั้งในระบบ

⁶ “ระบบเกษตรกระแสหลัก” หรือ “การทำเกษตรทั่วไป” หมายถึง “ระบบการเกษตรที่อยู่ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจการค้า ทุนนิยม การแข่งขันหรือเศรษฐกิจเสรี ทุนนิยม บริโภคนิยม ให้ความสำคัญกับการแบ่งงานกันทำ เน้นผลผลิตทางการผลิต ต้นทุน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตนี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เพื่อแสดงให้เห็นคุณสมบัติของการทำเกษตร เช่น เกษตรเชิงเดี่ยว เกษตรเชิงเคมี เกษตรพึ่งพาด้วยปัจจัยภายนอก เกษตรเพื่อการค้า เกษตรทันสมัย (Modern Agriculture) เกษตรอุตสาหกรรมหรือ เกษตรเพื่ออุตสาหกรรมต่อเนื่อง ซึ่งใช้สินค้าเกษตรเป็นวัตถุดิบทั้งเพื่อแปรรูปไปสู่การบริโภค เช่น อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ อาหารคน และเพื่อเป็นพลังงาน โดยในกระบวนการดังกล่าว จะเน้นประสิทธิภาพทั้งการผลิต มาตรฐาน การตลาด และการจัดการในรูปแบบต่าง ๆ มีการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย การใช้พันธุ์ที่ดี ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดและปราบศัตรูพืช เพื่อให้เป็นไปตามหลักวิชาการ (แบบตะวันตก) ราคาถูกกำหนดโดยความสมดุลของอุปสงค์และอุปทานของตลาด ซึ่งผู้ซื้อผู้ขายมีจำนวนมากจนไม่มีใครมีอิทธิพลในการกำหนดราคา ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดความอยู่รอดของผู้ผลิต สินค้าและผลิตภัณฑ์มีความเหมือนกัน (Homogeneities) และมีเป้าหมายเพื่อการค้าซึ่งนำไปสู่การกำหนดมาตรฐาน ความเจริญเติบโตและความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรในระบบนี้วัดกันที่รายได้ประชาชาติ (Gross Domestic Product) เป็นหลัก” (ที่มา คณะผู้วิจัยในโครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน. ใน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน”. หน้า 2-3)

เกษตรกรรมกระแสหลัก เช่น ระบบมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practices: GAP) และใน “ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน”⁷ ซึ่งเป็นการผลิตตามรูปแบบของเกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ วนเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน รวมทั้งการเกษตรรูปแบบอื่นที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวได้ถูกบรรจุไว้ในตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) โดยมุ่งเน้นการทำการเกษตรที่มุ่งลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ให้กับทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังเป็นการผลิตเพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค ตลอดจนให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตดั้งเดิม การสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและชุมชน และการยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรเพื่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในระยะยาว

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า นอกจากนโยบายและกลไกของรัฐที่มีความสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืนแล้ว ปัจจัยในการพัฒนาที่สำคัญอย่างหนึ่งได้แก่มาตรการทางกฎหมาย ที่พบว่าปัจจุบันกฎหมายบางฉบับที่ใช้บังคับอยู่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนและการสนับสนุนการพัฒนาภาคการเกษตรให้เข้มแข็ง สร้างความเป็นธรรมและคุ้มครองเกษตรกรในระบบกระแสหลักและส่งเสริมพัฒนาให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมที่เข้มแข็งและยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้น เพื่อให้เกิดการผลักดันและขับเคลื่อนการพัฒนาภาคเกษตรสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรม จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาถึงปัญหาในการพัฒนาพัฒนาเกษตรกรรมของประเทศไทยให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยบทความนี้จะได้นำเสนอผลการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและสนับสนุนภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืนรวมทั้งศึกษาความจำเป็นในการยกร่างกฎหมายส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่เข้มแข็งและยั่งยืน ตลอดจนมีกลไกรองรับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างเป็นระบบและมีเอกภาพ รวมทั้งทำให้เกิดการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล รวมทั้งมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระยะยาวในการพัฒนาการเกษตรของไทยต่อไป

การศึกษาวิจัยใน “โครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน” นี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษารวม 3 ประการ ได้แก่

ประการแรก เพื่อศึกษาทบทวนอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาระบบเกษตรกรรมกระแสหลักและระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและระบบอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง

ประการที่สอง เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัญหาของการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาในระบบเกษตรกรรมกระแสหลักและการขับเคลื่อนเกษตรกรรมยั่งยืน

ประการที่สาม เพื่อศึกษาและนำเสนอประเด็นการพัฒนาระบบการผลิตการเกษตรและกลไกการขับเคลื่อนการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืนให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งการปรับปรุงและยกร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการสนับสนุนและส่งเสริมการปรับเปลี่ยนการผลิตภาคเกษตรให้เข้าสู่การทำเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างเป็นระบบต่อไป

⁷ คำว่า “ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” มีผู้ให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย สำหรับในบทความวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดความหมายของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน สำหรับการศึกษาครั้งนี้ว่า “การผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่ ให้ความสำคัญต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภคตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อการพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่เข้มแข็งและยั่งยืน” (ที่มา คณะผู้วิจัยในโครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน. ใน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน. หน้า 2-7)

โดยการศึกษาวิจัยนี้ได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากสถานการณ์การเกษตรในปัจจุบันและที่ผ่านมา ตลอดจนนโยบายและกฎหมายในการดำเนินงานภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม โดยนำผลการศึกษามาประมวลผลเพื่อใช้สร้างเครื่องมือในการศึกษา โดยการใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในระบบห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) การเกษตรของประเทศไทยจำนวน 679 ตัวอย่าง⁸ เพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ที่เกี่ยวกับประเด็นปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมให้เข้มแข็งและยั่งยืน นอกจากนี้ยังได้จัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) จำนวน 2 ครั้ง ซึ่งเป็นการประชุมกลุ่มย่อยด้านกฎหมายและประเด็นปัญหาและแนวทางขับเคลื่อน และภายหลังจากผู้วิจัยได้ผลการศึกษาเบื้องต้นแล้วก็นำผลการศึกษาไปนำเสนอและรับฟังความคิดเห็น ตลอดจนรับฟังการนำเสนอกรณีตัวอย่างจากผู้ปฏิบัติที่ประสบผลสำเร็จในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อจะนำมาเป็นข้อเสนอแนะและใช้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยจัดประชุมสัมมนาในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคจำนวน 6 ครั้ง และนำผลการประชุมสัมมนาดังกล่าวมาปรับปรุงข้อเสนอให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

อนึ่ง ในบทความวิจัยนี้ผู้ศึกษาได้นำผลการศึกษาวิจัยดังกล่าวมานำเสนอให้เห็นถึงการนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาภาคการเกษตรโดยเฉพาะการแก้ปัญหาการเกษตรโดย “เกษตรทฤษฎีใหม่” นำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน รวมทั้งผลการศึกษาเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมและสนับสนุนภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืนในประเด็นสำคัญต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการแก้ไขและการพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องต่อไป โดยบทความนี้จะนำเสนอสาระสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาภาคการเกษตร (1) มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมและสนับสนุนภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน (2) และบทสรุปและข้อเสนอในการปฏิรูปกฎหมายเพื่อการพัฒนาภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน (3)

1. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาภาคการเกษตร

“...พอเพียง มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมี มีมากอาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2541

⁸ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเลือกกลุ่มตัวอย่างของการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์จะเป็นการเลือกแบบตามจุดมุ่งหมาย (Purposive sampling) โดยได้กระจายกลุ่มตัวอย่างในห่วงโซ่อุปทานการผลิตเกษตรกรรมของประเทศไทยจำนวน 11 กลุ่มตัวอย่างเพื่อให้ครอบคลุมทั้งระบบห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) การเกษตร (โปรดดู รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการพัฒนากฎหมายการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน”. หน้า 1-7 ถึง 1-11)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับในการดำรงตน การพัฒนาและการบริหารประเทศเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลรองรับการเปลี่ยนแปลง โดยความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงจึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้⁹ 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ และ 3) ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

แนวทางในการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ได้วางกรอบแนวคิดในการพัฒนาภาคการเกษตรให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพโดยพึ่งพาอาศัยตนเองและมีความรอบรู้ที่เป็นภูมิคุ้มกันในการเตรียมพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จากกรอบแนวคิดพระราชทานในเรื่อง “เกษตรทฤษฎีใหม่” ซึ่งได้ชี้ให้เห็นการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาในภาคเกษตรกรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรอย่างเป็นขั้นเป็นตอนเพื่อให้ประชาชนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเห็นผล แนวทางที่เกิดจากพระอัจฉริยภาพในการแก้ปัญหาการเกษตรพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” นี้ ได้เริ่มต้นดำเนินการในพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็กประมาณ 15 ไร่ ด้วยวิธีการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา คือ ดินและน้ำอย่างเหมาะสม ด้วยการจัดสรรการใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยให้มีการจัดสร้างแหล่งน้ำในที่ดินสำหรับการทำการเกษตรแบบผสมผสานอย่างได้ผล เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ให้มีรายได้ไว้ใช้จ่ายและมีอาหารไว้บริโภคตลอดปี¹⁰ เกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งแพร่หลายในปัจจุบัน นับเป็นแนวทางหนึ่งในการผลิตเกษตรกรรมที่ยั่งยืนสำหรับเกษตรกรชาวไทย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชดำรัสว่า

“... ถึงบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ สองอย่างนี้จะ
ทำความเจริญแก่ประเทศได้ แต่ต้องมีความเพียรแล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2541

ในการดำเนินการตามหลักการ “เกษตรทฤษฎีใหม่” นี้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานขั้นตอนดำเนินงานไว้มีสาระสำคัญว่า เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นระบบการผลิตการเกษตรที่ใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรในหลาย ๆ มิติไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้ เนื่องจากเกษตรกรโดยทั่วไปในระบบเกษตรกระแสหลัก มีพื้นที่การเกษตรน้อย อยู่ในเขตเกษตรน้ำฝนเป็นหลัก ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้ต้องประสบกับปัญหาหนี้สินและมีฐานะค่อนข้างยากจน โดยในระบบการผลิตเกษตรทฤษฎีใหม่นี้มีวัตถุประสงค์ของการผลิต เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารในครัวเรือน สร้างความมั่นคงของรายได้ ลดความเสี่ยงด้านราคาจากการผลิตสินค้าหลากหลายชนิดมีความมั่นคงของชีวิตและความมั่นคงของชุมชนชนบท เป็นระบบเศรษฐกิจการเกษตรแบบพึ่งตนเอง มีรูปแบบการผลิตที่มีลักษณะผสมผสานรูปแบบหนึ่ง ซึ่งในกระบวนการผลิต

⁹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ. หน้า 7-8

¹⁰ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทย ที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมหามงคลปีกาญจนาภิเษก พุทธศักราช 2539. ใน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน. หน้า 2-8

หลีกเลี่ยงและไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ เนื่องจากมีเป้าหมายการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักก่อน ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคก็ทำบุญ ทำทาน แจกจ่าย แบ่งปัน แปรรูป และเก็บรักษา หากยังมีผลผลิตเหลือ ก็ให้นำไปขายแต่ไม่ขายในรูปวัตถุดิบ และให้ขายในที่ไม้อกลซึ่งเกษตรกรสามารถขายได้ในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด เนื่องจากการเก็บผลผลิตไว้เพื่อรอราคาขายที่สูงขึ้นในขณะเดียวกันคุณภาพของผลผลิตที่ได้จะมีความปลอดภัย จึงขายได้ราคาที่ดีกว่า ทำให้เป็นการทำการเกษตรที่มีความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นระบบการผลิตที่อยู่ภายใต้ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ทั้งนี้ เกษตรกรต้องมีการวางแผนการผลิตภายใต้การบริหารจัดการที่ดินที่มีจำนวนไม่มาก และแหล่งน้ำให้เหมาะสมกับแรงงานในครัวเรือน โดยจัดแบ่งพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วนอย่างคร่าว ๆ คือ 30 : 30 : 30 : 10 ขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมทางกายภาพ ภูมิศาสตร์และสังคม ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณร้อยละ 30 ให้ขุดสระไว้เพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลา กบ และพืชน้ำต่าง ๆ เช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉด ฯลฯ พื้นที่ส่วนที่สองอีกประมาณร้อยละ 30 ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณร้อยละ 30 ให้ปลูกพืชเศรษฐกิจที่หลากหลาย ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นรายได้และอาหารประจำวัน หากเหลือจากการบริโภคก็สามารถนำไปจำหน่ายได้ แต่ขายในที่ไม้อกล เพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านการขนส่ง และพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณร้อยละ 10 ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ โรงเรือน ถนน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชผักสวนครัวหลังบ้าน เป็นต้น เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นที่หนึ่งในที่ดินของตนเป็นระยะเวลาพอสมควรจนได้ผลแล้ว ก็จะพัฒนาตนเองจากขั้น “พออยู่ พอกิน” ไปสู่ขั้น “พอมีอันจะกิน” เพื่อให้มีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงสมควรที่จะต้องพัฒนาดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง คือ การรวมกลุ่มพึ่งพาตนเอง และขั้นที่สาม เพื่อให้สามารถค้าขายและแข่งขันได้ตามลำดับ เป็นไปตามขั้นตอนการพัฒนาการเกษตรตามทฤษฎีใหม่ต่อไป¹¹

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โดยมีพระราชดำริถึงภาครัฐจะต้องไม่เพียงแต่มุ่งเน้นการผลิตให้ได้ปริมาณมากเพียงอย่างเดียว แต่ควรศึกษาถึงปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและมีการประเมินสถานการณ์และมีกลไกในการควบคุมไม่ให้เกษตรกรได้รับความเดือดร้อน ดังกระแสพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

“ไม่จำเป็นต้องส่งเสริมผลผลิตให้ได้ปริมาณสูงสุดแต่เพียงอย่างเดียว เพราะเป็นการสิ้นเปลืองค่าโลหุ้ยและทำลายคุณภาพดิน แต่ควรศึกษาสภาวะตลาด การเกษตร ตลอดจนการควบคุมราคาผลผลิต ไม่ให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน”

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2545

¹¹ เพิ่งอ้าง หน้า 2-9

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ได้ทรงพระราชทานให้แก่เกษตรกรและหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ ทั้งในเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่และแนวทางในการแก้ไขปัญหาการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนจะสำเร็จได้ด้วยความร่วมมือกันระหว่างเกษตรกรที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเกษตรให้สามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ประชาชนมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ริเริ่มและร่วมกันพัฒนา ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนส่งเสริมสร้างความรู้ด้านการเกษตรให้แก่เกษตรกร และกำหนดมาตรการในการส่งเสริม สนับสนุนในด้านต่าง ๆ แต่ไม่ควรสั่งการหรือชี้นำประชาชนมากเกินไป ควรสนับสนุนให้ประชาชนและชุมชนสามารถช่วยตนเองได้¹² รวมทั้งจัดอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ภาคเกษตรกรรมของไทยมีความเข้มแข็งและยั่งยืนตลอดไป

2. มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมและสนับสนุนภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน

จากการศึกษากฎหมายที่มีผลใช้บังคับในปัจจุบันที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเกษตรกรรม ได้จำแนกลักษณะของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมโดยพิจารณาจำแนกตามวัตถุประสงค์ที่กฎหมายมุ่งคุ้มครองและใช้บังคับ โดยได้สรุปปัญหากฎหมายที่เกี่ยวข้องถึงข้อดี ข้อเสียหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศไทย โดยจำแนกตามประเด็นที่สำคัญ 3 ประการ¹³ ได้แก่ สิทธิในที่ดินทำกินของเกษตรกร (2.1) กฎหมายเกี่ยวกับความปลอดภัยของวัตถุดิบอันตรายทางการเกษตรและอาหารสัตว์ (2.2) ปัญหาด้านความปลอดภัยทางอาหาร (Food Safety) (2.3) โดยมีรายละเอียดตามประเด็นที่ได้จำแนกไว้ ดังนี้

2.1 สิทธิในที่ดินทำกินของเกษตรกร

สิทธิในที่ดินทำกินของเกษตรกรนี้เป็นปัญหาสำคัญต่อการพัฒนาการเกษตรทั้งเกษตรกรรายย่อยและเกษตรกรรายใหญ่ ทำให้เกษตรกรไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้อยู่ในระดับมาตรฐานเพียงพอต่อการดำรงชีวิตที่มั่นคงได้ และยังคงเผชิญกับความยากจนอยู่เรื่อยมาโดยตลอด จากการศึกษาปัญหาดังกล่าวพบว่ามีสาเหตุจากการบริหารจัดการที่ดินของรัฐที่ล้มเหลวและไม่มีประสิทธิภาพอันเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับที่ดินในลักษณะต่าง ๆ อาทิ ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในเรื่องการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การกระจายการถือครองที่ดินอย่างไม่เป็นธรรม ความล้มเหลวในการคุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกร การเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ในที่ดินจากเกษตรกรไปอยู่กับกลุ่มทุน การขาดมาตรการป้องกันการถือครองที่ดินที่เป็นพื้นที่การเกษตรของชาวต่างชาติผ่านตัวแทนคนไทย การขาดการบริหารจัดการที่ดินเกษตรกรรมในพื้นที่ป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรและชุมชน การขาดการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในที่ดินเพื่อเกษตรกรหรือในที่ดินรกร้างไม่ใช้ประโยชน์โดยการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม การขาดการใช้มาตรการทางกฎหมายในการบริหารจัดการที่ดินให้มีประสิทธิภาพ เช่น การจำกัดขนาดการถือครองที่ดิน การจัดเก็บภาษีที่ดิน มาตรฐานค่าเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกร จากสภาพปัญหาดังกล่าวมีพบว่ามีประเด็นในการพัฒนาที่ดินทำกินของเกษตรกรใน 2 ประการดังนี้

¹² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง. หน้า 26-27

¹³ สรุปสภาพปัญหาจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อยผู้ทรงคุณวุฒิ จากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการและการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกรทั้งห่วงโซ่การผลิต, โปรดดู “รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนาฐานการผลิตการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน”

ประการแรก การพัฒนาเอกสารสิทธิในการครอบครองทำประโยชน์ที่ดินไปสู่โฉนดชุมชน

ตามบทบัญญัติมาตรา 66 และมาตรา 67 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พุทธศักราช 2550) กำหนดให้ชุมชนมีสิทธิร่วมกันในการบริหารจัดการการครอบครองที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน เพื่อสร้างความมั่นคงในการถือครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินและเป็นการรักษาพื้นที่เกษตรในการผลิตพืชอาหารในการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยของชุมชน โดยการเลือกรูปแบบการผลิตที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและระบบภูมินิเวศ รวมทั้งการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลและยั่งยืน แต่อย่างไรก็ดีการออกเอกสารสิทธิในรูปของโฉนดชุมชนยังมีปัญหาข้อกฎหมายในปัจจุบันซึ่งกำหนดให้ที่ดินที่จะออกโฉนดที่ดินได้จะต้องเป็นที่ดินที่ผู้มีสิทธิในที่ดินได้ครอบครองและทำประโยชน์แล้วและเป็นที่ดินที่จะพึงออกโฉนดที่ดินได้เท่านั้น¹⁴ การออกโฉนดที่ดินให้กับชุมชนหรือกลุ่มบุคคลซึ่งไม่มีสภาพเป็นบุคคลนั้นไม่อาจจะดำเนินการได้ตามประมวลกฎหมายที่ดิน หากจะออกโฉนดที่ดินให้แก่ชุมชนใดหรือกลุ่มบุคคลใดจำเป็นจะต้องออกโฉนดที่ดินในนามนิติบุคคลที่สามารถบริหารจัดการได้ เช่น สหกรณ์ นอกจากนี้ การจัดที่ดินของกรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 จะจัดสรรให้แก่เฉพาะผู้ยากจนที่ไร้ที่ทำกินเป็นรายบุคคลหรือส่งเสริมให้จัดตั้งเป็นสถาบันเกษตรกรเท่านั้น ไม่มีการจัดที่ดินให้กับชุมชนหรือให้สิทธิแก่ชุมชน แต่อย่างไรก็ดีการจัดที่ดินตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 มาตรา 30 วรรคสอง บัญญัติให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) สามารถจัดที่ดินให้แก่สถาบันเกษตรกรเช่าระยะยาวได้ จึงอาจจัดที่ดินแปลงใหญ่ให้กับสหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกรเช่า¹⁵ เพื่อให้สถาบันเกษตรกรนั้นนำที่ดินไปจัดสรรให้แก่เกษตรกรต่อไปและหากชุมชนประสงค์จะขอรับการจัดที่ดินตามกฎหมายปฏิรูปที่ดินก็ต้องมีสถานะเป็นสถาบันเกษตรกรด้วย

สำหรับการพัฒนาการถือครองที่ดินไปสู่การออกโฉนดชุมชนนั้นมีข้อดีในการทำให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการที่ดินให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชนภายใต้เงื่อนไขข้อตกลงกับภาครัฐและชุมชนยังสามารถประสานประโยชน์หรือป้องกันการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายของบุคคลภายนอกที่อาจส่งผลกระทบกับชุมชนโดยมีกฎหมายรองรับ เกษตรกรได้รับประโยชน์สูงสุดจากที่ดินและทรัพยากร ป้องกันปัญหาที่ดินหลุดมือจากเกษตรกรไปสู่ผู้ถือครองที่ดินเพื่อวัตถุประสงค์อื่นนอกเหนือจากการเกษตร เกิดกลไกชุมชนที่เข้มแข็ง สร้างความยั่งยืน เสมอภาคและเป็นธรรมในการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร และเกิดกระบวนการในการบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยเอกสารสิทธิชุมชนนี้อาจจะออกให้กับนิติบุคคลหรือกลุ่มของประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานและสืบทอดวัฒนธรรมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องและขึ้นทะเบียนเป็นชุมชนตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมาย โดยเอกสารสิทธิในที่ดินที่จะออกให้แก่ชุมชน อาจเป็นสิทธิใช้ประโยชน์โดยไม่มีกรรมสิทธิ์ก็ได้ โดยผู้ศึกษามีข้อเสนอให้ตราบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิและกรรมสิทธิ์ในที่ดินของชุมชนในประมวลกฎหมายที่ดิน เพื่อให้สามารถออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินในรูปของเอกสารสิทธิชุมชนหรือโฉนดชุมชน โดยชุมชนที่ได้รับกรรมสิทธิ์หรือสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดินหรือตามกฎหมายจัดที่ดินฉบับใด หรือการอนุญาตให้ทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐสามารถมาขึ้นทะเบียนขอรับหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินในรูปของเอกสารสิทธิชุมชนหรือโฉนดชุมชนได้ และกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน รวมทั้งสิทธิในที่ดินที่ชุมชนได้รับ

¹⁴ เป็นการออกโฉนดที่ดินตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ 43 (พ.ศ. 2537) ออกตามความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

¹⁵ พระราชบัญญัติการสหกรณ์ พ.ศ. 2542

ข้อจำกัดสิทธิ และการเพิกถอนสิทธิ ฯลฯ วิธีการนี้จะทำให้การออกเอกสารสิทธิให้กับชุมชนมีกฎหมายรองรับชัดเจนในฉบับเดียวเอกสารสิทธิอยู่ในฐานข้อมูลเดียวกัน ทำให้ง่ายต่อการตรวจสอบขอบเขตพื้นที่ เนื้อที่ชุมชนที่ได้รับสิทธิ และการกำกับดูแลให้เป็นไปตามเงื่อนไขต่าง ๆ สอดคล้องกับแนวคิดเอกสารสิทธิในที่ดินด้วย

ประการที่สอง การสนับสนุนและส่งเสริมด้านสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่ดิน

จากการศึกษาพบปัญหาเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่ดินที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) ปัญหาของเกษตรกรและชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในการเข้าถึงสิทธิและการใช้สิทธิชุมชน กระบวนการหรือวิธีการ เรียกร้อง ปกป้องหรือรักษาสหสิทธิ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเดิมในหลายชุมชนไม่สามารถรักษาความเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้ และพบว่าหลายชุมชนขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนขาดเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน¹⁶

2) ปัญหาและผลกระทบของการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูง ด้านความยั่งยืนของระบบการผลิตและการใช้ที่ดินในสภาพปัจจุบันพบว่า ประชากรส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดใช้ที่ดินในป่าสงวน ป่าอนุรักษ์และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเป็นพื้นที่ทำกิน โดยเฉพาะการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกบนพื้นที่สูงมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องแปรผันตามตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นแต่การใช้ที่ดินจะถูกควบคุมโดยรัฐไม่ให้ประชากรขยายพื้นที่เพาะปลูกอีกต่อไป จึงเกิดปัญหาการละเมิดกฎหมายในการตัดไม้ทำลายป่าหรือแผ้วถางที่ดินเพื่อการเพาะปลูก การขาดจัดระบบการจัดการที่ดินให้เกิดความเสมอภาคและความเสี่ยงต่อการทรัพยากรในป่ามาใช้อย่างฟุ่มเฟือยหรือจำหน่ายจนมีผลกระทบต่อระบบนิเวศ¹⁷

3) ปัญหาเกี่ยวกับอำนาจในการกำกับดูแลการใช้ประโยชน์ในที่ดินและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกฎหมายให้อำนาจส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการกำกับดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง เช่น พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 พระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 แต่อย่างไรก็ดียังปรากฏปัญหาการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในที่ดินและกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าภายหลังจากการบังคับใช้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีการใช้มาตรการและกลไกของกฎหมายดังกล่าวในการแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดินทำกินของเกษตรกร โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ผ่านการจัดตั้งการจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนตามกฎหมาย โดยมีหน่วยงานของรัฐที่ประสานงานและร่วมขับเคลื่อนได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งในปี พ.ศ. 2558 ก็ได้มีการดำเนินโครงการการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยชนบทโดยชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การพัฒนารูปแบบการจัดการที่ดินในลักษณะโฉนดชุมชน การให้โฉนดสิทธิทำกิน การจัดตั้งกองทุนเพื่อที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ฯลฯ โดยใช้พื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้ง

¹⁶ ลักคณา พบรมเย็น. สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่ดิน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ. เข้าถึงได้จาก http://krc.net/imageupload/23902/P_Land.pdf.

¹⁷ จรินทร์ เทศวานิช และคณะ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). หน้า 8-4 - 8-6

อีกทั้งให้ชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดระบบข้อมูล แผนที่ การวางแผนใช้ที่ดินและทรัพยากร แผนพัฒนาตำบล ตลอดจนออกข้อบัญญัติท้องถิ่นมารองรับกับการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาดังกล่าว¹⁸

2.2 กฎหมายเกี่ยวกับความปลอดภัยของวัตถุดิบทางการเกษตรและอาหารสัตว์

สำหรับการทำการเกษตรนั้นพบปัญหาเกี่ยวกับวัตถุดิบทางการเกษตรใน 3 ส่วน ได้แก่ 1) การขึ้นทะเบียนวัตถุดิบทางการเกษตร 2) ปัญหาการจำหน่ายวัตถุดิบทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรยังคงขาดความรู้ การให้คำแนะนำการใช้ที่ผิด ไม่ครบถ้วนหรือขาดกลไกในการตรวจสอบจริยธรรมของผู้จำหน่ายขาดจริยธรรม และ 3) ปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมและกำกับดูแลสินค้าเกษตร จากสภาพปัญหาทั้ง 3 ประการดังกล่าวส่งผลต่อความปลอดภัยของผลิตผลทางการเกษตรและความปลอดภัยทางอาหารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และยังส่งผลให้เกษตรกรได้รับปัญหาในการใช้สารเคมีและวัตถุดิบที่ไม่ได้มาตรฐานก่ออันตรายต่อสุขภาพและส่งผลกระทบต่อต้นทุนที่สูง¹⁹ ในประเด็นปัญหานี้พระราชบัญญัติวัตถุดิบ พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติวัตถุดิบ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2551 กำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ทำหน้าที่ควบคุมส่งเสริมและติดตามดูแลการดำเนินงานของเลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการของ “คณะกรรมการวัตถุดิบ” โดยได้กำหนดให้มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย มาตรการและแผนการกำกับดูแลวัตถุดิบ และเมื่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาให้ความเห็นชอบแล้วให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปเป็นแนวทางปฏิบัติ และมีอำนาจหน้าที่ในการให้ความเห็นแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมในการออกประกาศ ระบุชื่อ คุณสมบัติ ชนิดของวัตถุดิบ กำหนดเวลาการใช้บังคับและหน่วยงานผู้รับผิดชอบในการควบคุมวัตถุดิบ รวมไปถึงกำหนดแนวทางควบคุมการโฆษณาและการขายตรงวัตถุดิบทางการเกษตร

¹⁸ ดุรายละเอียดเพิ่มเติมโครงการดังกล่าวได้ที่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). การแก้ไขปัญหาดินทำกินและที่อยู่อาศัยโดยชุมชนท้องถิ่นในโครงการสนับสนุนแก้ไขปัญหาดินทำกินและที่อยู่อาศัยชนบท ปี 2558. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), หน้า 1-97. เข้าถึงได้จาก http://www.codi.or.th/attachments/article/33/report_landfix_2558_131158.pdf

¹⁹ ดุรายละเอียดเพิ่มเติม พิศาล พงศาพิชณ์. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติด้านอาหารและโภชนาการเพื่อสุขภาพ ครั้งที่ 1 เรื่อง “นโยบายการจัดการความปลอดภัยของผักและผลไม้”. ณ โรงแรมเอส 31 จัดโดยสถาบันโภชนาการมหาวิทยาลัยมหิดล. วันที่ 17 มกราคม 2557

อย่างไรก็ดี แม้พระราชบัญญัติวัตถุอันตรายจะกล่าวถึงแนวทางการโฆษณาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชให้เป็นไปตามกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคแต่ไม่ปรากฏมาตราใดที่ระบุถึงบทลงโทษโฆษณาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่ละเมิดกฎหมายอย่างชัดเจนและในกรณีของกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วไม่สามารถปรับใช้กับการโฆษณาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและวัตถุอันตรายประเภทอื่น ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะได้ จึงทำให้เกิดปัญหาในการตีความกฎหมายและการนำกฎหมายไปปฏิบัติ²⁰

จากปัญหาดังกล่าวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือที่มีอำนาจควรพิจารณากำหนดแนวทางปฏิบัติหรือจัดทำประกาศในรายละเอียดเกี่ยวกับการควบคุมการโฆษณาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการบังคับใช้หรือเพื่อการอ้างอิงในการกำหนดหลักเกณฑ์หรือแนวปฏิบัติในการกำกับดูแลการโฆษณาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างเคร่งครัดร่วมกัน สำหรับสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เว็บไซต์ ฯลฯ ส่วนฝ่ายผู้รับข้อมูลไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐด้านการเกษตร สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) รวมทั้งภาคประชาสังคมที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเกษตรกรในการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ สามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดทำคู่มือหรือการจัดกิจกรรม เพื่อให้เกษตรกรและประชาชนผู้รับสื่อมีความรู้เท่าทันการโฆษณาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและติดตามเฝ้าระวังการดำเนินการตามแนวปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อความปลอดภัยทั้งของเกษตรกรที่ต้องอยู่กับสารเคมีเหล่านี้และผู้บริโภคที่ต้องรับประทานผลผลิตทางการเกษตรที่ใช้สารดังกล่าว

สำหรับ “อาหารสัตว์” นั้นมีบทบาทสำคัญต่อการเจริญเติบโตของสัตว์และต่อผลผลิตที่ได้จากสัตว์ และนอกจากอาหารสัตว์จะมีผลต่อสุขภาพอนามัยของสัตว์โดยตรงแล้ว อาหารสัตว์ยังมีผลต่อมนุษย์ผู้บริโภคทางอ้อมด้วย เช่นในกรณีโรควัวบ้า (Mad cow disease หรือโรคบีเอสอี Bovine Spongiform Encephalopathy) ที่สามารถติดต่อยังมนุษย์ทำให้ถึงขั้นเสียชีวิตได้ และแม้ว่าโรคดังกล่าวได้ระบาดในโค กระบือในสหราชอาณาจักรเป็นหลัก แต่ก็ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมอาหารสัตว์ในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย เนื่องจากได้เคยมีการนำเข้าเนื้อและกระดูกปนของโค กระบือ มาใช้ในอุตสาหกรรมอาหารสัตว์²¹ ดังนั้นเพื่อสุขภาพอนามัยที่ดีของสัตว์และเพื่อความปลอดภัยของประชาชน แต่ละประเทศจึงต้องมีการตรากฎหมายเพื่อควบคุมเรื่องคุณภาพอาหารสัตว์ขึ้น

สำหรับประเทศไทย ได้มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 ปัจจุบันการควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ตกอยู่ภายใต้บังคับของ “พระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525”²² โดยกรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นผู้มีอำนาจบังคับการตามกฎหมายดังกล่าว โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเกษตรกร สัตว์เลี้ยง ตลอดจนประชาชนที่บริโภคเนื้อสัตว์ โดยพระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับกับโรงงานผลิตอาหารสัตว์ ผู้นำเข้าซึ่งอาหารสัตว์เพื่อขาย ร้านขายอาหารสัตว์ และฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ซึ่งจากการศึกษาพบปัญหาเกี่ยวกับการขาดความรู้ความเข้าใจในข้อบังคับของพระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525 ของผู้ประกอบการขายอาหารสัตว์ หรือกรณีอาหารสัตว์ไม่มีคุณภาพมีการปนเปื้อน ส่งผลต่อมาตรฐานความปลอดภัยของอาหารและคุณภาพของสินค้าส่งออกจาก

²⁰ ทรงศิริ จุมพล (ผู้แทนจากสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.)) กล่าวไว้ใน “ยาฆ่าศัตรูพืช” กับโฆษณา ความเสี่ยง “เกษตรกร-ผู้บริโภค” เว็บไซต์แนวหน้า <http://www.naewna.com/> วันพฤหัสบดี ที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2557

²¹ ข้อมูลจาก ส่วนโรคปศุสัตว์ สำนักควบคุมป้องกันและบำบัดโรคสัตว์ กรมปศุสัตว์

²² จนถึงปัจจุบัน พระราชบัญญัตินี้ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติม 2 ครั้ง โดยการแก้ไขครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 เพื่อกำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับการควบคุมสารเร่งการเจริญเติบโตหรือสารเร่งเนื้อแดงที่ผู้เลี้ยงสัตว์นิยมใช้ในอาหารสัตว์เป็นจำนวนมาก และก่อให้เกิดอันตรายแก่สัตว์และมนุษย์

นอกจากนี้ยังพบปัญหาการใช้อาหารสัตว์เกินปริมาณที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของสัตว์ทำให้เกิดต้นทุนสูง ในการนี้ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด สัตวแพทยสภา จำเป็นที่จะต้องเข้าไป แก้ปัญหาโดยการตรวจเยี่ยมและให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่องรวมถึงมีกระบวนการในการตรวจสอบตาม กฎหมายควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์เป็นระยะ และหากตรวจพบการดำเนินการที่ไม่ถูกต้องอาจจะมีการ เพิกถอนใบรับรองมาตรฐานฟาร์ม เพื่อให้ผู้เลี้ยงสัตว์มีอาหารสัตว์ที่มีคุณภาพ ไม่มีการปนเปื้อน และทำให้ ผู้บริโภคได้รับอาหารที่ปลอดภัยมากยิ่งขึ้น²³

2.3 ความปลอดภัยทางอาหาร (Food Safety)

ในปัจจุบันหลายประเทศทั่วโลกได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องความปลอดภัยทางอาหาร (Food Safety) มากขึ้นทำให้มีการใช้หลักการ Farm to Fork (หรือ Farm to Table) เพื่อควบคุมความปลอดภัยของอาหาร ตลอด “ห่วงโซ่อุปทาน” เพื่อให้อาหารที่มาจากผลิตผลทางการเกษตรมีความปลอดภัยมากขึ้น ดังนั้นทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐจะต้องควบคุม ดูแล และตรวจสอบคุณภาพของอาหารตลอดห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่เรื่องวัตถุดิบ ขั้นตอนการผลิต การแปรรูป การจำหน่ายจนถึงมือผู้บริโภค สำหรับประเทศไทย พบปัญหาด้านความปลอดภัยทางอาหารในผลิตผลที่ได้จากพืชและสัตว์หลายประการได้แก่ ปัญหาสารเคมี ตกค้างในผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การที่รัฐไม่มีมาตรการในการตรวจสอบความปลอดภัยของอาหารและการ ปนเปื้อนของสารเคมีในอาหารอย่างเพียงพอ ปัญหาความปลอดภัยจากอาหารจากสัตว์ซึ่งส่งผลกระทบต่อ ผู้บริโภคทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม การให้ความคุ้มครองผู้บริโภคยังไม่เข้มงวดและรัดกุมและปัญหาจาก การใช้สารเคมีทางการเกษตรที่ไม่ถูกต้องก่อให้เกิดผลกระทบต่อทั้งสุขภาพอนามัยของเกษตรกรและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พบว่าเกษตรกรและผู้บริโภคมีการเจ็บป่วยจากการได้รับสารกำจัดศัตรูพืชเพิ่มสูงมาก อีกทั้ง สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะ “ดิน” มีการปนเปื้อนสารเคมีจากการใช้สารกำจัดวัชพืชและสารกำจัดศัตรูพืช ในบาง พื้นที่ของภาคกลาง ภาคเหนือและภาคตะวันออก²⁴ สำหรับประเด็นเกี่ยวกับการตกค้างของสารเคมีใน ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรนั้น แม้ปรากฏว่ารัฐได้บัญญัติกฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับการใช้สารเคมีมาอย่าง ต่อเนื่อง²⁵ โดยมุ่งแก้ปัญหาสารเคมีด้านต่าง ๆ รวมทั้งภาคเกษตรกรรมซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อทั้งสุขภาพ อนามัยของเกษตรกรและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม²⁶ แต่ยังคงพบปัญหาสารเคมีตกค้างในผลผลิตทาง

²³ รัชยา หมั่นจิตร และวิเชษฐ ชาติทองไชย. การตรวจติดตามการปฏิบัติตามข้อกำหนดในพระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดอุดรธานี. ระยะเวลาดำเนินการ 2550-2553. เอกสารวิชาการลำดับที่ 54. หน้า 12

²⁴ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนายุทธศาสตร์การจัดการสารเคมี. แผนยุทธศาสตร์การจัดการสารเคมีแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2555-2564). ศูนย์พัฒนานโยบายแห่งชาติด้านสารเคมี กองแผนงานและวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข. หน้า 8

²⁵ ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาได้เริ่มมีการจัดการสารเคมีอย่างเป็นระบบโดยมีการจัดทำและดำเนินงานตามแผนแม่บทพัฒนาความปลอดภัยด้านสารเคมีแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2540-2544) และต่อเนื่องมายังแผนยุทธศาสตร์การจัดการสารเคมีแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2555-2564)

²⁶ จากรายงานพบว่า การเจ็บป่วยที่เพิ่มจากการได้รับสารกำจัดศัตรูพืชในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีความรุนแรงกว่าการเจ็บป่วยจากสารเคมีในภาคอุตสาหกรรมและมีจำนวนผู้ป่วยยังคงสูงกว่า 1,000 รายต่อปี รวมทั้งพบความเสี่ยงอันตรายจากการได้รับสารออร์แกนอโฟสเฟตและคาร์บาเมตสูงขึ้น และพบดินมีการปนเปื้อนสารเคมีจากการใช้สารกำจัดวัชพืชและสารกำจัดศัตรูพืช ในบางพื้นที่ของภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออก โปรดดูรายละเอียดใน คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนา

การเกษตรและสิ่งแวดล้อมและส่งผลโดยตรงต่อประชาชนผู้บริโภคในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้จำแนกออกเป็น 2 ประเด็นคือ ได้แก่ ความปลอดภัยของอาหารที่ได้จากพืช (1) และความปลอดภัยของอาหารที่ได้จากสัตว์ (2)

(1) ความปลอดภัยของอาหารที่ได้จากพืช

ในส่วนที่เกี่ยวกับการควบคุมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชนั้นพบว่า ปัจจุบันจะมีการพยายามพัฒนานโยบายของท้องถิ่นและโครงการต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อลดการใช้สารเคมีอันตรายและส่งเสริมการใช้สารเคมีที่ถูกต้อง เช่น Safe Use, Integrated Pest Management (IPM) การให้มาตรฐาน Good Agricultural Practice (GAP) และการกำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตร สารพิษตกค้างและปริมาณสารพิษตกค้างสูงสุดตามพระราชบัญญัติมาตรฐานสินค้าเกษตร พ.ศ. 2551 ซึ่งได้กำหนดค่าตกค้างสูงสุด (Minimum Residue Limits: MRLs) ของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในพืชผลแต่ละชนิด หากมีการตกค้างเกินค่ามาตรฐานก็นับว่าผลผลิตไม่ปลอดภัย หรือในบางกรณีการตรวจสอบสารเคมีปนเปื้อนที่ไม่ได้อยู่ในบัญชีดังกล่าว หมายความว่า เกษตรกรไม่ควรใช้สารเคมีชนิดนั้น ซึ่งจะทำให้ผลผลิตไม่มีความปลอดภัยเช่นกัน แต่การดำเนินงานในทางปฏิบัติพบว่ามีหลายหน่วยงานที่ให้บริการตรวจวิเคราะห์การตกค้างของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในอาหาร เช่น กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ สำนักวิจัยและพัฒนาปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ภายใต้กรมวิชาการเกษตร สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ปัจจุบันได้มีการกำหนดหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับความปลอดภัยด้านอาหารโดยตรง ได้แก่ สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) มีอำนาจหน้าที่โดยตรงเกี่ยวกับมาตรฐานสินค้าเกษตร สินค้าเกษตรแปรรูปและอาหารของประเทศ ได้กำหนดมาตรฐานและการรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตร สินค้าเกษตรแปรรูป และอาหาร ตั้งแต่ผู้ผลิตจนถึงผู้บริโภค รวมทั้งมีหน้าที่ในการการเจรจาแก้ไขปัญหาทางการค้าเชิงเทคนิคเพื่อปรับปรุงและยกระดับคุณภาพสินค้าเกษตรและอาหารของไทยให้สินค้าเกษตรและอาหารของไทยเพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล²⁷

(2) ความปลอดภัยของอาหารที่ได้จากสัตว์

การควบคุมความปลอดภัยของอาหารที่ได้จากสัตว์ต้องมีการควบคุมตั้งแต่ขั้นตอนการผลิตในระดับฟาร์ม (Farm) การขนส่งอาหารจนถึงขั้นตอนการบริโภคของประชาชน (Fork) ด้วยเหตุนี้อาหารสัตว์ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยการผลิตที่สำคัญจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องความปลอดภัยทางอาหารอย่างปฏิเสธมิได้ เนื่องจากอาหารสัตว์มีบทบาทสำคัญทั้งต่อการเจริญเติบโตของสัตว์และต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ซึ่งเป็นผู้บริโภคผลิตภัณฑ์จากสัตว์เหล่านั้นด้วย ดังนั้นจึงได้มีการตราพระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525 โดยมีวัตถุประสงค์ในการคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภค และการเพิ่มมูลค่าการส่งออกสินค้าทางการเกษตรของ และได้มอบหมายให้หน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ผ่านทางกรมปศุสัตว์) มีหน้าที่ในการดูแล

ยุทธศาสตร์การจัดการสารเคมี. แผนยุทธศาสตร์การจัดการสารเคมีแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2555-2564). ศูนย์พัฒนานโยบายแห่งชาติด้านสารเคมี กองแผนงานและวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข. หน้า. 8

โดยในแผนยุทธศาสตร์นี้เสนอให้มีการพัฒนาเครื่องมือในทางกฎหมายเพื่อการควบคุมกำกับดูแลสารเคมีในด้านต่าง ๆ 7 ด้าน ได้แก่การนำเข้าส่งออก การผลิต การครอบครอง การจำหน่าย การขนส่ง การใช้ การบำบัดและกำจัดทำลาย โดยเสนอให้มีการออกกฎหมาย ระเบียบและมาตรฐานให้ครอบคลุมทั้ง 7 ด้าน

²⁷ องค์การที่มีบทบาทในการกำหนดมาตรฐานด้านสุขอนามัยและสุขอนามัยพืช ได้แก่คณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข (Codex Alimentarius Commission (Codex)) องค์การโรคระบาดสัตว์ระหว่างประเทศ (Office International des Epizooties หรือ World Organisation for Animal Health (OIE)) และอนุสัญญาอารักขาพืชระหว่างประเทศ (International Plant Protection Convention (IPPC)) เป็นเกณฑ์ตัดสินเพื่อคุ้มครองสุขภาพมนุษย์ สุขภาพสัตว์ และสุขอนามัยพืช

ตรวจสอบวัตถุดิบที่นำมาผลิตเป็นอาหารสัตว์ รวมทั้งกระบวนการผลิตของโรงงานอาหารสัตว์อยู่เสมอ ทั้งนี้ การดูแลความปลอดภัยของอาหารสัตว์สามารถแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้ 1) ความปลอดภัยของ “วัตถุดิบอาหารสัตว์” และ “วัตถุดิบที่เติมในอาหารสัตว์” 2) ความปลอดภัยของกระบวนการผลิต การบรรจุและการขนส่งอาหารสัตว์ และ 3) ความปลอดภัยในการเก็บรักษาอาหารสัตว์

สำหรับความปลอดภัยของ “วัตถุดิบอาหารสัตว์” และ “วัตถุดิบที่เติมในอาหารสัตว์” นั้น นอกจากหน่วยงานของรัฐจะต้องตรวจสอบว่ามีสิ่งแปลกปลอมในอาหารสัตว์ เช่น พลาสติก เศษแก้ว หิน ดิน ทราย ซึ่งถือเป็นความไม่ปลอดภัยทางกายภาพแล้ว ยังจะต้องตรวจสอบด้วยว่าวัตถุดิบที่ใช้เป็นอาหารสัตว์มีการปนเปื้อนเชื้อโรค เช่น แบคทีเรีย Salmonella หรือไม่ด้วย โดยการตรวจสอบดังกล่าวเรียกว่า “การตรวจสอบความไม่ปลอดภัยทางจุลชีววิทยา” รวมทั้งการตรวจสอบความไม่ปลอดภัยทางเคมี เช่น การตรวจสอบสารพิษจากเชื้อราชนิด Aflatoxins อยู่ในกากถั่วเหลือง ข้าวโพด ปลาป่นที่ใช้เลี้ยงสัตว์ว่ามีค่าเกินระดับที่กำหนดไว้หรือไม่ หรือตรวจสอบว่ามีโลหะหนักตกค้างหรือมีสารเคมีปนเปื้อน (Chemical Contamination) ในอาหารสัตว์หรือไม่ และในปริมาณเท่าใด เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้ประเทศคู่ค้าของไทย นอกจากนี้ยังต้องตรวจสอบวัตถุดิบที่เติมในอาหารสัตว์ว่าอาหารสัตว์มีส่วนผสมของฮอร์โมนเร่งการเจริญเติบโต (Growth Hormone) ประเภทและชนิดที่ประเทศคู่ค้า เช่น สหภาพยุโรป ห้ามใช้ และนอกจากหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ตรวจสอบแล้วภาคเอกชนผู้ประกอบการก็ยังมีมาตรการการตรวจสอบของตนเองอีกด้วย เช่น การพัฒนาห้องปฏิบัติการตรวจวิเคราะห์คุณภาพอาหารสัตว์ให้ได้มาตรฐานสากลหรือการใช้มาตรฐาน GMP (Good Manufacturing Practice)²⁸ HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point) ISO (International Standardization Organization) 9000 เพื่อให้สามารถ ดำเนินการตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) แหล่งที่มาของวัตถุดิบอาหารสัตว์นั้น²⁹ เพื่อป้องกันมิให้วัตถุดิบที่นำมาผลิตเป็นอาหารสัตว์มีการปนเปื้อน ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อทั้งตัวสัตว์เอง ต่อผู้บริโภค และต่อเกษตรกรด้วย

²⁸ ทั้งนี้ ผู้ประกอบการอาหารสัตว์นำมาตรฐาน GMP (Good Manufacturing Practice) มาใช้ในสถานประกอบการของตนเองมากขึ้น เนื่องจาก 1) GMP เป็นหลักเกณฑ์และวิธีการที่ดีในการผลิตอาหารสัตว์ให้ปลอดภัย และป้องกันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นต่อผู้บริโภค โดยมาตรฐาน GMP เป็นมาตรฐานที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศ หรือ CODEX และ 2) GMP เป็นระบบประกันคุณภาพขั้นพื้นฐานของระบบประกันคุณภาพอื่น ๆ เช่น HACCP หรือ “การวิเคราะห์อันตรายและจุดวิกฤตที่ต้องควบคุมในการผลิตอาหารสัตว์” (Hazards Analysis and Critical Control Points) ซึ่งระบบเหล่านี้เป็นระบบมาตรฐานที่จำเป็นในการผลิตอาหารสัตว์ ซึ่งผู้ประกอบการอาหารสัตว์สามารถขอการรับรองระบบดังกล่าวโดยกรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ อนึ่ง ปัจจุบันกรมปศุสัตว์ได้ให้การรับรองมาตรฐาน GMP แก่โรงงานอาหารสัตว์และกลุ่มวัตถุดิบอาหารสัตว์จำนวน 145 โรง และมาตรฐาน HACCP แก่โรงงานอาหารสัตว์และ กลุ่มวัตถุดิบอาหารสัตว์จำนวน 55 โรง ข้อมูลจาก <http://jbf.co.th/index.php/2012-11-13-08-45-03/86-gmp-good-manufacturing-practice> เว็บไซต์โรงงานอาหารสัตว์ เจบีเอฟ จำกัด

²⁹ http://www.natres.psu.ac.th/departement/animalScience/515-408/word_files/meat%20and%20meal.htm ข้อมูลจากเว็บไซต์คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

นอกจากการตรวจสอบความปลอดภัยของอาหารสัตว์จะอยู่ภายใต้บังคับของพระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525 แล้ว ผู้ประกอบการอาหารสัตว์ยังจะต้องเคารพและยอมรับระบบมาตรฐานต่าง ๆ ที่องค์กรระหว่างประเทศได้กำหนดขึ้น เช่น มาตรฐาน CODEX ที่องค์การการค้าโลก (World Trade Organization - WTO) ได้ให้การยอมรับ³⁰ ซึ่งมาตรฐาน CODEX นี้เป็นมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องความปลอดภัยอาหาร (Food Safety) ในประเด็นการปกป้องสุขภาพของผู้บริโภคและประเด็นการสร้าง的信心ทางการค้าอาหาร ซึ่งเป็น 2 หลักการสำคัญที่ CODEX ยึดถือ³¹ และภายใต้ข้อกำหนดทางการค้าระหว่างประเทศเหล่านี้ ผู้ประกอบการอาหารสัตว์ในไทยจะต้องนำระบบ HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point) ซึ่งเป็นระบบการวิเคราะห์อันตรายและจุดวิกฤตที่ต้องควบคุมในการผลิตมาใช้ในโรงงานของตนด้วย โดยมีหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ให้ความรู้และอบรมผู้ประกอบการอาหารสัตว์ที่เกี่ยวข้อง และตรวจสอบควบคุมการนำมาตรฐานต่าง ๆ เหล่านี้ไปใช้อยู่เสมอ ซึ่งปัจจุบันหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดังกล่าว คือ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สำหรับความปลอดภัยของอาหารสัตว์นั้น ควรมีการเก็บอาหารสัตว์ในสถานที่ที่กำหนดไว้เป็นส่วนอย่างชัดเจน แยกจากสิ่งที่จะทำให้อาหารสัตว์เสื่อมคุณภาพ โดยสถานที่นั้นจะต้องสามารถรักษาสภาพของอาหารสัตว์ไม่ให้เปลี่ยนแปลง แห้ง สะอาด ปลอดภัยจากแมลงและสัตว์ต่าง ๆ และหากวัตถุดิบอาหารสัตว์เป็นวิตามิน ก็ควรเก็บในห้องปรับอากาศด้วย³² สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับอาหารสัตว์น้ำและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์น้ำนั้น ปัจจุบันกรมประมงได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการผลิต การแปรรูป เพื่อให้ อาหารสัตว์น้ำและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำมีคุณภาพได้มาตรฐาน ปลอดภัยไร้สารตกค้างต่อผู้บริโภคภายในประเทศและเพื่อไม่ให้ถูกกีดกันทางการค้า กรณีส่งผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำออกนอกประเทศ เช่น กรณีส่งออกไปยังสหภาพยุโรป (EU) ที่ให้ความสำคัญต่อสุขภาวะและความปลอดภัยของผู้บริโภคและต่อสถานะของสัตว์ เป็นต้น

3. บทสรุปและข้อเสนอในการปฏิรูปกฎหมายเพื่อการพัฒนาภาคเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน

จากการศึกษาสภาพปัญหาในการพัฒนาภาคการเกษตรในประเด็นต่าง ๆ รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนภาคการเกษตรทั้งระบบไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนนั้นพบว่า ปัจจุบันภาคการเกษตรของประเทศไทยยังคงอยู่ในระบบ “เกษตรกรรมกระแสหลัก” โดยผู้ประกอบการธุรกิจการเกษตรและเกษตรกรทั่วไปที่มุ่งผลผลิตเพื่อส่งออกยังตลาดและมีความต้องการที่จะผลิตจำนวนมากตามความต้องการของผู้บริโภคที่มีมากขึ้น และอยู่ภายใต้กลไกตลาดทั้งเกษตรกรรายใหญ่และรายย่อยที่ทำการผลิตเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดต่าง ๆ ซึ่งยังคงมีความต้องการในตลาด สำหรับการพัฒนาการเกษตรในกลุ่มนี้

³⁰ <http://www.acfs.go.th/codex/> เว็บไซต์ของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

³¹ “To protect the health of consumers and ensure fair practice in the food trade” :
http://www.thaifood.org/wp-content/uploads/2012/07/codex-committee-on-food-import-and-export-inspection-and-certification-systems-ccfics-20_18-22-feb-2013.pdf หน้า 7 ข้อมูลจากเว็บไซต์ของสมาคมผู้ผลิตอาหารสำเร็จรูป

³² http://www.natres.psu.ac.th/department/animalScience/515-408/word_files/meat%20and%20meal.htm
ข้อมูลจากเว็บไซต์คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

จึงจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาคุณภาพการผลิตตั้งแต่ต้นน้ำซึ่งหมายถึงการรับรองคุณภาพในกระบวนการผลิตตั้งแต่เมล็ดพันธุ์หรือพันธุ์สัตว์ กระบวนการเพาะปลูก การใช้สารเคมีหรือวัตถุอันตรายและรวมไปถึงกระบวนการในการเก็บเกี่ยวและแปรรูป ในส่วนนี้รัฐเข้ามาควบคุมมาตรฐานโดยอ้างอิงกับมาตรฐานสากลแม้ว่าระบบเกย์ังคงมีความจำเป็นในการพัฒนาการเกษตรของประเทศซึ่งอยู่ภายใต้สภาวะการณ์การผลิตที่คำนึงถึงความมั่นคงทางอาหาร ปัจจัยด้านตลาดและผู้บริโภค แต่จากสภาพปัญหาการทำการเกษตรกระแสหลักตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นจึงเห็นได้ว่าระบบการเกษตรกระแสหลักจะมีอุปสรรคที่ส่งผลต่อการพัฒนา คือ การพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากเกินไปทั้งในเรื่องของเมล็ดพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ที่เกษตรกรไม่อาจผลิตได้ด้วยตัวเอง ประกอบกับการพึ่งพาที่ดินทำกินภายใต้ระบบการผูกขาดทางการเกษตรทำให้เกษตรกรรับภาระด้านต้นทุนที่สูงมาก ส่งผลให้ต้องเข้าถึงแหล่งเงินทุน เกิดปัญหาการกู้ยืมเงินเพื่อมาลงทุนในภาคการเกษตรทั้งในระบบและนอกระบบ และการไม่อาจพึ่งพาตัวเองในระบบตลาดทำให้ต้องอาศัยพ่อค้าคนกลางในการขายสินค้าเกษตรทำให้เกิดปัญหาการกดราคาผลิตผลทางการเกษตรตามมา จากปัญหาที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่าเกษตรกรในระบบเกษตรกระแสหลักบางส่วนเลือกประกอบอาชีพทำการเกษตรและไปประกอบอาชีพอื่นเนื่องจากไม่สามารถมีรายได้เพียงพอต่อต้นทุนที่ใช้ ดังนั้นเกษตรกรในระบบเกษตรกระแสหลักมีความจำเป็นต้องปรับทัศนคติและกระบวนการทำการเกษตรสู่เกษตรกรรมยั่งยืนที่เน้นการพึ่งพาตนเองและกระบวนการผลิตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ที่จะส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งและยั่งยืนของภาคการเกษตร ทั้งนี้ต้องได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

สำหรับกลุ่มการเกษตรใน”ระบบเกษตรกรรมทางเลือก” ซึ่งเป็นเกษตรกรประมาณร้อยละ 2.76 ของจำนวนเกษตรกรผู้ผลิตทั้งประเทศ และมีรูปแบบของเกษตรกรรมที่หลากหลาย อาทิ เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ หรือเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งในการรวมกลุ่มกันขับเคลื่อนและพัฒนาการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น จำแนกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ กลุ่มที่อยู่ภายใต้ความคิดในการผลิตเพื่อการบริโภค ลดต้นทุน รักษาสภาพแวดล้อมและสุขภาพ ขายได้เมื่อเหลือจากการบริโภคและเก็บรักษาไว้ทำพันธุ์ ซึ่งแนวทางนี้จะถูกขับเคลื่อนโดยตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่โดยการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักและครบทั้งสามขั้นตอน และในกลุ่มที่สองนี้เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีเป้าหมายการผลิตเพื่อการค้าแต่ได้พัฒนาระดับเป็นผู้ประกอบการกลางน้ำหรือเข้าร่วมกับผู้ประกอบการธุรกิจการเกษตรตามทฤษฎีใหม่ แต่อย่างไรก็ดีการพัฒนากระบวนเกษตรกรรมทางเลือกในปัจจุบันยังขาดการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐและพบว่าบทบัญญัติในกฎหมายหลายประการที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมให้เข้มแข็งและยั่งยืน ผู้วิจัยจึงได้มีข้อเสนอแนะ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก ปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่ใช้บังคับในปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหากฎหมายด้านสิทธิในที่ดินทำกินของเกษตรกร เช่น การออกโฉนดที่ดินให้กับชุมชนหรือกลุ่มบุคคลซึ่งไม่มีสภาพเป็นบุคคลสถานะทางกฎหมายของระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับโฉนดชุมชน การขอรับการจัดที่ดินตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม และข้อจำกัดการจัดหาประโยชน์ในที่ดินที่ราชพัสดุที่ชุมชนไม่ได้ถูกรับรองสิทธิ เป็นต้น ปัญหากฎหมายด้านวัตถุอันตรายทางการเกษตร เช่น การขึ้นทะเบียน การจำหน่ายและการใช้วัตถุอันตรายทางการเกษตร ปัญหากฎหมายด้านการควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ ปัญหากฎหมายด้านความปลอดภัยทางอาหาร (Food Safety) ให้เอื้อต่อการพัฒนาภาคการเกษตรและกำหนดมาตรการรัฐในการควบคุมกำกับคุณภาพในระบบการผลิตของกลุ่มเกษตรกร ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นระบบเกษตรให้มี

ลักษณะผสมผสานมากขึ้นเพื่อลดความเสี่ยงด้านราคา และพัฒนารวมกลุ่มให้เข้มแข็งเชื่อมต่อธุรกิจกับสหกรณ์ ซึ่งดำเนินการโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุก ๆ ภาคส่วน

ประการที่สอง พัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกรรมทางเลือก และกำหนดมาตรการจูงใจ ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรกระแสหลักเปลี่ยนการทำการเกษตรในระบบเกษตรกรรมทางเลือก รวมไปถึงการทำเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัจจุบันแนวทางการแก้ไขปัญหาของภาครัฐในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนยังไม่มีประสิทธิภาพ ขาดการจัดระบบโครงสร้างพื้นฐานภาคเกษตรที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่มีกฎหมายและหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในระบบเกษตรกรรม การทำการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การรักษาเสถียรภาพและความมั่นคงทางอาหาร การแข่งขันที่เป็นธรรมในห่วงโซ่อุปทานทางการเกษตร ความสามารถพึ่งพาตนเองของเกษตรกร รายย่อย ตลอดจนก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการกำหนด มาตรการและกลไกต่าง ๆ เพื่อสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกษตรกรจากระบบกระแสหลักเข้ามาในระบบเกษตรยั่งยืน และการให้สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ สำหรับการขับเคลื่อนในการกิจต่าง ๆ นั้นควรมีการบูรณาการเชิงโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ อีกทั้งจำเป็นต้องจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน และกองทุน ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนมาตรการและกลไกข้างต้นให้ บรรลุผลจึงจำเป็นต้องตรา “พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน พ.ศ.”³³ โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1) กำหนดให้ “ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” มีความหมายถึงการผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนิน ชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและ ผู้บริโภคตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงรวมทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อการ พัฒนาระบบเกษตรกรรมที่เข้มแข็งและยั่งยืน เช่น วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตร อินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ ไร่หมุนเวียน รวมทั้งยังกำหนดให้คณะกรรมการสามารถประกาศกำหนดรูปแบบอื่น ให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงภาคเกษตรในอนาคต

2) กำหนดให้มี “คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน” เป็นองค์กรหลักในการ บังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ โดยคณะกรรมการประกอบด้วย กรรมการโดยตำแหน่งจำนวน 11 คน และ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 8 คน มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน ปลัดกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงพาณิชย์ ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ

³³ ผลการศึกษาในงานวิจัยฉบับดังกล่าวได้เสนอ “ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน พ.ศ.” ประกอบด้วย 6 หมวด 34 มาตรา ได้แก่

หมวด 1 บททั่วไป ประกอบด้วย 3 มาตรา

หมวด 2 คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนประกอบด้วย 12 มาตรา

หมวด 3 กองทุนส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนประกอบด้วย 4 มาตรา

หมวด 4 มาตรการการส่งเสริมและสนับสนุนประกอบด้วย 4 มาตรา

หมวด 5 การบังคับทางปกครองประกอบด้วย 6 มาตรา

หมวด 6 บทเฉพาะกาลประกอบด้วย 1 มาตรา

และสิ่งแวดล้อม ปลัดกระทรวงสาธารณสุข ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค เป็นกรรมการและให้อธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นกรรมการและเลขานุการ มีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีอำนาจพิจารณาอนุมัติการส่งเสริมและกำหนดหลักเกณฑ์และรายละเอียดของมาตรการส่งเสริม บริหารจัดการกองทุนส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน รวมถึงการกำกับดูแลเพื่อให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้ดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ให้แล้วเสร็จภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ทั้งนี้ ในระหว่างการดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ให้คณะกรรมการประกอบด้วยกรรมการ โดยตำแหน่งปฏิบัติหน้าที่ไปพลางก่อน จนกว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ เพื่อให้มีการเริ่มดำเนินการตามพระราชบัญญัตินี้ทันทีโดยไม่ชักช้า เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนตามวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัตินี้

3) มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมให้เข้มแข็งและยั่งยืน ประกอบด้วย 2 มาตรการหลัก ได้แก่

3.1 การขอรับการส่งเสริม โดยกำหนดให้อำนาจคณะกรรมการกำหนดบุคคลผู้มีสิทธิขอรับการส่งเสริมและสนับสนุนโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งผู้ขอรับการส่งเสริมและสนับสนุนยื่นคำขอต่อคณะกรรมการตามหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไขและแบบที่คณะกรรมการประกาศกำหนด สำหรับการพิจารณาอนุมัติการส่งเสริม คณะกรรมการจะพิจารณารูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนตามลักษณะ ประเภท ชนิด ปริมาณ ขนาด ตลอดจนกำหนดหลักเกณฑ์อื่นใดตามความจำเป็นโดยการพิจารณาอนุมัติให้คณะกรรมการคำนึงถึงแผนพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน สภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและความเป็นธรรมทางสังคม

3.2 มาตรการส่งเสริม โดยการให้เงินช่วยเหลือหรือเงินอุดหนุนในการทำเกษตรกรรมตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด ให้สิทธิประโยชน์ด้านภาษี เช่น การนำค่าใช้จ่ายในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนไปใช้ลดหย่อนภาษีเงินได้หรือภาษีนิติบุคคล การยกเว้นหรือลดหย่อนอากรขาเข้าสำหรับเครื่องจักร อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ และวัสดุที่จำเป็นเพื่อการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ให้เงินอุดหนุนในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ตลอดจนจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน และติดตามผลการฝึกอบรม ให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายตามที่ยุทธการส่งเสริมร้องขอ ให้คำปรึกษากับเกษตรกรในเรื่องเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน นอกจากนี้ คณะกรรมการสามารถประกาศกำหนดมาตรการส่งเสริมอื่นเพิ่มเติมตามที่เห็นสมควรได้อีกด้วย

4) จัดตั้ง “กองทุนส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” เพื่อใช้เป็นทุนหมุนเวียน เงินช่วยเหลือหรือเงินอุดหนุนในการส่งเสริมและสนับสนุนการผลิต การตลาด การศึกษาวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีสำหรับการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยให้กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้บริหารจัดการเงินกองทุนตามความเห็นชอบของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกองทุนส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ โดยยึด

หลักการพัฒนาแบบพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน เท่าเทียม และเป็นธรรม ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการผลผลิตมาตรฐานการผลิต และผลิตภัณฑ์ รวมถึงการตลาดที่เป็นธรรม ส่งเสริม สนับสนุน และสร้างความร่วมมือทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น จังหวัด ภาค ประเทศ และระดับสากล โดยมีรายได้และทรัพย์สินของกองทุนมาจากเงินอุดหนุนจากรัฐบาลเป็นรายปี เงินหรือทรัพย์สินอื่นจากภาคเอกชนทั้งภายในและภายนอกประเทศ รัฐบาลต่างประเทศหรือองค์การระหว่างประเทศ ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ค่าปรับทางปกครองตามพระราชบัญญัตินี้ เงินจากดอกผลและประโยชน์ใด ๆ ที่เกิดจากกองทุน ตลอดจนการจัดเก็บเงินจากผู้ประกอบธุรกิจในรูปแบบสิทธิสรรพสามิตหรือค่าธรรมเนียมพิเศษ

5) เพื่อให้ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้มีสภาพบังคับในทางปฏิบัติ จึงต้องมีการกำหนดบทลงโทษกรณีที่มีการฝ่าฝืนบทบัญญัติในพระราชบัญญัตินี้ โดยใช้การกำหนดโทษปรับทางปกครองในกรณีบุคคลไม่มาให้ถ้อยคำ หรือไม่จัดส่งเอกสารหรือหลักฐานตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือขัดขวาง ไม่ให้ความร่วมมือในการเข้าไปตรวจสอบในสถานที่รับการส่งเสริมและสนับสนุนโดยให้คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนมีอำนาจปรับทางปกครอง โดยคำนึงถึงความร้ายแรงในการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม และผลประโยชน์ที่ได้รับจากการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2542). ในหลวงกับสิ่งแวดล้อม เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลฉลองพระชนม์พรรษา 5 ธันวาคม 2542.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2554). แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559).

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2539). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทยที่ระลึกเนื่องในโอกาสมหามงคลปีกาญจนาภิเษก พุทธศักราช 2539.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2544). แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549).

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2549). แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554).

จรินทร์ เทศวานิช และคณะ. (2551). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2547). มหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน พุทธศักราช พ.ศ. 2547. “เศรษฐกิจแห่งความสุขและการแบ่งปันว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืนและชุมชน”.

ลักคณา พบรมเย็น. (2554). สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่ดิน ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะและมาตรการรับรองสิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาวะของประชาชน. โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

วิวัฒน์ ศัลยกำธร. มูลนิธิตสิกรรมธรรมชาติ. (2552). โครงการความร่วมมือระหว่างสถาบันเศรษฐกิจพอเพียง กับมูลนิธิสิกรรมธรรมชาติ “พอแล้วรวย”.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2558). การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยโดยชุมชนท้องถิ่นในโครงการสนับสนุนแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยชนบท ปี 2558. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). หน้า1-97. เข้าถึงได้จาก http://www.codi.or.th/attatchments/article/33/report_landfix_2558_131158.pdf

สถาบันเศรษฐกิจพอเพียง. (2553). เกษตรทฤษฎีใหม่ : การเกษตรสำหรับผู้มีที่ดินน้อย ตัวอย่างต้นแบบความสำเร็จของชาวบ้านที่วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2551). จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). สรุปผลการประชุมเชิงปฏิบัติการและระดมความคิดเห็นเรื่อง “เกษตรกรรมยั่งยืน : ทางเลือกเกษตรกรในยุคไร้พรมแดน”.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). สัจธรรมแห่งแนวพระราชดำริสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ระลึกเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ 86 พรรษา.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 11.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2551). รายงานการศึกษาโครงการจัดทำยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่ดิน “การวางแผนการถือครองที่ดิน การสงวนและพัฒนาที่ดินและการสงวนหรือหวงห้ามที่ดินของรัฐ”. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ และคณะ. (2550). โครงการศึกษาระบบสิทธิในที่ดินของชุมชนที่เหมาะสม, เข้าถึงได้จาก <http://landforum.trf.or.th/attachments/article/29/PDF08-01.pdf>

แนวทางการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวคิด ในการปรับโครงสร้างรัฐสภา¹

ฉานินท์ สันตะพันธุ์²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในสังคมการเมืองของไทยอันมีสาเหตุมาจากโครงสร้างสถาบันการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเมืองเหล่านั้น เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา โดยออกแบบโครงสร้าง องค์ประกอบและวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกรัฐสภา อันได้แก่สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาที่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สะท้อนความต้องการของประชาชนข้างมากและสะท้อนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตลอดจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในสังคมไทยอย่างแท้จริง โดยคณะผู้วิจัยได้นำเสนอระบบรัฐสภาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย ได้แก่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีจำนวน 500 คน ซึ่งมาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ จำนวน 100 คน และมาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งเขตละหนึ่งคน จำนวน 400 คน สมาชิกวุฒิสภา มีจำนวน 200 คน แบ่งเป็นสมาชิกประเภทโดยตำแหน่ง และสมาชิกสมาชิกประเภทที่มาจากการสรรหาจากกลุ่มองค์กรทางสังคม หรือตัวแทนจากสาขาอาชีพต่าง ๆ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าแท้จริงแล้วข้อเสนอดังกล่าวก็เป็นการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาผสานเข้ากับหลักการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ให้เป็นประชาธิปไตยที่จะพอเหมาะ มีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันสอดคล้องกับสภาพทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองของไทย

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การปรับโครงสร้างของระบบรัฐสภา” เสนอต่อสถาบันพระปกเกล้า.

² อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Abstract

This research is intended to analyze the political conflict caused by the structure of political institutions and their relationship to propose an appropriate solution. By design factors of and procedures for recruitment of members of Parliament (MPs) and Senators adhering to the democratic system with the King as Head of State. Reflect the needs of the majority and reflect the participation of all sectors, as well as the acceptance of all parties in Thailand. This research proposes an appropriate parliamentary system for Thailand. Limiting the numbers of Members of Parliament (MPs) to 500 persons, 100 persons amongst them are elected from the party list nomination with the country as a constituency and each of the remaining 400 MPs is elected based on provincially divided election basis. Limiting the numbers of senators to 200 persons divided as follows, Senator by position and Senator by recruitment from social organizations or representatives of various professions. Indeed, the authors think that such a proposal would be adopted philosophy of Sufficiency Economy of His Majesty King Bhumibol Adulyadej was merged with the principles of democracy. To establish the appropriate rationalized and immured democracy in accordance with society, culture, economy and politics in Thailand.

1. บทนำ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) มีเจตนารมณ์หลักคือ “การปฏิรูปการเมือง” โดยขยายและคุ้มครองส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและส่วนร่วมของประชาชนในการเมือง เพิ่มการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความสุจริตและโปร่งใสในระบอบการเมือง ทำให้ระบอบการเมืองมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพ รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงเป็นความหวังของทุกฝ่ายว่าจะสามารถปฏิรูปการเมือง นำพาสังคมการเมืองไทยหลุดพ้นจากวงจรการเมืองแบบเดิมที่เป็นการเมืองของนักการเมืองเต็มไปด้วยการซื้อเสียงเพื่อเข้าสู่ตำแหน่งแล้วถอนทุนคืนด้วยการทุจริต จากนั้นก็เกิดการรัฐประหารและตามมาด้วยการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อจัดการเลือกตั้งที่ยังคงมีการซื้อเสียงเช่นเดิม ไปสู่การเมืองของพลเมืองที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพและมีส่วนร่วมในทางการเมือง มีรัฐบาลที่มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพแต่สามารถตรวจสอบได้

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ออกแบบโครงสร้างของสภาผู้แทนราษฎรผ่านระบบเลือกตั้งอันได้แก่ ระบบการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตเขตละหนึ่งคนโดยมีเจตนารมณ์ให้เขตเลือกตั้งมีขนาดเล็กลง เพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใกล้ชิดกับประชาชนมากขึ้นและมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อเป็นครั้งแรกเพื่อสนับสนุนให้คนดีมีความสามารถมีโอกาสได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากขึ้น แต่เมื่อมีการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2544 ด้วยความนิยมอย่างสูงในพรรคการเมืองพรรคหนึ่ง ส่งผลให้พรรคการเมืองนั้นชนะการเลือกตั้งได้เสียงข้างมากเกือบเด็ดขาดในการเลือกตั้งครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2544 และชนะการเลือกตั้งเป็นเสียงข้างมากเด็ดขาดในปี พ.ศ. 2548

ส่วนโครงสร้างของวุฒิสภาถูกกำหนดให้มาจากการเลือกตั้งเป็นครั้งแรก แม้รัฐธรรมนูญจะมีเจตนารมณ์ให้วุฒิสภาเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและทำหน้าที่เป็น “สภาตรวจสอบ” แต่เมื่อวุฒิสภาเข้าปฏิบัติหน้าที่แล้ว ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นกลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม เนื่องจากการเลือกตั้งในประเทศไทยนั้นประชาชนเคยชินกับระบบพรรคการเมืองและอิทธิพลของพรรคการเมืองในแต่ละท้องถิ่น ส่งผลให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาจำนวนหนึ่งอาศัยความช่วยเหลือจากพรรคการเมืองเพื่อให้ได้รับเลือกตั้งเข้ามาจึงต้องตอบแทนพรรคการเมืองนั้น ๆ โดยให้ความช่วยเหลือทางการเมือง เช่น การลงมติเลือกกรรมการในองค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เป็นต้น

ส่วนกลไกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรีที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ออกแบบไว้ ตามเจตนารมณ์ที่ต้องการสร้างเสถียรภาพให้แก่รัฐบาล คือ การเสนอญัตติเปิดอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจทำได้ยากขึ้น โดยการเปิดอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีต้องใช้เสียงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถึง 2 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ แต่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้กว่า 9 ปีคือฝ่ายค้านไม่สามารถเสนอญัตติเปิดอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีได้เลย ด้วยจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฝ่ายรัฐบาลที่มีมากกว่า 300 คน ส่งผลให้กลไกการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินโดยรัฐสภาไม่เกิดประสิทธิผลจนมีการกล่าวหาว่ารัฐบาลในขณะนั้นว่าเป็น “เผด็จการรัฐสภา”

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2548 รัฐบาลในขณะนั้นได้ถูกประชาชนกลุ่มหนึ่งชุมนุมประท้วงต่อต้านอย่างหนัก แม้ว่ารัฐบาลจะยุบสภาเพื่อจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่แต่สถานการณ์ก็ยังคงตึงเครียดจนกระทั่งเกิดการรัฐประหารขึ้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ได้มีการยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และมีการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้น มีการจัดการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้และประกาศใช้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2550 รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองใหม่ทั้งหมดโดยมีเจตนารมณ์ที่ต้องการแก้ไขปัญหาที่เคยเกิดขึ้นจากการใช้บังคับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540

ในส่วนของโครงสร้างสภาผู้แทนราษฎรนั้นมีการเปลี่ยนแปลงระบบการเลือกตั้งใหม่ทั้งหมด ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตนั้นเปลี่ยนกลับไปเป็นระบบเขตเลือกตั้งใหญ่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากกว่าหนึ่งคนโดยมีเจตนารมณ์ให้ทำการซื้อเสียงได้ลำบากยิ่งขึ้นเพราะเขตเลือกตั้งมีขนาดใหญ่ และกำหนดให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบสัดส่วนซึ่งมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 8 กลุ่มจังหวัดเพื่อให้ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากทั่วประเทศ

ส่วนโครงสร้างของวุฒิสภานั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจากรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 อีกเช่นกัน กล่าวคือมีการกำหนดวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภาเป็นสองส่วนได้แก่ สมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้งจังหวัดละหนึ่งคนโดยมีเจตนารมณ์เพื่อให้ได้สมาชิกวุฒิสภาที่มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับประชาชนในพื้นที่และเป็นผู้แทนของจังหวัดอย่างแท้จริง สมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการสรรหาโดยคณะกรรมการสรรหาเพื่อให้ได้สมาชิกวุฒิสภาที่มีความหลากหลายทางวิชาชีพและเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรีนั้นรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ก็ได้พยายามแก้ไขปัญหา “เผด็จการรัฐสภา” ที่เคยเกิดขึ้นในช่วงที่บังคับใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 โดยกำหนดให้การเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจทำได้ง่ายขึ้น สำหรับการอภิปรายไม่ไว้วางใจ นายกรัฐมนตรีกำหนดให้ใช้จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ ส่วนการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีกำหนดให้ใช้จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียง 1 ใน 6 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่

ภายหลังจากที่รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 มีผลใช้บังคับ สิ่งแรกที่ได้มีการดำเนินการคือ การจัดการเลือกตั้งเพื่อให้ได้มาซึ่งสมาชิกสภาอันจะนำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาลตามวิถีทางประชาธิปไตยต่อไป จึงได้มีการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไปขึ้นเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2550 แต่สถานการณ์ทางการเมืองหลังจากนั้นกลับไปสู่ความตึงเครียดเช่นเดียวกับเมื่อปี พ.ศ. 2549 ก่อนการรัฐประหารอีกครั้ง ความขัดแย้งเริ่มต้นขึ้นในราวกลางปี พ.ศ. 2551 และทวีความรุนแรงจนมีผู้เสียชีวิตหลายรายในหลายเหตุการณ์ จนกระทั่งในขณะนี้ (พ.ศ. 2552) ความขัดแย้งทางการเมืองที่ฝังรากลึกซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าสาเหตุใหญ่มาจากโครงสร้างของสถาบันการเมืองที่รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ได้ออกแบบไว้นั้นมีปัญหาดังกล่าวความชอบด้วยหลักการประชาธิปไตยและปัญหาการไม่ยอมรับจากหลายภาคส่วนทั้งนักวิชาการ นักการเมืองและประชาชนจำนวนมาก จนอาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างของรัฐสภาที่รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ต้องการแก้ไขปัญหามาจากรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 นั้นหาได้บรรลุผลสัมฤทธิ์ไม่

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยเรื่องการปรับโครงสร้างของรัฐสภาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งของสังคมไทย” ในยุทธศาสตร์ที่ 2 การปรับระบบบริหารภาครัฐและความสัมพันธ์ใหม่ในสังคม

ในการนำเสนอบทความวิจัยนี้ ผู้เขียนได้อนุสรณ์คำนึงว่า ตลอดระยะเวลาอันยาวนานกว่า 7 ทศวรรษ นับแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร์ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตรเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ บรมราชาภิเษกภายใต้้นพญาลมहाเศวตฉัตร ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณภายในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นั้นเป็นที่ประจักษ์แจ้งว่าพระบรมเดชานุภาพ และพระบุญญาบารมีของพระองค์ดังฝนดับไฟในแผ่นดินหลายครั้งหลายครา ด้วยพระองค์ได้ทรงอุทิศกำลังพระวรกายแลกำลังพระสติปัญญา บำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานัปการ โดยคำนึงถึงประโยชน์สุขของพสกนิกรทุกหมู่เหล่าเป็นที่ตั้ง ข้าพระพุทธเจ้าในฐานะพสกนิกรชาวไทยที่ได้ถือกำเนิดมาภายใต้พระบรมโพธิสมภารในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นหาที่สุดมิได้ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำปริญญาดุษฎีเกียรตินี้มาขอเพียงซึ่งพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ข้าพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นธวัชฉัตรธำรงหน้าขับเคลื่อนสยามรัฐสีมาอาณาจักรมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประชาธิปไตย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งในสังคมการเมืองของไทยอันมีสาเหตุมาจากโครงสร้างสถาบันการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเมืองเหล่านั้น

2.2 เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเชิงโครงสร้างทางการเมืองที่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยออกแบบโครงสร้าง องค์ประกอบและวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกรัฐสภาอันได้แก่สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา รวมทั้งการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภา กับคณะรัฐมนตรี ซึ่งโครงสร้างทางการเมืองที่เหมาะสมสามารถมีผลต่อการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสังคมไทยได้อย่างเป็นธรรม และสามารถสะท้อนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตลอดจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในสังคมไทยอย่างแท้จริง

2.3 เพื่อให้มีงานวิจัยเป็นฐานข้อมูลทางวิชาการเพื่อดำเนินการปรับปรุงโครงสร้างสถาบันทางการเมืองต่อไปในอนาคต

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดจากโครงสร้าง วิธีการได้มาและคุณสมบัติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภาและกลไกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรีตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ

3.2 ศึกษาวิเคราะห์ข้อเด่น ข้อด้อยของที่มา คุณสมบัติและอำนาจหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรและ วุฒิสภาในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนการป้องกันการขัดกันแห่งผลประโยชน์ของสมาชิกวุฒิสภาและกลไกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญ

3.3 ศึกษาโครงสร้าง วิธีการได้มา คุณสมบัติและอำนาจหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา ตลอดจนการป้องกันการขัดกันแห่งผลประโยชน์ของสมาชิกวุฒิสภาและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรีตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียกับโครงสร้างและกลไกของประเทศไทย

3.4 นำเสนอโครงสร้างทางการเมืองที่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สะท้อนความต้องการของประชาชนข้างมากและสะท้อนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตลอดจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในสังคมไทยอย่างแท้จริง

4. สมมติฐานของการวิจัย

ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีสาเหตุสำคัญมาจากโครงสร้างทางการเมือง อันได้แก่ สภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และกลไกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรีมีปัญหาความชอบด้วยหลักการ ประชาธิปไตยและขาดการยอมรับจากหลายฝ่ายในสังคม จึงควรศึกษาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างทางการเมืองดังกล่าว โดยเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของต่างประเทศ เพื่อออกแบบโครงสร้างทางการเมืองที่ สะท้อนความต้องการของประชาชนข้างมาก และสะท้อนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตลอดจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในสังคมไทยอย่างแท้จริง

5. ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้วิธีศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก โดยศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Document) ได้แก่ รัฐธรรมนูญ กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ และรายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญทั้งของไทยและของต่างประเทศ ตลอดจนเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Document) ได้แก่ ตำรา บทความทางวิชาการและวิทยานิพนธ์ทั้งที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบของเอกสารและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ สารสนเทศ (Internet) ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับประเด็นของโครงการศึกษาวิจัยนี้

6. ผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอระบบรัฐสภาที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย โดยแบ่งการนำเสนอ เป็น 4 ส่วน คือ (1) ข้อเสนอเกี่ยวกับองค์ประกอบและวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (2) ข้อเสนอเกี่ยวกับองค์ประกอบและวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา (3) ข้อเสนอเกี่ยวกับการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐสภาและคณะรัฐมนตรีที่เหมาะสม และ (4) ข้อเสนอเกี่ยวกับการก้าวสู่ความเป็นรัฐสวัสดิการของไทย

6.1 ข้อเสนอเกี่ยวกับองค์ประกอบและวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(1) กำหนดจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ให้มีจำนวน 500 คน โดยเป็นสมาชิกซึ่งมาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง จำนวน 100 คน และสมาชิกซึ่งมาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งเขตละหนึ่งคน จำนวน 400 คน ดังนี้

(ก) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง

- ใช้ประเทศเป็นเขตเลือกตั้งเหมือนกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้พรรคการเมืองเป็นพรรคในระดับชาติมากกว่าการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ที่กำหนดให้มีบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง 8 บัญชีตามกลุ่มจังหวัด ซึ่งมีแนวโน้มให้พรรคการเมืองกลายเป็นพรรคการเมืองในระดับท้องถิ่นหรือระดับภูมิภาค นอกจากนี้แล้ว ตามที่รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 กำหนดการจัดกลุ่มจังหวัด โดยให้จัดจังหวัดที่มีพื้นที่ติดต่อกันอยู่ในกลุ่มจังหวัดเดียวกัน และในกลุ่มจังหวัดทุกกลุ่มต้องมีจำนวนราษฎรตามหลักฐานการทะเบียนราษฎรที่ประกาศในที่สุดท้ายก่อนปีที่มีการเลือกตั้งรวมกันแล้วใกล้เคียงกัน และให้จังหวัดทั้งจังหวัดอยู่ในเขตเลือกตั้งเดียว การจัดกลุ่มจังหวัดดังกล่าวมีปัญหาในทางปฏิบัติ กล่าวคือ การจัดกลุ่มจังหวัดบางกลุ่มไม่มีความใกล้เคียงกันเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของประชาชนทำให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งเลือกผู้แทนได้ยาก เช่น การกำหนดให้จังหวัดชุมพรซึ่งเป็นจังหวัดในภาคใต้อยู่ในกลุ่มจังหวัดเดียวกับจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งอยู่ในภาคกลาง เป็นต้น และความได้เปรียบเสียเปรียบกันในเรื่องฐานเสียงของพรรคการเมืองในแต่ละกลุ่มจังหวัด

- ไม่มีการกำหนดจำนวนคะแนนเสียงขั้นต่ำของบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองเหมือนกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่ว่า “การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองต้องได้คะแนนเสียงไม่น้อยกว่าร้อยละ 5 ของจำนวนคะแนนเสียงรวมทั้งประเทศ จึงจะได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ” เพราะหากกำหนดเช่นนั้น จะทำให้พรรคการเมืองขนาดเล็กมีโอกาสน้อยที่จะได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่า การไม่กำหนดจำนวนคะแนนเสียงขั้นต่ำของบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองเหมือนกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ตามข้อเสนอนี้ ไม่ต้องการเป้าหมายหรือเจตนารมณ์ของการป้องกันปัญหาความไร้เสถียรภาพและประสิทธิภาพของรัฐบาล ซึ่งจะเกิดขึ้นภายใต้รัฐบาลผสม แต่คณะผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีมาตรการอื่นที่สามารถเสริมสร้างความมีเสถียรภาพความเข้มแข็งให้กับรัฐบาลได้ จึงไม่ควรจำกัดสิทธิการได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเมื่อประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้ลงคะแนนเสียงในสัดส่วนที่สูงพอที่จะได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(ข) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง การกำหนดให้มีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เขตละหนึ่งคนสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคในการใช้สิทธิของแต่ละบุคคล (one man one vote) เนื่องจาก ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทุกคนสามารถลงคะแนนเลือกผู้แทนได้เท่ากัน สำหรับประเด็นที่เกรงกันว่า เขตเลือกตั้งเล็กทำให้การซื้อเสียงทำได้ง่ายขึ้น สามารถป้องกันและแก้ไขได้โดยการลดอิทธิพลของบรรดาหัวคะแนนของผู้สมัครรับเลือกตั้งได้โดยการเปลี่ยนแปลงวิธีการนับคะแนนและยกเลิกข้อห้ามในการหาเสียงในการเลือกตั้งบางประการ ซึ่งจะได้อธิบายในหัวข้อต่อไป

(2) การเปลี่ยนแปลงวิธีการนับคะแนน ให้กลับไปใช้วิธีการนับคะแนนตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 โดยการนับคะแนนของทุกหน่วยเลือกตั้งรวมกัน ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งแต่เพียงแห่งเดียวในเขตเลือกตั้ง เพื่อลดอิทธิพลของหัวคะแนนของผู้สมัครรับเลือกตั้งที่จะทำการตรวจสอบการลงคะแนนเสียงของผู้เลือกตั้งในกรณีที่มีการซื้อเสียงหรือการใช้อิทธิพลอย่างอื่นในการชักจูงใจในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสำหรับประเด็นข้อกังวลที่ว่า การนับคะแนนรวมมีปัญหาและข้อจำกัดที่ทำให้เกิดการร้องเรียนและร้องคัดค้านการเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการขนส่งหีบบัตรและบัตรเลือกตั้งมายังที่นับคะแนน ซึ่งมีข้อสงสัยว่าอาจมีการเปลี่ยนหีบบัตรหรือเปลี่ยนบัตรเลือกตั้งในหีบ การนำบัตรเลือกตั้งมารวมเพื่อเคละเคล้ากัน ซึ่งมีข้อสงสัยว่าอาจนำบัตรเลือกตั้งปลอมมาปะปน หรือในเรื่องการนับคะแนน ซึ่งมีข้อสงสัยว่าการชานคะแนนและการบันทึกคะแนนในแต่ละกระดานนับคะแนนอาจเกิดการทุจริตโดยชานคะแนนไม่ตรงกับความเป็นจริงนั้นสามารถแก้ไขได้โดยกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบังคับให้พรรคการเมืองทุกพรรคที่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องส่งสมาชิกพรรคการเมืองของตนเข้าเป็นกรรมการประจำหน่วยเลือกตั้งและต้องร่วมเดินทางขนส่งหีบบัตรและบัตรเลือกตั้งมายังที่นับคะแนน และต้องส่งสมาชิกพรรคการเมืองของตนเข้าเป็นกรรมการนับคะแนน ณ ที่นับคะแนน ซึ่งเป็นการตรวจสอบกันเองระหว่างพรรคการเมืองที่เข้าแข่งขัน และวิธีการนี้ยังเป็นการส่งเสริมให้พรรคการเมืองต้องมีสมาชิกพรรคกระจายในทุกพื้นที่ด้วย

(3) ยกเลิกข้อห้ามในการหาเสียงในการเลือกตั้งบางประการ เพื่อลดอิทธิพลของบรรดาหัวคะแนนของผู้สมัครรับเลือกตั้ง โดยให้ผู้สมัครมีช่องทางในการติดต่อกับผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้โดยตรงหรือติดต่อได้ง่ายขึ้น เช่น ยกเลิกข้อห้ามเรื่องการจัดมหรสพในการหาเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น

(4) ยกเลิกเรื่องการสังกัดพรรคการเมืองของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ยังสนับสนุนระบบพรรคการเมือง เพื่อป้องกัน “ระบบเผด็จการของผู้บริหารพรรคการเมือง”

แม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 จะได้กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามมาตรา 101 (3) ว่า “ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง แต่เพียงพรรคเดียวเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าเก้าสิบวันนับถึงวันเลือกตั้ง เว้นแต่ในกรณีที่มีการเลือกตั้งทั่วไปเพราะเหตุยุบสภา ต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งแต่เพียงพรรคเดียวเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าสามสิบวันนับถึงวันเลือกตั้ง” ทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสามารถย้ายพรรคการเมืองได้เมื่อมีการเลือกตั้งทั่วไป ก็ตาม และแม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 จะมีบทบัญญัติรับรองความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้ในระดับหนึ่งแล้ว³ แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะพ้นจาก “ระบบเผด็จการของผู้บริหารพรรคการเมือง” ดังนั้น หากมีการยกเลิกเรื่องการสังกัดพรรคการเมืองของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็จะแก้ไขปัญหาเรื่องผู้บริหารพรรคการเมืองใช้มติของพรรคการเมืองในการควบคุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ตามที่ผู้บริหารพรรคการเมืองต้องการ

สำหรับปัญหาที่ว่า การไม่กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมืองแล้วจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องเสถียรภาพของรัฐบาลในกรณีที่เป็รัฐบาลผสมนั้น ทางแก้ในเรื่องนี้สามารถทำได้โดยกำหนดในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญว่า หากผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้ใดไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองมาตั้งแต่ต้น เมื่อได้รับการเลือกตั้งแล้ว ตลอดสมัยอายุของสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นจะเข้าเป็นสมาชิกของพรรคการเมืองใดไม่ได้ ในทางกลับกัน หากผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็น

³ โปรดดูรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 65 วรรคสาม มาตรา 122 และมาตรา 126 วรรคห้า.

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้ใดสังกัดพรรคการเมืองมาตั้งแต่ต้น เมื่อได้รับการเลือกตั้งแล้ว ตลอดสมัยอายุของสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นจะลาออกจากสมาชิกของพรรคการเมืองนั้นมาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทอิสระไม่ได้ หรือจะย้ายพรรคการเมืองก็ไม่ได้เช่นกัน หรือเท่ากับว่าการลาออกจากสมาชิกของพรรคการเมืองมีผลให้ผู้นั้นต้องพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นอกจากนี้แล้วรัฐธรรมนูญต้องมีบทบัญญัติเรื่องการควมรวมพรรคการเมืองที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้ เพื่อป้องกันปัญหาเรื่อง “เผด็จการทางรัฐสภา” ด้วย

6.2 ข้อเสนอเกี่ยวกับองค์ประกอบและวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา

การออกแบบเกี่ยวกับวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภาว่าเป็นอย่างไร จะมาจากการแต่งตั้ง หรือมาจากการเลือกตั้ง หรือแบบผสมนั้น ต้องพิจารณาถึงบทบาทอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาด้วยว่า จะออกแบบให้วุฒิสภามีบทบาทอำนาจหน้าที่อย่างไร จะให้มีบทบาทเป็น “สภาที่เลี้ยง” หรือเป็น “สภาตรวจสอบ” โดยผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ต้องการให้วุฒิสภามีบทบาทเป็น “สภาตรวจสอบ” จึงกำหนดที่มาของวุฒิสภาให้มาจากการเลือกตั้งของประชาชนโดยตรง ทั้งนี้ มาจากอิทธิพลของแนวคิด “ระบบรัฐสภาที่ทำให้มีเหตุผลขึ้น” (Rationalized Parliamentary System) ที่เห็นว่า ระบบรัฐสภาที่มีกลไกการตรวจสอบซึ่งกันและกันซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่เรียกว่า “ระบบรัฐสภาแบบอำนาจคู่” (dualist) ได้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงให้กลไกถ่วงดุลระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหารแปรเปลี่ยนมาเป็น “ระบบรัฐสภาแบบอำนาจเดี่ยว” (monist) ซึ่งประเทศประชาธิปไตยตะวันตกที่ใช้ระบบการปกครองแบบรัฐสภานั้น ได้มีการปฏิรูประบบรัฐธรรมนูญาระบบความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างองค์กรในทางการเมืองเสียใหม่ให้มีระบบการตรวจสอบถ่วงดุลระหว่างองค์กรในทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพและสามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตในทางสังคมและในทางการเมืองของประเทศเหล่านั้นได้⁴ ดังนั้น วุฒิสภาจึงเป็นกลไกหนึ่งที่ผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ออกแบบไว้เพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบการใช้อำนาจทางการเมือง

คณะผู้วิจัยเห็นว่า ในการปรับโครงสร้างระบบรัฐสภาเพื่อให้มีผลต่อการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสังคมไทยให้มีความเป็นธรรมนั้น จำเป็นต้องปรับปรุงที่มาของผู้แทนปวงชนจากเดิมที่เรามีสภาผู้แทนราษฎรที่มีสมาชิกมาจากการเลือกตั้งซึ่งเป็นผู้แทนในมิติของพื้นที่หรือเขตเลือกตั้ง หรือมาจากบัญชีรายชื่อพรรคการเมือง และเดิมเรามีวุฒิสภาที่มาจากการแต่งตั้งทั้งหมด หรือมาจากการเลือกตั้งทั้งหมด หรือมาจากการเลือกตั้งผสมกับการสรรหา ข้อเสนอในการปรับโครงสร้างระบบรัฐสภาของการศึกษาครั้งนี้ คือ ยังคงให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากเขตเลือกตั้งและบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือระบบสัดส่วนเหมือนเดิม แต่ในเรื่องที่มาของสมาชิกวุฒิสภานั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่าสมาชิกวุฒิสภาไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน โดยกำหนดที่มาของสมาชิกวุฒิสภาเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก สมาชิกที่เป็นโดยตำแหน่ง กล่าวคือ หากบุคคลใดดำรงตำแหน่งตามที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ บุคคลนั้นก็ดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาได้ตราบเท่าที่ดำรงตำแหน่งนั้นๆ และประเภทที่สอง สมาชิกที่มาจากการสรรหาจากกลุ่มองค์กรทางสังคม หรือตัวแทนจากสาขาอาชีพต่างๆ

⁴ สุรพล นิธิไกรพนธ์, ระบบควบคุมตรวจสอบรัฐบาลทางการเมืองที่เหมาะสม (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538) หน้า 6 -8.

นอกจากการปรับเปลี่ยนที่มาของวุฒิสภาแล้ว ยังต้องปรับเปลี่ยนบทบาทอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาด้วย
อย่างไรก็ดี หากจะกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาเป็น “สภาตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ” โดย
หลักการแล้วก็ต้องกำหนดที่มาที่เชื่อมโยงโดยตรงกับประชาชนโดยให้สมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้ง
เหมือนกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 แต่ในเมื่อได้กำหนดที่มาของสมาชิกวุฒิสภามาจากการเป็นสมาชิก
โดยตำแหน่งและมาจากการสรรหาแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นต้องกำหนดให้วุฒิสภาเป็น “สภาตรวจสอบการใช้
อำนาจรัฐ” ประกอบกับประสบการณ์ที่ผ่านมากลไกการตรวจสอบการใช้อำนาจทางการเมืองอื่น เช่น องค์การ
ตามรัฐธรรมนูญ หรือ องค์การศาล ก็สามารถตรวจสอบการใช้อำนาจของฝ่ายบริหารได้เป็นอย่างดี ดังนั้น
คณะผู้วิจัย จึงกำหนดบทบาทของวุฒิสภาให้เป็น “สภาคานและถ่วงดุลอำนาจสภาผู้แทนราษฎร” โดย
กำหนดให้สมาชิกวุฒิสภามีอำนาจริเริ่มเสนอกฎหมายให้วุฒิสภาพิจารณาเป็นสภาแรกได้ แต่ต้องเป็นร่าง
กฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพและแนวนโยบายแห่งรัฐ (เหมือนกับกรณีการเข้าชื่อเสนอกฎหมายของ
ประชาชน) แล้วจึงเสนอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเป็นสภาที่สอง กรณีที่มีความเห็นต่างกันระหว่างสองสภา
ให้เสนอให้รัฐสภาเป็นผู้ชี้ขาด (แทนระบบเดิมที่ให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ชี้ขาด) ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกวุฒิสภา
และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ไม่ได้สังกัดพรรคการเมือง และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสียงข้างน้อยในสภา
ผู้แทนราษฎร สามารถรวมกันเพื่อคานอำนาจของพรรคการเมือง และมีบทบาทในการจัดสรรทรัพยากรและ
ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มิใช่เป็นเรื่องของพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่มี
อำนาจในการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

การกำหนดที่มาของสมาชิกวุฒิสภาให้มีความกระจายและหลากหลายและการปรับเปลี่ยนบทบาท
อำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาดังกล่าวข้างต้นนี้ จะทำให้ได้ผู้แทนปวงชนที่มีบทบาทต่างไปจากผู้แทนปวงชนที่
เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งจะส่งผลให้แนวคิดในการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรม
สามารถแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำหรือความขัดแย้งในสังคมให้เบาบางหรือยุติลงได้ สำหรับข้อเสนอในที่
กำหนดให้สมาชิกวุฒิสภาไม่ได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนอาจจะถูกวิจารณ์ว่าไม่สอดคล้องกับ
หลักประชาธิปไตยนั้น ในทางสากลของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในประเทศที่มีระบบสภาคู่มีหลาย
ประเทศที่วุฒิสภาไม่ได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี ไอร์แลนด์
แคนาดา เนเธอร์แลนด์ มาเลเซีย เป็นต้น

ข้อเสนอเกี่ยวกับจำนวน ที่มา และวิธีการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา มีดังนี้

กำหนดจำนวนสมาชิกวุฒิสภา มีจำนวน 200 คน ดังนี้

(1) สมาชิกประเภทเป็นโดยตำแหน่ง ได้แก่ ปลัดกระทรวง ตามพระราชบัญญัติปรับปรุง
กระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 จำนวน 20 คน ผู้บัญชาการทหารบก ผู้บัญชาการทหารเรือ และผู้
บัญชาการทหารอากาศ จำนวน 3 คน ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ ผู้แทนสภาวิชาชีพซึ่งได้รับเลือกให้เป็น
ผู้แทนตามพระราชบัญญัติจัดตั้งสภาวิชาชีพ และผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามที่ได้รับเลือกให้เป็น
ผู้แทนตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(2) สมาชิกประเภทที่มาจาก การสรรหา จากกลุ่มองค์กรทางสังคม หรือตัวแทนจากสาขาอาชีพ
ต่าง ๆ ผู้แทนสมาคมพนักงานรัฐวิสาหกิจ และองค์กรมหาชน ผู้แทนสหภาพแรงงาน ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบการ
อาชีพภาคเกษตรกรรม ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบการอาชีพภาคอุตสาหกรรม ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบการอาชีพภาค
พาณิชยกรรมและการบริการ ผู้แทนสหกรณ์การเกษตร ผู้แทนสมาคมหรือมูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์หลักเกี่ยวกับการ
พัฒนาชุมชนชนบท การพัฒนาชุมชนเมือง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัด
การเกษตรทางเลือก หรือการจัดการเทคโนโลยีที่เหมาะสม ผู้แทนสมาคมหรือมูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์หลัก

เกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตของเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ป่วย ผู้แทนสมาคมหรือมูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์หลักเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน สิทธิของผู้บริโภค การส่งเสริมประชาธิปไตย หรือการพัฒนาแรงงาน และผู้แทนสมาคมหรือมูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์หลักเกี่ยวกับการสาธารณสุข การศึกษา หรือศิลปวัฒนธรรม

การสรรหาผู้แทนจากกลุ่มองค์กรทางสังคม หรือตัวแทนจากสาขาอาชีพต่างๆ นี้ แบ่งการสรรหาออกเป็น 2 ชั้น กล่าวคือ ในชั้นแรกให้สมาคม มูลนิธิ สหภาพ หรือสหกรณ์ในแต่ละกลุ่มต่าง ๆ ดำเนินการสรรหาโดยการคัดเลือกผู้แทนของตนเองในแต่ละกลุ่มเป็นจำนวน 5 เท่าของจำนวนที่จะได้รับการสรรหาให้เป็นสมาชิกวุฒิสภา เพื่อให้ “คณะกรรมการสรรหาสมาชิกวุฒิสภา” ดำเนินการสรรหาคัดเลือกผู้แทนในแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีจำนวน 5 เท่า นั้น ให้เหลือเป็นผู้ได้รับการสรรหาให้เป็นสมาชิกวุฒิสภาตามจำนวน และหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการสรรหาสมาชิกวุฒิสภา และ “คณะกรรมการสรรหาสมาชิกวุฒิสภา” ประกอบด้วย ประธานสภาผู้แทนราษฎร ผู้นำฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร นายกรัฐมนตรี ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ประธานศาลฎีกา ประธานศาลปกครองสูงสุด ประธานกรรมการการเลือกตั้ง ประธานผู้ตรวจการแผ่นดิน ประธานกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ประธานกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ประธานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อัยการสูงสุด

องค์ประกอบของคณะกรรมการสรรหาสมาชิกวุฒิสภาดังกล่าวประกอบด้วยผู้ดำรงตำแหน่งในสถาบันนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ รวมถึงองค์กรตามรัฐธรรมนูญ ตามที่บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 กำหนดตำแหน่งไว้ทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อให้คณะกรรมการสรรหาสมาชิกวุฒิสภา มีความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับ กรรมการโดยส่วนใหญ่เป็นตำแหน่งที่ต้องมีความเป็นกลางทางการเมือง ยกเว้นตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร ผู้นำฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร และนายกรัฐมนตรีเท่านั้นที่อาจสังกัดพรรคการเมือง

ตามที่คณะผู้วิจัยได้เสนอให้กำหนดที่มาของสมาชิกวุฒิสภา คือ การเป็นสมาชิกวุฒิสภาโดยตำแหน่ง และมาจากการสรรหานั้น จึงเห็นควรยกเลิกอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาเกี่ยวกับการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ยกเลิกบทบาทการเป็น “สภาตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ” เนื่องจากที่มาของสมาชิกวุฒิสภาไม่ได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนจึงไม่สมควรให้มีอำนาจหน้าที่ในการถอดถอนบุคคลซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน โดยกำหนดให้องค์กรอื่นที่มีความเชื่อมโยงใกล้ชิดหรือมีที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนมาทำหน้าที่แทน เพราะการพิจารณาถอดถอนตามมาตรา 270 เป็นมาตรการทางการเมือง เพียงแต่คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติชี้มูลเท่านั้น วุฒิสภาก็สามารถพิจารณาชี้ขาดโดยการลงมติว่าให้ผู้ถูกชี้มูลถูกถอดถอนหรือไม่ แตกต่างจากการตรวจสอบโดยมาตรการทางกฎหมาย กล่าวคือ เมื่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติชี้มูลและส่งเรื่องให้วุฒิสภาพิจารณาแล้ว ในมูลเดียวกันนี้ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติต้องส่งเรื่องเดียวกันนี้ให้อัยการสูงสุดพิจารณาส่งฟ้องต่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือศาลอื่นที่อยู่ในเขตอำนาจ ดังนั้น การยกเลิกอำนาจหน้าที่ในเรื่องนี้ก็ไม่น่าจะมีผลกระทบต่อระบบการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ส่วนอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการเลือกหรือให้ความเห็นชอบบุคคลดำรงตำแหน่งในองค์กรตามรัฐธรรมนูญและศาลนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่า ให้ยังคงเป็นอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาอยู่ต่อไป เพราะหากมีการออกแบบในเรื่องที่มาและมีวิธีการสรรหาสมาชิกวุฒิสภาให้ได้มาซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิและปลอดจากการแทรกแซงทางการเมืองแล้ว วุฒิสภาที่มาจากการสรรหาดังกล่าวนี้อาจทำหน้าที่เลือกหรือให้ความเห็นชอบบุคคลดำรงตำแหน่งในองค์กรตามรัฐธรรมนูญและศาลได้เป็นอย่างดี

ตามที่คณะผู้วิจัยได้เสนอให้กำหนดที่มาของสมาชิกวุฒิสภา คือ มาจากการเป็นสมาชิกวุฒิสภาโดยตำแหน่ง และมาจากการสรรหานั้น จึงได้เสนอให้กำหนดบทบาทของวุฒิสภาให้เป็น “สภาคานและถ่วงดุลอำนาจสภาผู้แทนราษฎร” ด้วย โดยกำหนดให้สมาชิกวุฒิสภามีอำนาจริเริ่มเสนอกฎหมายได้เอง โดยสามารถเสนอให้วุฒิสภาพิจารณาได้เป็นสภาแรก แต่ต้องเป็นร่างกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพและแนวนโยบายแห่งรัฐ (เหมือนกับกรณีการเข้าชื่อเสนอกฎหมายของประชาชน) แล้วจึงเสนอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเป็นสภาที่สอง และในกรณีที่มีความเห็นต่างกันระหว่างสองสภา ให้เสนอให้รัฐสภาเป็นผู้ชี้ขาด (แทนระบบเดิมที่ให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ชี้ขาด) ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ไม่ได้สังกัดพรรคการเมือง และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสียงข้างน้อยในสภาผู้แทนราษฎร สามารถรวมกันเพื่อคานอำนาจของพรรคการเมือง และเพื่อให้วุฒิสภามีบทบาทในการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจซึ่งมิใช่เป็นเรื่องของพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นมีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

6.3 ข้อเสนอเกี่ยวกับการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภาและคณะรัฐมนตรีที่เหมาะสม

(1) การยกเลิกบทบังคับให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง

คณะผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับการเสริมสร้างพรรคการเมืองให้เข้มแข็งและให้มีพรรคการเมืองน้อยพรรคในสภาตามแนวทางของรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่กำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร “ต้องสังกัดพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งแต่เพียงพรรคเดียวนับถึงวันสมัครรับเลือกตั้งเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 90 วัน” และกำหนดให้ “สมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสิ้นสุดลงเมื่อพ้นจากการเป็นสมาชิกพรรคการเมือง” และ “การส่งเสริมให้มีพรรคการเมืองน้อยพรรค”⁵ โดยคณะผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีมาตรการอื่นที่สามารถเสริมสร้างความมีเสถียรภาพความเข้มแข็งให้กับรัฐบาลได้ จึงไม่ควรจำกัดสิทธิการได้เป็นผู้แทนราษฎรในเมื่อประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้ลงคะแนนเสียงในสัดส่วนที่สูงพอที่จะได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเสนอให้ยกเลิกเรื่องการสังกัดพรรคการเมืองของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อป้องกัน “ระบบเผด็จการของผู้บริหารพรรคการเมือง” สำหรับปัญหาที่ว่า การไม่กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมืองแล้ว จะทำให้เกิดปัญหาเรื่องเสถียรภาพของรัฐบาลในกรณีที่รัฐบาลผสมนั้น ทางแก้ในเรื่องนี้สามารถทำได้โดยกำหนดไว้ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญว่า หากผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้ใดไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองมาตั้งแต่ต้น เมื่อได้รับการเลือกตั้งแล้ว ตลอดสมัยอายุของสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นจะเข้าเป็นสมาชิกของพรรคการเมืองใดไม่ได้ ในทางกลับกัน หากผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้ใดสังกัดพรรคการเมืองมาตั้งแต่ต้น เมื่อได้รับการเลือกตั้งแล้ว ตลอดสมัยอายุของสภาผู้แทนราษฎรสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นจะลาออกจากสมาชิกของพรรคการเมืองนั้นมาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทอิสระไม่ได้ หรือจะย้ายพรรคการเมืองก็ไม่ได้เช่นกัน หรือเท่ากับว่าการลาออกจากสมาชิกของพรรคการเมืองมีผลให้ผู้นั้นต้องพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นอกจากนี้แล้วรัฐธรรมนูญต้องมีบทบัญญัติเรื่องการควมรวบพรรคการเมืองที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้ เพื่อป้องกันปัญหาเรื่อง “เผด็จการทางรัฐสภา” ด้วย

⁵ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, “การคุ้มครองสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในฐานะผู้แทนปวงชนไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพรรคการเมือง” เอกสารสัมมนาวิชาการประจำปี ครั้งที่ 1 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548, หน้า 26.

อย่างไรก็ดี ข้อเสนอแนะนี้ เปิดโอกาสให้บุคคลที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอิสระที่ไม่สังกัดพรรคการเมืองมีโอกาสได้รับเลือกจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่น่าจะใช้ในการแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์ทางการเมือง ในกรณีที่บุคคลที่พรรคการเมืองให้การยอมรับ แทนที่จะเรียกร้องขอยกเว้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรีพระราชทานโดยอ้างประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า พัฒนาการและการเรียนรู้ในทางการเมืองของไทยที่ผ่านมาไม่ยอมรับนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง (เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) ดังนั้น ข้อเสนอแนะนี้ จึงเป็นช่องทางหนึ่งที่น่าจะใช้ในการแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์ทางการเมืองได้

(2) การเพิ่มภาวะความเป็นผู้นำให้แก่นายกรัฐมนตรี

คณะผู้วิจัยเห็นด้วยกับการกำหนดให้การเลือกนายกรัฐมนตรีต้องกระทำในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 แต่ไม่เห็นด้วยกับการหามนายกรัฐมนตรีดำรงตำแหน่งติดต่อกันเกินกว่าแปดปี เพราะว่า หากนายกรัฐมนตรีเลือกวิธีการยุบสภาหรือลาออกจากตำแหน่งก่อนใกล้ครบวาระแปดปี การหามนายกรัฐมนตรีดำรงตำแหน่งติดต่อกันเกินกว่าแปดปีตามรัฐธรรมนูญย่อมไร้ผล และยังมีข้อด้อยอีกประการหนึ่งคือ ในทางปฏิบัติทางการเมืองของพรรคการเมืองในระบบรัฐสภาไทย พรรคใดที่ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุดจะเป็นพรรคที่จัดตั้งรัฐบาลโดยหัวหน้าพรรคได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรี การหามนายกรัฐมนตรีดำรงตำแหน่งติดต่อกันเกินกว่าแปดปีตามรัฐธรรมนูญ เป็นผลให้หัวหน้าพรรคการเมืองไม่อาจเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป การให้บุคคลอื่นในพรรคการเมืองเป็นนายกรัฐมนตรีย่อมเป็นการขัดต่อธรรมเนียมปฏิบัติ ทำให้ได้รับคะแนนเสียงการสนับสนุนในรัฐสภาในฐานะรัฐบาลน้อยลง นำไปสู่ความไร้เสถียรภาพของรัฐบาลได้

คณะผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับหลักเกณฑ์ในการยื่นญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ซึ่งยากกว่ากรณีการขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีโดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างภาวะผู้นำให้แก่นายกรัฐมนตรีโดยให้นายกรัฐมนตรีมีฐานะเหนือกว่ารัฐมนตรีอื่น แต่เห็นด้วยกับหลักเกณฑ์ในการยื่นญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 แม้ว่าในอดีตเมื่อมีการลงมติในญัตติการอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี เสียข้งมากในสภาผู้แทนราษฎรจะสนับสนุนนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีทุกครั้ง ซึ่งเป็นการพิจารณาตัดสินใจโดยเสียข้งมากในระบบรัฐสภาเพื่อให้รัฐบาลบริหารราชการต่อไปได้ แต่การอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีถือว่าการตรวจสอบการใช้อำนาจฝ่ายบริหารที่สำคัญ ทำให้ฝ่ายเสียงข้างน้อยในสภาผู้แทนราษฎรได้เสนอข้อมูล วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของฝ่ายบริหารให้ประชาชนได้รับทราบ และเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้ในทางการเมืองให้กับประชาชน หากฝ่ายเสียงข้างน้อยในสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนไม่มีโอกาสทำหน้าที่นี้แล้ว ก็ต้องหวังพึ่งองค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐอื่นๆ ซึ่งไม่มีความเชื่อมโยงกับประชาชนโดยตรง และการเมืองในระบบรัฐสภาแบบตัวแทนนั้น หากตัวแทนในรัฐสภาไม่มีช่องทางในการตรวจสอบการใช้อำนาจของฝ่ายบริหาร ก็จะทำให้กลุ่มประชาชนหรือการเมืองภาคประชาชนจะทำการกดดันเรียกร้องหรือต่อต้านฝ่ายบริหารหรือการสร้างควมวุ่นวายในทางการเมืองเพื่อให้กระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาลได้เช่นกัน โดยอ้างความชอบธรรมของการดำเนินการได้ว่า การเมืองในระบบตัวแทนไม่สามารถตรวจสอบฝ่ายบริหารได้ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องให้กลไกการตรวจสอบของการเมืองในระบบตัวแทนสามารถตรวจสอบฝ่ายบริหารได้

(3) การแยกอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหารโดยการห้ามสมาชิกรัฐสภาเป็นรัฐมนตรีใน ขณะเดียวกัน

คณะผู้วิจัยเห็นด้วยกับการแยกอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหารโดยการห้ามสมาชิกรัฐสภาเป็นรัฐมนตรีในขณะเดียวกันเหมือนกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 กล่าวคือ นายกรัฐมนตรีต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและเมื่อได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งแล้วต้องพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สำหรับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหากได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีก็ต้องพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มาตรการนี้เป็นการสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้แก่รัฐบาล จะทำให้ผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีต้องดำเนินการตามแนวทางของคณะรัฐมนตรี ภายใต้การกำกับดูแลของนายกรัฐมนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่เป็นรัฐบาลผสม จะทำให้พรรคร่วมรัฐบาลต้องรองกับนายกรัฐมนตรีได้น้อยลง เพราะหากนายกรัฐมนตรีตัดสินใจปรับคณะรัฐมนตรีหรือให้รัฐมนตรีคนใดพ้นจากตำแหน่ง บุคคลดังกล่าวก็ไม่อาจกลับไปดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เหมือนเช่นในอดีต ประเด็นที่ควรพิจารณาต่อมาก็คือจะทำให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจมากเกินไปจนไม่รับฟังเสียงของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือไม่ ผู้เขียนเห็นว่านายกรัฐมนตรีจะไม่มีอำนาจมากเกินไป แม้ข้อเสนอนี้จะเหมือนกับมาตรการสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้แก่รัฐบาลตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ก็ตาม แต่ก็มีแตกต่างที่นายกรัฐมนตรีตามข้อเสนอนี้จะถูกตรวจสอบจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยการเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจได้ง่ายกว่าที่กำหนดไว้ตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 นั่นก็หมายความว่าพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลยังมีโอกาสลงคะแนนเสียงไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี หากมีการเสนอญัตติดังกล่าวแล้ว รัฐธรรมนูญกำหนดไม่ให้นายกรัฐมนตรีใช้อำนาจยุบสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างที่ยื่นญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี นอกจากนี้ นายกรัฐมนตรียังต้องถูกตรวจสอบการใช้อำนาจจากองค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจอื่นๆ อีก

สำหรับประเด็นเรื่องข้อเสนอเกี่ยวกับการกำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะรัฐมนตรี คณะผู้วิจัยเห็นด้วยกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 มีอยู่เรื่องเดียวที่คณะผู้วิจัยเห็นว่าสมควรปรับปรุงแก้ไข คือ เรื่องการเสนอขอความเห็นชอบหนังสือสัญญาต่อรัฐสภาในมาตรา 190 โดยการกำหนดความชัดเจนของหนังสือสัญญาที่ต้องเสนอขอความเห็นชอบจากรัฐสภา และกำหนดขั้นตอนหรือกระบวนการทำหนังสือสัญญาที่ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาให้สามารถปฏิบัติได้จริงและให้สามารถรักษาผลประโยชน์ของชาติให้มากที่สุด

สำหรับข้อสรุปที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า การปกครองในระบอบรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 “ฝ่ายบริหารมีเสถียรภาพมาก รัฐสภาไม่สามารถตรวจสอบได้อย่างมีประสิทธิภาพ” นั้น เป็นคำกล่าวที่มีข้อเท็จจริงในทางตรงกันข้าม และผู้เขียนเห็นว่า “มาตรการเพื่อเสริมสร้างเสถียรภาพของรัฐบาล” ตามแนวคิดเรื่อง “ระบบรัฐสภาที่ทำให้มีเหตุผลขึ้น” (Rationalized Parliamentary System) นั้น จำเป็นต้องปรับเปลี่ยน “โครงสร้างขององค์กรของรัฐสภา และปรับปรุงระบบความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจในทางการเมืองของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ” ให้สอดคล้องกับสังคมวิทยาการเมืองของไทย แต่อย่างไรก็ตาม การกำหนดให้มี “มาตรการเพื่อเสริมสร้างเสถียรภาพของรัฐบาล” อย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้การปกครองในระบอบรัฐสภาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ จะต้องมีการปรับปรุงให้มีองค์กรอื่นมาทำหน้าที่ควบคุมตรวจสอบในทางการเมือง” มาตรวจสอบฝ่ายบริหารนอกเหนือจากรัฐสภาด้วย

7. อภิปรายผลการวิจัย

นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ได้วิเคราะห์ปัญหาของระบอบประชาธิปไตยของไทยว่า เกิดจากการที่ประชาชนยังไม่เข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ขาดวัฒนธรรมทางการเมืองอัน “เอื้อ” ต่อการพัฒนาประชาธิปไตย รวมทั้งการที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถ “เข้าถึงทรัพยากร” ได้ จึงทำให้เกิดช่องว่างของสถานะทางเศรษฐกิจ เมื่อเกิดความเหลื่อมล้ำจึงเป็น “ช่อง” ของการเข้ามามีอิทธิพลของนักการเมืองต่อประชาชนโดยการสร้างฐานเสียงหรือคะแนนนิยมผ่านการช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของการซื้อเสียงและปัญหาทางการเมืองอื่น ๆ ตามมา เมื่อเป็นเช่นนี้การปฏิรูปการเมืองและรวมถึงการปฏิรูปสังคมจึงต้องสร้างประชาสังคม คือสังคมที่ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นอิสระหรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ต้องออกแบบรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกทางการเมืองให้เข้มแข็งแต่ตรวจสอบได้ ต้องเปิดพื้นที่ให้ประชาชนเข้าถึงทรัพยากรทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนมีกลไกการบริหารจัดการการเปิดพื้นที่ดังกล่าวให้อยู่ในกรอบของกฎหมาย

ตลอดระยะเวลา 84 ปีที่ผ่านมา นับแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบ (ที่เข้าใจกันว่าเป็น) ประชาธิปไตยนั้น พบว่าการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยเป็นไปอย่างเชื่องช้าและติดอยู่ในวังวนที่นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “วงจรอุบาทว์” ได้แก่ รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ⇒ ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ⇒ การรัฐประหาร ⇒ รัฐบาลที่มาจากคณะรัฐประหาร ⇒ รัฐธรรมนูญชั่วคราว ⇒ รัฐธรรมนูญถาวร ⇒ เลือกตั้ง ⇒ รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ⇒ การรัฐประหาร เป็นเช่นนี้เรื่อยมา และก็ไม่มีผู้ใดกล้ายืนยันว่าการเมืองไทยจะหลุดออกจากวงจรเช่นนี้หรือไม่และเมื่อใด

ผู้เขียนเห็นว่า เมื่อพิจารณาแนวทางการพัฒนาประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นนับแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานั้น ชนชั้นนำของไทยมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการร่างรัฐธรรมนูญ เป็นแกนหลักหรือเป็น “ธงนำ” ในการพัฒนาประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียว แต่ผ่านมา 84 ปี ประเทศไทยมีการลองผิดลองถูกใช้รัฐธรรมนูญมาแล้วกว่า 19 ฉบับ แม้รัฐธรรมนูญที่ทุกฝ่ายเห็นตรงกันว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุดและมีส่วนร่วมจากประชาชนมากที่สุดอย่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 หรือแม้กระทั่งรัฐธรรมนูญซึ่งพยายามแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องของรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ผ่านมาการลงประชามติอย่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ก็ยังไม่สามารถบังคับใช้ได้ถึง 10 ปี ยิ่งไปกว่านั้น การถือเอารัฐธรรมนูญเป็นตัวตั้งต้นในการสร้างประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่สุ่มเสี่ยง เพราะรัฐธรรมนูญบางฉบับที่ได้รับการยอมรับว่ามีความเป็นประชาธิปไตยสูงมาก แต่กลับใช้บังคับได้ในระยะเวลาไม่นานนัก เพราะมีกลไกบางอย่างที่ “แปลกปลอม” หรือเข้ากันไม่ได้กับสภาพพื้นฐานทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของไทย เช่น รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่วางโครงสร้างให้วุฒิสภาทั้งหมดมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน โดยห้ามหาเสียง ห้ามสังกัดพรรคการเมือง แต่สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากใช้บังคับรัฐธรรมนูญฉบับนี้คือ เราได้สมาชิกวุฒิสภาซึ่งมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับพรรคการเมือง และมีการแบ่งขั้วในวุฒิสภาอย่างค่อนข้างชัดเจนระหว่างวุฒิสภาที่สนับสนุนพรรคการเมืองต่าง ๆ ผลที่ตามมาก็คือ วุฒิสภาไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้สมดังเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ต้องการให้วุฒิสภาเป็นสภาตรวจสอบ เพราะวุฒิสภาเป็น “พวกเดียวกัน” กับสภาผู้แทนราษฎรไปแล้ว ไม่ว่าพรรคการเมืองฝ่ายใดในสภาผู้แทนราษฎรจะขึ้นมาเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลต่างก็มีเสียงสนับสนุนในวุฒิสภาเช่นเดียวกัน กลไกการตรวจสอบการใช้อำนาจที่รัฐธรรมนูญวางไว้จึงไม่สามารถเกิดมรรคเกิดผลขึ้นได้จริงในทางปฏิบัติ

สืบเนื่องจากพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2546 ความตอนหนึ่งว่า

“...ถ้าเข้าใจที่พูดที่ทำอะไรวันนี้ เป็นพรที่ดีที่สุด แล้วก็พอใจ ในเรื่องอื่นไม่ใช่เรื่องข้าวเท่านั้นเอง ในเรื่องด้านปกครองทั้งหลาย ในด้านวิชาการอื่น ๆ ทั้งหลายมันก็มีพอเพียงเหมือนกัน อย่างทางโน้นพูดถึงรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ มีรัฐศาสตร์พอเพียงก็มีเหมือนกัน ถ้าไม่พอเพียงถึงใช้ไม่ได้ ทำให้ละอะไปหมด ถ้านั้นก็เลยพูดตลอดมาให้กลับใจว่า ให้พอเพียง ไม่ใช่เศรษฐกิจ ให้พอเพียงในความคิดและทำอะไรพอเพียงสามารถที่จะอยู่ได้ ...”

บันดลให้ผู้เขียนบังเกิดธรรมจักขุ หรือดวงตาเห็นธรรมว่า แท้จริงแล้วแนวพระราชดำริ “พอเพียง” นี้เองที่จะเป็นทางออกของปัญหาการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

ผู้เขียนใคร่ขอเสนอแนวทางอันเป็นกรอบแนวคิดในการปรับโครงสร้างรัฐสภาซึ่งจะเป็นต้นทางไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยของไทยว่า “แนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียง” (Sufficiency Democracy) ซึ่งก็คือ การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาผสานเข้ากับแนวคิด ทฤษฎีและหลักการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย หากจะเปรียบเทียบการเมืองการปกครองประเทศเป็นเหมือนรถยนต์ ระบอบประชาธิปไตยก็เป็นระบบเครื่องยนต์ซึ่งขับเคลื่อนรถให้เคลื่อนที่ไปข้างหน้าได้ ส่วนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็เปรียบดั่งระบบห้ามล้อ หรือระบบเบรก ที่คอยยับยั้งไม่ให้รถแล่นเร็วจนเกินไป และให้รถหยุดเมื่อกำลังจะเกิดอันตราย ประชาธิปไตยแบบพอเพียงนี้ คือ ประชาธิปไตยที่จะพอเหมาะ สอดคล้องกับสภาพทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองของไทยนั้นจะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการคือ

1. ประชาธิปไตยสายกลาง เป็นประชาธิปไตยที่พอประมาณ เป็นประชาธิปไตยที่ไม่มาก (เข้มข้น) เกินไป ไม่น้อย (เจือจาง) เกินไป แต่เป็นประชาธิปไตยที่พอเหมาะพอควรแก่สถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคง ไม่ใช่แนวทางสุดโต่ง ใช้หลักอหิงสาไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่หาความสุขเรียกร้องผลประโยชน์บนความทุกข์ ความเดือดร้อนของผู้อื่น ไม่เบียดบังผลประโยชน์ส่วนรวมมาเป็นของตน

2. ธรรมาธิปไตย เป็นประชาธิปไตยที่ถือธรรม หรือเหตุผล ความถูกต้องเหมาะสมเป็นใหญ่เป็นประธาน หาใช่เพียงแต่เสียงของประชาชนข้างมากแต่อย่างเดียว ไม่หวั่นไหวไปตามกระแส ตามเสียงนินทาถูยสรรเสริญ เพราะหลายครั้งหลายคราที่เสียงข้างมากอาจไม่ใช่เสียงของความถูกต้อง เป็นประชาธิปไตยที่ต้องกอบด้วยสติและปัญญาเป็นเครื่องกำกับเสมอ ทั้งผู้นำและประชาชน ต้องมีโยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างแยบคาย คือพิจารณาเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ ไม่ใช่ความพึงพอใจ หรืออารมณ์ของตนเองเป็นที่ตั้ง

3. ประชาธิปไตยที่มีภูมิคุ้มกัน เป็นประชาธิปไตยที่ไม่ประมาท เป็นประชาธิปไตยที่รู้เท่า รู้ทันและมีกลไกที่เตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นประชาธิปไตยที่ยืดหยุ่น เลือกรับและผสมผสานหลักการของตะวันตกที่สอดคล้องกับสังคมไทย สามารถก้าวทันและพร้อมรับกับกระแสโลกาภิวัตน์

คุณลักษณะของประชาธิปไตยแบบพอเพียงทั้ง 3 ประการนี้ยังต้องประกอบด้วย เงื่อนไข 2 ประการ คือ

1. ความรู้ เป็นประชาธิปไตยที่ถูกต้องตามหลักวิชา ความเข้าใจของผู้ใช้ประชาธิปไตยต้องไม่คลาดเคลื่อนไปจากอุดมการณ์ที่แท้จริงของประชาธิปไตย ต้องไม่นำประชาธิปไตยมาแอบอ้างบังหน้าเพื่อลบล้างฝ่ายตรงข้าม แย่งชิงอำนาจกันเอง หรือเพื่อนำประเทศไปสู่ระบอบการปกครองอื่นอันไม่พึงปรารถนา

2. **คุณธรรม** มุ่งเน้นที่ตัวผู้นำ ผู้ใช้อำนาจแทนประชาชนต้องมีคุณธรรมประจำใจ ประการหนึ่งคือ *ทศพิธราชธรรม* และ *พรหมวิหารธรรม* ซึ่งมีผู้เข้าใจผิดกันมากว่าเป็นธรรมะสำหรับพระมหากษัตริย์เท่านั้น แท้จริงแล้วเป็นธรรมะของผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ในทุก ๆ ระดับพียงนำมาเป็นเครื่องกำกับ เป็นกรอบการใช้ อำนาจแห่งตน นอกเหนือจากกฎหมายซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งน้อยกว่า

แนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียงนี้จะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อได้ถูกนำมาปฏิบัติทั้ง 2 ภาคส่วนของ การเมืองการปกครองนั่นคือ

1. **ภาคส่วนของกฎเกณฑ์และสถาบัน (Hardware)** การออกแบบโครงสร้างสถาบันการเมือง องค์การตรวจสอบการใช้อำนาจ การรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่เรียกว่า **“รัฐธรรมนูญ”** นั้นจะต้องคิดออกแบบด้วยแนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียง โดยคำนึงถึงโครงสร้าง ส่วนล่างหรือโครงสร้างพื้นฐานของสังคมไทยให้มาก เพราะรัฐธรรมนูญของ泰国有นั้น มี “บริบท” ที่แตกต่างจาก รัฐธรรมนูญของตะวันตกอยู่ประการหนึ่งคือ รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรของ泰国有นั้น มี **“ใส่ใน”** เป็น **รัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรแทรกอยู่** นั่นคือ กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมซึ่งเป็น **“พลังขับเคลื่อน”** ระบบ การเมืองการปกครองของ泰国有มาตลอด 84 ปี ได้แก่

1. **สถาบันพระมหากษัตริย์** ซึ่งทรง “ปกเกล้า” เหล่าพสกนิกรด้วยความร่มเย็นเป็นสุขเสมอมา
2. **พี่น้องประชาชนกลุ่มอาชีพเกษตรกรในต่างจังหวัดและกลุ่มอาชีพรับจ้างในกรุงเทพมหานคร** ซึ่ง คิดเป็นประมาณ ร้อยละ 80 ของสังคมไทย ซึ่งเป็นตัวชี้ขาดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในแต่ละครั้ง
3. **กลุ่มคนชั้นกลาง ได้แก่ กลุ่มนักธุรกิจ นายทุนและปัญญาชน นักวิชาการ** ซึ่งมีอยู่ประมาณ ร้อย ละ 10 ของสังคม กลุ่มนี้จะเป็นตัวชี้ขาดการดำรงอยู่ของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งหรือไม่ ก็ตาม
4. **กลุ่มข้าราชการ** ซึ่งหมายรวมถึง “กองทัพ”

พลังขับเคลื่อน “กลไกแห่งรัฐธรรมนูญ” ทั้ง 4 อาณาภพนี้ ขอเรียกว่า **“รัฐธรรมนูญจิตวานภาพ”**

ตัวอย่างการแสดงพลังของรัฐธรรมนูญจิตวานภาพที่เพิ่งเกิดขึ้นคือ ปรากฏการณ์การชุมนุมเรียกร้อง ของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และเหตุการณ์เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 สาเหตุ (ส่วนหนึ่ง) เกิดจากตัวรัฐธรรมนูญปี 2540 เองที่ปฏิรูประบบการเมือง โดยดึงกลุ่มนายทุน ชนชั้นกลาง และกลุ่ม ข้าราชการ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการทหาร) “ออกจากระบบการเมือง” คือออกจากวุฒิสภาในระบบ แต่งตั้งเดิม (ซึ่งผสานเข้ากับวัฒนธรรมทางการเมืองของ泰国有ได้เป็นอย่างดี) วุฒิสภาซึ่งเคยเป็น “เวที” ให้คน กลุ่มนี้ได้แสดงออกถูกปิดลง ดังนั้น “เกลียว” ที่ถูกขันจนเขม็งถึงที่สุดจึงแตกออก ยังผลให้รัฐธรรมนูญฉบับ ประชาชนแตกสลายลงในชั่วข้ามคืน พร้อมกับการที่จิตวานภาพกลุ่มที่ 4 ทวงบทบาทของตนกลับคืนมา

ในเมื่อกฎหมายมีหน้าที่ประการหนึ่งคือ **หน้าที่จัดสรรทรัพยากร (Allocation of Resources)** ให้แก่กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) ทุกกลุ่มในสังคมอย่างเป็นธรรม ทางหนึ่งที่จะลดความเขม็งเกลียว ลงได้คือการ ออกแบบรัฐธรรมนูญโดยแบ่งสรรทรัพยากรให้กลุ่มผลประโยชน์ทุกกลุ่มในสังคมอย่างเหมาะสม พอเหมาะพอควรกับบริบททางการเมืองของ泰国有ซึ่งไม่เหมือนที่ใดในโลก จึงไม่อาจออกแบบรัฐธรรมนูญและ สถาบันการเมืองโดย “นำเข้า” หลักการและหลักกฎหมายจากตะวันตกมาทั้งหมด โดยไม่ปรับปรุงให้พอเหมาะ สอดรับกับสังคมการเมืองของ泰国有 แต่ทั้งนี้โดยไม่คลาดไปจากอุดมการณ์ประชาธิปไตย

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างประกอบถึงการออกแบบรัฐธรรมนูญของนานาประเทศที่มีการ “ปรับเปลี่ยน” กลไกต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญให้เข้ากันได้กับบริบทของประเทศนั้น ๆ เช่น ประเทศฝรั่งเศสหลังจากประสบความล้มเหลวในการนำระบบรัฐบาลแบบรัฐสภา (Parliamentary system) อย่างอังกฤษมาใช้ กล่าวคือ ในช่วงสาธารณรัฐที่ 4 นั้น ฝรั่งเศสประสบปัญหารัฐบาลอ่อนแอไร้เสถียรภาพ จึงมีการออกแบบระบบความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติใหม่ โดยการสร้างฝ่ายบริหารที่มีความเข้มแข็งให้มีประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน เป็นประมุขของประเทศและเป็นผู้มีอำนาจเลือกและแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีมาเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร โดยนายกรัฐมนตรีต้องรับผิดชอบทั้งต่อสภาผู้แทนราษฎรและประธานาธิบดี นอกจากนี้ยังให้ประธานาธิบดีมีอำนาจยุบสภาได้ แต่สภาผู้แทนราษฎรไม่มีอำนาจอภิปรายไม่ไว้วางใจประธานาธิบดี ซึ่งเป็นการนำข้อดีของทั้งระบบรัฐสภาแบบอังกฤษ และระบบประธานาธิบดีแบบสหรัฐอเมริกา มาผสมผสานกันจนเกิดเป็นระบบรัฐบาลแบบใหม่ที่เรียกว่า “ระบบกึ่งรัฐสภากึ่งประธานาธิบดี” (Semi-parliamentary-presidential system) นอกจากนี้ยังมีกรณีของประเทศมาเลเซีย ซึ่งออกแบบที่มาของประมุขแห่งรัฐให้เป็นการผสมผสานระหว่างพระมหากษัตริย์กับประธานาธิบดี กล่าวคือ ให้สุลต่านรัฐต่าง ๆ หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาดำรงตำแหน่งสมเด็จพระราชาธิบดีตามวาระ

ดังนั้น สิ่งหนึ่งซึ่งผู้ร่างรัฐธรรมนูญต้องคำนึงถึงอยู่เสมอคือ **หลักประชาธิปไตย** ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ อุดมการณ์ประชาธิปไตย หลักการของประชาธิปไตย และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย การร่างรัฐธรรมนูญจะต้อง “ไม่ทิ้ง” องค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งของหลักประชาธิปไตยเสีย และยิ่งไปกว่านั้นคือ กฎหมายเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและรัฐธรรมนูญเป็นปรากฏการณ์ทางการเมือง ซึ่งต่างมีอิทธิพลผลสะท้อนซึ่งกันและกัน การร่างกฎหมายจึงปฏิเสธเสียไม่ได้ที่จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของแต่ละสังคม ซึ่งมีที่มาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี อุปนิสัยใจคอของคนในชาติที่แตกต่างกันด้วย “กำแพง” ที่ผู้ร่างรัฐธรรมนูญไม่ว่ายุคใดสมัยใดต้องข้ามผ่านไปให้ได้คือ การผสมผสานหลักการตะวันตกเข้ากับคนตะวันออก อย่างพอเหมาะ พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งประชาธิปไตยที่ยั่งยืน มิใช่ประชาธิปไตยเพียงไม่กี่ปี เหมือนที่เกิดขึ้นกับรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และฉบับปี พ.ศ. 2550

2. ภาคส่วนของวัฒนธรรมทางการเมือง (Software) ขอเพียงให้ “คน” ที่เข้ามาใช้อำนาจแทนรัฐ ในนามของรัฐ ได้ยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตย อันได้แก่ หลักสิทธิเสรีภาพ หลักการปกครองโดยเสียงข้างมากและการปกครองโดยกฎหมาย ใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมผู้เป็นเจ้าของอำนาจอย่างแท้จริง และด้วยใจเป็นธรรม ขอให้ทุกฝ่ายจงน้อมนำ แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัส มาเป็นธงนำในการดำเนินชีวิต เพียงเท่านี้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยก็จะบังเกิดเป็นจริงขึ้นได้ เมื่อนั้น สังคมประชาธิปไตยสมบูรณ์แบบก็จะถูกสถาปนาขึ้นและธำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน เหมือนดั่งนานาประเทศที่มีสังคมประชาธิปไตยอันเข้มแข็งมาหลายร้อยปี

กล่าวโดยสรุป ข้อเสนอการปรับโครงสร้างรัฐสภาในรายงานการวิจัยฉบับนี้ ก็คือการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาผสมผสานเข้ากับหลักการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ให้เป็นประชาธิปไตยที่จะพอเหมาะ มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน สอดคล้องกับสภาพทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองของไทยนั่นเอง

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการการวิสามัญบัญญัติกเจตนาารมณั จดหมายเหตุ และตรวจรายงานการประชุม สภาารังรัฐธรรมนูญ.
เจตนาารมณัรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. กรุงเทพฯ : สำนักกรรมการการ 3
 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2550.
- คณะบุคคลเพื่อทำการวิจัยเรื่องรัฐธรรมนูญ. รายงานการวิจัยเรื่องการติดตามผลการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ.
 กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2551.
- นันทวัฒน์ บรรณันท์ และคณะ. การปรับโครงสร้างของระบบรัฐสภา. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2554.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. ปัญหาและแนวทางการปรับปรุงการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา. เอกสารสัมมนาวิชาการ
 ประจำปี ครั้งที่ 1 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, “การคุ้มครองสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในฐานะผู้แทนปวงชนไม่ให้ตกอยู่ภายใต้
อาณัติของพรรคการเมือง” เอกสารสัมมนาวิชาการประจำปี ครั้งที่ 1 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 2548.
- มนตรี รุปลสุวรรณ และคณะ. กรอบความคิดการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (พ.ศ. 2550). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 เดือนตุลา, 2549.
- สุรพล นิติไกรพจน์, ระบบควบคุมตรวจสอบรัฐบาลทางการเมืองที่เหมาะสม กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
 สนับสนุนการวิจัย, 2538.

องค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรม : การพัฒนารากฐานคุณธรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง¹

ฉานทิพย์ สันตะพานธุ์²

บทคัดย่อ

องค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมของไทยมีความจำเป็นต่อการพัฒนารากฐานของระบบคุณธรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ ระบบคุณธรรมเป็นระบบการคุ้มครองการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ อันประกอบด้วย หลักความเสมอภาค หลักความสามารถ หลักความมั่นคงและหลักความเป็นกลางทางการเมือง อีกทั้งจำเป็นต้องมีกลไกการพิทักษ์ระบบคุณธรรมให้เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติโดยการจัดตั้งองค์กรและกำหนดอำนาจหน้าที่ในการพิทักษ์ระบบคุณธรรมขึ้น คณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม (ก.พ.ค.) ของไทยในปัจจุบันเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ดังกล่าว โดยได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาเป็นกรอบแนวคิด กล่าวคือ การถือกำเนิดของ ก.พ.ค. แม้จะแตกต่างจากประเทศที่มีระบบศาลคู่ แต่กลับเป็นความพอเหมาะพอประมาณของกลไกการคุ้มครองสิทธิของข้าราชการซึ่งจะได้รับการคุ้มครองทั้งจาก ก.พ.ค. และศาลปกครอง จึงเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางสังคมวิทยาของระบบราชการไทยซึ่งข้าราชการมักจะมีปัญหาไม่ได้รับความเป็นธรรมอยู่เนือง ๆ นอกจากนี้ ได้มีการให้เหตุผลประกอบถึงความจำเป็นขององค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรม และท้ายที่สุดการมีองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมขึ้นในระบบข้าราชการประเภทอื่น ๆ ก็จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นในระบบราชการไทย เตรียมพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงโดยให้เป็นไปตามความพร้อมขององค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการแต่ละประเภท และการดำเนินการพิทักษ์ระบบคุณธรรมก็ต้องประกอบด้วยเงื่อนไขความรู้คือการพิจารณาอย่างรอบด้าน รวมถึงระบบคุณธรรมซึ่งเป็นระบบการคุ้มครองการปฏิบัติราชการของข้าราชการนั้นในตัวระบบเองก็เป็นหนึ่งในเงื่อนไขของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือเงื่อนไขคุณธรรมที่ต้องมีอยู่ในการดำเนินกิจการงานทั้งปวงเพื่อรังสรรค์การพัฒนาอย่างยั่งยืน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “โครงการประเมินองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมในราชการพลเรือนสามัญ” เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.

² อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

Abstract

Thailand's Merit system Protection Commissioner is essential for the development of the foundation of Merit system based on the philosophy of sufficiency economy as the merit system is the system which protects the civil servants' actions including equal of opportunity, competence, security of tenure and political neutrality. In addition, it requires the mechanism to put merit system into practices by establishing organization and regulating power and duties in terms of merit system. The current Merit system protection commissioner of Thailand has adopted the philosophy of sufficiency economy from the late King Bhumibol Adulyadej as the framework. The establishment of the Merit system protection commissioner of Thailand is different from that of the countries using dual court system. However, it can protect the right of the civil servants adequately from both Merit system protection commissioner of Thailand and the administrative court. In other words, it has been adjusted sociologically according to the context of Thai bureaucracy in which the civil servants have constantly faced unfair treatments. Besides, there are additional causes which emphasize the necessity of the Merit system Protection Commissioner. Lastly, the existence of the Merit system Protection Commissioner in other civil servants' sections will equip the Thai bureaucracy with the tools to handle changes in terms of personnel management. The pre-requirement of the operation of the merit system is the knowledge or well-rounded consideration including the merit system itself which is the condition of the sufficient economy philosophy. This aim of the merit system is to bring sustainable development.

บทความชิ้นนี้กำเนิดขึ้นจากที่ผู้เขียนอนุสรณ์คำนึงว่า ตลอดระยะเวลาอันยาวนานกว่า 7 ทศวรรษ นับแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร์สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตรเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ บรมราชาภิเษกภายใต้ฉัตรพญามหาเศวตฉัตร ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณภายในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นั้นเป็นที่ประจักษ์แจ้งว่าพระบรมเดชานุภาพ และพระบุญญาบารมีของพระองค์ดังฝนดับไฟในแผ่นดินหลายครั้งหลายครา ด้วยพระองค์ได้ทรงอุทิศกำลังพระวรกายแลกำลังพระสติปัญญา บำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานัปการ โดยคำนึงถึงประโยชน์สุขของพสกนิกรทุกหมู่เหล่าเป็นที่ตั้ง ข้าพระพุทธเจ้าในฐานะพสกนิกรชาวไทยที่ได้ถือกำเนิดมาภายใต้พระบรมโพธิสมภารในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นหาที่สุดมิได้ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ปวงข้าพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นวัชระธรรมนำหน้าขับเคลื่อนสยามรัฐสีมาอาณาจักรมาเป็นแนวทางในการพัฒนาการพิทักษ์ระบบคุณธรรมของไทย

ผู้เขียนขอแบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ 1. ข้อความคิดว่าด้วยระบบราชการและข้าราชการ 2. ระบบคุณธรรมในฐานะหลักประกันในการปฏิบัติราชการของข้าราชการ 3. โครงสร้างองค์กรและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม 4. การคุ้มครองสิทธิของข้าราชการโดยคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรมกับศาลปกครอง และ 5. การจัดตั้งองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมขึ้นในข้าราชการประเภทอื่น โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ข้อความคิดว่าด้วยระบบราชการและข้าราชการ

รัฐสมัยใหม่ต่างยึดถือแนวคิดในการจัดการอำนาจสูงสุดภายในรัฐโดยการแบ่งแยกการใช้อำนาจให้องค์กรสูงสุดใช้อำนาจที่แตกต่างกันเพื่อถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน และพยายามที่จะจัดสรรอำนาจและองค์กรในการปกครองให้เป็นระเบียบแบบแผน เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐ ซึ่งการที่จะทำเช่นนั้นได้จะต้องอาศัยแนวคิดว่าด้วยการบริหารราชการ คำว่า “การบริหารราชการ” หรือ Public Administration อันเป็นแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการเกี่ยวกับนโยบาย³ โดยหากมองในภาพกว้างแล้ว การบริหารราชการอาจเริ่มตั้งแต่การจัดการกับอำนาจสูงสุดภายในรัฐ ซึ่งโดยทั่วไปจะแบ่งการใช้อำนาจออกเป็น 3 ฝ่ายตามภารกิจหลักของรัฐ คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ คำว่า การบริหารราชการ จึงอาจพิจารณาได้ 2 ความหมาย คือ ความหมายอย่างกว้างและความหมายอย่างแคบ

นักวิชาการบางสำนักมองการบริหารราชการในความหมายอย่างกว้างว่า หมายถึง กิจกรรมทุกประเภทของภาครัฐที่ไม่ว่าจะเป็นด้านนิติบัญญัติ บริหารหรือตุลาการ ทั้งหมดล้วนเป็นอยู่ในความหมายของการบริหารราชการทั้งสิ้น ในขณะที่บางสำนักกลับให้ทัศนะเกี่ยวกับการบริหารราชการในลักษณะที่เฉพาะเจาะจงกว่า โดยมองว่าการบริหารราชการหมายถึงเฉพาะกิจกรรมที่ดำเนินการโดยฝ่ายบริหารเท่านั้น อันมีลักษณะสัมพันธ์ใกล้ชิดกับระบบราชการและข้าราชการนั่นเอง

³ วรัชยา ศิริวัฒน์, การพัฒนาระบบราชการ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2553), หน้า 4.

ระบบราชการนับว่ามีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน นักโบราณคดีอธิบายว่าแท้จริงแล้วระบบราชการกำเนิดมาพร้อมกับสังคมมนุษย์ ต่อมาสังคมตะวันตกโดยเฉพาะสมัยอียิปต์โบราณได้จัดตั้งระบบราชการขึ้นในประเทศฝรั่งเศส สมัยพระเจ้านโปเลียน (Napoleon ค.ศ. 1769 - 1821) ระบบราชการมีความเจริญมาก มีการจัดตั้งสถาบันชื่อ “Ecole Polytechnic” ขึ้นมาให้การศึกษามหาวิทยาลัย เพื่อให้คนทุกคนเข้าเรียน และต้องการเป็นข้าราชการ ดังนั้น ในศตวรรษที่ 19 รัฐบาลของนโปเลียนจึงมีข้าราชการที่มีความสามารถอยู่เป็นจำนวนมากในขณะที่ในสมัยกษัตริย์เฟรเดอริกซ์ (Frederick ค.ศ. 1740 - 1786) แห่งปรัสเซียก็ได้จัดระบบราชการให้มีความเข้มแข็งมากเช่นกัน ซึ่งในยุคสมัยนี้เอง แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันเกิดความรู้สึกแบบองค์การแบบระบบราชการและได้เสนอลักษณะของระบบราชการในอุดมคติ (Ideal - Type Bureaucracy) ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็นระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพที่สุด⁴

คำว่า “ระบบราชการ” หรือ Bureaucracy เป็นคำที่คิดค้นขึ้นครั้งแรกโดย แวซองต์ เดอ กูร์เนย์ (Vincent de Gournay) นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1745 เพื่อพรรณนาเกี่ยวกับการบริหารของรัฐบาลปรัสเซียว่ามีข้อบกพร่องเนื่องจากข้าราชการมีอำนาจมากเกินไป วิลเลียม นิสคาเนน (William Niskanen ค.ศ.1971) นักวิชาการสำนักทางเลือกสาธารณะ อธิบายว่า “Bureau” แปลว่า สำนักงาน อันหมายถึงกระทรวง ทบวง กรม และคำว่า “cracy” แปลว่า การปกครอง Bureaucracy จึงมีความหมายว่า การปกครองโดยเจ้าหน้าที่ (Rule of Officials) หรือ ข้าราชการ (Bureaucrat) นั่นเอง⁵

สำหรับประเทศไทย นักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายของระบบราชการไปในแนวทางเดียวกัน พอสรุปได้ว่า “**ระบบราชการ**” คือ องค์กรขนาดใหญ่ที่มีระเบียบแบบแผน การแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้านมีสายการบังคับบัญชาชัดเจนตามลำดับชั้น ลักษณะงานที่ปฏิบัติเป็นแบบกิจวัตร (Routine) ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด การติดต่อสัมพันธ์เป็นไปแบบทางการ ระบบการบรรจุ แต่งตั้ง การเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งใช้ระบบการสอบ และการบริหารงานโดยใช้หลักเหตุผลและความรอบคอบ การตรวจสอบงานต้องผ่านหลายระดับ⁶

จากระบบราชการที่ได้อธิบายไปข้างต้น ลำดับต่อไปผู้เขียนจะได้นำเสนอถึงข้อความคิดว่าด้วยข้าราชการ

ข้าราชการ หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานให้รัฐบาล โดยในแต่ละประเทศย่อมมีชื่อเรียกและสถานแตกต่างกันไปตามกฎหมายของประเทศนั้น ๆ สำหรับประเทศไทย ข้าราชการมีความหมายตามตัวอักษรว่า คนของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นมรดกจากการปกครองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในความหมายใหม่ มักให้ความหมายกันว่า “ข้าราชการคือบุคคลที่ให้บริการแก่ประชาชน” ซึ่งในความหมายที่แท้จริงตามกฎหมายคำว่าข้าราชการเป็นคำรวม ๆ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการบรรจุแต่งตั้งจากราชการโดยได้รับเงินเดือนจากงบประมาณแผ่นดินให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งกำหนดให้ไว้เป็นของรัฐ ประกอบด้วยข้าราชการทหาร ข้าราชการพลเรือนสามัญ ข้าราชการตุลาการ ข้าราชการอัยการ ข้าราชการตำรวจ ข้าราชการครู ข้าราชการพลเรือนใน

⁴ เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, **กำเนิดระบบราชการและปฏิรูปในยุคคคลาสสิก** (กรุงเทพฯ : สงวนกิจการพิมพ์, 2546), หน้า 2 - 12.

⁵ วรัชยา ศิริวัฒน์, **การพัฒนาระบบราชการ**, หน้า 21 - 22.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

มหาวิทยาลัย ข้าราชการรัฐสภา ข้าราชการกรุงเทพมหานคร ข้าราชการส่วนจังหวัด ส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐประเภทอื่นได้แก่ ลูกจ้างของส่วนราชการต่าง ๆ พนักงานรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น⁷

บทบาทของข้าราชการซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันในแต่ละประเทศ ได้แก่

- ด้านเสนอแนะนโยบาย ได้แก่ การเสนอแนะรายละเอียดข้อเท็จจริงและข้อมูลต่าง ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจและการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของฝ่ายการเมือง
- ด้านการควบคุมบังคับใช้กฎหมาย ได้แก่ งานด้านกระบวนการยุติธรรม ตั้งแต่งานของตำรวจ อัยการ ตุลาการและราชทัณฑ์ เพื่อควบคุมให้สังคมตั้งอยู่ในความสงบสุข ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนเสมอหน้ากัน
- ด้านบริการประชาชน ได้แก่ การให้บริการด้านการศึกษา การอบรมฝึกอาชีพ การสาธารณสุข การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน การทะเบียนราษฎร การประชาสัมพันธ์ และสวัสดิการของรัฐ
- ด้านการพัฒนา เป็นบทบาทการพัฒนาประเทศในทุก ๆ เรื่องตั้งแต่การศึกษาวิจัยเพื่อเสนอแนะรูปแบบการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ สนับสนุน ตลอดจนลงมือปฏิบัติเกี่ยวกับงานทุก ๆ ด้านของประเทศ
- ด้านป้องกันประเทศ คือ การรักษาเอกราชและบูรณภาพแห่งอาณาเขตของประเทศ รักษาความมั่นคงและป้องกันการรุกรานของอิทธิพลศัตรู รวมถึงป้องกันและปราบปรามการฉ้อโกงและการปฏิวัติรัฐประหาร
- ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
- ด้านงานบริหารทั่วไป คือ บทบาทในการจัดระบบงานราชการและงานบริหารทั่วไป เพื่อให้ระบบราชการมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ได้แก่ งานจัดทำงบประมาณ งานควบคุมการปฏิบัติราชการ งานบริหารงานบุคคลภาครัฐ งานตรวจสอบการใช้จ่ายเงินงบประมาณ งานควบคุมและป้องกันการทุจริต เป็นต้น⁸

ในกระบวนการทั้งหลายถือว่า “คน” เป็นเรื่องสำคัญที่สุด การบริหารงานบุคคลจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติงานขององค์กร การบริหารงานบุคคล หมายถึง เทคนิคและวิธีดำเนินการสรรหา การใช้ประโยชน์ การพัฒนาและการดำรงรักษาบุคคลที่มีประโยชน์ไว้กับองค์กร เพื่อให้เขาเหล่านั้นปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและเกิดประโยชน์ต่อองค์กรมากที่สุด ส่วนการบริหารงานบุคคลภาครัฐ หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการวางแผนนโยบาย การศึกษาวิจัย การออกกฎระเบียบ การจัดการกับบุคคลของรัฐ เพื่อให้ได้มาซึ่งบุคคลที่มีคุณภาพสามารถใช้ประโยชน์ พัฒนาและดำรงรักษาบุคคลเหล่านั้นไว้กับราชการ เพื่อให้การปฏิบัติราชการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และบรรลุวัตถุประสงค์ของทางราชการและสนองต่อความต้องการของประชาชน⁹

ในระบบการบริหารงานบุคคลภาครัฐที่ดীনมีหลักปรัชญาในการดำเนินการที่สำคัญคือ “ระบบคุณธรรม” ในหัวข้อต่อไปจึงจะได้นำเสนอถึงระบบคุณธรรมในฐานะหลักประกันในการปฏิบัติราชการของข้าราชการ

⁷ ทิพพาวดี เมฆสวรรค์, “หน่วยที่ 1 แนวคิด โครงสร้างและระบบการบริหารงานบุคคลภาครัฐ,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา การบริหารงานบุคคลภาครัฐ หน่วยที่ 1 – 7, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533), หน้า 10 – 11.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12– 13.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

2. ระบบคุณธรรมในฐานะหลักประกันในการปฏิบัตินโยบายของข้าราชการ

ระบบคุณธรรม หรือ **Merit System** คือระบบการบริหารงานบุคคลที่เป็นธรรม คุณธรรม คือ สิ่งที่มีคุณค่า ความดีงาม หรือมีโนธรรม อันเป็นเครื่องกระตุ้นผลักดันให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดจิตสำนึกที่ดี และเป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้น และเหมาะสมกับความต้องการในสังคมไทย¹⁰ ทั้งนี้ จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความรู้ด้วย สังคมใดที่ไม่มีคุณธรรมก็จะเป็นสังคมที่ไร้ระเบียบ มีการเบียดเบียนและขัดแย้งกันตลอดเวลา¹¹ ระบบคุณธรรมจึงเป็นระบบที่ปลูกฝังความดีงาม สร้างความเป็นระเบียบและจัดความขัดแย้งภายในองค์กร ความเป็นมาของระบบคุณธรรมในราชการเกิดจากความพยายามแก้ไขปัญหาระบบการบริหารงานบุคคลในระบบอุปถัมภ์ที่มีการถือพรรคถือพวก โดยไม่คำนึงถึงความรู้ความสามารถของบุคคล อาศัยเหตุผลทางการเมือง ความไว้วางใจและพอใจเป็นเกณฑ์ในการบริหารงาน เพื่อประโยชน์ของพรรคพวกตนซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย ผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่จึงไม่ได้รับความคุ้มครอง การบริหารงานบุคคลตามระบบคุณธรรมจึงเกิดขึ้นให้ข้าราชการได้ปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ มีขวัญและกำลังใจ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของรัฐในอันที่จะจัดทำบริการสาธารณะเพื่อตอบสนองประโยชน์สุขของประชาชนส่วนรวม¹²

2.1 หลักประกันตามระบบคุณธรรม

หลักประกันตามระบบคุณธรรมจัดเป็นหลักประกันที่มีความเป็น “นามธรรม” ซึ่งฝ่ายปกครองจำต้องยึดถือและปฏิบัติตามนั้น แนวคิดหลักของการบริหารงานบุคคลภาครัฐที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการสร้างระบบคุณธรรมให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐทุกคนในการปฏิบัติงาน โดยระบบคุณธรรมนี้เปรียบเสมือน “กฎหมายธรรมชาติ” หรือ “หลักกฎหมายทั่วไป” ที่มีได้เป็นรูปธรรมเหมือนกับกฎหมายลายลักษณ์อักษร แต่หากเมื่อใดกฎหมายลายลักษณ์อักษรในเรื่องนั้นไม่สามารถครอบคลุม และไม่สามารถใช้บังคับกับกรณีข้อพิพาทที่เกิดขึ้นนั้นได้ ฝ่ายปกครองก็สามารถนำระบบคุณธรรมมาปรับใช้แทนได้ นอกจากนี้ระบบคุณธรรมถือเป็นระบบที่องค์กรกลางในการบริหารงานบุคคลภาครัฐในนานาอารยประเทศได้นำไปปฏิบัติและถือเป็นเกณฑ์ที่สำคัญในการสร้างหลักประกันและความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงานแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐว่าจะได้รับความเป็นธรรมจากผู้บังคับบัญชาโดยปราศจากอคติ ทั้งนี้หากการบริหารงานบุคคลภาครัฐเป็นไปตามหลักการของระบบคุณธรรมแล้วย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการบริหารงานบุคคลภาครัฐ เช่น สามารถส่งเสริมเกียรติภูมิและมาตรฐานในวิชาชีพราชการให้เป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป สามารถสร้างค่านิยมในการปฏิบัติงานที่มุ่งเน้นถึงผลงานและศักยภาพของแต่ละบุคคล รวมทั้งสามารถสร้างความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในการปฏิบัติงาน ซึ่งผลลัพธ์โดยอ้อมคือ สามารถลดการเกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลภาครัฐลงได้¹³

¹⁰ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ประกาศเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2550).

¹¹ ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์, **คุณธรรมจริยธรรม**, สืบค้น 20 พฤษภาคม 2559 แหล่งที่มา <http://www.dmsc.moph.go.th/cleangov/knowledge/Ethics.stm>.

¹² วิธนี ตรีทอง, **สถานภาพและบทบาทด้านพิทักษ์ระบบคุณธรรมของ ก.พ.** (ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 8.

¹³ ธนวิษ โขติรัตน์, **แนวทางการพัฒนาการวินิจฉัยข้อพิพาทเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลภาครัฐโดยคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 10-11.

การบริหารงานบุคคลภาครัฐตามระบบคุณธรรมมีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ได้แก่

1) **หลักความเสมอภาค** (equal of opportunity) หมายถึง การให้โอกาสที่เท่าเทียมกันแก่บุคคลทั้งในการเข้าสู่งานเป็นข้าราชการและอยู่ในระหว่างการเป็นข้าราชการ อันเป็นแนวความคิดตามหลักประชาธิปไตยนั่นเอง ซึ่งในความหมายของการบริหารงานบุคคล ความเสมอภาค คือการให้สิทธิแก่บุคคลอย่างเท่าเทียมกันที่จะได้รับการพิจารณาในเรื่องต่าง ๆ ตามกระบวนการบริหารงานบุคคล เมื่อบุคคลเหล่านั้นมีคุณสมบัติที่เท่ากันตามเงื่อนไขของทางราชการ

2) **หลักความสามารถ** (competence) หมายถึง การยึดถือความสามารถของบุคคลเป็นสำคัญในการเลือกสรรให้ดำรงตำแหน่งใด ๆ ทางราชการต้องยึดถือความสามารถเป็นหลักสำคัญในการเลือกผู้มาทำงานให้แก่รัฐ ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคที่ให้ความยุติธรรมแก่บุคคลเพื่อสามารถพิสูจน์ว่าในความเสมอภาคของโอกาสนั้น บุคคลที่มีความสามารถดีที่สุดจะได้รับการพิจารณาเลือกสรรก่อน

3) **หลักความมั่นคง** (security of tenure) หมายถึง ความมั่นคงในการรับราชการเป็นอาชีพ โดยจะไม่ถูกปลดออกหรือไล่ออกจากงานโดยปราศจากเหตุผล

4) **หลักความเป็นกลางทางการเมือง** (political neutrality) การที่ข้าราชการประจำจะต้องมีความเป็นกลางทางการเมือง โดยจะต้องปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลอย่างเต็มกำลังความสามารถ โดยไม่คำนึงว่ารัฐบาลที่เข้ามามีอำนาจในการบริหารจะมีนโยบายทางการเมืองอย่างไร¹⁴

2.2 หลักประกันตามระบบกฎหมาย

หลักประกันตามระบบกฎหมายเป็นแนวทางในการพิทักษ์คุณธรรมที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม เนื่องจากเป็นหลักเกณฑ์อันดับแรกที่ย้ายปกครองจะต้องพิจารณาและปฏิบัติตาม และหากมีกรณีที่ย้ายปกครองฝ่าฝืนบทบัญญัติตามที่กฎหมายกำหนดแล้ว องค์กรผู้มีความจรรยาบรรณสามารถยกเหตุดังกล่าวขึ้นอ้างเพื่อทำการเพิกถอนคำสั่งหรือการกระทำอื่นใดที่มีขอบข่ายกฎหมายนั้นได้ ซึ่งหลักประกันตามที่กฎหมายดังกล่าวประกอบด้วย การดำเนินการทางวินัยอย่างหนึ่ง กับ การอุทธรณ์และการร้องทุกข์อีกอย่างหนึ่ง

2.2.1 **การดำเนินการทางวินัย** คือ กระบวนการทั้งหลายที่กระทำเป็นวิธีการตามกฎหมายมาตรฐานทั่วไปหรือตามหลักเกณฑ์ เมื่อข้าราชการถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดวินัย ได้แก่ การตั้งเรื่องกล่าวหา การสืบสวน การสอบสวน การตรวจสำนวนการสอบสวน การรับฟังพยานหลักฐาน การพิจารณาความผิด การให้พักราชการ และการให้ออกจากราชการไว้ก่อน การพิจารณาความผิด การกำหนดโทษ และการลงโทษ¹⁵

2.2.2 **การอุทธรณ์และร้องทุกข์** เมื่อผ่านขั้นตอนของการดำเนินการทางวินัยอันถือเป็นหลักประกันเบื้องต้นให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐแล้ว หากเห็นว่ายังไม่อาจได้รับความเป็นธรรมจากการดำเนินการทางวินัย ก็ยังคงมีหลักประกันขององค์กรภายในฝ่ายปกครองประการต่อไป คือการอุทธรณ์และร้องทุกข์ ซึ่งเป็น

¹⁴ วัธน ตรีทอง, สถานภาพและบทบาทด้านพิทักษ์ระบบคุณธรรมของ ก.พ., หน้า 8-9.

¹⁵ นุชนาถ ประทีปธีรานันท์, การดำเนินการทางวินัย, เอกสารความรู้ สตร. ลำดับที่ 14 ปีงบประมาณ 2554, (กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2554), หน้า 12.

หลักประกันในการกลั่นกรองความชอบด้วยกฎหมายของการดำเนินการทางวินัยและความคับข้องใจอันเกิดจากการบริหารงานบุคคลของผู้บังคับบัญชา

การอุทธรณ์ หมายถึงกระบวนการทางนิติธรรมในการบริหารงานบุคคลที่ให้ผู้ถูกลงโทษทางวินัยขอให้ผู้มีอำนาจพิจารณาทบทวนการลงโทษอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากกฎหมายมีเจตนารมณ์ต้องการรักษาความเป็นธรรมให้แก่ผู้ที่ถูกลงโทษทางวินัยและตรวจสอบรักษามาตรฐานการลงโทษของผู้บังคับบัญชา¹⁶ แต่สำหรับการร้องทุกข์นั้น หมายถึง กระบวนการในการบริหารงานบุคคลที่กำหนดให้มีการร้องขอทบทวนเพื่อแก้ไขเปลี่ยนแปลงการสั่งการของผู้บังคับบัญชาหรือแก้ไขความคับข้องใจของผู้ร้องทุกข์ในกรณีต่าง ๆ เช่น การบรรจุและแต่งตั้งโยกย้ายการปฏิบัติหน้าที่และการเลื่อนขั้นเงินเดือน เป็นต้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นผลจากเจตนารมณ์ที่ต้องการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อแก้ไขปัญหาการบริหารงานบุคคลให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพและเกิดความเป็นธรรม¹⁷ ด้วยเหตุนี้การร้องทุกข์จึงมีเป้าหมายเพื่อให้ข้าราชการได้รับความคุ้มครองที่เป็นธรรม ในสถานภาพและสิทธิในการปฏิบัติงาน¹⁸ ซึ่งในปัจจุบันการอุทธรณ์และร้องทุกข์ ได้รับการรับรองเป็นหลักประกันตามกฎหมายหลายฉบับ แต่ที่สำคัญคือ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 ซึ่งได้กำหนดให้มีคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม (ก.พ.ค.) ทำหน้าที่พิจารณาการอุทธรณ์คำสั่งลงโทษหรือคำสั่งให้ออกจากราชการและทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาเรื่องร้องทุกข์ตามที่กำหนดไว้ในหมวด 9 และหมวด 10 ตั้งแต่มาตรา 114 จนถึงมาตรา 125 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว ประกอบกับกฎ ก.พ.ค. ว่าด้วยการอุทธรณ์และการพิจารณาวินัยอุทธรณ์ พ.ศ. 2551 และกฎ ก.พ.ค. ว่าด้วยการร้องทุกข์และการพิจารณาวินัยเรื่องร้องทุกข์ พ.ศ. 2551 และฉบับที่แก้ไขเพิ่มเติม

3. โครงสร้างองค์กรและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม

การพิทักษ์ระบบคุณธรรม (Merit System Protection) เป็นหลักประกันระบบคุณธรรมตามระบบกฎหมาย สำหรับประเทศไทยเริ่มกำหนดให้มีขึ้นครั้งแรกในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 โดยตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม” เรียกโดยย่อว่า “ก.พ.ค.” ขึ้นทำหน้าที่ในการพิทักษ์ระบบคุณธรรมและพิจารณาวินัยอุทธรณ์และเรื่องร้องทุกข์ โดยก่อนหน้านี้ไม่มีกระบวนการพิทักษ์ระบบคุณธรรมบัญญัติไว้ในกฎหมายฉบับใดโดยตรงมาก่อน แต่ในทางหลักการแล้วถือว่าคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) เป็นผู้ทำหน้าที่พิทักษ์ระบบคุณธรรม ดังนั้นกวีวิชาการบางท่านเรียกว่า “Watch Dog of Merit System”

นับแต่พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2471 มีผลใช้บังคับ มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “ก.พ.ร.” ทำหน้าที่ในด้านการบริหารงานบุคคลของข้าราชการพลเรือน ต่อมาได้มีการออกพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2476 มาใช้บังคับแทน โดยกำหนดให้คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน เรียกโดยย่อว่า “ก.พ.” ทำหน้าที่ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานบุคคลของ

¹⁶ สำนักงานก.พ., คู่มือการดำเนินการทางวินัย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : โรงพิมพ์สำนักบริหารกลางสำนักงาน ก.พ., 2550), หน้า 121.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 131.

¹⁸ ศุภชัย ยาวะประภาส, การบริหารงานบุคคลภาครัฐ : กระแสใหม่และสิ่งท้าทาย (กรุงเทพฯ : จุฑทอง, 2548), หน้า 350 – 351.

ข้าราชการพลเรือน ซึ่งมีหน้าที่ 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะนิติบัญญัติ กล่าวคือ กำหนดวิธีการเลือก สรรหา บุคคลเข้ารับราชการ ลักษณะบริหาร กล่าวคือ พิจารณาอนุมัติการบริหารงานบุคคลในบางกรณี ลักษณะตุลาการ กล่าวคือ การพิจารณา การอนุมัติ การไล่ออกจากราชการ ทั้งนี้ ก.พ. ยังมีอำนาจตั้ง อนุกรรมการสามัญประจำกระทรวง ทบวง กรม และจังหวัด รวมทั้งตั้งอนุกรรมการสามัญได้ด้วย นับแต่ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2476 เป็นต้นมา ก.พ. ได้ทำหน้าที่ในการดูแลเรื่อง การบริหารงานบุคคลภาครัฐโดยเฉพาะข้าราชการพลเรือนมากระทั่งปัจจุบัน ซึ่งก่อนปี พ.ศ. 2551 ก.พ. ได้ ปฏิบัติหน้าที่ดูแลการพิทักษ์ระบบคุณธรรม โดยเฉพาะการพิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์และร้องทุกข์เพื่อให้ความ เป็นธรรมแก่ข้าราชการพลเรือนอีกด้วย แม้กฎหมายว่าด้วยระเบียบราชการพลเรือนจะมีการแก้ไขมาหลาย ฉบับ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติระเบียบราชการพลเรือน พุทธศักราช 2482 พระราชบัญญัติระเบียบ ข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2485 พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2495 พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2497 พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 และพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2535 ก็ตาม แต่ก็ยังคงให้อำนาจ ก.พ. เป็นผู้ มีอำนาจในการพิจารณาวินิจฉัยเรื่องอุทธรณ์และร้องทุกข์เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่ข้าราชการพลเรือน ตลอดมา

เมื่อ ก.พ. ต้องทำหน้าที่ทั้งในลักษณะนิติบัญญัติโดยการออกกฎระเบียบ และหลักเกณฑ์วิธีการในการ บริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการพลเรือน อำนาจในลักษณะบริหารโดยพิจารณาเรื่องอนุมัติต่าง ๆ ในการ บริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการพลเรือนตามที่ส่วนราชการเจ้าสังกัดขอมา และอำนาจในลักษณะตุลาการ โดยพิจารณาเรื่องการลงโทษข้าราชการและการพิจารณาอุทธรณ์และร้องทุกข์ ดังนั้น จึงมีแนวความคิดตาม หลักการของประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการเสนอกันว่า การให้ ก.พ. มีบทบาททั้งด้านนิติบัญญัติ บริหารและ ตุลาการ ในเวลาเดียวกันนั้นไม่เหมาะสม เนื่องจาก ก.พ. เป็นผู้ออกกฎ ระเบียบ หลักเกณฑ์ต่าง ๆ และสั่งให้ ส่วนราชการปฏิบัติตามแล้วยังใช้อำนาจตัดสินชี้ขาดเสียเอง อันจะทำให้หลักประกันความเป็นธรรมของ ข้าราชการลดหย่อนไป อีกทั้ง ก.พ. ต้องสวมหมวก 2 ใบ ในฐานะเป็นผู้รับใช้ฝ่ายบริหารและควบคุมฝ่าย บริหาร จึงอาจให้ความเป็นธรรมแก่ข้าราชการพลเรือนได้ไม่เต็มที่ อีกทั้งขาดความเป็นอิสระในการใช้ดุลพินิจ วินิจฉัย เนื่องจากต้องอยู่ในกำกับของฝ่ายบริหารที่มีนายกรัฐมนตรีกำกับอยู่ การคุ้มครองความเป็นธรรมและ ความมั่นคงในการดำรงสถานภาพของข้าราชการทำได้ไม่เพียงพอ จึงมีการนำแนวคิดของสหรัฐอเมริกาที่มี หน่วยงานดูแลพิทักษ์ระบบคุณธรรมของข้าราชการที่เรียกว่า “System Protection Board” เข้ามาแก้ไข ปรับปรุงระบบการพิทักษ์ระบบคุณธรรมของข้าราชการพลเรือนในประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวจึงถูกนำมา ปรับใช้ในระบบราชการพลเรือนของไทยเป็นครั้งแรก โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการชุดหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม” เรียกโดยย่อว่า “ก.พ.ค.” ซึ่ง ก.พ.ค. มีฐานะเป็นองค์กรกึ่งตุลาการ (quasi-judicial) เพื่อทำหน้าที่พิทักษ์ระบบคุณธรรมในการบริหารงานบุคคลของข้าราชการพลเรือน รวมทั้ง พิจารณาวินิจฉัยเรื่องอุทธรณ์และร้องทุกข์ของข้าราชการพลเรือนสามัญที่มีความคับข้องใจ สำหรับวิธีการ พิจารณาวินิจฉัยนั้น ก.พ.ค. จะใช้วิธีการพิจารณาวินิจฉัยในระบบไต่สวนเช่นเดียวกับศาลปกครองซึ่งแตกต่าง ไปจากการพิจารณาวินิจฉัยแบบเดิมที่ใช้ระบบกล่าวหา ก.พ.ค. ประกอบด้วยกรรมการ 7 คน ที่ได้รับการ คัดเลือกมาจากคณะกรรมการคัดเลือกกรรมการ ก.พ.ค. ประกอบด้วย ประธานศาลปกครองสูงสุดเป็นประธาน รองประธานศาลฎีกาที่ได้รับมอบหมายจากประธานศาลฎีกาหนึ่งคน และกรรมการ ก.พ. เป็นกรรมการและ เลขานุการ กรรมการ ก.พ.ค. ทั้ง 7 คน ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง มีวาระการดำรงตำแหน่ง 6 ปี นับแต่วันที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง และให้ดำรงตำแหน่งได้เพียงวาระเดียว โดยมีเลขาธิการ ก.พ. เป็น เลขานุการ และสำนักงาน ก.พ. ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานธุรการของ ก.พ.ค. ต้องปฏิบัติหน้าที่เต็มเวลา

นอกจากนี้ ยังมีกรรมการวินิจฉัยอุทธรณ์และกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์และร้องทุกข์ก่อนที่จะมีการรายงานหรือเสนอเรื่องเข้าสู่การพิจารณาของกรรมการ ก.พ.ค. นั้น กรรมการวินิจฉัยทั้งสองคณะจะมีวาระในการดำรงตำแหน่งคราวละ 6 ปีเช่นเดียวกับวาระในการดำรงตำแหน่งของกรรมการ ก.พ.ค.

ก.พ.ค. ชุดแรก ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2551 และเริ่มปฏิบัติหน้าที่ตั้งแต่วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา โดย ก.พ.ค. ได้แต่งตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยอุทธรณ์และคณะกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ (กรรมการวินิจฉัยอุทธรณ์และร้องทุกข์) รวม 14 คน เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย ก.พ.ค. ในการพิจารณาวินิจฉัยเรื่องอุทธรณ์และเรื่องร้องทุกข์ให้เป็นไปโดยยุติธรรมและรวดเร็วตามหลักการหรือปรัชญาในการคุ้มครองระบบคุณธรรมของ ก.พ.ค. ซึ่งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การดำเนินการต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของทางราชการและให้ความคุ้มครองรักษาความเป็นธรรมแก่ข้าราชการ ภายใต้หลักการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ หลักประกัน ความเป็นมืออาชีพ หลักความเป็นกลางและเป็นอิสระ หลักการฟังความทุกฝ่าย และหลักประกันความเป็นธรรม

คณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรมมีอำนาจหน้าที่ตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 ในการคุ้มครอง ดูแล และพิทักษ์ระบบคุณธรรมในการบริหารทรัพยากรบุคคลของระบบราชการพลเรือนให้เป็นไปตามระบบคุณธรรม กล่าวคือ อำนาจหน้าที่ในการพิจารณาอุทธรณ์ให้ความเป็นธรรมแก่ข้าราชการที่ถูกลงโทษทางวินัยและถูกสั่งให้ออกจากราชการ อำนาจหน้าที่ในการพิจารณาเรื่องร้องทุกข์ที่เกิดจากการคับข้องใจอันเกิดจากการปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติต่อตนของผู้บังคับบัญชา นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ในการพิจารณาตรวจสอบกฎ ระเบียบ หรือคำสั่งที่ออกตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 เพื่อแจ้งและแนะนำให้หน่วยงานหรือผู้ออกกฎ ระเบียบ หรือคำสั่งดังกล่าวทราบ เพื่อดำเนินการแก้ไขหรือยกเลิกตามควรแก่กรณี ซึ่งหากคู่กรณีอุทธรณ์และคู่กรณีร้องทุกข์ไม่พอใจในคำวินิจฉัยของ ก.พ.ค. ก็สามารถฟ้องคดีต่อศาลปกครองได้

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมของต่างประเทศแล้วพบว่า อำนาจหน้าที่ของ ก.พ.ค. มีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมของประเทศออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา เยอรมนี และฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการทำหน้าที่ให้คำแนะนำในปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล เช่นเดียวอำนาจในการพิทักษ์ระบบคุณธรรมของ ก.พ.ค. ตามมาตรา 126 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 และอำนาจในการวินิจฉัยอุทธรณ์ แต่มีความแตกต่างกันในส่วนองสถานะขององค์กรและผลผูกพันคำวินิจฉัยของคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าคำวินิจฉัยขององค์กรที่ทำหน้าที่ในการพิทักษ์ระบบคุณธรรมหรือองค์กรวินิจฉัยอุทธรณ์จะมีผลผูกพันหรือไม่ ก็ไม่เป็นการตัดสิทธิเจ้าหน้าที่ของรัฐในการฟ้องคดีต่อศาลทั้งที่อยู่ในระบบศาลเดียว (เช่น ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา) และในระบบศาลคู่ (เช่น ฝรั่งเศส เยอรมนี) เพื่อให้มีการพิจารณาอุทธรณ์คำวินิจฉัย นอกจากนี้การฟ้องโต้แย้งคำวินิจฉัยต่อศาลในระดับใดนั้น ขึ้นอยู่กับผลผูกพันของคำวินิจฉัย และโครงสร้างขององค์กรนั้น ๆ

4. การคุ้มครองสิทธิของข้าราชการโดย ก.พ.ค. และศาลปกครอง

องค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมของไทยได้รับอิทธิพลมาจากประเทศคอมมอนลอว์ (ออสเตรเลียและสหรัฐอเมริกา) นำมาสู่การกำหนดให้มี “คณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม” ในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 สำหรับข้าราชการพลเรือนสามัญ แม้ในขณะนั้นศาลปกครองจะเปิดทำการแล้วเมื่อ พ.ศ. 2544 โจทย์ของการนำ ก.พ.ค. เข้ามาในขณะนั้นเพื่อทดแทนการทำหน้าที่ในส่วนของ ก.พ. ที่ทำหน้าที่ในการวินิจฉัยเรื่องอุทธรณ์การลงโทษทางวินัย ซึ่งเห็นว่าการให้ ก.พ. ทำหน้าที่ดังกล่าวมีปัญหาอุปสรรคหลายประการ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องความเป็นอิสระและความเป็นกลางขององค์กรที่วินิจฉัยเรื่องการลงโทษทางวินัย ดังนั้น ข้อพิจารณาในขณะนั้นจึงนำแนวความคิดขององค์กรที่มีความเชี่ยวชาญและอิสระของระบบคอมมอนลอว์มาใช้เพื่อแทนการทำหน้าที่ของ ก.พ. ในเรื่องดังกล่าว ระบบความคิดในขณะนั้นมิได้ตั้งโจทย์ว่าเมื่อมีศาลปกครองแล้วยังจำเป็นต้องมีองค์กรที่มีความเชี่ยวชาญและอิสระทำหน้าที่ในการวินิจฉัยก่อนที่จะไปศาลปกครองหรือไม่ ด้วยเหตุนี้เองการพัฒนาให้มี ก.พ.ค. แม้จะมีศาลปกครองอยู่แล้วก็สอดคล้องกับขอบเขตอื่นของกฎหมายปกครองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการควบคุมตรวจสอบโดยศาลปกครองเป็นระบบอุทธรณ์บังคับ ซึ่งก่อนจะฟ้องคดีต่อศาลปกครองจะต้องดำเนินการอุทธรณ์ก่อนเสมอ ดังนั้น กฎหมายต่าง ๆ ก็มักจะให้มีคณะกรรมการในการพิจารณาอุทธรณ์ที่เรื่องจะไปสู่ศาลปกครอง ในที่นี้จึงอาจสรุปได้ว่าระบบกฎหมายปกครองของไทยมักจะสร้างให้มีคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทตามพระราชบัญญัติต่าง ๆ ตามแนวทางของระบบคอมมอนลอว์เพื่อให้วินิจฉัยข้อพิพาทก่อนที่จะไปสู่ศาลปกครองตามแนวคิดของภาคพื้นยุโรป ระบบกฎหมายไทยจึงผสมผสานทั้งสองระบบเข้าด้วยกัน สิ่งที่ยืนยันหลักการดังกล่าว เช่น มาตรา 11 (1) แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542¹⁹ ซึ่งหมายความว่าคำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทโดยทั่วไปแล้วอยู่ในเขตอำนาจศาลปกครองชั้นต้น แต่หากศาลปกครองสูงสุดเห็นว่าคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทใดมีมาตรฐานดังเช่นศาลปกครองต้นแล้ว ก็อาจประกาศกำหนดให้ได้แย้งต่อศาลปกครองสูงสุดได้

เมื่อเห็นพัฒนาการของระบบกฎหมายไทยดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้เขียนก็เห็นต่อไปว่า แม้ประเทศไทยจะมีศาลปกครองเป็นองค์กรในการคุ้มครองสิทธิข้าราชการแล้ว แต่ก็ยังจำเป็นต้องมี ก.พ.ค. อยู่ต่อไป เนื่องจาก ก.พ.ค. เป็นองค์กรที่มีคุณประโยชน์อย่างมากในการคุ้มครองสิทธิของข้าราชการพลเรือน ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

(1) การคุ้มครองโดยองค์กรตุลาการเป็นการคุ้มครองโดยองค์กรภายนอก ขณะที่การคุ้มครองโดย ก.พ.ค. เป็นการคุ้มครองโดยองค์กรภายใน จึงมีข้อบัตถุประสงค์ในการควบคุมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การควบคุมโดยองค์กรตุลาการโดยทั่วไปแล้วควบคุมได้เฉพาะ “ความชอบด้วยกฎหมาย” ไม่สามารถ “ควบคุมความชอบด้วยวัตถุประสงค์หรือความเหมาะสม” ของการกระทำได้ ซึ่งต่างจากองค์กรภายในฝ่ายปกครองที่สามารถควบคุมได้ทั้ง “ความชอบด้วยกฎหมาย” และ “ความชอบด้วยวัตถุประสงค์” ของการกระทำ

(2) ระบบการควบคุมโดยศาลปกครองของไทยเป็นระบบการควบคุมที่จะต้องมีการดำเนินแก้ไขเยียวยาความเสียหายให้เสร็จสิ้นมาแล้วในชั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง หรือเรียกว่า “ระบบอุทธรณ์บังคับ” แม้

¹⁹ มาตรา 11 ศาลปกครองสูงสุดมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี ดังต่อไปนี้

(1) คดีพิพาทเกี่ยวกับคำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทตามที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดประกาศกำหนด ...

ไม่มี ก.พ.ค. ก็ต้องมีระบบ อ.ก.พ. เป็นระบบในการควบคุมภายในฝ่ายปกครองอยู่ดี ซึ่งจะย้อนกลับไปสู่ปัญหาเดิมที่เป็นที่มาของ ก.พ.ค. ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น การให้ยกเลิก ก.พ.ค. จึงอาจเป็นการถอยหลังของการพิทักษ์ระบบคุณธรรมในข้าราชการพลเรือนสามัญได้

(3) ระบบการควบคุมภายในก่อนไปถึงศาลปกครองเป็นระบบที่มีความจำเป็น อย่างน้อยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ

(ก) เพื่อให้เจ้าหน้าที่ในระดับที่เหนือขึ้นไปได้ทบทวนคำสั่งอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่เรื่องจะไปสู่องค์กรภายนอกหรือองค์กรศาล ซึ่งในที่นี้หมายถึง ก.พ.ค. ให้ทำหน้าที่ตรวจสอบทบทวนอีกชั้นหนึ่ง

(ข) เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ได้รับผลกระทบโดยมีมาตรการแก้ไขเยียวยาความเสียหายโดยระบบภายในก่อน เพราะการควบคุมโดยองค์กรภายนอกหรือองค์กรตุลาการเป็นระบบการควบคุมที่มีแบบพิธีรวมทั้งต้องใช้เวลาและมีค่าใช้จ่าย ซึ่งต่างจากระบบการควบคุมภายใน ซึ่งไม่มีแบบพิธีและมีค่าใช้จ่ายน้อย ระบบนี้จึงเป็นระบบการคุ้มครองสิทธิก่อนที่จะไปองค์กรตุลาการ

(ค) เพื่อเป็นการลดภาระคดีที่จะไปสู่องค์กรตุลาการ เนื่องจากคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทหรือผู้มีอำนาจในการพิจารณาอุทธรณ์มีจำนวนมากซึ่งกระจายอยู่ตามพระราชบัญญัติต่าง ๆ ในขณะที่ศาลมีเพียงองค์กรเดียว ดังนั้น การที่ผู้มีอำนาจในการพิจารณาอุทธรณ์สามารถรับหรือยุติข้อพิพาทได้ย่อมมีส่วนสำคัญในการลดภาระคดีในชั้นศาล ซึ่งหากพิจารณาค่าใช้จ่ายแต่ละคดีในชั้นศาลแล้ว ย่อมมีมูลค่าสูงกว่าค่าใช้จ่ายของระบบการพิจารณาอุทธรณ์ภายในฝ่ายปกครอง ดังนั้น หากพิจารณาในมิติเชิงเศรษฐศาสตร์แล้ว การพิจารณาภายในฝ่ายปกครองย่อมมีส่วนทำให้เกิดความคุ้มค่าในกระบวนการยุติธรรมทางปกครองได้

5. การจัดตั้งองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมขึ้นในข้าราชการประเภทอื่น

จากเหตุผลที่ยกมาข้างต้น ผู้เขียนจึงเห็นต่อไปว่า เมื่อ ก.พ.ค. มีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองสิทธิของข้าราชการพลเรือนสามัญได้เป็นอย่างดีแล้ว ก็ควรที่จะมีการจัดตั้งองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมขึ้นในข้าราชการประเภทอื่น ๆ ด้วย ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว อาจมีทางเลือกได้หลายแนวทาง เช่น การจัดตั้งองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมขึ้นในข้าราชการประเภทอื่น ๆ เช่น ข้าราชการตำรวจ ข้าราชการครู ข้าราชการอัยการ ข้าราชการส่วนท้องถิ่น หรืออีกแนวทางหนึ่งคือ การขยายขอบเขตอำนาจหน้าที่ของ ก.พ.ค. ให้เป็นคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรมกลางมีอำนาจในการพิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์และเรื่องร้องทุกข์ของข้าราชการพลเรือนทุกประเภท หรืออีกแนวทางหนึ่งคือ จัดกลุ่มข้าราชการบางประเภทที่มีสภาพพื้นฐานใกล้เคียงกันให้อยู่ภายใต้เขตอำนาจของ ก.พ.ค. และข้าราชการบางประเภทที่มีสภาพพื้นฐานแตกต่างจากข้าราชการประเภทอื่น ๆ ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรมของข้าราชการแต่ละประเภท เช่น ข้าราชการส่วนท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะพื้นฐานแตกต่างจากข้าราชการประเภทอื่น ๆ เนื่องจากต้องอยู่ภายใต้หลักความเป็นอิสระของท้องถิ่น เป็นต้น ทั้งนี้ การจัดตั้งองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมของข้าราชการแต่ละประเภทให้พิจารณาจากความพร้อมของข้าราชการแต่ละประเภท โดยกำหนดให้อำนาจคณะกรรมการกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการแต่ละประเภทให้ความเห็นชอบในการโอนอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์ให้แก่ ก.พ.ค. กลาง หรือให้จัดตั้ง ก.พ.ค. ขึ้นสำหรับข้าราชการประเภทนั้น ๆ

สำหรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น กล่าวโดยย่อประกอบด้วย **3 คุณลักษณะ** ได้แก่ **ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ **ความมีเหตุผล** หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ และ **การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล และ **2 เงื่อนไข** คือการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วย **เงื่อนไขความรู้** หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติและ **เงื่อนไขคุณธรรม** ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต²⁰

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 3 ลักษณะ กล่าวคือ การดำรงอยู่ขององค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมในระบบกฎหมายไทยนั้น แม้จะแตกต่างจากประเทศที่มีระบบศาลคู่อย่างฝรั่งเศสหรือเยอรมนี แต่ผู้เขียนมองว่านี่กลับเป็น *ความพอเหมาะพอประมาณ* ของกลไกการคุ้มครองสิทธิของข้าราชการซึ่งจะได้รับการคุ้มครองระบบคุณธรรมทั้งจาก ก.พ.ค. และศาลปกครองซึ่งมีขอบเขตการควบคุมฝ่ายปกครองที่แตกต่างกันและไม่ซ้ำซ้อนกันแต่อย่างใด นี่จึงเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อความ *เหมาะสมและสอดคล้อง* กับสภาพทางสังคมวิทยาของระบบราชการไทยซึ่งข้าราชการมักจะมีปัญหาไม่ได้รับความเป็นธรรมอยู่เนื่อง ๆ นอกจากนี้ ได้มีการให้ *เหตุผล* ประกอบถึงความจำเป็นขององค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรม และท้ายที่สุดการมีองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมขึ้นในระบบข้าราชการประเภทอื่น ๆ ก็จะเป็นการสร้าง *ภูมิคุ้มกัน* ให้เกิดขึ้นในระบบราชการไทย เตรียมพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงอย่างทันทีทันใด แต่ให้เป็นไปตามความพร้อมขององค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการแต่ละประเภท และนอกจากนี้ และการดำเนินการพิทักษ์ระบบคุณธรรมก็ต้องก่อปรด้วย *เงื่อนไขความรู้* คือการพิจารณาอย่างรอบด้าน และในท้ายที่สุดระบบคุณธรรมซึ่งเป็นระบบการคุ้มครองการปฏิบัติราชการของข้าราชการนั้นในตัวของตัวเองก็เป็นหนึ่งในเงื่อนไขของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ *เงื่อนไขคุณธรรม* ที่ต้องมีอยู่ในการดำเนินกิจการงานทั้งปวงเพื่อรังสรรค์การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป องค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมของไทยมีความจำเป็นต่อการพัฒนารากฐานของระบบคุณธรรม เนื่องจากระบบคุณธรรมซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมนั้นจะเกิดผลในทางปฏิบัติได้ย่อมต้องมียุทธศาสตร์และกลไกทางกฎหมายมาทำหน้าที่พิทักษ์ระบบคุณธรรมดังกล่าว ซึ่งแนวทางการพัฒนาองค์กรพิทักษ์ระบบคุณธรรมที่ผู้เขียนได้นำเสนอนี้ จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนาระบบราชการของไทยอย่างยั่งยืนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

²⁰ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร* (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547), หน้า 14-17.

บรรณานุกรม

- ชนินฐา กาญจนรังษิณนธ์. **คุณธรรมจริยธรรม**, สืบค้น 20 พฤษภาคม 2559 แหล่งที่มา <http://www.dmsc.moph.go.th/cleangov/knowledge/Ethics.stm>.
- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547.
- ทิพพาวดี เมฆสุวรรณ. “หน่วยที่ 1 แนวคิด โครงสร้างและระบบการบริหารงานบุคคลภาครัฐ,” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา การบริหารงานบุคคลภาครัฐ หน่วยที่ 1 – 7**, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.
- ธนวิช โชติรัตน์. **แนวทางการพัฒนาการวินิจฉัยข้อพิพาทเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลภาครัฐโดยคณะกรรมการพิทักษ์ระบบคุณธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552
- นุชนาถ ประทีปธีรานันท์. **การดำเนินการทางวินัย**. เอกสารความรู้ สดร. ลำดับที่ 14 ปีงบประมาณ 2554. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2554.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. **กำเนิดระบบราชการและปฏิรูปในยุคคลาสสิก**. กรุงเทพฯ : สงวนกิจการพิมพ์, 2546.
- วรชยา ศิริวัฒน์. **การพัฒนาระบบราชการ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2553.
- วัธน ตรีทอง. **สถานภาพและบทบาทด้านพิทักษ์ระบบคุณธรรมของ ก.พ.** ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- ศุภชัย ยาวะประภาส. **การบริหารงานบุคคลภาครัฐ : กระแสใหม่และสิ่งท้าทาย**. กรุงเทพฯ : จุฑทอง, 2548.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. **โครงการประเมินองค์การพิทักษ์ระบบคุณธรรมในราชการพลเรือนสามัญ**. รายงานฉบับสมบูรณ์ เสนอสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2559.
- สำนักงาน ก.พ.. **คู่มือการดำเนินการทางวินัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : โรงพิมพ์สำนักบริหารกลางสำนักงาน ก.พ., 2550.

มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย: มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว กับมิติการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แสงแข บุญศิริ¹

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวทางเรือเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกรูปแบบหนึ่งซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ นักท่องเที่ยวสามารถได้สัมผัสถึงวัฒนธรรม โบราณสถาน และวิถีชีวิตชุมชนที่อยู่ ริมน้ำ รวมถึงทัศนียภาพอันงดงาม ซึ่งนอกเหนือจากการใช้เรือเป็นพาหนะในการขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังจุดหมายปลายทาง แต่อย่างไรก็ดี ภายใต้กระแสธารของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ไหลบ่าในปัจจุบัน กรมการท่องเที่ยวจึงตระหนักและร่วมมือกับทุกภาคส่วนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยให้เข้มแข็งเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จึงได้กำหนดมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว เพื่อให้เป็นแนวทางการให้บริการด้านการท่องเที่ยวให้อยู่ในระดับที่มีคุณภาพและมีมาตรฐาน บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายในการนำเสนอแนวคิด การจัดทำมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว องค์ประกอบและเกณฑ์ตัวชี้วัด รวมทั้งการเสนอรูปแบบการจัดการ การท่องเที่ยวเพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มีความสมดุลในมิติทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวทางเรือของประเทศไทยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

¹ อาจารย์ประจำคณะการจัดการการท่องเที่ยว
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Thailand Tourism Standards: Tourist Boat Standard towards Dimension of Sustainable Tourism Promotion

Abstract

Boat tourism is an alternative form of tourism, which allows tourists to gain new experience. Tourists can experience the culture, historic sites, and lifestyle community located on the waterfront as well as the spectacular views apart from using the boat as a vehicle to transport tourists to their destination. However, the tourism industry has become even more fiercely competitive; Department of Tourism realized in cooperation with all tourism sectors to develop and promote tourism in Thailand to strengthen the sustainable tourism. Thus, it has set the Tourist Boat Standard; the appropriate guidelines for tourism services to a level of quality and standards. This article aims to propose the concept of the Tourist Boat Standard management comprising the components, standard criteria and indicators, and also the tourism management framework. A way toward balancing economic dimension, social and cultural dimension, and environmental dimension will hopefully lead to the sustainable development of boat tourism in Thailand.

Keywords: Thailand Tourism Standards, Tourist Boat Standard, Sustainable Tourism

บทนำ

การท่องเที่ยวทางเรือเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งในรายการนำเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและต่างชาติ ด้วยจุดขายที่โดดเด่นในด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวที่มีทั้งศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นริมน้ำ ทศนียภาพอันงดงาม รวมถึงรูปแบบการท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาไปอย่างหลากหลาย แต่ในการจัดการการท่องเที่ยวรูปแบบดังกล่าวนี้ ก็มีอุปสรรคในการพัฒนาขีดความสามารถทางการท่องเที่ยวของไทย คือ ปัญหาจรรยาบรรณการค้าต่ำ ซึ่งเป็นผลมาจากที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง โดยใช้การลดราคาและคุณภาพเป็นเครื่องมือสำคัญ เนื่องจากการขาดการกำหนดมาตรฐานของสินค้าและบริการ รวมทั้งขาดระบบการติดตามและควบคุมให้ผู้ประกอบการรักษามาตรฐานของสินค้าและบริการที่กำหนดไว้ ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อภาพลักษณ์การท่องเที่ยวของประเทศไทย กรมการท่องเที่ยวจึงได้กำหนดมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวซึ่งเป็นมาตรฐานหนึ่งของมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย เพื่อให้เป็นแนวทางการให้บริการให้อยู่ในระดับที่มีคุณภาพและมีมาตรฐาน โดยกรมการท่องเที่ยวได้กำหนดและปรับปรุงในส่วนของมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวซึ่งได้ดำเนินการตรวจประเมินและให้การรับรองมาตรฐาน และประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2557 จนถึงปัจจุบัน (กรมการท่องเที่ยว, 2557)

แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสธารของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ไหลบ่าในปัจจุบัน และภายหลังจากการนำมาตรฐานดังกล่าวที่ได้มีการประกาศใช้ พบว่ามีข้อโต้แย้งจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่หลายประการ ในการทำความเข้าใจและปฏิบัติตามข้อกำหนดตามเกณฑ์มาตรฐานหรือดัชนีชี้วัด นอกจากนี้ ยังพบว่าปัจจุบันมีประเภทของเรือรับจ้างนำเที่ยวได้มีการพัฒนารูปแบบการให้บริการที่หลากหลายมากขึ้น บริการบางอย่างไม่ได้อยู่ในขอบข่ายของมาตรฐาน ประกอบกับปัญหาการแข่งขันกันรับผู้โดยสารเกินขนาดและความสามารถในการรองรับของเรือเพื่อสร้างผลกำไรจากการท่องเที่ยวนี้ ทำให้เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง และส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมและสภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ มาตรฐานการท่องเที่ยวไทยและมาตรฐานการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ ต่างเป็นมาตรฐานการท่องเที่ยวแบบสมัครใจ หากไม่มาตรฐานบังคับและถ้าไม่ปฏิบัติตามจะมีผลตามกฎหมายไม่ หากแต่การจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวของกรมการท่องเที่ยวนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับคุณภาพคุณภาพและบริการให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล เพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว และเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย ดังนั้น ผู้ประกอบการหรือ ผู้ที่สนใจจึงควรทำความเข้าใจถึงรายละเอียดของมาตรฐานการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วย เกณฑ์คุณลักษณะของผู้ขอเข้ารับการตรวจประเมินและรับรองมาตรฐาน รวมถึงองค์ประกอบของเกณฑ์และดัชนีตัวชี้วัด เพื่อให้ได้ข้อชี้แนะที่เป็นแนวทางปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมตามเกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวไทยอันจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ดังนั้น บทความวิชาการนี้ จะเน้นการท่องเที่ยวทางเรือตามการบริหารและการจัดการตามมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวเพื่อการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยจะแสดงถึง แนวทางการประยุกต์ใช้มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวตามมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย โดยคำนึงถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งด้านมิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรม และมิติสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย

แนวทางในการจัดทำและพัฒนามาตรฐานกิจกรรมการท่องเที่ยวไทยให้ก้าวทันกับยุคสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลง อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาคุณภาพด้านการท่องเที่ยวให้มีมาตรฐาน หมายถึงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหรือการพัฒนาบริการด้านการท่องเที่ยว เพื่อเตรียมความพร้อมให้เป็นไปตามมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวและมาตรฐานบริการด้านการท่องเที่ยวของกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา โดยมีการให้คำนิยาม “มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย” หมายถึง มาตรฐานการท่องเที่ยวที่กรมการท่องเที่ยวได้จัดทำขึ้น และประกาศกำหนดเป็นมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย ตามประกาศกรมการท่องเที่ยว เรื่อง มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย (กรมการท่องเที่ยว, 2556) ทั้งนี้ กรมการท่องเที่ยว โดยสำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว ได้ศึกษาแนวคิดและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการจัดทำมาตรฐาน แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพบริการ แนวคิดเกี่ยวกับความปลอดภัยเพื่อการท่องเที่ยว รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น และนำหลักการจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวที่เป็นสากล และแนวคิดในการพัฒนามาตรฐานเพื่อการท่องเที่ยวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มากำหนดเป็นกระบวนการพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่เป็นระบบ มีความเป็นกลางโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับหลักสากล โดยสามารถกล่าวได้ว่า ตั้งแต่ปี 2556 – 2558

กรมการท่องเที่ยวได้จัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวไทยแล้วเสร็จ จำนวน 56 มาตรฐาน แบ่งเป็นกลุ่มต่างๆ ประกอบด้วย 1) มาตรฐานที่พักเพื่อการท่องเที่ยว 2) มาตรฐานบริการเพื่อการท่องเที่ยว 3) มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว 4) มาตรฐานกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว และ 5) มาตรฐานธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ (กรมการท่องเที่ยว, 2558)

มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว

หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณามาตรฐานการท่องเที่ยวไทย: มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว มีรายละเอียดประกอบดังนี้ (กรมการท่องเที่ยว, 2557)

1) ขอบข่าย

(1) ด้านเนื้อหา การจัดทำมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว ใช้กรอบดัชนีวัดคุณภาพมาตรฐานเป็นแนวทางการตรวจประเมิน ซึ่งมีจำนวน 8 องค์ประกอบ ประกอบด้วย สภาพทางกายภาพ บุคลากร คุณภาพการให้บริการของพนักงาน ความเป็นธรรมการให้บริการของผู้ประกอบการ และพนักงาน สิทธิมนุษยชน มาตรการเกี่ยวกับเรือ มาตรการเกี่ยวกับแผนและกิจกรรมการท่องเที่ยว มาตรการเกี่ยวกับกิจกรรม ทั้งนี้ โครงสร้างทั้ง 8 องค์ประกอบตามมาตรฐานนี้ จะประกอบด้วย 17 เกณฑ์ 59 ตัวชี้วัด

(2) ด้านพื้นที่ เป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว และเส้นทางการท่องเที่ยวทางน้ำทั่วประเทศ

(3) ด้านกลุ่มเป้าหมาย เป็นผู้ประกอบการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้บริการเรือรับจ้างนำเที่ยว

2) นิยามเรือรับจ้างนำเที่ยว

เรือรับจ้างนำเที่ยว หมายถึง เรือบรรทุกทุกคนโดยสารที่เล่นในลำน้ำหรือทะเล ประกอบด้วย 3 ประเภท ได้แก่ เรือกลลำน้ำ และเรือกลเดินทะเลเฉพาะเขต หรือเรือโดยสารประเภทอื่นๆ ที่ได้รับการจดทะเบียนให้บรรทุกทุกคนโดยสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยว โดยเรือรับจ้างนำเที่ยว ตามมาตรฐานนี้ แบ่งเป็น 3 ขนาดตามจำนวนการบรรทุกโดยสารดังนี้

- (1) เรือขนาดเล็ก บรรทุกทุกคนโดยสารไม่เกิน 15 คน
- (2) เรือขนาดกลาง บรรทุกทุกคนโดยสารจำนวน 16 - 70 คน
- (3) เรือขนาดใหญ่ บรรทุกทุกคนโดยสารจำนวน 71 คน ขึ้นไป

3) กรอบดัชนีชี้วัดมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว

กรอบดัชนีชี้วัดที่ใช้ในการพิจารณามาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ 17 เกณฑ์ 59 ตัวชี้วัด โดยมีรายละเอียดดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 สภาพทางกายภาพ เกณฑ์ คือ

1. ตัวเรือ มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัด ดังนี้

- 1.1 มีใบอนุญาตใช้เรือ
- 1.2 มีป้ายบอกชื่อ สัญลักษณ์ และเลขทะเบียนของเรือแสดงชัดเจน
- 1.3 มีทางขึ้น – ลง กว้าง ไม่มีสิ่งกีดขวาง ใช้งานได้สะดวก
- 1.4 มีป้ายระบุจำนวนผู้โดยสารชัดเจน
- 1.5 มีป้ายแนะนำการปฏิบัติตัวของผู้โดยสารแสดงไว้อย่างชัดเจน
- 1.6 มีเครื่องหมายกำหนดแนวบรรทุก (Load Line) ชัดเจนและบรรทุกไม่เกิน
- 1.7 มีพื้นที่เก็บสัมภาระของผู้โดยสารที่แน่นหนาและใช้งานสะดวก
- 1.8 มีห้องน้ำที่ถูกละอุนน้ำ
- 1.9 แยกพื้นที่ปลอดบุหรี่ และสูบบุหรี่อย่างชัดเจน อากาศถ่ายเทสะดวก
- 1.10 มีอุปกรณ์สื่อสารที่มีประสิทธิภาพ
- 1.11 ติดตั้งไฟต่างๆ ที่กฎหมายกำหนดและใช้งานได้
- 1.12 ตัวเรือสามารถฉีกน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพและระบายอากาศได้ดี
- 1.13 มีการจัดเก็บเชื้อเพลิงอย่างเหมาะสมและปลอดภัย

2. อุปกรณ์ช่วยชีวิต มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัด ดังนี้

- 2.1 มีอุปกรณ์ในลักษณะเครื่องชูชีพ ติดตั้งอย่างเหมาะสมและใช้งานได้
- 2.2 เครื่องชูชีพทำงานได้ดี มีชื่อเรือหรือเลขทะเบียนเรือที่อุปกรณ์ชูชีพทุกชิ้น
- 2.3 มีน้ำยาดับเพลิงเรือที่มีประสิทธิภาพ ครบตามจำนวน มีชื่อหรือเลขทะเบียนเรือแสดงชัดเจน
- 2.4 ในกรณีมีห้องโดยสารที่เป็นช่องกระจกต้องสามารถเปิด – ปิดได้สะดวก หากไม่สามารถเปิดปิดได้ ต้องมีค้อนติดตั้งไว้ทุกระยะ 2 เมตร
- 2.5 มียาสามัญ ชุดปฐมพยาบาล ที่ไม่หมดอายุ และตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสม
- 2.6 มีน้ำดื่มสะอาดสำรองไว้น้อยกว่า 1 ลิตร ต่อ ผู้โดยสาร 1 คน

องค์ประกอบที่ 2 บุคลากร เกณฑ์ คือ

1. คนขับ (ผู้ควบคุมเรือ/นายท้ายเรือ) และช่างเครื่อง มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัด ดังนี้
 - 1.1 มีความรู้ความสามารถ และประกาศนียบัตรที่ไม่หมดอายุ ตามขนาด ประเภท และเขตการเดินเรือแสดงพร้อมบัตรประจำตัวที่ออกโดยหน่วยราชการ
 - 1.2 มีความสามารถศึกษาสภาพกระแสน้ำ ท้องน้ำ ฯ ตลอดระยะทาง
 - 1.3 ตรวจสอบสภาพเรือ ก่อนออกเรือทุกครั้ง
 - 1.4 ไม่ขับขีเรือด้วยความประมาท ไม่เสพของมึนเมาขณะขับขีเรือ
2. คนขับ (ผู้ควบคุมเรือ/นายท้ายเรือ) ช่างเครื่องและพนักงาน มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัด ดังนี้
 - 2.1 บันทึกจำนวนหรือรายชื่อผู้โดยสารให้ครบถ้วนทุกครั้งที่ยกเรือและควบคุมไม่ให้ น้ำหนักเกิน
 - 2.2 แนะนำตน และชี้แจงการปฏิบัติตนในสถานการณ์ต่าง ๆ
 - 2.3 แจ้งผู้โดยสารทุกครั้งที่จะผ่านจุดอันตรายและ แนะนำการปฏิบัติตน
 - 2.4 ว่ายน้ำได้และสามารถช่วยเหลือและปฐมพยาบาลผู้โดยสารได้
 - 2.5 มีช่างเครื่องยนต์ประจำเรืออย่างน้อย 1 คน และช่างต้องมีประกาศนียบัตรที่ไม่ หมดอายุ ตามขนาด ประเภท และเขตการเดินเรือ แสดงพร้อมบัตรที่ออกให้โดยหน่วยงานราชการ
 - 2.6 มีเจ้าหน้าที่ผู้มีประสบการณ์คอยให้ความช่วยเหลือ และรักษาความปลอดภัยแก่ผู้โดยสารบนเรือหรือท่าเทียบเรือ อย่างน้อย 1 คน
3. เจ้าของเรือและผู้ประกอบการ มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 3.1 จัดทะเบียนเรือ หรือ มีใบอนุญาตใช้เรืออย่างถูกต้อง และไม่หมดอายุ
 - 3.2 ตรวจสอบสภาพเรือ เครื่องจักร และอุปกรณ์ ตามเวลาที่กำหนด
 - 3.3 ส่งเสริมให้มีการอบรมการปฏิบัติตนในสถานการณ์ ต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
 - 3.4 ทำประกันภัยสำหรับผู้โดยสาร (หรือโดยผู้ประกอบการอื่นที่เกี่ยวข้อง) ตามขนาดการบรรทุก และวงเงินไม่น้อยกว่าที่กำหนดใน พ.ร.บ. ประกันภัยบุคคลที่ 3

องค์ประกอบที่ 3 คุณภาพการให้บริการของพนักงาน เกณฑ์ประกอบด้วย

1. ด้านบุคลิกภาพ มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 1.1 ปฏิบัติตน และสนทนาอย่างสุภาพ เป็นมิตร
 - 1.2 แต่งกายสุภาพ สะอาด มีสัญลักษณ์พนักงานของเรือชัดเจน
2. ด้านทักษะ มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 2.1 มีทัศนคติ และทักษะที่ดีในการทำงาน มีความรับผิดชอบ
 - 2.2 มีความรู้รอบตัวต่างๆ ที่เหมาะสมกับลักษณะการประกอบการ
 - 2.3 สามารถสื่อสารได้มากกว่า 1 ภาษา ตามลักษณะการประกอบการ

องค์ประกอบที่ 4 ความเป็นธรรมของการให้บริการของผู้ประกอบการ และพนักงาน เกณฑ์ประกอบด้วย

1. ด้านกฎหมาย มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 1.1 ปฏิบัติตามระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมายของการคมนาคมทางน้ำ
 - 1.2 ปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค
2. ด้านจริยธรรมและศีลธรรม มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 2.1 รักษาความสัตย์สุจริตในการให้บริการ อาทิ อัตราค่าบริการ การนัดหมาย ฯ
 - 2.2 มีความยืดหยุ่นในการให้บริการโดยไม่ขัดต่อหลักกฎหมาย หรือ ศีลธรรม

องค์ประกอบที่ 5 สิทธิมนุษยชน เกณฑ์ประกอบด้วย

1. ผู้ประกอบการ มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 1.1 ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน
 - 1.2 ไม่ใช้แรงงานผิดกฎหมาย
2. ผู้ประกอบการและพนักงาน มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 2.1 ไม่สนับสนุนให้มีการทำผิดศีลธรรม
 - 2.2 ให้บริการอย่างเท่าเทียม
 - 2.3 คำนึงถึงความสะดวก ปลอดภัยของ เด็ก สตรีมีครรภ์ คนชรา และคนพิการ

องค์ประกอบที่ 6 มาตรการเกี่ยวกับเรือ เกณฑ์ประกอบด้วย

1. การใช้ทรัพยากร และการรักษาสสิ่งแวดล้อม มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 1.1 ลดการใช้ผลิตภัณฑ์ที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
 - 1.2 มีการกำจัดของเสียทั้งบนเรือและแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม
 - 1.3 มีการป้องกันเขม่าควัน และน้ำมันของเรือไม่ให้เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม
 - 1.4 มีการควบคุมเสียงของเรือ และกิจกรรมนันทนาการให้อยู่ในระดับที่ไม่รบกวนต่อสิ่งแวดล้อม
 - 1.5 กรณีเล่นเรือกลางคืนไม่ใช้การส่องสว่างที่รบกวนสิ่งแวดล้อม
2. การควบคุม มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 2.1 ระมัดระวังไม่ให้เกิดการทำลาย หรือรบกวนธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ 7 มาตรการเกี่ยวกับแผนและกิจกรรมการท่องเที่ยว เกณฑ์ประกอบด้วย

1. แผนการนำเที่ยว มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 1.1 จัดโปรแกรม และสถานที่การนำเที่ยวให้สอดคล้องกับฤดูกาล น้ำขึ้น-น้ำลง เลี่ยงฤดูผสมพันธุ์ และวางไข่ของสัตว์
2. กิจกรรมการท่องเที่ยว มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 2.1 จัดให้มีกิจกรรมการให้ความรู้หรือการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับระบบนิเวศน์ตามความเหมาะสม
 - 2.2 ไม่สนับสนุนให้มีการทำลายระบบนิเวศน์ เช่น เก็บปะการัง เปลือกหอย และปลาสวยงาม เป็นต้น

องค์ประกอบที่ 8 มาตรการเกี่ยวกับกิจกรรม เกณฑ์ประกอบด้วย

1. การสนับสนุน มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 1.1 อนุรักษ์ และสนับสนุน สิ่งที่ดีงามของชุมชน
2. การมีส่วนร่วม มีแนวปฏิบัติและรายละเอียดของตัวชี้วัดดังนี้
 - 2.1 สร้างความเข้าใจ และให้ความร่วมมือกับชุมชน
 - 2.2 เสริมสร้างกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์ร่วมกัน

จากมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวดังกล่าวที่ได้จัดทำขึ้น ทางสำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว ได้ทำการเผยแพร่เอกสารแก่ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนประชาชน ผู้ที่สนใจ สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากเว็บไซต์ของกรมการท่องเที่ยว หรือ www.tourism.go.th/ หมวดงานบริการและมาตรฐานการท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีจุดเริ่มต้นจากการที่องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้จัดการประชุมสหประชาชาติด้านสิ่งแวดล้อมครั้งแรก ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ในปี พ.ศ. 2515 และได้ข้อสรุปร่วมกันโดยรณรงค์ให้ประเทศสมาชิกหันมาสนใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาประเทศควบคู่กับการรักษาสิ่งแวดล้อมและชุมชน จนถึงการประชุม ณ เมืองริโอ เดจาเนโร ประเทศบราซิล ในปี พ.ศ. 2535 และ พ.ศ. 2555 ตามลำดับ ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2535 ที่ประชุมได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เนื่องจากเห็นว่าการท่องเที่ยวมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น ได้แก่ สิ่งแวดล้อม และโครงสร้างทางสังคมและชุมชน จึงเป็นที่มาของแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Theobald, 1994) ต่อมากรอบแนวคิดนี้ได้รับความสนใจในวงกว้างและถูกพัฒนาโดยมีจุดมุ่งเน้นการรักษาสสมดุลของการพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจ และการ

อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานแนวความคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คือการท่องเที่ยวซึ่งทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโต แต่ต้องไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และต้องไม่ส่งผลเสียต่อมูลค่าทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงโครงสร้างทางสังคมของพื้นที่นั้น มีหลักการพัฒนาที่สำคัญที่มุ่งเน้นที่การพัฒนาที่ควบคู่กันไประหว่างการเติบโต และการรักษามูลค่าทางวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้จะเน้นการวางแผนและจัดการที่เหมาะสม เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งรวมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง (Swarbrooke, 1999) ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงการจัดการการท่องเที่ยวทางเรือที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงไม่ควรที่จะมองการท่องเที่ยวทางเรือในแหล่งท่องเที่ยวนั้นเป็นเพียงแค่สินค้าทางการท่องเที่ยวที่จะนำรายได้เข้าสู่ประเทศ หากแต่ควรมองการท่องเที่ยวทางเรือในแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวและเครื่องมือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งที่จะนำไปใช้เพื่อสร้างดุลยภาพในการจัดการทั้งมิติชุมชนแหล่งท่องเที่ยว มิตินักท่องเที่ยวผู้มาเยือน และมิติกลไกการจัดการ ก่อเกิดการอนุรักษ์รักษาและสร้างดุลยภาพให้แก่แหล่งท่องเที่ยวทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมต่อไป

มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวกับมิติการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดการพัฒนายอย่างสมดุลทั้ง 3 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของ ทุกภาคส่วนเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวของประเทศ กล่าวคือ การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นอันงดงาม และเป็นเครื่องมือในการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนนั้น ได้แก่ นักท่องเที่ยว ชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ (อพท., ม.ป.ป.)

ทั้งนี้ แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว อาจสามารถพิจารณาได้ 3 ประเด็นหลัก ตามหลักการของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถอธิบายได้ดังนี้

มิติด้านเศรษฐกิจ

โดยการจัดการการท่องเที่ยวที่มุ่งส่งเสริมการใช้ศักยภาพของผู้ประกอบการเรือรับจ้างเพื่อการท่องเที่ยวในการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการเพิ่มมูลค่าอัตลักษณ์วิถีการท่องเที่ยวทางเรือให้ได้รับการยกระดับและนำเสนอผ่านการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว และเส้นทางการท่องเที่ยวทางน้ำทั่วประเทศ พิจารณามาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว คือ

องค์ประกอบที่ 1 – 5 ได้แก่ สภาพทางกายภาพ บุคลากร คุณภาพการให้บริการของพนักงาน ความเป็นธรรมของการให้บริการของผู้ประกอบการ และพนักงาน และสิทธิมนุษยชน มีเกณฑ์ที่ครอบคลุมโครงสร้างการจัดการการดำเนินงานเรือรับจ้างนำเที่ยว เช่น ตัวเรือ คนขับเรือ ผู้ประกอบการและ ผู้ให้บริการ ที่มีทักษะและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยสนับสนุนและเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวและความเชื่อมั่นได้ ซึ่งจะเป็นการบริหารและจัดการเชิงระบบในการให้บริการเรือรับจ้าง นำเที่ยว เพื่อจะเสริมสร้างศักยภาพของผู้ประกอบการและผู้ให้บริการให้มีคุณภาพและมาตรฐาน ให้เป็นที่ยอมรับ และจะนำมาซึ่งผลตอบแทนที่ยั่งยืนในรูปแบบของรายได้จากการท่องเที่ยว

มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

โดยการจัดการการท่องเที่ยวที่มุ่งส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีเส้นทางการท่องเที่ยวทางน้ำในชุมชนแหล่งท่องเที่ยวนั้น โดยใช้มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวเป็นเครื่องมือจัดการและพัฒนาชุมชนแหล่งท่องเที่ยวในการสร้างความมั่นคง ความเป็นอยู่ที่ดี รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยไม่ได้เน้นพัฒนาเพียงแคให้เกิดกระบวนการเท่านั้น แต่ให้เกิดการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในเชิงสินค้าและบริการอันเป็นที่ยอมรับในระดับที่มีคุณภาพและมีมาตรฐาน พิจารณามาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว คือ องค์ประกอบที่ 8 ได้แก่ มาตรการเกี่ยวกับกิจกรรม ซึ่งมีเกณฑ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ และสนับสนุนสิ่งที่ดึงดูดใจของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมและสร้างความเข้าใจ และให้ความร่วมมือกับชุมชนในการเสริมสร้างกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วม และได้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นการจัดการบนฐานแนวคิดที่อิงคนในพื้นที่ถิ่นแหล่งท่องเที่ยว ควรสร้างความตระหนักและร่วมมือกันสร้างชุมชนหรือสังคมให้เข้มแข็งเพื่อให้การท่องเที่ยวทางน้ำในชุมชนแหล่งท่องเที่ยวนั้นเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพราะในที่สุดแล้วนี่คือบ้านของคนพื้นถิ่น นักท่องเที่ยวเป็นเพียงผู้มาเยือน

แล้วจากไป ถ้าหากที่จะมุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นนั้นอย่างไรทิศทางโดยไม่มีเป้าหมาย เพียงแค่หวังจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น ปรับเปลี่ยนภูมิสังคมภูมิวัฒนธรรมให้ผิดแปลกไปจากความเป็นจริงจนหลงลืมรากเหง้าของดั้งเดิม สุดท้ายคนที่ได้รับผลกระทบคงหนีไม่พ้นคนพื้นถิ่นเอง

มิติด้านสิ่งแวดล้อม

โดยการจัดการการท่องเที่ยวที่มุ่งส่งเสริมและให้ความสำคัญให้มีการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาน้ำเสีย มลภาวะทางอากาศ และมลภาวะทางเสียง เป็นต้น ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวทางเรือ รวมถึงการสร้างความสะดวกถึงคุณค่าสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมเยือนมากขึ้น พิจารณาตามมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว คือ องค์กรประกอบที่ 6 - 7 ได้แก่ มาตรการเกี่ยวกับเรือ และมาตรการเกี่ยวกับแผนและกิจกรรมการท่องเที่ยว มีเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรและการรักษาสีสิ่งแวดล้อม และการควบคุม รวมถึงการออกแบบและจัดการแพนนำเที่ยวและกิจกรรมเที่ยวชมในการท่องเที่ยวทางเรือที่ต้องกระทำอย่างระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการทำลายหรือรบกวนธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว และให้ความสำคัญกับระบบนิเวศตามฤดูกาล ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการจัดการบนฐานแนวคิด ที่อิงสถานการณ์ ที่ต้องบูรณาการทั้งการจัดการเชิงระบบและการจัดการคนในพื้นที่ให้เป็นไป ในทิศทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล กล่าวคือ มาตรฐานการท่องเที่ยวนี้จะส่งผลให้การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วยกันรักษาสีสิ่งแวดล้อม ทั้งการจัดการเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารและการจัดการ และการสร้างความตระหนักและจิตสำนึกสาธารณะของคนในชุมชนท้องถิ่น แหล่งท่องเที่ยว รวมถึงพัฒนาปรับปรุงสิ่งแวดล้อมและการศึกษาค้นคว้าหาแนวทางรักษาสีสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางเรือนี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนแหล่งท่องเที่ยวริมน้ำ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยผลกระทบด้านบวกของการท่องเที่ยวอาจกล่าวได้ว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชนแหล่งท่องเที่ยวและประเทศชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่ของสมาชิกในชุมชนและสังคมทุกคนที่จะต้องให้ความร่วมมือกันในการวางแผนพัฒนาและจัดการด้านการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งหากไม่มีการวางแผนพัฒนาและการจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพย่อมจะก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบตามมา อันจะเป็นปัญหาด้านการท่องเที่ยวที่ชุมชนหรือสังคมต้องเผชิญและแก้ไข ในที่สุด

บทสรุป

บทความวิชาการนี้ เป็นการนำเสนอแนวคิดการจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย ในประเด็นของมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวของกรมการท่องเที่ยว ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการจัดทำมาตรฐานนี้เพื่อให้มีการตรวจประเมินและรับรองมาตรฐาน การจัดระดับ และยกระดับคุณภาพมาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวในประเทศไทย เพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย และเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในด้านความปลอดภัยในการเดินทางท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวทางเรือให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็แนวทางในการวางแผนการพัฒนากการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการประยุกต์ใช้มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยวที่คำนึงถึงการส่งเสริมด้านมิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรม และมิติสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ ทางสำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว ได้ทำการเผยแพร่เอกสารแก่ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนประชาชนผู้ที่สนใจ สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมหรือมาตรฐานการท่องเที่ยวไทยอื่นๆ อาทิ มาตรฐานที่พักเพื่อการท่องเที่ยว มาตรฐานด้านบริการเพื่อการท่องเที่ยว และมาตรฐานกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น ได้จากเว็บไซต์ของกรมการท่องเที่ยว หรือ www.tourism.go.th/ หมวดงานบริการและมาตรฐานการท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสถานประกอบการด้านการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล ตามแนวทางของมาตรฐานการท่องเที่ยวไทยและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการท่องเที่ยว. (2556). แผนพัฒนาบริการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการเปิดเสรีบริการท่องเที่ยว พ.ศ. 2555 – 2560.
กรุงเทพฯ: กรมการท่องเที่ยว.
- กรมการท่องเที่ยว. (2557). มาตรฐานเรือรับจ้างนำเที่ยว (Tourist Boat Standard). ค้นเมื่อ 30 มกราคม 2560, จาก <http://www.tourism.go.th/>
- กรมการท่องเที่ยว. (2558). มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย (Thailand Tourism Standards). ค้นเมื่อ 30 มกราคม 2560, จาก <http://www.tourism.go.th/>
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (ม.ป.ป.). การท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืน: Sustainable Tourism. ค้นเมื่อ 30 มกราคม 2560, จาก <http://www.dasta.or.th>
- Swarbrooke, J. (1999). Sustainable Tourism Management. London: CABI.Theobald, W. F. (1994.). Global tourism: The next decade. Oxford: Butterworth- Heinemann.

การจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญสู่ความยั่งยืน กรณีศึกษา ท่าเรือภูเก็ต

ไพฑูรย์ มนต์พานทอง¹

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเรือสำราญเติบโตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ความต้องการท่าเรือมีเพิ่มมากขึ้น หลายประเทศได้พัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการเติบโตและเพื่อสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขัน การท่องเที่ยวเรือสำราญสร้างประโยชน์มากมายให้กับท่าเรือ โดยเฉพาะ การสร้างงาน สร้างรายได้ ในขณะเดียวกัน ก็สร้างผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประโยชน์ผลกระทบจากการพัฒนาการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญในมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบนฝั่ง และแนวทางในการพัฒนาการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญอย่างยั่งยืน ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยแบ่งประชากรจำนวน 55 คน แบ่งออกเป็น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษา พบว่า ประโยชน์จากการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญได้แก่ 1) สร้างงาน 2) สร้างรายได้ 3) คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น 4) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน 5) กระจายรายได้ ในขณะที่ผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ ได้แก่ 1) การแออัดของนักท่องเที่ยว 2) การจราจรติดขัด 3) การขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้เกี่ยวข้อง 4) จำนวนขยะที่เพิ่มขึ้น 5) ความวุ่นวายจากนักท่องเที่ยว สำหรับแนวทางการพัฒนาการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ 1) การจัดการในเชิงนโยบาย 2) การพัฒนากลไกการจัดการท่าเรือ 3) การตลาดและการสร้างเครือข่าย 4) เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวเรือสำราญอย่างยั่งยืน เพื่อขับเคลื่อนการจัดการท่าเรือสู่ความมั่นคงทางสังคม ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ การจัดการท่าเรือ การท่องเที่ยวเรือสำราญ ท่าเรือภูเก็ต
ประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวเรือสำราญ

¹ อาจารย์ประจำคณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Abstract

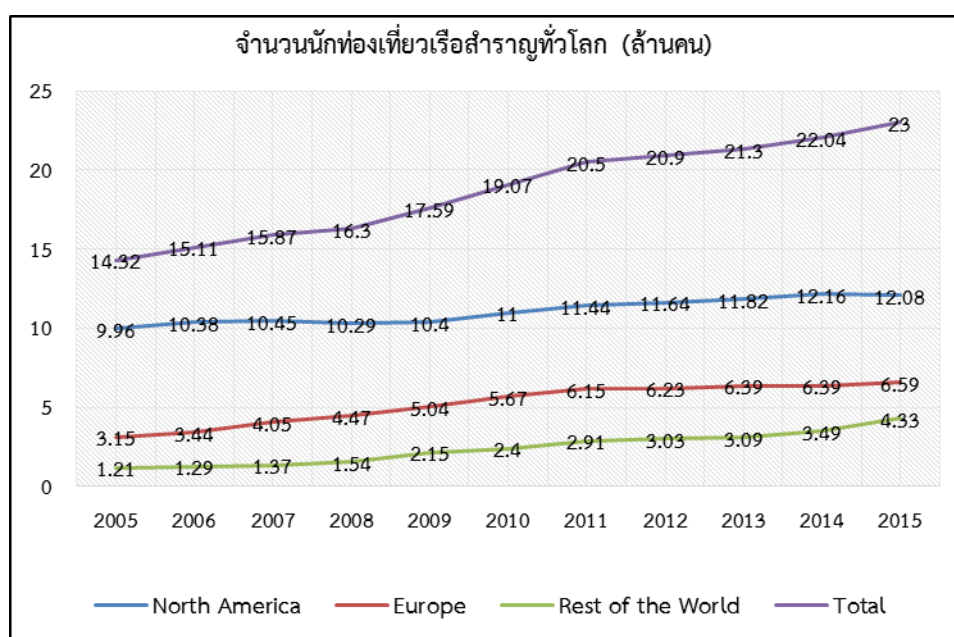
Cruise tourism is one of the fastest growing tourism segments. Therefore, exotic ports have been in higher demand. Many countries have developed their ports to respond to the significant growth of cruise tourism and to gain competitiveness. Even though cruise tourism has contributed benefits to ports e.g., job opportunity, income; it has also created negative impacts to the ports. The objectives of this study are to explore benefits and impacts from the development of Phuket port management for cruise tourism in the perspectives of relevant stakeholders on shore side and to find the guidance of port management development sustainably, using qualitative research methodology. Semi-structure interview was employed to collect data from 55 key informants from 3 groups of relevant stakeholders which are 1) public sectors, 2) private sectors and 3) local community. Data were analyzed by content analysis.

The results of study revealed that the benefits from the development of port management for cruise tourism at Phuket port are 1) job opportunity, 2) revenue generation 3) better quality of life, 4) infrastructure development and 5) income distribution while its impacts are 1) overcrowding of tourist, 2) traffic congestion, 3) conflict of interest between community and other relevant stakeholders, 4) more waste generated from the cruise ship, and 5) chaos from tourists. Furthermore, the guidance for the development of port management for cruise tourism are 1) strategic planning and policy, 2) mechanism development of port management, 3) marketing and networking and 4) sustainable revenue increase for social stability, economic prosperity and environmental sustainability.

Keyword Port Management, Cruise Tourism, Phuket Port, Benefit and Cost from Cruise Port Development

1. บทนำ (Introduction)

การท่องเที่ยวเรือสำราญเติบโตอย่างต่อเนื่องในทุกภูมิภาคของโลก (UNWTO, 2011; Losekoot, 2012; Hookkamer, 2013) โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชีย (Cruise Line International Association or CLIA, 2015) (ภาพที่ 1) เนื่องจากเรือสำราญเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เป็นเอกลักษณ์และแตกต่างจากการท่องเที่ยวลักษณะอื่นๆ เนื่องจากการเป็นกรรมผสมผสานระหว่างการคมนาคม (Transportation) โรงแรมที่พัก (Accommodation) และแหล่งท่องเที่ยว (Tourist Destination) (UNWTO, 2012; Kizielewicz, 2012) โดยให้ความสำคัญกับความปลอดภัยเป็นประเด็นสำคัญ (Gibson, 2006; Willis, 2012) นอกจากนั้นสายการบินเรือต่างๆ ยังมีการนำเสนอกิจกรรมต่างๆ ระหว่างล่องเรือและท่าเรือที่เรือสำราญแวะพัก (Lekakou et al, 2009; Rodrigue & Notteboom, 2012; Pavlic, 2013) เพื่อจูงใจให้กลุ่มเป้าหมายตัดสินใจเดินทางล่องเรือสำราญ

ภาพที่ 1 : จำนวนนักท่องเที่ยวเรือสำราญทั่วโลก

ที่มา: <https://www.statista.com/statistics/272421/source-market-for-cruise-passengers-worldwide> /retrieved on October 11, 2016

สายการบินเรือหลักๆ ไม่ว่าจะเป็น Carnival Cruise Line หรือ Royal Caribbean Cruises Ltd. ได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายใหม่ ได้แก่ กลุ่มคนวัยทำงาน กลุ่มครอบครัว แทนที่กลุ่มผู้สูงอายุ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายใหม่นี้มีศักยภาพและมีขนาดใหญ่ ขึ้น (European Commission, 2009; Tarlow, et al., 2012) เพราะฉะนั้น บริบทการท่องเที่ยวเรือสำราญจึงเปลี่ยนแปลงไป เช่น ขนาดเรือสำราญที่ใหญ่ขึ้น (UNWTO, 2011; Hull & Losekoot, 2012; Pavlic, 2013; CLIA, 2014) ระยะเวลาในการล่องเรือสั้นลง (European Commission, 2009; Hull & Losekoot, 2012; Pavlic, 2013) ราคาล่องเรือสำราญถูกลง (European Commission, 2009; Bayley, 2009; UNWTO, 2011; Royal Caribbean Cruises Ltd, 2012; Hull & Losekoot, 2012) เป็นเหตุให้ชาวเอเชียสนใจล่องเรือมากขึ้น ดังนั้นเส้นทางการเดินเรือจึงมีความหลากหลายมากขึ้น อีกทั้งความต้องการท่าเรือที่มีเอกลักษณ์ที่พร้อมมอบประสบการณ์ให้กับ

นักท่องเที่ยวเรือสำราญเพิ่มมากขึ้น (Regmi, 2009; Wentworth, 2010; CLIA, 2013; Busby & O'Neill, 2013)

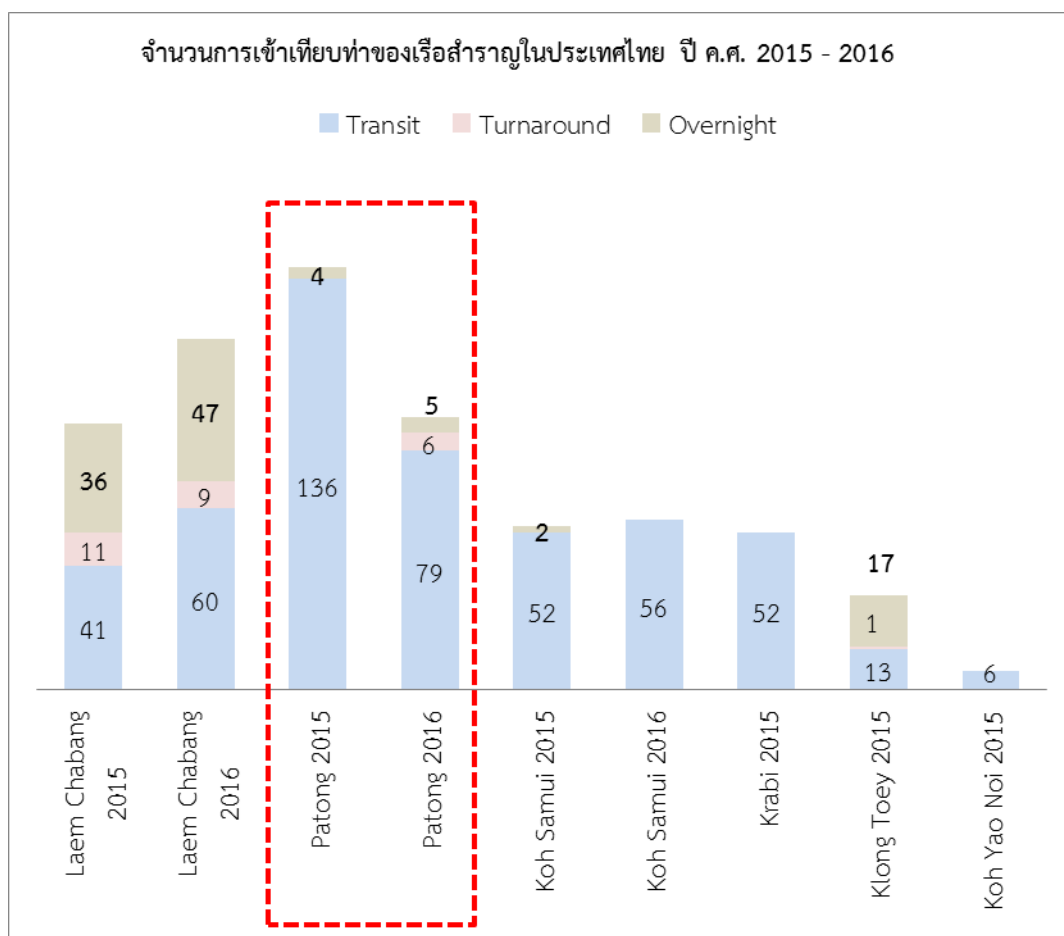
ท่าเรือมีเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญในการดึงดูดให้ผู้สนใจตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวโดยเรือสำราญ (Tongzon & Heng, 2005) ท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่า 2,000 ท่าเรือ (Busby & O'Neill, 2013) ดังนั้น หลายประเทศจึงกำหนดแนวทางในการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการเติบโตของอุตสาหกรรมนี้ (Wentworth, 2010; Hull & Losekoot, 2012; CLIA, 2013; Ministry of Tourism Government of India, 2013; Busby & O'Neill, 2013) เพื่อตอบรับการเติบโตของการท่องเที่ยวเรือสำราญในการรองรับเรือสำราญขนาดใหญ่และนักท่องเที่ยวเรือสำราญที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะท่าเรือในภูมิภาคเอเชีย

การที่หลายประเทศให้ความสำคัญกับการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวเรือสำราญ ส่งผลให้ท่าเรือต่างๆ ได้รับประโยชน์อย่างมหาศาล ไม่ว่าจะเป็น การสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่น รายได้จากนักท่องเที่ยวและสายการบินเรือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เป็นต้น ในทางตรงข้ามการพัฒนาท่าเรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมไม่มากนักน้อยขึ้นอยู่กับนโยบายในการพัฒนาท่าเรือของประเทศนั้นๆ

ภูเก็ตเป็นท่าเรือที่มีชื่อเสียงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากเป็นจุดหมายปลายทางที่เป็นที่รู้จักเป็นอย่างดี อีกทั้ง แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวมีความน่าสนใจ ทำให้สายการบินเรือมักออกแบบเส้นทางการเดินเรือโดยนำท่าเรือภูเก็ตรวมอยู่ เพื่อเป็นกลยุทธ์ทางการตลาดในการดึงดูดกลุ่มเป้าหมายให้ตัดสินใจลงเรือ ท่าเรือที่ให้บริการเรือสำราญในจังหวัดภูเก็ตมีหลากหลาย ได้แก่ ท่าเรือน้ำลึกอ่าวมะขาม ท่าเรือชั่วคราวป่าตอง และท่าเรือชั่วคราวหาดกะหลิม (Monpanthong, 2014) จากข้อมูลของ CLIA (2015, 2016) พบว่า ท่าเรือชั่วคราวหาดป่าตองมีจำนวนเรือสำราญเดินทางเข้ามามากที่สุดในปี ค.ศ. 2015 และแม้ว่าในปี ค.ศ. 2016 ท่าเรือแหลมฉบังจะมีจำนวนเรือสำราญมากที่สุดก็ตาม (ภาพที่ 2) แต่ท่าเรือชั่วคราวหาดป่าตองก็ยังคงมีจำนวนเรือสำราญเดินทางเข้าไปมีจำนวนมาก แม้ว่าจะมีจำนวนลดลงก็ตาม ซึ่งแน่นอน เมื่อจำนวนเรือสำราญเดินทางเข้ามาเท่าไร ก็สร้างโอกาสในมิติด้านเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากจำนวนเรือสำราญที่เดินทางเข้ามาย่อมสร้างผลกระทบต่อตัวท่าเรือตามมาเช่นกันหากไม่สามารถจัดการให้เกิดสมดุล

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีผู้ทำการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นความปลอดภัย (London, 2010; Bateman, 2010; Tarlow et al., 2012; Baker, 2013) พฤติกรรมและความต้องการของลูกค้า (Hunt & Arnett, 2004; Liu, 2006; Tourism Queensland, 2006; CLIA, 2007; TEC inc, 2007; Tan, 2009; PATA, 2011; CLIA, 2014) ในส่วนของการจัดการท่าเรือมีการศึกษาในมิติทางเศรษฐกิจและการได้เปรียบในการแข่งขันจำนวนมาก (Tongzon & Heng, 2005; Munro & Grill, 2006; Tourism Queensland, 2006; Magala & Sammons, 2008; G.P. Wild & BREA, 2009; Lekakou et al., 2009; European Commission, 2009; Brada & Zapata., 2010; Busby & O'Neill, 2013; Pavlic, 2013) อีกทั้งลักษณะและความสำคัญของท่าเรือ (Wood, 2002; Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2005; Lekakou et al., 2009; European Commission, 2009; Wentworth, 2010; London, 2010; Demetriou, 2011; Hawke, 2012; Rodrigue & Notteboom, 2012; Busby & O'Neill, 2013; Pavlic, 2013) สำหรับการศึกษาในประเด็นในด้านประโยชน์ ผลกระทบและแนวทางการพัฒนาท่าเรือแม้จะมีจำนวนมาก (Brida & Zapata,

2010; Klein, 2011; Cruise Gateway North Sea, 2013; Lam & Notteboom, 2014) แต่พบว่าไม่มีการศึกษาในประเด็นเหล่านี้ในประเทศไทยเลย อีกทั้งการศึกษาโดยส่วนใหญ่จะศึกษาในมุมมองของนักท่องเที่ยวเรือสำราญ ผู้เกี่ยวข้องในภาคเอกชน หรือภาครัฐ แต่ขาดการศึกษาในมุมมองของชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาในประเด็นประโยชน์ ผลกระทบ และแนวทางการพัฒนาการจัดการท่าเรือจังหวัดภูเก็ตสู่ความยั่งยืน จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบนฝั่งทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชนซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการท่าเรือสู่ความยั่งยืน โดยนิยามคำว่าท่าเรือสำราญสำหรับการท่องเที่ยวในครั้งนี้ ไม่ได้มองแค่บริบทตัวท่าเรือ แต่ครอบคลุมถึงพื้นที่ทั้งหมดของเกาะภูเก็ตและจังหวัดใกล้เคียงที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเรือสำราญ

ภาพที่ 2 จำนวนการเข้าเทียบท่าของเรือสำราญในประเทศไทย ระหว่างปีค.ศ. 2015 - 2016

ที่มา : CLIA, 2015a, 2016

2. วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

2.1 เพื่อศึกษาประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนาการจัดการท่าเรือภูเก็ตสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ

2.2 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาท่าเรือภูเก็ตสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญสู่ความยั่งยืน

3. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature Reviews)

3.1 ความสำคัญของท่าเรือ

ท่าเรือเป็นปัจจัยที่สำคัญมากในการสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวเรือสำราญ (Tongzon & Heng, 2005) เป็นเสมือนประตูสู่แหล่งท่องเที่ยวตามเมืองที่แวะพักโดยเฉพาะเมื่อเรือสำราญมีขนาดใหญ่มากขึ้น ดังนั้น ท่าเรือทำหน้าที่ในการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่จำเป็น เช่น สะพานเทียบเรือ (Pier) ประตูกันน้ำ (Lock) เชื้อเพลิงเรือ (Quay) นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ควบคุมและดำเนินการช่วยเหลือการเดินเรือ (Conservancy and Navigation Aids) การนำร่อง (Pilotage) การลากจูง (Towage) เป็นต้น (กมลชนก สุทธิวิทาณฤพุด, 2552)

3.2 ประเภทของท่าเรือ

ท่าเรือที่ให้บริการเรือสำราญแบ่งตามหน้าที่ได้ 3 ประเภท ได้แก่ 1) ท่าเรือหลัก (Homeport) 2) ท่าเรือแวะพัก (Port of Call) และ 3) ท่าเรือแบบผสม (Hybrid Port) โดยท่าเรือหลักทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้น (Starting Point) หรือจุดสิ้นสุดของการล่องเรือ (Ending Point) ซึ่งลูกค้าจะเดินทางมาเพื่อลงเรือสำราญเพื่อไปล่องเรือตามเส้นทางล่องเรือหรือขึ้นฝั่งเพื่อเดินทางกลับบ้าน (McCalla, 1997; ECLAC, 2005; Demetriou, 2011; Rodrigue & Notteboom, 2012; Pavlic, 2013) ในขณะที่ท่าเรือแวะพักทำหน้าที่เป็นจุดจอดเพื่อท่องเที่ยวในระหว่างเส้นทางล่องเรือ (McCalla, 1997; Lekakou et al., 2009; European Commission, 2009; Wentworth, 2010; Demetriou, 2011; Pavlic, 2013) หรือทำหน้าที่เป็นจุดหมายของการล่องเรือแต่ไม่ใช่เป็นจุดเปลี่ยนถ่ายผู้โดยสาร (ECLAC, 2005; TEC inc, 2007) ในขณะที่ท่าเรือแบบผสมทำหน้าที่เป็นทั้งท่าเรือหลักและท่าเรือแวะพัก (McCalla, 1997; Lekakou et al., 2009; Demetriou, 2011) โดยท่าเรือหลักจะสร้างรายได้มากกว่าท่าเรือแวะพักถึง 10-14 เท่า (Wood, 2002) ในขณะที่ Lekakou (2009) อธิบายว่าท่าเรือหลักสร้างรายได้ประมาณ 5-6 เท่าของท่าเรือแวะพัก ซึ่งสอดคล้องกับ Hawke (2012) ที่ยืนยันว่าท่าเรือหลักสร้างรายได้ประมาณ 8 เท่าของท่าเรือแวะพัก นอกจากนี้ การเป็นท่าเรือหลักสำหรับเรือสำราญจะสร้างรายได้ให้กับท่าเรืออย่างมาก (Rodrigue & Notteboom, 2013) อย่างไรก็ตามรายได้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความน่าสนใจของตัวท่าเรือนั้น

3.3 การท่องเที่ยวเรือสำราญกับประโยชน์จากการพัฒนาท่าเรือ

ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเรือสำราญต่อท่าเรือมีหลากหลายมิติ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ประโยชน์ที่ตัวท่าเรือได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเรือสำราญมีมากมาย การที่เรือสำราญนำนักท่องเที่ยวเข้ามายังท่าเรือ ย่อมสร้างรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อตัวท่าเรือ (Brida & Zapata, 2010; Scarfe, 2011; BREa, 2012) นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างงานให้กับคนในพื้นที่ และกระจายรายได้ภายในท่าเรือนั้นๆ (Lambert, 2008; Brida & Zapata, 2010; Australian Aid et al., 2014)

3.4 ผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ

การพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญแม้ว่าจะได้รับประโยชน์มากมายดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ก็ส่งผลกระทบต่อตัวท่าเรืออื่นๆ ด้วยเช่นกันหากขาดการวางแผนที่ดี จากการทบทวนวรรณกรรมเพื่อศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือต่างๆ จากการศึกษากิจการท่าเรือ Victoria, British Columbia พบว่าผลกระทบหลักได้แก่ การปล่อยของเสียลงทะเล ขยะจากเรือสำราญ การจราจรแออัด มลพิษทางเสียง มลพิษทางอากาศ (Scarfe, 2011) การบุกรุกพื้นที่เพื่อพัฒนา การใช้พลังงานสูง การทำลายธรรมชาติจากการเดินทางท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการสร้างขยะ การรบกวนสัตว์ป่า น้ำเสียจากเรือ (Brida et al., 2010) หากการพัฒนาท่าเรือให้ความสำคัญในมิติเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ท่าเรือเหล่านั้นจะได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Brida & Zapata, 2010; Klein, 2011; Lam & Notteboom, 2014)

3.5 การพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) หมายความว่า การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบันโดยไม่มีผลกระทบต่อความต้องการของคนรุ่นต่อไป (United Nations, 1987) โดยพิจารณาในสามมิติหลัก ได้แก่ มิติทางสังคม มิติทางเศรษฐกิจ และมิติทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ภูมิพลอดุลยเดช ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลอย่างยั่งยืนพร้อมรับกับการเปลี่ยนในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม เทคโนโลยี โดยอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี (เกรียงศักดิ์ ช่อเลื่อง และคณะ, 2550) โดยเป้าหมายของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ คุณภาพทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่ทำให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อตอบโจทย์การพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน นอกจากนั้นองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization: UNWTO, 2013) ได้กำหนดหลักจรรยาบรรณการท่องเที่ยวโลกเพื่อให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยว โดยเน้นให้การท่องเที่ยวเป็นการสร้างความเข้าใจ ให้เกียรติกันระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน รักษาบรรทัดฐานวัฒนธรรมของมวลมนุษยชาติ ผู้เกี่ยวข้องในการจัดการการท่องเที่ยวเข้าใจบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยใช้การท่องเที่ยวสร้างประโยชน์ให้กับเจ้าบ้านและผู้มาเยือน เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

สำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ แต่ละประเทศที่ต้องการสร้างโอกาสทางการแข่งขัน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาในหลากหลายด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาตัวท่าเรือเพื่อดึงดูดเรือสำราญให้เดินทางเข้ามาแวะพักยังท่าเรือ เนื่องด้วยท่าเรือท่องเที่ยวเรือสำราญเป็นท่าเรือประเภทหนึ่งที่น่ารายได้เข้ามายังท่าเรือเหล่านั้นจากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว สายการบินเรือ และพนักงานเรือ (Scarfe, 2011) ขณะเดียวกันก็ได้สร้างผลกระทบให้กับตัวท่าเรือด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ของเสียที่ปล่อยมาจากเรือสำราญ (Marine Effluents) การจราจรติดขัด มลภาวะทางเสียง เป็นต้น จากการศึกษาของ Scarfe (2011) พบว่า ในปี ค.ศ. 2009 รายได้ที่ท่าเรือ Victoria ของประเทศ British Columbia ได้รับรายได้จากการท่องเที่ยวเรือสำราญประมาณ 24 ล้านดอลลาร์ แต่เกิดผลกระทบเป็นจำนวนเงินถึง 25 ล้านดอลลาร์ หากมองในมิติด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว จะเห็นว่าตัวท่าเรือได้รับรายได้มหาศาล แต่หากมองในทุกมิติ การพัฒนาการท่องเที่ยวเรือสำราญของท่าเรือนี้ไม่มีความยั่งยืนโดยสิ้นเชิง

แนวทางในการพัฒนาท่าเรือสู่ความยั่งยืนจึงต้องมีทั้งกรอบกว้างๆ ที่ทุกท่าเรือควรนำกรอบแนวคิดไปกำหนดในการพัฒนา อย่างไรก็ตามบริบทของท่าเรือที่ละท่าเรือมีความแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นการจะนำแนวทางการพัฒนาของท่าเรืออื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จมีอาจจะประยุกต์ใช้ได้ทั้งหมด แต่จะต้องศึกษาในเชิงลึกเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในบริบทของท่าเรือนั้นๆ เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดและได้รับผลกระทบน้อยที่สุดจากการพัฒนาสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ (Cruise Gateway North Sea, 2013) จากการทบทวนวรรณกรรมพบโดยส่วนใหญ่ท่าเรือมีแนวทางหลักที่ไม่แตกต่างกันมาก เช่น การสร้างศักยภาพของตัวท่าให้เป็นท่าเรือหลัก (Homeport) แทนที่จะเป็นเพียงท่าเรือแวะพัก (Port of Call) (Scarfe, 2011) การศึกษาผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาท่าเรือ (Scarfe, 2011) เน้นสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ มีการกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวอย่างชัดเจนทั้งระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว (Cruise Gateway North Sea, 2013; Monpanthong, 2014) ควบคุมมาตรฐานเรือสำราญระหว่างการเข้าท่า เช่น การกำจัดของเสีย การทำความสะอาดเรือ เป็นต้น (Brida et al., 2010) การเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง (Stange & Brown, 2012; Hoogkamer, 2013; Monpanthong, 2014) พัฒนาคนในพื้นที่ให้มีศักยภาพและความพร้อมในการสร้างโอกาสในอาชีพ (Cruise Gateway North Sea, 2013) ให้ความสำคัญในคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกคนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัย สุขอนามัย (Cruise Gateway North Sea, 2013) ควบคุมผลกระทบจากการท่องเที่ยวเรือสำราญให้มีประสิทธิภาพ (Cruise Gateway North Sea, 2013) เพราะฉะนั้นแนวคิดการใช้การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยใช้พิจารณาจากความต้องการของเจ้าของพื้นที่ (Supply Based Tourism Development) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยมีเป้าหมายที่ความมั่นคงทางสังคม ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

4.ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยทำการเก็บข้อมูลในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2555 ซึ่งเป็นฤดูกาลที่มีเรือสำราญเดินทางเข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยแบ่งประชากรที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญของจังหวัดภูเก็ต เป็น 3 กลุ่ม จำนวน 55 คน ได้แก่ ภาครัฐ จำนวน 13 คน ภาคเอกชน จำนวน 27 คน และชุมชน จำนวน 15 คน เพื่อเป็นการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangular Check) โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling Technique) และแบบสโนว์บอล (Snowball Sampling Technique) ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) เป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษา โดยมีข้อคำถามหลักๆ ดังนี้ ประโยชน์และผลกระทบที่ได้รับจากการพัฒนาการจัดการท่าเรือ และแนวทางการพัฒนาการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญควรเป็นอย่างไร และวิเคราะห์ผลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis)

ตารางที่ 1 แจกแจงประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ภาคี	ประชากร	จำนวน
ภาครัฐ (G)	การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท)	2
	ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด (ทกจ)	1
	นักนโยบายยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ต	1
	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดภูเก็ต	1
	ตัวแทนตรวจคนเข้าเมือง/ศุลกากร/ด่านกักกันพืชและสัตว์	3
	ตัวแทนจากกรมเจ้าท่า	1
	การทำเรือแห่งประเทศไทย	1
	ตำรวจท่องเที่ยว	1
	นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว	2
	รวม	13
ภาคเอกชน (P)	ตัวแทนบริษัทนำเที่ยว	5
	มัคคุเทศก์	5
	บริษัทที่เป็นตัวแทนสายการบินเรือ	2
	เจ้าหน้าที่ท่าเรือ	2
	ผู้ให้บริการเรือรับส่งนักท่องเที่ยว	1
	ตัวแทนธนาคารรับแลกเงิน	1
	ผู้ประกอบการรถเช่า	1
	ผู้ประกอบการและพนักงานร้านขายของที่ระลึก/ของฝาก	3
	ผู้ประกอบการร้านอาหาร	2
	ผู้ประกอบการบริษัทรถเช่า/เรือเช่า	2
	สมาคมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว	3
	รวม	27
ชุมชน (C)	ร้านขายของท่าเรือ	4
	คนขับรถแท็กซี่รับจ้างท่าเรือ	3
	คนขับเรือรับจ้าง	1
	ชาวบ้านในบริเวณท่าเรือ	7
	รวม	15
จำนวนรวมทั้งสิ้น		55

5. วิเคราะห์และอภิปรายผล (Research Results)

จากการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) จากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ โดยมีประเด็นในการศึกษาทั้งสิ้น 3 ประเด็นได้แก่ 1) ประโยชน์จากการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ ท่าเรือภูเก็ต 2) ผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ ท่าเรือภูเก็ต และ 3) แนวทางการพัฒนาการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ ท่าเรือภูเก็ต โดยศึกษาจากประชากร 3 กลุ่ม จำนวน 55 คน ได้แก่ภาครัฐ จำนวน 13 คน ภาคเอกชน จำนวน 27 คน และ ชุมชนจำนวน 15 คน พอสรุปได้เป็นประเด็นดังต่อไปนี้

5.1 ประโยชน์จากการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญในมุมมองผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (ตารางที่ 2)

1) มิติเศรษฐกิจ

ก. สร้างงาน

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่าเรือมองประโยชน์ของการท่องเที่ยวเรือสำราญที่มีต่อท่าเรือในประเด็นการสร้างงานให้กับท้องถิ่น มากที่สุด โดยมองว่าประโยชน์จากการพัฒนาส่งผลให้คนท้องถิ่นมีงานทำมากขึ้น เช่นอาชีพมัคคุเทศก์ เจ้าหน้าที่บริษัทนำเที่ยว คนขับรถ/เรือรับจ้าง ร้านค้าต่างๆ เจ้าหน้าที่ท่าเรือ เป็นต้น ดังตัวอย่างของการสัมภาษณ์

“เรือสำราญเข้ามาแต่ละครั้งมีการจ้างงานเรือแต่ละลำเข้าใช้ไคต์เยอะ – G9”

“เรือเข้าเราก็ได้ทำงาน หน้าโฮซีชั้นทำงานเรือเดือนละสิบกว่าลำ - P22”

“พอเรือเข้า ก็ได้มาขายอาหาร ขายของ ดีกว่าอยู่ว่างๆ ที่บ้าน - C7”

ซึ่งสอดคล้องกันกับผลการศึกษาถึงประโยชน์ของการท่องเที่ยวเรือสำราญว่าเป็นการสร้างงานให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งบนเรือและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเรือตามท่าเรือแะพักต่างๆ (Australian Aid et al., 2014; National Association of Counties, 2014) โดยสร้างงานในภาพรวมถึง 348,000 งานในปี ค.ศ. 2007 (Brida et al., 2010) โดยการท่องเที่ยวเรือสำราญสร้างงานถึง 45,225 งานให้กับท่าเรือไมอามี สหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 2011 (BREA, 2012)

ข. สร้างรายได้เข้าประเทศ

ประโยชน์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้รับจากการพัฒนาท่าเรือภูเก็ตสำหรับเรือสำราญคือ การสร้างรายได้ให้กับท่าเรือ โดยภาคีภาครัฐมองประเด็นนี้เป็นเรื่องสำคัญมากที่สุด เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นการสร้างรายได้เข้าประเทศ ดังจะเห็นได้จากการที่ภาครัฐให้ความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ นอกจากนี้ค่าใช้จ่ายนักท่องเที่ยวเรือสำราญต่อคนในการท่องเที่ยวยังท่าเรือภูเก็ตประมาณ 4,000 บาทต่อคน (มติชนออนไลน์, 2560) ซึ่งใกล้เคียงกับผลการศึกษาของ Monpanthong (2014) ที่นำเสนอค่าใช้จ่ายต่อคนที่ 3,000-4,000 บาทขึ้นอยู่กับสัญชาติของนักท่องเที่ยว เพราะฉะนั้นหลายประเทศจึงให้ความสำคัญในการพัฒนาท่าเรือเพื่อสร้างรายได้เข้าประเทศ (Scarfe, 2011)

ค. กระจายรายได้

การที่เรือสำราญเข้ามาในแต่ละครั้ง นอกจากจะสร้างงานสร้างรายได้แล้ว รายได้ที่เข้ามายังท่าเรือภูเก็ตยังถูกกระจายไปยังทั่ว ซึ่งจะส่งผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของจังหวัดภูเก็ต เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันของจังหวัดภูเก็ตกำลังเผชิญปัญหาเรื่องรายได้กระจุกจากนักท่องเที่ยวกลุ่มหลัก ได้แก่ นักท่องเที่ยวจีน เกาหลี รัสเซีย เป็นต้น เนื่องจากการที่นักท่องเที่ยวเรือสำราญเดินทางมายังภูเก็ตสนใจในแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน เช่น วัด ชายหาด สปา ร้านอาหาร พิพิธภัณฑ์ เกาะ ห้างสรรพสินค้า ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น บางส่วนเดินทางท่องเที่ยวกับบริษัทนำเที่ยวและบางส่วนใช้รถรับจ้างบริเวณท่าเรือ ประโยชน์เรื่องการกระจายรายได้นี้สอดคล้องกับหลากหลายการศึกษา (Lambert, 2008; Brida & Zapata, 2010; Australian Aid et al., 2014) ต่อไปนี้คือตัวอย่างการสัมภาษณ์

“เรือเข้ามาพอได้มีรายได้บ้าง ถ้าไม่มีเรือเข้าบางวันไม่ได้แขกเลยก็มี เพราะพวกจีนเขาไม่ปล่อยให้หลุดมือ – C12”

“ทัวร์ที่ขายก็ไปหลายที่ ไปแคนนู ชีซัง นวด กินข้าว รายได้ก็ได้อีกทั่ว – P22”

ง. มติสังคม วัฒนธรรม

ก. คุณภาพชีวิตดีขึ้น

การใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวเรือสำราญ เจ้าหน้าที่ และสายการบินเรือส่งผลให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น โดยเฉพาะในมุมมองของชุมชน ซึ่งการท่องเที่ยวต้องทำให้เจ้าบ้านมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามหลักการขององค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO, 2013) จากการสัมภาษณ์พบว่า การท่องเที่ยวเรือสำราญทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีรายได้นำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของตัวเองและครอบครัว

ข. ความเข้มแข็งของชุมชน

ชุมชนมองว่าการท่องเที่ยวเรือสำราญที่เข้ามายังภูเก็ตเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการเข้ามาจับบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญ ภาครัฐเห็นความสำคัญว่าการท่องเที่ยวจะเป็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้วยเช่นกัน

“พอเรือสำราญเข้ามา เดี่ยวนี้บริษัททัวร์ก็มีการจ้างให้ชาวบ้านทราบและ เริ่มให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น – C3”

สอดคล้องกับแนวคิดของ Pavlic (2013) ที่มองว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวจะส่งผลดีและผลเสียต่อชุมชน ดังนั้นการที่ให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสู่ความยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่มีหลักปฏิบัติในประเด็นการระเบิดจากข้างใน กล่าวคือ การสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนให้มีความพร้อมที่จะรับการพัฒนา ก่อนจะออกมาสู่สังคมภายนอก (เกรียงศักดิ์ ช่อเลื่อง และคณะ, 2550)

ค. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

โครงสร้างพื้นฐานเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาการท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาสิ่งที่เป็นสำหรับนักท่องเที่ยวในการเดินทางท่องเที่ยว (National Association of Counties, 2014) แม้ว่าท่าเรือภูเก็ตซึ่งเป็นท่าเรือที่เป็นที่นิยมมากที่สุดท่าเรือหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ยังมีข้อจำกัดในเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน แต่จากผลการศึกษาพบว่า มีการดำเนินการในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอยู่พอสมควร ดังนั้นสิ่งต่างๆ เหล่านี้ยังผลให้เกิดประโยชน์ต่อคนในพื้นที่ด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์

“พวกทางลอดอุโมงค์ที่สร้างก็ช่วยให้เดินทางได้เร็วขึ้นนะ – P6”

d. พัฒนาศักยภาพความรู้ให้ผู้เกี่ยวข้องเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญ

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นหลังจากการท่องเที่ยวเรือสำราญในภูเก็ตเติบโต คือ การที่หน่วยงานที่รับผิดชอบมีการพัฒนาศักยภาพผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น เป็นการส่งเสริมสมรรถนะให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญ

“มีการสนับสนุนการทำวิจัยเรื่องสำราญมากขึ้น – G10”

“บริษัทมีการจัดอบรมให้พนักงาน เพื่อให้บริการลูกค้าได้ดีขึ้น – P18”

3) มิติสิ่งแวดล้อม

e. การหันมาสนใจและดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อม

ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นหน่วยงานภาครัฐและเอกชนบางส่วนมองว่า การที่มีการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ ทำให้เกิดผลดีที่ทุกคนที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญในการดูแลสิ่งแวดล้อมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยว

“มีการกำหนดนโยบายในการดูแลสิ่งแวดล้อมมากขึ้นนะ – G7”

“เดี๋ยวนี้เรื่องสิ่งแวดล้อมสำคัญและมีการพูดถึงและดูแลมากขึ้น – P26”

ตารางที่ 2 ประโยชน์จากการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญในมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์จากการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ (N=55)	ภาครัฐ (G) (N=13)	ภาคเอกชน (P) (N=27)	ชุมชน (C) (N=15)
1. สร้างงาน = 29 คน (52.7%)	G1, G2, G3, G5, G6, G7, G9, G13 = 8 คน (61.5%)	P1, P2, P4, P5, P8, P9, P14, P18, P19, P20, P22, P26 = 12 คน (44%)	C1, C2, C3, C4, C7, C9, C10, C11, C14 = 9 คน (60%)
2. สร้างรายได้เข้าประเทศ = 21 คน (38.1%)	G1, G2, G3, G4, G5, G8, G9, G11, G13 = 9 คน (69.2%)	P1, P2, P3, P6, P7, P8, P10 = 7 คน (25.9%)	C2, C4, C6, C7, C12 = 5 คน (33.3%)
3. คุณภาพชีวิตดีขึ้น = 21 คน (38.1%)	G5, G9, G12, G13 = 4 คน (30.7%)	P2, P3, P5, P6, P8, P17, P22, P26 = 8 คน (29.6%)	C1, C2, C3, C4, C5, C7, C9, C10, C13 = 9 คน (60%)
4. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน = 20 คน (36.3%)	G1, G2, G3, G4, G7, G8 = 6 คน (46.1%)	P1, P2, P6, P8, P9, P16, P18, P19, P23 = 9 คน (33.3%)	C5, C6, C8, C11, C14 = 5 คน (33.3%)
5. กระจายรายได้ = 17 คน (30.9%)	G2, G5, G7, G9, G11, G13 = 6 คน (46.1%)	P5, P7, P8, P10, P20, P22, P25, P27 = 8 คน (29.6%)	C10, C12, C14 = 3 คน (20%)
6. ความเข้มแข็งของชุมชน = 11 คน (20%)	G7, G9 = 2 คน (15.3%)	P4, P10 = 2 คน (7.4%)	C2, C3, C4, C9, C10, C12, C13 = 7 คน (46.6%)
7. การหันมาสนใจและดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อม = 8 คน (14.5%)	G7, G9, G13 = 3 คน (23%)	P2, P9, P18, P24, P26 = 5 คน (18.5%)	
8. พัฒนาศักยภาพให้ผู้เกี่ยวข้องเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญ = 5 คน (9%)	G10, G13 = 2 คน (15.3%)	P5, P7, P18 = 3 คน (11.1%)	

5.2 ผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญจากมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญพบว่า ผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวเรือสำราญส่งผลในมิติสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ และพอสรุปประเด็นสำคัญหลักๆ (ตารางที่ 3) ได้ดังนี้

1) มิติเศรษฐกิจ

ผลกระทบในมิติเศรษฐกิจในการศึกษาครั้งนี้ พบว่า มีเพียงประเด็นเรื่องของการกระจุกตัวของรายได้ โดยประเด็นนี้ความคิดเห็นส่วนใหญ่มาจากภาคชุมชน และการรั่วไหลของรายได้ซึ่งเป็นมุมมองจากภาคเอกชน โดยภาพรวมผู้ให้ข้อมูลไม่ได้ยกประเด็นเหล่านี้เป็นประเด็นที่สำคัญ เนื่องจากหากพิจารณาในมิติเศรษฐกิจที่ได้รับจากการท่องเที่ยวเรือสำราญ พบว่า โดยส่วนใหญ่มีการจ้างงาน สร้างรายได้ มีหลายภาคที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง และมีสัดส่วนของการรั่วไหลของรายได้ไม่มากนักหากเปรียบเทียบกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ ของจังหวัดภูเก็ต

2) มิติสังคม วัฒนธรรม

ก. การแออัดของนักท่องเที่ยว

ปัจจุบันเรือสำราญมีขนาดใหญ่มากขึ้น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมากับเรือสำราญแต่ละลำมีจำนวนมากขึ้น ดังนั้นปัญหาเหล่านี้กระทบกับท่าเรือต่างๆ ที่ให้บริการเรือสำราญในปัจจุบัน (Klein, 2011) สำหรับกรณีท่าเรือภูเก็ต โดยส่วนใหญ่เรือสำราญจะเดินทางเข้ามาในฤดูกาลท่องเที่ยว ในปัจจุบันนักท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ตมีจำนวนมากอยู่แล้ว ทำให้เกิดการแออัดของนักท่องเที่ยวในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะในแหล่งท่องเที่ยวหลักที่เป็นที่นิยม เช่น อ่าวพังงา เกาะพีพี วัฒนลง หาดป่าตอง แค้มป์ช้าง เป็นต้น จากการสัมภาษณ์พบว่าชุมชน (ร้อยละ 60 ของผู้ถูกสัมภาษณ์) มองว่าการแออัดของนักท่องเที่ยวเป็นผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวเรือสำราญมากที่สุด โดยมีตัวอย่างการสัมภาษณ์ดังนี้

“พอเรือสำราญมาแต่ละครั้ง คนเยอะมาก ไปแอ่งกันเที่ยว แอ่งกันกิน ดูวุ่นวาย – N14”

“เวลาเรือเข้าปัญหาสำคัญคือมีการแย่งกันตามที่ตั้งต่างๆ เช่น ช้างไม้เพียงพอ รถก็ไม่มีพอ แย่งกันไปหมด เวลาทำงานก็ก็ต้องไปแย่งกันให้มั่วไปหมด – P19” “เรือเข้ามาทีละหลายๆ ลำ ในขณะที่การรองรับยังไม่มีความพร้อม มันเลยดูวุ่นวายไปหมด – P26”

ข. การจราจรติดขัด

การจราจรติดขัดเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบมากสำหรับการจัดการการท่องเที่ยวในภูเก็ตในมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง แม้ว่าปัจจุบันมีการก่อสร้างอุโมงค์ในหลายจุดเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ เนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น กอปรกับจำนวนยานพาหนะทั้งที่ให้บริการนักท่องเที่ยวและคนท้องถิ่นที่นับวันเพิ่มมากขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นเพราะการขาดการพัฒนาในเรื่องการขนส่งสาธารณะเพื่อรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นในขณะที่พื้นที่ของเกาะ ถนนหนทางมีจำกัด ปัญหานี้จึงเป็นผลกระทบอย่างมาก

“เวลาเรือเข้าที่ป่าตองหรือกะหลิม อย่าให้พูด รถติดกันหนัก ที่จอดรถก็ไม่มี จำนวนคนที่ซื้อทัวร์ก็เยอะ มันคือปัญหาโลกแตกของภูเก็ตตอนนี้ – P5”

“รถเยอะมาก รถติด ไปไหนมาไหนลำบากนะ เดียวนี้ไปสนามบินต้องออกเดินทางล่วงหน้า สามสี่ชั่วโมงนะ ไม่งั้นตกเครื่อง – C11”

ค. การขัดแย้งกันระหว่างชุมชนกับผู้เกี่ยวข้อง

ชุมชนมีความสำคัญในมิติการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน (UNWTO, 2013) การพัฒนาการท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เนื่องจากชุมชนคือเจ้าของพื้นที่สำหรับการจัดการท่าเรือที่เกิดขึ้น มีประเด็นที่เกิดการขัดแย้งกันระหว่างชุมชนและบริษัทนำเที่ยวเนื่องจากมีปัญหากันในเรื่องของการแบ่งปันผลประโยชน์จากนักท่องเที่ยวเรือสำราญ โดยมีเหตุการณ์ปิดท่าเรือประท้วงในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2554 ส่งผลให้นักท่องเที่ยวไม่สามารถเดินทางออกจากท่าเรือเพื่อไปท่องเที่ยวได้ เหตุการณ์ในครั้งนั้น ส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีและขาดความเชื่อมั่นในการจัดการท่าเรือเกิดต่อสายการเดินทางเรือต่างๆ

“มีเหตุการณ์ปิดท่าเรือประท้วงของชาวบ้านไม่ยอมให้นักท่องเที่ยวออกไปท่องเที่ยว..... เหตุการณ์นี้ทำให้ภาพลักษณ์ของท่าเรือเกิดเสียหายไปเยอะ – P5”

“บริษัททัวร์ขายทัวร์กันจนไม่เหลือให้ชาวบ้านได้ทำมาหากิน แบบนี้มันไม่แฟร์ – C12”

ง. ความวุ่นวายของนักท่องเที่ยว

การเติบโตของตลาดการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวเอเชีย โดยเฉพาะจีนซึ่งมีพฤติกรรมในการท่องเที่ยวที่แตกต่างจากนักท่องเที่ยวกลุ่มยุโรปหรืออเมริกา สำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ นักท่องเที่ยวจีนถือเป็นกลุ่มเป้าหมายใหม่ที่สายการเดินทางเรือให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก (CLIA, 2014, 2015, 2016) นักท่องเที่ยวชาวจีนเดินทางมาโดยเรือสำราญจำนวนมากขึ้น เมื่อเดินทางมาท่องเที่ยวยังท่าเรือ ก็แสดงพฤติกรรมหลายอย่างที่ส่งผลกระทบต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว เช่น การส่งเสียงดัง การไม่ค่อยเข้าคิว เป็นต้น ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ในประเด็นนี้

“พวกจีนมากันเยอะกับเรือ มาแต่ละทีหุขาไปหมด – C8”

“นักท่องเที่ยวเรือสำราญเปลี่ยนไป แต่ก่อนเป็นพวกฝรั่งมากันเจียบๆ ตอนนี้จีนมากันเยอะ ดูวุ่นวาย เสียงดัง วิววายไปทั่ว – P2”

3) มิติสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญโดยส่วนใหญ่มักจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Brida et al., 2010; Cruise Gateway North Sea, 2013; Lam & Notteboom, 2014) เนื่องจากการพัฒนาการจัดการท่าเรือมักจะให้ความสำคัญกับการก่อสร้างหรือการขยายท่าเรือ การสร้างห้องพักผู้โดยสาร การสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ดังนั้นหากไม่ได้มีการศึกษาถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สำหรับการจัดการท่าเรือเกิด ผลกระทบในมิติสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญมีน้อย เนื่องจากภูเก็ตยังไม่ได้มีการพัฒนาในประเด็นนี้เท่าที่ควร ประเด็นที่ผู้เกี่ยวข้องให้ข้อมูลต่อการจัดการท่าเรือที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมีดังต่อไปนี้

ก. จำนวนขยะที่เพิ่มขึ้น

ขยะจากการท่องเที่ยวเรือสำราญในระหว่างที่แวะพักที่ท่าเรือเกิดขึ้นจากสองกรณีหนึ่งคือ เกิดจากการที่เรือสำราญนำขยะที่เกิดขึ้นระหว่างล่องเรือมาทิ้งยังท่าเรือ และประเด็นที่สองคือขยะที่เกิดขึ้นระหว่างการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว โดยหลายการศึกษานำเสนอผลกระทบเรือจำนวนขยะที่ส่งผลกระทบต่อตัวท่าเรือ (Brida & Zapata, 2010; Klein, 2011; National Association of Counties, 2014; Lam & Notteboom, 2014) สำหรับท่าเรือภูเก็ต ผู้ที่เกี่ยวข้องให้ข้อมูลว่า จำนวนขยะที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่มาจากการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวระหว่างที่แวะพักที่ท่าเรือเกิด ประเด็นการนำขยะมาทิ้งยังท่าเรือเกิดมักเกิดขึ้นน้อย

เพราะเนื่องจากเรือสำราญส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่และไม่สามารถเทียบท่าเรือได้ ต้องจอดทอดสมอ ดังนั้นการจะนำขยะลงมาทิ้งยังฝั่งเป็นการลำบากและมีค่าใช้จ่ายเยอะ

ข. สภาพแวดล้อมโดนทำลาย

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีเพียงไม่กี่คนที่มองว่าผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือคือผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม สาเหตุจากภูเก็ตไม่ได้มีโครงการในการพัฒนาท่าเรือ ทำให้ไม่ค่อยได้รับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาท่าเรือเช่นท่าเรืออื่นๆ แต่ประเด็นจากการสัมภาษณ์พบว่าสภาพแวดล้อมโดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว และจากผู้ประกอบการที่จัดรายการนำเที่ยว ดังตัวอย่างการสัมภาษณ์ดังนี้

“นักท่องเที่ยวจีนชอบทิ้งขยะ พวกนี้ไม่ค่อยมีระเบียบในการท่องเที่ยว – C11”

“บางที่พวกที่จัดนำเที่ยวก็ไม่ค่อยดูแลเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเท่าไร – C7”

ค. การนำน้ำเสียมายังท่าเรือ

การนำน้ำเสียมายังท่าเรือเป็นประเด็นผลกระทบที่มีการพูดถึงน้อยที่สุด เนื่องจากเรือสำราญที่เข้ามาท่องเที่ยวยังจังหวัดภูเก็ตโดยส่วนใหญ่ จอดทอดสมอไม่ได้เข้ามาเทียบท่าเรือ ดังนั้นปัญหาเรื่องการนำน้ำเสียเข้ามาทิ้งที่ท่าเรือจึงไม่ได้เป็นประเด็นผลกระทบมากเท่ากับท่าเรืออื่นๆ ที่เรือสำราญเข้ามาเทียบท่า

ตารางที่ 3 ผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญในมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเรือสำราญ (N=55)	ภาครัฐ (G) (N=13)	ภาคเอกชน (P) (N=27)	ชุมชน (C) (N=15)
1. การแออัดของนักท่องเที่ยว = 21 คน (38.1%)	G6, G8, G12, G13 4 คน (30.7%)	P5, P7, P9, P10, P16, P19, P22, P26 = 8 คน (29.6%)	N1, N3, N5, N6, N7, N9, N12, N14, N15 = 9 คน (60%)
2. การจราจรติดขัด = 21 คน (38.1%)	G2, G3, G9 = 3 คน (23%)	P2, P3, P5, P7, P10, P12, P15, P17, P22, P26 = 10 คน (37%)	C3, C4, C5, C7, C8, C11, C13, C15 = 8 คน (53%)
3. การขัดแย้งกันระหว่างชุมชนกับผู้เกี่ยวข้อง = 19 คน (34.5%)	G3, G4, G8, G9, G10 = 5 คน (38.4%)	P1, P4, P5, P7, P8, P9, P10, P19, P22 = 9 คน (33.3%)	C2, C5, C7, C12, C13 = 5 คน (33.3%)
4. จำนวนขยะที่เพิ่มขึ้น = 17 คน (30.9%)	G3, G5, G6, G8, G12 = 5 คน (38.4%)	P1, P9, P15, P22, P27 = 5 คน (18.5%)	C2, C5, C8, C9, C12, C13, C15 = 7 คน (46.6%)
5. ความวุ่นวายของนักท่องเที่ยว = 17 คน (30.9%)	G3, G9 = 2 คน (15.3%)	P1, P2, P4, P5, P7, P8, P9 = 7 คน (25.9%)	C1, C3, C4, C5, C8, C10, C12, C13 = 8 คน (53.3%)
6. การเอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว = 16 คน (29%)	G3, G7, G8, G9 = 4 คน (30.7%)	P3, P5, P7, P10, P15, P21, P22, P24, P26 = 9 คน (33.3%)	C2, C6, C12 = 3 คน (20%)
7. สภาพแวดล้อมโดนทำลาย = 13 คน (23.6%)	G3, G4, G5, G7 = 4 คน (30.7%)	P1, P7, P9, P10 = 4 คน (14.8%)	C2, C3, C5, C7, C11 = 5 คน (33.3%)
8. การนำน้ำเสียมายังท่าเรือ = 10 คน (18.1%)	G3, G8 = 2 คน (15.3%)	P1, P9, P11, P15 = 4 คน (14.8%)	C2, C3, C5, C6 = 4 คน (26.6%)

5.3 แนวทางการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญเพื่อความยั่งยืนในมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญ

ผลการศึกษาโดยการสัมภาษณ์จากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่าเรือเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญของท่าเรือภูเก็ต สรุปออกเป็นประเด็นทั้งสิ้น 4 ประเด็นดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 4)

1) การจัดการในเชิงนโยบาย

ในการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ “การมีนโยบายเป็นรูปธรรม” อย่างชัดเจนมีความสำคัญมาก การกำหนดนโยบายที่เป็นรูปธรรม มีแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน มีการกำหนดแผนระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว ผ่านการบูรณาการระหว่างภาคที่เกี่ยวข้อง โดยเข้าใจหน้าที่และบทบาทในการพัฒนาท่าเรือ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Lam & Notteboom (2014)

ในการพัฒนาท่าเรือ ปัจจัยที่จำเป็นต้องพิจารณาคือ “การศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมก่อนการพัฒนา” การพัฒนาท่าเรือโดยขาดการศึกษาถึงผลกระทบ จะส่งผลกระทบระยะยาวในอนาคต เนื่องจากการพัฒนาท่าเรือมักเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างตัวท่าเรือ โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภคอื่นๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคม โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการศึกษผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นความจำเป็น เพื่อพิจารณาถึงความคุ้มค่าในระยะยาวในการพัฒนา ดังแนวคิดการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของ United Nations (1987)

จากการที่การท่องเที่ยวเรือสำราญเติบโต ขนาดเรือที่ใหญ่มากขึ้น ท่าเรือจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่ง ดังนั้นการสร้างโอกาสเพื่อดึงดูดเรือสำราญคือ “การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น” อย่างเร่งด่วน มิฉะนั้น ท่าเรือจะเสียโอกาส ดังนั้นนโยบายที่เป็นรูปธรรม ที่ให้ความสำคัญในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมสู่ความยั่งยืนจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น ได้แก่ ตัวท่าเรือ ที่พักผู้โดยสาร การขนส่งสาธารณะ การเชื่อมโยงระหว่างท่าเรือกับตัวเมืองหรือชายหาด เป็นต้น

“ควรต้องมีนโยบายให้ชัดเจน ที่ผ่านมามีความกำกวมไปแบบนี้ก็เลยเป็นอย่างที่เห็น – P9”
 “การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำคัญ แต่ต้องศึกษาให้ดีว่าจะคุ้มไม่คุ้ม ต้องระวังเรื่องผลกระทบด้วย – G3”

2) การพัฒนากลไกการจัดการท่าเรือ

กลไกการจัดการเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการจัดการการท่องเที่ยว ผลการศึกษพบว่าผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่าเรือเสนอแนะว่า แนวทางในการพัฒนาท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวเรือสำราญจำเป็นต้องให้ความสำคัญในประเด็นต่างๆ ที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนการจัดการท่าเรือ สิ่งที่สำคัญในการพัฒนากลไกการจัดการท่าเรือพอสรุปจากการสัมภาษณ์ดังนี้

“การเพิ่มพูนความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้อง” เนื่องจากผู้ให้บริการมีความสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการท่าเรือ การเพิ่มพูนความรู้ต้องมีการศึกษาความต้องการว่าผู้เกี่ยวข้องเหล่านั้นมีขาดความรู้ ทักษะด้านไหน เพื่อให้การเพิ่มพูนความรู้เกิดประโยชน์สูงสุด

นอกจากนี้แล้ว การให้ความสำคัญกับ “คุณภาพบริการและการต้อนรับ” ก็มีความจำเป็นในการสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวเรือสำราญเพื่อให้การเดินทางท่องเที่ยวในท่าเรือมีความสุข ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับการศึกษาของ Cruise Gateway North Sea (2013)

การจัดการท่าเรือที่มีประสิทธิภาพ ผู้ที่รับผิดชอบต้องมี “การจัดการอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้” การใช้กฎระเบียบต่างๆ ต้องมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันประเทศไทยมีปัญหาในเรื่องของการจัดการที่ขาดจริยธรรม ซึ่งเป็นสาเหตุที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว จากการศึกษาการพัฒนาท่าเรืออื่นๆ ประเด็นนี้ไม่ค่อยมีการพูดถึง แต่สำหรับบริบทของท่าเรือภูเก็ตที่มีบริบทต่างกัน ประเด็นนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“การพัฒนาท่าเรือ ผู้เกี่ยวข้องต้องมีความโปร่งใส มิฉะนั้นการพัฒนานั้นอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ – P3”

“พอการแข่งขันสูง การพัฒนาคนให้มีสมรรถนะที่เป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยว – G7”

“สินค้าทางการท่องเที่ยว” เป็นประเด็นที่สำคัญมากในการจัดการท่าเรือ (Gibson, 2012; Monpanthong & Choibamroong, 2015) เนื่องจากเป็นปัจจัยหลักที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางล่องเรือเพื่อมาแวะพักยังท่าเรือ เพราะฉะนั้นสินค้าทางการท่องเที่ยวนอกจากจะมีความสวยงามแล้วความหลากหลายเพื่อตอบสนองต่อจิตวิทยาของการท่องเที่ยวเรือสำราญที่นักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายมากขึ้น

อีกทั้งในการให้บริการนักท่องเที่ยวและสายการบินเรือ “การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการจัดการ” เป็นการใช้นวัตกรรมที่จะช่วยสร้างประสิทธิภาพในการจัดการท่าเรือ เช่น มีการใช้การจองท่าเรือแบบออนไลน์ การตรวจคนเข้าเมือง เป็นต้น

“ควรนำเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในการให้บริการ เช่น การทำการจองท่าเรือ – P14”

จากการที่เรือสำราญมีขนาดใหญ่มากขึ้น จุผู้โดยสารจำนวนมาก เรือสำราญที่เข้ามายังภูเก็ตมีขนาดประมาณ 70,000-120,000 ตันกรอส เป็นจำนวนมากขึ้น บรรทุกผู้โดยสารลำละมากกว่าสองพันคน ส่งผลให้ความสามารถในการรองรับ เช่น ท่าเรือ แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว การจราจร เป็นต้น เพราะฉะนั้น “การควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว” ในพื้นที่ที่เสี่ยงต่อมิติสิ่งแวดล้อม สังคม ต้องนำมาพิจารณา เช่น พื้นที่บริเวณชายหาดปาดทองที่ใช้ในรวมกลุ่มนักท่องเที่ยวก่อนจะออกไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ มิใช่เพียงพอ ส่งผลให้บริเวณนักท่องเที่ยวที่พักผ่อนตามชายหาด แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งได้รับผลกระทบจากจำนวนนักท่องเที่ยว เช่น อ่าวพังงา เกาะพีพี ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในบริเวณนั้น นอกจากนั้น การจราจรที่หนาแน่นในช่วงเวลาที่เรือสำราญแวะพัก ส่งผลให้มีการจราจรติดขัดไปทั่ว เพราะฉะนั้น การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวในพื้นที่เหล่านั้นต้องมีการควบคุมเป็นอย่างดี

“ควรหาทางจัดการในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดในการรองรับ พอเรือเข้า แคมป์ช้างก็มีช้างไม่พอ รถราก็ติด เกาะพีพี คนเยอะเกินไป นักท่องเที่ยวก็บ่น – P20”

3) การตลาดและการสร้างเครือข่าย

การทำการตลาดมีความสำคัญต่อการพัฒนาท่าเรือ กล่าวคือ เป็นการสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้และก่อให้เกิดการตัดสินใจ จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่า การจัดการท่าเรือควรให้ความสำคัญในมิติทางการตลาดด้วย เพื่อดึงดูดสายการบินและนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจใช้ท่าเรือของภูเก็ตเป็นท่าเรือในเส้นทางระหว่างการเดินทาง “การพัฒนาการตลาด” สำหรับท่าเรือภูเก็ต คือการเน้นกลยุทธ์การสร้างสินค้าการท่องเที่ยวให้มีอัตลักษณ์และแตกต่าง สร้างความหลากหลาย สร้างความคุ้มค่าเงินในการท่องเที่ยวระหว่างแวะพัก และเน้นกลยุทธ์การสื่อสารในช่องทางที่เหมาะสม เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีเวลาจำกัดที่ท่าเรือ ดังนั้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและสายการบินเรือ CLIA (2014) ให้ความสำคัญกับการทำการตลาด โดยกล่าวว่าระหว่างปี 2012-2014 นักท่องเที่ยวชาวเอเชียสนใจการล่องเรือเพิ่มมากขึ้นถึงร้อยละ 34 ต่อปี

การพัฒนาท่าเรือสำหรับเรือสำราญ การบูรณาการระหว่างท่าเรือต่างๆ ในภูมิภาคเดียวกันผ่าน “ความร่วมมือของภาคีที่เกี่ยวข้อง” ทั้งภายในท่าเรือหรือระหว่างท่าเรือ เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญอย่างยิ่ง “การสร้างเครือข่ายร่วมกันในภูมิภาค” จึงมีความจำเป็นเร่งด่วน เพื่อร่วมกันในการดึงดูดสายการบินเรือให้มั่นใจ และตัดสินใจเดินทางเข้ามาในภูมิภาค อีกทั้งเป็นการ “สร้างอำนาจต่อรอง” กับสายการบินหลักๆ เนื่องจากที่ผ่านมา อำนาจต่อรองเป็นของสายการบินซึ่งแตกต่างจากอดีตที่ผ่านมา เนื่องจากสายการบินเรือนำเรือเข้ามาในภูมิภาคมากขึ้น มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากขึ้น มีทางเลือกมากขึ้น มีข้อมูลมากขึ้น ทำให้เกิดการกดดันในเรื่องราคา ส่งผลให้มีการตัดราคาเพื่อดึงดูดสายการบินเรือ นั่น และในที่สุดจะส่งผลกระทบต่อจัดการท่าเรือ โดยเฉพาะในมิติเศรษฐกิจ จากการสัมภาษณ์ตัวแทนบริษัทนำเที่ยว พบว่า การสร้างเครือข่ายร่วมกันเป็นการสร้างอำนาจต่อรองที่ดีที่สุด ดังตัวอย่างการสัมภาษณ์นี้

“มีการตั้งกลุ่มร่วมมือกัน โดยมีตัวแทนบริษัทนำเที่ยวจากทุกประเทศในเอเชีย ที่มีเรือสำราญแวะพัก ตอนนั้นเข้มแข็งมากขึ้น อีกไม่กี่วันเราจะไปงาน Sea Trade ไปทำการตลาดร่วมกัน ประหยัดเงินแต่ได้ผลคุ้ม – P9”

“ทางเราได้มีการร่วมมือกันของบริษัทนำเที่ยว มีการแบ่งปันข้อมูล มีการประชุมร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการประชุมวางแผนร่วมกัน และทำการตลาดร่วมกัน เราก็เข้มแข็งมากขึ้น – P10”

“บางท่าเรือไม่มีผู้เชี่ยวชาญ พวกเราก็ส่งคนของเราไปช่วยกันการให้ เพื่อได้เรียนรู้กันไป การช่วยกันแบบนี้ ทำให้สายการบินเรือเบาใจว่า ท่าเรือใหม่ๆ ก็สามารถจัดการได้ – P11”

4) การเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวเรือสำราญที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวเรือสำราญคือรายได้จากนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่เรือสำราญ และสายการบินเรือ แต่มิติของรายได้ไม่ใช่เพียงแค่ดึงดูดเงินตราเข้ามายังท่าเรือเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมองถึงการกระจายรายได้ การแบ่งปันรายได้อย่างเป็นธรรม การลดการรั่วไหลของเงินตรา ในการเพิ่มรายได้ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Brida & Zapata (2010) สิ่งที่สำคัญที่สุดในการเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวเรือสำราญคือการพัฒนาตัวกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีอัตลักษณ์ มีความหลากหลาย มีความคุ้มค่าเงิน เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยเน้นแนวคิดที่ให้คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีบทบาทในการวางแผน การจัดการ และการรับผลประโยชน์ร่วมกัน ((World Tourism Organization, 2013)

ตารางที่ 4 แนวทางการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญในมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง

แนวทางการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญสู่ความยั่งยืน (N=55)	ภาครัฐ (G) (N=13)	ภาคเอกชน (P) (N=27)	ชุมชน (C) (N=15)
1. พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น = 32 คน (58.1%)	G1, G2, G5, G6, G7, G8, G10 = 7 คน (53.8%)	P1, P2, P3, P4, P6, P8, P9, P10, P12, P14, P15, P16, P18, P19, P21, P23, P24, P25, P26 = 19 คน (70.3%)	C3, C5, C9, C13, C14, C15 = 6 คน (40%)
2. การศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม/สังคมก่อนการพัฒนา = 22 คน (40%)	G2, G3, G4, G7, G9, G12 = 6 คน (46.1%)	P2, P4, P5, P6, P10, P19, P22, P23, P27 = 9 คน (33.3%)	C2, C4, C5, C7, C11, C12, C15 = 7 คน (46.6%)
3. นโยบายของภาครัฐที่เป็นรูปธรรม = 20 คน (36.3%)	G1, G3, G7, G8, G9 = 5 คน (38.4%)	P1, P2, P6, P7, P9, P10, P15, P21, P24, P25, P26 = 11 คน (40.7%)	C1, C11, C13, C15 = 4 คน (26.6%)
4. การร่วมมือของภาคที่เกี่ยวข้อง = 19 คน (34.5%)	G2, G3, G6, G7, G9, G12 = 6 คน (46.1%)	P3, P4, P6, P9, P10, P13, P14, P15, P23, P25, P27 = 11 คน (40.7%)	C11, C12 = 2 คน (13.3%)
5. เพิ่มพูนความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้อง = 17 คน (30.9%)	G2, G3, G7, G9, G12, G13 = 6 คน (46.1%)	P3, P6, P7, P9, P10, P15, P23, P27 = 8 คน (29.6%)	C3, C10, C13 = 3 คน (20%)
6. การพัฒนาคุณภาพบริการ/การต้อนรับ = 17 คน (30.9%)	G1, G5, G8 = 3 คน (23%)	P1, P4, P6, P8, P10, P13, P15, P18, P20, P21, P25 = 11 คน (40.7%)	C4, C8, C10 = 3 คน (20%)
7. เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวเรือสำราญที่ยั่งยืน = 16 คน (29%)	G1, G4, G8, G11, G13 = 5 คน (38.4%)	P3, P6, P9, P25 = 4 คน (14.8%)	C1, C4, C5, C8, C9, C12, C13 = 7 คน (46.6%)
8. การทำการตลาดเพื่อดึงดูดสายการบินเรือ = 13 คน (23.6%)	G3, G5, G6, G7, G12 = 5 คน (38.4%)	P2, P4, P5, P7, P9, P11 = 6 คน (22.2%)	C4, C9 = 2 คน (13.3%)
9. นำเสนอสินค้าทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย = 12 คน (21.8%)	G3, G5, G9 = 3 คน (23%)	P3, P5, P6, P9, P10, P19, P22, P24, P27 = 9 คน (33.3%)	
10. การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการจัดการ = 12 คน (21.8%)	G4, G7, G9, G12 = 4 คน (30.7%)	P3, P5, P6, P7, P14, P16, P20 = 7 คน (25.9%)	C1 = 1 คน (6.6%)
11. การควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว = 12 คน (21.8%)	G7, G8, G11, G13 = 4 คน (30.7%)	P1, P20, P25 = 3 คน (11%)	C3, C6, C7, C10, C12 = 5 คน (33.3%)
12. การจัดการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ = 12 คน (21.8%)	G2, G3, G5 = 3 คน (23%)	P3, P6, P9, P10, P11, P15, P21 = 7 คน (25.9%)	C11, C12 = 2 คน (13.3%)
13. การพัฒนาร่วมกันในภูมิภาค = 11 คน (20%)	G1, G3, G4, G8 = 4 คน (30.7%)	P2, P5, P7, P8, P10, P11, P23 = 7 คน (25.9%)	
14. การสร้างอำนาจต่อรองกับสายการบินเรือ = 7 คน (12.7%)	G7, G11 = 2 คน (15.3%)	P2, P7, P8, P10, P23 = 5 คน (18.5%)	

จากที่ได้นำเสนอผลการศึกษารายงานที่ได้จากการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นการนำเสนอมุมมองจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่าเรือ โดยศึกษาทั้งประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนาท่าเรือ ตลอดจนแนวทางในการพัฒนาท่าเรือเพื่อความยั่งยืน ซึ่งการพัฒนาโดยใช้ฐานจากความต้องการของเจ้าของพื้นที่เป็นแนวคิดหนึ่งในจริยธรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization, 2013) โดยเน้นความยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ผ่านสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ดังตัวอย่างจากการพัฒนาท่าเรือของ National Association of Counties (2014) สำหรับกรณีศึกษา การพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญ นอกจากจะใช้แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืนซึ่งเป็นแนวคิด การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นกรอบในการพัฒนาสู่ความพอเพียงอย่างยั่งยืน คือการนำแนวทางในการพัฒนาเพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้พลวัตของโลก (เกรียงศักดิ์ ช่อเลื่อม และคณะ, 2550)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการเชิดชูจากองค์การสหประชาชาติว่าเป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยเพราะเป็นแนวทางสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ทุกภาคส่วนในสังคมไทยได้น้อมนำหลักคิดนี้เป็นปณิธานในการพัฒนาประเทศ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและลดผลกระทบจากความเสี่ยงต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้การพัฒนาประเทศเกิดสมดุลอย่างยั่งยืน จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) มีเป้าหมายที่จะเตรียมความพร้อมให้คนมีศักยภาพ ให้สังคมมีคุณภาพ และพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้ได้รับผลประโยชน์อย่างเหมาะสมและเป็นธรรม โดยการสร้างโอกาสด้วยความรู้ความคิดสร้างสรรค์ เทคโนโลยี นวัตกรรม บนพื้นฐานที่การผลิตและบริโภคที่เป็นมิตรต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ผ่านความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ให้เกิดผลในการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม (สุภาพร มณีโชติ, 2558) เพราะฉะนั้นในการการพัฒนาท่าเรือเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเรือสำราญดังที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะเป็น การจัดการ นโยบาย การพัฒนาการจัดการ การตลาดและการสร้างเครือข่าย การเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวเรือสำราญ ต้องนำกรอบแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนา โดยเน้นความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ผ่านเงื่อนไขของการมีคุณธรรมและการแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาตามนโยบาย ไทยแลนด์ 4.0 ของรัฐบาลเพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคม ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และ ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

4) ข้อเสนอแนะ (Recommendation)

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการพิจารณาจากมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญเฉพาะบนฝั่ง โดยใช้พื้นที่ของท่าเรือภูเก็ตเป็นกรณีศึกษา เพื่อทราบมุมมองต่อการพัฒนาท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญทั้งที่เป็นประโยชน์และผลกระทบ และแนวทางการพัฒนาการจัดการท่าเรือสำหรับการท่องเที่ยวเรือสำราญสู่ความยั่งยืน ซึ่งเป็นการศึกษาจากมุมมองในฝั่งผู้ให้บริการเพียงฝ่ายเดียว โดยไม่ได้มีการศึกษาจากฝั่งผู้รับบริการ ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยวเรือสำราญหรือสายการบินเรือ นอกจากนั้น ในอนาคตการศึกษาประเด็นดังกล่าวอาจจะมีศึกษาโดยการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์เพื่อทดสอบผลกระทบต่อการพัฒนา โดยเฉพาะในมิติเรื่องสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อประเมินความคุ้มค่าในการพัฒนาท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวเรือสำราญ อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวเรือสำราญสำหรับประเทศไทยยังเป็นของใหม่และผู้ที่เกี่ยวข้องยังขาดองค์ความรู้ การทำการศึกษาในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเรือสำราญจึงเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่

5) บรรณานุกรม (References)

- Australian Aid & Carnival & International Finance Corporation World Bank Group. (2014). **Assessment of the Economic Impact of Cruise Ships to Vanuatu**. Report.
- Baker, D. (2013). **Cruise passengers' perceptions of safety and security while cruising the Western Caribbean**. Revista Rosa dos Ventos, 5 (1): 140-154.
- Bateman, S. (2010). **Maritime Capacity Building in the Asia-Pacific Region: Capacity Building for Maritime Security Cooperation: What are We Talking About?**. Australian Maritime Affair. 30: 5-20.
- Bateman, S. (2010). **Maritime Capacity Building in the Asia-Pacific Region: Capacity Building for Maritime Security Cooperation: What are We Talking About?**. Australian Maritime Affair. 30: 5-20.
- Bayley, M. (2009). **Global Cruise Industry "Strategy for success in the Asian cruise Market"**. Royal Caribbean Cruises Ltd: 1-28.
- Brida, G. J & Pulina E. R. & Riano, E. & Zapata Aguirre, Z. (2012). **Cruise Passengers in a Homeport: A Market Analysis**. Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space. Place and Environment, 15 (1): 68-87.
- Brida, G. J. & Zapata, S. (2010). **Economic Impacts of Cruise Tourism: The Case of Costa Rica**. An International Journal of Tourism and Hospitality Research. 21 (2): 322-338.
- Busby, G. & O'Neill, J. (2013). **Port of Call: In Search of Competitive Advantage**. European Journal of Tourist. 4 (1): 123-160.
- Business Research Economic Advisors (BREA). (2012). **Economic Contribution of Cruise Tourism to the Destination Economies: A Survey-based Analysis of the Impacts of Passengers, Crew and Cruise Line Spending**. Florida-Caribbean Cruise Association.
- CLIA. (2007). **Cruise Market Profile, April 2007**. Study conducted by TNS Travel & Transport. Report.
- CLIA. (2013). **Cruise Lines International Association (CLIA) 2013 North America Cruise Industry Update**. Report.
- CLIA. (2014). **CLIA, 2014 State of the Cruise Industry Report**. Cruise Line International Association. Report.
- CLIA. (2015). **Asia Cruise Trends 2014 Edition**. Cruise Lines International Association Southeast Asia. Report.
- CLIA. (2016). **Asia Cruise Trends**.
- Cruise Gateway North Sea. (2012). **Decision Criteria for Cruise Port Selection in the North Sea Region**. Report.

- Cruise Gateway North Sea. (2013). **Sustainable Cruise Tourism in the North Sea Region: Summary of Best Practice Guide**. The European Regional Development Fund. Report.
- Demetriou, I. (2011). **The promotion of the new Larnaka port as a homeport for cruises in the wider region of Eastern Mediterranean: Challenges, Perspectives and Specific Proposals**. Maritime Institute of Eastern Mediterranean: p.1-30.
- Dridea, C. R. & Gheorghe, C. M. (N/A). **The Impact of the Cruising Industry on Local Destination**. Textbook.
- Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC). (2005). **Issues and Challenges in Caribbean Cruise Ship Tourism**. Project document.
- European Commission. (2009). **Tourist Facilities in Ports: The Economic Factor**. Policy Research Corporation; p.1-65.
- G.P. Wild and BREA. (2009). **Contribution of Cruise Tourism to the Economies of Europe** (prepared for the European Cruise Council and Euroyards). Report. (n.p.).
- Gibson, P. (2006). **Cruise Operations Management**. Burlington: Butterworth-Heinemann. Textbook.
- Gibson, P. (2012). **Cruise Operations Management**. UK: Routledge.
- Hawke, A. (2012). **Independent Review of the Potential for Enhanced Cruise Ship Access to Garden Island Sydney**. Australian Government. 1-165.
- Hernandez, G. L. Alma. & Roof, G, Alvaro. & Laurent, B. & Rosa, D. Michele. & Maries, Oana. & Durel, Yann. (2012). **Sustainable Port Development – The Port of Aalborg Case: Addressing Air Pollution and Greenhouse Gas Emissions**. Environmental Management and Sustainability Science. Project.
- Hoogkamer, P. L. (2013). **Assessing and Managing Cruise Ship Tourism Historic Port Cities: Case Study Charleston, South Carolina**. Graduate School of Architecture, Planning and Preservation. Master's thesis, Columbia University.
- Hull, S.J. & Losekoot, E. (2012). **Customer orientation of cruise destinations in Newfoundland and Labrador, Canada – exploring key issues for ports and the cruise lines**. Tourism. 60 (1): 71-90.
- Hunt, D. S. & Arnett, B. D. (2004). **Market Segmentation Strategy, Competitive Advantage, and Public Policy: Grounding Segmentation Strategy in Resource-Advantage Theory**. Australasian Marketing Journal. 12 (1): 7-25.
- Kizielewicz, J. (2012). **Theoretical Considerations on Understanding of the Phenomenon of Maritime Tourism in Poland and the World**. Scientific Journals. 31 (103): 186-116.
- Klein, R. A. (2011). **Responsible Cruise Tourism: Issues of Cruise Tourism and Sustainability**. Journal of Hospitality and Tourism Management, 18, 107-116.

- Lam, J.S.L. & Notteboom, T. (2014). **The Greening of Ports: A Comparison of Port Management Tools Used by Leading Ports in Asia and Europe.** *Transport Reviews*, 34 (2), 169-189.
- Lambert, B. (2008). **Thoughts on the Economic Benefits of Cruise Shipping.** US Army Corps of Engineers.
- Lekakou, M. B. & Pallis, A. A. & Vaggelas, K. G. (2010). **Which Homeport in Europe: The Cruise Industry's Selection Criteria.** *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, Volume X, Number X. PP x. (No yet publish just submit).
- Lekakou, M.B, Palli, A.A. and Vaggelas, K. G. (2009). **Is this a home-port? An analysis of Cruise's industry's selection criteria.** Department of Shipping Transport & Trade, University of Aegean, Greece, p.1-18.
- Liu, M.X. (2006). **Customer Relationship Management in Asia/Pacific Cruise Industry.** Master thesis's University of Nottingham.
- London, R. W. (2010). **Ship to shore: The nexus and optimisation of risk.** Ministry of Tourism, Tourism Research Scholarship, Research report.
- London, R. W. (2010). **Ship to shore: The nexus and optimisation of risk.** Ministry of Tourism, Tourism Research Scholarship, Research report.
- Magala, M. & Sammons, A. (2008). **A New Approach to Port Choice Modelling.** *Maritime Economics & Logistics*. 10 (1): 9-34.
- McCalla, R. T. (1997). **An Investigation into Site and Situation: Cruise Ship Port.** *Voor Economische en Sociale Geografie*. 89 (1): 44-55.
- Ministry of Tourism Government of India. (2013). **Study on development of Cleanliness Index for Cities.** Market Research Division. Manual.
- Monpanthong, P. & Choibamroong, T. (2015). **Performance of Phuket's Port of Call Management for Cruise Tourism: an Assessment of IPA Application.** *WMS Journal*
- Monpanthong, P. (2004). **A Model of Phuket Port Management for Cruise Tourism.** Ph.D. thesis's, National Institute of Development Administration.
- Munro, M. J. & Gill, G. W. (2006). **The Alaska Cruise Industry.** CAB International 2006. Cruise Ship Tourism (ed. Dowling, K. R).
- National Association of Counties. (2014). **Sustainable Ports: Strategies for Port Development and Operations: A Guide for County Leaders.** Report.
- PATA. (2011). **The Cruise Industry in Asia Pacific: Issues and Trends.** Pacific Asia Travel Association, 16 (2): p.1-19.
- Pavlic, I. (2013). **Cruise Tourism Demand Forecasting – The Case Study of Dubrovnik.** *Tourism and Hospitality Management*. 19 (1): 125-142.
- Regmi, K.U. (2009). **Relationship between Air Transport and Tourism: Case Study of Nepal.** Molde University College; p.1-84.

- Rodrigue, P.J & Notteboom, T. (2012). **The cruise industry: itineraries, not Destinations.** Port Technology International: 1-4.
- Royal Caribbean Cruises Ltd. (2012). **Annual Report.** Report.
- Scarfe, B. (2011). **Cost and Benefits of Cruise Ship Tourism in Victoria.** James Bay Neighbourhood Association.
- Stange, J. & Brown, D. (2012). **Tourism Destination Management Achieving Sustainable and Competitive Results.** US Agency for International Development (USAID).
- Tan, K. (2009). **Growth of Cruise Tourism in Asia.** RCCL. PPT. Retrieved March 15, 2016 from <http://www.iaphworldports.org /LinkClick. aspx?fileticket=lv1XuEvZsEQ%3D&tabid=5609>
- Tarlow, P. & Korstanje, E. M. & Amorin, E. & Gandara, G. M. J. (2012). **Cruise Risks, Threats and Dangers: A Theory.** American Journal of Tourism Research. 1 (2): 16-25.
- TEC inc. (2007). **Port of Sydney Master Plan.** In association with CBCL Limited Bermello Ajamil & Partners, Inc. Martin Associates. Report. November 2007.
- Tonzon, J. & Heng, W. (2005). **Port privatization, efficiency and competitiveness: Some empirical evidence from container port (terminal).** Transportation Research. Part A 39: 405-424.
- Tourism Queensland. (2006). **Cruise Destination - A How to Guide.** Thompson Clarke Shipping. Report.
- United Nations. (1987). **Report of the World Commission on Environment & Development: Our Common Future.** Oxford University Press.
- UNWTO. (2011). **UNWTO World Tourism Barometer, 9.** Report.
- UNWTO. (2012). **Asia Pacific Newsletter Issue 25.** Report.
- UNWTO. (2013). **Domestic Tourism in Asia and the Pacific,** UNWTO, Madrid.
- Wentworth, D. (2010). **Economic Feasibility of Tawas Bay as a Cruise Ship Port of Call and Port City Guide.** Port of Call Committee and the City of East Tawas, p.1-100. Project study.
- Willis, R. (2012). **Development of the Cruise Industry from a Global and Hong Kong perspectives and key characteristics of cruising.** The Hong Kong Association of Travel Agents and International Travel Expo. 1-50.
- Wood, E. R. (2002). **Caribbean of the East? Global Interconnections and the Southeast Asian Cruise Industry.** A.J.S.S. 30:2; 420-440.
- World Tourism Organization. (2013), **UNWTO Annual Report 2013,** UNWTO, Madrid.

- กมลชนก สุทธิวาหนฤพุฒิ. (2552). **ความรู้เรื่องท่าเรือ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ที่อภัยจำกัด.
- เกรียงศักดิ์ ชื่นเอี่ยม & ปราณี สุทธิสุคนธ์ & อุษณี คำมี. (2550). **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : สู่กลยุทธ์การบริหาร**. วารสารสาธารณสุขและการพัฒนา. 5 (2): 103-108.
- มติชนออนไลน์. (2560). **ภูเก็ตต้อนรับเรือสำราญระดับโลก 2 ลำ ผู้โดยสาร 8 พัน เงินสะพัด 30 ล้านบาทต่อวัน**. <http://www.matichon.co.th/news/489234> เข้าถึงวันที่ 12 มีนาคม 2560
- สุภาพร มณีโชติ. (2558). **การบริหารจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของโรงเรียนคลองบางกระทึก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครปฐม เขต 2**. มหาวิทยาลัยราชภัฏสมเด็จพระเจ้าพระยา. วิทยานิพนธ์.

ตามรอยพ่อ...จากการอนุรักษ์นาข้าวสู่การท่องเที่ยว

สัญญา เกียรติทรงชัย¹

บทคัดย่อ

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยวจึงถูกพัฒนาขึ้นอย่างหลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการ ในขณะเดียวกันสร้างความต้องการและการสร้างความสนใจเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวผ่านการใช้ทรัพยากรและศักยภาพของพื้นที่และชุมชน ซึ่งแม้ว่าอาจจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชน หากแต่ถ้า ถ้าการพัฒนาการท่องเที่ยวคือการสร้างโอกาสของการกระจายรายได้สู่ประชาชน ก็น่าจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกัน และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ และย่อมสามารถสร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ของทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างเกิดประสิทธิภาพได้อีกด้วย แนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ข้าวไทยนี้ เป็นหนึ่งในพระราชดำริที่ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในหลายโครงการของรัฐ และในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะจังหวัดที่มีพื้นที่เป็นภูเขาโดยมากจะมีพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีการปลูก เก็บเกี่ยว และการบริโภคที่กลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผลจากแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวไร่เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่ เมื่อมีการบูรณาการแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับการอนุรักษ์ ย่อมทำให้สามารถสร้างคุณค่าจากการอนุรักษ์ ในรูปแบบต่างๆ อาทิ การสร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวไร่พื้นเมือง การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และการสื่อความหมายแบบมีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การอนุรักษ์, ข้าว, การพัฒนา, การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

¹ อาจารย์สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
e-mail: sankiet@hotmail.com

The Beloved King Bhumibol's Initiative...from Rice Conservation to Tourism Development

ABSTRACT

For many years, tourism has been adopted as a considerable tool to develop the country in economic, society and community aspects; hence, diverse forms of tourism have been initiated to respond to tourists' needs. Moreover, tourism is also utilized to create demands through resources and potentials of particular regions or communities which often impacts the environment and ways of life. However, tourism development that helps attract tourists as well as establish immunity and consciousness in conserving tourism resources will create sustainable conservation and utilize local resources efficiently. His Majesty the King Bhumibol Aduldej's rice conservation initiative has been one of hundreds that is applied with several governmental projects in various areas. Provinces with mountainous geography have highland rice with uniqueness in terms of cultivation, harvest and consumption which becomes local wisdom resulting from His Majesty's conservation initiative and leading to rice farming gathering as a highland rice conservation group. Once, tourism development concept is integrated with conservation notion, value creation will be initiated through conservation in numerous forms, for example, tourism activities related to highland rice, learning center and participatory interpretation which, finally, will result in conservation consciousness and sustainable implementation.

Keywords: Conservation, Rice, Development, Creative Tourism

บทนำ

ข้าวเป็นอาหารหลักที่คนทั่วโลกบริโภค โดยจากรายงานของกระทรวงเกษตรของสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 2014 พบว่า ทั่วโลกมีการบริโภคข้าวถึง 484 ล้านตัน (Aoki, Akai, & Ujiie, 2017) และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่มีกำลังการผลิตทั่วโลกรวมกัน 478 ล้านตัน โดยกว่าร้อยละ 90 มาจาก 3 ประเทศผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่สุด ได้แก่ ไทย อินเดีย และเวียดนาม จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการในการบริโภคทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีประชากรมากกว่าร้อยละ 60 ทั่วโลก จึงนับได้ว่าเป็นภูมิภาคที่มีผู้บริโภคข้าวมากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้บริโภคข้าวทั่วโลก เพราะฉะนั้น หากมีการผลิตข้าวได้ไม่เพียงพอกับความต้องการในการบริโภคแล้ว เอเชียย่อมได้รับผลกระทบมากที่สุดนั่นเอง

สำหรับประเทศไทย ข้าวผูกพันกับวิถีชีวิตคนไทยในทุกภูมิภาคมาอย่างยาวนาน การทำนาจึงเป็นวิถีชีวิตที่พบได้ทั่วไปจนเกิดเป็นรากฐานวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคนไทยทั้งในด้านประเพณี ความเชื่อ และคติชน (folklores) ในด้านต่างๆ อาทิ การละเล่นที่เกี่ยวกับการทำนา คติความเชื่อเกี่ยวกับข้าว ประเพณีและการร้องรำทำเพลงที่เกี่ยวข้องกับข้าว นอกจากนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย จวบจนรัชกาลปัจจุบัน ทรงให้ความสนพระทัยในเรื่องข้าว ผ่านพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำนา และข้าว จึงแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เชื้อชาติ และวัฒนธรรม นอกจากนี้ข้าวจะมีความสำคัญสำหรับคนไทยที่เป็นชาติที่บริโภคข้าวมากที่สุดแล้ว ในแง่ของนอกจากนั้น ด้วยลักษณะภูมิอากาศและภูมิประเทศ จึงก่อให้เกิดข้าวหลากหลายสายพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านพันธุกรรม คุณค่าทางโภชนาการ วิธีการปลูก

ข้าวไร่เป็นข้าวอีกหนึ่งสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพอากาศที่เป็นที่ราบสูง หรือเชิงเขา ทำให้ต้องอาศัยน้ำจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ดังนั้น จึงมักเป็นข้าวที่มีอายุเบา หมายถึง ปลูกและเก็บเกี่ยวได้ในฤดูกาลเดียว ทำให้การปลูกข้าวไร่จึงมักปลูกในช่วงต้นฤดูฝนและเก็บเกี่ยวในปลายฤดูฝน (ประพาส วีระแพทย์, 2531) ถึงแม้ว่าข้าวไร่อาจจะไม่ได้มีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจของประเทศ แต่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ลวดจอน ชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ราบสูงหรือเชิงเขาแล้ว ข้าวไร่ก็ยังเป็นพืชที่มีความจำเป็นในการปลูกเพื่อไว้ใช้ในการบริโภค เนื่องจากเหมาะสมกับลักษณะพื้นที่ และเป็นอาหารหลักที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งพบว่าในปัจจุบันประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงและเชิงเขายังคงขาดแคลนข้าวเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือน ปัญหาเหล่านี้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในพื้นที่สูงต่างๆ เพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ และแก้ไขปัญหาให้กับราษฎรของพระองค์มาจนถึงปัจจุบันนี้ (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2560)

เนื่องจากสถานการณ์ภาวะโลกร้อนในปัจจุบันที่มีผลให้เกิดภาวะแล้ง และฝนน้อยอยู่บ่อยครั้ง ส่งผลกระทบต่อการปลูกข้าวไร่ซึ่งต้องอาศัยน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียว และพันธุ์ข้าวไร่ส่วนใหญ่มักเป็นพันธุ์ท้องถิ่น ซึ่งให้ผลผลิตต่ำ (กิตติชัย นารีนุช, จิรวัดน์ สนิทชน, พัทธิน สงศรี, 2554) การปลูกข้าวไร่จึงค่อยๆ ลดความนิยมลงไป ถึงแม้จะมีงานวิจัยที่พยายามศึกษาพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมือง หรือการพัฒนาสายพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองให้มีความทนแล้ง และทนต่อโรคพืชก็ตาม ทำให้มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของสายพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมือง ดังนั้น โครงการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวตามแนวพระราชดำริ จึงเกิดขึ้นเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ข้าว ที่มีความแตกต่างและหลากหลายให้คงอยู่

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองต้องเกิดขึ้นจากความร่วมมือของชุมชนและเกษตรกรที่อาศัยอยู่บนที่สูง หรือเชิงเขาเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน การสร้างการตระหนักถึงคุณค่า และการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการปลูกข้าวไร่พื้นเมืองผ่านการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะสร้างการตระหนักรู้ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ได้อย่างยั่งยืน โดยชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกัน

ข้าวไร่พื้นเมือง: ความสำคัญและสถานการณ์ของข้าวไร่พื้นเมือง

ข้าวไร่ หมายถึง ข้าวที่ปลูกในที่ดอนหรือในสภาพไร่ บริเวณไหล่เขาหรือพื้นที่ซึ่งไม่มีน้ำขัง ไม่มีการทำคันนาเพื่อกักเก็บน้ำ (สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว, 2560) ส่วนใหญ่ปลูกในพื้นที่ภาคเหนือของไทย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน การปลูกข้าวไร่เป็นการปลูกข้าวในสภาพที่ดอนหรือเป็นพื้นที่ตามไหล่เขา ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ไร่หรือไม่สามารถทำนาแบบอาศัยน้ำจากระบบชลประทานได้ จึงต้องอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาลเท่านั้น พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองเฉพาะแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมักให้ผลผลิตต่ำ (กิตติชัย นรินฺช, จิรวัฒน์ สนิทชน, พัชริน ส่งศรี, 2554) จึงมักใช้ปลูกเพื่อบริโภคกันในท้องถิ่น และใช้ในการประกอบพิธีกรรม หรือบางกลุ่มชาติพันธุ์ใช้เป็นส่วนประกอบของยารักษาโรค เป็นส่วนใหญ่ ผลผลิตข้าวที่ได้จึงเป็นแหล่งอาหารที่สร้างความมั่นคงทางอาหารสำหรับคนในพื้นที่ ซึ่งข้าวไร่พื้นเมืองที่ปลูกนั้นมีทั้งพันธุ์ที่เป็นข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวขาว และข้าวเจ้า และยังคงมีความหลากหลายของพันธุ์กรรมที่ถูกคัดเลือกโดยธรรมชาติและมนุษย์ แต่ข้าวไร่ส่วนใหญ่มีลักษณะลำต้นสูง จึงมักจะหักง่าย ประกอบกับการแตกกอได้น้อย จึงทำได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำกว่าการปลูกในสภาพนาหลุ่ม (กิตติศักดิ์ ศรีทุมมา, 2552)

นอกจากความสำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งอาหารในท้องถิ่นแล้ว ข้าวไร่พื้นเมืองที่มีอยู่หลากหลายสายพันธุ์ยังประกอบไปด้วยสารอาหารและสารประกอบอื่นๆ ที่สามารถนำไปต่อยอดใช้ประโยชน์ในด้านอุตสาหกรรม เกษษกรรม และเครื่องสำอางด้วย (สำเร็จ แซ่ตัน, ยุพิน งามณีย์, ขวัญใจ คชภักดี และ สถาพร ตัมพวิสิฐ, 2552) ข้าวไร่พื้นเมืองบางสายพันธุ์มีคุณค่าทางโภชนาการสูง โดยมีการตรวจสอบสารอาหารในข้าวพันธุ์พื้นเมืองและข้าวไร่ พบว่า นอกจากอะมิโลสและอะมิโลแพกตินที่มีอยู่ในข้าวทุกชนิดอยู่แล้วนั้น ยังมีปริมาณธาตุเหล็กและสังกะสีสูงกว่าข้าวบางพันธุ์ที่มีการปรับปรุงพันธุ์ ยิ่งไปกว่านั้น ข้าวที่มีสีเข้มเป็นแหล่งของสารต้านอนุมูลอิสระ เช่น วิตามินอี เบต้าแคโรทีน และสารแคโรทีนอยด์ (ลูทีน) อีกด้วย (รัชณี คงคาอุยฉาย, ริญญ เจริญศิริ, อวรรณ กริ่งเกษมศรี, อภิชาติ วรรณวิจิตร และศิริพัฒน์ เรืองพยัคฆ์, 2551)

ความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทยนับว่าเป็นความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic Diversity) ซึ่งจะมีลักษณะดีบางอย่างที่มีเฉพาะในพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ปลูก อาทิ ความทนทานต่อสภาพแวดล้อม คุณภาพของเมล็ด และความต้านทานโรคและแมลงศัตรูพืช เป็นต้น ในจุดนี้เอง ทำให้สามารถนำข้าวพันธุ์พื้นเมืองไปปรับปรุงพันธุ์ให้มีคุณสมบัติที่ดียิ่งขึ้นต่อไปได้ ดังนั้น หากพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีลักษณะดีของแต่ละสายพันธุ์สูญพันธุ์ไป ก็จะไม่สามารถพัฒนาสายพันธุ์ให้ตรงกับความต้องการของตลาดในอนาคตได้ (สำนักคุ้มครองพันธุ์พืชแห่งชาติ, 2543)

เป็นที่น่าตกใจว่าจากอดีตที่ประเทศไทยเคยมีพันธุ์ข้าวประมาณ 50,000 – 100,000 สายพันธุ์ แต่กลับพบว่ามีข้าวไร่สายพันธุ์พื้นเมืองเหลืออยู่เพียง 6,000 สายพันธุ์เท่านั้น (ฉวีวรรณ วุฒินาโณ, 2543) ประกอบกับสถานการณ์ปัจจุบันที่ระบบการเกษตรของประเทศถูกคุกคามด้วยระบบทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้เกษตรกรในหลายพื้นที่เปลี่ยนใจจากเดิมที่เคยปลูกข้าวไร่พื้นเมือง ก็หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นแทนการปลูกข้าวไร่พื้นเมือง เนื่องจากต้องการมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ และส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ อีกทั้งยังอาจนำไปสู่การ

สูญเสียแหล่งพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองได้ หากมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการปลูกข้าวไร่สายพันธุ์พื้นเมืองในพื้นที่ที่เหมาะสมจะช่วยให้ชาวนาหันมาปลูกข้าวไร่สายพันธุ์พื้นเมืองมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้มีการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวอย่างกว้างขวาง

การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไทย: พระอัจฉริยภาพในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

ไพโรจน์ ศาสนวิสุทธิ (2552) กล่าวว่า การอนุรักษ์ (conservation) หมายถึง การนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างชาญฉลาดและให้คุ้มค่าต่อมนุษย์ให้มากที่สุด และไม่ทำให้เกิดความเสียหายหรือผลกระทบต่อระบบนิเวศที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีประโยชน์ และเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ฉะนั้นการที่มนุษย์เรารู้จักอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าก็จะช่วยให้มนุษย์เราใช้ทรัพยากรที่เหลืออยู่ไปพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าถึงยุคอนาคตได้ ซึ่งนิวัติ เรืองพานิช (2556) ก็ได้ให้นิยามเกี่ยวกับการอนุรักษ์ไปในทิศทางเดียวกันว่าหมายถึง การรู้จักนำทรัพยากรให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด ต้องมีการวางแผนเพื่อให้ใช้ทรัพยากรดังกล่าวได้อย่างยาวนานที่สุด โดยสูญเสียอย่างเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด กระจายทรัพยากรให้ประชาชนได้ประโยชน์อย่างเป็นวงกว้าง เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนให้ทั่วถึงที่สุด

จากนิยามข้างต้น จะพบว่า การอนุรักษ์ มิใช่การเก็บรักษา (Preservation) หากแต่เป็นการรู้จักนำมาใช้อย่างชาญฉลาด แต่ต้องมีการจัดการทรัพยากรควบคู่กันไป เพื่อให้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน และเกิดประโยชน์สุขแก่คนส่วนรวมให้มากที่สุด และต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (time and space) ด้วย ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงมีพระราชดำรัสและทรงดำเนินพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและพัฒนาข้าว ตลอดจนการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่เกษตรกร ทรงทดลองและวิจัยข้าวด้วยโครงการส่วนพระองค์ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตลอดจนทรงสนับสนุนงานวิจัยข้าว ก่อให้เกิดผลดีอย่างยิ่งกับชาวนาและพันธุ์ข้าวไทย (ทิมเศรษฐกิจ, 2559) ดังพระราชดำรัสที่สะท้อนถึงพระอัจฉริยภาพในการมองการณ์ไกลถึงการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไทยเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับคนไทยเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโครงการพัฒนาพื้นที่บ้านโคกภูแว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนราธิวาส เมื่อ พ.ศ. 2536 ความตอนหนึ่งว่า

“...ข้าวต้องปลูก เพราะอีก 20 ปี ประชากรอาจจะ 80 ล้านคน จะไม่พอ ถ้าลดการปลูกข้าวไปเรื่อยๆ ข้าวจะไม่พอ เราต้องซื้อข้าวจากต่างประเทศ เรื่องอะไร ประชาชนคนไทยไม่ยอม คนไทยนี้ ต้องมีข้าว แม้ข้าวที่ปลูกเมืองไทยจะสู้ข้าวที่ปลูกในต่างประเทศไม่ได้ เราก็ต้องปลูก...”

จากสถานการณ์ที่เกษตรกรได้ลดพื้นที่การปลูกข้าวไร่พื้นเมือง เพื่อหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองของไทยอาจตกอยู่ในภาวะวิกฤตในระยะยาว การกระตุ้นให้ตระหนักถึงความสำคัญอาจไม่เพียงพอให้การผลสัมฤทธิ์ในเชิงปฏิบัติ และอาจไม่ยั่งยืนหากขาดการกระตุ้นติดตาม หากมีการส่งเสริมหรือแนวทางในการช่วยให้เกษตรกรสามารถพัฒนาการปลูกข้าวไร่พื้นเมืองที่ไม่ใช่เพียงเพื่อการบริโภคหรือการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวแต่เพียงอย่างเดียว แต่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้จากตั้งแต่กระบวนการผลิตและผลผลิตแล้ว ก็อาจทำให้เกิดความสนใจจากกลุ่มเกษตรกรที่จะปลูกข้าวชนิดนี้ต่อไปอย่างยั่งยืน เช่น การพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร แหล่งเรียนรู้เรื่องข้าวไร่พันธุ์พื้นเมือง และกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่การปลูก จนถึงการนำผลผลิตไปใช้ในรูปแบบต่างๆ เช่นการแปรรูปข้าว และการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่จากข้าว

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: จากการอนุรักษ์สู่การสร้างมูลค่า

ปัจจุบันการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development) ได้ถูกกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสังคมทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบที่ละเอียดอ่อนและมีผลกระทบโดยตรงต่อมนุษย์อย่างรุนแรง “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” จึงต้องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพราะมีเป้าหมายเดียวกันคือ “การใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผล เพื่อบรรลุเป้าหมายคุณภาพชีวิตสูงสุดของประเทศ”

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือ คณะกรรมการบรินต์แลนด์ (Brundtland Commission) โดยที่รายงานของคณะกรรมการบรินต์แลนด์ (Brundtland Report) ที่เสนอต่อสหประชาชาติในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ. ๑๙๘๗) เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ต่อมาในชื่อ “อนาคตของเรา (Our Common Future)” โดยในบทที่ ๒ Towards Sustainable Development ของรายงานดังกล่าว (Brundtland Commission, 1987) ได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบันโดยไม่ลดขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนในยุคต่อไป

สรุปได้ว่า การพัฒนา และการพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้อง “ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นตอบสนองความต้องการทั้งต่อมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยยังประโยชน์เช่นนี้ต่อไปถึงรุ่นลูก รุ่นหลานในอนาคตด้วย” จะเห็นได้ว่า จากนิยามที่รวบรวมมานั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน ก็จะมาจากการพัฒนาที่มีการอนุรักษ์แฝงอยู่ด้วยนั่นเอง

Richards and Raymond (2010, อ้างถึงใน Wurzbarger, 2010) ได้นิยามว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวพัฒนาศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ โดยการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมและเรียนรู้จากประสบการณ์

พันเอก ดร. นาฬิกาติศักดิ์ แสงสนิท (2556) ผู้อำนวยการองค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์หรือ Creative Tourism ไว้ว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความได้เปรียบ ด้วยการสร้างมูลค่า (Value creation) ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานแห่งความเป็นไทย (Thainess) วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์”

ดังนั้น จากนิยามข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การท่องเที่ยวที่ชุมชนชาวบ้าน ใช้ฐานทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านประวัติศาสตร์วิถีชีวิต สิ่งแวดล้อมเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาสร้างการเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ได้รับประสบการณ์อย่างมีส่วนร่วม สอดคล้องกับความสนใจ โดยชุมชนจะได้รับประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ และความยั่งยืนของฐานทรัพยากรในชุมชน

การท่องเที่ยวที่ส่วนใหญ่อาศัยทรัพยากรเป็นฐาน (Resource-based) ในการนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ล้วนแล้วแต่เป็นทรัพยากรที่เปราะบาง และเสียรายได้ หากขาดการวางแผน การตระหนักถึงการอนุรักษ์ที่ควบคู่ไปกับการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาที่เกิดจากสำนึก และการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องสร้างสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นกับทั้งนักท่องเที่ยว และชาวบ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ก่อให้เกิดสำนึกในคุณค่าของทรัพยากร ชุมชนเจ้าของทรัพยากรได้ประโยชน์ทั้ง

ทางตรงและทางอ้อม ในเชิงเศรษฐกิจที่จับต้องได้ในรูปของเงิน และเชิงสังคม ที่ได้รับความภาคภูมิใจที่มีผู้เห็นคุณค่าของอัตลักษณ์ของตนเอง มีคนยกย่อง ชื่นชม ก็เกิดสำนึกหวงแหน และช่วยสานต่อ พัฒนาการมีจิตอนุรักษ์

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ จะส่งผลดีต่อการอนุรักษ์อย่างชัดเจน และเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนเจ้าบ้าน เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศในชุมชน จากการร่วมมือร่วมใจในการคิด ลงมือทำ และก่อให้เกิดกระบวนการกลุ่ม ยิ่งไปกว่านั้น หากสามารถจัดการอย่างเป็นระบบและประสบความสำเร็จแล้ว ยังสามารถขยายผลไปในพื้นที่ข้างเคียงและพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้ ด้วยวิธีการดังกล่าว แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนจะเป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย จนกลายเป็นพลังในการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า "การท่องเที่ยวสร้างสรรค์มีรากฐานจากชุมชนสร้างสรรค์ และต้องใช้ทุนทางสังคมต่างๆ เพื่อสร้างการท่องเที่ยวสร้างสรรค์" (สว่างพงศ์ หมวดเพชร, 2554 อ้างถึงใน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2560)

ในประเทศที่มีชื่อเสียงเรื่องข้าวหรือมีแหล่งผลิตข้าวพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงก็มีการปรับใช้แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เข้ามาสร้างมูลค่าเพิ่มจากการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น งานเทศกาลข้าวที่เมืองอินซอน สาธารณรัฐเกาหลี ซึ่งเป็นเมืองที่ชื่อเสียงในด้านการผลิตข้าวที่ดีที่สุด โดยจะมีการจัดขบวนพาเหรดเหมือนในอดีตเพื่อนำข้าวไปถวายให้กับพระราชินี ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและความสำคัญของข้าวกับคนในเมืองนี้ ทำให้เกิดรายได้เพิ่มจากการท่องเที่ยวให้กับคนในชุมชน และยังเป็นการสร้างภาคภูมิใจจากการที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของชุมชนเอง นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างของการสร้างสรรค์ศิลปะบนทุ่งข้าวแห่งอาโอโมริ ในประเทศญี่ปุ่น โดยการใช้ความคิดสร้างสรรค์ด้านศิลปะ ร่วมกับเทคโนโลยีในการปลูกข้าวสายพันธุ์ต่างๆ ที่มีสีต่างกัน จนเกิดการสร้างงานศิลปะบนทุ่งนา ซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีลักษณะเฉพาะแล้ว ยังกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับข้าวและวิถีชีวิต ตลอดจนได้รับประสบการณ์แปลกใหม่ ผลที่ตามมาคือ ชุมชนเกิดรายได้เพิ่มขึ้น และนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับข้าวในรูปแบบการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวซื้อกลับไปเป็นของฝากและของที่ระลึกอีกด้วย

ในประเทศไทยเอง พบว่าการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เกิดจากโครงการพระราชดำรินในพื้นที่เชิงเขาและพื้นที่สูงมีกระจายอยู่ในภาคเหนือ และบางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการโดยมีภาครัฐเป็นฝ่ายสนับสนุน อย่างไรก็ตาม รูปแบบการอนุรักษ์ยังคงเป็นการปลูกเฉพาะในการบริโภคในชุมชน หรือเกิดจากการได้รับการสนับสนุนให้จัดทำแปลงนาอนุรักษ์พันธุ์ข้าว ในพื้นที่อำเภอด่านซ้าย อำเภอกู่เรือ และอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย เป็นแหล่งที่มีการปลูกข้าวไร่พื้นเมืองประมาณ 75,302 ไร่ โดยพันธุ์ที่เป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง คือ ข้าวเหนียวพันธุ์ขิวเกลี้ยง หรือพันธุ์หางปลาไหล ซึ่งมีลักษณะทนแล้ว ให้ผลผลิตสูง ก็จะมีการจัดงานวันข้าวไร่ ซึ่งจัดเป็นประจำทุกปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 โดยหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้จัดเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม หากมีการนำแนวคิดการจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือเข้าไปสร้างมูลค่าเพิ่มเพื่อต่อยอดจากการอนุรักษ์ ทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ก็ย่อมทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าและคุณค่าของการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองให้คงอยู่ในพื้นที่อย่างยั่งยืน

รังสรรค์พัฒนาการท่องเที่ยว: เครื่องมือสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา

ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนอยู่บนฐานของการอนุรักษ์ ไม่ถือว่าเป็นการพัฒนาที่สร้างสรรค์ และยั่งยืน ดังนั้น การบริหารจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์คุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ให้คงอยู่ ในขณะที่พัฒนาการท่องเที่ยวให้ตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืน แนวคิดรังสรรค์พัฒนาการท่องเที่ยว (Creativelopment tourism) จึงเกิดขึ้นมาจากการนำแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มาผนวกกับการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ได้แก่

1. การอนุรักษ์ (Conservation) โดยผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมอย่างเข้าใจ (Comprehensive participation) จากทั้งนักท่องเที่ยว และเจ้าบ้าน ที่ต้องมีความรู้จากการเรียนรู้ในการท่องเที่ยว ชื่นชม สัมผัส และเกิดประสบการณ์ จนก่อเป็นความรู้สึก เห็นคุณค่า (Value) น่าสนใจ จนเกิดสำนึกในการอยากที่จะดูแลรักษา ส่งเสริม และสนับสนุนให้มีความดั้งเดิม (Authenticity) คงอยู่ ในขณะที่เจ้าบ้าน ก็เกิดสำนึกความภาคภูมิใจ ห่วงแหน และคำนึงถึงการธำรงรักษาทรัพยากรของตน มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาที่ยั่งยืน ฐานของการอนุรักษ์ ตัวอย่างเช่น วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับข้าวไร่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่พื้นเมือง ตั้งแต่การปลูก เก็บเกี่ยว และการใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการบริโภค พิธีกรรม ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ

2. การพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เกิดจากฐานคิดอนุรักษ์ โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์มาต่อยอดจากฐานทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดเป็นรูปแบบการดำเนินธุรกิจ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และการบริหารจัดการทรัพยากร เพื่อให้เกิดความแตกต่างจากเดิม ในขณะที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลง “คุณค่า” ในด้านจิตใจ และตัวตนที่เป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ (Uniqueness) ที่ก่อเกิดเป็น ความดั้งเดิม (Authenticity) ในฐานทรัพยากรเชิงนามธรรม (Intangible tourism resources) และไม่ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้าง คุณค่าในเชิงสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และพฤติกรรม ของฐานทรัพยากรในเชิงรูปธรรม (Tangible tourism resources) โดยมุ่งเน้นพัฒนาความรู้ “เจ้าบ้าน” เพื่อให้มีความรู้ ควบคู่ไปกับ จิตสำนึก นอกจากนั้น ยังต้องให้ความรู้แก่ “นักท่องเที่ยว” เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ มีความรู้ที่จะเที่ยวอย่างรับผิดชอบ เมื่อเจ้าบ้านมีความรู้ความเข้าใจในหลักการพัฒนา ร่วมกับจิตสำนึกของการอนุรักษ์ การพัฒนาก็จะถูกกำหนดด้วยแนวคิดของการอนุรักษ์ และนักท่องเที่ยวเอง ก็จะได้เรียนรู้จากการท่องเที่ยวที่สามารถสืบค้นไปเห็นรากเหง้า ความดั้งเดิมของทรัพยากรการท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism) เป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยยึดความยั่งยืนของทรัพยากร และคำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนเจ้าบ้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตรงจากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ในรูปแบบการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจ และรับผิดชอบ เมื่อเจ้าบ้านมีความรู้ความเข้าใจในหลักการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ (Conservative development) ก็ต่อยอดด้วยการใช้ “ความคิดสร้างสรรค์” (Creativity) เพื่อพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความแตกต่าง น่าสนใจ และที่สำคัญ สร้างประสบการณ์ (Experience) การเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว

การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวผ่านแนวคิดสร้างสรรค์พัฒนาการท่องเที่ยวโดยใช้ข้าวไร่พื้นเมือง จะก่อให้เกิดการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวเอาไว้ได้โดยอัตโนมัติ เนื่องจากสามารถสร้างรายได้ให้กับผู้ปลูกได้ การใช้ข้าวไร่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้นทำได้หลายวิธี เช่น สร้างสถานที่ทดลองพันธุ์พืช แล้วจัดรายการนำเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เพื่อเรียนรู้วิธีการปลูกข้าวไร่พื้นเมือง วิธีชีวิตชาวนาข้าวไร่ ความเชื่อ และวัฒนธรรมในการปลูกข้าวไร่พื้นเมืองของชาวนา นอกจากนี้ยังสามารถจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เกี่ยวกับกระบวนการปลูกข้าวไร่พื้นเมือง เช่น โถนา หว่านข้าว เกี่ยวข้าว ไปจนถึงการนวดและผัดข้าว ก่อนจะเก็บเข้ายุ้งฉาง และการแปรรูปข้าวไร่พื้นเมือง เช่น ไอศกรีมข้าวไร่ นํ้านมข้าวไร่ ชาข้าวไร่ เป็นต้น จากที่กล่าวมาการจัดรูปแบบสถานที่ที่มีความสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเช่นกัน โดยอาจจะจัดสถานที่ให้เป็นประเด็น (Theme) เกี่ยวกับข้าวไร่พื้นเมือง เช่น ใช้ฟาง หรือ รวงข้าว มาเป็นส่วนประกอบในการตกแต่งสถานที่ มีเสื้อผ้าแบบชาวนา เช่น ผ้าขาวม้า เสื้อหม้อฮ่อม ทางเกษตรสามส่วนชาววังไว้ให้นักท่องเที่ยวสวมขณะเที่ยวชม เป็นการสร้างบรรยากาศให้สมจริงยิ่งขึ้น และอาจมีการผลิตของที่ระลึก เช่น ข้าวเปลือกขั้วญูงขนาดเล็ก ซึ่งเก็บไว้บูชาได้ โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อที่ว่า ถ้าบูชาข้าวเปลือกจะช่วยให้เกิดความเจริญงอกงามในชีวิต ทรัพย์สินเพิ่มพูน อุดมสมบูรณ์ มีเงินทองใช้ไม่ขาดมือ ซึ่งมาจากคุณสมบัติของข้าวเปลือกที่แค่หนึ่งเมล็ดสามารถงอกงาม เจริญเติบโตขึ้นไปเป็นต้นข้าวที่มีเมล็ดข้าวเปลือกเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่า ในประเทศไทยก็มีการนำข้าวไปบูชาบนหิ้งพระ หรือแม้แต่ใช้เป็นส่วนประกอบในพิธีแต่งงาน ก็เนื่องมาจากความหมายที่ดีของข้าวนั่นเอง

ภาพที่ 1 เป็นกรอบแนวคิดของการท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์พัฒนา ที่แสดงให้เห็นถึงการใช้องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นกลไกในการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา คือ การเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ และมีคุณค่าระหว่างนักท่องเที่ยว และเจ้าบ้าน

ภาพที่ 1 แนวคิดการท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์พัฒนา (Creative Development model)

บทสรุป

การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองเกิดขึ้นได้ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ที่ทรงมองการณ์ไกล เห็นถึงความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร และฐานทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของพสกนิกร จึงมีแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองเพื่อธำรงคุณค่าของข้าวไร่พื้นเมือง และรักษาเอกลักษณ์ทั้งในด้านคุณลักษณะและคุณสมบัติของข้าวไร่พื้นเมือง ซึ่งมีการปลูกมากในแถบพื้นที่สูงและเชิงเขาในเขตภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็มีพันธุ์ข้าวไร่เฉพาะถิ่นที่มีลักษณะเหมาะสมตามภูมิประเทศและภูมิอากาศ อาทิ ทนแล้ง ต้านทานโรคและแมลง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์พื้นที่ในการปลูกข้าวไร่พื้นเมืองเพื่อการอนุรักษ์เริ่มถูกคุกคามจากการที่เกษตรกรหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจโดยมุ่งหวังรายได้ที่สูงขึ้น ดังนั้น การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองให้ยั่งยืน ต้องสร้างภูมิคุ้มกันการเปลี่ยนแปลงและเสริมมูลค่าเพิ่มจากการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองไปพร้อม ๆ กัน การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ นอกจากจะช่วยธำรงคุณค่าของฐานทรัพยากรแล้วยังมุ่งใช้ความคิดสร้างสรรค์เพื่อต่อยอดฐานทรัพยากรที่มีให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนจะเกิดการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรที่ต้องการอนุรักษ์ และเต็มใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและเกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- Aoki, K., Akai, K., & Ujiie, K. (2017). A choice experiment to compare preferences for rice in Thailand and Japan: The impact of origin, sustainability, and taste. *Food Quality and Preference*, 274-284.
- Brundtland Commission. (2017, March 11). Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development. Retrieved from <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
- Wurzburger, R. (2010). Introduction to the Santa Fe & UNESCO International Conference A Global Conversation on Best Practices and New Opportunities. In Wurzburger, R. (Ed.). *Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism in Santa Fe.* (pp. 15–25). New Mexico. USA.
- กิตติชัย นารีนุช, จิรวัดน์ สนิทชน, พชริน ส่งศรี. (2554). การคัดเลือกข้าวไร่พื้นเมืองทนทานต่อสภาพแล้งต้นฤดูปลูก. *แก่นเกษตร*, 39(ฉบับพิเศษ), 67-71.
- กิตติศักดิ์ ศรีทุมมา. (2552). *การศึกษาพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองที่มีศักยภาพ เพื่อใช้ในระบบเกษตรยั่งยืนของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์-ศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฉวีวรรณ วุฒิญาโณ. (2543). *เอกสารวิชาการพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักคุ้มครองพันธุ์พืชแห่งชาติ ศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร.
- ทีมเศรษฐกิจ. (2559, กันยายน 12). *ตามรอยพระบาท...พระบิดาแห่งการวิจัยและพัฒนาข้าวไทย*. Retrieved from ไทยรัฐ: <http://www.thairath.co.th/content/718820>
- นิวัติ เรืองพานิช. (2556). *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ระพาส วีระแพทย์. (2531). *ความรู้เรื่องข้าว (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- ไพโรจน์ ศาสนวิสุทธิ. (2552). *การอนุรักษ์หิ้งห้อยเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนบ้านลมทวน หมู่ 6 หมู่ 7 และหมู่ 8 ตำบลบ้านปรก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม*. สารนิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รัชนี้ คงคาอุยฉาย, ธิญะ เจริญศิริ, อรวรรณ กริ่งเกษมศรี, อภิชาติ วรรณวิจิตร และศิริพัฒน์ เรืองพยัคฆ์. (2551). ปริมาณ ธาตุเหล็ก สังกะสี ธาตุทองแดง วิตามินอี เบต้าแคโรทีน และลูทีน ในข้าวพันธุ์พื้นเมืองจากแหล่งต่างๆ ของประเทศไทย. *วารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วิทยาศาสตร์)*, 40(2), 13-32.

สำนักคุ้มครองพันธุ์พืชแห่งชาติ. (2543). พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย. ปทุมธานี: ศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร. (2560, มีนาคม 12). คลังข้อมูลสารสนเทศข้าวเชิงลึก. Retrieved from การเพาะปลูกข้าว: http://www.arda.or.th/kasetinfo/rice/rice-cultivate&fertiliset/rice-cultivate_manage_natheesoong.html

สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว. (2560, มีนาคม 12). ความสำคัญของพันธุ์ข้าว. Retrieved from องค์ความรู้เรื่องข้าว: <http://www.brrd.in.th/rkb2/varieties/index.php-file=content.php&id=1.htm>

สำเร็จ แซ่ตัน, ยุพิน งามณีย์, ขวัญใจ คชภักดี และ สถาพร ตัมพวิสิฐ. (2552). ข้าวพันธุ์พื้นเมืองกับกลไกขับเคลื่อนสู่การใช้ประโยชน์. ประชุมวิชาการข้าวและธัญพืชเมืองหนาว ประจำปี 2552. กองวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2556, มีนาคม 8). นิยาม "การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์". Retrieved from http://www.dasta.or.th/th/News/detail_knowledge.php?ID=1415

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2560, มีนาคม 12). การท่องเที่ยวสร้างสรรค์ (Creative Tourism). Retrieved from <http://dasta.or.th/th/aboutus/item/538-538>

การท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการ “ปีท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิขซิ่ง” ประจำปี 2560 กับมิติการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วชิรวิทย์ วิชาสวัสดิ์¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทย ตามโครงการ “ปีท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิขซิ่ง” ประจำปี 2560 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และเพื่อให้ได้ข้อชี้แนะจะเป็นแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยแบบยั่งยืน ผู้อ่านจะทราบถึงแนวคิดและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทย แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ภายใต้สถานการณ์ตลาดการท่องเที่ยวในปัจจุบันได้มีการแข่งขันอย่างรุนแรงที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ การศึกษาข้อมูลนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทยบูรณาการร่วมกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนต่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทยอันจะนำไปสู่การจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ การท่องเที่ยววิถีไทย การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

¹ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Thai Cultural Tourism Based on “2017 Discover Thainess Year” towards Dimension of Sustainable Tourism Promotion

Abstract

The purpose of this article is to study the concept of the management for Thai cultural tourism based on “2017 Discover Thainess Year” by Tourism Authority of Thailand, and also the appropriate guidelines for sustainable tourism promotion of Thai cultural tourism. Readers will learn the concept and procedure for the management of Thai cultural tourism, creative tourism, and sustainable tourism.

However, the quickly growing of tourism affects changes in economic dimension, social and cultural dimension, and environmental dimension in the country; this study will allow the readers to understand and realize the value of Thai cultural tourism management integrated with creative tourism, including the participation of all related people towards tourism management will hopefully lead to the sustainable development of tourism.

Keywords: Thai cultural tourism, creative tourism, sustainable tourism

บทนำ

ปัจจุบันภาคการท่องเที่ยวยังเป็นกำลังหลักในการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจของประเทศอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ทิศทางการตลาดการท่องเที่ยวมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์การท่องเที่ยวโลก ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ประกอบกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย หรือประเทศไทย 4.0 ที่ภาครัฐให้ความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งจากภายในประเทศเป็นหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย หรือเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม เทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และ เปลี่ยนจากการเน้นภาคการผลิตสินค้าไปสู่การเน้นภาคบริการมากขึ้น ดังเช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้เสนอแนวคิดหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยตามนโยบายดังกล่าวนี้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเอกลักษณ์ไทยเฉพาะถิ่น หรือที่เรียกว่า “วิถีไทย” ภายใต้แนวคิด “เที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋ สไตล์ลึกซึ้ง” สร้างประสบการณ์ที่แตกต่างให้นักท่องเที่ยว มีความประทับใจจากท้องถิ่นไทย หรือ “Local experience” โดยมีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อนำรายได้ลงสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง (สำนักข่าวแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์, 2559)

อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดการท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการ “ปีท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลึกซึ้ง” เป็นยุทธศาสตร์แผนการตลาดท่องเที่ยว ประจำปี 2560 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยวท่องเที่ยวท้องถิ่นไทย เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติได้เปิดมุมมองใหม่ต่อการท่องเที่ยววิถีท้องถิ่น ซึ่งให้เห็นถึงคุณค่าและการมีส่วนร่วมกับประสบการณ์อันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นของไทย และเคารพวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น และส่งต่อและแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ ความประทับใจที่ได้จากการท่องเที่ยวนี้แก่คนรอบข้าง ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาผลการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวในปีที่ผ่านมา วิเคราะห์ร่วมกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว รายได้จากการท่องเที่ยว แนวโน้มในการท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายในตลาดต่างๆ ทั้งตลาดผู้สูงอายุ นักท่องเที่ยวกลุ่มวัยรุ่น นักท่องเที่ยวกลุ่มผู้หญิง และนักท่องเที่ยวกลุ่มคุณภาพ เป็นต้น ตามนโยบายของภาครัฐ ระดมความคิดเห็นผ่านการประชุมกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อเสนอแนะเข้าสู่ที่ประชุมแผนปฏิบัติการของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จนได้ข้อสรุปของทิศทางการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวในปี 2560 ที่ต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญหลายประการ ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจโลกและปัจจัยทางธรรมชาติ ซึ่งล้วนแต่มีผลกระทบกับการท่องเที่ยวทั้งสิ้น รวมถึงนโยบายประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0) ที่รัฐบาลผลักดันให้สร้างความเข้มแข็งจากภายใน ซึ่งการท่องเที่ยวถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถทำให้บรรลุเป้าประสงค์ของรัฐบาลได้ โดยแบ่งเป็นการส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวภายในประเทศ ได้แก่ การมุ่งสู่ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจภายในประเทศและสร้างความยั่งยืนทางการท่องเที่ยวให้ประเทศ ให้เกิดการเดินทางแลกเปลี่ยนพื้นที่ท่องเที่ยวและกระจายนักท่องเที่ยวไปทุกภูมิภาค ผ่านแคมเปญและกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งกระตุ้นการเดินทางท่องเที่ยวในวันธรรมดาพร้อมต่อยอดให้เกิดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงและกระจายไปยังเมืองท่องเที่ยวรอง เช่น โครงการ “12 เมืองต้องห้าม...พลาด Plus” ในขณะที่ ด้านการส่งเสริมตลาดต่างประเทศ มีความมุ่งมั่นให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางยอดนิยม (Preferred Destination) สำหรับนักท่องเที่ยว สร้างรายได้มากยิ่งขึ้น โดยเน้นการเติบโตของรายได้มากกว่าจำนวนนักท่องเที่ยว อีกทั้งให้เกิดการกระจายรายได้ กระจายนักท่องเที่ยวไปสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง จึงเกิดเป็นความร่วมมือกับผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวร่วมกำหนดทิศทางการทำการตลาดแบบเจาะกลุ่มลูกค้าที่ชัดเจน (เว็บไซต์ mthai.com, 2559)

บทความวิชาการนี้ จึงมุ่งเน้นการนำเสนอแนวคิดการการท่องเที่ยววิถีไทยดังกล่าว เพื่อให้ได้ข้อชี้แนะอันจะเป็นแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศให้มีความยั่งยืน ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าผลกระทบของการท่องเที่ยวจะมีผลพวงในหลายรูปแบบ ทั้งผลกระทบในด้านบวกและผลกระทบในด้านลบ ดังนั้น เพื่อสร้างคุณภาพในการจัดการการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ จำเป็นอย่างยิ่งต้องคำนึงถึงการจัดการทั้งมิติชุมชนเจ้าบ้าน มิตินักท่องเที่ยวผู้มาเยือน และมิติกลไกการจัดการ ภายใต้หลักการของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ทั้ง 3 มิติ คือ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม และมิติด้านสิ่งแวดล้อมต่อไป

แนวคิดการท่องเที่ยววิถีไทย ตามโครงการ “การท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิขิ่ง” ประจำปี 2560

กองกลยุทธ์การตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2559) ได้สรุปสาระสำคัญของแผนการส่งเสริมตลาดประจำปี 2560 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยมีหัวใจหลักคือมุ่งสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยม (Preferred Destination) อย่างยั่งยืน ด้วยการเพิ่มรายได้ทางการท่องเที่ยวควบคู่กับการสร้างความยั่งยืนทางการท่องเที่ยว โดยเน้นสร้างความเข้มแข็งภายในประเทศ แล้วจึงเชื่อมต่อเศรษฐกิจไทยเข้ากับเศรษฐกิจโลกอย่างมีประสิทธิภาพด้วย “วิถีไทย” ผ่านการส่งมอบประสบการณ์เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Local Experience) ที่สามารถเพิ่มคุณค่าและสร้างมูลค่าให้กับการท่องเที่ยวไทย อันจะเป็นฟันเฟืองสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น เพื่อให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีทิศทางหลักในการส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ สำหรับตลาดต่างประเทศมุ่งเน้นให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางยอดนิยมสำหรับนักท่องเที่ยวทั่วโลก ในขณะที่ ตลาดภายในประเทศมุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายใน (Strength From Within) ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือทำให้นักท่องเที่ยวคนไทย ได้แก่ นักท่องเที่ยวกลุ่มวัยรุ่น นักท่องเที่ยวกลุ่มผู้หญิง นักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพ เป็นต้น มองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความเป็นไทย จนเกิดความรักและความภาคภูมิใจในประเทศ สร้างความรู้สึกการเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ที่จะร่วมกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม คงเอกลักษณ์ความเป็นไทย และเป็นเจ้าบ้านที่ดี ซึ่งจะเป็นจุดต่างที่เข้มแข็งของการท่องเที่ยวไทย โดยจะส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวชาวไทยเปิดมุมมองใหม่ทางการท่องเที่ยวจากการสัมผัสและมีส่วนร่วมกับประสบการณ์เอกลักษณ์เฉพาะแต่ละท้องถิ่นของไทย ภายใต้จุดขายเชิงคุณค่าของแต่ละภูมิภาค ได้แก่

- 1) ภาคเหนือ-เหนือผืน ล้านแรงบันดาลใจ
- 2) ภาคอีสาน-อีสานแซ่บนัว
- 3) ภาคกลาง-สุขกลางใจ ไกลแค่เอื้อม
- 4) ภาคตะวันออก-สีสันทะวันออก
- 5) ภาคใต้-ปักชั๊ต ปักหมุดหยุดเวลา

เพื่อให้เกิดการส่งต่อประสบการณ์ ความรู้ และความประทับใจจากการท่องเที่ยวแก่ผู้อื่น (User-Generated Content) ในรูปแบบการตลาดแบบปากต่อปากหรือการตลาดแบบบอกต่อ (Viral Marketing) ภายใต้แคมเปญสื่อสารการตลาด “ท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิ้งค์”

ทั้งนี้ เพื่อให้การส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวในภาพรวมประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงมีแนวคิดบูรณาการทำงานกับห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน อย่างเป็นองค์รวม เพื่อยกระดับนวัตกรรมทางการท่องเที่ยว ตลอดจนสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน และเครือข่ายให้สามารถนำจุดแข็งของท้องถิ่นมาสร้างความน่าสนใจ และมูลค่าให้กับการท่องเที่ยวไทยตามแนวทางการท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ (Inclusive Tourism) และนโยบายประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0)

นอกจากนี้ เพื่อให้เกิดการบูรณาการอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน จึงได้คัดเลือกจังหวัดเชียงราย เป็นต้นแบบการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยในปี 2560 จะเริ่มสร้างรากฐานจากอำเภอเชียงแสน และขยายตัวสู่พื้นที่อื่นๆ ในจังหวัด เมื่อสิ้นสุดปี 2564 จังหวัดเชียงรายจะกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวยั่งยืนจากคุณสมบัติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Green Growth) ในขณะเดียวกัน ยังคัดเลือก 5 พื้นที่จากทั่วประเทศมาเป็นต้นแบบในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ซึ่งได้แก่ เชียงราย บุรีรัมย์ อ่างทอง ตราด และพังงา รวมทั้ง มุ่งรณรงค์สร้างจิตสำนึกการเป็นเจ้าบ้านที่ดีให้แก่คนไทย ซึ่งถือเป็นห่วงโซ่คุณค่าที่สำคัญในภาคการท่องเที่ยวที่จะสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวกลับมาเยือนซ้ำ และต่อยอดจุดแข็งของคนไทยที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรี ที่อบอุ่นและมีน้ำใจ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์วิถีไทยที่คู่แข่งชั้น ไม่สามารถลอกเลียนแบบได้

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

กระบวนการของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ถือเป็นทางเลือกใหม่ทางการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ทั้งนี้ นิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ถูกกำหนดโดยนักวิชาการหลากหลายกันไป ในขณะที่ Crispin Raymond และ Greg Richards เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดดังกล่าวและนิยามการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้เดินทางมาเยือนได้พัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ของตน ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยการเรียนรู้ รวมถึงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จริงที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่เป้าหมายที่ได้เดินทางไปท่องเที่ยว (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, 2555) จากนิยามดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้และทดลองทำอาหาร การทดลองทำงานศิลปหัตถกรรม การทดลองใช้ชีวิตตามแบบอย่างผู้คนในชุมชนหรือการสัมผัสวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชนบท เป็นต้น เพื่อให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นอันมีเอกลักษณ์ของผู้คนและสถานที่นั้นๆ ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งโดยภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การท่องเที่ยวซึ่งนำทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของพื้นที่นั้นๆ มาต่อยอดและสร้างมูลค่าเพื่อสร้างสรรค์ประสบการณ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยว ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นทิศทางใหม่ของการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มพูนความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและเชื่อว่าจะช่วยให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือของการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของความหลากหลายในวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการเสริมแรงให้กับการตระหนักรู้ในคุณค่าของชุมชนของตนเองแล้ว ในขณะเดียวกันก็เป็นการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของการสร้างสรรค์ให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อนำประสบการณ์ที่ได้จากการท่องเที่ยวไปใช้ในวิถีชีวิตของตนเอง

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่าหมายถึงการท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพราะสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย และธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้ได้ผลกำไรอย่างเป็นธรรม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดอย่างยั่งยืน ซึ่งลักษณะของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน สามารถอธิบายลักษณะสำคัญคือ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภทและทุกแห่ง แต่ให้ความสำคัญและมุ่งเน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังเป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม และรวมทั้งเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนผลประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น สอดคล้องกับหลักการพัฒนายั่งยืนที่ครอบคลุมมิติการพัฒนา 3 มิติ คือ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรม และมิติสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาและให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลทั้ง 3 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อไปสู่ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวของประเทศ กล่าวคือ การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นอันงดงาม และเป็นเครื่องมือในการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนนั้น ได้แก่ นักท่องเที่ยว ชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ

จากนิยามและการให้ความสำคัญ และลักษณะการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังกล่าวข้างต้น อาจสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ครอบคลุมมิติการพัฒนาให้เกิดดุลยภาพ 3 มิติ คือ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรม และมิติสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นการการรักษาสมดุลของการพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นให้คงไว้ กล่าวคือ การท่องเที่ยวซึ่งทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโต แต่ต้องไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และต้องไม่ส่งผลเสียต่อมูลค่าของภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น โดยผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนนั้น ได้แก่ นักท่องเที่ยวผู้มาเยือน ชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวหรือ เจ้าบ้าน และผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวการท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการ “การท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิ้งค์” ประจำปี 2560 กับมิติการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการ “การท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิ้งค์” ประจำปี 2560 นี้ เป็นการส่งเสริมตลาดท่องเที่ยวภายในประเทศ มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายใน (Strength From Within) ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือทำให้นักท่องเที่ยวคนไทยมองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความ เป็นไทย ให้นักท่องเที่ยวชาวไทยได้เปิดมุมมองใหม่ทางการท่องเที่ยวจากการสัมผัสและมีส่วนร่วม กับประสบการณ์เอกลักษณ์เฉพาะแต่ละท้องถิ่นของไทย ภายใต้จุดขาย เชิงคุณค่าของแต่ละภูมิภาค และเพื่อให้เกิดการส่งต่อประสบการณ์ ความรู้ และความประทับใจจากการท่องเที่ยวแก่ผู้อื่นในรูปแบบการตลาดแบบปากต่อปากหรือการตลาดแบบบอกต่อ ภายใต้แคมเปญสื่อสารการตลาด “ท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิ้งค์”

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาแนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยภายใต้แคมเปญสื่อสารการตลาด “ท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิขั้ง” ดังกล่าวนี้อาจสามารถกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่อิงหลักการของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กล่าวคือ เป็นการท่องเที่ยวซึ่งนำทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของพื้นที่นั้นๆ มาต่อยอดและสร้างมูลค่าเพื่อสร้างสรรค์ประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้ง ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย หรือนโยบายประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0) ที่ภาครัฐให้ความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งจากปัจจัยภายในประเทศเป็นหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย หรือเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม เทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และเปลี่ยนจากการเน้นภาคการผลิตสินค้าไปสู่การเน้นภาคบริการมากขึ้น สร้างประสบการณ์ที่แตกต่างให้นักท่องเที่ยว มีความประทับใจจากท้องถิ่นไทย (Local experience) โดยมีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อนำรายได้ลงสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ดังนั้น แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการส่งเสริมปีท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิขั้ง ให้เป็นการท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืน จำเป็นต้องศึกษาถึงภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมของแหล่งท้องถิ่นนั้น มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายในนำเสนอผ่านการเป็นจุดขายเชิงคุณค่าของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือเป็นการต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวรวมถึงกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวของท้องถิ่นนั้น นำมาเพิ่มคุณค่า คิดหาความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ และต้องมีการแบ่งปันสู่ชุมชน โดยยึดหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งสามารถพิจารณาได้ 3 ประเด็นหลัก ตามหลักการของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถนำเสนอได้ดังนี้

1) มิติเศรษฐกิจ

อาจกล่าวได้ว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ในรูปเงินตราให้กับชุมชนแหล่งท่องเที่ยวและประเทศ ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ ก่อให้เกิดรายได้และพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งนี้การส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยให้มีความยั่งยืนในมิติเศรษฐกิจ อาจสามารถกระทำโดยการส่งเสริมและสนับสนุนอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่มีในท้องถิ่น ส่งเสริมการใช้ศักยภาพของชุมชนแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการในการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการเพิ่มมูลค่าอัตลักษณ์วิถีการท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ ให้ได้รับการยกระดับและนำเสนอผ่านการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของประเทศให้มีคุณภาพและให้เป็นที่ยอมรับ อันจะนำมาซึ่งผลตอบแทนที่ยั่งยืนในรูปแบบของรายได้จากการท่องเที่ยว ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและเป็นไปตามทิศทางที่รัฐบาลกำหนดไว้ ทั้งนี้ การท่องเที่ยววิถีไทยครั้งนี้ มุ่งเน้นนำเสนอสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวที่เป็น จุดแข็งของท้องถิ่นมาสร้างความน่าสนใจภายใต้จุดขายเชิงคุณค่าของแต่ละภูมิภาค ดังนั้น ชุมชนแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละภูมิภาคจำเป็นต้องแปลงแนวคิดจุดขายเชิงคุณค่าของแต่ละภูมิภาคออกมาเป็นยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบเฉพาะของแต่ละพื้นที่ตามภูมิสังคมและ ภูมิวัฒนธรรมตามพื้นดินนั้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) ภาคเหนือ-เหนือผืน ล้านแรงบันดาลใจ

ด้วยการนำเสนอภาพลักษณ์การท่องเที่ยวของภาคเหนือผ่านภูมิประเทศที่เป็นทิวเขา ทอดยาว มีภูมิอากาศที่หนาวเย็น และมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนาและกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยภูเขา ก็เป็นสิ่งที่สามารถบ่งบอกความเป็นภาคเหนือและสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้นักท่องเที่ยวต่างเดินทางมาเยือน ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยววิถีไทย ที่เหมาะสมในการนำเสนอ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวแบบ ผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ และการท่องเที่ยวแบบสัมผัสวัฒนธรรมชนบท เป็นต้น

(2) ภาคอีสาน-อีสานแซ่บนำ

ด้วยการนำเสนอภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของภาคอีสานผ่านวิถีชีวิตการกินอาหาร ที่เรียบง่ายแต่แฝงด้วยเสน่ห์ของรสชาติอาหารที่จัดจ้านและมีความลงตัว ประกอบกับการเป็น แหล่งวัฒนธรรมโบราณหลายพันปี ภาคอีสานจึงมีวัฒนธรรมการกินอาหารที่เป็นเอกลักษณ์มาแต่อดีต กล่าวคือ ชาวอีสานสามารถสรรหาอาหารได้รอบตัว เช่น พืชผัก ผลไม้ แมลง และเนื้อสัตว์ เป็นต้น ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมของชาวอีสานเองที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่หรือการดำรงชีวิตอิงอยู่

กับธรรมชาติโดยมีป่าเป็นเสมือนแหล่งวัตถุดิบหลักในการนำมาประกอบอาหาร ถึงแม้ว่าในอดีตแผ่นดินอีสานจะแห้งแล้ง แต่ก็บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของชาวอีสานเองในการที่จะปรับตัวให้ยืดรอดต่อไป ส่งผลให้เกิดสิ่งต่างๆ ที่ถูกรังสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่น่าอัศจรรย์มากมายในบริเวณภูมิภาคอีสานนี้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมการกินของชาวอีสาน ประกอบกับอุปนิสัยและความมีน้ำใจของชาวอีสาน ทำให้นักท่องเที่ยวต่างเดินทางมาเยือนอีสานอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยววิถีไทยที่เหมาะสมในการนำเสนอ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอาหาร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวแบบสัมผัสวัฒนธรรมชนบท เป็นต้น

(3) ภาคกลาง-สุขกลางใจ ใกล้แค่เอื้อม

ด้วยการนำเสนอภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของภาคกลางเป็นที่ตั้งของเมืองหลวง คือ กรุงเทพมหานคร ที่ถือเป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่สำคัญของประเทศ และสภาพภูมิประเทศยังเอื้ออำนวยต่อการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวมากมาย เช่น ภูเขาใหญ่น้อย ถ้ำสวยงาม พื้นที่ป่าและแม่น้ำที่ไหลรวมกันเป็นน้ำตก และแหล่งประวัติศาสตร์ ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยววิถีไทยที่เหมาะสมในการนำเสนอ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวชมสวน วัฒนธรรมและประเพณี และการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา เป็นต้น

(4) ภาคตะวันออก-สีสันตะวันออก

ด้วยการนำเสนอภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของภาคตะวันออกที่ตื่นตาตื่นใจด้วยสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่เป็นท้องทะเล ป่าชายเลน และสวนผลไม้ ที่เอื้ออำนวยต่อการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ เช่น การเล่นกีฬาทางน้ำ สปา และเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยววิถีไทยที่เหมาะสมในการนำเสนอ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล การท่องเที่ยวเชิงกีฬา และการท่องเที่ยวแบบผจญภัย เป็นต้น

(5) ภาคใต้-ปักษ์ใต้ ปักหมุดหยุดเวลา

ด้วยการนำเสนอภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของภาคใต้ที่มีพื้นที่เป็นที่ราบน้อย ชายหาดยาวแหว่ง มีหน้าผาสูงชัน ชายฝั่งเป็นโขดหินและป่าโกงกาง สภาพอากาศค่อนข้างร้อน และมีฝนตกชุกตลอดปี แต่ในขณะที่ทรัพยากรท่องเที่ยวของภาคใต้มีธารน้ำแร่ บ่อน้ำร้อนธรรมชาติ และวัฒนธรรมของชาวน้ำหรือชาวเล ทำให้การจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต้องใช้ระยะเวลาเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวที่เป็นวิถีชนบทอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยววิถีไทยที่เหมาะสมในการนำเสนอ ได้แก่ การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการท่องเที่ยวแบบสัมผัสวัฒนธรรมชนบท เป็นต้น

2) มิติสังคมและวัฒนธรรม

การส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยให้มีความยั่งยืนในมิติของสังคมและวัฒนธรรม อาจสามารถกระทำโดยการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน บูรณาการร่วมกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อเป็นเครื่องมือจัดการและพัฒนาชุมชนแหล่งท่องเที่ยวในการสร้างความมั่นคง ความเป็นอยู่ที่ดี รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยไม่ได้เน้นพัฒนาเพียงแคให้เกิดกระบวนการเท่านั้น แต่ให้ได้การพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในเชิงสินค้าและบริการอันเป็นที่ยอมรับในระดับที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับได้ ซึ่งเป็น การต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวรวมถึงกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมตามภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น นำมาเพิ่มคุณค่า คิดหาความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ และต้องมีการแบ่งปันสู่ชุมชน โดยยึดหลักการกระจายอำนาจและมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ การส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยให้มีความยั่งยืนโดยยึดหลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นการสร้างระบบและกลไก การจัดการให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่นของตน พัฒนาศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นตนเองไว้ โดยมีการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและคงอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ หลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวเข้าไปมีส่วนร่วมต้องมีความสร้างสรรค์และมีปฏิสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้ง โดยเป็นการสร้างประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรม อันเสริมสร้างผลลัพธ์ เชิงบวกให้แก่ทั้งสองฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นจิตสำนึกอนุรักษ์ ความประทับใจในประสบการณ์ การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ยังช่วยสร้างสมดุลให้แก่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ด้านสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น ยังหมายรวมถึงด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน

3) มิติสิ่งแวดล้อม

การส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยให้มีความยั่งยืนในมิติสิ่งแวดล้อม อาจสามารถกระทำโดยการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวที่มุ่งส่งเสริมและให้ความสำคัญให้มีการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีไทย เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาน้ำเสีย มลภาวะทางอากาศ มลภาวะทางเสียง และการทำลายระบบนิเวศ เป็นต้น ในรูปแบบการจัดการ การท่องเที่ยวที่มีแนวคิดใหม่ เช่น การท่องเที่ยวสีเขียว (Green tourism) และการท่องเที่ยวแบบไม่เอาถ่าน (Low carbon tourism) ที่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนแหล่งท่องเที่ยวจะต้องช่วยรักษาสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์ธรรมชาติหรือช่วยลดภาวะโลกร้อน รวมถึงการสร้างตระหนักถึงคุณค่าสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมมากขึ้น ทั้งในมุมมองของนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน ชุมชนแหล่งท่องเที่ยวที่เป็น

เจ้าบ้าน และผู้ประกอบการ โดยมุ่งเน้นให้การพัฒนาและส่งเสริมชุมชนซึ่งมีความพร้อมเป็นแหล่งท่องเที่ยวผสมผสานกับความร่วมมือของชุมชน พัฒนาความรู้ ความสามารถชุมชน เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารและจัดการอย่างยั่งยืน ส่งเสริมให้เป็นแหล่งอนุรักษ์วิถีชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ต้องคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการส่งเสริมการพัฒนาสินค้าผลิตภัณฑ์และบริการท่องเที่ยวของชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างความแข็งแกร่งของสิ่งแวดล้อมของชุมชนแบบยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว วิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิ้งค์ ให้เป็นการท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืน จำเป็นต้องศึกษาถึงภูมิสังคมและ ภูมิวัฒนธรรมของแหล่งท้องถิ่นนั้น เป็นการศึกษาและเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายใน (Strength From Within) ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือทำให้นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะคนไทยมองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความเป็นไทย ทำให้นักท่องเที่ยวได้เปิดมุมมองใหม่ทางการท่องเที่ยวจากการสัมผัสและ มีส่วนร่วมกับประสบการณ์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะแต่ละท้องถิ่นของไทย ภายใต้จุดขายเชิงคุณค่าของแต่ละภูมิภาค และเพื่อให้เกิดการส่งต่อประสบการณ์ ความรู้ และความประทับใจจากการท่องเที่ยวแก่ผู้อื่นในรูปแบบการตลาดแบบปากต่อปาก ดังนั้นชุมชนแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละภูมิภาคจำเป็นต้องแปลงแนวคิดจุดขายเชิงคุณค่าทางการท่องเที่ยวดังกล่าว ออกมาเป็นยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบเฉพาะของแต่ละพื้นที่ตามภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมตามพื้นดินนั้น บูรณาาร่วมกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบความยั่งยืนในเชิงสินค้าและบริการอันเป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่ยอมรับในระดับที่มีคุณภาพและเป็นที่จดจำได้ ทั้งนี้ ต้องให้ความสำคัญในการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีไทย อันเป็นหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องครอบคลุมมิติการพัฒนาให้เกิดดุลยภาพ 3 มิติ คือ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรม และมิติสิ่งแวดล้อมต่อไป

บทสรุป

อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทยตามโครงการส่งเสริม ปักท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลึกลับ ครั้งนี้ มีพื้นฐานมาจากแนวคิดการสร้างคามเข้มแข็งจากภายในที่คำนึงถึงการมีภูมิสังคม ภูมิวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ประกอบกับมีความร่วมมือของคนในชุมชนแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศอย่างเข้มแข็ง มีการแบ่งปันเอื้ออาทรให้แกกัน แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ทุกชุมชนแหล่งท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จจากการนำรูปแบบและกลไกการจัดการการท่องเที่ยวนี้ไปใช้ ทั้งนี้ก็เนื่องเพราะว่าต้องขึ้นอยู่กับตัวแปรต่างๆ ทั้งในเรื่องของกระบวนการ เป้าหมาย และปัญหาของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป จำแนกตามภูมิสังคม ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ กล่าวคือ การจัดการการท่องเที่ยววิถีไทยไม่ใช่ระบบองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้ทันที หรือรูปแบบสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยว หากแต่เป็นเพียงแนวทางการดำเนินการจัดการที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระทำการศึกษาอย่างระมัดระวังในการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ และในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยววิถีไทยนี้จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่กลมเกลียวแน่นแฟ้นของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยว และเพื่อให้เกิดการส่งต่อประสบการณ์ ความรู้ และความประทับใจจากการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบการตลาดแบบปากต่อปาก และท้ายที่สุด จะก่อให้เกิดการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตท้องถิ่น เกิดจิตสำนึกภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น การฟื้นฟู อนุรักษ์ และรักษา และสร้างสมดุลให้แก่ชุมชนทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมต่อไป

บรรณานุกรม

- กองกลยุทธ์การตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2559). ท่องเที่ยวไทยในปี 2560 Thailand as a preferred destination. ค้นเมื่อ 31 มกราคม 2560, จาก <http://www.tatreviewmagazine.com/web/menu-read-tat/menu-2016/>
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, พิเชฐ สายพันธ์, อรุมา เตพละกุล และ ชีระ สินเดชารักษ์. (2555). ท่องเที่ยวสร้างสรรค์: เครื่องมือสำคัญนำไปสู่ชุมชนยั่งยืน. วารสารธรรมศาสตร์, 31(2), 76-86.
- สำนักข่าวแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์. (2559). รายงานพิเศษ : ท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋สไตล์ลิเกซิ่ง. ค้นเมื่อ 31 มกราคม 2560, จาก <http://www.nwnt.prd.go.th>
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (ม.ป.ป.). การท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืน: Sustainable Tourism. ค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2560, จาก <http://www.dasta.or.th>
- Mthai.com. (2559). ผู้ว่าฯ ททท. เปิดตัวยุทธศาสตร์แผนการตลาดท่องเที่ยวปี 2560 พร้อมชวน เที่ยวท้องถิ่นไทย. ค้นเมื่อ 31 มกราคม 2560, จาก <http://www.travel.mthai.com/news/138994.html>

การวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์

ประทุม ฤกษ์กลาง¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) แนวทางการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน (2) คุณค่าของการสื่อสารเพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ (3) รูปแบบการสื่อสารเพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ (4) กระบวนการสื่อสารเพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ในด้าน วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย ช่องทางการสื่อสาร และกลยุทธ์ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร ด้วยการศึกษานวนคิด ทฤษฎี ของนักวิชาการและนักปฏิบัติ ตลอดจนรายงานการดำเนินงานขององค์กรและแบรนด์ในการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ นิยมทำในสามด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีฝ่ายสื่อสารองค์กรหรือฝ่ายประชาสัมพันธ์รับผิดชอบดำเนินการ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนมีคุณค่าต่อองค์กรและแบรนด์ในหลายด้านคือ อาทิ ดึงดูดคนเก่งและรักษาพนักงาน ทำให้พนักงานมีความพึงพอใจและมีผลผลิต พนักงานเกิดความเกี่ยวข้องและภาคภูมิใจ ดึงดูดใจลูกค้า ชักพยายเออร์และผู้จัดจำหน่าย สร้างความชื่นชอบต่อแบรนด์ สร้างตำแหน่งแบรนด์ สร้างความจงรักภักดี และมีภาพลักษณ์ชื่อเสียงเชิงบวก สร้างความแตกต่างที่โดดเด่น แก้ไขชื่อเสียงที่เสียหาย ลดโอกาสการถูกโจมตี เกิดนวัตกรรม และช่วยกระชับความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก การสื่อสารการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์มีรูปแบบการดำเนินงานอยู่ 5 รูปแบบคือ แบบบริสุทธิ์ แบบสำรวจ แบบโฆษณาชวนเชื่อ แบบตอบสนอง และไม่มีการดำเนินการ ด้านการสื่อสารพบว่าการสื่อสารการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ไปยังกลุ่มเป้าหมายทั้งภายในและภายนอก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างการรับรู้ การเกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วม สร้างภาพลักษณ์ชื่อเสียง ผ่านทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อดิจิทัล การสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนมีกลยุทธ์ดังนี้คือ มีความสอดคล้องกับกลยุทธ์แบรนด์ การเผยแพร่รางวัล การจัดการประกวด การจัดกิจกรรมพิเศษ การสร้างความเกี่ยวข้อง การใช้สื่อผสมผสาน การสื่อสารอย่างแจ่มชัด สม่ำเสมอ ทันสมัย ถูกต้อง ตลอดจนใช้กราฟและสถิติ

คำสำคัญ: การสื่อสาร ยั่งยืน บริษัท แบรนด์

¹ คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
pratoom.rerkklang@gmail.com

Analysis of Organizations and Brands Sustainability Communication

Abstract

This research has objectives to study (1) trends in initiate sustainability of organizations and brands (2) values of sustainability communication (3) types of sustainability communication (4) sustainability communication process about objectives, target groups, medium or channel, and strategies. This research used documentary research methodology by analyzed document about communication concepts, theories and practices of academics, professions, organization and brands. Research results found that organizations and brands have trends initiate sustainability in economic, social and environment. Communication sustainability had values on attraction and retention good employees, promoting satisfaction and productivity of employees, attractive to customer, suppliers, and retailers, promoting engagement and pride to the employees. Besides promoting brand, brand position, loyalty, positive images and reputations, promote different identity, fix bad reputation, reduce criticizes, initiate innovation and promote relationship with external organization. There were five patterns Communication sustainability which were purist, advocate, explorer, factionist and nothingist. Organizations and brands affiliated sustainability information to both internal which were employees and external which were stakeholders. Communication sustainability had objectives to create perceptions, engagement, participation, positive images and reputations. Organizations and brands used traditional mass media, digital media and social media for sustainability communication. The sustainability communication strategies should follow brand strategy, show rewards, using competitive, hold special events, create engagement, using multimedia, communicate with clearance, consistencies, timeline, correct, complete, and using graphics and statistics.

Key words: Communication, Sustainability, Organizations, Brands

1. ความเป็นมาและความสำคัญ

ปัจจุบันทั่วโลกต่างให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustain development) ซึ่งเริ่มต้นตัวในปี ค.ศ.1990 จากการที่กลุ่มนักบริหารการพัฒนาไม่ยอมรับรูปแบบการพัฒนาของตะวันตกที่มุ่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจที่ไม่สามารถสร้างให้เกิดความยั่งยืนได้ จึงได้เปลี่ยนการพัฒนาโดยเพิ่มคำว่ายั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวทางการพัฒนาทุกๆด้านอย่างมีดุลยภาพ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่บั่นบอนความต้องการของคนรุ่นต่อไป การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการหาทางเลือกที่จะไม่เบียดบังสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างโอกาสให้แก่คนรุ่นต่อไป (เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2556 หน้า 42) เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ทำลายศักยภาพของชนรุ่นต่อไปในการที่จะบรรลุถึงซึ่งความต้องการ การพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงเป็นรูปแบบของการพัฒนาที่สนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคต ต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง (การพัฒนาอย่างยั่งยืน. 2558)

จากกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้ส่งผลให้ธุรกิจต่างๆหันมาให้ความสนใจต่อการดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืน (Business Sustainability. 2017a) หมายถึง การบริหารจัดการพื้นฐานสามประการ ได้แก่ กระบวนการที่บริษัทบริหารจัดการความเสี่ยง ภาวะเปื้อน โอกาส ในด้านการเงิน สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งสามด้านนี้ส่งผลกระทบต่อผลกำไรของธุรกิจ สาธารณชน และโลก ธุรกิจที่ยั่งยืน หรือมักจะคุ้นเคยเรียกว่าความยั่งยืนของบริษัท(Corporate Sustainability) เป็นความยั่งยืนของบริษัท ด้วยการบริหารและให้ความร่วมมือในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และความต้องการด้านการเงินและอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความรับผิดชอบต่อจริยธรรมและความสำเร็จ(Business Sustainability. 2017b)

รัฐบาลและพลเรือนทั่วโลกต่างต้องการให้บริษัทหรือองค์กรและแบรนด์ดำเนินธุรกิจที่สร้างความยั่งยืน และมีการออกกฎหมายควบคุมองค์กรและแบรนด์ให้มีส่วนในการพัฒนาความยั่งยืนมากขึ้น นอกจากนี้สาธารณชนและสื่อต่างก็ให้ความสนใจในความยั่งยืน องค์กรและแบรนด์ทั่วโลกที่มีชื่อเสียงต่างให้คุณค่าการสร้างควมยั่งยืน(Why sustainability communication matters. 2010)

การสื่อสารเป็นกลยุทธ์สำคัญของความยั่งยืน ถ้าองค์กรและแบรนด์ไม่สื่อสารภายในกับพนักงานที่เป็นส่วนสำคัญของความเพียรในการสร้างความยั่งยืน ก็จะไม่สามารถประยุกต์การเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นเพื่อสร้างความยั่งยืนได้ ขณะเดียวกันองค์กรและแบรนด์จะต้องสื่อสารไปยังบุคคลภายนอกองค์กรกลุ่มต่างๆ ผ่านกลยุทธ์การสื่อสารรวมถึงการจัดกิจกรรมพิเศษ องค์กรและแบรนด์จะสูญเสียยอดขายในกลุ่มลูกค้าที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม อาจพลาดการเป็นคู่ค้ากับบริษัทระดับโลก (Why sustainability communication matters. 2010)

การสื่อสารเพื่อส่งเสริมพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ จึงเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืน และเป็นแนวคิดใหม่ที่ยังค่อนข้างขาดหลักฐานการวิจัย จึงมีความน่าสนใจที่จะศึกษาว่าการสื่อสารเพื่อส่งเสริมพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ มีคุณค่าต่อองค์กรอย่างไร มีรูปแบบการดำเนินงานแบบใดบ้าง มีวัตถุประสงค์อย่างไร กระทำกับกลุ่มเป้าหมายใดบ้าง ผ่านสื่อหรือช่องทางใด และมีกลยุทธ์เช่นใดจึงจะประสบผลสำเร็จ ผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อทางวิชาการในอันสร้างความรู้เพื่อการเรียนรู้ และยังจะก่อประโยชน์ต่อนักวิชาชีพในการนำไปประยุกต์ปฏิบัติเพื่อการสื่อสารส่งเสริมและพัฒนาความยั่งยืนสืบไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาความยั่งยืน และคุณค่าของการสื่อสารขององค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาความยั่งยืน
2. เพื่อศึกษารูปแบบการสื่อสารขององค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาความยั่งยืน
3. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารขององค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาความยั่งยืนในด้านวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย ช่องทางการสื่อสาร และกลยุทธ์ องค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาความยั่งยืน

3. การทบทวนวรรณกรรม

3.1 การพัฒนาอย่างยั่งยืน

สหประชาชาติ ได้นิยามความยั่งยืน(Sustainability)ว่าเกี่ยวข้องกับความสามารถขององค์กรโดยรวม ในการตอบสนองต่อความจำเป็นของคนรุ่นปัจจุบันได้โดยไม่ทำให้ชนรุ่นต่อไปต่อไปในอนาคต ต้อง ประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง (Beech, J., Kaiser, S. & Kasper, R. (2014); การพัฒนาอย่างยั่งยืน. 2558)

กฎสองประการของความยั่งยืน ประกอบด้วยการใช้ทรัพยากรที่หาได้ยากโดยเปิดโอกาสให้มีการ เกิดขึ้นใหม่ได้ หรือใช้ทรัพยากรไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ ควรมีการพัฒนาวัตถุดิบใหม่ขึ้นใช้ทดแทน และ เกี่ยวข้องกับการกำจัดขยะของเสียในอัตราที่สามารถหลอมรวมกับสิ่งแวดล้อมได้ โดยปราศจากการทำให้ สิ่งแวดล้อมแย่ลง(Beech, J., Kaiser, S. & Kasper, R. (2014)

สำหรับหลักการทั่วไปของการพัฒนาที่ยั่งยืนประกอบไปด้วย(โกวิทย์ กังสนันท์. 2556)

- 1) ตระหนักและให้ความสำคัญกับความจำเป็น (Needs) โดยเฉพาะของกลุ่มคนยากจนกลุ่ม ผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มด้อยสิทธิ/มีความเสียเปรียบทางสังคม (the Disadvantages)
- 2) ยอมรับในข้อจำกัด (Limitations) ในสถานะของเทคโนโลยี (Technology) และการจัดองค์กร สังคม (Society's Organization) ที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของมนุษย์และสังคม
- 3) ให้ความสำคัญต่อขีดความสามารถด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม (Environment's Capabilities) ใน การตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการทั้งปัจจุบันและอนาคต
- 4) การพัฒนาที่ยั่งยืนส่งผล (Effects) ต่อการอนุรักษ์/การคงไว้ (Sustenance) และการแก้ไข (Resolution) ปัญหาความขัดแย้งของเป้าหมายและผลประโยชน์ขณะเดียวกันที่แสวงหาความก้าวหน้าทาง เศรษฐกิจคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและความเท่าเทียมทางสังคม

3.2 แบรนด์ยั่งยืน

แบรนด์ยั่งยืน(Sustainability branding) คือ กระบวนการสร้างและธำรงไว้ซึ่งผลิตภัณฑ์ การบริการ หรือธุรกิจ ที่สะท้อนการเพิ่มคุณค่าพิเศษจากการทำประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม แบรนด์จะได้รับการ รับรู้ว่ามีคามยั่งยืน ถ้านำการสร้างผลประโยชน์อย่างยั่งยืนให้ผู้บริโภครับรู้ ตระหนัก และเกี่ยวข้อง การสร้าง แบรนด์ยั่งยืนทำได้หลายมิติ อาจเน้นสุขภาพและความปลอดภัยโดยตรงหรือโดยอ้อมจากผลิตภัณฑ์ การ ปกป้องสุขภาพกายและความผาสุกของพนักงานในการทำงาน ซึ่งเป็นดัชนีหนึ่งในการแบรนด์ยั่งยืนและ การตลาดยั่งยืน โดยทั่วไปมีพื้นฐานความยั่งยืนในสามด้านคือ ระบบนิเวศน์หรือสิ่งแวดล้อม สังคมหรือความ เท่าเทียมกัน และด้านการเงินหรือเศรษฐกิจ แบรนด์สามารถกระตุ้นความรู้สึกทางบวกหรือลบ โดยเฉพาะด้าน

การรับผิดชอบต่อสังคมและระบบนิเวศน์ ยังมีการรับรู้และมีความรู้สึกทางบวกต่อแบรนด์ ก็จะทำให้ผู้บริโภคสามารถจดจำแบรนด์และเกิดความจงรักภักดี (Sustainability brand. 2017)

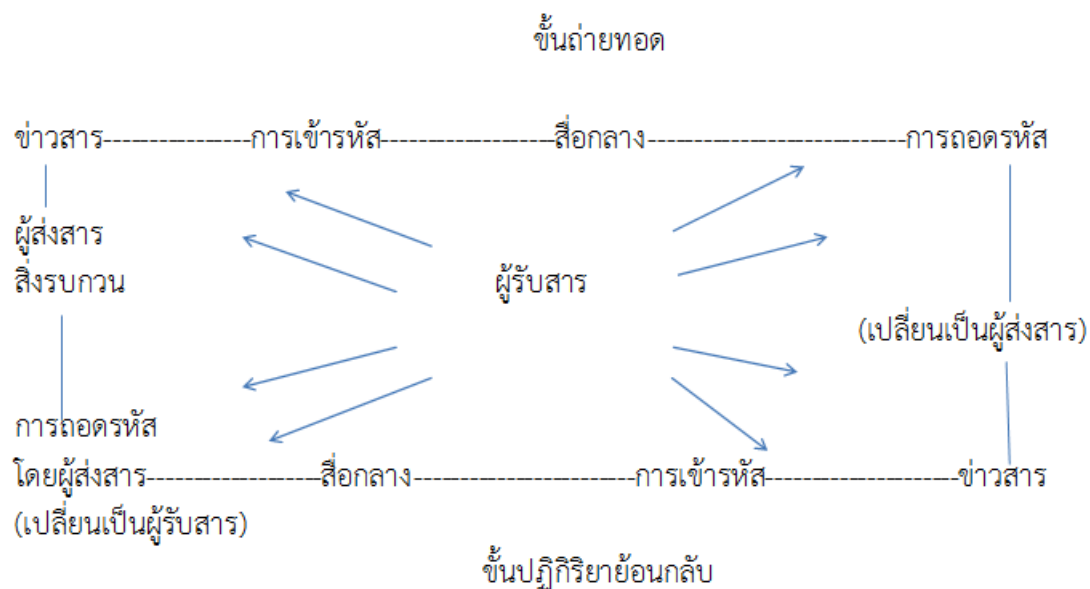
3.3 การสื่อสารองค์กรและสื่อสารแบรนด์

การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการที่ผู้ร่วมสื่อสารตั้งแต่สองคนหรือมากกว่า แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information) เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน (Common Understanding)

การสื่อสารที่ดีและมีประสิทธิภาพเป็นสิ่งสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายของการเพิ่มประสิทธิภาพ เพิ่มคุณภาพ เพิ่มความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ทำให้เกิดความใกล้ชิดกับผู้บริโภคและเพิ่มพลังอำนาจให้กับองค์กร ในด้านการสร้างสรรค์นวัตกรรมขององค์กร การสื่อสารประสานงานระหว่างทีมงานที่มีประสิทธิภาพจะช่วยในการพัฒนานวัตกรรม(John, G.R. & George, J.M. 2003)

กระบวนการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสาร ประกอบด้วยสองขั้นตอน คือ 1. ขั้นถ่ายทอด(Transmission Phase) ข่าวสารจะถูกใช้ร่วมกันระหว่างบุคคลสองคนหรือมากกว่า หรือกลุ่มคน 2. ขั้นปฏิกิริยาย้อนกลับ(Feedback Phase) เพื่อสร้างความมั่นใจ แสดงได้ดังภาพ(John, G.R. & George, J.M. 2003 citing Rogers & Rogers. 1976)

ในแต่ละขั้นตอนจะมีขั้นตอนย่อยๆดังนี้

ผู้ส่งสาร อาจเป็นบุคคลหรือกลุ่มที่ต้องการแชร์ข่าวสารกับคนอื่นหรือกลุ่ม โดยส่งข่าวสารเพื่อการสื่อสาร จากนั้นผู้รับสารจะแปลข่าวสารเป็นสัญลักษณ์หรือภาษา กระบวนการนี้เรียกว่า การเข้ารหัสสาร ซึ่งมักเข้ารหัสสารเป็นตัวอักษร ส่วนสิ่งรบกวน คือสิ่งที่ขัดขวางขั้นตอนต่างๆของกระบวนการสื่อสาร

ขั้นตอนปฏิกิริยาย้อนกลับ เริ่มต้นโดยผู้รับสาร(ซึ่งเปลี่ยนเป็นผู้ส่งสาร) จะตัดสินใจส่งข่าวสารไปยังผู้ส่งสารเริ่มต้น (ซึ่งเปลี่ยนเป็นผู้รับสาร) เข้ารหัสสาร แล้วส่งผ่านสื่อกลาง ข่าวสารที่ส่งอาจจะยืนยัน ข่าวสารเริ่มต้นว่าได้รับข่าวสารและมีความเข้าใจ หรืออาจแสดงให้เห็นว่าแปลความข่าวสารถูกต้อง หรือร้องขอ ข่าวสารเพิ่มจากนั้นผู้ส่งสารจะเริ่มตอบกลับข่าวสารและทำให้มั่นใจว่าบรรลุความเข้าใจร่วมกัน ถ้าผู้ส่งสารตัดสินใจว่าไม่บรรลุความเข้าใจร่วมกัน วงจรผู้ส่งสารและผู้รับสารทั้งกระบวนการจะเกิดขึ้นหลายครั้งตามความจำเป็นเพื่อให้บรรลุความเข้าใจร่วมกัน การเข้ารหัสสารอาจเป็นตัวอักษร ข้อเขียน คำพูด ซึ่งเป็นวัจนสาร

(Verbal Communication) หรืออวัจนสาร(Nonverbal Communication) เพื่อแชร์ข่าวสารโดยการตีความหมาย อาจเป็นการแสดงสีหน้า การยิ้ม การยักคิ้ว ภาษากาย การวางท่าทาง เสื้อผ้า การแต่งกาย

การสื่อสารเพื่อการดำเนินการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ จะต้องแชร์การปฏิบัติการดำเนินการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ไปยังกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ ทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กร เพื่อสร้างการรับรู้ และเกิดความเข้าใจร่วมกัน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร(Documentary Research) การดำเนินการวิจัยนี้ มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้คือ

1. กำหนดปัญหาการวิจัย
2. ศึกษาทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน แบนด์ยั่งยืน การสื่อสารองค์กร การสื่อสารของแบรนด์เพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน
3. กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย ประเด็นหรือตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ (1) แนวทางการสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืน (2) คุณค่าของการสื่อสารของธุรกิจเพื่อพัฒนาความยั่งยืน (3) รูปแบบการสื่อสารองค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน (4) วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการสื่อสารองค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาสู่ความยั่งยืน (5) กลุ่มเป้าหมายของการสื่อสารธุรกิจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (6) สื่อหรือช่องทางการสื่อสารเพื่อพัฒนาความยั่งยืน (7) กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์

4. เก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จากเอกสาร

โดยได้ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารประเภทต่างๆ ดังนี้คือ

1. หนังสือ ตำราด้านการดำเนินงานธุรกิจและการสื่อสารธุรกิจองค์กรที่ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ Beech, J., Kaiser, S. & Kasper, R. (2014). The Business of Events Management . Harlow: Peatson. Facella,P. & Genn, A. (ม.ป.ป). แม็คโดนัลด์ แฮมเบอร์เกอร์...ไม่ธรรมดา. (พรศักดิ์ อรุณชัยรัตน์. กรุงเทพฯ: แมคกรอฮิล. (Everthing I Know About Business I Learned at McDonald's. 2009) Kotler, P. & Kotler, M. (2556). 8เส้นทางสู่ชัยชนะ-การตลาดเพื่อสร้างความเติบโตทางธุรกิจ. (ณงลักษณ์ จารุวัฒน์) กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์ (Market Your way To Growth. 2013) Kotler,P., Hessekiel, D. & Lee, N.R. (2556) การบริหารการตลาดและองค์กรยุคใหม่ เพื่อโลกสดใสเพิ่มกำไรและความสำเร็จ. (ณงลักษณ์ จารุวัฒน์) กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์ (Good Works! 2012) Michelli, J.A. (ม.ป.ป.) สูดียอดสตาร์บัคส์. (ศรัชัย จาติกวณิช และประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิไล). กรุงเทพฯ : McGrawHill(Leading The Starbucks Way. 2014) Schmidt, E. et al. (2558). คิดอย่างผู้นำ ทำอย่าง Google .(ณงลักษณ์ จารุวัฒน์ และคณะ).กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์. (How Google Works. 2014)

2. แนวคิด ทฤษฎี แนวปฏิบัติ ขององค์กร นักวิชาการและนักวิชาชีพด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน การสื่อสารองค์กรและการสื่อสารองค์กรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน อาทิ

Gonzales, N. (2010) How Companies Communicate Sustainability Strategies Online.

Stoiber, M. (2012) The 5C's of Sustainability Branding

The Value of Sustainability for Corporate Communications in Retail. (2017)

Schatsky, D. (2013) Research: Choosing the Right Strategy for Sustainability Communications.

The Value of Sustainability for Corporate Communications in Retail. (2017)

United Nations Environment Programme. (n.d.) Sustainability Communications

Wicinski, M. & Griffitt, J. (2013) 5 ways to communicate sustainability beyond words.

3. เว็บไซต์ทางการขององค์กรผู้นำที่ประสบผลสำเร็จเป็นแบบอย่างของการดำเนินงานธุรกิจที่ยั่งยืน
อาทิ เว็บไซต์สตาร์บัค (Responsibility. 2017) เว็บไซต์ ปตท. เว็บไซต์ซีพี เว็บไซต์ SCG

4. รายงานการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์กรชั้นนำของโลกและไทย อาทิ

รายงานการพัฒนาอย่างยั่งยืน. (2560) ของ SCG

รายงานความยั่งยืนปี 2558 (2560) ของ ปตท

รายงานความยั่งยืนประจำปี 2560 (2017) ของธนาคารกรุงไทย

รายงานความยั่งยืนประจำปี 2558 (CSR To Sustainability Profile. 2558) ของ ซีพี

Environmental Responsibility Report 2016 Progress Report, Covering

Fiscal Year 2015 (2016) ของบริษัท Apple

Future Beautiful - Estée Lauder Companies. (2016)

Google Environmental Report. (2016)

Thaicom Sustainability Report (2017)

ทั้งนี้โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาการดำเนินการสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมยั่งยืนขององค์กร
และแบรนด์ชั้นนำของโลกและของประเทศไทย ที่ปรากฏข้อมูลหรือมีการเผยแพร่การดำเนินการสื่อสาร
เพื่อการพัฒนาส่งเสริมยั่งยืนผ่านสื่อหรือช่องทางในเอกสารที่กำหนดไว้ในขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูลและ
วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จากเอกสารดังกล่าวมา

5. สรุปผล เขียนรายงานและเผยแพร่

4. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเอกสารปรากฏดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1. แนวทางการสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยเอกสารพบว่า องค์กรชั้นนำของไทย อาทิ ปตท เอสซีจี ไทยคม กรุงเทพฯ ส่วนใหญ่มีการ
แนวทางในการสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนเหมือนกัน คือ การสร้างความยั่งยืนในสามด้านคือ

(1) ด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ เลือกใช้วัสดุ การจัดการด้านพลังงาน ด้านน้ำ การบริหารจัดการด้านมล
อากาศ น้ำทิ้ง ของเสีย และเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และการบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาความยั่งยืน

(2) ด้านเศรษฐกิจ เช่น การช่วยสร้างหรือเพิ่มรายได้ให้กับผู้คนในชุมชน

(3) ด้านสังคม อาทิ 1. การไม่เลือกปฏิบัติ 2. การสื่อสารทางการตลาด 3. ความเป็นส่วนตัวของลูกค้า
4. การจ้างงาน 5. แรงงาน/ฝ่ายบริหารสัมพันธ์ 6. อาชีวอนามัยและความปลอดภัย 7. ความหลากหลายและ
โอกาสแห่งความเท่าเทียม 8. ผลตอบแทนที่เท่าเทียมระหว่างหญิงและชาย 9. การทุจริต 10. ผู้พิการ 11.
เสรีภาพในการสมาคม

ตัวอย่างการดำเนินงานเพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนของบริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) ในปี 2558 ปรากฏพบว่าซีพีได้ส่งมอบนโยบายการจัดหาอย่างยั่งยืนและแนวปฏิบัติสำหรับคู่ค้าธุรกิจให้กับคู่ค้าธุรกิจหลัก ประกาศข้อกำหนดการซื้อปลาปนที่เข้มงวด ลดการใช้ปลาปนในสูตรอาหารสัตว์ การนำระบบตรวจสอบย้อนกลับตามแนวทางสากลมาใช้ เพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนและ ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล พัฒนาระบบตรวจสอบย้อนกลับถึงแหล่งที่มา ของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ควบคู่ไปกับการดำเนินโครงการ “เกษตรกรพึ่งตน ข้าวโพดยั่งยืน” ส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยกว่า 5,000 ราย ภายใต้โครงการ Contract Farming ซึ่งประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจ กว่าร้อยละ 98 ช่วยเหลือผู้สูงอายุ รอบโรงงานและฟาร์ม 556 คน ผ่านกองทุน CPF คืนสุขผู้สูงวัย สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจรวมกว่า 874 ล้านบาท จากโครงการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรแม่ เกษตรกรรายย่อย 5,130 ครอบครัว

สำหรับการดำเนินงานเพื่อขององค์กรชั้นนำของโลกสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืน ปรากฏดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างการดำเนินงานของบริษัทเอสเต้ มีการริเริ่มดำเนินการศึกษาเพื่อเด็กหญิงกว่า 100,000 คน การบริหารจัดการน้ำ พัฒนาการรีไซเคิล การลดคาร์บอน ในด้านพนักงานบริษัทได้ส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาโอกาสเพื่อส่งเสริมให้พนักงานมีความก้าวหน้าในอาชีพ นอกจากนี้มีการริเริ่มสร้างสรรค์การบรรจุหีบห่อสินค้าที่มีประสิทธิภาพแต่ส่งผลกระทบต่อโลกต่ำเน้นการผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง น้ำหอมที่มีส่วนผสมที่มีความปลอดภัยสูง

สำหรับภูเกิล มีการดำเนินงานเพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนด้วยการออกแบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่ใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ การลดความร้อน ลดขยะและของเสียการใช้พลังงานแบบใหม่ เช่น ให้คาร์บอนเป็นศูนย์ การสร้างสถานที่ทำงานยั่งยืนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์น้ำ

ส่วนบริษัท Apple มีการดำเนินงานเพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน ด้วยการลดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงบรรยากาศ การใช้แหล่งพลังงานทดแทน การขับเคลื่อนการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพในการผลิตผลิตภัณฑ์ มีการอนุรักษ์แหล่งทรัพยากร รวมถึงการเป็นผู้นำในการใช้วัสดุที่ปลอดภัยในผลิตภัณฑ์ และกระบวนการผลิต

บริษัท Walmart มีการรณรงค์ให้รถบรรทุกของบริษัทและซัพพลายเออร์ใช้เชื้อเพลิงอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าเดิมสองเท่า เปลี่ยนรถบรรทุกที่ใช้อยู่ให้เป็นรถที่ใช้เชื้อเพลิงอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยลดปริมาณการปล่อยก๊าซ ช่วยลดต้นทุนการดำเนินงานของซัพพลายเออร์ และของ Walmart ตลอดจนช่วยลดมลพิษทางอากาศ

สตาร์บัคส์เน้นการออกแบบอาคารให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่น เน้นการปกป้องรักษาโลกและประหยัดพลังงาน เป็นหลักการสำคัญที่สตาร์บัคส์ยึดถือมานับตั้งแต่ปี 2008 โดยได้ประกาศเป็นเป้าหมายในการเป็นผู้นำโลกในด้านการสร้างอาคารร้านค้าให้เป็นอาคารที่ยั่งยืน โดยใช้วัสดุที่ยั่งยืน เช่น โลหะ ไม้และหิน รวมทั้งวัสดุที่สามารถนำไปรีไซเคิลและวัสดุรีไซเคิล นอกจากนี้สตาร์บัคส์ยังพยายามให้ผู้คนใช้ชีวิตในรูปแบบที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยการให้ความรู้กับลูกค้าในด้านการอนุรักษ์น้ำ พลังงาน ซึ่งทำให้สตาร์บัคส์อยู่ในตำแหน่งผู้นำเรื่องร้านค้าที่มีจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม

บริษัทซัมซุงเป็นอีกตัวอย่างบริษัทชั้นนำที่ให้คุณค่าต่อการพัฒนาส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน บริษัทมีการดำเนินงานหลายโครงการเช่น ด้านการศึกษา มีการจัดทำศูนย์ดูแลเด็กซัมซุง โครงการให้ทุนการศึกษา ศูนย์พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้านสิ่งแวดล้อม มีการจัดตั้งศูนย์สิ่งแวดล้อมระดับโลกซัมซุง โครงการดูแลแม่น้ำ/ภูเขา ด้านการกีฬา ซัมซุงเป็นผู้สนับสนุนการจัดการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก ด้านการพัฒนาเด็ก ซัมซุงมีโครงการ 4 Seasons of Hope โครงการบำบัดอาการป่วยด้วยสัตว์เลี้ยง พิพิธภัณฑสถานเด็กซัมซุง ในด้านสุขอนามัย ซัมซุงมีโรงเรียนฝึกสุนัขนำทางซัมซุง โครงการฟื้นฟูสายตา ส่วนในด้านศิลปะและวัฒนธรรม ซัมซุงให้การสนับสนุนการแสดงบัลเล่ย์บอล พิพิธภัณฑสถานเออร์มิเตจ พิพิธภัณฑสถานศิลปะโฮ-อัม ห้องปฏิบัติการออกแบบเชิงนวัตกรรม สถาบันศิลปะและการออกแบบซัมซุง บริษัท DuPont ซึ่งเป็นบริษัทเคมีภัณฑ์ ได้พยายามลดการใช้พลังงาน และการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ได้ถึง 72% จากระดับที่วัดไว้ในปี 1990 มาตรการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่บริษัททำช่วยประหยัดเงินให้บริษัทได้ สามพันเหรียญสหรัฐ

4.2 คุณค่าของการสื่อสารของธุรกิจเพื่อพัฒนาความยั่งยืน

ผลการวิจัยเอกสารพบว่า การสื่อสารขององค์กรและแบรนด์เพื่อส่งเสริมความยั่งยืน มีประโยชน์และคุณค่าต่อองค์กรและแบรนด์ ส่งผลดีต่อองค์กรและแบรนด์ในหลายประการคือ ในหลายประการดังนี้ (The Value of Sustainability for Corporate Communications in Retail. 2017)

1. ทำให้องค์กรและแบรนด์เป็นที่ดึงดูดใจให้อยากร่วมงานและสามารถรักษานักงานได้ ไม่สร้างปัญหาในการลาออกหรือเปลี่ยนงาน จากหลักฐานการวิจัยในสหรัฐพบว่าสามในสี่ของพนักงานในองค์กรและแบรนด์สหรัฐเชื่อว่า การสื่อสารความยั่งยืนเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่พิจารณาในการเข้าทำงาน โดยอยากทำงาน มีส่วนร่วม และแชร์ กับบริษัทที่มีเป้าหมายและมีความก้าวหน้าเพื่อสร้างความยั่งยืน ร้อยละ 50 ของพนักงานกล่าวว่าจะไม่ทำงานกับบริษัทที่ไม่ผูกพันกับการสร้างความยั่งยืนอย่างมุ่งมั่นเข้มแข็ง ร้อยละ 70 ของพนักงานในสหรัฐแสดงให้เห็นว่าจะจงรักภักดีกับองค์กรและแบรนด์ที่เสริมสร้างและให้ความสำคัญกับความยั่งยืน

2. ทำให้พนักงานมีความพึงพอใจในการทำงานกับองค์กรและแบรนด์ ตลอดจนทำให้พนักงานมีผลผลิต

3. ช่วยสร้างให้พนักงานเกิดความเกี่ยวข้องกับองค์กร ร้อยละ 40 ของพนักงานพอใจที่ได้เกี่ยวข้องกับพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนจากการสื่อสารของฝ่ายบริหาร จดหมายข่าว อีเมลภายใน และร้อยละ 30 กล่าวว่ากิจกรรมพิเศษในที่ทำงานเป็นช่องทางการสื่อสารความยั่งยืนที่สำคัญ และ ร้อยละ 20 พึงพอใจทูตพนักงาน (Employee Ambassadors)

4. ทำให้บริษัทสามารถดึงดูดใจลูกค้าคนกลุ่มที่ใส่ใจต่อโลก

5. ช่วยดึงดูดซัพพลายเออร์และผู้จัดจำหน่ายที่ห่วงใยสังคม และสิ่งแวดล้อมโลก ที่มีค่านิยมสอดคล้องกับค่านิยมของบริษัทให้มาร่วมงานกับบริษัท

6. สร้างความชื่นชอบต่อแบรนด์ เสริมสร้างตำแหน่งแบรนด์ องค์กรและแบรนด์ได้รับการนับถือมากขึ้น

7. สร้างความจงรักภักดีต่อองค์กรและแบรนด์

หลักฐานวิจัยชี้ว่า ร้อยละ 70 ของพนักงานในสหรัฐ และร้อยละ 80 ของวัย Millennials หรือ กลุ่มคนที่มีอายุตั้งแต่ 18-34 ปี หรือ เกิดอยู่ในช่วง ค.ศ. 1980-1996 หรือประมาณ 30% ของประชากรทั่วโลก ในไทยมีประมาณ 20.6 ล้านคน (เจาะลึกกลุ่ม Millennials ผู้บริโภคสายพันธุ์จริงใจ แต่ไร้”Loyalty” . 2014) กล่าวว่ามีความจงรักภักดีต่อบริษัทที่มีส่วนช่วยให้พวกเขามีส่วนช่วยส่งเสริมต่อการพัฒนาสู่ความยั่งยืน

8. ช่วยสร้างภาพลักษณ์และชื่อเสียงเชิงบวกในทางที่ดีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ทั้งพนักงาน ลูกค้า สังคม ความริเริ่มและความเพียรขององค์กรและแบรนด์ยังจะช่วยปรับปรุงภาพลักษณ์องค์กรและแบรนด์ ที่ส่งดีต่อทั้งภายในบริษัทคือช่วยดึงดูดใจคนเก่งมีความสามารถมาร่วมงานกับองค์กรและแบรนด์ ตลอดจนสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อกายนอกบริษัททำให้บุคคลภายนอกเกิดภาพลักษณ์เชิงคุณธรรมต่อองค์กรและแบรนด์

9. ความพยายามของบริษัทในการสร้างกำไรสุทธิทั้งสามด้าน(Triple Bottom Line) ช่วยสร้างความแตกต่างที่โดดเด่นในการให้ความสำคัญแก่ผู้บริโภคม (Kotler, P. & Kotler, M. 2556) การสร้างกำไรสุทธิทั้งสามด้าน(Triple Bottom Line) หรือ TBL เกิดจากการพัฒนาและขยายขอบเขตการดำเนินงานขององค์กรและแบรนด์แบบเดิมที่เน้นเฉพาะด้านการเงินเท่านั้น โดยเพิ่มภาระให้ครอบคลุมด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมแบบจำลองนี้เสนอว่า องค์กรจะต้องตระหนักและจัดการค่านิยมที่สัมพันธ์กับกิจกรรม รวมถึง สังคม สิ่งแวดล้อมและการเงิน แบบจำลองนี้กระตุ้นให้องค์กรให้ความสำคัญและดำเนินงานครอบคลุม 3P's คือ ประชาชน(People) โลก (Planet) และผลกำไร (Profit) (Beech, Kaiser & Kasper. 2014) การสื่อสารการสร้างควมยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์จึงมีคุณค่าในการสร้างความแตกต่างขององค์กรและแบรนด์จากคู่แข่ง

10. การสื่อสารการพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์เป็นวิธีการที่ประสิทธิภาพในการซ่อมแซมแก้ไขชื่อเสียงบริษัทที่เสียหายจากภาวะวิกฤติ บริษัทชั้นนำ เช่น Walmart GM Coca-Cola Nike BP ได้เพิ่มให้รายงานความยั่งยืนกลายเป็นวิธีการเล่าเรื่องของบริษัท สร้างการติดตามเหตุวิกฤติหรือรายงานลำดับเหตุการณ์วิกฤติที่ส่งผลกระทบต่อชื่อเสียงองค์กรและแบรนด์

11. การสื่อสารการสร้างควมยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์สามารถลดโอกาสเสี่ยงจากการถูกโจมตีหรือวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงลบ

12. ความเพียรพยายามขององค์กรและแบรนด์ในการลดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมโลก จะเป็นหนทางก่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆในด้านผลิตภัณฑ์ การผลิต การดำเนินงาน รวมทั้งการพัฒนาผลิตภัณฑ์

13. ช่วยกระชับความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานกำกับดูแล ชัพพลายเออร์ องค์กรไม่แสวงหากำไร

4.3 รูปแบบการสื่อสารองค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน

การดำเนินการสื่อสารการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน จากการวิจัยของบริษัทวิเคราะห์พบว่ามี ความแตกต่างกันอยู่ 5 รูปแบบคือ(Schtsky. 2013)

4.3.1 แบบบริสุทธิ์(Purists) ยึดมั่นว่าความยั่งยืนคือแบรนด์ของบริษัท

4.3.2 แบบสำรวจ (Explorers)จะผสมผสานความยั่งยืนสู่แบรนด์ของบริษัท และสื่อสารการดำเนินการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนของบริษัทไปยังผู้รับสารอย่างกว้างขวาง อาทิ บริษัท IBM GE MARKS & SPENSER

4.3.3 แบบโฆษณาชวนเชื่อ (Advocacy)เป็นบริษัทที่จำกัดขอบเขตมุ่งสื่อสารการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ในวงแคบจำกัดผู้รับสารเพียงสองกลุ่มเท่านั้นคือ พนักงาน และผู้นำความคิดเห็น และบริหารจัดการการสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนแยกออกจากการสื่อสารของบริษัท ตัวอย่างเช่น McDonalds Sumsung Tesco

4.3.4 แบบตอบสนอง (Reactionists) เป็นบริษัทที่สื่อสารการดำเนินการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนของบริษัทและแบรนด์ในลักษณะเป็นการตอบสนองต่อภาวะวิกฤติของบริษัท

4.3.5 ไม่มีการดำเนินการ (Nothingists) คือ บริษัทและแบรนด์ที่ไม่มีการดำเนินงานการสื่อสารเพื่อพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน

4.4 วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการสื่อสารองค์กรและแบรนด์เพื่อพัฒนาสู่ความยั่งยืน

ผลการวิจัยเอกสารพบว่า การสื่อสารเพื่อพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายหลายประการคือ

เพื่อสร้างการรับรู้การดำเนินงานพัฒนาส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์

เพื่อสร้างการเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วม การสนับสนุนต่อการดำเนินงานพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์

เพื่อสร้างภาพลักษณ์ชื่อเสียงในทางบวกต่อองค์กรและแบรนด์

เพื่อสร้างพฤติกรรมการซื้อขายสินค้าและการบริการขององค์กรและแบรนด์

เพื่อสร้างความจงรักภักดีในองค์กรและแบรนด์

เพื่อลดความเสี่ยงขององค์กรและแบรนด์ในการถูกโจมตีในทางลบ

เพื่อสร้างตำแหน่งแบรนด์

4.5 กลุ่มเป้าหมายของการสื่อสารธุรกิจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มเป้าหมายของการสื่อสารองค์กรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้แก่ กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียขององค์กร ซึ่งแบ่งได้เป็นสองกลุ่มใหญ่คือ

4.5.1 กลุ่มภายในองค์กร ได้แก่ ผู้บริหารและพนักงาน

4.5.2 กลุ่มภายนอกองค์กร ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มย่อยจำนวนมาก ได้แก่ พนักงานผู้ถือหุ้น หน่วยงานราชการและหน่วยงานกำกับ เจ้าหน้าที่ คู่ค้า ลูกค้า ชุมชน สาธารณชนหรือสังคม

4.6 สื่อหรือช่องทางการสื่อสารเพื่อพัฒนาความยั่งยืน

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ จะประสานการสื่อสารผ่านยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในองค์กรและภายนอก โดยใช้การผสมผสานหลากหลายสื่อ/ช่องทาง เพื่อให้เข้าถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย ทุกพื้นที่

4.6.1 สื่อ/ช่องทางอื่นๆเพื่อการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายภายในองค์กร มีหลากหลายช่องทาง ได้แก่ ข้อเสนอแนะ ข้อร้องเรียน Hot line กิจกรรมผู้บริหารพบพนักงาน การสำรวจความคิดเห็นประจำปี รายงานการพัฒนาอย่างยั่งยืน การสำรวจภาพลักษณ์องค์กรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เว็บไซต์ระบบสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์ภายในองค์กร(Intranet) เสียงตามสาย E-Media ได้แก่ Facebook YouTube

4.6.2 สำหรับการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอก พบว่าใช้สื่อหรือช่องทางดังนี้

สื่อมวลชนแบบดั้งเดิม อาทิ รายงานประจำปี รายงานความยั่งยืน ข่าวประชาสัมพันธ์ ภาพข่าวประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร การซื้อพื้นที่โฆษณาเต็มหน้าหรือครึ่งหน้าในหนังสือพิมพ์นิตยสาร เพื่อนำเสนอโครงการและรายละเอียด การสอดแทรกเนื้อหาในสปอตโฆษณา การออกแบบป้ายโฆษณากลางแจ้งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับโครงการ

สื่อดิจิทัลและSocial Media เช่น เว็บไซต์ Social Media อาทิ Facebook YouTube Twitter Line การทำคลิปวิดีโอเผยแพร่ใน You Tube เพื่อสร้างความสมดุลในช่องทางการสื่อสารไปยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะผู้บริโภคที่ ในปัจจุบันต้องแบกรับข่าวสารจำนวนมากมายหลากหลายแหล่งสารและหลาย

ช่องทาง การสร้างสมดุลในช่องทางการสื่อสารและสร้างความเกี่ยวข้องกับผู้รับสารจะกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้ อยากเห็นเกี่ยวกับความพยายามขององค์กรและแบรนด์ในการพัฒนาและส่งเสริมความยั่งยืน

นอกจากนี้ยังมีการใช้ช่องทางการสื่อสารอื่นๆ เช่น การประชุมผู้ถือหุ้น รายงานประจำปี รายงานการพัฒนายั่งยืน Hotline การเยี่ยมชมกิจการ การประชุม การเข้าร่วมและให้ความร่วมมือกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสำรวจความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ข้อร้องเรียน เว็บไซต์ Roadshow การสัมมนา กิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ Call Center Customer Support ศูนย์ลูกค้าสัมพันธ์ เว็บไซต์โทรสาร จดหมาย ตู้ ปณ. แบบสอบถามการสำรวจความพึงพอใจของลูกค้า

ในด้านช่องทางเพื่อรับการร้องเรียนถึงองค์กรและแบรนด์ สามารถส่งผ่านได้หลายช่องทาง คือ จดหมาย ตู้ ปณ. โทรศัพท์ โทรสาร E-mail Facebook Website Twitter ศูนย์ลูกค้าสัมพันธ์ Call center ที่ทำการสาขาหรือหน่วยงานต่างๆ ศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์ธนาคารแห่งประเทศไทย ก.ล.ต. ช่องทางอื่นๆ ที่รัฐบาลกำหนด เช่น สำนักพระราชวัง กระทรวง การคลัง และสื่อต่างๆ

ในการวิจัยนี้จะนำวิเคราะห์ในสื่อสำคัญสองอย่างคือ รายงานความยั่งยืนและเว็บไซต์เพื่อการสื่อสารพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์

รายงานความยั่งยืน

รายงานความยั่งยืน เป็นสื่อดั้งเดิมที่องค์กรและแบรนด์ใช้แสดงการดำเนินการพัฒนาสู่ความยั่งยืน บริษัทยอดเยี่ยมจะตระหนักในคุณค่าของรายงานความยั่งยืนว่าสร้างผลประโยชน์ให้แก่ชื่อเสียงขององค์กรและแบรนด์ โดยรายงานความยั่งยืนจะประกอบไปด้วยหัวข้อประเด็นต่างๆคือ ธุรกิจขององค์กรวิสัยทัศน์ พันธกิจ โครงสร้างองค์กร กลยุทธ์องค์กร แนวทางการพัฒนายั่งยืนขององค์กร โครงสร้างการบริหารจัดการเพื่อพัฒนายั่งยืน การสานสัมพันธ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้เสีย แนวปฏิบัติต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย วิธีการ/ช่องทางในการสื่อสารกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผลกระทบในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านความต้องการ กระบวนการที่ใช้วิเคราะห์ ความถี่ในการวิเคราะห์ แนวทางปฏิบัติขององค์กร ความคาดหวัง/ประเด็นที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้ความสำคัญ สิ่งที่ต้องกรตอบสนอง ผลลัพธ์ การกำกับดูแลความยั่งยืน การดำเนินงานที่เป็นเลิศ บุคลากร ผลการดำเนินงานด้านการพัฒนายั่งยืน การประเมินผล การบริหารความเสี่ยงและการควบคุมภายใน โครงการ กิจกรรม ด้านการพัฒนายั่งยืน รางวัลแห่งความสำเร็จ การแสดงข้อมูลตามตัวชี้วัด การรับรองจากหน่วยงานภายนอก

รายงานควรมีรูปภาพ กราฟ ตัวเลข ตารางข้อมูล แผนภาพ เพื่อสรุปเนื้อหาสาระ สร้างความน่าสนใจ และสื่อสารให้เข้าใจได้ง่าย

สื่อเว็บไซต์

เว็บไซต์สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้บริโภคได้ทุกกลุ่มและหลากหลาย รวมถึงการเจาะผู้บริโภคเฉพาะกลุ่ม ก่อให้เกิดการแพร่กระจายข่าวสารในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างกว้างขวางโดยไม่ต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก บริษัทชั้นนำได้มีการรายงานการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนเพื่อสร้างการรับรู้ออนไลน์ผ่านเว็บไซต์

เนื้อหาของเว็บไซต์เพื่อสื่อสารการส่งเสริมความยั่งยืนที่ทำโดยองค์กรและแบรนด์ ควรประกอบด้วย ส่วนนำ ที่แสดงพันธกิจ วิสัยทัศน์ จากนั้นควรมีการเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสีย เครื่องมือหรือวิธีการเพื่อสร้างความเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสีย โครงสร้างองค์การในการบริหารจัดการพัฒนาความยั่งยืน ทรัพยากรและอัตลักษณ์องค์กรเพื่อสร้างความยั่งยืน พร้อมรายละเอียด

การสื่อสารการส่งเสริมความยั่งยืนที่ทำโดยองค์กรและแบรนด์ ที่มีประสิทธิภาพ คือ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย สร้างปฏิสัมพันธ์ โปร่งใส โดยจะต้องทำให้สามารถเข้าถึงได้ง่าย การทုံงข้อมูลทำได้ สะดวกรวดเร็ว สามารถใช้ได้ เว็บมีช่องทางสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าชม มีความหลากหลายสื่อในเว็บ เช่น มีคลิปวิดีโอ และในด้านเนื้อหาควรมีลักษณะคือ ข้อมูลที่นำเสนอต้องเป็นความจริง มีความน่าเชื่อถือ ข้อมูลมีความถูกต้องสมบูรณ์ครบถ้วน มีการนำเสนออย่างสม่ำเสมอ มีการอัปเดตข้อมูลสม่ำเสมอ มีการแสดงสถิติ ตัวเลข รูปภาพ แผนภาพ

สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้แพร่หลายทั่วไป เพื่อสื่อสารการดำเนินงานพัฒนาอย่างยั่งยืนขององค์กร เว็บไซต์ควรมีภาพนิ่ง อินโฟกราฟิก วิดีโอ แผนภาพ กราฟ สถิติ เพื่อสร้างความน่าสนใจ

4.7 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์

การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมพัฒนาความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ ควรมีการกำหนดกลยุทธ์เพื่อความสำเร็จ ซึ่งมีหลากหลายกลยุทธ์ อาทิ

4.7.1 จัดทำข่าวสารเฉพาะเจาะจงสำหรับพนักงานในทุกๆด้าน ทั้งการขาย การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด การประชาสัมพันธ์ และกฎระเบียบ เพื่อช่วยให้พนักงานเชื่อมโยงการทำงานในชีวิตประจำวันเข้ากับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ ข่าวสารควรระบุแหล่งแผนกฝ่ายที่เป็นต้นแหล่งของการพัฒนานโยบายเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การให้การศึกษาเกี่ยวกับเป้าหมายส่งเสริมความยั่งยืนของบริษัท การออกแบบสิ่งก่อสร้าง การก่อสร้าง บทบาทของผู้จัดการฝ่ายพลังงานในการลดการใช้พลังงานของตึก การลดการใช้น้ำ และลดขยะ

4.7.2 เผยแพร่รางวัล การประกวด กิจกรรมพิเศษที่ทำกับพนักงานอย่างเป็นทางการเพื่อการส่งเสริมความริเริ่มการพัฒนาอย่างยั่งยืนขององค์กร

4.7.3 สร้างวิธีการให้พนักงานมีความ เกี่ยวข้อง รับฟังความคิดเห็น ความคาดหวัง ของพนักงานจะช่วยให้สร้างประเด็นการส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์

4.7.4 สร้างความเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในช่องทางและรูปแบบที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียชื่นชอบ การจัดทำรายงานความยั่งยืนควรปรับปรุงให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติการเปิดรับและแสวงหาข่าวสารของผู้บริโภค ผู้คนยุคปัจจุบันไม่ต้องการข่าวสารที่นิ่งๆ แต่ต้องการมีศักยภาพในการได้รับข่าวสารตามความต้องการของตนผ่านช่องทางที่หลากหลาย ตั้งแต่วิดีโอ เวทีสื่อสังคม จนกระทั่งรายงานแบบดั้งเดิม

4.7.5 ให้คุณค่ากับการสื่อสาร ภูเกิลใช้กลยุทธ์ให้การสื่อสารภายในองค์กรให้เป็นเร้าเตอร์ (Router) ซึ่งเป็นอุปกรณ์เชื่อมต่อระบบเครือข่าย โดยสื่อสารอย่างเปิดกว้าง มีมาตรฐานของการแชร์ข้อมูลและรายละเอียดทุกอย่างสื่อสาร พูดความจริงได้ เชื่อมต่อกันได้ตลอดทั้งวันและทุกวัน สื่อสารต่อกัน นำเสนอเรื่องใหม่ๆ สื่อสารให้น่าสนใจ สนุก สร้างแรงบันดาลใจ สื่อสารความจริง สื่อสารให้ถูกหรือตรงกับกลุ่มเป้าหมาย เลือกใช้สื่อที่เหมาะสม ถ่อมตน สร้างมิตรจิตและความรักดีกับทีมงาน รวมถึงวิจารณ์ตนเอง(Schmidt, E. et al. 2558) ซึ่งสอดคล้องกับการสื่อสารของแม็คโดนัลด์ที่เน้นสื่อสารอย่างเปิดเผย สื่อสารถูกเวลา ชัดตรง เปิดกว้างและโปร่งใส (Facella. & Genn. ม.ป.ป.) สื่อสารเน้นสาระสำคัญที่ต้องการให้เข้าใจ อย่างแจ่มชัด และสร้างความไว้วางใจ บริษัทที่มีชื่อเสียงชั้นนำ จะมีการสื่อสารการสร้างการกุศลและสร้างความน่าไว้วางใจ เพื่อ

ส่งเสริมชื่อเสียงในฐานะเป็นองค์กรและแบรนด์ที่พัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนตลอดจนสร้างความน่าไว้วางใจต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

4.7.6 อัปเดตข้อมูลเว็บไซต์อย่างสม่ำเสมอ ผลการวิจัยของ Hill & Knowton Strategies พบว่ารูปแบบการสื่อสารความริเริ่มพัฒนาความยั่งยืนของบริษัทที่น่าเชื่อถือมากที่สุดคือทำการอัปเดตเว็บไซต์ของบริษัทอย่างสม่ำเสมอ ร้อยละ 81 ของสาธารณชนชอบรายงานความยั่งยืนที่มีความเคลื่อนไหว มีเพียง ร้อยละ 19 ที่ชอบรายงานความยั่งยืนที่นิ่งไม่มีการเคลื่อนไหว

สรุปและอภิปราย

ผลการวิจัยปรากฏว่าองค์กรและแบรนด์ชั้นนำทั้งในระดับโลกและประเทศไทย ต่างให้ความสำคัญและคุณค่าต่อการสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืน โดยจัดให้เป็นความรับผิดชอบดำเนินการของฝ่ายสื่อสารองค์กรหรือฝ่ายประชาสัมพันธ์ การดำเนินการนิยามการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนในสามด้านคือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม มีรูปแบบการดำเนินการสื่อสารที่แตกต่างกันห้ารูปแบบ คือ แบบบริสุทธิ์ แบบสำรวจ แบบโฆษณาชวนเชื่อ แบบตอบสนองและไม่มีการดำเนินการ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์มุ่งสื่อสารเผยแพร่ไปยังกลุ่มเป้าหมายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในองค์กรได้แก่ พนักงาน และภายนอกองค์กรหลากหลายกลุ่ม เช่น ลูกค้า สื่อ ผู้นำความคิดเห็น หน่วยงานกำกับดูแล ชุมชน สาธารณชน โดยสื่อสารผ่านสื่อหรือช่องทางทั้งสื่อดั้งเดิม อาทิ รายงานความยั่งยืน รายงานประจำปี และสื่อดิจิทัล สื่อสังคม เช่น เว็บไซต์ Twitter Facebook YouTube โดยมีกลยุทธ์ เช่น กลยุทธ์ดังนี้คือ มีความสอดคล้องกับกลยุทธ์แบรนด์ การเผยแพร่รางวัล การจัดการประกวด การจัดกิจกรรมพิเศษการสร้างความรู้ เกี่ยวข้อง การใช้สื่อผสมผสาน การสื่อสารอย่างแจ่มชัด สม่ำเสมอ ทันสมัย ถูกต้อง ตลอดจนใช้กราฟและสถิติ

ผลการวิจัยที่พบว่าการดำเนินการขององค์กรและแบรนด์นิยามการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนในสามด้านคือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ซึ่งในหลักการแล้วการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนสามารถทำได้หลายด้านเช่น ด้านการเมืองกระจายอำนาจและธรรมาภิบาล วัฒนธรรม องค์กรและแบรนด์ที่ต้องการสร้างความแตกต่างและอัตลักษณ์ ควรพิจารณาส่งเสริมพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนในแนวทางอื่นๆดังกล่าวเพิ่มเติมเพื่อสร้างความโดดเด่นให้เป็นที่ประทับใจแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นอกจากนี้ผลการวิจัยชี้ว่ามีรูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์มีหลากหลายตั้งแต่ คือ แบบบริสุทธิ์ แบบสำรวจ แบบโฆษณาชวนเชื่อ แบบตอบสนองและไม่มีการดำเนินการ องค์กรและแบรนด์ควรพิจารณาเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับสถานภาพขององค์กรและแบรนด์ รวมถึงการพิจารณาเลือกกำหนดกลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ช่องทาง กลยุทธ์ ให้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานะตลอดจนกลยุทธ์ขององค์กรและแบรนด์ เพื่อให้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์มีประสิทธิภาพสูงสุด

ข้อเสนอแนะงานวิจัย

การวิจัยการสื่อสารการพัฒนาส่งเสริมการพัฒนอย่างยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ในอนาคต ควรนำรูปแบบการสื่อสาร 5 รูปแบบมาทดสอบการดำเนินการจริงขององค์กรและแบรนด์ในประเทศไทยว่าเป็นเช่นใด นอกจากนี้การศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาด้วยการวิจัยเชิงสำรวจผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในด้านการเปิดรับการสื่อสารการพัฒนาส่งเสริมการพัฒนอย่างยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ ความพึงพอใจต่อสื่อกลางหรือช่องทาง ความพึงพอใจในเนื้อหา ตลอดจนอิทธิพลของการสื่อสารการพัฒนาส่งเสริมการพัฒนอย่างยั่งยืนขององค์กรและแบรนด์ต่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในด้านต่างๆ เช่น พฤติกรรมการสนับสนุน การซื้อสินค้าและบริการ การรับรู้ภาพลักษณ์ชื่อเสียงองค์กร การเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วม ฯลฯ รวมไปถึงการนำระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้ศึกษาประเด็นการวิจัยดังกล่าวมา

บรรณานุกรม

การพัฒนาอย่างยั่งยืน. (2558) ค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2558 จาก

http://www.forest.go.th/phitsanulok/index.php?option=com_content&view=article&id=517%3Ap9&catid=13%3A2010-06-04-06-%25M-%25S&lang=th

โกวิท กังสนันท์. (2556) ตัวแบบการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน (A Model for Sustainable Community Development-SCD) วารสารการเมืองการปกครองปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กันยายน 2555 – กุมภาพันธ์ 2556

เจาะลึกกลุ่ม Millennials ผู้บริโภคสายพันธุ์จริงใจ แต่ไร้”Loyalty” (2560) ค้นเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.brandbuffet.in.th/2014/12/millennials-consumer-insights/>

รายงานการพัฒนาอย่างยั่งยืน.(2560) เอสซีจี ค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2560 จาก

http://www.scg.co.th/th/05sustainability_development/03_sustainability_report.html

รายงานความยั่งยืนปี 2558 (2560) ค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2560 จาก

<http://www.pttplc.com/th/Media-Center/Pages/Sustainability-Report.aspx>

รายงานความยั่งยืนประจำปี 2557 (2560) ค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2560 จาก

http://www.ktb.co.th/ktb/Download/CSR/CSRDownload_42KTB_2557_TH_L_1.pdf

เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2556). ยุทธศาสตร์การพัฒนา: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติเชิงรุก. นนทบุรี: บั๊ค พอยทวิชการ.

Beech, J. , Kaiser, S. & Kasper, R. (2014). The Business of Events Management. Harlow: Peatson.

Business Sustainability. (2017a) . Retrieved on December 20, 2016 from www.lexicon.ft.com

Business Sustainability. (2017b). Retrieved on December 2015 from www.techtarget.com.

CSR To Sustainability Profile. (2560) ค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2560 จาก

<http://www.cpfworldwide.com/th/sustainability/report>

Environmental Responsibility Report 2016 Progress Report, Covering Fiscal Year 2015(2016)

from file:///C:/Users/Administrator/AppData/

Local/Microsoft/Windows/Temporary%20Internet%20Files/Content.IE5

/IH2WI2T8/Apple_Environmental_Responsibility_Report_2016.pdf

Facella,P. & Genn, A. (ม.ป.ป). แม็คโดนัลด์ แฮมเบอร์เกอร์...ไม่ธรรมดา.(พรศักดิ์ อรุณชัยรัตน์. กรุงเทพฯ: แมคกรอ-ฮิล. (Everthing I Know About Business I Learned at McDonald's. 2009)

Future Beautiful - Estée Lauder Companies. (2016) Retrieved on December 15, 2016

<https://www.elcompanies.com/.../Estee...reports/reports>

/ELC_Citizenship_Sustainability_Report_2016.pdf

G. Ditlevsen, Martin Nielsen, Irene Pollach & Iris Rittenhofer. Retrieved on December 2015

from <http://www.springer.com/cda/content/document>

/cda_downloaddocument/9783658034511-c1.pdf?SGWID=0-0-45-1414706-

p176303879

Google Environmental Report. (2016) Retrieved on February 6, 2017 from

file:///C:/Users/Administrator/AppData/Local/Microsoft/Windows/Temporary

%20Internet%20Files/Content.IE5/US6CZ0D9/google-2016-environmental- report.pdf

- Gonzales, N. (2010) How Companies Communicate Sustainability Strategies Online. Retrieved on February 1, 2017 from <http://www.triplepundit.com/2010/05/how-companies-communicate-sustainability-strategy-online/>
- Responsibility(2017) Retrieved on January 20,2017 from <https://www.starbucks.com/responsibility>. 2017
- John, G.R. & George, J.M. (2003) Contemporary Management. New York: McGraw – Hill.
- Kotler, P. & Kotler, M. (2556). 8เส้นทางสู่ชัยชนะ-การตลาดเพื่อสร้างความเติบโตทางธุรกิจ. (ณงลักษณ์ จารุวัฒน์) กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์ (Market Your way To Growth. 2013)
- Kotler,P., Hessekiel, D. & Lee, N.R. (2556) การบริหารการตลาดและองค์กรยุคใหม่ เพื่อโลกสดใสเพิ่มกำไรและความสำเร็จ.(ณงลักษณ์ จารุวัฒน์) กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์ (Good Works!. 2012)
- Michelli, J.A. (ม.ป.ป.) สุดยอดสตาร์บัคส์. (ศรชัย จาติกวณิช และประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิท). กรุงเทพฯ : McGrawHill (Leading The Starbucks Way. 2014)
- Schmidt, E. et al. (2558). คิดอย่างผู้นำ ทำอย่าง Google .(ณงลักษณ์ จารุวัฒน์ และคณะ). กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์. (How Google Works. 2014)
- Stoiber, M.(2012) The 5C's of Sustainability Branding. Retrieved on February 2, 2017 from <http://www.triplepundit.com/2012/10/5cs-sustainability-branding-revisited/>
- Schatsky, D. (2013) Research: Choosing the Right Strategy for Sustainability Communications. Retrieved on January 30, 2017 from [http://www.sustainablebrands.com/news_and_views/communications/research - choosing-right-strategy-sustainability-communications](http://www.sustainablebrands.com/news_and_views/communications/research-choosing-right-strategy-sustainability-communications)
- Sustainability brand. (2017) Retrieved on January 30, 2017 from https://en.wikipedia.org/wiki/Sustainability_brand
- The Value of Sustainability for Corporate Communications in Retail. (2017) <http://www.retailcra.org/sustainability/Lists/Briefings/Attachments/16/RILA%20Issue%20Brief%20-%20The%20Value%20of%20Sustainability%20for%20Corporate%20Communication.pdf>
- United Nations Environment Programme. (n.d.) Sustainability Communications A Toolkit for Marketing and Advertising Courses. Retrieved on December 15, 2015 from <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0886xPA-EducationKitEN.pdf>
- Weinreb, E. (2011) 10 Communication Strategies to Engage Employees in Sustainability. Retrieved on February, 2017 from <https://www.greenbiz.com/blog/2011/10/12/10-communication-strategies-engage-employees-sustainability>
- Wicinski, M. & Griffitt, J. (2013) 5 ways to communicate sustainability beyond words. Retrieved on December 15, 2015 from <https://www.greenbiz.com/blog/2013/05/01/5-ways-communicate-sustainability-beyond-words>

Why sustainability communication matters. (2010) Retrieved on February 6, 2017
from [http://www.cohnwolfe.com/en/practices
/sustainability/why-sustainability-communication-matters](http://www.cohnwolfe.com/en/practices/sustainability/why-sustainability-communication-matters)
Thaicom Sustainability Report (2017) | Thaicom Public Company Limited
www.thaicom.net/en/download/sustainability-report

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมของกลุ่มผู้บริโภคเจนเอเรชั่นวาย

บุหงา ชัยสุวรรณ¹

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1. ศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ของกลุ่มผู้บริโภคเจนเอเรชั่นวาย และ 2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ของกลุ่มผู้บริโภคเจนเอเรชั่นวาย โดยมีระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลออนไลน์จากกลุ่มผู้บริโภคเจนเอเรชั่นวายหรือผู้ที่มีอายุ 21 – 36 ปี จำนวน 400 คน

ผลการวิจัย พบความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมพบว่า ตัวแปรของสองสมมติฐานมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวก และมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน อย่างไรก็ตามเมื่อทำการวิเคราะห์การถดถอยเพื่อพยากรณ์ปัจจัยความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม พบว่า ทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กับความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมในระดับต่ำ และประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคมีความสัมพันธ์กับความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมในระดับปานกลาง

คำสำคัญ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืน เจนเอเรชั่นวาย

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Applying the Sufficiency Economy Philosophy to the Desire for Sustainable Products for Generation Y Consumers

Abstract

This study has two objectives. The first objective is to study the perception towards the Sufficiency Economy Philosophy and the desire for sustainable products in the Generation Y group. The second objective is to study the perception towards the application of the Sufficiency Economy Philosophy and its relationship to marketing sustainable products to the Generation Y group. The research utilized the quantitative research methodology. The data was collected on-line from a group of 400 Generation Y consumers aged between 21 – 36 years.

The research findings indicate that the four constructs studied namely the perception towards the Sufficiency Economy Philosophy, desire towards sustainable products, perception towards the application of the Sufficiency Economy Philosophy, and the relationship to the marketing of sustainable products are all positively correlated at the significant level of 0.01. The regression analysis revealed that relationship the perception towards the Sufficiency Economy Philosophy and the desire for sustainable products is low. In addition the regression analysis of the perception towards the application of the Sufficiency Economy Philosophy and its relationship to marketing sustainable products is fair.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy, sustainable products, sustainable brands, Generation Y

ที่มาและความสำคัญ

แนวคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนเริ่มได้เป็นประเด็นที่ได้รับความสำคัญตั้งแต่ ค.ศ. 1972 ในการประชุมของสหประชาชาติที่ ประเทศสวีเดนในหัวข้อที่เกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ และตามมาด้วยในปี 1987 Brundtland Report, Our Common Future, โดย The world Commission on Environment and Development ก็ได้ทำให้เกิดมาตรฐานนิยามต่างๆที่เกี่ยวข้อง และกระตุ้นให้เกิดความคิดต่างๆตามมา ต่อมา “การพัฒนาที่ยั่งยืน” นับเป็นประเด็นที่ได้รับความสำคัญอย่างยิ่งในระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals – MDGs) สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2558 องค์การสหประชาชาติ และผู้นำจากประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติจำนวน 193 ประเทศ ได้ริเริ่มกระบวนการหารือเพื่อกำหนดวาระการพัฒนาภายหลังปี พ.ศ. 2558 (post-2015 development agenda) ตามกระบวนการที่ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และจัดทำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals–SDGs) 17 เป้าหมาย โดยจะใช้เป็นวาระแห่งการพัฒนาของโลกในอีก 15 ปีข้างหน้า (2016-2030) (UNDP, 2016) ยิ่งไปกว่านั้นแล้วกลุ่มที่ออกมาเรียกร้องเพื่อสังคมต่างๆ (Social Movement Organization) ก็มุ่งที่จะออกมาเรียกร้องให้เจ้าของธุรกิจ องค์กร ตรายสินค้าต่างๆแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม และให้ผู้บริโภคตระหนักถึงคุณค่าที่มาจากบริษัทที่ไม่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (Snider et al. 2003).ถึงแม้ว่าแนวคิดดังกล่าวจะไม่ได้มุ่งเน้นที่ความยั่งยืนโดยตรง แต่ก็มีส่วนที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมเช่นเดียวกัน

เมื่อมองในด้านธุรกิจการตลาด ย้อนไปถึงการบริจาคเงินขององค์กร (Corporate Philanthropists) ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility - CSR) ก็พบว่า เป็นการแสดงให้เห็นถึง ค่านิยมสัญญาขององค์กรที่จะนำให้การดำเนินธุรกิจนั้นมีส่วนที่จะช่วยเหลือชุมชนสังคม และเกิดเป็นแนวทางการทำการตลาดต่างๆ อาทิ การตลาดสีเขียว (Green Marketing การตลาดทางสังคม (Societal Marketing) การตลาดเพื่อสังคม (Social Marketing) เป็นต้น รวมทั้งได้กล่าวถึงหัวข้อความเคลื่อนไหวหลักด้าน “การตลาดอย่างยั่งยืน” (Sustainable Marketing) (Emery, 2012: 11)

กระนั้นก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หลักของการดำเนินธุรกิจ องค์กรที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนตรายสินค้าต่างๆยังพบว่า การทำความดีเพื่อชุมชนสังคมนั้น เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ ดังนี้ เพื่อยอดขาย ส่วนแบ่งทางการตลาด สร้างตำแหน่งทางตรายสินค้า สร้างภาพลักษณ์ จูงใจพนักงาน ลดค่าใช้จ่าย และดึงดูดนักลงทุน เป็นต้น (Kotler, P., & Lee, N. 2008) ในขณะที่เมื่อมองที่ในภาคของผู้บริโภคเองก็พบว่า ผู้บริโภคมีความสนใจในเรื่อง การแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น (Carrigan and Attalla 2001; Maignan, 2011) ในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่า แม้กลุ่มผู้บริโภคจะให้ความสนใจในเรื่องการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ประเด็นดังกล่าวกลับมีบทบาทเพียงเล็กน้อยต่อความตั้งใจซื้อสินค้า และกระบวนการตัดสินใจซื้อสินค้าของผู้บริโภค (Mohr et al. 2001, Öberseder, Schlegelmilch, & Gruber, V. 2011)

Emery (2012: 22) กล่าวว่า การทำการตลาดอย่างยั่งยืนนั้น จะต้องคำนึงถึงพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ โลกสิ่งแวดล้อม (Planet) ประชาชน (People) และผลกำไร (Profit) ที่ต้องมาเชื่อมต่อกัน ดังนั้นการที่องค์กร ตรายสินค้า หรือบริษัทดำเนินการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม ภาคประชาชนผู้บริโภคมีความต้องการในการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ไม่สามารถเชื่อมโยงไปยังส่วนของผลกำไร ได้นั้นจึงไม่สามารถทำให้เกิดการตลาดอย่างยั่งยืนได้

แนวทางหนึ่งที่จะช่วยประสานเชื่อมโยงช่องว่างดังกล่าวแนวทางหนึ่งคือ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งในปีพ.ศ. 2542 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแก่พสกนิกรชาวไทย เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับโดย ได้มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานราชานุญาตให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(สศช.) นำปรัชญานี้ไปเผยแพร่เพื่อที่จะได้เป็นแนวทางปฏิบัติทั้งของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและประชาชน โดยเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาสำหรับการดำรงชีวิต เป็นปรัชญาที่ได้รับการเชิดชูจากองค์การสหประชาชาติ (UN) โดยนายโคฟี อันนัน เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯถวายรางวัล The Human Development Lifetime Achievement Award แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 โดยมีปาฐกถาถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ว่าเป็นปรัชญาที่เริ่มได้จากการสร้างภูมิคุ้มกันตนเองไปจนถึงเศรษฐกิจ ในวงกว้างในที่สุด (วิบูลย์ แก้วสุวรรณ, เกษมชาติ นเรศเสนีย์, และบุญเรือง ศรีเหรียญ, 2558) หากประเทศไทยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้จะสามารถเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างยั่งยืน และมีความมั่นคงในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วด้วยและเป็นแบบแผนที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (เศรษฐกิจพอเพียง, 2555)

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประกอบไปเป็นการปฏิบัติตนในหนทางที่ควรจะเป็น มีพื้นฐานจากชีวิตดั้งเดิมของคนไทย เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางของการดำรงอยู่และสามารถนำมาเพื่อการประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากวิกฤตเพื่อความยั่งยืนในการพัฒนา โดยมีคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน (เศรษฐกิจพอเพียง, 2555) ดังนี้

ความพอเพียง ประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ หรือ 3 ห่วง คือ ทางสายกลาง ประกอบไปด้วย

- 1.1 ความพอประมาณ หมายถึงความพอดี ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
- 1.2 ความมีเหตุผล คือ การตัดสินใจในเรื่องของความพอเพียงจะต้องเป็นไปด้วยความมีเหตุผล และความรอบคอบในการคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น
- 1.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ การเตรียมตัวเพื่อให้ความพร้อมในการรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลง นึกถึงความเป็นไปได้ของอนาคตอันใกล้และไกล

รวมทั้งมีเงื่อนไข 2 ประการเป็นพื้นฐานของในการตัดสินใจดำเนินการต่างๆให้อยู่ในความพอเพียง นั่นคือจะต้องอาศัย

- 1.4 เงื่อนไขความรู้ ความรอบรู้ รอบคอบและสามารถเชื่อมโยงความรู้หลักวิชาการต่างๆ มาเพื่อวางแผนและมีความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ
- 1.5 เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วยความตระหนักในคุณธรรม มี پاکเพียร อดทน และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

เมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารธุรกิจ จะทำให้องค์กรธุรกิจนั้นเติบโตอย่างยั่งยืน เป็นองค์กรธุรกิจที่ทั้งเก่งและดี ที่มีความสามารถในการทำกำไร และยังเป็นองค์กรธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (อาซัว เตาลานนท์, 2555) มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ทำการศึกษานำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อนำไปใช้ในการบริหารธุรกิจในระดับต่างๆไม่ว่าจะเป็นองค์กรขนาดใหญ่ ขนาดกลาง หรือเล็ก อาทิ งานวิจัยของ ปพนพรหม รุจิณรินทร์. (2559), สังข์ รักษา และอุ๋น อารมย์เลิศ. (2555), ทิฆัมพร ทวีเดช, สุพจน์ แสงเงินและณัฐพล ชุมวรฐายี. (2554) และมีงานวิจัยหลายชิ้นที่ นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับพฤติกรรม การบริโภค โดยทำการศึกษากการใช้ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การรับรู้ในด้านความหมาย ประโยชน์ และ

ความสำคัญของปรัชญาและนำไปประพจน์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการใช้จ่ายและในการลดความฟุ่มเฟือย การประหยัด การลดรายจ่ายโดยการปลูกพืชผักสวนครัว เพิ่มรายได้โดยการฝึกอาชีพ เช่น งานวิจัยของ อลิษา ประมวลเจริญกิจ, จันทวรรณ สำราญสำรวจกิจ, และวาสนา ดอนจันทร์ทอง (2553), วิเชียร วิทย์อุดม, และเชมมารี รักษ์ชูชีพ (2553) ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2558), ทศไนย สุนทรวิภาค (2559) วรรณพันธ์ ชินศิริพันธุ์ (2555) ทั้งนี้งานวิจัยส่วนมากจะมุ่งทำการศึกษาเฉพาะบางส่วนของกระบวนการพฤติกรรมผู้บริโภค ซึ่งประกอบไปด้วย การรับรู้ปัญหาหรือความต้องการ แสวงหาข้อมูล ประเมินทางเลือก การตัดสินใจซื้อ กระบวนการหลังการซื้อ (Schiffman, Kanuk, Hansen, 2013; Fill, 2013)

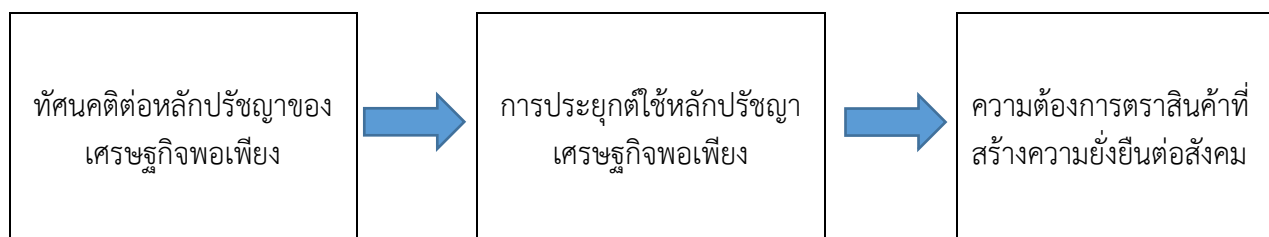
กระนั้นก็ตาม จะเห็นได้ว่ายังขาดงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงจุดที่เชื่อมต่อระหว่าง ผู้บริโภค และตัวองค์กร ธุรกิจเจ้าของตราสินค้าต่างๆ งานวิจัยนี้จึงต้องการเป็นการวิจัยเชิงสำรวจเบื้องต้นถึงทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มผู้บริโภค การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคในกระบวนการตัดสินใจซื้อตามพฤติกรรมของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม

โดยเริ่มทำการศึกษาจากกลุ่มผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย (Generation Y, Gen Y หรือ Why Generation) ซึ่งหมายถึง กลุ่มคนที่เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2524 – 2539 (ค.ศ. 1981 - 1996) (ชานนท์ ศิริธร และ วิภูวรา จิระประวัติ, 2555) นั่นคือ เป็นกลุ่มผู้ที่มีอายุระหว่าง 21– 36 ปี ในปี พ.ศ. 2560 เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีขนาดใหญ่ที่สุดในปัจจุบัน และมีแนวโน้มว่าจะยังคงมีขนาดใหญ่กว่าเจเนอเรชันอื่นๆ ในอนาคตอีกด้วย โดยปัจจุบันกลุ่ม เจเนอเรชันวายทั่วโลกมีมากกว่า 2 พันล้านคน คิดเป็นสัดส่วนที่ใหญ่ที่สุดราว 30% ของประชากรโลก โดยมีประชากรไทยอยู่ในกลุ่มเจเนอเรชันยานี้ประมาณ 10 ล้านคน คิดเป็นประมาณ 16 % ของประชากรทั้งหมด (National Master, 2553) และด้วยอัตราการเกิดที่อยู่ในระดับต่ำมาเป็นเวลานาน จึงทำให้ผู้บริโภคกลุ่มนี้มีขนาดใหญ่ที่สุดในไทยเมื่อเทียบกับเจเนอเรชันอื่นๆ (อมรรัตน์ จันละออ, 2558) ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว เจเนอเรชันวายเป็นผู้ที่มีอำนาจในการซื้อสูงทั้งที่เป็นเงินของตนเอง และเงินของผู้ปกครอง และไม่ค่อยเห็นค่าของเงิน รวมทั้งกลุ่มเจเนอเรชันวายไทยไม่ได้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเท่าใดนัก มีคนเจเนอเรชันวายเพียง 39% ที่ระบุว่าพยายามจะ รีไซเคิลขยะหรือไม่ใช้ถุงพลาสติก ในขณะที่ Baby Boomers และ Gen X มีถึง 56% และ 51% ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนที่อายุมากกว่าใส่ใจกับสิ่งแวดล้อมและประหยัดทรัพยากรมากกว่า (Economic Intelligence Center (EIC), 2014) บัดนี้เป็นระยะเวลาเกือบ 20 ปีในระยะเวลาหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระราชทานแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมาให้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน จึงเป็นที่น่าสนใจว่ากลุ่มผู้บริโภครุ่นนี้ ความรู้ มีพฤติกรรมผู้บริโภคที่สอดคล้องไปตามแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่อย่างไร ตลอดจนมีความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมหรือไม่อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ของกลุ่มผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ของกลุ่มผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สมมติฐานของการวิจัย

1. ทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์กับการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มผู้บริโภคเจนเนอเรชั่นวาย
2. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค มีความสัมพันธ์กับความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมของกลุ่มผู้บริโภคเจนเนอเรชั่นวาย

นิยามศัพท์

ทัศนคติต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความรู้ความเข้าใจหรือความรู้เชิงประเมินค่าเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ความรู้สึก และการมีแนวโน้มในการปฏิบัติส่งเสริมสนับสนุนการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 คุณลักษณะ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี รวมทั้งมีเงื่อนไข 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พฤติกรรมผู้บริโภค ตามกระบวนการตัดสินใจซื้อ ซึ่งประกอบไปด้วย การค้นหา การซื้อ การใช้ การประเมินผล การจัดการผลิตภัณฑ์และบริการ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม หมายถึง ทัศนคติต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม ความพึงพอใจต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม และความตั้งใจใช้ตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม

เจนเนอเรชั่นวาย หมายถึง ผู้เกิดระหว่างปี ค.ศ. 1981 – 1996 หรือระหว่างปี พ.ศ. 2524 – 2539 ซึ่งในปัจจุบันมีอายุ 21– 36 ปี เป็นผู้ที่เกิดมาพร้อมกับวิทยาการสมัยใหม่ ทั้งระบบอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีดิจิทัลต่างๆ ทำให้เป็นคนรอบรู้ทางเทคโนโลยี และถือได้ว่าเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีทักษะหลากหลาย มีปฏิสัมพันธ์กับสื่อหลากหลายชนิด สามารถทำกิจกรรมหลายอย่างได้ในเวลาเดียวกัน มีความมั่นใจในตนเอง รักอิสระ และเป็นตัวของตัวเองสูง

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมของกลุ่มผู้บริโภคเจนเนอเรชันวาย นี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Method) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลออนไลน์ จากกลุ่มผู้ที่มีอายุ 21– 36 ปี ซึ่งเป็นช่วงอายุที่มีความสอดคล้องกับช่วงอายุของกลุ่มผู้เจนเนอเรชันวาย (Y) โดยการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน กำหนดจากตาราง Taro Yamane ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% โดยมีระดับความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน 0.05 และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทำการแจกแจงของแบบสอบถามผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ

ทั้งนี้การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งแบบสอบถามเป็น 4 ส่วนได้แก่

- ส่วนที่ 1 ลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบไปด้วยข้อความ 5 ข้อเพื่อวัดเพศ อายุ รายได้ อาชีพ และระดับการศึกษา
- ส่วนที่ 2 ทศนคติเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบไปด้วยข้อความ รวมทั้งหมด 16 ข้อ แบ่งออกเป็นทศนคติ ด้านความรู้ความเข้าใจหรือความรู้เชิงประเมินค่า จำนวน 6 ข้อ ด้านความรู้สึก จำนวน 5 ข้อ ด้านแนวโน้มในการปฏิบัติ จำนวน 5 ข้อ ใช้มาตราวัดแบบ Likert Scale 5 ระดับ โดยที่ เห็นด้วยมากที่สุดได้ 5 คะแนน และเห็นด้วยน้อยที่สุดได้ 1 คะแนน จากมาตรวัดของทิพวรรณ กิตติวิบูลย์ (2554) และ พิชรี ปานแก้ว (2556)
- ส่วนที่ 3 การประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริโภค ประกอบไปด้วยข้อความ รวมทั้งหมด 40 ข้อความ แบ่งออกเป็นมิติต่างๆในการประยุกต์ใช้ในพฤติกรรมผู้บริโภค จำนวน 7 ด้าน จำแนกเป็น ข้อคำถามเกี่ยวกับการใช้สินค้าอย่างพอเพียง 9 ข้อความ ข้อคำถามเกี่ยวกับการมีเหตุผลในการซื้อสินค้า 7 ข้อความ ข้อคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมหลังการใช้สินค้า 6 ข้อความ ข้อคำถามเกี่ยวกับการเลือกสินค้า 5 ข้อความ ข้อคำถามเกี่ยวกับการมีภูมิความรู้ 5 ข้อความ ข้อคำถามเกี่ยวกับการกำจัดสินค้า 3 ข้อความ และข้อคำถามเกี่ยวกับการเลือกความคุ้มค่าคุ้มราคา 5 ข้อความ ใช้มาตราวัดแบบ Likert Scale 5 ระดับ โดยที่ มีพฤติกรรมมากที่สุดได้ 5 คะแนน และมีพฤติกรรมน้อยที่สุดได้ 1 คะแนน จากมาตรวัดของ บุหงา ชัยสุวรรณ (2560)
- ตอนที่ 4 ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ประกอบไปด้วยข้อความ รวมทั้งหมด 15 ข้อความ แบ่งออกเป็น ข้อคำถามเกี่ยวกับทศนคติต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม 6 ข้อความ ข้อคำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม 3 ข้อความ และข้อคำถามเกี่ยวกับความตั้งใจใช้ตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม 6 ข้อความ ใช้มาตราวัดแบบ Likert Scale 5 ระดับ โดยที่ เห็นด้วยมากที่สุดได้ 5 คะแนน และเห็นด้วยน้อยที่สุดได้ 1 คะแนน จากมาตรวัดของ Emery, B. (2012).

จากนั้นจึงใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติในการประมวลผลข้อมูล และจัดทำตารางวิเคราะห์ทางสถิติต่างๆ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) และใช้ค่าการวิเคราะห์สหสัมพันธ์ (Pearson Correlation) และจากการตรวจสอบเงื่อนไขของค่า Collinearity Statistics พบว่าค่า Tolerance ไม่ต่ำกว่า .2 แสดงว่าตัวแปรอิสระไม่มีความสัมพันธ์กัน คือไม่เกิด Multicollinearity จึงทำการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) เพื่อดูปัจจัยพยากรณ์ของตัวแปรต่างๆ ด้วย

ผลการวิจัย

ในการนำเสนอผลการวิจัย จะแบ่งออกเป็น การนำเสนอผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และการทดสอบสมมติฐาน ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะประชากรของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 68.8) รองลงมาคือ เพศชาย (ร้อยละ 31.3) อายุอยู่ระหว่าง 21-25 ปี, 26-30 ปี, และ 31-36 ปี เท่าๆกันคือ ร้อยละ 33 ทุกกลุ่ม การศึกษาส่วนใหญ่ศึกษาอยู่ระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 61) รองลงมาคือ ระดับปริญญาโท (ร้อยละ 35.8) ประกอบอาชีพ พนักงานบริษัทมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 44.5 รองลงมาคือ นักเรียนนักศึกษา ร้อยละ 22.3 รายได้ต่อเดือนส่วนใหญ่ คือ 10,000 - 20,000 บาท (ร้อยละ 32.8) รองลงมา 20,001 - 30,000 บาท (ร้อยละ 28.3)

2. ทักษะเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กลุ่มตัวอย่างมีทักษะเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวมคะแนนเฉลี่ย 3.68 โดยด้านความรู้ความเข้าใจหรือความรูเชิงประเมินค่า สูงที่สุด (คะแนนเฉลี่ย คือ 4.03) มีประเด็นที่ความรู้ที่ได้คะแนนสูงสุด ได้แก่ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทำให้คน คิดรอบคอบ รอบด้าน และไม่ประมาท รองลงมาคือ ด้านแนวโน้มในการปฏิบัติ (คะแนนเฉลี่ย คือ 3.65) มีประเด็นที่ได้รับทัศนคติเห็นด้วยในระดับสูง ได้แก่ การแนะนำหรือสนับสนุนผู้อื่นโดยเฉพาะคนใกล้ชิดให้หันมาประพฤติตนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามด้วยด้านความรู้สึก (คะแนนเฉลี่ย คือ 3.3) มีประเด็นที่เป็นความรู้สึกสูงที่สุดคือ อยากให้คนต่างชาติได้รู้จักหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง เพราะมีคุณค่าแก่นมนุษยชาติ

3. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคในกระบวนการตัดสินใจซื้อ และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ของกลุ่มผู้บริโภคเจนเนอเรชั่นวาย แบ่งตามมิติต่างๆ 7 มิติ มิติที่มิติที่ได้รับคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด ได้แก่ มิติการเลือกความคุ้มค่าคุ้มราคา (ค่าเฉลี่ย 4.25) มิติที่ได้คะแนนต่ำที่สุด คือ มิติพฤติกรรมหลังการใช้สินค้า (ค่าเฉลี่ย 3.66) ดังรายละเอียดในตารางที่ 1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย

ข้อความการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค	ค่าเฉลี่ย	SD
1. มิติการเลือกความคุ้มค่าคุ้มค่า เช่น การเลือกสินค้าที่ราคาเหมาะสมกับสินค้าและคุณภาพ การคำนึงถึงความสะดวกของราคาสินค้าและระยะเวลาใช้งาน หรือการซื้อสินค้าตอนลดราคา หรือช่วงโปรโมชั่น	4.25	0.22
2. มิติการกำจัดสินค้า เช่น แยกขยะก่อนทิ้ง ทิ้งขยะให้เป็นที่เป็นทางไม่ทิ้งของใช้/ขยะลงแม่น้ำ การทิ้งขยะที่มีคมหรือเป็นพิษ เช่น กระบองสเปรย์ เศษแก้ว ต้องมั่นใจว่าจะไม่เป็นอันตรายต่อผู้อื่น	4.14	0.16
3. มิติการมีเหตุผลในการซื้อสินค้า เช่น คำนึงถึงข้อดีและข้อเสียของสินค้านั้นๆ ในการเลือกซื้อ ซื้อสินค้าที่เหมาะสมกับรายได้ นึกถึงเหตุผลความจำเป็นและประโยชน์ในการใช้สินค้านั้นๆ ก่อนซื้อ	4.13	0.07
4. มิติการใช้สินค้าอย่างพอเพียง เช่น บิบบาสีฟันให้เกลี้ยงหลอด ถนอมและดูแลรักษาสิ่งของ เพื่อยืดอายุการใช้งาน ใช้ถุงผ้า แทนการใช้ถุงพลาสติก ประหยัดการใช้ทรัพยากร เช่น น้ำ ไฟฟ้า น้ำมัน เชื้อเพลิง เป็นต้น	4.05	0.12
5. มิติการเลือกสินค้า เช่น สินค้าที่ผลิตมาจากธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ผู้ผลิตมีคุณธรรมจริยธรรม สินค้าในโครงการหลวง สินค้า OTOP สินค้าท้องถิ่น หรือของชุมชน	3.80	0.07
6. มิติการมีภูมิความรู้ เช่น จัดสรรการใช้จ่าย เงินเก็บ เงินออม และการลงทุน เลือกซื้อสินค้าจากแหล่งผู้ผลิต ไม่ผ่านผู้ค้าคนกลาง การจดบันทึกรายรับ-รายจ่าย	3.70	0.20
7. มิติพฤติกรรมหลังการใช้สินค้า เช่น รู้จักซ่อมแซมสิ่งของต่างๆ บริจาคของที่ไม่ใช้แล้ว ให้แก่องค์กรการกุศลต่างๆ นำสิ่งของที่ไม่ใช้แล้ว ไปประยุกต์ใช้ใหม่ได้ รีไซเคิลสินค้าให้กับเพื่อนหรือคนรู้จักเพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจซื้อ	3.66	0.12

4. ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ของกลุ่มผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย

ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมของกลุ่มผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย แบ่งออกเป็น 3 มิติ มิติทัศนคติต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคมได้ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ 3.91 รองลงมาได้แก่ ความพึงพอใจต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม (ค่าเฉลี่ย คือ 3.74) และความตั้งใจใช้ตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม (ค่าเฉลี่ย คือ 3.55)

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมของผู้บริโภคเจนเนอเรชั่นวาย

ข้อความความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม	ค่าเฉลี่ย	SD
ทัศนคติต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม เช่น ความสำคัญกับตราสินค้าที่มุ่งเน้นการสร้างความยั่งยืนต่อสังคม การรับรู้ความแตกต่างของสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมจากสินค้าอื่นๆ การรับรู้คุณภาพของสินค้าที่มีการพัฒนาคุณภาพแล้ว และความเชื่อมั่นในตราสินค้าที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความยั่งยืนต่อสังคม	3.91	0.03
ความพึงพอใจต่อตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม เช่น ตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคมสามารถตอบสนองความคาดหวังได้ ความพึงพอใจในประสบการณ์ที่เคยใช้ตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม	3.74	0.14
ความตั้งใจใช้ตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคม เช่น เลือกตราสินค้าที่มุ่งสร้างความยั่งยืนต่อสังคมเป็นอันดับแรก ความไม่อ่อนไหวต่อราคา การตั้งใจใช้ในอนาคต และการแนะนำผู้อื่น	3.55	0.05

5. การทดสอบสมมติฐาน

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค พบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวก และ มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธ์ (r) = .409 และเมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมพบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวก และ มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธ์ (r) = .537

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของมิติต่างๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมได้ทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ได้ดังตารางต่อไปนี้

สมมติฐานที่ 1

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์การถดถอยเพื่อพยากรณ์ปัจจัยทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ต่อความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม โดยนำทุกปัจจัยเข้าในสมการ

ปัจจัยทัศนคติเกี่ยวกับ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	B	Std.Error	Beta	t	Sig.
ความรู้ความเข้าใจหรือความรู้เชิง ประเมินค่า	.224	.070	.195	3.182	.002
ด้านความรู้สึก	-.158	.094	-.085	-1.688	.092
ด้านแนวโน้มในการปฏิบัติ	.264	.059	.269	4.455	.000
ค่าคงที่ 2.396 ; Std.Error = +-.64					
R=.395 ; R Square = .156 ; F = 24.435 ; p-value <0.001					

จากตารางที่ 3 จะเห็นว่า มิติทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์กับ ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมในระดับต่ำ (Best, 1977, อ้างถึงใน ศุภมาส อังสุโชติ, 2555) โดยมีสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเป็น .395 และสามารถร่วมกันพยากรณ์ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ได้ร้อยละ 15.6 อย่างมีนัยสำคัญที่ 0.001 โดยมีค่าคลาดเคลื่อนในการพยากรณ์เท่ากับ +-.64

เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวพยากรณ์ พบว่า ปัจจัยทางด้านแนวโน้มในการปฏิบัติ สามารถสามารถพยากรณ์ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 ในขณะที่ ความรู้ความเข้าใจหรือความรู้เชิงประเมินค่า สามารถพยากรณ์ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนมิติด้านความรู้สึกไม่สามารถพยากรณ์ได้

สมมติฐานที่ 2

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์การถดถอยเพื่อพยากรณ์ปัจจัยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคต่อความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม โดยนำทุกปัจจัยเข้าในสมการ

ปัจจัยการประยุกต์ใช้ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	B	Std.Error	Beta	t	Sig.
มิติการใช้สินค้าอย่างพอเพียง	-.064	.073	-.060	-.876	.381
มิติการมีเหตุผลในการซื้อสินค้า	.232	.060	.213	3.879	.000
มิติพฤติกรรมหลังการใช้สินค้า	.117	.050	.129	2.313	.021
มิติการเลือกสินค้า	.390	.050	.405	7.831	.000
มิติการมีภูมิความรู้	-.049	.061	-.048	-.798	.425
มิติการกำจัดสินค้า	.135	.051	.141	2.660	.008
มิติการเลือกความคุ้มค่าคุ้มราคา	-.045	.062	-.037	-.726	.468
ค่าคงที่ .950; Std.Error = +- .55					
R=.605 ; R Square = .366 ; F = 32.374 ; p-value <0.001					

จากตารางที่ 4 จะเห็นว่า มิติเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคมีความสัมพันธ์กับความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมในระดับปานกลาง (Best, 1977, อ้างถึงในศุภมาส อังสุโชติ, 2555) โดยมี สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเป็น .605 และสามารถร่วมกันพยากรณ์ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ได้ร้อยละ 36.6 อย่างมีนัยสำคัญที่ 0.001 โดยมีค่าคลาดเคลื่อนในการพยากรณ์เท่ากับ $\pm .55$

เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวพยากรณ์ พบว่า ปัจจัยมิติการมีเหตุผลในการซื้อสินค้า มิติการเลือกสินค้า มิติการกำจัดสินค้า สามารถพยากรณ์ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 ในขณะที่ มิติพฤติกรรมหลังการใช้สินค้า และมิติการกำจัดสินค้า สินค้า สามารถพยากรณ์ความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวม คะแนนเฉลี่ย 3.68 โดยด้านความรู้ความเข้าใจหรือความรู้เชิงประเมินค่าสูงที่สุด (คะแนนเฉลี่ย คือ 4.03) มีประเด็นที่ความรู้ที่ได้คะแนนสูงสุด ได้แก่ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทำให้คน คิดรอบคอบ รอบด้าน และไม่ประมาท รองลงมาคือ ด้านแนวโน้มในการปฏิบัติ (คะแนนเฉลี่ย คือ 3.65) มีประเด็นที่ได้รับทัศนคติเห็นด้วย ได้แก่ การแนะนำหรือสนับสนุนผู้อื่นโดยเฉพาะคนใกล้ชิดให้ หันมาประพฤติตนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามด้วยด้านความรู้สึก (คะแนนเฉลี่ย คือ 3.3) มีประเด็นที่เป็นความรู้สึกสูงที่สุดคือ อยากให้คนต่างชาติได้รู้จักหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะมีคุณค่าแก่นมนุษยชาติ

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค พบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกและมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ กลุ่มตัวอย่างเจนเนอเรชั่นวายที่มีทัศนคติที่ดีต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมในการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเป็นผู้บริโภคที่สูงด้วย สอดคล้องกับงานวิจัย ของพัชร ปานแก้ว (2556) ที่พบว่า ทัศนคติต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรและสังคมของกลุ่มพนักงานบริษัท และสอดคล้องกับงานวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของกลุ่มนักศึกษา ที่ศึกษาโดย รื่นฤดี ชัยอำมาตย์ (2550) และทรงสิริ วิชิรานนท์ (2554) ซึ่งก็พบเช่นเดียวกันว่า นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยนักศึกษาได้คะแนนสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 70.0 ทั้งสองงานวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะของกลุ่มเจนเนอเรชั่นวายที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ที่ระบุว่ามิอาซิฟเป็นพนักงานบริษัทมากที่สุด และรองลงมาเป็นกลุ่มนักศึกษา

ส่วนการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคในกระบวนการตัดสินใจซื้อ และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคม ของกลุ่มผู้บริโภคเจนเนอเรชั่นวาย แบ่งตามมิติต่างๆ 7 มิติ มิติที่ มิติที่ได้รับคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด ได้แก่ มิติการเลือกความคุ้มค่าคุ้มราคา เช่น มิติการเลือกความคุ้มค่าคุ้มราคา เช่น การเลือกสินค้าที่ราคาเหมาะสมกับสินค้าและคุณภาพ การคำนึงถึงความสะดวกของราคาสินค้า และระยะเวลาการใช้งาน หรือการซื้อสินค้าตอนลดราคา หรือช่วงโปรโมชั่น นั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทศไนย สุนทรวิภาต (2559) ที่พบว่า ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำนายเจตคติที่ดี

ต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครได้เป็นอันดับหนึ่ง และเจตคติที่ดีต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำนายพฤติกรรมการใช้จ่ายตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครได้เป็นอันดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม มิติการมีภูมิความรู้ เช่น จัดสรรการใช้จ่าย เงินเก็บ เงินออม และการลงทุน เลือกซื้อสินค้าจากแหล่งผู้ผลิต ไม่ผ่านผู้ค้าคนกลาง การจดบันทึกรายรับ-รายจ่าย รวมทั้ง มิติพฤติกรรมหลังการใช้สินค้า เช่น รู้จักซ่อมแซมสิ่งของต่างๆ บริจาคของที่ไม่ใช้แล้ว ให้แก่องค์กรการกุศลต่างๆ นำสิ่งของที่ไม่ใช้แล้วไปประยุกต์ใช้ใหม่ได้ รับผิดชอบต่อเพื่อนหรือคนรู้จักเพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจซื้อ นั้นได้รับความสำคัญในการมีพฤติกรรมที่เกื้อบที่น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับมิติอื่นๆ แตกต่างจากงานวิจัย กรรณิการ์ ภริมย์รัตน์ (2553) ซึ่งพบว่า กลุ่มตัวอย่าง นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ด้วยการเก็บออมเงิน การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย การใช้ทรัพยากรทุกอย่างอย่างประหยัดและรู้คุณค่า การประยุกต์ของเก่าให้กลับมาใช้ได้อีกครั้งหนึ่ง

ประเด็นที่น่าสนใจคือ กลุ่มตัวอย่างมีการให้ความสำคัญกับ การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภคในมิติการเลือกสินค้า เช่น สินค้าที่ผลิตมาจากสารธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ผู้ผลิตมีคุณธรรมจริยธรรม สินค้าในโครงการหลวง สินค้า OTOP สินค้าท้องถิ่น หรือของชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการที่ตราสินค้าต่างๆ ได้มุ่งดำเนินการเพื่อให้เกิดความยั่งยืน สอดคล้องกับผลการวิจัยในส่วนของความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมของกลุ่มผู้บริโภคเจเนอเรชั่นวายที่กลุ่มตัวอย่างมีการให้ความสำคัญกับตราสินค้าที่มุ่งเน้นการสร้างความยั่งยืนต่อสังคม การรับรู้ความแตกต่างของสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมจากสินค้าอื่นๆ การรับรู้คุณภาพของสินค้าที่มีการพัฒนาคุณภาพแล้ว และความเชื่อมั่นในตราสินค้าที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความยั่งยืนต่อสังคม

จากการวิจัยของ กุณพลลี รื่นรมย์ (2526) ที่ทำการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในนโยบายและแผนการตลาดของวิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) พบว่า มีเพียงร้อยละ 8.92 ของวิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) เท่านั้นที่มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินการในระดับมากที่สุด รองลงมาคือนำมาใช้ในระดับมาก ร้อยละ 37.54 เท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หากบริษัทต่างๆ วิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลางนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการสร้างความแตกต่างให้กับสินค้าของตนในการรับรู้ของผู้บริโภคโดยเฉพาะในกลุ่มผู้บริโภคเจเนอเรชั่นวาย และได้ สอดคล้องกับผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค และความต้องการตราสินค้าที่สร้างความยั่งยืนต่อสังคมที่พบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวก และมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน ซึ่งหมายความว่า ยิ่งผู้บริโภคมีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ก็จะทำให้ มีความต้องการในตราสินค้าสร้างความยั่งยืนต่อสังคม ซึ่งจะทำให้ผู้ประกอบการควรตระหนักถึงความต้องการของผู้บริโภค และเร่งดำเนินการโดยอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริโภค

ข้อเสนอแนะ

“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ กลุ่มประชาชนส่วนมากมีความรู้และทัศนคติที่ดีต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในทุกด้าน รวมทั้งการเป็นผู้บริโภคด้วย อีกทั้งยังส่งผลในเชิงบวกต่อพฤติกรรม การซื้อสินค้าที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนของสังคม อย่างไรก็ตาม เมื่อทำการทดสอบด้วยสถิติระดับสูง กลับพบว่า ความสัมพันธ์นั้นสามารถพยากรณ์ได้ในระดับที่ไม่สูงมากนัก ดังนั้นหากมีการส่งเสริมความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม การบริโภคให้ไปตามแนวทางดังกล่าวจะส่งผลดีต่อการตลาดอย่างยั่งยืน และองค์กร หรือบริษัทที่นำแนวคิดดังกล่าวมาสร้างหรือพัฒนาตราสินค้าของตนก็จะยิ่งทำให้เกิดผลดีเป็นการผสานโลก ที่มุ่งสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยพื้นฐานเพื่อสำรวจความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั่วไปเพื่อสร้างความเข้าใจเบื้องต้น จึงควรมีการศึกษาต่อในเชิงลึกของแต่ละตัวแปร รวมทั้งศึกษาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมด้วยจะทำให้เกิดความเข้าใจในพฤติกรรมของผู้บริโภค และแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้ได้ดียิ่งขึ้นต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ชานนท์ ศิริธร และ วิภูวราธร จิรประวัติ (2555) การเปิดรับสื่อและการยอมรับนวัตกรรมของผู้บริโภคเจนเนอรัชันเอกซ์และเจนเนอรัชันวาย วารสารการประชาสัมพันธ์และการโฆษณา ปีที่ : 5 ฉบับที่ : 2 : 111-130 ปีพ.ศ. : 2555
- จิ๊ดมพร ทวีเดช, สุพจน์ แสงเงิน, และ ณัฐพล ชุมวรฐายี. (2554). การบริหารจัดการวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเจริญเติบโตอย่างยั่งยืน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซียฉบับสังคมศาสตร์ และ มนุษยศาสตร์ EAU Heritage Journal: Social Science and Humanities, 5(2), 39-49.
- ทรงสิริ วิชิรานนท์ (2554) ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นที่มีต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร วารสารวิชาการและวิจัย มทร.พระนคร ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 กันยายน 2554 หน้า 46-51.
- ทรรศนันท์ ชินศิริพันธุ์. (2555). ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านความพอประมาณของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนสถานศึกษาพอเพียงแบบอย่าง (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). สืบค้นจาก <http://ir.swu.ac.th/xmlui/handle/123456789/4159?show=full>
- ทัศนัย สุนทรวิภาต. (2559). การใช้สื่อละพฤติกรรมการใช้จ่ายตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา มหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานคร. BU ACADEMIC REVIEW, 15(1), 137-155. สืบค้นจาก http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/epaper/jan_june2016/pdf/ac09.pdf
- ทิพวรรณ กิตติวิบูลย์. (2554). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจ ทศนคติ พฤติกรรมการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและความสุขในชีวิตของเกษตรกร บุคลากรในภาคเอกชนและข้าราชการไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- บุหงา ชัยสุวรรณ. (2560). รายงานการวิจัยการพัฒนามาตรวัดพฤติกรรมผู้บริโภคตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง. (เอกสารอัดสำเนา).
- บุญโชติ เกตุแก้ว. (2556). คุณภาพชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรฝ่ายช่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วารสารวิชาการคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง (Industrial Technology Lampang Rajabhat University Journal), 6(2), 93-105. สืบค้นจาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/lttech/article/view/29368>
- ปพนพรหม รุจิณรินทร์. (2559). การ ศึกษาการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ในการจัดการธุรกิจรีสอร์ทในอำเภอเมืองจังหวัดระนอง. รายงานการประชุมวิชาการ และนำเสนอผลการวิจัยระดับชาติและนานาชาติ กลุ่มระดับด้านบริหารธุรกิจและรัฐประศาสนศาสตร์, 1(1), 1394-1405.

- ปิยะวัน เพชรหมี่. (2555). การศึกษาผลสัมฤทธิ์การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเขตพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์. *Phetchabun Rajabhat Journal (ราชภัฏเพชรบูรณ์ สาร)*, 12(2), 38-44. สืบค้นจาก http://research.pcru.ac.th/journal_pcru/index.php/re/article/view/22
- ผการัตน์ สุขชุม, & มงคล ตอนขวา. (2553). รูปแบบการดำเนินที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของครูสังกัดโรงเรียนเทศบาลนครขอนแก่น. *วารสารศึกษาศาสตร์ฉบับวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Journal of Education Graduate Studies Research, KKU.)*, 4(5), 136-145. สืบค้นจาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/EDGKKUJ/article/view/50491>
- พัชรทิศา กะการดี. (2554). ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดบริการที่มีผลต่อพฤติกรรมการซื้อสินค้าผ่านบัตรเครดิตของผู้บริโภคในกรุงเทพมหานคร (Doctoral dissertation). สืบค้นจาก <http://ir.swu.ac.th/xmlui/handle/123456789/672>
- พัชร ปานแก้ว (2556) ทศนคติต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คุณภาพชีวิตการทำงานและพฤติกรรม การเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรและสังคมของพนักงานบริษัทเอกชน. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์กร)
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด. (2558). วิถีคนเมืองกับการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารวิจัยและพัฒนาระดับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(3), 62. สืบค้นจาก <http://rdi.ssru.ac.th/irdjournal/index.php/ISSN2229-2802/article/view/184>
- รื่นฤดี ชัยอำมาตย์. 2550. รายงานวิจัยเรื่องจิตสำนึกของนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มีต่อแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วชิรวิทย์ สิริชัยพงศ์กุล, วรอนงค์ โกวิทเสถียรชัย. (2557). เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์. *วารสารการจัดการธุรกิจมหาวิทยาลัยบูรพา*, 2(1), 98-121. สืบค้นจาก http://digital_collect.lib.buu.ac.th/ojs/index.php/business/article/view/2941
- วิเชียร วิทยอุดม, และเขมมารี รักชูชีพ. (2553). ทศนะของนักศึกษาต่อการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การแก้ปัญหาคอขวด: กรณีศึกษานักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ธัญบุรี [รายงานการวิจัย]. สืบค้นจาก <http://www.repository.rmutt.ac.th/xmlui/handle/123456789/221>
- ศุภมาส อังสุโชติ (2555) การเลือกใช้สถิติให้เหมาะสมกับงานวิจัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สืบค้นจาก http://rlc.nrct.go.th/ewt_dl.php?nid=910
- เศรษฐกิจพอเพียง. (2555.). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง [เว็บไซต์]. สืบค้นจาก <http://เศรษฐกิจพอเพียง.net>
- สังข์ รักษา และอุ๋น อารมย์เลิศ. (2555). ถอดบทเรียนกระบวนการการเรียนรู้เชิงบูรณาการกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าของวิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคมอยู่เย็นเป็นสุขในจังหวัดราชบุรี. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ | Academic Services Journal, Prince of Songkla University*, 23(3).

อดุลย์ จาตุรงค์กุล และดลยา จาตุรงค์กุล. (2546). *พฤติกรรมผู้บริโภค ฉบับมาตรฐาน Consumer Behavior*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อมรรัตน์ จันละอ (2558) ทศนคติของคน Gen Y ที่มีต่อวิถีชีวิตสีเขียว วิทยานิพนธ์เสนอคณะบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร มหาวิทยาลัยนเรศวร

อลิสรา ประมวลเจริญกิจ, จันทวรรณ สำราญสำรวจกิจ, & วาสนา ดอนจันทร์ทอง. (2553). การใช้ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม. *จันทรเกษมสาร (Journal of Chandrakasemsam)*, 31(16), 41-46. สืบค้นจาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/crujournal/article/view/30739>

อาชว์ เตาลานนท์ (2555) บริหารธุรกิจแบบ“เศรษฐกิจพอเพียง” plugged วิญญาณขับเคลื่อนอย่างยั่งยืน <http://www.cpthailand.com/>. 3 ธันวาคม 2555.

Economic Intelligence Center (EIC) (2557). กลยุทธ์มัดใจผู้บริโภค Gen Y. กรุงเทพฯ: ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)

ภาษาอังกฤษ

Carngan, M., & Attalla, A. (2001). The myth of the ethical consumer - Do ethics matter in purchase behaviour? *Journal of Consumer Marketing*, 18(1), 560-577.

Emery, B. (2012). *Sustainable marketing*. Pearson.

Fill, C. (2013). *Marketing Communications: Brands, Experiences and Participation*. UK: Pearson.

Kotler, P., & Lee, N. (2005). *Corporate social responsibility: Doing the most good for your company and your cause*. John Wiley & Sons.

Leon G. Schiffman, Leslie Kanuk, Havard Hansen (2013) *Consumer Behaviour*. Pearson Education Limited

Maignan, I. (2001). Consumers' perceptions of corporate social responsibilities: A cross-cultural comparison. *Journal of Business Ethics*, 30(1), 57-

Mohr, L. A., Webb, D. J., & Harris, K. E. (2001). Do consumers expect companies to be socially responsible? The impact of corporate social responsibility on buying behavior. *Journal of Consumer Affairs*, 35(1), 45-72.

Öberseder, M., Schlegelmilch, B. B., & Gruber, V. (2011). “Why don’t consumers care about CSR?”: A qualitative study exploring the role of CSR in consumption decisions. *Journal of Business Ethics*, 104(4), 449-460.

Schiffman, L., O'Cass, A., Paladino, A., & Carlson, J. (2013). Consumer behaviour. Pearson Higher Education AU

Snider, J., Paul, R. H., & Martin, D. (2003). Corporate social responsibility in the 21st century: A view from the world's most successful firms. *Journal of Business Ethics*, 48(2), 175-187.

UNDP (2016).Background on the Goals. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>

CSR Making a Sustainable Difference: Case Study Roza Cooperation With the Ministry of Health

Marissa Chantamas¹

Abstract

This case study of Hi-Q Company, producer and marketer of Roza food products is designed to create a guideline for the syncretic stewardship model of CSR. The study uses the means end chain analysis to compare the perception towards the CSR initiatives across stakeholder groups including the Ministry of Health, community members, teachers, students, consumers, media, and athletes sponsored by the company. The findings indicate that it is important for the CSR initiatives to align between the firm's core competency and benefits derived by the stakeholders. The comparative analysis of stakeholder groups indicates that successful CSR initiatives must start by having activities that all groups can be involved in. This can be achieved through the creation of activities that have clear functional benefits for all groups. Once this basic benefit is achieved the psychosocial benefits can be achieved through the recognition of performance that eventually leads to the achievement of their value-driven goals. It is also found that the involvement can be classified as the giver and receiver group. The impact of the initiative seems to be more enduring in the giver group while the receiver group tend to have only fleeting impact.

The limitation of this research is the generalizability of the findings thus it would be interesting for future research to explore other industries. In addition the development of quantitative measures for assessing the perception of stakeholders should be pursued.

Keywords: CSR, sustainability, firm performance perspective, stakeholders, syncretic stewardship model, means end chain

¹ *Department of Marketing*
Martin de Tours School of Management and Economics e-mail: marissachnt@gmail.com

การแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมที่สร้างความแตกต่างอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาความร่วมมือระหว่าง โรซ่า และกระทรวงสาธารณสุข

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ ทำการศึกษาการดำเนินงานของบริษัทไฮคิว-ซึ่งเป็นผู้ผลิตและผู้วางการตลาด ของผลิตภัณฑ์อาหารภายใต้ตราสินค้าโรซ่า เพื่อพัฒนาเป็นแนวทางสำหรับแบบจำลองการผสมผสานความเชื่อ ของการเป็นผู้ให้ในการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (The syncretic stewardship model of Corporate Social Responsibility - CSR) โดยการใช้การวิเคราะห์ด้วยโมเดล โซ่เส้นทางการตัดสินใจ (Means-end Chain: MEC) เพื่อที่จะเปรียบเทียบการรับรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข ชุมชน ครู นักเรียน ผู้บริโภค สื่อ และกลุ่มนักกีฬาที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากบริษัท

ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรจะต้องมีความสอดคล้องกันระหว่างแก่นความสามารถหลักของบริษัท และผลประโยชน์ต่างๆที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้รับ เมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่ม พบว่า การดำเนินงานการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเริ่มจากการมีกิจกรรมที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ด้วยการออกแบบกิจกรรมที่ทุกกลุ่มสามารถได้รับอรรถประโยชน์ (Functional benefits) อย่างชัดเจน เมื่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับรู้ถึงประโยชน์พื้นฐานนี้แล้วก็จะทำให้เกิดประโยชน์ทางด้านจิตใจ (Psychosocial benefits) และนำไปสู่การประสบความสำเร็จตามเป้าประสงค์ขององค์กรนอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมนั้น อาจแบ่งได้เป็นลักษณะของกลุ่มผู้ให้ (Giver group) และกลุ่มผู้รับ (Receiver group) ผลกระทบของการดำเนินงานการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรของกลุ่มผู้ให้จะมีความยั่งยืนมากกว่ากลุ่มผู้รับซึ่งจะได้รับผลกระทบในระยะสั้นมากกว่า ข้อจำกัดของงานวิจัยนี้ คือ ความสามารถในการอ้างอิงผลการวิจัยไปยังกลุ่มองค์กรอื่นๆ ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไป อาจจะมีการขยายผลการศึกษาไปยังกลุ่มอุตสาหกรรม หรือ องค์กรอื่นๆด้วย รวมทั้งควรมีการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อทำการประเมินการรับรู้ของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอีกด้วย

คำสำคัญ: การแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ความยั่งยืน มุมมองผลการปฏิบัติงานขององค์กร กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แบบจำลองการผสมผสานความเชื่อของการเป็นผู้ให้ โซ่เส้นทางการตัดสินใจ

Firms operate for a profit not good will. Thus, CSR with the ethical orientation perspective that focuses on philanthropy alone is not a viable option. Sen, Bhattacharya, and Korschun (2006) found that consumers are tolerant to profit making initiatives as long as they believe that it is done out of genuine concern. As a result today the focus of CSR has shifted towards the performance orientation with an emphasis on the macro-social level to organization level. Vogel (2005) expressed the view that CSR initiatives have to be linked to the financial gains of the firm. There are four means in which a firm may gain profit from engaging in CSR activities namely 1. cost and risk reduction; 2. developing competitive advantage; 3. creating reputation and legitimacy; and 4. attaining synergistic value (Kurucz et al., 2008).

In support of this view Berger, Cunningham, and Drumwright (2007) explained that CSR should be part of the day-to-day business agenda of the company. CSR, thus, can be applied in three types of models namely the social values led model, business case model, and syncretic stewardship model. The social values led model proposes that CSR initiatives are done for non-economic reasons. The business-case model proposes that CSR initiatives should have a direct link to the profit. The two models appear to anchor CSR on the opposite ends of the continuum between non-profit and profit orientation, however the ideal practice should combine both. The authors explained that the business case model might make CSR more lucrative to firms but it has a very narrow focus. As a consequence the syncretic stewardship model is a more comprehensive model. It proposes that the firm takes into consideration virtuous values while pursuing economic objectives. The model recognizes both the direct and indirect relationships between CSR and the firm performance, which the authors explained is derived from the interdependence of the firm and society. This is in line with the suggestion by Porter and Kramer (2006) that the CSR must be appropriately suited to the firm's strategy. Thus it can be said that the syncretic stewardship model uses CSR as a management philosophy guiding the business practices. The societal values and the core competency of the firm ideally need to be synchronized so that the activities of the firm and CSR go hand in hand in producing profit for the firm with the benefits given back to the society and community.

This view of CSR as a balanced alternative to being either purely non-profit to totally profit driven is what Reidenbach and Robin (1991) call an "emergent ethical corporation". In Thailand, this interpretation is done based on the Sufficiency Economy Philosophy proposed by His Majesty King Bhumibol Adulyadej as a means to ensure that business and society and co-exist (Suwanraks, 2000; Kantabutra, 2007). As explained by Bhattacharya, Korschun, and Sen (2009) and Porter and Kramer (2006), companies using CSR as part of their strategy need to be examined. Thus, it is the objective of this study to explore a company that strives to attain this ideal. As a result Hi-Q Company producer and marketer of Roza branded food products is selected because of their on-going CSR project done for six consecutive years. This project aimed at improving the nutrition of children through supporting the schools to achieve recognition for their performance by the Ministry of Health involves multiple stakeholders. Thus, this case study involves in-depth interview with the management of the company. In addition based on the stakeholders model in-depth interviews of Ministry of Health officials, media, athletes sponsored by the company, employees, consumers, teachers, and students at the target schools, were also conducted. The data collection was made during one of the CSR events hosted by the company. The first contribution is the analysis of the key learning to develop a guideline for the practice of the syncretic stewardship CSR model. Previous research tended to focus on specific stakeholders providing only piecemeal evidence. Thus, Bhattacharya, Korschun, and Sen (2009), suggested that there is still no research comparing the perception of CSR initiatives across the different groups of stakeholders. Thus, the second contribution is the study of how the different stakeholder groups perceive

CSR initiatives using the means end chain analysis to provide a comprehensive understanding of the CSR impact.

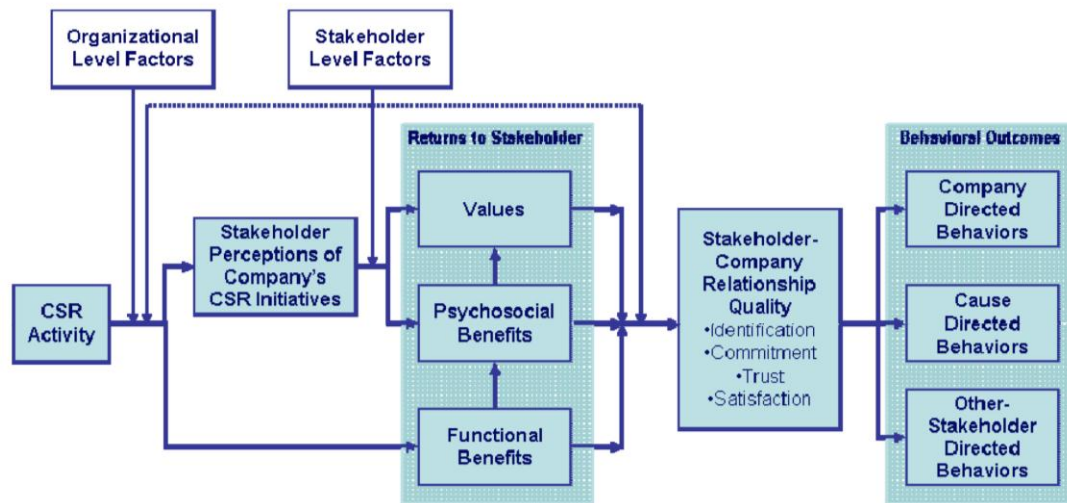
CSR Contribution to the Firm

CSR activities have been found to have a positive relationship on the attitudes, beliefs, and behavior of consumers (Piercy and Lane, 2009). Bhattacharya, Korschun, and Sen (2009) explained that the impact of CSR on the attitudes towards the firm is derived from functional, psychosocial, and values driven benefits. The researchers used the means end chain and relationship marketing concepts to derive their conclusions. In addition to developing a favorable attitude towards the firm, Du, Bhattacharya, and Sen (2007) found that involvement defined as the process of participating in the CSR programs of the stakeholder affects the identification level with the organization. As a consequence consumers who are supportive of a company's CSR, use it as a criteria for buying that brand (Auger, Devinney and Louviere, 2007; Webb, Mohr and Harris, 2008). Du, Bhattacharya, and Sen (2007) found that consumers who believed that the CSR activity improved the dental health of their children expressed stronger intention to purchase the product.

However, customers are not the only stakeholders to the firm. Post, Lee, and Sybille (2002) explained that stakeholders were individuals or constituencies that either voluntarily or involuntarily contributes to the firm's profitability thus they stand to gain or take the risk from this relationship. Therefore, stakeholders will encompass many groups including the government, community, and media. The benefits stakeholders get from a firm may be tangible or intangible (Bhattacharya, Korschun, & Sen, 2009). As a result the authors proposed a model (see Figure 1) to explain the perception of CSR activity by the stakeholders, which in turn influences the relationship quality leading to behavioral outcomes directed at the company, the cause, and the other stakeholders. The authors used the means end chain analysis to explore the relationship between the purchase decision and the causally connected categories of benefits namely function, psychosocial, and values. The functional benefits are directly related to the tangible features of the CSR activities. This may include the direct improvement of health, attainment of knowledge, or improved profits. The psychosocial benefits are related to the well being of the individual. This may be a sense of pride in being associated with the firm that does good CSR. The values benefit is the affirmation of the achievement of goals that are important to the individual. Thus, it can be said that CSR initiatives become meaningful to the consumers when they generate benefits that are relevant to the achievement of personal goals. In the model the authors contend that the functional benefits affect the psychosocial benefits, which in turn affect the values through the perception and involvement in the CSR initiatives. Thus, the research objectives are stated as follows:

1. To explore the perception of stakeholders regarding CSR activities based on the fulfillment of the three levels of benefits using the means end chain analysis.
2. To compare the perception of stakeholders from different groups regarding CSR activities.

Figure 1: A Model for Understanding Stakeholder Responses to CSR from Bhattacharya, Korschun, and Sen (2009)

Research Methodology

Sen, Bhattacharya, and Korschun (2006) explained that the real life impact of CSR enactment activities were not the same as those in laboratory settings. As a consequence the researchers conducted a study based on the donation to a university by a brand. The study was conducted on students, who were potential customers, employees, and investors. However, in the real world, the stakeholders of a brand reaches beyond just the targets proposed as a consequence this study broadens the scope of the research to encompass other groups including Ministry of Health officials, media, athletes sponsored by the company, employees, consumers, teachers, and students at the target schools. The sampling methodology is based on the suggestion by Marshall (1996) that qualitative research with the aim to explore complex human issues does not require probabilistic sampling. Once the interpretative framework can be established upon reaching a stage of thematic theoretical saturation, the interviewing process was terminated. As a result this is method used to determine the sample size for this research.

Stakeholder Group	Sample Size
Company Management	1
Government Official	1
Teachers of Target School	2
Athletes	3
Consumers	10
School Children	5
Target Community Members	2
Employees	3

Table 1: Stakeholder Respondents

The interview of Mr. Suwit Wangpattanamongkol, Marketing Director, Hi-Q Food Products Company Ltd. provides a background of the company and the CSR project as follows:

“Hi-Q Food Products Company Ltd was established in 1986. We have been dedicated to quality and pioneering innovation. In 1990 the company introduced the easy to open packaging, which allowed the company to gain a 15% market share in a highly competitive industry. In 1996 the company acquired legal rights to the “Roza” brand name, which is a well-known brand in the cooking sauce and canned mackerel industry in Thailand. The core products of the company include canned mackerel, tomato sauce, and ready to eat food products. The slogan of the company is “Good Taste. Good (Nutritional) Benefits. As a result the company’s core competency is the production and distribution of products with good nutritional value to people at an affordable price. The company embarked on a backward integration strategy by opening Roza Agri-Industrial Company Limited in 1998 in Nongkhai Province. The company produces tomato sauce, which is a main ingredient in the company’s production. Being reliant on fresh produce, the company engages in contract farming within the region near the plant. As a result the management of the company came to become aware of the need for improving the nutrition for children, who are the future of the country. This is reiterated by the fact that the company is a major sponsor of many Thai athletes, who come from the northeastern region.

We recognized that the children’s diet lacked the right nutrition in particular vegetables. This is supported by research conducted by the Ministry of Health that found that school children ate less vegetables than recommended in the “Nutrition Pyramid” guideline imposed by the ministry. As a result the then turned to the health consultants in the Ministry of Health. The company identified a poorly publicized but quite important project the ministry was conducting rather ineffectively. The project entailed that schools had to improve their basic facilities in terms of cleanliness, provide food that includes has the necessary nutritional value for children, teach them basic health information such as taking care of their teeth, and encouraging parents to give children better food. When schools are deemed as successful in attaining these goals, they are given a diamond rating together with a budget for further development of the school. Many of the schools wanted this diamond rating but did not have the means to achieve all of the criteria set by the Ministry of Health. As a consequence Hi-Q Co., Ltd. took this opportunity to provide training to the schools. The reason is that as schools achieve this standard of excellence all of the students and teachers including the community would receive the benefits. This is the start of the project wherein teachers from five selected schools are given intense training sponsored by the company. They go back to their schools to improve the standards and when they receive the diamond rating, the company comes back to celebrate with them bringing athletes and celebrities, which is a fairly big deal in the rural areas. The campaign has full support from the Ministry of Health. This campaign has been running for six consecutive years and as long as we have the support from our partners we will keep going on.”

The data was collected at the event celebrating the achievement of the diamond rating for a school in Nongkhai province. At the event all of the stakeholders played a role in the CSR initiative. The consumers, employees, media, and athletes took part in the parade, playing games, and cheering the students, who participated while the community members watched on. The management, ministry official, and teachers took part in the formal presentations of the award and presided over the events. The key to the success of the CSR initiative as revealed from the findings is the fact that all groups of stakeholders attained a tangible benefit for their efforts. This functional benefit that was derived from their knowledge, skill, or time was rewarded with further psychosocial benefits of pride. The fact that the event was a big event in the province recognized by the media and involved national athletes and celebrities boosted the esteem of those involved. Ultimately the values that held all the stakeholders together were the harmony of people in the country and the improvement of the livelihood of children from the rural areas.

Table 2 summarizes the findings from the in-depth interview of the various stakeholder groups. Due to the commonality of responses resulting from their common motivations and direction of their answers. Consequently the Health Ministry Official and Teachers are grouped together because they represent the view of the government. The community and students are grouped together because they represent the view of the people in the area. The media and the athletes are grouped together because they represent the view of external parties that come into contact with the company and its events for communication purposes.

Consumers and the Ministry of Health agree that nutrition is important in the development of children. This is especially a problem in the rural areas. As a result both groups view that supporting nutrition in a result driven manner is a good initiative. The sample quotes from one consumer, the ministry official, one athlete and one media representative explain this insight as follows:

“I have seen many CSR initiatives. They are usually a one shot type of thing where gifts are given. There is never a follow up to see if it is successful. This is the first CSR event where I see follow up and dedication to make things work. As a provincial boy myself, I understand the sort of problems these schools have so I think this project is really very good.” Consumer male aged 33 years.

“Nutrition has a major impact on child development, however it is often taken for granted together with hygiene. I am glad that Roza has taken up this cause and attempts to do something about the situation. With proper food and hygiene, children will have more opportunity and ultimately the country will stand to benefit.” Ministry of Health Official male aged 65 years.

“Roza has supported the training for our team in Germany so I am happy to be part of their activities. I grew up in a small town myself so I understand the difficulties the children and their families must be experiencing. I think that by being here and running a race with the children I can inspire them. I also think that the CSR project is a very good support for the community because nutrition is important for the growth of the children.” Female athlete aged 31 years.

“The company has been running this CSR program for many years. Having been invited to take part all along, I can really see the benefits that are returned to the community. I can feel the dedication and good will emanating from everybody. It is a really good feeling.” Media representative aged 37 years.

Levels of Returns	Ministry of Health Official and Teachers	Employees	Community and Students	Media and Athletes	Consumers
Functional benefits ↓	-Schools can achieve rating that certifies health achievement -Success in implementing ministry policy	-Use professional skills and time to do good and make merit -Career growth -Enjoy the events	-Students have better food and hygiene -Enjoy the events	-Use professional skills and time to do good and make merit -Learn nutritional information -Receive support for work	-Use personal skills and time to do good and make merit -Enjoy the events -Learn nutritional information
Psychosocial benefits ↓	-Pride from recognition of success -Respect from community and colleagues	-Work-life integration and better relationships with others in organization -Pride in working with the company	-Have better relationship with others in the community -Feel proud of being part of the school	-Have better relationship with related industries -Feel proud to inspire students -Happy to make merit	-Feel proud to take part in events -Happy to make merit
Values	-Harmony, sustainability in good citizenship -Contribute to a better place for all	-Harmony with organization -Contribute to a better place for all	-Harmony in the community -Improve the community to be a better place for all	-Improve the livelihood of people to make the country a better place	-Harmony among people and improvement of life for all

Table 2: Means End Chain Comparative Analysis of Stakeholders

In terms of relationship quality there is evidence of satisfaction and trust in the company. This is because the stakeholders are present at the event and can see the dedication and sincerity of the company's management in improving the health and hygiene needs of the students in rural areas. The stakeholders interviewed at the event felt a sense of identification with the company and its cause because they felt that it was related to the values they held in terms of promoting harmony and prosperity in the country. The CSR initiative involving improvement of nutrition serves as a good tie in with the company's products as explained by an employee and schoolteacher as follows:

"We are a food company using fresh vegetables, fish, and chicken in our products. These are all healthy choices so I think that it is a natural fit for us to promote good nutrition among children. We are not pushing our products but we are reinforcing our belief in doing food products for the people." Employee female aged 29 years.

"Schools are under pressure to have academic achievement while taking care of the nutrition and hygiene of the students. I think it is great that Roza offered this opportunity to help us. By providing us with the training and know-how to achieve the diamond rating, we feel more confident to improve the well being of the students and even get recognized for it. Roza does not push their products but I am sure we are all aware and understand that the company provides good nutrition in all of their products." Schoolteacher aged 40 years.

Analysis based on the Model for Understanding Stakeholder Responses to CSR show that the behavioral outcomes vary by group. This behavioral outcome is considered a reflection of the commitment. Tracking the consumer and media group after the event it is found that company directed, cause directed, and other stakeholders directed behavioral outcomes continued for at least one year. Reports from the consumers include behavioral outcomes in terms of product consumption and further engagement with the company and its activities. After returning from the event some of the consumers reported purchasing more Roza products.

"Mackerel Spicy Salad (Yum) is always a good dish to enjoy. I like it but now what is different is I make a point to buy Roza brand." Female consumer aged 30.

"From the trip I learned that Roza High Licopene Tomato Sauce is very good tasting and also very high in Licopene, which is very good for preventing cancer so I buy it regularly now." Male consumer aged 40.

"The Roza High Licopene Tomato Sauce is better tasting than many of the tomato juices on sale. I drink tomato juices regularly to have a good complexion. Now Roza is my choice. Female consumer aged 25.

Many of these consumers continued to attend events organized by the company, held outings, and even initiated their own projects to help schools in their own localities. However, their engagement appeared to taper off after 18 months. The media members, who have befriended these consumers during the CSR initiative organized by the company, picked up their efforts and helped to promote it on their personal social media. The media members continue the support of the company and its activities for a longer period than consumers. Part of this might come from the fact that Roza is also a sponsor for some of media. The Ministry of Health official and the athletes still also continues to support the project and joins the activities created by the company and its media partner. The employees, who attended the event, are still working at the company, resulting in low turn over rates. The teachers,

community, and students show no further behavioral outcomes after the event. It can thus be speculated that involvement in CSR initiatives can be classified as the givers and the receivers. Those who give may feel more involved and the impact of the initiative lasts longer while those at the receiving end are less involved thus the impact is also short lived.

Theoretical and Managerial Contribution

The theoretical contribution of this study is the accumulation of additional evidence to support the Model for Understanding Stakeholder Responses to CSR from Bhattacharya, Korschun, and Sen (2009). In terms of managerial contribution the following guidelines for the syncretic stewardship model of CSR have been developed:

1. Align the CSR initiative with the firm's core competency and the values that are important to the stakeholders.
2. Provide each stakeholder group with activities where they can use their skills, knowledge, and time to achieve tangible functional benefits.
3. Build the psychosocial benefits through media coverage or other forms of recognition.

Limitations and Future Research

The paper provides evidence that the development of CSR follows order of providing functional and psychosocial benefits with the fulfillment of values held commonly among stakeholders. However, further research needs to explore whether CSR needs to follow this process to be successful. The utilization of one case study is not sufficient evidence to generalize the findings. As a consequence the possibility to explore the stages and how it can be applied to different industries need to be further studied. Since Hi-Q Company is a food manufacturer and is involved with nutrition, which is important to the livelihood of people; studies into other industries that do not have the same direct link to the lives of people should be implemented in order to better understand the phenomenon.

To truly find evidence regarding commitment as part of the stakeholders-company relationship quality and behavioral outcomes to company, cause, and the relevant stakeholders takes a continuous period of study. This research consists of in-depth interviews conducted during the event and another follow-up interview. The findings indicate that the effects of the CSR initiative wears out over time as a result, a longitudinal study spanning a longer period of time should be conducted in future studies to study this effect. Another limitation is the fact that the farmer group is absent from this study despite backward integration being a strategy implemented by the company. Therefore, future studies need to ensure that all stakeholders involved in all key strategies need to be identified and studied in order to generate a more comprehensive perspective.

Another limitation may also be from the overly positive results of the CSR event. This might be due to the fact that a majority of the data collection was done during the event itself. The respondents may feel conscious that their responses are documented. As a result there might be a bias in the responses. However, the researcher is conscious of this potential weakness therefore additional information was also collected later and their behavior tracked over time. One final limitation is the absence of data collected from the other schools or the community members who were not part of the event. As CSR events become large scale in the locality, it would also be important to study those excluded from attendance or involvement. Their perception towards the recipients of the benefits of CSR and the funding company should be further explored.

References:

- Ahearne, M., Bhattacharya, C. and Gruen, T. (2005) Beyond the brand: Antecedents and consequences of customer–company identification. *Journal of Applied Psychology*, 90(3), 574–585.
- Auger, P., Devinney, T.M. and Louviere, J.J. (2007) Using best-worst scaling methodology to investigate consumer ethical beliefs across countries. *Journal of Business Ethics*, 70, pp.299-326.
- Bartel, C. A. (2001) Social Comparisons in Boundary- Spanning Work: Effects of Community Outreach on Members' Organizational Identity and Identification. *Administrative Science Quarterly* 46(3), 379–414.
- Bergami, M., & Bagozzi, R. (2000) Self-categorization, affective commitment, and group self-esteem as distinct aspects of social identity in the organization. *British Journal of Social Psychology*, 39(4), 555–577.
- Berger, I.E., Cunningham, P. and Drumwright, M.E. (2007) Mainstreaming corporate social responsibility: developing markets for virtue. *California Management Review*, 49, pp. 132–157.
- Bhattacharya, C.B, Korschun, D., Sen, S. (2008) Strengthening Stakeholder-Company Relationships Through Mutually Beneficial Corporate Social Responsibility Initiatives. *Journal of Business Ethics*, 85:257-272.
- Bhattacharya, C.B., Korschun, D. & Sen, S. (2009) Strengthening stakeholder-company relationships through mutually beneficial corporate social responsibility initiatives. *Journal of Business Ethics*, 85, pp. 257-272.
- Bhattacharya, C.B. and Sen, S. (2009) Corporate social responsibility in marketing. In: N.C.
- Carroll, A. B. (1979) A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*, 4(4), 497-505.
- Carroll, A.B, and Shabana, Kareem, M. (2010) The Business Case for Corporate Social Responsibility: A Review of the Concepts, Research and Practice. *International Journal of Management Review*.
- Clarkson, M. E. (1995) A Stakeholder Framework for Analyzing and Evaluating Corporate Social Performance. *Academy of Management Review* 20(1), 92–117.
- Dahlsrud, A. (2008) How corporate social responsibility is defined: an analysis of 37 definitions. *Corporate social responsibility and environmental management*, 15(1), 1-13.
- Du, S., Bhattacharya, C.B. and Sen, S. (2007) Reaping relational rewards from corporate social responsibility: The role of competitive positioning. *International Journal of Research in Marketing*, 24(3), 224–241.
- Gadeikiene, A., & Banyte, J. (2013). Long-term relationships between consumer and socially responsible company: the effect of consumer's support for CSR. *International Journal of Management Cases*, 15(2).

Galbreath, J. (2008) Building corporate social responsibility into strategy. *European Business Review*, Vol. 21 No. 2, pp. 109-27.

Kantabutra, S. (2005). Applying Sufficiency Economy Philosophy in business organizations: A case of Sa Paper Preservation House. *Unpublished manuscript, Sufficiency Economy Unit, Office of National Economic and Social Development Board, Thailand.*

Kantabutra, S. (2005a) Leadership for Sustainable Organizations. *Sasin Journal of Management* 11: 59-72.

Kantabutra, S. (2006) Relating Vision-Based Leadership to Sustainable Business Performance: A Thai Perspective. Leadership Research Group, College of Management. *Mahidol University Leadership review* 6:37-53.

Kantabutra, S. (2007). Development of the Sufficiency Economy Philosophy in the Thai Business Sector: Evidence, Future Research & Policy Implications. [Online]. Available: <http://www.sufficiencyeconomy.org/old/en/files/26.pdf>.

Marshall, M. N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family practice*, 13(6), 522-526.

Piercy, N.F. and Lane, N., (2009) Corporate social responsibility: impacts on strategic marketing and customer value. *The Marketing Review*, 9(4), pp. 335-360.

Porter, M. and Kramer, M.R. (2006) Strategy & Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review* 84(12), 78–92.

Post, J. E., Preston, L. E., & Sachs, S. (2002). Managing the extended enterprise: The new stakeholder view. *California management review*, 45(1), 6-28.

Reidenbach, R. E., & Robin, D. P. (1991). A conceptual model of corporate moral development. *Journal of Business ethics*, 10(4), 273-284.

Sen, S. and Bhattacharya, C.B. (2001). Does Doing Good Always Lead to Doing Better? Consumer Reactions to Corporate Social Responsibility. *Journal of Marketing Research (JMR)* 38(2), 225–243.

Sen, S., Bhattacharya, C.B, and Korschun, D. (2006). The Role of Corporate Social Responsibility in Strengthening Multiple Stakeholder Relationships: A Field Experiment. *Journal of the Academy of Marketing Science* 34(2), 158-166.

Srisupaolarn, P. (2013) From Altruistic to Strategic CSR: How Social Value Affected CSR Development – a case study of Thailand. *Social Responsibility Journal*. Vol. 9 Iss 1 pp. 56 – 77.

Suwanraks, R. (2000) Summary of discussion: The 1999 TDRI Year-end conference. *TDRI Quarterly Review*, 15(1): 6-17.

Webb, D.J., Mohr, L.A. and Harris, K.E. (2008) A re-examination of socially responsible consumption and its measurement. *Journal of Business Research*, 61, pp. 91-98.

Sufficiency economy and nonprofit management in the margins: A pilot study of foreign language education as a pathway to achieve sufficiency economy from Thailand's underworld

Hugo Yu-Hsiu Lee ¹

Abstract

A key challenge to nonprofit organizations and non-governmental groups (NGOs) today is to develop the economies and societies for minority peoples. Traditionally, nonprofits and NGOs have relied on humanitarian-based programs (for instance, medical services), but recently many of them have turned to foreign language programs and explored the possibility of offering the English language courses. In this light, the view that sufficiency economy is one of the prospects for change adopted by nonprofits and NGOs toward today's minority peoples has long been uncontroversial. Yet, research into nonprofit management has historically and consistently failed to adopt a sufficiency economy perspective to fully understand the extent to which informal and private foreign language programs (provided by nonprofits and NGOs) play a crucial role in helping minority peoples achieve the sufficient economy goals. The present paper, which draws on data from the fieldwork of nonprofits and NGOs in Thailand, examines a form of private education – informal foreign language education programs – that adopt the sufficiency economy approach.

Increasingly, inappropriate formal foreign language education is regarded as one of the key factors in the persistence of marginalization of minority peoples. Notwithstanding the documented progress in the mainstream applied linguistics of formal foreign language education over the past decades, there is little understanding of the extent to which a lack of appropriate informal foreign language education affects minority people's lives to achieve the sufficiency economy goals. Despite these aforementioned challenges and knowledge gaps, the study found that there have been a number of promising practices of sufficiency economy philosophy by nonprofit organizations and NGOs. Informal foreign language education is adopted as a tool; thereby some programs have gone out of their way to help realizing sufficiency economy of minority peoples.

Keywords: nonprofit, NGO, sufficiency economy, foreign language education, English, minority peoples, Thailand

¹ Assistant Professor, ICO - The International College, NIDA - The National Institute of Development Administration

Introduction

A key challenge to nonprofit and nongovernmental organizations (henceforth NGOs) today is to develop the economies and societies for minority peoples. Traditionally, nonprofits and NGOs have relied on humanitarian-based programs (for instance, medical services), but recently many of them have turned to foreign language programs and explored the possibility of offering the English language courses.

Nonprofit insights into sufficiency economy issues relating to informal foreign language education, in a nutshell, are the focal point of this paper. In this light, the study stresses the need to refine our current understanding, theories and practices around applied linguistics in foreign language education, which could be in connection to nonprofit management of sufficiency economy philosophy (see His Majesty King Bhumibol Adulyadej's sufficiency economy philosophy in Grossman and Faulder, 2011, p. 162-165, 187, 262, 265-279).

Background and Problem Statement

Across the globe, the field of foreign language education is at crisis (for instance, see Lu, 2012, for Hong Kong; see Skorton and Altschuler, 2012, for USA). On the one hand, all too soon attacks on formal foreign language education have grown intensely. It is in part due to that it fails to provide appropriate pedagogies for ²minority peoples (henceforward MPs). On the other hand, the mainstream applied linguistic researchers and formal foreign language teachers, consciously or unconsciously, have conspired to make the interdisciplinary study of nonprofit management in connection to informal foreign language education less developed than it should have been. It is not surprising that the modern and western applied linguistics and the formal foreign language education sector have not arrived at an advanced theory to explicitly define terminologies and sufficiently provide conceptual lenses that distinguish and describe the social moment of teaching foreign languages (and English in particular) for social inclusion, otherwise known as TFLSI (or TESI). Efforts by nonprofits and NGOs with an explicit goal to make the learning of privileged foreign languages, with a focus on English, more approachable, accessible and equitable for MPs are defined as TFLSI (Teaching Foreign Languages for Social Inclusion) and TESI (Teaching English for Social Inclusion) in the present study.

Education, an essential part of people's lives, is the departure point of this paper. In many developing countries, it is widely agreed that government schools play a crucial role in a country's educational sector and Thailand is the case at point. While the public school system has conventionally been a primary source of education for a country's general public, it should also be recognized that the informal education programs provided by nonprofits and NGOs serves a complementary role. Globally the non-public and informal education (also referred to as 'private education,' 'private schooling,' 'low-cost private schools') for MPs is rising (see The Economist: "For-profit education," 2015) and the view that a vibrant informal educational sector has a positive effect on a country's development economically and socially has long been accepted. Let's turn to Thailand. The public school system (provided by the government sector) is traditionally the largest source of education, but the role of education

² Criteria for the identification of minority peoples are in the sub-section of site and sample of the methodology section.

offered by nonprofits and NGOs particularly with regard to the informal foreign language education has increased over the years.

Speaking of formal (public) vis-à-vis informal (private) education, foreign language programs in formal and informal education sectors are generally known to be one of the most important development strategies for developing countries. Despite the significant role of foreign language education in a country's economic and social development, there is a long-term failure by academia to recognize the substantial heterogeneity across the formal educational sector and the informal counterpart. While there has been an upsurge in applied linguistic research to explore the formal foreign language education, few attempts have been made to explore the informal language education programs offered by nonprofits and NGOs that address the needs of MPs.

It is no overstatement to claim that hundreds of nonprofit and NGO development agents throughout developing countries are involved in development planning and implementation of such plans as TFLSI or TESI through the teaching of privileged foreign languages and English in particular to MPs. A view that the mainstream applied linguistic perspective (for instance, views, theories and practices published by TESOL Quarterly and RELC journal) continues to prevail in the informal education sector designed for MPs and the teaching models produced by the mainstream formal foreign language teachers are followed universally by the nonprofit and NGO sector has not been critically examined and criticized. However, it is evident that researchers who produced the mainstream applied linguistic literature have not paid significant attention to informal foreign language teaching programs offered by nonprofits and NGOs for MPs (probably because such efforts are seemingly a daunting project). These development agents from the nonprofit and NGO sector devoted to the TFLSI or TESI social movement have an ambitious goal: to create more equal accesses and opportunities for communities and groups in the margins, defined as MPs in the present paper, to learn privileged foreign languages and English in particular. In so doing, they might achieve the sufficiency economy goals for MPs.

Purpose Statement

The purpose of the study is manifold: First, the paper explores the ambitious plans (or the daunting project) from these development agents – nonprofits and NGOs, and examines their strategies and efforts in informal foreign language education programs, otherwise known as TFLSI or TESI, from the perspective of nonprofit management in relation to the sufficiency economy philosophy (Grossman and Faulder, 2011, p. 162-165, 187, 262, 265-279).

Second, the paper is a report of current actions, some promising practices and achieved progress to the sufficiency economy goals of a number of nonprofits and NGOs. Third, it also serves to offer concrete suggestions and policy recommendations.

Some possible approaches to accomplish these ambitious goals of nonprofits and NGOs are through nonprofit management, in conjunction with sufficiency economy philosophy (*ibid*), an inclusive perspective (see a more detailed explanation in literature review section), which acknowledges both developed and developing countries, placing Thailand within a more appropriate context of study. The present paper is based on the premise that the informal foreign language education offered by nonprofits and NGOs is beneficial for MPs and, as such, the experience of these development agents in Thailand has stood out as extraordinary examples of the extent to which sufficiency economy (*ibid*) might better be achieved for Thailand's MPs and there are important implications for elsewhere.

Reviews and Critiques of Literature

The Current State of Applied Linguistics Literature in Foreign Language Education

Increasingly, critiques are launched against traditional studies in applied linguistics and formal foreign language education that include those relating to MPs based largely on the mainstream classroom settings, instead of the informal educational settings (Mohanty, Panda, Phillipson, and Skutnabb-Kangas, 2009; Lee, 2016).

The formal foreign language education in the mainstream public school and college are something all of us are familiar with from our schooling experiences. Asian high school students and college students, for instance, take English as a foreign language. So does the majority of American high school students take Spanish as a foreign language. As such, the pedagogies for educating youth and young adults to become proficiency bilinguals and multilingual by means of public schooling are well documented by research. Nonetheless, the mainstream foreign language education is a failed experiment for MPs. It is due to that the majority of the MPs (indigenous/tribal populations, immigrants, ethnic minorities and so forth) are not provided with appropriate foreign language education that would enable them to succeed in the school setting and the real world (Mohanty, Panda, Phillipson, and Skutnabb-Kangas, 2009).

In his own words as Lee (2016) noted, “conventional research frameworks in language studies, and policies and practices in the language-education sector, have given little regard to language learning in the margins” (p. 649).

The majority of classroom-based research on applied linguistics and formal foreign language education from 1970s until the early 2000s was outright ‘minority blind.’ Over the past forty years or so there have been a massive number of publications in the broadly defined field of applied linguistics detailing formal foreign language education for non-minority students in the mainstream classroom settings (There are some good examples from TESOL Quarterly and RELC). Minority blindness means that there is neither recognition nor a response to the needs of the majority of MPs by the mainstream applied linguistic researchers and formal foreign language teachers. The resulting suffering for MPs is sobering – tens of millions of MPs are left behind with foreign language deficiency (reference to be added in the subsequent report). Such minority blindness is largely attributed to that the majority of mainstream applied linguistic researchers and formal foreign language teachers are from the predominantly Research I Institutes and the public school system, with little or no regard for MPs’ needs (Own Fieldwork, 2010-2017).

Nonetheless, there are only few exceptions to this trend as some publications discussing underprivileged groups in informal foreign language educational settings, including orphans with disabilities (Lee, 2012), immigrant women (Lee and Coronel-Molina, 2011), asylum seekers and refugees (Lee, 2011), bargirls and love entrepreneurs (Lee, 2013, 2014), street teenage workers (Lee, 2016) and Christian missionary teachers and students with lower socioeconomic backgrounds (Wong and Canagarajah, 2009).

The Current State of Development Studies Literature

Over recent years, the modern development studies literature has come to address issues of inequality, poverty (Errico, 2017), irrigation and farming, inadequate infrastructure, gender and transportation (Kusakabe, 2012), urbanization and unemployment (Resnick and Thurlow, 2015) and so forth. Nevertheless, the development studies researchers might risk failing to address the foreign language deficit of MPs, resulted largely from the poor formal foreign language education.

Scholarly literature related to development studies (development planning, sustainable development, social policy, sufficiency economy and so on) and applied linguistics of foreign language education in developing countries has not begun to incorporate with a greater extent of the former to the latter. Despite its importance, formal and informal foreign language education is often excluded from national and regional development planning. As such, the classic development studies literature provides fewer insights into what constitutes planning and implementation of TFLSI or TESI of informal foreign language education in the nonprofit sector. There is a general neglect of TFLSI or TESI among the mainstream development studies researchers and even the ground-level development agents assigned by the central governments and intergovernmental organizations. The reasons leading to the neglect of TFLSI or TESI in the informal foreign language educational sector probably lie in that they are regarded as underground activities conducted by nonprofit organizations, but not in the to-do list (infrastructure, transport, and so forth) of central governmental agenda, in collaboration with intergovernmental organizations (the United Nations (UN), the World Health Organization (WHO) and the International Labor Organization (ILO) and so on).

Theoretical Frameworks: The Adoption of Economy Sufficiency and Its Implication for Nonprofit Management

TFLSI or TESI is a term created to describe efforts, movements and pedagogies that make the learning of privileged foreign languages and English in particular more approachable, accessible and equitable for individuals and groups in the margin, otherwise known as minority peoples (MPs), by utilizing resources derived from nonprofits and NGOs. Enacting and participating in TFLSI or TESI essentially means that informal foreign language teachers from nonprofits and NGOs provide the equal access of privileged foreign languages with a focus on English to groups and individuals in the margins, recognized as minority peoples (MPs), who do not traditionally access to these privileged foreign languages and educational resources.

Moreover, with regard to the theoretical approaches adopted for the study, the conceptual shift (from 'mainstream' or 'center' to 'minority' or 'peripheral') moves its focus away from analytical frameworks that exclude MPs' interests and towards more efforts to meet MPs' needs. It is in spite of two lines of theoretical underpinnings seemingly run parallel to one another, one premised on nonprofit management and the other premised on sufficiency economy (see His Majesty King Bhumibol Adulyadej's sufficiency economy philosophy in Grossman and Faulder, 2011, p. 162-165, 187, 262, 265-279). They are interrelated components as analytical frameworks and intertwined in a dynamic fashion in the present study. In so doing, the adoption of the philosophy of sufficiency economy (*ibid*) as part of the nonprofit management has been identified as particularly an important consideration to help nonprofits and NGOs achieve their development goals.

In a time when the dominance of western economic theories continues to prevail in developing countries, nonprofit and NGO development agents have followed western development theories framed by western epistemologies and terminologies rooted in claims of universal relevance. The economy sufficiency philosophy (*ibid*), however, arises from a growing awareness that there is an urgent need for the adoption of a national - regional development approach that is grounded in the local context. Thus, the economy sufficiency philosophy (*ibid*) emerges by considering development of economies and societies must proceed from lower to higher stages, with a focus on the adoption of the 'secure foundation' ready and operational by the majority of participants who are likely to become contributors of the economic growth. As it turns out, the economy sufficiency philosophy (*ibid*) plays a fundamental role in transforming more than 23,000 villages throughout Thailand as a pathway to a more sustainable prosperity

Method: The Pilot Study

Research Questions

The study pursues the answer to the question poised below:

To what extent the sufficiency economy philosophy is adopted by nonprofit and nongovernmental organizations, and by means of what approaches and methods they achieve the sufficiency economy goals?

Sites and Samples

The primary investigative site is the state capital of Thailand – Bangkok. The site is selected in part because the majority of international nonprofit organizations and NGOs stay in Bangkok (or headquartered in Bangkok), despite their presences are nearly everywhere throughout Thailand. Moreover, semi-urban and semi-rural areas (bordered with Bangkok) are also surveyed in the pilot study.

Table 1: Key characteristics of the database used in the analysis of sufficiency economy and nonprofit management in the margins of Thailand

<i>Variables</i>	<i>Database</i>		
Time Coverage	December 2016 – March 2017 (pilot study) April 2017 – ongoing (subsequent study)		
Spatial Coverage Sample	Thailand: Bangkok City; Central Region; Northern Region; and Eastern Region		
Data sources: Personal Interview Surveys and Conversations	Nonprofit Organizations and NGOs: 7	Minority Peoples (MP): 100 +	Scholarly articles (Documents; journal articles and book chapters)

The participants of the pilot study in part are nonprofit professionals from nonprofit organizations and NGOs who have resided in Thailand for at least 5 years. The sample of nonprofit professionals is made up of 7 participants consisting of 2 Americans, 1 Singaporean, 1 Swedish, 1 Taiwanese and 2 Thais. All nonprofit professionals who participate in the pilot study vary in regards to their age, educational attainment, socioeconomic status and years of stay in Thailand. The demographic profile and data of the participants from the nonprofit and NGO sector are in Table 2.

Table 2: The demographic data and profile of nonprofit and NGO participants

<i>Nationality</i>	<i>Age Group</i>	<i>Gender</i>	<i>Years of Stay in Thailand</i>	<i>Number minority peoples s/he helps with</i>	<i>of Informal Classroom Setting</i>
American	60 + 65	Man	40 +	Hundreds	Slums
American	60 + 65	Man	30 +	Hundreds	Slums
Singaporean	45 - 50	Woman	20 +	Hundreds	Orphanages
Swedish	50 - 60	Man	20 +	Hundreds	Orphanages
Taiwanese	35 - 40	Man	7	10 - 20	Bars; Streets
Thai	25 - 30	Woman	25 + (Native to Thailand)	30 - 50	Slums
Thai	About 30	Woman	30 + (Native to Thailand)	30 - 50	Slums

Advocates who foster their commitments in support of TFLSI or TESI would agree that this aforementioned social movement might be an individual activity by one or two individual development agents (even the only individual development agent who conducts planning and implemented these efforts is affiliated with a global-wide nonprofit organization). Field-site visits are paid to 7 nonprofit and NGO professionals, who are poised to designate informal foreign language education programs for the purpose of making privileged foreign languages and English in particular more approachable, accessible and equitable to MPs. Unless otherwise specified, the paper takes greater account of MPs and they are classified and defined according to a combination of criteria, including those of socially excluded populations and lower-income persons. A survey of over 100 MPs is also included in the database.

Table 3: Criteria for the identification of minority peoples (MPs)

<i>Meanings of 'minority'</i>	
Minority1: (aspects of ethnicity and race)	The politics of not belonging (one who has a sense of not being a member of the dominant ethnic group within a nation state) – ‘involves constructing and keeping in public view its negative counterpart of not belonging,’ defined by the social majority and the differentiation is based on some noticeable appearances and characteristics, e.g., ethnicity (ethnic looking), wealth, among others.
Minority2: (social and economic levels)	Social and economic marginality (‘inability’ of the ‘socially excluded’ to access ostensibly ‘normal’ and routine services and aspects of our shared cultural life) -- collective rights or civil rights that are not equally accessible to some impoverished and disenfranchised members in a society.
Minority3: (formal educational settings)	The extent to which minority children and teens are prevented from achieving their full potentials in schools or being forced to be out of schools when their lives and cultures are labeled as marginal in formal educational settings -- deficit thinking is the ideology and the discursive practice of holding lower expectations of academic achievements for students with demographics that do not match the traditional school system (e.g., low-income, culturally and linguistically diverse students, and out-of-school street children and teens).
Minority4: (value attribution of languages)	Marginalized in language learning -- inequality in a ‘symbolic’ linguistic ‘market,’ linguistic hierarchy and ‘linguistic imperialism,’ difficulty in foreign/second language learning, and language education (of prestige standard varieties) only accessible for elites.

Sources: Bourdieu, 1991; Pickering, 2001; Shields, Bishop and Mazawi, 2005; Winlow and Hall, 2013; and Lee, 2016

It should be noted that there are different terms adopted to refer to minority peoples (MPs) at the national and international level, ranging from “socially and economically disadvantaged people,” “students with lower-income backgrounds,” or simply “minority,” “minorities,” “minority groups,” “minority individuals,” to “marginalized groups”.

Research Instruments, Procedure of Data Collection and Analysis

The pilot study adopts the qualitative approach in data collection and analysis. More explicitly, interviews and conversations with the nonprofit professionals are recorded and transcribed. The primary data for the pilot study are gathered from a 20-topic interview administered to 7 nonprofit and NGO professionals in the Bangkok City. The data, reported in the present pilot study excluding the subsequent study, are collected over a period of 4 months (December 2016 – March 2017). To speed up the data collection, the principal investigator adopts the convenient sampling strategy by requesting assistance and help from his affiliated nonprofit organizations and NGOs. The data collected is analyzed adopting the content analysis convention.

Results (reported from the Pilot Study)

Preliminary Findings: Informal Foreign Language Education for the Minority Peoples Gain Momentum as Informed by Sufficiency Economy Perspective

The most significant theme that emerges from the pilot study's data analysis is that the sufficiency economy philosophy is strongly in connection to the legacy of nonprofits and NGOs. This can be summarized as follows. It has become clear that despite most of the nonprofits and NGOs surveyed have some key features in common, they are all, with no exceptions, intended for MPs to achieve the individual self-sufficiency economy goals. Yet, achieving sufficiency economy for MPs in Thailand requires a wide range of economic activities. However, they focus on engaging MPs to the informal foreign language education program in order to create the English-speaking competitive advantage for MPs. These aforementioned foreign language programs in private and informal settings will provide a way of defining the meaning of sufficiency economy, as seen from the perspective of nonprofit management. Following capacity planning and implementation of plans to promote foreign languages as part of the development process termed 'capacity building,' nonprofits and NGOs that are studied emphasize explicitly at varying degrees the teaching and the learning of the English language. To that end, nonprofit and NGO professionals who adopt sufficiency economy frameworks are against the backdrop of the failure of formal foreign language education.

In the result section, the author compares different informal English language programs implemented by different nonprofits and NGOs. Data demonstrates that in a general sense, nonprofits and NGOs that support orphanages and help orphaned children and youth outperform those supports and helps slum children and youth. It is unfortunate but true that some slum children and youth are placed in the informal English language courses by their parents with the wrong financial incentives. These aforementioned children and youth in the slum are to cater nonprofit and NGO English teachers in order to give their parents a change to exploit resources and materials brought in to the slum by nonprofits and NGOs. By contrast, social workers and volunteers in collaboration with nonprofits and NGOs in orphanages show higher integrity and benevolence than those parents of slum children and youth.

Discussion and Conclusion

Discussion

The calls for a locally-driven approach are echoed in the present pilot study. The sufficiency economy philosophy provides a better sense of how local nonprofits and NGOs are managing their foreign language programs. I shall proceed by summarizing the essence of these activities here.

Despite some of the informal foreign language education programs surveyed in the pilot study continue to generate a number of positive results, their programs proceed with developmental stages. This result derived from the pilot study resonates the sufficiency economy philosophy (see His Majesty King Bhumibol Adulyadej's sufficiency economy philosophy in Grossman and Faulder, 2011, p. 162-165, 187, 262, 265-279) in part because it clearly states that progress from a family and a community to a country and its economies and societies are made by stages. English teachers from these nonprofits and NGOs surveyed adopt the 'middle-path' pedagogy by identifying stages-of-development with regards to their

students' learning goals. The sufficiency economy, along with its implication for teachers, stresses moderation with limited lesson content and lesson delivery in order not to overwhelm students. English teachers studied as research participants report that they begin with teaching alphabet and how to count one to ten, but never expect a deeper understanding of the English language within months.

Even as children and youth studied as research participants face learning challenges such as a lack of educational resources in their homes, communities and schools, they are rewriting traditional career paths to join newer business opportunities (tourism and transportation in particular), empowered by their English language proficiency with the help of nonprofits and NGOs. Despite they do not achieve a higher-level English proficiency, their moderate command of English is equated as part of the 'foundation' building as referred to in the sufficiency economy philosophy (*ibid*). Their English learning is essentially aimed at their (individual) long-term career development and is closely related to their self-sufficiency goals, despite their present-time lower-level English is viewed as a mere 'enough' to the long-term sustainable development in individual levels.

Conclusion: Implications and Recommendations

Sufficiency economy is arguably one of the most important philosophies adopted by these nonprofits and NGOs in the pilot study. It is therefore argued here that, in developing countries, there is a need for significant attention paid on nonprofits and NGOs originated from or informed by the sufficiency economy philosophy, which pertains to informal foreign language education (with a focus on English) for MPs.

Both historically and currently, there have been calls from the scientific community throughout the world for a search of alternatives away from the mainstream, modern and western perspective. In developing countries, such calls are most vocal in the nonprofit and NGO sector, among others. The exploration for non-west alternatives is gaining momentum where the local context appears to be disparate than the western settings. Data by nonprofits and NGOs in Thailand, for instance, shows that building on local experiences is of imperative and at the same time local experiences echo the locally-driven sufficiency economy philosophy. Sharing local solutions from the perspective of nonprofit management and sufficiency economy philosophy result in better theory and practice in social sciences (applied linguistics of foreign language education is the case in point), and to actions for more inclusive and just society. In so doing, we might move closer to achieve equality, self-sufficiency and sustainability.

References

- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity.
- Errico, S. (2017). *The rights of indigenous peoples in Asia*. Geneva, Switzerland: International Labour Organization.
- For-profit education: The \$1-a-week school. (2015, August 1). *The Economist*. Retrieved March 17, 2017, from: <http://www.economist.com/news/leaders/21660113-private-schools-are-booming-poor-countries-governments-should-either-help-them-or-get-out>.
- Grossman, N., & Faulder, D. (2011). (eds.). *King Bhumibol Adulyadej: A life's work*. Singapore and Bangkok: Editions Didier Millet.
- Kusakabe, K. (2012) (ed.). *Gender, roads and mobility in Asia*. Bourton on Dunsmore, Rugby: Practical Action Publishing.
- Lee, Hugo, Y.-H., & Coronel-Molina, S. M. (2011). Exploring biliteracy practices among immigrant women in Taiwan, *Internet Journal of Language, Society and Culture*, 33, 73- 83.
- Lee, Hugo, Y.-H. (2011). English language teaching at expenses of Thai language teaching for urban refugee language learners in Thailand: Social inequalities related to what languages to teach, *Journal of Language Teaching and Research*, 2 (4), 810-815.
- Lee, Hugo, Y.-H. (2012). English for the purpose of reducing the poverty of orphans with disabilities in Thailand, *Journal of Education and Practice*, 3 (6), 87-99.
- Lee, Hugo, Y.-H. (2014). Speaking like a love entrepreneur: Language choices and ideologies of social mobility among daughters of peasants in Thailand's tourist sites. *Language, Discourse and Society*, 3 (1), 110-143.
- Lee, Hugo, Y.-H. (2013). Bargirl style of language choice and shift: A tale from the land of smile. *Theory and Practice in Language Studies*, 3 (3), 411-422.
- Lee, Hugo, Y.-H. (2016). English language learning in the margins: Toward a movement to help service-industry workers in Thailand. *Theory and Practice in Language Studies*, 6, (4), 649-662.
- Lu, D. (2002). English medium teaching at crisis: Towards bilingual education in Hong Kong. *Gema Online Journal of Language Studies*, 2 (1). Retrieved March 16, 2017, from: <http://eprints.ukm.my/223/1/GemaVol2.1.2002No5.pdf>
- Pickering, M. (2001). *Stereotyping: The politics of representation*. New York, NY: Palgrave.
- Resnick, D., & Thurlow, J. (2015). *African youth and the persistence of marginalization: Employment, politics, and prospects for change*. London and New York: Routledge.
- Shields, C. M., Bishop, R., & Mazawi, A. E. (2005). *Pathologizing practices: The impact of deficit thinking on education*. New York, NY: Peter Lang.
- Skorton, D., & Altschuler, G. (2012, August). America's foreign language deficit. *Forbes*. Retrieved from: <https://www.forbes.com/sites/collegeprose/2012/08/27/americas-foreign-language-deficit/#115990dc4ddc>
- Skutnabb-Kangas, T., Phillipson, R., Mohanty, A. K. (2009). (eds.). *Social justice through multilingual education (Linguistic diversity and language rights)*. Bristol: Multilingual Matters.
- Winlow, S., & Hall, S. (2013). *Rethinking social exclusion: The end of the social*. Los Angeles, CA: SAGE Publications Ltd.
- Wong, M. S., & Canagarajah, S. (2009). (eds.). *Christian and critical English language education in dialogue: Pedagogical and ethical dilemmas*. New York: Routledge.

End-of-life vehicle management in Thailand: Integrating the sufficiency economy for sustainable environment

Aweewan Mangmeechai¹

Objectives

At present, there is no government agency who collects end-of-life vehicle (ELV) data and there is no ELV management system in Thailand. Without proper management, these ELVs could cause harm to the environment. This leads to the objectives of this study, which are 1) estimate the number of ELV cars, batteries, and steel of ELVs in Thailand and 2) provide policy recommendations. ELV management systems of other countries are also reported and discussed.

Main finding

There is no ELV management system in Thailand and no report that describes the life cycle from the car owner to the end of its life. Based on the estimation, the ELV generated in 2015 was approximately 135,384 cars discarded per year or roughly 79,147 tons of steel and 2,805,953 discarded batteries. According to literature reviews, many developed countries, e.g., European countries, United States, and Japan have long applied ELV management systems in their countries. They have set standards to minimize the use of toxic material in car manufacture and, in the meantime, promote reuse, recycle, and recovery within their countries. It seems that the car manufacturers, car owners, and all industries related to ELV management system have run business as usual and unalignment with the sustainability concept nor sufficiency economy philosophy (SEP). In other words, they have run businesses to make the highest profits possible, which means they discard or dispose of, e.g., oil and toxic chemical materials, without good practices, to the environment. To achieve sustainable development, the government should apply an ELV management system in the country.

¹ International College of National Institute of Development Administration

Linkage to SEP

This research is related to SEP in all its aspects. It seems that this concept has been discussed widely but with a lack of serious implementation. For the government, the first-car policy, known as a populist policy, has led to social and environmental impacts. This policy has caused an increase in individual debt, heavier congestion in the city, air pollution, and more discarded cars and batteries. For the individual and ELV-related businesses, without SEP in mind, they are more oriented toward profit only, which could create a harmful effect on the environment. In developed countries, they have learned many lessons from extreme industrialization and turned their backs on that path of development. They have developed and implemented serious ELV management systems and standards that are in alignment with SEP and sustainable development goals.

1. Introduction

There is an increasing number of passenger cars every year. In 2017 there were 37 million vehicles; 8.3 million were sedans (not more than seven passengers) (P. D. Transport Statistics Sub-Division, 2017). It raises questions of how end-of-life vehicles (ELVs) be managed in Thailand, e.g., car tires, batteries, or even the car structure. In addition, how have other countries developed ELV management systems that integrate both environmental and economic values? Developed countries, e.g., many countries in Europe, Japan, or the United States, have long been developing ELV management systems. They have long applied ELV management systems in their countries. They have set the standard for using toxic materials or preventing harm to the environment. In other words, they set standards to minimize the use of toxic material in car manufacture and, in the meantime, promote reuse, recycle, and recovery within the countries. First, the car owners must pay an ELV management fee at the time of car purchase. The car manufacturers must be responsible for reuse or recycle of ELVs.

There is no ELV management system in Thailand. At the current system, the ELV was managed by the owners of dismantling facilities or car repair shops in which proper separation process is not followed. All the liquids, CFCs, or toxic chemicals used in the car could leak to the environment.

There are an increasing number of passenger cars every year. The ELV management system, however, does not have any clear direction. The main reason is the lack of ELV database that could lead to developing an ELV management system, e.g., the collecting and recycling processes. An overview of the ELV management system in the world should be reviewed and discussed.

The objectives of this study are to 1) study the distribution of ELVs, batteries, and steel of ELVs in Thailand, 2) discuss the ELV management system of other countries, and 3) provide policy recommendation for the government. The lessons learned from foreign countries that lack applying SEP are introduced.

2. Background

In this section, the theory of sufficiency economy is introduced. The case of a foreign country that lacks applying SEP is discussed.

2.1 The case of Pittsburgh

This is an example of extreme development, or, in other words, a high growth in industrialization development without concern for environmental issues, lacking in the application of SEP. Pittsburgh has an extremely long history of pollution and the struggle to alleviate it. Extractive industries, such as coal mining, resulted in some of the biggest and longest lasting impacts on the environment. It began in 1762 when a coal seam was discovered along the south bank of the Monongahela River. Coal was an important energy source that fueled the industrialization of most of the country, but Pittsburgh's environment paid the price for it. Smoke pollution was the most noticeable effect of coal consumption and gave the city its identity as the "City of Smoke."

The rivers also became contaminated due to their being a popular transportation route and disposal location for sewage. In 1880, Pittsburgh had hundreds of boats struggling to navigate the crowded rivers. The city had the highest typhoid fever mortality rate of any city in the nation between 1872 and 1908.

An individual in Pittsburgh was three times more likely to die of typhoid fever than any other American at that time. Sewage discharge into the rivers was one of the contributing factors to the problem as this was also where the city drew its water supply.

There were efforts made in the 1800s to reduce air pollution, but they were rarely enforced. Smoke control ordinances and the Bureau of Smoke Control were introduced, but not very successfully due to lack of proper regulations, enforcement, and control technologies. It was also very difficult to convince residents that the smoke was a problem. Many people felt the smoke was a sign of productivity and prosperity. They believed the smoke was good for their lungs and helped crops grow. Pittsburgh's dark haze inspired many poems and was an important part of the city's identity (Popular Pittsburgh, 2015).

2.2 SEP

Right after the Coronation Ceremony held on May 5th, 1950, His Majesty King Bhumibol Adulyadej (HMK) had promised not only to himself but also to all Thais that "I shall reign with righteousness for the benefits and happiness of the Siamese people." His words were well kept since then. He traveled from north to south, from west to east. Every inch of Thailand has been traversed by the king. HMK had put a strong effort into solving serious issues and improving the quality of life of his people across the nation. More than 4,000 projects are great evidence showing his ingenuity and concern. Thousands of trips during his reign allowed HMK to learn how people lived in remote areas, survived with

limited resources, and the difficulties they experience with such restricted help from the government.

Thailand, similar to many other countries around the world, has given importance to industrialization in the last decades, hoping that the nation will be socially and economically developed as well as promoted from a developing to a developed country. The pursuance of industrialization has allowed the nation to enjoy rapid economic growth for the last decades (using GDP as a key indicator) (Economics, 2016). Thailand was on the road of development from the 18–19th centuries. Growth without attention caused a GDP increase of 8–10 percent a year. However, there is a hidden problem under this success. The system broke down in 1997 and it was called the Asian economic crisis. The crisis started in Thailand (well known in Thailand as the Tom Yum Goong crisis). Banks failed and many factories were closed (Sooksan Kantabutra).

In the aftermath of the 1997 Asian economic crisis, SEP has risen to prominence in national discourse in Thailand inspired, in particular, by its association with HMK. The sufficiency economy has been hailed by its proponents as an antidote to the excesses of global capitalism, while it has been reviled by opponents as unrealistic utopianism.

Previously, the sufficiency economy was envisioned as something appropriate primarily for the poor or appropriate for the rural lifestyle. However, this is not the case. The philosophy of the sufficiency economy is acutely applicable in the face of current business trends that promote corporate good governance for stability and sustainable benefits. This philosophy will also benefit the individual as well.

The world is running out of gas. There is not enough to waste our resources or harm to our environment. In every direction and level of economic development, each of the industrial sectors should find their own way to find sustainability.

“Sufficiency economy” is a philosophy that emphasizes the principle for appropriate conduct. The principle could be applied at all levels, e.g., individual, families, and communities, as well as to the choice of a balanced development strategy for the nation so as to apply regionally and globally. “Sufficiency” means moderation and due consideration in all modes of conduct, as well as the need for sufficient protection from internal and external shocks. To achieve this, the application of knowledge with prudence is essential. In particular, great care is needed in the utilization of untested theories and methodologies for planning and implementation. At the same time, it is essential to strengthen the moral fiber of the nation, so that everyone, particularly political and public officials, technocrats, businessmen, and financiers, adhere first and foremost to the principles of honesty and integrity.

The three elements that represent the three principles of the SEP are moderation, reasonableness, and self-immunity. These three principles are interconnected and interdependent. Moderation conveys the idea of people living their lives on the middle path, not the extremes. People should rely on themselves without overindulgence. This way of living occurs when people have reasonableness—accumulated knowledge and experience, along with analytical capability, self-awareness, foresight, compassion, and empathy. They must be aware of the consequences of their actions, not only for themselves but also for others. The third principle,

self-immunity refers to the ability of people to protect themselves against any unpredictable or uncontrollable events. It implies a foundation of self-reliance, as well as self-discipline (see Figure 1). People will be immune materially or financially, socially, environmentally, and culturally.

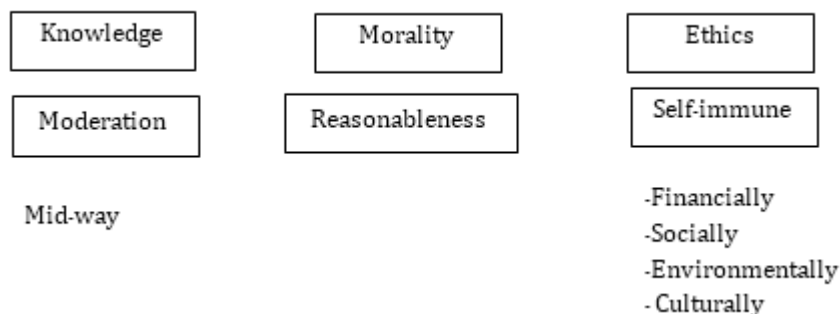

Figure 1: Framework of SEP

Aside from these three major components, three other conditions are needed to make the principles of sufficiency economy work: knowledge, morality, and ethics. Knowledge encompasses accumulating information with insight to understand its meaning and the prudence needed to put it to use. Morality refers to integrity, trustworthiness, behavior, honesty, perseverance, and a readiness to work hard. Ethics refer to moral principles that govern a person's behavior or the conducting of an activity.

By practicing these three principles with the three underlying conditions, people would be able to live securely in harmony in a sustainable society and environment. One will find balance in a normal life with families, neighbors, or even when facing unexpected turbulence. Such a way of living does not signify self-sufficiency; rather, it reflects self-reliance—the ability to tolerate and cope with all kinds of malign impacts of globalization (Prasopchoke Mongsawad, 2010).

Number of passenger cars in Thailand

According to the Transport Statistics Sub-Division, as of February 2017, there were 37.5 million vehicles in Thailand, of which 36.3 million were vehicles under the Motor Vehicle Act and 1.2 million were vehicles under the Land Transport Act. Approximately eight million were passenger cars of not more than seven passengers (Transport Statistics Sub-Division, 2017).

The Department of Land Transportation reported the number of newly registered passenger cars from 2000–2015. The total number of newly registered cars in 2015 was 272,228 cars or approximately 53 percent of total newly registered vehicles (see Table 1).

Table 1: Number of registered cars per year from 2001–2015

Province	New registered cars (cars)							
	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bangkok	92,064	142,322	187,304	171,582	167,908	281,471	452,101	272,228
Chon Buri	2,973	6,227	9,612	9,248	8,359	14,624	31,565	21,103
Chiang Mai	2,875	5,478	6,651	7,395	8,415	15,042	28,676	14,890
Nakhon Ratchasima	2,108	4,383	5,983	6,019	6,590	11,878	23,150	11,694
Khon Kaen	1,693	3,301	4,798	5,302	5,918	11,643	20,732	11,455
Songkhla	2,383	4,142	7,293	7,436	7,465	14,950	22,719	10,063
Rayong	1,126	2,027	3,179	3,581	3,528	8,103	16,202	9,627
Phuket	1,987	3,430	4,981	6,051	4,801	8,530	14,151	7,470
Chiang Rai	817	1,795	2,550	2,704	3,027	5,801	11,356	6,735
Total	135,384	225,198	309,345	297,319	297,100	525,971	912,975	514,941

As can be seen in Table 1, the number of newly registered cars broke the record. It reached 912,975 cars registered in 2009, which was due to the first-car policy.

The so-called first-car buyer scheme in Thailand, an incentive introduced in 2012 by the populist government, turned out to be a huge failure (Maierbrugger, 2013). Under the scheme, low-income earners in particular, have been encouraged to buy or reserve a car and benefit from generous tax bonuses. For a mid-size car, tax refunds could amount to up to 100,000 baht (\$3,250). However, the automotive industry chapter of the Federation of Thai Industries said on August 2 that it expects that some 200,000 orders for new cars are going to be cancelled because people who registered and paid a deposit for delivery discovered that they cannot afford the car because they did not get a bank loan or simply do not have the savings. The chapter also generally cited the slowdown in the Thai economy and diminishing consumer purchasing power as reasons for the cancellations. This means that out of 1.25 million new cars registered for the scheme, 16 percent will not be delivered and customers will ask to get their deposit back. The government initially has reserved an amount of 90 billion baht, or \$2.9 billion, to cover the tax refund claims from the car buyers. This number has now been revised to 70 billion baht. The populist scheme was originally meant as both an incentive for people to switch from motorbikes to cars and a measure to boost car sales in Thailand. Side effects, though, were that a number of people who overstretched their finances had to keep the new car unused because they could not afford gasoline (Maierbrugger, 2013).

3. The status quo of ELV management systems in Thailand

Surprisingly, in Thailand, there are no government agencies who are responsible for collecting data on the number of ELVs. Thus, ELVs were estimated using the number of newly registered cars assuming that the car use period was 15 years. The estimated number of ELVs is summarized in Table 2.

Table 2: Estimated number of ELVs (assuming use period is 15 years)

Province	Number of ELV (assuming 15 years of use period) (cars)							
	2015	2017	2019	2021	2023	2025	2027	2029
Bangkok	92,064	142,322	187,304	171,582	167,908	281,471	452,101	272,228
Chon Buri	2,973	6,227	9,612	9,248	8,359	14,624	31,565	21,103
Chiang Mai	2,875	5,478	6,651	7,395	8,415	15,042	28,676	14,890
Nakhon Ratchasima	2,108	4,383	5,983	6,019	6,590	11,878	23,150	11,694
Khon Kaen	1,693	3,301	4,798	5,302	5,918	11,643	20,732	11,455
Songkhla	2,383	4,142	7,293	7,436	7,465	14,950	22,719	10,063
Rayong	1,126	2,027	3,179	3,581	3,528	8,103	16,202	9,627
Phuket	1,987	3,430	4,981	6,051	4,801	8,530	14,151	7,470
Chiang Rai	817	1,795	2,550	2,704	3,027	5,801	11,356	6,735
Total	135,384	225,198	309,345	297,319	297,100	525,971	912,975	514,941

The number of car batteries was estimated. According to interviews and the literature review, car batteries are normally replaced every two years. The number of discarded batteries in 2015 with 15 years' use period was calculated using the equation below:

$$B_{2015} = N_{2014} + N_{2012} + N_{2010} + N_{2008} + N_{2006} + N_{2004} + N_{2002} + N_{2000}$$

B_{2015} discarded batteries in 2015 N_i number of newly registered cars in year i .

If the use period of the car was 15 years, the number of car batteries discarded in 2015 was 1,563,937 batteries in Bangkok, 84,978 batteries in Chonburi, and 76,939 batteries in Chiang Mai. Figure 2 shows the number of batteries (in 2015) for each province in Thailand.

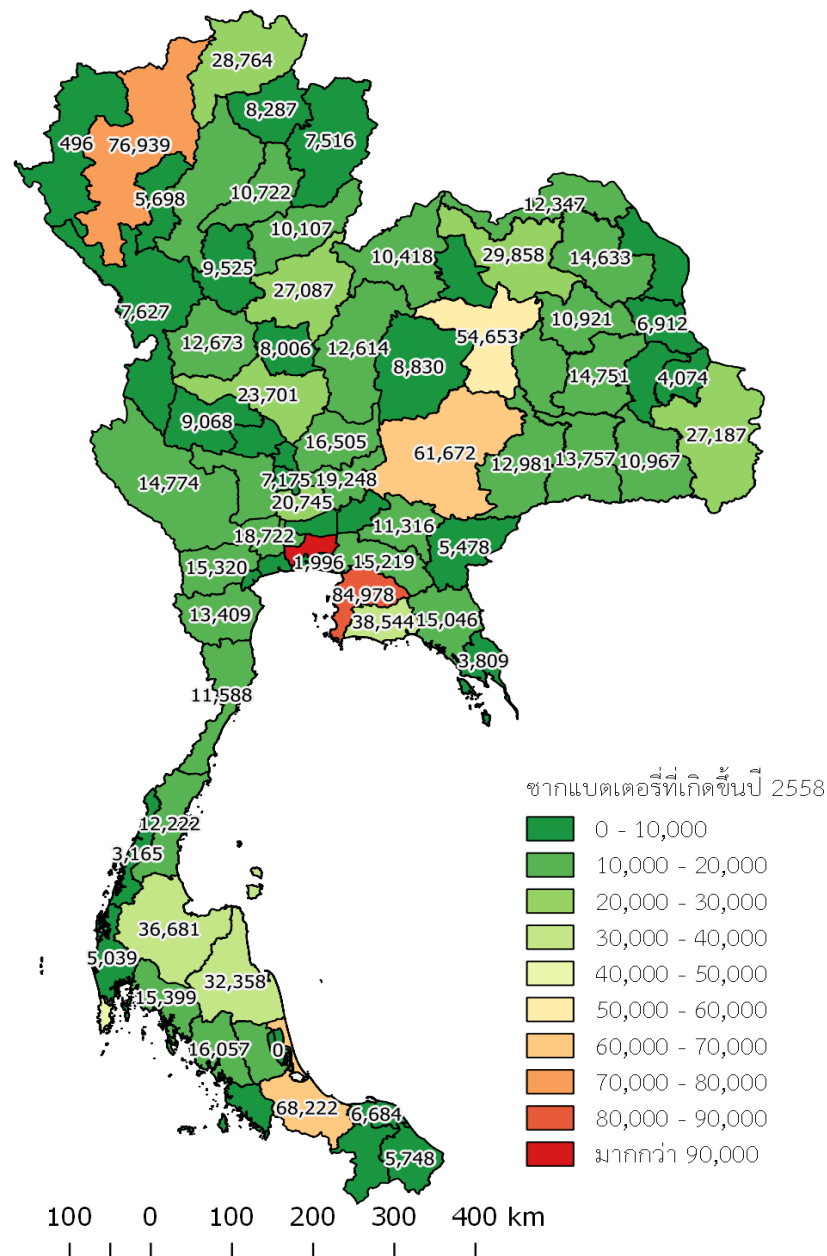

Figure 2: Number of batteries from passenger cars (in 2015)

According to the number of newly registered cars, total steel in the car is approximately 65.4 percent of car weight (average car weight from 29 models from four car brands is 1,178.83 kg) assuming 15 years of usage. Figure 3 shows total tons of steel from ELVs in 2015.

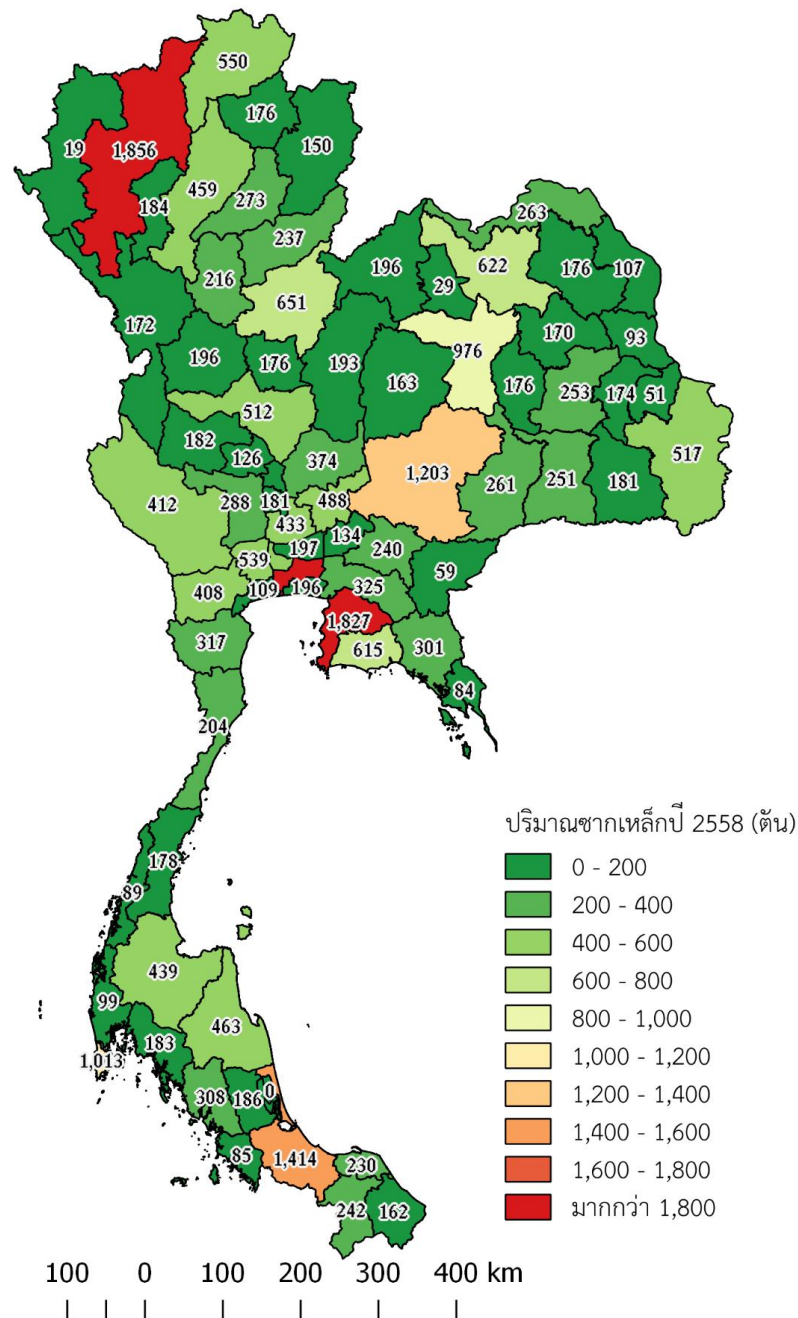

Figure 3: Steel (tons) from passenger cars (in 2015)

Figure 4 shows the life cycle of ELVs in Thailand. At present, there are no rules or regulations about ELV management in the country. First, when the car owners (with insurance) have a car accident, the car owner sends it to the car repair shop. Normally, the insurance company prepares spare parts for the car repair shop and then the worn car parts are sent back to the insurance company. An unfixed car (the cost of fixing is above the insurance premium) will be returned to the insurance company and then sent to a car auction. The car auction company will then sell the used car to a second-hand shop, car repair shop, or dismantle shop. From the dismantling industry, car parts are then sold to the recycling industry, e.g., steel industry, plastic industry, and battery/lead recovery.

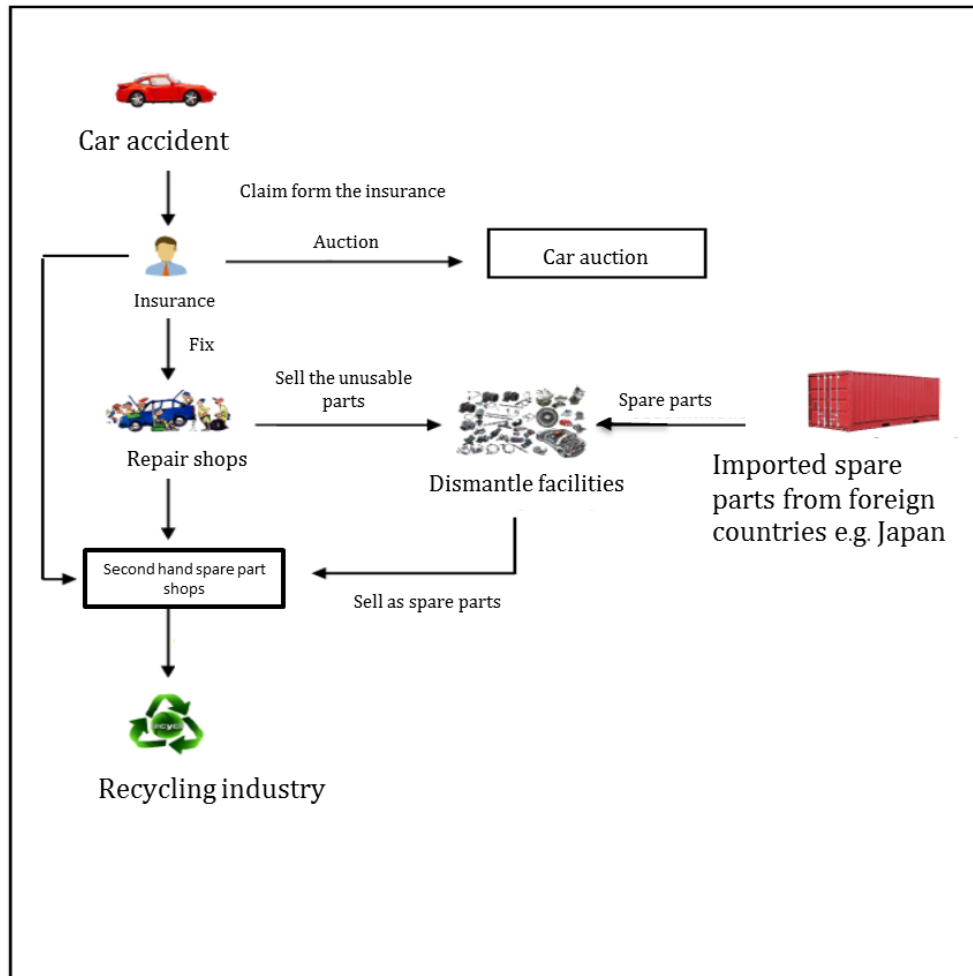

Figure 4: The life cycle of ELVs in Thailand

4. ELV management in foreign countries

In many developed countries, ELV management systems have long been developed and implemented. The ELV management policies of Japan, the EU, and the USA are discussed.

4.1 Japan's ELV management system

Car manufacturers and importers: In Japan, the Law for the Recycling of ELVs was introduced in 2005. With the need to reduce automobile shredder residual (ASR) due to shortage of final disposal sites, as well as prevention of illegal dumping and unsound treatment of ELVs driven by fluctuations in the steel scrap market, the act intends to set down appropriate roles among related players to promote sound treatment and recycling of ELVs. Car manufacturers and importers are responsible for the recycling of 1) airbags, 2) ASR, and 3) fluorocarbons (Shin-ichi Sakai et al., 2014). Furthermore, an environmentally sound treatment of the fluorocarbons is required by law. The recycling rates for airbags and ASR from 2015 are 80 and 85% , respectively. With regard to the recycling of ASR, thermal recovery is acceptable and no provision was set regarding its recovery rate. Recycling fees

are established and made public by car manufacturers according to the vehicle class, the number of airbags, and whether an air conditioner is provided or not. Although the recycling fees are determined and announced by automakers, the government will issue a recommendation or order when fees are considered to be inappropriate. Recycling fees are managed by a third-party fund management institution (Kiyoshi Koshiba, 2006). The program is managed by a government-designated nonprofit, the Japan Automobile Recycling Promotion Center and a consortium of auto manufacturers and disposal companies.

Car owners are required to pay ELV recycling fees for the three recycled items, generally ranging from 6,000 yen to 18,000 yen. There are three main recycling categories that factor into the total cost of the recycling fee, namely, shredder dust fee, air bag fee, and fluorocarbon fee. The fees for recycling are paid by owners of vehicles, generally at the time of purchase. For vehicles purchased prior to the date the law entered into force, fees shall be paid at the first vehicle inspection or when on-premises vehicles (for which neither registration nor official inspection is required) are turned over to ELV-collecting companies. Car owners are also required to pay a capital management fee (380 yen for payment at the time of purchasing a new car or 480 yen for payment when they dispose of their cars) and information management fee (230 yen). To ensure proper implementation of fees deposited, an electronic management manifest system was developed to enable the confirmation of the actual progress of the ELV recycling at each stage of the process (Dan, 2012). Owners are required to take their ELVs to registered ELV-collecting businesses, which deliver them to registered fluorocarbon-recovery businesses and licensed auto-dismantling businesses. The latter remove airbags and other recyclable items from the vehicles. The remaining vehicle shells are delivered to auto dismantlers and processed into ASR. Authorized automakers receive ASR, collected fluorocarbons and airbags, and pay collection fees. The official proof of payment for autorecycling fees is the recycling voucher. The recycling voucher is issued by a dealer or passed along when you sell a car. However, even with used cars, you will still be required to pay an equivalent recycling fee to the Japan Automobile Recycling Promotion Center. Although the recycling fees were supposed to be an economic incentive that would encourage automakers to design more recyclable vehicles, Professor Kenichi Togawa of Kumamoto University, in his review of this law, found that purchasers are not likely to select a car because of a slightly lower recycling fee. Recycling fees were also intended to lessen the export of approximately 1.5 million cars annually from Japan to other countries (Wordsworth, 2011).

ELV-collecting business: These take back ELVs from end users and then deliver them to CFC-collecting businesses and auto-dismantling businesses. CFC-collecting businesses: These collect fluorocarbons properly from ELVs in accordance with the recycling standards, and hand over ELVs to car manufacturers/importers. Autodismantling businesses: These dismantle ELVs properly in accordance with the recycling standards, collect airbags, and hand over ELVs to car manufacturers/importers. Shredding businesses: These shred dismantled ELVs (press, cutting, and shredding) in accordance with the recycling standards, handing over shredder dust (waste remaining after shredding dismantled ELVs) to car manufacturers/importers ("End-of-life vehicle recycling law," 2005).

4.2 European Union ELV management system

Car manufacturers: Producer obligations

National collection systems for the recovery and treatment of ELVs mandated that each producer's national collection system is required to have at least one authorized treatment facility in every city and county council area that will provide free take-back for vehicles of that producer's brand or for which that producer has responsibility. Producers are required to have additional authorized treatment facilities in place in those countries and cities with a larger population base (i.e., one additional facility for each additional 150,000 persons in the relevant country or city). Each producer is required to register with each local authority and to provide specified information to each local authority to accompany their registration. The car producer must ensure that the materials and components of specified vehicles do not contain lead, mercury, cadmium, or hexavalent chromium other than in cases specified in the Fourth Schedule of the regulations and that technical documentation must be made available by the producer to verify compliance with these requirements. Each producer, in liaison with vehicle material and equipment manufacturers, uses component and material coding standards to facilitate the identification of those components and materials that are suitable for reuse and recovery. Producers are also obliged to make available to authorized treatment facilities dismantling information for each type of new specified vehicle put on the market within six months of these vehicles being put on the market. The records of the aggregate weight of materials for reuse, recycling, recovery, and disposal arising from ELVs must be reported to local authorities on an annual basis (PRI Unit, 2016).

Car owner: Typically, an ELV is a passenger car or a light commercial van that the registered owner wishes to dispose of as waste. Owners of intact end-of-life cars and vans (under 3,500 kg) can deposit them free-of-charge at authorized treatment facilities—public. An exception to the free take-back principle is provided where a vehicle is missing its essential components or where waste has been added to the vehicle (Australian Motor Industry Federation, 2014).

4.3 United States ELV management system

In the US, ELV recycling operates autonomously based on the market mechanism. In the US, relatively little in the way of laws and regulations apply to ELV management activities, save for waste management regulations dealing with vehicle fluids and, to a lesser extent, disposal of scrap tires and ASR. Instead, market forces have for the most part dictated operations and outcomes.

In contrast, Western European nations (and now the European Union) have taken a much more aggressive stance in attempting to regulate management operations and outcomes. Thus, within this chapter, both situations are examined.

ELV recycling has been promoted by the Automotive Recyclers Association (ARA). Although there is no mandatory recycling target, the rate of material recycling was reported to reach 80%.

More emphasis is placed on the promotion of environmentally sound management at the dismantling or recycling facilities under this system than in an integrated management system. In particular, dioxins, furans, polycyclic aromatic hydrocarbons (PAHs) and greenhouse gases need to be monitored. It would also be considered important to take sound measures for the control of hexavalent chromium and mercury, as well as brominated flame retardants and phthalate compounds that require careful monitoring because of their hazardous nature. The ELV recycling program is, therefore, the subject of strict monitoring under environmental laws. Among the relevant regulations are the Resource Conservation and Recovery Act (RCRA), the Clean Air Act (CAA), and the Clean Water Act (CWA). In addition to federal laws, state governments also impose their own regulations. Thus, ARA disseminates complementary information to ELV recyclers regarding the latest environmental regulations at the state level through an electronic database.

Currently, in most states, ASR is classified as a nonhazardous waste and ends up in a landfill. However, its potential for environmental risk has become a growing concern. For example, hazardous substances such as heavy metals and brominated flame retardants in landfilled ASR may pollute the groundwater (Shin-ichi Sakai et al., 2014).

5. Conclusions

At present, there is no government agency that collects ELV data and there is no ELV management system in Thailand. Based on the estimation, there was ELV material generated in 2015 of approximately 135,384 cars discarded per year or roughly 79,147 tons of steel and 2,805,953 discarded batteries. Without proper management, these ELVs could cause harm to the environment. This led to the objectives of this study, which are 1) study the distribution of ELVs, batteries, and steel of ELVs in Thailand and 2) provide policy recommendations. ELV management systems of other countries are also reported and discussed.

According to literature reviews, many developed countries, e.g., European countries, the United States, and Japan have long applied ELV management systems in their countries. They have set the standard for using toxic materials or reducing harm to the environment. In other words, they set standards to minimize the use of toxic material in car manufacture and, in the meantime, promote reuse, recycle, and recovery within the countries.

There is no ELV management system in Thailand and no report that described the life cycle from the car owner to the end of its life. When the car owners would like to discard their car, they normally sell to second-hand shops. Normally, the used city cars are sold and used outside the city. When the cars have an accident, if the car owners have insurance, the insurance will supply the car spare parts to the car repair shop and the partly worn car parts will be returned to the insurance company. Then, the insurance company will sell the partly worn car parts and unfixable cars (used car) to an auction company. The auction companies then sell to customers, e.g., repair shop, second-hand car shops. The dismantling facilities (industry types 105 and 106) sometimes accept passenger cars and taxis to separate and sell to recycling plants, e.g., steel, plastic, and battery-recycling plants.

There are four types of business related to ELV management: 1) repair shops who have deal with the insurance company, which are approximately 1,798 shops nationwide, 2) insurance companies, 3) second-hand (cars/spare parts) shops 196 shops, 4) recycling industries (six battery-recycling industries, 17 steel-making industries, 72 plastic-recycling industries). It seems that there are several ELV industries related to ELV with more capacity to recycle ELV, but they cluster only in the central areas.

It seems that the car manufacturers, car owners, and all industries related to ELV management systems have run business as usual and unalignment with the sustainability concept nor SEP. In other words, they have run businesses to make the highest profits possible, which means they discard or dispose of, e.g., oil and toxic materials into the environment. To achieve sustainable development, the government should apply an ELV management system in the country.

6. References

- Australian Motor Industry Federation. (2014). Introducing an End of Life Vehicle Policy to Australia's Supply Chain. Retrieved from <http://www.apraa.com/Portals/0/ELVPolicy%20Discussion%20paper%20August%202014.pdf>
- Dan. (2012). Car recycling in Japan. Retrieved from <http://www.accessj.com/2012/08/car-recycling-in-japan.html>
- Economics, T. (2016). Thailand GDP Growth Rate Retrieved from <http://www.tradingeconomics.com/thailand/gdp-growth>
- End-of-life vehicle recycling law. (2005). Retrieved from <http://www.meti.go.jp/policy/recycle/main/english/law/end.html>
- Kiyoshi Koshiba. (2006). The Recycling of End-of-Life Vehicles in Japan. Retrieved from http://www.japanfs.org/en/news/archives/news_id027816.html
- Maierbrugger. (2013). Thailand's First-Car Buyer Incentive Scheme A Failure. *Southeast Asia's Business News Site*. Retrieved from <http://investvine.com/thailands-first-car-buyer-incentive-scheme-collapsed/>
- Popular Pittsburgh. (2015). Pittsburgh, the "Smoky City".
- Prasopchoke Mongsawad. (2010). The philosophy of the sufficiency economy: a contribution to the theory of development. *Asia-Pacific Development Journal*, 17(1).
- PRI Unit. (2016). *End of Life Vehicles (ELVs)*. Retrieved from Newtown Road, Wexford: <http://www.housing.gov.ie/environment/waste/producer-responsibility-initiatives/end-life-vehicles-elvs>
- Shin-ichi Sakai, Hideto Yoshida, Jiro Hiratsuka, Carlo Vandecasteele, Regina Kohlmeyer, Vera Susanne Rotter, . . . Junya Yano. (2014). An international comparative study of end-of-life vehicle (ELV) recycling systems. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 16(1), 1-20.
- Sooksan Kantabutra. Development of the Sufficiency Economy Philosophy in the Thai Business Sector: Evidence, Future Research & Policy Implications Retrieved from Transport Statistics Sub-Division. (2017). *Number of Vehicle Registered in Thailand*, . Retrieved from
- Transport Statistics Sub-Division, P. D. (2017). *Number of vehicle registered in Thailand as of February 2017*. Retrieved from
- Wordsworth, A. (2011). *Improving the management of end-of-life vehicles in Canada* Retrieved from <http://www.cela.ca/sites/cela.ca/files/784.ELV%20April%202011.pdf>

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON SOCIAL COMPARISON AND ENVY IN TEENAGERS: THE MODERATING ROLE OF THE PARENT COMPARING CHILDREN AND IN-GROUP COMPETITION AMONG FRIENDS

Peerayuth Charoensukmongkol¹

ABSTRACT

Teenagers tend to gravitate towards a group that is highly susceptible to negative psychological and behavioral outcomes from social media use. Because teenagers' behaviors are easily shaped by the social context to which they belong, it is likely that parents and friends might be the key persons who have a strong influence on the behavioral outcomes that teenagers develop from social media use. Given the concern about the negative consequences of social media use by teenagers, this research aims to explore the relationship between social media use intensity and the tendency of teenagers to engage in social comparison and envy. The study also investigates the moderating effect of the parent comparing children and in-group competition among friends. Survey data was collected from 250 teenagers using a snowball sampling. Results from a partial least-squares regression showed that the positive relationship between social media use intensity and envy was significantly higher in teenagers whose parents compared children and teenagers in a peer-group which was characterized by high in-group competition. However, the positive relationship that social media use intensity has with social comparison is significantly higher only in teenagers who are in a peer-group characterized by a high in-group competition.

Keywords: social media, social media comparison, social comparison, social learning, envy, teenagers, parenting

¹ International College of National Institute of Development Administration

Note: This research is under major revision at the Journal of Child and Family Studies.

INTRODUCTION

Social media, particularly Facebook and Instagram, creates a virtual community where people can unite together with family and friends no matter where they are located. Advances in social media technology also allows users to present themselves and to share their life events with others through personal messages and photos. However, although social media helps individuals to stay updated about what is going on with their friends' life events, exposing too much to content that friends have posted on social media can inevitably trigger individuals to compare themselves with their friends, eventually leading to envy (Chou & Edge, 2012). In particular, teenagers tend to gravitate towards a group that is highly susceptible to negative psychological and behavioral outcomes from social media use (Livingstone, 2008; Twyman et al., 2010). Research has shown that teenagers are usually in the age group that highly deploys social media for self-presentation to impress others (Carpenter, 2012; Mehdizadeh, 2010). Therefore, exposing teenagers to favorable life events that friends may have posted in order to create impressions in social media can easily make teenagers engage more in social comparisons, thereby causing them to feel envious of what they view from their friends' posts (Tandoc Jr et al., 2015).

Given the concern about the negative consequences of social media use by teenagers, this research aims to explore the relationship between the intensity of social media use and the tendency of teenagers to engage in social comparison and envy. Although previous research has provided some evidence regarding the consequences of social media use on these two behavioral outcomes (Chou & Edge, 2012; Krasnova et al., 2013; Tandoc Jr et al., 2015), there is no study that investigates the role of family and friends, which might influence such behaviors in teenagers. Given this research gap, the present study aims to make extra contributions by shedding light on the impact of parents and friends that might moderate the linkage between social media use and behavioral outcomes. Because teenagers' behaviors are easily shaped by the social context to which they belong (Merga, 2014), it is likely that parents and friends might be the key persons who have a strong influence on the behavioral outcomes that teenagers develop from social media use. In particular, two specific characteristics of parents and friends that the present study focuses on include whether teenagers are in a family in which parents like to compare their own children with others, and whether teenagers are in a peer group that exhibits high in-group competition among friends. The main thrust of this research is that because belonging to a family and a peer group characterized by these two conditions tends to create social pressure for teenagers, it might intensify the tendency of teenagers to engage more in social comparison and to be more envious of others when they expose themselves to social media contents.

In particular, this research will advance the knowledge in existing social media research that tends to ignore the influence of social context that might take a crucial part in affecting the behaviors of teenagers. Moreover, the present research focuses on a sample of teenagers in Thailand. Although studies about the impacts of social media use on behavioral outcomes have been widely conducted in the Western cultures, research focusing on Southeast Asian teenagers is very limited. Given the uniqueness of Southeast Asian cultures, which quite differ from the Western cultures, particularly in terms of social relationship and parenting styles (Tammariello et al., 2012; White & Lehman, 2005), this research will also offer additional insight regarding the behavioral outcomes of social media use in teenagers by taking into consideration these cultural characteristics.

LITERATURE REVIEW

Theories

The development of the hypotheses in this research is based largely on social learning theory, social comparison theory, and social rank theory. Firstly, social learning theory, introduced by Bandura (1973), mainly emphasizes the interaction of an individual's knowledge and experiences, the environment, and the behaviors of an individual. The main thrust of the theory is that behaviors are shaped by personal experience and social environment and do not result from either factor alone (Hanna et al., 2013). In particular, social environment is involved in the learning process because individuals normally learn behaviors, emotional reactions, and attitudes by observing behaviors and the consequences of the behaviors of other people within their social group (Latham & Saari, 1979). Generally, people that individuals choose to observe (or the role models) provide examples of behavior to imitate (Bandura, 1973). In particular for teenagers, literature suggests that family and friends are the key social groups that serve as the influential role models because they are the persons who have frequent interactions with teenagers (Hanson et al., 1992; Kagitçibasi, 2007). Thus, social learning theory is widely used as a framework to explain the influence of family members and peer groups on the tendency of teenagers to develop a wide arrays of behaviors (DiBlasio & Benda, 1990; Hanna et al., 2013; Kunkel et al., 2006; Over & Carpenter, 2012).

In addition to social learning theory, which provides an insight into how behaviors are shaped by the social environment, social comparison theory introduced by Festinger (1954) serves as another framework that explains the process of learning that individuals engage in from comparing themselves to others in their social context. The theory suggests that "individuals are motivated to evaluate their opinions and abilities, and when objective information concerning the adequacy of their opinions and abilities is not available they will attempt to obtain such information by comparing their opinions and abilities to those held by other individuals" (Mumford, 1983, p. 874). Basically, the process of social comparison tends to happen in everyday life, such as comparison of their own performances with that of their coworkers in the workplace (Wheeler & Miyake, 1992). Generally, people who possess similar attributes such as demographic characteristics, abilities, or positions to the person making the comparison are normally chosen as standards for evaluation because they can serve as more precise sources of comparative information (Gilbert, 2000; Mumford, 1983). Information that individuals obtain by comparing themselves with others is used to assess their own capacities and limitations, which provides them with a potent source of self-knowledge (Locander et al., 2015).

The theory indicates that when making a comparison, individuals may compare themselves to others who are superior to them (which is called upward comparison) and/or to others who are inferior to them (which is called downward comparison). Literature suggests that whether individuals engage in upward or downward comparison tends to affect their subjective well-being differently (Wood, 1989). While downward comparison can help individuals alleviate emotional distress because it makes people perceive that they are more fortunate than others (Wheeler & Miyake, 1992), upward comparison tends to create emotional distress particularly due to feelings of failure and inadequacy, which result from comparison with people who are superior to them (Richins, 1991). In particular, emotional distress that arises when individuals engage in upward comparison can be explained by social rank theory, which stresses that “emotions and moods are significantly influenced by the perceptions of one’s social status/rank; that is the degree to which one feels inferior to others and looked down on” (Gilbert, 2000, p. 174). This theory is based on the idea that human social ranks and social relationships in general have evolved around the desire to appear attractive to others (Barkow, 1989). According to Markus and Wurf (1987), individuals basically focus on whatever aspects of themselves (e.g., physical appearance, belongings) are most distinctive in a particular social setting, and this evaluation tends to enhance self-worth and self-esteem when they perceive that they possess characteristics that they think others will value rather than what they valued by self alone. However, when individuals are concerned that they possess something that other people do not value, it gives rise to perceptions of being inferior, which, in turn, lead to a lower sense of self-worth and self-esteem (Gilbert, 2000) and eventually result in envy (Burke et al., 2010; Chou & Edge, 2012; Krasnova et al., 2013).

Self-presentation in information posted in social media

As mentioned in the beginning, social media provides a virtual platform where users can freely share information about their life events and present themselves to the public. In literature, it has been documented that self-presentation and self-disclosure are among the major reasons that motivate individuals to use social media (Ellison et al., 2007; Hong et al., 2012). However, not all information that is shared in social media tends to reflect the reality of the user who has shared it. Generally, information posted in social media tends to be socially desirable, which aims to create an impression with others (Mehdizadeh, 2010). Chou and Edge (2012) have suggested that because people don’t know every friend on their social media profiles personally, they tend to rely on availability, including statements and pictures that their friends have posted to form impressions of their friends. As a result, when individuals see statements or photos that a friend has posted about his or her favorable life experiences, they will form a conclusion that their friend actually has a happy life, although this may not be true in reality (Chou & Edge, 2012).

Effect of social media use intensity on social comparison and envy

Because contents in social media involve socially desirable information that people have posted to enhance self-presentation, exposing photos and statements that friends have posted about their favorable life experiences can cause individuals to be more prone to social comparison. In particular, the social comparison theory mentioned at the beginning of this chapter is normally used in research to explain why individuals who use social media more intensively tend to be susceptible to this behavior (Chou & Edge, 2012; Johnson & Knobloch-Westerwick, 2014). Although social comparison normally occurs in daily life, the likelihood to engage in this behavior tends to be more intense in the online social media community where users can expose many targets comparison, or normally their friends in social media. For example, according to Johnson and Knobloch-Westerwick (2014, p. 34), “As existing knowledge of friends’ qualities and characteristics could facilitate the ease of making the desirable comparisons, social media are well situated for social comparison phenomena.”

Exposing contents in social media not only makes people engage more in social comparisons, but can subsequently trigger psychological reactions. Although Johnson and Knobloch-Westerwick (2014) have suggested that people tend to compare themselves with others in social media to manage moods (downward comparison), one particular negative reaction that arises from comparing oneself with others is the envious feeling that individuals develop when they are exposed to impressive life experiences of friends they also expect to have (upward comparison). Generally, the term ‘envy’ is defined by Smith and Kim (2007, p. 49) as “an unpleasant and often painful blend of feelings caused by a comparison with a person or group of persons who possess something we desire.” Krasnova et al. (2013, p. 3) refer to it as “A painful emotion that emerges as a result of upward comparison to advantaged others, who possess something, that one covets but lacks.” Smith et al. (1999, p. 1008) assert that “envy involves some sense of inferiority brought on by an unfavorable social comparison.” Finally, Tandoc Jr et al. (2015, p. 141) suggest that envy should be distinguished from jealousy because “envy occurs when someone else has something we want but cannot have, while jealousy concerns losing something [we have] to a rival”.

In literature, the effect of social media use on envy has been documented by several scholars (Burke et al., 2010; Chou & Edge, 2012; Krasnova et al., 2013). For example, Krasnova et al. (2013) have suggested that continuously engaging in the passive following of information that friends share on social media, such as following posts or proactively examining the profiles of friends, can trigger negative feelings of oneself. In particular, this negative feeling normally arises when individuals perceive that their friends are more attractive or have more favorable life experiences than they do. According to Jordan et al. (2011), when individuals compare themselves with friends in social media, they tend to underestimate their friends’ negative experiences, but overestimate their friends’ positive experiences, and that subsequently causes individuals to feel emotional distress. In addition, a study by Tandoc Jr et al. (2015) found that college students who spent more time on Facebook tended to engage in what the authors labeled as ‘Facebook envy.’

Based on this prior evidence, it can be expected that the more intensively teenagers use social media, the more they will expose themselves to socially desirable contents posted by their friends. Given the role of social comparison that can trigger envy, as well as the tendency that social media use can lead to these two outcome behaviors, the following hypotheses are presented:

H1: Social media use intensity in teenagers positively relates to social comparison.

H2: Social media use intensity in teenagers positively relates to envy.

H3: Social comparison positively relates to envy.

Moderating roles of parents and friends

Although social media use intensity has been hypothesized to explain the tendency of teenagers to engage in social comparison and envy, this research further proposes that family and friends can influence the impact that social media use has on these two behavioral outcomes. In particular, the influence of family and friends on teenagers' behaviors can be explained by social learning mentioned earlier. For example, research found that teens who had exposed to family violence during childhood tended to demonstrate aggressive behaviors (Foshee et al., 1999; Mihalic & Elliott, 1997). Studies also showed that affiliation with peers who engaged in risk-behaviors is a strong predictor of teens' own health-risk behavior (Nash et al., 2005; Prinstein et al., 2001).

Although there are many aspects of family characteristics which influence the behaviors of teenagers (Hanson et al., 1992; Kagitçibasi, 2007; Kunkel et al., 2006), one particular characteristic that the present study emphasizes is that of parents comparing their children. Generally, the issue surrounding parents comparing their own children with the children of others or even with their siblings is regarded as a parenting mistake that can lead to teenagers developing negative personalities and behaviors such as jealousy, sibling rivalry, and loss of self-confidence (Feinberg et al., 2000; Gerlsma et al., 1990). In particular, constantly being a target of comparison by their own parents can significantly increase social comparison behavior in teenagers because it makes teenagers become overly aware of what others have versus what they don't have. Constantly being told by their own parents to behave or to become like other children who are superior to them can also cause teenagers to feel negatively or to be envious of those who are set as a frame of reference by their parents (Lamb et al., 1982). Due to the personalities and behaviors that teenagers develop when they are constantly compared by their own parents, it can be expected that teenagers who are in a family with this type of parenting tend to become more susceptible to engaging in social comparison and are more prone to be envious of others when they are exposed to content posted by their friends in social media. Therefore, the following hypotheses are presented:

H4: The positive relationship between social media use intensity and social comparison in teenagers will be stronger in teenagers whose parents like to compare their own children.

H5: The positive relationship between social media use intensity and envy in teenagers will be stronger in teenagers whose parents like to compare their own children.

Similar to the influence of parenting, the nature of the relationships among friends in a peer-group that teenagers are in can strengthen the positive relationships that social media use intensity has on social comparison and envy. Generally, studies have shown that friends in a peer-group tend to play a significant role in shaping behaviors of teenagers across a wide range of areas (Festl et al., 2013; Shadur & Hussong, 2014). Although there are many aspects of peer-group relationships that influence teenagers' behaviors, this research focuses on the role of in-group competition among friends. In particular, the influence of in-group competition on behavioral outcomes associated with social media use can be clearly explained by social rank theory which emphasizes the role of competition among members as a driving force that makes individuals strive to gain more dominance over others (Gilbert, 1992; Price et al., 1994). According to Tandoc Jr et al. (2015, p. 140), "Social competition can refer to competition for power or attractiveness, among other things. Those who do not succeed, or those who perceive they have not succeeded, feel subordinated." In this regard, being in a peer-group in which members usually compete to be superior to others can cause teenagers to face tremendous peer pressure. Because teenagers in this type of peer-group normally strive to gain more dominance over other peers in a group, it can trigger them to develop a higher propensity to be overly aware of the friends they have, and to compare themselves with friends in social media. In addition, they are more prone to be envious of others whom they perceive are more attractive or superior to them (Tandoc Jr et al., 2015). Therefore, the following hypotheses are presented:

H6: The positive relationship between social media use intensity and social Comparison in teenagers will be stronger in teenagers who are in a peer-group characterized by high in-group competition.

H7: The positive relationship between social media use intensity and envy in teenagers will be stronger in teenagers who are in a peer-group characterized by high in-group competition.

METHODS

Sample and data collection procedure

The participants in this research are Thai teenagers between thirteen and nineteen years of age. Using a Thai sample is appropriate for this research that involves social media use intensity, social comparison, envy, and social influence for several reasons. First, Thailand was recently ranked number five in the year 2014 among the countries in the Asia Pacific region that have the highest rate of social media usage (GO-Globe, 2015). Second, Thailand tends to be a country characterized by a strong collectivist culture, where bonding between family members and friends is quite strong (Kongsompong et al., 2009). In particular, research suggested that upward social comparison tends to be relatively high in this type of culture (White & Lehman, 2005). Regarding parenting style, Hughes (2011) showed that parental care and overprotection tends to be common for Thai parents. Moreover, research suggests that Thai parents often use an authoritative parenting approach, and they expect children to be obedient and compliant to their wishes and demands (Tammariello et al., 2012; Tapanya, 2011). Overall, these cultural characteristics of Thai people provide support to the role of parents and friends that influences behavioral outcomes associated with social media use in the Thai sample.

A self-administered questionnaire survey was employed to collect data. A sample was obtained through snowball sampling methods. Graduate students who were enrolled in an advanced research methodology class at the public university in Thailand who have siblings or relatives between thirteen and nineteen years of age were asked by the author to help distribute the questionnaires to their siblings or relatives to complete. Students were informed that the survey distribution was voluntary. The questionnaire was also anonymous. Although students did not receive any compensation or extra class credit in return, they were informed that the results from this survey study will be used as the example case for the research class later. A total of 299 sets of questionnaires were taken by students; of this total, 250 usable questionnaires were returned to the author. The actual sample consists of 126 males (50.4%) and 124 females (49.6%). The mean age is 16.28 years (s.d.=1.618). For birth order, 69 are firstborn (27.6%), 95 are middle children (38%), 61 are last born (24.4%), and 25 are only children (10%).

Measures

Social media use intensity was measured using the scale developed by Ellison et al. (2007). The original scale was designed specifically to measure perceptions that people have regarding their personal levels of attachment to Facebook. The authors performed wording modifications by replacing “Facebook” with “social media” and included Facebook, Instagram, and LINE as an example to clarify the public type of social media that are popular in Thailand. Sample items include “Social media has become part of my daily routine” and “I feel out of touch when I haven’t logged onto social media for a while.” All items were rated on a five-point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). Prior research showed a high statistical connection between this attitudinal measure and the amount of time spent on social media (Ellison et al., 2007; Valenzuela et al., 2009).

The measures of social comparison, envy, parents comparing children, and in-group competition among friends were developed by the author following the process suggested in the literature (DeVellis, 1991). First, the initial item pool of the scales were developed from the review of prior research (Calladine, 1983; Clasen & Brown, 1985; Festinger, 1954; Gibbons & Buunk, 1999; Krasnova et al., 2013; Smith & Kim, 2007; Smith et al., 1999). The author also invited an expert in the area of teen behaviors to provide suggestions and to help validate the items. Moreover, a small group of graduate students in the research methodology class were asked to provide in-depth comments about the clarity, readability, accuracy, and comprehensiveness of the questions. After some modifications were made, the scales were pre-tested with the initial sample of graduate students. The results from the pre-test showed satisfactory scale reliability and validity.

Question items that are used to measure these constructs are presented in Table 1. For the measures of social comparison and envy, respondents were asked to indicate the extent to which they felt that being exposed to content that friends had posted on social media makes them become prone to adopt a set of behaviors that represent each construct. All items were rated on a five-point Likert scale ranging from 1 (a little) to 5 (extensively). For the measures of parent comparing children and in-group competition among friends, respondents were asked to evaluate their parents and friends in their peer-group on three statements per each construct. All items were rated on a five-point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree).

<TABLE 1>

In addition to the role of social media use intensity that was hypothesized to affect outcome variables, the study also incorporated other control variables, including age, gender, family relationships, friend relationships, and birth order. Age was measured in years. Gender was measured as a dummy variable whereby male was coded as 'one' and female was coded as 'zero'. In particular, previous studies showed that people of a different age and gender tend to differ in social comparison and envy (Burke, 1998; Saroglou & Fiasse, 2003). The roles of family relationships and friend relationships are regarded as control variables because good relationships that teenagers have with family and friends may lower the tendency to engage in unhealthy and counterproductive behaviors (Criss et al., 2002). The measures for these constructs were developed by the author. Each construct was measured by three questions, as presented in Table 1. They were rated on a five-point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). Finally, birth order including firstborn, middle child, lastborn, and only-child were measured by a dummy variable. Middle child, lastborn, and only-child were incorporated as the control variables in the analysis because previous research showed that they tend to express more social comparison behavior and jealousy than the firstborn (Saroglou & Fiasse, 2003).

Statistical analysis

Partial least-squares (PLS) regression was used to analyze the data. PLS combines principal component analysis, path analysis, and a set of regressions to generate estimates of the standardized regression coefficients for the model's paths and factor loadings for the measurement items (Chin & Newsted, 1999). PLS provides greater flexibility than other structural equation modeling (SEM) techniques because it does not require data to be normally distributed and it requires a smaller sample size (Kline, 2005). PLS was suitable for this study because the results from the Jarque-Bera test of normality indicated that all main constructs in the hypotheses are not normally distributed. PLS estimation was performed using WarpPLS version 5.0.

RESULTS

Construct validity and reliability

First, convergence validity was assessed using factor loadings. According to Hair et al. (2009), factor loading must be at least .5 to support adequate convergence validity. Factor loadings of all reflective constructs, as reported in Table 1, meet this requirement. Second, discriminant validity was evaluated by comparing the average variance extracted (AVE) to the squared correlation coefficient. According to Fornell and Larcker (1981), the square root of the AVE must be greater than the correlations between the constructs for discriminant validity to exist. The results, as shown in Table 2, confirm that all AVEs satisfy this requirement. Third, construct reliability is assessed by Cronbach's alpha coefficient and composite reliability coefficient. According to Nunnally (1978), these two coefficients should be higher than .7. The results in Table 1 indicate that all reflective constructs have coefficients that meet the minimum requirement. The descriptive statistics of all variables proposed in the hypotheses are also reported in Table 3.

<TABLE 2>

<TABLE 3>

Multicollinearity and common method bias

Multicollinearity between latent variables was evaluated using full variance inflation factor (VIF) statistics. Petter et al. (2007) recommend that full VIF should be lower than 3.3 to confirm that multicollinearity is not a serious issue. The results indicate that the maximum full VIF is 1.213, which is lower than the maximum threshold. Furthermore, Kock and Lynn (2012) argue that the full collinearity test can serve as a technique that captures the possibility of common method bias (CMB) in the PLS model analysis. They propose that full collinearity VIF lower than the critical value of 3.3 can provide some evidence that CMB may not be a major threat for the analysis.

Social desirability bias

Social desirability bias (SDB) was detected using the technique suggested by Barger (2002). The scale to measure SDB was developed by the author to make them applicable to Thai culture. Respondents were asked to indicate whether they have ever engaged in ten aspects of activities including displaying selfishness, having dirty thoughts, telling lies, gossiping, swearing, covering up wrongdoings, stealing, breaking rules, littering, and blaming others. The response was coded 'one' if a respondent reported that they have never engaged in an activity and was coded 'zero' otherwise. The total SDB scores were then correlated with the key variables in the model. According to Barger (2002), if the answers to the question are not related to respondents' SDB scores, the correlation coefficient should be near zero. Correlation analysis shows that SDB scores correlate weakly with social media use intensity ($r=.002$; $p=.976$), social comparison ($r=.104$; $p=.1$), and envy ($r=.079$; $p=.215$). The findings mitigate the concern of SDB in the measures.

Hypothesis testing

Results from PLS analysis are summarized in Table 4. Standardized path coefficients and p-values are reported. All fit indices of the PLS model estimation, including the average path coefficient (APC), average r-squared (ARS), average full collinearity (AFVIF), Sympton's paradox ratio (SPR), r-square contribution ratio (RSCR), and statistical suppression ratio (SSR) are satisfactory.

<TABLE 4>

Hypotheses 1 and 2 predict the positive relationship that social media use intensity has with social comparison and envy respectively. Model 1 and Model 2 present the main effect of social media use intensity and two outcome variables. The findings show that social media use intensity positively and significantly relate with social comparison ($\beta=.099$; $p<.05$) and envy ($\beta=.128$; $p<.01$). Therefore, Hypothesis 1 and Hypothesis 2 are statistically supported.

Hypothesis 3 predicts a positive relationship between social comparison and envy. The result, as presented in Model 2, indicates that the two variables are positively and significantly associated ($\beta=.176$; $p<.001$). Thus, Hypothesis 3 is statistically supported.

Hypotheses 4 and 5 predict that the positive linkage that social media use intensity has with social comparison and envy respectively will be stronger in teenagers whose parents like to compare children. Model 4 and Model 5 present the results of this moderating effect. The findings show that the beta coefficients of the interaction term between social media use intensity and parents comparing children take a positive value in the models that have social comparison ($\beta=.02$; $p=.351$) and envy ($\beta=.11$; $p<.05$) as the dependent variables. However, only the moderating effect on envy is statistically significant. Therefore, Hypothesis 4 is not supported; but Hypothesis 5 is supported.

Hypotheses 6 and 7 predict that the positive effect of social media use intensity on social comparison and envy respectively will be stronger in teenagers who are in a peer-group characterized by high in-group competition among friends. Model 6 and Model 7 present the results from this moderating effect. The findings show that the beta coefficients of the interaction term between social media use intensity and in-group competition among friends also take a positive value in the models that have social comparison ($\beta=.127$; $p<.01$) and envy ($\beta=.127$; $p<.01$) as the dependent variables. All beta coefficients are also significant. Therefore, Hypothesis 6 and Hypothesis 7 are statistically supported.

<FIGURE 1>

<FIGURE 2>

Figure 1 and Figure 2 present the nature of the moderating effects. The illustrations are generated from standardized data. Consistent with the results from hypothesis testing, the figures show that the trend lines between social media use intensity and the two outcome variables are more positive in teenagers whose parents usually compare their children and in respondents who are in a peer-group characterized by high in-group competition. Specifically, the trend line between social media use intensity and envy appears to differ tremendously when comparing teenagers who are exposed to low and high degrees of in-group competition among friends. For those who reported low in-group competition among friends, social media use intensity just slightly associates with envy.

DISCUSSION

General discussion

The objective of this research is to investigate the role of the intensity of social media use on social comparison and envy in teenagers as well as to explore whether family and friends can influence these behavioral tendencies. In particular, the results that confirm the positive association between social media use and these two behavioral outcomes as well as the results that confirm the moderating effects of family and friends are consistent with the social comparison theory, social learning theory, and social rank theory that were mentioned at the beginning.

First, the results indicate that teenagers who rated themselves higher on the social media use intensity measure tended to report a higher degree of social comparison and envy. These findings are consistent with results from previous studies that investigated the role of social media on these two behaviors (Chou & Edge, 2012; Hong et al., 2012; Krasnova et al., 2013; Salovey, 1986; Tandoc, Jr. et al., 2015). In particular, these results provide extra evidence that social media has now become the virtual environment that inevitably makes people easily observe and compare themselves with others (Tandoc, Jr. et al., 2015). This is congruent with the phenomenon explained by social comparison theory, which pinpoints the influence of social context that can take part in the process of social comparison (Festinger, 1954; Wheeler & Miyake, 1992). In fact, it is also in line with the literature that supports the effect of the media exposure that increases the tendency of individuals to engage in upward comparison, particularly when they evaluate themselves against some form of societal ideal in the media (Nabi & Keblusek, 2014; Richins, 1991). Given the nature of social media contents that aim to enhance the self-presentation of the users who posted them (Mehdizadeh, 2010), it is not surprising that individuals who are exposed to social media content more extensively tend to engage more in social comparison and envy as a consequence.

More important, the analysis of the moderating effect provides extra evidence that the relationship between social media use intensity on these two behavioral outcomes are strongly influenced by the characteristic of family and friends to which teenagers belong. In particular, competition among friends in a peer-group was found as a key factor that strongly inflates the tendency of teenagers to engage in social comparison and envy when they are exposed intensively to social media. Specifically, this role of peer-competition is consistent with existing studies that employed social rank theory to explain why social competition tends to trigger behavioral outcomes from social media use (Tandoc Jr et al., 2015). Regarding the role of family factor, the analysis suggests that the moderating effect of a parent comparing children only presents for envy, but not social comparison. For teenagers whose parents like to compare their children, the positive linkage between social media use intensity and envy are higher than for teenagers who were not exposed much to this type of parenting. Consistent with research on social learning theory (Festl et al., 2013; Over & Carpenter, 2012), the overall results support the role of family and friends that determines the degree to which behaviors of teenagers are shaped as a result of social media use.

Research limitations

Despite the key findings, there are several research limitations that the author needs to clarify. First, social media use intensity was measured in terms of perceptions that the respondents have regarding their personal levels of attachment to social media, not the actual amount of time spent on social media. In addition, the measure neither captured information about the extent to which respondents were exposed to content from friends that portray positive life events nor information about whether the respondents mostly engaged in upward or downward comparisons in social media. Therefore, future research will be required to investigate these specifics of social media use. Second, because cross-sectional data were used in the analysis, the results can only be interpreted as the relationship between constructs, not causality. Third, this research used self-reported measures which can be susceptible to subjective bias from the respondents. Fourth, using a snowball sampling method cannot guarantee that the sample is representative of the entire population. It is possible that the respondents selected through this sampling technique may share the same traits and characteristics as the initial respondents. Because the sample was obtained through a referral of the graduate students, they might possess some characteristics such as educational level and lifestyle that may differ from teenagers in general. Also, the sample only covers a small group of respondents, making the generalizability of the findings difficult to be inferred.

CONCLUSION

Overall, this research offers additional insight that extends our understanding about the behavioral impacts caused by social media use in teenagers. While exposure to social media content can trigger teenagers to engage more in social comparison and envy as previous research suggested, it is important to understand that the behaviors that teenagers exhibit are also strongly shaped by family and friends. This means that not every teenager will be affected by social media use at the same level, but those who face social pressure from their parents and peers are more prone to develop such behaviors than others. Therefore, in order to understand why exposure to social media content may result in unhealthy behaviors in teenagers, we need to take into consideration the role of family and friends that influences such behaviors as well. In particular, the role of parenting can take a crucial part in explaining these behaviors of teenagers because parents are persons who play a fundamental role in shaping their values and behaviors. As a result, the behaviors that teenagers adopted from social media use can be a reflection of how they are treated by parents. More important, the pressure that teenagers face from peer competition should be considered another social factor that shape the behaviors that teenagers develop from social media use. Because peers are persons whom teenagers normally have closer relationships with and are person whom teenagers tend to rely more on than their parents in early adulthood, it is not surprising that teenagers who are in peer-group characterized by high in-group competition may have to behave in the ways that help them adjust to peer pressure that they are exposed to in social media.

In conclusion, while exposure to social media content about the good life of friends was mentioned to cause individuals to be more susceptible to social comparison and envy, this research has shown that these behavioral outcomes of teenagers are strongly influenced by the characteristic of the social environment that teenagers are in. Therefore, although someone may argue that using social media can result in unhealthy behaviors, it is important to understand the influence of social environments that also take part in shaping such behaviors as well.

REFERENCES

- Barger, S. D. (2002). The Marlowe-Crowne affair: Short forms, psychometric structure, and social desirability. *Journal of Personality Assessment*, 79(2), 286-305.
- Burke, M., Marlow, C., & Lento, T. (2010). *Social network activity and social well-being*. Paper presented at the CHI '10 Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, New York, NY.
- Burke, N. (1998). *Gender and Envy*. New York, NY: Routledge.
- Calladine, C. E. (1983). Sibling rivalry: A parent education perspective. *Journal of Policy, Practice, and Program*, 65(2), 421-427.
- Carpenter, C. J. (2012). Narcissism on Facebook: Self-promotional and anti-social behavior. *Personality and Individual Differences*, 52(4), 482-486.
- Chin, W. W., & Newsted, P. R. (1999). Structural equation modeling analysis with small samples using partial least squares. In R. Hoyle (Ed.), *Statistical strategies for small sample research* (pp. 307-341). Sage: Thousand Oaks, CA.
- Chou, H.-T. G., & Edge, N. (2012). They are happier and having better lives than I am: The impact of using Facebook on perceptions of others' lives. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(2), 117-121.
- Clasen, D., & Brown, B. B. (1985). The multidimensionality of peer pressure in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 14(6), 451-468. doi: 10.1007/BF02139520
- Criss, M. M., Pettit, G. S., Bates, J. E., Dodge, K. A., & Lapp, A. L. (2002). Family Adversity, Positive Peer Relationships, and Children's Externalizing Behavior: A Longitudinal Perspective on Risk and Resilience. *Child Development*, 73(4), 1220-1237. doi: 10.1111/1467-8624.00468
- DeVellis, R. F. (1991). *Scale development - theory and applications*. Newbury Park, CA: Sage.
- Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The Benefits of Facebook "Friends": Social Capital and College Students' Use of Online Social Network Sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143-1168. doi: 10.1111/j.1083-6101.2007.00367.x
- Feinberg, M. E., Neiderhiser, J. M., Simmens, S., Reiss, D., & Hetherington, E. M. (2000). Sibling Comparison of Differential Parental Treatment in Adolescence: Gender, Self-Esteem, and Emotionality as Mediators of the Parenting-Adjustment Association. *Child Development*, 71(6), 1611-1628. doi: 10.1111/1467-8624.00252
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117-140.
- Festl, R., Scharrow, M., & Quandt, T. (2013). Peer Influence, Internet use and Cyberbullying: A Comparison of Different Context Effects among German Adolescents. *Journal of Children and Media*, 7(4), 446-462. doi: 10.1080/17482798.2013.781514
- Fornell, C., & Larcker, D. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Foshee, V. A., Bauman, K. E., & Linder, G. F. (1999). Family Violence and the Perpetration of Adolescent Dating Violence: Examining Social Learning and Social Control Processes. *Journal of Marriage and Family*, 61(2), 331-342. doi: 10.2307/353752
- Gerlsma, C., Emmelkamp, P. M. G., & Arrindell, W. A. (1990). Anxiety, depression, and the perception of early parenting: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 10(3), 251-277. doi: 10.1016/0272-7358(90)90062-F
- Gibbons, F. X., & Buunk, B. P. (1999). Individual differences in social comparison: Development of a scale of social comparison orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(1), 129-142.

- Gilbert, P. (1992). *Depression: The Evolution of Powerlessness*. Guilford, NY: Lawrence Erlbaum Associates.
- GO-Globe. (2015). Social media usage in Asia Pacific - Statistics and trends. Retrieved October 20, 2015, from <http://www.go-globe.com/blog/social-media-asia/>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hanson, C. L., De Guire, M. J., Schinkel, A. M., Henggeler, S. W., & Burghen, G. A. (1992). Comparing Social Learning and Family Systems Correlates of Adaptation in Youths with IDDM. *Journal of Pediatric Psychology*, 17(5), 555-572. doi: 10.1093/jpepsy/17.5.555
- Hong, S., Tandoc, E., Kim, E., Kim, B., & Wise, K. (2012). The real you? The role of visual cues and comment congruence in perceptions of social attractiveness from facebook profiles. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(7), 339-344.
- Hughes, C. (2011). The influence of self-concept, parenting style and individualism-collectivism on career maturity in Australia and Thailand. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 11(3), 197-210. doi: 10.1007/s10775-011-9208-1
- Johnson, B. K., & Knobloch-Westerwick, S. (2014). Glancing up or down: Mood management and selective social comparisons on social networking sites. *Computers in Human Behavior*, 41(0), 33-39. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2014.09.009>
- Jordan, A. H., Monin, B., Dweck, C. S., Lovett, B. J., John, O. P., & Gross, J. J. (2011). Misery Has More Company Than People Think: Underestimating the Prevalence of Others' Negative Emotions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(1), 120-135. doi: 10.1177/0146167210390822
- Kagitçibasi, Ç. (2007). *Family, Self, and Human Development Across Cultures: Theory and Applications* (2nd Ed.). Mahwah, NJ: Routledge.
- Kline, R. B. (2005). *Principle and Practice of Structural Equation Modeling* (2nd Ed.). New York, NY: The Guilford Press.
- Kock, N., & Lynn, G. S. (2012). Lateral collinearity and misleading results in variance-based SEM: An illustration and recommendations. *Journal of the Association for Information Systems*, 13(7), 546-580.
- Kongsompong, K., Green, R. T., & Patterson, P. G. (2009). Collectivism and social influence in the buying decision: A four-country study of inter- and intra-national differences. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, 17(3), 142-149. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ausmj.2009.05.013>
- Krasnova, H., Wenninger, H., Widjaja, T., & Buxmann, P. (2013). *Envy on Facebook: A hidden threat to users' life satisfaction?* Paper presented at the The 11th International Conference on Wirtschaftsinformatik (WI), Leipzig, Germany.
- Kunkel, A., Hummert, M. L., & Dennis, M. R. (2006). Social Learning Theory: Modeling and Communication in the Family Context. In D. O. Braithwaite & L. A. Baxter (Eds.), *Engaging theories in family communication: Multiple perspectives* (pp. 260-275). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lamb, M. E., Sutton-Smith, B., & Sutton-Smith, B. (1982). *Sibling Relationships: their Nature and Significance Across the Lifespan*. New York, NY: Psychology Press.
- Livingstone, S. (2008). Taking risky opportunities in youthful content creation: teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media & Society*, 10(3), 393-411. doi: 10.1177/1461444808089415
- Mehdizadeh, S. (2010). Self-presentation 2.0: narcissism and self-esteem on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(4), 357-364.

- Merga, M. K. (2014). Peer Group and Friend Influences on the Social Acceptability of Adolescent Book Reading. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 57(6), 472-482. doi: 10.1002/jaal.273
- Mihalic, S., & Elliott, D. (1997). A Social Learning Theory Model of Marital Violence. *Journal of Family Violence*, 12(1), 21-47. doi: 10.1023/A:1021941816102
- Nabi, R. L., & Keblusek, L. (2014). Inspired by Hope, Motivated by Envy: Comparing the Effects of Discrete Emotions in the Process of Social Comparison to Media Figures. *Media Psychology*, 17(2), 208-234. doi: 10.1080/15213269.2013.878663
- Nash, S. G., McQueen, A., & Bray, J. H. (2005). Pathways to adolescent alcohol use: family environment, peer influence, and parental expectations. *Journal of Adolescent Health*, 37(1), 19-28. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2004.06.004>
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Over, H., & Carpenter, M. (2012). Putting the social into social learning: Explaining both selectivity and fidelity in children's copying behavior. *Journal of Comparative Psychology*, 126(2), 182-192.
- Petter, S., Straub, D., & Rai, A. (2007). Specifying Formative Constructs in Information Systems Research. *MIS Quarterly*, 31(4), 623-656.
- Price, J., Sloman, L., Gardner, R., Gilbert, P., & Rohde, P. (1994). The social competition hypothesis of depression. *The British Journal of Psychiatry*, 164(3), 309-315.
- Prinstein, M. J., Boergers, J., & Spirito, A. (2001). Adolescents' and Their Friends' Health-Risk Behavior: Factors That Alter or Add to Peer Influence. *Journal of Pediatric Psychology*, 26(5), 287-298. doi: 10.1093/jpepsy/26.5.287
- Richins, M. L. (1991). Social Comparison and the Idealized Images of Advertising. *Journal of Consumer Research*, 18(1), 71-83.
- Salovey, P., & Rodin, J. (). (1986). The differentiation of socialcomparison jealousy and romantic jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*(50), 1100-1112. doi: 10.1037/0022-3514.50.6.1100
- Saroglou, V., & Fiasse, L. (2003). Birth order, personality, and religion: a study among young adults from a three-sibling family. *Personality and Individual Differences*, 35(1), 19-29. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00137-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00137-X)
- Shadur, J. M., & Hussong, A. M. (2014). Friendship intimacy, close friend drug use, and self-medication in adolescence. *Journal of Social & Personal Relationships*, 31(8), 997-1018. doi: 10.1177/0265407513516889
- Smith, R. H., & Kim, S. H. (2007). Comprehending envy. *Psychological Bulletin*, 133(1), 46-64.
- Smith, R. H., Parrott, W. G., Diener, E. F., Hoyle, R. H., & Kim, S. H. (1999). Dispositional Envy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(8), 1007-1020. doi: 10.1177/01461672992511008
- Tammariello, A. E., Gallahue, N. K., Ellard, K. A., Woldesemait, N., & Jacobsen, K. H. (2012). Parental involvement and mental health among Thai adolescents. *Advances in School Mental Health Promotion*, 5(4), 236-245. doi: 10.1080/1754730X.2012.728095
- Tandoc Jr, E. C., Ferrucci, P., & Duffy, M. (2015). Facebook use, envy, and depression among college students: Is facebooking depressing? *Computers in Human Behavior*, 43(0), 139-146. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2014.10.053>
- Tapanya, S. (2011). Attributions and Attitudes of Mothers and Fathers in Thailand. *Parenting*, 11(2-3), 190-198. doi: 10.1080/15295192.2011.585566
- Twyman, K., Saylor, C., Taylor, L. A., & Comeaux, C. (2010). Comparing Children and Adolescents Engaged in Cyberbullying to Matched Peers. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(2), 195-199.

- Valenzuela, S., Park, N., & Kee, K. F. (2009). Is There Social Capital in a Social Network Site?: Facebook Use and College Students' Life Satisfaction, Trust, and Participation1. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14(4), 875-901. doi: 10.1111/j.1083-6101.2009.01474.x
- Wheeler, L., & Miyake, K. (1992). Social comparison in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(5), 760-773.
- White, K., & Lehman, D. R. (2005). Culture and Social Comparison Seeking: The Role of Self-Motives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(2), 232-242. doi: 10.1177/0146167204271326

Table 1: Measurement scale and factors loadings

Social comparison

- You usually compare yourself with other people (.89).
- You usually compare yourself with people who are better or worse than you (.909).
- You usually compare what you have with what other people have (.911).
- You usually compare yourself with someone who is superior or inferior to you (.847).
- You don't like to compare yourself with other people * (.5).

Envy

- You feel uneasy when you know that your friends are better than you (.863).
- It is painful to know that your friends are more successful than you (.862).
- Knowing that someone has a better life than you is a painful feeling (.905).
- You don't like your friends to look better than you (.921).
- You feel glad when you know that your friends are more successful than you * (.842).

Parent comparing children

- Your parents like to compare you with other children (.903).
- You can tell that your parents expect you to become like other children (.912).
- Your parents usually complaint why don't you be like other children (.906).

In-group competition among friends

- Friends in your peer-group like to brag that they are better than others in a group (.92).
- Friends in your peer-group always compete to gain dominance (.927).
- Friends in your peer-group like to show off that they are superior to others in a group (.936).

Family relationships

- You feel that you have a warm family (.936).
- Everyone in your family can talk about personal problems with one another openly (.948).
- Everyone in your family understands one another (.922).

Friend relationships

- You feel that friends in your peer-group are sincere with you (.921).
- You feel free to talk about personal problems with your friends (.933).
- You feel that your friends truly understand you (.93).

Notes: Factors loadings are in parentheses,
* reversed question.

Table 2: Correlation among variables and square root of average variance extracted

Variables	Composite reliability coefficients	Cronbach's alpha coefficients	SMUI	SC	ENV	PCC	IGC	FMLR	FRDR	AGE	MALE	MC	LB	OC
SMUI	.86	.803	(.714)											
SC	.879	.819	.16*	(.780)										
ENV	.891	.846	.192**	.212**	(.789)									
PCC	.96	.937	.235**	.138*	.117**	(.943)								
IGC	.958	.934	.108	.206**	.205**	.168**	(.941)							
FMLR	.981	.971	.079	.015	.27	.07	.082	(.972)						
FRDR	.897	.824	.043	.192**	-.014	-.049	-.051	.127*	(.863)					
AGE	-	-	-.075	-.113	-.033	.087	-.031	.05	-.047	(1)				
MALE	-	-	.068	.03	.029	.04	.111	-.006	-.029	.036	(1)			
MC	-	-	.015	.024	-.025	-.22**	-.01	-.04	.161*	-.032	.084	(1)		
LB	-	-	-.028	.119	-.01	-.01	-.002	-.054	.067	-.155*	-.163*	-.445**	(1)	
OC	-	-	.047	.030	-.003	.067	.032	-.039	-.064	-.032	.011	-.261**	-.189**	(1)

Notes: ** $p < .01$; * $p < .05$;

Square roots of average variance extracted of latent variables are shown in the parentheses;

SMUI=social media use intensity, SC=social comparison, ENV=envy, PCC=parents comparing children, IGC=in-group competition among peers,

FMLR=family relationship, FRDR=friend relationship, AGE=age, MALE=male dummy variable, MC=middle-child dummy variable,

LB=lastborn dummy variable, OC=only-child dummy variable.

Table 3: Descriptive statistics of the variables proposed in the hypotheses

Descriptive statistics	SMUI	SC	ENV	PCC	IGC	FMLR	FRDR
Skewness	1.364	1.122	1.993	1.356	1.818	.481	1.124
Kurtosis	1.805	1.166	5.837	1.308	2.492	-1.179	.700

Notes: All descriptive statistics were obtained from standardized variables,

SMUI=social media use intensity, SC=social comparison, ENV=envy, PCC=parents comparing children, IGC=in-group competition among peers,

FMLR=family relationship, FRDR=friend relationship.

Table 4: PLS results

Variables	Main effect		Parent comparing children moderating effect		In-group competition among friends moderating effect	
	<i>Model 1</i> Social comparison	<i>Model 2</i> Envy	<i>Model 3</i> Social comparison	<i>Model 4</i> Envy	<i>Model 5</i> Social comparison	<i>Model 6</i> Envy
<i>Hypothesized variables</i>						
Social media use intensity	.099*	.128**	.095*	.108*	.095*	.126**
Social comparison	-	.176***	-	.174***	-	.159**
Parent comparing children	.121*	.019	.115*	-.011	.104*	.004
In-group competition among friends	.18***	.128**	.178***	.121*	.17***	.121*
Social media use intensity × Parent comparing children	-	-	.02	.11*	-	-
Social media use intensity × In-group competition among friends	-	-	-	-	.127**	.127**
<i>Control variable</i>						
Family relationship	-.019	.253***	-.018	.255***	-.03	.242***
Friend relationship	.178***	-.075	.175***	-.096*	.15**	-.101*
Age	-.069	-.023	-.067	-.013	-.066	-.021
Male dummy variable	.023	-.002	.023	.001	.027	.003
Middle-child dummy variable	.114*	-.024	.114*	-.022	.122*	-.014
Lastborn dummy variable	.169***	-.027	.171***	-.017	.19***	-.004
Only-child dummy variable	.082	-.027	.081	-.029	.082	-.025
<i>Model fit indicators</i>						
R-square	.137	.161	.137	.171	.152	.175
Maximum full-collinearity VIF	1.196	1.192	1.196	1.206	1.209	1.213
Average path coefficient	.092*	.092*	.088*	.088*	.092*	.092*
Average R-squared	.149**	.149**	.154**	.154**	.164***	.164***
Average full collinearity VIF	1.235	1.235	1.252	1.252	1.241	1.241
Sympson's paradox ratio	.905	.905	.913	.913	.957	.957

Notes: *** p<.001, ** p<.01. * p<.05

Standardized coefficients are reported

Figure 1: Moderating effect of parent comparing children

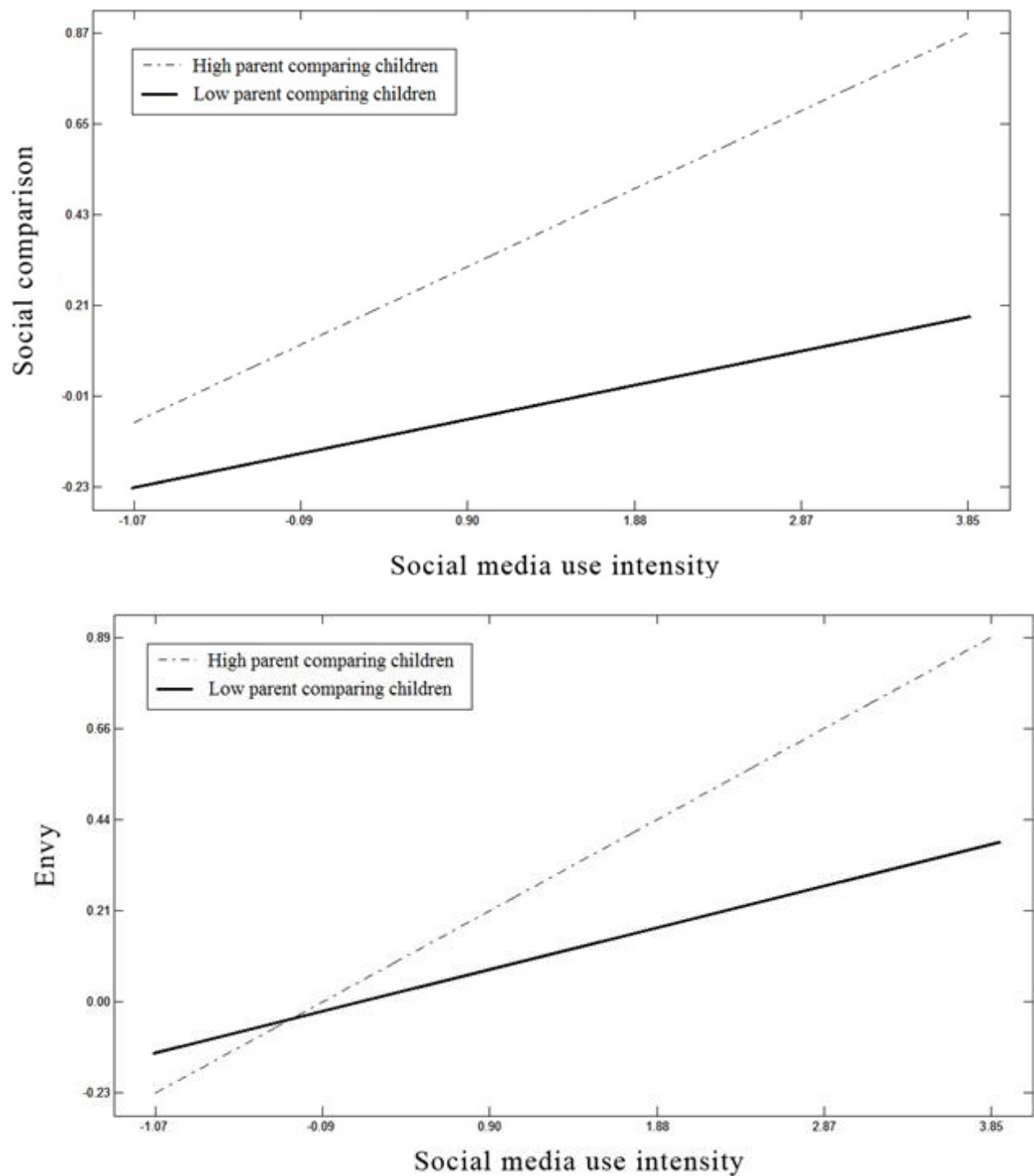
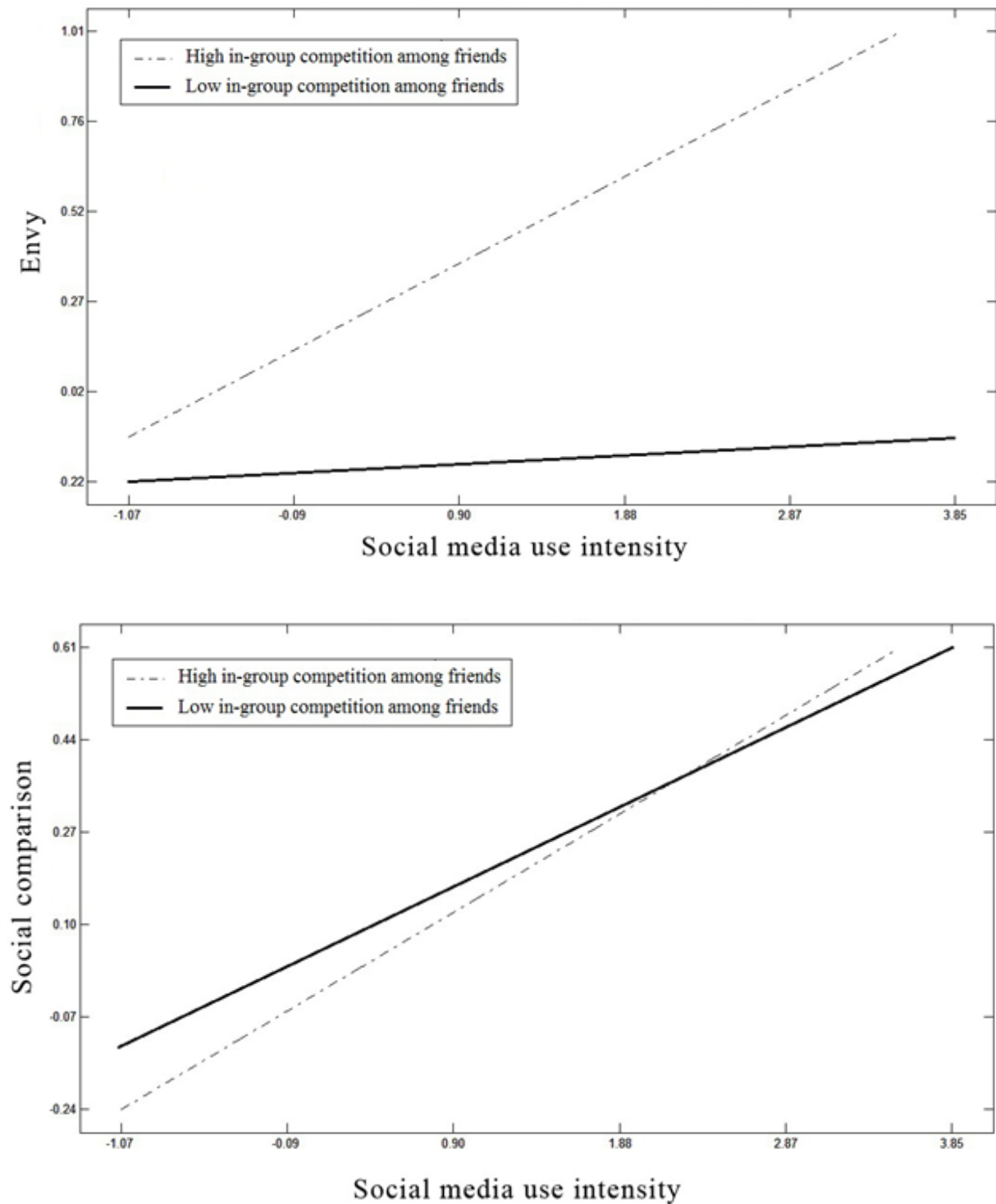

Figure 2: Moderating effect of in-group competition among friends

The Role of Mindfulness Meditation on Trading Performance of Stock Traders in Thailand

Vesarach Aumeboonsuke¹

Abstract

Despite more interest in mindfulness meditation practice among stock investors, to date there is no empirical evidence to support the benefits of this meditation practice. This research aims to provide groundbreaking evidence. Data were collected from 145 individual stock traders and 81 professional stock traders in Thailand (total N=226). Results from partial least squares analysis indicates that respondents who practiced mindfulness meditation more intensively reported better trading performance than individual who did not and those who meditated less intensively. In particular, meditation practice is found to associate with higher trading discipline, which in turn, associated negatively with the frequency of panic selling and overreaction to news; together, these factors strongly explain superior trading performance. Overall, the paper reveals the positive contribution of meditation that can help stock traders enhance the chance of success in stock trading.

Keywords: mindfulness, meditation, stock trading, emotion, impulse

¹ International College of National Institute of Development Administration

1. Introduction

Given the increasing interconnectedness of financial markets worldwide along with higher risks and uncertainty associated it, stock traders nowadays have to face with tremendous challenges that might impact their success in stock trading. In particular, volatility that presents in stock price movement can be an issue that can cause stock traders to experience stress. In order to become successful in stock trading, just simply possessing good knowledge and skills in stock market analysis may not be sufficient. But the most important thing is that individuals need to have a strong trading discipline, adhere to it, and don't let their own emotions to influence their trading decisions. Unfortunately, even for experienced traders, uncontrolled emotions have been frequently regarded as a major obstacle that causes stock traders at all level to deviate from well-planned strategies, and that finally cause them to commit unsuccessful trades.

In the recent years, media reported that meditation has become a popular practice that many professional stock traders in the Wall Street begin to pay more attention to. Generally, a number of studies have found that mindfulness meditation can help individual enhance focus, discipline, and emotion control (Charoensukmongkol, 2014b; Tang et al, 2007), all of which are critical factors that determine success and failure in stock trading. However, although the benefits of mindfulness meditation were frequently portrayed in media, to the best knowledge of the authors, there is no empirical study that provides statistical evidence about its benefits on performance of stock traders.

Therefore, this research is considered a pioneer work that intent to unveil the evidence. In particular, the aim of this research is to link mindfulness meditation practice to the area of behavioral finance. Barberis and Thaler (2003) defined behavioral finance as the study of how irrational behavior may influence market prices, driving them from their fundamental values. Irrational behavior in stock trading emerges as investors deviate from rational thinking which cause traders to expose to unnecessary risks. Given the benefits of mindfulness meditation in helping individuals to promote mental clarity and to maintain emotional stability (Charoensukmongkol, 2014a; Kabat-Zinn et al, 1992; Miller et al, 1995), this research aims to investigate whether this type of meditation practice can help individual avoid irrational behaviors in trading. Specifically, the authors propose that mindfulness meditation practice will directly help traders enhance trading discipline, which in turn, lowers some impulsive behaviors in trading, and subsequently helps them improve trading performance. Two impulsive behaviors that are focused in this research include panic selling and overreaction to news; all of which are common mistakes that lure many stock traders to commit unsuccessful trade. Results from this research will provide additional insight about some intervention that can help stock traders effectively manage trading behaviors which might be essential for them to achieve successful trades.

2. Background and Hypotheses

2.1 Mindfulness Meditation

Historically, the practice of mindfulness meditation is originated from *vipassana* meditation in Buddhism, which has emerged for more than two thousand years. Chavan (2007, p. 248) defined mindfulness meditation as “the development of insight into the reality of mind and body”. This method of meditation practice emphasizes two things: (1) moment-to-moment awareness, and (2) non-judgmentally reception (Goenka, 2006). As its name implies, mindfulness meditation is a practice that aims to enhance mindfulness (Kabat-Zinn, 2003), which is “a receptive attention to and awareness of external and internal present-moment states, events and experiences”. According to Brown and Ryan (2003, p. 824) it is “inherently a state of consciousness”.

In mindfulness meditation practice, individuals are self-trained to focus their attention closely on physical and mental aspects of reality (Kabat-Zinn et al, 1992). Physical aspect includes a wide array of body movements (e.g. the rise and fall of stomach). Mental aspects include thoughts, feelings, or any sensations. Mindfulness meditation practice can be performed in sitting posture and also in walking. In mindfulness meditation training, individuals have to cultivate a moment-to-moment awareness of any stimuli that they experience during the practice (Kabat-Zinn, 1990). Whether it is favorable (e.g., joy, calm) or unfavorable (e.g., pain, uncomfortable), they have to perceive it as it is, non-judgmentally. The goal of this training is to help individuals understand an experienced any sensation from what it actually is, not the way they want it to be (Brown & Ryan, 2003). Individuals keep observing that specific sensation until it eventually disappears by its own. At this point, what individuals learn from mindfulness meditation training is the impermanent nature of things (Wallace, 2006). If any sensation (especially unfavorable one) arises and they just observe it without clinging on or attaching to it, that sensation will eventually cease by itself. This phenomenon is based on the Buddhist wisdom that attachment leads to suffering (Goenka, 2006). In practice, the understanding of this wisdom through a prolonged meditation practice helps individual easily let go of negative thoughts and feelings that come to them in daily life. For experienced meditation practitioners, for example, when they a negative mood arises, they just observe it nonjudgmentally so they do not get carried away or be overwhelmed by such mood.

Evidence on the benefits of mindfulness meditation has been documented in many areas of research. In particular, one unique benefits of mindfulness meditation that is widely documented is to lower stress and enhance psychological wellbeing (Jazaieri et al, 2014; Kabat-Zinn et al, 1992; Speca et al, 2000). Clinical studies have shown that mindfulness meditation training was used to help patients cope with chronic and psychical pain (Kabat-Zinn et al, 1985). Recently, scholars also found that employees who regularly practice mindfulness meditation tended to have ability to deal effectively with stress at work, which in turn, led to more job satisfaction (Charoensukmongkol, 2014a, 2014b).

2.2 The role of discipline for successful stock trading

This research proposes that mindfulness meditation practice can benefit stock trading performance in several ways. In particular, the first role that meditation can benefit stock traders is to help promote trading discipline. Generally, investors who have high discipline not only have well-planned trading rules and strategies before each trade, but they also follow rules and strategies precisely. Highly disciplined investors normally set their investment objectives prior to the investment and trades according to the objectives. In order to set investment objective, apart from the desired returns, discipline investors tend to know about the appropriate level of risk that they should take and invest in their portfolio based on the appropriate risk level.

Importantly, one additional characteristic of high discipline investors is that they don't let emotions to influence their trading decisions. The rationality of financial markets believes that the sources of irrationalities behavior observed in the financial markets especially the stock markets come from psychological emotions such as fear, greed, trust, confidence, and hope (Mayall, 2010). Emotions may have influence on trading activities and performance for example, greed, which can be defined as the desire for profit, when presents in the stock market, may lead investors to pay less attention to investment risk, or fear which may lead investors to be excessively afraid of the downward movements in stock price and cause the panic sell activities. With discipline, investors will strictly follow strategies that were planned and will not allow these emotions to cloud their judgments (Maglio et al, 2014). For example, if the trader lets emotion comes over his/her trading plan and he/she is afraid to face the realized loss, then he/she is going to sell the good fundamental stock sooner, although the downward movement of the stock is simply due to short-term volatility. This circumstance shows how lack of discipline leads the trader to take more risk and to the possibility of having loss more than what he/she is willing to take in the first place.

In research, the benefit of discipline in helping investors improve trading performance is also documented. For example, Locke and Mann (2005) studied the trading behavior of professional futures traders by using high-frequency transactions data and found that trading discipline is positively related to subsequent success in trading performance. Given the benefits of trading discipline in helping traders, the following hypothesis is presented:

Hypothesis 1: There is a positive relationship between trading discipline and trading performance.

Locke and Mann (2005) argued that trading discipline is particularly essential for successful trading because it helps minimize irrational behaviors that can be dysfunctional for investors. One particular irrational behavior that the authors focus in this research is the chance to commit panic selling. Panic selling is the propensity of traders to sell stocks in reaction to pure emotion and fear rather than evaluating fundamentals. For the investors who are holding the stock, the falling of stock price serves as a reflection to them that some group of investors have been selling out the stock or a panic sell is happening on that stock. If they are afraid of this price decrease and therefore decide to liquidate the position in the stock simply because other people do so but not because of any rational supporting facts, then they are exhibiting panic sell. On the contrary, if investors are rational then they would be patient

to continue to hold the stock with strong fundamentals without the feeling of fear from the ongoing short-term panic sell. Thus, having a trading discipline can prevent traders from panic selling because it reminds investors to adhere to the trading strategies and not let emotions tamper with trading decisions. In particular, this contribution of trading discipline is supported by Feng and Seasholes (2005) who found that sophistication and trading experience, all of which are characteristics of high discipline traders, can reduce the magnitude of this effect. Therefore, the following hypothesis is presented:

Hypothesis 2: There is a negative relationship between panic selling and trading performance.

Hypothesis 3: There is a negative relationship between trading discipline and panic selling.

The authors propose that another critical role that trading discipline can benefit stock traders is to help reduce the chance of overreaction to news. In particular, Daniel et al (1998) developed a model to examine how investors assimilate new information. The model argues that informed investors are overconfident about the information they privately own, and as a result, overreact to this type of information. For example, assume that an investor originally has a positive outlook on the market and already invested at the appropriate price. Then when he/she comes across any economic news that supports his/her believe, he/she might develop an overconfidence feeling and this might lead him/her to take more and more position on the investment even though the price has gone up beyond the fair level. Then as he/she invests in the overpriced securities, he/she would have lower trading performance. This activity shows how overconfidence may lure investor to overreact and also implies that investor who has lower discipline is more prone to let overconfidence takes over his/her investment plan. Thus, the following hypotheses are presented.

Hypothesis 4: There is a negative relationship between overreaction to news and trading performance.

Hypothesis 5: There is a negative relationship between trading discipline and overreaction to news.

2.3 Mindfulness meditation as a practice to enhance trading discipline

The authors propose that mindfulness meditation practice can help stock traders enhance trading discipline and other benefits associated with it. In fact, the practice of mindfulness meditation *per se* is to self-train individuals to develop self-discipline by closely and nonjudgmentally observe their thoughts and emotions (Shapiro et al, 2006). For example, Brown and Ryan (2003) found that mindfulness practice helped individuals enhance self-awareness and self-regulated behavior. Importantly, scholars including Lakey et al (2008) and Leroy et al (2013) proposed that mindful individuals tend to develop authenticity, which is defined as “the unobstructed operation of one’s true, or core, self in one’s daily enterprise”. Authenticity can be a key characteristic of high discipline traders because is allow individual to be aware of one’s self and regulating oneself accordingly (Leroy et al, 2013). In particular, a receptive internal awareness of one’s thoughts, emotions and behaviors that are developed

through meditation practice can play an important role in reminding traders of what they are supposed to do in stock trading, that is, they have to follow trading rules and strategies without being tampered by impulse and emotions (Brown & Ryan, 2003). According to Baer and Lykins (2011), this benefit of mindfulness meditation is also consistent with self-determination theory (Deci & Ryan, 2002). In this sense, internal awareness and authentic behavior derive from the meditation practice can serve as intrinsic motivation that makes trader adhere to trading discipline. Moreover, because individuals are trained to be highly aware of immediate internal and external stimuli in a non-judgmental and unbiased manner, this can prevent them from being affected by irrationality and other types of behavioral bias in trading.

Another major benefit that traders who regularly practice meditation can use to enhance trading discipline and overreactions in trading is that it allows them to maintain stable emotions. Because uncontrolled emotions, both negative and positive ones, are major obstacle that sways traders from following trading plans and strategies, being able to deal with own emotions is crucial for traders to adhere to discipline. Moreover, the likelihood of traders to commit panic selling and overreaction to news are also strongly driven by uncontrolled emotions. In particular, a number of studies have shown that meditation practice can help people deal effectively with emotional instability and a wide array of impulsive behaviors. Studies by Kabat-Zinn et al (1992) and Miller et al (1995) reported that participants who attended mindfulness meditation training showed significant reduction in anxiety level. A clinical research by Speca et al (2000) found that mindfulness meditation training helped people reduce mood disturbance and stress symptoms. Tang et al (2007) found that even participants who attended short-term meditation training reported lower anxiety, depression, anger, and fatigue. In particular, Charoensukmongkol (2014a) found that people who regularly practiced mindfulness meditation not only possessed higher emotional intelligence, but this emotion competency also caused them to develop high efficacy belief that they can be successful in any tasks.

Given all supported augments regarding the benefits of mindfulness meditation practice in stock trading, the following hypotheses are then presented:

Hypothesis 6: There is a positive relationship between intensity of mindfulness meditation and trading discipline.

Hypothesis 7: There is a negative relationship between intensity of mindfulness meditation and panic selling.

Hypothesis 8: There is a negative relationship between intensity of mindfulness meditation and overreaction to news.

Hypothesis 9: There is a positive relationship between intensity of mindfulness meditation and trading performance.

3. Methods

3.1 Samples and data collection

Participants of this research are independent investors and professional investors whose work is related to investment such as brokers, traders, and analysts. The data were collected through self-administered questionnaires survey. For the samples who are independent traders, data were collected using convenient sampling from individual investors who attended the Stock Exchange of Thailand-Thailand Future Exchange (SET-TFEX) Online Investor fair held during June 26 to June 29, 2014. Questionnaires were distributed in the fair by two research assistants. After the fair ended, the total of 151 useable surveys was obtained. For professional investors, questionnaires were distributed to brokers, traders, and analysts at two leading financial institutions in Thailand. The total of 42 usable surveys was received from this sample group. Totally 193 questionnaires were obtained. Descriptive statistics of demographic information of the sample are reported in Table 1. Table 2 reports descriptive statistics regarding meditation practices of the sample.

<TABLE 1>

<TABLE 2>

3.2 Measures

Trading performance was measured by asking respondents to identify the level of gain/loss that they made. Performance was measured in both long-term and short-term. Long term performance covers the period one year, while short-term performance covers the period three month and six month. They were measured using ordinal scale ranges from 1 (more than 30 percent loss), 2 (26-30 percent loss), 3 (21-25 percent loss) ... 8 (breakeven) ... 13 (21-25 percent gain), 14 (26-30 percent gain), 15 (more than 20 percent gain). These three measures were then used as indicators to construct a single reflective latent variable.

Mindfulness meditation was operationalized based on the instrument previously used by scholar (Brown & Ryan, 2003; Charoensukmongkol, 2014a, 2014b). It was measured by four indicators: (1) minutes per day of meditation practice, (2) days per week of meditation practice, (3) years of meditation practice, and (4) the degree to which respondents think that meditation is important for them. All of them were measured using ordinal scales. Minutes of meditation practice ranges from 1 (less than 10 minutes), 2 (11-20 minutes), 3 (21-30 minutes), 4 (31-40 minutes), 5 (41-50 minutes), 6 (51-60 minutes) 7 (more than 60 minutes). Days per week of meditation practice ranges from 1 to 7. Years of meditation practice ranges from 1 (less than 1 year), 2 (1 year), 3 (2 years) ... 11 (10 year), 12 (more than 10 years). The degree to which meditation is important was measured using 5-point Likert scale ranges from 1 (very little) to 5 (very much). For individuals who did not meditate, all indicators were set to zero. These four measures were then used as indicators to construct a single reflective latent variable.

Trading discipline was measured using three questions. Respondents were asked to indicate the degree to which they (1) have well-planned rules strategies before each trade, (2) follow trading rules and strategies precisely, and (3) do not let emotions influence trading decisions. The item was measured using 5-point Likert scale ranges from 1 (never) to 5 (always). These three measures were then used as indicators to construct a single reflective latent variable.

Panic selling was measured by asking respondents to think of a time when the price of the high-quality stock they were holding dropped significantly; and this price drop had nothing involve with the fundamental issues of firm. Then, they were asked the frequency that they decided to hold the stock until its price recovered instead of selling the stock quickly. The item was measured using 5-point Likert scale ranges from 1 (never) to 5 (always).

The measure of *overreaction to news* was adapted from the scale developed by Menkhoff et al (2006). Respondents were asked to evaluate the degree to which majority of economic news affects their trading decisions. The item was measured using 5-point Likert scale ranges from 1 (never) to 5 (always).

In addition to the role of mindfulness meditation on the dependent variables (including trading discipline, dispositional effect, overconfidence, and trading performance) other factors that might affect them were included as control variables. First, the study takes into account the role of information expertise, trading experience, educational background related to finance, and whether a respondents is a professional trader. *Information expertise* was adapted from a scale developed by Chu et al (2014). It was measured using four questions: (1) level of interest in keeping up with financial reports, (2) the extent to which respondent searches for information related to stock investment, (3) the extent to which respondent is involved in attending lectures on stock investment, and (4) level of understanding of financial articles in newspapers. They were measured using 5-point Likert scale ranges from 1 (very low) to 5 (very high). These four measures were then used as indicators to construct a single reflective latent variable. *Trading experience* was measured by the number of years that a respondent had traded stock. Professional trader was coded as a dummy variable (1=yes; 0=no). *Educational background related to finance* was coded as a dummy variables (1=yes; 0=no). This research also controlled for the extent to which a respondent relied on *fundamental analysis* and *technical analysis* in their trading decisions. These two variables were measured using 5-point Likert scale ranges from 1 (never) to 5 (always). Next, *investment timeframe* was considered as another control variable. This variable was coded as ordinal scale (1=short-term; 2=middle-term; 3=long-term), whereby higher score means longer investment timeframe. Finally, this research considered the chance of *herding behavior* in stock trading. Herding behavior is a tendency that traders base their trading decisions on information from colleagues and other market participants. Two items that measure herding behavior were adapted from a scale developed by Menkhoff et al (2006). Respondent were asked to rate the degree to which they considered (1) colleagues and (2) other market participant as important source of information. The items were measured using 5-point Likert scale ranges from 1 (never) to 5 (always).

3.3 Data analysis

This research uses partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) to analyze the data. PLS allows multiple hypotheses to be tested simultaneously while also enabling the use of reflective scales. It also permits the simultaneous assessment of both measurement and structural models. PLS is appropriate for the data used in this research because it does not require large sample size as compared to other SEM techniques (Chin, 1998). Furthermore, it does not require the data to be normally distributed (Kline, 2005). PLS analysis is performed using WarpPLS version 4.0.

4. Results

Convergence validity was assessed using factor loadings. Hair et al (2009) suggested that factor loadings should be greater than .5. The results indicate that all factor loadings are above the minimum requirement. Discriminant validity was assessed by comparing the average variance extracted (AVE) to the squared correlation coefficient. Fornell and Larcker (1981) suggested that the square root of the AVE must be greater than correlations between the constructs in order for discriminant validity to exist. The results, as shown in Table, satisfy this requirement. Construct validity was assessed using Cronbach's alphas coefficient and composite reliability coefficient. The minimum requirement for these two indicators is .7. Results, as shown in Table 3, showed that the reliability indicators of all latent variables, except for the Cronbach's alphas of herding behavior, exceed the minimum requirement. However, the Cronbach's alphas of herding behavior is still above the .6 level, that is acceptable according to Nunnally (1978).

<TABLE 3>

The test of multicollinearity among the indicators was performed using the full variance inflation factor (VIF) statistics. In particular, full VIF test is more robust than traditional VIF test because it allows lateral and horizontal collinearity to be evaluated simultaneously. Petter et al (2007) recommended that full VIF should be lower than 3.3. The analysis indicates that the maximum full VIF is 2.239, which is lower than the maximum threshold. Furthermore, Kock and Lynn (2012) argued that the full collinearity test can serve as a technique that captures the possibility of common method bias (CMB) in the PLS model analysis. They proposed that full collinearity VIF lower than the critical value of 3.3 can provide some evidence that CMB may not be a major threat for the analysis in PLS model.

<FIGURE 1>

Results from PLS analysis are shown in Figure 1. Standardized path coefficients and p-values are reported. The findings are presented as the following:

Hypothesis 1 predicted a positive association between trading discipline and trading performance. The result shows that their relationship is positive and highly significant ($\beta=.257$; $p<.001$). Thus, hypothesis 1 is strongly supported.

Hypothesis 2 predicted that panic selling will lower trading performance. The result shows that their relationship is negative and statistically significant ($\beta=-.175$; $p<.001$). Thus, hypothesis 2 is strongly supported.

Hypothesis 3 predicted that trading discipline will lower panic selling. The result shows that their relationship is negative and statistically significant ($\beta=-.106$; $p=.029$). Thus, hypothesis 3 is supported.

Hypothesis 4 predicted that overreaction to news will lower trading performance. The result shows that their relationship is negative and statistically significant ($\beta=-.130$; $p=.01$). Thus, hypothesis 4 is supported.

Hypothesis 5 predicted that trading discipline will lower overreaction to news. The result shows that their relationship is negative and statistically significant ($\beta=-.174$; $p<.001$). Thus, hypothesis 5 is strongly supported.

Hypothesis 6 predicted that mindfulness meditation will increase trading discipline. The result shows that their relationship is positive and statistically significant ($\beta=.129$; $p=.01$). Thus, hypothesis 6 is supported.

Hypothesis 7 predicted that mindfulness meditation will reduce panic selling. The result shows that their relationship is positive; however, it is not statistically significant ($\beta=.077$; $p=.084$). Thus, hypothesis 7 is not supported.

Hypothesis 8 predicted that mindfulness meditation will reduce overreaction to news. The result shows that their relationship is negative and statistically significant ($\beta=-.126$; $p=.012$). Thus, hypothesis 8 is strongly supported.

Hypothesis 9 predicted that mindfulness meditation will increase trading performance. The result shows that their relationship is positive and statistically significant ($\beta=.121$; $p=.015$). Thus, hypothesis 9 is supported.

In addition to results from hypothesis testing, the total effect of mindfulness meditation on trading performance was calculated in WarpPLS 4.0. According to Kock (2014, p. 75), “total effects can be critical in the evaluation of downstream effects of latent variables that are mediated by other latent variables, especially in complex models with multiple mediating effects along concurrent paths. The result indicates that the total effect is positive and statistically significant (Total effect=.162; $p=.002$). This result confirms the benefit that mindfulness meditation on trading performance

Finally, the significant relationships between control variables and key dependent variables are found as the following. Trading performance positively associates with trading experience ($\beta=.181$; $p<.001$), use of fundamental analysis ($\beta=.104$; $p=.031$), and educational background related to finance ($\beta=.1$; $p=.036$); but it negatively associates with information expertise ($\beta=-.125$; $p=.013$) and longer investment timeframe ($\beta=-.115$; $p=.019$). Trading discipline positively associates with information expertise ($\beta=.518$; $p<.001$), use of fundamental analysis ($\beta=.173$; $p=.001$), use of technical analysis ($\beta=.107$; $p=.027$), and longer investment timeframe

($\beta=.094$; $p=.046$). Overreaction to news positively associates with information expertise ($\beta=.193$; $p<.001$), trading experience ($\beta=.125$; $p=.013$), longer investment timeframe ($\beta=.113$; $p=.021$); it negatively associates with use of fundamental analysis ($\beta=-.122$; $p=.014$). Panic selling positively associates with use of fundamental analysis ($\beta=.164$; $p=.002$) and herding behavior ($\beta=.171$; $p=.001$).

5. Discussion and conclusion

5.1 General discussion

In this research paper, the authors developed a framework to test the contribution of mindfulness meditation practice on trading performance of individual traders and professional traders in Thailand. In addition to the direct contribution of mindfulness meditation, the study also explored the roles of trading discipline, panic selling and overreaction to news that might explain why mindfulness meditation practice can enhance trading performance. The overall results support the hypotheses about the benefits that mindfulness meditation offers to stock traders. In particular, the analysis confirms that the intensity of mindfulness meditation practice, as measured through several indicators, directly and indirectly promote trading performance of the sample traders. First, traders who reported that they practiced mindfulness meditation more intensively tend to demonstrate higher trading discipline. Trading discipline, in turn, was found to associate positively and strongly with trading performance. In addition, high trading discipline was found to relate significantly to lower chance of traders to engage in panic selling and overreaction to news; these two aspects of behaviors were found to associate negatively and strongly to trading performance. Therefore, the empirical evidence revealed in the statistically analysis support prior argument that mindfulness meditation practice can help investors enhance focus, to promote mental clarity, and to effectively regulate and stabilize emotions; all of these factors are important for investors to maintain strong discipline in trading. Having discipline, in turn, helps lower the chance of irrational behaviors, and subsequently allows them to have superior performance in stock trading.

5.2 Limitations

There are some limitations that have to take into consideration. First, the authors used convenient sampling to collect the data. One major concern about using convenient sampling is that the sample obtained may not be a good representative of the population of interest (Babbie, 1990). Moreover, the authors selected sample of professional traders only from two leading financial institutions. Overall, these issues can limit the generalizability of the findings to a population of stock traders. Thus, future research should cover more samples in the analysis. Second, results obtained from this research are based on cross-sectional data. In particular, using cross-sectional data makes causality between variables difficult to infer. Moreover, results from hypothesis testing are inferred based on associations between variables. Therefore, the authors recommend that future research should address this issue by using longitudinal data collection or performing an experiment to confirm the causality between mindfulness meditation and trading performance.

5.3 Future research directions

Because research on the benefits of mindfulness meditation especially in the area related to behavioral finance is still scant, there are suggestions for future studies to extent the findings from the present research. First, researchers may investigate the contribution that mindfulness meditation can have on other aspect of irrational behaviors in trading. Moreover, one issue that is left unanswered in the present research is the role of mindfulness that stock traders obtain from mindfulness meditation. Whether mindfulness can strengthen or lessen some specific behaviors in stock trading that influence trading performance is the issue that futures studies may need to investigate. Finally, this research only focuses on stock traders in Thailand. It is still unclear whether the benefits of mindfulness meditation are valid across national cultural domains. For example, it is evident that trading behaviors of investors can be influenced by national cultures. Therefore, future research may try to replicate the present study in other countries to determine whether the results regarding the benefits of mindfulness meditation is valid for stock traders in other cultures or not.

5.4 Research contributions and practical implications

Despite some research limitations discussed above, this study offers a significant contribution to literature regarding the roles of mindfulness meditation in stock trading. Although prior studies on the benefits of mindfulness meditation are documented in the several fields of research (Charoensukmongkol, 2014a, 2014b; Miller et al, 1995; Specia et al, 2000; Tang et al, 2007), there is no study that link mindfulness meditation to the area related to stock trading. Importantly, this research provides groundbreaking evidence that mindfulness meditation can strongly explain performance of stock traders in Thailand. Given more interest in the meditation practice among stock traders and investors worldwide, the statistically evidence from this research provide a scientific support to the benefits that stock traders and investors will gain from the meditation practice. In particular, the authors recommend that mindfulness meditation is a practice that can significantly help stock traders improve trading performance. Essentially, it was confirmed that the practice strengthens the ability of individuals to effectively plan and follow trading strategies without being swayed by emotions. When discipline is in place, individuals can avoid impulsive behaviors in trading. This benefit of mindfulness meditation is particularly crucial because it is evident that a common mistake that unsuccessful traders normally experienced is uncontrolled emotions that subsequently lead to overreaction.

Therefore, the authors suggest that mindfulness meditation should be a critical training that stock investors and traders need to perform in order to lower irrational behaviors that will unnecessarily lure them to commit unsuccessful trades. However, it is important to understand that the full benefits that individuals can obtain from mindfulness meditation may take time to achieve. Hindman et al (2014) provided recommendation based on their research findings that that formal meditations and informal practice may be a more effective than training with brief mindfulness exercises and informal practice. Thus, although mindfulness meditation is a simple practice, it is important to keep in mind that successful practitioners are those who have trained themselves properly and regularly.

References

- Babbie, E. R. (1990). *Survey Research Methods*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Baer, R. A., & Lykins, E. L. M. (2011). Mindfulness and positive psychological functioning. In K. M. Sheldon, T. B. Kashdan & M. F. Steger (Eds.), *Designing Positive Psychology: Taking Stock and Moving Forward* (pp. 335-348). New York, NY: Oxford University Press.
- Barberis, N., & Thaler, R. (2003). A survey of behavioral finance. In M. H. G.M. Constantinides & R. M. Stulz (Eds.), *Handbook of the Economics of Finance* (Vol. 1, Part B, pp. 1053-1128): Elsevier.
- Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822-848.
- Charoensukmongkol, P. (2014a). Benefits of Mindfulness Meditation on Emotional Intelligence, General Self-Efficacy, and Perceived Stress: Evidence from Thailand. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 16(3), 171-192.
- Charoensukmongkol, P. (2014b). The contributions of mindfulness meditation on burnout, coping strategy, and job satisfaction: Evidence from Thailand. *Journal of Management & Organization*. doi: 10.1017/jmo.2014.8
- Chavan, D. V. (2007). Vipassana: the Buddha's tool to probe mind and body. In R. Banerjee & B. K. Chakrabarti (Eds.), *Progress in Brain Research* (Vol. 168, pp. 247-253): Elsevier.
- Chin, W. W. (1998). Issues and opinion on structural equation modeling. *MIS Quarterly*, 22(1), vii-xvi.
- Chu, W., Im, M., & Lee, E.-J. (2014). Investor Expertise as Mastery over Mind: Regulating Loss Affect for Superior Investment Performance. *Psychology and Marketing*, 31(5), 321-334.
- Daniel, K., Hirshleifer, D., & Subrahmanyam, A. (1998). Investor psychology and security market under-and overreactions. *Journal of Finance*, 53(6), 1839-1885.
- Deci, E., & Ryan, R. (2002). *Handbook of self-determination research*. Rochester, NY: University of Rochester Press.
- Feng, L., & Seasholes, M. S. (2005). Do investor sophistication and trading experience eliminate behavioral biases in financial markets? *Review of Finance*, 9(3), 305-351.
- Fornell, C., & Larcker, D. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Goenka, S. N. (2006). *Peace within oneself for peace in the world*. Dhammagiri, Igatpuri: Vipassana Research Institute.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hindman, R., Glass, C., Arnkoff, D., & Maron, D. (2014). A Comparison of Formal and Informal Mindfulness Programs for Stress Reduction in University Students. *Mindfulness*, 1-12. doi: 10.1007/s12671-014-0331-1
- Jazaieri, H., McGonigal, K., Jinpa, T., Doty, J., Gross, J., & Goldin, P. (2014). A randomized controlled trial of compassion cultivation training: Effects on mindfulness, affect, and emotion regulation. *Motivation and Emotion*, 38(1), 23-35. doi: 10.1007/s11031-013-9368-z
- Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. New York, NY: Delacorte Press.

- Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10 (2), 144–156.
- Kabat-Zinn, J., Lipworth, L., & Burney, R. (1985). The clinical use of mindfulness meditation for the self-regulation of chronic pain. *Journal of Behavioral Medicine*, 8(2), 163-190.
- Kabat-Zinn, J., Massion, A. O., Kristeller, J., Peterson, L. G., Fletcher, K. E., Pbert, L., & Lenderking, W. R. (1992). Effectiveness of a meditation-based stress reduction program in the treatment of anxiety disorders. *The American Journal of Psychiatry*, 149(7), 936-943.
- Kline, R. B. (2005). *Principle and Practice of Structural Equation Modeling* (2nd Ed.). New York, NY: The Guilford Press.
- Kock, N. (2014). *WarpPLS 4.0 User Manual*. Laredo, TX: ScriptWarp Systems.
- Kock, N., & Lynn, G. S. (2012). Lateral collinearity and misleading results in variance-based SEM: An illustration and recommendations. *Journal of the Association for Information Systems*, 13(7), 546-580.
- Lakey, C. E., Kernis, M. H., Heppner, W. L., & Lance, C. E. (2008). Individual differences in authenticity and mindfulness as predictors of verbal defensiveness. *Journal of Research in Personality*, 42(1), 230-238. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2007.05.002>
- Leroy, H., Anseel, F., Dimitrova, N. G., & Sels, L. (2013). Mindfulness, authentic functioning, and work engagement: A growth modeling approach. *Journal of Vocational Behavior*, 82(3), 238-247. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2013.01.012>
- Locke, P. R., & Mann, S. C. (2005). Professional trader discipline and trade disposition. *Journal of Financial Economics*, 76(2), 401-444.
- Maglio, S., Gollwitzer, P., & Oettingen, G. (2014). Emotion and control in the planning of goals. *Motivation and Emotion*, 38(5), 620-634. doi: 10.1007/s11031-014-9407-4
- Mayall, M. (2010). A feeling for finance: Motivations for trading on the stock exchange. *Emotion, Space and Society*, 3(2), 103-110.
- Menkhoff, L., Schmidt, U., & Brozynski, T. (2006). The impact of experience on risk taking, overconfidence, and herding of fund managers: Complementary survey evidence. *European Economic Review*, 50(7), 1753-1766. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.euroecorev.2005.08.001>
- Miller, J. J., Fletcher, K., & Kabat-Zinn, J. (1995). Three-year follow-up and clinical implications of a mindfulness meditation-based stress reduction intervention in the treatment of anxiety disorders. *General Hospital Psychiatry*, 17(3), 192-200. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0163-8343\(95\)00025-M](http://dx.doi.org/10.1016/0163-8343(95)00025-M)
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Petter, S., Straub, D., & Rai, A. (2007). Specifying Formative Constructs in Information Systems Research. *MIS Quarterly*, 31(4), 623–656.
- Shapiro, S. L., Carlson, L. E., Astin, J. A., & Freedman, B. (2006). Mechanisms of mindfulness. *Journal of Clinical Psychology*, 62(3), 1–14.
- Specia, M., Carlson, L. E., Goodey, E., & Angen, M. (2000). A Randomized, Wait-List Controlled Clinical Trial: The Effect of a Mindfulness Meditation-Based Stress Reduction Program on Mood and Symptoms of Stress in Cancer Outpatients. *Psychosomatic Medicine*, 62(5), 613-622.

- Tang, Y.-Y., Ma, Y., Wang, J., Fan, Y., Feng, S., Lu, Q., . . . Posner, M. I. (2007). Short-term meditation training improves attention and self-regulation. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 104(43), 17152–17156. doi: 10.1073/pnas.0707678104
- Wallace, B. A. (2006). *The attention revolution: Unlocking the power of the focused mind*. Boston, MA: Wisdom Publications.

Table 1: Demographic and Trading Characteristics of Samples

Gender	Male: 124 (54.87%) Female: 102 (45.13%)
Finance-related educational background	Yes: 87.55 (38.50%) No: 139 (61.50%)
Educational level	Below bachelor degree: 27 (11.95%) Bachelor degree: 149 (65.93%) Master degree: 50 (22.12%)
Trading experience (in year)	Less than 1 year: 53 (23.45%) 1 year: 47 (20.80%) 2 years: 39 (17.26%) 3 years: 32 (14.16%) 4 years: 6 (2.65%) 5 years: 8 (3.54%) 6 years: 6 (2.65%) 7 years: 5 (2.21%) 8 years: 5 (2.21%) 9 years: 2 (0.88%) 10 years: 9 (3.98%) More than 10 years: 14 (6.19%)
Professional trader	Yes: 81 (35.84%) No: 145 (64.16%)
Investment horizon	Short term: 68 (30.22%) Middle term: 118 (52.44%) Long term: 39 (17.33%)

Table 2: Meditation Characteristics of Samples

Meditation practice	Yes: 67 (29.65%) No: 159 (70.35%)
Meditation method	Sitting and observing breath: 51 (76%) Observing body movements: 16 (24%)
Years of meditation	Less than 1 year: 19 (28.36 %) 1 year: 8 (11.94 %) 2 years: 18 (26.87%) 3 years: 7 (10.45 %) 4 years: 2 (2.99 %) 5 years: 2 (2.99 %) 6 years: 1 (1.49%) 7 years: 1 (1.49%) 10 years: 9 (13.43%)
Day of meditation per week	1 day: 14 (20.90%) 2 days: 12 (17.91%) 3 days: 17 (25.37%) 4 days: 10 (14.93%) 5 days: 4 (5.97%) 6 days: 2 (2.99%) 7 days: 8 (11.94%)
Minute of meditation per day	Less than 10 minutes: 20 (29.85%) 11-20 minutes: 25 (37.31%) 21-30 minutes: 16 (23.88%) 31-40 minutes: 2 (2.99%) 51-60 minutes: 2 (2.99%) More than 60 minutes: 2 (2.99%)

Table 3: Correlations among Variables, Internal Consistency, and Convergent Validity

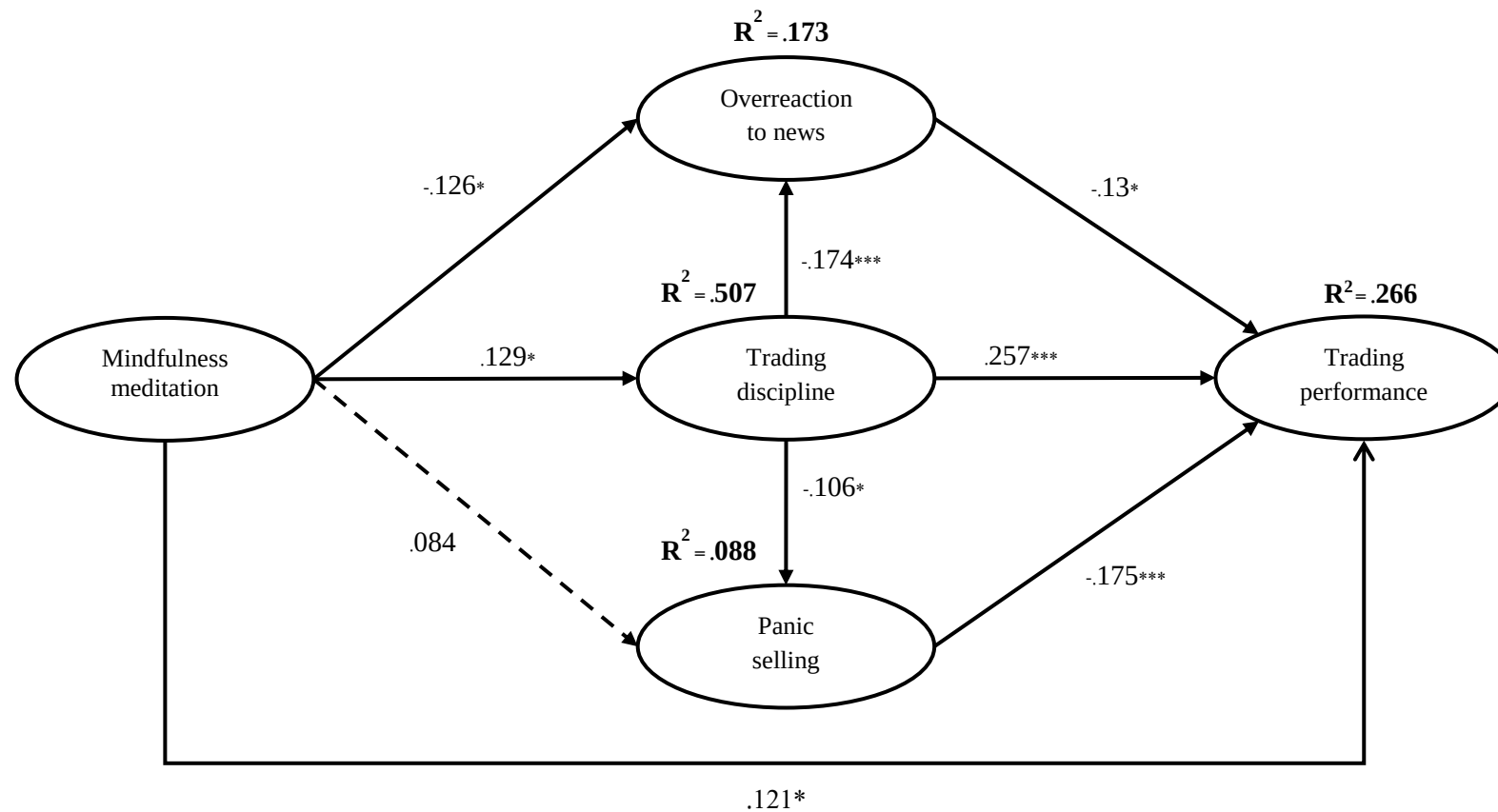
	Cronbach's alpha coefficient	Composite Reliability coefficient	TP	MED	DCP	ON	PS	IE	XP	PRO	FN	TF	FDM	TCH	HB
TP	.847	.908	(.876)	.168*	.367**	-.251**	-.221**	.251**	.287**	.167*	.164*	-.05	.267**	.268**	-.018
MED	.923	.946		(.903)	.217**	-.2*	.055	.172*	.037	.123	.022	-.019	-.075	.077	.109
DCP	.861	.915			(.885)	-.313**	-.153*	.666**	.213**	.194**	.171*	.111	.468**	.383**	.104
ON	-	-				(1)	.071	-.31**	-.193**	-.093	-.114	-.143*	-.085	-.129	.005
PS	-	-					(1)	-.104	-.099	-.025	.044	-.088	-.194**	-.048	-.141*
IE	.825	.884						(.811)	.242**	.244**	.325**	.041	.485**	.389**	.149*
XP	-	-							(1)	.413**	.152*	.091	.223**	.263**	-.137*
PRO	-	-								(1)	.395**	-.108	.124	.306**	-.006
FN	-	-									(1)	-.15*	.117	.27**	.101
TF	-	-										(1)	.054	-.128	-.102
FDM	-	-											(1)	.46**	.001
TCH	-	-												(1)	.003
HB	.836	.607													(.847)

Notes: 1. * $p \leq .05$; ** $p \leq .01$;

2. Average variance extracted of latent variables are shown in the parentheses;

3. TP=trading performance, MED=mindfulness meditation, DCP=trading discipline, ON=overreaction to news, PS=panic selling, IE=information expertise, XP=trading experience, PRO=professional trader, FN=educational background related to finance, TF=trading timeframe, FDM=use of fundamental analysis in trading, TCH=use of technical analysis in trading, HB=herding behavior

Figure 1: PLS Results

- Notes: 1. $*p \leq .05$, $**p \leq .01$, $***p \leq .001$;
 2. Standardized coefficients are reported;
 3. Solid lines represent statistically significant paths;
 4. Control variables pointed to all dependent variables include information expertise, trading experience, professional trader, educational background related to finance, trading timeframe, use of fundamental analysis in trading, use of technical analysis in trading, herding behavior.

The Sufficiency Economy Philosophy and Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) in Thailand

Sid Suntrayuth ¹

Abstract

Business owners are facing with many challenges in an ever changing and more complex business environment. In today competitive business environment is characterized by change and innovation. Moreover, small and medium-sized enterprises (SMEs) play a significant role in the Thai economy. This research aims to investigate conditions in which Sufficiency Economy Philosophy (SEP) will become significant when apply to SMEs business operations. The qualitative methodology was utilized in order to answer the research question. It was found that many SMEs applied SEP as a risk management procedure where there is a high intensity of competition and during rather stable to low economic growth. Moreover, the level of changes in social condition and political tension can also cause the likelihood for many SMEs to apply SEP in the business operation.

Keywords: sufficiency economy philosophy (SEP), small and medium-sized enterprises (SMEs), border SMEs, application of SEP

¹ International College of National Institute of Development Administration

1. Introduction

Business owners are facing with many challenges in an ever changing and more complex business environment. In today competitive business environment is characterized by change and innovation. Businesses need to understand and have the capacity to respond to ever increasing customer demands, to develop agile supply chains as well as to manage the arising business risks. Over the years there have been a number of changes which affect the operation of business. The changes in economics, social and governmental policies have all been the factors which contributed to the overall changes. Small and medium-sized enterprises (SMEs) on the other hand are found to be largely influential by these externalities than larger business which better equipped with more assets and more resources to withstand these changes. Over the years, the King Bhumibol Adulyadej's sufficiency economy philosophy (SEP) has been one of the most talked about in the application of middle path which can be applied to individual and businesses. This was especially more prevalence during the 1997 Asian financial crisis where many businesses were largely affected by the crisis. The core concept of SEP emphasizes on the balance between profit, sustainability, good governance, risk mitigation and corporate social responsibility (Sasin, 2010). This philosophy is also related to the teaching of Buddhism's middle path teaching which describes the middle way as a path of moderation, between the extremes of sensual indulgence and self-mortification. Therefore, it is very interesting in terms of business academic perspectives to whether or not the King Bhumibol Adulyadej's sufficiency economy philosophy can be applied to small and medium-sized enterprises and to what conditions would the SEP become more significant. The purpose of this paper is to investigate the main research question which is what conditions would Sufficiency Economy Philosophy (SEP) will become significant when applied to SMEs business owners? The following section outlines the related literature on the significance of small and medium-sized enterprises to the Thai economy and the different element of Sufficiency Economy Philosophy (SEP).

2. Literature review

2.1 Small and medium-sized enterprises

Small and medium enterprises (SMEs) are the lifeblood essential to Thailand's economic vitality. Defined as companies with no more than 200 employees and 2 million baht in assets, SMEs make up 99.6% of total enterprises in the country, creating jobs for more than 10.5 million people. This number contributes up to three-fourths of the national workforce. The growth of SME businesses can also be seen the factor that drives the overall economy of an emerging-economy country such as Thailand. Other emerging countries also have experience with the drive and growth of SMEs that affect their overall economies (Suntrayuth, 2017).

Small and medium-sized enterprises (SMEs) play a significant role in the Thai economy. In 2012 there were 2.7 million SMEs in Thailand. In the same year, SMEs accounted for 37.0% of gross domestic product (GDP) and 80.4% of the workforce. Thai SMEs also contributed to 28.8% of total exports and 31.9% of total imports by value in 2012. In Thailand, the percentage of SME employment to total employment grew steadily from 76.0% in 2007 to 83.9% in 2011, but fell back to 80.4% in 2012. During the same period, the services, trade, and manufacturing sectors each contributed to more than 30% of employment by SMEs. Sector wise, employment by trading SMEs increased by about 5%, but that of manufacturing declined by 6.2%, which can be attributed to the decline in the growth rate of SMEs in the sector. The growth rate of employment by SMEs dropped from 8.3% in 2010 to 7.3% in 2012. Since SMEs are so important for the Thai economy, it is important to increase their resilience. One of the ways to increase their resilience is to provide them with stable finance. SME credit, which amounted to 32.8% of total commercial bank loans in 2012, is still small in scale. Conversely, the ratio of non-performing loans (NPLs) remains high in SME lending, at 3.4% compared with a gross NPL rate of 2.2% in Q2 2013. While the strong appetite of SMEs for growth has shifted bank lending attitudes from large lot transactions with large firms to retail financing and portfolio guarantee schemes and helped the trend of SME credit in Thailand, the lack of collateral is still a critical barrier for Thai SMEs in raising business funds (ADB 2014).

2.2 Sufficiency Economy Philosophy (SEP)

One of the most significant thinking is offered by His Majesty King Bhumibol Adulyadej on Sufficiency Economy Philosophy (SEP). King Bhumibol Adulyadej proposed the Sufficiency Economy Philosophy (SEP) to people of Thailand on 4 December 1997, the philosophy guides people in living their lives according to the middle path. The concept of SEP can be applied to the individual level, the community level and the national level. Sufficiency Economy is a philosophy based on the fundamental principle of Thai culture. It is a method of development based on moderation, prudence, and social immunity, one that uses knowledge and virtue as guidelines in living. Significantly, there must be intelligence and perseverance which will lead to real happiness in leading one's life. In this royal statement, His Majesty concerned that modern development which emphasized only the economic expansion might eventually lead the country to crisis. The following statement is a synthesis of the philosophy, with royal approval (Mongsawad, 2010):

“Sufficiency economy” is a philosophy that stresses the middle path as the overriding principle for appropriate conduct by the populace at all levels. This applies to conduct at the level of the individual, families, and communities, as well as to the choice of a balanced development strategy for the nation so as to modernize in line with the forces of globalization while shielding against inevitable shocks and excesses that arise. “Sufficiency” means moderation and due consideration in all modes of conduct, as well as the need for sufficient protection from internal and external shocks. To achieve this, the application of knowledge with prudence is essential. In particular, great care is needed in the utilization of untested theories and methodologies for planning and implementation. At the same time, it is essential to strengthen the moral fibre of the nation, so that everyone, particularly political and public officials, technocrats, businessmen and financiers, adhere first and foremost to the principles of honesty and integrity...”

His majesty the king also stressed on the importance of building a ‘good and stable foundation’ before further progress could be developed. This means that instead of putting the emphasis on the expansion of the industrial sector prior to development, the stability of the basic economy should be established first, that is, assuring that the majority of rural people have enough to subsist first. This is a method of development that stresses the distribution of income to build the overall economic foundation and stability of the country before going on to a higher level of development.

On a personal level, the Philosophy of Sufficiency Economy can be adopted by all people simply by adhering to the middle path. The awareness of virtue and honesty is also essential for people as well as public officials. The Philosophy of Sufficiency Economy comprised of the three main pillars namely 1) Moderation 2) Reasonableness and 3) Resilience or Risk Management. Firstly is moderation, sufficiency at a level of not doing something too little or too much at the expense of oneself or others, for example, producing and consuming at a moderate level. Moderation does not mean a deliberate intention to curb one’s growth, or an outright rejection of a sound business opportunity. Rather, it refers to a commitment to grow the business through prudent uses of resources without over-leveraging, to ensure the survival of the business. Compared to corporate governance (reasonableness) and risk management (self-immunity), sustainability (moderation) focuses on self (Sasin, 2010).

Secondly is reasonableness which is referring to the decision concerning the level of sufficiency must be made rationally with consideration of the factors involved and careful anticipation of the outcomes that may be expected from such action. Reasonableness refers to careful considerations of direct and indirect stakeholders when making business decisions. Compared to sustainability (moderation) and risk management (self-immunity), corporate governance focuses on others (the stakeholders). The key is striving for the long-term mutual benefits of the firm and its partners. It is highlighted by a focus on relationships with all parties involved (Sasin, 2010).

Lastly is resilience or self-immunity refers to the preparation to cope with the likely impact and changes in various aspects by considering the probability of future situations. This last factor suggests the need to engage the world and its many constant changes in order to know how to defend oneself against its potential adverse, and sometimes devastating, impacts. Risk management (self-immunity) connotes a policy that mitigates business, economic, and social risks of the company. Compared to corporate governance (reasonableness) and sustainability (moderation), risk management (self-immunity) is changing focused (Sasin, 2010).

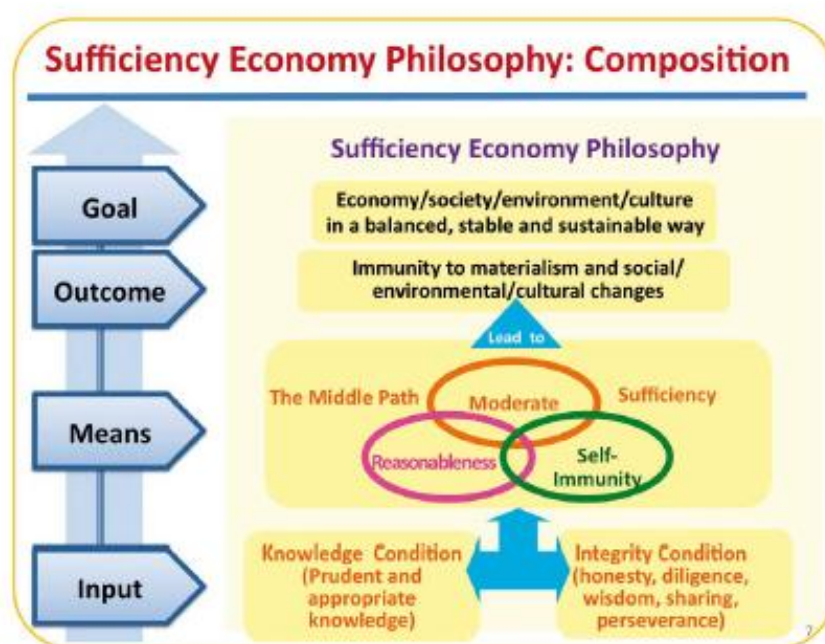

Figure 1: Sufficiency Economy Philosophy: Composition Source: UNESCO (2013)

Decisions and activities must be carried out at a sufficient level depending on two conditions: Knowledge, comprising all-round knowledge in the relevant fields and prudence in bringing this knowledge into consideration to understand the relationship among the field so as to use them to aid in the planning and ensure carefulness in the operation. Virtue to be promoted, comprising the awareness of honesty, patience, perseverance, and intelligence in leading one's life. (Chaipat website)

3. Enquiry method

Considering the appropriateness of the subject being studied, it is considered that qualitative method would be more appropriate to the study. In accordance with this, many researches conducted under the matter of social science and business researches often use qualitative research method. This is due to the benefit of the ability of the method to enhance understanding of the reality as socially constructed, produced, and interpreted through cultural meanings (Silverman, 2011). Moreover some scholars also suggested that qualitative is an adequate method that can produce knowledge (Eriksson and Kovalainen, 2008). In addition, the application of Sufficiency Economy Philosophy (SEP) has not been fully implemented and understood by the public therefore, it is quite a difficult task to get response from the general public. This is especially true in the application for the business sector. Therefore it is quite a difficult task to attempt to gather information from large respondent from the business community. Moreover, the use of qualitative method can provide much more advantages in understanding the constructed phenomena which is better to achieve with the use of qualitative rather than quantitative research (Saunders, et al, 2012). Over the past years there has also been the increasing in the research in the application of SEP. However, most researches were focused on firms with the larger scales and largely involved in the area of corporate governance. Since the application of SEP has not been widely understood by SMEs business community, it is therefore more appropriate to employ the social-constructionist approach which can place a greater emphasis on subjective, phenomenological assumptions and principals in order to bring out different views and different perceptions as well as to increase the general understanding of the situation (Easterby-Smith, Thorpe, and Jackson, 2008; Yin, 2009). The sample of this research based on a group of eight SMEs business owners from mostly very small (micro SMEs) to a small to medium-sized SMEs. Each of the SME business owners underwent a session of interview which last approximately 45 to 60 minutes. The research used semi-structured interview in order to collect data and information from these SMEs business owners on the extent of their SEP application in accordance to their own experience and business operations. Longhurst (2010) also explained the meaning of semi-structured interview which comprised of verbal interchanges in which predominately use the method of questioning from the interviewees to another person in collecting useful data and information. Moreover the analytical approach

for this research is interpretative. The interpretative approach is where the researchers try to explore in details on how the participants make sense of their personal and social worlds (Smith, 2008). The major stages involved during the research comprised of data coding, grounded in the terms of similarities, and data interpretation.

4. Data Collection

In accordance to the objective of this research which is to identify the different condition in which SEP can be applied to different aspects of SMEs business operation. The researcher is then therefore considered the different type of SMEs which is mostly appropriate to the study. As a result, the SMEs which are located in the border areas of the country seem to be the most appropriate. SMEs in border areas of Thailand and neighboring countries found to be appropriate for this study. The main justification is that these businesses are significant in term of the border trade and important for the commencement of ASEAN Economic Community (AEC). In addition, these SMEs are operating in the absence of close attention in comparison from businesses in the urban areas. These SMEs in the border area operate under the competitive pressure from the business from the neighboring countries as well as mostly rely largely on migrant workers as the basis of their labor component. In addition, during the past years there has been a very slow economic growth in the country which therefore creates much more pressures among the operation of these businesses. Nevertheless, the understanding of the application of SEP in Thai border businesses will help to shed some lights for the application of SEP for the general SMEs business overall within the country. The data collection process comprised of the two major stages which are namely sample preparation process and data collection process.

During the first phase of the sample preparation process, the researcher identified the area to which are the most appropriate. Since it was initiated that this research aimed to investigate SMEs businesses in the border areas, the interviewing samples then come from the Thai provinces which are bordering with Myanmar, Laos, Cambodia and Malaysia. Two of SMEs owners from each province were chosen with the mixture of age, experience and the size of the business. The researcher then prepared both semi-structure and open-ended interview questions and conducted interview with each business owners in accordance to the objective of the research.

Following the first stage the researcher then approached each SMEs business owner with interviewing questions. SMEs business owners were given the option whether or not they would like to participate in the research. Given the context and the element of qualitative research, each SMEs business owner were asked general opening questions in order to build rapport as well as to map out the general demographic information of their businesses. Later the series of semi-structured and open-ended questions were asked in order to collect data in accordance to the objective of the research. The details of SMEs business owner who

responded to the interview can be prescribed in the Table 1 General information of the interviewees, industry, location, year of establishment, interviewees' position and the length of interview.

No.	Industry	Location (Province)	Year of establishment	Interviewees' details	Length of interview
1	Food and catering	Chiang Rai-Myanmar	2003	Owner	55 minutes
2	Clothing and footwear	Chiang Rai-Myanmar	1991	A son of an owner	1.03 hours
3	Hotel and restaurant	Chiang Rai-Laos	1998	A daughter of an owner	1.25 hours
4	Restaurant	Chiang Rai-Laos	1995	Owner	49 minutes
5	Hotel and short-term accommodation	Sa Kaeo-Cambodia	1990	Owner	1.38 hours
6	Footwear	Sa Kaeo-Cambodia	2002	A son of an owner	47 minutes
7	Restaurant	Songkhla-Malaysia	2000	Owner	1.05 hours
8	Hotel	Songkhla-Malaysia	1997	Owner	56 minutes

Table 1: General information of the interviewees, industry, location, year of establishment, interviewees' position and the length of interview

5. Results and Data Analysis

The steps in the analysis of the research results involve different stages from the first step of data coding. The information gained from the respondents was compiled into table in Microsoft Word. The data was separated into different parts which comprised of general conditions in which SMEs business owners could apply SEP. In addition, all the items were coded which related to major research question. The results of the research are outlined in the following sections which categorized and presented into different categories of findings.

5.1 Results

The first part of the results from this study will outline some of the information related to the major part of the research question which is “What conditions would Sufficiency Economy Philosophy (SEP) will become significant when apply to SMEs business owners?” In accordance to the table the results of the study, the findings are grouped into four major categories which comprised of 1) general economic conditions 2) competition intensity 3) social changes and 4) political instability. The information was taken from the results of the interview. The interviewees were asked to response to each category of major influencing factors as prescribed earlier.

Major influencing factors	Consideration SEP	The application SEP	Example Quotation
1) General Economic Conditions	Many SMEs consider SEP to be a risk mitigation procedure during the time of turbulence which characterized by moderate-to-low economics growth.	Carefully assess the business investment or business expansion	<i>“....(we) considered not to invest in the business line that seems too risky-that we may like to earn high profit as well as higher chance of losing our money if it does not take off. More importantly, we don't want anything that exceeds our current capacity....”</i>
		More cautions in making future investment (i.e. business loan) and revision of current business capacity	<i>“....business partners should try to find out the consequences of taking out loan to invest in future business line or business expansion. We need to make sure that we can produce enough sales to cover our current loan payment...”</i>
2) Competition Intensity	Many SMEs business apply the element of “resilience” into their business operation during the time	Carefully access a fallback options in competing with business competition	<i>“...one of the crucial requirements during the intensity of competitive pressure is to find a backup</i>

Major influencing factors	Consideration SEP	The application SEP	Example Quotation
	intensify business competition.		<i>plan to ensure that (we) can maintain our sales. Example is during the tourist high session when many of our competitors reduce their prices. We need to have another plan such as more sales from our restaurant...)</i>
	Higher level of completion will induce more of the behavior of SMEs in seeking more sustainable way to operate the business.	Many business owners identify somewhat of the factor in relation to social responsibility as the way to differentiate themselves from others	<i>“...we need to put more concern towards our partners whether they may be our customers, suppliers or financial lenders. This is the only way to show that we are different from the others (competitors)....”</i>
3) Social change	SMEs are more vulnerable towards different change in social structure in comparison to the larger business. Most SMEs business owners look for the alternative in operating their businesses in the more moderate manner during the time of rapid social change.	Searching for the middle path in order to maintain the level of sales as well as the need to maintain their business current level of sales	<i>“...during the social change event (e.g. lesser influx of migrant worker), we experienced hardship as we have to pay more to make sure that we can keep our current workers. In comparison to the time that migrant workers were abundant and much cheaper. The business has more expenses now to ensure that we have enough service to keep our client happy....”</i>

Major influencing factors	Consideration SEP	The application SEP	Example Quotation
4) Political Instability	Political instability was identified as another factor that can induce lesser risk taking behavior among SMEs business owners. They need to ensure that they are immune against the negative consequences as a result of political instability	The use of risk mitigation and risk forecasting procedures in order to ensure that the result of political instability will not affect their businesses in a significant way	<i>“....we usually try to gather information from our business peers to the events in which will occur in our town. We need to find out how are these events will affect us and our businesses. We need to pay more attention to these events. In some cases we have to forecast or predict the things that are going to happen to our businesses....”</i>

Table 2: Summary of major influencing factors, consideration SEP, the application SEP and example quotation from respondents

5.2 Data Analysis

The information gained during the interview sessions with SMEs business owners showed that SEP can be applied with numerous aspects of SMEs business operations. In addition many owners showed the tendency to adopt or implement SEP as risk mitigation measurement especially during the time of turbulence couple with a number of different conditions. In accordance to the research results different conditions which allow SMEs business owners to apply SEP can be grouped into four categories:

1) General Economic Conditions

SMEs business owners were asked to respond to the questions that whether or not which type of economic conditions would influence the adaptation or the implementation of SEP. Seven out of eight respondents reflected that SEP can be implemented during the time of hardship or during the unfavorable economic conditions. Most respondents referred to SEP as risk mitigation measurement during the time of business turbulence which characterized by *moderate to low level of economic growth*.

“....(we) considered not to invest in the business line that seems too risky-that we may like to earn high profit as well as higher chance of losing our money if it does not take off. More importantly, we don't want to do thing that exceeds our current capacity....”

“... during the time of low economic growth, customers are reluctant to spend- especially for our service which considered being a bit of luxury. We don't want to expand during this time, it is better to be sure than sorry....”

“The King's philosophy of SEP can help us to carefully access our options and the consequences, especially during the time of hardship or low economic growth. We need to ensure that we do not do things (or make additional investment) that are exceeding our capacity....”

Not only the businesses are more caution during the time of hardship resulted from low economics growth conditions, many SMEs business owners are likely to apply more caution steps for the future business plan as well as revising the existing business plan.

“... business partners should try to find out the consequences of borrowing to invest in future business line or business expansion. We need to make sure that we can produce enough sales to cover our current loan payment...”

“...our business needs to re-examine our current stage of business and to make sure that our current business plan (and the business operation) is sound enough. Moreover, taking step into future business may have to be revised in accordance to the economic conditions....”

2) Competition Intensity

The intensity of competition among the business rivals is considered to be another factor in which induces the SMEs business owners to look for ways to protect themselves from the effect of the intense competition. Many SMEs try to be more resilience and apply SEP into their business operation during the time of intensify competition. A number of SMEs owners reflected that they usually have to carefully access fallback options in competing with the competitors.

“... SEP can be applied in order to help us to be more resilience and lessen the undue affect resulted from the competition. If our customers stop coming to us or stop buying our products what is going to happen. The element of SEP will help us to realize that we need to have self-awareness and more importantly we need plans....”

“... one of the crucial requirements during the intensity of competitive pressure is to find a backup plan to ensure that (we) can maintain our sales. Example is during the tourist high session when many of our competitors reduce their prices. We need to have another plan such as more sales from our restaurant....”

More importantly many SMEs business owners referred to SEP as the measurement which would help them to realize that there are alternative in creating more “sustainable growth”. During a high competitive pressure, many owners opted to explore on the factors that can help them to sustain business growth. They identified that having good relationship with the business key stakeholders can help SMEs to grow in the more sustainable manner. This is also reflects in social responsibility programs in which the business should try to project good image and develop longer lasting relationship with the business key stakeholders.

“...intensify of competition makes us look for ways to compete differently rather than focus on who can sell the cheapest. SEP teaches us to put more concern towards social and environmental factors as well. This can boost our image especially in the eyes of customers....”

“... we need to put more concern towards our partners whether they may be our customers, suppliers or financial lenders. This is the only way to show that we are different from the others (competitors)....”

“... social responsibility program for our SMEs business does not have to be large project. Simply donation to temples or helping disadvantages students at local schools can be considered social responsibility programs as well. In a plus side, we also can gain better image from our current customers as well as build our business network at the same time...”

3) Social Change

Social change is another factor that is significant in the implementation of SEP for many SMEs business owners. Social change refers to changes in nature, social institutions, social behaviors, or social relations. Being smaller sized organization with limited resources, SMEs are venerable towards different social changes in comparison to larger businesses. During the interview session all eight SMEs business owners indicated that they operated their businesses in the moderation manner during the time of social change. They seek for different alternatives in order to maintain their sales level as well as to balance the need of their customers' demand.

“... during the social change event (e.g. lesser influx of migrant worker), we experienced hardship as we have to pay more to make sure that we can keep our current workers. In comparison to the time that migrant workers were abundant and much cheaper. The business has more expenses now to ensure that we have enough service to keep our client happy....”

4) Political Instability

Political instability is mentioned to be one of significant factors that can increase the overall risk for SMEs businesses. Thailand in particular experienced a number of political related events during the past years. Political instability not only cause change in government but also can cause the changes in the overall economic condition. Many SMEs business owners reflected that they need to ensure that they are immune from the negative consequences of political instability. Many owners opted for risk forecasting and simple risk management plans in order to ensure that the result of political events will not affect their businesses in a significant way.

“...we usually try to gather information from our business peers to the events in which will occur in our town. We need to find out how are these events will affect us and our businesses. We need to pay more attention to these events. In some cases we have to forecast or predict the things that are going to happen to our businesses...”

6. Discussion

This research has major objective to find out the conditions to which SMES business owners would like to apply the King Bhumibol Adulyadej's sufficiency economy philosophy (SEP) into their business operations. Qualitative methodology was used in order to find out the answer to the main research question. The results of the study found some significant elements to which SEP can be applicable to the operation of SMEs. The finding highlights some of the important conditions to which SMEs business owners can implement SEP into their daily business operations. More importantly, SEP has great perception as risk mitigation procedure for SMEs business owners. To some certain extents, SEP found to be quite critical during the time of hardship of economic downturn. Moreover, SEP also found to be as an alternative for SMEs business owners in the search for sustainable business growth in the long run. In accordance to the research objective the conditions to which Sufficiency Economy Philosophy (SEP) will become significant when applied to SMEs business owners can be outlined in the four major aspects:

Economic condition found to be the most influencing factor of SMEs business owners to adopt SEP. Economic conditions can caused a number of different risk and these changes can also produce different type of risks which will in turn influence SMEs. Furthermore, SMEs businesses are found to be easily prone to these different conditions and risks. Risk management is majorly crucial for all type of businesses, especially to SMEs which are particularly sensitive towards business risks and competition (Alquier and Lagasse, 2006). The fact that SMEs usually have low equity ratio, they can be more vulnerable to externalities than the businesses with larger size (Alterna et, al, 2010). Therefore, managing risks for SMES is equally as important as or even more important than that of the larger enterprises. SEP should therefore be considered as risk management procedure in order to help SMEs business owners realize their own ability to protect themselves from these externalities. SEP can be applied to SMEs not only during the time of hardship but also during all stages of economic conditions. This is due to the element of philosophy where it allows the business owners to realize their strengths and weaknesses and to operate their businesses in the more caution manners.

The level of business competition is another influential condition which can induce SMEs business owners to look for the alternative in order to maintain their competitive level. During the time of intense business competition, SEP is not only served as risk mitigation procedure it is also significant in the way of allowing SMEs business owners to create more sustainable growth in the future. Growth can be used as performance measuring criteria for SMEs and that growth is considered to be the significant criteria (Salojarvi, Furn and Sveiby, 2005). Some researchers may yet argue that growth may not be as significant factors to SMEs. Whereas they are arguing that the business goals of many SMES may be determined by personal lifestyle or family factors instead of business growth (Curran, 1986; Stanworth and Curran 1986). Nevertheless, it is still quite crucial to examine SMEs growth in terms of its success and its sustainable future growth.

The third condition that influences the adoption of SEP for SMEs is social change. The definition of social change extensively covered larger area of changes in the social order of society. The changes in social structure can cause large impact on SMEs business. Again, one

of the three pillars, moderation, can help SMEs business owners to protect themselves from many of the external factors in which can cause the undue affect to the business as a whole. One of the significant factors found during this research was regarding to staffing. Staffing is the factor that is largely influenced by the change in social structure as witnessed by the change in the structure of migrant workers. Moreover, SMEs business usually witness higher turnover rate among the employees (Huder and Lussier, 2016).

Political instability is the final condition in which this study examined. Political instability can influence the overall business and economic level within a country in a significant way. Political instability has been regarding as the factor which is harmful to economic performance. Moreover, political instability can cause to shorten the policy makers' horizontal view and leading to suboptimal short term macroeconomic policies (Aisen and Jose Veiga, 2011). All of the pillars of SEP can assist SMEs business owners, especially to be more resilience towards any type of risks or negative influential that can cause undesirable affect to the business. In this aspect SMEs business owners can adopt the element of SEP in the way to effective managing these different types of risks. This is also refer to the fact the SMEs business should become more proactive toward risk management. As evidence in the work by Brustbanuer (2014) which was found that many SMEs are now stepping toward a proactive approach to risk management.

7. Conclusion and Implication

Small to medium-sized enterprises have been important to the Thai economy. Over the past years there have been a number of changes and event which influence SMEs business operation. Given the size and limited resources as characterized by many SMEs, they are easily prone to externalities than larger-sized businesses. Over the years, sufficiency economy philosophy (SEP) has been one of the philosophical thinkings that proven to help those who apply withstand any pressures from externalities. In this research, it also shows that SMEs business owners can apply and implement SEP into their business operation. Moreover, the result of the study reveals a number of conditions in which SEP can be applied including; general economic conditions, competition intensity, social changes and political instability. More importantly, SEP can be used not only as risk mitigation procedure for SMEs but also as the way to create future sustainable growth for the business. Referring to the research results, the government and the policy makers can assist SMEs business owners to the potential benefit and apply SEP to business operation not only during the time of turbulence but SEP should be applied as the basis of business operation. SEP can help SMEs to realize their own strengths and weaknesses as well as considered to be a factor that can lead SMEs to the more sustainable future growth.

8. References

- Altman, E., Sabato, G and Wilson, N. (2010). The value of non-financial information in small and medium-sized enterprise risk management, *The Journal of Credit Risk* (1-33) Volume 6/Number 2, Summer 2010
- Asian Development Bank Institute <http://www.asiopathways-adbi.org/2015/07/importance-of-smes-in-the-thai-economy/>
- Asian Development Bank Institute <http://www.asiopathways-adbi.org/2015/07/importance-of-smes-in-the-thai-economy/>
- Blanc-Alquiler, A.M. & Lagasse-Tignol, M.H. (2006). Risk management in small and medium-sized enterprises, *Production Planning & Control*, Vol. 17, No. 3, April 2007, pp. 273-282, ISSN 0953-7287
- Brustbauer, J. (2016), Enterprise risk management in SMEs: towards a structural model, *International Small Business Journal*. Vol. 34(1) 70-85
- Curran, J. (1986), Bolton 15 Years on: A Review and Analysis of Small Business Research in Britain 1977-1986, Small Business Research Trust, London.
- Easterby-Smith, M., R. Thorpe, and P. Jackson. (2008). *Management research*. London: Sage Publications Ltd.
- Hyder, S and Lussier R. N, (2016). Why businesses succeed or fail: a study on small businesses in Pakistan, *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, Vol. 8 Issue 1 pp. 82 – 100
- IMF Working Paper Middle East and Central Asia Department How Does Political Instability Affect Economic Growth? Prepared by Ari Aisen and Francisco Jose Veiga Authorized for distribution by Ana Lucía Coronel January 2011
- Longhurst, R. (2010). Semi-structured interviews and focus groups. In *Key methods in geography*, ed. N. Clifford, S. French, and V. Gill, 104-113. London: Sage.
- Mongsawad, P. (2010). The philosophy of the sufficient economy: A contribution to the theory of development. *Asia-Pacific Development Journal* Vol. 17, No. 1, June 2010
- Salojärvi, S., Furu, P., Sveiby, K. (2005), Knowledge management and growth in Finnish SMEs, *Journal of Knowledge Management*, Vol. 9(2), 103-122.
- Sasin Graduate Institute of Business Administration of Chulalongkorn University (2010) Corporate Sustainability under the Sufficiency Economy Philosophy Reshaping business and management thought and practice based on the Asian perspective and values

- Silverman, D. (2001). *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage
- Smith, J. 2008. *Qualitative psychology, A practical guide to research methods*. London: Sage
- Stanworth, J. and Curran, J. (1986). Growth and the small firm, in Curran, J., Stanworth, J. and Watkins, D. (Eds), *The Survival of the Small Firm*, Vol. 2, Gower, Aldershot.
- Saunders, M.N.K., Lewis, P., and Thornhill, A. (2012) *Research methods for business students* 6th edition, Harlow, England, Pearson Education
- Suntrayuth, S. (2017). Governance Mechanism and Performance in Firms Listed on the Market for Alternative Investment: Evidence from the Thailand Stock Market. *The International Journal of Interdisciplinary Organizational Studies* Volume 11, Issue 4.
- Taipale-Erävala, K, Heilmann, P and Lampela, H., (2014) Survival Competence in Russian SMEs in a Changing Business Environment, *Journal of East-West Business*, 20:1, 25-43
- Yin, R. (2009). *Case study research, design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.

การศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการพัฒนานิคมให้เป็นเมืองที่ใช้ พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ โดยการผลิตไฟฟ้าใช้เองจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์

สันต์ ศรีธรรมธำ¹

ณพงศ์ นพเกตุ²

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการพัฒนานิคมให้เป็นเมืองที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ โดยการผลิตไฟฟ้าใช้เองจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นในทางเทคนิค และใช้การจำลองการทำงานด้วยคอมพิวเตอร์ร่วมกับการคำนวณเพื่อประเมินความเป็นไปได้ในปัจจุบันและอนาคตที่นิคมจะสามารถผลิตไฟฟ้าใช้เองได้ทั้งหมดและพัฒนาอย่างยั่งยืนไปเป็นเมืองที่มีการใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ และประเมินความเป็นไปได้ในการพัฒนาอาคารที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ (NZEB) ขึ้นในนิคม โดยการประเมินความเป็นไปได้ประกอบขึ้นจากการประเมินศักยภาพของการผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์โดยการติดตั้งในพื้นที่ของนิคมและการลดการใช้พลังงานไฟฟ้าจากการประหยัดพลังงาน ซึ่งผลการศึกษาพบว่าการใช้เทคโนโลยีแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่ดีที่สุดในปัจจุบันจะสามารถครอบคลุมการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้เพียง 19.67% โดยต้องการการลดการใช้พลังงานถึง 80.33% ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก และสำหรับในอนาคตถ้าใช้แผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพสูงถึง 40.7% ก็จะสามารถครอบคลุมการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ถึง 40.64% โดยต้องการการลดการใช้พลังงาน 59.36% ซึ่งแม้จะมีความยากแต่ก็มีแนวโน้มความเป็นไปได้ที่ดีขึ้น ดังนั้นโดยเงื่อนไขปัจจุบันถ้ามีการติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์เพิ่มเติมที่บริเวณอื่นเพื่อมาคิดหักล้างกับการใช้ไฟฟ้าที่นิคมเป็นปริมาณ 5 MW และมีการลดการใช้ไฟฟ้าลง 16.6% ก็จะสามารถทำให้นิคมเป็นหน่วยงานที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้ นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่าการพัฒนาอาคารที่มีพลังงานสุทธิเป็นศูนย์ภายในนิคมนั้นมีความเป็นไปได้ทางเทคนิค โดยเมื่อใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในปัจจุบันคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 19.7% อาคารที่ไม่เกิน 3 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB และสำหรับกรณีที่ใช้เทคโนโลยีในอนาคตคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 40.7% อาคารที่ไม่เกิน 7 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB

คำสำคัญ: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, อาคารที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์, อาคารเขียว, การผลิตไฟฟ้าใช้เองจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์

¹ บริษัทเอ็กซ์เซลลันท์ เอ็นเนอร์ยี อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด

475 อาคารสิริวิทยุ ชั้น 12 ถนนศรีอยุธยา แขวงพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400 email: sunt@eei.co.th

² คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

118 หมู่ที่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ จังหวัดกรุงเทพมหานคร รหัสไปรษณีย์ 10240

email: napong.nop@nida.ac.th

บทนำ (Introduction)

เพื่อการพัฒนาโลกอย่างยั่งยืนในศตวรรษที่ 21 และการต่อสู้กับปัญหาโลกร้อนอันเนื่องมาจากการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยเฉพาะก๊าซ CO₂ ในปัจจุบันประเทศต่างๆทั่วโลกได้ตั้งเป้าหมายลดการใช้พลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิลลงอย่างมีนัยยะสำคัญโดยเฉพาะในภาคการผลิตไฟฟ้าซึ่งเป็นภาคอุตสาหกรรมสำคัญที่ปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกจำนวนมาก โดยที่แต่เดิมจะเป็นการผลิตจากโรงไฟฟ้าที่ใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลเป็นส่วนใหญ่ จะมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้ในการผลิตไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนมากขึ้นในอนาคตอันใกล้ และในอนาคตอันไม่ไกลภายในช่วงกลางศตวรรษที่ 21 นี้พลังงานหมุนเวียนจะเป็นกำลังผลิตไฟฟ้าหลักหรือส่วนใหญ่ในบางเขตเศรษฐกิจของโลก เช่น สหภาพยุโรปที่ได้ตั้งเป้าหมายที่เรียกว่า “EU’s 20-20-20 goals” คือ “20% increase in energy efficiency, 20% reduction of CO₂ emissions, and 20% renewables by 2020” นอกจากนี้ยังตั้งเป้าหมาย Low Carbon Economy ภายในปี ค.ศ.2050 ด้วยว่า “By 2050, the EU should cut emissions to 80% below 1990 levels” ซึ่งตามเป้าหมายดังกล่าวพลังงานไฟฟ้าส่วนใหญ่ของประเทศในสหภาพยุโรปมากกว่า 98% จะต้องถูกผลิตจากพลังงานหมุนเวียน

การที่พลังงานไฟฟ้าทั้งหมดของเขตเศรษฐกิจ เช่น เขตสหพันธรัฐ เขตประเทศ เขตจังหวัด หรือเขตเมือง สามารถผลิตได้จากพลังงานหมุนเวียนอย่างเพียงพอสำหรับการใช้เองได้นั้น จะทำให้เขตดังกล่าวมีลักษณะของความยั่งยืนทางพลังงาน หรืออีกนัยยะหนึ่งคือ มีความพอเพียงทางด้านพลังงาน กล่าวคือพลังงานที่ต้องใช้หล่อเลี้ยงกิจกรรมของระบบเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิตของชุมชนต่างๆ สามารถผลิตขึ้นได้เองโดยไม่ต้องนำเข้าจากภายนอก และมีลักษณะเป็นพลังงานสะอาดที่ใช้ได้ไม่มีวันหมด และไม่มีการปลดปล่อยมลพิษหรือก๊าซเรือนกระจกออกสู่ภายนอก การพัฒนาไปสู่เป้าหมายดังกล่าวจึงเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีความเจริญก้าวหน้า ทนสมัย โดยมีความพอเพียงและยั่งยืนทางด้านพลังงาน (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) (จักรสิน น้อยไร่ภูมิ, 2553) ซึ่งปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาเป็นจริงได้ประกอบขึ้นจาก 2 ส่วนสำคัญคือ 1) ความเป็นไปได้ในทางเทคโนโลยี 2) ความเป็นไปได้ในทางเศรษฐศาสตร์ หรือความคุ้มค่าในการลงทุนเทคโนโลยีเหล่านั้น

ในปีพ.ศ. 2559 ที่ผ่านมามหาวิทยาลัยบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า) มีการใช้ไฟฟ้ากว่า 10,578,000 หน่วย หรือคิดเป็นค่าเฉลี่ยเดือนละ 881,500 หน่วย โดยมีค่าความต้องการไฟฟ้าสูงสุดในเดือนเมษายนถึง 3.64 MW และเมื่อคำนึงถึงด้านสิ่งแวดล้อมการใช้พลังงานไฟฟ้าดังกล่าวก็จะมีส่วนในการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกเป็นปริมาณมากเนื่องจากไฟฟ้าส่วนใหญ่ที่ซื้อจากการไฟฟ้าจะผลิตขึ้นจากเชื้อเพลิงฟอสซิล ดังนั้นการลดค่าใช้จ่ายทางด้านพลังงานที่ควบคู่ไปกับการลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยใช้พลังงานหมุนเวียนจึงเป็นเรื่องที่ทางนิด้าถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง

การประยุกต์ใช้ระบบการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์เป็นทางเลือกที่สำคัญทางหนึ่งสำหรับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า) ในการลดการใช้พลังงานจากการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิล พร้อมทั้งช่วยลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก ซึ่งเป็นก๊าซซึ่งทำให้เกิดปรากฏการณ์ Green House Effect และเป็นผลทำให้โลกร้อนและเกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ดังนั้นการนำเอาระบบการผลิตไฟฟ้าด้วยพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้ในอาคารเพื่อทดแทนการใช้พลังงานไฟฟ้าปกติจากการไฟฟ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งในการรณรงค์การลดการใช้พลังงานหลัก ซึ่งมีส่วนในการช่วยลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก นอกจากนี้ยังเป็นการสนับสนุนยุทธศาสตร์การลดภาวะโลกร้อนและประยุกต์ใช้พลังงานทดแทน แต่อย่างไรก็ดีรูปแบบอาคาร

สถานที่ของนิคมมีข้อจำกัดในลักษณะเดียวกับหน่วยงานและอาคารในพื้นที่กรุงเทพมหานครจำนวนมากซึ่งตั้งอยู่ในเขตเมืองที่มีความหนาแน่นของชุมชน ซึ่งจะมีข้อจำกัดสำคัญในการติดตั้งระบบการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ที่คล้ายคลึงกันคือ

- 1) มีพื้นที่ที่จำกัด มีพื้นที่หลังคาต่อจำนวนพื้นที่ใช้สอยทั้งหมดน้อยเนื่องจากเป็นอาคารหลายชั้น
- 2) มีตึกสูงอยู่ข้างเคียงทำให้เกิดการบังเงาของตึกสูงเหล่านั้นมายังแผงเซลล์แสงอาทิตย์ ทำให้การผลิตไฟฟ้าที่ลดลง

ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์ความเป็นไปได้และแนวทางในการพัฒนาเขตเมืองย่อยต่างๆ เช่น นิคม ให้เป็นเมืองที่มีการใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้จึงมีความสำคัญและเป็นเป้าหมายที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของโลกในปัจจุบัน การเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและการศึกษาวิเคราะห์พื้นที่ที่มีศักยภาพแสงแดดที่คุ้มค่าแก่การติดตั้งระบบจะมีความสำคัญอย่างมากในพื้นที่รูปแบบนี้ และการคำนวณปริมาณพลังงานไฟฟ้าที่สามารถผลิตได้รวมกับการประเมินความสามารถในการลดการใช้ไฟฟ้าลงโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สามารถตอบคำถามได้ว่า สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า)จะสามารถผลิตไฟฟ้าใช้เองได้ทั้งหมดและจะมีความสามารถที่จะพัฒนาอย่างยั่งยืนไปเป็นเมืองที่มีการใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้หรือไม่

วัตถุประสงค์ (Objectives)

งานวิจัยนี้มีเป้าหมายในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการชุมชนมหาวิทยาลัยสีเขียว และหลักการออกแบบเมืองอัจฉริยะไปสู่การเสนอแนะและศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นในด้านเทคนิคและวิศวกรรมว่า สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า) มีความเป็นไปได้เพียงใดในปัจจุบันและอนาคตที่จะสามารถผลิตไฟฟ้าใช้เองได้ทั้งหมดและจะมีความสามารถที่จะพัฒนาอย่างยั่งยืนไปเป็นเมืองที่มีการใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้หรือไม่ โดยการประเมินความเป็นไปได้จะต้องประกอบขึ้นจากประเมินศักยภาพของ 2 แนวทางร่วมกันคือ

- 1) การผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์โดยการติดตั้งในพื้นที่ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า)

- 2) การลดการใช้พลังงานไฟฟ้าจากการประหยัดพลังงานด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่

โดยจะมีการประเมินความเป็นไปได้ในการผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ด้วยเทคโนโลยีในปัจจุบันและที่มีความเป็นไปได้ในอนาคต ซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดว่าเป้าหมายการลดการใช้พลังงานของนิด้าจะต้องเป็นเท่าใดและมีความเป็นไปได้ในทางเทคนิคหรือไม่

นอกจากนี้งานวิจัยจะมีการพัฒนาวิธีการเบื้องต้นสำหรับการประเมินศักยภาพในการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากการผลิตด้วยระบบแผงเซลล์แสงอาทิตย์ประสิทธิภาพสูงสำหรับพื้นที่ต่างๆภายในนิด้า โดยจะศึกษาหาค่าเฉลี่ยความสามารถในการผลิตไฟฟ้าต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่ติดตั้งเป็น kWh/ปี/m² โดยการคำนวณจะคิดจากค่าเฉลี่ยของพลังงานไฟฟ้าที่ผลิตได้จากระบบแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่จะติดตั้งบนหลังคาอาคารต่างๆของนิด้า โดยเลือกอาคารที่ทำการศึกษาคำนวณได้แก่ อาคารหอประชุม อาคารราชพฤกษ์ อาคารมาลัย อาคารเสรีไทย อาคารนราธิปพงศ์ประพันธ์ อาคารนิด้าสัมพันธ์และจอดรถ อาคารกีฬาและสโมสรนักศึกษา อาคารนันทนาการ อาคารบุญชนะอรรถากร ซึ่งอาคารดังกล่าวมีแผนที่จะติดตั้งระบบจริงซึ่งจะ

สามารถใช้ข้อมูลจริงในอนาคตมาเปรียบเทียบกับผลการศึกษาที่ได้จากการคำนวณทางทฤษฎีในงานศึกษาวิจัยขั้นนี้ได้

นอกจากนี้งานศึกษาจะใช้ตัวเลขดัชนีการใช้พลังงานไฟฟ้าต่อพื้นที่ ร่วมกับความสามารถในการผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ในการประเมินความเป็นไปได้และแนวทางในการออกแบบอาคารที่มีการใช้พลังงานสุทธิเป็นศูนย์สำหรับนิต้า

ผลลัพธ์ของการศึกษาความเป็นไปได้ของการพัฒนาระบบผลิตไฟฟ้าแบบติดตั้งบนหลังคา ด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์ชนิดประสิทธิภาพสูง ร่วมกับการประเมินการลดการใช้พลังงาน จะช่วยให้นิต้าสามารถใช้พื้นที่หลังคาที่มีอยู่อย่างจำกัด สำหรับผลิตพลังงานทดแทนได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความคุ้มค่าและมีความเพียงพอสามารถลดการใช้ไฟฟ้า ลดความต้องการพลังไฟฟ้า ลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก ของนิต้าได้อย่างมีนัยยะสำคัญ ซึ่งจะเป็นตัวแปรสำคัญในการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการพัฒนานิต้าให้เป็นเมืองที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ ซึ่งผลการศึกษานี้จะสามารถเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ทางด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงให้กับหน่วยงานและชุมชนอื่นๆที่มีลักษณะพื้นที่จำกัดในเขตเมืองเช่นเดียวกับทางนิต้า

การทบทวนวรรณกรรม

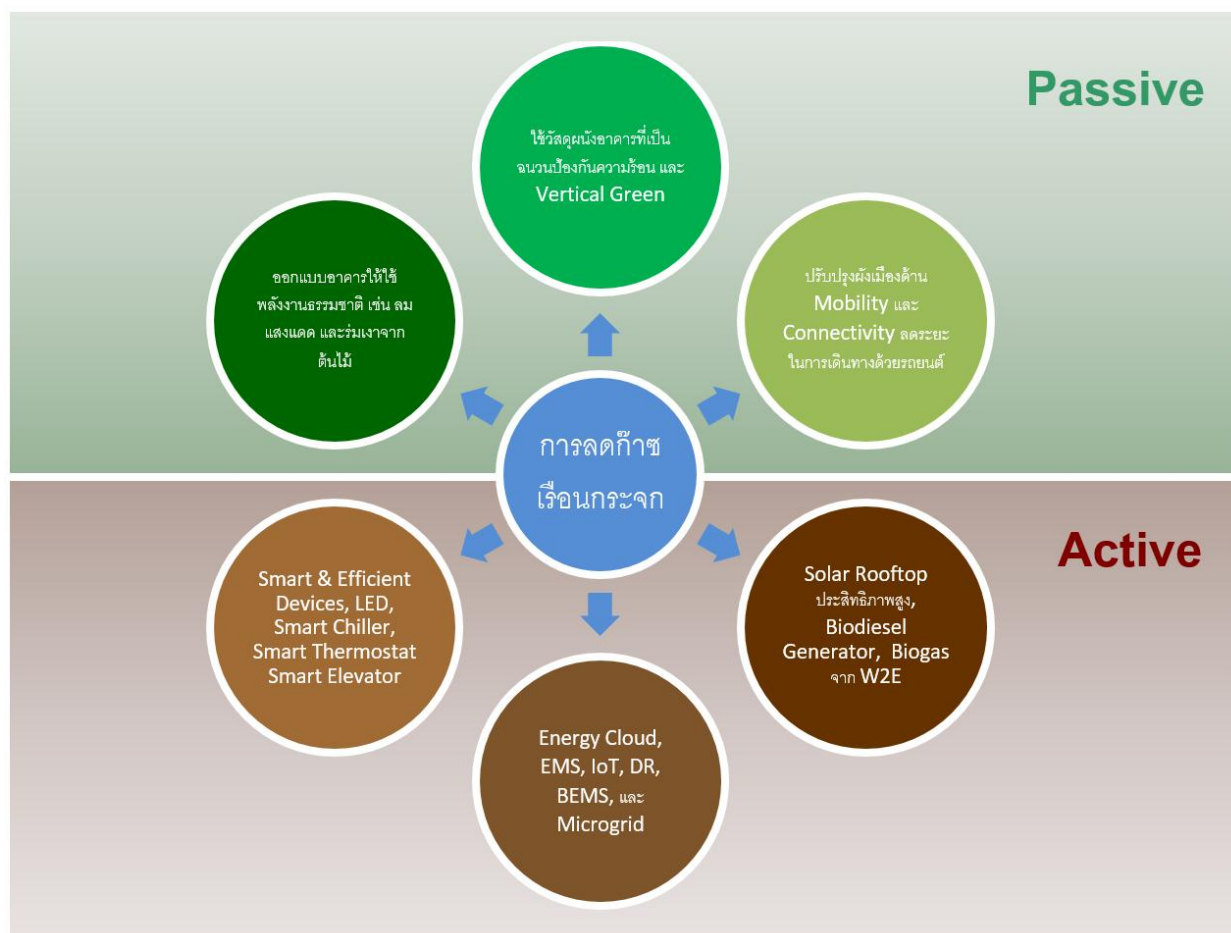
การใช้พลังงานของมนุษย์เป็นสาเหตุสำคัญยิ่งของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและสภาวะโลกร้อน การปฏิวัติวิธีการใช้พลังงานจากแบบดั้งเดิมของมาสู่การใช้พลังงานแบบ “พลังงานอัจฉริยะ” (Smart Energy) นั้นจึงมีมิติที่สำคัญในการพัฒนา 2 ประการ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2559) คือ

1) เปลี่ยนการใช้พลังงานจากพลังงานฟอสซิลที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจก มาเป็นการใช้พลังงานหมุนเวียนซึ่งเป็นพลังงานสะอาด โดยเฉพาะพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม และพลังงานจากเศษวัสดุและขยะเหลือทิ้ง

2) ปรับลดการใช้พลังงานลง ด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้พลังงาน ซึ่งสามารถทำได้ด้วยวิธีการที่เป็นแบบ Passive คือใช้การออกแบบเมืองและอาคารอย่างเหมาะสม เช่น การใช้วัสดุผนังต่างๆที่ช่วยลดความร้อน การออกแบบผังเมืองให้สามารถสัญจรได้โดยใช้การเดินหรือจักรยาน และใช้พลังงานธรรมชาติอย่างแสง ลม ร่มเงา ต่างๆอย่างมีประโยชน์ และวิธีการแบบ Active ได้แก่การใช้อุปกรณ์และเครื่องจักรไฟฟ้าสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการใช้พลังงานสูง และมีความฉลาดในการควบคุมต่างๆที่จะสามารถลดการใช้พลังงานที่สิ้นเปลืองทั้งหลายลงได้ ดังแสดงสรุปในรูปที่ 1

การปฏิวัติการใช้พลังงานนี้จะเกิดขึ้นพร้อมๆกับการปฏิวัติสารสนเทศครั้งสำคัญเข้าสู่ยุค Internet of Thing (IoT) ที่อุปกรณ์ไฟฟ้าทุกสิ่งอย่างจะสามารถเชื่อมต่อสื่อสารข้อมูลผ่านระบบโครงข่าย Internet ได้อย่างรวดเร็วและมีเสถียรภาพ การผนวกเข้าของเทคโนโลยีทางด้าน Clean Energy เข้ากับ IT สมัยใหม่เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาไปสู่สังคมที่ใช้พลังงานแบบ พลังงานอัจฉริยะ ซึ่งจะมีการใช้เทคโนโลยีทั้งสองในการบริหารจัดการทั้งในส่วนของการผลิตพลังงาน (Supply Side) จากแหล่งผลิตพลังงานสะอาดที่กระจายตัวอยู่มากมายทุกแห่ง (Distributed Generation) และในส่วนของการใช้พลังงาน (Demand Side) ของโหลดต่างๆที่จะสามารถสื่อสารข้อมูลและปรับตัวให้เข้ากับการผลิตพลังงานที่เหมาะสมได้ โดยการควบคุมจะดำเนินการอย่างเหมาะสมด้วยระบบอัตโนมัติ ที่มีการเชื่อมต่อสื่อสารข้อมูลกันผ่านเครือข่าย Internet สมัยใหม่ทั้งในรูปแบบ Fiber Optic และ Wireless โดยจะเป็นการควบคุมแบบกระจายตัวในลักษณะ Smart Grid

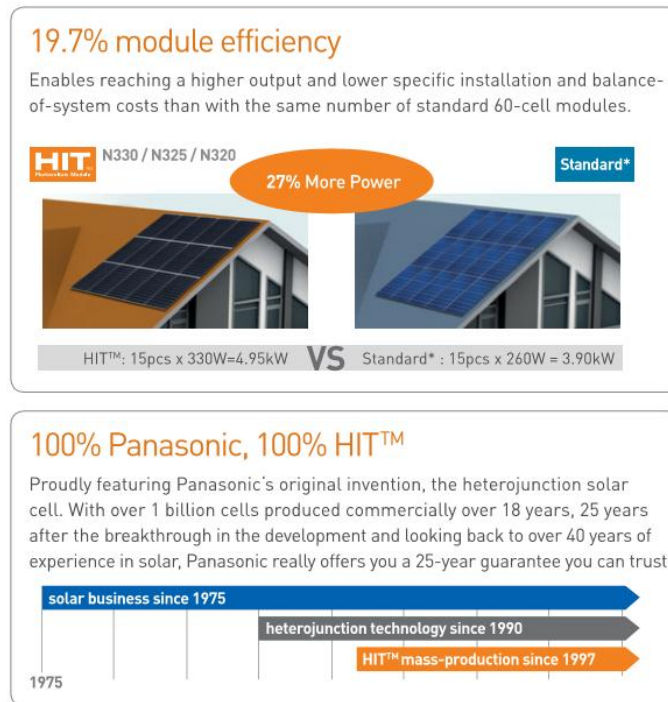
ขนาดย่อมที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้หรือที่เรียกว่า Microgrid ซึ่งการออกแบบ Smart Energy ของเมืองนั้นได้คำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆอย่างครบถ้วน ภายใต้ข้อจำกัดรูปแบบของเมืองที่มีลักษณะเฉพาะ โดยใช้ประโยชน์จากทั้งวิธีการแบบ Passive ที่จะใช้การออกแบบทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมอย่างเหมาะสม และแบบ Active ที่จะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ IoT ระบบควบคุมอัตโนมัติ ร่วมกับการผลิตพลังงานสะอาดและระบบกักเก็บพลังงาน และจะมีการทำควบคู่ไปกับการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนในการดำเนินการด้านพลังงานอัจฉริยะให้บรรลุผล

รูปที่ 1 แผนผังแสดงแนวคิดมาตรการการลดก๊าซเรือนกระจกและการลดการใช้พลังงานฟอสซิล จากการดำเนินการ Smart Energy

ในส่วนของการผลิตไฟฟ้าด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์นั้น ในปัจจุบันเทคโนโลยีได้มีความก้าวหน้าไปมาก โดยแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีการวางจำหน่ายในท้องตลาดและมีราคาที่ไม่สูงเกินไปโดยยังคงมีความคุ้มค่าในการลงทุนนั้นมีประสิทธิภาพสูงกว่า 19.7% แล้วเช่น แผงเซลล์ประเภท Heterojunction with Intrinsic Thin layer (HIT) ของ Panasonic จากประเทศญี่ปุ่นดังแสดงในรูปที่ 2 (Panasonic, 2017) หรือแม้แต่แผงเซลล์แสงอาทิตย์แบบ Crystalline Silicon รุ่นใหม่จากประเทศจีน เช่น Jinko รุ่นที่เป็น Mono Crystalline ก็สามารถทำประสิทธิภาพได้สูงถึง 18.57% ดังแสดงในรูปที่ 3 (Jinko Solar, 2017) โดยที่ราคาของแผงยังคงมีความคุ้มค่าในการลงทุน และในอนาคตประสิทธิภาพของแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่จะออกสู่ท้องตลาดจะมีค่าสูงขึ้นไปอีก เนื่องจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่ค้นคว้าและทำได้สำเร็จในระดับห้องปฏิบัติการนั้นยังมี

ประสิทธิภาพสูงกว่าที่วางจำหน่ายในปัจจุบันอีกพอสมควร รูปที่ 4 แสดงประสิทธิภาพในห้องปฏิบัติการของแผงเซลล์ประเภทต่างๆที่มีการพัฒนาล่าสุด ซึ่งแผงเซลล์แบบ Mono Crystalline Silicon (mono-Si) สามารถมีประสิทธิภาพขึ้นไปได้กว่า 25.6% (Green et al. , 2016) นอกจากนี้แผงเซลล์แสงอาทิตย์บางประเภทที่อยู่ในขั้นตอนการทดลองในห้องปฏิบัติการสามารถมีประสิทธิภาพได้สูงถึง 40.7% (R. R. King et al., 2011)

รูปที่ 2 แผงเซลล์ประเภท Heterojunction with Intrinsic Thin layer (HIT) ของ Panasonic

JKM360M-72

High-Efficient Mono Crystalline Module Intergrated with PERC Technology

DOWNLOAD

EN-360M-72-Plus

Technical Datas

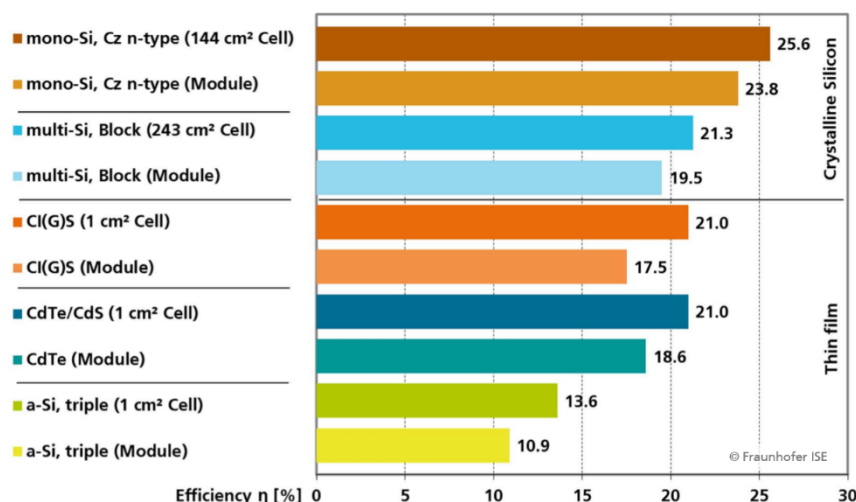
Type	JKM360M-72
Output	Up to 360Wp
Efficiency	Up to 18.57%
Junction Box	IP67
Weight	26.5kg
Temp. Coefficients of Pmax	-0.39%/°C

Benefits

- ✓ 4 busbar solar cell adopts new technology to improve the efficiency of modules , offers a better aesthetic appearance, making it perfect for rooftop installation
- ✓ Higher module conversion efficiency(up to 18.57%) benefit from Passivated Emmitter Rear Contact (PERC) technology
- ✓ Limited power degradation of Eagle Plus module caused by PID effect is guaranteed under extremely strict testing condition (85°C/85%RH,500hours)for mass production
- ✓ Advanced glass and solar cell surface texturing allow for excellent performance in low-light environments
- ✓ Certified to withstand: wind load (2400 Pascal) and snow load (5400 Pascal)
- ✓ High salt mist and ammonia resistance certified by TUV NORD

รูปที่ 3 แผงเซลล์แสงอาทิตย์แบบ Mono Crystalline Silicon ของ Jinko Solar

Efficiency Comparison of Technologies: Best Lab Cells vs. Best Lab Modules

Data: Green et al.: Solar Cell Efficiency Tables (Version 48), Progress in PV: Research and Applications 2016. Graph: PSE AG 2016

รูปที่ 4 เปรียบเทียบประสิทธิภาพในห้องปฏิบัติการของแผงเซลล์ประเภทต่างๆที่มีการพัฒนาล่าสุด

วิธีดำเนินการวิจัย (Methods)

ในการศึกษาศักยภาพในการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ของนิคม จะทำการโมเดลอาคารต่างๆ และการจำลองการทำงานด้วยคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรม PVsyst ที่ใช้กันเป็นมาตรฐานในอุตสาหกรรมโรงไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ โดยการจำลองจะทำโมเดลของนิคมในรูปแบบ 3 มิติเพื่อประเมินผลของเงาจากอาคารต่างๆภายในนิคมที่จะมีผลกระทบกับการผลิตไฟฟ้า ฐานข้อมูลสถิติสภาพอากาศและความเข้มแสงอาทิตย์ที่ใช้จะเป็นของ Meteonorm ผลลัพธ์ในการคำนวณจะสรุปออกมาเป็นค่าเฉลี่ยของหน่วยพลังงานไฟฟ้าที่ผลิตทั้งปีได้ต่อกำลังผลิตติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์ 1 kW หรือในรูปของ Specific Energy Production ที่เป็น kWh/kWp/Year

ในการทำโมเดลเพื่อการคำนวณจะมีการออกแบบและมีค่าพารามิเตอร์ต่างๆของระบบดังนี้

1. พื้นที่คาดฟ้าและหลังคาอาคารที่ทำการติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้า

จะมีการจำลองการติดตั้งบนหลังคาและดาดฟ้าของอาคารต่างๆกระจายทั่วทั้งนิคมดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 1 และแผนผังพื้นที่ที่จำลองการติดตั้งในรูปที่ 5 ได้แก่ อาคารหอประชุม อาคารราชพฤกษ์ อาคารมัลลย์ อาคารเสรีไทย อาคารนราธิปพงศ์ประพันธ์ อาคารนิคมสัมพันธ์และจอดรถ อาคารกีฬาและสโมสรนักศึกษา อาคารนันทนาการ อาคารบุญชนะอรรถากร รวมพื้นที่ 7,680 m ซึ่งอาคารเหล่านี้เป็นอาคารที่มีแผนจะติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์เพื่อใช้งานจริง ดังนั้นในอนาคตค่าพลังงานที่ได้จากผลการคำนวณกับค่าพลังงานที่ผลิตได้จริงจะสามารถเปรียบเทียบกันได้และจะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวิจัยต่อยอด

อาคาร	พื้นที่ที่คาดว่าจะใช้ติดตั้งแผง PV ได้ (ตร.ม.)	จำนวนแผง PV ที่จะติดตั้ง	kWp ที่ติดตั้ง	จำนวน Inverter	kWac
นราธิปพงศ์ประพันธ์	200	85	26.78	1	25
บุญชนะ อุตสาหกรรม	500	171	53.87	2	50
มาลัย หุวะนันทน์	800	340	107.10	4	100
จอตระณะที่ ๑	650	260	81.90	3	75
นิดาสมันท์ (จอตระณะที่ ๒)	200	85	26.78	1	25
ชูป กาญจนประกร	600	255	80.33	3	75
นันทนาการ	900	380	119.70	4	100
เสรีไทย	280	114	35.91	2	50
หอประชุมเฉลิมพระเกียรติฯ	2,800	1,180	371.70	14	350
ราชพฤกษ์	750	300	94.50	4	100
รวม	7,680	3,170	998.55	38	950

ตารางที่ 1 จำนวนแผงเซลล์แสงอาทิตย์แบบ Crystalline Silicon ขนาดกำลังผลิต 315 W ต่อแผง และอินเวอร์เตอร์ขนาดพิกัดกำลัง 25 kW ต่อตัว ที่จะนำมาใช้ในความหนาแน่นสำหรับพื้นที่ต่างๆ

รูปที่ 5 แผนผังเบื้องต้นและอาคารเป้าหมายของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า)ที่จะทำการติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์แบบติดตั้งบนหลังคา

2. ประเภทของแผงเซลล์แสงอาทิตย์และพารามิเตอร์ของแผง

การจำลองการติดตั้งระบบจะติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์แบบ Poly Crystalline Silicon ขนาดกำลังผลิต 315 W ต่อแผง รวมทั้งสิ้น 3,170 แผง คิดเป็นกำลังผลิตติดตั้ง 998.55 kWp โดยใช้แผงที่มีประสิทธิภาพเท่ากับ 16.23% และมีสัมประสิทธิ์ Temperature Coefficients of Pmax เท่ากับ -0.41%/°C ซึ่งเป็นคุณสมบัติของแผงที่มีใช้งานจริงอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน จำนวนแผงสำหรับแต่ละอาคารแสดงดังรายละเอียดในตารางที่ 1

3. อินเวอร์เตอร์

การจำลองการทำงานจะใช้อินเวอร์เตอร์ขนาดพิกัดกำลัง 25 kW ต่อตัว โดยเป็นอินเวอร์เตอร์ที่มีประสิทธิภาพเฉลี่ยแบบถ่วงน้ำหนักตามมาตรฐานยุโรปเท่ากับ 98.1% รวมทั้งสิ้น 38 ตัวคิดเป็นกำลังติดตั้งด้าน AC 950 kW จำนวนอินเวอร์เตอร์สำหรับแต่ละอาคารแสดงดังรายละเอียดในตารางที่ 1

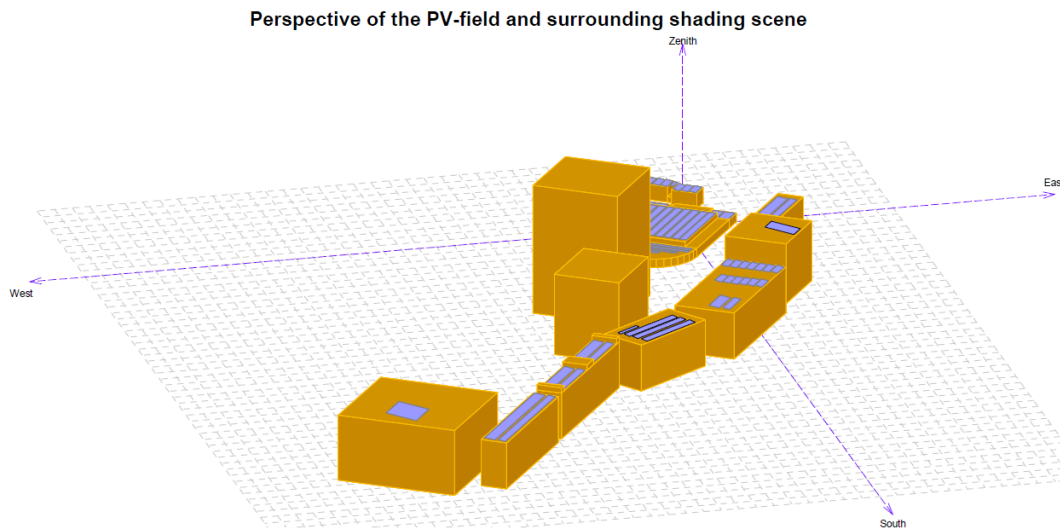
4. มุมเอียงในการติดตั้ง

หลังคาและดาดฟ้าของอาคารในนิคมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ หลังคาประเภท Metal Sheet และหลังคาประเภทดาดฟ้าคอนกรีต ซึ่งหลังคา Metal Sheet จะมี 2 อาคารคืออาคารหอประชุมซึ่งมีลักษณะโค้งจึงประมาณมุมเอียงเฉลี่ยให้เป็น 0° และหลังคาอาคารราชพฤกษ์ซึ่งมีมุมเอียงประมาณ 5° การติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์ในกรณีนี้จะติดตั้งทำมุมเอียงเท่ากับหลังคา ในส่วนของหลังคาของอาคารที่เหลือจะเป็นประเภทดาดฟ้าคอนกรีต จะติดตั้งแผงโดยมีมุมเอียงเป็น 7°

5. การจำลองการบังเงา

การจำลองผลกระทบจากการบังเงาของอาคารสูงไปยังพื้นที่ติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าจะทำโดยการโมเดล 3 มิติด้วยโปรแกรม PVsyst โดยผลการทำโมเดลเพื่อการคำนวณแสดงในรูปที่ 6 โดยมีการปรับมุม Azimuth ตามทิศทางของแต่ละอาคารเพื่อความแม่นยำในการจำลองการทำงาน

6. ค่าพารามิเตอร์อื่นๆจะเป็นไปตามข้อมูลของสถานที่ตั้งจริงของนิคม ได้แก่ ค่าละติจูด 13.8°N ลองจิจูด 100.7°E Time zone UT+6 และระดับความสูง 1 m

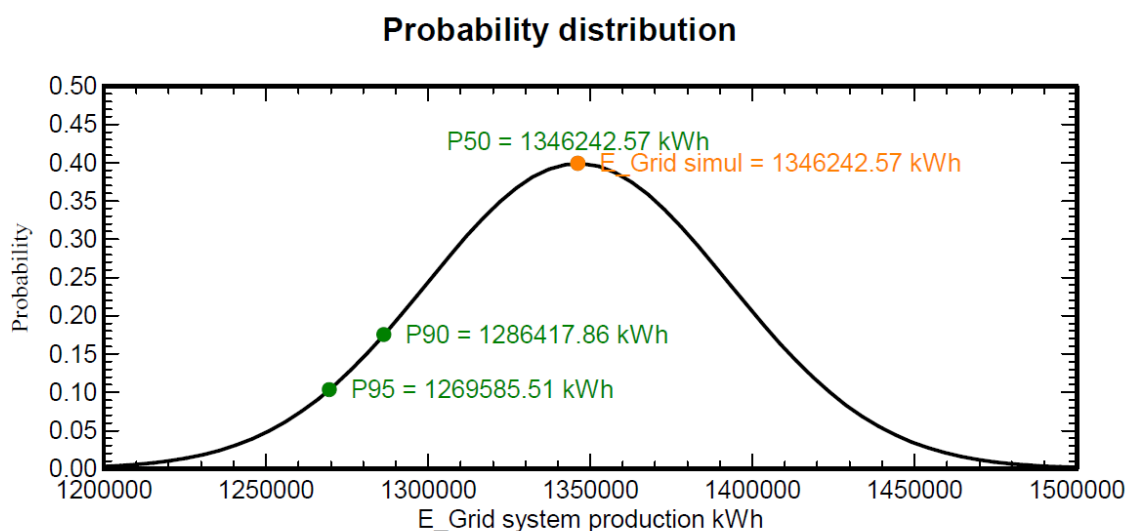
รูปที่ 6 โมเดล 3 มิติด้วยโปรแกรม PVsyst ของอาคารเป้าหมายของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า)ที่จะทำการจำลองการติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์แบบติดตั้งบนหลังคา

ผลลัพธ์ที่ได้จากการจำลองการทำงานด้วยคอมพิวเตอร์จะถูกนำมาใช้ในการประเมินศักยภาพในการผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ด้วยเทคโนโลยีปัจจุบันและอนาคต โดยจะประเมินการติดตั้งเต็มพื้นที่หลังคาและดาดฟ้าของนิด้าที่มีความเป็นไปได้ ซึ่งจะมีพื้นที่ติดตั้งประมาณ 9,780 m² ศักยภาพในการผลิตไฟฟ้าที่คำนวณได้จะถูกนำมาประเมินหาอัตราการใช้ไฟฟ้าสูงสุดที่เป็นไปได้และประเมินค่าเปอร์เซ็นต์การลดการใช้พลังงานที่จำเป็นต้องดำเนินการเพื่อให้การใช้พลังงานสุทธิเป็นศูนย์ โดยมีค่าประสิทธิภาพของแผงเซลล์แสงอาทิตย์เป็นตัวแปร และสมมุติให้ประสิทธิภาพของอินเวอร์เตอร์เท่ากับค่าในปัจจุบันซึ่งถือว่ามีความสูงมากแล้วและในอนาคตจะไม่เพิ่มมากไปกว่านี้ ซึ่งเป็นการประเมินแบบ Conservative

ผลการศึกษาและวิจัย

ผลการจำลองการทำงานด้วยโปรแกรม PVsyst

ผลการจำลองการผลิตไฟฟ้าแสดงในรูปที่ 7 ผลลัพธ์การคำนวณจะเป็นค่าความน่าจะเป็นของไฟฟ้าที่จะผลิตได้จากระบบที่จำลองการติดตั้ง โดยค่าเฉลี่ยที่จะนำมาใช้คือค่าของ P50 มีค่าเท่ากับ 1,346,242.57 kWh

รูปที่ 7 ผลลัพธ์การคำนวณความน่าจะเป็นของไฟฟ้าที่จะผลิตได้จากระบบที่จำลองการติดตั้ง โดยค่าเฉลี่ยที่จะนำมาใช้คือค่าของ P50

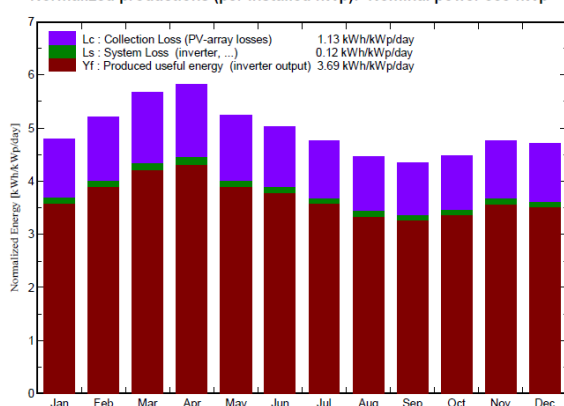
Main simulation results

System Production

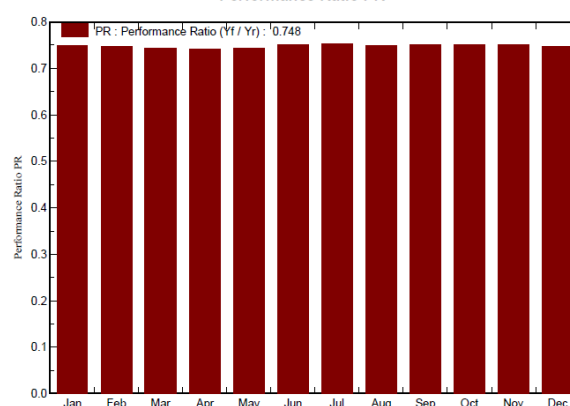
Produced Energy 1346 MWh/year
Performance Ratio PR 74.76 %

Specific prod. 1348 kWh/kWp/year

Normalized productions (per installed kWp): Nominal power 999 kWp

Performance Ratio PR

รูปที่ 8 ผลลัพธ์การคำนวณปริมาณไฟฟ้าที่จะผลิตได้เป็นรายเดือนจากระบบที่จำลองการติดตั้ง

ผลการจำลองการผลิตไฟฟ้าเป็นรายเดือนแสดงในรูปที่ 8 จากผลิตไฟฟ้าที่คำนวณได้ 1,346,242.57 kWh ต่อปีจากการติดตั้งระบบ 998.55 kW ทำให้ได้ค่า Specific Energy Production เท่ากับ 1,348.2 kWh/kWp/Year

การประเมินพลังงานไฟฟ้าที่สามารถผลิตได้จากการติดตั้งสูงสุดตามเทคโนโลยีในปัจจุบันและอนาคต

ผลการประเมินศักยภาพในการผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ด้วยเทคโนโลยีปัจจุบันและอนาคต โดยจะประเมินการติดตั้งเต็มพื้นที่หลังคาและดาดฟ้าของนิคมที่มีความเป็นไปได้ที่ 9,780 m² โดยมีค่าประสิทธิภาพของแผงเซลล์แสงอาทิตย์เป็นตัวแปร และใช้ค่า Specific Energy Production เฉลี่ยเท่ากับ 1,348.2 kWh/kWp/Year เป็นค่าคงที่ที่จะคูณกับกำลังผลิตติดตั้งที่ทำได้ตามเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปเพื่อคำนวณหาปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้ ผลลัพธ์แสดงได้ในตารางที่ 2 จากผลการคำนวณจะเห็นได้ว่า ปัจจุบันถ้านิคมเลือกใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในท้องตลาดจะสามารถผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 2,080,887.78 kWh ต่อปี และในอนาคตถ้าเทคโนโลยีมีการพัฒนาขึ้นไป อาจมีศักยภาพในการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ถึง 4,299,093.03 kWh ต่อปี

เพื่อศึกษาหาความเป็นไปได้ในการออกแบบอาคารให้เป็นอาคารที่ใช้พลังงานสุทธิเป็นศูนย์ จึงทำการคำนวณความสามารถในการผลิตพลังงานไฟฟ้าต่อพื้นที่หลังคาได้ผลลัพธ์ดังตารางที่ 3 ซึ่งแสดงปริมาณไฟฟ้าที่จะสามารถผลิตได้จากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่ติดตั้งโดยเฉลี่ยในนิคม คิดเป็น kWh/ปี/m² โดยมีค่าประสิทธิภาพของแผงเซลล์แสงอาทิตย์เป็นตัวแปร จากผลการคำนวณจะเห็นได้ว่า ปัจจุบันถ้านิคมเลือกใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในท้องตลาดจะสามารถผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m² และในอนาคตถ้าเทคโนโลยีมีการพัฒนาขึ้นไป อาจมีศักยภาพในการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ถึง 439.58 kWh/ปี/m²

ประสิทธิภาพของ PV Module	กำลังผลิตติดตั้งที่เป็นไปได้ (kWp)	ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้ต่อปี (kWh/ปี)	หมายเหตุ
16.00%	1,253.57	1,690,061.14	
16.23%	1,271.59	1,714,355.77	ค่าจากการจำลองการทำงาน
18.00%	1,410.27	1,901,318.79	
18.57%	1,454.93	1,961,527.22	แผง Mono c-Si ปัจจุบันมีจำหน่าย
19.70%	1,543.46	2,080,887.78	แผง HIT ปัจจุบันมีจำหน่าย
20.00%	1,566.96	2,112,576.43	(อนาคต)
22.00%	1,723.66	2,323,834.07	(อนาคต)
24.00%	1,880.36	2,535,091.72	(อนาคต)
25.60%	2,005.71	2,704,097.83	แผง Mono c-Si ใน Lab ยังไม่มีจำหน่าย
26.00%	2,037.05	2,746,349.36	(อนาคต)
28.00%	2,193.75	2,957,607.00	(อนาคต)
30.00%	2,350.45	3,168,864.64	(อนาคต)
40.7%	3,188.77	4,299,093.03	Boing World Record in Lab ยังไม่มีจำหน่าย (อนาคตที่ไกลมาก)

ตารางที่ 2 ปริมาณไฟฟ้าที่จะสามารถผลิตได้จากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ จากการติดตั้งเต็มพื้นที่ 9,780 m² โดยมีค่าประสิทธิภาพของแผงเซลล์แสงอาทิตย์เป็นตัวแปร

ประสิทธิภาพของ PV Module	ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้ต่อปี ต่อตารางเมตร (kWh/ปี/m ²)	หมายเหตุ
16.00%	172.81	
16.23%	175.29	ค่าจากการจำลองการทำงาน
18.00%	194.41	
18.57%	200.57	แผง Mono c-Si ปัจจุบันมีจำหน่าย
19.70%	212.77	แผง HIT ปัจจุบันมีจำหน่าย
20.00%	216.01	(อนาคต)
22.00%	237.61	(อนาคต)
24.00%	259.21	(อนาคต)
25.60%	276.49	แผง Mono c-Si ใน Lab ยังไม่มีจำหน่าย
26.00%	280.81	(อนาคต)
28.00%	302.41	(อนาคต)
30.00%	324.01	(อนาคต)
40.7%	439.58	Boing World Record in Lab ยังไม่มีจำหน่าย (อนาคตที่ไกลมาก)

ตารางที่ 3 ปริมาณไฟฟ้าที่จะสามารถผลิตได้จากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่ติดตั้งในนิคม คิดเป็น kWh/ปี/m² โดยมีค่าประสิทธิภาพของแผงเซลล์แสงอาทิตย์เป็นตัวแปร

การใช้พลังงานต่อพื้นที่ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิคม)

นิคมมีการใช้ไฟฟ้าในปัจจุบันปีละ 10,578,000 หน่วย มีพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด 180,736 ตร.ม.ดังแสดงรายละเอียดของแต่ละอาคารในตารางที่ 4

	อาคาร	ความสูง (ชั้น)	พื้นที่ใช้สอย (ตร.ม.)
1	นวมินทราชิราษ	21	56,780.00
2	สยามบรมราชกุมารี	15	37,261.00
3	นราธิปพงศ์ประพันธ์	11	14,570.00
4	บุญชนะ อัตถากร	12	34,113.00
5	มาลัย หุวะนันทน์	9	7,372.00
6	จอตระณะที่ 1	9	10,516.00
7	นิคมสัมพันธ์ (จอตระณะที่ 2)	9	3,784.00
8	ชุบ กาญจนประกร	5	3,003.00
9	นันทนาการ	3	3,072.00
10	เสรีไทย	3	841.00
11	หอประชุมเฉลิมพระเกียรติฯ	1	5,569.00
12	ราชพฤกษ์	5	3,855.00
	รวม		180,736.00

ตารางที่ 4 ความสูงของอาคารและพื้นที่ใช้สอยของอาคารในสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิคม)

ตาราง EA2 T 1

อาคาร	ดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอยต่อปี
1. สำนักงาน	หน่วย kWh/ปี/m ²
1.1 อาคารขนาดใหญ่และเป็นอาคารสูง	215.80
1.2 อาคารขนาดใหญ่พิเศษและไม่ใช่อาคารสูง	199.90
1.3 อาคารขนาดใหญ่พิเศษและเป็นอาคารสูง	218.50
2. ศูนย์การค้า	หน่วย kWh/ปี/m ²
2.1 ดิสเคาท์สโตร์ (Discount Store)	336.40
2.2 ห้างสรรพสินค้า (Department Store)	240.60
2.3 ซุปเปอร์มาเก็ต (Shopping Plaza) หรือ พื้นที่ให้เช่า	204.20
2.4 ซุปเปอร์มาร์เก็ต (Supermarket)	418.40
3. โรงพยาบาล	ดัชนีการใช้พลังงานต่อปริมาณคนไข้ในปี หน่วย MJ/Bed-Day (in Year)
3.1 โรงพยาบาลรัฐ	262.00
3.2 โรงพยาบาลเอกชน	625.00
4. อาคารประเภทอื่นๆ ที่ไม่ได้ระบุไว้	240 kWh/ปี/m ²

ตารางที่ 5 ดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอยต่อปีตามมาตรฐานการออกแบบอาคารเขียว (สถาบันอาคารเขียวไทย (TGBI), 2559)

เมื่อกำหนดเป็นการใช้พลังงานต่อพื้นที่จะได้คือ

$$\begin{aligned} \text{ดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอยต่อปีของนิคม} &= 10,578,000/180,736 \text{ kWh/ปี/m}^2 \\ &= 58.53 \text{ kWh/ปี/m}^2 \end{aligned}$$

เมื่อเปรียบเทียบกับดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอยต่อปีตามมาตรฐานการออกแบบอาคารเขียวจะพบว่า การใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอยของนิคมอยู่ในเกณฑ์ที่ค่อนข้างต่ำมากอยู่แล้ว เช่น เมื่อเทียบกับอาคารขนาดใหญ่พิเศษและไม่ใช่อาคารสูงซึ่งมีค่าดัชนีที่ 199.90 kWh/ปี/m² ก็ยังสูงกว่าการใช้พลังงานที่นิคมมาก ค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 58.53 kWh/ปี/m² จะถูกใช้เป็นค่าคงที่ในการประเมินสมดุลระหว่างการไฟฟ้ากับการผลิตไฟฟ้า

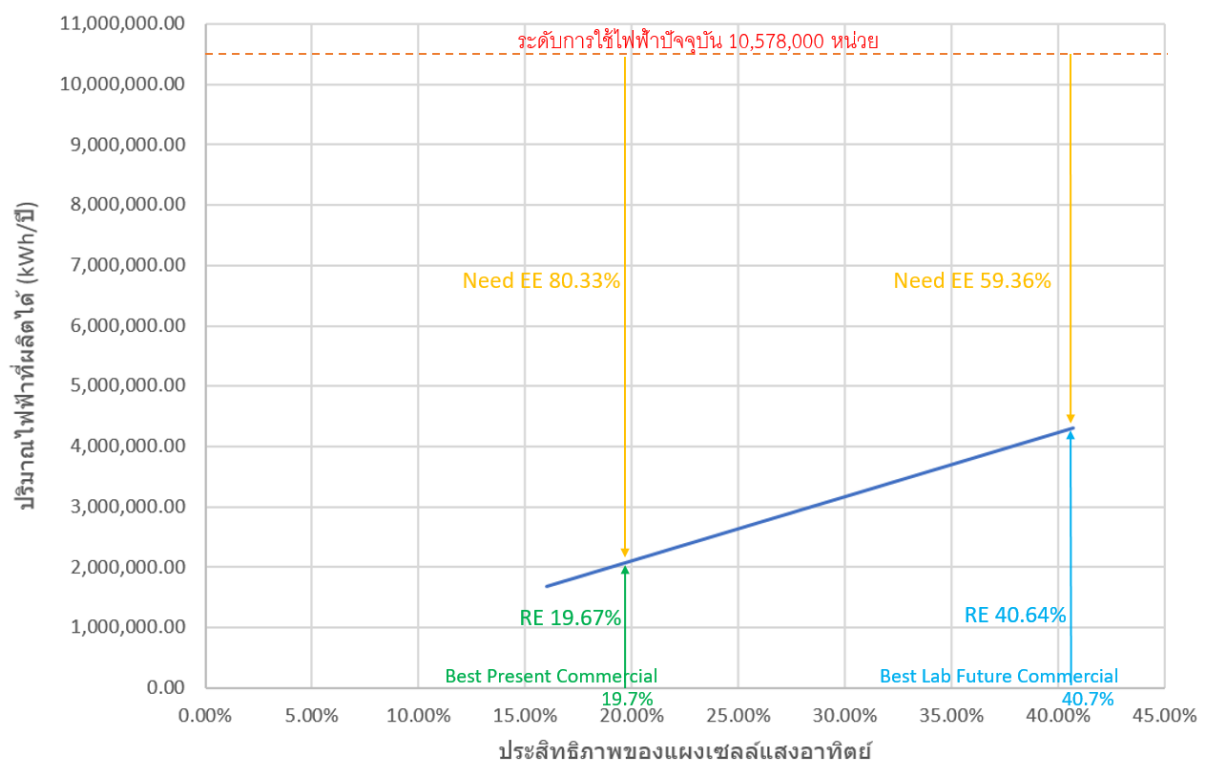
ความเป็นไปได้ในการพัฒนานิคมให้เป็นเมืองที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์

จากผลการจำลองการผลิตไฟฟ้าเทียบกับปริมาณการใช้ไฟฟ้าต่อปีของนิคมในปัจจุบัน 10,578,000 หน่วย โดยให้เป็นปีฐานในการคำนวณและเป็นค่าอ้างอิงในการคำนวณปีต่อไปในการคำนวณปริมาณการใช้ไฟฟ้าที่จำเป็นต้องลดลงเพื่อให้เป็นเมืองที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ จะได้ผลลัพธ์ ดังแสดงในตารางที่

ผลลัพธ์การคำนวณแสดงให้เห็นว่า การใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในปัจจุบันก็จะครอบคลุมการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้เพียง 19.67% โดยต้องการการลดการใช้พลังงานถึง 80.33% ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก ยกเว้นการยกเลิกการใช้เครื่องปรับอากาศเกือบทั้งหมด และสำหรับในอนาคตถ้าแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพสูงถึง 40.7% มีการจำหน่ายใช้งานจริงก็จะครอบคลุมการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ถึง 40.64% โดยต้องการการลดการใช้พลังงาน 59.36% ซึ่งแม้จะมีความยากแต่ก็มีแนวโน้มความเป็นไปได้ที่ดีขึ้น ดังแสดงในรูปที่ 9

ประสิทธิภาพของ PV Module	ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้ ต่อปี (kWh/ปี)	% เทียบกับการใช้ไฟฟ้าในปัจจุบัน	ปริมาณไฟฟ้าที่ต้องลดลง (kWh/ปี)	% การลดการใช้พลังงานที่ต้องการ
16.00%	1,690,061.14	15.98	8,887,938.86	84.02
16.23%	1,714,355.77	16.21	8,863,644.23	83.79
18.00%	1,901,318.79	17.97	8,676,681.21	82.03
18.57%	1,961,527.22	18.54	8,616,472.78	81.46
19.70%	2,080,887.78	19.67	8,497,112.22	80.33
20.00%	2,112,576.43	19.97	8,465,423.57	80.03
22.00%	2,323,834.07	21.97	8,254,165.93	78.03
24.00%	2,535,091.72	23.97	8,042,908.28	76.03
25.60%	2,704,097.83	25.56	7,873,902.17	74.44
26.00%	2,746,349.36	25.96	7,831,650.64	74.04
28.00%	2,957,607.00	27.96	7,620,393.00	72.04
30.00%	3,168,864.64	29.96	7,409,135.36	70.04
40.7%	4,299,093.03	40.64	6,278,906.97	59.36

ตารางที่ 6 ปริมาณไฟฟ้าที่จำเป็นต้องลดลงเพื่อจะสามารถทำให้นด้าเป็นเมืองที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ โดยมีค่าประสิทธิภาพของแผงเซลล์แสงอาทิตย์เป็นตัวแปร

รูปที่ 9 สัดส่วนการผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์และปริมาณไฟฟ้าที่จำเป็นต้องลดลงเพื่อจะสามารถทำให้นด้าเป็นเมืองที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ โดยมีประสิทธิภาพของแผงในปัจจุบันและอนาคตเป็นตัวแปร

ความเป็นไปได้ในการพัฒนานิคมร่วมกับการติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์ในที่ดินเพื่อรวมกันให้ได้การใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์

ถ้ามีการติดตั้งการผลิตไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์ในบริเวณอื่นๆที่เพิ่มเติม แล้วยกเครดิตการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนมาชดเชยหักล้างกับการใช้ไฟฟ้าของนิคม จะมีโอกาสทำให้นิคมเป็นหน่วยงานที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้ง่ายขึ้น ในที่นี้จะแสดงผลลัพธ์ของการติดตั้งการผลิตไฟฟ้าที่ปัจจุบันโดยใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดคือแผงเซลล์ที่มีประสิทธิภาพ 19.7% และคำนวณการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากค่า Specific Energy Production เท่ากับการติดตั้งที่นิคม 1,348.2 kWh/kWp/Year หรือคิดเป็นพลังงานที่ได้ทั้งหมดต่อปีเท่ากับ 1,348,200 kWh/ปี/MWp จะได้ผลลัพธ์ ดังแสดงในตารางที่ 7 จากผลลัพธ์จะเห็นได้ว่าการติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์เพิ่มเติมที่บริเวณอื่นเพื่อมาหักล้างที่ 5 MW จะต้องการการลดการใช้ไฟฟ้าลง 16.6% ก็จะสามารถทำให้นิคมเป็นหน่วยงานที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้ และถ้ามีการติดตั้ง 6.3025 MW ก็จะสามารถทำให้นิคมเป็นหน่วยงานที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้ทันทีโดยไม่ต้องมีการลดการใช้ไฟฟ้าลง

จำนวน MW ที่ติดตั้งเพิ่มเติม	รวมปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้ต่อปี (kWh/ปี)	% เทียบกับการใช้ไฟฟ้าในปัจจุบัน	ปริมาณไฟฟ้าที่ต้องลดลง (kWh/ปี)	% การลดการใช้พลังงานที่ต้องการ
1	3,429,087.78	32.42	7,148,912.22	67.58
2	4,777,287.78	45.16	5,800,712.22	54.84
3	6,125,487.78	57.91	4,452,512.22	42.09
4	7,473,687.78	70.65	3,104,312.22	29.35
5	8,821,887.78	83.40	1,756,112.22	16.60
6	10,170,087.78	96.14	407,912.22	3.86
6.3025	10,577,918.28	100.00	81.72	0.00

ตารางที่ 7 กำลังผลิตติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่จำเป็นและปริมาณการใช้ไฟฟ้าที่ต้องลดลงเพื่อจะสามารถทำให้นิคมเป็นหน่วยงานที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ โดยมีการติดตั้งการผลิตไฟฟ้าที่บริเวณอื่นมาหักล้าง

ความเป็นไปได้ในการพัฒนา Net Zero Energy Building (NZEB) ขึ้นในนิคม

นิคมมีค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 58.53 kWh/ปี/m² และมีศักยภาพในการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากแผงเซลล์แสงอาทิตย์คือ ถ้านิคมเลือกใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในท้องตลาดในปัจจุบันจะสามารถผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m² และในอนาคตถ้าเทคโนโลยีมีการพัฒนาขึ้นไป อาจมีศักยภาพในการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ถึง 439.58 kWh/ปี/m² ดังนั้นถ้าการออกแบบอาคารมีพื้นที่หลังคาเทียบกับพื้นที่ใช้สอยเพียงพอจะสามารถพัฒนาอาคารนั้นให้เป็น NZEB ได้ ในที่นี้จะคำนวณว่าพื้นที่หลังคาของอาคารจะมีค่าเท่ากับพื้นที่ต่อชั้น และแสดงให้เห็นว่าอาคารจะมีความสูงได้กี่ชั้นจึงจะสามารถเป็น NZEB ได้ โดยผลลัพธ์ในการคำนวณแสดงในตารางที่ 8 สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 58.53 kWh/ปี/m² และใช้เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m² ตารางที่ 9 สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 58.53 kWh/ปี/m² และใช้เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 439.58 kWh/ปี/m² และตารางที่ 10 สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 199.90 kWh/ปี/m² และใช้เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m² ตารางที่ 11 สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 199.90 kWh/ปี/m² และใช้

เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 439.58 kWh/ปี/m² ซึ่งตารางที่ 10 และ 11 เป็นกรณีอาคารขนาดใหญ่พิเศษและไม่ใช่อาคารสูงที่กำหนดตามมาตรฐานอาคารเขียว

ความสูงอาคาร (ชั้น)	อัตราการใช้พลังงานต่อพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้จากพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ความเป็นไปได้ในการเป็น NZEB
1	58.53	212.77	Yes
2	117.06	212.77	Yes
3	175.59	212.77	Yes
4	234.12	212.77	No
5	292.65	212.77	No
6	351.18	212.77	No

ตารางที่ 8 อัตราการใช้พลังงานของอาคารต่อพื้นที่หลังคา ที่ความสูงอาคารต่างๆในพื้นที่นี้สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 58.53 kWh/ปี/m² ใช้เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m²

ความสูงอาคาร (ชั้น)	อัตราการใช้พลังงานต่อพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้จากพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ความเป็นไปได้ในการเป็น NZEB
1	58.53	439.58	Yes
2	117.06	439.58	Yes
3	175.59	439.58	Yes
4	234.12	439.58	Yes
5	292.65	439.58	Yes
6	351.18	439.58	Yes
7	409.71	439.58	Yes
8	468.24	439.58	No

ตารางที่ 9 อัตราการใช้พลังงานของอาคารต่อพื้นที่หลังคา ที่ความสูงอาคารต่างๆในพื้นที่นี้สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 58.53 kWh/ปี/m² ใช้เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 439.58 kWh/ปี/m²

ความสูงอาคาร (ชั้น)	อัตราการใช้พลังงานต่อพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้จากพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ความเป็นไปได้ในการเป็น NZEB
1	199.9	212.77	Yes
2	399.8	212.77	No
3	599.7	212.77	No

ตารางที่ 10 อัตราการใช้พลังงานของอาคารต่อพื้นที่หลังคา ที่ความสูงอาคารต่างๆในพื้นที่นี้สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 199.90 kWh/ปี/m² ใช้เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m²

ความสูงอาคาร (ชั้น)	อัตราการใช้พลังงานต่อพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้จากพื้นที่หลังคา (kWh/ปี/m ²)	ความเป็นไปได้ในการเป็น NZEB
1	199.9	439.58	Yes
2	399.8	439.58	Yes
3	599.7	439.58	No

ตารางที่ 11 อัตราการใช้พลังงานของอาคารต่อพื้นที่หลังคา ที่ความสูงอาคารต่างๆในพื้นที่นี้ สำหรับค่าดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 199.90 kWh/ปี/m² ใช้เทคโนโลยีที่ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 439.58 kWh/ปี/m²

จากผลการคำนวณจะเห็นได้ว่านิคมมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาอาคารที่มีพลังงานสุทธิเป็นศูนย์ เมื่อใช้ดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอยของนิคมที่ 58.53 kWh/ปี/m² ซึ่งในกรณีที่ใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในปัจจุบันคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 19.7% ซึ่งผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m² อาคารที่ไม่เกิน 3 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB และสำหรับกรณีที่ใช้เทคโนโลยีในอนาคตซึ่งดีที่สุดในห้อง Lab ปัจจุบันคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 40.7% ซึ่งผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 439.58 kWh/ปี/m² อาคารที่ไม่เกิน 7 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB

สำหรับกรณีที่ใช้การคำนวณด้วยดัชนีการใช้พลังงานต่อพื้นที่ใช้สอย 199.90 kWh/ปี/m² กรณีที่ใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในปัจจุบันคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 19.7% ซึ่งผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 212.77 kWh/ปี/m² อาคารที่ไม่เกิน 1 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB และสำหรับกรณีที่ใช้เทคโนโลยีในอนาคตซึ่งดีที่สุดในห้อง Lab ปัจจุบันคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 40.7% ซึ่งผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ 439.58 kWh/ปี/m² อาคารที่ไม่เกิน 2 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB

บทสรุป วิจารณ์ และข้อเสนอแนะ (Conclusion)

นิคมเป็นเมืองที่มีข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ค่อนข้างมาก การใช้เทคโนโลยีแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่ดีที่สุดในปัจจุบันก็จะครอบคลุมการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้เพียง 19.67% โดยต้องการการลดการใช้พลังงานถึง 80.33% ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก และสำหรับในอนาคตถ้าแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพสูงถึง 40.7% มีการจำหน่ายใช้งานจริงก็จะครอบคลุมการผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ถึง 40.64% โดยต้องการการลดการใช้พลังงานลง 59.36% ซึ่งแม้จะมีความยากแต่ก็มีแนวโน้มความเป็นไปได้ที่ดีขึ้น แต่ถ้ามมีการติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าด้วยแผงเซลล์แสงอาทิตย์เพิ่มเติมที่บริเวณอื่นเพื่อมาคิดหักล้างกับการใช้ไฟฟ้าที่นิคมเป็นปริมาณ 5 MW และสามารถลดการใช้ไฟฟ้าลง 16.6% ก็จะสามารถทำให้นิคมเป็นหน่วยงานที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้ และถ้ามมีการติดตั้ง 6.3025 MW ก็จะสามารถทำให้นิคมเป็นหน่วยงานที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสุทธิเป็นศูนย์ได้ทันทีโดยไม่ต้องมีการลดการใช้ไฟฟ้าลง

ในส่วนของการพัฒนาอาคารที่มีพลังงานสุทธิเป็นศูนย์ภายในนิคมนั้น มีความเป็นไปได้ทางเทคนิค โดยเมื่อใช้เทคโนโลยีที่ดีที่สุดในปัจจุบันคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 19.7% อาคารที่ไม่เกิน 3 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB และสำหรับกรณีที่ใช้เทคโนโลยีในอนาคตคือแผงเซลล์แสงอาทิตย์ที่มีประสิทธิภาพ 40.7% อาคารที่ไม่เกิน 7 ชั้นจะมีความเป็นไปได้ในการพัฒนาเป็น NZEB

การศึกษาวินัยที่ทำได้ขึ้นสามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการออกแบบและวางแผนพัฒนาการพัฒนานิคมให้
สถาบันสีเขียวได้ นอกจากนี้ผลการศึกษายังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสถานที่อื่น ๆ ที่มีคุณลักษณะใกล้เคียง
กันคือตั้งอยู่ในเขตเมือง มีอาคารสูงและมีพื้นที่ใช้สอยมากแต่มีพื้นที่หลังคาที่จำกัด ผลการศึกษาจะนำไป
เปรียบเทียบกับผลการผลิตไฟฟ้าที่ได้จากการติดตั้งระบบฯจริงในอนาคต

เอกสารอ้างอิง (Reference)

- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
(2549). เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จักรสิน น้อยไร่ภูมิ. (พฤศจิกายน, 2553). แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง: การประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียงสู่การออกแบบชุมชนเมือง. เอกสารเสนอต่อการประชุมทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
ครั้งที่ 3, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2560
จากเว็บไซต์ของ Thai Academic Reference Database
<http://tar.thailis.or.th/handle/123456789/254>
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2559). NIDA Smart Compact City. เอกสารประกวดการออกแบบ
เมืองอัจฉริยะ จัดประกวดโดยสถาบันอาคารเขียวไทย โดยการสนับสนุนของกองทุนส่งเสริมการ
อนุรักษ์พลังงาน. เอกสารอัดสำเนา.
- สถาบันอาคารเขียวไทย (TGBI). (2559). หลักเกณฑ์การประเมินการออกแบบเมืองอัจฉริยะ. โครงการ
สนับสนุนการออกแบบเมืองอัจฉริยะของสำนักงานนโยบายและแผนพลังงานสนับสนุนโดยกองทุน
เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน. เอกสารเผยแพร่สำหรับการประกวดแบบ. สำนักนโยบายและแผน
พลังงาน (2558). แผนแม่บทการพัฒนาระบบโครงข่ายสมาร์ทกริดของประเทศไทย. สำนัก
นโยบายและแผนพลังงาน.
- Green et al. (2016). Solar Cell Efficiency Tables (Version 48). Progress in PV: Research and Application.
- R. R. King et al. (2011). Solar cell generations over 40% efficiency. Progress in PV: Research
and Application.
- Panasonic (2017). Specification of Photovoltaic Module HIT. from Website
<http://panasonic.net/ecosolutions/solar/hit/>
- Jinkosolar (2017). Specification of Photovoltaic Module. from Website
http://www.jinkosolar.com/product_600.html

เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหาร การพัฒนา จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ: Smart City บนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: Smart Economy

ณัฐวุฒิ เจนวิทยารโจน
จงสวส์ดี จงวฒน์ผล
กฤษฏา นิมนนันทน์

Strategic Positioning (การวิเคราะห์ตำแหน่งเชิงกลยุทธ์)

โครงการพัฒนามหาวิทยาลัยอัจฉริยะต้นแบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านเศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ Smart Campus หรือ โครงการพัฒนามหาวิทยาลัยต้นแบบอัจฉริยะโดยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) โครงการนี้มุ่งเน้นถึงการนำนวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การลงทุนหรือโมเดลธุรกิจใหม่ๆ มาพัฒนาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน เชื่อมโยง และสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันให้กับคณาจารย์ บุคลากร นักศึกษา นักวิจัย ผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไปจากหลายๆ สาขาอาชีพ ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อสภาพการแข่งขันทางธุรกิจมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว หลายๆ องค์กรรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง ต้องแบกรับความกดดันในการวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) ที่เหมาะสมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการตัดสินใจในการตอบสนองต่อสภาพการแข่งขันดังกล่าว ทั้งนี้การพัฒนามหาวิทยาลัยต้นแบบด้านเศรษฐกิจอัจฉริยะจะเริ่มจากการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์โดยให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรม¹ เพิ่มมากขึ้นตามแนวคิดของ NIDA 4.0 (รูปที่ 1) โดยที่การดำเนินการจะยังคงยึดตามยุทธศาสตร์และพันธกิจหลักของสถาบันเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ กล่าวคือ มุ่งจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างผู้นำที่เปี่ยมไปด้วยความรู้และวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ พัฒนาความเป็นเลิศทางด้านวิชาการผ่านงานวิจัย และให้บริการทางวิชาการแก่สังคมเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน² โดยอาศัยแนวคิดหลัก 3 ด้านเพื่อเป็นพื้นฐานในการขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจอัจฉริยะ ได้แก่

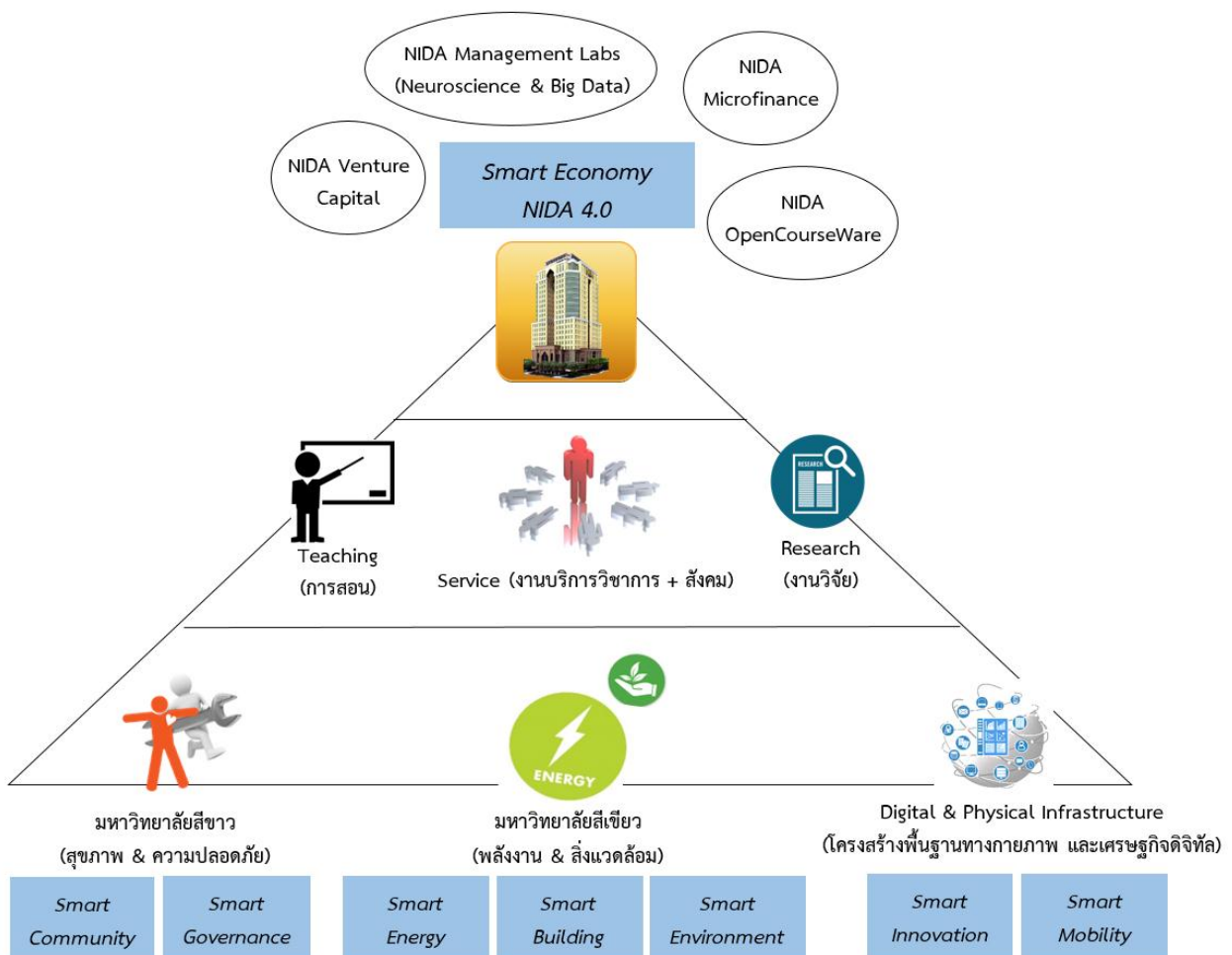
- **Physical & Digital Infrastructure:** โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและด้านดิจิทัลที่ใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนความเป็นเลิศในการให้บริการทางการศึกษาและงานวิจัย (Smart Innovation and Smart Mobility)
- **มหาวิทยาลัยสีขาว:** โครงสร้างพื้นฐานด้านความปลอดภัยโดยการนำเทคโนโลยีเข้ามาบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมสุขภาพและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และ (Smart Community and Smart Governance)

¹ cf. Popescu (2015)

² cf. Keta (2015)

- มหาวิทยาลัยสีเขียว: โครงสร้างพื้นฐานด้านการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมซึ่งใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยลดการใช้พลังงานอันจะนำไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Smart Energy, Smart Building, and Smart Environment)

กิจกรรมและโครงการหลักของเศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy) จะเน้นการสร้างรายได้เปรียบทางการแข่งขันด้วยนวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ โดยแบ่งเป็น 4 โครงการหลัก คือ 1) การจัดตั้งกองทุน NIDA Venture Capital สำหรับบัณฑิตในการสร้างธุรกิจใหม่ 2) การเงินระดับรากหญ้า (Microfinance) ในการบริหารการเงินให้กับผู้ประกอบการและคนในชุมชนมีรายได้ต่ำและการแก้ไขปัญหาหนี้สินให้กับชุมชน 3) NIDA OpenCourseWare เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกๆ คนไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาในต่างหรือไม่ว่าก็ตามสามารถเข้าถึงองค์ความรู้กรณีศึกษาในทุกๆ วิชาผ่านทางเว็บไซต์และ Mobile Application และ 4) การพัฒนาศูนย์ Management Insight Lab เพื่อสนับสนุนการวิจัยและการเรียนการสอนอย่างทันสมัย ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันในตลาดสากลของนักวิชาการและนักศึกษาไทย^{3,4}

รูปที่ 1: การขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรมตามแนวคิดของ NIDA 4.0

³ cf. Shapiro (2006) ได้ศึกษาถึงผลกระทบของเมืองอัจฉริยะที่มีต่อคุณภาพชีวิต ประสิทธิภาพการผลิต และการเติบโตของทรัพยากรมนุษย์

⁴ Kshetri et. al. (2014) เป็นตัวอย่างกรณีศึกษาการนำมาใช้และการได้รับการยอมรับของการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของประเทศเกาหลีใต้

แบบจำลองทางธุรกิจและการสร้างมูลค่าของ Smart Campus

โครงการ NIDA Venture Capital:

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ได้เล็งเห็นถึงศักยภาพของบัณฑิตในการสร้างธุรกิจใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากคณะบริหารธุรกิจ หรือ ผู้สำเร็จการศึกษาจากคณะอื่นๆ ซึ่งสนใจประกอบธุรกิจ โดยมีความคิดที่จะจัดตั้งกองทุน NIDA Venture Capital เพื่อสนับสนุนเงินลงทุนตั้งต้น (Seed funding) และ เพื่อร่วมลงทุน (Joint Venture) ในโครงการที่มีศักยภาพสูง และทั้งนี้เพื่อช่วยเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาทางธุรกิจให้กับประชากรใน Smart Cities ของสถาบัน (ซึ่งหมายรวมถึง ศิษย์ปัจจุบัน ศิษย์เก่า และผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ) ให้สามารถแปลงไอเดียทางธุรกิจให้เป็นธุรกิจจริงได้ โดยลดอุปสรรคต่างๆที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้ประกอบการใหม่ ได้แก่ ลดปัญหาในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ลดปัญหาที่เกิดจากการบริหารงานผิดพลาด ลดปัญหาในการเข้าถึงข้อมูลหรือองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการประกอบธุรกิจ เป็นต้น โดยสถาบันฯมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ มีองค์ความรู้จากงานวิจัยและกรณีศึกษา มีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ และมีฐานข้อมูลสำคัญๆ จึงอยู่ในตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ที่สามารถส่งเสริมการสร้างผู้ประกอบการใหม่และธุรกิจใหม่ ซึ่งอาจเปรียบเสมือนทารกที่ต้องการการดูแลเป็นพิเศษเพื่อให้สามารถเติบโตได้ปลอดภัยและมีสุขภาพแข็งแรง และสามารถที่จะดำรงชีพด้วยตนเองได้ต่อไป (รูปที่ 2 แสดงตัวอย่าง Business Model Canvas ของโครงการ NIDA Venture Capital)

NIDA Venture Capital จะทำหน้าที่หลักอยู่ 3 ประการ คือ

1. เป็นตัวกลางในการระดมเงินทุนผ่านอาจารย์ บุคลากร ศิษย์ปัจจุบัน และ ศิษย์เก่า หรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีเงินทุนเหลือ และ ต้องการแสวงหาผลตอบแทนสูง สามารถรับความเสี่ยงสูงได้ในขณะเดียวกัน
2. การจำแนกโครงการที่มีศักยภาพสูงออกจากโครงการอื่นๆ โดยใช้ความรู้และประสบการณ์ของคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น Artificial Intelligence หรือ Big Data เข้ามาช่วยประกอบการตัดสินใจ
3. จัดสรรเงินลงทุน การกระจายความเสี่ยงทางธุรกิจเพื่อไม่ให้เม็ดเงินไปกระจุกตัวอยู่กับอุตสาหกรรมใดมากเกินไปและการบริหารความเสี่ยงทางการเงินของโครงการต่างๆ รวมทั้ง คอยให้คำปรึกษาแก่โครงการต่างๆที่ตัดสินใจร่วมทุน เพื่อผลักดันให้โครงการเหล่านี้เกิดขึ้นได้ และ เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสความสำเร็จทางธุรกิจ ซึ่งจะนำมาซึ่งการเติบโตของมูลค่าทางเศรษฐกิจ และ เพิ่มอัตราการจ้างงานของ Smart Cities
4. เป็นสื่อกลางในการสื่อสารและรายงานผลการดำเนินงานของโครงการต่างๆให้แก่เจ้าของเงินทุนทราบ

Key Partners	Key Activities	Value Proposition	Relationships with Target Groups	Target Groups
อาจารย์ เจ้าหน้าที่ ศิษย์ ปัจจุบัน และ ศิษย์เก่า ผู้สนใจลงทุนที่ต้องการ ผลตอบแทนสูงและสามารถรับ ความเสี่ยงได้สูง	การระดมทุน การคัดเลือกโครงการ การ จัดสรรเงินทุนและบริหารความเสี่ยง การจัดการสื่อกลางในการสื่อสารและ รายงานผล	สนับสนุนการสร้างผู้ประกอบการ และธุรกิจใหม่ เพื่อสร้างมูลค่า ทางเศรษฐกิจ และ การจ้างงาน	Groups เครือข่ายศิษย์เก่าและศิษย์ ปัจจุบัน	ศิษย์ปัจจุบันและศิษย์เก่า (รวมถึงผู้ต้องการสร้างธุรกิจใหม่ เช่น อาจารย์ บุคลากร ผู้อยู่อาศัยใกล้เคียง)
	Key Resources งานวิจัย ความรู้ความชำนาญ ฐานข้อมูล เงินทุน		Channels Online Platform (แสดง ข้อเสนอและรายละเอียดของ โครงการต่างๆ)	
Cost Structure ค่าจ้างอาจารย์ ค่าฐานข้อมูลต่างๆ ค่าบำรุงสถาบัน/สถานที่ ค่าบริหารโครงการ ค่าที่ปรึกษากฎหมาย ค่าอุปกรณ์และพัฒนา			Revenue Streams ค่าธรรมเนียม ผลตอบแทนการร่วมลงทุน (กรณีใช้เงินสถาบันลงทุนด้วย)	

รูปที่ 2: ตัวอย่าง Business Model Canvas – โครงการ NIDA Venture Capital

โครงการการเงินระดับฐานราก (Microfinance):

การเงินระดับฐานราก (Microfinance) คือการให้บริการทางการเงินขั้นพื้นฐานแก่คนยากจนและภาคครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ โดยสามารถให้บริการทางการเงิน เช่น การรับฝากเงิน การให้สินเชื่อ การชำระเงิน และการโอนเงินต่างๆ ดังนั้นการเงินระดับฐานรากจึงนับว่าเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญสำหรับให้กับผู้คนที่มียาได้ต่ำและผู้ประกอบการรายย่อยในชุมชน การเงินระดับฐานรากจึงเป็นแนวทางที่สำคัญที่จะช่วยบรรเทาปัญหาการขาดการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ และเกิดการกระจายรายได้ไปยังผู้ที่มีรายได้ต่ำ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ย่อมก่อให้เกิดการสร้างรายได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้มีรายได้ต่ำ ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

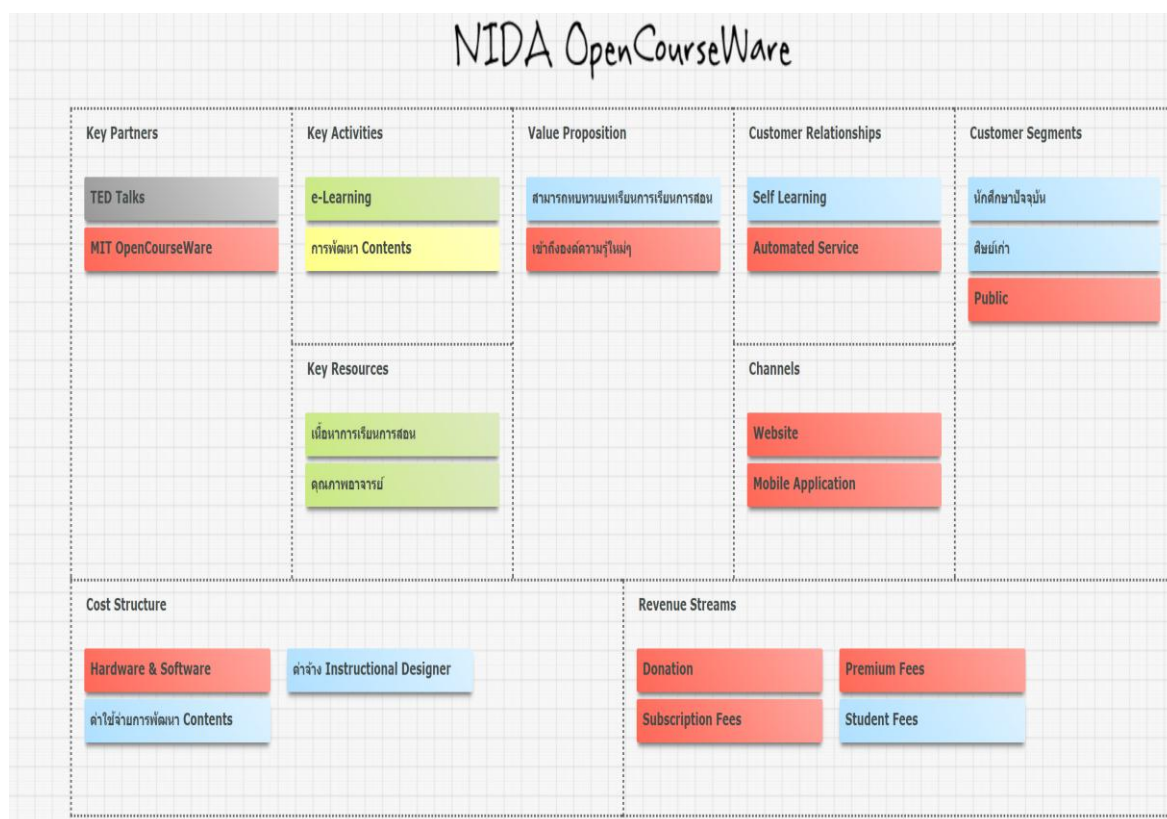
การเงินระดับฐานรากมีแนวคิดที่จะให้บริการทางการเงินขั้นพื้นฐานโดยมุ่งไปที่คนยากจนหรือครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ เนื่องจากสถาบันการเงินต่างๆในระบบมักไม่ต้องการให้สินเชื่อแก่คนกลุ่มนี้ เพราะคนกลุ่มนี้มีฐานะทางการเงินที่ไม่มั่นคง เช่น ไม่มีเงินออม ไม่มีรายได้ประจำ และไม่มีสินทรัพย์หรือหลักทรัพย์ใดๆ มาค้ำประกันการกู้ยืม ดังนั้นเมื่อคนกลุ่มนี้ต้องการนำเงินไปลงทุน จึงต้องพึ่งพาเงินกู้ยืมในระบบซึ่งเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงมาก การเงินระดับฐานรากนี้จึงมุ่งหวังที่จะให้บริการสินเชื่อแก่คนยากจนและผู้ประกอบการรายย่อยด้วยต้นทุนที่ไม่สูงจนเกินไป เมื่อเทียบกับต้นทุนของการกู้ยืมเงินในระบบ ดังนั้นการให้สินเชื่อภายใต้การเงินระดับฐานรากจึงเน้นใช้วิธีในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้กู้คืนเงินกู้ตามกำหนด กล่าวคือผู้ขอกู้จะต้องมีการรวมกลุ่มกันและต้องช่วยกันรับผิดชอบเงินกู้ของแต่ละคนในกลุ่ม ถึงแม้ว่าจะไม่มีการเรียกร้องในทางกฎหมายแต่วิธีการนี้อาศัยแรงกดดันจากคนในกลุ่มเพื่อให้มีการชำระหนี้ เช่น อาจมีการกำหนดว่า ถ้าปล่อยกู้ให้กับผู้กู้เป็นกลุ่ม ถ้ามีผู้ใดในกลุ่มผิดนัดชำระหนี้ ผู้ที่เหลือในกลุ่มอาจจะไม่มีสิทธิกู้ยืมต่อไป

โครงการ NIDA OpenCourseWare:

NIDA OpenCourseWare เป็นโครงการที่ให้เอกสารและสื่อการสอนทุกชนิดไม่ว่าจะเป็น VDO lectures, Slides, Syllabus, Assignments ในทุกวิชาที่มีการเปิดการเรียนการสอนในนิตาทั้งระดับปริญญาโทและปริญญาเอก โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาในด้าหรือไม่สามารถเข้าถึงองค์ความรู้และกรณีศึกษาในทุกๆ วิชาฟรีผ่านทางเว็บไซต์และ Mobile Application วัตถุประสงค์ของโครงการนั้นนอกจากเป็นการประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ของนิตาแล้ว ยังส่งผลต่อการให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้ามาศึกษาและนำความรู้ของนิตาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนตัวและสังคมได้ โดยโครงการนี้จะเปิดให้ทุกคนในสังคมสามารถเข้าถึงความรู้ได้อย่างเท่าเทียมกัน ต้นแบบของแนวคิดนี้มาจากโครงการ MIT OpenCourseWare ที่เปิดให้เนื้อหาการสอนของทุกวิชา ณ มหาวิทยาลัย MIT (Massachusetts Institute of Technology) นำวิชาเรียนทั้งหมด 1,435 วิชาที่สามารถเข้าดูได้ ซึ่งวิชาต่างๆ จะมีเนื้อหาการเรียน การบ้าน และข้อสอบพร้อมคำเฉลย โดยในบางวิชาจะมีการเรียนแบบโต้ตอบผ่านทางเว็บไซต์ หรือแม้แต่วิดีโอที่สามารถดูการเรียนการสอนโดยอาจารย์ MIT ประโยชน์ของโครงการนี้ส่งผลต่อการยกระดับความรู้ของคนในชุมชนนิตา ส่งผลต่อการจ้างงานและการเติบโตของเศรษฐกิจอันมาจากการยกระดับความรู้ความชำนาญของคนทั้งในและนอกประชาคมนิตา โครงการนี้จำเป็นต้องอาศัย Digital Technology ในการสนับสนุนในรูปแบบ Cloud และ Mobile Applications นอกจากนี้ยังต้องมีการพัฒนา Contents การเรียนการสอนจาก Analog ไปสู่ Digital Contents ผลที่ได้รับจากโครงการนี้มาจากการรับรู้ของประชาชน และจำนวนการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการใหม่ๆ ในชุมชนของนิตา ต้นทุนในโครงการนี้รวมถึงการลงทุนด้าน Hardware และ Software ในการจัดการระบบการเรียนรู้ (Learning Management Systems) รวมถึงการจัดทำ Contents เช่น วิดีโอและเนื้อหาการสอน

Business Model ของ NIDA OpenCourseWare มี 9 องค์ประกอบโดยประกอบไปด้วย (รูปที่ 3)

1. Target Customers คือ นักศึกษาปัจจุบันและศิษย์เก่า รวมถึงประชาชนทั่วไป
2. รูปแบบของความสัมพันธ์เป็นลักษณะของการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. ช่องทางที่เข้าถึงผ่านทาง Website และ Mobile Application
4. Value Proposition ที่เกิดขึ้นคือ นักศึกษาปัจจุบันและศิษย์เก่าสามารถเข้าไปทบทวนบทเรียนและ update การเรียนการสอนได้อย่างสม่ำเสมอ คนภายนอกสามารถเข้ามาศึกษาและประยุกต์ใช้ความรู้ของนิตาให้เป็นประโยชน์
5. Revenue Streams หรือรายได้มาจากค่าสมาชิกที่จะเก็บจากบุคคลภายนอกสำหรับเนื้อหาที่เป็น Premium และ เงินบริจาคจากศิษย์เก่าและบุคคลภายนอก
6. Key Activities คือการบริหารระบบการเรียนรู้ (Learning Management Systems) และการพัฒนาเนื้อหา
7. Key Resources รวมถึงเนื้อหาการเรียนการสอน และคุณภาพอาจารย์นิตา
8. Key Partners รวมถึง Ted Talks Youtube และ MIT Opencourseware ที่สามารถแชร์เนื้อหาร่วมกันได้
9. Cost structure รวมถึงการลงทุนด้าน Hardware และ Software รวมถึงการพัฒนา Contents และค่าจ้างพนักงานในสาย Instructional Designers ที่จะเข้ามาช่วยในการออกแบบเนื้อหา

รูปที่ 3: ตัวอย่าง Business Model Canvas – โครงการ NIDA OpenCourseWare

โครงการพัฒนาศูนย์ Management Insight Lab:

ระบบ Smart Economy ของ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ จะเริ่มจากการพัฒนาศูนย์ Management Insight Lab เพื่อสนับสนุนการวิจัยและการเรียนการสอนอย่างทันสมัย ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันในตลาดสากลของนักวิชาการและนักศึกษาไทย นอกจากนี้ทางบริษัทเอกชนที่สนใจจะมาเรียนรู้และทดลองใช้ศูนย์ก็สามารถเข้ามาใช้ได้ ซึ่งศูนย์ Management Insight Lab นี้จะเป็นที่แรกในประเทศไทยให้บริการการวิจัยและการเรียนการสอนแบบครบวงจร ประกอบไปด้วย Labs ทั้ง 4 ด้าน ดังนี้ 1) Neuroscience/Behavioral Science Lab 2) Data Analytics Lab 3) Financial Lab และ 4) Marketing/Observation Lab/Focus Group

ศูนย์ Management Insight Lab จะสามารถช่วยในการเรียนการสอน โดยนักศึกษาสามารถใช้ห้อง Behavioral Science Lab เพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการตัดสินใจของผู้บริหารและผู้บริโภค สามารถใช้ห้อง Financial Lab มาใช้ในการตัดสินใจในการลงทุนของผู้บริหารและนักการเงิน สามารถใช้ห้อง Data Analytics Lab เพื่อรองรับการวิเคราะห์ข้อมูลระดับใหญ่ (Big Data)⁵ และ สามารถใช้ห้อง Marketing/Observation Lab เพื่อทำการทดลองเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค โดยการที่นักเรียนได้ใช้ศูนย์นี้ นอกจากนักเรียนจะได้รับความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาแล้ว นักเรียนจะยังสามารถได้รับความรู้ในเชิง Interdisciplinary เนื่องจากนักเรียนสามารถนำหัวข้อที่ศึกษามาใช้ในแต่ละห้องของ ศูนย์ Management

⁵ Turban, E., Sharda, R., and Delen, D. (2011), Gartner (2016), Rivera, and Meulen (2014), SAS (2012)

Insight Lab เพื่อเห็นภาพรวม นอกจากการใช้ในการเรียนการสอนแล้ว ศูนย์ Management Insight Lab ยังสามารถนำมาใช้ในการวิจัยได้ โดยนักวิจัยสามารถทำนายผลจากการสังเกตหรือการทดลองเกี่ยวกับผู้บริหารและผู้บริโภคในห้อง Behavioral Science Room หรือ Observation Room มา หรือข้อมูลที่ได้จาก Data Analytics Room และ Financial Room ใช้ในการวิจัย เป็นต้น

บทสรุปแนวคิด Smart City Maturity Model และ การมีส่วนร่วมของของภาคีที่เกี่ยวข้อง

สำหรับแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจอัจฉริยะนั้น สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์จำเป็นต้องมีโครงสร้างพื้นฐานด้านกายภาพ (Physical Infrastructure) โครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล (Digital Infrastructure) และเทคโนโลยีควบคุมและบริหารจัดการ (Operation Technology) ที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์และเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจในการเชื่อมโยงกับตลาดและอุตสาหกรรมพาณิชย์ทั้งในและต่างประเทศ และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน (Competitiveness) โดยเริ่มจากการเชื่อมต่อกับระบบนวัตกรรม IoT ที่ถูกพัฒนาและติดตั้งเพื่อการบริหารจัดการเมืองอัจฉริยะ ระบบ IoT ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ระบบเครือข่ายสื่อสารข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง 2) ระบบข้อมูล (Data Center) และ 3) ระบบฐานข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data Analytics) รวมถึงระบบ Cloud และ ระบบซอฟต์แวร์สำหรับผู้ใช้งาน (User Application/Interface) จะครอบคลุมในทุกส่วนของระบบเมืองอัจฉริยะ (Smart Energy, Smart Mobility, Smart Community, Smart Environment, และ Smart Building)

นักศึกษา คณาจารย์ และบุคลากรของสถาบันฯ รวมถึงผู้เชี่ยวชาญ หน่วยงานราชการ เอกชนเจ้าของเทคโนโลยี และผู้ที่สนใจที่จะเข้าร่วมโครงการจากภายนอกสถาบันฯ จะเข้ามามีบทบาทสำคัญและมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการหลักของเศรษฐกิจอัจฉริยะทั้ง 4 โครงการ ทั้งการจัดตั้งกองทุน NIDA Venture Capital การเงินระดับรากหญ้า (Microfinance) โครงการพัฒนา NIDA OpenCourseWare และศูนย์ Management Insight Lab โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนโดยรอบของสถาบันฯ สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ การบริการ หรือแหล่งเงินทุนของสถาบันได้และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนในระยะยาวทั้งภายในและภายนอกของสถาบันฯ จะมีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การพัฒนาระบบฐานข้อมูลของคนในชุมชนของโครงการการเงินระดับรากหญ้า (Microfinance) ทั้งในเรื่องของหารายได้ และการใช้จ่ายเงิน รวมถึงการให้ความรู้ในเรื่องของวินัยทางการเงิน และการบริหารจัดการการเงิน และการเข้าถึงแหล่งทุน ก็สามารถที่จะช่วยลดปัญหาหนี้สินจากปัญหาการเงินนอกระบบได้ หรือการใช้ข้อมูล (ข้อมูลตัวเลข ข้อความ ข้อมูลจากเซนเซอร์ ภาพเคลื่อนไหว หรือ Social Media) ที่ถูกเก็บรวบรวมจากระบบ IoT เว็บไซต์ และ Mobile Applications ของศูนย์ Management Insight Lab มาทำการวิเคราะห์พฤติกรรมของผู้ใช้งาน เช่น พฤติกรรมการใช้จ่าย หรือการสืบค้นข้อมูล โดยผ่านวิธีการวิเคราะห์แบบ Big Data Analytics นอกจากจะช่วยสร้างความได้เปรียบในการกำหนดกลยุทธ์ของภาคธุรกิจแล้ว ยังถือเป็นการสร้างความชำนาญของสถาบันฯ ในส่วนของเมืองอัจฉริยะได้อีกด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจอัจฉริยะจะช่วยให้สถาบันฯ เป็นแม่แบบและศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เกิดธุรกิจที่เน้นการสร้างสรรค์มูลค่า (Smart Business) เกิดการจ้างงาน นักศึกษา ผู้เข้าอบรม รวมถึงบุคลากรของสถาบันที่มีทักษะในการปฏิบัติงานที่สูง (Smart Workforce) รวมถึงการสร้างแรงจูงใจในการลงทุนและสามารถถ่ายทอดกระบวนการพัฒนา การนำความรู้ความชำนาญด้านไปยังมหาวิทยาลัยอื่นๆ รวมถึงหน่วยงานภายนอกทั้งทางภาครัฐและเอกชน เป็นต้น นอกจากนี้สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์จะเป็นศูนย์เรียนรู้ให้กับกลุ่มนักศึกษา องค์กรหรือหน่วยงานภายนอก และ SME ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งความรู้ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยอันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางการเงินและความเข้าใจของการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจ

เอกสารอ้างอิง

- Gartner. (2016). Gartner IT Glossary: Big Data Retrieved March 01, 2016, from <http://www.gartner.com/it-glossary/big-data>
- Keta, M. (2015) Smart city, smart administration and sustainable development, *Romanian Economic and Business Review*, 10 (3), 43-56
- Kshetri, N., Alcantara, L. L., and Park, Y. (2014) Development of a smart city and its adoption and acceptance: The case of new Songdo, *Digiworld Economic Journal*, 96 (4), 113-128
- Law, K. and Gunasekaran, A. (2012) Sustainability development in high-tech manufacturing firms in Hong Kong: Motivators and readiness, *International Journal of Production Economics*, 137 (1), 116-125
- Popescu, G. H. (2015) The economic values of smart city technology, *Economics, Management, and Financial Markets*, 10 (4), 76-82
- Rivera, and Meulen. 2014. "Gartner Says Advanced Analytics Is a Top Business Priority." Retrieved Feb 22, 2014, from <http://www.gartner.com/newsroom/id/2881218>
- SAS. 2012. "Big data Meets Big data Analytics." Retrieved Feb 22, 2015, from http://www.sas.com/content/dam/SAS/en_us/doc/whitepaper1/big-data-meets-big-data-analytics-105777.pdf
- Shapiro, J. M. (2006) Smart cities: Quality of life, productivity, and the growth effects of human capital, *The Review of Economics and Statistics*, 88 (2), 324-335
- Sueyoshi, T. and Wang, D. (2014) Sustainability development for supply chain management in U.S. petroleum industry by DEA environmental assessment, *Energy Economics*, 46 (1), 360-374
- Turban, E., Sharda, R., and Delen, D. 2011. Decision Support and Business Intelligence Systems. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Zorio, A., Garcia-Benau, M., and Sierra, L. (2013) Sustainability Development and the Quality of Assurance Reports: Empirical Evidence, *Business Strategy and the Environment*, 22 (1), 284 - 500

เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหาร การพัฒนา จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ: Smart City บนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: Business Insight Lab

ณัฐวุฒิ เจนวิทยาโรจน์
จงสวัสดิ์ จงวัฒน์ผล
กฤษฎา นิมนานันท์

โครงการพัฒนามหาวิทยาลัยอัจฉริยะต้นแบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านเศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ Smart Campus หรือ โครงการพัฒนามหาวิทยาลัยต้นแบบอัจฉริยะ โดยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) จะเป็นต้นแบบในการพัฒนานะบบ Smart Economy ซึ่งจะเริ่มจากการพัฒนาศูนย์ Business Insight Lab เพื่อสนับสนุนการวิจัยและการเรียนการสอนอย่างทันสมัย ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันในตลาดสากลของนักวิชาการและนักศึกษาไทย นอกจากนี้ทางบริษัทเอกชนที่สนใจจะมาเรียนรู้และทดลองใช้ศูนย์ก็สามารถเข้ามาใช้ได้ ซึ่งศูนย์ Business Insight Lab นี้จะเป็นที่แรกในประเทศไทยให้บริการการวิจัยและการเรียนการสอนแบบครบวงจร ประกอบไปด้วย Labs ทั้ง 4 ด้าน ดังนี้ 1) Neuroscience/Behavioral Science Lab, 2) Financial Lab, 3) Data Analytics Lab, และ 4) Marketing/Observation Lab

วัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ การนำเสนอแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดตั้ง Business Insight Lab ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ NIDA Smart Compact City (S2C) เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ¹ กล่าวคือ การจัดการอบรมเพื่อสร้างผู้นำธุรกิจที่มีความรู้และความชำนาญ พร้อมทั้งวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาความเป็นเลิศทางด้านวิชาการโดยพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ผ่านงานวิจัย และการให้บริการทางวิชาการแก่สังคมโดยให้ความรู้และความช่วยเหลือในด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยในขั้นตอนนี้จะกำหนดขอบเขตการศึกษาแนวทางการดำเนินงาน Business Insight lab ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ด้าน ดังนี้

- 1) Neuroscience/Behavioral Science Lab
- 2) Data Analytics Lab
- 3) Financial Lab

¹ งานวิจัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับผลกระทบของเมืองอัจฉริยะที่มีผลต่อระบบเศรษฐกิจ ได้แก่ Keta (2015) และ Shapiro (2006)

โดยผลประโยชน์ที่จะได้รับมีสองประการได้แก่ ประการแรก การที่คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์จะเป็นต้นแบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านเศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy) โดยเฉพาะด้าน Neuroscience, Big Data และ การเงินการลงทุน และสามารถถ่ายทอดกระบวนการพัฒนา การนำความรู้ความชำนาญ ไปยังมหาวิทยาลัยอื่นๆ รวมถึงหน่วยงานภายนอกทั้งทางภาครัฐและเอกชน ประการที่สอง คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์จะเป็นศูนย์เรียนรู้ให้กับกลุ่มนักศึกษา องค์กรหรือหน่วยงานภายนอก และ SME ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งความรู้และเทคโนโลยีที่ทันสมัยอย่างเช่น Neuroscience, Big Data และ ฐานข้อมูลธุรกิจและการเงิน อันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางการเงินและความเข้าใจของการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจ

แบบจำลองทางธุรกิจและการสร้างมูลค่าของ ศูนย์ Business Insight Lab ด้าน Neuroscience

ประสาทวิทยาศาสตร์ (Neuroscience) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสมองและระบบประสาท เพื่อให้เข้าใจการทำงานและการตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากภายนอก ระบบประสาทมีหน้าที่ในการออกคำสั่งการทำงานของกล้ามเนื้อ ควบคุมการทำงานของอวัยวะต่างๆ ในร่างกาย และประมวลข้อมูลที่รับมาจากประสาทสัมผัสต่างๆ และสร้างคำสั่งต่าง ๆ ให้อวัยวะต่างๆ ทำงานความรู้ทางด้านประสาทวิทยาได้ถูกนำไปปรับใช้ในสาขาวิชาอื่น โดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์ รวมถึง การตลาดประสาทวิทยา (neuromarketing) ประสาทวิทยาศึกษา (educational neuroscience) ประสาทรัฐศาสตร์ (neuropolitics) และ เศรษฐศาสตร์เชิงสมอง (neuroeconomics) การวิจัยทางด้านประสาทวิทยา² ได้ช่วยนักวิจัยให้มีความเข้าใจในพฤติกรรมของคนได้ลึกซึ้งมากขึ้น เช่น ในศึกษาการเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรให้พนักงานมีความร่วมมือระหว่างกันมากขึ้น และทำให้ผู้บริหารสามารถสื่อสารกับพนักงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น พบว่าสมองยังคงลักษณะเดิมของบรรพบุรุษถึงแม้ว่าสมองในส่วนหน้าสุด (prefrontal cortex) ที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้มีการพัฒนามากกว่าเดิม ลักษณะสมองเดิมนั้นมีหน้าที่หลักคือ หลีกหนีภัยคุกคาม และแสวงหารางวัล การหลีกหนีภัยคุกคามสำคัญต่อการดำรงชีพ ดังนั้น สมองในส่วนที่เกี่ยวกับการรับรู้ภัยคุกคามพัฒนามากกว่าการแสวงหารางวัล สมองในส่วนจิตใต้สำนึกจะแว่ดวงัยคุกคาม 5 ครั้งในหนึ่งวินาที ความเข้าใจนี้มีส่วนสำคัญในการจัดการองค์กร เช่นในกรณีที่มีการควมรวมกิจการ ถ้าผู้บริหารไม่ได้รับความชัดเจนในแนวทางของการเปลี่ยนแปลง เมื่อสมองได้ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ชัดเจนนี้ ก็จะสั่งการให้ระบบร่างกายนำพลังงานมาใช้ในการต่อสู้ หรืออีกนัยหนึ่งตีความหมายของสิ่งเร้าที่เข้ามากระทบในทางลบหมด ไม่ว่าจะจริงหรือไม่ เช่น ถ้าผู้บริหารเดินผ่านไม่ทักทายพนักงาน พนักงานคนนี้ก็ตีความหมายว่าเขาอาจจะถูกปลดออกจากงาน พฤติกรรมของพนักงานก็จะแสดงออกมาในทางลบ ต่อต้านการควมรวมกิจการนี้

² ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประสาทวิทยาศาสตร์และการตัดสินใจ ได้แก่ Kuhnlen and Knutson (2005), Knutson and Greer (2008), Xue, Lu, Levin, and Bechara (2010)

โครงการ Neuroscience นั้น จะทำให้สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์เป็นแห่งแรกที่มีใช้เครื่องมือ Neuroscience โดยเฉพาะ EEG ในการทำวิจัย จะส่งเสริมภาพพจน์ของสถาบันฯ ในด้านการวิจัยขั้นสูง และทำให้คณาจารย์มีเครื่องมือวิจัยทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ ซึ่งความสำเร็จของการนำเครื่อง EEG มาใช้นี้ อยู่ที่การมีผู้เชี่ยวชาญมาถ่ายทอดวิธีการใช้และการทำวิจัยโดยใช้เครื่องมือนี้ ซึ่งทางคณาจารย์ของคณะบริหารธุรกิจ ได้ทำการติดต่อและเยี่ยมเยือน Dr. Georgios Christopoulos ผู้บริหาร และนักวิจัยของ Decision and Organizational Neuroscience Lab, Nanyang Technological University, Singapore ในเดือนตุลาคม 2559 และได้รับความร่วมมือให้ความช่วยเหลือถ่ายทอดวิธีการใช้และการวิจัยโดยใช้เครื่องมือ EEG

- เพื่อนำเครื่องมือทางประสาทวิทยา มาใช้ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อให้คณาจารย์มีเครื่องมือทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศ
- เพื่อถ่ายทอดการใช้เครื่องมือ EEG ให้กับนักศึกษาปริญญาเอก และนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่สนใจในการวิจัย
- เพื่อบริการทางด้าน Neuroscience ให้กับหน่วยงานภาครัฐและธุรกิจ ในระยะยาว เนื่องจากต้องการพัฒนาองค์ความรู้ในการวิจัยและการใช้เครื่องมือในคณะบริหารธุรกิจฯ ก่อนการเผยแพร่ให้กับองค์กรภายนอก

ขั้นตอน/วิธีดำเนินการ	ดำเนินการในไตรมาส (✓)				เป้าหมาย (เช่น ใคร จำนวน ครั้ง เรื่อง ฯลฯ)	ดำเนินการในพื้นที่ (✓)	
	1	2	3	4		ส่วนกลาง	ภูมิภาค
1. ติดตั้งและเรียนรู้การใช้งานเครื่องตรวจบันทึกติดตามและวิเคราะห์คลื่นไฟฟ้าสมอง (EEG)	✓				เอกสารแผนการดำเนินงานโครงการรวมถึงงานวิจัยด้าน Neuroscience	✓	
2. วิเคราะห์และเรียนรู้การประมวลผลของข้อมูลที่ได้จากเครื่องตรวจบันทึกติดตามและวิเคราะห์คลื่นไฟฟ้าสมอง (EEG)		✓			เอกสารเนื้อหาพร้อมวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเครื่อง EEG	✓	
3. ทำการทดสอบการใช้งานเครื่องตรวจบันทึกติดตามและวิเคราะห์คลื่นไฟฟ้าสมอง (EEG) ในภาคธุรกิจ			✓	✓	งานวิจัยด้าน Neuroscience	✓	
4. จัดหลักสูตรอบรมให้กับหน่วยงานภายนอกในการเรียนรู้การประยุกต์นำระบบ Neuroscience โดยใช้เครื่องมือ EEG ไปใช้ในการดำเนินธุรกิจ				✓	ผลประโยชน์ความพึงพอใจและผลของการวัดความรู้และความเข้าใจของผู้เข้าอบรม	✓	

กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย กลุ่มคือ 3

- ในระยะสั้น กลุ่มอาจารย์ในคณะบริหารธุรกิจ เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ต้องทำการเรียนรู้วิธีการใช้เครื่องมือการวัดคลื่นไฟฟ้าของสมองและการทำวิจัยโดยใช้เครื่องมือนี้
- นักศึกษาปริญญาเอก และนักศึกษาที่สนใจในการใช้เครื่องมือการวัดคลื่นไฟฟ้าในการวิจัย
- หน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ที่ต้องการทำวิจัยโดยใช้เครื่องมือนี้

แบบจำลองทางธุรกิจและการสร้างมูลค่าของศูนย์ Business Insight Lab ด้าน Big Data

ในปัจจุบันแนวคิดการจัดการ Big Data³ เริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวางในหลายๆ สาขาอาชีพ ทั้งภาครัฐและเอกชน เนื่องจากสภาพการแข่งขันทางธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์กรต่างๆ ต้องแบกรับความกดดันในการวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) ที่เหมาะสมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กร และด้วยสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปก็เป็นการบังคับให้องค์กรเหล่านั้นเห็นความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มมากขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการตัดสินใจ ทั้งนี้หากมองถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมทางธุรกิจจะพบว่าปัจจัยหลักๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. สภาพการตลาดที่มีการแข่งขันกันสูงมากขึ้น มีคู่แข่งในการทำธุรกิจเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องมากมาย ถ้าองค์กรเป็นผู้นำตลาด ก็จะมีคู่แข่งที่พยายามจะแย่งส่วนแบ่งการตลาด โดยมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ทางการตลาดทั้งในด้านของสินค้าและบริการ (Product) ราคา (Price) วิธีการนำสินค้าไปสู่มือลูกค้า (Place) รวมถึงการส่งเสริมสินค้าให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น (Promotion) แต่ถ้าองค์กรยังเป็นผู้ตามในตลาด ก็จะถูกภาวะกดดันจากทั้งคู่แข่งหลักๆ และคู่แข่งรายใหม่ทำให้ธุรกิจอาจจะไม่สามารถอยู่รอดได้ในระยะยาว
2. ความต้องการของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก เนื่องจากปัจจุบันเป็นเรื่องของยุคข้อมูลข่าวสาร ลูกค้าสามารถเข้าถึงข้อมูลทั้งในด้านผลิตภัณฑ์และด้านบริการได้มากขึ้นผ่านทางอินเทอร์เน็ตและ Social Network ทำให้พฤติกรรมการซื้อ (Purchasing Behavior) ความเต็มใจที่จะจ่าย (Willingness to Pay) รวมถึงการตอบสนองของลูกค้าต่อสินค้าและบริการ มีผลต่อการตัดสินใจขององค์กร
3. เทคโนโลยีสารสนเทศเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อทั้งผู้ผลิต ผู้ให้บริการ และผู้บริโภคในปัจจุบันเพิ่มมากขึ้น หลายๆ องค์กรให้ความสำคัญกับการติดตั้งระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิต ลดต้นทุน และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทคโนโลยีและระบบการทำงานคอมพิวเตอร์ อาทิเช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต แอปพลิเคชันที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อสนับสนุน platform บนมือถือ รวมถึงความนิยมในการใช้ Social Network และการทำธุรกรรมออนไลน์ เป็นต้น ได้มีการพัฒนาขึ้นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์กรมีการเก็บข้อมูลอย่างมหาศาลในแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

³ Turban, E., Sharda, R., and Delen, D. (2011), Gartner (2016), Rivera, and Meulen (2014), SAS (2012)

ดังนั้นแนวคิดของการจัดการกับข้อมูลที่มีมากมายเหล่านั้นหรือที่เรียกว่า Big Data จึงเริ่มแพร่หลายและมีคนให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามคำถามสำคัญคือ องค์กรที่ให้ความสำคัญกับการนำแนวคิดเกี่ยวกับ Big Data เข้ามาช่วยในการวางแผนกลยุทธ์ขององค์กรเพื่อให้ธุรกิจประสบความสำเร็จนั้นมีมากน้อยขนาดไหน มีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ถูกต้องหลักการหรือไม่ และเกิดประโยชน์ต่อองค์กรในระดับใด

ตัวอย่างกรณีศึกษาของโครงการ Business Insight Labs ด้าน Big Data

Business Insight Labs ด้าน Big Data จึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อช่วยสนับสนุนให้การตัดสินใจขององค์กรเป็นไปอย่างมีระบบและเป็นแบบอัตโนมัติเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากโลกของการแข่งขันทางธุรกิจในปัจจุบันเป็นโลกของข้อมูลข่าวสารที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา หลายๆ องค์กรจึงต้องมีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนวิธีการคิดและวัฒนธรรมองค์กร โดยประยุกต์นำระบบธุรกิจอัจฉริยะเข้ามาช่วยในแต่ละขั้นตอนของการวางแผนกลยุทธ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวขององค์กร รวมถึงวิธีการและขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการตัดสินใจเพื่อให้ตอบสนองต่อปรากฏการณ์ของ Big Data ได้อย่างเหมาะสมและรวดเร็ว

ในโลกของการแข่งขันในปัจจุบันนี้ ทุกๆ องค์กรพยายามเตรียมความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงทั้งลูกค้า ผู้บริโภค และองค์กรคู่แข่งทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะในยุคที่เต็มไปด้วยข้อมูล ในหนึ่งวัน ข้อมูลของผู้บริโภคจะถูกเก็บและบันทึกจากเทคโนโลยีใกล้ตัว เช่น มือถือหรือบนเว็บไซต์อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับว่าแต่ละองค์กรสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้อย่างไร มีการนำไปปรับปรุงสินค้าและบริการให้ตรงตามความต้องการหรือพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของลูกค้าได้มากขึ้นหรือไม่

ตัวอย่างกิจกรรมประจำวันของนาย “A” นักวิศวกรคนหนึ่งในวันหยุด“ตั้งแต่เช้าก็เริ่มเล่น Social Media ทำการลือคอินเข้า Facebook เพื่ออัปเดตข้อมูลข่าวสารและพูดคุยกับเพื่อนๆ ที่อยู่ในกลุ่ม หลังจากนั้นทำการค้นหาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับ “Big Data” บนเว็บไซต์ Amazon.com ที่เขาต้องเรียนรู้เพิ่มเติมในการทำงานและใช้มือถือตรวจสอบตารางเวลาของเที่ยวบินไปประเทศญี่ปุ่นผ่านแอปพลิเคชันของสายการบินที่เขาต้องการจะสำรองที่นั่งในช่วงวันลาหยุดพักผ่อนในเดือนสิงหาคม หลังจากนั้นเขาออกไปล้างโดยใช้คูปองลดราคา 20% ที่ได้จากโปรโมชั่นของปั๊มน้ำมันแห่งหนึ่งจากแอปพลิเคชัน Line ในเขตบางรัก ในตอนกลางวันนาย “A” ได้ไปทานอาหารญี่ปุ่นพร้อมครอบครัวหลังจากได้รับโฆษณาโปรโมชั่น “มา 4 จ่าย 3 เมื่อทำการชำระเงินค่าอาหารด้วยบัตรเครดิตของ American Express” จาก Facebook ของทางร้านที่สาขาสาทรเหนือ ในตอนบ่ายได้เข้าไปร่วมงานแสดงสินค้าในเทศกาล “กินดื่มเที่ยว ที่เดียวครบ” ที่ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ซึ่งภายในงาน ผู้เข้าร่วมงานทุกคนต้องลงทะเบียนผ่านระบบออนไลน์แอปพลิเคชันและจะมีสายรัดข้อมือแบบ RFID (Radio Frequency Identification) ที่ใช้สำหรับติดตามตัวและบ่งชี้ถึงผู้ลงทะเบียนในการเข้าร่วมงานด้วย....”

พฤติกรรมของนาย “A” ทำให้เกิดข้อมูลใหม่ๆ มากมายที่สามารถนำมาวิเคราะห์และใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรได้ ข้อมูลและการวางแผนการตลาดออนไลน์ (Social Network Marketing) นั้นเป็นของคู่กัน ข้อมูลที่ได้จากการปฏิสัมพันธ์กับแบรนด์ต่างๆ ผ่านทางเว็บไซต์หรือโซเชียลมีเดีย เช่น Line และ Facebook ของนาย “A” เป็นข้อมูลที่มีคุณค่าต่อการวางแผนกลยุทธ์การตลาดออนไลน์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการคลิกเข้าไปที่ผลิตภัณฑ์ที่นำเสนอบนเว็บไซต์ การใช้เวลาอยู่บนหน้าเว็บไซต์ การตัดสินใจใช้คูปองส่วนลดค่าอาหารหรือล้างรถ รวมถึงการกดไลค์ แชร์ และคอมเมนต์ จะถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อช่วยให้เข้าใจพฤติกรรม (Behavior) และแนวโน้ม (Trend) ในการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือใช้บริการของลูกค้าได้ดีมากยิ่งขึ้น แต่ละองค์กรสามารถมองเห็นและประเมินผลการดำเนินงานจากการทำโฆษณาบน Facebook หรือ Line ว่ามีความเหมาะสมกับแบรนด์ขององค์กรหรือไม่ โปรโมชันที่นำเสนอ เช่น “มา 4 จ่าย 3 เมื่อทำการชำระเงินค่าอาหารด้วยบัตรเครดิตของ American Express” บน Facebook และ คูปองส่วนลดสำหรับลูกค้าที่ต้องการล้างรถจากบริษัทน้ำมันบนแอปพลิเคชัน Line มีจำนวนลูกค้าตอบรับโปรโมชันเหล่านี้มากน้อยขนาดไหน กลุ่มลูกค้าประเภทไหนที่ตอบรับข้อเสนอคูปองส่วนลดสำหรับการล้างรถ กลุ่มลูกค้าที่เข้าร่วมโปรโมชัน “มา 4 จ่าย 3 เมื่อทำการชำระเงินค่าอาหารด้วยบัตรเครดิตของ American Express” สำหรับเดือนนี้ เป็นลูกค้ากลุ่มเดียวกันกับลูกค้าที่เข้าร่วมโปรโมชัน “มา 4 จ่าย 3 เมื่อทำการชำระเงินค่าอาหารด้วยบัตรเครดิตของ VISA หรือ Master” สำหรับเดือนที่แล้วหรือไม่

Amazon.com ซึ่งเป็นบริษัทยักษ์ใหญ่ในด้านการทำธุรกิจขายสินค้าออนไลน์ลำดับต้นๆ ของโลกเป็นตัวอย่างที่ดีของการนำข้อมูลของพฤติกรรม การซื้อสินค้า (Purchasing Behavior) ของลูกค้ามาช่วยในการส่งเสริมกิจกรรมการขายได้เป็นอย่างดี ในขณะที่นาย “A” กำลังค้นหาสินค้าที่เขาต้องการจะซื้อ เช่น หนังสือ “Too Big to Ignore: The Business Case for Big Data” Amazon.com จะทำการแนะนำสินค้าอื่นๆ เช่น หนังสือ “From Big Data to Big Profits: Success with Data and Analytics” หรือ หนังสือ “Data Smart: Using Data Science to Transform Information into Insight” และอื่นๆ อีกมากมาย เป็นต้น ซึ่งเป็นหนังสือที่ลูกค้าส่วนใหญ่มักจะซื้อคู่กันกับหนังสือ “Too Big to Ignore: The Business Case for Big Data” ที่นาย “A” กำลังสนใจเข้าไปด้วย วิธีการนี้ลักษณะนี้จะช่วยให้ Amazon.com สามารถนำเสนอสินค้าที่ตรงกับความต้องการของลูกค้าได้ดีมากยิ่งขึ้นโดยอาศัยพฤติกรรมของลูกค้าคนอื่นๆ ในการซื้อสินค้าลักษณะเดียวกันมาเป็นกรอบหรือพื้นฐานในการวางแผนกลยุทธ์ ซึ่งน่าจะดีกว่าการนำเสนอสินค้าอื่นๆ เช่น หนังสือที่มียอดซื้อสูงที่สุดในรอบสัปดาห์ที่ผ่านมาหรือหนังสือที่ได้รับคะแนนประเมินจากผู้รู้หรือคะแนนวิจารณ์จากผู้อ่านสูงสุดในกลุ่มนั้นๆ ซึ่งอาจจะไม่ตรงตามความต้องการของลูกค้าก็เป็นได้

เทคโนโลยี RFID ที่ใช้ในงานแสดงสินค้าในเทศกาล “กินดื่มเที่ยว ที่เดียวครบ” จะทำหน้าที่ในการระบุข้อมูลตำแหน่งของนาย “A” ภายในงานโดยผ่านคลื่นความถี่วิทยุ เครื่องอ่านสายรัดข้อมือ RFID (RFID Readers) ที่ถูกติดตั้งอยู่ภายในแต่ละบูธของงานแสดงสินค้าสามารถติดตามตำแหน่งหรือสถานที่ภายในงานรวมถึงเวลาที่นาย “A” เข้าเยี่ยมชมในแต่ละบูธของงาน เป็นต้น ข้อมูลที่ถูกเก็บโดยผ่านเทคโนโลยี RFID ภายในงานแสดงสินค้านี้จะช่วยบ่งชี้ถึงความสนใจของผู้เข้าชมงานได้เป็นอย่างดี สมมติให้ภายใน 1 บูธจะมีเครื่องอ่าน (RFID Reader) อยู่ 1 เครื่องพร้อมด้วยเสาสัญญาณทั้งหมด 4 ตัว ซึ่งเพียงพอต่อการอ่านสัญญาณ RFID ที่ความผิดพลาดไม่เกิน 1% เมื่อผู้เข้าชมซึ่งติดสายรัดข้อมือ RFID (RFID Tag) เข้ามาที่บูธหรือภายในระยะที่เครื่องอ่าน RFID สามารถอ่านได้ เครื่องอ่านจะทำการอ่านข้อมูลที่อยู่ภายในสายรัดข้อมือนั้น และจะทำการบันทึกเวลาที่อ่านได้ลงในฐานข้อมูล ดังนั้นหลังจากที่นาย “A” ลงทะเบียนและได้รับสายรัดข้อมือ RFID ที่มีรหัสเฉพาะของนาย “A” คนเดียวเท่านั้น เครื่องอ่าน RFID ที่ถูกติดตั้งไว้ในแต่ละพื้นที่รวมถึง

ภายในแต่ละบูธแสดงสินค้าจะทำการจับสัญญาณบนข้อมือของนาย “A” แบบทันทีทันใด (Real-time) ผู้จัดงานสามารถติดตามย้อนหลังได้ว่านาย “A” เข้าไปเยี่ยมชมส่วนใดบ้างของงาน ใช้เวลาในบูธไหนนานที่สุด หรือมีการเข้าบูธไหนมากกว่า 1 ครั้ง เป็นต้น ผู้จัดการงานจะมีความเข้าใจพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมงานแสดงสินค้ามากขึ้น ในอีกทางหนึ่ง ข้อมูลที่เก็บได้เหล่านี้จะช่วยให้ผู้จัดการงานวิเคราะห์ได้ว่าบูธไหนบ้างที่เป็นที่สนใจของผู้เข้าชมที่ถูกติดตามด้วยเทคโนโลยี RFID ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพรวมของงานได้ เช่น มีผู้เข้าร่วมงานเข้ามาที่บูธที่เป็นอาหารสดโดยเฉลี่ย 50 คนต่อวัน ในขณะที่ในแผนกของอาหารพื้นเมือง มีผู้ให้ความสนใจมากถึง 300 คนต่อวัน เป็นต้น ดังนั้นการจัดเตรียมโปรโมชั่นหรือพนักงานสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม

ในขณะที่นาย “A” ทำการค้นหาข้อมูลตารางเวลาของเที่ยวบินที่เขาสนใจจะสำรองที่นั่ง ผู้บริหารสายการบินสามารถนำข้อมูลของการค้นหาเหล่านั้นมาช่วยในการวางแผนงานได้ เช่น นาย “A” มีการค้นหาเที่ยวบินไปประเทศญี่ปุ่นผ่านทางแอปพลิเคชันบนมือถือมากกว่า 30 ครั้งภายในระยะเวลา 1 เดือนที่ผ่านมา ซึ่งเป็นสัญญาณบ่งชี้ถึงความต้องการของนาย “A” ในการจองบัตรโดยสารได้เป็นอย่างดี สายการบินสามารถส่งอีเมลหรือแคมเปญติดตามผล (Follow-up) ไปให้นาย “A” ได้โดยตรง เช่น โปรโมชั่นลดราคาบัตรโดยสารไปยังประเทศญี่ปุ่น 20% ถ้าทำการจองบัตรโดยสารภายในสองอาทิตย์ หรือการเพิ่มไมล์สะสมอีก 50% เมื่อทำการจองบัตรโดยสารและเดินทางไปยังประเทศญี่ปุ่นภายในวันที่ 31 สิงหาคม เป็นต้น เพื่อช่วยเพิ่มโอกาสที่ให้นาย “A” มาเป็นลูกค้าใหม่หรือลูกค้าประจำของสายการบิน และเปลี่ยนจากความสนใจที่จะจองบัตรโดยสารมาเป็นการซื้อบัตรโดยสารจริงๆ ในขณะที่เมื่อมองภาพที่กว้างขึ้น สายการบินสามารถนำข้อมูลการค้นหาเส้นทางบินของผู้โดยสารทั้งหมดทั้งที่ผ่านทางเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันบนมือถือมาวางแผนการจัดการทรัพยากรและเที่ยวบินได้ เช่น ทางสายการบินอาจจะพบว่ามีการค้นหาเที่ยวบินไปยังประเทศญี่ปุ่นภายในเดือนสิงหาคมที่จะถึงนี้มากกว่าที่ทางสายการบินคาดการณ์ไว้เมื่อเทียบเดือนมิถุนายน กรกฎาคม และกันยายน รวมถึงเมื่อเทียบกับเดือนสิงหาคมเมื่อปีที่แล้วด้วย แม้จะยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าปัจจัยใดมีผลทำให้ความต้องการที่จะเดินทางไปยังประเทศญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องของพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป การลงทุนในภาคธุรกิจ การจัดสัมมนา หรือกิจกรรมพิเศษที่จัดขึ้นที่ญี่ปุ่น เป็นต้น แต่อย่างน้อยข้อมูลการค้นหาเที่ยวบินไปยังประเทศญี่ปุ่นก็ช่วยส่งสัญญาณ (Signal) ให้ผู้บริหารของสายการบินเตรียมความพร้อมสำหรับความต้องการที่เพิ่มขึ้นของทั้งลูกค้าในปัจจุบันหรือผู้ที่สนใจจะใช้บริการกับสายการบินในอนาคตได้ โดยอาจจะมีการเพิ่มเที่ยวบิน จัดการตารางบิน หรือ การจัดเส้นทางบินใหม่ เพื่อรองรับผู้โดยสารที่มากขึ้น รวมถึงการออกโฆษณาโปรโมชั่นใหม่ๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของลูกค้าได้มากยิ่งขึ้น

แบบจำลองทางธุรกิจและการสร้างมูลค่าของศูนย์ Business Insight Lab ด้านการเงิน

เนื่องด้วยคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาและค้นคว้าวิจัยทางการเงิน โดยอาศัยเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ ที่ทันสมัยเข้ามามีบทบาทในการสร้างการเรียนรู้และพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ จึงทำให้เกิดโครงการจัดตั้งศูนย์ Business Insight Lab ทางด้านการเงินขึ้นมา โดยวิสัยทัศน์ของเราคือการออกแบบและสร้างห้องปฏิบัติการทางการเงินด้วยเทคโนโลยีที่สามารถสนับสนุนการทำวิจัยทางการเงินและที่สามารถช่วยส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ของนักศึกษาทางด้านบริหารธุรกิจเพื่อเตรียมความพร้อม กับสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมทางด้านการเงินในโลกปัจจุบัน โดยห้องปฏิบัติการทางการเงินมีซอฟต์แวร์สำหรับการวิเคราะห์ทางการเงินที่ทันสมัย พร้อมกับข้อมูลทางการเงินทั้งในประเทศและต่างประเทศแบบเรียลไทม์ และโปรแกรมต่างๆ สำหรับการจำลองการซื้อขายสินทรัพย์ทางการเงิน ทำให้นักศึกษาทางด้านบริหารธุรกิจของเราได้เรียนรู้ประสบการณ์การสร้างแบบจำลองทางการเงินจากข้อมูลจริงเพื่อพัฒนาความสามารถในการแข่งขันของนักศึกษาเมื่อออกไปทำงานในอาชีพต่างๆ ทางด้าน

การเงิน เราให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ทางการเงินของนักศึกษาทางด้านบริหารธุรกิจของเรากับโอกาสในการทำงานทางการเงินของนักศึกษาที่จบไปเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะได้จากห้องปฏิบัติการทางการเงินของคณะบริหารธุรกิจ นี้

นอกจากนี้ห้องปฏิบัติการทางการเงิน หรือ Financial Lab ยังเป็นเครื่องมือในการผลิตงานวิจัยทางการเงินการลงทุนทั้งในทางวิชาการและทางปฏิบัติ โดยครอบคลุมไปในหลายๆพื้นที่ของการเงินการลงทุน เช่น การประเมินมูลค่าของตราสารทุน ตราสารหนี้ และตราสารอนุพันธ์ การบริหารความเสี่ยงทางการเงินและด้านเครดิต การประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนรวมต่างๆ โครงสร้างจุลภาคของตลาดการซื้อขายตราสารทางการเงิน (market microstructure) การบริหารทางการเงิน รวมทั้งการเงินการลงทุนในส่วนที่ใช้เทคโนโลยีเป็นหลักในการซื้อขาย เช่น การซื้อขายแบบอัลกอริทึม (algorithmic trading) การซื้อขายแบบความถี่สูง (High Frequency Trading) เป็นต้น ห้องปฏิบัติการทางการเงินสามารถช่วยให้นักศึกษาทำการวิเคราะห์ทางการเงินการลงทุนแบบเรียลไทม์โดยใช้ซอฟต์แวร์การวิเคราะห์ที่ทันสมัยในห้องปฏิบัติการทางการเงินและสามารถรองรับฐานข้อมูลขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนได้

แนวทางการสร้างมูลค่าจากห้องปฏิบัติการทางการเงิน

วิสัยทัศน์หลักของเราในการสร้าง Financial Lab คือการสร้างสถานะแวดล้อมทางการเงินที่ประกอบไปด้วยเครื่องมือวิเคราะห์ทางการเงินที่ก้าวหน้าและทันสมัยกับข้อมูลทางการเงินทั้งในอดีตและแบบเรียลไทม์ ในการสอนและการทำวิจัยทางการเงินและการลงทุนของคณะบริหารธุรกิจ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อสนับสนุนการสอนและฝึกหัดทำการวิเคราะห์ทางการเงินและการสร้างแบบจำลองทางการเงินสำหรับนักศึกษาคณะบริหารธุรกิจ โดยเฉพาะนักศึกษาที่เลือกสาขาหลักทางการเงิน รวมทั้งสามารถใช้ในการพัฒนาหลักสูตรประกาศนียบัตรต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเงินการลงทุนที่เป็นที่สนใจของภาคธุรกิจ เช่น การบริหารความเสี่ยงทางการเงิน กลยุทธ์การซื้อขายตราสารอนุพันธ์และผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่ซับซ้อนต่างๆ
2. ส่งเสริมและสนับสนุนการทำวิจัยทางการเงินและการลงทุน ทั้งงานวิจัยเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติผ่านเครื่องมือการวิเคราะห์ข้อมูลทันสมัยโดยใช้ข้อมูลทางการเงินการลงทุนที่มีอยู่อย่างใน Financial Lab
3. ส่งเสริมให้เกิดโอกาสในการทำการสอนและวิจัยร่วมกันระหว่างสาขาต่างๆในคณะบริหารธุรกิจ ได้แก่ สาขาทางบัญชี ทางด้านโลจิสติกส์ ทางด้านการบริหารการปฏิบัติการ ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทางด้านการตลาด กับสาขาทางการเงินการลงทุน
4. พัฒนาและส่งเสริมทักษะการซื้อขาย (trading skills) ตราสารทางการเงินต่างๆของนักศึกษาทางการเงิน ประกอบไปด้วยตราสารทุน ตราสารหนี้ ออปชั่น ฟิวเจอร์ส เงินตราต่างประเทศ เป็นต้น
5. ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และความเข้าใจในกระแสข้อมูลทางการเงินที่มีขนาดใหญ่ขึ้นตามเวลาและเข้าใจผลกระทบของข้อมูลเหล่านั้นต่อตลาดการเงิน ให้กับนักศึกษาทางการเงินของคณะฯ คณาจารย์และผู้คนในอุตสาหกรรมการเงินการลงทุน
6. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ที่ใช้ห้องปฏิบัติการทางการเงินได้มีโอกาสพัฒนาแอปพลิเคชันสารสนเทศทางการเงินใหม่ๆขึ้นมา

- ส่งเสริมสนับสนุนโครงการความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยอื่นๆทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของคณาจารย์และนักศึกษา เปิดโอกาสในการสร้างผลงานวิจัยทางการเงินและการลงทุนกับมหาวิทยาลัยต่างชาติ และแสดงศักยภาพที่แข็งแกร่งในการเปิดรับนักศึกษาต่างชาติ

แผนลักษณะและรายละเอียดของห้องปฏิบัติการทางการเงิน

Financial Lab เป็นส่วนหนึ่งของ Business Insight Lab จึงจะใช้พื้นที่ร่วมกันเพื่อให้เกิด Economies of Scope โดยจะมีพื้นที่ใช้สอยประมาณ 200 ตารางเมตร ตั้งอยู่บริเวณ Student Lounge ชั้น L อาคารบุญชนะ อตถการ (โซนที่ติดกับห้องจัดเลี้ยง) เป็นห้องปฏิบัติการทางการเงินมีการให้บริการการค้นคว้าข้อมูลทางการเงิน ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมที่มีรูปแบบการใช้งานที่มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน นอกจากจะมีโปรแกรมพื้นฐานแล้ว ยังมีซอฟต์แวร์ทางการเงินจากผู้ให้บริการระดับโลก อาทิเช่น Bloomberg, Reuters, Datastream, Morningstar เป็นต้น และฐานข้อมูลทางการเงินต่างๆสำหรับการศึกษาค้นคว้าและวิจัย เช่น Datastream, SDC Platinum, WRDS , SetSmarts, ข้อมูลการซื้อขายหลักทรัพย์จากตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและสมาคมตลาดตราสารหนี้ไทย นอกจากนั้นยังมีซอฟต์แวร์ประมวลผลทางสถิติ ได้แก่ STATA SAS และซอฟต์แวร์จำลองการซื้อขายหลักทรัพย์ ได้แก่ FTS และ Rotman Trading Simulations ทั้งนี้ Financial Lab จะประกอบด้วย คอมพิวเตอร์จำนวน 20 เครื่อง พร้อมสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ที่สร้างบรรยากาศของการซื้อขายหลักทรัพย์ในตลาดหลักทรัพย์ให้เกิดขึ้นกับผู้ให้บริการ Financial Lab

แผนกิจกรรมของการใช้ Financial Lab

กิจกรรมทางการศึกษาที่ Financial Lab สามารถสนับสนุนได้ประกอบไปด้วย การเรียนการสอนวิชาการเงินการลงทุนในห้องปฏิบัติการทางการเงิน การเรียนการสอนภาคปฏิบัติ (workshops) ของวิชาการเงินการลงทุน และการฝึกการซื้อขายหลักทรัพย์ทางการเงินผ่านเกมส์จำลองการซื้อขายหลักทรัพย์ทางการเงิน

Financial Lab ของคณะบริหารธุรกิจจึงเปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการส่งเสริมความเข้าใจในการใช้ข้อมูลทางการเงินและซอฟต์แวร์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล นักศึกษาตลอดจนคณาจารย์ของคณะฯ และบุคคลภายนอกที่เข้ามาอบรม สามารถใช้ห้องฯเพื่อทำความเข้าใจโลกการเงินให้ดียิ่งขึ้นจากการผสมผสานกันของภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และงานวิจัย โดยห้องฯใช้สนับสนุนกิจกรรมได้หลากหลายที่ส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ทางการเงินในชั้นเรียนได้เป็นอย่างดี ตลอดจนสามารถใช้เป็นผู้นำที่สำคัญในเรื่องแหล่งข้อมูลทางการเงินที่สำคัญ เรื่องการศึกษาทางการเงิน และงานวิจัยทางการเงิน

นอกจากนี้เมื่อผสมผสานกิจกรรมของห้องปฏิบัติการทางการเงิน กับ Neuroscience/Behavior Science Lab เข้าด้วยกันก็จะสามารถทำการศึกษา และ ทำการทดลองต่างๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคลื่นสมองของระบบประสาท และ การตัดสินใจทางการเงินที่เกี่ยวข้องความเสี่ยงและผลตอบแทน ซึ่งจะช่วยทำให้สามารถเข้าใจถึงพฤติกรรมการตัดสินใจของนักลงทุนเมื่อเผชิญกับความเสี่ยงจากการลงทุนมากขึ้น และ ทำให้เข้าใจว่าพฤติกรรมการซื้อขายใดส่งเสริมการสร้างผลกำไรจากการลงทุน และ พฤติกรรมการซื้อขายใดมีส่วนทำให้เกิดการขาดทุน ดังคำกล่าวที่ว่า “You are your own worst enemy” เมื่อเข้าใจตนเองและระบบการทำงานของคลื่นสมองแล้วก็มีโอกาสที่จะสามารถนำมาปรับปรุงหรือพัฒนาอุปกรณ์ หรือ หลักสูตรการ

อบรมสำหรับบุคคลทั่วไป เพื่อช่วยให้สามารถสร้างผลกำไรเพิ่มขึ้น หรือ ป้องกันตนเองจากพฤติกรรมการซื้อขายที่เป็นต้นเหตุให้เกิดการขาดทุนโดยไม่จำเป็นได้

บทสรุปแนวคิด

ศูนย์ Business Insight Lab จะสามารถช่วยในการเรียนการสอน โดยนักศึกษาสามารถใช้ห้อง Behavioral Science Lab เพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการตัดสินใจของผู้บริหารและผู้บริโภค สามารถใช้ห้อง Financial Lab มาใช้ในการตัดสินใจในการลงทุนของผู้บริหารและนักการเงิน สามารถใช้ห้อง Data Analytics Lab เพื่อรองรับการวิเคราะห์ข้อมูลระดับใหญ่ (Big Data) และ สามารถใช้ห้อง Marketing/Observation Lab เพื่อทำการทดลองเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค โดยการที่นักเรียนได้ใช้ศูนย์นี้ นอกจากนักเรียนจะได้รับความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาแล้ว นักเรียนจะยังสามารถได้รับความรู้ในเชิง Interdisciplinary เนื่องจากนักเรียนสามารถนำหัวข้อที่ศึกษามาใช้ในแต่ละห้องของ ศูนย์ Business Insight Lab เพื่อเห็นภาพรวม นอกจากการใช้ในการเรียนการสอนแล้ว ศูนย์ Business Insight Lab ยังสามารถนำมาใช้ในการวิจัยได้ โดยนักวิจัยสามารถทำนำผลจากการสังเกตหรือการทดลองเกี่ยวกับผู้บริหารและผู้บริโภคในห้อง Behavioral Science Room หรือ Observation Room มา หรือข้อมูลที่ได้จาก Data Analytics Room และ Financial Room ใช้ในการวิจัย เป็นต้น ซึ่งในระยะเริ่มต้นของโครงการ Smart Economy นั้นจะเป็นการออกแบบให้คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดความรู้และต้นแบบของการนำความรู้ทางด้านประสาทวิทยาศาสตร์ หรือ Neuroscience มาใช้ในการดำเนินธุรกิจที่ทันสมัย (Smart Economy) ด้าน Big Data และ Data Analytics รวมถึง Financial Lab หลังจากนั้นจึงจะมีการพัฒนาใน Marketing/Observation Lab ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Gartner. (2016). Gartner IT Glossary: Big Data Retrieved March 01, 2016, from <http://www.gartner.com/it-glossary/big-data>
- Keta, M. (2015) Smart city, smart administration and sustainable development, *Romanian Economic and Business Review*, 10 (3), 43-56
- Kuhnen, C. M. and Knutson, B. (2005) The neural basis of financial risk taking, *Neuron*, 47 (5), 763-770
- Knutson, B. and Greer, S. M. (2008) Anticipatory affect: Neural correlates and consequences for choice, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363 (1511), 3771.
- Law, K. and Gunasekaran, A. (2012) Sustainability development in high-tech manufacturing firms in Hong Kong: Motivators and readiness, *International Journal of Production Economics*, 137 (1), 116-125
- Rivera, and Meulen. 2014. "Gartner Says Advanced Analytics Is a Top Business Priority." Retrieved Feb 22, 2014, from <http://www.gartner.com/newsroom/id/2881218>
- SAS. 2012. "Big data Meets Big data Analytics." Retrieved Feb 22, 2015, from http://www.sas.com/content/dam/SAS/en_us/doc/whitepaper1/big-data-meets-big-data-analytics-105777.pdf
- Shapiro, J. M. (2006) Smart cities: Quality of life, productivity, and the growth effects of human capital, *The Review of Economics and Statistics*, 88 (2), 324-335
- Sueyoshi, T. and Wang, D. (2014) Sustainability development for supply chain management in U.S. petroleum industry by DEA environmental assessment, *Energy Economics*, 46 (1), 360-374
- Turban, E., Sharda, R., and Delen, D. 2011. Decision Support and Business Intelligence Systems. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Xue, G., Lu, Z., Levin, I. P., and Bechara, A. (2010) The impact of prior risk experiences on subsequent risky decision-making: The role of the insula. *Neuroimage*, 50 (2), 709-716
- Zorio, A., Garcia-Benau, M., and Sierra, L. (2013) Sustainability Development and the Quality of Assurance Reports: Empirical Evidence, *Business Strategy and the Environment*, 22 (1), 284 - 500

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ
โทร 0 2727 3300 โทรสาร 0 2375 8972